CUJACII
OPERUM
TOMUS SECUNDUS.

JACOBI
CUJACII
J. C. PRÆSTANTISSIMI
TOMUS SECUNDUS
OPERUM PRIORUM

Quæ de jure fecit, seu PARATITLA *in* LIB. IX. CODICIS JUSTINIANI, *cum Enarrationibus* CAROLI ANNIBALIS FABROTI J. C.

ACCESSERE in hac novissima Editione ab eruditissimo Viro græcorum Versio locorum hactenus ab omnibus desiderata;

INDEX locupletissimus, ac perpetuus omnium omnino rerum, quæ his Operibus continentur;

PRÆTEREA dissertatio EMUNDI MERILLII, & Interpretatio ab eodem facta Variantium ex CUJACIO observatarum, quæ per totum opus suo quæque loco variante notantur;

POSTREMO Controversiæ JOANNIS ROBERTI ejusdemque Notæ in Responsiones a CUJACIO nomine ANTONII MERCATORIS editas; quæ majori Eruditorum commodo in ipsis Observationibus afferuntur, studio & diligentia LIBORII RANII J. C. Neap.

NEAPOLI MDCCLVIII. 1758

EX TYPOGRAPHIA MORIANA

APUD VINCENTIUM PAURIA.

SUPERIORUM PERMISSU.

INDEX ALPHABETICUS TITULORUM QUI IN PARATITLIS JACOBI CUJACII IN LIBROS IX. CODICIS JUSTINIANI

Reperiuntur.

A

Index Alphabeticus

De-

TITULORUM.

H

I

ma-

Enar-

TITULORUM.

R

S

Enar-

T

Index Alphabeticus Titulorum.

INDEX

INDEX ALTER ALPHABETICUS TITULORUM A JACOBO CUJACIO EXPLICATORUM EX LIB. X. IX. & XII. CODICIS JUSTINIANI.

A

B

C

D

E

F

Index Alphabeticus

Su-

INDEX ALPHABETICUS LEGUM A JACOBO CUJACIO EXPLICATARUM EX LIB. X. XI. & XII. CODICIS JUSTINIANI.

A

B

C

L. Cle-

D

E

L. Exa-

L. Li-

L. Om-

Index Alphabeticus

R

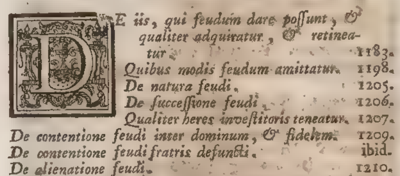
S

T

V

INDEX TITULORUM QUI HIS QUINQUE FEUDORUM LIBRIS CONTINENTUR.

Tituli Primi Libri.

Tituli Libri Secundi.

Tituli Libri Tertii.

Tituli Libri Quarti.

Do-

Index Titulorum.

LIBRI QUINTI

CONSTITUTIONES.

F I N I S.

NOBILISSIMO VIRO,

LONGEQUE OMNIUM JURISPERITORUM PRÆSTANTISSIMO

D. PAULO DE FOIX,

CONSILIARIO SANCTIORIS INTIMIQUE

CONSESSUS CHRISTIANISSIMI REGIS.

JACOBUS CUJACIUS S.

PERABAM *paucis diebus, in Digesta, & in Codicem me Paratitla absolvere posse; idque perfectis Digestorum libenter susceperam, ut me putabam debere præstare. Verum ubi ad rem aggredi & me accingere cœpi, sensi operosiorem esse, hominisque diligentioris quam ipse sim, planeque cœpto destitissem, nisi me tua auctoritas deterruisset, qui non cessasti ab eo die, quo quid in Digesta præstitissem, cognovisti, urgere & efflagitare, ut idem auderem in Codicem: quod & feci vix tandem magna ex parte, ut vires meæ tulerunt, an etiam ut exigebat officii mei ratio, non alium quam te judicem fero. Quidquid id est, certe spisso admodum lentoque & fastidioso satis studio, ac labore perfeci, nec ullum unquam mihi contigit onus sustinere gravius: cetera quæ ante pertuli non pauca, qui a pueritia otiosum diem nullum vixi, cum isto collata, curæ mihi laborive nullo fuisse videntur. Causa in me, si forte non in re ipsa, vel id quod languescat sensim vis illa animi, & ingenii solertis, ac capitalis, quæ viguit in me dudum, vel id quod jam ingravescens ætas atque causaria sibi placet magis in respondendo, adsidendo, docendo, quam in scribendo; sed ex his utrumcumque sit in me, quod causam difficultati & moræ dederit, res ipsa tamen profecto multum, vel dicam plus mihi negotii & molestiarum exhibuit. Quid, inquies, nunquid non & in Digesta tantundem? Imo vero longe minus. Juris enim quam Constitutionum facilior cognitio & tractatio est: illo continentur leges, edicta, S. C. certa & Jurisprudentum interpretationes atque responsa maxime inter se congruentia, aut repugnantia, si qua sunt, ita disposita, ut quæ prævaleant non sit obscurum. Constitutionum vero quasi incertum jus est, varium atque multiplex, & perdifficile igitur; & si perdifficile, pene captu impossibile, ut nostrorum verbo utar, nisi scilicet (recensebo laborem improbissimum) quis perdidicerit, ut subinde libidine principum id mutatum & perturbatum fuerit, quid illis placuerit primum, quid deinde, quid postremo, quidve in Republica ante illos obtinuerit, quid quaque ratione post illos, modo inductum, modo intermissum, mox reductum, rursusque intermissum, aut abolitum fuerit: & quid Justinianus postremus omnium quorum quidem placita hic liber habet (nam & alii post secuti sunt, quibus Justiniano quod placuit magna ex parte displicuit, cujus etiam varietatis & inconstantiæ rerum ἀναθεώρησις perquam necessaria est) quid, inquam, Justinianus tandem effecerit Constitutionibus multis, quibus hunc librum sparsit, quid his quæ hunc librum consecutæ sunt, sane omnibus omni juris scientia refertissimis, adeo ut qui earum teneat vim, originem, atque processum, hunc ego facile sim habiturus pro doctissimo Jurisconsulto, ac pene pari Triboniano ipsi: quo ego tandem cognito pondere earum Constitutionum, quas suo Imperatori eum persuasisse certo certius est, mihi gaudeo, quod cognoverim eam ætatem non tulisse excellentiorem in jure civili, quod utique & sine illius ope curaque prorsus intercidisset. Denique ita censeo, Codicis majus esse opus, majusque negotium, vel quia eo quem Digesta requirunt orbe, eo instructo, eaque, ut ita dicam, supellectile rerum ac disciplinarum omnium quantumvis licet magna, exigat longe majorem: frustra enim Codici datur opera, nisi & Digestorum, & alia pleraque adminicula suppetant, cum tamen Digesta Codicis adminiculo nequaquam indigeant: ex quo palam est, quam mihi fuerit negotiosa ista provincia: quod etiam abunde coarguit opus, vel ne quis succenseat opusculum tribus postremis libris imperfectum, in quos, præter quæ edidi jamdudum, superest aliquid quod desideres, & desiderem etiam ipse, quod ad titulorum rationem attinet, sed malui quasi interjungere veluti jam longo labore defessus, quam te diutius expectatione suspensum detinere, id quod residet, ubi paulisper adquievissem, sperans me daturum, & vero daturus, si jusseris, altera editione. Idem quoque magis coarguant uberiora Paratitla isthæc, quæ feci, quam priora, non alia quam rei subjectæ pondere & gravitate compulsus: quodque si hæc attente legeris, senties me quorum beneficio opus texeretur splendidius, multa scrinia resignasse, pervolutasse, pertentasse, perquisisse multa, excogitasse, adinvenisse, & nescio unde ex abdito eruisse plurima, jus civile ornatius illustriusque fecisse non minorem in modum, brevi quidem, sed puro aptoque libello, quippe cum nec in eum ex lamis lustrisve quidquam intulerim, sed ex liquidis tantummodo fontibus juris, & decoris optimarum artium studiis, non ἐκ τῶν συγκλύδων, καὶ τῶν συρφάκων scriptis, quibus plerumque aliud agitur, quam quod ipsi agunt legum auctores, non ex cathedrariis recitationibus, quibus etsi fateor studiose audiendis multis multum adolescentem me sumpsisse temporis, quod & adolescentibus suadere soleo pariter ut faciant, illud subinde Theonis iterans, τὴν ἀκρόασιν τίς οὐκ ἂν ἀσμενίσειε, τὰ μετὰ πόνων τοῖς ἄλλοις εἰργασμένα ἑτοίμως λαμβάνων, tamen modo nescio quo mihi contigit, ut parum illis, aut nihil proficerem. Unum e multis quos audivi Fer-*

rerium

verium excipio ſummum & admirabilem Juriſconſultum, quo nemo publice docuit, vel docebit unquam, ornatius, ſubtilius, facilius, fideve & diligentia majore, nemo qui audiverit, dicet ſecus: hujus ego acroamata, & recitationes aliquot de ſervitutibus, de lege Falcidia, de legatis, de eo quod intereſt, ut L. Craſſi orationes de lege Servilia ſibi M. Tullius ait, ſic mihi ſemper prædicabo fuiſſe magiſtras, nec ſi eſſent in manu, alio hodie in meis ſtudiis rectore uterer libentius, amiſiſſe me eas improvidum, ut ne linea quidem apud me ſuperſit, pudet, pigetque, & dolet ſæpenumero mediis vigiliis hanc mihi non allucere facem, nec alluxiſſe etiam, ſcripta mea quod produnt nimis. Cum vero in hoc opere, qua dixi ratione verſatus ſim, ſi tuo judicio, vel ingenii, vel curæ ſaltem teſtimonio aliquo egi me non indignum, judiciis aliorum non valde pendeo: tibi uni ſatisfacere, tibi uni placere, & nobilium adoleſcentum, quibus adſum, commodis utilitatique ſervire, vel potius tibi ſingulo placere ſatis habeo, tibi enim numquam placuero nequicquam; illorum utilitati quo minus ſerviam, ut cupio, ut conor, parentum quorum in imperio ſunt, præproperam feſtinatio & cæca ambitio facit, qui eos antequam ſui judicii ſint, & his literis inſtructi, ſine quibus jus civile percipi non poteſt, ad nos ea lege atque ratione tranſmittunt, ut mox vixdum ſentientes guſtum diſciplinæ noſtræ, ad ſe revocent, & rudes atque impolitos, ne dicam imperitos, in forum vel curiam impellant, quo genere, ut imiter Diodorum idem de ſapientiæ ſtudioſis quibuſdam conquerentem: ὁ πολὺς ἀπαράσκευος προσιὼν, πρωὶ πανὺ τῆς νομικῆς ἅπτεται, ϗ μέχρι τινὸς φιλοπονήσας ἀπῆλθε, περισπασθεὶς ὑπὸ βιωτικῆς χρείας. *Cur vero tibi potiſſimum placere cupiam, multæ ſunt & magnæ cauſæ: placuero omnium non modo qui ſunt, ſed eorum etiam a jure condito auctoritate Juſtiniani qui fuerunt, in eo jure facile principi, & omnium juris ſtudioſorum patrono & amico magno, placuero homini, ut generoſiſs. ſic ſanguine edito omnium Galliæ procerum nobiliſs. & pro ſua integritate ac ſapientia, quam cum illuſtri nobilitate convenienter ſociavit, atque conjunxit, a regibus noſtris jure & merito omnibus rebus ampliſs. atque honorificentiſſimis ornatiſſimo: & hoc ſi mihi Deus dederit, nihil eſt cur morer me, ſi qui mortales felices ſunt, felicibus inſerere: & ut non dederit, tamen, quem omnes quotquot juris ſtudioſi ſumus colere & venerari debemus, tanquam principem & patronum parentemque communem, quod complures alios non ignoro in ſua cauſa ſenſiſſe, in mea mirifice ſum expertus, æquum eſt ei nos omnes omnia noſtra ſtudia, omnia ſumma devovere atque deferre: quid ceſſamus? quid ceſſavimus tamdiu? quis nos ante tenuit torpor? equidem incipiam te auſpice, tametſi ſero, ſi non injucunde acceperis, ſi non improbaveris, non tamen infeliciter: tua approbatio penſabit omnem culpam: tui autem nominis, cui hoc conſecro, amplitudo & gloria, ut ſpero, ceteris commendabit donum. Gentile nomen dico, cujus memoriam conſervant literæ, & monumenta vetuſtatis, concelebrat etiam hodie ſermo hominum quaſi recentem non multo ſecus, nempe ut ſaltum Pyrenæum, ut totam fere Novempopulonam Narbonenſemque provinciam ſemones illi ſtrenuiſſimi, unde profectus es, patres tui atque majores, virtute imperioque ſuo ſummo rexerint diu ſumma cum laude; ut immortalem ſibi poſteriſque ſuis gloriam debellandis & ſubigendis hoſtibus comparaverint, ut aula eorum quandoque frequentior fuerit, quam ea ætate cujuſquam regis aut principis. Gentili etiam proprium adjungo, clariſſimum ingenio acerrimo, quod contuliſti ad ſummam juris civilis & perfectam cum ſanctæ & privatæ, tum etiam publicæ & domeſticæ diſciplinæ, & antiquitatis alienæ noſtræque, & terrarum deſcriptionis, & omnium bonarum artium ſcientiam, illuſtriſſimum animi virtute, vitaque incorruptiſſima, illuſtriſſimum multis legationibus, veluti Romana, Anglica, Scotica, Veneta pro rege regnoque ſæpius iteratis, multis honoribus, miniſteriiſque publicis maxime tuendæ pacis, cujus ſemper auctor fuiſti conſtantiſſimus in tumore, motuque veſano multorum magnorumque medius, & in ea quoque re hodie totus es. Spero & certe confido huic operi, quod conſpiciatur omnium oculis, fœneraturam luminis ſtricturam aliquam tantum tanti nominis ſplendorem, cui adjunctis interim in vicem fidemque trium poſtremorum tribus ſemper currentium Obſervationum libris* XVIII. XIX. XX. *id omne ſummiſſe ſuſpendo, obſecrans pro tua bonitate, ut boni conſulas bonum animum, nec fallas opinionem quam ſemper habui de te, nihil a me poſſe proficiſci, quod per tibi gratum non ſit. Vale Avarici Biturigum Id. Mar.* M. D. LXXIX.

CARO-

CAROLUS ANNIBAL FABROTUS
LECTORI S.

ARATITLA Cujacii in novem libros Codicis, exquiſita quæque ingenia, velut opus abſolutiſſimum laudant & prædicant: hæc enim ſcripſit jam ſenex, & cum jure meritoque principem locum inter juris interpretes ſibi vindicare poterat: unde ſtilus ejus conciſus & brevis, qualis eſſe ſolet ætate jam affecta, & eruditio latens, negotium ita pleriſque facit, ut ſi quando mentem ejus perceperint, magnum ſe feciſſe arbitrentur. Sed & ipſe non indoctis ſe ſe ſcribere dictitabat, ut olim Gaudentius Philoſophus: ἀείδω ξυνετοῖσι, θύρας δ' ἐπίθεσθε βέβηλοι.

In Introductione harmonica.

Indoctis non canto, procul, procul eſte profani.

Ea re cum ceteris Cujacium antiſtare non ipſe modo cognoverim, ſed & omnes qui in Juriſprudentia bene ſubactum ingenium habent, idem ſentiant, rem non ingratam facturum me exiſtimavi, ſi quantum poteſt, ſtudioſis adoleſcentibus heic præirem, præmonſtraremque vias diſcendi, ac intelligendi. Ardua quidem res eſt, & quæ hominem haut vulgaris eruditionis deſideret, ſive legum capita notanda, ſive interpretum præcipui ſententia ubique aperienda, ſive denique verba ejus a vulgari conſuetudine remotiora, interpretatione adjuvanda ſint. Sed quod ingenia feliciora nullo, vel exiguo labore peragerent, id nos aſſiduo & improbo ſtudio, ac diligentia forte an aſſecuti ſumus. *Nihil eſt quod non expugnet pertinax opera, & intenta ac diligens cura.* Τοῦτο καὶ ἅμα τὸ Σωκρατικὸν λογισάμενοι, ὡς τοῦ Θεοῦ συλλαμβάνοντος, πάνυ εἰκὸς καὶ ἐπὶ τέλοις ἡμᾶς τῆς σπουδῆς ἐλθεῖν. Enarrationes autem in libros novem ad finem tandem deduximus, ut nunc integer prodeat, & ſine membrorum damno partus hic ingenii noſtri. Ipſe quidem Cujacius Paratitla ſua plenius interdum in Recitationibus ad Codicem interpretatur, ut alterius opera & explanatione egere non videantur. Neque tamen rerum æquus arbiter ibit inficias, operam noſtram haut futuram ἀνόνητον, & ſine fructu. Ubi Cujacius interpretem non deſiderat, prælucetque ſibi, lucem luci non addimus. Ubi ſilet, vel ſuboſcurus eſſe videtur, ibi quædam addimus, & faculam noſtram ei allucere volumus. Sed & auctorum nomina, vel legum capita, quæ Cujacius omiſerat, ipſi exhibemus, non quod illum eo nomine culpemus, ſed quod hæc neſcio quomodo legentis animum magis expleant. Jam ipſos juris interpretes, qua Latinos, qua Græcos, qua editos, qua ineditos per quos profecit, fortaſſe noſſe tibi non erit inutile: vel enim ipſe eiſdem auctoribus uteris in jure reddendo, reſpondendo, vel interpretando, quibus vir maximus ſolerter utebatur: vel certe ipſos conſulere tibi volupe erit. Denique hoc egimus, ut ſtupenda Cujacii lectio, prudentia ſumma, & eximia doctrina omnibus nota eſſet. Erunt fortaſſe qui putent quædam in hoc Cujacii opera notanda, quæ tamen nos ubique ſecuti ſumus, quaſi religio fuerit ab ejus ſententia abire. Verum ſi non vitio malignitatis humanæ, ſed quod viro magno aliquid exciderit, arguant, meminiſſe debebunt, Θεοῦ μόνου εἶναι τὸ ἀνεπίληπτον. Imo rectius hoc dicetur παρόραμα, quam ἁμάρτημα, ut de ſententia quadam Eudoxi & Arati haut probanda ſcribit Ipparchus Bithynus. Poſtremo, Lector candide, latere te non debet, beneficio V. C. doctiſſimique D. Pugetii Senatoris Tholoſani ad nos perveniſſe Notas quaſdam in Cujacium Petri Fabri Sanioriani, viri omni doctrinæ genere præcellentis, quas luce dignas mecum cenſuerunt viri non indocti. Alia ei interdum ſedet ſententia, quam Cujacio noſtro. Cujus ſententiam magis ſequaris, tui, Lector, erit arbitrii. Ego quid exiſtimem heic in medio relinquo: interpretis enim officio fungi volui, non cenſoris. Sunt & apud me nonnullæ in alia Cujacii opera ejuſdem Fabri Notæ, quibus nec te fraudabo, ſi hanc Notarum veluti delibationem non improbari cognovero. His igitur fruere Lector, & fave.

Seneca.

Eutocius in Archimedem περὶ σφαίρας καὶ κυλίνδρου.

Aſterius homil. 5. In Euclid. & Ar. Phænom. lib. 1. p. 8.

GRÆ-

GRÆCARUM DICTIONUM

Quæ continentur in hoc Secundo Tomo Operum Priorum, Pars Prima & Secunda.

INTERPRETATIO

HACTENUS DESIDERATA.

PAg. 1. παλίμψηϛον, palimpſeſtum.

pag. 2. ὅσα φυλακῆς, quæ ſervatu digna duxerunt, in tabulis condiderunt.

pag. 3. ἐν πάντι, in omni junco calami, & papyri.

pag. 4. τόμος, χάρτης, tomus, codex, charta.
παλίμψηϛον, palimpſeſtum.
βιβλίον παλίμψηϛον, libellus palimpſeſtus.
ἢ ἐν ἐλεφ. vel eburneis plicis. codicibus.

pag. 5. ἐν τοῖς ἐμοῖς, in meis ſcriniis.
ἔκ τε τοῦ τῶν, ex eo, quod legum diſputationes & deciſiones contineant.
διατυπώσεις, deciſiones. diſputationes.
διατυποῦν, diſputare de legibus.

pag. 6. ἀναπληρώσεις, repletiones.
ἑλλενικ. græco-barbaro.
παράτιτλα, paratitla.

pag. 11. κατὰ πάντα, ex omni ſubſtantia & voluntate diſſimilem eſſe patri filium.
τὸν μονογενῆ, unicum Dei filium.
ἕνα, unum ſanctæ & conſubſtantialis Trinitatis.
ἐνανθρωπήσιν κυρίου, inhumanationem Domini.

pag. 12. παρθενομήτορος, virginis matris.
ὁμοούσιον τὸ τῆς αὐτῆς, homouſion unius ejuſdem ſubſtantiæ & virtutis, qui æque incommutabilis eſt, ut homo hominis, angelus angeli, animans animantis, flamma flammæ.
ὁμοούσιον τῷ πατρὶ, conſubſtantialem patri.
ἐπεὶ καὶ τῶν πατέρων, quando patrum quoſdam diſertos & illuſtres epiſcopos & ſcriptores novimus in patris, & filii theologia, homouſii nomine utentes.

pag. 13. τὴν ἡμετέραν, noſtram ſalutem.
θεοτόκον. χριστοτόκον, Deiparam. Chriſti genitricem.
θεοτόκον, θεομήτερα, θεογεννήτορα, Dei param, Dei matrem, Dei genitricem.
καὶ ἀῤῥειόν, & Arrium, & huic ſimiles, promulgans ac jubens, Porphyrianos ipſos vocari.

pag. 14. Πρῶτα, Primum Deus, poſtea verbum, & una cum ipſis ſpiritus.
τουτέστιν, hoc eſt, qui ex ore ipſius.

pag. 16. ῥαβδούχους, rabduchos, virgas ferentes.

pag. 17. ἐν τῷ κυριακῷ τῆς πόλεως, in Dominico (templo) urbis.
ἐξέβαλον, ejeci ex homacio, eccleſia.
ὁμακόειόν τι, homacium (conventum) maximum conſtituentes.
τότε ἐγὼ, tunc ego in martyrium abire volens.

pag. 18. ὅτι κελευόμενοι, quod juſſi pejerare, omnia patiuntur, ut veritatem aperiant.

pag. 19. δεῖ τοὺς οἰκονόμους, oportet Oeconomos Conſtantinopolis ſingulis menſibus, vel in longius duobus, rationes apud Arcarios reddere.
φροντισταὶ, phrontiſtæ.
μονομερῶς, una dumtaxat parte præſente.
ὁ φόρος, tributum corporis, tributum Capitis.

pag. 20. ἴσως, fortaſſe.
κειμήλια, cimelia.
παροικικῷ, colonario. libellario.

pag. 21. ἐν διαταγαῖς, in geſtis.
σύμβολοι, Epiſcopi ſymboli, & eccleſiæ corona.
κοπιῶντες, laborantes in ſermone & doctrina.
μοναχικὴ πολιτ. monaſtica politia.
μοναχικὴ φιλοσ. monaſtica philoſophia.
νοσοκόμων, eorum quibus valitudinariorum cura eſt. γεροντοκόμιον, quibus ſenum cura.

pag. 22. ὁ ἐπὶ, qui inopum curam habet.
χωρεπίσκοποι, Chorepiſcopi, qui nunc dicuntur Exarchi.
περιοδευταὶ, circuitores.
ἐκ τοῦ, ex eo quod circumeant, & reficiant fideles.
πελεκυφόρος, bipennifer barbarus.
ἐπίσκοποι, epiſcopi.

pag. 23. ἐπίσκοπος, epiſcopus.
ἤκουσεν πῶς, audivit, quomodo epiſcopos & Sacerdotum Principes, Patres fidelis ſermo appellare conſuevit.

pag. 24. σύμβουλοι, Conſiliarii epiſcopi.
σύμπονοι, adjutores Epiſcopo dati.

pag. 26. τῶν ὀρφανῶν, orphanorum curam habentes.
μοναχὸν αὐτὸν, monachum ipſum detondens cum Theophane Tichiota, & Paulo, qui orphanorum apud eos curam habebant.
ὀρφανοτροφεῖον, locus, in quo orphani aluntur.
πτωχοτροφεῖον, πτωχεῖον, locus in quo pauperes nutriuntur, pauperum hoſpitium.
πολλὰ, multa largiebatur eccleſiis & pauperum hoſpitiis.
πενητοτρόφοι, πενητοτροφεῖα, pauperum curam habentes, pauperum hoſpitia.
ξενοδοχεῖα, Xenodochia.
οἱ πρὸς κοινὴν, ædes ad omnes hoſpites exci-

excipiendos paratæ.
τοιαῦτα γὰρ τινα, hujusmodi enim parant per hospitalitatem, in iis læsos, & debiles manere curantes, iis suppeditantes pro viribus Ecclesiarum Præfecti.
ἀσκητὴς, asceta, qui in mundo pie, & justa ratione versatur.

pag. 27. καλῶς, recte ad sanctiorem vivendi rationem stetisti.
παιδευθεὶς, monasticam vivendi rationem edoctus.
τὴν μοναχικὴν, monasticam vivendi rationem extinctam.
πολιτεία ὀρθὴ, recta vivendi ratio.
πολιτεύεσθαι, curam publicarum rerum habere.
ἐκεῖσε, ibi quidem schola erat virorum philosophorum vitam agentium, qui quidem monachi dicuntur.
εἰ δέ τι, & si quid opus fuerit ob necessaria commoda, & subdiale opus conficere oportuerit, neque hoc philosophia prohibet.
νοσοκομεῖον. nosocomium.
γηροκομεῖον. γηροτροφεῖον, locus, in quo senes excipiuntur, & aluntur.

pag. 28. παράβολοι, parabolarii.
ὁ ἐπὶ τῆς πτωχείας, ptochotrophus.
χωρεπίσκοποι, Chorepiscopi.

pag. 29. ἢ χωρεπίσκοπον, sive Chorepiscopum, sive circitorem, sive presbyterum.
περιοδευτὴν, circitorem.

pag. 30. χωρὶς, quæstionibus non obnoxius.
μήτε, neque metata dentur.
οὐκ ὑπόκειται, nec metatis subjiciuntur.
χρυσάργυρον, Chysargyrum.
τῶν ἱερῶν, Sacrorum canonum.

pag. 31. εἰς ἔργον, quæ ab Episcopis judicata sunt, magistratus executioni demandare debent, & milites ipsis ministrantes.

pag. 33. χριστιανοὺς, christianos solos militare.
χριστιανὲς μόνες ὀρθοδ. Christianos solum orthodoxos militare.
νόμος, lex condita erat, iis qui Christiani non essent, Zonam in regiis habere prohibens.
μὴ πολιτεύεσθαι, non habere curam publicarum rerum.
στρατεύεσθαι. πολιτεύεσθαι, militare. curam publicarum rerum habere.

pag. 34. τὰ συνήματα, conventicula hæreticorum, fœda conventicula.
τὰς αὐτῶν, ipsorum conventicula, sive latebras, & speluncas; sic enim dixerim hæreticorum conventus.
εὐνόμιον, Eunomium quidem expulit conventicula facientem, & multitudinem subvertentem.
συνέδρια, conciliabula exlegum hæreticorum.

pag. 35. παρασυνάξεις, conciliabula.
παρασυναγωγαὶ, falsa conventicula.
παραβαπτισταὶ, falso baptizantes.
αἱρετικὸς, hæreticus est omnis non orthodoxus.

pag. 36. βδελυκτὴ, execranda manichæorum hæresis.
πρέσβεις, legati ex Thracia venerunt fœderum Gotthorum, quos fœderatos Romani vocant.
τῆς γὰρ, Arrianæ enim doctrinæ sunt omnes.
πάντες δὲ, omnes autem Arrium improbe sequuntur.

pag. 37. Εὐνόμιος, Eunomius rebaptizat jam baptizatos non solum eos, qui ab orthodoxis venerunt, sed & eos, qui ab ipsis Arrianis.

pag. 39. εἰς τὸ ἅγιον, in sanctum baptisma.
οἱ τελέμενοι, qui initiantur.

pag. 40. ἀπὸ τῆ κολυμβᾶν, a natando.
κολυμβήθρα ἀντὶ τῆ βαπτιστηρίε, piscina, lavacrum pro baptisterio.
καὶ μαθὼν, & discens, ut per servum Simonis hæc ipsi evenerunt, coactus ipse, & qui cum ipso erant, descivere runt.

pag. 41. προσκυνητὸν, veneratione, & honore habitam.
ὦ ξύλον, o lignum beatissimum, in quo Deus crucifixus est.
κεκατηραμένον, organum execrandum.
ὅτι πάσας, quod omnes Dei sponsiones, quot quidem accipimus, hoc, ceu regio quodam signo, & digito obsignamus.
εἰς ἂν μὴ, ne nostrum trophæum, quod adversus diabolum est, ab incedentibus conculcetur.
πᾶσαν σπεδὴν, omni studio curandum nobis est, ut dignum honorem ligno vitæ reddamus, per quod a prisco lapsu salvi facti sumus.

pag. 42. καὶ τίμιον, & venerabilem.
ὦ ξύλον, o lignum ter beatum.

pag. 44. περιτέμνειν, circumcidere.
οἱ ἐκ περιτομῆς, qui circumcisione utuntur.
ἔστι δὲ, est autem præputium, pellis glandem pudendorum concludens, quam & Judæi, & Ægyptii incidunt, & hujusmodi amputationem, circumcisionem summi inguinis dicunt.

pag. 45. περιφραστικῶς, per circuitionem.
κίλλος, cillus, asinus.
ἀθεμιτὸν, nefas esse propheticidis, & dominicidis a Salvatore liberatos servitutis jugo subesse.

pag. 47 εἴτε τῆς, num Christianæ religionis sit, num ab Ovile nostro alienus, quos paganos nuncupamus.

pag. 48. τὸ παρὰ, a Christianis adoratæ ædes, asylum ducitur.

pag. 49. πολλῆς, eum multum difficultatis adesset circa ademptionem præstationis libertatis, quam politiam Romanorum vocant.
τὸ κριθὲν, quod visum, ac judicatum fuerit, legem facere, legis vim habere.

pag. 50. ταυτὰ δὲ, hæc & senatus sententia confirmari volo: ac jubeo meam hanc constitutionem in foro Trajani propalam exponi, & exculpi, ut ea legi possit.

pag. 51. ἐντολάς τε τινας, mandata quædam & procuratoribus, & proconsulibus, & præfectis dant, ut juxta dicta judicent.
οὐδεὶς γὰρ, nulla enim lex de uno, sed judicium.
ἓ γὰρ, non enim unum, sed multos legis conditorem gubernare, respicere.

pag. 52. ἡ μὲν γὰρ, senatus quidem veluti imago quædam supererat, cum neque suffragii, neque boni, & æqui potestatem habeat.

pag. 53. τὸ ἀπηνὲς, asperitatem ipsarum, & duritiem.

ἄγριον,

ἄγροιον, ruſticum enim neque jura bene doctum neque leges.
pag. 58. ἀντιγράφοις, exemplis.
pap. 59. ἀνδριάντων, ſtatuarum reformatio, extructio.
τῶν λίαν, ſummum ſtudium affectantium, imaginibus publicis adorari reges.
pag. 60. βωμὸν σωτ. aram ſalutis, & in noſtris ſtatuis antiquitas poſuit.
βωμὸν ἐλέε, aram miſericordiæ.
παρ' Ἀθην. apud Athenienſes quædam aræ ſalutis ſunt.
ἀρχὴ δευτέρα, ſecunda poteſtas poſt ſceptra.
pag. 61. τῆς αὐλῆς, aulæ præfecti.
ἔπαρχοι, Regiæ aulæ præfecti.
pag. 61. κορυφαία, eminens poteſtas, excelſa.
δευτέρῳ δὲ, ſecundo autem poſt regem decernenti.
τὸν τῶν μειζόνων, deligens majorum magiſtratuum principem plurimis gentibus imperantem.
διοίκησιν τὴν πολλὰς, diœceſim, multas præfecturas, provincias, in ſe continentem.
ἰλλυρικὸν, Illyricum eſt illius partis extremum, quæ nunc Bulgaria nuncupatur.
pag. 63. ἔπαρχος, Præfectus regiæ Urbi, Præfectus Urbi.
ἐπάρχε, Præfecti Romanorum Urbi viri primas partes gerentis.
ὕπαρχοι, Hyparchi dicuntur, qui provinciis præſunt: eparchus vero Conſtantinopoleι.
πόλις, Urbs, ſola Roma.
μέχρι πεντήκοντα, poſt quinquageſimum, & ſexageſimum lapidem.
στρατιώτης, hic quidem miles urbanicianus erat.
χοιρέμποροι, ſues ementes, & vendentes.
pag. 64. ἄρχων, princeps militarium numerorum conſtitutus eſt.
στρατηλάτην, magiſtrum militum hunc novit Romanorum lingua appellare.
pag. 65. στρατηλάτας, magiſtros militum ſtatuit, hunc equitum, illum peditum.
πλίνθος, later.
μέγας, magnus rationum perſcriptor.
pag. 66. Σαλβίος, Salvius, qui regis placitis dictandis præpoſitus eſt, quem Quæſtorem vocare videntur, qui Conſtantini temporibus fuerunt.
τὸν ἐπὶ τοῖς, in ſcriptis ſanctiones digerentem.
ὅς γε, qui legum condendarum poteſtatem habuit demandatam ab Imperatoribus, qui tunc temporis erant.
pag. 67. μέγας, magnus rationum perſcriptor.
τριστάται, Triſtatæ.
τῶν ἐν τῇ, munerum palatinorum.
ἡγέμενος, miniſtrorum Principis Dux.
pag. 68. τῶν ἐν τῇ αὐλῇ, officiorum palatii.
τῶν ἐν παλατίῳ, officiorum palatii Dux Celer. magiſtrorum Romani ob primatum dicere conſueverunt, & ob præſtantiam.
μαγιστερία ἀρχὴ, magiſteria dignitas.
ἐπιδεδώκαμεν, inſuper dedimus, & Palladio, & curioſo Auguſti.
Φλαβίῳ, Flavio Philargio, & Flavio Palladio ducenario Palatino curioſo.
pag. 69. Πετρώνιος, Petronius, qui theſauris præeſt.

οἱ ἐπιτροπεύσαντες, adminiſtrantes meos theſauros.
κόμης, comes ſacrorum.
pag. 70. ναύαρχον, navarchum, claſſi præfectum hunc vocant: eſt autem is poſtea & comes nuncupatus.
κόμης, comes, dignitas.
κόμης, ἄρχων, comes, magiſtratus, Dux.
ἐν τῇ τῶν, in atticorum verborum collectione.
ἐπίτροποι, curam habentes purpurei coloris ex Tyro.
pag. 71. τηνικαῦτα, tunc immenſis præerat Regis theſauris, qui a largitate, & copia Romana lingua nominantur; largum enim latini copioſum, & abundans vocant.
τῇ τῶν, cura regii privati ærarii.
ὁ τῶν ἰδία, privato ærario ad Principem pertinenti præpoſitus.
κόμης, Comes ſacrarum privatarum rerum.
κόμης πριβάτων, comes rerum privatarum.
λογοθέτης, rationum familiarium perſcriptor.
κόμης τῶν, rerum privatarum comes, qui nunc rationum familiarium perſcriptor.
κόμης τῶν, rerum privatarum comes, qui nunc rationum familiarium perſcriptor.
τῦ μεγάλυ, magni rationum familiarium perſcriptoris.
λαργιτιῶνες, largitiones duæ ſunt, ſacræ quidem, & privatæ.
pag. 72. περιυσίαι, facultates.
τρεῖς ἦσαν, tres erant olim Principis facultates, largitiones, privatæ, & patrimoniales.
pag. 73. καὶ εἰς, & in Cæſaris Præfecturas, & adminiſtrationes Cæſar mittit.
ὁ δὲ κόμητα, qui comitem Orientis creavit: hæc autem dignitas exigit, ut qui eam conſecutus ſit, omnibus Orientis provinciis recte præſit, & iis, quæ aliter ac opus erat, geſta ſint, moderaretur.
pag. 74. τὸ κῦφον, morum levitatem.
ἔπαρχος, præfectus Ægypto. της αἰγύπτυ, Ægyptum regens.
Αἰγυπτίων ἄρχων, Ægyptiis Imperans.
Αἰγυπτίων ἀρχὴ, Ægyptiorum præfectura, & imperium.
ἐπίτροπος, Curator Alexandriæ. ἡγεμὼν, dux Ægypti.
ὑπάρχυ, præfecti Alexandriæ.
pag. 75. διὰ τῦ, per Thraciæ Vicarium pietati tuæ ſcripſi.
ποντικῆς, Ponticæ provinciæ rector.
δευτέρας, ſecundæ Cappadociæ metropolis Tyana, & tertia Mœſiciſſus; Cappadociam enim quæ una erat, in duas diviſerunt: poſt deinde in tres: hæc autem mœrente D. Baſilio effecit Rex Valens.
pag. 76. βικάριοι, Vicarii Præfectorum prætorio.
pag. 78. τί γάρ, quid enim reſponderunt Pilato Judæi: dixerunt, nobis neminem licet occidere; manifeſtum igitur, quod ſecundum Romanas leges reſponderunt, non licere ipſis occidere.
ὀχλεῖν, καὶ, premere, & urgere Præſides in publicis vectigalibus exigendis, quin imo, & horum officialibus præ-

ſto eſſe in tributis colligendis.
pag. 79. μηδένα, nemini in ea gente, unde originem ducat, licet imperare.
pag. 81. πραίτωρ, prætor popularium.
ἡ στρατεία, militia cuſtodum nocturnorum.
pag. 82. τὸ παλαιὸν, olim in quaque provincia duo mittebantur archontes, unus quidem miles, ſive Dux, alter vero Judex. Dux quidem militibus imperabat, ſuper rebus ad militiam pertinentibus judicans, ſive propriarum hypotheſeon.
διὰ στρατιωτῶν, per milites.
ὧν, quorum quidam erant comites, alii tribuni, alii principes.
pag. 83. σάβανα, ſabana.
λοῦσον, lava equum; & abſterge ſabanis.
τῇ δὲ ἕκτῃ, ſexta quidem hora educens e ſtabulo lava, & abſterge ſabanis.
ἰδιωτικὸν δὲ, erat autem privatum (.i. balneum) in media via; & quidam ex Sacerdotibus ingreſſus in privatum (.i. balneum) ut ablueretur, ſuffocatus eſt.
pag. 84. εἰ δὲ πολλάκις, at ſi pluries accedat quis dicens, ille rem detinet ad fiſcum pertinentem, vel hereditatem ipſi delatam, hunc & admitti ad accuſandum uſque ad quinque libras fidejubens, ipſum negotium proſecuturum, & vera nunciaſſe probaturum.
pag. 85. Ἰησοῦ, Jeſu Chriſti crucifixi ſub Pontio Pilato, qui Judæam curabat, in Judæa procurator erat.
ἡγεμονεύοντος, procurante.
pag. 86. ὅταν, cum adſit Prætor (Judex) adjutorem adſeſſorem ſibi adjungit.
μηδέποτε, nequaquam, ſine Judicibus, adſeſſores (adjutores) judicent, illorum nomina ponentes. βουληφόρον, conſiliatorem, prudentem virum.
ἀπὸ τῆς, ex eodem officio debent eſſe.
pag. 87. τούτους, hos ex cancellis fori adnominare, & ex cura, quæ in his adhibetur, mos Romanis eſt.
τὰ ἐκ, quæ ad leges pertinent.
ὁ τότε, tunc qui Palæſtinæ præerat, hunc aſſumens, illico invitum ſolum ex collegio ſeparatum huc duxit, adjuvantem & labores ſimul ferentem cum gentis illius Præſide (judice); juris enim conſultus erat, & eſt adhuc fortaſſe.
σύνεδροί τε, adſeſſores, & conſiliatores.
πάρεδροι γὰρ, adſeſſores enim dati ſunt junioribus, qui nunc vocantur ſyncathedri.
σύνεδροι, καὶ, adſeſſores, & participes ſententiæ in judicio latæ.
pag. 88. σηκρήτου δὲ, ſecretum autem, ut populi judices, & habens, & nominans.
σηκρήτῳ, ſecreto judiciorum.
κιγκλίδας, fori cancellos.
ἔσω δὲ, extra fori cancellos exiens, & ſtans ſuper tribunal, hæc fari cœpit.
δρύφακτοι, ſepta, fores judiciorum, ſive cancelli.
καπιστὸν, capitum, pabulum brutorum.
pag. 89. σκεύη, vaſa itineri deſervientia.
καπιστὰ, capita, jumentorum alimentum.
σημαίνει, ſignificat autem funiculus jumenti, quod circa os obvolvitur, capiſtrum.

δηλεγατίων, delegatio, ſecundum Romanos mulcta traſmittendi frumenti, & annonæ tranſvectio.
ἀλλὰ, ſed per bellum motum, delegator ſtatuebatur in urbe, & bello ceſſante, auferebatur & delegator.
pag. 90. Ζημιωθῆναι, mulctari ſubſtantiam.
pag. 91. εἶδος εἰν, ſpecies erat judicum in Aſia tenujorum, minorum, Agoræi, qui pauperibus, & plebeis hominibus judicant: ideo Agoræi, populares vocabantur, ut ſunt defenſores uniuſcujuſque urbis: Proconſules vero divitum, & criminum cauſas cognoſcebant.
pag. 95. εἰς δικαστήριον, in judicium vocare.
καὶ αὐτοὶ, & ipſi ad judicia vos trahunt.
ἕπου, ſequere ſceleſte in judicium. A. ne me agas.
pag. 96. κατ' ἐξαίρετον, per excellentiam.
πρὸς διαστολὴν, diſcriminis gratia.
pag. 97. γυμνὸν, nudum, ſolum.
πρὸς διαστολὴν, diſcriminis gratia.
ψιλὸν, tenue, nudum pactum eſt, &
εἰρηνικὴ, permutatio cum pace facta
pag. 98. φιλικὴ, amica deciſio.
τὸ τῆς, incertus finis litis.
φιλικὴ, amica concordia.
pag. 100. ῥήτωρ, orator.
pag. 102. τὴν τῶν, ærarii linguam.
συνήγορον, advocatum ærarii.
φισκοσυνηγόρους, fiſci advocatos.
φισκοσυνήγορος, fiſci advocatus.
φισκοσυνήγορος ὁ ταμ. fiſci advocatus, ærarii advocatus.
Ζωσίμου, Zoſimi advocati fiſci.
ὑπομνηστικὸν, memoria.
pag. 103. πληρῶσθαι, ſupplere quæ deficiunt.
περὶ αἰτιῶν, de cauſis, per quas infamia alicui non irrogatur.
pag. 104. αἰσχρὸν, turpe eſt æs alienum defraudare.
pag. 105. τῶν συνηγόρων, advocatorum.
ὑπὲρ, ſuper domeſticis negociis judicans.
pag. 106. χαλεπὰ, difficilis, & dura lis eſt cum hominibus potentioribus conferri.
ἄφρων, amens eſt, qui adverſus potentiores contendere velit.
pag. 108. ἐπιφημίζειν, jactare, nomen prætendere.
οὐ λέγει, non dicit, ut ſententia adverſus ipſos feratur, ſed ut communi, ac publica ſententia indignus habeatur: ſponte enim vult hujuſmodi perſonas dedecore affici. In injuſtis quidem cauſis, quando nulla pœna adficitur, ſi tantum dixerimus ipſum cauſa cadere, tunc locus adverſus ipſum continuæ ad metallum pœnæ: ſi autem quis juſte litigans tale quid egerit, ceſſat quidem metalli pœna, punitur autem id faciens, ut cauſa cadat.
μολίβδῳ, plumbo undique conſtrictus, hoc eſt cervicis ligamina ferens, ſive plumbatis cœſus.
pag. 109. βῆλον, velum, pavimentum portæ.
ὅμοιον ſimiliter cum forte in ingreſſu agri tabellam ponet, ſive ſcutaria, ſive quid aliud hujuſmodi, & ibi ſcribat, ager hic Auguſti eſt, magni familiaris; vel regium in agro velum ſuſpendat, ut exiſtimetur regium illum eſſe.
εἰκόνας, imagines, vel characteres regios,

Interpretatio hactenus deſiderata.

βῆλον, velum, ſive cortina.
τὸ πρὸ, velamen, quod pro foribus habetur.
pag. 110. ἐκτυπῶσαι; formare quidem eſt, annulo, ſive ſigno ipſius conſignare in cera.
pag. 111. ὅτε βούλεται, cum voluerit, ceſſat.
pag. 112. ἀκούσιον, invitum, tyrannidem voluntatis.
pag. 113. ϛραγγαλιὰς, obligationes violentorum contractuum.
pag. 114. τῷ μὴ, iniquo.
κακοῖσι, malis dolis ornata.
καλὴ, bona, & laudanda malitia.
pag. 115. ἀκμὴ, ætas matura.
pag. 119. ὅρκια, juramenta extimeſcentes, ſignificabant autem manibus.
pag. 120. σὺ δὲ γιν. noveris quidem, quod & corporaliter jurans minor, & ſua negotia firmans, in integrum reſtitui poteſt, & illa revocare: Rex enim hic ad minorem id dicere videtur, quod poſſis quidem adverſus tuam confeſſionem, & jusjurandum reſtitui; ad id tamen te hortari nolo, ne fiam perjurii, & perfidiæ auctor.
μεγάλην, magnum autem dijudica detrimentum, cum in minimum omnino pretium divenditum ſit, ut nec ad dimidium juſti precii ſufficiat. Pone autem, quod ſicut lex fieri pignorum venditionem deſinit, & pignus minoris diſtractum ſit., vel quod conventum fuerit, a creditore vendi; etenim niſi hoc modo diſtraxerit, venditio firma non eſt, & venditio penes minorem manet.
pag. 121. τυχὸν γὰρ, fortaſſe enim liberatum ſervum habuit actorem, ac adminiſtratorem rerum ſuarum, & omnem ſubſtantiam ipſius in manibus habentem, & negotia gerentem, & ipſum plurimum adjuvantem.
pag. 122. ἀπαρτισμὸν, conſummationem.
τελεσμὸς, perfectio, finis, determinatio.
pag. 127. βέλτιον, ſatius in ipſo initio proſpicere, ut cum adeo præſtantes non ſint, remedium adhibeatur, quam mederi poſtremo.
ἀρχὴν, initio ſanari potius eſt, quam poſtremo.
pag. 128. ἀπογραφαὶ, tabulæ, profeſſiones patris.
παίδων, in pueris probandis, verenda licet aſpicere.
τὴν τῦ, tempus nuptiis conveniens, vel non conveniens, judex adſpiciens judicet, nudos quidem mares, feminas vel nudas ad umbilicum uſque intuitus.
pag. 129. ἀτ' ἐφηβήσαν τὲ, nec pubeſcentem.
pag. 130. πρὸς διαστολὴν, ad diſcrimen.
pag. 132. ἑλκύσαι, trahere auſus ſit.
pag. 133. ὁ τῦ νέυ: minoris generalis curator nomine ipſius minoris petere reſtitutionem non prohibetur.
pag. 134. χάριν τυχὸν, fortaſſe regis cuſtodiæ gratia, quos hodie, ut exiſtimo, ſtationarios vocant.
τυραννίδος, tyrannidis finis cuſtodia, ſive quæ dicuntur ſtationes.
pag. 135. ὁ μὴν, non quidem in venditionis tabula contentum; multoties enim quidam pauca dantes in venditione arte, ac dolo quodam; plura adſcribunt in inſtrumento emtionis.
pag. 136. συνεχῶς, continue, & non interrupte ſervatur.

pag. 140. ἐκ δ' ἄρα, ex certamine quidem erat controverſum & patri, & hoſpitibus: at ipſi permiſerunt ambo, ut ſuo judicio moderaretur.
pag. 145. δῶρα, munera, quæ libere ſuper omnibus dantur.
τὰ ἐν, munera in ſportula data.
ἐπίδοσις, datio ſupra leges, donum.
τιμὴ; honor, quod pro advocatione datur.
σπόρτουλον, ſportula, uſuræ.
pag. 146. δικασταὶ, judices tenujorum litium.
pag. 147. ἄτε ἐκεῖνος, nec ille, cui demandatum eſt, cogitur delegationi parere.
pag. 148. ὁ γὰρ, non enim judex ſua ipſius judicare poteſt, ſed quæ aliorum ſunt.
αὐτομάτως; ſponte, δι' ἑαυτῦ, per ſe ipſum judicari.
pag. 149. ἀπροσωπὸς, ſine perſona eſt.
ἐὰν, ſi prævenerit libellum dare ſuo adverſario, ad finem uſque procedere debet, & adverſario ſuo per judicium abolitionem, & liberationem denunciare.
pag. 150. μονομερῶς, una duntaxat parte præſente. *pl. ead. pag.*
μονομερὴς, petitio unius partis.
πάντες, omnes.
pag. 151. αἱ ἀρχὴν, lites initium ſumentes in judicio ex contradictione.
μονομερως, una duntaxat parte præſente.
δευτέρα, ſecunda confeſſio.
pag. 152. ἀναβολαὶ, dilationes non erant, ſed quod futurum, erat & directum in ſuſpectum tempus.
pag. 153. ἄδικος, feriata dies, in qua lis non perſequitur.
pag. 154. ἡ βασιλεία, Regia poteſtas dignitatum dignitas, ſublimitatum ſublimitas.
pag. 155. γνῶναι, cognoſcere, judicare.
ἐπειδὴ, quoniam abſurdum eſt, hujuſmodi perſonas itinerib. vexari.
pag. 156. μυσαρὸς, ſceleſtus.
ὀρφανὸς ὁ γον. orphanus, qui genitoribus deſtituitur.
ὀρφανὸς ὁ μὴ, orphanus, qui parentes non habet.
κομιτάτον, comitatum, locus in quo Rex degit.
ἐπὶ τὸ, in comitatum.
ταῖς ὁδοῖς, itineribus.
pag. 158. ἐν ἐκείνῃ, in ea provincia agatur, in qua res ſita eſt, & domicilium is habet, qui de poſſeſſione contendit.
pag. 161. ζώνην, Zonam militarem.
pag. 163. εἰς ἰδιωτ. qui propriis curis, & negotiis occupantur, vel negotiantur, vel aliena prædia conducunt.
δῆλον, nempe quod ſacra nominatur.
pag. 169. καὶ εἰς, & ad eos, qui inteſtati deceſſerunt, eadem æquitatis ratio extendit.
pag. 171. χρὴ προσ. oportet perſonam ſubeſſe, per quam movetur actio de inofficioſo.
pag. 172. δεῖν κρατεῖν, oportere litigatores durare uſque ad judicium, unde actionem naſci contingit.
pag. 173. τὰ ἐν ἀμφ. res de quibus eſt controverſia.
pag. 175. προθύστερον, quod prius collocandum, poſterius poſitum.
pag. 177. διαίρεσις, ercitio ſubſtantiæ.
pag. 178. μόνον, ſolum dicens eſſe heredem.
pag. 180. τὰ ὁροθέσια, termini dividunt fundum a fundo confinis, ſive vicini.
pag. 181. περὶ, de ſocietate ejuſdem litis.
σύνδικοι λέγονται, ſyndici dicuntur, quibus communis eſt in judicio cauſa.

σύν-

σύνδικοι δὲ, ſindici, (teſtes) ipſi ſunt Jolæ ſepulchrum.

ἐγὼ δ', ego defenſores, & ſyndicos ve-
pag. 182. niam accipiens.

pag. 183. βαραθρος, puteus, puteo dignus.

pag. 185. φιμοὶ, fimi, inſtrumenta luſoria. fimus eſt, qui vocatur camus, in quem injiciebatur.

Γυλιανῦ, Juliani impii, (Apoſtatæ) ænigma in contiludium.

Eſt arbor quædam regum (templorum) media. Cujus radix & vivit, & loquitur cum fructibus. Una hora, & plantatur amicis, & fructum augebit, & ſtringitur radicitus.

κόνταξ, conti jaculatio ſine cuſpide.

ἀπὸ, a Quinto quodam ſic vocatus.

pag. 186. ἡ καλυμένη, quæ vocatur Pyrricha, armata chorea eſt.

πολεμικὴ, armata videtur eſſe Pyrricha; armati enim pueri ſaltant.

ἦν δὲ, erat autem armata chorea, & pyrricha.

καὶ τὴν, & quæ vocatur tzutra, & torneamenta.

τορνεμέντα, τορνεύματα, torneamenta.

συνάλλαγμα, ſynallagma quaſi habitum eſt cum ipſo, & altero.

pag. 187. καὶ οἱ μὲν, & latrones quidem quæſtuarios nunc ſe appellant.

ταβλοδόχον, ſuſceptorem aleatorum.

εἰς λιθ. in lapidicinas. τὰς λατομίας, latomias potius dicebat Philoxenus.

pag. 188. Κλεοπάτρα. Cleopatra in mauſoleo. ſemetipſam occidit.

ὅσια μὲν, ſancta quidem & in eos, qui deceſſerunt pietas.

pag. 190. ἐν ταῖς, in iis, quæ circa vitam verſantur.

ὅρκον, jusjurandum tutori dedit.

ἐπὶ τούτοις, ſuper his jusjurandum præſtent.

pag. 191. οἱ εὐσεβεῖς, qui pii, & ſuperſtitioſi, & jusjurandum non comedentes ut olera.

ἄξιόν ἐστι, dignum eſt, antequam aggrediamur Ariſtotelis dicta, de Sacramentis, quæ hic uſui ſunt, ſermonem facere; ſive jurisjurandi, quod defertur, ac refertur, & jurisjurandi quod de Calumnia putatur, & dicitur, & ipſius jurisjurandi. Inſtituit judicium Petrus adverſus Paulum ob debitum nummorum centum: negabat Paulus: ſolverat Petrus cum documentis: affirmans autem, non quidem negans oſtendere debet: deſtituebatur agens documentis, tunc reo dicit, defero tibi jusjurandum, quod neceſſarium Romanis dicitur, ſive poſtremum, quod & ſuppletorium, quoniam probationibus deficio; jura per Deos, centum nummos te Petro non debere, & ego, ſi velis, prius de calumnia jurabo. Hoc quidem non proprie jusjurandum, ſed comprehendens tantum conjecturam agentis, non quidem terminat cauſam: jusjurandum enim non eſt cauſæ, ſed perſonæ: & dixero, non per divinam gratiam, non calumniandi animo defero tibi jusjurandum. Multoties, ſi reus voluerit: refert actori dicens, non jurabo quod a te mihi delatum, nec tu pro ipſo de calumnia jurabis, ſed refero tibi jusjurandum quod relatum dicitur, quoniam de calumnia jurare elegiſti; ſic ferme dicere debes, non per divinam gratiam, non calumniandi animo refero jusjurandum, ut adimpleatur omnino in mei animam, quod vere fœnori centum mihi dediſti: ceterum non de calumnia jusjurandum, ſed quod retuli jura, quod & neceſſarium eſt, ſive cauſam dirimens, & dixit, non per divinam hanc gratiam fœnori accépi a Paulo quos dico centum nummos, & tunc eos reddam. Cum igitur delatum ſit, jusjurandum de calumnia præcedit, ideoque ſcribitur, & digeritur a judice locum habens & relati. Neceſſarium jusjurandum dicitur extremum, ſive quod defertur, ac refertur. Secundum jusjurandum judiciale, quod a Judice datur. Tertium ſpontaneum, quod propria ambarum partium voluntate & conſenſu præſtatur.

ὅτε οὐδεμία, cum nulla alia ſalus (ratio) exiſtit, niſi ſolius ex jurejurando veritatis.

ἐξηγοῦ, adduc Deos .... jura perplaniciem terræ, & patrem tolle mei patris, &c. ...., juro terram, & ſplendidum ſolis lumen.

ὀμνύω, juro per terram, ſolem, martem, minervam Hæræam, lunam, & matrem ſipylenam, & Apollinem, qui in Pandis colitur, & alios Deos, Deaſque omnes, & ſeleuci regis fortunam, manebo in legibus, quibus conſenſum præſtiti apud ſmyrnæos in omne tempus.

pag. 192. τουτέστιν, hoc eſt, ex jurejurando ſolvitur omnis controverſiæ dubietas, multa enim dicuntur, & regeruntur ex utraque parte: jusjurandum autem poſtremum aperiens, & confirmans quæ dubia ſunt omnia ſolvit, & decidit.

καὶ πέρας, & finis omnis controverſiæ, & dubietatis ad firmanda, quæ ab ipſo dicuntur. eſt jusjurandum.

ὅρκος, jusjurandum eſt ratio fidem ex ſeipſo veritati præbens.

ὁ ὅρκος ἀληθ. jusjurandum teſtis veritatis eſt.

ὅρκῳ, jurejurando enim res confirmantur.

θεοὺς, Deos ſcientes facit.

μαρτυρία, teſtimonium enim Dei eſt, de rebus dubiis, & de quibus ambigitur jusjurandum.

ὁ γὰρ, ὅρκος, jusjurandum enim teſtem Deum vocat, & mediatorem ipſum, & ſponſorem, ſuper his, quæ dicit, allegat.

ὅρκοι, juramenta teſtimonium Deorum inducentes.

pag. 193. τυποῖ, format.

pag. 195. οἱ φιλοσοφίαν, Philoſophiam profitentes, & dialecticam artem docentes, adeo contendunt de nominum compoſitione; ut dicere pudeat: ſufficit ſigno uti ſermonis Chriſippi ſtoici, ulterius quidem non procedam, etenim neque melius ullus dialecticas artes, diligentiuſque expreſſit, neque harmonia pejori compoſitos, digeſtoſque ſermones extulit.

ἀμοι-

ἀμοιβαῖον, mutuum, alternum.

τὸ μὲν, debitum quidem generale eſt, mutuum autem transfert dominium.

τὸ δάνειον, mutuum non conſiſtit, niſi alienentur nummi.

pag. 196. ἐν τοῖς, in iis, quæ uſui apta ſunt (in uſu conſiſtunt.)

δανειζομένοις, mutuum accipientibus inutile, adigere eos ipſos, qui dati ſunt nummi, danti reddere.

εὖ μὲν, bene quidem metiri a vicino, & bene reſtitui.

Eadem menſura, & melius quam mutuum dederit.

μηδέπω, nummos non habentibus, pondere mutuo dabant veteres aurum, & argentum, & hujuſmodi.

ἐγὼ δὲ, equidem vellem de optimis rebus, experientia potius, quam potentia præſtare, excellere.

ἕκαστον, ſingula etenim & aliter eſſe poſſunt, omnia autem nulli.

pag. 197. τὰ ἐκ τῶν, quæ ex primordio naturæ corpus ſortita ſunt, ſapientiſſime diſcreta ſunt, neque ſubſtantiæ, unde conveniunt, neque ex ipſis quæ ejuſdem qualitatis ſunt deinceps duarum ſpecierum animantibus, vel plantis, vel ſi quid aliud compoſitum ejuſdem ſpeciei videris; ſemper autem naturæ diverſæ, vel qualitatis, vel compoſitionis mutatæ forma, vel ſpecierum differentia viciſſim trahente ubique ſimilem qualitatem, & compoſitionem.

ἐπὶ γὰρ, in ceteris enim rebus mutuum non conſiſtit.

δάνειον, mutuum. δανειστὴς, creditor.

pag. 201. λόγῳ, quæ ratione conſpiciuntur, κενὰ, vana, & quæ ſola cogitatione percipiuntur.

προχρειὰν, promutuum.

pag. 202. κατέβαλε, ſolvit quo tempore ei permittit lex.

διὰ, ob juſtam ignorantiam, vel errorem.

οὐ μὴν, non quidem per ſupinam, & ſtultam ignorantiam.

τοῦτο, id noveris (cogites) niſi ſupra 10. nummos exſolutum fuerit; qui enim ſolvit mutuo non daturus, donare videtur: ſupra vero 10. nummos datio ſine actis & probationibus, non valet.

pag. 203. ἀκόλουθον, conſequens quidem certi condictionem generalem eſſe, & enarrationem juramentorum ut in depoſito, nunc de indebito tractare eſt. Sed quoniam indebiti condictio condictiones, quæ in magis propriam cauſam cadunt, ſignificat, puta condictionem cauſa data, cauſa non ſecuta, & condictionem ob turpem cauſam: harum enim unamquamque condictionum, ſi quis generali nomine dicere voluerit, recte indebiti condictionem dixerit: ſin peculiari, tunc cauſa data cauſa non ſecuta, vel ob turpem cauſam dicere debet. Generalis namque dicta indebiti condictio, ubi quidem magis propriam præſtitorum cauſam inveniet, tunc in ſpeciem eandem incidit, & magis peculiare nomen ipſi tribuit; puta dedit quis honeſta cauſa L. C. cauſa non ſecuta, indebite quidem L. detinet qui accepit; ſed quando ſub cauſa datum ſit, hanc cauſam generalis indebiti condictio inveniens, in eandem ſpeciem tranſmutat, & eſt condictio cauſa data, cauſa non ſecuta. Idem in condictione ob turpem cauſam dicimus, ibi quidem non crediturus. Errans autem, & qui ſe credere putavit, ſolvens, quando magis propriam, & peculiarem cauſam præſtitorum dicere poſſibile non eſt, jure merito in generalem indebiti condictionem manet, magis peculiare nomen non inveniens. Quoniam igitur generalis indebiti condictio multas denotat, & exprimit condictiones, jure quidem merito juriſconſultus de hac prius ſpeciali condictione indebiti dicere incipit, & hoc pacto in ipſam recurrit indebiti condictionem.

pag. 204. τί δὲ τοῖς, quid enim iis, qui beneficia contulerint gratiam referre non eſt omnino juſtum? juſtum reſpondit.

ὁ δεδωκὼς, qui dederit ſcorto: non repetet, dantis enim duntaxat turpis cauſa eſt.

καπηλεύσασα, quæſtum faciens de pulchritudine, & hanc mercem volentibus exponens. τὴν φύσιν, de vulva quæſtum capiens.

ἄμα, ſic viventes turpiter, & adverſus leges, & hæc quidem amica, ille autem mœchus.

pag. 205. μίσθωμα, merces meretricis.

περὶ τοῦ, de mercede meretricis.

καὶ τῇ, & Chriſtianæ religioni.

ἐφ᾽ ἡμισείᾳ, in dimidio improbus.

καὶ τοῦ, & pecunias dantis, & accipientis ut juſtitia evertatur.

εἰ δὲ καλὴν, ſiquidem bonam cauſam habens judici do, ut pro me judicet, etſi repeto, recipio, tamen delinquo judicem corrumpens, & cauſa cado; at ſi turpitudo ſit dantis, & accipientis, ceſſat repetitio, puta cum judex acceperit, ut male judicaret: animadverte, quod licet bonam cauſam quis habeat, pecunias autem judici præſtet, ut jus ei ſervet, quæ data ſunt, repetet condictione ob turpem cauſam.

pag. 207. ἀντιστρέφει, repetitur quidem, ſed non condictione furtiva.

pag. 208. ἐναντιοφανῶν, legum, quæ adverſæ inter ſe eſſe videntur.

παραπλήσιον, ſimile huic eſt, quod dicitur de condictione ex lege lib. XII. tit. II. nam quoties nova lex obligationem inducens actionem non aperuerit, condictio ex lege competit.

pag. 209. ἡ ἀνάγκη, neceſſitas annonæ militaris effecit & petitionem ante diem.

pag. 211. σημείωσαι, animadverte, regulam legis generalem eſſe: id enim lege ſtatuitur, non ut bonæ fidei ſint omnes actiones, ſed ſi forte adſit dolus, quamvis in ſtrictis actionibus, opponitur exceptio.

ἐπὶ μὲν, in ſtrictis quidem actionibus, nec ſi uterque conveniat, poteſt actio ſua ſponte ſolvi, ſed adhuc quidem ſubſtinetur. ceterum, cum opponitur pacti exceptio in actionibus bona fide, utriuſque

que voluntâte, ac conſenſu, ſolvitur contractus.

pag. 213. μὴ νόμιζε, ne autem putes ex contrario hujus legis, quod uxoris dos hujuſmodi officiis obnoxia ſit; nam hodie in rem dedit actionem uxori de rebus extra dotem, & poteſt quidem uxor & cum aliena negotia fuerint, neque ex mariti ſubſtantia, per in rem actionem ea vindicare.

ὡς δωρημένη, velut donatura.

pag. 214. σημείωσαι, animadverte ex amplificatione (additione τῦ) maxime, quod licet legatum ſit ipſi peculium, non eſt peculiaribus creditoribus obnoxius.

τὸ νόμιμον, jus conſtitutionis apertum eſt, & utile, maxime in noxalibus.

pag. 218. συναλλάγματος, ſynallagmatos.

ἄκρατοι, pure pœnales, mere pœnales, hoc eſt pœnam duntaxat exigentes.

pag. 221. ἀντιφώνησιν, conſtitutum ſine certa die.

καὶ ἀπροθέσμως, & non præfinita die.

pag. 222. ἐς ἡμέραν, in diem dictam, ac certam.

καὶ ταῦτα, & hæc pro me reſpondeo.

τρίτη, tertia hæc. conſtituitur quis in duriorem cauſam, puta cum ſub conditione ſit debitum, conſtituitur ſine conditione: fidejuſſio autem in duriorem cauſam non fit.

διὰ τοὺς, per eos, qui utebantur opera, & miniſterio nummulariorum.

pag. 223. κονστιτούτων, Conſtitutum eſt probatio, ſive reſponſio quæ ex reſponſione (antiphoneſi) conſiſtit, & confirmatur repetitio rerum ab aliquo debitarum.

πρὸς ἐμὲ, adverſus me habeas debitum, ego præſtabo.

ἐμοὶ, mihi æs alienum hoc tribuas, me debitorem habeas.

πρὸς ἀσφάλειαν, ad cautionem majorem, quod debitum præſtabo, accipe mea manu ſcriptas literas.

ἀντὶ γραμμ. pro cautione, & documento, hanc habeas epiſtolam, integram mea manu conſcripſi.

πίστιν, fides in conventionibus maxima, & potior res eſt, bona omnia inter homines, & omnes urbes in concordia ſervans.

ἱερὸν, ſacra res.

ὁμολογίας, conventionem non ſervare, & tranſgredi, abſurdum, & impium videtur, quemadmodum veritatem, ac fidem, per quæ omnia conſiſtunt, ac firma ſunt, quæ inter nos aguntur.

pag. 225. ὥσπερ, ut creditor pecunias petens, demonſtrare debet, ſe numeraſſe.

ὁ δανειστὴς, creditor repetens, probet numerationem.

ἔλεγχος, probatio, cum quis probaverit, quibus dixerit, ac pariter quod verum.

μέγισται, maximæ probationes.

pag. 226. μάρτυρας, teſtes quidem habenti, quod ex decentibus, vero ſimilibus judicare oportet. & hoc eſt optima ratione, ac ſententia, ac quod non licet decentia argento vertere, ac decipere.

ἔστι τοίνυν, eſt igitur neceſſe, probantes vel ſigna demonſtrare, ex quibus aperiatur quod credibile eſt, vel decentia, & veritati conſona dicere, vel teſtes adhibere.

τὰ ἀφανῆ, quæ obſcura ſunt, argumentis, & indiciis convenientibus concipiuntur.

ὑμεῖς δὲ, nos quidem teſtimonia, ac indicia appellare adjutoria cauſæ juramenta ſolemus.

δοκεῖ, mihi quidem videtur fidem argumentis potius quam teſtibus præſtandam.

κρεῖττον, potius eſt ſignis teſtimonium, & indiciis.

σημεῖα, & ſigna, & argumenta.

τὰ δὲ σημεῖα, ſigna in rebus dicimus, argumenta, ac indicia in perſonis.

ἔλεγχοι, probationes.

μέγαλα, ſigna magna, (aperta) & ſufficiens fides (probatio.)

οἱ νόμοι, leges ſic ſtatuunt probationes ex rebus certis, & minime controverſis.

pag. 227. βεβαιώσεις, teſtium comprobationes.

ὅταν, cum probationibus, ſive dialogis, ſive ſcriptura deſtituimur, ad teſtes decurrimus controverſias habentes, quorum verba regulæ ſunt judicibus ſuper quibus debent pronunciare.

pag. 228. εἰ ὡς ἐν, ſicut in Judicio, ſcripturarum probatione egemus, teſtium nobis copiam paramus, nonne aſſequemur, quæ nobis deficiunt? Ego quidem ſic exiſtimo.

κρείττους, teſtimonia controverſia (exceptione) majora.

ἀπαραγράπτους, omni exceptione majores.

μάρτυρες δὲ, teſtes quidem, qui adverſus Euſebium teſtimonium dixerant, de quibus tamquam hoſtibus Athanaſius exceperat, & legibus ipſis, & neceſſitatibus legum, adverſus ipſum, arcebat teſtimonium.

εἰ γὰρ ἐπὶ, etenim ſi ſuper rebus omnibus controverſis, & in judiciis, quæ ſecundum leges ſunt, & in communibus controverſiis, teſtium conveniens teſtimonium, id, de quo ambigitur, firmat.

τὸ γὰρ πλῆθ. pluralitas enim apud Romanos, a duobus incipit.

pag. 229. πιστότεροι, fide digniores ſunt clariores viri.

pag. 230. διακόπτει, interrumpit xxx. annorum præſcriptionem uſuræ præſtatio.

ἐγγράφους, ſcriptas fides.

ἐγγράφως, cum ſcriptis ſuper fide monumentorum, inſtrumentorum.

ὁ ὅρκος, jusjurandum fides eſt.

ὅρκος ἐστὶ, jusjurandum ratio eſt fidem faciens per ſe ipſam veritati, perfecta fides.

μαρτυρίαν, teſtimonium, & depoſitionem; quod teſtimonium quidem præſentium eſt, depoſitio vero abſentium.

γράμματα, ſcripta publica.

pag. 231. χειρόγραφος, Chirographum, monumentum, inſtrumentum.

συγγραφὴ, ſyngraphum, ſecuritas, inſtrumentum.

ἐπὶ τῆς, in foro ſedens, qui civium inſtrumenta perficit, ſingula ſuis notis (literis) ea ſignans, quem Tabellionem Romani vocant.

pag. 233. χρῆσαι, commodare, mutuare.

δωρεῖται, donat, & commodat.

χαριστικὸς, gratus, & commodans.

δανείζ

Interpretatio hactenus desiderata.

δανείζει, mutuo dat, præbet indigentibus.
κιχρᾷν, mutuare.
pag. 234. μείλιχ☉, clemens, qui mutuavit, vir erga alios misericors.
ἔσθ' ὅτε, nam quandoque & nummos quidam festum peragentes palam ferunt ad ostentationem: quod, &c.
pag. 236. ἐνέχυρον, pignus. *bis ead. pag.*
ἐν τῇ, in manu creditoris datur.
ὑποθηκαρία, hypothecaria nascitur.
pag. 237. ἐνέχυρον, pignus, commutatio ad securitatem.
pag. 239. ἐπαγγέλωνται, polliceantur.
πρωτοναύκληροι, navium magistri.
pag. 240. κτῆσις, peculium ejus, qui in aliena potestate est, hoc est filii, vel servi.
οὐσίαν, substantiam.
pag. 242. ἐν ἀτόμῳ, in atomo, in oculi ictu. ἐν ἀτόμῳ, ὅγων, in atomo, sive in puncto, momento.
pag. 243. παρὰ, præter, contra jus summum, præter leges.
ποτὲ καὶ μὴ, aliquando & actionem non habens, neque actionem cessam, agit utiliter.
pag. 245. ἄτοκον, sine usuris.
pag. 245. ἀντιφωνήσεως, constituti.
ἔνθα καὶ, hic & natura (sexus) omnino, (semper) & ætas multoties infirmitatem habent.
οἱ νόμοι, leges non quidem deceptos, sed decipientes puniunt.
pag. 247. δύναται, potest etiam non agens uti condictione indebiti adversus creditum, ut solvatur adversus ipsum obligatio.
pag. 249. οὐ μόνον, non solum in credito, sed & in dote, & indebiti solutione, & in aliis plerisque opponi potest de pecunia non numerata.
pag. 251. τοῦ δαν. crediti usurarii.
χρεῖ☉, debitum mihi debetur.
ἔτι δὲ, est autem notandum, & pro augetur (poni), quod est usuræ accessio: semper enim æs alienum quod debetur, parturit, profert veluti in futurum (post se) usuram.
τὴν ἐκ, reditus ex pecuniis.
ἐπιδίδωμι, do sub mercede.
pag. 252. διὰ τὸ ἄδηλον, ob incertitudinem fructuum.
ἡμιολίαν, semissem.
ἡμιόλιοι, hemiolium autem est dimidium integræ usuræ duodecim nummorum, nempe sex.
ἡμιόλιαι, hemioliæ.
πλεονασμὸν, redundantiam.
ἑκατοστὰς, centesimas.
καὶ τὸ, & quod ejusdem generis.
pag. 253. καὶ ἐνταῦθα, & hic omne mutuum intellige, & quod usuras parit, & quod sine usuris datur.
ἐπὶ τῷ δανείῳ, in mutuo, utpote quod necessarium sit extra strictam rationem inductam, permisit officialibus mutuo dare; in aliis enim contractibus, officialibus minime datur copia.
pag. 255. αἱ κεφαλαὶ, capita fænorum.
pag. 256. εἴπε, si fœnerer quod pretium exuperat.
δάνειον, fœnus sub usuris.
ναυτικὸν, nauticum fœnus.
περὶ τόκου, de usura nautica, de transmarino fœnore.
ἑκατοστὸν, centesimam usuram.

ἑκατοστιαῖ☉ δὲ, centesima autem usura dicitur, cum duodecim nummi quotannis super centum dantur, nam quæ nobis libra est, ratione ducta, nummos habet octo, duas partes totius.
pag. 257. διακαὴς, ardens desiderium nummorum.
ναυτικῶς, nautico fœnori dare, sive trajectitio, sive cum periculo.
ἑτερόπλοια, unius navigationis. ἀμφοτερόπλοια, utriusque navigationis.
pag. 258. οὔτε πάντοτε, nec ubique, nec ab omnibus.
δῶμα, tectum cum fide.
pag. 259. καὶ ὅταν, & cum voluerit, a me accipiet.
pag. 260. καὶ πίστιν, per fidem constituuntur pleraque hominum negotia.
ἐπὶ μὲν, qui enim apud homines accipiunt depositi gratia, nobis dare videntur servantes quæ acceperunt.
τιμὴ, honor, quod pro advocatione datur.
pag. 261. συνάλλαγμα, contractus.
παρακαταθήκην, depositum maximum, & religiosissimum.
pag. 262. ὁ σπείρων φαῦλα, qui seminat malitiam.
pag. 264. ἀλλὰ καὶ, sed & pignora in hanc obligationem deducta.
ἐγγυησάμεν☉, fidejubens quis pro aliquo, ab ipso pignora accepit.
διὰ σοὶ, ex benignitate.
pag. 265. ἐργολαβεῖν, redimere alienam litem.
κατ', per eclipsin.
pag. 266. οἱοσδήποτε, quibuscumque verbis.
pag. 267. ἅρπαξ, hoc est rapacem, ob leonis naturam.
τάξιν, ordinem, locumque fratrum subeunt.
Ἄρε☉, Martis homicidæ sorori & sociæ.
ἐπίτασις, extensio igitur fraternæ amicitiæ, & concordiæ, societas.
pag. 268. ἐστέρηται, caret cogitandi, & ratiocinandi vi.
ὑγιὲς, sanum quidem cum fuerit organum ex natura, & mens operatur; male autem eo affecto quocumque pacto, tunc & mens operationibus suis non integra est, & apta, etsi in se ipsa nihil damni acceperit.
τὸ γὰρ θέλειν, velle enim, ac nolle animi est ratione utentis.
pag. 269. πολλοὶ, multæ quidem sunt & innumeræ definitiones super omni re.
ἀλλάττειν, mutare, pro permutare, ac emere.
πολλῶν, plurimo argento parvum librum mutans.
ἐν τῇ ὠνῇ, in emptione nostra, ideo & alter dicit, in precio nostro, hoc est in emtione nostra; precium enim commutatio est: servum quidem sæpe damus, & accipimus argentum, & aurum.
ἀλλάξασθαι, mutare cum argento.
pag. 272. ὁλοσηρικὰ, quæ serica integre sunt auro similia, & ejusdem precii,
pag. 273. αὐτοφυὲς, suapte sponte natum.
τὰ τῶν, serum nemata, sive metaxa. *bis ead. pag.*
καὶ τὰ βύσσινα, & byssinea, & hyacinthina, & coccinea, & byssum cum auro, & hyacintho tinctam.
ὑπέδυσα, indui te hyacintho .i. hyacinthina veste.

ὑακίνθου, hyacintho, & purpura ea induunt.

ἰάνθινα, violacea:

ὑακινθινοβαφῶς, hyacinthina tinctura.

ἀπὸ φορῦντος, a ferente hyacinthum.

πάντα γὰρ, nemata enim omnia ex hyacintho, & purpura, & cocco & bysso. & caprinis pilis conficiunt.

εἰσὶ δὲ, sunt quidem aliæ horum, aliæ violaceæ, aliæ hyacinthinæ.

ἐκ τῶ, ex viola, & tinctura.

χρώματα, colores.

ἐὰν γὰρ, etenim si vetitam mercaturam inferant, puta purpuræ, vel metaxæ, vel hujusmodi.

ἰσόχρυσον, eodem pretio ac aurum.

pag. 274. ἵνα γὰρ μηδένα, ut enim nemini videntium sol molestiæ foret, serica super ipsis, ut quidam dicunt, velamina extendebant: hæc autem textura luxus barbarorum est opus, a quibus ad nos ad nimias cunctarum mulierum delicias invecta est.

ἰσοτάσιον, ejusdem æstimationis erat ac aurum.

γυνὴ, mulier holoserica tua habeas.

ὥσπερ, ut enim indutus holosericum.

βάμματος, tincturæ regiæ, quod holoverum vocare duxerunt.

ὅτε σίδηρον, neque ferrum, neque aliud huic rei aptum, Indi, & Æthiopes habent: equidem nec apud Romanos hujusmodi quid vendere permittitur, lege omnibus aperte vetante; mors autem ferenti pœna est.

ἐν μέσοις, in medio Barbarorum interfecti.

pag. 275. παραμήρια, gladios fœmorales.

ζάβα, Zaba lorica, Zabarium, in quo Zabæ.

κοντὸς, contus hasta.

τυχὸν, utputa qui arma vendidit hostibus, vel picem.

ἐνδεικνύναι, indicare dixerunt, aliquem deferre improbe quædam conficientem eorum quæ passim juvenibus (militibus) commodo sunt; dicuntur autem & ligna, & cera, & pix.

ἔστι γὰρ, est enim nil aliud garum, quam sanies (& intestina piscium.

pag. 276. ἐξ ὠδίνων, e matrum partus doloribus.

pag. 278. κοινῷ, communi nomine omnes vocabantur, qui in palatio thesauris ministrabant apparitores.

αἱ πολυτελ. pretiosissimi lapidum, qui & Indici esse dicuntur.

ἔλαττον, minus justo pretio.

pag. 281. ὁ ἀρραβὼν, arra firmat totum.

ἀρραβὼν, καὶ ἐνέχυρον, arra, & pignus.

pag. 282. οἱ βασιλεῖς, reges terræ a quibusdam tributa exigunt, sive censum.

pag. 283. κῆνσος, census, capitatio.

προσθήκη, additio, accessio fluminis.

pag. 284. καὶ ὁπωσοῦν, & temere nulla relicta occasione, unumquemque reprehendens, & deludens.

πολλὰ γὰρ, omnes enim fallimur, & lubrica hominum natura, infirma est.

pag. 287. εὐθὺς, statim habet securitatem.

pag. 289. ἡ γὰρ συνθήκη, pactum enim lex est propria (privata) & pro parte.

τῶν νόμων, legum quædam communes (publicæ) sunt, ut quæ ad omnia civitatis negotia, aliæ privatæ, quæ ad mutuos invicem casus pertinent.

pag. 291. ἐπ' ἐξαγωγῇ, ut exportetur.

ἐπ' ἐξαγωγῇ φησὶ, ut exportetur dicit quidem tradere, vendidit autem ad opus.

τὸ ἐπ' ἐξαγωγῇ, quod dicitur ut exportetur, vendere est extra urbem.

τὴν νύμφην, sponsam tradam hac lege ut exportetur.

καὶ τῆς ἡλικ. & ætatis plurimum ut extra ageretur, dedit.

καὶ οὐκ ἐπ', & non ut exportetur, quemadmodum existimo valde improbi servi.

ἐπ' ἐξαγωγῇ πωλ. vendit hac lege ut exportetur.

διὰ τῶ, e castris transivimus ut exportaremur.

διὰ δραπέτας, venundari ut fugitivi servi publice exportarentur.

ἐὰν ὁ διαθ. si paciscens dixerit servum venundari ut exportetur.

pag. 292. διὰ τὸ, ut adjuvetur venditum mancipium paciscatur.

χειρὸς, manus injectionem.

pag. 293. συνέλαβε, & eos comprehendit, qui in juventute erant, & tradidi hac lege, ut ipsorum nemo intra annos viginti manumitteretur.

τοῦτο δὲ, id autem intellige in eo qui intestatus decessit.

pag. 294. ἀναγωγὴ, actio venundatorum mancipiorum, restitutio aliquod vitium habentium.

εὐφήμως, fugam autem honestiori verbo discessum vocat.

pag. 296. οἰκέτην, servum qui ineptus esse apparuerit, venditori reddi denuo permittitur.

τῶν βαρυτιμῶν, pretiosarum rerum gravia & vectigalia sunt, etenim & monopolium habent.

ἰδαμῶ, nullius enim regionis aluminosa quæ sit, & multis rebus indigentis, jure monopolium habentes, & pretia majora exigentes, multitudinem (copiam) pecuniarum accipiunt minus fidam.

πάντας γὰρ, omnia enim venalium fora Alexandriæ recta in monopolium constituens, aliorum quidem mercatorum neminem hujusmodi opificium facere permisit.

pag. 297. τὰ λεγόμενα, constituens quæ dicuntur monopolia, plus quam triplici pretio omnibus hominibus vendebat.

αὐτὸς, ipse quidem pretium operis hujus prægravabat.

pag. 298. ἡ τῶν, conventus cœlestium, quas nundinas vocat.

ἄστεν, dixit forum, conventus, qui supra sunt.

πανήγυριν, conventum nihil aliud facere consuevit, quam multitudo simul convenientium, & copia mercium.

ἑορτὴ, festum & conventus.

pag. 299. πρόσοδοι, reditus publici.

pag. 300. τέλη, vectigalia omnia primum sub tyrannide ad pecuniarum copiam excogitata, in fluminum ripis, & portubus urbium, & in viarum itineribus auferens, ad pristinum & liberum statum redegit.

τέλος, vectigal in portu.

ἀπὸ τῦ, a publico publicanos, a portorio portitores.

τελῶναι, publicani ſunt, qui exactiones conducunt publicorum tributorum.

pag. 301. θάνατος, mors autem vectigal fraudanti.

τῶν κλεπτοτελ. vectigal fraudantium.

ϛέρησις, privatio, ablatio vectigalis.

κλεπτοτελώνημα, fraudati vectigalis crimen.

σωματέμπορος, ſervorum mercator.

pag. 302. κ̀ τῶν, & aliorum, qui alias res tractant.

τὰ κομμέρκια, commercia levavit.

κ̀ τὰ συνήθη, & conſueta commercia.

τὸ κυμέρκιον, commercium nundinarum centum auri libris levavit.

ὥϛε, ut intenſe negociari, & ex eorum voluntate, neque quidem ſuper commercio, vel qua altera exactione publico invecta præbere uſque ad obulum.

pag. 303. ἀγοραῖοι, nundinatores forenſes, & caupones.

ὃ νῦν, quod nunc vocatur hemixeſtium.

κἀκεῖθεν, & inde vinum, vel oleum vendentes, cotyliſtæ dicuntur.

pag. 304. συνάλλαγμα, ſynallagma.

ὐ γὰρ, non enim regnat apud ipſos Cæſaris nummus, ideo nec emtionem norunt, nec mercaturam.

pag. 306. ἐὰν παράσχω, ſi rem tradidero, ut æſtimetur.

σχεδὸν, etenim quaſi depoſitum eſt.

ὑπὲρ τὰ, ſupra nomina ſunt contractus.

τὰ μὲν γὰρ, etenim nomina finita ſunt, ut & verborum multitudo, res autem numero infinita ſunt.

pag. 307. τίμημα, pretium quod ſuper venalibus rebus præſtatur.

δεῖ δὲ, opus autem eſt in pecunia conſtitui mercedem,

ἐν προχρείᾳ, in promutuo.

pag. 308. ἰδιαζῦσαν, peculiarem ipſi naturam excogitans.

μήτε, neque conductionis, neque alienationis (emtionis) ſpeciem, ſed peculiare jus habere.

ὐδὲ πόῤῥω, nec longe ab alienatione (emtione) conſtituit.

ἔϛιν, eſt tanquam conductio ſimul & (alienatio) emtio.

pag. 309. εἰ μὴ, niſi peculiaria fuerint (pacta) de damno ſuper re contingente.

εἰ μὲν συμπ. ſi quid enim de horum alienatione conventum fuerit, viget, quod conventum.

ἀποφυτεία, plantatio.

περὶ μακροβ. de longa, & brevi vita.

ἐκείνοις, illis quidem perſonis, quibus in emphyteuſin dare permiſſum eſt, niſi ſpeciatim in emphyteutico inſtrumento vendere melioramenta prohibuerint.

pag. 310. προτιμήσεως, prælationis.

τότε καὶ, tunc & eo invito fiat emphyteuſis alienatio, & meliorationum venditio.

μισθωτικὸς, conductionis canon.

ὁ τῆς, emphyteuſis canon, canon emphyteuticus, vectigal quod quotannis præſtatur.

πάκτον, pactum (tributum) Ægypti.

ὑπισχόμενος, promittens Regi quotannis pacta (tributa) præſtare.

τῦ δὲ, Leone autem rege jubente pacta (tributa) ipſis dari, ipſi cuſtodias Urbi conſtitui petebant.

pag. 312. ἔπαθλον, premium philanthropum (proxeneticum).

φιλάνθρωπα, philanthropa regia.

pag. 313. μεσίτης, medius, conciliator.

μεσίτης γάμυ, nuptiarum conciliator eſt, non ſponſus, ſed is, qui iis, quæ ſunt agenda; ſe immiſcet.

pag. 314. ὡς ὐκ ἐπὶ, ut non in ſolo nuptiarum contractu arrhæ ſtatuantur, dentur.

μνηϛεύεσθαι, ſubarrhari arrhas ſponſalitias dari. ſponſus, qui arrhas nuptiarum dat. μνῆϛον, nuptiarum arrha.

ἁρμοϛὴς, conciliator vitæ conſuetudinis liberos procreantis.

pag. 315. ἀντιφέρνη, quod pro dote datur. ſacoma dotis.

ἕδνα, jugalia dona.

πρώτην, primam ſeſe commiſeentium cohærentiam.

pag. 316. καὶ φέρνην, & dotem, & ſponſalitiam largitatem.

ἕδνα δὲ, novi autem & nuptiarum munera.

pag. 318. ὐ παῖδες, non liberi, neque uxores. Sciendum quod in illis verbis, non liberi neque uxores, videtur liberos non ſine ratione antea locaſſe, ipſi enim potiſſima cauſa nnptiarum ſunt.

γάμος, nuptiæ.

ὁ δὲ γαμος, nuptiæ autem, nempe quod cœtus, congreſſus eſt.

pag. 320. διαλυθέντος, diſſoluto cum priore uxore conjugio.

pag. 321. δύο δὲ, duas autem uxores habere eodem tempore, Xantippen quidem civem, & obſcuriorem, Myrto autem Triſtidis filiolam Lyſimachi.

νόμος, lex eſt, mulierem qua ſub tutela fuit, neque tutor, neque ipſius filius uxorem ducat.

pag. 322. δικάζειν, Reges autem ſolos judicare.

pag. 323. Οἶσθα, Noſti enim qualis animus in pectoribus mulieris.

Illius vult domum augere; quicumque duxerit.

Filiorum autem priorum, & mariti dilecti.

Non amplius recordatur defuncti, neque inquirit.

pag. 324. πορνείας, fornicationis remedium ſecundæ nuptiæ ſunt, non anſa, & occaſio impudicitiæ.

ὐ κεκώλυται, non prohibentur a lege, (ſecundæ nuptiæ) non implet tamen ſummam doctrinæ evangelicæ perfectionem.

pag. 325. φύσει, ex natura bellum ſemper novercis adverſus privignos.

διὰ τὴν, ob naturale odium adverſus privignum.

πεφυκαι, ita .n.. natura comparatum eſt, ut omnibus liberis ex primis nuptiis ortis, quæ ad ſecundas convolavit, hoſtem ſe præbeat.

pag. 329. ἀπὸ γὰρ, ex contrariis enim induxit præſumptionem conſtitutio.

pag. 330. ἐνδύναμος, fortis, efficax.

τῷ μάνυ, omnino, integre.

pag. 331. ἐν αὐτῇ, revera.

ἐν ἔργῳ, opere.

pag. 332. ἐκ τῶν, ex iis, quæ poſtea contigerint.

pag. 333. μὴ ἀρεσκόμενος, cum de ipſius moribus minime contentus eſſem, repudiavi.

τὸ λεγόμενον, quod dicitur nobis, repudium dans recessit.
ἀπόλυσις, dimissio uxoris, vel sponsæ.
διάλυσις, dissolutio nuptiarum.
συναινοῦντος, consentiente utraque parte.
pag. 337. ὑποκορισμοῖς, diminutionibus.
ὀνόμαζον, dixerunt dona ferentes, asperitatem ab appellatione servorum auferentes.
pag. 340. φύσεως, naturæ enim opus est, alimenta nato præbere.
οὐ γὰρ, non enim parere matris est; id enim naturæ, sed nutrire matris; id quidem delectus, ac voluntatis.
ἀλλ' ἔστιν, sed est nobis, his avibus lex vetus in ciconiarum cristis, cassibus.
ἡμίγαμος, seminuptiæ.
pag. 344. ἔστιν δὲ, mater autem filios magis amat, quam pater, & enim ipsius esse filium novit, hic autem putat.
pag. 346. τὸν δέοντα, eum, qui custodia eget potius, quam alios valet custodire.
προκριθέντες, eximii, præcipui.
pag. 350. ἐπειδὴ, quoniam enim non ut minori datus est, sed ut pupillo, eo pubescente, cessat administratio.
pag. 353. ἀπήλλακται, eximitur falsi crimine.
pag. 354. οὐκ ἔχειν, non habere legitimam personam.
pag. 359. καὶ ἦν, & sententia fuit Jurisconsultorum, curatorem pupilli tutela teneri, quæ nunc non viget.
pag. 364. εὐπόροις, idoneis personis.
pag. 370. ἀφέσεως, dimissionem honestam consecuti.
συναποστρατ. ejus qui simul militare destitit.
τοῖς μὲν, ii enim, qui in bello decesserunt, bonam quidem gloriam nanciscuntur.
pag. 371. ἡ νόσος, morbus est affectio (dispositio) præter naturam, ex qua vis, & potentia læditur.
τὴν μὲν, morbum quidem esse senectutem ascititiam, senectutem autem morbum naturalem.
pag. 376. τὸν γὰρ δεσπότην, meum enim dominum cum duumviro munus obeuntem.
pag. 379. δουλαπ. servi deterioris facti actio.
pag. 380. ἀνδράποδον, servum quidem quis emturus, num aufugerit, spectat.
μὴ γὰρ, neque enim unquam licebit capere, nec lucrum facere hujusmodi, ex hominum misera fortuna.
pag. 384. οὗτος, is quidem ut in ordinem dignum ascendit, liberto annulos aureos dedit.
δακτύλοις, annulis aureis ornavit, & postremo inter equites adscripsit.
pag. 391. οἷς κίνδυνος, quibus periculum intensius contingit, horum necesse est curam maxime habere.
pag. 394. ἀντιφέρνη, contraria dos.
pag. 398. ἀποκαταστάσεις, substitutiones.
pag. 403. ἀποκρίσεις, responsa, & expositiones breves, ac variæ ad interrogata Regis Michaelis Ducæ. Tres habemus libros de hac quæstione, (num quod in utero est, animal sit) Hippocratis, Porphyrii, & Galeni: quorum Hippocrates, & Galenus, id quod in ventre, animal esse dicunt. Porphyrius autem multis adductis rationibus, & demonstrationibus contendit, animal non esse id quod est in ventre.

εἰ ζῶον, num animal sit id quod in ventre.
pag. 404. τὸ πολιτικὸν, jus civile tempore non intercluditur.
pag. 412. τοὺς λόγους, verba, quorum sunt interpretes, horum ipsorum & affinia esse.
ὃς ἂν, qui noverit nomina, & res quoque noverit.
ἀσφαλεία, securitas.
ἢ, ἀντὶ τοῦ καὶ, vel, pro, &.
τὸ καὶ, ἀντὶ, &, pro vel disjungente ponitur.
pag. 414. μὴ γεγαμ. non nupta.
pag. 422. νοθεύονται, spuria, & ascititia sunt, *bis ead. pag.*
ἀρχαικῶς, antique.
pag. 428. καὶ οὐκ ἂν, sed non possem vix ulterius progredi, & longior esse, & hæc dicere memetipsum coegi, contra methodum paratitlorum.
εἰκοστώνης, vicesimarius, qui vicesimas exigit.
pag. 433. οὐκ, non ex æquo.
pag. 442. ὡς ἂν χειρ. ut suffragiis creati.
pag. 448. σφαιροειδὲς, quod sphœricæ figuræ est, superius, ac inferius non habet.
οὗτος δὲ, hic autem (circulus) undique æquus ac similis, ideo nec principium habet, nec finem.
pag. 454. εἰ μετὰ, si postquam capti forent, victorum hostium potestati seipsos præbeant.
pag. 455. μήτε, neque servum liberari in theatro.
τοὺς κατὰ, sorte, conditione servos vocavit Rex, non imperio subjectos.
pag. 455. δοῦλος, servus autem si fuerit Index, & detector, liber a civitate recta fiat, refusa domino æstimatione.
ἐὰν δὲ, si autem servus indicaverit, liber esto, urbs autem pro ipso pretium possessori præstet.
pag. 460. πάντες, omnes status causæ, præjudicia vocantur.
ἀνακρίσεων, discussionum.
pag. 461. ἵνα μὴ, ne servus inveniatur in suum dominum agens.
ἐν ἀσφαλεῖ, in tuto deponi.
ἀποτίθεσθαι, penes medium (sequestrum) aliquem deponi.
pag. 463. τὰ τῶν, quæ Ninniano S. C. scripto statuta sunt.
pag. 465. ἐκ τῆς, ex voluptate, ex libidine.
pag. 467. ῥῆξις, interruptio temporis, sive sectio, & intercisio.
οὐσουκαπιτεύει, usucapit, per usum dominium acquirit.
pag. 468. κυριότης, dominium per usum.
pag. 471. μαργαρῖται, margaritæ grandes.
κατοχὴ ἡ ἀπὸ νόμου, possessio quæ ex lege. κατοχὴ ἡ διὰ χειρὸς, detentio, quæ per manum.
pag. 475. ἄνοικος, sine domo, sine laribus.
pag. 476. ἄπολις, extorris.
εἰμὶ μὲν, hospes enim sum, & ignota, non autem extorris, neque obscuro loco nata, nec ingloria.
pag. 479. τετραετίαν, quadriennium continuum.
τὴν τετραετῆ, tempus quatuor annorum,
pag. 480. νόμον, legem scripsit, ut tempus vandalorum, quo in Romanorum imperio permanserunt, in hanc quidem tricennii præscriptionem in longius protrahatur.
pag. 486. προσθήκη, accessio, ac alluvio fluminis.

δι

διὰ τὸν ὄγκον, propter culmen, & præſtantiam magiſtratus.

pag. 488. ἐρήμη, ſolitaria, deſerta lis, quæ una parte præſente fit, cum non contradicens, & occurrens Conventus, ad ſententiam perventum ſit.

ὁ διωκῶν, actor, vel conventus.

pag. 489. κρίσιν, judicium, ſententiam non ſcriptam fecit, in qua ſtatuit citius corrumpi, devaſtari.

pag. 490. τοῦτο δὲ, id autem animadvertas (ducas) in judicibus tenuioribus; Judices enim majores, ut qui judiciis præeſt, qui primus a ſecretis eſt, &c.

καὶ αὐτοῖς, & ipſos defunctos, & ipſorum bona publicata; ad hæc deſcribentes in cippis, indicibus, columnis.

ςήλη, columna autem eſt lapis, ſive æs in ſublongum quadrangulæ formæ, in qua inſcribitur probrum (injuriam) turpiter pendentis.

pag. 494. ἰσόμετρον, tantundem.

τὸ διαφέρον, id quod intereſt, ſive uſuras.

pag. 495. τὴν φύσιν, naturam amare ſymmetriam, æquam rationem.

τοῦ ἀορίστου, incerti & incertam regulam eſſe.

pag. 496. Ἡ παροῦσα, Præſens conſtitutio, quæ rationem ejus quod intereſt compeſcit, & præfinit, & certam ſtatuit, id jubet; ne ſupergrediatur duplum ſortis, & quantitatis initio debitæ, in omnibus contractibus dictam, & ſtatutam habentibus quantitatem, ſive naturam, ut in venditionibus, locationibus, & hujuſmodi: Ita exempli gratia, fundum a te emi pretio centum librarum: tu pretium accepiſti, & cum poſſediſſes aliquot annos, alteri fundum vendidiſti, ipſique immobile (de quo nulla futura eſſet controverſia) tradidiſti: egi adverſus te, petens & pretium, & quod intererat, ſive uſuras: & ſupputans quantum, (ſit) in libras centum quinquaginta: ſtatuit igitur conſtitutio, quod cum hic principale debitum ſit quantum, ſcilicet pretium certum, & præfinitum, & id quod intereſt ducta ratione exigatur, ut tamen centum libræ non ſupergrediantur, ſed ob debitum principale, & ob id quod intereſt aſcendat omne, quod exigitur ad duplum, nempe ducentum libras. Juxta hanc rationem pone id, quod intereſt & in locatione: puta, conduxi a te fundum ad annos viginti, tibique dedi, in promutuo horum annorum, mercedem: tu id cum accepiſſes, & aliquot annos poſſediſſes & mercedem, & fundum, non vis lubens conductum fundum tradere. Igitur ſi adverſus te agam, a te repetam & mercedem, & id quod intereſt, ſive uſuras, juxta ſuperius ſcriptam in venditione explicationem. Sed id locum habet in omnibus certum, ac præfinitum initio principale debitum habentibus: ſed in iis, quæ incerta videntur, & ex prima viſione certæ quantitatis non ſunt, mandatur judicibus, qui judicabunt hujuſmodi cauſas, perveſtigare, quodnam revera ſit debitum, & ad id condemnare, qui apparuerit debere; neque ſubſtineri contradictorem apparentem (imputantem) & ingentem ejus quod intereſt quantitatem, ex quibuſdam opinionibus (cauſis) tenuibus, & diſtortis, & inutilibus doctrinæ rationibus, petentem, ne his involuti incidant in difficultates, & rationem afferre nequeant. Etenim & natura ſymmetriam (æquitatem) amat. Sic (egi) poſui adverſus aliquem dicens, quod Petrum teſtamentum condere volentem, & me heredem inſtituere, prohibuiſti: a te peto id quod inde interfuit, idque apparabam, & computabam in immenſum dicens. Si heres ſcriptus forem, fundus erat in hereditate præclarus, maximaque diligentia inſtructus, & a rege invidendus, quem ipſi divendens, & pretium impenſiſſimum accepiſſem, & miſſus eſſem in inferiora loca Prætor, ac perſcriptor, & plurimum inde lucri conſecutus eſſem. vel domum ab aliquo rogavi, (ſtipulatus ſum) extruere in loco aeris ſalubris, & accommodo intra aliquid temporis: is autem non extruxit, ſuam confeſſionem ſpernens, & agens adverſus ipſum, id quod intereſt petebam, dicens: ſi domus mihi foret extructa, benivolo regi daturus eram, indeque multum compendii mihi perventurum, pretium amplum, beneficia magna, & quamplurima. Statuit igitur præſens conſtitutio, & judicibus mandat, hujuſmodi imputationibus ejus, quod intereſt, aures non præbere, ſed inſpicere, quid damni actor acceperit, & ad id conventum condemnare. Unde & ex natura conſequens eſt, has ſolum pœnas exigi, quæ æquæ ſint, & a legibus dicta ratione concluſæ, ac ſtatutæ. ſic incerta furti actio, ipſa enim duplum dat pretii rei ſublatæ: & raptus quadruplum, rapta etiam re computata. vel egi adverſus aliquem dicens, ſine judicis auctoritate rem mihi abſtuliſti, eamque aliquot annos poſſediſti, & a te peto tantum fructuum, qui immenſæ quantitatis ſunt, hoc pacto: ſi fundum meum poſſediſſem, tantam ſationem feciſſem, fructuſque tranſmiſiſſem in loca, in quibus ipſorum indigentia foret, & alia hujuſmodi: non oportet hujuſmodi petitionibus ejus quod intereſt, aures judicem præbere, ſed examinare, quid revera damni acceperit, & ad id damnare reum conventum. Id igitur obſervare judex debet, non ſolum quod damni ratio ducatur. ſed & cum lucrum petitur veluti legatum, vel donatio: in his enim, & quod revera debitum eſt, debet actori adjudicare, & ſiquidem ſit debitum initio certum, duplum in exactione ejus quod intereſt, non excedere.

pag. 498. ἀναρμόδιος, incompetens eſt judex in privatis cauſis.

pag. 500. τὰ δαπανήματα, ſumptus, ac damna.

pag. 501. ἀναλογαριασμοῦ, rationum retractationis.

pag. 502.

pag. 502. ζητῶντα, petenti tempus (dilationem) ad præſtandum judicata poſt condemnationem.

ἐζήτησεν, petiit condemnatus, quod datur condemnatis tempus menſium quatuor.

τὰ ἐνέχυρα, pignora victori dare.

παρέχονται, præbentur victori.

εἰ ἐντὸς, ſi intra duorum menſium curſum poſt pignora præſtita, judicati non ſolverint, quæ dare fuerint damnati, pignora divenduntur.

περιδρομὴν, ambitionem.

κακουργίαν, malitiam.

pag. 503. οἱ νομόθεται, legum conditores, quæ reip. cunctæ conducunt, unius, duorumve utilitati præferunt.

ἐὰν, ſi condemnatus fuerit miles armatus.

pag. 504. πρὸς ἀναλογίαν, pro rata.

pag. 506. αὐτόθεν, ex ipſamet re non ſubſiſtens.

παλινδικία, facultas denuo cauſam agendi.

ἐν βήματι, in Tribunali.

ἀφαλκιδίαστα, ſine falcidiæ detractione.

pag. 507. τί δὲ δεῖ, quid autem opus eſt confitentes accuſare.

ἐν βήματι, in tribunali.

βῆμα, Tribunal id appellatur, in quo quis ſedens judicat.

pag. 509. ἔκκλητοι, cauſarum provocatio ferenda, quæ apud exteros actæ ſunt, non in urbe.

ἡ μετάβασις, tranſitus a judicio in judicium.

συνέλευσις, conſultatio.

βουλὴ, conſilium, conſultationem.

συνέλευσιν, conſultationem.

ἔφεσις, dimiſſio, appellatio, lis de qua a minori ad majorem provocatum eſt.

ἔφεσις ἡ δίκας. dimiſſio, provocatio, judicii cujuſcumque ad aliud majus tranſitus, & in aliud judicium dimiſſa lis, ut denuo judicetur.

ἔκκλητος, appellatio eſt á judicio quocunque ad aliud judicium actio.

λίβελλος, libellus appellationis.

pag. 510. ἔκκλητος, appellatio eſt accuſatio, & querela ſententiæ.

συνέλευσις, conſultatio.

τὴν γάρ, conſilium enim Aquila, & Theodotion deliberatio conventum interpretati ſunt, Symmachus autem conſultationem.

pag. 511. μονομερῶς, una duntaxat parte præſente. *bis ead. pag.*

ἡμέρας, dies fatales: (finitas) fatalis dies.

pag. 512. κυρίας, fatali die ad cauſam dicendam adventante.

pag. 513. παραυθὺς, illico ex delicto damnantur.

pag. 516. ἵνα μὴ, ne hac illis data licentia, quæ magni precii ſunt, per colluſionem pro minimo ſuſcipiant.

ἀνακωχὴν, inducias, dilationem.

pag. 518. ὤφειλεν, erant debita & legata, quæ debebat præſtare.

προτοπραξίαν, prius exigendi facultatem.

πρώτην, primam exactionem.

pag. 519. δύναται, poteſt uxor ſua bona ſeparare.

pag. 522. διὰ τῆς, ex confuſione facta ob conſecutam hereditatem.

pag. 525. εἰς χεῖρας, ad manus venire. ad manus ire.

εἰς χεῖρας, ad manus ipſorum multi venerunt.

pag. 526. ἐκ τοῦ παραλλήλου, ex duplicatione, per verba idem ſignificantia. *bis ead. pag.*

pag. 528. ἐξούλης, ejectionis judicium, ejectionis libellus (interdictum unde vi).

τὴν ἐξούλης, ejectionis judicium (interdictum unde vi) ab Atticis derivat, vim habens cum quis excluditur, & ejicitur ab iis, quæ habuit.

pag. 530. εἰς τοὐπίσω, retrorſum revoluti (computati).

pag. 535. ἐνέχυρον, pignus.

ἀπαιτεῖ, exigit creditor, vel hypothecam, vel pignus: pauper hypothecam non habens, nihil enim poſſidet: nec pignora ferens, omnibus enim ſpoliatus eſt.

pag. 537. εἰσελάσιμα, invecta.

pag. 538. γραμματεῖα, ſcripta debitorum,

τὰ ὠνιακὰ, inſtrumenta emptionis agri.

φαίνεται, videtur autem & prohibitum eſſe arma pignori dare.

pag. 539. ἰδιόχειρα, ſcripta propria ipſorum manu.

ἔλαβεν, accepit ſcriptum ipſius propria manu.

pag. 541. οὐδὲ γὰρ, neque enim debet damno affici, etſi curam non præſtiterit, & negligens fuerit.

pag. 542. μετενεχυριάζειν, pignus transferre. pignus oppignerare.

pag. 543. ἡ γονὴ, fœtus alius fœtus.

pag. 544. οὐ διεκώλυον, non prohibuerunt.

pag. 545. τῇ μεταθέσει, tranſmiſſione (novatione facta) pignus perimitur, niſi, &c.

pag. 548. οὐκ ἀντιχ. non opponitur exceptio ita concepta, ſed niſi debitum præſtiteris.

pag. 550. παραγραφὴ, exceptio a ſummovendo, & elidendo actionem, controverſiam.

pag. 558. ἀποχὴ, apocha. ἀμεριμνία, ſecuritas.

καὶ τελείαν, & perfectam ſecuritatem (apocham) debiti mihi ſcribentes.

pag. 560. ἀφέσεως, migrationis.

ἡ γῆ, terra non venundabitur cum authoritate (cauſa evictionis.)

pag. 561. σκευάρια, vaſcula viliſſima.

βεβαίωσιν, authoritatem, evictionis cauſam.

pag. 563. πανδέκτην, pandectam, omnia ſuſcipientem.

pag. 565. δικάζειν, judicare ſolos reges deſertam virginem, & cui uni hereditas eſt obventura.

pag. 566. μαγκιπάτος, emancipatus apud Romanos, qui manumiſſus.

χειράφετον, emancipatum. manumiſſum.

pag. 569. χυτρίζειν, in ollam ponere.

pag. 570. ἔκθετοι, expoſiti ἀπρονόητοι, pro derelictis habiti.

θανάτῳ, morti præbet, exponit.

χυτρίζειν, chytrizein in ollam ponere, quoniam in ollis exponebant parvulos.

χυτρισμὸς, Chytriſmus, partuum in ollis expoſitio.

καὶ ἄστοργον, amoris expertem, impium.

pag. 771. ἀνάγκης, neceſſitate nil fortius, ac vehementius.

ἔκθετοι, expoſiti. χαμαιρετοὶ, humi reperti.

ἀπρονόητοι, derelicti, pro derelictis habiti.

pag. 572. τοῦ χρόνου, multum temporis.

τὸ ἔθος, mos a conſuetudine derivat.

τὸ

τὸ ἔθος, conſuetudo tempore, diuturnitate firmata, pro lege habetur.
ὁ νόμος, lex vim nullam habet, ut ei pareamus, niſi quam ex conſuetudine conſequitur.
παντὸς, omnis controverſi juris criterium (interpres) optimum videtur eſſe tempus.
pag. 573. χρόνῳ, tempore, diuturnitate firmata.
συνθήκη, compactum.
pag. 577. θανάτῳ, mortis cauſa donatio facta.
ἐποιεῖτο, fecerat donationem.
ἡ, mortis cauſa donatio ultimam voluntatem imitatur.
κατὰ, ex voluntate ipſius.
τοῖς τε, viris qui uxores non haberent, & mulieribus viros non habentibus, innuptis.
pag. 579. ἔρημον, eremum (ſolitarium.)
τοῖς ἐρήμοις, ſolitariis hominibus filiorum loco hæc lex eſt.
τηλύγετον, ſolitarium, unicum filium habens.
παῖδα, filiamque unicam.
τηλυγέτην, unicam, per abuſionem, dilectam, ſolam.
τὴν μονογ. unicam filiam meam. *bis ead. pag.* μοναχὴν, unicam, ſolam. *bis ead. pag.* ὅτι μονογενὴς, quoniam unica filia. μοναχὸς, ſolitarius.
pag. 582. δίκη, judicium vocalium: Imperante Ariſtarcho Phalereo, die octobris ſeptima.
pag. 583. ἁμαρτημάτων, delictorum & ſcelerum denunciatio.
pag. 585. ῥωμαϊκῷ, Pilatus mittit Dominum ad Herodem, romanam legem ſecutus, quæ jubet, unumquemque a Præſide ſuæ provinciæ judicari; ideo tanquam Galilæum mittit Jeſum Galilææ Præſidi.
pag. 589. ἔνθα, ubi fuerit impietas, (majeſtatis crimen) nil prodeſt dignitas.
pag. 590. ἢ ἔργῳ, ſive opere, ſive ſermone ipſum (Cæſarem) affecerit injuria, & ſacrilegus eſt, & piaculari crimine (ſcelere) tenetur.
χαλεπ. atrociſſimum omnium delictorum.
νεκρὸν, mortuum ejicere inſepultum rapinam canibus.
καθοσίωσις, impietas, majeſtatis crimen. *pl. ead. pag.*
pag. 591. δεινὸν, grave enim adulterium eſt, & maximis ſceleribus non inferius.
μηδὲν, non minus malum ſacrilegio adulterium eſt: ambo enim divinas leges violant, ac ſi vera dicere opus eſt, etiam majus; illud enim circa bona verſatur, hoc vero circa homines ipſos.
ἐκ τοῦ κατηγ. ab accuſando nuptias conſtantes.
pag. 594. παρ' αὐτῷ, in ipſo ſcelere.
pag. 595. συμπράττοντες, adjutores operis.
ἡ κόρη, virgo, vel nuptias ſine dote, vel mortem ejus eligens, a quo vitiata.
νόμον, legem, raptorem virginis mille dare, & legem apud Lacedæmonios, raptorem morte puniri.
pag. 596. ἄρχων, pater quidem omnino Dominus eſt (liberorum) ex ipſa natura.
pag. 597. ἀπειρόκακος, malitiei expers (puerorum) infantium ætas eſt.
pag. 598. μὴ, telum non ferre.
δέρματι, corio bovis recens excoriati.
pag. 599. φαρμακά, venena ne conficias, & magicis libris abſtineas.
ἕλκουσαν, trahentem ad amorem.
pag. 600. γενεθλιαλόγους, a die natali rationem ducentes.
ματαιοτ. ſtultæ ac vanæ artis.
ἐν Αἰγύπτῳ, in Ægypto autem ſolum ſtudio mathematων (aſtrologiæ) maxime tenentur.
ἡπατοσκόπους, hepar, exta inſpicientes.
pag. 601. οὐδὲ, neque artem omnino eam dicere oportet.
βῶλον, ceſpitem, ſive lapidem movere.
pag. 604. ὡς τύπος, tanquam typus, forma.
ῥᾳδιουργοῦσι, falſa ſcribunt, & characteres literarum in teſtamentis effingunt.
ῥᾳδιουργὸς, falſa conficientes.
pag. 606. σφραγιστήριον, cuneus monetæ, ubi monetæ cuduntur.
pag. 608. πολλάκις, ſæpe effugiens dare, quæ debuit ex adminiſtratione, ſtudet ut illa denuo ei demandetur.
pag. 609. προστάκτορα, protectorem, perſonarum curam habentem.
κακώσεως, male adminiſtratæ provinciæ.
νοσφισμὸς, furtum publicarum pecuniarum.
νοσφισάμενος, intervertens publicas pecunias.
pag. 610. ἱεροσυλίας, ſacrilegii.
ὅσοι, quicunque ſanctimoniam divinæ fidei, ſive negligendo confundant.
pag. 611. παρὰ, apud omnes Græcos communis lex eſt, ſacrilegos inſepultos abjici.
pag. 612. μετριώτερα, leviora. σφοδρότερα, graviora, aſperiora.
pag. 615. ἐπιθέτης, impoſtor. *bis ead. pag.*
στελλίων, ſtellio, maleficus improbus.
pag. 616. ἐπίθεσις, improbitas, maleficentia.
ἀπὸ τοῦ πλανᾷν, a decipiendo.
pag. 617. γραφὴ, libellus, actio injuriæ.
χάρτης, charta, nugas, improba dicta continens.
τὸ δ' ᾆσμα, carmen, canticum proſa Oratione factum eſt, convicia autem multa, & magna continet non in alios per Jovem; quomodo enim id vetante lege.
pag. 618. κατωτέρω, inferius.
πρὸ τῆς, intra aſcenſum duodecim cubitorum.
τὸν τάφρον, vallum, foſſam.
φωρῶν, furum ne recipias expoſitas res furto comparatas, uterque enim fur & qui recepit, & qui furatus.
pag. 619. ἐάν τις, ſi quis furtivam quamcunque rem ſciens receperit, eodem judicio tenebitur ac latro.
pag. 624. τὰ περιέχοντα, continentia hanc Regis indulgentiam.
τῆς, amneſtiæ, oblivionis.
pag. 625. ὡς ἂν, ut judex voluerit, ſtatuet pœnam.
pag. 626. αἰτιάσασθαι, accuſare quidem, probare autem non.
τῶν παθημ. paſſionum medicina.
σωφρον. moderationis, correctionis gratia.
ἵνα, ut alii providentiam capiant, & timeant.
ὑπερώρισε, relegavit & (animalia) anima expertia, ſi ab aliquo eorum contigerit hominem occidi.

pag. 627.

pag. 627. τὸν γὰρ, improbum quidem punire ſemper oportet, ut melior evadat.
περὶ τῆς, ad Lacedæmonios de pace.
pag. 628. ἕως, donec rationes datæ, ac purgatæ, diſpunctæ.
pag. 629. τῶν δὲ, ſub Cajo damnatorum nomina diligenter veſtigabat, veluti eo timente, ne abſconderentur: & quidam coercebantur, alii in vinculis conjiciebantur; alii & ex Capitolio dejiciebantur.
pag. 641. φίσκος fiſcus cophinus erat, in quo proſcriptorum pecuniæ habebantur: poſtea ærarium factum eſt Cæſaris, in quo ſervabantur pecuniæ fiſcales, & fiebant ærarii: quæcunque olim populi erant, tranſierunt in Regis ſubſtantiam.
pag. 643. εἰς τὰ ἑαυτῦ, ad res (curandas) ſui ipſius, & quæ populi erant.
pag. 644. ἅπαντες, omnes cives, & incolæ.
τῶν μετοίκων, incolarum.
ἐὰν οἱ, ſi officiales Præſidum, ſive Catholiciani.
εἰ δὲ καὶ, at ſi officiales Catholici legem prætergredi occœperint.
pag. 645. εἰ μὴ, niſi catholicus ipſum confirmaverit.
κινδύνῳ, catholicorum periculo.
τῶν τῆς, diœceſis catholicum.
ὁ καθολικὸς, catholicus, ſive qui præeſt, & publicarum rerum curam habet.
μαγιςροτ. officii magiſtri, & catholici.
πραγματείᾳ, tractatu.
pag. 646. κατὰ πρόληψιν, per prolepſin.
φυλαττόμενοι, cuſtodia habiti a Cæſarianis (ſergentibus) centum.
Ἐλπίδιος, Helpidius, cui privatæ regis ſubſtantiæ, & poſſeſſionum cura demandata; Comitem quidem privatarum hunc appellare Romani ſolent.
τὸν κόμητα, Comitem privatæ ſubſtantiæ, hoc eſt rerum ad proprios Regis uſus ſtatutarum curam habentem.
pag. 647. καπητὸν, capitum, pabula animalium.
εἰρηνάρχαι, Irenarchæ, qui præſunt, ut bene populo proſpiciatur.
Πᾶσα, omnis (ad publicum pertinens) publica lis intra ſemeſtre tempus a die conteſtatæ numeratum, finiatur, niſi ex neceſſitate contigerit, ſive perſonas aliquas, ſive documenta ex provinciis agi ad regiam urbem, ſive ipſi qui conventi ſunt cauſam dilationis præbeant, ut minime parati.
pag. 648. περὶ, de temporum intervallis.
πᾶσα φισκ. omnis fiſcalis cauſa, ſive publici aerarii, intra ſex menſes a quo conteſtata eſt die, finiatur, niſi dilatio neceſſaria intervenerit.
αἱ γὰρ τῦ, lites quidem publicæ (ad publicum, ad fiſcum pertinentes) intra ſex menſes finiuntur: at quæ de publicis muneribus (miniſteriis) controverſiæ ſunt, intra menſes tres finiendæ: publicum autem munus (miniſterium) eſt, puta aliquem frumentarium fieri, ut exercitui frumentum emat, (negotietur.)
pag. 649. ἀνυπερθέτως, abſque cunctatione.
καὶ πληρώσας, & implens te.
μεθ' ὃ, donec fiſcum impleverint.
pag. 560. βρέβιον, brevium, epitome dicitur, & concinnus libellus.
καὶ τὰ, & libellos in medium tunc propoſuit, quos Brevia appellare conſueverunt, in quibus deſcribuntur quæ in ſingulis delubris ſunt monumenta.
τὰ βρέβια, brevia, quæ apud nos ſervantur.
πυρὶ, igni tradidi brevia, quæ apud nos in ſcriniis conjecta ſunt.
προσκυρώσεις, addictiones.
ὑπερθεματισμὸς, adjectiones.
pag. 651. ὠνιακὰ, inſtrumenta emtionis.
pag. 652. τρώξιμα, edulia.
ἐν τοῖς, in illuſtrioribus urbis locis.
Αὐτοκράτωρ, Imperator Zeno Domneno. Si alicujus proſcripti bona vendantur, permiſſum eſt Comiti rerum privatarum Regis, & ſcholæ Palatinorum, & Fiſci patrono aliqua ex iis emere, nemine reſcindente contractum.
pag. 654. ὁ δημόσιος, fiſcus in diverſis provinciis eos habet, qui ipſius negotiis provident: & quælibet cura, dicitur ſtatio.
εἰς οἴκυ, ad domus everſionem.
pag. 655. καὶ ὅπως, & hoc pacto in concordiam rediguntur, quæ inter ſe adverſa videbantur.
pag. 656. ἀκληρονόμητα, bona, quæ ſine heredibus ſunt.
pag. 658. σήμαντρα, ſigna, titulos (ſignacula.)
pag. 660. κατὰ, juſſu catholici.
πίπτειν, cadere in Cæſarem.
pag. 661. συνοπτικῶς, per ſynopſin.
Μήτε, neque comes privatarum rerum, neque alius ex magiſtratibus Conſtantinopolis, vel provincialibus de theſauro indicantem (deferentem) admittat: at ſi de alia quavis re fiſcali nunciet, ſub fidejuſſione ſtatim fiat non minori quinque librarum: nec ſignum aliquod deſcribatur, neve aliquid novi in bonis delatis (nunciatis) fiat ante ſententiam ſcriptam.
pag. 665. διὰ λ', Intra dies xxx. exhibere debet, qui res fiſcales immobiles detinet, ut C. lib. x. tit. xi. conſt. ult.
pag. 667. εἰ μὴ, niſi Proclus prohibuerit, qui ad Regem tunc adſedebat, honorem, qui Quæſtoris vocatur, habens, vir juſtus: ideo quidem nullam temere legem ſcripſit.
Τριβωνιανὸς, Tribonianus Regis adſeſſor: Quæſtorem hunc vocant Romani.
Φιδέλιος, Phidelius Atalaricho adſidebat: Quæſtorem, honorem hunc Romani vocant.
εἶχε, habuit conſuetum canicloma, & hanc Regis Manuel in Chr. Deo fidelis rex purpura genitus, & Imperator Romanorum Comnynus, & inferne bullam auream ab alto dependentem per (metaxam) ſericum haſtæ, & exterius ſtupeum per Theodorum, qui a Caniclio (mag. ſcrin.) erat, & juriſconſultus.
οἱ ἐν, qui in monumentis erant.
οἱ τῶν, qui monumentorum omnium (curam habebant.)
τῶν κελεύσεων, ei qui mandata ſervabat.
pag. 668. λόγῳ, verbo, ἔργῳ, re.
ὁ κτείνων, hominem occidens, etſi juſte, & ſe defendens, & vi coactus, ſons videtur eſſe ob affinitatem, quæ ſuperne

perne venit, & communis est.

παρασημείωσις, adnotatio est (scriptura) potiora dictorum comprehendens, & ea velut in synopsi scribens, & paucis, uti videmus olim regias adnotationes fuisse.

pag. 670. ἀι σχολάζουσαι, Vacantes deinceps annonæ, & capita, fisco vindicentur, neque a magistratibus distribuantur, ac concedantur aliis, vel in publica opera impendantur, sine sacra forma, qua & datio, & modus sumptuum præfiniatur. Sed neque etiam ex publico (fisci) canone in proprium (privatum) vel publicum opus materiæ transferantur. Neque ad emptionem materiæ, pecuniæ præstentur sine sacra forma. Qui secus fecerit suis bonis fiscum implebit, & competens scrinium gravissimis pœnis subjicietur.

pag. 671. δηλεγατίων, delegatio apud Romanos, dispositio Præf. Præt. transmissionis frumenti, & annonarum translationis (commeatus).

pag. 672. προοδεύειν, præcurrere per duas villas.

pag. 673. τὰς φόρους, tributa Proconsules ab iis, quibus imperant, exigunt.

εἰς ἀπαιτ. in exigenda.

pag. 674. Αὐτοκράτωρ, Imperator Anastasius Anthemio Præf. Præt.

pag. 676. τυχικῆς, fortuitæ. ψυχικῆς,* animalis.

καὶ τῶν, & gentibus per capita inferentibus (solventibus) argentum.

εἰ ταῖς, si talibus. εἰ μὴ, nisi.

ἐπινεμήσεις, distributiones.

Ἰνδικτιόνων, indictionum Constantini hinc principium.

pag. 677. ὀνόματι, nomine super canonem.

pag. 678. καὶ ὑπερ. & excelluit, mundi (eximias) dignitates subiens, & ducenarius potius quam episcopus cupiens appellari.

καὶ τοῖς γε, & Procuratoribus Cæsaris, & hoc ipsum dignitatis nomen a numero commissarum eis pecuniarum inditur.

περὶ, de coronis.

pag. 680. ἵνα μὴ, ne regis immunitas (a tributis) gravis evadat provinciis.

pag. 681. ὁ τῆς, militaris annonæ exactor.

ὃς ἐπεμελεῖτο, qui sumptuum domesticarum curam habebat, Optionem eum vocant.

φύλαρχον, phylarchum.

οὐδεὶς δὲ, nemo autem Romanorum militum dux, neque Saracenorum, Romanis fœderatorum: Phylarchi horum duces appellantur.

καὶ αὐτὸν, ipsumque Rex Phylarchum Saracenorum, qui in Palæstina erant, præposuit.

Ἀλαμ. Alamundari Phylarchi Saracenorum.

ἐπιτρέπει, mandat his instare Præsidibus, & urgere ad exactionem vectigalium, magisque cum horum officialibus, tributis colligendis laborare.

pag. 682. μητροκωμῆται, metrocomitæ.

Αὐτοκράτωρ, Imperator Anastasius Anthemio Præf. Præt.

pag. 684. μετὰ μῆνα, post mensem præfiniti, certique temporis, mittitur compulsor.

ὁ κανὼν, canon qui datur a serico, & metaxa purus (integer) inferatur, octo libras præbentibus canonicariis.

καὶ τισὶ, & quibusdam quidem subditorum dari, & quæ vocantur endomatica recipi.

pag. 685. ἀμεριμνίαν, securitas, apodixis.

εὐτρεπίσματα, rectas ordinationes.

μηνυτὰς, delatores. indices.

pag. 687. στηρεσίων, annonæ militaris distributionem.

τροφῶν, victus militibus statuti susceptionem.

στρατολογίαν, militum, exercitus rationem.

pag. 687. παροχῶν, parochus. præbitor.

pag. 688. ἐκεῖσε, ibi Roma est ubi Rex.

ὅπου, ubi quidem Rex, ibi semper & fortuna manet.

pag. 689. ὁ δὲ μακαρίτης, felix Patricius Cohortalinos quidem vocat beneficiarios. dicit autem curam iis esse mansionum equorum.

pag. 690. τὴν τοῦ, Regis ordinem (locum).

pag. 693. συνώνητον, comparatio frumenti.

σεβάσμια, sacer apex. sacros, & divinos apices.

pag. 696. πρὸς τὴν, pro rata jugorum, sive jugorum capitum.

ζυγοκέφαλα, jugationem & capitationem simul.

pag. 699. λογοθέτης, qui rationes capit. discussor.

pag. 703. τῆς βασ. regiæ. regium ærarium, sive locus in quo aurum conditur.

ὢ δὲ, erat Alexander quidam in Byzantio, qui publicis rationibus præerat, logothetam (inspectorem) honorem hunc græco vocabulo Romani vocant.

μέγας, magnus discussor (quæstor) regis jussa, & mandata ad Sultanos mittenda, disponit, ac edicit, idque proprium discussoris ministerium.

τὸν οἰκεῖον, domesticum, ut latinorum vox sonat, cancellarium, ut autem Græci dicerent, logothetam.

ἑκάστης, unaquaque urbe instar Senatus, homines, qui in consilii locis (curiis) sunt & habente, & constituente.

pag. 704. ἀγωνοθεσία, constituendi, designandique certaminis munus.

pag. 705. ἐνέχυρα, pignora vitæ.

pag. 707. ἀγοραῖα, forensia.

περὶ, de tabulariis.

ἐπὶ, in ore.

φελώνιον, indumentum Sacerdotis, casulam.

συμποσιάζειν, convivari cum præsentibus, & simul voluptate impleri.

pag. 709. οὐ πολύ τι, non multum a Romana amplitudine superatam.

πλούτῳ, divitiis, & amplitudine, & hominum copia Urbium omnium, quæ in oriente sunt, principem.

pag. 711. ὁ ἐκ πολ. qui ex cive (matre) in quibusdam locis, civis est.

λογιστής, discussor. rationum curator. κριτής, judex censor.

pag. 714. ὁ χρεωστῶν, qui debitor est, & machinatione quadam debitum intercipere parat, nec creditori exolvere.

pag. 715. ὃν πραίτωρα, quem Prætorem vocant.

pag. 719. ὁ τῶν, qui multorum judiciorum est dominus.

pag. 727. καταχρηστικῶς, per abusionem.

pag. 733. τὰ διδόμενα, quæ dantur ad alimenta.

σιτηρέσια, cibaria. opsonia.

σιτηρεσίοις, cibariis. salariis.
pag. 735. καὶ εἰκότως, & jure merito. non enim domicilium primam, & antiquam originem facit, sed locus, unde originem trahimus, ut & invito sua prima origo sit: domicilium vero, quoniam ex habitatione nostra demonstratur, licetque nobis, ubi velimus, mutare.
μέτοικος, transmigrator pro inquilino.
τὰ αὐτὰ, hæc ipsa, & in inquilinis.
εἰ οἱ, si famuli coloni, vel inquilini.
τὸ γάρ, etenim cum habitationem quis commutat, primam quidem originem non mutat, sed domicilium mutatur.
pag. 736. ἀληθὲς, verum est, ut qui in montanis alicujus urbis habitant, ut incolæ munera publica obeunt, & honores suscipiunt; itaque non habitans in ipsa urbe, sed in montanis, & ipsius finibus, eo pacto muneribus publicis obnoxius est, ut qui in ipsa urbe habitat.
pag. 737. τὸ ἐναπογραφῆναι, adscribi civibus, est adlegi in ordinem in illa urbe.
pag. 738. μηδένα, neminem, ante annos quinque postquam in urbe magistratum gesserit, (denuo) eligi.
pag. 740. πεντάπρωτοι, quinqueprimi, decaproti, vigintiprimi. (magistratus).
ὑπὲρ, pro inopibus.
pag. 741. ἡ ἱερωσύνη, Sacerdotium, hoc est curare cynegesia.
ἀλλὰ μόνον, sed tantum ad rem pertinentia (sumptum afferentia).
pag. 743. ὁ πατὴρ, Pater urbis ædium dirutarum dominos adigit ipsas reficere.
pag. 745. αἱ κολακικαὶ, sententiæ assentandi causa (latæ).
ὑποστάσεων, substantiarum.
pag. 746. ὑδραύλαι, hydraulæ sunt tibicines in organis, quæ non a follibus, sed ab aqua; arte quadam spiritum suscipiunt.
οἱ πραγματευόμενοι, qui vestem conficiunt, vel linteum, vel purpuram, vel parthicas pelles.
pag. 748. γυρισταὶ, pistores panem e polline conficientes.
προετοιμάζειν, præparare pistoribus molere.
pag. 749. κεφαλικὰς, capitalia tributa.
τοῖς ὑπὸ, a Rege evocatis.
pag. 750. ὑπὲρ, supra canonem.
αἰτηθὲν, petitum.
συνώνητον, coemptionem frumenti.
pag. 751. εἰς συνωνὴν, ad coemptionem, & advectionem frumenti.
συνώνητον, coemptionem frumenti.
ἢ συνωνῆς, vel coemptionis frumenti, vel aliarum specierum.
pag. 753. ἀπὸ τῆς, a custodia.
pag. 755. ψηφίζειν, hoc est, qui supputare, ac discutere rationes docent.
pag. 756. καὶ οἱ, & doctores (qui pueros erudiunt) & alii professores literarum.
λέγειν, dicere non omnibus publice permittitur in bene institutis urbibus, sed si præclarus quis fuerit, & genus possit, & educationem patefacere, atque dignam differendi eruditionem, (humanitatem), his dicere leges permittunt.
pag. 757. πωγωνοτροφίαι. τριβωνοφορίαι, cura alendæ barbæ. cura pallii.
pag. 759. βετεράνος, Veteranus apud Romanos, qui militia dimissus: viginti annos hi ministerium præstiterunt.
ἀπόντες, absentes: ἄκοντες, inviti.
pag. 764. τινὲς δὲ, sed & quidam Sacerdotum Asiæ provinciæ hortabantur, non dari ipsum spectaculo.
καὶ ἠρώτων, & rogans Philippum Asiæ Sacerdotem (qui ludis theatralibus præerat) ut leonem Polycarpo immitteret; is respondit, ipsi permissum non esse, quoniam impleta erant cynegesia.
pag. 767. ἱατροὶ, medici, equorum medici.
κραββατοποιοὶ, lectos conficientes.
οἱ τὰ, qui foveas faciunt.
ὁ δεσμοφύλαξ, carcerum custos, quem & Clavicarium nunc dicimus:
κομενταρίσιος, Commentariensis, scripturas criminum suscipiens.
pag. 768. ἐὰν δὲ, si autem, qui apothecam exercuit, vel mensarius, vel cavidarius, vel argenti, vel vestium venditor, inceperit officialis (apparitor) esse, ejiciatur.
λιθοθήκτας, lapidum prolitores.
οἱ τοὺς, qui lapides splendidos reddunt.
ἐὰν οἴνου, si vini plenum laccum (cisternam) albario locavero.
ἐπὶ τῷ, ad perforandum.
ζυγοστάται, libripendes.
οἱ τὰ σάγματα, carpenta camelorum.
σαγματοποιοὶ, clitellarum artifices.
τέκτονες, fabri.
τέκτονας ξύλων, fabros lignorum.
ἐνέδησαν, ipsum in asino cum carpento locarunt.
pag. 769. σάγμα. σαῦμα, carpentum.
pag. 770. ἐπειδὴ, quoniam Scriba non est perfectus (eximius) judex, sed & judicibus supremis, & ipsis antigraphariis subjicitur, & omnis fere cura impuberum, & omne de rebus ipsorum periculum ex magna negligentia, ad ipsum pertinet.
λογογράφος, logographus, qui sententias, & forensia scribit.
pag. 772. οἱ βοηθοὶ, adjutores logistarum, populi scribæ, & logographi, & rationum dispunctorum.
pag. 774. ὥσπερ τοῖς, quemadmodum in præsentiarum libræ usque ad LXXII. numerantur, ita olim centenæ erant, erantque usuræ centum nummorum, nummi XII. Ideo & centesimæ dicebantur, veluti exactæ pro centum.
pag. 775. ἐπίμετρον, auctarium. superpondium.
pag. 778. ζυγοστάται, libripendes.
ὡς ἀπηρίθμησαν, ut dinumerarunt, ut ponderarunt, ut publico signo aurum notarunt.
pag. 780. Ἐπειδὴ, Quoniam Judæi præbebant, ut fieret eorum Sacerdoti corona, quotannis certam auri quantitatem, in præsenti hujus coronæ aurum in publicam utilitatem translatum est, & de ipso habetur titulus.
στεφανωτικὸν, coronarium canonem.
pag. 781. χρυσάργυρον, chrysargyrum.
pag. 785. νηνεμία, ventorum tranquillitas.
pag. 787. ἑρμηνευτικὸν, declarandi causa additum.
pag. 788. βόνος ὁ ναύκληρος, bonus navicularius frumentum dixit publico reliquari, quem venti, & turbines, & procellæ per mare dissiparunt: vel igitur maris

Interpretatio hactenus desiderata.

ris fluctus increpate, qui res juste gubernatis, vel casibus, qui nulla nostra culpa evenerunt, ignoscite.

pag. 790. ἐπίμετρον, auctarium. Superpondium.

ἄνευ τῶν, esse modios mille aureorum quinquaginta.

συντέλεια, tributum ballucæ pendatur.

τὴν χρυσίδα, auream arenam.

pag. 791. ἀχρύσωτος, non usta terra, sive aurea.

ἐπειδὴ, quoniam multam deminutionem habet.

pag. 792. καὶ νῦν, & nunc consueverunt dicere falsam monetam cudentes.

παραχαράκτης, falsus monetarius, inversor.

μονητάριος, monetarius, qui pecunias cudit.

pag. 793. ἐπειδὴ, quoniam catholici nostrarum quidem rerum, & baphii, & gynaciarii.

ὥστε καὶ, ut & gynæciis; vel linophiis injecti crudeliter estis, & miserum laborem patiamini, vel servi statuamini in promtuario.

βαφεῖς, baphii.

καὶ τιμῆσαι, & honorari cura, per Tyrum, purpureæ tincturæ.

pag. 794. υἱὸς πορφύρας, filius purpuræ.

δεσπότας, sacratissimos, & dominos.

pag. 795. σὴρ, ser vermis, qui metaxam facit, a quo sericæ vestes metaxatæ.

ἐκ μετάξης, e metaxa vestes confectas, ipsæ enim sericæ.

αὐτοφυῆς, sua sponte natum.

pag. 796. τῶν βαφείων, baphiorum, & linifariorum.

τῆς αὐτοῦ, ipsius dexteræ scripta adnotatio.

pag. 799. σήρικα, sericæ texturæ.

ὁλοσήρικα, holoserica similia auro.

περὶ βασ. de regio, tunica Phœnicum tinctura infecta.

pag. 800. ἀπαλὸν, tenerum, & purum igne facile solvitur, & separatur.

στίγματα, stigmata vocant, quæ in facie, aliove corporis membro compunguntur, cujusmodi sunt & quæ in militum manibus inscribuntur.

pag. 803. ἀκέραιον, formam, & materiam non adulteratam habens, & pondus plenum.

τὸ τοῦ Καίσαρος, Cæsaris numisma mensario reprobare non licet; neque oleum venditori; sed si ostenderis, velis nolis, projicere oportet, quod pro ipso est venditum.

ταῦτα, omnes nummos regum effigiem ferentes, ejusdem potestatis esse iis, qui nuper cusi sunt.

pag. 807. περὶ χοιρεμπ. de suariis, & cauponibus.

pag. 808. ἄρτου, panis forma.

παντὸς, omnis nummi exagii pondus ferentis.

τὸ ἐξάγιον, exagium siliquarum XXIV.

συστηματικοί, collectivi.

pag. 809. οἱ προϊστάμενοι, præpositi corpori negociationis causa.

οἱ τὰ σώματα, qui cubantium (mortuorum) corpora obvolvunt.

περὶ συστημ. de collegiis, & chalcopratis.

pag. 812. παλάτινοι, palatini, species panum, quos populo Constantinus magnus erogavit consulatus tempore, ita ipsos vocans, quod e palatio ducebantur: his addidit & carnes, & vinum, & oleum

pag. 813. εἰς πρόχρειαν, in promutuum pondus.

δέδωκα, dedi tibi & in promutuo horum annorum mercedem.

pag. 814. τῆς ἀργίας, inertiæ libellus (actio.)

pag. 815. ὁ ἐρχόμενος, frumentum quod ex Alexandria venit: suscipiatur, excutiatur, & admetiatur (imputetur) in Alexandriam.

τῆς οἰκουμένης βάραθρον, orbis terrarum barathrum.

τῆς οἰκουμένης μεγ. orbis terrarum maximus mercatus.

pag. 825. ἔστι δὲ, est autem ludicra ars, neque decus afferens athletarum munus, & ludi olympici, (quæ dicta entheria) & in arena contendentium.

pag. 828. δοχεῖα, susceptacula.

pag. 829. νυμφικὰ, balnea nymphica, quæ ex fontibus publicis ad nuptias celebrandas capiuntur.

Θεοδόσιον, murum hoc Theodosius Imp. & Præfectus Prætorio Orientis Constantinus exstruxerunt in dies sexaginta.

pag. 830. ἐγγὺς δὲ, prope autem locum, quod dicitur Prætorium, Ajantis, & Achillis aram posuerunt. Ibi & in præsentia balneum Achillis nuncupatur.

εἰς ἀνάνεωσιν, ad refectionem aquæductus, pecuniæ quæ in scalas sunt præstitæ, impendantur.

Συκαὶ, Sycæ Urbs contra novam Romam, quæ a nobis, Justiniana est dicta.

περὶ, de Justiniani operibus.

ἐκ τῶν, ex arboribus ficus ferentibus.

pag. 832. τότε πρῶτον, tunc primum monomachorum spectacula sunt prohibita.

pag. 833. ὡς ἐξὸν, cum non liceret vulgaribus hominibus arma ferre.

pag. 834. ἐναπόγραφος, adscriptitius, qui terræ addictus, accola.

pag. 835. ὁ γεωργὸς, agricola fructibus colligendis, vel rationibus non vacans.

pag. 836. ἰδιοκτήτορες, propriorum bonorum possessores.

εὔχεσθαι, rogare.

pag. 837. καρατουρία, (extentionem) advectionem.

pag. 838. Ἀριαράθεια, Ariarathia Urbs prope Cappadociam.

γεγόναμεν, facti sumus secundæ Cappadociæ, cum essemus apud te primæ.

pag. 839. κατὰ, per scientiam, scienter.

pag. 841. Αὐτοκράτωρ, Imperator Anastasius.

pag. 842. κειμηλιοφυλακεῖον, in loco ubi sacra vasa servantur.

pag. 743. φανερὰ, præclara substantia.

pag. 844. κἂν, licet conductus fuerit ut adscriptitius.

εἰ δὲ τὴν, verum si conductionem sponte confirmavit depositione, (confessus) vel declaratione, imposterum talis esse credatur.

pag. 848. τῆς Θρᾴκης, Thraciæ, in provincias sex ipsa dividitur.

pag. 851. δημοσίοις, publicis asinis, & mulis, & equis uti.

ὁ ἔξαρχος, princeps officii.

pag. 852. περὶ ἐκποιήσεως, de fundis alienandis.

παλαιὸς νόμος, vetus lex est, ne quis a cognatis, vel sociis vendere quibus voluerit impediatur: altera autem lex recta contrarium statuit, non licere alteri vendere, nisi habitatoribus suæ metro-

metrocomiæ. Nos autem nostrorum vectigalium simul, & publicorum tributorum, & militaris & civilis ministerii, & utilitatis plurimam curam habentes, quod videtur inter ipsas contrarium esse, neque definitum, hac sacra nostra constitutione, claro & concinno sermone corrigentes, statuimus.

προτιμήσεως, prælationis. *pl. ead. pag.*

κλασματικὴν, præruptam terram.

pag. 853. ἄνδρας, homines peræquatores dimisit.

ἐνόπτης, inspector dicitur peræquator.

pag. 854. ἐάν τις, si quis vites inciderit, vel feraces ramos ruperit.

τὰ ἔρημα, deserta cum bene cultis, & uberibus computentur.

pag. 855. οὐ μόνον, non solum dignitatis.

pag. 859. περὶ ἐπιβ. de accessionibus.

ἐκ τῆς, ex eadem substantia.

ἐπιβολὴν, accessionem, additamentum.

pag. 860. ὁμόδουλα, eandem servitutem habentia, eidem servientia. ὁμόκηνσα, simul censum pendentia.

ἐπαρχικὸς, forma præfecti prætorio, de his qui eidem domino subjecta prædia possident.

pag. 863. μηδεὶς, nemo Apamæorum prata depascatur.

pag. 878. σὺν αὐταῖς, cum ipsis equorum gregibus.

pag. 879. εἰ πολιτικοὶ, si agri reip. locati alicui fuerint, qui diligentiam in illis adhibeat, ei non auferuntur.

pag. 881. διοικητὰς, dispensatores.

pag. 883. τῶν, octo pedum strata (via) constituitur.

τῇ στράτῃ, strata utitur.

κατὰ μῆκος, per stratæ longitudinem.

pag. 884. Δάφνη, Daphe suburbium præclarissimum orientis Antiochiæ metropolis.

ἀλλ' οὐδὲ, sed nec Alytarcha id facere potest.

pag. 885. ἰλλουστρίους, illustres quidam vocant protospatharios, & qui supra hos sunt.

ὁ προτοσπαθάριος, protospatarius, & qui supra ipsum sunt.

καὶ τῶν, & Illustrium, & eorum qui supra ipsos sunt.

pag. 886. οἷον, puta negotiatores, artifices viliores publicani, & apparitores: hi omnes licet privatim ambiant, & studeant dignitates consequi, harum honore non perfruuntur, sed iis privantur eodem pacto ac turpes.

τάξις ἀπαιτήσεων, constituit (eum) exactionibus militaris auri, quod vocatur tyronicum.

pag. 889. ὕβριν γὰρ, dedecus id judicat & regiæ domus, & Senatus: regia enim domus senatui adnumeratur. (par ducitur.)

καλῶς, recte dicit Rex adnumerari cum Senatoribus, quoniam, & consul esse substinet.

pag. 891. ὑπόμνησιν, admonitionem, significationem, advocationem.

ἢ κατὰ, vel sub prætextu revocatoriæ.

pag. 892. καὶ τὴν, & paternam glebam stipendiariam senatui excipiens.

pag. 893. περὶ κλοπῆς, de furto.

pag. 894. περὶ συγκλήτ. de senatorum ordine, de senatoribus in unum coactis.

pag. 895. τῆς ἀξίας, dignitatem patricii consecutus erat, primus hunc excogitans honorem, & eos qui eo dignati erant, præsedere præfectis Prætorio constituens.

ἔμπρακτος, actuosus, ministerium exercens.

pag. 896. εὐνοῦχον, eunuchum inter patricios non admittere.

ὃν ἑαυτῷ, quem sibi ipsi patrem constituit.

pag. 897. φροντιστὴς, minister curam possessionum habens & sub domorum comite: est autem is in Cappadocia, qui subest privatorum comiti.

pag. 898. ἡγούμενον, Ducem regiorum.

ἡγέμονα, ducem officiorum palatii.

pag. 899. καὶ τῆς εὐνῆς, & cubiculi minime suspectos custodes esse: id enim nomen perhibet.

Εὐτρόπιος, Eutropius enim eunuchus regis cubiculo præpositus fuit, & consulatus dignitatem primus inter eunuchos consecutus est.

οἱ τοῖς, qui regii cubiculi ministerium habent, quos eunuchos dicere consuevimus.

pag. 900. πρωτοσήκρητις, regiis subscriptionibus præpositus.

pag. 901. τὸν τῶν, scribam arcanorum, a secretis vocant.

σεκρετικοὶ, secretici ab eo, qui secretis præpositus est, referuntur, vel a ministris, qui ei subsunt.

pag. 902. μὴ προκριματισθῇ, ne matriculæ præjudicium inferatur.

pag. 903. οὐ βλαβήσεται, detrimento non erit descriptio in actorum tabulis importantibus in conventu, discrepantium in conventu.

pag. 904. οὕτως, sic digere. sic corrige.

pag. 905. σκρινιάριος, scriniarius, qui scrinium, sive arcam fert.

pag. 907. κομήτων, comitum, alii quidem primo ordine dignati sunt, alii secundo, alii tertio.

οἱ δέ γε; Qui quidem omnis exercitus ductores, & comites, & omnem magistratuum ordinem, quibus etiam regem prius adorare jusserat.

κεφαλὴ, caput rogatorum francorum.

pag. 910. τῶν χαμ. dignitatum inferiorum.

διὰ τῶν, per tela a silentiariis lata.

pag. 912. γενικὸς, generalis.

τῶν δορυφόρων, satellitum (militum) aliquis, quos domesticos rex vocat.

δομέστικοι, domestici equites Romanorum, qui apud Romanos familiares milites.

pag. 915. ἀσυνδέτως, disjunctim.

pag. 916. προσάγειν, honorem habentes admittere preces daturos.

pag. 921. οὐχ ὡς πατρῷον, non ut avitam hereditatem, sed regiam benignitatem.

pag. 922. ὑπὲρ τῶν, super iis, qui dicti sunt inducentes.

ταχυγράφοι, velociter scribentes.

συμμαρία, summaria, compendia velociter scribentium.

ἐκέλευσαν, jusserunt notariis scribere. Anysio regis ministro, & Callicrati exceptori Rufini Præf. Præt., & Olympio, & Nicetæ, & Regio a memorialibus.

pag. 924. οἰκειακὸν, familiarem.

πλὴν

Interpretatio hactenus desiderata.

πλινθίον, parvus later.

pag. 933. περὶ, de curam habentibus publici cursus.

pag. 935. διασαφητικὸν, declarationi inserviens.

pag. 937. τὸ ἄργυρον, argentum hoc est quod Romani miliarisium vocant, quod interpretatur militare donum.

pag. 941. μινιστεριανὸς, ministerianus (dictus qui) castrensianus.

ὁ πονηρότατος, improbissimus tunc temporis officiorum comes.

pag. 945. τὴν τῶ, eum qui nobilissimi dignitatem a Justiniano obtinuerit.

pag. 950. ἦν δὲ ἐτ⊗, erat quidem hic vir Imp. Justiniani satelles, dein candidatorum in numerum allectus est.

pag. 953. χωρὶς τῶν, præterquam in privatis locis ipsis vetitis.

pag. 961. δίπυρ⊗, bis coctus, & exiccus panis, & paxemadium.

ὑείων, suillarum carnium susceptorem, quibus exercitus nutritur.

pag. 962. βετερινοῖς, vetorinis.

ὑπομνηματοφύλακας, monumentorum custodes.

pag. 967. κὴ μὴ, neque secundum consuetudinem, quæ hactenus viguit.

pag. 972. τέως γὰρ, his enim non oportet argentum concredere.

Μητάτωρ, metator, qui ad Præsidem nuntius præmittitur.

pag. 973. τὸ δὲ, id autem alterius Urbis, dicitur de Damasco & Irenopoli.

pag. 974. συνήγορος, advocatus.

σάβανα, sabana.

κοιτῶνα, cubiculum.

pag. 975. εἰς τὰς, ad turres novi muri Constantinopolis in pedeplanis subsistunt.

pag. 977. ἀφοπλισθέ, exarmantes.

κομιάτον, commeatus, veniam accipientem abeundi.

δότε μοί, date mihi scripturam discessus, (commeatum) ut militibus reges, (solent) & si is velit, cum testimonio secundo.

pag. 980. διὰ τῶν, per arma (obtinere) vim facere.

pag. 981. ἐγκατελέξαμεν, te allegimus in familiarium (numerum) ordinem: fiunt autem hi ab iis, qui impleverunt, & militarunt.

pag. 985. σκρινιάριος, scriniarius ex ducum ordine Præfecti Præt. qui est chartarum custos: scrinium enim tabularum, arcam Romani vocant.

pag. 987. κὴ ἔστιν, sunt autem angariæ, transitus per publicam viam, (publicum) cursum habentem: ut puta hinc in Tyrum. Parangariæ vero transitus per viam obliquam, puta hinc in Heliopolim.

τὸ παλαιὸν, olim erat cursus latus (amplior) dictus (cum vehiculis) per vehicula.

ταχυδρόμοι, veloces cursu.

ὁ δὲ ἵπποις, qui publicis equis vehitur, quos veredos vocare visi sunt.

τῶν δημοσίων, publicorum equorum cursum.

τῶν τὰς βασιλ. missis, qui regias responsiones (ferunt), quos veredarios vocant.

pag. 992. τῶ δημοσίω, publici cursus equorum stationes.

pag. 993. τὸ παλαιὸν, olim erat cursus amplior, qui dictus per vehicula.

pag. 994. τρακτωρίαι, tractoriæ dicebantur jussa, quæ a Præsidibus fiebant prætextu animalium cursualium, quas combinas ipsa romanorum lingua vocat, hoc est tesseras.

πλαστᾶ, falsæ tesseræ (duplomatis falsi.)

ὐκ ἔτι δὲ, non autem & iis, qui ad ministerium ipsius sunt: excipiendi tamen qui ad comitatum animalia ferunt regio ministerio apta.

pag. 999. πριμιπίλον, primipilum est, quod principibus jaculatoribus militibus datur cibarium, ut id ipsis distribuatur.

ὁ διατροφὰς, cibaria militaria publico debens.

pag. 1000. ἐμβατικὸς, ordinarios.

pag. 1009. ἐνεχυριασμοὶ, pignorum oppignorationes.

pag. 1011. ῥητόρων, rhetorum, κτητόρων, possessorum.

ἐκδίκους, defensores scholasticos.

ὅταν, cum fiat scholasticus, omnium advocatorum primus, & ultimus.

pag. 1012. τῶ λόγω, quæ ratione solatii accipiuntur.

pag. 1013. ταβενναὶ, tabennæ, togæ.

εἴτε, si laurata nuntiarent (deferrent.)

pag. 1014. θυμὸν, carum in pectoribus animum necessitate (angustiis) confecti.

παρατηρημάτων, observationum.

pag. 1017. τὰς παλαιὰς νόμους, omnes veteres leges renovavit, librum conficiens, quem & novellas constitutiones vocavit.

νεαραὶ, novellæ post Codicem.

pag. 1023. ἀλλὰ κἀκεῖνο, sed & super illo providimus.

pag. 1024. τὸ ἀφαιρούμενον, quod ablatum est, aliis bonis adjiciatur.

pag. 1028. ὑπὲρ, de legativis.

διετάξατο, statuit legatum accipere.

ἀγνωμόνως, indevote, per contumaciam.

αὐτὸν μὲν, ipsum quidem recedere.

ἀνήβοις, pupillis.

εἴτε στρατιωτικῶ, sive militaris.

εἴτε βασιλ. sive palatinorum.

pag. 1029. κὴ ἦν τις, & erat quidam palatinus.

Εἶπε κὴ, dixit & filius palatini morbo minime laborans erat confectus.

pag. 1030. τὸ πρῶτον, primas nuptias statuit lex: secundas permissio: tertias legum inobservantia: quartas vita porcis conveniens.

pag. 1032. ἀπαιδίας, orbitatis.

ἐν κτήμασιν, in possessionibus, ἐν χρήμασιν, in pecuniis, rebus.

pag. 1033. τέτω τῶ, hac peculiari lege, ταῦτα, hæc peculiari.

γενικῶ, generali.

ἡγεμονικῶ, principali.

ἰδικὸν, peculiarem.

σχῆμα, habitum.

pag. 1034. ἀναγνώστας, lectores.

ἀγνώστες, ignotos.

ἀγνώστοις, ignotis.

ἀναγνώσταις, lectoribus.

περιμένοντα, circumeuntes anus, viduas quasdam.

πρεσβύτιδας, προκαθημένας, seniores (feminas) ætate provectas.

δεῖπνα, prandia varia.

ἀντὶ τῆς, pro alimentorum expensis.

pag. 1036. νόμον παλαιὸν, veterem legem.

pag. 1037. ἐγγυηταῖς, sponsores enim & hujusmodi juvare sanctum est.

δυσωπίαν, vitiosum pudorem.

ταῦτα, eadem dicenda sunt.

κὴ ὁ τῶτο, nec id duntaxat in creditoribus.

παρα-

παραβάτην, transgressor, apostata.
pag. 1038. καθαίρεσις, regradatio.
ἀφορισμὸς, excommunicatio.
καταφρονοῦσιν, contemtui omnia habent, & communia ducunt.
πρὸς τοὺς ἐν, ad monachos, qui in cœnobiis, & synodis.
ἐξέδρα, exedra, frenum, ala, axilla avis, equestris acies.
ἀφῆλιξ, improlis non genitus.
ἀφῆλιξ, improlis nondum civitatem adeptus.
ἡσυχαστήρια, hesychasteria, loca in quibus silentio peragitur.
κελλεῖα, Cellia & quæ lauræ vocantur, in eremis esse.
λαύρα, laura, angusta monachorum habitatio.
pag. 1039. κουρᾷ τε καὶ, tonsura & veste.
Ζώσιμος, Zosimus.
τὴν καλουμένην, ipsi dari quæ vocatur fides, commeatus.
λόγον πίστεως, commeatum.
τοῦτο ὅπερ, id quod lex altera nostra statuit.
τοῖς ἱεροῖς, sacris nostris legibus censemus uti, & hanc addere, qua, ex virtute, non ex temporibus, sacra imperia præstantur, ut super venerabilibus monasteriis, vel asceteriis non omnino præstante, suppetente, desistente (Duce) vel Ducis successor (adjutor), vel alterum imperium fiat.
ἀρχιμανδρίται, archimandritæ.
pag. 1040. ὁ νῦν μὲν, qui nunc quidem nullus, cras maximus.
χθὲς δοῦλον, heri servum perjurum, hodie tyrannum.
οἱ χθὲς κττυπ. qui heri sutores, hodie arma gerentes.
χθὲς ἱερόσυλοι, heri sacrilegi, hodie sacerdotes. Heri extra sacra, hodie sacrorum principes.
διὰ τῶν διαρίων, per diaria.
pag. 1041. γράμματα, commendatitias epistolas ab ipso accipere.
συστατικὰς, commendatitias, εἰρηνικὰς, formales epistolas, commeatus, *pl. ead. pag.*
συστατικαὶ, commendatitiæ, εἰρηνικαὶ, commeatus, licentiam abeundi prebentes, *pl. ead. pag.*
ἐπιστολιμαίοις, literis dimissoriis, diplomatibus, quibus ex gentibus in gentes mittimus efflagitantes, indigentes.
λωβοτροφεῖα, loca, in quibus mutili, & vitio affecti nutriuntur.
pag. 1042. ἀντίδωρα, remunerationes.
ἀντιδώρῳ, remuneratione, antidoro.
αὐτουργιῶν, prædiorum sua sponte fructus dantium, auturgiorum, *pl. ead. pag.*
πάντα, omnia quæ faciliter multos fructus dant.
pag. 1044. ὁ θεὸς, Deus quidem noster nec disoit, nec populis indiget: neque enim manducat, neque bibit; nam indigens non est.
ἀντιχρήσεως, antichresis.
pag. 1045. λειτουργία, liturgia, missa, *pl. ead. pag.*
λειτουργίαν, liturgiam.
μετὰ τὸ ἐξελθεῖν, post egressum.
καὶ τῶν προσελθ. & accedentium, & abscedentium.
ἀντίδωρον, antidorum, contraria donatio.

μηδὲ παντὶ, nec omni munere.
μηδ᾽ ἐπ᾽ ἀντιδόρῳ, neque sub remuneratione.
Καὶ συλλογίζεσθαι, & computari (mercedem) ex pretio collecto, coacto.
ἐρείπια, eripia, proprie lapsus ædium dicuntur.
Θεουπολιτῶν, Deipolitarum. Dei civium.
pag. 1046. ἄποροί τε, dubia quædam & incerta possessio.
δεσποτικὰ, despotica .i. ea, quæ domino dantur.
σύμβολα, commonitoria. *bis ead. pag.*
ὁ παρὰ Ἕλλησιν, qui apud Græcos coctus later, laterculum a Romanis dicitur: erat autem later publicus, in quo Senatorum, & exercituum nomina describebantur.
pag. 1047. τοῖς ἐζημιωμένοις, damnum passis.
περὶ τοποτηρητῶν, de vicariis.
τοποτηρηταὶ, vicarii. *bis ead. pag.*
pag. 1048. βιοκωλύτης, qui vim, & deprædationem arcebat.
ἀφοπλισμοῦ, armorum ablationis, exactionis, ne arma auferrentur.
pag. 1049. καὶ χρίεται, & regie ungitur ab Archiepiscopo Bulgariam tunc temporis gubernante: pluribus enim aliis ipsam ex vetusta decoravit Imp. Justinianus natalem ipsius patriam, & primam Justinianam nominavit, & nomen quidem mutare imposterum constituit.
καὶ βασίλειον, & regiam mansionem eam urbem futuris (Imperatoribus) esse sanxit, quam Archiepiscopatus honore decoravit Imp. Justinianus, & primam, ut diximus, Justinianam nominavit: deinde illius gentis dato ei nomine, Bulgaria dicta est ea regio, & metropolis Bulgariæ, prima Justiniana.
ἀθέμιτος, nefarius.
pag. 1050. ἀκούσιον, involuntarium in pœnitentia, in mutato consilio est.
pag. 1052. νυκτοστρατηγὸς. νυκτερινὸς στρατηγὸς, νυκτέπαρχος, Dux per noctem, nocturnus dux, noctis prætor (præfectus vigilum).
στενοπάρχας, angiportuum, vicorum Præfectos.
pag. 1053. συναρπαγὴν, obreptionem, raptum.
τῇ τε ὑπατείᾳ, consulatu conjunctos Prætores.
δευτέραν, secundum ipsis post legem dantes ordinem.
τοῦ ὑψηλοτάτου, altissimi gradus.
pag. 1055. περὶ, de distributione precii militum.
παραγγέλματα. ὑποθήκας. ἀποκρίσεις, monita, præceptiones, responsa.
pag. 1056. λόγους, verba, fidem.
λόγους ἀσυλίας, fidem publicam, securitatem.
περὶ φονευόντων, de occidentibus cum gladio.
ὁ τοῦ Μωσέως, Moysis lex declarat. Homicidam ex altari capias; sed & ex Justiniano non est asyli locus adulteris, & puellarum raptoribus, & latronibus, & homicidis.
pag. 1057. τῶν δημοσίων, publicarum descriptionum, censuum custodes.
δείγματα, characteres, signa.
ἐπείτοιγε, alioqui & gratuito lites audire.
pag. 1058. ζυγοκεφάλων, jugationum, & capitationum.

num, zygocephalorum.
νόμιμον, legitima portio. legitima sors. ratio.
τῶν ἐξ ἀδιαθέτων, eorum qui ab intestato.
pag. 1060. πάσης, omni conditione, omnique dilatione ablata.
pag. 1066. ὅσον, quicquid ambobus (parentibus) a liberis recte natis debetur, id omne accedere oportet a patre carentibus, ad matres.
pag. 1068. ἤδη μὲν, olim enim sacram legem fecimus.
pag. 1069. καὶ παρῇ, & adsit nobis præstantissimus quæstor.
κόμης τῶν οἰκείων, comes familiarium.
τῶν οἴκων, domorum.
κατὰ φύσιν, ex natura sui imperii. propriæ jurisdictionis.
pag. 1070. μετ᾽ εὐφημίας, cum commendatione. sine contentione.
οὐ δύναμαι, non possum ab Andromache uxore recedere, vetat enim charta, & lex Ausonia.
pag. 1071. κατὰ προπέτειαν, per insolentiam. temere.
παρὰ τῶν πρὸ ἡμῶν, ex iis qui ante nos fuerunt.
σύμβολον, indicium, symbolum.
pag. 1073. τὸ λεγόμενον, quæ dedit a nobis repudium appellatum.
πῶς σu, quomodo prudentiam exigis, contra vero minime præstas.
pag. 1075. ἀπὸ, ob mortem.
pag. 1076. ἄωρον, immaturum.
pag. 1077. ἀπαιδίας, orbitatis.
pag. 1078. ἀπαιδίας, orbitatis.
pag. 1080. διομοσαμένη, jurata. διεπαγγειλαμένη, nunciata.
pag. 1081. ἱκανοδοσίαν. ἀσφάλειαν, satisdationem. cautionem, securitatem.
pag. 1082. οἱ δὲ αἰτίας, his sine omni causa.
τῷ ἐνδοξοτάτῳ, illustrissimo, gloriosissimo magistro militum.
κατὰ πρόληψιν, per præsumptionem. *pl. ead. pag.*
pag. 1083. κατὰ πρόληψιν, per præsumptionem.
ἐκ προλήψεως, ex præsumptione.
ὡς προλήψει, ex eo, quod præsumptione videatur ipsi pretium remittere.
οἱ μάρτυρες, testes vel dignitatem, vel militiam, vel officium, optimamve substantiam habentes, ex præsumptione (excipiendi) admittendi sunt.
τηνικαῦτα, tunc omni liberalitate.
τὸ φιλοτιμίας, verbum liberalitatis hic non de donatione propter nuptias videtur dictum, vel de muneribus sponsalitiis: hæc enim ut debitum, filiis omnino debentur. Sed illud dicitur proprie liberalitas, idque amittit quæ secundo nupsit, quod futura erat lucrari, puta legata, dona, & alia hujusmodi, in quibus, filii ipsius quæ non nupsit secundo, nullum jus habent. donationis vero propter nuptias, quæ secundo non nupsit filii quidem accipit partem (per dominium) per proprietatem: quod si deliquerit (denuo nubens) & ea privatur, & habet partem secundum usum tantum: neque hanc alienabit, evertitur enim a filiis quod actum erit.
πρόνοια, attamen provideat.
pag. 1084. ἀποφάσεων. προφάσεων, negationum. occasionum.
οὓς δὴ, quos quidem & Prætores vocabant.
οἱ μὲν σικελίαν, qui quidem Siciliam.
περίγε αὐτῶν, de ipsis Consulibus.
pag. 1085. ὃν ἂν τις, quem Græcorum aliquis Harmostem diceret, quod & Lacedæmonii potestatem habentibus indidere nomen.
ἀναφορικῶς, per relationem.
pag. 1086. ταμεῖον, cubiculum ubi repositæ opes. ærarium.
ᾗ τινι, quo in Aphrica Romani primum.
οὐ γάρ, non enim quis tale quid fisco intulerit.
ὥστε καὶ, ut & publicam substantiam faciat.
pag. 1087. ἀπὸ γενικῶν, a generalibus. a census magistris.
λέξις τὸ ἀγέρωχος, verbum Agerochus hæc tria significat, gloriosum, & superbum, nec non injurium. Agerochi gloriosi hoc pacto rationem nominis ducit.
ξηρῶν καρπῶν, fructuum aridorum.
pag. 1989. βίνδικας, vindices.
νόμος ἐπίσταται, lex scit.
pag. 1091. χορηγὸν, militaris sumptus dispensatorem.
στρατιωτικὰς δαπάνας, militares expensas.
pag. 1092. ἀφορισμὸς, excommunicatio.
τῶν εὖ, eorum quæ pulchre, non velociter scripta sunt.
νεκροφόρος, vespillo barbarus: prædictionis barbaræ.
νομικοὶ. ἀγοραῖοι, legum periti. forenses.
ἀπὸ τοῦ σχίζειν, a scindendo.
pag. 1093. γενικὸν, generalem.
διαπαντὸς, semper.
δύο πάντως, duo omnino.
περὶ συμβολαίων, de (symbolis) instrumentis.
τὸ μίγμα, mixtio consiliorum personarum inter se convenientium, symbola dicitur, ideo quæ inde fit descriptio, symbola vocatur, quale monumentorum conventorum cum contrahentibus, sive se commiscentibus, & consentientibus, & in hoc unum simul suas sententias colligentibus.
pag. 1094. τοῦ βαθμοῦ, proprii gradus.
δασεῖα, spiritus asper.
ὁλογραμμάτως, integre scriptas. *bis ead. pag.*
αὐτοκράτωρ, Imperator integre scriptus.
αὐτοκράτωρ, ἐπειδὴ, Imperator, quoniam huic respondet integre scriptus, ideo omnibus characteribus, omnibus syllabis scriptum est.
pag. 1095. ὁλογράμματα, integre scripta.
ὡς ἐν πλάτει, veluti latius.
pag. 1097. ἡ παρασημείωσις, adnotatio ipsa eget comparatione.
pag. 1098. θεοὶ γὰρ, Dii enim in bonis, & justis confessionibus gaudent adhiberi, non in turpibus, & injustis.
σωματικοὺς ὅρκους, corporalia juramenta.
pag. 1100. συνδικαστὴν, eum, qui simul judicet.
ἀντιβιβλίῳ, responsionis libello.
δεκαπλασίαν, διπλασίαν, decuplam, duplam.
pag. 1102. εἰσελαστικὰ, Iselastica.
pag. 1103. ὥστε μὴ, ne sacra Dei contaminentur.
ἀῤῥήτῳ, arcana virtute, & quæ aperiri nequit.

ἀῤῥή-

ἀῤῥήτῳ φιλ. indicibili humanitate, & mira Oeconomia.

pag. 1104. πρὸς Θεοδώραν, ad Theodoram Canonicam de vita canonica.

περὶ τοῦ μὴ, de (mulieribus) canonicis, quod non decet cum viris habitare.

Συκαὶ καθ' ἡμᾶς, Sycæ apud nos Juſtinianæ adnominatæ.

pag. 1105. μνημόσυνα, mnemoſyna.

ἐννάτῃ, nono quidem die aderam poſt regis mortem, & omnes nobiles mulieres aderant juſta perficientes, & mnemoſyna.

Πλωτῖναν, Plotinam defunctam honoravit, ut & in dies novem lugubribus veſtibus indutus fuerit.

pag. 1109. κακὸν πρᾶγμα ἔχων, malam cauſam habens.

pag. 1110. ἀπαιδίας, orbitatis.

pag. 1111. ὑπὲρ τοῦ, pro abſente proprie gerentem.

νομίμως, juſte, legitime gerentem.

pag. 1113. ἀποδείξεις, apodixes, documenta æris alieni.

pag. 1114. ἀνεκλόγιστον, rationibus reddendis non obnoxium.

pag. 1115. δύο πάντως. διαπάντως, duo omnino, ſemper.

πέντε μαρτύρων, quinque teſtium.

τὰ χρυσᾶ, aurei filii regis appellatione, lege tui filii facti.

pag. 1116. κυρίαν, dominam vocabat.

αἱ γυναῖκες, mulieres ſtatim ab annis XIV. a viris dominæ vocantur.

τῶν προτέρων, priorum. τῶν πατέρων, patrum.

νόμους, aſperas leges adverſus impudicos.

pag. 1118. λέων, ἐνομ. conſtituit Leo, clericos in præfecto Prætorio duntaxat judicari.

ἐν τῷ διακονικῷ, in diaconico.

τῆς ἀργίας, inertiæ ſub Dracone infamia pœna erat, ſub Solone autem qui tertio deliquiſſe compertum eſſet, infamia notabatur.

Ἀθήνησι, Athenis inertiæ cauſæ (actiones) ſunt.

μία, ὀλίγου δεῖν, una prope omnibus delinquentibus pœna ſtatuta erat, ut & inertiæ, lentitudinis damnati, morti darentur.

pag. 1119. χαμαιδικασταὶ, terreſtres, pedanei judices. διαιτηταὶ, cognitores ſorte electi.

νόμων καὶ πείρας, legum & experientiæ.

pag. 1120. ἐν σχήματι, per adnotationem (more adnotationis.)

τουτέστι μὴ, hoc eſt non fieri acta ampla (latiora, integra) in judiciis mediis (quæ in medio ſiunt) & omnes litis partes deſcriptas habentia.

παρασημείωσις, adnotatio, hoc eſt, præcipua eorum quæ dicta ſunt, comprehendens, & ea veluti in ſynopſi ſcribens, & paucis.

pag. 1121. ἀναψηλαφήσεως, retractationis cauſæ.

τὴν στοὰν, porticam regiam olim judicium.

μηδὲ φαίνεσθαι, neque apparere æquius lege.

pag. 1122. οἱ βαλλιστάριοι, balliſtarii ſub cura Patrum civitatum ſunt.

pag. 1123. παραμήρια, enſes qui fœmori aptantur, pugiones.

τῷ παραμηρίῳ, enſe (fœmorali) caput ipſius abſcidit.

σιγύνας, haſtas, ſpicula.

σίγυννοι, ſigunni.

συγύνην εὐρυκάρηνον, haſtam vaſto capite.

pag. 1125. ἐπὶ τῶν, in iis, quæ fortuito accidunt.

ὁμολογία καθοριστικὴ, confeſſio determinata.

pag. 1126. τοῖς περὶ, de his qui circa Euſebium erant, ut inimicis exceperat.

μεσεγγυηταὶ, ſequeſtres.

μεσάζοντες. μεσιτεύοντες, mediatores. conciliatores.

μονομερῶς, una duntaxat parte præſente.

pag. 1129. καί περ ἀπαγ. lege quidem prohibente nullo pacto Præſides migrare.

τὰ τῆς ἀρχῆς, imperii inſignia, & dignitatis ornamenta.

pag. 1134. φανερὰ οὐσία. ἀφανὴς, evidens ſubſtantia. obſcura. locuples. tenuis.

pag. 1131. παρὰ, tanto minus accipere.

παρὰ τοσοῦτον, συνεισφ. tanto minus collationem facere.

pag. 1132. ἐμπορικῶς, mercatorum more.

pag. 1133. ἀλληλέγγυοι, duo rei debendi: qui invicem ſpoponderunt.

pag. 1134. τήβεννος, τήβεννος, trabea. toga. tabenna:

τὴν περιπορφ. purpuream veſtem Romani tabennam vocant.

λαμπρὰν, candidam tabennam, candidam veſtem.

ἐν τῇ τηβ. in veſte tabennica, in toga.

pag. 1135. ὑπατείαν, conſulatum.

ὑπατείαν, conſulatum, ſparſionem multam.

μονημέριον, monemerium, ſpectacula unius diei.

εἰς τὸ μονημέριον, in monemerium.

ἀπὸ παγκάρπων, e lignis fructus omnes (varios) ferentibus.

πάγκαρπος, pancarpus, omnes fructus ferens.

πόρνας, meretrices.

μήλοις, malis, cauſiis, quadrangulis. monetæ genera.

ἑπτὰ, ſeptem noctium.

προσέρχεται accedit autem, cum ipſis annuerit, ſtola.

αὐτὸς, ipſe.

pag. 1138. κολακικὰ, blanda (per adulationem obtenta.)

συνδικάστην, eum qui ſimul judicet.

pag. 1144. συμπόνους. παρέδρους. συνέδρους. συγκαθέδρους, participes. adſeſſores. conſiliarios.

pag. 1145. ἐπί τινι, in aliqua quantitate.

ἵνα ὁ δαν. ut creditor poſſideat.

ἀντίχρησις, antichreſis.

Ὀδησσοῦ, odeſſi, & Tomi.

μίσθωμα, merces.

pag. 1147. χρῆναι, opus eſſe iis, qui proprias eccleſias derelinquunt, omnem eccleſiam auferri.

κύβους, cubos; acuta perpolita oſſa, quibus utuntur alea ludentes.

πεττοὶ, tali, ſunt bola, quibus utuntur alea ludentes.

δημοσίαν, publicum congreſſum.

pag. 1150. τῶν ἐρήμων, eremorum, ac deſertorum fundorum.

ἐπιβολῆς, ſuperindictionis.

ὁμοκήνσους, ex iiſdem fundis ſimul pendentes cenſus. *pl. ead. pag.*

ὁμοδού-

ὁμοδούλους, conſervos. fundos, vel ſervos fundorum ratione iiſdem dominis ſervientes.

pag. 1151. ἀγωγικὰ. παραπομπικὰ, ea quæ pro ferendis, & mittendis mercibus penduntur.

σιτώνας, frumentarios.

pag. 1153. ἐπιδημητικῶν, epidemeticorum.

pag. 1154. ἐπειδήπερ ἐν πολλαῖς, quoniam in multis, &c.

τύπον δὲ δέδωκε περὶ τῶν ἐπισκόπων, καὶ οἰκονόμων, καὶ ὀρφανοτρόφων, καὶ ξενοδόχων, ὥστε μὴ, Formam autem dedit de epiſcopis, & œconomis, & orphanotrophis, & xenodochis, ut heredes hi habere non poſſint, niſi in iis, quæ haberent, antequam crearentur, in ſua ſubſtantia; de his quidem diſponant: a quo autem momento fuerint electi, facultatem non habeant de his quæ acquiſiverint, diſponendi; ſed in his omnibus venerabilem domum ſuccedere.

pag. 1155. παροχὰς, largitiones. munera.

pag. 1156. εἶδον ἐγὼ ἐλεεινὸν θέαμα, παῖδας ἐλευθέρους, miſerandum ipſe ſpectaculum vidi, liberos ingenuos ob æs alienum patrum, trahi ad Prætorium.

pag. 1159. αὐτομάτως, ſua ſponte.

pag. 1160. ἀνδρομανίαν, hominum furorem.

pag. 1161. βιοκωλύτης, ad vim, & deprædationes prohibendum præpoſitus.

pag. 1164. τῆς ἡμέρας, diei. τῆς ἡμετέρας, noſtræ.

pag. 1166. κιντίου. σεντίου, Cintiæ. Sentiæ legis.

pag. 1167. ἐπαρχικῶν, formarum Præf. Præt.

περὶ ἐπιβολῶν, de ſuperindictionibus. de adjectionibus, quæ ob prædia deſerta feracibus irrogantur.

pag. 1168. ἐπιβολῇ, ſuperindictioni.

ἐπιβολή. ἐπιβολὴν, ſuperindictio. ſuperindictionem.

εἴποτε τοίνυν τις κατά τινα τοῦ νόμου γνώριμον αἰτίαν ἐκποιήσειεν ἀγρὸν, ἢ χωρίον, ἢ γήδια, ἢ σύγκτησιν ὅλην, εἶτα τελευτήσας ὕστερον παραπέμψειε τὴν αὐτοῦ περιουσίαν εἰς ἐξωτικοὺς, ἢ παῖδας, κἀκεῖνοι τὸν ἴσον τρόπον ἐκποιήσειαν τῆς περιουσίας, ἧς διεδέξαντο, χωρίον, ἢ ἀγρὸν, ἢ γήδια, ἢ σύγκτησιν, τινὰ, καὶ τὸ παρὰ, Si quis igitur ex cauſa lege probata agrum forte alienaverit, vel fundum, vel territorium; vel integram poſſeſſionum maſſam, poſtea decedens bonorum reliquum extraneis, vel liberis reliquerit: qui pariter ex ſubſtantia, quam comparaverunt, fundum, aut agrum, aut territorium, aut compoſſeſſionem aliquam alienaverint, & id quod a ſucceſſoribus alienatum, deſertum ſit effectum; ut locus ſit epibole (adjectioni deſertorum agrorum ad feraces): Neque omnibus ſimul (bonis) prius poſſeſſis, neque juxta ſucceſſionis ordinem inferri onus defecti prædii ex conſervis (eidem domino ſervientibus) jubemus: ſed prius quidem, quod ab illius filiis, vel extraneis ſucceſſoribus poſſeſſum, quod nunc defecerit, & immobilia bona ipſorum epibolen (ſuperindictionem) pati. Deſertus autem cum is ager apparuerit, pariterque ipſius poſſeſſio: in ceteris bonis ipſi relictis, onus irrogari. Sed ſi neque horum prædia ad tributorum præſtationem ſufficiant; tunc in primum dominum, qui filiis, vel extraneis id tranſmiſerit, ut poſuimus initio, & in res ſoli ipſius (ſi id ferat illius ſubſtantia) reverti: & hoc pacto ex ſterilitate (deficientia) omnium, in eum iri, qui a priore domino fundum, agrum, vel territorium initio comparaverit, vel ex legitima quavis cauſa acceperit. Idem dicendum eſt, ſi forte multæ interim ſucceſſiones fuerint, donec enim qui conterminus eſt (qui adhæret) fertilis, ac idoneus ſit, nihil eos turbari, qui antiquiori tempore prædia habuerunt, nec illorum ſubſtantias decet: & hæc quidem ita ſtatuta ſint. (Epibolæ) Adjectiones autem defectorum agrorum, omnibus inferantur, cum multi ſint, & eundem ordinem habeant, (etſi parvi ſint agri) pro rata fertilium fundorum, qui ex eadem ſubſtantia quocumque pacto pervenerint, fieri, & tunc fundorum idem tributum pendentium onus ipſis irrogari: quando & deſertum prædium ipſis pro rata tradi contigerit; vel quando ad id ſuſcipiendum, ipſis vetitum ſit. Ad hæc æquum minime eſt, pro his alicui tributorum onus irrogari: tuæ igitur claritatis erit, ut ea hoc pacto fiant, diligenter curare. Quod ſi hæc ut ſtatuimus non ſerventur, noris pœnam te decem auri librarum cum officialibus tibi datis, præſtiturum, vel etiam aliam, ut par fuerit, majorem ſubiturum; nihilque minus ea quæ a nobis ſtatuta ſunt, & ſic vigere debere. hujus enim gratia, & Nicomedia ex noſtra poteſtate ablata eſt.

περὶ ἐπιβολῶν, de adiectionibus, quæ ob prædia ſterilia fertilibus irrogantur.

pag. 1169. Βάσσου τοῦ ἐνδοξοτάτου, Baſſi præſtantiſſimi Præf. Præt.

Βίσσου τοῦ ἐνδοξοτάτου, Biſſi præſtantiſſimi Conſulis.

ὑπάρχου, Præf. Præt.

εἴ τις ἀκινήτου τινὸς ἀντιλαβέσθαι σπουδάζων, ἀρχικὰς ψήφους προείσοιτο, ἐπὶ μὲν τῆς εὐδαίμονος ταύτης πόλεως ἀρκέσει τυχὸν ἡ τάξις τὴν σχολὴν μαρτυροῦσα τῆς τῶν πραγμάτων νομῆς τύπον, ἢ καὶ τῶν γειτόνων ἡ αὐτὴ τάξις λέγει. μαθεῖν, ὡς οὐδεὶς τῶν πραγμάτων ἐπιλέλαπται. ἐπὶ δὲ τῶν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις κειμένων ὑπὸ τοῖς τῶν, ſi quis rem ſoli aliquam apprehendere cupiens magiſtratuum ſententias ferat; in felici quidem hac civitate ſufficiet fortaſſe ordo executorum adſeverantium vacuam ejus rei poſſeſſionem eſſe; ſive ex vicinorum teſtimonio, ipſe executorum ordo dixerit ſcire, quod nemo bona apprehenderit. In rebus autem, quæ in provinciis ſitæ ſunt, ſub locorum defenſoribus monumenta, (acta) quæ id ipſum fere operantur, oportet conformari, & parare, teſtimonium quidem vicinorum habentia: tunc autem copiam facimus ſententias petentibus res occupare: & iis pariter qui ex aliquo contractu acceptu-

cepturi rem aliquam ſint , talemque poſſeſſionem , vel dominium ſibimetipſis quæſituri , neceſſaria defenſorum civitatis in provinciis teſtimonia ducimus ; ut ex monumentis , quæ apud ipſos confecta ſunt , traditio aperiatur ; ſive mandata (commiſſiones) forſan ſcripta colonis ſint ; ſive ſine mandatis traditio futura eſt , cum adſit defenſor , & colonos , ſive phrontiſtas oportet confiteri apud acta , & conſenſum præſtare ; ut novum ſciant poſſeſſorem , ac dominum , & ex ſententia tradentis ſequatur id ipſum ei concedentis ; at ſi defenſor non adſit . clariſſimum Præſidem provinciæ , hæc acta conficere jubemus ; vel ſanctiſſimum Sacerdotem Urbis , in qua prædium eſt , ſuper quo hæc aguntur , ſi fortaſſe longe abſit Provinciæ præſes a loco ubi traditio fit . In hac autem Regia Urbe , & exactiones , & teſtimonia , quæ ſuper traditione deſiderantur , tempus ſufficiens iis dari , qui adepturi erunt , ducimus .

pag. 1170. ἐπιβολὴ , ſuperindictio . *pl. ead. pag.*

ὁμοδούλων . ἢ ὁμοκήνσων , conſervorum , ſimul ſubjectorum uni domino . (prædiorum) vel ſimul cenſum pendentium .

ὁμόκηνσα , ſimul cenſum pendentia .

προστάττομεν κήνσῳ , ἤγουν ἀπογραφῇ , χωρία φέρεσθαι μόνον , ὀ μὲν οἰκίας , ἢ ἄλλα πράγματα : ἡ δὲ ἐπιφορὰ ὁμοκήνσοις γίνεται : φυλάξει δὲ τοῦτο ὁ τοῦ ἔθνους ἡγούμενος , καὶ ἡ πειθομένη αὐτῷ τάξις , καὶ οἱ πράκτορες τῶν δημοσίων εἰσφορῶν , ἀνὰ τριάκοντα χρυσίου λιτρῶν ὑφορώμενοι ποινὴν ταύτῃ τῇ ψήφῳ , καὶ νῦν ἀκολουθ. jubemus cenſui , ſive deſcriptioni prædia duntaxat ſubjecta eſſe , non vero ædes , aliaſve res . acceſſioni autem , & intributioni prædia eundem cenſum præſtantia obnoxia ſunt , id autem ſervabit gentis Præſes , & qui ipſi parent officiales , & publicorum tributorum exactores , xxx. auri librarum pœnam præſtituri hac conſtitutione : & quæ ſequuntur generales facimus formas , ut nulla detur epibole (adjectio) de eidem ſervientibus , vel eidem cenſum præſtantibus (fundis) ſtatuta , ſuper ædibus , nec ſuper civili annona , vel alia quavis re in cenſu non deſcripta . Hæc ſerventur : hæc ubique mandentur . qui deliquerint , decem librarum auri pœnam præſtabunt , & eorum ſubſtantiæ habita ratione , non minus damni unquam patientur . Qui enim in his injuſtitiam paſſi ſunt , habent adverſus delinguentes , & eorum heredes , & ipſarum rerum actionem , quod damnum præter legem ſubſtinuerint : illuſtribus Præſidibus , & qui ipſorum miniſterio ſunt , officialibus , & omnibus ubique locorum defenſoribus populorum , quæ a nobis generaliter ſtatuta ſunt , ſervaturis , & pœnam hac ratione illaturis .

pag. 1178. ἀνάδουλοι , qui ſervorum loco ſunt .

pag. 1179. στέρησιν αὐτοπραγίας , privationem poteſtatis agendi quæ velis .

ἐν κτήσει , in poſſeſſione .

ἐν ὑποταξει , in ſubjectione .

gag. 1180. περὶ στρατιωτῶν , de militibus .

ἐκ τῆς κοινότητος , non ſelectos . vulgares .

πλωΐμοὶ . πλωτῆρες , navigandi periti , nautæ . claſſiarii .

pag. 1181. συντηρεῖσθαι δὲ εἰς ἑκάστην στρατείαν , ἱππέων μὲν τεσσάρων λιτρῶν ἀκίνητον κτῆσιν , οἷς ἀριθμεῖσθαι κελεύομεν , καὶ ἐπὶ τὸν στόλον τεταγ. ſervari autem in unamquamque expeditionem equitum quidem , rem ſoli (prædium) quatuor librarum : quibus numerari jubemus & claſſi addictos ac ſtatutos nautas ægæi pelagi , & ſamii : reliquos vero claſſiarios duarum librarum .

ἢ αὐτῶν , ἢ ἐκείνων , vel ipſis , vel illis .

ἢ αὐτῶν ἐκείνων , vel illis ipſis bonis ſuis cedentibus .

pag. 1182. εἰσδεκτικὰ , præſtationes , quæ fiunt , ut in poſſeſſionem mittantur .

pag. 1184. ...... εἷς δέ τις ἀρχὸς ἀνὴρ βουληφ. unus autem aliquis navium dux conſultor fiat .

pag. 1185. ὅπερ ἐν τοῖς ῥωμαίων στρατεύμασιν ὁ βασ. ut in Rom. exercitibus , qui regium ſignum habet , apud latinos Marchio dicitur .

pag. 1186. προσήκοντες , ſpectantes . pertinentes . utiles .

pag. 1189. ἀντίδωρον , remunerationem . *bis ead. pag.*

ἀντίφερνα , quæ contra dotem , dotis vice dantur .

pag. 1193. μονόμαχον , eum , qui ſolus pugnat . præciſum .

μονιὸν , ſingularem .

pag. 1197. παραμοναρίους , permanentes , manſionarios .

μονὴν , manſionem .

σύγκτησιν , compoſſeſſionem : poſſeſſionum maſſam .

ἀλλαγὰς , mutationes .

pag. 1198. φήλωσις , fraus . impoſtura . deceptio .

ἀντωμοσία , conjuratio .

pag. 1199. ἀργὸς , iners .

ἀκίνητος , torpens erat in concubitu , dicebatur argus . (iners .)

pag. 1200. καὶ γυνὴ , & mulier venefica .

pag. 1201. εἰ δέ τινες παρὰ ἐπόπτου , ἢ βασιλικοῦ στρατιωτικὰς , at ſi aliqui a Cenſore , vel Baſilico militaria prædia per libellos vendiderint .

παροικικὸν , ſuperficiarium . libellarium .

pag. 1202. ὁ ἔχων χρῆσιν καρπῶν , δύναται πωλεῖν αὐτὴν , qui uſumfructum habet , poteſt eum vendere & invito domino , vel herede ipſius .

κάμψεις . εἰσδεκτικὰ , redemptiones . præſtationes , quæ fiunt , ut in poſſeſſionem mittantur .

προτιμήσεως , prælationis . *pl. ead. pag.*

pag. 1208. ἀντίχρησις , antichreſis . mutuus uſus .

εἰσδεκτικὰ , quod ſolvitur , ut in poſſeſſionem mittantur .

περὶ ἀνακάμψεως , de renovatione . ἀνακαμψις , renovatio . *bis ead. pag.*

εἰσδεκτικὸν , quod præſtatur , ut in poſſeſſionem mittatur .

pag. 1225. ἐμοῦ εἰδότος , me ſciente .

pag. 1228. εἰσδεκτικὰ , quæ expenduntur pro immiſſione in poſſeſſionem obtinenda .

εἰσδεκτικῶν , præſtationum , quæ debentur domino , ut in poſſeſſionem immittat .

ὀπτα-

ἐπισθοτελειῶν, reliquorum (vectigalium).
pag. 1230. τῷ γεγραμμένῳ νόμου ἔλλειμμα, τὸ παρὰ τὸν γεγραμμ. quod lege scripta prætermissum, quod justum est præter legem scriptam.
pag. 1231. εἰσδεκτικοῖς, pecuniis, quæ persolvuntur pro immissione in possessionem.
εἰσδεκτικῶν, pecuniarum, quæ ut immitteretur in possessionem sunt præstitæ.
ἦθος ἐξέθοις, mos ex consuetudine provenit.
pag. 1235. ἀντιχρήσεως, mutui usus. ἀντίχρησις, antichresis, mutuus usus.
pag. 1236. ἀνάκαμψις, renovatio. restauratio feudi.
pag. 1237. προτιμήσεως, prælationis. *pl. ead. pag.*
εἰσδεκτικά, præstationes, quæ fiunt, ut in possessionem mittatur.
pag. 1240. εἰσδεκτικά, pecuniæ pro immissione in possessionem, præstitæ.
προτιμήσεως, prælationis.
βουκελλάριος, buccellarius, permanens miles. stationarius.
pag. 1241. τῶς δὲ πελάτας ἔδει τοῖς ἑαυτῷ προστάταις θυγατέρας τε συνεκδίδοσθαι γαμουμένας, erat autem opus, a clientibus patronos adjuvari in filiarum nuptiis: & redemtionis pretium hostibus illos præstare, si quis ipsorum, vel liberorum captivus factus esset.
κοινῇ δ' ἀμφοτέροις ὅτε ὅσιον ὅτε θέμις ἦν κατηγορεῖν ἀλλήλων ἐπὶ δίκαις ἢ καταμαρτυρ. commune autem ambobus, neque jus, neque fas erat, accusare se invicem in judicio, vel testimonium adversus dicere: quod si quid horum fecisse aliquis comperiretur, legi proditionis erat obnoxius.
pag. 1242. καὶ εἴ τι δὲ ἴδω, ἢ νοήσω, ἢ ἀκοῇ παραλήψομαι εἰς ἀτιμίαν ὑμῶν, καὶ λύμην τῷ ὑμετέρῳ φερόμενον, & si quid videro, vel cogitavero, vel audiens suscepero, quod in vestrum dedecus, perniciemque sit coronæ vestræ, & vos de hoc scientes me facturum, & ut mihi permissum fuerit, id prohibiturum.
ἐπ' ἀντιδώρῳ, remunerationis ergo.
pag. 1244. εἰσδεκτικά, pecunias pro immissione in possessionem obtinenda, solutas.
ὑπόβολον, hypobolum. donationem propter nuptias. *pl. ead. pag.*
θεώρετρον, donum, quod a sponso dabatur cum primum sponsam videndi ei erat copia. ἀνακαλυπτήριον, idem est.
ἀνακαλυπτήρια, dona quæ dantur sponsæ, dum retectam se præbet videndam.
ἐγκαλυπτήρια, dum adhuc tectam, & velo conditam.
pag. 1245. προτιμήσεως, prælationis.
pag. 1251. ὑπόβολον, donationem propter nuptias. Hypobolum.
pag. 1252. προτιμήσεως, prælationis. *pl. ead. pag.*
πρότιμος. πρότιμον, qui prælationis jus habet: eum, cui prælatio competit.
προτίμησις, prælatio.
pag. 1260. ἀναγκάζεται, compellitur.
pag. 1264. καὶ τὸ εὖ ποιεῖν, καὶ τὸ εὖ πασχεῖν τῶν ἡδέων, τὸ μὲν γὰρ εὖ πάσχειν, τυγχάνειν ἐστίν, & bene facere, & bene pati, jucunda sunt: bene enim pati est, quæ cupimus nancisci: bene autem facere est habere; & utrumque horum desideratur.
pag. 1265. τῆς προδοσίας, proditionis.
pag. 1273. ἀνακάμψεις, redemtiones.
εἰσδεκτικά, pecunias, quas solvimus. ut in possessionem immittamur.
pag. 1274. προτιμήσεως, prælationis. *pl. ead. pag.*
pag. 1288. ἀντιχρήσεως, antichresis. mutui usus.
pag. 1281. ἀναλόγως, pro rata. ratione ducta.
pag. 1282. ὑπόβολον, hypobolum. *pl. ead. pag.*
pag. 1286. ὅρκος ἀντεπαγόμενος, jusjurandum relatum.
pag. 1291. προτιμήσεως, prælationis. *bis ead. pag.*
pag. 1292. γυμνάζεσθαι, se exercere ad simulacra animi expertia.
pag. 1330. ἐν τῷ κατὰ Θεομνήστου πρώτῳ. ἐν ἐκείνῳ χωρίῳ, ὅπου τὰς τοῦ φόνου δίκας δικάζουσιν, οὐ διὰ τούτου, in prima adversus Theomnestem oratione. Et in loco cum de homicidio controversia est, hoc nomine minime calumniæ jusjurandum præstatur, sed ut ego probe audivi, actor quod interfecerit, jurat, reus autem quod non interfecerit.
pag. 1331. καὶ αὐτῶν πρῶτον μὲν εἰς τὸ τῶν μάστιξι σῶμα, καὶ ἐν χρῷ κουρείᾳ ἀτιμάζεσθαι: τοῖς μὲν ὁρίζεσθαι τὴν ποινὴν μέχρι τῶν εἰς τὸ σῶμα, & ipsi quidem, antequam flagris eorum corpus cædatur, & cute tenus tonsione deformetur. His autem statui pœnam, ut flagris cædantur; eorumque corpus detondeatur: virgis, & pilorum abscissione ignominiæ plena.
pag. 1340. προτιμήσεως, prælationis.
pag. 1341. προτιμήσεως, prælationis. *pl. ead. pag.*
pag. 1342. προτιμήσεως, prælationis.
ἐμφυτεύσεων, emphyteuseωn.
συγγενεῖς, cognatos.
Νεαρὰ Ῥωμανοῦ τοῦ γέροντος, περὶ ἐκποιήσεως κτημάτων, καὶ προτιμήσεως συγγενῶν, καὶ κοινωνῶν, καὶ ἀναμεμιγμένων, καὶ συμπαρακειμένων ὁμοτελῶν, καὶ συναπτῶς ἡνωμένων. καὶ τῶν νουμένων ὁμοτελῶν χωρίων, καὶ ἀγριδίων, καὶ κωλύσεως δυνατῶν προσώπων, καὶ ἐκποιήσεως στρατιωτικῶν κτημάτων.
Παλαιὸς νόμος ἐστίν, ἵνα μηδ. Novella, Romani Senioris, de alienatione prædiorum, & prælatione cognatorum, & sociorum, & permixtorum, & consortium adjacentium, & conjunctim unitorum, & prædiorum, quæ idem tributum pendent. & agellorum, & prohibitione potentium personarum, & militarium fundorum alienatione.
Vetus est lex ut nemo a cognatis, vel sociis vendere quibus libuerit, impediatur: contra altera quidem lex vetat aliis vendere, quam possessoribus suæ metrocomiæ. Nos vero & nostrorum stipendiariorum, & publicorum vectigalium, & militaris, urbanæque administrationis, & utilitatis multum curæ habentes, quod inter leges adversum videtur, & minime certo statutum, hac sacra nostra constitutione clara, & concinna oratione in rectum redigentes, statuimus a præsenti

ti tempore in unaquaque urbe, & loco, & provincia, ut si qui forte velut a cognatione divisim, vel conjunctim, aut ex communi velut emtione, vel alia hujusmodi possessione; vel illi quidem ex cognatione, hi vero ex accessione & fundorum vicinia sint, qui communes ædes fundum, vineam, aut quamvis aliam rem soli habentes, aut aliter quam communionis jure propinquis prædiis aliqua ex parte permixti, aut adjacentes, consortes, vel alioquin vicini, & proximi sua alienare aut venditionis, aut emphyteuseos, aut locationis nomine voluerint; ne prius hæc alii cuiquam alienanto, quam testatum iis fecerint, quos in prærogativa κατὰ τάξιν h. e. ordine succedentes dicimus, ut primi vocentur permixtim quoque gradu juncti cognati, dein & simul juncti socii (consortes). Quibus ii succedunt, qui duntaxat permixti sunt, & si omnino ei qui rem alienat, externi sint; dein adjacentes consortes: postremo qui simpliciter aliqua ex parte uniti sunt, & vicini. Consortes autem dicimus omnes, qui sub eodem censore præscripti sunt, etsi in diversis locis sua tributa præstent. Porro cum multi finibus prædii alienandi circumquaque adjacent, suo cuique ordine testationis prærogativa tribuatur, ut renuentibus forte iis, qui præferuntur; qui deinceps sunt, contractum, si voluerint, ineant. Quod si omnibus æqualia privilegia sint, ut nullo pacto sibi invicem in hujusmodi vocatione præjudicent, eadem pariter denunciatio rursum fiat, ut intra dies xxx. justum pretium, quodque haud segniter verus emtor esset præstiturus, ipsis sine ulla mora solventibus, pro rata ipsimet inter se se id distribuant, vel alicujus opera, atque arbitratu id fiat. Qui autem statuto tempore sibi delatam pretii partem non præstiterint, jure prælationis cadent; nisi quis eorum captivus fuerit, deportatus, aut relegatus, aut ad publica privatave negotia sine dolo abfuerit, vel ætatis annum xxv. nondum expleverit. Horum enim, qui administranda negotia susceperunt, intra quatuor menses cum præsentibus novis emtoribus pro rata parte concurrunt; pretium justum explentes una cum legitimis usuris, ac necessariis sumptibus: externos vero emtores in totum submovent, pretium ipsis cum usuris, ac expensis restituentes. At si qui dictarum personarum negotia gerunt, suspicentur, ne quod ipsi gesserint, ratum illi habeant, legitima exploratione scripta renuant contractum, vel amplectantur: quod si in hoc negligenter se gesserint, de suo illis reficiant omne lucrum, & quicquid commodi illis erat perventurum, si contractui consensissent. Hæc quidem in cognatis, sociis, & consortibus, & alio quovis modo vicinis possessoribus. Quin & in universitate (massa) villarum, vel agellorum, amplius longe vigeat, ut ipsorum possessores invicem prælationem habeant. Quod si omnes, quibus prælatio datur, recusarint, vel eos compertum fuerit, ei qui rem alienat, vel ejus familiæ, pecuniarii damni auctores fuisse, ejusve corpori ac vitæ insidias struxisse, gravissimamque infamiam peperisse, idque non fortuito, sed de industria, aut per se, aut per suos; hos eo invito, qui talia sit passus, nullo pacto volumus ad ipsius prædia adspirare. Dotis quidem occasione, vel donationis propter nuptias, vel simplicis mortis causa donationis, vel ex testamento, vel permutatione, vel transactione, & propinqui, & extranei quicumque alienare possunt, nisi quis simulatione, ac dolo clam iis vendiderit, vel locaverit, qui præferendi non sunt, simuletur autem aperte donare, vel legare, vel aliud eorum quæ dicta sunt, facere: atque iccirco jusjurandum & ejus qui dat, & ejus qui accipit, privilegium prælationis habentes petere possunt. At si qui alienant in fraudem nostræ constitutionis aliud quid facere ausi fuerint, & aliud aperte simulare, si quidem post jusjurandum convicti fuerint, tam ipsi, quam qui ita dolose contraxerunt perjurii pœnas dabunt; & hi quidem prædium amittent, illi pretium quod clam præstiterunt, & utraque fisco inferentur, ut a fisco propinqui emant. Sin ante jusjurandum deprehensum fuerit, tale quippiam egisse, & quod actum fuerit, erit irritum: & qui prædium alienare improbe semel conatus fuerit, vel invitus vendere cogetur quibus prælationis jus dedimus. Potentioribus autem prohibemus in posterum per adoptionem, vel per simplicem donationem, vel causa mortis, vel ex testamento, vel ad usum duntaxat, velut sub patrocinio quodam, ac sua defensione (concursu) accipere a tenuioribus, nisi cognatione illis sint juncti: sed neque novas emptiones facere, locationes, vel permutationes in quibusdam villis, vel prædiolis ex ipsorum possessoribus permissum est. At si horum non sint, sed aliorum quæ divenduntur suburbia, sive a fisco loca, quæ dicuntur prærupta, sive alia possessio ad ipsum pertinens alienetur, pariter ipsi possessores præferantur: his autem sponte sua renunciantibus, tunc & potentioribus contractum inire permissum est. Illi autem habeantur potentiores, qui etsi non per seipsos, sed ex quorumcumque aliorum auctoritate, & potentia ad quos libere, ac familiariter adhæreant, alienantes perterrefacere valeant, vel beneficiorum promissionem per plenam certitudinem iis præstare. Quod si quis potentiorum hujusmodi aliquid facere aggrediatur; & predium ei adimatur, & pretium ipsius fisco inferatur. Impleto autem decennio præstituto adversus tales contrahentes.

dona-

donationesive excipientes, vel ex testamento quid possidentes; nulla nec ab iis, quibus prælationis jus est, nec a fisco quæstio moveatur. Porro jubemus, ut omnia militaria prædia, quæ intra xxx. annos quocumque pacto alienata fuerint, vel posthac alienentur, pretio minime restituto ad expeditionis usum, & ministerium militare denuo redire, nisi quidem & post talem alienationem remanserit militi aliam expeditionem ituro, quantum suffecerit: prout autem defecerit, alienatio irrita erit, & revocabitur.

pag. 1345. οἱ ἀναμὶξ, permixtim quoquo gradu (modo) juncti cognati.

ἐμφυτεύσεων, emphyteuseωn.

προτιμήσεως, prælationis. *bis ead. pag.*

ἐν τισι, in villis, vel prædiolis, in quibus proprios fundos non possident.

ἀνακοινώσεως, communionis. vicinitatis.

πλησιασμοῦ, accessionis.

περὶ δυνατῶν, de potentioribus, qui in possessionem pauperum ingrediuntur.

προσωκειωμένος, qui adhæret.

Νεαρὰ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου περὶ στρατιωτῶν.

Ὥσπερ σώματι κεφαλὴ, οὕτως ἐν πολιτείᾳ στράτευμα, ὧν οὕτως ἢ ἑτέρως ἐχόντων, ἀνάγκη καὶ τὸ πᾶν συμμεταβάλλεσθαι. καὶ ὃς μὴ ταῦτα ὑμὸ τολλῶ τίθεται πρόνοιαν, περὶ τὴν οἰκείαν σφάλλεται σωτηρίαν, εἴπερ οἰκείαν, Novella Constantini Porphyrogennetæ de militibus. Quemadmodum in corpore caput, ita exercitus in republica: quibus sic, vel alio modo se habentibus, necesse est ut & totum commutetur. Qui vero in his curæ plurimum non adhibet, propriæ salutis securus non est: siquidem propriam, quæ communis est, ducere oportet. Et quoniam militum res temporis cursu infirmæ, & labefactatæ, unde fit, ut ipsi existant, ac vivant, in deterius corruerunt; nostrum quod est a Deo nobis elargitum, imperium ut prospere, meliusque prospiceremus, hæc ingessit, statuitque communi omnium utilitati. Sancimus itaque id ipsum, quod ex non scripta consuetudine antea valuit: non licere militibus prædia, unde expeditiones parantur, divendere; servari autem in unamquamque expeditionem, equitum quidem rem soli (prædium) quatuor librarum: quibus adnumerari jubemus & milites classi addictos (classiarios) & ægæi pelagi, & Samii, & Cibyotarum. Etenim hi qui sponte sua classi se addicunt, & inserviunt, gravia ministeria exercent; in regiis autem navibus horreorum curam habentibus, & reliquis classiariis ad præsens usque tempus obtinuit ex consuetudine, in expeditiones singulas rem soli duarum librarum servari, quod & nobis sufficere videtur. Si igitur hanc soli rem, qui delecti fuerint, in singulis expeditionibus servaverint non alienatam, & ad naturales heredes transmiserint, legitimo quocumque voluerint modo, cum domestico, & suo quidem onere; sive descendentes sint, ad quos transmittuntur, sive ascendentes, sive ex latere: sive ab intestato hereditas ex æquo quibusdam adjungatur, sive ex testamento ex inæqualibus partibus heredes vocentur propinqui, vel naturales, vel extranei plebei (paganici). digniores enim omnimodo excludimus, ac prohibemus ad hujusmodi successiones venire: ductaque ratione lucri hereditarii, & onera contributionis vectigalium deferri præfinimus. Mobilis autem substantiæ minime satagimus, sed eam in possessoris libertate, ac potestate relinquimus, nisi plurimum immobilis permutetur, tunc quippe necesse est viri boni perscrutatione & arbitrio, ut quod immobili deficiat, de mobili substantia impleatur. Porro si in bonis complura immobilia miles habuerit, ut multum justam quantitatem supergrediatur, si quidem omnia in militaribus codicibus descripta fuerint, non posse neque hæc, neque ex his (partem ullam), militem divendere, etsi plurimo pretio digna habeantur: Potius autem est, non posse aliquem (militaris rei aliquid) emere, & potissimum illustrem, sive dignitate insignitum virum, vel potentiorem usque ad scholares, vel metropolitam, vel episcopum, vel monasterium, vel aliam quamcunque venerabilem domum: scientes actionem ipsis de pretio non esse; neque expensarum rationem haberi, etsi multum in comparatis rebus consumserit: accipient utique ipsorum materiam, modo priorem rerum statum minime intervertant. At si descripta non sint omnia, & prædium miles non habeat expeditioni addictum, & obnoxium, copia ipsi erit quocumque voluerit modo id alienare, dummodo descriptum prædium expeditioni parandæ sufficiat. etenim si deficiat, necesse est, ut qui a milite occasione aliqua acceperit, quod deest, & de re immobili repleat. Porro si absque fraude omnia immobilia militum bona descripta sint, tacite quæ meliora, ac commodiora sunt, obnoxia esse intelliguntur ad libras IV. & hac prærogativa ex providentia nostra adjuventur. Quæ vero superflua sunt, ea alienare his permissum est; & si contigerit ut is quidem meliora prius atque commodiora, alius vero magis deserta, minusque commoda postea comparaverit, evincantur autem ex prærogativa quam posuimus, meliora; prærogativæ jus habeat qui potior est adversus posteriorem. At si multa prædia possidens, & plurimo pretio digna, quod erat descriptum, vendiderit, evincere autem id velit postremo ut descriptum, evictionis quidem auxilium ipsi dari, aliunde (alio ex prædio) autem emtori tantundem vindicare licebit, cum utique super IV. libras facultates equitum sint; super duas autem, faculta-

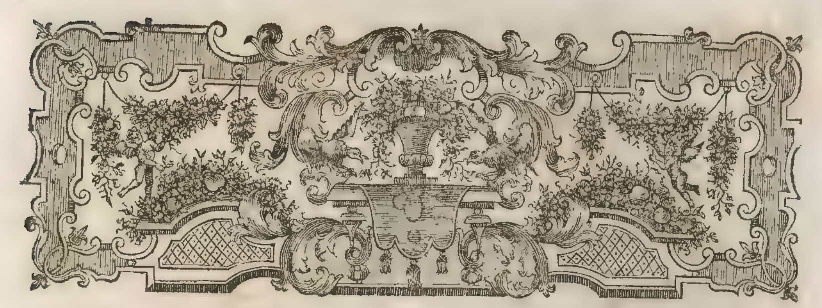
tes

tes classiariorum. Quod si expeditionis partem quis suppetierit, pro rata portione ipsius, & facultatum copia, signari, ac distribui debebit: non aliter autem militaria prædia in dominio quorumcumque possessorum transibunt, nisi XL. annorum præstitutum tempus præterierit; fere enim bonæ fidei possessoribus hos (annos XL.) numerabat, ac concedebat antiqua consuetudo; verum qui ex contractu possidebant, fructuum damnum effugiebant: malæ autem fidei possessores & fructus, & reditus, & omne damnum pendebant: quod & nobis placet. Militem autem non eum solum haberi ducimus, qui sacris legionibus dicatus est, sed & eos, qui aliqua fortunæ injuria indigentes conspecti, licentiam juste assecuti sunt: hos ipsos iisdem prærogativis gaudere statuimus, non permittentes ab ipsis prædia vendi, unde expeditiones parantur, neque a fisco; quæ enim propriis dominis interdicimus publicæ utilitatis gratia, cur fisco divendere permittemus? Et scelus illud, minime scriptum, quod olim obtinuit, legis locum amplius habere noluimus: imo id oportebat terra omni, marique expelli, & exterminari, ut quod inhumanum prorsus, ac sævissimum erat; etenim duco, qui illud induxerunt, ipsam ursarum naturam Reip. tribuisse; traditur enim ursas duntaxat inter feras dum fame vexantur, digitos deligurrire: & utique bene inspicienti integræ manus Reip. non digiti solum milites esse videbuntur. Hæc quidem, quæ antehac obtinuerunt, integre simul, atque utiliter ut nobis visum est digessimus, ac constituimus. super iis autem qui acceperunt, viget importuna, ac rudis prisca consuetudo, ut pretio minime eis refecto, militarium prædiorum emtores ejiciantur: subtilis quippe, ac inanis eorum per partes distributio alibi aliter diversimode statuta, prout sententiæ latoribus visum fuit, labem multam, & obscuritatis plurimum in rebus attulit: Nos vero & præteritarum una, & præsentium rerum curam habentes, ut utilitati prospiciatur, varios illos, ac multifarios actus respuentes, ad unam consonantiam, unamque rationem ubique redigentes, statuimus; ut siquidem descriptis militibus adsint heredes, descendentes forte, vel ascendentes, vel ex latere ad octavum usque gradum, hi semper admittantur, prout gradu proximiores fuerint ad male per milites alienata prædia vindicanda, vel a magistratibus vi ablata: proximiores autem si noluerint, vel nequiverint, qui remotiores sunt cognati admittuntur: sin cognati minime adsint, proximioresve a lege vocati; tunc consortes, & ii quibus militiæ nomine adsignata simul prædia sunt, audiantur: his deficientibus, indigentiores stipendium simul præstantes milites, ut inde quod copiæ, & opulentiæ defecerit, reficientes, ad id quod satis erit, redigatur; at si neque hi adsint, necesse est, ut & pagani (consortes) tributum simul pendentes, audiantur, ne census fisco depereat. Porro si miles alterius militis prædium comparaverit, siquidem ditior ab indigentiore, eandem pœnam ac potentiores (pati diximus,) subibit, emtis rebus, pretio minime accepto, excidens: at si indigentior a ditiore, emtum prædium retinebit, pretiumve accipiet: quod si ambo inopia premantur, damnum utrumque ipsorum sentire jubemus, bonam fidem hic servantes, quæ non permittit, alterum ex aliena jactura lucrum captare. Hæc de militaribus prædiis, quæ quidem invenimus, quæque cognoscentes usuvenire, duximus in posterum mandare, & quæ de militaribus personis statuere oportuit, & quæ ad eos pertinent, declarare, & a primordio repetere. Cum vero omnium rerum eversio sit, & insolens undequaque exitiorum copia, & unusquisque potentiorum prædia minime præscripta invadere, ac evertere penitus conetur, servorum more miseros possessores detinens, atque hæc perpetrans, iniqua facere minime existimet: quin imo affligi videatur, alterum se in avaritia præstantiorem conspiciens: unde plena malorum copia, & concertatio proveniebat: Neque hic finis erat; sed inde incipiens, & ortum ducens, etiam in deterius redacta res est, passumque abiit. præstantiorum quippe facultates multitudini velut in commune distribuuntur. indeque qui exercitus imperium nacti sunt, quasi lege ad eos militum bona pertinerent, omnes excipiebant, retribuentes ipsis militiam: venales sane homines, insani, imbelles, formicis viliores, & lupis ipsis rapaciores; etenim non præstantes ab hostibus tributa colligere, subjectorum pecunias exigunt, ac subripiunt: qua de re minime indigentes tempore, ut omnia everterent, ex ipsorum corruptione, & improbitate ad extrema pericula Romanorum imperium redegerunt. Quantumcumque igitur studii, ac curæ ad hæc reprimenda ponamus, multi creditorum, & humiliorum exclamabunt; imo potius multitudo redeuntium ad patrium solum, clamabit, quæ nuper a servitute manumissa; & prodent, opinor, aliarum rerum ad meliorem statum redactarum mutationes, ac varietates, quibus sedulo adlaboramus cum somno pugnantes, ne languescens hebesque sit, atque inutilis perperam se habentium rerum excogitata correctio, quam hoc edicto, ut fieri potuit, diligentissime tradidimus: & impræsentiarum, ut in perpetuum id valeat statuentes sancimus, si quis militem colonario jure compertum fuerit detineri, si quidem ipsemet & prædia, unde expeditio paratur, invaserit, sex auri nummorum pœna mulctabitur; ex quibus dimidium militi dabitur in suam conditionem restituto, dimidium fisco, quod servitute liberatus fuerit. Quod si non inva-

invasisse, sed emisse compertum sit militaria prædia, tres auri nummos fisco inferet, & adversus militem actionem ad pretium repetendum non habebit: at si per alios suis domibus expulsi, vel ipsimet bonis suis cesserint (milites), aliique miseratione ducti eos exceperint quasi mercenarios, vel colonos, nulli pœnæ hi obnoxii sint. Quicumque autem ausi fuerint milites militiæ aptos ad privata ministeria habere, eos a castris abstrahentes, pro unoquoque quotannis aureos sex excussor exiget, & fisco inferat; nisi a ducibus, vel magistratibus eos acceperint, & ex iis fuerint, qui ministerio ducis, vel magistratuum sunt addicti. etenim si extranei, & novitii (gregarii) fuerint. non impune abibit eos detinens, etsi ostendere fuerit paratus, a duce, vel magistratu, ut iis uti possit, ei fuisse permissum.

pag. 1350. ἐρυθρόγραφον, rubro inducto scriptam.
προτιμήσεως, prærogativæ.

PARA-

PARATITLA
IN LIBROS IX.
CODICIS JUSTINIANI
REPETITÆ PRÆLECTIONIS.
OPUS JACOBI CUJACII.

ODICIS nomine proprie significantur chartæ, quibus quod inaratur facile deleri potest, ut reponatur aliud, non chartæ simplices, quæ a papyro nomen retinent, licet non ex papyro fiant, sed ex panniculis, quibus semel tantum fungi possumus. Qua de causa commodatum quidem consistit in codicibus, & pugillaribus, *l. in commodato*, §. *sicut, comm.* quæ negantur esse in supellectili, *l. 6. ff. de supell. leg.* sed non in eo cartæ genere, cujus abusus est, non usus. Et parsimoniæ species est in Codice scribere: nam & ejus scriptura quoque brevior, ut Cassiodorus Fortunatianum artigraphum se profitetur in pugillarem Codicem in gratiam eorum, qui brevitatem amant, redegisse. Chartæ igitur, ut & membranæ nomen ambiguum est: Nam vel chartæ aut membranæ simplices eo significantur, vel pugillares chartacei aut membranei, quam multiplicem pellem Martialis vocat in disticho inscripto Homero in pugillaribus membraneis: & ita in *l. chartæ, de bon. pos. sec. tab.* nova charta est pugillar purum, in quo nondum quidquam scriptum est, deletitia, vetus, quod scripturam variam recepit frequenti deletione & ut legitur in veteribus glossis, deletitia, παλίμψηστον. In his stilus scribit, ut Hieronymus ait ad Principiam virginem, in illis calamus. Est vero majestas, & diuturnitas major scripto, si quid exares in his, hoc est in Codicibus, quam si in chartis aut membranis simplicibus, sicut membranis quoque major quam chartis, adeo ut pleraque hodie non valeant nisi in membranis scripta, velut codicilli dignitatum, & S.C. Verum ut populi leges, ita generales constitutiones Imperatorum, ne dicam rescripta *l. pen. inf. de div. res.* moris erat pugillaribus scribi cujuscunque materiæ, chartaceis, ligneis, æneis, vel eburneis, atque ita servari singulas, vel universas in unum corpus collectas in scriniis memoriæ & dispositionum, ut Impp. *l. omnium, de testam.* scribunt, jus in suis scriniis esse constitutum, & ad Trajanum Plinius: edicta Imperatorum vera & emendata in scriniis esse Trajani: & Theodosius

A in confirmatione sui Codicis, eum Codicem haberi in sacris scriniis. Zonaras de XII. tab. ὅσα φυλακῆς ἐκρίθησαν ἄξια, ἐν σανιδίοις ἐθησαυρίζοντο Responsa autem sua vel interpretationes & commentaria solebant prudentes chartis aut membranis perscribere, quorum etiam quidam libris suis membranarum titulum adhibuit. Et hac ratione factum opinor, ut liber potius Constitutionum Codicis nomen obtineret. Corpus autem collectum ex libris Jurisconsultorum veterum, etsi potuerit improprie Codex appellari, & vero ita appelletur, *l. 1. & 2. de vet. jur. enucl.* Maluit tamen Justinianus Digestorum seu Pandectarum insignire nomine, quo etiam plerique juris auctores suos nuncupavere libros. Et obtinuit quidem illud Codicis nomen primum liber, quo continebantur Constitutiones Imperatorum ab Adriano
B ad Valerianum & Callienum, dictusque est Codex Gregorianus a nomine juris studiosi, qui huic collectioni dedit operam. Subsequutus est Codex Hermogenianus ab Hermogeniano similiter ejus editionis auctore, quo continebantur Claudii, Aureliani, Probi, Cari, Carini, & innumeræ Diocletiani & Maximiani Constitutiones, ut perperam Codici Gregoriano adscribantur quædam Diocletiani & Maximiani, cum fuerint omnes in Codice Hermogeniano. Exiit postea tertius Codex jam non a Jurisconsulto ullo. sed ab Imperatore ipso Theodosio, cujus auctoritate conditus est, denominatus Codex Theodosianus, qui constitutiones complectitur a divo Constantino Imperatorum omnium usque ad ipsum Theodosium. Et ut ex Gregoriano nihil sumpsit Hermogenianus, ita nec ex hoc vel illo Theodo-
C sianus quidquam; sed omissas in Gregoriano sequentium Imperatorum Constitutiones Hermogenianus habet usque ad Constantinum, omissas in Hermogeniano Theodosianus. Longe alia ratio fuit Justiniano componendi Codicis hujus, quem de suo quidem nomine appellari voluit Justinianum, ut suum Theodosius Theodosianum, sed non eas tantum constitutiones in ordinem & compendium digessit, quas post Theodosianum sequentes Imperatores ediderant; sed etiam ex tribus superioribus Codicibus Gregoriano, Hermogeniano, Theodosiano, & ex Novellis etiam post Theo-

doſianum Codicem, vel ab Theodoſio, vel ab inſequentibus Imperatoribus editis, omnes quæ ad uſum ſui temporis facere videbantur. Rurſus cum ſimiles eſſent, contrariæque invicem Conſtitutiones permiſtim relatæ in illos tres Codices, Juſtinianus quantum potuit e ſuo accuravit tolli contraria, ſimilia, ſupervacua, inutilia omnia. Et hunc quidem ſuum Codicem edidit bis. Prior editio abolita eſt, quæ exierat ante Digeſta & Inſtitutiones, de qua ſunt conſtitutiones huic Codici prælatæ *de nov. Cod. fac. & de Juſt. Cod. conf.* Poſterior de qua eſt conſtitutio illis ſubdita de emen. Cod. Juſtin. diviſa in XII. lib. quaſi XII. tab. ut Harmenopulus ait, ea eſt qua utimur, & cujus titulos ſuſcepimus explicandos, poſt editionem Digeſtorum & Inſtitutionum confirmata atque confecta. Et hac quidem poſteriori editione multas, quæ erant in priori, limavit, detraxit, mutavit, multas addidit & ſuas & alienas conſtitutiones. Suas, inquam, & deciſiones juris controverſi numero quinquaginta, & alias complures conſtitutiones novas. Denique hoc genere priorem ſuum Codicem emendavit & expurgavit, atque ob eam rem hunc Juſtinianum Codicem repetitæ prælectionis appellavit eleganter ſcribens: quod repetita prælectio probavit ſatis eſſe validum ſatiſque formoſum, & quod maxime notandum eſt, ſecundas editiones a veteribus ait repetitas prælectiones appellatas fuiſſe, & Ulpianum retractatis libris ſuis ad Sabinum, ſatis innuit ſecundæ editioni hunc titulum adſcripſiſſe. Prælectiones ſcilicet vocabant lectiones quibus præceptores diſcipulis præeunt, præmonſtrantque vias diſcendi ac intelligendi aut voce viva, aut ex ſcripto. Nam & quæ ex ſcripto veniunt quaſi e voce magiſtra manare videntur, ut Juſtin. in conſtit. *de confirm. C. Juſt.* & in alia, *de concep. Digeſt. Juventuti* ait *legum eruditionem a voce ſua, ab ore ſuo procedere*. Porro quod Alciatus & alii quidam adfirmarunt deciſiones tantum quinquaginta emendare jus vetus relatum in Digeſtis, & dignoſci eas ex Coſſ. Lampadio ſcilicet, & Oreſte, vel poſt eorum conſulatum ſemel & iterum, vel Juſtiniano III. vel Juſtiniano IV. & Paulino, id equidem negare malim, & adfirmare contra conſtitutionibus pleriſque eum emendaſſe jus vetus quod erat certum, deciſionibus certum feciſſe quod erat controverſum. Nam hæc una ad conſtitutionem Juſtiniani *de emend. Cod. Juſtin.* conſtitui differentia poteſt inter deciſiones & conſtitutiones. Et quod ad Coſſ. attinet ea nota communis eſt conſtitutionibus & deciſionibus, non deciſionum propria. Sed & Decio Conſule, quo anno exierat prior Codex, menſe Aprili, poſſit eſſe aliqua vel deciſio, vel conſtitutio. Quod vero Matthæus Monachus quidam ſcripſit eam Digeſtorum corpus bis editum fuiſſe: primum brevius, deinde auctius redditum paratitlis, & paratitla eſſe ἀναπληρώσεις, ut loquitur, ſive repletiones eorum, quæ cuique titulo Digeſtorum deerant in priori editione & ſcholia, ipſa fides veri refellit ſatis, quæ fidem facit unam tantum Digeſt. editionem fuiſſe, & paratitla Juſtin. *l. 1. & 2. de vet. jur. enucl.* nihil aliud eſſe oſtendit quam breves & ſubtiles titulorum interpretationes & quaſi monitoria ſive claves eorum, quæ ſingulis titulis continentur. Et titulus ipſe clavis eſt ſcripturæ, ut Hieronymus dixit in præfatione Pſalmorum, & ut Juſtiniani barbariſmo utar, paratitulus igitur.

ENARRATIO.

QUæ a papyro nomen ret.) Frutice Nilotico. Dioſcorides libro I. capite CXV. πάπυρος, ἀφ' ἧς ὁ χάρτης κατασκευάζεται: *papyrus, ex qua charta præparatur*. Divus Hieronymus in illud Eſaiæ c. XIX. v. 6. ἐν παντὶ ἕλει καλάμου καὶ παπύρου: *pro junco papyrum* LXX. *tranſtulerunt, de qua charta fit*. Sic etiam βιβλίον antiquum nomen retinet: ἐγίνετο γὰρ ποτε τὰ τῶν χαρταρίων σώματα ἐκ φυτοῦ ὃ βύβλος ἐλέγετο: *Chartarum enim corpora fiebant ex planta, quæ byblos dicebatur*, ut ait Euſtathius ad Iliad. III.

Ex panniculis) Contuſis.

Et parſimoniæ ſpecies eſt) Marcus Tullius epiſtolarum ad famil. VII. 18. *Nam quod in palimpſeſto, laudo equidem parſimoniam, &c.*

Nam & ejus ſcript.) Nam quod inaratur facile deleri poteſt. & præterea ſcriptura ejus brevior.

Ut Caſſiodorus) In libello de Rhetorica.

Fortunat. artigraphum) τεχνογράφον: utitur Servius in I. & II. Æneidos.

Vel pugillares chartacei) Chartæ appellatione etiam codices ſeu pugillares cartacei ſignificantur. Heſychius & Suidas: τόμος, χάρτης. Pugillares plures tabellas continent in ſeriem ſitas. Aſinius in Valerium libro I. apud Soſipatrum Grammaticæ libro I. ut & antiqui plures tabulas conjunctas codices dicebant. Seneca de brevitate vitæ capite XIII. *Plurium tabularum contextus caudex apud antiquos vocabatur: unde publicæ tabulæ codices dicuntur.* Anaſtaſius bibliothecarius interpres vitæ ſancti Joannis Eleemoſynarii in præfat. *Licet membranas inciderim, ſchedulas præparaverim, non tamen hunc in Codicem conficere auſus ſum.*

Aut membranei) Membranæ pro membraneis pugillaribus apud Martialem epigr. XIV. 184. 186. 188. 190. 192. Homerus, Virgilius, Cicero, Livius, Ovidii Metamorph. in membranis, id eſt, pugillaribus membraneis: vetus inſcriptio. PUGILLARES MEMBRANACIOS. Gloſſæ Græcolat. σωμάτιον, *membrana*. Potes & corpuſculum reddere. Marius Victorinus artis Grammaticæ libro I. *In duobus corpuſculis Iliados & Odiſſeæ:* id eſt, σωματίοις Ἰλιάδος καὶ Ὀδυσσείας. Heſychius, Ἰλιάς, τὸ Ὁμήρου σωμάτιον. *Ilias, Homeri corpus*, ut in l. librorum 52. §. 2. D. de legat. 3. Cælius Aurelianus præfat. in V. libros Chron. *Dehinc Soranus pleniſſime cunctarum diligentiam tradidit, atque ſpeciale corpus ſcripturæ formavit:* & eodem exemplo corpus juris in l. un. C. de rei uxor. act. Livius 3. *Abſolvi poſſe velut corpus omnis Romani juris. Le corps du Droict.* Joſephus ἀλ. α. σῶμα τῆς ἱστορίας, *corpus hiſtoriæ*.

Nova charta eſt pug. pur.) Ut membranæ puræ, & charta pura in d. l. librorum §. 4. quæ & charta virgo Marcello Empirico capite 8.

Quod ſcripturam variam) Martialis 14. 7.

Eſſe putas ceras, licet hæc membrana vocetur.
Delebis quoties ſcripta novare voles.

In veteribus gloſſis) Græcolatinis.

παλίμψηστον) Plutarcho περὶ ἀδολεσχίας, βιβλίον παλίμψηστον, & apud Ciceron. & Catull. palimpſeſtus.

Stilus) Ferreus. In pugillaribus cereis ſcribit ſtilus, ſive acumen ferreum, Prudentio.

Sicut membr. quoque major) Conſtitutiones Siculæ libro I. tit. 78. *Volumus etiam & ſancimus, ut prædicta inſtrumenta publica, & aliæ ſimiles cautiones nonniſi in pergamenis in poſterum conſcribantur. Cum enim eorum fides multis futuris temporibus duratura ſperetur, juſtum eſſe decernimus: ut ex vetuſtate forſitan deſtructionis periculo non ſuccumbant. Ex inſtrumentis & chartis papyri, vel alio modo, quam ut dictum eſt ſcriptis, niſi ſint apochæ, vel antapochæ, in judiciis vel ultra judicia nulla omnino probatio aſſumatur, ſcripturis tantum præteritis in ſuo robore duraturis.*

Et Senatuſconſ.) Ea marmoreis incidi tabulis jubet Athalaricus apud Caſſiodorum var. 9. 16.

Codicilli dignitatum) πινακίδες βασιλικαί.

Ligneis, æneis) Ut leges 12. in tabulis roboreis, Dionyſius 11. deinde in æneis, Idem X. Horatius de arte P. ... *Leges incidere ligno*.

Eburneis) l. 2. §. exactis. D. de orig. jur. quidam tamen ibi legunt, *quas in tabulas æreas perſcriptas, &c.* Nil mutandum. Scholiaſtes Theophili ad titulum de legit. adgnat. tut. ἦσαν γὰρ ἐν δέκα δέλτοις ἐλεφαντίνοις γραφέντες: *ſcriptæ erant in tabulis eboreis*. Vide Cujac. ad d. §. exactis. Joſephus Scaliger legebat, *roboreas*, & in *d. l.* librorum *roboreis*, pro *eboreis*. Sed Theophili auctoritate confirmatur, ἢ ἐν ἐλεφαντίνοις πτυχίοις, §. 12. *Inſtit. de teſtam.* id eſt, in pugillaribus, vel codici-

bus

bus eboreis. Ebur autem non fuisse ineptissimam scribendo materiam, ut putabat Scaliger, colligi potest ex his quæ notavit Sirmondus ὁ πάνυ ad Sidonii librum 8. epistolarum 6.

In suis scriniis] Julianus Imperator in epistola 25. ad commune Judæorum: ἐν τοῖς ἐμοῖς σκρινίοις; in suis archivis, regestis, Prudentio.

Plinius] libro. x. epist. 71.

Zonaras] Tomo 11.

Aut membranis] Ut plerique in membranis scribere solebant. Horatius de arte P.

Membranis intus positis delere licebit
Quod non ediderìs.

Adde Satiram 3. libri 11.

Quidam libris suis] Neratius.

B Digestorum seu Pandect.] *Quod omnes disputationes & decisiones in se habeant legitimas: nam quod undique fuit collectum, hoc in sinus suos receperunt, in centum quinquaginta pene millia versuum totum opus consummantes*, ut est in *l. 2. Cod. de veter. jur. enucl.* Itaque Digesta vocantur ἔκ τε τοῦ τῶν νόμων ἔχειν διαιρέσεις τε καὶ διατυπώσεις, ut est in *l. 3. eodem*. Putabam huc pertinere hanc veterem glossam, διάλογος, *hoc digestum, disputatio*. Sed ipse Justinianus in *d. l. 3.* disputationes interpretari videtur, διατυπώσεις, ut διατυποῦν νόμους Lucianus dixit. Præterea ex hoc ipso loco constat, solitos veteres notare versus librorum. Vide Josephum Antiq. *lib. 20. in fin.* Galenus lib. 1. in Hippocrat. de nat. homin. Theodorus apud Facundum Hermian. *lib. 10. Codicem conscripsimus usque ad 15. millia versuum pertingentem.*

C Quantum potuit e suo accuravit tolli cont.] Vide Cujacium tract. 8. ad African. ad *leg. 34. ff. mand.* & Observationum librum v. 38.

Supervacua, inutilia omnia] In constitutione *de concept. Digest.* §. 8. 9. & 10. Idemque propositum Basilio Macedoni Basilicῶn auctori, ut præter alios scribit Constantinus Porphyrogeneta in libro de vita, & gestis Basilii Maced. capite 25. in fine. Εὑρὼν δὲ, inquit, καὶ τοὺς πολιτικοὺς νόμους πολλὴν ἀσάφειαν καὶ σύγχυσιν ἔχοντας διὰ τὴν ἀγαθῶν ὥσπερ καὶ πονηρῶν συναναστροφὴν, λέγω δὴ τὴν τῶν ἀνῃρημένων ἀχρηστίαν περιελὼν, καὶ τῶν κυρίων ἀνακαθάρας τὸ πλῆθος, καὶ ὥσπερ ἐν συνόψει κεφαλαίοις, διὰ τὸ εὐμνημόνευτον τὴν προτέραν ἀπειρίαν περιλαβών. *Cum autem leges civiles comperisset plurimum obscuras, & confusas propter bonarum malarumque commistionem, eas, quæ desuetudine inumbratæ fuerant, amputans, & earum, quæ in ipsis rerum argumentis obtinebant, multitudinem expurgans, veluti quodam compendio capitibus, ut facilius memoria teneri possent, priorem infinitatem conclusit.*

Ut Harmenopolus ait] Libro 1. *tit.* 1. §. 7.

Codicem repet. lect.] In constit. *de emendat. Cod.* §. 3. Sedulius Presbyter Codicis Hermog. trinam editionem laudat in præf. Pasch. oper.

Secundas edit.] Posteriori editione multa quæ erant in priore auctores detrahunt, mutant, refingunt, ut de Eunapio scribit Photius in Bibliotheca.

Prælectiones scilicet vocabant, &c.] In colloquio Scholastico: *Invenio magistrum prælegentem*: Εὑρίσκω καθηγητὴν ἐπαναγινώσκοντα. Vide Quintilianum Institutionis 11. *cap.* 5. A. Gellius 18. 5. *Si magistrum prælectoremque habuisset alicujus æris*. Macrobius Saturn. 1. 2. 4. *Qualiter eos* (Virgilii versus) *pueri magistris prælegentibus canebamus*. Sueton. de illustr. Gramm. in Quinto Cæcilio: *Primus dicitur Virgilium & alios poetas novos prælegere cœpisse.*

Paratitla esse ἀναπληρώσεις] Matthæus Blastares ait, Paratitla esse ἀναπληρώσεις, id est, accessiones & supplementa ex aliis titulis desumpta, ita dicto vocabulo ἐκ-λίνικωβαρβαρῶ, quasi extra titulum, quod confirmant Græci libro 60. Basilicῶn titulo 16. cap. 11. ut parapherna dicuntur, quæ extra dotem ad virum deferuntur. Dicemus plenius ad Theodori Balsamonis collectionem Constitutionum Ecclesiasticarum.

Leves & subtiles] Justinianus in *constitut. de concept. ff. Sufficiat per indices tantummodo, & titulorum subtilitatem, quæ παράτιτλα nuncupantur, quædam admonitoria ejus facere*: & *de confirmat. ff. Si qui forsitan per titulorum subtilitatem adnotare maluerint, & ea quæ παράτιτλα nuncupantur, componere*. Ait autem Justinianus, per titulorum subtilitatem, id est, λεπτότητα. Commentarios scilicet fieri vetat, probatque tantum interpretationes compendio factas. Beatus Cyprianus testimoniorum adversus Judæos libri 1. præfat. *Sed & legentibus brevitas ejusmodi plurimum prodest, dum non intellectum legentis, & sensu liber longior spargit, sed subtiliore compendio id quod legitur, tenax memoria custodit*. Petrus Cellensis in epist. 1. lib. 4. *Quid utilius divinarum & humanarum rerum subtili & compendiosa descriptione?*

CODICIS JUSTINIANI LIBER PRIMUS.

TITULUS PRIMUS.

De Summa Trinitate & Fide Catholica, & ut nemo de ea publice contendere audeat.

US sacrum sive de religione Christiana quod Theodosius contulerat in ultimum sui Codicis librum, Justinianus in hoc suo Codice honoris causa, vel ut loquuntur *διὰ τὸ τίμιον* maluit ponere primo, & exordiri statim a præcipua ejus parte, de sancta Trinitate & fide Catholica, deque ea ita definire: Unum esse Deum in tribus personis, Patre, Filio, Spiritu sancto, per omnia æqualibus divinitate, æternitate, majestate, virtute, claritate, gloria, substantia. Christum esse singularem & unigenam filium Dei, summæ Trinitatis personam unam, Deum de Deo, lumen de lumine, ut ait *l. 2. hujus tit.* & inhumanatum utero virginis Mariæ, Deum & hominem, Deum patri *ὁμοούσιον*. i. substantia parem, & similiter hominem *ὁμοούσιον* per omnia nobis, certissimam salutem redemptionemque humani generis, ac proinde sacratissimam virginem Mariam non Christi, quasi hominis tantum, sed etiam Dei matrem nominari vere; & hanc esse fidem Catholicam, quam & ipse latius profitetur & laudat, *l. 5. 6. 7. 8.* populo in testimonium advocato, & utriusque Romæ Archiepiscopis. Sunt & alia fidei Catholicæ capita. Sed cum in aliis congruerent illo tempore Christiani satis, in his mirum in modum inter se discrepabant. Et qui a Catholicis sive Orthodoxis seorsum sentiebant Arriani, sive Porphyriani sunt & Nestoriani, sive Simoniani & Eutychiani, sive Apollinariani, ut *l. 6. & 8. inf. de hæret.* Christiani hæretici, aut ne Christiani quidem, maxime Arriani, & Nestoriani, *l. damnato, eod.* De Spiritu sancto quod Impp. ajunt in l. 2. eum se ex summo rerum parente & sperare & accipere, Accursius male notavit: Nam & veteres omnes ita loquuti sunt, licet non negarent eum etiam prodire ex Filio, nec ea de re ullum erat, illorum Imperatorum ætate, in Ecclesia discrimen.

I. ENARRATIO.

DE sancta Trinitate] Trinitatis appellatio vetustior est quam creditum viris eruditis, qui putant A eam primum receptam in 1. Synodo Alexandrina, id est, anno Christi CCCXV. Ego moveor Justini marthyris scriptoris longe antiquioris auctoritate in libro de expositione fidei, cujus verba hæc sunt: *μονὰς γὰρ ἐν τριάδι νοεῖται καὶ τριὰς ἐν μονάδι γνωρίζεται: unitas in Trinitate intelligitur, & Trinitas in unitate noscitur.* Verum de libri hujus auctore dubitari audio. Apertius, inquiunt, & distinctius differit de Trinitate, quam scriptoribus ejus ævi solemne est. Atqui Lucianus, qui eodem fere tempore vixit, non minus aperte & distincte significat, quæ tunc fides esset Christianorum, cum in dialogo qui inscribitur *φιλοπατρὶς, ἢ διδασκόμενος*, more suo religionem illorum irridet his omnibus verbis: Κρ. *Καὶ τίνα ἐπομόσωμαί γε.* Τρ. *ὑψιμέδοντα θεὸν, μέγαν, ἄμβροτον, οὐρανίωνα, υἱὸν πατρὸς, πνεῦμα ἐκ πατρὸς ἐκπορευόμενον, ἓν ἐκ* B *τριῶν, καὶ ἐξ ἑνὸς τρία: Quemnam igitur tibi jurabo? Deum alte regnantem, magnum, immortalem, cœlestem, filium Patris, Spiritum ex Patre procedentem, unum ex tribus, & ex uno tria.* Nollem interpretem Clementis Alexandrini Stromatum 4. abusum Trinitatis verbo in his vertendis: *ἧς θεμέλιος ἡ ἁγία τριὰς, πίστις, ἐλπὶς, ἀγάπη.* & ita mallem reddere: *Cujus fundamentum est sancta triga, Fides, Spes, Charitas.*

Et fide Catholica] Vincentius Lirinensis in Comm. *In ipsa Catholica Ecclesia magnopere curandum est, ut id teneamus, quod ubique, quod semper, quod ab omnibus creditum est: hoc est enim vere proprieque Catholicum (quod ipsa vis nominis ratioque declarat) quæ omnia vere universaliter comprehendit.* Sicut Ecclesia Catholica dicitur, *quod sit ubique diffusa*, ut ait Optatus Milevi- C tan. 11. de schism. Donatist. *καθ' ὅλους τῆς οἰκουμένης ἕως περάτων τῆς γῆς διεσπαρμένη: per universum orbem usque ad fines terræ seminata*, ut Irenæus libr. 1. adversus hæres. capit. 11. & iisdem fere verbis Cyrillus Hierosol. Cathec. 18. *Propterea quod ejus cultus per omnes pene mundi terminos emanavit, Catholica vel Universalis vocatur.* Boetius Severinus de San. Trinitate libro 1. vide San. August. de vera religione capite 6. & ejusdem epistolam 170.

Unum esse Deum in tribus pers.] S. Joannes in epistola 1. cap. 5. vers. 7. *ὅτι τρεῖς εἰσὶν, οἱ μαρτυροῦντες ἐν τῷ οὐρανῷ, ὁ Πατὴρ, ὁ Λόγος, καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα, καὶ οὗτοι οἱ*

τρεῖς

τρεῖς ἕν εἰσι : *Quoniam tres sunt , qui testimonium dant in cœlo, Pater, Verbum, & Spiritus sanctus, & hi tres unum sunt.* Non clam me est, versum hunc deesse in plerisque codicibus, qua Græcis, qua Latinis: Sed neque versio Syriaca , & Arabica illum agnoscunt . Receptius tamen est genuinum esse, maxime quod neque veterum codd. auctoritate careat . Testimonia de filii deitate, & de Trinitate, quia Deus est , & de Spiritu sancto quia Deus est , collegit Fulgentius adversus Pintam libro 3. cap. 7. 8. & 9. Epigramma Græcum Antholog. lib. 4. cap. 28. in fine : *Πιστεύων καθαρῶς ὡς Θεός ἐστι Λόγος ; Credens sincere quod Verbum Deus est*, Lucifer Caralitanus 1. pro sancto Athanasio : *Quid aliud confitetur fides Catholicæ Ecclesiæ , nisi quia & Trinitas sit perfecta, & una sit Dealitas Patris, & Filii, & Spiritus sancti* : Dealitas, ut in conflictu Arnobii, & Serapionis de Deo trino & uno : & in exemplo fidei Sirmio ab Orientalibus contra Photinum conscriptæ : quæ apud sanctum Irenæum de Synod. adversus Arrianos: *Si quis unicum filium Dei crucifixum audiens, dealitatem ejus , &c.* D. Augustinus libro 1. de Doctrina Christiana cap. 5. *Non facile nomen quod tantæ excellentiæ conveniat potest inveniri, nisi quod melius ita dicitur: Trinitas hæc unus Deus, ex quo omnia, per quem omnia, in quo omnia. Ita Pater, & Filius, & Spiritus Sanctus, & singulus quisque horum Deus , & simul omnes unus Deus, & singulus quisque horum plena substantia , & simul omnes una substantia. Pater nec Filius est, nec Spiritus sanctus: Filius, nec Pater est, nec Spiritus sanctus: Spiritus sanctus nec pater est , nec Filius : sed Pater tantum Pater, & Filius tantum Filius, & Spiritus sanctus tantum Spiritus sanctus .*

In tribus personis] D. Augustinus de Fide ad Petrum cap. 1. *Trinitas vera non esset , si una eademque persona diceretur Pater, & Filius, & Spiritus sanctus. Si enim sicut est Patris, & Filii, & Spiritus sancti una substantia , sic esset una persona, nihil omnino esset, in quo veraciter Trinitas diceretur* . Quæ verba exscripsit Fulgentius Ruspensis Episc. in libro de Fide cap. 1. Idem Augustinus in serm. 191. de Tempore . *Ut confutantes Arrium , unam eandemque dicimus Trinitatis substantiam esse , & unum in tribus personis fatemur Deum , &c.* & sermone 14. Supplementi operum parte altera: *una est in Trinitate substantia deitatis , una virtus, una potestas , una majestas , unum nomen divinitatis* . *Μία γάρ ἐστιν ἡ θεότης , τρεῖς δὲ αἱ ὑποστάσεις , una enim est Deitas, tres autem hypostases* . Isidorus Pelusiotes libro 1. epist. 247. v. Isidor. lib. de ordine creat. cap. 1. Photius Patriarcha CP. in epistola ad Joannem Spatharium : *κατὰ τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς ὅρους τε καὶ θεσμοὺς, μίαν οὐσίαν καὶ θεότητα ἐν ὑποστάσεσι καὶ προσώποις τρισὶ λατρεύων* &c. *Secundum Ecclesiasticas definitiones & leges, unicam substantiam & Deitatem in tribus subsistentiis & personis colens, &c.* Flaccus Alcuinus Confessionis fidei parte 1. num. 22. *Gignens , genitus, & procedens , tres quidem personæ , sed una substantia , sicut ignis, candor, calor, tria nomina, sed res una. Sicut memoria , intellectus , voluntas , quæ separabiliter demonstrantur, & inseparabiliter operantur.*

Per omnia æqualibus] Testimonia de æqualitate Patris & Filii collegit Fulgentius *d. lib. 3. cap. 6.* Salvianus de Provid. D. v. de Arrianis : *Nos eos injuriam divinæ generationi facere certi sumus , quod minorem Patre Filium dicant . Illi nos injuriosos Patri existimant , quia æquales esse credamus* . D. Hieronymus in Ezechiel. *cap. 28. Aliud est similitudo , aliud æqualitas . Unde sævissima hæresis est , quæ in Christo tantum Patris similitudinem confitetur , aufert naturam . Nos autem in Filio non solum similitudinem dicimus , sed æqualitatem . Ubi autem æqualitas est , ibi eadem natura , unaque substantia* . D. Augustinus de Trinitate *lib. 1. cap. 4. Qui ante me scripserunt de Trinitate , quæ est Deus , divinorum librorum veterum & novorum Catholici tractatores , hoc intenderunt se-*

A *cundum scripturas docere, quod Pater, & Filius, & Spiritus sanctus unius ejusdemque substantiæ , inseparabili æqualitate divinam insinuent unitatem* . Dictum autem Evangelicum , *Pater major me est* , Joannis 14. 28. sic interpretatur Ammonius apud auctorem Catenæ in Joan. *τὸ μείζονα εἶναι τὸν Πατέρα , ποιεῖ αὐτὸν ἑτέρας οὐσίας, ὡς οἱ αἱρετικοί φασιν : ὅτε ἦν ἐπὶ γῆς ὡς ἄνθρωπος , μείζονα εἶπε τὸν Πατέρα , τοῦτο διὰ τὸ φαινόμενον σῶμα λέγει : ἐπεὶ καθό ἐστι Θεὸς , οὔτε ἧττόν ἐστι τοῦ Πατρὸς, οὔτε εἰς οὐρανοὺς ἀνάγεται ὁ τὰ πάντα πληρῶν , καὶ ἀχώρητος ὢν τῷ Πατρός : Quod Pater major sit , non facit ut ipse alterius substantiæ sit, ut heretici dicunt . Cum in terra degebat , in quantum homo dicebat : Patrem majorem esse propter corpus quod videbatur . In quantum tamen Deus est, neque minor est Patre, neque in cœlum ascendit,*
B *qui omnia implet, & immensus est ut Pater* : Leo 1. ser. 7. in solemnitate nativitatis D. Jesu Christi : *Cum unigenitus Dei minorem se Patre confitetur, cui se dicit æqualem, veritatem ipse formæ utriusque demonstrat, ut & humanam probet imparilitas, & divinam declaret æqualitas* : & sermone 5. *Filius impar est Patri, non in eo quod ex Patre, sed in eo quod est factus ex homine , ὁ μὲν γὰρ λόγος αἰώνιος πρὸ πάντων τῶν αἰώνων ἐκ πατρὸς γεννηθεὶς : τὴν δὲ σάρκα προσφάτως ἀνέλαβε δι᾽ ἡμᾶς*, Cyrillus Hierosolymitanus Catechesi 12. *Verbum enim æternum ante omnia sæcula a Patre genitum ; corpus autem recens propter nos assumpsit* . Fulgentius in libro singulari ad Donatum *cap. 6. Æqualis est Filius Patri, & minor est Filius Patre : æqualis vera divinitate, minor vera humanitate* . Ejus loci varias interpretationes vide apud sanctum Basilium
C epist. 141. Photium epistola 176. & Nicetam Manuelis Comneni libro 7.

Æternitate] D. Augustinus 1. de Doctrina Christiana capite 5. *Eadem tribus æternitas, &c. ut cum Patre sit intemporalis & Filius* . Sanctus Hilarius de Synodis adversus Arrianos . D. Augustinus d. serm. 191. *Credimus & in Spiritum sanctum, Deum verum ex Patre procedentem, æqualem per omnia Patri, & Filio, natura, voluntate, potestate, æternitate, substantia* , & de Trinit. *lib. 15. cap. 26. Quapropter qui potest intelligere sine tempore generationem Filii de Patre, intelligat, sine tempore processionem Spiritus sancti de utroque* . V. eundem *lib.* 1. de Symbolo ad Catechum . Maximus Taurinensis homilia 1. de jejun, Quadrages. *Dei enim Filius cui cum sempiterno Patre intemporalis constat*
D *æternitas* . Vide S. Ambros. de fide , *lib. 1. cap. 5.* S. Chrysostom. homil. 3. in Joan. Cyrillum Hierosolim. Catech. 8. Denique Filium agnoscimus *συναΐδιόν τε καὶ συνάναρχον τῷ Πατρὶ , coæternum Patri , una cum Patre principio carentem* , ut est in actis Concilii Nicæni parte 11 , S. Fulgentius in Excerp. ex *lib.* 6. de uno æterno : *Non est irrationabilis Ecclesiæ Catholicæ fides , quia coæternum Patri Filium & credit & prædicat , sciens recentem esse omnem Deum , in quo existendi quodlibet invenitur initium : comperpetuum* , ut Prudentii verbo utar. Achmez *ὀνειρ. cap. 11. ἁγίας ἀνάρχου καὶ ἀχωρίστου τριάδος : Sanctæ intemporalis & individuæ Trinitatis* . V. S. Joan. Damasc. 1. de Fide cap. 8. & cap. 11 , & lib. 3. cap. 1. Isidor. Pelus. lib. 1. 323. & 419. S. Athanas. orat. de Annunciatione . S. Amphi-
E loch. in Excerptis .

Majestate] Pari majestate , *l. 1.* D. Augustinus d. c. 5.

Virtute] Justinianus in *l. 5. hoc tit. προσκυνοῦμεν μίαν θεότητα, μίαν δύναμιν : adoramus unam divinitatem , unam potestatem* . D. Augustinus d. cap. 5. *Eadem tribus majestas, eadem potestas* .

Hilarius de Synodis adversus Arrianos : *Conclusi heretici scripturarum auctoritatibus , hoc solum tribuere solent Filio, ut Patri tantum virtute similis sit, adimant autem ei similitudinem naturæ , etc.* Lactantius 4. 6. *Patria scilicet virtute ac majestate pollentem* . S. Amphilochius in vita S. Basil. *μία θεότης τῆς αὐτῆς οὐσίας , τῆς αὐτῆς δυνάμεως, τῆς αὐτῆς ὑποστάσεως : una Deitas ejusdem essen-*

essentiæ, ejusdem virtutis, ejusdem substantiæ ac na- A *turæ.*

Claritate) D. Hilarius dicto libro de Synodis, *Tum porro in eo quod honore, claritate, dignitate, majestate Pater major diceretur, &c.*

Gloria] D. Augustinus in d. serm. 129. ὐ γὰρ ἄλλω δόξαν πατὴρ, κ̀ ἄλλω υἱὸς ἔχει ἀλλὰ μίαν, καὶ τὴν αὐτὴν τῷ ἁγίῳ πνεύματι: *Non enim aliam gloriam Pater, aliam Filius habet, sed unam eandemque cum sancto Spiritu.* Cyrillus Hierosolymitanus Catech. 6. Carolus M. libro tertio de imaginibus (si modo ejus libri auctor est) cap. 3. *Ex Patre enim & Filio Spiritum factum, non ex Patre per Filium procedere, recte creditur, & usitate confitetur: quia non per Filium utpote creatura, quæ per ipsum facta sit, neque quasi posterior tempore, aut minor potestate, aut alterius substantiæ procedit, sed ex Patre & Filio,* B *ut coæternus, ut consubstantialis, ut coæqualis, ut unius gloriæ, potestatis atque divinitatis cum eis existens procedere creditur.* S. Methodius de Simeone & Anna: καὶ μετὰ σὲ ὐκ ἔςαι ἄλλ@ υἱὸς τῷ πατρὶ ὁμοούσι@ καὶ ὁμότιμος: *nec post te futurus est alius Filius Patri consubstantialis, & ejusdem cum ipso gloriæ.*

Substantia] D. Augustinus d. serm. 191. Arriani Filium Patri, tum substantia, tum voluntate dissimilem esse dicebant, sive, ut ait Hermias, lib. 4. cap. 28. κατὰ πάντα ὐσίαν τε, καὶ βύλησιν ἀνόμοιον εἶναι τῷ Πατρὶ τὸν Υἱόν S. Amphilochius in Excerptis, ὅταν δὲ τὸ ὁμοούσιον λέγω, ὐκ ἑνὸς προσώπυ ὁμουσιότητα, ἀλλὰ τριῶν φημὶ. Πατρὸς, υἱῦ ἁγίυ πνεύματος: ἓν γὰρ πρόσωπον ὁμοούσιον ἑαυτῷ ὐ λέγεται: ἀλλὰ Πατὴρ, υἱὸς, καὶ πνεῦμα. *Cum autem dico consubstantiale, non unius personæ, sed* C *trium dico consubstantialitatem, Patris nimirum, Filii, & Spiritus: una enim persona non dicitur sibi consubstantialis, sed Pater, Filius, & Spiritus.*

Christum esse singularem, &c.] τὸν μονογενῆ τῦ Θεῦ υἱὸν, *d. l.* 5. Glossæ: μονογενὴς, *unicus, singularis, ut Cicero:* In Timæo scilicet: *Ut hic mundus*, inquit, *esset animanti absoluto simillimus hoc ipso, quod solus atque unus esset: idcirco singularem Deus hunc mundum atque unigenam procreavit.*

Summæ Trinitatis personam unam] ἕνα τῆς ἁγίας καὶ ὁμοουσίυ τριάδ@, *l. 7. h. t.* Unum pro nobis crucifixum unam de Trinitate personam: nam utrumque recte dicitur: vide Facundum Hermianensem libro 1. & Notas Sirmondi.

Deum de Deo, lumen, &c.] Sanctus Hilarius 6. de D Trinit. *Sed quia veræ fidei professio est, ita Deum ex Deo natum, ut lumen ex lumine, quod sine detrimento suo naturam suam præstat ex sese, ut det quod habet, & quod dederit, habeat, nascaturque quod sit, cum non aliud quam quod est natum sit, & nativitas acceperit quod erat, non ademerit quod accipit, sit utrumque unum, dum ex eo quod est nascitur, & quod nascitur, neque aliunde, neque aliud est.* Adde S. Ambrosium lib. 1. in Lucam.

Lumen] De Patre lumine. Prudentius Peri Steph. hymno ult. v. 318. *Lux ipse vera, veri & auctor luminis: Cum lumen esset, lumen effudit suum, Ex luce fulgor natus hic est Filius.*

Inhumanatum] ἐνανθρωπίσαντα. Facundus Hermian. libro 9. *De incarnatione, aut ut proprie hoc exprimam,* E *minus quidem Latino, sed necessario verbo, sicut a Græcis dicitur, de inhumanatione Filii Dei:* id est, περὶ ἐνανθρωπήσεως: ut apud sanctum Basilium & alios ἐνανθρώπησιν κυρίυ. Inhumanationis quoque verbo utitur Anastasius bibliothecarius in historia Ecclesiastica.

Utero] Ratramnus Corbejensis de Nativit. Chr. cap. 3. *Dicis turpe fuisse Dei Filio per vulvam processisse. Turpe hoc aut de natura, aut de peccato. Sed per naturam nihil turpe; testatur enim Geneseos lectio, quod omnis creatura bona. Quod bonum, & honestum est, quodque honestum est, non turpe. Igitur omnis creatura secundum quod creata est, nequaquam turpis. Igitur & mulieris vulva non turpis, sed honesta: siquidem partes omnes creaturæ honestæ. Non ergo nascituro Christo semita vulvæ declinanda, velut turpe aliquod: imo suscipienda tanquam nativitatis ministra. Quomodo namque matricem, qua conceptus formaretur, non contempsit: ita nec vulvam, qua formatus exciperetur, repudiavit.*

Utero virginis Mariæ] παρθενομήτορ@, Psellus in Cant. Canticor. *Novo nascendi privilegio*, ut ait Servatus Lupus in libro de tribus quæstionibus: inexcogitabili, *& secreto quodam incomprehensoque conceptu*, ut Maximus Taurinensis homilia 1. in Natali Domini: ἀποῤῥήτως καὶ ἀνερμηνεύτως, *arcana & inexplicabili ratione*: Andreas Cretensis in Annunciationem S. Mariæ. Nicetas Serrarum Episcopus Catena in Matt. cap. 1. πῶς ὁ ἅπαντα συνέχων κυοφορεῖται ὑπὸ γυναικὸς, πῶς τίκτει παρθέν@, ὐκέτι δῆλα: *quomodo omnia complectens concipiatur a muliere, quomodo virgo pariat, vir quoque permaneat, ignorabilia sunt.* Denique partus est mirus & contra opinionem. τόκ@ παράδοξ@: ὑπὲρ γὰρ τρόπον τῦ Θεῦ ὁ τόκ@, *Dei partus omnem modum superat.* Hieronymus Græcus Theologus in dialogo de Trinitate: καινὸν τὸ θέαμα καὶ ἀνερμήνευτον, *novum miraculum & inexplicabile.* Amphilochius orat. 4. λόγ@ γὰρ ἑρμηνεῦσαι τὸ θαῦμα ὐ δύναται. Proclus Archiepiscopus C. P. in oratione 1. *Sermo enim miraculum explicare non potest.* D. Augustinus serm. 58. de verbis Domini. *Adveniens enim divinitas in uterum virginis Mariæ, auctoritate illa, qua in paradiso Adam de limo formavit, carnem sibi ex substantia ipsius Mariæ fabricavit, quam pro salute nostra suscipiens, & sibi coadunans natus est Deus & homo.*

Virginis M.] Semper V. Idem Ratramnus cap. ult. *Virgo parit, non corrumpitur. Virgini matri nascens Deus aperuit vulvam, nec violavit pudoris sigillum.* V. Alcuinum Confess. fid. parte 3. num. 8.

Deum & hominem] Vincentius in Commonitorio. *Unus idemque Christus Deus & homo.* Theophylactus in Lucam cap. 1. ἐμφράττεται δὲ καὶ ἐντεῦθεν τὸ στόμα τῦ Νεςορίυ: ἐκεῖνος γὰρ εἶπεν, ὅτι ὐχ ὁ υἱὸς τῦ Θεῦ ἐν τῇ μήτρᾳ τῆς παρθένυ οἰκήσας ἐσαρκώθη, ἀλλ᾽ ἄνθρωπος ψιλὸς ἐκ τῆς Μαρίας γεννηθὶς, ὕςερον ἔσχε τὸν Θεὸν παρεπόμενον αὐτῷ: *Confunditur autem & hoc loco Nestorius: ille enim dixit, quod non fuerit Filius Dei in utero virginis quiescens, incarnatus: sed nudus homo e virgine fuerit natus, posteaque habuerit Deum factum sibi comitem.* Vide D. August. serm. de diversf. 52.

Deum Patri ὁμοούσιον] Glossarium ineditum: ὁμοούσιον, τὸ τῆς αὐτῆς ὐσίας καὶ ἐνεργείας ἴσον ἀπαράλλακτος ὑπάρχον: ὥσπερ ἄνθρωπ@ ἀνθρώπου, καὶ ἄγγελ@ ἀγγέλυ, καὶ ζῶον ζώου, καὶ φλὸξ φλογός: D. Augustinus tract. 97. in Joan. *Adversus impietatem quoque Arrianorum hæreticorum novum nomen Patris homousion condiderunt; sed non rem novam tali nomine signaverunt: hoc enim vocatur homousion, quod est, ego & Pater unum sumus, unius videlicet ejusdemque substantiæ.* Alcuinus loco cit. *Omousius*, id est, *coessentialis in divinitate Patri Filius: omousius Patri & Filio Spiritus S. Omousius Deo & homini Filius.* Lucifer Caralitanus libro 11. pro sancto Athanasio: *Unius substantiæ cum Patre, quod Græci dicunt* ὁμοούσιον: & in libro de non parcendo in Deum delinq. *Eum non esse illum verum Dei Filium dicitis. Cum denique ὁμοούσιον τῷ πατρὶ, quod dicunt Græci, nos vero Romani dicimus, unius substantiæ cum Patre illum esse, &c.* Eusebius Cæsariensis apud Socratem 1. 5. ἐπεὶ καὶ τῶν πατέρων τινὰς λογίους, καὶ ἐπιφανεῖς ἐπισκόπους, καὶ συγγραφέας ἔγνωμεν ἐπὶ τῆς τοῦ πατρὸς καὶ υἱοῦ θεολογίας τῷ τῦ ὁμοουσιοῦ συγχρησαμένους ὀνόματι. Epiphanius: ὐ δύναται γὰρ εἶδε ἑτερούσι@ τῷ γεγεννηκότι, οὐδὲ ταυτούσι@, ἀλλ᾽ ὁμοούσι@. S. Cyrillus Alexandrinus in Joan. cap. 2. ὁμοούσι@ μὲν ὁ υἱὸς τῷ πατρὶ, καὶ ὁ πατὴρ τῷ υἱῷ. *Consubstantialis quidem est Filius Patri, & Pater Filio.* Joannes Philoponus de mundi creatione lib. 1. cap. 11. inter cteera, quæ præter ea, quæ scripta sunt, celebrantur, hoc ponit: τὸ ὁμοούσιον εἶδε τὴν ἁγίαν τριάδα: *Sanctam Trinitatem ejusdem esse substantiæ.* Consubstan-

ſubſtantialem Patri ſecundum divinitatem, & conſubſtantialem nobis ſecundum humanitatem, *l. ult. h. t.* Itaque Arriani Chriſtianos Catholicos *homoouſianos* appellabant, Fulgentius contra ſermonem Faſtidioſi Arriani, vel *Uniſubſtantianos*. Idem Fulgentius in libro pro fide Catholica adverſus Pintam Epiſcopum Arrianum.

Certiſſimam ſalutem] τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν, l. 5. hoc tit.

Redemptionemque] D. Paulus in epiſt. 1. ad Timoth. v. 6. ὁ δοὺς ἑαυτὸν ἀντίλυτρον πάντων : *qui dedit ſemetipſum redemptionem pro omnibus*. V. Matt. 20. 28. S. Cyrillus Alexandr. in Oſeam : λελύτρωται ἡμᾶς ἐκ χειρὸς ᾅδε, τετέςιν, ἐκ τῆς τῦ θανάτε καταδυναςείας, κ̓ ὁ τῆς λυτρώσεως τρόπος : ὁ χριςοῦ νοεῖται θάνατος. *Redemit nos de manu inferni, hoc eſt, de tyrannide mortis, & modus redemptionis Chriſti mors intelligitur.*

Dei Matrem] Μαρίαν Θεοτόκον εἰπεῖν κυρίως καὶ κατὰ ἀλήθειαν, l. 6. id eſt, Facundo Hermianenſi interprete, libro 1. cap. 11. *B. Mariam recte vocari, & vere & proprie Matrem Dei*. Vide ibid. cap. 4. Sic Photius in epiſtola 1. τὴν παναγίαν παρθένον, τὴν κυρίως καὶ ἀληθῶς τὸν Θεὸν λόγον σεσαρκωμένον τεκοῦσαν : *Sanctiſſimam Virginem, quæ vere & proprie Deum Verbum incarnatum pepererat. Neſtorius ſcripſit, Mariam non eſſe* θεοτόκον, *id eſt, non Deum peperiſſe, ſed hominem. Hunc Synodus apud Epheſum damnavit*. Vetus auctor in libro de hæreſibus num. 89. Chriſtiani Catholici & θεοτόκον, & χριςοτόκον confitentur. Vide Arnobium in conflictu, quem habuit cum Serapione de Deo trino & uno lib. 11. Aviti Viennenſis epiſtolam 11. Ephræmium Photii codice 228. Evagrium 1. 2.

Dei Matrem] θεοτόκον, θεομήτορα, θεογεννήτορα, Græci Patres. S. Gregorius Naz. in epiſt. 1. ad Cledonium. S. Baſil. hom. 25. de humana Chriſti generat. Alcuinus Confeſſ. fid. parte 111. num. 8. *Beatam Virginem* Θεοτόκον *id eſt, Dei genitricem confitemur*. Juſtinianus in Nov. 3. cap. 1.

Nominari vere] Cedrenus 1. ὁμολογοῦμεν κ̓ τὴν ἁγίαν παρθένον ἀληθῶς θεοτόκον : *Fatemur etiam S. Virginem vere fuiſſe Deiparam*.

Utriuſque Romæ Archiep.] Veteris & novæ Romæ Patriarchis.

Arriani ſive Porphyriani] Ex Balſamonis collectione conſtitutionum Eccleſiaſticarum tit. 5. cap. 6. Photio Nomocanonis tit. 12. cap. 2. & libris veteribus, ſic emendanda lex 6. inf. de hæretic. *Damnato portentuoſæ ſuperſtitionis auctore Neſtorio, nota congrui nominis ejus inuratur gregalibus, ne Chriſtianorum appellatione abutantur: Sed quemadmodum Arriani lege divæ memoriæ Conſtantini ob ſimilitudinem impietatis Porphiriani a Porphyrio nuncupantur, ſic ubique participes nefariæ ſectæ Neſtorii, Simoniani vocentur*. Julius Pollux in Chronico inedito : Καὶ Ἀρρειον κ̓ τοὺς ὁμοίυς ἀποκηρύττων κ̓ προςάττων, Πορφυριανοὺς αὐτοὺς ὀνομάζεσθαι. Adde Theophan. Chon.

Aut ne Chr. quidem] D. Hieronymus in Apol. 3. adverſ. Rufin. *Quid loquar de hæreticis, qui licet foris ſint, tamen ſe nominant Chriſtianos?* D. Auguſtin. ſerm. 1. ad eorum quos Sirmond. edidit. *Sunt quidam eorum qui Chriſtiani vocantur, & non ſunt: quos partim digeſſit* (an dejecit) *Eccleſia tanquam ſtercora, ut ſunt omnes hæreſes*. Auctor libelli de lapſis ad Novatianum: *Qui enim aliquando Chriſtiani, nunc Novatiani, jam non Chriſtiani*. Vide ad Theodori Balſamonis Collectionem conſtitutionum Eccleſiaſticarum, & ibi dicta nobis.

Maxime Arriani] Sanctus Hilarius in libro ad Conſtantium A. ſub initium ; *Chriſtianus ſum, non Arrianus*, Lucifer Caralitanus in libro 1. pro ſancto Athanaſio de Arrianis : *Dicat denique ſe non eſſe Chriſtianum, fateatur ſe Arrianum*. Et paulo poſt : *Odis Athanaſium, quod Chriſtianus ſit, quod eſſe noluerit Arrii, ut tu dicis, diſcipulus*. Sanctus Athanaſius in orat. 11. contra Arrianos : οἱ τούτυς καλοῦντες Χριςιανοὺς, πολὺ κ̓ λίαν πλανῶνται : *Qui hos* (Arrianos) *Chriſtianos appellant, largiter errant* ; aut certe Χριςιανοὶ ψευδῶς λεγόμενοι, *falſo Chriſtiano dicti*. Cyrilli Hier. ca. 6.

De Spiritu ſancto] Vera fides hoc oraculi verſu continetur.

Πρῶτα Θεὸς, μετέπειτα Λόγος, κ̓ Πνεῦμα σὺν αὐτοῖς : apud Cedrenum.

Sperare] Sperare, eſt credere. Cujac. Obſerv. 12. 26. Terent. Eunuchi v. Sc. 3. *Spero me habere* : Donatus: *Spero, pro credo*.

Nam & veteres omnes] D. Gregorius Nazianzenus in Orat. 23. Κοινὸν γὰρ Πατρὶ μὲν καὶ υἱῷ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι μὴ γεγονέναι : καὶ ἡ θεότης μὲν, υἱῷ δὲ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι, τὸ ἐκ τῦ Πατρὸς : *Commune quidem Patri & Filio & Spiritui ſancto, quod facti non ſint : Communis & Deitas, Filio autem & Spiritui ſancto, quod a Patre* : & in Oratione 39. Πνεῦμα ἅγιον ἀληθῶς τὸ πνεῦμα, προϊὸν μὲν ἐκ τῦ Πατρὸς, οὐχ υἱκῶς δὲ : οὐδὲ γὰρ γεννητῶς, ἀλλ᾽ ἐκπορευτῶς. *Spiritus ſanctus vere Spiritus eſt, procedens quidem ex Patre, non tamen filiationis modo, ut nec generationis, ſed proceſſionis* ; Sanctus Baſilius in Pſal. 32. ὡς οὖν ὁ δημιυργὸς ἐςερέωσε τὸν ὐρανὸν, οὕτω τὸ πνεῦμα τὸ ἐκ τῦ Θεοῦ, ὃ παρὰ τῦ πατρὸς ἐκπορεύεται, τυτέςιν, ὃ ἐκ τῦ ςόματος αὐτῦ, ἵνα μὴ τῶν ἔξωθέν τι κ̓ τῶν κτισμάτων αὐτὸ κρίνης, ἀλλ᾽ ὡς ἐκ Θεοῦ ἔχον τὴν ὑπόςασιν δοξάζης : *Sicut igitur verbum opifex cœlum firmavit, ſic & Spiritus ſanctus ex Deo, qui ex Patre procedit, hoc eſt ; qui ex ore ipſius eſt, ne externum aliquid, & creaturam eſſe ipſum judices, ſed tanquam ex Deo ſubſiſtentem glorifices*. Eunomius Spiritum ſanctum creaturam eſſe dicebat, ut ſcribit idem Baſilius 11. adverſus Eunomium. Idem vir S. in eundem Pſalm. εὑρήσομεν δὲ ἀλλαχοῦ κ̓ λόγον ςόματος αὐτῦ εἰρημένον : ἵνα νοηθῇ ὁ σωτὴρ, καὶ τὸ ἅγιον αὐτῦ πνεῦμα ἐκ τῦ πατρὸς : ἐπεὶ οὖν λόγος μετὰ κυρίου ὁ σωτὴρ, καὶ πνεῦμα τῦ ςόματος αὐτῦ τὸ ἅγιον πνεῦμα. *Inveniemus autem alibi verbum quoque oris ejus dictum, ut intelligatur Salvator noſter, & Spiritus ſanctus ejus ex Patre. Quoniam igitur verbum Domini ipſe quidem Salvator, & Spiritus oris ejus Spiritus ſanctus eſt, &c.* Nec probare poſſum interpretationem viri docti, qui verba illa ſanctiſſimi Patris Baſilii, τουτέςιν : ὁ ἐκ τῦ ςόματος αὐτῦ de Filio putat accipienda. Idem de Spiritu ſancto c. 18. Πατρὶ δὲ κ̓ υἱῷ κατὰ τοσοῦτον ἥνωται, καθόσον ἔχει μονὰς πρὸς μονάδα τὴν οἰκειότητα: κ̓ οὐκ ἐντεῦθεν μόνον τῆς κατὰ τὴν φύσιν κοινωνίας ἡ ἀπόδειξις, ἀλλ᾽ ὅτι καὶ ἐκ τῦ Θεοῦ εἶναι λέγεται οὐχ ὡς τὰ πάντα ἐκ τῦ Θεοῦ, ἀλλ᾽ ὡς ἐκ τῦ Θεοῦ προελθὸν : οὐδὲ γεννητῶς ὡς ὁ υἱὸς, ἀλλ᾽ ὡς πνεῦμα ςόματος αὐτῦ. *Patri vero & Filio in tantum unitus eſt, quantum conſortii habet unitas cum unitate. Sed nec hinc ſolum probatur naturæ communio : verum illinc quoque quod ex Deo eſſe dicitur, non ſic ex Deo veniens, quemadmodum ex Deo ſunt omnia, ſed tanquam ex Deo procedens : neque per generationem, quemadmodum Filius, ſed tanquam Spiritus oris ejus*. Anaſtaſius Sinaita in ſerm. de rect. dogm. Concilii Florentini Seſſ. 7. Πνεῦμα ςόματος αὐτῦ, δηλονότι τῦ Θεοῦ, πνεῦμα τὸ ἅγιον λέγεται. *Spiritus oris ejus, Dei ſcilicet Spiritus ſanctus dicitur*. D. Auguſtinus in d. ſermone 191. *Credimus & in Spiritum ſanctum, Deum verum ex Patre procedentem*. Arnobius Altercationis paulo ante citatæ, libro 1. ARN. *Spiritus ſanctus procedens ex Patre*. Serapion paulo poſt : *Tres perſonas memoror te dixiſſe, Patrem genitorem Filii, Filium genitum Patris, Spiritum ſanctum procedentem ex Patre*. Lucianus in loco jam allato initio tituli : πνεῦμα ἐκ πατρὸς ἐκπορευόμενον : *ſpiritum ex Patre procedentem*. Certum autem eſt, hominem, qui ſectam Dei, ſectam Chriſtianam ; ceu loquitur Tertullianus, ſuo more deridet, verba eorum uſurpare.

Licet non negarent] S. Auguſtinus Meditat. cap. 33. ſect. 7. *Spiritum ſanctum de utroque procedentem*

& epi-

& epiſtola 66. ad Maximum Medicum : *Spiritus ſanctus & Patris & Filii ſpiritus*, & libro 15. de Trinitate cap. 26. *Et multis aliis divinorum eloquiorum teſtimoniis comprobatur . Patris & Filii eſſe Spiritum* , & ibidem. *Quid poteſt intelligere ſine tempore generationem Filii de Patre, intelligat ſine tempore proceſſionem Spiritus ſancti* . Arnobius in d. altercatione cum Serapione libro 11. *Spiritu ſancto procedente ex Patre & Filio.* Didymus de Spiritu ſancto , interprete D. Hieronymo. *Patrem vere Filii eſſe Patrem , & Filium vere Patris Filium , & Spiritum ſanctum vere patris & Dei eſſe Spiritum , inſuper ſapientiæ , & veritatis , id eſt Filii Dei* Leo 1. in ſerm. 11. de Pentecoſte : *Sempiternum eſt Patri conſempiterni ſibi Filii ſui eſſe genitorem. Sempiternum eſt Filio , intemporaliter eſſe a Patre progenitum. Sempiternum quoque eſt Spiritui ſancto , Spiritum eſſe Patris & Filii*, Proſper in epigr.

Una trium deitas , una eſt eſſentia cunctis.
Idem eſt verbi Spiritus atque Patris.

Et de vita contemplativa libro 1. 18. *De Spiritu ſancto quomodo ex Patre ac Filio procedens* . Iſidorus Originum lib. 7. c. 3. *Spiritus ſanctus ideo prædicatur Deus, quia ex Patre Filioque procedit*. Boetius in Confeſſione fidei. *S. vero Spiritum neque Patrem eſſe , neque Filium : atque ideo nulla natura neque genitum , neque generantem, ſed a Patre quoque procedentem & Filio* . Gregorius Turonenſis hiſtor. l. 1. c. 1. *Credo S. Spiritum a Patre & Filio proceſſiſſe*. Carolus M. (ſi modo germanus auctor eſt) de non ad. imag. l. 3. c. 1. *Credimus & in Spiritum S. Deum verum ex Patre & Filio procedentem.* Theodulphus Aurelianenſis Epiſcopus veterum Patrum ſententias collegit , quod Spiritus ſanctus a Patre Filioque procedat . Et hoc intellexit Fulgoſius heic. *Licet* , inquit , *Imp. dicat , Spiritum ſanctum a ſolo Patre procedere , non tamen negare , quin & a Filio procedat.* Carolus M. de non ador. imag. lib. 3. cap. 3. *Taraſius Spiritum ſanctum , non ex patre tantum , ſicut quidam, qui quamquam eum ex Filio procedere quodammodo tacuerint , tamen ex Patre & Filio procedentem omnino crediderunt : neque ex Patre & Filio , ſicut omnis univerſaliter confitetur & credit Eccleſia , eum procedere , ſed ex Patre per Filium in ſuæ fidei profeſſione procedere confeſſus eſt* . Ratramnus Corbejenſis contra Græcorum oppoſita libro 1. cap. 1. *Etenim cum dicunt Spiritum ſanctum procedere a Patre , non negant & a Filio procedere* : & cap. 3. *Cum* , dicit , *qui a Patre procedit, non negat a ſe procedere* : & cap. ultim. ejuſdem libri . *Videritis quo tendat veſtra (Imperatores præclari) profeſſio, qui dicitis Spiritum ſanctum a Patre procedere, non autem a Filio . Hoc nec in litteris divinis , nec in Doctoribus Eccleſiaſticis aliquando legiſtis . Dixit quidem ſancta Synodus Conſtantinopolitana , veſaniam Arrii confutans , atque condemnans , Filium conſubſtantialem eſſe Patris, Spiritum quoque ſanctum procedentem a Patre : numquid negavit eum a Filio procedere ? vel conſequens eſt , ut ſi procedit a Patre , non procedat a Filio ? Potius ergo cognoſcite , ſi Filii vultis eſſe Eccleſiæ , & Patrum ſequi doctrinam, quod dicendo ſanctum Concilium Conſtantinopoli collectum, Spiritum ſanctum procedentem a Patre , quod eum & a Filio procedere non negavit , &c.* Quinimo Græci ita excuſantur in Concilio Florentino, *οἱ μὲν Γραικοὶ διισχυρίσαντο, ὅτι τοῦτ᾽ ὅπερ λέγουσι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεσθαι , οὐ ταύτῃ τῇ διανοίᾳ προφέρουσι , ὥστε αὐτοὺς τὸν υἱὸν ἀποκλείειν*, &c. *Græci quidem aſſeruerunt , quod id quod dicunt , Spiritum ſanctum ex Patre procedere , non hac mente proferunt , ut excludant Filium , &c.* Et ita excuſandus Theophanes Cerameus , cum ait in homilia 56. *τὴν ἐκπόρευσιν μὲν ἔχει ἐκ τοῦ πατρὸς* , *Proceſſionem habet a Patre* , & Zacharius Scholaſticus in diſputat. de mundi opif. *πνεῦμα θεῖον , προελθὸν ἀνάρχως ἐκ πατρός* . *Divinus Spiritus procedens intemporaliter ex Patre* . Græci tamen præfracte aſſerunt ex Patre tantum procedere , & a Latinis diſſentiunt , contenduntque perperam Concilio Conſtantinopolitano 1. addita verba illa , *filioque* , ut præ-
A ter alios differit Photius in epiſtola 11. contra Græcos abunde ſcripſit Græcus auctor Manuel Caleca , Ratramnus Corbejenſis Monachus contra Græcorum oppoſita , & alii.

TIT. II. *De ſacroſantis Eccleſiis & de rebus & privilegiis earum.*

ECcleſias vocat ædes Deo conſecratas , ſive Dominica , in quæ conveniunt Chriſtiani , myſteriorum , vel ut loquitur *l.* 5. cœleſtium ſecretorum, orationum , concionum gratia , Pythagoræ *ὁμακοεῖα* , & collegia clericorum , vel , ut Hieronymus & Joannes Romanus Epiſcopus loquuntur , ſacerdotum ſenatus, qui in eis ſunt : & ab Eccleſiis martyria ſeparat
B *l.* 13. 16. 17. quaſi Eccleſiæ ſcilicet cultui dedicatæ ſint Dei omnipotentis , martyria honori , memoriæ & ſedi Martyrum , & Confeſſorum , *l. ult. C. Th. de ſep. viol.* quæ & memoriæ D. Auguſtino . Et de Eccleſiarum & martyriorum bonis hoc titulo potiſſimum agitur & de ſalariis ſive annonis quæ debentur Eccleſiis , etiam annua quæ eis relicta ſunt ut integra & perpetua conſerventur . Et de Eccleſiarum officiis quibuſdam , veluti decanis ſeu collegiatis ad obſequia Eccleſiæ Conſtantinopoleos , maxime ad juſta funebria . Cedrenus *ῥαβδούχους* interpretatur , deputatis , & de æconomis , id eſt , adminiſtratoribus rerum Eccleſiæ & diſpenſatoribus pauperum , & de Arcariis , quibus œconomi rationem reddunt , & reliqua , quæ in arcam communem conferant , & de Chartulariis , qui Eccle-
C ſiæ rationes actuſque conficiunt . Adduntur etiam privilegia Eccleſiarum , perſonarum , & rerum eccleſiaſticarum generalia , ut immunes ſint a ſordidis , extraordinariis , vel ſuperindictitiis muneribus , & nominatim Decani a muneribus argentariorum , vel nummulariorum , quæ in civitatibus etiam invitis nonnunquam injunguntur , *l.* 9. & a lucrativorum deſcriptione ſi curialibus forte ex cauſa lucrativa ſucceſſerint, ut donationes in eas collatæ valeant etiam factæ *μονομερῶς* & ſine inſinuatione , ſeu intimatione , i. ſine confectione actorum , ſi modo non excedant D. aureos , ut Eccleſiaſticæ actiones non tollantur niſi præſcriptione C. annorum , quæ duo poſtrema privilegia etiam civitatibus dantur, & illud de D. aureis abiit in jus commune . Id vero quod eſt de C. annis mutatum
D eſt in 40. Et hæc quidem ſunt generalia privilegia . Sunt & ſpecialia in titulo quædam , veluti Eccleſiæ Theſſalonicæ *l.* 8. ut relevetur onere propriæ capitationis , non etiam agrorum cenſu : Et Conſtantinopolitanæ *l.* 14. 17. ut prædia ejus coloni , ſervi , ruſtici , annonæ , vaſa ſacra ſive anathemata nullo modo alienentur, aut pignerentur , ac ne dentur quidem jure *παροικικῷ* , quod vulgo dicitur libellaria : ſed & locari , vel in emphyteuſim aut precariam dari , ut non poſſint niſi certa lege , modoque , quod & hodie datum eſt omnibus eccleſiis , abrogata etiam conſtitutione Anaſtaſii ſub hoc titulo , quæ aliarum eccleſiarum res alienari , & pignerari permittebat , adhibito decreto & actorum monumentis confectis apud magiſtratus aut defenſores civitatum . Item ut eadem ſit prærogativa in Epiſco-
E porum creatione Archiepiſcopi Conſtantinopolitani, quæ Romani , & in adſidendo , vel procedendo ut is uni tantum cedat Romano , ut *l. 6. hoc tit. & l. ult. tit.* 1. & *Nov.* 131. quod privilegium Patriarchicum dicitur *l.* 16. & ſeparatur a privilegio Metropolitano recte . Inferiores enim ſunt Metropolitani Patriarchis , ſive Archiepiſcopis , & ſuperiores Epiſcopis.

II. Enarratio.

ECcleſias vocat ædes D. conſ.) Sic in 1. Pauli ad Corinthios cap. 11. 18. *συνερχομένων ὑμῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ* : *Convenientibus nobis in Eccleſia* : adde verſ. 22. huic interpretationi firmandæ . Zoſimus libro 5. ἐκ-

κλησία

κλησία τῶν χριςιανῶν: Eccleſia Chriſtianorum. Germanus A Archiep. CP. in hiſtoria Eccleſiaſtica: *ἐκκλησία ἐςὶ ναὸς Θεοῦ, τέμενος ἅγιον, οἶκος προσευχῆς: Eccleſia eſt ædes Dei, templum ſanctum, domus orationis*. Matthæi capite 21. 12. & 13. *ἱερὸν τοῦ Θεοῦ, οἶκος μου, οἶκος προσευχῆς κληθήσεται: Templum Dei, domus mea, domus orationis vocabitur*. Sanctus Baſilius in libro Regular. Fuſius diſputat. cap. 40. *ὡς τῆς ἐμπορίας τὸν οἶκον τῆς προσευχῆς μεταποιούσης εἰς σπήλαιον λῃςῶν: quaſi nundinatio illa domum orationis in ſpeluncam latronorum converteret*, & epiſtola 371. *οἶκον εὐκτήριον μεγαλοπρεπὲς κατεσκευασμένον ἀνεστήσαι τῷ Θεῷ ὑμῶν. Orationis domum magnificam extruere Deo noſtro*. D. Auguſtinus in Epiſtola 64. *Saltem de locis ſacramentorum, de domibus orationum tantum dedecus arceatur*. Zeno Veronenſis in ſermone de Pſalmo 126. aut potius Hilarius Pictavienſis in Pſal- B mo 126. *Conventus quidem Eccleſiarum ſive templi, quos ad ſecretam ſacramentorum religionem ædificiorum ſepta concludunt, conſuetudo noſtra vel domum Dei ſolita eſt nuncupare*.

Sive Dominica] San. Hilarius in libro ad Coſtantium A. *E Dominico ad Palatium tranſeunt*. Idatius Epiſcopus in faſtis Conſular. *His conſulibus dedicatum eſt Conſtantinopoli Dominicum*. Græcis *κυριακά*. Euſebius de laudibus Conſtantini, *τῆς τοῦ δεσπότου προσηγορίας ἠξίωνται τὰ καθιερωμένα οὐκ ἐξ ἀνθρώπων τυχόντα τῆς ἐπικλήσεως, ἐξ αὐτοῦ δὲ τοῦ τῶν ὅλων κυρίου παρὸ καὶ κυριακῶν ἠξίωνται τῶν ἐπωνυμιῶν: Appellatione a Domino tracta loca conſecrata honorantur, non ab hominibus nuncupationem ſortita, ſed ab ipſo omnium Domino; Ea re dominicorum denominatione honorantur*. In Canone 13. Synodi C Neocæſ. cum legatur, *ἐν τῷ κυριακῷ τῆς πόλεως*, Dionyſius Exiguus vertit *in templo*, pro, *in Dominico*. Matthæus Blaſtares: *ἅπας τόπος τῷ Θεῷ ἀνατεθειμένος κυριακὸς λέγεται. Omnis locus Deo conſecratus Dominicum dicitur*. Vide quæ olim diximus ad *l. 3. C. Th. de paganis*.

Pythagor. *ὁμακοεῖα*] Clemens Alexandrinus in Strom. 1. *καὶ τὴν ἐκκλησίαν τὴν νῦν οὕτω καλουμένην τὸ παρ' αὐτῷ ὁμακοεῖον αἰνίττεται: Eam quæ nunc vocatur Eccleſiam, ſignificat id quod apud ipſum* (Pythag.) *eſt ὁμακοεῖον*. Hierocles in aurea Pythagoræ: *ὅλου δὲ τοῦ ἱεροῦ συλλόγου, καὶ ὡς αὐτοὶ ἔποιεν, τοῦ ὁμακοείου: Totius ſacri conventus, & ut ipſi dixerint, ὁμακοίου*. Olympiodorus in Alcibiadem Platonis: *ἐξέβαλον ἐκ τοῦ ὁμακοείου*. Malchus ſive Porphyrius de vita Pythagoræ: *ὁμακοεῖον παμμεγεθὲς ἱδρυσαμένους*. D

Collegia clericorum] Generaliter Sanctus Iſidorus Pelus. 11. epiſt. 246. ſcribit Eccleſiam eſſe, *τὸ ἄθροισμα τῶν ἁγίων τὸ ἐξ ὀρθῆς πίστεως καὶ πολιτείας ἀρίστης συγκεκροτημένον ἐκκλησία ἐςί. Sanctorum conventus ex recta fide, atque optima vivendi ratione collectus, Eccleſia eſt*.

Ut Hieronymus] In Commentario ad caput 111. Eſajæ. *Et nos habemus in Eccleſia Senatum noſtrum, cœtum Presbyterorum*. Et refertur in can. Eccleſia 16. q. 1. Pius PP. in epiſtola ad Juſtum Viennenſem Epiſcopum: *Salutat te Senatus pauper Chriſti apud Romam conſtitutus*. S. Baſilius Seleucienſis libro 2. de miracul. San. Theclæ cap. 27. *δὲ τῆς ἱερατικῆς δέ μοι καταξιωθέντι γερουσίας, δὲ τῷ καταλόγου τῶν διδασκάλων δὲ ἱερέων: Mihi in ſenatum ſacerdotalem, numerumque concionatorum ac Pontifi-* E *cum jam adſcripto*.

Martyria ſeparat] Rufinus libro 11. hiſt. Eccleſiaſticæ capite 27. *In Serapis ſepulcro profanis ædibus complanatis, ex uno latere martyrium, ex altero conſurgit Eccleſia*.

Martyria honori] D. Chriſoſtom. in hom. 39. in Acta Apoſt. *τότε ἐγὼ εἰς μαρτύριον ἀπιέναι βουλόμενος*. S. Amphilochius (ſi modo is verus auctor eſt) in vita S. Baſilii: *παραγίνεται ἐν τῷ μαρτυρίῳ τοῦ ἁγίου μάρτυρος Μερκουρίου. Venit ad S. martyris Mercurii martyrium*. Euſebius de vita Conſtantini libro 11. capite 40. *μαρτύριον τόπος τοῖς σώμασι τῶν μαρτύρων τετιμημένος, καὶ τῆς ἀναχωρήσεως τῆς ἐνδόξου ὑπόμνημα: Locus Martyrum corpo-* A *ribus honoratus, & glorioſi exceſſus monumentum*. Vvalafridus Strabo de rebus Eccleſ. cap. 6. *Martyria vocabantur Eccleſiæ, quæ in honorem aliquorum Martyrum fiebant*. Sanctus Baſilius in lib. Regular. Fuſius diſput. cap. 40. *οὐ δὲ τὰς ἐν τοῖς μαρτυρίοις γινομένας ἀγοραςίας*, &c. *Nundinationes illæ, quæ in Martyriis fieri ſolent*. Theophanes: *πάντων τῶν Ἐπισκόπων συνελθόντων ἐν τῷ μαρτυρίῳ τῆς ἁγίας Εὐφημίας*: Anaſtaſius bibliothecarius ſic expreſſit: *Omnibus Epiſcopis in Martyrio S. Euphemiæ convenientibus: μαρτύριον τῆς ἁγίας Θέκλας*; Novel. 159. *Martyrium S. Theclæ: τεμένη καὶ ναοὶ μαρτύρων: fana & templa Martyrum*, Andreas Cretenſis in S. Nicolaum.

Sedi Martyrum] Ut in *l. 2. h. tit.* Martyres dicuntur *ὅτι κελευόμενοι ἐξομόσασθαι, πάντα ὑπομένουσιν ἵνα τὴν ἀλήθειαν εἴπωσι*. D. Chryſ. in Acta Apoſtolorum hom. 48. B

De Martyribus, vide Eunapium in Ædeſio in fine. Ammian. Marcellinum libro 22. & 27.

Et confeſſorum] Tertullianus de Corona capite 1. *Omnes ita obſervant, a Cathecumenis ad Confeſſores, & Martyres, vel negatores*. D. Cyprianus epiſt. 8. Videtur tamen nonnihil intereſſe, ut Confeſſores ſint Chriſti aſſertores, Prudentio, Martyres qui poſt confeſſionem ſuppliciis non ceſſerunt. Et confeſſores igitur non continuo Martyres. Martyres autem utique & Confeſſores.

Quæ & memoriæ D. Auguſt.] D. Auguſtinus de Civitate Dei libro 8. capite 26. *Sed hoc videtur dolere, quod memoriæ Martyrum noſtrorum templis eorum delubriſque ſuccederent*. Et capite 27. *Honoramus ſane memorias eorum* (Martyrum) *tanquam ſanctorum hominum Dei*, & libro 22. capite 10. *Nos Martyribus non templa ſicut* C *Diis, ſed memorias fabricamus*. Adde ejuſdem epiſtolam 137. & ſerm. 31. de diverſ. in exemplo libelli dati a Paulo S. Auguſtino.

De ſalariis ſive annonis] l. privilegia 12. Gloſſæ *ἀννῶνα, ſalarium*.

Etiam annua] *l. 46. §. εἰ δέ τινα 9. & l. 57. inf. de Epiſcop. & cler.*

Integra] *δίχα τῆς οἱασοῦν ἐλαττώσεως: ſine omni deminutione, d. l. 57*.

Perpetua] *οὐδεμίας χρόνου παραγραφῆς ἀντικειμένης: nulla præſcriptione temporis opponenda, d. §. 9*.

Decanis ſeu collegiatis] *l. 4. & 9.* Quæ notavi in Gloſſario ad Cedrenum magis pertinent ad tit. Cod. de decan. Qui & *κοπιάται* dicuntur: *Nov. LIX. capite 11*. Gloſſæ: *Viſpelliones, κοπιάται* Vide Epiphanium in fi- D ne Panarii, & ſancti Ignatii epiſtolam ad Antiochenos, & lecticarii, *d. Nov. 59. cap. 1.* quia mortuorum corpora in lectis Eccleſiæ efferebant. Theodoretus epiſtola 110. *ἃ δὲ ἀνέγνων κατ' αὐτὴν τὴν ἡμέραν, καθ' ἣν ὁ λεκτικάριος ἀφίκετο γράμματα: litteræ autem quas eo ipſo die legi, quo lecticarius advenit, &c.* De Eccleſiæ lectis præter d. Novel. Cedrenus: *διὰ τὸ*, inquit; *μὴ ἐξαρκεῖν τοὺς κραββάτους τῶν ἐκκλησιῶν, καὶ τῶν ἁγίων οἴκων πρὸς τὸ ἐκφέρειν τοὺς τελευτῶντας: quod non ſufficerent lecti Eccleſiarum, & ædium ſacrarum ad efferenda corpora mortuorum*. Denique foſſarii dicti. D. Hieronymus in epiſtola 13. ad Ruſticum: *Primus in clericis foſſariorum Ordo eſt, qui ſepelire mortuos admonentur*. Item: *Ipſe* (Epiſcopus) *ordinat ſacerdotes, ipſe Levitas, ipſe Subdiaconos, ipſe Lectores, ipſe Oſtiarios, ipſe foſ-* E *ſarios*. Meminere eorum Acta proconſularia de Epiſcopis tradit. apud Baronium ad ann. 303. Gloſſæ Iſidori: *Viſpelliones, foſſarii, qui mortuos ſepeliunt*. De his vide Cujacium ad tit. *de colleg. lib. 11. Cod.* & ad *Novell. 43*.

Ad juſta funebria] Juſta ſunt ſupremæ exequiæ, inferiæ. Julius Cæſar 6. de B. C. *Juſtis funeribus confectis*. Livius I. *Juſta quoque funebria, &c.* Dixere & juſta ſimpliciter. Salluſtius in Jugurth. *Illi more regio juſta magnifice fecerunt*. Tertullianus de anima cap. 56. *Creditum eſt, inſepultos non ante ad inferos redigi, quam juſta perceperint*: & mox: *Ut anima corporis juſta ſuſtineat*. Hinc juſta facere, ferre, dare. Græci *ἔθιμα* dicunt, ut Latini ſolemnia mortis. Soſipater

Charisius instit. gramm. libro 1. justa ἴθιμα.

De œconomis] *L. jubemus* 14. Concilium Toletanum capite 43. *Eos quos œconomos Græci appellant hoc est qui vice Episcoporum res Ecclesiasticas tractant, &c.* Vide Cujacium ad Novel. 111. in fin. de magno œconomo, Codinum de offic. cap. 1.

Et dispensatoribus pauperum] *L. omnes* 33. §. 4. *infr. de Episc. & cler.* Isidorus Pelusiotes epistolarum libro 1. 269. ad Maronem Presbyt. *οἰκονόμος γὰρ εἴρηται παρὰ τὸ οἰκεῖα αὐτῶν νέμειν τοῖς πένησιν : οἰκεῖα δὲ αὐτῶν εἰκότως τὰ ἐκκλησιαστικά. Oeconomus enim ex eo dictus est, quod pauperibus, quæ eorum sunt distribuat. Propria autem eorum sunt bona Ecclesiæ.* D. Chrisostomus homilia 49. in Matth. *Καὶ γὰρ καὶ σὺ οἰκονόμος εἶ σαυτοῦ χρημάτων οὐχ ἧττον ἢ ὁ τὰ τῆς ἐκκλησίας οἰκονομῶν : ὥσπερ ἂν ἐκεῖνος οὐκ ἔχει ἐξουσίαν τὰ διδόμενα παρ' ἡμῶν εἰς πένητας ἁπλῶς, καὶ ὡς ἔτυχε σκορπίσαι, ἐπειδὴ εἰς πενήτων ἐδόθη διατροφὴν, οὕτως οὐδὲ σὺ τὰ σά: Etenim & tu dispensator es bonorum tuorum, perinde ac is qui res ecclesiasticas administrat. Sicut igitur ea quæ a nobis donantur ut erogentur pauperibus, simpliciter & quacunque ex causa, dissipando profundere is non potest, quoniam in alimenta pauperum donata sunt, ita nec tu ea quæ tua sunt.* S. Basilius apud Nicetam in Catena in Matth. cap. 5. vers. 42. *παρὰ τοῖς τὴν ἐπιμέλειαν τῶν πτωχῶν ἐμπιστευομένοις* : & paulo post ; *τῷ, τὰ τῶν πτωχῶν οἰκονομεῖν πεπιστευμένῳ : Quibus pauperum cura credita erat : Cui pauperum cura demandata est.* Hinc *οἰκονομεῖον*; Auctor incertus in vita Basilii Imp. locus in quo reponebantur res pauperibus erogandæ.

Et de arcariis] Theodorus Balsamo Nomocanonis tit. 9. cap. 1. *δεῖ τοὺς οἰκονόμους Κωνσταντινουπόλεως κατὰ μῆνα, ἢ τὸ μήκιστον ὑπὲρ δύο λογοποιεῖν πρὸς τοὺς ἀρκαρίους*, ex *l.* 25. §. *ultim.* quibus adsimiles *φροντισταὶ* de quibus in Synodica constitutione Alexii Patriarchæ libro 11. Sententiar. Synodal. in jure Orient.

De Chartulariis] De quibus in *d. l.* 25. & *Nov.* 120. *cap.* 5.

A sordidis, &c.] *L.* 5.

Superindictitiis] Superindictum est augmentum indictionis: Vide Cujac. ad tit. *C. de superind. libro* 10.

Et a lucrativor. descript.] *L. sancimus* 22. *h. tit.* vide Cujac. ad *leg. un. C. de impon. lucrat. descrip.*

Factæ *μονομερῶς*] ut hoc casu donationes valeant etiam sine acceptione, *l.* 15. *h. t.*

Intimatione] Intimare est apud magistratum publicare, & actis seu gestis allegare; sic enim legendum est in *l.* 31. *infr. de donat.* vide ad tit. de donation. Institut.

Si modo non excedant D. aur.] *l. illud* 19. *hoc titulo.*

Ut Ecclesiast. act. &c.] *L. ut inter* 23. *h. tit.* de hac præscriptione Innocentius III. in epistola ad Nicolaum Tusculanensem Episc. *Non enim videmus quo jure se valeant tueri, cum nec concessionem possint ostendere a sede Apostolica sibi factam, nec centenariam contra Romanam Ecclesiam præscriptionem probare.*

Etiam civitatibus dantur] *dd. ll.* 19. & 23.

In jus commune] *L. pen.* §. *ult. inf. de donation.*

Mutatum est in 40.] *Nov.* 111. *cap.* 1. & *Novell.* 131. *cap.* 6. Hincmarus Remensis Opusculo 44. cap. 32. *Anni xxx. secundum leges publicas, & juxta constitutionem Ecclesiasticam, ut demonstrat Gelasius PP. humanas adimunt quæstiones, & Justiniana lege ac decreto B. Gregorii ex eadem lege promulgato, negotia inter venerabiles Ecclesias, ac monasteria, locaque religiosa anni* 40. *determinant.*

Proprie capitationis] Theodorus Balsamo : *τῆς ἰδίας κεφαλιτίου*, *Novell.* 8. *l.* 1. *C. de annon. & trib.* Ecclesiæ igitur Thessalonicensi remittitur capitatio, *l. id ab unoquoque* 12. *d. tit. de annon. & trib.* Capitatio est census capitis, *ὁ φόρος τοῦ σώματος, φόρος κεφαλικός.* Glossæ : *tributum capitale, ἐπικεφάλαιον.* Tertullianus Apolog. cap. 13. *Hominum capita stipendio censa*, & ad

A Nationes lib. 1. v. Senecam de Benefic. 7. 8. Hero περὶ σταθμῶν: *ἐστὶ δὲ ὁ στατὴρ ὑμῖν γο: δύο δὲ δίδραγμα, ὃ καλεῖται ἐπικεφάλαιον, κατὰ δὲ ῥωμαϊκὴν διάλεκτον καπίτιον : κάπυτ γὰρ τὴν κεφαλὴν καλοῦσι.* Sic legebatur in manuscripto codice Peiresciano : *ἴσως* legend. *καπιτατίων*. Anastasius bibliothecarius in historia Ecclesiastica : *In tributum capitis Imperatoris.* Theophanes : *κεφαλιτίων αὐτοῦ τοῦ βασιλέως.* Interdum capitatio dicitur de prædio : v. Cujac. ad *l.* 6. *ff. de action. emp. & ad leg. ult. d. tit. de ann.*

Non etiam agrorum censu] Sanctus Ambrosius contra Auxentium : *Agri Ecclesiæ solvant tributum.*

Tributa possessionibus indicuntur] *L. sine herede* 32. §. *Lucius, ff. de admin. tut.* Demosthenes adversus Androtionem : *εἴτις ἔροιτο αὐτὸν, τὰς εἰσφορὰς πότερον τὰ κτήματα, ἢ τὰ σώματα ὀφείλει; τὰ κτήματα φήσειεν ἄν, εἴ-* B *περ ἀληθῆ λέγειν βούλοιτο : ἀπὸ γὰρ τούτων εἰσφέρομεν : Si quis eum roget, tributa corpora ne debeant, an prædia? prædia respondebit, si verum fateri volet : de his enim tributa pendimus.*

Vasa sacra] *κειμήλια* Theoph. in §. 8. *de rer. divis.*

Sive anathemata] Glossæ : *donum ἀνάθημα* : vide quæ diximus ad tit. de rer. divis. Institut.

Alienentur aut pign.] *L.* 23. *h. t.* Cyrillus Alexandrinus in epistola ad Domnum : *κειμήλια, καὶ κτήσεις ἀκινήτους ἀνεκποιήτους ταῖς ἐκκλησίαις φυλάττεσθαι χρή. Vasa sacra, & possessiones immobiles non alienatas servari Ecclesiis oportet.*

Jure *παροικικῷ*] *L.* 24. §. 1. *h. t.*

Quod vulgo dicitur libell.] Libellarius contractus est venditio, quæ fit scriptura interveniente certo pre- C tio, & hoc amplius certa pensione constituta in annos singulos, & hac plerumque lege, ut stato condictoque tempore contractus renovetur, rursus numerato pretio certo, vel arbitrario. Cujacius *libro* 1. *de Feudis tit.* 11.

Precariam] Precaria fit cum qui prædia sua Ecclesiæ cessit, deinde rogat, ut sibi quoad vixerit, uti eis & frui liceat. Vide Cujacium Observat. 4.

Nisi certa lege modoque] *d. l.* 14. §. 5. & *dicta l.* 17. §. 1.

Quod & hodie dat. est] *Authent. hoc jus porrectum, h. tit.*

Constit. Anastasii] *d. l.* 17. §. 2.

Archiepisc. Constantinop.] Quem totius Orientis Patriarcham vocat Avitus Viennensis epistola 111. D Idemque Romanum Antistitem, & Constantinopolitanum, velut geminos Apostolorum Principes appellat.

Uni tantum cedat Rom.] Idem Avitus in epistola 27. Symmachum Papam urbis universalis Ecclesiæ præsulem vocat. Theodoretus Cyrensis epist. 116. de sede Romana : *ἔχει γὰρ ὁ πανάγιος θρόνος ἐκεῖνος τῶν κατὰ τὴν οἰκουμένην ἐκκλησιῶν τὴν ἡγεμονίαν διὰ πολλά*, &c. *Habet enim sanctissima illa sedes Ecclesiarum, quæ in toto orbe sunt, principatum & apicem primatus a Solis ortu usque ad occasum*, ut est in epistola Pelagii 1. ad Sapaudum. Adde *Novellam* 131. *cap.* 11. Ratramnus Corbejensis Monachus contra Græcorum opposita lib. 3. cap. 2. *Nec enim convincere potestis majorem Constantinopolitanæ civitatis auctoritatem, quam civitatis Romanæ, quæ caput* E *est omnium Christi Ecclesiarum, quod majorum tam vestrorum, quam nostrorum testimonio comprobatur.* Fulgentius Ruspensis in libro de Incarnat. & gratia Jesu Christi cap. 11. Ecclesiam Romanam *Mundi cacumen* vocat: & quod dicitur in *l.* 24. *h. tit.* Constantinopolitanam Ecclesiam omnium aliarum esse caput, sic accipiendum est, ut Patriarcha Constantinopolitanus totius Orientis sit caput, ut ex Avito jam dictum est, *salvo tamen per omnia privilegio sanctæ & Apostolicæ primo in toto orbe terrarum Romanæ sedis* ut loquitur Hincmarus Remensis de divort. Loth. & Tetb. respons. ultima. Sic in *cap.* 2. *ext. de summ. Trinitat.* Romana Ecclesia dicitur mater & magistra omnium Ecclesiarum.

In-

Inferiores enim sunt Metrop.] Episcoporum gradus hic est: Episcopi, Metropolitæ, Patriarchæ, sive Archiepiscopi, *Nov. 6. cap. 3.*

TIT. III. *De Episcopis & Clericis, & orphanotrophiis, & brephotrophiis & ptochiis, & xenodochiis, & asceteriis, & monachis, & privilegiis eorum, & castrensi peculio, & de redimendis captivis, & de nuptiis clericorum vetitis seu permissis.*

SAne magis probarim de Episcopis & clericis, & orphanotrophis; & brephotrophis, & ptochotrophis, & xenodochis, & ascetriis. Nam de orphanotrophiis & aliis omnibus venerabilibus locis simul ac de ecclesiis & martyriis dictum est tit. superiore *l.* 11. 17. 19. 21. 22. 23. & de personis hic titulus est, ille de locis religioni & pietati dedicatis, quæ tamen duæ tractationes ita sunt adfines & conjunctæ, ut vix possit de personis tractare qui non tractet etiam de locis, & contra. De personis igitur potissimum hic titulus est, Episcopis scilicet & clericis, & orphanotrophis, &c. Episcopi sunt antistites qui clero & populo præsunt, veluti pastores, patres, & vicarii Christi, vel ut in *l.6.tit.sequ.* qui populum Christianæ religionis doctrinæ insinuatione moderantur, Optato Milevitano, apices & principes omnium; vetustioribus, Primicerii presbyterorum, sive nomen habeant Episcopi, sive Archiepiscopi, sive Metropolitani. Clerici sunt, ut invenio in hoc tit. ministri divini muneris, Catholicæ Ecclesiæ, Christianæ legis, orthodoxæ fidei, qui divino cultui ministeria religionis impendunt, *l. 2. C.Th.eodem tit.* Presbyteri scilicet, qui superiorem inter Clericos locum obtinent, *l. 8.* Nam & apostolorum vice sunt, ut legimus ἐν διατυπώσεσι eorundem, eisque non minus, quam Episcopis incumbit cura nuntiandi verbi Dei, σύμβουλοι τοῦ ἐπισκόπου, καὶ τῆς ἐκκλησίας στέφανος, & D. Paulo, κοπιῶντες ἐν λόγῳ καὶ διδασκαλίᾳ, Episcopis proximi, *l. 5. C.Th. de hæret.* Et qui hos sequuntur Diaconi utriusque sexus, & hypodiaconi, ministri sacræ mensæ & totius ornatus ecclesiastici, ut est in *l. ultim. tit. sequ.* lectores, cantores, exorcistæ, ostiarii. Sacerdotum nomen solet proprie tribui episcopis, sed communicatur etiam clericis, ut Græce ἱερέων, *l. 16. 19. 44. hoc tit. l. 8. infr. de hæret.* Imo Christianis omnibus. Eucherius: *Sacerdos*, inquit, *ab eo nomen accepit, quod sacrum præbere ducatum minoribus debeat, quo nomine utique censentur omnes, qui altitudine rectæ conversationis ac doctrinæ salutaris eminent, nec sibimetipsis tantummodo, sed pluribus prosunt.* Omnes sumus membra summi sacerdotis Domini Jesu Christi. Tertullianus: *Christus sacerdotes nos Deo & Patri fecit*, quod idem & de clericorum nomine scribunt. Orphanotrophi ita definiuntur *l.* 31. qui, parentibus atque substantiis destitutos minores sustentant & educant velut affectione paterna, aut quasi tutores pupillorum & curatores adolescentium; ac similiter brephotrophi dicuntur alumni infantium, & ptochotrophi pauperum & mendicorum. Xenodochi autem qui advenas, ægrotos, inopes, debiles, invalidos, necessarium victum sibi parare nequeuntes hospitio excipiunt, *l.* 45. 48. Ascetæ, vel ascetriæ sunt devotæ virgines, aut qui ita vitam instituerunt ut toti sacris sint dediti meditationibus: quod institutum philosophiam vocat Majorianus in *Nov. de sanctim. & vid.* Gregorius Nazianzenus sæpe, & in Hermiæ historia duobus aut tribus locis vulgo corrupte, μοναχικὴ πολιτεία pro μοναχικὴ φιλοσοφία, qui separantur a monachis, ut asceterium a monasterio, *l.* 53. monachi, inquam, i. qui quæve latebras captant & vastas solitudines, *l. quidam infr. de decur.* quorum præfecti archimandritæ dicuntur, quasi latebrarum præsules. Ac præter eas personas, quæ in hac rubrica enumerantur, fit sub ea mentio etiam νοσοκόμων & γεροντοκόμων, quibus curæ sunt valetudinarii & senes, & parabolanorum medicorum, qui fuere in Alexandria, & ejus qui dicitur ὁ ἐπὶ τῆς πτωχείας, quasi generalis mendicorum curator, diversus a ptochotropho, & œconomorum, de quibus etiam tit. superiore, & defensorum Ecclesiæ, & ἀρχόντων sive ἐξάρχων, qui sunt chorepiscopi, ut Zonaras ait, χωρεπίσκοποι οἱ νῦν λεγόμενοι ἔξαρχοι, ruris aut suburbii episcopi sub dispositione episcopi aut metropolitani: iidem qui & archidiaconi, vel archipresbyteri fere, ut Leo ait, & ut est in synodo Neocæsariana, ὡς συλλειτουργοὶ εἰς τύπον τῶν ο. Sigebertus, *archidiaconi, qui dicuntur chorepiscopi*, qualem in antiquis monumentis appellatum fuisse Lugdunensi supercilio & monti sacro, ut loquuntur, divorum Irenæi & Justi præfectum legi, qui hodie Abbas appellatur. Fit & mentio eorum, qui περιοδευταὶ dicuntur ἐκ τοῦ περιέρχεσθαι καὶ καταρτίζειν τοὺς πιστούς, ut Zonaras ait, visitatores, *c. non debere 80. Dist.* qui, & in locum episcoporum ad tempus remotorum substitui solent. Joannes in epist. ad episcopos Galliæ de Contumelioso episcopo: Ne ejus ecclesia destituta videatur, in ejus locum visitatorem dari decernimus, qui a se noverit omnia exhibenda, ut nihil de ordinibus clericorum, nihil de ecclesiastica facultate præsumat, sed ea, quæ ad sacrosancta mysteria pertinent, exequatur. Et ad clerum Ecclesiæ in qua fuit Contumeliosus episcopus, in ejus Ecclesia visitatorem dari nostra decrevit auctoritas, ut Ecclesia privata præsule summi nequeat Pontificis solatiis indigere, cui vos in omnibus parere decernimus ad ea tantummodo, quæ sacris sunt gerenda mysteriis. Fit quoque mentio aliorum, qui paramonarii dicuntur e genere eorum, qui res ecclesiasticas administrant, id est villici sive actores possessionum, quamvis alias sic videantur appellati satellites, adseculæ, buccellarii: certe Nicetæ παραμονὴ est πελεκυφόρος βάρβαρος. Additur in hoc tit. Et privilegiis eorum, episcoporum scilicet & clericorum, & ceterarum personarum, veluti, ut invitis episcopis testimonium non denuncietur, ut presbyteri citra injuriam quæstionis testimonium dicant, ut clerici, & monachi, & xenodochi, & ptochotrophi similesque personæ excusentur a sordidis & extraordinariis muneribus, a parangariis, a metatis, a lustrali auri collatione sive functione auraria, a tutelis & personalibus muneribus, ut injuriarum sit publicum crimen, si facta sit injuria Episcopo vel Clerico, ut sit popularis actio ex testamento, si quid relictum sit venerabilibus locis, condictio ex lege quæ inficiatione crescat in duplum, & ex cujus causa si indebitum solutum sit, non competat condictio indebiti, ut *§. ultim. instit. de obl. quæ qua. ex con. & l. 46. hoc titul.* ut irrita fiat substitutio precaria facta sub conditione si sine liberis heres institutus decesserit, herede transeunte in clerum, aut monasterium, ac similiter remittatur eidem conditio liberorum suscipiendorum. Et de castrensi peculio clericorum, quod etiam inter privilegia connumerari potest, de quo est *l. 34. & 50.* Et de redimendis captivis, deque relictis redemptioni captivorum *l. 28. 45. 49.* Item de nuptiis clericorum vetitis seu permissis, permissis scilicet cantoribus & lectoribus, vetitis ceteris, & permissis primis, vetitis secundis, ac rursus permissis ceteris si coitæ sint ante clericatum: vetitis post clericatum, & liberis post clericatum susceptis numero spuriorum, nefariorum, & incestorum adscriptis non naturalium, *l. 19. & 44.*

III. ENARRATIO.

ORphanotrophis] Nec aliter legitur in antiquis Ægidii Menagii & Juliani Brodæi.

Sunt antistites] Ut in *l. 7. h. tit.* sacræ legis antistites, Theodoro Balsamoni ibidem ἐπίσκοποι. Justin. in §. 5. Instit. de Attil. tut. *religiosissimo antistite*; Theop. ibi. εὐλαβεστάτῳ ἐπισκόπῳ: utitur Tertullian. in ea significatione in libro de fuga, & alibi. Hinc antistitium pro Episcopatu. Vvibertus Archidiaconus in vita Leonis

PP. *Qui postea ad antistitium Mediomatricæ urbis voto cleri & plebis magis quam suo assumptus.*

Qui clero] Suidas, & auctor Etymologici : κλῆρος, σύστημα τῶν διακόνων καὶ πρεσβυτέρων : clerus, *Collegium Diaconorum, & Presbyterorum*. Oecumenius in 1. epistolam catholicam D. Petri cap. 7. κλῆρον δὲ τὸ ἱερὸν σύστημα καλεῖ, ὥσπερ καὶ νῦν ἡμεῖς. *Clerum sacrorum collegium vocat, sicut & nos hoc tempore*. S. Basilius in epistola 4. γράμματα πρὸς ἡμᾶς ἀφίκετο τοῦ κλήρου : *Cleri litteræ ad nos venerunt.*

Et populo præsunt] Clerum a populo distinguit idem Basilius in epistola 192. ad Nicopolitanos presbyteros, in fine : πάντα τὸν κλῆρον, τόν τε κατὰ τὴν πόλιν, καὶ τὸν ἐπὶ τῆς παροικίας, μετὰ παντὸς τοῦ λαοῦ φοβουμένου τὸν κύριον, ἀσπαζόμεθα δι' ὑμῶν : *Clerum universum, cum qui in civitate, tum qui in parœcia est cum omni populo timente Dominum, per vos salutamus.*

Veluti Pastores] Glossæ : *Pastor*, ἐπίσκοπος.

Patres] Divus Augustinus in Psalm. XLIV. *Hodie enim Episcopi, qui sunt per totum mundum, unde nati sunt? Ipsa Ecclesia patres illos appellat, ipsa illos genuit, & ipsa illos constituit in sedibus patrum.* Petrus Anthiochenus in epist. qua rescribit Dominico Gradensi : ἀκούειν τοὺς ἐπισκόπους καὶ ἀρχιερεῖς, πατέρας ὁ πιστὸς οἱ δελόγος καλεῖν, Andreas Cretensis in Apostolum Titum : ταῦτά σοι παρ' ἡμῶν, ὦ πάτερ ὦ δέσποτα τῶν σῶν ἱκετῶν, καὶ διαδόχων μὲν, ἀναξίων δέ : ταῦτα ὁ μικρὸς ἐν ποιμέσιν ἐγώ, &c. *Hæc a nobis, o pater, o Domine, tuis clientulis, & supplicibus, atque successoribus tuis, quanquam indignis. Hæc exiguus ego inter pastores.* Vide sancti Gregorii Nazianzeni homiliam, cum Episcopus Sasimoensis ordinatus est, Divum Chrysostomum in oratione cum Presbyter est designatus.

Vicarii Christi] Sanctus Cyprianus in epistola LV. ad Cornelium : *Nec unus in Ecclesia ad tempus sacerdos, & ad tempus judex vice Christi cogitatur.* Eusebius PP. in epistola ad Episcopos, & diaconos Thusciæ, & Campaniæ : *Caput enim Ecclesiæ Christus est, Christi autem vicarii sacerdotes sunt,* Vicarii Dei. Theophylactus in epistolam ad Titum capite 1. τὸν τόπον ἐπέχει τοῦ Θεοῦ. *vicem & locum Dei sustinet.* S. Ignatius in epistola ad Magnes. προκαθημένου τοῦ ἐπισκόπου εἰς τόπον θεοῦ. *Episcopo præsidente Dei loco,* ut prophetæ dicti vicarii Dei. Tertull. advers. Marcion. IV. 35.

Vicarii Christi] Innocentius III. hoc tribuit summo Pontifici in *cap. 2. ext. de translat. episc. Auctoritate Romani Pontificis, quem constat esse Vicarium Jesu Christi.* Alii dicunt, sacerdotem B. Petri Apostoli vicarium esse. Ennod. in Apologetico.

Optato Milevitano] Libro 1. de schism. Donatistarum : Anastasius bibliothecarius in epistola ad Martinum Narniensis Ecclesiæ præsulem : *Quia cum Episcopatus apice, &c.* Ennodius in orat. in Natal. Laurentii Episc. Mediolanens. *Ad Pontificalem apicem gravitas, pudor, pudicitia, venustas adduxit.*

Primicerii presbyterorum] Nescio an huc referri possit quod scribit Auctor Quæstionum in utrumque testamentum, quæ D. Augustino tribuuntur, quæstione CI. *Quid enim,* inquit, *est Episcopus, nisi primus presbyter, hoc est, summus sacerdos? Denique non aliter quam compresbyteros hic vocat, & consacerdotes suos; Nunquid & ministros condiaconos suos dicet Episcopus? Non utique, quia multo inferiores sunt. Et turpe est judicem dicere primicerium.* Qua forma idem D. Stephanum *primicerium martyrum vocat* in sermone XXI. (& post eum Juo Carnot. in serm. 9. de reb. eccles.) & Baldricus D. Petrum *primicerium Apostolorum.* *Cujac.* XI. *C. t. 7.*

Clerici sunt] *Omnes qui in Ecclesiastici ministerii gradibus ordinati sunt, Clerici generaliter nominantur,* Crodegangus Metensis Episcopus in regula Canonicorum cap. LXIII. in hoc autem titulo sep.

Qui superiorem inter clericos] Separantur ab Episcopis, ut apud sanctum Basilium in epistola LXXV. ad

A Neocæsarienses : ἀλλ' εἰσὶν ἐπίσκοποι κληθῶσιν εἰς ἀκρόασιν : ἐστὶ κλῆρος κατὰ πᾶσαν τοῦ Θεοῦ παροικίαν, συναχθήτωσαν οἱ δοκιμώτατοι &c. *At qui sunt Episcopi vocentur illi, ut audiant quæ objiciuntur : est clerus in unaquaque Dei parœcia : congregentur probatiores.*

Ministri divini muneris, &c.] *L. si quis* 10. *l. quisquis* 27. *& l. omnes* 33. *hoc tit.*

Ἐν διαταγαῖς] Libro II. capite XXVI. & XXVIII.

Apostolorum vice] Ignatius in epistola ad Magneisianos : τῶν πρεσβυτέρων εἰς τόπον συνεδρίου τῶν ἀποστόλων : *Presbyterorum loco concessus Apostolici.* S. Hieronymus de sept. ordinib. eccl. *In presbyteris Apostolos, qui & ipsi sunt, recognoscas.* Alii dicunt Episcopos esse vice Apostolorum, Presbyteros vice LXX. discipulorum. Carolus II. Imp. in epistola ad Joannem VIII.
B Papam, apud Hincmarum Remensem opusculo XLVII. *Episcoporum, qui locum in Ecclesia tenent Apostolorum, & Presbyterorum, qui subrogantur loco* LXX. *discipulorum,* &c. Juo Carnot. de reb. eccl. serm. 2. *Presbyteri quippe successores, & vicarii sunt* LXX. *discipulorum. Episcopi vero successores sunt Apostolorum.*

Eorundem] An sit liber γνήσιος quæri nemo nescit: satis tamen antiquus est, & nonnulla eis intermixta.

Cura nuntiandi verbi Dei] Verbum Dei soli olim Episcopi in Ecclesia prædicabant. Procedente tempore, presbyteris id permissum. Vide notas Jacobi Sirmondi ad sermonem D. Augustini de versu Ps. L. *Cor mundum crea in me Deus*, Supplementi Operum, D. August. Tomo 1.

C Σύμβουλοι τοῦ ἐπισκόπου &c.] d. cap. XXVIII. Sanctus Ignatius in epistola ad Trallianos : σύμβουλοι καὶ συνεδρευταὶ ἐπισκόπου : Consiliarii, & adsessores Episcopi : σύμπονοι δοθέντες τῷ ἐπισκόπῳ : Zonaras in canonem LVIII. Apostolorum, adjutores Episcoporum, Juo Carnot. loco citato.

Et D. Paulo] 1. ad Timoth. V. 17.

Episcopis proximi] D. Hieronymus XV. in Hieremiam cap. 22. *Intelligant Episcopi, sociique eorum presbyteri atque diaconi, & omnis ordo ecclesiasticus, &c.* Episcopi sunt sacerdotes summi. D. Hieronymus adversus Luciferianos cap. IV. *Ecclesiæ salus in summi sacerdotis dignitate pendet.* D. Augustinus in d. quæstione CI. Tertullianus de baptismo capite XVII. *Summus sacerdos, qui est Episcopus.* Primi sacerdotes. S. Ambrosius, sive
D Hilarius in epistolam ad Ephesios capite VI. & in 1. ad Timoth. cap 3. *Episcopus est, qui inter presbyteros primus est.* Episcopi, inquam, sunt primi ordinis sacerdotes, presbyteri secundi. D. Hieronymus in Hieremiam libro 3. capite 13. *Sacerdotes quoque ipsi secundus in ecclesiastico honore gradus* : ὁμοίως γὰρ καὶ αὐτοὶ ἱερεῖς τέ εἰσι, καὶ διδασκαλίαν εἰσὶ πεπιστευμένοι : *nam & ipsi similiter sunt sacerdotes, & docendi munus sibi congreditum habent,* Oecumeni. in 1. ad Tim. cap. 3. v. 8. Facundus Hermianensis lib. XII. capite 3. *Quia sacrificare præsumpsit, quod licitum est singulo cuique, etiam secundi ordinis sacerdoti.* Leo 1. in serm. x. de laude Charitatis : *Non enim summos tantum antistites, aut secundi ordinis sacerdotes, &c.* Hincmarus Remensis Opusc. XV. capite IV. *Hos* LXXII. *figuram presbyterorum, id est, secundi ordinis sacerdotum*
E *gessisse sciendum est* : & Opusculo XLVIII. cap. XX. *De presbyteris, videlicet secundi ordinis viris non dimittenda sunt.* Secundi sacerdotes, in constitutione Theodos. & Valentiniani, Appendicis Codicis Theodos. num. XX.

Diaconi utriusque sexus] De officio Diaconi Joannes Cinnamus historiar. lib. 4. ἦν τις λευίτης, οὓς διακόνους καλοῦμεν, ὄνομα τούτῳ Βασίλειος ὃς ἀναπτύσσειν τοῖς πολλοῖς τὰς θείας ἐν ταῖς ὁπουδήποτε τελεταῖς πεπιστευμένος φωνάς. *Erat quidam levitarum quos nos diaconos vocamus, nomine Basilius. Hic ad explicandum in omnibus ubicumque cœtibus verbum divinum constitutus, &c.* In diaconissa ætas LX. annorum exigitur, *l. 9. hoc tit.* in qua legendum, *sexaginta annis.* Theophanes : Θεοδόσιος

τιος ὁ βασιλεὺς νόμον ἔγραψε, γυναῖκα εἰς διακονίασσαν μὴ προβαίνειν, εἰ μὴ ὑπερβῇ τὰ ξ. ἔτη κατὰ τὸν ἀπόστολον: id est, interprete Anastasio Bibliothecario in historia Ecclesiastica: *Theodosius legem scripsit, mulierem in diaconissam non promovendam, nisi sexaginta transcenderit annos secundum Apostolum* in prima ad Timoth. Ex *Novell.* CXXIII. *cap.* 13. exigitur ætas annorum 40. ut Concilii Chalcedon. can. 15.

Ministri sacræ mensæ] Diaconum ministrare Episcopo, & presbyteris, hoc est diaconatum exercere; aut si Græca malis: διάκονον ἐξυπηρετεῖσθαι τῷ Ἐπισκόπῳ, καὶ τοῖς πρεσβυτέροις, τοῦτ' ἔστι διακονεῖν. Diaconi ministri sacerdotum, S. Ambrosius in 1. ad Timot. c. 3. Auctor constitutionum Apostol. lib. 3. cap. ultimo. S. Augustinus in sermone 37. de diversis: *Diaconi gerebat officium, ibi sacrum Christi sanguinem ministravit*, S. Cyprianus de lapsis: *ubi vero solemnibus adimpletis calicem Diaconus offerre præsentibus cœpit*.

Exorcistæ] De exorcistis Julius Firmicus Mathes. lib. 3. cap. 5. *Erunt omnibus dæmonibus terribiles, quorum adventum pravi dæmonum spiritus fugiant, & qui sic laborantes homines non vi verborum, sed sola sui ostensione liberent: & quamvis sit violentus dæmon, qui corpus hominum, animumque quatiat, sive ille aereus sit; sive terrenus, aut infernus, istius hominis jussione fugiet, quia præceptis ejus cum quadam veneratione tenebitur. Hi sunt qui a vulgo exorcistæ dicuntur*, & cap. 9. *Faciet exorcistas, & qui laborantes dæmonum incursione homines aptis remediis liberent: unde ex his artibus maxima illis substantia conferatur.* Hi sunt, qui, ut ait Ulpianus, vulgari verbo impostorum, exorcizare dicuntur, *l.* 1. *de extraordin. cognit.* Quid si Christianos Ulpianus intelligat, qui exorcismis dæmones fugant, depellunt, traducunt? Infensissimum enim Christianis Ulpianum fuisse constat ex Lactantio lib. 5. Instit. cap. XI. Exorcistæ igitur in *l.* 6. *h. tit.* sunt qui adjuratione dæmonas effugant, de quibus Paulinus Nolanus in Natali 4. Felicis.

---- primis lector servivit in annis.
Inde gradum cœpit, cui munus voce fideli
Adjuvare malos, & sacris pellere verbis.

Origenes homilia 24. in Jos. *Si inimica virtus dæmonis obsideat alicujus corpus, adhibeantur autem multæ exorcistarum invocationes, &c.* Adde Cyrillum Hierosolymitanum in præfatione Catechis. De his omnibus vide Cujac. ad Nov. 3.

Sacerdotum nomen sol. pr. tr. Episcop.] In *l.* 3. *h. t. omnes sacerdotes*: in collectione Theodori Balsamonis, ἐπίσκοποι. Venantius Fortunatus libro 9. epigramm. 9. *Jura sacerdotum* (hoc est Episcoporum) *sacro moderamine servans*. Sanctus Cyprianus in epistola 33. *Preces nostras vestris precibus adjuvate, ut Domini misericordia favens nobis, cito plebi suæ, & sacerdotem reddat incolumem; & martyrem cum sacerdote lectorem*. D. Hieronymus 1. adversus Rufinum: *Neque ambimus sacerdotium, qui latemus in cellulis*. Ennodius de vita Epiphanii Ticinensis Episcopi: *Interea propositum sibi callem vitæ cursu præpeti sacerdos venerabilis incendebat*: & apud Cyprianum epistola 65. ad Rogat. Sacerdotalis locus, & sacerdotalis potestas, pro Episcopali.

Imo Christianis omnibus] D. Augustinus quæstionum Evangelicarum libro 2. Q. 40. *Sacerdotium Judæorum nemo fere fidelium dubitat figuram fuisse futuri sacerdotii regalis, quod est in Ecclesia, quo consecrantur omnes pertinentes ad corpus Christi, summi & vere principis sacerdotum: nam nunc & omnes unguntur, quod tunc Regibus tantum, & sacerdotibus fiebat*. S. Ambrosius in Lucam cap. 6. *omnes filii Ecclesiæ sacerdotes sunt: ungimur enim in sacerdotium sanctum, offerentes nosmetipsos Deo hostias spirituales*. Agobardus de privilegio & jure sacerdotis. *Præmittendum sane videtur brevissime, quod omnes fideles vere membra summi sacerdotis, Dei videlicet, ac Domini nostri Jesu Christi mediatoris Dei, & hominum facti sunt ab eo, Patris*

A *regnum & sacerdotes, & sunt sub capite summo unus sacerdos*. Petrus Damian. epistolarum lib. 8. 1. *Constat ergo quemlibet Christianum esse per gratiam Christi sacerdotem*: vide quæ diximus ad *tit. Decretal. de vita & hon. cler.*

Tertullianus] Vide de exhortationibus castitatis c. 7.

Quod idem & de cler. nom.] Ut 1. Cath. D. Petri c. 7. ult. ver. 3. vide Cujac. ad *Novel.* 3.

Orphanotrophi] τῶν ὀρφανῶν οἱ τροφεῖς Andreas Cæsariensis in magno Canone: διάκονος καὶ ὀρφανοτρόφος καθίσταται. *Diaconus & pupillorum curator constituitur*, Codinus de Offic. Constant. cap. 5. 76. in edit. Reg. ὀρφανοτρόφος ἦν μὲν φροντίζων καὶ ἐπιμελούμενος πάλαι τῶν ὀρφανῶν: *orphanotrophus olim curam habebat pupillorum*, Auctor anonymus in Romano Imp. μοναχὸν αὐτὸν ἀποκείρας B ἅμα Θεοφάνῃ Τειχιώτῃ καὶ Παύλῳ ὀρφανοτρόφῳ ἀνθρώποις αὐτοῦ. Hinc ὀρφανοτροφεῖον, Balsamon ad can. 7. Synodi Chalcedon.

Brephotrophi alumni infantium] Caper de verbis dubiis: *Alumnus dicitur ab alendo, & qui nutrit, & qui nutritur*.

Ptochotrophi.] Chronic. Alexandrinum, πτωχοτρόφος φρὺξ λιμένος: *Ptochotrophus custos portus*. Anastasius in historia Ecclesiastica. *Duphemius Presbyter & ptochotrophus Neapoleos*: πτωχοτρόφος Νεαπόλεως, Theophanes. Hinc πτωχοτροφεῖον, & πτωχεῖον. Theophanes: πολλὰ ἐχαρίσατο ταῖς ἐκκλησίαις, καὶ πτωχείοις. Amphilochius in vita S. Basilii: τοῖς ἁγίοις οἴκοις, καὶ τὰ πτωχεῖα: *ædes sacras & hospitia pauperum*. Iidem πενητοτρόφοι & πενητοτροφεῖα, apud Constantinum Manas- C sem.

Xenodochi] Nicephorus in Chronico. Μηνᾶς πρεσβύτερος καὶ ξενοδόχος τῶν Σαμψῶ: *Menas presbyter & Sampsonis præfectus hospitio*. D. Augustinus in Joannem tract. 97. *Xenodochia & monasteria postea sunt appellata novis nominibus, res tamen ipsæ & ante nomina sua erant, & religionis veritate firmantur*. Hinc ξενοδοχεῖα, id est, οἱ πρὸς κοινὴν ὑποδοχὴν τῶν ξένων κατεσκευασμένοι οἶκοι. Joannes Cantacuzenus historiæ libro 4. cap. 30. in fine. Theophanes in Chronographia: τοῖς μὲν ἁγίων οἴκων παροίκοις, τοῖς τε ὀρφανοτροφείοις, καὶ τῶν ξενώνων, καὶ γηροκομείων τε καὶ ἐκκλησιῶν, καὶ μοναστηρίων βασιλικῶν τὰ καπνικὰ ἀπαιτεῖσθαι ἀπὸ τοῦ πρώτου ἔτους τῆς αὐτοῦ τυραννίδος: *Adeo devotarum ædium, orphanorum dico, peregrinorum enim receptaculis, ecclesiis & monasteriis Im-* D *peratorum liberalitate positis fumaria tributa, a primo tyrannidis suæ colligi*, &c. De his Sanctus Basilius in epistola 371. ad Hesiam: τινὰ δὲ ἀδικοῦμεν, καταγώγια τοῖς ξένοις οἰκοδομοῦντες τοῖς κατὰ πάροδον ἐπιφοιτῶσι; *Quid peccamus diversoria peregrinis extruentes, qui huc forte advenerint?* Ea Julianus extrui jubet, ut ibi inopes sine discrimine excipiantur, in epistola 49. ad Arsacium. De quo Theophanes in Chronographia: τὰς δὲ χριστιανῶν ἀποικίας ὁ ἄχρηστος καὶ παραβάτης μιμούμενος ξένοις τε καὶ πτωχοῖς τὰ πρὸς τὴν χρείαν χορηγεῖσθαι ἐκέλευσεν, ἀπατῶν τοὺς ἀπλουστέρους: *Christianam & beneficentiam imitatus ille nefarius & prævaricator, peregrinis & egenis res necessarias edixit suppeditari*. Xenodochia sunt domus Dei in *cap. dilectis* 55. *ext. de appellat. l'Hostel-Dieu*.

E Qui advenas, ægrotos, inop. debil.] Sanctus Epiphanius hæresi 75. τοιαῦτα γάρ τινα κατασκευάζουσι κατὰ φιλοξενίαν, καὶ τοῖς λελωβημένοις, καὶ ἀδυνάτοις ἐκεῖσε ποιοῦντες καταμένειν, ἐπιχορηγοῦσι κατὰ δύναμιν οἱ τῶν ἐκκλησιῶν προεστῶτες.

Debiles] Debiles ex morbo, quo levati sunt, ut in *l. dabimusque* 19. §. 1. *ff. de rebus auct. jud. possid.*

Ascetæ vel ascetriæ] Glossarium MS. ἀσκητὴς ὁ ἐν τῷ κατὰ διανόησιν κόσμῳ εὐσεβῶς καὶ δικαίως ἀναστρεφόμενος. Cyrillus Hierosolymitanus Catech. 10. Ἄννα προφῆτις, ἐγκρατὴς, εὐλαβεστάτη καὶ ἀσκήτρια μαρτυρεῖ περὶ αὐτοῦ: *Anna prophetissa continens, religiosissima, & sanctimonialis testatur de ipso*. Theodoretus serm. 10. Græcar. affect. ἀρετῶν τὰς κορυφὰς τοῦ ἡμετέρου μύσοις ἀπηλλαγμένας, καὶ τοὺς

ἀσκητ...

ἀσκητῶν καταγωγαῖς κοσμουμένας; *Num videtis excelsos montium vertices dæmonum vestrorum abominatione depulsa, monachorum cœnobiis exornatos?* Hinc ἀσκητήριον, asceterium. Vide Gloss. ad Cedrenum.

Devotæ virgines] Vide Josephum Scaligerum Ausonianarum lection. libro 1. capite 8. Virgines cultui divino sacratæ; ut Amm. Marcellin. libro 18. in fine.

Hermiæ hist.] Histor. Eccl. v. 12.

Μοναχικὴ πολιτ.] Nihil mutandum puto. D. Gregorius Nyssenus de peregrinatione Hierosolymitana; Ἐγὼ τοῖς ἅπαξ ἀνατεθεικόσιν ἑαυτοὺς τῇ ὑψηλῇ πολιτείᾳ, καλῶς ἔχειν φημὶ πρὸς τὰς εὐαγγελίου διὰ παντὸς ἀποβλέπειν φωνάς: *Equidem eos qui semel sanctiori vivendi rationi, se dediderunt, recte agere existimo, si perpetuo ad Evangelii voces respiciant.* Vide ejusdem epistolam ad Eustath. Ambros. & Basil. Isidorus Pelusiotes libro 1. epistolar. 101. καλῶς πρὸς ὑψηλὴν πολιτείαν ἐξέστης. Cedrenus: παιδευθεὶς τῆς μοναχικῆς πολιτείας, Joannes Scylitzes: τὴν μοναχικὴν πολιτείαν ἀσπάσασθαι. Joannes Cantacuzenus hist. libro 1. cap. 14. τῆς μοναδικῆς πολιτείας εἰς ἄκρον καὶ ἡλικίας: *Qui ad culmen virtutis ascenderat, & omnes vitæ monasticæ numeros indeptus erat:* πολιτεία quidem generaliter accipitur pro sanctiore vivendi ratione, quæ πολιτεία ὀρθή, Clementi Alexandrino Strom. III. Monachi tamen maxime videri possunt πολιτεύεσθαι θεῷ. Quanquam monachi dicuntur etiam philosophicam vitam agere. Nov. 5. cap. 3. Dionysius apud Suidam in μοναχός: ἐκεῖσε δὴ φροντιστήριον ἦν ἀνδρῶν φιλοσόφων τὸν βίον: μοναχοὶ δὲ οὗτοι κατονομάζονται. Sanctus Basilius in constitutionibus monast. cap. 5. εἰ δέ τι δέοι διὰ τὴν ἀναγκαίαν χρείαν, καὶ ὑπαίθριον ἔργον ἐπιτελεῖν, οὐδὲ οὕτω τὴν φιλοσοφίαν κωλύσει. Luitprandus historiæ 5. cap. 9. *Ad vicinam insulam, in qua cœnobitarum multitudo philosophabatur, tonso ei, ut moris est, capite ad philosophandum transmittunt:* & capite 10. *Ad vicinam insulam, in quam patrem suum ablegarant, philosophatum mittunt.* Guillelmus monachus in vita Sugerii Abbatis S. Dionysii lib. 2. cap. ult. *Abbas Cluniacensis cum ad cellulam respexisset brevissimam, quam sibi ad manendum vir summe philosophus extruxerat &c.* Adde D. Chrysost. de differ. Regis, & mon. D. Gregor. Nazianz. in orat. 9. & 21. Vide, quæ dixi ad tit. de justit. & ju. Instit. lib. 1.

Archimandritæ dicuntur] Avitus Viennensis in epistola 11. *Eutyches ergo perniciei, cujus mentio est, funestus incentor, Constantinopolitanæ Ecclesiæ minister, sed copiosæ monachorum multitudinis præpositus fuit: cujus officii personas Episcopi Orientales Archimandritas appellant.*

Νοσοκόμον] In *l.* 42. Adde Sancti Basilii dict. epistolam 371. D. Hieronymus in Epitaphio Fabiolæ: *In pecuniam congregatam usibus pauperum præparavit: & prima omnium νοσοκομεῖον instituit, in quo ægrotantes colligeret de plateis, & consumpta languoribus atque inedia miserorum membra foveret.* Hinc νοσοκομεῖον, Dorotheus doctrina 4. Nicetas Choniat. in Isaacio, Angelo: μετέβαλε δὲ εἰς νοσοκομεῖον, καὶ τοὺς βασιλικοὺς δόμους. *Regias ædes in Nosocomium mutavit.* Joannes Cinnamus historiar. libro 4. ἃ καὶ ἔξεστι τῷ γε βουλομένῳ ἐκ τῶν κοινῶν ἀναλέγεσθαι νοσοκομείων, ἃ ξενῶνας καλεῖσθαι ἔθος ἐστίν: *& qui voluerit, ea legere poterit in Nosocomiis, quæ vulgo xenonas vocant.* De Xenone vide Glossarium ad Nicetam. Adde Theodoretum histor. Eccles. lib. 5. cap. 18.

Γεροντοκόμον] In *l.* 46. §. 1. Hinc γηροκομεῖον. Balsamon ad Canon. 8. Synodi Calcedon. & γηροτροφεῖον Nicephorus Gregoras histor. 2.

Parabolanorum] *L.* 18. Parabolani sic dicti, quasi temerarii, quod qui ægrotis adsunt, in periculis sæpe non parvis versentur, frequenti ægrotorum contactu. Eadem nimirum forma rationeque, qua bestiarii Julio Firmico parabolarii sunt, & Socrati παράβολοι 7. histor. Eccles. qui paraboli auctori historiæ Tripertitæ,

A lib. 11. cap. 15. Cujac. ad *Nov.* 111. Eustathius ad Od. primam, ὁ παράβολος ἄνθρωπος, ὁ κινδύνοις ἑαυτὸν παραβάλλων, ὅ ἐστι παρατεθείς: *Parabolus, qui seipsum periculis exponit.* Concilium Chalcedonense actione 1. εἰσέτρεχον γὰρ εἰς τὴν ἐκκλησίαν στρατιῶται μετὰ ὅπλων καὶ εἰσῄεσαν, οἱ μονάζοντες μετὰ Βαρσουμᾶ, καὶ οἱ παραβαλανεῖς, καὶ πλῆθος ἄλλο πολύ. Vetus interpres: *Irruebant enim in Ecclesiam milites cum armis: instabant monachi, qui cum Barsuma, & parabolani, & multitudo alia grandis.* Videamus an legendum sit, παραβολάνοι, & *parabolani*. Sed fortasse ego heic, παράβολος. Itaque nihil temere adfirmo. De parabolanis vide Josephi Scaligeri epistolam 60. ad Isaacum Casaubonum.

Οἱ ἐπὶ τῆς πτωχείας] In *l.* 42. §. 9. *hoc tit.*

Et œconom.] Vide sup. tit. prox.

B Defensorum Ecclesiæ] ἐκκλησιεκδίκων, d. §. 9. vel simpliciter, ἐκδίκων apud Theophanem, & alios, de quibus in Glossario ad Cedr.

Ἀρχόντων, sive ἐξ] *d. l.* 40. §. 10.

Qui sunt χωρεπίσκοποι, ut Zonaras ait] In Can. IX. Synodi Antioch. & Scholiastes Harmenopuli tit. 9. Epitomes Cann. Sed reprehenduntur a viris doctis. De Exarchi dignitate Joannes Cameniata in narratione de excidio Thessalonicensi cap. 30. Ἐπίσκοπος μὲν, inquit, οὐκ ἔστιν οὗτος, κατ' οὐδὲν δὲ διαφέροντα βαθμὸν ἐκείνοις (ἐπισκόποις) κεκλήρωται: ἔξαρχον γὰρ αὐτὸν ἴσμεν τῆς Ἑλλάδος ἁπάσης, οὐδὲν τῆς τιμῆς ἐκείνων καθυστερίζοντα; *Episcopus quidem hic non est, haud tamen disparem gradum sortitus est: Scimus enim eum totius Elladis exarchum esse, dignitate Episcopis nihilo inferiorem,* Vide Codin. de

C offic. Constantinop. cap. 1. & Notas num. 53.

Ruris aut suburbii] Dionysius Exiguus in interpretatione d. can. x. Synod. Antioch. *Qui in vicis, vel possessionibus Chorepiscopi nominantur,* & in interpretatione can. 3. Synod. Ancyranæ: *Presbyteri ruris offerre non possunt in templo civitatis, præsente Episcopo, vel presbyteris urbis.* Episcopi Villani, in epistola Damasi PP. quam subdititiam esse merito quidam existimant; Capitul. Caroli M. lib. 7. capite 187, aut Vicani. Hincmarus Remensis Opusculo 33. cap. 16. in fine: *Vicanus fieri consensiens Episcopus, qui Græce vocatur Chorepiscopus.* Et Opusculo 35. *Pene Vicarium Episcopum, quem Græci Chorepiscopum vocant.* Hunc locum profert Flodoardus libro 3. histor. Remensis. Et Chorepiscopi igitur Vicarii Episcoporum. Fulgentius Ferrandus

D in Breviatione Can. cap. 79. *Chorepiscopi*, id est, *Vicarii Episcoporum*. Idem legitur in Capitulari Aquisgranensi capite 9.

Archipresbyteri fere, ut Leo ait] Vide Leonis 1. epistolam 88.

In Synodo Neocæsar.] Canone 13.

Ὡς συλλειτουργοὶ] Qui ad exemplum & formam septuaginta discipulorum esse noscuntur. Leo 1. epistola 88. Vide epist. 127. D. Hieronymi ad Fabiolam de 42. mansionibus 6.

Sigebertus] In Chronico. Sigebertum exscripsit Robertus Monachus cœnobii sancti Mariani apud Altissiodorum Ordinis Præmonstratensis, auctor Chronici Altissiodorensis: *Damasus*, inquit, *Papa decrevit, ne quid contra Episcopos præsumant Archidiaconi, qui dicuntur*

E *etiam Chorepiscopi, id est, regionum vel villarum Episcopi.* Sigebertum tamen deceptum tradunt eruditissimi viri, quod Archidiaconos, id est, πρώτοις τῶν διακόνων, cum Chorepiscopis confundat.

Qui περιοδευταὶ dicuntur] Nicephorus Callistus libro 9. cap. 45. αἰτίαν περιοδευτὴν πολλῶν φόνων γενόμενον ἄρτι ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας οὐ διέστησε: *quod Periodeutem quendam, qui multis necis causam præstiterat, Ecclesia non ejecisset:* Teodorus Balsamon ad Canon. 57. Synodi Laodicenæ: περιοδευταὶ δέ εἰσιν οἱ σήμερον προβαλλόμενοι παρὰ τῶν ἐπισκόπων ἔξαρχοι· οὗτοι γὰρ περιοδεύουσι καὶ ἐπιτηροῦσι τὰ ψυχικὰ σφάλματα, καὶ καταρτίζουσι τοὺς πιστούς: *Periodeutæ sunt, qui hodie ab Episcopis promoventur exarchi: hi enim circumcursant, & delicta animæ observant, & fideles*

deles instruunt. Codinus de offic. au. Constant. c. 1. edit. Reg. ὁ περιοδευτὴς, περιπατῶν καὶ παιδεύομενος τοὺς θέλοντας βαπτισθῆναι τῇ ὀρθοδόξῳ πίστει. *Circitor, qui circumambulat, & in orthodoxa fide baptizari cupientes instruit:* Claudius Salmasius falsus est cum de primatu Papæ capite 1. scribit, Just. in *l.* 42. §. 9. Chorepiscopum interpretari periodeutem vel visitatorem. Imo manifeste distinguit: μήτε ἐπίσκοπον, inquit, μήτε χωρεπίσκοπον, μήτε περιοδευτὴν: *neque Episcopum, neque Chorepiscopum, neque periodeutem*, & in fine *d.* §. ἢ χωρεπίσκοπος, ἢ περιοδευτὴς: *aut Chorepiscopus, aut periodeutes*. Sic etiam Gennadius in Encyclio (eum profert Meursius in Glossario Græcobarbaro) ἢ χωρεπίσκοπον ἢ περιοδευτὴν, ἢ πρεσβύτερον &c. Videamus etiam an falsus sit in ejusdem libri cap. 11. cum ait periodeutas non sic appellari, quod de loco in locum transirent, & omnem regionem perambularent; sed unius vici præpositos, cui & erant affixi, aut minus quam Episcopus urbi cui præsidebat, ita appellatos esse. Cujacius vero existimat, Chorepiscopum datum certo vico, vel pago ab Episcopo urbis, sub qua vicus est. περιοδευτὴν autem certo loco deputatum non esse, sed hac illac circumire, & ubique implere absentis Episcopi vicem. Zonaras ad d. can. 57. Synodi Laodicenæ: περιοδευταὶ δὲ λέγονται, διὰ τὸ περιέρχεσθαι καὶ καταρτίζειν τοὺς πιστοὺς, μὴ ἔχοντες καθέδραν οἰκείαν: *Periodeutæ dicuntur, quia circumdant, & perambulant, instruuntque fideles, non habentes propriam cathedram*. Et ita vetus auctor in libro de hæresibus num. 22. *Hos*, inquit, *Origenes ita perfecte superavit, ut eorum causa periodeutes fieret, ac per singulas quasque urbes per Orientem eundo prædicaret*. Certe si quis dixerit, periodeutas videri vico alicui adfixos fuisse: Theodoretus religiosæ historiæ capite 26. πείθει τὸν θαυμάσιον Βάσσον, ὃς τηνικαῦτα πολλὰς περιώδευσε κώμας τοῖς κατὰ κώμην ἱερεῦσιν ἐπιστατῶν, &c. & paulo post: ὑπεραγασθεὶς τοίνυν ὁ μέγας ἐκεῖνος Βάσσος, τὴν οἰκείαν ἀγέλην κατέλαβε, τὸ μέγα τοῦτο διηγούμενος θαῦμα· πλείοσι γὰρ ἢ διακοσίοις διασώταις ἐχρῆτο, &c. *Suadet itaque admirando Basso, qui tunc multos vicos circumibat vicanis præpositus sacerdotibus*, &c. *Obstupefactus magnus Bassus ad gregem suum rediit, magnum hoc narrans miraculum: Thiasotas enim sive sodales habebat supra ducentos*. Si quis, inquam, ex hoc Theodoreti loco dicat, periodeutas videri alicui vico adfixos fuisse, dicam ego ex eod. loco, non ita vico, pagove addictos fuisse, quin ceteras vicanas Ecclesias visitarent.

Ut Zonaras] d. can. 56.

Visitatores] Sic Dionysius Exiguus περιοδευτὰς interpretatur in d. can. 56. Alii circitores, lustratores: Glossæ: περιοδευτὴς, *circitor; lustrator*.

Ad tempus remot.] Vel defunctorum: vide *can. obitum 16. cap. catinensis 17. & cap. ult. dist.* 61. & Gregorii 1. epist. 79. lib. 1. & 29. lib. 2.

Qui paramonarii dicuntur] In *l.* 46. §. 3. *h. t.* Anastasius biblioth. in hist. Eccles. *Mansionarium sancti Joannis*. Theophanes dixerat, παραμονάριον τοῦ ἁγίου Ἰωάννου. Sic etiam vertit Dionysius Exiguus, in *can. 2. Concilii Chalced.* Sed & mansionarius dicebatur is, cujus erat postremo in templo permanere, oleumque lampadibus infundere, ac lampades extinguere, ut ait Vossius lib. 3. de vitiis sermonis, idque probat auctoritate Gregorii lib. 1. Dialog. cap. 5. Auctor Anonymus in vita Damasi PP. *Quidam vir Mansionarius ipsius Ecclesiæ, &c.*

Adseculæ, buccellarii] Glossæ Isidori: *assecla, buccellarius*. Item, *scurra, parasitus, buccellarius*.

Nicetæ] In codice Græcobarbaro: vide ibid. Glossarium nostrum.

Ut invitis Episcopis] *l.* 7. *h. t.* Theodorus Balsamo Collectionis tit. 3. totam legem sic in compendium retulit: ἐπίσκοπος οὐ μαρτυρεῖ: *Episcopus testimonium non perhibet*. Harmenopulus lib. 1. tit. 6. §. 16. *Episcopi nec volentes, nec inviti ad testimonium dicendum in jus vocari possunt, sed ad eos domum mittitur: ex Novella*

A 123. *cap.* 6. Psellus ad titulum 16. Synopseos Attaliottæ: ἀρχιερεὺς οὐ μαρτυρεῖ οὔτ' ἑκὼν ποτέ. *Pontifex neque volens, neque invitus testimonium perhibet*. Hincmarus Remensis Opusc. 48. cap. 13. *Et sacri Africæ provinciæ canones, & lex Justiniana decernunt: Clerici de judicii sui cognitione non cogantur in publico dicere testimonium, non autem in Ecclesiastico judicio testimonium dicere prohibentur. Sicut etiam de Episcopis in Chalcedonensi Concilio legimus: unde in Synodis Romanis ab Eugenio & Leone IV. celebratis decretum est: Quamquam sacerdotum testimonium credibile habeantur, tamen ipsi in secularibus negotiis pro testimonio, aut conficiendis instrumentis non rogentur, quia eos in talibus rebus esse non convenit. Si autem eventu aliquo causæ interfuerint, & aliquid viderint aut audierint, ubi nullæ ad il-*
B *lud idoneæ secularium inveniantur personæ, ne veritas occultetur, & malus ut bonus existimetur, in providentia proprii sit Episcopi, ut aut coram se & competentibus judicibus, aut aliter veritatem honorifice testificentur. Et huic sententiæ Justiniana lex consonat.*

Ut Præsbyteri citra injuriam quæst.] *l.* 8. χωρὶς βασάνων, non torquentur.

Ut clerici & monachi] Sanctus Basilius in epistola 279. & 304. postulat a censitote, ut Monachi secundum constitutionem in eorum gratiam editam tributorum solutione liberentur.

A sordidis] ut puta ne fiant capsarii, vel pistores: quo exemplo utuntur Græci lib. 54. in hunc locum *l.* 1. *C. de excusat. mun.* & l. 9. Et tractantes de immun. Ecclesiarum, lib. 5. Cujac. ad d. l. 1. De capsariis, vi-
C de Cujac. Observ. v. 8. & adde Basilica ad *l.* 51. *collactaneus 13. ff. de manum. vind.* & hunc locum D. Augustini in Psalm. 56. *Librarii denique nostri facti sunt, quomodo solent servi post dominos codices ferre*.

A parangariis] Et angariis, *l.* 39. §. 1. De angariis & parangariis: vide Cujac. ad *tit. C. de cur. publ. libro* 12.

A metatis] Hospites non suscipiunt, *l.* 1. Basilica: μήτε μίτατα διδόασιν. Balsamon οὐχ ὑπόκεινται μιτάτοις, vide tit. *C. de metat. & epidemit. lib.* 12.

A lustralis auri collatione] Lustrale aurum quarto quoque anno pendi solitum, id est, singulo lustro, & χρυσάργυρον dicebatur, de quo dixi ad historiam Ecclesiasticam Anastasii. Appellatur etiam functio auraria in *l. singuli, C. de lustr. ad collat.* vide Cujac. ad *l.* 1. *C.*
D *eod. & lib.* 4. *t.* 63.

A tutelis] *l. generaliter* 52. *h. tit.*

Et personalibus muner.] *l.* 6. *h. t.*

Ut injuriarum sit publ. cr.] *L. si quis* 10. quæ extat in Registro Gregorii libro 11. & Capitul. Caroli M. 6. 113. Joannes Saresberiensis lib. 5. cap. 5. & in Appendice C. Th. num. 14. si quis conferre velit.

Ut sit popularis actio ex test.] *L.* θεσπίζομεν 46. §. 6. *& 7. h. tit.*

Ut irrita fiat substit.] *L.* θεσπίζομεν 53. §. 2. *h. t.* vide Cujac. ad *Nov.* 123. *in fin.*

Et de castr. pecul. cleric.] Clericis peculium quasi castrense habere permissum est, *l. cum*, *l.* 10. *h. t.* nam clerici omnes militant in Palatio Christi, ut est in constit. 20. in Appendice Cod. Theod. D. Ambros. in serm.
E 66. *Etiamsi non militare videamur seculo, tamen Deo & Domino militamus, sicut ait Apostolus: Nemo militans Deo, obligat se negotiis secularibus*, & mox: *Milites igitur Christi sumus, & stipendium ab ipso donativumque percipimus*.

Et de redimend. captiv.] Etiam res sacræ vendi possunt, ut ex pretio captivi redimantur, *l.* 21. sup. *de sac. eccl.* Possidius in vita B. Augustini cap. 24. vide dicta nobis ad Theodori Balsamonis collectionem constitut. Eccles. & ad Justiniani Instit. tit. de rerum divis.

Cantorib. & lectorib.] *L.* τῶν ἱερῶν κανόνων, h. t. Nov. 5. cap. 8. Nov. 22. cap. 42. can. 25. Apostol. can. 6. Synodi in Trullo coactæ.

Vetitis ceteris] Cujacius ad Nov. 22. Nono loco osten-

oſtenditur, ſecundas nuptias officere iis qui aſpirant ad clerum, primas non officere: nam qui juſtam uxorem duxit & habet, diaconus, hypodiaconus, presbyter fieri poteſt, id eſt, ante clericatum matrimonium legitimum contrahere poteſt primum, non ſecundum, ducta etiam ea quæ nunquam experta ſit virum, non vidua. Poſt clericatum non poteſt matrimonium contrahere, ut Leonis Nov. 3. ne ex permiſſu quidem Epiſcopi, Nov. 123. quæ hac in re derogat Ancyranæ Synodi cap. 10. Nec queri de eo poſſunt clerici. Cur enim antequam offerrent ſe clero, ſibi non adjunxerunt uxorem, vel ejus diei pridie quo clerici facti ſunt? Quod ſi poſt clericatum matrimonium contraxerint, pœna hæc eſt, ut clero amoveantur, Nov. 6. & 123. vel ex Leonis Nov. 79. ordine clericali eo quem tenebant ante nuptias, veluti diaconatu, aut presbyteratu, & liberi ſunt ſpurii ex *l. 44. C. de epiſcop. & cleric.*

TIT. IV. *De epiſcopali audientia & de diverſis capitulis quæ ad jus curamque & reverentiam pontificalem pertinent.*

EPiſcopi juriſdictionem non habent, quia nec forum legibus habent, ut ait Valentinianus in *Nov. de epiſ. jud.* nec apparitionem, nec executionem, ſed eorum, ut judicum delegatorum, qui etiam notionem non juriſdictionem habent, ſententias magiſtratus exequuntur, *l.* 8. Sozomenus 1. *εἰς ἔργον τὰ κρινόμενα παρὰ τῶν ἐπισκόπων ἄγειν τοὺς ἄρχοντας, καὶ τοῖς διακονουμένοις αὐτοῖς στρατιώτας.* Et videtur *Novella* 120. *δικαιοδοσίαν* accipere pro notione. Itaque non de epiſcopali juriſdictione, ſed de epiſcopali audientia merito titulus inſcriptus eſt. Et ut Haloander diœceſim, ita audientiam male Accurſius juriſdictionem; & ita *l.* 25. *ſub tit. prox.* Cum clericis in judicium vocatis pateat epiſcopalis audientia. Et in ſupradicta Novel. Valentiniani: Clericus ſequatur forum rei, ſi adverſarius ad epiſcopi vel præsbyteri audientiam non præſtat adſenſum: ex qua etiam apparet, presbyteros qui ſecundum locum ab epiſcopis obtinent, non eandem, ut Æriani dicebant, habuiſſe cognitionem, judicium, audientiam. Et hanc quidem habuere tantum epiſcopi vel presbyteri in clericos & monachos in cauſa religionis, vel negotio eccleſiaſtico, non in alios, vel in aliis cauſis, niſi inter conſentientes, ut hoc tit. demonſtratur: qui & alia continet diverſa capitula pertinentia ad jus curamque & reverentiam epiſcopalem. Ad jus, veluti ut his in conſilium adhibitis defenſores civitatum, & ſitonæ, & tutores, vel curatores minorum, aut furioſorum inſtituantur, ut querela non numeratæ pecuniæ, vel dotis abſente magiſtratu, & quælibet alia præſcriptionum interruptio, vel conteſtatio apud eos inſtituatur, *l.* 21. 31. 32. Ad curam, veluti diſciplina Eccleſiæ, diſciplina clericorum & monachorum, & illud inter cetera, ne aleæ & ſpectaculis dediti ſint, & ne per vim vel uſurpationem aliquam eripiant judicatos addictoſque ſupplicio: quod forte uſurpabant exemplo pontificum Paganorum, quorum occurſus ſæpe ſervabat ductos ad ſupplicium. Pertinent etiam ad curam eorumdem pauperes, captivi, infantes expoſiti, cuſtodiæ, meritoriæ puellæ lenonum injuria captæ & oppreſſæ, & inſpectio operum publicorum rationumque civilium, & pleraque alia officia pia & ſancta, ne alii quam Chriſtiani advocati recipiantur, *l.* 15. ne alii milites; *l.* 20. quæ reducit quod ante Honorius conſtituerat, &, ut Zoſimus refert; mox mutaverat propter Generichum copiarum Dalmaticarum ducem, ne defenſores plebis, *l.* 19. ne in Alexandria archigerontes & diœcetæ, qui & ipſi defenſores fuerunt Alexandrinæ plebis, *l.* 4. & de quibus niſi vetus error inſideret, & Theodoſiano & Juſtiniano Codici, legeremus, ut ex Chriſtianorum numero deligantur. Et generaliter his additur *l.* 2. & 18. *tit. ſeq.* ne alii quam Chriſtiani orthodoxi ad Reipub. curam vel adminiſtrationem, vel juvenum inſtitutionem admittantur, datis, ut Cedrenus addit, hæreticis & paganis induciis trium menſium, ad reſipiſcendum: nec alia ratione Gelimeri negavit Juſtinianus Patriciatus dignitatem, quam quod Arrianus eſſet, auctore Procopio. Ad reverentiam autem epiſcoporum hoc maxime pertinet, ne ab eorum ſententia poſſit appellari, *l.* 8. ſi qui forte eos ultro judices optaverint, cum tamen alias a judice dato ex conſenſu utriuſque partis ſine vinculo compromiſſi liceat appellare, *l. ex conſenſu, ff. de appell.*

IV. Enarratio.

EPiſc. juriſd. non hab.] Imperatores jus diſtringendorum negotiorum Epiſcopis juxta diverſa conſtituta permiſerunt, ut eſt in epiſtol. Epiſcoporum Leonis, Victurii, & Euſtochii ad Epiſcopos Provinciæ tertiæ, tom. Concil. Galliæ.

Nec apparitionem] D. Ambroſ. ep. 34. *Præfectus Lætus efficitur, & miſſa apparitione.*

Ut judicum delegatorum] *L. a Divo Pio 15. ff. de re judic.*

Sozomen. 1.] Capite 9. hiſt. Eccl.

Στρατιώτας] *Præſides & apparitores eorum res judicatas ab Epiſcopis ad effectum perducere.*

De Epiſcop. aud. Sulpitius Severus ſacræ hiſtoriæ libro 11. *Aut ſententiam in refragantem ferre debuerant, aut ſi ipſi ſuſpecti habebantur, aliis Epiſcopis audientiam reſervare* Theodoſius & Valentin. in l. 47. C. Th. de epiſc. & refertur in Append. Cod. Th. *Epiſcopali audientiæ reſervamus.*

Male Accurſius] Et Raphael Fulgoſius. Audientia pro foro Eccleſiaſtico accipi videtur in epiſtola 49. Aviti Viennenſis: *Ad Romanæ forſitan Eccleſiæ audientiam vocet*, & in epiſt. 41. *Non ſolum ad clericorum, verum etiam ad laicorum audientiam deſtinarem.*

Novel. Valentiniani] Hincmarus Remenſis Opuſculo 35. *Sicut tibi non licet de accuſatione, ſive criminalis cauſæ, ſive civilis, relicto Eccleſiaſtico, publico purgari judicio, ita etiam non licet tibi poſtpoſito, vel contempto Eccleſiaſtico judicio, ad ſecularia judicia convolare, vel quemcumque, nec etiam laicam perſonam pertrahere, neque ad forum ſuum ſequi, ſi ipſa laica perſona conſenſerit, Eccleſiaſticum ſubire judicium, ſicut lex Valentiniani, quam probat Eccleſia, demonſtrat.*

Qui ſecundum locum] Poſſid. de vita Auguſtini c. 4. *Quia locus presbyterii, licet ipſe majore dignus eſſet, appropinquaret tamen Epiſcopatui.* Ipſe Auguſtinus epiſtola 19. ad Hieronymum: *Quanquam ſecundum honorum vocabula, quæ jam Eccleſiæ uſus obtinuit, Epiſcopatus Presbyterio major ſit, tamen in multis rebus Auguſtinus Hieronymo minor eſt.* Auguſtinus Epiſcopus Hieronymo presbytero, Vide ad tit. 3. ſup.

Ut Æriani] Vetus auctor in libro de Hæreſibus, numero 53. ubi de Ærianis: *Presbyterum ab Epiſcopo nulla differentia debere diſcerni.* v. Epiphanii hær. 75. adverſus Ærianos.

Habuere tantum Ep.] Sulpitius Severus hiſt. ſacræ libro 11. *Novum eſſe & inauditum nefas, ut cauſam Eccleſiæ judex ſeculi judicaret.* Goffridus Vindocinenſis epiſtol. 24. libri 11. *Omnino enim injuſtum eſt, & ſacris canonibus, ſicut ipſi melius noſtis, penitus obviare videtur, ut Eccleſiaſtica cauſa ſeculari, & peregrino judicio terminetur*, id eſt, civili, & publico. Sanctus Hilarius ad Conſtantium A. *Provideat & decernat clementia tua, ut omnes ubique judices, quibus provinciarum adminiſtrationes creditæ ſunt, ad quos ſola cura & ſolicitudo publicorum negotiorum pertinere debet, a religioſa ſe obſervatione abſtineant, neque poſthac præſumant, atque uſurpent, & putent ſe cauſas cogneſcere clericorum.*

Negotio eccleſ.] *l.* 7. 8. 13. *& 29. §. pen. h. t.*

Niſi inter conſent.] *L.* 7. *& 13. h. tit.*

De

Defenſores civitatum) *L. jubemus* 19. *h. t.*

Sitonæ) *L.* 17. *h. t. l.* 3. *C. ut nem. in coempt. ſpecier.* & ibi Cujac.

Et tutor. vel curat.) *L.* 30. *h. t. &* §. *nos autem, Inſtit. de Attil. tut.*

Ut querela non num. pec.) *L.* 21. *h. t.*

Præſcript. inter.) *L.* 31.

Vel conteſtatio) *L.* 12.

Ne aleæ, & ſpectac.) *L.* 34. *h. tit.*

Eripiant judicatos) *L.* 6.

Quorum occurſus) id forte uſurpabant clerici exemplo Flaminis Dialis, de quo Gellius x. 15. & Veſtalium, de quibus Plutarchus in Numa.

Paup. cap.) *L.* 2. *&* 11.

Infantes expoſiti) *L. nemini* 24. *h. t.*

Cuſtodiæ) Qui cuſtodiuntur, *l.* 9. *&* 22.

Meritoriæ puellæ) *L. ſi lenones* 12. *& l.* 14.

Suetonius) Claudii cap. 15. *Cum ſcorta meritoria citari,* &c. Tertullianus ad Nation. cap. x. *Scortum hoc meritorium fuit*. Arnobius v. adverſ. Gent. *Divendere meritorii corporis formam*, Hinc meritorium pro lupanari, Julius Firmicus Matheſ. 6. 25.

Inſpectio publicorum operum) *L.* 25.

Advocati recipiantur) *L.* 64. *C. Th. de hæret.* quam profert Rabanus Maurus in lib. contra Judæos c. 47.

Ne alii milites) Lege Conſtantini, & cautum, *χριστιανοῖς μόνοις στρατεύεσθαι*, ut ſcribit Theophanes & Cedrenus. Julius Pollux in Chronico: *χριστιανοὺς μόνοις ὀρθοδόξοις στρατεύεσθαι*, ut in *l.* 20. Pagani igitur arcentur a militia, Chriſtiani non Orthodoxi, & Judæi. Divus Hieronymus in Eſaiam cap. 3. *Nec mirum ſi apud Judæos perierit dignitas bellatorum, cum militandi ſub gladio, & arma portandi non habeant poteſtatem.*

Quod ante Honorii conſtitutionem) *l.* 21. *C. Th. de pagan.* Zoſimus v. *νόμοις εἰσήχθη τοῖς οὐκ οὖσι χριστιανοῖς ζώνην ἐν τοῖς βασιλείοις ἔχειν ἀπαγορεύων.*

Ut Zoſimus refert) d. libro 5.

Ut ex Chriſtianorum numero delig. Cujac. tamen Obſerv. lib. 32. cap. 3. Ergaſiotanos interpretatur artifices & operarios civitatis Alexandrinæ. Theodorus Balſamon *ἐργασιώτας* vertit.

Ad Reip. curam vel adminiſtr.) *μὴ πολιτεύεσθαι*. Cedrenus pag. 369. edit. Regiæ Theophanes: *ἐθέσπισεν ὁ βασιλεὺς ὥστε μὴ πολιτεύεσθαι τοὺς ἑλληνίζοντας μήτε τοὺς αἱρετικοὺς, εἰ μὴ μόνους τοὺς ὀρθοδόξους χριστιανοὺς, δοὺς αὐτοῖς καὶ προθεσμίαν ἕως μηνῶν τριῶν πρὸς ἐπιστροφήν.* quæ Anaſt. bibliothecarius ita reddit: *Juſtinianus Imper. promulgavit legem ne militarent pagani, nec heretici, niſi ſoli orthodoxi Chriſtiani: dans illis & inducias uſque ad menſes tres, ad converſionem*: quaſi legerit, *στρατεύεσθαι*; pro *πολιτεύεσθαι*, Conſtantinus Chriſtianos tantum provinciis præfecit, Theodoretus hiſt. eccl. lib. 1. c. 1.

Vel juvenum inſtitutionem) Sic Julianus edicto præceperat, ne quis Chriſtianus docendorum liberalium ſtudiorum profeſſor eſſet, ut ſcribit Oroſius libro 7. vide quæ annotavi ad *l.* 7. *Cod. Theodoſ. de pagan.* ex Divo Auguſtino & aliis. Adde Ambroſium v. epiſtol. 30.

Auctore Procopio) Libro 11. Vandal. de eod. Theophanes in Chronographia p. 170. edit. Reg.

Ne ab eorum ſent. poſſit appel.) Ad reverentiam pertinet lex Conſtantini in Appendice Cod. Theod. nu. 1. qua cavetur ut omnes cauſæ Epiſcoporum ſententiis terminatæ, perpetuo ſtabilitatis jure firmentur, ne liceat ulterius retractare negotium, quod Epiſcoporum ſententia deciderit.

Si qui forte eos) Teſtatur D. Auguſtinus cauſas ſeculares a fidelibus ſæpe ad ſe delatas in pſalm. 118. conc. 24. & Nicephorus Gregoras ad civilia judicia exercenda unum ex Epiſcopis electum.

Liceat appellare) Vide ad tit. 55. libri 11. & Conſultat. 12.

TIT. V. *De hæreticis & Manichæis & Samaritanis.*

NE quis exiſtimaret privilegia ſuperioribus titulis data Eccleſiis & Epiſcopis, & clericis vel monachis ad alios quam Chriſtianos Catholicos pertinere, ſtatim initio hujus tit. conſtituitur, ut alieni ab hujuſmodi privilegiis ſint hæretici. Nam & eorum epiſcopos aut clericos hæc ſibi nomina falſo vindicare, & eorum conventus & conciliabula non eſſe Eccleſias, ſed quaſi Eccleſias, *l.* 5. non *συνάξεις*, ſed *παρασυνάξεις*, non baptiſmata, ſed parabaptiſmata *l.* 8. *l.* 14. *Novel.* 132. exiſtimari eſſe, ſed non eſſe. Et hæreticis, *l.* 1. *Cod. Theod. eodem tit.* adjungit ſchiſmaticos, recte: Nam etſi hæretici continuo non ſint qui divertunt a communionis unitate, nec ſchiſma, qui & *ἀφωρισμός* dicitur, hæreſis ſit, plerumque tamen deſinit in hæreſim, ut de ſchiſmate Donatiſtarum ait *l.* 4. *Cod. Theod. ne ſac. bapt. iter. Quæ ne hæreſis vocaretur, appellationem ſchiſmatis præferebat.* Sic legendum. Et paulo poſt, *Ex geminatione baptiſmi contigiſſe ut hæreſis ex ſchiſmate naſceretur*. Et de iiſdem D. Auguſtinus: *In hæreſim ſchiſma verterunt*. Definiuntur autem hæretici in *l.* 2. *hujus tit.* qui vel levi argumento deerrant a judicio & tramite Catholicæ religionis, & nomen habent a pertinaci ſpiritu & opinione ſingulari, duræ frontis obſtinato piaculo, ut Theodoſius loquitur *Novel. de Judæ. Sam. & hær.* Frons enim hæreticorum, frons non eſt. Additur ſpecialiter in hoc tit. *de Manichæis*, quaſi inſignioribus hæreticis, quos ad imam uſque ſcelerum nequitiam perveniſſe ait *l.* 5. & inceſta perverſitate religionis nomina lupanaribus quoque ignota vel pudenda ſommittere, *Novel. Valentiniani de Manichæis*, quæ ex D. Aug. libris licet agnoſcere, & Agathiæ hiſt. lib. 2. & Cyrilli Hieroſolimitani Cathec. 6. Et Diocletianus & Maximianus in Cod. Gregor. velut nova inopinataque prodigia in hunc mundum de Perſica gente prodiiſſe Manichæos. Additur, & *de Samatitis* propter ſpeciales quaſdam conſtitutiones Græcas, quæ de eis ſunt in hoc titulo, ſicut inter Novel. ſunt duæ de Samaritis. Horum ſecta miſta eſt ex Judaiſmo & Paganiſmo. Manichæi ſunt ex Chriſtianiſmo ſecundum diviſionem Epiphanii. Verum licet variis hi omnes pœnis adficiantur, tamen eis ſolemnia ſepulturæ non negantur, *l.* 9. Et ſubiecti tantum Romano Imperio his pœnis ſubiiciuntur, non fœderati, velut Gotthi nominatim excepti, *l.* 12. quorum plerique Arriani erant: nec enim leges Civiles exteros tenent.

V. Enarratio.

UT alieni) *L.* 1.

Nam & eorum Epiſcopos) *L.* 2.

Aut clericos) Ceteros præter Epiſcopos, vide ſup. *tit.* 3.

Et eorum conventus) *L.* 8. §. 3. conventicula; *l.* 6. Donatiſtarum conventicula in ſententia Marcellini poſt collationem Carthag. cum Donat. D. Cyprian. de unit. Eccleſ. *Et cum hæreſes & ſchiſmata poſtmodum nata ſint, dum conventicula ſibi diverſa conſtituunt* &c. S. Ambroſ. de dignit. Sacerd. cap. 4. *Hæreticis & ſchiſmaticis, qui extra ſanctam Eccleſiam Catholicam conventicula ſibi profana proficiunt*. D. Auguſtinus in epiſtola 56. *Circuli atque conventicula Donatiſtarum, vel Maximianenſium*. Circuli ut in *l.* 8. §. 5. *h. tit.* *τὰ συστήματα τῶν αἱρετικῶν, μιαρὰ συστήματα*, Cyrillus Hieroſolym. Catech. 8. Epiphanius Panarii libro 1. *τὰς αὐτῶν ἐκκλησίας ἤτοι φωλεοὺς, καὶ σπήλαια· ἵνα γὰρ εἴποιμι τὰς τῶν αἱρετικῶν συναλεύσεις*. Theophanes de Theodoſio. *Εὐνομίου μὲν ἐξώρισε παρασυναγωγὰς πονοῦντα καὶ λαοὺς ἀπατῶντα.*

Conciliabula) Vetus Onomaſtic. *conciliabulum*, *συνέδριον· συνέδρια τῶν παρανόμων αἱρετικῶν*, Cyrillus Hieroſol. Cat. 4.

Non esse Ecclesias) Sanctus Cyprianus in epistola 70. *Sanctificare autem non potuit olei creaturam, qui nec altare habuit, nec Ecclesiam*. Sanctus Augustinus libro 5. de baptismo contra Donatistas cap. 23. *Ecclesiam sicut habent Catholici, non habent hæretici*. Tertull. de præscript. Hæreticorun cap. 42. *Plerique nec Ecclesias habent, sine matre, sine sede, orbi fide, extorres, sine lare vagantur*.

Παρασυνάξεις) *d.* §. 3. & *l.* 14. *h. tit.* παρασυναγωγαί, Theophanes loco supracitato, ut παραδιδάσκειν, *hæreticos falsa docere* ait sanctus Irenæus in præfatione lib. 1. & ut παραβαπτισταὶ dicuntur Arriano dissertat. Epict. 11. capite 9.

Existimari esse, sed non esse) Optatus Milevitanus libro 1. *Interea dixisti, apud hæreticos dotes Ecclesiæ esse non posse, & recte dixisti: Scimus enim hæreticorum Ecclesias singulorum prostitutas, nullis legalibus sacramentis, & sine jure honesti matrimonii esse, quas non necessarias recusat Christus, qui est sponsus unius Ecclesiæ, sicut in Canticis Canticorum ipse testatur: qui cum unam laudat, ceteras damnat: quia præter unam, quæ est vera Catholica, ceteræ apud hæreticos putantur esse: sed non sunt*.

Nam etsi hæretici continuo non sint) Quid inter hæresim & schisma sit, docet S. Basilius in epist. Can. ad Amphilochium Can. 1. Optatus Milevitanus l. 1. Cresconius Grammaticus apud D. Augustinum contra Crescon. lib. 11. cap. 111. *Inter nos*, inquit, *quibus idem Christus natus, mortuus & resurgens, una religio, eadem sacramenta, nihil in Christiana observatione diversum schisma factum, non hæresis dicitur: si quidem hæresis est diversa sequentium secta: schisma vero eadem sequentium separatio*. V. ibid. cap. 7. Idem tamen Augustinus in libro de fide & symbolo cap. 10. scribit, nec hæreticum, nec schismaticum ad Ecclesiam pertinere. *Nam & hæretici*, inquit, *& schismatici congregationes suas Ecclesias vocant, sed hæretici de Deo falsa sentiendo ipsam fidem violant. Schismatici autem discissionibus iniquis a fraterna charitate dissiliunt, quamvis ea credunt quæ credimus*.

Desinit in hæresim) Hincmarus Remensis Opusculo 14. *Sacra monstrat auctoritas, cognata sunt schisma & hæresis*. Rabanus Moguntinus in epistola 1. ad Hincmarum Remensem: *Nullum schisma non sibi aliquam confingit hæresim, ut recte ab Ecclesia recessisse videatur*.

Sic legendum) Sic etiam edi curavit Jacobus Sirmondus in Appendice C. Theodosiani.

Divus Augustinus) In libro de hæresibus ad *Quod-vult-Deum* 69.

Definiuntur autem hæretici) αἱρετικός ἐστι πᾶς μὴ ὀρθόδοξος, *l.* 12. *h. tit.* Sanctus Augustinus in libro de utilitate credendi, in princip. *Hæreticus est qui alicujus temporalis commodi, & maxime gloriæ principatusque gratia, falsas ac novas opiniones vel gignit, vel sequitur*.

Deerrant a judicio) *Rebelles sacræ fidei*. Vigilius Episcopus Tridentinus in disput. inter Sabell. Fotin. Arr. & Athanas. *Perfidi*. Lactantius v. 9. *Si qui autem doloris, vel mortis metu, vel suapte perfidia, cæleste sacramentum deseruerint, &c.* Hinc perfidia pro hæresi. Idem Vigilius: *Optime Athanasius errorem perfidiæ in adiectis, & nuper inventis rerum novitatibus consistere profitetur*. Phœbiadus contra Arrianos: *Incipientes igitur ab ipso capite perfidiæ, &c.* Facundus Hermianensis libro 11. *Nullus ignotus processit hæreticus, nulla nostris est temporibus nata perfidia &c. v. l.* 1.

Et nomen habent) Tertullianus de præscriptione hæreticorum: *Hæreses dictæ Græca voce ex interpretatione electionis, qua quis sive ad instituendas, sive ad suscipiendas eas utitur*. D. Hieronymus in epistolam ad Tit. cap. 3. *Hæresis Græce ab electione dicitur, quod scilicet unusquisque id sibi eligat quod melius ei esse videatur*.

A pertinaci spiritu) Facundus Hermianensis lib. 10. *Verum neque illud modestus quisquam, sicut arbitror, definire præsumit, quod hæretici habendi non sint omnes, qui non pertinaces, sed ut imperfecti, & ad discendum parati minus aliquid in Christiana fide cognoverint. Hæreticum facit pertinax offensionis defensio*, idem libro eodem. *Obstinatio* libro 11. in fin. *obstinata defensio falsitatis*, libro 12. Idem contra Mocianum: *Hæreticum non humanæ infirmitatis ignorantia, sed pervicacia facit*: animus obstinatior, *l.* 2. *sup. de sum. Trinit.* Anastasius Bibliothecarius in epistola ad Joannem diaconem: *Cum hæreticus non ex erroris tantum deceptione, quantum ex electione non recta & contentiosa pertinacia generetur*. Flaccus Alcuinus Confessionis fidei parte 4. cap. 9. *Nemo est hæreticus nisi contentione fiat hæreticus. Ast qui reprehendi non erubescit, neque corrigi dedignatus, nequaquam dici potest hæreticus*.

Quasi insignioribus hæret.) Sanctus Basilius homil. 11. in Hexame. βδελυκτὴ τῶν Μανιχαίων αἵρεσις. Georgio Syncello, πανόλεθρος ἀπώλεια: *exitialis perditio*, Anastasio biblioth. in hist. Eccles. Leo 1. serm. 6. de jejunio decimi mensis. *Arcem sibi in Manichæorum struxi insania; & latissimam in eis aulam, in qua se exultantius jactaret, invenit: ubi non unius pravitatis speciem, sed omnium simul errorum impietatumque mixturam generaliter possideret. Quod enim in paganis prophanum, quod in Judæis carnalibus cæcum, quod in secretis magicæ artis illicitum, quod denique in omnibus hæresibus sacrilegum, atque blasphemum est, hoc in istos, quasi in sentinam quandam cum omnium sordium concretione confluxit, &c.*

Nomina lupanaribus quoque ignota) Sanctus Augustinus libro 1. contra Julianum Pelagianum: *Manichæum lupanar necdum reliquisti*. Leo dicto serm. 6. & serm. 11. de Pentecost. *Manichæus ergo magister falsitatis diabolicæ, & conditor superstitionis obscœnæ, eo tempore damnandus innotuit*. Itaque Petrus Siculus Manichæorum hæresim αἰσχρουργὸν *spurcissimam* vocat in historia hæres. Manichæorum cap. 15.

De Persica gente) Vide Agathiam d. lib. 11.

Propter speciales quasdam) *l.* 12. 17. & 18.

Paganismo) Epiphanius Samaritas inter Gentiles recenset.

Pœnis adficiantur) De quibus lex 4. 5. & aliæ. Vide Augustinum adversus epistolam Parmeniani libro 1. cap. 12. & libro 3. contra Cresconium cap. 47. epistolam 50. & Possidium in vita Augustini cap. 12. Leonis Epist. 11. Manichæi extra Romanum solum pulsi Constitutione Valentiniani & Marciani, quæ extat in Concilii Chalced. parte 3. De his vide Theophan. pag. 146. & 413. Nusquam in Romanum locum conveniendi habent facultatem, *d. l.* 5. Menologium de hæreticis, 23. Novel. τότε συνεὶς ὁ βασιλεὺς νόμοις ἔγραψε τοῖς τῶν αἱρετικῶν συλλόγοις κωλύοντας: *Tunc Imperator* (Theodosius) *rem intelligens scripsit, quibus hæreticorum conventus vetaret*. Hæreticorum bona fisci viribus addicta. V. eund. Theoph. p. 153. Cedrenum pag. 106. & 107.

Non fœderati velut Gotthi) De Gotthis fœderatis Malchus in Excerptis de legationibus: πρέσβεις ἦλθον ἐκ Θράκης τῶν ὑποσπόνδων Γότθων, οὓς δὴ καὶ φοιδεράτους οἱ Ῥωμαῖοι καλοῦσι. Jornandes de rebus Geticis cap. 28. *et ipsi dicti sunt fœderati*.

Quorum plerique Arr. erant) Procopius libro 1. Vand. τῆς γὰρ Ἀρείου δόξης εἰσὶν ἅπαντες. Theophanes de Gotthis, Hypogotthis, Gipedibus, & Vandalis: πάντες δὲ τῆς Ἀρείου ὑπάρχουσι κακοπιστείας. Vide Divi August. epistolam quinquagesimam in pr. ubi de Gotthis. Jornandes libro citato cap. 25. *Sic quoque Vesegothæ a Valente Imp. Arriani potius, quam Christiani effecti*. Paulus Oros. l. 7. 33. in fine.

Nec enim leges civiles exteros tenent) *L.* 5. *hoc tit.* D. Chrys. in Psalm. 44. τὰ μὲν τῶν βασιλέων νόμιμα εἴσω τῶν οἰκείων ὅρων ἔχει τὴν ἰσχύν, ὁ ῥωμαίων βασι-

λεὺς

λεύς οὐκ ἂν δύναιτο νομοθετεῖν Πέρσαις, οὐδ' ὁ Περσῶν Ρωμαίοις: Intra fines suos Regum jura vim habent. Nec enim Princeps Romanus Persis leges ponet, aut Persarum Rex Romanis:

TIT. VI. *Ne sanctum baptisma iteretur.*

HIc titulus pars quædam est tituli superioris: nam iteratio ipsa baptismi sive Anabaptismus per se hæresis est, & hæreticorum quorundam hi mores erant, veluti Donatistarum, Novatianorum, Eunomianorum, ut a Catholicis baptizatos rebaptizarent id auferentes quod geminabant, ut eleganter ait *l.* 5. *Cod. Theod. de hære.* cum tamen Catholici hæreticos ad se conversos, qui modo ab hæreticis baptizati essent in Trinitate, non rebaptizarent. Quod enim in constitutionibus & canonibus Apostolorum longe aliter cautum videtur, id de his acceperunt, qui non essent baptizati in Trinitate. Nec probarunt Tertulliani, Cypriani, & Africanorum quorundam opinionem de rebaptizandis his quos hæretici baptizassent. Divus Augustinus de hæresibus: *Ecclesiæ Catholicæ placuit, nec in ipsis hæreticis baptisma commune rescindere.* Optatus de Donatistis: *A Donatistis baptizatos simpliciter excipimus: absit enim ut jam locum revocemus ad fontem; absit ut iteremus quod semel est, aut duplicemus quod unum est.* Et Impp. Honorius & Theod. *l.* 58. *Cod. Theod. de hæret. In modum semel nati hominis baptisma semel a Deo concedi.* Denique hic titul. est de Anabaptistis genere hereticorum vel ob hoc solum quod iterent baptisma, initiationem, tinctionem, quæ fit columbo sacro.

VI. ENARRATIO.

ANabaptismus per se hæres. est.) Species hæresis est, Odofredus heic.

Veluti Donatist.) D. Augustinus lib. de hæresibus ad Quod-vult-Deum 69.

Novatianorum) Sanctus Ambrosius in 1. ad Corinth. cap. 1. *Sic enim errant sicut nunc Novatiani, & Donatiani qui baptismum sibi vindicant, a nostris baptizatos reprobantes.* Sanct. Hieronymus in libello de hæresibus. *Novatianus Novatianorum dogma instituit, nolens Apostatas suscipere, & baptizans baptizatos.* Vide D. Augustinum de baptismo contra Donatistas libro III. cap. 10. Eunomianorum) Epiphanius hæresi 76. *Εὐνόμιος ἀναβαπτίζει τοὺς ἤδη βαπτισθέντας οὐ μόνον τοὺς ἀπὸ ὀρθοδόξων πρὸς αὐτὸν ἐρχομένους, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀπ' αὐτῶν Ἀρρειανῶν.* Anastasius biblioth. in historia Ecclesiastica. *Impius Eunomius præsumpsit in una mersione baptisma celebrare, non in Trinitate, sed in morte Christi oportere baptizare dicens, & eos, qui in Trinitate baptizati erant, rebaptizabat.* Adde, & Marcionitarum, idem Epiphanius adversus Marcionitas, hæresi 42. & Arrianorum. D. Augustinus de hæres. ad Quod-vult-Deum 49. Hi omnes *baptisma confrequentabant*, ut loquitur Avitus Viennensis.

In Trinitate) Divus Ambrosius de fide lib. 1. cap. 2. *Unum baptisma in nomine Trinitatis*, &c. Et libro de initiandis cap. 4. *Tu autem in gratia baptizatus es in nomine Trinitatis.* Adde eundem de Spiritu Sancto l. 1. cap. 3. & can. *a quodam* 24. *de consec. distin.* 4. Sanctus Hilarius Pictav. in Matth. cap. 33. in fine: *Ut qui crediderint, qui in Trinitate fuerint baptizati, omnia faciant quæ præcepta sunt.* Optatus Milevitanus lib. 5. *Nemo tinctus fuerat in Trinitate*, id est, in nomine Patris, & Filii, & Spiritus Sancti. *Ὁ βαπτιζόμενος εἰς τριάδα, βαπτίζεται εἰς πατέρα, καὶ υἱόν, καὶ ἅγιον πνεῦμα: Qui baptizatur in Trinitatem, baptizatur in Patrem, & Filium, & Spiritum Sanctum*, ut ait Sanctus Basilius homilia 17. in Sanctum baptisma, & de Fide: *οὕτως βαπτίζομεν εἰς τριάδα ὁμοούσιον κατὰ τὴν ἐντολὴν αὐτοῦ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰπόντος: πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρός, καὶ τοῦ υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος: Sic baptizamus in Trinitatem consubstantialem, idque ex præcepto Domini nostri Jesu Christi, qui dixit: Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, & Filii, & Spiritus Sancti.* Sic Gregorius Nazianzenus illud Christi: *baptizantes eos in nomine Patris, & Filii, & Spiritus Sancti*, sic expressit: *βαπτίζοντες εἰς τοὔνομα τῆς ἁγίας τριάδος: baptizantes in nomen Sanctæ Trinitatis.* Omnino tamen præstat, ut tres personæ exprimantur: a qua formula tanquam recepta recedere non licet: Nam ut ait D. Augustinus 6. de baptism. cap. 25. *Quis nesciat non esse baptismum Christi, si verba Evangelica, quibus symbolum constat, illic defuerint?* Sunt enim certa, usitata, & legitima illa Evangelica verba *sine quibus non potest baptismus consecrari*, ut ibidem ait vir sanctus. Illud tractatur, an baptizari quis possit in nomine Christi, non facta mentione Patris, aut Spiritus Sancti: deque eo itum est in varias sententias: Qua de re vide canonem *a quodam* 24. *de Consecr. distinct.* 4. *& can. in Synodo* 83. *dist.* 4. & alios, qui citantur ab his, qui de baptismo scripserunt: quibus adde Excerpta ex libro 10. Sancti Fulgentii contra Fabianum, pag. 266. & seq. nuper edita, & tractatum Anonymi scriptoris cujus hic est titulus: *Non debere denuo baptizari, qui semel in nomine Domini nostri Jesu Christi sint tincti*, quem edidit Rigaltius in Observationibus ad Cyprianum.

Et canonibus Apostolorum) Can. 45. Episcopus, aut Presbyter, qui hæreticorum baptisma recipit regradatur.

Qui non essent bapt. in Trinitate) Vvalafridus Strabo de divinis officiis cap. 26. *celebratur ipsum baptisma: verum non nisi in nomine summæ Trinitatis, quod et Dominus ipse ostendit, et Canones Apostolorum docent. Unde quicunque vel ab hæreticis in Trinitate baptizantibus, vel ab alio quolibet homine, sub appellatione legitima ejusdem Sanctæ Trinitatis, fuerit baptizatus, rebaptizari non debet.* Itaque baptismus hæreticorum absolute non improbatur, nec qui ab hæreticis baptizati sunt, continuo rebaptizari debent, sed ii tantum, qui baptizati non sunt in Trinitate: hic enim baptismus canone Apostolico 48. probatur. Theodorus Studita in epistola 4. ad Naucrationem: *illud cogita, quod Apostolicus canon illos dicit hæreticos, qui in nomine Patris, et Filii, et Spiritus Sancti baptizati non sunt, nec baptizant.* Hi merito rebaptizantur: Qui enim baptizati non sunt in nomine Patris, & Filii, & Spiritus Sancti, ne baptizati quidem esse videntur, ut scribit Zonaras in epist. canon. S. Basilii. Et minus recte, ut videtur, Constantinus Harmenopulus in Epitome Canonum in compendium retulit Canon. Apostolicum 46. (al. 47.) ait enim generaliter, eum qui rebaptizat baptizatum, deponendum esse, cum dictus canon loquatur de Episcopo vel Presbytero, qui rebaptizat: *τὸν κατ' ἀλήθειαν ἔχοντα βάπτισμα, qui verum baptisma habet.* Cujusmodi non est qui in Trinitate baptizatus non est. De baptizatis ab hæreticis Concilium Tridentinum ita decrevit *Sess.* 7. *de bapt. cap.* 4. *Si quis dixerit, baptismum, qui etiam datur ab hereticis in nomine Patris, et Filii, et Spiritus Sancti, cum intentione faciendi quod facit Ecclesia, non esse verum baptismum, anathema sit.*

In Trinitate) Qui baptismus Trinitatis dicitur Div. August. serm. in die Pentecostes 11.

Tertulliani) Libro de baptismo cap. 15.

Cypriani) Epistola 70. 71. & seqq.

Facundus lib. 11. *Cum B. Cyprianus omnes hæreticos crederet baptizandos.* Vide eundem contra Marcianum Scholasticum ad finem. Vide tamen D. Augustini epistolam 48. contra Donat. & Rogat.

Et Africanorum quorumdam) Episcoporum 87. de quibus in Concilio Carthaginen. apud Cyprianum. Concilium Romanum in epistola ad Gratianum & Valentinianum Impp. *Per Africam rursum sacrile-*

gos rebaptizatores nutu Dei præcepistis expelli.

De hæresibus) ad Quodvultdeum 69.

Optatus Milevitanus) lib. 5. *Inde est, quo simpliciter a vobis venientes excipimus*, &c.

Quod iterent baptisma) Tertullianus de pudicitia, cap. 16. *Denuo ablui non licet.* Et de bapt. cap. 15. *Semel lavacrum minus, semel delicta diluuntur, quia ea iterari non oportet.*

Semel a Deo concedi) Adde. Divus Augustinus epistola 203. *Rebaptizare hæreticum hominem, qui hæc sanctitatis signa perceperit, quæ Christiana tradidit disciplina, omnino peccatum est: rebaptizare autem Catholicum, immanissimum scelus est.* Avitus Viennensis in fragment. ex libris contra Arrianos: *Unum baptisma non iteramus. Cui honorem suum etiam in Bonosiacorum, aliorumque receptione servantes, si se in nomine Patris, & Filii, & Spiritus sancti baptizatos esse respondeant, quod bene confessi sunt, servando recipimus: quod perperam crediderant, benedicendo sanamus.* Ferrandus diaconus in Parænetico ad Reginum; *Patienter ferens propter scandalum, quod pati formidat, etiam reos lavacro secundi baptismatis pollui.* Hincmarus Remensis Opusculo 12. *Sicut sive hereticus, sive schismaticus, sive facinorosus quisque in confessione S. Trinitatis baptizet, non valet ille, qui ita baptizatus est, a bonis Catholicis rebaptizari, ne confessio, & invocatio tanti nominis videatur annullari; quia ipse est, ut scriptum est, qui baptizat, qui discipulis suis jussit, dicens: Ite, docete, omnes gentes bapt.* Hugo a S. Victore 2. de Sacramentis partis 15. cap. 13. *Ut qui semel sacramentum baptismi percepisse cognoscitur, nulla ratione illud iterato accipiat, sive in ecclesia, sive extra ecclesiam, hoc est, sive ab heretico, fuerit baptizatus.* Vetus auctor libro primo de hæresibus num. 44. *Omnibus notum est, nos hæreticos venientes non rebaptizare, sed manum reconciliationis accedere, & ita divino populo tradere. De Paulianis autem sancta Synodus Nicæna hoc constituit, ut prorsus baptizentur, & ita demum Catholico populo socientur:* Vide ibid. cap. 61. Auctor incertus in Breviario fidei adversus Arrianos: *Dicere enim solent de baptismo, quod in eo melius sit illorum baptismum quam nostrum, quia qui de illis ad nos convertuntur, non eos rebaptizamus, sed per manus impositionem reconciliamus. Illi vero si quos de nostris seducere possunt, inconsideranter rebaptizant.* Hincmarus remensis de divortio Loth. & Terb. interrogatione, & respons. 9. *Non sanat baptismus perfidorum; non mundat; sed polluit. Unde & secundum decreta canonum, & sancti Innocentii, atque aliorum Pontificum Rom. in nomine S. Trinitatis ab hæreticis baptizati per manus impositionem gratiam Spiritus sancti accipiunt: non autem in sanctæ Trinitatis nomine baptizati baptizari jubentur.* Vide Leonis M. epistolam 77. in fine, & epist. 90. & can. 44. de consecrat. distinct. 4. Qui igitur apud hæresim in Trinitatis nomine baptizantur, cum ad sanctam Ecclesiam redeunt, aut unctione chrismatis, aut impositione manus, aut sola professione fidei ad sinum matris Ecclesiæ revocantur, ut est in *d. can.* 44. idem scribit Justinus in responsionibus ad orthodoxos. Zonaras in epistolam canonicam S. Basilii εἰ καὶ τὸ τοῦτο μέρος δοκεῖ τοῦ θείου βαπτίσματος: *Licet hoc quoque sacri baptismatis pars esse videatur*, ut ait Scholiastes Harmenopuli Epitom. Can. tit. 3. ad can. 47. Apost.

Initiationem) Constitutiones Apostolicæ libro III. 16. & 18. τελείωσιν. Vide D. Gregor. Nazianzenum orat. εἰς τὸ ἅγιον βάπτισμα. Christo enim initiamur. Hinc οἱ τελούμενοι apud Theodoretum in Cantica Cantic. capite 1. vers. 11.

Tinctionem) Tinctio, intinctio Tertulliano, tinctio Cypriano, pro baptismo, & tingui apud Tertullianum, pro baptizari. Isidorus Originum 6. 19. *Baptismum Græce, Latine tinctio interpretatur, quæ idcirco tinctio dicitur, quia ibi homo spiritu gratiæ in melius*

A *immutatur, & longe aliud quam erat efficitur: prius enim deformitate peccatorum fœdi eramus: in ipsa tinctione reddimur pulchri dealbatione virtutum.* Optatus Milevitanus libro 3. *Eum qui a nobis vel a vobis non nomine nostro, vel vestro sed in nomine Christi tinctus est, paganum vocat?* Adde Gregor. Turonens. Miracul. lib. 1. cap. 19. & cap. 24.

Columbo sacro) Colymbo, Ælius Lampridius in Antonino Heliogab. *Marinæ aquæ colymbos exhibuit:* κόλυμβος est piscina, quæ & κολυμβήθρα in novo fœdere, & aliis auctoribus, ἀπὸ τοῦ κολυμβᾶν. Hinc κολυμβήθρα apud Divum Chrysostomum, ἀντὶ βαπτιστηρίου. hom. 7. in cap. 2. ep. ad Colos. & Socrat. lib. 7. Histor. cap. 17. & alios. Glossæ Isidori: *colymbus, locus ubi vestes mundantur.* Sacer igitur colymbus sacrum baptiste-
B rium, in quo mundantur intincti. Columbus autem τοῦ υ. in u mutato, ut Latini solent, auctore Theodoro Gaza in libello de origine Turcarum.

TIT. VII. *De Apostatis.*

UT ex schismate hæresim nasci dixi tit. 5. ita possum dicere ex hæresi plerumque nasci apostasim, ut Tertullianus, hæreses Apostatas facere. Hi sunt quos posteriores dixere Magaritas, qui penitus desciscunt à religione Christiana, ex Christianis facti Judæi vel Pagani, vel Samaritani, vel Sarraceni: constitutiones ad peregrinitatem redigunt, & jubent exemplo reorum majestatis, & Manicheorum, & Donatistarum, *l.* 4. *sup. de hær.* damnari etiam post mor-
C tem intra quinquennium instituta accusatione, *l.* 2. in vivos perpetua & publica accusatio est, *l.* 4. Et hoc quoque in Apostatis proprium est ut eorum crimen pœnitentia non aboleatur, *l.* 5. cum tamen hæreticorum aboleri sæpius constitutum sit, *d. l.* 4. *l.* 41. *C. Th. eodem tit.* & eleganter *d. l.* 3. lapsis & errantibus subveniri, hi sunt heretici; non perditis, hi sunt apostatæ: & animadvertendum eidem legi hæc verba esse perperam inserta, quæ confundunt hæreticos cum Apostatis, hæretica superstitione. Cujus rei satis res ipsa & Codex Th. & inferiora legis verba fidem faciunt. Item animadvertendum est, *l. ult. hujus tit.* esse fugitivariam, de hæreticis nimirum, non de apostatis & partem, *l.* 8. *sup. de hær.* ut constat ex actis Chalcedonensis synodi.

D

VII. Enarratio.

UT Tertullianus) De præscriptione hæreticorum cap. 4.

Magaritas) μαγαρίζειν dicitur, qui a fide Christiana descivit. Leo Grammaticus: καὶ μαθὼν ὡς διὰ δόλου τοῦ Σαμωνα ταῦτα αὐτῷ γέγονεν, ἀναγκασθεὶς ἐμαγάρισεν αὐτός τε καὶ οἱ σὺν αὐτῷ. Vide Glossarium nostrum ad Cedrenum, & notas ad histor. Eccles. Anastasii, & ibidem Indicem Glossarum.

Desciscunt a religione) Exheredes fidei, Cypriano in epistola 31. a fide devii: *refugæ legis suæ*, Rabanus Maurus contra Jud. cap. 10. *Refugæ fidei*, Anastasio in historia Ecclesiastica: ἀποστάντες τῆς πίστεως, Theopha-
E ni: *Christi defugæ*, Prudentio περὶ στεφ.

Ad peregrinitatem redig.) *L. ult. hoc tit.*

Damnari etiam post mortem) Facundus Hermianensis libro 10. *Dicunt probare se posse nescio quos hæreticos post mortem fuisse damnatos.* Rigordus de gestis Philippi Augusti: *Etiam post mortem fuit excommunicatus, & damnatus* (Amalricus) *& a cœmeterio sacro dejectus, & ossa & cinis ejus per sterquilinia sunt dispersa.* Adde auctorem Chronici Altissiodorensis pag. 105. vers. Barlaamum, & Acyndinum monachos post mortem excommunicatos scribit Joannes Cantacuzenus hist. libro 4. cap. 23.

Pœnitentia non aboleatur) Africani patres in Codice Canonum Ecclesiæ Afric. can. 93.

Sed

Sed hæc posterior pars legis 3. *h.t.* non est in Basilicis, ut observat Balsamon ad Photii Nomocan. tit. 9. cap. 25. inhumanum enim visum est, hoc etiam crimen pœnitentia non aboleri. Samaritis pœnitentibus venia datur, *Nov.129.c.3.Sicut & ceteris hæreticis*, *l.4. §. sed nec filios*, *h.t.* In *d.l.3.* hæc verba notanda sunt: quos etiam præcepissemus procul abjici, ac longius amandari, nisi pœnæ visum fuisset esse majoris, versari inter homines, & hominum carere suffragiis. D. August. libro 11. contra litteras Petiliani Donat. cap.87. de Donatistis: *Nulla tamen lex regia vos jussit occidi: fortasse propterea, ut quicunque vestrum in pertinaci sacrilegi furoris aura persistunt, cum parricidæ supplicio, & vita carnifice crucientur.*

TIT. VIII. *Nemini licere signum Salvatoris Christi humi vel in silice, vel marmore sculpere, aut pingere.*

UT hæretici & Apostatæ, ita qui in pavimento sculpunt vel pingunt signum Salvatoris Christi, erga religionem Christianam contumeliosi esse videntur: & recte Tiberius Constantinus apud Paulum Diac. *Crucem Domini, qua frontem nostram & pectora munire debemus, eam sub pedibus conculcamus.* Idcirco inhibetur hæc res cum hoc tit. tum synodi habitæ Constantinopoli in Trullo cap.73. Et signum Salvatoris Christi vocat, ut veteres Theologi crucem, quæ veris Christianis semper fuit sancta & venerabilis, *l.decernimus, sup.de episc.& cler.l.11. tit. seq.* προσκυνητὸν καὶ τιμὸν dixit *Nov.* 5. non quidem propter se, sed propter Christi memoriam, qui pro nobis cruci suffixus est, ut Sibylla dixit, ὦ ξύλον μακάριστον ἐν ᾧ θεὸς ἐξετανύσθη: & Cyrillus 6. contra Julianum, aliter quam Manichæi, qui id rejiciebant ὡς κατηραμένον ὄργανον. Adeo vero fuit signum Christi sanctum, ut in instrumentis pro fide & subscriptione cederet, *l. ult. inf.de ju.delib.* & Leonis *Nov.* 72. & collatione ejus profana loca expiari & Deo consecrari solerent, *l. ult. Cod. Th. de pag. sac. Nov. 5. & 67.* & præferri quoque in Litaniis publicis, *Nov.* 123. Et Christiani etiam omnes, ut Tertullianus, Hieronymus, Augustinus, Chrisostomus scribunt ad omnem actum & omnem incessum eo signo frontem terere & se præmunire. Et signum dici idem Chrysostomus pia interpretatione, ἐπὶ πάσας τοῦ θεοῦ τὰς παρακαταθήκας, ὅσας ἂν λάβωμεν, τοῦτο, καθάπερ τινὶ σημάντρῳ βασιλικῷ καὶ δακτυλίῳ σφραγίζομεν.

VIII. ENARRATIO.

IN pavimento) Humi vel in silice, Balsamon in Collectione constitutionum ecclesiasticarum: ἐπ' ἐδάφους, ἢ λίθου χαμαὶ κειμένου: *in solo, vel in lapide humi sito.*

Apud Paul. Diaconum) de gestis Langob. lib.3. cap. 12. Grægorius Turonensis historiæ libro 5. cap. 19. de Tiberio Imp. *Deambulans per palatium vidit in pavimento domus tabulam marmoream, in qua crux dominica erat sculpta, & ait: Cruce tua Domine frontem nostram munimus & pectora, & ecce crucem sub pedibus conculcamus, & dicto citius jussit eam auferri*, &c. Aimoinus de gestis Francorum libro 3. cap. 9. In Keneti regis Scotorum legibus religiosis hæc legitur: *Sepulchrum omne sacrum habeto, idque crucis signo adornato, quod ne pede aliquando conculces caveto.*

In Trullo can. 73.) ὡς ἂν μὴ καταπατῆται παρὰ τῶν βαδιζόντων τὸ κατὰ τοῦ διαβόλου τρόπαιον ἡμῶν, ut ait ibidem Balsamo. Alexius Aristænus ad eundem canonem: πᾶσαν σπουδὴν χρὴ τιθέναι ἡμᾶς, τὴν ἀξίαν ἀποδιδόναι τιμὴν τῷ ζωοποιῷ σταυρῷ, δι' οὗ τοῦ πάλαι σεσώσμεθα πτώματος.

Et signum Salvatoris, &c.) In *l. un. h. t.* Basilica: τὸν ἅγιον σταυρὸν, *sanctam crucem*, ut in *l.* 18. *C.Th. de Judæis*, & *l.* 11. *C. Just. eod.* Divus Augustinus in Joan. tract. 118. *Quid est quod omnes noverunt, signum Christi, nisi Crux Christi.* Cyrillus Hierosol. catech.15. σημεῖον δὲ ἀληθὲς ἰδικὸν τοῦ Χριστοῦ ἐστὶ ὁ σταυρός. *Signum autem verum & proprium Christi, est Crux.* Amphilochius in oratione in Domini occursum, referens illud Lucæ 11. v. 29. & Matth. cap. 12. v. 40. *Signum quærit, & signum non dabitur ei*: ὁρᾷς πῶς τὸ σταυρικὸν πάθος, σημεῖον προσηγορεύθη. *Vides ut Crucis supplicium dictum fuerit signum?* Sanctus Ambrosius in serm. post Domin. 1. Quadrag. fer. 2. *Tunc apparebit signum filii hominis in cœlo, quod erit crux Christi Domini nostri.* Divus Chrysostomus ὁ σταυρός, φησὶ, τὸ σημεῖον: *signum, id est, Crux*, in cap. 24. Matth. v.30. Item: τότε ὁ σταυρὸς τοῦ ἡλίου φαιδρότερος φανήσεται: *Tunc crux apparebit sole splendidior.* Alcimus Avitus l. 5. Poemat. *Sic nos Christe tuum salvet super omnia signum frontibus impositum Signum Dominicum*, Maximus Taurinensis homil. 11. de cruce & sep. D. Andreas Cretensis in oratione 1. in exaltationem S. Crucis: οὗτος ἐστὶν ὁ τοῦ Χριστοῦ σταυρὸς, τὸ δεσποτικὸν σημεῖον: *Hæc Christi crux est, Dominicum signum.*

Καὶ τίμιον) Sanctus Hippolytus in libro de Antichristo: καὶ δείξει αὐτοῖς τὸν τίμιον σταυρὸν: *Ostendet ipsis* (Judæis) *venerabilem crucem.*

Quæ veris Christianis) Christianis Catholicis, ut in *l.1. sup. de summa Trin.* Qui *crucis religiosi* dicti Tertulliano Apologetico cap.16. & *crucicolæ*, Anselmo de Virginitate.

Non quidem propter se, &c.) Sanctus Ambrosius in oratione funebri de obitu Theodosii Imperatoris: *Habet Helena quæ legat: unde crucem Domini recognoscat. Invenit ergo titulum*, REGEM ADORAVIT, NON LIGNUM *utique, quia hic gentilis est error, & vanitas impiorum: sed* ADORAVIT ILLUM QUI PEPENDIT IN LIGNO. Divus Augustinus in serm. de Sancto Laurentio: *Non signum ligni te delectat, sed signum pendentis.* Photius Patriarcha CP. epistola 1. sectione 20. τούτων τοιγαροῦν ἕκαστον, τήν τε Χριστοῦ εἰκόνα φημὶ, καὶ αὐτὸν τὸν σταυρὸν, καὶ δὴ καὶ τοῦ σταυροῦ τὸν τύπον, παραπλησίως τῇ σεβασμιότητι καὶ προσκυνήσει ἐξοσιοῦντες, οὐκ ἐν αὐτοῖς περιγράφομεν καὶ περιορίζομεν τὴν τιμὴν καὶ τὸ σέβας, ἀλλ' εἰς τὸν δι' ἡμᾶς ἐνανθρωπίσαντα πλούτῳ φιλανθρωπίας ἀφάτῳ, καὶ τὸν ὑπὲρ ἡμῶν ἐπονείδιστον θάνατον ἑκουσίως ὑπενέγκοντα, ταύτην ἀναφέρομεν καὶ ἀνιεροῦμεν. *Singula igitur ista, hoc est, Christi imaginem, et ipsammet Crucem, et figuram Crucis, pari modo, reverentia et adoratione consecrantes, non tamen ita cultum circumscribimus, et ad eadem terminamus, sed ad illum referimus, et in illo sacrate statuimus, qui per et propter humani generis amorem abundantissimum et inexplicabilem incarnatus fuit, et sponte sua et voluntate maledictam illam mortem nostra causa subiit.* Carolus Magn. de non ador. imagin. cap. 3. *Nos per Crucem Christum adoramus.* Vide Joannem Damascenum libro quarto orthodox. fidei cap.12.

Ὦ ξύλον μακάριστον) Citat Hermias historiæ Ecclesiast. libro 11. cap. 1. Auctor Tripartitæ lib.2. cap. 18. *O ter beatum lignum in quo Deus extensus est.*

Ut instrum. pro fide) Isaac Catholicus invect. I. in Armen. Ἐν ταῖς ἀσφαλείαις τῶν χαρτίων πρὸς πίστωσιν τῶν γεγραμμένων ἐκτυποῦντες τὸν σταυρὸν διὰ μέλανος, τοὺς τούτων παραβαίνοντας καὶ ἀρνουμένους, ὡς ἀρνητὰς τοῦ Χριστοῦ κατακρίνομεν. *In chartarum ac instrumentorum sigillis, ad certam scriptorum fidem, atramento crucem exprimentes, eos qui ea transgrediuntur, ac negant, tanquam qui Christum negent, condemnamus.* In Synodo apud Colichyth. sub Vulfrido Archiepiscopo Cantuariæ cavetur, ut quæ signantur vexillo crucis, firma sint. Episcopus chartam signat cum cruce, & incausto apud Matthæum Paris. in Henrico tertio. Et apud eundem in Auctario additamentorum: *Hæc sunt nomina testium, qui hanc donationem meam consentientes, signo Crucis Christi confirmarunt.* Instrumentum est donationis. Auctor incertus qui cum Theophane editus: ὅπερ διεψεύσθη δείλαιος ἀνομίσας διακενῆς, καὶ ἐπιλαθόμενος τὸ ἰδιόχειρον,

χειρον, καὶ ἐποίησεν καὶ τὸν σταυρὸν, ὃν ἔπηξεν μετὰ τῶν σὺν αὐτῷ: *In quo misellus mentitus est, hoc scelere frustra admisso, ut syngrapham propriam, cui Crucem cum comitibus affixit, despiceret & proculcaret.* Alludit ad hunc morem exarandæ Crucis in instrumentis.

Ut Tertullianus) De corona cap. III. *Ad omnem aditum & exitum, ad vestitum, ad calciatum, ad lavacra, ad mensas, ad lumina, ad cubilia, ad sedilia, quæcumque nos conversatio exercet, frontem crucis signaculo terimus.* Cyrillus Hierosolym. cathec. 4. ποίει τοῦτο τὸ σημεῖον ἐσθίων καὶ πίνων, καθήμενος, κοιταζόμενος ἐξανιστάμενος, λαλῶν: περιπατῶν, ἁπαξαπλῶς, ἐν παντὶ πράγματι. *Signo isto utere tum edens ac bibens, tum sedens ac cubans, de lecto surgens, loquens, ambulans: & ut semel dicam, in omni re, omnique negotio*: vide ejusdem cathec. 13.

Hieronymus) In Ezechielem cap. 9. *Antiquis Hebræorum, quibus usque hodie utuntur Samaritani, extrema Thau littera crucis habet similitudinem, quæ in Christianorum frontibus pingitur, & frequenti manus inscriptione signatur.*

Augustinus) Serm. 131. de temp. *Crucem illam in qua ille crucifixus est in corpore, nos gestamus in fronte.* Idem sermone 20. ex his qui editi sunt in Supplemento operum: *Propterea & nos signum ipsum crucis in fronte portamus.* Et in sermone 18. in Matth. *Quia ipse honoraturus erat fideles suos in fine sæculi, prius honoravit Crucem in hoc seculo, ut terrarum principes credentes in eum prohiberent aliquem nocentium crucifigi: & quod cum magna insultatione persecutores Judæi domino procurarunt, magna fiducia servi ejus, etiam Reges in fronte nunc portant.* Vide Auctorem Anonymum in tractatu de rectitudine Catholicæ conversat. inter opera D. August. tomo 9.

Chrysostomus) Homilia 21. ad populum Antiochenum, & alibi passim. Andreas Cretensis oratione 2. in exaltationem S. Crucis: ὅπω τὸν πιστὸν λαὸν τοῦ Θεοῦ τιμᾶν τὸν σταυρον, καὶ σεβάσεσθαι δι᾽ ὅλυ προτρέπομεν &c. *Sic populum fidelium perpetuo adhortamur colere & venerari crucem* &c.

Idem Chrysostomus) In homilia de adoratione pretiosæ crucis, tomo 6. operum edit. Paris. S. Ambros. in Lucam cap. 20. *Quod Crucis in fronte prætexat indicium.*

TIT. IX. *De Judæis & cælicolis.*

POsteaquam dixit de Apostatis, qui scilicet prodita religione Christiana defecerunt ad Judæos vel Paganos, inde dicere instituit de Judæis, postea de Paganis. Et Judæis jungit cœlicolas. Judæorum sectam non prohibet. Nam & circumcisio eis permittitur, *l. circumcidere, ff. ad l. Corn. de sicar.* & in ordinem Decurionum allegi possunt, *l.3.§.ultim. ff.de Decur.* non etiam judicandi potestate fungi, *leg.ultim. hoc tit.* Sed & necessitates, ut ait *d. l.* 3. id est, munera civilia obire coguntur *l.* 15. *De exc. tut. l. 2. l. jussio, hoc tit.* Cœlicolarum secta prohibetur; *l.* 12. quorum nomen inauditum esse ait, & novum superstitionis crimen, & nescio cujus dogmatis novi habuisse conventus, *l.43. Cod. Th. de hær.* Judæorum sectam esse verum est, qui ut Juvenalis ait, *Nil præter nubes & cœli numen adorant*: & in Catalectis Petronius: *Judæus licet & porcinum numen adoret, Et cœli summas advocet auriculas.* Et Sophonias propheta inter eos quosdam adorare militiam cœli: sed miscuisse se quoque eam Christianismo ad aliquid, quandoquidem hanc sectam hæreticis & dogmaticis adnumerat, & ut ad Christianam religionem revertantur, quodammodo cohortatur *d. l.12.* & invenio in epistola Augustini 163. Majorem Cœlicolarum novi apud Donatistas baptismi auctorem instituisse: & multos illo sacrilegio seduxisse: qui locus etiam probat exemplo Judæorum non male vulgo in *l.3. hujus tit.* Cœlicolis dari Majores, licet vox Cælicolis absit a Cod. Th. & a quibusdam manuscriptis.

IX. ENARRATIO.

PRodita relig.) Apostatæ dicuntur prodere sanctam fidem, & sanctum baptisma profanare, *l. 3. supr. t. 7.*

Dicere inst. de Judæis) vel supra dixit de hæreticis *qui fratres sunt Judæorum*, ut ait sanctus Ambrosius in Luc. c. 16. Rabanus Maurus contra Judæos: Legat lib. B. Augustini contra quinque hæreses prætitulatum, i. Paganorum, Judæorum, Manichæorum, Sabellianorum, Arrianorum, merito subjicitur tit. de Jud.

Judæorum sectam non proh.) Judæorum collegia ab Augusto permissa, Philo. v. Cujac. Observ. 7. 30. C. Cæsarem Augustum, & Claudium in gentem Judæam clementem fuisse scribit Hieronymus in Zachariam lib. II. cap. ultim. Idem lib. 3. in epist. ad Galat. cap. 6. Cajus Cæsar, & Octavianus Augustus, & Tiberius successor Augusti leges promulgaverant, ut Judæi qui erant in toto Romani Imperii orbe dispersi proprio ritu viverent, & patriis ceremoniis deservirent. Vide Josephum Antiq. libro 16. cap. 10. Severum & Antoninum Judæos plurimum dilexisse idem Hieronymus scribit in Danielem libro 11. cap. 11. Alexandrum Severum Judæis privilegia reservasse, Lampridius. Denique legibus suis vivere passi sunt. Divus Augustinus in Psalm. 58. *Per omnes gentes manent certe, & Judæi sunt, & destiterunt esse quod erant: id est, gens ista non ita cessit in jura Romanorum, ut amiserint formam Judæorum, sed ita subdita Romanis est, ut etiam leges suas teneat, quæ leges sunt Dei.* Julianus refuga fidei in odium Christi templum Hierosolymis eis reparare permisit, Rabanus Maurus in lib. contra Jud. cap. 19.

Nam & circumcisio) Judæis circumcidere, περιτέμνειν, ut loquitur Spartianus in Adriano, *mulitare genitalia* permissum est: unde οἱ ἐκ περιτομῆς pro Judæis circumsectis: de quorum circumcisione Michael Ephesius in libro 11. de partibus animalium: ἔστι δὲ ἀκροποσθία τὸ περιέχων δέρμα τὸ βάλανον τοῦ αἰδοίου, ὃ καὶ τέμνουσιν οἱ Ἰουδαῖοι καὶ Αἰγύπτιοι, καὶ λέγουσι τὴν τοιαύτην τομὴν, περιτομὴν ἀκροποσθίαν dicit, quæ in veteri & novo fœdere ἀκροβυστία dicitur. Glossæ: ἀκροβυστία, *præputium.* Juvenalis Satyr. 14. *mox et præputia ponunt.* Petron. *Circumcide nos ut Judæi videamur*, Et in Catalectis:

Ni tamen et ferro succiderit inguinis oram.

Tacitus Histor. 5. cap. 5. *Circumcidere genitalia instituere, ut diversitate noscantur*: eandemque rationem circumcisionis adfert Maimonides More Nevochim parte 3. cap. 49. Vide Tertullianum advers. Jud. cap. 3. Theodoret. Quæst. in Genes. qu. 68.

Non etiam judicandi pot.) Auctor dialogi de altercatione Ecclesiæ & Synagogæ inter opera D. Augustini: *Tributum mihi solvis, ad imperium non accedis, habere non potes præfecturam. Judæum esse comitem non licet, Senatum tibi introire prohibetur: præfecturam nescis, ad militiam non admitteris*: vide sub tit. 4. ubi de Judæis.

Cælicolarum secta) Cælicolæ erant Judæi Semichristiani, ad quos non pertinent versus Juvenalis, nec qui in Catalectis, sed ad Judæos veteres. Cœlicolarum autem secta Novella dicta videtur, quod cœlum ipsum colerent, id est, adorarent. Glossæ Græcolat. ὁ σέβων τὸν οὐρανὸν, *cœlicola.* Aliter quam Judæi antiquiores, qui cœli nomine Deum intelligebant, ut Machabæorum libro priore capite 3. vers. 19. ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἰσχύς: *e cœlo fortitudo*: & cap. 4. v. 10. βοήσωμεν εἰς τὸν οὐρανὸν: *Clamamus ad cœlum*, sive Deum cœli, ut d. cap. 7. 18. ἐναντίον τοῦ θεοῦ τοῦ οὐρανοῦ: *coram Deo cœli*: sic enim habent 70. Et Job. cap. 2. πῦρ ἔπεσεν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ: ubi Chrysostomus ait; *ignis decidit de cœlo. Aquila autem et Theodosion, ignis Dei dixerunt*:

runt: Ακύλας δὲ καὶ Θεοδοτίων, πῦρ, εἶπον, Θεῦ: & alibi ſæpe, etiam in novo fœdere. V. Joſ. Scal. in Elencho Trih. cap.31.

Ut Juvenalis ait) Sat.14.v.97.

Et cœli numen ad.) Auratus, Joſephus Scaliger, Canterus, Douza, Voſſius, & Salmaſius, legunt *lumen*, id eſt, cœlum περιφραστικῶς.

Et cœli ſumm.adv.aur.) Franc. Pithoeus legebat: *& cilli ſummas*: κίλλος, ὄνος. Somniarunt, inquit, nationes caput aſininum Deum fuiſſe Judæorum, quod refutant Joſephus & Tertullianus: ille 11. contra Appionem Grammaticum, hic Apolog. cap.16. vide Petrum Cunæum de Republica Hebræorum, libro 11. 24. & l.3. 6. Danielem Heinſium in laude aſini.

Epiſt.A.63.) Ad finem.

B Et a quibuſdam manuſcript.) Non eſt in vett.Ægidii Menagii, & Juliani Brod.

TIT. X. *Ne Chriſtianum mancipium hæreticus, vel Judæus, vel Paganus habeat, vel poſſideat, vel circumcidat.*

PArs origine ſua tit. hic fuit tituli ſuperioris, id eſt, de Judæis tantum: ſed ex Græca conſtitutione Juſtiniani, & *l. Deo nobis, ſup. de epiſc. & cleric.* idem Paganis interdicitur & hæreticis, ne Chriſtiana mancipia habeant jure Dominii, vel poſſideant quo alio jure veluti fideicommiſſi, aut bonorum poſſeſſionis: nefas eſſe religioſiſſima mancipia impiiſſimorum inquinari dominio, *l.ult. C. Th.eod.tit.* & ſimiliter Euſebius C 4. de vita Conſtantini, ἀθέμιτον εἶναι προφητοφόνταις καὶ κυριοκτόνοις τοὺς ὑπὸ τοῦ σωτῆρος ἐλευθερωμένους ζυγῷ δουλείας ὑπάγεσθαι. Sed additur generaliter ne etiam alterius quam ſuæ ſectæ, vel nationis hominem poſſideant. Et capitale eſſe ſi eum hominem circumciderint, ſi non circumciderint, multæ ſubjici 30. librarum auri, *l. 2.* Servum autem, ſi rem detulerit, liberum fieri, alioquin fiſco vindicari, ut *l.2. Cod. Theod. eod.* & Cedrinus & Sozomenus probant. Nec ad Chriſtianos tantum homines eæ leges pertinent, qui ſcilicet baptizati ſunt in Trinitate, ſed etiam ad Cathecumenos, id eſt, auditores baptiſmo deſignatos, ne impune circumcidantur, ut *l. 2. & Nov.37.*

X. ENARRATIO.

DE Judæis tantum) *l.1.h.t.*

Sed ex Græc. conſtit.) *l.2.hoc t.*

Paganis interdicitur) Synodus Pariſienſis apud Flodoardum libro 11. cap. 5. *Ut Chriſtiani Judæis, vel Gentilibus non vendantur: & ſi quis Chriſtianorum neceſſitate cogente, mancipia ſua Chriſtiana elegerit venundanda, non aliis niſi tantum Chriſtianis expendat: Nam ſi Paganis aut Judæis vendiderit, communione privetur, & emptio careat firmitate. Judæi vero ſi Chriſtiana mancipia ad Judaiſmum vocare præſumpſerint, aut gravibus tormentis afflixerint, ipſa mancipia fiſci ditionibus revocentur.* Robertus Monachus in Chronologia: *Commune Concilium Romæ ſub Alexandro Papa anno præterito celebratum ſtatuerat, nullum deinceps Chriſtianum, mancipium fieri Judæorum.* E Vide quæ diximus ad collectionem Theodori Balſam.

Habet jure dom.) Quæ ſit differentia inter habere & poſſidere docet *lex, ſtipulatio iſta 38. ff. de verb.obligat.*

Vel poſſideant) Rabanus Maurus contra Judæos cap. 41. *Et cum eis ſervos Chriſtianos habere non liceat* &c. & cap.50. ex S.Gregorii lib.7. Reg. epiſt.115. *Mirati ſumus, quod in regno veſtro Judæos Chriſtiana mancipia poſſidere permittitis: Quid enim ſunt Chriſtiani omnes niſi membra Chriſti?* vide eundem cap.57.

Quarto de vita C.) Capite 27.

Sed additur gener.) in *d.l.1.*

Et Cedrenus) Cujus hæc verba ſunt: Κωνστάντιος δὲ A καὶ Κώνστας ἐνομοθέτησαν, Ἰουδαῖον μὴ ὠνεῖσθαι δοῦλον: ἐπεὶ ἀφαιρεῖσθαι αὐτὸν εἰς τὸν δημόσιον λόγον: εἰ δὲ καὶ περιτεμεῖν τολμήσοι δοῦλον, ξίφει τιμωρεῖσθαι: καὶ τὴν τούτου δημεύεσθαι οὐσίαν. *Conſtantinus & Conſtans legem tulerunt, ne quis Judæus ſervum emeret, emptum publicari juſſerunt. Si quis circumcidere ſervum auſus eſſet gladio feriri, & bona ejus publicari*: Id eiſdem omnino verbis ſcribit Theophanes.

Sozomenus) lib.3.17.

Auditores bapt. deſign.) Catechumeni auditores & audientes dicti. Tertullianus de pœnitentia cap.6. *Quia inter auditorum tirocinia deputatur*, & mox: *Prima audientis intinctio eſt.* Cyprianus epiſt. XII. ad presbyteros & diac. &c. *Audientibus etiam ſi qui fuerint periculo præventi, &c.* vide Theophylactum in Joan. cap.1. B Sunt enim *candidati Dei*, ut loquitur Tertullianus 11. ad uxor. *candidati fidei*, ut Hieronymus in epiſtola ad Ruſticum, candidati baptiſmi.

Nov. 3.7.) §.1.

TIT. XI. *De paganis, ſacrificiis, & templis.*

SEquitur tit. de tollendis ſacrificiis Paganorum, & de claudendis fanis, delubris, templis eorum, non etiam diruendis. Nam & ſi velint Impp. aras & ſenſu carentia ſimulacra avelli; nolunt tamen etiam ædificia templorum & publicorum operum ornamenta deſtrui, *l. 3.* & recte ornamenta: Nam templa quæ in agris & locis abditis conſtituta nulla ornamenta habent, Patres in concilio Africano deſtrui poſtulant. C Eſt & de tollendis annonis templorum *l. ult.* quas transfert ad milites, *l.19.C.Th.eod.tit.* Longe igitur eſt deterior Paganorum condicio, quam Judæorum; quorum ſecta legibus prohibita non eſt: longe deterior quam hæreticorum, quibus omnibus non eſt propoſitum capitale ſupplicium, ſicut Paganis qui exercent ſacra ſacrilega, *l.1.2.7.& ult.* & Auguſtini epiſt. 48. ubi addit quod etiam ad hunc tit.proprie pertinet, tam Catholicos, quam hæreticos, omnes laudare leges ab Imperatoribus datas adverſus ſacrificia Paganorum. Et ſunt Pagani cultores ſimulacrorum & Dæmonum, qui & gentiles, *l.21.Cod.Theod.eod.l.46.Cod.Theod.de hær.& Th. Nov.de Jud.* Gentiles a Judæis, quibus non Judæi gentes ſunt & barbari. Pagani autem vulgari ſermone, ut Oroſius ait, quaſi ex agreſtium locorum compitis & pagis D alieni civitate Dei.

XI. ENARRATIO.

DE tollend. ſacrif.) Execrandis Dæmonum ſacrificiis, *l.23.C.Th.eod.* nefandis ſacrificiis. D.Auguſt. de Civit.D.11.2.

De claudendis fanis) Principes Chriſtiani Paganorum templa claudi juſſerunt, vel dirui. De Theodoſio & Honorio vide Proſperum de promiſſ. & præd. Dei, parte 3.prom.38.& quæ diximus ad *l.3.C.Th. de pagan.* vel in ſacros uſus commutarunt. Claudius Salmaſius in epiſtola ad v.cl. Ægid.Menagium ſcripſerat, *primæ antiquitatis Chriſtianos templa idolorum pleraque a Gentibus conſecrata convertiſſe in templa veri Dei.* E Hoc oſtendit S. ut ipſe ſcribit in epiſtola ad Salmaſium: Primum enim Gregorium M. de conſecrandis Gentilium templis decretum condidiſſe. Imo ante Gregorium Conſtantinum M.templa Gentilium Chriſto addixiſſe ſcribit Cedrenus his verbis: γράφει δὲ τὸν πρῶτον νόμον, τοῖς τῶν εἰδώλων ναοῖς ἀποδίδοσθαι τοῖς τοῦ Χριστοῦ ἀφιερωμένοις ναοῖς. Iidem ſcribit Theophanes, ex quo Anaſtaſius in hiſtoria eccleſiaſtica. *Iſte*, inquit, *primam legem ſcripſit: idolorum templa his tradi, quæ Chriſto ſunt deputata.* Hæreticorum etiam quaſi eccleſias, vel in uſus ſacros verterunt, vel non receperunt. Avitus Viennenſis epiſt.6. Juſtinianum etiam eas Chriſtianis addixiſſe ſcribunt Theophanes & Cedr.

Fanis, delubr. templis) Hæc tria conjunguntur in *l.ult.*

l.ult.C.Theod.eod. vide quæ diximus in præfat. ejuſdem tituli:

Senſu carentia) *l.nullus* 12.*C.Th.eod.* Lactantius de Orig. error. cap.11. *Omni enim ſenſu carent, &c.* & lib. 6.13. *ſi Deorum cultores ſimulacra inſenſibilia excolunt.* Dixi ad *d.l.*12.

Ornamenta) Vide dicta a nobis ad *l.* 15. *C.eod.*

In Concilio Africano) Can. 58. Cod. Eccleſ. Africanæ.

Sacra ſacrilega) Optatus 6. *Quis vidit ſacra ſacrilega?* D. Auguſtinus de Civ. Dei 1. cap. ult. *Eos a ſacris ſacrilegis prohiberet.* Hinc ſacrilegium pro idololatria apud Sulpitium Severum 1. ut ibi obſervat Druſius. Optatus II. *In Eccleſia nulla fuerant ſchiſmata, nec Paganis licebat exercere ſacrilegia.*

Cultores ſimul) Pagani colere ſimulacra dicuntur in *l.6.Cod.Th.eod.* Divus Auguſtinus Retract. libro 13. cap.43. *Deorum falſorum multorumque cultores, quos uſitato nomine paganos vocamus.*

Et dæmonum) *Colunt dæmonum ſimulacra*, Sulpitius 11.

Qui & Gentiles) *L.46. Cod. Theod. de hæretic.* Tertullianus in libro de Patientia cap.7. *Gentilium eſt, omnibus detrimentis impatientiam adhibere*: vel Gentes & nationes. Idem Tertullianus Apologeticum ſcripſit adverſus Gentes & adverſus Nationes. Idem in d. lib. de patient. cap. 3. Minutius in Octavio: *Nos Gentes Nationeſque diſtinguimus.* D. Hieronymus in epiſt. ad Galat. cap. 3. *Quidam e Gentibus*: de Virgilio.

Ἔθνη) Matthæi 10. 5. Hinc ἐθνικῶς πολιτεύεσθαι, *Gentiliter vivere*, Clem. Alexandr. Strom. 7.

Græci) Ἕλληνες S. Proclus in oratione 15. καὶ ἔστι μεγάλη ἡ τοῦ Εὐαγγελιστοῦ κατὰ Ἑλλήνων βροντή: *Et ingens eſt adverſus Græcos Evangeliſtæ tonitru.* S. Iſidorus Peluſiot. libro 11. Epiſtolar. 146. ad Caſium Scholaſticum: οὐκοῦν ἐπειδὴ Ἕλληνα σε ὄντα, καὶ τὰ Ἑλλήνων πρεσβεύοντα, *Quoniam igitur te, ut Græcum ſeu Gentilem, ac Gentilium dogmata profitentem,* &c. Gloſſæ Ἕλλην τὴν θρησκείαν, *Paganus.* ἐθνικοί, Matth. 18. 17. γεντίλιοι, Gentes, Nationes, ἔθνη, Græci, res ead. Hinc Gentilitas apud Sulpitium Severum de vita ſancti Martini ſect.4. & 16. Cœlius Lactantius de Origine erroris cap. 13. *Priorem eſſe gentilitatem, quam Dei religionem.* Iidem & Pagani. Anna Comnena Alexiados libro 13. Εἴπερ τοῦ Χριστιανικοῦ γένους ἐστιν, ἔστε καὶ ἀλλότριος της ἡμετέρας αὐλῆς, ὃς παγάνος ἡμεῖς ὀνομάζομεν. Hinc paganitas in *l. ult. C. Theod. de ſpectac.* & Græcitas apud interpretem Irenæi libro 11. cap.40.

Ut Oroſius ait) Libro 1. hiſtoriæ.

TIT. XII. *De his qui ad Eccleſiam confugiunt vel ibi exclamant.*

POſteaquam dixit ſatis de iis qui alieni ſunt ab Eccleſiarum Catholicarum privilegiis, hæreticis puta & Apoſtatis & Judæis & Paganis, quanquam Judæis maneant adhuc ſua privilegia quædam, redit ad earundem Eccleſiarum privilegia, & exponit unum hoc tit. de Confugis (ſic appellantur & in *l.ſi qua per calumniam, ſup. de epiſc.& cleric.*) ut præſidium & ſecuritatem Eccleſiæ tribuant his, qui ad eas confugerint vexationis evitandæ cauſa, ſive ob reatum, ſive ob debita publica vel privata, ita ut inde temere abduci nequeant; ſed loci reverentia & interceſſione defendantur, ut *cap.eos qui, 87. diſt.* Et quod adjicit aliud pertinet etiam ad Eccleſiarum venerationem, de his qui ibi exclamant ex *l.5.& ult.* ut nullus in eis tumultus moveatur, nulla ſeditio, nulli clamores concitentur ſuæ vel alienæ rei cauſa.

XII. ENARRATIO.

PRivilegia quædam) De quibus ad tit. de Judæis ſupra.

De confugis) Confugæ ut confugium. Auctor incertus in vita Leudevvici Pii: *Ad Imperatorem Ludovicum confugium fecit.* Glaber Rodulphus in vita ſancti Guillelmi cap. 1. *In quoddam caſtrum feciſſe confugium*, & in libro 1. domni Karoli & Hludovici Auguſtorum: *Si quis ad Eccleſiam confugium fecerit.* Præter Hincmarus Remenſis de divortio Loth. & Tetb. reſponſ. ad interrog. 12.

Ut præſidium & ſecurit.) Zoſimus 4. τὸ παρὰ χριστιανῶν τιμώμενον οἰκοδόμημα, ἄσυλον νομίζεται.

Qui ad eas conf.) ut ad Eccleſiam magnam, ſive templum S. Sophiæ, quod tutiſſimum aſylum. Joannes Cantacuzenus hiſt. lib. 3. cap. 2. ἐμοὶ δοκεῖ, ἔφη Σίσμανον πρὸς τὸν της τοῦ Θεοῦ Σοφίας νεὼν καταφυγεῖν ἀσυλίᾳ δέ αὐτοῦ τετιμημένου ὑπὸ πάντων ὅσοι Ῥωμαίων ἐβασίλευσαν, ἐξεῖναι καὶ ἡμῖν εὐπρόσωπον ἀπολογίαν πρὸς τοῦ Ἀλεξάνδρου δέσθαι πρεσβευτὰς, ὡς οὐκ ἐξὸν ἀποσπάσαντας τὴν ἱκέτην τοῦ Θεοῦ παραδιδόναι πρὸς σφαγὴν: μάλιστα ταύτην, τοῦτο ἄγος ἐναγέστατον καὶ παρὰ τῶν πάλαι καὶ τῶν νῦν Ῥωμαίων νομιζόμενον: *Mea opinione, inquit, Siſmiano in ædem Sophiæ transfugiendum eſt: quam cum ab omnibus Imperatoribus aſyli jure honoratam conſtet, licebit & nobis honeſtum Alexandri legatis reſponſum reddere: nefas fuiſſe nobis Dei ſupplicem abſtrahere, & aliis interficiendum tranſdere, quando id in ſcelere omnium impuriſſimo a Romanis ſemper numeratum ſit.* Sic Pagani ad templa confugiebant, *ut ab omni noxa liberi eſſent*, ut loquitur Auguſtinus lib. 1. de Civ. Dei 34. Ut pagani ad templa confugiebant. Ovidius 11. de Ponto 2.

Confugit interdum templi violator ad aram,
Nec petere offenſi numinis horret opem.

Achilles Tatius Clitoph. & Leucip. 8. καὶ τοῖς μὲν πονηροῖς αἱ τῶν ἱερῶν ἀσφάλειαν διδόασι καταφυγήν. *Et Deorum quidem ædes ſontibus, qui ad eas confugiunt, præſidio ſunt.* Et ibidem de Dianæ templo: αὕτη μόνη τοὺς ἐπ' αὐτῇ καταφεύγοντας ἔξεστι σώζειν καὶ ταῦτα πρὸ δικαστηρίου γνώσεως: δεδεμένον δὲ οὐδένα λέλυκεν ἡ θεὰ οὐδὲ θανάτῳ παραδοθέντα ἠλευθέρωσεν της τιμωρίας, τῶν δυστυχούντων εἰσιν, οὐ τῶν ἀδικούντων δὴ οἱ βωμοί. *Ea enim ſola eſt ad quam confugientes ad ſe, illos ſcilicet quorum cauſa nondum a judicibus cognita eſt, ſervare pertinet. Ac quamvis neminem illa unquam in cuſtodiam datum ſolverit, neminem unquam morti addictum, e lictorum manibus eripuerit: infelicibus enim, non impiis Deorum aræ præſidio ſunt.*

Polyænus 8. κατέφυγεν ἱκέτης εἰς τὸ ἱερὸν. Ἀθηνᾶς της χαλκιοίκου, ὅθεν ἀποσπάσαι ἱκέτην οὐκ ἦν θέμις. *Supplex confugit ad fanum Minervæ Chalcidicæ, unde fas non eſt ſupplicem extrahere.* De eodem Minervæ Chalcidicæ fano Polybius.

Vexationis evitandæ cau.) Ne forte vexetur a potentiore. Iſidorus Peluſiotes libro 1. epiſtol. 174. ad Cyrenium Ducem: *Qui ne a potente adverſario opprimatur, quod judicem non habeat, qui ſuas injurias ulciſcatur, ad inexplicabile templum confugit:* ὃς ἵνα μὴ ἔργον δυνατοῦ γένηται, ἀπορῶν δικαστοῦ τοῦ ἀμυνοντος, πρὸς τὸν ἀχείρωτον ἔδραμε σηκὸν.

Sive ob reatum, ſive ob deb. publ. vel priv.) *L.* 1. *& l. præſenti 6. §.3. h.t.* Auctor homiliæ de dedicatione Eccleſiæ cum Euſebio Gallicano edita; *Si ergo reverentiam tanti parentis agnoſcimus, ſciendum eſt, nullo modo cujuslibet criminis reum a ſacris liminibus abſtrahendum: quamdiu enim religionis injuria ac divinitatis offenſa eſt, qualemcumque Eccleſiæ filium confugientem ad domum Domini, velut de ſinu & complexu matris avellere, & arcem communis expugnare confugii, ac ſacram humano generi indulgentiæ legem abſque ulla ſui conſideratione calcare: qui enim homini Eccleſiæ januam clauſit, crudelem in ſemetipſum ſententiam dedit: Quis in hujus mundi & fluctibus conſtitutus portu miſericordiæ non indigeat? vitæ quis dum remedia alienis neceſſitatibus abnegat, præjudicium ſui faciat inter gentes? Nemo contingit ad profanam arborem, vel ad delubrum abominabile con-*

confugientem, & in loco perditionis locus est impunitatis. Hæc res quæ mortem generat, dat salutem. Sed forte aliquis dicat. Locus sanctus est, criminoso patere non debet. Non ita est. Hæc animi intractabilis argumenta non recipit ille, qui pro impiis mortuus est, confugienti reo claudi aditum misericordiæ non permittit, qui latroni sub hora sententiæ confitenti paradisi claustra patefecit.

TIT. XIII. *De his qui in Ecclesiis manumittuntur.*

ET sequitur aliud privilegium Ecclesiarum & Clericorum, cum esset difficile ad Civitatem Romanam pervenire, nec manumissione quacunque eam servi adipisci possent, ut Hermias ait, 1. cap. 9. B *πολλῆς δυσχερείας ὅσης περὶ τὴν κτῆσιν τῆς ἀμείνονος ἐλευθερίας ἣν πολιτείαν ῥωμαίων καλοῦσι*: ut qualiscumque manumissio sufficiat servis cujuscumque ætatis sint, ut *lege 2. infra comm. de manumiss.* ad obtinendam plenam & justam libertatem, quæ modo fiat in Ecclesia, teste populo & signatore Episcopo. Imo & clericorum servos manumissos quibuscumque verbis, quacumque scriptura, quocumque loco etiam absente Episcopo ad Civitatem Romanam perduci placet.

XIII. Enarratio.

IN Ecclesia] Divus Augustinus sermone 5. ex editis a Sirmondo: *Servum tuum manumittendum manu ducis ad Ecclesiam. Fit silentium. Libellus tuus recitatur, aut desiderii tui persecutio.*

Ad civitatem Rom.] *L. 1. & 2.* Quod scribit Cajus de manumissis in Ecclesia, *Instit. lib. 1. tit. 1. §. 1.* subdititium est.

TIT. XIV. *De legibus & constitutionibus Principum & edictis.*

SAtis dictum est supra de jure sacro parte juris publici. Consequens est dicere de reliquo jure publico, quod scilicet consistit in populi, Senatus, Principis, Magistratuum Imperio, ex quo proficiscuntur leges, & constitutiones, & aliæ partes juris civilis. Ac primum quidem in hoc titulo agitur de legibus publicis & generalibus, quæ antiqua sunt jussa populi vel plebis; quales nullæ feruntur hodie populi potestate translata in principem, & consequenter nullæ leges positæ sunt de ambitu, quia ad curam principum pertinet magistratuum creatio, non ad populi favorem, *l. 1. ff. ad l. Jul. de amb. leg. quidam, de re jud. leg. 2. de alb. scrib.* Quamobrem Constitutiones principum hodie leges constat esse, rescripta dico, subscriptiones, adnotationes, pragmaticas, decreta, mandata, interlocutiones, orationes, edicta. Et decreta quidem, rescriptaque & interlocutiones leges sunt, si ut Leo ait *Novella 92.* animus principi fuerit, *τὸ κερδὲν τοῖς νομοθέτημα*, Si, ut ait *l. 3.* princeps censuerit ea, quæ in certis negotiis statuit, similium quoque causarum fata componere: alioqui ut Judicum, ita Principum res judicata aliis non noceret, vel prodesset. Item si de his Princeps orationem ad Senatum miserit, ut quod sibi placeret SC. firmaretur, & firmatum sit, cujus generis orationes multæ referuntur in libris nostris, & secundum *l.* 8. hujus tituli si observaretur, leges omnes generales principum Orationes appellari possent: Vel si legem edicti nomine nuncupaverit princeps, cujus omnis vis hæc est, ut per omnes populos programmate judicum in celeberrimis locis veluti in foro, vel in theopropia, ut in scriptoribus sacris legimus, in suggestu illo scilicet & ambone unde Christianis recitatur verbum Dei, divulge-

A tur *d. l. 3.* quod est anteferri, *l. rescriptum, Cod. Th. de hæres.* Hæ leges principum generales sunt, & omnes populos tenent, paganos & milites, *l. 3. §. Divus, ff. de sep. viol. l. ultim. ff. de accus.* & homines domus Augustæ, *l. 10. hoc tit.* & Augustum ipsum atque Augustam, *l. 4.* ut olim populus quoque suis legibus tenebatur. Omnes autem, quæ in corpus juris referuntur, fere generales sunt, paucæ speciales, sive personales, quæ pertineant ad personas, vel corpora, aut collegia certa, scrinia, officia, civitates, curias, provincias, scholas, quæ etsi non relatæ in corpus juris, nihilominus vim suam & robur obtinent, ut est in Constit. Justiniani *de Just. Cod. conf.* tamen omnes non tenent, *l. 2. hoc tit.* & hæc differentia legum ut observaretur, ideo sæpe monent nos auctores juris quæ sint edictales leges, generales leges, generalia rescripta, *l. 1. §. ultim. ff. de leg. tut. l. quotiens, §. sed si non in corpore, de hered. instit. l. Divi §. ultim. ad l. Falc.*

B

XIV. Enarratio.

PArte juris pub.] *l. 1. §. 1. ff. de just. & ju.*

Jussa populi vel pl.] Atejus Capito apud A. Gellium lib. 10. 20. *Lex,* inquit, *& generale jussum populi aut plebis, rogante magistratu.*

Nullæ feruntur hodie] Soli Principi leges condere concessum est, *l. ultim. §. 1. hoc tit.*

Rescripta dico] Princeps adeuntium precibus rescribebat. v. tit. 19. & tit. 24. infra, quæ etiam responsa di-
C cuntur.

Subscriptiones] Id est annotationes, *l. 1. §. 1. ff. de const. Princip. & l. 1. inf. de prec. Imper. offer.* quæ fiunt ad libellos vel manu divina, sive principis, vel Quæstoris, *leg. 2. de bon. pet. publ.* illæ majoris ponderis sunt.

Pragmaticas] Vide infr. tit. 23.

Decreta] Decreta sunt sententiæ in cognitionibus a principibus prolatæ.

Mandata] Mandata sunt præcepta, quibus administrandi modus præscribitur. v. tit. seq.

Interlocutiones] Interlocutiones interponebantur, cum de plano Principes judicarent.

Orationes] Orationes vel ipsi Principes, aut Quæstores recitabant in Senatu, vel ad Senatum mittebant,
D *l. cum hi 8. ff. de transact. l. cum hic status 32. ff. de donat. int. vir. & uxor.*

Edicta] Edicta sunt quæ Princeps spontaneo motu emittit. Theoph. ad *§. 6. de ju. nat.*

Animus princ. fuerit] Ipse Cujacius ad *§. sed & quod principi, Instit. de jure natur. Nec quod cognoscens decrevit, aliter trahitur ad exemplum, quam si animus ei fuerit τὸ κερδὲν* &c.

Fata comp.] V. Cuj. Observ. 16. 9.

Senatusconf. firmaretur] Marcus Imp. apud Justinum Apolog. 11. *ταῦτα δὲ καὶ τῆς συγκλήτου δόγματι κυρωθῆναι βούλομαι, καὶ κελεύω τοῦτό μου διάταγμα ἐν τῷ φόρῳ τοῦ Τραιανοῦ προτεθῆναι πρὸς τὸ δύνασθαι ἀναγινώσκεσθαι*. Sic ante translatam populi potestatem in Principem prius jubebat populus: postea confirmabat Se-
E natus, ut scribit Servius in 9. Æneid. vers. 192.

Et Augustum ipsum] D. Ambrosius in epistola 13. ad Valentinian. Imp. *Quod cum præscripsisti aliis, præscripsisti & tibi. Leges enim Imperator fert, quas primus ipse custodiat.* Vide Cujac. Observ. 15. 30.

Suis legib. tenebatur] Legibus teneri, est *νόμοις κρατύνεσθαι*: Legibus adstringi, Æschylo.

Veluti in foro] Ut in loco Marci Imp. supra citato.

Vel in theopropia] Divus Augustinus in epistola 158. ad Marcellinum: *Quod autem scripsit eximietas tua, dubitare te, utrum in theopropia debeas eadem gesta jubere proponi, fiat, si potest illuc frequens confluere multitudo.*

Et ambone] His quæ dixi in Glossario ad Cedrenum, adde. Ducas historiæ Byzantinæ capite 40. *ἀνέβη ὁ κληθεὶς ἐπ' ἄμβωνος καὶ ἐξελάλησε τὴν μιαρὰν αὐτοῦ προσευχήν*: *Vocatus ambonem ascendit, & diras preces suas recitavit*. Joannes Cantacuzenus historiæ libro 4. cap. 3. *ἐπὶ τοῦ ἄμβωνος ἀναβὰς, ἵνα μᾶλλον διὰ πάντων διϊκνοῖτο ἡ φωνή*: *in ambonem ascendens, quo clarius ab omnibus exaudiretur*. Glossarium ineditum: *ὀκρίβας, ὁ ἄμβων*: *Pulpitum, ambo*. Synodus in Trullo habita can. 33. *τὰ θεολόγια ἐπ' ἄμβωνος μὴ ἀναγινωσκέτω*: *Oracula divina in ambone non legat*. S. Basilius Seleucienſ. de mirac. S. Theclæ lib. 2. cap. 27. *ὤφθην ἐπὶ τοῦ δεικτηρίου· λέγεται δὲ οὕτως ὁ τόπος ἐν ᾧ ἐπιδείκνυνται οἱ λέγοντες, τοῦτό ἐστιν ὁ ἄμβων, ἤτοι τὸ ἀκροατήριον*: *In Deicterio comparui, hoc est, in loco unde verba facturi cernendos se exhibent, sive ambonem, sive suggestum, sive auditorium appelles*.

Divulgetur] *Differentiam sensus inter divulgata & provulgata sive promulgata enucleatores verborum hanc voluerunt esse, ut divulgata simpliciter tantum dicantur ad notitiam omnium propalata*, &c. Hincmarus Remensis Opusculo 33. cap. 10.

Scrinia] De scriniis vide Cujacium ad *tit. C. de palat. sacr. largit.*

Omnes non tenent] Personales sunt & speciales.

TIT. XV. *De mandatis Principum.*

EX Constitutionibus specialibus principum sunt privilegia, & decreta interposita in negotio aliquo, ita ut in exemplum non trahantur, *l. 2. sup. tit. prox.* sunt & mandata .i. præcepta sive monita, quæ certis personis dantur a principe, veluti præsidibus aut procuratoribus, quæ Dio 53. intellexit his verbis: *ἐντολάς τέ τινας καὶ τοῖς ἐπιτρόποις, καὶ τοῖς ἀνθυπάτοις, τοῖς τε ἀντιστρατήγοις δίδωσιν, ὅπως ἐπὶ ῥητοῖς ἐξίωσι*, aut jussiones quæ dantur Comitibus Consistorianis vel tribunis, & notariis executoribus imperialium jussionum, vel referendariis palatii perferendæ ad præsides provinciarum, quæ nisi constent ex scripto, nullius momenti sunt, *l. 1.* præterquam uno casu, qui proponitur in *l. 2.* quam restitui & exposui Observ. 12. cap. 31. & stultus est, qui pro ea reposuit in hoc titulo Justiniani *Nov.* 17. quæ fuit emissa post editionem Codicis, Belisario Consule.

XV. Enarratio.

SUnt privilegia] Privilegia sunt, quæ de una tantum persona concipiuntur in omnia tempora. Duodecim autem tabulæ leges privatis, sive singulis hominibus irrogari vetant, sive, ut ait Ulpianus in *l. 8. de legib.* jura non in singulas personas, sed generaliter constituuntur, Cujacius Observat. 15. 8. Demosthenes adversus Aristocrat. *μηδὲ νόμον ἐπ' ἀνδρὶ ἐξεῖναι θεῖναι, ἐὰν μὴ τὸν αὐτὸν ἐπ' ἅπασιν Ἀθηναίοις*: *Neque fas est Legem de uno ferre, nisi eadem ad omnes Athenienses perveniat*. Adde eundem in orat. advers. Stephanum, & Æneam Gazæum in Theophrasto. Heraclitus in epistola ad Hermodorum: *οὐδεὶς γὰρ νόμος ἐφ' ἑνὸς ἀλλὰ κρίσις*: Proclus in Parmenidem Platonis: *οὐ γὰρ ἑνὸς, ἀλλὰ πολλῶν ὁ νομοθέτης ἡγεῖται*: & recte Divus Hieronymus in Jonam cap. 1. Privilegia singulorum communem legem facere non posse.

Præcepta sive mon.] Ea Græci vocant *παραγγέλματα*, & *ὑποθήκας*. Nov. 26. cap. 2. Nov. 31. cap. 2. Cujacius ad Novell. 17. vide Julianum Antecessorem constit. 21. Tertullianus Apolog. cap. 2. *Negat* (Trajanus Imp.) *inquirendos ut innocentes, & mandat puniendos ut nocentes*. Et ad Scapulam cap. 4. *Quid enim amplius tibi mandatur, quam nocentes confessos damnare?* Et mox; *Sine accusatore negans se auditurum hominem, secundum mandatum*.

In hoc titulo] In editione Ludovici Charondæ.

TIT. XVI. *De Senatusconsultis.*

SEquitur alia pars juris civilis, Senatusconsulta, id est jura quæ Senatus facit, sive decreta amplissimi ordinis, quæ tamen in posterum fieri vetat Leonis *Nov.* 78. tum forte Senatus etiam potestate translata in principem. Antiqua tamen Senatusconsulta manent, sicut antiquæ leges, &, ut hic ostenditur, contra ea elicita rescripta, veluti contra SC. Tertyllianum, aut contra SC. Vellejanum, nullius momenti sunt. Imo si observaretur *l. 8. sup. de legibus*, nulla lex principis generalis valeret sine SC. quod & Probum constituisse Vopiscus refert.

XVI. Enarratio.

TUm forte Senatus etiam] Scribit Procopius in Arcana, Senatus auctoritatem Justiniani ævo pene obliteratam: *ἡ μὲν γὰρ βουλὴ ὥσπερ ἐν εἰκόνι ἐκάθητο: οὐδὲ τῆς ψήφου, οὐδὲ τοῦ καλοῦ κυρία οὖσα*, &c.

Nulla lex Principis gener. &c.] Ex Symmachi ep. 21. lib. 10. constat Senatusconsulta constitutione Principis confirmari. *Superest*, inquit, *ut ea quæ serenitas vestra deliberanda legavit, cognito Senatusconsulto lex Augusta confirmet*, &c.

Vopiscus refert] in Probo.

TIT. XVII. *De veteri jure enucleando, & de auctoritate Jurisprudentum, qui in Digestis referuntur.*

SEquitur alia pars juris civilis, responsa & interpretationes Jurisconsultorum veterum, qui ab Imperatoribus condendi juris, respondendi, scribendi, cavendi, interpretandi potestatem acceperunt: aliorum enim, qui eandem potestatem non acceperunt, nulla auctoritas est, nec eorum scriptis judices alligantur, cum tamen a supradictorum scriptis recedere non possint, quæ sunt pro parte juris civilis: & eleganter Justinianus dum sibi vindicat Jurisconsultis auctoritatem parem in *l. ult. sup. de legibus*: nihil tamen se eis derogare ait, quibus hanc facultatem olim dederit majestas imperialis. Jubet autem priori Constitutione tituli hujus in Digestorum 50. libros Tribonianum, & antecessores & togatos amplissimæ præfecturæ, quos ille sibi in eo opere conficiendo adjutores delegerit, necessaria & usu recepta quæque conferre ex veterum Jurisconsultorum scriptis; atque ita jus vetus, ut ipse loquitur, purgare, & certum, finitum constituere, atque incontroversum, quod enucleare dicit, ut Modestinus enucleatos casus, definitos jam & certos. Jus ergo vetus antiquam Prudentiam Jurisconsultorum vocat. De Institutionibus etiam componendis aliquid aspergit. Posterior Constitutio utraque lingua conscripta enarrat, quid quaque parte Digestorum contineatur, & utrique operi parem atque Codici Constitutionum vim tribuit: nec enim jam dicimus responsa Prudentum, aut SC. vim legis obtinere, perlatæ scilicet ad populum, sed Imperatore sustinente vicem populi, & sibi soli vindicante auctoritatem condendi & interpretandi juris, *l. 19. penult. & ult. sup. de legibus*; dicimus responsa Prudentum & SC. Constitutionum vigorem obtinere. Et quod in hoc titulo additur de auctoritate Jurisprudentum, qui in Digestis referuntur, eo pertinet, quod præcipue priori Constitutione definitur, ut omnium Jurisprudentum, sic eadem auctoritas, nec alter altero potior habeatur, ne Papiniano, puta, Ulpianus, vel Paulus, vel Martianus cedat abrogata, *l. 1. Cod. Theodos. de resp. prud.*

XVII. Enarratio.

QUi ab Imperator.] Justin. in constit. de concept. Digest. §. 4. *Quibus auctoritatem conscribenda-*

bendarum interpretandarumque legum sacratissimi principes præbuerunt.

Condendi juris] Unde juris conditores appellantur, *l. nulla* 23. *C. de procurat. l. si furiosi* 25. *C. de nupt. l.* 1. *C. de comm. ser. manum. §. responsa, Inst. de jur. nat. gent. & civ. & in const. de conc. d. §.* 20.

Judices allig.] Judices pedanei.

Recedere non poss.] *d. §. responsa.*

Quæ sunt pro parte jur. civ.] *l. jus autem* 7. *ff. de just. & ju. §.* 3. *Instit. de ju. nat.*

Purgare] Nonius Marcellus: *Enucleate dicitur purgate, exquisite.* Vetus Glossarium M. S. *Elimare, purgare, eruderare, enucleare.*

Ut Modestinus] Modest. scripserat de enucleatis casibus. In Indice.

Jus ergo vetus] Ut jus antiquum in *tit. de div. reg. jur. ant.*

Et interpretandi juris] In constit. *de confirm. ff. sub fin. Cui soli concessum est leges & condere & interpretari.* Goffridus Vindocinensis epistola 30. libri 2. *Legumlatores jure debent esse legum expositores.* Solus etiam princeps legum duritiam temperare, & acrimoniam severi juris inflectere. Symmachus epist. 10. 47. in fin. & 63. potest; τὸ ἁπλωὲς αὐτῶν κ̀ ἀμείλικτον Themistius oratione 5.

Vig. obt.] Constitutionum vicem habere, *d. const.* §. 8. *in fin.*

TIT. XVIII. *De juris & facti ignorantia.*

ENarratis partibus juris civilis, subjicit generalem titulum de Juris & facti ignorantia. Juris enim nomen & leges complectitur & Constitutiones & SC. & edicta prætorum, vel ædilium, & responsa prudentum, adeo ut & in *Cod. Th. l. pen. hujus tit.* ponatur sub titulo *de Constitutionib. prin. & edictis*: ac forsitan in hoc possit etiam jus accipi specialiter ex *d. l. pen.* pro Constitutionibus, vel si quid Constitutionum vim & fidem obtinet. Et juris quidem ignorantia non excusat, ut si nescieris liberis petendam esse bon. possessionem intra annum, si nescieris ex eo testamento legata non deberi quod capitis deminutio testatoris irritum fecit, nisi forte militem, aut minorem xxv. aut rusticum juxta illud Homeri, ἄγριον οὔτε δίκας ἐὺ εἰδότα, οὔτε θέμιστας, aut mulierem in damnis amittendæ rei suæ, & recte *l. pen. infr. de in integr. rest. min.* minoribus addideris mulieres ex *Cod. Th. & l. ult. hujus tit.* & est etiam utrisque communis hæc vox juris & legum, Deceptis, non decipientibus subveniri, *l. 2. §. pen. ff. ad Vell. l. 1. C. Greg. Si major fuerit prob.* Facti, id est, rei gestæ error excusat. Jura certa sunt, facta incerta.

XVIII. ENARRATIO.

ET juris quidem ignor. non exc.] Huic errato nulla venia: Hincmarus Remensis Opusculo 14. cap. 8. *Legibus sacris decretum est, ut leges nescire nulli liceat, aut quæ sunt statuta contemnere. Cum enim dicitur, nulli liceat leges nescire, vel quæ sunt statuta contemnere, nulla persona in quocumque ordine mundano excipitur, quæ hac sententia non constringatur.* Vide & Opusc. 47. capite 14. ubi verba legis adfert, & Aniani interpretationem, uti tunc moris erat. Quid ergo peritiam juris habere omnes debent? Hoc agunt prudentes quique homines ut justi & injusti imperiti non sint. Jonas Aurelianensis Episcopus libro 1. de institutione laicali cap. 20. *Si mundanarum legum jura ob impiorum forensium negotia dirimenda, a mortalibus edita, homines avidissime discere & intelligere acutissime satagunt, ut his bene notis quid verum, quid falsum, quid justum, quidve injustum sit in hac terra morientium liquido discernere queant* &c. Itaque si quis jus ignoret, quod per se potuit non ignorare, vel adhibito Jurisconsulto scire, juris ignorantia non proderit, *l. ult.* §.

A *sed juris, ff. eod.* Non excusatur qui vitio suo quid ignorat.

Intra annum] *L. 3. hoc tit.* Hodie vero bonorum possessio ascendentium & descendentium extenditur usque ad tricennium, ut scribit Græcus interpres ad *l. 1. ff. de bonor. possess.* Confundit jus prætorium cum jure civili. vide tit. 30. libri 6.

Quod cap. deminut.] Intestatus enim decedit is, cujus testamentum irritum factum est, *Instit. de heredit. quæ ab int. defer. in princ.*

Nisi forte militem] *L. 1. hoc tit. & l. regula 9. §. 1. ff. eod.* cui per constitutiones principales jus ignorare permissum est, *l. ultim. ff. eodem.* Milites & rustici rerum forensium expertes sunt, *l. cum indebito 25. §. 1. ff. de probat.* Nov. 74. cap. 4. ad fin. de agricolis Virg. 2. Georg.

B vers. 501. — *Nec ferrea jura,*
Insanumque forum, aut populi tabularia vidit.

Aut minorem] *L.* 11. vide ad titulum 32. libro 11.

Aut Rusticum] Rusticus parasitus apud Quintilianum declamatione 298. *Non ignoro, judices, quanquam non a forensi contentione solum, sed ab universa conversatione longe remotus.* Minutius Felix in Octavio: *Agrestibus non est datum intelligere civilia.* Rusticanum igitur juris ignorantia excusat.

Juxta illud Hom.] Odyss. 9.

In damnis] *l. 11. & l. ultim. hoc tit. l. 8. ff. eodem.* Vide *Cujac. lib. 5. obs. c. 39. & lib. 14. cap. 38.*

Facti id est, rei gestæ] Const. Harmenop. Epitom. lib. 1. tit. 1. §. 51.

Error] l. error 7. hoc t. sed & juris ignorantia error
C dicitur, *l. 1. 2. & 8. D. eod.*

Jura certa sunt) Et finita, *l. 2. ff. eod. tit.* & in oratione ad Antecessores §. 5. *vers. quibus* Æschines in orat. cont. Ctesiph. οὐ γὰρ ἀόριστον ἐστὶ τὸ δίκαιον, ἀλλ' ὡρισμένον τοῖς νόμοις τοῖς ἡμετέροις: *Non enim jus infinitum, sed finitum legibus nostris.* Plutarchus in lib. de Fato: οὔτε γὰρ νόμος, οὔτε λόγος, οὔτε τι θεῖον ἄπειρον ἂν εἴη: *Nam neque lex, neque oratio, neque divinum quidquam infinitum esse potest.*

Facta incerta) Et prudentissimos etiam fallunt, *d. l.* 2.

TIT. XIX. *De precibus Imperatori offerendis, & de quibus rebus supplicare liceat.*

D

PErsequitur eam partem juris civilis, qua præcipue hic liber constat, quæ conficitur ex Constitutionibus Principum, quarum species sunt edicta, rescripta, mandata, *l. 3. supr. de legibus*: nam de edictis quidem & mandatis habuimus proprios titulos supra; sed non de rescriptis, de quibus ab hoc titulo tractare incipit: nam preces sunt desideria supplicantium comprehensa libello Principi dato, & rescripta sunt responsa Principis ad preces. Preces ergo præcedunt, sequuntur rescripta, subscriptiones, adnotationes, & ideo de precibus primum agit. Sed quidquid constituitur de precibus, idem obtinet etiam in rescriptis: nam quod precibus oblatis postulari non debet, nec impetrari rescripto, aut certe impetratum non valet.
E Idem e contrario si quid postulari possit. Ut ecce, non potest creditor postulare, ne debitor utatur exceptione peremptoria, *l.* 2. & condemnatus aliquis non potest iterum supplicare adversus sententiam præfecti prætorio, *l.* 3. Semel supplicari potest, semel ex rescripto principis iterari & retractari judicium, *l. 1. inf. de sent. præf. præt. l. 1. C. Th. de off. præf. præt.* & judicium sane criminale iterari frequens erat, ut historia sacra Severi docet, & *l. 2. inf. de cust. reor.* Item non possunt postulari, quæ sunt damnosa fisco, aut juri contraria in damnum alterius, *l.* 3. ergo & rescripta hæc impetrata non valent. At contra postulare & impetrare licet, ne debitor utatur exceptione dilatoria, *d. l. 2. l. 3. §. si is pro quo, ff. quod quisque jur.* & oblata satisda-

tisdatione ut prorogetur tempus solvendæ pecuniæ, *l.4.* & rescripta igitur hujusmodi valent. Etiam illud hoc titulo ostenditur, offerri preces recte per servum alieno nomine, vel etiam suo nomine ex justa causa, *l.1. & 6.* & non tam esse necessarium precibus inseri exempla instrumentorum, de quibus agitur, ut *l. ut responsum, inf. de trans.* quam vim & mentem, & verba ipsa proprie de quibus ambigitur, *l. ultim. hoc tit. l. verbum inf. de causis ex quibus inf. am.*

XIX. Enarratio.

L. 2.] In qua legendum, *remittitur*, ex vett. & Basilic. *μόνην τὴν τεμποραλίαν ἀναιρεῖσθαι παραγραφήν*: & veteres interpretes hanc lectionem sequuntur, Odofredus, Fulgosius, & alii.

L. 5.] In qua legendum, *denuo*, ut in veteri Menagii, & in Basilicis, *πάλιν*.

Retractari judic.] Vide ad titulum 42. libri 7.

Ut historia sacra Sev.] Libro 11.

In damnum alterius] Valent si alterum non lædant, & alteri prosint, *l.7.*

Alieno nomine] *l. 6.* quam recte Basilica sic acceperunt ut cuique liceat per servum preces offerre.

Suo nomine] *δι ἑαυτοῦ, per se:* in Basilicis.

De quibus ambigitur] *καὶ βασιλικῆς ἑρμηνείας δεόμενα*: quæque indigent principis interpretatione, ut est in Basilicis.

TIT. XX. *Quando libellus principi datus litis contestationem facit.*

HIc etiam titulus est de precibus ad quas rescripsit princeps, ergo & de rescriptis: & hoc ultim. libellum precum principi datum pro litis contestatione haberi, si modo ad eum rescripserit princeps: inanis enim est libellus sine rescripto. Rescripto concedi jus contestationis, *l. illam, inf. de donat.* Non habetur pro vocatione in jus in edicto de in jus vocando, nec pro accusatione in SC. Turpilliano, & tamen in causa præscriptionum habetur pro litis contestatione, in hoc scilicet ut datione libelli, & rescriptione, perinde atque litis contestatione actiones tempore perituræ in tutum redigantur, ut loquitur *l. ordinata, ff. de lib. cau.* & perpetuentur, atque adeo dentur heredi, & in heredem; quod non ita obtinet libello dato præf. prætorio, *l. 1. inf. de off. præf. præt. Or.* & multo minus libello porrecto aliis magistratibus, vel judicibus: ac rursus de dato principi quod diximus, id Justinianus vult tantum pertinere ad actiones prætorias annales, non ad eas, quæ longiori tempore perimuntur, *l. 2. hoc titulo, l. 3. inf. de præscripti. 30. ann.* Quando igitur libellus principi datus litis contestationem faciat, si quæras, dicam quando actio est prætoria annalis, non quando est civilis: nec offendar *l. 2. inf. de ann. except.* quæ non de libello precum loquitur oblato principi, sed de libello tantum querelæ & protestationis, qui tunc offertur præsidi, cum nemo est, qui conveniri & interpellari possit, & pro litis contestatione cedit, *l. 2. ff. de nau. fœn. l. 2. inf. de an. except.*

XX. Enarratio.

IN edicto de in jus voc.] Si libertus non impetrata venia libellum precum principi obtulerit contra patronum suum, non incidit in pœnam edicti de in jus vocando: patronum enim in jus non videtur vocare, *l. Libertus 15. ff. de in jus voc.*

Nec pro accusatione] Accusator qui libellum principi dedit, si ab accusatione destiterit, ex SC. Turpilliano teneri non videtur: nam sine fraude sua desistit, *l. quæsitum est, ff. ad SC. Turpil.*

Habetur pro lit. contestat.] *l. 1. hoc tit.*

Et rescriptione] *l. 2. hoc tit.* in qua non recte Basilica
A prætermiserunt quod de prætoriis actionibus annalibus ibi dicitur: nam quædam ex his perpetuo dantur, ut est in *Inst. de perpet. & temp. action. in princ.* Nisi dixeris eos omisisse vocem *annales*, quia prætoriæ actiones plerumque sunt annales: nam & ipsius prætoris annuum erat imperium, ut ait ibidem Justin.

Et rescriptione] L. 2. in qua non recte Basilica prætermiserunt, quod de rescriptione principis ibi dicitur.

TIT. XXI. *Ut lite pendente, vel post provocationem aut definitivam sententiam nulli liceat Imperatori supplicare.*

SAtis fuisset dicere, ut lite pendente, vel post definitivam sententiam nulli liceat Imperatori supplicare:
B nam post interpositam provocationem satis prohibetur, qui lite pendente supplicare prohibetur, ac similiter post omissam provocationem, qui post definitivam sententiam: ut brevior summa hæc sit, ne lite pendente de re, qua de agitur quidquam supplicare liceat, ut *Nov. 82. & 113.* sed expectetur sententia judicis, apud quem litigatur: & ut definitiva sententia, quæ non est appellatione rescissa, rescripto non rescindatur, aut retractetur, etiamsi preces oblatæ principi fuerint ante definitivam sententiam: nam etsi quando appellare non possum, supplicare possim, veluti contra sententiam præf. præt. non tamen ubi appellare possum, nec appello intra tempora constituta, postea licet mihi supplicare, aut quod supplicavi ante, de eo rescriptum impetrare: quia sententiæ semel adquievi. Docuit tit. 19.
C quæ non liceat supplicare, hoc vero docet, quo tempore non liceat.

XXI. Enarratio.

SUpplicare proh.] Supplicare non licet, *l. 2. hoc tit.*

Nov. 82.] *cap. pen.*

Et 113.] *cap. 1.*

Et ut defin. sent.] *l. 1. hoc tit.* nam sententia lis terminata est, *l. 1. ff. de re judic.*

Appellatione rescissa] Appellatione sententia extinguitur, *l. §. ultim. ff. ad SC. Turpill.*

Veluti contra sent. p.] vide *lib. 7. tit. 42.*

Nec appello intra temp. const.] vide *lib. 7. tit. 63.*

Licet mihi supplicare] *L. 2.* in qua libri vet. habent,
D *per sup. tentet auxilium:* quam lectionem sequuntur veteres interpretes.

Aut quod supplicavi ante] *d. l. 2.* ibi *terminatam rescripto, vel consultatione quæstionem exquisito suffragio refricare conabitur*: quæ Basilica sic interpretantur: *τὴν ἐξ ἀντιγραφῆς, ἢ τὴν παρὰ συναλεύσεως ἀρχόντων τμηθεῖσαν δίκην δι' ἑτέρας ἀντιγραφῆς ἀνατρέψαι*: litem rescripto terminatam, vel consultatione magistratuum alio rescripto evertere. De consultatione v. ad t. de appell. Et ita Fulgosius heic, suffragio scilicet rescripti alterius. Notandum præterea est, in *d. l.* vocem, *communium*, abesse a libris vet. quam nec Græci agnoscunt, qui & pronuntiationem interpretantur *διαλαλίαν*, *interlocutionem*.

TIT. XXII. *Si contra jus, vel utilitatem publicam, vel per mendacium fuerit aliquid postulatum, vel impetratum.*

REpetitur in hoc tit. *l. ultim.* quod satis, ut arbitror, fuerat expositum *tit. 19.* non valere preces, aut rescripta contraria juri, vel utilitati publicæ, quia haud dubie subreptionem arguunt impetrantis, ut *l. 10. sup. de sacr. Eccles. l. 1. sup. de SC. l. 47. C. Th. de hær. & Nov. Valentiniani:* In damnum publicum non valere rescripta. Sed adjicitur, ne etiam preces mendaces, aut per eas elicita rescripta recipiantur: quod quidem mendacii crimen est falso proximum, *l. si quis obrepserit, ff. ad l. Corn. de fals.* & recte Augustinus in Joannem: *Juris esse forensis, ut qui in precibus mentitus*

tus fuerit, non illi prosit quod impetravit. Judex tamen rescripto datus, judex manet, etiamsi preces ad quas rescribens Imperator judicem dedit, subreptitiæ & mendaces sint. Judicis datio valet, impetratio non valet, non est ergo rescriptum omni ex parte inutile atque vitiosum. Sed de hac re aliter distinguitur in C. *super literis, de rescr.*

XXII. ENARRATIO.

RESCRIPTA contraria juri] *l. 3. & penult. tit. 19.* Facundus Hermianensis lib. II. cap. I. *Nam si legibus vestris bene atque utiliter censuistis, ut quæcunque vestra rescripta contra ipsas, quas promulgastis leges in quibus vobis deservitur, & quas vobis infringere licet, per subreptionem fuerint elicita, vacuentur, nec dicantur a vobis data, quia generalibus constitutionibus vestris inveniuntur adversa &c.* Fulbertus Carnotensis epistola LXI. *De violentia hujusmodi Constantinus A. talem contra se, & contra alios principes sententiam dedit. Quæcunque*, inquit, *contra leges fuerint a principibus obtenta, non valeant*. Vide Fulberti epistolam CXXXI. Cod. LL. Wisigot. II. 18.

Vel utilit. pub.] *l. ult. hoc tit.*

Nec etiam prec. mend.] *l. penult. hoc t.* Pelagius PP. apud Ivonem Carnotensem Decreti parte quarta c. 191. *Ea quæ subreptione, vel falsis precibus forsitan impetrantur, nullum supplicantibus ferre remedium*: & ut est in *cap. 3. de cleric. conjug.* in quinta collectione: *mendax precator carere debet impetratis*.

In Joannem] Tractatu 7.

Judex manet] *L. 2.* Placentinus existimabat datum judicem cognoscere de veritate precum, non de causa principali. Ioannes & Azo contra, ut refert Joannes Faber heic. Fulgosius etiam Placentini sententiam non probat, & judicem de negotio princincipali sententiam laturum arbitratur.

TIT. XXIII. *De diversis rescriptis & pragmaticis sanctionibus.*

DE precibus supplicantium egit principaliter superioribus titulis quatuor: nunc agit de rescriptis principum, veluti de his quæ duobus supplicantibus in causa communi diriguntur ad unum tantum, ut prosint utrique *l. 1.* de his quæ ad jus pertinent, ut sint perpetua, nec anno finiantur *l. 2. & l. ultim. C. Th. eodem*. Jure veteri annalia fuisse videntur, quod nos sequimur ex *c. plerumque, de resc.* Item de ipsis authenticis rescriptis judicibus insinuandis, non exemplis, *l. 3.* & de his quæ sunt sine die & Consule *l. 4.* ut non valeant, si sint beneficia personalia, idemque de ordinationibus Episcoporum cautum est in Concilio Milevitano. Nam generalia rescripta, quæ modo relata sunt in corpus juris, valent, etiamsi diem vel Consulem adscriptum non habeant, ut constat ex Constitutionibus Justiniani *de novo Cod. fac. & de Justinian. Cod. conf.* Divus Augustinus in collatione tertii diei cum Donatistis: *Evidentissimis legibus definitum esse, Imperialia constituta, etiamsi Coss. non legerentur, in dubium non vocari*. Item de hisdem beneficiis principum, *l. 5.* precibus extortis, veluti tribunatu militari, centurionatu, præpositura, præfectura, primatu numeri: quæ & Cicero & Suetonius & Lampridius beneficia vocant ad ærarium delata, & ut Hygenus ait, adscripta in librum beneficiorum, ut hæc scilicet beneficia & promotiones a judicibus non rejiciantur, aut contemnantur. Item *l. 6.* de rescriptis quæ non sunt subscripta encauto sacro & manu principis, ut non valeant. Encauto scribo, non encausto, quia sic omnibus locis scriptum inveni, atque etiam in glossis encautum; *ἐκκεκαυμένον*. Et ait, Diversis: nam ex his alia jus faciunt, alia non faciunt: alia sunt personalia, alia generalia; alia perpetua, alia temporalia: alia valent, alia non

A valent: alia adnotationes & subscriptiones ad libellum breves, *l. 1. supr. de prec. Impp. off.* alia epistol. *l. 12. Cod. Theod. de Episc. & cler.* alia pragmaticæ jussiones, sive sanctiones, quibus scilicet tractatu & consilio adhibito princeps diligentius diffusiusque respondet ad preces, relationem vel sugestionem judicum, vel aliorum: & aliis quidem rescriptis preces inseruntur, non pragmaticis. Augustinus in collatione supradicta: *In pragmatico rescripto preces inseri non solere*. De omnibus autem rescriptis etiam illud generaliter constituitur in *l. ultim.* ut non aliter valeant: quod tamen jus pontificium non probat, quam si hæc sit eis injecta clausula, si qui rescriptum impetravit, docuerit esse vera omnia ea quæ contulit in preces, quæ & aliis verbis varie solet inseri: Si ita res habet, ut a præ-

B sentibus supplicatur: Si preces veritate nitantur: Si desideria petitorum veritate subsistunt: Si veram cognoscis esse querimoniam supplicantis: Si vera est fides suggerentis. Denique ut judici cui rescriptum insinuatur, prima hæc sit cura de veritate & fide precum. Et specialiter de pragmaticis jussionibus, ne fiant ad preces singulorum in privatis causis: sed in publicis ad preces civitatum, vel provinciarum, vel scriniorum, vel officiorum, vel cujuscunque corporis, aut universitatis. Fiunt tamen sæpe ad relationem vel suggestionem judicum.

XXIII. ENARRATIO.

C DE ipsis authent.] Ut Græcum authenticum apud Tertull. de Monog. cap. 11. Paul. v. Sentent. tit. de jur. fisci, §. quicunque; *Non ex indice vel exemplo alicujus scripturæ, sed authentico conveniendus est, l. 2. ff. de fide instrum.* Originale.

Non exempl.] Ut d. loco P. & d. *l. 2.* *ἀντιγράφοις*.

Lex 3. ita legitur in vett. codd. *& ex nostra manu subscript.* quam lectionem sequuntur Basilica. In codice autem, qui Cujacii fuisse dicitur, annotatum erat, in vet. cod. legi; *vel ex nostra*: ut eadem auctoritate censeantur rescripta, quæ manu Principis subscripta sunt, quæ *una tincta subscriptionis*, ut loquitur Lucifer Caralitanus in libello moriendum esse pro Dei Filio; id est, una subscriptione munita sunt, qua authentica. Atqui authentica ipsa non valent, nisi sint subscripta manu principis, *l. 6.* Itaque nihil temere mutandum in

D *d. l. 3.*

Si sint ben. pers.] Quia non valent nisi intra annum, *l. 2. & ult. C. Th. eod.*

In Concilio Milevit.] Canone 56.

Quæ & Cicero] Libro 5. epist. ad famil. 20. ad Messin. Rufum, & in ea pro Archia.

Suetonius] Tiberii capite 12.

Lampridius] in Alexandro Severo.

Hygenus] de limitibus constituendis.

Aut contemnantur] *Sacrilegii instar est, divinis sup. quibus ad. vel dig. prom. abu. b.* Sic legitur in vet. Menagii & Brodæi. Vegetius in Prologo libri II. *Tanti Imperatoris non obedire mandatis, plenum sacrilegii videbatur atque periculi.*

Encauto sacro] Excerpta ex vett. glossis quæ habeo,

E *sepia, incaustum*. Persius: *vanescat sepia lympha*. In libro etiam Notarum *incaustum* legitur, & apud Stephanum. Tornac. ep. 83.

Et manu princ.] *l. 3. hoc tit.* manu divina:

Encauto scribo] In libro Ægidii Menagii & Juliani Brodæi, Encausto legitur. In Basilicis calamo exaratis scriptum potius videtur, *ἐγκαυστῆς*, quam *ἐγκαυστῆς*, *qui est le cachet de cire.* Cujac. in recit.

Pragmat. Juss.] Ivo Carnot. in epist. 193. ad Gaufridum Belvacens. Episc. *Regia quoque majestas pragmatica sanctione firmavit.*

Jus Pontificium] In *capit. 11. ext. de rescript.*

TIT. XXIV.

TIT. XXIV. *De statuis & imaginibus.*

INter beneficia principalia, quæ rescriptis Principum ad postulationem civitatum vel aliorum corporum certis personis dantur de rep. vel de suo corpore sive collegio bene meritis, sunt statuæ & imagines, *ἀνδριάντων ἀναστοιχειώσεις*, *l.* 1. *& ult. hujus tit.* Sed & de ipsorum principum statuis & imaginibus in civitate statuendis in ornamentum civitatis necesse erat a principibus concedi beneficium, *l.* 26. *sup. de episc. aud.* quod proprium esse Romanorum ut adfectarent Nazianz. scribit *στηλιτ. ά. τῶν λίαν σπουδαζομένων εἰκόσι δημοσίαις τιμᾶσθαι τοὺς βασιλεύοντας*. Sed ab his rectissime *l.* 2. aufert omne fastigium adorationis, quod solerent olim, ut Ambrosius ait 6. Hex. *Sola ære fusa principum capita & ducti vultus de ære vel marmore adorari*. Et recte Tiberius, auctore Suetonio, qui eas inter ornamenta domorum, non inter simulachra Deorum poni voluit.

XXIV. Enarratio.

STatuæ & imagines] Imagines separantur a statuis. Suetonius Tiberii cap. 26. *Etiam statuas atque imagines, nisi permittente se poni.* Minutius Felix in Octavio: *Sub statuis & imaginibus consecratis delitescunt.* Statuæ æreæ vel marmoreæ, imagines cereæ. Sallustius in Jugurthino, Plinius libro 35. cap. 11. Vide *ad leg.* 1. *inf. publ. læt. vel conf.* &c.

In ornament. civit.] *L.* 2. *ff. de loco pub. fr. εἴπερ καὶ αὐτοῖς κοσμεῖται πόλις*, *Siquidem his quoque civitas ornatur*, ut ait Athenagoras, in legat.

Omne fastigium adorationis] Cyrillus Hierosolymit. catechef. 12. *εἰκὼν ξυλίνη ἐπιγείου βασιλέως τιμᾶται*: *imago lignea terreni regis honoratur*: Adorari enim solebant. Joannes Philoponus de mundi creatione libro 6. cap. 9. *ὡς γὰρ εἴ τις βασιλεὺς, φησι, πόλιν μεγίστην οἰκοδομήσας, εἰκόνα ἑαυτοῦ κατασκευάσας, ἐν μέσῳ τῆς πόλεως στήσειεν, ὡς ὑπὸ τῶν πολιτῶν ἀντὶ τοῦ βασιλέως τιμᾶσθαι αὐτὴν, προσκυνεῖσθαι δὲ μᾶλλον*, &c. *Quemadmodum enim*, inquit, *si quis Rex civitatem magnam ædificans, imaginem suam erectam in media civitate collocet, ut his a civibus pro Rege honoretur, vel potius adoretur*, &c. Severianus Gabalorum Episcopus in S. Crucem: *βασιλέως ἀπόντος, εἰκὼν βασιλέως πληροῖ χώραν βασιλέως, καὶ προσκυνοῦσιν ἄρχοντες, καὶ ἱερὰ νεομηνίαι ἐπιτελοῦνται: καὶ ἄρχοντες ὑπαντῶσι καὶ δῆμοι προσκυνοῦσιν, οὐ πρὸς τὴν σανίδα βλέποντες, ἀλλὰ πρὸς τὸν χαρακτῆρα τοῦ βασιλέως: οὐκ ἐν τῇ φύσει θεωρούμενον, ἀλλὰ ἐν τῇ γραφῇ παραδεδομένον*. *Absente Rege imago regia Regis locum implet; adorantque proceres, ac neomeniæ sacræ peraguntur: proceduntque obviam principes, ac populi adorant, non in asserem inspicientes, sed ad Regis figuram, non quæ in natura inspiciatur, sed quæ picta exhibeatur*. Et qui ei maledixerit, condemnatur, quasi in ipsum Principem impie egerit, *ὡς εἰς αὐτὸν ἀσεβήσας τὸν βασιλέα καὶ κύριον*, ut ait S. Methodius apud Damascenum in orat. 3. de imag. ut de imaginibus sacris S. Basilius de Spiritu Sancto, capite 18. *ἡ τῆς εἰκόνος τιμὴ ἐπὶ τὸ πρωτότυπον διαβαίνει*: *Imaginis honor ad exemplar primum transit*. Lex igitur aufert omne fastigium adorationis: *ἰσοθέους γὰρ ἡγοῦντο τούτους: ὅπωγοῦν αὐτοὺς καὶ ἐκάλουν διὰ δὴ τοῦτο καὶ ναοῖς αὐτοὺς ἐθεράπευον καὶ βωμοῖς, καὶ θυσίαις*, ut ait Chrysostomus, homilia 11. in epistolam Divi Pauli ad Rom. *Romani enim Imperatores suos diis pares opinabantur, quos etiam eo nomine vocabant, ideoque templis & aris, & sacrificiis eos colebant*. Æneas Gazæus in Theophresto: *Ἰταλοὶ θεοῖς συναριθμοῦσι βασιλέας ἅπαντας*: *Itali enim Reges omnes inter Deos connumerabant*.

Auctore Suetonio] d. 26.

TIT. XXV. *De his qui ad statuas confugiunt.*

HIc etiam titulus est de statuis principum quæ perinde atque Ecclesiæ suam confugis securita-
A tem præbent, *l. capitalium*, *§. ad statuas*, *ff. de pæn. l. quis sit*, *§. apud*, *ff. de ædil. ed.* & eleganter Theodosius & Valentinianus Impp. *βωμὸν σωτηρίας, καὶ ἐν τοῖς ὑστέροις ἀφιδρύμασιν ἡ ἀρχαιότης ἀνέθηκε*, de Ecclesiis dixere *βωμὸν ἐλέου*, *l. ult. sup. de his qui ad eccl. conf.* & Latine (fuit enim utraque linqua conscripta) aram salutis, quia nihil interest aram salutis dixeris, an aram misericordiæ. Eæ igitur sunt nobis duæ aræ misericordiæ sive salutis: de ea quæ fuit Athenis Theophilus in §. *jus civile*, *De ju. nat.* & alii plerique auctores.

XXV. Enarratio.

COnfugis securitatem præbent] Dio Chrysostomus orat. 31. *ὅποι μηδὲ τοὺς κακὸν δράσαντας, ἐάν περ
B καταφύγωσιν, ἔθος ἐστὶν ἀδικεῖν*: *ubi nec eos, qui scelus aliquod admiserint, si eo confugiant, lædere moris est*, Sanctus Chrysostomus serm. 46. *οὐχ ὁρᾷς πόσοι τῶν ἐπηρεαζομένων εἰς ἀνδριάντων κατέφυγον πόδας*: *Nonne vides quam multi eorum, qui injuriis affecti sunt, ad statuarum pedes confugiant?* Procopius Gazæus in Exodum: *Quemadmodum Imperatoriæ statuæ, quamvis sint inanimatæ, eos, qui ad ipsas confugiunt, servare solent*.

Quæ fuit Athenis] Sextus Empyricus adversus Mathemat. *παρὰ Ἀθηναίοις γοῦν ἐλέου βωμοί τινές εἰσιν*. Eumenius in orat. pro restaur. scholis: *Inde est, quod Atheniensis humanitas aram Misericordiæ instituerit*: *τὸν βωμὸν τῆς θεᾶς*, simpliciter appellat Heraclides Ponticus. Vide ad Theophilum.

C
TIT. XXVI. *De officio præfectorum prætorio Orientis & Illyrici.*

Vide tit. 11. *lib. ff.*

CUm ex partibus juris civilis residerent adhuc magistratuum edicta, formæ dispositiones, quæ non minorem obtinent juris auctoritatem quam leges, SC. responsa prudentum, Constitutiones, edicta, mandata, rescripta principum, ideo & hujus partis explicandæ causa de magistratibus dicere instituit. Ex his sunt præfecti prætorio, qui summam obtinent & omnem judiciorum potestatem, omnium honorum apicem, ut Amm. Marcellinus ait, cum & patres dicerentur imperii, & patres provinciarum, auctore
D Cassiodoro 6. & 7. & 11. & plenissimum imperium etiam in Senatores, licet ipsi ante Alexandri Constitutionem non fuerint senatores: sed equites Romani, ut Lampridius scribit in Alexandro, & in Commodo, & Capitolinus in Pertinace, & Suetonius in Tito, ipso solo Tito excepto, quem pater præfecto prætorio fecit, unde huic honori decus primum. Primæ igitur & summæ potestati, quæ & *ἀρχὴ δευτέρα μετὰ τὰ σκῆπτρα* a Zosimo dicitur, merito datur titulus primus. Fuere autem sub imperio Justiniani duo in urbe præfecti prætorio Orientis, *l. raptores*, *sup. de episc. & cl.* & sub eorum cura diœceses quinque, Oriens, Ægyptus, Asiana, Pontica, Thracia, & cujusque diœceseos provinciæ variæ. Sub dispositione præsidum singulorum erant provinciæ singulæ. Sub dispo-
E sitione præf. præt. diœceses, id est universitas quædam provinciarum. Fuit & aliud præf. prætorio Illyrici, & sub ejus dispositione diœceses duæ, Macedonia & Dacia, Joannes, ad quem mittuntur responsa non tantum ad Orientalem, sed etiam ad Illyricianam advocationem, videtur Orientis & Illyrici præf. prætorio fuisse: & ad hos quidem præfectos respiciunt Constitutiones hujus tituli, ut formæ & edicta eorum generalia vim legis obtineant, *l.* 2. *hoc tit. l.* 27. *inf. de fidejuss.* & ut sub cura & jurisdictione eorum sint præsides provinciarum, ut *l. ne quis inf. de decur.* adeo ut promovere eos possint, *l.* 9. *inf. de adv. div. jud. l. ult. inf. ad leg. Jul. rep.* & removere atque in locum eorum alios substituere, & de criminibus eorum cognoscere

l. 3.

l. 3. hæc tit. Caſſiodorus de præf. prætorio; *Delicta provinciarum judicum punit*. Et vero ſi diœceſes ſub cura ſunt præfectorum prætorio, & provinciæ diœceſum ſingulæ igitur, ſicut ſub cura præſidis provinciæ ſunt ſingulæ civitates ejus provinciæ, *l. penult. ff. ad munic. l. cum unus, §. pen. ff. de reb. auct. jud. poſſ. l. 7. ff. de interd. & rel.* Mamertinus in Panegyrico Juliani: *Cum me prætoriis præfeciſti, provincias de te egregie meritas meæ fidei tutelæque mandaſti*. Alia præf. præt. privilegia ſunt in *l. 1. inf. de ſent. præf. præt. & l. 2. infr. de ſent. ex per. recit.*

XXVI. Enarratio.

FOrmæ] Formæ, eparchica præfectorum prætorio: vide Cujacium Obſervat. 6. 16.

Præfecti prætorio] τῆς αὐλῆς ὕπαρχοι, Procopius: ἔπαρχοι τῆς βασιλικῆς αὐλῆς Eunapius in Ædeſio, Maximo, Proæreſio, & Libanio.

Qui ſummam obtinent] Symmachus in epiſtola ad Auſonium PP. *Potiris merito ſumma judicii*. Imperator Conſtantinus Ablavio PP. *Qui judiciorum ſummam tenetis*. Conſtitutio exſtat in Appendice Godice 15. Theod. numero 1. v. Cujacium ad l. 40. Cod. de decur.

Ut Ammian. Marcell.] libro 21.

Auctor. Caſſiod.] Libro 6. tertio, libro 8. 20. libro 11. 8.

Equites Rom.] Dio libro 52. Plin. in præfat. Hiſtoriæ: *Et quod his nobilius feciſti, dum illud patri pariter, & equeſtri ordini præſtas præfectus prætorio ejus.*

In Tito] Capite 6.

Ipſo ſolo Tito] Ante Titum Arretinus Clemens, quanquam Senatorii ordinis, Prætorianis præpoſitus, ut ſcribit Tacitus Hiſt. 4. cap. 68.

Unde huic honori] Aurelius Victor in Tito: *Victorem præfectura prætorio extulerat: unde etiam honoris, ingens a principio, tumidior, atque alter ab Auguſto Imperio fuit.*

Primæ igitur & ſummæ poteſt.] Quæ κορυφαία ἀρχὴ, Evagrio lib. 3. cap. 42.

A Zoſimo] Libro 3. Socrates hiſt. 2. δευτέρῳ δὲ κατὰ βασιλέα χρηματίζοντι. Alter a principe. Liban. περὶ ἀπληστίας: ὕπαρχος ἥττων, ἢ μόνῳ τῷ τὸ σκῆπτρον ἔχοντι: *Præfectus ab eo tantum, qui ſceptrum tenet, ſecundus.* Eunapius in Proæreſio: προϊὼν καὶ εἰς τὸν ἔπαρχον τῆς αὐλῆς ἤλασεν: ἡ δὲ ἀρχὴ βασιλεία ἐστὶν ἀπόρφυρος: τὸ γὰρ καλούμενον Ιλλυρικὸν ἐπετέτραπτο: *Ad præfecti prætorio munus tandem provectus eſt. Eſt autem regnum ſine purpura: ſi quidem Illyrici præfectura illi fuit commiſſa*. Prudentius in Procem. Cathem. *Tandem militiæ gradu evectum pietas Principis extulit, Aſſumptum propius ſtare jubens ordine proximo.*

Præfecti prætorio Orientis] Theodoretus in religioſa hiſt. cap. 2. Καὶ τις ἀνὴρ, μεγίστην ἀρχὴν ἐγκεχειρισμένος, καὶ τῆς ἕω τὰ πηδάλια κατέχειν πεπιστευμένος. *Vir quidam ſummo præditus magiſtratu, qui præfecturam gerebat Orientis.*

Sub diſpoſitione præf. præt.] Huic convenit, quod idem Theodoretus ſcribit: τὸν τῶν μειζόνων ἀρχόντων καταλαβὼν ἄρχοντα, τῶν πλειόνων ἐθνῶν προστατεύοντα. D. Hieronymus in epiſtolam ad Epheſ. c. 1. *Quod præfectus* (prætorio) *in parte civili, judices, provincias, & ordinem ſuum habeat.*

Diœceſes] Theodorus Balſamo διοίκησιν interpretatur, τὴν πολλὰς ἐπαρχίας ἔχουσαν ἐν ἑαυτῇ, *l. 1. inf. ut omnes judic. l. 3. C. Th. de æquor. collat. & tit. prox. inf.*

Præfectus præt. Illyrici] Leo 1. in epiſt. 84. c. 1. ad Anaſtaſ. Teſſalonicenſem Epiſc. *Illyrici præfecturam, & ſublimiſſimam inter mundanos apices poteſtatem*. Vide Eunapii locum ſupr.

Illyrici] Ιλλυρικὸν ἐστι τὰ ἔσχατα τῆς νῦν ὀνομαζομένης Βουλγαρίας. Oecumenius in epiſt. P. ad Rom.

Caſſiodorus] 6. 3.

A TIT. XXVII. *De officio præfecti prætorio Africæ & omni ejuſdem diœceſeos ſtatu.*

FUit etiam ætate Juſtiniani alius præfecto prætorio Africæ, quem ipſe conſtituit poſt multos annos Africa Vandalis liberata & reſtituta Romano imperio. Et ſub ejus diſpoſitione provinciæ ſeptem Zeugitana, Tripolis, Numidia, Mauritania, & quæ proprie dicitur Africa ſive Proconſularis provincia Carthago, Sardinia inſula, & Byzacium, quæ corrupte Sex. Ruſo Hieratium, putant plerique & corrupte appellari Byzantium, quos refellit Euſtathius in Dionyſium. Septem provincias facit Juſtinianus, alii ſex tantum confuſa Zeugitana, & Carthaginenſi. Singulis autem provinciis ſeptem idem Juſtinianus ſuos conſtituit B rectores .i. conſulares vel præſides. Conſulares Zeugitanæ, Carthagini, Tripoli, Byzacio, & ad Conſularem Byzacii ſcripta eſt, *l. 1. inf. de offic. Com. rer. pr.* Præſides autem ceteris. Conſtituit & duces militares provinciis quinque Tripoli, Byzacio, Numidiæ, Mauritaniæ, Sardiniæ, ſimul ac definit quid hi omnes pro codicillis dignitatis ſuæ inferre debeant ſcriniis ſacri laterculi ſive palatii, aut pro inſinuatione codicillorum ſcriniis & officiis præfecti præt. præſides provinciarum, vel ſcriniis magiſtri militum duces militares, & quæ commoda vel ſtipendia de publico ferant ipſi vel præf. prætorio, vel homines eorum, ſcriniarii, cohortales. Sed & hominum numerum ſtatuit, & ſuam præfecto prætorio, ac cuique duci ſedem, & alia pleraque de conſtituendis militibus limitaneis, & C de diſciplina militari: denique de omni ſtatu ejus diœceſeos diviſæ, ſicut dixi, in provincias ſeptem. Fuit & ſeculo Juſtiniani quodam tempore præfectus prætorio Italiæ, de quo *Nov. 69. & 70.*

XXVII. Enarratio.

QUem ipſe conſtituit] *l. 1. §. 1. hoc tit.*

Proconſularis provinc. Carthagin.] Rutilius Itiner. 1.

Rex erat ante puer populus proconſule Pœnos.

Salvianus 7. de Gubern. D. de Carthagine; *Illic honor proconſularis, illic quotidianus judex & rector, quantum ad nomem quidem proconſul, ſed quantum ad potentiam, conſul.*

D Conſt. & Duces] *L. 2.*

TIT. XXVIII. *De officio præfecti urbi.*

Vide tit. 12. lib. 1. ff.

SEquuntur tituli de officio præfect. urbi, & de officio magiſtri militum, quia poteſtates ſunt præfect. prætorianæ pares, *l. 1. inf. de præf. præt. ſive urb.* germanæ poteſtates, *l. advocatos, inf. de advoc. div. jud.* licet in Senatus conſeſſu præfect. urbi ceteris omnibus præferatur, quaſi prætorio cedente urbi, ut amplius quoque & ſpecioſius urbis eſt nomen, *l. 3. hoc tit. Novell. 62.* Sicut princeps Senatus olim fuit in Senatu dignitate, non poteſtate major. Hic eſt ad quem E cuſtodia & cura urbis regiæ totius ſpectat, & quidquid intra centeſimum lapidem admittitur, ultra centeſimum præfect. prætorio cognitio eſt. Hic ad quem ſpectat cura annonæ, cura excubiarum, cura corporatorum, veluti piſtorum, ſuariorum, boariorum, pecuariorum, qui in certum corpus coacti, & ei corpori quaſi ſervitute quadam obſtricti ſunt in perpetuum, & cura thermarum, cura venalium rerum, cura ſpectaculorum ac popularium ſive factionum, Venetæ, Praſinæ Albatæ, Ruſſatæ: qua de cauſa Capitolinus in Pertinace dixit, præf. urbi cum omnibus participaſſe ſermonem. Idem quoque præf. urbi dicitur vice ſacra judicare, ſicut præfect. prætorio, *l. 11. 16. 18. 61. Cod. Theod. de appell. l. 2. Cod. Theod. de pac.* Et hunc magi-

magiſtratum inſtituiſſe Auguſtum Suetonius auctor eſt, & Victor Aurelius.

XXVIII. Enarratio.

DE Officio præf. urbi] Vetus lapis : SECUNDO URBI PRAEFECTO. Cledonius tamen in Arte, *Præfectus urbis*, inquit, *rationabilius dicitur, quam præfectus urbi, quia nomen eſt dignitatis, non participium: hoc enim eſt præfectus, quem Græci ὕπαρχον dicunt, ut videatur præire omnes : non ex eo quod præfectus ſit civitati*. Soſipater Chariſ. 1. Inſtitut. Gramm. *Præfecti alæ & alarum dicuntur, urbis & urbium*. Vide inf. titul. 43.

Præfectus urbi] ὁ τὴν πόλιν ἐπιτετραμμένος. Lucianus de morte Peregrini. Nicetæ ἔπαρχος τῆς βασιλίδος πόλεως : ἔπαρχος τῆς πόλεως, Nicephoro Calliſto IX. 9. Gal. 1. ἀνατομ. εἰχ. ἐπάρχῳ τῆς ῥωμαίων πόλεως ἀνδρὸς τὰ πάντα πρωτεύοντος, quem Theophanes ὕπαρχον vocat, & alii : unde conſtat, quanti faciendum ſit diſcrimen inter ἔπαρχον & ὕπαρχον, quod adfert Matthæus Blaſtares : ὕπαρχοι λέγονται οἱ τῶν ὑπαρχιῶν ἐξάρχοντες : ἔπαρχος δὲ ὁ τῆς Κωνσταντινουπόλεως : de quo etiam alibi dixi. Urbs per eminentiam Roma vel Conſtantinopolis. Gloſſæ : urbs, πόλις, μόνη Ῥώμη.

Ceteris omnibus præf.] Symmachus 10. 36. *Quis dubitaret eam præfecturam, quæ Romæ ſuperior eſt ceteris*, &c. Julianus in epit. *Novellæ* 62. *urbicaria præfectura omnibus aliis præſideat dignitatibus .i. anteſedeat*. Conſidet igitur ante omnes. Vide Cujacium ad l. 1. *inf. de dignitat.* & Sirmondum ad Sidonium lib. 1. epiſt. 9.

Hic eſt ad quem cuſtodia & cura urbis] Cujus fidei urbs commiſſa eſt, *l.* 1. §. *initio, ff. eod.* Seneca ep. 83. *L. Piſo urbis cuſtos* : & mox *officium tamen ſuum quo tutela urbis continebatur, diligentiſſime adminiſtravit*. Juvenalis Sat. 13. *Quæ cuſtos Gallicus urbis*, &c. vetus Scholiaſtes: *Nomen præfecti Vigilum*. Imo præfectus urbis, ut puto. Statius Papinius Soteriis pro Rutilio Gallico lib. 1. Sylvar.

Quem penes intrepidæ mitis cuſtodia Romæ.

Et quicquid intra centeſ. lap. admitt.] *L.* 1. §. 1. *ff. eod.* Dio lib. 52. μέχρι πεντήκοντα καὶ ἑξακοσίων σταδίων. Caſſiodorus 6. 4. *Ditioni tuæ non ſolum Roma commiſſa eſt (quamvis in illa contineantur univerſa) verum etiam intra centeſimum milliarium poteſtatem te protendere, antiqua jura voluerunt*. Vide Cypriani epiſt. 82. Symmachi epiſt. 123. libro 9. Sed & idem ſcribit ad præfecturam urbanam civilium rerum ſummam pertinere, epiſt. 30. libri 9.

Hic ad quem ſpectat cura annonæ] *L.* 1. *hoc t.* ſub diſpoſitione præf. urbi erat præfectus annonæ, ut eſt in Notitia dignitatum. Vide Zonar. in Theoph.

Cura excubiarum] Urbanæ cohortes, quibus urbis cuſtodia commiſſa erat, excubias agebant : eis præerat præfectus urbi, ſub cujus diſpoſitione erat præfectus vigilum, in d. Notitia. Urbanicianos milites Græci ἀστικοὺς appellant. Baſilius Seleuciæ 1. de vita S. Theclæ : στρατιώτης δὲ οὗτος ἦν ἀστικός.

Cura corporatorum) *L. pen. hoc tit.* De corporatis, Vide Cujacium ad *tit. de navicul. l. 6. & ad titul. de privileg. corporat. urb. Rom.* lib. 11.

Veluti piſtorum] De his vide inf. tit. 16. lib. 11.

Suariorum] Suarii ſunt χοιρέμποροι in Baſilic.

Porcinarii in *l.* 1. *inf. de ſua.*] Forum ſuarium, *d. l.* 1. §. 5. ſub diſpoſitione præfecti urbi tribunus fori ſuarii, in Notitia.

Boariorum] Negotiatores boarii, in veteri inſcriptione.

Pecuariorum] Qui pecuariam negotiationem exercebant. Junius Columella 8. de re R. cap. 1.

Thermarum] Caſſiodorus 6. 4. in form. præfecturæ urb. *Habes copioſe unde tibi gratiam tantæ civitatis acquiras : ſi merces diverſæ ſub nulla venalitate vendantur ; ſi exhibitio ſalubriter accenſa thermarum, rapinarum ardoribus non tepeſcat*.

Cura venalium rerum] Cura carnis omnis, ut juſto pretio præbeatur, *d. l.* 5. Cenſores a Cæſare creatos qui ſtatuerent pretia rerum venalium ſcribit Appianus. Julianus in Miſopog. ſcribit ſe rei cuique modicum pretium ſtatuiſſe.

Cura ſpectacul. & pop.] *d. l.* 1. §. *quies* quoque Cujacius populares ibi accipit pro factionibus agitatorum, ut & in *l.* 2. & 4. *hoc tit*, Vide Obſerv. libro 8. 29. & ad hos populares pertinere videtur Tertulliani locus in libro de Spectaculis capite 3. *Nam apud ſpectacula & in via ſtatur. Vias enim vocant, & cardines balteorum per ambitum, & diſcrimina popularium per proclivum*: vide Caſſiodorum lib. 1. 32. Caſaubonus autem apud Capitolinum in Marco Antonino, & in *d.* §. 6. populares accipit pro turba populi. Inquiramus amplius. Ulpianus ait : *Quies quoque popularium*, &c. De ſtationariis Tacitus Ann. 13. 24. Milites ſcilicet ſtationarii ludis aſſidebant, ut theatralem licentiam & inconditam populi turbam cohiberent. Neſcio an & ipſi milites dicti populares. In Gloſſario Latinogræco populares exponunrur στρατιῶται. Vetus Juvenalis Scholiaſtes ad verſ. 11. Sat. 7. *Popularibus, armatis militibus*.

Dicitur vice ſacra judic.] Vetus inſcriptio:

CASTALIUS INNO
CENTIUS AUDAX V. C.
PRAEFECTUS URBIS
VICE SACRA IUDICANS, &c.

Alia : CAECINA DECIUS ALEINUS. V. C. PRAEFECTUS URBI. VICE SACRA IUDICANS. Vide Cujac. ad *l. in cauſa* 16. *ff. de minor.*

Sicut præf. præt.) Caſſiodorus 6. 3. *Poteſtate igitur nulla dignitas eſt æqualis : vice ſacra ubique judicat.* Vide Cujacium Obſerv. lib. 16. 2.

Suetonius auctor eſt] Auguſti cap. 37.

Et Victor Aurelius] Ineditus, opinor, qui penes Cujacium fuit, cujuſque auctoritate interdum ipſe utitur.

TIT. XXIX. *De officio magiſtri militum.*

QUæ poteſtas eſt præf. præt. in privatos & in præſides provinciarum, eadem eſt magiſtri militiæ in militum ſive equitum, ſive peditum, ſive utriuſque milites, & in duces vel comites militares ſingularum provinciarum, & inter privatum actorem & reum militarem, *l. pen. inf. de jud. l. pen. inf. de juriſd.* ut e contrario præf. prætorio vel alterius civilis magiſtratus inter militarem actorem & privatum reum, ut olim prætoris urbani inter peregrinum actorem & civem reum, prætoris peregrini inter civem actorem & peregrinum reum, quia actor ſequitur forum rei. Et auctore Zoſimo : primus Conſtantinus magiſtros militum fecit a præf. prætorio in eos translata diſciplina militari, quæ ſcilicet olim ad præf. prætorio pertinebat : perinde atque annonarum erogatio. Sic præf. prætorio auctoritatem etiam imminuit aucto eorum numero, & factis patriciis, qui ante nulli fuerant, qui præf. prætorio antecederent.

XXIX. Enarratio.

EAdem eſt magiſtri militum.] Qui στρατηλάτης a Græcis dicitur. S. Baſil. Epiſ. 370. Metaphraſtes Sept. in Euſtathio : ἄρχων τῶν στρατιωτικῶν ἐγνωρίζετο καταλόγων : & mox : στρατηλάτην πρῶτον ἡ ῥωμαίων οἶδε γλῶσσα καλεῖν. Andræas Cretenſis in S. Georgium : ὡς Ἀνατόλιον καὶ Πρωτολέοντα τοὺς στρατηλάτας : ut Anatolium & Protoleonem magiſtros militum. Joannes Thetzes Chil. 3. hiſt. 88. οὗτος Βελισάριος ὁ στρατηγὸς ὁ μέγας Ἰουστινιανείοις ὢν ἐν χρόνοις στρατηλάτης. *Hic Beliſarius dux magnus Juſtiniani temporibus magiſter militum*. Gloſſæ Græcol. στρατηλάτης, *magiſter militum*. v. Gloſſ. ad Cedrenum.

Sive

Sive peditum, sive equitum] Zosimus libro 11. στρατηλάτας καταστήσας τὸν μὲν τῆς ἵππου, τὸν δὲ τῶν πεζῶν: Pæanius Eutropii metaphr. μάγιστρος τῶν ἱππέων. Excerpta ex vett. Lex *magister equitum* ἵππαρχος.

Sive utriusque militiæ] Vetus inscriptio.

MAGISTRO UTRIUSQUE MILITIAE. Εκατέρας δυνάμεως στρατηγός. Zosimus 5. Sidon. Carm. 2. *utrique magister militiæ*. Penes magistros militum totius militiæ magisterium erat.

In milit.] *L. 1. hoc tit.*

In Duc. vel Com.] v. infra tit. 45.

Ut olim prætoris urb.] Vide Theophilum nostrum libro 1. tit. 2. §. 7.

Et auctore Zosimo] Libro 22.

A præf. præt.] Quem & exercitus duxisse significat Julius Capitolinus in M. Antonino, ubi de Furio Victorino præf. prætorio.

Perinde atque annonarum] D. Hieronymus in cap. 23. Ezech. *Qui principes equitum, peditumque erant, & tributorum, quos nos magistros utriusque militiæ, & præfectos annonarii tituli nominamus* Cassiod. 6. 3. in form. PP. *Palatium sua provisione sustentat: servientibus nobis procurat annonas.*

Qui præf. præt. anteced.] Zos. d. libro 11.

TIT. XXX. *De officio quæstoris.*

Vide tit. 13. lib. 1.

MAgisteriæ potestatis partem sibi quæstura vindicat: nam quæ beneficia olim permittebant arbitrio magistri militum, veluti tribunatus, præfecturæ, præpositturæ numerorum aut castrorum, ea modo sub cura sunt & sollicitudine quæstoris & scrinio memoriæ, atque etiam reliquæ omnes dignitates, officia, conditiones, curæ minoris laterculi civiles aut militares adjuncta subscriptione principis. Laterculum minus est liber sive abacus & notitia dignitatum administrationumque minorum, ducto nomine a quadrata figura, quasi πλινθίς, Gallico interpreti, *le petit roule*: Laterculum majus est notitia majorum, quod fuit sub cura & dispositione viri spectabilis primicerii notariorum, idque depictum videmus sub primicerio notariorum in ea notitia laterculoque veteri dignitatum, quam Andreas Alciatus, & pleniorem B. Rhenanus luci restituerunt. Per quæstorem igitur princeps largitur honores minoris laterculi, per primicerium tribunorum & notariorum honores majoris: & in formulis Cassiodori idem fit Comes sacrarum largitionum simul, & primicerius notariorum, ut per eundem princeps largiatur & pecunias suas & honores. Verum non illud præcipuum tamen quæstoris munus fuit, sed leges dictare, precibus respondere, consilia dare principi, qua ex re a Symmacho dicitur precum arbiter, legum conditor, & a Cassiodoro quæstura dignitas literarum, quod ea scilicet, literatis tantum deferatur jurisque peritis lib. 1. Var. & alibi, quæstor sive os principis, imago principis, vox legum, custos legum, & in *Nov. Valentiniani de hom. ca. fac.* justitiæ & legum custos, thesaurus famæ publicæ, armarium legum. Idem postea μέγας λογοθέτης appellatus est, & novissime Cancellarius, ut Nicetas scribit 7. Annal. Cur vero huic dignitati aut quomodo quæstoris nomen inditum sit, quod ad eos proprie pertinet qui ærario præsunt, si quæras, dicam assumptos primum ex plebe ut præfectos prætorio, ita homines literatos fuisse qui orationes, epistolas, libellos principis in Senatu recitarent, initio Candidatos Cæsaris dictos *l. 1. ff. eod.* sed cum non esset eis ingressus in Senatum, utpote plebeiis, licet pecuniam publicam non curarent, donati sunt honore & titulo Quæstorum, ut hoc honore freti ingrederentur in Senatum: erat enim quæstura, ut Asconius ait, primus gradus in Senatum: ac post crescente eorum auctoritate, jamque

A non recitantibus tantum, sed & componentibus eis Orationes, rescripta, leges vice principis, idem Quæstorum nomen retinuerunt.

XXX. ENARRATIO.

EA modo sub cura] *L. 1. 2. & 3. hoc tit.*

Minoris laterculi] Hujus meminit Notitia Imperii.

Liber sive Abacus] D. Hieronymus in Ezech. c. 4. *Pro latere qui Græce dicitur genere femineo* ἡ πλίνθος, *Symmachus manifestius interpretatus est* πλινθίον, *quem nos laterculum & abacum appellare possumus.*

Laterculum] Aldhelmus de laudibus virginitatis: *Nec laterculo dinumerari, nec calculo computari ullatenus va-*
B *let.* Vide Cujacium ad *l. 13. C. de promix. sacr. scrin.* & ad *Novell.* 8. Dixi ad Cedrenum.

Cassiodori] Libro 6. 7.

Leges dictare, precibus resp.] *Sub Quæstoris dispositione leges dictandæ preces.* Notitia Imperii sectione 41. Zosimus 5. Σάλλιος ὁ τὰ βασιλεῖ δοκοῦντα τεταγμένος ὑπαγορεύειν, ὃν Κοιαίστορα καλεῖν οἱ ἀπὸ Κωνσταντίνου δεδώκασι χρόνοι. Quem Sozomenus histor. Ecclesiast. lib. 6. 13. τὸν ἐπὶ τοῖς γραμματεῦσι τῶν θεσμῶν τεταγμένων, vocat, eum Cassiodorus *Quæstorem*, interpretatur hist. Trip. libro 9. An Quæstorem intelligit Eunapius in Chrysantio his verbis: ὅς γε νομοθετικὴν εἶχε δύναμιν παρὰ τῶν τότε βασιλευόντων ἐπιτετραμμένος. Claudianus de consul. Manl. Theodori paneg.

— terris edicta daturus.
C *Supplicibus responsa venis oracula Regis*
Eloquio crevere tuo, nec dignius unquam
Majestas meminit sese Romana locutam.

Corippus 1. in laudem Justini.

— leges & jura gubernans,
Justitiæ vindex. &:
Quæstor Anastasius sancti pars magna Senatus,
Compositor morum, juris legumque sacerdos:

Procopius in arcana: ὁ τότε πρὸς αὐτὸν βούλοιτο ἢ τῷ τὴν κοιαίστωρος ἔχοντι τιμὴν ἥπερ εἰώθει, ἐπέστελλεν οἴεσθαι, ἀλλὰ &c. V. Julianum Ant. N. 47.

Consilia dare Principi] Cassiodorus v. Var. 4. Græci ad *l. 30. ff. de excusat. tut.* Verba hæc, *Jurisperiti in consilium Principis adsumpti* sic interpretatur: οἱ νόμων ἔμπειροι εἰ γένωνται σύμβουλοι βασιλέως, τουτέστι κοιαίστω-
D ρες. *Jurisperiti si fiant consiliarii Principis, id est, Quæstores.* Quæstor adsidebat Principi. Cass. 1. 13. *Quæstor lateri Cæsaris adhærens.*

A Symm.] Libro 1. 17. Idem lib. 4. 50. *Quid quod te magis Quæsturæ honos & condendarum sanctionum usus extoluit?*

Et a Cassiod. dign. liter.] Libro 1. 12. & lib. v. 4.

Jurisq. perit.] Cassiod. 9. 24.

Os principis. στόμα βασιλέως in epigr. Poetæ incerti Anthol. 4. 19. Rutilius Itin. 1.

Primævus meruit Principis ore loqui.

Cassiod. 6. 5. *Quæsturam toto corde recipimus, quam nostræ linguæ vocem esse censemus.*

Sidonius Apollinaris] In Panegyrico Majoriani: *Cujus dignatus ab ore Cæsar in orbe loqui, licet & Quæ-*
E *store diserto Polleat.* & libro 8. epistolar. 3. *Sepone pauxillulum conclamatissimas declamationes, quas oris regii vice conficis.*

Imago Principis] Idem Cassiodorus d. form. 5. *Talem denique oportet esse Quæstorem, qualem portare Principis decet imaginem.*

Vox legum] Idem Cassiodorus lib. 8. 13. *Vox legum diceris, dum nos jura condimus.* Ita legit Fornerius: vetus epigramma in collectione Pithœana;

Cujus in orbe fui vox legum.

Sic legit Juretus; vide Theophylacti Simocattæ hist. libro 1. cap. 1.

Custos legum] Cass. 8. 14.

Armarium legum] Cassiodorus 6. 5.

Μέγας λογοθέτ.] Vide Cujacium ad *l.* 2. *C. de petit. bon. sup.* & *l. ult. C. de discussor.* Joannes Cinnamus histor. libro 4. Κομισθεὶς τε ἄλλοις, καὶ δὴ καὶ τῷ Γιλιέρμῳ καντζιλερίῳ συγγενοῦς, ὃν λογοθέτην ἄν τις εἴποι ἑλληνίζων ἀνήρ, &c. *Tum & aliis se comitibus conjungens, & Gulielmi Cancellario, quem Logothetam Græce dixeris.*

Et novissime Cancellarius] Fulgentius serm. 53. *Gabriel illustris palatii cœlestis Cancellarius adstipulatur.* Cujus hodie in Gallia suprema dignitas est, & fuit olim in Anglia. Petrus Cellensis lib. 1. epist. ultim. ad Thomam Cancellarium: *Secundum post Regem in quatuor regnis quis te ignorat?* Ut apud Græcos τριστάται. D. Hieronymus in Ezechielem cap. 23. *Tristatæ nomen est apud Græcos secundi gradus post regiam dignitatem:* vide Cedrenum p. 104. edit. Regiæ.

Qui ærario præsunt] Dicti ab eo quod inquirendæ & conservandæ pecuniæ causa creati erant, *l.* 2. *§. deinde, ff. de orig. jur.* sive a genere quærendi, ut est in *l. un. ff. hoc tit.* Ascon. Ped. in Ver. de præt. urb. *Quæstores urbani ærarium curabant, ejusque pecunias expensas & acceptas in tabulas publicas referre consueverant.* Glossæ: *Quæstor*, ταμίας.

Candidatos dictos] Ælius Lampridius in Alexandro: vide Ludov. Carriorem emend. lib. 2. cap. 6.

Ut Asconius ait] In divinat.

Primus gradus in Senatum] Julius Capitolinus in Vero: *In Senatu ante Quæsturam non sedit.*

Orat.] Sueton. Tacit. Spartianus.

Quæst. nomen retin.] Quæstores sacri palatii dicuntur in *Novel.* 50. & in procemio Inst. ex quæstore sacri palatii, quæstura functus.

TIT. XXXI. *De officio magistri officiorum.*

Et hic quoque videtur ex militari magisterio partem adeptus non inferior quæstore: Nam & uterque illustris, & ex quæstore plerumque magister officiorum fit, ut Cassiodori formulæ docent, vel etiam unus idemque simul utroque honore fungitur: & officium magistri officiorum honor est jurisconsulti, sicut quæstoris officium, & philosophi. Nam & quæstori aderat, ut idem Cassiodorus ait, & disciplina morum ad eum in palatio pertinebat, quasi judicem & magistrum officiorum aulicorum, quales sunt cubicularii, *l.* 3. *inf. de præb. sac. cub.* castrensiani & misteriani, *l.* 3. & 4. *inf. de cast. & min.* silentiarii, *lege* 4. *inf. de silent. decani*, *l.* 2. *inf. de decan.* qui omnes obsequio & ministerio principis dedicati erant: denique magister officiorum, est magister τῶν ἐν τῇ αὐλῇ τάξεων (sic lego in Theodosio Sudæ) vel ut Theodoritus ait, ὁ ἡγούμενος τῶν βασιλικῶν. Sed & Senatores in consistorium inducit, gloriosus, ut idem Cassiodorus ait, donator aulici consistorii, quasi alter Lucifer. Nam sicut ille venturum diem promittit, sic iste desiderantibus vultus regiæ serenitatis attribuit. Et curam gerit cursus publici, *l.* 9. *inf. de cur. pub.* Curiosos cursus publici curagendariosque constituit ex schola agentium in rebus, ex qua etiam sibi officiales assumit: qua de causa magisterianos ubi legis, agentes in rebus semper interpretare licet, sive officiales magistri officiorum. Hoc autem ex militari jurisdictione habet quod sub cura & jurisdictione ejus sint fabricæ armorum & fabricenses, & limites ac limitanei milites, & scholares omnes, qui milites supernumerarii sunt taxati in XI. scholis, ut ait *l. ultim. inf. de loc.* videlicet si his adnumeres fabricenses, & agentes in rebus.

XXXI. Enarratio.

Non inferior Quæst.] Ejus adeo crevit auctoritas, ut ipsi quoque Imperatorum filii hoc titulo ornarentur. Constantinus Porphyrog. de vita & ge-

A stis Basilii Macedonis Imp. cap. 16. υἱοποιεῖται αὐτὸν ὁ βασιλεύς: ἐτύγχανε γὰρ καθάπαξ οἰκείας γονῆς ἀμοιρῶν· καὶ τοῖς τῶν μαγίστρων ἐπιλάμπει τιμῆς ἀξιοῖ. *Eundem Imperator pro filio, quod nullos ipse liberos haberet, adoptat, & Magistrorum præfulgente dignitate condecorat.*

Uterque illustris] Quæstor est illustris, *l.* 2. *hoc tit.* & magister officiorum. Notitia Imperii: *Officium viri illustris magistri officiorum.*

Ut Cassiodori form. doc.] Lib. VI. 6.

Vel etiam unus idemque simul] Corippus in Panegyrico Anastasii Quæstoris & magistri:

Quæstor Anastasi, quem Christi munere fidum
Cognovit Princeps, geminoque ornavit honore.

Idem Cassiod. ait] d. libro VI. 6.

Est magister τῶν ἐν τῇ αὐλῇ.] Zosimus libro 2. & 3. Zonaras in Constantio. Priscus de Legationibus: πασῶν τῶν

B βασιλέως βουλῶν ὁ μάγιστρος, κοινωνὸς διὰ δὴ τῶν τε ἀγγελιαφόρων καὶ ἑρμηνέων καὶ στρατιωτῶν ἀμφὶ τὴν βασίλειον φυλακὴν ἐπ' αὐτὸν ταττομένων. *Omnium Imperatoris consiliorum magister est particeps. Sub cujus cura sunt tabellarii, interpretes, & qui Palatii custodiæ deputati sunt.*

Vel ut Theodor.] Libro 5. capite 19. Procopius libro 11. τῶν ἐν παλατίῳ ταγμάτων ἀρχηγὸς Κέλερ. μάγιστρον Ῥωμαῖοι τὴν ἀρχὴν καλεῖν νενομίκασιν: & κατ' ἐξοχὴν igitur μάγιστρος, ut Basilii ep. 416. Vide quæ diximus in Gloss. ad Cedrenum: & Constant. Manass. & in Institut. in princ. Vide Glossar. in Cedrenum in v. μάγιστρος, & Glossar. in Theophylact. Simocat. in v. μαγιστερία ἀρχή. Raro autem magisteria simpliciter, ut

C in *l. jubemus* 16. *C. de erogat. militat. ann.*

Notitia, d. sectione 9. cui adde *leg.* 2. *C. de fabricens.*

Fabricenses] Vide Gloss. in Cedren. in v. φαβρικήσιοι.

Limitanei milites] Magister militum quotannis significare debet Principi quemadmodum castrorum & clusurarum cura procedat, *l.* 4. *hoc tit.* Sic ibi legendum Clusuræ sunt angustiores aditus in finibus Imperii, quibus arcentur hostes. Theophan. in Heraclio, Anna Comn. Alexiad. lib. 5. & lib. 10. Ducas hist. Byzant. cap. 18. Clusuris præfectus, κλεισουράρχης. Continuator Theophan. in Romano Constant. F. V. Gloss. ad Cedr. Nicetam, & in vet. inscriptione.

Africam] Notitia sect. 34. & 44.

D Sortito mittuntur] Proconsules provincias sortiebantur antiquo more qui in Republ. obtinebat, Sueton. Augusti cap. 47. Tacitus Ann. 15. cap. 19. Symmach. 1. epist. ult. Strabo lib. 4.

Quas ipse sibi recepit] Quas ipse regendas suscepit.

Ut idem Cassiod. ait] dicta epistola 6.

Curiosos cursus] Notitia Imperii R. sect. 9. *l.* 1. *hoc tit.* vide Cujacium ad tit. de curios. S. Athanasius in Apologia 2. ἐπιδεδώκαμεν καὶ Παλλαδίῳ, καὶ κουριώσῳ τοῦ Αὐγούστου: male editur, κουριώδῳ: & ibid. extat epistolæ inscriptio ejusmodi: φλαβίῳ φιλαγρίῳ καὶ φλαβίῳ Παλλαδίῳ δουκηναρίῳ παλατίνῳ κουριώσῳ: vide Suidam & Firmicum pag. 76. Curiosus Imperatoris tomo 1. Concil. p. 379. & Not. ad tom. 4. Chrysost. p. 58.

E Curagendariosque.] Vide Cujacium ad *tit. de princip. ag. in reb. l.* 5. & *ad d. tit. de curios. l.* 1. Curiosi dicuntur etiam curagendarii, *l.* 1. *C. Theod. de Curios.* Curagendarios videtur intelligere S. Athanas. in epist. ad Luciferum Caralitanum: *Quid enim non faciunt Ariani? itinera observant, curas agunt de proficiscentibus & exeuntibus de civitate.*

Agentes in reb.] Glossæ *agens in rebus*, μαγιστριανός. In *l.* 1. *tit.* 25. *lib.* 3. qui dicuntur agentes in rebus, μαγιστριανοὶ sunt in Bas. libro 7. tit. 5. cap. 93. Adde Michaelem Glycam pag. 274. edit. Regiæ, & quæ diximus in Gloss. ad Cedrenum.

Sive off. mag. off.] Hos intelligit Sanctus Hilarius in fragm. ex opere historico: *Palatium servet,*

vet , Episcopi circumcursant , officiales magistri volitant.

Fabricæ armorum] vide Cujacium ad Novellam 85. de armis.

TIT. XXXII. *De officio comitis sacrarum largitionum.*

SEquuntur alii magistratus sive dignitates illustres. Comes sacrarum largitionum est is cui gubernandi committuntur thesauri majestatis Imperatoriæ, quos largitiones dicimus & remunerationes plausibili vocabulo, & dignitatem ipsam Comitis munerariam dignitatem Cassiodorus, quasi muneribus potissimum & liberalitatibus exercendis thesauri imperii destinati sint, quamvis & in alias plerasque res insumantur: & omnino talis est Comes sacrarum largitionum, qualis præfectus ærario olim, vel etiam dispensator, qui a Papinio demonstratur his verbis: *Jam creditur uni sanctarum digestus opum, partæque per omnes divitiæ populos* &c. & à Numatiano illo loco: *Opum curam, quamvis sit magna, sacrarum*. Præfecti nomen mutatum est in Comitis nomen, quod & omnibus magistratibus datum est, qui sacrum comitatum observarent, vel qui ex eo prodirent, & inde nomen postea porrectum est ad omnes, qui cui negotio præpositi essent, veluti ad navarchum apud Eustathium in Homerum, & Sudæ quoque generaliter definitur Comes, ὁ λαῶ ἄρχων: *populi judex* quilibet. Porro in thesauris sive opibus imperii numeramus etiam vestiarium & ornamenta imperialia; qua de causa non tantum speciales quidam Comites largitionum diffusi per diœceses, & comites metallorum, & rationales summarum, præpositi thesaurorum, procuratores monetarum, quandoquidem & Comiti sacrarum largitionum curæ est, ut idem Papinius ait, *quæ divum in vultus igni formanda liquescat Massa, quid Ausoniæ scriptum crepet igne monetæ*: non, inquam, hi tantum erant sub dispositione viri illustris Comitis sacrarum largitionum, sed etiam procuratores gynecæorum .i. textrinorum sacrorum, & procuratores baphiorum .i. tincturarum pretiosi muricis, & procuratores linificiorum, & præpositi barbaricariorum .i. phrygionum, & præpositi bastagarum, qui scilicet curant sacris largitionibus, sive ærario sacro perferri canones collationesque solemnes.

XXXII. Enarratio.

DIgnitates Illustres] Notitia Imperii R. sect. 10. *Sub dispositione viri illustris Comitis sacrarum largitionum*. Ennodius 3. epist. 21. *Ab illustri viro sacrarum comite*.

Comes sacr. larg.] Zosimus 5. Πετρώνι@ ὁ τῶν θησαυρῶν προεςὸς. Julianus Imp. in Misopogone: οἱ ἐπιτροπεύσαντες τὰς θησαυροὺς ἐμὰς: κόμης τῶν θησαυρῶν: *comes thesaurorum*. S. Basilius in epistol. 84. ad Sophronium: & simpliciter *Comes sacrarum & magister*, auctor incertus in Excerptis de Constantino M. *Comes sacrarum*, auctor vitæ sancti Clementis Episcopi. Ennodius supr. Notitia sect. 34. κόμης σακρῶν, in sacra Imp. ad Synod. Extat autem in actis conciliabuli quod inseritur Concilio Ephesino.

Thesauri majest. Imp.] Julius Firmicus Matt. 3. c. 8. *Facit etiam magnis rationibus præpositos, talesque qui facultates regias prompta dispositione sustentent, & qui omnes redditus regios, thesaurosque suæ habeant fidei dispositionique commissos.*

Quos largitiones dic.] Vide infr. tit. 33.

Et remunerationes] *L. Palatinos* 10. *Cod. de Palatin. sacr. larg. libro* 12. *Cod. l. C. c. de commeatu, lib. eod.* vet. inscript.

Munerariam dignit. Cassiod.] Libro VI. 7.

Qualis præf. ær.] Qui olim præfectus ærario, po-

A steriorum Impp. ævo comes sacrarum largitionum vocatus.

Vel etiam dispensator] De dispensatore rationis privatæ vetus inscriptio apud Gruter.

A Papinio] Libro 3. Sylv. in lachr. Etrusci.

Et a Numat.] Rutilio Num. Itin. libro 1. & a Claudiano in Paneg. de Manlii Theodori cons.

Hinc sacræ mandantur opes orbisque tributa.

Possessi. Vide Cujacium ad *l. 9. de ju. fisc.* & dicta a nobis tit. seq.

Qui sacrum comit.] Fortunatus 3. de vita S. Martini: *Tum pia causa sacrum ad comitatum compulit ire.* Comitatum Principis.

Apud Eustathium in Hom.] Il. α. ναύαρχον τὸν ποιῦτον φασὶν: ὅνδ᾽ ἂν τοῖυτος, ὁ καὶ κόμης παρὰ τοῖς ὕςερον.

B Populi judex quilibet.] Manuel Moschop. περὶ σχεδ. κόμης, ἀξίωμα. Hesychius: κόμης, ἄρχων, ἡγεμὼν.

Vestiarium] Vide Cujacium ad *l. ultim. C. de discuss.* Hinc comes vestiarii. Notitia Imp. sect. 42. Notavi alibi vestes a Græcis recentioribus βέςια dici, ex Moschopulo ἐν τῇ τῶν αττικῶν ὀνομάτων συλλογῇ: & βεςιάριον accipi pro loco in quo reponuntur vestes: hic autem vestiarium accipit pro ipsis vestibus, ut in *l. 4. ff. de alim. legat.*

Diffusi per diœces.] Notitia Imp. R. sect. 10. *Sub dispositione Com. sacr. larg. Comites largitionum per omnes diœceses.*

Comites metallorum] Notitia in d. sect. 10. Hinc Comites largitionum Italicarum. Notitia sect. 42. *sub disp. Com. sacr. larg. Præfecti thesaurorum, Comes me-*

C *tallor. per Illyricum, Comes & Rationalis summarum Ægypti, procuratores gynecæorum, procuratores baphiorum, procuratores monetarum, præpositi bastagarum; procuratores linificiorum.*

Vide sup. in Comites met.

Sub disposit.] V. Not. sect. 10. & 42.

Ut idem Papinius ait,] Loco supra cit.

Textrinorum sacrorum] Firmicus Matheseos 3. c. 7. *Regiis textrinis faciet præpositos esse, vel præfectos.*

Procuratores baph.] De procuratoribus gynecæorum & baphiorum Cujac. ad titulum *de murileg. & gynec. l.* 2. v. Hermiam v. 14.

Pretiosi muricis] Purpuræ Imperatorum propriæ. ἐπίτροποι κατὰ τύρον ἁλουργοῦ βαφῆς. Citat. Cujac. ad *d. l.* 2. procuratores textrini Tyrii.

D Procuratores linificiorum] τῶν λινουφείων, linyphiorum. v. in Comites metall.

Præpositi barbaricariorum] Vide Cujacium ad titulum de excusat. artific. Locus Donati quem citat, hodie legitur hoc modo: *Barbaricarii dicuntur, qui auro & variis filis hominum, & aliarum rerum figuras exprimunt acu pingentes.*

Id est phrygionum] Servius in illud 11. Æneidos, *Pictus acu tunicas*, &c. *Pictus tunicas, pictus crurum barbara tegmina, id est, habebas vestem Phrygionis arte perfectam*, Vide Salmasium in Vopisci Carum, Car. &c.

Præpositi bastagarum] Bastagarii serviunt vecturæ rerum ad sacrum ærarium pertinentium. Cujacius ad *l. 4. dicto titulo de murileg.* & βαςάγια sunt χρεμαςῆρες

E Eustathio ad Il. λ. p. 828. edit. Rom. sect. 43.

TIT. XXXIII. *De officio comitis rerum privatarum.*

UTerque Comes ab Imperatore significatur his verbis in *l. 3. infr. ubi Sen. vel cl.* Cui nostra serenitas sacros nostri numinis thesauros, aut res privatas nostræ pietatis gubernandas injunxit. Ille qui thesauros gubernat opesque fiscales, Comes est sacrarum largitionum, qui a Græcis Comes θαψιλειῶν, ἤτοι παροχῶν. Ille qui propriam substantiam sive patrimonium principis, sive dominicam & divinam do-

mum, Comes rerum privatarum, quæ honeſtantur etiam largitionum nomine, *l. properandum*, §. *ſin autem utraque*, *inf. de jud. l. ult. inf. de adſeſ.* Paulinus in Euchariſtico: *Nomine privatæ Comitivam largitionis dans mihi, quam ſciret nullo ſubſiſtere cenſu*. Bona igitur principis, aut fiſcalia ſunt, aut patrimonialia, & utraque propria aut quaſi propria & privata principis. Nam ita eſt ſcriptum in *l. 1. ff. ne quid in loc. pub.* res fiſcales, quaſi proprias & privatas principis eſſe: & quod vulgo dicitur, omnia eſſe principis, id interpretatur recte, *l. 3. inf. de quadr. præſ.* et omnia .i. tam fiſcalia quam patrimonialia principis eſſe intelligantur. Quæ privati poſſident, ſunt in Imperio principis. Propria bona, quæ princeps poſſidet, in patrimonio & dominio principis. Fiſcalia quaſi in patrimonio, proprie in patrimonio principis non ſunt: hæc enim in heredem principis non tranſeunt, patrimonialia tranſeunt in heredem, vel in bon. poſſeſſorem, etiamſi non ſucceſſerit in Imperio, *l. 36. ff. de leg. 2.* fiſcalium rerum eſt commercium, *l. pacta* §. *ult. ff. de contr. empt.* Patrimonialium non item, *l. 39.* §. *ult. ff. de leg. 1.* Denique ex hac bonorum diverſitate facti ſunt duo Comites, unus qui præeſſet fiſcali ſubſtantiæ, alter qui propriæ: hic Comes rerum privatarum dicitur frequentius, ille Comes ſacrarum largitionum: facti etiam inde ſunt alii palatini largitionales, alii privatiani, qui huic vel illi Comiti obſequuntur. Tres tantum ſunt ſub hoc titulo Conſtitutiones Latinæ, nulla Græca deſideratur, & quæ a me adnotata eſt, *l. 7. inf. de delat.* ſecundum locum occupat *inf. tit. de off. div. jud.*

XXXIII. Enarratio.

OPeſque fiſcales] Julius Firmicus Matheſ. libro 3. cap. 6. *Fiſco præpoſitos, aut fiſci patronos.*

Comes eſt ſacrarum largit. *κόμης τῶν θείων λαργιτιόνων* Cyrillus in epiſtola ad Theopemptum, quæ exſtat in Concilio Epheſino.

Comes *δαψι. ἤτοιπρ.*] Vide Scholiaſt. Baſil. quem adducimus tit. ſeq. Menander Protector in Excerptis de legationibus libro 11. *τηνικαῦτα τῶν βασιλεῖ ἀνειμένων προειστήκει θησαυρῶν: οἱ γὰρ ἀπὸ τῆς δαψιλείας τῇ Ῥωμαίων προσαγορεύονται φωνῇ λάγροις:* (lege *λάργουν*) *γὰρ οἱ Λατῖνοι τὸ δαψιλὲς ὀνομάζουσιν.*

Patrimonium princ.] Vetus epigramma in collectione Petri Pithoei:

Aulica quippe Comes rexit patrimonia clarus.

Comes rerum privat.] Corippus de Laudib. Juſtini min. *Nos quæ tua ſunt privata vocamus*: & Comitem igitur privatorum. Zoſimus libro 4. *τῇ τῶν βασιλικῶν ἐφεστὼς ταμιείων φροντίδι*: & libro 5. *ὁ τῶν ἰδίᾳ τῷ βασιλεῖ ἀνηκόντων ταμιείων προβεβλημένος*. Procopius in Arcana: *ἐπίτροπος τῆς βασιλέως οὐσίας ἰδίας*: *Procurator privatæ principis ſubſtantiæ*. Ut in Veteri inſcriptione, *ἐπιτρόπῳ πριβάτης*: ſcilicet *οὐσίας*. *Procuratori rei privatæ*: *κόμης τῶν θείων πριβάτων*, in actione 1. Concilii Chalcedonenſis, *κόμης πριβάτων*, Sanctus Baſilius in epiſt. 415. & 423. Adde locum Theodoreti, quem adfert Cujacius ad *l. 9. inf. de ju. fiſc.* Qui poſteriorum Imperatorum ævo *λογοθέτης οἰκειακῶν*. Gloſſæ Nomicæ: *κόμης τῶν πριβάτων, ὁ νῦν λογοθέτης τῶν οἰκειακῶν*. Georgius Pachimerius in hiſt. *τοῦ μεγάλου λογοθέτου τῶν οἰκειακῶν*. Codinus de offic. cap. 11.

Quæ honeſtatur etiam largit. nom.] Gloſſæ Nomicæ: *λαργιτιῶνες εἰσὶ δύο, τὰ σάκρα, καὶ τὰ πριβάτα.*

Id eſt, tam fiſcalia] Vide Obſerv. 15. 30. Vide quæ diximus ad Theophilum, & adde hoc Agapeti: *κύριος μὲν πάντων ἐστὶν ὁ βασιλεύς*: *Imperator omnium quidem dominus eſt*. Quod quemadmodum intelligendum ſit, docent Notæ noſtræ in Theophilum.

Palatini largitionales, &c.] Apparitores Comitum, de quibus Cujac. ad tit. *Cod. de palat. ſacr. largit.* & ad *tit. de privileg. eor. qui in ſacr. pal. milit. lib. 12.*

Obſequuntur] Ut in *l. 7. C. Th. eod. privatis largitionibus obſecundant.*

TIT. XXXIV. *De officio comitis ſacri patrimonii.*

AT rurſus duplex eſt patrimonium, privatum de quo ſuperior, & ſacrum, de quo hic titulus: atque ita ſeparatum legitur unum ab altero in edicto Juſtiniani 4. & 8. & in formulis Caſſiodori. Quod attente obſervandum eſt: alioquin prima ſpecie idem videretur eſſe Comes rerum privatarum & Comes ſacri patrimonii. Sed duo plane ſunt diverſi Comites. Et Comes rerum privatarum, ut dixi, gubernat privatam principis ſubſtantiam, per rationales, ſcilicet præpoſitos, procuratores, atque etiam Comites quoſdam ſpeciales. Comes patrimonii ſacri eſt veluti procurator penus, qui regias, ut Caſſiodorus ait VI. epulas ſollicita ordinatione diſponit, judex aulici apparatus & epularum, cui ut idem ſignificat lib. 12. commiſſæ ſunt apothecæ, vel enthecæ aulicæ, & putem cellario principis dicatorum prædiorum in Cappadocia proventus quoque ad eum rediiſſe. Tres igitur erant principis *περιουσίαι*, quod & Græci interpretes notant, largitiones, privatæ, patrimoniales. Et hic quidem titulus nullam habuit Latinam, Græcam habuit Conſtitutionem quæ deſideratur.

XXXIV. Enarratio.

IN formulis Caſſiodor.] Lib. *6. 7.* 8. & *9.*

Per rationales] Notitia Imp. R. *ſub diſpoſitione Comitis rerum privatarum, Rationales rerum privatarum.* Lampridius in Alexandro Severo: *Ubi aliquos voluiſſet, vel rectores provinciis dare, vel præpoſitos facere, vel procuratores, id eſt, rationales, ordinare.* Hi ſuberant Comiti rei privatæ, & rem privatam principis in ſingulis provinciis procurabant.

Comes patrimonii ſacri.] Comes patrimonii in Concilio Hiſpan. tit. de fiſco Barcinonenſi. Inſcriptio vetus: MODERANTI INLUSTREM SACRI PATRIMONII COMITIVAM.

Ut Caſſiodorus ait] d. epiſtola 8.

Ut idem ſign. lib. 12.] Epiſtola 9.

Apothecæ, vel enth. aulicæ.] *Sacræ annonæ præpoſitum* appellare videtur Firmicus Matheſ. *6. 3.* De apotheca, & entheca vide Iſidorum Originum 15. 5.

Græci interp. not.] *τρεῖς ἦσαν τὸ παλαιὸν αἱ τοῦ βασιλέως περιουσίαι: λαργιτιόνες, πριβάται, καὶ πατριμονιάλιαι* ad titulum 1. libri 7. Baſilic.

TIT. XXXV. *De officio proconſulis & legati.*

Vide tit. 16. lib. 1. ff.

POſt illuſtres dantur ſpectabiles, ex quibus primi ſunt proconſules, qui in provincias certas, veluti Aſiam, Achajam, Africam ſortito mittuntur cum imperio conſulari, ut tam bella quam civilia regant ex ordinatione Auguſti, ut Suetonius & Strabo ſcribunt, ſeparatas ab his quas ipſe ſibi recepit, adjuncto etiam legato uno ſi qui mittitur prætorius vir ſit, vel legatis tribus, ſi Conſularis, ut Dio ſcribit 53. datis a Senatu, ut in Gordianis Capitolini, & Probo Vopiſci, vel probatis a principe, quibus ſuam juriſdictionem mandent, atque etiam criminum cognitionem extra ordinem, *l. ſolet, ff. eod.* De proconſule eleganter Salvianus 7. *Quotidianus judex & rector, quantum ad nomen quidem proconſul, ſed quantum ad potentiam conſul.* Male autem inter primam & ſecundam legem hujus tituli quidam poſuere titulum novum de officio Comitis ſacri palatii.

XXXV. Enarratio.

EX quibus ſunt Proconſules] *l. un. ſupr. ut omnes judic. l. præcipimus 32. inf. de apochis publ. Nov. 7.*

in

in fi. Nov. 30. cap. 2. Notitia sect. 44. Collat. Carthag. cum Donatist. ipso princ. D. Augustinus in epist. 159. *Ad virum clarissimum atque spectabilem Proconsulem.*

Qui in provincias] Qui in provincias populi Rom. mittebantur, hi Proconsules dicti. Qui in Provincias Cæsaris, Præsides aut procuratores. Plutarchus in Reip. gerendæ præceptis: ἀρχόμενος ἄρχεις ὑποτεταγμένης πόλεως ἀνθυπάτοις, ἢ ἐπιτρόποις Καίσαρος; *Imperas subditus urbi præfectus, quæ Proconsulibus, aut procuratoribus Cæsaris est subjecta.* Strabo libro 17. in fine: Καὶ εἰς μὲν τὰς Καίσαρος ἡγεμονίας καὶ διοικητὰς Καῖσαρ πέμπει. Quid si legamus ἡγεμόνας, ut Casaubono suboluit, id est, *præsides & procuratores.*

Veluti Asiam] Vetus inscriptio.

Achajam] Proconsul Achajæ.

Quibus suam jurisdictionem] Theodorus Hermopolites: πλὴν ἐπὶ μὲν τῶν χρηματικῶν ἐπιτρέπει αὐτοῖς, καὶ ἀποφάσεις ἐκφέρειν: ἐπὶ δὲ τῶν ἐγκληματικῶν, τὰ μὲν ἄλλα πάντα ἐξετάζειν, ἀπόφασιν δὲ μὴ διδόναι, ἀλλὰ ἀναφέρειν τὰ κεκριμένα τῷ ἀνθυπάτῳ: *In civilibus quidem causis permittit eis etiam sententiam ferre. In criminalibus autem, cetera quidem examinare eis permittitur, sententiam autem ferre non possunt, sed causam ad Proconsulem remittere debent.*

TIT. XXXVI. *De officio comitis Orientis.*

SEquitur Comes Orientis, qui etiam est spectabilium numero, & latissimam jurisdictionem habet: namque Oriens ei totus regendus committitur, qui conficitur ex xv. provinciis, Palæstinis tribus, Syriis duabus: Optatus tamen Milevitanus facit Syrias tres Ciliciis duabus, Phœniciis duabus, Cypro, Euphratensi, Osroena, Mesopotamia, Isauria, Arabia.

XXXVI. Enarratio.

QUi etiam est spectab. num.] *l. unic. hoc tit. l. un. inf. ut omn. jud. Nov. 7. in fin.* Notitia imp. R. sect. 13. *Sub dispositione viri spectabilis.*

Comitis Orientis] De Cujus officio Zosimus lib. 5. ὁ δὲ κόμητα τῆς ἑῴας πεποίηκεν: αὕτη δὲ ἡ ἀρχὴ βούλεται τὸν προβεβλημένον αὐτῆς ἐφεστάναι πᾶσι τοῖς τῆς Ἑῴας ἐπαρχίας ἰθύνουσι καὶ ἐπὶ τοῖς οὐ κατὰ τὸ δέον πραττομένοις εὐθύνειν.

Et xv. provinciis] Notitia Imp. Sect. 13.

Optatus tamen Milevit.] Libro 5.

TIT. XXXVII. *De officio præfecti Augustalis.*

Vide tit. 17. lib. 1. ff.

PRæfectus Augustalis est etiam spectabilis sic dictus quod Ægypto in provinciam redacta ei regendæ primum sit ab Augusto constitutus ex equitibus, non ex Senatoribus, ut Tacitus scribit 12. & Dio 52. & Arrianus 2. de exped. Alex. ne sub potentiori præfecto, ut sunt leves & mobiles Ægyptii, facile ad res novas impellerentur, quos & eadem ratione in alienam civitatem cives allegi noluerunt Romani Impp. ut Josephus scribit 2. contra Appionem. Idem vero dicitur etiam præfectus Ægypti, *l. 35. ff. ex quib. cau. maj. l. 1. inf. te postul.* Et præfectus, non proconsul, aut consularis: quod vetustius esse videtur constitutione Augusti, cum ex oratione Ciceronis in Gabinium Trebellius Pollio referat fasces consulares Alexandriam ingredi non licere, quæ fuit sedes præfecti Augustalis. Sub cura autem ejus provinciæ vi. Libyæ duæ, Thebais, Ægyptus, Arcadia, Augustamnica, & præsides earum, *l. 2. hoc tit.* Et non ex Consulibus tantum Romanis, sed etiam ex suo Augustali Alexandrinos annum numerasse Chronica Alexandrina quæ habet Cl. Puteanus V. C. & eruditissimus manifesto comprobant. Invenio eodem tit. præfecti Augustalis etiam præsidem Daciæ, quo plus auctoritatis haberet, Hadrianum Imp. ornasse apud Spartianum.

XXXVII. Enarratio.

PRæf. August.] *L. 1. ff. eod.* ejus mentio in vet. inscriptione: vide Cujac. ad *leg. 3. C. de can. largitional. titul.*

Est etiam spectab.] *L. quinque 17. ff. de Decurionibus, l. raptores 54. sup. de Episcop. & cler. l. un. inf. ut omnes judic. &c. Nov. 7. in fine.*

In Provinciam redacta] Dio lib. 51. Suetonius Aug. cap. 18. Priscianus lib. 18. *Augusto Imperante Alexandriæ provincia facta est.*

Facile ad res novas impell.] Q. Curtius 14. *Ægiptii vana gens, & novandis quam gerendis aptior rebus.* Flavius Vopiscus in Saturnino: *Sunt enim Ægyptii novarum rerum cupientes.*

Adrianus Imp. in epistola ad Servianum Cos. apud Vopiscum: *Ægyptum totam didici levem, pendulam:* & mox: *Genus hominum seditiosissimum:* & Alexandrini maxime in seditionem proclives, Philo in Flaccum, S. Albinus in laudat. in S. Steph. Evagrius hist. eccl. lib. 2. cap. 8. Socrates lib. 7. cap. 13. Dio etiam lib. 52. notat in eis τὸ κοῦφον τῶν τρόπων.

Præfectus Ægypti.] Trajanus in epistola ad Plinium libro 10. vetus inscriptio Gruteri pag. 414. 8. ἔπαρχος τῆς Αἰγύπτου. Phlegon Trallianus de rebus mirab. cap. penult. S. Athanasius in epistola ad Orthodoxos: τῆς Αἰγύπτου ἄρχων, Dionis Epitome in Augusto: Αἰγυπτίων ἄρχων, Synesio in epistola 94. ut præfectura Ægypti, Αἰγυπτίων ἀρχὴ, in epist. C. Αἰγύπτου ἀρχὴ Athenæo 3. ἐπίτροπος Ἀλεξανδρείας, Philo in Flaccum, ἡγεμὼν Αἰγύπτου, Georgius Syncellus in Chronographia, ut in veteri inscriptione, præses provinciæ Ægypti.

Provinciæ vi.] Notitia sect. 14.

L. 35. D. ex quibus causis maj.] Græci ibidem: ὁ Αὐγουστάλιος Ἀλεξανδρείας. Socrates historiæ Ecclesi. 7. 12. meminit ὑπάρχου Ἀλεξανδρείας: vita S. Eugeniæ: *Commodus Imperator direxit illustrissimum virum Philippum ad Ægyptum, ut præfecturam ageret Alexandriæ, & omnes potestates, quæ per totam Ægyptum administrabantur, ejus arbitrio deservirent.*

Apud Spartianum] In Adriano.

TIT. XXXVIII. *De officio vicarii.*

VIcarius quoque spectabilis est, quæ media est dignitas inter illustres & clarissimos, ut ait Justinianus *Nov. 7. in fine*. Nam inferiores his quidem sunt equestres, perfectissimæ, egregiæ dignitates non Senatoriæ. Senatoriarum tripertita dumtaxat divisio est, & qui superillustres esse dicuntur, hi illustres sunt & Patricii; & illustres igitur, & adjectione tantum patricii superillustres. Nec tamen omnes Senatores illustres sunt, aut spectabiles, aut clarissimi: quidam sunt expertes harum dignitatum omnium, *l. 52. 54. C. Th. de hæret.* Vicarius autem pro præfecto prætorio mittitur in tractum, vel diœcesim aliquam aliquot in se provincias continentem, veluti Thraciarum quæ provincias continet 6. vel Ponticam, quæ 11. vel 12. si ex constitutione Valentis, cujus meminit interpres Nazianzeni, feceris Cappadocias tres, primam cujus Metropolis Cæsarea, secundam cujus Metropolis Tyana, tertiam cujus metropolis Musycissus; vel Asianam, quæ xi. ut Theodoritus scribit lib. 5. Sed octo tantum ponit sub dispositione vicarii notitia vetus dignitatum Orientis. Fuit etiam in Illyrico vicarius Macedoniæ, *l. ult. inf. de div. off. & app.* & aliquando in Occidente vicarius urbis Romæ, & jurisdictio ejus intra 40. lapidem, Vicarius Italiæ, & sub eo provinciæ x. Vicarius Africæ, & sub eo provinciæ quinque, sicut sub vicario Britanniarum. Vicarius

tarius VII. provinciarum in Gallia. Germaniæ, Belgicæ, Aquitaniæ, Narbonensis, Lugdunensis, Maximæ Sequanorum, Novempopuloniæ: e quibus Narbonensis, & Germania, & Belgica, & Aquitanica rursum dividuntur in primam & secundam, Lugdunensis in primam, secundam, tertiam, Senoniam, Alpes in maritimas, Pœninas & Grajas, & in Narbonensi secunda facile comprehenderim Viennensem, ut sint summatim provinciæ septem, quarum etiam mentio fit in constitutione Constantini ad Agricolam præfectum Galliarum relata a Nicolao Cusano 3. de con. cath. Fuit & vicarius Hispaniarum, & sub eo provinciæ VII. quæ olim regebantur a proconsule, ut scribens de Vicario Hispaniarum recte subjiciat Sulpitius Severus in historia sacra; nam jam proconsulem habere desierant. Hi sunt vicarii præfecturæ prætorianæ pari potestate præditi, & in legibus sæpe dicuntur vices agere præfectorum prætorio, aut agere vicariam præfecturam, & in *l. 1. ff. de leg. 3.* vice præfecti ex mandatis principis cognoscere, & in *l. 6. infra de mo. mul.* scripta ad præfectum prætorio, his verbis demonstrantur, qui vice vestra (sic legendum) administrationis gubernacula susceperint. Verum non ut alii, qui funguntur vice prætorum aut præsidum nihil proprium habent, ita possim idem statuere de vicariis præfecto prætorio. Nam etsi dicuntur vicarii, propriam jurisdictionem habent datam a principe, & ut ait Cassiodorus, cum præfectis portionem aliquam, quod sumpsisse videtur ex *l. 1. hujus tit.* quæ vicarios præfecturæ prætorianæ trahere portionem ait, moxque subjicit, eosdem disceptationis principalis repræsentare reverentiam, quod Cassiodoro est vice sacra judicare tanquam præf. prætorio, & habitu militari.

XXXVIII. ENARRATIO.

VIcarius quoque spectabilis est] *L. un. inf. ut omn. judic.* Collatio Carthag. cum Donatistis, ipso princ. *Spectabilis Vicarii.*

Perfectissimæ, egregiæ dign. v. Lactantius v. 14. in. fin. vet. inscriptio. Perfectissimos Græci διασημοτάτους vocant. vetus inscriptio: *Valerius Honoratus vir perfectissimus.* Glossæ Gr. Lat. διασημότατος, *perfectissimus.*

Qui super illustres] Vide Cujacium ad tit. 1. libri 12.

Vicarius autem pro præfecto prætorio] Vicarii sunt præfecti prætorio, vicarii viri spectabiles, qui ex mandato Principis in diœcesem aliquam, sive tractum mittuntur multas habentem provincias. Cujac. ad *leg. omnes 4. C. de annon. & tribut.*

Tripertita dumtaxat divisio] Vel enim sunt illustres, vel spectabiles, vel clarissimi. Isidorus Origin. libro 9. 4. Cledonius in arte: *Vicarius dicitur is, qui ordine codicillorum vices agit amplissimæ præfecturæ.* Auctor vitæ sancti Apollinaris martyris: *Scripsit ad vicarium præfecturæ.* Julius Firmicus Mathes. libro 3. cap. 5. *Faciet præsides riparum, duces, vicarios, præfectos prætorio.* Legendum opinor, *vicarios præfectorum prætorio.*

In tractum vel diœcesim] Tractus est diœcesis, *l. unic. inf. ut omnes judic. tam civil. quam milit.*

Veluti Thraciarum] Sanctus Basilius in epist. 264. διὰ τοῦ βικαρίου τῆς Θράκης ἐπέστειλα τῇ θεοσεβείᾳ σου. Mentio ejus in veteri inscriptione.

Quæ provinc. cont. 6.] De quib. Notitia sect. 17. Theodoret. in hist. eccles.

Vel ponticam] Quæ 11. Notitia sect. 16. vicarius diœceseos Ponticæ, Ποντικῆς διοικήσεως ἔπαρχος, Gregorius Naz. de Laud. Basilii. Meminit vetus inscriptio. De vicario Ponticæ vide edictum Justiniani 8.

Valentis, cujus meminit int. Nazianz.] In orat. patris funebr. δευτέρας, inquit Καππαδοκίας μητροπόλις τύανα καὶ τελέως ὁ Μοσῶκυσσος: τὴν γὰρ Καππαδοκίαν μερίσαν εἰς δύο ἐπεμον εἶτα πάλιν εἰς τρεῖς: ταῦτα δὲ πρὸς λύπην τοῦ ἁγίου Βασιλείου ἐποίει ὁ βασιλεὺς κάλης.

Vel Asianam] *Vicarius Asiæ, vel Asianæ diœceseos* vett. inscriptiones. De Vicario Asiæ Eunapius Sardian. in Maximo sub finem, ubi de Clearcho.

Ut Theodoritus scribit libro 5.] Capite 28.

Notitia vetus] d. sectione 16.

Vicarius Macedoniæ] Notitia sect. 1. vetus inscript.

Vicarius urbis R.] Not. sect. 45. S. Ambrosius in epistola 34. *Aspasius urbis Romæ Vicarius*, de quo Cassiod. 4. 41. & 6. 15. & Ammian. Marcell. 28.

Jurisdictio ejus intra 40. lapid.] d. form. 15.

Vicarius Africæ] D. Augustinus de C. D. libro 22. 8. *Apud Chartaginem quis novit, præter admodum paucissimos, salutem quæ facta est Innocentio exadvocato vicariæ præfecturæ?* Et homilia 49. de verbis Apostoli, cum essemus in carne. *Interpella contra illos Ecclesiam, non dico judices publicos, non Proconsulem* (Africæ) *non Vicarium, non comitem, non Imperatorem, sed Deum Patrem, & Christum, & Spiritum sanctum* ...

Et sub eo provinciæ quinque] De quinque provinciis, vide Philastrium in libro de hæresibus.

Sub Vicario Britann.] Mentio in inscriptione legis *Sicut 15. C. Theod. de pagan.* Socrates hist. eccles. lib. 7. c. 12. Βικάριος τῶν βρεττανικῶν νήσων: *Vicarius Britannicarum insularum* Ammian. *Ex vicario Britanniarum.* Et lib. 23. *Negotiumque maturandum Alypio dederat Antiochensi, qui olim Britannias curaverat pro præfectis:* id est, Vicarius fuerat Britanniarum. Et libro 27. *Civilem nomine recturum Britannias pro præfectis.* Et lib. 14. *Martinus regens illas*, Hinc rector provinciæ, tit. seq. In Regio tamen codice, & in retroeditionibus legitur, *agens illas provincias.*

Vicarius 7. prov. in Gal.] De quo Cassiod. 3. 16. & 17. vetus inscriptio.

In Constitut. Const.] Honorii A. Jacobus Sirmondus in Apollin. Sidonium, quem vide.

Fuit & Vicarius Hispaniarum] Vetus inscr. VICARIUS PRAEFECTURAE PER HISPANIAS. Ammianus 23. *Venusto Vicariam commisit Hispaniæ.*

Vicarii præfecturæ pr.] βικάριοι τῶν ἐπάρχων. Euseb. hist. eccles. lib. 10. cap. 6.

Sulp. Sever. in hist. sac.] Libro 11.

Vices agere præf. præt. &c.] Cledonius sup. Hinc Vicaria præfectura, in gestis purgationis Cæciliani & Felicis.

Qui vice vestra] Sic legitur in veteri Juliani Brodæi.

Et ut ait Cassiod.] Libro 6. 15.

Quod Cass. est.) d. form. 16. *vice sacra sententiam dicis.*

TIT. XXXIX. *De officio prætoris.*

Vide tit. 14. lib. 1. ff.

ADjungitur spectabilibus prætor quibusdam locis, sed plerumque clarissimis, quare fecerim libentius ab hoc titulo clarissimorum .i. tertii ordinis initium. Quæ autem magna olim fuit vis imperii jurisdictionisque prætoriæ, ea cœpit onus esse Senatorum in edendis populo scenicis & circensibus voluptatibus, quod sustinuere etiam prætores olim, *l. si ut certo, §. interdum, ff. Comm.* & in fabricis operibusque publicis, *l. 13. Cod. Theod. de præt. & quæst.* idque oneris fere tantum prætura retinuit, adeo ut vocarentur ad eam inviti, ut Zosimus exposuit lib. 11. atque etiam præsentibus deficientibus absentes Senatores, qui in provinciis, non in urbe domicilium haberent, & minores 25. annis, *l. 1. & 2. C. Th. eod.* ubi sicut prætores & consules, ita quæstores accipere oportet pro inani nomine, & onere populo edendi muneris, ut illo Lampridii loco in Severo (Quæstores candidatos ex sua

pecu-

pecunia jussit munera populo dare) non pro amplissima illa dignitate, de qua actum est tit. 30. cui etiam non sufficeret minor ætas, nec ad alios honores, *l. ad Remp. ff. de mun. & hon.* qui etiam non patent feminis, & hanc tamen præturam onerariam subeunt quodammodo in specie *l.* 17. *Cod. Theod, eod. titul.* paucissima autem retinuit prætura ex jurisdictione & Imperio prisco, & fere ea tantum quæ referuntur in *l.* 1. *hujus tit. l. ult. inf. de præd. min.* & tandem functione ejus etiam liberati sunt Senatores absentes *Novell. Valentiniani & Martiani*, & generaliter omnes qui prætores designati essent sumptibus & erogationibus faciendis in urbis fabricas, aut populi voluptatibus, *l.* 2. *hoc tit. l.* 1. *inf. de prætor.* nisi quid vellent expendere sua sponte. Etiam illud additur eadem Novell. ut hi tantum designentur S. C. legitimo legitime celebrato. Fuere primis temporibus 18. in antiqua Roma, post in nova modo tres, modo quatuor, modo quinque, modo octo, & tandem ex ea Novell. tres, & designati, ut dixi SC. ut *l.* 12. 13. 15. *Cod. Theod. eodem tit.* ubi additur legitimo vel legitime celebrato .i. loco & numero competenti, & locus quidem definitur *Novell.* 62. numerus quinquaginta scilicet Senatorum, *l.* 9. *Cod. Theod. eod.* Hoc enim numero præscribi SC. solet. Lampridius in Severo: *Nullam Constitutionem sacravit sine* 20. *jurisperitis, & doctissimis ac sapientibus viris, iisdemque disertissimis non minus* 50. *ut non minus in consilio essent sententiæ, quam cum SC. fieret.* Et SC. vero dum prætores designari constituitur, nominatio & designatio censualibus quæ fuit aliquando concessa, abrogatur *l.* 13. 26. 27. *Cod. Theod. eod.* Quidam codices habent, *De officio prætorum*, ut in Digestis, sed ut Proconsulis & Vicarii, ita prætoris appellatione omnes continentur.

XXXIX. Enarratio.

Spectabilis prætor] Julianus Antecessor in Nov. 24. 25. 26. & 104.

Clarissimis] *L.* 4. *Cod. Th. de Prætorib.*

Onus esse Senatorum] Cuj. ad *l.* 1. *Cod. de prætor, lib.* 12. Prætura onus fuit Senatorium &c.

Circensibus voluptatibus] Vopiscus in Aureliano: Sequentibus diebus datæ sunt populo voluptates ludorum scenicorum, ludorum Circensium, venationum, gladiatorum, naumachiæ: v. *l.* 1. *Cod. de spectacul. lib.* 11. *l.* 3. *Cod. Theod. de pagan.*

Prætores olim] Symmachus ep. lib. 7. 105. & lib. 9. 18. *leg.* 29. *&* 32. *Cod. Theod. de prætor.*

Fuere prim. temp. 18.] *l.* 2. §. *deinde, ff. de orig. jur.*

Post in nova] *Leg.* 3. 13. 20. *&* 25. *Cod. Theod. de Prætor.*

Quam cum SC. fier.] Hodie legitur: *Quam Senatusconsultum conficerent.* Cas. legit: *ut non minus in consilio essent, quam quot sc. conf.* Salmasius. *Ut non minus in eo esset sententiarum quam Senatusconsultum cum fieret.* Probabilior est emendatio Cujacii, vel Casauboni.

Ut Proconsulis] ut Proconsulis Asiæ, Achajæ, Africæ tit. 35. sup.

Et Vicarii] Nam Vicarius est urbis Romæ, Vicarius Africæ, &c. *sup. tit.* 38.

Ita Prætoris] Sunt enim plures. Hinc tit. de offic. prætorum, in quibusdam libris.

TIT. XL. *De officio rectoris Provinciæ.*

Vide tit. 28. *lib.* 1. *ff.*

PRoconsul, Comes Orientis, præfectus Augustalis, de quibus actum est supra, sunt rectores provinciarum, sed spectabiles. Hi de quibus hoc tit. agitur, clarissimi, veluti præsides, correctores, consu-

A lares, & unius tantum provinciæ: illi fere plurium: & hi quoque sub cura illorum, & hi rursus, qui in his libris sæpissime ordinarii judices appellantur, Græce ἐμβάθμοι interpretatur *Novella* 20. *&* 112. qui non tantum exactionibus tributorum, civilibusque negotiis, sed etiam militaribus occupabantur, *l.* 1. §. *in bonorum, ff. quis or. in bon. poss.* Et publici judices, *l.* 7. *sup. de pag. sacr.* atque ideo *l.* 2. §. *ult. ff. de jud.* his esse jus multæ dicendæ quibus publice judicium est .i. qui publici & ordinarii judices sunt. Hi fratres a principe appellabantur in Constitutionum ad eos directarum subscriptionibus, ut Cassiodorus ait, ut nobilitate pretiosi nominis affecti, vilitate criminum abstinerent, & simili modo magister officiorum frater charissimus Augustorum in *Nov. Th. de principib. ag. in reb.* & No-
B vell. *de lampad.* & Novell. *de meta.* Et Comes rerum privatarum in eisdem Novellis, *l.* 3. *De tyronib. & Novell. Majoriani de bo. cad.* & Comes sacrarum largitionum in eisdem Novellis Theodosii, *l.* 3. *de palat.* Addit idem Cassiodorus, rectorem provinciæ in præfecti prætorio militem, cum ipsius tamen conscientia judicare, quod confirmat *l.* 4. *hujus tit.*

XL. Enarratio.

DE off. rect. prov.] Vet. inscriptio.

Clarissimi] In *l. raptores sup. de Episc. & cler. Clarissimi rectores provinciarum.*

Veluti præsides] Præsides sunt clarissimi. Cujacius ad *l.* 4. *de annon. & tribut. lib.* 10. C. Præsides, in-
C quit, sunt clarissimi, & sub eorum cura una tantum provincia est: & proprie ii sunt qui ordinarii & ἐμβαθμοὶ dicuntur, *l. ult. sup. de modo mult. l. omnes sup. de Episc. & cler. l.* 2. *inf. de proxim. sacr. scrin.* Nov. 20. 31. 112. quasi infimi ordinis, ut ordinarii milites, hoc est, gregales & manipulares. Et ad *l.* 7. *Cod. de cohortalib. lib.* 12. *Cod.* Ordinarii judices in libris nostris sunt præsides viri clarissimi, non viri spectabiles, vel illustres &c.

Ordinarii jud. appellantur] *d. l. omnes, & d. l.* 2. ordinariam gerunt dignitatem, sive minorem potestatem, id est, clarissimatum, *l. qui ordinariam* 7. *h. tit.* Ordinario jure provinciam moderantur, *l. ult. inf. de modo mult.*

Εμβαθμὸς] Synesius Latinam vocem usurpat in
D epist. 143. Joannes Episcopus Thessalonicensis de Christi resurrectione, *τί γὰρ ἀπεκρίθησαν Πιλάτῳ οἱ Ἰουδαῖοι; εἶπον, ὅτι ἡμῖν οὐκ ἔξεστιν ἀποκτεῖναι οὐδένα: δῆλον οὖν ὅτι πρὸς τῶν Ρωμαίων νόμοι ἀπεκρίθησαν, μὴ ἐξεῖναι αὐτοῖς ἀποκτεῖναι: οὐδὲ γὰρ εἶχον ξίφους ἐξουσίαν μὴ ὄντες ἄρχοντες ὀρδινάριοι: non enim habebant gladii potestatem, cum non essent ordinarii magistratus.*

Non tantum exactionibus tributorum] Cujacius *l.* 11. *Cod. de ann. & tribut.* Præsides, quorum munus est tributorum exactioni incumbere, *l. in fisc. inf. de exactorib. trib. Novell.* 116. Cassiodorus in formula rect. prov. *Tibi fiscalium tributorum credita monstratur exactio.* *L.* 10. ad quam Theodorus Hermopolites scribit, Palatinos instare debere præsidibus, ut tributa exigant: imo vero, & ipsis præsidum officialibus
E in tributis exigendis opem ferre: *ὀχλεῖν καὶ κατεπείγειν τοὺς ἄρχοντας εἰς ἀπαίτησιν τῶν δημοσίων: μᾶλλον δὲ καὶ συμπονεῖν τοῖς τούτων ταξεώταις εἰς τὴν συναγωγὴν τῶν τελῶν.*

Ut Cassiodorus ait] 6. Var. 21.

Addit idem Cassiod.] Loco citato.

TIT. XLI. *Ut nulli patriæ suæ administratio sine speciali permissu principis permittatur.*

PArs hic titulus est superioris, nimirum de rectore provinciæ, ut nemo ejus provinciæ fiat rector, aut præses, ex qua originem ducit, vel in qua domicilium habet, Anastasii Constitutio Græca, cui similis *l. ult. inf.*

inf. de cr. sacr. & vetustior Antonini apud Xiphilinum, *μηδένα ἐν τῷ ἔθνει ὅθεν τὸ ἀρχαῖον ἐστιν ἄρχειν*, nisi scilicet hic honos ab ipso principe ultro ei concedatur, ut Cassiodorum legimus patriæ suæ Lucaniæ, & Brutiorum correctorem fuisse libro 1. Var. ac similiter nemo potest in patria sua officium fiscale administrare, vel præsidi adsidere ultra menses quatuor, *l. 10. inf. de adsess. l. 1. Cod. Theod. eod.* nisi cui id princeps speciali beneficio permiserit, *l. 38. ff. ex quibus ca. maj. l. 3. ff. de off. adses.* Et rationem reddit Paulus 5. Sentent. *ne aut gratiosus, aut calumniosus apud suos esse videatur*, & attigit Cassiodorus supradicto loco scribens, gloriosum esse in patria sua præsidatu fungi præclare, ubi necesse est, ut aut gratiam parentela provocet, aut odium longæ contentiones exasperent. At contra prætores in urbe non fiunt, nisi qui in ea domicilium habent, *l. 2. sup. tit. 39.* quia prætorum tum erat jurisdictio parva, & prætura onus potius quam honos, adeo ut plerique eam detrectarent, eademque ratio magistratuum municipalium vel generaliter in urbe, ubi est sedes imperii & magistratuum ingens copia & observatores actus cujusque multi, civibus & incolis magistratum capessere licet, in provinciis præsidatu fungi non licet, quoniam longe majus est præsidis imperium, quam cujusque magistratus in urbe, *l. 7. §. ult. & l. 8. de off. proc.*

XLI. Enarratio.

Ut nemo ejus provinciæ] Synesius epistola 73. ad Troilum: *ἢ σὺ κατεπεμφθῆναι τὸν νόμον γέγονας αἴτιος ἐπὶ τοῖς πάλαι πρόσφατον, ὃς ἀνατείνεται πολλὰ καὶ χαλεπὰ τοῖς μνηστεύουσι τὴν τῆς ἐνεγκούσης ἀρχήν*: *Num tu novæ supra veterem mittendæ legis auctor extitisti, quæ lex multa & acerba minitatur iis, qui patriæ suæ imperium ambiant?* Vide epistolam integram, & epist. præcedentem in fine.

Apud Xiphilinum] In M. Antonino, & ex eo Zonar.

Libro 1. variar.] Epistola 3.

Paulus 5. Sentent.] *Tit. 12. §. in ea provincia.*

Aut gratiosus] Ne quid per gratiam & faventiam videatur egisse. *Fit enim sæpe ut judicis severitatem frangat affectio*, ut ait Symmachus in epist. 78. ad Hesperium lib. 1.

Calumniosus] *συκοφαντικός.*

TIT. XLII. *De officio præfecti Annonæ.*

Clarissimis adnumeratur præfectus annonæ, & sequenti tit. præfect. vigilum. Senatoriæ igitur dignitatis sunt. Et sub Alexandro Ulpianum legimus præfectum præt. & præfect. annonæ fuisse, *l. 4. inf. loc. l. 4. inf. de contr. stip.* Porro superiores legitimi magistratus sunt, hi duo præfect. annonæ & præfect. vigilum extraordinarii pro tempore & necessitate exigente constituti, *l. 2. §. capta, ff. de orig. jur.* & hi sunt qui extra ordinem jus dicere dicuntur, *l. si in aliquam, in fi. ff. de off. proc.* & tamen excusantur a tutelis & curationibus, *l. administrantes, §. 1. ff. de excus.* perinde atque hi qui ordinariam potestatem gerunt, *§. ei qui potestatem, Inst. eod.* Ceterum præfectus annonæ cognoscit etiam criminaliter de his quæ ad utilitatem annonæ publicæ pertinent, & ad accusandum admittit etiam mulieres, si qui dicantur annonam flagellasse, *l. ult. §. ult. ff. ad l. Jul. de ann. l. mulierem, ff. de accus.* & canonem frumentarium urbis per officia sua exigit, *l. 2. infr. de appar. præf. an. l. 1. infr. de can. frum. urb. Rom.* per centuriones & milites suos, *l. ult. ff. de pign. act.* & dat ex contractu magistri, & negotiatione convehendæ annonæ exercitori actionem extra ordinem in eos qui cum magistro contraxerunt, *l. 1. §. est autem, ff. de exerc. act.* nam & navicularios, qui annonæ urbis serviunt, constat fuisse sub ejus cura, qui etiam petentes veniam ætatis apud eum de suis moribus probationes implent, *l. 1. Cod. Theod. de his qui ven. æt. imp.* & negotiatores, ut opinor, qui annonam urbis adjuvant, & in privilegiis naviculariis junguntur, *l. semper, §. negotiatores, ff. de jur. imm.* nam & de pecunia debita ex negotiatione annonæ cognoscit, *l. ult. ff. quod cum eo*, &c. Fuerunt etiam sub cura ejusdem mensores frumentarii, *l. mensores, ff. de excus.* & pistores, & fundi dotales pistorum emolumentis adscripti, *l. 12. & 17. Cod. Theod. de pistor.* &, ut Cassiodorus ait, *per officinas pistorum præfect. annonæ discurrit, pensumque & munditiam panis exigit. Solicitius auro pensari panem quo Quirites aluntur.* Et quamvis jurisdictio præfect. annonæ videatur esse pars jurisdictionis præfect. urbi, & ille sit sub dispositione præfecti urbi, tamen præfect. urbi nihil potest disponere de annonariis necessitatibus sine præfect. annonæ, *l. 1. sup. de off. præfect. urb. l. 1. C. Th. de cond. in pub. hor.* & ab eo appellatur princeps non præfectus urbi, *l. ult. ff. quod cum eo*, &c. Loco autem hujus tituli alii ponunt male titulum de quadrimenstruis brevibus, vel, ut in quibusdam libris scriptum legi, de quadrimenstruis tam civilibus quam militaribus: est enim de his *l. ult. sup. 31. & l. 1. sup. 32.* non specialis ullus tit.

XLII. Enarratio.

Præfectus annonæ] Mentio ejus in veterum inscriptionum corpore p. 32. *6.* 313. *6.* 326. 5. 1086. *6.* Epictetus Arriani libro 1. cap. *6. ἐπὶ τοῦ σίτου ὤν*. Quæ præfectura tandem eviluit. Boetius de consolat. lib. 3. prosa 4. *Si quis quondam populi curasset annonam, magnus habebatur. Nunc ea præfectura quid abjectius?*

Flagellasse] Vide Observ. x. 19.

Cassiodorus] Libro 8. 18.

Mundit. pan.] Mundus panis opponitur sordido, & furfuraceo. Vide Casaub. ad historiæ Aug. script.

Sine præf. annonæ] Vide Sirmond. ad Sidon. 1. ep. 10.

TIT. XLIII. *De officio præfecti Vigilum.*

Vide tit. 15. lib. 1. ff.

Præfectus vigilum spectabilis appellatur in *l. 3. ff. eod.* Sed qui in hoc libro instituitur ordo, eum ponit inter clarissimos: neque est novum ut idem modo spectabilis censeatur, modo clarissimus: exemplo sunt prætores, silentiarii, tribuni, notarii, & alii plerique. Porro custos hic est nocturnus urbis, judex obscurus, arbiter silentiosus, incendiariorum & furum indagator; & eleganter Cassiodorus præf. vigilum, furta in furibus facis, dum illos noctu circumvenis. Constantinopoli prætor plebis appellatus *Nov. 13.* Vigiles milites sunt qui eis obsequuntur: nam & jure militari testari possunt, *l. un. ff. de bon. poss. ex test. mil.* & habentur pro absentibus reip. causa, licet præsentes sint, *l. si maritus, §. legis, ff. ad l. Jul. de adulter.* ut si quid damni pertulerint, dum eam militiam exercent, merito ex edicto restitui possint in integrum, meritoque dixerit Cassiodorus, eis tempora momenti esse prolata. Erant ex Libertinis, ut Strabo & Suetonius & Dio scribunt, & Latini, si sex annis militassent, lege Visellia perducebantur ad civitatem Romanam, auctore *Ulp. tit. de Latinis*. Ceterum de criminibus, quæ graviorem animadversionem desiderant, præf. vigilum cognoscit quidem, sed non pronunciat reos, si liberi homines fuerint, remittit ad præf. urbi *l. 3. §. 1. l. ult. ff. eod. l. 1. hoc tit.* Cassiodorus in formula præf. vigilum. *Si tibi leges fures punire minime præcipiunt, tamen eos indagandi licentiam contulerunt.* Et ita legatus proconsulis reos puniendos remittit ad proconsulem, *l. 1. sup. de off. proc.* Et similiter præfectus annonæ cognoscit quidem de crimine fraudatæ annonæ publicæ, sed non etiam pronunciat, verum remittit reos, ut opinor, ad præf. urbi, uti eos vel condemnet, vel absolvat, nisi specialiter præf. annonæ datum sit jus

gladii;

gladii; est enim uterque præf. sub dispositione præf. urbi. Equites Romani petentes veniam ætatis, mores suos probant præfecto vigilum, *l.1.C.Th. de his, qui ven.ætat.* quia & ipse præf. vigilum creabatur ex equestri ordine, auctore Dione, ex Senatorio ordine secundum *Nov.13.* ut non male Tribonianus hoc tit. eum adjunxerit senatoriis dignitatibus, postremum tamen, & prælato præf. annonæ.

XLIII. ENARRATIO.

PRæfectus vigilum) Vetus inscriptio. Cledonius in arte, *Præfectus vigilibus bene dicitur, quia hic participium est præfectus, non nomen: præponitur enim disciplinæ nocturnæ.* Divus Augustinus in libro de Grammatica: *Sane sunt nomina sub duplici enunciatione, ut tribunus militum, præfectus urbis, præfectus fundis, præfectus annonæ, præfectus vigilibus.*

Porro custos hic est noct.) Cassiodor. VII.7. *Custos Romanæ civitatis diceris.* Et mox: *Erit securitas soporantium, munimen domorum, tutela claustrorum, discussor obscurus, arbiter silentiosus.* Apulejus metam.3. *Sum namque nocturnæ custodiæ præfectus.*

Incendiar. & fur. indag.) *L.3.§.1. ff.eod.*

Et eleganter Cassiod.) In d. formula 7.

Prætor. plebis) πραίτωρ τῶν δήμων, Theophilactus Simocatta hist. M. lib. 6. 10. Meminit Joannes Cantacuz. lib. 4.

Vigiles milites sunt) ἡ στρατεία τῶν νυκτοφυλάκων, Appian. 5. de bell. civ.

Meritoque dix. Cass.) Libro 7. 8.

Ut Strabo) Lib. 5.

Et Suetonius) Augusti cap. 25.

Et Dio) Libro 55.

Cassiodor. in form. pr. vig.) d. form. 7.

Nisi spec. præf. ann. dat. sit jus glad.) Vetus inscr. PRÆFECTUS ANNONÆ URBIS SACRÆ CUM JURE GLADII.

Auctore Dione) d. libro 55.

TIT. XLIV. *De officio civilium Judicum.*

POst speciales titulos singulorum magistratuum dantur generales, & quia magistratuum, sive Judicum una divisio hæc est, alios esse civiles, alios militares, quid sit proprium civilium hoc titulo declaratur, quid proprium militarium titulo sequenti, quid D commune omnium tit. 48. Civiles sunt, quibus inter privatos, vel inter militem actorem & privatum reum jurisdictio est, veluti præf. urbi, prætor, & ceteri, de quibus hoc tantum in hoc titulo constitutum invenitur, ut benigne audiant allegationes eorum, qui se adferunt esse immunes a publicis functionibus, allegationem immunitatis suspendere exactionem tributorum, *l. 2.* Ut honorati, principales nimirum civitatum, qui perfuncti sunt omnibus muneribus civilibus, & ceteri omnes, qui honorariam adepti sunt dignitatem civilem, vel militarem, *l.1. infra de hon.veh.* vel qui consulatum, aut aliam dignitatem administraverunt, ut in Nov. Valentiniani *de hono. & qui in gr. præf.* quibus jus est considendi in secretariis judicum, *l.ult.infr.div.jud.* cum judice non sedent interim dum E eorum lis agitur, contestatur, & disceptatur, *l.1. hoc titulo.*

XLIV. ENARRATIO.

QUi perfuncti sunt omnibus hon.) Passim legimus in veteribus inscript. Honores omnes adeptus, omnibus honoribus in Republica sua functus, omnibus perfunctus honoribus. Illi dicuntur honorati, vel qui honorem gerunt. Vide Sirmondum ad Sidon. & Salmas. ad hist. Aug. scriptores.

Cum Judice non sedent) Theodorus Hermopolites: τοῦτο δὲ πρὸς τιμὴν τῶν ἀρχόντων ἐπενόησε, καὶ πρὸς τὸ A ἔχειν φόβον τοὺς δικαζομένους, καὶ μὴ καταφρονεῖν τῶν ἀρχόντων δικαστῶν: *Hoc autem ad honorem magistratuum inventum est, ut hi quorum lis agitur, timeant, & magistratus, qui judicaturi sunt, non contemnant.*

L.1. h. t.) In qua libri quidam habent, *vel fata pandantur.* Alii, *facta pandantur*, ut liber Juliani Brodæi.

TIT. XLV. *De Officio militarium Judicum.*

MIlitares judices sunt, quibus non inter privatos, aut inter militem & privatum reum, *l. 2. hoc titulo*, sed inter milites, aut inter privatum auctorem, & militem reum jurisdictio est, veluti Comites, & magistri equitum, & peditum viri illustres, *l.pen.inf. de jurisd.omn.jud.* & viri spectabiles duces, aut comi- B tes rei militaris. Civiles judices habent etiam suos milites, suam militarem manum. i. lictores, & apparitores, sed horum officio in caussis privatorum milites judicum militarium fungi non possunt, nec se eorum actibus immiscere.

XLV. ENARRATIO.

VEluti Comites) Hi sunt Comites majores & superiores.

Viri spectabiles Duces) *l.3. tit.seq.*

Duces) Theodorus Hermopolites lib. 9. tit. 1. τὸ παλαιὸν εἰς ἕκαστον θέμα ἀπεστέλλοντο δύο ἄρχοντες, εἷς στρατιώτης ἤτοι δοὺξ: καὶ ἕτερος κριτής: καὶ ὁ μὲν δοὺξ ἦν ἀρχων τῶν στρατιωτῶν καὶ κρίνων αὐτοὺς περὶ στρατιωτικῶν C πραγμάτων, ἤτοι τῶν ἰδιωτικῶν ὑποθέσεων.

Comites rei militaris) Comites militares: non enim differunt. Notitia Imp. Rom. Sect. 18. & 19. Synesius in epistola 193. περὶ τοῦ Κόμητος ἐγεγράφεις δι' Ουρσικίνου: λέγω δὲ τοῦ τυχόντος ἀρχῆς τῶν ἐν τῇ πατρίδι στρατιωτῶν. *De Comite per Ursicinum scripseras: eum autem intelligo, qui militum in patria præfecturam est sortitus.* Hi sunt comites majores & superiores.

Civiles judices) Hi opponuntur militaribus.

Suam militarem manum) *L.68.ff.de rei vindic.* διὰ στατιωτῶν, Græci ibid.

Lictores apparit.) Executores, viatores, ἐκβιβαστάς.

TIT. XLVI. *De officio tribuni, & comitis rei militaris.*

EX militaribus judicibus inferioribus, & minoris laterculi sunt Tribuni, & Comites rei militaris viri clarissimi, *l.1.sup.de off. quæst.* tribuni scilicet minores cohortium, seu numerorum, & præfecti, & præpositi castrorum honorati comitiva dignitate, de quorum officio desideratur Græca Constitutio in hoc titulo. Superiores, magistri scilicet, & duces sunt illustres, vel spectabiles, & emittuntur ex majori laterculo.

Tribuni) Tribuni militares. Tribuni cohortium dicebantur minores: Tribuni legionum, majores. Vide Vegetium lib. 7. cap. 7.

Et Comites) Menologium in Majo, v.24. ὧν οἱ μὲν ἦσαν κόμητες, οἱ δὲ τριβοῦνοι, οἱ δὲ πρίγκιπες.

Cohortium) Juvenalis Sat. 1.

. . . curam sperare cohortis.

Vetus Scholiastes: *Militum tribunatum.*

Præfecti) Præfectus castr. castris præerat, Vegetius lib. 2. cap. 10.

Præpositi castr.) *L. Duces, hoc tit.*

Honor. comit. dign.) Comitiva dignitas accedebat omnibus fere dignitatibus honoris causa.

Magistri scilicet) Magistri sunt illustres, Duces spectabiles, *leg. 3. hoc tit.* ut dictum supra titulo proximo.

XLVI. Enarratio.

Ex majori laterc.) De majori & minori laterculo vide sup. tit. 30.

TIT. XLVII. *Ne comitibus rei militaris, vel tribunis lavacra præstentur.*

Etiam illud additur de tribunis & Comitibus rei militaris inferioribus. i. clarissimis (legendum enim est in *l.1. hujus tituli*, aliorumve minorum comitum, in *l.2. Cod. Theod. eodem*, inferiorum) ne a provincialibus, qui eos hospitio excipiunt, exigant etiam privata balnea: hoc enim licere illustribus solis comitibus & magistris utriusque militiæ, *l.6. inf. de metatis*.

XLVII. Enarratio.

Aliorumve minorum com:) In vet. Cod. Juliani Brodæi, legitur ut vulgo.

Privata balnea) Tollitur infausta hospitalitatis præbitio, ut si ab hospitibus petantur scorta, vel ut Græci interpretantur, si id petatur, ut hospites strigillent equos, vel portent *σάβανα*. Cujac. ad *l.6. C. de metatis*. Adde. Jerocles artis veterinariæ libro 2. cap. 98. *λῦσον τὸν ἵππον, καὶ ἀπόμαξον σαβάνοις*. Theomnestus ibidem: *τῇ δὲ ἕκτῃ ἐξαγαγὼν τῆς φάτνης λῦσον καὶ ἀπόμαξον σαβάνοις*: *absterge sabanis*. Vegetius artis Veterin. libro 3. cap. 47. Post sabanis validioribus abstergetur.

Privata balnea) Tollitur & balnei petitio. In C. Theodos. ita erat scriptum: *Nec privatum quisquam a Domino ædium postulet*. Privatum Tribonianus interpretatus est balneum: quæ vox non dubito quin aliis in auctoribus eodem sensu reperiri possit. Cujac. ad *d.l.6.* Adde. Prochorus de rebus gestis S. Joannis Evangelistæ: *ἦν δὲ πριβάτον ἀνὰ μέσον τῆς ὁδοῦ: καὶ εἷς ἐκ τῶν ἱερέων εἰσελθὼν ἐν τῷ πριβάτῳ λούσασθαι ἀπεπνίγη*. Profert hunc locum Joannes Meursius in Glossario Græcobarbaro.

TIT. XLVIII. *De officio diversorum Judicum.*

Hic titulus est communis omnium judicum civilium & militarium, ne ob publica tributa ullius judicis auctoritate matresfamil. domo extrahantur in forum, & quod de viduis additur in *l.2. Cod. Theod. eod.* ne e patria sua trahantur in sacrum comitatum relatum a Triboniano proprio titulo, *Quan. imp. int. vid. &c. & l.3. C. Theod. eod. tit.* ut provinciales prætorium judicibus non componant, ornent, instruant: sed ut ipsi sibi judices id componant, si velint, & ut contenti sint annonis & cellariis, quæ accipiunt ex horreis publicis, nec quidquam præterea exigant a provincialibus, ut *l.32. C. Theod. de erog. mil. ann.* Communia hæc sunt præcepta omnium judicum, necnon etiam quod habet *l.2. hujus tituli*. Constitutio Græca, quæ specialiter de Comite rei privatæ loquitur, & generaliter de omnibus judicibus urbanis & provincialibus, a me restituta in *l.2. de delat.* Et quod *l.3.* ne judices confundant invicem dignitatum gradus, puta ne minor judex majorem in relationum suarum subscriptionibus quasi parem, fratrem audeat nominare, & *l. ult.* ut honoratis non negetur consessus in secretariis judicum.

XLVIII. Enarratio.

Prætorium jud.) Prætorium sive auditorium judicum. D. Chrysostomus in Joannem Homilia 83. in illud cap 18. 28. *καὶ αὐτοὶ οὐκ εἰσῆλθον εἰς τὸ πραιτώριον, ἵνα μὴ μιανθῶσιν*: *Et ipsi non introierunt in prætorium, ut non contaminarentur*: *καίτοι ποῖος μολυσμὸς, εἰπέ μοι ἐπιβῆναι δικαστηρίου, ἔνθα δίκην οἱ ἀδικοῦντες διδόασιν*; *Et quanam quæso contaminatio, ingredi auditorium judicum, ubi iniqui pœnas darent?* Iisdem verbis utitur Ammonius in d. cap. 18. apud Auctorem catenæ in S. Joannem.

Et cellariis) Glossæ: *κελλάριον*, *penum*, in *l.15. ff. de usu & habitat.* verba illa, *ex penu*, Basilica sic vertunt, *ἐκ τῶν ἐν τῷ ἀγρῷ γινομένων κελλαρικῶν*: *ex rebus penuariis sive cellariis*.

„ Lex 2. hujus tituli) Qua cavetur ne quemquam
„ admittant deferentem alium quendam thesaurum in-
„ venisse: ut tamen eum admittant, qui rem vel he-
„ reditatem ad fiscum pertinentem ab alio detineri nun-
„ tiet, dato fidejussore ad summam quinque librarum
„ auri, quo caveat se rem executurum, & probatu-
„ rum, Cujacius ad *l.7. inf. de delator.* quæ sumpta sunt ex his Theodori Hermopolitæ: *εἰ δὲ πολλάκις προσέσι τις λέγων, ὁ δεῖνα κατέχει πρᾶγμα διαφέρον τῷ δημοσίῳ, ἢ κληρονομίαν διαφέρουσαν αὐτῷ, τοῦτον καὶ δέχεσθαι ἀπαιτεῖσθαι ἄχρι πέντε λιτρῶν ἐγγυωμένους αὐτὸν ὡς ἐπεξέλθοι τῷ πράγματι, καὶ ἀποδείξει τὴν προσαγγελίαν ἀληθῆ*.

Subscriptionibus) Sic legitur in Codice Brodæi.

Fratrem audeat nominare) Basilica: *καὶ μηδέποτε τούτοις ἀναφέροντες τολμήτωσαν ἀδελφοὺς αὐτοὺς ἀποκαλεῖν*: *nec in suis ad eos relationibus fratres eos audeant nominare*.

A Secretariis judicum) Vide inf. tit. 51.

TIT. XLIX. *Ut omnes judices tam civiles, quam militares post administrationem depositam 50. dies in civitatibus, vel certis locis permaneant.*

Est etiam hoc commune omnium judicum provincialium ex Constitutione Zenonis, ut perfuncti administratione, postquam successorem acceperunt, clarissimi in Metropoli provinciæ quam administraverunt, spectabiles in majoribus, potioribusque civitatibus administratæ diœceseos (de illustribus nihil exprimitur, quia aulicæ sunt potestates) dies 50. permaneant, & in publico faciant sui copiam, ut volent cuilibet sit cum eis civiliter aut criminaliter experiundi potestas de furtis aut criminibus: de furtis lege Julia repetundarum: de aliis criminibus veluti peculiaribus aut manubiis, id est, de prædationibus & concussionibus aliis legibus, vel SC. ut *l. ult. inf. de mo. mul.* quam rem Zeno vult definiri intra 20. dies: & interim reum juratoriæ cautioni committi, qua adfirmet se in judicio permansurum usque ad terminum litis. Confirmatur hæc præscriptio 50. dierum Justiniani *Nov.* 8. 95. 128. 161. & ex *Nov. quidem* 8. intelligitur in hac Constitutione Zenonis proculdubio esse legendum, nec ullam ante præfinitum tempus de provincia discedendi excusationem ei tribuat, vel divina revocatoria, vel codicilli, &c. Quod autem quidam, scribunt idem fuisse cautum lege Julia repetundarum prolata Ciceronis auctoritate falsum est. Nam quod Cicero scribit 2. & 5. epist. lege Julia cautum, ne rectores provinciarum ex provincia decederent, antequam rationes pecuniæ publicæ in provincia confectas & consolidatas deposuissent, non est de excipiendis actionibus omnium, qui eos de furto, vel aliis criminibus compellare voluerint, & magis pertinet ad l. Juliam residuorum, ut *l. sacrilegi, §. ult. ff. ad l. Jul. pecul.* quam ad l. Juliam repetundarum. Porro Constitutio Zenonis locum habet, non tantum in judicibus, sed etiam in adsessoribus, domesticis & cancellariis judicum, *l.3. l.8. inf. de adsess.* & vel in manipulariis, qui infimus est militiæ gradus militarium judicum & ministris, *l. 1. inf. ad Jul. rep.* Ex *Nov. Theodosii & Valentiniani de trib. fisc.* erant præscripti tres menses, quos ante non liceret judicibus provincia decedere, & forsitan in *l. ult. C. Theod. de adsess.* legendum est, per continuos tres menses, non per conti-

continuum triennium, & in eadem *Nov.* eleganter hæc quoque harum Constitutionum redditur causa, ut coram positi bene actæ rei fruantur laudibus, aut certe si direptionis alicujus conscii docebuntur, discessus celeritate se non subtrahant.

XLIX. ENARRATIO.

UT volenti cuilibet) Ex militaribus sunt Comites: ergo huic constitutioni convenienter Cassiodorus in formula Comitivæ provinciæ, quæ. 1. est lib. 7. *Nec quicquam præsumas facere, nisi quod privatis possis legibus vindicare*, *&c.* Pet. Faber.

Id est, deprædationibus) Vide A. Gellium 13. 23. ad finem.

Proculdubio esse leg.) In vetusto Brodæi legitur ut vulgo.

TIT. L. *De officio ejus, qui vicem alicujus judicis obtinet.*

ET hic quoque titulus de quocumque judice accipiendus est, sive de eo, cujuscumque judicis vicem obtinet: Is vero non est vicarius, non legatus, non is cui præses mandat jurisdictionem suam, sed is qui, ut est scriptum *l. 1. ff. de tut. & cur. dat.* moderamen provinciæ temporis causa obtinet, præside scilicet defuncto, vel quia ei provincia ad tempus regenda commissa est: atque ita nonnunquam procurator Cæsaris vice præsidis fungebatur, *l. 1. inf. de ped. jud. l. 2. inf. de pœn. l. 3. inf. ubi cau. fisc.* ut Pontius Pilatus procurator Cæsaris erat in Syria vice præsidis, vel etiam quæstor ille olim, qui cum proconsule, aut proprætore in provinciam mittebatur pecuniæ publicæ causa. Porro ei qui vicem alicujus judicis obtinet permissa sunt eadem quæ judici, cujus locum tuetur, quod ei leges specialiter dederunt, & est apud eum legis actio, perinde atque esset apud judicem ipsum, *l. 2. hoc tit.* quæ tamen omnia legatum proconsulis, vel eum cui præses mandavit jurisdictionem, constat non habere.

L. ENARRATIO.

IS vero non est vicarius) Vide ad tit. 38. sup.

Non legatus, non is cui præses, &c.) Hi vicariam operam præstant.

Ut Pontius Pilatus procur. Cæs.) Cornelius Tacit. Annal. 15. *Auctor nominis ejus Christus, qui Tiberio imperante per procuratorem Pontium Pilatum supplicio affectus erat.* Sanctus Cyprianus de idolorum vanit. *Pontio Pilato, qui tunc ex parte Romana Syriam procurabat.* Justinus in dialogo ad Tryphonem: Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ σταυρωθέντος ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου τοῦ γενομένου ἐπιτρόπου τῆς Ἰουδαίας ὑποτάσσεται. Gallicus interpres non recte vertit, *Procureur pour lors & President en Judee.* Josephus belli Jud. 11. 14. πεμφθεὶς δὲ εἰς Ἰουδαίαν ἐπίτροπος ὑπὸ Τιβερίου Πιλάτος. Rufinus vertit: *Missus a Tiberio in Judæam Pilatus, cum curandam accepisset regionem*: ut apud Tacitum, *Achajam curabat*, Annali v. & Ann. vi. *Aliam curaverat.* Nescio an Rufinus scripserit, *procurandam*; ἐπίτροπος enim est procurator. Glossæ. ἐπίτροπος, *procurator*. Nihil temere mutandum: vide sup. ad tit. 38. Atqui Divus Hieronymus comment. in Matthæum capite 27. Pilatum præsidem vocat. Juvencus presbyter hist. Evangel. libro 4. *Consuluit Præses populum.* Sanctus etiam Hilarius Præsidem vocat, enarrat. in Psalm. 11. & Leo 1. in serm. 111. de pass. D. & serm. vi. & alibi. Maximus Taurinensis homilia 1. de accusato & jud. D. apud Pilatum præsidem, quia Lucæ 3. legitur, ἡγεμονεύοντος.

Ubi tamen vetus interpres vertit: *procuratore*) Hinc ἡγεμονία Ποντίου Πιλάτου. S. Ignatius in epistola ad Magnes. *Præsidatus Pontii Pilati*: Sic enim rectius verte- A ris, quam cum veteri interprete, Ducatus P.P. & Pilatus ipse τῆς Ἰουδαίας ἡγεμὼν dicitur a Georgio Syncello in Chronographia, *præses Judææ* Anastasio bibliothec. & Theophani & Theophylacto in Matth. cap. Respondet Cujacius Observat. 19. 13. & in Notis Mercatoris 1. 27. Præsidis nomen generale esse, quo continentur omnes provincias regentes. Ergo & procuratores Cæsaris, qui vice præsidis funguntur.

Quæstor ille olim) Asconius Pedianus in divinationem: *Hæc erat prima Senatoris administratio, Quæstorem fieri, & in Provincia curam gerere pecuniæ publicæ in usus diversos erogandæ.*

Proprætore) Sallustius in Catilinario; Piso in citeriorem Hispaniam, Quæstor proprætore missus est. Fulvius Ursinus ibi adfert veterem hanc inscriptionem: B GN. CALPURNIUS CN. F. PISO QUÆSTOR. PRO PR. EX. SC. PROVINCIAM HISPANIAM CITERIOREM OBTINUIT.

Leges specialiter ded.) Vide Cujacium ad Novel. 8. ad finem.

Constat non hab.) Hoc ita nisi cum legato mandata est jurisdictio, ut scripsi pluribus ad ipsum Cujacium cap. 19. lib. 15. Observat. P. Faber.

TIT. LI. *De adsessoribus domesticis, & Cancellariis judicum.*

Vide tit. 20. lib. 1. ff.

C ET hic quoque titulus est de adsessoribus quorumcumque judicum. Adsessores sunt Jurisprudentes, qui consilia juvant judicum, vel qui consiliis suis judices adjuvant, *l. 7. hoc tit. l. 1. C. Th. de Com. qui ill. ag. ads.* Macarius Homilia 15. ὅταν γενήται ἄρχων, λαμβάνει ε αὐτῷ βοηθὸν τὸν συγκάθεδρον: non sunt judices: nam nec libellis subscribere possunt, *l. 1. hoc titulo*, nec causas audire & judicare, absente magistratu, *l. 13. & l. pen. hoc tit.* quarum una est Zenonis, altera Justiniani, utraque ejusdem sententiæ, & his paucissimis verbis perstricta in Basilicis: μηδέποτε χωρὶς τῶν ἀρχόντων οἱ σύμπονοι δικαζέτωσαν, τὰ ἐκείνων πληροῦντες ὀνόματα. Habentur in judicum partem, ut Cassiodorus ait xi. & Imp. *l. omnis, Cod. Theod. de his, quæ adm. trad. sunt*: *quædam uniuscujusque judicis portio videtur* D *adsessor.* Et chartis judicum signa sua imponunt, *l. ultim. hoc titulo*, qua ex re & Comites dicuntur, & participes, Comites scilicet sedendi, ut Cicero loquitur, & participes consiliorum, aut participes consiliarii, & quasi pars Judicum, vel simpliciter consiliarii & consiliatores, ut βουληφόρον ἄνδρα. Fulgentius interpretatur, consiliatorem virum, & inde adsessum pro consilio, illo versu Propertii, *Turpior adsessu non erit illa meo*, & adsessorium in Pandectis liber, quo quæ ad ea consilia, judiciaque pertinent, explicantur. Dixi Jurisprudentes, *ut l. 1. hoc titulo, l. 1. ff. eodem*: nam ab eis Jurisprudentia exigitur, quæ non exigitur in magistratu, cui adsident. Cicero pro Plancio: *P. Rom. magistratuum virtute & innocentia contentus est: quotus enim quisque disertus, quotus quisque juris peri-* E *tus est?* Denique imprudentia imputatur adsessori non magistratui, *l. 2. ff. quod quisque jur.* Cancellarii autem sunt, qui judicibus sunt a secretis, milites electi ad secreta judicum periculo, primatum officii ex eodem officio, *l. 8. hoc titulo*, ut in Basil. ἀπὸ τῆς τάξεως ὀφείλουσιν εἶναι ne quis ea verba, ex eodem officio, temere, etiamsi non habeantur in C. Th. tollenda putet, sic dicti, quod scribendis & expediendis epistolis, jussionibus, edictis, relationibus, responsis, sententiis judicum operam darent loco quodam proximo consistorio, vel secretario judicum, clauso reticulis sive cancellis, ut fit hodie etiam in curiis: quod ex Cassiodoro compertissimum est: & per hos etiam ad judices admissionem fieri Agathias scribit 1. histor. hoc addi-

addito de eorum appellatione, τούτους ἔθος ῥωμαίοις ἐκ τῶν κιγκλίδων ἐπονομάζειν καὶ τῆς ἐν τούτοις ἐπιμελείας. Qui sunt a secretis principum, tribuni & notarii dicuntur. Qui a secretis judicum, Cancellarii. Domesticos judicum, de quibus & *l.1. inf. ad leg. Jul. rep.* quoniam lego arceri a publicis actibus necessitatibusque, *l.4. h. tit.* puto nomen commune habere cum domesticis protectoribus principum, eandemque sustinere militiam, & creari ex officio judicum periculo primatum, *d.l.8.* & annonas de publico ferre, ut Cassiodorus docet 9. Var. sicut adsessores & Cancellarios, ut tit. sequenti.

LI. Enarratio.

De adsessoribus quor. jud.) Tertullianus ad Scapulam: *Ante professus inter advocatos & adsessores.*

Adsessores sunt Jurisper.) Divus Augustinus Confess. 8. 6. *Alipius otiosus ab opere Jurisperitorum post adsessionem tertiam, &c.* Adsessores ea quæ juris sunt: τὰ ἐκ τῶν νόμων, magistratibus explicabant, *Novel. 82. in princ.*

Qui cons. juvant jud.) δικαζομένοις σύμμαχοι, Libanius de vita sua. Gregorius Thaumaturgus in orat. Panegyr. in Origenem: ὁ τότε ἄρχων τῶν Παλαιστίνων τοῦτον παραλαβὼν ἐξαίφνης ἄκοντα μόνον κεχωρισμένον τῆς ὁμοκοίτου, ἤγαγεν ἐνταῦθα, συνεπιβοηθήσοντα καὶ κοινωνήσαντα τῶν τοῦ ἔθνους ἄρχοντος πόνων νομικός γάρ τις ἦν, καὶ ἔστιν ἴσως ἔτι. Iidem dicti σύμπονοι. Glossæ: *assessor.* σύνεδρος, σύμπονος: & σύνεδροι τε καὶ σύμβουλοι. Heliodorus Æthiop. x. quæ duo sæpissime conjunguntur, ut apud Zosimum v. & quem Sybilla σύμβουλον vocat, Lactantius *consiliatorem* interpretatur, libro IV. cap. VI. & XI. πάρεδροι Dio libro 53. Nov. 60. cap. 11. Glossæ: πάρεδρος, *adsessor.* Ulpianus in Midianam: πάρεδροι γὰρ ἐδίδοντο τοῖς νεωτέροις, οἱ νῦν καλούμενοι σύγκάθεδροι. l. οὐ μόνον, D. de excusat. vide Harmenop. IV. tit. 11. §. 11. Glossæ: συγκαθέδρος, *adsessor*, confessor Anastasio in hist. Ecclesiast. vide quæ ibi diximus: & Cujacium ad Novell. 119.

Nec causas audire) Nec judices sine adsessoribus. Achilles Tatius Clitoph. & Leuc. 8. σὺ μὲν γὰρ συμβούλους ἔχεις, καὶ οὐδὲν ἄνευ τούτων ἔξεστι σοι. *Tu adsessores habes, sine quibus nihil tibi decernere licet.*

Ut Cassiodorus ait) Libro XI. 4.

Comes) vide Cuj. obs. 7. 21. & 12. 2.

Comites sedendi) Ut apud Homerum Il. IV. οἱ δὲ θεοὶ πὰρ Ζηνὶ καθήμενοι ἠγορόωντο: *Dii autem apud Jovem consedentes tractabant.* Sic Latinus interpres Irenæi de hæresibus lib. II. c. 11. Libanius in Lucianum: ταὐτοῦ μετέχοντες θρόνου: *ejusdem sedis participes.*

Ut Cicero loquitur) Epist. ad Attic. v. 11. edit. Aldi anni 1544. videsis editionem Sebastiani Corradi, quæ prodiit ann. 1549. & Sim. Bosium, Sigon. & Victorium.

Participes consiliorum) *l. hoc tit.* σύνεδροι καὶ κοινωνοὶ τῆς ἐν δικαστηρίῳ γνώμης, Philostratus in Apollonio v. 13. *Consiliorum socii*, Pacuvius apud Ciceronem in Orat.

Aut participes consiliarii) *l. un. inf. si rect. prov.* v. S. Gregorii Nazianz. epist. 48. ad Asterium, & 175. ad Olympium.

Vel simpliciter consiliarii) *L. 3. 10. 11. pen. & ult. h. t. l. penult. ff. de offic. adsess.* Ammianus 25. *Phosphorio amisso consiliario.*

Consiliatores) Plin. 4. ep. 17. *Consiliator & rector.* Apulejus l. Metam. *Bonus consiliator Aristomenes.* Facundus Hermian. libro 4. *Consiliatoribus igitur vobis in his quæ incurrunt utor.* Utitur Auson. in Consul. Glossæ: γνωμοδότης, *consiliarius, consiliator, suasor.* Lactantius lib. II. 8. *Eo consiliatore usus est.*

Fulgent.) Mythologiæ 3. cap. 1.

Propertii) Elegia 12. libri 4.

Adsessorium) *L. 12. ff. de pact. l. 5. §. hac lege, ff. de injur.*

Quæ non exigitur in magist.) Vide lib. 13. Obs. cap. ult. Josephus 2. contra Appion. οἵ τε τὰς μεγίστας καὶ κυριωτάτας ἀρχὰς διοικοῦντες ὁμολογοῦσι τὴν ἄγνοιαν: ἐπιστάτας γὰρ παρακαθίστανται τῆς τῶν πραγμάτων οἰκονομίας, τοὺς ἐμπειρίαν ἔχειν τῶν νόμων ὑπισχνουμένους. *Sed etiam viri in maximis dignitatibus constituti profitentur inscitiam suam: iis enim qui se legum peritiam habere pollicentur adsessoribus utuntur in rebus gerendis.*

Ut in Basilic.) Eusebius hist. eccl. 7. 30. σήκρετον δὲ ὥσπερ οἱ τοῦ κόσμου ἄρχοντες, ἔχων τε καὶ ὀνομάζων. Libro 6. tit. 1. cap. 17.

Secretario judicum) σηκρήτῳ τῶν δικαστηρίων, in Cod. Can. Ecclesiæ Africanæ cap. 97. D. Augustinus Soliloq. cap. 26. *In libro tuo scripta de me in secreto consistorii tui.* Vide Glossarium nostrum ad Cedr.

Sive cancellis) M. Tullius pro Sextio: *Tantus in fori cancellis plausus excitatus.* Græci κιγκλίδας vocabant. Sanctus Basilius Seleuciæ de vita S. Teclæ lib. 1. εἴσω δὲ τῆς δικαστικῆς κιγκλίδος παρελθών, καὶ στὰς ἐπὶ τοῦ βήματος, τοιῶν δὲ ἀπήρξατο λόγων. Etymologicum: δρύφακτοι, αἱ τῶν δικαστηρίων θύραι, ἤγουν τὰ κάγκελλα.

Quod ex Cassiodoro) Libro XI. 6.

IX. variar.) 43.

Tribuni & notarii) Hi acta in Consistorio Principis excipiebant. Sidonius in Carmine 23. *Et jam te aula tulit, priusque Princeps inter conspicuos statim locavit, Consistoria quos habent, Tribunos.* Vide observata ad Ammianum.

Domesticos judicum) De his vide ad Ammianum Notata.

TIT. LII. *De annonis & capitu administrantium. vel adsessorum, aliorumve publicas sollicitudines gerentium, vel eorum qui aliquam consecuti sunt dignitatem.*

His omnibus judicibus de quibus actum est titulis superioribus, & adsessoribus domesticis, Cancellariis eorum, & aliis omnibus quibus curatio, officium cui ministeriumve publicum aliquod injungitur, ut Comiti Commerciorum, curæ est ne Commercia illicita exerceantur, cuique soli a barbaris comparandi serici in usum principis jus potestasque est, & sine quo barbaris ultra fines constitutis negotiari non licet, & magistro lineæ vestis, magistro æris, Comiti auri & rationali utriusque ærarii, ac similibus omnibus de publico præbentur salaria. i. annonæ & capita, & adsessoribus ea Alexandrum instituisse, Lampridius scribit, & confirmat, *l.4. ff. de off. adsess.* Annonæ sunt veluti panis, vinum, oleum, liquamen, laridum, &c. quibus vitam toleramus. Capita sunt pabula equorum, mulorum, camelorum, quibus vehimus nos, aut sarcinas impedimentaque nostra. Ammianus Marcellinus 22. *pabula jumentorum, quæ vulgo dictitant capita.* Hesychius καπητόν, παράβλημα ἀλόγων. Igitur in *l. 2. inf. de cur. pub. & l. 9. inf. de ju. fisc.* alimenta pecorum: vel pabula sunt capita, sumptus familiæ, annonæ. Dicitur singulari numero capitum, ut *l.2. sup. de off. præf. præt. Afr. & Nov. Theod. de tribus fisc.* & Cassiodori 7. *ad equos: capitum definitum*, & patrio casu; capitu, inflexione Græca. Porro solebant hæc præberi in speciebus ipsis. Verum hac Constitutione rediguntur ad pretia definita in delegationibus, quæ eo nomine singulis officiis dantur. Delegationes quæ & delegatoriæ, sunt notitiæ quæ singulis administratoribus & officiis delegantur, quibus annonæ eis debitæ taxantur, & capita, aut pretia eorum quæ sumant ex tributis illius, vel illius provinciæ, vel ex publicis horreis.

LII. Enarratio.

Comiti commerciorum) Notitia sect. 10.

Cuique soli a barb.) *L. 4. & l. ult. inf. de commerc. & mercat.*

Comiti

Comiti auri) Notitia sectione 42.

Rationali utr. ær.) Sacrarum largitionum, & rerum privatarum.

Lampridius scribit) In Alexandro.

Liquamen) Vide tit. 41. lib. 4.

Impedimentaque nostra) Necessaria iter agentibus, sarcinæ. Glosse. *Sarcinæ*, σκευὴ ὁδοιπορικά.

Αλόγων) Item, καπητά, κτήνων τροφή.

Αλόγων) Magnum Etymologic. σημαίνει δὲ τὸ σχοινίον τῶ ἀλόγου τὸ περιςόμιον, τὸ καπίςριον: vide Glossar. ad Cedr.

Delegationes) *Delegatio* apud Suidam exponitur, annonæ transvectio, & in veteri Glossario MS. δηλεγατίων, κατὰ ρωμαίως ἡ ἐκπεμπὴ τῶ σιτοπομπέως, καὶ ἡ ἀννόνων μετακομιδή. Sed hæ Glossæ magis pertinent ad annonam militarem, & delegatores, qui expeditionis tempore provident copiis militaribus: & ideo cessante bello, nullæ erant delegatorum partes. Julius Pollux in Chronico, ἀλλὰ κατὰ πόλεμον κινέμενον δηληγάτωρ ἐκάθητο ἐν τῇ πόλει, κὴ ὅτε ἐπαύετο ὁ πόλεμος, ἐκυφίζετο κὴ ὁ δηληγάτωρ. Vide *Novellam* 130. *capite.* 1.

Quæ & delegatoriæ) *L. missi* 7. *infr. de exaction. tributorum.*

TIT. LIII. *De contractibus judicum, vel eorum qui sunt circa eos, & inhibendis donationibus in eo faciendis, & ne administrationis tempore proprias ædes ædificent sine sanctione pragmatica.*

UT superior, ita hic titulus communis est judicum omnium, & adsessorum, vel domesticorum, quo Justiniani Constitutione judices urbani separantur a provincialibus, ita ut urbani ex pragmatico principis emere, & proprias ædes ædificare possint, non etiam donationem accipere; quæ tamen si facta fuerit, post depositam administrationem confirmari potest, vel ratihabitione donatoris, vel silentio quinquenii. Provinciales autem ne ex rescripto quidem principis emere per se, vel per aliam personam quidquam possunt, præter ea, quæ victus cottidiani sunt, nec domum ædificare, aut navem, ut *l. aufertur*, §. *quod a præside*, *ff. de jur. fisc.* nec ducere uxorem, ut *l. qui in provincia*, *l. præf. ff. de rit. nupt.* ac multo minus donatum suscipere: quo verbo etiam hereditatem significari testamento extranei relictam conveniens est his, quæ de hac constitutione ex Theophane retulit Anastasius bibliothecarius: & quæ in eos forte collata fuerit donatio inter vivos, aut venditio, nec ratihabitione, nec silentio quinquennii confirmatur, nimirum abrogata *l.* 5. & 6. *Cod. Theod. de his quæ adm. vel off. pub. ger.* quæ admittit præscriptionem quinquennii, & abrogata etiam *Novel. Valent. de conf. his quæ adm. vel pub. off. ger. dist. vel don.* qua nos tamen in Gallia utimur magis. Et ratio differentiæ inter urbanos & provinciales, quia major est in provinciis præsidibus grassandi copia, si sua potestate abuti velint; idcirco durioribus legum vinculis coercentur, ac similiter, ut diximus tit. 14. mittuntur in provincias exteri & incogniti provincialibus, in urbe fere cives aut incolæ magistratus capessunt. Qui sunt circa eos, dixit, ut *l.* 33. *ff. de rebus cred.* pro adsessoribus, vel domesticis, & aliis officiis: & rursus secundum hanc constitutionem Justiniani quod excipitur in *l. non licet ff. de contr. empt.* nisi specialiter quibusdam hoc concessum sit, habet locum in urbe tantum: & addenda alia exceptio ex *l. qui officii*, *ff. eod.* nisi paterna a fisco detrahantur, ut *l. milites*, *ff. de re mil. & l. princeps*, *Cod. Theod. de his quæ administr. vel offic. publ. ger.* Videnda hac de re *Novel. Leonis* 84.

LIII. Enarratio.

COnstit.) *l. un. h. t.*

Ne ex rescr.) Licet sacri apices aliquid eorum permiserint, *d. l. un. l. excellentia* 9. *infr. de erogat. mili-*
A *tar. ann.* Glossæ: συλλαβαὶ, *apices*,

Anastasius bibliothecarius) In historia Ecclesiastica, *Faciens*, inquit, *singularem codicem, & vocans eum Novellas constitutiones, in quibus non permittit Principem in locis quibus præest, emere possessionem, aut ædificare domum, aut hereditare extraneam personam, nisi quis sibi cognatus existat.* v. Teophanem edit. Reg. p. 151. a.

TIT. LIV. *De modo multarum quæ a judicibus infliguntur.*

PErtinet etiam hic titulus ad judices omnes, de quibus actum est supra. (*) Omnes enim qui judicationem habent, id est qui publice judicium exercent, multæ dictionem & pignoris capionem habent, qua
B suam tueantur jurisdictionem & coerceant inobedientes, *l.* 2. §. *ult. ff. de re jud. l. aliud* §. *ult. ff. de ver. sign.* & excepti tantum inveniuntur procurator Cæsaris, & curator Reip. *l.* 2. & 3. *hoc tit.* & defensor plebis *l.* 5. *tit. seq.* Sed nec ad infinitum cuilibet judici multam dicere licet, *l.* 5. *infr. quan. prov. non est nec.* Modus quem sequi unusquisque debet in multa dicenda h. tit. definitur. Præf. prætorio supremæ multæ irrogandæ jus est, *l.* 4. *hoc tit.* Cassiodorus: *Magna*, inquit, *quantitate multat errantes*, & plerumque omnis multa accedit fisco, nisi specialiter deputetur publicis operibus, vel cursui publico, vel aliis necessariis causis, *l.* 5. *hoc tit.* vel pauperibus, *l.* 2. *supr. de episc. aud.* quod fit in omnibus causis Ecclesiasticis, *l.* 20. *Cod. Theod. quor. ap. non rec.* & Cassiodorus 8. Var. Multa autem est pecu-
C niaria coercitio: non est satis: nam & pœna quædam est pecuniaria coercitio. Pecuniaria igitur coercitio, quæ arbitrio judicis irrogatur: Nam & si certum modum judex non possit excedere, intra eum modum tamen sui arbitrii res est; quin etiam posteaquam multam irrogavit, ex causa moderari eam & remittere, verbi gratia, propter inopiam rei .i. necessitatem solutionis, *l. ultim. in fine*, *hoc tit. l.* 6. §. *penult. & ultim. ff. de off. præf.* reprehensa, ut ait exactorum avaritia. Bene reprehensa, & comprehensa, *l.* 16. *Cod. de donat. int. vir.* non punita. Minus enim est reprehendere, *l.* 7. §. *ad tempus*, *ff. de interd. & rel.* Cicero pro Flacco: *non modo reprehendendum, sed etiam condemnandum putas.* Et omnino abrogari contrario judicio, moderari vel remitti multæ dictio, sicut nec
D quælibet alia sententia ab eodem judice potest, a superiore potest. Plinius 4. Epist. *Prætor Senatori multam dixit, egit ille in Senatu causam suam sic ut deprecaretur: remissa est multa.*

LIV. Enarratio.

PRocurator Cæsaris) Id est, Rationalis. In vetusto Menagii sic legitur: id est rationales. Sic etiam Brodæi membranæ. Ex certa ex vett. lexic. titulo de magistratibus: *Rationalis*, λογικός.

Et curator Reip.) Qui græco vocabulo logista nuncupatur, *d. l.* 3. *h. tit.* eadem Excerpta: *Curator*, λογιςής.

Cassiodorus Libro 6. 3.

Et Cassiod. 8. Var.) 24.

E Multa est pecun. coerc.) *l. aliud* 131. §. 1. & *l. pro pen. in fi. ff. de verb. sig. multari*, ζημιωθῆναι τὴν ὐσίαν.

Certum modum) Definitum modum, ultra certum modum condemnare non licet.

Remitti) *Nec putent factum facile esse; ut aut præcipiti persuasione condemnent, quem culpa non ingravat, aut erubescenda varietate judicii pro arbitrio proprio immutandum esse, quod lex jusserit*, *l. ultim. in fin.* Sic legitur ille locus in veteri Brodæi.

Plinius 4. epistolarum epistola 29.

TIT. LV.

(*) *Vide Merill. variant. ex Cujac. lib.* 1. *cap.* 44.

TIT. LV. *De defensoribus civitatum.*

MAgistratus, de quibus actum est supra, vel in urbe Roma veteri, aut nova Rempublicam administrant, vel in aula principis, vel in provinciis, & ex his aliis diœceses regendæ commissæ sunt, aliis provinciæ singulæ. Hi quibus sunt hi postremi tres tituli non urbis, non provinciæ, non diœceseos, non aulæ, sed civitatum singularum potestates sunt. Et defensores civitatum in primis, similes tribunis plebis, qui olim in urbe fuerunt: Nam & defensores plebis dicuntur, defensores locorum, patroni, parentes rusticorum & suburbanorum, *l. 3. & 4. hoc titulo, l. 1. tit. ult. hujus libri, l. ult. inf. de prin. ag. in rebus*, & prehensionem habent sicuti Tribuni plebis, *l. 22. sup. de ep. aud. Nov. 15.* in qua plenius scripsimus de officio, & jurisdictione eorum. Sed invenio etiam ad eorum curam pertinere persecutionem servorum fugitivorum Reip. ex *l. mancipia, inf. de ser. fugit.*

LV. ENARRATIO.

CIvitatum simul potestat. sunt) Oecumenius in Acta Apostolorum capite 28: defensores civitatum comparat ἀγοραίοις, qui minores erant judices in Asia: εἶδος ἦν δικαστῶν ἐν τῇ Ἀσίᾳ εὐτελῶν οἱ ἀγοραῖοι, οἵ τινες ἐδίκαζον τοῖς πένησι, καὶ ἀγοραίοις ἀνθρώποις: διὸ καὶ ἀγοραῖοι ἐκαλοῦντο, ὥσπερ εἰσὶν ἔκδικοι κατὰ πόλεις τινάς: οἵδε ἀχθόμενοι ταῖς τῶν πλουσίων, ἢ ταῖς τῶν ἐγκλημάτων δίκαις ὑπήκουον: quæ totidem verbis exstant apud Theophylactum in Acta cap. 19.

Ad eorum curam pert.) Commerciorum dispositionem ad hos pertinuisse colligas è Cassiodori lib. 7. variar. form. 12. de defensoribus cui civitat. P. Faber.

TIT. LVI. *De magistratibus municipalibus.*

IN quibusdam civitatibus erant defensores tantum, *l. in hac infra de donat.* in quibusdam defensores plebis, atque etiam magistratus municipales, plurimum Duumviri, similes duobus Consulibus populi Romani. Et sumebantur quidem Duumviri ex ordine decurionum, defensores ex plebe, *l. 2. supr. tit. prox.* utrique decreto clericorum, honoratorum, possessorum, decurionum, *l. 8. eodem, l. 1. ff. ad l. Jul. de amb. Novell. Leonis 46. & 47.* ex quibus tamen hodie etiam creatio eorum pertinet ad principem. Utrique habent jus conficiendorum actorum, *l. penul. supr. tit. prox. l. 2. hoc titulo*, præsentibus scilicet tribus curialibus, & exceptore publico, ut *l. 151. Cod. Theod. de decur. & Novell. Theod. de tribus fis.* Utrique habent jus dandi tutoris *l. 3. ff. de tut.* Ceterum quam invenio legis actionem aliquando esse apud magistratus municipales, *l. ult. inf. de man. vindic. l. 4. ff. de adopt. & Pauli 11. Sent. tit. 25.* nusquam invenio esse apud defensores plebis: & rursus quam invenio multæ dictionem non esse apud defensores, *l. 5. supr. tit. prox.* suspicior fuisse apud magistratus municipales, licet pœnali judicio jurisdictionem suam tueri

A non potuerint, eo scilicet de quo agitur in *l. 1. ff. Si quis jus dic. non obt.* nam & pignoris capionem habent, *l. quemadmodum, §. Magistratus, ff. ad l. Aquil. l. 4. §. 1. de dam. inf. l. 3. §. 1. ff. de reb. eor.* &c. & modicam coercitionem in servos, *l. 12. ff. de jurisdict. l. si privatus, ff. de injur. Major igitur est Magistratuum, quam defensorum potestas.*

LVI. ENARRATIO.

MAgistratus municipales) Hos Græci στρατηγοὺς vocant. Glossæ: στρατηγὸς, *magistratus, duumvir*, & : *magistratus*, στρατηγός.

Instit. de Attil. tut.) Et *l. 30. sup. de episc. aud.*

B

TIT. LVII. *De officio Juridici Alexandriæ.*

Vide tit. 20. lib. 1. ff.

COnstitutio hujus tituli docet etiam Juridico Alexandriæ jus esse actorum conficiendorum. Fuit & jus dandi tutoris, & legis actio, *l. 1. & 2. ff. eod. §. nos autem, Inst. de Att. tut.* & jurisdictio in Alexandrina civitate, & inde Juridici nomen proprium, quod poterat esse commune: δικαιοδότης Straboni, æquidicus antiquis inscriptionibus, sub præf. Augustali, & ipse Augustalis. Ordo autem sive curia Alexandriæ initio nulla fuit, sed neque ullus Alexandrinus in Senatum urbis cooptari potuit ex lege Aug. post Severus Alexandrinis jus curiæ dedit, Antoninus jus in Senatum
C coeundi, auctore Dione lib. 51.

LVII. ENARRATIO.

ACtorum conficiendorum) Et donationes igitur in Alexandrina civitate apud Juridicum actis intervenientibus insinuari debent, *l. un. h. t.* Item Juridicus satisdationes exigere solet tutorum vel curatorum. Scholiastes Theophili ad *§. ult. de satisd. tutor.*

Legis actio) Et ideo apud eum fiunt emancipationes & manumissiones, Thalelæus ad *leg. 2. inf. comm. de manumiss.*

Quod poterat esse commune) Ut in *l. Thais 41. §. Lucia, ff. de fideicommiss. libertat.* Græci Juridicum ibi δικαιοδότην interpretantur. Julius Capitolinus in Marco
D Antonio: *Datis*, inquit, *Juridicis Italiæ*. Apulejus Metam. libro 1. *Liberis tuis tutores Juridici provincialis decreto dati.*

Δικαιοδότης) Glossæ: *Juridicus*, δικαιοδότης: Excerpta ex vett. Glossis, tit. de Magistratibus: *Juridicus*, αἰμας: vox corrupta: forte legend. δικαιοδότης. Juridicus Ægypti, vetus inscriptio Gruteri p. 373. 1.

Straboni) Libro 17.

Æquidicus) Vetus inscriptio pag. 904. 9.

Sub præf. Aug.) Strabo d. lib. 17.

Alexandrinis jus curiæ ded.) Spartianus in Severo: *Alexandrinis*, inquit, *jus buleutarum dedit, qui sine publico consilio, ita ut sub Regibus, ante vivebant uno judice* (Juridico) *contenti quem Cæsar dedisset*. Vide Cujacium ad l. 56. *Cod. de decurionibus.*

CODICIS

CODICIS JUSTINIANI LIBER SECUNDUS.

TITULUS PRIMUS. DE EDENDO.

Vide tit. 13. lib. 2. ff.

EXPOSITIS officiis diversorum judicum, ordinem tractandum suscipit quo de jure suo quisque apud judices experitur, & initium facit ab editione actionis, ut Ulpianus quoque, & Paulus libris ad edictum, ut inde fiat verisimile, etiam ab editione cœpisse edictum perpetuum, cujus ordo utique magis observatur in Codice, quam in Pandectis. Et vero Pandectæ initium faciunt a vocatione in jus, non ab editione actionis, & defendi possunt hac ratione, quod eodem fere tempore, & reus vocaretur in jus, & ei ederetur actio; quæ res efficit ut omnium actionum instituendarum principium dicatur proficisci a titulo de in jus vocando in §. *ult. Inst. de pœ. tem. lit.* ut æque contra possim dicere, omnium actionum instituendarum principium proficisci a titulo de edendo: Nam facile constitui non potest, editio vocatione, an vocatio editione tempore prior fuerit, conjunctæ potius & adfines videntur, atque contiguæ. Est autem edere, actionem demonstrare specialiter genus futuræ litis, *l. 3. hoc tit.* vel exprimere speciem & nomen actionis, *l. ult. inf. de interd.* Editio, præparatio, & initium litis. Contestatio, initium litis atque judicii, & de editione actionis est tantum in hoc titulo *l. 3.* Aliæ leges pertinent ad quæstiones adfines, an reus edat actori rationes suas, an actor reo, an acta publica edantur cuilibet postulanti, proprie ad edicta de edendo non pertinent, quæ sunt tantum de edendis actionibus, & instrumentis litis, & de edendis rationibus argentariorum. Invenio, & reis accusatores edere crimina 5. Sentent. Pauli.

I. ENARRATIO.

LIbris ad edictum) *L. 1. 2. 7. & 9. ff. eod.*

Edictum perpetuum) Quod Adrianum vocat

A Pæanius Eutropii metaphrastes 8. quoniam auctoritate Adriani Imperatoris a Salvio Juliano JC. compositum est, & Senatusconsulto confirmatum.

Vocaretur in jus) Placet quibusdam, actionem editam ante vocationem in jus, & utuntur auctore Terentio in Adelph. act. 2. Sc. 1. Æschinus enim Sannionem lenonem in jus vocaturus actionem ei edit his verbis:

---- nam ego liberali illam adsero causa manu.
Nunc vide: utrum vis argentum accipere, an causam meditari tuam.
Delibera hoc, dum ego tedeo, leno.

Et in ea sententia est Cujacius Observ. libro 10. cap. 10. Per contrarium vocationem in jus præcessisse argumento est Plaut. in Aulularia act. 4. Sc. 10.

B
Jam quidem ad prætorem, hercle, te rapiam, & ibi scribam dicam.

Specialiter genus) Ut edere actionis genus in Novella Valentiniani de Episcop. jud. specialiter genus litis edere, *l. 2. C. Hermogen. de calumniat.* Ammianus Marcellinus lib. 30. *Ut nondum se patroni post speciem litis triennium editam causentur instructos.*

Contestatio initium litis atque jud.) *L. 1. inf. de lit. contest. & l. 3. hoc titulo*, ex quarum legum conjunctione constat, quæ sit differentia inter editionem actionis, & litis contestationem. Editio est litis præparatio: per hanc enim reus actionis speciem cognoscit, *d. l. 1.* quæ omnino instituenda est, ut judicium procedat. Collatio Carthaginensis cum Donatistis 3. *Cum iste cardo sit causæ, ut is, qui alterum in judicium vocat, instituere actionem debeat, & provocare ad responsionem, advertat prudentia tua, eos prosequi debere, utrum nobis, vel quam instituant actionem, ut respondere possimus.* Litis vero contestatio est initium judicii, *l. amplius 15. ff. rat. rem hab.* In *l. 3. infr. de litis contestat.* verba illa, *ante inchoatam litem*, sic interpretantur Basilica: πρὸ τῆς προκαταρξεως, ante litem contestatam: & mox, verba illa, *sin autem, & li-*

& litis præbuit exordium, ſic etiam auctores Baſilicōn exponunt, εἰ δὲ καὶ προκατήρξατο: *ſed etſi litem conteſtatus ſit.*

Edat actori) Edere & exhibere rationes promiſcue dicimus, *l. 1. & 2. h. tit.* ut edere nomina creditorum. Seneca de benefic. 2. cap. 7.

Rationes ſuas) Codicem rationum, *l. argentarius* 10. §. 1. *ff. eod.*

Rationes ſuas) *L. 1. hoc tit.*

Actor rer.) *l. 5. hoc tit.*

Acta publica) *L. 2.*

Rationibus argentar.] *L. 1. §. 2. & 3. l. 4. ff. eodem.*

V. Sentent. Pauli) *tit. 16. §. ult.*

TIT. II. *De in jus vocando.*

Vide tit. 4. lib. 2. ff.

IN jus vocare non eſt libellum dare judici, *l. 1. ff. eod. l. quæſitum, ff. ad Turpill.* non interpellare judicem defenſionis ſuæ audiendæ gratia, *l. 14. ff. eodem*, ſed ducere vel trahere invitum ad judicem agendi gratia, quo genere hi quibus reverentiam debemus honeſte non vocantur, niſi præmiſſa venia. Venia conſervat reverentiam illæſam.

II. Enarratio.

IN jus vocare eſt ad Prætorem, vel alios, qui juriſdictioni præſunt, vocare juris experiundi cauſa, *l. 1. ff. de in jus voc. l. 2. ff. ſi quis in jus vocatus non ſer.* εἰς δικαστήριον καλεῖν. Theophilus §. 3. *Inſtit. de pœna tem. litig.* id eſt, in jus, vel in judicium vocare, ut in *l. 2. §. prætor, ff. qui ſatiſd. cog.* vocationis formulæ erant hæ: In jus te voco, in jus eamus, in jus veni, in jus ambula, quæ notiſſimæ ſunt ex Plauto, Terentio & aliis. Unde conſtat vocationem in jus fieri ſolitam ſine juſſu magiſtratus. Poterat quiſque per ſe adverſarium in jus vocare. Is autem qui in jus vocatus eſt, protinus ſequi debet. Auctor ad Herennium libro 2. *Lege jus eſt, id quod populi juſſu ſancitum eſt, quod genus, in jus ut eas cum voceris*, aut manu; ſeu vi duci, rapi, & trahi poteſt, niſi ſatiſdet judicio ſiſti, *l. ſi vero 5. §. ultim. eod. l. ſed etſi 21. ff. de in jus voc.* Auctores noſtri videntur uti verbo duci tanquam leniore, quaſi vim omnem abeſſe vellent, argumento inſcriptionis *l. 48. ff. de verb. ſign.* qui neque ſequantur; neque ducantur. Titus Livius lib. 11. *Cum in jus duci debitorem vidiſſent*. Alii vero rapi dicunt, Plautus in Rud. act. 3. Scen. 6. *Rapi te obtorto collo mavis*, & mox: *In jus rapiam exulem*. Horatius 1. Sa. 9. aut trahi. Plautus in Pœn. act. 3. Scen. 5. *obtorto collo ad Prætorem trahor*. Valerius M. libro 5. cap. 3. *Patriam ſuam in jus ad aliam civitatem pertraherent*. Rufinus Invectiva 1. in D. Hieronymum: *Poſt centum & quinquaginta annos mortis ſuæ in jus eum trahis.* D. Hieronymus in Apologia 1. adverſus Rufinum: *ut adſtipulatorem in jus Eccleſiæ traheret*. Si in jus vocatus non ſequatur, rapitur, trahitur. Rapitur trahiturve quis invitus, etiam ſine præcepto judicis. Plautus in Milite Actu 5. *Ducite iſtum. Si non ſequitur, rapite*. Seneca ex Cleanthe: *Ducunt volentem fata, nolentem trahunt*. In epiſtola Jacobi cap. 2. καὶ αὐτοὶ ἕλκουσιν ὑμᾶς εἰς κριτήρια. Lucianus δικαστηρίοις: ἄπω μιαρὲ πρὸς τὸ δικαστήριον. A. μὴ ἄγε με.

Ad judicem) Ad Prætorem, *l. 1. §. 1. ff. de fer.* Nam & Prætor ipſe judex olim appellabatur, auctore Livio 3. Cujac. Obſerv. x. 10. & ita accipitur in *l. 41. ff. de minor.* Cujac. ibidem, vel alios qui juriſdictioni præſunt, *l. 2. §. ſi quis in jus vocat.* non ad pedaneum judicem, *l. 3. §. 1. ff. ne quis eum qui in jus voc.*

Agendi gratia) Apud Prætorem prius quam judex detur ſpecialis, quodammodo agendi poteſtas datur,

A ut M. Tullius ait 2. de inventione, Cujac. d. cap. 10.

Reverentiam) *L. parentes 6. l. patronum 10. §. 2. l. generaliter 3. eod. l. 1. 2. & 3. h. tit.* honorem, *d. l. 10. §. 3. l. 2. h. tit.* Hodie quia non ducuntur, qui in jus vocantur, conſequenter ut ejuſmodi perſonas in jus vocemus, nihil indigemus petitione veniæ, Cujac. d. c. x.

Honeſte) *l. 4. §. 2. ff. eod.*

Præmiſſa venia) Permiſſu Prætoris, juſſu, præcepto, venia edicti petita, *d. l. 4. l. 8. l. 10. §. 3. d. l. 13.* συγγνώμη, Theoph. §. 3. *Inſtit. de pœn. tem. litig.* Gratiam facit Prætor edicti, quo vetabat ejuſmodi perſonas in jus vocari, dum permittit vocari, *l. 2. h. tit.* In eum qui ſine permiſſu Prætoris in jus vocat, pœna quinquaginta aureorum conſtituta eſt, *l. pen. ff. eod.*

B

TIT. III. *De pactis.*

Vide tit. 14. lib. 2. ff.

FRuſtra adverſarium in jus vocaſti & ab eodem fruſtra ſtipulatus es judicio ſiſti, ſi tecum poſtea de re tranſegerit ante, vel poſt diem in quem ſiſti promiſit. Nam & ſi condemnat promiſſionem judicio ſiſtendi cauſa factam, vel ſtipulatio non committitur, vel eliditur exceptione pacti aut tranſactionis: ideoque in hoc judiciorum inſtituendorum exordio quo plerumque litium tranſactiones fiunt inter partes, quæ pactorum ſpecies ſunt, titulos dedit de pactis & de tranſactionibus. Pactum eſt conventio, cujus nullum neque nomen proprium ſubeſt, neque cauſa. Vel, res
C de qua convenit, quæ nomen non habet aliud quam pacti, quæque nondum ulla ex parte paciſcentium ſumpſit effectum. Denique pactum nudum, ſolum, ſimplex, quod κατ' ἐξαίρετον nudum dicatur, non πρὸς διαστολήν. Græci ita definiunt, ſi neque datione aut facto ullo præcedente convenerit tantummodo de dando, vel faciendo, quæ definitio etiam in ſtipulationem cadit. Sed hæc proprium & ſpeciale nomen habet quod lex dedit, ut appareret non inanem, non inefficacem conventionem eſſe: non inane nomen. Sed & ſi definieris, conventionem eſſe quæ placiti fine ſtetit, ut *l. ſi tibi infr. de loc. l. ſi diviſionem, infr. fam. erc.* ut Quintiliani declamatione quadam, *intra verba primumque promiſſum ſtetit*: idem conveniet emptioni venditioni, quæ tamen contractus eſt,
D non pactum, quia ei jure gentium proprium nomen inditum eſt.

III. Enarratio.

SI de re tranſegerit) Qui in jus vocatus eſt, dimittitur, ſi de re tranſactum fuerit, *l. neque 22. ff. de in jus voc.*

Eliditur exceptione pacti aut tranſ.) *L. 2. ff. ſi quis caution. jud. ſiſt. cau. fact.*

Quo plerumque litium tranſact.) Conſultius utique eſt rem tranſactione dirimere, quam in ambiguam litem deſcendere, ut ſunt judiciorum incerta, ut ait Calp. Flaccus in declamat. 22. vere D. Chryſoſtomus in hom. 16. in epiſtolam Divi Pauli ad Corin. καὶ γὰρ αὐτοὶ
E οἱ τῶν ἔξωθεν δικαστηρίων συνήγοροι, μυριάκις ταῦτα λέγουσιν: ὅτι βέλτιον ἔξωθεν διαλύεσθαι: *nam ipſi quoque patroni judiciorum exteriorum millies hæc dicunt, melius eſſe rem extra judicium tranſactione dirimere.*

Quæ pactorum ſpecies ſunt) Pactum eſt genus, tranſactio ſpecies, *l. 2. ff. de tranſact.*

Neque nomen proprium) *L. 7. ff. eod.*

Neque cauſa) Cauſa eſt datio vel factum. Nam ſi cauſa ſubſit contractus eſt incertus, ſive innominatus, ut loquuntur, ex quo naſcitur actio præſcriptis verbis. Vide Cujac. ad *d. l. 7.*

Sumpſit effectum) De dando tantum, vel faciendo convenit: veluti, dabo tibi Stichum, tu mihi Pamphilum vel dabo tibi Stichum, tu mihi domum ædificabis.

Pa-

Pactum nudum, folum) Ut fola proprietas, id eft, nuda in *l. qui ufumfructum 36. §. 1. D. de ufufr.* ut apud Græcos γυμνὸν eft μόνον, ut obfervat Clar. vir Daniel, Heinfius in librum 1. Silii Italici.

Non πρὸς διαστολὼ) Non quod aliud fit veftitum cohærentia contractus, ut loquuntur interpretes: nam & hæc nuda funt, *l. jurifgentium 7. §. quin imo, ff. eod.* in qua fententia eft Græcus interpres in Dictato de pactis. Et fi pactum adjiciatur bonæ fidei contractui in continenti, ἐν ἀρχῇ, *in initio*, in exordio contractus, ut ait Harmenopulus Epitomarum lib. 1. tit. 9. §. 11. id eft, ἡνίκα σοιχρονὸν ἐστι τὸ πάκτον τῷ συναλλάγματι: *Cum pactum idem habet initium temporis cum ipfo contractu* ut ait Græcus interpres in eodem Dictato: ineft tam ex parte actoris quam ex parte rei, id eft, prodeft tam ad agendum quam ad excipiendum, formatque ipfam actionem, ex contractu fcilicet defcendentem, μετατυποῖ, *transformat*, μετατυπῶσι τὰς ἀγωγὰς τὰς ἐξ ἐκείνων τῶν συναλλαγμάτων ἀποτικτομένας, καὶ μετασκευάζουσι: *reformant actiones, quæ ex illis contractibus nafcuntur, eafque formant aliter*. Si vero pactum adjectum fit ex intervallo, non ineft, *d. §. quin imo*. Sed adhibenda eft diftinctio legis *pacta conventa 72. ff. de contrah. empt.* id eft, fi pactum fiat de adminiculis contractus, five de his, quæ funt extra naturam contractus, puta ut cautio duplæ præftetur in eum cafum quo res evincatur: non ineft, neque ex parte actoris, neque ex parte rei. Prodeft tamen ad excipiendum. Si vero pactum detrahat aliquid ex his quæ fubftantia attingunt contractus, puta fi auctum vel deminutum fit pretium, pactum inerit ex utraque parte, id eft, proderit etiam ad agendum: novus enim contractus videtur, *d. l. 72.* Quod fi pactum ftrictis judiciis adjiciatur, verius eft ineffe contractui ex parte rei, non ex parte actoris, id eft, prodeffe ad excipiendum, non ad agendum, *l. lecta 40. D. de reb. credit.* Quare utiliter fubjicitur ftipulatio.

Græci ita definiunt) Harmenop. lib. 9. 2. ψιλὸν σύμφωνόν ἐστι ἡνίκα μὴ προηγήσηται δόσις, ἀλλὰ μόνον συστῇ ἐπιδόσει. *Cum non præceffit datio, fed de dando tantum convenit.* Ergo fi nomen & caufam habeat, eft certus contractus ex quo nafcitur civilis obligatio, quæ actionem parit. Ceterum pactum regulariter actionem non parit, excepto conftituto, *l. 1. ff. de conft. pec.* pignore, *l. fi tibi 17. §. 1. ff. eod.* ex pacto donationis, *l. fi quis 35. C. de donat.* & dotis pollicitatione, toto tit. *Cod. de dot. promiff. & nuda pollicitat.*

Declamatione quadam) Declamat. 267.

Quia ei jure gentium) Contractuum nomina propria jure civili prodita funt, *l. 3. D. de præfcript. verb.*

TIT. IV. *De tranfactionibus.*

Vide tit. 15. lib. 2. ff.

TRanfactio eft pactio, qua lis vel controverfia, & res aliqua dubia perinde ac judicato dirimitur. Nec enim minus ex tranfacto quam ex judicato eventus litis pendet, *l. ult. D. mand.* Vel decifio litis aut controverfiæ facta confenfu partium. Controverfia eft litis caufa. Lis eft controverfia, quæ jam conteftata eft tabellis obfignatis, vel res in judicium deducta. Pacti nomen latius patet quam tranfactionis. Nam pactum fit etiam de re certa, & indubitata donationis caufa, veluti pactum de non petendo debito. Tranfactio eft pactum, quod fit tantum de lite incerta, neque judicata, aut de re dubia, *l. 1. ff. eod.* veluti de conditionis incerto, *l. 1. fup. de pact.* atque ita nunquam fit gratuito, nunquam donationis caufa, fed aliquo dato, vel retento, vel promiffo, *l. 38. hoc tit.* & a donatione feparatur, *l. ex conducto §. Papin. D. loc. l. quidam, D. de donat. l. tutores, §. ab eo, ff. de adm. tut.* Denique tranfactio refertur ad litem vel negotium aliquod ambiguum: & ut quidam ait, eft εἰρηνικὴ συναλλαγή.

IV. ENARRATIO.

TRanfactio eft pactio) Pactum pro tranfactione in *l. 3. inf. de in lit. jur.* ut Patricius annotavit.

Perinde ac judicato) *l. 20. hoc tit.*

Ex tranfacto] Tranfactum pro tranfactione, ut in *l. ult. inf. fi adverf. tranfact.*

Decifio litis) Gloffæ: διάλυσις, *tranfactio, decifio, l. tranfactionis 7. hoc tit.*

Confenfu partium) Libero arbitrio & voluntate, *l. 43. hoc tit.*

Controverfia eft litis caufa) Varro 6. de L. L. *Quibus res erat in controverfia, ea vocatur lis.*

Quæ jam conteftata eft) Nec enim proprie lis eft antequam conteftetur, fed controverfia. Cujacius obferv. IX. 21.

Tabellis obfignatis) Litis conteftatio fiebat teftibus præfentibus, ut notiffimum eft ex Fefti loco in *v. conteftari*, eaque tabulis perfcribebatur quas teftes obfignabant. Macrobius 3. Sat. cap. 16. hæc profert ex oratione G. Titii qua legem Fanniam fuafit: *Jubens dicere. Quorum negotium eft, narrant; Judex teftes pofcit. Ipfus it mictum. Ubi redit, ait, fe omnia audiviffe. Tabulas pofcit. Literas infpicit.* Locum Macrobii Cujacius adfert ad tit. de lit. conteftat. 2. Decretal. fed pleniorem interpretationem defiderabat, v. inf. t. 9. l. 3.

Vel res in judicim deducta) *L. 2. inf. de litis, conteftat.*

Donationis caufa) *L. 1. ff. eod.*

Pactum de non pet.) Ex quo pacto nafcitur exceptio pacti conventi, *§. præterea, Inftit. de except.*

Tranfactio eft pactum] Hinc pactum tranfactionis, l. 31. hoc tit. tranfactionis placitum, l. 17. eod.

De lite incerta) Tranfactio fit de lite dubia, incerta, neque finita, terminatave, *l. præfes 12. hoc tit.*

De conditionis incerto) ut *opinionis incertum* apud Claudianum Mamertum de ftatu animæ lib. 3. cap. 2.

Vel promiffo) Promittitur ftipulanti. Itaque fi pacto non ftetur, datur actio ex ftipulatu, Si ftipulatio interpofita non fit, actio præfcriptis verbis: eft enim contractus incertus, *l. fi fundo 33. h. t.* aut fi pœna ftipulationi adjecta fit, peti poterit, *l. 37. h. t.*

L. 38. h. t.) Et *l. 21. eod.* alioquin fi neque aliquid detur, vel retineatur, vel promittatur, ex folo pacto tranfactionis actio non datur, fed exceptio tantum, *l. five apud 28. h. t.*

Εἰρηνικὴ συναλ.) Ut Chryfoftomus de polit. mor. φιλικὴ διάλυσις, quia finitur τὸ τῆς δίκης ἄδηλον τέλος. In Nov. 117. in fine, φιλικὴ σύμβασις.

TIT. V. *De errore calculi.*

POft titulum de tranfactionibus datur hic titulus, quafi pars illius, ut intelligatur corrigi tranfactionem, fi erratum fit in computatione, nifi fpecialiter etiam de errore computationis tranfactum, vel judicatum fit, quod idem & de dolo & de falfo fuperiore titulo proditum eft. Valde autem pertinet ad conftitutionem hujus tituli hæc fententia Pauli. Ratio calculi fæpius fe patitur fupputari, atque ideo poteft quocunque tempore retractari, fi non longo tempore evanefcat.

V. ENARRATIO.

NIfi fpecialiter etiam de err. comp. tranf. Sive ut ajunt Græci, κατὰ πλάνην γενόμενος ψηφισμὸς ἀνατρέπεται, εἰ μὴ ψῆφος, ἢ διάλυσις γέγονε περὶ αὐτοῦ, *Computatio per errorem facta retractatur: nifi de errore computationis tranfactum, aut judicatum fit.*

De dolo) L. actione 4.

De falfo) L. fi ex falfis 42.

Hæc fententia Pauli) Libro v. Sent. tit. v. in editione, quæ ex Cujacii recenfione auctior prodiit.

TIT. VI. *De poſtulando.*

Vide tit. 1. lib. 3. ff.

REcte ſequitur pacta & tranſactiones titulus de poſtulando. Nam ſi rem pacto non decidant inter ſe partes, quid aliud ſupereſt, quam ut deſideria ſua exponant apud judicem per ſe vel per advocatum? & fuit eodem quoque ordine in 12. tab. ita præſcriptum: *Rem ita ni pagunt, in comitio, aut in foro ante meridiem cauſam conicito* .i. agito. Poſtulat qui cauſam agit & tuetur ſuam vel alienam, quod fit non litis conteſtatione tantum partibus præſentibus, ſed & qualitercunque, etiam adverſario abſente, aut nullo adverſario exiſtente. Poſtulationis enim nomen latiſſime patet. Fuit autem ſub hoc tit. propoſitum edictum prohibitorium de his, qui apud judices poſtulare non poſſunt, quibus conſtitutiones addunt etiam alios, puta non Chriſtianos; *l. ultim.* & eos qui depecti ſunt partem litis quam tuendam ſuſceperunt, *l.* 5. & qui ſunt ex numero judicum, quos tamen olim non fuiſſe prohibitos conſtat ex 3. Epiſt. Plinii, & qui dati a judice non invenienti patronum, pro eo poſtulare detrectant ſine cauſa *l. pen.*

VI. ENARRATIO.

EXponant apud judicem) Id enim eſt poſtulare, *l.* 1. §. 1. *ff. eod.*

Rem ita ni pagunt) Sic legitur apud Quintilianum libro 1. cap. 6. & Priſcianum x. Alii malunt, *pacunt*, Terentius Scaurus de orthogr. *Item 12. tabulæ, ubi eſt: ni pagunt, per hanc formam, quod male quidam per c. enuntiant: eſt enim præpoſitum ejus, pepigi à pago.* Vide Cujacium ad *l.6. ff. de pact.* & A. Gellium 17. 2.

Partibus præſentibus) Vide ſupra ad titulum 4.

Qui apud jud. poſtulare non poſſ.) Ne ſine delectu paſſim apud Prætorem poſtularetur, ut eſt in *l.* 1. *ff. eodem*. Lactantius de div. pr. cap. 7. *Incurſantque paſſim ſine delectu omnia.*

Non Chriſtianos) Imperatores Theodoſius & Valentinianus apud Rabanum Maurum in libro contra Judæos cap. 47. *Judæis quoque, vel Paganis, cauſas agendi, vel militandi licentiam denegamus.*

Qui depecti ſunt) Depectores litium. Apulejo.

Quam tuend. ſuſcep. *l.* 5.) In qua legendum videtur, *ſcævitate*. Iſidorus in Gloſſis, *ſcævitas, iniquitas*. Neſcio an D. Ambroſius ſimili emendatione egeat in cap. 20. in Evangel. Lucæ ibi: *Arianæ proximæ ſcævitatis*, ubi legitur *ſævitatis*.

Ex numero judicum) L. 6.

Ex 3. epiſt. Plinii) Epiſtola IX. ad Minutianum.

Non invenienti patronum) *Et qui deficiebatur patronis*, ut loquitur Valerius Max. lib. 8. cap. 3. ſect. 2.

TIT. VII. *De advocatis diverſorum judiciorum.*

SEquitur titulus de his quibus poſtulare pro aliis licet, quique poſtulant in foro diverſorum judicum, præf. præt. puta, aut præf. urbi, aut præſidum. Horum variæ ſunt appellationes: Nam & patroni dicuntur, & advocati, & cauſidici: quod cur quæque facta ſint expediant, ut Apulejus ait 1. Apol. & oratores, rhetores, ſcholaſtici, togati. Fuit quidem olim differentia inter patronos & advocatos: Illi agebant cauſas, hi advocabantur in conſilium. Cicero pro Cluentio: *Quis enim unquam non modo in patroni, ſed in laudatoris, aut advocati loco viderat*: & Aſconius Pedianus: *Qui defendit alterum in judicio, aut patronus dicitur, ſi orator eſt, aut advocatus, ſi aut jus ſuggerit, aut præſentiam ſuam commodat amico.* Sed hodie his nominibus abutimur, & advocamus patronum, ut agat litem noſtram, invocamus judicem, vocamus adverſarium, evocamus teſtes, ita ſcilicet hæc in jure verba diſtinguenda ſunt. Porro certus fuit in unoquoque foro advocatorum numerus ingenuorum, vel libertinorum, certa matricula, *l. ultim. ſupra de adſeſſ.* certum corpus, conſortium, collegium ſub primiceriis, qui priores & primates dicuntur hoc tit. & qui intra hunc numerum, ſtatuti dicebantur, qui ultra, ſupernumerarii: Statuti, privilegiarii: Nam & fori privilegium habent & immunitatem, & ſi filiifam. ſint, quod ex ea profeſsione adquirunt: id omne ſibi habent & poſsident tanquam caſtrenſe peculium; & filii eorum quotiens in locum Statutorum demortuorum ſupernumerarii ſufficiendi ſunt, præferuntur ceteris ſupernumerariis etiam in advocationis officio exercendo antiquioribus, nihilque impendunt pro introitu. Habent & pleraque alia conſtit. conceſſa privilegia reverentia ſtudiorum, ut ait *l.* 5. reverentia literarum, contemplatione literatæ militiæ, ut *Nov. Valent. de poſtul.* ſupernumerarii non ſunt privilegiarii, ac propterea ſtatuti ſuo foro nunquam excedunt: ſupernumerarii oberrant circum fora omnia, & publica quoque ſolatia ſive annonas & præbendas illi habent, hi non item: & hac diſtinctione habita apud Photium diaconus quidam contendit, clericis quidem non licere advocatis eſſe ſtatutis, ſed ſupernumerariis eſſe licere, aut certe talibus, quales ſunt hodie omnes nulli addicti certo foro, nulli ordini, vel matriculæ, vel ſalario publico.

VII. ENARRATIO.

NAm & patr. dic. & advoc. & cauſidici) Cornelius Tacitus, aut ut quibuſdam placet, Fabius Quintilianus in lib. de orat. in princ. *Horum*, inquit, *temporum diſerti, cauſidici & advocati, & patroni, & quidvis potius quam oratores vocantur*. Gloſſæ: δικολόγος, *cauſidicus, patronus, advocatus*. Plinius epiſt. 4. lib. 3. *Legati provinciæ Bæticæ queſturi de proconſulatu Cæcilii Claſſici, advocatum me a Senatu petierunt. Factum eſt Senatuſconſultum perquam honorificum, ut dater provincialibus patronus.*, &c. Denique promiſcue hodie patronus, vel advocatus dicitur, qui cauſis agendis operatur, *l.* 1. §. 4. *D. de extraord. cognit.* Gl. *patronus cauſæ*, συνήγορος. Hinc advocatio apud Suetonium de illuſtribus Grammaticis 22. *In advocatione quadam: nam interdum & cauſas agebat, &c.*

Oratores) *L. omnes 33. §. 1. ſupra de Epiſc. & cleric.* Gloſſæ: ῥήτωρ, *orat.* Tacitus Ann. 1. *Orator publicæ cauſæ*. In veteri inſcriptione, *Orator cauſarum*. Servius in XI. Æneid. *Actores cauſarum, oratores appellamus.* Petronius Arbiter: *Qui cauſas orare ſolent.*

Rhetores) Demoſthenes rhetor, Apud Gellium 1. 8.

Scholaſtici) Marcellini & Fauſtini libellus precum: *Perorans hoc ipſum per gentiles ſcholaſticos, faventibus ſibi judicibus* D. Auguſtinus tract. 7. in Joannem: *qui habent cauſam, & volunt ſupplicare Imperatori, quærunt aliquem ſcholaſticum juriſperitum, a quo ſibi preces componantur*: Scholaſticus de foro, *can. Oſius, Diſtinct.* 61. Quod ait Auguſtinus de precibus componendis, confirmat Petrus Chryſologus ſerm. 70. *Ad amoris indicium Rex ipſe officio functus eſt advocati, ut preces, quibus reſponſurus erat, ipſe dictaret.*

Togati) *L. 3. hoc tit. l. 5. C. de Metat.* D. Ambroſius in epiſtola 49. ad Marcellum: *Monebat hoc utriuſque partis togatos*: in epiſtola 13. libri 12. *Marcellinus togatus*. Gloſſæ: συνήγορος, *advocatus, rogatus, patronus.* *is. togatus.*

Fuit quidem olim differentia) Colloquium ſcholaſticum: *Demus cauſidico honorarium, & advocatis: & juriſperitis, ut ſtudioſius defendant nos*: δῶμεν δικολόγῳ τίμιον καὶ τοῖς συνηγόροις, καὶ τοῖς νομικοῖς, ἵνα σπουδαιότερον ἐκδικήσωσιν ἡμᾶς. Ovidius artis amat. lib. 3. *Facundus cauſam ſæpe clientis agat.*

Agebant cauſas) Lucretius 4. *Cauſidici cauſas agere,*

agere, & componere leges. Varro 5. de L. L. *Orator dicitur agere causam*.

Advocabantur in consilium) Advocatum & patronum intelligit Ovidius Amorum libro 1. eleg. 13.

Nec tu consulto, nec tu jucunda diserto.

Asconius Pedianus) In divinationem.

Advocamus patronum) Agroetius de orthographia: *Advocatur, daturus patrocinium*. In *l. si procurator* 18. *ff. rat. rem hab. ibi: quod advocat*, Basilica vertunt: *συνηγορήθη, patronum advocavit*.

Invocamus judicem) Ut jus publicum, *l. ult. D. de eo, quod met. cau.*

Vocamus adversarium) In jus, vel in judicium.

Evocamus testem) *l.* 3. §. *testes, D. de testib.* Plinius libro VI. epistol. 5. *Scripseram tenuisse Varenum ut sibi evocare testes liceret*.

Advocatorum numerus) *l. cum advocatio* 8. *h. t.*

Vel libertinorum) *l.* 2. *sup. de postul.*

Certa matricula) *l. petitionem* 13. *l. suggestionem* 20. *h. t. l. ult. sup. de off. præf. urbi ματρίκιον, ἀναγραφή*, catalogus, index, regestum, in quo advocatorum nomina inscripta. Glossæ: *matrix, σημεῖον, ὀνομάτων*.

Certum corpus) *l.* 3. *hoc tit.* Antea non erat certum, & quemlibet advocare patronum licebat, *l. per hanc legem* 26. *h. t.*

Consortium) *d. l. cum advocatio, l. nemini* 11. *l. sancimus* 12. *& l. jubemus* 22. *hoc tit. l. ult. sup. de postul.*

Collegium) *d. l. per hanc legem*.

Sub Primiceriis) Primicerius, primus cujusque corporis. Macarius in homilia 15. *ὅταν γενήται σχολαστικός, ὅλων τῶν δικολόγων ἀρχάριος καὶ ἔσχατος ἐστι: πάλιν ὅταν ἐκεῖ γένηται πρῶτος, τότε γίνεται ἡγεμών: Scholasticus effectus, omnium causidicorum novitius, & extremus est. Ceterum cum ibi fuerit primus* (primicerius) *Magistratus evadit*. Vide Glossarium ad Cedren.

Qui priores & primates) *l.* 10. 22. *& l.* 26. *h. t.* ut *πριόρες τοῦ ἀριθμοῦ*, priores numeri, *Nov.* 117. c. 11.

Statuti dicebatur) *d. l. nemini, & d. l. petitionem.* V. Photium Nomocan. tit. 8. c. 13.

Supernumerarii) *d. l. nemini*, §. 1.

Et immunitatem) *d. l.* 3. *l. sancimus* 6. *& l. seq. l. advocatos* 21. *hoc tit.*

Tanquam castr. pecul.) *Novel. Theod. de postul. l.* 4. *&* 8. *hoc tit.*

Litteratæ militiæ) Cui opponitur castrensis militia.

Oberrant) *d. l. nemini*, §. *ult.*

Solatia) Ut *l.* 15. *& passim hoc tit.*

Apud Photium) Nomocan. tit. 8.

TIT. VIII. *De advocatis fisci*.

Recte jungitur hic tit. superiori non quasi ille sit de his, qui privatorum, hic de his, qui fisci causas agunt, sed etiam quia ex corpore illorum deliguntur advocati fisci secundum ordinem quo recepti sunt in numerum advocatorum, id est, ex formula forensi, ut Spartianus loquitur in Antonino Geta, qui causis fiscalibus interveniant, & delatorum intentiones exequantur, ut *l.* 5. §. *advocatum, ff. de his, quæ ut ind. l.* 5. *infra de delat.* & quos deficiente alio accusatore ut fit hodie, & fecisse Maximum Imperatorem Galliarum Sulpitius refert in hist. sac. princeps opponat accusatores reis. Hi quoque multa habent privilegia atque etiam liberi eorum, & hi potissimum, qui in foro præfectorum prætorio fisci causas agunt, communia in eodem foro cum advocatis 64. prioribus, & in foro præfecti urbi cum 15. *l.* 15. *&* 16. *sup. tit. prox.* & inde *Nov. Theod. de postul.* Curiales, inquit, qui post 64. priores advocatos in amplissimo foro postulant, per substitutum munia suæ civitatis agnoscere: & hæc privilegia omnia præponuntur titulo superiore. Hic titulus est de officio advocatorum fisci, veluti ne absentibus his, procurator Cæsaris disceptet causas rei privatæ, vel ærarii sacri, *l. ult.* ne alii cuiquam adsint contra fiscum, quandiu sunt advocati fisci, etiamsi de publico nondum salarium acceperint, *l.* 1. ac ne deposito quidem officio in ea causa, quam cum erant advocati fisci, egerunt pro fisco, *l.* 2. nisi forte suo, aut liberorum, aut parentum, aut pupillorum suorum nomine, *l. pen. & ult. ff. de postul.* Nam & adversus quem advocatus quis fuit, ejus filii pupilli tutor relictus, in eadem causa pupillo adesse potest, ut ex Massurio Sabino Gellius refert V. c. 13. & principis rescripto confirmatur, *d. l. ult.* Ac præterea ne advocati fisci supprimant jura fiscalia, ne sub nomine fisci falsas accusationes instituant, *l.* 3. & eleganter Philostratus in Cyrino, advocationem, sive patronatum fisci, patronatum ærarii, *l. pen. infra tit. prox.* vocat *τὴν τοῦ ταμείου γλῶτταν*, & Basilius in epist. *συνήγορον τοῦ ταμείου*, qui interveniat pro fisco in aula apud Comitem thesaurorum .i. sacrarum largitionum. In provinciis scilicet apud procuratorem Cæsaris, in urbe apud præfectum ærarii.

VIII. Enarratio.

Advocati fisci, Quos Græci *φισκοσυνηγόρους* vocant. Glossæ: *φίσκος ὁ συνήγορος, fisci advocatus*, puto legendum, *φισκοσυνήγορος*. Hesychius: *φισκοσυνήγορος, ὁ ταμείων συνήγορος*. Zosimus in inscriptione lib. *Ζωσίμου ἀποφισκοσυνηγόρου*. advocatus fisci, summa fisci patrocinia tractabat, ceu loquitur Eumenius in Panegyrico Constantino dicto.

In historia sacra) Libro 11. ad finem.

Philostratus in Cyrino) Libro 11. de vit. Sophist.

Basilius in epistolis) Epistola LXXXIV. ad Sophronium magistrum.

TIT. IX. *De errore advocatorum, vel libellos seu preces concipientium*.

De advocatis hoc quoque proprio tit. adnotandum censuit, errorem advocatorum non nocere litigatoribus absentibus, nocere præsentibus nec contradicentibus intra triduum, & addit errorem quoque libellionum nihil nocere litigatoribus, *l.* 2. separantur libelliones ab advocatis. Hi agunt, illi scribunt, & ita *l. moris, ff. de pœn.* alias interdicitur advocatione, alias libellorum conceptione: libelli, qui & epigrammata Aristoteli in Rhetoricis, sunt preces vel inscriptiones in crimen, vel conventiones, vel acta, vel literæ dimissoriæ: latius igitur libellorum, quam precum nomen.

IX. Enarratio.

Errorem advocatorum) Error advocatorum corrigi potest usque ad sententiam. Græci & Odofredus ad *l. ult. hoc tit. καὶ τοῦτο ἐν τοῖς δικαστηρίοις παρεδέχθη καὶ πολιτεύεται: & hoc in judiciis receptum est, & observatur*, ut heic ait Hermopolites.

Intra triduum) In *d. l. ult. in continenti, id est, triduo proximo*. Sic in *l. quoties* 29. *ff. sol. matrim.* in continenti Græci interpretantur, *ἐντὸς τριῶν ἡμερῶν συνάπτων, intra dies tres continuos*, ut illico in *l. ult. inf. de judic.*

Aristoteli in Rhetoricis) Libro 1. cap. 13.

Vel acta) Græcis, *ὑπομνηστικόν*.

TIT. X. *Ut quæ desunt advocatis partium judex suppleat*.

Hoc quoque dignum erat de advocatis proprio titulo indicari, posse judicem supplere ea, quæ desunt partibus, vel advocatis, dicere puta, & quærere ea quæ dicto quæsitoque opus sunt, etiamsi is cujus res est, ea neque dicat, neque postulet: qua de re dubi-

dubitabatur, propterea quod, ut eſt apud Gellium 14. c. 11. patrocinari hoc videtur eſſe, non judicare. Sed ut negotio poſſit judex congruam imponere ſententiam & certam, ſane nonnunquam cogitur vicem ſupplere advocatorum, aut partium: & ſimiliter recte, *l. ult. inf. de appell.* judicem abſentis litigatoris partes adimplere, atque ea re hunc titulum malim ita concipere, ut quæ deſunt advocatis, vel partibus judex ſuppleat.

X. Enarratio.

Poſſe judicem ſupplere) πληρῦσθαι τὰ ἐλλείμματα, ut ait Libanius in declamatione 38. ſive in Abdicati Apologia.

Ea quæ dicto quæſitoque) Græci ad leg. ult. ff. de petit. hereditat. σημείωσαι ὅτι ὁ δικαστὴς τῶν λιτιγατόρων δικαιολογίας ἀναπληροῖ, κἂν πρὸς φάκτον ὁρῶσιν: ἐν γὰρ τῷ τιτ. ι. τῦ β. βιβλ. τῶν Καδικῶς φησιν: ὅτι ὁ δικαστὴς ἀναπληροῖ τὰ πρὸς νόμον ἐλλιπῶς λεχθέντα τῷ λιτιγάτορι, ἢ τῷ συνηγόρῳ. *Nota judicem defenſiones litigatorum ſupplere, licet factum reſpiciant: nam tit. 10. lib. 2. Cod. dicitur, judicem jus quod litigator aut advocatus omiſerit, ſupplere poſſe.* Quo ex loco etiam conſtat, recte in veteribus heic legi, *vel partibus*. Græci igitur conſtitutionem hujus tituli ſic acceperunt, ut judex ea ſupplere poſſit, quæ partes omiſerunt: nempe ſi ea, quæ juris ſunt, omiſerint, non etiam ea quæ in facto conſiſtunt. Sic etiam Hermopolites νόμους γάρ, inquit, γινώσκειν, ὐ φάκτα ὁ δικαστὴς ἀναγκάζεται: *leges enim ſcire, non facta judex cogitur*: ut idem ait: & ita quoque Odofredus heic. Vide Baſilic. lib. 8. 1. in fi. & Conſtantinum Harmenopulum 1. 4. 18.

Ut quæ deſ. advocat. vel part.) Sic legitur in vet. Juliani Brodæi, & Julii Pacii.

TIT. XI. *De cauſis ex quibus infamia alicui non inrogatur.*

Vide tit. 2. lib. 3. ff.

Quia infames advocati eſſe non poſſunt, niſi pro exceptis perſonis quibuſdam, *l. 1. §. ait prætor, ff. de poſtul.* nec ſi hoc facile velint, & ferant adverſarii, ut Paulus ait 1. *Sent. tit. 11. & l. quos ff. eod.* quia ea res pertinet ad dignitatem judicis, ne apud eum temere infames audiantur, ideo hoc titulo, ut perſeveret dicere de his, qui pro aliis poſtulare poſſunt, exponit cauſas, de quibus tamen ambigi poterat, ex quibus infamia non irrogatur, ne quis temere advocato objiciat infamiam, quæ etiam procuratori objici poteſt tam ex ſua, quam ex mandatoris perſona, quia honor eſt per procuratorem litigare poſſe, quo indignus eſt infamis, quanquam in procuratore hæc hodie exceptio ſubtilius non ſpectetur, relicto principali negotio, *§. ult. Inſt. de except.* Advocatorum major eſt dignitas, qui tacentibus procuratoribus verba faciunt apud judicem, aut certe advocatorum corpus ſeminarium dignitatum, ut Valentinianus ait in *Nov. de poſtul.* ex quo ſcilicet ſumuntur & patroni fiſci, &c. quæ ampliſſima dignitas eſt, quæſtores ſacri palatii, ut in formulis Caſſiodori. Et ſane indecorum eſſet, ſi infamis famæ forſitan alterius tuendæ adſiſteret, qui ſuam neſcierit conſervare. Sic autem ut propoſui, concipiendus eſt titulus: Nam cauſæ in eo illæ potius recenſentur, quibus infamia non inrogatur, & præter vet. lib. etiam in Baſilicis ita concipitur: περὶ αἰτιῶν δι' ὧν ἀτιμία τινὶ ὐ προσγίνεται. Illæ non recenſentur quibus infamia inrogatur, ſed intelliguntur per conſequentiam, ut cum dicitur eum, qui abſtinet bonis paternis, vel qui ſuis bonis ceſſit, non eſſe infamem, hoc dicitur ad differentiam ejus, cujus bona ex edicto poſſeſſa & diſtracta ſunt: & quod dicitur non notari infamia eum, qui nomine Reipublicæ

A ſuæ cauſam aliquam egit, nec obtinuit, hoc dicitur ad differentiam delatorum: eſt autem infamia læſæ dignitatis ſtatus, vel macula exiſtimationis, vel damnum famæ, quæ & diffamia dicitur. Auguſtinus in quæſt. vet. teſt. *Senatoribus fœnus diffamia eſt*: qua de re Lampridius in Alexandro, & *l. 2. & 3. Cod. Theod. de uſur.* Infamis, qui honeſtioris nobiliſque perſonæ decore & jure privatur, *l. 2. inf. de ſec. nupt.*

XI. Enarratio.

Ex quibus inf. non inrog.) Exempli cauſa, inter infames non habetur, *qui cum plus debiti nomine tributorum exegiſſet*, in duplum condemnatus eſt, *l. 2. hoc tit.* Sic legitur in vett. Ægidii Menagii, & Juliani B Brodæi, quæ lectio confirmatur auctoritate Baſilici lib. 21. tit. 3. Sed & ita legerunt veteres interpretes. Ait, *plus debiti*, ut Papinianus in *l. in ratione 11. §. quod vulgo dicitur, ad leg. Falcid. plus quartæ*, & Scevolæ, *amplius ſui debiti*, in *l. tutores 61. de condict. indeb.* Claudius Salmaſius contra veterum librorum fidem ſic legendum putabat: *qui cum plus debiti nomine debitorem exegiſſet*, ut lex de tributis non loquatur, ſed de privatis debitis: de Trapezit. fœn. libro 21. in fine. Res eſt, ut dixi.

Ut in formulis Caſſiod.) 8. 19.

Etiam in Baſilicis) d. tit. 3.

Illæ non recenſentur quibus inf. irrog.) Sed recenſentur etiam quibus irrogatur, ut damnati injuriarum, *l. 5. & 10.* Quintilianus declam. 250. *Injuriarum dam-* C *natum ignominioſum eſſe voluit.*

Qui abſtinet bonis paternis) *L. 7. & 11.* ad quam v. Baſ. d. t. 3. cap. 10.

Vel bonis ceſſit ſuis) *L. debitores 11. h. t.* Qui tamen bonis ceſſit, apud viros integræ frontis, integræ exiſtimationis nonnulla *infamia adſpergitur*, ceu loquitur Tertullianus. Nam & turpe &c. creditoribus ſuis decoquere: ſive ut eſt in concione quinta earum, quæ Simeo magiſter & logotheta colligit ex operibus ſancti Baſilii: αἰσχρὸν τὸ δανεισάμενον ἀποστερεῖν: de Bœotiis vide Collectanea Antonii & Maximi 144.

Cujus bona ex edicto) Quod erat ignominioſum. Vide Cujacium *Inſtit. qui & quibus ex cauſ. man. non poſſ. §. 1.*

Reipublicæ ſuæ) L. 9. Nam ei tantum irrogatur in- D famia, qui calumniæ cauſa bona ad populum pertinere nuntiavit, Baſil. d. tit. 111. cap. 8. vide ibid. ſchol.

Eſt autem infamia, læſæ, &c.) Infamis eſt læſæ dignitatis ſtatus legibus ac moribus improbatus, & in aliquo deminutus, Odofredus & Fulgoſius ex *l. cognitionum 5. §. 1. ff. de var. & ext. cog.*

Vel macula exiſtimat) *l. verbum 17. hoc tit.*

Vel damnum famæ) *L. 41. C. Theod. de Epiſc. & cleric. l. ſi fuerit 8. hoc tit.* ut damnum delibatæ honeſtatis Gellius Commentariorum lib. 3. & Macrob. damnum verecundiæ: quæ duo obſervavit Gujac. lib. 27. cap. 5. *l. 2. inf. ut int. cert. temp.* Ovidius Amorum 11. 2.

—famæ damna puella tulit.

E Detrimentum exiſtimationis, *l. inf. de calumniat. detrimentum pudoris*, Ammianus Marcell. labes pudoris *l. decreto 15. hoc tit.*

In quæſtion. vet. teſt.) Quæſtione c11.

TIT. XII. *De procuratoribus.*

Vide tit. 3. lib. 3. ff.

Non ſolum advocati, ſed etiam procuratores alium defendunt in judicio, patrocinantur, adſunt, adſiſtunt, ſuperſunt, poſtulant pro alio: idcirco advocatis proxime procuratores recte conjunguntur. Advocati

cati ſunt oratores , vel juriſperiti , qui cauſis alienis agendis adſunt. Procuratores, qui vice , mandato, nomine alieno litem perſequendam ſuſcipiunt, & vel in rem ſuam ac proprium lucrum, ſi verbi gratia, donandi animo mandata eis ſit actio, vel in rem alienam, ſi mandata ſit non donandi animo ; ſed hac mente , ut ex cauſa judicati emolumentum ad mandatorem rediret, quales jure antiquo conſtitui non poterant , exceptis quibuſdam cauſis, ut Inſt. tit. de his per quos ag. poſſ. Advocati perſonam ſuſcipiunt , Procuratores negotium : & inde advocato meo ſum ſuſceptus , vel cliens: procuratori, mandator, vel dominus nec enim cum advocato contraho mandatum, ſed applico me in fidem ejus & clientelam quaſi patroni.

XII. Enarratio.

PRocuratores alium def. in judicio) Procurator poſtulat pro actore, defenſor pro reo . Cuj. in Par. D. procurator tamen & ad defendendum dari dicitur, *l. filiusfamilias 8. ff. eod.*

Patrocinantur) Patrocinium præſtant, tit. ſeq.

Adſunt) *l. puto 6. in fi. & l. ultim. ff. de poſtul.* Ovid. 3. artis amat. *Munera det dives: jus qui profitebitur, adſit*. Seneca 5. de Benef. c. 8. *Quomodo nemo, quamvis pro ſe dixerit*, (nam pro ſe quis poſtulare poteſt , *l. 1. §. 1. ff. de poſt.*) *affuiſſe ſibi dicitur*. Tacitus Ann. 3. *Patronos petenti M. Lepidus & L. Piſo, & Livinejus Regulus adfuere*. In *l. hoc jure 19. §. 1. ff. de donat. Si tibi adfuero*: Baſilica : συνηγόρησα σοι: adde Suet. Claud. 38.

Adſiſtunt) *l. inter 54. ff. de rei vindic.* In l. *un. ſupra tit.* 10. *Negotiis adſiſtunt* : Baſilica : τῶν συνηγόρων . Plinius 10. Epiſtol. 85. *Eumolpus adſiſtens Flavio Archippo, dixit*. S. Ambroſius in Pſal. 28. *Ipſe quidem* (Chriſtus) *nobis apud patrem advocatus adſiſtit*.

Superſunt) Sueton. Auguſti cap. 56. *Ne ſi intereſſet eriperet legibus reum*. V. Gellium 1. 22. In *l. 9. ff. eod. ſuis negotiis ſupereſſe* . Baſilica : ὑπὲρ οἰκείων δικάζων πραγμάτων .

Vice, mandato) *l. 1. ff. eodem* Collatio Carthag. 3. *Puto importunum eſſe alienam cauſam velle defendere , & in id medium negotium mittere , quod præter ruborem non poteſt unuſquiſque ſine mandato in judicio ventiliare*.

Litem perſequendam) Procurator vel ad lites , vel ad negotia datur, Paul. *Senten. libro 1. tit. 3. l. qui proprio 46. §. procurator , ff. eod.*

Vel in rem ſuam) Veluti ſi cui nomen vel actio vendita donata in ſolutumve data ſit : & ſi quidem ceſſa ſit actio in debitorem, ut ſcilicet ſibi habeat emptor quod judicio fuerit conſecutus, directa ei actio eo nomine competit. Si vero actio mandata ceſſave ei non ſit, utilis, *l. 1. infra de obligat. & action. l. 1. §. & ſi forte, ff. de tut. & ration. diſtrah.*

Vel in rem alienam) Id eſt, in rem mandatoris, & hic procurator ſi moriatur ante litem conteſtatam non tranſmittit actionem ad heredem ſuum : poſt litem cont. tranſmittit, *l. nulla 23. hoc tit.* quia procurator litis conteſtatione dominus efficitur.

Procuratores negotium] Aſconius Pedianus in Divinationem : *Procurator dicitur ſi negotium ſuſcipit*.

Advocato meo ſum ſuſceptus) Quintilianus 2. 12. *Cum periculo ſuſcepti litigatoris*. Symmachus v. Epiſt. 39. *vir Clariſſimus Epictetus cauſidicorum more prolapſus , dum vult impenſius placere ſuſcepto , &c.* Divus Auguſtinus quæſt. c11. in mixtis : *Nunquid ſi malæ vitæ ſit advocatus, contra ſuſceptum ejus pronuntiabitur? Hoc eſt officium advocati , ut ſecundum juris ordinem ſuſcepti ſui cauſam peroret , &c.* & ſerm. 4. de diverſ. *ut non ſint ſuſcepti noſtri, ſed advocati*. Adde ejuſdem epiſtolam 59. & lib. de cura pro mortuis capite 4.

Vel cliens) M. Tullius 1. de Officiis : *Patrocinio ſe uſos, aut clientes appellari, mortis inſtar putant*.

Procuratori, mandator) Hinc mandati actio ultro citroque naſcitur , *l. licet, §. ea obligatio , ff. eod.*

Vel dominus) *d. §. ea oblig. l. 1. & paſſim eod.*

Applico me in fidem ejus) M. Tullius 4. in Verrem: *Sicilia ſe ad amicitiam fidemque pop. Rom. applicuit*. Plinius epiſtola 4. libri 3. *Legati rurſus inducti , iterum me jam præſentem advocatum poſtulaverunt , implorantes fidem meam, quam eſſent contra Maſſam Babium experti , allegantes patrocinii fœdus* . Denique advocatus fidem ſuſcipere dicitur in *l. 1. §. 4. ff. de extraor. cogn.* litigatorem in propriam fidem recipere, *l. quiſquis 6. §. 2. ſupra de poſtul.*

Et clientelam) Cicero 4. in Verrem : *Quam in te tantam virtutem eſſe, aut dignitatem arbitratus es , ut conarere clientelam hanc tam illuſtrem , tam ſplendidæ provinciæ traducere ad te? auferre a certiſſimis antiquiſſimiſque patronis* .

Quaſi patroni) Clientes per initia dicti tenujores, qui ſe in potentiorum fidem , patrociniumque dedebant, ut ſcribit Dionyſius Halicarn. lib. 2. & Plutarchus in Romulo . Patroni autem , qui eos in fidem ſuam clientelamque recipiebant adverſus potentiores Civitates quoque & provinciæ patronos ſibi cooptabant . Ærea tabula quam vir Clar. Nicolaus Fabricius Pereſchius Senator Aquiſextienſis olim exhibuit mihi.

FELICITER.

DD. NN. CRISPO ET CONSTANTINO NOBB.

CÆS. ET COSS. X. KAL. MAI.

QUOD Q. ARADIUM VAL. PROCULUM V.C. PRÆSIDEM PROV. VALBYZAC. FAUSTIANENSES PATRONUM COOPTARINT, CUM LIBERIS POSTERISQUE EJUS SIBI LIBERIS, POSTERISQUE SUIS TESSERAM HOSPITALEM CUM EO FECERUNT , UTI SE IN FIDEM ATQUE CLIENTELAM , VEL SUAM, VEL POSTERORUM SUORUM RECIPERET . ATQUE ITA IN HAC RE SPLENDIDISSIMUS ORDO EJUSDEM CIVITATIS FAUSTIANENSIS LEGATIONEM PROSECUTUS EST . Verum cum ejuſmodi Patronorum cooptandorum , & clientium recipiendorum mos exoleviſſet , hoc tamen cum ipſo nomine remanſit, ut patroni dicantur , qui cauſas alienas agunt, & pro quolibet orant , ut ſtante Republica patroni clientium cauſas defendendas ſuſcipiebant.

TIT. XIII. *Ne liceat potentioribus patrocinium litigantibus præſtare , vel actiones in ſe transferre.*

PArs eſt tituli ſuperioris : nam vetat potentiores , id eſt, eos qui gratia & opibus pollent, ad agendum procuratores fieri . Puto potentiores cauſam orare pro quolibet & adverſus quemlibet poſſe , *l. quiſquis , §. pen. ſupr. de poſtul.* Sed non poſſunt etiam agere procuratorio nomine adverſus mediocres, qui , ut ait Gajus in *l. 3. ff. de al. jud. mut. ca. fa.* potentioribus pares eſſe non poſſunt : quod dictum proverbii ſpeciem habet : nam & Pindarus : χαλεπὰ δ' ἔρις ἀνθρώποισιν ὁ μιλεῖν κρεσσόνων : & Heſiodus : ἄφρων δ' ὅς κ' ἐθέλοι πρὸς κρείσσονας ἀντιφερίζειν . Et patrocinii nomine in hoc titulo ſignificatur procuratio , non advocatio : nec enim minus, imo magis patrocinium litiganti præſtat procurator, qui quaſi rem ſuam agit, urget , inſtat , imminet rei ſemper, quam advocatus . Et quod adjicitur, vel actiones in ſe transferre, eo pertinet ut intelligatur, neque potentiori recte mandari actionem , ut eam intendat procuratorio nomine ſicut diximus , neque ut eam intendat ſuo nomine omni jure & emolumento litis in ſe translato, quam operam a potentioribus eliciunt facile creditores, vel prece , vel pretio, aut pactione certa, & longe alia eſt cauſa Conſtitutionis Anaſt. in *l. pen. inf. mand.* ea enim eſt de redemptoribus actionum alienarum . Conſtitutio autem Claudii, de qua agitur in hoc titulo , eſt de his, qui actionum ſuarum alios redimunt exactores , deque redemptis actoribus. & rur-

& rursus hoc distat hic titulus a titulo, sive edicto de alienatione judicii mutandi causa facta; quod hic titulus est de lite, sive actione, edictum de re translata in potentiorem ab eo qui ejus rei nomine verebatur ipse judicium accipere. Punitur autem hoc titulo, tam potentior, qui suscepit, quam creditor, qui ei cessit actionem: hic enim jus crediti amittit, ille vero extra ordinem prout præsidi provinciæ visum fuerit: Nam ex Constitutione Claudii hujus rei coercitio pertinet ad præsidem, etiamsi Senator aut clarissimus sit is, qui alienam actionem susceperit exequendam, cum tamen alias de Senatorum delictis jure veteri cognitio sit principis, vel præf. prætorio, vel præf. urbi, non præsidis provinciæ, ut dicemus *lib.* 3. *tit.* 24. Potentiores sunt qui opibus & gratia valent, & conventu sunt difficiles.

XIII. Enarratio,

NAm vetat potentiores) Lex Vvisigothor. *lib.* 2. *tit.* 3. *cap.* 9. *Nulli liceat potentiori, quam ipse est, qui committit, causam suam ulla ratione committere, ut non æqualis sibi ejus possit potentia opprimi, vel terreri:* τῶν δυνατωτέρων τοὺς ἀσθενεστέρους καταπινόντων: *cum potentiores infirmiores devorent*, ut ait S. Chrys. in hom. 23. in epist. D. Pauli ad Rom. cap. 13.

Pares esse non possunt) Phædrus libri 2. fab. 6.

Contra potentes nemo est munitus satis.

Dio Chrysostomus oratione 36. ἀνδράσι δὲ προτέροισιν ἐριζέμεν οὐκ ἐθελήσω, οὔτε Πλάτωνι, οὔτε Ὁμήρῳ: οὐ γάρ τοι οὐδὲ τῷ Εὐρύτῳ φησὶ συνενεγκεῖν ὁ ποιητὴς, ὅτι ἤριζε πρὸς τοὺς κρείττονας. *Cum primis virtute viris contendere nolim: neque cum Platone, neque cum Homero: neque enim Euryto bene cessisse Poeta ait, quod contenderit cum fortioribus.* S. Ignatius in epistola ad Magnesios interpolata: οὐδεὶς ἔμεινεν ἀτιμώρητος ἐπαρθεὶς κατὰ τῶν κρειττόνων: *Nemo impunitus remansit, qui se contra potiores extulit.* Valerianus Cemeliensis Homilia 14. *Difficile autem sine periculo vitæ suæ transigit, cui adversus sublimiorem potestatem causa dimicationis incumbit.*

Nam & Pindarus) Nemeor. Od. 10.

Hesiodus) ἔργ. α.

Significatur procuratio) Et ita Azo in Summa: *Occasione licitæ procurationis etiam de illicita tractat.*

Urget, instat) D. Augustinus in Psalm. 80. *Premunt Ægyptii, urgent, instant.*

Omni jure, & emol.) Potentiori mandat actionem qui dubiæ litis eventum improsperum timet. Symmachus in epistola 45. lib. 10. *Difficile est, ut bona causa sit, cujus actio in jus alterius desperatione transfertur.*

Vel prece, vel pretio) Prece emaci, ut Persius loquitur.

Alios redimunt exactores) Joannes Hierosolymitanus Homilia 32. in Matth. *Sicut solent homines facere malam causam habentes, confugiunt ad potentes viros, ut si per justitiam non possunt, vincant per personam.*

Hic enim jus crediti amittit) l. 2. in qua vulgo legitur, *actiones*: nec aliter in veteri Menagii. Alii habent *cautiones*, ut in Cod. Theod. & in libris Basilic. εἰς ὄνομα δυνατῶν προσώπου παρασκευάζει γενέσθαι τὸ γραμματεῖον; *Potentioris persona nomen inseri cautioni curat.*

A titulo sive ed.) V. Observat. 8. 31.

Etiamsi Senator) Idem scribit hoc loco Theodorus Hermopolites.

TIT. XIV. *De his, qui potentiorum nomine titulos prædiis adfigunt, vel eorum nomina in lite prætendunt.*

ADditur de potentioribus, ne rei qui conveniuntur suo nomine contradictoriis libellis falsa nomina Senatorum, vel aliorum potentum inserant, ne falsos titulos prædiis quorum nomine conveniuntur, imponant, qui prædia scilicet adferant potentiori-

A bus, quod plerumque faciunt possessores vel diffidentia causæ suæ, vel adversarii perterrefaciendi, aut submovendi gratia, dum ita scilicet quodammodo negant suum esse prædium, & adserunt ejus esse quem titul. commendat: qua de re D. August. in hunc fere modum Psalm. 21. Ne domum ipsius petat aliquis, ponit ibi titulos potentis, titulos mendaces, ipse vult esse possessor, & frontem domus suæ de alieno titulo muniri, ut cum titulus lectus fuerit, conterritus quis potentia nominis abstineat a petitione. Porro non licet etiam sine titul. in litibus potentioris nomen ementiri & prætendere, quod est, ἐπιφημίζειν. Et potens qui hæc fieri scit, & patitur, ipso jure notatur infamia quasi redemptor calumniæ, & αὐτομάτως, ut Græci notant ex his verbis legis, adficiendi sunt publicæ sen-
B tentiæ nota, etiamsi nulla condemnatio intervenerit. Is autem, qui potentum nomine abutitur, causa cadit, vel si injustam causam habuerit, plumbatis cæsus damnatur in metallum.

XIV. Enarratio.

ABstineat a possessione) Idem tract. 7. in epistolam 1. Joannis: *In possessionibus vestris, ubi dominari vultis, titulos potentis ausi estis infigere. Cognoscit ille titulos suos, vindicat sibi possessionem suam. Non delet titulos, sed intrat & possidet.* Vide Cujacium ad *leg.* 3. *C. de bon. vacant. libro* 10.

Ἐπιφημίζειν) Basilica: potentiorum nomina objicientes actores perterrent, & potentiorum illorum nomi-
C ne titulos prædiis, quorum causa conveniuntur, adfigunt, vel prætendunt, seu famam spargunt, rem ad hunc, vel illum potentem pertinere: ἐπιφημίζουσι.

Causa cadit) Si justa sit lis. Theodorus Hermopolites: οὐ λέγει ἵνα ἀπόφασις ἐκφέρηται κατ' αὐτῶν, ἀλλ' ἵνα ὡς ἀπὸ κοινῆς, καὶ δημοσίας ἀποφάσεως ἀτιμοῦται: αὐτομάτως γὰρ βούλεται τοῖς τοιούτοις προσώποις ἀτιμίαν ἐμπήγνυσθαι. Item: ἐν μὲν ταῖς ἀδίκοις ὑποθέσεσιν, ἐπειδὴ οὐδὲν ζημιοῦται, ἐὰν μόνον εἴπωμεν αὐτὸν τῆς δίκης ἐκπίπτειν, τότε χώρα κατ' αὐτοῦ τῇ διωκεῖ εἰς το μέταλλον τιμωρίᾳ: ἐὰν δέ τις δικαίαν ἀγωνιζόμενος τοιοῦτό τι πράξει, ἀργεῖ μὲν ἡ τοῦ μετάλλου καταδίκη, ζημιοῦται δὲ ὁ τοῦτο ποιήσας τῇ ἐκπτώσει τῆς δίκης. Lex Vvisigothorum *lib.* 2. *tit.* 2. *n.* 8. *Quicumque habens causam ad majorem personam se propterea retulerit, ut in judicio per illius patrocinium adversarium suum*
D *possit opprimere: ipsam causam de qua agitur, etsi justa fuerit, quasi victus perdat.*

Plumbatis cæsus) Basilica d. tit. 10. μολίβδῳ πανταχόθεν περισφιγγόμενος, κλειοροφορῶν τουτέστι, ἢ πλουματιζόμενος (pro πλουμβατιζόμενος) &c. De plumbatis vide Anastasium in Cornelio, & Cujac. ad tit. 19. libri 10.

TIT. XV. *Ut nemo privatus titulos prædiis suis, vel alienis imponat, vel vela regia suspendat.*

DE titulis etiam hic agitur non jam potentiorum, ut titulo superiore, sed principis nomine, aut sacrarum necessitudinum principis, ut additur in *Novell. Theod. de trib. fisc.* ne quis eos sine auctoritate judicis imponat prædiis suis, vel alienis, etiamsi sit in-
E justus possessor aut prædo is qui ea tenet, vel etiamsi in ea causa sint prædia, ut fisco vindicari debeant. Eum qui suo prædio imposuerit titulum principis, prædium amittere, & titulo non deposito, prædium vindicari fisco, & ut ait Augustinus in serm. principem titulum non deponere, & possidere prædium, quia invenit ibi titulum suum: Eum vero, qui alieno prædio titulum principis imposuerit, si plebejus sit, quasi ex causa criminis extremi, adfici extremo supplicio; si honestior, plecti maxima capitis deminutione. Tabulas titulosve impune disjici, & frangi a quolibet, quantumvis licet nomine principis inscriptos. Prædium non publicari cui inscio domino, vel possessore, alius titulos regios imposuerit. Denique judicum esse titulos

los adfigere prædiis nomine principum redactis aut redigendis in fiscum, ut *l. 3. inf. de bon. vac. l. 2. inf. de aquæduc. l. ult. ff. de req. nec abs. damn. l.* 11. *&* 20. *Cod. Th. de bo. prof.* non privatorum, non procuratorum, actorum conductorumve prædiorum principalium, ut est in *Nov. Tiberii de divis domib.* Idemque constituitur de velis purpureis principis seu de imaginibus & characteribus, ut est in Nov. Tiberii, ne quis scilicet vela regia suspendat ædibus suis vel alienis. Solebant foribus ædium prætendi vela, ut recte Æschylus χοηφόροις dixerit, βῆλον ἔρμειον πυλῶν (est enim vox veli Græca) & Stephanus: βῆλον τὸν ἄβὸν τῆς θύρας: & inde levato velo, id est aperta fore, *l. pen. inf. de nauf.* patente velo, Lampridius in Alexandr. Severo.

XV. Enarratio.

IMposuerit titulum Principis) τὴν προσηγορίαν βασιλικὴν, Græci. Theodorus Hermopolites: οἷον ἵνα τυχὸν θήσει ἐν τῷ εἰσόδῳ τῷ ἀγρῷ πινακίδιον, ἢ σκουτάριον, ἢ ἄλλο τι τοιοῦτον, καὶ γράψῃ ἐν ἐκείνῳ, ὅτι ὁ παρὼν ἀγρὸς τῷ σεβαστοκράτορος ἐστὶν, τῷ μεγάλου δομεστικου: ἢ κρεμάσῃ βῆλον βασιλικῶν ἐν τῷ ἀγρῷ, ὥστε νομίζεσθαι αὐτόν ἐ ἴδε βασιλικῶν: In alio Codice legitur σκουτάριν. Titulus prædium adserit Principi. Huc alludere videtur Cæsarius, vel Eusebius Emissenus in homil. 3. de Pascha: *Hæc est illa crux, quam in postibus regiis signatam in fronte gestamus, quam justissime in possessione receptam dominus Cardinalis, & Imperator legitimus impressit, ut nos vere dici domus divina possimus.*

Et, ut ait Augustinus) Sermone 62. in Evang. secundum Joan. *Plane in ipsis deprædationibus suis titulum illius posuerunt, ut prædæ ipsorum quasi defenderentur per titulum potentis. Quid facit Christus quando tales convertuntur, qui foris ab Ecclesia titulum ejus baptismatis acceperunt? Ejicit prædatorem, titulum non deponit & possidet domum, quia invenit ibi titulum suum.*

D. Nov. Tiberii de div. dom.) cap. 1. εἰκόνας ἢ χαρακτῆρας βασιλικούς.

Ne quis vela regia suspendat) *l. 2. h. t.* vela purpurea, ῥάκη ὑποπόρφυρα, Agathias libro 5. Huc respicit Fulgentius serm. 42. *Intrat cœlestis Imperator, mortis extinctor, humani generis liberator, non per vela purpurea, non cortinis transitur auratis, sed ipse præcedentibus in Spiritu Angelicis legionibus, ingreditur perpetuus Imperator. Nullus levat velum: nemo aperit ostium.* Cortinas regias vocat Ambros. in epist. 14.

Solebant foribus æd. præt. vela) Sueton. Claudii cap. 10. *Interque prætenta foribus vela se abdidit.* Martialis 11. 46. S. Athanasius in Apologia ad Constantium: αὐτὸς γὰρ εἱστήκει πρὸ τῷ βήλου: *Hic enim* (magister officiorum) *ante velum stabat.* Corippus de laudibus Justini libro 3. *vela tegunt postes:* & paulo post:

Ut contracto patuerunt intima velo.
Contentus non es foribus, veloque seraque.

Divus Augustinus sermone 63. *Honora in eo quod nondum intelligis, & tanto magis honora, quanto plura vela cernis. Quanto enim quisque honoratior est, tanto plura vela pendent in domo ejus. Vela faciunt honorem secreti: sed honorantibus levantur vela: irridentes autem vela, & a velorum vicinitate pelluntur:* & a foribus scholarum. Divus Augustinus sermone 19. de verbis Apostoli, cum essemus in carne: *Tam pauper ut proscholus esset Grammatici, sed plane Christianus, quamvis ille esset paganus Grammaticus: melior ad velum, quam ad cathedram: debebat scilicet potius in proscholio stare, quam docere.* Vide eundem Confession. lib. 1. cap. 13. Cujacium ad *l. 5. C. de naufrag. lib.* 10.

Est enim vox veli Græca) Auctor ἱερακοσοφίου: βῆλον, ἤγουν παραπέτασμα, sive ut Plutarchus ait in Alexandro, τὸ πρὸ τῆς θύρας παρακάλυμμα.

Levato velo) Auctor Constitutionum Apostolicarum lib. 11. c. 52. ποιοῦνται τὴν ἐξέτασιν μετὰ συμβουλίας πολλῆς καὶ παραπετάσματος μέσου: *Per plures dies quæstiones exercent cum multo consilio, & velo appenso.* In *l. 1. C. Th. de offic. rect. prov. Non sit venale judicis velum, non ingressus redempti.* Acta Euplii diaconi: *Calvisianus intra velum interius ingrediens sententiam dictavit, & foras egressus tabellam legit,* &c.

TIT. XVI. *Ut nemini liceat sine judicis auctoritate signa imponere rebus quas alius tenet.*

TIt. 14. fuit de titulis potentiorum, 15. de titulis regiis, hic vero 16. est de titulis propriis, ne quis rei mobili vel immobili, quam alius detinet, ipse suam forte aut sibi debitam vel obligatam esse contendit, ante sententiam sigillum suum imprimat vel titulos sui nominis adfigat, nisi velit suis omnibus rebus quasi publicatis titulos fiscales apponi, quæ est pœna *Nov.* 17. imo & extremum supplicium *Nov.* 164. Post sententiam si vicerit, licet cuique rei suæ suum titulum vel signum imponere. Titulus præfert nomen domini. Signum, characterem, sive, aposphragisma anuli signatorii.

XVI. Enarratio.

TItulus præfert nomen) Siculus Flaccus de limitibus agrorum: *Unicuique possessori per singulos agros certa spatia, quæ suis impensis tuentur, etiam titulos finitis spatiis positis habent, qui indicent, cujus agri, quod spatium, quis dominus tueatur.* Petrus Ravennas sermone 154. in sanctum Stephanum: *Sicut dominum prædiorum limitibus adfixi tituli proloquuntur: ita nomina ipsa sæpe sanctorum merita indicant, testantur insignia.*

Signum) Theodorus Hermopolites: ἐκτυπῶσαι μὲν ἐστι τὸ διὰ τῷ δακτυλιδίου, ἢ τῷ βουλλωτηρίου αὐτῷ σφραγίσαι ἐν τῷ κηρῷ.

Sive aposphragisma) Plinius 10. epist. 16.

TIT. XVII. *Ne fiscus vel resp. procurationem alicui patrocinii causa in lite præstet.*

QUod de potentioribus tit. 13. idem isto cavetur de fisco & Rep. ne procurationem litis alienæ in perniciem privatorum suscipiat, nec hoc prætextu, quod is cujus lis est, debitor sit fisci vel Reip. nec quod partem litis donaverit fisco vel Reip. quæ donatio non recipitur, *l. 2. hoc tit. l. res,* 5. *lites, ff. de ju. fisc.* & illud quoque mandatum nullum, si debitor fisci mandet fisco actionem adversus debitorem suum, *l. 3.*

XVII. Enarratio.

DEbitor sit fisci vel Reipublicæ) Idemque alterius creditor, vel debitor.

Quæ donatio non recipitur) *Paul. Sentent. libro* 5. *tit.* 12. *§. litem, l. quicunque* 3. *inf. de litig.* hoc enim invidiosum est, *l. 2. & 3. h. tit.* invidiam fisco facit. Quintilianus declamat. 279. *Non vociferatione saltem invidiam facere apud populum conatus est.* Tertullianus de fuga in persecut. *Malo invidiam ei facere;* &c. Zeno Veronensis in serm. de Job: *Non ut Deo invidiam faceret:* quod est *invidiosis vocibus Deo concinnare invidiam,* eidem Zenoni in sermone de resurrectione, & quasi odium, ut apud Tertullianum adversus Hermog. cap. 13. *invidia malorum.*

TIT. XVIII. *De negotiis gestis.*

Vide tit. 5. lib. 3. ff.

SEquitur titulus de procuratoribus voluntariis, qui sine mandato dominorum sua sponte litibus se vel negotiis alienis immiscent. Hi sunt qui gestores appellantur. Procuratores, qui ex mandato constituuntur, de quibus actum est supra, necessarii sunt, non volun-

luntarii: nam etsi beneficii & nudæ voluntatis sit mandatum suscipere, necessitatis tamen est consummare id quod susceperis semel, *l. in commodato* §. *sicut*, *ff. comm.* §. *mandatum*, *Institut. de mand.* etiam si nondum quidquam gerere cœperis, *l. si remunerandi* §. 11. *ff. mand.* Qui autem sine mandato accedit ad negotium alienum, non ante obligatur, quam id gerere cœperit: verum ubi cœperit, deserere quod inchoavit non potest, *d.* §. *sicut*. At aliis quoque ejusdem amici negotiis gerendis non obstringitur: propria enim voluntas finem ei administrationis facit, ut ait *l. tutor*, *hoc tit.* 1. ut Græci interpretantur, ὅτε βϑλεται, ἀφίςαται, quia satis, abundeque sufficit, si cui vel in uno negotio amici labore consulatur, quæ verba l. tutori, sumpta sunt ex Papiniano in *l. tutores* §. *qui se*, *ff. de adm. tut.* Ergo negotiorum gestorum actio datur tantum voluntario procuratori, actio contraria scilicet, nisi donandi animo sumptus fecerit, puta affectione paterna, maritali, domestica vel obsequio libertino, *l.* 1. 5. 11. 12. 13. 15. *hoc titulo*, & nisi post denuntiationem & prohibitionem domini, *l. ultim. hoc titulo*. Directa datur domino negotiorum in gestorem doli, vel culpæ nomine. Et rursus contraria directo, tantum datur gestori voluntario, utiliter datur etiam ei, qui vel ex necessitate officii quod invitus suscepit, vel quasi ex necessitate servili errans in statu conditionis suæ negotia aliena gessit, veluti curatori adolescentis, aut furiosi, vel ei qui falso servum se opinabatur ejus esse cujus negotia gessit, cum liber esset, & vicissim in eundem adolescenti, aut furioso, eive ad quem res pertinet, *l. ob negotium*, *hoc titulo*, *l.* 3. §. *penult.* *l.* 6. §. *si quis quasi servus*, *ff. eod.* nam ut ex mandato est mutua actio directa & contraria, ita ex negotiis gestis directa in gestorem, contraria in dominum etiam invitum & ignorantem, *l.* 2. *l. solvendo*, *ff. eodem* licet actio mandati non detur in invitum, vel ignorantem, *l. qui fide*; *ff. mand.* Oriuntur quidem ex gestione negotiorum alienorum etiam mandati, & tutelæ, & protutelæ, & funeraria, & de in rem verso, & actio in factum ex edicto de rebus auctoritate judicis possidendis, sed quæ hoc titulo proponitur negotiorum gestorum sola sibi vindicavit nomen, vel negotiorum simpliciter, ut *l.* 6. *Cod. Theod. de denunc. rescr.* Dicuntur & aliæ omnes actiones, quæ sunt ex contractu vel quasi ex contractu, esse ex negotio gesto: nam contractus omnis, negotii contractus est, & contractus dicitur per defectionem: nam plena oratio est, negotii contractus. Sed non sunt ex alieno negotio gesto; illa tantum πλειὰς actionum est ex alieno negotio gesto.

XVIII. Enarratio.

Qui sine mandato) *l. mandasti* 46. *ff. eod.* puta absentibus & ignorantibus dominis.

Sua sponte) *l. tut.* 20. *h. t.* & quod dicitur in *l.* 16. *Negotium sororis tuæ gerens*, Græci sic interpretantur, ἀφ' ἑαυτϑ, quod est, *sponte*.

Immiscent) Immiscere se dicitur qui non præcedente mandato, negotium alienum gerit.

Etiamsi nondum quidquam) Mandatum necessario implendum est, etiamsi nondum quidquam gesseris.

Ut Græci interpretantur) Libro 16. Basilic. tit. 11. cap. 20.

Voluntario procuratori) Sic Cicero negotiorum gestorem vocat in Bruto.

Actio contraria) Si utiliter gessit, *l.* 2. *ff. eod.*

Doli vel culpæ nomine) Negotiorum gestor dolum, & omnem culpam præstat, *Paul. Sentent. libro* 1. *tit.* 4. *d. l.* 20. §. 1. *Instit. de oblig. quæ ex cont.* Interdum dolum tantum præstat, *l.* 3. §. 3. *ff. eod.* Interdum etiam casum, *l. si negotia* 2. *eod.*

Post denunciationem) Eorum nomine quæ utiliter gessit ante denunciationem actio est, *d. l. ult.*

Domino negotiorum) Ut in §. 1. *Institut. de obligat. quasi ex contr.* dominum habet obligatum negotiorum gestorum.

Ut ex mandato est mut. a.) Ita & mutua negotiorum gestorum, *l. si pupilli* 6. §. *item ait ff. eod.*

Etiam invitum & ignor.) Naturali & civili ratione suadente, ut etiam inviti & ignorantis conditionem meliorem quis facere possit, *d. l. solvendo*.

L. solvendo) Et *l. pen.*

Et funeraria) Funeraria imitatur actionem negotiorum gestorum, si quis aliquem suis sumptibus funeraverit: nisi quasi heredis negotium gerens hoc egerit, quo casu est actio negotiorum gestorum. Alias similis tantum negotiorum gestorum actioni funeratitia, quia negotium quod quis pro defuncto gessit, funerando eum suis sumptibus, ejus non fuit, cum is moreretur. Cujacius in Par. *ff. de relig. & supt. fun.*

Actio in factum ex edicto) Actio negotiorum est de gestis negotiis alienis, non propriis, aut communibus. At creditor missus in possessionem bonorum debitoris absentis & indefensi non alienum negotium gessit, sed commune sibi cum aliis creditoribus ut suum negotium: quandoquidem sibi & ceteris creditoribus possideat, *l.* 5. §. *si plures*, *ff. ut in poss. leg. l.* 9. §. *generaliter*, & §. *præstat*, *ff. de reb. auctor. judic. possid.* Agi igitur cum creditore non potest actione negotiorum gestorum, sed agitur actione in factum de gesto communiter. Cujacius ad *leg.* 14. *ff. de rebus auctor. jud. possid.*

Esse ex negotio gesto) Contractus nihil aliud est quam negotium: dicimus contractum & contrahere per defectionem: nam plena sententia est, contrahere negotium. Cujac. ad *leg.* 2. *C. de pact.*

Negotii contractus) In *l.* 2. & *l. si in area* 33. *ff. de condict. indeb.* *l. in omnibus* 57. *ff. de oblig.* *l. in negotiis* 5. *ff. de reg. jur.*

Sed non sunt ex alieno neg. g.) Ut actio negotiorum gestorum, in *l.* 3. §. *hæc autem*, *ff. eod.* ex negotio gesto oriri dicitur.

Illa tantum πλειὰς actionum) Mandat, tutelæ, &c. de quibus supra.

TIT. XIX. *De his quæ vi metusve causa gesta sunt.*

Vide tit. 2. lib. 4. ff.

Negotia gesta videntur traxisse juris conditores ad gesta vi metusve causa: illa prætor tuetur datis ultro citroque actionibus negotiorum gestorum, hæc vero rescindit. Ex negotiis gestis in rem actio non est, sed in personam, *l. penultim. supr. tit. prox.* atque ideo perpetua, *l.* 8. *eodem*. Per vim aut metum re aliqua gesta non tantum est actio quod metus causa in rem scripta, vi ipsa in personam, quæ vim aut metum intulit, sed etiam in rem actio, cum eo tamen ut una electa, altera consumatur, *l.* 3. *hoc tit.* *l.* 9. §. *volenti*, §. *licet*, *ff. eod.* Et actio quidem quod metus causa, quæ in hoc titulo proponitur, intra annum utilem datur in quadruplum, si arbitrio judicis res non restituatur, post annum in simplum causa cognita. i. si alia actio non sit, *l.* 4. *hoc tit.* *l. item si cum*, §. *post annum*, *ff. eod.* est enim actio extraordinaria, nec datur habenti ordinariam: ac præterea superior titulus est de his qui rem alii gerunt honesta ratione; hic de his qui rem gerunt sibi mala ratione moreque malo; *illata vi* (Quæ contraria est voluntati. Vis est tyrannis voluntatis: ut S. Gregorius Nazianzenus ἀκϑσιον, τυραννίδα βϑλήσεως definit, *col.* 2. *lin. a fi.* 4. 37. D. Hieronymus in d. cap. 58. *Haud dubium quin chirographa significet*, & paulo post: *Sive ut* LXX. *manifestius transtulerunt*, *obligationes violentarum cautionum*, *quas nostri verbi ambiguitate decepti*, *id est*, συναλλαγμάτων, *commutationem pro chirographis interpretati sunt*. *Significat autem chartarum fasciculos*, *in quibus fœneratorum calumniæ continentur*, & *opprimuntur pauperes ære alieno*: *illato terrore*) aliquo majore, extorquendo

do invitis forte alienationem, vel obligationem, vel transactionem, quas LXX. Interpretes vocant Esaiæ 58. *στραγγαλιὰς βιαίων συναλλαγμάτων*.

XIX. Enarratio.

DAtis ultro citroque actionibus] Directa domino, contraria gestori.

Sed in personam] Est enim quasi ex contractu.

Atque ideo perpetua] Ut ceteræ actiones in personam.

In rem scripta, vi ipsa in personam] *l. metum 9. §. ultim. ff. quod met. cau.* Actionum aliæ in rem, aliæ in personam, aliæ mixtæ sunt. Actionum in personam aliæ sunt omnimodo, id est, vi ipsa & scriptura in personam, aliæ vi ipsa in personam, scriptura in rem. Et ex hoc genere est actio quod metus causa: vi namque ipsa est in personam: scribitur tamen generaliter & in rem, exemplo edicti, ejus quo cum agitur, vel qui metum intulit, persona non notata: nam & vix potest is qui metum passus est, certam personam exprimere, *l. item si cum, §. in hac, ff. eod.* neque tamen si possit, & velit in personam actionem scribere, denegabitur, ut apud M. Tull. in 5. Verr. *Quod Apronius per vim aut metum abstulisset*. Sed non est necesse, ut ait lex; sed & ex dolo *§. ultim. infr. tit. proximo*. Denique in eum qui metum intulit omnimodo in personam agere potest; in eum qui metum non intulit, ex aliena tamen malitia, verbis potius in rem conceptis agendum est. Cuj. ad *l. 9. §. cum autem, ff. eod.*

Sed etiam in rem] Ei qui metu coactus rem tradidit, vel pristina in rem actio restituitur rescissa traditione, vel datur actio quod metus causa. Ei quoque qui metu coactus debitorem suum liberavit, vel pristina in personam actio restituitur, rescissa liberatione, vel datur actio quod metus causa. Ceterum una electa, altera consumitur. Cujac. ad *d. l. 9. §. volenti*.

Intra annum utilem] Glossa ad *l. item si 14. §. post annum, ff. eod.* Raphael Fulgosius ad *l. si per vim 4. h. t.* Antonius Goveanus Variar. 1. *c.* 10.

In quadruplum] Cui simplum inest, *d. l. item si §. si quis per vim & §. seq.*

Res non restituatur] In actione quod met. causa res omnimodo continetur, id est quod abest, *l. si mulier 21. §. 2. ff. eod.* vel æstimatio ejus. Pœna vero ita demum si res non restituatur arbitrio judicis, si non pareatur monitioni judicis, contumaciæ pœnam patitur, qui judicis præcepto non paret. Est igitur actio arbitraria, *§. præterea, de actionibus*.

Est enim actio extraordinaria] *L. in causæ 16. ff. de minor.*

Moreque malo] Ut in *l. isti quidem 8. ff. eod.*

Illato terrore aliquo majore] Timor patiendi ultima, ceu loquitur Seneca de benefic. lib. 2. cap. 18. pro justo est. Levis, vani & ignavi metus non habetur ratio: nec auditur cui obiici potest Græcorum verbum: *ἀδεὲς δέος δέδοικας: timorem timoris expertem timuisti*: quod vulgo dicitur *περὶ μὰ τὴν δεδιότων, de his qui frustra timent*, ut ait Michael Apostolius Proverbiorum Centuria I. 39.

Alienationem &c.] *L. 7. & ult. hoc tit.*

Esajæ 58.] Vers. 6. *violentiorum contractuum obnexus*, Tertullianus adversus Marcion. 4. 37. Itaque rescinditur extortum metu mortis, vel cruciatus corporis, vel capitalis accusationis, *l. 4. & 7. h. tit.* Basilic. lib. 10. tit. 1. cap. 30.

TIT XX. *De dolo malo.*

Vide tit. 3. lib. 4. ff.

SEquuntur gesta dolo malo, quo verbo & gesta vi aut metu comprehenduntur, *l. item si cum, §. eum qui, ff. quod met. cau.* Sed & innumera alia quæ etiam

A prætor rescindit, data in personam actione famosa quanti ea res est, de dolo malo causa cognita: nec enim passim indulgetur, non certe si alia actio sit, *l. 2. hoc tit.* non adversus parentes vel patronos, sed in factum, quæ detracta infamia, eandem vim habet quam actio de dolo malo, *l. si superstite, hoc tit.* Et rursus hæc actio, quæ olim dabatur intra annum utilem, hodie ex eo tempore, quo dolus admissus est, datur ex Constitutione Constantini intra biennium continuum, & ex die, quo impetrata vel contestata est, finiri debet intra biennium continuum, *l. ult. hoc tit.* Actio famosa breviori tempore constringitur. Diuturnior est actio, Quod metus causa, quæ non est famosa, & in quadruplum durat quadriennio continuo, atque etiam post quadriennium in simplum. Ut autem quæ dicebatur
B olim de eo Quod vi metusve causa, hodie dicitur de eo Quod metus causa, quia metui inest vis: ita hæc quæ dicebatur de dolo malo & fraude, *l. 1. ff. de his, qui not. inf.* hodie dicitur simpliciter de dolo malo, quia dolo malo inest fraus. De vi & fraude loquimur, quæ est contra bonos mores: nam vis quæ moribus fit, & fraus quæ fide bona, in has actiones non cadit.

XX. Enarratio.

DOlo malo] *δόλῳ κακῷ*, Homerus IL. IV. *τῷ μὴ δικαίῳ*, Sophocles. Dolus malus definitur a Servio in *l. 1. §. 2. ff. eod. Machinatio quædam, alterius decipiendi causa, cum aliud simulatur, & aliud agitur*. Machinatio, ut apud Euripidem in Danae sub initium: *εἰς
C μηχανὴν τοιάνδ' ἐχώσησ' ὡς ἄπυρος χρυσὸς γεγὼς ποθεινὸν εἰδὼς θεῷ κτῆμα τοῖς βροτοῖς, διὰ στέγους ῥεύσειεν ἐν χερσὶν κόρης: ἡδ' ἂν μὴ γνοῦσα τὸν κεκρυμμένον δόλον*, &c. *Ad machinationem talem venit, ut in aurum igne non purgatum conversus, quod hanc possessionem mortalibus optabilem esse sciret, per tectum flueret in manus puellæ. Illa vero non cognito occulto dolo*, &c. Eaque definitio non videtur veteribus improbata. S. Augustinus sermone 44. de diversis: *Dolus ergo quid est? quando aliud agitur, & aliud simulatur: quando itaque aliud est in intentione, aliud in factis, dolus dicitur*. Sanctus Basilius homilia in psalm. 33. *ἔστι δὲ ὁ δόλος, κακοποιία λαθραία ἐν προσποιήσει τῶν βελτιόνων τῷ πλησίον προσφερομένη: Dolus est maleficium latens ad fallendum vicinum adhibitum sub simulatione rei melioris*, vel ut idem
D scribit in regulis brevioribus Interrog. 76. *δόλος τὸ πρὸς ἐπιβουλὴν περίεργον, ὅταν τις, ἀγαθόν τι σχηματισάμενος, καὶ τοῦτο ὥσπερ δέλεαρ τινὶ προθεὶς, δι' αὐτοῦ τὰ τῆς ἐπιβουλῆς ἐργάσηται: Dolus est ea, quæ ad insidiandum alteri adhibetur accurata solertia, cum quis scilicet per simulationem alicujus boni, eo alicui velut inlecebra quadam proposito, quæ ad insidias pertinent, exequitur*. Et ideo qui alium circumscripsit, duplex dicitur, ut Ulysses Horatio lib. 1. Carmin. ode 5. id est, *callidus*, schol. Glossæ Isidori: *Artiplicem, duplicem, dolosum*. Jurisconsultis tamen magis probata Labeonis definitio, ut sit *omnis calliditas, fallacia, machinatio ad circumveniendum, fallendum decipiendum alterum adhibita, in d. l. 1.*

Famosa] *l. 1. §. ait Prætor, l. non debet 11. ff. eod.*

Adversus parentes, & patr.] *d. l. 11. & l. seq.*

E Ex constit. Constantini] *l. ult. hoc tit.*

Intra biennium continuum] Actio de dolo intra biennium continuum inchoanda & finienda est.

Durat quadriennio continuo] Actio metus causa intra annum datur in quadruplum, post annum in simplum, *l. item si 14. §. 1. ff. quod met. cau.* annus utilis mutatus est in quadriennium continuum.

Et fraus, quæ fide bona] Homerus Il. 4. *κακοῖσι δόλοισι κεκοσμένη*. Eustachius: *πρὸς διαφορὰν κεῖται δόλων ἑτέρων ἀγαθῶν, οἷς ἐπαινετῶς ἄν τις κοσμοῖτο: ad differentiam aliorum dolorum bonorum; quibus quis cum laude ornaretur: καλὴ καὶ ἐπαινετὴ πανουργία*, Sophocli.

TIT. XXI. *De in integrum restitutione minorum.*

SEquuntur gesta cum minore quam 25. annorum natu, quæ perinde ac gesta metus causa, vel dolo malo in consilio causa cognita rescindit prætor intra annum utilem jure veteri, intra quadriennium continuum jure novo, postquam is 25. annum implevit, videlicet si minor læsus & deceptus probetur in re, etiamsi dolus absit adversarii, *l. minoribus, hoc tit.* & postulaverit se in integrum restitui, hoc est in eum locum & in eam causam reponi, unde excidit. In integrum restitutio, est redintegratio amissæ causæ, *l. 2. infra, tit. 40.* & dicitur proprie de circumscriptis adolescentibus ingenuis aut libertinis, quia auxilium hujus ætatis proprio nomine non censetur: nec enim actionis beneficio tribuitur, sed cognitione prætoria. Quæ ex metus causa aut doli, aut absentiæ aut capitis minutionis, vel ex aliis causis restitutiones dantur, actionis restitutoriæ vel rescissoriæ nomen habent. Et duxit quidem ordinem a negotiis gestis pro alio ad gesta metus causa, vel dolo malo, vel cum adolescente, sed confirmatur etiam hic ordo ex eo quod edicto superiore de postulando hæc inerant verba: Qui ex omnibus his in integrum restitutus non erit, *l. 1. §. deinde, ff. de postul.* quæ de in integrum restitutionibus tractatum efflagitabant. Item quod sub titulo superiore de procuratoribus hæc quoque incidebat quæstio, an causa in integrum restitutionis, agi per procuratorem posset, ut *infra tit.* 48. Item quod de potentioribus cum esset actum *supra tit.* 13. *&* 14. ad quos re vel lite translata constabat ei ad quem ea res pertinet, dari restitutionem in integrum ex edicto de alienatione judicii mutandi causa facta, inde probabilis sumeretur occasio tractandi de omnibus causis restitutionum, & ad extremum de ea quam præbet alienatio facta judicii mutandi causa *infra tit.* 54.

XXI. Enarratio.

GEsta cum minore, &c.] In edicto Prætoris: Quod cum minore quam cum viginti quinque annis natu, *l. 1. §. 1. ff. de minor.*

In consilio causa cognita] Integri restitutio causa cognita decernitur, *Paul. Sent. lib. 1. tit. 7. l. 3. hoc tit.* ut Prætor scilicet justitiam restitutionis examinet, *l. 3. ff. eodem*, non enim passim minori succurritur, non incolorate, sed causa cognita, *l. verum* 11. *§. sciendum est eodem*. Denique ea, quæ cum minore gesta sunt, non statim rescinduntur, sed ad bonum & æquum redigenda sunt, *l. quod si 24. §. eod.* & tribunal igitur, & adversarii præsentiam exigit, *l. un. inf. si adv. dot.* ubi enim causæ cognitio vertitur, ibi Prætor desideratur, *l. ubicunque 105. ff. de divers. regul. jur. ant.*

Edictum autem quo Prætor in integrum restitutionem pollicetur, naturali æquitate nititur, *d. l. 1.* id est, minorem læsum & deceptum, *restitui in integrum æquum est & bonum*, ut verbis utar Terentii in Phormione.

Jure novo] *l. ult. infra de temp. in integr. restit. & l. ultim. infra de repud. heredit.*

XXV. Annum] Hæc ætas status appellatur & ἀκμὴ, Cujac. ad *l. 1. ff. de min.* Philo tamen ἀκμὴν a plerisque appellari ait in eo, qui 21. implevit. Τρισὶ πάλιν ἑπταετία πέρας ἐστὶν αὐξήσεως ἄχρι γὰρ ἑνὸς καὶ εἴκοσιν ἐπιδίδωσιν εἰς μέγεθος ἄνθρωπος, καὶ καλεῖται παρὰ πολλοῖς ὁ χρόνος ὅτε ἀκμή. *Tertium deinde septennium incrementi finis est: nam usque primum supra vigesimum annum augetur proceritas hominis: quod tempus a multis vocatur ætatis maturitas.*

Implevit] In hoc tractatu tempus a momento in momentum supputatur, *l. 3. §. minorem, ff. de minor.* id est, ab hora in horam, ut ibi Græci: ita ut minor possit hodie intra 29. annum restitutionem in integrum postulare.

A Læsus & deceptus] Vel ab aliis circumventus, vel sua facilitate deceptus, *l. non omnia 44. eod.* denique captus propter ætatis infirmitatem, *Paul. d. tit. 7. l. minor. 18. ff. eod.*

Probatur] Minor probat imperfectam ætatem, & se circumventum, *l. ait Prætor 7. §. non solum, & l. intra 32. eod. l. 9. infra de probat. l. 4. hoc tit.*

Etiamsi dolus absit] *d. l. 7. §. etsi*: potest esse captio sine dolo, ut fraus, *l. jurisgentium 7. §. sed si fraudandi, ff. de pact.*

Et postulaverit] Restitutio minori postulanti præstatur, vel procuratori ejus, cui specialiter id mandatum sit, *l. illud 30. §. 1. ff. de min.*

Redintegratio] Manuscripti omnes ibi legunt, *integratio*. Glossæ Lat. Gr. *integratio*, ἐπανάληψις. Terent. in B And. Act. 3. Sc. 3.

Amantium iræ, amoris integratio est.

Cognitione prætoria] *l. quod si minor 24. §. ultim. ff. de minoribus.*

Quæ ex metus causa] Succurrit Prætor iis qui metu, vel dolo, vel ætate, vel absentia, vel status permutatione, vel justo errore inciderunt in captionem, *Paul. d. tit. 7. l. 1. & 2. ff. eod. tit.* De his qui metu aut dolo capti sunt, dictum est tit. 19. & 20.

Aut absentiæ] *Paul. d. tit. 7.* vide ad *tit. 53. infra hoc libro.*

Aut capitis minut.] Per causam solius capitis minutionis, non is, qui capite minutus est, restituitur: sed creditori in debitorem capite deminutum actio restituitur, videlicet si minima fuerit capitis minutio, *l. 2. ff.* C *eodem*, nec enim in eos, qui maximam, aut mediam capitis deminutionem passi sunt, actiones restitui possunt. Cujac. ad *d. tit. 7.*

Vel ex aliis causis] Ex justo errore, *Paul. d. tit. 7.* ob justum errorem datæ restitutionis exemplum exstat in *§. si quis agens, Instit. de action.*

Actionis restitutoriæ] Omnis actio restitutoria, & rescissoria, & utilis dicitur: restitutoria, quia per eam res in pristinum statum restituitur, rescissoria in *l. nullo 23. C. de rei vind.* quia id quod gestum est, rescinditur: utilis dicitur in *l. quamvis 8. §. si convenerit, ff. ad Senat. Vell.*

TIT. XXII. *De filiof. minore.*

D POst generalem titulum de restitutione adolescentium, sequuntur speciales, quibus quæstiones multæ ad eum tractatum pertinentes explicantur: ac prima quidem hæc, an etiam filiof. minori 25. detur restitutio in integrum, si pater ejus sit major: nam si filiumf. minorem restituis in integrum, per consequentias videris restituere patrem, qui major est; quod est alienum a proposito prætoris. Sed hæc dubitatio removetur, quia restitutio filii, soli filio prodest, non patri ex eadem causa suo nomine obligato, *l. 3. §. sed utrum ff. de min. l. ult. infra tit. 42.* Suo, inquam, nomine. Secus si filii nomine, si peculiari nomine, *l. patri, in pr. ff. eodem.* Itaque filiusf. minor 25. an. in integrum restitui potest, si sit obligatus suo nomine, ut in casu *l. 1.* (quæ in Basilicis est secunda) si fidejusserit pro extra- E neo, vel pro patre, ipso ignorante: nam si non sit obligatus suo nomine, ut si ei pro quo fidejussit heres extiterit, quo genere perimitur obligatio fidejussoria, *d. l. 1.* vel si pecuniam mutuam acceperit contra SC. Macedonianum, non est necessaria restitutio, *l. 2. hoc tit.* Imo etsi obligatus sit, uno casu in integrum restitutio filiofam. denegatur, *d. l. 2. & d. §. sed utrum*, puta si jussu patris mutuam pecuniam acceperit. Jussus efficit quo minus existimetur contra SC. mutuam pecuniam accepisse, & conventus filiusf. non restituatur in integrum.

XXII. Enarratio.

ALienum a proposito P.] Cui curæ est ætati improvidæ subvenire.

Si peculiari nomine] Quia patris periculum agitur, qui de peculio tenetur. Vide Cujac. ad *l. 3. §. sed utrum 4. ff. de minor.*

Ut si ei pro quo fidei: heres extit.] *l. 5. ff. de fidejuss. l. 95. quod vulgo, ff. de solution.*

Contra Senat. Macedon.] Ex Senatusconsulto actio non datur: ergo nec restitutio necessaria.

Puta si jussu patris] Nam eatenus saltem visum est sublevandos esse creditores, qui alias Senatusconsulto Macedoniano satis opprimebantur, Cujac. ad *d. §. 4.*

TIT. XXIII. *De fidejussoribus minorum.*

UT patri, ita fidejussori restitutio in integrum rei principalis lubrico juventæ lapsi non prodest, *l. Stichum §. quod vulgo, ff. de solut.* nisi salva sit adversario translatio judicii in alium, *l. minor. ff. de proc. l. si pupillus se hereditate, ff. de adq. hered.* vel nisi fidejussor ignoraverit minorem eum esse pro quo intercessit, *argumento l. si Titius, ff. de fidejuss.* Restitutio autem minoris circumscripti dolo adversarii, etiam fidejussori prodest, *l. 7. in fi. ff. de except. l. 1. & 2. hoc titulo.*

XXIII. Enarratio.

UT patri] Sicut restitutio filii patri non prodest, ut dictum est *supr. tit. prox.* ita nec restitutio minoris ætatis lubrico lapsi prodest fidejussori ejus, *l. Stichum 95. §. quod vulgo, ff. de solution.* in qua fidejussor minoris non tenetur, ut fidejussor, sed ut heres ejus, ut heres rei principalis: & ideo quasi principalis auxilium restitutionis intra tempus legitimum impetrare poterit.

Lubrico juventæ lapsi] Tacitus Annal. 6. *Donec minor filius lubricum juventæ exiret.* in *l. ultim. inf. tit. 35.* ætatis lubrico, & *l. verum 11. §. si locupleti, ff. de minoribus, l. 4. inf. de incest. nupt.* τῶ πατρῶ τῆς ἡλικίας, Bas. ætatis fragilitate. Quintilianus declam. 336. *Circumscripsisti fratrem, nec difficile fuit, minorem.*

Nisi salva sit adversario] Minore lapso restituto, fidejussoribus ejus subvenitur, cum alium habet adversarius in quem transferre judicium possit: Cujacius ad *leg. in causæ 11. ff. de minorib.* In *l. minor. 51. de procur.* subvenitur tam minori quam fidejussori ejus, quia integra est adversario translatio judicii in alium, id est, in eum cujus defensionem minor eo nomine dato fidejussore susceperat, In *l. si pupillus 89. de adquir. hered.* ideo succurritur & fidejussoribus a minore datis, quia creditoribus hereditariis nihil deperit, quibus etiam salva maneat actio adversus eum, qui hereditatem aditurus est. Creditores translatione judicii nihil amittunt: ut recte ibi Dionysius Gothofredus ex Cujacii sententia.

Vel nisi fidejussor ignor.] Restitutio rei principalis fidejussorem non liberat, videlicet, si sciens reum minorem esse, hoc consilio fidejusserit, ut quandoque restituto reo, & ipse liberaretur, *l. in causa 1. ff. de minorib. l. 7. §. ultim. ff. de exception.* Aliud dicendum est, si ignorans eum minorem esse fidejusserit, *arg. l. si Titius & Seja, ff. de fidejuss.* Cujac. ad Paul. lib. 1. *Sent. tit. 9. §. qui sciens.*

Circumscripti dolo adversarii) Restitutio, quæ circumscripto datur, fidejussori prodest, quæ lapso, non item Cujac. ad *l. 3. §. sed utrum*, & ad *d. leg. in causæ.* Verum igitur est quod notat auctor Enantiophanon ad *d. l. minor.* non omnibus minorum fidejussoribus subveniri, ut *lib. 4. tit. 4. dig. 13. & lib. 10. tit. 6. cap. 1. lib. 8. Basilic. tit. 2.*

A
TIT. XXIV. *Si tutor vel curator intervenerit.*

NOn prodest restitutio patri ejus, qui beneficio ætatis restitutus est, ut tit. 22. non prodest fidejussori, ut tit. 23. Hic vero tit. 24. ostendit eam quoque non prodesse tutori vel curatori, nec ideo minus rescindi gesta cum minore 25. ann. si captus probetur quod gesta sint auctore tutore vel curatore, vel nomine ejus per tutorem ipsum vel curatorem, qui utique semper est major 25. ann. scilicet quod possit adolescens suum servare a tutore vel curatore: nam non ut ex prima & secunda edicti causa restitutio cessat, si alia actio sit, aliave ratio servandæ rei jurisque sui, ita ex ætatis causa, *l. in causa 2. §. Pomp. ff. de minor.* quinimo favore ætatis & ordinarium minori & extraordinarium auxi-
B lium suppetit, & electo uno non consumitur aliud, veluti electa actione tutelæ, vel neg. gestorum non consumitur jus petendæ restitutionis in integrum, *l. ultim. hoc tit.* Cessat quidem restitutio si minor ipso jure munitus sit, si contractus ipso jure non valeat, *d. l. in causæ, l. sive generalis, ff. de ju. dot. l. 4. infra tit. 26. l. pen. infra tit. 30.* sed non si ei alia actio competat, qua ad jus suum pervenire possit.

XXIV. Enarratio.

AUctore tut. vel cur.] *l. etiamsi 29. ff. de minor. l. cum & minores 4. infra si advers. rem judic.* Quod si præsens esset tutor vel curator, sed tamen plene non norat, quæ agerentur, minoribus in integrum restitutio
C necessaria non est, ut heic notat Hermopolites. Inconsultæ ætati omnimodo succurrendum est.

Per tutorem ipsum] *l. 3. hoc tit.*

Qui utique semper est ma.] *l. ult. inf. de legit. tut.*

Scilicet quod poss. ad.] *d. l. 3.*

Nam non ut ex prima & secunda ed. for.] Ex prima & secunda specie restitutionis, id est, si metu, vel dolo quis inciderit in captionem.

Si alia actio sit] *l. item 14. §. in hac actione, ff. quod met. caus. l. 1. §. ait Prætor, ff. de do. ma. l. 2. supra eodem.*

Favore ætatis & ordinar.] Vulgo jactatur, cessare auxilium extraordinarium, ubi ordinarium suppetit, ut in *l. in causæ 16. ff. de minor.* sed ætas imperfecta effecit ut utrumque competeret, & ut electo uno, alterum
D non denegaretur.

Veluti electa actione tutelæ] Si curatores elegerint, & solidum quod eis abest consecuti non fuerint, postulare poterunt, ut rebus propriis restituantur. Per contrarium, si restitutionem elegerint, nec per eam satis eis consultum sit, adversus curatores redire possunt, nec ullum ex electione damnum passuri sunt. Basil. lib. 10. tit. 7. c. ultim.

Vel negot. gest.] Adversus curatorem.

TIT. XXV. *Si in communi eademque causa in integrum restitutio postuletur.*

E NOn prodest etiam restitutio minoris fratri consorti, & quamvis communis res sit inter fratres, non est commune auxilium restitutionis in integrum *l. 1. inf. Si unus ex plur. appellav.*

XXV. Enarratio.

FRatri consorti] Fratres consortes dicuntur, qui pro indiviso commune patrimonium habent. D. August. in serm. L. de divers. *Expectabatur in illo etiam legitimæ ætatis accessus, ut quod faceret, firmissime faceret. Nondum autem fecit, quia ipsos agellos habet cum suo fratre communes, & sub indiviso eos possidet.* Restitutio autem minoris non prodest fratri majori 25. annis. Edicti beneficium majori non communica-

 tur:

tur; Prætor enim minoribus auxilium pollicetur, non per eos majoribus, *l. 3. §. sed utrum, ff. de minor.* Theodorus Hermopolites ad illa verba legis un. *vobis non mandantibus, nec ratam transactionem habentibus*, annotat, transactionem mandatu meo factam, & eam, quam postea ratam habui, ejusdem potestatis esse.

TIT. XXVI. *Si adversus rem judicatam.*

AB hoc titulo incipit enumerare causas ex quibus solet minoribus dari restitutio in integrum. Prima hæc est, si contra eos litigantes tutorum vel curatorum auctoritate, vel contra tutores aut curatores, aut procuratores litigantes eorum nomine judicatum sit: nam si læsos esse se doceant, litem instaurari placet, quod est restitui rem adversus sententiam, vel adversus rem judicatam: quod hodie non fit, nisi allegetur error juris aut facti. Excipitur res judicata pro libertate, *l. ult. inf. tit.* 30. præponderat enim prævaletque libertatis favor.

XXVI. Enarratio.

TUtorum, vel curatorum auctor, &c.] In *d. l. pen.* verba illa: *in rem pupilli*, recte Fulgosius interpretatur, in re ipsorum minorum, sive in causa pupilli, vel adulti. Sed si absque tutorum vel curatorum auctoritate condemnati sint, sententia non valet, sive, ut ajunt Græci ad *d. l. pen.* οὐδὲ ἔρρωται ἀπόφασις, οὐδὲ ἀποκαταστάσεως χρείαν ἔχεται: *neque valet sententia, neque nobis in integrum restitutio necessaria est*, satis enim ipso jure munitus est, nec tunc Prætor debet se interponere, *l. in causa 16. §. & generaliter, ff. de minor.*

TIT. XXVII. *Si adversus venditionem.*

SEcunda hæc est, si quid rei suæ minores vendiderint, vel si quid tutores aut curatores eorum vendiderint figmento tituloque venditionis potius quam venditione vera, ita ut ex ea lædi contingat minores injuratos, aut juratos ex scripto tantum: nam objurati corporaliter, puta tactis sacrosanctis Evang. vel manu sublata, ut apud Orpheum ὅρκια δαιμάνοντες, ἐσημήναντο δὲ χερσὶν, vix rescindunt venditionem a se factam, quamvis læsi & reipsa decepti sint: & observanda est differentia inter duo genera dandi jurisjurandi ex *l. 1.* nam etsi instrumento juraverit minor se esse majorem, restitui potest, si instrumentis probaverit se minorem fuisse. Si corporaliter, nullo modo; *l. 3. inf. si min. se maj. dix.* Et episcopi, vel clerici corporaliter jurare vetantur, non ex scripto, si vera est distinctio Balsamonis tit. 19. Nomocanonis tit. 17. qua in concordiam adducit *l. cum cler. sup. de Episc. & cler. cum l. 3. & 6. sup. de his, qui ad Eccl. conf.* Titulus autem licet sit de venditione tantum, porrigitur etiam ad emptionem, si plus quam oportet emerint, *l. patri, §. præd. ff. de min.*

XXVII. Enarratio.

MInores vendid.] *l. ait Prætor 7. §. 1. ff. de minor.*

Figmento, tituloque] *l. 2. hoc tit.*

Nam objurati] Festus: *Objurare, jurejurando obstringere, ut est in Pantasilea: formidabant objurare.*

Objurati corporaliter] Arnulphus Lexoviensis in epistola ad Alexandrum PP. *Juramento corporaliter interveniente*, & in epistola 94. *Tactis sacrosanctis Evangeliis, juramentum corporaliter præstitimus.*

Puta tactis sacrosanctis Evangeliis] Theophanes Tauromenitanus homilia 12. ὁπηνίκα εἰς ἀντίδικος σὸν ἐξομῶσαί σε βούλεται, καὶ σοὶ τίθησιν ἔμπροσθεν τὴν σεβασμίαν τῶν Εὐαγγελίων πυκτίδα: *Cum adversarius tuus objurare te compellit, & ponit ante te venerandum Evangeliorum librum, &c.* Joannes Cantacuzenus historiæ libro 1. capite 15. εἰ μὲν γὰρ ἐν τοῖς ἱεροῖς τὸν ὅρκον εὐαγγελίοις, καὶ ταῖς σεβασμίαις εἰκόσι κελεύεις πιστὸν ποιεῖν, &c. *Si me per sacra Evangelia, & venerandas sanctorum imagines fideliter jurare jubes, &c.*

Vel manu sublata] Danielis 12. 7. ὕψωσε τὴν δεξιὰν αὐτοῦ, καὶ τὴν ἀριστερὰν αὐτοῦ εἰς τὸν οὐρανὸν, καὶ ὤμοσεν ἐν τῷ ζῶντι εἰς τὸν αἰῶνα: *Sustulit dexteram suam, & sinistram suam in cœlum: & juravit per viventem in secula*, Adde Deuteron. XXXII. 40.

Ut apud Orpheum] In Argonauticis ver. 352. Pindarus Ode 7. Olymp. θεῶν δ' ὅρκον μέγαν μὴ παρφάμεν. Scholiastes: ἐκ τοῦ εἰπεῖν, θεῶν ὅρκον μὴ π. δείκνυσιν, ὡς οὐ μόνον τὰς χεῖρας ἀνέτεινεν ἡ Λάχεσις, ἀλλὰ καὶ ὤμοσε τὸ τῆς Στυγὸς ὕδωρ: *Deorumque jusjurandum non fallere.* Sch. *ex eo, quod dicit, Deorum jusjurandum non fallere, ostendit, Lachesin non solum manus sustulisse, sed & jurasse per aquam Stygis.*

Si corporaliter, nullo modo] Theodorus Hermopolites putat dici posse, minoribus etiam objuratis corporaliter subveniendum, idque ex verbis legis 1. quasi diceret Imperator: *Restitui quidem potes, quamvis corporaliter juraveris, sed nolo te hortari, ut restitui postules, ne videar auctor esse perjurii.* Verba ejus hæc sunt: σὺ δὲ γίνωσκε ὅτι καὶ σωματικῶς ὀμνύων ὁ ἀφῆλιξ, καὶ τὴν ἰδίαν πρᾶσιν βεβαιῶν, ἀποκαθίστασθαι δύνασαι, καὶ ἀνατρέπειν αὐτήν: ὁ γὰρ βασιλεὺς ἐνταῦθα τοῦτο πρὸς τὸν ἀφήλικα λέγειν δοκεῖ, ὅτι σὺ μὲν κατὰ τῆς ὁμολογίας σου καὶ κατὰ τοῦ ὅρκου ἀποκαθίστασθαι δύνασαι: ἐγὼ δὲ προτρέπειν σε εἰς τοῦτο οὐ βούλομαι, ἵνα μὴ γένωμαι ἐπιορκίας καὶ ἀπιστίας σοι πρόξενος. Sed verba *d. l. 1. aliud suadent*, Hoc igitur vult constitutio, desiderio minoris obstare jusjurandum, quod corporaliter dedit. Ceterum Basilica ponunt, minorem simpliciter jurasse, non corporaliter, quasi quoque modo jurati vix rescindant venditionem a se factam, secundum novam Friderici constitionem, quam Irnerius inserit huic tit. ex constit. ejusdem Friderici de pace componenda, lib. v. de Feudis.

L. Patri, §. pr.] *l. ait Prætor 7. §. 1. ff. eod.*

TIT. XXVIII. *Si adversus venditionem pignorum.*

TErtia causa hæc est, si creditores pignora sibi obligata ex contractu minorum, vel capta ex causa judicati, ut *l. 1. hoc tit. l. 1. inf. de præd. min.* non item ex contractu hereditario, ut *l. 2. hoc tit.* jure suo distraxerint, & ex ea re minores magno detrimento adficiantur.

XXVIII. Enarratio.

NOn item ex contr. hereditario] Minor non restituitur adversus distractionem pignoris a defuncto constituti: in qua sententia fuit Azo, heic in summa ad finem. Nisi creditor non uti oportet, distraxerit, Paulus libro 1. Sententiarum *tit. 9. §. ult.* id est, non observatis quæ in pignoribus distrahendis observari solent. Cujac. ibidem.

Jure suo distraxerint] Creditor jure suo pignus distrahit, *l. pen. ff. de distr. pign.*

Magno detrimento adficiantur] Puta si minores fraudati sint supra dimidiam justi pretii. Fingendum autem pignus solemniter, & legitime distractum, vel ex pacto convento: ceterum venditio nulla est, & rei dominium apud minorem remansit, ut heic scribit Theodorus Hermopolites: μεγάλην δὲ νόησον ζημίαν, ὅταν εἰς ἐλάχιστον πάνυ τίμημα διαπωληθῇ, ὥστε μηδὲ εἰς τὸ ἥμισυ τοῦ δικαίου τιμήματος αὐτὸ ἐξαρκεῖν: ὑπόθου δὲ ὅτι καθὼς ὁ νόμος γίνεσθαι τὰς διαπράσεις τῶν ἐνεχύρων ὁρίζεται, καὶ τὸ τοῦ νέου διεπράθη ἐνέχυρον, ἢ ὅτι συμπεφωνημένον εἶχε τοῦτο διαπιπράσκειν ὁ δανειστής: ἐὰν γὰρ μὴ κατὰ τούτους τοὺς τρόπους αὐτὸ διεπώλησεν, ἀνίσχυρος ἡ πρᾶσις ἐγένετο, καὶ ἡ δεσποτεία παρὰ τῷ νέῳ διέμεινε.

TIT.

TIT. XXIX. *Si adversus donationem.*

EST & hæc causa probabilis dandæ restitutionis in integrum, improbabilis donationis enormitas, ut ait *l. 4. inf. de inoff. don.* Si minor 25. an. immodicam & stultam rerum mobilium donationem fecerit, auctore curatore, non etiam si servato modo patrimonii sui eam sponsæ fecerit ante nuptias, quando, ut ait *l. 1. Cod. Greg. si adver. don. sp. fac.* hujuscemodi causam communis voti complendi ratio provocat. Dixi: rerum mobilium: Nam prædiorum donatio ipso jure non valet ulla ex causa *l. prædia, inf. de præd. min.* quæ conjungenda est cum *l. 1. hujus tit.* Item datur ei restitutio adversus donationem, si patri donanti alteri res mobiles jampridem sibi emancipato donatas, inconsulta ætatis facilitate consensum accommodaverit, *l. 1. hoc tit.*

XXIX. ENARRATIO.

REum mobilium donationem] Cujusmodi sunt, ζῶα περισσὰ, καὶ ἐσθὴς τετριμμένη, καὶ καρποὶ καὶ τὰ παρόμοια: *Animalia superflua, vestis attrita, fructus, & his similia.* Theodorus Hermopolites. *Sed etsi,* inquit, *ponas res esse immobiles, addes etiam cum decreto factam donationem.* Alioquin, inquit, restitutio necessaria non est, quia ipso jure satis munitus est: εἰ δὲ καὶ θεματίσεις ἀκίνητα, πρόσθες καὶ μετὰ δεκρέτου γενέσθαι τὴν δωρεάν.

Fecit ante nuptias) Etiam curatore præsente, *l. 1.* Curator præsens debet auctor fieri, ut de tutore dicitur in *§. 2, Instit. de auctor. tutor.*

Jampridem sibi emancipato) Nam filio in potestate constituto pater frustra donat.

TIT. XXX. *Si adversus libertatem.*

ET alia, si servum manumiserit. Nam etsi a prætore non possit adversus libertatem restitui in integrum, a principe potest magna ex causa, ut si temere actorem bonorum suorum & Columellam manumiserit, cujus damnum ad totius domus eversionem pertineat, *l. 10. ff. de min.*

XXX. ENARRATIO.

NAm etsi a Prætore &c.] *l. si ex causa 9. §. ult. & l. seq. ff. de minor.*

Actorem bonor. suor. &c.] Isidorus lib. 2. de officiis ecclesiasticis: *Actor prudens, & bonus scit quis sit domini sui census, & omnis substantiæ modus, & redigit apud se totius possessionis instrumenta originalia.* Hoc igitur casu restituitur si servum manumiserit cui rerum administratio totiusque patrimonii dominici cura demandata erat, servum in primis ei utilem, quemque non sine damno rei suæ minor manumisit, sive, ut ait Theodorus Hermop. τυχὸν γὰρ τὸν ἐλευθερωθέντα δοῦλον πραικτὴν, καὶ διοικητὴν εἶχε τῶν πραγμάτων αὐτοῦ καὶ πᾶσαν τὴν οὐσίαν αὐτοῦ ἐπὶ χεῖρας ἔχοντα, καὶ πραγματευόμενον καὶ ὠφελοῦντα τοῦτον κατὰ πολύ. Et merito igitur tutor servum pupillæ suæ manumittere volens prohibetur a matre pupillæ· εἶναι γὰρ αὐτὸν πραγματευτὴν αὐτῆς, καὶ δι' αὐτοῦ τὰ πράγματα τῆς ὀρφανῆς διοικεῖσθαι: *esse enim eum actorem ejus, & per eum res omnes pupillæ administrari*: in Adriani Sententiis apud Dositheum 3. Grammaticæ.

Et Columellam] Donatus in Phorm. act. IV. Sc. I. *Columellæ apud veteres dicti servi majores domus,* & ibi adfert Lucillii versum. Vide & Martial. lib. 11. ep. 91.

L. 10. D. de minor.) Vide Cujacii Observat. lib. 19. 1.

A
TIT. XXXI. *Si adversus transactionem, vel divisionem minor restitui velit.*

PLacet etiam restitui minorem in integrum, causa cognita, si forte cum adversario suo inconsulto transegerit tutore, vel curatore auctore, vel si cum coherede, aut socio divisionem fecerit, *l. pen. infra com. divid.* Transactioni divisio subjicitur, quasi species generi, quia divisio plerumque fit transigendi causa, & transactionem Græci hoc loco ἀπαρτισμὸν vocant, quasi finem & consummationem negotii.

XXXI. ENARRATIO.

B
MInor si læsus sit restituitur adversus transactum, ut est in *l. 2. hoc tit.* transactus pro transactione ut obligatus pro obligatione, dissolutus pro dissolutione: & alia quæ notavi ad tit. *de verbor. obligat. Instit.*

Causa cognita] *l. 3. ff. de in integr. restit.*

Inconsulto] Damnose.

Tutore auctore] μετὰ αὐθεντίας τοῦ ἐπιτρόπου, *cum auctoritate tutoris,* Basilica.

Divisionem fecerit] Vide locum Augustini in enarrat. tituli 25.

Ἀπαρτισμὸν vocant] Basilic. 10. tit. 14.

Quasi finem] Glossæ: *transactio,* τελεσμὸς, πέρας, περαίωσις.

Et consummationem] Est enim ἀπαρτίζω, perficio, consummo, & ἀπαρτισμός, consummatio.

C

TIT. XXXII. *Si adversus solutionem a debitore, vel a se factam.*

REstituitur etiam minor si per errorem juris solverit indebitum legatum, ut *l. 2. hoc tit.* puta existimans jure factum testamentum, quod ipso jure nullum erat, ut *l. 11. infra de test. man.* quæ conjungenda est cum *d. l. 2.* Et recte *l. pen. sup. tit. 21.* minoribus consuli in his, quæ ignoraverunt .i. ignorantibus jus, ut *l. 5. ff. de l. Cor. de fal. l. 6. inf. de his, quæ ut ind.* Restitutus autem minor adversus solutionem a se factam condicit id quod solvit. Item restituitur si ei pe-
D cunia a debitore recte soluta sit, & hanc perdiderit, ut *l. 1.* & restitutus agit cum debitore pristina actione, perinde ac si debitor non solvisset: necessaria est restitutio, quia debitor liberatur, etiamsi curator non intervenerit: & si intervenerit, vix minor restituitur, *l. ait prætor, ff. de min.* maxime si per judicem facta sit, ut *l. 25. inf. de adm. tut.* Igitur de solutione a minore facta est *l. 2.* de solutione a debitore facta minori, vel curatori ejus *l. 1.* nec in vet. lib. aut in Basilicis ita conceptus est titulus, ut vulgo. *Si adversus solutionem a tutore,* sed generalius, *Si adversus solutionem a debitore, vel a se factam,* ἐὰν κατὰ τὴν διάλυσιν τὴν παρὰ τοῦ χρεώστου, ἢ παρ' ἑαυτοῦ γεγενημένην: & observandum in eadem *l. 1:* minorem restitui adversus solutionem curatori factam posse
E aliquem statuere facillime, nisi cohibeatur *d. l. ait prætor,* simulque animadvertat, non præcise legem restitutionem polliceri, sed an sit tribuenda per causæ cognitionem æstimari posse, hoc tantum edicere.

XXXII. ENARRATIO.

COndicit id quod solvit] *L. illud 25. ff. de minor.*

Si adversus solutionem a debitore &c.] Sic in veteribus Ægidii Menagii, & Juliani Brodæi.

In eadem l. 1.] in qua recte libri veteres, *promissum beneficium,* ut in Basilicis, ἐπαγγελθεῖσα βοήθεια, promissum auxilium restitutionis scilicet. Vide hac de re tota quæ diximus ad Cujac. Not. Instit. 2. tit. 8.

TIT.

TIT XXXIII. *Si adverſus dotem.*

ITem datur minori reſtitutio adverſus dotem, ut puta, ſi ultra vires bonorum ſuorum dotem dederit, *l. ſi ex cauſa, §. in dotis, ff. de min.* vel ſi omnia bona, quod fit quidem jure, *l. 4. inf. de jur. dot.* (quæ cum *l. unica* hujus tit. conjungenda eſt) quoad ratio patitur, ut ait *l. quæro, ff. eod.* & modus, ſcilicet legis Papiæ, aut *Nov. 22.* librarum auri C. Sed lædi ex ea re quandoque mulier hereſque ejus poteſt dolo fallaciiſque mariti effundens in dotem omnia bona ſua, vel minoris æſtimans res dotales: qua ex cauſa etiam majori ſubvenitur, *l. jure, §. ult. l. ſi res, §. 1. ff. eodem.* Sed majori judicio dotis concepto in bonum & æquum, minori etiam per reſtitutionem in integrum. Reſtituitur etiam adverſus dotem, ſi duriorem aliquam pactionem dotis fecerit, quam nunquam faceret major, *l. minor ſe §. ult. ff. de minor.* vel ſi ex intervallo patri ſtipulanti ſoluto matrimonio dotem ſibi reddi conſenſum adhibuerit, *l. 3. §. ſed utrum, in fi. ff. eod.*

XXXIII. Enarratio.

ET modus, ſcilicet legis Papiæ] Qua modus dotibus erat impoſitus, *l. 2. Cod. Th. de inoffic. dot.*

Hereſque ejus] Heres ex perſona defuncti reſtitutionem petit, *l. 1. h. tit.*

Dolo, fallaciiſque] κατὰ περιγραφὴν καὶ ἀπάτην τινά, ut in Baſilicis.

Judicio dotis conc. in bon. & æqu.] Majori non ſuccurritur per reſtitutionem, ut opinor, ſed judicio dotis ut puta, cum in æſtimatione dotis alteruter circumventus eſt, *l. ſi res, §. 1. de min.* quod illa verba indicant, & quod bono & æquo non conveniat: reſpiciunt enim ad actionem dotis, quæ in bonum & æquum concipitur, *l. eas inf. tit. prox.* hoc modo: *quanto æquius melius.* Cujac. ad *l. 9. §. ult. ff. de jure dot.*

Vel ſi ex intervallo] Quotiens pro filia pater dotem dat, ſi in ſe transferre vult actionem de dote, ſtipuletur ex continenti: nam ex intervallo ſi ſtipuletur ſine filiæ voluntate, filiæ non aufert de dote actionem. Quod ſi filiafam. minor conſenſerit patri ex intervallo dotem ſtipulanti, adverſus eum in integrum reſtituetur: quia ipſius intereſt habere actionem de dote, vel propriam, ſi emancipata reſtitui velit, vel communem cum patre, ſi in poteſtate remanſit. Cujac. ad *l. 3. §. ſed utrum, in fine, ff. de minor.*

TIT. XXXIV. *Si adverſus delictum ſuum.*

DElicta alia contrahuntur opera conſulta, alia per ignorantiam: in his minori ſubvenitur per reſtitutionem in integrum, ut pœna liberetur, quam commiſit: ut ſi mater minor 25. an. per errorem juris liberis impuberibus tutorem non petierit, *l. 2. hoc tit.* vel ſi eodem errore matrimonio contracto inceſtum jure civili commiſerit, *l. ſi adulterium, §. ſtuprum, ff. ad l. Jul. de adult.* In illis, veluti furto, adulterio, homicidio, non item, quæ contra leges admittuntur dolo malo, & quæ legibus antiquis etiam nominatim in impuberibus vindicantur. Et ratio differentiæ, quod illa veniant ex animo, hæc ex contractu, id eſt, ex re ipſa tantum: ſic enim legendum eſt in *l. 1.* Sed cum delictum non ex animo, ſed ex contractu venit, ut in Baſil. ἀλλ' ὅτε τὸ ἁμάρτημα μὴ ἀπὸ ψυχῆς πονηρᾶς, ἀλλ' ἀπὸ συναλλάγματος ἔρχεται. Et contractum igitur accipio pro facto ipſo, ſive delicto, ut *l. ſi rerum, ff. de re judic.* vel, ut loquitur Ariſtoteles, pro involuntario contractu.

XXXIV. Enarratio.

MAtrimonio contr.] Quod ſi minor intra annum luctus ſecundo nupſerit marito, an excuſabitur ab infamia ceteriſque pœnis, *l. 1. & 2. inf. de ſec. nupt.* Sic videtur, *arg. l. minorib. inf. de iis quib. ut indig.* quamvis miles non excuſetur, *l. decreto, ſup. de cauſ. ex quib. infam.* P. Faber.

Homicidium] Furtum, adulterium & homicidium natura turpia ſunt, *l. 1. ff. de furt. l. probrum 42. ff. de verb. ſignif.* Oecumenius in epiſtolam P. ad Galat. cap. 3. τὰ ἀναγκαῖα τῷ νόμῳ, καὶ ἡ φύσις ἐδίδασκε, τουτέστι τὸ, οὐ μοιχεύσεις, οὐ φονεύσεις, οὐ κλέψεις: *Quæ legibus cauta ſunt, ea etiam natura edocuit, veluti non adulterium facies, non occides, non furtum facies.* Homicidium natura turpe: nam cum inter nos cognationem quandam natura conſtituerit, conſequens eſt hominem homini (cognato ſcilicet) inſidiari nefas eſſe, ut eſt in *l. 3. ff. de juſt. & ju.* Cœlius Lactantius libro 6. cap. 10. *Nam ſi ab uno homine, quem Deus finxit, omnes orimur, certe conſanguinei ſumus: & ideo maximum ſcelus putandum eſt odiſſe hominem vel nocentem.*

Ut in Baſil.] V. Cujac. ad Paul. Sent. l. 1. tit. 9.

Quæ contra leg. adm.] Quæ & naturali jure probra exiſtimantur, *l. probrum, ff. de verb. ſignif.* P. Fab.

Quæ legibus antiquis] Plinius 18. 3. *Impubem Prætoris arbitratu verberari.* A. Gellius lib. 11. cap. 18.

Sic enim legendum eſt in l. 1.] In veteri Brodæi ſic legitur: *Si cum delictum non ex animo, ſed ex contractu videlicet culpa in contra, ſed extra venit, noxia non committitur:* vitioſam ſcripturam propoſui, ut ſi qui meliores codices nacti fuerint, partim ex antiquo Brod. partim ex ſuis emendent.

Ut in Baſilicis] Libro 10. tit. 17.

Ut loquitur Ariſtoteles] Libro 5. Ethicorum Nicomach. cap. 11.

Pro involuntario contr.) Nam delictum & crimen contrahi dicitur, *l. 1. ff. de legib. l. 2. §. 2. ff. de condict. ob turp. cauſ.* vide quæ dixi ad tit. 1. lib. 4. Inſtitut.

TIT. XXXV. *Si adverſus uſucapionem.*

SEd ſi quis rem minoris uſuceperit, ei ſubvenitur, reſciſſa uſucapione. Uſucapio eſt adquiſitio dominii per poſſeſſionem juſtam juſti temporis. Si adverſus præſcriptionem non datur titulus propter *l. ult. inf. in quib. cau. in int. reſt.* &c.

XXXV. Enarratio.

ADquiſitio dominii] *l. un. hoc t.* adquiſitio dominii per uſum, *l. denique 19. & l. ait prætor 23. §. 1. ff. ex quib. cauſ. maj.* id eſt, per poſſeſſionem, uſus enim eſt poſſeſſio. Gloſſæ Philoxeni: *uſus*, χρῆσις, καὶ χρησάμενος: *uſusfructus*, νομὴ, χρῆσις καρπίας, *lege:* χ. καὶ χ. νομὴ: *uſusfructus*, χρῆσις ἐπικαρπίας: ſine qua uſucapio non procedit, *l. ſine 25. ff. de uſurpat. & uſucapion. Juſtam*, ut in *§. pen. Inſtit. per qu. perſ. nob. adq. Juſti temporis:* temporis lege definiti, *l. 3. eod.* id eſt, anni vel biennii, Ulp. *tit. 19. §. uſucapione:* aut ſecundum novi juris definitionem, decennii aut vicennii, prout res ſunt mobiles aut immobiles. Iſidorus Originum libro 5. cap. 25. *Uſucapio eſt adeptio dominii per continuationem juſtæ poſſeſſionis.* Ait per continuationem: ut Ulp. in *d. §. uſucapione*, & Modeſt. in *d. l. 3.* nam poſſeſſio debet eſſe continua, *l. nunquam 31. eod. & l. 2. inf. de præſcr. longi temp.*

Non datur titulus propter leg. ult.] vide ibid.

TIT. XXXVI. *Si adverſus fiſcum.*

HOc titulo oſtenditur, non tantum adverſus privatum, ſed etiam adverſus fiſcum minores deceptos reſtitui venditionis a ſe vel a fiſco factæ, vel alterius contractus reſcindendi cauſa: & adverſus privatum notionem eſſe præſidis, adverſus fiſcum procuratoris Cæſaris adjuncto præſide, & præſente advocato fiſci.

XXXVI. ENARRATIO.

MInores deceptos) Ut in *l.* 1. circumventus a Rufino, & in *l. ult.* per colluſionem ſive fraudem.

A ſe) Ut in *l.*1. minor cum poſſet pluris diſtrahere rem viliori pretio projecit, ceu loquitur Ulp. in *l. ſi pignora* 30. *ff. de evict.*

Vel a fiſco factæ) Ut in *l. ult.*

Adverſus privatum &c.) *l.* 2.

Præſente advocato fiſci) *l.* 2. παρόντος τοῦ καθολικοῦ: *præſente Catholico*, in Baſilicis.

TIT. XXXVII. *Si adverſus creditorem.*

CReditor proprie eſt qui pecuniam credit i. mutuam dedit, & debitor qui accepit. Hic ſi minor ſit 25. an. paterfam. adverſus creditorem bonæ fidei reſtituitur reſciſſa cautione creditæ pecuniæ, ſi ea pecunia in rem ejus verſa non ſit. Dico paterfam. Nam filiusfam. qui mutuam pecuniam accepit, non eſt debitor. Dico creditorem bonæ fidei ex *l. Stichum*, §. *quod vulgo*, *ff. de ſolut.* Nam is qui ſciens perdituro credidit, creditor non eſt, *l. ſi vero non remunerandi*, §. *ſi adoleſcens*, *ff. mand. l. quod ſi minor*, §. *pen. ff. de minor.* Similis eſt tit. lib. 7. Sed qui ad præſcriptionem longi temporis pertinet, non reſtitutionem minorum.

XXXVII. ENARRATIO.

CReditor proprie is eſt) Vide tit. 21. libri IV.

In rem ejus verſa non ſit) *L.* 2. vel ex ea locupletior factus non ſit, *l.* 1. imo pecuniam diſperdit, *l. patri* 27. §. 1. *ff. de minor.* Nam ſi locupletior factus ſit non reſtituitur: ſicut & pupillus locupletior factus tenetur ex reſcripto D. Pii.

Non eſt debitor) Debitor enim intelligitur is a quo invito exigi pecunia poteſt, l. debitor 108. D. de verb. ſignific. filius autem familias tutus eſt exceptione SC. Maced.

Perdituro) Male conſumpturo, diſſipaturo.

Libro VII.) Titulo 36.

TIT. XXXVIII. *Si ut ſe hereditate abſtineat.*

REſtituitur etiam minor abſtinendi cauſa, qui temere damnoſæ hereditati permiſcuit ſe, vel qui adivit, aut pro herede geſſit, aut bon. poſſeſſionem agnovit, quod etiam eſt pro herede geſſit, *l.* 12. *inf. de jur. delib.* qua in re ſervanda eſt forma prodita Nov. Juſtin. 119. §. πρὸς τούτοις, *l. etiam*, §. *ult. ff. de min.* Et abſtinendi verbo addamus, vel repudiandi, ut *l.* 7. §. *pen. ff. eod. l.* 2. *hoc tit.* quæ communis eſt huic titulo & ſequenti.

XXXVIII. ENARRATIO.

ABſtinendi cauſa) Titulus ita legitur in veteribus, *Si ut ſe hereditate abſtineat.*

Temere damnoſæ hered.) Ut in §. *extraneis*, *Inſtit. de hered. qual. & diff.*

Permiſcuit ſe &c.) Minori ſuccurritur ut ſe abſtineat hereditate, ſive ſe miſcuerit, ſive adierit, ſive pro herede geſſerit, aut bonorum poſſeſſionem agnoA verit, *l.* 1. & 2. *hoc tit. l. ait prætor* 7. §. *ſed etſi hereditatem*, *ff. de minor.* etiamſi curator intervenerit, *l.* 1. *ſup. ſi tut. vel cur. interv.* Denique minoribus aditam hereditatem derelinquere permittitur, ſicut in ceteris omnibus cauſis Prætor eis ſuccurrit ætatis beneficio, *d.* §. *extraneis*.

Novella Juſtin.) CXIX.

TIT. XXXIX. *Si ut omiſſam hereditatem, vel bonorum poſſeſſionem, vel quid aliud adquirat.*

ET ex diverſo idem quoque reſtituitur adquirendi cauſa, ſi intra tempora conſtituta hereditatem non adierit, vel bon. poſſeſſionem non agnoverit: id enim eſt proprie omittere hereditatem, vel bon. poſſeſſio- B nem: ſed & ſi alio genere hereditatem, vel bonorum poſſeſſionem ſibi delatam amiſerit. Adjicit, vel quid aliud, quamquam de eo nihil in conſtitutionibus ſub tit. poſitis ſit expreſſum, ſed quod in eis de hereditate & bon. poſſeſſione, facile trahitur ad legatum & fideicommiſſum, vel quid aliud.

XXXIX. ENARRATIO.

REſtituitur adquirendi cauſa) Quod minori favorabiliter præſtatur. D. Auguſtinus in epiſtola CCXVI. *Ut etiam rebus, quibus renunciaſti, te poſt renunciationem inſerveris, quod nec apud humanas ipſas leges ullo modo defendi poteſt.*

Hereditatem non adierit) *l.* 1.

C Vel bon. poſſeſſ.) *l.* 2.

Id enim eſt proprie) *l. quod ſi minor* 24. §. *Scævola*, *ff. de minor. l.* 1. §. *ult. ff. ut in poſſ. legat.* Heic autem videndum erit, an rebus diſtractis reſtitui deſideret, vel non diſtractis. Qua de re vide ipſum Cuj. ad §. 5. *Inſtit. de hered. qual. & differ. & ad l.* 7. §. *reſtituta*, *ff. de minor.*

Ad legatum) *L. ait Prætor* 7. §. *& ſi ſine dolo*, *ff. de minor.*

TIT. XL. *In quibus cauſis in integrum reſtitutio neceſſaria non eſt.*

VAriæ quidem jam ante variis locis ſunt demonſtratæ cauſæ in quibus minori non eſt neceſſa- D ria reſtitutio in integrum quaſi ipſo jure munito ſatis, ut ſi rem mobilem vendiderit ſine curatoris auctoritate, *l.* 3. *tit.* 21. vel immobilem ſine decreto, *l.* 2. *tit.* 29. vel ſi creditor curatoris fidem ſecutus cum eo principaliter contraxerit ignorans curatorem eum eſſe, & rem agere alterius, *l. pen. tit.* 24. vel ſi res judicata ſit contra minorem indefenſum, *l. pen. tit.* 26. vel ſi minor 20. ann. ſervum manumiſerit contra legem Æliam Sentiam, *l. pen. tit.* 30. Sed quia reſtant aliæ quædam, de his viſum eſt proponi debere titulum ſpecialem, in quo quæ præter eas continentur, eæ ſunt, ſi cum non defenderetur ultus, non ſit necem defuncti: nec enim ei ob eam rem hereditas eripitur quaſi indigno, quæ majori eriperetur, *l.* 1. *hoc tit.* Item ſi non interpellaverit perſonam debitoris ex contractu bo- E næ fidei, vel ex legati aut fideicommiſſi cauſa, ut ex mora fructus & uſuræ cederent. Nam & ſine interpellatione minori debentur ipſo jure ex ſolo tempore tardæ ſolutionis, conſtitutione Severi uſque ad legitimam ætatem, *l. cum vero*, §. *apparet*, *ff. de fideicom. lib. l. Titia*, §. 1. *ff. de leg.* 2. *l.* 3. *hoc tit. conjuncta*, *l.* 5. *inf. de act. empt.* Item ſi tutore dativo litigante pupilli nomine, qui non ſatiſdedit rem pupilli ſalvam fore, res contra eum judicata ſit, *l. pen. hoc titulo conjuncta l.* 3. *infra de tut. vel cur. qui ſat. non ded.* Item ſi in inſtituenda querela inofficioſi teſtamenti minori objiciatur præſcriptio quinquennii, *l.* 2. *hoc titulo*, vel in petenda bon. poſſeſſione: & generaliter ex *l. ult.* ſi qua alia objiciatur præſcriptio temporis, adverſus quam potuerit

rit reſtitui in integrum, præter præſcriptionem 30. aut 40 ann. quia aliæ præſcriptiones ipſo jure non currunt adverſus minores 25. ann. & ob id opinor in hoc libro poni quidem tit. *Si adverſus uſucapionem*, ſed non etiam, ſi adverſus præſcriptionem longi temporis, quæ tamen minori non reſtituto objici poterat, ut *l. 3. inf. quibus non ob lon. temp. præſ.* minori ſcilicet, qui pupillus non eſſet.

XL. Enarratio.

CUm non defenderetur) Per tutores vel curatores, *l. 1. hoc tit.*

Quæ majori eriperetur) Inconſultæ ætati parcitur. *d. l. 1. & 5. l. minoribus 6. inf. de his quibus ut indign.* majori qui necem defuncti judicio perſequi neglexit, hereditas tanquam ingrato & indigno a fiſco eripitur, *l. Gajus 22. ff. de Senatuſc. Silan. & l. ſororem 10. inf. de his quib. ut indign.* Aimoinus de geſtis Francorum lib. IV. cap. 28. *Idcirco in publico Francorum conventu a quibuſdam proceribus ſecundum leges Romanas, quæ ſanciunt a paterna eos decidere hereditate, qui noluerit interfecti necem vindicare, omnibus paternis expoliati ſunt.*

Item ſi non interpellaverit) Regulariter enim interpellatio debitorem in mora conſtituit, *l. mora 32. ff. de uſur.*

Ex contractu bonæ fidei) In bonæ fidei judiciis uſuræ ex mora veniunt, *l. 2. inf. de uſur.*

Fructus & uſuræ) Actio legatorum uſuras recipit ex mora, *l. uſuræ 34. de uſur.* vide inf. de uſur. legat.

Item ſi tutore dativo) Cuj. Græcos ſecutus ſpeciem legis ponit in tutore dativo: nam teſtamentarius non ſatiſdat, nec datus ex inquiſitione.

Si in inſtituenda querela inoff.) Nam ipſo jure querela inofficioſi integra ei ſervatur: & ob id in integrum reſtitutio neceſſaria ei non eſt. Baſilica.

Vel in petenda bon. poſſ.) Intra dies centum bonorum poſſeſſio agnoſcenda eſt: intra annum ſi deferatur liberis, aut parentibus, §. 4. *Inſtit. de bonor. poſſ.*

Præter præſcript. 30. &c.) Præſcriptio longi temporis adverſus minores annis 25. non currit, *l. 3. inf. quibus non objicit. lon. temp. præſc.* & generali deciſione Juſtin. in *l. ult. hoc tit.* nulla præſcriptio currit adverſus eos, & ideo fruſtra ex ea cauſa reſtitui deſiderant. Sola 30. aut 40. ann. currit adverſus minores 25. ann. Aliæ ipſo jure non currunt: *melius eſt intacta eorum jura ſervari, quam poſt cauſam vulneratam remedium quærere*, ut eſt in *d. l. ult. hoc tit.* Ariſtoteles Politic. lib. V. cap. 1. *βέλτιον ἐξ ἀρχῆς ὁρᾶν, ὅπως μὴ ἐνίσωνται τοσοῦτον ὑπερέχοντες, ἢ ἐάσαντας γενέσθαι ἰᾶσθαι ὕστερον*: Suidas: *ἀρχὴν ἰᾶσθαι λῷον ἢ τελευτήν*. In epiſt. Ceretii, Salonii & Veranii Epiſc. ad Leonem PP. *Scientes pene ſera eſſe remedia, quæ adactis jam vulneribus apponuntur.* Ait autem poſt cauſam vulneratam, ut Symmachus epiſtolarum libro II. 30. negotium vulneratum. *Quo animo*, inquit, *acceperim Sicilienſe negotium vulneratum, facile conjectas.*

Qui pupillus non eſſet] *l. 3. inf. de præſc. trig. vel quad. an.*

TIT. XLI. *Qui & adverſus quos in integrum reſtitui non poſſunt.*

HActenus dixit de cauſis in quibus minoribus neceſſaria eſt reſtitutio in integrum, vel non. Nunc tractare incipit, qui minores, & adverſus quos in integrum reſtitui non poſſunt: ac primum, non temere in integrum reſtitui minores quos conſtat eſſe attentos & diligentes patresf. quoſque veriſimile non eſt ætatis infirmitate lapſos: neo quemlibet minorem utique ſemper in conſilio prætoris, aut præſidis haberi pro minore, ac ne lapſos quidem, vel circumſcriptos, re cum parentibus aut patronis utriuſque ſexus geſta, reſtitui adverſus eos, niſi adverſus matres, quæ ſecundas nuptias contraxerunt ex *Nov.* CLV. quod quacunque ex cauſa reſtitutio poſtuletur; videatur quodammodo ſuggillari pudor & gravari opinio ejus adverſus quem reſtitutio poſtulatur: & olim forſitan famoſa fuit actio de circumſcriptione adoleſcentium ex lege Lætoria, *uti ne propter te fidemve tuam captus fraudatuſve ſiem*: quodque honeſtius & melius ſit adoleſcentem æqui boni conſulere damnum quod fecit, quam retractare quod cum his perſonis geſſit, in quas etiam fraudis ſuſpicio non cadit. Et in ſequentibus titulis plerique alii demonſtrantur eſſe minores, qui in integrum reſtitui non poſſunt.

XLI. Enarratio.

ATtentos) Terentius in Adelph. Act. V. Scen. III. *Attentiores ſumus ad rem omnes.* Et Sc. 8. *Nimium ad rem in ſenecta attenti ſumus.* Prætor igitur non ſuccurrit iis, qui ſobrie rem ſuam adminiſtrant, *l. verum 11. §. item, ff. de minor.* id eſt, *τοῖς καλῶς διοικοῦσιν*, ut in Baſilic. *bene rem ſuam gerentibus.*

Et diligentes] *l. 1. hoc tit.*

Cum parentibus] *l. 2. h. t.*

Ex Nov. CLV.] Adverſus matres, quæ nuptias iterarunt, reſtitutio peti poteſt.

Ex lege Lætoria] Circumſcripto dolo adverſarii ſubvenitur lege Lætoria data præſcriptione. Cicero de Offic. lib. 3. Quanti verba illa: UTINE PROPTER TE &c. ut heic. vide Cujac. libro 19. obſerv. 33.

Æqui boni conſulere] Æquo animo ferre.

Fraudis ſuſpicio] *l. pen. inf. de adoption.*

TIT. XLII. *Si minor ſe majorem dixerit, vel probatus fuerit.*

ET hoc titulo quidem non poſſe in integrum reſtitui minores, qui jurarunt, vel forte ut ſibi pecunia crederetur, dolo malo ſe majores eſſe dixerunt & perſuaſerunt, vel etiam dolo ſcientes ſe eſſe minores prætori aut præſidi impoſuerunt, & falſo probaverunt ſe eſſe majores, quia in his malitia ſupplet ætatem, ut ait, *l. 3.* ideo non reſtituuntur adverſus eos quos deceperunt: & idem dicitur de minoribus, quod de mulieribus, *l. 2. §. pen. ff. ad Vell.* deceptis non decipientibus ſubveniri, *l. 1. Cod. Greg. ſi ma. fu. prob. l. 2. hoc titulo*; nam ſi minorum dolus abſit, ut ſi per errorem, aut per fraudem adverſarii majores probati fuerint, non immerito poſtulant auxilium, *l. 1. 3. 4. hoc titulo*. Probare autem majorem & perfectam ætatem Græcis hoc loco eſt *πράττειν τὴν λεγομένην τελειότητα*: & probationem ſequi ſolet decretum prætoris vel præſidis permittentis adminiſtrationem rerum ſuarum his qui majores probati fuerint. Et probatur ætas teſtibus vel inſtrumentis, *l. 2. tit. 44.* veluti tabulis profeſſionum, *l. 2. ff. de excuſ. l. 1. hoc titulo*, quæ ibi a Græcis vocantur, *ἀπογραφαὶ τοῦ πατρὸς*, quod plerunque conficiantur a patre natis filiis. Apulejus 2. *Apol. Pater natam ſibi filiam more ceterorum profeſſus eſt* tabulæ partim tabulario publico, partim domo adſervantur. Sed fidem faciunt etiam confectæ a matre vel avo, *l. etiam, ff. de prob.* Probatur etiam ex aſpectu *d. l. 3. d. l. 1. Cod. Greg. l. minor 25. ff. de minor.* & ex aſpectu, ut opinor neceſſariæ partis, maxime ſi quæratur de pubertate marium. Ariſtoph. *σφῆκες*: *παίδων δοκιμαζομένων, αἰδοῖα πάρεστι θεᾶσθαι*. Plato legum XI. *τὴν δὲ τῶν γάμων χρόνου συμμετρίαν τε καὶ ἀμετρίαν ὁ δικαστὴς σκοπῶν κρινέτω, γυμνοὺς μὲν τοὺς ἄρρενας, γυμνὰς δὲ ὀμφαλοῦ μέχρι θεώμενος τὰς θηλείας*. Quintilianus *decl.* 279. Poſtea nudari filium, atque in conſpectu judicum conſtitui cogit. Idem in Inſtit. quæſtionem hanc centumviralem eſſe ait, Pubertas annis an habitu corporis æſtimetur; quam definivit tandem Conſtitutio Juſtiniani, ſedata controverſia, quæ hac in re erat inter Caſſianos & Proculianos, a qua nec abhorret *l. 4. inf. qui teſt. fac.*

fac. poss. & secundum eam impubes est, qui nondum pervenit ad annum XIV. etiamsi facies, vel alia pars corporis pubertatis computet ætatem, & contra pubes qui pervenit ad annum 14. etiamsi ex habitudine ejus ætatis non videatur esse. A

XLII. Enarratio.

Minores qui jurarunt] Restituuntur jurati ex scripto, non si corporaliter juraverint, tit. 27. supr. ex *l. 3. hoc tit.*

Se esse minores prætor. aut præf. impos.] Theodorus Hermopolites: ἀπὸ μόνης τῆς τῶ ἰδίω σώματος ἐμφανείας τὸν δικαστὴν παρέπεισε: *ex solo corporis aspectu judicii persuasit se esse majorem*: quæ quidem probatio satis lubrica & periculosa est. Æschines contra Timocratem: εἰσὶ φύσεις ἀνθρώπων πολὺ διαφέρουσαι ἀλλήλων τὰ περὶ τὴν ἡλικίαν: ἔνιοι μὲν γὰρ νέοι ὄντες, προφερεῖς καὶ πρεσβύτεροι φαίνονται: ἕτεροι δὲ πολὺν ἀριθμὸν χρόνου γεγονότες, παντάπασι νέοι δοκοῦντες εἶναι. *Hæc inter homines naturæ discrimina sunt, ut ex aspectu satis non possit ætas dignosci, quidam enim juvenes ætate provecti esse videntur. Alii seniores cum sint, omnino juvenes apparent.* B

Malitia supplet ætatem] τῆς κακίας ἀναπληρωσάσης τὸ ὑστέρημα τῆς ἡλικίας: *malitia supplente quod ætati deest*, ut ait Hermopolites in *l. 2. infr. de reputat. quæ fi.* sive ut est in Basilicis, ἡ κακία αὐτῶ ἀναπληροῖ τὸ τῆς ἡλικίας ἀτελές: *Malitia ejus supplet quod ætati imperfectæ deest.*

Græcis hoc loco est] Libro 10. Basilic. tit. 25. cap. 1.

Natis filiis] Juvenalis sat. 9. *& libris actorum spargere gaudes Argumenta viri*. Vetus Scholiastes: *Apud ærarium patres nomina deferebant natorum filiorum.* C

Necessariæ partis] Julius Firmicus libro 4. Mathes. cap. 12. *vitia facit circa naturalia & necessaria*, & ejusdem libri cap. 18. *At ex necessariis & muliebribus locis.* Æschylus in Sept. Theb. ὑπ' ἐφηβήσαντας, ὑπ' ἐν γενεῖν σύλλησιν τειχωματός.

De pubert. marium] Cum quærebatur de pubertate feminarum, non indagabantur verecundiores partes corporis, ceu loquitur Tertullianus.

Idem in Institut.] Lib. 4. cap. 11.

Constitutio Justiniani] *L. ult. inf. quando tut. vel curat. esse desin.*

TIT. XLIII. *Si sæpius in integrum restitutio postuletur.* D

Hoc autem titulo ostenditur, non posse in integrum restitui minores in ea causa, in qua jam ante petita restitutione in integrum, repulsam passi sunt, nisi novas proferant defensiones, ne res semel rite judicata temere retractetur, & hoc est quod Paulus ait 1. *Sent.* integri restitutionem plusquam semel non esse decernendam.

XLIII. Enarratio.

Ostenditur, non posse in integ. rest.] Appellare possunt, appellandi autem jus eis restituitur si appellationem omiserint, *l. 1. h. tit.* Eandem interpretationem adfert ad *l. ait prætor 7. §. restitutus, ff. de minorib.* E

Nisi novas proferant defensiones] *L. 2. & 3. hoc tit.* in *l. 2.* vox *judicem* non est in libris vett. nec in Basilicis, in *l. 3. iterum* legitur in Cod. Brodei. Auctores Basilicon legerunt, *iteratum*: vertunt enim ἐπιδευτερώμενον: ut in *l. 1. supr. si adv. rem judic.* iterato eandem actionem inferre.

1. Sententiarum] Tit. 7. §. integri.

TIT. XLIV. *De his qui veniam ætatis impetraverunt.*

Et præterea hoc titulo non posse in integrum restitui minores, qui a principe extra ordinem, ut ait *l. 3. ff. de minor.* vel ex Novel. Leonis 28. a magistratu veniam ætatis impetraverunt, in his scilicet quæ gesserunt post impetratam veniam, *l. 5. infr. tit. 52.* ne qui cum eis contrahunt, principis auctoritate circumscripti videantur, *l. 1. h. tit.* Neque vero impetrant veniam ætatis, i. jus legitimæ ætatis, & rerum suarum administrationem, nisi impleverint mares an. 20. & feminæ 18. Celerior est cursus prudentiæ muliebris, quæ ætas proprio nomine a Constantino firmata appellatur, *l. 1. Cod. Theod. eod.* nec enim perfecta, justa, legitima dici potest, *l. ultim. hoc tit.* sed exigitur, ut & hujus ætatis se esse mares per se probent insinuata venia quam a principe impetraverunt, *l. ult. infr. de spons.* si Senatores sint apud præf. urbi; si plebei, apud prætorem, & omnes in provinciis apud præsidem simul, ac testibus se eis moribus esse præditos, ut mereantur veniam ætatis. De maribus loquor. Nam feminæ propter pudorem & verecundiam non coguntur prodire in publicum, *ut l. 1. sup. de off. div. jud. l. 2. §. fin autem, infr. de jur. prop. cal.* & satis est ab eis firmatam ætatem probari per procuratorem, *l. 2. hoc titulo.* Vis autem hujus beneficii principalis hæc est, ut minor 25. an. curatione liberetur, & rerum suarum administrationem recipiat, & in omnibus pro majori habeatur, *l. 10. infr. de appel. l. ultim. infr. si ma. fac. al. fa. sine dec.* præterquam si prædia velit alienare, aut obligare sine decreto, *l. penult. hoc titulo*, quod & in formula veniæ ætatis sic Cassiodorus excepit, ita ut alienandis rusticis, vel urbanis prædiis constitutionum servetur auctoritas, ne cum opinioni præstare volumus, utilitatem publicam lædere videamur. Olim venditio ei permissa erat, & pigneratio etiam sine decreto, donatio nullo modo, *l. ult. infr. si major fact. alien. rat. l. tutores §. ab eo, ff. de admin. tut.*

XLIV. Enarratio.

Veniam ætatis impetraverint] Etiamsi minus idonee administrare videantur, *l. 1.* id est, ἐπιβλαβῶς, in Basilicis.

Mares annum 20.] Nam, ut ait Procopius Gazæus in Leviticum, *annus vicesimus initium est ætatis ad res gerendas habilis, & sexagesimus finis.*

Nec enim perfecta] Perfecta ætas annorum 25. *§. ult. Institut. de fiduc. tut. l. tutela 16. ff. de tutel. & l. ult. hoc tit.*

Justa] *L. 2. ff. de vac. mun.*

Legitimo] *L. ult. hoc tit. l. si actor. 10. Cod. de appellat.*

Per se probent] *d. l. 2.* tametsi hæc absint a Codice Theod. πρὸς διαστολὴν feminarum, quæ per procuratorem probant.

Insinuata venia] Thalelæus ad *leg. 5. infr. de sponsal.* ibi, *in competenti judicio comprobatam*: *didicisti*, inquit; *libro 11. Codicis tit. 44. constitut. 11. post petitam veniam principale rescriptum insinuari etiam debere*: ὅτι δεῖ μετὰ τὴν αἴτησιν καὶ ἐμφανίσαι τὴν ἀντιγραφήν, libro 18. Basil. tit. 11.

Apud præf. urbi] *L. 2. hoc titulo.* Nam ex vett. libris ejus inscriptio ita emendanda est, ad Verinum P. V.

Apud præsidem] *d. l. 2.*

Cassiodorus] Variarum 7. 41.

Olim venditio] Ipse Cujac. Observ. 21. 35. olim permissa etiam fuit venditio prædiorum & pigneratio absque decreto. Post a Constantino vetita venditio, *l. 2. hoc tit.* & a Justiniano pigneratio, *l. 3. h. tit.*

TIT. XLV. *Si major factus ratum habuerit.*

ULtimus caſus, quo non reſtituuntur in integrum minores, hic eſt, ſi quæ in minori ætate geſſerunt, majores facti rata fecerint, quia per ratihabitionem in integrum reſtitutioni renunciare videntur, & nihil intereſt facto, an ſilentio ratum habuerint, ut Paulus ait 1. Sent. ſilentio anni utilis jure veteri, quadriennii continui jure novo.

XLV. Enarratio.

RAta fecerint] Tunc autem maxime ratum habet, cum in adoleſcentia perfectum negotium major factus facto comprobat, ut Paulus ſcribit *libro 1. Sentent. l. 1. & 2. C. ſi maj. fact. rat. hab.* vel ſilentio quadriennii, aut ſi contractus ipſo jure nullus, quinquennii re alienata, obligatave ſine decreto, aut decennii, aut vicennii re donata, *l. ult. Cod. eod.* Cujac. ad *l. 3. ff. de min.*

Facto] Ratihabitione ſpeciali, *l. 3. §. 1. ff. de minor.* Baſilica: δεκτὰ ἀποδέξῃ, καὶ ἐβεβαίωσας, αὐτά: *rata habueris, eaque confirmaveris*, quaſi a majore nunc primum geſta ſint.

Ut Paulus ait 1. Sentent.] *Tit. 9. §. ſi major.*

Quadriennii continui] *l. ult. inf. tit. 52. 1. v. tit. pen. libri 5.*

TIT. XLVI. *Ubi & apud quem cognitio reſtitutionis agitanda ſit.*

SEquitur alia inſpectio, ubi, id eſt, in quo foro, & apud quem cognitio in integrum reſtitutionis agitetur. Et placet agitari ſive minor eam petat, ſive major in foro ejus adverſus quem petitur reſtitutio, ſecundum regulam, quæ dictat, actorem ſequi forum rei, & non tantum pro tribunali apud magiſtratum urbanum, vel provincialem, ſed etiam apud judicem datum a principe, vel a magiſtratu ordinario ſpecialiter in hanc ipſam rem, vel in aliam in qua incidat quæſtio reſtitutionis, ex qua apparet eam in modum contradictionis objici poſſe, vel apud eum cui a magiſtratu mandata ſit juriſdictio omnis, vel hæc ſpecies: eſt enim cognitio hujuſmodi juriſdictionis & miſti imperii: ideoque mandari cuilibet poteſt, mandatoque generali comprehenditur. Sed & quibuſdam caſibus non in foro rei hæc cauſa agitur, ſed in conſiſtorio principis, veluti adverſus libertatem, *l. 10. ff. de minor.* vel adverſus rem judicatam a procuratore Cæſaris, vel ab eo, qui vice ſacra judicat, veluti vicario, aut præfect. urbi, vel a judice dato a principe, *l. 1. hoc titulo, l. 3. ſup. ſi adverſus rem judic. l. minor. autem, §. pen. ff. de minor.* Verum enimvero apud magiſtratum municipalem hæc cognitio non agitatur: nec enim ei ſuo jure competit ſine mandatu præſidis, *l. ea quæ, ff. ad municip.* neque judici compromiſſario, neque arbitro electo communi, nudoque conſenſu partium, neque arbitro dato a judice pedaneo, habente ſcilicet notionem tantum, non juriſdictionem, *l. ult.* veluti arbitro rationibus excutiendis, aut bonis æſtimandis, aut fidejuſſoribus probandis.

XLVI. Enarratio.

SIve major] *l. 3. h. t.* quibus caſibus ſcilicet majores in integrum reſtituuntur, ut inf. tit. 53.

In foro ejus adverſus quem] Actor ſequitur forum rei, *l. ſi in poſſeſſione 3. inf. ubi cauſ. ſtat.* id eſt, reus ibi conveniri debet ubi domicilium habet, *l. 2. inf. de juriſdict. omn. jud. & l. 2. h. t.*

Datum a principe] Hæc & quæ ſequuntur, fere definiuntur in *l. ult.*

Vel a magiſtratu ordinario] Apud judicem datum

A ſive pedaneum. Reſtitutio in integrum poteſt pedaneis judicibus mandari, ut & ipſe Cuj. ſcribit ad *l. 3. ff. de in integr. reſtit.* Qua in re diſſentiunt quidam, ſed ipſa conſtitutione refelluntur.

In modum contradictionis] Vide inf. tit. 53.

Cognitio hujuſm. juriſdictionis] Integri reſtitutio juriſdictionis prætoriæ eſt, *l. 1. §. de qua, verſ. an autem, ff. de poſtul.*

Et miſti imperii] Nam quod juriſdictionis eſt, & miſti imperii eſt, quia juriſdictioni cohæret, & competit tantum juriſdictionem habenti.

A procurat. Cæſaris] παρὰ τοῦ καθολικοῦ, *a Catholico.* Baſilica.

Veluti vicario] *l. 1. ſup. de offic. vic.*

Aut præf. urbi] *l. 11. C. Th. de appellat.*

B L. ult.] In qua monet Cuj. legen. *audeat eſſe trahendum*, quod confirmatur lib. vett. & auctoritate Baſilic. ἑλκύσαι τολμήσῃ.

Veluti arbitro] *l. ſi quis dicat 5. §. 1. ff. de manumiſſ.*

Aut bonis æſtim.] *l. 2. inf. de uſur. legat.*

Aut fidejuſſoribus probandis] *l. arbitro 9. ff. qui ſatiſd. cog.*

TIT. XLVII. *De reputationibus, quæ fiunt in judicio in integrum reſtitutionis.*

SEquitur alia inſpectio de reputationibus .i. de his quæ adoleſcenti petenti reſtitutionem in integrum imputantur, ut ea vel reddat, vel compenſet: exempli gratia, ſi reſtitutus adverſus venditionem, & tra-
C ditionem fundi deſideret etiam fructus ſibi reſtitui, quos emptor percepit, cum fructibus compenſare debet uſuras, vel pretium reddere cum uſuris, & ſumptus meliorati fundi. Et ſimiliter reſtitutus adverſus emptionem, recipit pretium cum uſuris, & fundum reſtituit cum fructibus. Et reſtitutus adverſus tranſactionem, reddit quod accepit ex cauſa tranſactionis, & viciſſim ei redditur, quod dedit cum acceſſionibus & omni cauſa. Item reſtitutus abſtinendi gratia, reddit id omne quod ex hereditate percepit, aut dolo malo fecit, quo minus percipere poſſet. Et eadem ratione, ut fit in mulierum expromiſſionibus ex Senatuſconſulto Vellejano, reſtituto minore adverſus expromiſſionem, puta cum novandæ obligationis gratia interceſſit pro alio, creditori reſtituitur vetus actio in veterem debitorem. Omnis
D reſtitutio in integrum eſt reciproca, aut iniquiſſima, ſi ex uno tantum latere reſtituat rem. Semper excipio caſum *l. pen. ſup. tit. 19.*

XLVII. Enarratio.

ADverſus venditionem] *l. un. h. t. l. quod ſi minor 24. §. pen. ff. de minor.*

Vel pretium reddere cum uſuris] *d. §. pen.*

Et ſumptus meliorati fundi] *l. ſi prædium 16. in fin. inf. de præd. minor. ſine decr. non alien.*

Adverſus emptionem] *d. l. un. l. patri 27. §. 1. verſ. prædium quoque, ff. de minor.*

Adverſus tranſactionem] *l. 1. & 2. ſub tit. 31.*

Quo minus percipere poſſet] *d. l. unic. h. t.*

E Ex Senatuſconſulto Vellejano] *l. 8. §. Marcellus, ff. ad Vellejanum.*

Cum novandæ obligationis] *d. l. un.* Si minor intervenerit, & expromiſſione facta petat actionem reſtitui in veterem debitorem per expromiſſionem, & debiti translationem liberatum, actio creditori reſtitui debet adverſus quem minor deſiderat. Baſilica libro 10. tit. 30.

TIT. XLVIII. *Etiam per procuratorem cauſam in integrum reſtitutionis agi poſſe.*

ETiam hoc inſpici in hoc tractatu quærique dignum erat, an per procuratorem agi poſſet cauſa reſti-

restitutionis in integrum, propterea quod in hoc judicio ætatem probari convenit, quæ plerunque probatur ex aspectu, & quod mares per se insinuant veniam ætatis, ætatemque firmatam, ac morum probitatem probant. Sed utilitatis causa receptum est, ut etiam per procuratorem agatur recte causa restitutionis in integrum, cui scilicet id ipsum nominatim mandatum sit; putem & per cognatum, vel adfinem, cui id mandatum non sit, sicut alia actio quælibet, si nec ab ipso minore petere & agere prohibitus sit, *l. Pap.* §. *illud*, *l. patri*, *ff. de minor.*

XLVIII. Enarratio.

PRobari convenit) sup. tit. 42.

Insinuant veniam ætatis) Sup. tit. 44.

Ætatem firmatam) Ut Virgilii ecloga 4.

Hic ubi jam firmata virum te fecerit ætas.

Per procuratorem) *l. un. h. t. l. 1. sup. si tut. vel cur. interv.*

Nominatim mandatum sit) *l. 25. §. 1. D. de minoribus*. Quod si de speciali mandato non constet, cavebit dominum ratam rem habiturum, *l. sequ. ibid.* Minor igitur auctore curatore procuratori nominatim mandare potest, ut causam in integrum restitutionis agat. Sed & curator generalis minoris nomine eandem causam agere potest, ut heic scribit Hermopolites: *ὁ τῦ νέυ γενικὸς κυράτωρ προσώπῳ, αὐτῦ τῦ νέυ ζητεῖν ἀποκατάστασιν ᾽ κωλύεται.* Est autem curator generalis, inquit, qui minori datus est, ut ejus negotia tueatur usque ad annum 25.

TIT. XLIX. *In integrum restitutione postulata, ne quid novi fiat.*

QUod appellatio majoribus præstat, hoc minores consequuntur adversus sententias beneficio restitutionis, si nolint appellare, *l. præses*, *ff. de minor.* & adversus gesta aliæ quæcunque ad quæ majoribus nullum patet auxilium. At sive appellaverint majores aut minores, sive petierint minores restitutionem, medio tempore nihil deintegratur; sed omnia manent in integro, quoad de appellationis, vel restitutionis causa pronunciatum sit: & hoc loco definit tractatus de minoribus, qui cœpit a tit. 21. Sequuntur causæ ex quibus nonnunquam restituuntur etiam majores 25. ann.

XLIX. Enarratio.

QUod appellatio] Itaque Basilicωn auctores heic appellationem & minorum restitutionem conjungunt.

Nihil deintegratur] *L. un. D. nihil. innov. appellat. interpos. l. un. hoc titulo.*

TIT. L. *De restitutionibus militum & eorum qui reip. causa absunt.*

MAjores 25. ann. & heredes ex persona eorum restituuntur in integrum, si cum essent in militia occupati, in castris, vel præsidiis, vel stativis, vel qua alia ratione abessent Reip. causa sine dolo malo, interim res eorum usucaptæ sint, aut venditæ a creditoribus, aut tempore amissæ actiones, quæ eis competebant, vel etiam tempore amissa bonorum possessio hereditasve: & restituuntur postquam desierunt abesse intra annum utilem, & hodie intra quadriennium continuum, rescissa usucapione, venditione bonorum, distractione pignorum, præscriptione temporis, restitutoque dominio rerum, restituta bon. possessione, restitutis actionibus.

L. Enarratio.

MAjores 25. ann.] Non solum minores in integrum restituuntur, sed & majores ex justa causa, puta si milites sint, vel alias Reip. causa absint. Milites Reip. causa abesse dicuntur, *l. si qua 40. & l. pen. ff. ex quib. caus. major. l. 3. hoc tit.*

Et heredes ex persona eorum] *l. 1. hoc tit.*

In militia occupati] In expeditionibus occupati, *l. si intra. 3. inf. de temporib. in integr. restit. & de milit. test. in prin. Instit.*

In castris] Quatenus militant, & in castris degunt, *§. 3. eod.*

Vel præsidiis] Varro 4. de Ling. lat. Præsidium est dictum quia extra castra præsidebant in loco aliquo, quo tutior regio esset. Cornelius Fronto: Præsidium ad custodiam collocatur. Glossæ: præsidia, φυλακαὶ φρύρια.

Vel stativis] *ἐν τοῖς σεδέτοις l. 18. supra de episc. audient.* in sedibus, non si essent in suis ædibus: nam in *l. ultim.* libri veteres habent, *ædibus*, & Basilica, *οἴκοις*. Vide consultationem 49. & notas ad Instit. tit. de milit. testam.

Reipublicæ causa sine dolo malo] *L. 1. §. 1. l. 4. ff. ex quib. caus. mai. l. 4. hoc tit.* Sed & milites, qui Romæ militant, Reipublicæ causa abesse intelliguntur, *l. milites 7. & l. qui mittuntur 35. §. urbanitiani*, *ff. ex quibus causis maj.* Theodorus Hermopolites: *χάριν τυχὸν τῆς τῦ βασιλέως φυλακῆς, ἃς σήμερον, ὡς οἶμαι, καλῦσι παραμονάς.* Stephanus in Aristotelis Rhetoricam: *τυραννίδος δὲ τέλος φυλακὴ, ἢ γοῦν λεγόμεναι παραμοναί.* Codinus de officiis cap. 5. num. 46. edit. Reg. *ἐν τῇ αὐλῇ τῦ παλατίυ στρατιῶται ὀνομαζόμενοι ὅυτω παραμοναί. In aula palatii milites dicti stacionarii.* Onomastic. *stationarii milites: φυλακαί.*

Usucaptæ sint] *L. 1. 2. 3. & 4. hoc tit.* Si quid de bonis eorum, qui reip. caus. absunt, deminutum sit, restitutionis auxilio juvantur: deminutum, id est, usucaptum, *l. deperditum 21. ff. de petit. heredit.* idemque significat possessum in *l. quod tempora 3. hoc tit.* ut & Martinus interpretatur: & ad eam recte Græci annotant: *Neque usucapione, neque longi temporis præscriptione lædi jus militis, aut ejus qui reip. causa absfuit, si intra annum utilem, postquam abesse desierit, agere cœperit.* v. Cujac. Obs. 24. 14. & 40.

Quid si usucapio aut præscriptio ante absentiam inchoata post reditum domini completa sit? Restitutionis auxilium non denegabitur, si modo per temporis angustias possessorem convenire non potuerit, *l. 15. & l. seq. ex quib. caus. major.*

Aut venditæ a creditoribus] *l. ignorare 4. & l. si cum militaribus 6. hoc tit.*

Amissæ actiones] *d. l. 2.*

Amissa bonorum possessio] *L. 1. hoc tit.*

Hereditasve] *L. Julian. 13. ff. ex quib. caus. major.*

Intra annum utilem] *d. l. 2. & 3.*

Intra quadrienn. contin.] *L. ult. inf. tit. 52.*

Rescissa usucap.] *L. sed etsi 16. §. si feriæ, ff. ex quib. caus. maj. §. rursus. Instit. de action.*

Venditione bonorum] Etiamsi a fisco vendita sint, quibus non oberit quadriennii præscriptio, qua obesse solebat domino, de qua in §. *ultim. Instit. de usucapion. & lo. temp. poss.* Restituuntur & adversus venditionem bonorum; quæ cum absentes reip. causa non defenderentur, possideri tantum a creditoribus poterant; non interdicta possessio, sed venditio, quamdiu absunt, *d. l. 4. hoc tit.*

Distractione pignorum] *d. l. 6.*

Præscriptione temporis] *d. l. 3. Basilica*: Rescissa usucapione, si possessor rem militis usuceperit: vel amota longi temporis præscriptione eam vindicare poterit.

Restitutoque dominio] *d. l. 2. Basilica*: Restitutio ei competit, per quam rerum dominio, & actionibus quibus excidit, restituitur.

Restituta bon. possess.] *d. l. 1.*

Restitutis actionib.] *d. l. 2.*

TIT. LI. *De uxoribus militum & eorum qui reipub. causâ absunt.*

SEd & uxores militum & aliorum qui Reipub. causa absunt in integrum restituuntur, si sequutæ viros interim per absentiam aliquid damni fecerint, vel aliquid lucri non fecerint, ut quibus officium publicum non debet esse damno, non sit etiam uxoribus eorum.

LI. ENARRATIO.

SEd & uxores militum] Militibus uxores habere non licebat. Tertullianus de exhortatione castitatis cap. 12. *Scilicet solis maritorum domibus bene est. Perierunt cœlibum familiæ, res spadonum, fortunæ militum, aut peregrinantium sine uxoribus. Non enim nos & milites sumus? eo quidem majoris disciplinæ, quanto tanti imperatoris.* Et ideo in numeros relati & matriculis inserti uxores retinere non poterant, & matrimonium bona gratia dissolvebatur, *l. vel senectutem* 61. *& l. seq. ff. de donation. int. vir. & uxor.* Severus imperator militibus uxores habere permisit, Herodiano teste libro 3.

Secutæ viros] Quæ cum maritis peregrinatæ sunt, ut est in *l.* 1. *hoc tit.* Mulieres reipublicæ causa abesse non intelliguntur, sed virorum privilegio adjuvantur.

Aliquid damni fecerint] Ut si quis actione mulieri competente libetatus sit, *l.* 1. vel si quid de bonis earum deminutum sit, id est, si res earum interim usucaptæ sint, *l.* 2. vide ad tit. 50.

Vel aliquid lucri non fec.] Sicut minoribus etiam in lucro succurritur, id est, in iis, quæ non adquisierunt, *l. ait prætor* 7. *§. hodie, & l. non omnia* 44. *ff. de minor. l. cum quidam* 17. *§. si pupillo, ff. de usur.* ita & militibus & aliis, qui reip. causa abfuerunt, subvenitur. In *l.* 2. Basilica ponunt, mulierem dolo aliquid fecisse. Cur enim tanto tempore interjecto non misit, qui domum suam repeteret. Itaque, inquit, licet mulier domum absente ea venditam ad se pertinere monstraverit, non aliter eam recipiet quam refuso pretio, quod revera solutum est, non quod instrumento venditionis continetur. Pone igitur fundum venditum, absente uxore militis, refuso pretio, quod revera adnumeratum est, non quod instrumen. vend. continetur, uxor eum recipiet, *l.* 2. *hoc tit.* Solent enim quidam plerumque subdole, & contra veri fidem instrumentis adscribere se impenso pretio emisse, quod minimo emerint: sive, ut ait Hermopolites: *ὃ μὴν τὸ ἐν παραπέμπῳ χάρτῃ περιεχόμενον· πολλάκις γὰρ τινὲς ὀλίγα διδόντες εἰς ἀγορασίαν διά τινα τέχνην καὶ ὑποψίαν πλείονα ἐγγράφουσι τοῖς ὠνητικοῖς.* Verba autem illa legis 2. *sed quia hujusmodi diuturnæ absentiæ commenta callide adhibita, atque composita obesse omnino non debent*, sic idem Theodorus interpretatur: non debent obesse emptori. Finge, inquit, abesse mulierem sperantem post reditum quod distractum erit, restitui non reddito pretio.

Non debet esse damno] *l. videlicet* 29. *ff. ex quib. caus. major.*

TIT. LII. *De temporibus in integrum restitutionis tam minorum & aliarum personarum quæ restitui possunt, quam heredum eorum.*

COmmunis hic titulus est minoribus, & majoribus pertinentibus ad causam restitutionis in integrum; & erat olim quidem, ut de temporibus primum dicamus, omnibus jure prætorio constitutus annus utilis ad petendam restitutionem in integrum; deinde lege Constantini fuit restitutionibus, quæ minoribus dantur contestandis finiendisque in urbe, & intra centesimum miliarium urbis præstitutum quinquennium post legitimam ætatem; in Italia quadriennium, in provinciis triennium continuum, ut non male in *Cod. Th. l.* 5. *hujus tit.* habeat, juge tempus, pro quo vulgo, jure, & Basil. *νομίμως*, forte quia sibi vindicat continui temporis definitionem Justinianus abrogata lege Constantini, constituens ut non observata differentia locorum vel ætatum intra quadriennium continuum agatur & peragatur causa restitutionis in integrum, *l. ult. hoc tit. l. ult. inf. de rep. hered.* quod quidem minoribus numeratur ex die primo anni 26. in diem extremum 29. vel ex die quo insinuaverunt veniam ætatis, *l.* 5. *hoc tit.* militibus ex die missionis, *l.* 1. *hoc tit.* & aliis absentibus Reip. causa ex die reditus. Altera quæstio in hoc tit. est de heredibus earum personarum, quatenus in integrum restitui possint, in qua ita distingui solet. Aut minor minori heres extitit, aut minor majori, aut major minori, aut major majori. Si minor minori, heredi ex edicto datur post suam legitimam ætatem ex defuncti persona, non spectata tamen aut computata ætate defuncti, totum quadriennium ad in integrum restitutionem, *l. interdum ff. de minor. & Paulus* 1. *Sen. tit. eodem & l.* 5. *§.* 1. *hoc tit.* Si minor majori nondum completo quadriennio, heredi post legitimam ætatem non datur totum quadriennium, sed ex persona defuncti id dumtaxat tempus quod defuncto supererat, *d. l. interdum, §.* 1. *d. l.* 5. *§. quod si majoris, l. ult. in fi. inf. si ma. fac. al. fac. sine decr.* puta annus, si defunctus vixerit annis 28. Si major minori, heredi statim ab adita hereditate quadriennium datur ex persona defuncti, *l.* 40. *l.* 5. *§. ult. hoc tit. l. minor autem, §. ult. ff. de min. l.* 4. *ff. de in integ. rest.* Si major majori, recte Accursius, heredi statim ab adita hereditate id tempus dari quod defunctus habuit. Et secundum hanc distinctionem in specie *l.* 2. *hujus tituli* si minor minori heres extitisti, & militiæ nomen dedisti, majorque rediisti, ex die reditus ad restitutionem in integrum habes quadriennium: itemque si minor rediisti, post legitimam ætatem completam. Quod si majori nondum exacto quadriennio, ipse minor, vel intra quadriennium constitutus heres extitisti, & militiæ nomen dedisti, reverso tibi cedet tempus, quod defuncto supererat, statim, si major, vel post completam ætatem legitimam, si minor rediisti. Etiam illud valde notandum est ex *l.* 1. *hoc titulo*, minori circumscripto, qui in militia exegit annum 29. aut 30. tempora restitutionis in integrum non computari, nisi ex die missionis, ut *l. semper, §. si quis reip. ver. nam etsi, ff. quod vi aut clam.* quia ipso jure continuatur beneficium restitutionis, *l.* 3. *i. συναπτῶς καὶ ἀδιακόπως φυλάττεται*, ut Basilica interpretantur. Et tamen si major, qui temporalem aliquam actionem habuit, militiæ nomen dederit, actionis tempus ei cedit: sed reverso causa cognita per restitutionem remittitur præscriptio temporis, *l.* 2. *sup. de restit. mil.* & ita accipienda est prima pars *d. §. si quis Reipublicæ*, exemplo scilicet & argumento ejus §. qui præcedit. Plus tribuitur minori danti militiæ nomen quam majori.

LII. ENARRATIO.

JUre prætorio constit. annus] *l.* 1. *§.* 1. *ff. ex quib. caus. maj.*

Lege Constantini] *l.* 2. *C. Theod. de in integr. restitut.*

Præstitutum quinquennium. Ex constitutionibus in urbe quidem quinquennium dabatur, in Italia quadriennium, in provinciis triennium. Basilica libro x. tit. 34. cap. 7.

Quod quidem minoribus] *l. ult. hoc tit. l. ult. inf. de repud. vel abstin. heredit.*

Ex die reditus] *d. l. ult. §.* 1.

Recte Accursius] Ad leg. 5.

Ut

Ut Basilica interpretantur] *d. tit. 34. cap. 3.*

TIT. LIII. *Quibus ex causis majores in integrum restituuntur.*

Vide tit. 6. lib. 4. ff.

Hoc titulo demonstratur, non tantum majoribus qui sine dolo malo absuerunt Reipublicæ causa subveniri per restitutionem in integrum, sed etiam legatis civitatum ad principem missis, *l. 1.* & his qui sub custodia militari, vel in vinculis, vel in hostium potestate fuerunt, *l. 2. & ult.* & generaliter si qua alia justa causa judici videbitur maxime addicto actioni bonæ fidei, *l. 3. hoc titulo, l. 3. infr. com. utr. jud. l. jure §. ult. ff. de jur. dot.* nam in stricta, stricta & angusta est potestas judicis. In bonæ fidei, etiam judex delegatus cognoscit de causa restitutionis, quæ incidit in eam rem, cui principaliter judex addictus est, venitque in contradictionis modum, *l. ult. supr. ubi & apud quem restit.* etiam illud additur hoc titulo, civitatibus lapsis aut circumscriptis subveniri exemplo minorum, *l. penult. hoc titulo, l. penult. infr. de jur. Reip. l. 1. supr. de off. ejus qui vi. al. jud. l. ergo in fi. ff. ex quib. causis mai. l. 9. ff. de appell. l. 6. infr. Ne de sta. def.* Civitates minorum locum obtinere. Illud notandum est, & majoribus ex his causis, & minoribus hodie subveniri extra ordinem, non ex edicto cognitione prætoris, sed a principe vel a Senatu, ut *l. 2. ff. eod. tit.* & apud Cassiodorum in epist. ad actores Albini lib. IV.

LIII. Enarratio.

Qui sine dolo malo] *l. 4. supr. tit. 1.*

Sed etiam legatis civitatum] L. legatis 8. D. eod. si legatio bona fide facta sit, *l. 1. h. tit.* Theodorus Hermopolites heic scribit, legatum Principis differre a legato civitatis: ille enim si procuratorem reliquerit, reversus non restituetur, quum potuerit is, cui rerum suarum curam mandaverat, ei prospicere, ne quid damni pateretur. Legatus autem civitatis licet procuratorem reliquerit, restitui potest: nam cum ex omnium civium electione, legatione functus sit, & pro communi utilitate, si quidem præsens adversus eum egerit, & eum condemnaverit, merito ei subvenitur: quum is etiam qui egit & obtinuit, misisse eum intelligatur: quod in Principe locum habere non potest. Licet enim pro utilitate Romani Imperii missus sit, tamen eum solus Princeps misit, non singuli cives.

Justa caussa] *l. 1. §. vers. item, ff. eod.*

Judici videbitur] In bonæ fidei contractibus majori 25. non per restitutionem, sed officio judicis subvenitur. Basilica libro x. tit. 36. capite 3. Hermopolites: *οὐ δὲ ἀποκαταστάσει, ἀλλὰ διὰ τὸ πάνυ φιλάνθρωπόν τε καὶ δίκαιον: non per restitutionem, sed humanitatis & æquitatis ratione.*

Nam in stricta] In bonæ fidei judiciis libera potestas permittitur judici ex bono & æquo æstimare quantum actori præstari oporteat, §. in bonæ fidei, Instit. de action. In strictis judex addictus formula concluditur.

Civitatibus lapsis] *L. penult. hoc tit.* Serva Reipublicæ nomine civitatem intelligi, & ita Græci Rempublicam *πόλιν* solent reddere.

Libro] 4. var. 35.

TIT. LIV. *De alienatione judicii mutandi causa facta.*

Vide tit. 7. lib. 4. ff.

Datur etiam majoribus in integrum restitutio ex hac causa, si possessor cum quo major 25. an.

A actùrus erat in rem actione, dolo malo eam rem alienaverit objiciendi durioris, difficilioris, molestioris adversarii gratia, & ex hoc edicto restituitur intra annum utilem data in eum qui rem alienavit actione in factum quanti interest rem non amisisse, si petere eam non possit ab eo cui alienata est, ut *l. 4. in. pr. ff. eod.* vel si petere possit, quanti interest alium adversarium non habere cum quo par certatio non sit, nisi reus ultro paratus sit suscipere utile judicium in rem quasi possessor, *l. 3. §. ultim. ff. eod.* quod alioquin in invitum locum non habet, nisi cum ita rem dolo malo desiit possidere ut nusquam sit, aut ubinam sit penitus ignoretur nam si certus sit possessor, in rem actio solum possessorem tenet, *l. 1. infr. ubi in rem act. exer.* vel, ut est in Constitutione hujus tit. possessio in rem

B actionem parit adversario, ut *l. 17. ff. de pign.* Pignoris possessio (sic videtur legendum) in rem actionem parit creditori, qua de causa in rem actio ex possessione esse dicitur, *l. nos alias §. 1. ff. de judic.* Mutato igitur possessore, mutatur judicium, i. lis futura transfertur in alium adversarium. Denique ut ait lex tit. hujus, vel in possessorem est in rem actio, vel in eum qui alienavit actio restitutoria ex hoc edicto & electio exactioque possessoris liberat eum qui alienavit, non contra, *l. Stichum §. dolo, ff. de solut.* Alienatio est dominii, vel possessionis vel juris in alium translatio.

LIV. Enarratio.

C Dolo malo eam rem] *l. 4. §. 3. ff. eod.* data opera, in necem, in fraudem adversarii ut scilicet rem alienatam iterum recipiat, *l. ult. eod.*

Objiciendi durioris] ut objiceret *ἕτερόν τινα κακὸν, καὶ φιλόνεικον καὶ πρὸς δικαστήριον ἐμπειρότατον, καὶ δυνάμενόν με συντρίβειν ἐπὶ πολύ: pravum hominem, contentiosum, & in judiciis exercitatissimum, quique me vexare possit, l. 2. ff. eod.* Hermopolites.

Molestioris] *l. 4. §. 1. eod.*

Et ex hoc edicto restituitur] Valet alienatio, sed restitutoria actio in eum datur, qui alienavit, in quantum interest duriorem adversarium non habuisse: cujus hæc formula: quod feceris ne tecum ageretur vindicatione, vel alia actione in rem scripta, aut mista, lex 24. §. *ultim. ff. comm. divid.* ad actio-

D nes in personam non pertinet, quia nec debitor potest invito creditore alium vice sua debitorem substituere, *l. 1. Cod. de novation.* Cujac. Observ. libro 10. cap. 111.

Restituitur] Restitutio fit arbitrio judicis, & arbitraria igitur actio est, *d. l. 4. §. ultim. & l. ex hoc edicto 8. eod.*

Intra annum] *l. 6. eod.* utilem; Cujac. ad *l. item si cum 14. ff. quod met. cau.*

Actione in factum] *l. 1. eod.*

Cum quo par certatio non sit] Si potentiorem adversarium suo loco substituerit, cui par esse non possit, *l. 3. eod.*

Possessio in rem actionem parit adversario] Basilica: *ἡ περὶ αὐτῶν τῶν πραγμάτων ἀγωγὴ ἀντίδικον ἡμῶν οἶδε*

E *τὸν νεμόμενον. In rem actio adversarium nostrum agnoscit eum qui possidet.* In veteri codice Juliani Brodæi sic legitur: *Cum in rem actioni possessio pariat adversarium.* In antiquo Menagii: *Cum in rem actionem possessio pariat adversario.*

Pignoris possessio] Basilica: *ἡ περὶ τοῦ ἐνεχύρου ἁρμόζουσα τῷ δανειστῇ ἀγωγὴ αὐτοῦ τοῦ πράγματος ἐκδίκησις ἐστι: Actio quæ de pignore creditori competit, ipsius rei vindicatio est.* Petrus Faber Semestrium libro II. c. ult. legebat, *pignoris obligatio*, vel *conventio*.

Lis futura] Alienatio fit futuri judicii mutandi causa, non ejus quod jam fit, *d. l. 8.* id est, edictum locum habet in futuris litibus, non in his quæ jam contestatæ sunt, ut ajunt Græci Basil. libro 10. tit. 37. deni-

denique ad eum pertinet qui alienat, ne secum agatur, *l. un. hoc tit.* A ut res magis quam lis in alium translata intelligatur.

Alienatio est dominii, &c.] Hoc edictum ad dominii vel possessionis translationem pertinet, & ad jura prædiorum, *d. l. 4. §. 2. & 3.* non etiam ad institutiones, vel legata, *d. l. 8. §. 1.*

TIT. LV. *De receptis arbitris.*

Vide tit. 8. lib. 4. ff.

SI repetimus paulo altius quæ diximus, huc usque nos perduxit ut alius ex alio nectitur sermo, institutus ille qui initio est post enarratas partes juris civilis de magistratibus & judicibus ordinariis; & B de ordine quo apud eos agi solet. Nunc de judicibus alius instituitur, qui ordinarii non sunt, ac primum de Compromissariis: nam recepti arbitri judices sunt compromissarii, quos constat non esse ordinarios, *l. pen. hoc tit. l. non distinguimus, §. item si quis, ff. eod.* Hi enim sunt recepti arbitri seu compromissarii judices, qui ex partium compromisso sive constipulatione pœnali jure perfecta, sive pacto nudo, ut *l. litigatores, §. interdum, ff. eod.* adeuntur, compromisso addita hac clausula, dolum malum abesse abfuturumque esse, ut *l. 3. hoc tit.* Receptum autem est compromissum, *l. rem non novam, §. 1. inf. de jud.* & ex eo nascitur pœnæ petitio, vel exceptio pacti, *l. ult. inf. l. 2. ff. eod.* Alii sunt arbitri qui adeuntur ex jurejurando sine compromisso, ex quorum sententia competit actio C in rem utilis, vel actio in factum, vel condictio ex *l. 4. hoc tit.* quos tamen postea sustulit Justinianus *Nov.* 82. Alii adeuntur ex communi nudoque consensu partium sine jurejurando, sine compromisso, *l. pen. hoc tit. l. ult. sup. tit.* 46. a quibus licet appellare, *l. ex consensu, ff. de appell.* cum tamen ab aliis non liceat propter pœnæ aut perjurii metum, *l. 1. hoc tit.* Licet eorum sententiæ non adquiescere, sed si ei partes semel adquieverint, ex sententia est quasi taciti pacti exceptio, & actio in factum, vel condictio ex lege Justiniani. Et hi quoque videntur improbati, quandoquidem a Basil. abest tam *lex pen. quam l. 4. hujus tit.* Alii arbitri dantur a judicibus, veluti excutiendis rationibus, aut fidejussoribus probandis, qui dantur etiam a judicibus pedaneis, licet judicis dandi licentiam non D habeant, *d. l. ult.* & significantur, *d. l. rem non novam* his verbis, *vel qui arbitrium peragunt ex auctoritate sententiarum*, sic legendum: & electi nudo consensu partium in sequent. *Et partium consensu electi, & generaliter &c.*

LV. ENARRATIO.

NAm recepti arbitri] Hos Græci *διαιτητὰς* vocant, Demosthenes adversus Boeotorum, Dio Chrysostom. orat. XI. Gl. *διαιτητὴς, disceptator, arbiter, interventor, διαιτῶ, intervenio, discepto:* & eorum sententiam, *διαιτητὸν.* Gloss. *διαιτητὸν, ἡ ἀπόφασις, arbitratum.* Arbiter autem interventor dicitur, quia est *μεσίτης*, & mediator. Glossæ: *μεσιτεύω, intervenio: μεσίτης, arbitrator, media-* E *tor.* Auctores Basilicῶn arbitros, *μεσιτεύοντας, καὶ αἱρετοὺς δικαστὰς* vocant.

Quos constat non esse ordinarios] Compromissum judicio ordinario proximum est, *l. 1. ff. eodem*; conjuncta Basilicῶn interpretatione & Scholiis: judicium imitatur, *l. rem non novam, inf. de judic.* & quæ sententia dicitur, non per omnia sententia est, *l. quid ergo 13. §. ex compromisso, ff. de iis, qui notant. infam.* & ideo nec a sententia arbitri appellari potest, cum nec ex ea judicati actio sit, *l. 1. hoc tit.* nec judicati exceptio, *l. 2. ff. eod.* Paul. Sentent. *l. 5. t. 5. in princ.* quam differentiam notare videtur Græcus interpres; qui in *d. l. 2.* ait, notandam esse differentiam inter arbitrum & judicem ordinarium: ut scilicet ex sententia nascatur exceptio judicati, ex arbitrio non item.

Hi enim sunt recepti arb.] Recepisse arbitrium dicitur, qui judicis partes suscepit, finemque se sua sententia controversiis impositurum pollicetur, *l. Pomponius 13. §. 2. ff. eod.* Receptus autem arbiter officio, quod ultro suscepit perfungi debet, *l. 3. §. 1. eod.* nisi si qua justa causa postea intercesserit, *l. sed si. 9. §. sunt & alii, & l. licet 15. & seq.*

Ex partium compromisso] *l. societatem 76. ff. pro soc.* compromissum in Glossis Philoxeni exponitur *ὁμόλογον, σύμφωνον.*

Sive constipulatione pœnali] Nam si alter tantum promittat, arbiter sententiam dicere non cogitetur, *l. litigatores 11. §. item Julianus, ff. eod.* invicem igitur pœna promittitur, *l. 1. h. t.* Promittunt autem sententiæ stari, *l. diem proferre 27. §. ult. ff. eod.* Apollonius Rhodius Argon. libro 3. *ἐκ δ' ἄρα τοῦ νείκεος πέλεν ἀμφήριστον πατρί τε καὶ ξείνοις· αὐτῇ δ' ἐπέτρεπον ἄμφω τοὺς ἔμεν ὥς κεν ἔῃσι μετὰ φρεσὶν ἰθύσειεν.* Scholiastes: *ἀμφότεροι δὲ ἐπέτρεψαν τῇ κόρῃ τὴν δίκην, ὁμολογήσαντες ἐμμένειν οἷς ἂν δικάσῃ: utrique controversiam derimendam puellæ commiserunt promittentes ejus sententiæ stari:* quo argumento defendi potest, in feminam compromitti potuisse: vide Cujac. obs. 13. 23.

Jure perfecta] *l. 1. hoc tit.*

Sive pacto nudo] Græci: *δίχα δόσεως καὶ ἐπερωτήσεως: si neque datio neque stipulatio interposita sit:* ut puta si duo debitores pacti sint, ne petat quod sibi C debetur, qui sententiæ arbitri non paruerit, *d. l. 11. §. interdum.*

Pœnæ petitio] Arbitri sententiæ obtemperandum est: nisi is qui non paret, malit pœnam exsolvere: ceterum actio est ex stipulatu.

Qui adeuntur ex jurejurando] ut apud Plutarchum in Laconicis, *δύο τινῶν διαιτητὴν αὐτὸν λαβόντων, ἀγαγὼν εἰς τὸ τῆς Χαλκιοίκου τέμενος, ἐξώρκισεν ἐμμεῖναι τοῖς κριθεῖσιν αὐτούς. Arbiter a duobus sumptus, adductos in Chalciœci Minervæ fanum, sacramento devinxit, staturos eos ei quam tulisset ipse sententiæ.*

Sustulit Justinianus Nov. 82.] Capite 11. ubi ait, plerumque ex jurejurando adiri arbitros, *οἷς οὐδ' ἄν τις οὐδ' ὁτιοῦν πιστεύσειεν:* quibus aliquis ne minimam quidem rem crediderit. Similiter Phædrus de his qui imperito D medico utuntur: *Quantæ putatis esse vos dementiæ, qui capita vestra non dubitatis credere, Cui calceandos nemo commiserit pedes?*

L. 1. hoc tit.] *l. 3. ff. eod.* vide Consult. 12.

Veluti excutiendis rationibus] *l. si quis dicat 5. §. 1. ff. de manumiss.*

Aut fidejussoribus probandis] *l. arbitrio 9. ff. qui satisd. cog.*

Sic legendum] Libri veteres Ægidii Menagii & Juliani Brodæi nihil mutant.

TIT. LVI. *De satisdando.*

POst receptos arbitros dicturus de judicibus, quibus a magistratibus causarum cognitio delegatur, E quæ antequam apud eos judicia inchoarentur, fieri necesse erat, nec hodie admodum necesse est, ea exequitur tribus titulis sequentibus: ac primum satisdationes moris erat interponi de rato, & de judicato solvendo, & de re defendenda, sine quibus nec actor, nec reus, quive eorum nomine rem agebat, vel defendebat, idoneus esse existimabatur. Hodie neque actor satisdat, neque reus. Sed neque procurator satisdat de rato, si mandatum aut voluntas domini apud acta insinuata fuerit, vel per libellum, *l. nec satisdatio, ff. rem ratam hab.* vel per literas ad adversarium scriptas, *l. si procuratorem, ff. de procur.* vel ut in casu, *l. ult. inf. de pac. con. super do.* Sed si is quo cum procurator egit, & agat invicem ipse, in causa mutuæ petitionis,

tionis, procurator satisdat de re defendenda & judicato solvendo, licet apud acta vel aliis modis factus sit procurator, sicut si defensor tantum esset rei: nec enim est idoneus defensor qui non satisdat, secundum veterem regulam juris: & hoc est quod ait Constitutio hujus tituli litem procuratori mandatam sine satisdatione de re defendenda ulterius non posse procedere. Data enim accipio pro mandata, un in Basil. ἐντάλθεῖσα, & actio data *l. cum pupillus, ff. de tut. & ration. distrah.* Litem mandat actor, litem dat judex. Satisdare autem est fidejussorem dare qui participet obligationem, quæ cœpit a nobis, quaque nos adhuc principaliter obligamur, quod & dare simpliciter in *l.* 43. §. *is qui curatorem, ff. de procur. l. 6. ff. ut leg. no. cau.* & fidejussoribus satisdare, *l. necnon, ff. ex quibus causis major.*

LVI. Enarratio.

MOris erat interponi] Satisdationes ex usu processere tam veteres quam novæ, *Instit. de satisdat. in princ. & §. sed hodie*,

De rato] Qui agit procuratorio nomine, cavet de rato habendo, id est, ratam rem dominum habiturum.

Et de judicato solv.] Procurator qui aliquem defendit, satisdat de re judicata; sive de eo quod fuerit judicatum.

Et de re defendenda] Procurator, qui alicujus nomine experitur, ejusdem defensionem suscipere cogitur, si invicem conveniatur, *l. si servum 33. §. ait prætor & §. seq. ff. de procur.*

Apud acta insinuata fuerit] Basilica libro 7. tit. 14. cap. 17. *Sin autem huic procuratori apud acta constituto agenti ab adversario opposita fuerit in ipso litis exordio defensionis allegatio, tunc licet apud acta factus sit procurator, videri ipsum quasi absentis procuratorem esse, & compelli satisdare de re defendenda, id est, de lite reconventionis suscipienda. Si vero non satisdederit de re defendenda, lis quæ ei mandata est, ulterius non procedat*,

Nec enim est idoneus defensor] §. 1. *Institut. de satisdat. l. 46. §. qui alium, ff. de procur.*

Secundum veterem reg. juris] §. 5 *Instit. de satisdat.*

Pro mandata] Libri veteres Mengii & Brodæi habent *mandata*: & ita legerunt Græci.

Litem dat judex] Lucanus 8.

Secundum Emathiam lis tanta datur?

Fidejussorem dare] *l. 1. ff. qui satisd. cog.*

Principaliter obligantur] Vide infra de fidejussorib.

Dare simpliciter] διδῶσι τὴν ἱκανοδοσίαν, *satisdat, fidejussorem dat.* Basilica ibid.

TIT. LVII. *De formulis & impetrationibus actionum sublatis*

SEd & impetrari actionem, prisquam judex adiretur, necesse erat: hodie nihil de necesse, nisi forte sit decretalis, *l. 1. Cod. Theod. de do*: nam & bon. possessionem decretalem impetrari necesse est. Ex legibus igitur & edictis nobis ipso jure actiones competunt, etiamsi non postulentur. Et quæ impetrabantur olim, earum erat certa solemnisque formula, qua qui deerrabat vel syllaba, lite cadebat: quale causa horum errorum observatores Jurisconsulti a M. Tullio aucupes syllabarum vocantur, ac similiter *l. huius tituli* formulas aucupatione syllabarum insidiari. Religio juris forsitan captiosa nimis, & scrupulosa, id meo judicio tolerabilior quam actionum confusio, agendi temeritas & nullus ordo, omnibus actionibus concretis in factum, nec conscriptis formula legeque certa. Cœperunt quidem ante Constitutiones hujus tituli judicia extraordinaria frequentari ubi conceptio formularum non observatur. i. non callide advertitur, *l. actio, ff. de neg. gest.* sed licebat adhuc solemniter & ordine, formalibusque verbis experiri, si quis mallet. His Constitutionibus videtur hic ordo tolli, videntur tolli formulæ juris in negotiis omnibus, tolli legis actiones: & ab hisdem Impp. quorum est

A *l.* 2. eadem lege fuere sublatæ formulæ in contrahenda obligatione dotis, *l. pen. infra de dot. prom.*

LVII. Enarratio.

NIsi forte sit decr.] Ut actio de dolo, quæ causa cognita datur, *l. si quis 9. §. ult. ff. de dolo.*

Possessionem decretalem] Bonorum possessio edictalis edicto defertur: decretalis non defertur, sed petenti datur, §. *ult. Institut. de honor. possess.*

Etiamsi non postulentur] Hodie non opus est expressa postulatione & impetratione actionis, *l. 2. hoc titulo.*

Certa solemnisque formula] Pompon. in *l. 2. §. 2. ff. de orig. jur. Quas actiones ne populus, prout vellet, institueret, certas solemnesque esse voluerunt.* Cujac. ibid. certas ad

B numerum refert, solemnes ad formulam & verba: an certas & nominatas, ut in *l. 1. & 2. ff. de præscript. verb.* ut certi contractus & incerti, qui proprium nomen habent, aut non habent, *l. certi condictio 9. ff. de rebus credit. l. 1. §. debitum, ff. de constit. pec. l. & uno 18. ff. de acceptilat.* Imo certas, quod ad certam & solemnem formulam redactæ essent, ne quis prout vellet, eas institueret conciperetque, ut heic Cujacius adsignificat.

Formulas aucup. Syll.] Joannes Saresberiensis de nugis curialium libro quinto cap. 16. *Sed & leges ipsæ & consuetudines, quibus nunc vivitur, insidiæ sunt, & laquei calumniantium. Verborum tendiculæ proponuntur, & aucupationes syllabarum.*

TIT. LVIII. *De jurejurando propter calumniam dando.*

C

ITem necessaria erat ex parte actoris cautio decimæ partis litis calumniæ nomine, §. *hæc autem, Instit. de pœna tem. litig. l. 2. §. antiqua, hoc titulo*, pro qua Justinianus *d. l. 2.* introducit jusjurandum calumniæ, quo adigatur utraque pars initio litis, & adscribit etiam Paulo, *l. inter §. qui familiæ, ff. fam. ercisc.* non se calumniandi animo litem intendere, vel ad inficias ire, sed juris sui opinione & fiducia fretum, quod veteres Græci vocant ἀντωμοσίαν, ut Harpocratio & Moschopulus scribunt. Plato in Theæteto: καὶ ἐπιγραφὴν παραναγινωσκομένην, ἣν ἀντωμοσίαν καλοῦσιν. At idem Justinianus *Nov.* 112. reducit cautionem decimæ litis, non abolito jurejurando calumniæ. Et quod in *l. 1.* de jurejurando præstando ab eo,

D qui fidem instrumentorum in dubium revocat, non se id facere morandi aut frustrandi causa, id quoque ita mutat *Nov.* 49. ne id totiens præstetur; quotiens quis ab adversario probationes exegerit, sed satis sit hac de re jurari semel initio litis. Non se tota lite trahendi negotii & vexandi adversarii gratia frustra probationes ullas ab adversario petiturum. Non est etiam in usu vetus SC. quod refert Plinius Junior in epist. ad Ruffum lib. 5. quo qui quid negotii habent, priusquam agant, jurare jubentur, nihil se ob advocationem cuiquam dedisse, promisisse, cavisse.

LVIII. Enarratio.

§. HÆc autem] Vide ibid. Theophilum.

Introducit jusjurandum calumniæ] Hoc etiam

E Athenienses servasse docet Cujac. Observ. 27. 21.

Initio litis] In primordio litis, *l. 2. hoc tit.* in limine inchoandi judicii.

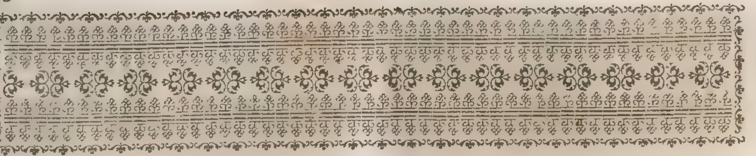
Non se calumniandi animo] ὅτι οὐ συκοφαντικῇ ψυχῇ ἐνάγουσιν, ὅτι συκοφαντικῇ ψυχῇ ἀρνοῦνται, in Glossis Græcis ad *d. §. qui familiæ.* Se non calumniandi animo litem intendere, neque calumniandi animo infitiari.

Ut Harpocratio] In ἀντωμοσία v. Jul. Pollucem libro 8. cap. 6.

Moschopulus] περὶ σχεδῶν. Adde Eustathium in Odyss. 10. pag. 1660. edit. Rom. Anastasius Bibliothecarius in historia Ecclesiastica ἀντωμοσίαν apud Theophanem, reddit, *reciprocum juramentum.*

In epist. ad Ruf. lib. 5.] Epistola ult.

CODICIS

CODICIS JUSTINIANI LIBER TERTIUS.

TITULUS PRIMUS. DE JUDICIIS.

Vide tit. 1. *lib.* 5. *ff.*

XPOSITIS his quæ antequam judicium inchoetur, vel tunc cum inchoatur, fieri necesse erat, aut necesse est etiam hodie, dat titulum de judiciis, & de officio judicum, quod versatur non extra cognitionem causarum, de quo lib. 1. tit. 48. sed in sola disceptatione litium. Judicia disceptationes sunt, quæ fiunt ex parte actoris, & rei apud judices litium finiendarum gratia: etenim judiciorum finis, ut M.Tullius ait in Topicis, est jus, ex quo etiam nomen. Judex est disceptator juris, *l. rem, hoc titulo*, quibus verbis comprehendo, non tantum judicem datum, sed etiam receptum arbitrum, ut *l.* 3. §. 1. *ff. de recept.* & magistratum, ut in legibus M. Tullii, *Juris disceptator qui privata judicet judicareve jubeat*. Et vero licet titulus sit de judiciis & cognitionibus judicum datorum a magistratu vel a principe, tamen pleraque continet communia cum magistratibus, ut *l.* 12. *&* 13. *&* 15. atque etiam cum receptis arbitris, ut l. 14. *de jurejurando*, & religione, qua obstringuntur omnes judices, necnon advocati, ut plane dicere liceat, superiori titulo agi de jurejurando calumniæ, quod dat utraque pars in ipso limine incohandi judicii, sive apud judices agatur ordinarios, sive compromissarios, *l.* 2. §. *sed quia veremur, eodem titulo*. Hoc autem titulo agi de jurejurando judicum omnium, etiam eorum, qui ex compromisso cognoscunt, & de jurejurando advocatorum. Judices jurant in leges, veteri instituto: & inde religionis judicantium frequens mentio in jure. Advocati de causa perferenda fide, castu, & integritate omni.

A

I. Enarratio.

Litium finiendarum gratia] Asconius Pedianus in Divinationem: *Judicium dicitur res, quæ causam litemque determinat.*

Judex est disceptator] Lactantius de ira Dei cap. 19. *Deus est legis suæ disceptator & judex*. S. Ambrosius in oratione funebri de obitu fratris: *Constans æqui juris disceptator, l.* 3. *&* 5. *inf. de pedan. judic.*

Receptum arbitum] Glossæ: *διαιτητὴς, disceptator, arbiter.*

Ut in legibus M. Tullii] Libro tertio de legib.

Datorum a mag. vel a principe] *l. a judice* 5. *hoc tit.*

Necnon advocat] *l. rem non novam* 14. §. *patroni,*
B *hoc tit.*

Quod dat utraque pars in ipso lim.] *l.* 2. *sup. de jurejur. propt. calum.*

Sive compromissarios] Judices compromissarii non sunt ordinarii v. libri superioris tit. 55.

Qui ex compromisso] *d. l. rem non novam.*

Judices jurant in leges] Vide quæ diximus de officio judicis, Institutione IV.

Advocati de causa perferenda] Plinius junior lib. 5. epist. 14. *Melius hominatum fuisse facturum, si causam Vicentinorum eoden animo quo susceperat, pertulisset.* Quintilianus declamat. 248. *Qualem causam pertulerim.* Apulejus Metam. libro 7. *Sic ille latronum fisci advocatus nostram causam pertulerat. l. dominus* 57. *ff. de usu-*
C *fruct. l. pater* 6. *ff. de dot. collat. l.* 2. *supr. de jur. propt. calumn. dan.*

Castu.] *τῇ ἁγνείᾳ.*

TIT. II. *De sportulis, & sumptibus in diversis judiciis faciendis, & de executoribus litium.*

SPortularum nominis origo prima ex prandio vel cœna est, quæ in panariolos, vel sportellas conjecta dabatur clientibus vice cœnæ rectæ: modo enim dabatur cœna recta, modo in sportula, & ad extremum C. quadrantes, quæ summa etiam sportula dicta est: ac deinde latius porrecta sportularum appellatio est

A ad ſalaria, congiaria, diaria, honoraria omnia, quæ vel ſacerdotibus dantur, ut in epiſtolis Cypriani, vel a Coſſ. ſparguntur in vulgus; ut cuilibet ſit accipiendi poteſtas in *Nov.* 105. ut non male Sudas ſportulas definierit, *δῶρα ἐπὶ πᾶν τῶν διδόμενα παῤῥησίᾳ*. Nec male etiam Heſychius ſportulam uſuram interpretatur: Nam & ſub nomine ſportularum nonnunquam exigebantur uſuræ, *l. eos, infra de uſur.* Conſtat etiam ea, quæ novi decuriones dant ordini pro introitu in jure, ſportulas appellari. Et *δικαστικὰ*, quæ judicibus pedaneis dantur *Nov.* 82. Hic tit. eſt de his, quas conventus reus dat executoribus litium .i. viatoribus, conventionis nomine. Horum enim proprium munus eſt reos convenire, & commonere, & reorum quoque onus hoc proprium, ſportulas eis ſolvere, ut *Nov.* 53. Sed & de aliis, five ſportulis, five ſumptibus, quos in diverſis judiciis utraque pars facit, & erogat in apparitores, notarios, exceptores, arbitros, advocatos, ſcriniarios, vel inducendarum, & exercendarum cognitionum cauſa, vel pro exceptione, & editione actorum, relationis, ſententiæ pro litis conteſtatione, pro recitatione ſententiæ, vel inſtrumentorum, pro libello unde executoribus datur conveniendi poteſtas, pro inſinuando reſcripto, vel edicto principis, & ex multis aliis cauſis: & his quidem ſportulis Juſtinianus certum modum impoſuit in hoc titulo Conſtitutione Græca; cum qua videtur congruere Conſtitutio Athalarici regis apud Caſſiodorum lib. 9. ab onere earum præſtandarum interim liberato fiſco, quod & hodie obſervatur, & refertur ex ea Conſtitutione a Juliani antiquo interprete in *Nov.* 17. & 21. Fiſcum ſemper litigare gratis. Idemque datur Epiſcopis, *§. ſportularum, Novell.* 123. & tenujoribus perſonis, *Novell. de mand. pr.* & his, qui cum eis litigant, *l. ult. inf. de fr. & lit. expenſ.* Et eſt quidem ille tit. de ſumptibus litium quos facit utraque pars in perſecutione juris ſui, & præbitione ſportularum.

II. Enarratio.

IN ſportellas conjecta] Vetus inſcriptio. OB DEDICATIONEM STATUAE DECURIONIBUS, ET SEVIRIS, ET IUVENTUTI SPORTULAS, ET POPULO EPULUM, ET OLEUM EADEM DIE DEDIT. Gloſſæ Baſilic. *ſportula*: *τὰ ἐν σπυρίδι διδόμενα ξένια*: v. Cedrenum in *σπόρτα*.

Vice rectæ cœnæ] De cœna recta vide Notas ad Suetonium Domitiani cap. 7. de centum quadrantibus Martialem Epigr. lib. 3. 7.

Ad ſalaria] Gloſſæ, *Salarium*, *ὀψώνιον*, *παροχή*, *συνήθεια*.

Congiaria] Gloſſæ, *congiarium*, *ἐπίδοσις ἐπὶ τῶν νόμων*, *δωρεά*.

Diaria] Gloſſæ Iſidori: *Diaria quotidiana ſalaria*. Item: *Diaria, cibus unius diei*.

Honoraria] Gloſſæ; *τιμή*, *τὸ ἐπὶ συνηγορίᾳ διδόμενον honorarium*, *l.* 1. § 4. *ff. de extraordinar. cognition.*

Ut in epiſtolis Cypriani] Epiſtola 24. ad fin. *Hinc ſportulantes fratres* epiſt. 64.

Vel a Coſſ. ſpargunt.] Symmachus libro 9. epiſt. ult. *Sportulam Conſulatus mei, & amicitiæ noſtræ, & honori tuo debeo. Hanc in ſolido uno ad te miſi, orans ut benigno animo ſolemnia officii mei libamenta ſuſcipias.*

Sudas] *Σουίδας* apud Euſtathium ad Odyſſ. *α*. p. 1406. In codice Memmiano *Σοῦδας* dicitur.

Heſychius] Heſychius: *σπόρτουλον*, *τόκον*.

Pro introitu] Vetus hic mos eſt ut pro ingreſſu aliquid præſtetur priorib. militiæ, ſcholæ officii collegii, curiæ, corporis, *l. pen. §. pen. & ult. ff. de legat.* 3. Cujac. ad *leg.* 7. *C. de prox. ſacror. ſcrin.*

Quæ judicib. pedan.] Sportulæ dicuntur in *Nov.* 82. *c.* 7. *& Nov.* 112. *c.* 2. ubi Baſilica *συνηθείας* interpretantur, *conſuetudines*: vide locum Gloſſarii in v. ſalarium. Denique ſportulæ dictæ quæ Græci *πρυτανεῖα*, id eſt, quæ deponebant actor & reus judicio diſceptaturi; de quibus Scholiaſtes Ariſtophanis in Nub. & in Veſp. & Iſaacus Caſaubonus in Athenæum.

Quas conventus reus] Exigebantur interdum ab actoribus: vide quæ diximus ad tit. de actionib. §. 24.

Executoribus litium] Ut in §. *tripli. Inſtitut. de action.* viatores, id eſt, executores litium.

Reos convenire: & commonere] *l.* 4. *hoc tit.* de qua vide Cujac. obſ. 12. 22.

Conſtitutione Græca] Vide lib. 12. Obſervat. cap. XXXII.

Caſſiodorum lib. 9.] Epiſtola 14.

TIT. III. *De pedaneis judicibus.*

B DE ſportulis pedaneorum judicum fuit ſub hoc tit. Conſtitutio Zenonis Græca, cujus ſit mentio in *Nov.* 81. Pedanei judices ſunt ſpeciales judices, quibus ſingulæ cauſæ cognoſcendæ a magiſtratib. delegantur: Namque cognitionem tantum habent, non juriſdictionem, *l. ult. ſupra ubi & apud quem cog. reſt.* & cognitionem maxime cauſarum humiliorum, *l. ult. hoc tit. l. ult. inf. quan. prov. non eſt nec*: quare a Joſeph. 2. de bell. Jud. dicuntur, *δικασταὶ τῶν εὐτελεστέρων διαφορῶν*: ſic dicti, quaſi agipedes: aut planipedes, quod non pro tribunali judicent, ſed de plano ſtantes, aut ſedentes; imo, collatitio, aut fortuito ſcamno, fortuito ceſpite, ut *Nov.* 71. & 81. At vero ne quis objiciat non fuiſſe cur de his daretur hic titulus quaſi ſufficiente primo, C fuit titulus primus de judiciis potius, quam de judicibus, ſive de officio judicum omnium, id eſt, eo quod in jure diſceptando ſequi & obſervare debent: Eſt autem hic titulus ſpecialiter de pedaneis judicibus, ne dentur a procuratore Cæſaris inter privatos, *l.* 1. & in quo *l.* 2. extraordinaria fere omnia judicia facit, ne dentur a præſid. in cauſis, quæ eorum cognitioni legibus nominatim reſervantur, ne in cauſis ingenuitatis, nec in ullis aliis cauſis, niſi vel multitudine cognitionum obruantur, vel negotiis publicis deſtringantur, vel ea ſit cauſæ vilitas, ut non admodum requirat notionem præſidum; ut ſecundum *d. l.* 2. plane jam poſſis ſtatuere pedaneos judices humiliorum litium eſſe judices. Et additur *l.* 4. ut in demortui pedanei judicis locum, præſes aut prætor ſubſortiatur alium. Nec ad officium pedaneorum D ſpectat lex ulla tituli hujus, niſi forte *l.* 3. quæ etiam invitum pedaneum judicem ad judicandum operam dare compellit, adempta facultate remittendæ litis ad præſidem qui eum dedit.

III. Enarratio.

COgnitionem tantum habent] *ἀκρόασιν*, *audientiam*, Baſilica in interpretatione legis 4. vide ad tit. ſeq.

Cauſarum humiliorum] Et ideo minores judices dicuntur. Guntherus Ligur. — *minor atque pedaneus*. ei opponitur *major judex*, ibid.

Quaſi agipedes] Lucilius apud Feſtum in v. pedarium: *Agipes vocem mittere cœpit.*

E Aut planipedes] Diomedes libro 9. Grammaticæ. *Ideo Latine planipedes, quod olim non in ſuggeſtu, ſed in plano orcheſtræ, poſitis inſtrumentis mimicis actitabant, &c.*

De plano ſtantes] Et ideo *χαμαιδικασταὶ* dicti in Baſilicis, & Gloſſis veteribus, qui & planarii, & pedarii. Non judicant, ſed *ex æquo loco*, ut loquitur Cicero in epiſtola 8. lib. 3. ad familiares, vide tit. 28. inf.

Deſtringantur] Sic ſcribitur in *l.* 2. *ff. de exercit. act.* Gloſſæ: *deſtrictus*, *ἀσχοληθείς*.

Niſi vel multitudine] Sic Moyſen legimus conſilio ſoceri uſum, ne cognitionum multitudine premetur, ſucceſſores elegiſſe, qui minora negotia tractarent, cum ipſe majora curaret: *ἄριστα συνεβούλευεν ἑλέσθαι δια-*

διαδόχους, ἵνα οἱ μὲν τὰ βραχύτερα κρίνωσιν, αὐτὸς δ' ἐφεδρεύῃ τοῖς μείζοσι καιρὸν εἰς ἀνάπαυσιν αὐτῷ διδούς: Optime consuluit ut vicarios eligeret, qui minora tractent negotia, ipse vero majora curet interquiescens nonnihil. ut scribit Philo de creatione principis.

Subsortiatur alium] Plinius in Paneg. *Sors & urna judicem adsignat.*

Operam dare compellit] Judices dicuntur operam dare, *l. si longius* 18. *ff. de judic. & l. penult. ff. de vocat. muner.* Cicero 4. in Ver. *M. Petilium equitem R. quem habet in consilio, jubet operam dare, quod rei privatæ judex esset.*

TIT. IV. *Qui pro sua jurisdictione judices dare darive possunt.*

DE judicibus pedaneis id additur hoc titulo, ut is tantum judicem pedaneum dare possit cujus de ea re qua de agitur, & inter eas personas ad quas ea res pertinet jurisdictio est. Judicem igitur pedaneum rite datum, alium judicem dare non posse, quia ejus rei in quam datus est, notionem non jurisdictionem habet, nisi sit datus a principe. Hic enim alium judicem dare in eadem causa potest, *l. a judice, supr. de judic.* & ab eo quem dederit, appellatur ipse, non princeps: ex quo efficitur, judicem delegatum a principe habere jurisdictionem. Judicis enim simili licentia pars est jurisdictionis urbanæ, ut in hoc titulo significatur his verbis, *pro sua jurisdictione*, id est, pro modo jurisdictionis suæ: ergo & executionem sententiæ habet cum & adsessores habeat, ut Novel. 60. & apparitionem propriam, *l. penult. infr. de fruct. & lit. exp.* Quod adjicitur in tit. *Darive* in id dicam ex constitutione hujus tituli judicem non jure dari eum quem dat is, qui jurisdictionem non habet, & ex tit. seq. non jure dari in re propria.

IV. Enarratio.

JUrisd. est] *l. un. hoc tit.*

Judicem igitur pedaneum rite datum] Datum a magistratu, *παρὰ τοῦ ἄρχοντος*, Basilica in interpretatione *leg. a judice*: judex delegatus subdelegare non potest.

Non jurisdictionem habet] *l. ult. supr. ubi & apud qu. ca. restit.* Sive ut est in *l. a judice, quia ipse judiciario munere fungitur.* in qua Desiderius Heraldus legebat *fiduciario*, quia judex delegatus, non suo jure munus judicandi habet, sed mandatu alterius judicat: eamque emendationem sequuntur Hugo Grotius in Sparsione Florum, & Claudius Salmasius in Observationibus ad jus Atticum cap. 18. Sed merito Desiderius sententiam mutavit in Animadversionibus ad jus Atticum libro 5. cap. 14. num. 28. Judex igitur delegatus judiciario tantum munere fungitur, nec ullam jurisdictionem habet: ac per hoc judicem dare non potest: hoc enim ad jus dicentis officium pertinet, *l. 1. ff. de jur.*

Nisi sit datus a princ.] Judex delegatus a principe subdelegare potest, *d. l. a judice, & l. un. hoc titulo*, in qua libri veteres Menagii & Brodæi legunt, *parientiam*, & in glossa interlineari exponitur, obedientiam, Basilica: *ὥστε ἐκεῖνος ᾧ παρεπέμφθη ἀνάγκην ἔχει πειθαρχεῖν τῷ παραπομπῇ. parientiam accomodare, est judici jubenti parere, obtemperare.*

Appellatur ipse, non princ.] *l. un. hoc tit.*

Habere jurisdictionem] Nam pro magistratu habetur.

Ergo & executionem] Accursius ad *l. a D. Pio* 15. *ff. de re judic.*

Pars est jurisdictionis urbanæ] *l. 1. ff. de jurisdict.*

TIT. V. *Ne quis in sua causa judicet, vel jus dicat.*

ERgo judex dari nemo in re sua potest, imo nec fieri, *l. 17. ff. de jud.* ac multo minus jus dicere sibi, *l. 1. ff. quod leg. l. extat, ff. de eo quod. met. cau. l. qui jurisdictioni, ff. de jurisd.* Judicat judex vel arbiter datus, receptusve, jus dicit magistratus, omnes in re aliena. Testimonium quoque dicit quisque in re aliena non in re propria, quod etiam in constitutionibus hujus tituli fuisse additum constabit, si adhibeatur *l. 9. infr. de test.* Hodie receptum est, ut & in sua quis causa judicet, cum de sportulis judiciariis agitur, utque sit in ea re idem adversarius & judex, itemque si de jurisdictione ejus agatur, *l. 5. ff. de jud.*

V. Enarratio.

JUdex dari nemo in re sua potest] nec enim quisquam seipsum condemnabit. Artemidorus Daldianus *ὀνειρ.* libro II. cap. 24. *οὐ γὰρ ὁ δικαστὴς τὰ ἑαυτοῦ καταδικάσει ἀλλὰ τὰ τῶν ἄλλων πάντων. Fuere tamen quidam rerum suarum judices, & in libris observationum a Septimio editis, affuisse Ciceronem tali causæ invenio: & ego pro regina Berenice apud eam ipsam dixi.* Quintil. 4. 1.

Judicat judex] Aliud est judicare, aliud jus dicere. Jus dicit magistratus *l. 1. ff. de juris.* judicant judices dati.

Judex vel arbiter] Judices vel arbitri dantur a magistratibus, *l. a D. Pio* 15. *ff. de re judic.* Illi adduntur actionibus strictis, hi actionibus bonæ fidei. De receptis arbitris dictum tit. 55. lib. super.

Testimonium quoque] *l. nullus* 10. *ff. de testib.* Philo libro 2. legis allegor. *ἕτερον γὰρ δεῖ εἶναι τὸν ποιούμενον τὴν μαρτυρίαν, καὶ τὸν ὑπὲρ οὗ γίνεται: Alium enim oportet esse qui testis est, alium cui perhibetur testimonium.*

TIT. VI. *Qui legitimam personam in judiciis habent, vel non.*

QUemadmodum non valet sententia quam dixit is qui non jure datus est judex, ita nec quæ in pupillum vel adolescentem dicta est, absente tutore vel curatore, *l. 1. & 2. hoc titulo, l. 3. supr. si adv. rem. jud. l. 11. infr. qui dare tut. l. acta §. ult. ff. de re jud.* quod hodie obtinet etiam in causis criminalibus, *l. 4. infr. de auct. præst.* Nam ut legitimum judicem, ita legitimum litigatorem esse oportet. Ut legitimus litigator non est minor indefensus, *l. 1. Cod. Theod. de den. vel ed. res.* propter quam in *l. 4. eod.* additur, inter justas legitimasque personas: idemque dicitur de Republica indefensa, *l. 1. infr. de jure Reipublicæ*, & generaliter legitimus litigator non est, qui non potest rem in judicium deducere, & consequenter nec filiusfamil. sine voluntate patris, *l. ultim. §. necessitate, infr. de bon. quæ lib.* nec servi est ad litigandum idonea persona, quia nec personam habere intelligitur, *l. 4. infr. de ob spat. præst. l. servus, & seq. supr. de judic. & Nov. Valentiniani de competit.* & hoc est quod dicitur, cum servo non esse actionem. Invenio nec precis offerendæ capacem eum esse, *l. 1. supr. de prec. Imp. off.* & tamen admitti in criminali judicio, sicut olim minor in eo admittebatur etiam sine tutore aut curatore. Excipitur etiam causa momenti, id est, repetendæ possessionis, *l. 1. infr. si per vim vel al. mo. l. 4. Cod. Theod. unde vi, l. ultim. hoc tit.* in qua etiam admitterem pupillum sine tutore, & adolescentem sine curatore, reservata tamen proprietatis actione secunda, quæ petitionis verbo significatur *d. l. ult.* justis legitimisque personis, legitimisve procuratoribus.

VI. Enarratio.

NEc quæ in pupill.] Pupillus sine tutore suo agere aut conveniri non potest, *l. 2. hoc tit.* pupillus non potest *αὐτομάτως* id est, *δι' ἑαυτοῦ δικάζεσθαι*. Pupillus tutore auctore judicium suscipit, vel tutor ipse. Adolescens vel convenitur, vel curator ipse judicium suscipit, *l. 1. §. 1. & 2. ff. de administr. tutor.*

Cum servo non esse actionem] *l. cum servo* 107. *ff. de reg. jur.*

Quia

Quia nec persona] ἀπρόσωπός ἐστιν. Dixi ad Theophilum, tit. de stipulat. serv.

Nec servi est ad litigandum idonea persona] *Quomodo enim clerici extra Ecclesiam libertatem assequi possunt, qui a lege mundana extranei sunt, & quibus interdicitur, ne ad sæculare judicium procedant, quomodo a sæculari judicio a jugo servitutis absolventur?* ut est in *capite* 1. *de serv. non ordinand.* in antiqua decretali.

Nec precis offerendæ] Nisi ex justa causa, puta si cædem domini vindicare velit, *d. l.* 1. in qua Cuj. Observ. 18. 22. legebat, *indicanda*: pro vindicanda. Auctores tamen Basilic. legerunt, *vindicanda*: ἐκδικῆσαι τὸν φόνον τοῦ δεσπότου. *vindicare necem domini.*

Sicut olim minor] Vide Cujac. *inf. de auctoritate præst.*

Causa momenti] ut in *cap.* 1. *extra de causa possess. & propr.* In actione seu judicio momenti servus, qui domini absentis nomine possidebat, expulsus legitimus litigator est.

Admitterem pupillum sine tut.] Azo in Summa, Odofredus, Fulgosius, & Joannes Faber admittunt etiam pupillum & adolescentem.

Proprietatis actione secunda] Ut in *l.* 2. *infr. quor. bonor.*

Quæ petitionis verbo] Sic etiam Odofredus, & Fulgosius.

Justis legitimisque personis] *l.* 1. *infr. si per vim, vel alio modo absenti poss. perturb. sit.*

TIT. VII. *Ut nemo invitus agere, vel accusare cogatur.*

AButitur hac regula actor in *Novell.* 112. qui post litem contestatam contendit, non debere se compelli ad litem persequendam. Abuteris eadem si dixeris: non posse actorem cogere eum cum quo agit, ut is agat cum alio sua actione. Hoc enim pugnat cum *l. Julianus*, §. *pen. ff. de act. empt. l. cum in plures*, §. *messem, ff. de loc. l. si tibi, in fi. ff. de opt. leg. l. si sic legatum*, §. *ult. ff. de leg.* 1. *l.* 2. *ad l. Rhod.* Sententia enim regulæ hæc est, non posse me invitum compellere eum cui in me, vel in alium suo nomine actio est, ut ea actione experiatur, si mea non intersit cum alio agi, nec ulla mihi eo nomine actio sit, *l.* 4. *infr. de usur. pup. l.* 20. *inf. de pign.* Cum invito quidem agi, sed invitum non agere, aut non legitime agere. Nullos quoque, ut olim Athenis, publice constitui accusatores, nisi voluntarios in criminalibus causis.

VII. Enarratio.

UT nemo invitus] Nemo civilem actionem, vel accusationem adversus aliquem instituere compellitur. Basil.

In Nov. 112.] Hanc regulam sic expressit Justinianus in d. Nov. 112. cap. 3. μηδένα τὰς οἰκείας ἐναγωγὰς ἀναγκάζεσθαι ἄκοντα ἐγγυμνάζειν: *Neminem invitum actiones suas exercere compelli.*

Post litem contestatam] Theodorus Hermopolites: ἐάν. ἔφθασε λίβελλον δοῦναι τῷ ἰδίῳ ἀντιδίκῳ ἢ λῦσιν πορίσασθαι, καὶ ἀποστεῖλαι ταύτην διὰ τοῦ δικαστηρίου τῷ ἰδίῳ ἀντιδίκῳ. Cœptum igitur negotium actor peragere debet.

Ut is agat cum alio] Puta ago in Mævium, ut Mævius agat cum Titio sua actione.

Cum invito quidem] Judicium in invitum redditur, *l. inter stipulantem* 83. §. 2. *ff. de verb. obligat.*

TIT. VIII. *De ordine judiciorum.*

QUotiens in uno judicio plures oriuntur quæstiones, ita plerumque ordinatur judicium, ut disceptetur una prius quam altera, veluti criminalis prius-

quam civilis, momenti prius quam proprietatis. Item status prius quam hereditatis, *l.* 1. & 2. *hoc titulo*, *l.* 3. *sup. de jud. l. liber. inf. de pet. hered.* Sed in arbitrio judicis est, vel hunc ordinem sequi, vel utramque commiscere, & cumulare quæstionem, veluti civilem & criminalem, *l. pen. hoc titulo*, & ut ex Symmachi epistolis didicimus, possessionis, & proprietatis causam, & in quibusdam causis etiam jubetur civilem anteponere criminali, *l. quoniam inf. ad l. Jul. de adul. l.* 8. *inf. ad l. Fab. l.* 2. *Cod. Th. ad l. Cor. de fals.*

VIII. Enarratio.

HIc titulus docet, quem ordinem judex servare debeat in judicando, quodve judicium prius discuti, & dirimi debeat, si alterum incidat, vel concurrat.

Veluti criminalis] *l. ult. h. t.* in qua verba illa, *criminalis quæstio cessaverit*, Basilica sic interpretantur, περατωθῇ, *finita fuerit.*

Cumulare] Jure Pontificio cumulari potest judicium petitorium, & possessorium litium minuendarum causa, *cap.* 3. 4. 5. & 6. *extra de causa possess. & propriet.* id est, conjunctim agi de possessione & proprietate potest.

Momenti prius] Vide Observ. libro 11. cap. 25.

Ex Symmachi epistolis] Epistola 41. libri 10.

TIT. IX. *De litis contestatione.*

JUdicia intelleximus tit. 1. fieri per tres personas, judicem, actorem, reum, & ad ea nos vocari per executores, datis sportulis titul. 2. post hæc consequens erat dicere de ipso judiciorum initio, quæ litis contestatio est. Sed quia ante litem contestatam legitime constitui oportet personam actoris & rei & judicis, quam ob rem vulgo dici solet, ante litem contestatam opponi debere exceptionem procuratoriam, exceptionem fori, vel quam aliam exceptionem dilatoriam, quæ modo ad personarum qualitatem respiciat, quibus judicia constant, & recusari quoque judicem quasi suspectum non posse, nisi ante litem contestatam, ideo antequam daret hunc titulum de litis contestatione, exposuit, qui sint legitimi judices, qui litigatores legitimi tit. 3. 4. 5. 6. 7. & quotiens concurrunt in rem unam quæstiones plures a qua inchoandum sit tit. 8. Litis contestatio est ejus rei parte facta narratio in foro, vel testibus præsentibus. Quæ fit apud judicem narratio actoris, & contradictio sive responsio rei, *l. rem*, §. *patroni, sup. de jud. l.* 2. §. 1. & §. *sin autem reus, sup. de jurejur. prop. cal.* Dixi ex utraque parte, quod alibi cognitionaliter partibus communis constitutis. Nam simplex postulatio, quæ fit μονομερῶς, & μονομερὴς αἴτησις dicitur a Græcis ad *l.* 3. *inf. de præs.* 30. *an.* litis contestatio non est. Simplicem postulationem dicit constitutio hujus tituli, & *l. ult. inf. de castr. & min.* eique merito conjungit appellationem. Nam & hæc introducitur μονομερῶς, *l. ult. ff. de cond. & dem.* Litis contestatio non fit μονομερῶς. Separatur etiam rectissime editio actionis a litis contestatione in constitutione hujus tit. unde patet horum titulorum differentia de edendo, de postulando, de litis contestatione.

IX. Enarratio.

QUæ litis contestatio est] Litis contestatio est initium litis, *l. amplius* 15. *ff. rat. rem hab. ibi, judicium tamen cœptum non fuerit*: quæ verba sic interpretantur Basilica: μὴ μέντοι ἡ δίκη προκατήρχθῃ: *lis tamen contestata non fuerit.*

Exceptionem dilatoriam] *L. exceptionem* 9. *inf. de probat. l. pen. inf. de exception. l. nemo* 4. *inf. de jurisdict. l. ita demum* 13. *sup. de procurat. l. etsi* 52. *ff. de judic.*

Et recusari quoque] *l.* πάντες, *l. apertissimi supr. de judic. l. ult. inf. de sentent. & interlocut.*

Litis conteſtatio eſt] Græcus interpres ad cap. 3. tit. 1. libri 7. Baſilic. *προκάταρξις ἐστιν τῆς ὑποθέσεως, οὐκ ἡ ἔκδοσις τῆς ἀγωγῆς, οὐδὲ ὑπομνητις, οὐδὲ ἡ μονομερὴς ἐντυχία: Litis conteſtatio eſt narratio negotii: non editio actionis neque admonitio, ſeu conventio, neque ex una parte interpellatio.*

Vel teſtibus præſent. Vide ad tit. 4. libri 11. & Cujac. lib. 9. Obſ. cap. 21.

Narratio & contradictio] Gloſſæ Philoxeni: *lites conteſtatæ: αἱ ἀρχὴν λαβοῦσαι ἐν δικαστηρίῳ δίκαι ἐξ ἀντικαθεστώτων.*

Cognitionaliter; &c.] *κατὰ διάγνωσιν*: vide Cujac. Obſerv. lib. 4. cap. 32. & lib. 20. cap. 9. *l. ult. §. illud etiam inf. de tempor. & reparat. appellat. l. 3. inf. de fructib. & lit. expenſ.*

Nam ſimplex poſtulatio] *l. un. hoc tit.*

Litis coteſtatio non fit *μονομερῶς*] Eſt enim ex utraque parte facta narratio.

Editio actionis] Vide Obſerv. lib. 9. d. cap. 12.

TIT. X. *De plus petitionibus.*

NArratio actoris in litis conteſtatione, petitio eſt: eam vero omni ex parte veram eſſe oportet: alioquin plus petitio aut minus petitio eſt, de cujus periculo ſunt in hoc titulo duæ conſtitutiones Græcæ a nobis proditæ & explicatæ alibi. Et tertia Latina, ut jus vetus, quo receptum erat cauſa cadere eum, qui plus debito peteret, etiam hodie valeat uno caſu, ſi quis a debitore ſuo dolo malo cautionem exegerit majoris quantitatis quam eſſet in debito, & ex ea cautione egerit, litemque conteſtatus fuerit. Nam & ſi poſt litem conteſtatam paratus ſit minuere petitionem, & agnoſcere bonam fidem, jus crediti amittit. Pœnitenti ante litem conteſtatam venia datur: itemque ei cui iterata cautione ultro debitor ſe in eandem ſummam obſtrinxerit. Vis hæc eſt iteratæ cautionis, ut in Senatuſconſulto Vellejano, ne ſubveniatur mulieri iteranti interceſſionem poſt biennium, & in præſcriptionibus temporum ne proſint iteranti cautionem.

X. Enarratio.

PLus petitio, aut minus petitio eſt] Interpretes græci ad leg. 9. ff. de in lit. jur. notant Juriſconſultum illis verbis, *eo pluribuſve*, reſpicere ad veterem formulam ita concipi ſolitam: *ſi paret rem ducentorum ſolidorum eſſe, vel etiam paulo minoris: actor enim minus vera quantitate dicebat propter periculum plus petitionis.* De plus petitione aut minus petitione vide *§. ſi quis agens 35. & ſeq. Inſtit. de action. & l. 2. hoc titulo.*

A nobis proditæ] Obſervat. lib. 12. cap. 21.

Vis hæc eſt iteratæ cautionis] Quæ ſecunda confeſſio in *l. 3. hoc tit. δευτέρα ὁμολογία*, in Baſilicis.

In Senatuſconſulto Vellejano] *l. ſi mulier 22. inf. ad Senat. Vellejan.* Si mulier, quæ pro alio interceſſit, poſt biennium denuo ſe obligaverit, vel interceſſorem præſtiterit, Beneficio Sc. Vellejani non juvatur: de iterato mulieris conſenſu, vide Nov. 61. cap. 1.

In præſcription. tempor.] *l. cum noviſſimi 7. §. imo, verſ. Sed & ſi quis, inf. de præſcript. trig. annor.* Interrumpitur præſcriptio ſi debitor medio tempore debitum agnoverit, emiſſa nova cautione.

TIT. XI. *De dilationibus.*

POſt litem conteſtatam, aut etiam in lite ipſa conteſtanda ſæpe numero petuntur a judice dilationes inſtrumentorum, aut perſonarum exhibendarum gratia inſtruendi judicis, inſtruendæ intentionis ſuæ gratia, ut ex provincia codices afferantur, *l. argentarium, ff. de jud.* & decernuntur cauſa cognita pro tribunali, quod judicis ſedile legitimum eſt, *l. 4. hoc titulo,*

A & ſecundum modum præſcriptum oratione D. Marci, ſi petantur ex provincia ubi lis agitur, breviores quam ſi ex continentibus provinciis; & continentibus provinciis, breviores quam ultra-marinis, *l. 1. & ult. hoc tit. l. 13. Cod. Theod. de ju. fiſ. l. 27. Cod. Theod. de app.* Notadum in conſiſtorio principis dilationes non dari, *l. 5. hoc titulo*, quia ſcilicet imparati ad cognitionem principis, needum inſtructi bene non admittuntur, *l. 1. inf. de relat.* & ita apud Julianum Imperatorem, ut Sudas refert, *ἀναβολαὶ, οὐκ ἦσαν, ἀλλὰ τὸ μέλλον καὶ διωρθούμενον εἰς τὸν χρόνον ὕποπτον ἦν.* Sed & actori eadem ratione dilatio danda non eſt ex *l. 2. hoc tit.* trahenti rem ad incongruum judicem ex reſcripto principis. Dilatio eſt prolatio diei.

B

XI. Enarratio.

DIlationes inſtrumentorum aut perſ.] *l. 1. hoc titulo.*

L. 4. hoc titulo] In qua legendum: *non interpellatione planaira*, ut in vett. *ἡ τῆς αἰτίας διάγνωσις ἐν βήματι πράττεται: Cauſæ cognitio pro tribunali ſuſcipitur,* Baſilica libro 7. tit. 17. cap. 10.

Quia ſcilicet imparati] Michael Attaliotes in Regio codice: *βασιλέως ἀκροωμένου οὐκ ἔξεστιν αἰτεῖν προθεσμίαν: ἐμπαρέσκευοι γὰρ ὀφείλουσιν εἶναι οἱ παρὰ τοῦ βασιλέως διαγινωσκόμενοι. Cum enim princeps de cauſa cognoſcit, dilationem petere non licet, quia parati ad cognitionem principis venire debent: ex d. lib. 7. Baſ. titulo 17. c. 15.*

C Ad incongruum judicem] In *l. 2.* ad extraordinarium judicem, alienum judicem, *εἰς ἄλλον φόρον*, in aliud forum.

TIT. XII. *De feriis.*

Vide tit. 12. lib. 2. ff.

UT intra tempora datæ dilationis ceſſant partes judicis, *l. 2. ſup. tit. prox.* ita intra tempora feriarum. Nam & feriæ nihil aliud ſunt quam dilationes judiciorum & litium omnium. Vel dies quieti a litibus, induciæ, pax, ut Papinius de feriis ait. *Et pacem piger annus habet.* Vel, tempus mutum a judiciis: quod & in feriis imperandis, ut Cicero ſcribit 1. de divin.
D nominatim adjiciebatur, ſcilicet ut cives litibus & jurgiis abſtinerent. Ex his aliæ ſunt ſolemnes, ut dies cultui divino dedicati, ut meſſes & vindemiæ, quibus deputantur menſes duo, *l. 7. hoc tit.* æſtivis, ut ait, fervoribus mitigandis, & autumni fœtibus decerpendis. Sic legendum, ut illo verſu Aſclepiadis: Mox autumnali redolet vindemia fœtu. Aliæ ſunt repentinæ, veluti ob res proſpere geſtas, quæ a ſolo Imperatore indicuntur, & ob id appellantur imperiales, *l. 3. hoc tit.* mutato nomine veteri imperativarum, quæ a Coſſ. aut prætoribus imperabantur, *l. ſed & ſi, §. ſi feriæ, ff. ex qui. cau. maj.* Videntur & quæ Senatui dantur ut fit hodie, eſſe imperiales. Sic enim Theodoſius ſcribit ad Senatum *Nov. ne decur. ad ſen. dig. aſp.* Otio frui vos quodam tempore patimur, ne labore videamini fatigari
E continuo. Dixi ferias dilationes eſſe, ut *d. l. 7.* feriis jura differri. Veteres res proferri dicebant, Lucanus ad Piſonem: *Si quando judice feſſo Turpida prolatis tacuerunt jurgia rebus.* Porphirio in Horatium: *Solent principes civitatis negotiorum dijudicatis juribus, vel prolatis rebus ocioſa mente, urbem relinquere.* Horatius ipſe dixit, *rebus omiſſis.* Ceterum feriæ dilationes ſunt omnium litium. Dilationes ſuperioris tituli, unius rei litiſve: & vicinitatis igitur feriarum & dilationum evidens ratio, cum & in Digeſtis unus ſit titulus de feriis & dilationibus, eo etiam adhibito quod habetur, *l. 3. ſup. tit. prox.* ferias computari conceſſarum dilationum temporibus, ut appellationum temporibus in *l. 1. hoc tit.*

XII. Enar-

XII. ENARRATIO.

Dies quieti a litibus] M. Tullius 2. de *LL. Feriarum, festorumque dierum ratio quietem habet litium & jurgiorum*. D. Ambrosius in 1. Pauli ad Corint. c. 6. *Aut judicem publicum, cui dici solet: hodie dies sacrorum est, jus dici non potest. Quies feriata*. D. Cyprianus epistola 1. Scholiastes Horat. ad od. 14. lib. 3. *Pro festivitate dierum feriæ indicebantur, & abstinebant a litibus*: ἄδικος ἡμέρα, καθ' ἣν ἐ προτεῖται δίκη, Eustathius ad Odyss. 4.

Induciæ, pax] Sic Varro antiq. re. human. libro 19. *Induciæ sunt pax castrensis, induciæ belli feriæ*.

Ut Papinius] Libro 4. Syl. ad Marcell.

Solemnes] *l. 3. sup. tit. prox.*

Ut dies cultui divino dedic.] Ut dies Dominicus, dies Paschales, & alii qui recensentur in *l. 6. & ult. h. tit.* de quibus ad collectionem Balsamonis: vide Glycam p. 367. edit. reg.

Ut messes, & vindemiæ] Suetonius Julii cap. 12. Minutius Felix in Octavio: *Ad vindemiam feriæ judiciariam curam relaxaverant*. S. Cyprianus in epist. 1. ad Donatum. *Quum indulgente vindemia solutus animus in quietem solemnes ac statas anni fatigantis inducias sortitur*. Fulbertus epist. 18. *Messivæ feriæ &c.* & epist. 39. *Ipsi vero responderunt, se messivo tempore occupatos, lites ad præsens agitare non posse*: vide cod. LL. Wisig. lib. 2. cap. 11. Sed & diebus vindemialibus feriæ erant a studiis. Divus Augustinus Confession. libro 10. cap. 11.

Æstivis, ut ait, fervoribus] In codice Brodæi: *Æstivis fervoribus mitigandis, & autumno fœtibus decerpendis*. Sic etiam Menagii codex, & Stuvecchii, ut ipse testatur in Electis ad librum 1. Arnobii.

Ne labore videamini fatigari continuo] Seneca de tranquillit. animi cap. ult. ad finem: *Legum conditores festos instituerunt dies, ut ad hilaritatem homines publice cogerentur, tanquam necessarium laborious interponentes temperamentum*.

Dixi ferias dilationes esse) Cum lites feriis nimium differrentur, Manuel Comnenus Imperator edixerat, ut dies quidam toti festi essent, quidam vero in meridiem usque, & intercisi: & peracto sacro, judices juri dicundo operam darent, ut scribit Joannes Cinnamus historiarum libro 4. quod desumptum est ex Nov. ejusd. Comneni de dieb. totius anni, &c.

Veteres res proferri dicebant] Plautus in Captiv. Act. 1. Sc. 1. *Prolatis rebus parasiti venatici sumus, quando res redierunt, molossici*. Vide Cujacium libro 7. Observat. cap. 16.

Lucanus ad Pisonem] In Panegirico.

Horat. ipse reb. omissis] Epist. v. lib. 1. vide Suetonium Augusti cap. 32. Per contrarium res agi dicuntur, cessante justitio.

TIT. XIII. *De jurisdictione omnium judicum, & de foro competenti:*

Vide tit. 1. lib. 2. ff. & lib. 5. tit. 1.

Quia ante litem contestatam, vel tempore litis contestatæ opponenda est præscriptio fori, *l. 4. hoc tit. l. ult. inf. de excep.* ideo titulo de litis contestatione non longe adjicit titulum de jurisdictione, & de foro competenti. De jurisdictione eadem fini qua de foro competenti, ut sciatur cujus sit jurisdictio, id est, quis sit judex competens, quod forum judicium ve competens, & longe alia fini, quam in Digestis, in quibus titulo de jurisdictione hæc præcipue tractantur, quæ sint jurisdictionis, quæque adeo possint mandata aut concessa jurisdictione, ad alium transire, & quemadmodum contempta jurisdictio magistratus vindicetur, & quod habuimus tit. A v. ne quis sibi jus dicat, & de modo jurisdictionis, & aliquid de officio judicis *l. 1.* quod sane latius patet quam jurisdictio. Nam ea etiam complectitur in quibus nulla jurisdictio consistit, & quæ legis potius quam jurisdictionis sunt. De foro autem competenti est in Digestis secunda pars tituli de judiciis. Porro jurisdictio & forum est solius magistratus: judices enim dati nec forum, nec jurisdictionem habent. Jurisdictio igitur est notio, quæ jure magistratus competit. Definitio est jurisdictionis ordinariæ: Nam extraordinariam etiam ii, qui non sunt magistratus, habent, veluti præf. annonæ, & præf. vigilum, *l. 2. §. sane præfectus, ff. de orig. jur. l. 7. ff. de offic. proc.* Vel si vis omnem complecti, jurisdictio est notio, quæ jure magistratus, vel ex mandato magistra- B tus, vel extra ordinem competit. Forum autem est locus publicus in quo magistratus jus dicit, vel judicat, & ex constitutione *l. 2. sup. de ped. jud.* judicat magistratus, & forum agit de omnibus causis, nec nisi perraro Judices dat: neque vero improbes, ut quidam, quod Isidorus dixit Forus, non forum. Nam & Lucillius, & Pomponius Atellanarius, & Marius Victorinus sic loquuntur. Competens autem forum .i. proprium & congruum, ubi reus ab actore conveniri debet, quacunque de re agatur, puta ubi domicilium reus habet, vel ubi tempore contractus habuit, *l. 2. hoc tit.* Cujus cotrarium forum alienum, incompetens, incongruum: & judex similiter, aut competens, aut incompetens, & incongruus, *l. 1. hoc tit. & Nov. Martiani nem. exh. de pro. ad com.* Et no- C tandum incompetentem litis contestatione competentem fieri, *l. 4. hoc tit. l. 1. tit. 15.* vel si partes se ejus jurisdictioni subjiciant & consentiant, *l. 1. hoc titulo. l. 14. ff. eod. l. 1. ff. de jud. l. ille, a quo §. pen. ff. ad Trebel. l. inter, ff. ad munic.* Dico jurisdictioni: Nam non habenti jurisdictionem privato homini qui se subjiciunt, nihil agunt, *l. 3. hoc titulo*. Item si quis incompetens extra ordinem rescripto principis judicare jubeatur inter aliquos, *l. 2. supra de dilat.* Nam, ut Paulus ait v. Sent. *res judicatæ videntur etiam ab his, qui ab Imperatore extra ordinem petuntur*. Dixi ex rescripto: Nam sine rescripto actor, qui reum invitum trahit ad judicem incompetentem, forsitan fretus executione militari, causa cadit, reus pro damnato habetur, *l. 5. h. tit.* D

XIII. ENARRATIO.

Nam ea etiam complectitur] Officium judicis ea complectitur, quæ jurisdictionis non sunt, sed legis veluti tutorem pupillis non habentibus constituere, *l. muto 6. §. pen. ff. de tutel.* dum ait, tutoris dationem neque imperii esse, neque jurisdictionis, sed ei soli competere, cui nominatim hoc dedit, vel lex, vel SC. vel Princeps.

Porro jurisdictio, & forum est sol. magistr.] Princeps magistratus non est, sed celsior, & augustior est magistratu. Tiberius apud Tacit. annal. 3. *Non ædilis aut prætoris, aut consulis partes sustineo, majus aliquid, & excelsius a principe postulatur*. Nicephorus Blemmi- E das in procemio Epitomes logicæ: ἡ βασιλεία τῶν ἀξιῶν ἀξία, καὶ ὑπεροχὴ τῶν ὑπεροχῶν: & ideo jurisdictionem non habet, sed cognitionem extraordinariam. Qui jurisdictionem habent, & mistum imperium habent: nam jurisdictioni cohæret, *l. 3. ff. eod.* Qui merum imperium habet, non continuo jurisdictionem habet: nam & privato competit, si lex, aut Senatusconsultum ei nominatim concesserit. Imperium merum, est habere gladii potestatem, *d. l. 3.* ἐξουσίαν θανάτου vocat Joannes Archiepiscopus Thessalonicensis de Christi resurrectione. *Gladius*, inquit, sanctus Hilarius in Commentario in Matthæum cap. 10. *telorum omnium acutissimum est, in quo sit jus potestatis & judicii severitas, & animadversio peccatorum*.

Nec

Nec forum, nec jurisdictionem; *l. ultim. supra ubi & apud qu. cogn. restit.* A

Jurisdictio igitur est notio] Hesy: γνῶναι interpretatur κρίνασθαι. Notionis autem nomen generale est, *l. ait prætor, ff. de re judic. l. notionem 99. ff. de verbor. signif.* quod complectitur tam jurisdictionem quam magist. habent quam cognitionem litis certæ, quam habent judices pedanei. Cetera separant jurisdictionem ab iis, quæ non jure magistratus competunt, sed jure legis, *l. 1. ff. de offic. ejus cui mand. est jurisdictio*: & a notione, quæ competit iis qui non sunt magistratus, veluti judicibus pedaneis.

Vel ex mandato magistratus] Et is cui mandata jurisdictio est, fungitur vice ejus qui mandavit, non sua, ut est in *l. solet 16. ff. de jurisdict.* id est alienam jurisdictionem exequitur, *l. 3. ff. de offic. ei. cui mand. est jurisdict.* B & ideo ab eo cui mandata est jurisdictio, provocandus non erit is qui mandavit, sed qui provocaretur ab eo qui mandavit: a judice autem delegato provocatur ipse qui dedit, *l. 1. §. ultim. & l. ultim. ff. quis & a quo appellet.*

Forum est locus publicus, &c.] Nonius Marcellus: Fora neutro genere loca sunt quibus jus dicitur. Festus Pompejus in v. forum: *Forum in quo judicia fieri, cum populo agi, conciones haberi solent.* Scholiast. Horat. ad Epod. 2. *Forum proprie heic dicitur publicus conventus ubi lites aguntur & dijudicantur.*

Quod Isidorus dixit] Libro 18. Origin. ut concilii Suessionensis can. 6. Glossæ: ἀγορὰ, ὁ φόρος, *hic forus.*

Nam & Lucillius] Apud Sosipatrum Charisium Grammaticæ libro 1. & Nonium in *v. forum.* C

Pomponius Atellanarius] A. Gellius 12. 10. Macrobius 1. Saturn. 1. cap. 10.

Marius Victorinus] Artis Grammat. lib. 1.

Et forum agit] Festus in ead. voce: Forum, cum is qui provinciæ præest, forum agere dicitur, cum civitates vocat, & de controversiis eorum cognoscit. M. Tullius lib. 3. Epistolarum ad familiares 6. *Qui te forum Tarsi agere dicerent*: & lib. 5. ad Atticum 16. *In ultimam provinciam se conjecit Tarsum usque: ibi forum agit* v. Casanbonum ad Theophrasti charact. cap. περὶ ἀπονοίας.

For. agit de omn. c.] Cognoscit.

Nec nisi perraro jud. dat.] *l. 2. sup. de pedan. judicib.*

Ubi reus ab actore] *l. 2. hoc t. l. 3. inf. ubi causa stat.*

Cujus contrarium forum alienum] Asconius Pedianus in Divinat. *Alii alienum non nomen proprium putant esse, sed alienum, & alterius judicii: & non ex auditorio Prætoris*: & paulo post: *Hinc apparet, etiam supra, alienum, alieni judicii hominem significari, l. 2. supra de dilation.* D

Competentem fieri] Nam ubi semel judicium cœptum est, ibi finem accipere debet, *l. ubi 30. ff. de judic.* Ceterum extra territorium jus dicenti impune non paretur, *l. ult. ff. de jurisdict.*

Judicare jubeatur inter aliq.] Et hic judex fiet competens.

Nam ut Paulus ait v. Sentent.] Titulo v.

Nam sine rescripto] Sine cœlesti oraculo, *d. l. 5.* δίχα θείας ἀντιγραφῆς: *sine rescripto*, Basilica.

TIT. XIV. *Quando imperator inter pupillos vel viduas vel miserabiles personas cognoscat, & ne exhibeantur.*

IMmo nec rescripto principis extra ordinem pupilli, viduæ, infirmi & qui perpetuo morbo laborant e foro competenti ad Comitatum principis exhiberi possunt, ut cavetur constitutione tit. hujus & adjiciunt Græci rationem ἐπειδὴ τῶν ἀτοπωτάτων ἐστὶν τὰ τοιαῦτα πρόσωπα σκύλλεσθαι ταῖς ὁδοῖς. Contra tamen his personis licet adversarios suos impetrato rescripto evocare in aulam sive comitatum principis: & hujus rei exemplum est in epistolis Theodorici Regis apud Cassiodorum 4. Var. Ipsæ igitur rescripto evocare, non evocari possunt. Ex superiori *Nov. Martiani*, nemo de suo foro exhibetur ad comitatum, quod observari sane æquissimum, & non observari iniquissimum est, si quæ ætas ferat ordinarios judices probos & religiosos juris. Ex hac constitutione certæ tantum personæ huic observationi causam præbent, aliis ex rescripto evocandi judicii jus potestasque est. Miserabiles personas dicit non pupillos aut viduas, sed debiles & valetudinarios, qui ope aliena indigent, & miserabiles non miseras. Miser enim a Græco μυσαρὸς, & μυσαρὸς semper dicitur in malo. Hieronymus adversus Jovinianum: Miseræ potius quam miserabiles.

XIV. Enarratio.

PUpilli] Pupillus est, qui desiit in patris potestate esse morte aut emancipatione; *l. pupillus 239. ff. de verbor. sign.* Basilica: pupillus est impubes sui juris. Itaque heic pupillum interpretantur ἄνηβον, *impuberem.*

Vidua] Viduas dicimus non solum quæ aliquando nuptæ fuerunt, sed & eas mulieres quæ virum non habuerunt, *l. malum 242. §. viduam, ff. de verb. sign.* & ita viduas Azo heic accipit.

Pupillus apud Græcos modo significat eum qui utrumque parentem amisit. Hesychius, ὀρφανὸς, ὁ γονέων ἐστερημένος. Magnum Etimologicum: ὀρφανὸς, ὁ μὴ γονεῖς ἔχων: modo eum, qui patrem duntaxat, ut in epitaphio Demosthenis: modo eum qui matrem tantum. Euripides Theseum ita loquentem inducit: ἔρημος οἶκος, καὶ τέκν᾽ ὀρφανεύεται: *Domus est deserta, & liberi sunt orphani*: nam uxor ejus mortem sibi consciverat.

Ego puto pupillum heic esse eum qui patrem amisit, & viduam eam quæ virum, Esajæ cap. 1. vers. 17. κρίνατε ὀρφανῷ, καὶ δικαιώσατε χήραν: *judicate pupillo, & justificate viduam*: ad quem locum eleganter S. Basilius: διὰ τὸ εὐκαταφρόνητον τῆς ἡλικίας, οὔτε εἰς κρίσιν ἀγαγεῖν τοῖς ὀρφανοῖς τοὺς ἀδικοῦντας ῥᾴδιον: κρίνατε οὖν τοῖς ὀρφανοῖς τοῖς ἐστερημένοις τῶν συνηγόρων, παρ᾽ ἑαυτῶν αὐτοῖς τὸ ἐκ τῆς ἡλικίας ἐνδέον ἀναπληρώσατε. *Nimirum quod tenera hæc ætas facile contemptui pateat, nec admodum proclive sit orphanis ad judicium provocare in se injurios. Judicium igitur pronuntiate secundum pupillos, qui tuendæ causæ patronis destituti sunt, quod ipsis desit per ætatem, vos ipsi supplete*: & paulo post, de viduis: καὶ τοῦτο δὲ ἀσθένειαν ἐν πολλοῖς τῶν κατὰ τὸν βίον ἐλαττουμένων ἐστὶ προσώπων: εὐεπίβατον γὰρ τοῖς βουλομένοις ἀδικεῖν ἡ χηρεία: ἧς παντοίως ἀντιλαμβάνεσθε τὸ ὀφειλόμενον δίκαιον ἀποδιδόντες αὐτῇ, καὶ μάλιστα ἐὰν ὄντως ἡ χήρα ᾖ μεμονωμένη ἀπὸ τῆς τῶν ἀνθρώπων ἐπικουρίας: *Hæc etiamnum persona in multis eorum, quæ ad vitam hanc exiguntur, propter sexus infirmitatem detrimenta accipit: Patet enim & exposita est cuivis illam volenti incessere injuriis: Quare opus omnino est, ut sint qui exporrecta auxiliari manu jubeant ei restitui jus debitum, idque maxime si prorsus vidua fuerit destituta omni humano patrocinio.* Quæ verba fere exscripsit Olympiodorus, ut refert Nicetas in Catena in Jobum, capite 16. Hoc igitur favorabiliter præ-
E statur pupillis & viduis, ut rescripto principis in aulam evocari non possint, ipsi autem possint evocare.

Ad comitatum principis] Glossæ Nomicæ: κομιτάτον, ὁ τόπος ἔνθα ὁ βασιλεὺς διάγει: ex Glossis Basilic. lib. 7. tit. 3. Synodus Carthagin. can. 109. οἱ ἐπὶ τὸ κομιτάτον πορευόμενοι: *qui in comitatum proficiscuntur.* Balsamon: εἰς τὸ κομιτάτον ἤγουν ἔνθα ἐστὶν ὁ κόμης ἤτοι ὁ βασιλεύς: *in comitatum, id est, ubi comes est, sive princeps.* S. Epiphanius contra Ebion. ἐπὶ τὸ κομιτάτον.

Et adjiciunt Græci rationem] Basilic. libro 7. tit. 3. cap. 37.

Τοῖς ὁδοῖς] Quoniam iniquissimum est, personas ejusmodi itineribus vexari.

Apud Cassiodorum 4. var.] Epist. 9.

Ex

Ex super. Nov. Martiani] *Neminem exhib. de pro. ad comit.*

Non pupillos aut viduas] Miserabilium personarum nomine pupillos etiam aut viduas contineri quidam putant decepti titulo ita concepto contra fidem veterum codicum, ut Brodæi & aliorum: *& alias miserabiles personas*: quem errorem secuti sunt alii. Guillemus Episcopus Parisiensis Statutorum Synodalium capite 4. *Prohibetur sacerdotibus ne officium advocationis exercere præsumant, nisi forte in causa Ecclesiæ suæ, vel pro miserabilibus personis pupillis & viduis parochianis, quibus honeste deesse non possunt.*

Jus potestasque est] Maxime cum alicujus (provincialis) potentiam reformidant, ut est in *l. un. hoc titulo*

Debiles] Basilica, *ἢ τινα πάθει κατεχόμενον, ἢ ἄλλως ἀκρωτηριασμένον τὸ σῶμα: morbo laborantem, aut alias corpore mutilum*, ut Matthæi cap. 18. 8. *χωλὸν, ἢ κυλλὸν*: vetus interpres: *debilem vel claudum.*

Miserabiles non miseras] Quidam sunt miseri & miserabiles: vetus interpres Apocalyps. c. 3. v. 17. *Quia tu es miser & miserabilis.* Lactantius de vero cultu c. 10. *Miseros atque miserabiles, qui stultitiam suam literis memoriæque mandaverunt.* Didymus de Spiritu sancto libro 3. ad finem ex interpretatione D. Hieronymi: *Miseri atque miserabiles, &c.* Quidam miseri non miserabiles. Sidonius 1. 7. *Miser nec miserabilis erat.* Joannes Saresberiensis de nugis Curialium lib. 1. cap. 5. *In miseram etsi non miserabilem incidunt egestatem.*

Adversus Jovinianum] lib. 2. cap. ult. & in Matthæum cap. 26. *Miser Judas, & tamen non miserabilis.* Quidam non miseri sed miserabiles, ut heic *μυσαρὸς* est scelestus, sceleratus.

TIT. XV. *Ubi de criminibus agi oportet.*

SUnt etiam sequentes tituli usque ad 27. omnes de foro competenti: Nam per singulas causas explicatur quod cujusque sit forum judiciumque competens, ac primum hoc tit. si causa criminalis sit ostenditur, ejus loci forum esse competens, ubi reus crimen admisit, ut nominatim etiam de militibus cautum est, *l. 2. tit. 23. l. 3. ff. de re mil.* & de clarissimis, *l. 1. tit. 24.* & de hominibus divinæ domus, & Cæsarianis, *l. 8. 9. 10. tit. 26.* vel ubi lis contestata est, quod significatur verbo, inchoatæ, in *l. 1.* Nam post litem contestatam non est jus revocandi forum. Vel ubi reus domicilium habuerit, aut deprehensus fuerit, ut *l. 1. tit. 23.*

XV. Enarratio.

UBi reus crimen admisit] *l. 1. hoc tit. l. ult. ff. de noxal. act. l. 7. §. pen. & l. ult. ff. de accus. Nov. 69. c. 1.* Libanius declamatione 17. *τὰς τιμωρίας δεῖ πράττεσθαι παρ' ἡμῖν, οὓς ἠδικήκασιν: Pœnas exigi oportet apud nos quos læserunt.* Symmachus lib. 9. 123. *Facinus ubi admissum est, debet expiari.* Sanctus Cyprianus in epistola LV. *Nam cum statutum sit omnibus nobis, & æquum sit pariter ac justum, ut uniuscujusque causa illic audiatur, ubi est crimen admissum.* Utuntur in hanc rem Aniani verbis ad tit. Cod. Theod. de acc. Sixtus 3. epistola 3. & Carolus II. Imp. apud Hincmarum Remensem Episcopum opusculo 47. num. 17. & Damasus PP. in epistola 8. nisi subdititia est: quod magis puto. Verba auctoris hypobolimæi hæc sunt: *Antiqua docet hoc patrum regula, in qua & Imperialia pariter statuta concinunt. Criminum, inquiunt, discussio ibi agenda est, ubi crimen admissum est: nam alibi criminum reus prohibetur audiri, &c.*

Verbo inchoatæ] ut in *l. ult. sup. tit. 10.* ante inchoatam litem, id est, *πρὸ τῆς προκατάρξεως*, ante litem contestatam, Basilica: & ita etiam Azo heic in Summa Basilica: *ὅπου ἤρχθη ἡ περὶ αὐτῶν δίκη: ubi judicium de his inceptum est*: ut judicio cœpto in *l. 1. sup. de judic.* conjuncta Basilicωn interpretatione, & in *l. apertissimi 16. eod. antequam lis inchoetur, id est, ante litem contestatam.*

Jus revocandi forum] *l. nemo 4. sup. de jurisd. om. jud. l. ult. inf. de exception. seu præscription.* nam qui litem contestatus est, forum approbavit.

Vel ubi reus domicilium hab.] *l. 2.* vide ad tit. 3. lib. 9.

Aut deprehensus sit] *ὅπου συνελήφθησαν οἱ ταῦτα ἡμαρτηκότες*, Basilica: *ubi deprehensi sunt qui hæc admiserunt.* Ubi reperiuntur, *l. 1.* licet ibi domicilium non habeant, ex sententia veterum interpretum: & ubicunque igitur reperiuntur. Nec vera est Glossæ & Odofredi interpretatio, reos ibi conveniendos ubi reperiuntur, si ibi domicilium habeant.

TIT. XVI. *Ubi de possessione agi oportet.*

COnstitutio hujus tit. & de causa criminali est, & de causa possessionis sive momenti. Nam si per vim dejectus quis sit possessione prædii, & de vi quæri ait criminaliter lege Julia ubi vis facta est, & de possessione momentaria similiter per interdictum unde vi.

XVI. Enarratio.

LEge Julia] *l. 1. §. 2. ff. de vi & vi arm. l. 4. infra, unde vi, §. reciperandæ, Instit. de interd.*

Ubi vis facta est] Ubi igitur res sita est.

Et de possessione] In ea provincia agitur, ubi res sita est, aut ubi domicilium habet, qui de possessione convenitur, sive ut est in Basilic. *ἐν ἐκείνῃ τῇ ἐπαρχίᾳ κινείσθω καθ' ἣν τὸ πρᾶγμα διάκειται, καὶ διοικεῖται ὅπως ὁ περὶ τῆς νομῆς ἀγωνίζεται.* Puto legendum, *ἢ δ. aut ubi dom. h.* & fortasse mendum typographicum est. Sed tam de vi, quam interdicto unde vi ibi agi ubi vis facta est, Cujacius censet.

Momentaria] v. sup. *tit. 6.*

TIT. XVII. *Ubi fideicommissum peti oportet.*

CAusa autem fideicommissi, sive res petatur, sive cautio, disceptatur ubi hereditas, aut major pars hereditatis est, vel ubi heres, aut fideicommissarius Trebellianus domicilium habet, etiamsi res ibi non sit cujus fiet restitutio, ut ostenditur *l. 10. & seqq. ff. de rei vind.* vel ubi res est per fideicommissum relicta, quod idem & de legato dici potest, & de credito hereditario: Nam heres sequitur forum defuncti.

XVII. Enarratio.

SIve cautio] Legatorum vel fideicommissorum causa, *l. 5. §. penult. ff. ut legator.*

Ubi hereditas] *l. un. hoc tit.* id est, ubi res hereditariæ existunt.

Aut major pars hereditatis] *l. si fideicommissum 50. & l. sed etsi 52. §. penult. ff. de re judic.*

Aut fideicommissarius Trebell.] Cui restituta est hereditas ex Sc. Treb.

Domicilium hab.] *d. l. 50. §. 2.*

Vel ubi res est per fideic. relicta] *l. quod legatur 38. ff. de judic.*

Quod idem & de legato dici potest) Ut heres legati nomine conveniatur ubi hereditas est, vel major pars hereditatis, vel ubi heres domicilium habet. Sed postquam legata exæquata sunt fideicommissis, utique sine dubio idem obtinet in legatis quod in fideicommissis: & ideo lex unica hoc tit. sic Græce expressa est in Basilicis, *τὸ λεγάτον ἐκεῖ ἀπαιτεῖται, ἔνθα ἡ κληρονομία διάκειται: legatum ibi petitur ubi hereditas est.*

Nam heres seq. for. def.] *l. heres 19. ff. de judic.*

TIT.

TIT. XVIII. *Ubi conveniatur qui certo loco dare promiſit.*

QUod certo loco dari oportet, non eo tantum loco petitur recte, ſed etiam alio citra periculum plus petitionis, dummodo mentio fiat ejus loci quo dari debuit, quæ actio dicitur arbitraria, & à Græcis ἐξεταστική, quod in ea judicis arbitrio æſtimetur quanti actoris interſit ſuo loco pecuniam ſolvi, id eſt loco condicto, conventoque, ſi per reum mora fuerit, quo minus ſuo loco ſolveret, *l. centum, l. ult. ff. de eo quod cer. lo.* vel quanti intersit rei ſi per reum mora non fuerit, vel ſi per actorem mora fuerit quo minus loco convento oblatam pecuniam acciperet, *l. 2. in pr. & §. ult. ff. eod.*

XVIII. Enarratio.

SEd etiam alio] Quid enim ſi ad eum locum in quem daturum ſe promiſiſſet nunquam accederet dolo malo, vel alio loco neceſſario deſtringeretur? *l. 1. ff. de eo quod cer. loco.*

Citra periculum plus petit.] Nam plus loco petitur: qui autem plus petit cauſa cadit, §. *plus autem, Inſtit. de action.*

Dummodo mentio fiat] Loci commemoratio actionem ex ſtipulatu, quæ ſtricta eſt, arbitrariam facit. Licet igitur qui certo loco dari promiſit ſubtili jure conveniri non poſſit, ſi alio loco inveniatur, tamen arbitraria actione utiliter convenitur, Baſilica *lib. 7. tit. 5. cap.* 81. Græca verba ita converte: *Qui certam pecuniæ quantitatem Epheſi ſe ſoluturum promiſit, licet ſubtili jure actione ex ſtipulatu conveniri non poſſit, tamen actione arbitraria tenetur.*

Quid ergo an quocunque loco promiſſor conveniri poterit? Sic videtur Placentino, Sed magis placuit congruo loco conveniendum eſſe, puta, ubi reus domicilium habet: in qua ſententia eſt Azo in Summa, Joannes Faber & alii.

Porro actio arbitraria in actionibus bonæ fidei locum non habet, *l. 7. ff. de eo qu. cer. lo.* quaſi hoc inſit bonæ fidei actioni, ut alio loco peti poſſit quod debetur.

Quæ actio dicitur arbitr.] In *l. un. hoc tit. l. 2. & l. centum 8. ff. de eo qu. cer. lo. §. præterea, Inſtit. de action.*

Et à Græcis ἐξεταστική] Baſilic. lib. VII. tit. V. c. LXXXI.

Judicis arbitrio] Et hoc eſt, quod ajunt Græci, *ἐν τῇ ἀρβιτραρίᾳ σκοπεῖσθαι τὸ διαφέρον: in actione arbitraria ſpectari id quod intereſt.*

Quanti actoris] Hæc actio tam actoris quam rei utilitatem continet, *d. l. 2.* id eſt, judex æſtimat quantum actoris interſit, vel rei alio loco ſolvi.

TIT. XIX. *Ubi in rem actio exerceri debeat.*

REi vindicatione agitur adverſus poſſeſſorem ubi domicilium habet, vel ubi res ſita eſt, *l. 10. ff. de rei vind. l. ult. inf. de præſ. lon. tem.* idemque forum ſequitur auctor & dominus poſſeſſionis, *l. venditor, ff. de judic. Novell. 69.*

XIX. Enarratio.

ADverſus poſſeſſorem] *l. 1. & ult. hoc tit.*

Ubi res ſita eſt] *l. ultim. verſ. Sed & in locis, hoc tit. l. quod legatur 38. §. ult. ff. de judic.*

Sequitur auctor] Auctor ſive venditor ſequitur forum emptoris, cui rei emptæ controverſia fit, quique venditori denuntiavit ut liti adeſſet. Gloſſæ: *πράτης, auctor, venditor.*

Dominus poſſeſſionis] Poſſeſſor, cui ex cauſa venditionis res tradita eſt.

Novell. LXIX.] Capite 1.

A TIT. XX. *Ubi de hereditate agitur, & ubi heredes ſcripti in poſſeſſionem mitti poſtulare debeant.*

ET ſimili modo petitione hereditatis agitur adverſus eum qui eam, vel quid ex ea poſſidet pro herede vel pro poſſeſſore ubi is domicilium habet, *l. ſi ſuſpecta §. ult. ff. de inoff. teſtam.* vel ubi ſunt res hereditariæ, de quibus agitur, ſi ibi reperiatur poſſeſſor, ut indicat Conſtitutio hujus tit. Semper cum dicitur, ibi forum eſſe competens ubi res eſt, ſic exaudiri debet, ſi & ibi reus inveniatur: alioquin iniquiſſimum eſſet ex domicilii loco extrahi eum ad locum quo ſita res, quia non ſine magno detrimento à rebus noſtris revocamur. Heres autem ſcriptus cui fit controverſia hereditatis, ibi poſtulat ſe mitti in poſſeſſionem rerum B hereditariarum ex edicto D. Adriani, vel odie ex edicto Juſtiniani, ubi ſunt res hereditariæ interim ſalva petitione hereditatis: nam & ſi de poſſeſſione agatur ex interdicto uti poſſidetis, ejus præſidis notio eſt, qui eam provinciam regit in qua ſunt res hereditariæ: & conjungenda eſt cum Conſtitutione hujus tit. *l. 2. infra de interd.*

XX. Enarratio.

VEl quid ex ea poſſidet] Qui vel rem hereditariam poſſidet, *l. regulariter 9. ff. de petit. heredit.* vide infra tit. 31.

Si & ibi reus inveniatur] Aliter Gloſſa, diſſentiente Fulgoſio, qui putat legem ultimam ſupra tit. prox. C ex hac tanquam poſteriore interpretandam eſſe, id eſt, non continuo conveniendus eſt reus ubi res ſita eſt, niſi & inveniatur. Auctores Baſilic. non videntur percepiſſe hanc legem, cum ita vertunt: *εἰ δὲ τὴν κληρονομίαν ἀπαιτοῦσαν ἀγωγὴν βούλεται κινῆσαι, ἢ ὅπου τὴν οἴκησιν ἔχει ὁ ἐναγόμενος, ἢ ὅπου ἡ κληρονομία διάκειται, κινείτω. Si vero hereditatem petere velit, aut ubi reus domicilium habet, aut ubi hereditas eſt, agatur:* quaſi de hereditate agatur ubi poſſeſſor domicilium habet vel ubi res hereditariæ ſitæ ſunt, nec neceſſe ſit eum ibi reperiri: videntur igitur hic legiſſe in *l. 1. hoc tit.* ubi domicilium habet qui convenitur, vel ubi res hereditariæ ſitæ ſunt.

Non ſine magno incommodo] *l. 7. D. quemad. teſtam. aper.*

D Ex edicto D. Adriani] de quo lib. *6. 36.*

TIT. XXI. *Ubi de ratiociniis tam publicis quam privatis agi oportet.*

ACtione tutelæ, negotiorum geſtorum, mandati, pro ſocio plerunque agitur ut reddatur ratio adminiſtrationis, de calculis, de ratiociniis. Ubi igitur de ratiociniis agi oportet .i. ubi tutelæ, vel negotiorum geſtorum, vel mandati, vel pro ſocio, vel in factum ex edicto de edendo agi oportet: Fabius 7. Tutelæ, inquit, in quo judicio ſolet quæri, an alia de rerquam de calculis cognoſci oporteat. Et recte definitur, ibi reddendas eſſe rationes, ubi negotia geſta ſunt, quod E ſcilicet ibi ſuppetat totius rei inſtructio amplior; idemque eſſe ſi rationes militares ab eo exigantur, qui fuerit tribunus numeri, vel ab alio depoſita militia. Et recte Theodoſius in *Nov. 2. de amo. mil. fo. præſ.* veteres leges ſpecialiter fori præſcriptionibus & contractus, & negotia geſta, & delicta ſubtrahere.

XXI. Enarratio.

TUtelæ, &c.] *l. 1. hoc tit. l. heres 19. §. 1. ff. de judic.*

Vel in factum] In argentarium actio in factum propoſita eſt de edendis & reddendis rationibus, *l. quædam 9. ff. de eden.*

Fa-

A Fabius 7.] Capite v.
Instructio amplior] *l.* 2. ibi rei veritas facilius probatur. Basilica.
Si rationes militares] Apud magistrum militum rationes reddet. Basilica.
Deposita militia] Post depositum cingulum, *l.* 2. *ζώνην στρατιωτικὴν : ἀποθέμενος τὴν ἔνοπλον στρατείαν : post depositam militiam armatam.* Basilica.
Et contractus] Forum sortimur ratione contractus, *l. heres absens*, §. 1. *& sequ. ff. de judic. l.* 2. *supra de jurisdict.*
Negotia gesta] *d.* §. 1. *& l.* 1. *hoc tit.*
Et delicta] *l.* 1. *infra ubi senat.* vide supra tit. xv.

TIT. XXII. *Ubi causa status agi debeat.*

B Status hominis est conditio libertatis aut servitutis, & conditio libertatis, quæ & status capitis dicitur, vel libertinitatis, vel ingenuitatis. Causæ autem status actiones præjudiciales sunt, quas secundum regulam generalem actor intendit in foro rei .i. ubi reus domicilium habet, vel ubi consistit. Et reus est in causis status, qui ex libertate in servitutem, vel in libertinitatem petitur, vel etiam adversus quem ex servitute in libertatem, vel ex libertinitate in ingenuitatem proclamatio fit. Neque vero alius est locus quo agi possit status causa, neque notio est aliorum quam præsidum in provinciis, vel procuratorum Cæsaris, si agatur inter fiscum & privatos causa libertatis & servitutis (sic legendum l. pen.) non, si ingenuitatis, *l.* 2. *sup. de ped. jud. l. pen. infra ne de sta. def.* vel in urbe Con- C sulum, *l. Divi, ff. de liber. cau. l* 4. *si ing. esse dic.* vel prætorum liberalium, quibus privilegium fori nullum objici potest, *l. neque* §. *ult. ff. de fid. lib. l.* 4. *ff. si ing. esse dic.* (*) Exigit causa status maximos judices, *l. ult. hoc tit.* majores judices *l. non distinguemus* §. *de liberali, ff. de recep.* adeo ut nec pedaneis delegari possit, nec committi compromissariis: quin & præsidum olim de statu cognitio non fuit, *l.* 1. *supra de ord. jud.* quod confirmat Plinii junioris epistola ad Trajanum de adsertione ingenuorum, nisi forte missi essent in provincias cum jure prætorio, vel jure proconsulari: nam proconsulum notio fuit de causis status, qui utique majores sunt quam præsides, nempe spectabiles, & præsides clarissimi.

D XXII. Enarratio.

Est condicio libert. aut serv.] Homines enim aut liberi sunt, aut servi.
Vel libertinitatis vel ing.] Liberi enim homines vel sunt ingenui, vel libertini.
Præjudiciales sunt] Omnis causa status præjudicium appellatur. Vide librum vii. 16.
Id est, ubi reus domicilium habet] *l.* 2. *sup. de jurisdict.*
Vel ubi consistit] *διάγει, degit, l.* 3. *hoc tit.*
Et reus est in caus. stat.] *l.* 3. *&* 4. *hoc tit.*
Præsidum in provinciis] *l. cum status, inf. de ordine cognition.*
E Causa libertatis & servitutis] In Codice Menagii & Brodæi, *libertinitatis.*
Prætorum liberalium] Quorum de liberali causa jurisdictio est, *l.* 1. *inf. si mancip. ita venier. ne prostit.*
Ut nec pedaneis] *d. l.* 2.
Nec committi compromissariis] *d.* §. *de liberali.*
Epistola ad Trajanum] *Lib.* 10. *epist.* 77.
Nempe spectabiles] *Vide sup. de offic. proconf.*
Et præsides clariss.] *l.* 1. *sup. de offic. jurid. Alex.*

Tom. II. Prior.

(*) *Vide Merill. Variant. ex Cujac. lib.* 2. *cap.* 1.

TIT. XXIII. *Ubi quis curiali, vel cohortali, aliave conditione conveniatur.*

Sunt etiam quasi præjudiciales & quasi de statu actiones, quibus quæritur decurio quis sit necne, an curiæ muneribus obligatus, an agricola censitus, an ex cohorte præsidis, an ex corpore naviculariorum, pistorum, vel aliorum conditionalium, quæ ad notionem præsidis ejus provinciæ pertinent, in qua is qui curiæ aut cohorti, vel alii conditioni vindicatur, deprehensus fuerit, *l.* 1. *hoc tit. l.* 2. *supr. tit.* 15. nisi malit actor eum remitti in eum locum, unde quasi fugitivus recessit, *l.* 1. *supra tit. prox.* Neque vero sub specie alterius militiæ quam armatæ, conditionario vel debitori publico ad alium judicem licet revocare litem, non sub specie apparitionis magistri militum supra numerum, non sub specie apparitionis magistri officiorum. Dixi, ex cohorte præsidis, significans cohortalem conditionem: Sunt enim cohortales officia & apparitores præsidis, qui utique in provinciis erant perpetui, *l. præsidis, ff. de rebus cred.* huic ubi obnoxii ministerio, nec optati a præside, nec in provinciam perducti.

XXIII. Enarratio.

Sunt enim cohortales] *ταξεῶται* in Novell. 151. Macarius homilia 15. *οἱ διάκονοι τοῦ ἄρχοντος, καὶ οἱ ταξεῶται.* Vide Cujacium ad d. Novellam.

TIT. XXIV. *Ubi Senatores vel clarissimi civiliter vel criminaliter conveniantur.*

Clarissimorum appellatio latissima est: nam & uxores & liberos Senatorum cujuscunque ætatis vel sexus complectitur, & Senatores celsiores clarissimis, puta illustres vel spectabiles. Alii quidem sunt Senatores omnis dignitatis expertes, *l.* 52. *&* 54. *Cod. Theod. de her.* & in hoc titulo igitur Senatores .i. Senatores sine dignitate, & clarissimi .i. Senatores cum dignitate, ut *l.* 1. *infra de tut. & cur. il. vel cla. per. & Nov.* 71. Conveniuntur autem Senatores, & clarissimi civiliter in urbe apud præf. prætorio, vel præf. urbi, vel magistrum officiorum adsentiente principe ex *l.* 2. & aliis Theodosii Constitutionibus, ut Symmachus refert in epistolis, quæ Senatorum controversias transferri a foro præfecturæ urbanæ ad peregrina vetant. In provinciis conveniuntur jure communi apud præsidem ejus provinciæ, in qua domicilium habent, *l.* 3. *& ult. tit.* 22. Cassiodorus in formula rectoris provinciæ. Tu etiam Senatorem ibidem residentem jubetis audire. Criminaliter autem clarissimi apud præsidem ejus provinciæ in qua deliquerunt, qui tamen olim erant remittendi ad præf. prætorio, vel præf. urbi *l.* 3. *C. Theod. de accus.* excepto casu *l.* 1. *supra ne lic. pot.* Illustres qui recensentur *l,* 3. *hujus tit.* in consistorio principis, quod & aliis Senatoribus detulisse Imperatores quosdam Dio & Spartianus scribunt.

XXIV. Enarratio.

Clarissimorum appellatio] Clarissimorum appellatione Senatores intelligimus, *l. deferri* 18. §. 1. *ff. de jur. fisc.* Sed latissime patet ea appellatio.
Nam & uxores] *l. feminæ* 8. *ff. de senator. l. curator* 5. *ff. de curat. fur.*
Vel sexus] *d. l. feminæ & l. speciosas* 100. *ff. de verb. significat.*
Puta illustres] Justinianus in Nov. lxxi. Clarissimorum appellatione significare videtur Senatores omnes, etiam illustres & spectabiles, ut scribit Cujacius ad d. Novellam.

Ut Symmachus] Libro II. epiſt. 75. & libro X. 72. A
Caſſiodorus] Libro VI. 21.
Apud præſidem ejus Prov.] *l. 1. hoc tit.*
Vel præfectum urbi] De Senatore cognoſcebat præfectus urbi. Dio.
Et Spartianus] In Adriano : Equites, inquit, Romanos, nec ſine ſe de Senatoribus, nec ſecum judicare permiſit.

TIT. XXV. *In quibus cauſis militantes fori præſcriptione uti non poſſunt.*

MIlitantes in hoc titul. dicuntur non armati milites & tribuni numerorum, qui privilegio ſui fori ſemper uti poſſunt, & ab alio judice litem revocare ad magiſtrum militum, *l. 2. ſup. tit. 23.* sed ſcholares, qui ſunt ſub magiſtro officiorum, veluti agentes in rebus, qui & magiſteriani dicuntur, aut domeſtici protectores, qui ſui fori privilegio non utuntur, caſibus ſequentibus : Si conveniantur ex cauſa debitorum aut munerum publicorum apud præſidem provinciæ, vel quod curiæ, aut cohorti, aut alii corpori obnoxii eſſe vel per ſuperexactionem aut concuſſionem aliquid abſtuliſſe dicantur, *l. 1. & 2. ſupr. tit. 23.* quæ & ſub hoc tit. poni potuiſſent, ut *l. 2.* in *Novell.* Theodoſii ponitur ſub titulo huic ſimili, de amota militantibus fori præſcriptione. Item ſi prædia aliena conduxerint, & aliqua ex cauſa conveniantur. Soli enim armati conductores eſſe prohibentur, *l. 1. inf. de re milit.* Item ſi negotiantur in provinciis; etiamſi a principe negotiandi licentiam acceperint : regulariter enim mercatores ſimul & milites eſſe non poſſunt, *l. 1. infr. de re mil.* Item ſi in provincia res ſuas componant, & ſuis commodis ſtudeant ſine beneficio commeatus. His caſibus ſcholares fori ſui præſcriptionem non habent. In contextu malo, & qui per provincias negotiantur : nam tres caſus notantur, ſi privatis actionibus atque compendiis occupantur, ſi negotiantur, ſi conductorum vocabulo defenduntur, & ita in Baſil. *εἰς ἰδιωτικὰς φροντίδας ἀσχολούμενοι, ἢ ἐμπορευόμενοι, ἢ μισθούμενοι.*

XXV. ENARRATIO.

SCholares qui ſunt ſub magiſtro] Cohortes militum ad cuſtodiam palatii deputati. S. Nili epiſtolæ 109. inſcriptio eſt *Νείλῳ σχολαρίῳ* : *Nilo ſcholario.* Concilium Chalcedonenſe act. 3. *κωλύομαι ὑπὸ τῶν καθωσιωμένων μαγιστριανῶν καὶ σχολαρίων* ; *prohibeor a devotiſſimis magiſtrianis & ſcholaribus.* Auctor anonymus vitæ S. Nicolai Studitæ, *νέος ὑπάρχων, ἐν τῇ τῶν σχολαρίων στρατείᾳ κατειλεγμένος ἐτύγχανον* : *cum adhuc juvenis eſſem, Scholariorum militiæ adſcriptus eram*, a Scholis militaribus ita dicti. Procopius 8. *οἱ περὶ τῆς τοῦ παλατίου φυλακῆς λόχοι, οὕσπερ σχολὰς ὀνομάζουσι* : *Turmæ militum ad palatii cuſtodiam præpoſiti, quas ſcholas appellant :* vide Gloſſarium ad Cedrenum,
Sub magiſtro oſt.] De quo ſupr. *lib. 1. tit. 31.*
Veluti agentes in reb.] *L. un. hoc tit.* de his accurate Henricus Valeſius v. CL. in Amm. Marcellin.
Qui & magiſteriani dicuntur] Gloſſæ Philoxeni : E *agens in rebus, μαγιστριανός* : Anaſtaſius bibliothec. in hiſtoria eccleſiaſtica : *Julianum magiſtrianum cum ſacra: Ἰουλιανὸν μαγιστριανὸν μετὰ σάκρας*, Theophanes. S. Nili epiſt. 48. inſcripta eſt *Σαβίνῳ μαγιστριανῷ* : *Sabino magiſtriano*. Rapiamus occaſionem corrigendi ejuſdem epiſtolam 264. *δῆλον ὡς σάρκα ὀνομάζεται*. Sic legitur in Ms. lege, *σάκρα*.
Aut domeſtici protectores] Domeſtici in *d. l. un.* ſicut domeſtici protectores : Hi latus principis protegunt. v. Gloſſarium ad Cedrenum, & Cujac. lib. 12. Cod. titul. 17.
Sine beneficio commeatus] Commeatus eſt abeundi licentia. Vide lib. XII. 42.

Et ita in Baſilicis] Libro 7. tit. 5. cap. 93.
Εἰς ἰδιωτικὰς, &c. *Privatis actionibus occupantur, aut negotiantur, aut aliena prædia conducunt.*

TIT. XXVI. *Ubi cauſæ fiſcales vel divinæ domus hominumque ejus agantur.*

CAuſæ fiſcales ſunt in quibus agitur de bonis fiſco delatis, vel de pœna pecuniaria inferenda fiſco, vel de eo, quod fiſco debetur ex contractu. Videtur etiam quodammodo eſſe cauſa fiſcalis in ſpecie *l. 4.* qua is, qui emit a fiſco mandatu Titii, cum Titio agit de pretio & de uſuris quæ fiſco ſolvendæ ſunt. Hæ cauſæ diſceptantur apud procuratorem Cæſaris, non cauſæ criminales, niſi fungatur vice præſidis, *l. 3. hoc tit. l. ult. ff. de off. proc. Cæſ. l. ex conſenſu, §. 1. ff. de appell. l. 1. ſup. de ped. jud. l. 2. inf. de pœn. l. 4. inf. ad l. Fab.* Sed de crimine & pœna agitur apud præſidem provinciæ, quia merum imperium habet, de bonis fiſco vindicatis civiliter apud procuratorem Cæſaris: denique Rationalis eſt exactio pœnæ irrogatæ a præſide, non irrogatio. A fiſco ſeparatur divina domus, quæ ratio Cæſaris dicitur, *l. 6. §. ult. ff. de jur. fiſc.* Cauſæ divinæ domus ſunt quæ pertinent ad prædia Tamiaca, quæ erant in Cappadocia ſub diſpoſitione & cura præpoſiti ſacri cubiculi & Comitis domorum, ut recte legi & aliis locis pleriſque quondam, & nuper in vetere Notitia ſub diſpoſitione V. I. præpoſiti ſacri cubiculi, domus divina per Cappadociam : & hæ quidem cauſæ] vel hominum Tamiacorum aguntur omnes apud præpoſitum ſacri cubiculi, & Comitem domorum, *l. ult. hoc tit.* Hominum autem fiſcalium cauſæ veluti actorum, procuratorum, conductorum, colonorum, inquilinorum, ſervorum rei privatæ civiles aguntur apud Comitem rei privatæ, vel apud rationalem, criminales apud vicarium urbis, vel præſidem ejus provinciæ in qua deliquerunt, adhibito rationali : & ſimiliter officiales rationalis conveniuntur civiliter apud rationalem ipſum, criminaliter apud præſidem.

XXVI. ENARRATIO.

DE bonis fiſco delat.] De caducis : puta ſi bona fiſco delata ſint, quod heres priuſquam necem defuncti ulciſceretur, hereditatem adierit, *l. 1. hoc tit.* vel ſi quis mortem ſibi conſciverit, pœnæ metu: nam bona ejus confiſcantur, *l. 2.*
Vel de pœna pecuniaria] Ex SC. Turpilliano pœna deſertæ accuſationis eſt auri librarum quinque, *l. 3. §. ult. ff. de prævaricat.*
Apud procurat. Cæſar.] Sive rationalem, *l. 5. hoc tit.* qui & catholicus. Gloſſæ, *καθολικός, rationalis*, & ita ſæpiſſime appellatur in Baſilicis, & a Græcis interpretibus, ut in *l. ult. ff. de interrogat. in jur. fac. l. 3. ſup. ſi adverſ. fiſc. & l. 2. 7. 8. 9. & 10. hoc tit.* Theodorus Hermopolites *lib. 9. tit. 1.* vide Cujac. ad *tit. de jure fiſ. l. 5.* Idemque procurator ſummæ rei in inſcriptione *legis 7. hoc tit.* vide Cuiac. Obſerv. 8. 22.
Non cauſæ criminales] Vide Obſ. lib. 19. cap. 13.
Quia merum imperium habet] *l. illicitas 5. §. qui univerſas, ff. de offic. præſid. Dio lib.* LIII.
Rationalis eſt exactio] Exactio pœnæ irrogatæ a præſide pertinet ad Rationalem, ſive procuratorem Cæſaris, *d. l. 3.* in qua Brodæi codex non agnoſcit negationem ibi, *deſertæ accuſationis non poteſt.*
Prædia Tamiaca] Vide librum XI. de præd. Tamiac. titul. de præpoſit. ſacr. cubicul. & ad Novell. 30.
Apud præpoſitum ſacri cubiculi, &c. *lex. ult.* inſcripta eſt præpoſito ſacri cubiculi, quod & Baſilicorum auctores obſervavere.
Apud Comitem rei priv.] *l. Si quis 6. hoc tit.*
Vel apud rationalem] *l. dominicis 7. hoc tit.*

Apud

Apud Vicarium urbis] Sic legit Cujac. in inscriptione *legis 9. hoc tit.*
Vel præsidem] *l.* 8. *hoc tit.*
Officiales rat.] *l. pen.*

TIT. XXVII. *Quando liceat unicuique sine judice vindicare se vel publicam devotionem.*

QUod dixit tit. 5. neminem sibi jus dicere, & titulis superioribus, adeundum esse judicem competentem, id aliquando non servari hic tit. ostendit: nam & seipsum ulcisci licet non adito judice, sibique jus dicere adversus obsessorem viarum, & adversus furem nocturnum in agris, sive paganum sive militem & eum occidere quoquo modo, quod ex 12. tab. obtinuit etiam in urbe; hodie ex *l.* 1. *hujus tit.* in agris duntaxat locum habet: licet etiam cuilibet adversus desertorem militiæ, vindici esse læsæ majestatis devotionisque publicæ desertore obsesso & prehenso, & si se telo defendat etiam occiso, Tertullianus Apol. *In reos majestatis & publicos hostes, omnis homo miles est:* milites devotissimi appellari solent: igitur qui ab ea devotione desciscunt, deserta militia devotionem publicam lædunt.

XXVII. ENARRATIO.

ID aliquando non serv.] Regulariter se ipsum ulcisci non licet: Quintilianus in declamatione 13. *Nos ideo magistratus legesque a majoribus accepimus, ne sui quisque doloris vindex sit.*
Adversus obsessorem viarum] Et latrones publicos, *l.* 1. *&* 2. *hoc tit.* vide quæ diximus ad titulum *de lege Aquil.* §. 2. *Instit.* Divus Augustinus 1. de libero arbitrio cap. 5. *Non ergo lex justa est, quæ dat potestatem vel viatori ut latronem, ne ab eo ipse occidatur, occidat. Melius enim est occurrere in tempore, quam post exitum vindicare*, ut est in d. l. 1. Terentius in Eunucho act. 4. Sc. 6. *Malo ego nos prospicere, quam hunc ulcisci, accepta injuria.* Vide tamen Gellium VII. 3. ibi: *hominum autem vita non tam iniquis, neque tam indomitis necessitatibus circumscripta est, ut idcirco prior injuriam facere non debeas, quam nisi feceris, pati possis.*
Adversus furem nocturnum] Seneca in Excerptis Controvers. libro 10. ultim. A. Gellius libro 11. cap. ultim. Ulpianus in collatione juris Mos. & Romani titulo 7.
Quoquo modo] Sive se telo defenderet, sive non.
Et prehenso] *Opprimere* in *l.* 2. est prehendere manu injecta: de desertoribus vide ad titulum 45. libri 12.
Etiam occiso] Itaque *non continuo occisus homo ad crimen, & ad damnationem pertinet, cum hoc interim legibus facere liceat*, ut ait Quintilianus declamat. 248.
Tertull. Apolog.] Capite 11.
Milites devotissimi] καθωσιωμένοι, & devotio καθωσίωσις, In Glossis Græco latinis.

TIT. XXVIII. *De inofficioso testamento.*

Vide tit. 2. lib. 5. ff.

DIxit supra de jure sacro, de partibus juris civilis, de magistratibus, de ordine quo agit quisque apud eos, de advocatis & procuratoribus litium alienarum, de restitutionibus litium, de pedariis judicibus, & de foro competenti. Nunc ab hoc tit. de inofficioso testamento, quæ sequuntur omnia sunt de diversis actionibus, qui tractatus jus omne fere complectitur: nec mirum igitur si in ea re & Codex & Digesta potissimum consumantur. Summa autem actionum divisio hæc est: alias esse in rem, alias in personam, vel quod idem est, alias vindicationes sive petitiones, alias condictiones, has de obligatione, illas A de proprietate, vel possessione. Et rursus vindicationum sive petitionum alias esse de universitate, alias de rebus singulis. Et orditur ab his quæ sunt de universitate, & ab ea præcipue quæ dicitur petitio hereditatis de inofficioso testamento, vel querela inofficiosi testamenti ex lege Glicia: nec enim querelam separo a petitione hereditatis, ne imiter interpretes, qui aliud faciunt judicium rescindens, aliud rescissorium: uno enim eodemque judicio, una actione & rescinditur testamentum quasi inofficiosum, & petitur hereditas ab intestato: cujus tamen judicii ordinandi & præparandi gratia præter suos heredes necesse est prius alios, qui queruntur & agunt de inofficioso testamento, veluti ab intestato delatam sibi hereditatem adire, vel bon. possessionem agnoscere Unde liberi, vel Unde legitimi, B vel Unde cognati, qua freti illi qui non sunt sui, & sui ipso jure freti atque muniti perveniant ad petitionem hereditatis de inofficioso testamento: qua rursus nisi vicerint, & aditio & bon. possessio illa, & jus quoque illud sui heredis sine re constituitur: & est quoque interim sine re, & color potius fictaque narratio, aut titulus quidam, sive prætextus petendæ hereditatis, *l.* 2. *hoc tit.* Inofficiosum testamentum est in quo liberi vel parentes, vel fratres germani immerito exheredati sunt, vel præteriti, vel instituti, ita ut pro exheredatis habeantur. Et est in hoc judicio hæc plerumque dicendæ sententiæ formula, Justas causas offensæ, ut *l.* 20. 22. 23. *hoc tit.* vel ut in epistolis Plinii, justas irascendi causas patrem habuisse videri, aut non videri. Et datur non tantum ingenuo- C rum, sed etiam libertinorum liberis ex *l.* 4. *infra de bon. lib.*

XXVIII. ENARRATIO.

DE pedariis judicibus] Vide supra tit. 3. & Gellium 3. 18.
Alias esse in rem &c.] §. 1. *Instit. de action.*
Alias vindicationes] Actio in rem dicitur vindicatio, §. *appellamus*, *Instit. de action. l. actionum* 25. *ff. de oblig. & action.*
Sive petitiones] Petitio est actio in rem, *l. actio in personam* 28. *eod.*
Alias condictiones] Actiones in personam condictiones appellantur, *d.* §. *appellamus*, *& d. l.* 25.
D De proprietate] Sive dominio: nam qui in rem agit suam rem esse petit, §. *sic itaque discretis*, *Instit. de action.*
Vel possessione] Si quis possessionem suam esse contendat, *l.* 3. §. *Pomponius*, *D. ad exhibend.* quod fit interdicto uti possidetis, si res sit immobilis, vel utribi si sit mobilis, §. 4. *instit. de interdict.*
Alias esse de universitate] *l.* 1. *D. de rei vindicat.*
Alias de rebus singulis] Rerum singularum petitiones, *d. l.* 1. & hæc actio dicitur specialis in *l. in speciali* 73. *eodem.*
Petitio hereditatis de inoff.] *l. qui de inofficioso* 20. *ff. eodem l. si quis filium* 34. *hoc tit. l. pen.* §. *sed quemadmodum*, *ff. de bonor. poss. cont. tab.* Quidam putant querelam causam esse, petitionem hereditatis ejus causæ
E effectum: Græcus interpres libro 39. Basilic. tit. 1. in princip. scribit, querelam dici non actionem: nec enim actionem esse, sed causam actionis, vel hereditatis petitionis.
Vel querela inoffic. test.] Querelam instituit is cui injuria facta est, *l. Papinianus* 8. *ff. eod.* quique indignatur se inique exheredatum, aut inique præteritum, *l. filius* 22. *eodem.*
Ex lege Glicia] Idem sentit P. Faber in libr. Semestr. vide dicta nobis ad titulum Instit. de inoff. testam. & Cuj. Observ. 2. cap. 21.
Nec enim querelam separo a petit. heredit.] Nam hæc fuit veterum quorundam sententia, ut refert Glossa heic, & Azo in Summa num. 18. Vide Cujacium

cium ad *leg. 6. §. ult. ff. eod.* & Græcos interpretes Baſilic. libro 39. tit. 1. ubi plenius explicant, quæ heic ſtrictim Cujacius.

Judicium reſcindens] Id eſt, querelam inofficioſi teſtamenti.

Aliud reſciſſorium] Id eſt, petitionem hereditatis.

Reſcinditur teſtamentum] *d. l. Papin. §. pen.* nam recte factum dicitur teſtamentum, *Inſtit. eod. in princ. l. 2. ff. hoc tit.* jure perfectum, *l. contra 16. hoc tit.* τῇ ἀκριβείᾳ τῶν νόμων, *jure ſubtili valet.* ut ajunt Græci, quod autem recte factum eſt, vix reſcinditur. *Mihi non videtur, quod ſit factum legibus, reſcindi poſſe*, ut ait Terent. Phorm. A. 2. S. 4.

Et petitur hereditas ab int.] *d. l. quemadmodum 7. ff. hoc tit.*

Ordinandi & præpar. gr.] πέως ἕνεκα τοῦ τάξιν τινὰ τὴν δίκην λαβεῖν: *ſcilicet ut lis ordinem aliquem accipiat:* quoniam enim teſtamentum recte factum eſt, non poteſt qui quæritur continuo venire ab inteſtato: debet igitur petere bonorum poſſeſſ. vel etiam adire, aut pro herede gerere ἐσχηματισμένως, *fictitie*, ut ajunt Græci: ἵνα πῶς δόξῃ διαδοχῆς σχῆμα λαμβάνειν: *ut quodammodo videatur ſpeciem ſucceſſoris obtinere.*

Præter ſuos heredes] *d. l. quemadmodum.*

Sui ipſo jure freti] Habent enim jus ἀναφάνδον, ut ajunt Græci, id eſt, ipſo jure heredes exiſtunt.

Sine re conſtituitur] οὐκ ἐνδυνάμως ᾔτησεν: *non eſt cum re:* ἐπεὶ ἀποτέλεσμα ὅσον εἰς νομὴν οὐκ ἔχει: *quoniam bonorum poſſeſſio illa effectum non habet.*

In quo liberi, vel par.] §. 1. *Inſtit. eod. l. nam etſi 15. ff. eod.*

Fratres Germani] ἀμφιθαλεῖς, καὶ αὐτάδελφοι, ex eodem patre eademque matre nati: & conſanguinei, qui & germani, non uterini, *l. 27.*

Immerito exheredati ſunt] Nam qui meruit exheredari, caret hoc juris remedio, *l. quidam 32. ff. de verb. oblig.*

Vel præteriti] Qui pro exheredatis habentur, *§. ult. Inſtit. de exheredat. liberor. & tit. de inoff. teſtam. in pr.* Inique exheredatis, & inique præteritis datur querela, τοῖς ὑβρισθεῖσι διὰ τῆς ἐξηρεδατίονος, ἢ πραιτερίτιονος, injuria adfectis per exheredationem, vel præteritionem, ut ajunt Græci, Præteritos ignominia quædam ſequitur: Vide Feſt. Pomp. in v. præteriti, ſpreti enim a defuncto creduntur. Tertullian. de baptiſmo cap. 2. *Nam ſi Deus, & ſapiens, & potens, quod etiam prætereuntes eum non negant:* & de Anima cap. ult. *Reſpice ad Zenonis* (animam) *cum illam Dionyſii tormenta prætereunt.*

Vel inſtituti] Filio inſtituto ex minore parte, quam lege debetur, non datur querela, maxime ſi ei adjecti ſint fratres coheredes: ſed ita actio datur, ut ſibi portio debita a fratribus ſuppleatur: adjectis extraneis ſecus eſſe argumentum præbet *lex 3. hoc tit.* Hodie ex conſtitutione Juſtiniani filio inſtituto ex minore parte, vel exheredato, cui minus debito relictum eſt, omnimodo actio datur ſupplendæ portionis gratia, non querela, *l. omnimodo, l. ſcimus, hoc titulo*, Cujacius ad Paulum *Sentent. libro 4. tit. de inoff. quer.* Item hodie ex *Novell.* 115. *cap.* 3. & 4. Sola inſtitutio querelam excludit: in qua ſententia ſunt etiam Græci interp.

Juſtas cauſ. off.] Plerumque enim pater offenſior liberos exheredat.

Denique hanc querelam non eſſe ſublatam verius eſt. Vide quæ diximus in Inſtitut. eod.

In epiſtolis Plin.] Epiſtola 1. libri v.

TIT. XXIX. *De inofficioſis Donationibus.*

EXemplo querelæ inofficioſi teſtamenti comparata eſt querela inofficioſæ donationis factæ a parentibus inter vivos, in fraudem liberorum, reſcripto Alexandri ad Cl. Julianum præfect. urbi, *l. Titia, §. Imp. ff. de leg. 2.* & data liberis, qui erant tempore donationis, ſive in unum ex eis, ſive in extraneum collata donatio fuerit. Sed hoc intereſt, quod querela inofficioſi teſtamenti, totum teſtamentum reſcindit, ſive extranei, ſive alii liberi inſtituti ſint: querela inofficioſæ donationis id tantum reſcindit, & revocat quo minuitur portio debita liberis .i. quadrans, vel hac die triens, aut ſemis legitimæ portionis, ut *Nov. 92.* quia quo liberaliores ſunt morientes quam viventes, eo ſunt etiam minus horum quam illorum judicia, & liberalitates coercendæ: argumentum hujus rei eſt lex Caninia. Igitur inofficioſa donatio eſt, quæ liberis portionem debitam aufert, aut minuit, ut donatio omnium bonorum, vel donatio dextantis, aut deuncis: nam donato dextante, vel deunce, quod reſidet, non ſufficit debitæ portioni: quo genere eluditur quidem querela inofficioſi teſtamenti, ſed ſuppetit querela inofficioſæ donationis, quam adnotandum eſt etiam parentibus dari, ſi liberi immodicam donationem fecerint rerum ſuarum, *l. 4. hoc tit.* & ab inteſtato, *l. 3.* atque etiam forte ſi intervertendæ inofficioſi teſtamenti querelæ donatori animus non fuerit, *l. 5.* nam conſilium quidem abſque eventu non ſufficit, *l. pen.* eventus abſque conſilio ſufficit, quod tamen non videtur Patricius probaſſe, qui dicit *l. 5.* κατὰ καινοτομίαν hoc eſt ſtrictius accipiendam eſſe quaſi novam, ut ſuo tantum caſu procedat, ſi liberi nati poſt donationem omnium bonorum factam aliis liberis eam revocent pro modo portionis ſibi debitæ. Etiam illud adnotandum, non dari hanc actionem poſt quinquennium, *l. ult.* non dari his, qui parentis judicium agnoverunt, *l. 6. h. t. l. 4. inf. de cont. emp.* non dari his, quibus alio remedio conſultum eſt, *l. 2. & 4.* quæ obtinent etiam in querela inofficioſi teſtamenti, nec ſimiliter dari querelam inofficioſæ venditionis.

XXIX. Enarratio.

QUerela inofficioſæ donationis comparata eſt ad inſtar, ad exemplum, ad ſimilitudinem inofficioſi teſtamenti, *l. 4. 5. & ult. hoc tit.*

Querela inoff. donationis] Querela dicitur in *l. pen. & ult. hoc tit.*

Inter vivos] *l. 1. & 3. hoc tit.*

In fraudem liberorum] Ad eludendam, excludendam, & ſubmovendam inofficioſi teſtamenti querelam *l. 5. 6. & 7. hoc tit.* intervertendæ quæſtionis inofficioſi cauſa, *l. Titia 87. §. Imperator, ff. de legat.* 2. Quo facto portio liberorum legitima minuitur vel exhauritur.

Reſcripto Alexandri] Accuſatio inofficioſi teſtamenti ex lege Glicia deſcendit, ut Cujacio placet. Dices cum iis, qui contra ſentiunt, non opus fuiſſe legis conditori colorem dementiæ adſciſcere, ut teſtamentum reſcinderetur. Sed teſtamentum jure factum temere convelli & infirmari non potuit. Nec vis & poteſtas legis infringitur colore & prætextu arceſſito, quaſi minus pie & inclementer teſtamentum fecerit, qui liberos ſuos inique exheredavit, cum nulla juris conſtitutio ſua ratione careat vera aut fictitia. Hac ergo querela vitium teſtatoris arguitur, non teſtamenti, cujus iniquitati beneficio legis propoſita querela obviam itur. Hac fortaſſe ratione Cujacii ſententia defendi poteſt. Quemadmodum ergo legis auctoritate teſtamentum inofficioſum arguitur & infirmatur, ita reſcripto Alexandri donatio immodica & inofficioſa revocatur.

Ad Cl. Julianum] Vide Cujac. ad Nov. 92. & Obſervat. lib. v. 14.

Qui erant tempore donationis] Qui ſuperſtites erant tempore donationis: nam poſt donationem in extraneum collatam ſuſcepti liberi eam revocant in ſolidum. Collatam autem in liberos, liberi poſtea ſuſcepti non revocant in aſſem, ſed pro modo Falcidiæ tantum, *l. 5. hoc tit.*

Sive

Sive in unum ex eis, &c.] *l. 1. hoc tit.*

Totum testamentum rescind.] *l. Papinianus* 8. §. *pen. ff. de inoffic. testam.*

Id tantum rescindit] Symmachus libro 10. epistolarum 32. *Tunc è diverso veniens ex Placidiani V. C. nomine, qui pater adultæ fuit, immodicarum donationum causa manasse respondit: supplementum unciarum ab herede Placidiæ, cui soror Martiana successit, asseruit postulari.* Hæc enormis donatio efficit ut integra non sit portio legitima. Itaque tantum detrahitur ex rebus donatis quantum implendæ ejus portioni satis sit.

Et revocat] Hoc falsum puto: error translatitius, cujus Auctor Accursius in Authent. novissima, tit. super. P. Fab.

Et liberalitatis coercendæ] Vide quæ diximus ad caput 7. Institutionis primæ.

Omnium bonorum] ut in *l. si totas* 5. *hoc tit.* Græci colligunt, licere omnia bona sua simul donare: qua de re dicetur *inf. de donat.* & in *d. l.* 5. sic legendum est, *vacuefecisti*: ut in 1. Catilinaria, *domum vacuefecisses*. Utuntur Valerius 4. cap. 1. & alibi: Cornelius nepos in Cimone, & alii.

Et ab intestato] Quamvis enim querela hæc comparata sit adversus eum, qui testamento facto decesserit, tamen producta est ad causam intestati: sive ut ajunt auctores Basilic. *καὶ εἰς τοὺς ἀδιαθέτως τελευτήσαντας ὁ αὐτὸς τῆς δικαιοσύνης λόγος ἐκτείνει.*

Eventus absque consilio sufficit] Donatio in fraudem liberorum facta est re non consilio, ut heic Odofredus & Fulgosius: nec enim filius aut nepos in rebus humanis erat.

Quæ obtinent etiam in quer. inoff. test.] *l. si quis filium* 34. *in fine*, *l. parentibus* 8. *tit. prox. sup.* §. *tam autem*, *Instit. de inoffic. testam.* Post quinquennium tamen ex magna & justa causa licet agere, ut notat Eusthatius de temp. interv. cap. de quinquennio: in prin. Vide lib. 39. Basilic. tit. 1. pag. 264. in Scholio Theodori. Nam satis clementer cum exheredatis actum est, ut intra quinquennium sanæ mentis hominis voluntatem velut insani accusare possint, cum actio injuriarum annua sit.

Querelam inoff. venditionis] Vide Joannem Fabrum ad *l. 1. nu.* 3. & Raphaelem Fulgosium *nu.* 8.

TIT. XXX. *De inofficiosis dotibus.*

INter donationes etiam dotes connumerantur, *l. cum multa*, *inf. de don. an. nupt.* & ideo quod de donationibus inofficiosis dictum est, merito trahitur ad dotes inofficiosas a matre marito primo vel secundo datas, quæ dodrantem excedunt, aut consumunt omnia bona materna, ita ut liberis salva Falcidia non sit, id est debita portio. Ceterum nolim hodie legem hujus tituli accipi de muliere, quæ iterum nubit habens liberos ex prioribus nuptiis, quia hosce liberos constat ipso jure munitos esse, nec jure plus eam secundo marito erogare posse dotis nomine, vel alio nomine quam uni ex liberis prioris matrimonii, *l. hac edictali*, *inf. de sec. nupt.* Sed accipi potest de ea, quæ nunc primum nupsit cum haberet liberos naturales, vel quæ iterum nupsit nullos habens liberos ex priore matrimonio, sed naturales tantum quibus certum est bonorum maternorum deberi Falcidiam non minus quam justis; *l. si suspecta*, §. 1. *ff. de inoff. test.* Erat quidem lex tituli hujus etiam de liberis prioris matrimonii, sed in his ut dixi hodie supervacua est.

XXX. Enarratio.

ID est, debita portio] *l. Papinianus* 8. §. *unde*, *ff. de inoff. testam.*

Sed naturales tantum] Hoc accepit a Græcis Basilic. libro 41. tit. 4. cap. ult. *Hoc vero*, inquiunt, *ho-*

A *die non procedit post constitutionem 6. tit. 9. lib. 5. Cod. de parentib. qui ad secundas nuptias migrant, qua mater compellitur liberis servare quantum in dotem dedit. Sed finge liberos non esse ex justis nuptiis procreatos: tunc enim mulier, quæ nubit cum filios naturales haberet, ex illa constitutione non cogitur quidquam eis relinquere: nec enim hoc est secundo nubere: nam prior conjunctio nuptiarum appellatione non censebatur:* quod tamen & Bartolo venit in mentem ex *l. si suspec. ita*, ut heic etiam refert Fulgosius. Addunt Græci huic constitutioni non esse locum, si mater pro filia dotem dederit. Vide Glossam, & Joannem Fabrum heic.

TIT. XXXI. *De petitione hereditatis.*

B

Vide tit. 3. lib. 5. ff.

NOn caret ratione, quod priusquam proponeret generalem petitionem hereditatis proposuit specialem de inofficioso testamento: nec enim idem jus est utriusque. Generalis datur adversus possessorem juris, vel rei hereditariæ, nec heredem justum, sive sciat non esse heredem, sive falso existimet se heredem esse. De inofficioso testamento datur adversus heredem verum & legitimum, qui ex testamento justo hereditatem adiit, & adversus filium præteritum, qui accepit cum re bonorum possessionem contra tabulas, *l. filium*, *ff. de bon. poss. con. tab.* & contra fideicommissarium Trebellianum, *l. 1, sup. de inoff. test.* Et ubi ex alia causa
C petitione hereditatis teneri dicitur heres scriptus, aut fideicommissarius Trebellianus, ut *l. etiam*, §. *idem erit. dicendum*, *& seqq. l. item veniunt*, §. *licet*, *ff. eod.* id tunc duntaxat locum habet cum fideicommissum, aut hereditas eis relicta est injusto, aut inutili testamento. Et rursus, quod dicitur, emptorem hereditatis teneri utili petitione hereditatis, *d. l. etiam*, §. 1. qui scilicet emit ab eo, qui hereditatem pro herede possidebat, hoc non habet locum, nisi deficiente venditore cum quo agi possit, & eo deficiente in emptorem quasi in heredem ejus datur in subsidium petitio hereditatis, ut *l. Neratius*, *l. etiam*, *in pr. &* §. *heredem*, *ff. eod.* Sunt & aliæ differentiæ inter petitionem hereditatis generalem, & illam specialem. Petitio hereditatis de inofficioso testamento non tam rem persequitur, quam etiam vin-
D dictam injuriæ sive notæ exheredationis, & agit causam doloris: quod nomen querelæ etiam demonstrat. Generalis est patrimonii, sive rei vindicatio: quapropter de inofficioso testamento filii nomine non agit pater, invito filio, cujus injuria & indignatio est, *l. Pap. in pr. ff. de inoff. test.* qui ex alia causa ageret, & peteret hereditatem etiam invito filio. Et præterea querela inofficiosi testamenti tacita dissimulatione aboletur, sicut actio injuriarum, *l. 1. sup. de in int. rest. min.* & silentio quinquennii, *l. si quis filium in fi. sup. de inoff. test. l. 2. C. Theod. de apostat.* non etiam alia petitio hereditatis, *l. 7. hoc titulo*, *l. pen. inf. in quibus cau. cess. lon. tem. præscrip.* quæ in hereditatem actio dicitur, *l. pater in fi. ff. de capt. & postl. rev.* ut sequens in rem actio. De his quæ veniunt in petitionem here-
E ditatis est SC. diligenter explicatum in Digestis, quod Græci vocant Adrianum SC. in *l. quod si possessor*, *& l. sed & si lege*, §. *pen. ff. eod.* quia factum fuit ex auctoritate Adriani Imp. *l. 1. hoc tit.*

XXXI. Enarratio.

GEneralis datur] Petitio hereditatis datur vel heredi ex asse, vel ex parte, & dicitur partiaria hereditatis petitio a Thalelæo, vel bonorum possessori, vel fideicommissario, de quibus *tit. 4. 5. & 6. libri 5. Digest.*

Adversus possessorem juris] *l. regulariter* 9. *l. nec ullam* 13. §. *ult. l. item videndum* 18. §. *ult. ff. eod. l. ult.*

ult. in fi. ff. ſi pars hered. pet. veluti adverſus debitorem hereditarium, qui jus noſtrum quaſi poſſidet, *d. l. 13. §. ult.*

Vel rei hereditariæ] *l. 4. 9. & 10. ff. eod.* ſi eam poſſideat pro herede, vel pro poſſeſſore. Dices: is qui agit petitione hereditatis; hereditatem vindicat hoc modo: ſi paret hereditatem meam eſſe. Quemadmodum igitur agetur adverſus eum, qui rem unam tantum hereditariam poſſidet? reſpondent Græci, in petitione hereditatis intentionem formari ex perſona ſive jure petitoris, quæ eſt de univerſitate, condemnationem vero ex perſona poſſeſſoris, ſive habita ratione rerum, quæ apud eum ſunt, quaſque dolo deſiit poſſidere: officio autem judicis incumbit, ut non ſecundum intentionem actoris reum condemnet, ſed prout poſſidet.

Nec heredem juſtum] Ut in *l. item 20. §. licet, ff. hoc tit.* adverſus eum qui pro herede, vel pro poſſeſſore poſſidet, *l. 7. hoc tit.*

Sive ſciat ſe non eſſe heredem] *l. pro herede 11. ff. eod.* Qui ſcit ſe heredem non eſſe, & ſe tamen quaſi heredem poſſidere profitetur mendaciter. Qui igitur ſcit ſe heredem non eſſe, abutitur tamen nomine heredis, meo judicio ut malæ fidei poſſeſſor condemnabitur, Cujac. ad *d. l. 11.* in qua ſententia Græci etiam ſunt ad *d. l. 11.* Qui ſcit ſe heredem non eſſe, imponit tamen ſibi nomen heredis, quantum quidem attinet ad petitionem hereditatis qua convenitur, pro herede poſſidere videtur: inſpecta autem veritate, ut quilibet malæ fidei poſſeſſor condemnatur, libro 42. Baſilic. tit. 1.

Sive falſo exiſtimet ſe heredem eſſe] Qui falſo exiſtimat ſe heredem eſſe, vel alias juſtum ſucceſſorem, vel ſibi reſtitutam hereditatem, *d. l. 11. & l. item veniunt 20. §. licet autem, eod.* bonæ fidei poſſeſſor eſt. Qui pro herede poſſidet, tit. qualem qualem poſſeſſionis ſuæ præfert. Qui pro poſſeſſore, nullum: & prædonio igitur more poſſidet, *d. l. 11. & duabus ſeqq. §. pro poſſeſſore, Inſtit. de interdict.*

Poſſeſſor autem cogitur dicere utrum pro herede an pro poſſeſſore poſſideat, *l. cogi 11. hoc tit.* quoniam enim ſi nec pro herede, vel pro poſſeſſore poſſideat, petitio hereditatis non inſtituitur, ſed ſpecialis in rem actio, ideo cogitur dicere ex qua cauſa poſſideat, ut ſciamus quænam actio intendenda ſit, ut ibi Græci interpretes.

Adverſus heredem verum] Verus heres eſt qui ex teſtamento heres eſt, non qui putat ſe heredem eſſe.

Hereditatem adiit] Nam ante aditam hereditatem querela non naſcitur, *l. Papinianus 8. §. ſi conditioni, ff. de inoffic. teſt.* χρὴ πρόσωπον ὑπεῖναι καθ' ὃ κινεῖται ἡ δὲ ἰνοφικιόσω: perſonam eſſe oportet, contra quam agatur, ut ajunt Græci ad *d. §.* Non datur contra lignum ut bonorum poſſeſſio, *l. quod vulgo 19. ff. de bonor. poſſ. contra tab.*

Qui accepit cum re] ἐνδυνάμως.

Et contra fideicommiſſ.] Is cui hereditas reſtituta eſt, quaſi heres eſt, §. 7. *Inſtit. de fideicomm. heredit.*

Id tunc duntaxat locum habet] Id accepit a Græcis Baſil. *lib. 42. tit. 1. cap. 13. §. 1.*

Quaſi in heredem ejus datur] ὡς καθ' ὁμάδα δηλονότι νεμομένου: *quia ſcilicet univerſitatem poſſidet.*

Agit cauſam doloris] Ut ait Novella Valentiniani *de libert. & ſucceſſ. eor.*

Sicut actio injuriarum] *l. non ſolum 11. §. 1. ff. de injur.* Vide librum 17. Obſervat. cap. 17.

Ex auctoritate Adriani] Ut apud Ulpianum *tit. 3.* ex Senatuſconſulto, quod auctore D. Adriano factum eſt, & in *l. libertas 5. inf. de excuſat. l. pen. inf. de magiſtratib. conven.* Vetus inſcriptio: EX SENATUSCONSULTO ET EX AUCTORITATE CÆSARIS DD.

TIT. XXXII. *De rei vindicatione.*

Vide tit. 1. lib. 6. ff.

RES non eſt in hoc titulo hereditas, ſed ſpecies certa. Titulus ergo de petitione ſpeciali, qua quis ſpeciem, corpuſve certum ſuum eſſe adſerit hoc fere modo. Fundus Tuſculanus, qui eſt in agro, qui Sabinus vocatur, meus eſt: nam fundi nomen & quo loci ſit, dicere oportet, *l. ſi in rem, in fi. ff. eod.* vel hoc modo: Hanc ego rem ex jure Quiritium meam eſſe ajo. Lis eſt de dominio certæ rei, ſive lis dominii, petitio dominii. Superior eſt de ea, qua quis ſe univerſi juris defuncti ſucceſſorem eſſe contendit. Eſt autem hoc ſolemne vindicationibus, ut vindicias dicat judex ab eo qui rem poſſidet, præſtita ſatiſdatione vel etiam non præſtita, ſi petitor ſatiſdare noluerit, ut patet ex libro 1. *Sen. Pauli tit.* XI. vel ex cauſa res ſequeſtro deponatur, *l. 7. §. ult. ff. qui ſatiſd. cog.* vindicias poſſeſſionem appello, ut T. Livius modo vindicias modo poſſeſſionem: & in antiquis legibus: Decernito, ut ei poſſeſſionem ſecundo eum heredemve ejus det, cui ſortito is ager datus adſignatuſve fuerit. Et videtur nomen deductum a vi quadam civili, ut Gellius explicat 20. quæ verbo dicebatur correpta manu invicem vindicantis, & contra vindicantis, ex quo ita legendum videtur apud Feſtum: Vindiciæ appellantur res eæ de quibus controverſia eſt, quod potius dicitur vis, quæ fit inter eos qui contendunt, & apud Gellium quoque ita legendum: manum conſerere eſt, de qua re diſceptabatur in re præſenti, ſive ager, ſive quid aliud eſt, cum adverſarium manu prenderit, in ea re civilibus verbis vindicare. Vindicia .i. correptio manus in re, atque in loco præſenti apud prætorem ex 12. tab. fiebat. Ergo ut ad rem redeam, initio litis poſſeſſio ſtatim non transfertur in petitorem, exceptis duobus caſibus, ſi poſſeſſor nolit ſatiſdare, & petitor ſatiſdare paratus ſit: ſi reus a petitore eam rem, qua de agitur, vi poſſederit, quæ fuit olim etiam Zeleuci lex, ut Polybius ſcripſit 12. δεῖν κρατεῖν τῶν ἀμφισβητουμένων ἕως τῆς κρίσεως παρ' οὗ τὴν ἀγωγὴν συμβαίνει γίγνεσθαι. At in liberalib. cauſis ex 12. tab. ſemper vindiciæ dantur ſecundum libertatem, ſive is homo de quo agitur, in libertate, ſive in ſervitute fuerit ſine dolo malo, *l. lite, inf. de lib. cau. l. ſi cui, §. licet, l. ordinata, ff. eod. l. 2. §. initium, de orig. jur. l. ſervum. §. 1. ff. de procur. l. is autem, ff. ex quibus, cau. maj. l. 1. inf. qui da. tut.* & pendente liberali judicio pro libero habetur.

XXXII. ENARRATIO.

SED ſpecies certa] *l. in rem 6. ff. eod.*

De petitione ſpeciali] Specialis in rem actio dicitur, *l. 1. & l. ſin autem 27. & l. in ſpeciali 73. eod.*

Corpuſve certum] Ut in *l. plane 34. §. ſed hoc ita, ff. de legat. 1.*

Suum eſſe adſerit] Ut in *l. etſi forte 6. §. etiam, ff. ſi ſervit. vindic. ſervitutem ſibi adſerere,* ἐκδικεῖν: rem ſuam eſſe intendit, *l. a poſſidentibus hoc tit.* ſive jure gentium, ſive jure civili dominium adquiſierit, *l. in rem 23. ff. eod.* & ideo probat rem ſuam eſſe, *l. officium 9. eod.* probat autem inſtrumentis, vel indiciis certis quæ jure non improbantur, *l. cum ſuper 10. & l. indicia 19. hoc tit.*

Ex jure Quiritium] Sic liberi qui ſunt in poteſtate vindicantur, id eſt, adjecta cauſa ex jure Quiritium, *l. 1. §. 1. ff. eod.* recte agitur, διὰ τῆς προσθήκης, *propter adjectionem*, ut ajunt Græci: nam liberi mei quaſi mei ſunt ex jure Quiritium, non ex jure gentium, ſicut ſervi.

Lis eſt de dominio] Nam qui agit dominium vindicat, & poſſeſſionem avocat.

Lis dominii] *l. evictis* 18. *ff. de usur.* actio proprietatis, *l. & an eadem* 14. *§. ult. ff. de except. rei judic.* actio de dominio, *l. ut tantum* 14. *§. ult. ff. de servo corr.*

Petitio dominii] Actio in rem proprie petitio est, *l. actio* 28. *ff. de obligat. & action.*

Qua quis se universi juris] Petitur hereditas, quæ est successio in universum jus, *l. hereditas* 62. *ff. de regul. jur.* §. 1. *Institut. de action.*

Ab eo, qui rem possidet] Possessor rei convenitur, *d. l. officium*, vel qui dolo desiit possidere, *l. petitoris* 36. *ff. eod.* aut qui se obtulit litis defensioni, *l. is qui se obtulit* 25. *& l. sin autem* 27. *ff. eod.* Idemque possessor satisdat de re conservanda & restituenda petitori, si secundum eum judicatum erit: aut possessore non satisdante, in petitorem satisdantem transferenda est possessio. Neutro satisdante, penes possessorem possessio remanet: in pari enim causa melior est conditio possessoris. Cujacius ad Paulum.

Pro libero habetur] Lite sive causa liberali ordinata, is quis de suo statu litigat, in possessione libertatis constituitur, & interim liberi loco est, nec possidetur ab eo, qui se dominum dicit, *l.* 14. *C. de lib. cau. l. ordinata*, *l. si cui*, *§. licet*, *ff. eod. l.* 1. *C. qui dare tutor.* vide Cujac. Observ. libro 18. 23.

Vindicias possessionem appello] Vide librum 7. titulo 1.

Et in antiquis legibus] In lege Agraria.

Ut Gellius explicat] Capite 10.

Apud Festum] In vindiciis.

Vindiciæ appellantur] Glossæ: *Vindiciæ: τὰ ἐν ἀμφισβητήσει πράγματα.*

Et apud Gellium] d. cap. 10. Vide editionem Gronovianam.

Si possessor nolit satisdare] d. loco Pauli.

TIT. XXXIII. *De usufructu, & habitatione, & ministerio servorum.*

Vide tit. 4. lib. 2. Instit. tit. 1. & seqq. libro 7. ff. titulo 1.

POst vindicationem rerum corporalium, datur vindicatio incorporalium, veluti servitutum: ex his aliæ personarum sunt, aliæ prædiorum *l.* 1. *ff. de servit.* vel, ut loquitur, *l. Cajus*, *ff. de ann. leg.* aliæ D in personam, aliæ in rem. De servitutibus prædiorum est titulus qui sequitur. Hic vero est de servitutibus personarum. Nam per usumfructum, & habitationem prædia, vel mancipia, vel aliæ res personis serviunt, *l. dominus*, *ff. eod.* non rebus: itemque per ministerium, quo nomine significantur operæ servorum alienorum. Et nihil quidem videntur habitatio, & ministerium ab usufructu distare, non aliud habitatio esse quam usufructus ædium, non aliud ministerium quam usufructus servi, *l.* 9. *hoc titulo*, *l.* 3. *&* 4. *ff. de oper. ser.* Sed propria tamen quædam vis inest in habitationis & ministerii verbo, quæ efficit, ne facile quis hæc jura si quæsierit, amittat, quæ si quæsisset nomine usufructus, amitteret. Ususfr. amittitur fructuarii morte, & capitis minutione & ἀχρησίᾳ .i. non utendo tanto E tempore quanto usucapio completur rei mobilis, aut immobilis. Ministerium autem servi quandiu is servus vivit, his modis non extinguitur. Habitatio quoque quandiu ædes salvæ permanent, & is cui habitatio relicta, aut concessa est vivit, non amittitur capitis deminutione, vel non utendo, quia & si aliquatenus videatur is, cui habitatio aut ministerium servi concessum est usumfructum habere, fructuarius tamen non est, *l.* 2. *ff. de usufr. leg.* & mors quidem ejus habitationem extinguit: quia jam habitari non potest ab eo, in cujus facto habitatio consistebat: capitis deminutio, vel habitandi incuria non extinguit, quia habitationis nomen non tam respicit ad personam, quæ habi-

A tat, quam ad rem ipsam, quæ inhabitatur, adeo ut habitatio sæpe accipiatur pro domo ipsa, *l. cum antiquitas*, *hoc tit.* & satis sit ut consistat integrum habitandi jus ei cui datum est, si domus habitari ab eo possit, licet non inhabitetur. Ministerium autem servi non extinguit negligentia, vel capitis deminutio, imo nec mors ejus cui ministerium debetur, quia in facto consistit, factumve ministerii nomen significat ejus servi, qui hanc operam exhibet, & quandiu servus vivit, tamdiu operæ debentur ei cui concessæ sunt heredive ejus. Ususfructus in facto fructuarii consistit, *l.* 1. *ff. quand. dies ususf.* & factum significat ejus personæ, cui jus utendi fruendi competit. Ideoque persona ea non utente tempore legitimo, vel etiam mortua, aut non manente in suo statu ususfructus interit. Ergo omni ca-B pitis minutione, quod jure veteri obtinuit. Ex *l. pen. hujus tit.* non interit minima capitis deminutione: merito, quia sublatæ sunt legitimæ mancipationes.

XXXIII. ENARRATIO.

VIndicatio incorporalium] De qua in *tit. ff. si servit. vindic.* & in eam rem comparata est actio confessoria, *§. æque*, *Instit. de action.*

Veluti servitutum] Servitutes non sunt corporales, sed in jure consistunt, §. 2. *& ult. Instit. de reb, corpor. & incorp.*

Per ministerium, &c.] Theophilus in §. 3. de usu & hab. interpretatur ὑπηρεσίαν, & Basilica in *l.* 9. hoc titu-C lo Glossæ: *ὑπηρεσία, ministerium, officium, obsequium.* Operas & ministerium conjungit Justinianus in *d.* §. 3. heic de civili ministerio agitur: vide lib. 6. de obseq. patr. præst.

Fructuarii morte] Quia personæ cohæret, *l. si ususfructus* 4. *ff. de novat.*

Et capitis minutione] Olim omni capitis minutione, hodie maxima & minore tantum, *l. pen.* §. 2. *hoc tit.* quia morti comparantur, *l. verum* 63. *§. ult. ff. pro soc.*

Non utendo tempore] Ususfructus rei mobilis, triennio amittitur: rei immobilis decennio inter præsentes, & vicennio inter absentes, *l. pen.* & non utendo per modum, qui in constituendo usufructu dictus est, §. 3. *Inst. de usufr.* conjuncta Theophili inter-D pretat. ut ceteræ servitutes: veluti si convenerit ut aqua duceretur interdiu, & noctu ducatur, *l. si communem* 10. §. 2. *& l. si quis alia* 18. *ff. quemadmod. servit. amitt.* tunc non uti quis dicetur. Itaque quod dicitur in *d.* §. 3. non utendo per modum & tempus usumfructum interire, sic accipi poterit, quasi duo modi sint, quibus ususfructus amittitur, modus alius quam de quo convenerit, & tempus ad amittendum usumfructum legibus statutum. Itaque Justinianus auget constitutionem suam, id est, *legem ult. inf. de usufr.* his verbis *per modum.*

Quandiu is servus vivit] Vide inf.

Quandiu ædes salvæ permanent] Ususfructus enim interit, si rei quæ usumfructum debet, substantia salva esse desinat.

E Cui habitatio relicta] Testamento, puta si legata sit.

Aut concessa] Gratuito concessa.

Et mors quidem ejus habitation. ext.] *l. habitatio* 11. *hoc tit.*

Capitis deminutio) *l. legatum* 10. *ff. de cap. min. l. si habitatio* 10. *De usu & habit.*

Non extinguit negligentia] Inusus non extinguit, *l.* 2. *ff. de oper. serv. & l.* 2. *ff. de usu & usufr. leg.*

Imo nec mors ejus cui minist. deb.] Is cui operæ legatæ sunt, moriens legatum ad heredem suum transmittit, *d. l.* 2. *ff. de usu & usuf. leg.*

Quia in facto consistit] In actu, *l.* 1. *ff. de oper. serv.* ἐν πράξει, Basilica, *in facto.*

Non

Non utente tempore legitimo] Tempore legibus definito.

Aut non manente in suo statu] Nam capitis minutio est mutatio status.

Legitimæ mancipat.] de quibus libro 8. tit. 48.

TIT. XXXIV. *De servitutibus & de aqua.*

Vide tit. 3. lib. 2. Instit. tit. 1. & seqq. lib. 8. ff. tit. 3. lib. 39. tit. 20. lib. 35.

Ususfructus, habitatio, ministerium jura sunt hominum, per quæ res liberis hominibus serviunt. Servitutes jura prædiorum, per quæ prædia prædiis serviunt. Illa cohærent personis, hæc prædiis urbanis vel rusticis. Vel ex attributo & subjecto secundum Celsum, sunt prædia qualiter se habentia, *l. quid aliud, ff. de verb. sign. l. qui fundum, ff. quemadmod. servit. amit.* ut Stoicis virtus est animus quodammodo se habens, animus spiritus quodammodo se habens. Virtus habitus animi, qui significatur illo articulo, quodammodo, vel qualiter. Servitus habitus prædii. Quod subjicit, *& de aqua*, non de aqua est simpliciter, ut in tit. Digestorum de aqua, de qua competit ex 12. tab. actio in personam aquæ pluviæ arcendæ, sed de servitute aquæductus, vel aquæ haustus, de qua est actio in rem confessoria & negatoria, sicut de ceteris servitutibus personarum, aut prædiorum, *l. 2. ff. si servit. vind.* Est autem in hoc tit. πρωθύστερον: Namque sic meo judicio intelligi debet, de aqua & de aliis servitutibus, ut *l. 3.* aquæductus vel aliæ servitutes, & nos titulum Digestorum de rebus creditis, si certum petatur, alias docuimus sic esse accipiendum, si certum petetur de rebus creditis. Ideo autem de aqua veluti per eminentiam, quia nulla est servitus alia, de qua tot sint Constitutiones in hoc titulo, ut de impuberum & aliis substitutionibus, quod magna pars tituli sit de substitutione pupillari, & quod nulla ex omnibus rebus tantas habeat ad usum necessitates quantas aqua.

XXXIV. Enarratio.

Jura sunt hominum] *l. quotiens 15. ff. de servit.*

Per quæ res liberis homin. serv.] *l. dominus 57. ff. de usufr.*

Servitutes jura pr.] Ex Cujacii sententia, cum servitutes simpliciter dicimus, jura prædiorum intelligimus, ut in hoc titulo & in *Instit. de reb. corpor. & incorp.*

Illa cohærent personis] *l. 3. in fin. ff. quibus modis ususfr. amitt. & l. si ususfructus 4. ff. de novat.*

Hæc prædiis urb. vel rust.] Quibus debentur, §. 1. *Instit. de servitut.*

Virtus est animus] Seneca in epistola 113. *Virtus nihil aliud est quam animus quodammodo se habens.*

Animus spiritus] Seneca in epistola L. *Quid enim aliud est animus, quam quodammodo se habens spiritus?*

Servitus habitus prædii] Qualitas inhærens quasi habitus, servitus insita prædio.

Ex 12. tabulis] *l. 21. ff. de statulib. l. 5. ff. nequid in lo. publ.*

Aquæ pluviæ arcendæ] Quæ manufacto opere nocitura sit, *l. 1. §. hæc autem, §. idem ajunt, §. hinc etiam, & §. in summa, ff. de aqua & aq. pl. arc.*

Sed de servit. aq.] De aqua igitur, id est, de aquæ servitute, ut in *l. liberto 31. §. ult. ff. de negot. gest.*

De servit. aquæductus] De qua in *l. 2. 3. 4. & 12. hoc tit.*

Aquæ haustus] De qua in *l. 6. & 10.*

In rem confess. & negat.] Confessoria datur ei qui servitutem, puta aquæ ducendæ sibi deberi contendit: negatoria ei qui servitutem se debere negat.

A Et de aliis servitutibus] Vel, primo ponitur genus, deinde species, de servitute aquæ, ut heic Odofredus.

Alias docuimus] In Paratitl. D. tit. de reb. credit.

Quantas aqua] Plutarchus in comparatione aquæ & ignis: χωρὶς δὲ ὕδατος οὔτε καλὸν τις ἐνόμισε ζῆν, οὔτε δυνατόν: *absque aqua autem neque commodam, neque omnino tolerabilem quisquam putavit vitam.*

TIT. XXXV. *De lege Aquilia.*

Vide tit. 3. lib. 4. Institut. tit. 2. lib. 9. ff.

Potuit actio legis Aquiliæ lib. 9. jungi cum actione injuriarum, & de bonis raptis, sed hoc loco posita est, quod competeret olim actio legis Aquiliæ ex B secundo capite, si quis non imposita servitute ædibus vicini, & neglecta forma antiquorum ædificiorum, luminibus vicini officeret: quamobrem novo & extraordinario judicio quasi ex lege Aquilia damnatur apud Zonaram a Theophilo Imperatore Petronas, ita ut virgis cæso ademptæ ædes addicantur mulieri, quæ agebat de damno injuria dato. Item quod competeret si contra servitutem jure constitutam extructo ædificio, aliquis vicino damnum injuria daret, vel si injuria derivaret aquam alienam, vel si ædificio posito, inutilem vicini faceret aream: quos casus proposuit titulo superiore, *l. 1. 4. 5. 6. 14.* & illum de derivatione aquæ repetit *l. 2. hoc tit.* & adjicit alium in *l. ultim.* si non imposita servitute pecoris pascendi immiserit pecus in agrum alienum: nec enim C defecit his casibus actio legis Aquiliæ: & communes igitur fuerunt tam actioni in rem de servitutibus quam actioni legis Aquiliæ. Nec abs re igitur superiori titulo subjectus est titulus de lege Aquilia. i. de actione damni injuria, quæ ex lege Aquilia competit, quam puto in plerisque congruere cum actione damni injuria ex 12. tab. de qua *l. quæcunque, ff. de obl. & act. l. 1. ff. ad l. Aquil.* & verbum rupsit, quod Festus interpretatur damnum dederit, & verbum sarcito, quod Festus interpretatur damnum præstato, soluito, *l. 2. & 3. hoc tit.* Sed ut quodam loco Macrobius ait, *quæritur sæpe novæ legis auctoritas, exolescente metu legis antiquioris, ut de ipsis*, inquit, 12. *tab. factum est, quarum ubi contemni auctoritas cœpit, eadem illa, quæ illis legibus cavebantur, in aliorum la-* D *terum nomina transierunt.*

XXXV. Enarratio.

Ex secundo capite] Quod exolevit, *§. caput, Instit. eod. l. si servus 27. §. hujus, ff. eod.* Vide Cujacium *Paratitl. ff. eod.*

Apud Zonaram] Et Leonem Grammaticum. Constantinus Manasses ait, Theophilum jussisse ut ædes quæ mulieris luminibus officiebant, funditus diruerentur.

Vel si injuria derivaret] Derivare aquam, est alio avertere, ἀποστρέφειν. Glossæ: *derivantibus*, ἀποστρέφουσιν.

Nec enim defecit] Quia suo corpore damnum non E dat, utilis Aquilia datur.

De actione damni injuria] Vide Cujacium ad *tit. de lege Aq. Instit.*

Quod Festus interpretatur] In v. rupsit. Cujacius heic sequitur emendationem Josephi Scaligeri. In libro autem 27. Observ. cap. 25. vulgatam sequitur, & rupitias interpretatur, damnum dederis. Macrobius ait, *eadem illa*, &c. quod est, *senio fessas, mutasque repetere leges*, ut ait Guntherus Ligurini libro 3. & ut idem ait, *senium passas leges revocare.*

Quod Festus interpret.) In v. rupsit.

Quod Festus interpret. pr.] In v. sarcito.

Macrobius] Saturnal. II. 13.

TIT. XXXVI. *Familiæ ercifcundæ.*

Vide tit. 2. lib. 10. ff.

VIndicatio rerum fingularum corporalium vel incorporalium eft in rem, non in perfonam .i. mera realis. Petitio hereditatis mifta in rem & in perfonam, *l. 7. fupra de pet. her. l. fed & fi lege §. propenult. ff. eod.* Sunt & tria judicia divifionis ex 12. tab. quæ fequuntur, in rem & in perfonam, Familiæ ercifcundæ, Communi dividundo, Finium regundorum. Familiæ ercifcundæ actio redditur inter coheredes, fumpto a magiftratibus arbitro de rebus hereditatis dividundis. Familia enim res hereditarias fignificat, *l. pronunciatio, §. 1. ff. de ver. fig.* non nomina, non hereditatem. Nam & nomina ipfo jure divifa funt inter coheredes ex 12. tab. *l. 6. hoc tit.* & hereditas dividi non poteft, *l. 8. ff. de rei vind. l. 4. ff. Com. divid.* nifi hereditas accipiatur pro rebus corporalibus quæ in hereditate continentur, *l. 3. hoc titulo, & §. quædam. Inftit. de act. familiæ ercifcundæ actionem effe de hereditate dividenda: & can. nunquid 28. qu. 1. fratres habere ercifcundæ hereditatis confortium.* In gloffis veterum: *Ercifcundæ familiæ,* διαιρετέας ὐσίας. Ercitus, διαίρεσις ὑπαρχόντων, a quo inercta, indivifa apud Feftum lego. Verum non de rebus tantum hereditatis dividendis hæc actio eft; fed etiam de præftanda invicem indemnitate, quæ funt actiones perfonales, ut fi unus ex coheredibus fumptus fecerit bona fide in rem hereditariam, vel fi rem hereditariam abfumpferit, deteriorem fecerit, vel fi folus ex ea fructus perceperit, fi eam fuftulerit, *l. 3. & 19. hoc tit. l. item Labeo, §. familiæ, ff. eodem.* Illæ de rebus hereditatis dividundis, actiones reales funt, quia uterque fe heredem effe adferit, uterque hereditatem petit, alio tamen genere quam quo agitur petitione hereditatis: qui enim agit petitione hereditatis, fe heredem effe ait, adverfarium heredem effe negat: in judicio familiæ ercifcundæ adverfarium fatemur effe heredem, *l. 1. §. & fi poffeffor, ff. fi pars her. pet. l. fundus, qui dotis. §. fi ego, ff. eodem tit.* ficut in communi dividundo adverfarium effe focium, in finium regundorum adverfarium effe adfinem.

XXXVI. ENARRATIO.

SUnt & tria judicia] *l. 1. D. eodem.*

Inter coheredes] Apulejus 9. Metam. *Nec ercifcundæ familiæ, fed communi dividundo formula dimicabo.* Judicia autem familiæ ercifcundæ, & communi dividundo ideo inftituta fcribit Theophilus *de action.* §. 20. quia communio difcordias folet excitare. Petrus Ravennas fermone CLXII. *Hereditas mundana ante pofteris infert jurgia, quam conferat cenfum, antequam dividat facultates, fcindit heredes, antequam debitas tradat fingulis portiones, fucceffores ipfos diffecat, & mittit in partes.*

Sumpto a magiftratibus arbitro] In actione etiam finium regundorum tres arbitri fumuntur ex 12. tab. vide Cujacium Obfervat. libro 5. cap. 21. & infra tit. 39. Coheredes igitur, vel ex conventione res hereditarias dividunt: & tunc fratres confortes pietatis officio fungi dicuntur in *l. ultim. D. eodem.* S. Ambrofius in Lucæ cap. 12. *Cum inter fratres patrimonium non judex medius, fed pietas debeat fequeftra dividere.* Qua in re notandum eft, quod fcribit Divus Auguftinus in fermone de communi vita Clericorum: *Ad ipfum fane,* inquit, *quia major eft, pertinet divifio, & ad fratrem ejus electio.* Qua de re vide Cujacium ad *l. 2. infra quando & quib. qu. pars debetur ex bon. decur.* vel arbitrum a magiftratibus fumunt. Huc refpicit auctor Queroli: *Quoniam inftitutus es heres, da quod poffit dividi:* & paulo poft: *Exprome thefaurum, divifio celebretur, quoniam præfto eft arbiter.*

Nomina ipfo jure] *l. fundus qui dotis, §. ultim.* Quin-

A tilianus declamatione 336. *Patri tuo credidi, cujus ex parte dimidia heres es. An non poffum a te petere femiffem? petere utique poffum:* Sic legendum videtur, nifi malis ita legere: *affem non poffum,* ut paulo ante; *nunquid petere a te fummam poteft? minime, ut opinor.*

Hereditas dividi non poteft] Sive, ut ajunt Græci, ἡ κληρονομία, ἤγουν τὸ δίκαιον αὐτῆς οὐ διαιρεῖται: *hereditas, id eft, jus ejus non dividitur.*

Pro rebus corporalibus] D. Hieronymus in epiftola 3. *Hic heres uxoris, & hereditatis alii poffeffores.*

Ut l. 3. hoc titulo] Et *l. 2. l. 51. §. 1. ff. eodem.*

Ercitus] Jofeph Scaliger legit, *erctus citus,* quem vide.

Apud Feftum] Feftus: *Increta, indivifa.* Legit igitur, *inercta, indivifa.*

B Se heredem effe ait] Ut in *l. fi heres 7. ff. eodem* dixerit fe heredem effe, id eft, folum heredem effe, μόνον αὐτὸν εἶναι τὸν κληρονόμον, ut eft in Bafilicis: intendit hereditatem fuam effe totam, *l. licet 10. §. 1. ff. de petit. heredit.* nam qui intendit hereditatem fuam effe totam, adverfarium fibi coheredem effe negat.

Adverfarium fatemur effe heredem] *l. qui familiæ 37. ff. eodem,* fi Bafilica fequamur: vide tamen Cujac. Obferv. 9. 36.

Adverfarium effe focium] *l. 3. & l. 4. §. ficut, ff. comm. divid.* qui provocat ad divifionem, utique rei focium agnofcit: hoc enim agitur, ut a communione difcedamus, *l. non poffumus 7. ff. fi pars heredit. petat.*

Adverfarium effe adfinem] Ut in *l. pen. ff. fin. regund.* Feftus: *Adfines, in agris vicini.* Gloffæ Philoxeni, *Ad-*

C *finis,* αἰχιτέρμων.

TIT. XXXVII. *Communi dividundo.*

Vide tit. 3. lib. 10. ff.

COmmuni dividundo actio redditur inter alios focios. Imo & inter coheredes, *l. inter, ff. fam. erc. l. quibus, ff. pro foc.* Sed plenior eft actio fam. ercifcundæ, quia in eam veniunt non tantum quæ erant in bonis, fed etiam quæ erant ex bonis, mortis tempore, veluti res commodatæ, aut depofitæ, & non eft de una re, nec iterari poteft, nifi ex magna caufa:

D communi dividundo de una re agi poteft; & fubinde modo de hac, modo de illa, *l. fi filia, §. familiæ, l. fundus mihi, ff. fam. erc. l. 4. §. hoc judicium, ff. eod. tit.* Habet autem utraque miftam caufam: Nam & actioni Communi dividundo ineft actio pro focio, & quælibet præftatio perfonalis, *d.* l. 4. §. *ficut.*

XXXVII. ENARRATIO.

INter alios focios] Inter alios quam coheredes: inter omnes cum quibus focietate, vel citra focietatem res communis eft, *l. 2. ff. eodem.*

Imo & inter coheredes] Si extra caufam hereditatis res communes habeant, ut ajunt Græci ad *d. l. inter.* Sed

E & inter eos quibus jure hereditario res communis eft, communi dividundo agi poteft, *d. l. quibus.*

Ex bonis mort. t.] Ex bonis funt res pignori datæ defuncto, vel commodatæ, vel depofitæ, Theophil. §. 2. *Inftit. de bon. vi rapt. l. 2. §. in hac actione, ff. vi bonor. rap.*

Aut depofitæ] Nam hæ res veniunt in petitionem hereditatis, *l. & non tantum 19. ff. de petit. heredit.* & quæ veniunt in petitionem hereditatis, veniunt & in judicium famil. ercifc. *l. fed etfi 25. eod. l. fundus 51. in fin. ff. famil. ercifc.*

Et non eft de una re, &c.] Actio familiæ ercifcundæ eft de univerfitate, *l. fi filia 20. §. familiæ, eod.* Paulus Sentent. libro 1. tit. 18.

Habet autem utraque mist. cauf.] §. *quædam* 20. *Instit. de action.* id est, utraque est in rem ● in personam, *l. item Labeo* 22. §. *familiæ ercifcundæ*, *ff. fam. ercifc. l. per hoc* 4. §. *five*, *ff. comm. diu.* veniunt scilicet in utramque ea quæ invicem socii facere & præstare debent. Fac socium in res communes aliquid impendisse, vel solum fructus ex rebus communibus percepisse, vel dolo aut culpa aliquid in eis admisisse *l. pen. hoc tit.*

Inest actio pro socio] Quæ in personam actio est. Quid inter actionem pro socio & communi dividundo intersit, docet *lex* 1. *ff. com. divid.* & *l. ut sit* 31. & *l. si actum sit* 43. *ff. pro soc.*

TIT. XXXVIII. *Communia utriusque judicii tam familiæ ercifcundæ quam communi dividundo.*

ITem hoc habet utraque commune, ut bonæ fidei sit, *l.* 3. *hoc tit.* sicut petitio hereditatis. Ut per arbitrum aut ex conventu divisione facta teneatur alter alteri evictionis nomine præscriptis verbis quasi ex empto vendito, aut permutatione, quia divisio instar emptionis & permutationis obtinet, *l.* 1. *hoc tit.* etiamsi de evictione pactum vel stipulatio non intervenerit, *l.* 14. *sup. fam. esc.* uno casu excepto, quo pactum vel stipulatio necessaria est, si sciens coheres, vel socius rem in ea causa esse, ut evinci possit, adjudicatam sibi eam rem acceperit & possederit, *l.* 7. *hoc tit.* Item illud commune est utriusque judicii, ut a non jure dato arbitro facta divisio, ratihabitione, aut consensu sociorum confirmetur, *l.* 2. *hoc tit.* Ut res, quam coheres vel socius emerit sibi ex communi pecunia, non fiat communis, *l.* 4. Ut instrumenta communia apud eum deponantur, quem præses provinciæ elegerit, *l.* 5. velim addi, vel arbiter ipse divisionis, *l.* 5. *ff. fam. erc.* secundum generalem definitionem, *l.* 2. *C. de ped. jud.* Nam & divisio bonorum hodie vel per arbitrum fit datum specialiter, vel per præsidem extra ordinem. Ut corpora quæ desierunt esse communia, forte conventione sociorum, aut destinatione defuncti, neutro in judicio veniant, *l.* 9. quanquam quæ nunquam fuerunt communia venire constet in judicium familiæ ercifcundæ, ut dixi supra, veluti res depositæ, aut commodatæ defuncto. Sunt & communia utrique judicio alia pleraque quæ non recensentur in hoc titulo: Utramque esse duplicem, utramque perpetuam, legitimam, quasi ex contractu, & alia quædam.

XXXVIII. Enarratio.

SIcut petitio hereditatis] *l. ult. in fi. sup. de petit. hered.*

Ut per arbitrum] Datum ab eo qui jus dandi habet, *l.* 2. *hoc t.*

Ex conventu] Ex conventione, & consensu mutuo, ut inf. *lib.* 4. *tit.* 54. *de conventu illicito.*

Evictionis nomine] *l. si fratres* 7. *hoc tit.*

Divisio instar emptionis] Divisio, δύναμιν, vim emptionis obtinet. Bas.

Et permutationis] Et est actio præscriptis verbis: videntur enim partes hereditatis inter se commutare Græci ad *leg.* 14. *sup. famil. ercifc.*

Etiamsi de evictione pactum] Judex jubere debet, ut de evictione sibi invicem caveant. Si vero id omiserit, ipsi inter se super evictione convenire possunt. Græci ad *d. l.* 14. Sed etsi nihil convenerit, alter alteri evictionis nomine tenebitur.

A non jure dato] Veluti a Catholico sive procuratore Cæsaris privatis dato. Basilic. heic ex *l.* 1. *sup. de pedan. judicib.*

Sibi ex communi pet.] Sibi negotium gerens, *l.* 4. *hoc tit.*

A Ut dixi supra] Titulo 37.

Utramque esse duplicem] Unusquisque & rei & actoris partes sustinet: actor autem esse videtur, qui ad judicium provocat, *l.* 10. *ff. fin. regund. l.* 2. §. *in familiæ*, *l.* 44. §. *qui familiæ*, *ff. famil. ercifc. l.* 2. §. 1. *ff. comm. divid. l.* 1. §. *ad hæc*, *inf. de ann. except.* Sed & alia ratione utraque duplex est, quia ex duobus constat, id est, rebus & præstationibus, *l.* 22. §. *pen. ff. famil. ercifc. l.* 4. §. *ficut*, *ff. comm. diu.*

Utramque perpetuam] *l.* 5. *inf. de ann. except.*

Quasi ex contractu] §. 3. & 4. *Instit. de obligat. qu. ex contr.*

TIT. XXXIX. *Finium regundorum.*

B *V. tit.* 1. *lib.* 10. *ff.*

INter judicia divisionis pono etiam actionem de finibus, qui forte confusi, vel obscurati, vel occupati sunt dirigendis, dirimendis, disterminandis inter adfines, quam veteres Galli interpretantur (*plait de bonnes*) actionem arbitrariam, ut rei vindicationem, non bonæ fidei, & dicere possim de finibus ercifcundis, ut Apulejus in Metamorphosi, *viæ ercifcundæ*. Nec ambigitur quin sit mista actio in rem & in personam. Est igitur quadriga mistarum actionum hæc; Petitio hereditatis, Familiæ ercifcundæ, Communi dividundo, Finium regundorum, quas tamen omnes existimandum est plerunque magis esse in rem quam in personam, *l. si quis cum*, *ff. Comm. divid. l. furiosus*, C *ff. de obl. & act.* 1. principaliter esse in rem: nec enim sunt ex contractu, & hereditatem potissimum vindicant, vel id quod cuique competit in hereditate, aut re communi, vel etiam fines, ut *Novell.* 69. Sed & rationem admittit actio finium regundorum ejus quod adfinem adfini dare facere oportet, §. *si finium*, *Inst. de offi. jud. l.* 4. §. 1. *ff. fin. reg.* quæ actio personalis est, & quia personales etiam eæ actiones sunt, ideo neque usucapio eis obstat, neque præscriptio longi temporis .i. 10. aut 12. annorum: quæ tamen alio respectu, qua reales magis sunt, videretur obiicienda, sed placuit exigi 30. annorum spatium: Quia igitur actio finium regundorum datur si lis consistat intra pedes quinque (hic enim est finis finium) actio in rem si amplioris terræ controversia sit; hæc perimitur præscriptione longi temporis, illa non item, & quod ait D *l. pen. hujus tituli*, quinque pedum præscriptionem esse summotam, hoc est de quinque pedum controversia arbitros tres ex 12. (sicut in vindicationibus ex lege, si vindiciam falsam tulit) vel arbitros singulos ex lege Mamilia judicare, non observata præscriptione longi temporis, *l. ult. Cod. Theod. eod.* & ut additur in eod. Cod. hac sola præscriptione actorem repelli: *Si veteribus finem cum signis limes inclusus congruum erudita arte præstiterit*, in Concilio Spalensi 11. *Si veteribus signis limes præfixus monstraverit reo jus esse retentionis.* Et signis, ut poeta ait, signare campum: & Arcadius Augustus apud Gromaticos: Cum signis & sigillis terminos constituimus. Ex lege 12. & lege Mamilia non erat usucapio intra quinque pedes, quoniam hanc lati- E tudinem iter ad culturas accedentium occupat, vel circumactus aratri, ut Aggenus Urbicus ait, & iter quidem ad eundum ambulandum .i. servitus itineris cum prædio usucapi potest, iter ad culturas, vel ut loquitur Varro, iter limitare usucapi non potest, sed neque longo tempore adquiri, *l. pen. & ult.*

XXXIX. Enarratio.

INter judicia divisionis] τὰ ὁροθέσια διαχωρίζουσι τήνδε τὴν γῆν ἀπὸ τῆς πλησιοχώρου, ἤ τοι ἀσυγεῖ τόνου: *Termini separant agros inter se confines*, ut ajunt interpretes Hermogenis.

Obser-

Observati] *l.* 2. §. 1. *ff. eod.*

Dirigendis] Tit. Livius libro 39. 27. in fine. *De jure etiam finium pauca adjecerunt : Q. Fabium Labeonem, quum in regione ea fuisset, direxisse finem. Philippo veterem viam regiam*, &c.

Disterminandis] ut in *l.* 4. §. *ult. ff. eod.*

Inter adfines] Hæc actio pertinet tantum ad prædia rustica, *l.* 2. *eod.* nam in urbanis vicini dicuntur non adfines, aut confines, *d. l.* 4. §. *ultim.* Quidam enim fines vicinorum pervadunt, ac sensim possessionibus suis eos exturbant, & fines suos usque & usque proterminant, ut loquitur Apulejus Metamorph. 9. vel æstuans alluvio fines confundit; *l. si irruptione* 8. *ff. eod.* Ad arbitrum qui aditur ex nudo partium consensu pertinet hic Terentii locus in Heautontimor. act. 3. sc. 1. *Vicini nostri heic ambigunt de finibus : Me cepere arbitrum. Plait de bonnes.* Glaber Rodulphus histor. libro 2. cap. 10. *Multi ibi limites, quos alii bonnas nominant, suorum recognoverunt agrorum.* Hinc bonner. Vetus Institutionum interpres Gallicus Justiniani verba illa : *si finium regundorum actum sit*, §. 6. *de offic. judic.* sic interpretatur, *si l'on plaide, pour bonner terres.*

Principaliter esse in rem] *l.* 1. *ff. eod.*

Trig. annor. spatium] *l.* 1. *infr. de ann. except.*

Inter adfines] Homerus Iliade M.

Ἀλλ' ὥς τ' ἀμφ' οὔροισι δύο ἀνέρε δηριάασθον
Μέτρ' ἐν χερσὶν ἔχοντες ἐπιξύνῳ ἐν ἀρούρῃ.
Sed sicut de finibus duo contendunt
Mensuras in manibus tenentes communi in arvo.

Ut rei vindicationem] *l. qui restituere* 68. *ff. de rei vindic.*

Quin sit mista] *l.* 1. *ff. fin. reg.* §. *quæ actiones, de Action.*

Petitio hereditatis] *l. sed etsi* 25. §. *petitio, ff. de petit. hered.*

Si lis consistat intra pedes q.] Theodorus Hermopolites heic scribit, *finium regundorum actionem dari*, ἐντὸς πέντε ποδῶν οὔσης τῆς ζητήσεως· εἰ δὲ πλείονος γῆς, τὴν in rem. *Si lis consistat intra quinque pedes, si de ampliore terra controversia sit, actione in rem*: v. *l. si finalis, Cod. Theod. eod. tit.*

Hæc perim. præscr. l. 1.] Decem aut viginti annorum.

Illa non item] Sed præscr. 30. ann.

Tres ex 12. &c.] M. Tullius in 1. de LL. *Quoniam usucapionem 12. tabulæ intra quinque pedes esse noluerunt, depasci veterem possessionem Academiæ ab hoc acuto homine non sinemus, nec Mamilia lege singuli, sed ex his tres arbitri fines regemus.* Vide Obs. lib. 5. cap. 21.

Si vindiciam falsam tulit] Festus in v. *vindiciæ*: Et in 12. *Si vindiciam falsam tulit; ..... Si velit is, arbitros, arbitros tres dato.*

In Concilio Spalensi 11.] C. 11.

Ut Poeta ait] Virgilius Georg. 1.

Apud Gromaticos] Varios auctores de limitibus.

Aggenus Urbicus] d. libro de limitibus.

Usucapi potest] *l. si aliena* 10. §. 1. *ff. de usurpat. & usucap.*

Vel ut loquitur Varro] Libro 4. de LL.

Longo tempore] Vide Cujacium ad *leg.* 4. *in fine, ff. de usurpat. & usucap.*

TIT. XL. *De Consortibus ejusdem litis.*

IN Basilicis, περὶ κοινωνίας τῆς αὐτῆς δίκης.] Quia ut rei, ita litis ejusdem est societas quædam, quoties ejusdem rei nomine plures agunt, aut conveniuntur, & consortes ejusdem litis, quorum communis est res in judicium deducta, qui Æschilo σύνδικοι, cujus interpres : σύνδικοι λέγονται οἷς ἴσον μέτεστιν ἐν τῇ δίκῃ τῆς οὐσίας, alias Pindaro σύνδικοι sunt testes illo loco, σύνδικοι δ' αὐτῷ Ἰολάου τύμβος. Nobis Syndici actores sunt, vel defensores civitatum, aliorumve corporum, *l. placet.* A *sup. de Episc. & cler.* qui procuratorum partibus funguntur, *l.* 6. §. *penult. ff. quod cujusq. univ.* Vel consortes ejusdem litis sunt socii inter quos communis est ea res, de qua litem simul omnes contestantur, vel unus eorum tantum. Sed si unus tantum litem contestetur suo nomine & pro parte sua, ex lege Constantini si agat repelli potest præscriptione hujusmodi, quod agat, non adjuncta persona consortium, vel si conveniatur, tueri se potest hac exceptione : Quod habeat consortes, *l.* 1. *Cod. Teod. de dom. rei poss.* & inde Sidonius Apollinaris 4. Epist. *Non est cur dicere incipias, habeo consortes, necdum celebratæ divisio est, quod creditoribus malis dicitur bene.* Sed hoc ante Constantinum non obtinuit : Nam & cum quo consortium ei colligbuisset actor prætéritis aliis, vel si haberet actor B consortes, sine voluntate eorum pro parte sua experiri potuit. Et potest etiam hodie ex *l.* 1. *hujus tituli*, restituto jure antiquo, & sublata lege Constantini pro sua quisque parte & persona agere & respondere indistincte, sive unius fori sint consortes omnes, sive diversi, & sive litem jam omnes simul contestati sint : vel defunctus, cui heredes extiterunt, ut *l. si petitor*, & *l. non ideirco, ff. de jud. l. tutores* §. *penult. ff. de admin. tut.* sive nunc primum judicium dictet, vel accipiat unus eorum pro parte, absentibus aliis, & male Accursius *l.* 1. addit hæc verba, *post litem contestatam ab aliis.* Potest etiam communi nomine unus in solidum agere sine mandato consortium oblata satisdatione de rato, vel defendere oblata satisdatione judicatum solvi, *l.* 2. *hoc tit.* sive ceteri, qui modo absunt, litem C contestati sint, sive solus ipse litem contestari velit : Nam hæc verba *l.* 2. *Post litem legitime ordinatam*, non significant litis contestationem : aliud enim est litem ordinare, aliud contestari. Ordinare est præparare & constituere personam actoris, & rei, & judicis, ac se præmunire, *l. Pap.* §. 1. & 2. *ff. de inoff. test.* & quod ordinabatur in *l.* 20. *ff. de prob.* id est, præparabatur in *l. liberis* §. *ultim. ff. de lib. cau.* & Festus, ordinato judicio, partes litem contestari. Igitur sententia *l.* 2. hæc est, consortem cavere de rato, vel de judicato post litis ordinationem, & ante litis contestationem, ut *l. Pomponius* §. *penult. D. de procur.* Non inficior, & post litis contestationem cavere eum, si forte post litem ab omnibus, vel adversus omnes contestatam, alii abesse cœperint, & unus communi nomine rem persequi velit, D *l. nihil, sup. de procurat.* Ergo personis, quibus sine mandato agere licet, *l. sed & eæ personæ, ff. eodem*, consors adjungi potest ex *d. l.* 2.

XL. ENARRATIO.

AEschylo] In Supplicibus : ἐγὼ δ' ἀρωγοὺς ξυνδίκους θ' ἥξω λαβών·

Pindaro] Olympiade 9.

In Basilicis] Libro 12. tit. 111.

4. Epistolarum] Epistola 24.

Aliud enim est litem ordin. al. cont.] Vide Cujacium Observat. libro 18. cap. 23. & recitat. ad *l.* 20. *de probat.* libro 43. Digest. Salvii Juliani.

Et Festus] In v. contestari.

E

TIT. XLI. *De noxalibus actionibus.*

Vide titulum quartum lib. 9. ff. & tit. 8. lib. 4. Institut.

NOxales actiones sunt in personam, non in rem, ex privatis delictis servorum, quæ commiserunt, inscio, aut sciente & vetante domino, aut nequeunte vetare. Quibus non hoc agitur, ut dominus noxæ dedat servum, sed ut damnetur damnum sarcire quod fecit servus, pœnamque præstare, *l.* 3. *h. tit.* Nam pœnales, & pecuniariæ actiones sunt, *l.* 10. §. *quotiens ff. de comp.* & eleganter *l.* 6. §. 1. *ff. de re judic.* solius noxæ deditionis nullum judicium esse, sed

pecuniariam condemnationem præcedere, noxæ deditionem sequi. Denique ut ex edicto de his, qui effuderint, vel dejecerint, patet, alterius judicii adjectionem esse. Quod etiam exemplum sententiæ monstrat in titulo *de off. jud. 4. Inst.* P. Mævium L. Titio in decem aureos condemno, aut noxam dedere. Denique in condemnatione est litis æstimatio, in solutione deditio ex duodecim tab. videlicet antequam actum sit judicati, *l. item veniunt*, §. *idem recte*, *ff. de pet.* Nec tamen noxæ deditio etiamsi dominum liberet condemnatione, eo liberat quod ex delicto servi ad eum pervenit, *l. pen. hoc titulo*. Recte dixi, ex privatis delictis. Nam legibus judiciorum publicorum fere omnibus servi rei fieri possunt, *l. hos accusare*, §. *omnibus*, *ff. de accus.* non legibus privatorum, quia cum servo nulla actio est: recte, inscio, aut vetante domino. Nam si sciente nec vetante quod vetare potuit, vel jubente, vel opem & consilium dante domino, noxæ dedendæ facultatem non habet, & suo nomine tenetur in solidum, *l. ult.* Recte autem vindicationibus junguntur noxales actiones, quia actio ad exibendum, quæ sequenti titulo proponitur, tam noxali judicio acturo datur, quam vindicaturo, *l. 3.* §. *si quis noxali*, *ff. ad exhib.*

XLI. Enarratio.

Ex privat. delict.] Noxales actiones nascuntur ex noxa seu maleficio servorum, non ex contractu, *l. 1. ff. eod.*

Inscio, aut sciente, &c.] *l. 2. 3. & 4. ff. eod. l. 2. 3. & 4. hoc tit. l. 1.* §. *1. ff. si famil. furt. fec. dic.*

Aut nequeunte vetare] Nam culpa caret qui scit, sed prohibere non potest, *l. 50. ff. de reg. jur.* Guntherus Ligurini libro 7.

Qui spoliare sacras aliquem conspexerit ædes
Si prohibere potest facinus, prohibere laboret.
Si prohibere nequit, maneat securus.

Ex 12. tabulis] *l. miles*, §. *2. ff. de re judic.* & §. *sunt autem*, *Insti. de noxalib. action.*

Noxæ deditionem sequi] Vide Cujac. Notas, Instit. eodem.

Aut noxam dedere] ut in §. *1. Instit. de offic. jud.* id est, ipsum corpus quod deliquit: & noxa igitur pro reo, ut Græcis βάραθρος, βαράθρου ἄξιος, Ammonius. Vide Cujac. ad §. *1. Inst. eod.*

Fere omnibus] Excepta lege Julia de vi privata, *d. l. hos accusare*.

Nam si sciente nec vetante] Dominus quasi auctor delicti tenetur in solidum. Salvianus de provident. D. libro 7. *In cujus enim manu est ut prohibeat, agi, si non prohibet admitti.* Tertullianus adversus Marcionem libro 1. *Nam in cujus manu est quid ne fiat, ejus jam deputatur cum jam fit.* Theodoretus Quæst. in 2. Reg. interrogatione 45. δῆλον τοίνυν, ὡς τὴν συγχώρησιν ἐκάλεσεν ἐντολήν: ἐπειδὴ κωλῦσαι δυνάμενος οὐκ ἐκώλυσε: *est ergo perspicuum quod permissionem vocarit mandatum.*

TIT. XLII. *Ad exhibendum.*

Vide tit. 4. lib. 100. ff.

Actio igitur ad exhibendum, quæ & exhibitoria dicitur, datur tam propter noxales actiones, quam propter vindicationes, & est veluti præparatoria vindicationis, aut noxalis actionis, ut interdictum de liberis exhibendis est præparatorium interdicti de liberis deducendis, *l. 3.* §. *1. ff. de lib. exh.* si res mobilis sit, *l. quod legatur*, *ff. de jud. l. adversus*, *infra de cri. exp. her.* Exhibitionem enim sequitur vindicatio, quæ directa & principalis actio est, *l. 3.* §. *ibidem*, *l. si quis hominem*, *ff. eodem*, nisi arbitrio judicis rem adversarius restituerit. Nam exhibendi ver-
A bum etiam restituendi significationem recipit, *l. Julianus*, §. *quantum*, *ff. eod. & in l. pacto*, *sup. de pac.* exhibendis .i. restituendis. Vel exhibitionem sequitur noxalis actio, & noxæ deditio vindicationem parit, quasi domino ei cui servus noxæ deditus est; noxæ enim deditio mutatio dominii est. Dicitur autem actio ad exhibendum incerti actio, *l. pen. ff. depos.* quia magis in id quod interest, quam in rem datur; & sane qui judici jubenti exhiberi non paret quod jussum arbitrium dicitur passim, & præceptum, *l. 7. hoc titulo*, condemnatur in id quod interest, *l. Jul.* §. *ult. ff. eod.* Vindicatio certi actio est. Utraque arbitraria, atque etiam noxalis actio. Sic autem exihibitoria actio dicitur ad exibendum, ut redhibitoria, ad redhibendum, *l. 28. D. de ædil. ed.*

B

XLII. Enarratio.

Propter noxales actiones] *l. 3.* §. *si quis*, *ff. eod.* ut acturus noxium servum agnoscat.

Propter vindicationes] *l. 1. eod. & d. l. 3.* §. *est autem.*

Si res mobilis sit] Nam res immobiles satis se exhibent: & ideo Græci res immobiles vocant, οὐσίαν φανερὰν, *substantiam manifestam*: res autem mobiles, ἀφανῆ οὐσίαν, *substantiam obscuram, & nec manifestam*, Lysias contra Diogitonem.

Exhibitionem enim sequitur vind.] Res exhibita vindicatur, *l. 1. l. 3.* §. *est autem*, *ff. eod. l. ad rem mobilem*, *ff. de Procurat.*

C Et principalis actio est] Nam principalis eadem quæ directa, *l. in commodato 17.* §. *1. ff. commod.*

Rem adversarius restituerit] Rem exhibuerit, §. *præterea*, *Instit. de actionib.* aut restituerit.

Nam exhibendi verbum etiam restit. &c.] Itaque auctores Basilic. actionem ad exhibendum, restitutoriam vocant, ἀποκαταστατικὴν ἀγωγὴν, ad *l. ultim. hoc titul.* Glossæ Philoxeni: *exhibet*, ἀποκαθιστᾷ: quod est restituit.

Noxæ enim deditio mutatio dom. est] Per noxæ deditionem servi dominium a veteri domino in perpetuum recedit, §. *3. Instit. de noxal. act.*

Quia magis in id quod interest] Cujus incerta quantitas est.

Utraque arbitraria] Rei vindicatio arbitraria est, *l.*
D *qui restituere 68. ff. de rei vindic.* & exhibitoria, *l. 3.* §. *ibid. ff. ad exhibend.*

Atque etiam noxalis actio] *d.* §. *præterea.*

TIT. XLIII. *De aleæ lusu, & aleatoribus.*

Vide tit. 11. lib. 1. ff.

Sequitur titulus, de aleæ lusu & aleatoribus, secundum ordinem edicti perpetui, cujus rationem exposuimus in Digestis. Ceterum is quidem titulorum ordo hic observatur, sed non etiam rerum continuata series: nec enim res ulla præcedit cum qua conferri hic titulus possit. Aleæ nomen omnem fortunæ lusum complectitur, necdum talorum aut tes-
E serarum jactarum e pyxide .i. fritillo, vel phimo, quam pyxidem appellari opinor illo versu Juvenalis, Partos gladio, vel pyxide nummos: neque tamen omnis generis alea legibus prohibetur: excipit Justinianus prima Constitutione tituli hujus, ludos quinque, quod virtutis causa suscipiantur, ut *l. 2. D. eodem*, *l. qua actione*, §. *si in colluctatione*, *D. ad l. Aquil.* μονόβολον, id est, singularis saltus, κοντομονόβολον, saltus conto suffultus, κυνταννὸς, κόνταξ χωρὶς τῆς πόρπης, jaculatio hastæ, pili vel conti, sine cuspide, quæ Quintani jaculatio dicitur ab inventore, hodieque Quintana vulgo: περιχυτὴ: colluctatio: ἱππική, Troja, sive Pyrricha, curriculum equorum, cui similes sunt κιντζόδρια & τόρνε, ludi explicati a Nice-

phoro

phoro Gregora libro decimo. Ceteri interdicti sunt, non tantum si pecunia posita ludatur, sed etsi quod maxime notandum est, positis lupinis, argento Comico, in vicem pecuniæ veræ postea persolvendæ victori, *l. 1. hujus tituli*, *l. 25. & l. ult. sup. de episc. aud.* & est non leve crimen, si quis vetita luserit alea, cujus odio multa singulariter recepta sunt: ut condictio, quasi indebiti competat ei, qui victus alea sciens ultro solvit, id quod in alea amisit, vel eo cessante, in urbe præf. urbi, in municipiis patri, aut defensori civitatis, aut præsidi provinciæ, ut erogetur in opera publica. Fuit olim ejus rei in urbe cura ædilium. Martialis: *Ædilem rogat udus aleator*: & alio loco: *Nec timet ædilem moto spectare fritillo*: & Seneca: *loca ædilem metuentia*, popinas, ubi plerunque luditur alea, & prostibula: & fuit olim pœnalis actio in quadruplum, hodie in simplum, famosa, ut opinor: nam & aleatorum nomen infame, quamobrem tesserarios se appellari malebant, ut latrones, πορισάς. Item receptum est, ut susceptori aleatorum, qui aleatoribus ipsis longe nequior est, impune fiat furtum, & injuria, damnumque detur impune, & ut qui cogit ad ludum gravi multa coerceatur, vel ducatur in latomias, aut vincula publica, *l. 1. & 2. ff. eodem*. Et ut condictioni ejus, quod alea lusum est, nulla præscriptio obstet, nisi annorum L. quod & *l. 1.* hujus tituli fuisse cautum Eustathius auctor est lib. de temporibus. Et ut arcanæ popinæ in quibus alea luditur, publicentur, *l. 2. hoc titul.* quæ etiam nominatim interdicit equorum ligneorum lusu, quasi scilicet magis in aleæ speciem, quam virtutis cadat. Et ut victori nulla sit petitio ejus, quod alea vicit, ut *l. periculi, ff. de nau. fœn.* & sane si retentionem non habet, & petitionem multo minus.

XLIII. Enarratio.

Et aleatoribus] Qui & aleones Julio Firmico Astro. VIII. 25. Glossæ: κοττιστής, *aleator, aleo*.

E Pyxide i. fritillo, vel phimo] Vetus Juvenalis Scholiastes ad versum quintum. Sat. 14. *Fritillus, pyxis cornea, quæ fimus dicitur Græce*. Magnum Etymologicum: φιμοὶ, κυβευτικὰ ὄργανα: φιμὸς ἐστιν ὁ καλούμενος κημὸς, εἰς ὃν ἐνεβάλοντο.

Illo versu Juvenalis] Sat. 13. rectius tamen, ut videtur, idem Scholiastes: *Veneno*, inquit, *vel gladio*. Idem Juvenalis Sat. 6.

At nunc res agitur tenui pulmone rubetæ,
Sed tamen & ferro.

Lactantius 3. 15. *Quos non aliter intueri decet, quam medicos, quorum tituli remedia habent, pyxides venena.*

Κοντομονόβολον] Aliud est κοντοπαίκτης, cujus meminit Balsamo ad canon. 2. Synodi 6. in Trullo, contiludium, contiludicrum: de quo Julianus Imperator in ænigmate, εἰς κοντοπαίκτην: quod quia nondum editum est, non gravabor heic adscribere.

Ἰουλιανοῦ δυσσεβοῦς αἴνιγμα εἰς τὸν κοντοπαίκτην.
Ἐστι τι δένδρον τῶν ἀνεκτόρων μέσον,
Οὗ ῥίζα καὶ ζῇ καὶ λαλεῖ καρποῖς ἅμα.
Ὥρᾳ δὲ μιᾷ καὶ φυτεύεται ξύλοις
Καὶ καρπὸν αὔξει, καὶ τρυγᾶται ῥιζόθεν.

Ejus interpretationem eruditis relinquo. Hinc κοντοπαικτικὴ, cujus meminit Nicephorus Blemmidas in Epitome Logices capite tertio.

Κόνταξ χωρὶς τῆς πόρπης] Photius in Nomocanone cap. 29.

Ab inventore] ἀπὸ Κοίνου τινὸς οὕτω κληθεὶς. Balsamon in Scholiis.

Troja sive Pyrricha, &c.] videtur Trojam & Pyrricham pro uno eodemque ludo accipere, auctore Servio qui ita scribit in V. Æneidos: Ut *ait Suetonius Tranquillus, lusus ipse, quem vulgo Pyrricham appellant, Troja vocatur*. Atqui differunt Plutarchus in Catone minore: τὴν παιδικὴν καὶ ἱερὰν ἱπποδρομίαν, ἣν καλοῦσι

A τροίαν. *Certamen sacrum equestre puerorum, quod Trojam appellant*. Troja igitur curriculum equorum: Pyrricha autem Saltatio armata & pedestris, quam saltabant *concinentibus fistulis, sonantibus modulis*; ceu loquitur Ammianus libro 16. & 18. Aristides Quintilianus in lib. 2. de Musica: τὴν μὲν κατὰ πυῤῥίχην τῶν τακτικῶν μελέτην ὡς διὰ μουσικῆς ποιεῖται, τί δεῖ λέγειν; *Qua ratione Tacticorum curam in Pyrriche suscipiat Musica, quid dicere attinet?*

Pyrricha] Scholiastes Hephæstionis: ἡ καλουμένη πυῤῥίχη, ἔνοπλος ὄρχησις οὖσα: Athenæus libro decimo quarto: πολεμικὴ δὲ δοκεῖ εἶναι ἡ πυῤῥίχη· ἐνόπλοις γὰρ αὐτὴν παῖδες ὀρχοῦνται. Eustathius ad Iliad. v. ἦν δὲ πολεμικὴ ὄρχησις καὶ ἡ πυῤῥίχη. Idem Hesychius. Vide Suetonium Julii c. 39. & Octav. c. 43. Cujac. Obs. 13. 10.
B Græce dicitur πρύλις, Callimachus in hymno in Jovem.

Κιντζέθρα] Cujacius depravatam lectionem secutus est, & interpres Joannis Cantacuzeni. Joannes Meursius in Glossario Græcobarbaro legit, καὶ τζοῦθρα. Cantacuzenus historiæ libro primo capite quadragesimo secundo, καὶ τὴν λεγομένην τζύστριαν καὶ τὰ τερναμέντα: forte legendum, τζοῦστραν.

Et τόρνε], τορνεμέντα, Cantacuzenus loco citato. Aliis τορνεύματα: Auctor Græcobarbarus ineditus: καὶ ἀπάνω εἰς τὰ τραχήλια τῶν εἰς τὰ τορνεύματα: torneamenta. Matthæus Paris. in Henrico III. *Milites ut exercitio militari peritiam suam & strenuitatem suam experirentur, constituerunt unanimiter non ut in hastiludio illo, quod communiter & vulgariter torneamentum dicitur*, &c.

C Positis lupinis] Lupinos non esse genus nummi etiam vilioris magis placet: positis igitur lupinis vice pecuniæ, θερμίοις, *l. 1. hoc tit.*

Argento comico] Aurum comicum, Plautus Pœn. Act. 3. S. 11.

Vetita luserit alea] Horatius Carminum libro tertio, Ode vigesima quarta: *seu malis vetita legibus alea*.

Ut condictio quasi indebiti.] Si servus vel filiusfamilias victus sit, domino vel patri condictio competit. Si filiusfamilias vicerit aut servus, pater aut dominus tenetur de peculio, non noxali, quia ex negotio gesto agitur, ut est in *l. ult. §. 1. ff. eod.* id est, dominus tenetur noxali ex delictis servi: heic autem inter eum & alium quasi contractus habitus est: συνάλλαγμα ὡσανεὶ γέγονε μεταξὺ αὐτοῦ καὶ ἑτέρου, ut ibi Græci inter-
D pretes.

Quod si victus sui juris sit, an condicet? negabat Placentinus, quia turpitudo dantis repetitionem impedit. Azo contra putat in Summa num. 27. neque heic regulæ locum esse secundum quam id quod datur ex turpi causa non repetitur: heic autem quasi contractum esse. Græci etiam interpretes lusoribus etiam sui juris existentibus repetitionem dari putant, & cessare regulam qua dicitur, in pari causa eum qui accepit esse potiorem. Sic etiam Joannes Faber repetitionem admittit, nec movetur regula secundum quam melior est condicio possessoris: & hæc sententia comprobatur, *l. 1.* quæ generaliter victori actionem denegat, victo autem repetitionem dat.

Sciens ultro solvit] Regulariter, qui sciens indebi-
E tum ultro solvit, non repetit, *l. indebitum 9. inf. de condict. indeb.* Hoc ergo singulariter receptum est, ut ultro solventi repetitio detur.

Martialis] Lib. 1. epigr. ult.

Et alio loco] Lib. 14. 1.

Seneca] De vita beata cap. 7.

In quadruplum] Asconius Pedianus in divinationem: *Quadruplatores* (ex quorumdam sententia) *eorum reorum accusatores qui convicti quadrupli damnari soleant, ut aleæ*.

Aleatorum nomen infame] Apud Græcos. Theophrastus περὶ ἀπονοίας: μηδεμίαν αἰσχρὰν ἐργασίαν ἀποδοκιμάσαι ἀλλὰ κηρύττειν, μαγειρεύειν, κυβεύειν, &c. ait, hominem perditum a nullo turpi artificio se abstinere, præ-

præconem esse, coquum esse, aleatorem esse. Inter artes quæ a Romanis etiam improbantur Cicero ponit ludum talarium, libro primo de Officiis.

Quamobrem tesserarios] Ammianus Marcellinus libro vigesimo octavo. *Quidam ex iis, licet rari, aleatorum vocabulum declinantes, ideoque se cupientes, appellari tesserarios.*

Ut lartones ποςιςάς] Aristoteles Rhetoricorum libro 3. cap. 117. *καὶ οἱ μὲν λῃςαὶ αὐτοὺς ποςιςὰς καλοῦσι νῦν.*

Ut susceptori aleatorum] Susceptor dicitur a Græcis ταβλοδόχος, ad *l.* 1. *ff. eod.* nam Græci recentiores dicunt τάβλαν pro tabula in Anthologia Græcor. epigramm. lib. 1. cap. 61. & ταβλίζειν, *tabula ludere*, Tertulliano. *Tabulas alearias* vocat Ratherius Veronensis Episcopus de contemptu canonum parte 1. Scribit Azo in Summa num. 28. non idem juris esse, si forte non apud ταβλοδόχον, sed apud alium quemlibet, non in κυβευτηρίοις, ut vocat Eustathius in Odyss. α alea luserint, non impune igitur furtum fit.

Fiat furtum] Si furtum fecerint inter se collusores, furti actio est, *l.* 1. §. 1. *ff. eod.*

Qui cogit ad ludum] Sunt enim quidam, qui alios cogunt alea ludere, vel statim ab initio ludi, vel volentes, quod dicitur, interrumpere & surgere, manere cogunt, quod maxime victi faciunt, ut ajunt interpretes Græci in libro 60. tit. 8. cap. 1. De aleonibus S. Ambrosius in libro de Tobia c. 11. *Notatur, si credi potest, infamia, qui putaverit retinendum, & infamium sententia gravius quam censura judicialis inurit opprobrium: quoniam, qui apud judicem damnantur, apud illos gloriosi sunt: qui apud illos damnantur, apud judicem criminosi sunt.*

Latomias] Ipse Cujac. Observ. libro 4. 7. probat Pandectas Florentinas, in quibus legitur, *lautumnias*. Probat & P. Faber Semestr. libro 2. cap. 7. Basilica verterunt: εἰς λιθοτομίας. Scholiastes autem ἐν λατομίῳ βάλῃ. Et idem igitur λιθοτομεῖον, & λατομίον. Glossæ λατομίον, *lapidicina*. Item: λιθοτομεῖον, *lapidicina*. Heic autem Cujacius Latomias mavult dicere quam lautumias. Helladius Bizantin. in Excerptis Photianis: τὰς λατομίας μᾶλλον ᾑρεῖτο φιλόξενος. Glossæ: λατομίαι, *latomia*.

Nisi annorum L.] V. Cuj. in libro de temporibus cap. 32.

Magis in aleæ speciem] Nam ea quæ virtutis causa fiunt, permittuntur, *l.* 2. §. 1. & *l. seq.* vide Photium Nomocan. cap. 13.

Nulla sit petitio ejus] *l.* 1. *hoc tit.*

Et petitionem multo minus] Nam frustra petitur quod si habeas retinere non possis.

TIT. XLIV. *De religiosis & sumptibus funerum.*

Vide tit. 7. lib. 11. ff.

POssit hic titulus referri ad vindicationes, de quibus agitur in hoc libro, ut in eas intelligamus non cadere res religiosas. Pro certo constabat sacras, aut sanctas vindicari non posse quasi nostras. Non possunt etiam jure dominii, quasi nostræ vindicari res, aut loca religiosa, veluti monumenta aut sepulchra, in quæ mortuus illatus est, *l.* 4. *hoc titulo*, aut ambitus horum, vel qui his lapides adhærent, non usucapi, non permutari, non pignerari, non vendi specialiter, nec nisi modica sint loca venditioni prædii accedunt, *l.* 5. *de sep. viol. l. in modicis*, *ff. de cont. emp.* nec enim Mausolea accedunt. De sumptibus funerum, qui eos fecit, si alia ei actio non sit, etsi ad eum non rediit res defuncti, datur ei actio funeraria similia actioni negotiorum gestorum, adversus heredem, aut bonorum possessorem, aut patrem ad quem præmortuæ, filiæ dos rediit; & datur ante privilegia, *l. pen. ff. eodem*: & agitur etiam extra ordinem eorum nomine, quæ quis pio functus officio consumpsit in morbum defuncti, *l.* 3. *hoc tit.*

XLIV. ENARRATIO.

SAcras aut sanctas] *l. in rem actio* 23. §. 1. *ff. de rei vindic.*

Res aut loca religiosa] *d.* §. 1. nostra enim esse desierunt, *l. quanquam* 4. *ff. de aq. & aq. plu. arc.*

Aut ambitus horum] Sepulchra certo ambitu concludebantur, ut notum est. Vide Cujac. ad *l. æde sacra* 73. *ff. de contrah. empt.* libro 3. Respons. Papin. & librum Observat. XIII. 36.

Vel qui his lapidibus adhærent] *l. quæ religiosis* 43. *ff. de rei vindic.*

Non usucapi] Res sanctæ & religiosæ usucapi non possunt, *l. usucapionem* 9. *ff. de usurpat. & usucap. l.* 4. *ff. de mort. infer.* §. 1. *Instit. de usucap. & lo. temp. præscrip.* Nam singulorum dominium effugiunt.

Non permutari] Permutatio enim vicina & proxima est emptioni, *l. ult. ff. de rer. permut.*

Non pignerari] *l.* 2. *hoc tit.*

Non vendi specialiter] *l. in modicis* 24. *ff. de contrah. emp.* Obstat *l. si per imprudentiam* 51. §. *si quis locum*, *ff. de evict.* si Claudii Salm. interpretationem sequamur: nam locum ibi accipit pro monumento ad inscriptionem Herodis Attici. Omnino male: monumenta enim vendi non possunt. Species *d.* §. hæc est: Titius locum purum vendidit. Heres autem venditoris voluntate emptoris in eo sepultus est, actio de evictione intercidit, hoc enim casu emptor proprietatem amisit: quia religiosæ res in nullius dominio sunt. Nec est, cur queratur emptor, cum voluntate ejus venditor ibi sepultus sit.

Nec enim Mausolea acced.] Isidorus Originum decimo quarto cap. XI. *Mausolea sunt sepulchra, seu monumenta Regum a Mausoleo Rege Ægypti.* Georgius Syncellus: Κλεοπάτρα ἐν τῷ μασαιολίῳ ..... ἑαυτὴν διεχρήσατο, &c. Frontinus mœsilea appellat. Et modica igitur loca religiosa accedunt venditioni prædii, non Mausolæa magnifica & sumptuosa, nec enim Mausolæum meo quidem judicio sequeretur emptorem, Cujac. ad *l. si mercedem*, 53. §. 1. *ff. de action. emp.*

De sumptibus funerum] De sumptibus factis εἰς ταφὴν, ut in Basilicis, & in Demosthenis oratione adversus Aristogitonem.

Si ei alia actio non sit] *l. & si quis* 14. §. *Labeo ait*, *ff. eodem.*

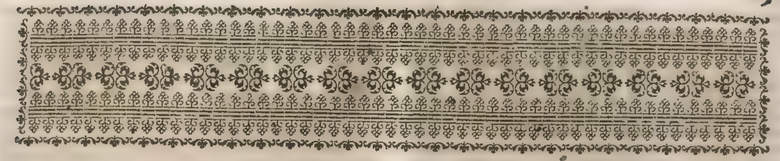
Similis actioni negot. gestor] Nam qui sumptus facit, negotium gerit vel defuncti, vel heredis ejus *d. l.* 14. §. *sed interdum*, §. *fortassis negotium*, §. *si quis*, §. *item Labeo*, & §. *pen.*

Adversus hered. aut bon. poss.] *d. l.* 14. §. *ultim.*

Aut patrem] *l. in patrem* 21. *l. si filiusfam.* 31. *ff. hoc t.* *Paulus Sentent.* libro 1. *tit. ult.* §. *ult.* vel maritum, si dotem lucretur, *d. l.* 14. §. *ult. l. in eum* 16. *l. Neratius* 20. §. *pen. & l. Celsus* 22. *ff. eodem titulo.* Apud Hebræos hæc inter appendices recensentur, ut medicorum cura uxori a marito præstetur, si ægrotaverit: ut ab eo redimatur, si capta sit ab hostibus: ut sepeliatur ab eo, si fuerit mortua, ut ex Maimonide refert Seldenus in libro de successionibus ad LL. Hebræorum.

L. pen. D. eod.] Paulus *d. tit. ult.* §. *pen.*

Quæ quis pio functus officio] Sumptus in cadaver communi humanitatis jure & pietatis gratia facti, non repetuntur; quia tamen sine pietatis intentione nemo alienum cadaver funerat, Onosander Strategici capite trigesimo sexto, ὁσία μὲν γὰρ καὶ ἡ πρὸς τοὺς ἀποιχομένους εὐσέβεια judex dispiciet, an quis in hoc fuerit prius, ut mortuum sepeliret, ne insepultus jaceret, non etiam ut suo sumptu id faceret. Certe si testatus sit, quo animo faceret, nullam quæstionem patietur, *l. etsi quis* 12. §. *sed interdum*, *ff. eod. tit.*

CODICIS JUSTINIANI LIBER QUARTUS.

TITULUS PRIMUS.
DE REBUS CREDITIS, ET DE JUREJURANDO.

Vide tit. 2. *lib.* 12. *ff.*

RIOR pars hujus tituli est de actione, Si certum petetur de rebus creditis: posterior de actione, Si certum petetur de jurejurando. Posterior, inquam, si ordinem scripturæ spectas: nam religionis honore & sanctitate & proximitate tit. de religiosis, in quo desinit libro 3. certe est prior: est enim jusjurandum adfirmatio religiosa, qua scilicet pleraque firmantur inter homines, Deo immortali interposito tum judice, tum teste, & sic dicitur quasi jus sacratum, quod sit jurandum Deo teste, & judice ut apud Nævium.

Jus sacratum Jovis jurandum sagmine.

Et Virgil.

Fas mihi Grajorum sacrata resolvere jura.

Et vero de jurejurando quasi jure sacrato tractatur etiam prius, rejecta parte de rebus creditis, tametsi prior sit ipsa in tituli inscriptione, in titulum sequentem. Non est autem actio ex jurejurando, sicut nec ex pacto jure civili; nisi lege Julia & Papia libertus patrono præsenti se donum, munus, operas daturum jurejuraverit, *l.* 7. *ff. de op. lib. l. servum, ff. de man. test. l.* 13. *in pr. ff. de accept. l.* 6. *§. si quis absente, ff. de confes. l. ult. ff. de lib. causa*; sed sicut pacto convento formatur, & producitur actio ex ipso contractu, ita jurejurando, ut si quis juraverit se pecuniam credidisse, erit actio si certum petetur de C jurejurando, si emisse, ex empto, si societatem fecisse, pro socio, *l. si duo, §. si quis juraverit, & §. Marcellus, ff. eod.* vel si jusjurandum subsequatur sententia judicis, erit utilis actio judicati, quasi novatione facta, *l.* 8. *hoc tit.* Frequens est comparatio pacti cum jurejurando, *l.* 2. *l. tutor, §.* 1. *l. sed & si servus, ff. eod.* utroque modo tollitur actio injuriarum, *l. non solum, §.* 1. *ff. de injuriis*; & naturalis obligatio, *l. Stichum, §. nat.* A *ff. de sol.* Ergo & nascitur eadem ex utroque, & fidejussor datus tenetur: nam in casu, *l. si quis pro eo, ff. de fidejuss.* non obligatur naturaliter servus qui per errorem quasi libertus jurat de operis. Item qua de re non servatur pactum, nec servatur jusjurandum, *l. jurisgentium, §. generaliter, ff. de pact. l. non dubium, supr. de leg.* Et observandum est relatis, & traditis lib. superiore actionibus in rem & mistis, quæ tamen magis sunt in rem quam in personam, atque etiam exhibitoria, quæ in rem actionis præparatio est, ab hoc lib. 4. initium dari actionibus in personam.

I. Enarratio.

B DE jurejurando hic agitur, quod in societate civili frequens est, & in ipsis rerum documentis ac usu quotidiano fori versatur, ἐν ταῖς κατὰ τῶν βίων ἀναστροφαῖς, ut ait Hierocles ad aurea Pythagoræ, quodque idem paulo post, ἀνθρώπινον, sive humanum appellat, & est triplex, voluntarium, necessarium, & judiciale. In eis exponendis variavit Cujacius: ea verior sententia videtur, quam adfert ad *l. jusjurandum* 17. *ff. de jurejur.* in lib. 18. Pauli ad edict. ut jusjurandum voluntarium sit, quod ex conventione partium extra judicium citra jussum Prætoris, aut judicis datur, sive defertur. Dare est jusjurandum deferre, ut in *l.* 3. *hoc tit.* rectius enim ibi legitur, *dederit*, quam *detulerit*, ut in Basilicis: ὅρκον τῷ ἐπιτρόπῳ δέδωκεν: & in membraneis Codd. Ægidii Menagii, & Juliani Brodæi: vetus versio Gallica: *se aucun* C *orphelin done serement a son tuteor sor l'action qu'il avoit contre luy*. Sic etiam loquuntur Græci. Demosthen. adversus Bœotum: ἐπὶ τούτοις δίδωσι τὸν ὅρκον. Alias jusjurandum dare, est præstare, *l.* 5. *§.* 2. *ff. eod.* Plautus Mostell. act. 5. sc. 1. *Quin jusjurandum pollicitus est dare, si vellem, mihi: Neque se hasce ædes vendidisse, neque sibi esse argentum datum.* Adde Cornel. Nepot. in Annib. Sulpitius Severus sacræ histor. lib. 1. *Contacto domini feminæ sacramentum dedit*: in eaque sententia

tentia est Theodorus Balsamon ad Nomocanon. Photii. Necessarium autem, quod a parte parti in judicio defertur, vel refertur: sunt enim perquam timidi quidam, qui metu divini numinis usque ad superstitionem jurare nolunt: οἱ εὐσεβεῖς, καὶ δεισιδαίμονες, καὶ μὴ τοῖς ὅρκοις ἐσθίοντες ὡς λάχανα, ut ait Stephanus in commentario ad Rhetoricam Aristotelis. Judiciale, quod inopia probationum a judice defertur. Nolo huc Græcorum interpretationes transferre, quoniam alibi eas legere in facili est; adferam tantum ejusdem Stephani locum e supradicti commentarii lib. 1. quia nondum typis editus est. Ἄξιόν ἐστι πρὸ τοῦ ἐπεξιέναι τοῖς τοῦ Ἀριστοτέλους ῥητοῖς περὶ τῶν ἐνταῦθα χρηματιζόντων ὅρκων τεχνολογίαν διαλαβεῖν, ἤγουν τοῦ ἐπακτικοῦ, καὶ τοῦ ἀντεπακτικοῦ, καὶ τοῦ συκοφαντικοῦ νομιζομένου, καὶ λεγομένου, καὶ αὐτοῦ ὅρκου: ἐνήγαγεν ὁ Πέτρος κατὰ τοῦ Παύλου διὰ χρέος νομισμάτων ρ. ἠρνεῖτο ὁ Παῦλος ἀπελύετο ὁ Πέτρος εἰς ἀποδείξεις: ὁ λέγων γάρ, οὐ μὴν ἀρνούμενος ἀποδείκνυσιν ἢ ἀπορήσει περὶ τὰς ἀποδείξεις ὁ ἐνάγων, τόδε λέγει πρὸς τὸν εναγόμενον ἐπάγω σοι ὅρκον τὸν νεκεσσάριον παρὰ ῥωμαίοις λεγόμενον, ἤτοι τὸν τέλειον ὂν πληροφορητικὸν καὶ ἀτμητικὸν, ἐπεὶ ἀπορῶ περὶ τὰς ἀποδείξεις, καὶ ὄμοσόν μοι ὅτι μὰ τοῖς θεοῖς οὐκ ὀφείλω τὰ ρ. νομίσματα τῷ Πέτρῳ: καὶ ἐγὼ εἰ βούλει: ὀμόσω σοὶ πρῶτος τὸν συκοφαντικόν: οὗτος δὲ οὐ κυρίως ὅρκος, ἀλλὰ περιεκτικὸς μόνον τῆς ὑπολήψεως τοῦ ἐνάγοντος, οὐ μὴν τελεῖ ὑπόθεσιν: οὐ γὰρ τὸ ὑποθέσεως ἐστὶν ὁ ὅρκος, ἀλλὰ τοῦ προσώπου, καὶ εἴπω: μὰ τὴν θείαν χάριν οὐ συκοφαντικῇ γνώμῃ ἐνάγω σοι τὸν ὅρκον. Et mox: Πολλάκις εἰ βούλεται ὁ ἐναγόμενος στρέφεται πρὸς τὸν ἐνάγοντα, καὶ λέγει: οὔτε ἐγὼ ὀμώσω τὸν παρὰ σοῦ μοι τέλειον ἐπαγόμενον: οὔτε σὺ ἐπ' αὐτῷ τὸν συκοφαντικὸν, ἀλλὰ ἀντεπάγω σοὶ ὅρκον τὸν καὶ ἀντεπακτικὸν λεγόμενον, ἐπεὶ τὸν συκοφαντικὸν ᾑρετίσαι ὀμόσαι, ὁμοῦ δὲ μέλλεις οὕτως εἰπεῖν, μὰ τὴν θείαν χάριν, οὐ συκοφαντικῇ σοι γνώμῃ ἐπάγω τὸν ὅρκον πεπληροφορῆσθαι παντῶς ἐν τῇ ψυχῇ σου, ὅτι ἀληθῶς ἐδανείσαις μοι τὰ ρ. νομίσματα, καὶ λοιπὸν μὴ τὸν συκοφαντικὸν, ἀλλὰ τὸν ἀντεπακτικὸν ὄμοσον, ὃς καὶ αὐτὸς νεκεσσάριος, ἤτοι τμητικὸς τῆς ὑποθέσεως ὅρκος ἐστὶ καὶ εἰπὲ ὦ Πέτρε, μὰ τὴν θείαν χάριν ταύτην ἐδάν οἶσαι σοι τῷ Παύλῳ ἃ λέγω: ρ. νομίσματα, καὶ τότε ἀποδόσω σοι ταῦτα ἐὰν μὲν οὖν ὁ ἀντεπακτικὸς γένηται, προηγεῖται ὁ συκοφαντικὸς, διὰ τοῦτο γράφεται ἐν τῷ παρεκβολαίῳ παρὰ τοῦ δικαστοῦ, τὴν χώραν ἔχοντος καὶ τοῦ ἀντεπακτικοῦ. Et in fine libri, Νεκεσσάριος ὅρκος λέγεται τέλειος, ἤγουν ὁ ἐπακτικὸς καὶ ἀντεπακτικός: δεύτερος ὅρκος ὁ ἰουδικιάλιος ὃς ἀπὸ τοῦ δικαστοῦ δίδοται: τρίτος ὁ βολουντάριος ὁ θελήματι ἰδίῳ τῶν μερῶν ἀμφοῖν συνιστάμενος καὶ βουλήματι. Ait, jusjurandum necessarium esse, cum actor deficientibus probationibus, reo jusjurandum defert, quo lis deciditur, ac finitur: actorem autem de calumnia reo jurare: Et hoc postremum non esse proprie jusjurandum sed tantum complecti existimationem actoris: nec etiam litem finire. Plerumque autem reum neque jurare, nec actorem de calumnia, sed jusjurandum a reo referri: quod & ipsum necessarium est, & causam finit: judiciale, quod a judice in dubiis causis defertur: cum nulla alia veritatis eruendæ ratio superest: ὅτε οὐδὲ μία ἄλλη σαφήνεια παραφαίνεται, εἰ μὴ διὰ μόνης ἐκ τοῦ ὅρκου ἀληθείας, quo uno casu jurandum censet Hierocles ad Aurea P. Denique jusjurandum voluntarium esse, quod ex utriusque partis consensu præstatur: Verbis autem conceptis jurandum innuit idem Stephanus .i. ex pactione verborum, sive ut delatum est jusjurandum, *l. 3. §. ult. ff. de jurejur.* Euripides in Medea: ἐξηγοῦ θεοῖς. Medea ὄμνυ πέδον γῆς, πατέρα θ' ἥλιον πατρὸς τοὐμοῦ, &c. & paulo post: ὄμνυμι γαῖαν, λαμπρὸν ἡλίου τε φῶς. Livius 7. *Nisi quæ ipse concepisset verba juraret.* Et mox: *Pavidus diis tribunus adjurat in quæ adactus est verba*, vide Plinii Paneg. cap. 64. Quod jus vetustissimum est: sic enim jurisjurandi formula præscribitur in Smyrnæorum, & Magnetum fœdere: Magnetes enim jurant in certa verba: ὀμνύω διὰ γῆν, ἥλιον, Ἄρη Ἀθηνᾶν Ἀρείαν καὶ τὴν Ταυροπόλον, καὶ τὴν μητέρα τὴν Σιπυληνὴν, καὶ Ἀπόλλω τὸν ἐν Πάνδοις, καὶ τοῖς ἄλλοις θεοῖς πάντας καὶ πάσας,

A καὶ τὴν τοῦ βασιλέως Σελεύκου τύχην, ἐμμενῶ ἐν ταῖς συνθήκαις αἷς συντέθειμαι πρὸς Σμυρναίοις εἰς ἅπαντα τὸν χρόνον. Smyrnæi quoque ibidem ex formula jurant, *dictataque jurant sacramenta Deis*: vide Plautum Rud. A. 1. Sc. 11. v. 48. *Præi verbis*, &c. sic Curtius 7. c. 1. *Tui omnes te præeunte juravimus*. Adde Plin. epist. x. 60.

Adfirmatio religiosa] M. Tullius 3. de offic. *Est enim jusjurandum adfirmatio religiosa.*

Firmantur] Plautus in Milite glor. act. 11. Sc. v. *Nisi das firmatam fidem*. Jurejurando scilicet: Philo in lib. 2. leg. allegor. ὁ ὅρκος πίστεως ἕνεκα παραλαμβάνεται: *Jusjurandum ad confirmandam fidem assumitur*. Paulus, vel Lucas, ut aliis placet (Amphilochius Paulo tribuit in Epistola ad Seleucum) ad Hebr. cap. 6. v. 16. πάσης αὐτοῖς ἀντιλογίας πέρας εἰς βεβαίωσιν ὁ ὅρκος: *omnis*
B *controversiæ eorum finis, ad confirmationem est juramentum.* Theophylactus ibid. τουτέστιν, ἐπὶ τοῦ ὅρκου λύεται πάσης ἀντιλογίας ἀμφισβήτησις. καὶ γὰρ λέγονται μὲν πολλὰ, καὶ ἀντιλέγονται ἐξ ἑκατέρου μέρους: ὁ δὲ ὅρκος τελευταῖος ἐπεισιὼν καὶ βεβαιῶν τὰ ἀμφίβολα λύει πάντα, ex D. Chrysostomo. Oecumenius ibid. cap. 8. καὶ πέρας πάσης ἀντιλογίας, καὶ ἀμφισβητήσεως εἰς τὸ βεβαιῶσαι τὰ λεγόμενα παρ' αὐτοῦ ἐστὶν ὁ ὅρκος. Eusebius Pamphili in Cantica cantic. ὅρκος δέ ἐστι λόγος πιστευόμενος δι' ἑαυτοῦ τὴν ἀλήθειαν: quæ verbis eisdem exstant in Gregorii Nysseni Homilia 4. in Cantic. cantic. Sanct. Athanasius de passione, & Cruce Domini: ὁ ὅρκος ἀληθείας ἐστὶ μάρτυς. Heracleotes in Comment. in Psal. 118. ὅρκῳ γὰρ βεβαιοῦνται τὰ πράγματα, adde Originem ad eundem Psalm. in Catena Patrum: vide
C ad tit. 21. in prin.

Judice tum teste.] Qui jurat, Deos testatur, θεοὺς ἵστορας ποιεῖ, in jurejurando Hippocratis. Philo de Vita Mos. μαρτυρία γὰρ ἐστὶ θεοῦ περὶ πραγμάτων ἀμφισβητουμένων, ὅρκος. Idem d. lib. 2. φασί γε μὴν ὅρκον εἶναι μαρτυρίαν θεοῦ περὶ πράγματος ἀμφισβητουμένου: *ajunt sane jusjurandum testimonium esse Dei de re de qua ambigitur*. Adde eund. de special. LL. Gregorium Nazianz. in Definit. Cicer. loco cit. Ovid. epist. ad Acontium. Simplicius in Epictetum cap. 44. ὁ γὰρ ὅρκος μάρτυρα τὸν θεὸν καλεῖ καὶ μεσίτην αὐτὸν, καὶ ἐγγυητὴν, ἐφ' οἷς λέγει προΐσχεται. Proclus nondum edito in Parmenidem Platonis commentario: ὅρκοι τὴν μαρτυρίαν ἐπαγόμενοι τῶν θεῶν. Ovid. Met. 6. fab. 7.

——— Jurare volenti,
D *Testarique Deos.*

Et alibi:

Quid tibi nunc prodest jueranti formula juris,
Linguaque præsentem testificata Deam?

Cassiodorus in Psalm. 14. *Jurare est sub testatione divina aliquid polliceri*, quæ profert Hincmarus Remensis de divort. Lotarii, & Tetb. responsione 5. B. Augustinus in Psalm. 109. *Quando juras, quid facis? Deum testem adhibes*. Itaque perjurium dicitur abnegatio Dei: ἄρνησις θεοῦ, ut ait Joannes Cantacuzenus histor. lib. 3. cap. 74. Non solum autem Deus testis advocatur, sed & diræ adduntur. D. Paulus in 2. Epistol. ad Corinth. cap. 1. 23. ἐγὼ δὲ μάρτυρα τὸν Θεὸν ἐπικαλοῦμαι ἐπὶ τὴν ἐμὴν ψυχὴν. *Ego autem testem Deum invoco in animam meam*. Plutarchus Q. Roman. 44. *Om-*
E *ne jusjurandum*, inquit, *in execrationem perjurii desinit*: πᾶς ὅρκος εἰς κατάραν τελευτᾷ τῆς ἐπιορκίας. Exempla passim extant apud Homerum, Euripidem, Demosthenem, Appollonii Scholiast. lib. 2. vide Marmora Arundeliana p. 28.

Apud Nævium] Festus in v. Sagmina. Jurandum, pro jusjurandum, ut apud Terentium legi ex veteribus membranis quidam testantur.

Virgil.] lib. 2. Æn.

Non est autem act. ex jur.] ut docet Cujac. Observat. XXII. 7. Solo enim æquitatis vinculo sustinetur, *l. non solum 11. §. 1. ff. de injur. l. Stichum 95. §. naturalis, ff. de verb. oblig.*

Nec ex pacto.] Ex nudo pacto, id est, solo; id enim

nudum significat: ut cum pignus dicitur nuda conventione contrahi in *l.* 1. *ff. de pign. act.* id est sola, *l. justo* 44. §. *non mutat*, *ff. de usurp. & usuc.* idem interdum apud Græcos γυμνόν significat. Ex nudo inquam pacto jure civili actio non est, Paul. *Sent.* 2. *tit.* 14. §. 1. *l.* 7. §. *quin imo*, *ff. de pact.*

Jure civili) Hypotheca enim & constitutum, quæ pacto contrahuntur, juris prætorii obligationes sunt: & ex constitutionibus ex nuda pollicitatione dotis nascitur obligatio. v. lib. 5. tit. 11.

Nisi lege Julia) Hoc jusjurandum est legitimum, & libertus qui juravit, jurisjurandi sola religione tenetur: ad hoc jusjur. respicit Cic. 7. ad Att. 2.

Patrono præsenti) Nam libertus qui absente patrono jurat de operis, non obligatur, *l. certum* 6. §. *si quis absente*, *ff. de confess.*

Donum, munus) Quid inter hæc intersit v. ad *l.* 194. *ff. de verb. sign.* Cornel. Fronto: *Munus, quod amicus vel cliens, vel libertus officii causa mittunt, &c.*

L. ult. ff. de liber. cau.) adde Gajus *l.* 2. *t.* 9. §. 4.

Formatur) Pactum actionem τυποῖ, Græci.

Procuditur) hoc verbo utitur Varro, & Lucret.

Ex ipso contractu) Pactum quod ex continenti adjicitur, id est, in ingressu contractus, ut dicitur in *d.* §. *quin imo, ab initio*, §. 1. *Instit. quib. alien. lic. l.* 24. *ff. depos. l.* 23. *ff. de reg. jur. l.* 5. *C. de pact. int. empt. & v. comp.* συγχρόνως τῇ συστάσει τοῦ συναλλάγματος: *eodem tempore, quo contractus celebratur*, ut interpretatur Scholiast. Harmenop. lib. 6. de divers. reg. jur. §. 55. pactum, inquam, quod adjicitur statim atque negotium contrahitur, contractum, & contractuum actiones format, actionem, quæ ex contractu datur, format.

Ita jurejurando) Si deferente reo extra judicium, sive apud prætorem, cum postulatur actio, juratum sit, datur actio ex eo contractu ex quo juratum est. Si vero in judicio juratum sit deferente parte, vel judice, erit utilis actio in factum ad similitudinem judicati, *l. actori* 8. *hoc tit.*

Tollitur actio injuriar.) Actio injuriarum pacto tollitur ex *l.* 12. tab. *Si membrum rupit, ni cum eo pacit, talio esto*. Festus in v. talionis, tollitur & jurejurando, id est, cum reus jurat, se lædendi mentem non habuisse. Sen. de Benef. 3. cap. 27. vel injuriam se non fecisse *& purgat pectora culpa*, *l.* 5. §. *hac lege*, *l.* 11. §. 1. *ff. de injur. Martial. lib.* 12. *epig.* 78. *al.* 80.

Nil in te scripsi, Bithinice: credere non vis,
Et jurare jubes: malo satisfacere.

Satisfacere est tantum facere, quantum sit irato ad vindictam. Ascon. Ped. in 3. Verr. Tacitus Ann. 13. *Jurgia, preces, exprobatio, satisfactio*. Cum scilicet actio injuriarum pecuniariter movetur, non si extra ordinem agatur, Græci ad *d. l.* 5. *lib.* 60. Basilic. tit. 22. lis enim criminalis jurejurando non deciditur.

Naturalis obligatio) Ipso jure, id est, æquitatis potestate citra exceptionem, naturalis obligatio justo pacto tollitur, quod etiam probatur *l.* 40. §. *ultim. conj. l.* 26. §. *libertus*, *ff. de cond. ind. & l. ultim. ff. de jurej.*

Eadem ex utroque) Ex pacto nascitur obligatio naturalis, *l.* 5. §. 2. *ff. de solut.* Joannes Satesberiens. Policrat. libro 3. cap. 11. *Licet enim nuda promissio apud juris, ut dicitur, peritos, non pariat actionem, promissor omnis apud veritatem, ut dici solet, pollicem fixit, & jure civili cessante, fidei naturaliter obligatur*. Et ideo usuræ ex nudo pacto solutæ non condicuntur, *l.* 3. *Cod. de usur.* nam quod vel natura debetur non repetitur.

Fidejussor datus tenetur) Fidejussor etiam naturali obligationi accedere potest, *l.* 18. *ff. ad S. C. Maced. l.* 6. §. *ultim. & l. seq. ff. de fidejussor. & Institut. de fid. in pr.* qualis qualis obligatio sufficit, ut ei fidejussor accedat.

Tom. II. Prior.

A Nam in casu) Quasi diceret: ei quod supra dictum est, ex jurejur. nasci obligationem naturalem, non adversatur *l.* 56. *ff. de fideic.* ibi enim qui jurat, se operas præstaturum, & eo nomine satisdat, naturaliter non obligatur, ac per hoc fidejussor non tenetur, quia servus per errorem quasi libertus jurat de operis: solus autem libertus ex jurejurando obligatur, ut docet Cuj. hoc tit.

Et generaliter) v. Cujac. 1. Obs. 24.

Et mistis) Egit supr. libro de vindicatione rerum corporalium, & incorporalium, deque actionib. mistis, id est, familiæ ercisc. communi divid. & finium regund. quæ tamen magis sunt in rem, quam in personam, ut docet Cuj. sup. fin. regund.

Exhibitoria) Actio enim ad exhibendum propter vindicationes inducta est, viam parat vindicationi, *l.* 1. *& l.* 3. §. *est autem*, *ff. ad exibend.*

TIT. II. *Si certum petetur.*

Vide tit. 1. *lib.* 12. *ff.*

Actio si certum petetur de rebus creditis proprie datur ex mutuo, vel ex stipulatione quæ mutuationem præcedit aut sequitur: & h. titulus igitur de mutuo. Mutuum est alienatio pecuniæ quæ fit sub lege reddendæ quantitatis ejusdem: consistit enim in his rebus quæ quantitate valent, non corpore. Fateor creditum dici κοινῶς obligationem omnem, & ἰδίως obligationem ex contractu, sed ἰδιαιτάτως, obligationem ex mutuo: & creditorem eum qui mutuam pecuniam dedit, ceteros haberi creditorum loco, *l.* 10. *&* 11. *de verb. sign.* ac similiter, debitorem qui mutuam pecuniam accepit, *l.* 11. *hoc tit. l.* 4. §. *is quoque*, *ff. de obl. & act.* & ita actio in personam quæ ei qui mutuam pecuniam dedit, in debitorem competit, proprie dicitur certi condictio, vel actio si certum petetur de rebus creditis: & tamen sicut creditoris & crediti nomen accommodatur ad omnes causas ex quibus certum petitur, & ei adversa condictio incerti, etiam generalis actio est. Sic autem illa verba edicti sive tituli hujus accipienda sunt: Si certum petetur dari. Contra in titulis: Si ususfructus petetur, Si ager vectigalis petetur, hoc modo, Si petetur restitui quasi suus, vel Si suus esse petetur, quia quæ in hoc tit. proponitur actio, condictio est, quæ in illis, vindicationes. Neque vero nostri, sed etiam alieni auctores plerunque rem creditam referunt ad solam mutui causam, ut cum Fabius rem certam creditam separat a locato & conducto lib. 4. & Seneca 3. de benef. *Pars optima beneficii perit, si actio sicut certæ pecuniæ, aut ex conducto & locato datur*, & alio loco: *Dies beneficio reddendo non dicitur, sicut creditæ pecuniæ*: & apud Festum lex de pecunia credita fenebris.

II. Enarratio.

Si certum petetur) Pecunia enim certa petitur. Certa dicitur, cujus quantitas certa est, Pomponius apud Nonium in v. dicere: *Nummos certos dicas, dico quinquaginta millia*. V. Quintiliani locum ex libro 12. cap. 10. in fine hujus Tit. Per contrarium, *Incertum nec tempus, nec numerum recipit*, ut ait Cornelius Fronto.

Vel ex stipulatione) Verbis etiam credimus, *l.* 2. §. *ult. ff. de reb. cred.* creditor enim stipulatur hoc modo: quantam pecuniam intra illum diem tibi credidero, tantam dari spondes? Quintilian. *l.* 4. *cap.* 2. *Certam creditam pecuniam peto ex stipulatione*. Cornel. Nepos in vita Attici cap. 13. *Pecuniamque sine fœnore, sine stipulatione credidit*. Itaque condictio ex stipulatione datur, sive numerationem præcedat, sive sequatur, *l.* 3. §. *ultim. & l. contra* 6. *ff. de S. C. Ma-*

eod. l. si ita 6. §. 1. & l. seq. ff. de novat.

Mutuationem præcedit) M. Tullius in orat. pro Flac. *Cum multis minutis mutuationibus fraudavisset.*

Quod ad mutui etymologiam, quam adfert Paulus in *l.* 2. non est cur sollicitius quæramus an vera sit. Nam Jurisconsulti nostri imbuti sunt ab Stoicis, qui licentiores fuere in ducendis nominum originib. ut dudum observavit eximius interpres: quemadmodum Dialecticos & Dialecticorum præcipuum haud satis felices fuisse circa nominum compositionem scribit auctor incertus in fragmento quodam inedito, quod mihi utendum dedit P. Nublæus togatus Parisiensis vir pereruditus. Verba ejus hæc sunt: οἱ φιλοσοφίαν ἐπαγγελλόμενοι, καὶ τὰς διαλεκτικὰς ἐκφέροντες τέχνας, ὅπως εἰσὶν ἄθλιοι περὶ τὴν σύνθεσιν τῶν ὀνομάτων, ὅτε αἰδεῖσθαι καὶ λέγειν: ἀπόχρη δὲ τεκμηρίῳ χρήσασθαι τῷ λόγῳ Χρυσίππῳ τῷ στωικῷ: περαιτέρω γὰρ οὐκ ἂν προβαίην: τούτους γὰρ οὔτ' ἄμεινον οὐδεὶς τὰς διαλεκτικὰς τέχνας ἠκρίβωσεν, οὔτε ἀρμονίᾳ χείρονι συνταχθέντας ἐξήνεγκε λόγους. Dialecticorum appellatione Stoicos intelligit: Certe non male Cujacius a mutando mutuum dictum putat, quoniam ultro citroque datio intervenit. Hinc mutuum dicitur quodcumque ἀμοιβαῖον & reciprocum est. Catullus Carm. 46.

Mutuis animis amant & amantur.

Tibullus lib. 3. eleg. 1.

......Si nostri mutua cura est.

mutua gaudia, Lucretio, & alia hujusmodi apud eundem, mutua ignorantia Tacito hist. 1. mutua convivia Virgilio Georg. 1. mutua dominia, A. Gellio lib. 2. 24. Sic enim in sex scriptis codd. legitur, & alio mutua libro 20. 1. ut omittam mutuas actiones vel petitiones tam apud juris auctores, quam apud Fabium, & alia bene multa quæ occurrunt in libris juris.

Verum Paulus hoc agit tantum ut probet, ex mutuo alienationem sequi & de meo tuum fieri probat autem ex eo quia mutui datio inde appellata est, quod de meo tuum fiat: Et ideo, inquit, si non fiat tuum, non nascitur obligatio.

Hac de re dudum scripseram satis, ut videtur, diligenter, & ei finem quæstioni rebar impositum. At ecce Salmasianæ sententiæ novus adsertor exoritur, qui eos, qui contra sentiunt non sapere scribit, nulla interim ratione vel lege subnixus, sed tantum ut impensius Salmasio suo placeat. Cui si vita non excessisset: nam iis parcendum est qui inter homines vivere desierunt, reponerem, non eum quidem desipere, sed valide stultum esse, id est, juris imperitissimum. Denique non sanum sapiunt, qui veterem prudentiam jusque receptum ausu imbrobo & inefficaci conturbare tentant. Vide replicationem nostram de mutuo adversus Claudium Salmasium.

Alienatio) Mutuum est alienatio, *l. 3. ff. ad SC. Maced. §. 2. Instit. quib. alien. lic.* Dominus enim pecuniam facit accipientis, *l. 2. §. 2. ff. de reb. cred.* Basilica: τὸ μὲν χρέος γενικόν ἐστι: τὸ δὲ δάνειον μετάθεσι δεσποτείας: Cyrillus τὸ δάνειον οὐ συνίσταται, εἰ μὴ ἐκποιηθῇ νομίσματα: *l. nam etsi 13. eod. l. qui negotia 34. ff. mand. Inst. quib. mod. re contr. oblig.* Boetius, qui fuit Jurisconf. summus in Top. Cicer. lib. 2. *Quod mutuum datur, ex meo fit accipientis: atque ideo non cogitur eandem ipsam pecuniam debitor restituere creditori, sed aliam tantam.* Quod & ipsum condictionis nomen ostendit: nemo enim rem suam condicit, *§. sic itaque Inst. de act.* sed vindicat.

Pecuniæ) Pecuniæ appellatione hic intelliguntur ea, quæ pondere, numero, & mensura constant, ut in *l. 2. §. 3. ff. eod. l. talis scriptura 30. ff. de leg. 1. & l. creditorum 11. ff. de verb. sign. & tit.* de constituta pecunia, in quibus mutuum consistit.

Sub lege reddendæ) Mutuum damus recepturi tantumdem ex eodem genere, *l. 2. ff. eod.* qua die? A ea quæ adjecta contractui. Quid si sine die creditum sit? Accursius ait, pecuniam statim repeti posse: quod refutavi in Replic. de Mutuo. S. Ambrosius in lib. de Tobia cap. 12. *Quid enim tetrius eo qui hodie fœnerat, & cras exigit? est odibilis, inquam, homo hujusmodi. Oblatio quidem blanda, sed immanis exactio:* Mutuum igitur fit sub lege redd. quantitatis ejusdem: alioquin mera donatio esset.

Quantitatis ejusd.) Non speciei: mutuum n. consistit in rebus quibus abutimur; ἐν τοῖς ἐν χρείᾳ καθισταμένοις. Alioquin inutile mutuum esset accipienti: sive, ut ajunt Græci: δανειζομένοις ἀχρήσιμον τῶν ἀναγκάζεσθαι πάντως αὐτὰ τὰ δανεισθέντα καταβαλεῖν τῷ δεδωκότι: adde Theop. ad tit. Quib. mod. re contr. oblig. in princ.

Non corpore) Mutui datio consistit in his reb. quæ B pondere, numero & mensura constant. Hesiod. 1. ἔργ. καὶ ἡμερ.

Εὖ μὲν μετρεῖσθαι παρὰ γείτονος, εὖ δ' ἀποδοῦναι αὐτῷ τῷ μέτρῳ, καὶ λώϊον αἴκε δύνηαι.

Quem plerique omnes Græci de mutuo capiunt, quod consistit in iis, quæ mensura continentur, quodque inter se, ὡς εἰκός, agricolæ contrahunt. M. Cato de re R. cap. 5. *Satui semen, cibaria, far, vinum, oleum mutuum dederis nemini.* Poterit tamen & de his accipi, quæ pondere constant, puta auro, argento non signato, & aliis ejusmodi. Vetus Homeri Scholiastes ἰλ. ν. μηδέπω νομισμάτων ὑπαρχόντων σταθμῷ ἐδάνειζον οἱ ἀρχαῖοι χρυσίον, καὶ ἀργύριον καὶ τὰ παραπλήσια. Ea inquam, quæ pondere, numero & mensura constant, quantitate valent po-C tius, quam corpore, *l. 1. §. non solum, ff. ad legem Falcid. l. si is, cui nummos 94. §. 1. ff. de solut.* Sunt quidem illæ corpore præditæ, sed nos eis ita fungimur, ut non tam corpus earum spectemus, quam quantitatem (Cujac. Observ. libro 11. cap. 37.) In his mutuum consistit, quæ in genere suo functionem recipiunt per solutionem, quam specie, *d. l. 2.* subintellige τὸ magis, quod additur in retro editionibus, solemni tam Græcis quam Latinis auctoribus loquendi adsuetudine. Genes. 49. 2. λευκοὶ οἱ ὀδόντες αὐτοῦ ἢ γάλα: *& dentes ejus lacte candidiores.* Matthæi cap. 17. 8. καλόν σοι ἐστὶν εἰσελθεῖν εἰς τὴν ζωὴν χωλὸν, ἢ κυλλὸν, ἢ *i. bonum tibi est ad vitam ingredi debilem vel claudum* (potius) *quam*, &c. S. Ignatius in epistola ad Romanos, καλόν ἐμοὶ ἀποθα-D νεῖν ἢ βασιλεύειν. Vetus versio: *bonum mihi mori quam regnare.* Plutarchus in Alexandro: ἐγὼ δὲ βουλοίμην ἂν ταῖς περὶ τὰ ἄριστα ἐμπειρίαις, ἢ ταῖς δυνάμεσι διαφέρειν. Tit. Livius III. C. *Claudii qui patruus Appii Decemviri erat, oratio fuit precibus quam jurgio similis.* Apulejus in apologia: *Susceptum officii gratia, quam lucri causa.* Tertullianus de oratione cap. 7. *Quia vult eam quam mortem peccatoris.* Paulus 4. Sentent. titulo 5. *Meritis enim liberos quam pactionibus astringi placuit.* Sic etiam in *l. 35. §. illud, C. de inoff. testament.* libri veteres non agnoscunt verbum magis. In *l. 8. Cod. Theod. Artis pretio, quam divinitate metienda.* In summa, res quæ pondere, numero, & mensura constant, magis in genere suo functionem recipiunt per solutionem E quam specie, id est, cum res ejusdem generis solvitur, solutum rei creditæ vice facile fungitur, & aliud pro alio solvi non videtur. Auctor Queroli. *Quid tam simile quam solidus solido est?* Neque enim paritas specierum, sed identitas videtur, ut ita dixerim, a quibus longe differunt corpora, ut puta animalia, quæ permutationem promiscuam non recipiunt: constant enim quæque proprietatibus suis, quas omnes facile in aliis ejusdem generis reperire non possis, non magis fere, quam in alterius generis animalibus, quorum natura varia est & qualitatibus dispar: ἕκαστον μὲν γὰρ καὶ ἄλλως ὑπάρχειν δύναται: τὰ δὲ πάντα οὐδενὶ, ut ait Ammonius ad Porphirii Institutionem cap. 2. in fine, adeo ut

ut vix duo aut animalia, aut plantæ, aliudve compositum quodvis ejusdem esse naturæ, aut qualitatis conspiciatur: τὰ ἐκ τῶν πρώτων τὸν τοῦ εἶναι εἰληχότα σίτασιν, πυκνόφως κατεμερίσθη, ὥστε τῆς ἐξ ὧν ταῦτα συνέστη οὐσίας, ὅτε τῆς ἐξ αὐτῶν ποιότητος δεῖν ἐφεξῆς εἴδεσι ζώων, ἢ φυτῶν ἢ ὅτε ἕτερον σύνθετον τῆς αὐτῆς θεωρουμένης, ἀεὶ δὲ ἡ τῆς διαφόρου καὶ κράσεως καὶ συνθέσεως ἐξελλαττούσης τὸ εἶδος, ἢ τῆς τῶν εἰδῶν διαφορὰς ἑκαστότε ἀντεφελκομένης τὴν ἀναλογοῦσαν κρᾶσιν τε καὶ σύνθεσιν: ut ait Actuarius Methodi med. lib. 1. cap. 2. Hunc autem locum e Regio codice exscripsi. In ceteris igitur rebus ideo mutuum non consistit, quia functionem non recipiunt, mutua vice non funguntur, sed utique necesse erat aliud pro alio solvi: ταυτότης οὐκ ἔστι τῶν τοσούτῳ διαφερόντων πραγμάτων, ut Proclus alicubi loquitur, *quæ inter se adeo differunt, non possunt videri eadem*: πᾶσα διαφορὰ προσγινομένη τινὶ ἑτεροῖον ποιεῖ, ait Porphyr. *Omnis differentia quæ rei alicui accedit, diversam ab alia constituit*: certum autem est, aliud pro alio invito creditori solvi non posse, *d. l.* 2. §. 1.

Obligationem omnem) Etiam naturalem, ut puta, quæ ex nudo pacto quæritur obligatio, *l.* 5. §. 2. *ff. de solut.* Sed hæc per abusionem dicitur obligatio, cum ejus vinculum necessitate non adstringat, & cui natura tantum debetur, minus proprie creditor dicatur, & creditum igitur κοινῶς dicitur obligatio omnis. Proprie autem dicitur obligatio, quæ ex contractu est, *l.* 1. *ff. de reb. cred. l.* 10. 11. *&* 12. *ff. de verb. sign.* sed maxime obligatio ex mutuo, *l.* 2. §. 2. *ff. de reb. cre.* quod & auctores Basilic. perceperunt: sic enim verterunt illa Pauli: in ceteris ideo in creditum ire non possumus, &c. ἐπὶ γὰρ τῶν λοιπῶν πραγμάτων δάνειον οὐ συνίσταται, *l.* 3. §. 2. *&* 3. *ff. de SC. Macedon. l. si ventri* 24. §. 1. *ff. de bon. auctor. judic. poss. l. tutor* 19. §. *ultim. ff. ad SC. Vell. d. l.* 11. *l. omnem* 20. *ff. de judic. Nov.* 4. *cap. ultim. in fin.* Seneca 1. de Benef. cap. 2. *Alioquin in formam crediti transeunt.* Cornel. Fronto: *Committimus consilia, credimus pecuniam.*

Et creditorem eum) ut tit. *C. si advers. credit.* & apud Græcos δάνειον, & δανειστής. Glossæ Græco-La. δάνειον, *mutuum*, δανείζω, *mutuo*, δανείζομαι, *mutuor.* Constantin. Harmenop. Epitom. lib. III. titulo 5. §. 62.

Actio in personam) Condictio dicitur omnis actio in personam, qua intendimus adversarium nobis dare, aut facere oportere, §. *appellamus, Inst. de act.* sed tamen actio mutui proprie dicitur certi condictio; *Inst. quibus mod. re contr. obl. in pr. &* §. *item is, de oblig. quæ ex contr.* & in juris glossario definitur, ἀπαιτητικὸς λόγος τοῦ οἰκείου δανείου, *Ratio, qua speciale creditum sive mutuum repetitur.* Verum accommodatur ad omnes caussas ex quibus certum petitur, *l. certi* 9. *ff. de reb. cred.* sicut creditor dicitur, cui debetur ex omni causa, *d. l.* 11. Idem juris glossarium: κονδικτίκιος κέρτου, ἤγουν ἡ ἀπαίτησις φανεροῦ, καὶ δήλως ὡρισμένου πράγματος. *Certi condictio, id est, certæ & manifeste definitæ rei petitio.*

Mutuam pecuniam ded.) Falluntur Latini, qui putant, in hanc actionem pecuniam tantum numeratam venire: per eam enim res quælibet certa petitur: decepti sunt *l.* 1. *ff. de cond. tritic.* sicut & Græci, qui ad *tit. ff. hæc adnotant*: ἐγὼ δὲ οἶμαι, τὸ μὲν δῆλον εἰπεῖν ὡς ἡ ὑπαραγραφὴ φησι, διὰ τὰ νομίσματα: κέρτος γὰρ εἰσὶν αὐτά, καὶ ἐπ' αὐτοῖς ὁ κέρτος κονδικτίκιος κινεῖται. *Certum dicitur propter numeratam pecuniam: ea enim demum certa est, ac per certi condictionem petitur.*

Vel actio si cert. pet.) Non statuit hic, & Notat. 2. c. 4. differentiam inter certi condictionem, & actionem si certum petetur, quæ datur ex mutuo, tametsi primo alia ei sententia sederit.

Condictio incerti) Condictio incerti generalis est, & competit ex omni causa, ex qua incertum peti-

A tur. Ejusmodi sunt *servitutes, l. si tibi* 8. *ff. de action. emp. l. si binarum* 35. *ff. de serv. urb. obligationes l.* 3. *sup. de postul. l.* 3. *infra de cond. ind. l. si quasi* 7. *infra de non num. pec. liberationes, l.* 3. *ff. de condict. si. ca. l. si heres, ff. de act. emp. possessiones, l. & ideo* 12. §. *ultim. ff. de cond. furt. l. indebiti* 15. §. 1. *l. qui exceptionem* 40. §. *pen. ff. de cond. ind. l. heres* 21. *ff. ad SC. Trebell. l.* 2. *ff. de cond. trit.* denique *facta*, quia non sunt, nisi cum fiunt; vel postea quam facta sunt. v. Cuj. ad *l.* 74. *ff. de verb. obl.*

Etiam generalis actio est) Hoc ait. Actio quæ creditori competit adversus eum qui mutuam pecuniam accepit, proprie quidem dicitur certi condictio: & hæc est specialis certi condictio; & tamen sicut creditoris appellatio generalis est, & certi condictioni adversa, B condictio incerti etiam generalis est. Denique condictio quæ ex causa mutui competit, specialis est: certi autem condictio, quæ ex omni causa competit, ex qua certum petitur, generalis. Condictio igitur tam certi quam incerti accommodatur ad omnes causas ex quibus certum petitur. v. Not. Mercat. lib. 2. cap. 1.

Verba edicti, sive tit.) Edicta Prætorum titulis distinguebantur, *l.* 1. *ff. de in integr. rest.* quo alludere videtur Tertullianus, de Pudicitia. *In primis titulis cœlestis edicti.*

Si certum pet. dari) Est enim actio in personam, qua intendimus debitorem nobis dare oportere: quod est dominium transferre.

Si usufr. pet.) lib. 7. D. tit. 6.

Si ager vectig.) lib. 6. D. tit. 3.

C Quasi suus) Emphyteusis enim quasi dominium tribuit, *l.* 1. §. 1. *ff. si ag. vectig.*

Condictio est) actio in personam.

Vindicationes) Petitiones: in his enim petere, est vindicare, ut in *l. non solum* 33. §. *si mihi, ff. de usurpat. & usuc. & petitio, actio in rem, l. actio* 28. *ff. de obligat. & act. l.* 1. *ff. ad SC. Maced. l.* 1. *ff. ad SC. Vell. l. pecuniæ* 178. §. 2. *ff. de verb. sig.* ut petitio hereditatis, est vindicatio, *l.* 3. *ff. de petit. hered.* Petitur igitur ususfructus, id est, vindicatur, ut *titulo, ff. si servit. vind.* actione confessoria: & fundus actione vectigali vindicatur a quovis possessore.

Lib. 4.) cap. 2. Ejus verba hæc sunt: *Nam quid in plerisque judiciis privatis de re certa credita, locato & conducto*: adde: Idem lib. 7. c. 2. *Nam depositi furti,* D *creditæ pecuniæ.* Et lib. 12. c. 10. *De interdictis, ac sponsionibus, & de certa re credita dicet.* Quintilianus declam. CCLXXIX. *Decem millia a me petis: quo jure, qua causa? credidisti an deposuisti?*

Sen. 3. de Ben.) c. 7.

Alio loco) c. 10. adde eundem lib. de Benef. c. 4. Marcus Cato de re R. c. 5. *Injussu domini credat nemini. Quod dominus crediderit, exigat.*

Festum) In v. fœnus: adde: Julius Cæsar B. C. 3. *His reb. confectis, quum fides tota Italia esset angustior, neque creditæ pecuniæ solverentur.* Martialis lib. 8. epigr. 37. conf. epig. pen. lib. 9.

E

TIT. III. *De suffragio.*

EST & alia si certum petetur de chirographis in *C. Th. de qua l. ultim. tit. superioris, & l.* 89. *ff. de sol.* & alia si certum petetur de suffragiis in eodem Cod. & quæ hoc tit. proponitur. Et tenetur quidem ea, qui honorem, vel quid aliud quod desiderabat impetravit a principe, suffragante & intercedente aliquo, ut rem pecuniamve certam quam ei pro isto officio, pro suffragio, faventia, intercessione, fidepromisit, præstet: nec enim est illicita stipulatio; imo suffragium in aula unicuique eblandiri & pecunia elicere, & suffragium, modo non sit fumosum, vendere licet: quod tamen post Tiberius vetuit *Nov.* 161. & videtur non obtinuisse ante Constitutionem hujus tit. nam &

soluti suffragii olim repetitio fuit, sicut aleæ solutæ: constitutione Juliani, nec fuit soluti repetitio, nec petitio non soluti.

III. Enarratio.

SI cert. pet. de chirogr.) Actio si certum petetur de chirographis, nascitur ex chirographo, sive syngrapha, in qua debitor profitetur, se mutuam pecuniam accepisse.

Si cert. pet. de suffrag.) Actione si certum petetur de suffragio tenetur, qui honorem, qui a principe defertur, vel quid aliud suffragante aliquo, qui apud principem gratia valet, impetravit (puta, officialium atque apparitorum gratiam favoremque mercatus, ut apud Salvian. III. cont. avarit.) ut quod suffragii nomine promisit, præstet. Suffragium accipitur pro intercessione apud Principem.

Dicitur etiam, quod suffragii nomine datur, aut promittitur, *l. ult. inf. de silent.* Glossæ juris: *συφράγιον, βοηθὴς, ὅθεν καὶ τὰ παρεχόμενα ἐπὶ τῷ βοηθῆσαι τινὰ συφράγια καλεῖται* lege, *συφφραγάτωρ. Suffragator, adjutor, unde quæ præstantur alicui ut favorem, & opem præbeat, suffragia dicuntur.* Gloss. lat. gr. *suffragium, δόσις*, Agrætius: *suffragia, quæ donantur.*

Impetravit) Nec enim suffragatori datur actio antequam id quod desideramus, obtinuerimus.

Suffragante) Cujus gratia Princeps aliquid indulget, cuique magis dare creditur, quam ei pro quo quis intercedit. Joannes Hierosolymitanus in Matthæum capite 4. Homilia 4. *Si ab Imperatore quærat homo aliquod beneficium dignitatis, & ipse non habet tantam fiduciam petendi, neque amicitiam impetrandi, vadit ad fratrem Imperatoris, aut ad amicum charissimum, ut intercedat ad illum: sic dicit illi Imper. Ecce ego hoc beneficium non illi do, sed tibi: id est, propter te illi do: nam non illi donatur, cui datur, sed illi propter quem datur.*

Ut rem) mobilem, vel immobilem.

Pecuniamve certam) quantitatem certam: certum enim petitur.

Faventia) Accius Oenomao: *Augustam adhibeant faventiam.*

Illicita stipulatio) Videtur inhoneste, prodige, & nefarie promitti, quod honoris adipiscendi causa promittitur, *l. 1. C. Theod. eod.* honores enim judicio principis consequi gloriosum: pecunia redimere fœdissima nundinatio est. Sed aliud est intercessori aliquid rependere, aliud honores, & magistratus coemere, ac malis artibus parare.

Hoc tantum prohibitum, ne quis alio suffragante præter merita dignitatem consequatur. Am. Marcellinus lib. 20. *Statuo ut neque civilis quisquam judex, nec militiæ Rector, alio quodam præter merita suffragante ad potiorem veniat gradum, non sine detrimento pudoris eo, qui pro quolibet petere tentaverit, discessuro.*

Fumosum) Suffragium fumosum dicitur, cum quis suffragium promittit, & intercessionem apud principem pollicetur; cum revera non suffragetur, & fumi venditor dicitur, qualis ille Vetronius Turinus, de quo Lamprid. in Alexand. Sev. D. Augustinus serm. 22. de verbis Apostoli, cum essemus in carne: *Non vobis fumos vendant, qui dicunt sancti sumus.*

Non obtinuisse) Videtur obtinuisse tempore Vespasiani. Sueton. Vespas. cap. 23. *Exactaque pecunia, quantam is cum suffragatore suo pepigerat*: sed postea vetitæ pactiones ejusmodi, ut arguit, *ff. l. 1.* his verbis: *Quia leges Romanæ ejusmodi contractus penitus ignorant.*

Repetitio fuit) Id colligitur ex *d. l. 1.*

Sicut alias sol.) Ut dictum est sup. de aleæ lusu.

Constit. Juliani) *d. l. 1.* cujus meminit Ammianus Marcellinus lib. 22. *Lex est promulgata, qua cavetur nullum interpellari suffragatorem super his quæ eum recte constiterit accepisse.*

A Nec petitio non soluti) Hodie non modo soluti repetitio non est, sed promissi etiam petitio est, *l. 2. C. Theod. eod.* quod etiam probavit Justinianus ea constitutione in codicem suum relata. Idem tamen quidquam suffragii nomine dari postea prohibuit *Nov. 8.* id est, nullo dato vel promisso judices honores adipiscuntur, ut in *l. 22. C. de advocat. divers. judic.* sine quadam suffragii solutione, Basilica uno verbo, *πρόικα*, *gratis & sine ullo sumptu.* vide Cujac. ibid.

TIT. IV. *De prohibita sequestratione pecuniæ.*

ACtione si certum petetur de rebus creditis, pecunia, id est quantitas, petitur certa, & quamvis aliarum rerum quæ in judicium deducuntur sequestratio fieri possit ex causa, etiam liberarum personarum; B pecuniæ tamen quæ petitur, sequestratio hac lege prohibita est; quia res quæ certum corpus habent, facile interverti possunt, quantitatis nullum subest corpus, & videtur abrogari, *l. 1. Cod. Theod. si cert. pet. de chir.* quæ uno casu admittit sequestrationem si de falso chirographo exoriatur quæstio inter debitorem & creditorem, quia generalis est prohibitio hujus legis. Sequestratio est translatio possessionis rei litigiosæ in tertiam personam facta consensu partium, vel auctoritate judicis, ea conditione, ut qui vicerit, ei ea res reddatur, restituatur. Et alio significatu, in certamine aliquo, in quo liceat sponsionem facere, ut *l. 3. ff. de aleator.* sequestratio est apud judicem sponsionis facta depositio pignoris utraque ex parte, qui judex C sponsionis etiam Sequester dicitur, & veteribus Sculna, ut illo Macrobii loco 3. cap. 17. *Sponsione contendit, digno Sculna Numatio Plauco, qui tam honesti certaminis arbiter electus est*: & in hunc quidem sequestrem est actio præscriptis verbis, quasi ex novo negotio, *l. 18. §. ult. ff. de præscr. verb.* in illum actio depositi, *l. ei apud §. 1. l. si in Asia §. cum sequestre, ff. dep.* & aliquo casu præscriptis verbis, *l. si quis adfirmavit, §. Labeo, de dolo*: nam etsi auctore judice sequestratio facta sit, sicut publica persona alteri stipulatur recte, utilemque actionem parat, ita judex in deponenda ea re de qua agitur paciscendo vel legem dicendo ei secundum quem litem dederit, cavere potest & parare actionem depositi sequestrariam.

D

IV. Enarratio.

ALiarum rerum) mobilium, si fides ejus suspecta sit penes quem res est, *l. si fidejussor, 7. §. ult. ff. qui sat. cog.*

Liberæ person.) *l. 3. §. ult. ff. de lib. exhib.*

Pecuniæ) Summæ, quantitatis.

Interverti possunt) Res igitur immobiles non sequestrantur: nec enim interverti possunt; fructus tamen agri pendente lite recte sequestrantur; *l. ab executione 5. C. quor. appellat. non recip. l. Imperatores 21. §. ult. ff. de appell.*

Auctoritate judicis) *l. postquam 5. §. 1. ff. ut legat. nom. cau. d. l. 7.*

Macrobii) & A. Gell. lib. 20. cap. ult. Glossæ Latino E Græce, *sculna, συνθηκοφύλαξ.*

Novo negotio) Quod proprium nomen non habet: nec enim proprie est depositum.

Parat) *§. Cum autem, Instit. de act. l. 2. C. eod.*

Sequestrariam) sic appellatur in *l. si in Asia, §. cum sequestre, ff. depos. & l. si quis adfirmavit, §. Labeo, ff. de dol.*

Litem dederit) Vide sup. de satisd.

TIT.

TIT. V. *De condictione indebiti.*

Vide tit. 6. lib. 12. ff.

EAdem actio datur ex mutuo & ex promutuo, nempe condictio, *l.5. §.is quoque, ff. de oblig. & act.* Indebiti solutio promutuum est, maxime si ea solvantur, quæ pondere, numero, vel mensura constant, quia id in solvendo actum videtur, ut si forte appareret indebita pecunia quæ soluta est, eam habeat is qui accepit quasi mutuam, quæ tacita obligatio dicitur, *l.13. in fin. ff. Commod.* Sed & aliarum rerum non debitarum solutionem indebiti condictio revocat quasi ex tacita obligatione, vel quasi ex contractu, puta rei datæ solutæve sub lege recipiendi. Condictio certi vel incerti, nec enim corporis tantum aut quantitatis indebitæ condictio est, sed etiam cujuslibet rei incertæ, veluti possessionis, aut cautionis, aut juris cujuscunque, quæ numerantur inter λόγῳ θεωρητὰ, & quæ aliter dicuntur κενὰ καὶ νοήσει μόνον λεπτά. Etenim ei tantum hæc actio datur qui indebitum. i. quod nec natura debuit, solvit per errorem facti, non per errorem juris, vel qui dubitans factique incertus solvit. Nam qui sciens solvit; etiamsi dixerit, Solvo non Dono, donat verius quam solvit. Et ei qui rem solvit non pœnam: nam pœnæ solutæ condictio non est, etiamsi ad causam indebiti reciderit. Ergo nec ei condictio datur qui ex ea causa solvit, quæ inficiatione crescit, *l.4. hoc tit.* Proinde si ex causa judicati solverit ignorans se non rite & ordine judicatum, vel falso credens se condemnatum esse, condictio cessat, *l.1. hoc tit.* non quia civiliter obligatus fuerit, sed quia ex ea causa solvit quæ inficiatione crescit: constat enim actionem judicati ex inficiatione crevisse in duplum ex Paulo in Sentent. & eum qui ex his causis solvit, scientem videri indebitum solvisse propter metum periculi quod inficiatori imminet, non implenti intentionem suam, *arg. l. si non sortem, §. si non falso, ff. eodem*, qua de causa recte in *l. eleganter, §. ult. eodem.* Ab initio, quia secus est si ex inficiatione.

V. ENARRATIO.

DE oblig. & act.) *§. is quoque, Instit. quib. mod. re con. obligat.* & *§. item is cui, Instit. de oblig. qu. ex contr.*

Promutuum) Quasi mutuum, mutuum tacitum, Promutuum in *l. ex conducto 15. §. item cum quidam, ff. loc. & l. Sticho 4. §. servus, ff. de statulib.* accipitur pro eo, quod prorogatur, & in antecessum datur: προχρείαν Græci vertunt, ut Harmenop. Epitom. lib. 2. tit. 11. §. 21. Basilica lib. 48. tit. 5. καὶ πρὸς τούτοις, καὶ προχρείαν αὐτοῖς δέδωκεν. Scævola dixerat, *Et insuper etiam promutuum eis dederit, d. §. servus.* Eadem autem forma dictum videtur promutuum, qua procommodatum. Glossæ Græcolat. προχρῆσαι, *procommodare.* V. Observ. 8. pen.

Quæ pondere) Si ea solvantur, quorum datione in creditum itur: tantumdem igitur condicitur quasi ex causa mutui.

Sed & aliarum rerum) Quibus in creditum non itur, quæ in mutui causam non veniunt: puta si corpora solvantur, ut supellex, non quantitates, sive ea, quæ pondere, numero & mensura constant; indebiti condictio est: Nam qui accipit, non obligatur ex promutuo.

Quasi ex contr.) Quasi id actum sit inter dantem & accipientem, ut si postea appareret indebite solutum, condiceretur.

Certi vel inc.) Condictio duplex est, certi, & incerti: vel enim corpora condicimus, aut quantitates, & condictio certi est: vel rem incertam, veluti possessionem, cautionem, servitutem, & incerti condictio est.

A Λόγῳ θεωρητὰ) Cælius Aurelianus acut. morb. l.2. c.16. *Accepta per vias mente sensus, quas Logotheoretos appellat.*

Quod nec natura) Nam si natura debuit, condictio non datur, *l. sed si 9. §. ultim. & l. seq. ff. de SC. Maced.* Atqui in specie legis *Naturaliter 13. ff. hoc tit.* pupillus locupletior factus, naturaliter & quasi civiliter obligatur ex constitutione D. Pii, & tamen si sine tutoris auctoritate, τὸ χρέος νόμῳ καὶ φύσει γινωσκόμενον; *Quod jure ac natura debetur*, nondum pubes factus solverit, nummos repetit, si extent: quod rationem habet: pupillus enim id quod solvit, non facit accipientis, quia sine tutoris auctoritate nullam rem alienare potest, ut docet Theop. *tit. 8. Institutionis* 2. Naturalis autem obligatio condictionem impedit, si pubes factus B solverit, quia eo tempore solvit, quo lex ei alienandi facultatem concedit: κατέβαλε ἐν καιρῷ καθ' ὃν, *alienatione* δίδωσιν αὐτῷ ὁ νόμος, ut ajunt Græci.

Per errorem facti) Veniam fere habet ignorantia facti: οὐδεὶς γὰρ ἀγνοίας ὑπέχει δίκην: *Nulli ignorantiæ dica scribitur.* Syrianus in Hermog. Qui igitur falso se debere credens solvit, repetit, *l. si per ignorantiam 6. & l. seq. hoc tit.* errans igitur in causa traditionis rei suæ dominium amittit. Theoph. ad *§. 1. Instit. quib. mod. re contr. oblig.* alioquin non condiceret, sed vindicaret. Actio in rem competit cum dominium non transfertur: certi condictio cum res facta est accipientis, *l. interdum 29. & l. si in area 3. ff. eod.*

Per errorem facti) Διὰ εὔλογον ἄγνοιαν, ἢ πλάνην, qui justus & probabilis error est: οὐ μὴν δι' ἀμελεῖ καὶ C ματαίαν ἄγνοιαν, quæ supina & dissoluta ignorantia est, Theodor. Hermopol. ad *l. 53. D. de reg. jur.*

Non per error. jur.) *l. error 9. inf. ad leg. Falc. l. cum quis 10. sup. de jur. & fact. ignor.* nulli enim eorum, qui in orbe Romano sunt, jus ignorare conceditur. Minori tamen, mulieri, militi, & rustico juris ignorantia non nocet. *V. sup. de jur. & facti ignor.*

Qui dubitans). Anxius animi, atque incertus. Dubitatio media est inter ignorantiam & scientiam. Aristoteles ait, eos qui dubitant, & vacillant vinctis similes esse: ᾗ γὰρ ἀπορεῖ, ταύτῃ παραπλήσιον πέπονθε τοῖς δεδεμένοις: ἀδύνατον γὰρ ἀμφοτέρως προελθεῖν εἰς τὸ ἔμπροσθεν. *Quatenus dubitat, eatenus simile quiddam vinctis patitur: utroque namque modo impossibile est ad ulteriora procedere.* Metaphys. lib. 2. c. 1. Placet tamen Justinia- D no, incertos animi, sive eos, qui mente titubante solvunt; ut ipse loquitur, magis ad ignorantes accedere, *l. ultim. hoc tit.* nam qui dubitat, nescire videtur, *l. ultim. §. sin autem, C. de furt. l. 2. ff. quis ordo in bonor. poss. serv. l. 1. ff. de leg. 3. in l. 1. ff. de interrogat. in jur. fac. Qui dubitat*, Basilica vertunt, ἀγνοῶν, *ignorans*, qui dubitat, errat. Glossæ Latinogr. *Titubat.* σφάλλεται, σκάζει: ideoque solutum repetit, qui dubitans solvit.

Nam qui sciens) Qui sciens solvit, non repetit, *l. 1. §. 1. & l. si non sortem 26. §. 2. ff. eod. l. indebitum 9. hoc tit. l. eum qui 22. §. 1. ff. de inoff. test.* etiamsi dixerit solvo non dono, *l. quod quis sciens 50. ff. eodem*; magis enim donat, quam solvit, *l. cujus 53. ff. de reg. jur.* Græci ad *l. 1. D. hoc tit.* τοῦτο νόησον, εἰ μὴ ὑπὲρ τῶν φ. E νν. ἐστὶν τὸ καταβληθέν: ὁ γὰρ ἐν εἰδήσει μὴ χρεωστούμενον καταβαλών, δοκεῖ δωρεῖσθαι: ὑπὲρ δὲ τῶν φ. νν. δόσις δίχα πράξεως ὑπομνημάτων οὐκ ἔρρωται. Volunt: solutionem, quæ instar donationis est, intra aureos quingentos cohibendam: majores enim actis intervenientibus insinuari debere. Ei tamen qui victus alea sciens ultro solvit, condictio quasi indebiti competit odio aleæ, *l. 2. sup. de aleator.*

Pœnæ solutæ) Quod pœnæ nomine solutum est, non recipitur, *l. pœnæ 42. ff. eodem l. quod a quoquo 46. ff. de reg. jur.*

Ergo nec ei) Cujacii collectio est. Qui sciens solvit, non repetit. Ergo nec condicitur, quod ex ea causa solutum est, quæ inficiatione duplatur: videtur

tur enim solvi a sciente, propter metum pœnæ dupli, ut ipse ait *inf. hoc tit.*

L.4. h.t.) & §. *ult. Instit. de obligat. qu. ex contr.* veluti ex causa judicati, depositi, ex causa tumultus, ruinæ & naufragii, & aliis de quib. *Paul. lib. 1. Sent. tit. 19.*

Ab initio) Ulp. ibi ait: si qua lex ab initio dupli statuat actionem, solutum ex falsa ejus causa repeti posse: nam si ex ea causa, quæ inficiatione crescit, solutum sit, non repetitur.

TIT. VI. *De condictione ob causam datorum.*

Vide tit. 4. ff. eod. lib.

Recte Stephanus, condictionem indebiti esse generalem eaque posse condici data ob causam honestam causa non secuta, vel data ob causam inhonestam, sed & speciales eorum nomine proponi actiones hoc tit. & seq. Hujus igitur condictionis qua repetimus data ob causam honestam, veluti ob matrimonium matrimonio non secuto, generale nomen est condictio indebiti, speciale condictio ob causam dati causa non secuta, & speciali potius utimur quam generali, quia specialiter edicimus, qua ex causa dederimus: generali autem ubi dati nulla causa est quæ sequi debeat, ut si indebitum solverimus, quod esse debitum arbitrabamur: qua de causa idem putat in Digestis, *tit. de cond. indeb. recte anteponi speciales de cond. cau. da cau. non sec. & de cond. ob turp. vel injus. cau.* quemadmodum dicitur non esse novum, ut lex specialiter quibusdam enumeratis generale subjiciat verbum, quo specialia complectatur, *l. si servus, §. cum eo, ff. ad l. Aq.* Causam autem non pro principio agente accipimus, sed pro fine, quæ res dicitur proprie, non pro causa præterita, sed pro futura; hæc si fefellerit, id est si finita vel non secuta fuerit, condictio competit. Ob causam præteritam dati condictio non competit, *l. damus, l. in summa, §. id quodque, ff. de cond. ind.* quod tamen ita accipiendum est, ut si dedi ob falsam debiti causam, quo me pridem jure civili obstrinctum esse credebam, condictio indebiti mihi competat, non si dedi liberaliter remunerandi animo, vel alias naturalis obligationis solvendæ gratia: hoc enim casu condictio mihi non datur, quamvis erraverim; quia donare volui. Donat enim quis quod nullo jure cogente, id est nulla coactus solvendi necessitate solvit: idemque & solutio est simul & donatio, *l. 10. §. si domini, ff. de in rem ver.* Ergo sive vera sive falsa sit causa naturalis propter quam debitum solvitur, indebiti condictio cessat, *d. l. damus, & l. in summa*: ac proinde soluti condictio mihi non competit si refero gratiam, & solvo ei a quo beneficium accepi, quia natura debui referre gratiam, & quia donavi, si ei a quo falso credebam me beneficium accepisse, quid donavi.

VI. Enarratio.

Recte Stephanus) Cujus hæc sunt verba libro vigesimo quarto Basilic. tit. primo in princ. Ἀκόλουθον μὲν ἦν αὐτὸν τόν κέρπον γενικὸν κονδικτίκιον καὶ τὴν ὡς ἐν παραθήκῃ τῶν ὅρκων ἀφήγησιν, νῦν περὶ τοῦ ἰνδεβίτου διαλαμβανειν: ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ ἰνδέβιτος κονδικτίκιος ὑπὸ τὴν ἰδικωτέραν αἰτίαν πιπτόντων κονδικτικίων ἐστὶ σημαντικὸς, οἷδο τὸ causa data, causa non secuta, καὶ τὸ ob turpem causam: τούτων γὰρ ἕκαστον τῶν κονδικτικίων εἰ μὲν τῷ γενικῷ τὶς ὀνόματι καλεῖν ἐθελήσει, καλῶς ἂν ἰνδέβιτον εἴποι κονδικτίκιον: εἰ δὲ ἰδικῷ: τότε causa data, causa non secuta, ἢ ob turpem causam λέγειν ὀφείλει: γενικὸς γὰρ εἶπον ὢν ὁ ἰνδέβιτος κονδεκτίκιος, ἔνθα μὲν ἰδικωτέραν εὕρῃ τῶν δεδομένον αἰτίαν, τότε μεθίστησιν εἰς εἶδος ἑαυτὸν καὶ ἰδικωτέραν ἑαυτῷ περιτίθησι προσηγορίαν, οἷδο δεδωκέτης ἐπὶ αἰτία σεμνῇ ἤν. ρ. τῆς αἰτίας μὴ γενομένης, ἰνδεβίτως μὲν ἔχει τὰ τινὸς ὁ λαβὼν,

A ἀλλ' ἐπειδὴ ἐπὶ αἰτία ἐδόθη ταύτην ὁ γενικός ἰνδέβιτος κονδικτίκιος ἦν αἰτίαν εὑρίσκων εἰς εἶδος μεθίστησιν ἑαυτὸν, καὶ γίνεται causa data, causa non secuta κονδικτίκιος τὸ αὐτὸ καὶ ἐπὶ τοῦ ob turpem causam, κονδικτικίου φαμὲν: ἔνθα δὲ τις μὴ χρεωστῶν: πλανηθεὶς δὲ καὶ νομίσας χρεωστῶν κατέβαλεν, ἐπειδὴ μὴ δυνατὸν ἐστιν ἰδικωτέραν αἰτίαν τῶν δεδομένων εἰπεῖν, εἰκότως ἐπὶ τοῦ γενικοῦ μένει ἰνδεβίτου κονδικτικίου προσηγορίαν μὴ εὑρίσκων ἰδικωτέραν: ἐπειδὴ τοίνυν ὁ γενικὸς ἰνδέβιτος κονδικτίκιος πολλῶν ἐστι κονδικτικίων ὑποσημαντικὸς, εἰκότως ὁ νομοθέτης πρῶτον περὶ τοῦ κατ' εἶδος ἰνδεβίτου κονδικτικίου διαλαμβάνει, ὅταν τε ἐπὶ αὐτόν ἀνατρέχει τὸν ἰνδέβιτον κονδικτίκιον.

Posse condici data ob caus. hon.) Si verus debitor ei solvat, qui simulat se esse procuratorem creditoris, & creditor ratum non habeat, debitor adversus falsum

B procuratorem habet specialem condictionem ob rem dati, *l. si procuratori 14. ff. eod.* habet & generalem condictionem indebiti, *l. creditoris 8. sup. de condict. indict.*

Qua repet. data ob caus. hon.) *l. 1. ff. eod.*

Matrimon. non sec.) *l. 1. hoc tit.*

L. si servus) Vide Cuj. lib. 17. Observ. c. 25.

Res dicitur proprie) *l. 1. ff. de cond. ob turp. caus. l. damus 52. ff. de cond. ind.*

Si finita) Si fine suo non potiatur, qui dedit.

Ob causam præteritam) Quod datur ob rem, sive causam futuram, condicitur, si res & causa secuta non sit. Quod autem datur ob causam præteritam non condicitur, etiamsi falsa causa sit. Sed hoc perpetuum non est: nam quod dedi animo remunerandi, vel alias na-

C turalis obligationis solvendæ gratia, non repeto, quia donare volui: id vero quod dedi ob falsam debiti causam, quo me jure civili obstrictum putabam, repetere possum.

Referre gratiam) *l. sed etsi 25. §. consuluit, ff. de petit. hered.* Xenophon. 4. ἀπομ. τὶ δὲ τοὺς εὖ ποιοῦντας ἀντευεργετεῖν οὐ πανταχοῦ νόμιμον ἐστιν; νόμιμον ἔφη. Heliodorus Prusæus ad quintum Ethicorum Nicomachiorum c. 14. φυσικὸς νόμος ἐστὶ τοὺς εὐεργέτας ἀντευποιεῖν. *Lex naturæ hæc est, ut beneficio beneficium rependamus.*

TIT. VII. *De condictione ob turpem causam.*

Vide tit. 5. eod. lib.

D Ex superiore tit. didicimus, data ob causam honestam condici causa non secuta: ex hoc intelligimus, data ob causam turpem, id est bonis moribus adversam, non condici, si vel dantis solius turpis causa fuerit, ut si scorto mercedulam dederit, vel dantis & accipientis, ut si mercedula judicem corruperit, *l. 2.* aut condici etiam causa secuta, si turpis causa solius accipientis fuerit, ut si dederit ut rem depositam reciperet, vel rem furtivam *l. 4. & pen. hoc tit.*

VII. Enarratio.

E Bonis moribus) *l. mercalem 5. hoc tit.*

Mercedulam dedi) Videtur quidem utriusque turpitudo versari ex veterum prudentium sententia. *Hic pecuniam dedit ut corruptionem emeret: illa pudorem perdidit, ut pecuniam compararet:* Valerian. hom. 20. Sed Labeoni & Marcello magis placuit, solius dantis esse turpitudinem, *l. 4. §. 3. ff. eodem.* Cyrillus ibidem, ὁ δεδωκὼς πόρνῃ οὐ ῥεπεπίστευται: τοῦ γὰρ δεδωκότος μόνου ἐστὶν αἰσχρὰ ἡ αἰτία; Meretrix enim καπηλεύσασα τὸ κάλλος καὶ προτιθεῖσα τοῦτο τοῖς βουλομένοις ὤνιον, ut loquitur Basilius Seleuciæ I. de vita S. Theclæ & Amphilochius in Oratione 6. τὴν φύσιν καπηλεύσασα, turpiter quidem facit, Sopater in Divisione Quæstionum: οὗτοι βιοῦντες αἰσχροῖς, καὶ παρὰ τοὺς νόμοις ἡ μὲν ὡς ἑταίρα, ὁ δὲ ὡς μοιχός: sed non turpiter accipit cum sit meretrix, *d. l. 3.* vulga-

vulgaris enim mulier prostat quæstus causa, quæstui vivit. Theophylactus in epistol. 1. ad Timoth. cap. v. ἡ γὰρ πόρνη ἀργυρίου ἕνεκεν ἑαυτὴν προΐεται. Tertullianus de Patientia: *Pretio in feminis cogitur venditio illa pudicitiæ.* Hinc quæstuaria vel quæstuosa pro meretrice, *l.43. §.7. ff.de rit. n.* Glossæ vet. *quæstuaria*, πρακτική, πορνική. Interpretes Irenæi adversus hær. 1. c. 20. Tertull. de cult. fem. Plaut. Mil. Glor. act. 3. sc. 1. Non condicitur ergo, quod datum est, αἰσχροῖς καὶ μισθαρνούσι γυναιξὶ, καὶ τὴν τοῦ σώματος ὥραν ὤνιον προτιθεῖσι τοῖς ἐρασταῖς: *iis, quæ corpore quæstum exercent*: ut verbis utar Cyrilli e sexto contra Julianum, quæ se omnibus pervulgant. Quid si perductori lucellum quoque datum sit, an condici poterit? non videtur: nam lenonum quoque natio πορνική, omniaque lucri causa faciunt. Syrianus in Hermogenem: οἱ πορνοβοσκοὶ πρὸς ἀργύριον πάντα πράττουσι: & turpiter igitur facit leno, μαστρωπὸς καὶ προαγωγὸς, institor libidinis, sed non turpiter accipit cum sit leno.

Mercedulam, μισθωμάτιον, Alciphron in epistolis, assem, Petronius, pretium stupri: μίσθωματα, LXX. Interpretes: merces meretricis. Suidas: μίσθωμα ὁ μισθὸς ὁ ἑταιρικὸς, captura. Vide Philon. περὶ τοῦ μισθώματα πόρνης.

Quid si stipulatio, cautiove interposita sit, an quod mulieri quæstuariæ promissum, vel cautum est, peti potest? quidam ex veteribus mercedulæ promissæ meritrici actionem esse putabat. Sed verior est glossæ sententia ad *d. §.3.* existimantis id quod tantum promissum est, peti non posse, & confirmari potest constitutione Juliani in *l.1.C.Theod.si cert. pet. de suffrag.* quæ soluti quidem suffragii repetitionem non concedebat, sed non soluti petitionem denegabat: sed & audiri non debet, quæ improbe ac inverecunde pretium stupri petit, quia desiderium ejus καὶ τῇ κατὰ τὸν Χριστὸν πολιτείᾳ, & bonis moribus adversum est.

Judicem corruperit) Auctores nostri sic distinguere videntur: vel enim dedi judici, ut secundum me in bona causa pronuntiaret, & condictioni locus est: solius enim accipientis turpitudo versatur. Ille est ἡμίκακος, *semimalus*, sive ut loquitur Philo, ἐφ᾽ ἡμίσειᾳ πονηρευόμενος. Si autem pecunia detur, ut male judicetur, repetitio cessat: utriusque enim turpitudo versatur: καὶ τοῦ χρήματα διδόντος, καὶ λαβόντος ἐπὶ διαφθορᾷ τοῦ δικαίου, *l.2.§.2. & l.seq.ff. eod.* quod est παμπονήρων ἀνθρώπων ἔργον idem Philoni, *nequissimorum hominum factum.* In hanc sententiam auctores Basilicῶn dd.ll. ita in græcum convertunt: εἰ δὲ καλὴν δίκην ἔχων παράσχω τῷ δικαστῇ ἐπὶ τῷ ὑπὲρ ἐμοῦ ψηφίσασθαι, εἰ καὶ ἀναλαμβάνω, ὅμως ἔγκλημα πλημμελῶ, τὸν δικαστὴν ὑποφθείρων, καὶ ἐκπίπτω τῆς δίκης: εἰ δὲ αἰσχρότης ἐστὶ τοῦ διδόντος, καὶ τοῦ λαμβάνοντος, ἀργεῖ ἡ ἀνάληψις, ὡς ἔνθα δικαστὴς λάβῃ ἐπὶ τῷ κακῶς ψηφίσασθαι, Scholiastes, σημείωσαι ὅτι κἂν καλήν τις ἔχῃ ὑπόθεσιν, χρήματα δὲ παράσχῃ τῷ δικαστῇ, ἵνα φυλάξῃ αὐτῷ τὸ δίκαιον, τὰ μὲν δοθέντα ῥεπετιτεύει διὰ τοῦ *ob turpem causam* κονδικτικίου. Ajunt primo casu condictionem dari, quia judex turpiter accepit. Secundo casu non dari, quia turpiter accepit, & is turpiter dedit. Hanc quoque interpretationem sequitur Martinus Cossias, ut refert glossa ad *d.l.2.*

Causa secuta) *l.1.§.ult.ff.eod.*

Deposit. recipit) *l.2.§.1. eod.* vel si quis dederit tyrocinii evitandi causa, *l. 3.* quam Græci sic interpretantur: ὁ μέλλων στρατεύεσθαι, καὶ χρήματα δεδωκὼς ἐπὶ τῷ μὴ στρατεύεσθαι, ὅπερ δέδωκεν ἀναλαμβάνει: *Qui militare debet, si pecuniam dederit, ne militet: eam repetit.* An recte, dubito, sed hoc alias excutiemus: hic enim Cujacium tantum κατὰ πόδας interpretamur.

A

TIT. VIII. *De condictione furtiva.*

Vide tit. 1. lib. 13. ff.

LEx ultima superioris tituli, quæ est tam de condictione furtiva, quam de condictione ob turpem causam, forte præbuit ansam subjiciendi statim specialis tituli de condictione furtiva, quæ tamen longissime distat a superioribus condictionibus. Nam illis rem alienam condicimus, condictione furtiva rem nostram contra regulas juris, & illæ ad rei recuperationem pertinent, hæc videtur etiam pertinere ad pœnam, quia odio furum comparata est, *§.sic itaque, Instit. de act.* Si odio furum & pœnæ causa igi-
B tur, *l. qui exceptionem, ff.de cond. ind. conjuncta, l. sed & si pater, §.ult. ff.ad Maced.* & ut dicitur de actione in factum ex edicto de *alien. jud. mu. cau.fac. l.quia pertinet*, ita condictio furtiva licet ad rei persecutionem pertineat, videtur ex delicto dari, *l. 10. §.quotiens, ff.de comp.l.si cum mulier, §.hæc actio, ff.rer.amot.* atque ideo videtur ei etiam inesse vindicta, imo & infamia quædam, ut condictioni rerum amotarum, *l. 2. inf. rer. amot.* quamobrem nec in heredem datur, *l. 3. tit. eod. l. 9. §. ult. & l. 10. ff. de tut. & rat. dist.* nec in patrem, vel dominum de peculio, si nihil ad eum ex furto pervenerit, vel si ex eo locupletius peculium factum non fuerit, *l. 4. ff. eodem, l. 3. §. ult. de rer. am. l. servus, ff. de act. emp. l.3. de pecul.* Et pignore subrepto a debitore si egerit creditor furti,
C vel condictione furtiva, ut depensam pœnam debito non imputat, neque restituit debitori, ita nec quod ex causa condictionis furtivæ ab eo consecutus fuerit, & integra debiti petitio est, *l.si pignore, ff.de pig.act.* Et præterea superioribus condictionibus utitur is qui dedit, tradidit, vel promisit: condictione autem ex causa furtiva, is quo neque dante, neque volente res ablata est: nec continetur ut superiores sub condictione indebiti. Domino autem, ut dixi, cui furtum factum est, datur ex hac causa condictio certi: & eæ fere sunt actiones in personam, quæ solis dominis dantur, Condictio furtiva, Damni injuria, Aquæ pluviæ arcendæ, Arborum furtim cæsarum. Ex causa furtiva incerti condictio etiam non domino datur, *d.l. si pignore, & l.ideo, §.ult.ff.eod.tit. l.25. ff.de furt. l.2. ff. de*
D *cond.trit.*

VIII. Enarratio.

REm alienam) Dominium enim pecuniæ perperam solutæ vel datæ ob causam honestam vel inhonestam, transit ad accipientem: alioquin vindicatio ejus esset, non condictio, *l. 29. ff. de cond. ind.*

Contra reg. jur.) Theoph. ad *§. sic itaque, de action.* Nec enim recte intendo, rem meam mihi dari oportere, præterquam adversus furem, *l.1.ff. eod. d. §. sic itaque, l. ultim. ff. usufruct. quemud. cau. l. 1. §. 1. & l. 2. de condict. tritic.* dominium enim rei a me non abscessit, sed hujus actionis instituendæ gratia furem rei nostræ dominium adeptum fuisse comminisci-
E mur.

Pertinere ad pœnam) vide 7. Obser. 37.

L. qui exceptionem) In *l. qui exceptionem* 40. exceptio Macedoniani dicitur dari in odium fœneratorum in *l. sed si paterfam. 9. §. ult.* ob pœnam.

L. quia pertinet) Actio in factum de qua sup. tit. 54. lib. 2. licet rei persecutionem contineat, videtur tamen ex delicto dari: ita condictio furtiva.

Infamia quædam) Stephanus ad *l. 5. ff. eod.* negat esse famosam actionem.

Rerum amotar.) Et actionem rerum amot. Interpres innominatus ad *l. 25. & 26. ff. de act. rer. amot.* v. ad tit. 20. libri 5.

Nec in heredem datur) id est, heres condictione furti-

furtiva non tenetur, nisi in id quod ad eum pervenit, ut Cujacius interpretatur d. lib. 7. cap. 37. nec obloquitur *l. 9. ff. eod.* ex qua secundum plurium sententiam condictio furtiva in heredem in solidum datur: Cujac. ait, se ad tempus subsistere, d. c. 37. Sed lib. 13. c. 37. & inf. tit. 17. ait, condictionem rerum furtivarum in solidum dari, si lis contestata fuerit cum defuncto, ut *d. l. 9. adhibita l. 2. in fi. ff. de prætor. stipulat. & l. si hominem 7. §. 1. ff. depos.* quo casu pœnales actiones contra heredes transeunt, *§. ult. Inst. de perpet. & tempor. act.* Accursius tamen ad *l. 10. ff. de tut. & rat. dist.* scribit, condictionem morte non interire, quia rei persecutoria est, sed tantum actionem furti, & damni injuriæ. Secundo, heres in solidum tenetur, si rem ipse contrectet, *l. si pro fure 7. §. ult. ff. eod.*

L. si pignore) Ulp. ibi ait, creditorem debito imputare quod consecutus fuerit actione furti, vel condictione furtiva. Si vero non extraneus, sed ipse debitor pignus subripuerit, pœnam furi non imputari: *ποινὴ γὰρ καταβληθεῖσα ἐκ ἀναλαμβάνεται. Pœna depensa non repetitur*, ut notant Græci. Quid si creditor egerit condictione furtiva adversus ipsum debitorem? nec imputari debito scribit Cujac. post Azonem: id est, creditor pænam lucrifaciet, & rem, sive ejus æstimationem. Irnerius vero contra putat, ut refert Glossa ad *d. l. si pign.*

Vel promisit) *L. is qui 30. ff. de cond. ind. l. 1. sup. de cond. ob turp. caus.*

Nec continetur) *Nam quod ignoranti solvitur, repetitur quidem, sed non condictione furtiva: ἀντιστρέφει μὲν, ἐ μλὼ διὰ τῆ φυρτίβε κονδικτικίε*, Græci ad *l. 18. ff. eod.*

Cui furtum factum est) *L. si pro fure 7. §. 1. l. sed nec 11. ff. eod.*

Certi) *L. certi 9. §. 1. ff. de reb. cred.* condicuntur autem ipsa corpora, *l. in re 9. ff. eod.*

Damni) *L. item Mela 11. §. legis, ff. ad leg. Aquil.*

Aquæ pluviæ arc.) *l. si tertius 6. §. si quis, ff. de aq. & aq. pluv. arc.*

Arborum) *L. 5. §. 2. & ult. ff. arbor. furt. cæsar.*

Incerti condictio) Creditor pignus quod ei debitor tradidit, naturaliter possidet, cum debitor possessionem in eum transtulerit, *l. cum & sortis 35. §. ult. ff. de pignerat. act. l. per servum 37. ff. de adquir. rer. domin.* Itaque si pignus creditori subreptum sit, erit incerti condictio, quia possessio inter res incertas numeratur: est enim res incorporalis. Cujac. Observ. lib. 9. cap. 31. & cap. 33.

Incerti cond.) Hoc etiam observant Græci ad *l. 1. ff. de cond. furt.* ad illa, *Soli domino competit. ἤγεν, ὁ φούρτιβος κονδικτίκιος ὁ φανερός: ὁ γὰρ ἀφανὴς καὶ τῷ δανειστῇ, καὶ μὴ ὄντι δεσπότῃ ἁρμόζει.* Et ad l. 12. eod. lib. 60. Basilic. *Certi condictio domino competit: incerti enim, creditori & non domino competit.*

TIT. IX. *De condictione ex lege & sine causa, vel injusta causa.*

V. tit. 7. lib. 12. & tit. 2. lib. 13. ff.

ACtiones in personam aut civiles sunt, aut prætoriæ, aut ex legibus vel Constitutionibus *l. 2. inf. de quad. præs.* Civiles ex XII. tab. certæ & solemnes. Prætoriæ vel honorariæ ex edictis magistratuum. Ex legibus novis veluti damni injuria ex lege Aquilia, quæ nomen usurpavit civilis actionis proditæ eadem de re XII. tab. Aliæ sunt ex legibus novis, quæ nomen ex antiquo jure translatitium nullum habent, quæ condictiones ex lege, veluti condictio ex lege Julia, & condictio ex lege Cincia, & ex legibus talariis condictio ejus quod in aleam lusum esset. Ex Constitutionibus sunt innumeræ, ut ex Constitutione prima hujus tit. condicimus debitori nostro ante

A diem, si non suppetat aliud unde fisco satisfacimus, cui sumus obnoxii ex causa militaris annonæ, nec locus est exceptioni, Cujus pecuniæ dies fuisset. Aliæ condictiones de quibus actum est supra, & quæ sequuntur sine causa, & Ex injusta causa, inductæ sunt jure gentium ex bono & æquo, exemplo tamen civilis condictionis quæ ex mutui datione nascitur. Condictio autem furtiva in odium furum jure recepto singulari contra regulas juris. Sine causa est chirographum meum apud te, si nihil mihi credideris, vel si quod credidisti, omne persolvero tibi; *l. 2. & 4.* Sine causa ad malæ fidei possessorem perveniunt fructus rei alienæ, *l. 1.* & his casibus proprie locus est condictioni sine causa, & in casu *l. 2. ff. eod. & l. servus §. secundum, ff. de act. emp.* Sed concurrit et-
B iam cum superioribus condictionibus: nam sine causa id etiam apud te est quod indebitum, vel quod ob turpem causam accepisti, vel quod ob honestam causam, causa non secuta, vel quod tu mihi furto abstulisti. Condictio ex injusta causa est, si quis dederit ex pacto non justo, puta facto vi aut dolo malo, aut contra jura publica, vel stipulatione vi extorta, *l. 7. ff. de cond. ob tur. cau.* Et de hac condictione nulla est sub hoc tit. constitutio, sed titulo ipso hoc tamen indicatur, promiscuum esse usum condictionis sine causa, & condictionis ex injusta causa: nam & quod sine causa habes ex non justa cau. habes, & contra quod ex non justa causa, sine causa.

IX. ENARRATIO.

C
EX XII. tab.) Legibus XII. tabularum latis, eodem fere tempore actiones ex his compositæ sunt a prudentibus, quas ne populus, prout vellet institueret, certas, solemnesque esse placuit, *l. 2. §. his legibus latis, ff. de orig. jur.* certas ad numerum earum refert Cujac. solemnes autem ad formulam, & verba typica seu formalia: quæ tandem formularum conceptio sublata est, ut dictum est *sup. tit. pen. lib. 2.*

Prætoriæ) Prætoriæ actiones sunt, quas prætor ex sua jurisdictione comparavit supplendi vel corrigendi juris civilis causa, *§. sed iste, Instit. de action. & §. furti, de perpet. & tempor. action.* quæ & honorariæ dicuntur, *l. actionum 25. §. ult. ff. de oblig. & act.* ut obligationes quas Prætor ex sua jurisdictione constituit,
D *§. 1. Instit. de obligat.* in prætoriis autem actionibus continentur ædilitiæ, *de quib. tit. ff. de ædil. ed.*

Ex legib. novis.) Novæ leges dicuntur, quæ post leges XII. tabular. latæ sunt, *l. tutelæ 7. vers. ex novis, ff. de cap. min.*

Damni injuria) De damno injuria dato fuit actio domino ex XII. tabulis, *l. quæcumque 96. ff. de oblig. & act.* hodie est ex lege Aquilia, *l. 1. ff. ad leg. Aquil.* quæ & ipsa civilis est, *l. si heres 70. §. 1. ff. ad Senat. Trebell.*

Translatitium) Sicut lex Aquilia, quæ nomen usurpavit civilis actionis, de eadem re proditæ lege antiqua: translatitia veteres dixerunt, non nova, nec nuper inventa, sed aliunde translata, ut scribit Ascon. in 3. contr. Verr.

E Condictiones ex lege) Condictio ex lege competit, si lex nova, quæ obligationem introduxit, non caverit, quo genere actionis experiundum sit, *l. un. ff. eod.* & dicitur condictio ex lege, *ἤγεν ἀπαίτησις ἐκ νόμε ὁριζομένη, sive actio a lege constituta*, vel quæ datur ex auctoritate legis. Huic condictioni similem esse bonorum possessionem, ut ex legibus scribit auctor, *ἐναντιοφανῶν*. Basilicῶν lib. 45. tit. 1. *παραπλήσιόν ἐστι τούτῳ τὸ εἰρημένον περὶ τῆς* ex lege *ιβ. ιγ. τιτ. β. ὅτι ὁ σάκις νέος νόμος ἐνοχλὼ εἰσάγων μὴ εἴπῃ τλὼ ἀγωγλὼ*, ὁ ex lege *ἁρμόζει*.

Condictio ex lege Julia) Si maritus negotium gerens uxoris, vel etiam ea invita, servum dotalem manumiserit, ea maritus uxori præstat, quæ a liberto

ad

ad eum quasi ad patronum pervenerunt, & eo nomine datur condictio ex lege Julia, ut vel res ei, vel cautio præstetur, *l. hæc actio 65. ff. de solut.* Vide Cujac. 2. Observ. cap. 34.

Ex lege Cincia] Lege Cincia cavebatur ne quis ob advocationem pecuniam, donumve acciperet, ut Scribit Tacit. An. 11. Ejus meminit Arnobius 2. advers. Gent. & Festus in Muneralis. Si quis igitur pretio causas orasset, dati condictio erat ex lege Cincia, *l. ut mihi* 21. §. 1. *ff. de donat.* Cujac. Parat. ff. de cond. ex leg.

Legib. talariis] Leges talarias vocat cum Plaut. Milit. glor. act. 2. sc. 2.

Quod in aleam esset] De condictione hac dictum sup. *tit.* 43. *lib.* 3.

Sunt innumeræ] Vide §. *tripli*, *Instit. de action.*

Debitori nostro] Hæc condictio non datur fisco, ut Azoni, & Accursio placebat, & Scholiast. Synops. Basil. lib. 7. Sed debitori fisco obnoxio ex causa primipili, ex Fulgosii, & Cujacii sententia.

Ex causa milit. annonæ] Sic Basilica primipilum interpretantur hic, & Synops. lib. 7. & 9. V. Cujac. ad *l. 3. C. de cohortal.*

Cujus pecuniæ dies fuisset] Debitum ex tempore differtur, *l. sin autem* 29. *ff. de leg.* 1. & qui ante diem petit, plus petit. Sed id extorsit annonæ militaris necessitas, *ἡ ἀνάγκη τῆς διατροφῆς τῶν στρατιωτῶν ἐποίησε, καὶ πρὸ τῆς ἡμέρας τὴν ἀπαίτησιν*, ut ait Scholiast. Synops. Basil. d. l. 7. Nec debitor se tueri poterit exceptione, quod pecunia petatur, cui solvendæ dies adjecta esset. Cicero 1. de Orat. *Homo ex numero disertorum postulabat, ut illi, unde peteretur, vetus atque usitata exceptio daretur: cujus pecuniæ dies fuisset.*

Jure gentium] *L. rerum* 25. *ff. de act. rer. amot.*

Ex æquo & bono] *L. pen. ff. de cond. indeb.*

Ex bono & æquo] Jurisconsulti æquitatis naturalis ratione introduxerunt condictiones indebiti, ob rem dati, sine causa, & ex injusta causa, *οὐ γὰρ ἡ φύσις τοῦ συναλλάγματος, ἀλλὰ τὸ καλὸν δαπάνημα εἰσάγει τὸν κονδικτίκιον*, ut ajunt Græci: *Non enim natura contractus, sed bona fide facta consumptio condictionem parit.* Ad imitationem civilis condictionis ex mutuo: nam qui eis tenentur, perinde obligantur, atque ii, qui mutuum acceperunt. Sunt igitur velut ex promutuo, ergo civiles, non prætoriæ.

In odium furum] V. sup. tit. 8.

Sine causa est chir.] Chirographum incerti condictione condicitur *διὰ τοῦ sine causa κονδικτικίου, καὶ ἰνκέρτου*. Glossa interlin. ad *l.* 2. in Basilic. v. gloss. ad *l. 3. ff. de cond. indeb.* creditor enim dominus fit chirographi.

Fructus rei al.] Fructus consumpti malæ fidei possessori condicuntur, quasi sine causa percepti, *l. 3. hoc tit.*

Proprie locus est] His casibus non concurrit condictio sine causa cum condictione indebiti.

In casu leg. 2.] vi. Cujac. ad *l. 21. ff. commod.*

Quod indebitum] *L. pen. ff. de cond. ind. l. 1. ff. de cond. si. cau.*

Vel quod ob turp. cau.] Quod ob turpem causam accepisti, etiam sine causa apud te est, *l. ult. ff. de cond. sine caus.* & ex injusta causa. Græci ad *l. 6. ff. de cond. ob turp. caus. τὸ δὲ ex injusta causa, καὶ τὴν αἰσχρὰν περιέχει: Condictio ex injusta causa condictionem etiam ob turpem causam in se continet.*

Causa non secuta] Condictio sine causa concurrit cum condictione causa data, causa non secuta, *l. 1. §. 1. & l. pen. tit. eod.*

Furto abstulisti] Sine causa enim apud te est, quod ex non justa causa ad te pervenit, *d. l. 1. §. ult.*

Promiscuum esse usum] Græci ad *d. l. 3. ὃς δὲ ἐδαπάνησε μεθοδεύεται διὰ τοῦ κονδικτικίου, τοῦ ex injusta causa δηλονότι*, & ibidem: *κατέχεται καὶ φουρτίβῳ κονδικτικίῳ: κατέχεται καὶ τῷ* sine causa, *ὃν ἂν ἐπιλέγηται ὁ ἐνάγων*, *De his quæ consumpsit tenetur condictione ex injusta causa, tenetur & condictione furtiva, & sine causa, prout actor elegerit.* Præterea *tenetur*, inquiunt, *ad exhibendum actione: de quibus enim si extent, actio in rem est, de eisdem consumptis ad exhibendum actio est.*

TIT. X. *De obligationibus & actionibus.*

Vide tit. 14. lib. 3. tit. 6. lib. 4. apud Justinian. tit. 7. lib. 44. ff.

POst condictiones transitum facit ad alias actiones in personam, quæ nascuntur ex contractibus & obligationibus civilibus. Ex earum numero primam posuit jam initio condictionum ex mutuo: actioni enim ex mutuo proprie cohæret condictionis nomen, & ab illa perductus est ad alias condictiones quæ descendunt ex bono & æquo, & quasi ex tacitis obligationibus, vel quæ descendunt ex obligationibus nova lege introductis non expresso nomine actionis, quæve dominis in fures dantur quasi pœnæ causa constituto jure. Nunc alias omnes executurus actiones in personam, quæ ex negotiis & obligationibus civilibus dantur, & suum habent legitimum nomen; longe alio ordine quam in D. ut supra præposuit generalem condictionem indebiti speciebus condictionum, Ob rem dati re non secuta, Ob turpem causam, Ob injustam, sine causa: ita priusquam veniat ad species earum actionum, quæ ex contractu & obligatione civili nascuntur, dat titulum generalem de obligationibus & actionibus. Ex contractu est obligatio, ex obligatione actio in personam. Obligatio est juris necessitas. Actio executio obligationis, vel, intentio ejus qui alium ad judicium quo actor consistit adversus reum. Contractus est conventio, quæ proprium & legitimum nomen habet, vel quæ nomine vacat, datione tamen aut facto aliquo sumpsit effectum.

X. Enarratio.

POst condictiones] Anacephalæosis, & summa eorum, de quibus superiore tit. actum est: nec potest quisquam hic hærere, si quæ Cujac. scribit, & Notas ad eum nostras perlegerit.

Juris necessitas] Ex civili obligatione necessario obligamur, *l. obligamur* 52. §. 2. *ff. de obligat.* & nulla obligatio est, quæ non adstringit necessitate, *l. in vendentis* 13. *infra de contr. empt.* Hæc est civilis obligationis definitio: naturalis enim obligatio non est juris, sed æquitatis vinculum, *l. 95. §. naturalis, ff. de solut. Æquitas est, quod naturalis ratio persuasit*, Boet. in Top. ex naturali obligatione nec debiti petitio est, nec soluti repetitio. Græci: *ἐνοχὴ φυσική ἐστιν ἐξ ἧς ἀγωγὴ μὲν οὐχ ἁρμόζει, τὸ δὲ καταβαλλόμενον οὐ ῥεπετιτεύεται: Naturalis obligatio est, ex qua actio non competit, solutum autem non repetitur*, v. *l. 10. ff. de obligat.*

TIT. XI. *Ut actiones ab heredibus, & contra heredes incipiant.*

SEquentes tituli usque ad XXI. partes sunt superioris, & omnibus id agitur ut generales definitiones ponantur de obligationibus & actionibus, & has quidem jam habuimus titulo superiore. Ex alterius contractu neminem obligari. Non nasci efficacem obligationem ex negotio contracto dolo malo, voluntatis esse contrahere, necessitatis implere contractum, Procuratori in rem suam ad agendum constituto, mandatis actionibus nomine domini directam actionem dari, etiam mortuo domino relictis heredibus, & suo nomine semper utilem, Non mandatis actionibus, neque debitore delegato, mortuo domino procuratori in rem suam constituto ad accipien-

dam pecuniam a debitore domini, adversus eum debitorem nullam superesse actionem, Cui mandata est actio principalis, & Servianam mandatam videri. In arbitrio esse creditoris utra prius experiri malit, principali an Serviana, nec alia aliam consumi: Legibus & judiciis compellendos esse debitores, non armis, non servitio corporis. His additur alia hoc proprio & singulari titulo, quod sit nova regula, ut obligatio quæ non cœpit a defuncto vel contra defunctum, a persona heredis vel contra heredem incipere possit: quæ contraria est veteri regulæ, de qua *l. dubium*, *C. Th. de div. resc.* & Theophilus in §. *post mortem*, *de leg.* tollitque veterem differentiam verborum, Cum moriar, Cum mortuus fuero, Post mortem meam dari, vel pridie quam moriar, ut *l.* 11. *inf. de cont. stip.* quam triennio post hæc constitutio sustulit, & regulam, quæ non erat sublata nominatim per illam, sed per consequentias tantum, quæ nihil valent in novo jure constituendo.

XI. Enarratio.

Ex alterius contr.] *L.* 3. *& l. eum, qui* 13. *sup. tit. pr. l. pen. inf. ne ux. pro mar. Theoph. in* §. 3. *de adquisit. per adrog.*

Dolo malo] *l.* 4. *sup. tit. prox.* cujus ea sententia est: malam fidem & dolum malum ab omnibus contractibus abesse debere. Videamus autem quatenus dolus obsit. Hoc igitur ita distinguendum est: si dolus causam dederit contractui bonæ fidei, vitiatur contractus ipso jure, *l.* 7. *ff. de dol. mal.* Non idem juris est in contractu stricti juris: doli enim exceptio necessaria est, *l. pen. C. de inutil. stipulat.* Thalelæus quoque ad *d. l.* 4. scribit, generalem regulam ibi proponi: hoc est, pertinere eam tam ad contractus bonæ fidei quam strictos: & in his si forte dolus intervenerit, remedio exceptionis ei subveniri, qui dolum passus est: *σημειῶσαι τὸν κανόνα τῆς διατάξεως γενικὸν ὄντα: τοῦτο γὰρ εἴρηται τῇ διατάξει οὐχ ἵνα bona fide γένονται πᾶσαι αἱ ἀγωγαὶ, ἀλλ' ὅτι τυχὸν εἰ γένηται δόλος, κἂν ἐπὶ στρίκται ἀγωγῆς ἀντίκειται ὡς ἐν παραγραφῇ.*

Voluntatis esse contr.] *l. sicut*, *sup. tit. prox.* Contractus voluntarii dicuntur, *ὅτι ἡ ἀρχὴ τῶν συναλλαγμάτων τούτων ἑκούσιος*, Aristotel. Ethicor. Nicomach. lib. 5. c. 5. *Quoniam inceptio eorum voluntaria est.*

Implere contractum] Complere, consummare, *l.* 5. nisi utriusque consensu discedatur a contractu: quo casu uterque ipso jure liberatur, si bonæ fidei contractus sit, vel si stricti juris sit, agenti pacti exceptio obstat, quod Græci his verbis exponunt ad *d. l.* 5. *καὶ ἐπὶ μὲν τῶν στρίκτων ἀγωγῶν οὐδὲ ἐὰν ἑκάτεροι συναινέσωσι, δύναται αὐτομάτως λύεσθαι ἡ ἀγωγὴ, ἀλλ' ἐπὶ μὲν σώζεται: ἀντίκειται δὲ λοιπὸν πάκτου παραγραφὴ ἐπὶ τῶν bona fide, τῇ ἑκατέρου συναινέσει λύεται τὸ συνάλλαγμα.*

Procuratori in rem suam] Procuratorem in rem suam constituere, cedere, vel mandare actiones alicui idem significant. Valeria igitur cui rescribit Imp. in *l.* 1. *eod.* creditori pro debitore pecuniam numeraverat quasi pretii loco: & creditor actionem ei suam mandaverat. Plane creditor re integra .i. lite non contestata decesserat. Quæritur ergo an mandatum morte domini finitum sit: & placet finitum non esse, si heredes reliquerit, quia fidem venditionis ab herede impleri oportet, debetque heres in eo mandato perseverare. Si vero heredem non reliquerit, finitur mandatum; & ideo Valeriæ utilis actio proprio nomine competit, quæ vivo etiam domino, & non mandatis actionibus competeret: nam ubi mandatis actionibus actio directa competit, utilis actio datur sine cessione, *l.* 1. §. *& si forte*, *ff. de tut. & rat. distr.* & hoc est, quod hic ait Cuj. procuratori suo nomine semper utilem dari, & in exponenda *d. l.* 1. Græcos fere sequitur, quorum verba hæc sunt; *ὁ ἐξ ἀγορασίας ἐκχωρηθεὶς τὴν κατὰ τινὸς ἀγωγὴν κἂν μὴ προκατάρξηται ἕως τελευτῆς τοῦ*

A *αὐτοῦ ἐκχωρήσαντος, οὐ κωλύεται μετὰ ταῦτα κινεῖν οὐτιλίως αὐτήν. Cui ex causa emptionis adversus aliquem mandata est actio, licet ante mortem mandatoris litem contestatus non sit, tamen utilem actionem intendere non prohibetur.*

Non mandatis) *l.* 8. *eod.* in cujus specie dominus non cessit actiones suas cuiquam, sed mandavit tantum debitori suo, ut solveret Titio, quem negat habere actionem adversus debitorem, quia cessa ei fuisse non ponitur Cuj. in recitat. ad *tit. de donat. inf.*

Neque deb. del.] *d. l.* 8. *vers. quod si.*

Et Servianam] *l.* 6. *&* 7. *sup. tit. prox.*

Utra prius] *l.* 10. *eod.* quod tamen abrogavit Nov. Justiniani 4.

Non armis] *l.* 9. Cassiodor. Var. lib. 4. 10. *Hinc est,*
B *quod legum reperta est sacra reverentia, ut nihil manu, nihil proprio ageretur impulsu: quid enim a bellica confusione pax tranquilla distabit, si per litigia terminentur?*

Non servit corp.] *l.* 12. cujus sententia hæc est, liberæ conditionis homines debitis obnoxios creditoribus servire non cogi: atque ita Græci verterunt: *οὐκ ἀναγκάζονται οἱ ἄποροι χρεῶσται δουλεύειν τοῖς ἰδίοις δανεισταῖς*, *Debitores qui solvendo non sunt, creditoribus suis servire non compelluntur*, libro 24. Basilic. tit. 3. Gregorius M. Epist. 43. lib. 3. *Lex habet, ut homo liber pro debito nullatenus teneatur, si res defuerint quæ possint debito addici.* Sed neque liberi debitorum ob æs alienum patris a creditoribus retineri possunt, aut servire coguntur, Nov. 134. c. 7. Cum enim anteriores princi-
C pes legem illam abolescere forte passi essent, Justinianus coercendæ creditorum duritiæ reduxit, aut certe confirmavit: ut sæpe accidit leges priores posterioribus stabiliri. Idem Gregorius d. epist. *Quia filium ejus, quem tenere dicuntur, secundum leges tenere non possunt.* Adde epist. 56. *l.* 2. Jure etiam vetustissimo liberi quoque eorum qui nexi dicebantur, in servitutem abducebantur. Dionys. Halicarn. *6. ὅθεν διαλῦσαί μου τὸ χρέος οὐκ ἔχων ἀπήχθην δοῦλος ὑπὸ τοῦ δανειστοῦ σὺν υἱοῖς δυοῖν. Unde cum æs alienum exsolvere non possem, ductus sum a creditore in servitium, una cum duobus filiis.* Denique lege Longobardica, qui pœnam pecuniariam Ecclesiæ solvere non poterat, tradebat se in servitio Ecclesiæ usque dum totum debitum persolveret, legis Longobard. lib. 2. *tit.* 40. §. *pen.* apud Sinenses, etiam
D ut ferunt debitor, qui creditorem suum implere non potest, servire ei compellitur, vel eadem conditione liberos suos ei tradere.

Cum moriar] Post mortem suam dari sibi nemo recte stipulabatur, neque post mortem promissoris. Sed & inutilis erat stipulatio hoc modo concepta: pridie quam moriar, vel cum morieris. Utiliter autem concipiebatur stipulatio, cum moriar, vel cum morieris, §. *post mortem*, *& seq. Inst. de inut. stip.* Legatum quoque inutiliter relinquebatur post mortem heredis, aut legatarii. Item pridie, quam heres, aut legatarius morietur, §. *post mortem*, *Instit. de legat.* Recte autem legatur, cum morietur heres. Ulp. *tit. de leg.* §. *post mortem.* Sed vetus hæc verborum differentia sublata est: & consequenter videbatur quoque sublata vetus defini-
E tio. Sed quia nova jura strictius interpretamur, placuit eam nominatim constitutione postea edita abrogare.

TIT. XII. *Ne uxor pro marito, vel maritus pro uxore, vel mater pro filio conveniatur.*

Tantum abest ut alius pro alio conveniri possit, ut nec pro colono dominus, vel contra, *l.* 3. *&* 11. *sup. tit.* 10. nec pro debitore is ad quem pecunia pervenit, *l. pen. eod.* nec conjux pro conjuge, nec pater pro filio, nec quisquam pro necessariis sibi personis, ut hoc tit. & seq. ut vix sit ullus excipiendus ab illa certissima regula, ex alterius contractu nemi-nem

nem obligari, *l. pen. hoc tit.* id est ex suo quemque contractu obligari, non ex alieno. Nam & pater pro filiof. & dominus pro servo civiliter non obligatur, non jure prætorio in solidum, sed in peculium duntaxat: & quia in peculium tamen, ideo matri in hoc tit. non junxit etiam patrem, nec tit. seq. filio emancipato filium familiæ.

XII. Enarratio.

Nec conjux] Tam in causa pecuniaria, quam criminali, *l. 1. 2. & 3. hoc tit.* Cassiodorus Variar. 4. 10. *Uxor maritalibus debitis, nisi per successionis vincula, non tenetur.* Dotem teneri ob civile munus vel honorem mariti, non etiam parapherna putat Cuj. ex *l. 3. hoc tit.* Græco interpreti aliud judicium est: *μὴ νόμιζε δὲ ἐξ ἀντιδιαστολῆς ταύτης τῆς διατάξεως, ὅ τι ὁ προῖξ τῆς γυναικὸς ὑπόκειται ταύταις ταῖς λειτουργίαις: ἐπειδὴ γὰρ σήμερον in rem δέδωκε τῇ γυναικὶ περὶ τῶν προικιμαίων πραγμάτων καὶ δύναται ἡ γυνὴ καὶ ἀλλότρια ὄντα πράγματα καὶ μηδὲ τῆς οὐσίας ὑπάρχοντα τοῦ ἀνδρὸς διὰ τῆς in rem σπεκιαλίας αὐτὰ ἐκδικῆσαι*: ait, ex eo quod parapherna non teneantur, continuo dicendum non esse argumento a contrario ducto dotem teneri: quæ sententia benignior est. Certe si debitor ex causa primipili solvendo non sit, dos uxoris fisco vindicatur, *l. 4. C. in quib. caus. pign. vel hipoth.*

Nec mater pro filio] Tametsi mater partem pro filio sponte solverit: nam si pro filio intercesserit, vel errans solverit, condicere potest, *d. l. 3. & l. ult.* Solvit igitur donandi animo, *ὡς δωρουμένη*, Græci.

Civiliter non oblig.] *L. 8. §. Filiusfam. ff. de acceptilat. Theoph. ad §. actiones autem, de action.*

Nec jure præt.] Actione de peculio, quæ prætoria est, pater & dominus tenentur peculii fini, *d. §. filiusfa. & d. §. actiones, l. 1. inf. tit. prox. & l. pen. inf. quod cum eo.*

TIT. XIII. *Ne filius pro patre, vel pater pro filio emancipato, vel libertus pro patrono conveniantur.*

Ad superiorem regulam additur, nec filium pro patre, vel patrem pro filio emancipato obligari aut conveniri posse, nec libertum pro patrono, nec servum pro domino, quod in servo notissimum est, cum nec ex suo contractu ullo jure conveniri possit, *l. tutelas, §. 1. ff. de cap. min. l. ultim. supra de nox. act.* & quamvis hoc obiter legatur scriptum *l. ultim. hujus tit.* tamen in tit. ipso prænotatum, non legitur in Basil. nec in vet. libris.

XIII. Enarratio.

Nec filium pro patre] *l. 2. & 4. hoc tit.* Sene. 5. de Benefic. c. 19. *Dico me tibi obligatum pro filio, non quia sum, sed quia volo me offerre tibi debitorem voluntarium.* Cassiodor. Var. lib. 4. 10. *Filius obligationib. paternis, sin non sit heres, exuitur.* Sextus Empiricus Pyrron. hypot. lib. 1. c. 14. *παρὰ μὲν τοῖς ῥωμαίοις ὁ τῆς πατρῴας ἀποστὰς οὐσίας, οὐκ ἀποδίδωσι τὰ τοῦ πατρὸς χρέα. Apud Romanos filius, qui nihil ex bonis paternis possidet, debita ejus non exolvit.* Excepta causa primipili, etiamsi patri heres non extiterit, *l. si tutores 11. infra de compensat. l. ultim. de primip. lib. 12.* quod etiam Græci hic notant: *ἐνέχεται υἱὸς ὑπὲρ τοῦ πριμιπίλου τοῦ ἰδίου πατρὸς, κἂν μὴ κληρονομήσει αὐτόν. Filius ex causa primipili patris nomine tenetur, licet patri heres non extiterit.*

Vel patrem pro fil.] *l. 1. & 3.*

Nec libertum] *l. 5.*

Ullo jure] Civili, aut prætorio.

Nec in vet. lib.] Cuj. auctorib. libris Basilic. lib. 24. tit. 4. & manuscriptis codd. delet illa verba tit. *vel servus pro domino*, quæ leguntur in libris editis. Certe desunt in v. c. Juliani Brodæi, & Ægidii Menagii.

A Quamvis lectio vulgata defendi possit *l. ultim. hoc tit.*

TIT. XIV. *An servus ex suo facto post manumissionem teneatur.*

Ac nec idem ipse quidem tenetur pro seipso, si renascatur & novus homo fiat, quod manumissione contingit. Nam de eo quod quis contraxit vel gessit in servitute, post libertatem nulla ei vel in eum actio est, nisi connexum id sit cum eo quod post libertatem gessit. Hoc enim casu prius tempus trahitur ad posterius, *l. tutorem, ff. de adm. tut. l. 17. ff. de neg. gest.* alioquin nulla ex antegesto in manumissum actio est, quia nec ulla fuit ab initio. Nam obligatio naturalis quam servus suscipere videtur, nullam actionem parit.

B Quamobrem in tractatu de solutionibus, quo docemur id quod debitor ex pluribus causis indistincte solvit, in antiquiorem contractum cedere, recte dicitur, in manumisso non esse antiquiorem contractum eo quem statim post libertatem solet habere cum patrono de operis, *l. in liberto, ff. de solut.* quia scilicet contractus habiti in servitute pro nullis habentur: & factum interpretor contractum, vel quasi contractum: quia actionum ex delicto venientium obligationes cum capite ambulant, *l. tutelas, §. injuriarum, ff. de cap. min. l. 4. hoc tit.*

XIV. Enarratio.

Novus homo] *L. 27. §. 1. ff. de adim. leg. l. 98. §.*
C *aream ff. de solut.* Tertullianus de Penitentia c. 6. *Quis servus posteaquam libertate mutatus est, &c.*

Nulla ex antegesto] *l. 2. hoc tit. Paul. 2. Sent. tit. 13. §. ult.* Quid si peculium servo legatum sit? Græcus interpres nihilomagis teneri scribit: *σημείωσαι*, inquit, *ἐκ τῆς ἐπιστάσεως τοῦ μάλιστα, ὅτι κἂν ἐληγατεύθη αὐτῷ τὸ πεκούλιον, οὐ κατέχεται τοῖς πουπιλαρίοις δανεισταῖς* lege, *πεκουλιαρίοις*. Si tamen res apud servum deposita sit, & manumissus rem teneat, cum eo depositi agi poterit: ex ceteris causis in manumissum actio non datur, *l. si apud 21. ff. depos.* id est *ἐκ τῶν λοιπῶν συναλλαγμάτων*. Græci ibidem: *ex ceteris contractibus*: v. Cujac. ad *l. frater a fratre, ff. de cond. ind.*

Ab initio] Cum servo enim nulla actio est, *l. 107. ff. de regul. jur.* id est, nec civilis, nec prætoria, *l. tutelas,*
D *§. pen. ff. de cap. min.*

Suscipere videtur] Papin. in *l. eo tempore 50. §. 2. de pecul. Naturalis obligatio, quam servus suscipere videtur.* Thalelæus ad *l. 1. C. de noxal. act. οὐκ ἐνέχεται νόμῳ, φύσει δὲ ἔνοχος μένει. Servus manumissus jure non tenetur: natura autem obligatus manet.* Sed naturalis obligatio nullam actionem parit, *l. si pupillus 127. ff. de verb. obligat.* actiones enim jure aut legib. proditæ sunt.

In antiq. contr. ced.] *l. in his 5. ff. de solut.*

Factum interpret.] *ἀποτέλεσμα* Græci interpretantur.

Cum cap. amb.] Noxa caput sequitur: idest, noxalis actio. Thalelæus ad *l. 4. hoc tit. τὸ νόμιμον τῆς διατάξεως φανερὸν καὶ χρειῶδες, καὶ μάλιστα ἐν ταῖς νοξαλίαις.*

E

TIT. XV. *Quando fiscus vel privatus debitoris sui debitores exigere potest.*

Et hoc titulo ostenditur: creditorem quoque debitorem debitoris sui convenire non posse sine mandato debitoris sui actione in personam. Convenire tamen eum & exigere posse actione Serviana, jure taciti vel manifestarii pignoris: qua in re distat hoc tantum fiscus a privato, quod fiscus qui omnium bonorum, etiam nominum semper habet tacitam hypothecam, prius excutere debet principalem debitorem quam nomen debitoris sui, *l. pen. hoc titulo*: privatus liberum habet arbitrium conveniendi quem volue-

voluerit, principalem debitorem aut principalis debitoris debitorem, si expressim nomina debitoris pignori obligata sint. Distat etiam pignus conventionale ab eo quod capitur judicati exequendi gratia, quoniam jure conventionis nomen pignori obligatum persequitur privatus, etiamsi debitor solvendo sit, nec tamen capit nomen pignori ex causa judicati, si alia sint bona quæ pignori capi possint.

XV. Enarratio.

Actione in personam] *l. ult. h. t. l. 3. inf. tit. prox. l. pen. inf. de novat.*

Jure tac. vel man.] *l. 4. inf. qua res pign. obl. l. si convenerit 18. ff. de pign. act. l. postquam 7. C. de hered. vel act. vend.*

Serviana] Quasi Serviana sive hypothecaria, quæ hic ἁπλῶς Serviana dicitur, ut in *l. 3. ff. de pignor.* & alibi.

Vel manifestarii] Manifestarium pignus dicit cum Paulo in *l. pen. ff. in quibus caus. pig. vel hypoth.* Sic Plautus. *Furem manifestarium*, Aulul. act. 3. sc. 4.

Semper habet tacitam] Ex privilegio fisci *l. 2. C. de serv. pign. dat. l. 2. C. de quib. caus. pign. vel hypoth. l. 2. & 3. C. de privil. fisc. l. aufertur 46. §. 3. ff. de jur. fisc.*

Prius excutere deb.] Fiscus qui semper tacitam habet hypothecam, debitorem debitoris sui convenire potest, *l. 3. hoc titulo*. Similiter uxor, quæ dotis nomine tacitam habet hypothecam, *l. assiduis 5. C. qui potior. in pign. hab.* aget tam adversus heredes mariti, quam debitores ejus jure tacitæ hypothecæ, *l. 3. cont. Glossa inf. tit. prox.* Et fiscus quidem non utitur jure singulari in eo quod agit adversus debitorem debitoris sui: nam privatus quoque agere potest jure hypothecæ: In hoc igitur tantum fiscus a privato distat, quod fiscus necessario prius debitorem principalem excutit, quam nomen debitoris sui: fiscus non agit statim cum debitore debitoris sui, sed in subsidium, & si in rem suam aliter servare non possit, *l. pen. hoc tit.* privatus debitorem suum non excutit, sed quem voluerit convenit, si specialiter ei nomina debitoris pignori obligata sint, *l. ult. sup. de obligat.* nam post multas varietates eo perventum est, ut nomina debitorum pignori dentur, *d. l. postquam*.

Persequitur privatus] Privatus jure conventionis pignus persequitur: fiscus jure tacitæ hypothecæ in eo quoque fiscus a privato differt:

Etiam si debitor solvendo sit] Actione enim quasi Serviana creditor pignora vel hypothecas tutius persequitur, quam personam, §. *item Serviana, Inst. de action. l. plus cautionis 25. ff. de reg. jur.* nam & creditor, qui rem alienam pignori accepit, potest contraria pigneratitia agere, licet debitor solvendo sit, *l. cum debitor 32. ff. de pignerat. act.* pignoris retentione securior fit creditor.

Capi possint] *l. 15. §. in venditione, & §. sic quoque, ff. de re jud. l. 2. hoc tit.* Basilica: ἐὰν ὁ καταδικασθεὶς μηδὲν ἔχει σωματικὸν ἐν πράγμασι ὀφεῖλον ἀμάχως δοθῆναι, &c. *Si condemnatus nihil in corporibus habeat, quod citra controversiam pignoris loco capi possit*, &c. a reb. enim corporalibus ad jura sive actiones pervenitur. Sed ab hoc jure hodie recessum est: nam ex causa judicati nomina jure pignoris statim capi possunt.

TIT. XVI. *De actionibus hereditariis.*

Quod hactenus varie demonstratum est, non teneri alium pro alio, sane in herede locum non habet, qui cum sit successor juris universi, necesse est ut pro defuncto teneatur actionibus hereditariis, & ea sustineat onera atque incommoda quæ defunctus sustinuisset, commodis quoque fruatur iisdem. Actiones hereditariæ sunt quæ cœperunt ex persona vel in per-

A sonam defuncti, & transierunt in heredem: Nam quæ cœperunt ab herede vel in heredem ut actiones legatorum, heredis sunt, non hereditariæ, vel hereditariarum loco, non hereditariæ, *l. hereditariarum, ff. de obl. & act.* & præterea solas actiones in personam hereditarias dicimus, non actiones in rem. Et solos heredes debitores, & creditores hereditarios ex XII. tab. si plures sint divisis actionibus pro hereditariis portionibus, non legatarios, non fideicommissarios, non debitores hereditarios, id est, quorum nomina in hereditate fuerunt. Debitor vel creditor hereditarius, modo heres est debitoris vel creditoris, modo debitor vel creditor defuncti, & post aditam hereditatem heredis.

B XVI. Enarratio.

Successor juris un.] *L. 9. §. heres, ff. de hered. Inst. l. 11. ff. de divers. temp. præsc.* & ideo ea quæ in nominibus sunt, ad heredem transeunt, *l. 37. ff. de adquir. hered.* & sustinet quoque onus æris alieni, *l. 8. eod. l. 3. §. ult. ff. quib. ex caus. in poss. eat.* Denique commodum & incommodum heredem sequitur.

Quæ cœperunt ex persona] Græci ad *l. un. sup. tit. 11.* αἱ γὰρ ἐρεδιτάριαι ἀγωγαὶ ἀπὸ τοῦ τεστάτορος νοοῦνται. *Actiones hereditariæ ex persona testatoris accipiuntur.*

Non actiones in rem] Actiones in rem & hypothecariæ non sunt hereditariæ: & ideo rei possessor, non heres convenitur *l. 2. hoc tit. l. 55. ff. de rei vind.* possessio enim parit in rem actionem, *l. un. C. de alienat. jud.*
C *mut. cau. fac.*

Et solos heredes] Soli heredes conveniuntur actionibus hereditariis, non legatarii, fideicommissarii, non debitores hereditarii: soli etiam heredes agunt: Nullus enim ad defuncti personam proprius accedit, quam heres.

Ex XII. tab.] Actiones hereditariæ jure civili inter coheredes pro portionibus hereditariis dividuntur, *l. 10. C. de jur. delib.* id est, lege XII. tab. *l. ult. hoc tit. l. 26. C. de pact. l. 6. C. famil. ercisc. l. 25. §. idem juris est ff. eod.* quæ dicitur lex antiqua in *l. 1. C. de exc.* M. Tullius pro Roscio com. *Heres pro sua parte petit, qua hereditatem adiit, & pro sua parte dissolvit.* Quintilian. declamat. 336. *Cum essemus heredes patris nostri, debuimus ambo. Id sic colligo. Finge esse aliquem ex cre-*
D *ditoribus petitorem: nunquid petere a te totam summam potest? minime, ut opinor. Duos enim pater noster filios reliquit: & necesse est sicut bona, ita onera quoque esse communia. Partem ergo tu debuisti, partem ego: quo efficiebatur ut partem solveres.* Quamvis unus ex pluribus heredibus totius debiti solutionem aliquo accepto in se receperit, *l. 25. sup. de pact.* Quintilianus in dicta declam. *Agrum fratri dedi, cum fratre meo convenit mihi, ut ille solveret. Num dubium est, quin dicturus fuit creditor: Partem tu debes mihi, patri tuo credidi, cujus ex parte dimidia heres es.* Nisi obligatio sit individua: ut puta si testator opus Reip. fieri jusserit, *l. in executione 85. ff. de verb. oblig.* idemque juris est in servitutibus, excepto usufructu, *l. stipulationes 72. eod.* πῶς γὰρ ἂν μερίσαις τὸ ἀμερές, καὶ τὸ ἕν, ut ait Proclus Institutio-
E nis Theologicæ cap. 175. *Nam quod individuum unumque est, quomodo divides?*

Non legatarios] *d. l. ult.* sunt n. rei successores, non juris.

Non fideicommissarios] Quibus singulæ res per fideicommissum relictæ sunt, qui legatariis absimiles non sunt.

Non debit. hereditarios] *l. 3.* Non enim personali actione convenitur, nisi qui defuncti personam exhibet. Nec donatarios rei certæ, *l. 15. C. de donat.*

Modo heres est] Debitor hereditarius heres est, qui defuncto obstrictus erat, ut in specie legis 4. *hoc tit.* quod & agnoscunt Basilica his verbis: ἐὰν ἄνηβος κληρονομήσει, *Si impubes heres sit.* Heres autem creditor

tor hereditarius dicitur, vel quod ei a defuncto ante testamentum aliquid deberetur, vel quod ei ab extraneo debeatur.

Modo debitor, vel creditor] Debitor hereditarius dicitur, cujus nomen in hereditate fuit. Creditor autem hereditarius, cui defunctus erat obnoxius, aditam hereditatem debitor, vel creditor defuncti dicitur: Post aditam hereditatem, heredis; nec enim ante aditionem heres defuncti personam subit: ab aditione heres succedit in jus defuncti, & actiones, quas habuit defunctus, exercet. Ex diverso heres subit, & suscipit æs alienum defuncti. Heres enim præterquam pro defuncto tenetur actionibus hereditariis: namque hereditas obligat eum æri alieno, *l. more 8. ff. de adq. her.* tenetur quasi ex contractu suo; adeundo enim contraxisse videtur, *l. 3. in fi. & l. seq. ff. quib. ex caus. in poss. eat. l. pen. hoc tit.*

Nunc de confusione strictim dicamus. Si debitor hereditarius creditori suo heres extiterit, confusione liberatur, pro ea parte scilicet, qua heres extitit: nam pro parte coheredis remanet obligatio: si vero ex asse heres sit, confusio hereditatis actionem perimit, *l. 1. §. si debitor, ff. ad leg. Falcid. l. sicut 75. ff. de solut.* Quod si creditor debitori heres extiterit, confunditur obligatio pro ea parte, qua heres extitit, si coheres ei adjectus sit: residui autem integra ei petitio est: hoc est, heres a coheredibus suis pecuniam debitam pro parte competente petere potest. Finge heredem scriptum ex semisse: adversus coheredem semissarium pro semisse agere potest: recte Basilica: δύναται τὸν συγκληρονόμον ἀπαιτεῖν πρὸς τὰ κληρονομιαῖα μέρη τὸ χρέος. Glossa interlinearis: ὡς παθὼν κομφουσιόνα εἰς τὸ μέρος εἰς ὃ ἐγράφη: *Pecuniam debitam pro portionibus hereditariis a coherede petere potest, quia pro qua parte heres est, confusionem patitur.* Sic Græci interpretantur *leg. 1. hoc tit.* vel si ex asse heres sit, confusione perimitur obligatio, *l. 5. & 6. hoc tit. l. si ab eo 7. C. de negot. gest.*

TIT. XVII. *Ex delictis defunctorum in quantum heredes conveniantur.*

ET rursus hereditariæ actiones sunt, quæ ex contractibus, vel quasi ex contractibus defuncti nascuntur. Nam ex delictis in heredes actiones non transmittuntur, nisi lis fuerit contestata, vel res judicata adversus defunctum, quo casu heres ex asse tenetur in solidum, heres pro parte, pro ea tantum parte pro qua heres est, *l. 9. ff. de cond. furt. l. 2. in fi. ff. de præt. stip.* Quod si neque condemnatus fuerit defunctus, neque lis contestata cum eo, non tenetur ex maleficiis defuncti heres, nisi quatenus ex ea re locupletior ad eum hereditas pervenit, dolove malo ejus factum est quo minus perveniret, & in id tenetur calculi potius quam delicti ratione, ne ex alieno damno, alienoque scelere locupletior fiat, *l. in heredem, l. Sabinus, ff. de dolo.* Delictorum appellatione non publica crimina intelligimus, quæ, exceptis quibusdam, in heredem non transeunt; etiamsi ex eis cum defuncto lis contestata sit, modo secuta etiam condemnatio non fuerit, *l. ex judiciorum; ff. de accus.* sed privata delicta ex quibus forenses seu civiles actiones dantur, veluti furti, injuriarum, vi bonorum raptorum, damni injuria, de dolo malo, quod metus causa, ad quam proprie pertinet constitutio hujus tituli, condictio furtiva, in factum ex edicto de calumniatorib. vel ex edicto de alienatione judicii mutandi causa facta, vel de edendo, servi corrupti, arborum furtim cæsarum, & de incendio, ruina, naufragio, & de eo qui sciens pro libero venit, & alia quædam. Item quæ quasi ex delictis dantur, *l. Julianus, ff. de jud. l. ult. §. hæc judicia, ff. nau. caup. l. 5. §. hæc autem, ff. de his, qui dejec. vel eff.* & aliquando quæ ex contractibus cum in eis delictum quoque versatur, *§. aliquando, Inst. de perp. & temp. act.*

XVII. ENARRATIO.

EX delictis def. in q. h. c.] Hoc eo non pertinet, ut pœna in heredes transmittatur: nam defuncto reo, & pœna extinguitur, *l. 6. ff. de public. jud.* quod autem dicitur, publice interesse admissa vindicari, ut deterreantur alii ab iisdem facinoribus, *l. capitalium 28. §. pen. ff. de pœn.* Sallustius de Diis & mundo, cap. 12. νόμοι τε καὶ πολιτεῖαι: δίκαιτε καὶ κολάσεις διὰ τὸ κωλύειν ψυχὰς ἁμαρτάνειν ἐγένοντο: *Leges & Reipublicæ institutæ sunt, judicia & supplicia constituta ad cohibendos animos ne delinquant:* Id ad reos criminum pertinet priusquam fato functi sint. Ceterum per quam dure καὶ ἀπανθρώπως constitueretur, ut alium, quam nocentem pœna sequatur. Euripides Iphigenia in Aulide: ἐγὼ δίκην δώσω κακῶν, ὁ μὴ σφαλλείς: *Ego insons crimen alienum luam?* Olympiodorus apud auctorem Catenæ in Job. cap. 6. ἕτερος ὑπὲρ ἑτέρου οὐκ ἂν κολάζοιτο: *Alius pro alio plectendus non est.* Heredes igitur civilibus actionibus tenentur, si lis contestata sit, ut infra dicetur.

Nam ex delictis] Contractus & συναλλάγματος verbum generale est, & delicta quoque continent. Hinc illa Apud Aristotelem 5. Ethic. Nicomachior. c. 2. contractuum divisio in voluntarios & involuntarios. Voluntarii consensu perficiuntur, quales sunt contractus juris gentium, involuntarios vocat, quorum causa & origo est delictum. Et involuntarios, quia citra consensum nostrum damnum quis nobis infert. Hic autem delicta separantur a contractibus, ut in fœdere Smyrnæorum & Magnetum. χρήσθωσαν καὶ οἱ πολιτογραφηθέντες καὶ ἐν Μαγνησίᾳ, τῶν συναλλαγμάτος καὶ ἐγκλήματος τῶν πρὸς Σμυρναίοις. *Utuntur autem postquam civium numero adscripti fuerint: etiam in Magnesia, in contractibus & delictis, quæ ad Smyrnæos spectant, legibus Smyrnæorum.*

Non transmittuntur] Pœnales actiones, quæ pœnæ nomine concipiuntur, *l. 9. §. ult. ff. de reb. auctor. judic. possid.* ἀκρατοὶ ποιναλίαι, καθαραὶ ποιναλίαι, πατέσι ποινὴν μόνην ἀπαιτοῦσαι, *mere pœnales*, ut ajunt Græci, in heredem rei non competunt, nisi lis contestata fuerit cum defuncto, *l. 1. ff. de privat. del. & l. sciendum 58. ff. de oblig. & act. l. nemo 87. & l. pœnalia 164. ff. de regul. jur. §. non omnes, & §. pœnales, Inst. de perpet. & tempor. act.* ἀεὶ γὰρ ἡ προκάταρξις ἀμείβει τὴν φύσιν τῶν ἀγωγῶν: *Semper enim litis contestatio actionum naturam mutat.*

Heres ex asse tenetur] Quasi ex contractu defuncti: in judicio enim quasi contrahitur, *l. 3. §. idem scribit, ff. de pecul.* & actiones ex contractu transeunt in heredes, *l. ex constitutionibus 46. ff. de oblig. & act.*

In solidum] ὁλόκληρον δίδωσι.

L. 9. ff. de cond. fur.] Fingit igitur in d. *l. 9.* litem contestatam fuisse, v. sup. *ad tit. de condict. furt.*

Locupletior ad eum hered. perv.] Si sint actiones mixtæ, vel rei persecutoriæ: τουτέστιν εἰς τὸ ἀποδοῦναι τὸ πρᾶγμα ἢ ὅλον, ἢ μέρος αὐτοῦ ὅσον περιῆλθεν; *Hoc est, rem restituere debet, vel totam, vel partem ejus, prout ad eum pervenit, l. sicuti 38. l. toties 44. ff. de reg. jur. l. 4. ff. de vi, & vi arm. l. inde Neratius 23. §. hanc actionem, ff. ad leg. Aquil.*

Dolove malo] *L. 1. ff. de privat. del. l. dolove 27. ff. de dol. l. 2. ff. de vi, & vi ar.*

Calculi potius] *L. Sabinus*, quam Cujacius adfert, ut scilicet subducatur ratio ejus, quod turpiter, vel scelere quæsivit.

Ne ex alieno] *l. un. h. t. l. un. C. Hermog. eod.*

Exceptis quibusdam] Excepto peculatus, de residuis, repetundarum, & majestatis judicio, quæ etiam mortuis reis, lite quoque non contestata exerceri possunt, ut bona eorum fisco vindicentur, *l. ex judiciorum 20. ff. de accus. l. ult. ff. ad leg. majest.* Idem juris

juris eſſe in Manichæis & Donatiſtis notant Græ. lib. 60. Baſilic. tit. 34. in fin. ex *l.* 4. *C. de hær. & l.* 4. *C. de Apoſt.*

Forenſes] Sic appellantur civiles actiones in *l.* 1. §. 1. *ff. de incend. rui. & nauf.*

Veluti furti] Actio furti non datur in heredem, *l.* 1. *ff. de privat. del.* nec injuriarum, *l. injuriarum* 13. *ff. de injur.* nec vi bonorum raptorum, *l.* 2. §. *ultim. ff. vi bonor. rapt.* nec damni injuria, *l. inde Neratius* 23. §. *hanc actionem*, *ff. ad leg. Aq.* nec de dolo malo, nec denique actio quod metus cauſa, *l. quod diximus* 16. §. *hæc cautio*, *ff. quod met. cauſ.*

Conſtitutio hujus tit.] Vis in *l. un. h. tit.* ex Cujacii ſententia hic, & ad *d. l.* 16. eſt coactio, ut *tit. de his quæ vi met. cauſ.* Sic etiam Gloſſa interlin. ad *d. l. un. hoc tit.* in Baſilic. vim interpretatur, *βίαν*, & concuſſionem, *διασυσμόν* non ereptio, ſeu rapina, ut gloſſa accipit: concuſſio vero eſt metus; terror, qui definitur a Cic. lib. 4. Tuſculan. Q. *metus concutiens*: vel calumnioſa vexatio, *l.* 1. §. 2. *ff. de calumn.* ſic accipitur in *l. illicitas*, §. *illicita*, *ff. de offic. præſ. & tit.* 13. *lib.* 47. *D.* S. Athanaſ. in Epiſt. ad Luciferum Caralitanum: *Domos perturbant, concutiunt fratres, ſingulis negotiis concinnant*. Videamus an legendum ſit, *negotia concinnant*, id eſt, hoc agunt ut aliis negotium faciant. Tertullian. de Fuga cap. 12. *Miles me vel delator, vel inimicus concutit, & concuſſura*, ibid. cap. 13. pro concuſſione. Arnob. 4. adverſ. G. *Cujus vos nomen effari non ſine metu decuit, & totius corporis concuſſione*.

Condictio furt.] Condictio, ut Cuj. placet, non datur in heredem. *Vide ſupr. de condict. furt.*

In factum ex edicto] *l. in heredem* 5. *ff. de calumn.* actione in factum de calumniatoribus intra annum in quadruplum tenetur, qui ut per calumniam alteri negotium faceret, vel non faceret, pecuniam accepit.

Ex edicto de alien.] *l.* 4. §. *hæc actio*, *ff. de alienat. judic. mut. cauſ. f.* actione in factum tenetur in id quod intereſt, qui judicii futuri mutandi cauſa rem alienavit, ut duriorem adverſarium nobis objiceret.

De edendo] *l. ultim. ff. eod.* adverſus argentarium, qui rationes menſæ argentariæ non ediderit, datur actio in factum in id, quod intereſt agentis rationes ſibi editas eſſe.

Servi corrupti] *l. hæc actio* 13. *ff. de ſer. corr.*

Arbor. furt. cæſ.] *l.* 7. §. *hæc actio*, *ff. arb. fur. cæſ.*

De incend. ruin.] *l. Pædius* 4. §. *ultim. ff. de incend. ruin.*

De eo qui ſciens] *l. utique* 21. *ff. de liber. cauſ.*

Et aliquando] Non ſolum actiones ex delictis, vel quaſi delictis, contra heredes non competunt, ſed etiam interdum ex contractibus, §. *aliquando*, *Inſtitut. de perpet. & tempor. act.* v. Cujac. ibid. & ad *l.* 121. *ff. de v. ob.* lib. 13. Obſ. cap. pen. & lib. 21. c. 2. & tit. C. de in lit. jur.

TIT. XVIII. *De conſtituta pecunia.*

Vide tit. 5. *lib.* 13. *ff.*

A Titulo x. animus conditori Codicis hujus fuit generalia præcepta tradere de obligationibus & actionibus, & poſteaquam egit ſpecialiter de hereditariis actionibus, quibus includitur omne genus actionum in perſonam, voluit de conſtituta pecunia ſpecialem titulum ponere, tum quod eo continetur etiam omne genus debitarum pecuniarum, tum etiam quod dubitabatur an actio conſtitutæ pecuniæ quaſi pœnalis ſecundum ſuperiorem titulum non eſſet danda in heredem, niſi poſt litem conteſtatam, quod definitur *l.* 1. & 2. *hujus tit.* & *l.* 18. §. *e re*, *ff. eod.* Eſt autem conſtituta pecunia; pecunia debita a ſe vel ab alio, quam certo die ut ſolvatur, curaturum ſe quis recipit citra ſtipulationem, idque genus conventionis o-

A lim receptum dicebatur apud menſarios, & actio quæ ex ea re competebat actio receptitia, quoties ad menſam argentarii, contrahentibus, ut adfieri plerumque ſolebat, argentarius recipiebat ſoluturum ſe quod hic vel ille caviſſet, & erat negotium civile & actio civilis. Hodie conſtitutum appellatur, & eſt juris prætorii obligatio, quæ contrahitur etiam per epiſtolam, ut in *l. quidam*, *ff. eod.* hoc modo: Quæ L. Titius mutua accepit a te, ea penes me habeo: vel, ut in epiſtola D. Pauli ad Philemonem: Qua re læſit te, Philemo, aut quod is tibi debet, mihi imputato, ego Paulus manu mea ſcripſi, ego reddam. Denique fit nudo conſenſu, & ſecundum jus vetus earum tantum rerum nomine quæ in mutui cauſam veniunt, & actio erat annalis, qua de cauſa dari ægre videbatur a Præ-
B tore, & magis coercendæ improbitatis ejus, qui ad diem condictum fefelliſſet quaſi ex delicto ejus (omni enim conſtituto dies adiicitur, vel ineſſe intelligitur) quam quod nudus conſenſus videretur ſufficere obligationi; ac proinde quaſi pœnalis ex parte rei actio videbatur non eſſe danda in heredem rei, quod non obtinuit: & merito igitur proximis ſuperioribus titulis XVI. & XVII. de hereditariis actionibus adjunctus hic eſt, ut & hanc actionem ſciremus hereditariam eſſe.

XVIII. ENARRATIO.

OMne genus actionum in perſonam] Actiones enim in rem non ſunt hereditariæ. *Vide ſupr. tit.* 16.

C Omne genus debitarum pecun.] Conſtitutum fit de pecunia debita ex quacumque cauſa, vel contractu, vel maleficio, licet natura tantum debeatur, vel jure prætorio, non civili, *l.* 1. §. *debitum*, & *duob. ſeqq. l.* 29. *ff. eod.* Denique qualecumque debitum in conſtitutum deducitur.

Quaſi pœnalis] Prætor enim videbatur edicto ſuo pœnam comminari, *Si appareat eum, qui conſtituit, neque ſolviſſe, neque feciſſe*, *l. ſi duo* 16. §. *ait Prætor*, *eod.* his inquam, verbis videbatur pœnam proponere adverſus eum, qui fidem rei conſtitutæ fregiſſet, & pacta ac conſtituta die non ſolviſſet, quod quidem grave eſt, *l.* 1. & *l. illud* 25. *eod.* ac per hoc non videbatur in heredem conſtituentis danda: pœnales enim actiones in heredem rei non competunt, §. 1. *Inſtitut.*
D *de perpet. & temp. act.* ſed magis placuit, rei perſecutionem eſſe, *l.* 18. §. *e re*, *ff. eod.* Baſilica: *αὕτη ἡ ἀγωγὴ οὐκ ἔστι ποινάλια*, *Hæc actio pœnalis non eſt*. Et merito igitur in heredem datur: actiones enim quæ rei perſecutionem habent, adverſus heredes dantur, *l.* 3. §. 1. *ff. de vi & vi arm.*

Poſt litem conteſt.] Ex delictis enim actiones poſt litem conteſtatam in heredes tranſmittuntur, ut docet tit. ſuperior.

Pecunia debita] Id enim tantum conſtituitur quod debitum eſt, *l.* 5. §. 2. *d. l.* 18. §. 1. *l.* 2. *h. tit.* & ideo conſtitui non poteſt id cujus petitio exceptione excludi poteſt, *l.* 3. §. 1. *ff. eod.* *ἐγγυᾶται δὲ τὸ ἐνδέβιτον*: *Ejus autem nomine quod indebitum eſt, fidejuſſor dari poteſt*: ut eſt in gloſſis Nomicis: hoc igitur conſtitutum a fidejuſ-
E ſione diſtat.

A ſe vel ab alio] §. *de conſtituta*, *inſtitut. de action. d. l.* 5. §. 2. *d. l.* 2. *Novel.* 115. *c. ultim.* & hæc eſt prima inter eum qui conſtituit & fidejuſſorem differentia, quam Græci adferunt: nemo enim pro ſe fidejubet, *l. heres* 21. §. *ſervo*, *ff. de fidejuſſ.* at quod quiſque debet ſoluturum ſe recte conſtituit.

Quam certo die] Non modo rem ipſam quæ debetur quis ſoluturum ſe conſtituit, ſed & aliud pro debito conſtitui poteſt, *d. l.* 1. §. 5. *ἕτερον δ' ἀνθ' ἑτέρου οὐκ ἐγγυᾶται*: *In aliam rem quam quæ in obligatione eſt, fidejuſſor non interponitur*, ut ajunt Græci, ſecundam inter conſtitutum & fidejuſſionem differentiam adferentes: ſive ut ait Ic. *In aliam rem, quam quæ credita*

dita est, fidejussor obligari non potest, *l. si ita* 42. *ff. de fidejuss.*

Certo die] Constituto dies certus adjicitur, *l.* 19. *ff. eodem*. Nam hæc hujus negotii natura est, ut conferatur in diem : hæc est vis & potestas verbi, *constituere*. Quid si constitutum fiat nulla præstituta die, id est, ἀπροθέσμως, non præfinito solutionis die, ut vertunt Basilica, valetne constitutum ? Audiamus Paulum Jurisconsult. in *l.* 21. *eodem*. *Si sine die constituas*, inquit, *potest quidem dici, te non teneri* : quasi diceret: videtur quidem non valere constitutum quasi imperfectum sit : *alioquin & confestim agi tecum poterit, si statim, ut constituisti non solvas*, quod a natura hujusce negotii alienum est, quoniam in diem certum constitui solet. *Sed modicum tempus*, inquit, *statuendum est, non minus decem dierum, ut exactio celebretur*. Et valet igitur constitutum, etiamsi dies nominatim adpositus non sit. Sed quamvis sine die constitutum sit, non tamen confestim agi poterit, sicut ex pura stipulatione statim agitur, sed ei constituto ex prudentium interpretatione decennium inerit. Hæc est Pauli sententia: nec alia mente scripsi, videri non valere constitutum: si sine die constituas, quam ut dubitandi rationem, qua Paulus movetur tangerem. Idem tamen cum Paulo sentio : absit enim, ut vel Paulus cogitarit, vel etiam Paulum ego sic accipiendum putarim, quasi diem saltem integrum adiici constituto necesse sit, ut valeat: quamquam vix est, ut auctores nostri, qui in diem constitui scribunt, in tempus angustius constitui posse crediderint, quam ut laxamentum unius diei habeat, qui daturum, facturumve constituit : alioquin nec utilitatem haberet constitutum, nec a præsentaria solutione prope differret. Itaque & cum pure mutua pecunia datur, non adjecto die solutionis, confestim agi non potest ; sed post triduum, ex Græcorum sententia ad *l.* 19. *ff. de reb. credit.* quorum verba hæc sunt ; εἰ γὰρ ἁπλῶς δανείσω τινὶ, εὐθὺς ἤτοι μετὰ τρεῖς ἡμέρας δύναμαι ἀπαιτεῖν τὸ δάνειον. *Si cui simpliciter credidero, statim, id est, post tres dies creditum petere possum*. Vide locum Plauti e Mostellaria quem observavit summus juris interpres in recitatione ad *l.* 4. *ff. eod.* Et falsus est Accursius, qui ad *l. si pœnam*. 68. *ff. de verb. obligat.* significat, pecuniam statim peti posse. Sed & idem ad *d. l.* 21. eisdem fere verbis scripsit, quod ego ad Theophilum : ut deinde animadverti. In summa quum quæritur, an constitutum sine die factum, ἀντιφώνησιν ἀπρόθεσμον vocat Eustathius περὶ χρον. διασ: Cap. de decem diebus, jure valeat, hoc quæritur, an constitutum sine certo die factum, καὶ ἀπροθέσμως valeat : sive an propter omissionem diei constitutum infirmetur : non autem quæritur, an longius, vel recisius & angustius tempus adjici constituto possit, ut vel in horam, aut semihorium utiliter constituatur. Hæc mea, hæc Pauli sententia est. Neque Salmasius hoc debuit notare in lib. de modo usurar. cap. 16. Hodie vero constitutum & pure fieri potest, *l. pen. hoc tit.*

Quod autem ad Petronium attinet, videamus an *venire ad constitutum*, sit, ad diem condictum venire, vel potius locum, ut de loco Salmasius Petronium capiendum putat. (Sic etiam loquitur Suetonius Oth. 6. *Proripuitque de postica parte palatii ad constitutum*.) Quid si de die constituto intelligamus ? Sic Petronius suadere videtur his verbis, quæ præcedunt. *Flagitabant uti apud se utraque deponeretur, ac postero die judex querelam inspiceret*. Et Paulo post ; *invaserat pallium, exhibiturumque crastina die adfirmabat*. Certe non minus de die, quam de loco constitutum intelligi potest, Cicero pro Cecinna : *Homines inermes, qui ad constitutum experiundi juris gratia venissent*. Idem epist. 4. lib. 7. ad famil. *Quare si quid constitutum cum podagra habes, fac in alium diem differas*. Terent. in Hec. act. 1. sc. 2. *Constitui cum quodam hospite*. Vellejus Paterculus lib. 2. *Ex constituto arma corripuit*, id est, *de compacto*, ut Plautus loquitur, vel *ex compacto*, ut Suetonius. Colloquium Scholasticum : *Judices enim diem nobis dederunt hodiernum. Sententia dicta, quare volo te præsente de causæ cum advocatis tractare. Adhibuisti ? adhibui : quosnam? tuos amicos : bene fecisti, constituisti ? circa quam horam ? in quo loco ? in foro, in porticu, juxta porticum Victoriæ. Paulo post illuc venio* ; & mox : *Accipe ab eo nummos ; & sequere, sicut constituimus*. Cornel. Tacitus de moribus Germanorum : *Nec dierum numerum ut nos, sed noctium computant, sic constituunt, sic condicunt*. Interdum plenius dies constitui dicitur. Cicero pro Cecinna : *Placuit Cecinnæ, de amicorum sententia diem constituere*. Paul. Oros. lib. 6. c. 2. *Nam tunc veluti ad constitutum diem festinarent*, ἐς ἡμέραν ῥητήν. Appian. in Lyb. Salmasius profert locum Varronis e 2. de R. R. *Quod tam sero venisset ad constitutum*, ac contendit Varronem de loco intellexisse. Idem tamen in Erratis, *an de tempore?* inquit. Quo uno verbo tota fere hujus controversiæ moles corruit. Denique sive solum, sive diem intelligas, utique constituendi verbum tractum, & intercapedinem temporis continet : καὶ ταῦτα ὑπὲρ ἐμοῦ ἀπολλύμενα.

Certo die. Ex die obligatus utiliter constituit, se eadem die soluturum, vel citeriore, & proximiore, vel alio loco, *l.* 3. §. *ult. & l. seq. & l.* 5. *eod.* Sed & quod in diem, ὑπὸ ἡμέραν ὡρισμένην, in diem certum, vel sub conditione debetur, pure constitui potest, *l. id quod* 19. *ff. eodem*, *l.* 2. *hoc tit.* Reus igitur constitutæ pecuniæ in duriorem causam constitui potest : fidejussor autem in duriorem causam adhiberi non potest, *l. Græce*, §. *illud*, *ff. de fidejuss.* & hanc tertiam differentiam inter constitutum, & fidejussoriam obligationem, notant Græci his verbis : τρίτη αὕτη ἀντιφωνεῖ εἰς ἐπὶ βαρυτέρᾳ αἰτίᾳ ὄντο ἀπὸ αἱρέσεως ὄντος τοῦ χρέους ἀντιφωνεῖ χωρὶς αἱρέσεως οὐκ ἐγγυᾶται δὲ ἐπὶ βαρυτέρᾳ αἰτίᾳ, Sic suppleri debent Glossæ Nomicæ in v. *pecuniæ constitutæ*, ex manuscripto codice, quem olim mihi commodavit magni nominis & doctrinæ vir Jacobus Sirmondus. Salmasius lacunato usus est codice in his differentiis explicandis : & ideo Glossarii Nomici mentem assequi non potuit.

Curaturum se. Sed & plures constituere possunt, *l.* 16. *eodem*, sed habent beneficium divisionis, si omnes litis contestatæ tempore solvendo sint, *l. ult. hoc tit.*

Sc. Si vero quis constituerit alium soluturum, non se pro alio ; non tenebitur, *d. l.* 5. §. 4.

Recipit] Receptitia in constitutoriam transfusa, constitutor etiam recipere dicitur, ἀναδέχεσθαι.

Citra stipulationem] Constitutum fit nudo consensu sine stipulatione, *l.* 1. *in pr. &* §. *eum qui*, *eodem*, *d.* §. *de constituta*. Theophilus ad §. 8. *de action.* & ideo & præsentes & absentes constituimus, & quibuscumque verbis, *l.* 14. §. *ult. eod.* stipulatio enim fiebat verbis solemnibus ante Leoninam constitutionem, §. 1. *vers. sed hæc*, *Institut. de inutil. stipulat.* & hæc est quarta inter constitutum, & fidejussionem differentia : fidejussor enim stipulanti adpromittit, ut observant Græci loco sup. cit.

Ut adfieri plerumque solebat] Romani enim & Græci per mensarios, διὰ τοῖς χρωμένοις τῇ τοῦ τραπεζιτῶν ἐργασίᾳ, ut est in epistola 15. earum, quæ Themistoclis nomine circumferuntur, omnia negotia exercebant. Per eos plerique pecunias credebant, & fœnori occupabant. Colloq. Schol. *Eamus nos ad nummularium, capiamus ab eo denarios centum*.

Argentar. recip.] Ex recepto soli argentarii obligabantur : ex constituto vero omnes : quamquam & receptum argentariorum etiam constitutum dicitur, & utraque actio ex constituto nasci, *l.* 6. §. 3. *ff. de eden.* Theophil. ad *d.* §. 8.

Soluturum se] Novatione non facta ; nec etiam recepto, aut constituto novatur obligatio, *l.* 28. *ff. eodem*, non magis, quam fidejussione : erravit enim auctor

A ctor glossarii, qui scripsit constitutorem esse, qui se pro alio soluturum promittit, & alterius in se transfert obligationem. Et qui hac actione egit, sortis obligationem non consumit, id est, non litis contestatione, sed solutione utraque obligatio solvitur, *d. l.* 18. §. *ultim.*

Actio civilis] Verbis enim civilibus componebatur, *d. l.* 2.

Constitutum appellatur] Glossæ juris: *κονςιτυτῶν δὲ ἐςιν ἡ σύςασις, ἤτοι ἀντιφώνησις διὰ γὰρ τῆς ἀντιφωνήσεως συνίςαται, ἢ βεβαιοῦται ἡ ἀπαίτησις τῶν παρά τινος ὀφειλομένων τινὶ πράγματι.* Constitutum Græci *ἀντιφώνησιν* vertunt, Basilic. lib. 26. tit. 7. Glossæ Græco-Lat. *ἀντιφωνῶ constituo*: item: *ἀντιφώνησις, pecunia constituta*: & constitutor, *ἀντιφωνητὴς*, *Nov.* 4. *c.* 2. *Responsor. un. respondant.* Cujac. in recitat. ad hunc tit. scribit, *ἀντιφωνήσεως* verbo nunquam significari fidejussionem, quod facile concedam, si de vetustioribus Græcis intellexit: Hesychius enim *ἐγγυάζειν, ἀντιφωνεῖν*, interpretatur.

Juris prætorii] Constitutum est nomen honorarium, *d.* §. 8. *& l.* 1. *& ult. eod.*

Penes me habes] formula constituti, *l. quidam* 26. *eodem.*

Mihi imputato] *πρὸς ἐμὲ ἔχε τὴν ὀφειλὴν, ἐγώ ἀποτίσω.* B. Chrysostom. in eandem Pauli epistol. hom. 3. *ὃ μοί εἰς χρέος τοῦτο λόγισαι, ἐμὲ ἔχε ὀφειλέτην*, Theophylactus ibid.

Scripsi] *πρὸς ἀσφάλειαν πλείονα, ὅτι ἀποδώσω τὸ χρέος: λάβε ἰδίῳ χειρὶ μου γεγράμματι*, Theophylactus ibid. & Oecumenius totidem fere verbis, cap. ult. Theodoret: *ἀντὶ γραμματίου τήνδε κάτεχε τὴν ἐπιςολήν: πᾶσαν αὐτὴν ἐγὼ γέγραφα* D. Hieronymus ibid. *Quod Onesimus furto rapuit, ego me spondeo redditurum, cujus sponsionis epistola hæc & manus testis est propria, quam non solito more dictavi, sed mea manu ipse conscripsi.*

Ego reddam] Idem Theod. *ἐγώ καὶ ὀφείλειν καὶ ἀποδώσειν ὑπισχνοῦμαι τὸ χρέος*: *Ego & debere, & debitum redditurum promitto.*

Nudo consensu] *d. l.* 1.

Quæ in mutui caus. veni.] Quæ pondere, numero, & mensura constant: hodie vero rerum quoque immobilium nomine, ut olim receptum, Theophil. ad *d.* §. 8. *d. l.* 2.

Actio erat annalis] Certis casibus, hodie perpetua est, ut ceteræ in personam actiones *d. l.* 2.

Qua de causa] Non tam ex nudo consensu nascitur obligatio, quam ex perfidia, *d. l.* 1. *& d. l. illud.*

Prætor enim hanc actionem proposuit ut improbitatem ejus coerceret, qui pactum atque constitutum perfide rupisset, quique fidem fefellisset supremum rerum humanarum vinculum, Quintilian. declamat. 344. *πίςιν ἐπὶ συναλλαγαῖς τὸ κράτιςον τῶν ἐν ἀνθρώποις ἀγαθῶν καὶ πάσας φυλάττων ἐν ὁμονοίᾳ τὰς πόλεις*, ut scribit Dionys. Halicarnass. lib. 6. *ἱερὸν χρῆμα*, ut idem ait lib. eod. Cicero pro Rosc. Com. *Æque perfidiosum, & nefarium est, fidem frangere, quæ continet vitam*, qua *nixatur vita*, ut Lucretii verbo utar. Simplicius in Epictetum: *ὁμολογίας παραβαίνειν ἄτοπον, καὶ ἀσεβὲς δοκεῖ, ὡς τῆς ἀληθείας καὶ τῆς πίςεως, δι' ὧν τὰ πάντα ἐπίςαται, καὶ μένει ὅσον ἐφ' ὑμῖν ἀκτρωμένων.* Et quasi ex delicto igitur hæc actio datur, & coercendæ perfidiæ. Est autem gravius fidem fallere in pecunia debita, quam in pecunia non debita: constitutum enim non fit nisi in pecunia debita, ut jam supra dictum est. Cujacius alibi scribit, constitutum non esse pactum nudum, sed contractum, quia receptum imitatur, quod erat contractus, Parat. D. eod. & ad Nov. 4.

Hereditariam esse] Actio constitutæ pecuniæ datur heredibus, & in heredes, *l.* 2. *hoc tit.*

TIT. XIX. *De probationibus.*

Vide tit. 3. *lib.* 22. *ff.*

ET hic quoque titulus pertinet ad generalia præcepta & communia omnium actionum. Nam inanes sunt actiones, nisi, ut dicitur, indubitata probationis fide apud judicem competentem liqueat vera esse quæ in judicium adducuntur. Hoc vero quis præstare debeat, actor, an reus in singulis actionibus quæri & disceptari solet, & per singulas quoque actiones hoc titulo itur: hujus rei explorandæ gratia, non per omnes quidem, esset enim res operosa & molesta nimis, sed certas quasdam in personam & in rem. Probatio autem B est intentionis suæ legitima fides quam facit judici actor, vel reus, vel uterque. Et duæ præcipuæ sunt maximæque probationum species, Instrumenta & Personæ, ut Heliodori X. Æthiop. & *l.* 11. *infra de fid. inst. l.* 1. *supra de dilat.* Addi possunt argumenta, signa, indicia, *l.* 21. *hoc tit. l.* 10. *infra arb. tut.* & indicia certa, quæ jure non respuantur, *l. indicia, supra de rei vind. l.* 15. *infra de ju. dot.* indicia indubitata & omni luce clariora, *l. ultim. hoc tit.* & plerunque probationes, quæ dicuntur, hoc adjuncto liquidis, vel manifestissimis, vel apertissimis, hæc indicia rationesque dicuntur, ut *l. pen. infra de contr. stip. l.* 2. *infra de in lit. jur. l.* 3. §. *præterea, ff. de susp. tut. l. libertas*, §. *ultim. ff. de man. test. l. plane*, §. 1. *de lega.* 1. & hæc genera legitimarum probationum: Illegitimæ sunt testationes, adnotationes, expensilaC tiones privatæ. Nam & formas agrorum privatas non obligare Siculus Flaccus ait, & alio jure sunt antiqua monumenta finium ære vel saxis insculpta, nempe quasi instrumenta publica, sicut census publicæ tabellæ alio jure de quarum fide non ambigitur, & alio professiones censuales, vel etiam natales ementitæ, vel affirmationes, aut nominationes nudæ. Etiam jusjurandum per se solum nego esse legitimæ probationis genus: alioquin jurejurando actoris fieret reus inficiator non minus quam instrumentis, vel testibus, *l. eum qui, ff. de jurejur.* non nego esse adminiculum infirmæ & illegitimæ probationis, ut edicto Justiniani VII. nec ei alios effectus suos detractos volo. Id in cœco testimonio Rhetores ponunt, sicut tabellas, & personas absentes, & multitudinem, aut civitaD tem.

XIX. Enarratio.

INanes sunt actiones] Inefficaces, inutiles, sine re.

Indubitata prob. fi.] In dubiis probationibus, *l.* 11. *infra de fi. instr.*

In personam] Ut certi condictionem *l.* 1. cujus formula hæc est, si paret dare oportere.

In rem. Rei vindicationem, *l.* 2. 4. *&* 21. cujus formula hæc est: Si paret rem, qua de agitur, Mævii esse, Theoph. ad §. 2. *de action.* nec enim aliter condemnat judex, quam si ei appareat verum esse, quod in judicium deducitur: *ἄνθρωποι γὰρ τῶν φανερῶν μόνων κάE θηνται κριταί*: *Rerum certarum judices sedent*, Theophylactus in epistolam Pauli ad Romanos cap. 2. Præjudiciales actiones in rem esse videntur, §. *præjudiciales*, *Inst. de Action. de quibus in l.* 10. 13. 14. 15. 17. 20. *&* 22. Petitio hereditatis de qua in *l. si scriptum* 11. est mista, *l. sed etsi* 25. §. *petitio*, *ff. de petit. hered.* restitutio in integrum, de qua in *l. cum te* 9. vel in rem datur, vel in personam, Paul. *recept. Sent. lib.* 1. *tit.* 6. §. *integri*. Vide Cujac. ibid. & ad *l.* 3. *in fin. ff. de minor.*

Legitima fides] Quæ fit per legitimas probationes, ut vocantur in *l.* 25. *ff. eod.*

Fides] ut Græce *πίςις*. Quintilian. v. cap. x. *Hæc omnia generaliter πίςεις appellant: quod etsi propria interpre-*

terpretatione dicere fidem possumus, aptius tamen probationem interpretabimur. Syrianus, & Sopater in Hermogen. *αἱ γὰρ τῶν νομικῶν πίστεις, ἤ τοι ἀποδείξεις Jurisperitorum fides, sive probationes*.

Quam facit) *L.quingenta* 12. *in fi.ff.eod.*

Actor) Actor implere debet intentionem suam: est generalis regula, *γενικὸς κανὼν*, Græcis. Auctor probat se pecuniam numerasse, *l.6. hoc tit.* quæ sic legenda est ex fide vett.codd.Ægidii Menagii & Jul.Brodæi: ut creditor qui pecuniam petit, numeratam implere cogitur &c. quam scripturam confirmant Basil. his verb. *ὥσπερ ὁ δανειστὴς ὁ τὰ χρήματα ἀπαιτῶν ἀποδείκνυσιν, ὅτι ἠρίθμησεν*. Interpres: *ὁ δανειστὴς ἀπαιτεῖται ἀποδεῖξαι τῆς ἀριθμήσεως*. Claudius Salmasius corruptos codices sequitur, & sententiam legis non assequitur, de modo usurarum, cap. XI. *l.4. supra de eden.* §. 2. *Inst. de legat.* si reus inficietur, *d.l.* 1. vel qui agit rei vindicatione, dominium probat, *d.l.*1. *&* 4. in actionibus præjudicialibus actoris partes sustinet, qui habet intentionem secundum id quod intendit, *l. generaliter* 12. *ff.de exception.* cujus explicationem vide apud Cuj.Obs. lib. 5. 37. Qui agit petitione hereditatis, probare debet vitia testamenti, *d.l.*11. Qui petit restitutionem in integrum, ætatem probare debet, *d.l.9.*

Reus) Reus etiam probare debet velut intentionem suam, *l.* 19. *ff. de probat.* Sic in *l.* 1. *infra de non num. pec.& l.*1. *infra si pignor.convent.numer.sec.* intentio accipitur pro exceptione, ut observat Cujac. & Glossa. Verbi causa, qui adfirmat se solvisse, solutionem probare debet, *l.*1.*hoc tit.d.l.quinta*, *l.adseveratio* 10.*infra de non numer. pec. l. ultim. infra de solut.* Item si tutor conveniatur ex persona contutorum, utetur exceptione, si non omnes solvendo sint tempore finitæ tutelæ: probabit igitur omnes eo tempore solvendo fuisse, *l.3. hoc tit.* reus enim in exceptione actor est, *l.* 1. *ff. de exception.* actoris partibus fungitur, *d.l.in exceptionibus*, ex generali regula, *l. cum de indebito* 25. §. 2. *eodem*. Denique sive dilatoria sit exceptio, sive peremptoria, probanda est postquam actor probavit intentionem suam, *l.si quidem* 9.*infra de exception. l.emptor* 9. *infra de præscript.long.temp. l.exceptionem* 19. *hoc tit.* Certe si actor profiteatur se probare non posse quod intendit, reus contrarium probandi necessitate non astringitur, cum per rerum naturam factum negantis probatio nulla sit, ut est in *l.*23. *hoc tit.*

Vel uterque) Titius fundum vindicat, & profert instrumenta auctoritatis, puta, emptionis tabulas: qui vero fundum possidet, allegat eum sibi a Titio donatum. Si possessor probet prolatis donationis tabellis, vincet: nisi contra Titius eas falsas docere sit paratus, *l. cum precibus* 18. *hoc titulo*. Item probatio exigitur ab eo qui profert instrumentum, ut doceat verum esse, & ab eo qui id arguit esse falsum. Probatio igitur ab utraque parte exigitur, *l. pen. hoc tit.* in qua monet Cujacius ex libris antiquis legendum esse, *promerint*, pro, *prompserint*, & confirmatur veteri Juliani Brodæi, *l. ultim. infra ad leg. Cornel. de fals.l.*2. *C.Theod. de testam. l. quoties* 4. *C.Theod. de fid.test. & instrum.l.ultim. in fin.infra de abolition.* Fabius v.7. *Aliquando utrinque sunt testes*. Denique si sit quæstio de genere seu gente, probatio ex utraque parte admittitur, *Nov.*36. Simplicius Demosthenes probationem definit his verbis: *ἔλεγχος δ' ὅταν οἷς ἂν εἴπῃ τις, καὶ τἀληθὲς ὁμοῦ δείξῃ*: adversus Androtionem.

Duæ præcipuæ) *μέγισται ἀποδείξεις*, Heliodor. 10. probationes solemnes. Gell.lib.14.2.

Instrumenta & personæ) *L.emancipationem* 11.*& l. in exercendis* 15. *infra tit. prox.* vide Cujac. ad Paul. v. *Sentent. tit.*5. tabulæ & testes, *d.cap.*2. Isidorus Hispalensis Origin. 18.15. *Probatio testibus & fide tabularum constat*.

Argumenta) Isocrates adversus Euthynum: *ὥστε μήτ' ἐκ βασάνων, μήτ' ἐκ μαρτύρων οἷόν τ' εἶναι γνῶναι περὶ αὐτῶν, ἀλλ' ἀνάγκη ἐκ τεκμηρίων καὶ ὑμᾶς διδάσκειν, καὶ*

A *ὑμᾶς δικάζειν, ὁπότεροι ἀληθῆ λέγουσιν*. *Quare nec quæstionibus, neque testibus res probari potest: sed necesse est, & nos argumentis docere, & vos eadem hac ratione judicare utri vera dicant*. Aristoteles libro 1. Rhetor. c. ul. *μάρτυρας μὲν ἔχοντα, ὅτι ἐκ τῶν εἰκότων δεῖ κρίνειν: καὶ τοῦτ' ἐστὶ τὸ γνώμῃ τῇ ἀρίστῃ: καὶ ὅτι οὐκ ἔστιν ἐξαπατῆσαι τὰ εἰκότα ἐπὶ ἀργυρίῳ* Demosthen. loco jam citato: *ἔστι τοίνυν ἀνάγκη τοὺς ἐλέγχοντας ἢ τεκμήρια δεικνύναι, δι' ὧν ἐμφανοῦσι τὸ πιστὸν, ἢ τὰ εἰκότα φράζειν, ἢ μάρτυρας παρέχεσθαι*: Euripides Phœnice: *τὰ φανῆ τεκμηρίοισιν εἰκότως ἁλίσκεται*. Æschylus Diris: *ὑμεῖς δὲ μαρτύριά τε καὶ τεκμήρια καλεῖσθε ἀρωγὰ τῆς δίκης ὁρκώματα*. Et interdum certior est fides indiciorum & argumentorum, quam testium. Quintilianus v. cap. 7. *Hinc testem gratia, metu, pecunia, ira, odio, amicitia, ambitu fieri: argumenta ex natura duci. In his*

B *judicem sibi, in illis alii credere*. Maxime in testamentis. Isæus *περὶ Νικοστράτου κλήρου*: *δοκεῖ μοι προσήκειν τεκμηρίοις μᾶλλον ἢ μάρτυσι πιστεύειν*. Regulariter enim testium fides atque auctoritas potior est. Sopater in Hermogenem: *κρείττων ἡ μαρτυρία καὶ τεκμηρίων, καὶ τῶν εἰκότων*.

Argumenta) Auctor ad Herenn. *Argumentum est, per quod res coarguitur certioribus argumentis, & magis firma suspicione*. Quintil. lib. 5. 10. *Argumentum est ratio probationem præbens, qua colligitur aliquid per aliud, & quæ quod est dubium, per id quod dubium non est, confirmat*. Cœlius Lactantius libro 4. cap. 22. *Et quanquam apud bonos judices satis habeant firmitatis vel testimonia sine argumentis, vel argumenta sine testibus*, Isi-

C dorus d. cap. 15. *Argumentum nunquam testibus, nunquam tabulis dat probationem, sed sola investigatione invenit veritatem*.

Signa) Plautus in Amphitr. Act. v. S. 1. *De ea re signa atque argumenta paucis verbis eloquar. σημεῖα τε καὶ εἰκότα*; Themist. in orat. 14. *τὰ δὲ σημεῖα ἐπὶ τῶν πραγμάτων λέγομεν, τὰ δὲ εἰκότα ἐπὶ τῶν προσώπων*. Quintilianus dicto libro 4. cap. 9. *Signum vocant σημεῖον: quamquam id quidam indicium, quidam vestigium nominaverint, per quod res intelligitur*. S. Cyprianus in epistola 41. Ad Cornelium; *Ad instruendos nos manifesta indicia ac testimonia protulerunt*.

Indicia) *l.*21. *hoc tit.* *ἔλεγχοι* in Basilicis Glossæ: *ἔλεγχος, indicium, probatio*: quæ non minorem probationis fidem continent, quam instrumenta, *l.* 19. *sup. de*

D *rei vind.*

Luce clariora) Cicero pro Cœlio: *Argumentis agemus: signis omni luce clarioribus crimina refellemus*. Luce liquidiora.

Hæc indicia) Quæ dicuntur probationes liquidæ, *σαφεῖς ἀποδείξεις*. Æschyn. in Timarchum, manifestissimæ, apertissimæ, & evidentissimæ, alias argumenta liquida, apertissima, vel manifestissimæ rationes dicuntur, *l.* 5. *inf. de pignerat. act.* *μεγάλα τεκμήρια, καὶ πίστεις ἱκαναὶ*, Demosthen. in Onetor. priore, *περιφανῆ τεκμήρια*: idem in Timoth. Sopater in Hermogenem: *οἱ νόμοι ἄνω κελεύουσιν τὰς ἀποδείξεις ἐκ τῶν φανερῶν καὶ ἀναμφισβητήτων*. Tunc intentio dicitur probari manifestis rebus. Ælius Lampridius in Alexandro Severo: *Ut si quis quid haberet criminis, probaret manifestis re-*

E *bus*.

Illegitimæ sunt, testationes) Sola testatio privata fidem non facit, *l.5. hoc tit.l.4.inf.de testib.* & privata est, quæ fit sine judice Cujac.consultat.49.

Postrema quoque defuncti testatio fidem non facit, puta si scripserit sibi deberi, *l.6.*

Adnotationes) *ὑποσημειώσεις*, Bas. Quibus quis debitorem sibi constituit, *d. l.* 5. *&* 6. quod turpe est. Cicer. pro Rosc. Comœdo: *Quemadmodum turpe est scribere, quod non debeatur: sic improbum est, non referre quod debeas*: & exemplo perniciosum, *l.7. hoc tit.*

Expensilationes) Expensilatio olim fuit probatio legitima, Cic. de Orat. Aul. Gell. lib. 14. cap. 2. hodie expensi codex fidem non facit, *d. l.* 5. *&* 7. ac-

cepti autem fidem facit, *l.non est novum 5.sup.de eden.*

Siculus Flaccus) Verba ejus hæc sunt de conditionibus agrorum: *Quidam vero possessionum suarum privatim formas fecerunt, quæ nec ipsos vicinis, nec sibi vicinos obligant, quoniam res est voluntaria.*

Ære) Idem Siculus: *Quidam formas, quarum mentio habita est, in ære scalpserunt*, id est, *in æreis tabulis scripserunt.*

Census publicæ tab.) Publicæ tabulæ territorii cujusque civitatis, & agrorum cujusque, *l. 4. §. 1. ff. de cens.* hæ probant, *l. census 10. ff. eod.*

Profess. cens. ement.) Professio censualis ἀπογραφὴ τῆς ἐσίας, ementita, id est, si quis in censum rem alienam velut suam retulerit, domino nocere non solet, *l. censualis 7. C. de donation. l. quæ quisque 64. ff. de adquir. rer. dom.* Vide Cujac. ad *l. 11. C. de agricol.*

Natales) Natalis quoque professio, ἀπογραφὴ γενεθλιακῆ, Bas. ἔγγραφον γενεσείδιον, Theodoro Hermopolitæ, natalis inquam professio ementita, id est, si quis in professionibus natalium se filium alicujus professus sit: *Profiteri enim poterat semetipsum quivis*, ut ait Tertullianus lib. v. adverf. Marcion. hæc inquam adfirmatio filium non faciet, nec si qui fratrem suum Mævium appellaverit, nominatione frater fiet, *Fratrem fecit qui non erat*, ut loquitur idem Tertullianus adversus Marcion. 4. 19. id est, fratrem appellavit qui non erat, *l. non epistolis 13. & l. seq. hoc tit. l. neque professio, C. de testament.*

Etiam jusjurandum) Jusjurandum non esse omnino vice probationis scribit Azo in Summa Cod. tit. de jurejur.

Fieret reus inficiator) Idem scribit Azo loco citato ex *l. eum qui ff. de jurejur.* & actor jurando dupli persecutionem sibi adquireret, ut in actionibus quæ infitiando crescunt. Denique jusjurandum non esse liquidam probationem putant interpretes, arg. *legis si quando, C. unde vi*, & ibi tradit Salicetus. Huc pertinet hic Rufini locus ex Invectiva priore in D. Hieronymum: *Nunquid non hoc tibi tale videtur, quale si quis furti alium incusans, id ipsum unde alium arguit, in suo sinu contegat furtum: & posteaquam late peroraverit, & magnifice fuerit invectus in furem, posteaquam testes produxerit, juris quoque jurandi dederit sacramenta, post hæc omnia, furtum ipsum, pro quo alium jam se convicisse putaverat, de sinu ejus extrahatur?*

In cœco testimonio) Donatus in illud Terentii Andr. act. 5. sc. 4. *Multi alii in Andro tum audivere: Hoc* inquit, *testimonium cæcum dicitur: testimoniorum enim modus duplex est, manifestus, qui certos testes, & præsentes habet: cæcus in quo multitudinem, aut civitatem dicimus scire, ut Cicero: testis est tota Sicilia: quod tamen audientem concernat. Est etiam in cœco jusjurandum, tabulæ, absentesque personæ.*

TIT. XX. *De testibus.*

A Generali titulo de probationibus transitum facit ad probationum species summas, ac primum agit de fide testium, deinde tit. seq. de fide instrumentorum: illa fides ex pluribus testibus constat, ut lex caverit, vel si nihil caverit, ut lex 12. de vindiciis sumendis, & de furto concepto, saltem ex duobus: hæc vero etiam ex instrumento uno.

XX. ENARRATIO.

Species summas) Personæ & instrumenta præcipuæ sunt, maximæque species probationum. Cuj. sup. tit. 19.

De fide testium) Ut in Cod. Theodos. de fide testium, & instrumentorum, βεβαιώσεις μαρτύρων vocat Heliodorus 10. Ex inopia probationum aliarum ad testes decurritur. Philo III. de vita Mos. ὅταν σπάνις A ἀποδείξεων ἢ διαλόγων ἢ γραμμάτων, ἐπὶ μάρτυρας καταφεύγουσιν οἱ τὰς ἀμφισβητήσεις ἔχοντες, ὧν τὰ ῥήματα κανόνες εἰσὶ δικασταῖς περὶ ὧν μέλλουσιν ἀποφαίνεσθαι. S. Basilius de Spiritu sancto cap. 29. εἰ ὡς ἐν δικαστηρίῳ τῆς διὰ τῶν ἐγγράφων ἀποδείξεως ἀποροῦντες, μαρτύρων ὑμῖν πλῆθος παρεστησάμεθα, οὐκ ἂν τῆς ἀφέσεως παρ' ὑμῶν τύχοιμεν; ἐγὼ μὲν οὕτως οἶμαι.

Pluribus testibus) Qui sint idonei, εὐυπόληπτοι, integræ opinionis, ἀπαράγραπτοι, ut eos vocat Psellus in Canticum canticor. testes omni exceptione majores: Demosthenes κρείττοις τῆς ἀντιγραφῆς μαρτυρίας. Joannes Cananus in Narratione de bello Constantinopolitano: τὰ μαρτύρια ἔχομεν παρὰ μαρτύρων ἀπαραγράπτων κατὰ τοὺς φιλευσεβεῖς νόμους: *testimonia habemus testium omni exceptione majorum secundum leges.* Quam B vocem usurpavit Oecumenius in Apocal. cap. 18. Inter ἀπαράπτοις non censetur inimici, *l. 3. ff. eod. l. si quis 17. hoc tit.* Auctor vitæ S. Athanasii: μάρτυρες δὲ οἱ περὶ Εὐσέβιον, οἷς πρῶτα μὲν Ἀθανάσιος ὡς ἐχθροῖς παρεγράφετο, καὶ νόμοι αὐτοῖς, καὶ ταῖς ἐκ τῶν νόμων ἀνάγκαις εἶργε τῆς κατ' αὐτοῦ μαρτυρίας: Joannes Hierosol. in Matth. c. 22. Homil. 42. *Inimicorum testimonium in judicio, etsi verum fuerit, quasi suspectum reprobatur.* D. tamen Chrysostomus in Psalm. 44. scribit testimonium quod ab inimicis fertur, suspicione carere, si non inimicitiæ causa fiat. Nicetas Episcopus Serrarum in Catena in Matth. cap. 2. v. 2. αἱ παρὰ τῶν ἐχθρῶν μαρτυρίαι ἀξιοπιστότεραί εἰσιν: *Inimicorum testimonia fide digniora sunt.*

Pluribus testibus) In idem consentientibus. Euse- C bius Demonstrat. Evangelicæ lib. 3. εἰ γὰρ ἐπὶ πάντων ἀμφιγνοουμένων πραγμάτων, ἔν τε τοῖς κατὰ νόμους δικαστηρίοις, καὶ ἐν ταῖς κοιναῖς ἀμφισβητήσεσι τῶν μαρτύρων συμφωνία κυροῖ τὸ ἀμφιγιγνοούμενον, &c. vide tamen *legem 3. §. 1. ibi, & qui simpliciter, ff. eod.* Æmarus Ranconetus legebat, *& qui simpliciter*, id est, dispiciet judex utrum qui similiter visi sunt dicere, unum eundemque meditatum sermonem attulerint: tunc enim ejusmodi testimonia reum non lædent, κἂν οἱ συνομόται πολλοὶ μαρτυρεῖν, ut ait Synesius epist. L. *Licet plures conspirantes concordantesque testimonium dicant*: & si fraus igitur aberit, non improbatur eorum testimonium, qui unum idemque dixerunt. Basilica tamen nihil mutant, in quibus simpliciter exponitur, ἀποικίλως καὶ μὴ ἀπὸ συμβουλῆς; *non callide, nec e compacto.* Adda- D mus, primæ notæ testes esse eos, qui se vidisse dicunt, oculatos: secundæ qui audiisse, auritos. Seneca 4. Natur. Q. *l. si arbiter 18. ff. eod.* Joannes Cantacuzenus hist. lib. 1. cap. 34. καὶ ἀπόδειξιν ἐναργῆ παρείχετο τὴν ὄψιν: *oculos adhibebat, qua nulla certior probatio est. Quæ videmus sine dubio vera sunt*, ut ait Servius in 6. Æneidos. Ulpianus Demosthenis interpres in ea contra Leptin. ἐπειδὴ ἔφη ἀκοῦσαι, ἡ δ' ἀκοὴ οὐκ ἦν πιστή, προσέθηκε τοῖς θεασαμένοις, καὶ ἀπαγγείλασι: *quoniam dixit se audiisse, auditionis autem incertior fides est, adjecit eos qui vidissent, & retulissent.* Philo περὶ δικαστοῦ: ἃ μὲν εἶδέ τις πιστὰ κρίνειν: ἃ δὲ ἤκουσε, μὴ πάντως βέβαια: *Quæ quis vidit, certa judicanda sint: quæ vero audivit, non perinde firmæ fidei.*

Ut lex caverit) Ut puta lex Julia in divortiis se- E ptem testes exigit, *l. nullum 9. ff. de divor.*

De vindiciis sumendis) Fest. Pomp. *Superstites testes, præsentes significat: cujus rei testimonium est, quod superstitibus præsentibus ii inter quos controversia est, vindicias sumere jubentur:* v. Cuj. Observ. 5. 21.

De furto concepto) *§. conceptum, Instit. de obligat. quæ ex del. nas.*

Ex duob.) Ulpian. in *l. 12. de testibus*: *Ubi numerus non adjicitur, etiam duo sufficient: pluralis enim elocutio duorum numero contenta est*: Sive ut ajunt Græci ad *l. libertas 17. ff. de manum. test.* τὰ γὰρ πληθυντικὰ παρὰ ῥωμαίοις, ἀπὸ τῶν δύο ἄρχεται. *Quod non unum est, numerus est*, ut ait Tertull. de exhort. castit. cap. 7.

Ex duobus) Pessimi enim exempli esset, unico testimonio fidem haberi : *uni testi nec Catoni creditum est*. D. Hieronym. lib. 2. Apol. adversf. Rufin. c. 7. ex Plutarcho in Cat. Arnulph. Lexoviensis in epistola ad Adrianum Pontificem : *Probationis privilegium solitaria testimonia non merentur*. Vide Hincmari Remensis Opusculum 48. num. 5. & *can. admonere* 33. *q.* 2. *etiamsi testis praeclarae curiae honore praefulgeat*, *l.* 9. *hoc tit.* id est, *licet Senator sit*, κἂν συγκλητικὸς ἦν, ut vertunt Basilica. Cedrenus : μηδὲ εἰς παραδεχέσθω μαρτυρῶν κατά τινος, κἂν λίαν ᾖ ἀξιόπιστος : *neque unius etiam idonei testimonium adversus aliquem recipiatur*. Ad reverentiam Episcoporum pertinet, quod cautum est Constantini constitutione, de confirmando etiam inter minores aetates judicio Episcoporum, in Appendice Cod. Theod. *Testimonium*, inquit, *ab uno licet Episcopo perhibitum, omnes judices indubitanter accipiant : nec alius audiatur*, *cum testimonium Episcopi a qualibet parte fuerit repromissum. Illud est enim veritatis auctoritate firmatum, illud incorruptum, quod a Sacro-sancto homine conscientia mentis inlibatae protulerit*. Et hoc Julii Pollucis in praefat. libri 131. ἐν τοῖς δίκαις εἷς ἀξιόχρεως πολλῶν ἀρκεῖ : *In judiciis unus idoneus pro multis testibus sufficit* : sic accipiendum est, ut testis unus honestior, spectatae, & optimae opinionis & existimationis vir apud judicem bonum potior sit, quam plures humiliore loco positi, aut dubiae fidei homines : πιστότεροι γὰρ οἱ γνωριμώτεροι, ut ait sanctus Basilius in Esajam λόγῳ β. Idemque jus Hebraeorum. Jure tamen singulari Rex uno teste reum damnare poterat, ut scribit Maimonides. vide Schickardum de jure Regio Hebraeorum cap. 4. Theoremate 14. Denique eodem jure utuntur Galli, ut constat ex forensi eorum verbo : *a face hardie une prevue ne nuit*.

TIT. XXI. *De fide instrumentorum & amissione eorum, & de antapochis faciendis, & de his quae sine scriptura fieri possunt.*

Vide tit. 4. lib. 22. ff.

IN exercendis lit bus eandem vim habent tam fides instrumentorum quam intercessiones testium, *l.* 1. *hoc tit.* & fidem instrumentorum dico quae eis data sit vel imposita per testes, vel per comparationem literarum *l. judices l. cum quidam*, *hoc tit.* & instrumentorum vel publicorum vel privatorum. Et privata, quae fidem faciunt instrumenta dico chirographa, syngraphas, acceptilationes, apochas, antapochas, & testimonia suffulta testium voce. Publica autem forensia, quae conficiunt aliis tabelliones vel mensarii, & census monumenta & acta judiciaria, quorum tamen amissionem vel corruptionem multis locis in hoc tit. ostenditur nihil nocere dominis, vel possessoribus, vel creditoribus habentibus alias probationes. Nam & sine his omnia negotia recte contrahuntur & perficiuntur, nisi aliud convenerit, *l. contractus*, *hoc tit.* Est in hoc tit. una Constitutio de antapochis faciendis, quo nomine significatur professio debitoris facta creditori vel domino, qua singulis annis fatetur de usuris quas solvit creditori, vel de pensionibus, aut reditibus quos domino solvit. Et apochae vero & antapochae sunt professiones solutae pecuniae ; sed apocha debitori datur a creditore, antapocha creditori a debitore, ut scilicet quandoque ea fretus creditor, cum erit commodum, ostendere possit solutione usurarum, vel redituum interruptam fuisse praescriptionem XXX. annorum ; si forte eam debitor opponat creditori eludendae actionis causa. Nam solutio usurarum vel pensionum quam utique creditor probaturus est per antapocham interrumpit praescriptionem XXX. annorum, *l. pen.* §. *ult. inf. de praes.* 30. *an.* & recte Graeci ad *l. plures*, *hoc titu-*

A *lo*, διακόπτει τὴν τριακονταετηρίδα ἡ τῶν τόκων καταβολή. Est etiam pro antapocha exemplum apochae subscriptum a debitore & creditori datum. Antapochae formula haec est : L. Titius fateor me C. Sejo anno illo, die illa tot solvisse annui reditus nomine, quem ei debeo ob fundum vel possessionem illam, vel tot usurarum nomine, ob creditam mihi pecuniam.

XXI. Enarratio.

FIdem instrumentorum) ἐγγράφοις πίστεις, vocat Heliodorus 10. Cyrillus Alexandrinus Apologet : ad Theodosi. Imp. ἐγγράφως ἐπὶ πίστεως ὑπομνήματος. ut fides jurisjurandi, Phaedrus Aesop. fab. 3. 10. S. Athanasius in Psal. 118. ver. 106. ὁ ὅρκος πίστις ἐστίν. Fir-
B micus Mathes. lib. 2. cap. ult. *Jurisjurandi fidem nec promittas, nec exigas*, vide supra ad tit. 1. B. Gregorius Nyssenus homil. 4. in Cantic. Cantic. ὅρκος ἐστὶ λόγος πιστούμενος δι᾽ ἑαυτοῦ τὴν ἀλήθειαν ; τελευταία πίστις, Dionysius Halicarnass. libro 6. Est igitur fides instrumentorum, auctoritas scripturae testibus, aut comparatione literarum obfirmata. Ut instrumenti fides certissima sit, adhibenda sunt ea quae recenset Ambrosius in Lucam cap. 2. *Praeside*, inquit, *Cyrino facta est haec prima professio. Ut quasi Consulem quendam signi gratia huic libro Evangelista adscripsisse videatur : Nam si Consules adscribuntur tabulis emptionis, quanto magis redemptioni omnium debuit tempus adscribi? Habes ergo omnia quae in contractibus esse consueverunt. Vocabulum summam illic potestatem gerentis, diem, locum, causam.*
C *Testes enim adhiberi solent* &c.

Intercessiones) Depositiones. Certior est fides testium, quam testimoniorum, sive depositionum : testes enim praesentes interrogantur : testimonia vero absentium recitantur, *l.* 3. §. 2. & 3. *ff. de testib.* Demosthenes de falsa legat. & ibi Scholiastes. Eadem differentia est inter μαρτυρίαν & ἐκμαρτυρίαν : ὅτι ἡ μὲν μαρτυρία τῶν παρόντων ἐστίν ; ἡ δὲ ἐκμαρτυρία τῶν ἀπόντων. Harpocrat. Suid.

Per testes) Fides instrumentorum probatur testibus, aut comparatione litterarum, *l.* 16. & *pen. hoc tit.* fides dari dicitur instrumentis, *l. judices* 18. fides imponi, *d. l. pen.* quibus eandem interpretationem adhibet Placentinus in Summa : *Instrumentis*, inquit, *fides imponitur*, & *per testes*, & *per litterarum compa-*
D *rationem*.

Per testes) Testes autem, si fides instrumentorum in dubium non vocetur, adversus ea non admittuntur, ut scribit Paulus v. *Sentent. tit. de testib. l.* 1. *hoc tit.* & ita accipiendum quod scribit Chrysostomus, Homilia 36. contra Judaeos : adversus instrumentum quod quis profert, adversarium testes producere solere, non eum qui instrumentum profert.

Comparationem) Collationem, *l. ubi falsi* 22. *infra ad legem Cornel. de fals.* σύγκρισιν, *d. l.* 16. παράθεσιν, *Nov.* 73. *c.* 3.

Et instrumentorum] Instrumenta alia publica sunt, alia privata : publica dicuntur, quae publice confecta sunt, γράμματα δημόσια, *l. comparationes* 20. *hoc tit.* privata, quae non publice confecta sunt. Haec
E dicuntur ἰδιόχειρα, *l. pen. infra qui potior. in pign. de quib.* Harmenop. 1. 8. 10. illa, Forensia, seu ἀγοραῖα, *Nov.* 116. c. 2. & alibi.

Instrumenta dico chirogr.) Glossae Graeco-Lat. γραμματεῖον, *Chirographum*, *cautio*, *instrumentum*. Excerpta ex glossis : *instrumentum* : γραμματεῖον. Colloquium vetus scolastic. *Hic habemus instrumenta* : ἐνθάδε ἔχομεν τὰ ἀσφαλίσματα. Glossae Latino-Graecae : *Instrumenta*, γραμμάτια, ἀσφαλίσματα, id est, cautiones, securitates, chirographarium instrumentum in *l. ult. supra si cert. pet.* Instrumenta igitur proprie dicuntur conventiones scriptae : vel aliae scripturae, *instrumenta literaturae*, Tertulliano in Apologetico. Sed eo quoque nomine significantur personae, & testes. De-

nique omnia, quibus causa instrui potest, *l.1.ff.eodem.* Etiam argumenta, & signa, Quintilianus lib.5. cap.9. *Cruenta vestis, & clamor, & livor, & talia sunt instrumenta, qualia, tabulæ, rumores, testes.*

Chirographa) Chirographum est privata scriptura seu cautio manu ejus, qui conscripsit, vel alterius pro eo subnotata & subscripta. Hesychius : *χειρόγραφον, συμβόλαιον, γραμματεῖον.* Facundus Hermianensis libro 4. *Quod chirographum suum reciperet* : & mox : *si propriam manum Romano Episcopo non probante recipiat.*

Syngraphas) Asconius Pedianus in tertiam contra Verrem : *Inter syngraphas, & cetera chirographa hoc interest, quod in ceteris tantum, quæ gesta sunt, scribi solent: In syngraphis etiam contra fidem veritatis pactio venit, & non numerata quoque pecunia, aut non integre numerata, pro temporaria hominum voluntate scribi solent, more institutoque Græcorum, & ceteræ tabulæ ab una parte servari solent : syngraphæ signatæ utriusque manu utrique parti servandæ traduntur.* Verum abutimur his nominibus, & promiscue syngrapham pro chirographo dicimus. Hesychius : *συγγραφὴ, ἀσφάλεια, γραμματεῖον.* Plautus autem modo syngraphum dicit, ut Asinar. act. 4. sc. 1. *Istum ostendo quem conscripsisti syngraphum* : alias, syngrapham : Marcus Tullius syngrapham semper, ut quinto ad Atticum epist. ultim. & libro 6. epist. 2. & alibi Seneca de Clement. lib. 7. cap. 10. Sueton. Julii cap. 23. imo in quibusdam codicibus syngraphum ibi legitur teste Lævino Torrentio. Glossæ Græc. Lat. *συγγραφὴ, syngraphum.*

Acceptilationes) Græci non solum professionem solutæ pecuniæ, sed etiam acceptilationem apocham vocant. Glossæ juris : *acceptilatio, ἀποχή.* Jurisconsulti tamen inter apocham, & acceptilationem differentiam statuunt in *l.19.§.1.ff.de acceptilat.*

Apochas) Glossæ Græco Lat. *ἀποχὴ, apocha*, est autem apocha professio solutæ pecuniæ, *l. pecuniæ 14. C. de solut.*

Antapochas) Constitutiones Neapolitanæ lib. 1. titulo 78. *Ex instrumentis in chartis papyri, vel alio modo, quam ut dictum est, scriptis, nisi sint apochæ, vel antapochæ, in judiciis, vel extra judicia nulla omnino probatio assumatur.*

Testium voce) Testibus enim, id est vivæ voci magis, quam testimoniis credimus, *d. l.3. §. idem Divus, ff.de testib.*

Forensia) *d.l.20. h.tit.* v.sup.hic.

Tabelliones) Tabelliones sunt publici contractuum scriptores, *l. contractus 17. hoc tit.* Procopius in arcana : *ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς καθήμενος, ὃς ἐπετέλει τὰ τῶν πολιτῶν γραμματεῖα, ἕκαστον οἰκείοις ἐπισφραγίζων αὐτὸς γράμμασιν, ὅν περ ταβελλίωνα καλοῦσι Ῥωμαῖοι.* Procopium exscripsit Suidas & auctor Gloss. Nomici : vide Cujac. ad *l. universos 15. C. de decurionib. & ad Novel.44.*

Mensarii) Per mensarios plerique omnia negotia exercebant, ut dictum est supra de constitut. pecun. denique his omnibus rationes conficiebant, *l. prætor ait 4.ff.de edend.*

Census monumenta) *L.4. §.1. ff.de censib.*

Acta judic.) *L.4. §.2. ff.de fidejuss.tut.*

Amissionem) *L.1.4.6.7.8.10.11.13.*

Corruptionem) Puta, si vi ignis absumpta sint, *l.5.hoc tit.*

Nam & sine his) *L.9.10.12.*

Una constitutio) *L.plures 18.*

Vel domino) Si coloni vindicent se in libertatem & dicant se esse bonorum propriorum possessores, præscriptione longi temporis repellentur, si dominus probaverit reditus & pensiones eos diu quasi colonos exoluisse, quod probabit antapochis. Vide Cujac. ad *l.litibus 20. C.de agricol.& censit.*

Et apochæ vero) Apochæ formula hæc est: L. Titius profiteor P.Mævium mihi solvisse decem, quæ

A debuit ex testamento G.Seii. Lutetiæ Parisiorum anno & die illo. Cujac. Obser. lib.18.cap.2.

Professiones solutæ pec.) v.sup.hic.

Et recte Græci) Basil. lib.22.tit.1.

Exemplum apochæ) *d.l.* plures.

TIT. XXII. *Plus valere quod agitur, quam quod simulate concipitur.*

PArs est tituli superioris, ut plus valeat veritas rei gestæ quam instrumenta conficta & simulata, qua magis atque magis comprobatur id, quod superior titulus jam satis comprobaverat, non minus valere rem gestam quamcunque, quod instrumenta ea de re confecta nulla sint, & instrumenta non fieri ut res

B valeat, sed ut facilius probari possint, sitque eis fides & memoria diuturnior : denique propter res esse literas, non propter literas res, & instrumenta nihil aliud esse quam testimonia factorum, *l.12.inf.de pign.*

XXII. Enarratio.

PLus valeat veritas) Quod effectu, & re ipsa gestum est: non quod simulate scriptum est, inspicitur; veritas simulationi prævalet, *l. 1. hoc tit.* verbi gratia, si meo nomine rem comparavero tabulis emptionis alterius nomine inscripto, res mihi empta erit; vel si emptio simulata pignoris facta sit, pignus contractum intelligitur, non emptio, *l. 2. & 3.* vel donatio sub specie venditionis, *l.4. C. de apost.* conjuncta Basil. int.

C lib. 60. tit. 54. cap. 25. Interdum tamen nihil agitur : verbi gratia, si mandavero tibi ut rem meam Titio locares, tu autem ei vendideris, egoque non relecto instrumento emptionis subscripserim, quasi revera locatio contracta esset : nec enim emptioni consensi, nec Titius conductioni, *l.ult.* in prioribus veritas prævalet, quia licet instrumentum confictum sit; tamen consensus efficit, ut id quod gestum est valeat, non quod scriptum est.

Non minus valere] Nam ejus quod simulate concipitur, instrumentum quidem est, sed rei gestæ nullum instrumentum esse intelligitur, & tamen non minus valet : nec enim negotiis celebrandis adhibentur instrumenta, sed probandis.

Sitque eis fides &c.) *l. 4. & 5. de fide instrum.*

D

TIT. XXIII. *De Commodato.*

Vide tit. 6. lib. 13. ff.

EXpositis generalibus præceptis de obligationibus & actionibus, incipit modo de his tractare per species singulas: ac primum de actione commodati, quasi proxima actioni creditæ pecuniæ quam proposuit initio hujus libri. Nam & sub titulo de reb. cred. legimus prætorem edixisse de commodato & de pignore *l. 1. ff. de reb. cred.* & mox de pignore etiam agitur tit. seq. Commodatum est mutuum ad usum. Mutuum est commodatum ad abusum. Vel commodatum est contractus, quo quis rem suam dat gratuito utendam al-

E teri ad tempus, vel usus temporalis rei gratuito concessus. Dico, gratuito : Nam originem commodatum trahit ab amicitia, & omnis charitas atque amicitia gratuita est. Expleto autem usu in quem res commodata est alteri, ex ea conventione domino competit actio commodati directa, ut si tradidero tibi servum meum pignori obligandum creditori tuo, soluta pecunia creditori, quia pignoris obligatio extincta est, finitusque usus rei in quem eum hominem tibi commodaveram, statim mihi competit de eo homine recipiendo actio commodati directa, & vicissim tibi contraria de recipiendis impensis majoribus in eum factis, forte ob morbum vel fugam ejus.

XXIII. Enar-

XXIII. Enarratio.

Commodatum est mutuum) Nam promiscua & communia hæc nomina sunt, commodatum & mutuum: & ut Græcis χρῆσαι utrumque contractum demonstrat: ita & latinis commodare, *l.* 1. *C. Theod. qu. juss.* quod tamen Tribonianus maluit mutare in proprium, mutuum dare, vel, quo vulgus utitur præstare. Cujac. parat. D. eodem, quæ ideo retulimus, ut exemplis confirmaremus. Ait, ut Græcis χρῆσαι, Macarius referente Niceta in Matthæum cap. 5. ver. 19. ἐὰν δέῃ ἢ πένης, καὶ βούληταί τινα ἑστιᾶσαι, πάντα κιχρᾶται καὶ σκεύη καὶ ἱμάτια, καὶ μετὰ τὸ δειπνῆσαι τοῖς κληθέντας ὕστερον ἑνὶ ἑκάστῳ ἀποδίδωσιν ὅθεν ἐχρήσατο σκεύη ἀργυροῦν, ἢ ἱμάτιον, ἢ ἕτερον εἶδος: *Si quis vero pauper sit, aliosque voluerit convivio excipere, omnia commodato accipit, tam vasa, quam vestes: & cum rogati cœnarunt, unicuique post modum reddit, unde vasa argentea, aut vestimenta commodato acceperat, aut aliam quamlibet rem.* Plaut. Pers. act. 2. sc. 5. *Creditur: Commodabo. Sequere hac sis! argentum hic est, quod me dudum rogasti*: & in Asinaria act. 3. sc. 3. *Viginti argenti commodas minas.* Rud. Ac. 11. sc. 4. *Cur tu aquam gravare, amabo, quam hostis hosti commodat.* Tertullianus de Pœnitentia: *Quis enim tibi asperginem unam cujuslibet aquæ commodabit?* M. Tullius epistol. *l.* 2. ad familiares: *De drachmis millies centenis, nihil est quod in isto genere cuiquam possim commodare.* Ascon. in Ver. de præt. urb. *Quibus pecuniæ commodatæ sunt.* Vetus colloquium Scholastic. χρῆσόν μοι πέντε δηνάρια: *commoda mihi quinque denarios.* Glossæ verborum juris: *Commodatum*, δανειακὸν, *Commodator*, δανειακὸς. Cornel. Fronto: *Commodat mutuam pecuniam.* Valerianus homil. 4. *Quicumque autem commodatam pecuniam ultro reddiderit, sibi reponit.* Zeno Veronensis in sermon. 1. de Avar. *ut summam quærat, non quam commodato dedit*, &c. Apollinaris Sidon. epistola 24. lib. 4. *Commodata summa.* Interpres Paul. 2. Sent. 10. *Pecuniam commodaverit.* Sic legend. libro 7. Capitular. Car. M. cap. 225. Paul. dixerat: *Pecuniam mutuam crediderit.* Denique patres etiam Africani, *commodare pecuniam* dicunt in can. 16. Eccles. Afric. Sic Græcorum δανείζειν veteres exponunt, *commodare*: ut Psal. 36. ὅλην ἡμέραν ἐλεεῖ, καὶ δανείζει ὁ δίκαιος: vetus translatio: *tota die miseretur & commodat.* Hieronymus *tota die donat & commodat*: ut Aquila δωρεῖται καὶ δανείζει: quibus verbis duplex beneficii genus notari videtur, donatio, & mutuum gratuitum, quod & quasi quodammodo donatio est propter usum gratuitum. Symmachus. Psalm. 111. χαριστικὸς καὶ κιχρῶν, quo sensu apud Hesychium legitur, δανείζει, μεταδιδοῖ, τοῖς ἐνδεέσι κιχρᾷ ait, *tota die*, id est, semper. Apollinar. ἀεὶ exponunt, & *mutuare*, Matth. v. 42. *volenti mutuare*: δανείσασθαι. Gl. Gr. Lat. δανείζω, *fœnero*, *mutuo*. Fœnerare hic non est, pecunias fœnore occupare, sed absque usuris credere: eodemque sensu S. Ambrosius in d. Psalm. 36. δανείζει, vertit, *fœnerat.* D. Augustinus in Psal. 38. *Tota die miseretur & fœnerat. Planius autem dicitur, si dicamus fœnerat.* Deuter. 15. 6. *Fœnerabis gentibus multis*, id est, mutuo dabis. Augustinus: *Fœnerationem scriptura dicit, mutuo datam pecuniam, etiamsi usuræ non accipiantur.* Et eædem Glossæ *fœnus*, seu fœnebrem pecuniam δάνειον ἔντοκον vertunt, a simplici fœnore, seu mutuo separantes. Quanquam fœnus κυρίως est creditum usurarium, *l. si vero* 12. *§. si mihi* 5. *ff. mand.* Glossæ Gr. Lat. τοκίζω, *fœnero*; & fœneratores, τοκισταί: ut apud Florum lib. 1. cap. 23. *Prima discordia* (Lucius Ampelius, *prima secessio*) *propter impotentiam fœneratorum.* Utuntur & Græci verbo κιχρᾶν. Glossæ Græco-Lat. κιχρῶ, *commodo*. Psal. 111. οἰκτείρων, Quod vulgatus interpres vertit, *miseretur & commodat*: vertas licet: *& mutuat.* Glossæ: *mutuatur*: κιχρᾶται, δανείζεται, *mutuat*, κιχρᾷ, δανείζει. Idem est χρᾶν. Gl. Gr. Lat. χρῆσον, *commoda*. Apollinarius Ps. 111. μείλιχος ὃς ῥέχρησεν ἀνὴρ ἑτέροις ἐλεήμων.

Ceterum, non solum commodare accipitur pro mutuum dare, ut Cujacius observat, sed & mutuare, pro commodare. B. Hieron. in epist. ad Desiderium: *Si exemplaria libuerit mutuari*: & adversus Jovinian. libro 1. cap. 29. *Ollam mutuum postulet.*

Postremo præstare verbum commune est, ut Gallis, *prester.* B. Hilarius epist. ad Abram filiam: *Si eam dignaretur præstare.* Optatus III. de schismate Donatistarum: *Et qui pro præstitis suis rogari meruerant.* Glossæ Dosithæi magistri: *Commodat, præstat.* Hincmarus Opusculo 33. cap. 10. *Revolvo libros veterum, & illum nihilominus codicem quondam meum, a sobrino tuo receptum, & tibi a me præstitum*: vide ad Instit. libro 111.

Commodatum est mutuum ad usum) *l. item legato* 49. *§. proinde, ff. de legat.* 3. Non ad abusum. Itaque non potest commodari id quod usu consumitur: nisi forte ad pompam vel ostentationem quis accipiat, puta nummos, *l.* 3. *§. ultim. & l. seq. ff. comm.* Græci ibidem: ἴσθι ὅτε γὰρ καὶ νομίσματά τινες πομπῆς γενομένης προφέρουσι πρὸς ἐπίδειξιν, ὅπερ ἐν τοῖς ἐγκαινίοις τοῦ ἁγίου Θωμᾶ ποιοῦσιν οἱ ζυγοστάται. *Quod facere solebant encæniis D. Thomæ libripendes, seu ponderibus præfecti.*

Rem suam) Mobilem, vel immobilem, *l.* 1. *ff. eod.* Sic Juvenal. *commodare ædes*, sat. 7. auctor libelli de Orat. *domum mutuatur.*

Suam) Sed & alienam rem quaqua fide quis possideat, commodare potest, & actio commodati ei competit, *l.* 15. *& seq. ff. eodem, l. non ab judice* 64. *ff. de judic.* quia ejus interest, eo quod tenetur, *l.* 1. *§. si prædo, ff. depos.* Atqui ejus non interest ex honesta causa. Certe si prædo sua interesse dicat, quod actione furti teneatur, vel condictione furtiva, tum actio commodati ei non dabitur: sed si dicat sua interesse, quod teneatur actione in rem, vel ad exhibendum, honesta causa est, quoniam his actionibus tenetur ut quilibet possessor, non ut prædo, *l.* 12. *C. de furt.* Cujac. ad *l.* 15. lib. 29. Pauli ad edict.

Gratuito) *§. item is cui, Instit. quib. mod. re contr. oblig. §. præterea, Instit. de loc.* commodatum enim beneficium est, *l. in commodato* 17. *§.* 3. *ff. eodem.* Plautus in Asin. act. 2. sc. 4. *Scyphos quos utendos dedi Philodamo.*

Utendam) *d. §. item is*, *l. qui rem suam* 15. *ff. depos.* M. Cato de re R. cap. 5. *Duas aut tres familias habeat unde utenda roget, & quibus det.* Ovidius 3. artis amatoriæ: *Multa rogans utenda dari*: & pecunia vel quæ alia res mutuatitia, utenda datur, *l.* 2. *ff. de calumniator.* Plaut. Pers. act. 1. sc. 3. *Ut nummos sexcentos, mihi dares utendos mutuos.* Seneca ad Polybium cap. 29. *Si quis pecuniam creditam solvisse se moleste ferat, eam præsertim cujus usum gratuitum accepit.* Cic. de Offic. 1. *Si ea quæ utenda acceperit, majore mensura, modo possis, jubet reddere Hesiodus.* Et quæ locatur, *l. si merces* 25. *§.* 1. *ff. loc.* & quod precario conceditur, *l.* 1. *ff. de precar.* Sed multum inter hæc interest. Creditor gratuito pecuniam utendam dat rem ejusdem naturæ & qualitatis recepturus: locator mercede rem utendam certo tempore dat. Qui precibus gratis rem utendam concedit, sic dat, ut eam recipiat, cum sibi libuerit, *d. l.* 1. Commodator gratis quoque rem utendam dat, ut temporalis & intempestiva repetitio non concedatur.

Ad tempus) *L.* 2. *hoc tit.* Agrætius: *Commodamus amico pro tempore equum, servum, vestem, hanc ipsam rem quam dedimus, recepturi.* Isidorus Origin. v. c. 25. *Commodatum est, cum id quod nostri juris est, ad alios temporaliter translatum est.* Id est ad tempus, ut in his Tertulliani *Lex temporaliter abservata*, adversus Jud. cap. 2. Donatus in Andr. act. 5. sc. 5. *Perpetuæ, sempiternæ, quæ non sunt accommodatæ ad tempus, ac mutuæ*: ἴσως: *commodata*: quanquam & apud Plautum,

ædes

ædes accomodare legere est, *ἀντὶ τοῦ* commodare.

Trahit ab amicitia) Verba Pauli J. C. in *l.* 1. §. *ult. mand.*

Omnis charitas) Cic. 1. de Nat. Deor. *Hominum charitas & amicitia gratuita est.* Idem 2. de Invent. *Impudens est, qui pro beneficio non gratiam, verum mercedem postulat.* Seneca 4. de Benef. c. 25. *Pudeat ullum venale esse beneficium: gratuitos habemus Deos.*

Soluta pec. cred.) *L.*3. *h.tit.*

Pignoris obligat. ext. est.) Soluta pecunia creditori pignoris jus evanescit, perit, extinguitur, *l.* 4. *C. de remiss. pig. l. lex* 31. *ff. de pig. l. sicut* 8. *ff. quib. mod. pign. vel hypoth. solu. l. cum ex causa* 9. *Cod. de remiss. pign.*

Finitusque usus) Usus enim commodatæ rei intemporaliter (Cælii Aureliani verbum est) sive intempestive, præmaturius, importune auferri non potest, *l. in commodato* 17. §. 3. *ff. eod.*

Directa) Rectum judicium, *l. in rebus* 18. §. *ult. ff. eodem*, id est, actio directa, quæ principalis dicitur, *d.l.* 17. §. 1. datur & certi condictio, si dolum malum admiserit, & commodatum inficietur: tenetur enim condictione quasi fur, *l. si quis* 13. *ff. depos.* Idemque dicendum est de pignore, id est, si creditor pignus inficietur, erit condictio, ex causa furtiva scilicet, *d. l.* 13. §. *ult. l.* 4. §. 1. *ff. de reb. cred.* Vide si lubet Replicationem adversus Claudium Salmasium p. 116. & seq.

Et vicissim tibi cont.) Contraria, *ἀντεναγωγή*, id est, quæ principalis non est, sed ex contrario in eum datur, cui principalis actio *ἐναγωγή* competit: geritur enim negotium invicem, & ideo invicem propositæ sunt actiones. Denique ultro citroque nasci dicitur obligatio propter mutuas præstationes, *d. l.* 17. §. 3. Sic Paul. 2. *Sent. tit.* 1. actorem ait reo jusjurandum deferre; contrarium autem de calumnia jusjurandum reo competere, id est, ex contrario.

Impensis majoribus) Commodatarius majores impensas recipit: veluti quas propter invaletudinem, vel fugam servi commodati fecerit: modicæ autem pertinent ad commodatarium, sicut & cibariorum impensæ, *d.l. in rebus* §. 2. & *l. si servus* 22. *eod.* Modestin. apud Licin. Ruf. *tit.* 10.

Actiones commodati civiles sunt, *d.l.* 17. §. 3.

TIT. XXIV. *De pigneraticia actione.*

Vide tit. 7. *lib.* 13. *ff.*

SEquitur alius contractus, quod pignus, vel pignori acceptum dicitur, *l. contractus*, *ff. de reg. jur. l.* 1. §. *ult. ff. de pact.* id scilicet quod traditione constituitur. Nam hypotheca, quæ nudo pacto consistit, non est contractus, & tamen jure prætorio non minus de ea est, quam de pignore, non tantum actio hypothecaria, quæ in rem actio est, verum etiam in personam actio, sicut ex pignore, quæ pigneraticia dicitur, soluta omni pecunia, si forte hypotheca ad creditorem pervenerit. Competit enim debitori qui pecuniam omnem solvit actio pigneraticia directa de pignore vel hypotheca recipienda, vel ejus pretio, aut quanti interest, *l. fidejussor*, *ff. de neg. gest. l. pen. ff eod.* pigneraticia judicium, *l. Lucius*, §. *rogatus*, *ff. ad Trebell.* Creditori autem datur contraria, si quid in rem pigneratam impenderit, vel si res aliena ei pignerata sit. Nam etsi rei alienæ pignus non valeat, tamen ex ea causa pigneraticiæ actiones non sunt inutiles. Pignus autem est alterius contractus fides & accessio & solvendæ rei vinculum, *l. legata*, §. *ult. ff. de supel. leg.* Vel conventio quæ rem debitoris creditori obligat in crediti vicem. Vel, est contractus, quo debitor rem suam deponit nectitque creditori, quo magis ei in tuto sit creditum suum.

XXIV. ENARRATIO.

A PIgnori acceptum) *ἐνέχυρον*, Scholiast. Harmen. ad *d. l.* 23. *lib.* 6. *tit.* 2. §. 55. & Hermopolites: pignus enim ad creditorem transit: *ἐν τῇ χειρὶ δίδοται τῷ δανειστῇ*: & ideo Græci magistri *ἐνέχυρον* dictum putant *παρὰ τὸ ἔχειν*, *τὸ κρατεῖν*, quod est tenere, possidere.

Traditione constit.) pignus enim vel traditione constituitur, vel nuda conventione, *ψιλῷ συμφώνῳ*, nudo pacto, *l.* 1. *ff. eod. l. non solum* 32. §. *qui pignori*, *ff. de usurpat. & usucap.*

Non est contractus) Hypotheca est pactum pignoris, & alterius obligationis accessio, *l.* 4. *ff. de pignor. l. in omnibus* 43. *ff. de solut.*

B Jure prætorio) Ex nudo pacto jure civili non nascitur actio, *Paul.* 2. *Sent. tit.* 14. §. 1. *l. si tibi* 27. *C. de loc. l. legem* 10. *C. de pact.* sed jure prætorio de pignore nascitur pacti actio, *ὑποθηκαρία τίκτεται*, *l. si tibi* 17. §. *de pignore*, *ff. de pact.* hoc pactum jurisdictio tuetur & confirmat, *l. major* 23. *C. de pignor.* id est, ex auctoritate prætoris pactum hoc efficax est ad agendum. Actio igitur hypothecaria prætoria est, §. *Item Serviana*, *Inst. de action.*

In rem actio est) Licet proprie actio in rem, quæ rei vindicatio dicitur, ad dominium vindicandum comparata sit, prætor tamen in hunc casum eam induxit, ut creditori, qui jus habet in re, non dominii vindicatio, sed pignoris vindicatio competat, *l. si fundus* 16. §. *in vindicatione*, *de pign.* Est igitur actio

C in rem, *l. pignoris* 17. *eod.* quam recte Græci sic efferunt: *ἡ περὶ τοῦ ἐνεχύρου ἁρμόζουσα τῷ δανειστῇ ἀγωγὴ, αὐτοῦ τοῦ πράγματος ἐκδίκησις ἐστι.* Bas. lib. 25. t. 2. *Quæ de pignore creditori actio competit, ipsius rei vindicatio est*, *l. pignoris* 18. *inf. de pignorib. & hypot.* sed qualiscumque actio in rem, *l.* 3. §. 1. *ff. ad exhibend.* & quasi vindicatio, quæ avocat possessionem pignoris, *l. si cum venditor* 66. *ff. de evict.* Vindicationem proprietatis Græci directam appellant: ceteræ sunt utiles, & quasi vindicationes. Vide Cujac. consult. 23.

Sicut ex pignore) Ex pignore quod re contrahitur in personam actio est: est enim contractus.

Pigneraticia dicitur) Pigneraticia duplex est, civilis & prætoria: prætor enim jus civile sequitur, & actionem debitori accommodat: atque ita ex nudo

D pacto jure prætorio nascuntur actiones, hypothecaria, vel pigneraticia in rem, & pigneraticia in personam, eo casu de quo mox agetur: pignus autem quod re contrahitur, civile negotium est, *l.* 1. §. *ult. ff. de pact.* & civilis igitur actio pigneraticia, quæ ex eo descendit. & in personam actio quia ex contractu est.

Si forte hypoth. ad credit. perv.) Qua ratione hypotheca ad creditorem pervenit? Actione quasi Serviana; qua creditor rei obligatæ possessionem avocavit. Hoc ergo casu pigneraticia in personam prætoria datur debitori soluta omni pecunia, ut pignus vel hypothecam reciperet, quam nullo jure creditor retinet.

Pecuniam omnem) Nec enim antea nascitur actio

E pigneraticia, quam omnis pecunia exsoluta sit, *l. si rem* 9. §. *omnis*, *ff. de pigner. act.* & hoc est, quod Papinian. ait, in *l. rem hereditar.* 64. *de evict.* indivisam esse pignoris causam: solutio quidem per partes fieri potest: sed pignus antea non liberatur quam impleatur creditor.

Pigneraticia judicium.) Nisi ibi legendum sit, pigneraticio judicio, ut in *l.* 24. §. 2. & *l.* 36. *ff. de pigner. act.*

Datur contraria) Sunt qui putant, actiones contrarias dici utiles: qui error vetustissimus est. Petrus Cellensis epist. 4. lib. 2. *Principalis profecto debitor & suus creditor ad invicem habent actiones, alius directam, alius utilem* Vide Cujac. recitationem ad hunc tit.

Si quid in rem pigner. imp.) Si necessarias impensas fecerit, *l.8.eod.l.7. hoc tit.*

Vel si res alienas) *L.si rem 9.ff.eod.*

Rei alienæ pignus non val.) *L.30. in fi.ff. de act. empt.l.25.§.si tamen, ff.de pet. hered.l.6. inf.si alien.res pign.da.sit, l.6.C.quæ res pign.oblig.*

Pigneraticiæ actiones non sunt inut.) Rei alienæ qualis est obligatio, *l. rescriptum* 12. §. 1. *ff.de dist.pignor.* quæ hactenus prodest; ut dentur pigneraticiæ actiones. Nam creditori ignoranti rem alienam esse, datur hypothecaria adversus debitorem, vel posteriorem creditorem, vel quemlibet possessorem, non dominum, *l.si adeo* 18. *ff. de pignor. l.si non dominus* 14. *ff. qui potior. in pign. hab.* Sed & creditori ignoranti datur contraria pigneraticia, sive sciens, sive igorans debitor rem alienam pignori dederit, *l.tutor* 16.§.1.*ff. de pignor. act.* debitori autem soluta omni pecunia datur pigneraticia directa, *d.l.si rem*, §.*pen.l.si pignore* 22. §.*si prædo, eod.*

Et accessio) *d.l.in omnibus.*

Nectitque creditori) Nectere est pignori obligare, *l.3.& l.10. hoc tit.* hinc pignoris nexus in *l. si paterf.* 33. *ff. fam. ercisc.* Glossæ Lat. Gr. *nexum*, ὑποκείμενον.

In tuto sit creditum) Ex §. 4. *Instit. quib. mod. re contr.* Sen.7.de benef. *Rebus meis in securitatem creditoris oppositis*, Etymologicum M. ἐνέχυρον τὸ εἰς ἀσφάλειαν ἀντάλλαγμα.

TIT. XXV. *De institoria & exercitoria actione.*

Vide tit. 1. & 3. lib. 14. ff.

POst actionem commodati & pigneraticiam, quæ ex nostris contractibus nobis vel in nos dantur, proponuntur actiones quæ ex iisdem vel aliis contractibus aliorum hominum, veluti institorum quos mercaturæ faciendæ, vel magistrorum quos navi occupandæ præposuimus, etiamsi juris sui sint, similiter nobis, & in nos dantur, duæ scilicet, exercitoria ex contractibus magistrorum, & institoria ex contractibus institorum. Nec enim unius negotii sunt actiones, sed negotiorum & contractuum omnium, ut quæ tit. seqq. De peculio, De in rem verso, Quod jussu, etiam pertinent ad contractus omnes. Institor est qui alieno nomine instat mercaturam, qui & officinator in glossis, & ἐργαστηριάρχης, vel actor rerum ejus qui eum præposuit, & recte *l.1. ff. eod.* ex actu institoris eum qui præposuit teneri in solidum actione institoria, tum quod ejus præcipue fidem sequatur qui cum institore contrahit, tum etiam quod ad eum negotiationis quæstus omnis redeat, & si aliter rem suam servare non possit, vel si institor, qui est sui juris, non sit solvendo, quod in subsidium ei detur actio utilis in eos qui cum institore contraxerunt, *l.1.& 2.ff.eod.l.5. de præt.stip.* contra regulam juris quæ vult per liberam personam nobis non adquiri actiones: quod & in exercitore locum habet, *l.1. §. sed e contrario, ff. de exerc. act.* Exercitor autem est dominus vel possessor navis, qui eam per magistrum navi præpositum exercet & percipit omnes reditus & obventiones ejus. Magister institor est navi præpositus: & similiter actio exercitoria, & institoria, cum & ad similitudinem institoriæ comparata dicatur, *l.4. hoc. tit.* & retro institoria exercitoria: nam & is qui institorem præposuit, tabernam, officinam, mensam, negotiationem exercere dicitur, *l. habebat, §.si duo, l.ult.ff. eod.l.8. C.Th. de lust. col.* nec tamen in jure usquam confunduntur commutanturve hæc actionum nomina, vel magistri & institoris, etiam ab Horatio quæ separata legimus isto loco:

. . . Seu vocat institor,
Seu navis Hispanæ magister.

Et separationis ratio in jure consistit, quod non iis-

A dem regulis utraque actio consistat: nec enim est actio institoria ex contractu subinstitoris, & est tamen exercitoria ex contractu submagistri, etiamsi exercitor, qui magistrum navi præposuit, prohibuerit alium navi præponi: hoc extorsit utilitas & necessitas navigantium: eademque ratio facit, ut pater teneatur in solidum, cujus voluntate filiusf. exercuit navem peculiarem, ex contractu filii vel magistri a filio navi impositi, qui, si merces peculiares filius exercuit, volente, aut sciente se, non tenetur in solidum, sed in tributum venit una cum ceteris creditoribus peculiaribus. Institoria actio nomen habet ab eo qui præpositus est negotiationi, Exercitoria ab eo qui præposuit, quia a præposito non potuit formari nomen elegans: magisterianæ enim actionis nomen
B inelegans est.

XXV. ENARRATIO.

NObis vel in nos) Directæ nobis: contrariæ in nos dantur.

Institorum) Gl. gr. lat. ἐργαστηριάρχης, *tabernarius, institor.* vet.Onomast. *institor* ἔμπορος, *institorius*, ἐμπορικός.

Mercaturæ faciendæ) Ovidius Artis amatoriæ libro 3. *Institor ad dominam veniet discinctus emacem, Expediet merces teque sedente suas.* Mercaturam facere ex *l.5. §.Labeo, ff.de Instit.act.* Alii dicunt, merces vel mercaturam exercere.

Magistrorum] Magister alias dicitur qui navem re-
C git: Silius Italicus:

Confisus pelago celsa de puppe magister.
. . . fertur vaga gurgite puppis
Ipsius in scopulos dextras impellente magistri.

Etiamsi sui juris] Si quis liberum hominem præposuerit, §.*eadem, vers.istas, Instit.quod cum eo, & l.7. §.1. eod.Paul. Sent.2.tit.8. §.2.*

Nec enim unius negotii sunt act.) Hæ actiones referuntur ad omnes contractus: nam est institoria ex empto, vendito, mutuo, negotiis gestis. Denique omnibus contractibus accommodatur, *d. l. 5. §. proinde, & seq. l.1.§.quid si mutuam, ff.de exercitor:* unde in *l.novissime* 13.*ff.de instit.* ubi de institoria, & in *l. 4. §. ult. ff. de exercit.* ubi de exercitoria Ulpianus ait, has actiones perpetuo dari. Institoriam inquam
D vocat actiones, ut & exercitoriam, quia pertinent ad contractus omnes, & actiones omnes complectuntur. Cujac. in recitat. ad hunc tit. in qua sententia est Azo ad *l.pen.hoc tit.* Et Joannes, ut refert Glossa in §.*ult.Instit.quod cum eo.*

De peculio] Nulla est etiam actio de peculio simpliciter, sed cum adjuncto, verbi gratia, actio mandati de peculio, *l.3. §.cui congruit, ff.de pecul.* Actio depositi de peculio, *l. deposui* 38. *eod.* actio negotiorum gestorum de peculio, *l.14. ff. de negot.gest.* actio de peculio ædilitia, *l. 23. §. si servus, ff. de ædil. ed.* Itaque Justin. in §.*actiones autem, de action.* actiones de peculio vocat.

De in rem verso) *L.& in eo 7.§.idem ait, ff.de in rem vers.*

E Instat mercaturam) Novius apud Non. *Instant mercaturam.*

Officinator.) Excerpta ex vet. Gloss. *Officinatores.* ἐργαστηριάρχαι.

Ex actu) D. August. in Psalm.70. *Negotiatio & in Græca lingua ab actu dicitur, & in Latina negotiatio sive actus, sive negotium discutiatur quid sit.*

Fidem sequatur) Qui institorem præposuit tenetur in solidum, tum quod fidem ejus sequatur qui cum institore contrahit, tum quod æquum sit, eum qui commodum sentit ex actu institoris, ἐκ τῆς πραγματείας ἐργαστηριάρχου incommodum quoque sentire, §. 2. *Instit. quod cum eo.* Paul. Sent. 2. tit. 8. id est, ex contractibus ejus conveniri. Denique, quod si is, qui

qui præposuit, rem amissurus sit, vel si institor qui liber est, solvendo non sit, ei detur utilis actio in eos, qui cum institore contraxerunt. Regulariter aliud jus est in exercitore, *l.1. §.8. ff. de exercit. act. exercenti navem*, ait Ulp. *adversus eos qui cum magistro contraxerunt, actio non pollicetur*, id est, non promittitur, ut apud Metellum Numidicum, *statuæ polliceantur*, id est, ἐπαγγέλωνται. Priscianus VIII.

Per lib.pers.) *§.ex his, Instit.per q.pers. nob. adq. l.& licet 15. ff.de pec.const.*

In exercitore) Exercitori enim datur utilis actio in eos qui cum magistro contraxerunt, si rem amissurus sit, si rem aliter servare non possit, forte propter inopiam magistri.

Exercitor autem est) *L.1.§.exercitorem, ff.de exercit. act.* ratium exercitor in *l.1.§.3. ff. nau. cau.* & in veteri inscriptione.

Magister institor est) Magister enim instat navi locandæ ad merces, vel vectoribus conducendis, vel mercib. emendis, aut vendendis, *l.1.§.magistri, eodem.* Græce dicitur πιστικὸς. Scholiastes Synops. ms. πιστικὸς ἐστιν ὁ πᾶσαν ἐπιμέλειαν τοῦ πλοίου ἐπιστατεῖς. *Cui totius navis cura mandata est.* πρωτοναύκληροι, Græci ad *l.14. ff. de pact.*

Ad similitudinem institut.) Et retro mulier institoria tenetur exemplo exercitoriæ, *l.sed etsi 7. §.2. ff. de instit.*

Institoria exercitoria) Shol. Horat. *Institores proprie sunt, qui exercent ipsam mercaturam.*

Tabernam) Sueton. Aug. cap.4. *Unguentoriam tabernam exercuisse.* Gl.Gr.Lat. ἐργαστήριον, *Taberna, officina, &* ἐργαστηριάρχης, *tabernarius, institor.*

Officinam) *L.1.hoc tit.* in qua officium pro officina ponitur. Suet. de illustr. gram. cap.23. *Officinas promercalium mercium exerceret.*

Negotiationem) *d.l.1. l.11. §.præscribere, ff. de instit.* ut apud Aurelium Victorem cap.72. *Carbonarium negotium exercuit.*

Ab Horatio) Ode 6. lib. III. Carm. & epistola ad Canidiam: *Amata nautis multum & institoribus.*

Ex contr.submagistri) Idque ex utilitate publica receptum est, *l.1.§.magistrum autem, ff.de exerc.*

Cujus voluntate) *l.1.§.si is qui navem, ff.hoc tit.*

Navem peculiarem) Si filiusfamil. voluntate patris navem exerceat, sive cum filio, sive cum eo, quem filius præposuit, contractum erit, pater in solidum tenetur. Aliud juris est, si filius voluntate patris merces peculiares exerceat: pater enim ex contractu filii, vel ejus quem filius præposuit, non tenetur in solidum, sed in tributum vocatur, una cum ceteris creditoribus peculiaribus, *d. l. 1. §. si is qui navem*, quod propter utilitatem navigantium receptum est.

Volente aut sci.) Velle non debet dominus, sed non nolle, *l.1.§.3.ff.de tributor.*

In tributum venit) Cum pater vel dominus hac actione convenitur, deductionis privilegium non habet, sed velut extraneus creditor in distributionem mercium peculiarium pro rata debiti sui vocatur, *d.l. 1.& l.5.§.in tributum, eod.*

TIT. XXVI. *Quod cum eo qui in aliena potestate est, negotium gestum esse dicetur, vel de peculio, sive quod jussu, aut de in rem verso.*

Vide tit. 7. lib. 4. apud Justin.tit.3 lib.14. tit.1. & seqq. lib. 15. ff.

PRopositis actionibus exercitoria & institoria, quæ ex contractibus eorum qui sunt in nostra potestate, vel etiam sui juris, in nos dantur in solidum, transit ad alias actiones quæ ex contractibus eorum qui sunt in nostra potestate, non etiam sui juris, in nos mitiores sunt, nec dantur in solidum: una A quæ in peculium datur filiifamil. aut servi nostri, id est, pecuniam vel rem cujus administrationem ei concessimus, retenta proprietate, vel etiam ei quodammodo concessa. Altera quæ in id, quod versum est in rem & patrimonium nostrum; & altera in id duntaxat quod jussimus, neutra in solidum, nisi solidum quod debetur in peculio sit, vel totum versum sit in rem, vel id omne quod creditum est filio vel servo numerari jusserit pater dominusve. Versum, pars est peculii, quia quod in rem versum est patris, id pater filio debet: actioni igitur de peculio inest actio de in rem verso. Recte dixit, has actiones dari ex contractibus eorum qui sunt in nostra potestate: nam & his duntaxat peculium habere concedimus quasi proprium patrimonium, & quod extraneo gerente ne- B gotia nostra versum est in rem nostram, constat nos creditoribus non obligare, *l.eum qui, supr. si cer. pet. l. penult. supr. de obl. & act.* quod item credidit quis extraneo jussu nostro, de eo in nos esse civilem actionem, Si certum petetur, non Quod jussu prætoriam, *l.ultim.ff.pro soc.l.2.§.ultim.ff.quod jussu*, ac ne ex contractu quidem nostro esse actionem quod jussu, Si jussu nostro filio aut servo pecunia quam mutuam rogavimus, pernumerata sit, *l. ultim. ff. eodem l. si filiofamil. ff. de don. cau. mor.* Est & alia actio sub *hoc tit.* quæ in ipsum filium datur ex ante gesto postquam sui juris effectus est, non in solidum, ne inops fieri periclitetur novus paterfamil. qui nondum adquisivit idoneas facultates, sed in id duntaxat quod facere potest, excepta mutui causa, *l.1. & 9. hoc tit.* quæ talis C nulla est ex antegesto in servum manumissum, quia nec ulla fuit ab initio: in filiumfam. statim atque contraxit, actio cœpit esse.

XXVI. Enarratio.

ETiam sui juris) Etiamsi magister liber homo sit, vel institor.

Ex cont. eor.) Vel quasi: puta si filiusfam. tutelam gesserit, *l.1. hoc tit.*

Sunt in nost. pot.) ut sunt filiifam. aut servi: sed & quod jussu tenemur, si pecunia jussu nostro credita sit condicionario, *l.ult.hoc tit.*

In pecul. datur) Hæc actio licet in patrem dirigatur, tamen in peculium actio dicitur, *§. sunt præte-* D *rea, Instit. de action. l.in personam 30.§.1.ff.de pact. l.pen. ff.de condict.furt.*

Filiifamilias) Filiæve famil. *l.1. §.3. l.ancillarum 27. ff.de pecul.*

Aut servi) Vel ancillæ, *d.l.27.*

Id est pecuniam) Pusillam pecuniam, *l.5.ff. de pecul.*

Administrationem) *L.qui peculii 46. & l.libera 48. §.1. eod.*

Retenta proprietate) Et ideo servus non dicitur peculium civiliter possidere, sed tenere, seu naturaliter possidere, *l.quod servus 24. l.possessio 49. ff. de adquir. poss.* civilis enim possessio jure & animo domini constat. Vide infr. *de adquir. & retin. poss.*

Proprietate) Dominio: peculium enim servi nostri E peculium nostrum, *l.si ita 16.§.ultim.ff. de usu & habitat.* & peculium servi in bonis domini numeratur apud Justinian. quibus non est *permiss. fac. test. versic. ex hoc intell.*

Quodammodo concessa) Peculium enim quasi patrimonium servi est, *§.actiones autem, Institut. de act. l. hinc quæritur 19. §.1. & l.si ex duob. 32. ff. de pecul.* Gloss.Lat.Gr. *peculium*, κτῆσις τοῦ ἐν ἀλλοτρίᾳ ἐξουσίᾳ ὄντος: τοῦτ' ἔστιν υἱοῦ, ἢ δούλου. Isidorus Orig. v.c.25. *Peculium est, quod pater, vel dominus filium suum, vel servum pro suo tractatore patitur.* Tertullianus de fuga: *De peculio ejus exigetur detrimenti dominici restitutio.*

Et patrimonium nostrum) *L.2. ff. quod cum eo, qui in al. pot.* ἰδίαν. Theophil. §. 4. *Institut. eod.* Quod & la-

& latiore appellatione peculium dicitur, ut Ecclesiastæ cap. 2. ver. 8. in Symmachi versione: nam quæ 70. seniores *περιουσιασμὸς*, Aquila *ὑσίας*, Symmachus *μεκύλια* vocat.

In id duntaxat quod jussimus) Finge dominum jussisse servo pecuniam usuris semissibus credi: hactenus tenetur, quatenus jussit, id est, ultra modum usurarum semissium non tenetur, *l. 1. ff. quod juss.*

Neutra in solidum) Actio de peculio non datur in solidum, *l. 1. ff. de pecul.* sed pater in peculium obligatur, *l. 1. §. licet, ff. de exercit.* id est, intra modum peculii, ad finem peculii, *l. pater 17. in princ. & §. 1. ff. de castr. pec.* Item actio de in rem verso eatenus datur, quatenus in rem versum est, *l. 1. ff. quod cum eo.* Denique actio quod jussu datur, quatenus pater, dominusve jussit.

Nisi solidum quod debetur) Si non minus in peculio sit, in solidum dominus paterve condemnatur, si vero minus, quatenus in peculio est, *d. §. sunt præterea.*

Vel in omne) Actio quod jussu datur in solidum, *l. 1. ff. quod juss.* si id omne creditum sit filio quod pater ei numerari jussit.

Versum pars est pec.) In Peculium conversum est, quod in rem patris, dominive versum est, *l. 1. §. 2. ff. de in rem vers.* Nam quod in rem patris versum est, id pater filio debet, *l. si pro patre 10. §. 1. l. si in rem 13. eod. l. quam Tuberonis 7. §. sed & id, ff. de pecul.* Actioni igitur de peculio inest actio de in rem verso, *l. filiusfam. 19. ff. de in rem vers.*

His duntaxat pecul. habere) *L. paterfamil. 182. ff. de verb. signif.* & ideo si filius sui juris efficiatur, peculium perimitur, *l. ultim. §. ultim. ff. de inoff. testam.*

Quasi propt. patrimon.) Vide supr. ad illa, quodammodo concessa.

Quod extraneo gerente) Docet nos teneri ex contractibus eorum qui sunt in potestate nostra, non etiam ex contractibus extraneorum: Nam si extraneus mutuam pecuniam acceperit, licet in rem meam versa sit, non obligor; sed is qui accepit, condictione tenetur, cujus contemplatione pecunia numerata est: si vero negotii mei contemplatione numeravit, actione negotiorum gestorum creditori teneor, procurator vero nulla, *l. si pupilli 6. §. 1. l. liberto 31. ff. de negot. gest.*

Quod item credidit) Pergit docere quod supra instituerat. Nam sicut actio de in rem verso non datur in superiore casu, licet versum sit: ita actio quod jussu non datur, etsi quis jussu nostro pecuniam extraneo crediderit; sed ipsemet, qui jussit, tenetur actione directa, quasi ipse contraxisse videatur, quoniam actio quod jussu, datur tantum ex contractu eorum qui sunt in potestate nostra.

Prætoriam] Certi condictio est civilis: actio vero quod jussu est prætoria, *l. ultim. hoc tit. l. 25. ff. ad SC. Vellej.* Pater tamen aut dominus tenetur etiam civili condictione, *§. ult. Institut. quod cum eo.*

Ac ne ex contractu] Proponit vitium regulæ superioris, quæ vult nos teneri actione quod jussu, si cum eis qui sunt in potestate nostra, contrahi jusserimus: Cessat enim actio quod jussu, si dominus paterve pecuniam mutuam accepturus jusserit eam servo, aut filio numerari, quia filius non contraxit; & patri igitur condici potest. Filius autem suo nomine non obligatur, *l. 4. hoc. tit.*

Ex antegesto) Cum esset in potestate patris.

Novus paterfamilias) Filiusfamilias obligatur ex omnibus contractibus tam naturaliter, quam civiliter, tanquam paterfamilias, & ob id agi cum eo velut cum patrefamil. in solidum potest, *l. tam ex contractibus 57. ff. de judic. l. filiusfamilias 39. ff. de obligat. l. ult. §. pupillus, ff. de verb. oblig. l. si quis 44. ff. de pecul.* si tamen e potestate patris exierit, aut a patre exheredatus sit, aut certe ex minima parte sit institutus, vel denique

A bonis paternis abstinuerit, & ex continenti conveniatur in solidum causa cognita, non condemnabitur in solidum, sed in id tantum quod facere potest, ne novus paterfamilias rebus omnibus suis exuatur, & statim atque liberam administrationem recepit, opprimatur: si vero novus paterfamilias non sit, & post multos annos conveniatur, in solidum condemnabitur: nec enim in necem creditorum debitori succurri debet, qui tanto tempore rem suam non auxit, ac nihil quæsivit, unde creditores suos posset absolvere, *l. 2. 4. 5. & 7. ff. quod cum eo, l. 2. & 9. hoc tit. l. tutorem 37. ff. de administr. tutor.*

Excepta mutui causa] Nam ex mutui causa paterfamilias effectus, morte, vel alio modo ne quidem convenitur quatenus facere potest, *Paul. lib. 2. Senten.*
B *tit. 10. §. ult. Instit. quod cum eo. l. 1. ff. de Senat. Macedon. Suet. Vesp. c. 11.*

Quia nec ulla fuit] Nulla ex antegesto in manumissum ex contractu actio est, quia nec ulla fuit ab initio. Vide supr. ad tit. 14.

Cœpit esse] Tanquam cum patrefamilias, ut supr. dictum est.

TIT. XXVII. *Per quas personas nobis adquiratur.*

Vide tit. 9. lib. 2. tit. 18. & 29. lib. 3. apud Justin.

QUemadmodum ex contractibus eorum qui sunt in nostra potestate tit. 25. & 26. intelleximus prætorem in nos varias actiones dare, ita par erat
C nos intelligere quod hic titulus præstat, & ex contractibus eorundem nobis obligationes adquiri & actiones. Vis hæc est potestatis, ut quidquid acquirit filius vel servus, id sive dominium sit, sive possessio, sive obligatio, confestim adquirat patri vel domino, & obligationem non tantum civilem, se etiam naturalem *l. frater, ff. de cond. indeb.* Ceterum qui in nostra potestate non sunt, per eos veluti per procuratorem, aut gestorem, aut tutorem nulla nobis adquiritur actio, præterquam ex causa creditæ pecuniæ, in qua & pleraque alia singularia præcepta sunt, si quidem ea credita sit nostro nomine, & aliquando ex aliis causis utilis in subsidium, ut dixi tit. 25. & per tutorem ceteris ex causis, *l. 2. 4. 5. infr. quan. ex fac. tut.*
D At possessionem receptum est per procuratorem suadente utilitatis ratione, quæ est etiam causa per eum adquirendæ actionis creditæ pecuniæ & pigneratitiæ, adquiri nobis posse viventibus aut ratum habentibus, ac deinde per possessionem dominium, si res procuratori a domino nostro nomine tradita sit. Citra possessionem autem per eum dominium non adquiri, id est proprietatem,

XXVII. ÆNARRATIO.

SIve dominium sit] Dominium, possessio justa, & obligatio per eos, quos habemus in potestate nobis adquiritur, *§. non solum, Instit. per quas person. nob. adquir. l. adquiritur 10. §. non solum, ff. de adquir. rer. dom.*
E *l. quod servus 24. ff. de adquir. poss. l. 1. hoc tit. Justin. Instit. per quas person. nob. oblig. adquir.*

Confestim] & in atomo, *l. placet 79. ff. de adquir. hered.* Cujac. ad *l. frater, ff. de cond. ind. tract. 9. ad Afric. ἐν ἀτόμῳ, ἐν ῥοπῇ ὀφθαλμοῦ*, Epist. 1. ad Corint. Oecumen. *ἐν ἀτόμῳ, ἤγουν ἐν στιγμῇ*: Tertullianus de resurrect. carn. *In atomo, in momentaneo oculi ictu.* D. *Hieronymus in epistola ad Minerium & Alexandr. Atomus punctum temporis est, quod secari & dividi non potest. Unde & Epicurus ex suis atomis mundum struit, & universa conformat, ictusque oculi sive motus, qui Græce dicitur ῥοπὴ, tanta velocitate transcurrit, ut pene sensum videntis effugiat.* In ictu puncti. B. Gregor. homil. 10. de divers. lection. Evangel.

Sed etiam naturalem) Qualifcumque obligatio adquiritur, v. Cujac. ad *d. l. frater*.

Nulla nobis adquiritur actio) Per liberam perfonam neç dominium , nec obligatio nobis adquiritur, *d. l.* 1. *l. folutum* 11. *§. per liberam, ff. de pignerat. act. l. & licet* 15. *ff. de conftit. pecun. l. ult. inf. quando ex fac. tut.*

Ex caufa creditæ pecuniæ) Per liberam perfonam actionem creditæ pecuniæ adquirimus , *l. certi* 9. *§. fi nummos, ff. de reb. credit.* in qua pleraque, alia fingularia , παρὰ τὴν ἀκρίβειαν , παρὰ τοὺς κανόνας præcepta funt, *l. fingularia* 15. *eod.* Stephanus ad *d. §. fi nummos*: σημείωσαι ποτὲ δὲ ἐλευθέρου προσώπου προσπορίζεται ἀγωγὴ τοῦτο δὲ ἀπὸ τῆς re τῆς ἀπὸ τοῦ δανείου , καὶ μόνης νόησον ἐνοχῆς , ἐφ' ἧ φυσικωτέρως τὰς ἀπαριθμήσεις ποιοῦμεν . *Nota*, inquit, *quando per liberam perfonam adquiratur actio . Illud autem accipe tantum de obligatione quæ re contrahitur ex caufa mutui, in qua magis ex naturali ratione numeratio fit*. Quod fi is cujus nomine aliena pecunia credita eft, nomen improbet, ei, qui numeravit vel cedet condictionem , vel citra ceffionem ei dabitur utilis condictio ex numeratione: & ita contingit, ut qui per fe actionem non habet, cuique ab eo qui habet, ceffa non eft , utiliter agat : quod Græci notant his verbis : ποτὲ καὶ μὴ ἔχων ἀγωγὴν : μήτε ἐκχωρηθεῖσαν αὐτὴν, κινεῖ ὑτιλίως .

Singularia præcepta funt) Nota obiter Cujacium hic videri magis probare vulgatam lectionem, *fingularia præcepta* , quam Florentinam , contra quam fecerit ad *l.* 34. *ff. Mand.* a Florentina tamen ftant Bafilica lib. 23. tit. 1.

Creditæ pecuniæ) Vel quafi : Nám benigne etiam receptum eft , ut per alium nobis adquiratur ex promutuo, veluti fi quis per imprudentiam non debitum folverit noftro nomine, *l. fi per ignorantiam* 6. *fup. de cond. indeb.* idque utilitatis caufa receptum eft propter crebrum & neceffarium mutuæ, vel promutuæ pecuniæ ufum.

Noftro nomine) *d. §. fi nummos*.

Utilis in fubfidium) Nam fi is qui præpofuit, rem fervare non poffit , vel inftitor folvendo non fit , in fubfidium utilis actio ei dabitur adverfus eos, qui cum inftitore contraxerunt : quod & in exercitore locum habet , vide ad tit. 25.

Et per tutorem) Utilis etiam ex his caufis pupillo per tutorem adquiritur . Vide Cujac. *inf. quando ex fac. tut.*

At poffeffionem) Excepta poffeffionis caufa per liberam perfonam nihil nobis adquiritur , *l.* 1. *hoc tit.* id eft , excepta poffeffione , ut quidam e veteribus interpretatur , auctore Azone ad *d. l.* 1. & Cujacius.

Poffeffionem igitur per procuratorem nobis adquiri tam ratione utilitatis , quam jurifprudentia , id eft , auctoritate jura conftituentium receptum eft , & per hanc poffeffionem etiam dominium , fi dominus fit , qui noftro nomine ei tradidit : vel ufucapionis conditionem, fi dominus non fit , *l.* 1. *hoc tit. l.* 1. *& per procuratorem* 8. *inf. de adq. poff. Paul. v. Sent. tit.* 2. *§.* 2.

Receptum eft) Et conftitutum ab Alexandro Severo , *§. ex his itaque , Inftit. eod. d. l. folutum , §. per liberam*, de quo tamen per initia non conveniebat inter prudentes, ut fignificat Neratius in *l. fi rem fubreptam* 41. *ff. de ufurp. & ufucap.* & hoc eft quod ait Ulpianus in *l. traditio* 20. *§. ult. de adquir. rer. dom.* placere per liberam perfonam omnium rerum poffeffionem quæri poffe : id eft , jam convenire , jam conftare inter prudentes , placere inter omnes , & indubitati juris effe, *l.* 1. *hoc titulo*, nifi referre malis ad conftitutionem D. Severi : Nam eodem verbo prudentes uti folent, cum principali conftitutione jus inductum eft : utuntur quoque eodem verbo , placet , Dioclet. & Maxim. in *d. l.* 8.

Per procuratorem) Tutorem , curatoremve , *l.* 1. *§. per procuratorem , ff. de adquir. vel amitt. poff.*

Suadente utilitatis ratione) Utilitatis caufa, *d. l. per procuratorem, & Paul. d. §.* 2. ratione Utilitatis , *l.* 1. *hoc tit.*

Et pigneratitiæ) Per procuratorem adquiritur crediti condictio , & ex eadem caufa pignoris obligatio citra ceffionem procuratoris , quam veteres auctores exigebant , *l.* 2. *hoc tit.*

Viventibus) Puto legendum , fcientibus , aut volentibus : poffeffio enim fcientibus & volentibus adquiritur, *l. ea quæ* 53. *ff. de adquir. poff.* id eft, fi mandatum intervenerit , licet ignorantibus nobis res tradita fit , *l. fi procurator* 13. *ff. de adquir. rer. dom.* citra mandatum poffeffio , aut dominium prius non adquiritur , quam dominus ratum habuerit , *l. communis* 42. *ff. de adquir. poff.*

Per poffeffionem dominium) Si proprietas ab hac feparari non poffit, *d. l. per procuratorem*.

Noftro nomine tradita fit) *d. l. fi procurator*.

Citra poffefsionem) Dominium nonnifi per confequentias poffefsionis adquiritur : citra poffefsionem nec dominium, nec obligatio nobis adquiritur, *d. l.* 1. *hoc tit.*

Id eft, proprietatem) Proprietas dominium fignificat, *d. l. fi procurator* : δεσποτείαν vertit Theophilus in *d. §. non folum*. Gloffæ Græco Latinæ : δεσποτεία , *Dominatus , dominatio , eritudo , proprietas*.

TIT. XXVIII. *Ad SC. Macedonianum*.

Vide tit. 6. lib. 14. ff.

INtelleximus ex *l. ult. tit.* 26. creditori nullam effe actionem creditæ pecuniæ, fi eam crediderit fervo alieno , vel condicionario fine fpeciali juffu domini , quæ Conftitutio eft valde nova : nam hoc olim obtinuit tantum in filiofam. ex SC. Macedoniano, de quo eft hic titulus , cuique nomen non a Confule , ut ceteris SC. fed ut legi Scatiniæ , & SC. Papyriano ab eo in cujus odium lex facta eft, vel qui legi caufam dedit . Factum id fuiffe auctore Vefpafiano Suetonius fcribit, Tacitus auctore D. Claudio.

XXVIII. Enarratio.

CReditori nullam effe actionem) Domini nullatenus obligantur , nifi fi jufsiffe probentur , *l. ult. fup. quod cum eo*.

Obtinuit tantum) Ut Senatufconfultum Macedonianum porrigeretur ad fervos periculi etiam ratio fecit , ne fervi aliquid fequius in dominos molirentur . Ut parentibus igitur , ita & dominis confultum eft.

Ex SC. Macedon.) Si filiofamilias pecunia credita (quod de pecunia numerata accipiendum eft , *l. item fi* 7. *§. mutuum, & l. fed fi* 9. *§. hoc Senatufconfultum, ff. eod.*) creditori actio (in perfonam fcilicet) petitioque (actio in rem) non datur , etiam poft mortem parentis, ut eft in ipfo SC. *l.* 1. *eod. Paul. Sentent. libro* 2. *tit.* 10. id eft , neque vivo patre , neque mortuo , actio datur : adeo ut exftantis quoque pecuniæ actio denegetur, *d. §. hoc Senatufconfultum*.

Verum fi actio non detur , fi actio denegetur creditori , quid opus fuit exceptione , qua data , actio fummoveri folet? Conftat igitur, ex hoc contractu naturalem & civilem obligationem nafci , *l. creditorem* 18. *eod.* adeo ut filiusfamilias condemnari pofsit, *l. tamen* 11. *eod.* quod utique non fieret , fi jam actio denegata effet, fi data non effet : creditor enim nonnifi impetrata actione agere potuit.

Dicendum igitur eft , ipfo quidem jure actionem competere, fed exceptione pofita elidi : nec enim ipfo jure tollitur , impediturque actio , fed tantum per exceptionem, ut ait Bartolus : vide Cujac. inf. tit. 30.

Datur

Datur igitur, ſed ſine re & effectu : quod perinde eſt
ac ſi non daretur, aut denegaretur actio. Eadem ra-
tione mulier non teneri dicitur ex interceſſione, quia
Senatuſconſulto inefficax obligatio redditur, *l. 6. & 9.*
infra ad SC. Vellej. id eſt, oppoſita exceptione Sena-
tuſconſ. Vellej.

In filiofamilias) Verbis quidem Senatuſconſulti fi-
liifamilias continentur : ſed jus ſemel conſtitutum pau-
latim ad alios ſerpit : & Senatuſconſultum igitur pro-
ductum eſt ad filias, nepotes, & pronepotes, *l.9. §.2.*
l. 14. ff. eodem, l. ſi filius 6. hoc tit. ſumma enim ra-
tione conſultum eſt iis, quibus idem periculum im-
minere poteſt.

Ut ceteris SC.) Ut SC. Trebellianum, quod Tre-
bellio conſule factum eſt, & Pegaſianum, quod Pega-
ſo conſule.

Legi Scatiniæ) De C. Scatinio Valer. lib. *6.* cap. 1.
Tertullianus de Monogamia.

SC. Papiriano) Quo Senatus cenſuit, uti poſthac
pueri cum patribus in curiam non introirent, præter
unum Papirium. Rem narrat Macrobius Saturnalium
lib. 1. cap. *6.*

In cujus odium) SC. Macedonianum in odium fœ-
neratorum, *l. factum eſt*, 40. *ff. de cond. ind.* Theophilus
ſcribit, ei Senatuſconſulto nomen dediſſe Macedonem
filiumfamilias bene prodigum, & profuſum, *§. ultim.*
Inſtit. quod cum eo. Sed verius eſt, anſam ei conſul-
to dediſſe Macedonem fœneratorem, cui mos erat fi-
liisfamilias, qui vitam luxu trahebant, credere, *tacito*
fœnore, ceu loquitur Horatius epiſtola 1. libri 1. cum
neſcirent filiifamilias quibus uſuris pecunia eis crede-
retur : quanquam idem juris eſt, licet mutua pecunia
ſine uſuris data ſit, *l. item ſi, §. item ſi duos, ff. eodem*:
nam licet mutuum ſit ἄτοκον, tamen æris alieni ratio
ſubeſt, cui ſolvendo filiusfamilias impar eſt : quia ni-
hil ſuum habet.

Vel qui legi cauſam dedit) Lex Scatinia in odium
Scatinii facta eſt, cui & ipſe nomen dedit : ſicut SC.
Macedonianum in odium Macedonis cui & ipſe no-
men dedit. Senatuſconſulto Papiriano Papirius cauſam
& nomen dedit.

Sueton. ſcribit) Veſpaſiani cap. XI.

Tacitus) Annali. XI. cap. 13.

TIT. XXIX. *Ad SC. Vellejanum.*

Vide tit. 1. lib. 16. ff.

PRoximum eſt Macedoniano Vellejanum : nam utro-
que SC. tollitur exactio creditæ pecuniæ, SC.Ma-
cedoniano ſi credita ſit filiof. quod Impp. produxere
etiam ad ſervum & conditionalem hominem. SC.Vel-
lejano ſi credita ſit mulieri, non in rem ſuam con-
ſumpturæ pecuniam, ſed mox daturæ alii pro quo ipſa
etiam pecuniam mutuam rogavit : & generaliter in-
terceſſiones mulierum omnes infirmantur SC. Velleja-
no. Interceſſiones quæ obligant, non conſilia, non
auctoritates, licet interceſſiones dicantur. Et rurſus
interceſſiones ſua ſponte ſuſceptæ, non decreto præto-
ris, *l. 2. infra ſi mat. ind. prom.*

XXIX. Enarratio.

EXactio cred. pec.) Ipſo quidem jure actio eſt in
filiumfamilias, ſed poſita exceptione eliditur, *l.*
tamen 11. *C. de SC. Macedon.* inanis obligatio eſt, *l. 8.*
§. Marcellus, ff. eodem, & actio inefficax, *l. pen. ſu-*
pra ad Maced. Pecunia igitur filiofamilias credita de-
betur quidem, ſed creditori ejus exigendi jus non eſt.

Quod Impp.) Honorius & Theodoſ. in *l. ultim. ſu-*
pra qu. cum eo.

Mox daturæ) Hujus loci interpretem non alium
quæremus, quam Ipſum Cujac. ad *l. 19. ff. eod.* tract.
4. ad Afric. Novam obligationem mulier recipit, ut

A ſi cum alius mutuam pecuniam accepturus eſſet, in-
terpoſita ſit mulier, quæ acciperet & ſe ab initio
ream conſtitueret, quo genere non recipit quidem
obligationem, quæ conſtiterit in alio ; ſed recipit alie-
nam obligationem, id eſt, quam alius erat ſubiturus,
niſi ipſa interveniſſet, *l. 8. §. ſi cum eſſem, ff. eodem*,
quod genus interceſſionis notatur his verbis Senatuſc.
& mutui dationes. Vid. ibidem Cujac. ad *l. vir uxori,*
in fine. Nota obiter non eſſe admittendam eorum
emendationem qui malunt mutuationes, quam mutui
dationes. Hoc igitur caſu mulieri ſubvenitur, quia
fuit interpoſita, vel ſubmiſſa ab alio, ut vice locove
ejus mutuam pecuniam acciperet cum creditor non
ignoraret quid agereretur, quidve moliretur mulier, ut
ſcribit idem Cujac. ad *l. bona fide 17. ff. ad SC. Vellej.*
B lib. 3. Reſponſ. Papin. Certe ſi mulier pecuniam ſibi
ſumpſerit, non juvatur Vellejano, licet alii donatura,
l. 4. ff. eodem in qua verba illa, *accepit a me mutuam*
pecuniam, videntur reſpicere ad verba Senatuſconſulti,
mutui dationes, ut ſcilicet hoc caſu non juvetur mu-
lier, ſicut juvatur cum recipit alienam obligationem.
Sed neque mulier juvatur Senatuſconſulto, licet pecunia
in uſum mariti ceſſerit, *l.13. hoc tit.* Salmaſius de mo-
do uſur. cap. 16. putabat delenda eſſe verba illa Sena-
tuſconſulti, *pro aliis* : aut certe tranſponenda, ut le-
gatur, *in quibus pro aliis intercedunt feminæ.* Sed ni-
hil mutandum : nam Senatuſconſulto non aliter juva-
tur mulier quam ſi mutuam pecuniam acceperit, quam
alius accepturus eſſet, ſi ipſa non interveniſſet.

Interceſſiones omnes) Intercedere eſt ſe, vel ſua pro
C alio obligare, puta ſi mulier pro alio fidejubeat, *l. 3.*
expromittat, *l.4.* mandet, *l. 15. hoc tit.* conſtituat, *l.1.*
§. 1. ff. de pecun. conſtit. quæ quidem ſic accipienda eſt,
ut mulier pro ſe conſtituat utiliter, non etiam pro
alio : hoc enim eſt intercedere, illud non item. Baſi-
lica : γυναῖκες ἀντιφωνοῦσαι ἐνέχονται ἐν ᾧ μὴ ἐπερχεδεύοισιν.
Mulieres conſtituentes tenentur, ſi non interceſſerint.
Gloſſa interlinearis : *Si enim pro ſe conſtituant, non*
intercedunt, quoniam alienum debitum non eſt : ἐὰν γὰρ
ἀντιφωνῶσι ὑπὲρ ἰδίου χρέους οὐκ ἐντερχεδεύοισιν, ἐπεὶ μὴ ἀλ-
λότριον τὸ χρέος ἐστίν. Intercedit quoque mulier, ſi res
ſuas obliget, vel alii obliganti conſentiat, ſciente cre-
ditore, *l. 5. & 7. hoc tit. l. quamvis 8. ff. eodem.* Inter-
ceſſionis igitur verbum generale eſt, & qualemcumque
interceſſionem continet ; & ob id Senatuſconſultum de
D interceſſionibus dicitur in *l. qui exceptionem 40. ff. de*
cond. ind. l. 2. & 9. hoc tit. ut apud Græcos ἀντιφωνή-
σεως verbum, quo utuntur auctores Baſilicῶn *d.*
l. 40.

Infirmantur) Mulieribus ſuccurritur propter ſexus
infirmitatem, *l.2. §.2. & 3. ff. eodem, l. ſi ſine 5. hoc tit.*
ἔνθα καὶ ἡ φύσις πάντως καὶ ἡ ἡλικία πολλάκις ἔχει τὴν
ἀσθένειαν, Theophylactus in priorem ad Timotheum.
Oecumenius in eandem epiſtolam cap. *6.* εὐαπάτητον γὰρ
τὸ τῶν γυναικῶν γενός : *Facile decipitur mulierum genus*
S. Chryſoſtomus in 1. ad Timoth. homil. 9. τὸ γὰρ γυ-
ναικῶν γένος ἀσθενὲς καὶ κοῦφον : *Mulierum genus infirmum*
& leve. Quintilianus declamat. 338. *Per ſe imbecilla res*
eſt femina : & facile decipiuntur. Sed ita demum eis
ſubvenitur, ſi non callide ſint verſatæ : Nam deceptis,
E non decipientibus Senatuſconſultum opitulatur *d. §. 3.*
Imo decipientes jus coercet, non deceptos : ſive, ut
ajunt interpretes Hermogenis : οἱ νόμοι οὐ τοῖς φεναχισθέν-
τας, ἀλλὰ τοῖς φεναχίσαντας κολάζει. Interceſſio igi-
tur mulieris infirmatur, irrita fit, *l. 7. ff. eodem*, poſi-
ta exceptione Senatuſconſulti : & ut ait *lex 8. hoc tit.*
mulier virili obligatione eximitur. In veterem autem
debitorem actio directa efficax eſt, non in mulierem :
vel ſi novata fuerit, quod mulier expromiſerit, re-
ſciſſa interceſſione, reſtituitur utilis actio in veterem
debitorem, quæ & reſtitutoria dicitur & reciſſoria,
l. 8. & 16. hoc tit. utilis actio dicitur *l. quamvis 8. §.*
ſi convenerit, ff. eodem, vel nova utilis actio inſtituitur
in eum cui bono fuit mulieris interceſſio. Utilis di-

citur,

citur, quia directà adverſus mulierem competit, *d.§. ſi cum eſſem.*

Non conſilia) *L. 5. §. Papinianus, ff. de adminiſtrat. tut.*

Interceſſiones ſua ſponte) Senatuſconſulto mulieribus ſuccurritur, quæ ſe, ſuave pro aliis ultro obligant, non ſi decreto prætoris : Senatuſconſultis enim non infirmantur decreta Prætorum.

TIT. XXX. *De non numerata pecunia.*

Vide. tit. 22. lib. 3. Inſt.

DIximus jus crediti infirmari SC. Vellejano, & SC. Macedoniano : hoc vero fit non ipſo jure, ſed oppoſita exceptione SC. hujus vel alius, quæ ſi forte omittatur, crediti exactio erit, *l. tamen, ff. ad Maced. l. Pap. ff. de Publ. in rem act. l. 18. ff. de evict.* In hoc titul. proponitur tertium genus exceptionis, qua etiam jus crediti perimitur, id eſt, ſi ſperans mihi pecuniam mutuam datum iri, chirographo cavero me eam pecuniam accepiſſe, vel ſi mox eam, quæ deberetur, mihi ſolutum iri ſperans, apocha cavero mihi eam pecuniam ſolutam fuiſſe, re vero ipſa pecuniam non accepero falſus animi, chirographum utrumque infirmabo, poſita, vel conteſtata exceptione non numeratæ pecuniæ, quæ non eſt perpetua, ut ſuperiores ; ſed temporaria, nempe biennalis contra chirographum ſolutionis. Sic enim apocha appellatur in *l. creditor, ff. de act. emp.* Et producitur exemplum hujus exceptionis etiam ad alia negotia, ut ex eis ſi agatur, poſſit opponi exceptio non numeratæ, non ſolutæ, non debitæ rei pecuniæve.

XXX. Enarratio.

OPpoſita exceptione) Deſiderantibus Senatus opitulatur : id eſt, in filiosfamilias actio eſt, ſed oppoſita exceptione SC. Macedon. intercidit, ut dictum eſt ſupr. titul. 28. Item in mulierem actio eſt, quæ poſita exceptione SC. Vellejani excluditur. Sed ſi omittatur exceptio, filiusfamilias debitor, aut mulier intercedens condemnabitur. Mulier tamen adverſus actionem judicati utitur exceptione Vellejani, & filiusfamilias exceptione Macedoniani : quod eis favorabiliter præſtatur : exceptiones enim peremptoriæ poſt ſententiam opponi non ſolent, *l. 8. inf. de except. l. 2. inf. ſent. reſc. non poſſe.*

Vel illius) Exceptio interceſſionis dicitur in *l. exceptiones 7. ff. de except.*

Si ſperans) *θαῤῥήσας τῇ πίστει τοῦ δανειστοῦ*, Fidem creditoris ſecutus accepiſſe cavi, qui tamen ſpem meam deluſit, nec poſtea numeravit, inanis cautio eſt.

Conteſtata) Agenti ſi certum petetur de chirographis opponitur exceptio non numeratæ pecuniæ. Sed etſi pecunia quaſi credita non petetur, qui cautionem emiſit, intra bienn. ex ſcripto, vel apud judicem, aut epiſcopum conqueri poteſt de non numerata pecunia, *l. in contractibus 14. §. pen. hoc tit. l. ult. C. de condict. ex lege* : exceptio vero conteſtata perpetuatur, *l. ſi intra* 8. tricenaria eſt.

Condictio quoque chirographi ultro, id eſt, etiam non agente creditore, ei qui cavit, competit, *l. ſi quaſi 7. hoc tit.* condictio inquam ſine cauſa, *l. ult. ſupr. de condict. ex l.* vel indebiti, *l. 3. ſup. de cond. ind.* quibus id agitur, ut reddatur chirographum, quod apud te ſine cauſa eſt, ſi nihil credideris, vel certe condicitur liberatio, *l. ſi indebitam 15. inf. de fidejuſſ.* quæ eſt incerti Græci ad *d. l. 7.* *δύναται καὶ μὴ ἐναχθεὶς κινῆσαι τὸν ἰνδέβιτον κονδικτίκιον κατὰ τοῦ δανείου οὐ ἐπὶ τῷ λῦσαι κατ' αὐτοῦ ἐνοχλῶ*, *Tametſi debitor non convenietur, condictione conſequetur, ut obligatione liberetur.* Gloſſa interlinearis ibidem : *ἴνκερτον κονδικτίκιον ἔχει* : *Condictionem incerti habet.*

A Hanc quoque condictionem biennalem eſſe tradunt e veteribus Placentinus in Summa, Caſtrenſis, & Raphael Fulgoſius ad *d. l. 7.* ita ut exceptio, & querela non numeratæ pecuniæ, & condictio biennio continuo concludantur. Cujacius contra ſentit in recitatione ad hunc titulum. Ego in Cujacio interpretando ab eo diſcedere non ſoleo : prior tamen ſententia rationem habere videtur : cui enim ultro intra quinquennium tantum licet conqueri de non numerata pecunia, eidem quoque ultra quinquennii metas condictio jure denegabitur. Ipſa condictio querelæ inſtar eſt. Sed & quia fidem cautionis non agnoſcit, ſed idem qui ſcripſit, eam convellit, tam diſſoluta negligentia in eo ferenda non eſt, qui tandiu ſiluit, ac jugi ſilentio obligationem comprobaſſe videtur : B imo querelæ non numeratæ pecuniæ quinquennium præfinitum diſplicuit, & intra biennii ſpatium, quaſi invidiæ plenam proponendam ſanxit Juſtinianus.

Cum exceptione autem non numeratæ pecuniæ concurrit exceptio in factum, *l. 9.* & exceptio doli, *l. 3.* ad quam Thalelæus notat ſatis novum eſſe, ut quamvis doli exceptio a reo opponatur, probatio tamen actori incumbat : in exceptionibus enim reum partibus actoris fungi, *l. 19. ff. de probation.* recte autem in conſtitutione addi, doli exceptionem opponi poſſe, quoniam is qui aliam quamlibet exceptionem habet, doli quoque exceptionem habet : dolo enim facere eum qui id quod quaqua exceptione elidi poteſt, petit, *l. 2. §. 5. ff. de dol. except.* quod & Accurſius adnotavit C ad *d. l. 3.*

Hæc igitur in hac exceptione ſingularia ſunt, quod reos non expectata actione queri poſſit, & quod poſita exceptione non numeratæ pecuniæ, in actorem onus probandi transferatur, *l. 3. hoc tit. l. 1. ſupra de probat.* in qua ſi diſtinctionem ante verbum, *numeratam*, reponas, citra aliam mutationem ſententia ejus conſtabit : Baſilica : *ὥσπερ ὁ δανειστὴς ὁ τὰ χρήματα ἀπαιτῶν ἀποδείκνυσιν ὅτι ἠρίθμησεν*, &c. id eſt : *Ut creditor qui pecuniam petit, probat ſe numeraſſe.*

Ut ſuperiores) Exceptio SC. Macedoniani perpetua eſt, *l. 9. §. pen. ff. de SC. Maced.* & exceptio SC. Vellejani, *l. 3. ff. de except.*

Biennalis) Exceptio non numeratæ pecuniæ biennio extinguitur, *d. l. 14.* Olim quinquennio, *l. un. C.* D *Hermogen. de cau. & non numer. pec.* Contra apocham vero intra dies triginta exceptio pecuniæ non ſolutæ proponi debet, *d. l. 14. §. ſuper.* liberationi favetur.

Ad alia negotia) Quidam ex Latinis, ex Græcis autem Theodorus : putabant exceptionem non numeratæ pecuniæ in mutuo tantum locum habere ex *l. 5. hoc tit.* qui notatur a Thalelæo, qui *& in dote, & debiti ſolutione, & aliis pleriſque locum ei eſſe*, ſcribit : *οὐ μόνον*, inquit, *ἐπὶ δανείου ἀλλὰ καὶ ἐπὶ προικὶ καὶ ἐπὶ χρέους καταβολῆς, καὶ ἄλλων πολλῶν δύναται ἀντιτίθεσθαι ἡ ἀναργυρία.* Quod verum eſt. Theodorum errore liberabimus, ſi dicemus, hanc exceptionem cœpiſſe a credita pecunia, & deinde ad alia negotia productam : quæ videtur eſſe Cujacii ſententia. Denique exceptio non numeratæ pecuniæ locum habet in omnibus contractibus qui re E contrahuntur, exceptis apochis, quibus depoſitarius profitetur ſe quid accepiſſe in cauſam depoſiti, *d. l. 14.* Et ita ſentiunt Azo in Summa, Joannes Faber & Fulgoſius ad *d. l. 14.*

TIT. XXXI. *De compenſationibus.*

Vide tit. 2. lib. 16. ff.

ESt & quartum genus exceptionis, quo jus crediti perimitur, nempe ſi penſata pecunia dicatur, *l. in exceptionibus, ff. de prob.* Compenſatio enim olim in ſtrictis judiciis non fiebat ipſo jure, ſed per exce-

ptio-

ptionem doli mali, §. *in bonæ fidei*, *Inst. de action.* Compensatio est computatio vice mutua debitæ quantitatis, Vel, absumptio aut delibatio ejus quæ petitur: quam tandem placuit, si modo liqueat de debito, fieri ipso jure; & generaliter Justiniano deductionem, reputationem, retentionemque quamlibet tam in actionibus in rem, quam in actionibus in personam, *l. ult. hoc tit.* quam ea in re sola agnosco facere novum jus, (*)

XXXI. Enarratio.

JUs crediti perimitur.) In bonæ fidei judiciis compensatio ipso jure fit, id est, obligatio ipso jure consumitur, *l. 4. & l. 10. ff. eod.* citra exceptionem doli mali, *leg. 24. §. qui servum, ff. de leg. 1. l. 21. ff. sol. matr.* Hoc enim efficit ut minus petatur, & qui totum petit, male petat. In strictis vero judiciis, nec ipso jure fiebat compensatio, nec opposita doli mali exceptione ante constitutionem D. Marci, §. *in bonæ fidei, de action.* Institutione quarta, *l. qui non militabat 78. ff. de hered. instit. l. Nezennius 22. ff. ad leg. Falcid. l. si opera 9. ff. de dol. except.*

Pensata pecunia) Id est, compensata, ut in *l. 7. §. 1. & l. 15. ff. eod.* Glossæ Latino Græcæ: *pensat*, *ἀντελλογεῖ*: & pensatio in *l. 18. §. ult. ff. commod.* est *ἀντέλλογος*, compensatio.

Vice mutua) Compensatio inducitur eorum, quæ vice mutua debentur, *l. in rem suam 18. eod. d. l. 78.*

Vice mutua debitæ quant.) Mutuo debitæ quantitatis, *l. 8. hoc tit.*

Absumptio) Si tantumdem debeatur, absumitur quod petitur: si minus, delibatur, *μειοῦται*, *d. §. in bonæ fidei, & §. pen. eod.*

Tandem placuit) Compensationem fieri ipso jure etiam in strictis judiciis placuit prudentibus, *l. posteaquam 21. ff. eod.* & Alexandro Severo, *l. 4. & l. cum alter 11. eod.* & Justiniano, *l. ult. hoc tit.* Ipso quidem jure minuitur actio, sed exceptionem opponi necesse est, ne condemnatio in solidum sequatur, *l. tamen 11. ff. de Senat. Macedon.* quæ fuit sententia Glossæ, Joannis & Doctorum, ut refert Joan. Faber ad *l. si constat 4. hoc tit.*

Ea de re sola) Nec enim Justinianus induxit, ut non fieret compensatio nisi debiti liquidi, confessi, & præsentis: & ut non admitteretur in actione depositi, & commodati, *l. ult. supra commod.* Græci enim quibus accedo, in eam quoque sententiam iverunt, ut commodato compensatio opponi possit: *οὐ μόνον γὰρ ἡ περὶ παραθήκης ἀγωγὴ, ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν ἐν χρήσει διδομένων ἀπηλλακται τοῦ λόγου τῶν ἀντελλόγων. Non modo enim actio depositi, sed & actio commodati compensationem non recipit.* Et alibi: *ἡ περὶ παραθήκης ἀγωγὴ καὶ ἡ περὶ τῶν ἐν χρήσει διδομένων ἀντελλόγῳ, οὐχ ὑπόκειται. Actio depositi & commodati compensationi non subjicitur.* Qua de re primo quidem Cujacius addubitavit, sed tandem in Not. post. §. *in bonæ fidei 29. Inst. de act.* tam in commendato, quam in commodato compensationem non esse admittendam censuit, & a priore sua sententia discessit, quia putabat Tribonianum in mendosos codices incidisse, & *commodati pro commendati*, in *d. l. ult.* irrepsisse. Adde, & actioni ad exhibendum compensationem non opponi, Græci lib. 60. Basilic. tit. 29. ad *l. 1. C. de crim. expilat. hereditat. ἡ ad exhibendum οὐκ ἐπιδέχεται κομπενσατίονα: Actio ad exhibendum compensationem non recipit.* Item non induxit Justinianus, ut non detur compensatio, vel deductio malæ fidei possessori: hæc enim omnia jam antea recepta fuerant, *l. si debeas 22. ff. eod. Paul. 2. recept. Sent. tit. 12. §. ult.* Vide Cujac. Observat. lib. 8. cap. 16. & lib. 15. cap. 12.

Hoc igitur tantum Justinianus constituit, ut Actioni in rem obstet compensatio, sicut actioni in personam,

A quod olim non obtinebat, *l. Stichum 95. §. si creditor, ff. de solut.* Item ex ejusdem Justiniani constitutione inter deductionem & compensationem nihil interest. Compensatio fiebat ipso jure, deductio ope exceptionis Cujac. d. cap. 12.

TIT. XXXII. *De usuris*,

Vide tit. 1. lib. 22. D.

HIc liber quartus, qui est de contractibus, & de actionibus in personam, cœpit a contractu mutui, quasi omnium maxime necessario in hac societate civili, prælata religione jurisjurandi, honoris gratia, ex qua sæpe quasi de credita certa pecunia
B datur actio, si quis delato jurejurando, jurejuraverit se credidisse, & quia actio creditæ pecuniæ commune omnium actionum in personam, quod est condictionis nomen, fecit suum, hic idem librive conditor mutuo, quasi capiti civilium negotiorum adjunxit alia negotia ex quibus æque datur actio, non alius nominis quam communis, id est, condictio quasi ex mutuo, vel ex promutuo, ut condictio indebiti, condictio ob rem dati, & similes, & propositis generalibus præceptis pertinentib. ad actionem creditæ pecuniæ, & ad exemplum ejus productis ad alias actiones, etiam huic negotio creditæ, sive mutuatitiæ pecuniæ immista actione commodati, & pigneraticia, sicut sub *tit. de reb. cred.* etiam prætor edixerat de commodato & pignore, quod commodato mutuum adeo
C proximum sit, ut & nomina sæpe permutent, & commodatum dicatur mutuum, retroque mutuum commodatum, & quod pignus accessio sit crediti, aut obligatio in vicem crediti, expositisque actionibus quibus patres, vel domini jure honorario quasi accessiones tenentur ex creditis; vel aliis contractibus filiorum, aut servorum, *l. si servum, §. an filiusfam. ff. de verb. obl.* & causis etiam redditis, quibus jus crediti perimitur, tandem extrema clausula est de usuris, quæ nihil etiam sunt aliud quam accessiones creditæ pecuniæ: post hac, id est, post hunc tractatum de usuris suo ordine progredientur ceteri contractus omnes, nec ulla jam amplius ordinis interruptio erit, qualis posset videri fuisse superioribus titulis; re quam præmonstravi non animadversa. Usura est reditus pecuniæ
D creditæ, qui debetur a tempore contractus, vel a tempore moræ in diem, quo ea pecunia solvatur, vel quo is reditus pecuniam æquaverit. Reditus, ut in *l. Titius, ff. de præsc. ver. l. alumnæ, ff. de adim. leg.* Et a tempore contractus, quod fœnus proprie dicitur. Vel a tempore moræ in bonæ fidei judiciis omnibus & strictis quibusdam, etiamsi revera nihil intersit actoris. Et in diem quo ea pecunia solvatur, ut *l. lecta, ff. de reb. cred.* vel is reditus sortem æquaverit: nam usura ubi æquavit sortem quod postea usuræ pernumeratur, deducitur de sorte, *l. si non sortem §. 1. ff. de cond. ind.*

XXXII. Enarratio.

E JUrejuraverit se credidisse) Tit. Livius: *Prætores ambo in eadem verba jurejuraverunt.*

Commune omnium actionum in personam) §. *appellamus, Instit. de action.* Glossæ græcolat. *παραγγελία, Denunciatio, condictio: Condicere est denuntiare prisce. Nunc vero condictionem omnem in personam actionem dicimus.*

Condictionis nomen fecit suum) *Instit. quib. mod. re cont. oblig. in pr. & §. Item is, de oblig. qu. ex contr.*

Condictio quasi ex mutuo) Vide sup. tit. IX. ad finem.

Mutuaticiæ pecuniæ) Vetus Onomasticum: *Mutuaticius, δανειστικός*: A. Gellius 20. cap. 1. *Maximeque in pecuniæ mutuaticiæ usu atque commercio.* Sic edi-

* *Vide Merill. Variant. ex Cujac. lib. 2. cap. 4.*

editiones quædam: libri autem manu exarati quinque, *mutuaticiæ*.

Prætor edixerat) *L.* 1. *ff. de reb. cred.*

Commodatum dicatur mutuum) Vide sup. tit. 23.

Accessiones creditæ pecuniæ) Accessionum nomine continentur etiam usuræ, *tit. Digestorum de usur. fr. & cau. & omni access.* Usura igitur est accessio, *l.*12. nam sic etiam legitur in vet. Menagii & Brodæi: Nec igitur audiendus Ludovicus Russardus, qui legendum putabat, *auctio*, quod in suis invenisset, *actio*, quæ quidem lectio orta est ex compendio scripturæ, *accio*, temone superposito. Nec erat cur eam lectionem probaret Salmasius de modo usurarum cap. VIII. accessio enim ibi exponitur τόκος: *Usura*, Basilic. lib.23. tit. 3. c. 58. Harmenop. Epitomar. lib. 3. tit. 7. §. 24. vide Varr. IV. de LL. in fine.

B Accessiones) Incrementum sortis, *l.* 24. *ff. depos. l. ult. hoc tit.* incrementum fœnoris. Isidorus Originum V. c. 25. τῦ δανείυ ἐντόκυ pecuniæ augmentum, Julius Firmicus II. Mathes. cap. ult. Homer. Odyss. ζ ι. Χρεῖος μοι ὀφέλλεται. Eustathius: ἔςι δὲ νοῆσαι κἀνταῦθα τῦ αὔξεται, ὅπερ ἐςι τῦ τόκυ ἀφορμή: πάντως γὰρ τὸ χρέος ὀφελλόμενον ἐγκυμονεῖ ὥσπερ τὸν ἐσύςορον τόκον.

Usura est reditus) *L. Titius* 24. *ff. de præscript. verb.* Basilica, ἵνα ἐκ τῶν τόκων, &c. *l. alumnæ* 30. *ff. de adim. leg. l. qui quadringenta* 88. §. *ult. ff. ad leg. Falc.* Basilica ibidem: ἐκ τῶν προσόδων, ἤτοι τόκων. *Ex reditibus, sive usuris.* Vetus lapis: *ex reditu ejus summæ.* Poliænus I. in Them. τὴν ἐκ τῶν ἀργυρίων πρόσοδον.

C Reditus) Pecunia locari & collocari dicitur, sive fœnore collocari. Plautus Mostellaria. SC. *scelestiorem. Locare argenti nemini nummum queo.* Horat. Sat.2. lib. 1.

Omnia conductis coemens obsonia nummis.

Marcianus in *l. Divi* 89. *ad leg. Falcid. Ut idoneis nominibus collocatur pecunia.* Basilica: εὐπόροις ἐπὶ τόκῳ δανείζονται; *Idoneis & locupletibus sub usuris credunt.* Ulpian. in *l.* 33. *de usur. Si bene creditæ sint p. p.* & in *l. qui mandatum* 43. *Mand.* pecunias in diem collocaret. Basil. ἢ ἐνταλθεὶς, δανεῖσαι. At in *l. si Urbana* 55. *ff. de condict. ind.* rectius legitur, *non locatus*, ut in Basil. δοῦλος μὴ μισθωθεὶς, *Servus non locatus*, quam *collocatus*, ut legendum putabat Salmasius de usur. cap. 7. & in disquisitione de Mutuo. Nec quod in Glossis vet. *colloco* exponitur ἐκμισθῶ, & ἐπιδίδωμι ἐπὶ μισθῷ, *conloco, loco*, ideo mutanda est sincera lectio in D *d. l.* 55. Papinianus enim ibi loquitur de servo cujus operas malæ fidei possessor non locavit, sed servus ipse operas suas locasse dicitur: nec conductor igitur pecuniam faciet accipientis: non enim culpa caret qui mercedes alii, quam domino solvit. Fœnus, inquam, videtur esse locatio: nummi enim utendi dantur certa mercede: & ideo merces pro usura ponitur, Horat. d. sat. 2.

Quinas hic capiti mercedes exigit.

Et sat. 3.

Mercedem aut nummos unde unde extricat.

Sed & ut prædii reditus proprie dicitur, qui ex locatione: ita reditus pecuniæ, qui ex fœnore, quasi ex locatione redigitur, Cujac. Observ. lib. 9. c. 15. E Cornel. Nepos in vita Attici cap. 21. *Omnisque ejus pecuniæ reditus constabat in Epitoticis & urbanis possessionibus.* Vel, usura est ususfructus nominum, *l.* 3. *ff. de usufr. ear. rer. quæ us. consum.* id est, quasi ususfructus, Cujac. ad *d. l.* 24. sic fructus pro usuris in *d. l.* 88. ut *Fructus fœnoris.* Tertulliano quarto advers. Marcionem.

A tempore contractus) Ex stipulatione, maxime in pecunia credita, Greci: τόκοι ἀνεπερώτητοι ὐκ ἀπαιτοῦνται, *Usuræ citra stipulationem non petuntur.* Colloquium Scholasticum. *Si habes, commoda mihi quinque denarios. Etsi non habuissem, undecumque explevissem. Pignus vis? absit. Cave mihi te accepisse: quibus usuris? quibus vis. cavi.* Usuræ namque ex nudo pacto non

A debentur, *Paul. lib.* II. *Sent. tit.* 14. §. 1. *l.* 1. *hoc tit.* pactum enim in continenti factum in stricti judicii contractibus inest quidem ex parte rei, sed non ex parte actoris, hoc enim tantum receptum est in bonæ fidei contractibus. Cujacius ad *d. l. Titius*: in qua sententia etiam est Stephanus ad *l. rogasti*, §. 1. *ff. de reb. cred.* σημείωσαι, ὅτι ἐπὶ τῶν ςρίκτων τὰ *ex continenti pacta*, τῷ μὲν *reo* συμβάλλεται: τὸν δὲ ἄκτορα ὐκ ὠφελεῖ, ὐδὲ ἐκ πλευρᾶς αὐτῦ τίκτεται ἀγωγή. *Pacta strictis contractibus adjecta reo quidem prosunt, non etiam actori, neque ex parte actoris actionem pariunt.* Usuræ tamen ex nudo pacto solutæ non repetuntur, *l.* 3. *hoc tit.* propter naturalem æquitatem, qua pacta subnixa sunt: scitum est enim ea, quæ natura debentur ab eo qui solvit, repeti non posse.

B Interdum tamen usuræ ex pacto peti possunt, ut puta si adjectum sit ex continenti bonæ fidei contractui, *l. initio* 5. *inf. de pact. int. emptor. & venditor. composit.* Item usuræ specierum, seu fructuum, εἰδῶν ἢ καρπῶν διανειζομένων, Græcis, debentur ex pacto, & quidem graviores propter incertum fructuum eventum, *l. frumenti, & l. oleo, h. t.* διὰ τὸ ἄδηλον τῶν καρπῶν Recte Græci in *d. l.* 23. Additamenta usurarum, προσθήκας τῶν τόκων: interpretantur, πλείονα τόκον, majores usuras, usuras supra legitimum modum, *d. l.* 23. *Harmen. d. t.* 7. §. 24.

Specierum seu frugum usuram Laodiceni, & Niceni Patres, ἡμιολίαν appellant. Quæ sint autem usuræ hemioliæ non satis constat. Græci canonum interpretes Zonoras & Balsamo semisses interpretantur.

C Matthæus Blastares nondum typis editus: ἡμιόλιοι δὲ εἰσιν οἱ ἡμίσεις τῦ ὅλυ τόκυ τῶν ιβʹ. νομισμάτων, ἤτοι τὰ ἕξ.

Cujusmodi interpretatio merito displicuit Jacobo Gothofredo ad Cod. Theod. *tit. de usur.* & τόκον ἡμιόλιον, usuram sescuplicem interpretatur. Glossæ Græco-Latinæ, ἡμιόλιον, *sescuplum*, & profert hunc B. Hieronymi locum in cap. 18. Ezechielis: *Solent in agris frumenti & milii, vini & olei ceterarumque specierum usuræ exigi, sive, ut appellat sermo divinus, abundantiæ. Verbi gratia, ut hiemis tempore demus decem modios, & in messe recipiamus quindecim, hoc est, amplius partem mediam*: quæ quidem erat usura maxima: sorti enim dimidium ejus accedebat. Eandemque interpretationem adfert Salmasius de Modo usurar. cap. 8. & eundem Hieronymi locum citat. Sed & ἡμιολίας, sesqualteras, vel D sesquialteras reddi posse scribunt. Glossæ Lat. Gr. *Sesqualtera*, ἡμιολία. Vetus Onomast. *Sesquialtera*, ἡμιόλιος.

Sed quæri non immerito potest, cur patres Concilii sexti in Trullo, quæ ἡμιολίαι dicuntur in canone Laodiceno, & Nicæno, quibus clericis interciditur, *Quodlibet superabundantiæ genus*, ut Ezechielis cap. 22. *Usuram & superabudantiam non accipietis.* Tertullianus in lib. 4. advers. Marcion. cap. 17. *Fœnoris redundantiam, quod est usura.* πλεονασμόν, LXX. ibid. vers. 12. & Levit. cap. 25. 37. sive omnis omnino usura, etiam frugum: cur, inquam, patres in Trullo coacti, ἑκατοςὰς dicere maluerint. Et hic viris etiam doctissimis aqua hæret: an quia τόκοι ἡμιόλιοι, *usuræ sescuplices*, quæ olim in frugibus receptæ erant, nova Justiniani constitutione, *l. eos, qui versic. in trajectitiis*, E *hoc tit.* in centesimas mutatæ sunt? sic videtur. Prohibebantur usuræ hemioliæ veterum Patrum definitionibus: prohibentur & centesimæ, quæ in earum locum subrogatæ sunt. Vide hac de re Salmasium de modo usurarum d. cap. 8. p. 331. an satis intellexerit canonem Trullanum, tuum esto, lector, judicium.

Porro illud observandum est quod dicitur in *d. l.* 23. additamenta usurarum ejusdem materiæ admitti, puta olei ampliationem, καὶ τὸ ὁμοιογενὲς Nam si oleo, vel quocumque fructu mutuo dato pecuniam reddi convenerit, servabitur legitimus usurarum modus. ὐ δύναμαι τὸ νόμιμον μέτρον ὑπερβαίνειν τῆς ἡμιεκατοςῆς, ut ajunt Græci: *Non possum legitimum modum usuræ semissis supergredi.*

Deni-

Denique civitatibus uſuræ ex ſolo pacto debentur, *l.etiam 30. ff.eod.* τῦτο τὸ πάκτον ἀπὸ νόμυ κυρῦται κἂν ψιλὸν ἐςι, ut ajunt Græci interpretes: *Hoc pactum confirmatur a lege, legitimum eſt, tametſi nudum ſit:* & uſuræ petuntur condictione ex lege, διὰ τῦ *ex lege* κονδικτικίυ, ut iidem ſcribunt ad *d.l.30.* & ad *l.5. de pact.* libro XI. Baſil. tit. 1. Debentur & argentariis, *Nov. 136. cap. 4. & 5.* & pecuniæ naut. *l.5. & 7.ff. de naut.fœn.*

Fœnus dicitur) Uſuræ quæ, debentur ex die contractus proprie fœnus vocantur, *l. pecuniæ 9. §.1. ff. eod.* & fœnus accipit pro uſura ſimplici: Fœnus enim interdum accipitur pro pecunia uſuraria. Nonius Marcellus: *Mutuum ſine uſuris, fœnus cum uſuris ſumitur.* Ex quibus conſtat, quid inter fœnus, & mutuum interſit: mutuum enim proprie gratuitum eſt, fœnus autem creditum uſurarium, ut in *l.5.inf.de privil. fiſ. non fœnus contractum.* Baſil. ὅτε γὰρ δάνειον συνήλλαξε: *non enim fœnus contraxit*, id eſt, ſub uſuris pecuniam dedit, vel uſura ſimplex. Sic mutua pecunia á fœnore diſtinguitur in *l. principalibus 33. ff. ſi cert. pet.* ubi tria interdicuntur Præſidibus provinciarum, negotiari, mutuam pecuniam dare, & fœnus exercere. Baſilica: πραγματεύεσθαι, δανείζειν, τοκίζειν, reddunt, lib. 23. tit. 1. Cyrillus quidem ita videtur accepiſſe; ut rectores provinciarum negotiari & fœnus exercere prohibeantur, non etiam mutuam pecuniam gratis dare ἄρχων μὴ ἐμπορευέσθω, ἢ ἐπὶ τόκοις δανειζέτω, μήτε οἱ περὶ αὐτοὺς: οἱ δὲ ταξεῶται ὀ κωλύονται τῦτο ποιεῖν: *Præſidi provinciæ negotiari non liceat, neve fœnus exercere, neque iis, qui circa eos ſunt: Officiales autem non prohibentur ea facere.* Eique interpretationi favere videtur *l.3.ſi cert.pet.* ubi fœnus tantum agitare prohibetur, δανείζειν, quod heic eſt, ſub uſuris mutuam dare pecuniam, ut *l.7.§.item ſi, ff. de Senat.Macedon.* pro quo Ulpian. dixit, pecuniam agitare in *l. 4. §.2.de fidejuſſ.* Sed Thalelæi interpretatio ad *d.l.3.* verior eſt: ſcribit enim præſidem prohiberi quoque gratuitam pecuniam dare. Intelligite inquit, *Pecuniam omnem, mutuam, et fœnebrem*, κ̀ ἐνταῦθα πᾶσον δάνειον νοήσον κ̀ ἔντοκον, καὶ ἄτοκον. Eademque Gloſſæ ſententia eſt ad *d.l.3.* Præſides autem mutuam pecuniam dare prohibebantur, ne tacitum fœnus magis, quam mutuum contraheretur, neve hoc obtentu a provincialibus tacite quid emungerent, ac extorquerent. Græci ad *l.* quiſquis 16. *ſup. de reb. cred.* διὰ τῦτο τὸν ἄρχοντα δανείζειν ἐκώλυσεν, ἵνα μὴ τοῖς ὑπ' αὐτὸν αἰτεῖν ἔχῃ τῇ ἀφορμῇ τῦ δανείσματος: *ideo lex vetat ne præſes mutuam pecuniam det, fœnuſve exerceat, ne occaſione creditæ pecuniæ eos, qui ei ſubſunt, vexet.* Officiales vero pecuniam ſub uſuris credere non prohibentur, remiſſa ſtricta ratione: quod mutuum omnium maxime neceſſarium ſit in hac ſocietate civili: nam alterius generis obligationes contrahere eis non licet, Quod Græci tradunt his verbis ἐπὶ τῦ δανείυ ὡς ἀναγκαίυ ὄντος παρὰ τὴν ἀκρίβειαν εἰσηνέχθησαν παρεχώρησε τοῖς ταξεώταις δανείζειν: ἐπὶ γάρ τῶν ἄλλων συναλλάγματον οὐδὲ τοῖς ταξεώταις δίδοται ἄδεια. Hoc autem in Præſidibus admiſſum non eſt, cum ratio potentatus utrumque mutuum prohibuerit. Hæc aliter interpretatur Salmaſius, ſed contra mentem Juriſconſultorum, de uſur. cap. 5. At quæritur, an præſes mutuam pecuniam poſſit ſumere, & poſſe ait *lex præſidis 34. §.1. ff. de reb. credit.* At ei objicitur *d. lex 16.* Cujacius ad *d. l. 3.* reſpondet, duos tantum caſus proponi in *d. l. 16.* unus eſt, ſi pecunia credita præſidi, in provincia verſetur is qui credidit quaſi mercator legum & provinciæ, id eſt, πρόξενος, & quaſi a præſide quidvis obtineri poſſit, quem obæratum habet. Si ita verſetur in provincia quaſi quidvis poſſit in præſidem, ipſe relegatur, non judex qui pecuniam ſumpſit ut ſuæ inopiæ conſuleret. At coercetur etiam judex, ſi collectarius (qui & nummularius) honorem ambienti pecuniam crediderit, qua A honorem emeret: quo caſu uterque relegatur, & qui ſumſit & qui dedit. Igitur ea *l.quiſquis* coercetur emptor honorum & poteſtatum, & qui pretium honorum mutuum dat. Huc pertinet quod ſcribit Syneſius in epiſtola 72. in fine, & ep. ſeq. contra leges mutuas pecunias accipi ad coemendos honores & poteſtates, ἐπ' ἀρχῇ δανείζεσθαι χρήματα παρὰ νόμοις.

In bonæ fidei judiciis) Fœnus citra moram, quæ per interpellationem fit, debetur, *l.pecuniæ 9. §.1. ff. eod.* dies enim ſatis debitorem interpellat, *l.trajectitiæ 23. ff.de verb. obl.* In bonæ fidei contractibus uſuræ ex mora debentur, *l. mora 32. §.2. eod. l. in bonæ fidei 13. hoc tit. l. 2. inf. depoſ.* officio judicis, *l. quæro 54. ff. loc.* nec enim ſunt in obligatione, *l. qui per colluſionem 49. ff. de action. emp.* Sed propter moram B debitoris non ſolventis infliguntur, *l. cum quidam 17. §. ſi pupillo, ff. de uſur.* ne fruſtratio ſit impunita, *l. 3. §.ult.eod.*

Mora autem duob. modis fit, ex perſona, aut ex re. Ex perſona, cum debitor interpellatus opportuno loco non ſolvit, *d. l. mora*, quæ mora vulgo regularis dicitur. Quæ autem eſt in re, ſive quæ re ipſa fit, irregularis: id eſt, quando alteruter contractum implevit: puta ſi venditor emptori rem tradiderit: uſuræ enim æquitatis ratione venditori debentur, quia emptor fructus rei venditæ percepit. Item in minorum perſona mora ex ipſa fit, *l.curabit 5. inf. de action. empt. & l. 3. ſup. in quibus cauſ. in integr. reſt. nec. non eſt.*

In ſtrictis autem judiciis uſuræ debentur poſt litem C conteſtatam ex æquitate, ſecundum Sabianorum ſententiam, quæ obtinuit. Cuj. ad *l. quæſitum 37. ff. de uſufr. tract. 7.* ad Afric. Græci: ὥσπερ ἐπὶ τῶν καλῇ πίςει ἀγωγῶν ὀφφικίῳ τῦ δικαςῦ, καὶ ἐπὶ τῶν ςρίκτων μετὰ προκάταρξιν. *Sicut in bonæ fidei judiciis officio Judicis, ita in ſtrictis poſt litem conteſtatam uſuræ debentur.* In bonæ fidei judiciis laxior eſt poteſtas judicis, & tantumdem poteſt officium judicis, quantum ſtipulatio, ut notat Thalel. ad *d.l.13.* & verum eſt, *l.Lucius 24. ff.depoſ. l. 7. ff. de negot.geſt.* In ſtrictis judex formula eorum circumſcribitur.

Strictis quibuſdam) Ut in actione ex teſtamento, *l.3.§.nonnumquam, ff. eod.l. ult. §.2. inf. de jur.dot.* quæ eſt actio ſtricti judicii, *l. alias 6. ff. de in lit. jur.* quo nomine comparatur actioni bonæ fidei, *l.uſuræ 34. ff.* D *eod.* Item pollicitatio facta Reipubl. licet ſtricta ſit, recipit uſuras ex mora, *l.1.ff.de pollicit.* & actio judicati, ut dicetur tit. 54. lib. 7.

Etiamſi rev. nihil interſit actoris) Vide *inf. de Sent. quæ pro eo qu. inter. prof.*

In diem) Uſuræ enim poſteri & ſequentis temporis ob ſortem ſua die non ſolutam ex conventione peti poſſunt, *l.lecta 40.ff.de reb. credit.* Hujuſmodi uſura pœna eſt, *d.l.40.* ut cum placuit uti niſi ſtata die uſuræ leviores exſolvantur, in majores uſuras debitor, qui ſolutioni moram facit, teneatur, *l.Gajus 11. & l. ſeq. ff.eod.*

Atqui Papin. in *l.9. §.1. eod.* ait, eſſe fœnus uberius, non pœnam. Cujac. ait, in *d.* §. 1. pœnam accipiendam eſſe pro uſuris uſurarum: conventionem autem E illicitam eſſe, ſi placuerit, ut uſuræ uſurarum præſtentur: cui ſimilis eſt conventio apud Theophraſtum c. περὶ μικρολογίας: ſive de ſordida parſimonia. In ſpecie autem *d.§.* debitorem non videri promiſiſſe uſuras uſurarum, ſed ſortis duntaxat majorem & legitimam uſuram, ſub conditione, ſi leviores uſuræ præſtituta die non pendantur: & in eam rem Græcos interpretes citat, quorum verba hæc ſunt in Baſilicis, ὅτε γὰρ τόκοις τόκον δικεῖ ἐπερωτᾶσθαι, ἀλλ' ὑπὸ αἵρεσιν πλείονα κ̀ νόμιμον τόκον. *Non enim videtur promiſiſſe uſurarum uſuras; ſed ſub condit. ſortis majorem & legitimam uſuram.*

Quod poſtea uſuræ pernumeratur) *Nam ſi quid amplius creditori datum fuerit, de capite ſubtrahitur*, ut loqui-

loquitur vetus interpres Pauli ad *d.tit.*14. Sic Livii 6. A
De capite deducite, quod usuris pernumeratum est. De capite, id est, de sorte, *l.un.Cod.Theod.de usur.rei.jud.* Glossæ, *sortes*, αἱ κεφαλαὶ δανεισμάτων. Item κεφάλαιον *sors, summa* D. Chrysostomus in Psalm. cxi. τὸ μὲν γὰρ κεφάλαιον, χρήματα: ὁ δὲ τόκος, οὐρανῶν βασιλεία. *Nam caput, pecunia: usura vero, Regnum Cælorum*. Horat.sat.2.lib.1. *Quinas hic capiti mercedes exsecat.* D. Ambros. in libro de Tobia cap.4. *Capitis solutione estis contenti*. Sic ex Novella Basilii Imp. qua tolluntur usuræ, si quis vel tantillum ceperit, id ex sorte decedit, seu sorti imputatur: quæ quidem Nov. extat apud Harmenop. lib. 3. tit. 7. §.28. & Matth. Blastar. apud quem in scripto cod. sic legitur: ἵνα μὴ νόμον φυλάττειν οἰόμενοι, νόμον θεοῦ παραβαίνομεν. *Ne cum legem servare credimus, legem Dei violemus*. Usuræ igitur supra duplum exigi non possunt, non Romanorum modo, sed Ægyptiorum quoque lege, ut observat Cujac. Observ. 5. 38. ex Diodori Siculi lib. 1. & Sirmondus ad Sidonium 4. epist. 24. quem vide. Usuræ tamen per partes solutæ non coacervantur ac computantur in duplum, & sortem excedere possunt, nisi tempore solutionis usuræ nondum solutæ sortem excedant, *l. usuræ* 10. quæ tamen abrogata est *Nov.*121. & *Nov.*138. ex quibus, usuræ etiam per partes solutæ in duplum computantur, Basilicus d. lib. 23. οἱ κατὰ μικρὸν, καὶ κατὰ χρόνον καταβαλλόμενοι τόκοι τῷ διπλῷ συμψηφίζονται: *Usuræ per partes & diversis temporibus solutæ duplo computantur*. Quæ aliis verbis extulit Michael Psellus Synops. LL. versu 1236.

Οἱ κατὰ μέρος τόκοι διδόμενοι τοῦ χρέους
Καλῶς οὐχ ὑπερβαίνουσι τοῦ διπλοῦ περαιτέρω.

Usuræ sortis per partes solutæ duplum supergredi non possunt. Falluntur qui putant deesse *hoc tit.* duas constitutiones, 29. & 30. ut & observat Cujac. lib. 10. 37. Sed deinde consultius retulerunt ad Justiniani Novellas Notator. lib. 11. Vellem Irnerius jus novum adscripsisset post *d.l.*10.

Excipiuntur tamen quæ annui reditus magis, quam usuræ speciem habent, Cujac. ad *d.Nov.*121.

Illud omittendum non est, novissima constitutione *hoc tit.* cautum ut usuræ usurarum non exigantur: usuræ enim in sortem redigebantur novatione facta, & ejus sortis usuras in stipulationem deducebant, & ita usura usuram pariebat. Græci anatocismum vocant, de quo D. Hieronymus in Amos cap. 8. *Qui exspectatis Calendas ut negotiemini, & usuras augeatis de usuris*. Hoc est Dositheo in Sententiis Adriani, τὰ αὐτὰ χρήματα πάλιν δανείζειν, *eandem pecuniam rursus fœnerare*. Solebant enim stipulari in Calendas singulas: de quo vide Cujac. ad *l.pen.de reb. cred. lib.* 8. & ad Africanum.

TIT. XXXIII. *De nautico fœnore.*

Vide tit. 2. lib. 22. ff.

NAuticum sive maritimum fœnus separatur a terreno, quia nautico modus finisve præscriptus nullus fuit olim, & hodie gravius est quam terrenum, nempe ad finem centesimæ, quæ in pecunia terrena raro locum habet: nec tamen, ut opinor, supra finem dupli: nam usuræ quæ taxationem habent, & duplo finiuntur; quæ non habent, ut olim nauticæ, nec duplo finiuntur: ac præterea in nautico fœnore pactum sine stipulatione sufficit, non in terreno. Ratio autem differentiæ consistit in causa periculi: quod nauticæ pecuniæ creditor suscipit; cum tamen alii generis pecuniæ periculum respiciat debitorem: vel si forte convenerit ut non respiceret creditorem, tum sane idem jus erit maritimi & terreni fœnoris, *l. periculi, ff. eodem*.

XXXIII. ENARRATIO.

FOenus interdum accipitur pro mutuo gratuito, Deuteron. 15. 6. *Fœnerabis gentibus multis*, id est, mutuum dabis, Plin. 11. 6. *Hic* (sol) *suum lumen ceteris quoque sideribus fœnerat*. & cap. 9. *Si quidem in toto mutuata ab eo luce fulgere*, &c. fœnus tamen accipi pro pecuniæ reditu sine usura & in libris τῶν ἔξωθεν, & nostris plusquam manifestum est. Plaut. in Mostellaria, Act.111. sc.1.

Qui mihi neque fœnus, neque sortem argenti dabunt.

Et Act.4. sc.11.

Is tibi & fœnus, & sortem dabit.

L. 4. ff. de naut. fœn. l. pecuniæ 9. §. 1. ff. de usur. l.
B *uxori 24. ff. de usu & usufr. leg. l. deducta 58.§.2. ff. ad SC. Trebell.* & fœnerare est, mutuam pecuniam sub usuris dare in *l.quamvis §.1. ff.de pignerat. act.* Pomponius ait: *Si creditor pluris fundum pigneratum vendiderit, si id fœneret*. Basilica: τοκίσῃ. Interpres: εἰ τὸ τοκίσει περιττὸν τοῦ τιμήματος. Unde lectio eorum codicum sequenda videtur, in quibus habetur: *Si id, quod plus est, fœneret*. & in *l.Granius 71.§.ultim. ff. de fidejuss.* ut Francisco Hotomanno, & Jacob. Cujac. placebat: quod tamen aliis displicet, censentque *dicti* §. hanc esse sententiam, ut mandati quoque teneatur, qui Titio mandat, ut ei credat, cui etiam citra mandatum crediturus erat: quod & antea Dion. Gothofredo in mentem venerat in Glossis ad *d. l.* Auctores quoque Basil. in eam sententiam sic Græce vertunt:
C εἰ καὶ μέλλοντί μοι δανείζειν ἐντείληταί τις δανεῖσαι ἐνέχεται. *Mandati tenetur, qui mihi alias credituro mandat ut credat*. Quæ quidem interpretatio mihi satis placet.

Fœnus quoque accipitur pro pecunia fœnebri, ut dictum est *supra tit.prox.* Horat. epod. 11. *Solutus omni fœnore*. Excerpta ex veterib. Glossis: *fœnus*, δάνειον, χρέος: aliæ: *fœnus*, δάνος. Glossæ Græco-Lat. δάνειον ἔντοκον, *fœnus*, vet. Onomastic. *fœnus*, δάνειον.

Quanquam autem exempla non desint huic interpretationi firmandæ, & ita quoque fœnus nauticum accipiendum constet in *l.3. hoc tit.* ut apud Græcos ναυτικὸν δάνειον. Jul. Pollux lib. 8. cap. 12. Non tamen videntur auctores juris eo significatu fœnus nauticum dixisse: & longe probabilius est, fœnus eos accepisse pro usu-
D ra pecuniæ trajectitiæ, quod & Cujacius sequitur, ut sit, περὶ τόκου ναυτικοῦ περὶ τοῦ διαποντίου δανείου in Theophrasti charact.

Nauticum igitur fœnus est usura pecuniæ nauticæ, sive trajectitiæ, id est, quæ trans mare vehitur, *l. 1. ff. eodem*, διαπόντια χρήματα, vertunt Basilica: transmarinas pecunias.

Sive maritimum) Ut Paulo jurisconsulto, usuræ maritimæ, *l.fœnerator 6.eod.* fœnus trajectitium.

Præscriptus nullus fuit olim) *Paul.*11.*Sent.t.*14. trajectitia pecun. infinitas usuras recipere potest. Sic etiam terreno fœnori nullus præscriptus modus lege Solonia, cujus meminit Lysias in Orat.1. adversus Theomnest. Jure autem Romano terrestris pecuniæ usura centesima *l.2.C.Theod.de usur. l.si pro mutua 8. supra si cert.*
E *pet.l.nihil. 4.§.1. ff. eodem*, Est autem usura centesima, quam Græci ἑκατοστὴν vocant. D. Chrysost. homilia 62. in novum Testam. Galenus ἑκατοστὸν τόκον, ut ad Theop. primus observavi, cum centeni nummi duodenos quotannis pariunt. Plin. epist. lib. 10. 62. *Duodenis assibus, quanti a privatis mutuantur*. Matthæus Blastares: ἑκατοστιαῖος δὲ λέγεται τόκος, τὰ διδόμενα δώδεκα νομίσματα ἐπὶ τοῖς ἑκατὸν ὑπὲρ ἑκάστου χρόνου: ἡ δὲ παρ' ἡμῖν νομιζομένη λίτρα κατὰ ἀναλογίαν, νομίσματα ἔχει ὀκτὼ δίμοιρα. *Usura centesima est, cum centum quotannis duodecim reddunt*.

Et hodie gravius est) Pecuniæ maritimæ semper usura gravior, quam terrenæ. Petronius: *Qui pelago credit, magno se fœnore tollit*. Maximus Tyrius differt. 11.

ὥσπερ

A ὥσπερ γὰρ τῶν ἐπὶ χρηματισμῷ παραβαλλομένων ἐν θαλάττῃ, οἱ τόκοι μεγάλοι τῶν δανεισμάτων. *Nam ut illi qui lucri cauſa maris periculo ſe committunt, magno fœnore ſe obſtringunt*: eſt enim periculi pretium, *l.5. ff. eod.* Vetus Scholiaſtes Perſii in Satiram quintam. *Cur navigas? An ut pecuniam, quæ tibi quincunces verecunde præſtitit cum periculo deunces præſtet?* Nam *multi caſus opprimunt navigantes*, ut ait Hieronymus 13. in Eſaiam: καὶ φθάνει τὰς εὐπραγίας τὰ κύματα: *& fluctus proſperitates antevertunt*, ut ait Libanius in declam. 37. Eſt etiam in mari periculum ab his qui piraticam exercent: nam plures fere piratarum vi facultatibus exuuntur, quam mare inſanum haurit & abſumit, & periculum ejuſmodi creditorem reſpicit. Sed & præter incertum maris, *Nam mari fides infamis*, Tertullianus de pallio cap.2. Nihil tam capax fortuitorum, quam mare:
B v. Tacit. Annal. 14. lucrum ingens eorum qui mare trajiciunt, quos ἐμπεράμοις vocat Callimachus hymno in Jovem, id eſt, ἐμπόροις, *mercatores*, ut ibidem interpretatur Scholiaſtes: quæſtus inquam longe longeque major (Nam ut ſe maris periculis objiciant ingens pecuniarum cupiditas efficit, ſive ut loquitur S. Proclus in oratione ſexta, διακαὴς πόθος τῶν χρημάτων, quam terreſtris) ſuaſit ut de gravioribus uſuris præſtandis convenire liceret. Periculi quidem ratio præcipua eſt: Tertullian. de patientia cap. 7. *Cum lucri cupiditatibus quæſtuoſa pericula mercimoniorum in mari exercent.* Sed & quæſtus ſi periculo creditoris pecunia accepta ſit, uberiori fœnori cauſam dedit. Et non injuria igitur trajectitiæ pecuniæ uſuræ majores nunc &
C olim: eſt enim pecuniæ maritimæ centeſima, terrenæ vero leviores, id eſt, ſemis, *l. eos qui 26. verſ. in trajectitiis, ſup. tit. prox.*

Ad finem) Sic loquitur Papinian. in *d. l.* 4. §. 1. Baſil. μέχρι τῆς ἑκατοστῆς, *Uſque ad centeſimam.* Quæ eſt uſura maxima, *l. qui ſine 38. ff. de negot. geſt.*

Raro locum habet) Fructuum uſura olim quadruplex centeſima, *l. 1. Cod. Theod. de uſur.* hodie vero centeſima eſt, *d. l.* 26. Fructuum quoque nomine ab agricolis centeſima exigi poteſt. Nov. 38.

Supra finem dupli) In trajectitia pecunia ſicut uſuræ duplum excedere poſſunt: ità id quod intereſt, *l. 2. §. ult. ff. de eo qu. cer. lo.* uſuræ modus eſt duplex centeſima & duplum: neuter ſervatur in trajectitia pecunia, Cujac. ad *l. ſervus 30. §. ſi ſciens, ff.*
D *de action. empt. tract.* 8. *ad Afric.* Hodie vero uſura maritima ſupra duplum exigi non poteſt. Cuj. utitur hac ratione: Nam uſuræ, quæ taxationem habent, etiam duplo finiuntur: Atqui uſura nautica hodie taxationem habet: eſt enim centeſima: & duplo igitur finitur.

Ut olim nauticæ) Uſuræ nauticæ taxationem antea non habebant: licebat enim infinitas uſuras accipere: & duplum igitur excedere poterant.

Pactum ſine ſtipulatione) *L.* 5. §. 1. *& l. 7. ff. eod.*

Non in terreno) *L. 1. & 3. ſup. de uſur. l. 24. ff. de præſcript. verb.*

In cauſa periculi) Pecuniæ nauticæ periculum reſpicit creditorem. Hoc eſt ναυτικῶς δανείζειν, ſive διαποντίως, ἤτοι ἐπικινδύνως. Vide Cujac. ad *l. trajecti-*
E *tiæ, ff. de obligat. tract. 7. ad Afric.* niſi pecunia culpa debitoris perierit, vel quia locum navigii non ſervavit, vel quia merces illicitas comparavit, eaſque fiſcus occupavit, Paul. *d. tit. 14. l. 1. & pen. hoc tit. l. 4. ff. eod.* Hoc ita ſi convenerit: alioquin periculum pertinet ad debitorem, *l. ult. verſ. ſine*: & communes igitur uſuras præſtat. Nauticæ autem pecuniæ periculum creditor ſuſcipit, vel in omne navigationis tempus, ut in *l. qui Romæ 122. §. Callimachus, ff. de verb. oblig. vel incertum portum.* Inde Græcis duo pecuniarum nauticar. genera, ἑτερόπλοια, & ἀμφοτερόπλοια. Cujac. ad *d. §. Callim.* ἑτερόπλοια dicuntur, cum creditor commeatus tantum periculum ſuſcepit: ἀμφοτερόπλοια, cum commeatus & remea-

A tus. Vide Harpocrat. & Suid. in v. ἀμφοτερόπλουν, Polluc. d. c. 12.

Alii gen.) Varro de re R. 1. cap. 2. *Ad Alii Dei aram.* Cic. de N. D. *ut alii generis beſtiis veſcerentur.* Sic veteres editiones, & ita legi teſtantur in Palatino cod. quod malo, quam, *alius*, ut repoſuerunt in edit. Gruteriana. Sic in *l. 156. ff. de regul. jur. Cum quis in alii locum ſucceſſerit*, rectius in Pandect. Florent. legitur, quam alius, ut vulgo. Sic etiam loquitur Vitruvius lib. 11. cap. 9. & lib. 8. cap. 3.

Periculum reſcipit debitorem) *L. incedium 11. ſup. ſi cert. pet. §. 1. Inſtit. quibus mod. re contr. oblig. Debitorem enim quantitatis, ſive generis omne periculum reſpicit*, ſive ut ait Thalelæus ad *d. l.* 11. πᾶσι τοῖς τυχηροῖς τοῖς ἐπὶ τῇ δανεισθείσῃ ποσότητι ὁ δανεισάμενος ὑπόκειται.
B Quia genus perire non poteſt. Ideoque in lege Rhodia pecuniæ terrenæ dicuntur ἀκίνδυνα χρήματα. *Extra omnem periculi aleam poſitæ.*

Vel ſi forte conv.) Si convenerit ut periculum non pertineret ad creditorem, communes uſuræ præſtantur.

TIT. XXXIV. *Depoſiti, vel contra.*

Vide tit. 3. lib. 16. ff.

POſtquam egit de contractu creditæ pecuniæ, & de acceſſionibus ejus, & de his quæ is contractus incipit dare titulum vel tractatum ſpecialem, & depoſito in primis. Depoſitum eſt conventio,
C qua id agitur ut rem meam vel alienam cuſtodias, & mihi poſſideas, non tibi, eandemque mihi quandoque repoſcenti reſtituas. Vel conventio qua res noſtri vel alieni juris penitus fidei ejus ſervanda committitur, qui eam officii cauſa cuſtodiendum recipit. Dico, officii cauſa, qui ut mutuum, commodatum, mandatum, precarium, & depoſitum ex officio & amicitia originem ducit. Hi igitur contractus mercedem non recipiunt, honorem recipiunt & remunerationem: & mutuum quoque modicum fœnus, quod non ſuperet beneficium a creditore profectum, ſed exſuperetur, quia beneficio adjuvari nos oportet, non opprimi, *l. in commodato, §. ſicut, ff. Comm.* dederim enim & in fœnore libenter de xeniis proverbio locum, οὔτε πάντοτε, οὔτε παρὰ πάντων.
D Quod autem dixi penitus rem depoſitam committi fidei depoſitarii, eo fit ut magis obligetur fides ejus. *Fides habita*, inquit Livius *ipſam magis obligat fidem*: nam & plerunque depoſita ſunt remotis arbitris, ut non male in definitionibus Plato dixerit, depoſitum eſſe, δόμα μετὰ πίστεως, & alii auctores depoſitum ſacrum: quo fit, ut depoſitum repoſcenti non poſſit obiici compenſatio, vel exceptio non numeratæ vel non datæ rei, pecuniæve, ſi depoſiti ex ſcripto agatur, *l. ult. ſup. tit. 31. l. pen. ſup. tit.* 30. vel denuntiatio ab altero facta depoſitario, ut *Nov.* 88. Ut depoſiti condemnatus infamis fiat, ut ex 12. tab. actio depoſiti ſit in duplum, quod didicimus ex reliquiis Sent. Pauli. Hodie jure prætorio eſt in ſimplum, & uno tantum caſu in duplum. Et ut quod depoſui vi-
E deatur eſſe domi meæ, non etiam id quod commodavi, *l. pen. §. 1. ff. de aur. & arg. leg.* Et velim etiam excipi a Conſtitutione CAROLI IX. quæ ſupra C. lib. contractus qui habentur ſine ſcriptura, conſiſtere non vult, quæ efficit ut hodie nulli contractus nudo conſenſu perficiantur contra jus gentium, velim, inquam, ſaltem excipi ſacri, arcanique depoſiti cauſam. Duplex autem eſt actio depoſiti, una quæ directo competit depoſitori de depoſito recipiendo, & viciſſim altera quæ depoſitario datur de recipiendis impenſis.

XXXIV. ENARRATIO.

REm meam, vel alienam) Adeo ut etsi fur, vel prædo deposuerit, depositum ei restituendum sit, *l.1.§.si prædo, ff.eod.l.non ab judice 64.ff.de judic.* Triphoninus tamen in *l.31.ff.hoc tit.* scribit, in hac quæstione, si rem dominus petet, utique ei restitui debere: si vero non petet, ei qui deposuit. Basilica paucis rem totam ita complectuntur: *εἰ μὲν ἀπαιτεῖ ὁ δεσπότης, αὐτῷ ὀφείλεις ἀποκαταστῆσαι· εἰ δὲ μὴ ἀπαιτεῖ, δεῖ σε τῷ παραθεμένῳ ἀποδοῦναι. Si quidem rem dominus petat, ipsi eam debes restituere: si vero non petat, eam depositori debes restituere.*

Custodias) Aliud est custodire, aliud possidere, *l.1.§.quæsitum, ff. quod. legator.* depositarius rei depositæ custos est, *l.1.& l.proprie 6.ff.eod. l.desiderium 7.hoc tit.* & in possessione est, non possidet, sed depositor per depositarium, *§. possidere, Institut. de interdict. l. licet 17. §. 1. ff. eodem.* Neque mutat *lex communi 7. §. neque, ff. commun. divid.* ubi depositarius naturaliter possidere dicitur: impropria enim, & confusa locutio est, cum sit in possessione naturali potius, quam possideat. Cujac. Observat. lib.9. 33. Si autem depositarius sibi possidere, neque reddere constituerit, confestim amitto possessionem, *l.si rem 47.ff.de adqu.vel am. poss.*

Eandemque) Depositarius restituit eandem rem, id est, idem corpus, *l. 1. §. is quoque ff. de obligat. §. præterea, Instit. de obligat. quæ re contrah. l. 2. ff. de reb. cred.* nisi nominatim convenerit, ut tantumdem redderetur, *l. Lucius 24.eodem.* Sed hæc res egreditur notissimos depositi terminos: naturam & modum depositi excedit. Id enim inter depositorem, & depositarium agi solet, ut eadem res quandoque restituatur, non quantitas eadem: esse tamen depositi actionem Papinianus subobscure significat, ut & Cujacio videtur ad *l. 24. ff. de præscr. verb.* quam quidem Auctores Basilicωn percepisse non videntur, qui negant, depositi actionem esse: *εἰ δὲ μὴ τὰ αὐτὰ, ἀλλὰ τοσαῦτα συνεφώνησα δοῦναι, οὐκ ἐνάγομαι τῇ περὶ παραθήκης ἀγωγῇ. Si convenerit ut non eandem rem, sed tantumdem redderem, depositi actione non teneor.* Idem juris est, si tacite actum sit, ut tantumdem redderetur: puta si pecunia non obsignata deposita sit, *l.26.§.1.eod.l. 31.ff.loc.*

Mihi) Nisi dominus rem vindicet: est enim potior causa domini, quam depositoris, qui rem alienam custodiendam tradidit, ut supra dictum est.

Mihi) Vel heredi meo, *l.1.§.hæc actio, l. si plures 14. ff. eod. l. ult. §. 1. ff. ut legat. nom. cau. l. pen. C. ad exhib.* nam mihi reddi videtur: D. Augustinus libro III. de libero arbitrio cap. 15. *Quod creditorum justis successoribus redditur, istis utique redditur, quibus isti jure succedunt.*

Mihi) Vel ei, cui ex lege depositionis restitui debet, *l.Publia 26.D.eod. d.l.pen.*

Quandoque) Depositum quandocumque repeti potest, *καὶ ὅταν θέλει, λαμβάνει αὐτὸν ἀπ' ἐμοῦ*, quando volet, a me repetet. Macarius hom.15. etiam ex continenti, *d.§.præterea, & d.§.is quoque d.l.Lucius, l.1.§.est autem, eod.*Quint.decl.245.*Deponitur aliquid, quod quandocumque repetitur, reddendum est.* Et sine cunctatione, si modo depositarius rei restituendæ facultatem habeat, vel conditio depositi extet, *d.§. est autem.*

Reposcenti) Depositor rem depositam reposcere dicitur in *d.§.est autem*, ut commodator commodatum in *l.si quis rem 20.ff.de adquir.poss.*

Nostri vel alieni juris) Paulus Licinii Rufini tit.10. *Deponere possumus apud alium id quod nostri juris est, vel alieni.*

Penitus) Depositum dicitur ex eo quod ponitur: præpositio enim de auget depositum, sive ut loquitur Aulus Gellius Noct. Attic. 6. 15. *de præpositio ad augendum & cumulandum valet*, ut ostendat totum ejus

A fideicommissum, quod ad custodiam rei pertinet, *d.l.1.* Donatus Adelp.act.6.sc.6. *de valde significat.* Idem in Hecyram act.v.sc.11. *Dejerat, si producte, valde curat.* Vide Festum in decultarunt, dedita, defrui, deperire, & despretus. Glossæ Latin. Græc. *de magis, σφοδρῶς.* Hincmarus Remensis apud Flodoar. histor. Rem. lib. 3. c. 21. *Detractem, quod valde tractem non abs re accipi potest*: sic apud Guntherum *dequesti crudelia facta tyranni*: alias τὸ de minuendi vim habet, ut in depretiare, & delibare.

Penitus fidei) Pleraque hominum negotia fide constant, sive ut ait Cyrillus Hierosolymitanus cathec.v. *κατὰ πίστιν συνέστηκε τὰ πλεῖστα τῶν ἀνθρώπων πράγματα.* Sed in primis depositum, quod penitus fidei depositarii committitur. Itaque depositor fidem eligere dicitur,
B *l.1. §.4. ff.eodem.* Auctor problematum quæ vulgo Aristoteli tribuuntur, sect.20. *οὐδεὶς παρακαταθέσθαι μὴ πιστεύων. Nemo apud alium deponit, nisi qui fidem ejus sequitur.* Depositarius autem fidem suscipere dicitur, *l.si is 18.hoc tit.* & nisi depositum reposcenti continuo reddat: fidem frangere, *d. §.4.* Vetus Scholiastes ad illud Juvenalis sat.13.

Depositum retinere

Non reddere, inquit, *fideicommissum.*

Recipit) Dominus vel possessor rem custodiendam tradit, depositarius recipit, *d. l.1. §.si te rogavero, & seq.*

Mutuum) Mutui enim usuræ non debentur, *l. Titius 24.ff.de præscript.verb.*

Commodatum) Commodatum gratuitum est, §.
C item is, de obligat. quæ re contr. ideoque in commodato solius accipientis commodum versari dicitur, *l.si servus 61. §. circa, ff. de furt.* & commodator beneficium tribuere dicitur, *l. in commodato 17. §. 3. ff. commod.*

Mandatum) *L. 1. §.ult. l.ita ut 36. §. 1.ff. mand. & §.ult.Inst.eod.*

Precarium) Precarium est genus liberalitatis, *l. 1. ff.de prec. & simile donato, l. eum qui emit 14. §. is qui precario, ff.de furt.*

Depositum) Depositarius beneficium dare dicitur, *d. l. Lucius.* D. Chrysostomus homil. 11. ad Populum Antiochenum: *ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν ἀνθρώπων οἱ δεξάμενοι, τὰς παρακαταθήκας χάριν ὑμῖν δεδωκέναι νομίζουσι φυλάττοντες ἅπερ ἔλαβον.*

D Honorem recipiunt) Commodatum mercenarium non est, sed gratuitum. Honorem tamen & salarium recipere potest, *l. 6. 7. & 10. §. idem Labeo, ff. mand.* honor dicitur, ut Græcis *τιμή.* Glossæ Græco-Lat. *τιμὴ, τὸ ἐπὶ συνηγορίᾳ διδόμενον, Honorarium.* B. Hieronymus ad Geront. *Honor vel pro eleemosyna, vel pro munere accipitur*: v. Comment. nostrum in *Instit. §. ult. cap.de mand.*

Depositum quoque pretium, depositionis recipere potest, *l.2. §. generaliter, ff. vi bonor. raptor.* quod salarium per abusionem merces dicitur in *l. si ut certo 5. §.2. ff.commod.*

De xeniis) Quod extat in *l. solent 6.ff.de offic. procur.*

Livius) Lib.22. Plutarchus in conjug. præcept. *ποιεῖ*
E *γὰρ καὶ τὸ πιστεύειν δοκεῖν, πιστεύεσθαι, καὶ τὸ φιλεῖν, φιλεῖσθαι: Fidem enim nobis paramus apud eos, quibus nos confidere ostendimus, & amorem apud eos, quos diligere credimur.* Seneca in epist.3.*Fidelem si putaveris, facies.*

Remotis arbitris) Quintilian. in d. declam. 245. *Depositum hoc eo magis vindicandum, quod fere secreta sunt citra probationem*, & decl. 312. *Deposui apud te, scis ipse: quid aliud videtur advocare, quam Deos testes?* Dio Chrysostomus Orat.73. *οἱ δὲ παρακαταθήκας δεδώκασιν ἄνευ μαρτύρων, οὐ δεδιότες μὴ ἀφαιρεθῶσιν: Quidam vero nullis testibus accitis res suas custodiendas tradunt non veriti, ne depositum abnegent ii, quorum fidei commiserunt.* Vide Isocratem contra Euthinum.

Deni-

Denique fides syngraphum non requirit. Utamur verbis Ambrosii etiam in hac re: *Major*, inquit, *est contractus fidei, quam pecuniæ*, in Lucam cap. 20. ad fin. Itaque depositum *συνάλλαγμα* dicitur: depositor enim ἔλαβε τρόπον τινὰ ἀντὶ τῆς παρακαταθήκης τὴν τοῦ ἀνδρὸς χρηστότητα, ut ait Michael Ephesius ad quintum Ethicor. Nicomach. cap. 2. *Qui deposuit, vice rei, quam custodiendam dedit, viri probitatem recepit.*

Depositum sacrum) Juvenal. sat. 13.

—— *sacrum tibi quod non reddat amicus.*

Depositum, Philo, Quis rer. divin. heres sit: πολλοὶ γὰρ ἐκ παρακαταθηκῶν ἱερῶν πονηροὶ ἐγένοντο, τοῖς ἀλλοτρίοις ὡς ἰδίοις ὑπ' ἀμέτρου τῆς πλεονεξίας καταχρησάμενοι. *Multi enim in sacris depositis improbe versati sunt, reb. alienis tanquam suis per summam avaritiam male usi.* Huc pertinet Platonis illud XI. de Legib. pupillum tutorum fidei permitti quasi depositum sacrum, παρακαταθήκην μεγίστην καὶ ἱερωτάτην.

Declam.) d. declam. 245.

De Beneficiis) Cap. 10.

Compensatio) Res deposita illico, quam celerrime quam ocyssime restituenda est, nec ei compensatio opponitur, *Paul. Sent. lib. II. tit. 13. §. in bonæ fidei. Inst. de action. l. ult. sup. de compensat. l. pen. hoc tit.*

Exceptio non numeratæ) Non potest objici exceptio non accepti depositi adversus scriptam confessionem depositarii, *l. in contractibus 14. §. 1. sup. de non numer. pec.*

Vel denunciatio) Testatione, denunciatione alterius restitutioni depositi mora adferri non potest: ut si creditor meus nunciet depositario, ne rem quam apud eum deposui, mihi restituat, antequam sibi satisfactum sit, quæ denuntiatio efficax est, *l. ult. ff. de leg. commissor.* & sane si ita denunciatum sit depositario, rem quidem nihilominus statim reposcenti depositori restituere cogitur: sed non sine cautione: cavere enim dominus satisdato debebit depositarium defensum iri adversus denuntiationem creditoris; ex Cujac. ad Novel. 88.

Denuntiatio) *l. pen. §. 1. hoc tit.*

Infamis fiat) Qui abjurat depositum, ceu loquitur Ambrosius in de obitu frat. sui Sat. qui abnegat depositum, ut Seneca in libro 4. de Benef. c. 26. infamis efficitur. D. Ambrosius in lib. de Tobia, cap. 20. *Detrimento honestatis afficitur qui depositum violarit alienum. Si commendatum hominis nulla debemus fraude violare, quanto magis divinum & spiritale depositum bona fide servare nos congruit, ne existimationis gravia damna subeamus? L. 1. & l. 6. §. 6. ff. de his qui not. infam. l. 10. hoc tit. Modestin. Licin. dicto titulo* 10. quia non damnatur nisi ex doli causa: & perinde est, ac si damnaretur actione de dolo, quæ famosa est, *l. 1. ff. de his qui not. infam.* actio enim de dolo inest bonæ fidei judiciis. Cujac. ad tit. de dolo, in princ.

Ut ex 12. tabulis] *Paulus apud Licinium dicto tit.* 10. Ex causa depositi lege 12. tabularum in duplum actio datur, edicto Prætoris in simplum. Inter singularia recepta numeratur, quod actio daretur in duplum, tametsi non inficiaretur depositum, ut Cujacius sentire videtur: nisi forte quod hic deest, supplendum sit ex nota posteriore ad §. *sed furti quidem, Inst. de action.* Sicut, inquit, nec ex *l.* 12. in duplum depositi agebatur, quacunque ex causa depositum esset, nisi in inficiatorem.

Uno tantum casu) Si depositi agatur, eo nomine quod tumultus, incendii, ruinæ, naufragii causa depositum sit, in illa trepidatione, ut est in *l. 4. ff. de incend. rui. naufr.* Quintilianus declamat. 259. *In illa omnium trepidatione, in qua pro sua quisque salute sollicitus, nihil de proximo cogitabat. Modestin. Licinii Rufini dicto tit.* 10. crescit enim perfidiæ crimen: & publica utilitas coercenda est vindicandæ Reipubl. causa: est enim inutile in causis ejusmodi fidem frangere, ut ait Ulp. in *l. 1. §. 3. ff. eod.* quem plures emendare conati sunt.

A Cujac. ad *l. 2. inf. de fide & ju. hastæ fisc.* & Notatorum libro 11. cap. 26. & alii.

Proponam Græcorum notam ex qua de auctoris sententia constare videtur: καὶ διὰ τὸ δημόσιον χρήσιμον χρὴ τιμωρεῖσθαι τὸν ἄπιστον, καὶ ἐπὶ συμφέροντι τῆς πολιτείας ἐκδικεῖσθαι ταῦτα: ἔστι γὰρ ἄτοπον ἐν ταῖς τοιαύταις αἰτίαις τὴν πίστιν παραβαίνεσθαι: *& propter publicam utilitatem coercendus est perfidus, & quia Reip. interest, hæc vindicanda sunt.* Inutile apud Ulpianum videtur accipiendum pro damnoso, ut in *l. cum plures 12. §. 1. ff. de admin. tut.* Cornelius Celsus libro 1. cap. 11. *Nunquam utilis est nimia societas: sæpe quoque inutilis nimia abstinentia.* Ampelius in libro Memor. *Regulus qui tormenta Carthaginensium maluit pati, quam ut inutilis pax cum eis fieret.* Vel pro iniquo, ut

B Proverbiorum 22. 8. ὁ σπείρων φαῦλα: pro quo Theodotio, ὁ σπείρων ἀδικίαν, Symmachus, ἀνομίαν, Aquila, ἀνωφελές. *Qui seminat injustitiam, iniquitatem, inutilitatem:* & Oseæ 4. 15. Symmachus: οἶκον ἀδικίας Aquila & Theodotio, οἶκον ἀνωφελῆ: domum iniquitatis, domum inutilem, referente Theodoreto & Hieronymo ad d. versic. 15.

Nulli contractus) Si excedant centum libras.

Nudo consensu) In contractibus enim scriptura non desideratur, nisi aliter convenerit, *l. contractus 17. sup. de fi. instrument.*

Excipi sacri) Ergo secundum Cujacii sententiam depositum scripturam non desiderat, tametsi libras centum exsuperet.

Quæ directo competit.] Actio directa competit de-

C positori, quia depositarius de ea re quam recepit, restituenda tenetur: & dolum, & latam tantum culpam præstat, *l. 1. §. si vestimenta, ff. eod.* Nam quia nulla utilitas depositarii versatur, imo quia non sine onere res custodienda suscipitur: Ἐκεῖνος γὰρ οὐδὲν ὠφελεῖται, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον βαρύνεται φροντίδος ἀναδεξάμενος βάρος, τὴν φυλακὴν δηλαδὴ τοῦ ἀλλοτρίου πράγματος, ut ait Theodorus Hermopolites ad *l. 23. ff. de reg. jur. Nulla enim utilitas ejus vertitur, quin imo rei alienæ custodia, quam recipit, ei oneri est.* Quoniam, inquit, depositarii nulla utilitas est, merito dolus solus præstatur, *l. si ut certo 5. §. nunc videndum, ff. commod.* & lata culpa, quæ dolo comparatur, *l. 1. §. 1. ff. si mens. fals. mod. dix.* dolo proxima est, *l. ubi 8. ff. de eden.* Sic loquitur Arnobius lib. 7. advers. G. *Atqui ego contumeliæ*

D *proximum, quin imo esse plenam contumeliam judico.* Imo dolus est, *l. magna 226. ff. de verb. sign.* puta si minorem diligentiam rebus alienis custodiendis, quam suis adhibuerit: ille dolo facit, δόλον ποιεῖ, Basilica ad *l. quod Nerva 32. ff. eod.* si non aliud nominatim convenerit, *l. 1. hoc tit. Pactum enim ejusmodi auget naturam contractus* αὔξει τὴν φύσιν τοῦ συναλλάγματος, ut ait Hermopolites ad *d. l. 23.*

Et vicissim.) Actio directa dicitur, quia directe & principaliter competit, *l. ult. ff. de l. 3.* Contraria vero dicitur, quia ex diverso, & ex contrario datur, *l. ult. ff. de negot. gest.* ἐκ τοῦ ἐναντίου, ut ajunt Græci. Puta si quid impenderit in re custodienda, *l. actione 23. ff. eod.* & famosa non est, sicut directa: in contrariis enim non de perfidia agitur, sed de calculo, *d.*

E *l. furti, §. ult.* id est, ut depositarius indemnis præstetur.

TIT. XXXV. *Mandati vel contra.*

Vide tit. 1. lib. 17. ff.

DEpositum re contrahitur, sicut mutuum, commodatum, pignus. Mandatum autem contrahitur nudo consensu, uno rogante & altero recipiente, se id quod rogatur daturum facturumve. Mandatum igitur, est conventio, qua is qui quid rogatur procuratoris animo, id se recipit, gratuito daturum facturumve. Hæc duo verba Rogo & Recipio, citra stipulationem perficiunt mandatum, *l. 1. ff. eod. l.*

quidam, *ff. de her. inſt. l.* 1. *§. except. ff. quar. rer. act. non det. l. ſi negotium*, *l. ſi ſervi mei*, *ff. de neg. geſt.* & recte Virgilius:

Idem orans mandata dabat.

nam & mando verbum eſt precarium. Mandamus libero homini, Imperamus villico aut ſervo. Cicer. 1. de Orat. *Si mandandum aliquid procuratori de agricultura, vel imperandum villico ſit*. Addidi, procuratoris animo propter *l. idemque*, *§. ſi quis*, *ff. eodem*, *l.* 2. *ff. de proxen.* Titulus autem ſatis indicat, & ex hoc negotio eſſe actionem ultro citroque: quam invenio duobus caſibus etiam finito mandato morte, vel capitis minutione mandatoris re nondum ſecuta competere, ſi procurator ignorans mortem domini mandatum expleverit, *l. inter*, *§.* 1. *ff. eodem*, ſi heredi ex parte mandaverim ut fundum hereditarium emeret, & emerit ſciens poſt mortem meam, *l. qui negotia*, *§. cum heres*, *ff. eodem*, ut non abs re dubitaretur olim an actio mandati daretur in heredem, quæ non cœpiſſet in defunctum: legimus enim Ciceronis 11. ad Herennium, M. Druſum prætorem reddidiſſe judicium, Quod cum herede mandati ageretur, Sex. Julium non reddidiſſe.

XXXV. Enarratio.

QUadriga obligationum, quæ re contrahuntur, depoſitum, mutuum, commodatum, pignus. Obligatio autem re contrahi dicitur, cum res ipſa intercedit, *l. obligamur* 52. *ff. de obligat. & act.* ſive rei traditio, Theoph. ad *tit. quibus mod. re contrahi. obligat.*

Depoſitum re contrahitur) *L.* 1. *§. is quoque*, *eod.*

Sicut mutuum) Mutuum nuda pactione non contrahitur, *l. qui negotia* 34. *ff. hoc tit.* ſed re, *l.* 3. *infr. de contrah. & committ. ſtipulat.* id eſt, ex numeratione, *l.* 9. *§.* 3. *ff. de reb. credit. l.* 7. *ff. de novat. l.* 6. *ff. de SC. Maced.* & ideo mutuum eſſe non creditur niſi proficiſcatur pecunia, *l.* 2. *§.* 3. *ff. de reb. cred.* ſive ut loquuntur auctores Baſic. τὸ δάνειον ἔχει δόσιν. *Mutuum dationem continet.*

Nudo conſenſu) Unde inter abſentes quoque hoc negotium contrahitur, veluti per epiſtolam, vel per nuntium, *l.* 1. *in princ. & §.* 1. *ff. eod. l.* 7. *hoc tit.*

Uno rogante] Mandatore rogante, & mandatario ſuſcipiente, *l. rogatus* 33. *eod. d. l.* 1. *§.* 1.

Gratuito) Mandatum gratuitum eſt: vide ſupr. ad tit. prox.

Rogo) Qui mandat, utitur his verbis, rogo. Græci ad *l.* 16. *C. de negot. geſt. Nota ex his verbis: rogo te ut id facias, naſci mandati actionem adverſus eum qui rogavit: nam libro* 7. *tit.* 4. *Dig.* 1. *pro mando tibi, poſuit, rogo te*: vel volo, mando, vel alio quocumque: ὀ χρῄζει ἢ κυριωτέρων γραμμάτος, ἢ ῥήματος, ut ajunt Græci. *Mandatum non deſiderat ſcripturæ aut verborum proprietatem.* Si modo verbum precarium ſit, *d. l.* 1. *§.* 2. quale eſt, peto, *l. pen. ff. de fidejuſſ. tut.*

Virgil.) Æneid. 6.

Mando) Et ideo eo utimur in ſubſtitutione precaria, ſeu fideicommiſſo, *§. ult. Inſtit. de ſing. reb. per fideicomm. rel.*

Ultro citroque] ἑκατέρωθεν, ex utroque latere, id eſt, directa & contraria: illa mandatori competit, hæc mandatario: de directa præter alias eſt *lex* 13. *hoc tit.* in qua dicitur, a procuratore dolum & omnem culpam præſtari. Baſilica videntur innuere, actionem hanc culpam leviſſimam non vindicare: ἀπὸ τοῦ διοικητοῦ δόλον καὶ ῥαθυμίαν ἀπαιτοῦμεν: *Procurator dolum & negligentiam præſtat.* Sed & gloſſatores antiqui Joannes, Bulgarus, & Azo, mandatarium leviſſimam quoque culpam præſtare tradunt: e Græcis Theodorus Hermopolites ad *l.* 23. *ff. de reg. jur.* & illa dictæ leg. *in his quidam*: ποῖα δὲ εἰσὶ συναλλάγματα ἐφ' οἷς ὁ συναλλάξας ἀπαιτεῖται, μήτε δόλον ποιῆσαι μήτε ῥαθυμῆσαι, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ ἐπιμέλειαν ἐνδείξασθαι οἵαν ὁ ἐπιμελέστατος ἀνήρ. *Quinam vero hi contractus ſunt in quibus præſtatur dolus & culpa, quæ ad exactiſſimam diligentiam dirigenda eſt?* Et ſubjicit, a mandatario, commodatario, & tutore diligentiam præſtari, id eſt, omnem culpam. Et hoc verius eſt: nam ſuam quidem prout quiſque vult, rem tractat. Andocides in orat. 2. τὰ γὰρ ὑμέτερα αὐτῶν ἐφ' ὑμῖν δικαίως ἐστι καὶ εὖ καὶ κακῶς, ἐὰν βούλησθε, διαθέσθαι; *Æquum eſt enim, ut vos quæ veſtra ſunt, ſi volueritis, & bene & male adminiſtretis*: aliena autem negotia exacto officio geruntur, *l.* 21. *hoc tit.* ad quam recte Thalelæus notat, in actionem mandati venire dolum, culpam & diligentiam generalis procuratoris: δόλον, κοῦλπαν, καὶ ἐπιμέλειαν τοῦ γενικοῦ προκουράτωρος. Raphael Fulgoſius contra putat ad *d. l.* 13. cum tamen, inquit, communis ſententia eſt, ut procurator etiam de leviſsima teneatur in judiciis ſequenda eſt.

De contraria eſt *l.* 1. *&* 2. in qua auctoribus Græcis legendum eſt: in eam obligationem deducta: ἀλλὰ καὶ ἐνέχυρα εἰς ταύτην τὴν ἐνοχὴν κατενεχθέντα. Et ponendum eſt, fidejuſſorem a reo principali pignora accepiſſe, quod & Baſilica fingunt: ἐγγυησάμενός τις τινα ἔλαβεν ἐνέχυρα παρ' αὐτοῦ. Fidejuſſor igitur, qui pro alio ſolvit, duplicem habet actionem, contrariam mandati, vel hypothecariam, & hæc quoque eſt quarta Accurſii interpretatio, quam Fulgoſius ſequitur.

Morte.) Mandatum ſolvitur morte mandatoris, *l. mandatum* 15. *h. t. l. inter cauſas* 26. *ff. eod.* vel mandatarii: & ob id heres ejus licet expleverit mandatum, mandati actionem non habet, *l. ſi quis alicui* 27. *§.* 3. *eod.* ſed negotiorum geſtorum, Gloſſa ibidem, & Gloſſa interlinearis Græcorum, ibid. Hoc in mandato venditarum, aut in ſolutum datarum actionum non obtinet: niſi ſi dominus ſine herede deceſſerit. V. ſup. ad tit. ut act. ab hered.

Vel capitis minutione.] Mandatum reſolvitur morte naturali, vel civili, *l. cum quis* 18. *ff. de ſolut. l. poſt litem* 17. *ff. de procurat.* maxima enim & media capitis deminutio morti comparantur, *l. verum* 63. *§. ult. ff. pro ſoc.*

Re nondum ſecuta] Regulariter mandatum finitur morte dum res integra eſt, integro adhuc mandato, *§. recte*, *& §. ſeq. Inſtitut. eodem*, integra adhuc cauſa, Paul. *Sent.* 11. *tit.* 15. πραγματος ἔτι μενόντων, ut eſt in Gloſsis Nomicis, & in Scholiis ad Theophil. id eſt, antequam mandatarius cœpiſſet mandatum exequi, *l. & quia* 6. *ff. de juriſdict.* verbi cauſſa, ſi mandavero pecuniam exigendam, & nondum exacta voluntatem mutavero: vel ſi mandavero, ut quis fundum emeret, & poſtea ſcripſerim ne emat, *l. ſi vero* 12. *§. ſi mandavero*, *& l. ſi mandatum* 15. *eod.* vel ſi nondum lis conteſtata ſit, ut in ſpecie *leg.* 3. *h. t.* ſic enim ibi Gr. interpretantur.

Ignorans mortem] Idque utilitatis cauſa receptum eſt, *d. l.* 26. id eſt, benigne, διὰ τὸ φιλάγαθον, ut ait Theoph. ad *§. item ſi*, *Inſt. eod.* nam jure ſubtili heres qui mandatum explevit, non habet mandati actionem, *d. §. morte.*

Et emerit ſciens) Licet enim mandatarius poſt mortem mandatoris ſciens mandatum expleverit, tamen durat actio mandati, qui habetur pro actione empti, id eſt, hæc actio mandati induit naturam actionis ex empto, ut tractat Cuj. ad *d. §. cum heres* 8. ad Afric. *Vide leg. nullo ſup. de procurat.* obſervat. lib. 2. cap. 31. ubi locus Symmachi eſt ex libro x. 32. non ex libro 1.

Quæ non cœpiſſ. in def.] Quia mandatum morte alterutrius reſolvitur.

TIT. XXXVI. *Si ſervus extero ſe emi mandaverit.*

IN titul. ſuperiore mandati genus exponitur quo malo more, ut ait *l.* 1. *§. ſi cui cautum*, *ff. de extra. cog.* actionem qui ſuſcipit alienam ſub lege participandi

pandi emolumenti quodcunque eventus litis attulerit. In hoc tit. additur aliud, quo etiam malo more malaque ratione, ut ait *l. cum servus*, *ff. Mand.* servi se dominis suis ignorantibus auferunt, dum extraneo se emi mandant & manumitti: & sane si nondum extraneus eum servum emerit, ut faciat quod recepit, neque ex persona servi, neque ex persona domini ulla actio est. Si eum emerit, erit ei in dominum empti actio ut servum tradat quem vendidit, & domino in emptorem venditi empti, ut pretium numeret de suis nummis, non de peculiaribus nummis servi qui venditoris sunt, non emptoris: erit etiam eidem domino actio mandati, quæ non fuit ante redemptionem servi, quasi quæsita sibi per servum, ut manumittatur ab emptore si ejus intersit servum manumitti, vel ratione affectus cognationisque naturalis, aut ut eum servum sibi reddat emptor: & erit utraque actio pretii ex vendito, & mandati de servo manumittendo; sed non erit etiam ex vendito si mandati malit agere de servo restituendo, quia contrariæ actiones sunt, servum inemptum fieri, & servi pretium solvi: & hoc casu eveniet ut claudeat actio mandati: nec enim contraria dabitur emptori de peculio ex eo contractu quo servus se malo more domino subduxit; nec de pretio recipiendo quod forte prænumeraverit, *ut l. eo tempore*, *§. ultimo*, *ff. de pecul.* Et est Constitutio hujus tituli veluti interpretatio *d. l. cum servus*.

XXXVI. Enarratio.

IN tit. sup.) *L. si contra 20.*

Malo more.) Contra bonos mores lis redimitur, *l. salarium 7. ff. Mand. l. litem 15. sup. de procurat.*

Sub lege participandi) Id est, ut si vicerit, certam partem emolumenti ferat, *l. 5. sup. de postul.* est interdicta conventio, *d. l. 20.* conscelerata depectio, *l. 1. C. Theod. de postul.* deprædatio, *d. l. 5.* egreditur enim salarii, aut honorarii terminos.

Quodcumque eventus) Qui alienam actionem ea lege suscipit, eventum litis redimere dicitur, *d. l. 7.* litis incertum, *d. l. 20.* ἐργολαβεῖν τὴν ἀλλοτρίαν δίκην, Basilica. De redemptorib. lit. vide Cujac. Observ. lib. 8. cap. 31.

Ulla actio est) Ex persona servi actio non est: nam nec liber homo hoc mandare potest: liber homo non potest se vendere; sed pati potest se venire ad pretium partiendum, ἐπὶ τῷ μερίσασθαι τὸ τίμημα. Sed neque ex persona domini actio est, quia qui mandat, ut a se res comparetur, frustra mandat, *l. un. hoc tit.*

Venditi empti) Quæ κατ' ἐναλλαγὴν dicitur actio empti, in *d. l. un.* id est, venditi empti, Cujac. inf. de action. empt.

Vel ratione affectus) *L. cum servus 54. ff. mand.*

Claudeat) Symmach. ep. 27. lib. 1. *Ne forte in nos parentis claudeat affectio.* Sic vero videtur legendum, *claudeat*, pro claudicet ut vulgo legitur. Glossæ. Gr. Lat. χωλεύω, *claudico*, *claudio*: *is claudeo*: vet. Onomastic. *claudeo*, χωλεύω, utitur eodem verbo Cujac. ad *tit. de fiduc. tut. in Not. poster. num.* 2. Claudicat autem, quia contraria mandati e peculio non datur emptori ex eo contractu, quo servus se mala ratione domino abstulit, *d. l. cum servus*.

TIT. XXXVII. *Pro socio*.

Vide tit. 7. lib. 2. ff.

POst contractum mandati datur societatis, qui & solo consensu perficitur, & qui eo competit actio pro socio, quæ ex utraque parte directa est, non ex una directa, ex altera contraria, ut commodati, pigneraticia, depositi, mandati, tutelæ, negotiorum
A gestorum, quia sociorum omnium par condicio est, nec alius alii antistat. In illis autem judiciis pensior est condicio domini. Societas est conventio, qua inter duos pluresve, re aut verbis aut nudo consensu constituitur legitima communio omnium rerum, vel unius rei ad tempus, quoad vixerint contrahentes aut voluerint in ea communione permanere. Societatem non dico esse communionem, sed per societatem induci communicationem justam lucri & damni, *l. 1. §. plane*, *ff. de tut. & rat. dist.* & jus quoddam fraternitatis, *l. verum*, *ff. pro soc.* quo nomine etiam communitas significatur, ut in Panegyrico Flaviensium: *Fratrum nomine & communitas apparet, & æqualitas dignitatis.* Quintil. decl. 320. *Sacra res est unitas & quædam fraternitas animorum.* Etiam dixi societatem
B contrahi nudo consensu, nec enim res necessaria est, neque traditio, nec mancipatio; sed quasi ea intervenerit, dominia rerum statim communicantur nudo consensu, *l. 2. ff. eod.* & longe alia ratio est mancipationis expressæ, quæ non fit sub condicione. Societas fit sub condicione, *l. pen. hoc tit.* qua de re tamen dubitabatur, propterea quod societati mancipatio inest, & in emptione similiter: quia emptio imaginaria, id est, mancipatio, non recipit condicionem; sed etiam in emptione hodie imaginaria venditio sublata est, *l. contractus*, *ff. de obl. & act.* & consequenter placet etiam sub condicione contrahi venditionem posse, *l. sicut*, *ff. loc. §. emptio*, *Inst. de emp. & vend.* Non desiderat etiam societas scripturæ aut verborum proprietatem, id est, propriam solemnemque formulam, *l. 2. ff.*
C *de oblig. & act.* quanquam & rem verbaque intervenire nihil vetat, *l. 4. ff. eod. tit.*

XXXVII. Enarratio.

SOlo consensu) Societas consensu contrahitur, nuda consentientium voluntate, *l. 2. ff. de oblig. & act. l. qui admittitur 19. ff. eod.*

Actio pro socio) Hæc actio dicitur pro socio, quia est de eo, quod pro socio, communiterve gestum est, *l. actione 65. §. si post*, *ff. eod. directa*, *§. 2. Inst. de pœn. tem. lit.*

Omnium par conditio est) Ipsum societatis nomen æqualitatem præ se fert.

Alii antistat.) A. Gellius 7. 1. *Virtute ceteris anti-*
D *stabat*. Sic legitur in scriptis codicibus.

Pensior est conditio) Plaut. Stich. act. 1. sc. 2. *Utra sit conditio pensior, virginemne, an viduam habere.*

Aut verbis.) Verbis, id est, verbis expresso consensu sine stipulatione, & verbis nudis, & quibuscunque, οἱοισδήποτε ῥήμασι, non propriis, & solemnibus, ut in concipienda stipulatione verbis certis utimur.

Aut nudo consensu) Nudo a verbis consensu, id est, tacito consensu, etiamsi verbis expressum non sit, quod exprimi potuit, *l. obligamur 52. §. ult. ff. de obligat.*

Legitima communio) Societas enim flagitiosæ rei, vel Leonina nulla est, *l. si non fuerint 29. §. 2. & l. nec*
E *prætermittendum 57. §. eod.*

Omnium rerum) Omnium bonorum, quæ continuo communicantur citra traditionem: traditio enim tacita creditur intervenire, *l. 2. §. hoc tit.* ea vero quæ in nominibus sunt, nomina, τὰ χρέα, citra cessionem non communicantur, *l. 3. eod.*

Vel unius rei) *L. verum 63. §. eod.* his verbis intelligit societatem negotiationis alicujus, κοινωνίαν τῆς ἐμπορείας, vocat Harpocratio: veluti mancipiorum emendorum, vendendorumque, quæ venalitiaria negotiatio dicitur, *l. suos autem 73. §. pen. ff. de leg. 3.*

Quoad vixerint contrahentes) Societas iniri potest in perpetuum, id est, quandiu vivunt socii, *l. 1. ff. eod.*

ff. eod. nulla enim societatis in æternum coitio est, *l.nulla 70.eod.* Sic etiam accipitur perpetuum in *l. 4. ff.de procur.* Glossæ juris : *perpetuum καλεῖ καὶ τὸν τριακονταετίας χρόνον, καὶ τὸν ἄχρι τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου χρόνον. Perpetuum vocat tricennii tempus, & quamdiu vixerit quis.* Idem notat Eustath. *περὶ χρον. διαστημάτ.* c. ult. §.15.

Aut voluerint) Societas coiri potest ad tempus, vel ex tempore, *d.l.1.*

Lucri & damni) socius lucri & damni comparticeps est. Utitur eo verbo novi Testamenti vetus interpres in epistola ad Ephes. cap. 5. D. Hieronym. ibid. *Non memini*, inquit, *alibi me legisse, excepto præsenti loco, comparticipem.* Communicatur ergo compendium & dispendium. Nam si placuerit, ut alter lucrum tantum, alter damnum sentiret, nihil agitur : & societatem Leoninam appellabat Cassius in *l.si non fuerint 29.ff. eod.* *τουτέστιν ἁρπακτικὴν, διὰ τὴν τοῦ λέοντος φύσιν: πλεονέκτης γὰρ ὁ λέων τοῦ προσγεγονότος αὐτῷ θρέμματος ἕτερον μὴ ἀνασχόμενος θηρίον μετασχεῖν*, ut ajunt Græci : *Est enim rapacissimus leo, nec in partem prædæ alia admittit animalia, sed vel ampliorem portionem, vel etiam totam sibi prædam vindicat.* Vide Phædri fabulam v. lib.1.fabul.Æsopiarum.

Jus quoddam fraternitatis) *οἱ γὰρ κοινωνοὶ τρόπον τινὰ ἀδελφοί εἰσι.* Græci : *Socii quodam genere fratres sunt.* *Τάξιν ἐπέχουσιν ἀδελφῶν*, Theodorus Hermopolites ad *leg.173.ff. de reg. jur.* quæ ratio efficit ut socius damnetur tantum in id quod facere potest, *l.sunt qui 16. §.1.ff.de re judic.* & consequenter dicam, fratrem fratri in id tantum damnari quod facere potest.

Fratres sunt) Homero non satis est sororem dicere sed & sociam addit, *Il. 4.* *Ἄρεος ἀνδροφόνοιο κασιγνήτη, ἑταίρη τε.* Eustathius : *ἐπίτασις γοῦν ἀδελφικῆς φιλίας, καὶ ὁμονοίας τὸ ἑταίρος.*

Communitas) Utitur ipse eodem verbo in Parat. *ff.eod.* M.Tullius epist. lib. 9. 24. *Nec id ad voluptatem refero, sed ad communitatem vitæ atque victus.* Lactant. lib.6.10. *Retentio societatis est communitas.*

Æqualitas dignitatis) Lactantius lib.5.15. *Nec alia causa est cur nobis invicem fratrum nomen impertiamus, nisi quia pares esse nos credimus.*

Quæ non fit sub conditione) Mancipatio proprie est species alienationis rerum mancipi, quæ fit per æs & libram solemniter & pure, cum sit actus legitimus qui non recipit conditionem, *Ulpian.Regul.tit.19.l.actus 77.ff.de reg.jur.* Itaque cum societati mancipatio insit, dubitari poterat, an societas sub conditione fieri posset. Sed alia causa est mancipationis expressæ, alia ejus, quæ tacite inest : illa pure fit : hæc conditionem tacite recipit ; expressa enim nocent, non expressa non nocent, *l.expressa 195.eod.*

Et in emptione similiter) Dubitabatur etiam an emptio sub conditione fieri posset, quia emptio imaginaria, id est, emancipatio non recipit conditionem, qua sublata, nihil est, cur venditio sub conditione fieri non possit.

Emptio imaginaria) Gajus apud Boetium in Topicis : *Est autem mancipatio imaginaria quædam venditio.*

TIT. XXXVIII. *De contrahenda emptione & venditione.*

Vide tit. 1. lib. 18. ff.

EMptio quoque & venditio nudo consensu perficitur, sicut societas, & ex utroque latere parit directam actionem ; quia nec potior est causa emptoris quam venditoris vel contra. (*) Est autem emptio contractus, quo id agitur ut dato certo pretio sumat

A quis ab alio corpus vel jus quod vindicet sibi. Vel conventio habendæ rei jurisve certo pretio. Vel, mutatio pretii cum merce. Usus sum sumendi verbo : nam & veteres emere dicebant pro sumere, ut Festus adnotavit, & contra sumere pro emere. M. Tullius : *Quanti ego non æstimo, tanti sumpsisti*, & Horatius.

Quæ parvo sumi nequeunt opsonia captas.

Usus vindicandi verbo, quia venditio non est, si hoc agatur ne emptor rem venditam & traditam vindicet sibi quasi suam. Magnus est hic locus atque adeo dispertitus in titulos plures, sicut ille initio, qui fuit de mutuo : nam & hæc duo negotia mutuum & emptio frequentiora in hac societate civili : & hoc quidem titulo proponuntur regulæ quibus præcipue consistit emptio venditio, puta emptionem venditionem perB fici nudo consensu, id est : statim ut convenit de re certa, & pretio certo. Pretium certum ut sit requiri. Est incertum in specie, *l.1.infra de rer.permutat.* sed & actio ex eo negotio utilis ex empto vendito, non directa. Imaginariam venditionem aut simulatam non valere, ut venditionem scilicet, valere ut donationem si fraus legibus quæsita non sit ; vel ut transactionem, si hoc agebatur, *l.3.hoc tit.l.cum ea, sup. de trans.* Rei suæ emptionem non valere. At possessionis rei suæ valere, *l.34. §.rei, ff. eod.* Sicut rei suæ dicimus condictionem non esse, possessionis rei suæ condictionem esse. Invitum neque emere neque vendere, ereptionem esse non emptionem, cum venditor vendit invitus, nisi forte vendat pignoris causa, ut *l.2. & 5. ff. de dist. pig.* & in casu, *l.Ita ut §.ult. ff.mand. l.15. ff. de fid. libert.* Et
C eæ quidem regulæ communes etiam sunt aliis contractibus : & fere quæ ponuntur de uno contractu, quia summa sunt principia & naturalia, pertinent etiam ad alios.

XXXVIII. Enarratio.

NUdo consensu perficitur) Emptio nudo, id est, solo consensu fit, perficitur, peragitur, constituitur, *l.1.§.1.ff.eod. l.2. ff.de obligat. l.1. §.2.ff. de rer. permut.* Sic Aristoteles in recensendis iis quæ consensu fiunt, *ὠνὴν καὶ πρᾶσιν, emptionem & venditionem* refert, Ethicor. Nicomach. lib. 6. cap.5. Itaque furiosus nec emere, nec vendere potest : nec enim furiosi ullus est consensus, *l. 2.* nam consentire non viD detur, quia nec sentit *l.8.§.3.ff.de opt.leg.* utique autem furiosus sensu caret : *ἐστέρηται τοῦ διανοητικοῦ καὶ τοῦ λογικοῦ*: Mente caret, *§.1. Inst. quib. mod. non est perm. fac. testam.* Nam male affecto corpore deintegratur quodammodo mens, aut certe præstandis operationibus suis minus apta est, tametsi ipsa nihil in se damni ac detrimenti acceperit, sive ut ait Zonaras in epistola 13. *Ὑγιῶς μὲν ἔχοντος τοῦ ὀργάνου κατὰ φύσιν, καὶ ὁ νοῦς ἐνεργεῖ παραφθαρέντος δὲ αὐτοῦ πως δήποτε τηνικαῦτα καὶ ὁ νοῦς τῆς αὐτοῦ ἐνεργείας οὐκ ἔτυχε, εἰ καὶ καθ' ἑαυτὸν αὐτὸς μηδὲν παραβλάπτεται.* Eadem ratione velle non creditur, aut nolle : velle enim aut nolle dicitur, qui ratione utitur. Theophylactus in epistolam Pauli ad Galat. cap.5. *τὸ γὰρ θέλειν, καὶ μὴ θέλειν, τῆς ψυχῆς ἐστι τῆς λογιζομένης.*

E Emptio, inquam, nuda consentientium voluntate perficitur : impletur autem pretii numeratione, & rei traditione, *l.si quis alienam 46.ff.de action.emp.l.4. C.eod.* perfici in *l.8.ff.de resc.vend.* est impleri, consummari.

Parit directam actionem) Civilem : est enim quædam ex empto actio prætoria ; actio ex empto de peculio ex contractu servi, *l.8.ff.de rescind.vendit.*

Vel jus) Vide tit.seq.

Conventio habendæ rei) Venditor enim hactenus tenetur, ut rem emptori habere liceat, non etiam ut ejus faciat, *l. 30. §. 1.ff. de act. empt.* Itaque venditor emptori cavet interposita stipulatione habere licere, *l.11.§.venditorem, eod.*

Vel

(*) *Vide Merill.Variant.ex Cujac.ab.aliis observ.cap.4.*

Vel mutatio pretii) Plures definitiones adferre solet ejusdem rei verborum conceptione non substantia distantes, ut & plures fieri posse ipse probat epistola ad Lomellinum, & Observ. lib. XVIII. 38. Anastasius Sinaita ὁδηγοῦ cap. 2. πολλοὶ μὲν οὖν εἰσὶ, καὶ ἀναρίθμητοι ὅροι περὶ παντὸς πράγματος. Quod quidam improbe negant.

Mutatio pretii) Plinius 9. 55. *Nam permutare quidem pretio noluit, aliave merce*: & libro XIX. 1. *Quaternis denariis scriptura ejus permutata*. Columella de re R. 7. cap. 9. *Porcus, ære mutandus est*. Sic etiam loquitur lib. 8. 5. & lib. 12. 26. Apulejus in Apologia: *Panem pretio mutavi*. Ammianus Marcellinus libro 25. *Ut si usquam modius unus farinæ fuisset repertus, aureis decem mutaretur*. Græci promiscue dicunt, ἀλλάττειν, ἀντὶ τὸ ἀμείβειν, ἢ περάσθαι, Timon apud Gellium 3. 17.

Πολλῶν δὲ ἀργυρίων ὀλίγην ἤλλαξας βίβλον.

B. Chrysostomus illa Psal. 43. ἐν τοῖς ἀλλάγμασιν, sic interpretatur: ἐν τῇ ὠνῇ ἡμῶν διὸ καὶ ἕτερός φησιν, ἐν τῇ τιμήσει ἡμῶν, τουτέστιν, ἐν τῇ πράσει ἡμῶν: ἡ γὰρ τιμὴ, ἄλλαγμά ἐστι: δίδομεν γὰρ οἰκέτην πολλάκις, καὶ λαμβάνομεν ἀργύριον καὶ χρυσόν. D. Hieronymus in Amos cap. 5. ἄλλαγμα *juxta idioma scripturarum pretium dicitur: quod in Evangelio quoque legimus: aut quam dabit homo commutationem pro anima sua?* ἀντάλλαγμα. Sic etiam Symmachus, ἀντάλλαγμα τιμὴν, seu pretium interpretatur apud Theodoretum ad Psalm. 63. 13. ἀπέδου τὸν λαόν σου ἐκ ὑπάρξεως, καὶ οὐ πολλὴν ἐποίησας τὴν τιμὴν αὐτῶν. Vel etiam distinctionis gratia, ἀλλάξασθαι πρὸς ἀργύριον, Julius Pollux lib. 3. cap. 25. ut Plaut. Pers. act. 4. sc. 5. *Cum argento permutes domum*.

Cum merce) *Leg. 1. ff. eodem l. 1. ff. de rer. permut.* Hinc mercis mutator pro mercatore apud Lucanum 8. ad finem.

M. Tullius) Epist. lib. 7. 23.

Horatius) Sat. lib. II. 7.

Si hoc agatur) Regulariter ex causa venditionis transfertur dominium, *l. nunquam 31. ff. de adquir. rer. dom.* Martialis: *Quod quis emit, possit dicere jure suum*, idque habere non possumus cujus pretium nobis persolutum est, & si id agatur ne dominium transeat in accipientem, emptio vinditio non intelligitur, *l. pen. §. ult. ff. eodem*.

Statim ut.) M. Tullius epist. lib. 1. 9. *Statim ut ille Prætor est factus*.

Statim ut convenit) *Instit. eod. in prin.*

De re certa) Nec emptio nec venditio sine re, quæ veneat, potest intelligi, *l. nec emptio 8. ff. eod. l. cum hereditatem 7. ff. de hered. vel act. vend.* & emptio perfecta est si appareat, quid, quale, quantumve sit, quod veniit, *l. necessario 8. ff. de peric. & comm. rei vend.* id enim demum certum esse dicitur, *l. certum 6. ff. de reb. cred.*

Pretium certum) Emptio venditio sine quantitate nulla est, id est, sine pretio, *l. 2. §. 1. ff. eod. l. 6. hoc tit.* emptionis enim substantia consistit ex pretio, *l. pacta 72. ff. de contrah. emp.* pretium indicium emptionis venditionis, σύμβολον ὠνῆς καὶ πράσεως, Galenus 11. de different. puls. & certum pretium esse debet, §. 1. *Inst. eodem*. Certum autem est, cujus taxata quantitas est, *l. 1. infra de rer. permut. & l. 1. de sentent. quæ pro eo quod inter. profer.* ut puta si res empta sit decem. Sed & certum pretium intelligitur, si emptio ita contracta sit: quanti tu emisti; quantum pretii in arca habeo: vel quanti a testatore res empta est, *l. 7. §. 1. & l. 37. ff. eod.* Scholiastes Græcus Theophili ad *dict.* §. 1. nec probanda est Glos. sententia existimantis non esse certum pretium, si ita conventum sit, pro pretio quod in arca habeo: quamquam vix etiam supinus homo rem suam ita vendiderit, ut pro pretio rei suæ habeat quod ignorat; sive ita venditio composita sit, quantum pretii in arca habeo, sive ita, pro pretio, &c.

Est incertum) Emptor enim pretii nomine non taxata quantitate seu pretio, alium fundum dederat.

A Utilis ex empto) Datur enim ad exemplum ex empto actionis, ut est in *l. 1. infra de rer. permut.* quibus verbis utilis actio demonstratur.

Non directa) Quæ competit ex contractu emptionis & venditionis.

Imaginariam venditionem) De qua *l. 3. 6. & 7. hoc tit.* Imaginaria venditio est, cum quid pretii nomine numeratur, cum revera aliud agatur, quam quod simulate concipitur. Glossarium Nomicum: εἰκονικὴ πρᾶσις ἐστὶν ἡ ἐσχηματισμένη, καὶ οὐκ ἀληθῶς γινομένη. *Venditio figurata, nec re ipsa contracta*. Verum opponitur ei, quod imaginarium est. Tertullianus de Corona: *Omnia sunt imaginaria in hoc seculo, nihil veri*. Sed & imaginaria venditio dicitur, cum pretium non intervenit, *l. imaginaria 16. ff. de reg. jur.*

B Si fraus legibus) Ut puta si sub specie venditionis donationem jure civili prohibitam maritus in uxorem contulerit, *l. 15. & l. 20. inf. de donat. int. vir. & uxor.*

Rei suæ) *l. 4. & 10. hoc tit.* Petronius: *Mihi plane placet emere, quamvis nostrum sit quod agnoscimus*. Guntherus Ligurini l. 3.

. . . commercia certe
Non satis æqua mihi faciunt dum vendere nobis
Nostra volunt.

sive sciens, sive ignorans quis emerit, *l. suæ rei 16. ff. eod.* quoniam hoc agitur ut dominium in emptorem transeat, *l. pen. §. ultim. eodem*. Quod autem proprium est alicujus, amplius ejus fieri non potest, §. *sed si rem, Inst. de leg.*

C At possessionis) Quam habuit, & forte venditor in judicio possessionis potior esset: nam hoc casu utilis emptio est, *l. si aliquam 28. ff. de adquir. possess.*

Condictionem non esse) Dominus rem suam non condicit nisi furi, *l. 1. ff. de condict. furt. l. ultim. ff. usufructuar. quemad. cau.* propter condictionis formulam: si paret eum dare oportere, §. *sic itaque, Instit. de action.* Nec enim domino dari potest: possessionem tamen rei suæ condicet, *l. indebiti 15. §. 1. ff. de condict. indeb.*

Invitum) *L. invitum* 11. Terent. Adelp. act. 2. sc. 1. *quid si ego tibi illam nolo vendere, coges me?* B. Chrysostomus homilia 87. in Matthæum: οὐ γὰρ βιαζόμενον δεῖ ὠνεῖσθαι, ἀλλὰ πείθοντα. *Nec enim vim passum emere oportet, sed volentem*. V. Novellam 122. c. 9. §. 1. lib.
D 5. Basilic. tit. 11. cap. 19. M. Tull. 1. contra Rullum: *Ab invito emere injuriosum est*.

Ereptionem esse) Idem 6. in Verrem: *Putabant ereptionem esse, non emptionem, cum venditori suo arbitrio vendere non licebat*.

TIT. XXXIX. *De hereditate, vel actione vendita.*

Vide D. lib. 18. tit. 4.

QUod dixi ante, non tantum corporis emptionem esse, sed juris, id patefacit hic titulus. Hereditatis enim & actionis nomina juris sunt, hereditas jus successionis universæ defuncti. Actio jus
E petendi in judicio quod suum est; & emptori quidem juris etiam ante cessionem datur utilis actio in rem, si hereditas vel in rem actio vendita sit, *l. ult. hoc tit.* emptori vero corporis ante traditionem nulla in rem actio est. Item venditor corporis se obligat ob evictionem, non venditor hereditatis vel actionis. Satis enim est si præstet hereditatem esse, vel actionem esse qualem qualem.

XXXIX. Enarratio.

NOmina juris sunt) Hereditas juris nomen est, *l. hereditatis 119. l. pecuniæ 178. §. 1. ff. de verb. sign.*

ſign. id eſt, quo ſignificatur jus non pecunia, cujus nomine corpora hereditaria intelligimus, Cujac. 4. ad Afric. in fin. 11. Obſer. 30.

Hereditas jus ſucc. un.) *L. honorum* 228. *ff. de V.S. & l. hereditas* 62. *ff. de regul. jur.*

Actio jus petendi) Petere eſt vindicare, *l. non ſolum* 33. §. *ſi mihi*, *ff. de uſurpat. & uſuc.* ſed & deberi, & peti paria ſunt, *l. ita ſtipulatus* 115. *ff. de verb. oblig.* hoc igitur verbo omnis actio comprehenditur, id eſt, tam actio in rem, quam in perſonam.

In judicio) Id eſt, apud judices datos, in jure actione non utimur: perſecutiones enim in jure, id eſt, apud Prætorem, vel Præſidem inſtituuntur, *Ulp. Regul. tit.* 25. §. *fideicommiſſa*.

Quod ſuum eſt) Hæc duo ſuum eſſe, & in actione habere diſtinguit Pomponius in *l. ſcribit* 34. *de aur. arg. leg.* ſed & ſuum recepiſſe dicitur, qui quod ſibi debetur, recepit, *l. quod autem* 6. §. *apud Labeo. ff. quæ in fraud. creditor.* hoc igitur verbo tam quod noſtrum eſt continetur, quam quod nobis debetur.

Et emptori quidem) Qui vendidit hereditatem heres permanet, *l. ait Prætor* 7. §. *ſed quod Papinianus*, *ff. de minor.* §. *reſtituta*, *Inſtitut. de fideicomm. hered.* Itaque venditor debitores hereditarios convenire poterit, & creditoribus hereditariis, aut quaſi creditoribus hereditariis, ſive legatariis & fideicommiſſariis etiam invitus reſpondebit; niſi fiſcus hereditatem vendiderit: fiſcus enim non convenitur, ſed emptor hereditatis. Si quid tamen venditor ſolverit, id ab emptore recipiet, *l.* 1. *&* 2. *hoc tit. l.* 2. *infr. de legat.* actione ſcilicet ex vendito, vel ex ſtipulatu, *l. ſi ex pluribus* 18. *ff. eod.* Nam heres ſtipulabatur quantam pecuniam hereditario nomine dediſſet, ſolviſſet, præſtitiſſet, tantam ſibi reſtitutum iri, *d. l. ſi ex plurib.* Emptor vero, quanta pecunia ad venditorem ex hereditate, perveniſſet, tantam præſtari, *l. in illa* 50. §. 1. *ff. de verb. obligat.* hoc enim agitur, ut emolumentum, & damnum emptorem reſpiciat, *l.* 2. §. *ſicuti*, *ff. eod.* Vide Cujac. d. c. 30.

Emptor autem vicem heredis obtinet, *d. l.* 2. §. *cum quis*, *& l. ſi ei* 9. *ff. comm. præd.* nec tamen creditoribus hereditariis reſpondebit niſi volens, *l.* 2. *hoc. tit.* & citra ceſſionem etiam adverſus debitores hereditarios utiles actiones habet, tam in perſonam, quam in rem, *l.* 5. *& penult. hoc. tit.* ex conſtitutione D. Pii, *l. ſi cum emptore* 16. *ff. de pact.* quibus emptor ſi experiri velit, venditori, cui directæ competunt præferetur, *l. procuratore* 55. *ff. de procur.* Cujac. ad *d. l.* 16. & directæ igitur penes heredem ſunt veluti ſine re. Jus illud ex conſtitutione principis deſcendere nominatim dicitur, *l.* 8. *h. tit.* & innuitur verbo, *placet* in *d. l.* 5. ex mandato autem directæ emptori dantur, *d. l.* 5. Sed viceverſa creditores utiles actiones in emptorem non habent, quia deficit conſtitutio, Cujac. ad *d. l.* 16. *in* 5. *utiles*.

Vel in rem actio) Conſtitutio D. Pii producitur ad ſimiles caſus, ut ſi cui nomen venditum, donatum, legatum, in ſolutum datum ſit, *l.* 1. §. *nunc tractemus*, *ff. de tut. & ration. diſtrah. l. ex legato* 17. *infr. de legat.* Cujac. loco cit. porrectum, inquam, eſt ad actionem venditam ex interpretatione prudentum, ut colligitur ex verbo, *reſponſum eſt* in *d. l.* 7. Sicut igitur emptor hereditatis utiles actiones habet etiam ante ceſſionem, & directas ex mandato: ita emptor actiones utiles habet ſine ceſſione, & directas ex ceſſione, *d. l.* 7. *&* 8. *hoc tit.*

Emptori vero corporis) Hoc intereſt inter emptorem juris & emptorem corporis, primo, quod emptor juris utilem in rem actionem habet, etiam ante ceſſionem; de quo tamen dubitari poterat: quoniam actio in rem ex dominio naſcitur, quod penes venditorem ante mancipationem, traditionem, vel ceſſionem, quæ vice traditionis eſt, remanet: in tantum ut res hereditarias vendere poſſit, & earum domi- A nium transferre, vel aliter alienare, *l. ſi ancillam* 11. *infr. de act. empt. l.* 6. *hoc tit.* ſed dubitationem ſuſtulit lex ult. hoc tit. Emptori vero corporis ante traditionem nulla in rem actio eſt, id eſt ne quidem utilis: res enim nondum tradita in bonis venditoris remanet, *l. ſicut* 8. §. *ſi debitor. ff. quib. mod. pign. vel hyp. ſolu.* §. *utique*, *Inſtitut. de empt. vend.* Secundo, venditor corporis ſe obligat ob evictionem, *l. ex empto* 11. §. 2. *ff. de action. empt.* venditor autem hereditatis, vel actionis, evictionis nomine non tenetur, ſi quid ex corporibus hereditariis evincatur, quia jus vendidit; niſi aliter convenerit, *l.* 2. *ff. eod. l.* 1. *infr. de evict.* Satis igitur eſt ſi præſtet hereditatem eſſe; nam qui hereditatem vendiderit ejus qui vivit, aut nullus eſt, nihil agit, *l.* 1. *ff. eod.* quanta autem hereditas ſit, ni- B hil intereſt, *l. qui filiifamil.* 14. §. 1. *eod.* Similiter venditor hominis debitorem eſſe præſtat, non etiam locupletem debitorem, niſi aliud convenerit, *l.* 4. *eodem* bonum nomen, idoneum nomen non præſtat, utique autem meminiſſe oportebit, ſi actio in judicium deducta venierit, emptorem repelli poſſe exceptione litigioſi, *l.* 1. §. 1. *ff. de litigioſ.* & nominis venditionem ignorante ac invito debitore contrahi poſſe, *l.* 3. delegationem autem voluntariam eſſe, quia fit per ſtipulationem, ut docet titulus 41. lib. 8.

TIT. XL. *Quæ res venire non poſſunt, & quæ vendere vel emere vetantur.*

C DUæ ſunt partes hujus tituli: prima, quæ res venire non poſſunt, id eſt, quæ emi poſſunt, non vendi, cujus generis purpura eſt, quam privati vendere non poſſunt, *l.* 1. emere poſſunt de publico. Secunda, quæ vendere vel emere vetantur, in quibus verbis articulus, vel, pro ſubdisjunctione accipiendus eſt, ut ſit, quæ res vendi & emi prohibitæ ſint, in quibus utique ſunt annona militaris & frumentum publici canonis, *l.* 3. *&* 4. his etiam ſericum adnumero. Nam ut lex communis ponitur Romanis & Barbaris, id eſt, Perſis, ne ultra fines lege definitos inter ſe negozientur ſine Comite commerciorum, *l.* 4. *& l. ultim. infr. de com. & mer.* ita commune hoc eſſe opinor, ut ſicut Romani ſericum a Barbaris emere non poſſunt ſine Comite commerciorum, nec intra eos fines, ut conſtituit *l.* 2. cum nondum ratio con- D ficiendi ſerici ad Romanos perveniſſet, & ſericum auro contra venderetur, ut Vopiſcus in Aureliano, ait libram auri libram ſerici fuiſſe, & lex Rhodia, *ὁλοσηρικὰ ὅμοια τῷ χρυσίῳ*, *& l. emptori* §. 1. *ff. de evict.* veſtem ſericam pretioſam eſſe rem, quod de his tantum dicitur pro quibus aurum dependitur ad ſacoma: ita vero nec Barbari poſſunt vendere alii quam Comiti commerciorum. Perperam antea legebatur: Qui vendere: de rebus enim titulus eſt, non de perſonis certis. Perperam, mercari pro emere. Mercari enim emere & vendere eſt.

XL. Enarratio.

E HOc titulo quodammodo diſceditur a jure gentium, ex quo jus vendendi emendique cuilibet conceſſum eſt. Privati igitur fucandæ & diſtrahendæ purpuræ facultatem non habent venditoribus pœna publicationis bonorum & capitis imminente, *l.* 1. *h. tit.*

Fucandæ, ait *lex* 1. id eſt, tingendæ, ut recte Accurſius, cujus Gloſſa in quibuſdam editionibus in textum irrepſit, *l.* 3. *infr. de veſtib. holov.* Joſephus ἀρχαιολογ. libro 3. capite 4. ἔρια τε τοῖς προειρημένοις ἄνθεσι μεμολυσμένα: Rufini Aquilejenſis verſio: *Lanaſque prædictis fucatas coloribus*. Ovidius Triſt. 11.

Compoſita eſt aliis fucandi cura coloris

Gloſſæ: *fucatur* βάπτεται & βάπτω, *fuco*. Hinc fucus. Horatius Carmin. 3. od. 5. *neque amiſſos colores Lana refert medicata fuco*. Plinius 22. cap. 1. *Infici veſtes*

ſcimus admirabili fuco: & fucatio. Euſebius Pamphili de incorporali & inviſibili Deo; *Non tamen fucatio erat veſtimentorum naturalis*.

Ait *d.lex. vel in ſerico*. Baſilica: ἐν μετάξῃ. Anaſtaſius bibliothecarius in hiſtoria eccleſiaſtica, *Sericum copioſum*. Theophanes dixerat, μετάξαν πολλὴν. Metaxa rude eſt ſericum, & αὐτοφυὲς, nondum neque tinctum, neque in fila diductum: & ideo ſeparatur a nemate ſerico in *l.ult.ff.de publican.* Cujac. ad *l.* 10. *C. de murileg.* Alii metaxam eſſe nema, ſeu filum ſericum exiſtimant. Zonaras in Juſtiniano: τὰ τῶν σηρῶν νήματα ἡ μετάξα. Michael Glycas annal. parte 4. τὰ τῶν σηρῶν νήματα, τοῦτ' ἐστιν ἡ μετάξα. Hinc μεταξωτὸν, ſericum. Auctor Græcobarbarus: πολλοὶ φοροῦν μεταξωτὰ βελοῦδα τζαμηλότια.

Vel in ſerico, *l.* 4. *inf. de veſtib. holou.* Ennodius in panegyrico Theodoſio dicto: *Exhibete Seres indumenta pretioſo murice fucata & non uno aheno bibentia nobilitatem tegminis prorogate*. Boetius de conſolat. philoſop. Met. 5. *Nec lucida vellera Serum Tyrio miſcere veneno*: adde Caſſiodorum 1. variar. 2.

Blatta: *d.l.*1. Alcimus Avitus poemat. lib.3.

Serica bis coctis mutabat tegmina blattis. Lamprid. in Heliogab. *Paraverat fœnes blatta & ſerico & cocco intortos*. Anaſtaſius bibliothecarius in Anaſtaſio: *Vela ſerica alba ornata blatta*. Hinc blatteæ tunicæ: Vopiſcus in Aureliano. Flodoardus hiſtoriæ Remenſis 1. capite 15. *Et codicillos ab Anaſtaſio Imperatore pro conſulatu ſibi miſſos cum corona aurea, tunicaque blattea ſumpſit*.

Oxyblatta in *d.l.* eſt purpura exquiſitioris & ſplendidioris luminis.

Eſt denique purpura, quæ dicitur *hyacinthina*: ſic legitur in *d.l.*1. S.Chryſoſtomus in Eſaiam cap.3. καὶ τὰ βύσσινα, καὶ τὰ ὑακίνθινα, καὶ τὰ κόκκινα, καὶ τὴν βύσσον σὺν χρυσῷ καὶ ὑακίνθῳ συγκαθυφασμένην. Hinc pelles hyacinthinæ, anſula hyacinthina, vitta & tunica hyacinthina, Exodi capite 25. & 28. Quanquam in Sixtinis bibliis emendatum hyanthina. Et hanc lectionum varietatem invexere ſacrorum codicum interpretes varii: ut ecce Ezechielis cap.16.ver.10. Sic habent Septuaginta, ὑπέδυσά σε ὑάκινθον: id eſt, ὑακινθίνην ἐσθῆτα, ut ibi Theodoretus: ut Hieremiæ cap.10. ὑάκινθον καὶ πορφύραν ἐνδύσουσιν αὐτά. Aquila autem & Symmachus ὑάνθινα, referente Hieronymo ibidem, Et ὑακινθινοβαφῶς Xenophonti 4. παιδ. Arriano de expedit. Alexandri 6. Itaque nihil mutandum in *d.l.*1. auctoribus libris veteribus, nec apud Perſium ſat. 1. ubi legitur, *hyacinthina lana eſt*. Alia igitur eſt purpura hyacinthina, quæ colorem hyacinthi refert. Jeſus Sirach filius Sapientiæ capite 60. verſ. 5. ἀπὸ φοροῦντος ὑάκινθον. Philo περὶ ἀποικίας: τά τε γὰρ νήματα πάντα τῆς ὑακίνθου, καὶ πορφύρας, καὶ κοκκίνου, καὶ βύσσου, καὶ τῶν τελχίων αἰγέων ἐπιτελοῦσι. Athenæus 12. εἰσὶ δὲ αἱ μὲν πορφυραῖ τούτων, αἱ δὲ ἰοβαφεῖς, αἱ δὲ ὑάκινθοι Alia janthina, *l.ſi cui lana*, *§.ult.ff.de legat.* 3. Martialis 11.39.

Coccina famoſæ donas, & janthina mœchæ. Plinius libro 21. cap. 6. *Violæ purpuræ Græco nomine ἴα & ex his janthina veſtis*: id eſt, purpura violacei coloris, ἐκ τοῦ ἴα καὶ ἄνθος: eſt enim ἄνθος color. Heſychius: ἄνθη, χρώματα. Vide eundem Plinium dicti libri cap.8. Liber Notarum: *Janthinum*, *Jantineum*. Item: *jacintinum*, & *jacintum*. Hæc paulo fuſius expoſui, quia plerique in *d.l.*1. malunt *janthina*, quam hyacinthina. Certe in libro Ægidii Menagii legitur janthina: in Juliani Brodæi hyacinthina.

His etiam ſericum adnumero) Scholiaſtes Baſilic. libro 23. tit. 3. cap.73. ἐὰν γὰρ ἀθέμιστον ἐμπορίαν μετέρχονται, τυχὸν πορφύρας, ἢ μετάξης, ἢ τινὸς τοιούτου, &c. Corrige igitur Synopſim Baſilic. cap. eod. & pro μονίτας, lege μετάξης.

Articulus vel) Vide ad tit. 38. libri ſexti.

Sericum auro) Sericum ἰσόχρυσον erat ante Juſti- A nianum. Libra enim ſerici libra auri emebatur.

Sericum a Barbaris) Romani a Barbaris ſericum didicere. Dio lib. 43. ἵνα γὰρ μηδένα τῶν θεωμένων ὁ ἥλιος λυπήσῃ: παραπετάσματα ὑπὲρ αὐτῶν σηρικὰ ὥς γέ τινές φασιν, ὑπερεπέτασε: τοῦτο δὲ τὸ ὕφασμα χλιδῆς βαρβάρου ἐστὶν ἔργον, καὶ παρ' ἐκείνων καὶ πρὸς ἡμᾶς εἰς τρυφὴν τῶν πάνυ γυναικῶν περιττὴν ἐσπεφοίτηκεν.

Ad Rom. perveniſſet) Ætate Juſtiniani ſerici conficiendi artificium in Europam invectum eſt; Procopius γοτθ. δ'. Theophanes Byzantius apud Photium, Cod. 64. & Theophylact. Simocatta hiſt. Maurit. lib.7. in Photii Synopſi, Nicephor. Calliſt. lib. 17. 32.

Auro contra) Plau. Curcul. act. 1. ſc. 3. *Auro contra cedo moleſtum amatorem*: *a me aurum accipe Pa. Cedo mibi contra aurichalcho.* & Epid. act. 3. ſc. 3. *Non carum* B *eſt auro contra* ÷ ἰσοστάσιον ἦν πρὸς χρυσόν: dicebant & contra aurum. Varro 1. de re R. Plin. 13. 15. *Quas feminæ viris contra margaritas regerunt*.

Lex Rhodia) Cap. 60.

Ὁλοσηρικά) Holoſerica veſtis opponitur ſubſericæ. Holoſerica eſt tota ſerica. Macarius homil. 17. γυνὴ ἔχουσα ὁλοσηρικά. Doroth. doctr. 2. ὥσπερ γὰρ ἐνδεδυμένος ὁλοσηρικόν, &c. Subſerici ſtamen lineum, trama autem ſerica. Holoſerica differt ab holovera: eſt enim holovera ſacro murice tincta, & principali colore, quem holoverum vocabant. Procop. ἀνεκδ. βάμματος δὲ τοῦ βασιλικοῦ ὅπερ καλεῖν ὁλόβηρον νενομίκασι: eſtque præſtantiſſima S. Baſilii homilia 7. in Hexaem. πόθεν αἱ κόχλοι τοῖς βασιλεῦσι τὰς ἁλουργίδας χαρίζονται: αἳ καὶ τὰ ἄνθη τῶν λειμώνων τῇ εὐχροίᾳ παρέδραμον: *unde cochleæ veſtes re-* C *gibus purpureas offerunt? quæ quidem & pratorum flores vivacitate coloris longo intervallo ſuperant*.

Ad ſacoma) Vitruvius lib. 9. 3. *Aurum ad ſacoma appendit redemptori*. Gloſſæ, *ſacoma*, σήκωμα. Sacoma eſt æquipondium: *pretium auro rependere* dixit Vellejus 11. cap. 6.

Quæ vendere) Agitur tamen de vendentibus & ementib. *Ut ſi jus emendi auferretur damnato*, ut in Dec. Quintil. 250. ceterum ταυτολογία eſt.

TIT. XLI. *Quæ exportari non debeant.*

Eſt etiam hoc commune inter Romanos & Barbaros hoſtes Pop. Rom. veluti Perſas, Indos, Æthiopas, Gothos, Vandalos, ne legationis forte aut indu- D ciarum tempore illi vendant, hi emant ferrum factum vel infectum & exportent, quod uti eſt in *l.2.huj.tit.* capitale eſſe etiam Procopius refert 1. de bel. Perſ. his verbis: οὔτε σίδηρον; οὔτε ἄλλ' ὅ τι τῶν ἐνταῦθα ἐπιτηδείων, Ἰνδοὶ ἢ αἰθίοπες ἔχουσιν, οὐ μὴν οὐδὲ πρὸ Ῥωμαίων ὠνεῖσθαι τούτων τι οἷοί τε εἰσιν, νόμῳ ἅπασι διαῤῥήδην ἀπειρημένῳ: θάνατος γὰρ τῷ ἁλόντι ἡ ζημία ἐστί. Item ne vinum, ne oleum, ne garum quod exportent, ac ne deguſtationis quidem cauſa hos liquores ad Barbaros poſſe transferri, ne proinde illecti eorum dulcedine promptius invadant fines Romanorum; hoc enim modo Longobardos legimus a Narſete in Italiam fuiſſe pellectos. Exportare eſt transferre extra fines Romani Imperii, ut in orat. pro Flacco: *Exportari aurum non oportere Senatus judicavit*, quod confirmat *l.* 2. *inf. de com. &* E *mer.* Quæ autem exportari prohibentur, & emi vendique ſatis prohibentur, aut mercis pretiive loco cedere.

XLI. Enarratio.

Vinum, oleum, liquamen ad Barbaricum transferre non licet, *l.* 1. *hoc tit.* Barbaricum pro ſolo Barbarorum, ut in c. 52. *Cod. Can.* Eccleſiæ Afric. βαρβαρικόν vertit interpres Græcus Baſilicῶν. Eutropius lib.9. *Uterque in Barbarico interfecti ſunt*. Pæanius in paraphraſi, ἐν μέσοις τοῖς βαρβάροις ἀναιρεθέντες.

Ferrum factum) Arma transferre prohibitum. Libanius in declam. 17. νόμον μὲν ἡμεῖς τεθείκατε ἄντις ὡς φίλιππον ὅπλα ἄγων ἁλῷ, ἢ σκεύη τριηραρχικά, θάνατον εἶδε τὴν ζημίαν;

ζημίαν: *Si quis ad Philippum arma transferre convincatur, aut vasa quæ ad triremes pertinent, morte plectatur*: puta loricas, scuta, arcus, sagittas, spathas, gladios, *l.* 2. quos παραμήρια vocat. *Novell.* 85. *cap.* 4. Theophanes: τῷ παραμηρίῳ, ᾧ ἦν διεζωσμένος, ἀπέτεμεν τὴν αὐτοῦ κάραν: *apprehensa ejus cervice, sica qua erat accinctus, caput ejus amputavit*: de quibus vide Glossarium Cedreni. Addit Justinian. in d. cap. 4. ζάβας, ἤτοι λωρίκια, κοντὸς, μονοκόντια, & ζιβύνοις ἤτοι μισσίβιλια, zabas sive loricas, contos, monocontia, sibinnos, sive missilia. De zabis Glossarium ineditum: ζάβα τὸ λωρίκιον: ζαβαρεῖον, ἐν ᾧ αἱ ζάβαι: exstat in Chronico Alexandrino. Hesychius: κοντὸς δόρυ: de Sibinnis vide Glossarium Cedreni: idemque cautum lege Francica. Capitular. Car. M. addit. 4. cap. 92. *De bruniis*, (.i. loricis) *ut nullus foras nostro regno vendere præsumat.* Græci ad *l.* 1. *ff. de his, quæ ut indign.* ibi: *Illicitæ mercis*; τυχὸν ὡς ὅπλα πωλήσας τοῖς πολεμίοις, ἢ πίσσαν. Ait, picem exportare non licere, quod juri Attico convenit. Aristophanis Scholiastes in Equit. ἐνδεικνύναι ἔλεγον τὸ καταγγέλλειν τινὰ κακουργοῦντα τινὰ περὶ τὰ κοινὰ ζωμεύματα τὰ τῶν νεῶν χρειώδη: λέγεται δὲ καὶ ξύλα, καὶ κηρὸς καὶ πίσσα.

Garum) Liquamen, *d. l.* 1. Victor Uticensis persec. Afric. lib. 1. *Plerisque aquam marinam, aliis acetum, amurcam, liquamenque, &c. porrigebant.* Regula S. Pachomii cap. 23. *Si aliquis eorum, qui peregre mittuntur, habuerit desiderium comedendi liquamen de piscibus.* Græci in Basilicis liquamen interpretantur γάρον; recte Charisius 1. Garum, muria, liquamen. Vetus colloq. Scholast. *liquamen primum & secundum.* Lege igitur in Græcis: γάρον πρῶτον καὶ δεύτερον: & in alio: ὅρμινον μετὰ γάρου: *Cima cum liquamine.* Est autem garum condimentum ex sanie & intestinis piscium. Artemidor. Dald. ὀνειρ. primo: ἔστι γὰρ οὐδὲν ἄλλο ὁ γάρος ἢ σηπεδών: quæ verba Suidas exscripsit in v. γάρον. Cælius Aurelianus tard. pass. 11. c. 1. *Garum quod appellamus liquamen ex pisce Siluro confectum.* Vide Plinium 31. 7. & Isidor. Origin. 10. cap. 3.

Longobardos legimus) Paulus Vvarnefridus de gest. Longobard. lib. 11. cap. 5. *Legatos ad Longobardorum gentem dirigit (Narses) mandans ut pauperrima Pannoniæ rura desererent, & ad Italiam cunctis refertam divitiis possidendam venirent: simulque multimoda pomorum genera, aliarumque rerum species, quarum Italia ferax est, mittit, quatenus eorum ad veniendum animos posset illicere.* Eademque ratione Galli in Italiam transcenderunt. Livius 5. *Eam gentem traditur fama dulcedine frugum, maximeque vini nova tum voluptate captam Alpes transisse: agrosque ab Hetruscis ante cultos possedisse, & invenisse in Galliam vinum illiciendæ gentis causa Arnutem Clusinum.* Plutarch. in Camillo. Paul. Vvarnefrid. d. lib. 11. cap. 22. *Caussa autem cur Galli in Italiam venirent, hæc fuisse describitur: dum enim vinum degustassent ab Italia delatum, aviditate vini illecti, ad Italiam transierunt.*

Ut in orat. pro Flacco) Et ibid. *Cæsus est virgis Cymæus ille Athenagoras, qui in fame frumentum exportare erat ausus.*

Aut mercis preciive) Res enim pro pretio dari & accipi potest. Vide Cujac. infra de rer. perm.

Quemadmodum autem quædam res evehi, & exportari non debent: ita nec importari: verbi caussa vinum exoticum Massilienses non recipiunt. Vide Strabonem lib. 16. de Arabibus Nabatæis.

TIT. XLII. *De Eunuchis.*

Etiam hoc tit. ostenditur, Romanos eunuchos factos neque emi neque vendi posse, eadem pœna irrogata emptori & venditori, *l.* 2. ut est plerumque commune crimen emptoris & venditoris, si quid veneat contra leges, *l.* 1. *ff. ad l. Fab. l.* 1. *inf. de cupres. l.* 10. *inf. de cur. pub.* eadem tabellioni, eadem octa-

A vario sive publicano. Barbarorum eunuchorum esse commercium, & eunuchorum, qui facti sunt in Barbarico orbe, in Romano eunuchum facere capitale esse.

XLII. Enarratio.

Octavario) Qui vectigal octavæ exigebat: vide Cujac. inf. tit. 61.

Capitale esse) Servus autem ex domini conniventia castratus fisco addicitur, *l.* 1. *hoc tit.* ex *Nov.* 142. liber fit. Zonar. ad can. Apostol. 24. Phot. Nomoc. tit. 1. cap. 14. vetus hæc est constitutio: Ne eunuchi fiant. Adde his quæ Cujac. ad *d. Nov.* 142. & viri docti ad Ammian. Marcellin. lib. IX. observant, Constantinum Manassem in Nerva, Cedrenum, Euseb.
B Chronicor. libro posteriore. Phocylides jam antea monuerat:

Μήδ' αὖ παιδογόνον ποτὲ τέμνειν ἄρσενα κοῦρον.
Ne castres unquam puerum marem prolificum.

Eunuchum facere) *Virilitatem excindere.* Quintilian. 5. 12. Martialis: *Virilitatis damno mœret ereptæ.* Eunuchi igitur hoc loco sunt præcisi, castrati.

TIT. XLIII. *De patribus qui filios suos distrahunt.*

Additur in hoc titulo, a patribus liberos non posse vendi in servitutem, vel donari, vel pignori obligari, nec sub pretextu ignorantiæ accipientis, cujus tamen prætextu emptori evictionis nomine pater obligatur, *l. minor*, §. *pater*, *ff. de evict.* & vendi ta-
C men, alienarique posse sanguinolentum, altellum, ἐξ ὠδίνων τῶν μητρῴων, ut Ælianus ait historiæ 11. cap. 7. victus pueri causa, si nec eum tueri pater possit, nec velit alius quisquam; imo nec ex ea causa venditionem præjudicare libertati, cum unicuique quasi in libertatis publica causa liceat eum puerum vel adultum jam factum adserere in libertatem, vel patri ipsi, ut *l.* 1. *inf. de lib. cau.* vel etiam idem ipse possit se adserere oblato mancipio vicario, aut pretio non quanti emptus est, sed quanti adsertionis tempore æstimabitur, sine adjectione quintæ, de qua Nov. Valentiniani eod. tit.

LXIII. Enarratio.

D Non posse vendi) Firmicus Matheseos libro 7. cap. III. *Servos efficiet, & qui a parentibus suis alienentur.*

Sanguinolentum) Ut in tit. 52. lib. 8. *a matre sanguinolentum.* Donatus in Adrian. Terent. Act. 3. sc. 2. *a matre rubentem*, Juvenal. sat. 7. Guillelmus Brito Armoric. Philipid. 7.

Contigit ut pareret ibi quædam femina, cujus
Fœtus adhuc a matre rubens, calidoque cruore.

Id est, recens utero matris editum: διὰ τὸ ἀφ' αἵματος τὸ βρέφος ἀποβεβλῆσθαι, ut loquitur Artemidorus, quoniam adhuc sanguine perfunditur. Eleganter Plutarchus de partu recens edito, in libello de amore prolis: ᾧ μόνῳ σχεδὸν οὐδὲ καθαρὸν ἔδωκεν εἰς φῶς ὁδὸν ἡ φύσις, ἀλλ' αἵματι πεφυρμένος καὶ λύθρου περίπλεως, καὶ
E φονευομένῳ μᾶλλον ἢ γενομένῳ ἐοικώς. *Cui soli fere ne exitum quidem in lucem mundum natura concessit, sed sanguine inquinatus, tabeque oppletus, & occiso magis quam nato similis.*

Et ideo cruenta infantium corpora, statim ut emittuntur ex utero lavari solita colligit Hieronymus ex Ezechelis capite 16. & Dardanenses Illyricos lavari consuevisse ἐξ ὠδίνων, post partum, scribit Ælianus ποικ. 4. 1.

Altellum) Vide Festum & ibi Josephum Scaligerum.

Si nec eum tueri) Alere & exhibere, ut in *l. pen. & ult. ff. de in rem ver.* &c. Quasi pater illæsa pietate filium distrahat, quem alere non potest, & tutius sit vendi

vendi filium quam fam. absumi. Videndus Jornandes in historia Gotthica cap. 26.

Nec velit alius quisquam). Nam si sit qui pietatis respectu eum velit alere, puer vendi non potest, Basilicῶn lib. 19. tit. 1. cap. 26.

TIT. XLIV. *De rescindenda venditione.*

Vide tit. 5. lib. 18. ff.

ET hactenus quidem de rebus, quæ vendere vel emere vetantur. Nunc ostendunt distrahendæ, resolvendæ, revocandæ venditionis quæ causæ sint probabiles vel improbabiles; & sunt improbabiles quidem multæ quæ in *hoc tit.* enumerantur, probabiles paucæ: difficilis enim rescissio est contractus habiti bona fide, ut ait *l. 6. inf. de act. emp.* non facile venditi actio datur ad rescindendam venditionem. Nec male titulo superiore proposita causa una rescindendæ venditionis, adserendæ libertatis quam prodiderit egestas, subiicitur hic titulus quo aliæ exponuntur probabiles causæ, si curialis furtim vitans munera civilia, bona sua vendiderit & patriam reliquerit, *l. penult. hoc tit.* si Palatini æque furtim aliquid emerint ex rebus privatis principis quarum sunt sub Comite administratores, *l. ult. hoc tit.* Item si in pretio venditor rei immobilis, vel etiam mobilis forte si admodum pretiosa sit, fraudatus sit supra dimidiam justi pretii, *l. 2. & 8.* nec tamen omnino rescindi videtur venditio ex hac causa, cum optio detur emptori vel redhibendæ rei, vel supplendi justi pretii, ut *l. 1. §. si quis in fraud. ff. si quid in fr. pat.* & esse eo nomine actionem ex vendito finitam quadriennio, ut & omnes restitutorias actiones, declarat *Nov. Romani de resc. vend.* sed observandum est rescissionem ex hac causa dari venditori non emptori. Rescindendi verbum est duplex. Nam vel ipso jure rescindi dicitur, ut *l. hoc modo, ff. de cond. & dem. l. 5. ff. qui & a quib. man. & in tit. Quæ sent. sine app. resc.* ut resc. ut rumpi, *l. inter cetera, ff. de lib. et postum. et revocari, l. si libertus, ff. de jur. patr. l. 1. inf. qui man. non poss.* vel beneficio actionis ex empto vendito, judicisque sententia.

XLIV. ENARRATIO.

DIstrahendæ) Emptio distrahi dicitur, *l. 11. §. is qui vina, ff. de action. empt. resolvi; l. 5. hoc tit. l. 1. inf. tit. prox. l. 1. inf. tit. 46.* & rescindi passim, & revocari: vide Cujac. in fi. tit.

Improbabiles) Verbi gratia, venditio non rescinditur, licet venditor duplum pretii offerat emptori, *l. 6. hoc titulo.*

Probabiles) Probabilis causa in *l. 5. hoc tit.*

Difficilis) Non facile permittitur venditionem rescindere: id enim bona fides, quæ emptionis venditionis contractum tuetur, non patitur; *l. 3. 7. et 8.* Symmach. 11. ep. 87. *Vox juris ac legum est; bonæ fidei contractum rescindi non posse.*

Si curialis) Glossæ, *curialis*, βουλευτής, βουλευτικός. Item: βουλευτὴς, *decurio, curialis.* Curiales, sive decuriones obligabantur munerib. civilib. ut puta susceptores publicorum tributorum ex decurionibus creabantur, *l. 5. inf. de exact. tribut. l. 8. inf. de susceptor. præpos. et arcar.* Itaque si curialis alicujus municipii ut se muneribus civilibus subtraheret, furtim, id est, sine decreto, sine auctione publica *l. 1. inf. de præd. cur.* bona sua vendiderit, & patriam reliquerit, venditio revocatur: pretium autem non redditur emptori fugæ non ignaro, sed cedit fisco. Idem tradit Azo in Summa num. 7. Sed si intra annum evocatus redierit, bona ei redduntur: post annum, addicuntur curiæ, *l. quamvis 51. inf. de decur.*

Si palatini) Comes privatarum judex erat, & gubernator privatæ substantiæ principis, de quo *sup. tit.*

A 33. *lib. 1.* ejus apparitores Palatini dicebantur. Glossæ juris. *Palatini* κοινῷ ὀνόματι πάντες ἐκαλοῦντο οἱ ἐν τοῖς κατὰ τὸ παλάτιον θησαυροῖς ὑπηρετοῦντες ταξεῶται. Si quid igitur palatini furtim emerint ex rebus privatis principis, quarum sunt sub Comite rerum privatarum administratores, venditio resolvitur, *l. ult. hoc tit.* ex auctione fiscali licet emere, *l. ult. inf. de fid. & jur. hast. fisc.*

Vel etiam mobilis) Rei immobilis meminit *lex 2. & 8.* ideoque pertinere eam ad res soli, non ad res mobiles putabat Cujac. Observ. lib. 16. 18. in fine, hic autem sententiam mutat, si res admodum pretiosa sit: si margarita forte, *munera rubri Ponti*, (Silius Ital. 14.) Plinius lib. 9. cap. 35. *Principium ergo culmenque omnium rerum prætii, margaritæ tenent*, aut lapides Indici, qui pretiosiores sunt. Cyrillus epist. ad B Evoptium pro 12. capitibus adversus Theodoretum: αἱ πολυτελέσταται τῶν λίθων, ἃς καὶ Ἰνδικὰς εἶναί φασιν; vide Plinium lib. 32. 2. Aut ornamenta pretiosa, vestis pretiosa, ut in Philippica 2. *pretiosæ vestis multa, & laudata suppellex*, vel vestis serica venierit, *arg. leg. 37. §. 1. ff. de evict. & l. 22. inf. de administ. tut. l. sancimus 21. supra de sacros. Eccles.* Cujac. Notat. ad lib. Anim. Joann. Rob. lib. 11. cap. 12.

Supra dimidiam) Puta si rem dignam solidis decem, 4. aut trib. vendidero. Sic in *l. 2. ff. depos.* si heres rem apud defunctum depositam, ignorans depositam, minoris quam debuit, vendiderit, depositori actiones suas mandare debet, minoris dimidio scilicet, ut Græci interpretantur, & Cujac. ad *d. l. 2.* C atque ita temperandum est quod scribit alicubi S. Chrysostomus, furto proximum esse, cum id agimus ut minus justo pretio vendamus, ἔλαττον τῆς ἀξίας: ut nimirum hodie fraus absit si venditor ultra dimidium justi pretii læsus non sit. Item quod dicitur, naturaliter licere contrahentibus se circumvenire, *l. in causæ 16. §. pen. ff. de minorib.* sive ut est in *l. item si 22. §. ult. ff. loc.* in emendo & vendendo naturaliter concessum esse, quod pluris sit, minoris emere: quod minoris sit, pluris vendere; & ita invicem se circumscribere. Plautus in Persa act. 4. Sc. 4. *vin' bene emere? Do. vin' tu pulchre vendere? Ego scio utrumque velle.* Hunc modum habet, ut fraudatus supra dimidiam justi pretii venditionem rescindi jure desideret. Intra fines veri & justi pretii læsus de se queri debeat, D quod malæ venditioni ipse stultitia sua causam dederit. Si tamen emptionis tempore convenerit ut etiam supra dimidiam liceret se circumscribere, rata erit conventio, argumento legis *pacisci 31. ff. de pact.* ut ibidem tradunt Græci.

Justi pretii) Justum pretium dicitur in *d. l. 2. & 8.* verum *d. l. 2.* quod idem est. Sic Basilica verum pretium in *l. 20. §. quod si post, ff. de pet. hered.* δίκαιον τίμημα vertunt, justum pretium lib. 47. Basil. tit. 1.

Actionem ex vendito) Quæ glossæ sententia est, vulgo a DD. comprobata: non condictio ex lege, ut sentit Pinellus cap. 3. n. 9. vide Cujac. recitat. ad hunc tit. & Observ. XXIII. 24.

Vel redhibendæ rei) Rei venditori reddendæ. Quam rem Græci quod ad fructus & usuras attinet, sic deE finiunt: Si emptor a prædio discedere velit, partis prædii quasi non distractæ propter iniquum pretium, fructus venditori restitui debere. Quod si emptor id quod deest justo pretio supplere malit, ejus quoque usuras venditori præstandas. Hæc ita Magistro & aliis judicibus placuisse scribit Harmenopulus Epitomarum libro 3. tit. 3. §. 82.

Quid si fundus perierit ante quadriennium? an venditori supplendum erit, quod deest justo pretio: sic quibusdam videtur; verum hoc rationem non habet, ne rei periculum præstet quæ sine culpa ejus periit.

Finitam quadriennio) Recte sentiunt Græci, venditionem rescindi officio Præsidis secundum *l. 2. hoc*

tit. si supra dimidiam veri pretii fraus intervenerit, intra quadriennium duntaxat: atque ita in foro servari referunt. Imo & decreto Romani Lacapeni, *περὶ ὑπερθεματισμοῦ*, ita definitum est. Cujac. de diverſ. temp. præſc. c. 23.

Quadriennio) Harmenop. Epitom. l. 3. tit. 3. §. 80. & 83. Eustathius de diverſ. temp. præſc. c. de quadrien. §. 6. Idem tradit Axo in Summa num. 2. adde Glossam ad *d. l.* 2.

Venditori) Majori annis 25. *l.* 15. *hoc tit.* Harmenop. d. t. 5. §. 82. Nam si minor rem suam *non ſuo pretio* vendiderit, ceu loquitur Plautus in d. sc. 4. sed viliore pretio vendiderit, succurritur ei, licet ea fraus non superet dimidiam justi pretii, *l.* 11. *inf. de præd. minor. ſin. decr. non alien.* Cujac. ad *l. in cauſa* 16. §. *idem Pomponius*, *ff. de min.* & *d. c.* 18.

Non emptori) An beneficium legis 2. ad emptorem porrigendum sit, valde quæritur. Finge emptorem rem dignam decem, viginti uno emisse. Cujac. negat hic & *d. c.* 18. & Notator. ad lib. animadverſ. Joann. Rob. lib. 2. cap. 13. & 14. quoniam enim venditor ultro non procedit ad venditionem, sed forte cum in summa difficultate esset nummaria, & necessitate rei familiaris coactus, vel alia causa, ut *l. ita ut* 38. *D. Mand.* Philo de Septenario: *ἐπειδὴ καιροὶ συμπίπτουσι πολλάκις ἀβούλητοι, δι' οὓς ἀναγκάζονταί τινες πιπράσκειν τὰ ἴδια. Quia ſæpe tempora præter animi expectationem coincidunt, per quæ nonnulli res ſuas vendere compelluntur*: legis meretur auxilium, ne re sua careat cum nimio damno: *emptor* vero *hians*, ut loquitur Horatius, captat fere venditoris momentarias necessitates, *l.* 2. *infra ſine cenſ.* ultro & nulla necessitate coactus emit: emptio voluntaria est, *l. ſi pig.* 29. *ff. fam. erciſc.* quam enim necessitatem prætendet, qui rem suam augere vult accessione rei emptæ: Denique *naturale eſt in poſſeſſionum emptione lætari, in venditione lugere*, ut ait D. Hieronimus in Ezechielem cap. 7. sicut ex forma præfecti prætorio lex locum habet in locatore, non in conductore. Harmenop. *lib.* 3. *tit.* 8. §. 44. Cujac. d. c. 18. in Regiis codd. notatur esse *ἐπαρχικὸν* v. Capitul. Caroli M. lib. 5. cap. 210.

Ipso jure) Vide Parat. Cujac. *ff. eod. & tit. ſeq. verſ. & ita ſi in re int.*

Judicisque sententia) *L.* 1. 2. & 5. *hoc tit.*

TIT. XLV. *Quando liceat ab emptione diſcedere.*

Est & alia probabilis & ligitima causa rescindendæ venditionis, quæ in hoc tit. proponitur, pactum & mutuus consensus contrahentium, secundum regulam, ut prout quisque contractus est. Ita resolvatur & hoc si res sit integra, id est, si nondum res tradita aut pretium numeratum sit, licet venditori arra data sit, vel emptori datus fidejussor, ut solebat, de re tradenda, ut *l.* 3. *ff. de reſc. vend. l. Stichum*, §. *ult. ff. de ſolut. l.* 12. *ſupra de contr. empt.* hodie sufficit nuda cautio, *l. emptor*, *infra de act. empt.* Datio arræ vel datio fidejussoris non deintegrat rem, sed traditio rei vel numeratio pretii totius vel partis, *l.* 2. *hoc tit.* Et ita si re integra priusquam aliquid ex alterutra parte solveretur, convenerit ut discedatur ab emptione, statim ipso jure uterque liberatur, & arra repetitur ex empto judicio, *l. ex empto* §. *is qui vina*, *ff. de act. empt. l.* 3. *infra eodem d. l.* 2. atque ita evenit, ut pactum ipso jure perimat obligationem, etiamsi fiat ex intervallo, & formet actionem ex empto ad distrahendam penitus emptionem, & dissolvenda argumenta emptionis qualia præbet datio arrarum, *l. quod ſæpe*, *ff. de cont. empt.* Sed si res non sit integra, pacto nec rescinditur venditio, nec mutatur dominium, nec formatur actio ulla ex eo, nisi rescindantur cetera venditionis quæ secuta sunt: & sic quod dicitur ipso jure nullam esse venditionem, cui dolus dedit initium, originem & causam, re integra verissimum est, si intra verba primumque placitum steterit. Nam si res secuta sit, non aliter rescinditur venditio, quam si & cetera venditionis rescindantur, quæ secuta sunt, *l.* 1. 5. 10. sup. tit. prox. *l.* 9. *inf. de præd. min.* Cetera venditionis dicimus traditionem, numerationem, cautiones, quibus venditio quam nudus consensus perfecit, adimpletur: ut *l. magis* §. *ſi pupillus*, *ff. de reb. eor. qui ſub. tut. l. ſi duo* §. *ſi quis juraverit ff. de jur.* reliqua quæ per consequentias emptionis propria sunt in *l.* 5. *ff. de act. empt.*

XLV. Enarratio.

Pactum & mutuus conſ.) *Inter homines ſolet bonæ fidei contractus nulla ratione diſſolvi*, ut ait Innocentius in Decretis cap. 20. nisi novo pacto a contractu discedatur. Itaque emptio venditio pacto & consensu resolvi potest, *l.* 58. *ff. de pact. l.* 3. *ff. de reſc. vend. l.* 2. *hoc tit.*

Mutuus consensus) Alterutro enim invito a venditione non disceditur, *l.* 3. *ſup. de reſc. vend. l.* 1. *hoc tit.*

Prout quisque cont. est) *L.* 8. *ff. de ſolut. l.* 35. *de reg. jur.*

Si res sit int.) Re nondum secuta, *l.* 5. §. 1. *ff. de reſc. vend. l.* 7. §. *adeo autem*, *ff. de pact.* §. *ultim. Inſtit. quib. mod. ob. toll.* dum res integra est, *l.* 2. *ff. de reſc. vend. l.* 1. & 2. *hoc tit.* integris omnibus, *d. l.* 58. si nondum impleta sunt, quæ utrimque præstari debuerunt, *l.* 6. §. *ultim. ff. de contr. empt.* id est, si nondum pretium numeratum sit, neque res tradita, *d.* §. *ultim.*

Si nondum res tradita sit) Nam si res tradita sit, alterutro invito ab emptione non disceditur. Isidorus Pelusiotes epistola 26. lib. 4. *εἰ δὲ πραθὲν καὶ ὑπὸ νομὴν τοῦ ἀγοράσαντος ἦν, οὐ δίκαιον τὸ ἀποσπασθῆναι*: *Si emptori res tradita ſit, jure ei auferri non poteſt.*

Aut pretium numeratum sit) Hebræorum tamen jure in foro recepto licet pretium numeratum sit, ante traditionem etiam alterutro invito, ab emptione discedi potest, ut vir doctus observat in Prolegominis tractat. de successionum jure apud Hebræos.

Deintegrat rem) Arræ datio non efficit, quin res integra sit *l.* 2. *hoc tit.* Cæcilius apud Non. Marcellum *Nomen virginis*, aut ut viro docto placebat: *novem virgines deintegravit.*

Solveretur) Pretium ejusve pars solveretur, aut res traderetur.

Ipso jure uterque) Pacto postea interposito disceditur in totum ab emptione, *d. l.* 8. ut ipso jure tollatur actio empti & venditi, *l.* 3. *ff. de reſcind. vend.*

Ex empto judicio) Vel condictione sine causa, non vindicatur *l.* 3. *inf. de action. empt.*

Ut pactum ipso jure) Pactum & consensus emptionem, & obligationem, etiamsi fiat ex intervallo: pacta enim, quæ ex intervallo fiunt nonnunquam insunt, & actionem formant: ut si post emptionem de eo conveniat aliquid, quod attingat substantiam contractus. Sive igitur in parte abeatur emptione, sive tota emptione, ex parte agentis pactio locum habet, ut & ad actionem proficiat, *d.* §. *adeo autem*, & ibi Cujac.

Ad distrahendam penitus emptionem) Licet ipso jure pacto perempta sit obligatio, tamen actio ex empto, quæ pacto formatur, proderit ad revocandam penitus emptionem, *l. ex empto* 11. §. *is qui vina*, *ff. de action. emp.*

Argumenta emptionis) Arra est argumentum emptionis & venditionis contractæ, apud Justinian. de empt. & vend. *ἔλεγχός ἐστι καὶ ἀπόδειξις πράσεως καὶ ἀγορασίας συστάσης*: *Argumentum eſt, & probatio emptionis venditionis contractæ*, Theoph. *l. quod ſæpe* 35. *ff. de contrah. emp.* B. Hieronymus in epistolam Pauli ad Ephesios cap. 1. *Arrabo futuræ emptionis quaſi quod-*

dam

dam testimonium, & obligamentum datur: Totum enim negotium confirmat: ὁ ἀῤῥαβὼν πιστοῦται τὸ ὅλον. Oecumenius in epistolam ad Ephes. cap. 1. quæ & pignus Plauto in Mostellar. Act. 4. sc. 2. *Is ædes emit hic proximas: quadraginta etiam dedit huic, quæ essent pignori*. Hesychius. ἀῤῥαβὼν ἐνέχυρον, *arra, pignus*. Et vice versa arrabo pro pignore, Terentio in Heautontimor. Act. 3. sc. 3. *Ea relicta huic arraboni est pro illo argento*. Conjungit Oecumenius arram cum pignore, ἀῤῥαβὼν, inquit, καὶ ἐνέχυρον, in primam epistolam Petri cap. 7. Tertullianus de resurrect. carn. cap. 51. *Arrabo summæ totius, & pignus totius summæ*. Quid tamen inter utrumque intersit docet D. Augustinus in serm. 120. de divers. cap. 9. *Si charitatem modo Deus tanquam pignus dedit per spiritum sanctum suum, cum eam rem ipsam reddiderit, quia pro ipsa pignus dedit, auferendum est nobis pignus? absit. Sed quod dedit, hoc implebit. Ideo melius arra quam pignus. Aliquando enim pretium: verbi gratia, præparas dare pro ea re, quam tenes bonæ fidei contractu: de ipso pretio das aliquid, & erit arra, non pignus, quod sit compellendum non quod auferendum*: & sermone 12. eorum qui nuper editi sunt in supplemento operum D. Augustini parte altera: *Melius enim dicitur arra quam pignus. Hæc enim duo similia videntur inter se, sed tamen habent aliquam differentiam non negligendam. Et pignus quando datur, & arra quando datur, ideo fit ut quod promittitur, impleatur. Sed quando datur pignus, reddit homo quod accepit re completa propter quam pignus accepit. Arra autem quando datur, non recipitur, sed superadditur ut impleatur.* D. Hieronymus in d. epistolam ad Ephes. c. 1. ad illa: *Quid est pignus, &c. pignus latinus interpres pro arrabone posuit. Non ipsum autem arrabo quod pignus sonat. Arrabo enim futuræ emptioni quasi quoddam testimonium, & obligamentum datur. Pignus vero, hæc est ἐνέχυρον, pro mutua pecunia opponitur: ut cum illa reddita fuerit, reddenti debitum pignus a creditore reddatur.*

Sed si res non sit integra) Venditionem implet traditio & numeratio, resque his secutis desinit esse integra.

Pacto nec rescinditur venditio) Quod nudo consensu contrahitur, nudo etiam consensu facile distrahitur: sed emptionis implementum efficit, ne nudus consensus sit.

Nec mutatur dominium) Nudis pactis, vel nudo consensu, nudave conventione dominium non mutatur: nam etsi consensu perfecta sit emptio, dominium tamen non mutatur nisi traditione & pretii solutione, Cujac. ad *l. 1. ff. de usurpat. & usucap.* Sic etiam pacto non mutatur dominium, quod in emptorem traditione translatum est: dominium enim nudo pacto non transfertur, *l. traditionibus 20. sup. de pact.*

Nec formatur actio) Nudum pactum non prodest ad rei repetitionem.

Nisi rescindantur) Nisi res venditori contra reddatur, contra præstetur, & omnia restituantur in pristinum statum.

Cetera venditionis) Ut in *l. ex empto* 11. §. *ult. ff. de action. empt.* Petr. Faber.

Nullam esse venditionem) Quia nihil est tam contrarium bonæ fidei, quam dolus, *l. & eleganter 7. ff. de dol. l. si dolo 5. sup. de resc. vend. l. 3. §. ult. ff. pro soc.*

Si intra verba) Si conventio placiti fine stetit, ut *l. 27. de loc.* v. locum Quintil. sup. de pact.

Cautiones) Cavetur de evictione & de dolo.

TIT. XLVI. *Si propter publicas pensitationes venditio fuerit celebrata.*

ET alia in hoc tit. si propter tributa publice sub hasta venierint bona debitoris per ambitionem & gratiam minus justo pretio in debitoris fraudem,
A venditio nequidquam coit, & rescinditur fisco oblata pensione debita: qui casus fuit etiam expressus sup. titulo generali *l. 16. & inf. de jur. fisc. l. 3.*

XLVI. Enarratio.

PRopter trib. pub.) Ob cessationem tributorum, collationum, vel ob reliqua tributorum, ob solemnes præstationes, *l. 1. & 2. hoc tit.*

Sub hasta) Solemniter, *d. l. 2.* sub hasta, *l. ult.* Festus: *Hastæ subjiciebantur ea, quæ publice venundabant, quia signum præcipuum est hasta*. Cuj. *inf. de fi. & ju. fic.*

Per ambitionem & gratiam) Emptoris, *l. 3. inf. de jur. fisc.* hinc gratiosa auctio, *l. 16. sup. de rescind. vend.*

B Minus justo pretio) Nam si res justo pretio, & sincera fide, ut est in *d. l. 2.* distracta sit, venditio non rescinditur, *l. 1. d. l. 2. vers. sin autem, & l. 3. sincera fide*, id est, bona fide. Vellejus 11. c. 23. *Quidquid sincera fide gereretur.*

Fisco ob. pension. deb.) Debitor fisco infert debitam quantitatem, *d. l. 3.* non pretium emptori: fiscus venditionem resolvit, & emptori pretium restituit, Cuj. ibid.

Tit. gener.) Tit. 44.

TIT. XLVII. *Sine censu vel reliquis fundum comparari non posse.*

HOc titulo notatur etiam alia causa rescindendæ
C venditionis, si quis fundum debentem censum vel reliqua census quædam fisco aut Reip. emat aut vendat ea lege ne onus census, vel reliquorum sequatur emptorem. Nam venditione rescissa emptor pretium, & venditor fundum amittit, utroque redacto in ærarium, ut *l. 2. C. Theod. de cont. emp.* Censum vocat tributa, vectigalia, publicas pensitationes: quod onus est agrorum, non personarum, *l. Impp. ff. de publican. l. 3. inf. de ann. & trib. & Nov. Theodosii, Neque do. div. neque eccl.* Cassiodorus 4. Var. Inde & varia tributa, quia non est agrorum una fœcunditas: ibi potest census addi, ubi cultura profecerit, ut *l. 2. inf. de alluv.* Et onus omnium agrorum, qui sunt censui censendo, id est, qui jure civili emi & vendi possunt: & notatur hæc eadem causa rescindendæ vendi-
D tionis in *l. ult. inf. de fun. rei pri.* quæ ut magis appareat ad hanc rem pertinere, sumpta est ex *Nov. Theodosii de resc. vend. rei dom.* Et de rescindenda venditione hactenus.

XLVII. Enarratio.

REliqua census) Reliqua, ut in *l. Moschis 47. ff. de jur. fisc.* λοιπά Glossæ Græco Lat. λοιπά *reliqua, reliquarium: item*, λοιπάδαριον, *reliquarium*.

Onus census) Collationis sarcinam, *l. ult. hoc tit.* capitationis onus ac sarcinam, *l. 11. C. de Episcop. & cler.* Hinc agri tributo onusti Tertulliano Apologetici cap. 13. & ad Nationes libro 1.

Sequatur emptorem) possessor rei censum agnoscit,
E & reliqua, illicita pactione rescissa, *l. 1. 2. & 3. hoc tit.* Non enim justum pactum & conventum est, ut alius possideat rem censui obnoxiam, & alius tributa solvat. Græci ad *l. 11. sup. de pact.* quia scilicet rei inhærent. Cassiodorus 4. 14. *Is solvat tributum, qui possessionis noscitur habere compendium.*

Censum vocat) Matth. Evang. cap. 17. 25. οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς ἀπὸ τίνων λαμβάνουσι τὰ τέλη, ἢ κῆνσον. D. Chrysostomus apud auctorem Catenæ in Matth. κῆνσος δὲ καὶ τέλος εἰ καὶ ταῖς λέξεσι διαφέρουσιν, ἀλλὰ τὸ αὐτὸ ἑρμηνεύονται· κατὰ μὲν τοὺς Ἕλληνας τέλος, κατὰ δὲ τοὺς Ῥωμαίους κῆνσος: *Census, & tributum differunt, notione consonant. Quæ enim vox Græcis tributum sonat, apud Romanos census est*, Hesych. Suid.

Non

Non personarum) Interdum census pro capitatione accipitur, sive censu capitis. Hesychius, κηνσ@, ἐπικεφάλαιον.

Cassiodorus 4. var.) Epist.38.

Censui censendo) M.Tullius pro Flac. *Illud quæro, ista sintne prædia censui censendo, habeant jus civile: sint, necne sint mancipi: subsignari apud ærarium, apud censorem, possint.* Festus Pomp. *Censui censendo agri proprie appellantur, qui et emi, et vendi jure civili possunt.*

TIT. XLVIII. *De periculo et commodo rei venditæ.*

Vide tit.6. lib.18.ff.

SEquitur nova inspectio, Cujus sit periculum, & commodum rei venditæ, emptoris an venditoris. Periculi nomine significatur omne incommodum quod rei venditæ contingit, homini mors, fuga, vulnus, depravatio, agro chasma, alluvio, vino acor, aut mucor. Id vero si non ex præterito tempore originem ducat ignorante emptore, sed ex præsenti, post perfectam venditionem & traditionem, proculdubio pertinet ad emptorem, adeo ut pretium quod solvit, amittat, & quod non solvit, exigi possit. Idem videtur si ante traditionem. Sed aliam sententiam esse sequendam memini me docere in *l.si fundus, ff.loc.* idemque dici potest de periculo evictionis quod re illæsa contingit, licet *l.1.hujus tit.* alia pericula adscribat emptori, periculum evictionis ductæ ex præterito tempore, nec contingens injuria judicis, aut emptoris culpa, laudato denunciatoque venditori.

XLVIII. Enarratio.

OMne incommodum) Justin. in §.*cum autem, de empt. & vend.* commodum, inquit, ejus esse debet, cujus periculum est, id est, incommodum.

Mors, fuga, vulnus) *d.§.cum autem, l. ult. hoc titulo.*

Agro chasma) *L.10.§.1.ff.eodem, l.cum res.47.§.ult. ff.de leg.1.* id est, hiatus. Glossæ Lat. Græc. *Terræ hiatus*, χάσμα, & Greco-Lat. χάσμα, *hiatus, vorago terræ fragor*. Sen. Natur. quæst. lib. 6. cap. 9. *Tunc chasmata, tunc hiatus vasti aperiuntur*, Labes, *l.ult.ff.loc.* ut *labes agri Privernatis*. Cic.1.de Divinat.

Alluvio) *L.7.ff.eod.* προσθήκη ποταμοῦ.

Vino acor, aut mucor) *L.1.4. & 6.eod.* hæc sunt proprie vini vitia. Plin. lib. 4. cap. 20. *Proprium autem inter reliquos humores vini, mucescere, aut in acetum verti.* Cato de re R. c.148. *Vini in culleos singulos, quadragenæ, & singulæ urnæ dabuntur, quod neque aceat, neque muceat.* Arnob. 1. *In acoris perfidiam vinum repente mutari.* Mucor est lanugo, quæ ex diuturno situ contrahitur. Columella de re R. lib. 12. cap. 4. *Ne situ penora mucorem contrahant.*

Si non ex præterito tempore) *L.1.& ult. hoc titul.* Ut puta si servus apud emptorem ex veteri vitio fugerit, venditor quasi evictionis nomine tenetur, *l.Julianus 13. §.1.ff.de action.emp.* & non tantum pretium servi, sed etiam rerum ablatarum æstimationem restituet, *Paul.Sent. lib. 11. tit. 17. §.servus, l.quæro 58. ff.de ædilit.ed.* idque emptor probare debet, *l. 4. ff. de probat.* Si vero ex recenti vitio, periculum fugæ ad emptorem pertinet, *l. actioni 54. ff.de ædil. ed.l.3.inf. eod.*

Ignor. emptor.) Sic ædilitium edictum ad eum, qui sciebat, non pertinet. v. *inf.tit.58.*

Post perfectam venditionem) Post perfectam venditionem & traditionem periculum ad emptorem respicit, *l.lectos 12.ff.eod.* res enim perit domino suo, *l.9. sup.de pignerat.act.*

Idem videtur si ante traditionem) *d.§.cum autem.* Sed Cujac. in alia sententia est tract. 8. ad Afric. ad *l.si fundus, loc.* & ad *d. §. cum autem.* Ait enim id

A quod ibi dicitur, periculum rei venditæ statim ad emptorem pertinere, tametsi adhuc ea res emptori tradita non sit, ex jure summo esse, non ex æquitate: quia sane qui nondum rem emptori tradidit, adhuc ipse dominus est, §.4. *Instit.de empt.* & convenienter ei perire debet.

Hanc viri magni sententiam notabat olim quidam e trivio Jurisconsultus, καὶ ὁπωσοῦν ἐκ πάσης προφάσεως ἐλέγχων ἑκάστοις καὶ διακωμωδῶν, quod de Sallustio Philosopho scribit auctor incertus apud Suidam. Ejus linguam futilem, καὶ σαθροῖς λόγοις alii jam castigarunt. Notant & alii melioris notæ Jurisconsulti, quos equidem æquo animo ferrem si stilo atrociore abstinerent hic, & si usquam vir sine exemplo maximus humanitus erraverit: (πολλὰ γὰρ πταίομεν ἅπαντες) καὶ νοσεῖ
B τὸ εὐόλισθον ἡ ἀνθρώπου φύσις, Cirillus Alexandrinus in Apologetico ad Theodosium Imp. inclusa sumpta sunt ex epistola Jacobi Apost. cap. 3. Sane Cujacii sententia dubio non caret: sed nos Cujacium hic interpretamur, non maligne, ut plerique hodie solent, detrahendi libidine non ferenda, inclementer incessimus, aut vellicamus.

Idemque dici potest) Supra dictum est, periculum quod rei venditæ contingit post perfectam venditionem & traditionem, spectare ad emptorem: idemque dicendum videri, si ante traditionem: aliam tamen sententiam esse sequendam: id est periculum quoque ante rei traditionem ad emptorem pertinere, quibus subiicit idem dici posse de periculo evictionis, quod re illæsa contingit: puta si fundus publicatus
C sit: periculum enim de quo supra dictum est, non contingit sine rei læsione: publicatur autem fundus citra rei damnum & læsionem. Ait igitur, idem & hic dici posse: id est, sive res publicata sit post traditionem, sive ante traditionem, periculum ad emptorem respicere.

Licet lex 1.) Quasi diceret, se non moveri *d.l.1.* in qua dicitur, alia quidem pericula emptorem respicere, periculum autem evictionis venditorem: rem enim aliter procedere, cum periculum evictionis re illæsa contingit.

Nec contingens injuria judicis) emptor adversus venditorem regressum non habet, si per injuriam judicis victus, & condemnatus sit, *l.emptor 8. infr. de eviction.* emptor enim de se queri debet, quod non
D appellaverit: appellationis enim remedio subvenitur eis, qui de sententiæ iniquitate queruntur. Sicut neque venditor evictionis nomine tenetur, si culpa emptoris res evicta sit, ut puta si emptor absens per contumaciam ex eremodicio condemnatus sit: magis enim propter absentiam victus videtur, quam quod malam causam habuerit, *l.1.hoc titul.l.si ideo, ff. de eviction.* Vide Cujac. ad *l. 34. ff. de ædilit. ed. tract. 6. ad Afric.*

Laudato, denuntiatoque) Emptor venditori denuntiare debet, ut liti subsistat, *d. l. 1.* ceterum periculum evictionis non sustinet, *l.7. & 8. inf.de eviction.* non enim culpa caret qui passus est jure judicioque rem sibi evinci, non laudato venditore, penes quem sunt instrumenta auctoritatis, quique juris sui optimus
E adsertor est.

TIT. XLIX. *De actionibus & empti & venditi.*

Vide tit.1. lib.19.ff.

EX contractu emptionis & venditionis contrahentes invicem obligantur de eo quod alterum alteri ex æquo & bono præstare oportet: emptor tenetur actione venditi, quæ actio pretii dicitur, *l. 8. & 9. sup. de cont. empt. l.7. hoc tit.* venditor actione empti de re tradenda. Utraque nomen habet ab eo cui competit, & præcise dicitur actio empti, vel actio venditi, vel ex empto vendito, ut *l.etsi uno, ff.eod.*

& ven-

& venditi empti, vel ex vendito empto: & illa quidem præcisio non tantum fit a posteriori, sed etiam a priori, ut *l. 1. supr. si ser. ext. se emi mand.* actio empti, id est venditi empti, & *l. sed hoc nomine*, *l. si cum venditor*, *§. si secundus*, *ff. de evict.* actio ex vendito, id est, ex empto vendito.

XLIX. Enarratio.

DE eo quod alterum) *l. 2. §. ult. ff. de obligat. & act.*

De re tradenda) *L. 2. §. 2. ff. eod.* venditor autem cogi potest, ut tradat, *Paul. Sent. 1. tit. 13. §. perficiuntur, institut. de donat.* si modo rei tradendæ facultatem habeat: hoc ita, si emptor rem ipsam præcise malit. Ceterum agetur in quod interest emptionem compleri, *l. 1. ff. eod. l. 4. hoc tit.*

De re tradenda) Traditione autem rei venditæ dominium in emptorem transfertur, si venditor dominus fuit *§. per traditionem*, *Institut. de rer. divis.* Si non fuit dominus, evictionis tantum nomine tenetur, *l. ex empto 11. ff. eod.*

Dicitur actio empti) Vel actio ex empto: & quæ venditori competit, actio ex vendito, *§. pretium. Inst. de empt. l. 11. & l. 12. §. ex vendito, ff. eod.* Cicero 3. de Nat. Deor. *Reliqua, quæ ex empto, aut vendito, conducto, aut locato contra fidem fiunt.*

Empti venditi) *L. Imperator 16. ff. de in diem addict.*

Vel ex empto vend.) *L. mutuum 19. ff. de her. vel act. vend.* Varro 11. de re R. cap. 11. *Nec non emptor potest ex empto vendito illum damnare.* Ut ex conducto locato, *l. ult. §. 1. ff. ad leg. Rhod.*

Id est, venditi empti) Et in *l. Julianus 13. §. si procurator, ff. eod.* Græci autem ajunt, auctores juris promiscue uti emptionis & venditionis vocabulis, in Glossis Nomicis v. ex empto.

Actio ex vendito) Sic in *l. 11. C. de pact.* actio ex vendito, id est, empto. Basil. c. 11. ἡ ὄπερ τῶν ἀγοραστῶν ἀγωγή, ex empto actio.

TIT. L. *Si quis alteri, vel sibi sub alterius nomine, vel aliena pecunia emerit.*

PErtinet etiam hic titulus ad actiones empti & venditi, ut indicat aperte *l. 6. & l. penult.* & sunt ejus partes tres: Si quis alteri emerit, si sibi emerit sub alterius nomine, si sibi emerit pecunia aliena. Primo casu qui alteri emit nihil agit, cum nec sibi adquirat actionem empti, quia noluit, nec alteri, quia non potuit, alteri enim emimus inutiliter, qua de causa procurator cum mandatu nostro emit, non nobis, sed sibi emit, sibique adquirit empti actionem, l. 7. hoc titulo, & alia est ratio procuratoris, alia nuntii; Quod procurator mandatu meo emit, sibi emit non mihi: Quod nuntius, ego emo non nuntius. Fungitur enim nuntius epistolæ vice, ut recte Acc. ait in *l. & licet ff. de cons. pec. & l. cum mancipium, ff. de ædil. edict.* & non male idem in *l. 1. ff. de proc.* nuntium interpretatur nuntiationem, quia scilicet eo nomine res magis quam persona significatur, & ita fit ut per nuntium emamus recte, per procuratorem non item ementem nobis. Sed si ea sit mens procuratoris ementis sibi & venditoris, ut res ei tradita mandatori adquiratur, adquiretur: imo & sola voluntas sufficiet venditoris *l. ultim. hoc tit. l. qui mihi, ff. de donat.*, cui constat voluntatem congruere mandatoris, cum mandatu ejus empta res sit. Secundo casu si emerit quis sibi sua pecunia sub nomine alterius tabulis inscripto, tam actionem empti adquirit sibi quam dominium proprietatis vel possessionis, non ei in cujus nomen emit, *l. 4. 5. 6. hoc tit. l. 1. & 2. Cod. Greg. si sub alt. nom. res emp. erit.* Tertio casu si emerit quis sibi pecunia aliena .i. pecuniam pro eo adnumerante altero, idem erit.

L. Enarratio.

NIhil agit) ἀνενέργητός ἐστιν ἡ πρᾶσις. Inanis & inefficax est venditio, *l. quæcunque 11. ff. de oblig.*

Quia noluit) *L. 6. in fine hoc tit.*

Quia non potuit) Quia per liberam personam nobis nihil adquiritur *§. ex his Institut. per qu. pers. l. si unus 27. §. 1. ff. de pact.* Nisi quis ei emat, quem habet in potestate: quo casu si pater filio sui juris constituto tradiderit, ei adquiretur, *l. 2. hoc tit.* alioquin morte patris donatio confirmabitur, si in eadem voluntate perseveraverit, *l. donationes 45. infra de donat. int. vir. et. ux.* vel ex diverso si quis emerit ei in cujus potestate est *l. 7. h. tit.*

Alteri enim emimus inut.) *l. 64. ff. de contrah. emp.*

Ego emo, non nuntius) Emptio venditio nudo consensu perficitur: & ideo & inter absentes contrahi potest, veluti per nuncium, aut per epistolam, *l. 1. §. ultim. eod. l. ultim. h. tit.* nuncius enim non contrahit sed nuncius est negotii contrahendi: nuncius est vox mittentis, ut ait Placentinus in Summa, & ex eo Glossa ad *d. l. 6.*

Similiter alteri paciscimur inutiliter, *l. quo tutela 73. §. ultim. ff. de reg. jur. In d. §. 1.* legis 27. reus principalis, qui paciscitur, ne a fidejussore petatur, de se ipso non paciscitur περὶ ἑαυτοῦ μὴ συμφωνεῖ ut est in Basilic. Sed tamen fidejussori pacti exceptio prodest, quoniam ejusmodi pacto magis ei qui pactus est consulitur, quam fidejussori per liberam personam adquiritur. Et pactum igitur sustinetur, quia debitoris interest fidejussorem liberari. Utilitas debitoris efficit, ut pactum valeat, nuncius tamen pacti conventi esse pro alio qui non prohibetur *l. 2. ff. de pact.* nuncius minister est, ministerium exhibet absenti, operam suam accommodat.

Vel possessionis) De dominio possessionis vide Notata Mercatoris ad libros Animadver. Joann. Roberti lib. III. cap. IX. & Parat. ff. de bonor. poss.

Idem erit) Ei qui sibi aliena pecunia emit, id est, altero pecuniam numerante, actio ex empto, & dominium traditione adquiritur, *l. 1. 3. 6. & ult. h. t. Paul. Sent. II. tit. XVII. l. fundus.*

TIT. LI. *De rebus alienis non alienandis, & de prohibita rerum alienatione vel hypotheca.*

ALiud est vendere, aliud alienare. Vendere est consentire uti merx cum pecunia commutetur. Alienare est dominium transferre, quod fit traditione rei suæ, non traditione rei alienæ; & vendi tamen res aliena potest, & vendita si sit, utrinque obligatio contrahitur, sed satis illicita venditio est, ut ait *l. 1. tit. seq.* nec sit jure, *l. 3. sup. de rei vind.* jure firmo. Nam & emptori res a domino per vindicationem, antequam usuceperit etiam pretio non oblato, & postquam usuceperit venditori pretium auferri potest, *l. 1. hoc tit. l. 2. infr. de in lit. dan. tut. l. 6. infr. de fur.* nec abnuerim, quin ita hic titulus accipi possit de rebus alienis non vendendis, vel alienandis secundum constitutiones sub eo positas, vel in solutum dandis *l. 4. h. tit.* Nam & datio in solutum pro venditione est, *l. 4. infr. de evict.* ut in *l. 1. infr. de jur. emphyt.* alienationis verbo significatur venditio; denique prohiberi hoc tit. venditionem rei alienæ, quod secunda parte hujus tit. producitur etiam ad manumissionem, emphyteusim, servitutum impositionem, ususfructus dationem, pignus, hypothecam *l. ult.*

LI. Enarratio.

MErx com pec. comm.) est enim emptio mutatio pretii cum merce. Plin. libro 9. cap. 60.

Nam

Nam permutare quidem pretio nolunt alienave merce. v. supra de cont. empt.

Alienare eſt domin. transf.) *L. 1. infra de fund. dot.* Boetius ad Top. Cicer. *Omnes vero res, quæ abalienari poſſunt, id eſt, quæ a noſtro ad alterius tranſire dominium poſſunt.*

Traditione rei ſuæ) *§. per traditionem, Inſt. de rer. diviſ.*

Non tradit. rei al.) *L. traditio 20. ff de adq. rer. dom.*

Vendi tamen res al. pot.) Rei alienæ emptio venditio valet, quia contenta eſt traditione vacuæ poſſeſſionis, *l. rem alienam 28. ff. de contrah. emp. l. 1. ff. de rer. permut. l. 2. §. 1. ff. de action. emp.* evictionis tantum nomine venditorem obligat., *l. ex empto 11. §. 2. eodem.* Non omnis igitur venditio alienatio eſt, ſed rei noſtræ duntaxat, & minus quam perfecta eſt definitio allata a Seneca v. de Benefic. c. 10. *Venditio alienatio eſt, & rei ſuæ, juriſque ſui in alium translatio.* Niſi dixeris Senecam reſpexiſſe id quod plerumque accidit. Quod & auctoribus noſtris ſolenne eſt.

A domino) Cui nocere non potuit, qui diſtraxit, *l. 6. hoc tit.*

Pretio non oblato) *L. 3. ſupra de rei vindicat.*

Servitutum) Sequitur ſcripturam Pandect. Florent. in *l. 32. §. ultim. ff. de ſervit. urban. præd. & l. 1. ff. de ſerv. præd. ruſt.*

TIT. LII. *De communium rerum alienatione.*

HAnc autem tertiam partem facio tituli ſuperioris, ut quæ de tota re aliena non vendenda, vel alienanda dicta ſunt, eadem & de parte intelligantur ſi unius rei pars ſit mea, pars aliena, quæ in fiſco locum non habent. Namque ſecurus ſtatim eſt is qui rem alienam emit a fiſco, perinde atque ſi uſu cepiſſet, & domino eſt regreſſus adverſus fiſcum intra quadriennium duntaxat: & idem igitur erit, ſi fiſcus vendat rem quam habet cum privato communem, *l. 2. hoc. tit. l. 1. infra de vend. rer. fiſc. cum pr. com.*

LII. Enarratio.

EAdem & de parte) Id eſt ſi quis rei, quam cum alio communem habet, ſoliditatem vendiderit, ut eſt in *l. 2. hoc tit.* emptori res a domino per vindicationem priuſquam uſuceperit: poſt uſucapionem autem venditori pretium auferri poteſt, *l. 1. hoc tit.* quæ eleganter uſucapionem vocat receptum jus. Receptum autem, licet ex iniquo aliquid habere videatur, quod rem ſuam invito domino per eam auferri contingat. Sed utilitas publica legum conditoribus ante omnia propoſita eſt, quæ in eo verſatur, ut legitimo tempore ſecuri fiant rerum poſſeſſores, id eſt, certa cuique rerum ſuarum poſſeſſio ſit.

Securus ſtatim eſt) *Juſtin. de uſucap. in fine: Ut ipſi quidem ſecuri ſtatim fiant.* Qui rem alienam emit a fiſco εὐθὺς ἔχει τὸ ἀφρόντιστον Græci apud Harmenopolum manu exaratum τὸ ἀμέριμνον Theoph. ſive agat, ſive pulſetur emptor, quo plures alliciantur emptores rerum a fiſco diſtrahendarum. Nec ob id tamen rem ſuam domino fiſcus eripere creditur, cum intra quadriennium ei adverſus fiſcum regreſſus ſit, & rei ſuæ recepto pretio nihil abeſſe videatur. Putavit nimirum Princeps, domino ſufficere ad inquirendas res ſuas præfatum quadriennium.

Securus ſtatim eſt) Nec igitur opus eſt ea ſecuritate, quam parit uſucapio, vel longi temporis poſſeſſio *l. 7. de longi temporis præſcrip.*

Et ſatis igitur novum eſt, ut qui dominus non eſt, dominium in alium citra juris beneficium transferat.

Sed fiſci jus præcipuum eſt.

Intra quadriennium) *L. 2. infra de quadr. præſcrip.*

TIT LIII. *Rem alienam gerentibus non interdici rerum ſuarum alienationem*

COnſtitutio hujus tituli docet rei ſuæ venditionem eſſe etiam adminiſtranti rem alienam, veluti tutori & curatori, in cujus bonis pupillus vel adoleſcens habet tacitam hypothecam, ſive ex cauſa adminiſtrationis condemnatus ſit, ſive non: videlicet cum ſua cauſa, id eſt, jure hypothecæ. Et quæ res venditionem recipit, eam etiam recipere pignerationem, ut *l. 9. l. 11. §. uſusfr. ff. de pign.* nec intereſt cui pignori detur, fiſco an privato. Nam fiſcus cui ſpecialiter res una obligatur, non habet tacitam hypothecam in ceteris bonis debitoris, *l. ultim. inf. de pac. conu.* Et ſimiliter donatione tutori non interdicitur, aut teſtamenti factione, *l. 17. inf. de adm. tut.*

LIII. Enarratio.

HAbet tacitam hypoth.) *L. un. §. 1. infra de rei ux. act. l. pro officio 20. inf. de admin. tut.*

Cum ſua cauſa) Cum ſuo onere, *l. un. hoc tit.*

Jure hypothecæ) *L. ſi debitor 12. inf. de diſtract. pign.*

Et quæ res venditionem) Argumentum ducitur a venditione ad pignerationem, *d. l. un.* ibi: *Potuit ergo &c.*

Fiſco an privato) Itaque fiſcus, qui tacitam ſemper habet hypothecam, *l. aufertur 49 §. 3. ff. de jur. fiſc. l. 2. infra in quib. cauſ. pign. vel hyp. tac. contr.* non præfertur prioribus tacitam hypothecam habentibus, & longe minus expreſſam, *l. ſi pignus 8. ff. qui potior. l. res quæ 22. §. 1. ff. de jur. fiſc. l. 2. infra de privil. fiſc.* nam fiſcus cui ſpecialiter res una obligatur, non habet tacitam hypothecam in ceteris bonis debitoris.

L. ultim. inf. de pact. conu.) Nam ubi cauta eſt hypotheca, tacita non concurrit. Unde vulgu jactatur, proviſionem hominis tollere proviſionem legis. Cujacius igitur argumentum ducit ex *d. l. ult.* & quod ibi dicitur de muliere, trahit ad fiſcum.

TIT. LIV. *De pactis inter emptorem & venditorem compoſitis.*

HIc tit. eſt de pactis quæ adjiciuntur emptioni venditioni ex continenti .i. tempore contractus, *l. pen. hoc tit.* initio contractus, *l. 5.* vel tempore traditionis, *l. in traditionibus, ff. de pact.* Omnis traditio quæ fit ex cauſa, contractus eſt, emptio venditio contractus principalis, cui tamen alii contractus accedunt, veluti arræ datio, & traditio rei venditæ, ex quibus non alia actio datur quam quæ naſcitur ex principali contractu, empti ſcilicet & venditi, nec alia ex pactis quæ eis adjiciuntur, veluti ex pacto arrali, vel ex traditionis lege. Hæc vero pacta ut ſunt varia, ita varias efficiunt ejuſdem contractus formas. Nec ſi quæras quæ ſit venditionis vel locationis, vel alterius forma, poſſim dare certam atque perpetuam, quod ea pendeat omnis ex varietate & qualitate pactionum: contractum enim formant & actionem ipſam ex contractu. Denique contractus legem dant, atque ideo etiam leges dicuntur & conditiones paſſim in jure, leges emptionis & venditionis, imo emptiones & venditiones, ut *l. 4. hoc tit.* Commiſſoria venditio, id eſt, venditio facta lege commiſſoria, ut ſi intra diem pretium vel pretii pars reliqua non ſolvatur, ſi ita venditor velit, res fiet inempta & venditori committatur arris non redditis, quæ tamen Imp. Antonino diſplicebat, & Cicero 12. ad Att. ait ſibi iniquam videri. Præter hanc & hæc in hoc tit. proponitur, ut emptor præſtet uſuras pretii ex tempore contractus, idem ſi ut venditor præſtet: puta qui vendiderit vinum, oleum, frumentum

l. 15.

l. 15. *supr. de act.emp.* & ut in partem pretii cedat si quid fiat vel non fiat ab emptore. Et ut venditori quandoque intra certum tempus redimere liceat rem venditam, quibus ex causis omnibus est actio empti, aut venditi in id quod interest, vel ut venditio rescindatur, nec necessaria est præscriptis verbis.

LIV. Enarratio.

EX continenti) Ut in *l.* 7. §. *quin imo*, *ff. de pact. l.* 6. *ff. de novat.* incontinenti, *l.* 3. *inf. de ædil. ed.* Excerpta ex vett. lexic. *in continenti*, παραυτίκα, id est, continuo, confestim.

Arræ datio) Arræ datio contractus est, *l.*17. *supr. de fid. instr.* ἀῤῥαβωνικὸν συμβόλαιον, *arrabonicus contractus*. Græcis.

Ex pacto arrali) *L.*3. *sup. de action. empt.*

Nec si quæras) Contractuum certa forma non est, ut emptionis non est certa forma: variatur namque & mutatur pactionibus, quarum hæc est vis, ut contractum forment, reforment, transforment, & quasi deforment, *l. nec ex prætorio* 27. *ff. de reg. jur.* Cujac. ad *l.* 52. *ff. de verb. oblig.* quem vide ad *l.* 7. §. *quin imo*, *ff. de pact.*

Contractum enim formant) Pacta quæ adjiciuntur ex continenti non pariunt actionem, sed formant contractum, *l. cum dotem* 10. *inf. de jur. dot.* id est, formam, & legem dant contractui, formant ipsam actionem, *d.* §. *quin imo*, id est, actionem ex ipso contractu. Cujac. Observ. 11. c. 15.

Actionem ipsam ex contr.) Id est, datur actio qualis pacto informata est, non qualis citra pactum daretur ex natura contractus.

Contractus leg. dant) *L. contractus* 23. *ff. de regul. jur.*

Leges dicuntur) Vitruvius lib. 1. cap. 1. *Ut legibus scribendis prudentia caveri possit & conductori. Namque si lex perite fuerit scripta, erit ut sine captione uterque ab utroque liberetur*, *l. veteribus* 39. *ff. de pact. l.* 1. §. *ult. ff. de aq. & aq. pluv. & in l.* 2. *inf. tit.* 56. pactum dicitur, & postea lex: & lex commissoria, quæ conventio est, *l. ult. in fi. ff. de leg. commiss.* pactum legis commissoriæ dicitur *lib.* 4. *de feud. tit.* 66. Aristot. Rhetoric. 1. cap. ult. ἡ γὰρ συνθήκη, νόμος ἐστὶν ἴδιος, καὶ κατὰ μέρος. Interpres Anonym. Aphthonii: τῶν νόμων οἱ μὲν εἰσὶ κοινοί: ὡς οἱ καθόλου περὶ τῶν τῆς πόλεως: οἱ δὲ ἴδιοι οἱ περὶ τῶν πρὸς ἀλλήλοις συμβολαίων.

Et condiciones) *L. sed Celsus* 6. §. *ult. ff. de contr. empt. l.* 2. *hoc titulo*, *l. ult. inf. si mancip. ita fuer. alien.* Pompon. Mela cap. 7. *Ad dirimendum condicione bellum*: & mox: *Pacti de integro*. Donat in illud Andr. act. 1. sc. 1. *Accepit condicionem. Condicio est pactio certam legem in se continens.*

Leges empt. & vendit.) *L. hanc legem* 22. *& leg. pacta* 72. §. 1. *ff. de contrah. empt.*

Ut si intra diem) Ad diem, *l.* 2. *ff. de leg. commiss. l. ult. ff. de rescind. vend.* intra certum diem, *l.* 4. *ff. de leg. comm.* intra certum tempus, *l.* 1. *&* 3. *hoc tit.* in diem statutum, *d. l.* 6. §. 1. præstitutum legi commissoriæ, *l.* 7. *ff. de leg. comm. ex die*, *d. l. ult.* §. 1.

Si ita venditor velit) Nec enim venditor invitus legem commissoriam exercet, *l.* 2. *&* 3. *ff. de l. commiss. Nam de commodo proprio licet unicuique detrahere*, ut ait Ascon. Pedian. 3. in Verr. & eis renuntiare quæ pro se introducta sunt, *l. pen. sup. de pact.*

Res fiat inempta) Inempta, *l.* 1. 4. 5. & *ult.* invendita, *d. l. ult.* §. 1. ἀναγόραστος. Bas.

Venditori committatur) Ut in *l.* 2. *seq. tit.* homo fisco commissus, qui fisco vindicatur. Lex sive pactio commissoria, quæ etiam fiducia dicitur, in venditione ita fit, ut si ad diem emptor pretium non solverit, venditio resolvatur, & ipso jure rei venditæ dominium ad venditorem recurrat: ex Cuj. ad tit. 29. lib. 1. de Feud.

A Arris non redditis) *L.* 6. *& ult. ff. de leg. commiss.* imo nec pretii parte, quam numeravit, *l.* 4. §. 1. *eod.*

Imperatori Antonino disp.) Non improbabat quidem, ut apparet ex *d. l.* 4. sed displicebat, ideoque adversus eam facile integri restitutionem dabat, *l. Æmilius* 38. *ff. de minor.* & ibi Cujac.

Cicero 12. ad Attic.) Verba ejus hæc sunt: *Si Castricius pro mancipiis pecuniam accipere volet, eamque ei solvi, ut nunc solvitur, certe nihil est commodius: sin autem ita actum est, ut ipsa mancipia abduceret, non mihi videtur esse æquum*, Epist. 28. in edit. Grut. al. 27.

Ex tempore contractus) *L.* 5.

Idem si ut venditor) Id est, si conveniat, ut tardius traditi vini, olei, frumenti venditor usuras præstet ex tempore contractus, *l. ultra modum* 15. *sup. de act. empt.*

B Et ut in partem pretii) Si rem vendiderit minorato pretio, ut loquitur Scævola in *l. ult. ff. de serv. export.* certæ rei contemplatione, id est, si quid fiat, puta ut emptor quid solvat venditoris nomine, id videtur cedere in partem pretii; vel si ea lex venditioni dicta sit, ne quid fiat, id est, ne fundus invito venditore, alienetur ab emptore, *l.* 6. *& ult. h. t.*

Et ut venditori quandoque) Ut rem venditori revendat, *l.* 2.

Quandoque) Pro quandocumque, ut supra ᾧ δήποτε χρόνῳ.

Vel intra certum tempus) *d. l.* 2. *& l.* 7. *hoc tit.* Et hoc est alterum genus legis commissoriæ: utramque extat in *l. statuliber* 38. §. 2. *ff. ad leg. Falc.* Græci ibidem: ὁ ὑπὸ ὡρισμένην ἡμέραν, καὶ ὑπὲρ θεμαπισμόν πραθείς, C ἢ ὑπὸ ὅρον τοῦ ἀναλυθῆναι τὴν πρᾶσιν, εἰ θελήσει ὁ πράτης. *Servus in diem certum addictus sive ex lege venditus, nisi quis supra adjecerit. Item sub lege commissoria distractus, sive ea lege ut resolvatur venditio si venditori placuerit*, &c.

Redimere liceat) D. Hieronymus in epistolam ad Galatas cap. 3. *Qui emit, alienum emit: qui autem redimit, id emit proprie quod suum fuit, & suum esse desierit.*

Quibus ex omnibus causis) Si ad diem pecunia soluta non sit, emptor commisit in legem venditionis: itaque venditor rem vindicabit, si precariam possessionem concesserit, *l. ult. ff. de leg. comm. l.* 3. *&* 4. *hoc titul.* vel aget ex vendito, ut rescindatur venditio: est quidem finita emptio: nam legis commissoriæ potestate D resolvitur: sed omnem dubitandi materiam sustulere rescripta Antonini & Severi, ex quibus actio ex vendito competit, *l.* 4. *ff. de leg. commiss.* Sed etsi convenerit ut venditori rem venditam redimere liceret, actio ex vendito dabitur, nec erit necessaria actio præscriptis verbis, *d. l.* 2. Eliget igitur actor quam volet. Item usuræ a tempore contractus petentur actione ex vendito: *d. l.* 5. vel actione ex empto, *d. l.* 15.

In id quod interest) Si non fiat id de quo convenit, agetur ex vendito, ut venditio rescindatur, *d. l.* 6. vel ut venditor consequatur id quod sua interest, *l. ea conditione* 14. *sup. de rescind. vendit.* Item si venditor eam legem dixerit, ne vicinus cui fundum vendidit, eum se invito alienet, & emptor rupta fide alienet, E erit actio ex vendito, *l. ult. hoc tit. l. pen. ff. de pact.* Cujac. ad *l.* 122. §. *coheredes*, *ff. de verb. oblig.*

Nec necessaria est præscriptis verbis) Agi potest ex vendito, *d. l.* 4. *l. si sterilis* 21. §. *si fundum*, *ff. de action. emp.* Sed & præscriptis verbis agi poterit, *l. Labeo* 50. *ff. de contrah. empt. l. si convenerit* 6. *ff. de rescind. vendit.*

TIT. LV. *Si servus exportandus veneat.*

Vide tit. 7. lib. 18. ff.

SEquuntur pactiones quæ proprie in mancipiorum venditionibus addi solent, una in hoc titulo, alte-

altera in sequenti, & duæ in 57. In hoc tit. ut servus qui venit, exportetur, quod est, ut aliquo ex ea urbe vel provincia amoveatur ubi venit; qua de re venditores cavere solent, vel quod ipsi eadem lege servos emerint, & stipulanti promiserint pœnam ni exportaretur, *l. 7. ff. de ser. exp.* vel odio servorum quorum conspectum ferre non possunt, ut citra venditionem etiam legimus a dominis pœnæ causa ex Urbe in villam servos ablegari, *l. ex facto, ff. de her. inst.* Ea autem lege vendere Græcis est ἐπ' ἐξαγωγῆ. Demosth. in Timocratem: ἐπ' ἐξαγωγῆ φησὶ μὲν ἐκδῦναι, πέπρακε δὲ τῷ ἔργῳ, ubi Ulpianus: τὸ ἐπ' ἐξαγωγῆ τὸ πραθῆναι ἔξω τῆς πόλεως. Ælianus in Epistolis; τὴν νύφην ἀποδώσομαι ἐπ' ἐξαγωγῆ. Dio 54. καὶ τῆς ἡλικίας τὸ πλεῖον ἐπ' ἐξαγωγῆ ἀπέδοτο. Et lex ea dicitur non tam emptori quam ipsi servo, sicut illa ne manumittatur tit. 57. dicitur apta & colligata esse personæ servi, *l. pen.* vel ut manumittatur, vel ut non prostituatur. Igitur neque ibi morari servus ille potest, neque manumitti: unde exportari jubetur, *l. 4. §. in illis, ff. de manumiss.* aut si ibi manumittatur, servus fiet fisci: alibi potest manumitti: nec enim hac lege manumitti vetatur; sed rursus post manumissionem si redeat, unde exportatus est, quia nec in emptorem jam ulla est actio, nec in manumissum manus injectio, constitutum est ut veniat in perpetuam servitutem fisci sub eadem lege, ne ibi moretur ubi veniit, aut ut priori domino manus injectio sit, si ibi lege venditionis manus injectionem exceperit: aliquando pœnam tantum stipulatur, & hoc casu si non pareatur legi venditionis, pœna committitur venditori, & servus fisco.

LV. ENARRATIO.

L. Ex facto) §. 3.

In epist.) Ep. pen.

Dio) Adde: Josephus ἀρχαιολ. lib. 15. cap. 1. τοῖς τειχωρύχοις ἀποδιδόμενος ἐπ' ἐξαγωγῆ τῆς βασιλείας. Quem locum non percepit Rufinus interpres Josephi: ἐπ' ἐξαγωγῆ τῆς βασιλείας vendi, est peregre venum ire, & sub ea lege, ne in patria moretur, exportandum venire. Dio Chrysostomus in Rhodiaca: καὶ οὐκ ἐπ' ἐξαγωγῆ καθάπερ οἶμαι τὰ σφόδρα πονηρὰ ἀνδράποδα: Liban. declamat. 17. ἐπ' ἐξαγωγῆ πωλουμένου. Zosimus lib. 3. διὰ τοῦ στρατοπέδου περιήγαμεν ἐπ' ἐξαγωγῆ. & lib. 4. οἷα δραπέτας οἰκέτας ἐπ' ἐξαγωγῆ δημοσίᾳ πωλεῖσθαι. Basilica libro 42. tit. 3. ἐὰν ὁ διαθέμενος εἴπῃ δοῦλον ἐπ' ἐξαγωγῆ πραθῆναι. Ulp. dixerat, *Ut exportandus veneat*, in *l. 8. §. 2. famil. ercisc.* Quod aliis verbis extulerunt in *l. 5. C. eod.* ὁ δὲ ἄλλος ἔξω τῆς πόλεως πραθῇ. Imp. Alexand. ibid. *Alter exportandus venundaretur.*

Servus fiet fisci) *L. 3. hoc tit.*

Constitutum est) *L. 1.*

Aliquando pœnam) *L. 2.*

TIT. LVI. *Si mancipium ita venierit ne prostituatur.*

IN hoc tit. ne ancilla quæ venit, habeatur in turpi quæstu, ut bene & pudice educetur, & prostituta ut confestim libera fiat, vel ut venditori in eam sit manus injectio, quam tamen si forte remittat, ipso jure libera fit sine patrono, quæ venditorem patronum haberet, si non excepta manus injectione hoc tantum cavisset, ut libera fieret, quæ pactio valet, etiamsi fiat ex intervallo, ut indicat *l. 2. hujus tit.* & perducit ancillam in libertatem, quod pudicitiæ & libertatis favor extorsit: huic contraria pactio ut prostituatur, est contra bonos mores, & ideo nec sequenda est.

LVI. ENARRATIO.

TUrpi quæstu) Quæstus meretricius turpis dicitur in *l. 1. hoc tit.* & meretrix turpiter facere, quod A sit meretrix, *l. 4. §. 3. ff. de condict. ob turp. caus.*

Ut bene & pudice educ.) Plaut. Curc. act. 4. sc. 2. *Eduxit hanc bene & pudice.*

Et prostituta) Prostituta meretricio more ut in *l. si ea 22. inf. ad leg. Jul. de adulteriis.* Glossæ Gr. L. προΐσταμαι ἐπὶ πόρνης: prosto.

Manus injectio) Manus injectio dicitur, quotiens nulla judicis auctoritate expectata, rem nobis debitam vindicamus, ut scribit Servius in 10. Æneid. Manum autem injicere hic est, ancillam abducere, & manum ei porrigere, ne prostituatur, vel ne prostituta in turpi lucro maneat, auxilii ferendi causa, ut in *l. causam 20. §. 1. ff. de manumiss.* διὰ τὸ βοηθῆσθαι τῷ πραθέντι ἀνδραπόδῳ συμφωνεῖται, ut ibi Græci lib. 48. Basilic. tit. 1. & hoc est quod dicitur in *l. Titius 9. ff. de serv.* B *export.* Manus injectionem ancillam eximere ab injuria.

Si remittat) Id est, si venditor patiatur ut ancilla corpore quæstum faciat, ut loquitur *l. ult. hoc tit.* & Valer. M. lib. 6. cap. 1. §. 6. & possit ancilla prostitui.

Remittat) Si legem remittere dicitur, qui ea lege vendiderat, ne aliquo loci moraretur, si patiatur ibi morari in *l. 1. ff. de serv. export.*

Ipso jure.) αὐτομάτως.

Libera fit.) *L. 1. hoc tit.* Licet antea venditor omnia bona obligaverit, quæ habet, habiturusve esset, *l. si quis 6. ff. si quis manumiss.* εἰ γὰρ καὶ ὑπόκειται δανειστῇ, ὅμως ἐλευθεροῦται καὶ αὐτῇ, ut ibi Græci 48. Basil. tit. 6.

Sine patrono.) Nec enim æquum est venditori ho- C norem haberi, & patronum ejus esse, quam prostitui passus est, *l. sed si hac lege 10. §. 1. ff. de in jus voc.*

Quæ venditor. patron. haberet) *d. §. 1.*

Si non excepta.) Ut *l. 2. hoc tit.* id est, si dominus sibi non excepisset manus injectionem, & contra legem venditionis ancilla prostituta esset, libera fieret & venditorem patronum haberet. Sed excepta manus injectione, χειρὸς ἐπιβολὴν Græci vocant, dominus manum injicit in ancillam suam, & eam vindicat.

Ut indicat l. 2.) In illis verbis: *Et nisi tabulis venditionis inserta sit*, &c.

Perducit ancillam ad libertatem.) Perducere ad libertatem est liberam efficere, ut in *l. Titius 43. ff. de actionib. emp. & l. ea quidem 5. inf. tit. prox.*

Favor extorsit) Ut scilicet pactum ex intervallo D prosit ad libertatem: pacta quæ fiunt ex intervallo nec pariunt, nec formant actionem, *l. 7. §. quin imo, ff. de pact.* sed favor libertatis prævaluit. Favor libertatis & alias benigniores sententias exprimit, *l. 32. in fi. ff. ad leg. Falcid.*

TIT. LVII. *Si mancipium fuerit alienatum ut manumittatur, vel contra.*

IN hoc titulo duæ: ut non manumittatur, quæ servum perpetuæ addicit servituti, adde vel ut manumittatur intra certum tempus, ut apud Suetonium in Aug. & Dionem 53. vel ut manumittatur, cujus potestate cessante emptore ipso jure liber fit; & utrique pa- E ctioni supervacuum est addere stipulationem pœnalem: quia neque ille unquam pervenire, neque hic non pervenire ad libertatem potest: & recte in tit. alienatum: nam pactionis utriusque potestas hodie tenet, non tantum venditum, sed etiam donatum vel alienatum alio quocunque genere.

LVII. ENARRATIO.

IN hoc titulo duæ) Hoc tit. duæ proponuntur pactiones, 1. ut servus non manumittatur, 2. ut manumittatur, *l. 2. & 5. hoc tit.*

Intra certum tempus) *L. 1. 3. & 4.*

In Augusto) Cap. 21. *Neque* inquit, *aut crebrius, aut perfidiosius rebellantes graviore unquam multatus est pœna,*

pœna, quam ut captivos sub lege venundaret: ne in vicina regione servirent, neve intra trigesimum annum liberarentur.

Et Dionem 53.] Verba Dionis hæc sunt: *συνέλαβέ τε τοὺς ἐν τῇ ἡλικίᾳ, καὶ ἀπέδοτο, ἐφ᾽ ᾧ μηδεὶς σφῶν ἐντὸς εἴκοσιν ἐτῶν ἐλευθερωθείη.*

Cujus potestate] Ut legis commissoriæ potestas in *l. si fundus* 4. §. *ult. ff. de leg. commiss.*

Ipso jure liber fit] *d. l.* 2. *l.* 3. & 4. *hoc tit. l.* 3. §. 2. *ff. de legit. tut.* Salvo tamen jure patronatus emptori, licet eum non manumiserit, *l.* 10. *ff. de in jus voc.*

Addere stipulationem pœn.] *d. l.* 5. & *l.* 6.

Unquam pervenire] Nec enim conditio quæ personæ mancipii cohæsit, immutari facto emptoris potest, *d. l.* 5.

Neque hic non pervenire] Conditionis enim potestate factum manumittentis repræsentatur *l. ult. hoc tit.* nisi venditor ante diem libertati statutum voluntatem mutaverit, *l.* 1. & *d. l. ult.* Nec mutat *l.* 1. *ff. qui sine manum. ad libert. perv.* id enim intelligendum est secundum *d. l.* initium, si post pœnitentiam emptor & venditor decesserint sine herede: libertas ipso jure competit, quia nullius interest, ut ait Cujac. in recit. ad hunc tit. quæ Græcorum interpretum sententia lib. 48. Basilic. tit. 6. *αὐτὸ δὲ ἐπὶ μόνου τοῦ τελευτήσαντος ἀκληρονομήτου νόησον.*

Non tantum vend.] Constitutio D. Marci & Commodi pertinebat ad servos venditos, non ad donatos, sed postea porrecta fuit ad donatos, *l. pen. ff. qui si. manum. l.* 1. *hoc tit.* vide Cujac. ad *l.* 122. §. *Flavius, ff. de verb. ob.* & ad *l.* 7. *ff. de pact.*

TIT. LVIII. *De ædilitiis actionibus.*

Vide tit. 1. *lib.* 21. *ff.*

ACtiones empti & venditi, aut civiles sunt, de quibus ante dictum est, aut ædilitiæ, de quibus hic tit. nam & eæ ex contractu emptionis, *l.* 23. §. *si servus ff. eod.* & proximæ sunt empti actioni: & sunt duæ, redhibitoria, & æstimatoria. Redhibitoria agit emptor ad resolvendam venditionem in integrum restitutis omnibus ob morbum vitiumve latens rei venditæ quod nesciebat, vel ob dictum promissumve venditoris: quod si agat, offerre quidem, exhibere, & restituere rem debet, *l. ult. hoc tit.* sed officio judicis continetur, exempli gratia, si sine culpa emptoris servus quem emit sit in fuga, ut caveat de eo persequendo, requirendo, reducendo, restituendo vel ut actionibus suis venditori cedat, *l. redhibere*, §. *ult. ff. eod.* Alia est actio redhibitoria civilis, de qua initio *l. pen.* hæc est perpetua, ædilitia temporalis, hæc rem persequitur, ædilitia videtur esse pœnalis, *l.* 23. §. *si servus*, *l.* 45. *ff. eod.* quo respiciens Horatius pœnæ securum ait esse eum, qui in vendendo servo excipit fugam:

Des nummos, excepta nihil te si fuga lædat
Ille feret pretium pœnæ securus opinor
Prudens emisti vitiosum, dicta tibi est lex.

Æstimatoria autem emptor agit in hoc ut quanto pluris emisset ignorans rei qualitatem, aut quantitatem, id venditor, qui etiam ignoravit, damnetur sibi reddere, quæ actio etiam temporalis est, *l.* 2. *hoc tit.* & pertinet ad eam *l.* 9. *de act. emp.*

LVIII. ENARRATIO.

AUt civiles sunt] Actiones empti & vend. civiles sunt, *l.* 8. *ff. de resc. vend. l. proinde* 53. *ff. ædil. ed.*

Aut ædilit.] Quæ descendunt ex edicto ædilitio, & honorariæ sunt actiones: jus enim ædilitium juris honorarii portio est, §. *prætorum*, *Instit. de jur. nat.* quæ civilib. & legitimis opponuntur in *l.* 28. *de leg.* 1.

A & *l.* 32. *ff. ad leg. Fal.* ut edictum juri civili, *l.* 44. *ff. eod.*

Ex cont. emp.] Actiones quoque ædilitiæ ex contractu emptionis veniunt, & similes sunt empti actioni: quædam tamen inter has differentiæ sunt, quas exequitur Cujac. in Par. *ff. eod. tit.*

Ad resolv. vend.] Venditio resolvitur, *l.* 23. §. 1. *eod.* & res inempta fit, *l.* 38. *eod.* Hoc enim agitur ut venditor rursus habeat, quod habuerit: unde redhibitio quasi redditio, *l.* 21. *eod.* *ἀνταπόδοσις* Glossæ La. Gr. *redhibitio*, *ἀνταπόδοσις*. Glossæ Græco Lat. *ἀποκατάστασις*, *restitutio*, *redhibitio*. Irenæus advers. hær. 5. cap. 14. *Quoniam carne Domini nostri redemptus es, & sanguine ejus redhibitus*. Valerianus homilia 4. *Redhibitionis increpare moram*, & ibidem: *Non tentanda* B *redhibitio*. Festus in redhibitum, & redhibere est reddere. Plaut. Mostell. act. 3. sc. 2. 5. 113. *Nobis istas redhibere haud liceret*. S. Hilarius comment. in Matt. can. 23. *Quibus ait: Cæsari redhibenda esse quæ Cæsaris sunt, Deo autem reddenda esse quæ Dei sunt*. Et mox: *Cum Cæsari quæ ejus essent redhibenda decernit*. P. Ravennas Sermone 1. *Qui vicem nescit redhibere generanti*. Ennodius epist. 10. lib. 3. Glossæ Græco Lat. *ἀποδίδωμι*, *reddo, redhibeo*.

In integr. rest.] Venditor rem venditam recipit, *l.* 31. *eod.* cum accessionib. *d. l.* 31. §. 2. & *pen.* emptor vero pretium & accessionem, *l.* 45. *ff. eod.* uterque enim quodammodo restituitur, *d. l.* 23. §. *Julianus*.

Omnibus] Omnia in integrum restituuntur perinde ac si neque emptio, neque venditio intercessisset, *l.* 1. C §. 1. & *l.* 90. *eod.*

Ob morb. vit. lat.] Edictum ædilium curulium præcipue quidem pertinet ad mancipia, & animalia, *d.* §. 1. & *l.* 38. *in pr.* & §. *jumentorum*, & *seq. eod.* Hesychius: *ἀναγωγή, ἡ τῶν πραθέντων ἀνδραπόδων ἀνάδοσις ἐχόντων αἰτίαν τινά*. Sed pertinet quoque ad venditiones rerum mobilium & immobilium, *l.* 49. *eod. l.* 4. *vers. idem hoc tit.*

Morbum, vitiumve] An morbus & vitium distent in edicto ædilitio, vide *d. l.* 1. §. *sed sciendum est*, Aul. Gell. lib. 4. c. 11.

Latens] Non facile quisquam vendit nisi eum, qui sibi displiceat, & quem usui suo inhabilem putet, ut ait S. Ambrosius in Psal. 43. venditor tamen emptorem certiorem facere debet, quid morbi vitiive cui- D que sit, idque edicto propositum est, *d. l.* 1. §. 1. Gell. d. cap. 2. Vetus Scholiastes Horatii ad sat. 3. lib. 2. *Sumptum est hoc argumentum a dominis mancipia vendentibus, quorum omnia vitia sibi cognita tam animi, quam corporis debebant aperire emptori, nisi postea litigare vellent propter celatum vitium*. Marcus Tullius 3. de offic. In mancipiorum venditione fraus omnis excluditur: qui enim scire debuit, de sanitate, de fuga, de furtis præstat edicto ædilium. Generaliter scribit Valerius Maximus lib. 8. cap. 1. §. 1. Bona fide venditorem nec commodorum spem augere, nec incommodorum cognitionem obscurare oportere. Adde Ambrosium de Offic. 11. cap. 10. & Lactantium Instit. divinarum libro 5. cap. 16. Ergo qui mancipia vendunt, certiores facere debent emptores quid morbi, vitiive cui- E que sit, quis fugitivus, errove sit, *d. l.* 1. Erro paulo minus est quam fugitivus; qui ad modicum tempus fugit, minus quam erro. Sic D. Paulus in epist. ad Philemonem Onesimi fugam lenitate verbi mitigat: *Forsitan enim*, inquit, *ideo discessit ad horam a te*. Theophylactus ad d. epistolam: *εὐφήμως δὲ καὶ τὴν φυγὴν χωρισμὸν καλεῖ*. Sic in *l. igitur* 12. §. 1. *ff. de liber. caus. recessit*, id est, fugit, in Basilicis. Per contrarium notant Servius & Donatus in 4. Æn. fugam dictam pro discessu & profectione. Nisi forte intelligatur vitium, morbusve mancipii, ut plerumque signis quibusdam solent demonstrare vitia: hoc enim tantum intuendum est, ne emptor decipiatur, *d. l.* 1. §. *si intelligatur*.

Quod nesciebat] Si emptor morbum vitiumve ignorabat : edictum enim ad eum qui sciebat non pertinet, *l.* 48. §. *in ædilitiis*, *eod. l.* 1. & 4. *hoc tit.* Ei igitur qui scit, exceptio opponi potest : si non scivisti. Horat. ep. 2. lib. 2. *Prudens emisti vitiosum: dicta tibi est lex*. Venditor tamen tenetur, licet ignoraverit ea quæ ædiles curules præstari jubent, quod rationem habet : venditor enim ea nota habere potuit : nec interest emptoris quemadmodum fallatur, ignorantia venditoris, an calliditate, *d. l.* 1. §. 2. Sed hoc interest inter scientem & ignorantem, quod qui dolo malo servum fugitivum vendidit, non modo pretium emptori restituere jubetur, sed & ea quæ servus per fugam abstulit, *Paul. Sent.* 11. *tit.* 17. §. *servus*, *l.* 1. *hoc tit.* nisi si pro his servum noxæ nomine velit relinquere, *l.* 58. *ff. eod.* ignorans vero tenetur quidem actione redhibitoria, *d.* §. 2. Sed pretium duntaxat restituet: quæ distinctio servatur in actione empti, *l. Julianus* 13. *ff. de action. emp.*

Vel ob dictum, promissumve] Actio redhibitoria datur etiam ex dicto, promissove : ut si dixerit abesse aliquid, quod non abest, vel adesse, quod non adest, ut puta si dixerit furem non esse, & fur sit, vel artificem esse, & non sit; qua ex causa dicitur esse actio adversus dictum, promissumve, *l. quod venditor* 37. *ff. de dol. l.* 47. & *l. pen.* §. 1. *ff. eod.* hic enim quia quod asseveravit non præstat, adversus dictum, promissumve facere videtur, *l.* 17. §. *ult. eod.* quemadmodum autem dictum discernatur a promisso, docet JC. in *l.* 19. §. 2. *eod.*

Exhibere & restit.] Cujacius Græcos interpretes sequitur, qui τὸ exhibere in *l. ult. hoc tit.* vertunt παραστῆσαι lib. 19. Basil. tit. 10. c. 56. quod est, *exhibere & restituere*, non probare, ut vult Glossa. Qui igitur agit redhibitoria, rem debet venditori restituere; aut si non possit, officio judicis continetur, ut venditor caveat de servo persequendo, ut in *l.* 21. §. *ult. ff. de leg.* 1. requirendo, ut in *l.* 39. *eod.* reducendo, ut in *l.* 8. *de leg.* 2. restituendo, *d.* §. *ult.* vel ut actionibus suis venditori cedat, *l.* 21. *ff. de rei vindic.*

L. penult.] Si convenerit, ut si fundus displicuerit, inemptus sit, & displicuerit, agetur redhibitoria, *d. l. pen.* frequens est ejusmodi conventio, *l.* 6. *ff. de rescind. vendit. l.* 31. §. *si quid ita*, *ff. eod.* Plautus in Merc. act. 2. sc. 3.

CH. *Quid si igitur reddatur illi unde empta est?*
DE. *Minime gentium.*
CH. *Dixit se redhibere si non placeat.*

Hæc est perpetua] Ut & actiones civiles ex empto vendito perpetuæ sunt, *l. si dictum* 56. *ff. de evict. l. empti* 21. *inf. eod.*

Ædilitia temporalis] Semestris, *l.* 19. §. *ult. l.* 38. *l.* 48. §. 2. *ff. de æd. ed. l.* 2. *hoc tit.* Excipiuntur casus expositi a Cujac. de *divers. temp. præsc. cap.* 13. quibus est bimestris.

Ædilitia videtur esse pœn.] Quippe cum in duplum condemnatio fiat, nisi arbitrio judicis pareatur, *l.* 45. *ff. eod.* Cujac. Parat. ff. eod. sed neque venditoris reticentia delicto caret, *d. leg.* 1. §. *sed sciendum*.

Horat.] Epist. 11. lib. 11.

Æstimatoria] Sicut redhibitoria duplex est, ædilitia, & civilis : ita etiam duplex est æstimatoria, civilis & ædilitia : illa de æstimato proponitur in *l.* 1. *ff. de æstimat.* & §. *actionum autem*, *Instit. de action.* id est de re, quæ æstimata vendenda data est : ædilitia vero hoc agitur, ut æstimetur quanto minoris empturus esset, si scisset, puta mancipii morbum, vitiumve : & ideo dicitur quanti minoris, *l.* 47. *ff. de ædilit. ed.* vel quanto minoris, *l.* 18. & 43. §. *aliquando*, *eod. l. Julianus* 13. *ff. de act. emp.* & convenienter emptor petit sibi reddi quanto pluris emit, ignorans rei qualitatem vel quantitatem, *d. l.* 13. §. *si venditor*; puta mancipium morbosum esse, vel minus peculiatum. In eo igitur redhibitoria differt ab æstimatoria, quia

A actio redhibitoria venditionem rescindit in totum reddita re vendita, & pretio recepto, ceterisque omnibus restitutis in integrum. B. Chrysostomus serm. 28. tomo 5. οἰκὶ τὴν σκαιὸν φανέντα ἀποδοῦναι τῷ πεπρακότι πάλιν ἀφίεται. Æstimatoria vero rescindit in partem, ex pretio scilicet emptori reddito eo quo minoris res est. Cujac. Parat. *ff. eod.* ait, quo minoris res est, ex *l.* 28. *eod.*

Qui etiam ignoravit] Nam qui sciens reticuit, quanti interfuit idonee venisse præstat, *d. l.* 13.

Temporalis est] Actio æstimatoria quanto minoris, in *l.* 18. & *l.* 43. §. *annalis est*, *l.* 2. *hoc tit.* Excepto uno casu, quo ex hac causa sex mensib. utilibus concluditur, quod ædilitiæ cautiones non præstentur, *l.* 28. Veluti fugitivum non esse, recte sanum esse, hodie esse,
B bibere recte posse, habere licere duplæ stipulatione, *l.* 28. *eod.* Cujac. Par. *ff. eod. l. ex empto* 11. §. 3. *ff. de act. emp.* Varro de re R. 2. c. 2. 3. 4. & 10.

TIT. LIX. *De monopoliis & conventu negotiatorum illicito, vel artificum ergolaborumque, necnon balneatorum prohibitis illicitisque pactionibus.*

SIc emendandus est titulus, & sunt ejus tres partes. Prima de monopoliis. Utitur verbo Græco, deficiente Latino; ut Suetonius scribit Tiberium in Senatu abstinuisse sermone Græco, adeo ut monopolium nominaturus prius veniam postularet, quod sibi verbo
C peregrino utendum esset. Et est monopolium vendendæ certæ mercis jus quod unus certive homines sibi vindicant permissu principis sub onere vectigalis, ut Strabo 17. de Ægypti mercibus scribit, τῶν βαρυτιμῶν βαρέα καὶ τὰ τέλη καὶ γὰρ δὴ καὶ μονοπωλείας ἔχει. Id vero omnimodo improbat Constitutio hujus tituli, ut nec si permissus principis interveniat, cuiquam cujusque mercis monopolium exercere permittat, proposita in eum, qui exercuerit pœna deportationis: & inter merces numerantur, quarum plerunque monopolium exerceri solebat, vestes & pisces, & pectines, quibus scilicet comuntur, diducunturque capilli, & herinacei, quorum cute expoliuntur vestes, & in quibus fraus & monopolium, ut nominatim Plinius scribit lib. 8. magnum lucrum invenit. Secunda pars est de conventu nego-
D tiatorum illicito, id est de conventione illicita, qua inter se quasi conspiratione facta negotiatores paciscuntur in populi perniciem, ne minoris ulli vendant merces suas eo, quod statuerint convenerintque invicem. Tertia est de aliis artificum, fabrorum, officinatorum, & ergolaborum, id est, redemptorum, qui opus conducunt faciendum & balneatorum illicitis pactionibus, puta ut ne quis opus, quod alter inchoaverat, absolvat, de quibus etiam est, *l.* 12. §. *ult. inf. de ædif. pr.* cujus fortasse ea pars, quæ ad hunc tit. pertinet huic titulo supposita fuit : nam in veteribus libris adnotatum lego hoc tit. deesse Constitutionem Græcam.

LIX. Enarratio.

E

SUeton.] Tiberii cap. 71.

Quod unus certive homines] Diodorus Sic. lib. 5. οὐδαμοῦ γὰρ τῆς οἰκουμένης τῆς συντηρείας γινομένης, καὶ πολλὴν χρείαν παρεχομένης εἰκότως μονοπώλιον ἔχοντες, καὶ τὰς τιμὰς ἀναβιβάζοντες, πλῆθος χρήματος λαμβάνουσιν ἄπιστον. Procop. in ἀνεκδότοις : πάντα γὰρ εὐθὺς τὰ τῆς Ἀλεξανδρείας πωλητήρια ἐς τὸ καλούμενον μονοπώλιον καταστησάμενος, ἄλλων μὲν ἐμπόρων οὐδένα αὐτὴν δὴ τὴν ἐργασίαν ἐργάζεσθαι εἴασε. Alemannus legit, εἴασε. Joannes Scylitzes in historiæ compendio: φόνδακα ἐν τῷ Ραιδεστῷ, καὶ μονοπολεῖον συνεστήσατο, κωλύσας, καὶ ἀπείρξας τοῖς πωλοῦσι ἅπαντας, τὸ βασιλικὸν δὲ μόνον πρατήριον ἐμηχανήσατο. *Officinam in Rhædesto & monopolium*

lium instituit, prohibens & coercens omnes vendentes, solumque Imperatoris forum venale machinatus est. Quæ verba optime quid sit monopolium explicant, v. Aristot. Polit. 1. cap. 11.

Sub onere vectigalis] Quod monopolium, ut videtur appellatum. Cassiod. *l.* 11. var. 4. *Siliquatici, vel monopolii titulos exercentem*. Et Epist. 30. *Nec monopolii, nec siliquatici, nec Aurariæ aliquid pensionis impendat*, Cujac. ad *tit. C. de lustral. auri collat.* & lib. 16. Observ. cap. 23.

Improbat constitutio) Et veteribus quoque Senatusconsultis monopolia vetita, Plinius lib. 8. cap. 37. Sueton. Tiber. cap. 30. Merces enim, quarum monopolium exercent, vastant, & in populi perniciem non justo pretio vendunt. Procop. ἀνεκδ. τὰ λεγόμενα καταστησάμενος μονοπώλια, πλέον ἢ τριπλάσια τιμήματα πάντας ἀνθρώποις ἐπράττετο. Justinianus non sine scelere monopolia mercium exercere permittebat, αὐτὸς μὲν τίμημα τοῦ ἔργου τούτου ἀντιφορτισάμενος, ut ait Procopius libro eodem.

Vestes] Puta sericæ, Procopius ibid.

Pectines] Cujacius Græcos sequitur, qui vertunt, ἢ κτενίου, *vel pectinis*. Liceat hic tantillum a Cujacio discedere: videtur enim legendum in *l. un. vel piscis, pectinum forte, aut echini*, ut duo piscium genera exempli loco ponat. de quibus Horatius sat. 4. lib. 11.

--- Misena oriuntur echini,
Pectinibus patulis jactat se molle Tarentum.

Emendationem confirmat dictio, *forte*.

Herinacei] Echini, *l. un. hoc tit.* Glossæ: ἐχῖνος, *Erinaceus, echinus*. Cassiodorus 3.

Lib. 8.] C. 37. Vide Cujacium, *d. tit. de lustr. au. collat.*

De conventu negotiatorum] Ut apud Ciceronem epistola 3. lib. 6. ad Attic. *Ex pacto & conventu.*

Negotiatorum] Basilica: πραγματευτῶν, atque ita Græce verbum negotiatores extulit Glossa interlinearis ad *l. pen. sup. de obligat.* Glossæ Græco Latinæ: πραγματεία, *negotiatio, nundinatio*. Et: πραγματευτὴς *negotiator*. Sunt autem hic negotiatores, secundi, ut ita dicam, ordinis mercatores, quique mercantur a mercatoribus, quod statim vendant carius. Quanquam & omnes, qui mercimonium exercent, hoc est, tam magnarii negotiatores, quam tenuiores, si conventiones illicitas injerint, hac constitutione comprehendi non immerito possunt.

Quasi conspiratione facta] Compacto facto. Glossæ Latino Græcæ, *compactum facit*, συνδοιάζει.

Artificum] Artifices differunt a negotiatoribus. Joannes Hierosolymytanus in Matth. cap. 21. hom. 36. *Ego ostendam qui non est negotiator, ut qui secundum regulam istam non fuerint, intelligas omnes negotiatores esse: id est, quicumque rem comparat, non ut ipsam rem integram, & immutatam vendat, sed ut opus faciat ex ea, ille non est negotiator: quia qui materiam operandi sibi comparat unde faciat opus, ille non rem ipsam, sed magis artificium suum: id est, qui rem vendit, cujus æstimatio non est in ea ipsa re, sed in artificio operis, illa non est mercatio, ut puta faber comparat ferrum, & facit ferramentum, sed ferramentum illud non tantum ferri quantum valet, sed secundum opus ferramenti appretiatur. Qui autem comparat rem, ut illam ipsam integram & immutatam dando lucretur, ille est mercator.*

Fabrorum] §. *certe, Instit. de rer. divis.* ædificiorum artificum, *l. un. hoc tit.* Plaut. Mostell. act. 1. sc. 2. *Specimen cernitur quo eveniat ædificatio. Nam ego ad illud frugiusque & probus fui, in fabrorum potestate dum fui.*

Officinatorum] ὁμώνυμοι λέξεις. Vitruvius lib. 6. c. xi. *Officinatoris probabitur exactio.*

Ergolaborum] ἐργολάβων, Basil. Ergolabi sunt cujuscumque operis faciendi conductores. Glossæ Græc. Latin. ἐργολάβος, *redemptor*. Latino-Græcæ: *redemptor*. ἐργολάβος, ἐκλήπτωρ. Vitruvius lib. 6. cap. 13. *Immani pretio* (auream coronam) *locavit faciendam, & aurum ad sacoma appendit redemptori:* & ibidem: *Manifestum furtum redemptoris*. Julius Frontin. de Aquæd. *Tutelam autem singularum aquarum locari solitam invenio, positamque redemptoribus necessitatem certum numerum circa ductus extra urbem, & certum in urbe servorum opificum habendi.*

Cujus fortasse ea pars] Circa fin. ibi: προνοείτω.

TIT. LX. *De nundinis & mercatibus.*

Vide tit. 11. lib. 50. ff.

SIc Constitutio tituli ut legam facit, non mercationibus. Nundinæ sunt πανηγύρεις, & celebriores mercatus, qui habentur certis statisque temporibus maximo conventu mercatorum in his locis quibus jus eos habendi datum est longa consuetudine, aut beneficio Principis, vel Senatus vel Consulum, vel ut est in Nov. Valent. & Mart. de siliquarum exactionibus, decreto ordinum, honoratorum & civium, præsente moderatore provinciæ. Quod autem scribit Festus, nundinarum diem olim fuisse feriatum, nec eo licuisse agere cum populo, ne interpellarentur nundinatores, id intermissum cum esset, & abrogatum lege Hortensia, ut Macrobius refert, Constitutio hujus tituli revocat, definiens ne qui ibi conveniunt, interpellentur privati debiti causa, ut *l. 3. §. ultim. ff. de fer.* & ne quid etiam ex mercibus, aut venalibus servis negotiatorum, & ex quæstu temporali locorum in quibus exponunt merces exigatur, intra nundinarum dies, quos fuisse plures indicat, *l. eum qui, ff. de verb. obl.* quam immunitatem solis veteranis dederat Constantinus, *l. 1. infra de veter.* & ex supradicta *Nov. Valentin. & Mart.* nundinis etiam præbentur fisco siliquatica quædam. Mercatus non ita sunt celebres ut nundinæ. Mercatus sunt parvæ nundinæ, in idiotismo, *assemblees*. Mercatus unius civitatis aut vici. Nundinæ unius provinciæ vel imperii.

LX. Enarratio.

NUndinæ sunt πανηγύρεις] Glossæ Lat. Gr. *nundinæ*, ἀγοραί, ἀτέλειαι, πανηγύρεις. Item: *nundinarum*, πανηγύρεων. Cic. 1. epist. ad Atticum 14. *Erat in ipso loco illo die nundinarum* πανήγυρις.

Et celebriores mercatus] Glossæ gr. *nundinæ*, ἀγοραί Latino Gr. *commercium*, πανήγυρις.

Certis statisque diebus] Olim nono quoque die, Dionys. Harlicarn. lib. 2. & 7. Dio in Claudio, Plutarchus in Coriolano. Nunc vero quo die jus illud a Principe conceditur.

Maximo conventu mercatorum Hinc conventus pro nundinis. Gloss. Lat. Gr. *conventus*, ἀγορὰ, ἡ τῶν ὠνίων, *nundinæ*. Eusebius in Cantica Canticor. ἡ τῶν ἐπουρανίων πανήγυρις, ἣν ἀγορὰν ὀνομάζει. Psellus ibid. εἶπεν ἀγορὰν τὰς ἄνω πανηγύρεις. D. Chrysostomus in homilia 31. de B. Philogonio: πανήγυριν οὐδὲν ἕτερον ποιεῖν εἴωθε, ἀλλ' ἢ πλῆθος τῶν συνειλεγμένων, καὶ ἡ δαψίλεια τῶν ὠνίων.

Beneficio Principis] *L. 1. ff. eod. & l. un. hoc tit.*

Vel Senatus] Plinius epist. 4. lib. 5.

Vel Consulum] Sueton. Claudii c. 19. *Jus nundinarum in privata prædia a Consulibus petiit.*

Festus] In v. Nundinas. *Nundinas feriarum diem esse voluerunt antiqui, ut rustici convenirent mercandi vendendique causa: eumque nefastum, ne si liceret cum populo agi, interpellarentur nundinatores.* Servius in primum Georgic. *Varro dicit, antiquos nundinas feriatis diebus agere instituisse, quo facilius commercii causa ad urbem rustici commearent.* Glossæ Lat. Gr. *nundinarum*, ἑορτῶν, πανηγύρεων. In sacris etiam litteris ἑορτὴ, καὶ πανήγυρις pariter occurrunt, ut Amos cap. 5. vers. 19. & Ezechielis cap. 46. vers. 11.

Ut Macrobius refert] Lib. 1. Saturn. 16. his verbis: *Lege Hortensia effectum ut factæ essent: uti rusti-*

ci,

ci, qui nundinandi cauſa in urbem veniebant, lites componerent: nefaſto enim die Prætori fari non licebat.

Conſtitutio hujus tit. revocat] Et nundinarum ergo dies feriati, quatenus privati debiti cauſa nundinatores interpellare non licet. Nundinas Græci vertunt, ἀτελείας, immunitates. Gloſſæ Lat. Gr. *nundinæ*, ἀτέλειαι. Excerpta ex vett. Gloſſ. tit. de dieb. feſtis, *nundinæ*, ἔνιοι, ἴσως ἀτέλειαι.

Aut venalibus ſer.] Obſerva in *l. un. hoc tit.* ſeparari *merces a venalibus*. Sic enim ibi habent libri vet. Plaut. Trinummo Act. II. ſc. II. *Mercaturam, an venales habuit?* Quidam libri habent, *venalitiis*, ut in *l.* 5. §. 1. *ff. de jure deliber.* hinc venalitii, qui venalia emunt, ut carius vendant, *l. mandatum* 57. *ff. mand.* vide ad *tit. ſeq.*

Siliquatica quædam] Siliquaticum in nundinis exigitur ob venditionem proponendam, quod Græci κερατισμὸν appellant, Cujac. ad *tit.* 1. *lib.* 11. C. & Obſerv. 15. 23. a Siliqua. Gloſſæ. *Siliqua*, κεράτιον. Iſidorus Originum 16. 24. *Siliqua, viceſima quarta pars ſolidi eſt.*

Parvæ nundinæ] Gloſſæ: πανήγυρις, *mercatum, mercatus*. Promiſcue tamen mercatum pro nundinis auctores dicunt. Gloſſæ: ἐμπορία, *mercatus, nundinæ*. Vellejus lib. 1. *Is eos ludos, mercatumque inſtituit*: id eſt, πανήγυριν, Strabo 8. Gloſſæ: *Mercatus*, ἀτέλεια, πανήγυρις, Iſidorus Originum 5. cap. 25. *Mercatus dicitur cœtus multorum hominum, qui res vendere & emere ſolent.* Sic Cic. mercatum vocat cœtum & conventum mercatorum, Tuſcul. 5. Non pertinet ad conventus juridicos provinciarum quod ſcribit Sueton. Neron. cap. 28. *Hunc Sporum Auguſtarum ornamentis excultum, lecticaque vectum, & circa conventus mercatuſque Græciæ comitatus eſt*: intelligit enim mercatorum conventus.

TIT. LXI. *De vectigalibus & commiſſis.*

ETiam hic titulus pertinet ad negotium emptionis & venditionis, de quo orſi ſumus dicere a tit. 38. nam vectigalia ſunt portoria, quæ debentur fiſco vel Reip. ex mercibus aut venalitiis, quæ huic oneri ſubjiciuntur. Onus eſt mercium, non mercatorum: nam & qui mercatores non ſunt, quæ ſunt in merce ſi vehant, vectigal pro his, quæ vehunt, debent, etiam in tranſitu pontis, *l. cum in plures*, §. *pen. ff. loc.* Seneca 2. de tranq. vitæ *Cogitans & in pontibus quibuſdam pro tranſitu dari*. In itinere, *l. ſi quis pro uxore, ff. de don. int. vir. & uxor.* Et rurſus, onus eſt peregrinarum mercium, quæ importantur, ut *l. ultim.* §. *ſpecies, ff. de public.* quod Suetonius Julium inſtituiſſe ſcribit: vel etiam, quæ exportantur ad peregrinos. Et octava, *l.* 2. *ſupra de eunuch. l.* 7. *infra de loc l.* 7. & 8. *hoc tit.* quæ, ut *l.* 5. indicat, exigitur per ſtationarios & urbanos milites, qui ſcilicet portitoribus vel octavariis adſident, feruntque ſuppetias, ut Dio declarat 54. de quibus eſt accipienda ſecunda pars *l. miles, ff. ex quib. cau. maj.* Commiſſum autem eſt mercium caſus in fiſcum quæ ad publicanum profeſſæ non ſunt. Vel, pœna omiſſæ profeſſionis, publicatio ſcilicet mercium aut venalium improfeſſorum: & nomen ex eo habet quod in legem cenſoriam, quæ locatione vectigalium portitoribus indicitur. committat is qui profeſſionem omittit. Varro de re ruſt. Ad publicanum profitentur ne in legem cenſoriam committant.

LXI. ENARRATIO.

POrtoria quæ] *L.* 3. *hoc tit.*

Fiſco] *L.* 6. *hoc tit. l.* 17. *ff. de verb. ſign.*

Vel reip.] *L. fundus* 9. *ff. de reſcind. vend. l.* 13. §. 1. *ff. de publican. l. ultim. hoc tit.* In Gloſſis Philoxeni *vectigalia*, exponuntur, πρόσοδοι δημόσιαι.

A Ex mercibus] Hæc vectigalia Græci ἐπώνια vocant. Julius Pollux libro 7. cap. 2.

Venalitiis] Pro ſervis venalib. ut in *l.* 5. §. 1. *ff. de jur. deliber. & l. un. ſupra tit. prox.* hinc venalitii qui venalitia emunt ut carius vendant, *l. mercis* 207. *ff. de verbor. ſign.* Suetonius de illuſtr. gramm. *Venalitii quum Brundiſii gregem venalium e navi educerent*, &c. vide *ſupra tit. prox.* niſi magis placet ut ibi legatur, *in venalibus*, quæ veterum codicum lectio eſt: utrumque rectum eſt. Horat. ſat. 1. lib. 1. *venales inter*.

Quæ ſunt in merce] Pro rebus promercalibus vectigal debetur, non etiam pro his, quæ quis uſus ſui cauſa vehit, *d. l.* 5. Cogimur tamen ea quoque, quæ vectigal non pendunt, profiteri. Vide Cujac. lib. 16. c. 4. Quintilianum declamat. 359.

B In tranſitu pontis] Capitularia CAROLI M. lib. 11. c. 12. *Placet nobis, ut antiqua & juſta telonea a negotiatoribus exigantur, tam de pontibus, quamque de navigiis.* Pontaticum dicitur. Aimoinus lib. 5. c. 1.

Seneca 2. de tranquillit. vitæ] Cap. 14. Hodie inſcribitur, de conſtantia ſapientis, ſive, quod in ſapientem non cadit injuria.

In itinere] Sribit Herodianus lib. 2. Pertinacem remiſiſſe vectigalia, quæ exigebantur in portubus, ripis fluminum, & in itinere. Τέλη τε πάντα πρότερον ἐπὶ τῆς τυραννίδος εἰς εὐπορίαν χρημάτων ἐπινοηθέντα, ἐπί τε ὄχθαις ποταμῶν, καὶ λιμέσι πόλεων ἔντε ὁδῶν πορείαις καταλύσας εἰς τὸ ἀρχαῖον, καὶ ἐλεύθερον ἀφῆκεν.

Suetonius] Julii cap. 43. Joſephus Antiquit. lib. 14. cap. 18. ἐξαγωγῆς κατ' ἐνιαυτὸν Σιδῶνι.

C Vel etiam quæ exportantur] Ariſtoteli Oeconom. 2. ἐξαγώγιμα: vide Marmor Arundellianum apud Joannem Pricæum Notis in Apologiam Apuleij.

Per ſtationarios] Vet. Onomaſt. *Stationarii milites*, φυλακαί: v. lib. 60. Baſilic. tit. 7.

Qui ſcilicet portitoribus] Portorium eſt vectigal portus, τέλος ἐν λιμένι, Gloſſis Græco-Lat. Lucilius: *Qui inſcriptum ex portu portant clanculum, ne portorium dent*: inſcriptum heic eſt ἄγραφον, improfeſſum Cæſar de bello Gallico lib. 1. *Portoria, reliquaque omnia Æduorum*, & ejus conductores, portitores: de his vide Cic. in Piſoniana, & Epiſt. 1. lib. 1. ad Q. fratrem. Sueton. de ill. gramm. cap. 1. Donatum ad Terent. Phorm. act. 1. ſc. 2. in fin. Aſconium in Divinat. Non. Marcell. in portitores, & portorium. Imo latius hæc appellatio ſerpit, & ad omnium vectigalium redemptores ſeu conductores producitur. Et portitorum igitur nomen interdum generale eſt, ut publicanorum. Gloſſæ Latino-Gr. *portorium* τελωνεῖον: *portitor*, τελώνης. Vellejus 11. cap. 6. *Nova conſtituebat portoria*. Symmachus epiſt. 63. lib. 4. *Quadrageſimæ portorium, ſive vectigal. & portorium ferarum*, epiſt. 60. ibid.

Publicani a publico nomen habent *l.* 1. *ff. de publican.* Horatius epiſt. 1. libri 1. *Pars hominum geſtit conducere publica*. Seneca in epiſtola 101. Julianus Anteceſſor Nov. 14. *Publicum debent, veluti tributa*: δημοσίοις φόροις, Juſtinianus Nov. 46. Cenſorinus de die nat. cap. 20. *Aut publici redemptor ex anni magnitudine in lucro damnove eſſet*. Fragmentum legis Thoriæ: *ei quicunque id publicum, fruendum, redemptum, conductumve habebit*. Gregorius Turonenſis Miraculorum libro 144. *Recognoſcit ſe amiſiſſe publicum quod ferebat*. Publicum Græci exponunt τέλος, Baſil. lib. 56. tit. 1. Alias publicum vectigal appellatur in *d. l.* 1. §. 5. *l.* 9. §. *ultim. l.* 12. §. *ultim. eod. l.* 9. §. 2. *ff. de pœn.* Gloſſæ: τέλος δημόσιον, *vectigal, tributum*. Tit. Livius 43. *Ne quis eorum, qui Q. Fulvio, A. Poſtumio Cenſoribus publica vectigalia, aut ultro tributa conduxiſſent*. Vitruv. 4. *Ad vectigalia publica recte erunt diſpoſita*: ἀπὸ τοῦ δημοσίου, δημοσιώνας, ἀπὸ τοῦ τέλους, τελώνας, Græci nuncupant. Gloſſæ Latino-Gr. *publicanus*, δημοσιώνης, τελώνης, Zonaras ad can. 20. Apoſt. τελῶναι δ' εἰσὶν, οἱ τὰς ἀπαιτήσεις ὠνούμενοι τῶν δημοσίων συντελειῶν. Theophylactus ad cap. 5. Lucæ: οἱ τελῶ-

τελῶναι, οἱ τὰ δημόσια τέλη ὠνύμενοι. Id eſt, Qui vectigalia conducunt, Ulpianus in Timocrateam. Et Latini, telonatum fecerunt. Gloſſæ Græco-Lat. *τελώνιον*, *telonatum*, & teloneum. Gloſſæ Dosithei magiſtri: *Teloneum, quaſi omnium littorum fiſcalis conductio*. Sic legitur in ſcripto codice. Gloſſæ Iſidori pro, *litorum*, *tittorum*, habent: an legendum, *omnium titulorum fiſcalium cond.* Et telonarius: Gualterus in vita S. Caroli Comitis Flandriæ cap. 30. *In Domo Reingerii telonearii aliquandiu manſit*. Hincmarus Rem.op.35. Helmingarium telonearium. Quanquam non diſplicet emendatio Franciſci Pithœi qui in *d. l.* 1. *publicarii nomine*, legit: nam minus abeſt a vulgata, *publicani nomine*, Gloſſæ Græco-Lat. *δημόσιον τελώνιον*, *publicarium*. Invenio & publicatorem pro publicano. Vetus Onomaſticum: *publicator*, *τελώνης*.

Octavariis) Qui octavam partem mercium exigebant. Joannes Cantacuzenus hiſt. libro 4. 12. meminit legis veteris, qua cautum erat ut mercatores ſinguli ærario decumas ſolverent: vide Demoſthenem adverſus Leptin. Qui eas colligebant: *δεκατευταὶ* & *δεκατηλόγοι* dicti, decumani.

Commiſſum) Cicero in Verrem: *Qui illam hereditatem Veneri Erycinæ commiſſam eſſe dicerent*: Pœna omiſſæ profeſſionis apud alias gentes mors. Strabo libro 15. *θάνατος δὲ τῷ κλέψαντι τὸ τέλος*.

Mercium caſus) in commiſſum cadere, *l. ult. ff. de publican.* in commiſſum venire, Quintilian. declamat. 349. Hinc commiſſi pœna, *l.* 7. §. 1. *eod.* *κλεπτοτελώνημα* Græci vocant, Baſilic. lib. 56.

Omiſſæ profeſſionis) *d. l.* 3. pœna inſcriptarum mercium: *τῶν κλεπτοτελωνημένων*, Tzetzes Chiliad. 13. tit. ccccxcii.

Publicatio) *l.* 2. *&* 3. *hoc tit. l.* 14. *ff. de publican.* Quintilianus declamation. 34. *Quamvis pœna ſit, quamvis in commiſſum veniant ea, quæ quis profeſſus non eſt.* Gloſſæ Lat. Gr. *commiſſum*, *στερήσιμον*: eripiuntur enim merces ei, qui profeſſionem omiſit, & fiſci juribus vindicantur. Cujacius tamen legebat, *σφετερισμὸς*, id eſt interverſio & defraudatio vectigalis, ad *leg.* 1. *ff. de ju. fiſ.* Quid ſi legas *στέρησις τοῦ τέλοις*. Hic commiſſi pœna, in *l.* 7. §. 1. *ff. de publican.* *κλεπτοτελώνημα* Græci vocant, Baſilic. 56.

Venalium improfeſſorum) Id eſt, ſervorum venalium, *l. ſi negotia* 11. *ff. de negot. geſt.* Seneca 4. de Benefic. *Mercator urbibus prodeſt, medicus ægrotis mango venalibus*. Apul. in apol. *Morbum venalium experiatur*.

Improfeſſorum) Servus improfeſſus. Quintilian. d. declamat. 341. & *d. l. ult.* §. 1. venales improfeſſi, id eſt, quos venalitius, ſive mango & *σωματέμπορος*, ad publicanum profeſſus non eſt.

Quod in legem cenſoriam) Cenſores leges ſeu conditiones dicebant in locandis vectigalibus, quæ leges Cenſoriæ dicebantur, Cic. d. epiſtol. 1. & tertio de Nat. D. Plinius libro 33. cap. 4. *l.* 203. *ff. de verb. ſign.*

Varro de re R.) Lib. 2. cap. 1.

TIT. LXII. *Vectigalia nova inſtitui non poſſe.*

PArs eſt tituli ſuperioris & relata quoque in Digeſtis ſub eodem titulo, *l. vectigalia*, *De pub.* ut vectigalia nova ſine præcepto principis non inſtituantur. Nova ſunt quæ abhorrent a priſca conſuetudine, *l. ultim. hoc tit. l.* 4. §. *ult. locatio* §. *earum*, *ff. eod.* Et ex SC. qui aliter nova vectigalia inſtituit, tenetur lege Julia de ambitu, qui exigit, lege Julia de vi publica.

LXII. Enarratio.

SIne præcepto Principis) Ut eſt in *l. vectigalia*, *ff. de public.* inconſulto Principe, *l.* 2. *hoc tit.* ſine auctoritate & conſenſu Regum, & Principum *cap.* 10. *extr. de cenſib.*

Inſtituantur) Sic etiam loquitur Modeſtinus in *l. un.* §. 3. *ff. ad leg. Jul. de amb.* & Curius Fortunatianus Juriſconſultus lib. 1. artis Rhet. Vectigalia inſtitui & conſtitui promiſcue dicuntur. Vellejus 11. *Non conſtituebat portoria*. Ut heredes quoque, & tutores inſtitui, & conſtitui dicuntur.

Et ex. ſc.) *d.* §. 3.

Lege Julia) *L. ult. ff. ad leg. Jul. de vi pub.*

TIT. LXIII. *De commerciis & mercatoribus.*

COmmercium eſt emendi vendendique invicem jus, quod & promercium dicitur. Sed & commercium apud Cedrinum duobus locis eſt onus quod mercatores ſuſtinent pro facultate exercendi commercii, auraria ſcilicet functio ſive luſtrale aurum argentum, de quo *l.* 1. Onus mercatorum non mercium. Portorium onus mercium non mercatorum. Et mercatores ſunt nobiliores & potentiores quos mercaturam facere non indecorum, cum ſit contractus juris gentium; ſed illicitum eſt, quod plebi ſit cum eis difficile commercium, *l.* 3. Sed alii perquam utiles Reipub. qui tabernam aut negotiationem exercent, plerunque per inſtitores amplam & copioſam, non ementes aut vendentes per cotulas, vel lagenas, vel amphoras, ſed quaſi averſione mercium magnam copiam: quod puto eſſe avertere illo Horatii verſu: *Nec ſatis eſt cara piſces avertere menſa*: nam & veteres Gloſſæ ibi interpretantur avertere, & emere, & ita *l.* 3. §. *item ſi quis ſolitus*, *ff. de pen. leg.* Mercatores ſeparantur ab his qui cellam vini, aut olei vendunt, ſcilicet minutatim.

LXIII. Enarratio.

COmmercium eſt) Ex *Ulp. Regul. titulo* 19. §. *commercium*, *& l.* 3. *hoc tit.* hinc *commercium*, exponitur, *συνωνὴ*, & *commerciarius*, *συνωνήτης*, in Cyrilli gloſſario: qui *κομμερκιάριος* Græcis ſequioris ævi. Quo verbo utitur auctor Chronici Alexandrini, & Joannes Moſchus Limonarii cap. 186.

Promercium dicitur) *Paul. receptar. Sent.* v. *tit.* 23. §. 33. *qui hominem invitum*. Extat ea in libris auctorum noſtrorum, *καὶ τῶν ἔξωθεν*: vetus Onomaſticum: *promercalia*, *ὤνια*. Hinc promercale Suetonius Julii cap. 54. & de illuſtrib. gramm. cap. penult. cum & officinas promercalium veſtium exerceret: vide lib. 8. tit. 10. hæc in promercio haberi dicuntur in *l.* 4. §. *item ſi quis*. *ff. de penu. leg.*

Apud Cedrinum) *τὰ κομμέρκια ἐκούφισε*, & *τελοῦντας καὶ τὰ συνήθη κομμέρκια*. Theophanes in Conſtantino: *τὸ κουμέρκιον* (ſic ms) *τῆς πανηγύρεως ρ. λιτρῶν χρυσίου ἐκούφισεν*. Anna Com. Alex. lib. 6. *ὥστε ἀνέτως ἐμπορεύεσθαι, καὶ κατὰ τὸ αὐτοῖς βουλητὸν, μήτε μὴν ὑπὲρ κουμερκίου, ἢ ἑτέρας τινὸς εἰς πράξεως τοῦ δημοσίου εἰσκομιζομένης παρέχειν ἄχρι καὶ ὀβολοῦ ἑνός*, utitur Ducas hiſtoriæ Byzantinæ capite 27. & 34.

Auraria penſio) Caſſiodor. lib. 11. epiſt. 30. *Nec aurariæ penſionis aliquid impendat*.

Luſtrale aurum) Luſtrale aurum *χρυσάργυρον* dicebatur: cujus oneris Zoſimus lib. 11. Magnum Conſtantinum auctorem facit: id Evagrius lib. 11. cap. 39. & Zonaras in Anaſtaſio (adde: Nicepho. Calliſt. libro 16. 40. Conſtantin. Manaſſ. in Annal.) deſcribunt eleganter, & quarto quoque anno pendi ſolitum narrant, id eſt, ſingulo luſtro. Cujac. ad *l.* 12. *infr. de luſtral. aur. collat.*

Aurum argentum) *χρυσάργυρον*: hoc abolevit Anaſtaſius, Theophanes pag. 123. edit. Regiæ.

Onus mercatorum) Et ob id aurum negotiatorium dicitur a Lampridio in Alexandro. Cujac. loco cit. S. Baſilius in epiſtola 243. *τὴν δυσκολίαν τῆς συγκομιδῆς*

κομιδῆς τοῦ πραγματευτικοῦ χρυσοῦ, παντῶν μάλιστα ἡ σὴ τιμιότης κατέμαθε. *Quam difficulter atque ægre aurum negotiatorium transmitti soleat & comportari, tuam dignitatem minime omnium latet*. Theodoretus in epist. ad Rom. φόρον interpretatur τὴν ὑπὲρ τῆς γῆς εἰς φορὰν, τέλος δὲ τὴν ὑπὲρ ἐμπορείας συντέλειαν: *tributum, quod pro agris penditur: vectigal, quod pro negotiatione*: ut τέλος ad hoc onus pertinere videatur.

Portorium) *L.5. sup.tit.prox.* vide ib.

Nobiliores & potentiores) Negotiatores magnarii, Apul. Metamorp.1.

Non indecorum) M. Tullius de Officiis primo: *Sordidi etiam putandi, qui mercantur a mercatoribus, quod statim vendant*: & mox: *Mercatura autem, si tenuis est, sordida putanda est: sin magna & copiosa, multa undique apportans, multisque sine vanitate impartiens*, B *non est admodum vituperanda*.

Contra jur.gent.) *L.1.§.1.ff.de contrah.empt.*

Vendentes per cotulas) Hos Græci ἀγοραίοις appellant. Glossæ Gr.Lat. ἀγοραῖος, *nundinator forensis*. Clemens Alexandr. Pedagogi lib.3. cap.11. ἀγοραῖοι, καὶ οἱ κάπηλοι: a foro ita dicti, & nundina. Glossæ: ἀγορὰ, ἡ τῶν ὠνίων, *nundina*. Tenuiores mercatores, qui in foro sedent emptores operientes.

Per cotulas) Cotula est cyathus. Glossæ Græco-Lat. κοτύλη, μέτρον: *cotula, cyathus*, ὃ νῦν καλεῖται ἡμιξέστιον. Scholiast. Aristophanis in Pluto: κἀκεῖθεν οἱ πωλοῦντες οἶνον, ἢ ἔλαιον, κοτυλισταὶ λέγονται, ut est in excerptis ex Epiphanio de Ponderibus Juliani Misopog.

C Sed & per abusionem vendere per cotulas est res quaslibet per partes, & minutatim vendere, quod est κοτυλίζειν Aristophani. Vide Pollucem lib.7.33.

Vel lagenas) Lagena vas vinarium. Scævola in *l.17. §.2. de leg.3. Dari volo lagynos vini*: λαγύνοις. Glossæ Græco-Lat. λαγυνος, *lagena*.

Horatii versu) Satyra 4. lib. II. Idem vertere. Asconius Pedianus in Verrem de præt. urb. *Vertunnus, Deus vertendarum rerum est, id est, mercaturæ*.

TIT. LXIV. *De rerum permutatione & præscriptis verbis actione.*

Vide tit.4. & 5. lib.19. ff.

D ABsoluto tractatu de emptione venditione, dantur contractus qui emptioni venditioni proximi & similes sunt, Permutatio, Locatio, Emphytheusis, & Permutatio in primis quæ ipsa originem dedit emptioni venditioni, atque ideo dicitur vicem emptionis obtinere *l. 2.* & vicina emptioni, *l. 2. ff. eod.* & instar emptionis in *Nov. Valentin. de conf. his quæ adm.* Et sane multa habet communia cum emptione, sed & differentia quædam, quæ persequitur Paulus in *l.1. ff. eod.* Permutatio fit rebus, Emptio non fit rebus, *l.pen. hoc tit* sed re ex una parte, & pretio interveniente ex altera. (*) Permutatio est mutatio dominii. *l. scribit, ff. de auro & arg. leg.* emptio non semper rei dominium mutat. (**) Emptio est mutatio rei cum pretio. Permutatio est negotium, do ut des, E datio rei pro re, vel etiam pecuniæ pro re, ut *l.ult. ff. de cond. cau. da.* nec enim omnis pecunia pro pretio accipitur, ut cum domino pecunia datur ut servum manumittat, alias datur pro pretio, & locus est Constitutioni D. Marci, *l. Paulus, §. 1. ff. de lib. cau.* Alias quasi res quælibet, & cessat Constitutio *l.5.§. at cum do. l. 7. ff. de præs. ver.* Et contra emptio quoque potest esse mutatio rei cum re: nec enim omnis res pro re accipitur, quia possit pro pretio res dari & accipi, *l. pretii, sup. de resc. vend. l. 1. hoc tit.* Additur in hoc titulo. Et præscriptis verbis A actione. Hæc actio non tantum datur ex permutatione similis & finitima actioni empti venditi, sed etjam ex omnibus aliis negotiis quæ proxima sunt contractibus civilibus, habentibusque suum proprium nomen, veluti locationi, deposito, mandato, commodato. Sed in hoc titulo agitur tantum de ea quæ datur ex permutatione, quæ incerta dicitur in *l. 6.* quia datur in id quod interest permutationem impleri ex altera parte quam jam actor implevit pro sua, cujus æstimatio incerta & arbitraria est. Et civilis quia datur ex negotio quod civile refert. i. quod emptionem imitatur. Et (*) præscriptis verbis, quia datur ex conventione uti præscripta est, nec habet aliud nomen proprium: nam si negotii non est proprium nomen, nec possit esse actionis, quæ ex eo nascitur, B nec aliter ea demonstrari quam dicendo, agi secundum verba conventione præscripta. Et permutationis nomen constat non esse proprium, sed commune, ut commercii, quod in hoc tit. Accursius eleganter exposuit: idem enim est permutatio quod commercium & συνάλλαγμα, quæ communia & generalia sunt nomina: nam & locatio & emptio, & societas, & dos permutatio est.

(*) *Vide Merill.Variant.ex Cujac.lib.1.cap.28.*
(**) *Vide Merill.Variant.ex Cujac.lib.1.cap.19.*

LXIV. Enarratio.

QUæ ipsa originem dedit) *L.1.ff. de contrah.empt.* Permutatio est contractus vetustior. Virgilius ecl. IV. *Nec nautica pinus Mutabit merces*. Servius: *Quia antiqui res rebus mutabant*. Horat.sat. 4. C lib. 1. *Hic mutas merces*. Persius sat. 5. *Mercibus hic Italis mutat sub sole recenti Rugosum piper, & pallentis grana cumini*, & sat. ead. *Tolle recens primus piper e sitiente camelo, verte aliquid*. Tacitus de moribus Germanorum: Interiores simplicius & antiquius permutatione mercium utuntur. Justinus lib. III. 2. *Emi singula non pecunia, sed compensatione mercium jussit*: de Lycurgo. Exemplum permutationis antiquissimæ quidam petunt ex Geneseos cap. 33. vers. 19. *Emitque partem agri centum agnis*. LXX. ἑκατὸν ἀμνῶν τὴν μερίδα ὠνήσατο. Et agnos accipiunt pro pecoribus. Alii vero rectius agnos accipiunt pro nummis agno signatis; eaque interpretatio Hebraico textui convenit, & paraphrasi Chaldaicæ Oncheli. Sed & emptionem contractam docet Lucas Act. Apostol. cap. 7. vers. D 16. Nam de re eadem sic ait: *Quod emit pretio argenti*, nec ab eo sensu abit Syriaca versio. Cum igitur nummus non esset, permutationibus tantum utebantur. Sed procedente tempore, usu exigente ac humanis necessitatibus, id est, quo rerum mutua permutatio expeditius procederet, nummus percussus ac signatus est. Emptio enim quæ proprie dicitur, antea non cœpit, quam nummus inventus est & ubi nummus non est, nulla venditio est. Nilus Narratione tertia: οὐ γὰρ πολιτεύεται παρ᾽ αὐτοῖς Καίσαρος νόμισμα; ἐπὶ μηδὲ πρᾶσιν ἴσασιν, καὶ ἀγορασίαν.

Hanc pecuniæ numeratæ inducendæ rationem adfert etiam vetus Philosophus in Monitione ad Theodosium Augustum. *Ut vero*, inquit, *emendi & vendendi utilitas, & ut facultas Regiæ largitati suppeteret,* E *in æris usum excultam politius terram; & igne solidatam, certis quoque expressionibus figuratam, auro argentoque reposito usui habuerunt. Sed posteriores fastidientes priscæ utilitatis inventum, formatos e coriis orbes auro modico signaverunt, quibus Regum munificentia, & commutationum necessitas intactis collatoribus utebatur*. Et Oresmius recentior auctor: *Cœperunt ergo homines mercari sine moneta; & dabat unus alteri ovem pro frumento, & alius de labore suo panem vel lanam, & sic de aliis rebus: quod adhuc longo tempore postea fuit institutum, ut narrat Justinus. Sed tamen in ejusmodi permutatione & transportatione rerum multæ difficul-*

(*) *Vide Merill.Variant.ex Cujac.lib.1.cap.29.*

ficultates acciderunt. Subtilizati homines usum monetæ invenere, quæ esset instrumentum permutandi adinvicem naturales divitias, quibus de per se subvenitur naturaliter humanæ necessitati.

Vicina emptioni) Id est, similis, *l. ult. ff. quibus ex caus. in possess. eat.* Cælius Aurelianus acut. morb. lib. 1. cap. 3. *Similes sunt atque vicinæ phreneticæ passioni ex ipsa alienatione furor, quam vulgo insaniam vocant, melancholia.* Origenes homilia 2. in Cantica cantic. ex interpretatione D. Hieronymi : *In præsenti quoque libro pariter nominantur cervus & capreæ: quodammodo enim cognata sibi sunt & vicina ista animalia.*

Multa habet communia) Permutatio est jurisgentium, sicut emptio, cui permutatio causam dedit, *l. 5. ff. de just. & jur. d.l. 1. §. ultim.* & sicut in emptione periculum rei, id est, casus fortuitus ad eum pertinet, qui pecuniam dedit, ut rem acciperet : ita in permutatione periculum est ejus qui rem tradidit ultro, ut rem acciperet, Cujac. ad *l.7. ff. de pact.* adde *l. naturalis 5. §. 1. ff. de præsc. verb.* Beneficio legis 2. *supr. de resc. vend.* & in permutatione locus est, quatenus uterque venditori similis est, non quatenus uterque venditorem imitatur. Cujac. observation. libro XVI. cap. 18. & Notatorum lib. 11. cap. 14. Cetera vide apud Cujac. in recit. ad hunc tit. in fi. & Glossam ad l. 2.

Permutatio fit rebus) *L. 1. ff. de contrahen. emption.* & tamen cum res pro re datur, alii quam auctores nostri, emptionem appellant. Justinus lib. 3. *Emi singula non pecunia, sed compensatione mercium jussit.* Et ideo defendi potest, etiam ante nummum emptionem venditionem non fuisse incognitam : Sed tamen nummo invento, discretam emptionem a permutatione.

Illam proprie dici, quæ re & pretio interveniente fit: hanc quæ rebus. Quanquam fortasse verius dicetur, Justinum abusive dixisse, *emi*, ἀντὶ τȣ̃ parari, vel quo alio verbo mutuam permutationem designante.

Sed re ex una parte) Merce & pretio, *d. §. 1.*

Emptio non semper) Nam vendi quoque res aliena potest: vide sup. tit. 51.

Emptio est mutatio rei) V. sup. tit. 38.

Permutatio est negotium, do ut des) *d. §. 1.* Græci ibidem. συνοπτικῶς : ἔνθα δὲ δίδωμι πραγμα διὰ τὸ λαβεῖν πράγμα, ἀνταλλαγή ἐστι. *Cum rem do ut rem accipiam, permutatio est.* Nam stulti sunt qui faciunt differentiam inter permutationem, & do ut des. Cujac. in recitatione ad *d.l.5.* lib. 5. Quæst. Pauli.

Datio rei pro re) Datio, quia permutatio est mutatio dominii, ut antea dixit : dare enim est dominium transferre, *l. ubi autem 75. §. ult. ff. de verbor. obligat.* Theoph. ad §. *sic itaque, de actionib.* & glossæ Nomicæ.

Ut *l. ult. ff. de condict.* causa data) Auctores Basilicõn sequitur, qui negotium ita gestum : do tibi pecuniam, ut mihi Stichum des, putant esse permutationem, non emptionem venditionem : ἐὰν παράσχω σοι νομίσματα ἐπὶ τῷ δοῦναι μοι Πέτρον, οὐκ ἔστι πρᾶσις, ἀλλὰ ἐναλλαγή. *Si tibi dem pecuniam, ut mihi des Petrum, non est venditio sed permutatio.* Græcus tamen interpres ibidem, nullam aliam obligationem esse putat, quam ob rem dati, re non secuta: & inter contractum hunc, & emptionem venditionem hoc interesse, quod ad eum, qui dedit, non perinde, ut ad emptorem rei periculum pertineat. In fine autem legis, id est, cum Stichus ejus est, qui pecuniam accepit, permutationem contrahi, ut & in *l. 5. §. 1. ff. de præsc. verb.* hac de re tamen Cujacius addubitaverat ad *l. 7. ff. de pact.*

Constitutioni D. Marci) Id est, nisi manumittas, Stichus statim ipso jure liber fiet.

Cessat.) Et nisi servus manumittetur, agetur præscriptis verbis: pecuniam enim dedi, quasi permutationis vice.

Datur ex permutatione) L. 4. *6. & ult. hoc tit.*

Veluti locationi) Actio præscriptis verbis datur ex contractu, do ut des: id est, ex permutatione, quæ comparatur emptioni : & ex contractu do ut facias, qui similis est locationi : & ex contractu facio ut facias, qui similis est mandato, *d.l.5. §. 1. 2. & 4.*

Deposito) Finge : Rem tibi dedi pretii explorandi causa. Basilica : ἐὰν παράσχω σοι πράγμα διατιμήσασθαι. Si quidem mea causa tantum, dolum solum præstat, quia prope depositum hoc accedit : σχεδὸν γὰρ παραθήκη ἐστίν.

Commodato) Precarium ad aliquid commodato simile est : ex precario igitur datur actio præscriptis verbis similis commodati, *l. duo 19. §. ultim. ff. de precar.* Denique subventum est inopiæ verborum, data actione præscriptis verbis: natura enim rerum comparatum est, ut plura sint negotia, quam vocabula *l. 4. ff. de præscr. verb.* Eleganter Basilica : ὑπὲρ τὰ ὀνόματα ἐστὶ τὰ συναλλάγματα, lib. 20. tit. 5. Nomina enim finita sunt : res autem infinitæ. Aristoteles περὶ σοφισ. ἐλέγχων c. 1. τὰ μὲν γὰρ ὀνόματα πεπέρασται καὶ τὸ τῶν λόγων πλῆθος τὰ δὲ πράγματα τὸν ἀριθμὸν ἄπειρά ἐστιν. Ea re ad metaphoras decurritur, ut idem ait quarto Meteor.

Quæ incerta dicitur) Et incerti actio, *l. 7. §. 2. ff. de pact.*

Quod interest permutationem impleri) *d.l.5. §. 1. l. 1. §. ult. ff. de rer. permut.*

Impleverit pro sua) Si autem non impleverit, ex placito permutationis, ἀπὸ συμφώνου γυμνοῦ περμυτατίονος, *ex nudo pacto permutationis*, actio non nascitur, *l. 3. hoc tit.*

Incerta & arbitraria est) Arbitrio judicis relinquitur, ut æstimet quantum intersit : nec enim incertæ, & infinitæ rei alia potuit, quam infinita regula constitui, ut ait Cuj. inf. lib. 7. tit. 27.

Et civilis) Hæc actio dicitur civilis in *d. l. 5. §. 1. & l. 6. hoc tit.* non quod lege nominatim prodita sit, sed quia ad exemplum civilium actionum comparata est. Cujac. ad *d.l.7.*

Uti præscripta est) Sive quod legibus proscriptum habuerint, sive quid verbis convenerit, *l. 1. §. in conducto, ff. depos.* vide Cujac. Not. priores ad tit. de loc. Instit.

Accursius) In connexione hujus tituli cum super.

Quod commercium) Permutatio est commercium, *l. 5. ff. de just. & ju.* Cujac. ad Ulp. tit. 19.

Et συνάλλαγμα) *d.l.7. §. 2.* Glossæ græcolat. συνάλλαγμα, *commercium.*

Locatio) Locatio est permutatio pensionis cum habitatione, vel mercedis cum operis: emptio, mutatio rei cum pretio. Dos permutatio quædam cum oneribus matrimonii. Societas mutatio pecuniæ cum opera.

TIT. LXV. *De locato & conducto.*

Vide tit. 2. lib. 19. ff.

Locationis & conductionis contractus est etiam similis emptioni, & venditioni, ut permutatio : quod variis exemplis demonstrari potest, quæ quia nota sunt, relinquo. Locatio est mutatio usus vel fructus, vel operæ cum pretio. Usus in domo, fructus in fundo, operæ in homine. Et rursus inter hæc duo genera locationis differentia est : nam qui dat aliquid utendum vel fruendum, pretium accipit : qui dat aliquid faciendum, pretium dat; & uterque tamen dicitur locator, qui dat utendum, fruendum, vel faciendum; conductor vero qui accipit. Et qui faciendum, plerumque etiam arram accipit, qui utendum vel fruendum, arram neque accipit, neque dat, sed pretium aliquando pro mutuo.

LXV. Enarratio.

Similis emptioni venditioni) *L.2.ff.eod.* utraque jurisgentium eſt, *l. 1. eod.* utraque conſenſu fit, Ariſtotel.Moral.Nicom.VI.cap.V.id eſt emptio perficitur ſtatim ut convenerit de pretio : locatio ſimulatque convenerit de mercede, quæ etiam pretium dicitur. M. Tullius II. de Invent. *Zeuxim magno pretio conductum adhibuerint*. Vitruvius lib. II. cap. VIII. *Cum ex tabulis inveniunt eorum locationis pretia*. Proprie tamen pretium dicitur ex cauſa venditionis. Varro IV. de L.L. *Pretium, quod æſtimationis, emptioniſve cauſa conſtituitur*, Gloſſæ lat. gr. *pretium*, τίμημα, ἐπὶ τοῖς ὠνίοις καταβαλλόμενον. Nonius Marcellus in v. pretium. Pretium dicitur quod pro re empta datur. Item pretium debet eſſe certum, *l.1. ſup.de rer.permutat.* merces quoque certa eſſe debet. Iſidorus Origin. V. cap. XXV. Quod de pretio in alterius arbitrium collato conſtitutum eſt, & in locatione locum habere placuit, ut tradit Juſtin. Inſt. eod. Vicinam quoque emptioni locationem eſſe Græci putant, quod merces in pecunia numerata conſiſtere debeat, *Theoph.Inſt.eod.* Interpres Baſilic. ad *l. 1. ff.eod.* δεῖ δὲ ἐν ἀργυρίοις ὁ μισθῶσαι τὸν μισθὸν, Sed falſi ſunt tam Græci, quam Latini, qui in ea ſententia ſunt, *l.21. hoc tit.* in qua certum pondus olei pro penſione infertur.

Nam qui dat aliquid utendum) Locator eſt, qui dat aliquid utendum, faciendumve: Conductor vero, qui ſuſcipit: ut ecce, qui dat ſuam domum utendam, aut domum faciendam, locator eſt; uſum enim vel operas locat: qui vero utendum, vel faciendum recipit, conductor eſt, qui dat aliquid utendum pretium accipit; qui faciendum, dat. Et viceverſa conductor mercedem dat, cum rem utendam ſuſcipit: vel ei merces datur, cum faciendum ſuſcipit. Itaque in locatione & conductione, modo conductor pretium dat, modo locator. In ſumma locare nihil aliud eſt, quam utendum, vel faciendum aliquid dare: conducere autem accipere. Vitruvius lib.VII.cap. IX. *Itaque primo locavit inducendos alios colores*: & lib. X. cap.VI. *Locaverunt ex eiſdem lapidicinis baſim excidendam. Conduxit Pacuvius*. Vellejus Paterculus lib. I. *Statuas in Italiam portandas locaret, juberet prædici conducentibus.* Locatio incipit a verbo do. Non idem homo ſemper init locationem & conductionem, ſed ſemper idem verbum, do ſcilicet. Cujac. ad *l.7.ff.de pact.* In ſumma, qui ultro ſe utendum dat, locator eſt: qui ſuſcipit, conductor. Marcellus Empiricus: *Soranus medicus quondam ducentis hominibus hoc morbo laborantibus curandis in Aquitania ſe locavit*. Obſervo tamen nunc & olim locatorem dictum eum, qui quid utendum faciendumve dat. Locatarium autem eum, qui ſuſcipit. Vetus Onomaſticum: *locatarius* μισθιόμενος.

Item qui faciendum accipit, plerumque arram accipit: qui vero utendum, fruendum, nec accipit, neque dat: arra enim non intervenit in locatione, ſed pretium aliquando dat pro mutuo, & in anteceſſum, *l.ex conducto 15.§.item cum quidam ff. eod.* ἐν προχειρείᾳ Conſtantin. Harmenopul. lib. 2. cap. 11. §. ult. lege, προχρείᾳ, ex Regiis codicibus. Sic Baſilica : ἐν προχρείᾳ δέδωκα, prorogavi, *l.19. §.ſi quis, ff. hoc tit.*

Sed pretium aliquando) Pretium dicitur in *l.ſi quis ante 10. §. ult. ff. de adquir. poſſeſſ. l. ult. §. ult. ff. de lege Rhod. l.28. §.2. ff.eod.* quæ quidem lex hactenus inemendata permanſit: ſic autem legendam ſuadent Baſilic. *Quod ſi domus habitatione conductor æque uſus fuiſſet, præſtaturum etiam ejus domus mercedem, quæ vitium feciſſet: putat*, §. 1. *Idem juris eſſe, ſi poteſtatem conducendi habebat, ut pretium conductionis præſtaret*. Baſilicῶν verba ſunt: ἐὰν τις μείνῃ κατοικῶν, δίδωσι καὶ τοῦ σαθρωθέντος τὸ μίσθωμα μέρος: τὸ αὐτὸ ἐστιν εἰ ἄδειαν εἶχε μισθώσασθαι. Utroque caſu conductor mercedem, ſive pretium conductionis præſtat, ſi vitioſis ædibus æque uſus ſit: & ſi locator conductori poteſtatem fecerit conducendæ domus, & eadem tamen uſus ſit, omiſſa conducendæ alterius domus facultate. Pretium igitur dicitur quod alias merces, penſio, reditus aut redactus. Vide Cujac. Not. prior. ad Inſt.eod.tit.& lib. II. Obſervat. 28. lib. III. cap. I. lib. IV. cap. 26. & Notat. ad lib. Animadverſ. Joann. Roberti lib.I. cap.X. lib.IX. Obſervat. cap. 15. in qua Cujac. notat, veteres emendi & vendendi verbo promiſcue uſos in locatione & conductione. Suetonius, Veſpaſiani cap. XVIII. *Præſtantes Poetas, nec non & artifices coemit*, id eſt, mercede conduxit.

TIT. LXVI. *De jure emphiteutico.*

Vide tit. 25. lib. 3. apud Juſtin.

Emphyteuſis quoque licet proprium hunc contractum Zeno fecerit, id eſt ſeparatum ab emptione & a conductione, tamen ſimilis eſt vel emptioni, vel conductioni, §. *adeo*, *Inſt. de loc.* nudoque conſenſu perficitur: & hac ratione adſcribi emphyteuſis juri gentium poteſt, non minus quam emptio & locatio. Græcum eſt nomen tritum pro latino nobis, ut hypotheca, arra, proxeneta, parapherna & alia quædam, quo ſignificatur inſitio ſurculi in arbore, non plantatio; hoc enim eſt Ariſtoteli vel ἀποφύτευσις, vel ἀποφυτεία: illud, ἐμφύτευσις, & inſitionis tamen nomine latino hic contractus ſignificatur *Nov. Valentin. de præd. piſt.* Et eſt contractus, quo dominus fundi ſui deſerti forte & ſquallidi uſum & fructum pleniſſimum & quaſi dominium alteri concedit, ea lege ut inſerendo, plantando, arando, poliendo, colendo, meliorem eum & fructuoſiorem faciat, proque eo pendat pretium ſeu vectigal annuum.

LXVI. Enarratio.

Separatum ab emptione) Zeno quidem non effecit, ut contractus eſſet, nec ejus auctor eſt, ſed ſeparavit ab emptione, & conductione, *l. 1. hoc tit. inf.* ἰδιάζουσαν αὐτῇ φύσιν ἐπινοήσας, ut ait Theoph. & ut id contractus genus pro portione emptionis & venditionis, vel locationis & conductionis non eſſet: μήτε μισθώσεως, μήτε ἐκποιήσεως εἶδος, ἀλλ' ἰδικὰ νομικὰ ἔχειν, Baſilica.

Tamen ſimilis eſt) Emphyteuſis emptioni ſimilis eſt, ſive ut loquitur Juſtinianus in *Nov.7. cap.1.* οὐδὲ πόῤῥω καθέστηκεν ἐκποιήσεως, propter pleniſſimum uſumfructum emphyteuticarii: vel conductioni vicina eſt propter annuum canonem, ut quodammodo duplex negotium ſit, quod in alia ſpecie Caſſius admittebat, §. *item quæritur*, *Inſtit. de loc.* aut ut ait Harmenop. Epitomar. lib. III. tit. IV. §. 1. ἐστιν ὥσπερ μίσθωσις ὁμοῦ καὶ ἐκποίησις.

Nudo conſenſu perficitur) Nec igitur ſcripturam deſiderat, neque amiſſio inſtrumenti emphyteutici nocet, *l. ult. hoc tit.* ergo nec omiſſio: ubi enim amiſſio inſtrumentorum, vel actorum nihil nocet, nec omiſſio eorum nocet, ut docet Cujac. ſup. de fide inſtrum. in poſtumis: & in eo emphyteuſis differt a libellario contractu, qui fit ſcriptura interveniente, ut tradit idem Cujac. lib.I. de Feud. tit.II.

Nec mutat quod paſſim hoc tit. ſcripturæ mentio fiat: contractus enim ſcripto vel ſine ſcripto conficiuntur, *argum. leg. 1. ff. de contr. emp.* & ſcripturam vix deſiderem, niſi forte aliquid inter dominum & emphyteutam convenerit, quod naturam hujus contractus reformet: quamquam & has quoque pactiones citra ſcripturam fieri poſſe, nec ullo modo

ſcriptu-

ſcripturam neceſſariam eſſe ſatis probant Græci, qui verba hæc legis primæ, *Scriptura interveniente*: in Baſilicis omiſerunt: εἰ μὴ ἰδικὰ ἐγένοντο περὶ τῆς ἐπὶ τῷ πράγματι βλάβης: & in l.2. hæc omiſerunt: *in emphytheuticis inſtrumentis*: & in l. 3. verba illa: *ſi quidem emphytheuticum inſtrumentum*, &c. ſimpliciter vertunt: εἰ μὲν συμπεφώνηταί τινα περὶ τῆς τούτων ἐκποιήσεως, κρατείτω τὰ σύμφωνα.

Et hac ratione) Imo non hac ratione, ſed ipſa etiam origine non minus quam emptio & venditio, quamquam emptio prior eſſe videtur ex cap. XLVII. Geneſ. Petrus Faber.

Juri gentium poteſt) Quatenus emphyteuſis nudo conſenſu perficitur, juris gentium eſt: nam ea, quæ ſunt juris gentium nudo contrahentium conſenſu perficiuntur, ut emptio & locatio, *l.1. §.1.ff.de contr.empt. & l.1.ff.loc.* Sed & quod proximum eſt juri gentium, & ipſum jus gentium eſt, ut ait alicubi Cujacius.

Inſitio ſurculi) ἐμφυτεύειν, vel ἐγκεντρίζειν eſt inſerere. Gloſſæ latino-græcæ: *inſititium*, ἐγκεντρισθὲν ἐμφυτευθὲν Gloſſæ græco-lat. ἐγκεντρίζω δένδρον, *inſero*. Cicero de Senectute: *Nec conſitiones modo delectant, ſed etiam inſitiones, quibus nihil invenit agricultura ſolertius.* Horat. epode II. *inutileſque falce ramos amputans, Feliciores inſerit*: &, *Ut gaudet inſitiva decerpens pyra*. Adde Virgilium Georg. II. ver. XXX. & ſeqq.

Inſitio) *Inſere nunc Melibœe pyros, pone ordine vites*. P. Faber. ex Virgilii ecl. I.

Αποφυτεία) περὶ μακροβιότητος, καὶ βραχυβ. cap. ult.

Squallidi uſum) Ammianus lib. II. *Reſiduæ omnes palantes per ſolitudines vaſtas, nec ſtivam aliquando, nec ſementem expertas; ſed ſquallentes & pruinoſas*: ut *ſquallentes campi*, Silio Italico libro II. Auctor de limitibus: *Squallidus ager, quaſi excolidus, quod jam a cultura exierit, ſicut exconſul, quod a conſulatu diſceſſerit*. Quæ Iſidorus exſcripſit Origin. XV. 13.

Uſum & fructum) Nam qui agrum utendum fruendum dat, dominium retinet, *l.1.§.1.ff.ſi ager vectigal. & §. adeo autem, Inſtit. de loc. l.3. hoc tit.*

Pleniſſimum) Qui proprietatis imaginem refert. Itaq; meliorationes ſuas emphyteuta, & jus ſuum in alium pretio transferre poteſt, ſi principali domino id teſtato denuntiaverit. Dominus autem jus habet προτιμήσεως, ſeu prælationis, refuſo eodem pretio. Quod ſi dominus emere nolit, id per ſe invito quoque domino, tametſi domini interſit, novum emphyteutam ſuſcipere; jure diſtrahet: his tamen perſonis, quæ non ſolent in emphyteuticis contractibus vetari ad ejuſmodi venire emptionem, ut eſt in *l.3.hoc.tit.* quæ quidem auctores Baſilicῶn ſic interpretantur, ἐκείνοις μέν τοι τοῖς προσώποις τοῖς ἐμφυτεύεσθαι δυναμένοις, οἵ τινες μὴ ἰδικῶς ἐν τῷ ἐμφυτευτικῷ χάρτῃ ἐκωλύθησαν ἀγοράσαι τὰ ἐμπονήματα: ut nimirum emphyteuta diſtrahere non poſſit, quibus in inſtrumento emphyteuſeos nominatim receptum eſt, ne liceret diſtrahere: pactum hoc juſtum eſt. Utique tamen emphyteuta fundum ſine conſenſu domini, ſalvo canone emphyteutico, donare poteſt, *l. 1. infra de fun. patrimon.* & ibi Cujac. Nec eſt cur donatio denuntietur domino, cum pluſquam ridiculum ſit, ſi dicat dominus ſibi donatum malle, quam alteri. Sed nec erit audiendus, ſi rei donatæ pretium velit rependere: hoc enim non eſt velut in emptoris locum ſuccedere, quod in venditione contingit; ſed donatario novo quodam emptionis genere rem ſuam eripere. Denique liberalitas cujuſque impeditur, ſi res ipſa ad donatarium non perveniet cujus ſolius cauſa res donatur. Poterit & permutare, inconſulto domino, ſi modo fraus abſit; quia non poteſt dominus eandem rem offerre, pro qua emphyteuta jus ſuum transfert. Poteſt autem dominus cum res diſtrahitur, idem pretium offerre ſi velit: & ideo jus ſuum emphyteuta, inconſulto domino vendere non poteſt, ne jure ſuo dominus defraudetur.

In ſumma, jus προτιμήσεως ad venditiones pertinet, non ad ceteras alienationis ſpecies.

Poteſt etiam emphyteuticarius rem obligare, *l.tutor 16. §.ult.ff.de pignerat.* act. & ſervitutem, ac uſumfructum imponere, *l.1.§.1.ff.quib.mod.uſusfr.amitt.*

Et quaſi dominium) qui fundum utendum conduxit, quaſi dominus eſt: qui dat, principalis dominus eſt qui προτότοκος a Græcis dicitur. Conſtantin. Harmenop. lib. III, tit. III. §. 17. Michael Attaliotta tit. 13. Itaque emphyteuticario, qui proprietarium imitatur Prætor accommodat in rem actionem; nam prætoria actio eſt ex Cujacii ſententia in Paratitl. D. quæ actio vectigalis dicitur, *l.ſi finita 15.§.ſi de vectigalibus, ff. de dam.inf.* quia de prædio vectigali, id eſt, emphyteuticario propoſita eſt, *l.ſi cum venditor 66.ff.de eviction.* quæ actio utilis eſt, *l.ei, qui 16.ff. de ſervit. d.l.tutor, §. ult.* unde conficta eſt dominii diviſio in directum, & utile, juris auctoribus incognita.

Poliendo) Ulp. in *l.cum duob. 52. §. 2. ff. pro ſoc. Agrum politori damus*. M. Cato de re ruſtica cap. V. *Politorem diutius eundem ne habeat*. Non Marcell. *Politiones, agrorum cultus diligentes, ut polita omnia dicimus exculta, & ad nitorem deducta.*

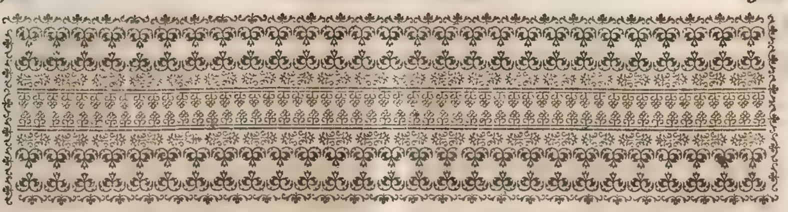
Meliorem) Emphyteuſi enim additur lex meliorationem: ἐμπονήματα Græci vocant, quæ vox reſtituenda eſt *d.leg.3.in fi.* ibi: *ad alios ſuum jus, vel* ἐμπονήματα: ſic enim in Baſilicis: τότε καὶ παρὰ γνώμην αὐτοῦ γινέσθω ἡ μεταφορὰ τῆς ἐμφυτεύσεως, καὶ ἡ τῶν ἐμπονημάτων πρᾶσις: nec aliter in MS. cod. Jul. Brodæi, & caſtigatioribus editionibus.

Pretium) Quatenus emphyteuſis proxima eſt emptioni pretium dicitur. Merces Juliano Anteceſſori, *Nov. III. c. 4.* μισθωτικὸς κανών, Juſtiniano Nov. 120. cap. 8. quatenus locationi.

Vectigal.) Vectigal in *l.cum ſervus 39. §. heres, ff. de leg.1.* eſt emphyteuma in Baſilicis, & *l. 32. C. de Epiſcop.aud.* ὁ τῆς ἐμφυτεύσεως κανών, in metaphraſi ejuſdem legis in Baſilico: canon emphyteuticus, l. 3. κανὼν ἐμφυτευτικὸς τέλος ἐτήσιον, Harmenopol. d.tit. 4. §. 3. Merces, Julianus Anteceſſor d. cap. 4. pactio emphyteutica, *d.Nov.cap.9.* τὸ πάκτον, *d.Nov.Juſtin.120. cap. 11.* pactum enim, vel pactio id quoque ſignificat, quod ex pacto debetur. Eademque ratione tributa, quæ ex pacto penduntur a devictis hoſtibus pacta quoque dicuntur, ut apud Glycam IV. πάκτον τῆς Αἰγύπτου. Theophanes: ὑποσχόμενος καὶ ἐτήσια τῷ βασιλεῖ παρέχειν πάκτα Menologium Auguſti die 17. τοῦ δὲ βασιλέως Λέοντος προθεμένου δοῦναι αὐτοῖς πάκτα, αὐτοὶ φύλακας τῇ πόλει ἐγκαταστῆσαι ᾐτοῦντο. Conſtantinus de adminiſtrando Imper. παρέχων καὶ τὰ ὑπὲρ τοῦ θείου αὐτοῦ τοῦ Ἀπολεσφύετ πάκτα: & mox: καὶ ἐδουλώθησαν καὶ ἐπακτώθησαν.

Pretium ſeu vectigal annuum) Imo & penſionem, ut puta fructuum certam partem, puta quintam, ut Geneſeos XLVII. cap. vide & Ariſtotelem de Bizantiis lib. II. Oeconomic. ut ſcripti ad rubricam Cod. hoc noſtro tit. Petrus Faber.

Quod ſi emphyteuticarius paganicus triennio, Eccleſiaſticus autem biennio ceſſaverit in ſolvendo vectigali, cadit jure emphyteuſeos, eumque dominus a prædiis emphyteuticariis repellere, ἐκβάλλεσθαι poterit. An autem dominus ſua auctoritate poſſit eum expellere, non convenit inter omnes. Cujacius ad *l.2.* notat, judicis auctoritatem expectandam eſſe, quod utique conſultius eſt. Cur enim dominum, reluctante emphyteuticario, jus ſibi dicere patiemur, ſpreto judice, qui interceſſione ſua poterit eos componere: videntur quidem verba legis id concedere: ſed uſus forenſis, qui plerumque legum optimus interpres eſt, prævaluit, & vim omnem tanquam juri contrariam prohibuit: vide Cujac, ad leg. 5. tit. 40. lib. XII. Cod.

CODICIS JUSTINIANI LIBER QUINTUS.

TITULUS PRIMUS.

DE SPONSALIBUS, ET ARRIS SPONSALITIIS ET PROXENETICIS.

Vide tit. 1. lib. 23. & tit. 14. lib. 50. ff.

COPUS hic eſt hoc libro conditori Codicis, ut quos omiſit contractus libro ſuperiore, perſequatur, & actiones proditas ex eis, ac præcipue matrimonii contractum, qui etiam nudo conſenſu perficitur, ut ſuperiores aliquot, a quo tamen ipſius negotii natura facit ne exordiatur: nec enim ad matrimonium pervenitur ſtatim, ut placuit primus ſermo de matrimonio. Sunt multi contractus, qui vel eum præcedunt, vel ubi completus eſt, eum ſequuntur, vel modo præcedunt, modo ſequuntur, vel qui penitus dirimunt eam conventionem, veluti divortium. Sed qui ad eum conſtituendum & confirmandum ſpectant, ii ſunt, Dotis datio, vel promiſſio, quæ præcedere & ſequi matrimonium poteſt; & ſi ſola præcedat, nondum nuptiæ, aut ſponſalia, imo nec dos proprie. Donatio ante nuptias, quæ olim præcedebat, hodie etiam ſequi poteſt, & ob id mutato nomine dicitur donatio propter nuptias: Sponſalia quæ præcedunt, Arrarum quoque datio quæ præcedit. Sponſalia, de quibus eſt prima pars hujus tituli, hodie contrahuntur nudo conſenſu; ſicut nuptiæ, per ſe, vel per epiſtolam, vel per interpoſitam perſonam, internuntium, procuratorem, pararium, quæ non fierent per alium, ſi per ſtipulationem, ut olim, fierent, & ſecundum jus novum accipio quod eſt in *l. 1. ff. eod.* Sponſalia eſſe mentionem & repromiſſionem futurarum nuptiarum. Non ſatis erat mentionem dixiſſe, quia mentio primus ſermo eſt & tractatus de nuptiis contrahendis, non contractus ullus: ideo additur, & repromiſſionem, quo nomine, ſignificatur plerumque nuda cautio ſive promiſſio ſtipulanti facta, non datis fidejuſſoribus, ſed illo loco meo judicio, nudus conſenſus: patet enim latiſſime promittendi aut, repromittendi, verbum, minuſque eſt promittere, quam ſpondere. Promittunt qui quamlibet conventionem ineunt: etiamſi ex ea non naſcatur obligatio. Spondent qui promittunt ſtipulanti, quod eſt firmiſſimum juris vinculum, & remedium quod promiſſionibus infirmis adhibetur. Secunda pars eſt de arris ſponſalitiis: & arrarum datio contractus, *l. contractus, ſupr. de fid. inſt.* qui adhibetur emptioni, vel locationi, vel ſponſalibus, præit emptionem, vel locationem impletam, & matimonium: dantur autem ab emptore venditori, & a conductore locatori, vel a locatore conductori, vel ab ſponſo ſponſæ, unde & quaſi arrilatores cociones dicti ſunt: & in omnibus idem jus eſt, ut impleta emptione, vel locatione reddantur, maxime ſi corpus certum datum ſit arræ nomine: vel imputentur in pretium, ſi in nummis conſiſtant: & eodem exemplo ſecutis nuptiis ut arræ ſponſalitiæ reddantur, vel imputentur in donationem propter nuptias Et ut ſi culpa emptoris, vel locatoris, aut conductoris, vel ſponſi non impleatur emptio, vel locatio, vel matrimonium, arras amittat, quod & pactis inſeri ſolebat, *l. ult. ff. de l. com.* Si culpa venditoris, vel locatoris, aut conductoris, qui arras accepit, vel ſponſæ culpa, in duplum teneatur: excipiuntur caſus certi in *l. penul. hujus tit. & alius tit. ſeq.* Tertia pars tituli eſt de proxeneticis, quo nomine ſignificantur præmia, quæ debentur interceſſoribus ſive conciliatoribus ſponſalium aut nuptiarum. His modum impoſuit *l. ultim.* quam expoſui Obſerv. xx. pro quantitate dotis & donationis propter nuptias, & hoc amplius cavit, ne citra ſtipulationem ex hac cauſa proxeneticum peti poſſet, quod & philantropum dicitur *l. 2. ff. de proxen.* in qua philantropi non dixit per ſynæreſim, cum & Diodori 4. legamus ἐπαθλον φιλάνθρωπον, & 2. Macab. c. 4. φιλάνθρωπα βασιλικά.

I. Enarratio.

QUæ præcedere & sequi) *Paulus Sentent. libro 2. tit. 21. de dotibus, l. si pater 44. §. 1. in fin. ff. de ju. dot. l. ult. infra tit. 3.*

Nudo consensu) *l. 4. & 11. ff. eod.*

Internuntium) *l. ultim. ff. eodem* Plautus in Milite glor. act. IV. 1.

Vah ego ne ut ad te ab Libertina esse auderem internuntius?

Asconius Pedianus de jurisdict. & præt. Sicil. *Conciliatores atque internuntii*. Apulejus Metam. 9. *Anus quædam stupri sequestra, & adulterorum internuntia.*

Pararium) Seneca de benefic. libro 11. cap. 23. *Quidam nolunt nomina secum fieri, nec interponi pararios:* & libro 3. cap. 15. *Ille per tabulas plurium nomina interpositis parariis facit.*

Si per stipulationem ut olim) *L. 2. & 3. ff. eodem.* Hinc speratæ, pactæ, & sponsæ in loco Arnobii ex IV. adversus Gent. quem citat in Par. D. Juvencus in historia Evangelica:

Accipe conjugium nullo cum crimine pactæ,
Spiritus implevit sanctus cui viscera fœtu.

Primus sermo est) Festus Pompejus: *Conventa conditio dicebatur, cum primus sermo de nuptiis, & earum conditione habebatur.*

Nuda cautio sive prom.) Ut §. 2. *Institut. de satisdat.*

Spondent qui prom. stip.) *L. sponsio, ff. de verb. sign.* Glossæ: *Sponsores*, ἐπαγγελλόμενοι, *sponsalia*, ἐπαγγελίαι.

Reddantur) Repetantur actione ex empto, vel condictione sine causa. Cujac. Observ. XI. 17.

In duplum teneatur) Condictione ex lege, Cujac. d. cap. 17.

Quod est firmissimum) *Paulus Sentent. lib. 5. tit. 7.*

Vel sponsalibus) Apulejus Metam. 5. *Arra atque nuptiis conjugabo.* Petrus Ravennas serm. 140. *Ad virginem Deus aligerum portitorem mittit: nam dat arram: dotem suscipit, qui fert gratiam: fidem refert, & tradit numera virtutis, qui mox virginei consensus resolvit sponsionem.* Licet autem stipulatio interposita sit, si tamen arræ datæ non sint, a sponsalibus impune disceditur, Græci ad *l. 1. ff. eod.*

Arrilatores) Glossæ: μετάβολος, *dardanarius, cociator, arrilator*. Isidorus in Glossis: *Arrilator, cocio*, ὁ μεταβολεύς.

Cociones) A. Gellius lib. 16. cap. 7. *Cocionem pervulgate dicit* (Laberius) *quem veteres arrilatorem dixerunt*: sic ibi legisse videtur Cuj. ex veteri codice quem citat in Notis prioribus ad *tit. de testam. Institut.*

Intercessoribus) Glossæ Philoxeni: *intercedit* μεσάζει.

Conciliatoribus sponsalium) Quorum interventu sponsalia aut nuptiæ contractæ sunt. Festus: *Conciliatrix dicitur, quæ viris conciliat uxores, & uxoribus viros.* Cornelius Nepos in Attico: *Harum nuptiarum conciliator fuit.* Servius ad illud 4. Æneid. *Tuque harum interpres curarum & conscia Juno: Curarum*, inquit, *conjugalium interpres, hoc est, media & conciliatrix.* Interpres, ut in *l. 1. C. Theod. de nupt.* Gl. gr. lat. προξενητής, *conciliator, proxeneta*: vetus Onomast. *conciliatrix*, προξενήτρια, qui & πρόξενος, ut in epistola 320. S. Basilii: τῆς μὲν σωματικῆς φιλίας ὀφθαλμοὶ πρόξενοι γίνονται: *Oculi sunt proxenetæ amicitiæ corporalis*; & μεσίτης. D. Chrysostomus in epistolam D. Pauli ad Hebræos cap. 9. homilia 16. μεσίτης γάμου γίνεται, οὐχ ὁ γαμῶν ἀλλ' ὁ τῷ μέλλοντι ἄγεσθαι συμπράττων.

Observatione XI.) Capite 18.

Philantropi non dixit per synær.) Pro philantropii: vide d. cap. 18.

Non dixit per synær.) Dixit igitur per ἔλλειψιν, si

A substantivum subintelligitur. Sed malo equidem per syn. Petr. Faber.

TIT. II. *Si Rector provinciæ, vel ad eum pertinentes sponsalia dederint.*

SPonsalia in hoc titulo sunt arræ sponsalitiæ, ut Græce μνῆστρα, & pignora, ut *l. 6. C. Th. de sponsal. l. ultim. inf. de ing. man. l. 1. inf. si nupt. ex rescr. pet.* Hieronymus in virginitatis laude: *Humanorum sponsaliorum pignoribus subarratur.* Et sciendum est, rector provinciæ, vel alius qui officium in provincia administrat, si in ea puellam desponderit, & subarraverit, ut potuit, quia nuptiæ ei interdictæ sunt, non sponsalia, & post de-
B positum officium ipsa ei nubere nolit, liberari eam reddendo arras in simplum, quia præsumitur non sponte sponsalia fecisse cum eo, sed coacta & territa officii potestate, *l. si quis officium, ff. de rit. nupt.* quæ secundum Constitutionem hujus tit. ita accipienda videtur (nisi mavis Cyrillum sequi, cujus sententiam adserere aliquando conatus sum) ut non aliter eas reddat quam sua sponte, ultro si eas reddere velit, ut plerumque ex rebus ejus, quem repudiant puellæ nihil retinere volunt: & vero honestius esset eas restituere, sed necessitatem restituendi hæc Constitutio remittit. Pertinentes in hoc tit. & tit. 7. ut Græce προσήκοντες, sunt liberi, cognati, adfines, domestici, adsessores, ad quos etiam pertinet hæc constitutio, si eis ea in re operam dederit is qui officium publicum in provincia gerit.

C

II. Enarratio.

ARræ sponsalitiæ) Musalon in Sancitis: ὡς οὐκ ἐπὶ μόνου τοῦ γαμικοῦ συναλλάγματος ἀῤῥαβῶνας νενόμισθαι δίδοσθαι.

Ut Græce μνῆστρα) Hesychius: μνηστεύεσθαι, ἀῤῥαβωνίζεσθαι μνήστωρ, ὁ δοὺς τοῦ γάμου ἀῤῥαβῶνα: μνῆστρον, ὁ τοῦ γάμου ἀῤῥαβών. Sosipater Charisius I. Gramm. & Glossæ: *Sponsalia*, μνῆστρα vide locum Chrysostomi tit. III. inf.

Et pignora) Ut in *l. un. hoc tit.* conjuncta Basilicorum interpretatione libro 28. tit. 1. in fine. Tertullianus Apologetici capite 6. *Cum aurum nulla norat præter unico digito quem sponsus oppignerasset pronubo*
D *annulo.*

Hieronym. in virgin. l.) In epistola ad Mauritii filiam.

Subarraverit) Subarrari est ἀῤῥαβωνίζεσθαι: S. Ambrosius in epistola 34. *Discede a me, quia jam ab alio amatore præventa sum, qui mihi satis meliora te obtulit ornamenta, & anulo fidei suæ subarravit me*: utuntur sæpe hoc verbo summi Pontifices. Oppigneratur autem & subarratur puella annulo pronubo, Tertul. loco cit. & in Lege Longobardorum libro 2. tit. 37. *Annulo eam subarrat.* Heliodorus Æthiop. libro 4. δακτύλιόν τινα ἐπιζητεῖν, καὶ σεαυτῇ περιποιεῖν, ὃν πατήρ ὁ σὸς ἐμοὶ παρὰ τὴν μνηστείαν ἐδωρήσατο: *Annulum quendam inquiras, & tibi vindices, quem pater tuus mihi, cum illi desponsarer, donavit.* Hic annulus dicitur ἁρμοστὴς
E παιδουργοῦ συμβιώσεως, in Excerptis Photii ex Isidori Philosophi vita.

Quia nuptiæ ei interdictæ sunt) Rector provinciæ nuptiis provincialibus abstinere debet, *l. si quis officium 38. ff. de rit. nupt.*

Non sponsalia) Imo hodie sponsalia quoque ex Novellis Leonis. P. Faber.

Territa officii potestate) Itaque si præses quidem sit, sed qui ratione potentatus parentes puellæ terrere non valeat, sponsalia non prohibentur, ut notat Thalelæus ad constitutionem hujus tituli.

Nisi mavis Cyrillum sequi) Scribit Cyrillus constitutionem loqui de præside provinciæ, Paulum autem accipiendum esse de his qui officium in provincia

cia administrant, id est, de officialibus, qui ut Præsidibus longe inferiores sunt: ita eorum quoque facta leviora judicantur: eamque sententiam adserere conatur Observat. 4. cap. 22. Heic autem aliam interpretationem adfert, ut sponsa arras non aliter reddat quam sua sponte. Raphael Fulgosius heic: *Quod dicit ibi in d. l. si quis, redditis arris, intellige, si pars mulieris velit.*

Adsessores) Participes, id est, consiliarios in *l. un. hoc tit.* Sic habent veteres Menagii & Brodæi. Ego suspicabar esse vetus glossema, quod absit a Codice Theodos. nisi participes consiliarios dixerit cum Plauto in Milite Act. 4. scen. 2. Certe particeps est consiliarius. Cornelius Tacitus Annal. 6. cap. 10. *Marino participe.* Basilica συγκαθέδρας interpretantur.

TIT. III. *De donationibus ante nuptias, vel propter nuptias, & sponsalitiis.*

PRiores constitutiones hujus tituli sunt de sponsalitiis .i. muneribus sponsalitiis, quæ dat sponsus, aut socer vel socrus sponsæ vel socero, vel contra sponso sponsa, quæ & sponsalia dicuntur, *l.* 3. & multum distant ab arris: Nam eæ sponsæ soli dantur, & secutis nuptiis redduntur; ut dixi, munera sponsalitia remanent apud eum, qui accepit, nisi aliud convenerit; & rursus non secutis nuptiis culpa sponsæ, regulariter arræ redduntur in duplum, & ex conventione in quadruplum, munera redduntur in simplum, si per eum qui accepit, factum sit quo minus nuptiæ contraherentur, si per eum qui dedit, non redduntur, *l.* 15. *hoc tit.* Item mortua sponsa vel sponso ante nuptias contractas, arræ redduntur, *l.* 3. *tit.* 1. mortuo autem sponso munera non redduntur, si ea liberalitatis causa contulerit in sponsam .i. ut nullo casu ad se heredesve suos reverterentur, *l. si tibi, hoc tit. l.* 1. *ff. de donat.* vel si contemplatione futuri matrimonii & titulo sponsalium prætermissa heredum differentia, quam statuit *l.* 2. *Cod. Theod. eod.* hodie dicimus non interveniente osculo, ea donatori reddi; imo & interveniente osculo, si sponsa donaverit, non etiam si sponsus: nec enim integra ea heredibus sponsi reddi oportet, sed semissem tantum ex *l.* 16. quasi jus osculi auxerit jus sponsalium, & qui osculum accepit quasi maritus sit, aut certe plus quam sponsus, nec tamen satis est, ut Fabius ait decl. 279. maritum tantum osculo putari. Posteriores autem quatuor constitutiones hujus tit. sunt de donatione ante nuptias quæ dicebatur olim, hodie quæ dicitur donatio propter nuptias: quia hoc singulare habet, ut & constante matrimonio fieri & augeri possit, sicut dos, *l. penult. & ult.* Martianus Capella 9. *Arcanus prisci juris adsertor consulitur; respondit que, regulariter etiam matrimonio copulato, dotem dicere feminam viro nullis legibus prohiberi.* Nec enim ut ait *l. ult.* simplex ea & mera donatio est, sed contractus, qui fit propter dotem & propter nuptias, ut *Novel.* 38. & 119. & quasi ἀντιφέρνη sive ἀντισήκωσις dotis: denique donatio propter nuptias est contractus, quo quid dotem contra vir uxori offert, vel amussis, examen, levamentum, sacoma dotis, quæ & sponsalitia largitas dicitur, *l.* 4. *infra de sec. nupt.* & sponsalia, *l.* 2. *eod. l. prædia infr. de præd. min. & Novel. Valentin. de episc. jud.* & in constitutionibus Græcis ἕδνα. Igitur sponsalium nomen commune est repromissioni futuri matrimonii, quam Alexius vocat πρώτην τῶν συμβαλλόντων συναρμογήν, & donationi propter nuptias seu sponsalitiæ largitati, id est, muneribus sponsalitiis, & arris.

III. ENARRATIO.

MUneribus sponsalitiis) Quæ nuptialia munera Livio 30. Origenes in homilia 1. in Cantica Canticorum, interprete D. Hieronymo: *Introducitur per historiæ speciem sponsa quædam quæ suscepit quosdam sponsaliorum & dotis titulo dignissima munera a sponso nobilissimo,* & paulo post: *Omnia habeo, repleta sum muneribus, quæ sponsaliorum vel dotis titulo ante nuptias sumpsi.* Tertullianus l. ad uxorem cap. 4. *Orationes suas velut dotes domino adsignant, ab eodem dignationem velut munera dotalia quotiescunque desiderant, consequuntur.*

Nam eæ sponsæ soli dantur) Sponsus arras dat non sponsa. Gregorius Turonensis de vitis Patrum cap. 20. *Cum ad legitimam pervenisset ætatem, cogentibus juxta consuetudinem humanam parentibus, ut arram puellæ quasi uxorem accepturus daret, impellitur.* Vide Cujac. Observ. 4. 26.

Arræ redduntur in dupl.) Vide supra ad titul. primum.

Interveniente osculo) S. Ambrosius in Psalm. 118. *Ut osculum quasi sponsa acceperit.*

Quasi jus osculi auxerit jus spons.) S. Ambrosius in epistola 18. *Sola Ecclesia habet oscula quasi sponsa: osculum enim quasi pignus est nuptiarum, & prærogativa conjugii.* Gregorius Turonensis in dicto cap. 20. *Dato sponsæ annulo, porrigit osculum, præbet calciamentum, celebrat sponsalium diem festum.*

Aut certe plus quam sponsus) Achilles Tatius de Clitoph. & Leucipp. amoribus 4. μέχρι μόνον τῶν φιλημάτων ἐστί μου γυνή *Osculo tantum uxor mea est.*

Ut & constante matrimonio.) Itaque rectius appellatur propter nuptias: nomina enim rebus consequentia esse debent.

Quo quid dotem contra) Heroicis temporibus in Græcia maritus quasi dotem uxori dabat, & munera sponsalitia: & tam dos, quam munera ἕδνων nomine continebantur, ut ex Homero & aliis observavi libro 2. Institutionum tit. 7. §. 3. Quem morem Poetæ Latini tangunt. Vetus epigramma lib. 4. collectionis Pithœanæ.

Dotalemque petens Romam Cleopatra Canopo. Auctor historiæ Apollonii. *Non apto, ait, tempore me interpellatis: filia mea studiis vacat, & ob amorem studiorum imbecillis jacet. Sed ne videar vos sæpius differre, scribite in codicillis nomina vestra, & dotis quantitatem, quam transmittam filiæ.*

Amussis) Vetus Onomasticon: *amussis* στάθμη. Varro apud Nonium: *Amussis, est æquamentum, levamentum.*

Examen) Festus Pompejus: *examen, æquamentum* Glossæ Philoxeni, *examen,* σήκωμα.

Levamentum) Vide locum Varronis supra.

Sacoma dotis) Onomast. *æquipondium,* σήκωμα. utitur Vitruvius 9. 3. & ult.

Sponsalitia largitas) Ennodius Ticinensis in vita Epiphanii: *Sit filii sui sponsalitia largitas, absolutio captivorum. Offerat pactæ suæ munus quod & Christus accipiat.* Nec debuit Accursius distinguere. Vide Cujac. ad *Novel.* 22. *cap. de secund. nupt.*

Et sponsalia) Saxo grammaticus historiæ Daniæ libro 14. *Igitur a Canuto totius patrimonii sui parte tertia sponsalium loco promissa puellam despondit.*

In constitutionibus Gr. ἕδνα) Et aliis auctoribus. Glossæ: sponsalia, ἕδνα. S. Epiphanius in oratione de fide Catholica: καὶ φερνὴν καὶ ἕδνα. Andreas Cretensis in Apostolum Titum: σὺ νυμφαγωγὸς τῆς ἐκκλησίας ἕδνα νυμφικὰ καὶ φερνὴν αὐτῇ προικοφορήσας, τὰ Κρήτης γεννήματα. *Tu Ecclesiæ pronubus, munera sponsalitia dotemque, Cretæ attulisti proles.* S. Gregorius Nyss. de Virginitate: οἶδα δὲ καὶ τὰ ἕδνα τοῦ γάμου. Non absimile est quod posteriores dixere ὑπόβολον, id est, incrementum dotis, vel quod mortuo viro uxori superstiti redditur supra dotem. De quo D. Chrysostomus, in Psalm. 44. λάβε ἀῤῥαβῶνα, ἵνα μοι πιστεύσῃς περὶ τοῦ μέλλοντος: λάβε ὑπόβολον λάβε καὶ μνῆστρα. *Accipe arras, ut mihi fidem habeas, accipe hypobolum, accipe & sponsalia.* Meminit Eustathius ad Odyss. α. vide Cujacium Observat. 5. 4.

Quam

Quam Alexius vocat) Alexius Comnenus in Nov. de sponsalibus, *primam contrahentium conventionem*.

TIT. IV. *De nuptiis*.

Vide tit. 10. lib. 1. Inst. & tit. 2. l. 23. ff.

EXpositis contractibus his qui ante nuptias fieri solent, consequens est ut tractet de nuptiis sive matrimonio ipso. Matrimonium nudo consensu perficitur: Nam neque verba, neque scripturæ proprietatem desiderat, neque dotem, neque concubitum, neque pompam aut deductionem in domum mariti, *l. pen. ff. de don. inter vir. & uxor. l. 13. hoc tit.* quæ sunt quidem per consequentias matrimonii propria, non principalia, quæ rem negotiumque conficiant. Nuptiæ igitur sive matrimonium est conventio, quæ fit inter cives, marem & feminam, ad sobolem quandoque justam procreandam spectans, eo animo votoque, ut in una domo totam vitam vivant socialiter. Hæc est nuptiarum definitio vera. In idiotismo eo nomine significatur commistio corporum, ut apud Petronium. Illa nocte qua nuptias fecerunt: & in Æsopo Latino de vita Alexandri: Ille sceptro deposito, conscensoque lecto nuptias agit. Vel festivitas & celebritas nuptiarum, & ita nuptias in conditionibus accipi vult *l. 1. 4. hoc autem tit.* permittuntur nuptiæ quædam, quæ olim fuere prohibitæ, veluti cum quinquagenaria, cum alumna, cum consobrina: sed & prohibentur variis ex causis. Si filius aut filiaf. nuptias faciat sine auctoritate patris qui modo auctor esse possit. Si puella sui juris sine tutoris auctoritate, quia ad nuptias contrahendas, sicut ad hereditatem adeundam puellæ curatoris auctoritas non sufficit. Si libertus patronam, aut patroni uxorem, filiam, neptem ducat. Si quis ex ea provincia in qua officium administrat. Si susceptam ex baptismo, quam filiolam vocamus.

IV. Enarratio.

DE nuptiis sive matr.) Nuptiæ pro matrimonio. Tertullianus de exhortatione castitatis cap. 2. *Si nuptias sublatas restauremus*.

Nupt. sive matr.) Ut in *Institut. de patr. pot. §. 1.*

Nudo consensu perf.) Solo & nudo consensu, *l. pen. de donat. inter vir. & uxor.* sicut & sponsalia, *l. 4. & l. 11. ff. de sponsal.*

Nam neque verba, neq. scr. propr.) Ut de obligationibus quæ consensu fiunt scribit Cajus in *l. 2. §. 1. ff. de obligat. & action.* sicut neque scriptura desideratur in sponsalibus, *l. in sponsalibus 7. ff. de sponsal.* & ideo vir absens uxorem ducere potest, *Paul. Sent. lib. 2. tit. 19. §. vir.* sicut absenti absens despondere, *d. l. 4. §. 1.*

Neque dotem) *L. ult. sup. tit. prox. l. pen. inf. tit. 17.* quamquam mulier indotata nudum nomen uxoris adferre videatur. Dicam ad *l. 30. ff. de regul. jur.* vide Cujac. ad *cap. 1. ext. de sponsalibus*.

Neque concubitum) *d. l. 30. l. cum fuerit 15. ff. de cond. & demonstrat.* D. Augustinus de consensu Evangelistarum libro 2. capite 1. *Virgo peperit Christum: Hoc exemplo magnifice insinuatur fidelibus conjugatis, etiam servata pari consensu continentia, posse permanere vocarique conjugium, non permisto corporis sexu, sed custodito mentis affectu*.

In domum mar.) Imo in domum, non in cubiculum, *l. cum fuerit 15. ff. de condit. & demonstrat.* Sed jus illud antiquum hodie sublatum jure isto. P. Faber.

In domum mariti) Uxor domum vel in domum mariti duci vel deduci dicitur. Plautus in milite act. 3. sc. 1. *Egone eam ducam domum?* Terentius in Hecyra act. 1. sc. 2. *Seque ante, quam eam uxorem duxissem domum, sperasse*. Lapis antiquus: PUBL. CLAUD. QUAES. AB. ANTONINAM VOLUMNIAM. VIRGINEM. VO-

A LENT. AUSPI. E PARENT. SUIS. COEMIT. ET IV. FAC. (quatuor facibus) IN DO DU. XIT. deducta autem in sponsale cubiculum, ut loquitur interpres Irenæi quasi nupta intelligitur. D. Ambrosius in dict. Psal. 118. *Ut osculum quasi sponsa acceperit: in cubiculum autem Christi sit introducta Ecclesia, non jam quasi tantummodo desponsata, sed etiam quasi nupta: nec solum quasi thalamum sit ingressa, sed etiam legitimæ claves copulæ consecuta sit*. Hebræorum jure nuptiæ perfectæ non erant ante deductionem in cubiculum mariti: qua de re vide Seldenum uxoris Hebraicæ libro 2. cap. 13.

Ad sobolem quandoque justam procr.) Servius in 4. Æneidos. *Quis enim ignorat matrimonia liberorum suscipiendorum gratia iniri?* Eustathius in illud Homeri
B Iliad κ: οὐ παῖδες, οὐδὲ γυναῖκες: ἰστέον ὅτι ἐν τῷ, οὐ παῖδες, οὐδὲ γυναῖκες δόξοι ἂν τοὺς παῖδας οὐκ ἔξω λόγου προθεῖναι, ἀλλ' ὅτι τελικόν αἴτιον αὐτοὶ τοῦ γάμου. & Iliad. ξ. τῶν ἐρώτων οἱ ἀγαθοὶ διὰ γονὴν γίνονται παίδων, *Amorum illi optimi sunt qui liberorum procreandorum propositum habent*. D. Augustinus in sermone 34. de diversis: *Convincant te tabulæ quæ scribuntur in matrimonio. Pactus es quemadmodum duceres: sonat tibi scriptura* pactionis *liberorum procreandorum causam*. Quintilianus in declamat. 338. *Fuit aliquando cupidus liberorum, & propter hoc duxit uxorem*: vide Ocellum Lucanum de universi natura, Josephum 2. contra Apionem, S. Basilium de vera virginitate.

Justam) Hinc justi liberi, qui ex justis nuptiis quæsiti sunt. Sic etiam Pomponius scribit, dotatas esse
C feminas ad sobolem procreandam, replendamque liberis civitatem maxime esse necessarium, *l. 1. ff. sol. matr.*

Totam vitam) Apulejus Metam. 6. *Nec unquam digredietur a tuo nexu Cupido, sed istæ vobis erunt perpetuæ nuptiæ*. Hinc matrimonium, consortium omnis vitæ dicitur in *l. 1. ff. de rit nupt.* Quintilianus in declamat. 376. *Uxor socia tori, vitæ consors, in omne sæculum mihi eligenda est*. Uxor socia. Ovid. Metam. lib. 1. fab. 10. *Sed leve si minus sociæ, generisque, torique Vacca negaretur. Prima societas in ipso conjugio est*. Cic. 1. de offic. *Prima est humani generis in ista mortalitate societas*. D. Augustinus de bono conjug. cap. 6.

Socialiter) Hinc κοινωνία γάμου, societas matrimo-
D nii. S. Basilius in homil. 7. in Hexam. conjugale consortium. Arnobius 2. adversus Gentes: *Conjugalia copulatis consortia*. Itaque sponsalia mutuo consensu dirimi exemplo societatis scribit summus Pont. in cap. 2. *ext. de sponsalibus*.

Ut apud Petron.) Item: *Plaudentibus ergo universis, & postulantibus nuptias fecerunt*, ut apud Græcos γάμος commistionem etiam corporum significat. Eustathius in Odyss. α. ὁ δὲ γάμος, δῆλον ὅτι ὁ μίλυ ἐστι συνέλευσις.

Commistio corporum) Apulejus Metam. 7. *Invitat ad nuptias*, id est, concubitum. D. Hieronymus adversus Luciferianos: *Die noctuque nuptias faciens, obscœnas, & auditu quoque erubescendos coitus somniavit*.

E Celebritas nuptiarum) Quintilianus declam. 306. *Vis scire quid sint nuptiæ? Aspice illam virginem, quam pater tradidit, euntem die celebri, comitante populo*. Solemne, vel solemnia nuptiarum, Sueton. Neron. cap. 28. Cornel. Tacit. Annal. 11. & 12. sponsalium & nuptialium solemnitas, Tertullianus de idololat. cap. 16. vide Sidon. Appollin. epist. lib. 1. 5. in fine. Libanii declamat. 35. pag. 770.

Cum quinquagenaria) Cum quinquagenaria olim nuptiæ prohibitæ. *An quia fœcunditas omnium* (mulierum) *conquiescit?* Solinus capite 4. Adde Plinium 7. 14. Dionys. Halicarn. 4. *Ut esse videretur quœdam etiam nubendi impudicitia*, ut ait Fabius d. declamat. 306. Hodie permissæ sunt, *l. sancimus 27. hoc tit.*

Cum

Cum alumna) Quam libertate donavit, *l. ſi quis* 27. *hoc tit.* Manumiſſor enim libertam ſuam uxorem ducere non prohibetur, *l. uxorem* 15. *eodem*. Vetus epigramma:

Liberta & conjux Petronia cara patrono.

Cum conſobrina) *L. celebrandis* 19. *hoc tit.*

Nuptias faciat) Plinius in epiſtola 117. libro 10. *Qui virilem togam ſumunt, vel nuptias faciunt, &c.*

Sine auctoritate patris) *Paul. Sentent. libro* 2. *tit.* 19. §. 1. *l.* 2. *ff. de ri. nupt. l. ſi ut proponis* 7. *& l. nec filium* 12. *hoc tit.* Filius emancipatus non expectat conſenſum parentis, cujuſcunque ætatis ſit. Græci tamen interpretes in ea ſententia ſunt, ut filius emancipatus, ſi perfectæ ſit ætatis, ſine conſenſu patris uxorem poſſit ducere. Harmenopulus Epitom. libro 4. tit. 4. §. 13. Filia emancipata ſi minor erit annis 25. conſenſum parentis habere debet. Poſt plenam ætatem, ſive poſt 25. annum, etiam citra conſenſum patris poteſt nubere, *Nov.* 115. *cap.* 3. §. 2. Sic videtur accipiendum quod ſcribit Photius Patriarcha CP. epiſtola 5. in Auctario his admodum verbis: εἰ δὲ ἄρα μακρῷ χρόνῳ, τῆς γάμου νομικῆς τῶν παίδων ἐπιτηδείας οὔσης, ὑπερτίθοιντο οἱ γονεῖς, καὶ τὴν ἀνάγκην αὐτοὶ παρέσχον, καὶ μὴ βουλομένων αὐτῶν, ἐλθεῖν τοὺς παῖδας εἰς συνάφειαν, τηνικαῦτα καὶ τὸν τοιοῦτον γάμον ὁ νόμος οὐκ ἄκυρον τίθησι, καὶ ὁ ἱερεὺς παρὼν καὶ ἁγιάζων τὸν γάμον οὐδεμιᾶς αἰτίας ἐστὶν ἔνοχος: *Si parentes poſtquam liberi ad ætatem legibus definitam pervenerint, longo tempore morati ſint in quærenda eis conditione; & neceſſitatem ipſi liberis præbuerint, etiam invitis parentibus uxoris ducendæ, vel nubendi, tunc leges ejuſmodi nuptias non faciunt irritas, & ſacerdos, qui interfuit, & eis benedixit, nullius criminis reus eſt.*

Qui auctor eſſe poſſit) *L. ſi furioſi* 25. *hoc tit.*

Si puella ſui juris, &c. Patre orbata, *l.* 1. *& l.* 8. *hoc tit. l.* 20. *ff. de ri. nupt. l. cum in una* 17. §. 1. *ff. de appellat. Ulp. titulo* 11. §. *item ex Senatuſconſulto.*

Si quis ex ea provincia) *L. un. ſupra tit.* 2. *l.* 38. *ff. de ri. nupt.* concubinam tamen ex ea provincia habere poteſt, *l.* 5. *ff. de concub.*

Si ſuſceptam) *L.* 26. §. 1. *hoc tit.*

Quam filiolam vocamus) Nithardus hiſtoriæ libro 2. *Sicut erga filiolum ex baptiſmate oportebat benivolum eſſe.* Imo nec cum matre ejus aut filia juſtæ nuptiæ ſunt, Conſtantin. Harmenop. libro 4. tit. 6. §. 18. Vide Cedrenum in Nicephoro Phoca p. 649. edit. R. quod tamen non admittit S. Bonifacius Archiepiſcopus Moguntinus epiſtola 11. *Affirmant*, inquit, *ſacerdotes per totam Franciam & Gallias: necnon & Romani, maximi criminis reum eſſe hominem, qui in matrimonium acciperet illam viduam, cujus ante filium in baptiſmo adoptivum ſuſcipiebat. Quod peccati genus, ſi verum eſt, hactenus ignorabam; & nec in antiquis canonibus, nec in decretis Pontificum Patres, nec in calculo peccatorum Apoſtolos uſquam enumeraſſe cognovi.* Vide ibidem Notas, & epiſtolam 15.

TIT. V. *De inceſtis & inutilibus Nuptiis.*

Adduntur in hoc titulo & aliæ cauſæ prohibendarum nuptiarum, & prænotatæ etiam quædam quæ fuere tit. ſuperiore, in hoc tit. proprie explicantur, maxime de inceſtis nuptiis *l.* 37. *l.* 23. §. *penult.* quæ contrahuntur inter cognatos vel inter adfines: & vel ſunt nefariæ, ut quæ ſunt inceſtæ jure gentium inter parentes & liberos in infinitum; & ex adfinibus inter vitricum & privignam, aut privignæ filiam, inter privignum & novercam, inter ſocerum & nurum, inter generum & ſocrum. Nam & ſocrus aut noverca non alio nomine dicenda eſt quam mater: nec alio privigna aut nurus quam filia. Et adeo quidem nefariæ ſunt eæ conjunctiones, ut nec concubinam, vel ſponſam patris, aut filii, aut ſoceri ducere liceat, vel ſponſæ, aut concubinæ filiam. Non ſolent nefariæ dici quæ

A inceſtæ ſunt jure civili, veluti cum ſorore, ſororis filia, vel nepte, cum amita, vel matertera, cum amita magna, vel matertera magna, hodie & cum fratris filia vel nepte, & ex adfinibus cum uxore fratris & cum ſorore uxoris: quanquam & has violare contra fas ſit, *l.* 5. *ff. de quæſt.* Namque olim juſtæ fuerunt nuptiæ cum fratris filia vel nepte, & cum adfinibus omnibus præter privignam, novercam, nurum, ſocrum, *l.* 4. §. *hos itaque, ff. de gr. & adf.* Præterea quod ex titulo ſuperiore colligi poteſt etiam ſub hoc titulo repetitur, non eſſe ſenatori connubium cum libertina, aut ſcenica, aut famoſa muliere, injuſtas, & impares nuptias eſſe: ſic dico ut legi *l.* 1. *Cod. Theod. de colleg.* juſto conjugio opponi. Itemque ſi liberta invita patrono alii tranſnubat, ſi qui uxorem habet, alteram

B ducat, ſi inter ſervos coeant, vel cum ſervis, ut Plauti Caſina. *Quid iſtuc eſt ſerviles nuptiæ, &c.* Item ſi inter Latinos, quia nec nuptiæ juſtæ, nec dos eſt, niſi inter cives Romanos, §. *ſed & ſi quis, infra de lat. lib. tol.*

V. Enarratio.

Inceſtæ jure gentium) *L. ult. ff. de rit. nupt.*

Inter vitricum & priv.) *L. nemini* 17. *ſupra tit.* 4. §. 6. *&* 7. *Inſtit. de nupt.*

Et novercam) D. Ambroſius in 1. ad Cor. cap. 5. *Omnes enim crimen ejus* (Judæ) *ſciebant, & non arguebant: publice enim novercam ſuam loco uxoris habebat.*

C Nam & ſocrus &c.) Libanius epiſtola 315. ἡ πενθερὰ δέ σοι τίμιον, ὥσπερ ἡ μήτηρ ἔστω: *Socrus cara tibi ſit ſicut mater.*

Aut noverca) Sic apud Lycophronem, δευτέραν τεκοῦσαν, *ſecundam matrem*, Iſaacus Tzetzes μητρυιὰν, *novercam* interpretatur: vide Commentarium noſtrum ad Inſtitutiones, *d.* §. 6. *&* 7.

Ut nec concubinam) *L.* 4. *ſupra tit.* 4.

Inceſtæ ſunt jure civili) Equidem dubito, cum divino jure, imo etiam gentium, exceptis Perſis & Atticis prohibitæ ſint ſororis fratriſque nuptiæ, utrum eas non inceſtas modo, ſed etiam nefarias dici oporteat. Sane has tute inceſtas eſſe dicis jure gentium in comment. ad Nov. 12. hac ratione, quoniam nullo jure civili permiſſæ ſint. P. Faber.

D Veluti cum ſorore, &c.) *d. l* 17. Ivo Carnot. in epiſtola 99. in fine. Jonas Aurelian. Epiſcopus de inſtitutione laicali lib. 2. cap. 8. *Beatus quoque Papa Gregorius in Decretalibus ſuis inter cetera eos, qui de propria cognatione uxores ducunt, Apoſtolico anathemate percellit dicens: Si quis fratris uxorem duxerit in conjugio, anathema ſit. Et reſponderunt omnes ter, anathema ſit.* Cum uxore fratris. Poſt exceſſum fratris *l. pen.* Nec diſſoluto priore conjugio, *l.* 5. *hoc tit.* διαλυθέντος τοῦ πρὸς τὴν προτέραν γαμετὴν μου συνοικεσίου. Joan. Scholaſticus ad collectionem canonum Theodoreti: vide canonem 51. Concilii Eliberini: quia conſtante matrimonio eadem duobus nupta eſſe non poteſt. De jure Hebræorum, vide Seldenum in uxore Hebraica lib. 1. cap. 4.

E Et cum ſorore uxoris) *d. l.* 5. S. Baſilius epiſtola 197. ad Diodorum: ἐάν τις πάθει ἀκαθαρσίας ποτὲ κρατηθεὶς ἐκπέσῃ πρὸς δυοῖν ἀδελφαῖν ἄθεσμον κοινωνίαν, μήτε γάμον ἡγεῖσθαι τοῦτο, μήθ' ὅλως εἰς ἐκκλησιαστικὸν πλήρωμα παραδέχεσθαι, πρότερον ἢ διαλῦσαι ἀπ' ἀλλήλων: *Si quis affectu obſcœnitatis ita teneatur, ut in illicitum duarum ſororum conſortium inciderit, id neque conjugium eſſe exiſtimandum eſt, neque talis ad eccleſiaſticum cœtum admittetur, priuſquam ab invicem ſeparetur*: vide eund. ad Amphilochium can. 78.

Nuptiæ cum fratris filia) Ita vero; non tamen cum ſororis filia vel nepte, ut ſcripſi ad *l. ſororis*; *ff. de ritu nupt.* P. Faber.

Non eſſe Senatori conn.) *L. humilem* 7. *hoc tit.*

Inju-

Injuſtas & impares] Apulejus Metam. 6. *Jam ſaxo nuptias non impares*. Nuptiæ inter inæquales probroſæ & ſolutæ apud Danos. Saxo grammaticus in hiſtoria Danica.

Si liberta, invito patr.] *L.* 1. *hoc tit.*

Si qui uxorem habet] *L.* 2. *hoc tit.* Sextus philoſophus Pyrrhon. hyp. 3. 24. *νόμ☉ δὲ παρ᾽ ἡμῖν κελεύει μιᾷ συνοικεῖν ἕκαστον* : *Lege apud nos cautum eſt, ut quis non amplius quàm unam uxorem habeat*. Sic nec apud Græcos plures uxores ducere licuiſſe docet Commentarius noſter in Inſtitutiones. Quod autem ibi de Socrate refertur, confirmatur hoc Porphyrii loco qui apud Cyrillum 6. in Julianum : *δύο δὲ σχεῖν γυναῖκας ἅμα, Ξανθίππην μὲν πολίτιν καὶ κοινοτέραν πως, Μυρτὼ δὲ Ἀριστείδου θυγατέρα τοῦ Λυσιμάχου* : de quo vide Plutarchum in Ariſtide in fine, & Athenæum 12.

Si inter ſervos] *L.* 3. *Paulus Sentent. lib.* 11. *tit.* 19. §. *inter ſervos*.

Plauti Caſina] In prologo Caſinæ.

Item ſi inter Latinos] *Ulp. tit.* 5. §. 3.

TIT. VI. *De interdicto matrimonio inter pupillam & tutorem, ſeu curatorem, liberoſque eorum.*

IN hoc titulo proponitur alia ſpecies inutilium prohibitarumque nuptiarum ex oratione Marci & Commodi, & SC. quo cavetur ne tutor vel curator, neve tutoris curatoriſve filius ducat impune eam, quæ pupilla ſua fuit, vel patris ſui, antequam rationes redditæ fuerint, & præterierint tempora reſtitutionis in integrum, intra quæ etiamſi redditæ eſſent rationes, retractari poſſent. Nam cauſa quæ Senatum movit, fuit ſuſpicio fraudis. Plerumque enim tutores vel curatores hujuſmodi nuptias appetunt, ut puella ducta in familiam ſuam fraudem adminiſtrationis ſuæ tegant: ut rationes intervertant, vel cohibeant prorſus illas, a verecundia dum tardat rationes a marito exigere vel ſocero, quæ ratio etiam efficit ne tutori permittatur adoptio pupilli vel pupillæ aut mariti pupillæ. Hæc autem prohibitio conſiſtit in tutoribus & curatoribus, & liberis eorum: nec enim porrigitur ad eos qui pro tutore vel pro curatore negotia gerunt, non ad procuratorem, non ad geſtorem, *l. ult. hoc tit.* alioquin paulatim & omnis qui rationibus reddendis obnoxius eſſet, prohiberetur ſibi vel filio ſuo conjungere eam cui obligatus eſſet, *l. pen.* §. *pen. ff. de rit. nupt.* & obſervandum prohibitioni cauſam dediſſe non tantum rationes ne cohiberentur, ſed & vim & poteſtatem, quam tutor habet vel curator, qua freto eſt facile hujuſmodi conciliare nuptias, venerationem & memoriam priſtinæ aut præſentis poteſtatis, rationem potentatus, *l. præfectus, ff. eod.* quæ nulla eſt in protutore procuratore, geſtore voluntario.

VI. ENARRATIO.

ET Commod.] *L.* 20. *& l.* 60. *ff. de ri. nupt. l.* 1. *hoc tit.*

Ne tutor vel curator] *L.* 1. *&* 6. *hoc tit.* Cyrus *περὶ διαφορᾶς* [illegible] : *νόμος τὴν ὀρφανὴν μήτε τὸν ἐπίτροπον γαμεῖν, μήτε τὸν ἐπιτρόπου παῖδα* : *Lex eſt ne tutor pupillam quondam ſuam ducat, neve tutoris filius.* Syrianus in Hermogenem : *νόμος τὴν ἐπιτροπευομένην γυναῖκα, μήτε τὸν ἐπίτροπον μήτε τὸν παῖδα αὐτοῦ.*

Et præterierint tempora] Quadriennium continuum, *l. ult. ſup. de tempor. in integr. reſtit. l. ult. C. de repud. hered.*

Adminiſtrationis ſuæ tegant] *L.* 7. *hoc tit.*

Ne tutori permittatur adoptio] *l.* 17. *ff. de adopt. l. pen.* §. *ſed etſi, ff. de ritu nupt.*

Et liberis eorum] Non dixit filiis: nepos enim etiam prohibetur, *l. Senatuſconſulto* 59. *ff. de ritu nuptiar.* & ideo recte libri veteres habent, *liberoſque eorum*, non ut vulgo, *filioſque*.

Tom. II. Prior.

A Qui pro tutore] *οὐ γὰρ δοκεῖ τῇ ἀληθείᾳ κουράτωρ ἢ ἐπίτροπος γεγόνεναι*, ut ajunt Græci : *Non videtur revera curator, aut tutor fuiſſe.*

Vim & pot.] Et quia ratio poteſtatis ejuſmodi nuptias impedit, curator adulto ſuo filiam ſuam nuptum collocare non prohibetur, *l.* 5. *hoc tit.* quia, ut ait Thalelæus ; *οὐχ ἅπως εἴωθεν ὁ ἀνὴρ τὸν πενθερὸν ἐρυθριᾷν ὡς ἡ νυμφή* . *Vir non ita ſolet revereri ſocerum, ſicut nurus.*

Geſtore voluntario] Procuratores neceſſarii ſunt, negotiorum geſtores, voluntarii procuratores.

TIT. VII. *Si quacunque præditus poteſtate vel ad eum pertinentes, ad ſuppoſitarum juriſdictioni ſuæ aſpirare tentaverint nuptias.*

B IN ſpecie hujus tituli eadem ratio, quæ in ſuperiori prohibet nuptias, ratio potentatus, *d. l. præf.* & punitur etiam conatus, ſi is qui in provincia officium adminiſtrat, nuptias appetierit mulieris, aut virginis, invita ea, vel parentibus ejus, & ipſa, vel parentes, quos minis, aut promiſſis tentaverit, ſtatim habita conteſtatione liberantur juriſdictione ejus, qua abutitur ad nuptias eliciendas: & hoc differt hic tit. a titulo 2. quod ille eſt de ſponſalibus, hic de nuptiis, & a *l.* 6. *ſup. de nupt.* quod illa ſit de interdicto matrimonio, hic titulus de pœna tentantis interdictum matrimonium. Tentaſſe crimen eſt.

C

VII. ENARRATIO.

ET ipſa, vel parentes] Cum ſua ſuorumque domo, ut eſt in *l. un. hoc tit.* Thalelæus ait, non ſolum cognatos, ſed etiam omnes ad eam pertinentes ad juriſdictionem magiſtratus deſinere pertinere.

TIT. VIII. *Si nuptiæ ex reſcripto petantur.*

ET ultimo loco hic oſtenditur, eas etiam nuptias inutiles & illicitas eſſe, quæ ex reſcripto, quod utique ſubrepticium præſumitur, petuntur abſque conſenſu puellæ, ſi nuptiæ fratris aut ſororis filiæ, vel etiam hodie conſobrinæ. Olim conſobrinæ permiſſæ ſunt ex reſcripto, *l.* 1. *Cod. Theod. eod.* & imparis honeſtate feminæ, *l.* 23. *ſup. de nupt.* & utriuſque reſcri-

D pti formula extat apud Caſſiodorum 7. Var. & pupillæ ſuæ, vel patris, *l. pen. ſupra tit.* 6. & proculdubio ex reſcripto petitur etiam deſponſa recte, vel arrarum duplum, *l.* 1.

VIII. ENARRATIO.

NUptias inutiles] Thalelæus ad illa legis 1. *tale ſponſalium genus*. Punitur, inquit, cum non ſolum nuptias, ſed etiam ſponſalia ex reſcripto quis petierit.

Quæ ex reſcripto] Concilium Pariſienſe 1. can. 6. *Neque viduam, neque filiam alterius extra voluntatem parentum aut rapere præſumat, aut Regis benefici æſtimet poſtulandam.*

E Imparis honeſtate] S. Ambroſius in lib. 1. de Abrah. cap. 2. *Qui ſuavitatem quærit conjugii, non tam ſuperiorem cenſu ambiat, quam neceſſitates non terreant maritales: non monilibus ornatam, ſed moribus. Offendit plerumque virum ſi uxor nobiliorem noverit. Hæc proxima ſuperbiæ ſunt. Sara non facultatibus ditior, non genere ſplendidior erat: ideo virum imparem non putabat &c.*

Quæ ex reſcripto] Principis ſcilicet, cujus hoc jus fuit apud Spartanos, ex quorum moribus civile jus pop. Rom. conflatum fuiſſe conſtat, ut de virgine conſtitueret ad quam tota hereditas perveniſſet, quis illam in uxorem ducere deberet, ſi pater eam non deſpondiſſet. Teſtis Herodotus Erato : *δικάζειν δὲ μού-*

μοῦνοις τοῖς βασιλεῦσι, &c. P. Faber.

Si nuptiæ fratris aut sororis filiæ] *L.* 2. *hoc tit.* Hodie non magis fratris quam sororis filiam licet ducere, §. *fratris vero*, *Instit. de nupt.*

Vel etiam hodie consobrinæ] Inter consobrinos licitæ quidem nuptiæ sunt, *l.* 10. *sup. tit.* 4. sed si ex rescripto petantur, illicitæ hodie sunt & inutiles. Olim utiliter petebantur.

VII. Variarum] XLVI.

Et pupillæ suæ vel patris] Ejusmodi nuptiæ ex rescripto peti poterant, *l. pen. sup. tit.* 6. hodie si petantur, inutiles sunt.

Pœna peccatoris publicatio bonorum & deportatio, *l.* 1. *hoc tit.* Hincmarus Remensis Opusculo 16. cap. 18. *Adjiciunt istiusmodi homines malis suis etiam illam nimis audacem & puniendam præsumptionem, ut adulterinis & exercendis non conjugiis, sed pollutionibus suis, postulando ac supplicando auctoritatem vel mediationem religiosorum Principum adquirant: quod absit a fidelibus & ministris regni Christi principibus ut cujusquam improbitas eorum interdictis vel interventionibus adjuvetur: cum leges Romanæ, & Christianissimi illorum temporum Imperatores manifestissime & justissime censuerint, eos qui injustis & fraudulentis petitionibus, & maxime in tali causa, principales aures inquietaverint, & indulto beneficio carere, & insuper exilio deportari, & filios qui ex hujusmodi ignominiosis & adulterinis conjunctionibus fuerint procreati nequaquam legitimos deputandos, nec hereditatis successione honestandos.* Vide *leg. un. C. Th. eod.*

Desponsa recte] Quam despondit pater, & rescripto petitur, ut nuptiæ impleantur, vel arrarum duplum præstetur.

TIT. IX. *De secundis nuptiis.*

NOn sine causa secundæ nuptiæ illicitarum vicinitatem sequuntur, quippe cum pœnis obnoxiæ sunt, licet ne quartæ quidem aut quintæ illicitæ sint, *l.* 4. *inf. de bon. quæ lib. ad.* quia quasi quodammodo illicitæ esse videntur. Et ex his quidem aliæ immaturitatis reprehensionem habent, ut quas femina facit intra annum luctus, *l.* 1. & 2. & aliæ intemperantiæ, ut quas facit post annum luctus existentibus liberis ex nuptiis superioribus, *l.* 3. & ceteris legibus tit. hujus. Nam etsi quasi legitima sit ea immaturitas, intemperantiave, tamen legibus coercetur: & immaturitas quidem in femina tantum, intemperantia in femina & in mare, ut prioris matrimonii liberis consulatur, a quibus plerunque, ut eleganter Ambrosius ait 6. Hexame. *mutato conubitu parentes depravantur, prælatis filiis posterioris copulæ, neglectis autem his qui ex priore progeniti sunt*: & eleganter, *l.* 22. §. *lex inf. de adm. tut.* novis maritis mulieres non solum res filiorum, sed etiam vitam addicere; & Homerus Odysseæ 15.

Οἶσθα γὰρ οἷος θυμὸς ἐνὶ στήθεσσι γυναικός.
Κείνου βούλεται οἶκον ὀφέλλειν ὅς κεν ὀπυίοι,
Παίδων δὲ προτέρων, καὶ κουριδίοιο φίλοιο
Οὐκέτι μέμνηται τεθνηότος, οὐδὲ μεταλλᾷ.

Et inde constitutiones in hoc titulo, de coercenda liberalitate parentum erga secundum secundamve conjugem, ne plus ei dent, donent, relinquant, quam cui ex liberis prioris matrimonii minimum dederint, donaverint, reliquerint ex bonis quæ aliunde quæsierunt quam a priore conjuge. Nam eorum quæ habuerunt a priore conjuge proprietatem servant liberis prioris matrimonii, eorumque servandorum causa cetera parentum bona liberis tacite obligata sunt. In parte proprium hoc est, ut sit eorum bonorum legitimus administrator. Itemque ut non adstringatur necessitate dandæ fidejussionis. Cetera sunt communia parentibus utriusque sexus.

IX. Enarratio.

LIcet ne quartæ quidem, &c.] Augustinus in *can. aperiant & can. ult.* 31. *qu.* 1. Pet. Faber.

Multinubentia, ut Tertulliani verbo utar, illicita non est. Secundas quidam nuptias contrahere prohibitum non est, & non est castrata licentia sæpius merendi, ceu loquitur Tertullianus, de exhortat. castitat. non tamen carent probro. D. Chrysostomus in epistolam D. Pauli ad Titum: ἴστε γὰρ ἅπαντες, ἴστε δή εἰ καὶ μὴ κεκώλυται παρὰ τῶν νόμων τὸ δευτέροις ὁμιλεῖν γάμοις, ἀλλ᾽ ὅμως πολλὰς ἔχει τὸ πρᾶγμα κατηγορίας: *Scitis enim omnes, scitis etsi secundæ nuptiæ legibus vetitæ non sint, rem tamen multis criminationibus obnoxiam esse.* Theophylactus in eandem epistolam cap. 1. ὁ δίγαμος οὐκ ἀνέγκλητον εἰ καὶ τοῖς ἔξω νόμοις ἄλλως δοκεῖ: *Digamus culpa non caret, tametsi legibus civilibus aliter videatur.* Idem Chrysostom. in homil. 7. in Posteriorem ejusdem Pauli ad Timotheum: αἱ δευτέροις ὁμιλοῦσαι γάμοις, καὶ τὴν εὐνὴν διαφθείρουσαι τοῦ τετελευτηκότος: *Quæ ad secundas nuptias transeunt, ac viri qui excessit, torum maculant, &c.* Adeo autem quidam veterum secundas nuptias damnarunt, ut Athenagoras in apologia εὐπρεπῆ μοιχείαν, honestum adulterium vocarit. S. Basilius in epistola 1. ad Amphilochium can. 4. scribit, trigamiam a quibusdam conjugium non appellari, sed polygamiam, vel potius fornicationem coercendam, & in epistola 3. can. 80. τὴν δὲ πολυγαμίαν οἱ πατέρες ἀπεσιώπησαν ὡς κτηνώδη, καὶ παντελῶς ἀλλοτρίαν τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων. *Patres polygamiam silentio prætermisere, ut penitus ab hominum genere alienam.* Ecclesia tamen probavit, aut certe permisit. S. Ambrosius in epistolam I. ad Corinth. cap. 7. in fine: *Cum dixerit superius, nubat, lege locutus est naturali: quamquam a Deo primæ nuptiæ sint, secundæ vero permissæ sunt. Denique primæ nuptiæ sub benedictione Dei celebrantur sublimiter: secundæ autem etiam in præsenti carent gloria. Concessæ sunt autem propter incontinentiam.* D. Hieronymus in epistola 54. ad Marcellam: *Nos secundas nuptias non tam appetimus, quam concedimus.* Hæc autem inter se longe differunt. Idem in epistola XI. ad Ageruchiam: *Aliud est quod vult Apostolus, aliud quod cogitur velle, ut concedat secunda matrimonia, meæ est incontinentiæ, non illius voluntatis.* Idem lib. 4. in Hieremiam cap. 16. *unde superflua novi hæretici reprehensio, quia docuimus digamiam & trigam. non ex lege descendere, sed ex indulgentia. Aliud est enim facere quod per se bonum sit, aliud ideo concedi ne priora faciamus.* Joannes Hierosolymit. in Matth. c. 19. *Aliud est permittere, aliud est præcipere: quod enim præcipimus, semper placet: quod autem permittimus, nolentes permittimus, quia malam voluntatem hominum ad plenum prohibere non possumus.* D. Augustinus in libro de agone Christiano cap. 3. *Isti sunt qui viduas, si nupserint, tanquam adulteras damnant, & super doctrinam Apostolicam se prædicant esse mundiores*: & ibidem: *Non enim prudentiores habendi sunt, quam Paulus Apostolus, qui ait, malo eas nubere quam uri.* Vide Tertullian. in d. lib. de exhortat. castit. cap. 8. & 9. Secundum igitur matrimonium fornicationis remedium censendum est, non impudicitiæ adminiculum, sive ut ait S. Basilius in epist. CXCVII. πορνείας παραμυθία ὁ δεύτερος γάμος, οὐχὶ ἐφόδιον εἰς ἀσέλγειαν. In summa permittuntur quidem secundæ nuptiæ; sed qui eas contrahit, non implet vitæ ejus, quæ secundum Evangelium est, summam perfectionem: οὐ κεκώλυται πρὸς τοῦ νόμου, οὐ πληροῖ δὲ τῆς κατὰ τὸ εὐαγγέλιον πολιτείας τὴν κατ᾽ ἐπίτασιν τελειότητα, ut ait Clemens Alexandrinus Stromate tertio. Certe apud Paganos etiam laudatæ feminæ univiræ. Propertius 4. Eleg. ult.

Jungor Paule tuo sic discessura cubili,
In lapide hoc uni nupta fuisse legar.

Et paulo post hoc filiæ mandat.

Filia tu speciem censuræ nacta paternæ
Fac teneas unum nos imitata virum.

Quasi quodammodo] *Inter quodammodo & verum satis interest*, ut ait Tertulianus in libro de veland. virgin.

Immaturitatis reprehens.] Immaturum matrimonium, ἄωρον in Nov. 22. cap. 22. & 40. Plinius in epist. 2. libri 4. *Audies brevi nuptias lugentis; nuptias senis; quorum alterum, immaturum: alterum serum est.*

Intra annum luctus] D. Chrysostomus in epistolam D. Pauli ad Colossenses; εἰ γὰρ ταῦτα πενθεῖς, ἐχρῆν διαπαντὸς πενθεῖν τὸν ἀπελθόντα: εἰ δὲ ἐνιαυτοῦ παρελθόντος ἐπιλέλησαι, ὡς οὐδὲ γενομένου τινὸς, οὐ τὸν ἀπελθόντα θρηνεῖς: *Si enim hæc luges, oporteret eum, qui excessit e vivis, lugere perpetuo. Si autem cum annus præterierit, oblivisceris perinde, ac si nihil accidisset, non eum qui excessit, luges, &c.* Apulejus 8. Metam. *Boni ergo & optimi consules, si luctui legitimo miserrimæ feminæ necessarium concesseris tempus, quoad residuis mensibus spatium reliquum compleatur anni.*

Aliæ intemperantiæ] Quasi feminæ *nubendi abstinentiam memoriæ maritorum parentare debeant*, ut loquitur Tertullianus libro 1. ad uxor. c. 6. *Est quædam etiam nubendi impudicitia*, ut ait Quintilianus in declamat. 306.

Nam etsi quasi legitima fit ea immat.] Valerius M. libro 11. cap. 1. 3. *Multorum matrimoniorum experientiam quasi illegitimæ cujusdam intemperantiæ signum esse credentes.* Scripti codices ibi habent, *quasi legitimæ.*

Et immaturitas quidem in fem.] Quæ festinato nupsit, infamis efficitur: nisi ei a Principe remissa sit ignominia, *l.* 4. *inf. ad SC. Tertull.* Principis enim est ignominiosis notas demere, Suetonius Vitellii cap. 8. Jure canonum infamia remittitur.

Uxor enim virum lugere debet, non solum propter turbationem sanguinis, sed & propter honorem maritis debitum: alioqui si uxor peperisset intra annum, impune posset nubere: vel etiam intra tempus, quo certum esse cœpit, uxorem non esse prægnantem: puta post trimestre tempus a mariti morte, ut Hebræorum jure, de quo Seldenus libro 11. cap. XI. uxoris Hebraicæ.

Liberis consulatur] Apulejus x. Metam. *Ad hoc uxoris dilectæ nimium mentitis lamentationibus; ad extremum sobolis impellebatur odium.* Marcellinus in Hermogenem: φύσει πόλεμος ἀεὶ ταῖς μητρυιαῖς πρὸς τοὺς προγόνους: & : διὰ τὴν φυσικὴν πρὸς τὸν πρόγονον δυσμένειαν. Vide quæ diximus ad tit. de inoffic. test. Institut. *In his nihil matris præter titulum est*, ut loquitur Quintil. decl. ult. ad finem.

Liber conf.] Stobæus serm. π. πέφυκαι γάρ πως πᾶσι πολέμιον γυνὴ τοῖς πρόσθεν ἐξηγῶσα δευτέρῳ πόσει. P. Faber.

Non solum res filiorum] Tertullianus de corona cap. 7. *Novercam insultantem de exuviis privigni.*

De coercenda] *L. hac edictali in princ. & §. omnib.*

Legitimus administr.] *L. ult. §. sin autem æs, in fine de bon. quæ liber.*

Dandæ fidejussionis] Vide inf. de bon. quæ lib. ad finem.

TIT. X. *Si secundo nupserit mulier cui maritus usumfructum reliquerit.*

HIc titulus est etiam de secundis nuptiis & veluti codicillus ad titulum superiorem, quo suppletur quod illo deest. Nam hoc quidem constat ex illo, mulierem cui primus maritus rerum quarundam suarum plenam proprietatem dedit, vel donavit, vel reliquit, si post mortem ejus alii nuptum ire cœperit, statuit amittere earum rerum proprietatem nudam, & usumfructum solum retinere: sed ex illo etiam non A constat quid sit dicendum, si prior maritus uxori quæ secundo nupsit, dederit vel reliquerit usumfructum rerum suarum, quem constitutio hujus tit. confestim restitui vult liberis prioris matrimonii. Hoc idem probaverunt Arcadius & Honorius, & alii porrexerunt ad maritum, cui uxor legasset usumfructum rerum suarum, sed abrogatur a Justiniano Nov. 22.

X. Enarratio.

VEluti codicillus] Codicillus enim est supplementum testamenti.

Si post mortem ejus] *L.* 3. *sup. tit. prox.*

Arcadius & Honorius] In *l.* 1. *C. Th. eod.*

Novella 22.] *Capite* 32. ex qua ususfructus quem prior B conjux legavit, non aliter aufertur conjugi, etiamsi nuptias repetierit, quam si specialiter id defunctus caverit, *d. cap.* 32.

TIT. XI. *De dotis promissione, vel nuda pollicitatione.*

MAtrimonium dixere Græci γαμικὸν συνάλλαγμα, & nos ante maluimus etiam id contractum, quam pactionem dicere. Hunc sequitur contractus alius qui & antecedere potest, nempe dotis datio, *l. contractus, ff. de reg. jur.* vel stipulatio promissioque dotis, vel pollicitatio, quæ pro contractu habetur: quia & ex pacto, & ex pollicitatione, & obligatione nuda dotis nascitur obligatio, *l.* 4. *& pen. de sol. dot.* C sublata dictione dotis, quæ olim fiebat solemnibus verbis, veluti: Mille doti tibi erunt, aut, Quod mihi debes, doti tibi erit. Dos est conventio, qua res aut pecunia certa propter justam uxorem propterve onera matrimonii pervenit ad virum. Vel, qua pensantur onera matrimonii data marito re aut pecunia certa. Varroni, ut vulgo, pecunia nuptiarum causa data, vel, quod nomine rei uxoriæ in conventionem venit, ut marito traderetur. Alias dotis nomine significatur jus repetendæ dotis, soluto matrimonio, *l.* 1. *§. Celsus, ff. de do. præl.*

XI. Enarratio.

COntractum] *sup. tit.* 1. *in princ.*

D Qui & antecedere potest] *Paulus libro* 11. *Sent. tit.* 21. *de dotib.*

L. contractus] Et *l. exigere* 65. *ff. de judic.*

Ex pollicitatione] Scilicet si dos definita sit: nam si indefinite promissa sit, nihil agitur, *l.* 1. *hoc tit.* & ideo Thalelæus notat, custodite in *l. pen.* dici, pollicitationem rerum dotalium intervenisse, ut significaret, in rebus certis promissionem factam. Sicut enim stipulatio, quæ ad rem vilissimam deduci potest, non valet: ita, nec dos, ut idem scribit: Notat etiam idem Thalelæus, constitutionem non meminisse mulieris. Sive ergo mulier, sive quis alius dotem pro ea polliceatur, utilis, inquit, pollicitatio est.

Aut quod mihi debes] *L. si pater* 44. *§.* 1. *ff. de jure* E *dot.*

Propter justam uxorem] Uxor proprie est quæ justa est; & si justa non est, nec dos est, §. 12. *de nupt.*

Sublata dictione dotis] *L. ad exactionem* 6. *hoc tit.* collata cum *l.* 3. *C. Th. de dotib.*

Propterve onera matrimonii] *L. dotis* 7. *ff. de ju. dot. l. pro oneribus* 20. *titulo sequent. l. dotem* 16. *ff. de cast. pec.*

Varroni] Libro 4. de Lingua Lat. ad finem, Scholiastes Horatii in od. 24. lib. 3. *Dos est donum puellarum nubentium.*

TIT. XII. *De jure dotium.*

Vide tit. 1. lib. 23. ff.

DOcuit quibus modis contraheretur dotis obligatio. Nunc tractare incipit de jure dotium .i. de cauſa, condicione, natura dotium, vel de dotibus. Et recte in Digeſtis ſtatim initio ejuſdem tituli ſcribitur. Dotis cauſam eſſe perpetuam, quod voto ejus qui dat, ita contrahatur, ut ſemper apud maritum ſit: quibus verbis ſignificatur, ex dotis cauſa dominium adquiri marito: Nec enim cauſæ contractuum temporariæ, veluti locationis, commodati, pignoris, dominium mutant, ſed cauſæ perpetuæ veluti emptionis, donationis, dotis. Et quod ſequitur in *l. 2. ff. eod.* Reip. intereſſe, mulieres dotes ſuas ſalvas habere, propter quas nubere poſſint, & ut ſignificat, *l. interest, ff. de reb. auct. jud. poſſ.* quæ ex eodem libro ſumpta eſt, non majores tantum 12. annis; ſed etiam minores, ut ætate permittente nubere poſſint: & videtur in ea pro ſolidum Paulus ſcripſiſſe, ſuam dotem; errorem vero illum eſſe creatum ex his notis SDM. quæ utrumque ſignificant: id vero eo pertinet ut intelligatur dotis cauſam eſſe privilegiariam, favorabilem atque præcipuam, favorem certe addidit ei omnium maximum Imp. Juſtinianus, favore quod olim habuit inter creditores chirographarios, eodem quoque dato inter hypothecarios, primum in rebus ipſis dotalibus, deinde in ceteris etiam mariti rebus.

XII. ENARRATIO.

VEl de duobus] Ut in codice Theod. *Ulp. Reg. tit. 6. Pauli 2. Sent. tit. 21.*

Ex dotis cauſa dominium adq. m.] Maritus non eſt dominus ſimpliciter; ſed dominus dotis cauſa, ſicut fundo æſtimato non emptor ſimpliciter, ſed dotis cauſa, *l. quotiens, ff. de jure dot.* Cuj. in *not. poſterior. inſtit. lib. 11. tit. 8.* vide Obſ. 10. 32.

Veluti loc. comm. pign.] *L. non ſolet 39. ff. loc. l. 8. & 9. ff. comm. leg. cum, & fortis 35. §. 1. ff. de pigner. act.*

Veluti empt. don. dot.] *§. per traditionem in fi. & §. ſeq. Inſtit. de rer. div.*

Sed etiam minores] Quæ maturius in domum mariti, quaſi uxores deductæ ſunt, quæque poſt ætatem nubilem ſponſum repudiarunt: nam eis quoque datur privilegium in quaſi dote repetenda.

Pro ſolidum] Auctores Baſilic. legerunt, *ſolidum*: vertunt enim ὁλοκληρον.

Inter hypothecarios] Sicut inter creditores chirographarios mulier præferebatur creditoribus anterioribus: ita & inter creditores hypothecarios etiam antiquiores mulier antefertur primum in ipſis rebus dotalibus: deinde in ceteris etiam mariti rebus, *l. ubi 29. hoc tit. & l. ult. infra qui potior. in pig. hab.* Martinus diſtinguendum non putabat, ſive creditores tacitam haberent hypothecam, ſive ſpecialem & certam. Vide dicta nobis ad *§. fuerat antea, de action.* & ibid. Cujacii Notas. Sententiam Martini vulgo Doctores ſequuntur. Bulgarus contra putat, & Odofredus ad *d. l. ult.*

TIT. XIII. *De rei uxoriæ in ex ſtipulatu actionem transfuſa, & de natura dotibus præſtita.*

HIc titulus eſt etiam de jure dotium, aut verius de repetitione dotis ſingularis liber, quo auctore Juſtiniano cum dotis recuperandæ uxori, vel ſocero ſoli, aut adjuncta filia competerent duæ actiones olim, actio rei uxoriæ, & ex ſtipulatu, ſi ſtipulatio interveniſſet, extraneo ex ſtipulatu tantum, omnes ii abolita actione rei uxoriæ dotem repetunt A actione ex ſtipulatu: ſed ſocer & uxor ex ſtipulatione tacita, extraneus tantum ex ſtipulatione, vel pactione expreſſa facta initio dandæ vel promittendæ dotis: & ſocer ipſe ex ſtipulatione expreſſa ſtatim, non pactione ſi dotem ſibi reddi voluerit non adjuncta perſona filiæ, & dotem non eſſe filiæ pro patrimonio. Eam retinuit actionem Juſtinianus quæ meliore jure erat. Nam & ex ea multo plura retinet, quam ex actione rei uxoriæ. Nec bonæ fidei eam facit quod utilior ſit actori actio bonæ fidei quam ſtricta, ſed ne haberet ex judicio bonæ fidei quidquam, quæ non ſit etiam bonæ fidei. Atque ita eam bonæ fidei fecit, ut ne tamen juris ſtricti pro dotibus amitteret meliorem, quæ in judicio ſtricto cauſa erat. Denique mixtam fecit actionem bonæ fidei & ſtricti juris, actio- B nem ex ſtipulatu de dote repetenda, quæ confuſio ſimilis ab eodem inducta eſt SC. Trebelliani, & SC. Pegaſiani. Quæ vero ſervat ex propria natura actionis ex ſtipulatu hæc fere ſunt: ut non ſit locus edicto de alterutro: ut poſt divortium mortua muliere ante moram nec adventitia dos cedat lucro mariti: ut retentionibus dotis ex quinque cauſis nullus ſit locus: ut mortua muliere in matrimonio, ſi pater ſit, dos profectitia non cedat lucro mariti. Ex natura actionis rei uxoriæ hæc, ut dotem a parente datam virilis ſexus, & per virilem ſexum cognatione juncti liberi retineant titulo præcipui, ſive ex parte ſcripti, ſive emancipati, aut exheredati ſint; coheredibus præſtita cautione ſtricta de indemnitate: & ut de dote profectitia vel adventitia divortio facto, aut C mortuo marito agat pater adjuncta filia, vel ſi pater non ſit, aut deſierit eſſe morte naturali vel civili ante vel poſt litem conteſtatam, ſola filia morte civili, ut *l. 2. infra ſol. mat.* Et ut maritus hactenus damnetur quatenus facultates patiuntur; non in ſolidum. Et ex his rurſus quæ communia erant utriuſque actionis hæc ſervat, ut prædia dotalia reddantur ſtatim: ut dotis inæſtimatæ fructus ne reddantur, niſi pro rata temporis quo noviſſimo anno mulier nupta non fuit. Et hoc addit novi, ut dotes, quæ conſiſtunt in rebus mobilibus, tam animalibus quam his quæ anima carent; & in rebus incorporalibus reddat maritus hereſve ejus intra annum, explicandæ pecuniæ gratia, quia plerumque harum rerum pretia redduntur ſi conſtante matrimonio alienatæ, vel manumiſſæ D fuerint. Et his ſubjicitur de fundo dotali non alienando vel obligando, ne conſentiente quidem muliere aut remittente hypothecam, quam habet in rebus dotalibus, ſublata differentia Italiæ, & provinciarum: conſtitutio nova.

XIII. ENARRATIO.

ACtio rei ux.] Salmaſius ait, reuxoriam actionem appellari in *l. un. §. 1. hoc tit.* ibi; re uxoria, aut ut ipſe legit, reuxoria in poſterum ceſſante, qui ſi ſcriptos codices conſuluiſſet, non reuxoria, ſed rei uxoriæ exaratum inveniſſet. Certe ita legitur in V. Cl. Menagii libro optimo, & Juliani Brodæi libro perantiquo. Non infitior quidem in *d. l. un.* legi, *rei* E *uxoriæ jus*, & poſtea, in quibuſdam codicibus, *re uxoria in poſterum ceſſante*: & ibidem: natura rei uxoriæ. Denique in *§. fuerat inſtit. de action. omne jus quod res uxoria ante habebat*: & apud Theoph. καὶ ἡ *res uxoria*: & fortaſſe non male pro, de rei uxoriæ in ex ſtipul. alias legitur, *de re uxoria in ex ſtip.* nolim tamen *reuxoriam* admittere. Nec moveri debemus Gloſſis Nomicis, in quibus legitur. ῥευξόρια: nam Latini ſermonis imperitia huic errori cauſam dedit. Nec majoris auctoritatis apud me eſt Suidas, qui verbum hoc corrupte, ut & alia pleraque extulit. Actio igitur rei uxoriæ, id eſt, quæ dotis recuperandæ cauſa comparata eſt. Boetius in Topica Ciceronis libro 6. *Dos licet matrimonio conſtante in bonis viri ſit, eſt*

tamen

tamen in uxoris jure: & post divortium velut res uxoria peti potest.

Sed socer & uxor] Socer præsumitur stipulatus & uxor tacito intellectu. Extraneus recipit sibi dotem stipulando, vel paciscendo initio dotis dandæ, *l. cum dos 7. ff. de pact. dotal.* vel initio promittendæ, *l. ex morte 9. infr. tit. prox.* Pater dotem sibi recipit stipulatione non pactione facta initio dotis dandæ, *l. avia 6. sup. de ju. dot.*

Ut non sit locus edicto de alt.] Hodie igitur mulier utrumque consequitur: nisi maritus nominatim aliud caverit: *ἀπὸ γὰρ τῶν ἐναντίων εἰσήγαγε τὴν πρόληψιν ἡ διάταξις*, ut ajunt Græci interpretes. Si maritus testamento caverit, se pro dote ea reliquisse, utrumque non consequitur. Ergo ex contrario si nihil caverit, utrumque consequetur.

Ut post divortium mortua m.] Si mulier post divortium mortua esset, actio rei uxoriæ heredi ejus non aliter dabatur, quam si maritus in dote mulieri reddenda moram fecisset, ut scribit Ulp. *tit. de dotib.* Sed si profectitia esset, ad patrem redibat: si adventitia, remanebat penes virum. Actio vero ex stipulatu ad heredem transmittebatur, etiamsi maritus viva uxore moram non fecisset. Hodie manet actio ex stipulatu, & transmittitur ad heredes mulieris, etiamsi maritus nullam moram fecerit.

Ex quinque causis] Propter liberos, propter mores, propter impensas, propter res donatas, & propter res amotas, de quib. *Ulp. tit. de dotib.*

Si pater sit] Si pater non sit, sed decesserit constante matrimonio, deinde filia, dos profectitia apud maritum remanet, *Ulp. d. tit. de dot.* Si dos sit adventitia, & respicias ad jus ex stipulatu, dos apud virum non remanet post mortem uxoris; sed ad heredes mulieris transmittitur, nisi aliud actum sit, §. *illo procul dubio.*

Liberi retineant] Filia, vel neptis, sive heres ex parte scripta sit, sive emancipata, sive exheredata, dotem pro ea datam a parente, qui eam heredem scripsit, vel exheredavit, vel emancipavit, retinet præcipuam, solaque actione ex stipulatu dotis repetitionem habet.

Aut exheredati sint] §. *videamus.*

Coheredibus præstita caut.] Cavendum est de indemnitate & defensione secundum naturam propriam actionis ex stipulatu, §. *cautione.*

Agat pater adjuncta filia] Nam heres patris, §. *& hoc ex rei.*

Quatenus facultates] Si non in fraudem uxoris bona sua deminuerit dolo malo, §. cum autem. Thalelæus notat: Non ergo non imputatur si dolo non adquisierit, sed si dolo possidere desierit, ut in sociis, *l. verum 63. ff. pro soc.*

Pro rata temporis] Vide Thalelæum heic §. *cumque ex stipul.*

In rebus incorporalibus] In actionibus seu nominibus debitorum.

TIT. XIV. *De pactis conventis tam super dote, quam super donatione ante nuptias & paraphernis.*

UT contractui emptionis venditionis libro quarto & actionibus quæ ex ea nascuntur, subjicitur titulus de pactis, quod hæc soleant legem dare emptioni venditioni, ita proposito contractu dotis hoc libro & actionibus quæ de repetenda dote competunt, datur titulus de pactis dotalibus, ex quibus est actio præscriptis verbis, *l. 6. supr. de ju. dot.* & titul. prox. §. *accedit*, videlicet negotio ita gesto ab extraneo dante dotem pro muliere, Do ut reddas. Nec enim ei suppetit actio rei uxoriæ, cum mulier pro qua dedit dotem, contraxisse intelligatur, non ipse, *l. 9. in fi. hoc tit.* nec actio ex stipulatu, cum tacita ei data stipulatio non sit; sed quasi ex novo negotio utilis præscriptis verbis ad exemplum uxoriæ, vel efficax condictio certi. Et ex his quidem pactis alia utilia sunt, alia inutilia, quæ Constitutiones satis aperte discernunt. De pactis conventis super donatione ante nuptias est *l. 9. & pen.* Retinet titulus veterem appellationem, quia nondum eam mutaverat Justinianus in propter nuptias. Recentior enim est *l. ultim. supr. de don. ant. nupt.* Constitutionibus tituli hujus. De conventis super paraphernis est *l. 5. 8. & ult.* Et *l. 5.* inutile esse pactum instrumento dotali interpositum vice testamenti, ut mortua muliere in matrimonio parapherna pertineant ad maritum. Utile est pactum, si idem de dote convenerit, non si de paraphernis, quia pactum neque testamenti, neque codicillorum vim ullam habet, & improbum etiam est pactis constringere libertatem testandi. Nihil etiam juris marito datur in paraphernis, nisi hactenus quatenus patitur mulier, *l. 8.* ut si data ex marito non donandi animo maritus consumpserit, mulieri teneatur, etiamsi ex eis locupletior factus non sit, *l. de his infr. de don. int. vir.* & in solidum, etiamsi facultates non habeat, modo si ea amoverit, *l. si rerum, ff. de re jud.* Et ad hæc notandum etiam pro paraphernis mulieri dari tacitam hypothecam, *l. ult.* ut pro dote tit. superiore. Nam quam olim pacisci solebant tam pro dote quam pro paraphernis, ut *l. ubi supr. de jur. dot.* æque consequens est, ut pro dote, hodie pactam haberi etiam pro paraphernis: possis addere, & pro donatione propter nuptias eadem ratione, solo privilegio uni doti reservato. Placet etiam ut in rebus dotalibus, ita in paraphernis maritum cujus potestati ea commisit mulier, præstare dolum & culpam. Et parapherna sunt cetera bona mulieris quæ doti non dedit, Gallico vocabulo usurpato a Latinis, ut rhedæ, petoriti, covinni, peculium mulieris, *l. si ergo §. dotis, ff. de jur. dot. l. donationes §. species de dona.*

XIV. ENARRATIO.

VEl efficax condictio certi] In *l. 1. utilis est. condictio*, Basilica *χρήσιμός ἐστιν ὁ κονδικτίκιος*. Cujacius utilem interpretatur, efficacem. Thalelæus autem: utilis, inquit, condictio, quia potest agere præscriptis verbis, cum ob causam datum sit. Utilis condictio in *l. 1. ff. qui ex fac. tut. & l. 2. infr. eod.* non est *ἐνδύναμος*, *ἰσχυρὸς*, ut Græci interpretantur, sed opponitur directæ.

L. 9. & penult.] Ex *l. 9. & pen.* quod attinet ad partem lucri æqualis est casus dotis: & casus donationis propter nuptias. Ex *Novell. 97.* æqualis esse debet quantitas dotis & donationis propter nuptias.

Si idem de dote convenerit] *l. si convenit 6. hoc t.*

Etiam pro paraphern.] *L. ult. §. 1. hoc t.*

Solo privilegio uni doti reserv.] *L. ult. §. 2. infr. qui potior in pign. hab.*

Præstare dolum & culpam] *L. ult. l. 2. hoc t. ταύτην γὰρ ἐπιμέλειαν ἀπαιτεῖται καὶ περὶ τὰ προικιμαῖα πράγματα: hanc enim diligentiam præstat circa res dotales*, ut ajunt Græci: & verum est, *l. etiam 18. §. 1. & l. in his rebus 66. ff. sol. matr.*

Gallico vocabulo] Salmasius de modo usurarum c. 4. Doctissimi Jurisconsulti, inquit, notant, Gallorum eam vocem esse antiquam, ut covinni, petoriti, alauda. Sed falluntur egregie. Pura puta vox Latina, quam Galli eo sensu usurparunt de rebus mulieris peculiaribus, quæ extra dotem esse, atque ad usum suum in domo mariti propria se habere vellent. Ego potius accedo Ægidio Menagio τῷ πάνυ, Gallos Cisalpinos, qui Latine loquebantur, ea, quæ extra dotem sunt, peculium appellare.

Ut rhedæ] Fabius libro 1. cap. 5. Fortunatus.

Curriculi genus est, memorat quod Gallia rhedam.

Petoriti] Quod Græci *φορεῖον*, Galli Transalpini peto-

petoritum appellant; auctore Gellio 15. 30. Quintil. d. c. 5. Festus in petoritum, vetus Horatii Schol. ad sat. 6. lib. 1.

Covinni] Pomponius Mela lib. 3. 6. *Dimicant non equitatu modo aut pedite, verum & bigis & curribus Gallice armati, covinnos vocant*. D. Hieronymus in Esaiam libro 18. *Reducantur Sarraco Gallico covinisque bellicis*.

TIT. XV. *De dote cauta & non numerata.*

CAutionem nudam sive tenorem inanium dotalium instrumentorum, ut ait *l. 9. inf. de bon. prof.* dotem non facere, ut *l. 1. sup. de don. an. nupt.* non factam donandi animo rem desiderare donationem naturalem. Factam donandi animo, & legitime, & ex SC. confirmatam morte mariti, si fuerit facta forte manente matrimonio, pro dote haberi, *l. 2.* Cautioni falsae obiici praescriptionem anni numerandi a soluto matrimonio, l. 3. quam Nov. 100. valde immutavit.

XV. Enarratio.

NOn factam donandi animo] Cautio nuda, id est, dotis non acceptae, quae non donandi animo facta est, pro dote non habetur.

Rem desid. donat. natu.] Ut dos de re ipsa data sit. l. 2. ἐν αὐτῇ τῇ ἀληθείᾳ, Basilica, ἐν ἔργῳ, Scholiastes.

Factam donandi animo] Puta, ut quod uxori donavit, in dotem accipiat, ut in *l. si quis uxori 59. ff. de don. int. vir. & uxor.*

Et legitime] *d. l. 2.* Pone donationem D. solidos excedere, & legitime insinuatam, vel intra modum legitimum factam. Thalelaeus ad *d. l. 2.* Basil. libro 29. titul. 5. cap. ult. Donatio ejusmodi ex Senatusconsulto morte mariti confirmatur, si in eadem voluntate manserit, *l. cum hic status 32. ff. de donat. int. vir. & uxor.*

Novella 100.] Exceptio non numeratae dotis post solutum matrimonium anno finitur, si matrimonium biennio tantum duraverit: nam si diutius duraverit, non tamen amplius decennio, post solutum matrimonium tribus mensibus finitur. Si amplius decennio duraverit, mulieri dotem repetenti ex instrumento dotali, nulla opponi non numeratae dotis exceptio potest. Cujac. ad d. Novellam 100.

TIT. XVI. *De donationibus inter virum & uxorem & a parentibus in liberos factis, & de ratihabitione.*

QUaestio de re uxoria multis partibus constat, inter quas una est de donationibus inter virum & uxorem, propter quas erat retentio dotis: & hanc partem hic tit. exequitur, jamque superioris tituli l. 2. praedicere occupavit, cautionem dotis non acceptae factam uxori donandi animo, confirmari morte mariti: quod est ex SC. sive oratione Severi & Antonini, quae & Constitutio dicitur generali nomine, *l. 3. hoc tit.* quae si interveniat Falcidia, ita accipienda est, ut confirmetur donatio pro dodrante tantum, *d. l. 2. & l. 14. hoc titul.* Donatio enim inter maritos comparatur donationi causa mortis post SC. excepto uno casu, si donator in servitutem redigatur, quo donatio inter maritos confirmatur, donatio causa mortis inter alios infirmatur. Ab initio autem donationes inter virum & uxorem ipso jure non valent, ne mutuae quidem, *l. cum hic status, §. si ambo, ff. eod.* & revocantur poenitentia tacita vel manifesta per vindicationem, aut condictionem, non in solidum, sed in quantum locupletior ex ea re factus, factave est, qui quaeve donatum accepit, *l. pen. C. Theod. de rev. don.* & hac etiam ratione quae locupletiorem non faciunt donatarium, permissae sunt. Exemplum autem SC. sive Orationis Severi & Antonini fecit, ut idem Justinianus statueret in donationi-

A bus a parentibus collatis in filiosf. ut silentio, ut morte confirmarentur: & naturali igitur & civili morte exemplo donationis inter maritos, & donatore mortuo apud hostes, non jam ex SC. vel exemplo SC. sed ex lege Cornelia testamentaria, vel post mortem donatoris, donatario postliminio reverso, a Justiniano nove producta utraque fictione ad donationes inter virum & uxorem, *l. ultim. hoc tit.* Id vero de confirmatione donationis inter patrem & filiumf. quod idem Justinianus statuit, ante non tenuerat, vetante regula, quae ex post facto non vult convalescere; quod ab initio non valuit: & hoc secus, si quando fit, etiam fit ex lege certa vel incerta i. incognita nobis, vel utiliter, non directo. Inde vero cum dubitatio nascere-

B tur, utrum donator si legaret quod donasset, id jure confirmationis caperetur, an jure legati, & constaret capi jure confirmationis post SC. *l. 14. hoc titul.* nec verbum igitur Lego semper facere legatum, uti nec verbum Dono donationem, *l. ex conducto, §. Pap. loc.* Idem Justinianus ab hac definitione unum casum excepit: Si donatio insinuata non esset, & differentiam patefecit inter jus confirmationis & legati. Jus legati non retrotrahi. Jus confirmationis retrotrahi: & generaliter idem definit, omnem confirmationem vel ratihabitionem retrotrahi, sublata differentia veterum, inter ea quae sunt juris & ea quae sunt facti: nam ea quae sunt juris retro trahebantur, non ea quae sunt facti, *arg. l. 7. ff. de jure cod.* Et hoc tantum est quod de ratihabitione hic tit. habet, & de donatione parentum erga liberos suos una lege nova Justiniani comprehen-

C sum *l. 25.*

XVI. Enarratio.

QUod est ex SC. sive orat. Sev. & Ant.] *L. cum hic status 32. ff. de dona. int. vir. & ujor.*

Comparatur donationi causa mort.] Habetur pro donatione causa mortis, vel pro fideicommisso, *l. in donationib. inf. ad l. Falc.* fideicommissi partibus fungitur.

Inter alios infirmatur] *L. res uxoris 24. hoc tit. l. si quis 7. ff. de mort. cau. donat.*

Revocantur poenit. tac.] Veluti si donator res donatas alii vendiderit, pignorive dederit, *d. l. 32. §. si maritus, & l. 12. hoc tit.*

Vel manifesta] *l. 18. hoc tit.*

D Condictionem] Sine causa, vel ex injusta causa, quae dicuntur utiles actiones in *l. 7.* ut Gl. interpretatur.

Quae locupletiorem non faciunt] Veluti si servus donatus fit manumissionis causa, *l. 22.*

De confirmatione donationis] Ut patris donatio in filiamf. collata confirmatur morte, *l. donationes 1. hoc t.* ita aequum est, donationem filiaefamilias in patrem collatam confirmari morte filiae. Cujac. in Consultat. 44.

Vetante regula quae ex post facto] *L. 29. ff. de div. reg. jur.* & post facto, ἐκ τῶν μετὰ ταῦτα συμβαινόντων, Theod. Balsamon ad can. 38. Greg. Thaumaturgi, *ex his quae postea accidunt*.

Convalescere] βεβαιοῦσθαι, confirmari.

Et hoc secus si quando fit] Plautus Capt. act. 3. sc. 4. v. 92. *Hoc si secus reperies*, & v. 106. *nunquam hoc in-*

E *venies secus*. Secus, est aliter hoc aliter si quando fit, lege confirmatur, vel Senatusconsulto, ut donationes inter virum & uxorem.

TIT. XVII. *De repudiis & judicio de moribus sublato.*

PArs alia quaestionis de re uxoria fuit de moribus conjugum, qui divortio causam dedissent, quoniam propter mores erat retentio ex dote, atque etiam actio de moribus. Sed actio tollitur a Justiniano *l. ult.* quoniam sufficiunt poenae injusti repudii comprehensae *l. consensu*, & retentionem quoque postea sustulit sursum *tit. 13. §. taceat*. Sed quia non nisi facto divortio retentioni locus erat, vel actioni de moribus,

ribus, etiamsi utraque sublata sit, residet tamen adhuc inspectio de divortiis, de quibus est hic tit. nam repudiorum nomen generale est, quo & divortia significantur, & repudia inter sponsos: & de his est *l.* 2. Ceteræ de divortiis. Divortium est repudium & separatio maritorum. Repudium est divortium, vel renunciatio sponsalium. Placet valde formula repudiandæ uxoris impudicæ, quæ est in satyrico Petronii: Quia fidem scelere violasti, & communem amicitiam, res tuas ocyus tolle, & alium locum quem polluas quære. Licita autem fuere repudia ante *Nov.* 117. ex *l. 9. hoc tit.* facta communi consensu, non invito altero, impune sine justa & legitima causa. Solius Flaminis matrimonium non nisi morte dirimi non poterat, auctoribus Festo & Gellio. Imo nec ullius olim jure veteri, & primum Domitianum repudia permisisse Plutarchus scribit in *ῥωμαικοῖς*.

XVII. Enarratio.

De moribus] Josephus de vita sua, *μὴ ἀρεσκόμενος αὐτῆς τοῖς ἤθεσιν ἀπεπεμψάμην*, de uxore sua quam repudiavit ob mores.

Erat retensio ex dote] Ulpianus *tit. de dotibus*, *l.* 1. C. *Theod. vict. civili. criminal. ag. non pos.* & *l.* 1. *eodem*, *Cod. tit. de dot.* si culpa mulieris factum esset divortium. Seneca Medeæ act. 3.

Hac dote nupsi: redde fugienti sua.

Josephus Scaliger: lege Romana: quod culpa Jasonis divortium intervenerat, non Medeæ.

Pœnæ injusti repudii] Lex injusti repudii maxime necessaria ad continenda matrimonia, ut est in Fabii declamatione 262.

Quo & divortia signif. & rep.] Pro divortio accipitur in Justini Apologia 1. pro Christianis: *τὸ λεγόμενον*, inquit, *παρ' ὑμῖν ῥεπούδιον δοῦσα ἐχωρίσθη*. Glossæ: *ἀπόλυσις γαμετῆς ἢ μνηστῆς*: *repudium*: Item *διάλυσις γάμου*, *repudium*. Theodoretus in Esajam cap. 50. *βιβλίον δὲ ἀποστασίου ὃ καλεῖν εἰώθασιν οἱ πολλοὶ ῥεπούδιον, ὀνομάζει*: *Libellum divortii vocat quod vulgo repudium dicitur*. Suetonius Tiberii cap. 2. *Repudiumque ei suo nomine remissum*. Tertullianus Apolog. cap. 6. *Nulla repudium domus scripsit*: & mox: *Repudium tam & votum est, quasi matrimonii fructus*. Adde de monog. cap. 9. ad finem.

Placet valde formula] Hæc exstat apud Plautum in Amphitr. Act. 3. Sc. 2. *Valeas tibi habeas res tuas; reddas meas*. Quintilianus d. declamat. 262. *Tunc repudiatam tu credis uxorem, cum res suas sibi habere jussa est, cum egredi de domo*. Martialis 10. 41.

— Proculeja maritum

Deseris, atque jubes res sibi habere suas.

Apulejus Metam. 5. *Confestim toro meo divorte, tibique res tuas habeto*: adde *l.* 2. *ff. de divort.* V. Cujac. Observ. 1. 39. & ad Nov. 22. ubi locum Ciceronis e Philippica 2. profert, ut Victorius emendavit: *claves ademit, exegit*, & Muretus in variis probavit, 2. Var. cap. 2.

Licita autem fuere repudia] Ut quasi per ludibrium matrimonia contraherentur & dirimerentur. Suetonius in Julio cap. 43. *Diremit nuptias prætorii viri, qui digressam a marito post biduum statim duxerat*. Eleganter D. Hieronymus libro 1. adversus Jovinianum: *Quasdam repudiatas*, inquit, *altero nuptiarum die statim nupsisse legimus: uterque reprehendendus maritus, & cui tam cito displicuit, & cui tam cito placuit*.

Ante Novel. 17.] Quam Justinus revocavit *Nov.* 160. inter Novellas Justiniani.

Communi conf.] *Amica separatione*, ut loquitur Tertull. de Monog. cap. 17. *συναινούντος ἑκατέρου μέρους*, *Nov.* 22. *cap.* 4. vel ex causa, puta, sterilitatis, ob quam primus Spurius Carvilius divortium fecisse dicitur. Fragmentum Varronis: *Quod parere non poterat, mulierem foras betere jussit*: de quo videndus Plutarch. in Sylla, A. Gellius, Dionysius Halicarn. Sed hoc non obtinuit in Republica Christiana. D. Augustinus in libro de nuptiis & concupisc. cap. 10. *Ut cum filiorum procreandorum causa vel nubant feminæ, vel ducantur uxores, nec sterilem conjugem fas sit relinquere, ut alia fœtunda ducatur. Quod si quisquam fecerit, non lege hujus seculi, ubi interveniente repudio sine crimine conceditur cum aliis alia copulare connubia, sed lege Evangelii reus est adulterii*. Nec igitur ob sterilitatem dirimitur matrimonium, sicut nec bona gratia ob imbecillitatem solvitur, id est, si quis res mariti agere non possit, *Novell.* 22. *cap.* 6. ob servitutem Jonas Aurelian. Episc. in lib. 2. de institutione Laicali cap. 12. *Sunt namque nonnulli, qui dum liberæ conditionis sortitos se putant esse uxores, si aliqua occasione postea servituti subactæ fuerint, illico eas a jure conjugii scindunt: Et hoc lege mundi faciunt non lege Christi*. De his causis & monachismo & captivitate, vide Cujac. ad d. Nov. 22.

Festo] In flammeo.

Et Gellio] Libro 10. 15.

Plutarchus] Seldenus de Flaminicæ divortio Plutarchum accipit, uxoris Hebraicæ lib. 3. cap. 27.

TIT. XVII. *Soluto matrimonio quemadmodum dos petatur.*

Hic titulus est de ipsa repetitione & solutione dotis, sive de judicio reciperandæ dotis, quod soluto matrimonio competit aliquando directo, aliquando utiliter, ut *l.* 3. & non in solidum adversus maritum; sed quatenus facere potest, adversus heredem ejus in solidum, *lege* 8. & 9. ac rursus in patrem si marito filiof. dos data sit, non in solidum; sed in peculium, si ipsi patri in solidum, *l. pen.* & aliquando non res ipsas dotales peti, sed pretium, aliquando etiam partus ancillarum venire, si non mariti, sed mulieris periculum fuerit; non etiam fructus, nec solum patrem dotem sine filia, quæ superstes sit, repetere, nec in ejus arbitrio dotem esse filiæ ut peculium, *l.* 2. & 7. & ad hunc fere modum finemque dotem repeti hic tit. docet. At eadem de re fuit tit. 13. An hic igitur superfluus? minime vero: alioquin erit etiam superfluus tit. 23. de fundo dotali, quoniam eodem tit. omne fere jus de fundo dotali expositum est. Verum observandum est in eo tit. 13. ea tantum exponi de repetitione dotis quæ nova Justinianus fecit, partim probato, partim improbato jure actionis rei uxoriæ, & ipsa etiam actione sublata, & retenta sola ex stipulatu, & mulieri, soceroque data tacita stipulatione, & mulieri etiam tacita hypotheca, & similiter ea tantum exponi de fundo dotali, quæ ipse fecit nova, sublata differentia locorum, quam induxerat lex Julia, & differentia alienationis & hypothecæ. Ceteraque de repetitione dotis vel fundo dotali Constitutionibus prodita sunt, confirmari nominatim in *d. tit.* 13. §. *penult.* & cetera de fundo dotali sunt in tit. 13. cetera de repetitione dotis in hoc titulo. Imperfectus esset hic liber sive tractatus de dotibus, si contineret ea tantum, quæ de jure dotium Justinianus fecit nova, non etiam vetera, quæ non mutavit.

XVIII. Enarratio.

Aliquando utiliter, ut l. 3.] Dominus ibi utili actione de dote tenetur, quia neque matrimonium fuit, neque dos, & convenitur non in solidum, sed de peculio. Emendanda est Glossa Theodori ibi: ἡ de peculio *γυμναζομένη ἐπὶ τῆς προικὸς τὸ πᾶν ἀπαιτεῖ, ὡς δηλοῖ ἡ ι. διάταξις τοῦ παρόντος τίτλου*. Legendum inquam, *οὐκ ἀπαιτεῖ*: Actione de peculio dos in solidum non petitur, ut ostendit 10. constitutio hujus tituli.

Non in solidum] *L. maritum* 12. *ff. eod.*

Sed pretium] *L. in fine.*

Sed

A Sed mulieris periculum] Fac conveniſſe ut ipſæ res æſtimatæ ſoluto matrimonio redderentur, ſi exſtent: partus ancillarum dotalium ad mulierem pertinent: Cum enim mulieris periculum ſit, ejuſdem commodum eſſe debet *l. 1. hoc tit.*

Quæ ſuperſtes ſit] Nam ſi ſuperſtes non ſit, pater dotem repetit, ſive filiafamilias eſſet, ut in ſpecie *legis* 4. ſive emancipata, ut ibi ait Theodorus.

Ut peculium, l. 2. & 7.] In *d. l.* 7. Cujacius legit, peculium, & Thalelæus ibid. ἀδεμπτεύειν τὸ πεκούλιον: *peculium adimere*: veteres tamen codices nihil mutant.

TIT. XIX. *Si dos conſtante matrimonio ſoluta fuerit.*

B COmmodiſſime junxit hunc titulum ſuperiori: nam *l. ultim. ſuperioris tituli*, & lex iſtius tituli partes duæ ſunt unius ejuſdemque Conſtitutionis, ut conſtat ex *Cod. Theod. l. ſi conſtante, De dot.* Lex ultima ſuperioris tituli eſt de marito mortuo, hæc vero de uxore mortua, & ut marito mortuo dos redit ad mulierem, nihilque ex ea heredes mariti ſibi vindicare poſſunt ex *d. l. ult.* ita ex hac lege uxore mortua contra generalem definitionem ſuperioris tituli, ut dos ſoluto tantum matrimonio petatur, vel ſolvatur, exceptis certis cauſis: quia repræſentationem dotis perſpicuum eſt inſtar donationis obtinere quæ inter maritos prohibita eſt, ſi maritus, conſtante matrimonio dotem mulieri ſolverit abſque legitima cauſa, quia ea ſolutio præmatura pro donatione eſt, nihil ex ea dote heredes mulieris ſibi vindicare poſſunt, ſed marito adverſus eos eſt repetitio C dotis cum fructibus omnibus quaqua fide percepti ſunt a die ſolutionis. Jure enim veteri mortua uxore dos adventitia, vel profectitia ſi non ſit pater, lucro mariti cedit, liberis communibus ſervata proprietate quaſi bonorum maternorum; adeo ut nec a liberis ea abalienare poſſit, maxime ſi eis novercam ſuperduxerit. Jure novo, quo mortua uxore dos non cedit lucro mariti, & redditur heredibus mulieris, §. *illo proculdubio tit.* 13. non poteſt eſſe locus Conſtitutioni hujus tituli, niſi ponas conveniſſe inſtrumento dotali ut dos mortua uxore lucro mariti cederet: & ita hanc Conſtitutionem accipit Juſtinianus in *Novell.* 22. ea nimirum inflexa & accommodata ad jus quod ipſe novum fecit de dotibus: quo argumento contendere fortiter poſſis quæcunque his vel Pandectarum libris cauta ſunt, ex- D cipi debere ſecundum nova jura, quæ Juſtinianus introduxit. Sed id efficere tamen ubique, vincereque ſane haud quaquam poſſis. Illud non omittam in ſpecie hujus legis, non eoſdem fuiſſe liberos & heredes mulieris, extraneos ſcilicet heredes fecerat mulier, liberis ſatisfecerat, relicta portione legitimæ portionis.

XIX. Enarratio.

EXceptis certis cauſis] De quibus in *l. mutus* 72. §. 1. *ff. de ju. dot. & l. quamvis* 20. *ff. ſol. matrim.*

Quaqua fide] Accurſius utitur diſtinctione bonæ fidei, & malæ fidei.

Niſi ponas conven. inſtrum. dot.] Cum Azone heic in Summa & Odofredo. Baſilica: Si maritus dotem, E quam mortua muliere lucrari debet, &c. Liberis tamen ſervatur proprietas, & ſolus uſusfructus patris eſt, *in Conſtit. hujus tit. in fin.* in qua pro; *competens*, alii codd. habent, *ſervetur*: & alii neutrum hoc modo: *ita ut proprietas ejuſdem liberis ex eadem ſuſceptis alienari*, &c. Sic vetus Ægidii Menagii v. cl. & τὸ κατὰ πόδας.

Legitimæ portionis] Ut in §. *ſed hæc, Inſtitut. de inoffic.* & ibi Cujacius.

TIT. XX. *Ne fidejuſſores vel mandatores dotium dentur.*

PErtinet etiam hic titulus ad repetitionem & ſolutionem dotis, ut maritus, vel ſocer, vel proſocer qui dotem accepit, dotis ſervandæ & ſolvendæ ſoluto, matrimonio mulieri non cogatur fidejuſſorem dare, vel mandatorem, cujus ſcilicet mandatu uxor dotem det viro, quo ſit adverſus fidejuſſorem, vel mandatorem mulieri regreſſus ſoluto matrimonio dotis reciperandæ gratia: & ſi ultro maritus dederit fidejuſſorem vel mandatorem, ut non obligetur, quia hanc obligationem Conſtitutiones improbant, *l. 1. Cod. Th. de fid. dot.* & ratio Conſtitutionum hæc eſt, quia cum mulier credat marito ſuum animum, & omnem vitam, vel ſocero cujus filiof. nupſit, & plerunque etiam paraphernа, abſurdum eſſet fidei ejus etiam ſi non committeret dotem, quæ & in bonis mariti eſt, vel ei jam commiſſa & concredita ea, ſi deſideraret fidem alienam, ſi fidem haberet fidei alienæ magis quam amicitiæ, fideique communi. Ante nuptias fateor poſſe dari fidejuſſorem dotis, vel poſt nuptias, non manente matrimonio. Hac de re memini me ſcribere ad Africanum lib. 4.

XX. Enarratio.

UT non obligetur] Placentinus & Franciſcus Duarenus exiſtimabant, dandi quidem fidejuſſoris neceſſitatem remitti, ſed datum obligari. Verius tamen eſt, non obligari, quæ fuit Azonis ſententia heic in Summa, Odofredi, & Græcorum. Stephanus ad *l.* 25. *ff. de ju. dot.* οὐδὲ κἂν δοθῇ οὐκ ἐνέχεται: *Sed neque ſi datus fuerit, tenetur.*

Ante nuptias fateor] Ante nuptias datus fidejuſſor tenetur, Conſtantinus Harmenop. Epitom. libro 4. tit. 8. §. 9. Azo contra putat, loco citato. Poſt ſolutum matrimonium fidejuſſor dotis reddendæ accipi poteſt, *l. ſi conſtante* 24. §. 2. *ff. ſol. matr. & l. exceptiones* 7. *ff. de exception.*

Ad Africanum libro IV.] Ad leg. *vir uxori* 17. §. 1. *ad Senatuſc. Vellej.*

TIT. XXI. *Rerum amotarum.*

PArs alia quæſtionis rei uxoriæ, eſt de rebus amotis, propter quas erat olim compenſatio ſive retentio ex dote, & quæ etiam hodie manet actio rerum amotarum. De utraque eſt hic tit. De Compenſatione ſive retenſione *l.* 1. ut a Græcis accepta eſt. De actione *l.* 2. & 3. Et eſt actio rerum amotarum, condictio, quæ ex edicto prætoris poſt divortium datur ſtatim, & in ſolidum in uxorem, vel maritum, qui conjugi res abſtulit divortii cauſa. Oriri dicitur ex divortio *l. ultim.* §. *pen. ff. de divort.* quia poſt divortium datur, non manente matrimonio. Et oriri ex furto, *l.* 21. §. *ult. ff. eod. l. ſi rerum, ff. de re jud.* atque adeo quaſi pœnalis eſſe, & quaſi famoſa, nec in heredem dari ultra id quod E ad eum pervenit, *l.* 3. Et ut contractus appellatione continetur quaſi contractus: ſic in *l.* 2. famoſæ vel pœnalis actionis, quaſi famoſa vel quaſi pœnalis; qualis hæc actio eſt, quod in ea furti fiat mentio tacita. Nam & ſi res amotas dicas, populus intelligit te res furtivas dicere, apud quem conſtat ratio noſtræ famæ. Verbum amovendi elegit prætor in hoc edicto, ut parceret pudori ejus qui maritus, vel quæ uxor fuit ex furto in matrimonio commiſſo, longe alia ratione, quam in edicto, ut ſuus heres beneficium abſtinendi non habeat, qui quid ex hereditate amovit, & in edicto, Si quid teſtamento manumiſſus ex hereditate ſubripuit: in quibus quia hereditati furtum non fit, non potuit furti meminiſſe. In hoc vero furtum, quæ res eſt natura

turpis,

turpis, verbis extenuat in honorem prioris matrimonii; A nec Latine loquitur .i. furtum non appellat furtum; ſed ut qui pulſavit ſe attigiſſe; qui vulneravit, ſe læſiſſe dicit.

XXI. Enarratio.

ERat olim compenſatio, ſive retentio] *L. mulier* 75. *& l. un.* §. *taceat*, *ſup. de rei ux. act.*

Ut a Græcis accepta eſt] Theodorus. Actione de dote conventus, compenſationem objicit etiam rerum ab uxore ſubtractarum.

Condictio] *L. rerum* 26. *ff. eodem* ex injuſta cauſa, *l. rerum* 25. *in fin. eodem*, & certi, *l. ſi concubina* 17. §. *pen. eodem*, quæ ex omni cauſa competit, *l. certi* 9. *ff. de reb. credit.* B

Ex edicto Prætoris] Edicto Prætoris promittitur, *l.* 2. *hoc tit.* ſic enim legit Cujac. Obſerv. XVII. 6.

Poſt divortium] Actio rerum amotarum datur adverſus eam quæ uxor fuit, *l.* 1. *ff. eodem*, μετὰ διαζύγιον, ut ibi Græci. Conſtante matrimonio condictio competit, *d. l.* 25.

Datur ſtatim] Paulus ait, rerum amotarum actionem damnum repræſentare, id eſt, ut Græci recte interpretantur, *ἡ rerum amotarum παραχρῆμα τὴν ζημίαν ἀπαιτεῖ ἀπολαβεῖν τὸν ἀδικηθέντα, εἰ καὶ μετὰ ταῦτα μέλλει ἁρμόζειν ἡ τῆς προικὸς ἀπαίτησις: rerum amotarum actio inſtituitur, ut qui damnum paſſus eſt, ſtatim indemnis fiat.*

Et in ſolidum] Quoniam ex malo contractu, & delicto oritur, ut eſt in *l. ſi rerum* 52. *ff. de re judic.* ſive ut eſt in *l. ſi mulier* 21. §. *ult. ff. hoc tit.* rerum amotarum C actio pendet ex furto.

Vel maritum] Etiam in maritum rerum amotarum actio eſt, Ulpian. *tit.* 7. §. 1. *l. contra* 6. §. *ſi poſt divortium*, *& l. ſeq. ff. eod. l.* 2. *hoc tit.*

Divortii cauſa] Niſi enim ſpe repudii mulier ea ſubtraxerit, rerum amotarum actio non eſt, ſed in rem & ad exhibendum, Thalelæus.

Quaſi pœnalis eſſe] Auctor ἐναντιοφ. ad *leg.* 16. *ff. eodem*, colligit ex d. l. actionem rerum amotarum non eſſe pœnalem. Notat tamen quoſdam interpretes exponentes legem 2. *hoc tit.* ſcribere, eam non competere conſtante matrimonio, quod ſit pœnalis libro 27. titul. 11.

Quaſi famoſa] Vide ad *tit. de condict. furt. ſupra lib.* 4. Non eſt proprie pænalis, aut famoſa, ſed quaſi pænalis, D & quaſi famoſa.

Qui quid ex hered. amovit] *L. ſi ſervum* 71. §. 3. *ff. de adquir. hered.*

Et in edicto, ſi quis teſtam.] *L. pen. & ultim. ff. ſi is qui teſtam. lib. eſſe juſſ. erit.* ibi amovere, eſt ἀποκλέπτειν ſubripere.

Hereditati furtum non fit] *L. in eo quod* 33. §. 1. *ff. de adquir. rer. dom.* quia rei hereditariæ nondum poſſeſſæ furtum non fit, *d. l.* 6. §. *ultim.*

Quæ res eſt natura turpis] *L. Probrum* 42. *ff. de verbor. ſignif.* vide quæ dixi tit. 1. Inſtitutionis 4.

Verbis extenuat) Lenitate verbi triſtitiam rei mitigat, Cujac. in Paratit. D. Divus Auguſtinus lib. 2. de Ordine cap. 4. *Solœciſmos & barbariſmos quos vocant, Poetæ adamaverunt, quæ ſchemata & metaplaſmos mutatis appellare nominibus, quam manifeſta vitia appellare maluerunt.* E Ejuſmodi ὑποκορισμοῖς utuntur alii auctores, ut dixi in Replicatione de Mutuo adverſus Claudium Salmaſium p. 114. Mariandynos, quos Heracleotæ in ſervitutem redegerant, ὀνόμαζον δωροφόρους, ἀφαιροῦντες τὸ πικρὸν τῆς ἀπὸ τῶν οἰκετῶν προσηγορίας, ut ſcribit Athenæus libro 6.

In honorem prioris matrim.] *L.* 2. *ff. eodem* Propter reverentiam perſonarum, *l.* 3. §. 2. *eod.*

Nec Latine loquitur.] Martial. 11. 21.

TIT. XXII. *Ne pro dote, mulieri bona mariti addicantur.*

A

LOnge alia eſt ratio hujus tituli ac fuit ſuperioris: nam vivi mariti pudori parcit mulier ex tit. ſuperiore, ſi de rebus agat divortii cauſa a marito ſubreptis: quin & vivo marito parcit, ſi agat de dote dum eum non condemnat in ſolidum, ſed quatenus facere poteſt. Mortuo autem marito, judicio dotis heredem ejus condemnat in ſolidum, *l. maritum*, *ff. ſol. matr.* & ex hoc tit. non parcit pudori mortui: quinimo ſi nullus marito heres exiſtat, ex illa parte edicti, Cui heres non extabit, mittitur in poſſeſſionem bonorum omnium mariti, dotis ſervandæ cauſa, quo genere non B transfertur poſſeſſio, ſed jus prætorii pignoris conſtituitur; deinde tranſactis aliquot diebus, intra quos ſi res exigat, curator bonis conſtitui potuit, bona proſcribuntur, & ex conſenſu creditorum creato magiſtro bonis vendundis publice veneunt ſub haſta lege dicta venditioni ſolvendæ ab emptore dotis integræ, aut partis, & bona addicuntur emptori, qui licitatione vicerit, iſque emptor bonorum ſimilis eſt bonorum poſſeſſori, & ſatisfacere cogitur mulieri pro rata dotis, & ceteris creditoribus: nam hic ordo omnibus creditoribus proficit, *l. cum unus*, *ff. de reb. auct. jud. poſſ.* Hic eſt ordo edicti perpetui, quo utitur creditor quilibet, *l.* 6. *infra eodem*, & ſuggillat nomen mariti, vel alterius debitoris: nec enim hoc ordine neglecto, jure poſtulat quiſquam ſibi pro dote, vel alio debito ad- C dici bona debitoris. Denique hoc ordine ſervato, quem noſter Theophilitzes rectiſſime expoſuit in tit. *de ſucc. ſub. quæ fieb. per bon. vend.* mulier indemnis damno ſervatur ſecundum jus quod obtinuit, antequam dediſſet Juſtinianus tacitam hypothecam. Quatenus, inquit, ſucceſſionis modus patitur, in *l.* 4. *infra qui bon. ced. poſſ.* quatenus ſubſtantia patitur: & eſt πλοκὴ: nam priore loco ſucceſſor eſt heres, aut bonorum poſſeſſor, poſteriore ſucceſſio, bonorum emptio, ut in ſupraſcripto *tit. de ſuc. ſub.* & ſucceſſor, bonorum emptor, qui ſimilis eſt bonorum poſſeſſori: & bona igitur in hoc propoſito dicimus non deducto ære alieno, ut in lege Falcidia, ſed cum ſua cauſa, ut in edicto de bonorum poſſeſſionibus ex teſtamento vel ab inteſtato. Addicere bona eſt ea collocare penes mulierem, vel alium D creditorem, vel alium quemlibet ex alia cauſa, eumque eorum bonorum poſſeſſorem facere, quem utique prætor tuetur quaſi dominum: eſt enim addicere prætorium.

XXII. Enarratio.

NOn condemnat in ſolidum] *L. ſi filiofam.* 53. *ff. ſol. matrim.*

Heredem ejus] Quia tale beneficium perſonæ coheret, *l.* 13. *ff. ſol. matrim.*

Cui heres non extabit] Vide quæ diximus ad Theoph. *tit. de ſucceſſ. ſubl. lib.* 3.

Quatenus, inquit, ſucceſs. mod.] πρὸς τὸ μέτρον τῆς οὐσίας: pro modo facultatum, Græci.

E Ut in lege Falcidia] Quum ratio legis Falcidiæ ponitur, deducitur æs alienum, §. *ultim. Inſtit. de lege Falcid. l.* 6. *C. eod.*

Cum ſua cauſa] Cum ſuis commodis & incommodis, cum ſuis oneribus, *l.* 1. *&* 3. *ff. de bonor. poſſeſſ.*

Quaſi dominum] Prætor enim dominum facere non poteſt, *l.* 3. *in fine*, *ff. ſi uſusf. pet.*

Addicere prætorium] Tria verba Prætoris, do, dico, addico.

TIT. XXIII. *De fundo dotali.*

LEx Julia ſcripta eſt de fundo dotali, ſed pertinet etiam ad ædes, ut lex XII. tab. quæ uſucapionem

A fundi jubet esse biennium : ut contra interdictum Uti possidetis scriptum est de ædibus; sed pertinet etiam ad fundum, *l.* 1. §. *pen. ff. Uti poss.* non ad superficiem solam, *l.* 3. §. *sed si sup. ff. eod.* & idcirco de superficie proprium interdictum proponitur quasi uti possidetis in tit. *de superf.* & ita lex Julia non pertinet ad superficiem, *l. si ex lapidicinis, ff. de jur. dot.* quæ vult maritum rei dotalis, quæ solo continetur, si ea res inæstimata sit, vel etiam æstimata electione mulieri servata repetendæ rei, vel æstimationis, non habere alienationem: quo nomine significatur omnis translatio dominii, *l.* 1. ergo & divisio, & actio communi dividundo per quam ad divisionem pervenitur, *l.* 2. *hoc titul. l. ex castrensi*, §. 1. *ff. de castr. pec.* & videndum hac in re quid novi juris Justinianus introduxerit sursum tit. 13.

XXIII. Enarratio.

UT lex 12. tabul.] Cicero in Topicis: *Quoniam usus auctoritas fundi biennium est, sit etiam ædium. At in lege ædes non appellantur.*

Lex Julia non pert. ad superficiem] Superficium res soli non est : *τὸ συμπερφίκιον, δηλονότι τὸ ὑπερῷον ἀκίνητόν ἐστιν, ἀλλ' οὐκ ἐδαφικόν : Superficies immobilis res est, sed res soli non est* : ut ait auctor Εναντιοφ. ad *d. leg. si ex lapid.* libro 29. tit. 1.

Si ea res inæstimata sit] Fundus inæstimatus proprie dotalis dicitur, *l. un.* §. *& cum lex, sup. de rei uxor. act.* & ideo Græci fundum dotalem interpretari solent, *ἀγρὸν ἀδιατίμητον, fundum inæstimatum.*

Vel etiam æstimata] *L.* 1. *hoc tit.* Rerum æstimatarum maritus quasi emptor est, & velut pretii debitor, *d. l. un.* §. *cumque ex stipulatu, l. quotiens* 5. *sup. de jure dot.* Dixi plenius in Replicatione de Mutuo adversus Salmasium pag. 72.

Ergo & divisio] Maritus ad divisionem fundi communis provocare non potest: nam qui provocat, alienare videtur, τὸ communi dividundo *δικαστήριον ἐκποίησιν ἔχει ἐν ἑαυτῷ. Communi dividundo judicium alienationem in se habet.* Græci ad *l. cum in fundo* 78. §. *pen. ff. de ju. dot.* provocari autem potest, *l.* 2. *hoc tit.*

Titulo 13.] *L. un.* §. *Et cum lex Julia.*

TIT. XXIV. *Divortio facto apud quem liberi morari, vel educari debeant.*

PArs alia hujus tractatus fuit de liberis, quoniam propter liberos sextarum vel quintarum retentio erat ex dote, alendorum communium liberorum causa, ut tit. 13. §. *sileat*, & inde quærebatur divortio facto apud quem morari & educari debeant: & Constitutio hujus tituli hoc ponit in arbitrio judicis: ut *l.* 3. *tit. seq.* nec probat ut per sexum liberorum divisio fiat inter parentes: Vel, subdisjunctio est.

XXIV. Enarratio.

NEc probat ut per sexum] Ut mares apud maritum, feminæ apud uxorem morentur & educentur, ut E quibusdam placuisse significat, *lex unic. hoc tit.* sed judex competens æstimabit apud quem educari debeant. Ex Novella 117. cap. 7. Liberi impuberes morte soluto matrimonio educantur apud matrem, si iterum non nupserit: divortio autem facto, apud eum qui divortio causam non dedit.

Vel subdisjunctio est] Disjunctio pro conjunctione, id est, apud quem liberi morari & educari debeant.

TIT. XXV. *De alendis liberis ac parentibus.*

Vide lib. 25. *Dig. tit.* 3.

INde etiam quærebatur, a patre, an a matre, an communiter alendi essent, & definitur, depulsos a mamma seu exuberes esse alendos a patre pro modo facultatum, etiam emancipatos, ut *l.* 5. *ff. de agn. lib.* & vice versa, ut eadem lex ait, quod est *ἀντιπελαργεῖν*, parentes utriusque sexus esse alendos a liberis, quia patri & matri pietas æqualis debetur, *l.* 4. *ff. de cur. fur.*

XXV. Enarratio.

B DEpulsos a mamma) Varro 2. de re rust. *Cum porci depulsi sunt a mamma.* Depulsos a lacte, Virgilius Ecl. 7. Glossæ: *ἀπογαλακτίζω, lacte depello.*

Exuberes] Ablactatos, Sububeres, *ὑπομάζιοι* infantes, qui adhuc sunt sub ubere, *νήπια βυζάνοντα* in Codice Græco-barbaro Nicetæ, *ἔτι ἐν γάλαξιν ὄντα*, Alexii Comneni libro 2. Isidorus in Glossis, vide Observ. lib. 19. cap. ult.

Alendos a patre] Aristoteles Politic. 1. capite 7. *φύσεως γάρ ἐστιν ἔργον τροφὴν τῷ γεννηθέντι παρέχειν.* D. Chrysostomus in homil. de Nativit. 7. Machab. *οὐ γὰρ τὸ τεκεῖν μητρὸς : τοῦτο γὰρ τῆς φύσεως, ἀλλὰ τὸ θρέψαι μητρὸς : τοῦτο γὰρ προαιρέσεως.*

Etiam emancipatos] Nam gradum liberorum retinent, §. *minus ergo, Instit. de hered. quæ ab int. def.*

C Ut eadem lex ait] *d. l.* 5. §. 2.

Ἀντιπελαργεῖν] Glossæ Isidori : *antipelargosin dicunt, Græci talionem* : *ἀντιπελάργησιν* Aristophanes in Avibus: *ἀλλ' ἔστιν ἡμῖν τοῖσιν ὄρνισι νόμος Παλαιὸς ἐν ταῖς τῶν πελαργῶν κύρβεσιν.* Eleganter S. Ambrosius Hexaem. libro 5. cap. 16. quem vide.

Esse alendos] Parentes alere non ultimus pietatis gradus est: idque civilis & naturalis ratio suadet. Ennodius declamatione 14. *Exhibere victum Patribus jus decernit.* Libanius in declamatione 18. *δέξασθε δή με τῷ νόμῳ πειθόμενον καὶ τῆς πόλεως καὶ τῆς φύσεως : νομοθετεῖ δὲ αὐτὴ ταῦτα καὶ τοῖς θηρίοις καὶ ὁρῶμεν δή τις Θεοῦ καὶ ἐν ἐκείνοις τοῖς γένεσι τὴν ἰσχύν. Admittite igitur me obtemperantem legi civitatis & naturæ, hæc vero eadem ipsa etiam belluis sancit, ac numinis vim in aliis quoque animantibus videmus.* D Demosthenes in oratione 1. in Aristogit. legem esse naturæ, ut parentes alamus, quæ bestiis & hominibus posita sit. Isæus in oratione contra Agoratum : *ὅστις ἂν τόν γε γόνῳ πατέρα τὸν αὑτοῦ ἔτυπτε, καὶ οὐδὲν παρεῖχε τῶν ἐπιτηδείων διὰ τὸν τῆς κακώσεως νόμον ἄξιόν ἐστι θανάτῳ ζημιωθῆναι : Quisquis enim patrem naturalem percussit, aut necessaria ei non præstitit, propter legem malæ tractationis, morte dignus est.* Adde sententiam D. Adriani libro tertio Dosithei magistri n. 3. de lege Solonia, videndus Diogenes Laertius in Solone, & Libanius in dicta declamat. 18.

TIT. XXVI. *De concubinis.*

E EXplicito tractatu de dotibus, datur titulus de concubinis : nam etsi nec dotis in concubina quæstio locum habeat, nec divortii, nec rerum amotarum, *l. si concubina, ff. rerum amotarum*, nec rerum donatarum, *l. donationes, ff. de don.* ne ex quibus causis connubium interdicitur, ex his utique omnibus etiam concubinatus interdicatur, *l.* 1. *&* 3. §. *ultim. ff. eodem*, tamen concubina uxorem imitatur, ut Julianus ait, *Novel.* 18. & est concubinatus concubinaque *ἡμίγαμος*, ut Zonaras loquitur, & conjugium, sed inæquale, *l.* 3. *tit. seq.* nec per concubinatum stuprum cœlebs committit, *l.* 3. *ff. eod. l. stuprum, ff. ad legem Juliam de adult.* & ut lege Julia de adult. tenetur uxor, ita concubina, *l. si uxor, ff. eodem*, & ut secun-

dum

da uxor patris, ita concubina filio quasi noverca est, ut eam uxorem ducere non possit, *l.4. supr. de nupt.* & ut uxori uxorem superducere non licet, *l. 2. supra de inc. nupt.* ita nec concubinam superduci bonis moribus, conveniens est, *l. ex ea §. 1. de verb. obl. l. 3. infra comm. de man.* Denique concubinatus legitima conjunctio est, & semi-matrimonium, *l. si qua, infra ad SC. Orf.* Constitutionibus tamen tituli sequentis permissa magis quam probata, quæ naturales liberos solidi incapaces faciunt: capaces quidem erant olim, concubinatu per omnia habito pro legitima conjunctione: ex Constitutionibus illis veluti legitima intemperantia est, ut secundæ nuptiæ, & veluti legitimum vitium, ac tandem damnata Leonis *Novel.* 91. in desuetudinem abiit.

XXVI. Enarratio.

Uxorem imitatur] Et ideo quasi conjugem vocat Salvianus 4. de Provid. D.

Ut Zonaras loquitur] In Michaele Paphlagone, & Constantino Monom. post Philostratum in Scopeliano.

Conjug. sed inæquale] *l. 1. l. Theod. de collegiat.* Sane enim nisi dignitate nihil interest, *l. item legato 49. §. 1. ff. de legat. 3.* & affectu conjugii D. Augustinus serm. 51. de divers. cap.16. *Ubi vincit uxor nisi affectu conjugii, affectu sincerioris castiorisque charitatis.* Uxoris & concubinæ discrimen adfert Epiphanius in oratione de fide Catholica & Apost. Ecclesia.

Et ut uxori uxor. superd.] D. Augustinus de bono conjugii cap.7. *Non licet & nostris jam temporibus, aut more Romano nec superducere, ut amplius habeat quam unam vivam*: & libro 22. contra Faustum: *Homines aliter se habentibus tam moribus & legibus, non possunt delectari uxorum multitudine.* De Judæis dico in Institutione prima tit. 10. D. Hieronymus in epistolam ad Titum cap.6. *Judaicæ, inquiunt, consuetudinis fuit, vel binas uxores habere, vel plures.*

Ita nec concubinam] In Canonibus datis sub Edgaro Anglorum R. num. 19. *Si quis uxorem habeat & concubinam, nihil ei Christianorum jurium præbeat sacerdos aliquis, nisi pœnitens redeat ad emendationem.* D. Augustinus in epistola 70. *Ipsam quoque uxorem non tibi sufficisse, sed concubinarum nescio quarum commixtione pollutum loquuntur homines.* Sed neque duas concubinas habere licet, *Novell.18. cap.5.* D.Augustinus Conf. libro 4. cap. 2. *In illis annis unam habebam, non eo quod legitimum vocatur, conjugio cognitam; sed quam indagaverat vagus ardor inops prudentiæ, sed unam tamen, ei quoque servans tori fidem.* Vide epist. 70.

Legitima conjunctio est] Ex hac lege licitam conjunctionem esse defendi potest, non legitimam. Græci ibidem: *τουτέστι μὴ ἐξ ἀθεμιτογαμίας*: non ex illicita conjunctione:

Permissa magis qu. prob.] Cœlibi concubinam habere licet, *can. ii qui, can. Christiano, c. auditu 34. distinct.* Non probat D. Ambrosius, *c. nemo 32. qu. 4.* D. Augustinus in excerptionibus Egberti Archiepisc. Eboracensis: *Concubinas habere nunquam licuit, nunquam licebit*: ex serm. 243. de Tempore. Permissa autem, sicut & apud Græcos *νενόμιστο παλλακὰς ἔχειν: οὐδὲ ἡ παλλακὴ ἐφύβριστον ἦν ὄνομα*, ut scribit Eustathius ad Iliad. θ. *Concubinas habere legibus permissum erat, & concubinæ nomen probrosum non erat.*

Legitima intemperantia est] *V. supra tit. 9.*

Ut secundæ nuptiæ] Vide dicta nobis supra tit. 9.

TIT. XXVII. *De naturalibus liberis, & matribus eorum, & ex quibus causis justi efficiantur.*

Matres sequuntur liberi: nam in hoc titulo naturales liberi dicuntur qui ex concubinis nascuntur: & recte liberis: nam & de nepotibus naturalibus est in hoc tit. *lex ultim.* & rursus recte. Et de matribus eorum; quia liberi naturales & matres eorum in causa capiendi ex bonis patris naturalis simul in unam portionem admittuntur tam inter vivos, quam mortis causa, & tam ab ultima voluntate quam ab intestato, *l. 2. & 8. hoc tit. & Novella 18. & 89.* Aliàs naturales comparati adoptivis, justi & civiles liberi sunt; alias comparati justis, ex concubinatu progeniti. Qui autem ex stupro nascuntur, vel ex contubernio, vel ex illicito matrimonio, neque legitimi, neque naturales sunt, ut *l. 1. hoc tit. l. 44. supra de ep. & cler.* & patrem certum non habent; naturales patrem habent, nec tamen proprie patrem .i. non patrem civilem & inde *l. 5. infra, qui manum. non poss.* Quem patrem tuum appellas, quia talem scilicet leges patrem non appellant: nam pater proprie est quem justæ nuptiæ demonstrant, *l. 5. ff. de in jus voc.* & observandum est, *l. 7. hujus tit.* non simpliciter dicere patri naturali denegari nomen patris: sed jus & nomen, id est nomen justi patris: nam & filio naturali non succedit, *l. 9. §. quod & in his, hoc titulo*: ac præterea spurii nihil capere possunt ex bonis ejus quem patrem dicunt. Naturales certæ portionis capacitatem habent: Et spurii nullo modo justi efficiuntur. Naturales certis modis, veluti decurionatu, & concubina ducta in matrimonium, & rescripto principis.

XXVII. Enarratio.

Matres seq. liberi] Partus sequitur matrem, *Ulpianus tit.* 5. M. Tullius libro 3. de nat. D. *Ut enim in jure civili, qui est de matre libera, liber est: item jure naturæ, qui de Dea matre est, Deus sit necesse est.*

In unam portionem] Vide Cujacium ad Novel. 18. in secunda parte.

Aliàs naturales comp. adopt.] Ut in *l. 1. ff. de adopt.* Sueton. Tiberii cap. 52. *Filiorum neque naturalem Drusum, neque adoptivum Germanicum cum patris charitate dilexit.*

Neque naturales sunt] Improprie naturales dicuntur. D. Augustinus in sermone 66. de diversis: *Nam & de feminis, quæ uxores non sunt generant homines filios, & dicuntur filii naturales, & præponuntur eis filii conjugales*: Vide quæ diximus in Commentario ad Institutiones tit. de Nuptiis.

Et patrem certum non hab.] Philo de Decalogo: *οὗτοι πάντας ὅσους ἐραστὰς ἔσχεν ἡ μήτηρ, ἐπιγράφονται πατέρας, ἑνὸς ἀγνοίᾳ τοῦ φύσει.*

Decurionatu] Vide ad Institut. de Nupt.

Et concubina ducta in matr.] Tunc qui duo erant *εἰς ἀκρασίαν μίαν*, duo esse incipiunt *εἰς σάρκα μίαν*, ut loquitur Chrysost. in hom. de politia morali.

Et resc. Prin.] Vide ad Institut.

TIT. XXVIII. *De testamentaria tutela.*

Explicato contractu matrimonii & dotis, & ceteris, qui id genus conventionis præcedunt, vel sequuntur, incipit tractare de alio genere contractus, nempe tutela, quæ contractibus adnumeratur, *l. contractus, ff. de reg. jur. l. ex contractib. ff. de ob. & act.* quia etsi pupillus tractatu habito cum tutore non contrahat, *l. ultim. ff. rem pup. sal. fo.* tamen tutor ex administratione sua tenetur quasi ex contractu, & per causam administrationis inter eum & pupillum nascitur actio ultro citroque, directa & contraria, *§. tutores, Instit. de obl. quæ quasi ex contr.* Tutulæ autem nomine cum dico tutelam esse contractum, tutelæ gestionem & administrationem intelligo, ut cum juris auctores dicunt, tutelam restituere .i. administrationis tutelæ rationem reddere: nam tutela simpliciter non est contractus, sed vis & potestas, &c. notissima definitio. Est autem alia tutela legitima, alia dativa.

Et dativa alia teſtamentaria, alia Attiliana; nam & dati teſtamenro dativi dicuntur, ut Ulpianus ſcribit *lib. Reg. tit. de tut.* & dati a prætore, qui Attiliani appellantur in tit. de Attil. tut. *l. dativa, ff. rem p. ſal. fo. l. ult. inf. de leg. tut.* Ideo autem primus tit. eſt de teſtamentaria tutela, quia hæc prævalet, & ut in hereditatibus, ſic in tutelis prior eſt cauſa teſtamenti, *l. ſi quis ſub conditione, ff. eod.*

XXVIII. Enarratio.

EXpl. contr. matr. & dot.] Vide ſup. tit. 12. & ad Novel. 38.

Tutelam reſtituere] Et curationem in *l. minor. 32. ff. de minor.*

Vis & poteſtas] *L. 1. ff. de tutel.*

Qui Attil. appell.] *Ulp. tit. 11. §. lex Attilia.*

Ut in hereditatibus] *L. quamdiu 89. ff. de regul. jur.*

TIT. XXIX. *De confirmando tutore.*

HIc titulus eſt etiam de tutore teſtamento dato, ſed non jure dato, veluti a patre filio emancipato, aut matre, vel extraneo, quia eos tantum tutores confirmat lex 12. tab. quos parens nominatim dedit his quos in ſuis heredibus habuit: hos, inquam, ſolos lege obvenire dixeris non improprie, ut heredes teſtamentarios, quandoquidem confirmare tutelam teſtamentariam, ut *l. 20. ff. de teſtam. tutor.* eſt facere tutorem: Et ſola lex igitur tutorem aut Senatus, aut princeps, ut heredem, facit, non teſtator, non prætor. Verum qui non jure dati ſunt a patre filio emancipato, confirmantur decreto prætoris ſine inquiſitione, etiamſi exheredato dati ſint; dati autem a matre vel extraneo non aliter confirmantur quam ex inquiſitione, & ita demum ſi heredi inſtituto dati ſint: nec enim mater, aut extraneus præſumitur dilexiſſe eum quem heredem non inſtituit, *l. 4. ff. eodem* ac proinde nec præſumitur ei bene pro ſua tutela caviſſe. Contra pater præſumitur ſemper bene caviſſe, cujus affectio certior, certus ſi ſit de ſobole ſua, non addubius: ut Menander dixit, ἐστιν δὲ μήτηρ φιλότεκνος μᾶλλον πατρός, ἡ μὲν γὰρ αὐτῆς οἶδεν υἱὸν, ὁ δ' οἴεται, etiam filio exheredato, quem poſſit exheredaſſe bona mente. Confirmatur etiam tutor a patre datus filiofam. imperfecto teſtamento, vel per epiſtolam, aut fideicommiſſi verbis, *l. 2. hoc titul. l. 1. ff. eodem* & curator teſtamento datus a patre, quod etiam non fit jure: quia lex 12. tabul. de tutela loquitur, non de cura, ſed confirmari ſolet, *l. 2.* Confirmati, Attiliani potius ſunt: quam teſtamentarii. Vel teſtamento deſtinati, aut nominati potius, quam dati.

XXIX. Enarratio.

VEluti a patre filii emancip. &c.] *L. Nezennius 32. ff. de excuſat. tutor.*

Confirmat lex 12. tab.] *Ulp. tit. 11. §. teſtamento, l. tutor 20. ff. de teſtam. tut.*

Solos lege obvenire] *L. lege obvenire 130. ff. de verbor. ſignific.*

Quandoquidem confirmare] V. Cujac. par. ff. de conf. tut.

Et ſola lex igitur tutorem] *§. quos autem, Inſtitut. de bonor. poſſeſſ. lege muto 6. §. tutoris, Digeſtis de tutel.*

Qui non jure d. ſ. a p. f. em.] Tutela jure patriæ poteſtatis mandatur, *l. impuberi 40. ff. de adminiſt. tut.* Tutor igitur non legitime datur filio emancipato, ſed confirmatur a Prætore ſine inquiſitione, *§. ult. Inſtit. de tutel. l. naturali 7. de confirm. tut.*

Etiamſi exheredato dati] *L. jure noſtro 26. §. ult. & l. ſi pater 31. ff. de teſtam. tut.*

Dati autem a matre vel extr. &c.] *L. 4. hoc titulo* in qua liber antiquus Brodæi, & Græci negationem non agnoſcunt, *l. ſi patronus 4. ff. de confirm. tutor.* Horum datio inſtitutionis ratione confirmatur.

Præſumitur ſemper bene caviſſe] *L. 3. §. 1. ff. de adminiſtr. tut.*

Quem poſſit exher. bona mente] Non notæ cauſa, *l. multi 18. ff. de liber. & poſtum. & l. Paulus 47. ff. de bon. libert.*

Quia lex 12. tabul.] Lex 12. de tutore teſtamento dando loquitur, non de curatore, argum. *l. ventri, ff. de tut. & cur. dat.* verba legis refert. Ulp. tit. 11. *§. teſtamento.*

Attiliani potius] Vide Commentarium noſtrum ad titul. de tutel. Inſtit.

Vel teſtamento deſtinati] Ut in *d. l. 3. §. 1.*

Aut nominati pot.] *L. 1. inf. de patr. poteſt.*

TIT. XXX. *De legitima tutela.*

Vide tit. 15. 17. 18. 19. lib. 1. Inſtit. & tit. 4. lib. 26. Digeſtis.

TEſtamentariæ tutelæ ſuccedit legitima. Hæc non datur, *l. 5. ff. eodem* ſed lege defertur ipſo jure, & deficientibus tutoribus teſtamentariis, pupillo quaſi exiſtunt ſtatim, vel fiunt ipſo jure tutores non cognati (cognatos enim lex non novit) ſed conſanguinei fratres, vel alii agnati, qui proximi ſunt ad hereditatem pupilli ab inteſtato .i. ſi pupillo parens non fecerit ſubſtitutionem pupillarem. Teſtamentaria eſt dativa, legitima non eſt dativa. Legitima proprie eſt legitima. Teſtamentaria non improprie, ut hereditas, *l. lege, ff. de verb. ſignif.* quæ duo ſunt longe diverſa, proprie ſcilicet & non improprie, *l. 1. ff. de ſuis & leg. her.* legitima eſt abſolute legitima. Teſtamentaria quodammodo, itemque Attiliana, Nam ſola lex tutorem facit, vel Senatus, aut Princeps, aut populi mos, non prætor, ſed prætor tutorem dat jubente lege, vel Senatu, vel principe, vel more permittente. Nec ullum extat prætoris edictum quo fiat tutor. Non eſt igitur edictum prætoris legi ſimile, SC. eſt legi ſimile. Conſtitutio principis eſt legi ſimilis, *§. quos autem, Inſtit. de bon. poſſ.* Idem non dicimus de edicto prætoris; ſed hoc tantum, non modicam obtinere juris auctoritatem, partem juris eſſe, non legis. Nec mirum ſi curator ventri detur ex edicto, non tutor, *l. ventri, ff. de tut. & cur. dat.* Nam & de tutore conſtituendo edicere non potuit prætor. Verum ut qui heredem facere non poteſt, bonorum tamen poſſeſſorem facit, quem in omnibus tuetur heredis vice; ita qui tutorem facere non poteſt, curatorem tamen facit, quem habet tutoris loco. Et in ſumma, tutorum origo eſt ex lege vel alio jure, quod vigorem legis obtineat. Curatorum, qui puberibus dantur, & aliquando impuberibus, vel bonis, aut ventri, origo eſt ex jure prætorio, exceptis curatoribus furioſorum & prodigorum, qui ſoli legitimi ſunt, non dativi. Et ut de legitima tantum tutela modo dicam; alia ex lege directo deſcendit, ut quæ agnatis defertur, alia per conſequentias hereditatum, ut quæ patrono defertur, vel parenti manumiſſori, *l. 3. ff. eod. l. 5. ſup. de dol.* & quæ extraneo manumiſſori .i. patri fiduciario, cui pater naturalis filium mancipavit ut liberaretur, quæ proprie tutela fiduciaria dicitur, quia hac lege fiduciaque cauta filium pater naturalis mancipat emptori, qui pater fiduciarius dicitur, ut eum manumittat: & ſic fiduciaria quoque tutela dicebatur, cum pater naturalis in emancipatione manumiſſor extiterat, puta contracta fiducia, ut emptor filium mancipatum ſibi remanciparet patri naturali manumittendum. Sed hodie fiduciarii tutoris nomen conſiſtit non in patre manumiſſore, quia receptum eſt ut potius legitimus appelletur exemplo patroni, ſublato jam patre fiduciario, ſed in liberis ejus fratribus

bus pupilli manumissi, l. 4. ff. eod. Et rursus legitima tutela alia est principalis, alia cessicia .i. quam legitimus tutor feminæ puberis alteri cedit in jure, quæ extinguitur morte & capitis deminutione cessici tutoris, vel ejus qui cessit, ut mandatum quodlibet, *lege mandatum supr. mand. l. cum quis in pr. ff. de sol. l. post litem, ff. de proc.* itemque cessico tutore alii cedente tutelam, quia cessioni primæ renunciasse videtur, & secunda cessio non valet. Cessicus enim alium cessicum facere, ut procurator alium procuratorem facere non potest. Potuit autem tantum in jure cedi tutela legitima, non testamentaria, & tutela non masculorum, sed feminarum puberum, quæ erant olim in perpetua tutela quoad marito in manum convenissent. Nam conventione in manum mulier fit in potestate viri: & generaliter neque masculus neque femina, qui quæve in manu, potestate, mancipio alterius est, & in tutoris potest esse potestate: & in definitione Servii, caput liberum est homo sui juris, ut liber homo *in l. recte, ff. ex quib. cau. major.* Sed quia lex Claudia sustulit tutelas legitimas feminarum puberum, ne scilicet essent in perpetua tutela, & hodie quoque cessat cessitia tutela: & impuberibus tantum feminis ut maribus legitimi tutores sunt consanguinei, vel alii agnati, *l. 3. hoc tit. l. 2. Cod. Theod. de tut. & cur. cr.* Dico agnati: Nam cognatis neque hereditas, neque cura vel tutela legitima defertur. Sed excipio fratrem emancipatum, qui ut ad legitimam hereditatem vocatur ex Constitutione Anastasii, ita æquum est ut vocetur ad curam & tutelam legitimam, *l. 4. hoc tit. l. 5. infr. de cur. fur. §. 1. Inst. de succ. cogn.* Secundum regulam, Quo hereditas, eo & tutela redit, & contra, quæ tamen vitiatur, si femina heres intercedat, vel minor 25. ann. Nam & si ad feminam vel matrem minorem 25. ann. legitima pupilli hereditas redeat, non tamen redit etiam tutela. Nam hi tantum sunt idonei tutores, vel curatores dativi, vel legitimi, qui majores sunt 25. ann. ex *l. ult. hujus tit.* ante quam erant ipso jure legitimi tutores & per alios administrata tutela omne periculum administrationis sustinebant, nec tamen eorum bona immobilia tacito jure erant obligata pupillo, vel adolescenti, quia obstabat S.C. cum regulariter pupillus, vel adolescens habeat tacitam hypothecam in bonis rectoris sui.

XXX. Enarratio.

Lege defertur] *L. 1. & l. intestato 6. ff. de legit. tutor.*

Deficientibus tutor. testam.] Semper enim tutela legitima testamentariæ cedit, *l. si tutor. 9. §. 1. ff. de tut. & ration. distrah.*

Sed consanguinei fratr.] *L. 1. ff. de legit. tutor.*

Qui proximi sunt ad hereditatem] Proximus adgnatus tutelam nanciscitur, *l. si plures 9. eodem.*

Proximi sunt ad heredit.] Gajus 1. Instit. tit. 7. *Qui proximus fuerit ad tutelam, proximus est ad hereditatem.*

Testamentaria est dativa] Testamento tutores dati dativi appellantur; Ulp. *tit.* XI. §. *testamento.*

Legitima non est dativa] Legitimos enim tutores nemo dat, sed lex faciat, *l. 5. eod.*

Testamentaria quodammodo] Quia lex 12. tab. permittit tutores testamento dare, *l. 1. ff. de testament.* tut. Attiliana etiam quasi legitima, & Juliotitiana, quia ex lege Attilia & ex lege Julia, & Titia datur.

Jubente lege &c.] *L. muto 6. §. tutoris, ff. de tutel.*

Vel more perm.] Ulp. *d. tit.* XI. §. *moribus.*

Bonorum tamen possess.] §. *quos autem, Instit. de bonor. poss.*

Tuetur heredis vice] Vice heredis habet, *l. 2. ff. de bonor. possess.*

Curatorem tamen facit] Ut cum ventri ex edicto curator datur.

A Et aliquando impuberibus] §. *interdum, Institut. de cur.*

Vel bonis] De quo tit. de curat. bon. dan.

Aut ventri] De quo in tit. de ventre in poss. mitt.

Exceptis curatorib. furios. & prod.] Furiosi enim & prodigi ex lege XII. tab. in curatione sunt adgnatorum, Ulp. *tit.* 12.

Alia ex lege dir. descendit] Tutela legitima adgnatis defertur propalam, id est, specialiter & nominatim, patronis per consequentias hereditatum, quia lex 12. tab. liberti hereditatem patrono defert, Ulp. *tit. ultim. in princ. Multa ergo invenientur frequenter, quæ legum verbis non teneantur, sed ipsa vi & potestate teneantur,* ut ait Fabius declam. 331.

Et quæ extraneo man.] Ulp. *tit.* XI. §. *qui liberum* B *caput.* Gajus *libro* 1. *tit.* 6. §. *Item per emancipationem.*

Alia Cessitia &c.] Ulp. *d. t.* XI. §. *Is cui tutela*, §. *quantum ad agnatos, & §. si capite.*

Convent. in manum] De qua vide P. Pithoeum ad Licinii Rufini collationem juris Mos. & Rom. & Cujacium Observ. libro 7. cap. XI.

Mancipio alterius est] *L. penult. §. 1. ff. qu. fal. tut. auct.*

In definit. Servii] In *l. 1. ff. de tutel.*

Sed quia lex Claudia sustulit] Sic legit Cujac. in d. §. *quantum ad agnatos.*

Nam cognatis neque hereditas] In lege XII. tabul. *adgnatus proximus familiam habeto*, Ulp. *tit.* 26.

Neque cura vel tut. leg. def.] Adgnati sunt tutores legitimi, Ulp. *tit.* XI. §. 2. *l. 1. ff. de legit. tutor.* Item C furiosus & prodigus sunt in curatione adgnatorum, ex lege XII. tab. Ulp. *tit.* XII. §. 1.

Quo hereditas eo & tutela red.] Hereditas redire dicitur in *l. peto 69. ff. de leg. 2.* & tutela, *l. si quis 11. ff. de testam. tut.*

Et contra] *L. quo tutela 73. ff. de reg. jur.*

Si femina heres intercedat] Nam hereditas quidem ad adgnatam pertinet, tutela autem ad agnatum, *l. 1. §. 1. ff. de legit. tutor.*

Vel minor 25. annis] Cui enim ferendum est, eundem esse tutorem & sub tutela constitui. l. ult. hoc tit. id est, τὸν δέοντα φυλακῆς, μᾶλλον, ἢ φυλάττειν ἄλλοις δυνατόν.

Quia obstabat Senatusconsultum] De rebus minorum non alienandis, de quo tit. 9. lib. 27.

D Habeat tacitam hypothec.] *L. pro officio 20. Cod. de administrat. tutor.*

TIT. XXXI. *Qui petant tutores vel curatores.*

Vide tit. 6. ff. eod. libro.

Post tutores testamentarios & legitimos, dicturus de tutoribus vel curatoribus qui dantur a prætore urbis ex lege Attilia, vel ex SC. vel moribus, aut a præsidibus provinciarum ex lege Julia & Titia, qui petuntur & dantur, non quasi existunt ipso jure ut legitimi, nec dantur ut testamentarii, nemine petente, in primis docet qui tutores vel curatores petere possint aut debeant. Et debent quamprimum tutores petere E liberti liberis patroni, & mater, avus, avia liberis suis quibuscunque, non curatores puberibus: Et si cessant tutores aut curatores impuberibus petere, puniuntur liberti ob desertum obsequium, parentes ob desertam pietatem. Possunt petere vel amici, imo & adversarii in litem, *l. ult. §. ne autem infr. de adm. tut. l. 1. 4. 7. hoc tit.* Et petunt omnes editis nominibus plurium, qui προχειρισθέντες & πρόχειροι appellari possunt, & ex eis unum eligit magistratus, ut fit in Episcopo creando *Nov.* 123. & apud Cornel. Tacitum, patricios tres nominari, & ex eis unum eligi flaminem Dialem.

XXXI. Enarratio.

Ex lege Attilia] *Instit. lib. 1. tit. 20.*

Vel ex Senat.] *L. muto 6. §. tutori, ff. de tut.*

Vel moribus] *Ulp. tit. 11. §. moribus.*

Ex lege Julia & Tit.] *Justin. d. tit. 20.*

Existunt ipso jure] Vide sup. *tit. 30.*

Et debent quamprimum] Confestim, id est, ubi primum potuerunt, *l. 2. §. si mater, &* §. confestim, D. ad SC. Tertull. intra annum, ex *l. sciant 10. de legitim. hered.*

Tutores petere liberti] *L. 2. hoc tit.*

Et mater] *L. 6. 8. & 9. h. t. d. §. si mater.*

Avus avia] *L. 1. C. Theod. qui tut. pet.*

Liberis suis quibuscumque] Etiam quæsitis ex concubinatu, *l. ult. hoc tit.*

Non curatores puberibus] Pupillis tutor idoneus necessarius est, D. Augustinus de civit. Dei 1. cap. 30. Puberes ipsi sibi curatores petunt, *l. 6. hoc tit.*

Aut curatores impuberibus] *d. l. 2. §. quid si curatores*, quo casu impuberi curator petendus est, *l. 1. ff. eod. tit.*

Puniuntur liberti ob def.] *L. 2. hoc t.* κολάζονται, *l. 1. §. 1. ff. eod.* Basilica : σφοδρῶς κολάζονται, *graviter puniuntur*, in corpus scilicet, sicut libertus si fraudulenter tutelam liberorum patroni gessisse probetur, ad præfectum urbi remittitur puniendus εἰς σῶμα, §. 11. *Inst. de suspect. tut.* conjuncto Theophilo.

Parentes ob desertam pietatem] *L. 9. hoc tit.* Quod si petere neglexerint ab eorum impuberum morientium successione repellentur, §. *pen. Instit. de senat. Cons. Tertull. l. 2. §. 1. ff. hoc tit.*

Vel amici] *d. l. 2. in princ. & l. is qui 44. ff. de negot. gest.*

Apud Cornelium Tacitum] Annal. 4. cap. 16.

TIT. XXXII. *Ubi petantur tutores vel curatores.*

Vide ff. eod. tit. & lib.

Qui vero petunt tutores aut curatores, eos petunt a magistratibus in patria pupilli, vel juvenis ex qua per patrem (nam a patre patria dicitur) originem ducit, vel ubi patrimonium habet, quod nomen etiam a patre deducitur. Et loquitur Constitutio hujus tit. de magistratibus municipalibus. Nam & hi tutorum vel curatorum dationem habuerunt, *l. 3. ff. de tut. & cur. dat.*

XXXII. Enarratio.

Dationem habuer.] Vide Cujac. ad. §. *sed hoc jure, Inst. de Atil. tut.*

TIT. XXXIII. *De tutoribus & curatoribus illustrium, vel clarissimarum personarum.*

Nunc incipit tractare qui dare, & qui dari tutores, aut curatores possint, & specialiter in hoc tit. qui dare, & qui dari illustribus vel clarissimis, & in tit. seq. generaliter, qui ceteris. De illustribus est *l. 2.* ut ii tantum, qui curiæ civitatis suæ obstricti non sunt, tutores dentur illustribus Senatoribus .i. Illustrium Senatorum liberis impuberibus sui juris. De clarissimis est *l. 1.* Nam initio ejus non est legendum, illustribus, sed illustris Præf. urbi, ut nonnulli Codices habent, ut Codex Th. ut *l. 2. inf. qu. mul. tut. off.* Ceterum fateor in ea lege clarissimorum nomen accipi latissime: ut *Nov. 71. & sup. tit. ubi Sen. vel clar.* ut scilicet comprehendat tres gradus dignitatis Senatoriæ, illustres, spectabiles, & clarissimos, & uxores liberosque eorum, non etiam Senatores sine dignitate. Est enim clarissimorum nomen generale & speciale. Et est sententia *l. 1.* elegantissima, quæ olim pertinebat etiam ad plebejos, sed additis multis Justinianus eam coangustavit tantum ad clarissimos, hoc est nobiles, *l. ult. §. sed si quidem nobilis, inf. de cur. fur.* Ut scilicet clarissimis puberibus vel impuberibus, si deficiant testamentarii, vel legitimi tutores, aut curatores, vel excusati sint, in urbe tutores, aut curatores, constituantur ex quocunque ordine Senatorio vel equestri, ab illustri Præf. urbi, qui est Princeps Senatus, adhibitis in consilium x. Senatoribus, & prætore tutelari, hoc ordine ut prius nominentur plures, deinde unus idoneus pronuntietur sententia præfecti urbi, & ille postea solemniter detur, decernatur, prodatur, inauguretur, confirmetur auctore prætore tutulari. Sententia præcedit decretum, ut *l. ult. inf. de mag. con. l. tutores, ff. de cont. tut.* In provinciis autem ut clarissimis tutores vel procuratores dentur, aut nominentur, dandi a præsidibus decreto decurionum, periculo eorum qui præsentes adfuerint, cum tamen in urbe, ut constat ex *tit. de magn. con.* magistratus vel adsessores earum tutelæ administrationis periculum non agnoscant.

XXXIII. Enarratio.

Ut nonnulli codices habent] Sic vetus Ægidii Menagii.

Senatores sine dignitate] Vide sup. *lib. 3. tit. ubi Senatores vel clar.*

Ab illustri præf. urbi] Præfectus urbi illustrium & clarissimorum filiis tutores constituit, Prætor ceteris, Cujac. ad §. 4. *Instit. de Attil. tut.* vide Scholiast. Theophili.

Qui est princeps Senatus] Vide sup. *de off. præf. urbi.*

TIT. XXXIV. *Qui dare tutores vel curatores, & qui dari non possunt.*

Vide lib. 1. Inst. tit. 20. & tit. 5. lib. 26. ff.

Docuit tit. superiore specialiter qui dare & qui dari tutores vel curatores possint illustribus vel clarissimis personis. In hoc tit. docet generaliter qui dare & qui dari ceteris possint vel non possint, quæ duæ quæstiones & illam nectunt, Cui dari possint. Nec enim potis est quisquam dare, nisi sit cui dare possit: ac primum quidem tutorem habenti tutor dari non potest, *l. 9. & 10.* qua de re proprio t. 36. Nec homini non subjecto jurisdictioni suæ: Nam & si tutoris datio non sit jurisdictionis, tamen quia jus dicentis officium consistit etiam in dando tutore, *l. 1. ff. de jurisdict.* & in tutore dando magistratum municipalem, aut provincialem servare oportet fines territorii & jurisdictionis suæ, *l. 5. hoc titulo leg. 3. sup. qui pet. tut.* Et ad hanc quæstionem, Cui dari possint, etiam pertinent *l. 1. 11. 12.* Nam & si titulus hic sit, Qui dare, & qui dari, tamen ubi hoc quæritur, consequens est etiam id quæri cui dari possint, *leg. naturalis, §. ult. ff. de conf. tut.* Sunt eæ tres quæstiones jugatæ inter se atque connexæ. Et illa, qui dari possint vel non possint, facillima est.

XXXIV. Enarratio.

Lege 10.] Cujacius legit, *tutorem*, in *d. l. 10.* duo tamen antiqui Codices Menagii & Brodæi habent, *curatorem*.

Non sit jurisdictionis] *L. muto 6. §. tutoris, ff. de tutel.*

L. 1. 11. & 12. Tutela est vis & potestas in capite libero: id est, in patrefamil. aut matrefam. non in eo qui quæve sit in potestate, vel manu, vel mancipio. Cujac. ad *tit. de tutel. §. 1. Instit.* Si tamen impuberi, aut juveni fiat controversia status, recte tutor aut curator ei dabitur, quia interim pro libero habetur, *l. 1. h. t.*

h. t. ut ita demum teneat datio, si liber pronuntiatus sit, *l. ei qui* 17. *ff. de tut. & curat. dat.* In *l.* 11. *&* 12. datur specialis curator ad litem, deficiente generali: quia minor indefensus, legitimus litigator non est. Vide sup. qui legit. pers. in judic. hab.

Qui dari poss. vel non] Maritus uxori curator dari non potest, *l.* 2. *hoc tit.* ne ratio tutelæ reddendæ cohibeatur, *l. non solum* 67. §. *sed videamus*, *ff. de ri. nupt.* Utroque lumine captus curator esse non potest, *l.* 3. in qua Josias Mercerus ad Nonium Marcellum legi mavult, *habere*, eo sensu, ut luminibus capto curator dari non debeat. Scripti codices variant. In libro Ægidii Menagii sic legi videtur, *curatorem habere*. In libro Juliani Brodæi scriptum quidem est, *habere*, sed τὸ e mutatum in i: & hæc vera lectio est. Vide inf. tit. 67. Item miles curator esse non potest, *l.* 4. quia Ut nec volens admittatur, §. *idem & in milite*, *Instit. de excus. tut.* Nec servus, *l. in servili* 7. nec enim servo committi debuit liberum caput. Denique Principis colonus, *l. ult.* Creditor autem debitori suo tutor dari potest, *l. creditorem* 8. *hoc tit.* quæ abrogata est *Nov.* 77. *cap.* 1. & ideo d. lex non est in Basilicis.

Jugatæ] M. Tull. Tuscul. 3. *hoc quidem est commune virtutum; omnes enim inter se jugatæ sunt*. Profert Nonius in v. jugatum.

TIT. XXXV. *Quando mulier tutelæ officio fungi potest.*

ET notissimum quoque feminam tutorem aut curatorem dari non posse, quæ olim perpetua tutela, aut potestate viri continebatur. Sed lege 2. & 3. matrem dare liberis unde unde quæsitis posse introduxerunt certis condicionibus, quarum & facilis cognitio est, simul ac juris novi & novissimi, quo huic tit. abrogatum vel derogatum est. Et quod in matre, idem in avia. Et hi vero qui tutores aut curatores dari non possunt, hujus condicionis sint, ut necesse non habeant se excusare, & periculum cessationis ad eos non pertineat, & ne volentes quidem admittantur.

XXXV. ENARRATIO.

FEminam tutor.] Tutela enim munus virile est, *l.* 1. *hoc tit.*

Quæ olim perp. tutela] Ante legem Claudiam, quæ tutelas legitimas feminarum puberum sustulit, Ulp. *tit.* xi. §. *quantum adgnatos*, & ibi Cujac.

Aut potestate viri contin.] Si in manum viri convenisset: vide sup. tit. 30.

Unde unde quæsitis] Sive naturales sint, sive ex justis nuptiis quæsiti.

Juris novi & noviss.] *Vide authent. matri & aviæ h. tit.*

Ut necesse non hab. se excus.] *L.* 1. *sup. de confirm. tut. l.* 1. §. *ult. ff. de excusat. tut.* §. *item major*, *instit. de excus. tut.*

TIT. XXXVI. *In quibus causis tutorem habenti tutor vel curator dari potest.*

Vide tit. 5. *lib.* 26. *ff.*

INtelleximus jam sup. ex *l.* 9. *tit.* 34. *& l.* 9. *tit.* 31. tutorem habenti tutorem dari non posse, quæ regula juris dicitur, *l. ventri*, *ff. de tut. & cur. dat.* & ea utuntur sæpe auctores, & Paulus in admodum singulari specie *lib.* 4. *Sent. tit. de fid. lib. & d. l. ventri*, quæ conjuncta *l.* 1. *ff. qui pet. tut.* ex lib. 7. differentiarum Modestini, tres exponunt differentias inter tutorem & curatorem, & eam regulam aperte docent non pertinere ad curatorem, sed ad tutorem tantum. An vero quia actus legitimus semel tantum sit, qualis est datio tutoris ex inquisitione atque decre-

A to? An quia pupillus est in tutoris potestate, & nemo potest esse in duorum potestate, ita ut sit cujusque potestas in solidum, nisi pro uno habeantur: ut cum sunt conjunctim dati duo pluresve tutores, *l. simul*, *ff. de tut. & cur. dat.* Curatoris autem nulla est potestas in personam. Sed hujus regulæ exceptiones pleræque inductæ sunt ex S. C. Nam in locum absentis Reip. causa, licet tutor esse non desinat, alius tutor dari potest, *l.* 1. *hoc tit. l.* 3. §. *si quis absfuturus*, *ff. de susp. tutor. l. si tutor Reip. de tut. & rat. dist. l. quæsitum*, *de tut.* & multo magis curator, *l. in omnem*, *ff. de tut. & cur. dat.* Et in locum remoti, licet alii pupillo tutores sint, vel præsto sit legitimus, & in locum defuncti, licet alios tutores habeat superstites, *l. tutorem sup. tit.* 34. *l.* 4. *hoc tit. l.* 2. *inf. de tut.*
B *vel cur. qui satis non dedit*. Et in locum excusati similiter vel deportati, *l.* 2. *hoc tit. l. si quis sub condicione*, *ff. de test. tut.* vel relegati, *l.* 4. *hoc tit. l.* 3. *sup. qui pet. tut.* vel furiosi, muti, surdi, *l. pen. ff. de tut.* nec tamen ideo sequitur quin eorum loco curator dari possit, ut proponitur *d. l.* 2. licet ex SC. potuerit & debuerit alius tutor dari, sed curator ille instar est tutoris. Nec enim durat ultra pubertatem, & tutelæ sive protutelæ eum teneri quidam existimabant *l.* 3. *inf. arb. tut.* Ergo exemplo absentis Reip. causa, & excusati: in cujus tutoris locum dari alius tutor potest, & curator quoque, ut in locum relegati etiam curator, *l. tutor*, §. *ult. ff. de excus. tut. l.* 14. §. *quid ergo*, *ff. de sol.* vel actor, *l. sine herede* §. *ult. De adm. tut.* & in locum furiosi, *l.* 12. *ff. de excusat.* & in litem quoque tu-
C tor vel curator, ut dicemus tit. 44. Et eæ quidem sunt causæ in quibus tutorem habenti tutor datur, de quibus *l.* 1. 2. 4. In aliis, id est 3. & 5. sunt causæ in quibus curator adjungitur tutorem habenti, quibus fere placet etiam tutorem adjungi posse in alia bona, *l. propter litem*, *in fi. ff. de excus.* Et in summa, quibus tutor, & curator, & e contrario: & recte emendavi in Rubrica. In quibus causis, ut *l.* 4. *hoc tit.* & *in l. tutorem tit.* 34. & tutorem habenti, non tutorem vel curatorem, alioquin regulam superiorem rubrica supponeret etiam in curatore.

XXXVI. ENARRATIO.

D QUæ regula juris] Et a Theophilo §. 5. Institut. de curationibus.

Actus legit. semel tant. sit,] *L. actus* 77. *de reg. jur.*

Nulla est potestas in personam] Tutela est personarum, *l. quia personæ* 14. *ff. de testam. tut.* cura bonorum, *l. in copulandis* 8. *sup. de nupt.*

Inductæ sunt ex SC.] Ulpian. *tit.* 11. §. 1. *&* §. *ex lege*, & tribus sequentibus.

Et multo magis curator] Et ideo auctores Basilic. in interpretatione d. legis 1. sic scribunt: *δίδοται οὖν εἰς τόπον αὐτοῦ ἕτερος ἐπίτροπος, ἢ κουράτωρ: datur itaque in locum ejus tutor alius, vel curator.*

Et in locum remoti] *L.* 4. *hoc tit.*

Vel relegati] In perpetuum, *l.* 3. *sup. qui pet. tutor.* ex qua *d. leg.* 4. interpretationem adhibendam esse
E censent Græci: vide tamen Cujacium ad *l.* 8. *ff. de excusat. tut.*

Vel furiosi, muti, surdi] Ulp. *d. tit.* 11. §. *præterea*.

Licet ex SC.] *d. l. pen.*

Instar est tutoris &c.] Quia non ut minori, sed ut pupillo datus est. Græci: *ἐπειδὴ γὰρ οὐχ ὡς ἀφήλικι ἐδίδη, ἀλλ' ὡς πουπίλλῳ ἢ βήσαντος ἐκείνου παύεται τῆς διοικήσεως*, *l.* 2. *hoc tit. & l. curatorem* 25. *ff. de tutor. & cur. dat.*

In quibus causis] Sic legitur in veteri codice Menagii & Brodæi.

Ut l. 4. h. t.] In qua tamen Basilica causas interpretantur *θέματα*, *casus*.

TIT.

TIT. XXXVII. *De administratione tutorum & curatorum, & de pecunia pupillari fœneranda vel deponenda.*

Vide tit. 7. eod. lib.

DIxit veluti præmissionis loco de variis tutorum generibus, de testamentariis, de legitimis, de his qui petuntur & dantur, cui & qui dari possint, & a quibus dari vel peti: & ubi. Sequitur jam ut dicat de contractu ipso .i. administratione tutelæ vel curæ, ex qua proculdubio est ultro citroque actionem nasci, directam & contrariam tutelæ inter tutorem & pupillum, utilem negotiorum gestorum inter adolescentem & curatorem, eoque nomine bona tutorum & curatorum esse tacita obligata pupillo & adolescenti, *l. 20. hoc tit. §. & ut plenius, supr. de rei ux. act. l. 1. supr. rem al. ger. l. ult. supr. de leg. tut. l. ult. §. & inventario. infr. de cur. fur.* non tantum si id fecerint quod facere non debent, sed & si id non fecerint quod facere debent, *l. 1. in pr. ff. de tut. & rat. distr.* Nam & qui non facit quod facere debet, videtur adversa facere, & contumacia ejus vel negligentia, dolus vel culpa, pro facto, pro contractu, pro gestione vel administratione est, sicut dicitur dolum ejus qui non possidet pro possessione esse, & qui facit quod facere non debet, non facere videtur .i. mala administratio pro cessatione est, *l. qui non facit, ff. de reg. jur.* Et breviter, officium tutoris vel curatoris est neque prætermittere utilia, neque admittere inutilia, *l. 27. supr. de ep. aud.* Pars autem prima officii & administrationis est inventarii confectio, secunda depositio pecuniæ ad prædiorum rusticorum comparationem, aut si bona conditio non suppetat prædii comparandi, pecuniæ fœneratio. Ceterarum rerum omnium diligens custodia ex edicto Constantini abrogata auctionandi necessitate. Summa vero atque præcipua defensio pupillorum in judiciis, adolescentum, furiosorum & ceterorum, quibus curatores dari solent, *l. ult. hoc tit. l. 30. ff. eod.*

XXXVII. ENARRATIO.

DOlum ejus qui non poss.] *L. qui dolo 131. l. parem 150. & l. ad ea 157. §. 1. ff. de reg. jur.*

Inventarii confectio] *L. tutor. 7. ff. eodem l. 24. hoc titul.*

Depositio pecuniæ] *L. 4. 5. & d. l. 24. hoc t.* quod explicandum secundum *Novel. 72. cap. 6. 7. & 8.*

Ex edicto Constantini] *L. 22. hoc t.*

Abrogata auctionandi necess.] Auctionari est vendere in foro sub hasta. M. Tullius pro Dejotaro: *Dejotarus auctionatus est, seseque expoliare maluit, quam tibi pecuniam non subministrare.* Cornel. Tacit. Annal. 1. *Ubique hasta, & sector, & inquieta urbs auctionibus.* Glossæ: *auctio, διάπραξις.*

TIT. XXXVIII. *De periculo tutorum & curatorum.*

Vide eund. tit. & lib. ff.

ADministrationi conjunctum est periculum: Nam si quid per causam admistrationis neglectæ, vel gestæ perperam amiserit minor, aut non adquisierit, tutor vel curator eo nomine minorem indemnem damno præstat, hoc est, damni periculum agnoscit secundum regulam *l. 10. supr. tit. prox.* ut resarciat damnum qui dedit, quod & aliæ leges multæ in eo tit. demonstrant, *l.* 8. 11. 18. 21. 23. Nec specialiter datur post illum hic titulus de periculo, ut idem repetatur, sed ut intelligatur periculum administrationis non semper ad tutores vel curatores redundare, non certe administrationis collegæ, qui in alia provincia tutelam pupilli administravit, *l.* 2. non si casu fortuito damnum contigerit negotiis pupillaribus sine dolo aut culpa tutoris vel curatoris, *l. 3. & 4.* veluti subito occursu latronum; non periculum temporis, quo nescivit se tutorem datum, *l. 5.* non periculum futuri temporis, *l. ult. hoc tit. l. tutores §. 1. ff. eod.* sicut nec præteriti temporis, *l. 1. supr. tit. prox.* Et ut intelligatur non tantum tutores & curatores eos periculo administrationis obstringi, qui dati sunt administrandi causa, sed etiam eos qui dati sunt notitiæ causa ut tutores alios, vel curatores instruant de fortunis pupilli, quales dantur plerumque liberti qui actores fuere rerum domini, & novere totius familiæ rationes, negotia, bona, supellectilem, *l. 1. hoc tit.*

XXXVIII. ENARRATIO.

AUt culpa tutoris] Damnum enim quod tutoris culpa contigit, tutorem respicit, puta si res pupilli in tutoris hospitio (*ἐν τῷ ἰδίῳ οἴκῳ*, Basil. l. 37. tit. 7.) vi ignis absumptæ sint, quas in horreo conditas habere debuerat, *d. l. 3.*

Futuri temporis] Post finitam tutelam vel curam.

TIT. XXXIX. *Quando ex facto tutoris vel curatoris minores agere vel conveniri possunt.*

Vide tit. 9. eod. lib. ff.

HIc titulus etiam est de administratione tutoris vel curatoris. Nam ex lite quam intendit tutor minoris nomine, si condemnetur, docet minorem conveniri utili actione judicati, *l. 1. hoc tit.* & ex mutuo utili actione creditæ pecuniæ, si tutor pupilli nomine mutuam pecuniam acceperit, eamque converterit in rem pupilli, *l. 3. hoc tit. l. 2. infr. de cur. fur.* Et ex diverso docet minores agere actione ex stipulatu de pecunia sua credita a tutore vel curatore, *l. 2.* & locati ex locatione prædiorum suorum a tutore vel curatore facta, *l. 4.* quæ omnia administrationis nomine continentur. Regulariter pupillo per tutorem non adquiritur actio, *l. ultim. hoc tit. l. solutum §. per liberam, ff. de pign. act.* Sed ex his causis adquiritur utilis, ut *l. 2. hoc tit. l. 2. ff. eod.* quia pecunia, aut prædia ejus fuerunt, non directa: quia suo nomine tutor credidit, vel locavit, alioquin frustra locasset nomine pupilli. Credidisset autem nomine pupilli & quilibet alius non inutiliter, *l. 2. sup. per quas per. nob. adq.* tam pupillarem, quam pecuniam suam jure singulari. At quibus ex causis pupillus convenitur ex facto tutoris, utili judicio convenitur, quia tutor litigavit, vel mutuam pecuniam sumpsit nomine pupilli, l. 2. *infr. de cur. fur.* non directo, quia non ipse contraxit.

XXXIX. ENARRATIO.

ET locati] Et utili vindicatione si tutor emerit, aut curator, *l. 2. ff. hoc t. ὠτιλίαν ἀγωγὴν ἐνδικοῦσαν τὸ ὕδιον ἔχουσιν οἱ νέοι, utilem vindicationem habent juvenes.* Basilica libro 37. tit. 9.

TIT. XL. *Si ex pluribus tutoribus, vel curatoribus omnes, vel unus agere pro minore, vel conveniri possunt.*

Vide tit. 7. lib. 26. ff.

SCire nos convenit, cum inter tutores, vel curatores non est divisa administratio, ratum haberi debere quod per unum gestum est, *l. 3. in pr. ff. de admin. tutor.* ergo & rata est causæ pupillaris defensio, quam cessantibus aliis unus executus est, *l. 1. hoc tit.* maxime si testamento aut ex inquisitione dati fuerint, *l. ult. infr. de auct. præst.* denunciari tamen iis omnibus de-

debet, *l.1. Cod. Theod. de den. vel edit. refer.* Sin autem divisa sit administratio per provincias a testatore, vel a judice, vel a tutoribus ipsis, nihil refert, videtur in sua quisque provincia cautum pupillarem agere debere, non in aliena: nec enim utiliter agit tutor rerum hujus provinciæ, ex contractu pertinente ad aliam provinciam, *l. vel in partes, ff. eod.* & tamen si agat ex contractu hujus provinciæ, poterit ei obiici compensatio ex contractu alterius provinciæ, *l. inter, ff. eod.* & eadem ratione cum tutore rerum hujus provinciæ creditor alterius provinciæ recte aget, recteque eidem solvet tutor hujus provinciæ, *l. Titium*, *§. ultim. ff. eod.* quia divisio facta inter tutores non potest officere creditoribus suum persequentibus, *d. l. inter* quod pugnare videtur cum *l. 2. hujus tit.* Sed loquitur tantum de denunciatione litis solemni, ut docui Obs. 17. cap. 8.

XL. Enarratio.

Denunciari tamen iis omnibus) Quidam codices *l. 2.* pro omnibus, habent, *hominibus*, ut non omnibus tutoribus denuntiandum sit, sed satis sit iis denunciari, qui in ea provincia tutelæ officium sustinent.

TIT. XLI. *Ne tutor vel curator vectigalia conducat.*

Quo expeditior sit tutelæ administratio, nec oneretur ex alia causa longe graviore, cavetur in hoc tit. ne tutores vel curatores fisci vectigal conducant, antequam paria cum suis minoribus fecerint, quod juris, *l. 1. §. ex illa, ff. ad l. Cor. de fals. & lege οἱ ἐπίτροποι, ff. loc.* docent esse ex Constitutione Severi & Antonini: & non tantum inhibere conductionem vectigalium, sed etiam prædiorum Cæsaris. Hujus prohibitionis duæ rationes sunt: Una respicit pupillum, ne tutelæ administratio & obligatio oneretur ex causa fiscali, ut *l. locatio, §. debitores, ff. de publ.* Altera respicit fiscum, ne privilegio temporis in hypothecis prælato pupillo, nihil fisco, qui etiam habet tacitam hypothecam in bonis omnibus debitoris, supersit ex bonis publicani, quo suum sibi servare possit. Denique ea Constitutio exclusit fraudem, ne qua fisco fieret hac in re: & dolo malo versatum tutorem in celanda hypotheca priore, quæ ex tutelæ causa descendit, dum accedit ad conductionem vectigalium, vel alium contractum habet cum fisco, producta in hunc casum lege Cornelia: censet teneri falsi, quia obrepsit & imposuit fisco. Sed ut cavetur in alia Constitutione Antonini posita sub hoc tit. qui incidit tutor vel curator in crimen falsi ex hac causa, si tam fisco, quam pupillo satisfaciat, facile veniam impetrabit a principe. Tutius est petere veniam, ut *l. Divus, §. plane, ff. ad leg. Corn. de fals.* quia satisfactio sola non solvit pœnam semel commissam, *l. penult. ff. de vi bon. rapt. l. qui ea mente, ff. de furt.* & hoc si tutela vetustior fuerit conductione vectigalis: nam si vetustior fuerit conductio, potest tutor se excusare periculo falsi, & ut Basilica interpretantur ultima verba hujus legis *ἀπήλλακται τοῦ τῆς πλαστογραφίας ἐγκλήματος*: & additur ratio in *d. §. ex illa*: quia Constitutio Severi & Antonini voluit excludere & amovere fraudem fisci, quæ nulla est, cum fiscus prior est in hypothecis, nec admisit excusationes tutelæ, nempe qui contraxisset cum fisco ut excusaretur a tutela: loquitur enim generaliter de eo, qui contrahit cum fisco, non ut hæc Antonini specialiter de publicano. Et excusatur quidem a tutela vel cura procurator Cæsaris, & publicanus, & conductor etiam prædiorum fisci, vel Cæsaris, nisi absque ullo damno ejus videatur tutelam obire posse. Sed non etiam quicunque contraxit cum fisco & obligatus est. Et quod in hac quæstione crimini falsi obiiciunt crimen stellionatus ac si tutore vel curatore redimente vectigalia fisci stellionatus sit, non falsum, quantum potest longe summoveo: neque enim est stellionatus, nisi cum quis dissimulata priori obligatione, rem eandem alii obligavit specialiter; quia deficit Constitutio, quæ ad hunc casum porrexerit legem Corneliam: & in proposito casu cum quis celavit fiscum generalem hypothecam tacito jure pupillo vel adolescenti partam in suis bonis, est Constitutio Severi & Antonini, quæ ad eum porrigit legem Corneliam. Parcitur tamen stellioni ut falsario, si satisfaciat omnibus, *l. 1. inf. de crim. stell.*

XLI. Enarratio.

Fisci vectigal) Recte, ut constat ex his Constitutionis verbis: *Cum autem fisco*. Basilica: *μισθώσασθαι δημόσιον τέλος*: *conducere vectigal fisci*. Tutor autem non prohibetur conducere vectigalia civitatis: vide Cujac. ad *l. 15. ff. de excusat. tut.*

Paria fecerint) Sic loquitur *lex pen. §. conductores, in fi. ff. de jur. immunit.* id est, ante redditas rationes tutelæ, & reliqua præstita.

ἀπήλλακται τοῦ &c.) *Absolvitur crimine falsi.*

Parcitur tamen stellioni) Vide librum 9. tit. 34.

TIT. XLII. *De tutore vel curatore qui satis non dedit.*

Ex hoc tit. intelligimus non habere potestatem administrandi tutorem vel curatorem legitimum, aut petitum & datum simpliciter sine inquisitione, nisi satisdederit rem pupilli vel adolescentis salvam fore, & quidquid gessit non præstita satisdatione, vel litigando, vel alienando, vel bon. possessionem agnoscendo nomine pupilli, vel alio quocunque modo, ipso jure nullum esse, *l. 3. & 5.* non eadem est conditio tutoris jure testamento dati, vel non jure dati, sed confirmati decreto prætoris vel præsidis: hic enim non satisdat, etiamsi confirmatus sit sine inquisitione, *l. 4.* ut puta cum a patre datus esset filio emancipato: quia approbatio patris pro satisdatione vel inquisitione est: eadem quoque condicio est petiti tutoris & dati, vel confirmati ex inquisitione, quia idoneus pronuntiatus est, *l. 5. ff. de conf. tut.* & generaliter quicunque ex inquisitione eligitur, non satisdat, *l. ult. §. item rescripserunt, ff. de adm. rer. ad civ. pertin.* Sed si plures tutores vel curatores dati sint testamento vel ex inquisitione, ex edicto prætoris, qui ex eis obtulerit satisdationem, causa cognita, solus administrationem suscipit, *l. 4.* vel si plures satis offerant, idonejor præfertur, *l. 18. ff. de test. tut.*

XLII. Enarratio.

Ipso jure nullum) Quia legitima persona non fuit, ut notant Græci: *ὀχὲχειν κυριον ρόσοπον.*

Pro satisdatione) Paternum testamentum pro satisdatione sufficit, *l. cum furiosus 7. §. 3. infra de curat. fur.*

Idoneus pronunciatus est) Idoneus electus, & pronunciatus est, *Instit. de satisdat. tut. in princ. l. ult. §. item rescripserunt a cur. ff. de administr. rer. ad civit. pertin.*

TIT. XLIII. *De suspectis tutoribus vel curatoribus.*

Vide tit. 28. lib. 1. Inst. & tit. 10. lib. 26. ff.

Recte superiori hic tit. applicitus est: nam qui cum satisdare debet, non satisdat, vel compellitur ad satisdationem *§. pen. Inst. de satisd. tut.* vel removetur quasi suspectus, sine infamia, si inopiæ gratia hoc facit, cum infamia si dolo malo, *l. 1. & 2. sup. tit. prox.* sicut is, qui cessat, vel compellitur, ad administrationem, vel si in eadem contumacia perseverat, remove-

movetur tanquam suspectus, *l. 2. & 3. h. tit.* videlicet cum administrare simpliciter per se non est vitium, *l.4. §.ult.ff.eodem*, quid enim si honorarius sit tutor? quid si notitiæ causa datus? quid si datio ipso jure nulla? Conjuncta etiam vicinitate tituli superioris, apparet satisdationem non exigi a tutore dato testamento patris, & tamen posse eum suspectum postulari, si res pupilli fraudulenter administrare coarguatur, *l.4.h.t.* & electionem igitur patris exonerare satisdatione, non etiam crimine suspecti. Hæc vero suspecti vel suspicionis actio, ut *l.2.inf.de div.tut.* nulla alia in re locum habet, quam in causa minorum, vel aliorum quibus curatores dari solent ex 12. tab. favore earum personarum comparata & prodita omnibus etiam extraneis, & nonnunquam mulieribus: quin & eodem favore nemine agente, ultro prætori suspectum quem habet tutorem removere licet, & statim tutor qui suspecti postulatus est, abstinere debet administratione, curatore interim dato ad administrandum, *l. 7.* non tutore, quia damnatione non postulatione desinit esse tutor: & huic actioni locus est, manente, non finita tutela, aliter quam tutelæ actioni, cui locus est finita, non manente tutela, *l.1.& l.pen.*

XLIII. Enarratio.

QUid enim si honorarius sit tutor?) Tutores honorarii non administrant, *l. 3. §.2. ff. de admistr. tutor.*

Quid si notitiæ causa?) De quo in *l.quæro 32. §.m. ff. de testam.tut.l.1. sup. tit.*38. Notitiæ causa dari dicitur, qui ad instruendos contutores datur, quod pupilli facultates notas habeat, *l.quod si forte 14. §. ei qui notitiæ, ff.de solut.& liberat.*

Quid si datio ipso jure nulla?) *L.1. sup.tit.*38.

Satisdationem non exigi) *L.testamento 17.ff. de testam.tut.*

Non etiam crimine suspecti) Accusatione suspecti.

In causa minorum) Minorum nomen commune est pupillorum & adolescentium, *§. nunc admonendi, Institut. quibus alien. lic. vel non.*

Vel aliorum quib. curat. d. s.) Dantur adolescentibus, & furiosis & prodigis, dantur mente captis, surdis, & mutis, & iis qui propter invaletudinem rebus suis superesse non possunt.

Ex 12. tab.) *l.1.& 2.ff.eod.*

Omnibus) Suspicionis actio quasi publica est, *d.l.1. §. consequens.*

Etiam extraneis) *L.pietatis 6.§.1.h.t.*

Et nonnunquam mulieribus) *d.l.1.§.quin imo.*

Nemine agente) *L.3.§.præterea, ff.eod.*

Et statim tutor) Interim enim administratio interdicta ei videtur, *L.quod si forte 14. §. 1. ff.de solution. §.si quis autem, Institut. de susp.*

Locus est manente non fin. tut.) Suspecti agimus, pendente administratione tutelæ: id enim agitur ut tutor removeatur. Tutelæ actioni, finita tantum tutela, locus est, *l.1. in fi. & l.4. ff. de tut. & ration. distr.* absurdum enim erat, a tutore rationem administrationis negotiorum pupilli reposci, in qua adhuc perseveraret, ut est in *l. si tutor 9. §. & generaliter eod.* Cum eo tamen, qui pro tutore negotia gessit, etiam ante pubertatem agi posse certi juris est, quia tutor non est, *l.1. §.cum eo, ff.de eo qui pro tut.*

TIT. XLIV. *De in litem dando tutore vel curatore.*

IN hoc tit. agitur de tutore vel curatore, ad quem non omnium rerum pupillarium administratio pertinet, sed unius rei tantum, id est, unius litis defensio, nempe ejus quem pupillus intendit tutori ex causa tutelæ vetustiore, vel tutor pupillo suo: nec enim ipse in rem, litemve suam pupillo litem inferenti vel

A excipienti auctor esse potest, *l.1. ff. de auct. tut.* Ergo moribus receptum est, ut Ulp. scribit lib. Reg. ut tutorem justum habenti in eam litem specialis tutor detur, quo auctore, pupillus experiatur, qui prætorius tutor dicitur, quia hoc solo casu a prætore tutor datur sine lege: hodie in judiciis extraordinariis non tutor, sed curator datur, *§. ult. Inst. de auct. tut. l.3. 4. 5. ff. de tut.* jure agitur ordinario tutor, jure extraordinario curator: & utrumq; jus notat l.3. dum ait, tutor sive curator: & sane liberum est vel tutorem dare jure ordinario, vel curatorem extra ordinem, sicut in aliis causis, quibus tutorem habenti tutor datur, & curator dari dicitur, ut docui tit.36. Et *l.4.* ad litem tutorem dat abscisse, respiciens ad jus ordinarium: eademque mens est *l.7. inf. de excus.* Et *l. ult.* concedit
B quidem ex solemnitate juris ad litem dandum esse tutorem juxta *l. curatorem, ff. de auct. tut.* & *l. cum in una, ff.de appell.* si quidem agatur solemni, legitimo & ordinario jure; hodie vero quia plerumque agitur extra ordinem, omissis solemnibus formulis, sufficere curatorem.

XLIV. Enarratio.

ULpianus) *Tit.11. §.moribus.*

Tutorem justum habenti). Tutorem generalem habenti. Si tamen plures tutores sint, curatorem litis causa dari necesse non erit, quoniam altero auctore cum altero agi potest, *l.1.h.t.*

C TIT. XLV. *De eo qui pro tutore negotia gessit.*

Vide t. v. lib. 27. ff.

IN hoc tit. ostenditur, non tantum justum tutorem vel curatorem teneri ex administratione, sed etiam eum, qui quasi tutor vel curator aliquid gessit, cum non esset tutor, aut esse non posset, ut miles, aut mulier, aut datus a muliere: & quasi tutor protutelæ actione, quasi gestor negotiorum gestorum, *l.1. & 4. sup.de test. tut. l.4. sup. qui dar. tut.* Quasi curator utili negotiorum gestorum, qua verus curator tenetur, & in falsum curatorem deflexa.

XLV. Enarratio.

D

NOn tantum justum tutorem) Qui jure datus est.

Qui quasi tutor) Ceterum si quasi tutor aget nomine pupilli, poterit ei opponi exceptio, *si non tutor es*, ut legendum videtur in *l.2. h.t.* formula est exceptionis. Scripti tamen codices nihil mutant: & ideo non facile recedendum a vulgata.

Ut miles) *l.4.sup.qui dar. tutor.*

Aut mulier) *l.1.h.t.*

Aut datus a muliere) *l. 4. in fi. sup. de testament. tut.*

Et quasi tutor protutelæ) Sive putet se tutorem, sive se esse fingat, *l. 1. §.5. ff. de eo qui pro tut.* quia munere tutoris functus est, & eo affectu negotia gessit.
E

Quasi gestor negot. gest.) Is qui pro tutore negotia gessit, etiam negotiorum gestorum actione tenetur. Vide Cujac. ad Paulum *Sent. lib. 1. titulo 4. §. ult.*

Quo vetus curator) *L.curatoris 17. C. de negot.gest. l.quicquid 7. inf.arbit.tut.* vide libri 27. D.tit.3.

TIT. XLVI. *Si mater indemnitatem promiserit.*

HIc titulus est de periculo administrationis, quod interdum suscipit mater, promittendo securitatem pupillo, vel tutori ejus: & quidem si pupillo pro tutore, vel tutori pro pupillo sua sponte securitatem

pro-

promiserit, intercessio est, quæ infirmatur SC. Vellejano, *l.* 1. nisi specialiter decreto comprehensum sit, periculo matris, quæ tutorem petiit, tutorem dari *l.*3. Sed si tutori pro tutore ipso indemnitatem promiserit, forte dum cupit, tutorem sibi permittere administrationem rerum filii sui totam, aut in partem, intercessio non est: quia alii se pro alio non obligat, & idcirco ex ea re nihil juvatur SC. Vellejano, *l.2.hoc tit.l.si mater supra ad Vell. l.tutor, l. quamvis*, §. 1. *ff. eodem*, ac si pupillus finita tutela elegerit tutorem, indemnem tutorem damno præstabit mater. Dico, elegerit: nam & cum matre ei est non quidem ex stipulatu tutoris, *l.tutorem infra arb.tut.* sed negotiorum gestorum actio, *l.si mater supra de usur.* & hæc electio in *l.*2. significatur verbo, malunt. Ex hac *l.*2. interpretanda est hæc sententia Pauli, Mulier quæ pro tutoribus, *lib.2.tit.ad SC.Vell.*

XLVI. Enarratio.

INtercessio non est) Mater convenitur propter malam administrationem: *κἀ εἰκότως: οὐκ ἔστι γὰρ ἰντερπεσσίωνε*: *& merito: non enim intercessio est*. Græci.

Finita tutela) Cum pupilli legitimæ ætatis effecti fuerint, ut est in *l.*2. ad quam Thalelæus notandum monet, legitimam ætatem dici pro pubertate, frequentius enim dici pro ætate 25. annorum.

Non quidem ex stipulatu) Mater pupillo non tenetur ex stipulatu, quia ei non promisit; sed tutori tenetur, cui securitatem promisit.

TIT. XLVII. *Si contra matris voluntatem tutor datus sit.*

HIc titulus respicit ad 43. a quo propius abest; & vult ut tutela etiam removeatur, qui datus est contra matris ultimam voluntatem, id est quem filio impuberi heredi instituto moriens mater tutorem dari vetuit: & hoc ignorans forte prætor, si quem dederit, ut re cognita repellat: & quemadmodum matris voluntatem servat in tutore confirmando, quem mater dedit filio heredi instituto, habita inquisitione tamen, *l.*4. *supra de test. tut.* ita & in reprobando eo, quem mater reprobavit, matris sequitur voluntatem, sed, ut sentio, ex inquisitione tamen, & sine infamia reprobati atque remoti. Addidit Tribonianus exceptionem, nisi & is jam fraudem in tutela admisisse convictus fuerit: tunc enim removetur cum infamia, ut *l.ultim. supra tit.*43. *& l.* 2. *tit.* 42. Voluntas in hoc titulo, est ultima voluntas.

XLVII. Enarratio.

COntra mat. ult. volunt.) Antonius Loisellus V.C. & doctissimus delebat vocem, *ultimam*, quæ nec est in tit. est tamen in veteri Menagii. Theodorus interpres Basil. vel legit ut vulgo, vel certe interpretatur quasi ita legerit.

Est ultima voluntas) Sic accipitur voluntas in *l.cum post* 69. §. *nuptiis, ff.de ju.dot.* quæ voluntas suprema, Tacito hist. 1. cap. 48.

TIT. XLVIII. *Ut causa post pubertatem adsit tutor.*

TUtela finitur pubertate: periculum autem administrationis non ante finitur quam tutor rationes reddiderit, & tutelam omnem curatori restituerit, *l. ultim. supra de per. tut.* & sententia quoque prætoris, aut præsidis, si qua opus sit, liberatus fuerit, *l.*1. *supra de adm. tut.* Et non transtulit omnem, qui detinet instrumenta litis suo consilio cœptæ. Ergo periculum ejus litis ad eum pertinet, non ad curatorem.

XLVIII. Enarratio.

SUo consilio cœptæ) tutor quoad rationes reddiderit, pupillum debet defendere in lite contestata ante pubertatem. Theodorus.

TIT. XLIX. *Ubi pupilli educari debeant.*

PArs administrationis præcipua, si negotia pupillaria spectas, est defensio causæ pupillaris: Si personam, educatio, quo nomine non tantum victus significatur & vestiarium & habitatio, *l. ultim.ff.de alim leg.* sed etiam institutio morum & liberalium artium, *l.*2. *tit.seq.* educatio ingenii, ut in Comœdia, *Bene & B pudice doctum atque eductum ingenium*. Et educantur vero plerumque apud matrem viduam, vel si ea de re non bene conveniat inter tutores, matrem, & cognatos, apud eum quem educatorem decreverit prætor aut præses, *l.* 1. qui utique non decernet temere educatorem eum, qui pupilli successionem sperat, *l.* 2. licet eadem ratione ad eum redierit tutela legitima. Hoc autem distat hic tit. a 24. quod hic est de liberis orbatis patre, ille de habentibus patrem,

XLIX. Enarratio.

Vide lib. 27. tit. 2.

ESt defensio causæ) *L. ultim. supra tit.*37.

C Non tantum victus, &c.) Hierocles in aurea Pythagoræ: *ἐπεὶ δὲ οὐ μόνον ἐντροφαῖς κἀ γυμνασίοις ἐστὶν ἡ τοῦ σώματος θεραπεία, ἀλλὰ καὶ ἄλλων πολλῶν προσδεῖται, οἷον ἱματίων, ὑποδημάτων, σκευῶν, παντοδαπῶν, κἀ τῆς πάντα ταῦτα ὑποδεχομένης οἰκήσεως*: *Quoniam autem non in alimentis tantum, atque exercitationibus, versatur corporis cultus, sed multis etiam rebus indiget, cujus generis vestimenta sunt, & calceamenta, & suppellex varia, atque domus, qua continentur ista omnia*, &c.

Ut in Comœdia) Terentius in Andria Act. 1. Sc. 5.

Apud matrem viduam) Quod igitur hoc loco dicitur, locum habet, morte soluto matrimonio. Nam si repudio solvatur, liberi manent apud eum parentem, qui divortio causam non dedit, secundum *Nov.* 117. Theodorus.

D Eum qui pupilli succession. sperat) Græci *ὕποπτοι εἰσὶν οἱ περὶ τὴν κληρονομίαν ἐγγύτεροι*; *suspecti sunt qui proximiores successores sunt.*

Licet ead. ratione) *L.*1. *ff.de legit.tut.*

TIT. L. *De alimentis pupillo præstandis.*

Vide d. lib. 27. tit. 2.

COnsequens erat docere alimenta constitui pupillo vel adulto, & præstari sine mora arbitrio tutoris vel arbitrio prætoris aut præsidis pro modo facultatum, etiamsi de statu ei bonisque paternis, quæ possidet ex edicto Carboniano, vel suo jure controversia fiat, *l.*1. & aliquando tutius esse sine decreto magistratus ea E constitui tutoris vel curatoris arbitrio: nec enim posse minores probe recusare sumptus quibus educti sunt liberaliter bona fide factos, *l.* 3. *supra de adm. tut.* nisi eos alium quam tutorem fecisse probent. *l.*2.

L. Enarratio.

SIne mora) *L.*2. *ff. de re jud.* conjuncta Basilic. interpretatione, lib. 9. tit. 7.

Pro modo facultatum) Ut in Adriani Sentent. apud Dositheum: *κατὰ δύναμιν τῆς ὑποστάσεως τροφὰς αὐτῷ παρέχε*: *Pro modo facultatis alimenta ei præsta.*

Probe recusare sumptus) Improbe sumptus recusat, quasi vento vixerit, ut est in *l.*2. Cujacius in Co-

dice suo Plauti locum aliter quam vulgo conceptum notaverat Truculenti Act. 5. *Non enim possunt militares viri a vento educier* : aut non plura comederit quam cicadæ, ut apud Libanium in Declamat. 37. Huc facit illud Demosthenis in oratione de Chersoneso : *πόθεν γὰρ οἴεσθε ἄλλοθεν τὸν μήτε λαβόντα παρ' ὑμῶν μηδὲν μήτε αὐτὸν ἔχοντα ὁπόθεν μισθοδοτήσει στρατιώτας τρέφειν: ἐκ τοῦ οὐρανοῦ; οὐκ ἔστι ταῦτα: Nam unde alas eum, qui nec a vobis quicquam accepit, nec ipse habet unde stipendia solvat, milites alere putatis? num de aere? minime id quidem: vi ure de l'air.* v. Joannem Drusium in Oseam cap. 12.

Quibus educti sunt lib.) Plautus in Menæchm. act. 5. Sc. 5. *Meo cibo & sumptu educatus est*. Quidam codd. *eductus*.

TIT. LI. *Arbitrium tutelæ*.

Vide tit. 3. lib. 27. ff.

SAtis jam de contractu ipso dixit. i. officio & administratione tutelæ. Nunc venit ad actionem, quæ ex eo contractu nascitur, quam vocat arbitrium tutelæ, quod hujus judicii potestas omnis sit in arbitrio judicantis, qui excussis tutelæ rationibus ex bona fide statuat quid tutorem pupillo præstare aut reputare & pensare oporteat. Et est huic judicio sive arbitrio locus in tutorem. Videtur etiam dari in curatorem pupilli, *l. 3. hoc tit.* & est ratio cur & in eum detur, quia tutoris instar obtinet, saltem protutelæ: nam & sicut tutor, ita curator pupilli eo pubere facto, deponit officium, *l. 1. inf. t. 60. l. 2. sup. 36. l. curatorem, ff. de tut. & cur. da.* & in ea sententia videntur fuisse Jurisconsulti quidam, ut Thalelæus ait in hanc l. 3. *καὶ ἦν γνώμη νομικῶν λέγουσα, τὸν τοῦ ἀνήβου κουράτωρα τῇ τουτέλᾳ κατέχεσθαι. ἥτις νῦν οὐδαμῶς ἔρηται*, quibus accedat *d. l. 3.* Sed verius esse ait Ulp. *l. 1. §. si curator, ff. de eo qui pro tut.* cessare tutelæ vel protutelæ actionem. Ceterum in hoc tit. etiam agitur de utili negotiorum gestorum, qua curator tenetur, *l. 7. & ult.* Et in utramque venit id quod interest, *l. 4. h. t.* Ut redeant rationes administrationis & quidquid reliquorum nomine debent qui negotia gesserunt, *l. 9.* (*) quidquid dolo, aut culpa eorum lata vel levi minores amiserunt, vel non adquisierunt, *l. 7.* excepto *l. 2.* nimirum in nominibus paternis exigendis, qua in re remissior tantum negligentia & nimia cessatio. i. lata culpa arguitur, & in casu *l. tutor, §. competit, ff. de admin. tut.* Et utraque est bonæ fidei, & privilegiaria, & perpetua, & in utramque usuræ veniunt: utrique data est tacita hypotheca, utraque datur heredi & in heredem, in utraque ordo servatur, *l. 6.* In utraque venit quod post finitum officium gestum est, cum esset administrationi connexum, & in utraque inventarii publicam fidem sequimur.

LI. Enarratio.

QUia tutoris instar obtinet) Vide sup. tit. 36.

Καὶ ἦν γνώμη &c.) *Erant quidam Jurisconsulti qui existimabant curatorem pupilli tutelæ teneri, quod nunc non obtinet.*

Cessare tutelæ vel prot. act.) Datur igitur utilis negotiorum gestorum.

Vel non adquisierunt) Novum non est, teneri eos si quid minores non adquisierint: nam & minoris in integrum restituuntur, sive quid amiserint, sive non adquisierint. Græci.

Excepto casu l. 2.) Ad quam Thalelæus notat, Imperatorem custodite dicere, latam culpam: & ad *l. 7. eod.* regulariter quidem tutorem levem etiam culpam præstare, sed in paternis rebus latam dumtaxat culpam.

(*) *Vide Merill. Variant. ex Cujac. lib. 2. cap. 7.*

A Utraque est bonæ fidei) *§. actionum autem, Instit. de action.*

Et privilegiaria) *L. dabimusque 19. §. 1. ff. de reb. auctor. judic. possid.*

Et perpetua) *L. tutores 8. h. t.* utraque tricenaria est.

Usuræ veniunt) *L. 3. §. usuras, ff. de contr. tut. & l. 6. hoc tit.*

Tacita hypotheca) *L. pro officio 20. sup. de administr. tutor.*

Datur heredi) *l. tutelæ 12. h. t.*

In utraque ordo servatur) Prius convenitur qui administravit, *l. 6. h. t.*

Administrationi connexum) *l. tutor 11. h. t.* At si brevi tempore intermisso, abstinuerit administratione, B & rursus se ei miscuerit, tutelæ non tenebitur: nec enim connexa est hujusmodi administratio: tenebitur igitur utili negotiorum gestorum, *l. si post pubertatem 14. ff. de tut. & rat. distrah.*

Publicam fidem sequimur) *L. ult. vers. sin autem, hoc tit.*

TIT. LII. *De dividenda tutela & pro qua parte quisque tutorum conveniatur.*

HIc tit. est de divisione administrationis & actionis tutelæ, & pro qua parte actio dividatur inter tutores. Et dividere trahit etiam secum non dividere, sicut facere non facere. i. ubi de uno tractatur, necesse est etiam tractari de altero. Igitur quæstio omnis C hæc eo pertinet, ut sciamus cum plures tutores sunt aut curatores (nam & tutores ad se pertrahunt curatores) pro qua parte in singulos agi possit, aut quando in unum ex pluribus in solidum. Dividere est agere pro parte in singulos. Non dividere est agere in solidum in unum e multis. Sic autem distinguendum. Aut divisa est administratio in parte, vel in regiones, sive provincias, aut indivisa. Si divisa a testatore, vel a judice, actio etiam tutelæ dividitur, ut pro ea tantum parte quisque conveniatur, quæ ei attributa est, non pro parte collegarum, nisi dolus ejus aut culpa arguatur, quod collegam suspectum non fecerit, aut tardius eversis jam facultatibus, aut lusorie fecerit, *l. 2. §. 1. hoc tit. l. si duo, ff. de adm. tut.* Julianus Antecessor in collectione quam fecit studiosis & operæ pretio quæstionis D hujus? Nisi aut cum oportebat contutorem removere ut suspectum omnino non removit, aut tardius removit. Sin autem divisa sit tutorum conventione sine judice, singuli tenentur in solidum cum hac conditione, ut quem pupillus elegerit, ei cedat actionibus suis adversus alios, *l. 2. in fi. hoc tit.* quia conventio tutorum non potest in fraudem pupilli dividere officium tutelæ, periculumque commune, *l. 3. hoc tit.* Denique perinde omnia servantur divisione facta ex tutorum conventione, atque si pro indiviso omnes tutelam administrassent: quæ nunc diligentius explicabo. Si divisa sit administratio tutorum conventione vel omnino indivisa, aut communiter omnes tutelam gesserunt pro diviso ex conventione, vel pro indiviso, aut nulli, aut quidam gesserunt, quidam cessave- E runt. Si omnes pariter pro indiviso sine conventione, vel pro diviso ex conventione, vel nulli, eligere pupillus potest cum quo experiatur in solidum cessis actionibus adversus alios, *l. 2. in pr. hoc tit. l. 6. sup. tit. prox.* nisi omnes solvendo fuerint litis contestatæ tempore, hoc enim casu is quem eligit pupillus; posita exceptione, desiderare potest actionem dividi inter omnes exemplo epistolæ Adriani pro virilibus portionibus, aut pro rata ejus quod quisque gesserit, *l. 1. §. nunc tractemus, ff. de tut. & rat. distr.* Vel si nemine electo, pupillus agat cum omnibus, & condemnet omnes, æque periculum sententiæ dividitur inter eos pro portionibus virilibus, *l. 2. inf. Si pl. un. sent.* Sed si tempore litis contestatæ omnes solvendo non fuerint, si unus

fuerit

fuerit solvendo, ceteri non solvendo, ille solus convenitur in solidum, ut *l. 2. ff. de quibus caus. ad eund. jud. eat.* cessis actionibus adversus collegas, *l. ex plurib. ff. de adm. tut.* vel sine cessione datis utilibus, *d. §. nunc tractemus*, *l. 2. inf. tit.* 58. & hoc ubi unus convenitur ex culpa communi: nam si ex propria culpa, *l. 2. inf. de con. jud.* vel si ex dolo communi, ex contumacia communi, id est cessatione omnium improba, quia doli nulla est societas, ei neque ceduntur directæ, neque dantur utiles, *l. 1. §. plane, ff. de tut. & rat. dist. l. si plures, ff. de adm. tut.* Ad hæc sciendum non statim onerari idoneum propter non idoneum: prius enim excutiendus est, qui dicitur non esse idoneus, & fidejussor, & magistratus municipalis, qui eum dedit, non exacta satisdatione, *l. Lucius, §. pen. ff. eod.* & si ab his rem pupillus servare non possit, tum demum it ad contutorem idoneum, & unus tantum casus est quo idoneus statim in solidum convenitur, inexcusso magistratu, si ob id convenitur, quod contutorem suspectum facere aut satis exigere supersedit, *l. 2. & 5. ff. de mag. con. l. 1. §. usque adeo, ff. de tut. & rat. dist.* in quo (si non sint solvendo contutores) perspicue rectius vulgo Græci Latinique, quam in Flor. & in illa Juliani collectione, detracta negativa, male in eodem exemplari Flor. trajecta in subditis illo loco, ut & ipse Julianus legit, & Græci, Si contutor ob hoc conveniatur &c. Quid autem si quidam tantum gesserint, alii cessaverint? Prius conveniuntur qui gesserunt, si solvendo sunt tempore finitæ tutelæ, *l. 6. inf. tit. prox. l. 3. hoc tit. l. 2. inf. de hered. tut. l. 1. inf. si tut. Reip. cau. ab.* Satis est fuisse solvendo eo tempore: nam si postea fiant non solvendo, hoc minoris aut curatorum, non contutorum qui cessaverunt periculo cedit, *l. 1. hoc tit.* Si vero solvendo eo tempore non sint, neque fidejussores eorum, neque magistratus, tum conveniuntur utili actione tutelæ, qui non gesserunt, quia suo periculo cessaverunt, *l. 4. §. 1. ff. rem. pup. sal. for. l. tres tutores, ff. de adm. tut.* Verum hic ordo non servatur in eo quod dolo communi periit, *l. 2. inf. si tut. non gess. l. tutores, §. in eum, ff. de administr. tut.*

LII. Enarratio.

Aut culpa arguatur) Si igitur culpa careat, ut si tempus ad removendum non habuerit, illo repente facultatibus lapso, vel si mala ejus administratio eum latuerit, hoc ei non imputatur. Græcus interpres.

Aut lusoriæ fecerit) prodita causa, & ideo superior non evaserit.

Si tutorum conventione) Et absque jussu testatoris.

Epistolæ Adriani) Ex qua descendit beneficium divisionis.

Græci Latinique) Basilici lib. 38. tit. 12. εἰσὶ πάντες ἄποροι: *omnes solvendo non sunt.*

TIT. LIII. *De in litem jurando.*

Vide lib. 12. tit. 3.

Hic titulus est de jurejurando in litem in arbitrio tutelæ a judice delato adolescenti, vel curatori ejus, quod nihil aliud est quam æstimatio religiosa ejus rei de qua agit adolescens vel pupilli adolescentisve tutor aut curator adversus tutorem aut curatorem. Vel pretium quod ponit rei suæ jurans quanti eam rem faciat is, qui tutelæ agit, vel utili negotiorum gestorum ex curationis causa. Rem enim & litem, & id quod interest promiscue dicimus. Hæc vero aut a judice æstimatur justo pretio si dolus absit & lata culpa ejus quo cum agitur *l. 2. in fi. h. t.* vel ab actore jurato, si dolo, aut lata culpa adversarii res, de qua agitur,

A non restituatur, vel non exhibeatur, & utroque genere fit vera venditio rei sive litis: priore, justo pretio; posteriore, etiam injusto, & immenso coercendi adversarii causa ob dolum ejus, vel latam culpam. Nec enim judex id defert ob levem culpam, *l. videamus in fi. ff. eod. & l. 4. hujus tit.* nondum percepta mens hæc est, in tutorem jurari in litem, si inventarium ceteraque instrumenta pupillaria exhibere nolit, quia non potest hoc non dolo malo facere, ut *l. 7. §. 1. ff. de adm. tut. l. si tutor, ff. eod.* Ergo ex dolo tutoris, vel lata culpa, quæ vulgo præsumitur esse dolus, actori in tutorem jusjurandum in litem deferri, in heredem autem tutoris conventum actione tutelæ ex dolo tutoris non deferri jusjurandum in litem, nisi lis fuerit contestata cum defuncto, sed ex dolo proprio
B tantum, vel ex lata culpa, *l. 1. 2. 5. hoc tit. l. 4. §. 1. ff. de fid. tut.* & hæc est sententia *l. 4. hujus tit.* Dico in heredem ex dolo defuncti non jurari in litem. Non dico, heredem tutelæ non teneri ex dolo defuncti, tenetur enim in solidum, etiamsi nihil ad eum pervenerit, *l. ex depositi, ff. de obl. & act.* maxime ex eo dolo quo res minoris deminutæ & dilapidatæ sunt, non temere ex alio quolibet, nisi lis fuerit contestata cum defuncto, quæ est sententia *l. 1. tit. seq.* a me latius explicata & correcta fideliter ex Basil. Observat. 13. contra negationem, quam in eam simul atque in *l. 2. inf. de magist. conu.* invexerat communis quæ dicitur imperitorum opinio, ex levi culpa defuncti heredem tutelæ non teneri, qui tenetur ex delicto: quod perinde est ac si diceres, ex contractu defuncti heredem
C non teneri, nisi ob delictum defuncti, ac proinde delicti successorem eum tantum esse, non obligationis atque contractus, & ex *d. l. 1.* adhibenda est interpretatio ad *§. aliquando, Inst. de perp. & temp. act.* non dato exemplo ex *§. plane, Inst. de act.* quia ea specialis actio depositi cum sit pœnalis, magis ex delicto videtur esse non ex *l. quæsitum in fi. ff. de prec.* Nam quod ibi de interdicto de precario, idem *l. 4. tit. seq.* de actione tutelæ dicitur, qua tamen & in id quod ad eum non pervenit heredem teneri constat, ubi dolus defuncti damnum pupilli rebus attulit, & argumentum a contrario sensu non valet.

LIII. Enarratio.

D In arbitrio tutelæ) Vide sup. tit. 51.

A judice delato) Hoc jusjurandum a solo judice defertur, *l. 4. §. 2. ff. eod.*

Adolescenti) Adolescens si velit jurare potest, *d. l. 5. §. 1. in fi.* pupillus jurare non potest, *d. l. 4. in princ.*

Vel curatori ejus) Volenti, non invito, *l. 2. h. t.*

Vel curat.) Vel tutori, *d. l. 4. §. 1.*

Æstimatio religiosa) Æstimatio jurata, *d. §. 1. & l. tutor 8. ff. eod.*

Adversus tutorem) Post pubertatem. Stephanus tamen notat ex Theophilo & Dorotheo quibusdam casibus jurari in litem, pupillo adhuc impubere: veluti si unus ex pluribus tutoribus remotus sit, vel quis ad tempus tutor datus: nam transacto tempore tutor esse desinit, & adversus eum tutelæ agi potest, & in
E litem jurari.

Rem enim & litem) Ut res inofficiosi, *l. Papinianus 8. §. 1. ff. de inoff. testam.* Varro 6. de L. L. *Quibus res erat in controversia, ea vocabatur lis: ideo in actionibus videmus dici, quam rem sive litem.*

Aut a judice æstimatur) Jurejurando in litem non delato, vel si is cui delatum est, jurare nolit.

Æstimatur justo pretio) Judex de veritate cognoscet, ut est in *l. 2. hoc tit.* id est, judex æstimabit quanti re vera intersit, πόσον ἐστὶ τὸ τῇ ἀληθείᾳ διαφέρον, ut est in Basilicis.

Justo pretio) Suo pretio, vero & justo pretio.

Non restituatur) *L. 1. & l. in actionibus 8. ff. eod.*

Vel non exhibeatur) Ut puta si non exhibeantur

instru-

instrumenta pupillaria, *l. 4. hoc tit.*

Vera venditio) Sic Ulpianus ait, veram venditionem esse si res dotales æstimatæ sint, *l. plerumque. 10. §. 4. ff. de jur. dot.*

Coercendi advers. causa) Propter contumaciam non restituentis, *d. l. 1. & d. l. 8.*

Ob dolum ejus, vel latam culpam) In *l. 1.* Cujacius legit, *dolo circumveniendi pupilli gratia :* & ita in veteri Menagii, nec aliter τὸ κατὰ πόδας: κατὰ δόλον περιγραπτέα πουπίλλου ἕνεκεν.

Quia non potest hoc non dolo m. fac.) Basilica in interpretatione *d. l. 4.* Nam hoc ipso videtur dolo facere, quod reperta in bonis instrumenta supprimit: ὅτι τὰ εὑρεθέντα ἐν τῇ οὐσίᾳ συμβόλαια κρύπτει.

Vel lata culpa, quæ vulgo pr. es. dolus) *L. quod Nerva 32. ff. depos.*

Nisi lis contestata fuerit cum def.) Licet heres ipse nihil dolo fecerit; nam post litem contestatam heredes principalium personarum jura habere videntur. Græci.

Observation. 13.) Capite penult. vide quæ scripsimus ad tit. 24. §. 2. Instit. 1.

Contra negationem) Negatio est in veteri Menagii & Brodæi.

Ex §. plane) Sententiam mutat. Vide ad *l. 121. in fine, ff. de verbor. obligat.*

Argumentum a cont. sensu) Non recte colliges: heres tenetur in id quod ad eum pervenit: ergo non tenetur in id quod non pervenit. Thalelæus: Non dicit, si lucrum ad heredes pervenerit, vel non pervenerit; sed hoc tantum, si tutor lucrum fecerit: adde: vel lucrum pervenerit ad alium gratia ejus & beneficio: alius interpres Græcus ad *l. 4. de heredib. tut. legem 1. eodem*, indistincte loqui de lucro, sive heredes tutoris lucrum fecerint, sive tutor. Non videtur tamen *d. lex 1.* loqui de lucro heredum tutoris, sed de eo tantum quod tutor sibi captaverit, vel gratia alteri præstiterit.

TIT. LIV. *De heredibus tutorum vel curatorum.*

QUod dixi supra titulo generali Arb. tutor. tutelæ actionem dari heredi & in heredem *l. penult.* id specialiter exequitur in hoc tit. quod actio tutelæ, quæ heredi vel in heredem datur, alio jure sit, quam quæ datur tutori, vel in tutorem: Nam ut jam occupavit dicere titulo superiore proximo *l. pen.* ex dolo in tutorem juratur in litem, sed non in heredem tutoris ex eodem tutoris dolo. Et actio tutelæ, quæ pupilli heredi competit, non est privilegiaria, *l. ex pluribus, ff. de adm. tut. l. dabimus, ff. de reb. auct. jud. poss. l. 1. §. idem principes, ff. ad l. Corn. de fals.* & in heredem tutoris non est famosa, *l. furt. §. si quis alieno, & §. pen. ff. de his, qui not. inf.* Heredum nomine intelliguntur etiam heredes heredum, *l. 2. sup. tit. prox.*

LIV. Enarratio.

EX dolo in tutorem) Ex dolo proprio, & ex lata culpa juratur in litem.

Non est privilegiaria) Id enim personæ pupilli favorabiliter præstatur, *d. l. ex plurib.*

Non est famosa) Quia heres in tutelam non succedit, *d. §. penult. l. 1. ff. de fidejuss. tutor.*

TIT. LV. *Si tutor non gesserit.*

DAt hunc titulum, ut resumat quod dixit titulo generali *l. 6.* etiam eum qui nihil gessit arbitrio tutelæ teneri, utili scilicet, non directo, & excusso prius eo qui gessit, *l. 2. hoc tit.* in prima parte *l. 8. sup. de adm. tut. l. 2. sup. tit. prox.* Si nemo gessit, quia non apparet quis prior, quis posterior sit, quia est omnium contumacia par vel culpa lata, perinde omnes tenen-
A tur ac si communiter tutelam indivisam gessissent, *l. 2.* in secunda parte. Ubi autem alii gesserunt, alii non gesserunt, post eos qui gesserunt, si solvendo aut minus solvendo inventi fuerint, conveniuntur qui non gesserunt vel culpæ nomine quod suspectos contutores non fecerint, *l. 2. tit. 5.* Vel si forte ceterorum tutorum patronus fuerit qui solus tutelam gessit, quod non ei postulaverint curatorem adjungi, aliave qua ratione prospexerint rebus pupilli, *l. 1.*

LV. Enarratio.

QUia non apparet) Græci dicerent: εἰς γὰρ τὰ πράγματα τὰ παρὰ μηδενὸς διοικηθέντα οὐκ ἔστιν εἰπεῖν τὸν μὲν πρῶτον, τὸν δὲ δεύτερον εἶναι: πάντες γὰρ
B ἅμα ῥαθυμήσαντες ἐν ἴσῃ τάξει ἐνάγονται: *Nam in iis, quæ a nemine gesta sunt, non possumus dicere hunc priorem esse, illum posteriorem: quandoquidem cum sit omnium par culpa, omnes ex æquo tenentur.*

Aliave qua ratione) Potuerunt enim detracta remotionis petitione, postulare ut res pupilli tuto loco reponerentur. Græci heic.

TIT. LVI. *De usuris pupillaribus.*

ETiam hoc titulo specialiter resumit quod attigit generali, *l. 3.* in tutelæ arbitrium venire usuras centesimas, vel ex Constitutione Justiniani semisses, si pecuniam pupillarem tutor in suos usus converterit *l. 1.* & ex causis relatis in *l. 7. §. quæ autem, ff. de adm. tut.*
C Ex ceteris venire secundum morem regionis a die quo in officio peccaverunt in diem condemnationis, aut redditæ tutelæ, ipso jure ex constitutione Severi. Et eæ sunt usuræ pupillares, quas tutor debet non tantum si ex sua persona conveniatur, sed & si ex persona contutoris, quod suspectum eum non fecerit, *d. l. 7. §. penult. l. 2. hoc titul.* Verum otiosæ pecuniæ .i. quam tutor non habuit cui fœneraret, vel ex qua non habuit prædia quæ compararet, in actionem tutelæ usuræ non veniunt, *l. 3. hoc titul. l. cum plures, §. ult. ff. de adm. tut.* Illud notandum, usurarum pupillarium cursum impediri duobus modis: Oblatione pecuniæ & obsignatione & depositione, *l. 1. in fi. ff. de usur. l. 28. §. 1. ff. de adm. tut.* & oblatione per denunciationem facta sæpius, & ad extremum apud acta jus di-
D centis a tutore protestatione facta se paratum esse parem rationem cum pupillo facere, sine denunciatione & depositione, *l. 4. hoc tit.*

LVI. Enarratio.

USuras centesimas) Et ita usuras legitimas interpretatur Thalelæus in *d. l. 3.* Basilica autem in *l. 1. hoc tit.* legitimas usuras interpretantur ἡμιεκατοστιαίους, *semisses*, ex constit. Justiniani in *l. eos, qui 26. sup. de usur.*

In suos usus converterit) Pecunias pupillares ex fide versans.

Secundum morem regionis) *d. §. quæ autem.*

In diem condemnat. aut redd. tutelæ) *L. 1. §. 1. ff.*
E *de usur. d. l. ult. §. ult.*

Otiosæ pecuniæ) Plinius epistolarum libro 10. 62. *Quæ vereor ne otiosæ taceant.*

Ipso jure) *L. cum vero 26. §. apparet, ff. de fideicom. libert.* ipso jure, id est, sine interpellatione.

Cui fœneraret) Si non potuit idoneis hominibus pecuniam credere, ut est in *l. 3.* Sic legitur in veteri Menagii & Brodæi: & ita etiam auctores Basilic. vertunt enim εὐπόροις προσώποις.

Protestatione facta) Græci observant, novum jus heic proponi, quo non exigitur a tutore ut obsignet, & deponat; sed hoc tantum, ut apud acta suam voluntatem declaret.

TIT. LVII. *De fidejussoribus tutorum vel curatorum.*

HIc titulus ostendit de tutela vel cura non tantum agi cum tutore arbitrio tutelæ, vel utili negotiorum gestorum cum curatore, sed etiam cum fidejussoribus eorum actione ex stipulatu, qui & ipsi usurarum pupillarium nomine tenentur, *l.* 10. *Rem pu. sal. fo.* Et electionem adolescenti esse cum ipso tutore agere velit, an cum fidejussore ejus, vel divisis actionibus partim cum tutore, partim cum fidejussore, non in solidum cum utroque, ne bis idem consequatur, *l.* 1. *hoc tit. l.* 3. §. 1. *ff. de duob. reis*, *l. grege*, §. *etiam*, *ff. de pign.* quam electionem omnibus creditoribus adimit Justiniani *Nov.* 4. qua de causa in Basil. non extant Constitutiones hujus tituli quæ sunt de electione: & notanda distinctio *l.* 2. in quæstione illa, an electo tutore fidejussor liberetur: Multum enim interest, simpliciter acceptus sit, an in omnem causam.

LVII. Enarratio.

ACtione ex stipulatu) Fidejussores enim stipulanti promiserunt rem pupilli, vel adolescentis salvam fore.

Qui & ipsi usur. pupillar.) Alii fidejussores usuras non præstant, nisi in omnem causam intercesserint, *l. quæro* 54. *ff. loc. l. fidejussores* 68. *ff. de fidejuss.* Græci: ἐςιν οὖν τοῦτο τῶν πουπίλλων ἰδικόν: καὶ δικαίως: οὐ γὰρ ῥητὸν πρᾶγμα, ἀλλὰ τὸ ἀζήμιον τοῦ πουπίλλου ὁμολογεῖ: *Est igitur hoc in pupillis singulare: & meritò: nec enim res certa, sed indemnitas pupillo promittitur*, ad *leg.* 3. *ff. de fidejuss. tutor.*

TIT. LVIII. *De contrario judicio.*

Vide tit. 4. *lib.* 27. *ff.*

CUm de judicio tutelæ directo dictum sit, quod pupillo competit, ad contrarium veniendum est, quod tutori in pupillum datur, finita tutela. In eo venit quod tutor impendit de suo in rem pupilli, *l.* 3. *hoc tit.* vel etiam quod pupillus ei debuit ex causa tutelæ vetustiore, *l.* 2. *sup. de in lit. dan. tut.* & quodcunque eo judicio tutor consequi potest, id etiam conventus directo, consequitur jure compensationis, *d. l.* 3. & 2. Illud notandum est ex *l.* 1. & 2. in contrarium judicium non venire ut tutori, qui solvit pro contutore condemnato in solidum, pupillus cedat actiones suas adversus condemnatum, quia post solutionem, cum extincta sit tutelæ obligatio, nulla pupillo superest actio quam cedat: sed ei qui solvit in condemnatum est actio negotiorum gestorum. Ante solutionem recte ceditur actio tutori, qui omne quod ex causa tutelæ debetur, solvere paratus est pro se & pro collegis, vel in solutione ipsa, si convenerit ut solventi tutori cederentur actiones adversus collegas, *l.* 1. *hoc tit. l. Modestinus*, *ff. de solut. l. cum is qui*, *ff. de fidejuss.* vel sine cessione ei dantur utiles quasi ex cessione præsumpta, *l.* 1. *sup. de obl. & act.* sicut tutore condemnato ex communi culpa cedendæ ei sunt actiones in collegas, quod condemnatus consequitur in actione judicati per exceptionem doli mali, vel sine cessione dantur utiles, ut dixi tit. 52. quod utique verum est: etiamsi absens & indefensus tutor post litem contestatam condemnatus sit, quæ sententia valet, *l. ult. inf. quom. & quan. jud.* & is sententiæ adquieverit ex fide bona .i. non appellaverit, *l.* 2. *hoc tit.* Recte, ex communi culpa. Nam si ex propria, nulla ei potest esse actio in collegas, neque item ex communi dolo, neque si suo nomine solverit.

A

LVIII. Enarratio.

IN condemnatum est actio negotiorum gest.) Tutori qui solvit pro contutore condemnato utilis actio datur, *l.* 2. *hoc tit. l.* 1. §. *& si forte*, *ff. de tut. & ration. distrah.* Græci ibid. *ὐτιλίαν νεγοτιόρυμ γεςόρυμ: utilem negotiorum gestorum.*

Quasi ex cessione præs.) Græci ad l. 2. *ὡς δοξάσης γεγονέναι τῆς ἐκχωρήσεως, κἂν μὴ γέγονεν: quasi videatur facta cessio, licet facta non sit.*

Sicut tutore condemn.) *L.* 1. §. *nunc tractemus*, *ff. de tut. & rat. distr.*

Quæ sententia valet) Lata scilicet in absentem & indefensum, qui litem contestatus fuerat. Duo constitutio exigit, ut absens, & indefensus condemnatus sit. B

Et is sententiæ adq.) Si ex justa causa abfuerit, appellare potest.

Nam si ex propria) *d. l.* 2. Nam si solus ex suo delicto damnatus est, qualem cessionem desiderare potest, ut ajunt Græci interpretes.

Ex communi dolo) *l.* 1. §. *plane*, *ff. de tut. & rat. distr.*

Si suo nomine solu.) *L. ut fidejussor.* 39. *ff. de fidejuss. l. cum alter* 11. *inf. eod.*

TIT. LIX. *De auctoritate præstanda.*

Vide tit. 21. *lib.* 1. *Inst. & tit.* 8. *lib.* 26. *ff.*

C EXplicatis actionibus quæ ex administratione negotiorum nascuntur, dat titulum de auctoritate tutorum, quoniam ab administratione veteres separabant auctoritatem, ut *Ulp. lib. Regularum* dum ait, pupillorum pupillarumque tutores, & negotia gerere, & auctoritatem interponere; mulierum autem tutores, ante scilicet, quam earum tutelam lex Claudia sustulisset, auctoritatem dumtaxat: & tamen de auctoritate non minus quam de administratione rationem reddit tutor conventus tutelæ judicio, *l. si tutor*, *ff. eod.* & receptum etiam est, ut sine tutoris auctoritate pupillus tutori obligetur contrario judicio, *l.* 1. *ff. de cont. tut. act.* qui alii non obligatur sine tutoris auctoritate, nisi in quantum locupletior factus est ex Constitutione D. Pii, cum tamen alium sibi solus
D obliget recte. Duæ autem sunt in hoc titulo Justiniani Constitutiones novæ. Una, ut & in criminalibus causis necessaria sit auctoritas tutoris, vel curatoris, *l.* 4. Jure enim veteri, ut cum servis est criminale judicium, ita & cum minoribus sine tutoris vel curatoris auctoritate, & ipsis accusantibus sufficit consilium & præsentia tutoris vel curatoris, *l.* 2. *ff. de accus. l.* 8. *infra ad l. Jul. de adult. & Paulus* 5. *sent. tit.* 12. nec intervenire etiam ejus auctoritas debet. Altera est, ut si plures sint tutores, in omni re unius auctoritas sufficiat indistincte: præterquam si pupillus in adoptionem detur, quod jure fit ex constitutione Antonini, adhibita auctoritate omnium tutorum, ne sit in unius potestate finiri tutelam, *l.* 5. *hoc tit.* Jure enim veteri non eadem omnium tutorum conditio est. Ex
E testamentariis, vel datis per inquisitionem unius auctoritas sufficit, licet in litibus litem denunciari omnibus opus sit, tam indivisa tutela, quam divisa his omnibus quibus conjunctim pars una attributa est, *l.* 1. *C. Theod. de den. vel ed. res. l.* 2. *sup. si ex pl. tut. om.* &c. Legitimorum autem omnium vel datorum ex inquisitione auctoritas necessaria est, ut idem Ulp. eodem lib. docet. Sed *l.* 5. *hujus tit.* in hoc casu vult omnium tutorum parem esse conditionem, ut scilicet, excepta arrogationis causa, in nulla alia omnes auctoritatem suam accommodare debeant. In hoc inquam casu, eo quod in aliis differentia est, ut in satisdationis onere quod subeunt tantum legitimi, & dati sine inquisitione, & in spe actionis subsidiariæ, quæ ex Oratione

D. Tra-

D. Trajani pupillis competit in magistratus municipales, & locum habet in legitimis duntaxat tutoribus, & in his qui dati sunt sine inquisitione. Auctoritas est approbatio tutoris expressa, quæ interponitur perfecto eo quod pupillus eo præsente gessit. Nec enim præsentia & taciturnitas tutoris auctoritatem imitatur.

LIX. Enarratio.

Ut Ulp. libro Regul.) *Tit.* 11. §. *pupillorum*.

Auctoritatem interponere) Pupillo negotium gerente: *Auctor enim nemo esse dicitur sibi: sed alteri unde non ad seipsum, sed ad alterum auctor veraciter nuncupatur*, ut ait Fulgentius libro 9. contra Fabianum Fragmento 35.

Ut sine tutoris auctoritate pup. tut. oblig.) Nam receptum est ut pupillus tutori suo sine ejusdem tutoris auctoritate utiliter obligetur: quamvis pupillus sine tutoris auctoritate alii non obligetur, nec in rem suam tutor pupillum suum obligare possit, *d. l.* 1. sive ut est in *l.* 1. *ff. de administrat. tut.* tutor in rem suam auctor fieri non possit.

Ex constit. D. Pii) *L.* 1. & *l. pupillus* 5. *in pr.* & §. 1. *ff. eod.*

Sibi solus obliget recte) *Instit. eod. in princ. l.* 1. *hoc tit.* pupillus enim quantum ad adquirendum non indiget tutoris auctoritate, *l. pupillus* 11. *ff. de adquir. rer. dom.*

Ut & in criminalibus) Non modo in civilibus, sed & in criminalibus.

Ut cum serv. est crimin. jud.) *L. hos accusare* 12. §. *si servus*, & §. *seq. ff. de accusat.*

Sentent. tit. 12.) §. *ætati ejus*.

Sufficiat indistincte) Cujuscunque generis sint tutores.

Ex constitutione Antonini) *Ulp. Regul. tit.* 8. §. *per prætorem*.

Ne sit in unius potestate) qua ratione utitur Ulp. in *l. nec ei* 17. §. 1. *ff. de adopt.*

Quam divisa his omnib. qu. comm.) Si unius regionis plures sint tutores, sufficit auctoritas unius ex illis, quibus ea regio attributa est.

Quod subeunt tantum legitimi & d. s. inq.) *L. legitimos* 5. §. 1. *ff. de legit. tutor. l. pen. supra de tut. vel cur. qui sat. non ded.*

Ex oratione D. Trajani) *L.* 2. *ff. de magistrat. conv. l. pen. inf. eod.*

Expressa) Tutor enim auctor fit, cum dicit se probare id quod agitur, *l.* 3. *ff. eod.* & ideo mutus tutor esse non potest, quoniam auctoritatem præbere non potest, *l.* 1. *ff. de tutel.*

Quæ interponitur perfecto) In ipso negotio, *l. obligari* 9. §. *tutor*, *ff. eod.* vel perfecto negotio, *argum. legis* 1. & 2. *ff. de solut. l. si quis mihi* 25. §. *jussum*, *ff. de adquir. vel omit. her.*

Taciturnitas tutoris) Impuberibus tamen tacentibus auctoritas utiliter accommodatur, *l. mutuo* 6. *ff. de tut. l. impuberes* 13. *ff. de auctor. tut.* In quibusdam aliis caussis taciturnitas consensum imitatur.

TIT. LX. *Quando tutores vel curatores esse desinant.*

Vide lib. 1. *Inst. tit.* 22.

Ex ultima superioris tituli cum docuisset arrogatione pupilli finiri tutelam vel curam, additur hoc tit. & pubertate eam finiri, vel ætate legitima, cujus definitio ex annis sumitur, non voluntate pupilli sola, quia invitus tutela continetur.

LX. Enarratio.

Pubertate eam finiri) Cura etiam pubertate finitur, nempe si curatores tutoribus adjuncti sint *l.* 1. *hoc tit.* cujus hæc videtur esse sententia: tutela &

A curatio hæc pubertate finitur: hi enim curatores dantur quasi pupillis, Græci ibid. Itaque si tutor ante pupilli pubertatem decesserit, tutor alius datur, vel alius curator adjungitur. Auctores Basilic. sic acceperunt ut post pubertatem alii curatores dentur. Videtur tamen loqui de curatoribus impuberi dandis, ut verba hæc dictæ legis, *propter ætatis infirmitatem*, adsignificant.

Vel ætate legitima) Ætas legitima dicitur annorum 12. vel 14. aut 15. *l.* 2. *sup. tit.* 46. *l.* 1. *inf. tit.* 70. & *l.* 2. *C. Theod. de donat.* D. Hieronymus in epistolam Pauli ad Galat. cap. 4. *Legitimum tempus, sicut Romanis legibus* 25. *annorum spatio terminatur.*

Ex annis) Inspectione necessariæ partis cessante, *l.* 3.

Non volunt. pup.) *L.* 2.

B Invitus tut. contin.) Cui etiam invito tutor datur, *l.* 6. *ff. de tutor. & cur. dat.*

TIT. LXI. *De actore a tutore seu curatore dando.*

Et non finiri absentia tutoris sola, ut tutor vel curator alius dari ob eam solam caussam possit, ut *l.* 10. *sup. qui dat. tut. l. tutores*, *ff. de tut. & cur. dat.* Sed dari actorem a tutore vel curatore. Dari dicitur a tut. vel curatore, quoniam decreto prætoris aut præsidis postulante tutore & ejus periculo, datur plerunque litium caussa, unde actoris nomen, cum aliquo tutor profecturus & aliquandiu absfuturus est, *l. qui negotia*, §. *pen. ff. de neg. gest. l. tutor*, *ff. quand. ex fac. tut. l.* 10.

C *inf. de ap. l.* 1. *hoc tit.* nec enim propter absentiam solam, ut dixi, dari tutor alius vel curator potest, quia ne Reip. quidem caussa absens definit esse tutor, & procuratorem etiam relinquere non potest ex sua persona, cum litis dominus non sit, *l. neque*, *sup. de proc.* nec ex persona pupilli si forte absit vel nesciat fari, §. *ult. Inst. de cur. l. decreto*, *ff. de adm. tut.* Igitur necesse est actorem constitui ad lites, adjutorem ad cetera negotia, *l. solet ff. de tut.*

LXI. Enarratio.

Unde actoris nomen) Theophilus putat actorem dictum ex eo, *quia per acta constituitur*, *tit. de curat. in fi.* vide tamen Cuja. ibid.

D Absens definit esse tutor) Et ideo curator loco ejus datur, §. 2. *Instit. de excus. tut.* vide quæ ibi dixi.

TIT. LXII. *De excusationibus & temporibus earum.*

Vide lib. 1. *Inst. tit.* 25. *d. lib.* 27. *D. tit.* 1.

Finiri tamen tutelam plerumque excusatione, de qua etiam cum jam sæpe dictum sit in titulis superioribus, tutorem puta jure datum, ex quo scivit se datum suo periculo cessare, si se non excusaverit, *l.* 6. *sup. de test. tut. l.* 1. *ff. de leg. tut. l.* 9. *Qui dat. tut. l.* 19. *de adm. tut.* & non jure datum non indigere excusatione, *l.* 1. *de conf. tut.* tempus est tandem ut dicat, & de tem-

E poribus earum, quæ duæ sunt partes tit. hujus. Excusatio est allegatio vacationis, seu immunitas a tutela vel curatione, quam habet aliquis ex privilegio, vel ex justa causa: Quam allegari oportet re integra *l.* 2. *tit. seq.* & vel in partem, veluti ab administratione rerum quæ in alia provincia sunt, *l.* 2. & 11. vel in totum, ut ex caussis justis relatis in *hoc tit.* & injustis interea rejectis. Altera pars est de temporibus excusationum, ut tutor testamentarius vel dativus ex decreto prætoris aut præsidis, statim ut datus est, necesse non habeat appellare, sed ex ordine constituto a D. Marco intra L. dies se excuset, & excusatione non recepta, tum demum appellet, & sic invenio veteranis quoque vocatis ad munera personalia remitti appellandi necessitatem,

tatem, *l. 9. inf. quan. prov. non est nec.* Quæ tamen ceteris & ad alia munera vocatis non remittitur. Legitimi tutoris excusatio, quæ eum prorsus liberet onere tutelæ, jure ipso nulla est: Nam nec ætas olim eum liberabat.

LXII. ENARRATIO.

EX privilegio] Quidam in perpetuum excusantur, ut Ilienses, *l. non tantum 17. ff. eod.* quidam privilegio, quod personam eorum non egreditur, *l. peto 69. §. mater, ff. de leg. 2.* vide quæ dixi ad Institut. eod. titulo.

Necesse non habent] *L. 13. ff. eod. l. 18. hoc tit.* nisi excusatio rejecta sit, *l. 15. hoc tit.*

Oportet re integra] Nam audiri quis non solet, postquam semel tutelæ se immiscuit, Theoph. §. 2. *Instit. eod.* Maritus tamen potest se excusare, licet tutelam attigerit, *§. pen. Inst. eod. tit.*

Et injustis interea rejectis] Quæ proponuntur in *l. 1. 7. 8. 9. & 21.*

Quæ tamen ceteris, & ad alia mu. voc.] *L. 1. §. alia causa est, ff. qu. appell. sit.*

Legitimi tut. excusatio] Ex Cujacii sententia tutores legitimi excusare se non possunt: ait prorsus, quoniam ex causa superveniente ad tempus possunt se excusare, *l. 10. ff. eod.* vide ipsum ad *l. 13. eod.*

Nam nec ætas eum liber.] *L. ult. sup. tit. 30.*

TIT. LXIII. *Si falsis allegationibus excusatus sit.*

EXcusatio recepta liberat periculo cessationis, *l. 22. sup. tit. prox.* nisi, ut hoc t. ostenditur, falsis allegationibus circumventa religione judicantis recepta sit, veluti allegando non attigisse tutelam, quam jam attigerit, *l. 2. hoc tit.* Decreta enim aut sententiæ elicitæ ex falsis instrumentis, testationibus, allegationibus facile rescinduntur, *l. 5. inf. præd. min. & lib. 8. l. si ex fals. instr. l. qui testamento, ff. de excus.*

LXIII. ENARRATIO.

FAlsis allegationibus] δικαιολογίαις ἐψευσμέναις Theophil. Glossæ: δικαιολογία, *allegatio.*

Non attigisse tutelam] Tutelæ & administrationi se non miscuisse, cum se jam immiscuerit.

TIT. LXIV. *Si tutor, vel curator Reip. causa aberit.*

QUod dixit t. superiore *l. 2.* non nisi re integra excusationibus locum esse, ab eo excipit causam novam, quæ contigerit post tutelam inchoatam, ut si tutorem Reip. causa abesse oporteat, quæ ex causa ab ea tutela excusatur, donec redeat, & a nova tutela pro præmio impensæ in Remp. operæ anni excusationem habet.

LXIV. ENARRATIO.

DOnec redeat] Excusantur quatenus Reip. causa absunt, ut est in §. 2. *Institut. de excus.* id est, quandiu R. c. abs. Glossæ: ἕως ὅ, *quoadusque, quatenus,* &: μέχρις ὅ, *donec, quatenus.*

Et a nova tut.] *d. §. 2. & l. 2. hoc tit. l. ὁ μόνον 10. §. 2. ff. de excus. tut.*

TIT. LXV. *De excusationibus veteranorum.*

PRo præmio navatæ in Remp. operæ; & pro præmio igitur impletæ militiæ. Nam, & milites Reip. causa absunt; & majorem quoque immunitatem habent stipendiis confectis, quam ceteri qui abfuerunt ex alia causa, qui post regressum anni tantum vacationem habent. Qui vero vicena stipendia in militia meruerunt, nec sunt dimissi cum infamia, in perpetuum excusantur a tutelis & curationibus, & ceteris muneribus civilibus, præterquam ab una tutela vel cura filiorum conveteranei, aut una cura militis, a qua tamen etiam anni vacationem habent, ut *l. 8. ff. eod.* Hi sunt veterani, quibus & alia privilegia concessa sunt in pœnis, & in testamentis, & in successionibus.

LXV. ENARRATIO.

MIlites Reipub. causa abs.] *L. milites 34. ff. ex quib. caus. maj.*

Anni tantum vacat. hab.] *L. 2. sup. tit. pr.*

Vice stipendia] Militiæ justum tempus 20. anni. antea 25. Jerocles ἱππιατρικῶν libro 1. Dixi tit. de milit. testament. Inst.

Nec sunt dim. cum infamia] ἀφέσεως ἐντίμου τυχόντες, ceu loquitur Julianus Orat. 1. *dimissi cum honore,* Tacitus hist. 4. quibus opponuntur ἀτίμως ἀποστρατευσάμενοι, *cum infamia dimissi.*

Conveterani] συμβετεράνου, qua voce præter Modestinum JC. utitur Theodorus in *l. 2. heic.* Melius Basilica, συναποστρατευθέντος.

Quibus & alia privilegia] *L. 1. C. de veter.*

In pœnis] Milites ad bestias non damnantur, nec in metallum, nec fustibus cæduntur, *l. 1. & 2. ff. de veter.*

In testamentis] Filiifam. de castrensi peculio testari possunt, & in ceteris voluntas militis pro jure servatur.

Et in success.] Vide *tit. ff. de veter. success.*

TIT. LXVI. *Qui numero liberorum se excusant.*

Vide tit. 25. lib. 1. Inst.

SEquitur alia specialis excusationis causa, si Romanus tres liberos habeat incolumes, vel Italus 4. vel provincialis 5. Nam & hic numerus excusat a ceteris muneribus civilibus, & liberorum nomine continentur etiam nepotes ex filio jam ante defuncto, non ex filia, non ex filio superstite, *l. 2. hoc tit. l. 3. inf. de his qui num. lib.*

LXVI. ENARRATIO.

TRes liberos] Symmachus epist. lib. 1. 77. *Huic per impressionem nequaquam patior fratris sui liberorum tutelæ munus imponi? duobus enim privilegiis amolitur injuriam, maturitate ævi, & numero filiorum.*

Tres liberos] De quorum statu non ambigitur, *l. 1.* εἰ γὰρ ἀμφιβάλλεται, οὐκ εἰσὶν αὐτοῦ παῖδες, *nam si ambigatur, non sunt liberi ejus,* ut ajunt Græci interpretes.

Incolumes] *l. 1. hoc tit.* defuncti non prosunt: non enim oneri sunt: nisi in acie seu prælio & conflictu amissi sint: hi enim pro rep. ceciderunt, *l. bello 18. ff. de excusat. tutor.* est autem immortalitas pro repub. mori. Alexander Aphrodisæus in tertium Topicorum Aristotel. τοῖς μὲν γὰρ ἐν πολέμῳ ἀποθανοῦσιν ἕπεται ἀγαθὸν μὲν ἡ εὔκλεια. Isidorus Pelusiotes Epistolarum libro 4. 104. εἰ δὲ καὶ τελευτήσειεν ἐν τῇ μάχῃ τῇ μνήμῃ ἀτελεύτητος μένει. *Quod si etiam contigerit ut. in prælio occumbat, memoria perpetuo vivit.*

A ceteris muneribus civilibus] *L. ult. inf. de iis, qui num. lib.*

Nepotes filiorum] Et unius locum sustinent, *l. 2. §. 1. ff. de excus. tutor.*

Non ex filia] Quia non succedunt in locum matris. Cujac. *Inst. de excus. tut.* nepotes ex filio succedunt in locum patris.

Filio superstite) quia patri suo prosunt, *l. 2. hoc tit.*

TIT. LXVII. *Qui morbo.*

ET alia ob morbum, si tutor post susceptam tutelam captus oculis fuerit, vel mente, vel lingua, vel auribus,

ribus, aut invaletudine perpetua. Nam ab initio qui his morbis affecti sunt, tantum abest ut tutores vel curatores dari possint, ut his ipsis sit curatoribus opus. Ergo morbi nomine significatur etiam cæcitas & surditas, ut in tit. de ædil. ed. ut recte Galenus definierit, morbum esse causam, qua impediuntur actiones totius corporis vel actio certæ partis, veluti oculorum, linguæ, aurium.

LXVII. Enarratio.

Post susceptam tutelam] Græci legem unicam hoc tit. interpretantur ex *l. 40. ff. de excusat.* ut qui post susceptam tutelam captus luminibus fuerit, possit se excusare. Dorotheus vero dictam leg. unicam sic accipit, ut utroque oculo captus tutelam non cogatur suscipere: utrumque verum est, sed prior interpretatio huic constitutioni magis convenit.

Captus oculis] *L. 3. sup. qui dare tutor.* in qua recte liber antiquus Menagii: *Luminibus captum curatorem haberi falso tibi persuasum est*: id est, luminibus captus curator esse non potest: nam ille titulus docet, qui dari non possint, non qui habere.

Vel mente] Hunc excusat valetudo mentis.

Sit curatoribus opus] §. 4. *Inst. de curationib.* Cæco tamen curator dari non potest, quia ipse sibi procuratorem constituere potest, Paul. Sentent. *lib. 4. tit. 12. §. ult.*

Ut in tit. de ædil. ed.] De cæcitate in *l. 1. §. sed sciendum, ff. de ædil. ed.*

Galenus] De sympt. diff. cap. 1. *ἡ νόσος διάθεσίς ἐστι παρὰ φύσιν, ὑφ' ἧς ἐνέργεια βλάπτεται.*

Vel actio certæ partis] Gellius 4. 2.

TIT. LXVIII. *Qui ætate.*

Et alia ob ætatem longævam, quæ scilicet excedit annos 70. ut & legendum esse docuimus in *l. ult. inf. qui ætat. se ex.* & placet quod ait Aristoteles, *τὴν μὲν νόσον εἶδε γῆρας ἐπίκτητον, τὸ δὲ γῆρας νόσον φυσικήν*, quod ea ratione nihil referat, ut in Basil. & libris quibusdam, ætati subjungas morbum, an contra .i. huic titulo superiorem, aut hunc superiori.

LXVIII. Enarratio.

Ob ætatem longævam] Ob ætatis senectam. Persenex neque suis, nec alienis negotiis superesse potest. Vide locum Symmachi ad tit. 66. supra.

Aristoteles] Libro 5. de generat. anim. cap. 4. Morbum esse senectutem adscitam, senectutem autem *morbum naturalem*. Morbos & senectutem jungit Virgilius Georg. 3. *Subeunt morbi, tristisque senectus*, & lege 12. tab. *Si morbus ævitasve vitium escit*, apud Gellium 20. .i. Deniq. senectus ipsa morbus est, Galenus lib. 1. *ὑγιεινῶν*, vide tamen eundem *περὶ μαρασμοῦ*.

TIT. LXIX. *Qui numero tutelarum.*

Sequitur species alia excusationis, ut a quarta tutela vel cura, non etiam ab alio munere civili, *l. 3. inf. de exc. mun.* excusemur, non dico quandiu tutelas sed quandiu trium tutelarum onera sustinemus, Nec enim quælibet tutela onus est: Et ad extremum expositis variis excusationum causis, absolutoque jam isto tractatu, notatur in Constitutione hujus tit. imperfectas diversas excusationum species nihil proficere, ut *l. 1. §. ult. ff. de vac. mun.*

LXIX. Enarratio.

Trium tutelar. onera] Tria onera tutelarum excusant, *§. 5. instit. de excus. tut. l. 3. & 5. ff. eod.* nam defunctorie & perfunctorie susceptæ, cujusmodi sunt vilissimæ, non excusant, *l. 15. §. ult. ff. de excusat. Theoph. d. §. 5.*

Imperfectas] Fac te duos liberos habere, & 60. annorum esse, unamque tutelam habere: hæ tres causæ imperfectæ pro una non habentur. Quæ per se singulæ non præbent excusationem, nec junctæ prosunt, nec juvatur qui proponit *τῇ πάντων ὁμοῦ συνδρομῇ*, ut ajunt Græci, *concursu omnium*.

TIT. LXX. *De curatore furiosi vel prodigi.*

Hic titulus ostendit, etiam finita tutela & cura minorum, curatores dari posse majoribus 25. an. si mente lapsi aut furiosi sint, vel si eis quasi prodigis prætor bonis interdixerit, & sui juris sint. Nam homini alieni juris nunquam tutor vel curator datur. His vero personis agnati & gentiles legitimi curatores sunt ex 12. tab. & cognati fratres ex Constitutione Anastasii *l. 5.* sed hodie possunt etiam a prætore dari extranei, *l. 1. l. sæpe, ff. eod. l. ult. §. sin autem testamentum hoc tit.* & dati ab eodem semper sunt adolescentibus & majoribus 25. an. qui negotiis suis superesse non poterant, veluti surdis, mutis, cæcis, fatuis, debilibus, aut perpetuo captis morbo, non etiam furiosis & prodigis, nisi ut eleganter docet *Ulp. lib. Reg. tit. de curatoribus*, prodigis aut furiosis ingenui testamento patris heredibus scriptis; quia lex tantum ab intestato faciebat curatores legitimos, & prodigis libertinis sive ex testamento, sive ab intestato patri naturali heredes extitissent, quia & his lex 12. non dabat curatores, quia nec ullo jure patri heredes fieri poterant, qui nec patrem aut matrem civilem habere videbantur, quatenus cognatio in servitute contracta jure civili nulla est.

LXX. Enarratio.

Etiam finita tutela, vel cura] Impuberi furioso tutor datur ut pupillo, vel curator, ut adolescenti, non ut dementi, *l. 3. §. 1. ff. de tutel.* Majoribus 25. annis si furiosi sint, vel si eis quasi prodigis bonis interdictum sit, curatores dari possunt.

Si mente lapsi] Ut in Augusto Suetonii cap. 48. & Senecæ controv. 21. lib. 2.

Nam homini alieni juris] Theophilus de tutelis in princ.

Adgnati & gentiles] Lex 12. *Si furiosus existit, aut prodigus, adgnatorum gentiliumque in eo, pecuniaque ejus potestas esto.*

Dari extranei] Sunt ergo honorarii curatores, non legitimi.

Veluti surdis, mutis &c.] *L. 20. ff. de reb. auct. jud. possid.*

Cœcis] Vide supra tit. 67.

Fatuis] *L. 2. ff. de postul. l. 21. de reb. auctor. jud. possid.*

Debilibus] *L. Dabimusque 19. eod.* his propter infirmitatem Prætor curatorem dare solet, *l. item 4. ff. post.* quod eis recenti morbo levatis nondum constans valetudo sit.

Aut perpetuo captis morbo] *L. & qui 5. ff. de postul.* Nec enim æquum est ut aliena administret qui propter invalentiam rebus suis superesse non potest.

Prodigis aut fur. ing.] Vide notas posteriores ad titulum de curation. §. 3. Inst.

TIT. LXXI. *De prædiis & aliis rebus minorum sine decreto non alienandis vel obligandis.*

V. tit. 9. lib. 27. ff.

In hoc titulo proponitur Oratio Severi & Antonini & SC. de non alienandis vel pignerandis prædiis mancipiisve rusticis aut suburbanis pupillorum, vel adolescentium sine decreto prætoris vel præsidis,

quod

quod jam tit. superiore l. 2. docuit porrigi etiam ad ceteros, quibus curatores dari solent, ut *l.* 8. §. 1. *l.* 11. *ff. eod.* & id quoque supra didicimus, *l.* 22. *de administ. tut.* edicto Constantini esse porrectum ad prædia mancipiaque urbana & mobilia quæque pretiosa earum personarum, non tantum si æs alienum urgeat, sed & si dos minori aut donatio propter nuptias constituenda sit. Præcessit S. Consulti productio & interpretatio latior SC. ipsum, cui hic tit. proprie dicatus est, & ut in Digestis ex edicto Constantini titulorum conditor maluit reponere rebus pro, prædiis, ita & in hoc titulo addidit, Et aliis rebus, licet omnes Constitutiones sint de prædiis tantum rusticis, & suburbanis, & de causa æris alieni tantum, non de aliis secundum Orationis verba, & de servis: serva *legem cum quasi* §. *si plures, ff. de fid. lib.* ut non alienentur vel obligentur ob æs alienum, quod falso non fuerit allegatum, temere neque examinata neque facta rei cognitione, causaque probata apud acta, & pro tribunali decreto solemniter interposito. Verbo alienationis continetur venditio, permutatio, transactio, datio in solutum, cautio reddendæ rei donatæ, divisio, & usucapio, aut longa possessio, & multo magis donatio, ut ait *l.* 4. quod accipio de donatione propter nuptias, & munere sponsalitio, & dote, ut non valeat sine decreto, *d. l.* 22. & de donatione simplici, ut ne ex decreto quidem, *l. ult. inf. si ma. fac. al.* Excipitur venditio, quæ fit jure pignoris contracti a patre vel auctoritate magistratus, ut *l.* 1. §. *si communis*; *l.* 3. *ff. eod. l.* 1. *&* 2. *hoc tit.* quæ decretum non exigit. Aliæ alienationes, quæ fiunt sine decreto .i. sine causæ cognitione & sententia prætoris pro tribunali, ipso jure nullæ sunt, manetque rei venditæ vindicatio pupillo cum fructibus, si sciens eam emerit emptor, *l.* 2. *inf. si quis ig. rem min.* reddito emptori pretio si probaverit pecuniam minoris lucro cessisse cum usuris, quibus pecunia emptoris minor solutus est, & meliorationibus, *l.* 2. 4. 10. 14. 16.

LXXI. Enarratio.

QUod non fuerit allegatum] *L.* 5. *hoc tit.* Si falso allegatum fuerit, decretum ipso jure nullum erit: nam & excusatio ex falsis allegationibus admitti non potest, ut dictum tit. 63.

Causaque probata] *L.* 6. *& ult. hoc tit.*

Continetur venditio, permut. transf.] *L.* 4.

Datio in solutum] *L. si minor* 15.

Cautio reddendæ rei donatæ] *L.* 7. Basilica : *ἐπειδὴ ἀπόχρησις ἐστιν quia alienatio est.*

Divisio] Duo minores communem fundum habentes non possunt invicem agere communi dividundo judicio: nam & divisio species alienationis est. Sed si unus sociorum major sit, potest alterum majorem provocare ad divisionem, *l.* 1. §. 1. *ff. de reb. eor. qui sub tut.*

Et usucapio] *L.* 3. §. *pen. ff. de reb. eor. qui sub. tut.*

Et multo magis donatio] Græci : *Recte multo magis, multi enim possunt vendere, qui donare non possunt, ut qui habent liberam peculii administrationem.*

Jure pignoris contracti a patre] Et ita Basilica speciem ponunt, *l.* 1. *hoc tit. lib.* 8. *tit.* 9. *cap.* 12.

Minor solutus est] Quas minor præstiturus esset.

TIT. LXXII. *Quando decreto opus non sit.*

PRoposito SC. de non alienandis vel obligandis prædiis minorum sine decreto vel auctoritate magistratus, subjicit certos casus, quibus sine decreto earum rerum alienatio vel obligatio valet. Si ut alienaretur, parens a quo profectæ sunt, caverit testamento aut codicillis, quod & Oratione Severi fuit nominatim exceptum : idemque est si ex conventione parentis fundus revendi debeat venditori, *l.* 1. *hoc tit.* Item si alienationem permiserit princeps nominatim : nec enim sola ætatis venia alienationem permittit. Item ex edicto Constantini constat recte vendi sine decreto res quæ tractu temporis deteriores fieri possunt, & jumenta aut pecora supervacua, & ex eodem edicto poterat mulier minor 25. ann. res suas vendere sine decreto, adhibito consensu mariti & subscriptione, quæ pars abrogata est, *l.* 3. *Cod. Theod. de cont. emp.* Et ex constitutione Justiniani potest etiam tutor vel curator obligare res minoris pro cautione Judicatum solvi, quam minor exigitur : nam in *l. ult.* §. *defensionem, sup. de adm. tut.* cautio litis est cautio judicatum solvi, non judicio sisti, quæ personæ cautio est, non litis.

LXXII. Enarratio.

SI ut alienaretur parens &c.] *L.* 1. *ff. de reb. eorum qui sub tut.*

Parens, a quo &c.] Vel alius, qui pupillum heredem instituit, *l.* 3. *hoc tit.* si venditio e re pupilli sit : alioquin licet patris vel alii ultimam voluntatem contemnere, ut *l.* 5. §. *pen. ff. de administr. & peric. tut.* Græci ad *d. l.* 3.

Si alienationem permisit princ.] *L.* 2. *hoc tit. ἀρκεῖ γὰρ ἀντὶ ἀποφάσεως ἄρχοντος ἡ βασιλικὴ κέλευσις : quia jussio Principis pro decreto Præsidis sufficit* : Basilica lib. 38. t. 9. cap. 61.

Nec enim sola ætatis venia] *L. pen. sup. de his, qui ven. ætatis imp.*

Item ex edicto Constant.] In *l. lex quæ* 22. *sup. tit.* 37.

Et jumenta aut pecora supervacua] Animalia supervacua in *d. l.* 22. §. *ult. & l. ult. hoc tit.* Græci notant, animalium appellatione servos non contineri : servi enim alienari prohibentur, *d. l.* 22. §. *ante omnia*. Lex autem Aquilia servis exæquat quadrupedes, *l.* 2. §. 2. *ff. ad leg. Aquil.*

Ex constitutione Justin.] *L. pen. sup. de his qui ven. ætat. impetrav.*

Quam minor exigitur] Pro, quæ a pupillo vel adulto exigitur, ut apud Cæcilium, *exigor portorium*, apud Non. in exigor. & in *l.* 5. *inf. tit. prox. duo vicaria mancipia exigatur.*

Cautio litis est cautio jud. sol. non jud. sup.] Auctores Basil. de cautione judicio sisti accipiunt, lib. 38. tit. 9. cap. 41. Græci ibidem : *περὶ τῆς* judicatum solvi *ἱκανοδοσίαν λέγει, ὅτι οὐ παρέχουσιν αὐτὴν οἱ ἐπίτροποι : de satisdatione judicatum solvi dicit, non præstari eam a tutoribus.*

TIT. LXXIII. *Si quis ignorans rem minoris esse, sine decreto comparaverit.*

SI his casibus exceptis contra SC. sine decreto facta sit venditio rerum minoris, ab emptore bonæ fidei separandus est emptor malæ fidei, id est qui scivit prædium minoris esse, ab eo qui hoc ignoraverit, & duæ in hoc tit. differentiæ proponuntur. Una, ut bonæ fidei emptor tueri se possit præscriptione statuti temporis, si post perfectam ætatem domini sine controversia eam rem statuto tempore possederit, quam tamen præscriptionem non habet emptor malæ fidei, *l.* 1. *&* 4. *hoc tit. l.* 2. *&* 3. *tit. seq.* Et statutum tempus, *l.* 1. *&* 3. *hoc tit. & l.* 2. *tit. seq.* quinquennium intelligere oportet ex Constitutione Justiniani, id est, *l.* 3. *tit. seq.* si res pupilli vel adulti obligata aut vendita sit. Breviore tempore confirmatur venditio quæ jure antiquo valuit. Sin autem donata sit, quia nec ex decreto valet donatio simplex, statutum tempus est longum tempus, id est decem annorum præsente domino, 20. absente : ea enim est in jure perpetua longi & diuturni temporis definitio. Et inde *l.* 4. hujus tit. quæ de longo tempore loquitur, etiam de re donata loqui-

loquitur, non de re vendita. Altera differentia pertinet ad fructus rei venditæ quos emptor bonæ fidei lucratur, etiamsi non impleverit tempus præscriptionis, non emptor malæ fidei, *l. 2. hoc t. l. bonæ fidei, ff. de adq. rer. dom.*

LXXIII. Enarratio.

QUinquennium intellig. oportet] Continuum.

Breviore tempore] Id est, silentio quadriennii, *l. ult. sup. de tempor. in integ. restit.*

Longi & diuturni temp. defin.] Paulus *Sentent. libro 5. tit. 11. §. longi, & tit. 5. §. res olim.*

Etiam de re donata loq.] Ex persona donatarii rem definit, non ex persona emptoris, cui donatarius vendidit.

TIT. LXXIV. *Si major factus alienationem factam sine decreto ratam habuerit.*

SI silentio domini majoris effecti secundum definitionem & distinctionem *l. 3. hujus tit.* confirmatur alienatio facta contra SC. & multo magis speciali ratihabitione, ut *l. 6. sup. arb. tut.* Ratihabitio est silentium expressum sive promissum expressum. Silentium, ratihabitio tacita. Silentium, inquam, quinquennii in rebus minorum sine decreto alienatis vel obligatis, & silentium longi temporis in rebus donatis, quod numeratur a die, quo dominus rerum major effectus est, & heredi quoque ejus, si minor sit, tempus silentii, quod reliquum est, tantum cedit ab eo die, quo & ipse major effectus est: quæ est sententia *l. 3. in fi.* comprobata *l. interdum, ff. de min. & l. 5. sup. de temp. in int. res.* Hoc autem distat hic tit. a t. 45. lib. 2. quod hic est de causis, quæ ipso jure nullæ sunt, ille de causis, quæ ipso jure valent, sed nisi ratæ habeantur, rescindi possunt per restitutionem in integrum.

LXXIV. Enarratio.

SI silentio domini] Cessat restitutio si major effectus id quod minor gessit, facto vel silentio comprobarit. Paulus *Sentent. lib. 1. tit. 9. §. si major.*

Silentium longi temporis] Decennii inter præsentes, vicenni inter absentes.

Major effectus est] Probat igitur Cujac. vulgatam, quæ tam veteri Menagii codice quam Brodæi confirmatur: *quod post ejusdem heredis minoris ætatem silentio transactum sit.* Ipse tamen ad Paulum, *d. tit. 9. §. si minor*, ex veteribus libris, ut ait, legebat, *post ejusdem ætatem, heredis minoris silentio transactum sit.* Certe ita legebatur in codice qui alias apud me fuit. Prior lectio placet. De herede igitur minore, eodemque herede etiam minoris excipienda est, *d. l. 3.* Nec recte aliter interpretantur Græci, quorum verba refert Cujacius ad *d. §. si minor ex lib. 10.* Basilic. tit. 4. cap. ult.

TIT. LXXV. *De Magistratibus conveniendis.*

Vide tit. 8. lib. 27. ff.

MErito hic titulus ultimum locum occupat: nam ultimum auxilium, quo minoribus succurritur, quia alia ratione servari indemnes non possunt, est actio utilis, vel in factum ex SC. sive Oratione Trajani, quæ in hoc tit. proponitur in magistratus municipales sive

A Duumviros, qui tutores vel curatores dederunt, aut nominaverunt, nec ab eis satisdationem exegerunt, Rem minoris salvam fore, aut minus idoneam exegerunt. Itaque ad tutores tantum vel curatores hæc actio pertinet, qui satisdare debent, quales sunt legitimi & dati sine inquisitione, non ad testamentarios, vel datos ex inquisitione, *l. ult. sup. de auct. præst.* Et subsidiaria actio dicitur, quia priusquam eatur ad Duumviros, excuti oportet bona tutoris vel curatoris, & revocari actione Pauliana, si quæ alienaverit in fraudem minoris: excuti etiam bona fidejussoris ejus, & collegas, qui suspectum eum non fecerunt, *l. 1. 4. 5.* & si ab his indemnitati minoris non satisfiat, tum itur ad Duumviros, divisa actione si ambo solvendo sint, *l. 3.* vel ad heredes eorum, si non ex dolo vel lata culpa eorum conveniantur, præterquam si lucrum captaverint sibi vel alii ex damno minoris, ut exposui in tit. 53. Et si forte magistratus ipsi in dando tutore suæ indemnitati satisdatione prospexerint, nec sit solvendo tutor aut fidejus- qui de indemnitate pupilli cavit, liberantur cedendo actiones suas adversus fidejussores, qui eis de indemnitate sua caverunt, vel etiam minori sine cessione dantur utiles, *l. 1.* quia dum indemnitati suæ cavit magistratus, per consequentias & indemnitati pupilli cavit. Et hæc in provinciis: nam in urbe si prætor tutorem dederit, non quidem in prætorem, sicut nec in provinciis in præsidem, sed in scribam V. C. qui satis exegerit, actioni subsidiariæ locus est.

B

LXXV. Enarratio.

C

ACtio utilis vel in factum] Tutelæ utilis, vel in factum, Joannes Faber ad *leg. pen. hoc tit.* vel tutelæ utilis secundum Azonem, aut in factum secundum Hugolinum, ex Glossa ad *d. l. pen.* & Theophilum in §. 2. *de satisdat. tut. Inst.*

Ex SC. sive Orat. Trajani] *L. pen. hoc tit.*

In magistratus municipales] Quos Græci *στρατηγοὺς* vocant, in Basilicis. Glossæ: *στρατηγὸς, magistratus, duumvir.* Glossæ Philoxeni: *magistratus, στρατηγός.* Nilus in oratione 4. *τὸν γὰρ δεσπότην τὸν ἐμὸν μετὰ τῆς στρατηγοῦ πολιτείας τελέσαντα τὸ λειτούργημα, καὶ πρὸς ἡμᾶς ἐπανερχομένους κατακόπτουσιν: μετὰ τῆς στρατηγοῦ πολ.* id est, *cum Duumviro*, ut videtur.

Aut nominaverunt] *τὰ ὀνόματα αὐτῶν τῷ ἄρχοντι*

D *πέμψαντες: tutorum nominibus ad Præsidem missis.* Basilica.

Et revocari actione Pauliana] *L. 2. hoc tit.* ex qua Thalelæus interpretatur verba illa legis 3. *nec alias servari pupillo indemnitas potest: διὰ ἀνατροπῆς τυχὸν*, inquit, *τῶν ἐπὶ περιγραφῇ γενομένων: per rescissionem puta eorum, quæ in fraudem gesta sunt.*

Si ambo solvendo sint] Nam si unus solvendo non sit, agitur cum altero.

Si non ex dolo vel lata culpa eorum] Nisi conveniantur ex dolo & lata culpa eorum. Cujacius existimat abundare negationem in *l. 2. hoc tit.* quæ tamen extat in libris veteribus Menagii & Brodæi. Vide quæ diximus ad tit. 24. Institutionis primæ.

Suæ indemnitati satisd. prospex.] Si magistratus a tutoribus datis satisdationem acceperint, rem pupilli salvam fore, & separatim ipsi stipulati sint se ejus tutelæ

E nomine indemnes damno futuros, & in hanc rem alios fidejussores acceperint, *d. l. 1.*

In scribam V. Cl.] Ut in *Novella* XCIV. *τῷ λαμπροτάτῳ σκρίβᾳ*: Clarissimi scribæ. Vide quæ dixi Institut. de satisdat. tutor.

CODICIS JUSTINIANI LIBER SEXTUS.

TITULUS PRIMUS.

DE SERVIS FUGITIVIS, ET LIBERTIS Mancipiisque civitatum artificibus, & ad diversa opera deputatis, & ad rem privatam vel dominicam pertinentibus.

LIBRO superiore contractu dotis exposito, & his omnibus quæ circa eum contractum vertuntur, ac deinde exposita obligatione tutelæ vel curæ, quæ quasi ex contractu descendit, hoc libro proponitur alia obligatio, quæ etiam ex contractu descendere videtur, nempe successio & adquisitio hereditatis bonorumve defuncti: nam, & is, qui adiit hereditatem, vel immiscet se bonis defuncti, contrahere videtur, quatenus æs alienum defuncti contrahit, & creditoribus hereditariis, legatariis, fideicommissariis obligatur, perinde atque si cum eis negotium aliquod gereret, *l. 8. §. ult. l. 4. ff. Quib. ex cau. in poss.* ac similiter qui hereditatem recipit ex SC. Trebelliano, *l. non enim, ff. ad Treb.* & qui bonorum possessionem agnoscit, *l. pen. in fi. ff. de separ.* Alia autem est hereditas sive successio libertinorum, alia ingenuorum: & in hoc libro primum agitur de successione libertinorum, in qua certum est leges, & edicta patronis multa & varia jura detulisse: hæc enim una est pars juris patronatus, ut in libertorum bonis succedant patroni, sicut in bonis clientum jure applicationis. Sunt & aliæ partes juris patronatus, quas conditor hujus lib. omnes explanare, & exequi parat, ut jus patronatus, quam sit amplum aperiat studiosis, & in eo potissimum consistat quod est de successione libertorum: ac primum quidem ostendit vim juris patronatus consistere in operis, quas liberti patronis debent, quo erga patronos officio cum decedant fugitivi, inde apparet primum titulum hujus libri, qui est non tantum de servis, sed præcipue de libertis fugitivis, respicere ad tertium de operis libertorum, in quo & l. ult. est de libertis fugitivis. In hoc autem t. de eisdem est l. 5. sed illa de libertis privatorum, hæc de libertis civitatum, quorum artificio, & operis Resp. utebatur, & gravior pœna sollicitantis servum, aut libertum civitatis, quam privati hominis. De servis publicis pop. Romani est *l. ult. De his, qui ad rem dominicam rei privatæ*, id est, ad dominium principis, sive fiscalem pertinent *l. pen.* Ceteræ de privatorum servis, qui sunt in fuga, & susceptoribus vel occultatoribus eorum.

A

I. ENARRATIO.

SIcut in bonis clientum jure applicationis.] De quo vide Turnebum Adversariorum libro 24. cap. 32.

Gravior pœna soll. serv. aut lib. civ.] Qui servum privati hominis fugitivum suscipit, eum reddit cum alio pari, vel 20. solidos. Quod si solvendo non sit, castigatur, *l. 4.* ad quam Thalelæus notandum monet, eum qui in delictis pœnam legibus definitam, sive multam pendere non potest, castigari, id est, corporaliter puniri, ut ait Theodorus ad *d. leg. 4.* Qui vero servum Reipub. sollicitat ad fugam & recipit, damnatur in duplum & hoc amplius 12. solidos Reip. infert, *l. 5.*

B

Est lex ult.] Ex qua servi publici, qui se contuberniis alienarum ancillarum miscuerint, statim reddantur cum contubernali sua, & liberis ex contubernio natis: & ad eam Græci notant, natos ex duobus servis patrem sequi: nam regulariter cedunt matri.

L. penul.] Ex qua, qui servos fiscales occultaverint, extra rem ærario 12. argenti libras inferunt. Thalelæus adnotaverat, *in heredes susceptoris pœnam non competere*, quæ Græci inseruere libris Basilic. ut ibi monent interpretes.

C

TIT.

TIT. II. *De furtis & servo corrupto.*

Vide lib. 4. Inst. tit. 1. lib. 11. ff. tit. 3. lib. 13. tit. 1. lib. 47. tit. 2. & seq.

TItulus est generalis, qui non sine causa sequitur vicinitatem tituli de serv. fug. nam & fuga servorum species furti esse intelligitur, *l. 1. supra eodem, l. ancilla, ff. de furtis, l. 6. supra de his qui ad eccl. conf.* quantum ad usucapionem vel longi temporis præscriptionem attinet, cui etiam in rebus mobilibus aliquando locus est, *l. rescriptis, ff. de diu. temp. præs. l. si liberam, supra quod cum eo, l. 1. infra. Si adv. cred. præs.* Et qui fugitivum celat, fur est, *l. 1. ff. de fug. l. qui servo, §. ultim. ff. de fur.* Imo, ut Sabinus scripsit, & qui collectu togæ ne fugitivus a domino videretur obstat: forte & qui sciens fugitivo viam monstrat. Item vix unquam fugit servus quin secum furto auferat rem aliquam pecuniamve domini, *d. l. qui servo, §. ultim. l. ultim. ff. de fug. l. 12. infra ad leg. Fab.* Itaque vitia hæc duo conjuncta & proxima sunt, & propria servorum probra, fuga & furtum Martialis: *A pedibus didicere manus peccare protervæ, Non minor furem, qui fugitivus erat:* & inde in venditionibus servorum cautiones illæ, Fugitivum non esse, Furem non esse: & eleganter D. Hieronymus in epistolam ad Titum, cum audiente viro apprime gravi laudaretur judex quidam, quod fur non esset, refert illum dixisse. Laudas optimum servum, si nec fugitivus est; quod scilicet liberum hominem florere oporteat laudibus longe majoribus quam quibus servi collaudantur, & longissime abesse vitiis servilibus: & videtur id Hieronymus sumpsisse ex Apollonio Philostrati, apud quem Jarchas Rex Indorum, dari per quam inepte laudem magistratibus eandem quam venalitiarii dant venalibus suis, quod fures non sint. Et quod attinet ad secundam partem hujus tit. quantam communionem habeat cum titulo primo ejusdem tit. l. 5. demonstrat, quæ de sollicitatore loquitur servi fugitivi: is est corruptor, in quo est actio mista ex edicto de servo corrupto, vel, ut novi dicere cœperunt, ne quis servum duntaxat aut servam deintegratam intelligeret, de servo deteriore facto, quanti res erit in duplum, quæ Græcis δουλαπατίας δίκη, & ex *d. l. 5.* gravior actio sollicitato servo Reipubl. deputato publicis operibus. Et sunt in hoc titulo duæ tantum Constitutiones ea de re *lex 4. & lex 20.* Ceteræ sunt de furtis, & actione furti nec manifesti, quæ privatis datur ex XII. tab. in duplum, fisco in quadruplum, *l. 19. ff. rer. amot. l. aufertur, §. ultim. ff. de jur. fisc.* Et manifesti quæ privatis datur ex prætoris edicto. Proponitur etiam in *l. 18.* specialis actio furti ex edicto prætoris in eum qui ex miserrima naufragorum fortuna, vel ex incendio quo forte conflagrabant ædes alienæ, aliquid cepit, amovit, abstulit, corrupit, qua tenetur etiam nec manifestus intra annum in quadruplum, post annum in simplum, non ei tantum cujus interest, sed etiam fisco, in tantum scilicet fisco, in quantum ei cujus interest, *l. 3. §. ultim. ff. de inc. & nauf.* præter criminalem executionem & pœnam corporalem in eum statutam XII. tab. *l. 1. §. 1. l. quis ædes, ff. eod.* Criminalis executio si legitima & ordinaria sit, non excludit civilem in duplum vel quadruplum. Extraordinaria excludit. Et quod hodie non sunt in usu actiones furti in duplum vel quadruplum, id ex eo manat, quod sint hodie omnia judicia extraordinaria, & nunc plerunque, ut ait *l. ultim. ff. de fur.* furti agatur criminaliter & extra ordinem, quam viam qui eligit ulciscendi furis, renuntiasse videtur civili & ordinariæ actioni in duplum vel quadruplum, & simplo ei satisfit, *l. interdum §. qui furem, ff. de fur.* nec tamen si malit agere in duplum vel quadruplum, jure prohibetur *d. l. ultim.* quia judicia ordinaria cessant potius quam extincta sunt.

II. ENARRATIO.

QUantum ad usucapionem] In servo fugitivo quasi in furtivo, nec usucapio, nec longi temporis præscriptio locum habet, *l. 1. sup. tit. prox.* nam & in rebus mobilibus præscriptioni aliquando locus est, ut etiam docent Græci ad *d. l. 1.*

Ut Sabinus scripsit] apud A. Gellium lib. XI. c. ult.

Servorum probra] Cornelius Tacitus Hist. 1. cap. 48. *Servili deinceps probro respersus est tanquam scyphum aureum in convivio Claudii furatus.*

Fuga & furtum] Tertullianus de pœnitentia cap. 6. *Quis enim servus, posteaquam libertate mutatus est, furta sua & fugas sibi imputat?* S. Ambrosius de officiis libro 3. capite 3. *Nunquid dignum est ut alter alteri detrahat? Servile hoc vitium, familiare ultimæ conditioni, adeo contra naturam, ut inopia magis, hoc extorquere videatur, quam natura suadere. Servorum tamen occulta furta divitum rapinæ publicæ.* Salvianus 4. de Providentia Dei, *Ex servis enim fures ac fugitivi sunt: ex servis enim gulæ ac jugiter ventri servientes. Verum est, esse hæc vitia servorum, &c.* Servius in illud Eclogæ III. *Quid domini facient, audent cum talia fures? Pro servo,* inquit, *furem posuit: Furta enim specialiter servorum sunt,* &c. Horatius Sat. 1. lib. 1. —— *servos, Ne te compilent fugientes:* & 1. epistol. 16. *Nec furtum feci, nec fugi, si mihi dicat Servus.* Epictetus Arriani libro 3. cap. 26. περὶ τῶν δουλαρίων τρέμε, μὴ κλέψῃ, μὴ φύγῃ, μὴ ἀποθάνῃ. *De servulis solicitus esto, ne furentur, ne fugiant, ne moriantur.*

Fugitivum non esse] Mancipium enim empturi hoc in primis spectant an usquam aufugerit: sive ut ait Dio Chrysostom. Orat. 31. ἀνδράποδον μὲν τις ὠνούμενος, εἴποτε ἀπεδρασκοπεῖ.

Martial.] XV. 55.

Fugitivum non esse] Seneca libro III. Controv. 21. in fine *Triarius dixit: fugitivum, erronem non esse. Blandus dixit: Relegamus auctoritatis tabellas: Furtis noxaque solutus. Sparsus dixit? Prior dominus promisit, fugitivum non esse.*

In epistolam ad Titum] Capite 1.

Philostrati] Libro III. cap. 7.

Is est corruptor] Glossæ: ὑποθευδής, *seductor, solicitator:* ὑποναθεύω, *solicito, seduco, inlicio.*

Deintegratum] Nonius: *deintegrare, diminuere. Cæcilius: Nomen virginis, nisi mirum est, deintegravit.*

De servo deter. facto] Seneca controversia 21. *Servi quoque nomine tecum queri possum, quem, qui frugi fuerat, nequam fecisti.*

Ex 12. tabul. in duplum] S. Ambrosius loco supra citato: *Nec ipsæ leges nos docent, quæ ea quæ detractata sunt alicui cum injuria personæ, aut rei ipsius cumulo restitui jubent.*

Quæ privatis datur ex Præt. ed.] Actio furti manifesti in quadruplum est e jure prætorio, Cujac. ad §. 4. *Inst. de noxalib. act.*

Ex miserrima nauf. fort.] Dio Chrysostomus oratione 7. μὴ γὰρ εἴη ποτὲ, ὦ Ζεῦ, λαβεῖν, μηδὲ κερδᾶναι κέρδος τοιοῦτον ἀπὸ ἀνθρώπων δυστυχίας. Vide Nicetam. Chon. in Andronico Comneno libro II. pag. 209. edit. Regiæ.

Ex miserrima, &c.] Ex *l. 3. §. ultim. ff. de incend. ru. & naufr.*

In tantum scilicet] Tantum infert fisco quantum ei cujus interest, præter pœnam olim statutam, ut est in *d. l. 18.* quæ verba Græci omnes interpretantur, præter pœnam edicti, id est, ut det tantundem fisco, ex *d. l. 3. §. ultim.*

TIT.

TIT. III. *De operis libertorum.*

Vide tit. 1. *lib.*38. *ff.*

JAm a primo titulo primum de operis libertorum dicere proposuit, priusquam alia exponeret quæ in libertos habemus jure patronatus, quia & initio quoque edicti prætor operarum judicium dedit *l.* 2. *ff. eodem.* Operæ sunt diurnum officium quod libertus præsenti patrono jurat, vel promittit libertatis causa, i. sine quo libertas data non esset, *l. in liberta, ff. de sol.* Jurat autem vel promittit manumissus statim in ipso tempore manumissionis: vel post tempus. Non debentur jure civili nisi promissæ, vel juratæ civili actione de operis, *l.* 1. *infr. ad leg. Vis.* naturali jure debentur, *l. si non sortem* §. *libertus, ff. de cond. indeb.* Et juratæ debentur ex jurejurando speciali jure: namque alias ut ex pacto vel pollicitatione, ita ex jurejurando jure civili non nascitur obligatio. Cum vero dicimus, operas esse diurnum officium, ut *l.* 1. & 3. *ff. eodem* operarum editionem esse officii præstationem, *l. cum patronus, ff. eodem* hoc dicimus, operas quas patronus a liberto postulat & libertus patrono jurat vel promittit, officiales esse operas. Jurat enim vel promittit quas operas sibi indixerit patronus daturum se officii causa: non semper adjicit, quas indixerit patronus, sed intelligitur, quia ex commodo patroni edendæ sunt: nec debentur igitur antequam petantur, neque vero promissio officii vel jusjurandum alii quam patrono factum, ullam obligationem parit. Porro indicit patronus liberto operas fabriles, si sit faber, pictorias si pictor, medicas si medicus, mimicas si mimus, aut petit ut sibi scribat quosdam libros si antiquarius sit, vel insularium facit ut custodiat ædes, vel postulat ut se sequatur, ut secum moretur aliquandiu, secum peregre proficiscatur, vel negotium suum exerceat: hæ sunt officiales operæ, quæ postulanti patrono debentur libertatis causa: quarum longe alia condicio quam fabrilium, vel aliarum cujuscunque artificii, quas quis extraneo, vel patrono ut extraneo non libertatis causa stipulanti promittit, quæ non in officii, sed quasi in pecuniæ præstatione consistunt. Intercidunt vero officiales variis ex causis, quæ in hoc tit. proponuntur.

III. ENARRATIO.

EX jurejurando speciali jure] Ex lege Julia & Papia. Vide Cujac. supr. *lib.*4. *tit.*1.

Ex commodo patroni edendæ sunt] *L. quoties* 24. *ff. eod.*

Alii quam patrono] *L. servus* 10. & *duabus sequentibus.*

Antiquarius sit] καλλογράφος, βιβλιογράφος.

Insularium] ἐνοικολόγον.

Quam fabrilium] Officiales soli patrono debentur: fabriles extraneo, vel patrono ut extraneo.

Quasi in pecuniæ præst.] *L. fabriles* 6. *ff. eod.*

TIT. IV. *De bonis libertorum & jure patronatus.*

Vide tit. 1. *lib.*37. & *tit.* 2. *l.* 38. *ff.*

JUri judicioque operarum officialium, quas patronis liberti debent, addit in hoc titulo jus succedendi in bonis libertorum, quod per eminentiam jus patronatus vocat, ut *l.* 11. *sup. tit. prox. l.* 14. *ff. de tut. & cur. dat.* Id vero quam varium fuerit atque multiplex, Institutiones docent *tit. de succ. lib.* & *tit. de bonor. poss.* & *Ulp. lib. Reg. tit.* 29. nempe aliud fuit ex 12. tab. aliud ex edicto prætoris, aliud ex lege Julia & Papia, & hodie longe aliud ex Constitutione Græca Justiniani *l.* 4.
A *hujus tit.* cujus fit mentio in Institutionibus multis locis, & extat integra 49. βασιλικῶν tit. 1. Id vero ea potissimum agit, ut quantum potest recidat & imminuat jus patronatus: & quemadmodum t. superiore, ut ostendat quibus modis tollatur operarum obligatio, ita hoc titulo quibus modis jus patronatus intereat, aut cesset, ut si quis servum emerit ejusdem servi nummis, & manumiserit, *l.* 1. si patrono connivente libertus junxerit se ancillis vel colonis fiscalibus, *l.* 2. Si patronus jus suum remiserit, & liberto dederit liberam testamenti factionem ex *l.* 3. ejusdem Justiniani: quod olim solius legis erat, aut principis, & aliis plerisque modis quæ idem *l.* 4. studiose collegit cupiens abolere servorum & libertinorum condicionem, quod assequi non potuit nisi gradatim: nam ut paulatim jus civile
B crescit, ita non nisi paulatim decrescere potest. Et accisio primum in hoc tit. quantum potuit jure patronatus, accisa portione debita verecundiæ patronali & ex semisse redacta in trientem, & jure succedendi libertinis dato liberis & cognatis patronorum finito ad quintum gradum, & cetera pene in successionibus exæquatis libertinis & ingenuis, quod integra Constitutio Græca declarat, deinde libertinos omnes Cives Romanos facit sublata Latinorum & Dediticiorum condicione, ut jam in successione libertinorum non sint separandi Cives Romani a Latinis, quorum nulla erat successio, *l. intestato, ff. de suis & leg. her. l.* 1. *Cod. Theod. de pet. her.* §. *ult. Inst. de success. libert.* Et tandem *Novell.* 78. nullos in Rep. voluit esse libertinos, eos qui manumitterentur omnes ingenuos esse pronuntians salvo jure pa-
C tronatus, cui non poterat sine injuria derogare.

IV. ENARRATIO.

ET exstat integra] Vide Cujac. lib. 20. Observat. cap. 34.

Quod olim solius legis erat] *L.* 3. *ff. qui testament. fac. poss.*

Aut principis] Mutus aut surdus liberam testamenti factionem impetrat a Principe, *l. si mutus* 7. *ff. qui testament. fac. milites, l.* 1. *ff. de milit. testament. l. si quando* 5. *sup. de inoffic. testament. l. libertus, l.* 3. *ff. de bon. libert.* Hodie patronus liberto dat liberam testament. factionem.

D TIT. V. *Si in fraudem patroni a libertis alienatio facta est.*

Vide tit. 5. *lib.* 38. *ff.*

ADditur de bonis libertorum in hoc tit. ut si quid ex eis bonis dolo malo libertus ad fraudem patroni alienaverit, id post mortem liberti pro parte sibi debita patronus rescissa alienatione revocare possit, nisi eam fecerit ratam, per formulam Fabianam vel Calvisianam: hæc intestato liberto competit, illa testato: & hanc solam inter has actiones Græci differentiam agnoscunt in *l. quod si in diem* §. *idem scribit, ff. de pet. her.* & *l.* 2. *ff. Si a par. quis man. fu.* adjiciunt, utramque esse in fa-
E ctum. Et de alienatione titulus loquitur, non de manumissione: nam manumissio ex lege Ælia Sentia ipso jure nulla est.

V. ENARRATIO.

GRæci differentiam agnoscunt] Libro 40. Basilic. tit. 6. cap. 2. & libro 42. tit. 1. cap. 16. §. 4.

Ex lege Ælia Sentia nulla est] *L. in fraudem* 27. *ff. qui & a quib. man. lib. non fi.*

TIT.

TIT. VI. *De obsequiis patronis præstandis.*

Vide tit. 15. lib. 37. ff.

NOn est semper eadem ratio parentum & patronorum; nam quæ datur patronis actio Fabiana vel Calvisiana tit. superiore, non datur etiam parentibus manumissoribus, *l. 2. ff. Si a par. quis man. fu.* & quæ patronis debentur officia .i. operæ officiales, non debentur etiam parentibus, *l. pen. ff. de obs. par. & pat. pr.* At obsequia de quibus in hoc tit. agitur, jure naturali æque debentur patronis & parentibus. Officia sive operæ separantur ab obsequiis, & quod de officio est in *l. 2.* ne id præstet patrono liberta, quæ voluntate patroni jure alii nupsit, licet de operis sit, non de obsequiis, tamen argumentum titulus præbet ut existimem eam esse trahendam ad obsequia, & quod tam in obsequio quam in officio solius mariti conveniat esse mulierem. Aliquando officia appellantur obsequia, ut *l. 6. sup. tit. 3.* Imo vere dici potest officia esse obsequia operarum, obsequia autem officia pietatis, honoris, reverentiæ, officia grati animi & obnixi, quæ liberi parentibus, liberti patronis debent etiam tacitis nec petentibus, cum tamen officia non debeantur nisi petentibus & indicentibus; ac præterea operarum actio est, non obsequiorum; sed ob violata obsequia ingrati est actio de qua tit. seq. Item operæ non debentur patroni heredibus extraneis, *l. liberti sup. tit. 3.* obsequia debentur, atque etiam privignis, *l. pen. hoc tit. l. pen. tit. seq. Novell. 78.* qua in re etiam patroni a patribus distant: nam patribus solis debentur obsequia, non ceteris liberis, aut heredibus patrum.

VI. Enarratio.

NOn datur etiam parentibus] Est enim iniquum filiis liberam rerum suarum alienationem adimi, ut est in *l. 2.* citata a Cujac.

Non debentur etiam parentibus] Nam pietatem liberi parentibus, non operas debent, *d. l. pen.*

Jure alii nupsit] Cujacius Græcos sequitur, qui ut ipse adnotaverat in Codice suo, non habent, *aut.*, est tamen in libris vett.

Ac præterea operar. actio est] *L. 2. ff. de oper. libert.*

TIT. VII. *De libertis & eorum liberis.*

IN hoc titulo proponitur actio ingrati, actio impietatis in libertos, qui contra obsequia debita patronis vel minimum deliquerunt, per quam probatis causis ingratitudinis rescissa manumissione retrahuntur ad servitutem, quæ obtinuit etiam in Atheniensium & Massiliensium Rep. eademque actio datur patribus contra liberos emancipatos, rescissa emancipatione, & contra donatarios, rescissa donatione, sed contra hos vel illos non nisi ex magnis certisque causis, *l. 1. inf. de ingr. lib. l. ult. inf. de rev. don.* In libertinos etiam ex levi offensa, *l. 2. hoc tit.* ob violata, non ob deserta obsequia. Coercentur magis libertini, qui plerumque redeunt ad nequitiam servilis ingenii, *l. pen. hoc titul.* Plautus in Persa.

Ita pars libertinorum est: nisi patrono qui adversatus est
Nec satis liber sibi videtur, nec satis frugi, nec satis honestus,
Ni id efficit, ni ei maledixit, ni grato ingratus repertus est.

Actio est extraordinaria, *l. 1. hoc tit.* quia legibus non est prodita actio ingrati, aut si qua prodita est, veluti lege Ælia Sentia, in desuetudidem abiit. De libertorum liberis, quæ est altera pars hujus tit. hoc habemus in *l. 2.* ut libertina redacta in servitutem ex ea postea nati liberti servi nascantur, & in *l. ult.* ut filii libertinorum ex causa ingratitudinis, tametsi ingenui sint, in servitutem redigi possint, quia patrono paterno ingenuitatem acceptam ferre debent, ut *Novell. 22. & l. 2. sup. de in jus voc.* & ita eis quoque morientibus sine legitimis heredibus, ab intestato patronus paternus succedit ex *l. 4. sup. tit. 4.*

VII. Enarratio.

IN Atheniensium & Massil.] Valerius Maximus lib. 2. cap. 6. & 7.

Plautus in Persa] Actus 5. Sc. 2.

Veluti lege Ælia Sentia] Vide Cujacium ad Nov. 78.

TIT. VIII. *De jure aureorum anulorum & de natalibus restituendis.*

Vide tit. 10. & 11. lib. 40. ff.

REcte dici potest hunc titutum esse subjectum 6. & 7. quod libertini natalibus restituti obsequiis soluti sint, & judicio ingrati, quia per omnia & in omnibus ingenui sunt, *l. 6. inf. de suis & leg. her.* non etiam, qui jus aureorum anulorum impetraverint, quod plerumque dabatur libertinis ditioribus, ut Arnobius ait lib. 4. pecuniam donare anulos aureos, & loca priora in spectaculis. Habentibus igitur in bonis millia quadringenta, qui census erat equestris. Suetonius in Julio: *Jus anulorum cum millibus quadringentis.*

VIII. Enarratio.

JUdicio ingrati] *L. pen. sup. tit. 14.*

Quia per omnia & in omn.] Omne jus patronatus tollitur, denique ingenuitas mera libertis competit, *d. l. pen.*

Qui jus aureorum an. impetr.] Anulus quidem libertatis insigne est, Cyrillus apud auctorem catenæ in Lucam cap. 15. Petrus Chrysologus sermone 5. *Anulum honoris, titulum libertatis.* Liberti autem anulis donati aureis, equestri dignitate ornabantur. Plutarchus in Galba: ἦν μὲν ἦν εἰς τάξιν ἔντιμον προήχθη: τῷ δὲ ἀπελευθέρῳ δακτυλίους τε χρυσοῦς ἔδωκε. Dio lib. 48. δακτυλίοις τε χρυσοῖς ἐκόσμησε, καὶ τὸ τῶν ἱππέων τέλος ἐσέγραψεν. & hi jura ingenuitatis habent, salvo jure patronatus, *l. ultim. ff. de ju. aur. anul.* Denique beneficium Principis his quibus jus aureorum anulorum datum est, donec advivunt, imaginem tantum, non statum ingenuitatis præstat, *l. 2. hoc tit.* in qua Cujacius legendum putat, *libertinis*, pro *libertinitatis* repugnantibus libris veteribus.

Sueton. in Julio] cap. 33.

TIT. IX. *Qui admitti ad bonorum possessionem possunt, & intra quod tempus.*

Vide lib. 3. Inst. tit. 10. de bon. poss. & tit. 1. lib. 37. ff.

HActenus dixit de successionibus libertinorum & ceteris partibus juris patronatus, & nunc dicturus de successionibus ingenuorum, quod eæ vel jure prætorio obveniant, vel jure civili, incipit a jure prætorio .i. a bonorum possessionibus. Prætor bon. possessionem dat; lex hereditatem. Utroque nomine significatur successio in universum jus defuncti. Et bonorum possessio proprie jus persequendi pecuniam sive rem, quæ cujusque cum is moritur fuerit .i. formula, auctoritas, titulus, quo nanciscimur actiones hereditarias, ut ait, *l. facta, §. si in danda, & §. seq. ff. ad Treb.* & petitionem hereditatis & interdictum Quorum bonorum, & tanquam heredes omnia jura quæ heredibus competunt; & additur in definitione bono-

bonorum poſſeſſionis, jus retinendi. Nam & petitori & poſſeſſori bonorum poſſeſſio datur, *l. 3. §. parvi & §. 7. ff. de Carb. ed.* Et additur, patrimonii ſive rei, ut in lege Falcidia *ſam pecuniam, ſaſque res*, quoniam latior eſt rei quam pecuniæ, vel patrimonii appellatio. Duæ autem ſunt partes hujus tit. Una, qui admitti ad bonorum poſſeſſionem poſſunt: & ex teſtamento, admittuntur ſcripti vel præteriti: ab inteſtato, proximiores, & filiusfam. ad delatam ſibi bonor. poſſeſſionem, etiam ignorante patre, quæ admiſſo jure veteri inutilis eſt, ratum non habente patre, jure novo proficit filio. Pupillus quoque ad bonorum poſſeſſionem ſibi delatam admittitur cum tutoris auctoritate, vel judicis, qui ignarus ætatis ejus non ſit: Et tutor nomine pupilli, qui tamen nomine pupilli adire hereditatem non poteſt, quæ una eſt differentia inter jus civile & jus prætorium, & alia quæ antea ſubnotata eſt, ut ratihabitio patris ſufficiat in bonorum poſſeſſione, in hereditate juſſum exigatur. Infantis quoque nomine tutor, & pater, & quilibet admitti ad bonor. poſſeſſionem poteſt, & poſt eam agnitam, infante mortuo, tranſmiſſioni locus eſt. Altera pars tit. eſt de temporibus petendæ bonorum poſſeſſionis, vel admittendæ, quæ notum eſt largiora dari liberis & parentibus, quam ceteris, & utilia eſſe, & ideo ignoranti factum non cedere. Continua enim ignoranti cedunt, *l. genere, §. 1. ff. de his qui not. inf.* & hac in re etiam jus civile diſtat a prætorio: Nam jus adeundæ hereditatis perpetuum eſt: niſi teſtator aditioni præſtituerit diem, ut in cretionibus, vel judex urgentibus creditoribus, vel filiis exheredatis.

IX. Enarratio.

Ex hereditatem) §. 2. *Inſtit. de bon. poſſ.*

Et bonorum poſſeſſio) *L. 3. §. 2. ff. de bonorum poſſeſſ.*

Et petitione hereditatis) De qua in tit. de poſſeſſor. heredit. poſſ.

Et interdictum quorum bonorum) De quo in tit. quorum bonor.

Et tanquam heredes omnia jura) In omnibus enim bonorum poſſeſſores vice heredum habentur, *l. 2. ff. de bonor. poſſ.*

Sam pecuniam ſaſque res) Ut apud Lucretium 3.

Lumina ſis oculis etiam bonus Ancus reliquit.

Feſtus in *ſos*. Pſeudocornutus in 1. Perſii.

Latior eſt rei quam pecun. vel patr.) *L. rei 5. & l. rei 23. ff. de verbor. ſignific.*

Scripti vel præteriti) §. 3. *Inſtit. de bonor. poſſeſſ.*

Ab inteſtato proximiores) *L. 2. h. tit.* omnis ſucceſſio proximiori defertur, Paul. *Sent. tit.* 8. §. *in hereditate.*

Et filiusfamil. ad delatam) *L. 1. h. tit.*

Inutilis eſt rat. non hab. pat.) *L. ult. §. 1. ff. quis ordo in bonor. poſſ. ſerv.*

Jure novo proficit filio) Pleno jure, *l. ult. §. 1. inf. de bon. quæ lib.*

Pupillus quoque) Major infante: nam lex 7. non loquitur de infante, ſed de pupillo, id eſt, qui exceſſit infantiam, ut notant Græci.

Vel judicis) Sine tutoris auctoritate.

Qui ignarus æt. ei. non ſ.) Quique ſciat pupillum ſine tutore bonorum poſſeſſionem petere.

Et tutor nomine pup.) *L. ſi infanti 18. infr. de ju. deliber.*

Qui tamen nomine pup. ad hered.) *L. 5. eod.*

Quæ una eſt differ.) De qua vide Cujac. Obſervat. lib. 1. 34.

In hereditate juſſum) *L. ſi quis mihi 25. §. juſſum, ff. de adq. vel omitt. heredit.*

Tutor & pater) *L. ſervus 7. §. 1. ff. de bonor. poſſ. l. 1. ff. de bon. poſſ. fur. infr. l. 2. §. ſed ſi infanti 9. ff. ad Senat. Tertull. d. l. ſi infanti, & l. 2. infr. tit. 12.*

Tranſmiſſioni locus eſt) Lex 3. ait, bonorum poſſeſſionem competere, id eſt, bonorum poſſeſſionem tanquam ſibi competentem ad heredes ſuos tranſmittit, ut eſt in Baſilicis.

Largiora dari lib. & par.) Datur eis annus utilis, *l. 1. §. largius 6. ff. de ſucceſſ. ed. l. filii 6. ff. ad SC. Tertull. l. 2. & 4. h. tit. §. liberis 9. Inſtit. de bonor. poſſ.*

Utilia eſſe) *L. 2. ff. quis ordo in bon. poſs.*

Ignoranti factum non cedere) *L. 5. h. tit.* nam ſi jus ignoravit, tempus ei cedit: adeo ut juris ignorantia heic mulieri non proſit, *l. 6. h. tit.*

Jus adeundæ heredit. perpet. eſt) Ut Græcis placet ad *l. 4. hoc tit. l. 5.* ad tit. 30. infr.

Ut in cretionibus) Ut in cretione adiici ſolebat, cernitoque in dieb. centum proximis, Ulpian. tit. 22. §. *cretio.*

Vel judex urg. cred.) Vide quæ dixi ad §. 10. *Inſtit. de bonor. poſſ.*

TIT. X. *Quando non petentium partes petentibus adcreſcunt.*

EX pluribus ejuſdem juris & gradus, quibus ejuſdem generis bon. poſſeſſio defertur, ſi qui intra id tempus, quod dedit tit. ſuperiore, non petant, vel admittant bon. poſſeſſionem, in hoc tit. docet portionem eorum adcreſcere his ſolis, qui bon. poſſeſſionem petierunt vel admiſerunt, ut ſi defuncto inteſtato, plures ſint liberi non habentes jus legitimum, veluti emancipati, uno ex eis non petente bon. poſſeſſionem Unde liberi, ceteris qui petierunt tacito jure adcreſcit illius portio, exemplo juris civilis. Et omittere in Conſtitutione hujus tit. eſt non petere intra id tempus.

X. Enarratio.

NOn habentes jus legitimum vel emanc.) Ceſſante legitima ſucceſſ. *L. un. hoc tit.* Raphael Fulgoſius: Exemplum, inquit, poni poteſt in filiis emancipatis, qui legitimi ſucceſſores non ſunt, §. *emancipati, Inſtit. de hered. quæ ab inteſtato defer.* Idem Azo in Summa, & Odofredus.

Exemplo juris civilis) Paulus *lib. 4. Sent. tit.* 8. §. *ult. l. ſi ex pluribus 9. ff. de ſu. & legit. hered. §. ult. Inſt. de SC. Orphit.*

TIT. XI. *De bonorum poſſeſſione ſecundum tabulas.*

Vide tit. 11. lib. 37. ff.

DOcuit qui admitti poſſent ad bon. poſſeſſionem, & intra quæ tempora, & non petentium partes quibus accederent, quo præmiſſo, bon. poſſeſſionis ſpecies aggreditur. Et cum alia ex teſtamento competat, alia ab inteſtato, ab ea quæ ex teſtamento competit, initium facit: ea vero aut eſt contra voluntatem teſtatoris, aut ſecundum voluntatem, *l. 6. §. 1. ff. de bon. poſs.* & prius quidem in edicto prætoris proponitur ea, quæ eſt contra voluntatem .i. bon. poſſeſſio contra tabulas, *l. 2. in pr. ff. de bon. poſs. ſec. tab.* quare dicitur etiam in libris noſtris primum edictum de bon. poſſeſſione, vel prima pars edicti, & hic ordo ſervatus in titulis Digeſtorum, in titulis hujus libri interturbatur. Prior enim eſt titulus de *bon. poſs. ſec. tab.* Hæc datur heredibus ſcriptis tabulis teſtamenti ſupremis & obſignatis non minus quam 7. teſtium ſignis, & quæ factæ irritæ ſemel per capitis deminutionem, non perſeveraverint irritæ eſſe uſque ad mortem teſtatoris, quem etiam teſtamenti tempore habuiſſe teſtamenti factionem omnimodo exigit prætor: & hæc ſi concurrant non admodum ſpectat an injuſtum ſit teſtamentum, vel nullum, vel ruptum jure civili, vel irritum, vel falſum: ſed ſi poſtea tale id fuiſſe appareat, & alium potiorem heredem eſſe, bonor. poſſeſſio ſec. tab. quam dedit, ſine re conſtituitur. Nam

Nam ut cui data eſt actio non ſemper rem obtinet, ita nec is cui data eſt bon. poſſeſsio. Utrumque eſt jus perſequendi: & bon. poſſeſsio nonnunquam actio appellatur. Jure autem directo bonorum poſſeſsio non datur ſecundum voluntatem defuncti, niſi extent tabulæ. Secundum nuncupationem non datur: & teſtamenta non ſcripta ſolum jus civile tuetur, *l. 2. hoc tit. §. ult. Inſt. de teſt. ord.* At placet etiam ut detur utilis bon. poſſeſsio ſecundum nuncupationem, vel contra, ut *d. l. 2. l. ult. inf. de cod. l. 2. tit. 13. l. ſi ita ſcriptum, §. ult. ff. eod.*

XI. Enarratio.

PRimum edictum) *L. ideo 4. & l. ſcriptus heres 12. ff. de Carbon. ed.*

Tabulis teſtam. ſupremis) Poſt quas nullæ factæ ſunt, l. 1. §. 1. *ff. de bonor. poſſeſſione ſecund. tab.*

Obſignatis non minus quam ſeptem teſtium ſignis) *L. cum tabulæ 7. eod.* & *l. 2. hoc tit.* teſtamentum obſignatum dicitur quod teſtium ſignis ſignatum eſt. Tacitus Ann. 16. *Ut teſtamentum Anteij nemo obſignaret.* Hinc obſignatores pro teſtamentariis teſtibus apud M. Tullium.

Non perſeveraverint irritæ eſſe, &c.) §. *non tamen 6. Inſtit. quib. mod. teſt. infirm. l. 1. §. exigit Prætor, ff. de bon. poſſ. ſec. tab.*

An injuſtum ſit teſtam.) In quo juris ſolemnia defuerunt.

Vel nullum) In quo filius ſuus præteritus eſt.

Ruptum vel irritum) *L. poſtumus 12. de inj. rup.* Ulp. *tit. 23. §. ſi ſeptem.*

Vel falſum) *L. 1. h. t.* ſalva eorum diſceptatione.

Sine re conſtituitur) Id eſt, ſine effectu, *l. quod vulgo 19. ff. de bon. poſſ. cont. tab.*

Nonnunquam actio appellatur) Bonorum poſſeſsio contra tabulas dicitur actio præteriti in *Nov. Valentiniani de Teſtam.* & in Baſilicis bonorum poſſeſsio unde vir & uxor dicitur *ἀγωγὴ, actio*, libro 45. tit. 5.

Niſi exſtent tabulæ) *L. 1. §. 1. ff. de bonor. poſſeſſ. ſecund. tab.*

TIT. XII. *De bonorum poſſeſſione contra tabulas quam prætor liberis pollicetur.*

Vide tit. 6. & 7. lib. 37. ff.

BOnorum poſſeſsio contra tabulas parentis virilis ſexus & per virilem ſexum cognatione juncti datur præteritis liberis naturalibus ſuis & emancipatis, nec in adoptionem datis, & poſtumis natis, qui ſui futuri erant, & adoptivis non emancipatis: reſcindendarum earum tabularum cauſa, *l. 1. ff. de leg. præſt. l. ut liberis, inf. de collat.* Et liberi præteriti dicuntur qui ſilentio prætermiſsi ſunt a patre atque neglecti in teſtamento, id eſt neque heredes inſtituti, neque ut oportet exheredati, ut apud Feſtum præteriti Senatores qui ſunt neglecti a cenſoribus, quod erat ignominioſum: & ipſa quoque præteritio patris ignominioſa eſt, *l. quidam inf. de fideicom.* non minus quam exheredatio, quam emendat querela inofficioſi teſtamenti, hanc bon. poſſeſsio contra tabulas, quæ liberis emancipatis, quia non habent jus legitimum neceſſaria eſt, ſuis non neceſſaria eſt, & non inutilis tamen: Quia enim ſi ſignatum ſit teſtamentum, in quo filius ſuus præteritus eſt, non minus quam 7. teſtium civium Romanorum ſignis, prætor petenti heredi ſcripto dare poteſt bon. poſſeſsionem ſecundum tabulas, ideo ut ei occurrat filius ſuus præteritus, non erit inutile eum admittere bon. poſſeſſionem contra tabulas. Hanc enim agnoſcendo heredem ſcriptum præveniet, & impediet ne admittatur ad bon. poſſeſsionem ſecundum tabulas, *l. 2. hoc tit. l. quod vulgo, ff. eod.* Eſt & alia differentia inter ſuos & emancipatos, quod petita bonorum poſſeſsione contra tab.

A ſui nullis præſtent legata, *l. is qui ff. de leg. præſ. l. pen. §. legata, ff. eod. tit.* emancipati præſtent exceptis edicto perſonis, & reſcindant primas, non ſecundas tabulas, ſui utraſque.

XII. Enarratio.

PArentis virilis ſexus) Præteriti a matre, vel avo materno pro exheredatis habentur: & ideo datur eis querela inofficioſi teſtamenti, §. *ult. Inſtit. de exhered. & tit. de inoff. in princ.* non bonorum poſſeſsio contra tabulas, *l. illud 4. §. ad teſtamenta 2. ff. de bonor. poſſ. cont. tab.*

Naturalibus ſuis & emancip.) *L. 1. in pr. & §. & ſui juris 4. ff. eod. §. eadem 12. Inſt. de heredit. quæ ab*

B *int. def. §. 3. Inſtit. de exheredat. liber.*

Nec in adoptionem datis) Quia in alienam familiam tranſierunt.

Et poſtumis natis) *d. l. 1. §. 2.*

Non emancipatis) Quia ex liberis non ſunt, *d. §. 4. & d. §. 12. §. 4. Inſt. de exhered. liber.*

Neque heredes inſtituti, &c.) *d. §. eadem.*

Neque ut oportet exhered.) Id eſt, nominatim, *l. 2. hoc tit.*

Ut apud Feſtum) In v. præteriti.

Non minus quam exhered.) Exheredatio notat, *l. non putavit 8. ff. de bonor. poſſeſſ. cont. tab.*

Quam emendat quer. inoff. teſt.) Liberi ſui quæruntur inique ſe exheredatos, *Inſtitut. de inoff. teſt. in princ.*

C Non habent jus legitimum) Liberi enim emancipati jure civili nihil juris habent: & ideo neceſſaria eis eſt bonorum poſſeſsio contra tabulas, qua reſcindatur teſtamentum, *l. ut liberis 17. inf. de collation.*

Suis non neceſſaria) Paulus apud Rufinum tit. 16. Quia teſtamentum ipſo jure nullum eſt, *l. 1. ff. de inj. rup. l. ult. inf. de liber. præt.* vide inf. tit. 14.

Emancipati præſtent) *Lex* 1. accipienda eſt de liber. emancip. ut & vulgo accipi ſolet.

Exceptis edicto perſ.) Liberis & parentibus, *l. filium 20. §. legata 3. ff. eod. l. ſi filius 20. ff. de legat. præſt.* & uxori, vel nurui dotis nomine, *l. virilis 8. §. ult. eod.*

Non ſecundas tabulas) *L. ex duobus 34. §. 2. ff. de vulg. & pupill. ſubſt.*

D Sui utraſque) Nam teſtamentum ejuſmodi mero jure nullum eſt, & ſuus præteritus inteſtati hereditatem obtinet, *l. is qui 15.* citata a Cujac.

TIT. XIII. *De bonorum poſſeſſione contra tabulas liberti quæ patronis, vel liberis eorum datur.*

Vide lib. 3. Inſt. tit. 8. de ſucc. lib. & tit. 2. lib. 38. ff.

SUbjicit titulum de bon. poſſeſsione contra tabulas liberti, non tam ut tractet de ſucceſsione libertinorum, de qua ſatis primore loco dixit, & maxime tit. 4. in Conſtitutione Græca, quam ut vel ex diverſitate titulorum tacitus oſtendat differentiam inter bon.

E poſſeſsionem contra tab. patris, & bon. poſſeſsionem contra tab. liberti, hæc datur contra heredem ſcriptum, ſicut querela inofficioſi teſtamenti, & ex his tantum duabus cauſis in heredem ſcriptum eſt petitio hereditatis, *l. per ſervum, ff. de pet. her.* illa datur contra lignum, contra teſtamentum. Hæc in partem legibus datam verecundiæ patronali, partiendæ hereditatis liberti cum extraneo herede teſtamentario: aut eo omittente, in aſſem, *l. ſed cum patrono, ff. de bon. poſſeſſ. l. ſi libertus præterito, ff. de bon. lib.* illa in aſſem. Conſtitutiones hujus tit. docent hanc dari etiam ei, qui ex fideicommiſſo debitam libertatem ſolvit, ut *l. 3. §. 1. ff. de ſuis & leg. her. l. qui ex cauſa, ff. de bon. lib.* & non dari ei, qui ſemel poſt mortem liberti

ti eligit donum, munus, operas impositas defuncto, ut *l. sicut, ff. de jure patr. l. ult. C. Theod. de codic. l. 2. hoc tit.* quam ex *d. l. ult. & l. ult. inf. de cod.* hodie constat esse Theodosii non Anastasii. Ait, vel liberis, quoniam & liberi patronorum patroni sunt, *l. eum patronum, ff. de jure patr.*

XIII. Enarratio.

HÆc datur contra heredem scriptum) Id est oportet hereditatem aditam esse; aut bonorum possessionem petitam, *l. etiam si 3. §. vi patronus, ff. de bon. libert.* bonorum vero possessio contra tabulas, datur contra testamentum, *l. illud 4.* contra lignum, *l. quod vulgo 19. ff. de bon. poss. cont. tab.*

Sicut querela inofficiosi testam.) *L. Papinianus 8. §. si conditioni, ff. de inoffic. testam. l. penult. §. ult. Cod. eodem.*

Hæc in partem) Jure veteri, in semissem, jure novo, in trientem, *§. 1. & §. sed nostra 3. Instit. de succes. liber.*

Constat esse Theodosii) In libro veteri tam Brodæi, quam Menagii tribuitur Theodosio.

TIT. XIV. *Unde liberi.*

Vide tit. 6. lib. 38. D.

TItulus sic explanandus est: Pars edicti unde liberi ab intestato vocantur ad successionem parentum. Nam expositis bonorum possessionibus, quæ ex causa testamenti competunt, ab hoc tit. incipit proponere eas, quæ competunt ab intestato; & quemadmodum ex testamento primo capite edicti liberis præteritis suis, vel emancipatis prætor pollicetur bonorum possessionem contra tab. ita ab intestato, eisdem primo capite pollicetur bonorum possessionem Unde liberi, *l. 1. §. recte, ff. si tab. test. nul. ext.* & quod ait *l. 2.* ex testamento, vel ab intestato existente filio, vel nepote suo herede neminem alium ab intestato heredem esse posse. i. priorem potioremque causam sui heredis esse, secundum jus civile est: Nam jure prætorio idem est existente filio vel nepote non suo, & similiter quod ait *l. 2. inf. de usuc. pro hered.* existentibus suis heredibus, etiamsi abstinuerint se nihil alium ex defuncti bonis pro herede usucapere posse, quod scilicet qui abstinuerunt se nomen & jus suorum heredum retineant, nec possint jure legitimo venire agnati, illis existentibus, licet jure prætorio venire possint, quoniam eos qui abstinuerunt se, prætor pro heredibus non habet, id quoque est secundum jus civile. Nam jure prætorio etiam suis heredibus existentibus, pro possessore usucapio procedit. Est autem emancipatis liberis maxime necessaria bonorum possessio Unde liberi, suis non est necessaria, *l. 7. ff. de inoff. test.* quia ipso jure heredes existunt.

XIV. Enarratio.

NAm jure prætorio idem est) *L. si quis 5. ff. si tab. testam. nul. exstab.*

Prætor pro heredib. non habet) Etiam qui abstinuit se, heres est, *l. cum quasi 30. §. sed etsi quis, ff. de fideicommiss. libertat.* Sed prætor abstinentes se pro heredibus non habet.

Pro possessore usuc. proc.) Pro bonorum possessore.

Suis non est necessaria) Ut de bonorum possessione contra tabulas dictum est sup. tit. 12. ex abundanti igitur petitur.

Existunt) ἀναφαίνονται, apparent.

TIT. XV. *Unde legitimi & unde cognati.*

Vide tit. 7. & 8. eod. lib.

SEcunda pars edicti vocat legitimos .i. agnatos, vel cognatos, qui legibus, S.C. aut Constitutionibus ad hereditatem vocantur, legum tuendarum causa, non admodum necessaria. Tertia vocat cognatos, & necessaria est, *l. 2. & ult. hoc tit.* De secunda est *l. 4. hujus tit.* Ceteræ de tertia.

XV. Enarratio.

LEgum tuendarum causa) *L. sed cum patrono 6. §. 1. in fi. ff. de bon. poss.*

Non admodum necessaria) *L. 3. inf. ad SC. Orphitian.*

TIT. XVI. *De successorio edicto.*

Vide tit. 9. eod. libro.

QUarta pars edicti, quod successorium edictum dicitur, dat successionem inter liberos & inter cognatos .i. in jure liberorum & in jure cognatorum, ut scilicet liberi vel cognati, qui primum gradum obtinent, si omittant vel repudient successionem, eam transmittant ad insequentem gradum. Successio est transmissio ad insequentem gradum, Græce ἐπανάβασις. In jure autem suorum, vel in jure legitimorum, non est successio, non est locus huic edicto, nisi in jure legitimorum ex *l. 4. sup. de bon. lib.* & est cur in re separentur sui a legitimis. Nam sui heredes existunt, nec desinunt esse abstentione: non possunt igitur non obstare sequentibus gradibus: Legitimi non existunt, sed fiunt aditione. Si igitur non adierint, non male dicitur eos non obstare sequentibus, licet subtili jure obstent, eo quod proximiores fuerint delatæ hereditatis tempore: & hoc quidem genere successionis, de quo est hic titulus, gradus cognationis gradui succedit eodem jure, puta secundus gradus liberorum vel cognatorum, & hodie etiam adgnatorum primo. Aliud est genus successionis quo gradus intestati successionis gradui succedit diverso jure, ut secundus gradus Unde legitimi primo Unde liberi, & tertius Unde cognati, secundo. Quod fit non tantum in diversis personis, puta non petentibus liberis, succedunt legitimi, non petentibus legitimis cognati, ut jure civili suis repudiantibus vocantur consanguinei, *l. 6. inf. de leg. hered.* sed etiam in una eademque persona, puta omissa ab aliquo vel repudiata bon. possessione Unde liberi, idem postea occupare potest bonorum possessionem unde legitimi, vel hac omissa, Unde cognati, *l. 2. in pr. ff. unde leg. l. 1. §. sed videndum, ff. de suc. ed.* Denique hoc genere idem sibi ipsi succedere potest, illo non item; *l. ult. ff. eod.* & de hoc genere successionis non est hic tit. sed in Digestis tit. Quis ordo in bon. possess. serv. Gradus igitur bifariam accipiuntur, pro gradibus cognationis, & pro gradibus intestati successionis, *l. 1. ff. eod. l. 1. ff. si tab. test. nul. ext.* qui & partes edicti, & capita, & ordines dicuntur.

XVI. Enarratio.

GRæce ἐπανάβασις) Basilica in *l. 1. §. 2. ff. de jur. & fac. ignor.* sive διαδοχὴ.

In jure autem suorum) *L. 1. §. sciendum est, ff. de su. & legit. hered.*

Nisi in jure legitimorum) Ulp. *tit. 26. §. si plures*, Cajus apud Licin. titul. 16. Paulus *Sentent. lib. 4. tit. 8. §. in hereditate*. Ex nova Constitutione Justiniani successioni locus est, *§. placebat autem 7. instit. de legit.*

git. adgnat. success.

Et est cur. hac in re separ. sui) Idem sentit Joannes Faber heic, & ad *d. §. placebat*, dissentiente Glossa & Fulgosio.

Nec desinunt esse abstentione) *L. cum quasi* 30. *§. sed & si quis* 5. *vers. sed & si suus, ff. de fideicomm. libert.*

Et hodie etiam adgnatorum) Ex constitut. Justin. *d. §. placebat.*

Qui & partes edicti) *l. 4. ff. de Carbon. ed. l. 1. §. sed videndum, ff. de success. ed. l. 2. h. tit. l. 1. §. penult. ff. de jur. & fac. ign. & tit. Digest. quis ordo in possess. serv.*

TIT. XVII. *De Carboniano edicto.*

Vide tit. 10. lib. 37. ff.

POst edictum successorium, proponit aliud quod Carbonianum dicitur, quod tamen in ordinatione edicti perpetui non sequebatur edictum successorium; sed edictum de bonor. possessione contra tabulas promissa liberis præteritis, *l. 4. ff. eod.* Nam & Carbonianum edictum potissimum respicit ad bonor. possessionem contra tab. & liberos ætate parvos præteritos testamento patris, quibus fit controversia bonorum paternorum, alio hereditatem suam vocante, simul atque status ii. qui negantur esse ex liberis defuncti, & ex eo edicto causa cognita interim eis usque ad pubertatem bonor. possessio contra tabulas datur, favore puerilis ætatis, dilata plerumque controversia status
C & bonorum in tempus pubertatis, ne de statu simul ac de bonis periclitentur, antequam suæ tutelæ facti sint, ut quasi justa præsumptione præsumpta pro eis possideant bona, & alantur ex eis sine metu repetitionis, & exerceant actiones hereditarias, & eis conferatur, si forte frater emancipatus concurrat. Decretalis est & extraordinaria bonor. possessio, non edictalis & ordinaria: Nam ex edicto ipso Carboniano non defertur, sed edicto id tantum comprehensum est ut impuberi ex decreto bonor. possessio detur, interquiescente omni adversus eum lite status & hereditatis paternæ, donec in suam tutelam venerit. Videtur Cn. Carbo auctor edicti fuisse, quem legimus apud Valerium V. & VI. Pompeii pueritiæ & bonorum patris ejus, de quibus controversiam patiebatur, acerrimum
D defensorem & protectorem fuisse, interposito, ut opinor, decreto, cum præturam gereret, quo lis omnis differretur in tempus pubertatis, & inde cum decretum Carbonianum dicatur, *l. 2. ff. de insp. ven. & cus. par.* puto id quod in ea causa fuit interpositum, valde probatum & translatum in edictum, & in jus commune fuisse. Edictum pertinet, ut dixi ad bonor. possessionem contra tabulas, vel potius subsequitur eique subservit; sed porrigitur etiam ad Unde liberi, & nonnunquam ad secundum tabulas, & ut actio de peculio, & hæc bonor. possessio comparata ad exemplum Carbon. decreti hodie est τῶν. προστ, non propria quædam bonor. possessio, nisi quatenus pupillaris pubertate finita, nec perpetuum jus tribuens. Edictum quoque loquitur tantum de controversia, an puer sit inter liberos
E defuncti, quæ quæstio est de statu familiæ; sed porrigitur facillime etiam ad statum capitis, ut *l. 1. hoc tit. l. 1. §. sed & si quis, ff. eod.* Nam ut ait, magis consulendum est his quibus majus periculum intenditur, & majus periculum est capitis quam familiæ: & ita Herodes περὶ πολιτείας οἷς κίνδυνος οἰκειότατος γίνεται, τούτοις ἀναγκαῖον ἐστι μάλιστα μέλειν. Derogari huic edicto per edictum de custodiendo partu, si qua eo migrassit; ostendit *l. 2. hujus tit. & l. 2. ff. de insp. ven.*

XVII. ENARRATIO.

UT quasi justa præsumpt.) *L. 3. §. ult. ff. eod. & l. 3. §. ult. ff. ne vis fiat ei qui in possess. miss.*

A Exerceant actiones heredit.) *L. penult. ff. eodem.*

Et extraordinaria) *L. 3. §. ult. ff. eod.*

Apud Valerium 5.) cap. 3. 5.

Et 6. Pompeii) Cap. 2. 8.

Ad bonor. poss. cont. tab.) *L. 1. §. Pomponius, et l. 3. ff. eod.*

Et ut actio de peculio) Vide ad lib. 4. tit. 25.

Quatenus pupill. pubert. fin.) *L. 3. §. 2. ff. eod.*

Nec perpetuum) Sed in tempus pubertatis.

Per edictum de custod. partu) Finge quem decessisse relicta uxore prægnante, nec eam denuntiasse proximioribus cognati defuncti se esse prægnantem, & ut mitterent, si vellent legitimas personas, quæ ventrem inspicerent, & custodirent: edito partu, si fiet controversia status, & bonorum paternorum, edicto Car-
B boniano locus non erit.

TIT. XVIII. *Unde vir & uxor.*

Vide tit. 11. lib. 38. ff.

POst edictum successorium, quo datur successio inter eos qui ex parte Unde liberi, vel Unde cognati, vel etiam secundum Justinianum ex parte Unde legitimi vocantur, & post edictum Carbonianum, quod etiam his omnibus edicti partibus aptari constat, merito subiicitur ea pars edicti qua post cognatos prætor virum & uxorem vocat ad conjugis intestati hereditatem, quia ad hanc partem neque Successorium, neque Carbonianum edictum aptari potest:
C Nam & plures in eo ordine personæ non sunt, quam vir & uxor, & ex eis nemo pupillus est. Et huic parti igitur locus est, si deficiant omnes superiores, & si justum sit matrimonium, & si uxor in manu viri non fuerit: Nam quæ est in manu viri cum filiis communibus marito ab intestato succedit ex lege 12. tab. tanquam filia & suus heres patri, vel ex prima parte Unde liberis bonor. possessio defertur. Et recte Theod. & Valent. *l. ult. C. Th. de leg. her.* fisco nostro jura matrimonii præponimus.

XVIII. ENARRATIO.

NEque Carbon. edict. aptari potest) Ut qui omittat successionem vel repudiet, eam transmittat
D ad insequentem gradum.

Si justum sit matrimonium) *Uxor* γὰρ κυρίως ἡ κατὰ νόμους γαμετὴ καλεῖται: *Uxor enim proprie vocatur conjux legitima.* Thalelæus heic.

Et si uxor in manu viri) Vide Ulpian. tit. 9. 22. 26. & Observ. 6. 40.

TIT. XIX. *De repudianda bonorum possessione.*

HIc titulus respicit ad edictum Successorium quo repudiandæ, vel petendæ bonor. possessioni præstituta sunt certa tempora, videlicet ut primis intra ea tempora repudiantibus, vel non petentibus sequentes ex edicto succedant: Nam qui semel repudiat in jure solemniter, omne jus suum perdit, ita ut recipe-
E rare id nullo modo possit, *l. 1. §. qui semel, ff. de succ. ed. l. 1. §. plane si tempora, ff. si tab. tes. nul. ext. l. 1. hoc tit.* & sequentes statim vocantur: & notandum quod ait *l. 2.* filiof. delatam bonor. possessionem, cujus emolumentum patri pleno jure adquiri potest, si filius eam agnoverit jussu aut voluntate patris, patrem repudiare non posse in fraudem filii sine consensu ejus, ne scilicet ei fiat præjudicium & injuria, & mox forte patrisfam. facto non sit integra & incolumis adquisitio bonor. possessionis; quod obtinet etiam in hereditate, legato, fideicommisso delato filiof. *l. renitente, infr. de jur. deliber. l. ex repudiatione, infr. de fid.* & longe alia ratio liberi hominis & servi: Nam servo delata dominus repudiare potest etiam invito servo, *l. legatum, ff. de*

ff. de leg.1. l.1. §.per servum, ff.de succ.ed. quia servus pro nullo habetur; *l. 1. ff. de jur. del.* & ita est accipienda *l.2. hujus tit.* & vero semper in interpretatione legum ille casus assumendus est, qui est difficilior, quique plus dubitationis habet, *l. quod Labeo, ff. de Carb. ed.*

XIX. Enarratio.

PAtrem repudiare non posse) Forte enim bonorum maternorum, aut aliorum cognatorum possessio competebat filio, ut est in Basilicis. Græci etiam hanc constitutionem accipiunt de bonis quæ adquisitionem effugiunt. Sed verius est, constitutionem procedere, & in his quæ patri pleno jure adquiri possunt, ut heic scribit Cujacius. Quod igitur paterfamilias factus eam possessionem agnoscere possit, merito pater filiofamilias delatam possessionem repudiare non potest in fraudem filii. Eademque ratione utitur heic Fulgosius.

Et ita est accipienda) Nam si legem illam accipias de filio emancipato; sive de filiofamilias & bonis castrensibus, quæ ei deferuntur, nec possunt adquiri patri, nullus est labor: ut ait Cujacius in recitatione.

TIT. XX. *De collationibus.*

Vide tit. 6. & 7. lib. 37. ff.

HIc titulus terminat & claudit tractatum de bon. possessionibus, & proprie respicit ad bonorum possessionem contra tab. quæ datur potissimum liberis emancipatis præteritis etiam existentibus suis heredibus, si modo ut edicto prætoris comprehensum est, emancipati parati sint suis heredibus. i. fratribus: qui in potestate manserunt heredibus institutis, vel etiam præteritis, bona propria, quæ moriente communi patre habuerunt in medium conferre reipsa. i. divisione, vel cautione collationis, ut *l.1. §.jubet, ff.eodem*, vel cautione defensionis, ut *l.2.hoc tit.* vel remissione, & ut Græci loquuntur, *παρὰ τοσοῦτον λήγει*, ut *l.5.hoc tit. l.cum post §.pen.ff. de adm. tut.* nam ut eleganter Ulp. ait lib. Reg. æquissimum putavit prætor, neque emancipatos bonis paternis carere per hoc quia non sunt in potestate, neque præcipua bona propria habere, cum partem sint ablaturi suis heredibus. Ratio igitur una injungendæ collationis hæc est, quia suos emancipati injuria quodammodo & incommodo adficiunt, dum eis bonorum paternorum partem detrahunt beneficio prætoris, qui in omnia bona vocabantur soli jure civili: & altera, pene eadem, quia emancipati, qui in bona patris concurrere volunt cum fratribus, qui in potestate manserunt, jus suorum heredum habere volunt. Suorum autem heredum, quæ sunt, patris sunt: itaque ea quæ sua sunt, tanquam sui heredes in commune redigere debent, ut qui se adæquant cum suis, nihil etiam ut sui sibi proprium aut præcipuum esse ducant, excepto peculio castrensi, aut quasi castrensi, quia & id in potestate manentes præcipuum haberent, *l.cum duobus, §. idem Papin. ff. pro soc.* Et aptatur etiam hic tit. ad bon. possessionem Unde liberi, & ad querelam inofficiosi testamenti, *l. 4. & 9.* ut liberis hoc tit. & aliquatenus etiam ad causam publicatorum bonorum, *l. 8. infra de bon.poss.* & generaliter collatio fit inter suos & emancipatos ab intestato: & est commistio igitur sive confusio bonorum propriorum cum paternis, quæ fit inter fratres ab intestato, ut ea omnia inter se partiantur ex æquo. Ex testamento vero emancipati, qui successionem obtinent jure institutionis, vel legati, aut fideicommissi collatione non funguntur, *l. 1. hoc tit. l.23. ff.si quis om.cau.test.l.ultim.supra com. utr.jud*, nisi hoc ipsum testator jusserit, quia ex testamento liberi non veniunt ut liberi, sed ut extranei, *l. 1. §. Pomponius, ff. de*

A *Carb.ed.l.10. hoc tit.* & æqualitas illa atque communio quam collatio constituit eis tantum apta & conveniens est, qui succedunt in bona demortui jure liberorum, quique simul veniunt jure fraternitatis, quod ipsum per se nomen nihil aliud est quam æqualitas & communio. Verum ex *Nov.18.* etiam ex testamento locus est collationi, quod præsumatur per oblivionem patrem omisisse collationis præceptum, & omissa per oblivionem plerumque haberi in jure soleant pro expressis, *l.ultim.ff.de lib.leg.l.Sejæ, ff. de instr.leg.l.quingenta, ff. de prob. §.sed feminini, Inst. de exh. lib.* Conferunt autem emancipati suis jure veteri tam adventitia quam profectitia, quæ quæsiverunt ante mortem patris, & habuerunt tempore mortis ejus, deducto ære alieno, ut *l.6.hoc tit. l.1. §.qui ab hostibus, et §.si emancipato, ff.*
B *eodem*, quoquo modo emancipati sint. Jure novo profectitia tantum. Sui quoque qui proprium aliquid habent, veluti dotem profectitiam, aut adventitiam jure veteri, vel donationem propter nuptias; vel quæ alia bona adventitia, non etiam jure novo, *l.2.infra de bon. mat.* quia & hæc & illa dos filio filiæve familias proprium patrimonium est, non quasi patrimonium. Emancipatis autem sui non conferunt dotem adventitiam, *l.4.hoc tit.* ne duplici incommodo adficiantur, concursu emancipati & collatione dotis adventitiæ: dotem profectitiam conservat, quia hanc æquius est suæ origini restitui & confundi cum bonis paternis, cum & morte filiæ soluto matrimonio redeat in bona paterna, adventitia autem apud maritum remaneat. Cur vero sui suis conferant, emancipati emancipatis non
C conferant *l.9. hoc tit.l.1.§.ultim.l.2.§.si tres, l.3. §.quotiens, ff.eodem*, si quæras, respondebo, suos eos tantum fungi collatione, qui proprium aliquid habent, & in eo quod proprium habent pro emancipatis, sive patribusf. haberi, & quasi emancipatos id inter se conferre. Cetera autem bona emancipati invicem non conferunt, quia alteri oneri, vel incommodo non est, cum jura eorum fiat omnimodo paria, excepta dote & donatione propter nuptias profecta a parente eo in cujus bona veniunt, ne meliore conditione sint quam sui, qui & ea inter se conferunt. Est & eorum collatio inter eos liberos, qui parenti defuncto, veluti matri aut avo, vel proavo materno, nec inter suos sunt, nec inter emancipatos, *l. 17.* & inter cognatos transversi ordinis, sed patruos tantum, amitas, avun-
D culos, materteras, & filios, fratrum, sororumque pariter succedentes defuncto parenti, ita ut patrui & ceteri in medium conferant dotem vel donationem propter nuptias pro se datam vel promissam, filii autem fratrum vel sororum dotem pro suo patre vel matre datam, vel donationem propter nuptias patruis & ceteris, *l.19.* & dotem pro seipsis datam non patruis, sed invicem, ut *l.1. §.si sit nepos, ff. de coll. dot.l.1.§.ultim. De cont.cum em.lib.*

XX. Enarratio.

SI modo ut edicto præt.) Ulp. tit. 28. §. *emancipatis.*

Et ut Græci loquuntur) Ad *leg.5. hoc tit.*

E Ulp. ait libro Regul.) Apud Licinium Rufinum tit. 16.

Injuria quodammodo) ut in *l.3.ff.de Dot.Collat.*

Æqualitas & communio) Ut in Eumenii gratiarum actione Flav. nomine. v.supra libro 4.tit.pro socio.

Jure novo profectitia tantum) *L. ultim. hoc tit.* & usumfructum adventitiorum: hæc enim si in potestate remansissent, parentibus quæsivissent, ut addunt Basilica.

Sui quoque qui proprium al. hab.) Suis sui conferunt dotem profectitiam, vel donationem propter nuptias, quæ alia quædam dos est, *ἀντιφερνή*.

Proprium patrimonium est) *L. filium 4.ff.de collat. bonor.*

Suos eos tantum fungi collat.) Nam ſimul veniunt ad bona inteſtati patris.

Sive patribusfamil.) Ut in caſtrenſi peculio, *l.2. ff. ad Senat. Macedon. l. pater 15. §. 2. ff. de caſtr. pec.*

Eſt & eorum collatio) Dotis vel donationis propter nuptias, quæ profectæ ſunt a matre vel avia, quibus ſimul ſucceditur: vide Cujac. libro 3. Obſerv. capite 30.

TIT. XXI. *De teſtamento militis.*

Vide tit. 1. lib. 29. ff. & tit. 11. lib. 2. Inſt.

POſteaquam egit de bonorum poſſeſſionibus, quarum beneficio jure prætorio velut heredes in bona demortuorum ſuccedimus, tranſit ad hereditates, quæ jure civili deferuntur, & ſervat ordinem legis 12. tab. quæ prius de judiciis teſtantium, & ſic deinde de ſucceſſione ab inteſtato loquitur: quem ordinem etiam in ſuis edictis ſequuntur prætores & proconſules. Cum autem teſtantium alii teſtentur jure ſingulari ut milites, alii jure communi civium Romanorum, ante omnia vult ſe expedire jure ſingulari dato titulo de teſtamento militis. Et nuda quælibet voluntas militis de diviſione bonorum ſuorum, vel rei familiaris decretum a milite quoquo modo factum contemplatione mortis, juſtum & legitimum teſtamentum eſt ex Conſtitutionibus principum, quæ veniam dant imperitiæ & ſimplicitati eorum, *l. impuberi, ff. de adm. tutor.* ſi quid forte in teſtamento faciendo minus perite minuſve legitime fecerint, & aliis in bonis, aliove tempore eos patiuntur eſſe teſtatos, aliis bonis, alioque tempore inteſtatos, & ſilentio permittunt ut poſſint exheredare filios ſuos: & ut legata, quæ reliquere in teſtamento ſuo, ſolida præſtentur ſine deminutione Falcidiæ: & ut directo in ſecundum caſum extraneo heredi ſcripto vel filio puberi ſubſtituant non inutiliter, & pleraque alia quæ pagani non habent. Milites ſunt qui in numeros relati ſtipendia merent, & in expeditione occupati ſunt.

XXI. Enarratio.

SErvat ordinem legis 12. tabul.) Ut vel ipſa lex 12. oſtendit his verbis concepta: *Paterfamilias uti legaſſit:* cui ſubjicitur, *Aſt ſi inteſtatus moritur, &c.*

In ſuis edictis ſeq. Prætores.) Nam primiore loco proponuntur bonorum poſſeſſiones ex teſtamento, *ſi tabulæ teſtamento extabunt*, tum bonor. poſſ. ab inteſtato, *ſi tabulæ teſtamenti nullæ extabunt.*

Minus perite) Ex *l. pen. §. ult. ff. de leg. 2.*

Aliis in bonis) Veluti in paganis tantum, vel in caſtrenſibus, *l. 1. & 2. h. t.* eo colore quaſi duorum hominum duæ ſint hereditates, *l. ſi certarum 25. ff. fam. erciſ.*

Alioque temp. inteſt.) miles poteſt heredem ad tempus inſtituere, *l. certi 8. h. t.*

Et ſilentio permittunt) Si ſciat ſe filium habere, alioquin teſtamentum nullum eſt, *l. 9. & 10.*

Solida præſtentur) Lex Falcidia in militis teſtamento ceſſat, *l. 12. hoc tit.*

Et ut directo) *L. 6. hoc tit.* Paganus precario tantum, *§. ult. Inſtit. de pupill. ſubſtit.*

In ſecundum caſum) In caſum adquiſitæ hereditatis & mortis.

In numeros) *L. 4. l. quod dicitur 38. l. ex eo 42. ff. de teſtam. mil.*

In expeditione occup.) *L. pen. h. t.* ἐν στρατοπέδῳ, in caſtris, *Inſtit. eod. in princ. & §. ſed hactenus.*

TIT. XXII. *Qui teſtamenta facere poſſunt, vel non.*

Vide tit. 12. lib. 2. Inſtit.

EXplicatio jure ſingulari, quod in teſtamentis militum locum habet, mox tranſit ad ordinem juſque commune. i. ad regulas juris ſecundum quas pagani teſtantur: & quia prior eſt quæſtio ſemper de perſonis quam de ſolemnitate juris, *l. quidam, ff. de jur. cod. l. 4. ff. qui teſt. fac. poſſ.* ideo hoc tit. in primis declarat, qui teſtamenti factionem habeant. Pendet vero hæc res ex 12. tab. in quibus ita ſcriptum eſt, *Paterfamilias uti legaſſit ſuper pecuniæ tutelæve ſuæ, ita jus eſto.* Non dat teſtamenti factionem filiof. non de pecunia aliena, ſed de ſua, quo nomine continetur etiam communis, ut ſuper ea quiſque pro parte ſua teſtari poſſit, *l. 1. hoc tit.* Et de tutela quod additur, hoc eſt, ut liberis tantum ſuis impuberibus teſtamento, non alienis tutorem inſtituere paterf. poſſit. De Spadonibus quod eſt in *l. 5.* vel ad Eunomianos hæreticos reſpicit, *l. 17. Cod. Th. de hær.* vel ad cubicularios principis, *l. 2. inf. de præ. ſac. cub. l. 2. inf. de privil. eor. qui in pal. mi.* Cetera in hoc titulo facillima ſunt.

XXII. Enarratio.

PAterfamilias) Auctor ad Herennium 1. Ulp. *tit. 11. leg. 120. Dig. de verb. ſignif.* vide Inſtitut. de lege Falc.

Sed de ſua) *L. teſtandi 13. inf. tit. prox. l. conficiuntur 8. §. ſi poſt factum, ff. de jure codicil.* Iſæus in Oratione 9. ſub initium: ἐγὼ δὲ καὶ αὐτὸς οἶμαι δεῖν κυρίας εἶναι τὰς διαθήκας, ἃς ἂν ἕκαστος διαθῆται περὶ τῶν ἑαυτοῦ: περὶ μέντοι τῶν ἀλλοτρίων οὐ κυρίας εἶναι τὰς διαθήκας, ὥσπερ ἃς ἕκαστος περὶ τῶν αὐτοῦ διαθῆται: *Puto neceſſe eſſe teſtamentum ratum eſſe, quod quiſque de bonis ſuis fecerit. De alienis vero teſtamenta non eſſe valida, ut illa quæ quiſque de bonis ſuis condiderit:* vide ejuſdem orationem 5. ſub initium.

Teſtamento) Vel codicillis teſtamento confirmatis, *l. 3. ff. de teſtam. tut.*

Non alienis) Tutela jure patrio mandatur, *l. impuberi 40. ff. de admin. tut.* emancipatis igitur pater non jure tutorem dat, datus tamen ſine inquiſitione confirmatur, ſicut confirmandus eſt, quem extraneus impuberi heredi inſtituto dedit, *l. 1. & 4. ff. de confirm. tut.*

Tutorem inſtituere) Sic loquitur Cicero pro Sextio, & alibi.

Ad Eunomianos hæreticos) Vide librum 17. Obſervat. cap. 24. & Samuelem Petitum Obſerv. lib. 2. cap. 7. & Jacobum Gothofredum in Philoſtorgii hiſtoriam Eccleſiaſticam lib. 9. cap. 3. Petito Cujacii ſententia non probatur, Gothofredus Theodoſii Conſtitutionem emendare conatur.

TIT. XXIII. *De teſtamentis, & quemadmodum teſtamenta ordinantur.*

Vide tit. 10. lib. 2. Inſtit. & tit. 1. lib. 28. ff.

DE teſtamentis, id eſt, de variis generibus teſtamentorum, deque eis aperiendis, & apud acta publicandis ab ipſo teſtatore, ut, ſi quando intercidant, ſit unde fides eorum peti poſſit. Et quemadmodum teſtamenta ordinantur: i. de ſolemnitatibus & regulis juris, quas in teſtamentis ſervari opus eſt: quæ duæ inſpectiones ita invicem conjunctæ ſunt, atque connexæ, ut ſimul explicari poſſint: & debeant. Et eſt quidem aliud genus teſtamenti, quod myſticum dicitur, cujus ſolemnia explicat *l. 21.* Aliud quod fit per nuncupationem *d. l. 21. §. per nuncupationem*, quorum in utroque ſeptem Claſſici teſtes exiguntur. Eſt & aliud quod fit precibus principi oblatis ex *l. 19.* & Nov. Valentiniani de teſtam. Alia genera teſtamentorum antiqua obſoleverunt, & nominatim id quoque, quod per æs & libram fiebat, aboletur *l. 15.*

XXIII. Enar-

XXIII. ENARRATIO.

QUod mysticum dicitur) Constantinus Harmenop. libro 5. tit. 1. §. 32.

Classici testes) Festus: *Classici testes dicebantur, qui signandis testamentis adhibebantur.*

TIT. XXIV. *De heredibus instituendis, & quæ personæ heredes institui non possunt.*

Vide lib. 2. Inst. tit. 14. & lib. 28. ff. tit. 1.

QUia heredis institutio caput & fundamentum est totius testamenti, ideo prælato generali titulo de testamentis, de partibus eorum dicturus ab heredis institutione initium facit, a qua etiam plerumque testatores ipsi incipere solent. Certe ex heredis institutione vel substitutione testamentum cognoscimus, non codicillos defunctum facere voluisse, *l.* 14. *supra tit. prox. l. illud* §. 1. *ff. de ju. cod.* nec enim alio genere, quam testamento heres institui vel substitui potest. Idcirco ait, De heredibus instituendis, quia omnino heredes instituendi sunt, si quis testamentum facere velit, & vel sola heredum institutio testamentum est. Sequitur, Et quæ personæ heredes institui non possunt, puta incertas personas institui non posse, vel incerta corpora, veluti collegia, nisi id eis specialiter concessum sit, *l.* 8. Collegio Judæorum non est concessum, *l.* 1. *supra de Judæis*. Collegio Christianorum est concessum, *l.* 1. *supra de sac. eccl.* sed & civitatibus omnibus ex *l.* 12. Olim non utique omnibus, quia civitates incerta sunt corpora, non populis omnibus, non populo Romano sine auctoritate Senatus hereditatem delatam alieno testamento adire fuit permissum. Peregrini quoque & advenæ heredes institui non possunt: nam & testatorem, & testes, & heredes cives Romanos esse oportet, *l. Divus, ff. de jur. fisc. l.* 1. *hoc tit. l.* 36. *Cod. Theod. de hæret.* nec servi alieni, vel communes si cum domino eorum testamenti factio non sit, *l.* 10. nec proprii sine libertate justa. i. quæ Civem Rom. faciat, nec instituti ut filii, vel ut fratres, vel ut liberti ab eo, qui non aliter instituturus eos erat quam si filios aut fratres, aut liberos suos esse credidisset, ad hereditatem venire possunt, *l.* 5. *supra tit. prox. l.* 3. & 4. & 7. *hoc tit. l.* 1. §. *ultim. ff. de Carb. ed. l. aufertur in pr. ff. de ju. fisc.* & servanda differentia *l.* 4. & 7. ut portionem adoptatitii fratris tanquam indigni non auferat fiscus, suppositititii auferat: & in hoc esse indignitatem, non in illo.

XXIV. ENARRATIO.

CAput & fundam. est) §. *ante heredis, Inst. de legat.*

A qua etiam plerumque) *L.* 1. *ff. de hered. inst.* S. Ambrosius libro 2. de Abraham cap. ultim. *Itaque sicut testamenta hominum prius heredem scribunt, postea legatum exprimunt, melioribus hereditatem, inferioribus legatum.*

Quam testam.) §. *codicillis, Inst. de codicil.*

Quia omnino heredes instit.) Inter cetera, quæ ad ordinanda testamenta necessario desiderantur, principale jus est de heredibus instituendis: nam vis & potestas testamenti ab heredis institutione incipit, Ulpianus *tit.* 24. §. *ante heredis*.

Et vel sola heredum) *d. l.* 1. §. 3.

Quæ pers. hered. inst. non poss.) Qui institui possint intelligemus, si scierimus qui non possint. Ulpianus vero promiscue docet, qui heredes institui possint, vel non, tit. 22.

Puta incertas personas) Quia certum consilium debet esse testantis, Ulp. *d. t.* 22. §. *incerta*.

Quia civitates incerta sunt corp.) Ulp. *d. tit.* §. *nec municipia*.

Adoptatitii fratris) Quem quis adoptavit in locum fratris: cujusmodi adoptio nulla est: adoptio enim naturam imitari debet: nemo autem sibi fratrem gignit, ut ait Interpres Græcus ad *leg.* 7. *hoc tit.* Sed si quis aliquem ut filium instituat, qui est suppositititius, quem non instituisset, si nosset suppositititium, institutio non valet, & ei suppositititio fiscus hereditatem eripit tanquam indigno. In suppositititio est indignitas quædam.

Suppositititii) Qui subdititius in *l.* 4. Sic enim legitur in cod. Menagii & Brodæi. Glossæ: ὑποβολιμαῖος, *subdititius*, quanquam non male in aliis legatur, subditus. Glossæ Philoxeni: *subditus*, ὑποβολιμαῖος. Terentius Heaut. Actu v. Sc. III.

TIT. XXV. *De institutionibus & substitutionibus, seu restitutionibus sub conditione factis.*

Vide tit. 7. lib. 26. ff.

HIc titulus est de conditionibus, quæ injiciuntur instit. & substit. precariis, quæ restitutiones dicuntur, quia Græci ἀποκαταστάσεις etiam substitutiones precarias vocant. De directis substitutionibus est *l. ultim.* sed non de conditionibus eis appositis, quia etsi substitutio omnis directa videatur esse conditionalis, quod concipiatur in casum, tamen vi ipsa non est conditionalis, nisi alia quam juris ex ipso testamento ei sit inserta conditio, veluti si navis ex Asia venerit, *l. qui liberis, ff. de vulg. subst.* & facile tamen fero poni ultimo loco hujus tit. eam legem propter vicinitatem tituli seq. qui est de substitutionibus directis. Nulla vero in hoc tit. proponitur substitutio directa conditionalis, & ut in *l.* 6. illo loco, substitutioni vel restitutioni, & *l.* 7. illo, ἀποκατάστασιν ἢ ὑποκατάστασιν, & in *l. ultim. infra Com. de leg.* Substitutione vel restitutione, item: Quæ restitui aliis disposita sunt, vel substitutione posita, ita in hac rubrica articulum, Seu, non ampliandi, sed explicandi causa additum opinor. Institutio est scriptura prima testamenti, quæ primo heredi hereditatem defert, vel statim a morte testatoris si sit pura, vel ex conditionis casu. Restitutio vel substitutio precaria est hereditas per fideicommissum ab herede relicta. Conditio est futuri eventus casus incertus, vel huic titulo accommodatius, lex adjecta institutioni aut fideicommisso, quæ effectum ejus differt in futurum & incertum. Vel, lex certa qua testator probabili consilio ductus alium ad testamentum suum invitat. Et alia potestativa, quæ est in potestate & arbitrio heredis instituti, alia in casu & eventu futuro fortuitoque, quæ casualis dicitur, alia mista, cujus eventus pendet partim ex voluntate heredis instituti, partim ex casu, *l. unica* §. *sin autem aliquid infra de cad. tol. l. ultim. inf. de nec. her.* inter quæ genera conditionum differentia quædam notatur in *l.* 4. & aliis legibus de plerisque aliis horum generum conditionibus tractatur, quæ vel remittuntur, ut conditio divortii, vel non remittuntur, & de earum interpretatione, & de tempore quo implendæ sunt.

XXV. ENARRATIO.

QUia Græci ἀποκαταστάσεις) *Novell.* 39. 108. 123. *cap.* 37.

Scriptura prima testamenti) Quia vis & potestas testamenti ab heredis institutione incipit, Ulp. *tit.* 24. institutio est veluti caput & fundamentum totius testamenti, §. *ante heredis, Instit. de legat.* & ab ea testatores initium facere debent, *l.* 1. *ff. de hered. instit.*

Quæ primo heredi) Heredes instituti dicuntur, qui primo gradu scripti sunt, Ulp. *tit.* 22. §. *heredes*.

Differentia quædam notatur in l. 4. Filius in potestate

testate sub conditione potestativa recte instituitur, *l.4. ff. de hered. inst.* nec in ejus defectum necessaria est exheredatio, sub casuali non potest: nisi in defectum ejus exheredatus sit, *l.4. hoc tit.* sed neque sub mixta. Filia autem vel nepos suus sub omni conditione institui possunt, *l.1. §. sciendum est, ff. de su. & legitim. hered.* non subdita exheredatione. Ita Cujac. & e veteribus Fulgosius ad *d.l.4.* Odofredus putat, idem esse se in nepotibus quod in filio.

Ut conditio divortii) *l. 5.* vel conditio liberorum in constitutione Græca, quæ in hoc titulo desideratur.

Vel non remittuntur) *L.2.*

Et de earum interpretatione) in *l. generaliter 6.*

Et de tempore) in *l.si quis heredem 7.*

TIT. XXVI. *De impuberum, & aliis substitutionibus.*

Vide lib. 2. Inst. tit. 15. & 16. & 28. ff. tit. 6.

Dixit titulo superiore de substitutionibus precariis & conditionibus earum, hoc titulo dicturus est de directis, quæ post institutiones sequentem partem locumve in testamentis occupant, de quibus etiam antevertit dicere, *l.ult.tit.superioris*, ut hoc veluti nodo hunc ei connecteret, cui similem adnotabo tit. 59. Et ut primum constituamus quid sint directæ, sunt institutiones heredum, quos vel nobis ipsis facimus in priorum locum, vel quibusdam liberis nostris non habentibus testamenti factionem. His verbis notamus duos tantum substitutionum casus, ut *l. precibus, hoc tit.* qui & eventus dicuntur, *l. tam hoc jure, ff. eod.* & causæ, *l. cum ex filio §. filio ff. eod.* Primo casu, si primo gradu institutus heres esse nolit, aut non possit, alium in locum partemve ejus nobis heredem substituimus: & hæc est substitutio vulgaris, quæ communi jure fieri ab omnibus & omnibus potest. Secundo casu si liberi nostri moriantur, antequam habeant testamenti factionem, puta impuberes aut mente capti, heredem eis damus, quem substitutum vocamus, quod post heredem, quem nobis instituimus prima parte testamenti, eum subiiciamus & substituamus liberis, quos in potestate habemus, ita ut duo testamenta sint, unum quod facimus nobis, alterum quod facimus liberis nostris impuberibus, quod dicitur pupillare testamentum, pupillaris substitutio, pupillares tabulæ, secundæ tabulæ: appellatio enim secundarum tabularum pupillari tantum substitutioni convenit: & secundi heredis quam secundarum tabularum latior appellatio est: nam & substitutus vulgariter, & coheres adjectus primo loco heredi instituto, secundus heres est. Vulgaris substitutio primarum, & principalium tabularum locum obtinet, & coheredis adjectio multo magis. Porro ad exemplum pupillaris etiam liberis mente captis, quos in potestate habemus in similem casum, Si mente capti decesserint, substituere possumus ex Constitutionibus Justiniani: namque olim moribus hoc tantum datum erat parentibus, ut liberis impuberibus testamentum facerent in hunc casum, Si impuberes decederent, non mente lapsis in illum, nisi ex speciali beneficio principis, *l.ex facto, ff.eod.* Hodie idem possunt etiam sine venia principis ex *l. humanitatis, hoc tit.* liberis autem mutis, aut surdis, nec hodie sine venia principis. Si igitur casus substitutionum spectes, duæ tantum sunt species substitutionum: & vero casus potissimum spectari oportet, quia causæ hi sunt substitutionum. Si personas quibus fiunt, aliæ fiunt liberis impuberibus, aliæ mente captis ipso jure, aliæ mutis aut surdis beneficio principali, sive instituti sint, sive exheredati in secundum casum, aliæ extraneis, vel liberis quibuscunque heredibus institutis in primum casum. Et rursus, vel fiunt expresso A alterutro casu, quæ simplices substitutiones dicuntur, vel utroque expresso, quæ duplices & vulgaripupillares, vel nullo generaliter & compendio orationis, veluti, Heredes meos invicem substituo, vel, Illum illi substituo, ut *l. precibus*, vel Sempronius Plotii heres esto, cum est Plotius primo gradu a testatore heres institutus, *l.ult.sup.de her.inst.* vel cum est Plotius testatoris filius impubes cujus testator potestatem habuit.

XXVI. Enarratio.

Post institutiones seq. partem) Substituti secundo gradu, vel sequentibus scribuntur, Ulp. *tit. 22. §. heredes.*

B In priorum locum) Si nobis heredes non exstiterint.

Vel quibusdam liberis nostris &c.) Liberis nostris impuberibus, quos in potestate habemus, quique per ætatem sibi testamentum facere non possunt.

Aut non possit) Ut in *l.3.sup.tit.24.& §. quum autem, Inst.de hereditat.quæ ab-intest.defer.*

Quæ communi jure fieri) Ut jus commune dicitur, quo utuntur pagani & milites in *l. 15. ff.de vulg. & pupill.*

Ab omnibus & omnibus) Fit liberis etiam puberibus a patre vel a matre. Imo & extraneus extraneo quoque utiliter ita substituit. Pupillaris liberis impuberibus a patre, non etiam a matre vel extraneo.

Aut mente capti) De his inf. dicetur.

C Prima parte testam.) Horatius serm. 11.

v. . . . *Quid prima secundo.*
Cera velit versu: solus mutisne coheres.

Eum subiiciamus) Substituere est in locum deficientis heredis alterum subrogare & sufficere.

Quos in potestate habemus) Emancipatis igitur eo modo substitui non potest, *l.2.ff.de vulg.* Miles tamen jure proprio emancipato filio sustituere potest, *l.miles 41. §. 3. ff. de testam. mil.*

Ita ut duo testamenta sint) Duo quodammodo testamenta, aut certe unum testamentum duarum hereditatum, *§. 2. Inst. de pupill. subst. l.2. §.4. ff. de vulg. l. si is qui testamentum 25. ff. qui test.fac. poss.* unus enim testator est.

Nam & subst. vulg.) Substitutus vulgari modo se- D cundus heres est, *l.ex facto 43. §.2.ff. de vulg.* Sueton. Julii c. 83. Augusti cap. ult.

Coheres adjectus) Substitutus ab herede adiecto differt, *l.qui non militabat 78. §. ult. ff. de heredib. instit.* nam hic coheres est, *l.verbis 7.ff.de vulg. l.si heres 7. famil. ercisc. §. ul. Inst. de legat.* Substitutus non item: imo & secundus heres est, *l.si is qui testamentum 25. ff. de hered.Inst.*

Primo loco her. inst.) Heres institutus primo loco scriptus dicitur, Paul. *Sent.111.tit.5.§.si inter.*

Principalium tabularum) Principale testamentum, principales tabulæ, pro testamento paterno, *l. post legatum, 5. §. qui principale, ff.de his, quæ ut indig.l.2. §. 1. ff.de vulg.l.sicut 11.ff.testam.quemad. aper.* pupillare testamentum, secundæ tabulæ, *d. §. qui princ. &* E *d.l. 11.* & passim, & pupillo substitutus, heres secundus Horat. serm. 11. 5.

. . . *& scribare secundus*
Heres, & si quis casus puerum egerit orco,
In vacuum venias.

Porro ad exemplum pupill.) *§.1. Inst.de pup. & l.9. hoc tit.* unde exemplaris vulgo dicta.

Quos in potestate hab.) Mater igitur hoc modo non substituit. Cujac. non sibi constat: vide quæ dixi ad notam posteriorem Cujacii *§. 1. Inst.de pupill.*

Liberis mente captis) Quid si mente capti sint impuberes? Pleriq; non putant distinguendum. Joannes Faber ad *d. §.1. num. 9. & 10.* & Odofredus heic. Fulgosius putat, impuberi quasi pupillariter non substitui,

tui, ad *l. humanitatis num.* 5. argumento legis 3. *ff. de tutel.*

Namque olim moribus] Vulgaris ſubſtitutio deſcendit ex lege 12. tab. *l. verbis* 120. *ff. de verb. ſignific.* pupillaris moribus introducta eſt, i. jure civili, *l. ex facto* 43. *ff. de vulg.*

Nec hodie ſine venia princ.] Jus novum ſtricte accipitur, etiamſi eadem ſit ratio, ut notat Gloſſa, & DD. *in authent. quas actiones ſup. de ſacroſ. eccleſ.* Fulgoſius ad *leg.* 7. *inf. de his, quæ ante apert. tab.* Doctores ex ſententia conſtitutionis idem admittunt in mutis, aut ſurdis.

Aliæ mente capt. ipſo jure] Citra beneficium principis.

Sive exheredati] Pupillis exheredatis pupillariter ſubſtitui poteſt, §. *non ſolum* 4. *Inſtit. de pupill. ſubſt.* quia ſubſtitutio pupillaris jure poteſtatis fit. Sed & mente captis exheredatis ſubſtitui poteſt: vide Cujac. ad *d.l. ex facto.*

Vel liberis quibuſcumque] Impuberibus, vel puberibus; ſive in poteſtate ſint, ſive ſui juris: nam eis ut extraneis ſubſtituitur.

Heredibus inſtitutis] Nam in perſona exheredati inepta eſt ſubſtitutio vulgaris.

Quæ ſimplices ſubſtit. &c.] *L.*1. §. 1. *& l.*4. §. 2. *ff. de vulg.*

Et vulgari pupillares] Theophil. Inſtitut. de pupillar.

Heredes meos invic. ſubſt.] ut in *d. l.*4. §. 1. & ſubſtitutio mutua dicitur in *l. cum proponebatur* 64. *ff. de legat.* 2.

Illum illi ſubſtituo] Si filius meus intra annum 25. deceſſerit: vel, quandocunque filius meus deceſſerit: Mævium illi ſubſtituo.

Plotii heres eſto] Hæc eſt vulgaris: ineſt enim conditio, ſi Plotius heres non erit.

Filius impubes] Subſtitutio pupillaris non expreſſa conditione, ſi impubes deceſſerit.

TIT. XXVII. *De neceſſariis heredibus inſtituendis vel ſubſtituendis.*

V. lib. 1. *Inſt. t.*6. *in pr. & lib.* 2. *t.* 19. *in princ.*

Cum ante dixiſſet de heredibus inſtituendis vel ſubſtituendis, nunc heredum qui inſtituuntur vel ſubſtituuntur diviſionem & qualitatem exequi parat: nec enim omnium heredum eadem eſt qualitas, non idem omnium jus in omne jus mortui. Alii ſunt neceſſarii, alii voluntarii, & rurſus neceſſarii alii ſunt ſui, alii neceſſarii tantum, non ſui. De neceſſariis tantum hic eſt tit. De ſuis 28. & 29. De voluntariis 30. Et neceſſarii quidem ſic dicuntur, quod dominis a quibus heredes inſtituti, aut ſubſtituti ſunt, vel liberis dominorum impuberibus, ignorantes & inviti heredes exiſtunt, adeo ut & pœna coerceantur ſi eam hereditatem ſpernant, *l.* 4. *hoc tit. l. pen. inf. de ju.del.* & beneficium abſtinendi non habeant, quod tamen prætor dat ſuis, qui tametſi neceſſarii ſint, non tamen adeo neceſſarii ſunt, ut a prætore illa neceſſitate abſolvi non poſſint, data abſtinendi licentia: illi omnino neceſſarii ſunt, ut nec abſtinendi beneficium habere poſſint, *l. neceſſariis, ff. de adq. her.* Cauſa autem inſtituendi neceſſarii heredis eſt pudor & exiſtimatio defuncti, quia ab eo plurimum qui ſolvendo non eſt, neceſſarius heres inſtituitur, ut heredis potius nomine quam ſuo bona diſtrahantur a creditoribus, quod erat infame, adeo ut nec ſit honeſtum heredem dicere, hereditatem non eſſe ſolvendo, *l. ſed & ſi alio, ff. ad Treb.* & recte dicat *l. ſervus, C. Th. de inoff. teſt.* neceſſarium heredem infamiam magis quam patrimonium conſequi: & hæc ratio efficit, ut valeat libertas data unico ſervo in fraudem creditorum, creditoribus non obligato ſpecialiter *l.* 1. *hoc tit.* ſed & alia

A pleraque ſingularia admittit, *l. etſi ſine, §. ſed quod Pap. ff. de minor. l. fratres, ſup. de inoff. teſt. l. qui potuerunt, ff. de man. teſt.* Alia autem eſt heredum neceſſariorum juris veteris, alia juris novi definitio. Vetus definitio hæc eſt. Neceſſarii heredes ſunt ſervi proprii, qui in eadem cauſa permanſerunt eodem gradu & teſtamento cum libertate heredes inſtituti, vel ſubſtituti in primum, aut ſecundum caſum. Demas illa verba, Eodem gradu, & teſtamento cum libertate, & erit definitio juris novi.

XXVII. Enarratio.

Neceſſarii ſunt ſui] Ulp. *t.* 12. §. *inter neceſſarios.* Huc referri poſſe videtur illud Apuleii Metam.
B libro 10. *Habebat filiam parvulam de marito, quem nuper necaverat. Huic infantulæ, quod leges neceſſariam patris ſucceſſionem deferrent, ſuſtinebat ægerrime.*

Quod dominis &c.] *l.*2. §. *prius autem, l. ſed ſi plures* 10. §. 1. *ff. de vulg. & pup.*

Et beneficium abſtin. &c.] Ulp. *d.* §. *inter neceſſarios, l. nam nec emancipatus* 89. *ff. de leg.* 1.

Pudor & exiſtimatio def.] defuncti pudori parcitur, ut potius ſervi quam defuncti nomine bona veneant. Vide Cujacii notas ad §. 1. *Inſt. qui & quib. ex cauſ. manum. non poſſ.*

Sunt ſervi proprii] Nam ſervus alienus neceſſarius non eſt, *l.* 3. *hoc tit.*

Qui in eadem cauſa permanſ.] Nam ſervus a domino inſtitutus, & poſt teſtamentum ab eo manumiſ-
C ſus extraneorum numero eſt, §. *ceteri, Inſtit. de hered. qual. & differ.* & voluntarius igitur, non neceſſarius heres.

Dem. illa v. eodem gradu] Nam ex l. 4. nihil refert quo gradu ſervo libertas adſcribatur.

Et teſtamento cum libert.] Nam ex *l. pen.* §. 1. licet libertas codicillis relicta ſit, tamen teſtamento data præſumitur propter hereditatem quæ teſtamento data. Sed & libertas ex ipſa ſcriptura inſtitutionis ei data intelligitur.

TIT. XXVIII. *De liberis præteritis vel exheredatis.*

*V. lib.*2. *Inſt. cap.* 13. *& lib.*28. *ff. t.*2.

D Hic titulus eſt de liberis: ergo de ſuis heredibus; hi ſunt liberi, qui in poteſtate morientis, & gradu proximiores ſunt delatæ hereditatis tempore, vel de his quos prætor inter ſuos heredes vocat: hi ſunt liberi emancipati, quos prætor adæquat ſuis: denique hic tit. eſt tam de liberis qui ſunt in poteſtate quam de emancipatis. Sui & neceſſarii heredes ſunt jure civili. Emancipati voluntarii heredes ſunt, quia alieni & extranei heredes cum in familia morientis non ſint, nec illi ſui dicuntur, niſi ad diſcretionem alienorum, quales ſunt emancipati, & omnes heredes voluntarii, atque etiam neceſſarii tantum: nec enim ſui ſunt. Et præteriti dicuntur qui neque inſtituti, neque rite exheredati ſunt, etiamſi legata eis, aut fideicommiſſa relicta ſint: vel, qui in inſtitutionis aut ſubſtitutionis gra-
E du, aut in omnibus gradibus ſilentio omiſſi ſunt. Vel, quorum teſtator in inſtituendis aut ſubſtituendis heredibus mentionem nullam fecit. Exheredati autem ſunt, quos parentes a ſucceſſione ſua certo judicio ſummoverunt, quod fit varie: alii enim inter ceteros exheredantur, ſi reſpicias ad jus vetus, alii nominatim, alii præteritione atque ſilentio ſolo, alii ab uno gradu, alii ab omnibus, & in omnem caſum.

XXVIII. Enarratio.

Delatæ heredit. temp.] Vide Cujac. ad §. 7. *Inſt. de hered. quæ ab inteſt. defer.*

Quos Prætor inter ſuos her. voc.] *Inſtit. de legit.* Ad-

Adgnat. succ. in princ. & de success. cogn. in princ.

Quia alieni & extr. her.] *l. ex facto* 17. §. *ult. ff. ad Senat. Trebell.* §. *extraneis autem* , *Instit. de hered. qual. & differ.*

Et præteriti dicuntur] §. *eadem* 12. *Instit. de hered. quæ ab intest. def. l. non putavit* 8. §. 2. *ff. de bonor, poss. cont. tabul. l. pen. inf. de fideicomm.*

Etiamsi legata] *l.* 3. *in fin. ff. de bonor. poss. contr. tab.*

Aut in omnibus gradibus] *l.* 1. *h. t.*

Alii enim inter ceteros] Filius nominatim exheredandus est. Filia, nepos, neptis, & ceteri liberi, vel nominatim, vel inter ceteros, *Ulpian. tit.* 22. §. *filius, &* §. *nepotes.*

Si respicias ad jus vetus] quod sublatum est *l.* 4. *hoc tit.* §. 5. *Inst. de exheredat. liberor.*

Alii præteritione] Ut præteriti a matre, vel avo, aut proavo materno, a liberis, fratribus, aut sororibus, a milite: vide Cujac. ad §. *ult. eod. tit.*

Alii ab uno gradu] Puta ab instituto tantum, vel substituto.

Alii ab omnibus] ut puta si ante omnes gradus, vel institutionem, & inter substitutionem, vel deniq; si post omnes gradus exheredentur, & testator id senserit, *d. l.* 1.

TIT. XXIX. *De postumis heredibus instituendis vel exheredandis.*

V. titulos superiores.

HIc quoque titulus est de suis heredibus: nam est de postumis .i. de his qui sunt in utero, quique nati nobis sui heredes futuri sunt, heredibus instituendis vel exheredandis .i. non prætermittendis. Superior tit. est de jam natis, hic de nascituris, de quibus etiam cum fuerit finis superioris tituli, ex eo quam bene hic titulus mox illi coaptatus sit intelligi potest. Separati autem dantur tituli de liberis & de postumis, quia sunt & inter liberos superstites, & postumos separationes, sive differentiæ plures. Extant hodie quatuor, quintam sustulit finis superioris tit.

XXIX. ENARRATIO.

QUique nati nobis] §. *postumo* 26. *Institution. de legat.*

Instituendis] Dubitari poterat, an postumus institui posset, quod incerta persona sit, διὰ τὴν ἀδηλίαν, μήποτε τὸ κατενεχθὲν ἢ θρόμβος τις αἵματος ὑπάρχοι, ἢ τὸ σαρκίον τὸ ἄγονον, ὃ καλοῦσι ἰατροὶ μύλην: propter incertitudinem, num forte id quod ejectum, vel gruma sanguinis sit, vel caruncula, quam medici μύλην vocant, Joannes Philoponus de mundi concordia libro 6. c. 25. vel quod omnino non sit: nam id quod in utero est, non esse animal Stoici contendunt, & Jurisconsulti a Stoicis imbuti. Qua de re non conveniebat inter Philosophos. Mihael Psellus in libro quo continentur, ἀποκρίσεις καὶ ἐξηγήσεις συνοπτικαὶ καὶ διαφοραὶ πρὸς τὰς ἐρωτήσεις τοῦ βασιλέως Μιχαὴλ τοῦ Δούκα: τρισὶν ἐτύχομεν βίβλοις περὶ τούτου ζητήματος (εἰ τὸ ἔμβρυον ζῶον) Ἱπποκράτους, Πορφυρίου καὶ Γαληνοῦ: ὧν ὁ μὲν Ἱπποκράτης καὶ Γαληνὸς, ζῶον αὐτὸ φασιν εἶναι ἐν τῇ γαστρί: ὁ δέ γε Πορφύριος πολλοῖς λογισμοῖς καὶ ἀποδείξεσι διατείνεται, μὴ εἶναι τὸ ἔμβρυον ζῶον. Sed tamen magis placuit, postumos non inutiliter heredes institui, ut præter auctores nostros probat Galenus in libro εἰ ζῶον τὸ κατὰ γαστρὸς, p. 46. editionis Græcæ, & quamvis animal non sit ex Jurisconsultorum sententia, quasi animal tamen institui fingitur. Verum hac de re plenius in Commentario ad institutiones.

Prætermittendis] Prætermittere est neque heredem instituere, neque exheredare.

Vel exheredandis] Hodie postumi exheredatio nul-

A la est: nec enim elogium illi adscribi potest, qui in rebus non est, & sine causa legitima exheredatio non procedit.

Extant hodie quatuor] Prima hæc est, in liberis servabatur differentiæ sexus. In postumis non item: præteriti enim cujuscunque sexus sint, agnascendo rumpunt testamentum: licet postumus illico postquam in terram cecidit, vel in manibus obstetricis decesserit, ut est in *l.* 3. Statius v. Sylvarum.

— tellure cadentem
Excepi. Claudianus in Rufinum:
Rufinus quem prima meo de matre cadentem
Suscepi gremio.

2. Si filius præteritus vivo patre moriatur, non convalescit testamentum. Instit. de exheredat. liber. in

B princ. Si vero postumus vivo patre nascatur, & illico decesserit, testamentum convalescet, *l. postumus* 12. *ff. de inj. rup.* 3. Filii jam nati præteritione testamentum statim nullum est: postumi autem nativitate rumpitur, quod ab initio consistit, *l.* 3. §. 2. *eod.* 4. differentia extat in *l.* 5. *eod.* Quinta in *l. ult. sub fin. sup. titul.* 1. quam ibidem sustulit Justinianus.

TIT. XXX. *De Jure deliberandi, & de adeunda vel adquirenda hereditate.*

Vide tit. 8. *lib.* 28. *& tit.* 2. *lib.* 29. *ff.*

C HIc titulus est de voluntariis heredibus: nec enim jure civili aliis quam voluntariis heredibus competit jus deliberandi, id est, potestas & arbitrium consultandi, utrum expediat adire hereditatem necne, quia inviti non adeunt suo periculo, cum sint voluntarii. Jure prætorio competit etiam suis, quia se abstinere possunt. Necessariis neque civili, neque prætorio jure competit. Et ad deliberandum quidem, vel a testatore datur dies, hoc est cretio, vel a judice, hoc est proprie deliberatio, cui danda ne omnino esset in arbitrio principis vel judicis præscripta est præscriptio certa in *l. ult.* §. *sed quia, hoc tit.* At si neque a testatore, neque a principe, aut judice datum sit tempus ad deliberandum, forte nullis postulantibus creditoribus, aut liberis exheredatis, jus ut opinor adeundæ hereditatis est perpetuum, *l.* 1. *inf. de suis, &*

D *leg. lib.* & ita Græci notant ad *l.* 4. *sup. qui adm.* τὸ πολιτικὸν δίκαιον χρόνῳ οὐκ ἀποκλείεσθαι, quibus crediderim magis quam argumentis Latinorum male ductis, vel ex *l.* 8. *hujus tit.* vel aliis locis. Quod autem sequitur in hoc tit. Et de adeunda, etiam ostendit hunc titulum esse de voluntariis heredibus, quibus solis aditio necessaria est, suis aditio aut bon. possessio non est necessaria, *l.* 7. *ff. de. inoff. test. l.* 13. *hoc tit.* Et aditio quidem alias accipitur pro cretione, quæ dicitur intra tempus a testatore constitutum .i. pro aditione solemni, alias pro aditione simplici, sive nuda contestatione amplectendæ hereditatis, qua hodie utimur, detractis cretionis solemnibus, detracta infinitate superstitum, & detractis formulis, detracta corporis hereditarii apprehensione, detracta percussione digitorum.

E Effectus tamen cretionis manet, & effectu solo inspecto, dicitur aditionem hereditatis esse actum legitimum. Nam & pure fit, & semel, & per heredem ipsum, non per procuratorem nisi Cæsaris, non per tutorem, nisi pupillus infans sit; sed patrem recte volente filiofam. vel etiam eo non volente si infans sit. Quod additur in hoc tit. Vel adquirenda, causam aliam præbet, ne suos heredes ab hoc titulo omnino summoveamus: Nam adquirendi verbum generale est, quod complectitur, & cretionem, & aditionem, & immistionem, & pro herede gestionem, & existentiam, & animi destinationem solam. His enim omnibus modis hereditas adquiritur, & suis heredibus, aut necessariis existentia, quæ a Græcis ἀνάφασις dicitur, & immistione pro-

proprie. Recte igitur dixeris, quod sit hic tit. de omni genere adquirendæ hereditatis, & quod prætor etiam suis heredibus det tempus ad deliberandum, hunc titulum potissimum esse de voluntariis heredibus, sed nonnihil etiam ad suos pertinet de quibus est *l.* 3. 8. 13. & initium 19. quorum præcipuum in jus transmissione delatæ hereditatis, aliquatenus communicatum tamen voluntariis heredibus Constitutionibus tribus *l.* 18. *&* 19. *hoc tit. & l.* 1. *inf. de his, qui ant. ap. tab.* Imo adquirendi verbum proprie respicere ad suos recte dixeris, ut titulus qui sequitur, de repudianda vel abstinenda, convenienter opponatur huic, de adeunda vel adquirenda. Et serva hereditatem adiri, vel adquiri triplici via; recta si adeas incunctanter; tardiore si habita deliberatione hoc facias, utraque lubrica, & tutiore tertia, quam aperit Justinianus in *l. ult.* si facto inventario bonorum defuncti ex fide bona.

XXX. Enarratio.

Necessariis neque civili] vide *sup. tit.* 27.

Est perpetuum] Quæ fuit sententia Glossæ Azonis, & aliorum, ut refert Johannes Faber ad *l.* 19. *hoc titul.* Vide Fulgosium ad *l.* 8. & quæ dixi libro 1. tit. 18.

Pro adit. solemni] de qua Vide Cujac. Observat. libro 7. cap. 18.

Pro aditione solemni] Aditio non erat antiquitus sine cretione. Itaque actus legitimus erat: hodie sublata cretione, nihilominus manet actus legitimus, ut alibi lib. 11. Sem. fusius doceo, cum tu antea semper cretionem ab aditione separasses, P. Faber.

Detracta infinitate superstitum] Infinitas, ut in *l.* 2. *§. omnibus* 13. *sup. de vet. ju. enucl.* & apud Tullium de Offic. 1. vide librum 9. Observat. cap. 29.

Superstitum] Festus Pompejus: *Superstites, præsentes testes significat.*

Detractis formulis] de his solemnibus dico ad *§. ult. Instit. de hered. qualit. & diff.* ad cretionem hereditatis respicit Symmachus epist. lib. 4. 35. *Crevisti etiam pro parte legitima paternæ in me familiaritatis successionem.*

Et pure fit, & semel] *l. eum, qui* 51. *§. ult. ff. de adq. hered. l. si solus* 80. *§. ult. eod.*

Non per procuratorem]. *l. per procuratorem* 90. *eod.* nisi fit procurator Cæsaris *l.* 1. *§. ult. ff. de offic. procur. Cæsar.* non per tutorem nisi pupillus infans fit, *l. potuit* 5. *l. si infanti* 18. *§.* 2. *hoc tit. l. servo invito* 65. *§. si pupillo, ff. ad Senat. Trebell.* sed per patrem recte volente filiofamilias, *l. filiofam.* 4. *& l. retinente* 11. *hoc tit.* vel etiam sine voluntate filii, si infan. sit, *d. l. si infanti.*

Et suis heredibus, aut necess.] vide *recitat. ad titul. de necess. hered. instit. sup.*

In transmiss. delatæ hered.] Adde legem *apud hostes* 8. *inf. de su. & legit. liber.*

TIT. XXXI. *De Repudianda vel abstinenda hereditate.*

Vide lib. 29. *ff. tit.* 2.

Hic titulus opponitur superiori de adeunda, vel adquirenda hereditate, ita ut verbo adeunda ex adverso respondeat verbum repudianda, & verbo adquirenda verbum abstinenda, quæ collatio ostendit in superiore titulo verbum adquirenda proprie pertinere ad suos heredes, qui per immistionem hereditatem adquirunt, sicut in hoc tit. verbum abstinenda constat proprie ad suos pertinere, & sic *l. ult. sup. tit. prox.* Si respuendam, inquit, vel abstinendam hereditatem esse crediderit. Duæ autem in hoc tit. regulæ potissimum constituuntur: Eum, qui adquisivit hereditatem, etiamsi damnosa sit, repudiare eam non posse suo ju-

A re, beneficio restitutionis posse si minor sit 25. ann. Et eum, qui repudiavit, rursus ad ea bona, quæ repudiavit, redire suo jure per suam personam nullo modo posse, propter alium posse, & jure quoque restitutionis in integrum propter ætatem, si res sit integra. Majorem ætate neque suo jure, neque per restitutionem, quod repudiavit adquirere posse, si sit extraneus heres: Namque suus heres etiam major 25. an. si abstinuerit se postea ipso jure non petita restitutione bonis quib. se abstinuit, se permiscere potest, si res sit integra, *l. si quis suus, ff. de ju. del.* quod Justinianus limitat in *l. ult. hujus tit.* & est hac quoque in re differentia inter suum, & extraneum heredem.

XXXI. Enarratio.

B Si minor sit 25.] *§. extraneis, Institut. de hered. qualit.*

In l. ult. hujus tit.] Hunc tit. satis explicat Cujacius ipse in recitatione. Hoc tantum moneamus in *d. l. ult.* vulgo non male legi, *ei remissum*, pro, *permissum*, & in vett. Ægidii Menagii, & Juliani Brodæi. Dositheus in Adriani sententia, quæ incipit ab his verbis, ἐν τοσούτῳ ἐπιτρέψον ἐν μοι, remitte ergo me. Male igitur, ibi corrigunt, *permitte.*

TIT. XXXII. *Quemadmodum testamenta aperiantur, inspiciantur, & describantur.*

Vide lib. 29. *ff. tit.* 3.

C Ut tabulæ testamenti aperiuntur, & publice insinuantur apud acta, vivo testatore, ut major eis fides accedat, *l.* 2. 18. 23. *sup. de testam.* aut post mortem testatoris, ut innotescant heredibus, & legatariis, & fideicommissariis, & servis manumissis, & fisco cui hereditatum vicesima dabatur, & aliis quorum interest. Et ex lege Julia & Papia non erat extraneis heredibus jus adeundæ hereditatis ante apertas tabulas, ante insinuationem testamenti, ut *l. cum antiquioribus l. ult. §. sin autem dubius, & §. in computatione sup. de ju. delib.* nisi forte quis heres esset scriptus ex asse. *l. multum, ff. de cond. & dem. l.* 1. *§. ult. ff. de jur. & faç. ign.* & dies quoque legatorum, vel fideicommissorum non cedebat ante apertas tabulas: hodie ex D Constitutione Justiniani, quæ reducit jus antiquum, quod obtinuit ante legem Juliam & Papiam, heres sive scriptus sit ex asse, sive ex parte, statim a morte testatoris hereditatem adire potest, clam clusis tabulis testamenti, & dies quoque legatorum cedunt a morte testatoris ante apertas tabulas, *l. unica, §. cum igitur, & §. in novissimo, inf. de cad. tol.* Necessarii heredes tantum, vel sui, & necessarii semper heredes extiterunt, & existunt a morte testatoris, etiam clusis tabulis testamenti, *l.* 3. *sup. de jur. delib. l. ex parte, ff. de adq. her.* quod & liberis non suis, licet extranei heredes sint, Theodosius dedit, ut a morte parentis heredes extitisse intelligantur, in hoc ut heredidatem transmittant ad liberos etiam clusis tabulis testamenti, & ante aditam hereditatem, *l. unica,* E *inf. de his, qui ant. ap. tab.* Hinc titulus ait, testamenta; sed pertinent etiam ad omne id quod ad causam testamenti pertinet, ut puta, & ad codicillos, & ad substitutionem pupillarem, & ad libellum qui pertineat ad ultimam voluntatem defuncti, & ad epistolam fideicommissariam, & ad omnem omnino scripturam testamenti, etiam imperfectam. Et recte *l.* 3. *hujus tituli*. Ejus quod ad causam novissimi judicii pertinet, quæ fuerunt verba prætoris tam in interdicto de tabulis exhibendis, quo tenetur, qui negat penes se esse id quod ad causam testamenti pertinet, quam in extraordinarii auxilii pollicitatione, quæ adversus eum spectat, qui non negat penes se esse id quod ad causam testamenti pertinet, ille ut dam-

damnetur in id quod interest, hic ut omnimodo exhibere compellatur, *l. 2. §. ult. ff. eod. l. 1. §. 1. ff. de tab. exh.* Aperire autem hoc loco, non tantum est tabulas testamenti patefacere naturaliter, ut in SC. Silaniano, sed etiam civiliter, .i. secundum leges & mores civitatis in qua fit apertura testamenti, *l. 2. hoc titul.* solemni quodam ordine, qui plerumque explicatur præsente magistratu in foro, aut Basilica, differto foro, & servatis his quæ licet addiscere ex *l. 4. 6. 7. ff. eod.* & Paulo 4. *Sent. tit. de vicesima.* Semper excipitur ea pars testamenti quam testator vetavit aperiri, vel quam vetasse intelligitur, ut substitutio pupillaris, *l. 3. hoc titul. l. pupillares, ff. eod. §. sin autem, Inst. de pup. subst.* & pars quæ ad alterius ignominiam pertinet, veluti exheredatio, aut præteritio, & descriptio quoque diei, aut consulis, ne quis præferat, aut postferat diem, *d. l. 3.* in qua & illud notandum, ut juratus purget se de calumnia qui quod ad causam testamenti pertinet, desiderat inspicere & describere.

XXXII. Enarratio.

Heredit. vicesima] De qua vide Cujac. in librum 4. Sentent. Pauli, tit. 6. & Observat. lib. 5. cap. 16. & libro 9. cap. 24.

Ut in Senatusc. Silan.] *L. 3. §. aperire 12. ff. de SC. Silan.*

Solemni quodam ordine] Signatores conveniunt, & sigilla sua recognoscunt. Collatio Carthagin. 11. cum Donatistis: *Quoniam ab utraq. parte impressionem signorum agnitam constat, ea quæ præcepi, a notariis relegantur. Petilianus Episcopus dixit: Sic solent testamenta non gesta referari.*

In foro] Gregorius Turonensis in libro de vitis Patrum cap. 8. *Post dies autem quos lex Romana sancivit, ut defuncti cujuspiam voluntatem publice relegatur, hujus Antistitis testamentum in foro delatum turbis circumstantibus a judice referatum, recitatumque est.*

Ad alterius ignominiam) πρὸς ὕβριν ἁρμόττει τινῶν, ut ajunt Græci, *ad aliquorum injuriam dicuntur.*

Aut postferat diem] Postferre, *postdator* Poeta vetus: *Postlatus est dies tui syngraphi.*

TIT. XXXIII. *De edicto Divi Adriani tollendo, & quemadmodum scriptus heres in possessionem mittatur.*

Post aperturam & recitationem testamenti rite perfectam, solet heres scriptus mitti in possessionem rerum hereditariarum, quas mortis tempore testator possedit: Nam in possessionem earum quas alius justa ex causa possedit, non ante mittitur, quam egerit petitione hereditatis, aut rei vindicatione, *l. 3. hoc titul. & 3. Sent. Pauli tit. 5. in fine*: & fit ea missio ex beneficio edicti D. Adriani, *l. 26. C. Th. quor. ap. non rec.* quo qui uti vult, necesse non habet petere bonorum possessionem secundum tabulas, vel hanc si malit petere, beneficium edicti non habet, *l. ult. C. Th. de testam.* & Valentiniani *Nov. 1. eod. tit.* etiamsi falsum, vel irritum, ruptum, inofficiosum, nullum testamentum dicatur, locus huic beneficio est, salva eorum discrepatione, *l. 2. hoc tit.* nec ab eo provocatio est, *l. quisquis inf. quor. ap. non rec. l. ult. ff. de app. rec.* & ibi postulatur ubi sunt res hereditariæ, *l. 1. sup. ubi de her. ag.* Pluribus autem postulantibus se mitti in possessionem inter quos controversia est, is præfertur qui potiora jura habere videtur, *l. 3.* qua de re summatim cognoscit judex, quia hæc res celeritatem desiderat. Certe institutus substituto præfertur, *l. 1.* sive substitutus sit directo, sive per fideicommissum ante restitutam hereditatem. *l. filiam, ff. ad Treb.* Hodie non fit missio ex edicto D. Adriani, sed ex Constitutione Justiniani: Nam & quæ erat ex edicto annua, hodie est perpetua, nec ante perimitur, quam sit perempta quæstio principalis de hereditate, quam constat non perimi, nisi usucapione vel præscriptione 30. an. & quod erat in edicto de aperiendis tabulis testamenti statim post mortem testatoris, *l. ult. ff. de app. rec.* ne qua fieret mora vicesimæ hereditatum, ut Paulus ait in Sen. tit. de vicesima; hodie vicesima sublata locum non habet. Necesse tamen est priusquam missio fiat, testamentum aperiri & proferri jure perfectum. Nec distinguimus heres scriptus sit ex parte, an ex asse, *l. 3. & d. l. filiam.* Nam & si scriptus ex asse possit adire ante apertas tab. non tamen potest mitti in possessionem.

XXXIII. Enarratio.

Etiamsi falsum &c.] Paulus *libro* III. *Sent. tit. 5. §. sive falsum*, vide Cujac. ibid. & tit. 11. sup.

Certe institutus] Paulus d. *t. 5. §. si inter heredem*, τέως ὁ ἔνστατος ὀφείλει εἶναι ἐν τῇ νομῇ: *interim institutus in possessione esse debet*, ut est in Basilicis.

Annua] Paulus *d. tit. 5. §. scriptus heres, & l. ult. h. t.* ibi: *fide enim post annale.*

Nisi usucapione vel præscript.] *d. l. ult.* ibi: *quod possit vel possessori, &c.*

Possit adire ante apertas tab. vide inf. tit. 51.

TIT. XXXIV. *Si quis aliquem testari prohibuerit, vel coegerit.*

V. lib. 29. D. tit. 6.

Fisci aut vicesimæ hereditatum fisco debitæ ab extraneis heredibus mentio habita superiore titulo, nos vocat ad alias species quibus fisco aditus patet ad hereditates & bona defunctorum: & ut illius tituli origo proficiscitur ex constitutione, sive edicto D. Adriani, sic & istius ex alia constitutione ejusdem Principis, *l. 1. ff. eod.* quæ vult ut qui, dum captat hereditatem legitimam, prohibuit volentem facere testamentum ne faceret, vel qui cum esset priore testamento scriptus heres, prohibuit volentem mutare testamentum ne mutaret, dum id agit forte ne testamentarius introducatur, vel ne testes conveniant, qui vel coegit aliquem facere testamentum, & se heredem scribere, ei velut indigno fiscus hereditatem auferat, itemque alii, si alium coegerit scribi: quia etsi noxius criminis alius non sit, defuncti voluntatem non habet, arg. *l. cum quidam, ff. de his quæ ut ind. auf.* nec enim intelligitur voluisse, qui coactus voluit. Nam testamentum plenam & liberam voluntatem, liberum stilum exigit. Et nota dolum malum, aut vim prohiberi, non blanditias, *l. ult. hoc tit. l. ult. ff. eod.* & hujus criminis non aliam esse pœnam quam confiscationem hereditatis, & competere etiam eo nomine de dolo actionem his quorum interest, *l. 4. hoc tit. l. Lucius, §. Sempronia, ff. de leg. 2. Nov. 115.* adjuncta Juliani interpretatione, quod & ad *l. unicam inf. de sent. quæ pro eo quod int.* probat Theodori interpretatio: & ita civilis discrepatio possit accipi in *l. 1. hujus tit.* ut dicat, eum qui testari coegit, tam civiliter teneri de dolo, vel in factum quorum interest, quam criminaliter accusari posse, causa ad fiscum delata.

XXXIV. Enarratio.

Ab extraneis heredibus] Nam huic præstationi vicesimæ erant tantum obnoxii extranei heredes non sui. Plinius in Paneg. Trai.

Qui dum captat hered. leg.] *l. 1. & 2. ff. eod.*

Ne testamentarius] Scriptor testamenti.

Itemque alii] *l. 1. hoc titul.* in qua constat Cujacium legisse: *vel queslibet alios*, quam lectionem confirmant Basilica, & libri vett. Menagii & Brodæi. Fulgosius ad *l. 2. hoc tit.* Facit, inquit, lex proxime præcedens,

dens, quæ illos duos casus judicat a pari, sive coegerit ut se heredem institueret, sive coegerit ut alium heredem institueret. Idem scribit ad leg. 1. Gallicus interpres Codicis longe aliter legisse videtur: sic enim reddidit: *ou il fit hoirs par aucune autre maniere cils que il ne vouloit pas, que le fussent*, quasi ita legerit: vel quolibet alio modo. Eum mihi utendum dedit Cl. vir Ægidius Menagius.

Liberum stilum] ut in *l.* 1. *sup. de sacros. eccles.*

Lege 4. hoc tit.] Quæ exstat Basilic. libro 35. tit. 4. in qua additur: eum qui testari prohibuit ἐξορίζεσθαι, *relegari*, quod cum jure proditum non sit, videtur additum ex posterioris alicujus principis constitutione, aut quia crimen contrahitur, videntur Græci pœnam relegationis de suo addidisse. Idem exstat apud Michaelem Attaliotem.

Tam civiliter] Basilica: *ἐνάγεται χρηματικῶς καὶ ἐγκληματικῶς: civiliter, & criminaliter convenitur.*

TIT. XXXV. *De his quibus ut indignis hereditas aufertur, & ad SC. Silanianum.*

V. lib. 34. ff. tit. 9. & lib. 29. tit. 5.

IN titulo superiore proposita est causa una ex qua heredi, ut indigno fiscus hereditatem aufert; ea est crimen prohibiti, aut extorti testamenti. In hoc tit. proponuntur plures aliæ, ac primum in *l.* 1. 7. 10. crimen inultæ mortis defuncti, quod & crimen ingrati heredis possis dicere ex *l. Gajus in fi. ff. de SC. Silanian.* & crimen aliud heredis, qui per calumniam falsum testamentum dixit, in quo ex parte heres scriptus, *l.* 2. & 8. & aliud heredis facientis contra non ineptam voluntatem defuncti, qui notatur *l.* 5. Sed & *l.* 4. ostenditur ei quoque heredi, ut indigno hereditatem auferri, quem testator in codicillis declaravit suam non mereri voluntatem. Item SC. Silaniano, cum patremfam. a familia per vim necatum esse dicitur, heres prohibetur adire vel aperire tabulas, antequam de servis qui sub eodem tecto locove erant quæstio habita, & de noxiis ultimum supplicium sumptum sit, ut *l.* 11. §. *si servus, ff. ad L. Falc.* alioquin ei ut indigno aufertur hereditas, & ad id pertinet *l.* 3. 6. 9. *pen.* & *ult.* Indignus est qui capere potest, & vero etiam capit; sed quod cepit, retinere non potest, vel quod testator eum, aut lex indignum hereditate judicaverit esse, vel quod non illicitum quidem, sed quodammodo pudendum sit apud eum remanere, quod cepit Indignus est capax jure, incapax effectu. Incapax vero est incapax jure & effectu. Ad incapacem, qui se defert, pertinet beneficium edicti D. Trajani, non ad indignum.

XXXV. ENARRATIO.

PRoponuntur plures aliæ] Ex quib. fisco quæritur, quod indigno auferri debet. Idque generaliter verum est, nisi duobus casibus, qui enumerantur in *l. pen. inf. de legat.* 3. & *in l.* 1. *sup. de secund. nupt.* & quarto in *l. si quis incesti, sup. de incest. nupt.* P. Faber.

Crimen inultæ mortis] vide ad tit. 40. libri 11. & quidem sive heres necem testatoris scivit, sive ignoraverit, *l. heredem* 17. *ff. de iis, quib. ut indig.* Sic ergo punitur negligentia heredis, qui non inquisivit in genus mortis testatoris, ut ad eandem legem scribit Cujacius, & Græci interpretes ibidem, *ῥαθυμία παρηκολούθησε, ἐφ' ᾗ χώρα τῇ ἐκπτώσει τῆς κληρονομίας*: Culpa secuta est, qua ex re in casum venit hereditas.

Non ineptam voluntatem def.] ut in *l. servo alieno* 113. §. *ult. ff. de legat.* 1.

Qui notatur l. 5.] In qua recte monet Cujacius legendum, *supremis defunctorum obtemperatum*. Nec aliter habetur in vett. Menagii, & Brodæi.

Ei ut indigno auf. hered.] vide ad titulum 40. lib. 11.

A Retinere non potest] Ut in l. cum fratrem 9. successionem retinere non possunt. Sic enim habent libri veteres, & interpres Gallicus, *retenir l' heritage.*

Edicti D. Trajani] *l. edicto* 13. *in princ.* & §. *pen. ff. de jure fis.*

TIT. XXXVI. *De Codicillis.*

V. lib. 29. ff. tit. 7. & Instit. lib. 2. tit. ult.

POstquam dixit satis de testamentis, & de heredibus instituendis & substituendis, qui potissimum testamenta sustinent ne ruant, si hereditatem adquirere & amplecti velint, transit ad codicillos, qui & ipsi ad causam testamenti pertinent, si testamentum sequantur, B ut aliquid suppleant aut emendent, vel etiam si præcedant, nec testamento infirmentur, *l.* 2. §. *ad causam, ff. quemad. test. aper. l.* 1. §. *hoc interdictum, ff. de tab. exh. l.* 3. §. *si quis codicil. ff. de SC. Silan.* & pro parte testamenti habentur, *l. pen. ff. quemad. test. ap. l. quidam, ff. de ju. codicil.* & ex eo vires capiunt sive confirmati sint, sive non confirmati sint, *l.* 3. §. *ult. ff. eod. l.* 1. *hoc tit.* & si forte ab intestato conficiantur, vicem testamenti exhibent, *l. ab intestato, ff. eod.* Nam & ab intestato nullo facto testamento recte conficiuntur; imo & facto testamento, ut *l.* 6. *ff. si quis omis. cau. test.* ut si codicillos plene definire velis, ita definire debeas. Codicilli sunt intestatorum vel testatorum voluntates quædam nudæ nullis subnixæ solemnibus juris. Ad codicillos pertinentes ad testamentum, C qui & testamentum sequuntur respiciunt, qui eos definiunt esse emendationem, aut supplementum testamenti: Nam qui post factum testamentum aliquid ei detrahere vel addere aut emendare volunt, non alia ratione possunt quam per codicillos: testamentum enim testamento emendari aut suppleri non potest, mutari potest. Codicillus codicillo non tantum mutari, ut *l.* 3. *hoc titulo*, sed etiam suppleri & emendari potest. Est & hæc summa differentia inter testamentum & codicillos, quod non ut testamento, ita codicillis verbis directis hereditas dari; vel confirmari, vel adimi potest: cujus verior ratio hæc, ne jus codicillorum & testamentorum confundatur: Nam si codicillis, qui nullum juris solemnitatem exigunt, idem liceret quod testamento, periret usus & jus omne D testamentorum tantis vigiliis excogitatum & inventum. Quæ proponitur in *l.* 7. non est necessaria, ut *l. heres. ff. de usurp. & usuc.* nec quæ in *l. quod per manus, ff. de ju. codicil.* Nam duo instrumenta nihil vetat robur aliud ex alio capere.

XXXVI. ENARRATIO.

NUllo facto testam.] *l. conficiuntur* 8. *ff. de ju. codicill.*

Nullis subnixæ solem. jur.] Nullam solemnitatem ordinationis desiderant, §. *ult. Inst. de codicill.*

Emendationem, aut suppl.] Moscopulus, & Theophilus, ubi dixi.

Ita codicillis verbis di.] In codicillis testamento E confirmatis directo heres scribi non potest, *l.* 10. *ff. eod. l. institutio* 10. *ff. de condit. instit. l. pen. Cod. de necess. hered. instit.* Papinianus in *d. l.* 10. *ff. eod.* ait, per manus traditum esse, hereditatem codicillis dari non posse. Quintilianus in declamat. 348. traditam a majoribus per manus libertatem.

Confirmari] *d. l. pen.* §. *sed cum.*

Vel adimi] §. 2. *Instit. eod.*

Verior ratio] Qua utitur Justin. ind. §. 2.

Quæ proponitur in l. 7.] His admodum verbis: *Si idem codicilli, quod testamenta possent, cur diversum his instrumentis vocabulum mandaretur*: Nam ut ait Isidorus Pelusiotes in epistola 54. libri 1. *εἰ τὰ πράγματα ὅμοια, ἀνάγκη καὶ τὰ ὀνόματα καταδέχεσθαι ὅμοια*

si res

si res inter se similes sunt, similia quoque nomina suscipere necesse est.

TIT. XXXVII. *De legatis.*

V. lib. 30. D. tit. 1. & Inst. lib. 2. tit. 20.

POst testamenta & codicillos dat legata, quod hæc & testamento relinquantur, & codicillis testamento confirmatis. Et est legatum quod verbis directis ab herede instituto testator coheredi, vel alii relinquit. Verbis, inquam, directis, i. imperativis, unde legati nomen deducere Ulpianus videtur, quod legis modo, i. imperative relinquatur (fideicommissum verbis precariis, & quibuscunque relinquitur) Et erant olim verba directa Latina & certa solemniaque: hodie etiam Græca recipiuntur & vernacula, & quæcunque verba Latina etiam illegitima, inusitata, mixobarbara, quibus fere & omnia testamenta hodie videmus esse conscripta, unde litium seges! Et, ut idem Ulp. scribit, legato dominium adquiritur ex 12. tab. *l. quotiens, §. ult. ff. de pecul. l. 7. l. 23. hoc t. l. 3. inf. quan. dies leg. ced. l. 1. in fi. ff. de pub. in rem act. l. 3. §. si rem de leg. 3.* fideicommisso possessio, non dominium, *l. qui usumfructum, ff. si usufr. pet.* Sunt autem in hoc tit. multa quæ in Digestis in varios titulos dispertita sunt. Nam & hic agitur de annuis legatis *l.* 22. & de alimentis legatis *l.* 2. & de adimendis legatis *l.* 3. 11. 17. quæ non adimuntur codicillis non confirmatis, nec nuda voluntate ipso jure: qua in re etiam distant a fideicommissis. Et de legatis quæ ut indignis auferuntur *l.* 5. 8. *pen.* nec tamen fiscantur, tres casus. Hic etiam pleraque communia proponuntur inter legata & fideicommissa, atque etiam hereditates in duabus quæstionibus juris in l. 23. aliter definitis, quam fuerunt definitæ a veteribus Jurisconsultis. Nam Primo ex 12. unciis, Secundo ex 6. unciis heredibus institutis: Primo dabant bessem, Secundo trientem, servata justa proportione, quam ne servet Justinianus movetur conjectura voluntatis defuncti, & ita illi Primo ex 12. Secundo ex 4. unciis heredibus institutis, Primo dabant dodrantem, Secundo quadrantem; Justinianus duos semisses facit, & consequenter Primo ex 12. Secundo, ex 6. Tertio ex 11. unciis heredibus, Primo illi darent altero tanto plus quam Secundo, & Secundo duplo plus quam Tertio, ex mente Justiniani Primus & Secundus haberent quincunces, & Tertio conferrent uncias. Primo autem herede instituto ex 6. deinde Secundo ex 12. unciis, quia nulla occurrit præsumptio ulli diminutæ portionis, qua sola movetur Justinianus, sequimur jus vetus & proportionem justam, ut Primus habeat trientem, Secundus bessem. Et in secunda quæstione *d. l.* 3. Titio herede instituto, deinde Titio & Sempronio conjunctim, veteres Titio darent dodrantem, Sempronio quadrantem, Justinianus duos semisses facit. Quod idem & in legatis locum obtinet.

XXXVII. ENARRATIO.

ET codicillis testam. confirm.] *l. quidam 14. ff. de jure codicill.*

Testator coheredi] Et prælegatum, vel præcipuum dicitur.

Ab herede] v. Parat. Dig.

Ulpianus videtur] Tit. 24.

Codicillis non confirmatis] Ulp. *d. tit.* 24. §. *legatum quod datum est.*

Distant a fideicommis.] Ulp. *t.* 25. §. *fideicommissum & ante.*

Nec tamen fiscantur] pro confiscantur.

In l. 23. aliter defin.] In qua Menagii & Brodæi codices habent, *animos veteres.*

TIT. XXXVIII. *De verborum & rerum significatione.*

V. tit. 16. lib. 50. ff.

HIc titulus etiam proprie pertinet ad legata & fideicommissa, & in eo *l.* 4. ad hereditates quoque, & libertates, & tutelas; & aliquatenus ad contractus, & ut videas quam aperte connectatur superiori, serva initio *l.* 23. *de verborum significatione*, ut ait, quæstionem proponi, quam in hoc tit. sequuntur aliæ, de instructi significatione, si quis fundum instructum, aut domum instructam legaverit *l.* 1. & 2. de cautionis *l.* 3. si forte testator heredem aut legatarium cautione oneraverit, ut *l. Balista, ff. ad Trebel. hujusmodi, in pr. ff. de leg.* 1. & quid hic incertus sermo significet, Primo aut Secundo fundum Cornelianum do lego, vel dari volo; *l.* 4. quid familiæ verbum, si quis familiæ legaverit, vel si fundum legatum extra familiam alienari vetuerit, quomodo etiam familiæ fundum legari videtur in hunc casum; Si eum extero legatarius alienaverit, *l. ult.* Et ut scias etiam, quam bene in hoc tit. addatur, Et rerum, memineris Platonem dicere, τοῖς λόγοις ὧνπέρ εἰσιν ἐξηγηταὶ τούτων αὐτῶν ϗ συγγενεῖς εἶναι, & alio loco: ὃς ἂν εἰδῇ, τὰ ὀνόματα, εἴσεται ϗ τὰ πράγματα.

XXXVIII. ENARRATIO.

DE cautionis] In veteri Menagii codice sic legitur in *d. l.* 3. cautione vel cautela, alii habent, cautela; vel ἀσφάλεια.

Primo aut Secundo] Aut, pro & accipitur. Priscianus libro 18. *γὲ conjunctionem illi, & pro γὰρ, & pro γοῦν ponunt, quomodo & nos, at, & vel, & aut pro &.* Sic etiam Thucididis Scholiastes libro 11. notat quodam loco τὸ ἢ ἀντὶ τοῦ ϗ poni, & contra, τὸ ϗ ἀντὶ τοῦ ἢ διαζευκτικοῦ κεῖται, apud Demosthenem, ut notat Ulpianus.

TIT. XXXIX. *Si omissa sit causa testamenti.*

V. tit. 4. lib. 29.

IN hoc titulo proponitur edictum prætoris, quod pertinet ad tuenda legata, & fideicommissa, herede in eorum necem omittente testamentum, & ab intestato possidente hereditatem, & ad tuendas quoque libertates tam directas, quam fideicommissarias, & perfecta edicti sententia hæc est, si testamento jure perfecto, heres institutus sit is qui & ab intestato defuncto lege heres esse potest, & omittat causam testamenti in fraudem legatariorum & fideicommissariorum & manumissorum, ut intercidant legata, & fideicommissa, & libertates, quæ non aliter jure debentur aut competunt, quam si adita vel alias adquisita sit hereditas ex testamento, aut petita bon. possessio, & malit ab intestato hereditatem pro herede possidere, vel etiam si eum non esset ex his qui ab intestato defuncto succedere possunt, si omisso testamento hereditatem malit possidere pro possessore quasi prædo, ut *l. 1. §. non quærimus, ff. eod.* Denique si heres ipse, qui institutus est, testatorem intestatum faciat dolo malo, destituto testamento, ut veluti ab intestato pro herede aut bonorum possessore, vel pro possessore hereditatem possideat sine onere legatorum & fideicommissorum & libertatum, ex hoc edicto causa cognita in eo dantur utiles actiones legatorum nomine, aut fideicommissorum, aut libertatum, quæ per fideicommissum relictæ sunt, & directæ competunt, perinde atque si ex testamento heres extitisset, salva Falcidia ex legatis & fidei commissis, quæ in libertatibus nulla est. Omittere causam testamenti, i. testamentum, est repudiare hereditatem testamento delatam, vel abstinere se, & proprie tempus

pus adquirendæ hereditatis præterlabi ſinere, ceſſare, inſuperhabere judicium defuncti, *l.* 2. Dixi cauſa cognita: nam bona fide & juſta ex cauſa ſi quis omiſerit hereditatem, in eum prætor daturus non eſt utiles actiones. Et ex verbis quidem edicti is tantum legatorum fideive commiſſorum petitione tenetur qui quam omiſit ex teſtamento, poſſidet ab inteſtato. Ceterum ex ſententia & exemplo edicti Conſtitutiones etiam teneri eum volunt qui omiſit, licet non poſſideat, ſi id egit dolo malo cum ſubſtituto, vel legitimo herede, ut in eum hereditas tranſiret, *l.* 1. *hoc tit. l.* 1. *inf. de fid. lib.* & ſubſtitutus vel legitimus heres, licet non omiſerit ipſe teſtamentum, ſecundum ordinem præſcriptum, *l.* 2. 4. 10. *ff. eod.* Producitur etiam ſententia edicti ad alias pleraſque ſpecies.

XXXIX. Enarratio.

INſuperhabere] Pro uſurpabitur in *l.* 2. Cujacius legit, inſuperhabitum, obſervat. lib. 3. 22. utitur eo verbo Apulejus Metamorph. 1. *Meis amoribus inſuperhabitis*: veteres tamen Menagii & Brodæi codices vulgatam retinet.

TIT. XL. *De indicta viduitate, & de lege Julia Miſcella tollenda.*

DAtur titulus ſpecialis de legato aut fideicommiſſo relicto viro, aut mulieri ſub conditione viduitatis aut cœlibatus propter jus novum quod ea de re Juſtinianus ſanxit atque conſtituit. Conditio viduitatis eſt honeſta. Viduitas enim genus pudicitiæ eſt. At reip. inutilis, quam maxime intereſt augeri civium numero, *l. cum ita legatum, l. hoc modo, ff. de cond. & dem.* ideoque remittenda eſſe videtur tanquam utilitati publicæ contraria, *l.* 2. §. *tractari, ff. ad SC. Tertyl.* ut etiam ea non impleta, capiendi legati jus ſit, & viro remittitur etiam lege Julia & Papia, ſi modo is eave cui legatum relictum eſt, intra annum nubat, vel uxorem ducat & juret ſe liberorum procreandorum cauſa nubere, vel ducere uxorem. Appellatur vero ea lex Miſcella in hoc tit. & *Novell.* 2. & a Græcis 48. *βασιλικῶν*, ad *l. ult. ff. de ſtatulib.* quia pertinet tam ad mares quam ad feminas, quibus viduitas injungitur, *l.* 3. *hoc tit. l. heres*, §. *ult. ff. de cond. & dem.* & quia certo eodemque capite pleraque alia continet miſcellanea viro & uxori communia, de quibus Ulp. lib. Reg. Si extraneo legavero ſub conditione, ſi uxor mea vidua permanſerit, conditio non remittitur, quia nec ulli viduitatem injungit, *l.* 1. *hoc tit. l. mulieri, ff. de cond. & dem.* Si uxori ipſi vel alii mulieri, ſi vidua permanſerit, remittitur, ut *l.* 2. *ſup. de inſt. & ſubſt.* ex lege Julia Miſcella & SC. circa eam factis (ſic legendum plurativo numero in *l.* 3.) veluti Perniciano & Calviciano, quæ memorat Ulp. eodem libro, ſi modo intra annum nubat, ut dixi, & juret ſe liberorum quærendorum cauſa nubere. Poſt annum ſi nubat, ex eadem lege quaſi conditione defecta, non admittitur ad legatum, nec ſi nondum nupſerit, aliter quam ſi præſtiterit cautionem Mutianam. At nova Conſtitutio Juſtiniani in hoc titul. ſive mari, ſive feminæ impoſita ſit conditio viduitatis, ſublata lege Julia, penitus remittit conditionem viduitatis, ut legato ſtatim præſtito, nec ſit neceſſe præſtare cautionem Mutianam, etiam ſi tardius nubat, vel uxorem ducat: nec jurare ſe maritum aut uxorem habiturum liberorum quærendorum cauſa, quod tamen *Novell.* 22. ita recantat, ut omnino nolit remitti conditionem viduitatis; ſed intra annum mulierem aut virum omnino vacare, niſi Deo ſe devoveat; quo genere ſpes nuptiarum & liberorum tollitur, ut *l.* 53. *ſup. de Ep. & cl.* & *Novell.* 23. nec aliter quam ſpe nuptiarum ſublata legatum capere, nec poſt annum quoque aliter quam præſtita cautione Mutiana, quod legati nomine cepe-

A rit, conditione viduitatis non impleta heredi cum ſua cauſa reſtituiri. Et hæc quidem *Nov.* Juſtiniani ad ſecundas tantum nuptias coercendas ſpectat, nam ſi puellæ nondum nuptias expertæ, legatum relictum ſit ſub conditione, ſi non nupſerit, proculdubio conditio remittitur: & ita Joannes recte.

XL. Enarratio.

VIduitas enim genus pudicitiæ eſt] Quintilianus declamat. 306. *Sic complexa eſt viduitatem tanquam genus pudicitiæ.*

Alia continet miſcellanea] ut apud Gellium 20. cap. ult. *Variam & miſcellam & quaſi confuſaneam doctrinam*, & apud Juvenalem Sat. XI. —— *veniunt ad Mi-*

B *ſcellanea ludi.*

Sed legendum plurativo numero in l. 3.] Sic legitur in antiquo Menagii & Brodæi, nec aliter legit Gallicus interpres Codicis.

Quæ memorat Ulp. eod. libro] *Tit.* 16. §. *penult. & ult.*

Liberorum quærend. cauſa) Quo animo etiam & voto uxores ducebantur, *l. liberorum* 220. §. *ult. ff. de verb. ſignif.* vide Cujac. ad *Novell.* 22. ſub finem.

Mulierem aut virum omnino vac.] ut vacans mulier in *l.* 5. *ff. de* [illegible] *publ. μὴ γεγαμημένη*, in Baſilicis. Tacitus Annal. 13. *Sed ubi mulier vacua fuit, &c.*

Reſtituiri] Sic ſcribitur in Pandectis Florentinis, pro, reſtitutum iri.

C Ad ſecundas tantum nupt.] Ad renubentes.

Conditio remittitur] Vidua renubens ad legatum non admittitur. Puellæ ſecundum plurium ſententiam conditio remittitur. Sententia Joannis celebrior, & communior eſt, ut heic ſcribit Fulgoſius. Odofredus eam ſequitur ad *authenticam cui relictum*, *hoc tit.* Vide Cujacii conſultationem 39.

TIT. XLI. *De iis quæ pœnæ nomine in teſtamento vel codicillis relinquuntur.*

V. tit. 6. lib. 34. ff.

COnſtitutio quoque hujus tituli nova eſt de lega-

D tis, fideicommiſſis, libertatibus, hereditatibus datis, ademptis vel tranſlatis pœnæ cauſa. Et pœnæ cauſa legatum relinquitur, quod non gratia legatarii, ſed in odium & pœnam heredis relinquitur, ut puta hoc modo. Heres ne Gajo filiam tuam deſpondeas, Si deſponderis x. millia Sempronio dato. Et adimitur & transfertur hoc modo, Gajo fundum do lego, Gajus ne filiam tuam Sempronio deſpondeas, Quod Gajo legavi, Si Gajus filiam ſuam Sempronio deſponderit, id Mævio do lego. Et ad eundem modum fideicommiſſum quoque & hereditas & libertas datur, vel adimitur, vel transfertur: & jure veteri neque datio, neque ademptio vel tranſlatio valet, *l.* 12. *ff. de cond. & dem.* quia eſt contra naturam legati, fideicommiſſi, hereditatis, libertatis, quæ non alterius coercendi,

E ſed honoris ergo ut amicis relinquerentur, inventa ſunt: ut ab inventione ſimiliter negamus poſſe nos ſtipulari alteri, *l.* 38. §. *alteri, ff. de verb. obl.* & pactionem quoque contra naturam contractus non valere, *l. cum precario, ff. de prec.* §. 1. *Inſtit. de ſociet.* Ex Conſtitutione hujus titul. valent ea omnia quæ teſtamento vel codicillis pœnæ cauſa relinquuntur, ut ſuprema voluntas teſtatoris potior ſit ratione juris, niſi ſi quid teſtator fieri juſſerit impoſſibile, aut quod pro impoſſibili habeatur, velut illicitum aut inhoneſtum, & non facientem oneraverit legato aut fideicommiſſo, aut manumiſſione ſervi, aut adiectione coheredis: nam & impoſſibilis, inhoneſta, vel illicita conditio ſive juſſio, & quod, ſi ea non impletur, datur alii vel

trans-

transfertur, pro non scripto est, idque omne perinde remanet apud eum a quo datum vel translatum est, ac si datum, ademptum, vel translatum non esset. Theophilus dabit exempla.

XLI. Enarratio.

SEd honoris ergo] Honorari hereditate & legato quis dicitur, *l. Julianus 26. ff. si quis om. cau. testam.* Legata amore legatarii, & ex benevolentia dari oportet, non odio heredis, Theophilus in *§. 36. de legat.*

Et ex Constitutione hujns tit.] in constitutione hujus tit. Cujacius delet verbum *pecunias*, alii, *pecuniariam*, quæ tamen exstant in duobus vett. Menagii & Brodæi. Gallicus interpres ita vertit, *ouque deniers sojent donnez, ou que autre peine de chatel soit payee*, alia pœna pecuniaria. Idem interpres tit. de peculio ejus qui libertatem meruit, ita reddit, *del chatel a celuy qui est franchy.*

Theophilus dabit exempla] *§. ult. de legat.*

TIT. XLII. *De fideicommissis.*

V. lib. 2. Instit. 23. & 24. & lib. 30. & seqq. ff.

HIc titulus vicinus & proximus est titulo de legatis, adeo ut & in hoc, & in illo, & his quoque titulis qui hunc & illum sequuntur, pleraque sint nominatim perscripta communiter de legatis & fideicommissis, ut in hoc *l. 6.* 8. 13. 24. Et separati tamen sunt tituli, quia & multæ inter ea separationes: fideicommissa relinquuntur etiam codicillis testamento non confirmatis, & epistola, & libello fideicommissario, & nutu, *l.* 22. non legata: & tacitum fideicommissum legas passim, nusquam tacitum legatum. Et etiamsi nullo teste adhibito, relictum sit fideicommissum, si id confiteatur heres relictum esse, vel si delata conditione jurisjurandi non utatur, præstandum est, *l. ult. hoc titul.* Item legata a solis heredibus institutis relinquuntur, fideicommissa & a legatario, & fideicommissario, & donatario mortis causa, & a patre, vel tutore heredis vel legatarii, & a legitimo herede, non a filio præterito vel exheredato, licet per bon. possessionem contra tabulas, vel querelam inofficiosi testamenti ad hereditatem patris perveniat, quia suo jure pervenit ad eam non ex judicio patris, *l. pen. h. tit. l. cum quidam, sup. de leg.* quod & in legatis locum obtinet. Sed in fideicommissis major erat dubitatio, quia proniores sumus in admittendis fideicommissis, quæ & humaniora dicuntur in *l. 2. tit. seq.* quam legatis. Illa differentia est summe notanda quæ colligitur ex *l. 16.* ut in fideicommissis, etiam si verba perspicua sint, quæstio voluntatis admittatur, & inde *l. quisquis, ff. de leg. 3.* verborum & voluntatis argumenta conjunguntur: In legatis si verba perspicua sint, non admittitur voluntatis quæstio, *l. ille aut ille §. 1. ff. eod. l. si alii, ff. de usufr. leg.* nec licet nodum in scirpo quærere: denique in legatis rigor & subtilitas juris observatur, in fideicommissis latitudo voluntatis & posterior voluntas, *l. 19. hoc tit. l. 4. sup. de verb. signif. l. per fideicommissum, ff. de cond. & dem.* & tamen non quævis posterior voluntas temere directam scripturam infirmat. Est autem hic titulus non tantum de fideicommissis specialibus, sed etiam de universalibus, ut *l. 3.* 5. 12. 14. 15. 16. 30. *& l. ult.* nam & quod de universalibus facile trahitur ad specialia, ut quod est in *l.* 30. de fideicommisso hereditatis, & ad fideicommissum speciale vel legatum pertinere constat ex *l. generaliter, §. ult. sup. de inst. & subst.*

XLII. Enarratio.

COdicillis testamento non confirm.] Ulp. *tit.* 25. *§. fideicomm. & ante.*

Ex libello] Lex 22. ita legitur in vett. *vel brevi libello*. Gallicus interpres: *& en petit libelle.*

Non legata] *d. §. fideic.*

Tacitum fideicommissum] Quoties heres in fraudem legis tacitam fidem accomodat ut incapaci restituat.

Nullo teste adhibito] Difficile est natura probare tacitum fideicommissum, ut ait Fabius declamat. 325. Sed etsi nullus adhibitus fuerit testis, si tamen heres a se relictum fateatur, vel inficietur quidem, sed recuset jurare, pro confesso habetur, *l. 1. hoc tit.*

Fideicommissa & a legatario] Legata solum heredem onerant: fideicommissa & a leg. & fid. relinquuntur, *l. 1. inf. tit. prox.* ibi: *fideicommissum cuidam relinquatur.*

Et donatario mort. c.] *l. 9. & ult. hoc tit.*

Et a patre] *l. quamvis* 15.

Vel tutore heredis] *l. etiam* 20.

Et a legitimo herede] *§. præterea* 10. *Inst. de fideicomm. heredit.*

Non a filio præt. vel exhered.] *d. l. 9. & l. coheredi* 41. *§. 1. in fi. ff. de vulg. & pup.*

Quod & in legatis loc. obt.] *d. l. cum quidam.*

TIT. XLIII. *Communia de legatis & fideicommissis, & de in rem missione tollenda.*

IN superioribus titulis multa exposita sunt quæ semper fuerunt; & sunt etiam hodie communia legatis & fideicommissis. In hoc titulo proponuntur quæ cum ante communia non fuissent, Justinianus communia fecit, scilicet communes actiones tres legatorum omnium & fideicommissorum, actionem ex testamento vel codicillis, quæ est in personam heredis, vel ejus a quo fideicommissum aut legatum relictum est, actionem in rem ad vindicandam rem, quæ relicta est, si modo testatoris fuerit, & actionem hypothecariam in ceteras res hereditarias pro quantitate legati aut fideicommissi, non etiam in res heredis, vel ejus a quo legatum aut fideicommissum relictum est, veluti ex tacita hypotheca, sublata solemni in rem missione, quæ herede non existente solvendo fideicommissorum nomine fiebat adversus extraneos possessores rerum hereditariarum, ut *Novell. 39.* quia sufficiunt tres illæ actiones. Communia quoque fecit verba legatorum & fideicommissorum, ut non jam verba directa legatum & precaria fideicommissum faciant, sed sola voluntas defuncti, & sit legatum quod defunctus voluit esse legatum, licet verbis precariis relictum sit & fideicommissum, quod defunctus voluit esse fideicommissum; licet relictum sit verbis directis. Imo & communia fecit jura legatorum & fideicommissorum, ita ut jura fideicommissorum, quæ erant humaniora, communicentur legatis, puta ut non testamento tantum, aut codicillis testamento confirmatis; sed etiam ab intestato legata relinquantur, & ab herede heredis vel legatarii, & a legatario, & a fideicommissario, & a donatario causa mortis, & a debitore defuncti, & a patre vel domino heredis instituti, & ab eo cui statuliber dare jussus est, ut fideicommissa, & ut nutu relinqui possint, & epistola vel libello, nec jam in eis rigor juris civilis; sed sola voluntas defuncti dominetur, & ut dies eorum non cedat ex apertis tabulis, ut & post legem Papiam fideicommissorum dies non cedebat ex apertis tabulis, sed a morte testatoris. Contra quoque quod amplius juris fuit in legatis ut communicetur fideicommissis, puta ut iisdem actionibus petantur quibus legata, & ut juris ordinarii sint, dominiumque transferant in accipientem ut legata: & hæc quidem continentur prima & secunda Constitutione hujus tituli. Tertia quoque nova est de optione legata; & de rebus defuncto relictis non alienandis, aut pignerandis, aut servis manumittendis.

XLIII. Enarratio.

SEd etiam ab intestato legata relinquantur) Justinianus in §. *praeterea* 10. *Instit. de fideicommiss. heredit.* ait, legata nisi ex testamento non valere: quod & hodie obtinere quidam sentiunt.

Et ab herede heredis) Sicut fideicommissa, *l. sed etsi* 6. *ff. de legat.* 3.

Et ut nutu relinqui possint) Ut fideicommissa: vide tit. prox. supr. S. Ambrosius libro 1. in Evangelium Lucae cap. 1. *Quid est nutus nisi quidam sine verbo corporalis actus, indicare moliens, nec exprimens voluntatem: quidam suprema morte voce suppressa, mutus sermo morientium*. Quintilianus declamat. 247. *Voluntas hominum non tantum voce signata est. An vero si manu promisisset, an vultu annuisset, &c.* Sic Tertullianus dicit, *Digito destinare*, &, *nutu tradere*, de Pallio cap. 4.

Non cedat ex apertis tab. &c.) Ex lege Papia legatorum dies cedebat ex apertis tabulis, Ulpianus *tit.* 24. §. *pen.* Fideicommissorum autem dies etiam post legem Papiam cedebat a morte testatoris, quia lex Papia de legatis tantum loquitur, quae odiosa est lex: & odiosae leges non sunt adjuvandae interpretatione, ut in *l. cum quidam ff. de liber. & postum.* Cujacius ad *leg. un.* §. *igitur*, *inf. de caduc. toll.* Hodie legatorum etiam dies, quae pure relicta sunt, cedit a morte testatoris, *d.* §. *cum igitur*, & §. *in novissimo*.

De optione legata) Vide quae diximus ad §. 23. *Instit. de legat.*

TIT. XLIV. *De falsa causa adjecta legato vel fideicommisso.*

LEgatis vel fideicommissis quae relinquuntur, aut causa inseritur, aut modus, aut conditio. De causa est hic titulus, & in eo causa bifariam accipitur, pro ratione legandi collata in praeteritum, & pro demonstratione, .i. nota & designatione certae quantitatis legatae, certive corporis, & neque hanc, neque illam si falsa sit, ostendit perimere legatum aut fideicommissum. De falsa demonstratione est *l.* 2. 3. 5. *lex* 2. de hac, decem quae Titio debeo, *l.* 3. de hac: Decem quae in dotem accepi, *l.* 5. de hac; Quae instrumento illo dotali conscripta sunt, ut x. debeantur etiamsi neque x. Titio debita fuerint, neque in dotem data; vel etiamsi instrumentum illud non fuerit D dotale, in quo doti x. data comprehensum est. De falsa ratione legandi *l.* 1. & 4. A Titio exigi veto, quia mihi quod debuit omne persolvit. Et demonstratio rei, vel quantitati satis demonstratae adjecta, & ratio legandi, supervacua est: igitur nihil haec, vel illa nocet.

XLIV. Enarratio.

DEcem quae Titio) Et haec est sententia legis 2. ut Cujac. in recitat. & ita etiam speciem ejus ponunt auctores Basilicon, Azo in Summa, Odofredus & Fulgosius.

Quantitati satis demonstratae) *L.* 1. §. *si quis uxori* 2. *ff. de dote praeleg. l. cum tale* 72. §. *falsam* 4. *ff. de condit. & demonstrat.* E

TIT. XLV. *De his quae sub modo legata, vel fideicommissa relinquuntur.*

DE modo est hic titulus, quem varie in libris veteribus invenio conscribi, De legatis seu fideicommissis, quae sub modo relinquuntur, De his quibus sub modo legata, vel fideicommissa relinquuntur, De his, quae sub modo legati, vel fideicommissi relinquuntur, & ut proposui magisque probavi. Modus est finis propter quem legatur, vel causa legandi col-

A lata in futurum: quae etiamsi falsa sit .i. impossibilis, nihil nocet: sin autem possibilis sit, etiam protinus agentem de legato admittit, cautione oblata, *l. eas causas, ff. de cond. & dem. l.* 19. *ff. de leg.* 3. *l. cum in testamento, ff. de fid. lib.* nec igitur per omnia pro conditione observatur, si ita concipiatur: Illi tot aureos do lego, ut monumentum faciat: sed si ita, Illi tot aureos do lego, si monumentum faciat, per omnia pro conditione observatur *d. l. eas, & l.* 1. *hoc tit.* Et ex hac scriptura fideicommissi petitio non est, videlicet cum ita legavit, si dederit Gajo decem, sive modum, sive conditionem facere voluerit, ex illa fideicommissi petitio est, sive modum, sive conditionem facere voluerit ex *l.* 2.

B XLV. Enarratio.

ET ut proposui magisque probavi) Et ita legitur in vett. Menagii & Brodaei.

Nec igitur per omnia pro conditione observatur) Modus accipitur pro conditione quod ad effectum, ut ait Fulgosius, sive ut ajunt Graeci, modus habet τὰ τῆς αἱρέσεως ἀποτελέσματα, Basilic. libro 44. tit. 28. *conditionis effectus*: quia vel modus implendus est; vel cautio interponi debet de eo implendo: quod si non impleatur, relictum reddi debet. Nec igitur per omnia modus pro conditione observatur; nam si, cui sub modo relictum sit, statim illud petere non prohibetur, praestita cautione de modo implendo, *l. si tibi legatum* 19. *ff. de legat.* 3. Si vero sub conditione legatum re-
C lictum sit, nonnisi post impletam conditionem peti poterit, *l.* 2. *hoc tit.*

Et l. 1. hoc tit.) In qua Cujac. in recitat. monet, non esse mutandum verbum *obtineas* in *retineas*. In vett. tamen Menagii & Brodaei, legitur, *retineas*. Sic etiam legit Gallicus interpres Codicis, apud eundem Menagium; *Ce ne te nuit pas que tu ne retiennes ce qui te fut lessiè*. Basilica: ὀυκ ἀναγκάζεται τὸ λεγάτον, ἀναδοῦναι: legatum reddere non compellitur, d. titulo 28.

Et ex illa fideic.) Si legaverim sub modo ut det Cajo decem, Cajo fideicommissi petitio est.

TIT. XLVI. *De conditionibus insertis tam legatis quam fideicommissis, & libertatibus.*

Vide tit. 1. lib. 35. ff.

DE conditione est hic titulus, & in eo additur, Et libertatibus, propter *l. ultim.* quae est de statulibertate, & favorabiliter constituit ut si casus fortuitus impedimento fuerit ne conditio libertatis impleretur, puta si heredi dederit x. aut rem, aut servum peculiarem, statim competat libertas, & conditio post libertatem impleatur: quod non ita procedit in legatis & fideicommissis. Conditio est casus collatus in futurum, qui evenire vel non evenire, vel aliter evenire potest; vel, causa apposita legato, qua existente debetur legatum, deficiente perimitur, suspensa suspenditur. Et ut falsa causa vel falsus modus, ita falsa conditio, .i. impossibilis non perimit legatum, *l. cum tale*, §. *falsam conditionem*, *ff. de cond. & dem.* Possibilis quoque etiam si non existat aliquando, non perimit legatum, si sit ex his quae remittuntur, .i. pro nullis aut pro impossibilibus habentur, ut conditio turpis, conditio jurisjurandi, viduitatis, divortii: alioquin deficiente conditione, perimitur legatum, si per legatarium fiat quominus impleatur: nam si per eum in cujus persona implenda est conditio, vel modus pro impleto habetur, & poenitentiae locus non est, *l. ultim. hoc tit. l.* 5. *ff. Quand. dies leg. ced. l.* 3. §. *Stichus*, *ff. de statul. l. pater*, §. *ultim. ad Treb.* quia conditio, quae semel extitit, vel extitisse intelligitur, non resumitur, *l. quidam*, *ff. de fid. lib.* Pro impleta etiam ha-

betur ſi is in cujus perſona implenda fuit, vivo teſtatore deceſſerit, quod eſt adnotandum ad ſpeciem *l.* 3. *&* 4. *hujus tit.* Valde autem novam eſſe conſtitutionem *l. penult. oſtendunt l.* 13. *ff. de man. teſt. & l. penult. in pr. ff. de cond. & dem.*

XLVI. Enarratio.

UT ſi caſus fortuitus) Puta latronum vel hoſtium incurſus.

Conditio turpis, conditio jurisjurandi) *L. non dubitamus* 20. *ff. de condic. & dem. l. quæ ſub conditione* 8. *ff. de condic. Inſtit.*

Viduitatis) De qua tit. 40.

Divortii) *L.* 2. *h. t.* in qua videamus an *ordinem* legendum ſit, etiam invitis libris antiquis.

TIT. XLVII. *De uſuris & fructibus legatorum vel fideicommiſſorum.*

HIc titulus oſtendit legata & fideicommiſſa his quibus relicta ſunt ſine mora & fruſtratione eſſe præſtanda: alioquin ex mora deberi pecuniarum relictarum uſuras, ceterarum rerum fructus, & periculum earum pertinere ad eum a quo relictæ ſunt, ſive perierint, ſive deteriores factæ ſint, *l.* 3. *hoc tit. l.* 39. *§. fructus de leg.* 1. Et moram fieri ex die litis conteſtatæ, *l.* 1. 2. 4. *hoc tit. l. quæſitum §. ultim. ff. de leg.* 1. neque enim quælibet interpellatio in mora conſtituit debitorem; ſed repetendi debiti inſtantia ſive repetitio, quæ fit per judicem, lite conteſtata: nam & ſi vix adeatur judex, mora non præcedente, *l.* 3. *ff. de uſur.* tamen certius ducitur & coarguitur ratio moræ ex tempore litis conteſtatæ (*): nec tamen inficior quin & ſi ratio moræ coargui poſſit ex mota controverſia inſtanti atque continua, antequam ad judicem eatur, & lis apud eum conteſtetur, ex eo tempore ſit habenda ratio uſurarum & fructuum: nam ut in S.C. Adriano, quod eſt ſcriptum de lite conteſtata, facile trahitur ad motam controverſiam, *l. ſed etſi lege, §. ſi ante litem, ff. de pet. her.* ita Conſtitutiones hujus tituli, quæ loquuntur de lite conteſtata, trahi concedo ad controverſiam motam: & ita conſtituo, ex lite conteſtata, vel controverſia mota legatariis aut fideicommiſſariis moram fieri cum hac exceptione, niſi controvertendi aut litigandi juſtam cauſam habuerint, *l. ſi quis ſolutioni, ff. de uſur.* ut puta ſi juſte dubitabatur lex Falcidia locum eſſet habitura necne, & an ſolidum legatum quod peteretur, præſtari deberet, *l.* 3. *ff. de uſur. l. qui ſolidum in pr. ff. de leg.* 2. quo caſu damnatus heres ſi paruerit ſententiæ, id eſt ſi legatum exſolverit, immunis eſt a dependendis fructibus & uſuris, *d. l.* 3. vel ſi poſt ſententiam & tempora judicati moram fecerit, a die litis conteſtatæ in diem ſententiæ uſuras & fructus præſtat, *d. l.* 3. At ſi morandæ ſolutionis cauſa obtendat Falcidiam, prætor fideicommiſſarius ſequetur ordinem *l.* 2. & ſatiſdanti fideicommiſſario jubebit præſtari ſolidum legatum, aut eo nequeunte ſatiſdare, dabit arbitrium ad ineundam rationem legis Falcidiæ, & diem intra quem ineatur partibus præſentibus, & ſecundum eam de fideicommiſſo pronuntiabit, vel herede non veniente ad diem, damnabit eum ut ſolidum legatum præſtet cum onere uſurarum & fructuum a die litis conteſtatæ in diem quo præſtiterit, *d. l.* 3. (**) Quod ad uſuras attinet, actio legatorum vel in perſonam, quæ ſtricta eſt, vel in rem, quæ arbitraria, ſimilis eſt actioni bonæ fidei, quoniam uſuras recipit ex mora, *l.* 34. *ff. de uſur.* vel ex reipſa ſi actor fuerit minor 25. an. *l.* 3. *ſupr. in quib. in int. reſt.* Quod ad fructus diſſimilis, quia bonæ fidei etiam ante moram

A recipit fructus, *l. videamus §. penult. ff. de uſur.*

XLVII. Enarratio.

REpetendi debiti inſtantia) Ut loquitur *lex mora* 32. *ff. de uſur.*

Vel controverſia mota) Quid enim ſi heres ſæpe interpellatus fruſtratus ſit? nec conſtitutionibus hujus tituli movetur Azo, Joannes Faber, & alii, quo minus putent, non ſolum ex die litis conteſtatæ, ſed etiam ex interpellatione legatariis & fideicommiſſariis moram fieri.

Prætor fideicommiſſarius) Qui judex dicitur in *l.* 2. *h. tit.*

Dabit arbitrum) Qui arbiter Falcidiæ dicitur in *l. ſi*
B *debitor* 12. *ff. ad leg. Falcid. & l.* 1. *§.* 2. *ff. ſi cui plus quam per leg. Falcid.*

Quæ arbitraria) Actio in rem arbitraria eſt, *l. qui reſtituere* 68. *ff. de rei vind.*

Similis eſt) Vide Cujac. ad *leg.* 1. *&* 2. *ff. de uſur.*

Vel ex re ipſa) Ex re, & in *d. l. mora*; quæ proprie non eſt mora.

TIT. XLVIII. *De incertis perſonis.*

TItulus eſt de incertis perſonis, id eſt de legatis, fideicommiſſis, hereditatibus, libertatibus, tutelis datis incertis perſonis: & incertas perſonas vocat; quas teſtator ignoravit, id eſt neſcivit, quæ & quales futuræ eſſent, ut ſi heredem inſtituit eum qui primum ad funus
C ſuum veniret, vel qui prior Conſul deſignaretur, eive legavit. Incertis perſonis adnumerat etiam poſtumum: quia incertum eſt qualis futurus ſit, & an futurus ſit, & his adjungit incerta corpora, veluti civitates, & collegia. Sed periit Conſtitutio hujus tituli, quæ multum continebat literarum. Jure veteri incertis perſonis vel corporibus relicta non valebant, niſi relinquerentur ſub demonſtratione certa, veluti, Ex cognatis meis qui nunc ſunt, ut eſt in Inſtitutionibus Juſtiniani, & Regulis Ulpiani, & recte, Qui nunc ſunt: nam poſtumo alieno legari non potuit. Verum enim quod conditionis implendæ cauſa datur, & incertis perſonis dari oportet, *l.* 4. *ff. de reb. dub.* quia neque legati, neque fideicommiſſi jure capitur, *l.* 8. *ff. ſi quis om. cau. teſt. l. mortis cauſa, ff. de don. cau. mort.* Et quamvis non ſint in petitione
D quæ incertis perſonis relinquuntur, ſunt tamen in retentione, *§. incertis autem, Inſtitut. de leg.* Ex Conſtitutione hujus tit. ſunt etiam in petitione; & poſtumo ſuo, vel alieno legatum aut fideicommiſſum, aut hereditas dari & obtineri poteſt jure civili ſine auxilio prætoris, & quibuſcunque collegiis corporibuſque licitis. Res procedit gradatim: nam & cum poſtumo ſuo olim fuit teſtamenti factio jure civili, & alieno quoque fideicommiſſum relinqui potuit, *l.* 5. *§. ultim. ff. de reb. dub. l.* 2. *in pr. ff. de jur. cod.* non legatum, & hereditas etiam dari jure prætorio. Et libertas ex *l.* 14. *infr. de fid. lib.* item ex S.C. & Conſtitutionibus incertis corporibus pleriſque. Solam tutelam excipit Conſtitutio hujus tituli, qua de cauſa remanſit in dig. *l. tutor incertus, ff. de teſt. tut.* nec debuiſſet remanere quod de incerto herede in *l.* 9. *§.*
E *heres, ff. de her. inſt. & l. ſciendum, ff. de verb. ſign.* nam & incertæ perſonæ cuilibet, & incerto corpori, modo licitum ſit, ex hac Conſtitutione Juſtiniani hereditas dari poteſt.

XLVIII. Enarratio.

QUas teſtator) Theophilus ad §. incertis, 25. de legat.

Ad funus ſuum veniret) *d. l. §. incertis*, Ulp. *t.* 24. *§. incertæ*;

Adnumerat etiam poſtumum) Theophilus in §. 26. *de legat.*

Veluti civitates) Ulpianus titulo 22. §. *nec municipia.*

In

(*) *Vide Merill. Variant. ex Cujac. lib.* 2. *cap.* 8.

(**) *Vide Merill. Variant. ex Cujac. lib.* 1. *cap.* 33.

In Institut. & regul. Ulpianus) *d. §. incertis*, *d. §. incertæ*.

Quod conditionis implendæ causa) Ut puta si quis ità dixerit: heres esto, si ei qui prior Consul designatus fuerit, dederis.

Sunt tamen in retentione) Soluta non repetuntur.

Nam & cum postumo suo) Ulpianus tit. 22. §. *eos qui*.

Non legatum) §. *postumo 26. Instit. de legat.*

Jure prætorio) *Instit. de bon. possess. in princ.*

Ex S.C.) *L. cum senatus 20. ff. de reb. dub. l. 3. tit. seq.*

Modo licitum sit) Collegio Christianorum utiliter relinquitur, *l. 1. supr. de sacros. Eccles.*

TIT. XLIX. *Ad S.C. Trebellianum.*

Vide lib. 2. instit. tit. 23. & tit. 2. lib. 35. ff.

HIc titulus proprie pertinet ad fideicommissarias hereditates, de quibus actum est tit. 43. De his facta sunt duo S. C. Prius fuit Trebellianum, quo nondum in fideicommissis fuit admissa Falcidia. Posterius Pegasianum, quo fuit admissa. Et Trebellianum fuit tantum de transferendis actionibus omnibus in fideicommissarium, quas habet heres, vel quibus obstrictus est. Sed auctoritate Justiniani Pegasiano hodie transfuso in Trebellianum, & de Falcidia deducenda ex fideicommisso hereditatis est S. C. Trebellianum si sponte adierit heres, & onera creditorum dividuntur inter heredem & fideicommissarium pro quadrante & dodrante, *l. 1.* vel si quadrantem non retineat heres, omnia transferuntur in fideicommissarium. Onera autem legatorum semper ad fideicommissarium pertinent, quia ex quadrante legata non delibantur; sed quadrans delibatur ex legatis, *l. 1. §. ultim. ff. eodem*, & hoc si dodrans vel as restituatur ex fideicommisso: nam si minor pars hereditatis puta semis, etiam legatorum onera inter heredem ex asse & fideicommissarium semissarium pro rata dividuntur, *l. 2. hoc tit. l. 1. §. penult. ff. eod. l. 1. §. qui minorem*, *l. etiam §. 1. ff. ut leg. no. cav.* Est etiam hoc ex Pegasiano translatum in Trebellianum, ut heres coactus adire hereditatem, amittat Falcidiam, *l. 4.* nec omittendum etiam ab intestato Trebelliano S. C. & legi Falcidiæ locum esse, *l. 3. & 5. hoc tit. l. ultim. infr. quand. dies leg. ced. l. filiusfam. ff. ad L. Falcid.* nec quod in l. 6. de beneficio singulari dato filiis, ut in Falcidiam non imputent fructus medio tempore perceptos, & ut filiis suis non præstent cautionem fideicommissi nomine, nisi duobus casibus, quibus & non satisdatio fidejussorum, sed nuda satisdatio præstatur. Nec omittendæ etiam quæ duæ quæstiones definiuntur in *l. penult.* & in secunda adnotandum, tertio casu non transferri ipso jure actiones in fideicommissarium secundum sine restitutione primi, ut *l. 1. §. de illo & seq. ff. eodem*, primo & secundo casu transferri sine restitutione. Et in *l. ultim.* cernas licet parturientem Justinianum de non detrahenda Falcidia, vetante testatore, quod biennio post edidit Constitutione emissa ad eundem præfectum prætorio.

XLIX. Enarratio.

QUas habet heres, &c.) Ex *l. si mulier 59. §. 1. ff. de ju. dot.*

Onera autem legatorum) V. ad §. *sed quia 7. nu. 26. Instit. de fideicom. hereditat.*

Fructus medio temp. perceptos) Si jussi sint hereditatem restituere in diem vel sub conditione: vel etiam si jussi sint fideicommissum singulare præstare: Nam judicio defuncti manent apud heredem.

A Nisi duobus casibus) I. Si pater jussus sit cavere filio suo de fideicommisso quandoque restituendo, idque propter paternam reverentiam. Nec enim filius illæsa pietate alium quæret qui pro patre fidem dicat. II. Si filius rogatus sit hereditatem restituere filio ex priore matrimonio suscepto, & soluto eo matrimonio ad secundas nuptias transierit: nam plerumque secundæ nuptiæ ad prioris sobolis impellunt odium. His tamen casibus nuda cautio est & nuda repromissio, non satisdatio, seu fidejussorum datio.

Quæ duæ quæst. defin. in l. penult.) In prima parte legis definitur, fideicommissariam hereditatem soli tutori restitui posse sine onere fidejussoris, pupillum scilicet ratam rem habiturum, ubi pupillus fari non potest, vel absens est. Sin autem pupillus præsens sit B & fari possit, hereditas ipsi pupillo tutore auctore, restitueretur. Idemque juris est, si fideicommissaria hereditas furioso restituenda sit: nam furiosi nomine soli curatori restituetur. In secunda parte legis definitur in 1. & 2. id est, si primus qui restituere jussus est, latitet, vel in fata concesserit, antequam restitueret nullo herede relicto, ipso jure actionis utiles transferri sine ulla restitutione. In tertio casu, id est, si primus fideicommissarius, cui heres hereditatem restituere jussus est, rogatus sit eandem hereditatem alteri restituere, omnino desideratur primi restitutio ut in secundum ipso jure transferantur actiones.

TIT. L. *Ad legem Falcidiam.*

C POst S. C. Trebellianum datur lex Falcidia, quæ tamen in Digestis præponitur S. C. Trebelliano, sane rectius, quia vetustior est lex Falcidia S.C. Trebelliano, atque etiam Pegasiano. Lata enim est Augusti temporibus, imo & Augustum eam sanxisse Sudas scribit, ut Papiam Poppæam Cor. Tacit. Trebellianum autem factum est Neronis, Pegasianum Vespasiani temporibus. Duo autem legis falcidiæ capita proponit Paulus *l. 1. ff. eodem*, & in propositione primi νοθεύονται, verba illa, *usque ad dodrantem*, quia finis dodrantis finitur secundo, non primo capite, & in fine primi illa quoque νοθεύονται, *ut hac lege, sequenti licebit:* inque eadem primo capite legendum ἀρχαικῶς, *is sam pecuniam, sasque res*. Nam quæcunque lex te-D stari permittit, de sua pecunia nominatim permittit, ut 12. tab. *l. testandi supr. de testam. l. cum pater §. mando, ff. de leg. 2.* Et quibusque, i. quibuscunque sive maribus sive feminis. Et in secundo quod præcipuum est caput legis, scribendum, detur, legetur, non detur legatum, & infra, datum legatum erit, non legatumve. Et in eo quod ait jure publico, i. quod ejus per leges licebit, ut *l. quotiens eodem tit.* Aliud caput legis Falcidiæ proponitur in *l. sed ususfructus, ff. eod.* Et aliud in *l. successores hoc tit.* Aliud vero quod fingunt quidam, Si quis aliter &c. non admitto, hoc est, secundi capitis iterationem non admitto.

L. Enarratio.

E LAta est Augusti tempor.) Vide Dionem 48. & quæ dixi Instit. eod.

Cornelius Tacitus) Annali, 3.

Trebellianum Ner. Peg. Vesp. temp.) §. 4. & 5. *Instit. de fideic. heredit.*

Is sam pecun. sasq. res) Ennius: *Pœni sunt soliti sos sacrificare puellos*. Vide sup. tit. 9.

Datum legatum) Ut apud Ulpianum tit. 2. §. at testamento, *quod datum legatum est*.

TIT. LI. *De caducis tollendis.*

UT lex Falcidia de modo legatorum lata est Augusti temporibus, ita lex Papia Poppæa de caducis

ducis hereditatibus & legatis. Et lex Falcidia a Juſti-
niano non quidem ſublata, ſed valdè reciſa eſt, *Nov.
de hered. & Fal.* Lex autem Papia ab eodem Oratio-
ne miſſa ad Senatum quam poſuit ſub hoc tit. valde
etiam reciſa eſt. Caduca ex Ulpiani *lib. Reg. tit. eodem*,
ita definio, quæ jure relicta capaci aliqua ex cauſa poſt
mortem teſtatoris ab eo cadunt in fiſcum. Dico, capaci:
Nam quæ incapaci relinquuntur, non ſunt caduca,
ſed pro non ſcriptis habentur. Dico poſt mortem te-
ſtatoris, quia hæc ſunt, quæ directo nomine caduca
dicuntur, alia quæ deficiunt vivo teſtatore, ut ſi vivo
teſtatore legatarius moriatur, aut conditio legati deficiat,
ex lege Papia ſunt in cauſa caduci .i. eodem jure quo ca-
duca, fiſco ſcilicet obnoxia. Dico aliqua ex cauſa, cau-
ſam pro caſu accipiens. Sunt autem caducorum caſus
quinque. Primus, ſi poſt mortem teſtatoris ex parte
heres ſcriptus, aut legatarius ante apertas tabulas vita
deceſſerit. Quod eſt antequam ceſſerit dies legati, aut
dies venerit adeundæ hereditatis: Namque is dies ex lege
Papia Poppæa incipit ab apertis tabulis, *l.* 44. §. 1. *ff. de
bon. lib.* & recte ait Ulp. ex parte heres ſcriptus: Nam
ex aſſe ſcriptus etiam cluſis tabulis teſtamenti adire he-
reditatem poteſt, quatenus lex Papia jus tantum ad-
creſcendi aufert coheredibus, vel legatariis. Secundus,
ſi poſt mortem teſtatoris ex parte heres ſcriptus, vel
legatarius ante apertas tabulas peregrinus factus aut
ſervus fiſci vel alterius, legatum non deficit, ſed poſt
apertas tabulas per eum domino adquiritur. Tertius,
ſi legatum vel hereditas relicta fuerit cœlibi, & is in-
tra diem C. .i. intra diem cretionis a morte teſtatoris
legi Papiæ non paruerit .i. nuptias non fecerit. Quar-
tus, ſi Latino legatum, aut hereditas relicta fuerit,
& is dies intra C. .i. intra diem cretionis a morte teſta-
toris jus Quiritium conſecutus non fuerit: qui duo
poſteriores caſus & ab eodem Ulpiano repetuntur. tit.
22. Quintus, ſi poſt mortem teſtatoris conditio legati
deficiat exemplo eorum, quæ ſunt in cauſa caduci, vel
ſi pendente conditione legatarius moriatur, aut ſervus
fiat pœnæ, non etiam ſi peregrinus fiat per deporta-
tionem, ut *l. intercidit, ff. de condit. & dem.* Sextum
non admitto, ſi repudiaverit legatum, quia ea tantum
fiunt caduca, quæ quis cœpit capere non poſſe. At quod
repudiavit ſane capere potuiſſet ſi voluiſſet. Idem ſi
tempore excluſus ſit, vel mortuus poſt apertas tabulas,
ante agnitionem legati, *l.* 4. *ff. de bon. poſſ.* Ex his cau-
ſis hereditates & legata caduca fiunt, quarum delatori-
bus, quos Suetonius vocat delatores Papiæ legis, idem
ſcribit Neronem quartas tantum pro præmio dediſſe bo-
norum denunciatorum. Quod dixi caduca ab eo cui
relicta ſunt, cadere in fiſcum, rationem nominis decla-
rat ſimul & cauſam caducorum introducendorum. In-
troducta enim ſunt Auguſti tempore ærarii augendi &
replendi gratia, quod bella civilia ſuſcepta inter Pom-
pejum & Cæſarem, & inter Pompejum, Lepidum &
Brutos exhauſerant. Et hanc legis Papiæ caducariæ cau-
ſam Juſtinianus ipſe proponit initio Orationis ſuæ, &
l. 2. *ſup. de vet. jur. enulc.* & Cor. Tacitus 3. Annalium:
Relatum, inquit, de moderanda Papia Poppæa, quam
ſenior Auguſtus poſt Julias rogationes incitandorum
cœlibum pœnis, & augendi ærarii ſanxerat, & eadem
ratione augendi inopis ærarii propter onera imperii re-
pertam viceſimam hereditatum Plinius auctor eſt in Pa-
negyrico. At eodem loco vel libro & aliam legis Papiæ
rationem Cor. Tacitus adducit, quæ proprie pertinet
ad tertium caſum, ut bellis civilibus amiſſo incredibili
civium numero, qui ſupererant liberis procreandis &
ampliando civibus imperio operam darent, lege Papia
propoſitas eſſe pœnas his qui cœlibes eſſent, ne he-
reditates aut legata caperent, niſi intra dies C. a mor-
te teſtatoris veras facerent nuptias, non ſimulatas ut
l. 30. *ff. de ritu nupt.* & niſi delatæ hereditates eſſent
ſolvendo impares, quia lex commoda cœlibum minue-
re voluit, non incommoda, *l.* 72. *ff. de her. Inſt.* aut
hereditates propinquorum, ut Hermias ſcribit 1. cap.

A 9. quo loco Epiphanius interpres perperam negationem
omiſit: propoſitas item orbis, ne plus dimidia cape-
rent, eodem Hermia auctore, & D. Ambroſio. Nec
omittendum quod Dio notat 56. tempore latæ legis
Papiæ tantam fuiſſe penuriam civium ut Conſules ipſi
Papius & Poppæus cœlibes & orbi eſſent, non inven-
tis maritis aut patribus idoneis qui eis anteponeren-
tur. Nam in honoribus adipiſcendis, ut idem ait 53.
patres orbis, mariti cœlibibus anteponebantur. Ad
eundem tertium caſum atque etiam ad quartum per-
tinet quod idem Ulp. ſcribit, *tit. de Latinis*, La-
tinos nave fabricata jus Quiritium adipiſci ex edicto
D. Claudii: quo ex loco ita legendum eſt apud Sue-
tonium in Claudio: Naves mercaturæ cauſa fabrican-
tibus magna commoda conſtituit pro conditione cu-
B juſque, civibus vacationem legis Papiæ Poppeæ .i. ut
cœlibatus vel orbitatis pœnas non timerent, Latinis
jus Quiritium, ut hereditates & legata caperent, &
fœminis jus quatuor liberorum. Ut vero viceſima he-
reditatum liberis aut parentibus remittitur heredibus
inſtitutis, auctore eodem Plinio, & *l. ult. ſup. de
codic.* iiſdem electo jure teſtamenti remittitur tranſire
ad jus codicillorum, ita quæ legata aut portiones he-
reditatis poſt teſtamentum aut mortem teſtatoris defi-
ciunt, lex Papia noluit recidere in fiſcum; ſed re-
manere apud liberos vel parentes heredes inſtitutos
uſque ad tertium gradum antiquo jure, ut in §. 1.
hujus Orationis, & apud Ulp. tit. 1. 17. 18. & *l.* 29.
§. *ult. ff. de leg.* 2. *l.* 5. *ff. de vulg. ſubſt.* At Juſtinia-
nus, quod lex Papia ſolis liberis & parentibus dedit,
C dat omnibus heredibus inſtitutis, reſtituto jure an-
tiquo, & derogata hac in parte lege Papia: cui cum
dediſſent cauſam bella civilia, conſequens erat firmiſ-
ſima pace Reip. reddita, eaque reſtaurata in amplitu-
dinem dignitatemque priſtinam, ut ea tandem lex
quoque recideretur, ceſſarentque commoda fiſcalia,
ut viceſimæ, ita caducorum ex ſupradictis cauſis, quæ
fiſci tenuitas rerumque neceſſitas extorſerat: & ita
eleganter L. Valerius apud Livium 34. *Quas tempora
aliqua deſiderarunt leges, mortales, & temporibus ipſis
mutabiles eſſe video: quæ in pace latæ ſunt plerumque
bellum abrogat, quæ in bello, pax.* Denique Juſtinia-
nus conſummavit, quod alii retro principes inchoave-
rant. Nam & alii ante Juſtinianum multa emenda-
rant capita legis Papiæ. Severus caput, quo præſcri-
D pta erat ætas habendis liberis, ut Tertullianus ſcribit
in Apologetico, legibus Juliis & Papiis patremf. co-
gentibus liberos ſuſcipere & matrimonium contrahe-
re, ut ait, non etiam filiumf. *l.* 21. *ff. de rit. nupt.*
& ætas quæ fuerit Ulp. explicat tit. 16. & Hermias
ſupradicto loco. Conſtantinus vero prorſus ſuſtulit pœ-
nas cœlibatus & orbitatis, *l.* 1. *inf. de inf. pœn. cœl.*
motus rationibus relatis ab Euſebio 4. de vita Con-
ſtantini. Et ad Septimium Severum igitur & Con-
ſtantinum optimum maximumque refero quod Juſti-
nianus ait, anteriores principes multa capita legis Pa-
piæ emendaſſe, non ad leges quas adducit Accurſius,
quæ ipſius Juſtiniani ſunt, non anteriorum principum.
Idem addit & pleraque capita legis Papiæ per inſuetu-
dinem interiiſſe, & Juriſconſultis diſplicuiſſe caduco-
E rum jus, adeo ut interpretationibus ſuis, quoad ejus
fieri poteſt, ſemper caduca coerceant, & contra fiſcum
reſpondeant, ſi vel minima ſubſit dubitandi materia,
quod fieri non ineleganter ſignificat *l. non puto, ff.
de jur. fiſc.* & ita in cauſis odioſis plerumque verſa-
ri ſolent, itaque fuiſſe verſatos in cauſa caducorum
indicant, *l. intercidit, ff. de cond. & dem. l. quæret,
de verb. ſignif. l. ult. de his, quæ ut ind. l. Divi, §. ult.
de jure codicil. l.* 2. *de aur. & arg. leg.* Ipſos quoque
teſtatores ait, ſuadentibus ſcilicet Juriſperitis, ne fie-
rent caduca, ſubſtitutiones introduxiſſe maximè reci-
procas (quia certe ſubſtitutiones antiquiores ſunt ca-
ducis) ut *l.* 5. *ff. de vulg. ſubſt. l.* 1. *tit. ſeq.* a bonis
ſuis fiſci removendi cauſa, nec abs re in *l. miles*, §. *ult.*

de

de leg. 2. ait, ad coheredes substitutos, quod hi adversus fiscum duplici jure nitantur: jure adcrescendi antiquo, & jure substitutionis. Lex enim Papia jus adcrescendi tollebat, non jus substitutionis, ideoque remedio substitutionis introducebatur jus adcrescendi, & excludebantur caduca. Denique quod egerunt aliqua ex parte priores principes, ut caduca minuerent, quod & Jurisconsulti, & testatores imbuti a Jurisconsultis etiam sollicitius egerunt ne fierent caduca, ut paulatim solent jura senescere: id tandem Justinianus confecit hac parte legis Papiæ caducariæ penitus abrogata, & retento tantum illo capite legis Papiæ, quo ut Ulp. ait *tit. de dominiis*, ereptoria, i. quæ ut indignis auferuntur, plerumque in fiscum cadunt, & retenta lege Julia caducaria quæ ultimum locum fisco dedit, vel populo quasi parenti omnium in bona vacantia, §. *cum autem*, & §. *penult. infr.* & ita Justinianus, ut de Marco scribit Capitolinus, ut de Antonino *l. Paula*, §. 1. *de leg.* 3. ut de quolibet bono principe Plinius, in causis compendii fisco suo non pepercit, aut favit. Bonus princeps post omnes est, ut eleganter ait Cassiodorus in formula Comitivæ Privatar. Sustulit autem primum Justinianus materiam caducorum, constituens ut quilibet heres statim a tempore mortis testatoris adire hereditatem possit, & ut dies quoque legatorum ab eo tempore cedat, nec exspectetur apertura tabularum aut aditio hereditatis, nec desideretur scientia legatarii, *l. ultim. infr. quand. dies leg. ced.* lex Papia exigebat aperturam tabularum, & hoc S.C. circa eam facta concedebant, nec tamen exigebat aditionem hereditatis, ut Paulus significat 3. Sent. *tit. de legat.* puto nec scientiam. Legatorum, in[illegible]am, quæ pure vel in diem certum relicta sunt, exceptis quibusdam, de quibus in §. *libertatibus*. Eorum enim quæ sub conditione, vel in diem incertum relicta sunt, ita semper obtinuit, ut dies cederet cum conditio existeret, vel dies incertus, qui conditionem ideo faciat, quod possit non cedere. Nec enim omnis dies incertus conditionem facit, sed & quædam legata sub incerto die relicta pro puris habentur. Et ita sublata materia, causa & fundamento caducorum in §. *cum igitur*, ne deinceps caderent in fiscum quæ relicta testamento, vel codicillis aliqua ex causa expirarent & deficerent in §. *& cum triplici*, ea quæ deficiunt ex temporibus, quibus deficiunt trifariam dispertitur, vel enim deficiunt statim initio faciendi testamenti, vel post testamentum factum, vivo testatore, vel post mortem testatoris. Ea quoque nominibus ita distinguit secutus veteres leges, ut quæ deficiunt ab initio, pro non scriptis esse dicat, quæ post testamentum vivo testatore, in causa esse caduci, quæ post mortem testatoris directo & proprio nomine esse caduca. Etiam eadem distinguit & separat ex jure quod proprie in quoque genere servatur. Idem vero jus est hodie quod fuit ante, quod fuit semper, ut quæ pro non scriptis habentur, non recidant in fiscum. Nec enim ad ea pertinent leges Papiæ caducariæ, & eleganter Plinius 2. Epistol. In codicillis qui pro non scriptis habentur delatori locum non esse, sed pertinent ad substitutum, §. *in primo l.* 1. *ff. eodem*, vel ad conjunctum, i. coheredem vel collegatarium, vel si nullus sit substitutus aut conjunctus, apud heredem scriptum remanent, vel heredem legitimum, *ut l.* 55. §. *ultim. ff. de leg.* 2. vel a legatario retinentur; a quo relicta sunt, ut *l. penult.* §. *Scævola*, *ff. eodem*, & quidem sine onere, quia cum principale relictum pro non scripto sit, consequens est & onus ei injunctum pro non scripto esse tanquam nemini injunctum: & duo tantum sunt casus quibus apud eos resident cum onere quæ pro non scriptis habentur, quos notat Accursius: unus est ex S.C. Liboniano, alter receptus est favore libertatis. Ne adjungas tertium ex *l. civitatibus*, §. 1. *de leg.* 1. quia non Seii portionem dicit esse pro non scripta, sed Sejum qui repudiavit pro non scripto habendum, i. Titium solum scriptum videri ex asse. Sed de his satis. Quæ sunt in causa caduci, i. quæ post factum testamentum vivo testatore deficiunt morte naturali heredis, aut legatarii, vel defectu conditionis, ea hodie in ea causa non sunt; sed pertinent ad substitutum, vel conjuncto adcrescunt, vel remanent apud heredem, vel legatarium, vel alium a quo relicta sunt. Non dico ea transmitti ad heredem cui relicta sunt, quia vivo testatore neque dies legatorum cedere, neque transmissioni locus esse potest, & hoc tantum distant quæ sunt pro non scriptis ab his quæ sunt in causa caduci, quod illa apud eos a quibus relicta sunt resideant sine onere, hæc cum suis oneribus. Nam & ex lege Papia in fiscum redigebantur cum suis oneribus, & onere dicimus onus præstandi legati, aut fideicommissi, onus præstandæ libertatis, onus modi, onus conditionis dandi vel faciendi, si modo factum per alium impleri possit, §. *pro secundo*, §. *ne autem*. Nam conditio casualis, ut recte ait Accursius, non est onus. De his quæ proprio nomine dicuntur esse caduca, jam supra dixi: hodie nulla talia ex lege Papia esse caduca, quia nihil eorum quæ relinquuntur his modis; quos lex Papia introduxit deficere potest, cum aperturæ tabularum nulla habeatur ratio. Nam & ex parte heres scriptus ante apertas tabulas adire hereditatem potest, & legatorum quæ pure vel in diem certum relicta sunt, dies cedit ante apertas tabulas. Sed observanda est differentia; quæ est hac in re inter hereditates & legata. Nam legatorum, quæ pura sunt, diem dicimus cedere statim a morte testatoris & ideo post mortem testatoris moriente legatario nec agnito nec repudiato legato, legati petitionem in heredem ejus transmitti, repudiatum legatum ad substitutum pertinere, vel conjuncto adcrescere, vel remanere penes eum a quo relictum est. Hereditatis autem diem non dicimus cedere a morte testatoris; sed adiri hereditatem posse statim a morte nondum apertis tabulis, & aditam transmitti in heredem; non aditam vel non agnitam, non transmitti; sed ad substitutum pertinere, vel conjunctum, vel ad legitimum aut honorarium heredem, vel fiscum: Vetus regula est, hereditatem non aditam non transmitti, a qua tamen excipiendus est casus, *l. si infanti*, & *l. cum antiquioribus*, *sup. de ju. delib.* & casus tit. seq. & casus *l. ventre*, *ff. de adquir. her.* & *l. si quis in gravi*, §. *penult. de SC. Silan.* Et hæc de priori parte hujus constitutionis dicta sufficiant. Posterior est de conjunctis & disjunctis heredibus vel legatariis, quæ non sine causa prioris vicinitatem sequitur. Nam cessante jure caduci & fisco excluso, consequens est conjunctum vel disjunctum coheredem, vel collegatarium admitti jure adcrescendi in portionem socii, non tantum quæ repudiatur, sed & quæ post testamentum, vel post mortem testatoris deficit aliqua ex causa. Quamobrem & (*) Paulus ipse scribens ad legem Papiam de conjunctis tractat, *l. re conjuncti*, *de leg.* 3. *l. triplici. de ver. sign.* Lex Papia tollebat jus antiquum, i. jus adcrescendi, jus conjunctionis simplex, exceptis certis casibus fisco prælato. Conjuncti autem dicuntur hoc loco re & verbis conjuncti: Disjuncti, re tantum conjuncti: illi enim omnimodo sunt conjuncti, hi quoque sunt conjuncti, sed oppositi illis frequentius disjuncti & separati dicuntur, quia, ut ait, ab ipso testatoris sermone apertissime discreti sunt. De verbis non etiam re conjunctis hoc loco non agitur, quia & hæc conjunctio nullius momenti est, nisi quando pro duplici accipitur ex mente defuncti. Qui enim verbis per se conjuncti sunt, semper habent partes, *d. l. re conjuncti*. i. omni jure & antiquo & novo, & omni genere legatorum sive per vindicationem, sive per damnationem legatum sit, & omni tempore, i. non concursu tantum; sed etiam statim ab initio.

Illi

(*) *Vide Merill. Variant. ex Cujac. lib.* 1. *cap.* 40.

Illi qui re & verbis, aut re tantum conjuncti sunt, non semper habent partes ab initio, sed concursu tantum, aut ne concursu quidem: Namque inter eos, qui re & verbis conjuncti sunt, & eos qui re tantum, hæc est differentia, quod si re tantum conjunctis legatum sit per vindicationem, concursu partes faciunt: idemque si per præceptionem, *l. 1. sup. de leg.* Si per damnationem, singulis solidum debetur, nec concursu partes faciunt. Idemque si sinendi modo, vel si per fideicommissum. Quod tamen hæc constitutio abrogat, dum ita constituit, ut quoquo genere eadem res disjunctim duobus aut pluribus relicta sit, singulis partes debeantur, nisi perspicue appareat testatorem singulis solidum dari voluisse, quæ exceptio ex hac constitutione a Triboniano inserta est *l. si plurib. l. filiusf. §. ult. de leg.* 1. *l.* 13. *§. ult. de leg.* 2. *l.* 20. *de leg.* 3. *l. duos, de usufr. leg.* Quod si legatarii re & verbis conjuncti sint per vindicationem, jure antiquo quo utimur, non nisi concursu partes faciunt, *l. conjunctim de leg.* 3. si per damnationem, ab initio partes habent, *l. plane, §. si conjunctim, de leg.* 1. sicut hi qui verbis tantum conjuncti sunt, & pars non concurrentis apud heredem remanet. Ac præterea vera est *l. conjunctim*, secundum jus antiquum: æque vera *l. plane, §. si conjunctim*, secundum legem Papiam, ex qua pars non concurrentis conjuncti caduca fit, sive per vindicationem, sive per damnationem legatum sit: & tamen ex eadem lege disjuncti per vindicationem pars si deficiat, caduca non fit, sed adcrescit socio. Et ratio differentiæ hæc, quia singulis qui disjuncti sunt, solidum ab initio palam legatur, & jus adcrescendi nihil aliud est quam retentio solidi non concurrente socio. Conjunctis autem singulis tacite non palam solidum legatur. Ideoque non concurrente collegatario solidi, quod palam eis relictum non est, retentionem non habebant, id est jus adcrescendi non habebant, sed portio non concurrentis caduca fiebat: & hæc ratio etiam efficit hodie restituto jure antiquo, ut conjuncto legatario non adcrescat invito. i. ut invitus retineat totum quod ei palam relictum est, nec scindat legatum. Et hic notandæ sunt tres differentiæ, quæ sunt inter heredes & legatarios. Pars coheredis, quæ repudiatur, vel quæ deficit ex ea causa ex qua lege Papia fiebat caduca, vel in causa caduci, jure civili, i. ex 12. tab. jure antiquo & ipso jure, tacito jure coheredi vel coheredibus qui portiones suas agnoverunt pro portionibus hereditariis adcrescit, vel heredibus eorum sive conjuncti coheredes fuerint, sive disjuncti. Pars quoque collegatarii collegatario adcrescit, si disjuncti fuerint ex hac constitutione, sublata hac in re veteri differentia legatorum per damnationem & per vindicationem: itemque si conjuncti fuerint per vindicationem, *l. si duobus, §. ult. l. legatum §.* 1. *l. plane, §. si duobus, de leg.* 1. *l. si servo sub. de statulib.* at non etiam si conjuncti fuerint per damnationem, *l. 7. de leg. 2. l. si duobus in pr. l. hujusmodi, §. si Titio, l. plane, §. si conjunctim, de leg.* 1. quam differentiam legatorum non invenio esse sublatam. Item coheredi conjuncto, vel disjuncto adcrescit invito & ignoranti. Conjuncto collegatario non adcrescit invito, disjuncto adcrescit invito. Item coheredi conjuncto vel disjuncto, adcrescit cum suo onere; & conjuncto collegatario similiter: at disjuncto, sine onere. Ut autem coheredibus adcrescit pro portione hereditaria, *l. liber, §. cum quis, l. si ita quis heredes, ff. de he. inst.* ita collegatariis pro portione legati, *l. Mævio de leg.* 2. & ita in hac Constitutione pro virili exaudire oportet, pro virili proque ratione legati cujusque. Et si quidam heredes sint conjuncti, quidam disjuncti, ut in hac specie: Primus heres esto, Secundus heres esto, Tertius & Quartus heres sunto, deficiente Primo vel Secundo adcrescit omnibus, deficiente Tertio soli Quarto, deficiente Quarto soli Tertio, videlicet ut posuimus, cum omnes sine partibus instituti vel substituti sunt, *l. heredes, ff. de her. inst.* Nam si quidam ex partibus disjunctim, quidam sine partibus conjunctim, hoc modo: Primus ex quadrante heres esto, Secundus ex triente heres esto, Tertius & Quartus heres sunto, Tertio deficiente omnibus adcrescit, quia Tertio Quartus conjunctus est nudis verbis, quæ conjunctio nullius momenti est, non in re parteve certa, *l. item quod, §. 1. ff. eod.* Conjuncti quod adcrescit quasi suum occupant; & merito igitur ab eo ceteros repellunt. Disjuncti, quasi alienum: igitur quod est alienum soli sibi vindicare non possunt, *§. his ita*, & quod dicitur, disjunctos solidum quasi suum suo jure retinere in *§. sin autem ad deficientis*, ita verum est, si solus supersit nullo concurrente socio, non si alios habent socios in totum vel in partem, & idem puto esse constituendum si quidam collegatarii permisti sint, alii disjuncti, alii conjuncti per vindicationem: *κ̀ ὐκ ἂν δυναίμην πέρα λέγειν μόλις κ̀ ταῦτα ἐμαυτὸν βεβίασμαι· παρὰ τὴν τῶν παραπτλῶν μεθόδον.*

LI. Enarratio.

ULp. libro Reg.) *Tit.* 17.

Cadunt in fiscum) Ammian. Marcell. libro 3. *ut sunt in palatii nonnulli alienarum rerum avidi, si quid caducum, vel aliud periisset ex usu.* Hinc caducarius. Glossæ Isidori: Caducarius, ad quem pertinent quæ cadunt defuncto aliquo, cui non est qui succedat.

Pro non scriptis habentur) *Leg. 1. sup. de hered. Instit.*

Nam ex parte scriptus, etiam clusis) *Leg. nam ex asse scr. l. 1. §. ult. ff. de jur. & fac. ignor. l. 3. sup. de ju. deliber.* Vide librum 6. Observ. cap. 38. & clusis pro clausis sæpe occurrit in Pand. Florent. Tertull. Apologet. cap. 11. *Cælum semet clusit*. Lucifer Caralitanus II. pro S. Athanasio: *Et cluserit ostium*. Glossæ: *κλείω, cludo, obsero.*

Quatenus lex P.) Quatenus, pro quia.

Peregrinus factus fuerit) Pereger, Ulp. *d. tit.* 17. quam lectionem probat Josephus Scaliger Ausonian. lection. libro. 11. cap. 14.

Quos Suetonius vocat) Neronis cap. 10.

Ærarii aug.) Attrito bellis civilibus ærario. Tertullian. de fuga cap. 12. *Tanta quotidie ærario augendo prospiciuntur remedia censuum, vectigalium, &c.*

Et augendi ærarii sanx.) Id est, augendi ærarii causa, ut ait Cujac. in recitat. vulgo tamen legitur, *incitandis cælibum pœnis & augendo ærario.*

Vicesimam hereditatum) V. ad Pauli Sent. lib. 4. tit. 6. Glossæ: *εἰκοστώτης, ὁ τὰς εἰκοστὰς ἀπαιτῶν, vicesimarius.*

His qui cœlibes essent) Juvenalis sat. 9.

Jura parentis habes, propter me scriberis heres.
Legatum omne capis, necnon & dulce caducum.

Vetus Scholiastes: *Meo labore habes filios, & scriberis heres, & non pateris pœnas orbitatis.* Plutarch. de amore prolis sub initium: *Ρωμαίων πολλοὶ γαμοῦσι κ̀ γεννῶσιν, οὐχ ἵνα κληρονόμους ἔχωσιν, ἀλλ᾽ ἵνα κληρονομεῖν δύνωνται. Romanorum multi uxores ducunt; & liberis operam dant, non ut heredes habeant, sed ut jus adeundæ hereditatis.*

Quo loco Epiphanius interp. perperam neg. om.) Sic enim vertit: *nihil de testamento lucrarentur, licet generis proximitate consisterent.* Sic etiam novus interpres Sozomeni: *etiam si genere proximi essent:* pro, *nisi si genere prox. es.*

Eodem Hermia auctore) Libro 7. cap. 47.

Et D. Ambrosio) In Lucam capite 111. *Erat deforme liberos non habere: quod etiam Legum civilium fuit auctoritate multatum* & libro de viduis: *Unde & illi qui Deorum suorum adulteria & probra venerantur,*

tur, cœlibatus & viduitatis statuere pœnas, ut æmuli criminum multarent studia virtutum.

Remittitur transire ad jus codicill.) Id est, permittitur. Cujac. in recitat. Dixi sup. t. 31.

Rerumque necessitas extorserat) Libanius declamatione 33. *ὁ καθὶ ἕκαστον, ὡς εἰπεῖν, μῆνα νόμοις ὁρᾷς, τοὺς μὲν λυομένοις, τοῖς δὲ γραφομένοις, τὸν πραγμάτων αὐτῶν τὰ τοιαῦτα εἰσηγουμένων, ὅτι βέλτιον τοῦτ' ἀντ' ἐκείνου κρατεῖν : nonne per singulos, ut ita dicam, menses vides leges abrogatas, alias latas; hoc rebus ipsis exigentibus, quia melius est hoc quam illud obtinere*. Aul.Gellius 20. 1. *Non ignoras legum opportunitates & medelas pro temporum moribus & pro rerum publicarum generibus, ac pro utilitatum præsentium rationibus, proque vitiorum quibus medendum est, fervoribus mutari atque flecti, neque uno statu consistere*. Joannes 8. PP. in epistola 9. ad Clerum Bituricensem: *Porro sciatis quia sic ista non modica interveniente necessitate, barbaro modo concedimus, ut tali necessitate remota, removeatur etiam id quod necessitas imperat.*

In Apologetico) Cap. 4. vide ibid. Rig.

Ætas quæ su. Ulp. expl.) Id est si minor ann. 25. aut uxor minor annis 20.

Ab Eusebio 4. de vita Constantini) Cap. 26.

Per insuetudinem interiisse) Justinianus ait per desuetudinem abolita, in *l.un.tit.* Interire dicuntur leges & occidere inusu. Arnobius 7. advers. Gent. *Ab legum interitu, & ab legum occasu.*

Solent jura senescere) Ammianus Marcellinus lib. 16. *Senescentes* (leges sumptuarias) *paulatim reparavit Sylla dictator.*

Ereptoria) Vide Cuj. ad *tit. ff. de his quibus ut indign.*

De quolibet bono principe Plinius) In Panegyrico.

Ut eleganter ait Cassiodorus) Libro 6. 8.

Et hoc SC. circa eam facta concedebant) In hac constitutione pro, *censuerunt*, Cujacius legit, *concesserunt*, ut etiam habetur in codice Juliani Brodæi.

Nec enim omnis dies incertus) Vide Cujac. Observat. libro 18. cap. 1. & §. sin autem aliquid hoc tit.

Vel post testamentum factum vivo test.) Vide Cujac. ad *leg. ult. ff. si pars heredit. pet.* libro 6. quæst. Papin.

Plinius II. epistol.) Epistola 16.

Resideant sine onere.) Quod & onus ipsum pro non scripto sit, tanquam a nemine datum sive relictum. Cujac. ad §. in primo, & §. pro secundo.

Nam & ex parte heres scriptus ante apertas ta.) Non solum heres scriptus ex asse etiam clausis tabulis testamenti adire hereditatem potest, ut olim obtinuit, sed & ex parte scriptus ex Justiniani constit. nam olim non obtinuit, ut dictum sup. in princ.

Disjuncti & separati dicuntur) Vide §. *si eadem res* 8. *Inst. de legat.* & ibi Cuj.

Tacito jure coheredi) Tacite *l. qui ex duabus* 53. §. 1. tacito jure, *l. servus communis* 67. *ff. de adquir. heredit.*

TIT. LII. *De iis qui ante apertas tabulas hereditatem transmittunt.*

NUnc non aliam ob causam hunc titulum dat Justinianus, quam quod constitutionis in ea positæ mentionem fecerit titulo superiore, §. in novissimo, qui alioquin eum forte non dedisset, propterea quod de apertis tabulis loquitur, quas aperiri hodie non est necesse ut adiri possit hereditas, vel ut dies legatorum cedat, & derogatio est legis Papiæ, quam Justinianus penitus abrogavit in his, quæ deficiunt ante mortem testatoris, vel ante apertas tabulas: nec tamen inutilis Constitutio est, cum ex ea, quæ ita concipitur definitio, liberos a parentibus sibi testamento relictam hereditatem ante apertas tabulas transmittere ad liberos suos, hodie ita concipiatur, liberos a parentibus sibi testamento relictam hereditatem etiam si eam non adierint, vel adquisierint, transmittere in liberos suos: quod procedit indistincte, sive liberi, quos parentes heredes scribunt, sui parentibus, sive extranei heredes sint, & ut Constitutio ait sive sciverint sibi delatam hereditatem, sive ignoraverint, & sive ex parte scripti fuerint, sive ex asse; cum tamen ex lege Papia extranei ex parte scripti non transmittant hereditatem ante aperturam tabularum, atque etiam, ut ait, si invicem substituti non sint, ut perinde excludatur lex Papia, atque si invicem substituti fuissent, ut §. 1. *sup. tit. prox.* Et præterea Constitutio ait idem obtinere in legatis quæ liberis parentes relinquunt, quæ tamen lege Papia caduca fierent mortuis legatariis ante apertas tabulas. Beneficium igitur concessum suis ut ex parte scripti transmittant non aditam hereditatem, *l. 3. sup. de jur. delib.* hæc Constitutio porrigitur ad liberos non suos. Et notandum huic Constitutioni non esse locum in liberis heredibus extraneis ab intestato venientibus, *l. 2. sup. de SC. Orph.* sed ex testamento duntaxat.

LII. Enarratio.

IN liberis hered. ext. ab int. ven.) Aliter Glossa, & Odofredus heic in fin. quem refert Joannes Faber heic. vide inf. t. 67. in fine.

TIT. LIII. *Quando dies legati vel fideicommissi cedat.*

Vide tit. 2. lib. 3. 6. ff.

HUnc etiam titulum non aliam ob causam dat, quam ut ex veteribus Constitutionib. confirmet quod dixit *t. 51. 1. §. in novissimo & seqq.* de cessione diei legatorum & fideicommissorum, & de annuis legatis relictis privato homini, quod ait *l. 1.* initio cujusque anni ea peti posse, intelligo & ab heredibus legatarii peti posse, quia post mortem testatoris initio cujusque anni eorum legatorum dies cedit, & cœpti cujusque anni legatum, si initio ejus vixerit legatarius, transmittitur in heredem: & hoc est quod ait, *l. 4. ff. de ann. leg.* annuo legato relicto, vel, quod idem est, in annos singulos plura esse legata, primi anni purum, sequentium annorum condicionalia: idem *l. 5. & l. in singulos, eod. t. l. 1. §. si in annos, ad leg. Falcid. l. 10. 11. 12. quand. dies leg. ced. l. 45. sup. de epis. & cl.* nec obstat *l. si in annos, ff. de cond. & dem.* in cujus specie non dixit testator, in annos singu. sed summam certam legavit in annos x. completos scilicet, secus si usumfr. vel operas legasset, ut *l. quæsitum, ff. de usufr.* Ex aliis legibus hujus t. intelligimus, legati aut fideicommissi petitionem in heredem ita demum transmitti, si dies ejus cesserit, qui utique cedit a morte testatoris si purum, aut in diem relictum sit; a die impletæ condicionis, si condicionale fuerit, vel in diem incertum, qui & aliquo casu non cedere possit, nec exigi scientiam, nec agnitionem legatarii, nec traditionem rei legatæ, nec aditionem hereditatis. Et condicionale non esse legatum ita relictum, cum ad legitimum statum pervenerit: mora enim suspendi, non condicione, & longa est differentia inter conditionem & moram, *l. 1. de leg. 2. l. heres, de cond. & dem. l. pen. hoc t. l. quod pure ff. eod.* & statim vocat quod Græci *ἀκμὴν* .i. justam ætatem, ut *l. cum pater, §. curatoris, de leg. 2.* qui & virilis vigor dicitur, *l. 1. de minor.* ad differentiam vigoris pubentis, *l. 4. sup. qui test. fac. pos.* Igitur post mortem testatoris mortuo legatario ante annum 25. legati petitio in heredem transmittitur. Nec obstant, *l. si Titio, ff. eod.* & pleræque aliæ similes, in quibus, ut Jo. docuit, recte, ab initio legato injicitur condicio h. modo, Titio cum erit annorum

norum tot do lego. In hac vero initio pure legavit, A hoc modo, Illi 10. do lego, deinde solutioni diem adjecit hoc modo, Quod legatum accipere debebit cum ad legitimum statum pervenerit.

LIII. Enarratio.

Secus si usumfructum vel op. leg.) *L. 2. ff. eod. in fin.*

A die impletæ conditionis) Si legatarius pendente conditione decesserit, legatum non transmittitur, *l.1. §. si quis 7. ff. ut legat. serv. cau.*

Cum ad legitimum stat. perv.) *ὅτε γίνηται μείζων κὲ ἐνιαυτῶν.*

TIT. LIV. *Ut in possessionem legatorum vel fideicommissorum servandorum causa mittatur, & quod satisdari debeat.* B

Vide tit. 3. & 4. eod. lib.

Nihil aliud restat ex tractatu de legatis & fideicommissis, nisi porro ut dicamus de satisdatione legatorum aut fideicommissorum servandorum causa, quam heres legatariis aut fid. postulantibus, qui legatum aut fid. sperant, præstare debet. Postulant eam legatarii a prætore vel præside sedente pro tribunali tanquam actionem, ut scilicet heredem jubeat cavere de legato aut fid. datis fidejussoribus. Formula cautionis hæc est: Quod mihi ex testamento vel codicillis L. Titii dari fieri oportet, id quibus diebus L. Titius dari C fieri voluit, iisdem dari fierive, aut quanti ea res est tantam pecuniam recte præstari, dolumque malum huic rei promissionique abesse absuturumque esse, hæc spondesne? Stipulatur legatarius, promittit heres a quo legatum relictum est adpromittit fidejussor quem dat heres. Herede autem non obtemperante jusso prætoris, legatarius mittitur in possessionem omnium rerum, quæ in causa hereditaria sunt, dolove malo heredis esse desierunt, aut in possessionem certæ rei hereditariæ, ut *l.2. inf. qui pot. in pign.* quo genere pignus prætorium constituitur, ut eas legatarius teneat pignoris jure, *l. 3. & 5.* non proprietatis, nec tam possessionis, quam custodiæ perpetuæ causa. Fit etiam missio uno casu ex Constitutione Antonini in res heredis proprias, si post sex menses, quam adivit prætorem legatarius, D is neque satisdedit, neque legatario satisfecit, l.6. Et in id, quod est in Rubrica, Quando satisdari debeat, notandum est, post mortem testatoris & aditam hereditatem postulanti legatario satisdari debere, etiamsi nondum dies legati cesserit, modo constet legatum esse relictum, licet de jure ejus non constet, qua de re prætor cognoscit summatim, non subtiliter, *l.1. hoc t.* quam puto significari, *l. 3. §. 1. ff. eod. l. hæc stipulatio, §. ult. ff. ut leg. no. cau.* atque etiam si modo non sit remissa a testatore, quoniam Constitutio Marci & Commodi .i. *l. 2.* cujus fit sæpe mentio in Pandectis, eam quocumque indicio voluntatis remitti permisit, alioquin valeret regula *l. nemo, ff. de leg. 1.* quæ & hodie valet in cautione, quæ etiam ex edicto prætoris, vel ex SC. de usufructu interponitur, *l. pen. hoc t. l. 1.* E *sup. de usufr. l. 8. ff. de usufr. ear. rer. &c.* quia deficit Constitutio, quæ hoc testatori permiserit. Et hic est finis hujus tractatus de successione quæ jure civili competit ex testamento, deque his, quæ testamento vel codicillis relinquuntur.

LIV. Enarratio.

Legatarius mittitur in poss.) Ut in *l.1. §.1. ff. eod. & l.6. hoc t.*

Custodiæ perpetuæ causa) Non possidemus, sed Prætor magis custodiam rerum permittit, *l. cum legatorum 12. ff. de Quib. ex caus. in possess. eat. & d.l.6.*

Et aditam hereditatem) *L. si a te 10. ff. ut legator. servand. cau.*

Id est, l. 2.) *Et l. 7.* in qua verba illa, *& ff. commodum*, a libris vett. abesse quidam testantur. Sunt tamen in Brodæi codice perantiquo. Severum enim in divos Commodum retulisse scribit Ælius Spartianus in Severo, & in nummo D. Commodus appellatur apud Hubertum Goltzium in thesauro rei antiq.

Quocumque indicio) Sic leg. in *d. l. 2.* ut in *l. aviæ 77. §. pater, ff. de cond. & demonstr.* In veteri tamen Brodæi legitur, judicio.

TIT. LV. *De suis, & legitimis liberis, & ex filia nepotibus ab intestato venientibus.*

Vide tit. 1. libri 3. Inst. & tit. 16. lib. 38. ff.

Ab hoc titulo incipit tractatus de hereditate intestatorum, quæ jure civili defertur, & primo quidem loco suis & legitimis liberis sive naturales sint, sive adoptivi, *l. 5.* sive nati tempore morientis, sive postumi, *l. 4.* sive ex parente ingenuo, sive ex libertino, *l. 7.* Et hi quidem sui liberi ipso jure heredes existunt etiam ignorantes, & inviti, *l. 3. §. pen. ff. de suis, & leg. lib.* & præferuntur matri defuncti, *d. l. pen.* imo & filii, qui nec sui, nec legitimi sunt, sed tanquam legitimi ex SC. Orfitiano ad hereditatem matris vocantur, ex *d. l. pen.* præferuntur aviæ. i. matri defunctæ matris: quia liberis, quam parentibus debetur hereditas. Item sui liberi etiam si ignorantes se heredes extitisse, naturæ concesserint, hereditatem parentum transmittunt ad heredes quoscunque, *l. 8. hoc tit. l. 3. l. cum antiquiorib. sup. de jure delib.* Recte autem in hoc tit. de suis, & legitimis liberis: nam & si quicunque legitimi sunt, non sint sui, omnes tamen, qui sunt sui, & legitimi sunt, *l. de bonis, §. 1. ff. de Carb. edic. l. 2. ff. unde leg. l. 1. §. sed videamus, ff. de succ. edic. l. 1. C. §. 1. ff. de grad. & adf. l. filius, ff. de suis, & leg. her. l. ult. sup. de codicill.* & contra qui non sunt sui liberi, nec legitimi sunt, *l. scripto, ff. unde lib.* veluti filii emancipati, vel naturales tantum, vel spurii. Notandum inter suos jure civili. i. ex 12. vocari ad intestati successionem nepotes ex filio, vel filiis jam mortuis pariter cum filiis defuncti superstitibus, licet legitimi tantum sint non sui, in stirpes. i. in portionem patris sui, non in capita, eadem successionis ratione servata, si non existentibus filiis plures sint nepotes ex diversis filiis varii numeri, *l. 2. & 3.* quam & prætor sequitur, *l. si in adoptionem, §. ult. ff. de bon. poss. cont. tab. l. si nepotes, ff. de coll. bon.* Imo, & ex Constitutione Valentiniani, & Theodosii nepotes ex filia inter suos in locum & portionem matris cum diminutione trientis, & inter legitimos cum diminutione quadrantis, *l. 4. C. Theod. de leg. her.* & Justiniani, *l. ult. & Nov. 18. & 118.* sine diminutione, licet neque sui sint, neque legitimi. Illud etiam notandum est, *l. 1. hujus tit.* quæ non est de liberis, sed de agnatis, ex transverso, ideo statim positam fuisse initio hujus tractatus, ut intelligeremus, in successionibus intestatorum quid juri civili, & juri prætorio interesset, quod collata, & conjuncta *l. 2. sup.* qui admitti, apparebit statim: Jus prætorium per se solum esse temporarium, Jus civile perpetuum.

LV. Enarratio.

Quia liberis quam parentibus) Pro magis quam parentibus, *l. nam etsi 15. ff. de inoff. testam. l. scripto 7. ff. unde lib.*

Naturæ concesserint) Sic loquitur *lex 1. inf. tit. prox.* Sallustius in Jugurth. *Pater naturæ concessit.*

Ad heredes quoscumque) Sive liberi, sive parentes, sive extranei sint.

Vel

Vel naturales tantum] Quæsiti ex concubinatu.
Non in capita] ἐκ τῆς ἴσȣ.
Cum deminutione trientis] Qui adcrescit suis.
Cum deminutione quadrantis] Qui adcrescit adgnatis.
Qui juri civili & præt. interesset] An sicut Tertullianus Apologet. cap. 33. *interest homini Deo cedere*.
Jus civile perpetuum] Vide ad t. 30.

TIT. LVI. *Ad S.C. Tertyllianum.*

Vide lib. 3. Instit. tit. 3. & lib. 38. ff. t. 17.

POst liberos mater vocatur ad hereditatem defuncti intestati tanquam legitima heres non ex 12. tab. quia cognata non agnata est, nisi in manum viri convenerit: sed ex S.C. Tertylliano: & retro ad hereditatem matris intestatæ filii vocantur tanquam legitimi heredes, non ex lege 12. sed ex S.C. Orphitiano. Antiquius est Tertyllianum Orphitiano, & ideo de S.C. Tertylliano titulus præcedit, & ex hoc quidem mater cujuscunque ætatis filio succedit, cum tamen ipse matri ex S. C. Orphitiano si infans sit, per se non succedat, sed per tutorem, vel patrem, *l.1. hoc tit. l.si infanti, supr. de jur. delib. l.servo invito, §.si pupillo, ff. ad Treb.* Item ex S. C. Orphitiano filius excludit parentes & fratres consanguineos matris, *l.penult. supr. tit. prox. l.1. & 4.tit. seq.* Ex S.C. Tertylliano pater excludit matrem aut jure civili, si in emancipatione manumissor fuerit, aut jure præt. si non fuerit manumissor, *l.2. hoc tit. l.10. ff. de suis & leg. her.* Item fratres consanguinei, sive soli sint, sive permisti sororibus consanguineis, excludunt matrem, non uterini, aut naturales, *l. Lucius, ff. de vulg. subst.* Sorores autem consanguineæ, si solæ sint, pariter admittuntur cum matre, ita ut ferant partem dimidiam, & mater alteram dimidiam. At ex *l. ultim. hujus tit.* cum qua conjungenda est *l.ultim. sup. de jur. del.* non est differentia inter fratres consanguineos & uterinos, & cum fratribus quoque mater vocatur in virilem, & ex ea in *l. mater hoc titulo*. Tribonianus scripsit, sororibus & fratribus, cum in Cod. Theod. tantum esset scriptum, Sororibus, ut Anianus legit, & lex ipsa indicat, vel fratribus tantum, pro sororibus, quia ante hanc *l. ultim.* fratres omnino matrem excludebant. Sed postea Justiniano placuit, ut & cum sororibus mater veniret tantum in virilem, *Novel.* 22. & novissime concurrentibus fratribus & sororibus & patre & matre, longe aliter quam definiat, *d. l.ultim. ad Tertyll. & l.ultim. infr. Com. de succes.* ut omnes succederent pro virilibus portionibus, & viriles retinerent plenas sine deductione ususfructus, *Novel.* 84. & 118. & hoc si vidua permansisset mater. In ea quæ iterum nupsit post annum luctus sublata *l. mater hoc tit. & l. 3. §. ultim. supr. de sec. nup.* ut variaverit Justinianus docui *Novel.* 2. De ea quæ iterum nupsit intra annum, est duntaxat in *hoc tit. l.4.* Duo sunt casus quibus cessat S. C. Tertyllianum: unus *l. 3. alter l. pen.*

LVI. Enarratio.

NIsi in manum viri convenerit] Mater familias, quæ in manum viri convenit, suorum numero est. Vide Cujac. Observ. libro 6. cap. ult. & sup. tit. 18.
Si infans sit] Si vero fari possit, per se, id est, per aditionem suam tutore auctore. Sic hanc legem intelligunt, Joannes Faber, Odofredus, & Fulgosius: aliter Pet. Fab. Semestrium lib. 11. cap. 12.
Pater excludit matrem] *l. 2. §. obiicitur, ff. eod.*
Aut naturales] In servitute aut concubinatu quæsiti.
Ut omnes succederunt] Etiamsi filii sunt in potestate patris.
In ea quæ iterum nupsit] In bonis profectis a patre mater quæ iterum nubit, usumfructum tantum habet,

A in ceteris plenam proprietatem.
In hoc tit. lex 4.] In qua notanda verba illa, *forte fatali obierit*, ut in *l. 1. infr. tit. ultim.* Excerpta vett. Glossis: *forte fatali*, ἰδίῳ θανάτῳ, sua morte.

TIT. LVII. *Ad S.C. Orphitianum.*

Vide lib. 3. Instit. tit. 4. & in d. tit. 17.

POst S. C. Tetyllianum sequitur Orphitianum, ex quo filii pari jure vocantur ad hereditatem matris intestatæ, exclusis omnibus agnatis matris, ut mater ad hereditatem filiorum intestatorum ex S. C. Tertylliano. Et notandum quod ait *l.penult. supr. de suis & leg. lib.*
B filios matri ipso jure succedere: quod non est citra aditionem vel gestionem pro herede, ut cum dicimus suos ipso jure heredes existere, *l. in suis, de suis & leg. her. l. penult. §. penult. de bon. lib.* sed citra cretionis solemnitatem, quæ hodie sublata est, & citra bonorum possessionem l.3. hoc tit. quia non prætoris, Sed S.C. Orphitiani beneficio admittuntur ad hereditatem matris, *l.1. Cod. Theod. de leg. her. l. 1. Cod. Theod. de cret. vel bon. pos.* quod etiam de suis heredibus dicitur, & de legitimis omnibus heredibus, & de testamentariis dici potest, *l.13. supr. de jure delib. l.7. ff. de inoff. test. l.4. tit. seq. l.omnium sup. de testam.* Eam vero non aliter adquirunt quam si adierint, vel se pro herede gesserint Paulus IIII. *Sent. eod. tit.* Filius maternam hereditatem eandemque legitimam nisi adeundo quærere non potest. Et quam ita non ad-
C quisierint, sane in heredem non transmittunt, sed deficientium portio adcrescit reliquis, qui adierunt, ut in specie *l. 2. hujus tit. l.si ex pluribus, ff. de suis & leg. her.* vel hereditas redit ad agnatos defunctæ matris. Nec obstat *l. 1. supr. tit.* 52. quia de testamentariis heredibus est, non de legitimis, nec cum sit nova, ausim eam producere ad legitimos; fateor tamen eos si moriantur intra annum scientes sibi esse ab intestato delatam hereditatem matris, jus deliberandi transmittere ad heredes, *l.cum antiquioribus, supr. de jure delib.* ut hic recte notat Accursius.

LVII. Enarratio.

D CItra bonorum possessionem] Græci ad *leg. 3. hoc tit. Quoniam enim Senatusconsultum Orphitianum est juris civilis, merito nec bonorum possessione indigent, qui ex eo vocantur ad hereditatem: sed possunt tanquam jure civili heredes pro herede gerere.*
Non de legitimis] Idem scribit Fulgosius ad *leg. 1. num. 3.*

TIT. LVIII. *De legitimis heredibus.*

Vide lib. 3. Inst. tit. 2. & lib. 38. ff. tit. 16.

POst suos heredes jure civili ad hereditatem ingenuorum vocantur legitimi, i. agnati ex lege 12. tab. vel ex lege Cornelia, ac primum quidem consanguinei, i. fratres & sorores qui quæve in ejusdem pa-
E tris, cum is moreretur, potestate fuerunt, *l. 4. supr. de suis & leg. lib. l.1. 3. 6. hoc tit.* excluso patre & matre, ut olim obtinuit, ut hodie obtinet, simul admissis omnibus pleno jure pro virilibus portionibus ex *Novel.* 118. Et hi quidem fratres vel sorores præferuntur filiis fratrum vel sororum juxta *l. 3. & l. penultim. §. ultim. hoc tit.* quod fuit jus vetus. Juxta *Novel. Justiniani*, filii fratrum & sororum repræsentant vicem patrum suorum, ut pro stirpibus concurrant cum fratribus & sororibus defuncti vel defunctæ, itemque ut excludant defuncti fratres ex eodem patre tantum, vel ex eadem matre tantum, si pater eorum fuerit defuncto frater ex eodem patre & ex eadem matre, itemque ut excludant patruos, avunculos, amitas, materteras defun-

cti intestati. Et his tribus casibus exceptis in linea collaterali non est representationi locus, &, aliter quam in linea directa, semper proximior inferiorem excludit, & hereditas distribuitur in capita non in stirpes. Notandum est, quod ait *d.l.3.* consanguinitatis jure etiam feminas ad legitimam hereditatem admitti; quod ex l. 12. tab. obtinuit etiam in omni jure agnationis, perinde atque in jure liberorum. At lex Voconia ultra consanguineas non admisit feminas ad legitimam hereditatem .i. ut neque agnatis maribus, deque sibi invicem agnatæ succederent: ideoque juris auctores consanguineos separaverunt ab agnatis in hoc jure hereditatis intestatorum, & agnatos definierunt esse virilis sexus personas, *l. 2. §. 1. ff. de suis & leg. her.* quia post consanguineas muliebris sexus personæ licet agnatæ sint, non admittuntur lege Voconia, quæ obtinuit usque ad ætatem Justiniani, qui *l. pen. hoc tit.* restituit jus antiquum, ut quemadmodum liberi, ita agnati jure legitimo succedant sine ulla discretione sexus, & sit jus æquabile, ut quemadmodum feminis agnatis agnati succedunt, ita maribus & feminis agnatis agnatæ ab intestato in infinitum succedant, ne paternum vitium, ex quo, ut ait secundum Stoicorum sententiam, feminea proles processit, ipsi proli noceat. Ut autem nulla habita discretione sexus, Justinianus agnatos admittit cujuscunque gradus, restituta lege 12. tab. & abolita Voconia, ita paulatim etiam cognatos admisit, nulla habita discretione agnationis & cognationis: ac primum quidem fratres ex eodem patre tantum, qui agnati sunt, & fratres uterinos, qui sunt cognati, simul admittit ad hereditatem defuncti fratris intestati sine liberis, *l. ult. hoc t. l. ult. sup. ad SC. Tertul.* quod ex Novellis, & ex *l. ult. t. seq.* ita accipiendum est si defuncto non sint fratres utroque parente cognati, vel horum fratrum filii. Hi enim præcellunt, & illos excludunt. Item ex Constitutione Anastasii a Justiniano approbata & adaucta, fratres emancipati ex rescripto principis, reservato jure legitimarum hereditatum, quod genus emancipationis Anastasius introduxit, vel etiam, ut Justinianus adjicit in *l.13.* emancipati alio legitimo modo, puta ex 12. tab. vel ex constitutione Justiniani; fratres, inquam, emancipati, licet agnati non sint, & fratres in familia retenti, simul admittuntur ad legitimam hereditatem, & tutelam, & curationem fratris in familia retenti vel emancipati, *l. 11. hoc t. l. 4. sup. de leg. tut. l. 5. sup. de cur. fur.* & cum fratribus in familia retentis ex Anastasii quidem Constitutione cum deminutione trientis, ut Theophilus explicat in *§. 1. de succ. cog.* hodie sine ulla deminutione ex *l. ult. hujus t.* Et excludunt agnatos & patrem defuncti: ita tamen, ut si retentus in familia vita decesserit, pater in bonis ejus adventitiis retineat usumfructum totum quem habuit eo vivo, ut *l. ult. §. sup. ad Tertul.* vel si emancipatus sit, in bonis quæ ab eo pervenerunt ad fratres superstites, qui in patris potestate sunt, æque pater habet usumfructum totum, *l.13. hoc tit.* vel si fratres superstites sui juris fuerint, ususfructus bessem, non quasi adquisitum sibi per eos, sed quasi lege concessum, *d. l. ult. §. pen.* quod omne ut *Novel.* 118. immutaverit, jam satis adnotavit supra. Quod autem placet Anastasio, ut bona emancipati fratris ab intestato omnibus fratribus deferantur ab eo, *l. 13.* excipit bona a matre profecta, quæ ad eos tantum fratres pertinent, qui ex eadem matre sunt: unde ducitur quod vulgo jactatur, Materna maternis cedere, paterna paternis. Quod item Anastasius dedit fratribus emancipatis, id etiam Justinianus dedit *l. ult.* filiis fratrum emancipatorum, ut simul veniant cum filiis fratrum retentorum in familia, hoc quoque casu non habita discretione agnationis & cognationis: & similiter, *l. pen. §. ult.* pari jure esse vult filios fratrum, & filios sororum, quamvis hi cognati, illi agnati sint: & ita paulatim eo ventum est, ut *Nov.* 118. penitus tolleretur differentia agnationis & cognationis, quæ & civili & prætorio jure recepta erat abrogata, *l. 5. 7. 9. hujus tit.* jura nova paulatim amplianttur & crescunt, *l. 11. §. si rem in fi. de leg. 3.* & vetera æque sic diffuuntur melius quam discinduntur. Videnda ad hæc sunt, quæ de *l. 1. & 11.* scripsi Observ. 18. cap. 18.

LVIII. Enarratio.

VEl ex lege Cornelia] Si apud hostes decesserint, *l. 8. hoc tit.*

Juxta Nov. Justin. filii fratrum] Quod si soli sint fratrum filii, non parentes, non fratres, succedunt in capita, ut scribit Cujac. ad d. Nov. 118. & Feudor. libro 11. cap. XI. quæ fuit Azonis sententia heic in Summa num. 7. Odofredi, ut refert Fulgosius in authent. cessante, hoc t. & aliorum veterum interpretum, dissentiente Accursio Azonis studioso, & Dyno, quem refert Joannes Faber ad *d. authent. cessante*, vide disputationem forensem Antonii Fabri de patrui hereditate inter solos fratrum filios.

Aliter quam in linea directa] In linea directa proximior ulteriorem non excludit; ut puta nepos ex alio filio jam mortuo non excluditur a filio, propter jus repræsentationis.

At lex Voconia ultra consanguin.] *§. ceterum 3. Inst. de legit. adgnat. success.* Paulus *Sentent. libro 4. tit. 8. §. feminæ*.

Sine ulla discretione sexus] Sic loquitur Paulus 4. *Sententiar. t. 8. §. feminæ*.

Secundum Stoicorum sententiam] Vide Censorinum de die nat. c. 5. S. Chrysostomum in D. Pauli epist. ad Ephes. c. 5.

Quod ex Novel.] *Novella* 118.

In familia retenti vel emanc. l. 11. h. t.] In qua verba illa, *collationibus tamen*, &c. subdititia esse Cujacius observat lib. 18. cap. 23. Certe absunt a veteri Juliani Brodæi, nec etiam Gallicus interpres Codicis ea adgnovit.

TIT. LIX. *Communia de successoribus.*

QUid his verbis significatur? an proponi sub hoc titulo communia, quæ sunt successionibus ex testamento & ab intestato? minime: nec enim in eo ulla lex pertinet ad successionem testamentariam: an igitur, quia initio hujus libri dixit de successionibus intestatorum, quæ jure prætorio deferuntur .i. de bonorum possessionibus, quæ dabantur olim per septem gradus, hodie per quatuor; postea vero dixit de hereditatibus intestatorum, quæ jure civili deferuntur agnatis solis, gentilitio jure desuetudine abolito: ac primum quidem suis, deinde consanguineis, tum reliquis agnatis, nunc proponit communia, quæ sunt utriusque successionis civilis & prætoriæ, utriusque juris civilis & prætorii: quod & ita nominatim est expressum, *l. 2. 3. 5. 10.* & in *l. 7.* nulla successio .i. neque civilis, neque honoraria, quomodo etiam explicanda est *l. 4.* conjuncta *l. liber. sup. de pet. her. & l. Arianus, inf. de lib. cau.* quia & apud prætorem servus pro nullo habetur, *l. 1. ff. de jur. del. l. nullo, ff. ad legem Corneliam de fal.* 5. Nemo etiam dubitat, quin regula *l. 8.* pertineat ad utramque successionem ab intestato: itemque definitio *l. 9.* quæ SC. Claudianum ostendit, non perinde locum habere in libero homine, atque in libera muliere. Nec minus communis est *l. 6.* nam quod in ea est de avunculo, idem dici de patruo potest: itemque quod *l. 1.* de bonorum possessione, idem de legitima hereditate ex Anastasii Constitutione. Sola est *l. ult.* quæ magis quasi modo quodam nectit hunc titulum cum sequenti, quam commune quidquam tradit utrique successioni & juri, ut & sup. *tit. 25. l. ult.* magis docuimus poni ad eliciendum vincien-

ciendumque titulum ſequentem, quam quod ad illum t. proprie pertineat.

LIX. Enarratio.

Gentilitio jure deſuet. abolito] Vide Cujacium ſup.

Et in l. 7.] In qua liber vetus Juliani Brodæi recte, *promittitur*, ut in Baſil. ἐπηγγέλλεται.

TIT. LX. *De bonis maternis, & materni generis.*

QUæ hactenus dicta ſunt de hereditatibus inteſtatorum ad patresf. pertinent, non ad filiosf. nam lex 12.tab. quæ ſucceſſionum ab inteſtato ordinem fecit, de patref. loquitur non de filiof. ut M. T. retulit, *Si paterf. inteſtato moritur*, reſumpto patriſf. verbo ex anteriori capite. *Paterf. uti legaſſit, &c.* & ideo quæ filiusf. relinquit poſt mortem ſuam, bona potius aut peculia, quam hereditates dicuntur. Poteſt enim quædam habere propria aut tanquam propria. Ea vero aut caſtrenſia ſunt, ſive militaria, aut pagana: & caſtrenſia, aut quaſi caſtrenſia: & pagana rurſus, aut profectitia, aut adventitia. Caſtrenſia quæ adquirit occaſione armatæ militiæ. Quaſi caſtrenſia quæ occaſione togatæ, urbanæ, forenſis, literatæ militiæ. Profectitia quæ ex re patris in cujus poteſtate eſt, quod proprie patrimonium dicitur, ut bona materna matrimonium Senecæ, Suetonio, Valerio, D. Auguſtino, & bona fraterna Fratrimonium in libro notarum Senecæ. Adventitia, quæ alius quilibet ei dedit vel reliquit, ut bona materna & materni generis, de quibus eſt hic titulus. Materna ſunt quæ mater ei dedit vel reliquit. Materni generis quæ avus aut proavus maternus, avia aut proavia materna. Et caſtrenſia quidem, ac quaſi caſtrenſia propria ſunt filiif. pleno jure, ut nec uſuſf. ad patrem pertineat, nec præmium emancipationis, *l. 6. §. 1. & §. cum autem tit. ſequ.* & mortuo patre, præcipua ab eo retinentur, nec conferuntur fratribus, & in his quandiu vivit jure patriſf. fungitur, & teſtamentarium heredem habere poteſt: ſed ſi moriatur inteſtatus, vel capite damnetur ſuperſtite patre, legitimum heredem habere non poteſt; quia pater ea bona tanquam rem ſuam, non tanquam rem, hereditatemve filii ſuo jure occupat, atque ita quantum ad ea bona attinet; filiusf. vivit, ut paterf. moritur, ut filiusf. ſi teſtatus non ſit: Sic virgo veſtalis teſtamentarium heredem habere potuit, & tamen, ut Labeo ſcribit in commentariis ad leges 12.tab. ei ab inteſtato nemo heres eſſe potuit; ſed bona in publicum redigebantur. Sic ſpado cubicularius principis teſtamentarium heredem habere potuit, non legitimum, ut docui Obſ. 17. cap. 24. Profectitia autem bona proculdubio patris ſunt pleno jure, non per uſumfructum tantum, & in eis filiusf. neque teſtamentarium, neque legitimum heredem habere poteſt. Idem olim obtinuit in bonis adventitiis quibuſcunque. Nam & bona materna filiif. patri pleno jure adquirebantur, ut Thalelæus & Accurſius notant recte in *l. 1. hujus tit.* & probat *l. 6. in pr. & l. filiusf. ff. de adquir. her. l. 1. §. qui operas ad Tertyl. l. 3. §. verbum de don. int. vir. & ux. l. 1. inf. de lib. exh.* At ex edicto Conſtantini, id eſt, *l. 1. hujus tit.* uſusfructus tantum bonorum maternorum pertinet ad patrem, quod *l. 2.* trahit etiam ad bona materni generis, ut & ſicut caſtrenſia filiusf. mortuo patre ea præcipua habeat, nec conferat fratribus, ut *l. 4. tit. ſeq. l. ultim. ſup. de collat.* & nihil mutat, ſi pater ſecundis nuptiis occupaverit domum, *l. ultim. hoc tit. l. de emancipatis, ſup. de leg. her. Nov. 22.* abrogata, *l. 3. Cod. Th. eodem tit.* Addit edictum Conſtantini debere patrem uti frui boni viri arbitratu, nec tamen ab eo exigit ſatiſdationem fructuariam, ut *l. ultim. §. ſin autem non habeat, tit. ſeq.* eundemque actiones ex cauſa eorum bonorum deſcendentes exercere, quia filiif. perſona in judicio legitima non eſt ſine voluntate patris, per ſe, vel per procuratorem, cum & ſuo nomine agat pater; perinde, ut ait, ac ſi pleno jure dominus eſſet, & ſuis ſumptibus. Nec tamen jus alienandi vel pignerandi habet. Hanc abſurditatem quam vocat *l. ait prætor, ff. de ju. delib.* hoc caſu admitti. Si quæras quid ſit dicendum ſi poſtea quam ea bona obvenerunt filiofam. is a patre emancipatus ſit, dicam emancipatione uſumfructum, quem in eis bonis jure poteſtatis habuit pater, extingui: Sed pro præmio emancipationis placuiſſe olim, ut pater, ſi vellet, eorum bonorum trientem retineret pleno jure, *l. 12. pen. Cod. Theod. eodem*, hodie ſemiſſem tantum uſuſfr. retinere poſſe, *l. 6. §. cum autem, tit. ſeq. l. ultim. inf. de em. lib.* ad remunerandum beneficium emancipationis, quod eſt beneficium bonorum quærendorum, ut ait *l. 1. ff. ſi a par. man. fuer.* Et rurſus ſi quæras quid ſit dicendum, ſi ea bona obveniant filio jam emancipato, hoc expediet *l. 3.* quæ patri concedit virilem portionem uſusfructus, non tanquam adquiſitam (nec enim per liberam perſonam quidquam adquiri poteſt) ſed tanquam munus lege oblatum reverentiæ patris manumiſſoris.

LX. Enarratio.

UT M. Tul. retulit] 11. de Invent. & auctor ad Herenn. libro 1.

Ut bona materna matrimon.] Vide notas priores ad tit. 1. Inſtitutionis 11. in princ. & Nicolaum Fabrum ad controverſias Senecæ.

Et mortuo patre, præcipua] *l. cum duobus 52. §. idem Papinianus, ff. pro ſoc.*

Vel capite damnetur] *L. 3. inf. de bon. proſcriptor.*

Ut Labeo ſcribit] A. Gellius refert libro 1. capite 12.

Ut Thalelæus] Lib. 45. Baſ. tit. 4.

Et Accurſius] Et Raphael Fulgoſius ibid. numer. 1.

Quod lex 2. trahit etiam] Vetus Juliani Brodæi habet, *qui ex patre*.

Quia filiifam. perſ. in judicio] *L. filiusfamilias 9. ff. de obligat. & action.*

Vel per procuratorem] Thalelæus obſervat in hoc caſu, eum qui alieno nomine agit, procuratorem dare poſſe: regulariter enim qui alieno nomine agit, ſive procurator, ante litem conteſtatam procuratorem dare non poteſt, *l. neque 11. ſup. de procur.* Cujacius autem ait patrem ſuo nomine agere.

Nec tamen jus alienandi, vel pigner.] *L. 2. h. t.*

Hanc abſurditatem] Eſt enim abſurdum ei cui alienatio interdicitur, permitti actiones exercere, ut eſt in *d. l. ait Prætor, §. 2.*

Quæ patri concedit vir. port. uſusfructus] Sive unus, ſive plures ſint filii emancipati, pater uſumfructum virilis portionis retinet beneficio conſtitutionis: cum enim in poteſtate eſſe deſierit, pater uſumfructum retinere antea non poterat, ut ait Thalelæus.

Reverentiæ patris manumiſſ.] Ad exemplum patroni, qui non quidem vivi, ſed tamen mortui liberti bonorum pro dimidia parte heres eſt. P. Faber.

TIT. LXI. *De bonis quæ liberis in poteſtate conſtitutis ex matrimonio, vel aliter adquiruntur, & eorum adminiſtratione.*

BOnis maternis & materni generis in hoc titulo adjungitur *l. 1. 3. 4.* quæ filiusf. vel filiaf. ex cauſa matrimonii adquirit, puta ex caſu dotis quem maritus, vel ex caſu donationis propter nuptias, quem uxor lucratur, ſoluto matrimonio, vel ex hereditate, legato, fideicommiſſo mariti vel uxoris, ut eodem jure ſint, quo dictum eſt t. ſuperiore, eſſe materna & materni generis. Ab his vero, quæ ex matrimonio adquirunt, recte, *l. 2.* ſeparat dotem, quam filiæ no-

mine,

mine, aut donationem propter nuptias, quam filii nomine pater dedit, quoniam ea ſine ulla deminutione ad plenum redit ad patrem, ſoluto matrimonio, vel ipſo jure, vel ex conventione, ut ait *l. ult. ſup. com. utr. jud.* quia profectitia eſt, non adventitia. Mortuo autem patre inteſtato, filiis ſuperſtitibus, ea dos vel donatio propter nuptias in commune redigitur. Ex teſtamento, ſi collatio bonorum fuerit a patre prohibita nominatim, ut exigit *Novel.* 18. adſcriptis heredibus extraneis, filii filiæque dotes ſuas præcipuas habent, quæ ad patrem redierant. Teſtamento autem facto inter ſolos liberos, non habent eas præcipuas, niſi eatenus quatenus ex bonis ſuis pater aliis filiis dedit ex eadem cauſa, vel militiæ adipiſcendæ gratia, *d. l. ultim.* Porro in *l.5. hujus tit.* bonis, quæ ex matrimonio filiifam. adquirunt, adjunguntur etiam quæ ex ſponſalibus adquirunt, puta munera ſponſalitia, quæ & ſponſalia dicuntur, & ad extremum Juſtinianus generaliter conſtituit *l.6.* ut nonnullorum bonorum adventitiorum dominium adquiratur patri per filiumfam. aut filiamfam. ſed ut eorum uſufructu contentus ſit. Et ſervandum quibus gradibus res lente proceſſerit, ne repentino quo jure populus utebatur, ejus, quod etiam factu difficile eſt, populo mandaretur oblivio. Quæſtionis eſt, mortuo filiofam. ad quem hodie pertineant bona ejus adventitia, & an heredem in eis habere poſſit. Et conſtat teſtamentarium heredem eum habere non poſſe, quia filiusfam. teſtamenti factionem non habet, niſi de caſtrenſibus, aut quaſi caſtrenſibus bonis ex privilegio militiæ, non item de adventitiis, quæ nec alienare aut obligare poteſt ſine voluntate patris, *l.2. infr. de caſt. pec. mil.* teſtamentum facere, nec voluntate patris, qui eorum bonorum uſumfr. habet, *l. ultim. §. filiis, hoc titulo*; imo nec ſi eorum quorumdam bonorum uſumfructum non habet, *l. Imperator, ff. ad Treb. l. penult. ſupr. qui teſt. fac. poſ.* quia lex 12. tab. quæ jus teſtamenti faciundi dedit, de patrefam. loquitur, non de filiofam. eademque ratione legitimum heredem non habet, ſed omnia ejus bona pater, qui ſupervixit, occupat jure peculii, etiam caſtrenſia & quaſi caſtrenſia. At ex noviſſimis Conſtitutionibus, ſi liberos filiusfam. reliquerit, ad eos bona ejus tranſeunt jure hereditatis potius quam ad patrem jure peculii, *l. 3. hoc titulo*; non quidem profectitia, quæ omnino redeunt ad patrem, a quo profecta ſunt; ſed adventitia, reſervato uſufructu avo paterno, exceptis caſibus quibus parenti nec uſusfructus adventitiorum adquiritur, & ut quidam arbitrantur, etiam in caſtrenſibus & quaſi caſtrenſibus pleno jure liberos ſuos heredes habet, ſi teſtatus non ſit, ex *Novel.* 118. Poſt liberos vocantur fratres ex utroque parente conjuncti una cum matre ſi ſuperſit, reſervato uſufructu patri: poſt hos, fratres ex uno parente, æque reſervato uſufructu patri, *l. 4. l. 6. §. ſub hac & §. penult. hoc tit. l. ult. ſup. com. de ſucc. l. ult. §. ult. ſup. ad Tertull. l. de emancipatis ſup. de leg. hered.* Et poſt hos omnes pater, non etiam avus paternus, licet defunctus in ejus poteſtate fuerit, ſolo uſufructu reſervato avo paterno, *l. 3.* Poſt patrem, avus in cujus poteſtate eſt. At ſupradicta *Novel.* hunc ordinem ſuſtulit, defuncto filiofam. ſine liberis, patrem & matrem, & fratres jure hereditario admittens in bona ejus adventitia pro virilibus portionibus pleno jure; nullo reſervato uſufructu. Atque ita evenit, ut & ſi fratres ſuperſtites ſint in poteſtate patris, virilis portionis eorum uſusfructus non pertineat ad patrem, qui eſt unus caſus quo bonorum adventitiorum, puta fraternorum, uſusfructus non adquiritur patri. Sic vero etiam fit ut filiusfam. legitimum heredem in eis bonis habeat, qui non poteſt habere teſtamentarium, ut e contrario in caſtrenſibus teſtamentarium, non legitimum. Quod ad partem illam tituli: Et eorum adminiſtratione, Bonorum adventitiorum quæ liberis adquiruntur, adminiſtratio pertinet ad parentem in cujus poteſtate ſunt. Et adminiſtrationis partes eæ, exercere actiones conſentiente filio, niſi abſit vel fari non poſſit, *l. ult. §. ubi autem in unum*, exemplo tutorum, *l. 1. §. ſufficit, ff. de adm. tut.* utque moris eſt abſentibus jungi infantes, *l. 22. §. 1. ff. de fid. lib.* impendere laborem & ſumptum in lites ex fructibus, mancipia alere & veſtire, exigere debitores, ſolvere creditores, nomine filii vendere vel obligare res mobiles aut immobiles legatorum a filio relictorum, vel æris alieni maxime uſurarii exolvendi gratia. Nomine, inquam, filii, ut *l. ult. §. ſin autem æs, & §. ſin autem non habeat, & §. ſed pater quidem*, non ſuo nomine, *l. 6. §. non autem*. Item res quæ oneri magis quam fructui, & pretium ex earum rerum venditione redactum inſumere in rem filii, & uſuras ex fructibus, vel de ſuo fœneratoribus ſolvere, quæ eis debentur ob pecuniam ab eo tardius ſolutam. Denique tueri res ſumma diligentia, *l. 1. ſup. t. prox.* Nam ut in procuratore, tutore, curatore, ita in quolibet adminiſtratore exigitur aſperitas & diligentia magna. Martialis. *Sane certus & aſper homo, Procuratorem vultu qui præferat ipſo*. Sed non quæ ab aliis adminiſtratoribus exiguntur, & a patre deſiderari verecundum eſt, non ut ſatiſdet res ſalvas fore, non ut bona ejus pro officio adminiſtrationis tacito jure obligata ſint, niſi ſecundis nuptiis occupaverit domum, quo caſu non omnium quidem bonorum adventitiorum, ſed eorum tantum nomine, quæ a matre vel a materno genere ad eum, vel ad filiumf. pervenerunt, bona ejus filio tacito jure oppignerata ſunt, ut *l. 6. §. ult. h. t. l. ſi quis prioris, §. ult. ſup. de ſec. nupt.*

LXI. Enarratio.

MAriti vel uxoris] Quid vero ſoceri, aut ſocrus? idem profecto ſentiendum arbitror. P. Fab.

In commune redigitur] ut cetera bona.

Quæ & ſponſalia dicuntur] Vide titulum 111. lib. 5. in fine.

Nec voluntate patris] *L. tam is. 25. §. 1. ff. de donat. cau. mort.*

De patrefamilias loq.] Paterfamilias uti legaſſit, &c. vide ſup. t. 22.

Imo non eſt hæc ratio, ſed ea quam attuli libro 11. Semeſtr. cap. 23. teſtamentum eſſe actum legitimum, qui per alium fieri nequit, *l. nemo alieno, ff. de reg. jur.* nec niſi vera & certa ſilentia, *l. in totum omnia, eod. t.* Adde, teſtamentum eſſe voluntatis noſtræ, non alienæ ſententiam, *l. 1. ff. de teſtam.* velle autem non creditur alienæ ſubditus poteſtati, *l. velle, ff. de regul. jur.* P. Faber.

Et ut quidam arbitrantur] Cujacius ad *Nov.* 118. In peculium quoque caſtrenſe, vel quaſi caſtrenſe filius lege ſuccedit pleno jure. Alii in caſtrenſibus, & quaſi caſtrenſ. bonis, de quibus teſtamentum non fecit, negant habere legitimos heredes liberos ſuos. Vide Fulgoſium heic num. 1.

Teſtamentar. non legitimum] Supra ibi, *eademque ratione*.

Solvere creditores] Ut creditorem abſolvere in *l. & in contraria 37. ff. de uſur.*

Martialis] libro 5. 62. in Marianum.

Verecundum eſt] Sed quæ ab aliis adminiſtratoribus exiguntur, & a patre deſiderari inverecundum eſt, puta ut ſatiſdet res ſalvas fore; & rationes adminiſtrationis reddat, ut bona ejus, &c.

TIT. LXII. *De hereditatibus Decurionum, Naviculariorum, Cohortalium, Militum & Fabricenſium.*

REdit ad hereditates patruumf. inteſtatorum, ut doceat deficientibus legitimis & honorariis ſucceſſoribus, in hereditatem patriſf. inteſtati non continuo admitti fiſcum ex lege Julia caducaria; ſed præferri fiſco quandoque ex Conſtitutionibus perſonas certas,

certas, corpora certa: ut moriente decurione intestato sine liberis, pare[...]ibus, agnatis, cognatis, uxore, ordo sive curia in qua is erat, ei succedit, excluso fisco, *l.4. hoc t. l. unica, C. Theod. de bon. decur.* & similiter moriente naviculario, corpus naviculariorum ei succedit, excluso fisco, *l. 1. hoc tit.* quæ merito scripta est ad præfectum annonæ, quoniam sub cura, & dispositione ejus erat corpus naviculariorum, qui annonæ urbis serviunt, & idem cavetur *Novell.* Valentiniani *de navicularis amnicis*. Item si quis eorum qui in legione aut vexillatione comitatensi, vel cuneo militabat, decesserit sine heredibus, ei succedit legio, aut cuneus, aut vexillatio in qua militabat, remoto fisco, *l.2. hoc tit. l.6. §. ejus qui, ff. de injust. rup.* & inde librarii caducorum in castris *l. ult. ff. de jur. im.* nec obstat *l. 2. ff. de vet. & mil. suc.* quoniam ex vicinitate legis primæ, & ex inscriptione, de milite tantum capite damnato, & bonis castrensibus accipienda est. Additur in *l. 3.* mortuo cohortali .i. officiali præsidis provinciæ sine heredibus, cohortales ejusdem provinciæ ei succedere, excluso fisco, qui perpetui quidem in provinciis, sed gregarii, & vulgares erant, & quod in Basil. vel Harmenopulo ex hac *l. 3.* Ἐὰν εὐτελὴς, &c. sic debuit converti, *si cohortalis*, non si vilis, tenuis, abjectus homo. Postremo *l. ult.* ostendit Fabricensi mortuo sine testamento & sine herede legitimo vel honorario corpus Fabricensium succedere, excluso fisco. Hi recipiebantur in Fabricis publicis ex nominatione totius corporis, quæ pro fide erat, adeo ut si quid gessisset Fabricensis, quem corpus nominasset in fraudem fisci eo nomine fisco teneretur. Et hi nominatores creatores dicuntur in hac *l. ult.* ut jampridem ostendi esse legendum in *l. si quos, inf. de decur.* ut in Basil. *οἳ ἂν χειροτονηται*, non creditores. His vero, qui hoc tit. recensentur corporibus, quæ fiscum excludunt, etiam adjungi oportet Ecclesiam aut Monasterium, cui quis se devovit, si forte moriatur nullo herede relicto, *l. si quis presbyter. sup. de episc. & cl.* & arcam præfecti prætorio, mortuo præfectiano similiter, *l. 3. inf. de appar. præf. præt.* & consortes liberalitatis principalis *l. 1. inf. si lib. Imp. soc.*

LXII. Enarratio.

VEl Harmenopulo] Libro 5. t. 8. §. 107.

Fabricensi] Fabricenses, qui arma fabricant in publicis Fabricis. *φαβρικήσιοι*, Cedreno pag. 168. edit. Reg. *φαβρικήσιοι*, in Basilicis.

Ex nominatione totius corporis] Fabricenses enim necesse habent in locum defuncti alium substituere.

Quæ pro fide erat.] Pro fidejussione erat.

Eo nomine fisco teneretur] Et ita reipub. ratione manebit indemnis, & Fabricenses sociorum suorum solatiis fruentur, qui damnis tenentur obnoxii, *d. l. ult.* in qua rectius legi videtur, *tenentur*, ut in Basil. *κατέχονται.*

CODICIS JUSTINIANI LIBER SEPTIMUS.

TITULUS PRIMUS.

DE VINDICTA ET APUD CONSILIUM MANUMISSIONE.

Vide lib. 1. Institut. tit. 5. & 6. & lib. 40. ff. tit. 1. & 2.

A UT cohæreat hic liber cum superiore & tractatus qui initio ejus instituitur de libertatibus, facile intelligemus, si repetamus lectione memoriave ea quæ ante nobis tradita sunt. Cœpit Codex a jure sacro, ac deinde de Jure publico nobis exposuit partes juris civilis variaque officia magistratuum, & quo ordine apud eos ageretur, & quorum interventu patrociniove, tum a tit. 28. libro 3. de actionibus tractatum inchoavit, qui quidem jus omne complectitur, & propositis variis actionibus tam in rem quam etiam in personam, quæ ex contractu, B vel ex quasi contractu nascuntur, veluti tutelæ administratione, aut aditione hereditatis testamentariæ aut legitimæ, modo parat initio hujus libri tractare de præjudicialibus actionibus in quibus quæstio vertitur de statu hominum, puta liber quis sit, an servus, ingenuus, an libertinus. Idcirco de manumissionibus dicere instituit, quibus ex servis homines liberi & cives Romani fiunt, & liberi libertini, non liberi ingenui: hi nascuntur: illi fiunt, *l. 8. tit. 14.* Et quia manumissio vel fit inter vivos, vel causa mortis, ab ea incipit hoc titulo, quæ fit inter vivos. Ea vero fit vindicta apud magistratum qui tribunali præest, *l. 5. §. ult. l. 2. inf. tit. 15.* veluti Prætorem aut Consulem in ur- C be, & in provinciis apud Præsidem aut Proconsulem, *l. 2. ff. de off. proc. l. 1. de off. cons. l. laudabilem, §. pen. sup. de adv. div. jud. l. si rogatus, ff. de man. vind.* vel in consilio principis, *l. ult. hoc tit. l. 2. sup. de libert. & eor. lib.* & in antiqua inscriptione: PRISCUS MANUMISSUS AD CONSILIUM PROCURATORIO NOMINE APUD DOMITIANUM IMP. vel apud magistratus municipales, quibus ut ait l. ult. hujusmodi jus competit .i. qui legis actionem habent, licet tribunal non habeant, cum & de plano expediri manumissio possit. Paulus *2. Sen. tit. 25.* Apud magistratus municipales si habeant legis actionem, emancipari & manumitti potest. Unde apparet manumissionem vindicta legis actionem fuisse, ut *l. ult. inf. de his, qui a non dom. man. sunt*, idcirco nec iteratur, *l. 2. hoc tit.* nec fit per procuratorem, *l. 3.* nisi remedio mancipationis aut traditionis ante procuratori factæ, ut in legibus adductis ab Accursio in *dict. l. 3.* At causa manumissionis probari potest per procuratorem, *l. etiam §. absens, ff. eodem.* Et per filium quoque familias pater manumittere suos servos potest, maxime si mutus puta, vel surdus, solemnia manumissionis vindicta exequi non possit, quia ipsemet pater manumittere videtur, *l. si quis hac lege, §. 1. ff. qui a quib. man. l. matrimonii, C. de rit. nupt.* Potestas patris vel domini unius personæ intellectum inducit in patre & filiofam. in domino & servo, *l. si Pamphilo, ff. de opt. leg.* & contra manumissio dividit personas, ut eleganter Theophilus ait in *§. an servo Inst. de legat.* Nec tamen eadem ratione per servum dominus vindicta manumittere potest: quia servi illegitima aut nulla persona est apud prætorem vel præsidem, etiam adhibita domini voluntate: filiif. & legitima cum jussu aut voluntate patris: & ita donatio a filiof. facta jussu aut voluntate patris, ab ipso patre facta intelligitur, *l. 9. §. pen. ff. de donat.* Non est autem necesse prætorem apud quem fit manumissio, cogere consilium. Nam & sine consilio de plano facta manumissio valet, modo is, qui manumittit, sit major 20. an. & qui manumittitur major 30. ut Ulp. declarat libro Regularum, alioquin consilio opus est & probatione causæ, quæ tamen semel probata, & libertate jam competente, frustra dicitur falsa, *l. 1. hoc tit. l. 9. ff. eod.* In consilium in provinciis adhibentur 20. recuperatores, in urbe quinque Senatores, & quinque equites Romani, Prætore residente in medio, qui locus semper fuit & in convivio, & in incessu, & in consessu, in honore præcipuo. Sexto igitur loco. Cicero pro Cluentio: *Quid est Q. Naso cui tu in hoc sexto loco sedeas?* Vin-

dictæ

dictæ nomen deduci a Vindice Vitelliorum servo, qui prior cum libertate, & civitatem Romanam accepit, fateor, & tribui virgulæ, quam dominus aut lictor vice domini imponit capiti servi manumittendi, & inde Claudianus: *Deductum Vindice morem lex celebrat* .i. lege agitur in manumittendis servis vindicta. Ab eodem quoque vindiciæ nomen (sic legi in vet. T. Livio) tractum est, quo significatur addictio, & apprehensio possessionis. At cum impositio vindictæ in usu esse desierit, & adhibitio lictoris, & verba solemnia domini, *l. ego*, *l. manumissio*, *D. eod.* & circumductiones servi, & salapittæ, *l. ult. inf. de emp. lib.* & potuerit etiam manumissioni vindicta lex adjici, ut manumissus fieret Latinus, *l. unica*, *§. illo proculdubio*, *infra tit. 6.* recte dicam merito in *l. actus*, *ff. de reg. jur.* inter actus legitimos non numerari manumissionem.

I. Enarratio.

VEluti Prætore] De Prætore Varro 5. de LL. *Necesse est aliquo eorum (do, dico, addico) uti verbo cum lege quid peragitur. Quod si tum imprudens id verbum emisit, aut quem manumisit, ille nihilominus est liber, sed vitio.*

Hujusmodi jus competit] Quibus legis actio data est, quibus id concessum est, ut etiam ait Fulgosius: puta lege, vel Senatusconsulto, vel a principe, ut in *l. muto 6. §. 2. ff. de tutel.*

Cum & de plano] *L. non est 7. ff. de manumiss. vind.*

Idcirco nec iteratur] Atqui manumissio, quæ actus est legitimus, iteratur tamen: unde si quis manumissus, etiam vindicta, intra ann. tamen 30. libertatem Latinam acceperit, quia non potuit Romanam, iteratione fiet civis Romanus, teste Ulp. in *Fragm.* Institut. tit. 2. Notavi nonnihil ad leg. Nemo alieno, & *l. actus legit. de reg. jur.* P. Faber.

Nec fit per procuratorem] Quia nemo alieno nomine lege agere potest, *l. nemo 123. D. de reg. jur.*

Maxime si mutus] *L. surdi 10. D. eod.*

Ut Ulp. declarat libro Regul.] *Tit. 1. §. eadem lege, & §. seq.*

Frustra dicatur falsa l. 1. hoc tit.] Non solet status in dubium vocari, si dicantur falsa demonstratione liberati, ut est in *d. l. 1.* id est, ἀπὸ πλασῆς αἰτίας, ut vertunt Basilica: nec enim causa manumittendi cohæret manumissioni, sicut nec causa legandi legato, *l. cum tale 72. §. falsam causam, D. de condit. & demonstrat.* Fulgosius heic, quem vide.

XX. Recuperatores] Vide Theophilum *Institutionis* 1. *tit. 6. §. 4.*

Prætore resid. in medio, qui locus semper fuit &c.] Dico ad *tit. de Attil. tut.* Gelazius Cyzicenus in Act. Concilii Nicæni cap. 8. *καὶ ἐνστάσης τῆς προθεσμίας εἰς μέσον καθίσας ὁ βασιλεύς, &c. cumque dies statutus venisset, in medio consedit Imperator.* Salust. in Jugurt. *Ne medius ex tribus, quod apud Numidas honori ducitur, Jugurtha foret.*

Vindiciæ nomen] V. quæ dixi in comment. ad Instit. tit. 5. libri 1.

Claudianus] 4. de consulatu Honorii.

In veteri T. Livio] Libro 2. capite 5. ubi tamen editio castigatissima 5. c. & doctissimi Joannis Frederici Gronovii, *vindictæ* retinet.

At cum impositio, &c.] Hoc non obstare quo minus sit actus legitimus manumissio docui cap. 24. lib. 2. Sem. P. Faber.

Circumductiones] Seneca in epistola 8. *Philosophiæ servias oportet ut tibi contingat vera libertas. Non differtur in diem, qui se illi subjecit, & tradidit statim circumagitur.* Appianus 4. civil. *τὸ δὲ πιστοτάτῳ τῆς δεξιᾶς λαβόμενος, καὶ περιστρέψας αὐτὸν ὡς ἔθος ἐστὶ Ῥωμαίοις ἐλευθεροῦν: Fidelissimum servum dextera prehensum circumegit, ut mos est Romanis in servis suis liberandis.*

A Salapittæ] Glossæ Philoxeni: *Salapitta ῥάπισμα*: Schol. Pers. sat. 5. *Quos manumittebant, eos alapa percussos circumagebant*, id est, *ῥαπισμαν.*

Non numerari manumiss.] Atqui non omnes ibi actus legitimi enumerantur: nos enim alios complures judicabimus cap. 23. & 24. lib. 2. Semestr. & vide quæ scripsi ad *l. actus l. 77.* ubi his argumentis respondeo. P. Faber.

TIT. II. *De testamentaria manumissione.*

Vide tit. 4. ff. eodem lib.

B CAusa mortis fit manumissio quæ fit testamento: hæc relinquitur, illa imponitur, *l. 1. §. pen. inf. de com. ser. man.* & hæc, aut fit jure directo, aut jure fideicommissi: directa, de qua est hic titulus, ex 12. tab. proficiscitur, fideicommissariam tuetur prætor: & rursus directa non potest relinqui codicillis non confirmatis, fideicommissaria potest, *l. libertates*, *ff. eodem*. Item directa libertas testamento relicta a minore XX. ann. non valet; fideicommissaria valet, si justam manumittendi causam habuerit, quam & si inter vivos servum manumisisset, approbaturus consilio erat, *l. 5. tit. 4. l. 4. supra de test. mil. l. 4. §. item si minor. de fid. lib.* Et directa servis tantum propriis relinquitur, l. 9. fideicommissaria etiam alienis, *l. 6. tit. 4.* & pure directis verbis manumissus, nullo jure impediente, libertus est Orcinus, *l. 10.* C per fideicommissum manumissus libertus est ejus a quo manumissus est, *l. 7. tit. 4.* Et sub condicione, vel in diem directo manumissus, est statuliber, per speciem fideicommissi quasi statuliber. Et in directa libertate fraus creditorum æstimatur ex eventu & consilio: & fideicomsaria ex eventu solo, quia illa datur proprie, hæc petitur, & etiamsi consilium fraudandi absit, præstari non debet, nisi deducto ære alieno, ut *inf. tit. 11. & l. 4. §. si quis autem*, *ff. de fid. lib.* Quæ autem directa libertas semel competit adita hereditate ab extraneo, vel suo herede existente statim a morte testatoris, non revocatur, etiamsi postea heres per in integrum restitutionem abstinuerit hereditate, *l. 3. hoc titulo l. sciendum, ff. eodem*, *l. 4. §. quid ergo*, *ff. de fid. lib.* etiam si postea ei qui prior petiit bona sibi addici libertatum conser- D vandarum causa, & hereditatem adivit, bona abstrahantur ab alio, qui creditoribus & manumissis meliorem conditionem offerat, *l. ultim. in fin. h. tit.* etiamsi heredi, qui semel ex testamento adivit, postea legitimus heres evincat hereditatem perlusorio judicio, quod *l. 12.* ait esse ex Constitutione D. Pii, cujus etiam fit mentio in *l. a sententia*, & *l. si perlusorio*, *ff. de appell.* Nihil est quod difficilius revocetur quam libertas. Quamobrem nec olim testamento data adimi potuit. At si ideo non adeatur hereditas, neque ex testamento, neque ab intestato, quod nimis ex ære alieno laboret, libertatum relictarum conservandarum gratia simul atque famæ defuncti, quæ laboraret si nomine ejus bona distraherentur, licet servo testamento manumisso satisdationem offerre creditoribus pecuniæ debitæ, vel partis, prout inter eum E & illos convenerit, & polliceri manumissis libertates, atque ita hereditatem & libertates obtinere, fisco excluso, ex Constitutione D. Marci, de qua in *l. 6. & ultim. hoc tit.* in qua & Oratio dicitur, ut plane videatur, & SC. fuisse confirmata. Idem licet offerre cuilibet extraneo libero homini, & sic eam hereditatem adire, Imo & servo non manumisso, cui si bona addicantur, protinus heres aut tanquam heres & liber erit. Nec enim potest heres esse domini, aut bonorum possessor sine libertate, & hi omnes admittuntur intra annum, etiam si res non sit integra ex sententia Ulpiani comprobata a Justiniano, & contra Constitutionem D. Severi, quæ non caret exemplis *l. ult. sup. de rep. her. l. quod si minor*, *§. Scævola*, *ff. de minor.*

minor. In his vero, quæ ex *l.ult.* resultant nova & inopinata, hæc sunt, ut adire velut ex testamento possit qui scriptus testamento non est, ut competat velut ex testamento libertas ei cui testamento libertas relicta non est, & ut manumissi testamento, quibus non placet sibi libertatem conservari remedio Constitutionis D. Marci, inviti liberi non fiant, & Cives Romani: alias enim civitas Romana datur invito, ne spernatur dignitas tantæ civitatis, quàm alii magno redimunt, & impetrant ægre. Nec ineleganter Leo *Nov.* 102. duplex beneficium accipere eum, qui cogitur beneficium accipere.

II. Enarratio.

EX 12. tabul. profic.] Ulpian. *tit.* 1. §. *ut testamento*.

Fideicommissi tuetur Prætor] De quo Cujacius §. 1. *Inst. de fideicommiss. heredit.* & ad Ulpian. *t.*25. §. *fideicommissa*.

A min. 20. non valet] Hodie valet, Nov. 112. c. 11.

Libertus est Orcinus] Vide Cujacium ad §. 2. *Inst. de singul. reb. per fideic. rel.*

Quasi statuliber] Nec enim sunt statuliberi, qui per fideicommissum manumittuntur, vel in diem. Vide Cujacii Parat. *ff. de statul.* & Observ. 15. 5.

Bona abstrahantur ab alio] Cujacius in *d. l. ult.* §. *legit*, *abstrahantur*, ut habent quidam codices. In veteri tamen Menagii legitur, *distrahantur*.

Nec olim testam. adimi pot.] *si peculium* 10. §. *ult. ff. de manum. testam.*

Cui si bona addicantur] Vide Cujac. ad *t. de eo cui libert. cau. Inst.*

Ut adire velut ex testamento] Ut quilibet extraneus liber homo, & servus non manumissus.

Ut competat velut ex testam.] Servo non manumisso, cui si bona addicantur, protinus heres, aut tanquam heres & liber erit.

Liberi non fiant) *d. l. ult.* §. *sin vero quidam*.

TIT. III. *De lege Fusia Caninia tollenda.*

Vide t. 7. libri 1. Inst.

HIc titulus pertinet etiam ad relictas testamento libertates jure directo, quibus lex Fusia Caninia certum modum imposuit Augusti temporibus, quem & manumittendi modum terminasse Suetonius scribit, puta ut ne quis universam familiam suam manumitteret, qui tamen vindicta universam manumittere potuit; quia quo liberaliores sunt qui moriuntur, quam qui vivunt, eo magis veluti freno quodam coercendi sunt, ne rem suam omnem perdant, & suis heredibus parum, aut nihil relinquant. Ceteras manumissiones satis coercet naturalis hominum parsimonia & egestatis metus. Ad fideicommissarias autem libertates lex Caninia potest videri non pertinere, quia heredibus eæ non auferunt totum servum, quatenus jura patronatus heredum sunt. Verum legis Caniniæ modum in danda fideicommissaria libertate testatorem servare video in *l.* 22. §. 1. *ff. de fid. lib.* & quæ inscripta est ad legem Caniniam, *l. si quis, ff. de cond. & dem.* de libertate fideicommissaria loqui, ut vere dici possit, quod communis esset lex Caninia superiori & sequenti titulo, positam eam fuisse in confinio utriusque. Hanc intellexit Plautus in Querulo, dum ait Ad legem Portiam, Caniniam, Furiam, Fusiam, & *l. pen. Cod. Th. de Judæis*, cum loquitur de legitimo numero manumittendorum. Quod si quis supra eum numerum servos manumittat, ut sit ex lege Ælia Sentia qui primi nominati sunt usque ad legitimum numerum, soli perveniunt ad libertatem; vel si omnes in orbe tereti scribantur, & in ejus area, liberi sunto, nulli competit libertas, auctore Gajo, quia non apparet quis primus sit, aut imus; propterea quod, ut Plato ait in Timæo: quodcunque est, σφαιροειδὲς τόπον τινὰ κάτω ἢ ἄνω ἐκ ἔχει. Hoc vero caput legis Caniniæ tollit Justinianus in hoc titulo, non totam legem Caniniam: nam ex ea illud remanet, ut libertates servis testamento nominatim dentur.

III. Enarratio.

CErtum modum imposuit] Ut est in *tit. de lege Fus. sub. Inst.*

Suetonius scribit] Augusti capite 40.

Plauti Querulo] Hæc comœdia falso Plauti nomen præfert.

Auctore Gajo] Instit. lib. 1. t. 11.

Quia non apparet, quis primus] Ocellus Lucanus de natura universi: ἔστι δὲ (κύκλος) πάντοθεν ἴσος καὶ ὅμοιος: διό περ ἄναρχος, καὶ ἀτελεύτητος. Arnobius 4. advers. Gent. *Quidquid enim teres est, atque ex omni parte rotunditatis connexione conclusum, nullum habet initium, nullum finem.*

Nominatim dentur] Nam lex Caninia cavet, ut libertates servis testamento nominatim dentur, Ulp. *t.* 1. §. *ult.* & §. *incertis*, *Instit. de lega.*

TIT. IV. *De fideicommissariis libertatibus.*

Vide tit. 5. lib. 40. ff.

NOn tantum directæ libertates testamento, vel codicillis relinqui possunt, sed etiam fideicommissariæ, .i. quæ verbis precariis relinquuntur, dum tamen, ut ait *l. 16. ff. eod.* ea verba sint vulgaria, id est, vulgo accepta pro precariis, & quibus voluntas testatoris exprimatur, qualia sunt peto, rogo, volo, mando, fideicommitto, quale non est verbum commendo, *l. 12. hoc t.* quia non satis exprimit fideicommissum aut preces, & arbitrium permittit potius quam preces adhibet, quæ in testamentis necessitati permistæ sunt: & quod ait, *l. 12. ff. eod.* his verbis, Illos servos tibi commendo ne cui alii serviant, fideicommissam libertatem relictam videri etiam detracto verbo commendo: idem esset, *l. 9. l. 10. l. rogo. l. generaliter*, §. *si pretium*, *ff. eod.* Nihil igitur potest, nihil adjicit, nihil efficit in eam rem commendo verbum. Porro directæ libertates statim ab adita hereditate, vel si necessarius heres sit, a morte testatoris, ipso jure competunt, veluti testamento sine ullo facto aut voluntate heredis, non tamen sine herede: nam ab heredibus relinquuntur, & ut legare ab herede dicimus, ita manumittere. Quint. Decl. 388. *Hunc etiam a filio manumisit:* & post mortem heredis olim inutiliter relinquebantur. Fideicommissariæ autem libertates præstantur ab herede, vel legatario, vel fideicommissario, qui rogatus est servum defuncti, aut suum, aut alienum manumittere, nec sine illius manumissione is servus ex judicio defuncti fieri liber potest, *l. 11. hoc tit.* nisi latitet, ut ait, vel absit, non justa ex causa: quo casu contra latitantem & absentem interposito decreto .i. si causa cognita prætor, vel præses pronuntiaverit libertatem deberi, continuo fit liber, & libertus Orcinus, si servus defuncti fuerit ex Senatusconsulto Rubriano: Si heredis, qui rogatus est, libertus heredis ex Senatusconsulto Junciano. Quod dixi de latitante vel absente, idem obtinet ex Constitutione Justiniani in eo qui neque latitat, neque abest si moram faciat libertati, nimirum ut ex sententia prætoris vel præsidis eripiatur in libertatem, & fiat libertus Orcinus; *l. 15. hoc titulo*. Et moram facit qui petitam suo tempore libertatem non præstat, *l. 4.* hoc titulo si sit relicta majori 25. an. nam minori mora fit ex die quo peti potuit, majori ex die quo petita est, *l. cum vero*, §. *apparet*, *ff. eod.* nec dies interpellat pro homine; nisi in

pœna-

pœnalibus caussis. Cetera quæ sunt in hoc titulo, vel A in Observationibus exposui, vel facilia perceptu sunt: & hoc unum modo addidisse satis erit quod *l.* 10. objicitur *l.* 8. *tit. seq.* ita discriminari, quod sit in *l.* 10. expressa certa dies, in *l.* 8. non item; sed casus nuptiarum tantum, sive dies nuptiarum, qui cum sit incertus, condicionem facit.

IV. ENARRATIO.

EA verba sint vulgaria] Græci ad *d. l.* 16. ὥστε τοῖς εἰωθόσι ῥήμασι, καὶ δι' ὧν φανερῶς ἡ βούλησις τοῦ διαθεμένου φανεροῦται καταλιμπάνεσθαι τὰς παρακλητικὰς ἐλευθερίας: ita tamen ut verbis usitatis, & quibus evidenter voluntas testatoris ostendatur, libertates fideicommissæ relinquantur. B

Et arbitrium permittit potius] *L. Thais* 41. §. *Lucius Titius* 5. *ff. eod.*

Commendo verbum] Thalelæus ad *d. l.* 12. *h. t.* εἰ μὴ δείκνυται, ὅτι ἐλεύθερον αὐτὸν ἠθέλησε γενέσθαι: *nisi probetur eam fuisse voluntatem defuncti, ut liber fieret.*

Statim ab adita hereditate] *l. testamento* 23. & *l. testamento* 25. *ff. de manum. test. l. nam cum libertas* 8. *ff. qu. di. leg. ced.* & *l. directis* 10. *sup. de testam.*

Et post mortem heredis] Ulpianus *titul.* 1. §. *post mortem.*

Ex Senatusconsulto Rubriano, &c.] *l. cum vero* 26. §. *subventum*, & *l. si eum servum* 28. §. *si quis servum*, *ff. eod. l.* 4. *hoc tit.*

Nisi in pœnalibus caussis] Vide Cujacium ad *leg. trajectitiæ* 23. *ff. de obligat.* & *act.* tractatu 7. ad Africa- C num.

In Observationibus] Libro 18. 5. & 20.

TIT. V. *De dedititia libertate tollenda.*

Vide tit. 5. *lib.* 1. *Inst.*

DE fideicommissaria libertate hoc etiam legimus in *l.* 43. *ff. eod.* fideicommissariam libertatem testamento, vel codicillis relictam, quæ utique censetur esse relicta optimo jure, *l. generaliter*, §. *hostium*, *ff. eod.* nisi additum sit, ut Latinus fieret, §. illo proculdubio tit. seq. non deberi ei, quem dominus postea in ergastulo vinxit pœnæ causa, nimirum quia ex lege Ælia Sentia ad Civitatem Romanam pervenire non po- D test, qui a domino vinctus est pœnæ causa, vel qui compunctus est notis, qui stigmatias, & subverbustus dicitur, vel qui propter noxam tortus, nocensque inventus est, vel datus ad ferrum, aut bestias, vel conjectus in publicam custodiam, sed quoquomodo manumissus sit, neque Civis sit, neque Latinus; sed deditiorum numero habetur, auctore Ulpiano *tit.* 1. & Theophilo *tit.* 5. *lib.* 1. ideoque ad legem Æliam Sentiam scribens Ulpianus definit quis dicatur vinctus, *l. verum*, *ff. de verb. signific.* quæ nisi coangustetur ad caput illud legis Æliæ Sentiæ, pugnabit cum *l. succurritur*, *ff. ex quibus causis major.* Lata fuit ea lex auctore Augusto, sicut lex Fusia Caninia, ut Suetonius aperte demonstrat. Et illi deditiorum numero, quod eodem jure & condicione essent, qua peregrini, qui se & sua vi- E cti dedidissent in deditionem populi Romani, qui parum aberant a servis, & infami nomine Deditii vocabantur. Certe deteriore conditione Deditii ex lege Ælia Sentia sunt, quam Latini ex l. Junia Norbana, quia nec commercium habent, nec cum eis testamenti factio est, nec ullam spem habent adipiscendæ civitatis Romanæ: Latini eam poterant adipisci variis modis, quos refert Ulpianus *lib. Reg.* & inter ceteros uno relato in *l.* 1. *Cod. Theod. de rap. virg.* At caput illud legis Æliæ Sentiæ abrogat hic titulus, quod etiam in usu esse desierat.

V. ENARRATIO.

QUi stigmatias] στιγματίας, servus compunctus notis: est enim στιγμὴ nota.

Et subverbustus] Tertullianus de pallio capite 4. *Passivitas offert libertinos in equestribus, subverbustos in liberalibus, dedititios in ingenuis.*

Ut Suetonius] Augusti capite 40.

Deditii vocabantur] Glossæ: *dedititii*, οἱ μετὰ τὸ λάφυρα, τῇ τῶν νικησάντων πολεμίων ἐξουσίᾳ ἑαυτοὺς ἐπιτρέψαντες. Glossæ Isidori. *Si barbarus dedat se Romanis, dedititius is est* v. eundem Originum libro 9. cap. 4. Tertullianus 11. ad nation. cap. 17. *Et dedititius Admeti, &c.* Q. Curtius lib. 7. cap. ult. *Multitudo deditiorum*, &c. Sic habent libri quidam, ut notatur in variis lectionibus, Nescio an Cujacius scripserit deditii, ut solet verbis inusitatis, & desitis uti: cujusmodi est exhereditare, quo utitur titul. seq. an operarum mendum sit, pro dedititii.

TIT. VI. *De Latina libertate tollenda, & per certos modos in Civitatem Romanam transfusa.*

Vide dict. tit. 5. *Instit.*

HIc autem titulus abrogat legem Juniam Norbanam, quæ etiam Augusto auctore lata fuit, & manumissos inter amicos, per epistolam, aut honorem mensæ liberos fecit, qui ante liberi non erant, ut eodem jure essent, quo erant olim Latini colonarii, qui tamen tempore latæ legis Juniæ Norbanæ civitate Romana donati erant, & conditio Latinorum Junianorum hæc, ut viverent quasi liberi, morerentur quasi servi, §. *ult. Instit. de suc. lib. l.* 8. *Cod. Theod. de lib. cau. l.* 1. *Cod. Theod. de pet. hered.* quod & ex Salviani Episcopi scriptis comprobavi Observat. 4. ut simili forma dicitur, Latinum invito, aut ignorante domino a Principe donatum civitate Romana ex edicto Trajani vivere ut Civem, mori ut Latinum, *d.* §. *ult.* quod beneficium Principis non debeat ad alienam injuriam pertinere, & libertinum donatum a Principe jure aureorum annulorum, vivere ut ingenuum, mori ut libertinum, *l.* 3. *ff. de bon. lib.* Latini igitur ex lege Junia moriuntur ut servi, quia bona eorum manumissores aut liberi eorum, non capite minuti, *l.* 1. *Cod. Th. de pet. hered.* & non exheredati a parente, jure peculii occupant, & ex SC. Largiano, si liberi a patre instituti sint, adjectis coheredibus extraneis, in bonis Latinorum libertorum patris præferuntur coheredibus extraneis, *d.* §. *ult.* Verum ut Latinos colonarios receptos in civitatem lex Julia sustulit, ita & hæc Constitutio Justiniani Latinos Junianos: qua ratione Latinitatis nomen quod in Cod. Theod. erat, Tribonianus mutavit in libertatis, *l. pen. inf. tit.* 13. Ait autem certos modos, quia non omnes modi Latinitatis transfusi sunt in civitatem Romanam, non qui per mensam, non qui fraudandorum creditorum causa, de quo Ulpianus in *reliquis Regularum*. Per mensam notandum maxime quod Papianus exigit tit. 44. Contestationem, Causa Latinitatis servum adhiberi convivio.

VI. ENARRATIO.

OBservat. 4.] Capite 5.

Ad alienam injuriam pert.] *L.* 2. §. *merito*, *ff. ne quid in loco pub.*

Exheredati a parente] Salvianus libro 3. contra avaritiam: *Seipsos exhereditavere viventes.*

Constitutio Justiniani] Qui quocunque modo legitime manumittuntur, cives Romani intelliguntur. Sic constitutionem breviter perstringunt Basilica. In princ. ejusdem constitutionis recte legitur in veteri Menagii: *quapropter*, &c. *titubat.*

In Reliquis Regularum] Post collationem Licinii Rufini.

Papianus] Qui editus una cum codice Theod.

TIT. VII. *De communi servo manumisso.*

Vide lib. 2. Instit. tit. 7. §. ult.

HOc etiam titulo Justinianus abrogat jus vetus, quod obtinuit servo communi manumisso ab uno ex dominis. Et servus quidem communis apud unumquemque dominum partim proprius, partim alienus est, *l. 2. h. t.* adeo ut ei legatum & hereditas possit relinqui, cum libertate ut proprio, & sine libertate ut alieno, *l. 3. in pr. l. 6. §. pen. ff. de her. inst.* & Ulp. *lib. Reg. tit.* 22. & possit etiam idem alii legari per damnationem aut vindicationem. Sed an etiam ab uno ex dominis manumitti possit vindicta, aut testamento, dubitabatur, quia ut alienus non potest ab eo directo manumitti. Et placebat olim unum ex dominis manumittendo servum communem, partem suam amittere, eamque socio adcrescere, auctore Ulp. *tit.* 1. *Reg.* & Paulo 4. *Sent.* ut proprietarium proprietatem manumittendo servum invito fructuario. Ab uno igitur ex dominis manumissus non fiebat liber. Post vero paulatim res eo processit, ut tandem sublato illo jure adcrescendi, Justinianus favore libertatis statueret servum protinus liberum fieri, quem unus ex dominis directo manumisisset; sed præstari debere partis suæ pretium alteri domino non manumissori, ita ut is cogatur vendere partem suam manumisso, vel manumissori, vel heredi manumissoris. Nam & ex Constitutione Severi, ut in *l.* 1. Martianum retulisse scribit in Institutionibus (sic legendum, non, in Costitutionibus) milite testamento manumittente servum communem, heres ejus cogitur redimere partem socii, ut effectum habeat manumissio mitioris domini. Imo & pagano manumittente, cogitur non manumissor manumissori vendere partem suam, pretio constituto arbitrio prætoris ex alia Coustitutione Severi & Antonini. Idemquæ Sex. Ælium (*) antiquum interpretem 12. tab. refert scripsisse ex Ulp. 6. & Pauli 3. fideicommissorum, & notis Marcelli ad Digesta Juliani, & ejus notæ partem, ut scio misceri Juliani scriptis Marcelli notas, Marcelli nomine suppresso, opinor esse in *l. si servus, ff. de vulg. subst.* illo loco, *Quod si neque a patre &c.* Est & hæc Marcelli sententia in *l. domino, D. de SC. Sillan.* (**) Verum ad extremum Justinianus id constituit quod dixi supra, quod videtur Tribonianus etiam traduxisse ad speciem *l. duobus, ff. de lib. cau.* ut quod libertas dividi non possit, *l. alieno, §. 1. ff. de fideicom. lib.* magis ad se integram libertatem trahat, quam retineat hominem in servitute. Hodie igitur si unus ex sociis cum libertate servo communi hereditatem aut legatum relinquat, hereditas & legatum pertinet ad servum ut liberum, olim socio, qui non manumisit, adquirebatur, auctore Paulo 3. *Sent.*

VII. Enarratio.

ALii legari per damnat.] Ut alienus: nam res alienæ per damnationem relinqui poterant: Ulp. *tit.* 24. *§. per damnationem.*

Aut vindicationem] Ut proprius: nam per vindicationem res testatoris tantum legari poterant, Ulp. *d. tit.* 24. *§. per vindicationem, & §. seq.*

IV. Sententiarum] Titulo 12.

Non in constitutionibus] In veteri Menagii legitur, *constitutionibus.*

Idemque Sextum Ælium] In eodem Menagii codice legitur, Cæcilius: quam lectionem probat Cujacius Observationum 8. 25. & Antonius Muretus ad tit. de Orig. jur. heic autem vulgatam sequitur Cujacius.

Auctore Paul. 3. Sent.] *Tit. 6. §. communi.*

TIT. VIII. *De servo pignori dato manumisso.*

JAm a titulo superiore cœpit tractare de his, qui manumittendo servum suum, liberum eum non faciunt: nam ante Justinianum unus ex dominis servum communem manumittendo vindicta aut testamento eum non perducebat ad libertatem. Cui additur hoc titulo debitor qui servum specialiter pignori datum, vel obligatum manumittit: nam etsi solvendo sit, manumissio non valet facta invito creditore, *l. 3. ff. de manum. l. 1. h. t.* quæ conjungenda est cum *l. 1. inf. de remis. pig.* & valet tamen manumissio servi dotalis, aut comparati ex pecunia dotali, *l. ult. h. t.* si fiat a marito locuplete etiam invita uxore: quia lex Julia prohibuit alienationem fundi dotalis, non manumissionem servi: si a non locuplete, libertati obstat lex Ælia Sentia, *l. servum dotalem, ff. de manum.* Quod vero dixi de debitore, ut nec si locuples & solvendo sit, servum pigneratum manumittere possit & civem Romanum facere, pugnat cum *l. 1. sup. de nec. her. & l. generaliter, ff. qui & a quib. man.* & cum eo quod Ulp. in reliquis Regularum scribit his verbis: *Servum pignori datum Civem Romanum facere debitor potest* (sic legendum) *nisi si solvendo non sit.* Obstat enim libertati lex Ælia Sentia, quæ vetat fraudandorum creditorum causa manumissum Civem Romanum fieri: & placet ratio *l. generaliter*, quia pleno jure debitoris est, ut *l. 11. sup. de act. empt.* .i. ex jure Quiritium. At hoc sic excipi volo, Si creditori satisfiat, vel satis offeratur: alioquin nec manumisso a domino locuplete libertas competit, *l. 1. h. t. & d. l. 3.* & ita invenio recte Græcos ad *l. generaliter, §. si quis servo, ff. de fid. lib.* supplere hæc verba, soluto tamen debito.

VIII. Enarratio.

UNus ex dominis] Vide *§. ult. Instit. de donation.*

Qui servum specialiter pign. dat.] Generalis hypotheca manumissionem non impedit, *l. 3. h. t.*

Invito creditore] Nam consentiente creditore, recte manumittitur, *l. 4.*

In reliquis Regularum] In Fragmento post Licinii Rufini collat. LL. Roman.

Servum pignori datum] Generaliter scilicet, non specialiter, ut in *l. generaliter, ff. qui & a quibus manum.* P. Faber.

Civem Romanum fieri] Imo non modo civem effici, sed vel ad aliquam libertatem pervenire: alioqui non occurreretur fraudi, nec subveniretur creditoribus, & facit *d. lex general. §. ult.* in verbo, *nullam.* Idem.

Id est, ex jure Quiritium] Minime vero heic ad jus Quiritium respexit (quamquam hoc quoque habere debuit in servo, qui eum vellet ad civitatem Romanam perducere ut est apud Ulpianum in Fragmentis) Sed eo potius quod cum sub certa lege nostrum sit, ut Seneca loquitur de Beneficiis, non plene, non perfecte sit tamen: etenim id non videtur perfecte nostrum esse, quod ex casu auferri potest, ut regula juris continetur: unde nec perfecte quis habet (licet plenum jus quandoque habeat, ut in *d. l. gener. §. ult.*) nisi eam rem quæ permansura est, nec auferri potest. Illa vero auferri potest, quæ specialiter obligata est pignori: non soluta enim pecunia jus suum creditor persequi potest. Ergo servus specialiter oppigneratus pleno jure debitoris non est: tantum abest ut ejus perfecte sit: & quamvis alienari possit cum sua causa, manumitti tamen interea non potest, ut scilicet libertas statim competat: fieret enim creditori injuria, cum in homine libero pignus consistere non possit, in alie-

nato

(*) *Vide Merill. Variant. ex Cujac. lib. 2. cap. 11.*

(**) *Vide Merill. Variant. ex Cujac. lib. 1. cap. 42.*

nato a debitore poſſit. Quod alii non tradunt, ego attigi ad finem cap. 21. libri 2. Semeſtrium, & ad *l. omnes §. non videtur*, *ff. de reg. jur.* & ad *d. l.* 11. *de action. emp.* P. Faber.

Soluto tamen debito] διαλυομένου τοῦ χρέους, 48. Baſilic. tit. 4.

TIT. IX. *De ſervis reip. manumittendis.*

SErvos Reip. vocat ſervos Pop. Romani vel alterius civitatis qui ante *l. penult. infr. de tabul.* deputati erant ut ſervirent tabulario civitatis & rationibus, tabulis chartiſque publicis, ut recte *l. 3. h. tit.* ſignificat tabulariam adminiſtrationem eſſe actum ſervilem, quem tamen & liber homo volens gerere poſſit ſalva libertate, & confirmat Livius 43. his verbis: *Cenſores ſignatis tabellis publicis, clauſo tabulario & dimiſſis ſervis publicis, negarunt ſe quidquam publici negotii geſturos.* Sed & actis Senatus interveniſſe eos Capitolinus indicat in Gordianis, dum in tacito S. C. faciendo nec ſcribas ait, nec ſervos publicos interveniſſe. Utebantur etiam ſervis publicis ſinguli cives, licet ſingulorum ſervi non eſſent, ut qui per ſe ſtipulari non poterant propter ætatem, nec per liberum hominem, vetante regula juris, nec per ſervum proprium quem non habebant, ſtipularentur per publicum quod in rem ſuam eſſet, *l. non aliter*, *ff. de adopt. l. 2. ff. Rem pup. ſal. fore*, *l. 3. infr. de poſtl. & redempt.* Legi etiam apud Ulpianum in 11. Olynthiacam Demoſthenis, Athenis fuiſſe ſervos publicos, literarum peritos, qui proficiſcentes in bellum Imperatores & quæſtores ſequerentur ad conficiendas rationes impenſarum, ut bello finito in reddendis rationibus quæſtio haberi ex eis poſſet; quia non poterant cives torqueri, & forte comperta fraude tum ut ageretur in Imperatores & quæſtores proinde atque in ſervos. Servus publicus Pop. Romani habuit proprium jus teſtamenti faciendi pro parte dimidia peculii, ut Ulpianus ſcribit *lib. Reg. tit.* 20. At, ut de ſervorum publicorum manumiſſionibus dicamus, hos olim Reſp. manumittere poterat, ut vel Varro indicat libro 7. de ling. Lat. Sed non faciebat cives Romanos. Poſt ex lege Vettii cives Romanos. Sic legendum in *l.* 3. Fuit vettiorum familia Romæ, ut Vettium Rufinum legimus *l. 1. ſup. de bon. mat.* & Vettium Atticum, & Vettium Valentem, & Vettium Priſcum, & Vettium Chilonem, cujus nomen Taciti hiſtoriarum primo in Betuichilonem deerrarat, & alium in Orat. pro M. Cœlio, & L. Vettium, qui detexit conjurationem Catilinæ apud Dionem. Cum vero ea lex pertineret tantum ad urbem & municipia Italiæ, deinde porrecta eſt etiam ad municipia provinciarum, ut ait *l.* 3. ex Senatuſconſulto facto Juventio Celſo 11. & Neratio Marcello Juriſconſultis Coſſ. cujus Conſulatus fit etiam mentio in *l. 2. in fin. ff. de orig. ju.* ubi Neratius Priſcus dicitur, & in *l.* 3. Neratius Marcellus, recte, quia familia ejus Marcellorum fuit, & Marcellum æque Juriſconſultum habuit fratrem, *l. 12. §. idem reſpondit domo*, *ff. de inſtr. & inſtr. leg.* Sic vero lex Attilia de tutoribus dandis, quod in urbe tantum locum haberet, l. Julia & Titia porrecta eſt ad provincias, ut in *Inſtit. tit. de Attil. tut.* & lex Julia de ceſſione bonorum, quæ in urbe tantum locum habuit, Conſtitutionibus porrecta eſt ad provincias, *l. 4. infr. qui bon. ced. poſſ.* & auctore Macrobio, lex Fannia, qua ſola urbs tenebatur, lege Didia porrecta eſt in totam Italiam. Forma autem manumittendi ſervos publicos in provinciis cauta fuit legibus municipalibus, & Conſtitutionibus Principum, plerumque ut manumitterentur decreto ordinis, & conſentiente præſide provinciæ, & in locum manumiſſi ſubdito vicario, *l. 1. & 2. hoc titulo l. 1. infr. ne quis lib. invit. act. ger. cog. l. 3. ff. de man. quæ ſer. ad univerſ. pert.* qua ſervata, perveniebant ad civitatem Romanam, nec in ſervitutem publicam reduci poterant, ob id ſolum, quod ſua ſponte tabulario civitatis poſtea ſerviſſent, vel alium actum pro civitate geſſiſſent, nullo alio juſto titulo præcedente, *l. 6. infr. de ing. man. l. 3. hoc titulo*, quæ conjungenda eſt cum *l. 1. ſup. de ju. aur. anul.*

IX. ENARRATIO.

TItulo 20.] §. *ult.*

Apud Dionem] Et Suetonium Julii cap. 17. Item T. Vettium Aquilinum legimus apud Gruterum 1082. 17. Vettium Agorium 310. 1.

Auctore Macrobio] Saturn. lib. 2. cap. 13.

TIT. X. *De his qui a non dominis manumittuntur.*

IN hoc titulo oſtenditur ſervo alieno libertatem directo dari inutiliter, invito domino, ut *l. 9. ſupr. de teſt. man.* Servi alieni venditio obligationem conſtituit inter emptorem & venditorem, manumiſſio nullam; ideoque non valet manumiſſio, licet poſtea manumiſſor domino heres extiterit, *l. ſi ſervo*, *ff. qui & a quibus man.* venditio valet, *l. ſi quis alienam*, *ff. de act. emp.* Conſervatur tamen libertas quæ data eſt ſervo alieno, ſi dominus contentus ſit prætio ſervi, *l. 1. hoc titulo*. Sed & ſi pater conſentiente filio manumiſerit ſervum caſtrenſem filii minoris 20. an. nulla manumiſſio eſt, non quod ſit alienus tamen, ſed quod ſit manumiſſus contra legem Æliam Sentiam, *l. penult*, nam in majore aliud dicerem, quia filius ipſe videtur manumittere, ut contra pater filio juſſu patris manumittente ſervum patris. At ſi proprietario, aut debitori manumittenti conſentiat min. 20. an. qui in ſervo jus utendi fruendi, vel jus pignoris habet, valet manumiſſio, quia ſervus minoris non manumittitur, *l. 2. l. ſi pater §. ult. ff. de man. vind.* Addam dominum in hoc titulo accipi pro pleno domino: quia nec fructuarius ſolus ſervum utiliter manumittit, nec proprietarius, *l. 9. ſupr. de uſufr. & hab. l. 4. h. t.* Sed manumiſſus a nudo proprietario ſervus erat ſine domino, ut ſervus habitus pro derelicto, *l. quemadmodum*, *§. 1. ff. de nox. act.* At ex *l. 1. infr. tit.* 15. manumiſſus a proprietario fit liber, & libertus proprietarii, & eſt in ſervitute fructuarii: manumiſſus a fructuario, ſervus eſt proprietarii, & in libertate poteſtateque ſua quandiu durat uſusfructus.

X. ENARRATIO.

LEge 1. hoc titulo] In qua dele τὸ, *vel* auctore Baſilico, & veteri Menagii.

Servum Caſtrenſem filii min.] Filii familias igitur; & non recte igitur Baſilica ſpeciem ponunt in filiis emancipatis, quaſi filiusfamilias omnimodo ſervum proprium habere non poſſit.

Nam in majore] Idem ſcribunt Joannes Faber heic, Odofredus & Fulgoſius.

Servus erat ſine domino] Ulp. *tit. 1. §. ſervus*, *l. 1. infr. tit.* 15. vide ibidem.

Et eſt in ſervitute fructuarii] Quaſi ſervus eſt fructuarii.

TIT. XI. *Qui manumittere non poſſunt, & ne in fraudem creditorum manumittantur.*

JAm a titulo 7. cœpit tractare de his, qui ſervos ſuos alienoſve, vel olim manumittere non potuerunt, vel hodie non poſſunt. Et in hoc titulo nunc addit, etiam ſervos principis non poſſe manumittere vicarios, ſive peculiares ſervos ſuos; *l.* 2. quamvis eorum ſint quodammodo domini, *l. ſi ſervus meus*, *ff. de pecul.* quod in ſervis privatorum multo magis obtinet, etiamſi liberam habeant peculii adminiſtrationem: nam ſervis principum videbatur hoc poſſe dari præcipuum, ut & de peculio ſuo eis Leonis *Novel.* 38. dedit teſtamenti factionem. At inter vivos, nec per ſe, nec

per interpositam personam, veluti imaginarium emptorem, servos peculii sui manumittere possunt, sicut minor 20. an. qui per se non potest servum manumittere ex lege Ælia Sentia, nec per interpositam personam id quoque potest ex Senatusconsulto, *l.* 4. & prævalet hoc casu lex Ælia Constitutioni Marci & Commodi ad Aufidium Victorinum. Longe enim abest a mente legum, ut aliæ aliis fraudem faciant. Aliud est caput legis Æliæ Sentiæ, de quo etiam in hoc titulo agitur, ut libertates datæ in fraudem creditorum, vel patronorum ipso jure nullæ sint, etiamsi debitori vel liberto homo dives heres extiterit, *l.* 5. *sup. tit.* 2. *l.* 5. & 18. *ff. qui & a quibus man.* Revocari dicuntur in *l.* 1. *hujus tituli*, hoc est revocari ipso jure. Alienationes revocantur beneficio actionis, quo vix possent revocari libertates, si valerent ab initio. At si is, qui servum emit a debitore, qui erat solvendo, eum manumiserit, lex Ælia Sentia locum non habet, quia debitori nihil abest: & hæc est sententia *l.* 5. *hujus tituli*, in qua pro emptori legendum venditori, ut in Basil. τῷ πρατῇ. Eadem quoque lex non habet locum in fideicommissariis libertatibus, sed in directis tantum, *l.* 1. & *ult.* quia fideicommissariis satis obstat regula juris, quæ vult fideicommissa omnia præstari post deductionem æris alieni. Illud etiam hic titulus ostendit, libertates dari frustra a domino servo suo vel a principe servo alieno, ex acclamatione populi cui forte placuerit actor fabulæ quidam, *l.* 3. quam legem etiam Athenis fuisse Æschines testis est contra Ctesiphontem, μήτε οἰκέτην ἀπελευθερῶν ἐν τῷ θεάτρῳ. Frustra etiam dari a tutore servo pupilli sui, licet debeatur, *l. pen.* in qua recte Thalelæus articulum, Nec, esse construendum cum verbo, Debitam, non cum verbo, Fideicommissariam, ne hoc videatur dicere, Nec directam, nec fideicommissariam libertatem tutorem posse præstare, quod ineptum dictum est, propterea quod directa libertas non præstatur.

XI. Enarratio.

Etiam servos principis] Thalelæus ad *l.* 2. *hoc titulo* notat Imperatorem servos eos vocare, qui servilis conditionis sunt, non eos qui subjecti sunt imperio: τοὺς κατὰ τύχην δούλους ἐκάλεσεν ὁ βασιλεὺς, οὐχὶ τοὺς τῇ βασιλείᾳ ὑποκειμένους: nam & populi subjecti servi dicuntur. Vide Hugonem Grotium de jure Belli, & Pac. libro 1. cap. 3. num. 11. & Annotata.

Ex Senatusconsulto, l. 4.] In qua Ræuardus pro Senatusconsulto legebat, sine consilio, contra veterum librorum auctoritatem: & Basilica, imo & τὰ κατὰ πόδας, veterem lectionem retinent.

Beneficio actionis] Paulianæ.

Ut in Basilicis] Libro 48. titulo 7. capite 36. in Glossis.

Quia fideicommissariis satis obstat reg. jur.] At eadem & directis obstat, ut omnibus legatis, quæ non aliter præstantur, quam si bona ferant, quæ non intelliguntur, nisi deducto ære alieno. Nisi quis existimet adeo magnum fuisse favorem libertatis, ut ea licet in fraudem creditorum data, olim competeret ante legem Æliam Sentiam, quæ hoc vetuit. P. Faber.

In qua recte Thalelæus] *d. tit.* 7. *cap. penult.*

TIT. XII. *Qui non possunt ad libertatem pervenire.*

Dixit de his qui manumittere non possunt, nunc vero dicit de his qui manumitti non possunt, .i. qui apud dominos perpetuam servitutem colunt, Quales sunt damnati in vincula perpetua ob maleficium aliquod. Nam damnati in temporaria vincula, finito tempore pœnæ, perduci ad libertatem possunt. Et hæc est sententia *l.* 1. quæ Divis fratribus tribuitur a Papiniano in *l. fratres, ff. de pœnis*, unde in inscriptione *l.* 1. ita videtur esse legendum, Imperatores Antoninus &

A Verus AA. vel ut in quibusdam libris Imp. Antoninus A. suppresso nomine fratris, ut fit alias sæpe, & in subscriptione, Dat. 16. Kal. Jul. ipsis Antonino & Vero AA. Coss. Unde quem patrem suum Imperator dicit, *l.* 1. is est Antoninus Pius, non quem perperam subjecerunt, Claudius. Et hoc quoque notandum est ex *l.* 1. servum in perpetua vel temporaria vincula damnatum non fieri servum pœnæ, sed in dominio & potestate ejus remanere, cujus fuit antequam damnaretur, ut *l. aut damnum in fi. ff. de pœnis.* Huic vero in *l.* 2. adjungitur servus testatoris, vel heredis, quem testator in testamento suo pœnæ causa manumitti vetuit. Nam & hic in servitute perpetua moratur, ut nec si subjiciatur emptor aliquis fiduciarius, qui eum redimat ipsius servi nummis interposita manumittendi fide, ab eo ma- B numitti possit, *l.* 4. §. *in illis*, *ff. de manumiss.* Et his quoque addamus eum, qui in perpetuam servitutem veniit, & qui a præfecto urbi, vel præside provinciæ in perpetuam servitutem damnatus est, & eum qui exportandus veniit.

XII. Enarratio.

Et hæc est sententia l. 1.] Et ita etiam explicant Basilica libro 48. tit. 17.

Claudius] In veteri Menagii sic legitur: *Cum Divus pater meus*: & ita τὰ κατὰ πόδας: *Cum pater meus constit.*

Ut nec si subjiciatur emptor] Thalelæus heic notat, si non sit emptor suppositus, posse eum servum emere, & manumittere.

C Qui exportandus veniit] Vide ad titulum 55. lib. 4.

TIT. XIII. *Pro quibus causis servi pro præmio accipiunt libertatem.*

Hic titulus superiori addit exceptionem, ut qui in servitutem perpetuam addicti sunt, quandoque publice manumittantur pro præmio indicii, ut ex Senatusconsulto Sillaniano, si necem domini indicaverint, *l.* 3. §. *fi. ex stipulatu* & §. *is quoque*, *ff. ad Sill.* si raptum virginis, cujus ultionem forte parentes remiserant, *l.* 3. *hoc tit.* qua ex re deportatione plectuntur ex lege Constantini & Justiniani, nec crimen extinguitur, ut non pateat aliis accusatio criminis, licet inter raptorem & parentes transactio vel pactio rata sit, *l.* 5. §. D *ult. ff. ad leg. Jul. de vi publ.* & hæc una est differentia raptus ab adulterio. Nam de adulterio pactio & inter convenientes irrita est. Itemque hoc lege Julia de adulteriis vindicatur, & quinquennio finitur, illud lege Julia de vi publica, & est perpetuum. Item si indicaverit desertorem militiæ, *l.* 4. quæ conjungenda est cum *l.* 1. *inf. de desert.* si reum falsæ monetæ, *l.* 2. *hoc titulo*, quæ conjungenda est cum *l.* 1. *inf. de fal. mon.* & his tribus postremis casibus pretium servi domino reddi ex ærario oportet, & quarto, *l.* 1. *inf. de mul. quæ se pro. ser. junx.* ut Livii 24. servorum manumissorum a Ti. Sempronio, quorum opera prospere pugnaverat contra Pœnos ad Beneventum, pretia tribuni mensarii dominis reddunt: & 32. duobus servis ex Senatusconsulto manumissis ob detectam conjurationem servo- E rum de solvendis Carthaginiensibus obsidibus, pretia eorum dominis ex ærario redduntur: & Plato quoque XI. de legibus hanc legem condit, δοῦλος δὲ ἂν ᾖ ὁ μηνύσας, ἐλεύθερος ὑπὸ τῆς πόλεως ὀρθῶς γιγνέσθω ἀποδιδούσης τῷ δεσπότῃ τὴν τιμήν: & alio loco: ἐὰν δὲ δοῦλος μηνύσῃ, ἐλεύθερος ἔστω, τὸ δημόσιον ὑπὲρ αὐτοῦ τιμὴν τῷ κεκτημένῳ καταβαλόντος. Non idem fiet in casu *l.* 1. nec in casu *l. unicæ sup. ne Christ. man.* & *Nov. de his qui Eunuchos faciunt.*

XIII. Enarratio.

Ut qui in servitutem perp. addicti sunt] Ex sententia præsidis: ἐκ τῆς ἀποφάσεως τοῦ ἄρχοντος, Græci.

Pro præmio judicii] Et ita legendum censet Cujac. A in *l. 1. hoc titulo*, ut in Basilicis : *ὁ δοῦλος καταμηνύσας τὴν ἁρπαγὴν τοῦ δεσπότου : servus qui domini cædem indicaverit*. Thalelæus tamen ibi utitur verbo ἐκδικεῖν, quod est *vindicare*. Sed & in veteri codice Menagii legitur, *vindicant*.

Si raptum virginis] Si ergo rapta fuerit alia mulier non est locus constitutioni. Thalelæus : *ἐὰν εἰς ἄλλην γυναῖκα εἴη ἁρπαγή, οὐ χώρα τῇ διατάξει*.

Parentes remiserant] In *l.3.* legitur, *aut pactione transmissum* : Basilica : *ἁρπαγὴν συγχωρηθεῖσαν, raptum remissum*.

Ex lege Constantini & Justiniani] *l. 1. Cod. eodem de rapt. virgin. & l. un. inf. eod. tit.*

Et hæc una est diff. rapt. ab ad.] De raptu inter convenientes pactio irrita non est, quia crimen sanguinarium est. De adulterio pactio rata non est. B

Quinquennio finitur] Quinquennio continuo perimitur, *l. 4. §. accusationem, ff. ad Senat. Turp. l. miles 11. §. 4. ff. ad leg. Jul. de adult.*

Et est perpetuum] *d. l. 5. §. ult.*

Si reum falsæ monetæ] Extraneum : nam si dominum detulerint, pretium eorum recipere non potest, Thalelæus.

TIT. XIV. *De ingenuis manumissis.*

IN hoc titulo agitur de ingenuis hominibus qui manumittuntur, ut servi ab iis qui existimant, vel fingunt se esse dominos, quæ res libertinos non facit, nec officit quidquam ingenuitati eorum, ut filiusfam. solvendæ patriæ potestatis causa ex imaginaria servitute a patre manumittatur, vel debitor obæratus ex nexu, vel alius homo ingenuus ex non justa servitute. C Justa est servitus vernæ, & captivi, & majoris 20. annis, qui se ignoranti venundari passus est, pretii participandi causa, vel damnati in metallum, vel retracti in servitutem ex causa ingratitudinis. Non justa capti bello civili, *l. quis, §. ultim. ff. de cap. & postl. l. 4. hoc titulo*. Non justa infantis expositi, quem educator retinet, ut servum, ob sumptus educationis, *l. 2. hoc titulo, l. 3. infr. de inf. exp.* Non justa, aut non justum servitutis argumentum, si ingenuus exibeat officia, vel ministeria servilia, etiamsi diutissime sciens, vel ignarus status sui scienti; vel ignoranti ita servierit, quia liberos homines usucapio, vel diutissima possessio servos non facit, l. 2. & 6. ac neque mutatio nominis, l. 10. ac D neque professio, vel conventio *l. 6. 10. 15. 22. 24. 30. 36. 39. infr. de lib. cau. l. conventi, ff. eodem*, neque venditio, aut in dotem datio, vel in sponsalia, *l. 12. l. ultim. h. t. l. 12. & 16. infr. de lib. cau. l. 2. sup. ubi de cri. ag. opor.* neque proclamatio in ingenuitatem in qua libertinus superatus sit, quia non videtur renunciasse libertinitati, in qua est, qui de ingenuitate agit, *l. pen. hoc titulo*, non conductitiæ aut mercenariæ operæ, *l. 11.* Qui ex justa servitute manumittuntur, libertini sunt. Qui ex non justa vel imaginaria, vel ex nexu, ingenui manent, & ingenui sunt, qui ex ingenuis vel libertinis nascuntur, ut *l. 9. hoc titulo, l. 11. supr. de op. lib.* vel qui consistente adversus eos justo & vero contradictore, qui strenuo nisu se adsereret patronum aut dominum, ingenui pronuntiati sunt, *l. 1. & 3. hoc tit.* vel qui natalibus a E principe restituti sunt, & hodie ex *Nov. 78.* manumissi omnes salvo jure patronatus. Nam absurdum non est ingenuum habere patronum, cum & clientes ingenui patronos habeant : atque ita sublata est conditio libertinorum, ut non mirum si & paulatim pene sublata conditio servitutis fuerit, maxime tot legibus, & Constitutionibus, & Philosophia ipsa favori libertatis semper, & ubique studentibus.

XIV. ENARRATIO.

EX imag. serv.] Vide Cujacium ad tit. 5. libro 1. Instit.

Obæratus ex nexu] Nexi & addicti serviebant creditoribus, donec solvissent, sed servi non erant : nam recepta libertate non erant libertini, sed ingenui. Item servus invito domino libertatem non consequitur : addictus solvendo citra voluntatem domini consequitur. Quintilianus libro 7. cap. 3. Quintilianus alter declamat. 311. *Aut intervenit ea conditio, ut servire debeat, donec solverit. Hoc ipsum servi non est, habere in sua potestate, quando desinat servire. Fingite enim, judices, aut oblatam esse ab illo pecuniam, &c.*

Ex non justa servit.] Vide Cujacium ad §. 1. *de ingen. Institut.*

Vernæ] Verna *οἰκογενής*, dominatus.

Scienti vel ignoranti ita servierit] Constitutio loquitur de sciente, quia preces oblatæ principi de eo qui conditionem sciebat, loquebantur : sed idem obtinet in nesciente, Thalelæus.

Aut mercenariæ] Vide, quæ dixi ad §. 2. *Instit. de usu & habit.*

Qui strenuo nisu] Ut in *l. 1. supr. tit. prox.* id est, non lusorie, non perfusorie.

Tot legibus & constit.] *L. 1. in fin. inf. tit. prox.*

TIT. XV. *Communia de manumissionibus.*

IN Basil. *κοινὰ περὶ ἐλευθεριῶν*. Possim dicere *κοινὰ* & *καινά*, quia omnes quæ hoc in titulo proponuntur, sunt Justiniani Constitutiones novæ, quæ jus vetus abrogant; sed & communes sunt omnes omni generi manumissionum, sive fiant vindicta, sive in Ecclesia de quibus l. 1. tit. 13. & in Concilio Africano 1. sive testamento, vel codicillis, directo, aut per fideicommissum, sive alio legitimo modo, quales multi relati sunt tit. 6. ac primum valde novum est quod proponitur initio *l. 1.* ut servus manumissus a proprietario, sit liber, & tamen fructuario serviat, sicut mercenarius, & obæratus est liber, & servit tamen : & contra, ut manumissus a fructuario sit servus, nec tamen prætor eum servire permittebat. Quod plane indicat quantum referat servire aliquem, an servum esse dicamus. Jure veteri manumissus a proprietario non veniebat ad libertatem; sed servus remanebat sine domino, manumissio facta a fructuario nullius momenti erat, ut dixi tit. 10. Est etiam illud valde novum in §. *ultim.* ut pater & mater per filium aut filiam, sive in potestate sit, sive emancipatus, vel emancipata servos suos manumittere possit, itemque avus vel avia per nepotem, aut neptem ex filio vel filia, & sic deinceps, ut sicut in successionibus ab intestato vel ex testamento, nulla etiam in manumissionibus sit inter liberos differentia potestatis, sexus, aut gradus. Jure veteri pater per filiumf. potuit manumittere servum suum, *l. si quis hac lege, §. 1. ff. qui & a quibus man. l. matrimonii, de rit. nupt. l. si consentiente, l. nepos, de manum. l. si pater, l. pater, l. surdi, de man. vind. l. filiusf. de ju. patron.* quia vinculum potestatis facit ut una intelligatur esse persona patris & filiifam. non per filium emancipatum, ut & hoc loco Thalelæus notat, & similiter avus per nepotem ex filio, *d. l. nepos*, non per nepotem ex filia, qui familiam ejus non sequitur, eademque ratione, nec mater per filium, ut Paulus scribit 1. *Sent. tit. de judicato*. Forte nec filiaf. jussu patris, quia superiores leges de filio tantum loquuntur, non de filia. Est & aliud novum jus in *l. 2.* ut servus minor 30. annorum ad civitatem Romanam pervenire possit. Jure veteri, i. ex lege Ælia Sentia Latinus fieri poterat, quibus modis Latinitas contingebat. Civis Romanus, puta vindicta manumissus, non item, nisi apud consilium causa probata fuisset; & ideo secundum jus vetus ita accipienda est, *l. pen. ff. de manumiss.* ut infantibus competat libertas, causa probata, vel Latina, non legitima. Sine consilio vindicta manumissus, servus manebat. Testamento autem manumissus Latinus fiebat, & uno tantum casu Civis

Ro-

Romanus, ſi ſolus a domino, qui ſolvendo non erat liber, & heres eſſe juſſus eſſet, auctore Ulpiano *libro Reg. tit.* 1. & hinc cauſa libertati teſtamento datæ minori 30. an. apponendæ conditionis: Cum ad 30. an. pervenerit, *l. ult. ff. de rebus dub. l. Ariſto, de manum. teſt. l. ſi quis ita, §. ult. de ſtatulib. l. ex parte, §. Sticho, fam. erc.* In eo qui cenſu manumittebatur, quod genus manumiſſionis, quia deſierat eſſe in uſu, ut tit. 1. Reg. Ulp. articulus, Olim, indicat, ideo nihil de eo, Juſtinianus ſcriptum reliquit in corpore juris; in eo, inquam, etiam requirebatur ætas 30. ann. ut in reliquis Reg. Ulpiani legi his verbis: Et qui cenſu manumittitur, ſi 30. ann. habeat, civitate Romana potitur, quod & Theophilus confirmat in *§. ult. Inſt. de libertin.* Illud etiam eſt novum, quod ait *l.* 3. ancillam, quam quis ſolam in concubinatu habuit, & liberos ex ea procreatos, ipſo jure liberos fieri morte, & ſilentio viri & patris naturalis, ejuſdemque domini; quod & ante retulit *l. 4. de bon. lib.* jure veteri remanebant ſervi, & heredem defuncti ſequebantur.

XV. Enarratio.

SIcut mercenar. & obæratus] De quibus tit. prox. ſupra.

Inter amicos] Ulpianus in Fragmento Regularum poſt Licinium Rufinum.

Vel a peregrino] Plinius libro 10. epiſt. 22.

Nec tamen Prætor. eum ſerv. permitt.] Græcus interpres d. Fragmenti: *παρεγίνοντο δὲ* inquit, *οἱ στρατηγοὶ καὶ οὐκ ἠφίεσαν ἐλευθερωθέντα δουλεύειν interveniebant prætores, nec permittebant manumiſſum ſervire.*

Servire aliq. an ſervum eſſe] Vide notas Cujacii ad §. 1. *Inſtitut. de ingen.* & quæ ibi diximus.

Non veniebat ad libertatem] Juſtinianus ait, *libertatem cadere*. Sic habent libri veteres, & *τὸ κατὰ πόδας αὐτῶν ἐλευθερίαν πίπτειν*. Thal. *πεσεῖν ἀπόλλυσθαι*, *interire*.

Ut & hoc loco Thalelæus notat] Cujus verba hæc ſunt: *οἱ παλαιοὶ ἔλεγον, ὅτι διὰ μὲν ὑπεξουσίου ἐλευθεροῖ ὁ πατὴρ, διὰ δὲ ἐμαγκιπάτου, οὐκ ἐλευθεροῖ: Veteres dicebant, per filium quidem in poteſtate conſtitutum patrem manumittere, non etiam per emancipatum*, Baſilic. libro 48. tit. 19.

Latinus fieri poterat] Ulp. *tit.* 1. §. *eadem lege*.

Ut in reliquis Regul. Ulp.] In *d. Fragm.*

Quam quis ſolam] *Omnibus etenim uxores habentibus, concubinas, vel liberas, vel ancillas habere, nec antiqua jura, nec noſtra concedunt*. Sic legendum in *l. ult. in fine hoc tit.* tam ex libris antiquis, quam ex Baſilicis. Gallicus interpres codicis, *ne franches, ne ſerves.*

TIT. XVI. *De liberali cauſa.*

ADhuc quæ dicta ſunt veluti præludia quædam ſunt, aut præparationes ad hunc titulum, & ſequentes aliquot, in quibus agitur de præjudicialibus actionibus, quibus quis, vel ex ſervitute in libertatem petitur ingenuam, aut libertinam, vel ex libertate in ſervitutem, vel ex ingenuitate in libertinitatem, quæ liberales cauſæ dicuntur & cognitiones, quia principem, aut illuſtres, vel ſpectabiles judices requirunt: & præjudicia, ut recte Thalelæus notat in hæc verba, *l. 21. hoc titulo*, ſimile habere præjudicium, Omnem cauſam ſtatus præjudicium appellari. Et præjudicia ideo, quod judiciis liberalibus graviora nulla eſſe poſſint, ut merito obſtent ceteris litibus futuris, vel de alimentis, vel de operis, vel de obſequiis, vel de rei vindicatione, vel de hereditate, vel de crimine, ut inf. tit. 19. eiſque præjudicium faciant, non etiam ipſæ patiantur per eas, ſi forte præceſſerint, *l. 2. hoc titulo*: Præcipuæ leges hujus tituli ſunt *l. 14. & 21.* de quibus ſcripſi Obſerv. 15. 2.

XVI. Enarratio.

ET cognitiones] Cognoſcunt Prætor liberalis, Conſules, aut Proconſules.

Omnem cauſam ſtatus] *πάντες οἱ περὶ τύχης ἀγῶνες, præjudicia καλοῦνται.*

Vel de crimine] Vide Cujacium ad §. *præjudiciales* 13. *Inſtit. de action.*

Obſervat. 18.] Cap. 23.

TIT. XVII. *De adſertione tollenda.*

MAnu adſertio, ut manumiſſio, dicitur defenſio ejus, qui controverſiam patitur, quæ olim in cauſa liberali neceſſaria fuit, ſive ex ſervitute quis in libertatem, ſive ex libertate in ſervitutem peteretur, *l. 1. Cod. Theod. de lib. cau.* quia non potuit cujus ſtatus vocabatur in dubium, ea de re per ſe agere, nec niſi per adſertorem, ne forte, ut Thalelæus notat in l. 1. hujus tituli, & Theophilus in titulo de iis, per quos ag. poſ. ſervus ageret in dominum, quod vix unquam licet ordinario jure; qua de cauſa, & interim liberi loco erat in omnibus aliis actionibus inſtituendis adverſus eum, qui ſe dominum dicebat, *l. ordinata, ff. de lib. cau.* Et licet petitio in ſervitutem iterari non poſſit, *l. 4. & 27. ſup. tit. prox.* adſertio tamen in libertatem iterabatur bis terque, ut eſt ſcriptum in *l.* 1. aut ter quaterque, quod tamen fiebat perfuſive, & dicis cauſa, & inde proclamationi in libertatem nomen. Namque ſæpius idem iterare, & frequentare, proclamare, eſt reclamare, *l. ult. tit. 19. & l. 1. §. ſi ſervus, ff. de adq. poſſ.* inde etiam *ἀναγορεύσεων* nomen *Nov.* 142. & antiquam hanc de adſertionibus legem etiam firmaſſe D. Marcum Capitolinus auctor eſt. Hodie ex *l. 1. hujus tituli* in cauſa liberali non eſt neceſſarius adſertor, qui pro eo agat, qui ſervus dicitur, cujus etiam perquiſitio olim diu trahebat liberale judicium; ſed ipſe per ſe cauſam agit, cui fit controverſia ſtatus, aut per procuratorem ſi ex libertate in ſervitutem petatur, non etiam ſi ex ſervitute in libertatem, quia ſervus præſumitur eſſe, qui in poſſeſſione ſervitutis, & ſervus ad litem habere procuratorem non poteſt. Hoc autem diſtat procurator ab adſertore; quod adſertor ſuo periculo cauſam agit, & ſatis præſtat judicio ſiſti, & res ſalvas fore, quas tenet is qui ſervus dicitur, *l. 1. & 2. Cod. Theod. de lib. cau.* & ſi deſeruerit cauſam, quam utique etiam mortuo homine, quo de agitur, nec deſerere debet propter evictionis cauſam, *l. ſi tibi, infra de evict. l. 2. hoc tit.* tenetur pœnali actione: Quod prodendæ libertatis cauſa factum eſt, auctore Paulo *V. Sent. tit.* 1. Procurator litigat periculo domini, i. mandatoris, & non cavet judicio ſiſti, vel rem ſalvam fore, & ſi litem deſerat, non tenetur pœnali actione, ſed mandati tantum in id quod intereſt. Et olim nullo caſu potuit quis cauſam ſtatus ſui agere per procuratorem, quia nec per ſe. At is qui ſe dominum dicit, etiam per procuratorem litigare potuit, qui modo caviſſet de rato, ſive ex poſſeſſione ſervitutis ageretur, ſive libertatis; quia, ut edicto cautum eſt, quod ad cautionem de rato attinet, utroque caſu, quaſi procurator actoris habetur, *l. non ſolum, §. ſi ſtatus, ff. de proc.* Etiam Juſtinianus non vult hodie liberale judicium iterari, ſublatis adſertionibus perfuſoriis, quibus etiam recuperatores, qui olim de liberali cauſa cognoſcebant juſſu magiſtratuum. Domitianus Imperator, ut Suetonius ſcribit, identidem admonuit, ne ſe accommodarent, id eſt, ne eas admitterent vel audirent, quæ dicis cauſa inſtituerentur, non ſtrenua opera: Nam, retractatio liberalis cauſæ ſublata non eſt, veluti ex Oratione Marci, *l. 1. ff. ne de ſta. def.* Ac deinde non vult etiam peculium bonave ejus, qui de ſuo ſtatu litigat, ſequeſtro deponi, ſi ex libertate petatur in ſervitutem; ſed ſi ex ſer-

vitute

vitute proclamet in libertatem, quod est intelligendum A secundum *l. 3. tit. citimi seq. & l. ult. deind. tit. seq.* Et quod de contumacia ait ejus, qui servus dicitur, observandum est simul, & de perjurio ejusdem esse, ut & Alciatus notavit; nec mirum si servus pronuncietur, cui nihil curæ fides habita, & religio fuit, etiamsi forte servus non sit, cum tamen in omnibus causis etiam contumax, si bonam causam habuerit, vincat: & singularis igitur hac in re est *l.* 1. ob causam perjurii, ut l. si quis major, sup. de transact.

XVII. Enarratio.

Sive ex servitute] Suetonius de illustrib. grammaticis cap. 21. *Petitur puer in libertatem*. Priscianus libro 18. *Assertio tam a servitute in libertatem, quam* B *a libertate in servitium trahi significat*.

Servus ageret in dominum] *ἵνα μὴ ἀἱρεθῇ δοῦλος δικαζόμενος πρὸς τὸν ἴδιον δεσπότην*.

Aut ter quaterque] In Herveti codice, *ἐν δευτέρᾳ ἢ τρίτῃ, bis terque*. Adsertionis secundæ meminit Quintilianus 5. 2.

Et apud Martialem cocum] Lib. 1. 53. Lampridius in Alexandro Severo: *ut Martialis coci epigramma declarat*. quanquam veteres membranæ non agnoscunt vocem *coci*; & ita tamen citatur a Joanne Saresberiensi in Policratico, & Blondo Flavio in Umbria illustrata, & ipso Cujac. Obs. 27. 1.

Sublatis adsertionibus perfusor.] Quæ dicis tantum causa instituerentur.

Ut Suetonius scribit] Domitiani cap. 28. C

Non strenua opera] Non strenuo nisu, ut dictum titulo 14.

Sequestro deponi] In tuto collocari, *l. un. §. super peculio, hoc tit. ἐν ἀσφαλεῖ ἀποτίθεσθαι*, apud sequestrum deponi, *ἀποτίθεσθαι παρὰ μεσίτῃ τινὶ* Basilica in *l. 3. tit. seq.*

TIT. XVIII. *Quibus ad libertatem proclamare non licet, & de rebus eorum, qui ad libertatem proclamare non prohibentur.*

Ad primam partem tituli pertinet *l.* 1. & 2. ut proclamatio in libertatem, & ingenuitatem denegetur ei qui major cum esset 20. an. cum pacto participationis pretii se venalem præbuit bonæ fidei emptori, quod est ex SC. *l. 3. ff. eod.* & forte Claudiano, ut innuit inscriptio *l. ult. eod.* & adeo verum est, ut & manumissus non recipiat pristinam ingenuitatem, *l. homo, ff. de sta. hom.* & miles quoque ob istam ignaviam capite puniatur, *l. quædam, ff. de pœnis*, & indignus etiam auxilio prætoris fideicommissarii sit, qui in ipso articulo obtinendæ debitæ libertatis fideicommissariæ venum iit, ut participaret pretium, *l. 4. in fin. ff. eod.* Sola participatio pretii impedit proclamationem ad libertatem. Nam si pretium non participaverit, etiamsi sciens prudensque simulata servitute se venundari passus sit, fit quidem servus; sed non est indignus libertate, si ad eam proclamare velit, *l. 5. supra de lib. caus.* verum ex causa doli emptori, quem decepit, tenetur actione prætoria in duplum intra annum, & venditor quoque eidem emptori tenetur in duplum ex stipulatione, *l. 18. 20. 21. 22. ff. eod.* Quod si non denegatur in libertatem proclamatio scienti vendito, ut servo sine pacto participationis pretii, & multo minus donato, vel pignerato, vel in dotem dato, ubi nullum intervenit pretium, ut alias docui esse legendum in *l. si usumfr. §. 1. ff. eod.* Nam quod *l. 16. supra. cod.* ait, te nesciente, id ex facto proposito est, non quod nescientia ejus, qui se in dotem dari patitur, necessaria sit, ut in *l. 6. sup. de ing. man.* quod ait, scientis etiam, Thalelæus ex facto esse ait. Item ut proclamatio in libertatem denegetur his, qui ex latronum familia, hoc est secta & factione profecti, forte capti sunt, & pro præmio dati captori, ut servi ejus sint, largitione principis: Nam & præmio servum fieri, *l. pen. Cod. Theod. de liber. cau. vel ad Senatusconsultum Cl.* probat. Vel iidem si forte facti sint servi fisci auctoritate fiscali, reclamare ad libertatem non possunt. Alias vero ut captus a latrone non fit servus, ita nec latro ipse si capiatur, sine auctoritate fisci vel principis. Ad secundam partem tituli pertinet *l. 3.* de qua satis diximus tit. superiore.

XVIII. Enarratio.

In ipso articulo] Claudianus Mamertus de statu animæ lib. 1. cap. 1. *Si eandem in articulo reposcas*, id est, Statim. Sic in l. 3. sup. *de offic. comit. rer. privat. & in Nov. Majorani de bon. cad.*

Non quod nescientia] Claudianus Mamertus de statu animæ lib. 1. cap. 11. *Pro una quam polliceris scientia, multorum nescientias attulisse*. Utitur, & libro 3. cap. 2. & 11. Cicero inscientiam dixit 1. de offic. & alibi, & Arnobius 2. adversus Gentes.

Debitæ libertatis fideicommissariæ] *d. l.* 1. Thalelæus notat eum cui fideicommissa libertas debetur, quasi ex mora liberum factum videri, & ex venditione in servitutem redigi.

Etiam Thalelæus] Notavi ibidem.

TIT. XIX. *De ordine cognitionum.*

Titulus 8. libri 3. de ordine judiciorum, est de omnibus judiciis. Hic vero est de judiciis tantum liberalibus, quorum hæc jure ordinario prærogativa est, ut solemnibus ordinatis, prius decidantur quam ulla alia judicia criminalia vel civilia, *l. 1. & 5. hoc tit. l. si status inf. de evict. l. quoniam inf. ad l. Jul. de adult.* unde & præjudicialium actionum nomen. Impediunt igitur, differuntque quod quis intendit ei qui status controversiam patitur, quodve intendit ipse ei, qui controversiam status facit, *l. 1. 3. 4.* & petitionem hereditatis si de hereditate simul & libertate controversia sit, vel si de hereditate principaliter agatur, & in modum contradictionis sive exceptionis inducatur status quæstio, etiam prius ordinanda est causa liberalis & excutienda, quam de hereditate sententia feratur, de qua cum sit actum principaliter, & sententia quoque ferenda est, non de libertate nominatim; sed sufficit libertati sententia de hereditate dicta secundum eum qui hereditatem petiit esse suam, ut *l. 2. hoc tit. l. 1. sup. de ord. jud. l. 8. sup. de pet. hered.* Impediunt etiam repetitionem debitæ pecuniæ, & actionem furti, aut bon. raptorum, & legis Aquiliæ, *l. 5. 6. 7.*

XIX. Enarratio.

Prius decidantur] Quid ita? nempe severius ex eodem delicto in servos quam in liberos animadvertitur. P. Faber.

Differuntque crimen] Vide sup. tit. 16.

Et legis Aquiliæ] Cujacius in *l. 6.* legit, *si res tuas ruptas*, quod est verbum legis Aquiliæ, quia de damno dato loquitur. In veteri Menagii, *raptas*, ut Gallicus interpres Codicis, *rabies*, & *τὸ κατὰ πόδας*: *ἐὰν τὰ πραγματά σου ἁρπαγῶσι*: *si res tuas raptas*: & ibidem Thalelæus, res amotas interpretatur ereptas; res enim amotæ proprie dicuntur, cum conjux conjugis res contrectat.

TIT. XX. *De collusione detegenda.*

Tituli 16. partes sunt, qui eum tituli sequuntur de adsertionibus, de his qui judicio liberali agere ex possessione servitutis non possunt, de prærogativa & excellentia judicii liberalis; & hic de causa liberali acta inter servum & dominum per colludium & com-

& compactum, ut servus liber pronunciaretur. Et ut titulo 18. habuimus unum casum quo quis præmii loco datur in servitutem alterius, puta grassator in servitutem ejus qui illum vicit & cepit largitione principis, ita hoc titulo datur alius casus, quó is qui liber pronunciatus est domino lusorie cum eo agente de statu, pro præmio servus fit ejus, qui collusionem detexit post sententiam intra quinquennium, & similiter qui ingenuus pronuntiatus est, patrono cum eo lusorie agente de statu, libertus fit ejus qui collusionem detexit. Quod est ex Senatusconsulto Ninniano (sic legendum in *l.* 2. ex Basilic. ubi *τῷ τῶν νιννίων δόγματι ἐγγράφως ὁρισθέντα*, & ex Vet. lib.) quod factum fuit Domitiani temporibus, *l.* 1. *ff. eodem*, ac fortasse qui in fastis sub Domitiano Nonnius Asprenas, est Ninnius, non Nonnius, celebre nomen Romanæ familiæ: vel ex L. Ninnio Trib. pleb. qui iniquis rogationibus Clodii intercessit, auctore Dione 38. & quo referente, Senatum decrevisse de reditu Ciceronis idem Cicero scribit, & Ninio Hasta de quo in *l.* 5. *ff. ad l. Corn. de sicar.* Generaliter autem verum est, si perlusorio judicio actum sit, rem judicatam pro veritate non haberi, *l.* 27. *supr. de lib. cau. l. si servus*, §. 2. *ff. de leg.* 1. *l. si perlusorio, ff. de app.* Divi Pii rescripto, cujus fit mentio *l.* 1. similis est *l.* 9. *supra de ing. man.*

XX. Enarratio.

PEr colludium & compactum] Glossæ: *conludium*, *συνδοιασμός*. Item: *conlusio*, *compactum*, *συνδοιασμός* & in *l.* 6. *inf. unde vi*.

Lusorie cum eo agente] Ut in *l. si servus* 50. §. 1. *ff. de leg.* 1. inest, collusorie, sive per collusionem.

Qui collusionem detexit] Præmium vocat *lex* 2. quod is, qui detexit, habeat jus patroni. Pœnam autem, quod patronus excidat jure patroni: sive, ut ait Thalelæus: *ἔπαθλον καλεῖ τὸ τὸν ἐλέγξαντα πτᾶσθαι τὰ πατρωνικὰ δίκαια. Τιμωρίαν καλεῖ τὸ ἐκπίπτειν αὐτὸν τῶν πατρωνικῶν δικαίων*, libro 48. Basilic. tit. 23.

Ex Basilicis] Libro 48. tit. 23. & Michaele Psello in Synopsi legum.

Et ex vett. libris] Sic legitur in veteri Menagii. Gallicus interpres Codicis, *Ninnian*.

Nonnius Asprenas] L. Nonius Asprenas in Fastis Capitolinis.

Idem Cicero scribit] Libro 3. epistol. ab Atticum ep. 23.

TIT. XXI. *Ne de statu defunctorum post quinquennium quæratur.*

UT collusioni detegendæ ingenuitatis & libertatis, qua de re actum est titulo superiore ex Senatusconsulto Ninniano post sententiam quinquennium præscriptum est, ita hoc titulo ex alio Senatusconsulto, ut *l.* 4. *pen. & ultim.* quinquennium præscribitur quærentibus de statu defuncti, qui in diem mortis, ut *l.* 1. 2. 6. sine interpellatione vixit, ut liber palam, non clanculum, & furtim fugitans dominum, ut *l. ultim.* nam in eo tantum Senatusconsultum locum habet, qui in omnium oculis vixit pro libero in diem mortis, ut a morte post quinquennium de statu ejus quæri non possit. Dico quæri, non agi. Nam de statu defuncti certissimum est principaliter liberali judicio agi non posse, *l.* 13. *supr. de lib. caus.* sed in aliam litem principalem, vel de bonis, vel de statu viventis, si incidat quæstio de statu mortui, Senatusconsulto cautum est, ne post quinquennium admittatur, & ut propter hanc illa quoque cesset principalis quæstio. Puto Senatusconsultum factum esse D. Marci temporibus ex Oratione cujus fit mentio *l.* 1. *ff. eodem*, cum & de eo ita Capitolinus scribat: De statu defunctorum intra quinquennium quæri jussit. Quod si post cæptam liberalem causam moriatur is cui sit controversia status, etiam certum est causam perdurare, non propter defunctum, sed propter causam evictionis, *l.* 2. *tit.* 17. aut bonorum, *l.* 3. *hoc titulo*. Statum in hoc titulo in deteriorem partem accipimus, ut si is qui vixit ut liber in diem mortis, dicatur fuisse servus: Si qui ut ingenuus, fuisse libertinus: nam & post quinquennium quæri potest utrum quis filiusf. an paterf. fuerit, *l.* 5. *hoc titulo*, quæ minima est status quæstio.

XXI. Enarratio.

QUinquennium præscriptum est] *L.* 2. *ff. de collus. deteg.*

Ut l. 4. penult.] In *l. pen.* Cujacius Observ. lib. 1. cap. 24. legit, *apud procuratorem rei privatæ*. Auctor τῶν *κατὰ πόδας* legisse videtur, *curatorem Reipublicæ*: sic enim ibi habetur: *παρὰ τῷ κυράτωρι τῆς πόλεως*: *apud curatorem Reipublicæ*: ut legebatur in codice Menagii, licet superscriptum sit, *pro* frustra: nam idem est curator & procurator Reipublicæ. Vide tamen Cujacium ad *leg. procuratores* 30. *inf. de decurion.*

Quæ minima est stat. quæst.] Judicio autem libertatis nullum gravius est.

TIT. XXII. *De longi temporis præscriptione, quæ pro libertate, & non adversus libertatem opponitur.*

POst præscriptionem quinquennii inductam Senatusconsulto Ninniano, quæ tuetur statum eorum, qui liberi pronunciati sunt, & post aliam præscriptionem quinquennii inductam alio SC. quæ statum defunctorum tuetur, nunc datur præscriptio longi temporis, i. continui decennii inter præsentes, & vicennii inter absentes, quæ adversus libertatem nec ipsa, nec longioris temporis præscriptio sola quidquam potest *l.* 3. Pro libertate plurimum facit, si quis longo tempore sine interpellatione in possessione libertatis fuerit bona fide, & ex justo initio possessionis, *l.* 2. *hoc titulo*, *l. ultim. sup. de his, qui à non domino*, *l. si cum*, §. *Aristo*, *ff. qui & à quibus man.* Justum initium possessionis, i. titulum requiro, veluti manumissionem, aut redemptionem à servitute, aut vicarii servi traditionem, aut peculii remissionem plenam, *l.* 3. *C. Theod. de lib. caus.* nec requiro semper vicennium, sed contentus sum decennio inter præsentes, ut *d.* §. *Aristo*. Quod si mala fide fuerit quis in possessione libertatis, ut servus fugitivus, qui se occulte pro libero gessit, placet longi temporis præscriptionem ei nihil opitulari, *l.* 1. *hoc titulo*, quæ congruenter vicinitatem sequitur, *l. ultim. tit. superioris*, quæ etiam est de servo fugitivo, ut tametsi in fuga decesserit, quinquennii præscriptio non opponatur agenti de statu ejus. Forte servo fugitivo ad tuendam libertatem dabitur præscriptio 60. ann. *l.* 4. *inf. de præscript.* 30. *ann.* quæ tamen non datur hodie adscriptio, *l. cum satis inf. de agr. cens.*

XXII. Enarratio.

SEnatusconf. Ninniano, &c.] De his Senat. supr. tit. 20. & 21.

Præscriptio longi temporis, id est, &c.] Longum tempus est 10. annorum inter præsentes, 20. inter absentes: & ita in omnibus fere juris articulis longum tempus accipitur, Paulus *Sentent. lib.* 5. *tit.* 1. §. *longi temporis*, & *tit.* 5. §. *res olim.*

Nec longioris temporis præscriptio] Etiamsi quis diutissime in possessione servitutis fuerit, ad libertatem proclamare potest, licet sexaginta annis in quasi servitute fuerit, *l. ultim.* contra libertatem igitur, nec sexaginta quidem annorum præscriptio opponitur, ut notat Eustathius in libro de præscriptionibus cap. de annis

annis 60. Sed si se venire passus sit ad pretium participandum, servus factus est. Thalelæus.

Si quis longo tempore] Veteres interpretes vicennium requirunt. Auctores Basilic. vicennium, aut longius tempus.

Placet longi temporis præscriptione] Thalelæus ad leg. 1. notat, verbum *diu* significare tempus ultra annos 20.

Præscriptio 40. annorum] Azo in summa putat tricennium sufficere, ut Glossa. Odofredus dari præscriptionem 30. vel 40. annorum, heic & ad *l. 1. sup. de serv. fugit.*

Quæ tamen non datur hodie adscr.] Et hanc quoque differentiam notat Patricius Heros in Basilicis.

TIT. XXIII. *De peculio ejus qui libertatem meruit.*

IN hoc titulo proponitur differentia una inter manumissionem servi quæ fit inter vivos & eam quæ fit testamento. Manumissio inter vivos tacite concessum peculium videtur, si non sit ademptum, nisi manumittatur a pupillo, *l. pen. ff. de man. vind.* Manumisso in testamento concessum non videtur, si non sit relictum nominatim, ut *§. peculium Inst. de leg. l. 3. ff. de manumiss. quæ ser. ad un. per. l. Sticho, ff. de peculio, l. 1. sup. de com. ser. man. l. pen. sup. an ser. ex suo fac.* idemque est in filio emancipato, *l. donationes, §. pater. ff. de donat.* Et ratio differentiæ hæc, qui inter vivos peculium neque alii dat, neque sibi retinet, testamento id cum universo jure heredi dedisse videtur.

XXIII. ENARRATIO.

COncessum non videtur] *ὐ συνελδθερῦται, καὶ τὸ πεκύλιον κατὰ πρόληψιν*, ut heic ait Theodorus: *non præsumitur, & peculium manumisisse: εἰ μήπε ὀρισθεὶς παρὰ τῦ διαθεμένυ διδόναι τὰς λοιπάδας, ἢ δῆλον ποσόν: nisi si jussus sit a testatore reliqua inferre, vel certam quantitatem*, ut ait Græcus interpres ad *l. 1. §. 20. ff. de pos.* Vide Cujacium ad *d. §. peculium*, & Theophilum.

TIT. XXIV. *De Senatusconsulto Claudiano tollendo.*

SEnatusconsulto Claudiano locus fuit, non si liber homo se jungeret alienæ ancillæ, *l. 9. sup. com. de succ. l. 3. sup. de lib. cau.* sed si libera mulier contra domini denunciationem jungeret se alieno servo, ex Senatusconsulto ejus fiebat ancilla, cujus ille servus erat, vel si non denunciante domino, liberta, ut Cornel. Tacitus 12. Annal. scribit, qui hujus juris ut omnes auctores nostri rectius, D. Claudium auctorem facit, quam Suetonius Vespasianum. Trina denunciatione fuit opus, & sententia Judicis, ut Theophilus scribit in *§. ult. Inst. de succ. quæ fieb. per bon. vend. l. 9. & ult. C. Theod. de lib. cau. l. 10. C. Theod. de muril. l. Lucius 2. ff. dep.* idemque jus legimus servasse Longobardos & Francos: & exemplo Senatusconsulti idem esse, si libera Jungat se adscriptitio. At sublato Senatusconsulto Claudiano verberibus castigato servo, vel adscriptitio, ea conjunctio dissolvitur: alioquin filii ex ea nati liberi sunt.

XXIV. ENARRATIO.

SEnatusconf. Claud.] Emendemus obiter constitutionem hujus tituli, & pro, *ad libidinem*, legamus, *a libidine*, ut in veteri cod. Menagii, & in Basilicis, *ἐκ τῆς ἡδονῆς*. Item pro *pessimum dedecus*, quod agnoscit idem codex, quidam legunt *fœdissimum*. Sed nil mutandum. Basilica: *αἴσχιστη ἀκοσμία*. Glossæ *αἴσχιστος*, *pessimus*. Denique pro, *adserendum est*, legamus *verendum est*, ut in eodem codice Menagii, & in Basilicis,

A *ἀλαβητέον*. Qui autem ibi malunt *feritate*, quam ferocitate, audiendi non sunt contra fidem veterum librorum. Basilica: *ἐκ τῆς τῶν πολεμίων ἀγριότητος*: *ab hostium ferocitate*. Glossæ: *ἀγριότης*, *feritas. ferocitas.*

Vel si non denuntiante] Sive igitur scierit, sive ignoraverit, dum non prohibuerit. Imo si nescierit, pro invito est: nam de ignaro diserte Tacitus ita explicatus a te Observ. lib. 21. cap. 16. P. Faber.

Ut Cornelius Tacitus] Atqui Tacitus, ignaro domino ad id prolapsam in servitute fuisse ex Senatusconsulto ait, sciente domino, servi libertam. Quid igitur? ut conveniat Tacito cum Jureconsultis, legendum esse monui cap. ult. libri 1. Semestrium, *ingrato*, pro *ignaro*, ut sit, invito, quod dissimulari non debuit B Plane scientem denuntiare debuisse, ne alioqui tacens non esse invitus existimaretur. Ignarum qui denuntiationum solemnitatem peragere non potuerat, nihilominus pro invito habitum, ipse tu ostendis eo tuarum observationum postremarum loco. P. Faber.

Suetonius Vespasianum] Vespas. cap. XI.

Longobardos] vide leg. Longob. lib. 2. tit. 9.

Et Francos.] Legis Sal. tit. 14.

Ea conjunctio dissolvitur] Si dominus velit. Ceterum conjunctio non dissolvetur, & nati ex libera & servo liberi nascentur.

TIT. XXV. *De nudo ex jure Quiritium tollendo.*

C ALii servos habuerunt in potestate ex jure Quiritium, puta quos usucepissent, vel quibus in jure cessi aut mancipati fuissent, quibus modis jure civili dominia rerum adquiruntur: & hi testamento manumittendo cives Romanos faciebant. Alii eos habuerunt in bonis, ut quibus traditi essent ex causa emptionis non mancipati vel cessi: hi erant in bonis emptoris, venditoris ex jure Quiritium, quod nudum erat jus & inane; quia emptori servi adquirebant ex omnibus causis auctore Ulpiano *lib. Regul. tit. 1. & 19.* & Theophilo *tit. de libertin.* Et hi quidem domini in bonis testamento manumittendo Latinum faciebant, non Civem Romanum. Sed ex hac Constitutione Justiniani, quoquo jure servi quis dominus sit civili vel naturali, manumittendo civem Romanum facit sublato nomine, ex jure Quiritium, quod tamen in vin- D dicatione filii, hunc hominem ex jure Quiritium meum esse ajo, etiam hodie remansit, *l. 1. §. per hanc, ff. de rei vind.*

XXV. ENARRATIO.

LAtinum faciebant] Ulp. *d. tit. 1. §. qui tantum.*

Dominus sit civili] Ut dominus Quiritarius.

Vel naturali] ut dominus Bonitarius.

TIT. XXVI. *De usucapione pro emptore, vel pro transactione.*

POst præjudiciales actiones dicturus de interdictis, sive actionibus, quæ pro his competunt, quas E constat esse de possessione, vel quasi possessione, de possessionis ipsius jure & proprietate dicere primum instituit, puta de usucapione, quæ ex possessione potissimum consistit, perficiturque, adeo ut & possessionis nomine quandoque usucapio significetur, *l. denique, l. cum miles, ff. ex quib. cau. mai.*, & de præscriptione longæ longiorisque possessionis, & de missione in possessionem judicati servandi causa, quæ est etiam species possessionis, in quibus omnibus consumitur quidquid est reliquum in hoc libro 7. & plane spectant omnia ad initium lib. 8. Usucapio est per usum, id est, possessionem, dominii adquisitio, per possessionem legitimo tempore continuatam, ex 12. tab. & inter cives Romanos. Suffragium temporis dici-

dicitur *l. si inter extraneos, ff. de don. int. vir. & ux.* id est, suffragium possessionis legitimo tempore continuatæ. Et licet usucapio sit lucrum conjunctum cum damno alterius, *l. 18. & seq. ff. ex quibus causis maj.* recepta tamen est propter bonum publicum, ne rerum dominia diu ac fere semper in incerto essent, & ut esset possessoribus aliqua securitas, & finis aliquis sollicitudinis & periculi litium, *l. ult. ff. pro suo*, quia dominis sufficere visum est ad inquirendas res suas legitimi temporis spatium, ut plane eis imputari possit desidia sua, *l. ult. in fin. inf. de an. ex.* si intra id temporis res suas non perquisierint, collegerint, vindicarint, *l. 1. ff. de usurp. & usucap.* & quod est commune, & publicum bonum, non videtur esse privatum damnum, si modo bona fides interveniat initio possessionis, vel potius non videor alteri inferre damnum, si usucapio, quod nescio alterius esse, *l. si quis fundum, ff. de adq. poss.* Damnum quidem facit, qui dominium ammittit per usum meum; sed id ego sane dedisse non videor nesciens, nesciente animo meo. Possessionem & usucapionem continuam requiro, id est, non interpellatam, non controversam, & bonam fidem possessoris, & justum titulum, id est, justum initium, justamque & veram possessionis causam. Possessionis inquam, non proprietatis: nam si justum verumque titulum proprietatis nactus fuero, usucapioni locus non est, *l. sequitur, §. lana, ff. de usurp. & usuc. l. in bello, §. si quis servum, ff. de capt. & postl.* si nactus non fuero, modo possessionis justum titulum habeam, & illum mihi tribuit usus legitimi temporis, sive possessio & usucapio. In hoc titulo proponitur titulus pro transactione, *l. pen.* si a non domino res bona fide accipienti tradita sit ex causa transactionis, ut *l. cum solus, ff. de usurp. & usuc.* vel etiam ex eadem causa consentiente non domino retenta sit ab eo, qui ante litem motam eam nullo justo titulo possidebat, tuitione Prætoris, qui pacta transactionis servat data exceptione; alioquin, ut ex pacto transactionis dominium non transfertur, ita nec possessionis causa firmatur, si subtilitatem juris spectas, quam interpretes nostri spectant in *d. l. pen.* Proponitur etiam titulus pro emptore, si a non domino res bona fide accipienti jure vendita & tradita sit, quæ neque furtiva fuerit, neque vi possessa, neque pupilli propria, neque adolescentis hodie ex Oratione Severi de non alienandis rebus minorum, neque testamento vendi prohibita. Et observanda est differentia inter rem mobilem & immobilem, ut in rei alienæ venditione si mobilis sit, exigatur bona fides utriusque, id est, venditoris & emptoris: nam si emptor sit bonæ fidei, venditor malæ fidei, res furtiva est, *l. 1. 4. 6. 7.* In venditione rei immobilis ad usucapionem sufficiat bona fides emptoris, nisi res a venditore vel auctore venditoris vi possessa sit, *l. 5. hoc titulo.* Ceterum si non sit vi possessa, propter malam fidem venditoris, quia rei immobilis furtum non fit, res nullo vitio laborat, & usucapi potest ab emptore bonæ fidei secundum *Nov. 119. c. 7.* si sciente domino vendita sit: nam si nesciente eo, emptori necessaria est præscriptio triginta annorum. De quæstione *l. 3. & 6.* scripsi satis ad *l. 4. de usurp. & usuc.*

XXVI. Enarratio.

LEge denique] Petrus Faber in *d. l. denique* legit, *interruptam usucapionem*, pro, *interruptam possessionem*, Semestrium libro 11. cap. ult. Basilica vertunt: *τὴν διακοπεῖσαν δεσποτείαν*: interruptum dominium, quod scilicet usucapione adquiritur. Glossæ Nomicæ: *usurpatio, ῥῆξις τοῦ χρόνου, ἤγουν τομὴ καὶ διακοπή*, vide inf. tit. 40.

Judicati servandi causa] vide titulum 71. & Parat. Digestorum.

Usucapio est per usum dom. adquis.] Glossæ Nomicæ: *ἐσουκαπὶ τινὰ διὰ χρήσεως δεσπόζει: usucapit, per usum dominium adquirit*, ut in *d. l. denique*. Item: *usucapio, κυριότης διὰ χρήσεως.*

Ex 12. tab.] Theoph. Inst. de usucap.

Propter bonum publicum] *L. 1. ff. de usurp. & usucap.*

Quia dominis suffic.] *Instit. de usucap. in princ.*

Initio possessionis] *L. si aliena 10. ff. de usurp. & usuc. l. un. inf. de usucap. transform.*

Continuam requiro] *L. 3. eod.*

Non interpellatam] *L. servitutes 14. ff. de servitut.*

Non controversam] *L. 4. inf. quibus non objic. long. temp. præscr.*

Et bonam fidem possessoris] *Instit. de usucap. in princ.*

Justum initium] ut in *l. 2. sup. tit. 22.*

Et veram possess. causam] vide dicta a nobis ad *§. error 11. Instit. de usuc. & l. 3. inf. tit. prox.*

Res bona fide accipienti trad.] *λαβόντι ἀλλότριον καλῇ πίστει: rem alienam bona fide accipienti.*

Data exceptione] *L. inter 44. §. 1. ff. familiæ erciscund.*

Non transfertur] *L. traditionibus 20. sup. de pact.*

Quæ neque furtiva] *L. 5. 6. & ult. h. t.* Sed si pupillus ex pretio factus sit locupletior, & rem vindicet, doli mali exceptione summovebitur, ut recte dictam legem ult. accipiunt Basilica.

De non alienand. reb. minor.] Nam alienationis verbo usucapio continetur, *l. alienationis 28. de verb. signific.*

Neque testamento vendi prohib.] *L. 2. hoc tit.*

TIT. XXVII. *De usucapione pro donato.*

NOn tantum pro emptore, vel pro transactione, sed & pro donato justus usucapionis titulus est, si res aliena a non domino donata sit bona fide accipienti, *l. 1. hoc tit.* & si res mobilis sit donata bona fide, *l. 2.* alioquin furtiva res esset. Res autem immobilis donata, vel ex alia justa causa a malæ fidei possessore qui eam sine vi possederit, tradita bona fide accipienti, præsertim non ignorante domino, usucapi potest: quia sine vitio est semper requiro, ut verus titulus sit: nam falsus ad usucapionem non proficit, *l. 3.*

XXVII. Enarratio.

PRæsertim non ignorante dom.] vide sup. tit. prox. in fine.

Non proficit, l. 3.] Quæ ita legitur in veteri codice Menagii: *utque hoc verum est, sic*, &c.

TIT. XXVIII. *De usucapione pro dote.*

TItulus etiam pro dote justissimus est, ut ait *l. 1. ff. eod.* si res mobilis quæ aliena est & sine vitio furti, vel quo alio, bona fide data sit in dotem marito bona fide accipienti. De re mobili loquitur Constitutio hujus tituli, quia fundus dotalis usucapi non potest, *l. si fundum, ff. de fun. dot.* quotiens mulieri actio de dote omnimodo competitura est, quo solo casu lex Julia locum habet, *l. 3. ff. eod.*

XXVIII. Enarratio.

COnstitutio hujus tituli] Quæ ita legitur in veteri Menagii, *a bona fide accipiente.*

TIT. XXIX. *De usucapione pro herede.*

JUstus quoque usucapionis titulus est pro herede, si rem alienam inventam in hereditate, quam defunctus possedit sine vitio, heres possideat ut hereditariam: sed necesse est, ut etiam sit verus, *l. 3. & 4. hoc* titu-

titulo. Est in hoc titulo satis obscura *l.* 1. quam sic excipio, ut suis heredibus existentibus, nec extantibus tamen, puta abstinentibus se, alii nihil usucapere possint pro herede, quia sui heredes manent, etiamsi abstinuerint se, nec illis existentibus, jure legitimo venire agnati possunt. Sed quia venire jure prætorio possunt, & pro possessore usucapere possunt.

XXIX. Enarratio.

POssedit sine vitio] Nam si defunctus malæ fidei possessor fuerit, nec heres ejus usucapere poterit: nam defuncti vitia ad heredem transmittuntur. Sic *legem* 1. interpretantur Græci libro 50. Basilic. tit. 5. cap. 2.

Ut suis heredibus existentibus] Fulgosius ad *leg.* 1. *hoc tit.* potest, inquit, ista lex intelligi, ut suis existentibus heredibus nihil possit usucapi, contra eos ab aliis, qui putent se heredes.

TIT. XXX. *Communia de usucapionibus*.

INter cetera omnibus titulis usucapionis communia hæc sunt, ut sine possessione civili, quam quis sibi possideat, non alii, usucapio contingere non possit, *l.* 1. ut res fisci nullo tit. usucapi possit, *l.* 2. ut mala fides defuncti teneat heredem, licet bona fide possideat, ut nec ex sua, nec ex defuncti persona usucapere possit, quod nec defunctus potuit, ad cujus vicem propius accedit, quod & specialiter de titulo pro herede proposuit *l.* 1. & 4. *tituli superioris*, & de præscriptione longi temporis *l.* 4. *inf. tit.* 33.

XXX. Enarratio.

UT sine possessione civili] De qua titulo 32. inf. vide Cujacium ad §. 4. *Institut. per quas personas nobis adquir.*

Ut res fisci] §. 9. *Instit. de usucapion.*

Ut mala fides def.] vide §. *diutina* 12. *eod.*

Ad cujus vicem propius accedit] Marcus Tullius 2. de LL. *Heredum causa justissima est: nulla est enim persona, qui ad vicem ejus, qui e vita emigrarit, propius accedat.*

TIT. XXXI. *De usucapione transformanda, sublata differentia rerum mancipi, & nec mancipi*.

UT intelligamus jura usucapionum, quæ olim fuerunt, & quæ sunt hodie, quod nosse per quam utile, & necessarium est, primum ita constituo, omnes res, aut esse mancipi, aut nec mancipi, secundum veterem distinctionem rerum. Res mancipi sunt prædia urbana & rustica quæ sunt in Italia, res Italici soli, & jura prædiorum rusticorum, ut iter, via, actus, aquæductus, quæ & ipsa res soli Italici intelliguntur, & eodem jure censentur quo res soli, *l.* 2. *sup. de servit. & aqua*. Item servi res mancipi sunt, & quadrupedes, quæ dorso collove domantur, ut boves, equi, muli, asini, auctore Ulpiano *lib. Reg. tit.* 19. item uniones .i. grandes margaritæ, qui & peruli dicuntur a vetusto interprete Horatii. Nam Plinius 9. cap. 25. uniones ait in mancipatum venisse, ut prædium aliquod, idemque de omni re pretiosa dici potest .i. quæ veneat auro contra, vel auro supra, de qua evictionis nomine duplam promitti oportet, *l. emptori*, §. 1. *ff. de evict.* Ceteræ res nec mancipi sunt, veluti prædia provincialia, quæ dicuntur, & erant stipendiaria vel tributaria, & feræ bestiæ, licet domitæ sint, & oves, capræ, sues, & res auro infra. Rerum mancipi propria alienatio est mancipatio per æs & libram, quo genere si a domino fiat, dominium adquiritur ex jure Quiritium, si a non domino, usucapionis causa præstatur. Rerum

A nec mancipi alienatio propria est traditio, per quam non ex jure Quiritium, sed in bonis jure naturali dominium adquiritur, nec alienari eæ per mancipationem ullo modo possunt, & inde his & illis nomina. At usucapionem Ulpianus ait esse communem alienationem rerum mancipi, & nec mancipi, quod verum est tantum in rebus mobilibus, vel semoventibus, non in rebus soli: nam ea tantum prædia usucapi possunt, quæ mancipi sunt, id est, quæ solo Italico continentur, non provincialia, vel jura eorum quæ nec mancipi sunt, *l. cum sponsus*, §. *in vectigalibus*, *ff. de Publ. in rem act.* quæ tamen res non impedit eorum vindicationem, qua in rei vindicationem qualecunque dominium deduci potest, *l. si mater*, §. *eandem*, *ff. de except. rei jud.* & transferenda istuc sunt quæ
B Obs. 7. cap. 3. At res mobiles, & semoventes usucapi possunt sive mancipi, sive nec mancipi sint ubique locorum, in Italia, & in provinciis, ut refert Constitutio hujus tit. in qua suo loco reposito verbo, *nexu*, quod insederat incongruo, lego, *quæ fuerant alienatæ nexu, vel quocunque modo:* bona fide tamen, detentæ, id est, quæ fuerant mancipatæ vel traditæ. Nexus enim nomen, quod esse generale Manilius & Gallus existimarunt recte, hoc loco specialiter accipitur pro mancipatione, ut in definitione abalienationis traditæ a Cicerone: *Abalienatio est ejus rei quæ mancipi est traditio alteri nexu*. Ibi Boetius, *Omnes res*, inquit, *quæ abalienari possunt, mancipi dictæ sunt, aut nec mancipi.* Addo, aut nec mancipi, ex vetustis libris: & sequitur: *Mancipi res veteres appellabant, quæ ita abalienabantur,*
C *ut ea abalienatio per quandam nexus fieret solemnitatem:* quam deinde explicat prolatis Gaji verbis ex 1. *Inst. tit. de nexu faciendo*, quæ omnia Gaji verba de mancipatione sunt. Unde apparet idem esse nexum & mancipium, vel mancipationem, aut eo tantum distare alterum ab altero, quo genus ab specie, ut in 12. *Qui nexum faciet, mancipiumque uti lingua nuncupassit, ita jus esto*, apud Festum, cui legi addit hanc interpretationem, *id est* (sic legendum, *non*, ita) *uti nominarit locutusve erit, ita jus esto. Nexus generaliter dicitur quæcunque fit datio, vel obligatio, vel liberatio per æs, & libram.* Specialiter autem mancipatio *sive datio rei, quæ fit per æs, & libram præsentibus non minus quam V. testibus civibus Romanis puberibus, & libripende, & interpositis certis solemnibusque verbis*, quæ idem Boe-
D tius ex Gajo profert, cujus auctoritate etiam in hanc rem in hoc titulo Cynus utitur ex scriptis, ut ipse fatetur, Jac. Ravennatis. Prolatis autem verbis Gaji de solemnitate mancipationis sive nexus, subjicit Boetius: *Quæcunque igitur res lege* 12. *tabul. aliter nisi per hanc solemnitatem abalienari non poterant, sui juris autem ceteræ res, nec mancipi vocabantur*, quæ verba depravatissima studiosis quamplurimis imposuerunt in vetustis libris, horum verborum loco, *sui juris autem ceteræ res, nec mancipi vocabantur*, ita est scriptum, *sui autem certe hæc mancipi vocabantur*: unde verissima conjectura emendo: *Quæcunque igitur res lege* 12. *tab. aliter nisi per hanc juris solemnitatem abalienari non poterant* (*sunt autem certæ*) *hæ res mancipi vocabantur*. Præterea sciendum est secundum jus vetus .i. 12.
E tab. rei mobilis aut semoventis usucapionem esse annum, cujus juris vestigia sunt in *l. nunquam* §. 1. *ff. de usurp. & usucap. l. cum sponsus*, §. *pen. ff. de Publ. in rem act.* rei immobilis biennium in Italico solo tantum, non in provinciali. Et ut summam dicam, totius juris veteris, quantum intelligi ex supradictis potest, differentia fuit inter res mancipi & nec mancipi, inter solum Italicum & provinciale, inter dominium ex jure Quiritium & dominium in bonis, quas Justinianus sustulit: ac primum quidem dominii differentiam t. 25. ut omnes rerum suarum intelligerentur esse domini eodem pleno legitimoque jure, & hoc titulo differentiam locorum, ut ubique usucapio procederet, sicut præscriptio longi longiorisve temporis, & differen-

tiam rerum mancipi, & nec mancipi, ut omnes res quoquo modo abalienari poſſent. Et tempus anni mutavit in triennium, biennii in decennium inter præſentes, & vicennium inter abſentes; quam longi temporis uſucapionem ut ampliaret magis, ut obtinuit in præſcriptione longi temporis, declarat & in uſucapione ſatis eſſe, ſi initio poſſeſſionis bona fides intervenerit, ut *l. bonæ fidei, ff. de adq. rer. dom.* quod tamen Concilium Lateranenſe non admittit *cap.* 41. Et ut emptori proſit tempus venditoris, donatario tempus donatoris, ut *l. pen. inf. de præſcript. long. temp. l. id tempus, ff. de uſurp. & uſucap. l. 2. §. emptori, ff. pro emptore,* & connumeretur, ut ait, in decennium, aut vicennium, aut triennium: Sic legendum ex vet. lib. non tricennium: nam in tricennio juſtus titulus non exigitur, *l. 2. inf. de præſcr. 30. an.* qui mox tamen exigitur hoc loco. At neceſſe eſt ut uterque, i. anteceſſor & ſucceſſor bona fide poſſidere cœperit: alioquin nulla fit conjunctio, acceſſiove temporis, quod de ſucceſſore ſingulari accipiendum eſt: nam ſucceſſori univerſali bona fides defuncti ſufficit ad uſucapionem, licet ipſe mala fide poſſideat, & contra bona fides heredis non ſufficit, ſi defunctus mala fide poſſederit, *§. diutina, Inſtitut. de uſucap.*

XXXI. Enarratio.

UNiones, id eſt, grandes margaritæ] Plinius 9. 35. in fine: *Cum Ælius Stilo Jugurthino bello unionum nomen impoſitum maxime grandibus margaritis prodat.* Gloſſæ: *uniones, μαργαρῖται μεγάλαι.*

A vetuſto interp. Horat.] Ep. 8.

Auro contra] Quæ auro penſetur.

Et erant ſtipendiaria] De quibus Theoph. ad tit. de rer. diviſ.

Rerum mancipi, &c.] Ulpianus *Reg. tit.* 19.

Uſucapionis, cauſa præſtatur] Occaſio vel conditio; *l. 3. ff. de mort. cauſ. donat. l. 1. inf. de adquir. poſſ.*

Sed in bonis] Ulp. *tit. 1. §. in bonis.*

Ulpianus ait] *d. tit. 19. §. uſucapione.*

Lego quæ fuer. alien. nexu] in codice Menagii perantiquo legitur, ut vulgo.

Manilius] Apud Varronem 6. de LL.

Et Gallus] Apud Feſtum in verbo *nexus.*

A Cicerone] in Topicis.

Addo, aut nec mancipi] Sic legitur in editione Veneta, quæ prodiit anno 1580.

Apud Feſtum] in v. *nuncupata.*

Quæcunque fit datio] Apud Feſtum in *nexus.*

Niſi per hanc ſolemnitatem] Boetius paulo poſt addit: *Nam pura traditione abalienatio rei mancipi non explicatur.*

Secundum jus vetus, i. 12. tab.] Ulpianus in *d. §. uſucapione,* Cic. in Topic. Boetius ibidem. *Plurimarum rerum uſucapio annua eſt, ut ſi quis eis annò continuo fuerit uſus, eas firma juris auctoritate poſſideat, velut rem mobilem. Fundi vero uſucapio, biennii temporis ſpatio continetur.*

Hæ res manc. vocab.] Hic ego mi Cujaci ex tuo itidem ſenſu addiderim vetuſtam lectionem ſecutus, *ceteræ, nec mancipi.* P. Faber.

Concilium Lateranenſe] *Capite ult. ext. de præſcript.*

Aut triennium] ſic in vet. Menagii.

TIT. XXXII. *De adquirenda & retinenda poſſeſſione.*

REcte inter uſucapionem & præſcriptionem hic titulus medius interponitur, quia neque hæc, neque illa ab initio ſine poſſeſſione conſiſtit. Et ut a definitione poſſeſſionis incipiam, nulla mihi videtur melior dari poſſe illa, quam ex Ælio Gallo retulit Feſtus: A *Poſſeſſio eſt uſus quidam agri, vel ædificii.* Simplicius in *l. quæſtio, ff. de verb. ſignif.* Poſſeſſio eſt uſus. Gallus aliquanto plenius: & recte, quidam, id eſt, proprii cujuſdam generis uſus, ut in definitione legati, donatio quædam: nec enim eſt poſſeſſio, qui communiter dicitur uſus, id eſt, χρῆσις, ut ſervitus uſus, vel uſusfructus, vel conductio, commodatum, precarium, ſed detentio, vel ſubſeſſio, aut incubatio, quæ tamen duo poſteriora plerumque accipiuntur in malo pro poſſeſſione malæ fidei. Vel quia dominium etiam de poſſeſſione dicitur. Poſſeſſio eſt dominium uſus, ſive detentionis rei. Proprietas dominium rei. Poſſeſſio autem, ut Labeo ait, qui optime callebat origines rationeſque verborum, dicta eſt a ſedibus quaſi poſitio, i. ſitus, ſeſſio, vel ſtatio, qui & exemplo B ſeſſionis & ſtationis docuit poſſeſſionem ejuſdem rei penes duos in ſolidum eſſe non poſſe, *l. 1. in pr. l. 3. §. ex contrario, ff. eod.* quia naturaliter, inquit, tenetur ab eo qui ei inſiſtit, quam Græci κατοχὴν vocant. Poſſidere igitur eſt inſiſtere, incumbere, inſidere, reſidere, ut Plauto poſſidere ferias, & reſidere ferias: & ſequitur in *d. l.* 1. dominium rerum ex naturali poſſeſſione cœpiſſe, ejuſque rei veſtigium remanere in quibuſdam rebus, non utiq; in omnibus. Nam & rei legatæ, vel donatæ mortis cauſa, vel hereditatis dominium adquiritur ipſo jure, ſine corporali apprehenſione, nec ex poſſeſſione ſemper ſequitur dominium. Species autem poſſeſſionis duæ proponuntur in *l.* 10. alia quæ jure conſiſtit, i. jure civili, ut *l. ſtipulatio §. hæc quoque, ff. de verb. obl. l. ſi eum qui, ff. de don. int.* C *vir. & uxor.* alia quæ corpore. Illa civilis dicitur, & ita definitur, detentio, quæ conſtat jure & animo domini, puta detentore credente eſſe dominum, & detinente rem ex cauſa, qua dominium quæri ſolet. Unde apparet poſſeſſionem civilem eſſe facti, quia detentio eſt, i. uſus rei *l. denique, ff. ex quibus cauſis maj.* & animi, quia affectionem, voluntatem, opinionem, cogitationem domini deſiderat, *l. 1. §. Scævola, ff. ſi quis teſt. lib.* &c. & juris, quia juſtum titulum adquirendi dominii, qui imbuat animum poſſeſſoris opinione domini. Quamobrem & hic animus dicitur eſſe juris, non facti, *l. poſſeſ. ff. eod.* Eſt igitur poſſeſſio civilis juris & facti, quia nec ſine jure domini conſiſtit, nec ſine corpore, quod poſſideat quodq; poſſideatur: & hoc diſtat a bonorum poſſeſſione prætoria, D quæ & ſine corpore, ut hereditas, juris intellectum habet. Quæ autem poſſeſſio corpore conſiſtit, naturalis dicitur, & eſt detentio rei citra jus affectionemque domini, non tamen citra jus aliquod affectionemque: Nam utraque legitima dicitur, *l.* 10. quoniam utramque prætor tuetur interdictis poſſeſſoriis, & poſſeſſio fructuarii quæ naturalis eſt, etiam ex jure plurimum mutuari dicitur, *l. poſſeſſio quoque, ff. eod.* Et hæc igitur juris etiam & facti eſt. Sed facti magis quam juris, quia jure domini deſtituitur, quod jus optimum maximum eſt. Civilis, juris magis quam facti, quia jure domini conſtat; & hæc proprie poſſeſſio, ut in gloſſis, *κατοχὴ, ἡ ἀπὸ νόμου, poſſeſſio, κατοχὴ, ἡ διὰ χειρός. Detentio, retentio.* Præterea hoc etiam in hoc titulo proponitur, per liberam E perſonam poſſeſſionem adquiri, i. corpore etiam liberi hominis, animo & voluntate noſtra, ut *l. ea quæ, ff. de adq. rer. dom.* Voluntatem ſufficere, nec requiri etiam ſcientiam traditæ alii poſſeſſionis acceptæque noſtro nomine, in uſucapione requiri ſcientiam, excepta cauſa peculiari. Nam & aliæ plurimæ ſunt differentiæ inter poſſeſſionem & uſucapionem, ex quibus illa deducitur. (*) Denique poſſeſſionem ſive naturalis ea ſit, ſive civilis, adquiri corpore noſtro vel alieno, aut velut corpore, ſive corporis quodam genere, ut lego in *l. quarundam, ff. eod. tit.* & animo noſtro aut quaſi noſtro, ut per infantem tutore auctore, *l.* 4. non alie-

(*) *Vide Merill. Variant. ex Cujac. lib. 3. cap. 36.*

alieno. Retineri solo animo, *l.* 3. tam naturalem quam civilem. Unde intelligitur non amitti eam corpore solo, ut *l.* 8. *ff. eod. l. fere quibuscunque, de reg. jur.* quæ tamen amittitur animo solo, *l.* 3. §. *in amittenda, ff. eod.* Nam & comparationem adquirendæ, & amittendæ possessionis claudere indicat ille articulus, Fere. Et vero etiam duobus casibus notatis a Papiniano solo corpore amittitur possessio, quos lectori quærendos, & excutiendos relinquo. Item ex *l.* 2. *hujus tituli*, intelligimus corpore quæsitam videri possessionem, non tantum si instrumento sit comprehensum emptorem inductum in vacuam possessionem fuisse, sed & si emptor sciente venditore diu in possessione fuerit, ut *l. non idcirco, sup. de cont. empt. l.* 2. *sup. si quis alt. vel sibi, &c.* Diu ponitur in possessione fuisse, quia agebatur de usucapione, vel præscriptione longi temporis; & loquitur quoque eadem *l.* 2. de vacua possessione, ut *l.* 3. *&* 7. quia si non sit vacua possessio, quæ tibi traditur, qui possis habere animum opinionemque adquisitæ ejus quam cernis occupari ab alio? Illa quoque veterum regula in hoc titulo proponitur: Neminem sibi ipsum mutare posse causam possessionis. Causa possessionis est titulus, quem mutat in specie *l.* 5. qui fundum naturaliter possidet alieno nomine, ut colonus, si constituat eum fundum suo nomine possidere, eumque vendat tanquam suum: quæ iniqua, & illicita venditio est, quia non potuit sibi mutare causam possessionis, & jus dominii non mutat, nec possessionis etiam sola illa destinatio animi, ut sibi possideat, quod possedit alii, sed per venditionem tamen dominum possessione intervertit, ut Sabinus ait apud Gellium in fin. XI. & probat *l.* 3. §. *quod si servus, ff. eod.* illo loco. *At si alii tradiderint* (sic legendum est) videlicet si post venditionem non perseveret, domino præstare mercedem, re eadem ab emptore conducta, ut *l. quamvis*, §. 1. *ff. eodem*. Contra vero, si quis, quod suo nomine possidebat, constituat alieno possidere, ut colonus vel fructuarius, non mutat sibi causam possessionis, sed desinit possidere, nec ulli injuriam facit. Cetera quæ proponuntur in hoc titulo, aliis locis exposuimus, etiam quod *l. ult.* quæ nihil interesse statuit, colonus, aut servus decesserit, an discesserit secundum Proculi sententiam, *l. cum quis, ff. de dolo, l.* 3. §. *quod si servus, ff. de adq. poss.*

XXXII. Enarratio.

Plerumque accipiuntur in malo] Ut incubator imperii, tyrannus, Servius in 3. Æneid. Asconius Pedianus 3. in Verrem, *l. ult. in fin. tit.* 37. *inf. l.* 2. *tit.* 51. Vide Notas ad Symmachum. Victor in Chronico: *Timotheus Alexandrinæ Ecclesiæ incubator.*

Dominium etiam de poss. dicitur] Dominus pro possessore apud Paulum *Sententiarum libro* 5. *tit.* 11. §. *ult. l.* 1. *tit. seq.* ibi, *ad nova dominia*, id est, novos possessores: ut recte Joannes Faber.

Proprietas dominium rei] *L. si procurator* 13. *ff. de adquir. rer. domin.*

Ut Labeo ait] In *l.* 1. *ff. de adquir. poss.*

Qui optime callebat orig.] Auctore Gellio lib. 13. cap. 10.

Penes duos in solidum] Vide Cujacium Observ. 9. 32. & seq.

Ut Plauto possidere ferias] In Epidico Act. 3. Sc. 4. *Tuas possidebit mulier faxo ferias.* Vide ibidem Salmasium in edit. Boxhornii.

Residere ferias] In Captiv. Act. 3. Sc. 1. *Resident esuriales ferias.*

Ex naturali possessione cœp.] Initio scilicet nondum neque naturali, neque civili jure descripto.

Nam & rei legatæ &c.] Ulp. *tit.* 19. §. *lege, l.* 1. *in fi. & l.* 2. *ff. de Public. in rem act. l. si ager* 50. *ff. de rei vindic. l. si sorori* 14. *sup. de ju. deliber.*

Ipso jure sine corp. appreh.] D. Augustinus in sermone de communi vita clericorum: *Quia exiguum est, quod videtur possidere, sicut Jurisperiti loquuntur, jure non corpore.*

Nec ex possessione semper seq.] Fideicommissarius enim est possessor rei per fideicommissum relictæ, non etiam dominus jure civili, *l.* 3. *ff. si usufr. petat.* Quod igitur ait Modestinus in *l. Herennius* 42. *ff. de usur.* ex causa fideicommissi dominium adquiri, de dominio possessionis accipies.

Opinionem &c.] *L. si servus* 22. *ff. de noxalibus act. l. pen. sup. de furt.*

Quæ & sine corp. ut hered.] *L.* 3. §. 1. *ff. de bonor. possess. l. hereditas* 50. *ff. de petit. heredit.*

Et possessio fructuarii] Fructuarius enim naturaliter videtur possidere, *l. naturaliter* 12. *D. de adquir. possess.* vide Cujacium ad §. 4. *Instit. per quas person. nob. adq.*

Ut in Glossis] Græcolatinis.

Excepta causa peculiari] Vide Cujacium ad *d.* §. 4.

Per Infantem tutore auctore] Quæ fuit sententia Joannis, cujus etiam meminit Joannes Faber ad *l.* 3. *h. tit.* Joannem sequitur Odofredus.

Indicat ille articulus fere] Vide Cujacii Notas priores ad §. 5. *Institut. de Interdict.*

Notatis a Papiniano] Vide Cujacium ad *l.* 44. §. *quibus, ff. eodem, lib.* 23. Quæst. Pap.

De vacua possessione] Glossa putat, ex facto proponi possessionem vacuam fuisse: quam Fulgosius heic non probat, quod vacua tantum, & libera, & minime ab alio occupata possessio adquiratur.

Neminem sibi ipsum mut. poss. caus. poss.] *l.* 5. *h. t. l. qui bona fide* 19. §. 1. *ff. eod.* & ibi Cujacius.

Causa possess. est titulus] Theophilus ad §. 2. *Instit. de interd.*

Quem mutat in specie leg. 5.] Hodie, inquit Cujacius in recitat. ad *d. leg.* 5. colonus teneretur ex locato in id quod interest, & integra est domino vindicatio, si emptor rem non usuceperit; quia non est dubium, quin eum fundum bonæ fidei emptor possit usucapere, licet eum emerit a malæ fidei venditore, maxime ex *Novella* 119. si non ignorante domino emerit: qua in re dissentiunt Irnerius, & Joannes: vide Glossam. Fulgosius putat, opinionem Joannis existimantis emptorem usucapere posse, jure novissimo procedere ex *d. Nov. capite* 7. sive ex *authentica malæ fidei inf. tit. prox.*

Illicita venditio est] *L.* 1. *sup. de comm. rer. alien.*

TIT. XXXIII. *De præscriptione longi temporis.*

Quædam res sunt, quæ etsi usucapi non possint, longi temporis possessione adquiri possunt. Hujusmodi fuere olim prædia provincialia: sed hodie usucapi possunt ex titulo 21. hujusmodi sunt etiam hodie prædia superficiaria, itemque emphyteuticaria, quæ si a non domino accepero, ut jus in eis superficii haberem, vel ἐμφυτευμα, quod in rem actionem tribueret, & quasi dominium tradente domino, jus illud non usucapio, sed adquiro longo tempore, *l. cum sponsus*, §. *in vectigalibus, ff. de Publ. in rem act.* Hujusmodi etiam sunt servitutes, quia lex Scribonia obstat usucapioni earum, & adquiruntur tamen quasi possessione longa, *l. si quis diuturno, ff. de serv. vind. l. ult. in fi. hoc titulo.* Usucapione adquiritur dominium, non præscriptione longi temporis. Usucapio parit directam in rem actionem. Possessio longi temporis exceptionem tantum, quæ peremptoria exceptio est, ut plane satis sit eam testari initio litis, nec sit necesse eam etiam initio excuti, cum possit excuti quandoque ante sententiam, *l.* 9. & inde præscriptioni nomen, quo nihil aliud, quam exceptio significatur, & in hoc titulo de præscriptione longi temporis, id est, de adquirenda exceptione longi temporis. Sed po-

postea placuit etiam, cui adquisita hæc exceptio esset, ut daretur utilis actio in rem, *l. pen. in pr. inf. de præsc. 30. ann.* quam & veteres leges dedisse ait, puta, *d. l. si quis diuturno*, ut plane dici possit, possessori non minus possessionem longam securitatem præstare, quam usucapionem, *l. 7. hoc tit. l. 1. sup. de com. rer. al.* Usucapio non interrumpitur litis contestatione, & omissa lite, vel absoluto reo, usucapio interim jure completa intelligitur, *l. Julianus in fi. l. seq. l. si a bonæ fidei, ff. de rei vind. l. Julianus, §. quantum, ff. ad exh. l. 2. ff. pro don. l. 2. §. ult. pro empt.* Præscriptio, sive possessio longi temporis litis contestatione interrumpitur, *l. 10. sup. tit. prox. l. 1. 2. 10. hoc tit. l. moræ, sup. de rei vindic.* Et species *l. 1.* hæc est. Post motam possessori litem de fundo, quem possidebat, is fundum vendidit bonæ fidei emptori, qui eum per 20. ann. possedit sine interpellatione: an tutus est præscriptione longi temporis? sic sane: quia ei auctoris sui mala fides nocet, si accessione temporis, quo is possedit, non utatur, *l. an vitium, ff. de div. temp. præs. l. apud Celsum, §. de auctoris, ff. de doli exc.* & ita quoque scripsit Paulus *V. Sent. tit.* 11. iisdem fere verbis, quibus hæc l. 1. perscripta est. Et quod hæc eadem lex addit in fi. quod etiam in Republica servari oportet, ex eodem titulo Pauli ita explicandum est, ut etiam adversus Rempublicam 20. an. præscriptio prosit ei, qui justum initium possessionis habuit, nec medio tempore interpellatus est. At si is, cui mota lis est, post omissam eam per 20. an. fundum possederit, non habet præscriptionem longi temporis, quia litis contestatione perpetuata actio est. Quæ pars *l. 1.* videtur pugnare cum *l. unica, sup. tit. 31.* quæ in præscriptione longi temporis satis esse ait, si ab initio bona fides intervenerit: sed addendum, nec lite contestata interpellatus fuerit. Fuit etiam olim differentia in tempore, quia rerum immobilium, vel servitutium, quæ his adhærent, usucapio fuit biennii præscriptio longi temporis .i. decennii inter præsentes, vicennii inter absentes. Hodie etiam usucapio earum rerum longi temporis usucapio est. Communia igitur tempora habent & commune etiam hoc, ut bona fides titulusque verus, & justus exigatur, & possessio civilis, & ut jure tantum successionis nudæ longa possessio non prosit heredi, puta si rem alienam inventam in hereditate bona fide possederit ut hereditariam, quam defunctus mala fide, aut sine justo titulo possedit, quæ est sententia *l. 4. h. t.* quia vitium defuncti heredi nocet, imo & donatario, vel legatario, *l. apud Celsum, §. si quis autem, ff. de do. exc.* quia rem habet ex causa lucrativa, non etiam emptori, qui pretio rem suam fecit, quidquam nocet vitium auctoris sui, ut dixi supra. Et forte fuit olim controversum ante *l. penult. hujus tit.* & Constitutionem *l. 31.* an ut emptor utitur accessione temporis, quo venditor possedit, etiam ea uteretur legatarius vel donatarius, licet & idem in his esse legamus, in *l. Pomp. §. sed & legatario ff. de adqu. poss.* Præterea *l. ult. hujus tit.* definit, qui dicantur præsentes, qui absentes; quia præsens adquirit præscriptionem decennii adversus dominum præsentem, vel creditorem hypothecarium, absens vicennii adversus absentem eundem, & præsentiam æstimat ex domicilio, quod collocarint in eadem provincia: nec rei præsentiam, vel situm exigit in eadem illa provincia, cum possit quocumque loco vindicari, etiamsi quo vindicatur dominii, vel hypothecæ jure eodem non sit, modo in eo possessoris fuerit competens forum, quia actio, cum sit res incorporalis, ubique vim exercet suam in corpore quod persequitur. Quid ergo si quis in diversis provinciis domicilium habeat? recte respondent glossæ, domicilium in omnibus haberi pro præsentia. Quid si sit sine domicilio, ἄνοικος, ἀνέστιος, animo solo retinens possessionem rei alienæ, vel rei suæ possessionem negligens? Et hunc quoque recte ait Joannes, ubique pro præsente haberi, quasi totius mundi incolam, qui certam & stabilem sedem non habet. Quid si quibusdam annis sit præsens, quibusdam absens? Hoc definit *Nov. 119. c. 8.* Quid si unus sit præsens, qui rei insistat, alter absens? De hoc nemo sanus quærit, quia quid aliud hoc est, quam causam verti inter absentes? Non omittam, quod ait *l. ult.* non distingui utrum scierit dominus, vel creditor hypothecarius rem suam ab alio possideri, an ignoverit, quæ tantum uno casu inducta est *Nov. 119.* si a malæ fidei possessore quis rem bona fide acceperit: Nam si sciente domino, locum habet præscriptio longi temporis, si ignorante, cessat.

XXXIII. ENARRATIO.

PRædia provincialia] Quia prædia provincialia erant populi Romani vel Principis, Theophilus ad §. *per traditionem, de rer. divis.*

Itemque emphyteuticaria] *L. si finita 15. §. si de vectigalibus 13. ff. de dam. inf.*

Quia lex Scribonia] vide Cujacium ad *l. 4. in fi. ff. de usurpat. & usucap.*

Ut plane satis sit eam testari init.] Satis est reum protestari se quandoque usurum exceptione; postquam igitur petitor suam intentionem probaverit, ut est in *l. emptor 9. h. t.* id est: *postquam dominium suum probaverit*, μεθ' ὃ ἀποδείξει τὴν ἰδίαν δεσποτείαν, ut est in Basilicis, præscriptio longi temporis ante sententiam opponi potest, quæ est etiam Glossæ sententia, ex *l. 2. inf. tit. 50.*

Præscriptio sine possess.] Et hanc differentiam inter usucapionem & præscriptionem notat heic Fulgosius.

Ut etiam adversus Rempublicam] Cujacius Paulum accipit de Republica domina, ibidem.

Perpetua actio est] Et sola igitur præscriptio tricenaria ei proderit.

Vel servitutium] Quæ immobilium numero esse creduntur. Vide titulum 34. inf.

Usucapio fuit biennii] *l. pen. sup. de servit. & aq.*

Successionis nudæ] In Cujacii Codice hoc erat adscriptum scholium ex Basilicis: οὐ δύναταί τις δικαίαν νομὴν κατασκευάζειν ἑαυτῷ λέγων, ὅτι ἀπὸ κληρονομίας ἔσχεν τὸ πρᾶγμα: *non potest quis justam possessionem sibi adfingere, dicens se rem habuisse ex hereditate.*

Non etiam emptori] Imo nec donatario, nec legatario vitium auctoris ad usucapionem aut præscriptionem nocet, sicuti nec bona fides prodest, Ulpiano teste in *l. an vitium in princip. ff. de divers. tempor. except.* quæ non aliter cum *l. apud Celsum, §. si quis autem* conciliari potest, cum tamen ejusdem Jurisconsulti sit, quam sicuti exposui in quæstione publice tractata sub Natal. anni 1590. Scripsi nonnihil ad *d. l. an vitium.* P. Faber.

D. de adquir. possess.] Etiam qui ex causa lucrativa rem habet, utitur accessione temporis, quo possedit auctor suus.

Nec rei præsentiam] Rei quæ possidetur.

In eadem illa provincia] Notandum quod scribit Joannes Faber: *In regno Franciæ*, inquit, *ubi sunt Senescalli, & Ballivi videtur eadem provincia qualibet Senescalia, vel Ballivia.*

Recte respondent Glossæ] ad *leg. ult. h. t.*

Quid si sit sine domicilio? Et quasi ἄπολις. Sanctus Basilius Seleuciæ 1. de vita S. Theclæ: εἰμὶ μὲν γὰρ ξένη καὶ ἄγνωστος, οὐκ ἄπολις δέ, οὔτε ἄσημος, οὔτε ἄδοξος.

Animo solo retinens possess.] Solo namque animo retinetur possessio, ut dictum tit. 32.

Recte ait Joannes] Quem refert Glossa ad *d. l. ult.*

An ignoverit] A. Gellius libro 1. cap. 3. *Profecto nemo ignovit.* Sic libri veteres. Lactantius de Justitia cap. 3. *Quid legerint ignoverint.* Sic legitur in quibusdam libris.

Inducta est Nov. 119.] cap. 7.

Si ignorante, cessat.] Et necessaria est præscriptio tricenaria.

TIT. XXXIV. *In quibus causis cessat longi temporis præscriptio.*

CEssat etiam ex causis positis sub hoc t. si locator adversus colonum agat rei vindicatione, *l.* 1. *hoc tit. l.* 1. *sup. Com. de usucap. l.* 2. *inf. de præs.* 30. si socius pro parte sua adversus socium, qui perperam rem totam possidet suo nomine, *l.* 3. *hoc titulo*, *l. servum*, *sup. famil. erc.* si vindicetur res mobilis, *l.* 2. nisi cohæreat fundo, ut mancipium rusticum, quod pro parte ruris habetur, *l.* 3. *ff. de div. temp. præs.* & in *l.* 9. *ff. eod.* quæ pertinet ad res soli provincialis, male Bas. & Flor. mobilibus, ut & *l.* 2. *sup. de ser. & aq.* male eadem Basilica, & Eustathius ex iisdem libro de temporibus, mobilium, quia immobilia esse verum est, quæcunque rebus immobilibus adhærent, *l. pen. sup. eod. l. ult. in fi. sup. tit. prox.* Cessat etiam in actionibus personalibus, aut mistis, quia & ipsæ personales sunt, & hac parte potissimum spectantur, ne fiat injuria actori coarctata propter realem personali actione: sed ab ea abstineatur producta reali potius propter personalem, *leg.* 3. & 4. *hoc titulo*, *leg. hereditatis*, *supra de pet. her. l.* 8. *sup. de jure delib. l.* 5. *t. seq. l.* 1. §. *ad hæc tit.* 40. Et rursus, si quæras, cur in rem actio longo tempore perimatur, non in personam, dicam, non longum tempus actionem in rem perimere, sed usum longi temporis, usum rei diuturnum. In actione personali nullum esse debitoris usum, qui perimat actionem. Obligationis usum nullum esse. Cessat etiam longi temporis præscriptio adversus dominum rem vindicantem, si quis eam non possederit animo domini, ut in specie *l. ult.*

XXXIV. Enarratio.

SI vindicetur res mobilis] *l.* 2. *hoc tit.* vel se movens, ut servus. Et quod de servis ibi dicitur, Basilica ad res omnes mobiles trahunt.

In actionibus personalibus] *l.* 5. *inf. tit. prox.*

Propter personalem, l. 3.] Tricenaria duntaxat præscriptione excluduntur, nt addunt Basilica.

TIT. XXXV. *Quibus non objiciatur longi temporis præscriptio.*

DIxit quibus actionibus non objiciatur, nunc quibus personis, & in summa non objicitur cum effectu his qui rescissa præscriptione, in integrum restitui possunt, veluti militibus, aut absentibus Reipublicæ, vel qua alia justa, fortuita, necessaria causa, vel captis ab hostibus, vel minoribus 25. an. antequam a Justiniano ipso jure munirentur adversus præscriptionem longi temporis, pro modo scilicet temporis quo in expeditione, absentia, captivitate, vel minore ætate fuerunt: residua enim tempora imputari eis certissimum est, nisi per modicum sit tempus, ut *l. ab hostibus*, §. *ult. ff. ex quibus causis maj.* Etiam illud inculcatur hoc titulo l. 5. quod habuimus superiore, præscriptionem longi temporis non objici agenti in personam.

XXXV. Enarratio.

VEluti militibus] In expeditionibus occupatis, *l. ult.*

Aut absentibus, &c.] *l.* 2. 3. 4. & 6. *h. t.*

Antequam a Justiniano] Sola præscriptio tricenaria, & quadragenaria minori objicitur, *l. ult. sup. in quib. causis in integr. restit. non est necessaria.* Vide inf. t. 39.

TIT. XXXVI. *Si adversus creditorem.*

IN hoc tit. ostenditur, præscriptionem longi temporis excludere non tantum in rem, sed etiam hypothecariam actionem, quod & supra ostendit *l. ult. t.* 33. & *l.* 7. & *ult. sup. de oblig. & act.* & *l.* 59. *inf. de evict. nec pugnat l. cum postulassem*, §. *ult. ff. de dam. inf.* quæ de usucapione loquitur, non de præscriptione longi temporis, & de usucapione legitima: Nam usucapio Justinianea, quia & ipsa longi temporis est, utramque perimit actionem, si res sit immobilis. Si mobilis, idem statuo de usucapione triennii. Actioni autem hypothecariæ recte objici præscriptionem longi temporis ita verum est, si creditor agat in extraneum bonæ fidei possessorem. Nam in debitorem, vel heredem ejus, vel in posteriorem creditorem hodie necessaria est præscriptio 40. an. *l.* 1. & 2. *hoc t. l. cum notissimi*, *inf. t.* 39.

XXXVI. Enarratio.

SI adversus creditorem] Nihil præterea habet liber antiquus Ægidii Menagii: nec aliter legerunt veteres interpretes.

Utramque perimit actionem] Tam actio in rem, quam hypothecaria præscriptione longi temporis perimitur, si res sit immobilis. Si vero res sit mobilis, idem statuit Cujacius, i. triennio usucapi: quæ etiam fuit Azonis sententia heic in summa. Vide Joannem Fabrum hoc titulo.

Nam in debitorem] cum agitur adversus debitorem, vel ejus heredem, vel posteriorem creditorem, quadragenaria præscriptio necessaria est.

TIT. XXXVII. *De quadriennii præscriptione.*

TItulus est de quadriennii præscriptione quæ datur fisco, vel adversus fiscum. De ea quæ adversus fiscum, est *l.* 1. ut adversus vindicationem bonorum vacantium, sive caducorum, quæ fisco competit, non sit necessaria præscriptio longi temporis, sed quadriennii sufficiat, si post quadriennium fiscus vindicet bona quasi caduca & vacantia, quæ alius justa possessione tenere cœpit, ut *l.* 1. §. *Divus*, *ff. de ju. fis. l. intra*, *ff. de div. temp. præs. l. quamvis*, *ff. de usur. & usuc. l.* 6. §. *certe si vacantia*, *ff. si quis om. caus. test.* quib. locis ostenditur quadriennium computari a die quo bona vacare cœperunt, i. quo omnes quibus deferebatur repudiaverunt hereditatem defuncti, vel nullus extitit, qui eam amplecteretur. Ne dicas cum Accursio, a die nunciationis, quod nec posses probare. Additur in *l.* 1. eos qui bona vacantia ex beneficio Principis promeriti sunt, statim dominos fieri, & securos esse adversus fiscum. De fisco suo Principem quantumcunque volet, largiri posse, quia & fiscalia quasi propria & privata Principis sunt. De ea quæ fisco datur, est *l.* 2. & 3. ut post quadriennium quam fiscus rem forte alienam, vel communem, vel alii pigneratam quasi caducam alienavit, exceptione quadriennii repellat dominum, vel creditorem agentem in rem, vel hypothecaria actione. Is autem, qui eam rem a fisco accepit, vel ex largitione Principis, ut statim securus sit adversus dominum, vel creditorem hypothecarium. Olim erat ei necessaria præscriptio quinquennii ex edicto Marci, hodie ex Constitutione Zenonis, i. *l.* 2. *hujus tit.* statim ipso jure securus est, sed in fiscum integro est domino, vel creditori intra quadriennium actio in rem, vel hypothecaria, quasi dolo desierit possidere. Quamobrem Tribonianus jus vetus inflectens ad jus novum in *l. neque sup. de test. mil.* pro, quinquennii, reposuit, quadrienni, quod & Bas. sequuntur, & in *l. ult. sup. si adv. fis.* nihil mutavit tamen, quia jus vetus in ea refert. Securitas eadem fuerat olim data certis emptoribus quorundam patrimoniorum Constitutionibus Leonis, atque etiam Zenonis, ut *l. ult. inf. de præd. tam.* Hodie auctore eodem Zenone, datur omnibus emendata *Nov. Leonis de bon. vac.* Nec dubitandum quin

etiam

etiam sit correcta *l. 13. §. item si quis a fisco, ff. de pet. her.* Nihil tamen obstat *l. 1. sup. de her. ven. aut l. 5. de lib. cau.* quia tunc solum emptoribus securitatem præstat Zeno, cum agitur de dominio vel hypotheca, ut ait *l. 3. hujus tituli*, non cum de ære alieno, *ut d. l. 1. & l. eum qui, ff. de jur. fisc.* vel de statu, ut *d. l. 5.* ubi & hoc ipsum rectissime Thalelæus notavit. Nihil etiam *l. 1. t. 30.* quæ non loquitur de re a fisco vendita tanquam caduca; sed tanquam sibi obligatas ex debiti publici causa. Quod autem de alienationibus factis a fisco ne ullo modo revocetur Zeno constituit, idem Justinianus statuit *l. 3.* de alienationibus factis ab Imperatore, vel Augusta ex domo sua, & privata substantia ex dominicis rebus, non ex fiscalibus, ut curatores vel procuratores, qui eas alienationes faciunt mandatu Principis, non sit necesse cavere de evictione, quando emptores statim securi sunt, & intra quadriennium his quorum interest, sit integra actio in rem vel hypothecaria, non adversus Principem (cum Principe enim nulla actio est) sed adversus domos ejus, & procuratores earum.

XXXVII. Enarratio.

NE dicas cum Accursio, a die nuntiationis] Azo putabat, quadriennium computari a die quo vacare cœperunt, & fisco denuntiata sunt. Communis sententia est, Fulgosio teste, præscriptionem incipere a tempore denuntiationis, non a die vacationis.

Quasi propria] *l. 2. §. 2. ff. ne quid in loco publico*, & quod ait *lex 3. omnia esse Principis*, Martinus ad res privatas pertinere putabat. Rectius autem Bulgarus, ad res fiscales refert, & patrimoniales cujus sententiam Cujacius sequitur, Observat. 15. 28.

Intra quadriennium] *Continuum*: nam ita legitur in vetustis codicibus, & in Basilicis: τετραετίαν συναπτήν.

Reposuit, quadriennii] In veteri Menagii codice legitur, *quadriennii*. In Basilicis τὸν τετραετῆ χρόνον, *quadriennium*.

Nec dubium quin etiam sit correcta] Græci respondent, eum qui a fisco hereditatem quasi vacantem emit, utili hereditatis petitione teneri: nec igitur Zenonis Constitutioni locum esse, cum universitas venditur, aliter quam si res certa vendita sit, & hæc quoque solutio Azoni placet. Rectius alii Græci tradunt, ante Zenonis constitutionem eum, qui a fisco acceperat, conveniri potuisse intra quinquennium, secundum quam *d. §.* intelligendus est: postea autem Zenonis Constitutionem statim securum fecisse eum, qui aliquid a fisco accepit, libro 42. Basilic. tit. 1. cap. 13. §. 7. & correcta igitur *dicta lex 13.* ut & Fulgosius sentit ad *leg. 1. in fine sup. de heredit. act. vend.*

Thalelæus notavit] Libro Basilic. 48. tit. 20. c. 5.

TIT. XXXVIII. *Ne rei dominicæ: vel templorum vindicatio temporis exceptione summoveatur.*

ADfinitatem hic titulus habet aliquam cum *l. ultima* tituli superioris, propterea quod & illa est de rebus dominicis, quibus hic titulus addit etiam res templorum, ut adversus vindicationem earum non obstet præscriptio longi temporis. Res fiscales sunt quasi propriæ Principis. Res dominicæ, propriæ. Templa dicit paganorum, quæ fuerant, non Christianorum, ut *l. ult. inf. de fun. patr. l. 6. inf. de om. ag. def. & inf. tit. de div. præd. urb. & rest. templ. l. 1. Cod. Theod. de fide Cathol.* (Vox, sacrorum abest a vet.) post cœperunt esse publici juris, aut rei privatæ, ut *l. 8. Cod. Theod. de ju. fis. l. 5. Cod. Theod. de loc. fund. in emph.*

XXXVIII. Enarratio.

RES fiscales sunt, quasi propriæ princ.] *l. 2. §. 2. ff. ne quid in loc. publ.*

Res dominicæ propriæ] Idem est res dominica, res privata, res domus dominicæ, aut divinæ domus, divina domus, principalis, Imperatoria. Phædrus libro 5. *Superbiens honore divinæ domus*, *l. si interveniente 12. ff. ad Senat. Turpill.*

TIT. XXXIX. *De præscriptione 30. vel 40. annorum.*

QUemadmodum usucapioni, quando locum non habet, succedit præscriptio longi temporis, ut supra dictum est, ita ubi præscriptioni longi temporis locus non est, ut puta si agatur in rem, vel hypothecaria adversus malæ fidei possessorem, vel si agatur in personam, ibi tum succedit præscriptio longissimi temporis, id est, 30. an. & rursus cessante præscriptione 30. ann. ut si a debitore pignus vindicet creditor, succedit præscriptio 40. ann. quod hic titulus ostendit. Et de præscriptione 30. ann. legem tulit primus Theodosius Senior, protulit Junior, & ampliavit una cum Valentiniano Imperii collega: & Junioris Theodosii sane est, *l. 3. hujus tituli*, non senioris, ut ostendi Obs. 18. Hoc vero distat præscriptio 30. ann. a præscriptione longi temporis, quod in illam feminis, & militibus, & absentibus justa ex causa imputetur tempus tricennii sine spe restitutionis in integrum, ut tot annorum desidia plectatur, & puberibus minoribus 25. ann. quibus tamen non imputatur præscriptio longi temporis, *l. ult. sup. in quibus causis in int. rest. non est nec.* aut ne objiciatur ceteris, in integrum restitutioni locus est, ut supra titul. 35. Non tamen æquum est cuiquam imputari tricennium, vel longius tempus, quo hostes prædia ejus possederunt, vel qui ab his causam habent, quia coactus est ea deserere, nec ulla ejus coargui desidia potest: & ita Afris non imputatur tempus, quo Vandali eorum prædia hostiliter possederunt: *Nov. Valentin. de 30. an. præs.* & Hispanis ab iisdem hostiliter suis possessionibus expulsis. Constitutione Honorii, de qua ita Procopius 1. de bel. Vand. aut historiæ suæ potius 3. lib. νόμον ἔγραψε ὅπως ὁ τῶν βανδίλων χρόνος ὃν ἔν γε τῇ Ῥωμαίων ἀρχῇ διατρίβοιεν, ἐς ταύτην δὴ τὴν τεσσαρακοντούτην παραγραφὴν ἥκιστα φέροιτο, quomodo etiam Romanis contra Gothos cavisse Justinianum ostendi Obs. 10. Item præscriptio longissimi temporis non pertinet ad actiones, quæ longo tempore perimuntur, puta in rem, vel hypothecariam adversus bonæ fidei possessorem, nec ad alias, quæ breviori tempore extinguuntur, veluti prætorias, annales, & de dolo, quæ biennio de inofficioso, quæ quinquennio perimitur, sed ad eas tantum, quæ olim perpetuæ, sempiternæ, immortales erant, quas notavi supra quare merito Valentinianus ait, Theodosium humano generi profunda quiete prospexisse in supradicta *Nov.* unde & eam præscriptionem Cassiodorus humani generis padronam appellat, ne tot annorum cuiquam possessio moveretur. Præscriptionis autem 40. ann. auctor est Anastasius, *l. 4. 5. 6.* quæ locum habet in his actionibus, quas quorundam interpretatio, vel fortuita, vel excogitata interpretabatur esse perpetuas, nec finiri tricennio: & fortuitam interpretatione dicit, τὴν τυχοῦσαν, qualemcumque, etiam ineptam & illepidam, excogitatam, subtilem & versutam, quam ad eas actiones, quæ specialiter non essent enumeratæ Constitutione Theodosii præcipue adhibere solebant tanquam omissas. Sed omissas Anastasius vult perimi præscriptione 40. annorum, etiamsi de jure publico agatur, ut *l. ult. inf. de fun. rei priv. l. ult. inf. de fun. patr.* (excepta tributorum causa *l. 6.*) vel de conditione personarum, ut si quis dicatur esse cohortalis, *leg. si cohortalis*, *infra*

infra de cohortal. vel servus, vel navicularius, vel fabricensis, metallarius, murilegulus, gynecarius, vel alterius cujuscunque condictionis, cui cum sua sobole teneatur adstrictus, quasi vinculo quodam servitutis. Excipitur tantum conditio curialium, *l.* 5. & adscriptitiorum, *l. penult. inf. de agr. cens.* propter publicam utilitatem. Item quæ nominatim erat excepta actio Constitutione Theodosii illo loco, non a suo debitore, ut esset perpetua, hodie ex Constitutione Anastasii finitur quadraginta annorum possessione continuata, & exemplo debitoris, etiam adversus heredem ejus, & secundum creditorem, qui ejus nomine pignus possidet, quive dum post mortem debitoris suo nomine possidet, ab herede defuncti nondum apprehensa possessione, conjungit possessionem debitoris, vel quam ipse nomine debitoris possedit, vivo debitore. Excepta etiam erat Constitutione Theodosii actio finium regundorum. Sed hanc Justinianus redegit ad triginta annos, *l. ult. sup. fin. reg.* verbis scilicet illius legis, quæ perpetuam faciebant actionem finium regundorum, ut ex Julio Frontino constat, immutatis & redactis ad finem tricennii, & exceptione quoque illa remota a *l.* 3. *hujus tituli*, quæ extat in Cod. Theod. Ut autem pignus possidente secundo creditore, actio hypothecaria quæ primo creditori competit adversus secundum, vivo debitore finitur quadraginta ann. mortuo 30. vel si secundus creditor ex persona debitoris accessione temporis uti velit 40. ita pignus possidente primo creditore, jus offerendæ pecuniæ primo creditori debitæ, vel obsignandæ, & deponendæ, quod secundo creditori competit, tanto tempore finitur, quanto adversus eum si possideret, finiretur actio hypothecaria, *l.* 7. §. *eodem jure*. At jus luendi pignoris, quod debitori competit, Rogerius bene existimat nullo tempore perimi: quia non tam jus est, quam facultas posita in arbitrio debitoris, ut quo minus ea utatur quandocunque nulla ratione impediri possit: atque ita licet creditor quocunque tempore non possit appellare fidem debitoris, ipse tamen debitor ultro si velit quocunque tempore fidem liberare, & conscientiam suam exonerare potest, vel ne creditor ex pignore, cujus pretium plerunque excedit, debiti quantitatem si id reddere non cogitur, plus ferat quam ei debeatur: ac præterea creditor cum debitori non sibi possidere cœperit, nec mutare sibi ipse possit causam possessionis: consequens est nulla eum temporis præscriptione debitorem repellere posse, quo minus oblata pecunia debita pignus suum recipiat, *leg.* 2. *& l.* 7. §. *ultimo*. Ad hæc notandum est, in his præscriptionibus tempora computari ex die quo agi potuit, ut *d. l.* 7. §. 1. *&* §. *illud*, *& l.* 1. §. *ad hæc tit. seq.* Et si forte sint pensiones, quæ ex stipulatione, vel ex legato, vel ex alia causa debeantur in annos, menses, vel dies singulos, quoad quis vivat, tempora computari non ab initio obligationis, sed ab initio cujusque diei, quo pensio inferri debuit, ut qui ab eo die longissimo tempore cessavit eam pensionem petere, ejus diei pensionem amittat præscriptionis jure, ut recte Martinus accepit, *l.* 7. §. *ult.* nulla facta differentia inter stipulationes & legata, quoniam sive ex stipulatione, sive ex legato debeantur, quot sunt pensiones, tot sunt actiones, quæ cum nascantur simul uno eodemque tempore, & suum quoque singulæ habent proprium ad præscriptionem tempus, ita ut primi anni pensio quam secundi, secundi quam tertii citius perimatur desuetudine solvendi. Item ergo & in pensionibus usurarum dicendum est, quæ plerunque in Cal. vel in annos singulos debentur, in præscriptione earum tempora non computentur ab initio contractæ obligationis, sed a fine anni, quo usuræ peti potuerunt, ut etiamsi sequentibus annis petitæ & solutæ sint, non tamen petantur præteriti anni usuræ post triginta aut quadraginta ann. *l. seq.* §. *ult.* & recte *l. eos*, *supr. de usur.* singulis annis nasci actionem usurarum. Ideoque ut sublata obligatione principali solutione sortis, superest solutio usurarum, *l. centum*, *ff. de eo quod cer. lo. l.* 1. *supr. de jud.* ita spatio 30. an. sublata actione principali, adhuc primi anni usuræ peti possunt intra annum, & secundi anni intra biennium, & sic deinceps: & ita olim obtinuit, ut Patricius adnotavit ad *d. l. eos*. Sed Justinianus definit sublata personali, vel hypothecaria actione spatio 30. aut 40. an. etiam finiri quæstionem usurarum & fructuum. At si forte duret actio principalis, quæ utique durat, si interrupta fuerit præscriptio solutione usurarum, ut *l. plures*, *supr. de fid. instr.* non tamen durat petitio usurarum ejus anni, quo petitæ & solutæ non sunt, si ab eo die transierint 30. anni, quæ omnia summe notanda sunt. Addam ex *l. penult.* eum qui mala fide possidet, & dominum, vel creditorem semel exclusit præscriptione 30. vel 40. ann. si postea possessio ad dominum, vel creditorem sine violentia pervenerit, non habere adversus eos utilem vindicationem. Dixi, sine violentia: nam si per vim dominus vel creditor possessionem eripuit priori possessori, momenti beneficio protinus possessio redintegranda est, nam & eo casu nondum adquisita præscriptione longissimi temporis, si medio tempore dominus, vel creditor rem ita possederit non intelliguntur interrupta tempora præscriptionis, *l.* 7. §. *imo & illud*, si absque violentia, in causa possessionis potior est dominus, vel creditor qui rem tenet, quam prior possessor qui eam mala fide tenuit. Quin etiam si possessio pervenerit ad extraneum sine justa causa, domino vel creditori hypothecario, tametsi a priori possessore exclusus semel fuerit præscriptione 30. aut 40. an. vindicatio competit adversus extraneum, nisi extraneus a die indeptæ possessionis adquisierit eandem præscriptionem, vel nisi eam possessionem per vim apprehenderit ereptam priori possessori, cui momenti beneficio potius restituenda est, quam domino, vel creditori. Est & alius casus, quo prior possessor dominum, vel creditorem excludit, si a priori possessore, quod rem non defenderet, per sententiam judicis possessio translata sit in dominum, vel creditorem, ut *l. priusquam ff. de no. op. nunc. l. a quo ff. de dam. infec.* Est enim priori possessori integrum intra annum oblata cautione de re defendenda recipere possessionem suam, *l. penult.* §. *penult.* cui si objiciatur, *l. properandum* §. *sin autem absuerit reus supr. de jud. l.* 2. *supr. ubi in rem. act.* memineris ejus quod notavi in *d. l. si priusquam lib.* 9. ad Africanum, separandum esse eum qui rem non defendit ab eo qui latitat lite deserta.

XXXIX. Enarratio.

Ut supra dictum est] Tit. 33.

Primus Theodosius senior] Aliis placet præscriptionis triginta annorum auctorem esse Theodosium juniorem. Vide Jacobum Sirmondum ad Apollinarem Sidonium libro 8. epistolarum 6.

Ut ostendi Observ. 18.] Capite 26. In veteri Menagii inscriptio d. legis 3. hæc est. *Honorius & Theodosius A. A. Asclepiodoto.*

Et puberibus minoribus 25. ann.] Non etiam pupillis cujus ætas tricennio subtrahitur.

Observat. 10.] Capite 12.

Adversus bonæ fidei poss.] Hæc enim tollitur præscriptione longi temporis, ut *sup. tit.* 36.

Cassiodorus] Libro 5. 37.

Excepta tributorum causa] Vide Eustachium de præscription. cap. de quadraginta ann. §. 2. & Cujacium cap. 31. Scholiast. ad leg. 6. in Basilic. Constantinum Harmenopulum Epitom. libro 1. tit. 3. §. 57. in *d. l.* 6. *profligari*, in Basilicis exponitur, *ἀπαιτεῖσθαι. exigi*, & ita accipe in *l. ult. infr. de fund. patrimon.*

Ut ſi quis dicatur eſſe cohortalis] Præſcriptione quadraginta annorum repellitur, qui quem vindicat cohorti.

Excipitur tantum condicio curialium] Qui neque præſcriptione quadraginta annorum ſolvuntur oneribus curiæ.

Conſtit. Theodoſii] *d. l.* 3. ante Anaſtaſium actio hypothecaria adverſus debitorem erat perpetua.

Finitur quadraginta annorum] Et debitor igitur præſcriptione tricennii perſonali actione liberatur, hypothecaria vero non item. Cujacius in recitat. ad hunc titulum ait, quantum ad pignus attinet, naturalem obligationem non videri ſublatam. Atqui cum principalis cauſa non conſiſtit, nec ea quæ ſequuntur locum habent, *l. cum principalis* 178. *de regul. jur.* nec igitur perempta actione principali, ſeu perſonali, conſiſtere poterit hypothecaria. Reſpondet Cujacius in *d. l.* addi plerumque, non ſemper, & ita etiam Fulgoſius.

Qui ejus nomine] Debitoris nomine.

Quive dum poſt mortem] Poſteriori creditori, qui poſt mortem debitoris pignus ſuo nomine poſſidere incipit, ſufficit præſcriptio tricenaria: niſi tempus conjungere velit, quo debitor pignus poſſedit, vel ipſe nomine debitoris, cum tempore, quo ipſe poſſedit ſuo nomine poſt mortem debitoris: tunc enim neceſſaria eſt præſcriptio quadraginta annorum. Vide Cujacium in recitat. ad *l.* 7. *hoc tit. ſub initium.*

Redegit ad triginta annos] Vide ſup. ad titulum, fin. reg.

Vel obſignandæ & dep.] Si prior nolit accipere.

Quando adverſus eum ſi poſſid.] Jus offerendi perimitur præſcriptione triginta annorum.

Rogerius bene exiſtimat] In dialogo de præſcriptionibus, Conſtantinus Harmenopulus Epitom. libro III. tit. 5. §. 36. Creditor & heres ejus non habet longi temporis præſcriptionem, ut pignus non reddat, exoluto omni debito, *neque præſcriptionem triginta an.* ὅτε τὴν τριακονταετίαν: ſic legendum & vertendum. Vide Cujacium ad *legem pignori*, *ff. de uſurpat. & uſucap.*

Ejus diei penſionem amittat] Non ſequentis temporis.

Ut recte Martinus accepit, l. 7. §. ultim.] Cujus ſententiam recentiores ſequuntur, teſte Joanne Fabro.

Nulla facta differentia inter ſtipul. & leg.] Aliter Joannes, Azo in ſumma num. 6. Accurſius, Odofredus, & auctores Baſilic. ut videtur, qui de legatis tantum loquuntur. *Jubet*, inquiunt, *& in annuis legatis computari tempus, non ex quo relicta fuerint, ſed ex quo nata ſit actio: naſcitur autem in ſingulos annos*: Joannes Faber nullam differentiam facit inter ſtipulationes & legata, *ſicut*, inquit, *nec textus facit.*

Ut Patricius adnotavit] Libro 23. Baſilic. tit. III. in ſecunda parte cap. 74. ubi Græcus interpres notat nihil immutatum in legatis annuis, quia plures actiones ſunt, eæque principales.

Addam ex l. pen. eum qui mala fide] Si bona fide poſſederit, amiſſa poſſeſſione utilem vindicationem habet.

Quo prior poſſeſſor] Licet mala fide poſſederit.

TIT. XL. *De annali exceptione Italici contractus tollenda, & de diverſis temporibus & exceptionibus, vel præſcriptionibus & interruptionibus.*

Lego, exceptionibus vel præſcriptionibus, ut *l.* 1. temporales exceptiones, vel præſcriptiones, legitimæ exceptiones vel præſcriptiones. Duæ ſunt appellationes ejuſdem rei. Erant autem olim perſonales actiones perpetuæ in provinciis, in Italia eis obſtabat exceptio anni utilis. Hodie ex *l.* 1. *hujus tituli*, ubique locorum ſalvæ permanent uſque ad trigeſimum annum completum, niſi legitimo more interrupta tempora fuerint: nam ut litis conteſtatio, ita quælibet interruptio legitima perpetuat actionem, *l.* 3. id eſt, protendit in annos quadraginta, quia pro litis conteſtatione cedit. In hypothecaria ſervatur præſcriptio quadraginta an. adverſus debitorem, & ceteros, de quibus *l.* 7. *ſup. titulo proximo*, & hoc eſt quod ait *l.* 1. *hujus tituli*, ſola hypothecaria, &c. quo loco duplex error errari videtur: primum quod a perſonalibus actionibus excipiat hypothecariam, quæ non eſt perſonalis; ſed hoc ideo forte, quia perſonalis actionis acceſſio eſt, & non proprietatem, ut aliæ reales, ſed nudam poſſeſſionem avocat. Deinde quod ait, ſola, cum ſint & aliæ non comprehenſæ Conſtit. Theodoſii. Sed & aliis locis verbum idem nos fallet, ſi tam reſtricte accipiatur, ut *l. pen. ſup. de op. lib. l.* 1. *ſup. de bon. poſſ. contra tab. §. in bonæ fidei*, *Inſtitut. de act.* Ceterum omnes perſonales, quæ minora tempora legibus definita non habent, finiuntur ſpatio triginta an. Unde dubitatur, quid ſit ſtatuendum de miſtis actionibus familiæ erciſcundæ, communi dividundo, Finium regundorum. Nam quæ reales ſunt, perimi videntur longo tempore, quæ perſonales tricennio, quod magis obtinuit: & idem dici poteſt de petitione hereditatis, quæ etiam miſta eſt actio. Et aliæ quæ nominatim recenſentur in *l.* 1. non alia ratione recenſentur, quam quod & de eis dubitaretur, de actione pro ſocio, quod & hæc miſta videri poſſet, vel ex verbis, *l.* 1. *ff. Com. divid.* per comparationem acceptis, & de actione furti, aut vi bonorum raptorum, quæ & ipſa furti improbioris actio eſt: quod videatur ſæpius res contrectata, ut quidam dicebant, & ſæpius in furem naſci actio furti, atque ita nunquam compleri poſſe tricennium: & idcirco, *l. ſi cum quis*, *§. quandiu*, *ff. de furt.* non perire actionem furti, quandiu fur vivit, quod quid aliud eſt quam eſſe perpetuam? Sed placet etiam vivo fure eam finiri tricennio, nec adſidua contrectatione ſæpius naſci actionem furti. Cetera in hoc titulo perfacilia ſunt, ne filiiſf. imputentur tempora præſcriptionum, & de interruptionis novo genere propoſito in lege ſecunda addito veteribus, litis conteſtationi, conventioni executoris, novæ cautioni, mediæ poſſeſſioni domini, vel creditoris, ſolutioni uſurarum, querelæ per libellum ad Principem perlatæ in annua præſcriptione. Nec aliud notandum reſtat, quam ex *l.* 3. eum cui quis debet eandem quantitatem ex diverſis cauſis, puta 10. ex teſtamento, 10. ex ſtipulatione, 10. ex mutuo, omnes cauſas & actiones in judicium deduxiſſe, & per hoc tempora præſcriptionum interrupiſſe videri, ſi vel 10. petierit non adjecta cauſa, vel generaliter quod ſibi debetur, vel ſi egerit perſonali aut hypothecaria, etiam eam actionem, qua nominatim non egit, quæ modo ex iiſdem cauſis competat, in judicium deduxiſſe intelligitur. Diverſum erit, ſi quis ex certa cauſa certam quantitatem petierit, ut Jo. ſentit recte, vel ex certa cauſa tantum, non expreſſa quantitate, vel ſi diſſimiles quantitates debeantur, puta 10. 20. 30. ex variis cauſis, & petierit 10. nam quod in principio, (*) & maxime ex ſimilibus cauſis, ſic accipitur, ut minime idem ſit ex diſſimilibus cauſis. Quod autem in fine, unius quidem ſpecialiter, ita ex principio, unius quidem cauſæ ſumma, cauſa tamen non expreſſa.

XL. ENARRATIO.

Lego, exceptionibus vel præſcriptionibus] In veteri Menagii ſic legitur: *& de diverſis temporibus, & exceptionibus, præſcriptionibus, & interruptionibus*, In ipſa lege: *Cum itaque nobis aliæ temporales exceptiones*

(*) *Vide Merill. Variant. ex Cujac. lib.* 2. *cap.* 13.

nes, vel præſcriptiones. Et paulo poſt] *aliæ omnes legitimæ exceptiones, vel præſcriptiones*.

Excipiat hypothec. quæ non eſt perſ.] Eſt in rem. Vide conſultation. 30.

Si tam ſtricte accipiatur] Vide Cujac. ad *d. l.* 11. *ff. de ſponſal.* in recitat. ad lib. 16. Dig. Juliani.

De petit. hered. quæ etiam miſta eſt ac.] Petitio hereditatis in rem actio eſt, *l. ſin autem* 27. §. 2. *ff. de rei vindic. l. ſed etſi lege* 25. §. *petitio* 13. *ff. de pet. hered.* & in hereditatem actio dicitur, *l. pater* 10. *in fin. ff. de captiv. & poſtlim. rev.* Sed ea actione continentur etiam quæ nunquam hereditatis fuerunt, ut pretia rerum venditarum, & pecuniæ exactæ a debitoribus: & ideo miſta eſt actio, Cujac. in Parat. *ff. de petit. hered.* ex *l. quod ſi in diem* 16. §. 1. *eod. & d.* §. *petitio*, & mixta dicitur in *l. hereditatis* 7. *ff. de petit. hered.*

Per comparationem acceptis] Accurſius tamen magis ibi accipit poſitive, non comparative. Sed fruſtra recenſentur heic, niſi de ea dubitatum eſſet.

Furti improbioris actio eſt] Raptor fur improbus dicitur ἀναιδὴς, *Inſtit. de bonis vi rapt.* fur improbior in *l. item ſi* 14. §. *ceterum* 7. *ff. vi bonor. rap.*

Quod videatur ſæpius res contrect.] *l. quamvis* 6. *& l.* 9. *ff. de fur.*

Et de interruptionis novo genere] interruptio eſt ῥῆξις χρόνου, ἤγουν τομὴ, καὶ διακοπὴ, Harmenopulus lib. 1. *tit.* 3. §. 11. *ruptio temporis, ſive ſectio & interciſio, quod non patiatur tempora continuo computari, ſed cœptum tempus interpellet, & interrumpat*, ut idem ait.

Propoſito in l. 2.] Si nemo ſit qui conveniri poſſit, veluti ſi poſſeſſor abſit, vel infans ſit, aut furioſus, vel difficilis conventu, interrumpitur præſcriptio conteſtatione ex ſcripto habita apud Præſidem, vel Epiſcopum, vel defenſorem civitatis. Sin autem illi adfuerint, δημοσίᾳ προσθήσει τὸν λίβελλον, *publice libellum proponet*, ut eſt in Baſilicis, ubi poſſeſſor domicilium habet, tabulariorum manu ſubſcriptum: vel ſi civitas tabularios non habeat, trium teſtium ſubſcriptiones adhibebit.

Litis conteſtationi] De his Cujac. ad *l.* 7. *ſupra tit. prox. ad fin.*

Et certa cauſa certam quantitatem petierit] Puta centum ex ſtipulatione, tempora præſcriptionum interrupiſſe non videtur.

Ut minime idem ſit ex diſſimilibus cauſis] Quantitatibus, ex Gloſſæ ſententia, quæ Cyno & Fulgoſio non placet: & utique verior eſt ſententia Joannis.

TIT. XLI. *De alluvionibus, & paludibus, & paſcuis ad alium ſtatum translatis.*

HUjus tituli coaptandi cum ſuperioribus, qui de præſcriptionibus ſunt, triplex eſt ratio. Prima, quod alluvione & inundatione de quibus in hoc titulo agitur, poſſeſſio, & conſequenter præſcriptionis tempus, interrumpatur, *l.* 3. §. *Labeo, ff. de adquir. poſſ.* nec mirum, cum & his modis dominium amittatur, *l. ſi aget, ff. quibus modis uſuſfr. amitt.* Altera quod præſcriptio temporis quælibet non tantum fundum complectatur, ſed etiam id quo fundus crevit per alluvionem, ſive crevit ante, ſive poſt adquiſitam præſcriptionem, quia jus & conditionem ſequitur fundi principalis, *l. ſi ego* §. *quod tamen, ff. de Publ. in rem act. l. puto* §. *id quod amnis, ff. de fam. erciſcund. l. ſi fundus in pr. ff. de pign. l. item ſi fundi* §. *huic vicinus, ff. de uſufr.* Tertia, quod ut in fine ſuperioris tituli ſcriptum eſt, præſcriptiones compoſitas eſſe adverſus negligentes, ita etiam jura alluvionum ſint recepta adverſus negligentes, qui ripam, qua ſui agri terminantur, munire aut reficere contemnunt, auctor Caſſius apud Urbicum & Boet. nam etſi mutare naturalem alveum fluminis nemo poſſit, tamen ripam ſuam munire ſine injuria accolarum poteſt; & vero debet, ne quid ei abſtrahatur alluvionis jure, *l.* 1. *hoc titulo*, quod tamen non ita abſtrahi poteſt, ut alluvione, & vi quoque majore, ſicut nec ſi fundum amnis circumeat, & in inſulæ formam redigat, priore alveo derelicto, ejus deſinit is fundus eſſe cujus fuit, ut *l.* 1. §. *item ſi amnis, ff. de flum.* quod circumluvionem M. Tullius appellat, & Feſtus circumluvium: quod & jus prædiorum eſſe ait, quia vix circumluitur cujuſquam ager, quin & paulatim alluendo augeatur, *l. ergo* §. *tribus, ff. de adquir. rer. dom.* ex quo loco idem etiam colluvium appellari poteſt. Ergo & alluvio jus prædiorum eſt, & circumluvio, quæ vix unquam exiſtit ſine alluvione: & alluvio igitur jus prædii, quo contrarii prædii portio ei adcreſcit, donante flumine publico: in Gloſſis, προσθήκη καὶ πρόσκλυσις τοῦ ποταμοῦ. Non eſt jus fiſci, aut Principis, ut ab eo emi, vel dono peti poſſit, quaſi poſſeſſio vacans, cum nec ei tributum indici poſſit, quia incerta poſſeſſio eſt, ut rectiſſime docet integrior *Nov. Theod. de alluv.* ex qua ſumpta eſt *l.* 3. *hujus tituli*, & certæ tantum poſſeſſioni tributum indicitur. Qui incertæ addiceret, veluti poſſeſſæ alluvionum beneficio, videretur ignorare alluvionum vitia, id eſt, inconſtantiam, mutabilitatem, & crebram veluti tempeſtatum commutationem, & rem iniquam poſſeſſoribus indiceret. Eodem jure ſunt paludes & paſcua, quæ infertilia cum eſſent & ſqualida prædia, poſſeſſores ſuo ſumptu, & opera fertilia fecerunt, ut nec a fiſco vendi, nec a Principe donari, nec tributis onerari ſtatim poſſint: hanc immunitatem mereri eum qui agrum paluſtrem & inutilem exſiccavit, exaravit, excoluit.

XLI. Enarratio.

CUm & his modis domin. amittatur] Id Accurſius negat ad *d.* §. *Labeo*.

Præſcriptiones compoſitas eſſe]. Sic ibi ex vett. legit Cujacius ad tit. de exception. Inſt. In veteri tamen Menagii legitur, *oppoſitæ*.

Apud Urbicum] De limitibus agrorum.

Et Boetium] De Arithmetica.

M. Tullius appellat] 1. De Oratore.

Et Feſtus] *Circumluvium*, inquit, *jus prædiorum*.

Quo contrarii prædii portio] Quod eſt e regione.

Donante flumine publ.] Lucanus

> — *his rura colonis,*
> *Accedunt donante Pado.*

Cujacius.

Alluvionum vitia] *d. l.* 3.

Rem inquam poſſeſſoribus indiceret] Pro *inducere*, Cujacius legit, *indicere*. Vetus tamen Menagii nihil mutat.

Paludes & paſcua] *d. l.* 3. *verſ. ſimiliter*.

Squalida prædia] Vide ad titulum ultimum libri quarti.

Exaravit] Cicero 5. in Verrem: *Aratorum liberos, quorum patres tantum labore ſuo frumenti exarabant, eo cibo eſſe uſos.*

TIT. XLII. *De ſententiis præfecti prætorio.*

SUperiori tractatui de poſſeſſione & ejus effectis, vicinus eſt tractatus de miſſione in poſſeſſionem, quæ fit ſententia judicis exequendæ gratia, & inter genera poſſeſſionum adnumeratur, *l.* 3. §. *ult. ff. de adq. poſſ.* & poſſeſſio in jure ſæpiſſime appellatur, & de ea quia dicturus eſt tit. 72. ideo de ſententiis judicum prius dicere inſtituit, quarum exequendarum cauſa illa poſſeſſio comparata eſt: & incipit a ſummis judicibus, hoc eſt a ſententiis præfectorum prætorio, ut doceat adverſus ſententias præf. prætorio, quamvis appellari non poſſint, διὰ τὸν ὄγκον καὶ τὸ ὕψος τῆς ἀρχῆς, ut Theodorus Hermopolites ait, *l.* 19. & 30. & 35. *inf.*

de appell. tamen per libellum ſupplicari Principem poſſe, ut cauſa retractetur, non quandiu in magiſtratu ſunt, ſed poſtquam ſucceſſorem acceperunt intra biennium: quod utique verum eſt, etiamſi pro curia, vel utilitate publica ſententiam tulerint, qui præcipuus finis fuit hujus Conſtitut. nempe ut abrogaretur vetus Conſtitutio, quæ adverſus ſententiam pro curia latam ſupplicari vetabat: nam adverſus alias ſententias etiam ante hanc legem ſupplicare licebat, *l. 5. ſup. de precib. Imp. off.*

XLII. ENARRATIO.

A Summis judicibus] Vide titulum 26. libri 1.

Quamvis appellari non poſſit] Caſſiodorus 6. 3. *Pene eſt, ut leges poſſit condere, quando ejus reverentia poteſt negotia ſine appellatione finire.* Sicut a ſententia præfecti ur. appellari non potuit Symmach. epiſtol. lib. 10. 55. poſtea potuit, *l. 1. 2. inf. de ædific. privat.*

Διὰ τὸν ὄγκον] Propter culmen dignitatis.

Theodorus Hermopolites] Lib. 9. tit. 1.

Supplicari Principem poſſe] καὶ μέμψασθαι τῇ ἀποφάσει: & de ſententia queri, ut eſt in Baſilicis.

Ut cauſa retractetur] Appellationis loco inventum eſt remedium ἀναψηλαφήσεως, ſive retractationis. Vide Cujacium ad Novell. 8. Hoc autem diſtat appellatio a retractatione, quod appellatione interpoſita ſuſpenditur executio ſententiæ: retractatio autem non ſuſpendit executionem; ſed nihilominus ſententia procedit, & executioni mandatur, ut heic obſervat idem Theodorus.

Poſtquam ſucceſſorem acceperunt] Nec Accurſius, nec Joannes Faber intellexerunt verba hæc conſtitutionis: *poſt ſucceſſionem.* Recte autem Fulgoſius heic: Poſtquam, inquit, præfectus ſucceſſorem acceperit: eandemque interpretationem adfert Cujacius ad Novell. 119. cap. 5.

TIT. XLIII. *Quomodo & quando judex ſententiam proferre debeat, præſentibus partibus, vel una abſente.*

REgulariter ferri ſententia nulla in cauſa debet, niſi utraque parte præſente, *l. de unoquoque ff. de re jud. l. 19. inf. ad legem Jul. de adul.* quod eſt ex illa lege duodecim tab. Præſente ambobus litem addicito. At duo in hoc titulo ponuntur, vel notantur caſus, quibus una parte abſente & indefenſa lata ſententia valet. Si quis poſt litis conteſtationem abſit per contumaciam, vel ſi abſit citra contumaciam. Sed hoc caſu dicta in eum ſententia appellatione reſcindi poteſt, *l. ult. hoc tit. l. 2. ſup. de cond. ind.* niſi die feriato dicta ſit, vel alio loco, quam quem partibus condixerit judex, *l. 4. & 5.* Illo nec appellationi locus eſt, nec reſtaurationi litis, *l. properandum, §. cum autem, ſupra, de jud. l. & poſt §. ult. ff. eodem, l. 1. infra quorum ap. non rec. l. ex conſenſu, §. ult. ff. de appell. l. liberto, §. penult. ff. de neg. geſt. l. contumacia in pr. ff. de re jud. Novell. 82.* niſi ex juſta, & neceſſaria cauſa abfuerit, ut *l. pen. hoc titulo, l. ait prætor, §. ult. ff. de minor. l. 1. ſup. quibus ex cauſ. maj. l. 4. ſup. de procur.* quo caſu æquum eſt reſtitui eremodicium: Et ſine reſtitutione, vel appellatione etiam ipſo jure munitus eſt abſens, & indefenſus minor 25. an. utroque caſu, *l. 6. hoc titulo, l. acta §. ult. & l. contra, ff. de re jud.* Item utroque caſu etiam in liberalibus cauſis, una parte abſente, ſententia ferri poteſt, *l. 4. & l. juxta, ſup. de lib. cau.* & in judiciis publicis non capitalibus, *leg. abſentem, ff. de pœnis.* Alias vero in abſentem, & ſine defenſione, qui litem non inchoavit, vel pro abſente dicta ſententia nihil valet, *l. certum, §. ſi quis, ff. de confeſſ.* item in eum qui litem inchoavit, non per contumaciam in abſentem dicta ſententia, quaſi in contumacem, ipſo

A jure non valet, & ſine appellatione reſcinditur; ut ſi damnatus ſit abſens ex edicto peremptorio, quod neque propoſitum eſt, neque in ejus notitiam venit, *l. 1. §. item, ff. quæ ſent. ſine app. reſc.* Satis eſt, ſi propoſitum publice fuerit, licet in ejus notitiam non venerit: quia ejus quod proſcribitur cauſari ignorantiam nemo poteſt. Satis ſi in ejus notitiam venerit, licet palam propoſitum non fuerit: nam & litteræ & denuntiationes ſufficiunt, *l. 2. & 9. hoc titulo, l. 1, Cod. Theod. de pet. deſiſt.* Denique ſatis eſt, ſi quoquo modo conventus fuerit, *l. de unoquoque in fi. ff. de re jud.* Conventio fit in perſonam. Alioquin non conventus .i. ignarus edicti peremptorii, cuive nihil denuntiatum eſt, ſi damnetur ut contumax, ſententia ipſo jure nulla eſt, quia non eſt contumax qui ignorat ſe evocari, vel B qui ſine dolo malo abeſt .i. qui non fruſtrandi cauſa abeſt, *l. 3. 4. 5.* Eſt in *l. 4. & 5.* duplex vitium, quorum vel alterum ſufficeret vitiandæ ſententiæ, quod die feriato, vel alio loco pronunciarit judex, & quo in abſentem ut contumacem, qui non erat contumax. Hoc ergo titulo oſtenditur, quomodo ſententia feratur una parte abſente, nempe ſervata ſolemnitate juris: ut ait *l. 8.* peracto ordine edictorum, ut *l. ſi prætor, ff. de jud.* non utique contra abſentem ſemper, niſi contumaciæ perjurium miſtum ſit, ut *l. 1. ſup. de adſ. toll.* ſed & nonnunquam pro abſente, *l. 1. hoc titulo, l. & poſt, ff. de jud.* ut tamen ſi in plenum ei ſententia non ſatisfaciat, pro parte litis damnum faciat, amiſſa facultate appellandi, & redintegrandæ litis, & victo refuſis ſumptibus, *l. properandum, Cod. eod.* Oſten- C ditur etiam quando, id eſt, quibus caſibus una parte abſente, quod eſt μονομερῶς, ferri ſententia poſſit, & quibus non niſi utraque parte. De definitione contumacis, quæ ſcripſi Obſervat. 18. in hunc titulum transferri velim.

XLIII. ENARRATIO.

PRæſente ambobus] Ut abſente nobis, & præſente nobis. V. Nonium Marcellum, & Aulum Gellium libro 17. 2.

Sententia appellatione reſcindi poteſt, l. ult. h. t.]

Lex, ait, *litem inchoatam*, id eſt conteſtatam. Non recte igitur Hermopolites fingit, πρόκατάρξιν μὴ γενέσθαι: litem conteſtatam non fuiſſe. Fulgoſius autem D heic ſcribit, nulla alia lege tituli nominatim comprehendi, quod de litis conteſtatione dicitur.

Niſi die feriato] Hoc caſu ſententia citra appellationem ipſo jure reſcinditur.

Niſi ex juſta & neceſſ. cau. abſ. ut l. pen.] In qua poſt litem inchoatam citra contumaciam quis abfuit: veluti, inquit Hermopolites; ἀπεστάλη παρὰ βασιλέως εἰς πόλεμον, ἢ εἰς πρεσβείαν: *in bellum miſſus eſt, vel munus legationis ei injunctum eſt a principe.*

Æquum eſt reſtitui eremodicium] Eremodicium eſt deſertio litis inchoatæ, & tam ab actore quam a reo contrahitur. Heſychius: ἐρήμη, μονομερὴς, δίκη, ὅταν μὴ ἀπαντήσας ὁ διωκόμενος ἐπὶ τὴν κρίσιν διαιτηθῇ. Scribe, ὁ διώκων ἢ διωκόμενος, & perfecta erit eremodicii definitio.

E Qui litem non inchoavit] Litem conteſtatus non eſt.

Alioquin non conventus] μήπω ἀρξαμένου τινὸς δικάζεσθαι καὶ ἀπολειφθέντος: ſi litigare nondum cœperit, & abſens fuerit.

Eſt in l. 4.] In l. 4. recte in veteri Menagii legitur, *abſente & ignorante.*

Obſervat. 18.] Capite 30.

TIT. XLIV. *De ſententiis ex periculo recitandis.*

IN ſuperiore titulo unus præcipue caſus propoſitus eſt quo ſententia judicis ipſo jure nulla eſt, puta ſi lata ſit in eum qui poſt litem conteſtatam abeſſe

esse cœpit quasi in contumacem ex edicto peremptorio, quod neque propositum est, neque in notitiam ejus venit. In hoc titulo proponitur alius, si lata sententia sit sine scripto, si dicta, non lecta: nam judex sive magistratus sit, sive judex, arbiterve datus a magistratu, sententiam suam literis perscriptam, non notis, aut signis, ut *l. ult. tit.* 57. atque etiam manu sua obsignatam, ut est in *Novella Leonis* 45. per se ipsum ex libello publice partibus legere & recitare debet: alioquin sententia ipso jure nulla est: quod cum dicimus, hoc dicimus ex integro causam agi & judicari posse: & sententiam citra appellationem & restitutionem prætoris infirmari, nec sententiæ nomine dignam esse, *l.* 1. *&* 3. nec ex ea judicati actionem, vel exceptionem nasci, & judicati soluti repetitionem esse, *l.* 3. *tit.* 46. *l.* 1. *& ult. tit.* 58. Dixi publice propter *l.* 6. *tit. seq.* Dixi per seipsum, & ex libello. Sed excipio præfectos prætorio, & alios qui illustrem administrationem gerunt, velut, quæsturam, aut præfecturam urbi, aut magisterium, & omnes viros illustres, qui nullam in Republica administrationem gerunt. M. Tullius quinta in Verrem: *Illi ad deprecandum periculum proferebant alii purpuram Tyriam, vina nonnulli Græca, venalesque Asiaticos:* & 1. de Oratore: *Manilianas venalium vendendorum leges ediscere*; sed forte ad speciem aliquam a principe judices delegati sunt, qui per officialem suum aut præconem sententias recitare possunt, *lege* 2. quin etiam quod non ponitur in *l.* 2. sine scripto sententiam ferre possunt. Cassiod. de præf. præt. Verbo sententiam dicit: quid est quod non habeat commissum cujus est vel ipse sermo judicium? Verum additur in *l.* 2. recitatam semel ex scripto sententiam judicem neque corrigere, neque mutare posse. Quod correxerit vel mutaverit, ipso jure nullum esse, Seneca in declam. & contr. *Judex quam tulerit de reo tabellam, revocare non potest.* Quæsitor non mutat pronunciationem. Apul. 1. Flor. *Tabella semel lecta nec augeri litera una, nec minui potest*: & hoc quidem distat sententia ab interlocutione, quæ & corrigi & mutari potest, *l. quod jussit, ff. de re jud.* & consistere ex non scripto, *l. omnem, Cod. Theod. de appell.* Quod autem ait, *d. l. omnem & l.* 2. *hujus tit. & l.* 4. *Cod. Theod. eodem*: ex libello quod *l.* 3. de scripti recitatione, quod alii auctores ex tabella, hoc est in rubrica utriusque Codicis, & in *l.* 2. *Cod. Theod.* ex periculo. Unde luce clarius apparet, periculum significare libellum, aut tabellam, aut pilam in qua sententia perscripta est, quod probavi Observ. 5. c. 20. Sane quod Æmilius Probus in Epaminonda periculum, Plutarchus & Ælianus στήλην, id est pilam, ut idem Probus loquitur in Alcibiade, vel titulum, ut Glossæ, indicem & scriptionem, in qua scribenda erat Epaminondæ condemnatio, ut in fœdere inter Allariotas & Parios lingua Dorica conscripto, quod etiam hodie extat in Creta, jubetur fœdus conscribi ἐς στάλαν λιθίναν, id est, *pilam lapideam*, & eadem ratione accusatoris inscriptio in crimen recte appellabitur periculum, ut *l.* 15. *inf. qui acc. non poss.* quod ex ea periclitetur accusator ne calumniæ reus fiat, sicut ex sententia judex ne litem suam faciat, & ne teneatur edicto, Quod quisque juris, & is utique qui condemnationem patitur, & omnes scripturæ nostræ, maxime in judiciis similiter pericula dici possunt, non etiam verba & voces quæcunque volant.

XLIV. Enarratio.

Quod neque propositum est] *L.* 1. §. *item, ff. quæ sentent. sine appell. rescind.*

Si lata sententia sit sine scripto] Agathias libro 4. κρίσιν ἐπῆγεν ἀνάγραπτον, ἐν ᾗ διέτακτο θᾶττον διαφθαρῆναι. Hincmarus Remensis in Opusculo 33. cap. 28. in fine: In libro sexto tit. 19. inter alia præcipitur: *Ut sententia, si sine scripto dicta fuerit, ne nomen sententiæ mereatur. Quod legale decretum & in Passione Domini, super cujus caput posuerunt causam ipsius scriptam: & in Martyrum passionibus quando judicati sunt, observatum multotiens legimus.*

Dixi publice] πατέριν εἰς ἐπήκοον τῶν ἐν τῷ δικαστηρίῳ: ita ut qui in judicio sunt, exaudire possint: nam si ἀνέγνω κρύφα, καὶ οὐχὶ δημοσίᾳ καὶ παρουσίᾳ τῆς οἰκείας τάξεως: *occulte & absentibus officialibus*, nulla est. Hermopolites.

Dixi per seipsum] δι᾽ ἑαυτοῦ, *l.* 1. *hoc tit.*

Sed excipio præfectos prætorio] Theodorus Hermopolites ad *l.* 1. *hoc tit.* τοῦτο δὲ νόει ἐπὶ τῶν μικρῶν δικαστῶν: οἷον αὐτοπρεπανοῦ, ἀλοπῶ, καὶ τῶν ὁμοίων: οἱ γὰρ μεγάλοι δικασταὶ, ὡς ὁ δρουγγάριος, ὁ ἐπὶ τῶν κρίσεων, ὁ πρωτοασηκρήτις per officiales suos recitant.

Cassiodorus de præf. præt.] Lib. 6. 3.

Seneca in declamat.] Controv. 8. lib. 3.

Quod alii auctores ex tabella] Aulus Gellius 5. 11. 19. *Decretum ex tabula recitavit.* Apulejus in Floridis: *Ipse Proconsul moderata voce rarenter, & sedens loquitur, & plerunque de tabella legit: quippe præconis vox garrula ministerium est: Proconsulis autem tabella, sententia est.* Pontius Diaconus in Pass. S.Cypr. *Et his dictis decretum ex tabella recitavit.*

Hoc est in rubrica, ut. cod. *ex periculo*] Et ita legitur in Codice Ægidii Menagii & Juliani Brodæi. In scripto tamen Lugdunensi, legitur *pariculo*: & probat Sirmondus Antirrhetici secundi cap. XI. & alibi. Probat & Hugo Grotius in Sparsione Florum.

Æmilius Probus] Aut quod verius est, Cornelius Nepos.

In Epaminonda periculum] Quidam tamen apud Nepotem legunt: *pariculum*. De quo vide Heraldum Observat. cap. ult. Salmasium in Observat. ad jus Atticum cap. 6. Heraldum adversus Salmasium cap. 7. Eundem Salmasium de modo usurarum cap. 15. Cujacium sequitur Savaro ad Nepotem.

Plutarchus] In Apopht.

Et Ælianus] ποικίλης 13. 48.

Vel titulum] D. Hieronymus libro 2. in Oseam cap. 10. Pro simulachris LXX. verterunt στήλας; quas nos statuas, vel titulos appellamus, qui proprie dæmonum sunt, aut hominum mortuorum.

Ut Glossæ] Glossæ Græcolat. στήλη *cyppus, titulus, scriptio*, Latinogræcæ: *Index*, ἔλεγχος. Andocides orat. 1. καὶ αὐτούς τε ἀποθανόντας, καὶ τὰ χρήματα αὐτῶν δημευθέντα: πρὸς δὲ τούτοις ἀναγραφέντας ἐν στήλαις. Scholiastes in στηλ. α. Sancti Gregorii Nazianzeni, στήλη δέ ἐστι λίθος, ἢ χαλκὸς ἐν ἐπιμήκει τετραγώνῳ σχήματι ἐν ᾧ ἐγγέγραπται ἡ τοῦ στηλιτευομένου ὕβρις: quæ etiam extant apud Suidam.

Ut in fœdere inter Allar.] Edidit Fulvius Ursinus post librum Antonii Augustini de Legibus.

Sicut ex sententia judex] Judici libellus, ex quo sententiam recitat, periculum est famæ & æstimationis, inf. tit. 1. lib. 9.

Et voces quæcunque volant] Virgilius XI. Æneid. *---sed non replenda est curia verbis. Quæ tuto tibi magna volant.*

TIT. XLV. *De sententiis & interlocution.*

In hoc titulo proponuntur alii casus quibus sententia judicis ipso jure nulla est, qui & cum illis, qui ante expositi sunt, comprehenduntur generali definitione *l.* 4. ut contra solitum judiciorum ordinem prolata sententia nullam vim obtineat, Sententia igitur est decretum a judice interpositum servato ordine judiciorum de summa aut capitulo quodam litis, quod absolutionem rei continet, vel condemnationem certam actoris aut rei. Decreti nomen latius patet quam sententiæ: Nec enim ut omnis sententia est decretum,

tum, ita decretum omne sententia. Absolutionem vel condemnationem requiro ex *l.* 3. & 11. secundum quas & sententiam definitivam, quæ indicit jusjurandum, accipi volo in *l.* 3. 11. & 12. *sup. de reb. cred.* & absolutionem vel condemnationem certam, ut secundum *l.* 7. & 9. sententia certos habeat fines, certam decisionem litis, certæ rei quantitatisve, certam & plenam cognitionem pronunciationemque. Et condemnationem actoris, vel rei ex *l.* 14. ut ex sententia Papiniani, licet formula actionis ita sit concepta in reum. Condemnat eum judex, tamen si in ea ipsa re ex qua agit actor reo debere deprehendatur, non reus actori, actor condemnari possit, etiamsi, quod Justinianus addit, forum rei, quod actor sequi cogitur, actori sit forum incompetens. Et de capitulo sive membro litis ex *l. penult. hoc titul.* & *l.* 12. *sup. de reb. cred.* Quod vero dixi, servato ordine judiciorum, multa complectitur, ut feratur sententia publico loco, *l.* 6. & ex legibus non exemplis, nec si per obreptionem forte princeps, aut major magistratus aliquando judicaverit contra leges *leg.* 13. Inconvenientia fere omnia exempla esse, ut Cyprianus ait de sing. cler. quibus Jurisperiti fallaces ad inludendos judices inconvenientibus exemplis velut similes conjecturas juris objiciunt. Ad ordinem judiciorum etiam hoc pertinet, ut in eum fiat condemnatio in quem lis contestata est, in procuratorem, vel in dominum litis, *l.* 1. Nam etsi executio judicati fiat in dominum litis, *l.* 4. *ff. de re judic.* non tamen fit condemnatio in eum, si judicium non acceperit, sed in procuratorem, qui nomine ejus judicium accepit civile, non criminale, ut *l. ultim. inf. de injur.* Nam & cur malunt quidam litigare per procuratorem nisi ut sua nomina condemnationi non inserantur, aut ne ipsi præsentes condemnentur, atque ita si forte famosa sit actio conservent existimationem suam? Et illud quoque ut ne quis judex de eadem re suam vel antecessoris sui sententiam retractet, *l.* 9. *hoc titul. l.* 1. *infr. sent. res. non pos.* De eadem re, inquam: Nam qui sententiam tulit de possessione, postea non prohibetur sententiam ferre de proprietate, *d. l.* 9. *l.* 3. *inf. si a non comp. jud.* quia alia res est. Et rursus sententiam dico, quia interlocutio retractari potest, quæ ut ait *d. l.* 9. plerumque rem non perimit, & ait plerunque, quia interlocutio aliquando rem fere perimit, veluti admissa exceptione peremptoria, *l.* 37. *Cod. Theod. de appell.* vel adnotato reo absente, & obsignatis bonis, *l.* 2. *inf. si pen. ap. mors inter.* Interlocutio est præceptum judicis in principio aut medio litis interpositum, quod ad finiendæ litis præparationem spectat: non etiam finit sive perimit litem, id & præjudicium dicitur, & jussum, & articulus, & improprie sententia, & suasio in specie *l.* 7. quæ inter propinquos judicis suasio, ut de re transigant, etiamsi honestissima, tamen vim transactionis, aut acceptilationis non habet, sicut nec interlocutionem vim stipulationis habere placet, *l.* 1. *inf. com. epist.* At sententia & stipulationis & acceptilationis vim habet, quia civilem obligationem parit & tollit. Cetera, quæ sunt in hoc titulo, aliis locis exposuimus.

XLV. Enarratio.

Quod absolutione rei cont. vel condemnat.] Et ideo si judex suaserit proximis personis, ut de re transigerent, & paciscerentur, hæc suasio litem non perimit: non enim sententia est, quia condemnationem, vel absolutionem non continet, ut ajunt auctores Basilic. ad *leg.* 7. *hoc titulo.*

Requiro ex l. 3. & 11.] Raphael etiam Fulgosius legem 11. ex *d. l.* 3. interpretatur.

Accipi volo in *l.* 3. 11. & 12.] Et ita quoque interpretantur Græci ad *d. l.* 11. his verbis: ἵνα μέν τοι ἐπαγάγῃ τί ὀφείλει γίνεσθαι μὴ ὑποτελεσθησομένου τοῦ ὅρκου; *ut tamen addat, quid fieri oporteat sacramento præstito, id est ut subjiciat jurantis absolutionem, aut non jurantis condemnationem.*

Certam & plenam cognitionem pron.] ἀπόφασίς ἐστι λύουσα ὑπόθεσιν παντελῶς: Sententia est, quæ causam penitus dirimit. Hermopolites. Vigilius Episcopus Tridentinus in disput. inter Sabell. Phot. Arr. & Athanas. *Probus judex dixit: Semiplenam non oportere sententiam inferre; vestra etiam prudentia mecum pariter recognoscit.*

Tamen si in ea ipsa re] In ea ipsa lite. Præter Albericum, quem adfert Cujacius in recitat. & ad Novell. 96. Christophorus quidam putabat hanc legem nihil dicere de reconventione, referente Fulgosio ad *l.* 14. Idem sentit Cujacius ad *l.* 11. *ff. de jurisdiction.* In *d. l.* 14. lege *rei judicare*, ex veteri Menagii, & Fradini editione.

Et de Capitulo, sive membro litis] ut Græci ad l. 12. sup. *de jurejur.* κεφάλαια, ἢ τῆς δίκης μέρη: *Capita, seu litis partes.*

Ut feratur sententia publico loco] Non λαθραίως, *non clam*, ut in Basilicis.

Aut major magistratus aliq. jud. cont. leg.] Solebant scilicet minores judices, si major magistratus, aut Senatus quid occupasset judicare, in judicando id sequi, ut heic scribit Hermopolites.

Ad ordinem judiciorum] Mos judiciorum est, ait Hermopolites, ut primum sententia scribatur, deinde publice legatur, & si minor judex sit, ut per seipsum legat, & recitet.

Sed in procuratorem] Si per procuratorem lis contestata sit, condemnatio fit in procuratorem, non in principalem, seu dominum litis, qui in judicio non fuit, ut est in Basilicis. Sin autem per dominum lis contestata sit, in dominum condemnatio fit.

Ne quis judex de ea re suam retractet.] Tertullianus de pudicitia capite 14. *Quid judicem indulgere conveniet, quod pronunciatione deciderit? an quod interlocutione suspenderit? & utique eum judicem, qui non solet ea quæ destruxit, reædificare, ne transgressor habeatur.* Vide titulum 44. sup. & Obs. 20. 32.

Plerumque rem non perimit] Sed suspendit, Tertullianus loco citato.

Non etiam finit, sive perimit litem] Litem non perimunt, αἱ ψιλαὶ διαλαλιαι, *nudæ interlocutiones*, ut addunt Basilica ad *leg.* 9.

Et articulus] In *l. ab executione* 5. *inf. tit.* 65.

Et suasio in specie legis 7.] Auctores Basilic. lib. 9. tit. 1. c. 72. in interpretatione *d. legis* 7. συνεβούλευσεν *suasit ei*: & mox: ἡ τοιαύτη κέλευσις: *ejusmodi jussum.*

Quia civilem obligationem parit] *L. Julianus* 60. *ff. de condict. indeb.*

TIT. XLVI. *De sententia quæ sine certa quantitate prolata est.*

Quod dictum est titulo superiore *l.* 7. & 9. sententiam certis finibus concludi, id ita specialiter in hoc titul. declaratur, ut qua de re actum est, certam sententiam esse oporteat .i. pecuniæ vel rei certæ: alioquin sententia non est .i. judicii & litium finis, & subintellige in hoc titul. vel certa re, ex §. *curare*, *Institut. de act.* Certa autem est pecuniæ quantitas, vel rei qualitas, non tantum si nominatim exprimatur, sed & si intelligatur, & repeti possit ex libello conventionis, vel instrumento obligationis, vel parte aliqua actorum, *l.* 3. *hoc tit. l.* 5. §. *ult. l.* 59. *ff. de re jud.* vel ex legibus ipsis & jure publico, ut in specie *l.* 1. si ita judex pronunciaverit: L. Titio G. Sejum ex causa venditionis G. debere videri, cujus pecuniæ quoad eam persolverit L. Titio, Sejum usuras dependere placet: Nam quæ non est expressa usurarum quantitas, satis intelligitur ex ipso jure, & titul. de usuris rei jud. Et observandum ex l. 1. diem legitimum judicati faciendi judicem non tantum prorogare, vel coarctare posse,

se, ut *l. 2. ff. de re jud.* sed & ne dare quidem, ut si jubeat usuras præstari statim a die sententiæ quoad sors omnis, quæ in condemnationem deducta est, persoluta sit. Rata etiam sententia est & justa, si procurator Cæsaris fisco, vel si curator Reip. indemnitatem præstari jubeat, *l. 2. hoc tit. l. 5. sup. tit. prox.* (Jubere est verbum commune sententiæ & interlocutionis) quod tamen non ita erit, si quis alius judex inter privatos similem sententiam ferat: quia privatorum domesticæ rationes hodie non sunt certæ, ut & Asconius notavit, publicæ fisci, vel Reip. rationes sunt liquidæ & certæ, ex quibus indemnitatis, quod est in sententia nomen facile explicari potest. Alias vero sententia sine certa quantitate pro rata ipso jure nulla est, *l. 3. & 4.*

XLVI. Enarratio.

Centum debere videri] Hoc verbo judices in sententiis uti solitos docet Cujacius observationum 3. 26.

Ut in specie legis 1.] *legem* 1. intellexere Basilic. auctores, & Fulgosius, qui eam accipiunt de usuris dependendis a die sententiæ quoad sors quæ in condemnationem deducta est, persoluta sit. Facessat igitur Glossæ interpretatio, Joannis Fabri, & aliorum existimantium, *d. l.* 1. accipiendam esse de usuris in stipulationem deductis.

Jubere est verbum commune] Vide tit. superiorem ad finem.

Asconius notavit] 3. in Verrem.

TIT. XLVII. *De sententiis, quæ pro eo quod interest, proferuntur.*

Quod dixit titulo superiore sine certa quantitate prolatam sententiam non valere; verum est, etiamsi incerta petitio actoris fuerit ut *l. ult. sup. de an. excep.* vel si egerit de incerta quantitate, *§. curare, Inst. de act.* ut si egerit in id quod interest, cujus incerta est quantitas, & per hoc actio in id quod interest incerta, vel incerti actio dicitur passim in jure, quacunque ex causa agatur. Nam & cum incerti agitur in id quod interest si id judex censeat esse præstandum, eo nomine condemnationem facere debet in quantitatem certam, condemnationem taxatæ quantitatis, ut ait *l. 3. in fin. inf. de mut. stip.* & taxatæ quantum possibile est, ut ait *d. §. curare*, ut in Constit. istius tit. etiam Justinianus ait, se, prout possibile est, taxationem ponere condemnationi in id quod interest; Nec enim facilis ejus positio est, quia non liquet utique semper quantum cujusque intersit, propterea quod ea res pendet ex facto sive negotio proposito, pro cujus varietate varia etiam inducitur ratio ejus quod interest, modo major, modo minor quam si res circa quam eo incidit utilitatis ratio, modo rei omnino compar, & ut in obscuro est plerumque facti causa, & difficilis probatio ejus, ut in *l. 3. ff. de interr. in ju. fac.* dicitur plerumque difficilem aditæ hereditatis, quæ res facti est, probationem esse, ita plerumque difficilis est probatio ejus quod interest, *l. ult. ff. de prat. stip.* quo fit ut in obscuro ejus quoque æstimationem judex sæpe redigat ad exiguiorem summam; quasi in excessu majus sit delictum, quam in defectu, ut item ab initio vitandæ hujusce obscuritatis causa in stipulationibus, quæ in id quod interest, concipiuntur, plerumque contrahentes certam quantitatem exprimant, ut item Justinianus in hoc titulo, quantum potest judici, in cujus arbitrio posita est taxatio ejus quod interest, det legem quam sequatur. Judicialis enim quæstio hæc est, quatenus cujusque interfit, quantumque sit æquum eo nomine præstari. Quod si quæsieris definitionem ejus quod interest, dicam esse incommoditatem rei, vel actoris, quæ culpa adversarii contingit. Aliter, pecuniariæ quan-

A titatis rationem, quæ ad nos pertinet. Aliter, quod per adversarium amisimus, vel habere non potuimus. Aliter, id quo jus nostrum adversarii culpa deterius factum est. Vel potius, ut Bartolus, quia utilitatis nomine frequentius in jure id quod interest, significatur: Utilitatem justam quæ nobis abest, vel utilitatem, quam ex re ipsa, qua de agitur, haberemus, vel adsequi potuissemus, si damnum non dedisset, lucrumve nobis adversarius non intercepisset. Separat autem Justinianus casus certos ab incertis. Casus vocat Themata, ut est in Basil. pro, in omnibus casibus, ἐν πᾶσι τοῖς θέμασι, quas Julianus noster, *propositiones*. Et casus certos, qui certam habent quantitatem, vel naturam, id est, quibus directo, & principaliter proponitur agi de certa pecunia, vel de cor-

B pore certæ rei, certam naturam accipiens pro substantia certi corporis: & pro exemplo dat venditiones, quia certum pretium & taxatam quantitatem habent, *l. 1. supra, de rerum perm.* & rem certam, raro incertam, nec nisi cum alea & spes emitur. Et locationes, in quibus etiam certum est pretium, & certa res; sed interdum etiam incerta, ut si quid faciendum locavero. Tum addit generaliter, & omnibus contractibus, quia ex omnibus contractibus certum condici potest, *l. certi, ff. de reb. cred.* Et his omnibus casibus certis Justinianus definit, id quod interest non posse dupli quantitatem excedere i. re principali altero tanto amplius esse non posse: ut si per venditorem mora fiat quo minus res tradatur, & agat emptor ex empto quanti sua interest rem habere,

C pretium consequetur quanti rem emit, si id prænumeraverit, & quanto pluris ea res hodie est, *l. 1. l. si sterilis, §. cum per venditorem, ff. de act. empt.* modo duplum non excedat: Nam si res empta sit x. quæ hodie digna sit xxv. emptor non consequetur ultra xx. nempe x. pretii nomine, quæ numeravit, & alia x. i. ἰσόμετρον, ut Theod. Hermopolites in hanc legem nomine ejus quod interest supra pretium quo res veniit. Pono pretium prænumerasse, quod idem Theodorus πρόχρειαν vocat, Latini promutuum & antecessum, quia si non numeravit, aut eo nomine venditori satisfecit, venditor qui rem non tradit moram facere non videtur, *l. Julianus, §. offerri, ff. de act. empt.* & ejus quod interest ratio non habetur nisi post moram. Pono etiam speciem in actione ex empto: Nam si post

D traditionem rei, & moram emptoris, de pretio agatur ex vendito, in eam non dicimus venire id quod interest, quod proprie est accessio rei certæ, sed usuram, quæ proprie est accessio quantitatis, *d. l. Julianus, §. ex vendito*. Nec tamen venit quasi usura, i. fœnus, sed quod intersit moram non adhibuisse emptorem, *l. socium ff. pro soc.* quia non propter lucrum actoris, sed propter moram rei infligitur. Fœnus propter lucrum, etiamsi nihil actoris intersit, sicut pœna in conventionem deducta, *l. cum pœna, ff. de rec. qui arb. rec. l. si stipulatio, §. alteri, ff. de verb. obl.* Usura, quæ propter moram non est fœnus; sed pro eo quod interest, infligitur, ut non male idem Theodorus, cujus in hanc legem interpretationem apponam, in extremo hujus synoptici, ita scribat, τὸ διαφέρον, ἤτοι τοὺς

E τόκους, confundens cum usuris id quod interest. Utrumque ex mora debetur, & modus atque finis idem est utriusque, & utrumque pœna. Nam pœna est quidquid ultra rem principalem exigitur. Sed alia infertur etiam ei, cujus nihil interest ex conventione, alia ei tantum cujus interest, ut usura, vel quanti interest, quod propter moram infligitur officio judicis. Usura illa pœna dicitur, *l. lecta ff. de rebus cred.* & id quoque quod interest, *l. ult. ff. de eo quod cer. lo.* & in hac constitutione dum Justinianus rationem reddens a se coarctatæ rationis ejus quod interest, ait: Cum sciamus &c. quod interest vocat pœnam, & verbum, proferantur, verbum est istius tituli: & hic igitur sensus, congruum esse naturali æquitati ut senten-

tiæ,

tiæ, quæ pro eo quod intereſt, proferuntur, proferantur cum modo æquo & pari, ne forte major pœna, quam culpa ſit, quamve humanitas æquitaſque patitur, & æquius eſſe culpa pœnam citeriorem eſſe, quam pœña culpam, τὴν φύσιν, ut Theodorus ait τὴν συμμετρίαν ἀσπάζειν. Omnem culpam, ſive moram par odium paremve pœnam exigere, & minorem potius quam majorem. Humanitatis hanc eſſe legem, ex qua fit ut in obſcuris voluntatibus defunctorum, aut contrahentium, quod minimum, in paribus ſententiis judicum, quod mitius eſt, ſequamur, in controverſis, ſive dubiis quæſtionibus juris, in medium eamus potius, quam in ſummum, vel imum; melius eſſe ad ſummum, vel imum quam in ſummo, vel in imo. Porro uſura quacunque ex cauſa infligatur, jus vetus eſt, ut duplum non excedat: Nam ubi ſortem æquavit, quod poſtea uſuræ pernumeratur, deducitur de ſorte: & ab uſura exemplum pervenit ad id quod intereſt, & eadem quoque ratio ſervabitur in pœna, quæ pro uſuris, vel quæ pro eo quod intereſt, in ſtipulatum deducitur. In cauſa evictionis certum olim erat, venditorem ultra duplum non ſubire periculum evictionis, ut expoſui ad Africanum *l. 44. ff. de act. empt.* quia moris erat ex ea cauſa duplam tantum cavere. At Juſtinianus in omnibus aliis cauſis idem vult obtinere, ut id quod intereſt ſupra duplum non præſtetur in caſibus certis. In caſibus autem incertis, qui certam & finitam quantitatem, vel rem non habent, Juſtinianus ad finem dupli non taxavit id quod intereſt; ſed arbitrio judicis reliquit, ut ipſe æſtimaret in rei veritate quantum intereſſet actoris vel rei. Nec enim incertæ & finitæ rei alia potuit quam infinita regula conſtitui, ut Ariſtoteles ait; τοῦ ἀορίστου ἀόριστον καὶ τὸν κανόνα εἶναι. Proinde in caſibus certis Conſtitutio taxat id quod intereſt, in caſibus incertis officium judicis; ut ſi de fundi poſſeſſione agatur, quæ res eſt incerta, quia neque quantitate, neque corpore certo conſtat, quanti interſit officio judicis æſtimatur, *l. penul. §. ultim. Uti poſſ. l. 1. §. ex die, de vi, & vi arm.* itemque ſi agatur de reſtitutione operis, quod vi, aut clam factum eſt, quia reſtitutionis, utpote facti, cauſa incerta eſt, quanti interſit reſtitutionem fieri, officio judicis æſtimatur, *l. ſemper, §. in hoc, Quod vi, aut clam.* ex rei veritate, *l. 9. §. ult. ff. de aqua, & aqua pl. arc.* ut in hac lege Juſtinianus ait, in caſibus incertis, quod revera inducitur damnum hoc præſtari. Idemque ſervatur in obligationibus faciendi *l. ſi quis ab alio, in fi. ff. de re jud.* ut quanti revera interſit, ſpectetur vera quantitas, non quantacunque ex affectione, vel utilitate petitoris, *l. 2. §. ult. Qui ſatiſd. cog.* & cum agitur de cautione præſtanda, quæ etiam res incerta, incorporalis, immanifeſta eſt, *d. l. ſi quis ab alio, in pr.* Nec enim judex aliud ſpectat quam quod revera actoris intereſt, nec animum attendit commentitiis, vanis aut longius arceſſitis, & excogitatis cauſis, articulis, allegationibus partium, ut ſi alleget, qui ſtipulatus eſt, caveri ſibi pro Titio debitore ſuo, etiamſi in præſenti nihil ſua interſit Titio locuplete, ſe vereri, & timere tamen, ne Titii labaſcat fides, aut facultas, atque ideo ſua intereſſe, ut ſibi caveatur, quod ille inops fieri poſſit, Judex vani timoris & adventitii caſus nullam rationem habet, quia & hi caſus, hive timores, hæ cogitationes, hæc commenta ſive frivola nullam æſtimationem recipiunt, *d. l. ſi quis ab alio, l. 9. ff. qui & a quibus man.* Et hoc exemplo adhibito, poſſis luculenter explicare, quod ait Juſtinianus in hac lege, in caſibus incertis judicem non debere metiri id quod intereſt ex quibuſdam machinationibus, &c. Theodorus his exemplis utitur. Ago in te quod L. Titium me heredem inſtituere volentem teſtamentum facere prohibueris actione in factum, in id quod intereſt, & inter cetera dico per te factum, ne ad me perveniret ex ea hereditate prædium, quod in ea erat belle ædificatum, & amœniſſimum, quod principi impenſiſſimo pretio vendidiſſem, & ne in reliqua me bona mit-

A teret prætor, quæ inſanis emptoribus magno vendidiſſem. Judex non habebit rationem hujus allegationis meæ, ſed dumtaxat communiter ea hereditas quanti ſit æſtimabit. Inſulam intra certum tempus fieri ſtipulatus ſum; & tranſiit tempus, quo debuiſti facere, ago ex ſtipulatu in quantum mea intereſt, & dico mihi fuiſſe in animo eam domum cui ædificandæ locum ſaluberrimum & amœniſſimum elegeram donare principi, a quo munera retuliſſem, & beneficia quamplurima, quæ tibi imputari deſidero in ponenda ratione quod intereſt, & te mihi eo nomine condemnari, quod per te factum ſit, ne ad me ea commoda pervenirent. Judex hæc quæ dico, neque probabit, neque audiet propitiis auribus. Utitur etiam exemplo interdicti Unde vi, in quo venit fructus, & omnis utilitas, non tamen com-
B pendium negotiationis, aut induſtriæ meæ, non extrarium, & adventitium lucrum, quod non ex re ipſa prodit, quæ principaliter in obligatione eſt, non caſus fatalis & improviſus, idque ſive ſit caſus certus, ſive incertus, utique ſemper obſervandum eſſe oſtendi ad *l. ſi fundus, ff. loca.* Verba autem Theodori in hanc legem hæc ſunt. Ἡ παροῦσα διάταξις τὸν λόγον τοῦ διαφέροντος συστέλλουσα καὶ ὁρίζουσα, καὶ φανερὸν καθιστῶσα· τὸ δὲ θεσπίζει, μὴ ὑπερβαίνειν τὸ διπλοῦν τῆς πρωτοτύπως καὶ ἐξ ὀρθοῦ κεχρεωστημένης ποσότητος, ἐν πᾶσι τοῖς συναλλάγμασι τὴν ῥητὴν καὶ ὡρισμένην ἔχουσι ποσότητα, ἢ φύσιν ὡς ἐπὶ τῶν πράσεων, καὶ τῶν μισθώσεων, καὶ τῶν ὁμοίων· οἷον ὡς ἐπὶ θέματος· ἠγόρασα ἀπὸ σοῦ κτῆμα εἰς λίτρας ἑκατόν σοι τὸ τίμημα· καὶ σὺ λαβὼν τὸ τίμημα· καὶ νεμηθεὶς αὐτὸ ἐπὶ χρόνοις ἱκανοῖς, ἐπώλησας καὶ τὸ κτῆ-
C μα πρὸς ἕτερον, καὶ παρέδωκας αὐτῷ τὸ ἀκίνητον· ἐκίνησα κατὰ σοῦ, ζητῶν τό, τε τίμημα καὶ ἐντεῦθεν διαφέρον, ἤτοι τοὺς τόκους· καὶ συμψηφίζων ὁ πόσον εἰς λίτρας ἑκατὸν πεντήκοντα· ὁρίζει οὖν ἡ διάταξις, ὅτι ἐπεὶ ἐνταῦθα τὸ πρωτοτύπως χρεωστούμενον ποσόν, ἤτοι τὸ τίμημα δῆλόν ἐστι; καὶ ὡρισμένον, καὶ τὸ διαφέρον ἰσόμετρον ἀπαιτείσθω, ὥστε μὴ ὑπερβαίνειν τὰς ἑκατὸν λίτρας, ἀλλὰ διά τε τοῦ πρωτοτύπως χρεωστουμένου, καὶ διὰ τοῦ διαφέροντος κορυφοῦσθαι τὸ ἀπαιτούμενον ἅπαν εἰς διπλάσιον, ἤτοι λίτρας διακοσίας· κατὰ γοῦν τὸν θεματισμὸν τοῦτον θεμάτιζε, καὶ τὸ τῆς μισθώσεως· οἷον ἐμισθωσάμην ἀπὸ σοῦ κτῆμα ἐπὶ χρόνοις εἴκοσι· καὶ δέδωκά σοι καὶ ἐν προχρείᾳ τὸ μίσθωμα τῶν τοιούτων χρόνων· σὺ λαβὼν τοῦτο καὶ νεμηθεὶς ἐπὶ χρόνοις ἱκανοῖς, τό, τε μίσθωμα, καὶ τὸ κτῆμα, οὐκ εὐγνωμονεῖς παραδοῦναι μοι τὸ μισθωθὲν κτῆμα· εἰ οὖν κινήσω
D κατὰ σοῦ, ἀπαιτήσω σε τότε μίσθωμα καὶ τὸ ἐντεῦθεν διαφέρον, ἤτοι τοὺς τόκους, κατὰ τὴν ἐπὶ τῆς πράσεως ἀνωτέρω γραφεῖσαν διάταξιν· ἀλλὰ τοῦτο μὲν κρατεῖ ἐπὶ πάντων τῶν ἐχόντων δῆλον, καὶ πεποσωμένον τὸ ἐξ ὀρθοῦ, καὶ πρωτοτύπως χρεωστούμενον· ἐπὶ δὲ τῶν δοκούντων ἀδήλων, καὶ κατὰ πρώτην ὄψιν ἀπόσων παρεγγυᾶται τοῖς δικασταῖς, τοῖς κρίνουσι τὰς τοιαύτας ἀποφάσεις ζητεῖν τί ἐστι τὸ ἀληθῶς χρεωστούμενον· καὶ εἰς τοῦτο καταδικάζειν τὸν φανησόμενον ἔνοχον, καὶ μὴ ἀνέχεσθαι τοῦ ἀντιδίκου κατασκευάζοντος διαφέρον μέγα καὶ ἄπειρον ἀπό τινων ἐπινοιῶν λεπτῶν, καὶ διαστρόφων καὶ μεθόδων ἀνυπάρκτων· ἵνα μὴ εἰς τοσαῦτα ἐκκυλιόμενοι ἐμπέσωσιν εἰς ἀμηχανίαν, καὶ ἀπόφασιν ἐξενεγκεῖν ἀδυνατήσωσι, καὶ ἡ φύσις γὰρ τὴν συμμετρίαν ἀσπάζεται· οἷον ἐκινήσα κατά τινος λέγων· Ὅτι βουλόμενον τὸν Πέτρον διαθήκην ποιῆσαι, καὶ καταλιπεῖν με κληρονόμον,
E ἐκώλυσας· καὶ ζητῶ ἀπὸ σοῦ τὸ ἐντεῦθεν διαφέρον, καὶ κατεσκεύαζον τοῦτο, καὶ ἐκορύφουν εἰς ἄπειρον, λέγων. Ὅτι εἰ ἐγράφην κληρονόμος εἶχεν ἡ κληρονομία κτῆμα περιφανὲς καὶ περισπούδαστον, καὶ ἐπίζηλον τῷ βασιλεῖ, ὅπερ διαπωλήσας πρὸς αὐτόν, ἔλαβεν ἂν καὶ τίμημα ἁδρόν, καὶ ἀπεστάλην εἰς τὰ καπητικὰ πραίτωρ, καὶ ἀναγραφεὺς, καὶ ἔμελλον ἐκεῖθεν ὠφεληθῆναι πάμπολλα· ἢ ἐπηρώτησά τινα κτίσαι μοι οἶκον ἐν τόπῳ εὐαέρῳ καὶ ἐπιτηδείῳ ἐντὸς καιροῦ τινός· ὁ δὲ οὐκ ἔκτισε καταφρονήσας τῆς ἰδίας ὁμολογίας· καὶ κινήσας κατ᾽ αὐτοῦ ἐζήτουν τὸ ἐντεῦθεν διαφέρον, λέγων· ὅτι εἰ ἐκτίσθη μοι ὁ τοιοῦτος οἶκος, ἔμελλον αὐτὸν δοῦναι τῷ βασιλεῖ τῷ ἁγίῳ; καὶ ἐντεῦθεν ὤφειλον κερδᾶναι πολλά τίμημα ἁδρόν, πράξεις μεγάλας, καὶ πολλάς· θεσπίζει γοῦν ἡ παροῦσα διάταξις, καὶ ὑποτίθε-

τίθεται τοῖς δικασταῖς τὰς τοιαύτας κατασκευὰς τοῦ διαφέροντος μὴ προσδέχεσθαι, ἀλλὰ σκοπεῖν τί τῇ ἀληθείᾳ ἐζημιώθη ὁ ἐνάγων: καὶ εἰς ἐκεῖνο καταδικάζειν τὸν διεγκαλούμενον: ὁπότε καὶ τῇ φύσει ἀκόλουθόν ἐστι, ταύτας μόνον τὰς ποινὰς ἀπαιτεῖσθαι τὰς συμμέτρους, καὶ τὰς ἀπὸ τῶν νόμων ῥητῷ μετρῷ περικλειομένας, ὡς ἡ ἀφανὴς κλοπή: αὕτη γὰρ τὸ διπλοῦν ἀπαιτεῖ τῆς τιμῆς τοῦ κλαπέντος πράγματος: καὶ ἡ ἁρπαγὴ τὸ τετραπλοῦν, συγκειμένου καὶ αὐτοῦ τοῦ ἁρπαγέντος πράγματος: ἢ ἐκίνησα κατά τινος, λέγων, ὅτι ἀνάρχως ἀφεῖλε πρᾶγμά μου, καὶ ἐνεμήθης τοῦτο ἐπὶ χρόνοις ἱκανοῖς: καὶ ζητῶ ἀπό σου καρποὺς τοσούσδε, οὓς καὶ ἀνεβίβαζόν εἰς ποσὸν ἄπειρον, λέγων: εἰ ἐνεμόμην καὶ αὐτὸς τὸ κτῆμά μου, ἐποίουν καταβολὰς τοσήνδε, καὶ ἀπεκόμιζον τοὺς καρποὺς εἰς χώρας ἐχούσας χρείαν αὐτῶν, καὶ ἄλλα τινὰ τοιουτότροπα: οὐκ ὀφείλει ὁ δικαστὴς προσέχειν ταῖς τοιουτοτρόποις κατασκευαῖς τοῦ διαφέροντος: ἀλλὰ ζητεῖν τί τῇ ἀληθείᾳ ἐζημιώθη, καὶ εἰς ἐκεῖνο καταδικάζειν τὸν διεγκαλούμενον: τοῦτο γοῦν ὀφείλει παραφυλάττειν ὁ δικαστής, οὐ μόνον ὅτε ζημίας λόγος ὑπόκειται, ἀλλὰ καὶ ὅτε κέρδος ζητεῖται οἷον λήγατον ἢ δωρεὰ καὶ ἐνταῦθα γὰρ τῇ ἀληθείᾳ χρεωστούμενον ὀφείλει προσδικάζειν τῷ ἐνάγοντι, καὶ εἴπερ ἐστὶ τὸ ἐξ ὀρθοῦ χρεωστούμενον, δῆλον μὴ ὑπερβαίνειν τὸ διπλοῦν ἐπὶ τῇ ἀπαιτήσει τοῦ διαφέροντος.

XLVII. Enarratio.

PRopterea quod ea res pendet ex facto] *L. quatenus 24. ff. de reg. jur.*

Modo minor] *L. si quis ab alio 13. ff. de re judic. l. pen. ff. si quis caution. jud. sist. cau. fact.* Vide Cujacium tractatu 3. ad Africanum, ad leg. centum Capuæ.

In cujus arbitrio posita est taxatio ejus quod inter.] Judicis officio incumbit, ut quod interfuit, æstimet; *l. semper 15. §. sed quod, ff. quod vi, aut clam.*

Dicam esse incommoditatem rei] Ex *l. quia 3. §. pen. ff. de alienat. jud. mut. cau.*

Quia utilitatis nomine] *L. Julianus 9. §. ult. ff. ad exhibend. l. si sterilis 21. §. cum per venditorem, ff. de action. empt. l. 4. §. 5. ff. de dam. inf.*

Quas Julianus noster propositiones] Vide Cujacium ad *leg. 20. ff. de hered. vend.* tract. 7. ad Africanum.

C Cum alea & spes emitur] *L. cum hereditatem 7. ff. de heredit. vel act. vend. l. nec emptio 8. ff. de contrah. empt. l. si jactum 12. ff. de act. empt.*

D Nempe 10. pretii nomine, quæ numeravit] Et pretium igitur conventum duplatur, ut quidam ex veteribus interpretibus ait: & ita emptor pretium consequetur, & alterum tantum.

Theodorus προχ. vocat.] Vide librum 3. Obs. c. 1.

Sed propter moram rei infligitur] *L. cum quidam 17. §. si pupillo, ff. de usur.*

Τὴν φύσιν, ut Theodorus ait] *Naturam moderationem amplecti.*

In obscuris voluntatibus def. aut contr.] *L. si ita 14. §. 1. in fi. ff. de legat. 1. l. semper 9. & l. semper 34. in fine, ff. de reg. jur.*

In paribus sententiis judicum] Paulus *Sentent. lib. 4. tit. 12. §. communem.*

E In medium eamus potius] Vide Cujacium ad *§. cum aliena 25. Instit. de rer. divis. in Not. poster.*

Quod postea usuræ pernumeratur] Titus Livius 6. *De capite deducite quod usuris pernumeratum est*. Caput est κεφάλαιον, fors.

Ut Aristoteles ait] Eudemiorum libro 4. cap. 8.

Ex affectione vel utilitate petitoris] Nullum igitur est singulare interesse, ut loquuntur Doctores: & ex veteribus etiam Jacobus Ravennas illud non admittit, ut refert Cynus heic, nec Fulgosius heic numero 22.

Ex quibusdam machinationibus] Sic etiam interpretatur Fulgosius: Vult, inquit, dicere: ex veris & justis allegationibus judex id quod interest, æstimabit,

A non autem ex frivolis, stultis & fatuis allegationibus.

TIT. XLVIII. *Si a non competenti judice judicatum esse dicatur.*

IN hoc titulo, superioribus casibus, quibus docuit sententiam judicis ipso jure nullam esse, addit hunc casum, Si ab incompetenti judice dicta sententia fuerit. Incompetens judex est is cujus jurisdictioni vel notioni reus subjectus non est, qui & incongruus dicitur judex. Dico reus, quia actor etiam sibi incompetentem judicem sequitur. Dico, vel notioni, quia alii sunt judices qui forum & jurisdictionem habent, ut magistratus; alii qui notionem tantum, ut judices delegati ad speciem litis aliquam, qui utique incompetentes sunt

B si ab incompetentibus dati sint; vel si dati a competentibus alia de re judicent, quam de qua judicare jussi sunt: & de his potissimum est hic tit. lib. 3. tit. 13. de magistratibus, & in eo potissimum definitur, qui sint competentes, vel incompetentes: in hoc definitur, sententiam a judice incompetenti datam ipso jure nullam esse, ut *l. 6. §. quod si quis, ff. de inj. rup. test.* quod non immerito trahitur etiam ad confessionem factam coram incompetenti judice, *cap. 4. de judic.* Et secundum definitionem hujus tit. judex datus ad actionem locati, si judicet de pecunia credita, sententia nulla est, *l. 1.* vel si datus in causa proprietatis, judicet de possessione, vel alia re, non de proprietate, cujus tamen cognitio salva manet, integraque præsidi, qui eum dedit non minus quam si de possessione datus de ea cognovisset; quia alia

C res est proprietas, longe alia possessio, *l. 3. hoc tit.* Item si judex militaris de causa civili judicet, *l. 2. hoc t. l. 9. Cod. Theod. de jurisd.* Idemque est in procuratore Cæsaris, *l. 1. supr. de ped. jud.* de quo Græci ad *l. 4.* ponunt exemplum, ut a non suo judice, puta dato a procuratore Cæsaris inter privatos, dicta sententia non pariat judicati actionem. Incompetens etiam est quem magistratus non dedit, partes ediderunt, *l. 3. supr. de jurisd. om. jud.* nam consensus partium eum tantum competentem judicem facit, qui tribunali præest, quive ab eo datus est, qui tribunali præest, vel litis contestatio, quæ pro consensu habetur: & hoc est quod dicitur, nec recusari judicem, nec præscriptionem fori opponi posse post litem contestatam. Nemo litem contestari cogitur. At vocatus venire cogitur, ne contemnat ma-

D gistratum, ut hoc ipsum sciatur an sit competens, nisi vocetur illegitimo die, vel loco. Definitio hujus titul. si generaliter accipiatur, sic accipienda est: Si citra consensum partium incompetens judex sententiam dixerit, forte litis contestatione apud eum facta per errorem, vel si ex consensu partium editus, non etiam datus a magistratu.

XLVIII. Enarratio.

QUi & incongruus dicitur judex] *L. 1. sup. de jurisdict. omn. judic.* Vide librum 3. tit. 13.

Quia actor etiam sibi incomp. jud. seq.] *L. cum Papinianus 14. sup. tit. 45.*

E Ut judices delegati] Judices dati, recuperatores, judices pedanei, judices speciales: tot enim appellationibus censentur.

Judex datus ad actionem locati, &c.] Basilica lib. 9. tit. 1. capite 87. *πολλάκις γὰρ δοθεὶς ἐπὶ τὸ δικάσαι μόνον περὶ μισθώσεως, ἀπεφήνατο καὶ περὶ δανείου: plerumque enim judex datus, ut de locatione tantum judicaret, de pecunia etiam credita sententiam dixit.*

Item si judex militaris] Judex militaris de causis civilibus inutiliter judicat, Basilica.

Puta dato a procuratore Cæsaris] Theodorus Hermopolites: non loquitur de judice dato a procuratore Cæsaris; sed de ipso procuratore qui inter privatos jus dicere non potest, ἀναρμόδιός ἐστι δικαστὴς ἐπὶ ταῖς ἰδιωτικαῖς

δίκαις: μόνων γὰρ τῶν δημοσιακῶν φροντίζειν ἐπιτετραπται, rerum fiscalium tantum ei cura demandata est. Judicem tamen dare potest.

Si citra consensum partium] Sententia dicta ab incompetenti judice nulla est, si citra consensum partium dicta sit: vel si dicta sit a privato homine, nec data a magistratu ex consensu partium. Vide Cujacii recitat. in fine.

Forte litis contestatione] Litis contestatione judex approbatur.

TIT. XLIX. *De pœna judicis qui male judicavit, vel ejus qui judicem vel adversarium corrumpere curavit.*

QUæri potest, an etiam quod judex competens male judicavit, ipso jure nullum sit. Et videtur non esse nullum, quia lex ait, etiamsi male judicatum sit Reip. interesse non convelli rerum judicatarum auctoritatem, quia status Reip. maxime rebus judicatis continetur, *l. judex, ff. de re jud. l. servo, §. cum prætor, ff. ad Treb. l. si patronus, §. si quis, ff. de bon. lib.* & sane ita est, si per errorem & imprudentiam male judicavit, ut citra appellationem sententia ejus rescindi non possit, sed perinde atque si lis sua esset, ei cujus interest in tantum teneatur, in quantum religioni judicantis videbitur, *l. ult. ff. de extr. cognit.* salva tamen existimatione, quia dolo caret. Quod si per ambitionem & gratiam male judicavit, etiam sententia valet; sed ei cujus interest in solidam litis æstimationem tenetur, & infamia notatur, *l. si filiusf. in fi. ff. de jud. l. 2. hoc tit.* Quod si per turpitudinem & sordes, .i. pecunia corruptus male judicavit, hoc casu sententia ipso jure nulla est, *l. venales, inf. quand. prov. non est nec.* & judex infamia notatur, & solidam litis æstimationem ei quem læsit præstat, *l. 2.* & extra ordinem criminali judicio coercetur. Is autem, qui data pecunia corrupit judicem ut male judicaret, vel adversarium ut colluderet, & prævaricaretur, causa cadit ex Constit. Antonini ad Cassium Sabinum, .i. ex *l. 1. hujus tituli*, cujus fit mentio in *l. 1. §. pen. ff. de calum.* Si actor corrupit, amittit actionem: si reus, defensionem: nam in *l. 1.* actionis verbo continetur exceptio: & hoc, re nondum judicata. Post rem judicatam secundum corruptorem, etiam litem amittit, quia sententia ipso jure nulla est, & litis restitutio ei non datur, nisi ex *Nov.* Justiniani seipsum detulerit & acceptæ pecuniæ arguerit adversarium vel judicem. Ex Nov. Justin. corruptori est medicina confessio.

XLIX. ENARRATIO.

SI per errorem & imprudentiam] *Instit. de obligat. quæ qu. ex del. nasc.* ἐξ ἀπειρίας τοῦ δικάζειν: ut ibi Theophilus: ex juris ignorantia.

Perinde ac si lis sua esset] Litis enim alienæ periculum quasi suæ rei, judex suum facit.

Vide quæ hac de re tota scripsi aliter ad *legem res judicata* 207. *ff. de reg. jur.* P. Faber.

L. 2. hoc titulo] In qua pro *æstimationis*, Cujac. in recitat. legit, *existimationis*: & ita Fulgosius, æstimationem heic accipit.

Si actor corrupit] Igitur si actor corrupit, &c.

Continetur exceptio] Ut & Fulgosius heic scribit.

Ex Novella Justin.] 24. cap. 11.

Corruptori est medic. confessio] M. Tullius in ep. ad Octav. *Erranti medicina, confessio*. S. Ambrosius de institutione virginis cap. 4. *Erroris medicina, confessio est.*

TIT. L. *Sententiam rescindi non posse.*

IN hoc titulo proponitur quod & in tit. generali prædixerat *l. 9. De sent. & interl.* ipso jure nullam esse sententiam posteriorem ejusdem judicis vel successoris ejus de eadem re inter eosdem prolatam, quæ contraria est priori, a qua appellatum non est. Lex posterior potior habetur priore; at sententia prior potior est posteriore. Denique nec prætextu omissæ peremptoriæ exceptionis sententia retractari, & rescindi potest, nisi beneficio appellationis, aut restitutionis in integrum.

A

L. ENARRATIO.

LEx posterior] *L. ult. de constitut. princ.* antiquam abrogat nova.

Nisi beneficio appellationis] Si sententia contra majorem dicta sit.

Aut restitutionis in integrum] Si sententia contra minorem dicta sit.

B

TIT. LI. *De fructibus & litium expensis.*

DAtur hic titulus ut intelligamus, judicem non tantum de re principali, sed etiam de ejus rei fructibus, & de sumptibus litis sententiam debere proferre. Et statim initio proponitur fructus intelligi deductis justis impensis: proponitur regula juris, a qua nullus casus excipi dicitur in *l. fundus, ff. fam. erc.* & tamen unus excipi debet ex *l. ult. inf. de fund. rei pet.* Et justæ impensæ dicuntur, quæ sunt necessariæ vel utiles, *l. heres, ff. de pet. her.* Factæ conservandæ, tuendæ, curandæ rei, & fructuum quærendorum aut redigendorum. His impensis prius satisfit ex fructibus, deinde reliqui fructus restituuntur si in causa restitutionis, dividuntur si in causa divisionis fuerint. Et rei vindicatio-
C nem qua agitur adversus bonæ fidei possessorem *l. 2.* docet, sequi etiam fructus post litem contestatam perceptos, aut percipiendos, & hodie fructus simplos, non ut ex 12. tab. duplos. Nam adversus malæ fidei possessorem fructus retro computantur, maxime si agatur interdicto unde vi, vel petitione hereditatis, vel si speciali judicio nominatim petantur. In expensas quoque litis judex condemnationem facere debet, & in damna, ut præstet ea victori, qui vincitur, *l. ult. inf. quand. prov. non est nec. §. hæc autem, Inst. de pœn. tem. lit. & l. 4. hoc tit.* illo loco, pro pecuniaria causa, post dispendia, post sumptus. Sic enim ex Vet. & prima omnium editione Moguntina restituendus est, & ex Basil. in quibus est, τὰ δαπανήματα καὶ τὰ ζημιώματα. Ex con-
D. demnatione igitur actori, vel reo, qui vicerit, redduntur præter rem & fructus, etiam expensæ litis, & damna, itinerarii sumptus. Est etiam in convictum actorem actio calumniæ, quæ fuit in decimam partem litis, longe diversam a decima, de qua in *l. pen.* quæ est decima expensarum, non litis, ut docui initio 12. Observat. Debet autem de expensis litis judex pronuntiare, .i. vel ab eorum præstatione absolvere, vel in eorum præstationem condemnare, & absolvere ex causa, ut *d. l. pen. & Nov.* 82. Si nihil pronuntiaverit, neque victori in victum expensarum nomine ulla actio est, *l. 3. hoc tit.* aliter atque si forte de fructibus judex nihil pronuntiaverit: nam integra est actio de fructibus. Non est etiam jus appellandi victori ob non habitam rationem expensarum litis, *h. tit.*
E *inf. quan. pro. non est nec.* sed judex eo nomine victori tenetur, *l. properandum, §. sin autem alterutra, C. de judic.* Aliquando victor appellat, si sententia ei non satisfiat ad plenum (ut D. Augustinus ait epist. 160. solere homines quando cum inimicis eorum convictis lenius agitur, a mitiore sententia provocare) non etiam si expensarum litis ratio habita non sit, & victus appellaverit: imo nec si sententia non satisfaciat ad plenum, cum forte absens ex contumacia causam tenuit, quo casu etiam victor victo refundit litis expensas, *d. l. properandum, §. sin autem ex gestis*. Valde notanda est Constitutio *l. ult.* ut qui ex privilegio victi non agnoscunt expensas litis, aut minores agnoscunt, etiam victores a victo, licet idem privilegium

gium non habeat, nullas, aut minores reposcant.

LI. Enarratio.

Aut percipiendos] Quos actor percipere potuisset. Cujacius in recit. ad hunc titulum, & hanc interpretationem suadet verbum *potuisses* in *l.* 2. *hoc titulo*, ut vulgo testatur Fulgosius, ut scilicet de petitore loquatur. In vetusto tamen Menagii sic legitur: *Sed eos percipere potuisse, non quos eum redegisse constabit, exsolvat ex eo tempore, ex quo, &c.* id est, quos culpa sua possessor non perceperit, ut §. 2. *Institut. de offic. jud.*

Non ut ex duodecim tabulis duplos] De duplis & majoribus fructibus Cujac. ad Paulum lib. 5. Sent. tit. 9. & Obs. lib. 5. 21. & lib. 9. 19.

Maxime si agatur interd. unde vi] *L.* 1. §. *annus*, *ff. de vi & vi arm.*

Vel petitione hereditatis] Vide Cujacii notam posteriorem ad §. 2. *Justit. de offic. jud.*

Sic enim ex veteribus]. Sic legitur in vetusto Menagii.

Ut docui initio 12. Observ.] Cap. 1.

Nullas, aut minores reposcant] Idque æquitas suadet: *οὐδὲ γὰρ δίκαιόν ἐστι*, ut est in Basilicis, *τὸν ἕνα ἐπιστάμενον ὅτι ἐλάττονα παρέχει, πλείονα λαμβάνειν ἐκ τοῦ ἑτέρου μέρους*. *Non enim æquitati consentaneum est, ut ei qui scit se in minores expensas condemnandum, ab adversario refundantur.* Privilegium victoris victo quodammodo communicatur, aut certe privilegium victoris in eum retorquetur.

TIT. LII. *De re judicata.*

Vide tit. 1. lib. 42. ff.

Res judicata est lis, sive negotium, de quo sententia lata est. Vel causa quæ transiit ad condemnationem, aut absolutionem, Sententia, condemnatio ipsa, vel absolutio. Res judicata uno verbo judicatum: nec igitur idem est judicatum & sententia. Ut autem sententiam a judice rescindi & retractari non posse docuit tit. 10. ita docet de re judicata ex parte aliqua litigantium rursus agi non posse, & obstare agenti exceptionem rei judicatæ, ut sit aliquis litium finis, *l.* 2. quæ nec prætextu computationis ait rem judicatam instaurari posse, prætextu *ἀναλογαρισμοῦ*, ut Græci interpretantur, puta si qui judicio superatus est, ideo se superatum dicat, quod in exequenda lite rationes suas male supputasset & subduxisset & desideret rationibus suis retractatis ex integro causam agi: hoc enim est analogariasmus, cujus obtentu *l.* 2. ait, rem judicatam instaurari non posse. Et recte Theodorus, litem finitam sub obtentu compensationis omissæ, in integrum restitui non posse, sicut nec sub obtentu omissæ exceptionis peremptoriæ, sed actioni judicati opponi compensatio potest, posita exceptione doli, *l.* 2. *sup. de compens.* sicut in specie *l.* 1. judicio conditionis furtivæ condemnato fure si probaverit rem furtivam rediisse in potestatem actoris: & his casibus igitur & aliis quibusdam, etiam post rem judicatam opponitur exceptio peremptoria, non ex nova tantum, sed ex præterita causa. Additur in *l.* 4. nec prætextu novorum instrumentorum postea repertorum, res judicatas restaurari posse, qua de re scripsimus satis alio loco. Et generaliter *l.* 5. rerum judicatarum auctoritatem non pati ut ea quæ semel finita sunt, instaurentur: quæ est summa definitio hujus tituli, quæ trahitur etiam ad publica monumenta, *l. ult.* quam proprie pertinere ad gesta a Marcellino V. S. Tribuno & notario confecta contra Donatistas, constat ex *l.* 55. *C. Th. de her.* & D. Augustini epist. 158. 159. 160.

LII. Enarratio.

De quo sent. lata est] *L. ingenuum* 25. *ff. de stat. hom.*

Sententia cond.] *L.* 1. *ff. eod.*

Exceptionem rei judicatæ] vide Terentium in Phorm. A. 2. S. 3.

Ut Græci interpretantur] Libro 9. Basilic. tit. 3. cap. 72.

Rem judicatam instaurari non posse] Cujac. in recitat. ad hunc titulum notat interpretes, qui legem secundam accipiunt de judice, qui errans in computatione rerum condemnavit in certam quantitatem: ut scilicet error ille non possit corrigi: quo in errore versatur etiam Hermopolites: qui tamen mox subjicit aliam interpretationem; ut lis finita sub obtentu compensationis omissæ instaurari non possit.

Ut ea, quæ semel finita sunt instaur.] Adrianus Imperator in Sententiis apud Dositheum 3. Grammat. *ἐὰν γὰρ ἀρξώμεθα πράγματα κακῶς ἢ καλῶς κεκριμένα μετακαλεῖν, οὐδὲν τετελεσμένον ἔσται*: *Si enim cœperimus res male aut bene judicatas revocare, nihil consummatum erit.*

TIT. LIII. *De executione rei judicatæ.*

Quod dixit titulo superiore rem semel judicatam instaurari non posse, ex eo sequitur quod in hoc tit. proponitur eam exequendam esse, quod fit re adducta ad effectum & emolumentum, & post rem judicatam igitur, *l.* 1. nec tamen statim, sed post tempus, quod humanitatis gratia actionibus personalibus de pecunia debita lex condemnatis & confessis dedit, *l. ult.* modicum tempus ex 12. tab. nempe 30. dierum qui justi dicuntur, quod eis jus sit differre executionem rei judicatæ, ut in lege Ciceronis: Præter Ideæ matris famulos eosque justis diebus ne quis stipem cogito. Immodicum ex Constit. Justiniani: idcirco nec in usu ex judicato dari menses quatuor: idque veteribus displicuisse etiam distinctio Patricii apud Harmenopulum ostendit, qui locupletioribus dabat quatuor menses, ut ex venditione rerum suarum pecuniam in condemnationem deductam conficere possent, pauperiores censebat statim exigendos esse. Ante Justinianum ex alia lege constituti erant duo menses, *l.* 3. §. *ult. tit. seq. l.* 1. *Cod. Theod. eod. tit.* Non datur autem ea dilatio nisi petenti, *l. pen. sup. tit. prox.* ut Theodorus ait in *l.* 3. *hujus tituli*, *ζητοῦντι καιρὸν εἰς καταβολὴν τῶν ἀπὸ τῆς καταδίκης*: & in *l.* 1. *tit. seq.* *ἐζήτησεν ὁ καταδικασθεὶς τὸ διδόμενον τοῖς καταδικαζομένοις τετράμηνον*. Post tempus judicati faciendi si judicatus solvere supersederit, ex mora pecuniæ in condemnationem deductæ debet usuras centesimas, ut *tit. seq.* etsi novata non fuerit causa judicati, ut *l.* 2. & fit executio rei judicatæ captis pignoribus per officium judicis, nec tamen occupatis a creditore, licet ei dari dicantur, ut apud Theodorum, *τὰ ἐνέχυρα δίδοσθαι τῷ νικήσαντι*: & alio loco, *παρέχονται τῷ νικήσαντι*, & in *l.* 3. *hoc titulo* quidam Cod. habent, *data*; alii, *captæ*: & in *l.* 1. *inf. si in cau. jud. pign. cap. sit*, alii habent, *datas*, alii non habent, & in utraque posteriorem lectionem magis probo: & a capione distractis publice sub hasta post duos menses, *l. debitoribus*, *ff. de re judic.* ut idem Theodorus ait, *εἰ ἐντὸς δύο μηνῶν δραμόντων μετὰ τὴν τῶν ἐνεχύρων ἀνάληψιν, οὐ δώσουσιν οἱ καταδικασθέντες τὰ τῆς καταδίκης, πιπράσκονται τὰ ἐνέχυρα*. Emptore non invento, forte ex compacto, vel ambitione judicati, pignora ei addicuntur secundum quem judicatum est *l.* 3. *hoc titulo*, ubi ambitionem vocat gratiam, & amicorum copiam, non *περιδρομήν*, ut Theodorus interpretatur, compactum vero *κακουργίαν* & calliditatem, ut *l.* 3. *inf. si in cau. jud.* Notandum etiam nomina judicati pignori capi posse, si deficiant, aut non sufficiant res corporales, ut *l.* 5. non

etiam annonas, & ſtipendia militum, *l.* 4. quoniam Reipublicæ intereſt militibus non auferri ſtipendia ſua, ne deſerant militiam, & publica utilitas, communiſve ſalus utique ſemper præferenda eſt privatæ: & eleganter Theodorus in *d.l.*4. *οἱ νομοθέται τὰ κοινῇ πάσῃ τῇ πολιτείᾳ συμφέροντα προτιμῶσι τοῦ συμφέροντος ἑνὶ ἢ καὶ δυσί*. Nec obſtat *l.* 40. *ff. de re jud.* quia non loquitur de ſtipendiis militum: ſed de præmiis athletarum: unde nec velim *l.* 4. trahi ad annonas clericorum: Nam & Theodorus ſpeciem ponit in milite, qui ſub armis meret his verbis, *ἐὰν καταδικασθῇ στρατιώτης ἔνοπλος*. Fit autem executio per officium, ſive apparitionem datam a magiſtratu rei judicatæ ab eodem magiſtratu, vel a judice ab eo dato, *l.* 2. *inf. ſi in ca. jud.* & fit extra ordinem, *l. ſi pignora, ff. de evict.* quia ordo duodecim tabul. in deſuetudinem abiit, & ſumma officii executoris hæc eſt, ut exigat, capiat, diſtrahat, addicat, non etiam judicet, aut judicatum retractet, vel interpretetur, *l.* 6. *& pen.* In actionibus realibus hæc exequendi ratio ceſſat, §. 1. *Inſt. de off. jud. l. qui reſtituere, ff. de rei vind.* & interdicto de libero homine exhibendo, *l. ult.* §. 1. *ff. de lib. ho. exh.* Puto & in actionibus perſonalibus, quibus rei noſtræ poſſeſſionem avocamus, veluti commodati, & depoſiti, quia legitima tempora non obſervantur; ſed poſt moram periculum pertinet ad judicatum, & ex die litis conteſtatæ veniunt fructus, ut *l.* 7. *h.t. l.* 2. *ſup. de fruct. & lit. exp.* Vide quæ ad tit. 71.

LIII. Enarratio.

Qui juſti dicuntur] A. Gellius libro 20. cap. 1. & lib. 15. cap. 13. Vide Cujac. Obſerv. libro 3. cap. 39.

Ut in lege Ciceronis] Libro 11. de LL.

Judicato dari menſes quatuor] Ut in *l.* 2. *&* 3. *tit. ſeq.*

Apud Harmenopulum] Libro 1. tit. 4. 86. & lib. 3. tit. 5. 94.

Licet ei dari dicantur] In Baſilicis *l.* 1. *&* 4.

Quidam codices habent, datæ] Ut liber vet. Menagii.

Alii non habent] Idem liber Men.

Et in utramque] Ut in Baſilicis: *λαβὼν πράγματα*: *res cepit*.

Ut idem Theodorus ait, *λ. ἐντὸς*, &c.] *Si intra duos menſes poſt capionem pignorum judicati non ſolvant, quæ in condemnationem deducta ſunt, pignora diſtrahuntur.*

Ut Theodorus interpretatur] *ἴσως γάρ*, inquit, *αὐτὸν περιτρέχει πάντας, καὶ παρασκευάζει μὴ ἀγοράσαι τὰ ἐνέχυρα*: *Fortaſſe circumcurſat omnes, & efficit ne diſtrahantur pignora.*

Annonas] Ut in Baſilicis, *τὰς ἀννόνας*.

Theodoros in *d. l.* 4. *οἱ νομοθέται*, &c.] *Juris conditores, quæ communiter omnibus civibus proſunt, præferre ſolent iis quæ uni vel duobus proſunt.*

Qui ſub armis meret his verbis: *ἐὰν*, &c.] *Si condemnatus fuerit miles armatus: ἵνα μὴ τῶν ἀννόνων διδομένων τῷ νικήσαντι, αὐτὸς μὴ ἔχων διατρέφεσθαι, καταλείπῃ τὴν στρατείαν, καὶ ζημιωθῇ ἡ πολιτεία στρατιώτην ἐκ δικαίου αὐτὸν ἀπολέσασα: Ne ſi victori militis annonæ dentur, ipſe militiam deſerat, quod non habeat unde ſe tueatur, & exhibeat, & Reſpublica lædatur milite carens, qui eam protegebat.* Scribit Fulgoſius: probabiliter dici, nec honoraria Doctorum pignori capi poſſe.

Ut exigat] Vide ad *tit. de execut. rei judic.*

Non etiam judicet] Sententiam dicere, & rem jam judicatam mutare non poteſt, ut eſt in Baſilicis.

Periculum pertinet ad judicatum] Si corpora in condemnationem deducta poſt moram debitoris perierint, periculum ad fruſtratorem pertinet. Præſtat igitur eorum æſtimationem ptopter moram ſuam.

TIT. LIV. *De uſuris rei judicatæ.*

Qui exequitur rem judicatam poſt legitimum tempus quod condemnatis, & fidejuſſoribus eorum mandatoribuſque Juſtinianus præſtat, *l.* 3. §. *ult.* olim ſoli reo principali, *l.* 1. *ff. jud. ſol.* & connumeratur a die prolatæ; vel ſi appellatum ſit bona fide, nec poſtea factum per eum qui appellavit, ut tardius judicaretur a die confirmatæ ſententiæ, etiam in exequenda re judicata & exigenda ſorte ſive pecunia principali in condemnationem deducta, rationem habere debet uſuræ centeſimæ, quæ ipſo jure capiti accedit, adjungiturque tam in fiſcalibus, quam privatis cauſis abolita bina centeſima, quæ olim obtinuit, *l.* 1. *Cod. Theod. eod. tit.* aut ſemiſſe ex *l. eos*, §. *ceteros*, *ſup. de uſur.* quæ prior eſt *l.* 2. *hujus tituli*, quippe cum data ſit Juſtino 11. Lex vero 2. Decio Cos. At ut definitur *leg.* 3. ſortis tantum uſuræ centeſimæ debentur poſt ſpatium legitimi temporis, non uſurarum, in condemnationem deductarum, abrogata *d. l.* 1. *Cod. Theod. eod. tit.* quia ſive fiat ſtipulatione, ſive judicato, anatociſmus prohibitus eſt, *l. ult. ſup. de uſur.* qui olim permittebatur, & erat finis veterum uſurarum, & initium novarum. Quare in ſortem & in uſuras facta condemnatione debitas ex ſtipulatione, etiamſi in ſententia judicis conſolidata ſit quantitas ſortis ac uſurarum, id eſt, in unam ſummam redacta, eam conſummationem ita dividimus, ut poſt tempus judicati quantitati ſortis accedat uſura centeſima, non quantitati uſurarum, ne etiam minoribus uſuris quales ſunt plerunque debitæ ex contractu ſecundum *d. l. eos*, ſuccedant graviores, quales ſunt uſuræ rei judicatæ.

LIV. Enarratio.

Rationem habere debet uſuræ centeſ.] Theodorus: *ἑκατοστιαῖος τόκος λέγεται τὰ δώδεκα νομίσματα*: *uſura centeſima dicitur, quæ in centenos aureos reddit duodenos.*

Tam in fiſcalibus] Legem 1. cum Græcis accipit de fiſco, & Theodorus ait, ne quis exiſtimaret, jure ſingulari fiſco præſtari centeſimam, ſtatim ſubjici legem ſecundam, quæ idem ſtatuit in privatis cauſis.

TIT. LV. *Si plures una ſententia condemnati ſint.*

Pertinet etiam hic tit. ad executionem rei judicatæ, quia docet, pluribus condemnatis, executionem fieri pro virilibus portionibus, diviſa ſententia in perſonas, nec ex pluribus unum poſſe eligi & exigi in ſolidum, ſi ſimpliciter omnes in unam ſummam condemnati ſint, hoc modo: Gajum & Sejum & Sempronium L. Titio in C. condemno. Denique judicato non fieri duos reos debendi, niſi hoc fuerit nominatim expreſſum, ut *l. bona*, §. 1. *ff. de ju. fiſ.* qui tamen fiebant contractu, vel teſtamento, etiamſi nominatim expreſſum non fuiſſet: quia in contractibus & teſtamentis, quod agitur pro expreſſo habetur. Sententiæ ſua formula conſtringuntur. Et hoc utique verum eſt, etiamſi ex priore contractu conrei fuerint: quod plane demonſtrat judicato prioris obligationis novationem fieri: & proficere judicatum ſingulis, quia ante conrei fuerunt, proficere, inquam, condemnationem, quatenus minoris, non quatenus tanti eſt.

LV. Enarratio.

Executionem fieri pro viril. port.] *πρὸς ἀναλογίαν*, ut eſt in Baſilicis, ſententia dividitur.

Proficere condemnationem] Fulgoſius ait, condemnationem non proficere judicatis, ſed diviſionem factam per judicem.

TIT.

TIT. LVI. *Quibus res judicata non nocet.*

HIc titulus docet, nullam esse executionem rei judicatæ in eum qui per se, vel per procuratorem judicio non interfuit, licet ejus nomine lis acta sit inter alios: nec igitur ei nocere actionem, nec exceptionem rei judicatæ, & ut ait *l. Claudius in fin. ff. qui pot. in pig.* sine præjudicio prioris sententiæ ei qui non litigavit .i. qui non per contumaciam judicio absuit, totum jus integrum relinqui, ut *l. 1. hoc tit.* eum qui non litigavit, agere sine præjudicio rerum judicatarum .i. sine metu præscriptionis rei judicatæ. Præjudicium illud absentibus non esse præjudicium. Et *l. is qui fundum, ff. de usufr. leg.* non posse arbitrium inter alios judicando alterius jus mutare. Regulæ locus est etiam in causis criminalibus, *l. pen.* quæ conjungenda est cum *l. 9. infra de accus.* & obtinet quidem hæc regula sæpe, non semper, *l. sæpe, ff. de re jud. l. 1. §. ultim. ff. de Carb. ed.*

LVI. ENARRATIO.

SIne præjudicio rer. judic.] Absens non læditur, condemnato eo qui sponte & citra mandatum egit ejus nomine, si nec quod actum est, ratum habuerit.

TIT. LVII. *Comminationes, epistolas, programmata, subsciptiones auctoritatem rei judicatæ non habere.*

HIc vero docet, effectum & executionem rei judicatæ non habere, aut non esse sententiam, comminationem nudam judicis quam fecit citra formam decreti & nullam parere obligationem *l. 1. & 4.* vel, ut Symmachus ait in epist. *Sententiam sub comminatione deprompta effectu atque executione vacuari*; neque vero alia ratione programmata, id est, edictum judicis forte contra latitantem propositum, ut *l. ultim. infra de req. reis l. in peremptorio, ff. de jud.* vim rei judicatæ non habet, quam quod comminatio potius quam sententia sit, *l. pen.* ut contra comminatio, quæ formam decreti habet & causa cognita interponitur, sententia potius est, *l. tutor qui repertorium, §. si deponi, ff. de adm. tut.* Non est etiam sententia quod judex per nuntium jubet, aut per epistolam, non quod subscribit ad libellum: denique non omnis vox, non omnis voluntas judicis sententia est; sed ea tantum quæ causa cognita ab ipso judice de libello claris præscriptio litteris recitatur, & absolutione vel condemnatione rem qua de agitur finit. Aliud est epistola, aliud libellus, *l. & in epistola, supra de fideic.*

LVII. ENARRATIO.

UT Symmachus ait] Epistola 58. libri 10.

Quod comminatio potius] Basilica: οὐκ ἔστιν ἀπόφασις, ἀλλ' ἀπειλή: *non est sententia, sed comminatio.*

Aut per epistolam] Si scripserit ad aliquem ut solvat, ut est in Basilicis.

De libello claris præscripto litteris] De libello vide supra tit. 44. Claris litteris, ut in *l. sed si pupillus 11. §. 3. ff. de inst. act. Proscribere palam, sic accipimus, claris litteris, ut de plano legi possit.* Severianus Gabalorum Episcopus in S. Crucem. Καὶ εἶπε Κύριος πρός με ἔσωθεν λαλῶν, οὐκ ἔξωθεν φθεγγόμενος. Καθίσας γράφων ἐπὶ πυκτίου εἰς βιβλίον σαφῶς, ἵνα σαφῶς τρέχῃ ὁ ἀναγινώσκων: ἀντὶ τοῦ ἄδηλα γράμματα, τρανῆ, φανερά, ἵνα μὴ ἡ δυσκολία τῆς ἀναγνώσεως ἐμποδίσῃ τὴν γνῶσιν, ἵνα σαφῶς τρέχῃ ὁ ἀναγινώσκων. *Et dixit Dominus ad me intus animo loquens, non exteriori sono pronuntians. Sedens scribe in pugillaribus ac libro clare, ut clare Lector percurrat, id est, iis litteris, quæ sint perspicuæ, planæ ac liquidæ, ne qua legendi difficultas cognitionem impediat, ut clare Lector percurrat.*

Et absolutione vel cond.] Vide ad titulum 45.

A

TIT. LVIII. *Si ex falsis instrumentis vel testimoniis judicatum erit.*

SEquitur in hoc titulo, suspendi executionem rei judicatæ ex falsis instrumentis, vel testimoniis. Testimonia sunt dicta testium relata in literas, at trahitur idem etiam ad falsos testes, *l. Divus, ff. de re jud.* & falsum jusjurandum quod judex secutus fuerit, *l. admonendi, ff. de jurejur.* & falsas allegationes, *l. si prætor §. pen. ff. de jud. & supra tit. si fal. all. exc. sit.* Et hoc quidem juris ita procedit, si quis probaverit falsa instrumenta esse, & eorum instrumentorum fidem secutum judicem ita judicasse, & hoc modo circumventam judicis religionem fuisse *l. 3.* nam si variis in judicio prolatis instrumentis, quibusdam veris, quibusd. falsis, judex ex veris judicaverit, non ex falsis, rata sentent. est: B at si ex falsis, ipso jure citra appellationem, vel prætoriam restitutionem rescinditur, *l. 2.* quia habet, ut eleganter Theod. ait, αὐτόθεν τὸ ἄνισχυρον & in *d. l. Divus*, in integrum restitutio, est παλινδικία, ut *l. 3. §. Divus, ff. de ju. fisc.* non juris amissi redintegratio, quia amissum non est re judicata ex falsis instrumentis.

LVIII. ENARRATIO.

SUspendi executionem] *l. 4. hoc tit.*

Nam si variis in judicio prolatis instrum.] εἰκὸς γὰρ ἐστὶ τὸν δικαζόμενον διάφορα προκομίσαι δικαιώματα, καὶ σὺν τούτοις καὶ πλαστὸν ἕν, καὶ τὸν δικαστὴν τοῖς ἑτέροις δικαιώμασι προσχόντα, καὶ μὴ τῷ πλαστῷ δοῦναι τὴν ἀπόφασιν· οὐκ C ἀνατραπήσεται διὰ τοῦτο ἡ ἀπόφασις, διότι καὶ πλαστὸν προσεκομίσθη, ἀλλ' ἔσται βέβαια καὶ ἀπερίτρεπτος, ὡς μὴ ἐκ τοῦ πλαστοῦ, ἀλλ' ἐκ τῶν ἑτέρων σχοῦσα τὴν δύναμιν. *Nam verisimile est litigatorem varia protulisse instrumenta, & in iis unum falsum, & judicem ceterorum instrumentorum fidem secutum, non ejus quod falsum erat, sententiam dixisse: non ideo irrita erit sententia, quod etiam falsum instrumentum prolatum sit, sed firma & rata erit, quod vires suas non ex falso, sed ex aliis mutuetur.* Theodorus Hermopolites ad *leg. 3.*

Citra appellat. vel præt. rest. rev.] ἄκυρος ἡ ἀπόφασις: *sententia rata non est, non valet.*

Non juris amissi redintegratio] Non redintegratio amissæ causæ, ut *l. 2. tit. 40. libri secundi.*

D

TIT. LIX. *De confessis.*

Vide tit. 2. lib. 42. D.

DAtur hic titulus, ut intelligamus eandem esse rationem exequendæ rei confessæ & rei judicatæ: quod etiam attigerat *supra l. ult. de exec. rei jud.* nam confessio est contra se judicatio: unde consequens est & confessum pro judicato haberi, quia ipse quasi de se sententiam fert. Sed hoc exigimus ut in jure confiteatur, id est, ἐν βήματι, vel ubi magistratus est competens post conventionem: nam confessio quæ fit extra jus, vel in jure incompetenti, pro judicatione non habeatur, nisi ex Novell. de testib. rogati interfuerint testes quinque: nec alia ratione qui ante reatum sibi E mortem conscivit, etiamsi hoc fecit metu futuri reatus, non habetur pro convicto, quam quod hoc non fecit in judicio .i. in reatu ipso, *l. 3. ff. de bon. eor. qui ante sent.* Etiam illud exigitur, ut sequatur sententia judicis, *l. 5. ff. eodem., l. 5. ff. de cust. reor.* & ut qui confitetur, non erret in facto, non etiam ut non erret in jure, *l. 2. ff. eod.* nam si nesciens heres quantum esset in bonis vel ære alieno in jure confiteatur se debere legata integra, & ἀφαλκιδίαστα, ut Theodorus loquitur, ex sua confessione non tenetur, si peritus facti, ignarus vero legis Falcidiæ, ex sua confessione tenetur.

LIX. Enarratio.

NAm confessio est contra se judicatio.] Quintilianus declamatione 314. *Confessio, contra se pronuntiatio.*

Confessum pro judicato haberi, quia ipse qu. de se sent. f.] *l. certum* 6. *ff. eod.* Paulus in *l.* 1. *eod. confessus pro judicato est, qui quodammodo sua sententia damnatur.* Quintilianus declamat. 299. *An damnatus sit sua sententia*, Q. Curtius libro 6. cap. 10. *Nec committam ut damnatus etiam mea sententia videar*, & a confessione recedere non potest, *l.* 1. *hoc tit.* Libanius in declamatione 33. ἃ γὰρ ἔτι ἂν ἔχεις ἀγ. ὡμολόγηκας ἀρνεῖσθαι: *nam quæ confessus es, inficiari amplius non potes.* In criminali judicio confessus non continuo damnatur, sed aliis probationibus opus est, *l.* 1. §. *Divus servus*, & §. *si quis ultro*, *ff. de quæstion.* Præterea confessio voluntaria non sufficit ad rei condemnationem, sed accusator necessarius est: Seneca in Excerptis Controversiar. lib. 8. 1. *Non est confessio nisi quam accusator eruit, negat rea, tortor expressit.* Quod igitur scribit Appianus de bello Punico, necesse non esse reum confitentem accusare: τί δὲ δεῖ κατηγορεῖν τῶν ὁμολογούντων; verum non est. Judicis quoque religiosi est post confessionem spontaneam, ea quæ ad pleniorem facti cognitionem pertinent, perquam diligenter expendere. Tertullianus Apologet. cap. 2. *Si de aliquo nocente cognoscitis, non statim confesso eo nomen homicidæ, vel sacrilegi, vel incesti, vel publici hostis (ut de nostris elogiis loquar) contenti sitis ad pronunciandum, nisi & consequentia exigatis, qualitatem facti, locum, modum, tempus conscios, socios*, vide inf. ad tit. 65.

Ut in jure confiteatur] Vide Cujacium ad Novell. 90.

Ἐν βήματι] Basilica in *l.* 1. *hoc tit.* Xiphilinus in Julio: βῆμα τὸ πῖνον ὀνομάζεται ἐφ' ὃ τις ἐζωσμένος δικάζει. Actorum cap. 18. 16. ἀπήλασεν αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ βήματος, vetus interpres: *minavit eos a tribunali.* In judicio, Paulus *Sent. lib.* 5. §. 3.

Nam si nesciens heres &c.] Hoc exemplo utitur Theodorus Hermopolites.

TIT. LX. *Inter alios acta vel judicata, aliis non nocere.*

QUod dicit de re judicata tit. 56. in hoc tit. porrigit ad omnia alia acta sive gesta habita inter alios, veluti solutionem, transactionem divisionis causa, pactionem: adde jurisjurandi delationem, ne noceant absentibus. Symmachus in epist. *Quando absentibus atque ignorantibus inter alios gesta nocuerunt?* Nil proprie in *hoc tit.* agitur de re judicata; & abundant igitur in rubrica hæc verba, Vel judicata; sed in eo, ut dixi, quod de re judicata tit. 56. trahitur ad alia gesta, sicut quod de re judicata tit. 52. ad alia gesta, *l. ult. eod.*

LX. Enarratio.

VEluti solutionem] Ἑτέρων συγκληρονόμων ἀγνωμοσύνη καὶ ἀνυπέρθετος καταβολή: *ceterorum coheredum devotio, & citra moram solutio*, ut ait Theodorus ad leg. 1. ceteris non nocet.

Ne noceant absentibus] Et ideo divisio inter coheredes facta absenti heredi non nocet, sed portionem suam arbitrio familiæ erciscundæ petet cum fructibus & reditibus, quia res inter alios acta alii non nocet. Græci ad *l.* 17. *supra famil. ercisc.*

Symmachus in epist.] Epistola 47. lib. 10.

Quod de re judic. tit. 56.] Quod propositum est tit. 56. trahitur ad alia gesta.

A

TIT. LXI. *De relationibus.*

Vide tit. 1. *li.* 49. *ff.*

RES a minore judicio ad majus judicium, vel ad principis cognitionem transfertur duobus modis, relatione, & appellatione. Relatio, quæ & ipsa consultatio dicitur, fit ad principem postquam partes allegationibus renuntiaverunt ante sententiam a judice, qui ambigit quid statuere debeat de re, qua de apud se agitur, missa opinione sua, ut *Nov.* 115. *cap.* 1. quod hodie tamen genus relationis sublatum est *Nov.* 125. vel etiam post sententiam appellatione interposita, nec recepta, ut princeps æstimet an sententia sua sequenda sit, *l. pen. C. Theod. eod. tit.* Appellatio fit a partibus.

B Ad relationem rescribit princeps vel patricii, qui ab eo electi sunt ut relationi respondeant, juxta *l.* 34. *tit. seq.* Ad appellationem consultat *l.* 2. *supra ut lit. pend.* Optatus 1. *Relatio missa est, scriptam venit* & 2. *Cruentas operati sunt cædes, & tam atroces ut de talibus factis ab illius temporis judicibus relatio mitteretur.* Et Imp. *l.* 2. *supr. de off. vic.* Relationes judicum libenter audimus. At quod de his in hoc tit. constituitur, hoc est, ut sit plena instructio, plena, integra relatio, plena opinio .i. ut omnem causam complectatur, ut *l.* 1. & 3. *hoc tit. l.* 15. *tit. seq. l. inter pœnas*, *ff. de interd. & rel.* & cur in cognitione principi non datur dilatio, *l.* 5. *supra de dilat.* nisi quia nonnisi ad plenum instructa causa remittitur ad principem. Item ut exemplum relationis & opinionis edatur partibus, ut *l. ultim. ff.*

C *quan. app. sit*, *l. pen. ff. de app. rec.* Ut adjungantur acta & refutatoriæ preces .i. refutationis relationis, opinionis atque gestorum, si partibus imperfecta aut falsa videantur, ut *l. eos* §. *super his*, *l. quoniam* 1. *l. a proconsulib. tit. seq.* compositæ brevi sermone, ut *l. ultim.* §. *in refutatoriis*, *tit. seq.* maxime re delata ad sacrum auditorium. Symmachus in epist. ad Theodosium: *Tunc oblatis provocationis libellis suspensa sententia cujus meritum perennitas vestra lectis gestis ac refutatoriis cohærentibus æstimabit. Ego in referendo prolixus esse non debui.* Et ut post sententiam judex promissa relatione non terreat partes ne appellent. Sic recte legit Haloander *l.* 1. ut *l. ex eo tit. seq.* & idem Symmachus; *Promissa relatione discedo.*

D

LXI. Enarratio.

RElatio fit ad Principem] Auctor vitæ S. Clementis: *Et missa relatione ad Nervam pariter & Trajanum, dixit, &c.* Imperatores Honorius & Theodosius AA. (constitutio refertur in Collatione Carthag. 1. cum Donatistis) *Erit jam sollicitudinis tuæ, si quid ulla cognoveris arte differre, missis relationibus judicare, ut negligentes puniat digna correctio.* Vide Plinium libro 10. episto. 97. & Notas ad Symmachum. Et interim novari nihil potest. Divus Augustinus epistola 136. *Cum in ipsis causis secularibus quando ad majorem potestatem refertur arbitrium judicandi, manentibus sicuti erant omnibus rebus, exspectetur illa sententia, unde jam non liceat provocari, ne superiori cognitori fiat injuria,*

E *si ejus pendente judicio, aliquid fuerit commutatum.* Et epistola 137. *Nomen autem presbyteri propterea non ausus sum de numero collegarum ejus, vel supprimere, vel delere, ne divinæ potestati sub cujus examine causa adhuc pendet, facere viderer injuriam, si illius judicium meo vellem præjudicio prævenire: quod nec in negotiis secularibus, & causis judices faciunt, quando causæ dubitatio ad majorem potestatem refertur, ut pendente relatione, aliquid audeant commutare.*

Symmachus in epistola ad Theodos.] Epist. 45. libri 10.

Idem Symmachus] Epistola 36. libro 10.

TIT. LXII. *De appellationibus & consultationibus.*

Vide tit. 1. lib. 49. ff.

RES ad majus auditorium transfertur non relatione tantum, verum etiam appellatione. Sed relatione ante vel post sententiam, appellatione nonnisi post sententiam, *l. ult. sup. de sent. & interl. l. pen. inf. quorum app. non rec.* cujus effectus hic est, ut sententiam extinguat, *l. 1. in fin. ff. ad Senatusconf. Turp.* etiamsi non recipiatur ab eo qui judicavit, *l. 3. hoc titulo*, & ut vim quoque suam exerceat adversus rescripta principis, ut si post missam relationem ad principem & elicitum a principe rescriptum, ad id judex conformarit sententiam suam, *l. 2. hoc titulo l. 1. §. 1. ff. eod. l. Statius, ff. de ju. fisc.* Et est appellatio a sententia minoris judicis ad majorem provocatio, plerumque perlata longius, ut non male Hesychio sint, ἔκκλητοι δίκαι αἱ ἐπὶ ξένης λεγόμεναι, καὶ οὐκ ἐν τῇ πόλει. Vel appellatio est, ut interpres Apollonii, ἡ μετάβασις ἀπὸ δικαστηρίου εἰς δικαστήριον; quæ aut illico fit viva voce inter acta, aut intra dies decem datis libellis appellatoriis, & intra dies triginta acceptis, redditisque libellis dimissoriis. A sententia: Nam ab interlocutione perraro solet appellari, *l. 2. ff. de appell. recip.* itemque ab executione sententiæ, *l. 5. inf. quorum app. non rec.* & quæ a nominatione legitime facta interponitur appellatio, de qua *l. 4. 7. 11. 27. hoc titulo l. 1. tit. seq. l. 4. tit. 66.* querela potius dicitur quam appellatio, *l. 12. Cod. Theod. eod.* quoniam appellationis verbum in majoribus rebus dici oportet, quamquam & ipsa appellatio querela sit, quæ in majori auditorio instituitur adversus iniquitatem prioris. Appellatio est species. Querela genus. Nam & cum sententia dicitur ipso jure nulla, hoc non appellatio, sed querela appellatur, *l. 3. sup. quomodo & quando jud.* Consultatio vero in hoc titulo longe aliter accipitur, quam in titulo superiore, *l. 1. & 3.* In illo consultatio est relatio judicis ad principem, in hoc deliberatio conventus, consilium sive sententia, quam princeps ex appellatione cum consilio conlocutus dixit, quæ συνέλευσις in Bas. ut Psalmo 1. βουλῇ, quod dixere septuaginta, teste Eusebio, Symmachus interpretatur συνέλευσιν, vel quam dicunt secundum causæ quantitatem, & judicum a quibus appellatum est dignitatem, unus, vel duo ex Senatoribus, sive proceribus qui sunt in comitatu principis, vel universus Senatus more & ritu consultationis .i. more regio, qualis servatur præsidente ipso principe, ut *l. 32. 37. 38.*

LXII. ENARRATIO.

UT sententiam exting.] Perinde ac si res judicata non esset. Lucianus in Abdicato.

Ad majorem provocatio] Asconius in Verrem de prætura urbana: *Appellatio est inferioris ad superiorem.* Ulpianus in Demosthenem: ἔφεσις ἡ ἔκκλησις, ἡ ἀπὸ μικροῦ εἰς μεῖζον προκαλουμένη δίκη. Etymologicum M. ἔφεσις, ἡ δικαστηρίου οὐδήποτε ἐφ' ἕτερον μεῖζον δικαστήριον μεταγωγὴ, καὶ εἰς ἄλλο δικαστήριον ἐφιεμένη δίκη ὑπὲρ τοῦ κριθῆναι πάλιν. Græci interpretes ad tit. de appellation. ἐκκλητός ἐστιν ἀπὸ δικαστηρίου οὐδήποτε ἐφ' ἕτερον δικαστήριον ἀγωγή.

Ut interpretes Apollonii] In secundum ἀργον.

Intra dies 10.] Novel. 23. cap. 1.

Libellis appellatoriis] λίβελλος ἐκκλήτου in epist. Leonis PP. ad Flavianum Archiepiscopum CP. Concilii Chalcedonens. parte prima.

Intra dies triginta] *L. judicibus 24. hoc tit.*

Libellis dimissoriis] Qui & apostoli de quibus in Basilicis lib. 9. tit. 1. cap. 98. πρὸς τὸ ἀποστέλλειν τὸν καταδικασθέντα πρὸς ἕτερον δικαστὴν, ut ait Hermopolites: *quod per eos judicatus ad alium judicem mittatur.*

Et ipsa appellatio querela sit] Appellatio iniquitatis sententiæ querelam continet, *l. præfecti 17. ff. de minor. l. 3. sup. tit. 43.* Theodorus Hermopolites: ἔκκλητος δέ ἐστιν αἰτίασις, καὶ μέμψις ἀποφάσεως.

Cum consilio conlocutus] In passione sancti Cypriani: *Valerius Maximus conlocutus cum consilio dixit.*

Quæ συνέλευσις in Basilicis] *L. 5. sup. de dilation. & l. ult. inf. quando provoc. non est nec.*

Symmachus interp. συνέλευσιν] Theodoretus in Ps. 1. v. 6. τὴν σὰρ τοι βουλὴν ὁ μὲν Ἀκύλας, καὶ ὁ Θεοδοτίων συναγωγὴν ἡρμηνεύκασι: συνέλευσιν δὲ ὁ Σύμμαχος.

TIT. LXIII. *De temporibus & reparationibus appellationum, seu consultationum.*

TItulus est de temporibus appellationum, non his intra, quæ interponendæ appellationes sunt, quæ jam definivit titulo superiore; sed de his intra quæ interposita appellatio introducenda & exercenda est. Neque vero l. 1. accipienda est de his intra quæ appellandum est, quasi velit a nominatione intra duos menses appellandum esse, quia non duo menses huic rei sunt constituti; sed iidem dies, qui in sententiis *l. 1. ff. quan. app. fit & l. 1.* mens hæc est, ex eo die interponendæ appellationis a nominatione, i. interpositæ (ut litis contestandæ dicimus) persequendæ gratia duum mensium tempora computari ei qui nominatus est, ex quo cognoverit se nominatum esse, quod & *l. 19. Cod. Theod. de appell.* hæc verba confirmant, *negotia perorentur*. Itaque in sententiis & nominationibus eadem tempora servantur ad interponendam appellationem, non etiam ad instituendam & exequendam eam. Nam in nominationibus duo menses observantur, *l. 1. in.* In sententiis sex aut tres, qui etiam reparari & redintegrari possunt, *l. 2.* Olim in sententiis alia quam definiat, *l. 2.* tempora finita erant, ut dixi Observat. 12. cap. 1. & 16. cap. 7. quibus elapsis, poterat a judice peti reparatio, id est, redintegratio, renovatio, instauratio lapsi, amissique temporis & litis, & impetrata reparatio denunciari debuit adversario, ut in *Cod. Theod. eodem titulo*. Quod si reparatum sibi tempus appellator etiam præterlabi sineret, non inducta causa appellationis, rursus a principe poterat extra ordinem dari reparatio temporis etiam post secundum lapsum. Post tertium lapsum non dabatur reparatio ulla ex causa, & sententia appellatione suspensa convalescebat, & ad finem perducebatur perinde ac si appellatum non esset. Hodie ex *l. 2.* & post quartum lapsum datur reparatio temporis, & omnino res ita procedit: Ex quo scivit quis se condemnatum esse, ut *l. 4. sup. de lib. cau.* causam appellationis inducere debet intra sex menses ex provincia longinqua, intra tres ex eadem, aut contigua secundum distinctionem *l. ult.* videlicet si a judice appellaverit, si ab arbitro delegato ab aliquo judice, intra duos menses, secundum distinctionem *l. 2.* Post lapsum sex aut trium, aut duorum mensium, adhuc habet appellator mensem unum, jure legitimo, ad instituendam & persequendam, quam interposuit appellationem, & post hunc secundum lapsum, habet etiam alterum mensem, & post tertium lapsum, æque alterum mensem; post quartum vero lapsum si a judice appellaverit, non si ab arbitro delegato, potest extra ordinem a principe, ex aula, ut ait *l. ult.* impetrare reparationem trium mensium, quam adversario denuntiare, aut insinuare in foro præf. prætorio necesse non habet, & numerentur tres menses, non ex die petitæ reparationis: sed ex summo die quarto lapsus, licet ante diem petita sit reparatio. Et post quartum lapsum evanescit causa appellationis, & convalescit sententia a qua appellatum est, & qui causam appellationis inducere volet, tanquam omnibus temporibus

poribus cauſa prolapſa primo loco, .i. ſtatim initio litis, licet ſit peremptoria, præſcriptione repelletur oppoſita ab adverſario vel a judice, *l. 2. in fin.* Nam in cauſa appellationis judex ſupplet partes abſentis, *l. ultim. ſupra tit. prox.* Menſes computantur ex num. dierum, non ex Calend. *l. 2. Cod. Theod. de detur.* & ſingulis adſcribuntur dies 30. ita tamen ut ſi dentur ſex, aut tres, aut duo, extremo menſi ſuperaddamus unum diem, quo qui venerit audiatur, *l. ubi lex, ff. de reg. jur.* ſi detur unus tantum, ei etiam addamus unum diem, qui temporalis dicitur & fatalis ad interitum cauſæ, qui eo die lite non acta, lis agit animam, *l. ultim.* §. 1. Et generaliter, ut legimus in Gloſſis vet. ἐμπρόθεσμος ἡμέρα .i. quæcunque finita legibus & præſtituta dies eſt, fatalis dicitur, idemque eſt fatalis & finita dies: Quia omnis finitio diei ei cui condicta eſt, adfert periculum aliquod ſi fallat ad condictum. Non eſt omittendum hujus tituli *l. ultim. §. in his*, abrogari quod de biennio, *l. in offerendis, ſupra tit. prox.* ut cauſa, quæ more conſultationis diſceptanda eſt, ab uno vel duobus Senatoribus intra biennium introducatur, & eis inſinuetur. Nam pro biennio ſubſtituit annum intra quem acta apud eum, contra cujus ſententiam appellatum eſt, & refutatorii libelli, & literæ judicis ſive apoſtoli tradantur ſcrinio competenti epiſtolarum vel libellorum, ut *l. 6. §. ſuper his, l. 32. ſupra tit. prox. l. 3. hoc tit.* & ut intra eum annum cauſa appellationis introducatur. Citius autem mittuntur acta & refutationes quam introducatur appellatio; *d. l. 3.* Nam appellationem introduci ſatis eſt ſub finem ſtatuti temporis, hoc eſt ſummo die fatali, vel quatuor antecedentibus, vel quinque ſequentibus, pro uno fatali die hodie inſtitutis decem, *l. ultim. §. & cum antea*. Acta vero cum refutatoriis partium, literiſque judicis a quo appellatum eſt, aut mitti debent ſtatim poſt interpoſitam appellationem, aut circiter medium temporis, ipſo etiam medio die connumerato, *d. l. 3.* Etiam illud omittendum non eſt, eum contra quem appellatum eſt, ceſſante vel abſente appellatore, μονομερῶς poſſe præferre diem appellationis, & cauſam introducere, *d. l. ultim. §. nulli, l. ultim. tit. ſeq. l. in offerendis, ſupra tit. prox.* & inductam in ſacro auditorio perpetuari .i. quandoque otium fuerit principi, vel ampliſſimo ordini definiri poſſe. Alii auditorio non ſacro ad finiendas lites legibus præſcripta eſſe tempora. Et, ut dixi, introduci & finiri appellationem μονομερῶς, quia jam ſemel lis conteſtata fuit priore Judicio; & vero priore etiam judicio poſt litem conteſtatam cauſa peragi poteſt μονομερῶς, *l. ult. ſupra quom. & qu. jud.*

LXIII. Enarratio.

Neque vero lex prima accip. eſt &c.] Auctores Baſilic. ſic videntur accepiſſe legem 1. ut intra duos menſes a nominatione ad munus publicum appellatio interponenda ſit. Rectius autem Gloſſa, ex die interpoſitæ appellationis a nominatione duos menſes computari ad exequendam appellationem. Non igitur ad interponendam, ſed ad perſequendam. Recte etiam Fulgoſius ad *leg. cum anterioribus §. 5. illud etiam num. 5.* notat, dictam *leg.* 1. loqui de tempore exercendæ appellationis interpoſitæ a nominatione ad honores, & civilia munera.

Et impetrata reparatio] Vide Cujacium de præſcr. cap. 16.

Qui temporalis dicitur] Temporalis, & fatalis dies idem eſt. Vide Cujac. Obſ. lib. 12. 4.

In Gloſſis veteribus] Gloſſæ: ἐμπρόθεσμος ἡμέρα, *fatalis dies, finita dies*.

Idemque eſt fatalis, & finita dies] Ut in gloſſis ſupra citatis. Hos dies vocant ἡμέρας κυρίας: κυρία ἡμέρα ſcilicet dicitur quæcunque finita & condicta dies eſt: quia omnis condictio diei, ei cui dies condicta eſt, periculum aliquod adfert, ſi fallat ad condictum. Cujacius in recitat. Julius Cæſar. 11. de bello Gallico: *Die conſtituta cauſæ dictionis*. Græcus interpres: κυρίας δὲ δὴ ἡμέρας τῆς δίκης ἐπελθούσης. Sanctus Baſilius in homilia in Julittam martyrem: ὡς δὲ παρῆν ἡ κυρία, &c.

Ei cui condicta eſt] Marcus Tullius libro 1. epiſtolarum ad familiares 9. *Nam eum mihi condixiſſem, cœnavit apud me*.

Poſſe præferre diem] *Anticiper.* Titus Livius 39. 5. *Prætulit triumphi diem*.

TIT. LXIV. *Quando provocare non eſt neceſſe.*

Non repetuntur in hoc titulo cauſæ ex quibus ante obiter dixit, ad reſcindendam ſententiam appellatione opus non eſſe, *l. 1. & 3. de ſen. ex per. rec. l. 2. ſi a non comp. l. 2. ſup. ſi ex fal. inſtr. jud. ſit*, niſi una in *l. 1.* de qua in *l. 1. ſen. reſc. non poſ.* ſed adduntur pleræque aliæ, quorum omnium ratio hæc, quod ſententia ipſo jure reſcindatur. Illa ſumme notanda, ut victor victo appellante neceſſe non habeat & ipſe appellare, quod nulla aut minor expenſarum litis & detrimentorum ratio habita ſit, quoniam hoc ſententia judicis, ad quem victus appellavit, ſuppleri poteſt. Nec etiam quod victus tardior ſit in inducenda appellatione, quia & citra appellationem victor diem appellationis anteferre poteſt, adverſario denuntiato.

LXIV. Enarratio.

De qua in l. 1.] Si ſententia priori ſententiæ contraria ſit appellatione opus non eſt, ἀλλ' αὐτόθεν ἔχει τὸ διαπίπτον, per ſe intercidit, ipſo jure reſcinditur, ut ait Hermopolites: ἅπαξ γὰρ, ut idem ait, ἀποφηνάμενος ὁ δικαστὴς ἐπαύσατο εἶναι δικαστής: *judex enim qui ſemel ſententiam dixit, deſiit eſſe judex*.

Diem anteferre] *Anticiper l' appel.*

TIT. LXV. *Quorum appellationes non recipiuntur.*

Vide tit. 5. lib. 49. D.

In ſuperiore titulo reprobatur ſuperſtitioſa, ſuperflua, ſupervacua appellatio. Sic vocatur *l. 6. & l. ultim. eod. tit.* In hoc reprobatur moratoria, fruſtratoria, importuna, quæ ludificatio potius eſt, *l. 1. Cod. Th. eodem*, & importuna dicitur, *l. 6. hoc tit. l. 7. C. Th. eodem*. Appellationem ſuperſtitioſam recipere verecundiæ eſt, *l. 42. Cod. Theod. de appell.* Appellationem moratoriam recipere ignaviæ, *d. l. 6.* aut ignavæ verecundiæ: hæc pœnam, illi laudem meretur. Et moratoria eſt appellatio, ſi ex contumacia condemnatus appellaverit, quia non ignorat ſe merito litem amiſiſſe: item ſi confeſſus & convictus de crimine, ſi debitor liquido convictus, ſi apparitor ex delicti cauſa condemnatus a proprio judice cui paret, ſi quis contra ordinem juris non ferebat aperiri tabulas teſtamenti, aut heredem ſcriptum mitti in poſſeſſionem ex edicto D. Adriani. Idem ſi quis appellat ab executione, executore non excedente ſententiæ modum, *l. 18. C. Thod. eodem*, vel ſi ab articulo .i. ab interlocutione, *l. 5. hoc tit.* Ab omni cauſa licet appellare, non ab articulo cauſæ, puta quod non detur dilatio inſtrumentorum cauſa, vel locus ad agendum, vel exceptio juſta non admittatur, *l. 36. ſupra de appel.* quod etiam judices vulgo interloqui ſolebant, *l. ultim. ſupra de ſent. & intel.* Ab executione ſero appellatur, ab articulo propere, quia poſt cognitionem totius cauſæ interpoſita appellatione & vitia interlocutionum corriguntur. At jure Canonico a quacunque interlocutione ex cauſa appellari poteſt, *c. non ita 2. qu. 6.* quo jure utimur, quia facile judices amplectuntur ea omnia quibus litium modus excreſcit, aut litium vita proculditur: quæ

cau-

causa etiam efficit ut conventionem quæ probatur *l. ult. §. ultim. sup. de temp. ap.* aut quandoque factam revocationem appellationis, vix aut ne vix quidem admittant, imo nec jurisjurandi delationem.

LXV. ENARRATIO.

APpellationem moratoria reciperem] Appellatio quælibet recipienda ex edicto Theodorici, §.55. *Quando optimæ conscientiæ conveniat etiam superfluam appellationem sine dubitatione suscipere, dum de appellationis merito sacer possit perpensis legibus cognitor judicare.*

Si ex contumacia condem. appel.] *οἷον εἰσὶ οἱ ὑπαχωροῦντες ὑπὸ δικαστηρίου μετὰ προκάταρξιν, καὶ καλούμενοι δι' ἐπιφωνημάτων, καὶ μὴ πειθόμενοι ἐλθεῖν εἰς τὸ δικαστήριον*, ut ait Hermopolites: *Qui post litis contestationem per contumaciam absunt, quique voce præconis citati & edictis evocati in judicium venire noluerunt*. Vide ad titulum 43. supra; interdum tamen ex justa causa absentibus condemnatis lis restituitur, Vide Cujac. ad *l. Divus 7. ff. de in int. restit.*

Item si confessus & conv. de crim.] *Scelere convicti*, ut loquitur Suetonios in Nerone, *παραυθὺς κατὰ τιμωρίαν τιμωροῦνται*, ut ajunt Græci, *statim puniuntur*.

Si debitor liquido convictus] Et confessus, addit Hermopolites, *αὐτὸς γὰρ*, inquit, *ἑαυτὸν καταδικάσας διὰ τῆς ἰδίας ὁμολογίας*: *Ipse enim propter confessionem de seipso sententiam tulit*: sive debitor fiscalis, sive publicus, sive privatus sit. Non recte Fulgosius de privato ærario accipit: rectius Basilica de privato debitore.

Si apparitor ex delicti causa] In civili negotio appellatio recipitur.

Non ab articulo causæ] Basilica: *κατὰ διαλαλιᾶς*: *ab interlocutione*: & ita Fulgosius.

Ut conventionem] A sententia judicis appellare non licet, si convenerit, ne liceret: *legum enim auctoritatem in hoc casu volumus pactis litigantium mitigari*. Sic legitur in veteri Menagii.

Litium vita proceditur] Varro: *Legendo & scibendo vitam procudito*. Lites vivere & mori dicuntur.

TIT. LXVI. *Si pendente appellatione mors intervenerit.*

Vide tit. 13. eod. libro.

PEndente appellatione, *l. pen.* ait, pendente in numero cognitionum, i. nondum re judicata ex appellatione, quomodo & rei ipsi pendere dicuntur qui nondum discrimine liberati sunt. Et notandum quod ait *d. l. pen.* appellationem pendentem in numero cognitionum peragi suo ordine, i. servato ordine introductionum. Quod & hodie observatur. Mors autem in hoc tit. i. mors ejus qui appellavit, vel ejus contra quem appellatum est, vel mors hominis, de cujus proprietate lis est: ac primum *l. pen.* ostenditur, mortuo homine, quo de agebatur pendente appellatione, vel etiam pendente priore judicio, litem durare propter peculium, ut propter fructus & partus, & stipulationem de evictione, *l. utique, ff. de rei vind.* Mortuo autem eo, qui appellavit a nominatione, lis penitus extinguitur, *l.4.* Mortuo eo, qui appellavit a sententia in negotio civili, lis transfertur in heredem, perinde ac si priore judicio mors ei contigisset, *l. 1.* In negotio criminali, ita distinguimus: Aut priori sententia contra quam appellavit, bona ejus expressim publicata sunt, aut tacite. Si specialiter, morte quidem ejus crimen, i. causa capitis extingitur; sed quæstio bonorum specialiter publicatorum non extinguitur. Si tacite, ut si deportatus sit nullo alio adjecto, morte ejus & crimen & quæstio bonorum extinguitur, & bona transmittuntur ad heredes; atque ita in multis partibus juris multum interest exprimatur aliquid, an tacite intelligatur. Nam uno ex his perempto, quæ sunt expressa non perimitur etiam alterum. Perempto expresso, perimitur etiam quod ei tacite infuit, & hæc distinctio proponitur *l.3.* & confirmatur *l. 1. ff. eodem*, *l. ultim. infr. si reus, vel acc. mor. fue.* Repetitio bonorum scelere quæsitorum nunquam perimitur, nec si priori sententia absolutus sit reus, sicut nec bonorum specialiter publicatorum priori sententia. In specie *l.2.* perimitur, quia obsignatio bonorum absentis rei, non est publicatio, adnotatio inter reos non est condemnatio, licet ab ea appellari possit, & in ea lege ponimus absentem vita decessisse intra annum. Lex ultima ut accipienda sit ostendi lib. de diver. temp. c. 16.

LXVI. ENARRATIO.

LIs transfertur in heredem] Heres debet, *ἢ πληρῶσαι τὸν ἀγῶνα τῆς ἐκκλήτου*, ut est in Basilicis: implere solemnia appellationis, aut judicato satisfacere.

Lex ultima ut accip.] Ex *l. ultim.* ad persequendam appellationem heredi dantur quatuor menses: & ita Joannes Faber. recte.

TIT. LXVII. *De his qui propter metum judicis non appellaverunt.*

ETiam qui propter metum judicis non appellat intra constituta tempora, judicatum facere cogitur quia vanus est metus. Qui vero propter violentiam & terrorem, quem infert judex, non appellat voce aut libello, satis habet intra constituta appellationi tempora id publice contestari, ut contestatio pro appellatione cedat, *l. cum quidam, ff. de appel.*

LXVII. ENARRATIO.

QUia vanus est metus] Serva quod dicitur in *l. 1.* *in sacro comitatu nostro*: *ἐν τῷ θείῳ ἡμῶν κομιτάτῳ* ut est in Basilicis: *timere nihil potuisti*.

TIT. LXVIII. *Si unus ex pluribus appellaverit.*

SI plures una sententia condemnati sint, ex titulo 55. intelleximus, periculum sententiæ dividi. Ex hoc intelligimus, victoriam esse communem ex appellatione, si ex condemnatis quidam appellaverint, quidam non appellaverint, si modo una eademque omnium causa defensionis fuerit. Proniorem esse victoriæ, quam condemnationis communicationem.

LXVIII. ENARRATIO.

UNa eademque omnium causa def.] Si vero contutores erant, & ex diversis factis condemnati sint, unusque suæ tantum condemnationis nomine appellavit, ceteris non prodest, ut additur in Basilicis: qua de re vide legem, *si qui separatim 10. §. ultim. ff. de appellation.*

TIT. LXIX. *Si de momentaria possessione fuerit appellatum.*

MOmentaria possessio est, quæ ex interdicto prætoris celeriter reformanda & restituenda est, non tantum si agatur interdicto unde vi, sed & si alio quolibet interdicto adipiscendæ vel retinendæ possessionis *l. momentariæ infra unde vi*. Nam reformationem desiderat, non tantum quæ vi erepta, sed & quæ quolibet modo impedita, interturbata, inquietata est, ut docui *l. si coloni inf. de ag. cens.* & 1. Obs. c. 20. & celerem reformationem & ob idipsum omne interdictum quod de possessione est, omnisque ratio reformandæ, repetendæ, vindicandæ, tuendæ possessio-

ſionis momentum dicitur, & momenti actio: & a ſententia quæ cauſam poſſeſſionis diremerit, non licet appellare, ne quod beneficio celeritatis inventum eſt, ſubdatur injuriis tarditatis, *l. 22. Cod. Theod. quorum app. non rec.*

LXIX. ENARRATIO.

NOn licet appellare] Vide dicta cap. 20. & libri 2. cap. 35. in fine. Auctores Baſilic. tradunt, ſi appelletur a ſententia judicis, qui de poſſeſſione reformanda pronuntiavit, judicem appellationis poſſeſſionem apud eum eſſe jubere debere, apud quem prior judex interim eſſe juſſit.

TIT. LXX. *Ne liceat in una eademque cauſa tertio provocare, vel poſt duas ſententias judicum, quas definitio præfectorum prætorio roboraverit, eas retractare.*

OLim in una eademque cauſa ſemel dumtaxat, non licebat iterum appellare .i. gemino judicio ſuperatus non poterat appellare, ut ſi a Duumviro appellaſſem ad Præſidem provinciæ, non poteram a præſide appellare, *l. 1. C. Theod. de poſſ. ab eo, qui bis prov. transf.* & in edicto Athalarici Regis apud Caſſiodorum 9. appellari a ſubjecto judicibus ordinariis in una cauſa ſecundo non patimur. Hodie ex Conſtitutione Juſtiniani poſita ſub hoc titulo etiam ſecundo, non item tertio, licet appellare .i. bino, non item trino judicio ſuperato, ut ſi a Duumviro appellavi ad præſidem provinciæ, a præſide poſſum appellare ad præf. urbi, ſed non etiam a præfecto urbi. At ſi forte præf. urbi judicem dederit, qui ex appellatione cognoſceret, licet ab ejus ſententia non poſſit appellari; poteſt tamen recuſari ſi modo, ut *l. ult. ſup. de ſentent. & int.* ante litem conteſtatam recuſetur invocato præfecto qui eum dedit. Nam ut a ſententia judicis dati appellatur, qui dedit, *l. 1. ff. quis a quo app.* ita recuſationem judicis dati fieri oportet ad eum qui judicem dedit. Ceterum recuſatio ipſa pro appellatione non computatur, quia fit ante litem conteſtatam. Et hæc eſt ſententia ultimæ partis hujus legis. At retractatio a ſententia præf. prætorio pro appellatione cedit; & ideo ſi a Duumviro appellavi ad præſidem provinciæ, & a præſide ad præf. prætorio, jam non poſſum retractare quod præf. prætorio judicavit, quia videor tertium appellare.

LXX. ENARRATIO.

APud Caſſiodorum 9.] Epiſtola 18.

Recuſatio ipſa pro app. non comput.] Tradunt etiam DD. recuſationem judicis pro appellatione non computari.

TIT. LXXI. *Qui bonis cedere poſſunt.*

Vide tit. 3. lib. 42. ff.

PErtinet hic titulus ad executionem rerum judicatarum ſive proprio judicio, ſive ex appellatione judicatæ ſint: Nam executio ex cauſa debitæ pecuniæ fit tribus modis. Ac primum quidem captis & diſtractis pignoribus, quod fit extra ordinem juſſu magiſtratus, non lege, aut edicto certo, ut docui tit. 53. neque vero ita pignus prætorium conſtituitur, ſed pignus, quod vicem obtinet conventi pignoris, *l. 1. inf. ſi in cau. jud. pig.* & hoc ſi is, qui judicatus eſt, præſto ſit, vel ſi defendatur. At ſi latitet, vel non defendatur, alio modo fit executio, nempe ex edicto prætoris eo, qui vicit judicati ſervandi cauſa miſſo in poſſeſſionem omnium bonorum ejus qui judicatus eſt, *l. 2. & 3. inf. qui pot. in pig.* quo genere pignus prætorium conſtituitur, eamque poſſeſſionem ſequitur proſcriptio & diſtractio bonorum ſub haſta, quæ irrogat infamiam ei cujus nomine fit quaſi decoctori: & hic ordo edicti proximus eſt ordini duodecim tab. quamobrem & proſcriptio diſtractioque bonorum, quæ fit ex edicto uſurpato nomine duodecim tabul. ſectio appellatur, & morti comparatur, *l. actione, §. 1. ff. pro ſoc.* Lex duodecim voluit decoctoris ſanguinem effundi, Prætor maluit ſuffundi publice diſtractis bonis voce præconis. Quod ſi judicatus parum, aut nihil habeat in bonis, alio modo executio fit, quæ etiam deſcendit ex duodecim tab. puta judicato detruſo in carcerem. Sed ut & hanc injuriam carceris, & illam quoque proſcriptionis & diſtractionis infamiam debitor evitet, lege Julia ei conceditur omnibus bonis ſuis præſentibus & futuris creditoribus cedere, non ut ea ſibi habeant, quæ debitor cedit, non dat in ſolutum: ſed ut ea publice vendant, & pretium ex venditione redactum inter ſe partiantur pro rata crediti, *l. 4.* Et rationem hanc Theodorus reddit, *ἵνα μὴ τοιαύτην σχόντες ἄδειαν τὰ ἄξια πολλῶ κατὰ συμπαιγνίαν εἰς ὀλίγα δέχωνται*: neque obſtat *l. ult. in fin.* quæ hoc dumtaxat vult, in cauſa quidem electionis: de qua in ea lege agitur, nullum eſſe diſcrimen inter hypothecarios & chirographarios creditores. Ceterum in partiendis rebus debitoris jus cuique ſuum eſſe ſervandum, ita ſcilicet ut hypothecarii hypothecas ſuas ſalvas habeant, ut *l. 6. tit. ſeq.* ceterarum rerum pretium inter eos dividatur, electa ceſſione bonorum. Quæ autem ceſſionem bonorum ſequitur venditio, non irrogat debitori infamiam, quia non fit ejus nomine, ſed creditorum, quibus ceſſa ſunt, *l. debitores, ſupra ex quibus cauſis infam. irrog.* Et hæc ſunt duo commoda ceſſionis bonorum, *l. ult.* & quod ait *l. 1.* tantum liberationem excludit, non alia commoda: nam & tertium commodum ceſſionis, hoc eſt, ut poſt eam debitor conventus habeat exceptionem, ſi non ceſſit bonis, *§. ult. Inſtit. de replic.* niſi quid ei poſtea facultatis ad ſolvendum acceſſerit, quo prætor moveri poſſit, *l. 3. tit. ſeq.* Ceſſio inter cives Romanos ex lege Julia, ut opinor, fiebat in jure, ſolemnibus verbis, ut quælibet alia ceſſio, qua dominium adquiritur: hodie fit nuda voluntate, etiam extra jus, *l. 6. hoc titulo, l. ult. ff. eod.* & revocatur etiam nuda voluntate, re integra, *l. 2. hoc tit.* nec neceſſe eſt petere a principe, quod lex Julia defert: nam quod ait *l. ult. in princ.* ad juſtitium quinquennii, quam Græci *ἀνοχὴν* & *ὑπερημερίαν* vocant, potiſſimum reſpicit. Hanc a principe impetrari neceſſe eſt, non ceſſionem bonorum. Recte Accurſius electa dilatione quinquennii, ceſſionis auxilio renuntiari. Recte etiam ex *l. ult. inf. de cuſt. reor.* adnotabis, & in cauſa criminali ceſſioni bonorum locum eſſe.

LXXI. ENARRATIO.

QUaſi decoctori] Quis dicatur decoctor exponunt Gloſſæ juris: Perſius Sat. 5. *hunc alea decoquit*: id eſt, efficit ut quis facultatibus exhauſtis, fidem creditoribus ſuis decoquat.

Voluit decoctoris ſanguinem eff. Præt. mal. ſuff.] Tertullianus Apologetici cap. 4. *Bonorum adhibita proſcriptio ſuffundere maluit hominis ſanguinem quam effundere.*

Judicato detruſo in carcerem] Huc facit Divi Auguſtini epiſtola 213. *Cum frater*, inquit, *noſter Faſtius debito decem & ſeptem ſolidorum ab oppigneratoribus urgeretur, ut redderet, quod ad præſens, unde explicaret ſe non inveniebat, ne corporalem pateretur injuriam ad auxilium ſanctæ Eccleſiæ convolavit, &c.*

Theodorus reddit, ἵνα μὴ &c.] *Ne ſi hoc concedatur creditoribus, bona debitoris magni pretii per colluſionem modico pretio æſtimata inter ſe dividant, & partiantur.*

Niſi quid ei poſtea facultatis] *ἄξιον λόγου: cujus ratio ha-*

tio haberi debeat, Basilica ad legem septimam.

Et revocatur etiam] Si postea solvat, distractionem bonorum non patietur, ut est in Basilicis.

TIT. LXXII. *De bonis auctoritate judicis possidendis seu venundandis & de separationibus.*

Vide tit. 5. & 6. eodem lib.

POssessio bonorum omnium pecuniæ judicati, quæ ei, qui pro partibus suis sententiam consecutus est, & aliis creditoribus datur, si intra tempora judicati non faciat judicatum, & quam auctor præstinans jungere quæstione de possessione præmisit quæ ante scripta sunt, de rebus judicatis, vel datur ex cessione ipsius judicati sive debitoris, de qua titulo superiore proximo, vel ex edicto auctore prætore judicati sive crediti servandi causa, de qua in hoc tit. videlicet si debitor fraudationis causa latitet nec defendatur, *l. pen. & ult. hoc tit. l. pen. tit. ult.* vel si ei successor nullus extet, *l. 5. & 6. hoc tit.* Utramque sequitur venditio bonorum postulata a prætore, transacto justo aliquo tempore: cujus ipse prætor justus arbiter est, *l. pen.* nam quod lege definitum non invenitur, merito tribuitur arbitrio judicis: & verum est quod Alciatus notavit a *l. ult. §. sin autem*, hæc verba, *a nobis*, abesse nec deesse. Et vero *d. l. ult.* in longum tempus plerumque trahi venditionem satis ostendit, dum ponit, re integra creditores, qui non petierunt se mitti in possessionem intra quadriennium, admitti in communionem petitæ ab aliis bonorum possessionis, quia in rem datur, non in personam; & ægre igitur perveniri ad venditionem, quæ etiam quod fiat nomine debitoris tanquam decoctoris, ignominiosa est, atque adeo non acceleranda. Quæ sequitur cessionem bonorum, quia nomine debitoris non fit jam exuti bonis, ignominiosa non est. Cessa vero aut data possessione omnium bonorum debitoris, ut sit apud creditores jure cessæ possessionis, vel prætorii pignoris, dico venditionem tandem ad extremum cum prætori justa causa visa fuerit, creditoribus permitti, non etiam eis jure dominii bonorum addictionem fieri posse, *l. 4. inf. tit. prox. l. 6. & 8. hoc tit. l. 1. sup. ne pro dote mul. bo. ad.* Utroque genere debitor liberatur, *l. 3. hoc tit. l. ult. tit. ult.* ab his qui ante cessionem vel bonorum possessionem cum eo contraxerunt, non ab his quibuscum postea contraxit, *d. l. 3.* & non ipso jure, *l. 1. sup. tit. prox.* sed posita exceptione: *Nisi bonis cessit*, ut vet. lib. habent in *§. ult. Inst. de repl.* & Basil. *d. l. 3.* ἀλλ' εἰ μὴ ἐξέστη, & in Theophilo, *d. §. ult.* scribendum, ἐξέστη, non ἔξεστιν. At satisfieri prius debet privilegiariis & hypothecariis, quam non privilegiariis & chirographariis, tum ex residua pecunia reliquis pro rata debiti quantitate. Illud quoque certum est, eorum quibus ab herede legatum est, quam eorum quibus ab herede heredis, causam esse potiorem, *l. 1.* Ad separationes pertinet *l. 2. & 7.* bonorum scilicet & creditorum defuncti a bonis, creditoribusque heredis, ut in defuncti bona eant creditores defuncti, in heredis creditores. Alia tria separationum genera notantur in Dig. eod. tit. & quintum, *l. 3. §. proinde, ff. de minor.* Auctoritate judicis, id est, sententia prætoris.

LXXII. ENARRATIO.

SI ei successor nullus extet] Nec fiscus, nec uxor defuncti, ut Theodorus heic.

Hæc verba, a nobis] Sunt tamen in vet. Menagii.

Intra quadriennium] Intra quadriennium tantum: *nil in perpetuum aliorum negligentia, illi qui pro suis debitis alacriores creditoribus aliis ostendunt fuisse, prægraventur*, ut est in *d. l. ult. alacriores*, id est, diligentiores Glossæ: πρόθυμος, *alacer, sedulus*.

A Quibuscum postea contraxit] Ex contrario scilicet, Basilica: Qui vero post cessionem bonorum cum eo contraxerunt, recte eum conveniunt, nec eis exceptio opponitur. Idem tradunt Azo & Fulgosius.

Et non ipso jure] Sed posita exceptione. Glossa in *l. 1. h. tit.* in *l. autem ubicumque 60. ff. de fidejussor.* ipso jure, non recte.

Causam esse potiorem] Heres heredis debet ut æs alienum, sive, ut ait Theodorus: ὅσαν χρέα καὶ ληγάτα ὁ ἐχρεώστει δοῦναι; legata etiam quæ dare debebat, æris alieni nomine continebantur. Et merito igitur priorum legatorum causa potior est: nam legata præstantur ex eo quod superat deducto ære alieno.

Et 7.] In qua Cujacius legit, *separatio postulata*: & ita in vetusto Menagii.

B

TIT. LXXIII. *De privilegio fisci.*

Vide tit. 14. lib. 49. ff.

NOn alia de causa subjicitur hic titulus duobus superioribus, quam quod ex cessione debitoris, vel ex edicto prætoris possessis & venditis omnibus bonis debitoris habenda sit in primis ratio eorum creditorum, qui privilegiarii sunt .i. qui privilegium exigendi habent, quod Plinius πρωτοπραξίαν vocat, quasi πρώτην εἰσπραξίαν, qui ceteris creditoribus præferuntur in auferenda pecunia sibi debita, dilata interim exactione ceterorum qui privilegium non habent: quæ causa C etiam efficit ut in Digestis *tit. de cess. bon. & tit. de reb. auct. jud. poss.* de privilegiariis creditoribus agatur. Ex his est fiscus, de quo est hic tit. Paulus V. Sent. *Privilegium fisci est, inter omnes creditores primum locum tenere*: quæ sententia ut intelligatur, sciendum est alios esse creditores hypothecarios, alios chirographarios, qui & personales dicuntur; & qui hypothecarii sunt, etiam personales sunt, quia hypothecaria actio sine personali non consistit, quæ directa & principalis actio est. At qui personales sunt, non continuo etiam hypothecarii sunt: nam personalis actio sine hypotheca consistere potest. Ex chirographariis autem alii speciali quodam jure suo privilegiarii sunt, alii non. Ex hypothecariis, excepta causa dotis, nulli suo jure privilegiarii sunt. Fiscus est semper hypothecarius creditor, nec tamen pri- D vilegiarius in actione hypothecaria jure quodam suo proprio contra alios creditores hypothecarios, nec nisi privilegio temporis, ut quilibet alius creditor hypothecarius, quia in hypothecis privilegium æstimatur ex tempore, non ex causa debiti, non ex persona creditoris, & excepta dotis causa, & aliis quibusdam, utique qui prior est tempore & hypothecæ jure potior est: quod & de fisco ita proditum est, *l. 2. hoc tit. l. si pignus, l. ult. ff. qui pot. in pign.* At in actione personali fiscus privilegiarius est suo quodam jure, non spectata prærogativa temporis: & hoc est quod ait Paulus, *Privilegium fisci est inter omnes creditores*, &c. inter omnes scilicet chirographarios, etiamsi forte quidam privilegiarii sint, quia privilegia sua exercent adversus alios, non etiam adversus fiscum, id est, non nisi post E fiscum sunt privilegiarii, quales sunt qui pecuniam crediderunt navis fabricandæ vel instruendæ causa, *l. qui in navem, ff. de reb. auct. jud. poss.* quibus tamen fiscus anteponitur, *l. quod quis, eod.* .i. possessis bonis debitoris, prius satisfieri fisco debet, quam ei qui credidit navis fabricandæ vel armandæ causa. Alias vero privilegiarius privilegiario non præfertur, sed melior est condicio occupantis .i. ejus qui prior suum recepit: Quod si prior creditor non privilegiarius occupavit, integrum est privilegiario quod ei solutum est, extraordinario jure auferre, *l. 5. hoc tit.* Porro aliud est privilegium fisci in tacita hypotheca, *l. 2. sup. de ser. pig. da. man.* quam habet in iis rebus quæ tempore contractus in bonis debitoris fuerunt, non

non etiam in his quæ ejus esse desierunt, & per venditionem forte, & traditionem in alterius dominium transierunt, *l.* 4. nam tacita hypotheca fisci consistit in bonis tantum debitoris, non in alienis bonis; etiamsi jam olim debitoris fuerint; ac ne in bonis quidem uxoris ejus, *l.* 1. quia inter virum & uxorem nulla bonorum communio est, & res uxoris non minus viro alienæ sunt, quam res cujuslibet extranei. Et notandum quod ait *l.* 1. bona ejus, qui fisco obligatus est ob reliqua administrationis primipili, a fisco recte occupari jure hypothecæ, non etiam res uxoris ejus: quod intelligendum est de rebus, quæ sunt extra dotem: nam dos uxoris cum sit in bonis mariti, ex causa reliquorum primipili .i. ex administratione militaris annonæ gesta a centurione primipili, occupari a fisco potest, non utique statim, cum & dos uxoris sit, sed in subsidium & extra ordinem, si fiscus ex bonis ipsius debitoris, vel fidejussoris ejus reliqua primipili servare non possit, *l.* 4. *in quibus cau. pign. tac. cont.* quod etiam obtinere in quolibet munere publico ex contrario argumentum præstat, *l.* 3. *sup. Ne uxór pro mar.* Dixi actionem fisci personalem præferri omnibus aliis actionibus personalibus, non inspecta ratione temporis, quia in actionibus personalibus privilegia non æstimantur ex tempore sicut in hypothecariis, sed ex causa debiti, *l. privilegia*, *ff. de reb. auct. jud. poss.* Fisci actionem hypothecariam non præferri antiquioribus actionibus hypothecariis, sed inferioribus tantum. Addo fisci actionem hypothecariam præferri omnibus actionibus personalibus antiquioribus vel privilegiariis, *l.* 3. *hoc tit.* quod idem habet etiam quilibet alius cui hypothecaria actio competit contra chirographarios creditores, *l.* 6. *sup. tit. prox. l. eos*, *infra qui pot. in pig.* Et ideo si debitor fisci idemque debitor privati creditoris chirographarii, prius solverit creditori chirographario, fiscus jure tacitæ hypothecæ, vel etiam persecutione extraordinaria jure sui privilegii, quod habet in actione personali, pecuniam solutam creditori chirographario persequi potest, non per actionem; sed cognitione præsidis aut procuratoris ex justa causa, puta si debitor solvendo non sit, *l.* 5. & sine usuris, *d. l.* 5. Ratio hæc redditur in *l. denique*, *ff. de ju. fis.* quia res non persona convenitur .i. quia fiscus rem persequitur non personam, & in persecutione in rem usuræ non veniunt, *l. si navis*, *ff. de rei vind.* & eadem pene est ratio *l.* 5. quia creditor chirographarius, cui prius debitor pecuniam solvit, eam pecuniam non sumpsit fœnore, ut in sortem & in usuras teneatur actione personali; sed suum recepit .i. pecuniam sibi debitam, quæ auferri ei non potest, nisi extraordinaria persecutione, in quam usuræ venire non possunt.

LXXIII. Enarratio.

Quod Plinius] Libro 10. epist. 109.

Paulus 5. Sentent.] Tit. 12.

Et hoc est, quod ait Paulus] d. tit. 12.

Non etiam res uxoris ejus] Uxor bonorum suorum separationem petere potest: *δύναται ἡ γυνὴ τὰ ἴδια πράγματα ἀποχωρίσαι*, ut est in Basilicis: *προνόμιον γὰρ ὑποθήκης ὁ δημόσιος κατὰ τῶν πραγμάτων μόνου τοῦ χρεωστοῦντος αὐτῷ κέκτηται: οὐ μὴν κατὰ πραγμάτων ἀλλοτρίων: οἷα εἰσὶ τὰ τῆς γυναικός: Fiscum enim privilegium hypothecæ habet in bonis solius debitoris, non in bonis alienis, qualia sunt bona uxoris.*

Non sumpsit fœnore] *οὔτε γὰρ δάνειον συνήλλαξε πρὸς τὸν τοῦ δημοσίου χρεωστὴν, ἀλλ' τὸ ἴδιον ἀπέλαβεν: Non enim fœnus contraxit, sed suum recepit*, ut est in Basilicis: fœnus, id est, *δάνειον ἔντοκον*, *mutuum fœnebre.*

TIT. LXXIV. *De privilegio dotis.*

Est etiam creditoribus permissa possessione & venditione bonorum debitoris in actionibus per-
A sonalibus privilegiaria mulier, quæ dotem suam repetit soluto matrimonio; *l. si sponsa*, *ff. de jur. dot.* 11. *ff. sol. mat.* Multa legibus favore dotium introducta sunt, *l. si ego*, *§. si res*, *ff. de ju. dot. l. ult. sup. ad S. C. Vell.* & hoc maxime ut privilegium habeat inter personales actiones, quod tamen Constitutio hujus tit. ait non transire in heredem, alium scilicet quam filium, ut *Nov.* 91. eademque interpretatio adhibeur recte ad *l. maritum*, *ff. sol. matr.* At cur *l. ult. infra qui pot. in pig. hab.* ait, actionem dotis præferri omnibus pene personalibus actionibus? Cur pene? an quia non actioni publicæ antiquiori, *l.* 9. *sup. de ju. dot.* non impensæ funeris, *l. pen. ff. de relig.* non pecuniæ depositæ ad mensam, quæ extat, *l. si hominem*, *§. quotiens*, *Depos.* non impensæ auctionis inventariive fa-
B ciendi, *l. quod privileg. eod.* quibus tamen causis hodie dotis causa proculdubio præferenda erit jure tacitæ hypothecæ, secundum definitionem *l.* 9. *inf. qui po. in pig.* nam Justin. mulieri agenti de dote etiam orbi tacitam hypothecam dedit in rebus dotalibus, & rebus omnibus mariti: ac præterea in hypothecariis actionibus privilegium inter omnes creditores hypothecarios etiam antiquiores & tacitam, vel expressam hypothecam habentes, *l. ult. infra qui pot. in pig. Nov.* 97. non tamen adversus fiscum, ut opinor, nisi ex privilegio temporis, *l.* 3. *infra de primipilo*, *l.* 2. *supra tit. prox.* in qua quod de hypotheca cauta mulieri, idem hodie dici velim de tacita. Non alii mulieri agenti de dote antiquiore, *d. l. ult. Nov.* 91. Non etiam ei, qui pecuniam credidit ad comparandam rem
C aliquam sub pignore ejusdem rei, si tempore prior fuerit, *Nov.* 97. Non item ei qui pecuniam credidit ad comparandam militiam eo pacto, ut in ipsius militiæ pignore potior esset, cui nec antiquior mulier præfertur ex eadem *Nov.* 97. His exceptis, mulier etiam antiquioribus creditoribus hypothecariis quibuscunque præfertur: & plus habet quam fiscus: qui in hypothecis non habet privilegium temporis, & vitium adfert regulæ juris, quæ statuit, in hypothecis priorem tempore esse potiorem jure. Denique ex hypothecariis creditoribus sola mulier, quæ de dote sollicita est, speciali jure suo, quod Justinianus indulsit, privilegiaria est.

D
LXXIV. Enarratio.

Inter personales actiones] Azo in Summa.

Alium scilicet quam filium] Ad heredem extraneum, Azo, Joannes Faber. Theodorus Hermopolites: *τὸ προνόμιον αὐταῖς μόναις ζώσαις ταῖς γυναιξὶν ἁρμόζει· οὐ μὴν καὶ τοῖς κληρονόμοις αὐτῶν ἐξωτικοῖς οὖσι δηλαδὴ, καὶ ἀλλοτρίοις: ὡς προσωπικὸν ὂν καὶ οὐ πραγματικόν: εἰ γὰρ παῖδες οἱ κληρονόμοι, ἔχουσι καὶ αὐτοὶ τὸ προνόμιον. Privilegium ipsis tantum mulieribus superstitibus competit, non etiam heredibus earum, extraneis scilicet, quod personale sit non reale. Nam si heredes eorum liberi sint, ipsi quoque privilegium habent.*

Ad leg. maritum] In *l. etiam* 18. *eod.*

E Hodie dotis causa] Vide recitat. ad *leg. ult. infra qui potior. in pign.*

Vel expressam hypothecam hab.]. Quæ fuit sententia Martini. Azo contra putat heic in Summa, Theodorus Hermopolites generaliter scribit, mulierem, *νικᾶν τοὺς ἰδιώτας ἐνυποθήκους δανειστὰς, εἴτε προγενεστέρα τούτων τυγχάνει, εἴτε μετὰ γενεστέρα: potiorem esse privatis creditoribus hypothecariis, sive antiquior sit, sive posterior.*

Non tamen adversus fiscum] Videlicet si inter fiscum & mulierem tantum agatur: Nam si res primum Titio obligata sit, deinde fisco, tum doti, Titius fisco præfertur, quia prior est tempore, Titio mulier. Atque ita eveniet, ut dos fisco sit potior, ut ex Græcis observat. Cujacius ad §. *fuerat autem*, *Instit. de action.*

action. id est, ex Harmenop. libro III. tit. 5. §. 43.

Idem hodie dici velim de tacita] Quam mulier habet, *l. un. §. 1. sup. de rei ux. act.*

Non alii mulieri] Præfertur, subaudi, & non præfertur in iisdem bonis. In aliis atque aliis bonis secus est, nempe ut jus suum quæque habeant P. Faber.

De dote antiquiore] Vide Quintil. declamat. 360.

Et plus habet quam fiscus] Non igitur verum quod ajunt, fiscum & mulierem pari passu ambulare Petrus Faber.

In hypothecis] *l. 2. 7. 8. inf. qui pot. in pign.*

TIT. LXXV. *De revocandis iis, quæ in fraudem alienata sunt.*

Vide. tit 8. lib. 42. ff.

IN hoc titulo agitur de actione in factum, quæ Pauliana dicitur, & competit creditoribus post possessionem & venditionem bonorum pecuniæ judicati, transacto legitimo tempore judicati faciendi, si latitet, nec satisfaciat, nec defendatur, & bona quæ veneunt, quæque sola retinuit post judicationem, non impleant creditores, ad revocanda ea quæ in fraudem eorum alienavit sui patrimonii deminuendi causa, ut ex eo minus creditores ferrent, rescissa alienatione, & competere eam post possessionem & excussionem, & venditionem bonorum judicati, vel cujuscunque debitoris intra annum utilem probat *l. 1. & pen. hujus tit. & l. 6. §. ult. l. ait prætor, §. 1. & §. annus, ff. eod. §. item si quis in fraudem, Inst. de act.* unde satis apparet, quam bene hic titulus cohæreat superioribus. Notanda est differentia inter causam A lucrativam, & non lucrativam, *l. pen.* Notanda *l. ult.* de qua Obs. 12. c. 5. Notanda *l. 4.* quæ ait actionem Paulianam non dari his, qui debitori heredes extiterunt quia scilicet, & confusione creditores esse desierunt.

LXXV. ENARRATIO.

SUi patrimonii demin. causa] Edictum pertinet ad deminuentes patrimonium suum, *l. quod autem 6. ff. quæ in fraud. credit.*

Et excussionem] Excussio precedere debet, ut recte Fulgosius adversus Glossam, ex *l. 1. & pen.* Idemque recte ad verbum, cessit, in *d. l. 1.* ex causa, inquit, venditionis, aut donationis. Accursius non recte ponit, heredem dedisse in solutum propriis creditoribus.

B Inter causam lucrativam] Quæ notatur his verbis: scientiæ mentione detracta, id est, si donavit scienti, vel ignoranti dolum: *εἰδότι ἢ ἀγνοοῦντι τὸν δόλον*, Paulianæ locus est; *ἵνα μὴ εὑρεθῶσιν κερδαίνοντες ἄλλων ζημιουμένων: ne lucrum captent cum aliorum damno.* Hermopolites. Si scienti fraudem vendiderit, tenetur Pauliana, si ignoranti, non item.

Notanda lex ultima] Qui debitorem suum acceptilatione liberavit in fraudem creditorum, tenetur creditoribus suis in quantum facere potest: nam & qui bonis cessit, tenetur tantum in id quod facere potest: quid enim refert, cedat quis bonis verbo, vel facto? sive utrum spolietur auctoritate Prætoris, an ultro facta cessione bonorum? Hæc Fulgosius, & Cujacius d. cap. 5. & in recit. heic.

Et confusione] *διὰ τῆς συγχύσεως γενομένης διὰ τὴν καταδοχὴν τῆς κληρονομίας.* Theodorus.

CODICIS

CODICIS JUSTINIANI LIBER OCTAVUS.

TITULUS PRIMUS. DE INTERDICTIS.

Vide lib. 4. Institut. tit. 15. & tit. 1. lib. 43. ff.

COHÆRET hic titulus cum A posterioribus titulis libri superioris manifesta ratione: nam illi fuerunt de possessione, & ejus effectis; hic autem & qui sequitur aliquot sunt de interdictis, quæ possessionis, aut quasi possessionis causam continent: possessionis, puta fundi, vel ædium; quasi possessionis, veluti ususfructus, aut juris alterius, ut *l. ait prætor*, *§. item ei qui*, *ff. ex quibus causis major.* Et nihil sunt aliud interdicta quam decreta, quæ prætor facit de possessione, vel quasi possessione, cum statuit apud quem possessionem rei B controversæ inter duos esse oporteat, interim dum litigabitur de proprietate apud judicem pedaneum, quem & mox dat inter eos, ut de proprietate cognoscat, id est, uter rei dominus sit. Itaque interdicta non perpetuam possessionem addicunt, sed temporariam: quoad de proprietate judicatum sit, *l. 1. §. ult. ff. de aq. cott. & æst.* nam possessione cadit qui interdicto eam obtinuit, vel retinuit, si in causa proprietatis contra eum judicatum sit. Item interdicta causam proprietatis non finiunt, sed præparant tantum, *d. l. 1. §. ult.* & ordinant, ut sciatur in causa proprietatis quis rei, quis actoris partibus fungatur: & consequenter cui incumbat onus probandi: nec enim possessori incumbit, qui in- C terdicto vicit, sed petitori, *l. 3. hoc titulo*. Non inficior quædam esse interdicta, quæ causam proprietatis finiunt; sed sunt admodum pauca, ut interdictum quod datur ei, cui princeps permisit ducere in prædium suum certum modulum aquæ publicæ ex castello vel rivo, aut fistula publica. Hoc interdictum, quo prætor vetat vim ei fieri, quo minus aquam ducat pro modulo quem ei princeps adsignavit, non tantum possessorem facit eum, cui jus aquæ princeps adsignavit, sed etiam finit quæstionem adsignationis .i. an jus aquæ adsignatum ei sit, & quasi possessionem perpetuam ejus juris tribuit, denique hoc interdicto finitur totum, *d. l. 1. §. ult.* .i. dato hoc interdicto, nihil amplius finiendum restat, nulla superest actio secunda. Nulla sunt interdicta, quæ proprietatis duntaxat causam contineant, plura quæ possessionis duntaxat, nonnulla quæ possessionis & proprietatis, ut illud quod proposui modo, itemque interdictum de itinere, actuque privato reficiendo, quod & quæstionem possessionis continet, id est, an usus sit servitute, qui hoc interdicto utitur, & proprietatis, id est, an habeat servitutem, *l. 3. §. hoc autem, ff. de itin. actuque pr.* unde manifestum est quod ait *l. 2. §. quædam, ff. de interdict.* hoc interdictum proprietatis non possessionis causam habere, sic esse accipiendum, non solius possessionis temporariæ. Similia his sunt quædam, quæ quasi proprietatis causam continent, velut de religiosis locis, interdictum de mortuo inferendo in sepulchrum, quod est in fundo meo: namque in eo non tantum quæritur, an sim in possessione inferendi mortui in sepulchrum, sed etiam an sim quasi dominus sepulchri: nec enim sepulchri possum esse dominus, ut fundi propter religionem, sed possum ejus esse quasi dominus, *d. §. quædam*, *l. sunt personæ*, *ff. de religios.* idem de sacello dici potest, quod est in fundo meo, ut si quis me eo uti prohibeat, simile interdictum mihi detur, in quo & de possessione, & de jure dominii quæratur, an sacellum sit quasi meum: & hoc est quod ait *d. §. quædam*, de locis sacris, vel religiosis. Ejusdem condicionis est interdictum de liberis, vel libertis exhibendis: quia in eo quæritur, non tantum an exhibendi sint, quæ possessionis est quæstio; sed etiam an mei sint liberi, vel liberti .i. quasi mei: nec enim liber homo proprie in alterius dominio esse potest: & notandum, ut aliarum rerum est possessio, aliarum quasi possessio, ita aliarum esse proprietatem, aliarum quasi proprietatem. His addit Accursius interdictum de arboribus cædendis, male quia in eo non quæritur de jure dominii, sed de possessione tantum, an arbor, quæ im-

mi-

minet in prædium meum poſſeſſioni meæ noceat. At aliis quæ retuli ſup. exceptis quæ totam rem finiunt, verum eſt alia interdicta non finire, ſed præparare tantum proprietatis cauſam, non finire igitur rem totam: ſed poſtea ſupereſſe judicium petitorium. Illud etiam notandum eſt prætorem reddito interdicto non dare judicem, qui de poſſeſſione cognoſcat, de qua ipſe jam interdicendo judicavit, ſed qui de proprietate cognoſcat. Et hæc eſt mens Theophili graviſſimi auctoris in Inſtit. non etiam interdicto addici judicem, qui de poſſeſſione judicet. Hoc enim vult prætorem interdicentem de poſſeſſione inſtruere, ſive ῥυθμίζειν: quo verbo utitur, judicem datum de proprietate, quo eam cauſam ordine exequi, & peragere debeat: denique interdictum eſſe ordinationem, ſive rhythmum futuri de proprietate judicii, quo prætor conſtituit, quis in judicio petitorio futurus ſit actor, quis reus. Rurſus notandum, prætorem inter eos qui de poſſeſſione contendunt, protinus ſuam operam interponere, datis interdictis, qui & ob id momenta dicuntur, & momentariæ poſſeſſiones; quod protinus interponantur ſine ulla cunctatione; quoniam, ut idem Theophilus ait, ea ſæpe controverſia procedit ad cædes, & vulnera, & plagas, id eſt, verbera & percuſſiones ſine vulnere, ubi male Latinus interpres, plagas inferre, ad manus venire, cum & vulnera inferre, ſit ad manus venire, & id ſi voluiſſet Theophilus, dixiſſet, εἰς χεῖρας ἐλθεῖν, vel εἰς χεῖρας ἰέναι. Prætoris autem eſt non pati, ut ad arma proſiliant, quos poteſt ſua juriſdictione componere, *l. 13. §. ſed ſi inter duos, ff. de uſufr.* Poſtremo loco adnotabo in reddenda ratione nominis interdicti variaſſe auctores, ut more Stoicorum ſolent in ea re eſſe liberi, alii quod ſola prohibitoria proprie ſint interdicta, alii quod inter duos dicantur, alii quod interim, ut Iſidorus & Anianus, quæ ſi forte verior eſt, quia interim duntaxat valent, quod de proprietate judicatum ſit.

I. Enarratio.

Aut juris alterius] Ut ſervitutis, aut juris alterius, ſui aut publici.

Non perpetuam poſſeſſionem addicunt] Addicit primum poſſeſſionem interim dum judex pronuntiet de jure dominii, *l. exitus 39. ff. de adquir. poſſeſſ. l. inter litigantes 62. ff. de judic. l. ordinarii 13. ſup. de rei vindicat. l. 3. ſup. fin. regund.*

Nulla ſupereſt actio ſecunda] Actio proprietatis, ut in *l. ult. inf. tit. prox.* quæ eſt actio principalis, *l. nulli 10. ſup. de judic. l. 1. C. Theod. unde vi.*

Unde manifeſtum eſt, quod ait] Vide Obſervationum 5. 19.

Aliarum quaſi proprietatem] Ut locorum religioſorum.

Superaſſe judicium petitorium] Cauſam proprietatis.

In Inſtitutionibus] Titulo de interdictis.

Quæ ob id momenta dicuntur] Vide ſupra tit. 69. libri 7. & ad *leg. 14. infr. de agricol. lib. xi.* & Obſerv. lib. 1. cap. 20.

Procedit ad cædes] *Alioqui omnia mittuntur ad manus, omnia mittuntur ad ferrum*, ut in Quintiliani declamat. 313.

Εἰς χεῖρας ἐλθεῖν] Lucian. de morte Peregrini: Εἰς χεῖρας αὐτῶν ἦλθον οἱ πολλοί.

Prohibitoria proprie ſint interd.] *Inſtit. 10. §. 1. verſ. ſunt tamen.*

Alii quod inter duos] *d. verſ. tamen.*

Iſidorus] Libro 5. Originum capite 25.

Anianus] Ad Paulum 5. *Sentent. tit. 6.*

Si forte] Pro forte, ut apud Tertullianum Apologetici cap. 16. & ad Nationes cap. 15.

TIT. II. *Quorum bonorum.*

Vide tit. 2. eod. lib.

Poſt generalem titulum de interdictis dantur ſpeciales hic & is qui ſequitur de interdictis apiſcendæ poſſeſſionis, tit. 4. & 5. de interdictis reciperandæ, titulo 6. de interdictis retinendæ. Apiſcendæ ſunt, quæ competunt his qui ante nacti non ſunt poſſeſſionem, & ex hoc genere eſt interdictum Quorum bonorum, quod competit ei, cui prætor dedit bonorum poſſeſſionem ex teſtamento vel ab inteſtato. Hæc datur de plano cuilibet petenti nulla ab eo probatione exacta cujuſquam rei, & jus rei tribuit tantum perſequendi patrimonii quod cujuſque cum moritur fuit, non corporalem poſſeſſionem rerum: nec enim bonorum poſſeſſio ſic accipitur ut rerum poſſeſſio, hæc eſt facti & corporis, illa juris, & jus ſucceſſionis, non detentio rerum. Ergo poſtquam agnovi bonorum poſſeſſionem, ſi velim rerum hereditariarum poſſeſſionem quam alius tenet, apiſci, uti debeo adverſus illum interdicto Quorum bonorum, ut in me confeſtim transferat poſſeſſionem, fruſtrationibus amputatis, ut ait *l. 3.* id eſt, remota denunciatione ſolemni, & obſervatione temporum. Sic enim ea verba accipienda ſunt ut hæc *l. 4 tit. ſuperioris*, ruptis veteribus ambagibus, quæ eſt eorumdem Impp. & ita accipienda eſſe perſpicue docet *l. 6. Cod. Theod. de denunt. vel edit. reſ.* At notandum agentem interdicto Quorum bonorum, non aliter adepturum poſſeſſionem rerum quam ſi judici probaverit ſe eſſe fratrem, ſi tanquam frater petierit bonorum poſſeſſionem Unde legitimi, ut *l. 3.* vel ſe eſſe filium, ſi tanquam filius præteritus petierit bonorum poſſeſſionem contra tab., ut *l. 1.* quæ hoc etiam exigit ut probet ſe bonorum poſſeſſionem agnoviſſe cum re, quod eſt in *l. 2.* integrum eſſe negotium, ideoque initio *d. l. 1.* hæc verba, hereditatem petiturus, ſic excipio de apiſcenda poſſeſſione rerum hereditariarum acturus, judicibus allegat de fide intentionis, i. ut ſubjicit, proba te eſſe filium, proba te bonorum poſſeſſionem agnoviſſe. Unde apparet interdictum Quorum bonorum dari bonorum poſſeſſori, non heredi, qui jure civili heres extitit. Nam prætor ſuos tantum ſucceſſores tuetur, & ideo illo loco *l. 1.* Hereditatem vel bonorum poſſeſſionem, illud, Vel, adjectum eſt ἐκ τοῦ παραλλήλου.

II. Enarratio.

Qui ante nacti non ſunt poſſeſſ.] *l. 2. §. 3. ff. de interdict.*

Vel ab inteſtato] *l. 2. hoc t.*

Jus tribuit tantum perſeq. pat.] *l. 3. §. 2. ff. de bonor. poſſeſſ.*

Ut rerum poſſeſſio] *d. l. 3. 1.*

Quam alius tenet apiſci] Qui pro herede, vel pro poſſeſſore poſſidet, dolove fecit, quo minus poſſideret, *l. 2. h. t.*

Ut in me confeſtim transf. poſſeſſ.] hoc interdictum eſt reſtitutorium.

Remota denuntiatione] Vide Cujac. Obſerv. 16. 7. & 17. 8.

Quam ſi judici probaverit] Judici probatur, *l. Lucius 83. ff. de cond. & demon. l. 500. 12. ff. de probat.*

Quorum bonorum dari bonorum poſſeſſori, *§. 3. Inſtitut. de interdict.*

Hereditatem vel bonorum poſſeſſionem] Quaſi diceret, hereditatem, id eſt, bonorum poſſeſſionem. Connexio eſt vocum idem ſignificantium.

Ἐκ παραλλήλου] Ἐκ παραλλήλου τὸ αὐτὸ σημαῖνον, ut loquuntur Grammatici.

TIT.

TIT. III. *Quod legatorum.*

Vide tit. 3. eodem lib.

IN hoc titulo proponitur aliud interdictum, quod
ipsum etiam est apiscendæ possessionis, & voca-
tur Quod legatorum, quia edicti quo promittitur ver-
ba hæc sunt: Ut quod legatorum nomine quis sine vo-
luntate ejus ad quem ea res pertinet, possidet vel do-
lo malo desiit possidere, id illi restituat, si satisdatum
ei sit, vel si per illum non stat, ut satisdetur legatorum
nomine: Ejus autem ad quem ea res pertinet .i. here-
dis, aut bonorum possessoris cujus interest. Et heredis,
aut bon. possessoris interest non occupari legata sine
voluntate sua, cum lex Falcidia locum habet, puta
hereditate legatis onerata vel exhausta, quia ante Ju-
stinianum heres Falcidiæ retentionem tantum habuit,
non vindicationem: & ideo legatario occupante va-
cuam possessionem rei legatæ non ex voluntate here-
dis, heredi necessarium erat interdictum Quod lega-
torum, ut recepta re legata per ejus retentionem sibi
servaret Falcidiam, *l. 1. hoc tit.* quæ & de fideicommissa-
rio idem statuit. Unde quod ait Ulp. 67. ad edictum,
quo libro tractavit de interdicto Quod legatorum, per
omnia exæquata sunt legata fideicommissis, id jamdiu
dixi pertinere duntaxat ad interdictum Quod legato-
rum & legem Falcidiam. Nec enim dicit per omnia
& in omnibus. Ergo per omnia non in omnibus: sed
in lege Falcidia tantum, & interdicto Quod legatorum,
quod Falcidiæ ex legatis aut fideicommissis servandæ
causa heredi aut bon. possessori competit. Cur non C
etiam in donationib. causa mortis? ut *l. 1. §. si quis ex
mortis, ff. eod.* quia ex his Falcidia ipso jure deducitur
ex Constit. Severi, propterea quod heredi non sup-
petit facultas retinendæ rei, quam donando jam defun-
ctus corporaliter transtulit in donatarium, & superva-
cuum ei est interdictum Quod legatorum, qui ipso ju-
re Falcidiam habet, & eadem ratione si rei legatæ pos-
sessionem non occupaverit legatarius post mortem te-
statoris, sed mortis tempore apud eum fuerit, quia hoc
etiam casu heredi competit vindicatio Falcidiæ, pro-
pterea quod retinendæ rei legatæ facultatem non ha-
buit, cessat .i. supervacuum est interdictum Quod le-
gatorum, quamvis eo uti non prohibeatur, si malit re-
tentione Falcidiæ quam vindicatione uti. Unde con-
sequens est hodie supervacuum esse interdictum Quod D
legatorum, quia heredi generaliter a Justiniano provi-
sum est data vindicatione Falcidiæ, nec tamen ab eo
repelli heredem qui voluerit uti oblata satisdatione,
legatorum nomine.

III. ENARRATIO.

APiscendæ possessionis] *L. 1. ff. eod.*
Ut quod legatorum nomine] *d. l. 1. in princ. &
§. quod ait 7.*
Vel dolo malo] *d. l. 1. §. quod ait Prætor 4.*
Si satisdatum ei sit] *d. l. 1. §. quod ait 12.*
Vel si per illum non stat] *L. 2. §. 1. ff. eod.*
Vel exausta] *L. un. hoc titulo.*
Quia ante Justinianum] *L. pen. sup. ad leg. Falcid.*
Notant Græci ad *leg. 1. hoc tit.* Vide Cujac. lib. 8. Ob-
servat. cap. 11.
Unde quod ait Ulpianus] *L. 1. de legat. 1.*
Jamdiu dixi] Libro VIII. Observat. cap. 4.
Ex constitutione Severi] *L. 5. sup. ad leg. Falcid. l. 2.
inf. de donat. cau. mort.*
Corporaliter transtulit in donat.] *L. inter. 38. ff. de
mort. cau. donat. ἡ θανάτου αἰτίᾳ δωρεὰ παραχρῆμα δίδοται,*
libro 47. Basilic. tit. 3. *donatio causa mortis statim tra-
ditur.*
Quam vindicatione uti] *L. linea 26. ad leg. Falc.*
Qui voluerit uti] Sic heres deliberare potest de

A adeunda hereditate, quod vetus gravamen est, vel re-
pertorium facere bonorum, quod novum beneficium est,
§. sed nostra 6. Instit. de hered. qual. & differ.

TIT. IV. *Unde vi.*

Vide tit. 16. eod. lib.

IN hoc titulo proponitur interdictum quod recipe-
randæ possessionis causa competit ei, qui per vim de
possessione fundi, vel ædium dejectus est, adversus
eum qui vim fecit, etiamsi sine dolo malo aut culpa
desierit possidere, quod appellatur unde vi, & genera-
le interdictum restitutorium, quod generalis jurisdi-
ctio dicitur *l. ult.* quod non tantum pertinet ad posses-
B sionem vi usurpatam armata aut non armata ut ait *l. 8.*
sed etiam ad alio modo usurpatam possessionem sine
vi, veluti errore, aut incuria domini, *l. 5.* vel sub spe-
cie rescripti principis, vel præcepti judicis, quo forte
protinus jubeatur quis rem sibi debitam exigere, arri-
pere, accipere, ut *l. 6. & tit. seq. l. 2.* Nec enim eo re-
scripto intelligitur esse remissus ordo juris arg. *l. si
quando in pr. supra de inoff. test.* sicut nec conventione de-
bitoris, ut *l. 3. inf. de pig.* ut etiam non convento pos-
sessore, nec insinuato rescripto rem debitam occupare
possit impune. Pertinet etiam ad possessionem vacan-
tem occupatam absente domino sine judicis auctori-
tate, ab eo qui sciebat rem neque suam esse, neque si-
bi debitam ex *l. ult.* & tam ad res mobiles quam im-
mobiles vi occupatas, & tam suas quas alius posside-
C bat quam alienas ex *l. 7.* quæ trahitur etiam ad eos
qui possessionem quam alii possidebant non restituen-
tes domino recte & suo tempore repetenti ejus sibi
ipsi causam mutare tentant *l. pen.* ut omnibus his casi-
bus actori in duplum civiliter teneantur momenti in-
terdicto generali qui alienæ rei possessionem alienam
aut vacantem absente domino impulsi suo furore &
audacia sola occuparunt sine judice, qui rei suæ, ut
ejus rei dominio excidant redacto in fiscum, extra cau-
sam criminis quo tenentur quicumque vim faciunt, le-
gibus Juliis, vel extra ordinem inscribente actore. Qui
sine vi interturbant possessionem alienam, criminaliter
non tenentur, nec hoc casu, momentariæ possessionis
causa inscriptionem exigit, sicut nec subreptæ, vel di-
reptæ, vel abactæ, vel celatæ, vel interversorum finium
D modicæ fidei.

IV. ENARRATIO.

QUod reciperandæ possess. cau. comp.] Non est diu-
turna possessio in quam vi inducimur, *L. 2.
§. reciperandæ, ff. de interdict. & l. 1. ff. de vi,
& vi arm.* Græcis, *ἐξούλης δίκη, ἐξούλης γραφή.* Eusta-
thius ad Iliad. 13. *τὴν ἐξούλης δίκην παράγει παρ' Ἀττικοῖς,
προτιμωμένην ἐφ' ἧς ἐκκλείεταί τις ὧν εἶχε.* Et quia pos-
sessio, sine omni mora spoliato restituenda est dilata pro-
prietatis quæstione, ideo momentariæ possessionis inter-
dictum dicitur. Damasus subdititius in epistola 8. *Ne
seculi quoque leges hæc secularibus fieri permittunt, sed
prius ejectos, vel oppressos, vel exspoliatos cum suis om-
E nibus restitui jubent, & postea suo tempore, sicut lex
eorum continet, ad placita venire præcipiunt, &c.*
Quod generalis jurisdictio dicitur] Basilica libro 50.
vertunt, *κρατεῖσθαι τῷ περὶ βίας γενικῷ παραγγέλματι,
interdicto generali teneri.*
Sine judicis auctoritate] *Ante eventum judicialis arbi-
trii: l. 7.* sic legitur in veteri Menagii: *δίχα δικαστικῆς
κελεύσεως: citra jussum judicis,* Basilica.
Rei dominio excid. redacto in fiscum] Idem scribit ad
§. 1. Institut. de interdict.
Legibus Juliis] De vi privata vel publica.
Vel extra ordinem] Ex constitutionib. Principum,
l. 1. D. de vi, & vi arm. id est, extra ordinem, Cujac.
ad *l. 4. hoc titulo.*

Qui

Qui sine vi interturbant] Ut puta, si per injuriam domini, vel errorem eam obtinuerint citra vim, ut in *l. 5. hoc titulo.*

Momentaneæ possessionis causa] *L. momentariæ* 8.

Sicut nec subreptæ] Vide constitutionem Arcadii & Honorii apud Cujacium Observ. l. 1. cap. 20.

TIT. V. *Si per vim vel alio modo absenti possessio perturbata sit.*

HIc tit. pars est superioris, & proprie pertinet ad possessionem alienam, quam quis per vim vel alio modo abstulit, & interpolavit absenti possessori, & quodammodo cohæret cum *l. ult. tit. sup.* hac ratione, quoniam & illa lex, & Constitutiones hujus tituli sunt de possessione absente domino; sed illa de possessione vacante, eæ constitutiones de possessione quam absens per alium retinebat, puta servum, aut colonum, aut libertum, aut propinquum, aut amicum, alius occupavit per vim, expulsis hominibus possessoris, vel alio modo, veluti sub specie rescripti, aut judicati, ut *l.* 2. Et interdictum reciperandæ possessionis, quod ex hac causa competit, pleraque singularia habet: Ut expulsis hominibus, qui absentis nomine possidebant, statim operam dante judice, interdictum detur, etiamsi causæ dictio eis mandata non sit. Regulariter, nemo agit alieno nomine sine mandato: Sed ex causa momenti etiam sine mandato de reintegranda possessione recte agit qui nomine absentis possidebat. Et ut *l. ult. sup. tit. prox.* ab actione furti, qua tenetur etiam qui rem alienam attrectat, quam dominus non possidebat, cum id se invito domino facere existimare debuit, argumentatur ad actionem momenti sive interdictum, ut & hoc teneatur qui absente & ignorante domino vacantem possessionem occupavit: ita quod ait hoc loco de actione momenti, ut possit perturbata possessione qui alieno nomine possidebat absente nec mandante domino eam intendere, confirmari potest exemplo actionis furti, qua ex lege Hostilia licebat sine mandato cuilibet experiri nomine ejus, qui erat apud hostes vel aberat Reipub. causa, vel nomine ejus qui in tutela erat hominis capti ab hostibus, vel absentis Reipubl. causa, §. 1. *Instit. de his per quos ag. pos.* Item singulare hoc est, ut servis qui expulsi sunt postulantibus detur interdictum momentariæ possessionis, ut *l.* 1. *& 4. C. Th. eod. l. ult. sup. qui leg. per.* qui regulariter in judicium civile non admittuntur: & exemplo actionis momenti, etiam tentari potest, re domini absentis furto sublata, servum furti agentem a judice admittendum esse. Id etiam singulare est, ut interdictum reciperandæ possessionis, quæ absenti interversa est, vel ut *l. ult. supr. tit. proxim.* quæ vacans absente domino occupata est, perpetuo competat. Nec alia ratione opinor Cassiodorum 7. Var. scribere vigilibus jura momenti esse dilatata, quam quod vice absentium sint, *l. si maritus 2. §. legis, ff. ad l. Jul. de ad.* & hoc est quod ait *d. l. 4. C. Th. Unde vi*, in militia constitutis vel absentibus.

V. Enarratio.

CAusæ dictio eis mand. non sit] Sic habetur in quibusdam codicibus, & in editione Haloandri. In Menagii vero codice, *decisio*, ut in aliis quibusdam.

Qui regulariter in judicium civile] Regulariter servum causas orare fas non est. Sic leg. in *l.* 1. ex Menagii codice.

Perpetuo competat, *d. l. ult. in fin.* quod alias datur intra annum utilem, *l. 1. ff. de vi, & vi arm.*

Cassiodorum 7. variarum] Epist. 8.

A

TIT. VI. *Uti possidetis.*

Vide tit. 17. lib. 42. ff.

COnstitutionis hujus tit. duas facio partes. Secunda est de judicio prætorio. Prima de possessorio, i. interdicto retinendæ possessionis, quod vulgo Uti possidetis appellatur a primis verbis, quæ & Constitutio ipsa proponit statim ab initio. Pertinet autem hoc interdictum ad res immobiles. Aliud est de retinenda possessione rerum mobilium & appellatur etiam a primis verbis Utrubi. Et inter ea olim hæc differentia fuit. Uti possidetis interdicto vincebat qui tempore redditi interdicti nec vi, nec clam, nec precario ab adversario possidebat. Utrubi interdicto, qui majore parte anni retrorsum numerati, ut Paul. ait V. Sent. εἰς τοὐπίσω ἀνακλωμένυ, ut Theoph. noster, nec vi nec clam, nec precario ab adversario possederat. Postea cœpit utroque interdicto vincere non qui tempore redditi interdicti, non qui majore parte anni, sed qui tempore litis contestatæ possidebat, §. *hodie, Instit. de interd.* dum super hoc ab adversario inquietabatur, ut ait *l. 1. ff. Utrubi*, quæ verba Triboniani sunt, & significant tempus litis contestatæ, ex quo apparet verum esse quod vulgo jactatur, eum cum quo actor litem contestatur ex causa interdicti ad retinendam possessionem, si rem defendat, actorem eundemque possessorem inquietare. Hodie vero in Gallia hoc aut illo interdicto neque is vincit qui tempore redditi interdicti, neque is qui tempore litis contestatæ, ne is qui majore parte anni; sed qui toto superiore anno ipse auctorve ejus nec vi, nec clam, nec precario ab adversario possedit: & ne vis fiat, solet plerumque res sequestro deponi, quod olim non fiebat nisi in judicio petitorio: Neque eo qui interdicto vicisset satisdante de re conservanda & restituenda petitori si vicisset, neque petitore oblata satisdatione possessionem in se transferente, secundum ordinem edicti perpetui de satisdando, quem & in aliis plerisque causis observari docui ad Paulum 1. *Sent. tit.* 11.

VI. Enarratio.

THeophilus] §. 4. *de interdict.*

Hodie vero in Gallia] *Il n'y a que deux sortes d'interdits en France. La reintegrande, qui est au lieu de l'interdit*, unde vi, de quo in *c. reintegranda 2. q. 1. & le cas de saisine & nouvellete, qui est au lieu de l'interdit*, uti possidetis.

Satisdante de re conservanda] Qui vicit interdicto uti possidetis, in judicio petitorio satisdat petitori de re ei conservanda, restituendaque, si vicerit. Sin autem non satisdet, & petitor satis offerat, possessio in eum transfertur. Hæc est sententia *l. 1. ibi, ac satisdationis*, &c. quam assecuti sunt auctores Basilic. & ibi Isidorus interpres: e Latinis Fulgosius ad *d. l. num. 1.*

TIT. VII. *De tabulis exhibendis.*

Vide tit. 5. eod. lib.

INterdicta, quæ sunt proposita superius vel restitutoria sunt, ut interdictum Quorum bonorum, Quod legatorum, Unde vi, vel prohibitoria, ut Uti possidetis. Sequuntur exhibitoria, quæ licet figura verborum exhibitoria sint, vi tamen ipsa sunt restitutoria. Nam ut in actione exhibitoria verbum exhibere restituendi vim effectumque in se continet, sic & in interdictis exhibitoriis, ut actori scilicet restituatur quod exhiberi desiderat, *l. 1. §. in hoc interdicto, ff. de lib. exhib.* & hic si quæras quid distet actio exhibitoria ab interdicto exhibitorio, dicam hoc tantum, quod actione petantur exhiberi

hiberi res quæ nostræ sunt, *l.* 3. §. *si ipse testator*, *ff. de tab. exh.* & quas mox nostras esse dicturi, i. vindicaturi sumus. Interdicto res quæ nostræ non sunt, ut tabulæ testamenti in quibus aliquid nobis relictum est, quæ non sunt singulorum, sed universorum quibus quid illic adscriptum est, *l.* 2. *in princ. ff. test. quemad. ap.* nec eas vindicaturi sumus: & liberi homines qui nullius dominio subjecti sunt nec vindicari possunt, *l. si liber. ff. ad exh.* & liberi nostri, id est filii, vel nepotes quos in potestate habemus, qui æque nostri, id est in dominio nostro non sunt (aliud enim est dominium, longe aliud potestas) nec vindicari possunt, *l.* 1. §. 1. *ff. de rei vin.* Et ex his quidem interdictis exhibitoriis primum hoc proponitur interdictum de exhibendis sive proferendis tabulis testamenti, quod & momenti beneficium Anianus vocat in *l.* 1. *Cod. Theod. vic. civil. cr. ag.* & primis heredibus competit, vel secundis, existente casu substitutionis, ut in specie legis positæ sub hoc tit. vel legatariis aut fideicommissariis quorum interest, *l.* 3. §. *solent*, *ff. eodem*, adversus eum penes quem sunt, si negat eas exhibere se posse vel debere, *l.* 1. §. 1. *eod.* Adversus eum qui non negat, hoc interdictum non competit, sed extra ordinem eas exhibere compellitur, *l.* 2. §. *ultim. test. quem. ap.* Dixi hoc interdictum heredibus dari, quibus tamen & vindicatio tabularum competit, & actio ad exhibendum, *l.* 3. *eodem*. Sed vindicatio tanquam suarum, itemque actio ad exhibendum: Hoc interdictum tanquam de instrumento publico, non proprio suo, *l.* 2. *in princ. eodem*. Ceteris extra heredes hoc tantum interdictum datur, non vindicatio, vel actio ad exhibendum, *l.* 3. §. *si quis extra*, *ff. ad exh.* & hæc ita distingui volo.

VII. Enarratio.

Vindicaturi sumus] Actio ad exhibendum ei competit, qui in rem acturus est, *l.* 3. §. *est autem*, *ff. ad exhib.*

Et liberi homines] Non agitur ad exhibendum, quia hæc actio ei competit, *cujus pecuniariter interest*. Sic legerunt auctores Basilic. in *d. l. si liber.* ὅταν χρηματικῶς διαφέρει.

Nec vindicari possunt] Vide ad tit. 32. libri 3.

De exhibendis, sive profer. tab.] His verbis intelligimus tabulas testamenti, vel codicillos, vel quid aliud ad testamentum pertinens, *l.* 3. §. *si quis extra heredem*, *ff. ad exhib.*

Vindicatio tanquam suarum] Heres enim optimo jure tabularum dominus est.

TIT. VIII. *De liberis exhibendis, seu deducendis, & de libero homine exhibendo.*

Vide tit. 29. *&* 30. *eodem libro.*

Sequuntur in hoc titulo alia duo interdicta exhibitoria, & unum prohibitorium. Primum est de liberis exhibendis quod competit parentibus qui eos habent in potestate advers. eum apud quem sunt non sua sponte. Dico, qui liberos habent in potestate, quæ quasi proprietatis quæstio, & in hoc interdicto vertitur, ut docui tit. 1. Dico advers. eum apud quem sunt, quoniam hæc sunt prætoris verba, qui tamen de tabulis maluit dicere penes quem sunt: quia liberi homines apud nos esse possunt, non penes nos, tabulæ etiam penes nos. Post hoc interdictum sequitur interdictum de liberis ducendis, quod est prohibitorium, de quo accipio *l.* 1. *& l. pen. ff. eodem*. Secundum interdictum exhibitorium est de libero homine exhibendo, quod patri datur de exhibendo filio emancipato, matri de exhibendo filio vel filia, ut *l.* 2. quæ scripta est ad matrem, marito de exhibenda uxore ac ducenda, ut *l.* 3. quæ scripta est ad Evodium maritum:

A & generaliter cuilibet studioso tuendæ libertatis: est enim quasi publicum interdictum. Sed non creditori de exhibendo debitore latitante qui apud alium est, *l. ultim.* §. *ultim. ff. eodem*, quia creditoris pecuniariter interest, & suppetunt ei alia remedia ex edicto, puta, ut mittatur in possessionem bonorum debitoris. At interdictum de libero homine exhibendo non datur ei, cujus pecuniariter interest, *l. si liber*, *ff. ad exhib.* non juris sui, aut rei familiaris tuendæ, sed officii tantum causa, *l.* 2. §. *juris*, *ff. de interdict.* non quod intersit pecuniariter, sed quod intersit hominis hominem beneficio adfici.

VIII. Enarratio.

B Quoniam hæc sunt Prætoris verba] In *l.* 1. *ff. de lib. exhibend.*

Penes quem sunt] In *l.* 1. *ff. de tab. exhib.*

Marito de exhibenda uxore] Nam *& ut virgo pertineat ad patrem, tamen nupta pertinet ad maritum*, ut est in Quintiliani declamatione 359. Euripides in Danae: γυνὴ γὰρ ἐξελθοῦσα πατρῴων δόμων, οὐ τῶν τεκόντων ἐστὶν ἀλλὰ τοῦ λέχους: *Mulier egressa ubi est paternis ædibus, non amplius parentum est, sed magis viri.*

Scripta est ad Evodium] Sic legitur in vet. Brodæi. Fulgosius heic probat sententiam Glossæ, ut ibi marito adversus patrem detur interdictum de exhibenda uxore & abducenda.

Cujus pecuniariter interest] Vide ad titulum super.

C

TIT. IX. *De precario & Salviano interdicto,*

V. tit. 26. *&* 23. *eodem libro.*

In hoc tit. duo proponuntur interdicta restitutoria, Precarium, & Salvianum. Precarium est de repetenti precibus concessa restituenda ei qui concessit: & precarium ipsum licet sit gratuitum sicut donatio & commodatum, non tamen idem omnino quod donatio, quia donatio non revocatur. Non est etiam idem quod commodatum, imo longe aliud usus precarius, ut *l.* 4. *sup. de his qui a non dom. man.* aliud usus commodatarius. Nam commodatum revocari importune non potest, precarium quandocunque revocari potest, etiam importune intempestive, & ex continenti, atque etiam si concesD sum sit ad tempus, ante illud tempus, quia totum hoc descendit ex liberalitate, & bona volentia seu libidine ejus qui precario concessit, ideoque ex pœnitentia etiam illico precarii repetitio est, sicut donati mortis causa, vel donati ob rem: alioquin non est precarium, sed commodatum a quo pœnitere non licet. Revocatur autem precarium interdicto precario, quo etiam heres ejus qui precarium rogavit, tenetur ex persona defuncti, non ex persona sua, si in possessione permaneat, sed interdicto potius de clandestina possessione. Precarium finitur morte alterutrius, commodatum non item. Ex commodato est ultro citroque civilis actio, ex precario nulla. Nam præscriptis verbis quam Constitutiones introduxerunt hoc colore quod precarium ad aliquid esset commodato E simile, non frequentari infrequens ejus mentio in titulo de precario, & frequentissima, vel tota potius de interdicto precario satis indicat, & quod licet Constitutionibus facta esset bonæ fidei, non tamen adnumerata est inter actiones bonæ fidei in §. *actionum*: & merito, quia precarium magis est donationi simile, ex qua non est actio præscriptis verbis, & donatio magis quam commodatum; sed donatio revocabilis, donatio imperfecta, *l. pen. ff. com. præd.* & ob id tutius est interdicto jure ordinario, quam ex Constitutionibus agere de precario. Alioquin si existeret certa ex Constitutionibus, vel ex stipulatu, necessarium interdictum precarium non esset. Salvianum interdictum est de pignoribus, & datur locatori ad persequen-

sequendam possessionem rerum conductoris pro mercede pignori obligatarum tacite, vel specialiter. Quasi Salvianum creditori ad persequendam possessionem rerum cujuscunque debitoris pignori obligatarum, & directum adversus ipsum conductorem, vel debitorem tantum, utile in factum conceptum adversus possessorem quemlibet. Serviana, & quasi Serviana directa de jure pignoris adversus quemlibet, quia est in rem; interdictum autem omne personale.

IX. Enarratio.

Bona volentia] Apulejus Metam. xi. *Mea volentia fretus.*

Seu libidine] Qui precario concessit, cum sibi libuerit, precarium solvit, *l.* 1. *ff. eod.*

Ex pœnitentia] Salvianus libro 1. contra avarit. *Commodatis enim a Deo facultatibus utimur, & quasi precarii possessores sumus:* & mox: *Terminus quoad licuit: terminus quoad permisit ille qui præstitit.*

Tenetur ex persona defuncti] Vide Cujacium ad Paulum *lib.* 5. *Sent. tit.* 6. §. *heres.*

Ex precario nulla] Vide Cujac. ad Paul. *d. tit.* 6. §. *redditur.*

Non frequentari] Idem scribit ad §. *actionum, de actionibus.*

Pro mercede] Pro pensione prædii. Merces proprie, quæ ex locatione prædii rustici percipitur: pensio, quæ ex prædiis urbanis, *l.* 27. *&* 29. *ff. loc.*

Interd. autem om. personale] Vi ipsa, *τῇ δυνάμει*, *l.* 1. §. 2. *de interdict.*

TIT. X. *De ædificiis privatis.*

Quædam sunt interdicta de ædificiis privatis, ut puta quod vi aut clam, quod est restitutorium, & de novi operis nunciatione tria, unum restitutorium, duo prohibitoria; & in titulo de damno inf. interdictum de tollendis ruderibus ædium collapsarum in alienas ædes, *l.* 7. §. *ult.* & interdictum de tollendis his, quæ vi fluminis in aliena ædificia importata sunt, *l.* 9. §. *de his*, propter quæ superioribus interdictis subjicitur hic titulus, in quo potissimum agitur de forma, & modo privatorum ædificiorum, & de refectione & demolitione eorum, de non diruendis promercii causa, & de reficiendis his quæ corruerunt, aut deflagrarunt, & de legitimis intervallis, quibus abesse debent ab aliis ædificiis privatis vel publicis, *l.* 9. 11. 12. 13. *& in l.* 14. quæ est ultima, de lite orta inter nunciatorem novi operis, & eum cui nunciatum est novum opus, dum ille adfirmat sibi esse jus nunciandi, & offert præsentem cognitionem, hic vero negat, finienda intra menses tres, intra quos denunciatus non possit, nec oblata satisdatione ædificare, vel si finiri aliqua ex causa intra eum diem non potuerit, ut tum denunciatus ædificare possit oblata satisdatione de opere restituendo.

X. Enarratio.

Promercii causa] Vox frequens in libris nostris, Vide Cujacium ad Pauli *Sententiarum lib.* 5. *tit.* 23. §. *qui hominem.* Hinc *promercalia*, *ὤνια* in veteri Onomastico: & *res promercales* in *l. quod si heres* 10. *ff. de impens. in res dotal. fa.* *πράσιμα*, In Basilicis.

TIT. XI. *De operibus publicis.*

Vide tit. 10. *lib.* 50. *ff.*

Sunt etiam de operibus & locis publicis interdicta quædam, *l.* 1. §. *quæ sunt*, *ff. de interd.* *l.* 1. §. *nuntiatio*, *ff. de no. op. nunc.* & in tit. *de lo. pub. fr.* & nominatim *l.* 3. hujus tituli: prætoria in quibus judices habitant, vel jus dicunt, & domus publicæ, & *l.* 19. porticus, & anciportus .i. vici urbis, aut viæ publicæ jubentur a privatis possessoribus juri & possessioni, sive usui publico vindicari, quod utique fiet per generale interdictum restitutorium si non extra ordinem. Et ex *l.* 5. recte dicam dari posse interdictum de opere restituendo quod illicite ædificatum in foro vel palatio, ut *l.* 16. vel muris aut portis, ut *l.* 2. *ff. ne quid in lo. sac.* ut si qua parapessia muris adjiciantur, quod nomen restituo in *l.* 13. Nam in Basil. est *παραπίσσια* per *ι*, sed scribas per *η*, ut sit parapessia, quod est adplicita, vel adficta muris, vel aliis operibus publicis. In Cod. Theod. parapetasia, quasi adtensa. Leges autem Græcas quod adnotant quidam deesse sub hoc titulo duas, est omnimo falsum, & ex eis quam ponunt tertio loco in hoc titulo, ea est Latina constitutio, *l.* 26. *supra de episcop. & cleric.*

XI. Enarratio.

Prætoria, in quibus judices hab. &c.] Prætorium pro auditorio judicum, vel ædibus Prætoris, aut Principum sumi docet Glossarium nostrum ad Cedrenum: cui adde hunc locum Theodoreti in epistolam ad Philippenses cap. 1. vers. 12. *τὰ βασίλεια, πραιτώριον, προσηγόρευσεν.* *Regiam appellavit prætorium.*

Quod nomen restituo in l. 13.] Sic legitur in codice Menagii.

TIT. XII. *De ratiociniis operum publicorum, & de patribus civitatum.*

Pars est tituli superioris, & hoc habet, ad præsidis provinciæ officium non pertinere ut excutiat rationes operum publicorum, puta an impensæ respondeat structura; sed ad curatorem Reipublicæ, sive patrem civitatis, de quo *l.* 3. *inf. de his, qui sp. mun. succ.* & obs. 12. c. 30. Et ut qui ultro pollicitus est se Reipublicæ opus facturum suo sumptu, eo perfecto ex sua liberalitate (qua qualicumque contentam esse Rempublicam benignum est) non inquietetur, quod quantitati promissæ opus non suppetat, vel quod non operi constat virtus, qua permaneat ad vetustatem.

XII. Enarratio.

Ultro pollicitus est] Pollicitatio enim est offerentis solius promissum, *l.* 3. *ff. de pollicitat.* Servius in 1. Æneidos versu 241. *Pollicemur sponte, rogati promittimus.*

TIT. XIII. *De pignoribus & hypothecis.*

Vide tit. 1. *lib.* 20. *ff.*

Postquam a titulo vigesimo octavo libri 3. conditor hujus Codicis instituit pertractate dicere de actionibus, & dixit jam de multis in rem, quæ sunt de proprietate rerum, & in personam, quæ de obligatione personarum, & de mistis tam in rem, quam in personam, & de præjudicialibus, quæ sunt de statu liberorum & servorum, & in rem esse videntur, & de actionibus ex causa interdictorum, quæ sunt de possessione rerum, & in rem etiam esse videntur, ab hoc titulo incipit tractare, de qua ante non tractaverat, de actione hypothecaria, quæ est de obligatione rerum debitoris mobilium vel immobilium, corporalium vel incorporalium. Et in rem actio non qua dominus, aut quasi dominus, rem esse suam vel quasi suam petat, sicut actionibus in rem ante propositis, sed qua creditor rem debitoris sui adserat pro debito sibi esse obligatam, & possessionem ejus avocet jure pignoris. Et quia pignus aut re contrahitur, aut nudo pacto, & ad utrumque genus pignoris hæc actio per-

tinet, quatenus pignus persequitur nudo pacto contractum, prætoria est actio: quatenus pignus persequitur re contractum, civilis; quia & pignus re contractum civile negotium est: & hanc distinctionem adhiberi volo, ad id quod generaliter est scriptum in Instit. actionem hypothecariam ex ipsius prætoris jurisdictione capere substantiam. Quamvis autem pignus & hypotheca nihil inter se distent præter syllabarum sonum, quo etiam lingua Latina discernitur á Græca, tamen docendi causa ita placuit Jurisconsultis distingui proprie, ut hypotheca acciperetur pro pignore nudo consensu contracto, pignus pro pignore re contracto, vel hypotheca, rei immobilis, pignus mobilis, qualem etiam Chrysostomus in Psalm. 38. differentiam facit inter hypothecam, & *ἐνέχυρον* his verbis, *ἀπαιτεῖ ὁ δανείζων ἢ ὑποθήκην ἢ ἐνέχυρον: πτωχὸς οὐχ ὑποθήκην ἔχων, οὐ κέκτηται γὰρ οὐδὲν, οὐκ ἐνέχυρα φέρων: γεγύμνωται γάρ*. Et Jurisconsulti separarunt hæc duo nomina eadem licentia, qua & apocham ab acceptilatione, & qua medici quidam anthraca a carbunculo, & Theologi Pentecosten a quinquagesima, licet inter se nihil distent præter diversum sonum, & diversam linguam, ut de pignore & hypotheca Martianus scribit in *l. res*, §. *ult. ff. de pign.* & de aliis D. Augustinus lib. de magistro, Itaque a proprio usu recedentes sæpe generaliter & pignus, & hypothecam dicunt quamcumque conventionem, sive re, sive consensu perfectam, quæ res quascunque, vel jura debitoris creditori obligat in crediti vicem: id lingua materna vocamus uvadium a vade proculdubio: nam fidei optimus vas est res pignori nexa, ut regula juris ait, plus cautionis esse in re quam in persona. Sunt tamen & in hoc titulo Constitutiones quædam de actione pigneratitia, quæ de pignore debitori restituendo datur, ut *l.* 19. *&* 20. quia & huic & hypothecariæ est idem adfectus circa eandem rem, & ut Justin. ait, altera alteri est æmula.

XIII. Enarratio.

QUæ sunt de statu] Omnis causa status præjudicium appellatur, vide sup. lib. 7. tit. *de liber. cau.*

In rem esse videntur] §. *præjudiciales, de action.*

Et in rem etiam esse videntur] *L.* 1. §. 1. *ff. de interdict.*

Vel incorporalium] Ut nominum, sive cautionum debitorum, *l.* 4. *hoc tit. l. si convenerit* 18. *ff. de pign. action.*

Et in rem actio) *L. pignoris* 18. *ff. hoc tit. l. pignoris* 17. *ff. eod. l. si venditor* 66. *ff. de eviction.*

Rem esse suam] Creditor enim dominium non vindicat, *l. si fundus* 16. §. *creditor*, *ff. de pignorib.*

Et possessionem ejus] Creditor nudam possessionem pignoris avocat, *d. l. 66.*

Et quia pignus] *L.* 1. *ff. de pignerat. act.*

Prætoria est actio] Idem scribit ad §. *Item Serviana*, *de actionib.*

Civile negotium est] *L.* 1. §. *ult. ff. de pact.*

Ut hypotheca acciperetur] *d.* §. *item Serviana*, *&* *d. l.* 18. *hoc tit.*

Apocham ab accept.] V. Onom. *acceptilatio*, *ἀποχὴ* inter apocham tamen & acceptilationem aliquid interesse scribit Ulpianus in *l. si accepto* 19. *ff. de acceptil.*

D. August.] In lib. de magistro c. 6.

Vadium] Ut in lege Alemann. *tit.* 3. §. 1. hinc vadiare & invadiare in lege Langobardor. *lib.* 3. *tit.* 1. *l.* 43. *& lib.* 1. *tit.* 14. *l.* 10. in idiotismo, *gage*, *& engager.*

Nam fidei optimus vas] Pignus datur quo magis pecunia credatur, §. 4. *Inst. quib. mod. oblig. re contrah.* & ut diligentius creditori cautum sit. Plautus in Rud. Act. 2. Sc. ult. *Tibi ego nunquam credam nisi accepto pignore*. D. Ambrosius in libro de Tobia cap. 4. *Quid vobis iniquius, qui pecuniam datis, & vitam obligatis & patrimonium? Accipitis aurum argentumque pro pignore, & adhuc illum debitorem dicitis, qui vobis plus reddit, quam accepit. Vos creditores asseritis, qui amplius debetis. Vos, inquam, dicitis creditores, qui non homini, sed pignori credidistis.*

Ut regula juris] *L.* 25. *ff. de regul. jur.*

TIT. XIV. *In quibus causis pignus tacite contrahatur.*

Vide tit. 2. eodem libro.

PIgnus non tantum expresse contrahitur, quod manifestarium pignus dicitur, sed etiam tacite, & ex præsumptione juris, *l. ult. hoc t.* nam & pacto contrahitur, quod non minus recte fit tacite quam expresse: & tacitum pignus tacitamque hypothecam lex inducit, aut præsumit, quasi de ea tacite convenerit, ut *l.* 3. *hoc titulo*, *l.* 3. *&* 4. *ff. eodem*, quasi silentio convenerit, ut loquitur *l. ea lege*, *ff. loc.* ac primum quidem fiscus semper tacitam hypothecam habet ex causa contractuum suorum, non ex aliis causis: nam causa primipili, vel alterius publicæ functionis, quæ etiam dotem uxoris debitoris fiscalis apprehendit, non sufficientibus bonis debitoris, vel fidejussoris, aut mandatoris, aut nominatoris ejus, causa contractus est. Sunt etiam tacite pignori nexi fructus fundi nominatim pignerati quos debitor vel heres ejus percepit. Nam quos alius percepit, veluti emptor prædii, non jure pignoris veniunt in actionem Servianam, sed arbitrio judicis, si exstent, & prædium non sufficiat, *l. si fundus*, §. *in vindicatione*, *in fi. ff. de pig.* quos autem ipse creditor percepit, imputat in usuras, & post in sortem, *l.* 9. sup. *tit. prox. l.* 2. *inf. de par. pign.* Item ex lege penultima bona secundi mariti, cui contra fidem jurisjurandi denupsit mater, quæ filii impuberis tutelam susceperat, non petito alio tutore, nec restituta tutela, pupillo pignoris jure tacito intellectu tenentur: quia si quid forte filio intercepit mater, id omne præsumitur pertulisse ad maritum, dum cupit novo marito ornatior & divitior apparere. Postremo locato fundo ob mercedem locatori fructus tacite pignori obligati sunt, non invecta & illata, nisi id convenerit nominatim, locatis ædibus, quarum reditum constat in fructibus non consistere, sed in mercedibus tantum, quæ ipsæ pro seipsis pignora esse nequeunt, invecta & illata ab inquilino tacite pignori obligata sunt.

XIV. Enarratio.

QUod manifestarium pignus dicitur] Ut apud Plautum *manifestarius fur*, *manifestarius mœchus*, *& manifestaria res.*

Tacite quam expresse] *L.* 2. *ff. de pact.*

Ex causa tributorum] Universa bona eorum qui censentur, vice pignorum tributis obligata sunt, *l.* 1. censentur, *ἀπογράφονται*, *ἀποτιμῶνται*. Glossæ: *ἀπογράφομαι*, *censeor*, &: *ἀποτιμῶμαι*, *censeor.*

Et ex causa contract. suorum] *L.* 2. *hoc tit.* hoc privilegium fisci dicitur in *l.* 2. sup. *de servo pign. da. manum.* jus fiscale in *l. Ælianus* 10. *ff. de manumiss.*

Non ex aliis causis] Nam in quibusdam casibus fiscus tacitam hypothecam non habet, *l. rescriptum* 10. *ff. de pact.*

Publ. funct.] Vide tit. 73. libro 7. ubi de primipilo.

Fructus fundi nominatim] *L.* 3. *h. t.*

Denupsit mater] Suetonius Neronis capite 29. *Cui etiam sicut ipsi Sporus, ita ipse denupsit*. Dictys Cretensis: *Quæ eo tempore Nestori denupta erat.*

Divitior apparere] Utuntur Plautus, Terentius, Lucretius, Cicero, Cornelius Nepos.

Tacite pignori obligati sunt] *L. in prædiis* 7. *ff. eod.*

eod. vide Cujac. ad *l. 61. ff. de furt.*

Nisi id convenerit nominatim] §. *interdictum*, *Instit. de interdict.*

Tacite pignori obligata sunt] *L.* 3. 4. 5. *&* 6. *ff. eodem.*

TIT. XV. *Si aliena res pignori data sit.*

INcipit ab hoc titulo tractare de rebus quæ pignori obligari non possunt: namque ejusmodi sunt res alienæ, ut specialiter pignori datæ sine mandato, aut voluntate domini non obligentur: quia ut rem alienam non possum facere tuam jure dominii, sic nec pignoris jure tibi nectere quod nexum mihi non est: Jure possessionis possum facere tuam, quia possessionem etiam non domini habere possunt: & hac ratione rei alienæ emptio, venditio ab initio consistit, propterea quod contenta est traditione vacuæ possessionis, non pignus, vel hypotheca. Servitutes rusticorum prædiorum, quæ pignori obligari possunt ab iis, quorum prædiis debentur, non sunt aliena jura. Redemptus ab hostibus non est pignori, sed quasi pignori, & non civiliter, sed naturaliter. Res mihi debita vel obligata non tam ipsa est pignori, quam obligatio.

XV. Enarratio.

NAmque ejusmodi sunt res alienæ] Res debet esse in bonis debitoris, *l. penult. ff. quæ res pign. & l. quæ prædium 6. hoc tit.*

Aut voluntate domini] Non invito aut inscio domino, *l. ult. hoc tit.*

Nectere quod mihi nexum non est] Nectere, est obligare in *l. ult. heic. Nexum*, inquit, *non facit prædiorum, nisi persona quæ jure potuit obligare.* Basilica: οὐδεὶς ἐνοχοποιεῖ πρᾶγμα, εἰ μὴ ὁ δυνάμενος: *Nemo rem obligat, nisi qui obligare potest.*

Traditione vacuæ possessionis] In pignore hoc agitur, ut constituatur jus, quod constituere non potest, qui nullum jus habet in re. At in venditione rem tradi sufficit. Fulgosius.

Quam obligatio] Jus quod in ea habeo. Vide recitat. ad tit. 23.

TIT. XVI. *Quæ res pignori obligari possunt, vel non, & qualiter pignus contrahitur.*

Vide titulum tertium lib. 20. ff.

REbus alienis, quas pignori obligari non posse superior titul. ostendit, hic titulus adiicit alias plerasque, veluti monumentum; *l.* 3. & spem præmiorum ex sacris certaminibus *l.* 5. aut ipsamet præmia sacra, quæ consistebant in annonis, obsoniis, pensitationibus, quæ athletis nobilibus pro indepta victoria de publico tota vita præstabantur ex die, quo in suam civitatem invecti fuissent (qua ex re εἰσελαστικὰ dicuntur) non per portam civitatis, sed disjecta parte muri, ut Suetonius scribit in Nerone, & Plinius in epistolis, & ait *l.* 5. privata pactione: nam judicis auctoritate debitori condemnato, si alia bona non suppetant, his præmiorum commodis interdici potest, *l. commodis, ff. de re jud.* At si ea commoda privata pactione obligari non possunt, hoc quidem est consequens, ut nec generali obligatione non contineantur, non dicam specialiter obligari non posse. Præterea liberi homines pignori obligari non possunt eadem ratione, qua loca religiosa, aut præmia sacra, quia in bonis debitoris non sunt. Sed neque servi, aut boves aratores, licet in bonis ejus sint, aut vomeres, vel aratra pignori capi privata pactione, aut publica auctoritate possunt a creditoribus vel executoribus, aut exactoribus tributorum, propter utilitatem agriculturæ, atque etiam fisci, cui debita tributa minuuntur, si ablatis aratoribus

A agricultura cesset, ea maxime tributa, quæ pro fructuum anni modo exiguntur, *l.* 7. *&* 8. Observandum autem est, hunc titulum non tantum esse de his quæ pignori obligari non possunt, sed etiam de his quæ possunt, de quibus tamen dubitari poterat, ut de nominibus, *l.* 4. quæ hodie obligari possunt, invitis debitoribus: olim non poterant, *l.* 3. *& l. postquam, sup. de her. vend.* Additur in rubrica: Et qualiter pignus contrahitur, quo pertinet *l.* 2. *& ult.*

XVI. Enarratio.

IN Nerone] Capite 25.

Et Plinius in epist.] Epistola 119. & seq. libro 10.
B ad quas vide Conradum Rittershusium. Vide & Petrum Fabrum Agonist. lib. 2. cap. 10. & cap. 16. & Cujac. ad Nov. 53.

Si alia bona non suppetant] Sic etiam veteres interpretes acceperunt legem *commodis*, Azo, Joannes Faber.

Aut boves aratores] Vide Observationum lib. 4. cap. 20.

Ut de nominibus] Nomina seu γραμματεῖα, ut est in Basilicis, cautiones debitorum pignori obligari possunt.

Quo pertinet lex secunda] In qua emptiones sunt instrumenta emptionis, ut in Basilic. τὰ ὠνητικὰ τοῦ ἀγροῦ. His, quæ obligari non possunt, adde arma. Scholiastes Aristophanis in Plutum. φαίνεται δὲ καὶ ἀπηγορευόμενον εἶ-
C ναι ὅπλα εἰς ἐνέχυρα.

TIT. XVII. *Qui potiores in pignore habeantur.*

Vide tit. 4. eodem libro.

IN hoc titulo ostenditur, ex duobus aut pluribus creditoribus, quibus diversis temporibus separatim eadem res in solidum pignori obligata est, vel universa bona, quis præferatur in exequendo jure pignoris, hac potissimum regula constituta. Priorem tempore præferri posteriori, in qua ne nos ambiguitas nominis ducat in errorem, admonendi sumus priorem esse eum qui prior data pecunia mutua, vel promissa, solemni stipulatione pignus accepit, vel pepigit. Exigo ut pecu-
D niam dederit, vel daturum se stipulanti promiserit: nam si neque numeraverit, neque promiserit, quamlibet spe futuræ numerationis pignus acceperit, vel pepigerit, in eo non est potior illo, cui idem pignus postea obligatum est pro pecunia quam numeravit; quia hic in causa pignoris magis prior esse censetur: nec enim prior æstimatur ex tempore dati pactive pignoris, sed ex tempore habiti contractus, & negotii principalis, *l.* 8. *hoc titulo*, *l.* 1. *l. qui balneum*, *l. potior in princ. &* §. 1. *ff. eod. l. penult. ff. quæ res pign. oblig.* At secundum illam regulam, quæ ut dixi, potissimum in hoc titulo proponitur, differentia est inter actiones personales & hypothecarias: nam in personalibus privilegia æstimantur ex causa debiti, non ex temp. *l. privilegia*, *ff. de reb. auc. jud.* in hypo-
E thecariis ex tempore. Itaque prioris creditoris hypotheca firmior est; tametsi nihil prior posteriori offerat, *l.* 5. *hoc titulo*, posterioris infirmior; quia in id tantum efficax est, quo summa pignoris excedit summam prioris sortis, & posteriori creditori non confirmatur in totum, nisi priori soluta omni pecunia debita, vel oblata, obsignata, deposita a debitore ipso, vel a posteriori creditore. Et regulæ locus est, non tantum in pignore conventionali, sed etiam in prætorio, si modo ex causis titulisque diversis creditores veniant, vel si ex his qui sunt tituli ejusdem, unus in actione personali privilegiarius sit: nam prætorium pignus sequitur jus personalis actionis. Item regulæ superiori locus est, non tantum duobus aut pluribus cre-

creditoribus habentibus idem pignus conventionale, vel prætorium, ſed etiam uno habente generale pignus, altero ſpeciale, niſi ſit poſteriori ſpecialiter obligata res pecunia ejus comparata: hoc enim caſu regula vitiatur, & aliis pleriſque, ut *l. 7. pen. & ultim.*

XVII. Enarratio.

Diverſis temporibus] *L. 7. & 8. hoc tit. l. 14. ff. eodem.*

Vel univerſa bona] Qui generaliter bona debitoris pignori accepit, potior eſt eo cui poſtea ſpecialiter prædium ex iiſdem bonis pignori datum eſt. Prior creditor præfertur poſteriori, *l. 6. hoc tit. l. 2. ff. eod.*

Priorem tempore] *L. 2. & 4. hoc tit.*

Quamlibet ſpe fut. numerat.] Quamlibet pro, quamvis: utitur Plinius.

Magis prior eſſe cenſetur] Potior eſt, qui primus numeravit.

Ut in l. penult.] In actionibus hypothecariis, qui nititur publico inſtrumento (quod in Baſilico ἀγοραῖον dicitur, ſeu forenſe) licet poſterior ſit creditor, potior eſt eo qui nititur privato inſtrumento, quod ἰδιόχειρον dicitur in *d. l. pen.* Anaſtaſius in Hiſtoria Eccleſiaſtica: Et fecerunt ſcripta propriæ manus. Theophanes a quo Anaſtaſius, ἰδιόχειρα αὐτῶν. Idem Thophanes alibi: ἔλαβεν αὐτοῦ τὸ ἰδιόχειρον.

Et ult.] Vide *ſup. de privil. dot.*

Et ult.] De qua vide, quæ ſcribit hic noſter ad *Nov. Juſtin. 91. & 96. 1.* P. Faber.

TIT. XVIII. *De his qui in priorum creditorum locum ſuccedunt.*

Hic titulus portio eſt tituli ſuperioris, & quod in illo habuimus, poſteriores creditores hypothecarios in locum priorum ipſo jure ſuccedere, offerendo eis & ſolvendo pecuniam debitam & uſuras, *l. 1. 5. 8.* & *10.* idem in hoc proponitur *l. 4.* & Conſtitutio cujus fit mentio in *l. 1. hujus tit.* ea eſt *l. 1. tit. ſuperioris.* Sed de eo quoque tractatur in hoc tit. an hi quorum pecunia, cum creditores non eſſent, priores creditores hypothecarii dimittuntur, in locum eorum ſuccedant: Et oſtenditur, non eodem prorſus modo, quo poſteriores creditores hypothecarios in locum priorum ſuccedere eos, qui cum creditores non eſſent, pecuniam obtulerunt & ſolverunt prioribus creditoribus hypothecariis pro alio, vel ut his ſolveretur, crediderunt debitori facienti verſuram, licet hoc ipſo quod ſolvunt pro alio, vel ei credunt pecuniam ſolvendi cauſa, incipiant eſſe creditores ex cauſa negotiorum geſtorum, vel ex cauſa mutui: nec enim ſuccedunt in jus pignoris quod illi habuerunt quos dimiſerunt, niſi in ſolvenda pecunia, auctoritate judicis pignus in eos translatum ſit, vel in credenda ea pacti ſint, ut in eorum jus & locum ſuccederent: quia tunc in priorum jus locumque ſuccedunt, non ut poſteriores quidem, qui offerendo, ipſo jure ſuccedunt, ut initio dixi, ſed ex auctoritate judicis, vel ex conventione, ut *l. 1. hoc titul.* quæ ait, non omnimodo, quia ſane ſuccedunt ut habeant actionem Paulianam, quam illi habuerunt quos ſua pecunia dimiſerunt ex eorundem quorum eſt hujus tituli & ſuperioris prima lex, Imperatorum Conſtitutione *l. 10. §. 1. l. niſi, ff. quæ in fr. cred.* item ut habeant privilegium in actionibus perſonalibus, quod illi habuerunt, *l. 2. ff. de ceſſ. bon. l. ſi ventri, §. eorum, ff. de reb. auct. jud. poſſ.* non etiam ut habeant jura hypothecarum, & in eis privilegia temporum quæ illi habuerunt, niſi in eos nominatim tranſcripta ſint auctoritate judicis, vel conſenſu debitoris, ut docui Obſervat. 18. cap. 40. unde in *l. 2. hujus tituli.* Jure ſucceſſiſti, ſic interpretor, ceſſione & tranſlatione pignoris facta auctore judice, vel conſenſu debitoris, qui utique conſenſiſſe intelligitur non tantum

A ſi nominatim convenerit ut cujus pecunia creditor dimitteretur, is ſubiret locum illius; verum etiam ſi debitor vendiderit rem pignori obligatam, ut ex pretio creditor dimitteretur, *l. 3.* quo tamen caſu inferioribus creditoribus eſt jus offerendi emptori, *l. 3. ff. de diſtr. pign.* quia nihil refert debitor rem priori obligatam alii obligaverit, an vendiderit, cum pecunia pervenit ad priorem: nam utroque caſu inferioribus creditoribus jus eſt offerendi emptori, vel creditori novo, qui in prioris locum ſucceſſit.

XVIII. Enarratio.

Poſteriores creditores] Qui ſecundo ſeu poſteriore loco pignus acceperunt.

B Ipſo jure ſuccedere] In locum prioris creditoris ſuccedere dicitur qui in jus pignoris ſuccedit, *l. 3. ff. quæ res pign. vel hypoth.* & locum prioris creditoris ſubit, *l. creditor 12. §. pen. ff. qui potior. in pign.* in locum prioris ſubſtituitur, *l. Claudius 16. eodem.*

Cum creditores non eſſent] Lex prima accipienda eſt de extraneo, ut & Baſilicon auctores acceperunt. Quidam accipiunt de creditore chirographario. Non recte. Non eſt ſpernenda emendatio quam in Codice ſuo notaverat Antonius Loiſellus V. C. ut pro *judicatum*, legatur, *indicatum*, ſcilicet per libellum.

Facienti verſuram] Debitor ex ſententia Cujacii verſuram facere dicitur, qui pecuniam mutuam ſub uſuris ab alio accipit, ut antiquiorem creditorem dimittat; quo genere mutatur creditor, id eſt, prior abſolvitur,

C & qui pecuniam numeravit, novus creditor eſſe incipit. Theophylactus epiſtola 16. *Poſtquam fœnore ab aliis acceperis, aliis reddis quod debes.* Vide Cujacium ad legem primam in fin. D. de uſur. libro 2. Quæſtionum Papiniani, Salmaſium de uſuris cap. 1. ad fin. & cap. 17. ad fin. & de modo uſurar. cap. 7. pag. 298. & ſeqq.

Creditori novo] Si debitor, verſura facta, tertio creditori accepta pecunia idem pignus obligaverit primi creditoris dimittendi gratia, jus ſecundi non perimitur; ſed tertius creditor in locum primi ſuccedit, & ſecundo jus eſt offerendi tertio. Cujac. ad *l. 3. ff. de diſtract. pign.*

TIT. XIX. *Si antiquior creditor pignus vendiderit.*

D Hic etiam tit. eſt portio 17. quo oſtenditur, multum intereſſe debitor diſtrahat pignus, an antiquior potiorque creditor: nam ſi antiquior creditor extraneo recte diſtrahat, id neque debitor, neque inferior creditor, oblata pecunia emptori evincere poteſt, *l. 1. & 2. hoc tit. l. 3. ff. de diſtr. pign. l. 1. infr. ſi pig. pign. dat. ſit.* quia ſera oblatio & intempeſtiva eſt, & diſtractio rite facta a creditore potiori, extrema linea pignorum cauſæ. Dixi, extraneo: nam ſi ſecundo creditori pignus diſtrahat primus, tertio ſupereſt jus offerendi ſecundo, *l. 5. §. ultim. & l. ſequ. ff. de diſtr. pign.* At ſi debitor pignus vendat, vel quod idem eſt, in ſolutum det antiquiori creditori, vel ſi vendat extraneo, inferioribus creditoribus integrum eſt jus offerendæ pecuniæ

E emptori, *l. 1. hoc tit.* quod jam jamque dixi titulo ſuperiore.

XIX. Enarratio.

At ſi debitor pignus vendat] Auctores Baſilic. legerunt in *l. 1. Cum autem debitor ipſe priori, &c.* εἰ δὲ ὁ χρεώστης αὐτὸς, &c. quod etſi leviuſculum ſit, non tamen ſpernendum eſt.

TIT. XX. *Si communis res pignori data sit.*

UT rei alienæ invito domino pignus non contrahi docuit tit. 15. ita rei communis pro parte collegæ non consentientis nullum pignus contrahi docet hoc tit. quia ea pars aliena res est: & nemo ex sociis plus parte sua alienare, aut pignerare potest.

XX. Enarratio.

PLus parte sua alienare] Si socius supra partem suam alienaverit, aut pigneraverit, satis illicita alienatio est, satisque illicitum pignus. Recte heic notat, pignus in parte indivisa constitutum, etiam post divisionem factam in eodem statu permanere. Vide recitat. Cujacii.

TIT. XXI. *De prætorio pignore & ut in actionibus etiam debitorum missio prætorii pignoris procedat.*

REgula proposita tit. 17. non tantum in eo pignore locum habet quod ex contractu, vel ex pacto formam & originem capit, sed etiam in prætorio pignore, de quo est hic tit. maxime si non sint ejusdem tituli creditores, ut *l.* 2. *&* 3. *eod. tit.* Et actio hypothecaria pertinet etiam ad prætorium pignus ex *l.* 2. *hujus tit.* quibus rationibus apparet ab hoc tractatu, qui est potissimum de actione hypothecaria, non esse alienam inspectionem de prætorio pignore, licet jam de eo nonnihil actum sit superiore libro tit. 72. nam prætorium pignus est quod missio in possessionem rerum omnium, vel unius rei debitoris (ut *d. l.* 2. *tit.* 17.) quæ fit ex edicto, conciliat atque constituit, prætore specialiter decernente creditorem cui non solvitur, non respondetur, non cavetur, mitti in possessionem bonorum, ut pignus habeat, quo sibi servet creditum: & hoc verbum missionis quod est in hac rubrica, & *l.* 2. demonstrat satis, & *l. misso, ff. pro emp.* Denique prætorium pignus est quod non a debitore, sed a prætore ex edicto creditori datur, & decernitur, ut ei in tuto sit creditum, misso creditore in possessionem bonorum, vel quasi possessionem: nam & Justin. in *l.* 1. constituit prætorium pignus consistere in nominibus posse, prætore scilicet jubente ut & actiones debitoris creditor pro pignore habeat & persequatur, quod ante Justinianum non obtinuit: nec enim missus in possessionem omnium bonorum occupabat etiam nomina, nec nisi excussis rebus corporalibus, *l. si nullæ, ff. ut in poss. leg.* At ex Constitutione Justiniana recte missio fit statim ab initio etiam in universa nomina debitoris. Quod item constituit *l.* 2. ut si creditor amiserit possessionem, in quam rei servandæ causa jure prætorio missus erat, eam persequi & recuperare possit utili actione hypothecaria, hoc quoque videtur olim non obtinuisse: nam qui mittitur in possessionem, custos apponitur rebus debitoris sui commodi & securitatis causa, & in eo custode diligentia exigitur, quam si non præstiterit, sibi imputare debet qui non servavit pignus prætorium quod impetraverat.

XXI. Enarratio.

QUod missio in possessionem] Vide Observat. libro v. 30.

Qui non servavit pignus prætorium] Sibi quidem imputare deberet; sed humanius est ut possessionem amissam utili actione hypothecaria recuperare possit, *l. ult. h. t.* ut est in Basil. *οὐδὲ γὰρ ὀφείλει ζημιοῦσθαι εἰ καὶ ἀμελήσοι*. Licet enim diligentiam non præstiterit, non debet inde damnum pati, sua ei negligentia non nocet, nova humanitatis ratione.

TIT. XXII. *Si in causa judicati pignus factum sit.*

SEquitur in hoc titulo aliud genus pignoris, ad quod pertinet etiam regula tit. 17. *l. si & jure, ff. eod. tit.* & actio quoque hypothecaria, ut opinor. Id vero est pignus quod in causam judicati ex bonis condemnati capit executor rei judicatæ, jussu & auctoritate ejus qui hoc præcipere potest, i. magistratus qui judicem dedit, non judicis dati qui rem judicavit. Prætorium datur, hoc capitur; prætorium occupat creditor, hoc executor sive apparitor magistratus, *l.* 2. *hoc tit. l. si plus, ff. de evict.* prætorium ex edicto jure ordinario constituitur, hoc extra ordinem, *l. si pignora, ff. eod.* prætorium in rem constituitur, hoc in personam, i. respectu personæ ejus secundum quem judicatum est, *d. l. si & jure*, prætorium datur etiam adversus debitorem non judicatum, hoc vero capitur tantum ex bonis judicati. Utraque tamen via exequi licet judicatum, vel eo qui vicit misso in possessionem bonorum judicati servandi causa, *l.* 2. *&* 3. *tit.* 17. vel extra ordinem ablatis & publice distractis pignoribus per apparitorem, non per creditorem, & censu mobili primum, deinde immobili, tum nominibus ex Constitutione Antonini, qui ordo non servatur in prætorio pignore.

XXII. Enarratio.

ACtio quoque hypothecaria] Si possessio ejus fortuito casu amissa sit, ut tit. sup. prox.

Hoc capitur] Et ideo in *l.* 1. recte a libris vet. Menagii & Brodæi abest verbum *datas*.

Et censu mobili] Locum profert in recitat. ex Plauti Menæchm. Act. 3. Sc. 1. *Census capiant illico*, id est, pignora, ut Adrianus Turnebus docere occupaverat.

TIT. XXIII. *Si pignus pignori datum sit.*

CReditor pignus pignori obligare potest, quod Græce est *μετενεχυριάζειν*, & plerumque id agitur ut qui pecuniam crediturus est, pignus accipiat, quo alii dato pecuniam sumat & credat ei qui dare pignus prævertit: pignoris autem secunda obligatio tamdiu durat, quandiu prima: & secundus creditor, quamdiu ea durat, non tantum retentionem pignoris, & actionem hypothecariam habet, sed etiam jus distrahendi, sicut primus; nec distractione perfecta, integrum debitori est eam rescindere, oblata pecunia, *l.* 1. *hoc tit. l.* 2. *tit.* 19. *l.* 8. *sup. de dist. pign.*

XXII. Enarratio.

QUod Græce est *μετενεχυριάζειν*] In Basilicis hoc tit. scribit Salmasius de modo usurarum capite 14. sub initium, *ἀντιβαδιασμὸν* dici, qui rem jam alteri oppigneratam iterum alii pignori dat. Omnino male, ut dicam tit. 33. libri 9.

L. 1. hoc titulo] Cujacius in recitat. in *d. l.* 1. legendum putat; *post soluta pecunia*, & ita legitur in veteri Menagii, & pauloante: *& non ex soluta a domino pecunia cred. sec.*

TIT. XXIV. *De partu pignoris & omni causa.*

AIt, omni causa, i. omni alia causa præter partum, veluti operis, aut mercedibus operarum, quia de servis tantum pigneratis in hoc titulo agitur. Ceterarum rerum causæ sunt fructus, fœtus primi & secundi, pensiones, quia vi ipsa rebus inesse videntur. Et de operis servi pignerati hoc est proditum *l.* 2. creditorem, si eas perceperit, aut percipere potuerit, quia sunt

sunt in fructu servi, imputare in usuras primum, deinde in sortem, ut *l.* 1. 2. 3. *& ult. sup. de pig. act. l. 9. sup. de pig. l.* 1. *inf. de distr. pig.* Partum autem non imputat, quia non est in fructu; & tamen sicut fructus fundi pignerati tacite pignori esse creduntur, qui a debitore vel ejus herede percipiuntur, *l.* 3. *sup. tit.* 14. ita & partus ancillæ qui editi sunt apud debitorem vel heredem ejus, *l.* 1. *hoc tit. l. fidejussor. in fin. l. Paulus*, §. 1. *ff. de pig.* Nec obstat quod Paulus scribit *II. Sent. tit. V.* quoniam intelligendum est de fœtu vel partu edito ante pignoris obligationem, vel etiam de partu edito post pignoris obligationem apud alium quam debitorem vel heredem ejus, vel creditorem, veluti apud emptorem ancillæ, cui eam debitor vendidit sine consensu creditoris, *d. l. Paulus*, §. 1. Cui rursus si opponatur *l. si convenerit*, §. *si fundus*, *ff. de pig. act. & l.* 1. *ff. de Salv. interd.* dicam partum ancillæ pigneratæ editum apud emptorem ancillæ proprie non venire in pignoris obligationem jure taciti pignoris, quia nunquam fuit in bonis debitoris, licet apud eum conceptus sit, ob id ipsum, quia non est antequam in lucem edatur; sed tamen in actionem hypothecariam, qua creditor persequitur rem pignori obligatam venire etiam fœtus ejus rei, & fructus, & partus, vel jure expressi pignoris si extent, ut indicat *l.* 1. §. *cum prædium*, *ff. de pig.* vel arbitrio judicis tanquam tacite obligatos si etiam extent, & res principalis creditori adimplendo non sufficiat, *l. si fundus*, §. *in vindicatione*, *in fin. ff. eod.* hoc colore, quia licet in bonis debitoris nunquam fuerint, tamen res ex qua orti sunt, in bonis debitoris fuit tempore contractæ obligationis: consumptos autem non venire, *d.* §. *cum prædium*: quia consumptio bonæ fidei emptor absolvit, & consummat adquisitionem fructuum, vel quasi fructuum, qui nunquam venditoris fuerunt, ut nec jure hypothecæ, vel arbitrio judicis ab eo avocari possint: & ita supradictæ leges, quæ opponuntur distinctioni *l. Paulus*, accipiendæ sunt, ut etiam post venditionem ancillæ pigneratæ editus partus veniat in actionem Servianam, vel interdictum Salvianum si extet & ancilla non sufficiat, non directo jure pignoris, de quo nihil convenit, sed arbitrio judicis. Omitte distinctionem Doctorum quis severit fructus, vel apud quem ancilla conceperit, quam juris auctores omiserunt.

XXIV. Enarratio.

FOetus primi & secundi] Fœtus secundi sunt fœtus fœtuum, ἡ γονὴ τῆς γονῆς, Græci ad *l.* 8. *ff. de usur.* τὸ παρὸν πρᾶγμα, ἡ γονὴ ἡ causa πάντα περιέχει ὅσα εἰσὶ παρὰ τὸν καρπόν, οἷον τοκετὸν γόνην γονῆς. *Causa hic complectitur omnia, quæ in fructu non sunt, ut partum, fœtus fœtuum.*

Distinctionem Doctorum] De qua Azo in Summa, tit. de pignor. num. 14.

TIT. XXV. *De remissione pignoris.*

EX hoc titulo intelligimus, pacto nudo vel expresso vel tacito pignoris obligationem perimi, non quidem ipso jure, sed per exceptionem pacti, vel doli mali, ut *l.* 2. secundum quam interpretanda etiam est *l. major*, *sup. de pign.* ut ergo nudo pacto pignus contrahitur, ita dissolvitur. Et tacitum pactum intervenisse videtur, si sciente & tacente creditore, servus pigneratus manumissus, & in libertate moratus sit, *l.* 1. vel si a fisco sub hasta res pignerata venierit, sciente & tacente priore conditore, *l.* 8. si ab alio, non sufficit taciturnitas creditorum; sed necesse est ut consentiant & pignus remittant, *l.* 2. *&* 4. nisi libello publice proposito admoniti fuerint faciendæ auctioni ut adessent, & adfuerint, nec contradixerint, *l.* 6. Semel autem remissum pignus non restituitur nisi novo pacto, *l.* 4.

A

XXV. Enarratio.

ITa dissolvitur] *d. l.* 2.

Si sciente & tacente] εἰδότος καὶ μὴ ἀντιλέγοντος: *sciente & non contradicente*. Basilica. in *d. l.* 1. simpliciter, *sciente*. Per contrarium in *l.* 8. *creditores silentio crediderunt*, id est, siluerunt & tacuerunt.

Necesse est, ut consentiant] Nominatim.

Nec contradixerint] οὐ διεκώλυον, ut in Basilicis. Diocletianus & Maximianus dixerant, *jus suum executi non sunt*. Creditores programmate admoniti si præsentes fuerint nec contradixerint, tacite videntur jus suum pignoris remisisse. In *d. l.* 6. legendum ex libris vett. remisisse, ut est in *l. si hypothecas* 8. Auctores Basilic. in utraque lege interpretantur, amisisse.

B Nisi novo pacto] Repetito consensu pignus renovatur.

TIT. XXVI. *Etiam ob chirographariam pecuniam pignus teneri.*

NOn tantum remissione pignus perimitur, ut docuit titulo superiore, sed etiam, ut hic docet novata debiti obligatione: ut si creditor quod sibi Titius debet sub pignore certo, animo novandæ obligationis dari stipuletur a Gajo, non repetito eodem pignore. Repeti potuit consentiente Titio, vel, ut ponit Constitutio hujus tit. Gajo dominium ejus adepto. Repetito autem eodem pignore, etiamsi creditor adversus Gajum, vel intercessorem ejus agat personali actione ex stipulatu, eumque condemnet, pignus non perimitur hoc est, novatione necessaria non perimitur, sed voluntaria; quia facta novatione voluntaria debitor, qui pignus dedit, liberatur, facta necessaria idem debitor obligatus manet, & mutatur actio, non debitor: & hæc differentia inter novationem necessariam & voluntariam proponitur initio hujus Constitutionis, & pars ejus, quæ est de novatione necessaria, repetitur in *l.* 8. *supr. de pign.* & idem e contrario in *l.* 8. *&* 25. *infr. de fidejuss.* ut si actum sit hypothecaria, non ideo reus aut intercessor liberetur. Tum id proponitur quod solum habet rubrica quasi præcipuum caput Constitutionis, eum qui pignus accepit ex causa certæ pecuniæ creditæ, etiam id retinere posse, opposita exceptione doli ex causa alterius pecuniæ creditæ sine pignore nudo chirographo, quæ chirographaria dicitur, licet ejus nomine pignus acceptum non sit. Denique ob hypothecariam pecuniam, creditori & retentionem competere, & persecutionem pignoris, ob chirographariam retentionem, non persecutionem: & soluta omni pecunia hypothecaria, debitorem agentem pigneratitia actione, repelli per exceptionem doli mali, nisi etiam solvat pecuniam chirographariam. Debitorem, inquam: nam secundus creditor non repellitur, si primo offerat hypothecariam, non etiam chirographariam. Satis enim est si ei offerat hypothecariam ut sibi pignus confirmet, & in locum ejus subeat, ac cum effectu ab eo pignus vindicet, & hæc est sententia hujus Constitutionis. Singulari Constitutioni dedit singularem titulum. Namque similis alia Constitutio, vel juris auctoritas vix ulla reperitur. Et ratio ejus hæc esse videtur, quod improbe faciat debitor qui id tantum æs alienum dissolvit quod sub pignore debet, quia hoc facere videtur non tam sua sponte & fide bona, quam coactus vinculo & nexu pignoris quo forsitan indiget, plane hoc ipso demonstrans se vix unquam id exoluturum quod sine pignore debet quæ improba mens merito coercetur retento pignore etiam ob æs alienum chirographarium, tametsi propter id obligatum non sit. Et longe alia est ratio secundi creditoris, qui ultro primo creditori offert quod ei ipse non debet, & extranei cujuslibet qui ultro offert creditori pro alio quod ipse non debet, ut *l. mulier*, *ff. qui pot. in pign.* & primi creditoris qui ultro offert secundo: Nam & pri-

primum secundo offert quod Accurs. notavit in *l.* 1. *sup. eodem*, verissimum esse probat Paulus 2. *Sent.t.* 13. Aliam quoque esse rationem fidejussoris qui solvit quod alius principaliter debet, recte, ut opinor, sentit Accursius *l.* 2. *inf. de fidejuss.* de *l. solutum*, §. *si in sortem ff. de pign. act.* quæ pugnat cum hac constitut. scripsi Observat. v. xv. xix.

XXVI. Enarratio.

ADversus Gajum) Qui novam obligationem suscepit, qui expromisit, pignoris nomine obligatur, si eo consentiente, pignus repetitum sit. Basilica: τῷ μετατεθέισῃ ἀπόλλυται τὸ ἐνέχυρον, εἰ μὴ παρεμβάλλων ἑαυτὸν ἔνοχος γέγονεν ἐπὶ τῷ ἐνεχύρῳ. *Nisi is qui novam obligationem suscepit, pignoris nomine obligatus sit*, & in ejus persona pignus repetitum sit. Tertullianus de idololatria c. 23. *Pecuniam mutuantes sub pignoribus.*

Eamque condemnet) per judicem.

Quæ chirographaria dicitur) Græce ἀνυποθηκάριον χρέος: *pecunia credita sine pignore.*

Ut sibi pignus confirmet) *L.* 1. *sup. qui potior. in pign.*

Observat. 5.) Capite 27.

xv.) Capite 22.

xix.) Capite 26.

TIT. XXVII. *De distractione pignorum.*

Vide tit. 3. *lib.* 50. *ff.*

PIgnus non tantum remissione, aut novatione voluntaria perimitur, sed etiam distractione recte facta a creditore, cui pignus jure obligatum est, vel herede ejus. Hæc enim cessante solutione est extrema linea & novissima pignorum meta, adeo ut a creditore jure distractis pignoribus nullus supersit, qui directa in rem actione, vel quasi Serviana, emptori eas res evincere, aut de superfluo pretii cum eo agere possit. A creditore, inquam: nam a debitore facta venditio non perimit pignoris causam nisi fiat creditore consentiente & remittente pignus. Et a creditore facta ideo perimit, quia pro solutione cedit, quatenus ex pretio creditori satisfit in totum, vel ex parte, salva debitori actione de superfluo, & creditori de residuo, nisi aliud specialiter convenerit: & hoc distat solutio sortis a distractione pignoris: Nam soluta parte sortis, pignus nulla ex parte liberatur, quia non omnis sors pervenit ad creditorem: redacta parte sortis ex venditione pignoris, pignus in totum perimitur, quia omne pretium pignoris pervenit ad creditorem: sed quia non omnis etiam sors creditori, ut dixi, salva est residui petitio. Ergo distractionis rei pigneratæ, quam fecit creditor effectus hic est, ut pignus perimat, & jus offerendæ pecuniæ, & ejus dominium optima lege transferat ad emptorem, secuta traditione: alioquin jus suum creditor vendit.i. persecutionem pignoris, non rem, *l. pen. ff. eod. l. emptori, ff. de her. vel. act. vend.* In venditione exigitur ut fiat ab eo cui pignus jure obligatum, nec dum finitum sit solutione, aut veluti solutione, vel alio modo, & cui sit jus distrahendi, puta a potiori creditore, & ex pacto, vel citra pactum ex trina denunciatione, & ut fiat auctore judice publice, solemniter, sub hasta, quæ ex re proprie distractio dicitur: quia si plures res oppigneratæ fuerint, vel si generalis fuerit hypotheca, plerumque, ut M. Tullius ait in Quintiana, *reliquiæ vitæ debitoris lacerantur, et distrahuntur in personas varias.* Itaque necesse est antequam auctio fiat, eam in celeberrimis locis civitatis proscribi atque proponi, ut cuique liberum sit ad eum accedere, & sive ex pacto creditori distrahere non liceat, ante omnia ter denuntiari debitori, ut pignus reluat, sive ex pacto, etiam semel absenti: Nam præsens quod publice proscriptum est, ignorare non potest, & quando copia est testium, testato, *l.* 4. *hoc titulo*, ubi dicere pro condicere .i. denuntiare. Et in omni hoc negotio bona fide versari creditor debet. Sibi rem vel negotium gerere in hoc titulo dupliciter accipitur. In *l.* 4. pro suum negotium gerere sui crediti servandi causa, ut *l. pen. ff. de pign. act.* In l. 30. pro sibi emere, quod neque per se, neque per mediam personam creditor potest, quia a se ipso emeret, ab officiali potest, *l.* 2. *sup. si in cav. jud.* & a debitore, & ab emptore, .i. ab eo, cui ipse pignus bona fide distraxerit, non a se ipso. Et si a seipso, id debitor quandoque luere potest quia ea venditio pignus non perimit.

XXVII. Enarratio.

NIsi fiat creditore consent.) *l.* 2. *sup. tit.* 25.

Et ex pacto) vide recitat. in qua pro *ex facto* legit *ex pacto*, in *l. pen. ff. de pignorat. act.* & ad dictam *l. pen.* libro 3. Respons. Papin.

Sub hasta) S. Ambrosius in libro de Tobia cap. 11. *Agitat hastas, feralem instituit de singulorum exuviis auctionem.*

Testato) διαμαρτυρεῖσθαι αὐτὸν: *testato ei denuntiare*. Basil.

Condicere) Condicere, est denuntiare, §. *appellamus* 15. *institut. de action.* Glossarium in παραγγελία *denuntiatio, condictio etc.*

TIT. XXVIII. *Debitorem venditionem pignorum impedire non posse.*

ESt etiam hic titulus de distractione pignorum, & docet contra obnuntiationem, vel prohibitionem debitoris non solventis omnem pecuniam, factam distractionem ratam esse, nec malæ fidei emptorem esse eum, qui non ignarus obnuntiationis, vel prohibitionis a debitore factæ testamento, aut inter vivos accessit ad eorum emptionem. Testamento, ut si cum prædia quædam oppignerasset, testamento caverit, ne qua prædia a se .i. extra nomen suum venderentur, adjecta pæna, ut quæ venderentur, redigerentur in fiscum, ut *l. pater.* §. *fundum de leg.*3. *et l.* 1. *hoc titulo.* Hæc enim prohibitio jus creditoris non lædit. *l. filiusf.* §. *Divi* 2. *de leg.*1. non rem litigiosam facit. *l.* 1. *inf. de litig.* quia nuda prohibitio est nullam habens admistam controversiam proprietatis, vel obligationis, nec ullam fisco adversus emptorem, aut venditorem actionem parat.

XXVIII. Enarratio.

COntra obnuntiationem) Obnuntiatio, est denuntiatio prohibitoria. Vide Donat. in Adelp. Terent. Act. 4. Sc. 2. Suetonius Julii cap. 20. *Per edicta obnunciarent.*

TIT. XXIX. *Si vendito pignore agatur.*

ESt etiam hic titulus de distractione pignorum, & pertinet ad id proprie quod in illo habuimus, 4. 7. 9. 10. Creditorem in distrahendis pignoribus sinceriter & bona fide debere versari. Ac summa ejus hæc est. Aut jure fit venditio pignoris, aut non. Jure fit; etiamsi fiat dolo malo, puta minore pretio in fraudem debitoris, non dolo dante causam contractui, modo solemnia juris non observentur; vel is vendat, cui jus vendendi non est, & hoc casu in arbitrio est debitoris, ut vel rem vindicet ab emptore jure ordinario, ut dominus: & non reddito igitur pretio, quod nec in rem ejus versum videri potest, quod id mox emptor a venditore repetiturus sit, *l. super empti, inf. de evict.* Vel ut agat oblato debito in creditorem pigneratitia actione in id quod interest, in quo continetur justum pretium rei venditæ, *l.* 2. *hoc titulo.* Quod si jure facta venditio sit, sed dolo malo, puta re addicta minore pretio creditor debitori offerenti debi-

tum tenetur pigneratitia actione in id quod interest, non emptor, *l.* 4. & 7. *sup. de distr. pign.* quamvis & ipse emptor in eo negotio mala fide versatus sit, præterquam uno casu, si creditor solvendo non sit, quo in emptorem malæ fidei debitori restituitur actio in rem, rescissa venditione, & re evicta emptori cum fructibus, eidemque vicissim reddito pretio cum usuris, *l.* 1. & 3. Prius excutitur creditor, ne temere convellatur fides hastæ, auctionisque publicæ. Et emptori malæ fidei redditur pretium, non quod versum sit in rem debitoris, quia non videtur versum in rem ejus quod eum reddere oportet, sed quia domino ex justa emptione rem debitor avellit per restitutionem in integrum, quæ debet esse reciproca.

XXIX. ENARRATIO.

MInore pretio) *l.* 3. *hoc titulo.*
Qui jus vendendi hab.) *l.* 1.
Non observentur) *l.* 4.
Ut dominus) *l.* 2.
Et non reddito igitur pretio) Azo putabat debitorem doli mali exceptione summoveri posse, si pretium non reddat, *l. emptor* 65. *ff. de rei vind.* vide recit. ad hunc tit.
Nec in rem ejus) In rem debitoris.
Quod si jure facta vend. sit) nota hoc casu venditionem pignoris jure fieri, licet creditor dolo fecerit. Jure factam venditionem, sed mala fide, id est, viliore pretio sentit Azo in summa. Alii negant.

TIT. XXX. *De luitione pignoris.*

HIc etiam titulus pertinet ad distractiones pignorum: Nam ex eo intelligimus, non impediri distractionem pignorum, nisi debitor luat pignus in solidum, soluta omni pecunia, & idem in *l.* 1. proponitur, quod *l.* 16. *sup. de distr. pign.* quæ species etiam aptanda est ad *l.* 2. ut jam olim memini me docere in Observationibus, quamquam & aliis casibus non inficier summota personali actione, durare hypothecariam: ut si creditor non merito causæ, sed vitio & culpa sua principalem litem amiserit, forte quia male institit, vel quia plus petiit, vel quia judicio non adfuit. ut *l. si Stichum*, §. *pen. ff. de sol. l. pen. ff. si serv. vind. l. qui occidit*, §. 1. *ad leg. Aquil. l. servum quem*, *ff. de pign.* Nam in causa hypothecariæ nullum simile vitium arguitur. Itemque si creditor debitori, vel contra heres extiterit, quia confusio tantum fit personarum, & pignora hærent in rebus, non in personis. Itemque certis casibus sublata actione personali silentio tricennii, quia naturalis obligatio manet. At hic titulus, quamvis, ut dixi, possit accommodari ad distractionem pignorum, tamen est potissimum de luitione eorum quæ fit ante, non post distractionem, vel post addictionem beneficio principis creditori factam intra constitutum tempus, monetque eam esse individuam, & luere, quod verbum est duodecim tab. pro quo etiam dixerunt reluere, & repignerare non solum esse solvere pecuniam, sed etiam obsignare & deponere, vel pignus creditori dare in solutum, vel vendere eidem pretio compensato cum debito, & superfluo, residuove reddito. Et luitionem parere debitori actionem pigneratitiam, quæ de pignore reciperando proponitur.

XXX. ENARRATIO,

IN Observationibus) Libro quinto capite 32.
Silentio tricennii) Durare hypothecariam notat Axo in summa.
Et luere) Glossæ: ἀποτιννύω, *persolvo*, *luo.* Quintus Curtius 10. *Ni æs alienum luissem.* Servius Honoratus ad XI. Æneid. *Luere enim dicitur qui pecuniam solvit.*

A Dixerunt reluere) Festus Pompejus: *Reluere*, *repignerare.* Cæcilius: *Ut aurum & vestem, quod matris fuit Reluat quod viva ipsi opposuit pignori.*

TIT. XXXI. *Si unus ex pluribus heredibus creditoris vel debitoris partem suam debiti solverit, vel acceperit.*

QUod habuimus titulo superiore, & *l.* 16. *sup. de dist. pign.* id etiam hoc tit. proponitur *l.* 2. nec supervacuo, sed ut cum pluribus heredibus debitoris comparentur plures heredes creditoris, & quemadmodum uno ex heredibus creditoris solvente pro portione hereditaria, quod ad partem ejus attinet actio personalis tollitur, non etiam hypothecaria, ita osten-
B datur uno ex heredibus creditoris accipiente pro portione sua quod quis defuncto debuit, pro ea parte extingui actionem personalem, hypothecariam autem nulla ex parte intercidere. Obligatio personalis dividitur ex duodecim tabul. hypothecaria est individua.

XXXI. ENARRATIO.

NOn etiam hypothecaria) Quia pignus totum est obligatum pro toto debito, & totum pignus pro qualibet parte debiti, scribit Fulgos. hoc loco.
Dividitur ex duodecim tabulis *l. pacto* 26. *sup. de pact. l. ea quæ* 6. *C. famil. ercisc. l. ult. C. de heredit. action. l.* 1. *hoc tit.*
Hypothecaria est individua) Individua est pignoris
C causa, *l. rem hereditariam* 65. *ff. de eviction.*

TIT. XXXII. *Si pignoris conventionem numeratio secuta non sit.*

UT cautioni creditæ pecuniæ, ita cautioni vel dationi pignoris intra biennium obstare exceptionem, vel replicationem non numeratæ pecuniæ. Nam etsi soluta obligatione personali, non semper solvatur hypothecaria, ut duo superiores tituli proximi demonstrarunt: ubi tamen non consistit, sed excluditur personalis exceptione illa, & eadem etiam hypothecaria excluditur, vel replicatione: ut si is qui rem pignori dedit spe futuræ numerationis, quæ frustra fuerit, eam rem suam esse vindicet ab eo cui dedit,
D ut *l.* 1. vel adversus eum agat pigneratitia, ut *l. solutum* §. 1. *ff. de pign. act.* & opponitur hæc exceptio, si non ea res mihi pignori data, nec dum pecunia soluta est. Hanc enim exceptionem excludet replicatio doli mali, vel non numeratæ pecuniæ, quæ in reum transferet onus probandæ numerationis, & in *l.* 1. intentio, i. exceptio. Quem locum sic docte Basilica interpretantur secundum veteres formulas exceptionum *οὐκ ἀντίκειται παραγραφὴ ἡ λέγουσα, ἀλλὰ εἰ μὴ δέδωκας τὸ χρέος.*

XXXII. ENARRATIO.

INtentio, id est, exceptio) Sic Basilica in *l.* 1. *sup.* de *non num. pec. μὴ ἀντικειμένης αὐτῷ τῆς ὑποθηκαρίας: nec exceptio dati pignoris ei opponetur*, pro his verbis *d.*
E *legis* 1. *nam intentio dati pignoris, &c.*
Οὐκ ἀντικεῖται) Non opponitur exceptio ita concepta: At si non dedisti pecuniam. Libro 25. Basil. tit. 7. cap. 55.

TIT. XXXIII. *De jure dominii impetrando.*

CReditor qui pignus jure suo distrahit, de quo convenit inter eum & debitorem, id sibi addicere non potest. *l.* 10. *sup. de dist. pign.* sed decursis proscriptionum & hastarum solemnibus, si non inveniat emptorem, id ei postulanti a principe addici potest, *l. eleganter in pr. ff. de pign. act. l. si is qui in aliena* §. *ult. ff. de adq. rer. dom. l. debitor*, *ff. ad Treb.* quod fit etiam

etiam in pignore capto ex causa judicati, *l. ult. sup. Si in causa jud.* & ut opinor, etiam in prætorio. Solus princeps hoc tribuere potest, si specialis fuerit hypotheca, ex generali nunquam addicit omnia bona, sed pro modo debiti, *l.* 1. Verum qui hoc impetravit a principe, recessisse ab eo videtur, si postea usuras creditæ pecuniæ, ut solebat, pergat a debitoribus exigere, *l.* 2. nec rursus variare potest, & ad beneficium principis reverti, quia jam variavit semel, *l. pen. ff. de leg. com.* Post addictum autem dominium, luendo pignori adhuc olim dabatur annus debitori, hodie datur biennium ex Constit. Justiniani, & ex eadem non addicitur ante biennium post condemnationem, vel denuntiationem debitoris, videlicet si de distrahendo pignore nihil convenerit. Nam quod convenerit in primis tuendum est, sive quo tempore veniret pignus convenerit, sive quo pretio, qua lege, quo loco, *l.5. ff. de pig. act. l.3. hoc tit.*

XXXIII. Enarratio.

Lege eleganter in princ.) Vide Observ. 26. 22.

Si specialis fuerit hypoth.) Creditor exprimere debet εἰ περὶ ἰδικῦ τινος αἰτεῖ, Basilica, *an speciale pignus sit, quod jure dominii possidere postulat.*

TIT. XXXIV. *De pactis pignorum & de lege commissoria in pignoribus rescindenda.*

In hoc titulo agitur de pactis justis vel injustis aliquot, quæ in pignoribus contrahendis fieri solent. Justum est, si debitor paciscatur ut pecunia ad diem non soluta, pignus cedat creditori. Quo hoc actum *l.* 1. interpretatur, ut creditor suo jure distrahat, non etiam ut habeat emptionis jure, quod tamen jure agi posset, & hoc modo liberaretur debitor, *l.3. sup. de luit. pign.* qui cessione pignoris non liberatur, *l.1. sup. de pign.* Justum etiam est si convenerit, ut pignus quod dedi evictionis nomine emptori, cui quis faciebat controversiam rei quam ei vendideram, re judicata secundum emptorem mihi restituatur, nec teneatur in omnem evictionis causam, *l.2.* At justa non est lex commissoria, puta si convenerit ut ad diem pecunia non soluta, creditor pignus sibi habeat, quæ fiducia dicitur, quia huic sæpe inest fraus intolerabilis maxime, ut fit pro ære modico debitore opponente pretiosa monilia, *l.3.* & tamen justa est conventio, si convenerit ut quod ex venditione pignoris redigeret creditor, id omne sibi haberet, *l. ult. sup. de dist. pign.* propter incertum eventum venditionis, quam recte sortem hastariam vocat, *l. pen. Cod. Th. de præd. nau.* sicut e contrario, ut si minimum redegerit, eo sit contentus in crediti vicem, *l. a Divo, §. si pignora, ff. de re jud.*

XXXIV. Enarratio.

Ut id creditor suo jure distrahat) Auctores Basilic. videntur legisse in *d. l.1.* cessurum creditori hypothecam, ἐὰν συμφωνήσῃ τὶς πρὸς τὸν δανειςὴν, ὅτι εἰ καταβάλλῃ ἐντὸς τῦδε χρόνυ παραχωρεῖ τὰς ὑποθήκας, ὐ δοκεῖ πιπράσκειν αὐτῷ, ἀλλὰ τὸ κατὰ πάντων δικαιὸν διδόναι αὐτῷ τυτέςι τὸ ἐξεῖναι πιπράσκειν αὐτῷ. *Si quis cum creditore pactus sit, ut pecunia ad diem certam non soluta, pignoribus cedat creditori, non videtur ipsi pignus vendere, sed commune jus ipsi concedere, id est, facultatem distrahendi pignoris.* Sententia dictæ legis hæc est: eo pacto venditionem pignoris contractam non esse, sed id tantum comprehendi, quod jure suo creditor pignore contracto habiturus esset: id est, ut ei pignus distrahere liceat, sicut creditoribus licet, non exsoluta pecunia. Hæc lex pacti interpretationem continet. In Menagii Codice ita legitur: se cessurum creditoribus, hypothecæ venditionem non contraxit. Quod licet eodem recidat, magis tamen placet, ut legatur,

A *hypotheca*: maxime quod ea lectio Basilicon auctoritate confirmetur. Pactum illud justum est, ut debito non soluto intra certum tempus, debitor pignus creditori cedat: nam ad jus commune pertinet, non ad legem commissoriam, quæ improbata est, & ita Fulgosius.

Quæ fiducia dicitur) Paul. *Sent. l.* II. *t.* 13.

TIT. XXXV. *De exceptionibus sive præscriptionibus.*

V. lib.4. Inst. tit. 13. & 14. & l.1. et seq. l.44. ff.

Propositis variis negotiis & actionibus civilibus, priusquam dicat de criminalibus, quibus reservat librum sequentem, dicere instituit de exceptionibus,
B quibus actiones civiles excludi solent, & de generali actione ex stipulatu, quæ omnibus aliis subservire solet, deque aliis actionibus civilibus, quas superiores libri non habuerunt, ut, profligato absolutoque omni tractatu rerum civilium, expeditior veniat ad criminales libro sequenti. Exceptio est intentio rei opposita intentioni actoris. Vel, defensio justa, quæ objicitur actioni: Defensio juris, quæ eludit, elidit, excludit actionem: Actio est telum. Exceptio clypeum. Exceptio aries, quo actio infringitur. M. Tull. in Top. *Aries ille subiicitur in vestris actionibus, si telum manu fugit*: Qua exceptione actio legis Aquiliæ inefficax constituitur. Et subiici dicitur actioni exceptio, quod utraque simul atque conjunctim a prætore detur, quodque actioni uno tenore & contextu
C addatur exceptio, *l. ult. sup. quib. ex cau. ma.* hoc fere modo, L. Titius judex esto, Si paret G. Sejum L. Titio ex causa crediti C. dare oportere, nisi de non petenda ea pecunia inter se pepigerint, G. Sejum L. Titio judex condemna: qua de causa in *l. exceptio, ff. de excep.* recte exceptio definitur esse conditio insita, scilicet in actione, ut & replicatio in exceptione, *l. 6. hoc tit.* & recte Cornificius: *In privata actione prætoriæ exceptiones sunt*, & M. Tullius: *Is qui agit judicium purum postulat. Ille qui cum agitur exceptionem addi ait oportere.* Nulla autem est differentia inter exceptionem & præscriptionem. Utraque appellatio idem potest, & conjunctio. Sive, in hac rubrica connexio est vocum idem significantium. Cetera quæ sunt præcipua in Constitutionibus hujus tit.
D aliis locis exposuimus.

XXXV. Enarratio.

Defensio juris quæ eludit) ut apud Græcos παραγραφὴ ἀπὸ τῦ παραγράφεσθαι καὶ ἐκβάλλειν τὸν ἀγῶνα, ut ait Syrianus in Hermogenem.

Exceptio clypeum) Neutraliter. Vide Sosipatrum Charisium libro 1. Grammaticæ.

Actio legis Aquiliæ) Vide quæ diximus ad §.3. *Instit. de lege Aquil.*

Uno tenore & cont.) Vide ad tit. *de exception. Institut.*

Et recte Cornificius) 1. Rhetoricorum ad Herennium.

E Inter exceptionem & præscript.) Vide ad *d. tit. de except.*

Marcus Tullius) 1. de inventione.

TIT. XXXVI. *De litigiosis.*

Vide tit. 6. eodem libro.

Hic titulus est de exceptione litigiosi. Et litigiosi appellatione non res tantum continetur mobilis vel immobilis de cujus proprietate is, qui eam in alium transfert, litem habet cum alio, ut definit *Nov.* 112. Sed etiam nomine debitoris, de quo lis est, & actio in judicium deducta, sive chirographum ambi-

ambiguum, ut loquitur *l.* 3. Et licet ipſo jure teneat venditio, vel pigneratio, vel donatio, vel quæ alia alienatio rei, aut cautionis litigioſæ, *l.* 17. *&* 18. *ff. de rei vind.* tamen ad irritum conſtituitur, & proinde ac ſi non interveniſſet, re eodem loco reſtituta quo fuit ante, per eoſdem lis peragitur per quos inchoata fuit *l.* 2. *& ult. hoc tit.* & emptor, vel donatarius, vel creditor, ſi rem perſequatur, repellitur exceptione litigioſi, *l.* 1. §. 1. *ff. eod. l.* 1. §. *ult. ff. quæ res pig. obl. l. bona* §. 1. *ff. ad Vell.* & hoc indiſtincte, ſive ſciverit rem eſſe litigioſam, ſive ignoraverit; quia debuit eſſe curioſus quæ res ſibi venderetur, nec temere emere ab improbo venditore: qui in hoc ſolum rem litigioſam divendit, ut deteriorem faciat conditionem adverſarii ſui, oppoſito fiſco, vel alio potentiori adverſario. Qua ratione etiamſi rem non litigioſam alienet proſpectu litis futuræ, adverſario tenetur in id quod intereſt ex edicto de alienatione jud. mut. cau. fac. itemque ſi rem litigioſam in ſacrum dedicaverit ex 12. tab. adverſario tenetur in duplum, *l. ult. ff. eod.* quia dedicatio vix reſcindi, & reſecrari poteſt, cum religioni judices, & pontifices favent, & eadem ratione ſi ſervum litigioſum manumiſerit, ut *leg* 18. *Digeſt. de rei vindic.* dicerem eum adverſario teneri in duplum, quia vix poterit manumiſſio reſcindi: libertatibus enim prætores favent, *leg.* 3. §. 1. *ff. de al. jud mut. cau. fac.* Sed ſi alio genere rem litigioſam alienaverit, non tenetur adverſario, quia ſatis adverſario eſt quod alienatio irrita conſtituitur, & emptor repellitur exceptione litigioſi Re autem non litigioſa vendita, tametſi proſpectu futuri judicii, emptio non reſcinditur, nec emptor ulla exceptione repellitur. Exceptio autem litigioſi locum habet, non tantum, ſi quis ex cauſa emptionis rem litigioſam acceperit ab eo qui de ea re litigabat: ſed etſi ex cauſa donationis, vel permutationis, vel pignoris, uſuſtructus, emphyteuſeos, non ſi cui teſtamento, vel codicillis res litigioſa relicta ſit, quia hujus alienationis occaſio eſt mors litigatoris, non cupiditas vexandi adverſarii, *l.* 3. *& ult. hoc tit. Nov.* 112. Non ſi ex cauſa tranſactionis, & diviſionis rerum hereditariarum tactæ inter coheredes res litigioſa in alium transferatur, quia ut ait *d. Nov.* inter coheredes facta diviſio non videtur alienatio eſſe, cum ad eos res litigioſa jure hereditario pervenit: & in lege ultima hæc verba: Traditionis, & diviſionis, pro uno eodemque negotio accipio. Nihil etiam pertinet ad exceptionem litigioſi cauſa dotis, vel donationis propter nuptias, *l. ult.* quia & occaſio hujus alienationis eſt nuptiarum affectio, dum forte non ſuppetit alia res, quæ in dotem detur, non cupiditas vexandi adverſarii. Ex aliis cauſis, qui rem litigioſam accepit ſciens vel ignorans, repellitur exceptione ſi agat, & rem redhibere cogitur. At non tantum eſt exceptio litigioſi, ſed etiam pœna litigioſi quædam, *l.* 2. *ff. eod.* quæ fiſco præſtatur, *l.* 1. *ff. de jur. fiſc.* & definitur *l. ult. hoc tit.* Exceptio nocet ſcienti & ignoranti. Pœna ſcienti tantum, ita ut qui ſciens rem litigioſam emit, vel ex donationis, aliave cauſa ſuperius non excepta accepit, pretium quanti emit præſtet fiſco, cui etiam tantumdem venditor præſtat duplum, exemplo domus venditæ demoliendi cauſa, *l. ult. ff. de dam. inf. l. Senatus*, *ff. de contrah. empt.* Donator quoque & donatarius, qui ſciebant rem eſſe litigioſam, fiſco conferunt duplum veri pretii. Ignorans autem emptor, vel donatarius, vel quis alius, qui a litigatore rem accepit, tantum abeſt emptione reſciſſa, ut teneatur in pœnam, ut litigator, qui in eum rem tranſtulit in fraudem adverſarii ſui, damnetur potius emptori reddere pretium conventum aut donatario pretium verum, & hoc amplius tertiam, partem, fiſco autem duas partes, ut ita litigator plectatur in duplum propter improbitatem & reticentiam ſuam: & ita accipienda eſt *l. ult.*

XXXVI. Enarratio.

Nov. 112.) Capite 1.

Et proinde ac ſi non interveniſſet) ut apud Cornelium Nepotem in Alcibiade: *Proinde ac ſi ſolus adveniſſet*. Sic habent libri meliores.

Sive ignoraverit) *l. ult. in princ.*

Reſecrari poteſt) Reſolvi religione. Feſtus.

Emptio non reſcinditur) ſed venditor tenetur in id quod intereſt.

Rem redhibere cogitur) reddere Baſilica *ἀναδιδόναι*.

Venditor præſtat duplum) emptor nihil.

Et donatarius) Petrus & Cynus putabant, donatarium nullam pœnam pati, quos reprehendit Fulgoſius heic.

Ut donatarius) Azo in Summa: Sin autem ille qui accepit, ignoret rem litigioſam, redhibitio quidem fit omnino, & pretium ei redditur, vel ipſe ab eo liberatur. Item tertiam partem pretii recipit a venditore, qui reticere non debuit rem eſſe litigioſam. Sed & venditor alias duas partes fiſco præſtare debet: & hæc pœna locum etiam habebit in donationibus, ut vera æſtimatione facta multetur.

Et hoc amplius) præterea tertiam partem.

TIT. XXXVII. *De contrahenda & committenda ſtipulatione.*

V. lib. 3. Inſt. tit. 16. & lib. 45. ff. t. 1.

SEquuntur vincula & remedia juris, quæ negotiis & obligationibus civilibus adminiculari ſolent: hæc juris remedia ſtipulationes ſunt legitimæ, *l. licet ſup. fam. erc.* hæc vincula & catenæ, ut eſt in Satyra Horatii, ſtipulationes ſunt. Omnes obligationes ſunt vincula, ſed omnibus longe plurimum valent vinculorum vincula, quæ ſtipulationes ſunt inductæ a juriſperitis, adſtringendarum & firmandarum aliarum obligationum gratia, tam civilium, veluti ex negotiis civilibus, quam naturalium, veluti ex pactis conventis: unde & nomen traxerunt. Stipulum enim veteres firmum appellaverunt, forte a ſtipite deſcendens, quod non de quolibet ſtipite accipi debet (nec enim firmi ſunt omnes) ſed de eo, cui argilla vel creta, vel cera ſuperimpoſita figuli ſimulacra, aut vaſa, quæ fingunt firmare ſolent: nam & hac in re verbo firmare Feſtus utitur, & is ſtipes Polluci & Heſychio *κάναβος*, Tertulliano crux, & patibulum in Apol. c. 12. & 16. Stipulationes igitur per ſe non conſiſtunt, ſed aliarum obligationum fulcimenta, & acceſſiones ſunt, ut id de quo prius inter aliquos convenit, mox verbis quoque ſtipulationis concludant, *leg. ſi dominus*, *ff. de præſ. verb.* Et quæ ex priori conventione, vel cauſa non competit actio, competat ex ſtipulatione, vel ut præter eam quæ ex priori cauſa competit, competat etiam ex ſtipulatu, vel ut prior cauſa novetur: & ita ſtipulatio legati ſolvendi interponitur, vel quod ex teſtamento peti non poſſint, *l. ſi fideicommiſſum*, *ff. de cond. indeb.* vel ut etiam ex ſtipulatu peti poſſit, *l. Titius in fi. ff. ad Trebell.* vel novandi cauſa, *l.* 8. §. 1. *ff. de novat.* Et placet quod ait Gajus in Inſtit. *Verborum obligationem contrahi ex interrogatione dantis, & reſponſione accipientis*: nam verba illa Dantis & Accipientis demonſtrant ſtipulationem pendere ex alia cauſa, quæ præcedat ſtipulationem, vel etiam ſequatur, ut ſi crediturus pecuniam ſtipuletur ſibi reddi quam nondum adnumeravit. Denique ſtipulationes inventæ ſunt; ut alias conventiones adſtringant, & inde ſtrictæ dicuntur, vel etiam quod & ipſæ ſtrictam interpretationem recipiant, *l. quidquid*, *ff. de verbor. obligat. l. ſtipulatus es*, *ff. de fidejuſſ.* Boetius 6. Com. Top. Ciceronis, *In bonæ fidei judiciis*, inquit, *judices*

non

non ſtrictas inter litigantes ſtipulationes, ſed bonam fidem quærunt. Contrahitur autem ſtipulatio verbis, ut olim directis, aut velut directis hodie quibuſcunque. Committitur cum ex ea agi poteſt, qua de re *l.* 5. *&* 12.

XXXVII. ENARRATIO.

IN Sat. Horatii) Sat. III. lib. II.

Stipulationes ſunt inductæ) Juſtinianus *tit.de inoff.teſtam.* ait, inductum eſſe, ut de inofficioſo teſtamento agere poſſint liberi, id eſt, a juriſperitis. Sic Paulus 5.*Sentent.tit.*7. Stipulationes inductas eſſe obligationum firmandarum gratia.

Firmandarum) Divus Hieronymus in Hieremiam cap. 32. *Emitur poſſeſſio, ſcribiturque in libro atque ſignatur, & adhibentur teſtes, argentumque diligenter appenditur, ut omnia venditionis & emptionis jura ſerventur, & ſit certa poſſeſſio, ſtipulationibus, & ſponſionibus roborata.*

Feſtus utitur) In voce *ſtipulatores.*

Polluci) Libro 7. cap. 33.

Competat ex ſtipulatione) Paulus *Sentent.lib.*II.*tit.*32.*§.ult.*

Directis) Solemnibus, legitimis, Latinis.

Aut velut directis) Fac quem Latine interrogare, reſponſum autem Græce, vel Punice. Utilis eſt ſtipulatio, ſi modo uterque alterius linguam intelligat, & congruenter reſponſum ſit, *l.*1.*§.ult.ff.de verb.oblig.* Hæc opinor velut directa verba appellat.

TIT. XXXVIII. *De inutilibus ſtipulat.*

Vide tit. 10. *lib.* 3. *Inſtit.*

SUperior titulus fuit de ſtipulationibus quæ pro utilibus ſemper habitæ ſunt, vel quæ inutiles olim fuerunt, hodie ſunt utiles, ut *l.* 11. *& l. ult.* vel quæ etſi inutiles ſint, non tamen inutilem faciunt obligationem ex qua pendent, ut *l.* 3. Hic titulus proprie eſt de inutilibus, id eſt, quæ obligationem non pariunt, vel quæ infirmantur per exceptionem doli, aut metus, ut ſtipulatio dolo, aut metu expreſſa, *l. pen.* de qua etiam actum eſt titulo ſuperiore *l.*9. ſed reſpectu alterius utiles, ut & *l.*8. de inutili agitur ex adverſo utilis ſtipulationis. Hæ autem ſunt inutiles ſtipulationes, quæ in hoc titulo proponuntur. Qua pupillus ſine tutoris auctoritate ſpopondit aliquid, *l.* 1. Qua libertas matrimoniorum conſtringitur pœnæ vinculo *l.* 2. cujus propoſitio generalis eſt libera. i. nullius pœnæ metu conſtricta matrimonia eſſe debere, tam in contrahendo ſcilicet, ut *l.Ti.C.§.*1. *ff.de cond. & dem.* quam in diſtrahendo. Species autem ſubjecta eſt de diſtrahendo matrimonio, ut ſi convenerit, ne liceret viro, aut uxori matrimonium diſtrahere ſubjecta ſtipulatione pœnali, ſi quis eorum faceret divortium, quæ conventio & ſtipulatio inutilis eſt, ſi excedat quantitatem pœnæ legitimæ, quia legibus ſeveriores eſſe non poſſumus, ſed contenti eſſe debemus legum pœnis: quod non tantum in hac ſpecie prodidit *l.*19. *ff.de verb.obl.* ſed & generaliter, *l.* 1. *ſup. de ſent. quæ pro eo, quod int. prof.* ut plane ſtulti ſint qui a fure manifeſto quadruplum, aut quintuplum nos ſtipulari concedunt. Item *l.*3. docet inutilem eam eſſe, quæ fit inter abſentes, & eadem ſimul ac *l.ult.* eam quæ fit alteri, extraneo ſcilicet, non ſit is qui eſt in noſtra poteſtate, vel quem in poteſtate habemus, & ita demum ſi noſtra non interſit, non etiam ſi interſit noſtra alteri dari: nam hoc caſu ſtipulatio valet, non ut alter agat qui abfuit; ſed ut ſtipulator agere poſſit in id quod intereſt, ſive ſubjecerit ſtipulationem quanti ea res eſt, ut *l.*3. ſive omiſerit, *l.ſtipulatio iſta, §.ſi ſtipuler, & ſeqq. ff.de verb.obl.* Dico, qui abfuit, ut proponitur in *l.* 3. *hujus tituli, & l.* 3. *tituli ſuperioris*: unde ex diverſo dicendum videtur alteri præſenti non inutiliter nos ſti-

A pulari: & verum eſt ex ea ſtipulatione alteri eſſe utilem actionem, *l.ſi procuratori, ff. de verb. oblig. l. ſi dictum, §. ſi præſente, ff.de evict. & arg. l. donationes, §.* 1. *ff. de donat. l.*41. *ff.de mort.cauſ.donat.* quia ipſe præſumitur ſtipulatus, licet ſtipulatus non ſit, quæ præſumptio de abſente ſumi non poteſt, quia convenire naturæ præſumptionem juris oportet. Præſumptione ſola contra veritatem etiam ſuſtinetur ſtipulatio in ſpecie *l.*1. *& l.pen.ſup.tit.prox.* Lex quarta hujus tituli eſt de pactione & ſtipulatione mutuæ ſucceſſionis, ſive ἀλληλοκληρονομίας, quia conſtringitur libertas teſtamentorum, quæ eſt etiam inutilis.

XXXVIII. ENARRATIO.

B PEndent, ut *l.*3.) quæ ſcripta eſt ad Iſidor. ut emendat Cuj. in recit. & ita legitur in veteri Menagii.

Qua pupillus ſine tut. auct.) Et recte pupillus; nec enim puberi maſculo curatoris auctoritate opus eſt, *l.*101.*ff.de verbor.obligat.* Cujac. ad *§.pupillus* 9. *inſt.eod.* Idem tamen ſtatuunt interpretes in adulto qui curatorem habet: vide eundem ad *l.*101.

Quam in diſtrahendo) Matrimonia non debent contrahi, aut contracta metu retineri. Cujac.

Quæ conv. & ſtipul. inutilis eſt) utilis eſt, ſi ſit intra modum pœnæ legitimæ. Cujac.

Quem in poteſtate habemus) ipſe ſibi filius ſtipulari videtur, *l.quod dicitur* 30. *ff. de verb. oblig.* & pater ſibi.

Videtur alteri præſenti) Et ita ipſe *§. alteri, Inſtit.* C *de inut. ſtipulat.* interpretatur, in quo dicitur, alteri ſtipulari neminem poſſe: ut inquam abſenti nemo ſtipuletur recte.

Quæ eſt etiam inutilis) Legem quartam de mortua ſucceſſione acceperunt auctores Baſilicῶn libro 43. tit.6. cap.4. ex quo Harmenopulus libro primo tit. 9. §. 29. Inter commilitones tamen cum in procinctu ſunt ejuſmodi ſtipulationes valent, *tit.*19.*ſup. de pact.* Harmenopulus *d.tit.*9.30. *& tit.*16.6.

TIT. XXXIX. *De duobus reis ſtipulandi & promittendi.*

V. tit. 17. *l.* 3. *Inſt. & tit.* 2. *lib.*45. *ff.*

D DUo vel plures rei ſtipulandi ſunt, qui ab uno vel a pluribus eandem rem vel pecuniam ex uno eodemque contractu ſuo nomine ſinguli in ſolidum, & in partem virilem ſtipulati ſunt: vel, apud quos commune ſtipulati jus eſt, ut *l. ſi rem, §. ult. ff. de novat.* Duo vel plures rei promittendi, qui eandem rem vel pecuniam ex eadem cauſa ſinguli in ſolidum, & in partem virilem ſuo nomine uni, vel pluribus ſtipulantibus promiſerunt. In ſolidum & in partem virilem, ut *l.inter eos, ff. de fidejuſſ.* quod olim neceſſe non erat exprimi, ſed agi ſatis erat, & creditorum ſingulorum perſonas in ſolidum intueri, *l.his verbis, ff.de duob.reis, l. cum appareat, ff. loc.* Hodie exprimi neceſſe eſt ex Nov.XCIX. ex qua electio quæ datur creditori *l.*1. *&* 2. *hoc tit. & l.*3.*§.*1.*ff.eod. l.ſi diviſa, ſup. de loc.* tolli- E tur, ſi id non fuerit expreſſum: vel etiam eo expreſſo, ſi omnes ſolvendo & præſentes fuerint, ad exemplum epiſtolæ D. Adriani. Et notandum numerationem uni factam omnibus factam videri, *l.*3. *hoc titulo, l.* 5. *ſup.ſi cer.pet.* ſicut ex *l. ult.* agnitio debiti ab uno facta ab omnibus facta videtur, & conventio, ſive interpellatio unius, interpellatio omnium.

XXXIX. ENARRATIO.

LEx 1.) Lex quæ incipit ab his verbis, *Si duo*, non eſt in antiq. Menagii, & Brodæi, & omnino delenda eſt.

Ad exemplum epiſtolæ D. Adr.) Adrianus beneficium diviſionis dederat confidejuſſoribus, & mandato-

datoribus, Justinianus conreis constitutæ pecuniæ. Dat & idem conreis principalibus. Cujacius ad Novell. 99. Sed hoc jure utimur, ut duo rei beneficio divisionis renuntient.

Ab omnibus facta videtur) Quia una & eadem res est: Basilica: ὡς ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ πράγματος ὄντος.

TIT. XL. *De fidejussoribus, et mandatoribus.*

V. tit. 21. lib. 3. Instit. et tit. 1. lib. 46. ff.

SUperiores tituli fuerunt de his, qui quid suo nomine principaliter promittunt. Hic titulus est de his, qui pro altero stipulante, vel stipulantibus quid adpromittunt, salva manente obligatione rei principalis: hi sunt fidejussores, quibus adfines mandatores sunt: nam & qui promisit fidejubere, satis promisso facit mandando credi pecuniam, vel quid aliud dari fierive, *l. ult. §. ult. ff. mand.* & ut eleganter ait *l. si hereditatem, eodem titulo*, quicunque contractus tales sunt, ut quicunque eorum nomine fidejussor obligari possit, & mandati obligatus consistit: nec multum refert præsens quis interrogatus fidejubeat, an absens mandet. Sed ex eo loco etiam intelligimus hanc esse differentiam inter fidejussorem & mandatorem, quod non præsens tantum, ut *l. 22. §. si curator, eodem titulo*, sed etiam absens mandet, quia mandatum solo consensu contrahitur: fidejubeat autem præsens duntaxat, quia hoc fit per stipulationem interrogato fidejussore, ut ait *d. leg. si hereditatem, & leg. 3. §. ult. ff. de adm. rer. ad civit. pert. leg. 12. hoc titulo*, qua ex re etiam olim dicebatur præs, quo nomine respondens interroganti fidejussor significabat se præsentem, atque adeo auctorem credendi esse. Non quicunque præsens fuit in contrahenda obligatione, pro fidejussore habetur, ut *l. 6. hoc titulo, l. 15. sup. de adm. tut.* Sed qui præsens interrogatus est an præs esset, atque respondit præs, quo verbo fidem suam satis astringit. Porro quam adfinis sit fidejussor mandatori, ex eo etiam apparet, quod plerumque mandator est is, pro quo fidejussor intercedit, & inter eum & fidejussorem mandati obligatio constituitur, ut *l. 14. hoc titulo*. Et commune in toto hoc titulo jus fidejussoris & mandatoris.

XL. ENARRATIO.

SEd etiam absens mandet) Per epistolam. Achilles Tatius de Clitophont. & Leucipp. amor. lib. 5. τὰς δὲ δισχιλίας ἃς ὁ Σωσθένης ὑπὲρ ἐμοῦ κατεβάλετο, πίστευσον ἡμῖν, καὶ ἐγγύησαι πρὸς τὴν Μελίττην ὅτι πέμψομαι: *Duo millia dracmarum, quæ pro me Sosthenes exsolvit, sponde, & pro me apud Mel. fidem tuam obliga.*

Fidejussor significabat se præsentem) Festus Pompejus: *Præs est is, qui populo se obligat, interrogatusque a magistratu si præs sit, ille respondit, præs.* Si præs sit, hoc est, si præsto est. Sic exponit Josephus Scaliger in Varronem, & Festum, & Ausonianarum lectionum libro 11. cap. 21. Vide tamen Salmasium de modo usurar. cap. 16.

TIT. XLI. *De novationibus & delegationibus.*

Vide tit. 2. eod. lib. ff.

HIc titulus est de stipulationibus interpositis novandæ & tollendæ prioris obligationis causa: fidejussio stipulatio est: quæ accedit priori obligationi, non etiam perimit eam. Novatio & delegatio perimit priorem obligationem: quam differentiam quibus eæ obligationes distinguuntur etiam propriæ appellationes demonstrant, cum fidejussio dicitur fieri per adstipulationem & adpromissionem, novatio & de-

A legatio per exstipulationem & expromissionem. Illo enim sermone obligationis additamentum significatur, in hoc exortus novæ. Novatio igitur & delegatio per stipulationem fit, & voluntaria est, quia nemo promittit invitus. Alia est novatio & delegatio, quæ fit per litis contestationem, judicio accepto, de qua proprie hic titulus non est: hæc necessaria est, quia judicium datur in invitum; ut si is, cui nomen L. Titii vendidi, mandatu meo litem contestetur cum L. Titio, vel si creditor litem contestetur cum debitore suo, eumq. condemnet, *l. 1. hoc titulo, l. 11. et 29. ff. eod. l. 2. sup. de obl. & act.* Novatio voluntaria, est stipulationis veteris, vel alterius obligationis veteris in novam stipulationem translatio, atque confusio: quo genere, ut dixi, vetus obligatio ipso jure

B perimitur, *l. si unus, §. pactus, ff. de pac. l. 2. et 3. in fi. hoc titulo.* Delegatio autem est mandatum in stipulationem novandæ & transferendæ prioris obligationis, quod fit exempli gratia, creditore jubente debitorem suum, id quod sibi debet, creditori suo promittere, vel alii cui donatum velit, unde inter deleg. & delegatorem nascitur actio mandati, *l. 12. ff. eod.* Perficitur autem delegatio secuta novatione, hoc est, novandi causa delegato promittente ei, cui delegatus est, sive debitor delegatus sit, sive non debitor: nam & non debitor delegatus ex stipulatu conveniri & exigi potest, *l. 5.* & quod ait *l. 11. ff. eod.* delegationem per stipulationem fieri, hoc est perfici atque compleri: nam origo, & causa delegationis est mandatum, executio & exitus stipulatio novandi causa interposi-

C ta: & hæc est delegatio debitoris, de qua hic titulus. Alia est delegatio, sive mandatum & cessio actionis, ut cum aliquem procuratorem facio in rem suam, vel meam, ut agat cum alio meo nomine, *l. 11. in fin. inf. de donat.* Alia est mandatum, non ut agat quis, sed ut alii promittat, delegatio debitoris: & inter hanc & illam delegationem, id est, inter hæc duo mandatorum genera multum interest: nam, ut supra attigi, delegatio actionis fit invito debitore, debitoris non item, *l. 1. & 6.* Delegatione actionis tollitur obligatio vel actio, quæ deleganti competit. Delegatione debitoris tollitur *leg. 3.* Delegatio debitoris novatione legitime perfecta non potest revocari a mandatore, etiamsi is cui delegatus est debitor, eum nondum exegerit, aut nolit exigere, Delegatio sive ces-

D sio actionis potest revocari re integra, id est, si is, cui delegata est actio, litem contestatus non sit, vel si nihil exegerit, vel si non denuntiaverit debitori, ut solveret, *d. l. 3.* Item is, cui quis specialiter delegaverit actionem in rem suam, non in rem delegati, invito mandatore non potest novare, vel alio modo solvere obligationem, *l. 4.* Is cui delegatus est debitor & promisit, contra. Est & aliud genus delegationis, si non mando, ut quis agat in judicio, vel ut stipulanti promittat; sed ut solvat alii quod mihi debet: qui multum distat ab eo, qui delegatus est, ut promittat: nam his si promittat, novatur obligatio, ille vero si promittat, non novatur, *l. 22. ff. eod.* Ad hæc sciendum est novationem voluntariam quatuor modis fieri, & primo quidem sine delegatione, ceteris præcedente delegatio-

E ne. Primo igitur mutata causa, vel statu prioris obligationis non mutata persona debitoris, vel creditoris, ut si de te stipuler novandi causa quod mihi debes ex crediti, vel ex legati causa, vel si quod mihi debes ex stipulatu, idem rursus de te stipuler, quod quemadmodum rite fiat *l. ult.* exponit, & latius Obs. 14. cap. 36. Secundo autem modo novatio fit mutata persona creditoris, ut si quod tibi debeo alii creditori tuo promittam: quod fit, si tu me delegaveris, ut id alii promitterem. Tertio modo fit mutata persona debitoris, ut si quod tibi debeo stipuleris ab alio non debitore meo ultro suscipiente nomen meum: quod etiam fit, si ego alium non debitorem meum tibi delegavero, qui tibi promitteret, quod debeo. Et ultimo fit mutata

A tata perſona utriuſque, quod etiam fit remedio delegationis, ſi debitorem meum tibi creditori meo delegavero, qui tibi promitteret quod debeo: nam & tu mutas debitorem, & ille mutat creditorem.

XLI. ENARRATIO.

PEr adſtipulationem, & adprom.) Per adſtipulationem creditoris, & adpromiſſionem fidejuſſoris. Adpromiſſor eſt fidejuſſor, *l. in omnibus* 43. *ff. de ſolution. l. ſi vero* 64. *ff. ſol. matrim.* ubi recte Græci *ἐγγυητὴν* vertunt. Adpromiſſores dicti quaſi proximi a promiſſoribus: & ob id Græci *ἐγγυας* vocant, ut ait Cujacius, ad *l.* 5. *ff. de verb. obligat. ἀπὸ τῦ ἐγγὺς*, quod eſt prope, proxime.

B Per exſtipulationem) exſtipulari dicor, ſi quod mihi debes ex ſtipulatu, idem ab alio ſtipuler: expromittere autem dicitur, qui in vicem ejus, qui ex ſtipulatu debebat, ſe ſubſtituit debitorem.

Eumque condemnet) Sic loquuntur auctores juris & alii. Quintilianus declamat. 313. *Qui accuſaverit, nec damnaverit*: per judicem ſcilicet, Cicero pro Roſcio Comœdo.

Creditore jubente debitorem ſuum id quod ſibi d.) Græci ad *legem quartam* §. 2. *ff. de pact.* Delegare, eſt dare debitorem aliquem, qui vice ſua creditori obligetur, aut cui creditor juſſerit. Seneca de Benefic. 4. c. 11. *Debitores nobis Deos delegat, precaturque illi pro ſe gratiam referant.*

C Eum nondum exegerit) pro, nondum ab eo exegerit. A. Gellius lib. 15. c. 14. *Exegit me pecuniam.* Spartianus in Adriano: *Meſopotamenſes non exegit tributum.* Sic legitur in Cod. Palatino, Salmaſio teſte.

Sed ut ſolvat alii) Seneca de Beneficiis lib. 6. cap. 5. *Quamvis non intervenerint nummi, ſed delegatione & verbis ſolutio fit.*

Lex ultima exponit) Cujacius d. o. 36. in *d. l. ult.* legit, *mutaverit*, & *cautionem juniorem*. Denique *ἀλόβασευτως*: & ita legitur in vetuſto Brodæi Codice. In libro Menagii, Latinis litteris, ut in Codice Brodæi, exaratum, *anovateutos*.

TIT. XLII. *De ſolutionibus & liberationibus.*

Vide tit. 3. eodem libro.

D NOvationi & delegationi, quæ per ſtipulationem tollit priorem obligationem, ut dictum eſt tit. ſuperiore, inde rapta occaſione, adjungit alias rationes ſive modos, quibus & citra ſtipulationem tollitur obligatio, mox rediturus ad ſtipulationes. Et ſumma quidem ratio tollendæ obligationis eſt ſolutio. i. præſtatio ejus quod debetur, vel alterius rei æſtimatæ volenti creditori facta, vel ei qui exigendi poteſtatem habet a debitore, vel ab alio, nomine debitoris. Ex ſolutione liberatio ſequitur, ut ex contractu obligatio. Solutio eſt cauſa, liberatio effectus. Solutio facti, liberatio juris: ſolutio ſpecies tollendæ obligationis, liberatio genus: Nam & aliis quam ſolutione modis pleriſque liberatio contingit, ipſo jure, vel per exce-
E ptionem, veluti novatione, pacto, tranſactione, donatione, compenſatione, capitis deminutione debitoris, acceptilatione, obſignatione pecuniæ, confuſione, venditione pignoris, apocha, interitu rei ſine culpa debitoris, quos ego modos veluti in quendam acervum contraxi, quia nimis magna eſſet mora in ſingulis, ſi acervum diruere vellem. Et quod dicitur in *l. ſolutionis*, *ff. eod.* conjuncta *l. liberationis*, *ff. de verb. ſign.* idem utroque nomine ſignificari, non pertinet ad hunc titulum; ſed ad titulum de re judicata, quo a judicato exigitur ut ſolvat, *l.* 4. §. *ſolviſſe*, *ff. eod.* ubi ſolvendi verbum eandem vim habet, quam liberandi.

XLII. ENARRATIO.

PRæſtatio ejus quod debetur) *Inſt. quib. mod. toll. oblig. in princ.*

Æſtimatæ) *l.* 17. & *l. pen. hoc tit.*

Qui exigendi poteſtatem) *l.* 3. *hoc tit.*

Vel ab alio) *l.* 5. *hoc tit.*

Veluti novatione) Dictum & tit. ſuper.

Pacto) per exceptionem, §. *præterea*, *Inſtitut. de exception.*

Tranſactione) *l.* 6. & 21. *hoc tit.*

Donatione) *d. l.* 6.

Compenſatione) *l.* 7. *hoc tit.* & *l.* 4. *ſupra de compenſat.*

Capitis deminut. deb.) Debitor maxima & media capitis deminutione liberatur, *l.* 2. *ff. de cap. minut.*

Acceptilatione) *d. l.* 6. & *l.* 13. *hoc tit.* in qua verbum *hominem*, non agnoſcunt libri veteres Antonii Loiſelli, & Menagii.

Obſignatione pecuniæ) *l.* 9. *hoc tit.*

Confuſione) quæ per aditionem hereditatis contingit: vide Cujacium ad *legem* 33. *ff. de ſolut. matrim. tract.* 7. ad Africanum.

Venditione pignoris) *l. ſi creditor.* 26. *ff. eod.* quia pro ſolutione cedit.

Apocha) pecuniæ ſolutæ profeſſione, *l.* 14. quæ *ἀποχὴ* Græci ibidem, vel *ἀμεριμνία*, ut Baſ. lib. 58. t. 8. Joannes Climacus in Scala Paradiſi: *καὶ τελείαν ἀμεριμνίαν τῦ χρέοις μοι γράψαντας.*

TIT. XLIII. *De acceptilationibus.*

Vide tit. 4. eod. lib.

REdit ad ſtipulationes: nam acceptilatione ea tantum obligatio tollitur, quæ ex ſtipulatione naſcitur. Aliæ obligationes quæ re, vel conſenſu, vel literis contrahuntur, non poſſunt tolli acceptilatione, niſi prius novatione facta transferantur in ſtipulationem Aquilianam, cujus formulam condidit Gallus Aquilius, *l.* 2. *et* 3. *h. t. l.* 13. *ſup. tit. prox. l.* 4. 15. 52. 40. *ſup. de tranſ.* quia acceptilatio verbis fit, & verbis tolli id tantum poteſt, quod verbis contractum eſt.

XLIII. ENARRATIO.

OBligatio tollitur) Si acceptilatio facta ſit ab eo qui facere potuit: nam ſi facta ſit a pupillo ſine tutoris auctoritate, nihil actum eſt, & ideo ſi debitor per errorem pecuniam pupillo ſolverit, quaſi indebitam non condicet, nec enim ſublata eſt obligatio. Sin autem acceptilatio tutore auctore facta fuerit, ſolutum perperam condici poterit: quod enim debitor per acceptilationem liberatus ſolvit, indebite ſolvit.

Sic legem primam interpretantur auctores Baſilicon lib. 26. t. 6. capite penultimo.

TIT. XLIV. *De evictionibus.*

Vide tit. 2. lib. 21. ff.

HIc titulus eſt de ſtipulatione, qua plerunque venditor emptori cavet pro evictione, id eſt, in caſum, quo genere vindicationis in judicio emptorem, quam accepit ex cauſa emptionis, vel æſtimationem ejus amittat, & eam ei rem habere non liceat, his fere verbis ſtipulante emptore, ut formulam componam: Eum hominem, quem de te emi & accepi, mihi per te, heredemque tuum, & per omnes habere recte licere, & ſi is homo quo de agitur parſve ejus a me petita erit, vel ſi eum hominem, partemve ejus ego ab alio petiero, tum de ea re agenda adeſſe cum tibi heredive tuo denuntiavero, & eam rem recte defendere, & ſi is homo parſve ejus mihi per judicem evi-

evicta erit, vel si eum hominem ego a possessore per judicem evincere non potuerim, tum duplam mihi recte præstari, hæc spondesne? Plerunque evictionis nomine stipulatur emptor duplam, non quanti res est in veritate; sed quanti emit, ut Accursius docet recte in *l.2. ff. eod.* & nonnunquam plus aut minus, si ita pacti sint, *l.si dictum, l.si plus, ff.eod.* nec enim huic rei modum, finemve ullum ulla lex imposuit. Porro ex formula stipulationis apparet, eam committi, id est obligationem evictionis contrahi, non tantum si alio agente in rem adversus emptorem, judex emptorem condemnet atque compellat rem restituere actori, vel æstimationem, sed & si agente emptore in rem adversus possessorem, judex possessorem absolvat, *l.9. hoc tit. l.evicta, §.1.ff.eod.l.qui absentem, ff.de procur.* Evictionis enim nomine significatur judicio in rem efficax & plena victoria ejus qui agit adversus emptorem, vel cum quo agit emptor. Efficax, inquam, & plena, id est quæ ad emolumentum perducatur, re abducta vel ablata, vel possessione retenta. Plus enim est evincere quam vincere, nec quod vicerit adversarius, emptor regressum habet ad venditorem, nisi etiam pervicerit, hoc est evicerit, *l. habere, ff. eod.* Omissa autem stipulatione evictionis, bonæ fidei, vel etiam malæ fidei, si ita pactus sit, emptori adversus venditorem superest actio ex empto, *l.6.* quæ modo dicitur competere in simplam, & id quod interest, id est ad pretium recipiendum, & utilitatem omnem, *l.60. et 70.ff.eod. l.Titius, §. ult. ff. de act. emp.* modo in id quod interest, ut *l.9.17.21.25.29. hoc t.* quod tamen ita debet intelligi, ut in eo quod interest insit pretium rei, quod emptor venditori adnumeravit, modo in id quod interest, non in pretium quod adnumeravit, ut *l.23.hoc tit.* quod etiam ita intelligi debet, ut non in pretium tantum, sed in id omne quod interest, quod plerunq;pretium egreditur, *l.1. in pr.ff. de act.emp.* Modo deficiente stipulatione duplæ, quod valde videtur pugnare cum superioribus legibus, dicitur ex empto agi in duplum, *ut l.2.ff.eod.* & apud Paulum 2.*Sent.* tanto damnari venditorem quanto si stipulatione pro evictione cavisset: quo pertinet etiam *l.quod si nolit, §. quia adsidua, ff. de ædil. ed.* quia etsi non de stipulatione loquatur, quæ de evictione interponitur; sed de ea quæ interponitur de sanitate & noxa hominis venditi, & ceteris quæ ædilitio edicto continentur, qua ex causa etiam promitti constat ex *l.11.§.ult. et l.quia dicitur, ff.eod.* & ex Theophilo, in tit. *de divis. stip.* tamen ratio ejus *§.quia adsidua* etiam ad stipulationem de evictione accommodari potest, ut scilicet quia frequens est pro evictione duplæ stipulatio, idcirco ex empto agi possit in duplam, deficiente stipulatione duplæ, ut ea quæ sunt moris & consuetudinis veniant in bonæ fidei judicium, in quo etiam proditum est tantumdem valere officium judicis quantum stipulationem, *l. quia tantumdem, ff. de neg. gest.* Sed omnes ii loci quibus dicitur si duplam venditor non caverit, re evicta ex empto duplo tenus agi posse, sic accipiendi sunt; si cum dictum vel actum esset, ut dupla promitteretur emptori, dupla ei promissa non fuerit, vel si per errorem omissa fuerit stipulatio duplæ, ut *l. emptori, §. ult. l.si dictum, ff.eod.* & hoc est, quod ait *l. 2. eodem*, si dupla non promitteretur, puta stipulatione omissa per errorem, vel eo tantum pacto, ut de dupla venditor teneretur, & eo nomine agetur, actione scilicet ex empto, quod res evicta sit, vel quod dupla promissa non sit, dupli condemnandum esse venditorem, scilicet ut re evicta, præstet duplam, vel nondum re evicta, ut promittat duplam. Sed si de dupla non sit actum, nec per errorem, sed consulto consilio omissa stipulatio duplæ, certum est de evictione esse ex empto actionem in simplam, & in id quod interest, *d. l.60.* quod interdum minoris est quam dupla, & si quando pluris est, non tamen in condemnatione excedit duplam, maxime si venditor dolo careat, *l. cum forte, et l. seq. ff de act. emp.* Non est omittendum de evictione stipulationem plurimum, ut dixi, interponi in duplam, sed & aliquando in simplam, ut *l. hoc jure, ff. de evict.* In duplam, si homo vel prædium, vel quæ alia res pretiosa veneat, *l. emptori §. 1. ff. eod.* In simplam si ita pacti sint, vel si veneant frivola, unde venditionis aliæ duplariæ, aliæ simplariæ dictæ sunt. Et aliquando in id quod interest, ut *l. 22. hoc tit: l. 102. ff. de verb. obl.* sicut de sanitate & noxa stipulatio, quam ante dixi concipi in duplam, nonnunquam concipitur in id quod interest, *l. 16. §. si servus, ff. eod.* Ex his igitur apparet de evictione emptori præcipue duas actiones esse: Unam ex empto, non interposita stipulatione, nisi nominatim actum sit ne venditor evictionem præstaret, *l. 21. hoc tit.* quo tamen casu sciens rem alienam esse nihilominus ex empto tenetur in id, quod interest, ignorans vero in hoc tantum ut pretium reddat, *l. ex empto, §. ult. ff. de act. emp.* Alteram ex stipulatione duplæ, quæ usitatior est. Hæc vero est auctoritas venditionis, ut re jure judicioque evicta emptori, emptor per hanc vel illam actionem regressum habet ad auctorem suum, id est venditorem, & emptori venditor auctoritatis nomine teneatur. Alioquin sine ista auctoritate nulla emptio venditio est. M.Tull. 13. Epist. *Si ea prædia dividentur, quæ ipse Cæsar vendidit, quæ tandem in ejus venditionibus esse poterit auctoritas?* qua tamen in re recte monet *l.6.ff.eod*, puta si quæratur, an pro evictione caveri oporteat, vel in quantum, aut quomodo, consuetudinem ejus regionis & civitatis, seu populi in quo emptio venditioque contrahitur, spectandam esse. Ergo & legem ejus, ut in populo Judaico ex lege Mosis venditis prædiis urbanis pro evictione venditor emptori obligatur, non etiam venditis prædiis rusticis, quia & ipse venditor quandoque prædia rustica redimere & evincere potest in pretii rationem imputatis fructibus ab emptore medio tempore perceptis: & anno quoque Jobel, vel ut Græci dicunt anno *ἀφέσεως*, ea prædia jure suo recipi, & evictionis vel auctoritatis nomine eum non teneri illa verba 70. demonstrant Levit. 25. *ἡ γῆ οὐ πραθήσεται εἰς βεβαίωσιν*: Nam *βεβαιώσεως* nomine significatur auctoritas & evictionis causa, & *βεβήλωσιν*, quod alii habent, non potest sustineri. Ex consuetudine igitur, sive lege regionis, in qua negotium contrahitur, vel ex conventione contrahentium venditor non omnium rerum quas vendidit auctoritatem sive evictionem præstat, ideoque non omnium est auctor, non omnis venditor auctor: Nam & mancipio datarum, olim non erat auctor, sed mancipio non datarum tantum, ut Varro scribit 11. de re rust.c.de pastoribus, quia soli domini ex jure Quiritium mancipio dare poterant, tradere, etiam non domini. Verum qui quid mancipabant, præstabant satis secundum mancipium, de qua satisdatione M. Tullius initio V. ad Atticum: nisi lege venditionis dictum esset, ne satisdarent, ut Varro V. de ling. lat. scribi cœptum ait in lege mancipiorum, vadem ne posceret nec dabitur. At qui traditione, vel mancipatione & traditione, ut apud Paulum 2. *tit.* 17. (nam eæ duæ species nonnunquam conjunguntur ut *l. 7. Cod. Theod. de donat.*) non mancipatione sola rem venditam transferunt in emptorem: hodie non satisdat de evictione, nisi aliud nominatim actum sit; sed repromittunt tantum duplam, vel simplam pretii, non veri, sed ejus quod acceperunt. Nec enim de evictione ulla actio est nisi pretio, aut pretii parte soluta, & merce per traditionem translata in emptorem, ac postea jure judicioque evicta.

XLIV. ENAR-

XLIV. Enarratio.

SEd quanti emit) Azo etiam in Summa num. 13. scribit, duplum referendum esse ad pretium conventum, non ad rei bonitatem, quæ pluris est, quam pretium, ex *l. cum fundus* 48. *& l. si fundo* 53. *ff. eodem.*

Vel æstimationem) *l. evicta re* 16. *ff. eod.*

In Judicio) *l. non tamen* 24. *ff. eod.*

Re abducta) ut *leg. habere* 57. §. 1. *& l. emptori* 67. *eodem.*

Vel ablata) *d. l. habere*, *& l. vindicantem* 17. *eodem:*

Vel possessione retenta) *d. l. evicta* §. 1.

Evincere) Sulpitius Severus sacræ historiæ lib. 1. *A Rege Mesopotamiæ evicti, & subacti*. Vide Cujac. ad *legem* 24. *ff. eod.* tract. 6. ad Afric.

Si ita pactus sit] *l. si fundum* 27. *hoc. tit.*

Ut non in pretium tantum) & ita Glossa, & Fulgosius.

Apud Paul. 2.) *Sent. tit.* 17.

Vel si veneant frivola) Glossæ Græc. Lat. σκευάρια εὐτελῆ πάνυ, *frivola*, res minusculariæ: adde Senecam, & Juvenalem: Aldhelmus de laudibus virginitatis cap. 28. *Quid mirum, si Apostolorum oracula, & jurisperitorum scita profanas frivolarum nænias abominantur?*

Ad auctorem suum) Glossæ: πράτης, *venditor, auctor.*

M. Tullius 13. Epist.) Epistola 8.

Quia & ipse venditor) aut donator. Vide Petrum Cunæum libro primo de Republica Hebræor. cap. 11.

Ea prædia jure suo recipit) *Diuturna possessio pro pretio reputatur*, Procopius Gazæus in Leviticum. Sanctus Hilarius in psal. 11. *In Jubilei quoque anni, id est, quinquagesimi lege, per quam & laxatis pactionibus debitorum, & agris omnibus ad dominorum, si qui forte venissent, jura redeuntibus, nova & cælestis rerum omnium, & remissio, & reformatio prænuntiatur.*

Nam βεβαιώσεως nomine) Glossæ: *auctoritas*, βεβαίωσις.

Et βεβήλωσιν, quod alii hab.) Septuaginta interpretes βεβαίωσιν habent.

Ut Varro scr. 11. de re rust.) capite 10.

Ad Atticum) Epistola prima. Aliter accipit Simeo Bosius ibidem, & Claudius Salmasius de modo usurarum capite 16. Vide Heraldi animadvers. in Salmasii Observationes ad jus Atticum libro 4. capite 11.

Nisi precio) venditor evictionis nomine tenetur, si emptor pretium solverit, aut eo nomine satisfecerit, *l. ex empto* 11. *ff. de action. emp.* veluti expromissore aut pignore dato. Quintilianus declam. 336. *Quo jure vindicare potest eam rem, cujus pretium non dedisti?*

Aut pretii parte) *l. Julianus* 13. §. *unde quæritur*, *ff. de action. emp.*

Et merce per tradit. transl.) Si res tradita non sit, emptori ex empto actio est adversus venditorem, ut rem tradat, *l.* 5. *hoc titulo*. Sed res emptori evicta non dicitur, quia ante traditionem, rei emptæ dominus non est, §. 3. *in fine*, *Instit. de empt. & vend.* & res non tradita, ablata ei, vel abducta dici non potest, sed magis venditori.

Jure judicioque) Si non judicio, vel si judicio & non jure, emptori non est regressus ad venditorem, Cujacius ad *l.* 1. *&* 8. *hoc tit.*

TIT. XLV. *Creditorem evictionem pignoris non debere.*

MUltæ quæstiones superiore titulo definitæ sunt, an venditor hæreditatis, an donator, an apparitor judicis teneatur de evictione, & quibus casibus

A venditor rerum non teneatur, & quid veniat in actionem ex empto pro evictione, & aliæ quædam; præter quas hæc adhuc supererat, an creditor qui pignus vendidit, teneatur de evictione, cui hic tit. proprie dicatus est. In ea ita distingui solet: aut vendidit jure communi, aut jure creditoris. Si jure communi. i. si cavit de evictione, ut solent venditores, proculdubio tenetur de evictione, quam si præstiterit, debitor tanquam non liberatus, quod patefecit evictio, creditori tenetur actione creditæ pecuniæ, vel contraria pigneratitia, propterea quod apparuit eum rem alienam pignori obligasse, per quam si duplam cavit & præstitit, consequetur duplam; si modo aliter tanti quanti vendidit pignus vendere non potuit, quam promissa dupla: vel debiti quantitatem tantum, si etiam non B promissa dupla alii tanto pignus vendere potuit, quia culpæ suæ & imprudentiæ adscribere debet, quod duplam promisit, & præter debiti quantitatem, si debitum usurarium fuit, usuras medii temporis, licet pretio fruitus videatur medio tempore, i. a die venditionis rei pigneratæ in diem evictionis; quia effectu & re ipsa non potest intelligi pretio fruitus esse qui altero tanto amplius emptori præstitit evictionis nomine. Quod si cavit & præstitit simplam, per eandem actionem consequetur tantum debiti quantitatem non interusurium; quia hoc casu verissimum est eum medio tempore pretio fruitum esse, *l. si pignore*, §. *ult. & l. seq. ff. de pig. act.* & hæc si jure communi vendidit. Si jure creditoris & pignoris lege, id est, non promissa evictione, non tenetur de evictione, nec ad C pretium restituendum (nisi dolo malo sciens rem esse alienam, vel sibi non obligatam eam vendidit, *l.* 2. *hoc titul. l. ex empto*, §. *sententiam*, *ff. de act. emp.* quo casu nec regressus ei est ad contrariam pigneratitiam, *l. tutor*, §. *pen. ff. de pig. act.*) sed debitor ipse eo nomine re evicta emptori tenetur utili actione ex empto, quasi ipse vendidisse videatur qui venditionem permisit creditori, ne alioquin cum damno emptoris sibi liberationem adquirat. Re autem non evicta, domino rei ratam facienti venditionem tenetur pretii nomine, quo liberatus est, utili neg. gestorum, *d. l. rescriptum*, §. 1. Quantum ergo attinet ad creditorem, debitor liberatus est, & fidejussor ejus sive mandator. *d. l. rescriptum*, *l. si mandato Titii*, §. *creditor*, *ff. mand.* quia creditor ex pretio pignoris debitum consecutus D est, nec emptori ex empto tenetur de evictione; sed in hoc tantum, in quo nihil dispendii facit, ut ei cedat contrariam pigneratitiam adversus debitorem, *l. in creditore*, *ff. eod.* si quidem eam sibi malit emptor cedi, eaque directo agere potius, quam utili ex empto: & ideo cedere eam cogitur creditor, quia ut dixi, sine ullo suo dispendio hoc est facturus, qui jam suum consecutus est; & nihilominus tamen intelligitur habere eam actionem, i. contrariam pigneratitiam, ut eam postulanti cedat emptori, non ut ea ipse agat; quia debito percepto nihil ejus aliud interest, nisi ut eam habeat quam postulanti cedere possit, *l. cum is*, *ff. de fidejuss. l. heredem*, *ff. mand.* Ad hæc, notandum est adeo verum esse quod dicitur, eum qui auctor laudari, & de evictio- E ne conveniri potest, si emptori faciat controversiam, repelli exceptione doli mali, *l.* 11. 13. 14. *sup. tit. prox.* cui locus est etiam in specie *l.* 25. *& l. ult.* ut patet ex *l. Seja*, *ff. eod. & l.* 3. *sup. de reb. al. non al.* ut & venditor repellatur, qui de evictione non tenetur: ut puta creditor qui vendidit pignus jure pignoris, licet non teneatur de evictione; tamen ex alia causa facere controversiam emptori, & rem evincere non potest, ne mutet factum suum; ideoque si creditor, qui pignus vendidit lege pignoris, postea successerit in jus & nomen alterius creditoris, cui eadem res obligata est, non potest facere controversiam emptori ex persona defuncti creditoris, non tantum si ipse qui pignus vendidit, in eo pignore fuit antiquior

& potior: sed etiam si fuit inferior & infirmior, defunctus potior privilegio temporis, quia etsi inferior fuerit is qui pignus vendidit, tamen se potiorem esse præstare debet, l. 1. hoc tit. l. & si is, ff. de distr. pign.

XLV. Enarratio.

AN venditor hereditatis) *l.* 1.
An donator) *l.* 2.
An apparitor) *l. si pignora* 50. *ff. eod.*
Venditor rerum non teneatur) *l.* 8. & ibi Cujac. & ad *legem* 5.
Vel contraria pigneratitia) *l. cum debitore* 32. *ff. de pignerat. act.*
Liberationem adquirat) *l. rescriptum*, §. 1. *ff. de distract. pignor.*
Repelli exceptione doli m.) Et hoc est quod vulgo dicitur, quem de evictione tenet actio, eundem agentem repellit exceptio.

TIT. XLVI. *De patria potestate.*

V. lib. 1. Inst. tit. 9.

SUperioribus libris & titulis hoc semper egit conditor Codicis jam inde a parte fere media libri tertii, ut varias actiones proponeret in rem & in personam, quæ de proprietate, vel de possessione, vel de jure pignoris, vel de statu hominum in judicio civiliter instituuntur, & varias exceptiones quæ his actionibus subjici solent, quæ & ipsæ quasi quædam actiones sunt, ac deinde generalem actionem ex stipulatu, quæ etiam omnibus actionibus subjicitur. Nullum enim fere negotium geritur cui non contrahentes subjiciant stipulationem, quam ob eam rem appello πανδέκτην. Et his quidem omnibus peractis atque præstitis, quia sup. lib. 7. tractans de statu personarum, de eo tantum præjudicio, eave tantum præjudiciali actione egit, qua quæritur an aliquis liber, an libertus sit; illud vero præjudicium omisit, quo quæritur an aliquis filiusf., sit ideo nunc de eo ut tractet dat hunc titulum, & statim *l.* 1. agit de præjudicio, quo quis in sua potestate filium esse adserit, ut *l.* 1. *§. per hanc, ff. de rei vind.* ait liberos, qui sunt in nostra potestate, a nobis peti præjudiciis quæ in rem quidem non sunt actiones, sed esse videntur, *§. præjudiciales, Instit. de act.* 1. veluti proprietatis causam continent, nempe cum ago servum meum, aut libertum meum, aut filium meum esse, sicut interdictum de liberis exhibendis, quo etiam petuntur liberi, qui sunt in potestate nostra, dicitur quasi proprietatis causam continere, *l.* 2. *§. quædam ff. de interd.* Est enim patria potestas quasi proprietas, quam patres jure civili habent in liberos suos juste procreatos. Est etiam *l. pen. hujus tit.* de præjudicio, de partu agnoscendo, de qua satis scripsi in extremo 19. Obs.

XLVI. Enarratio.

QUæ & ipsæ quasi quædam actiones s.) In exceptionibus enim reus partibus actoris fungitur, ipseque exceptionem velut intentionem probat, *l. in exceptionibus* 19. *ff. de probat.*
Apello πανδέκτην) In Parat. *ff. de verb. oblig. & ad leg.* 16. *eod. tit.*
Juste procreatos.) Ulp. *tit.* 5. *in princip.* vide ad caput 9. Inst. 1.
Lex pen.) In qua libri veteres quos vidi, habent *petendi*.
xix. Observ.) cap. ult.

TIT. XLVII. *De adoptionibus.*

V. lib. 1. inst. tit. 11. & tit. 7. lib. 1. ff.

HIc tit. est etiam de patria potestate, quia non tantum beneficio naturæ & procreationis ex justis nuptiis; sed etiam beneficio adoptionis patria potestas adquiritur. Adoptio est imago naturæ, & civilis ratio querendorum liberorum qui in nostra potestate sint, perinde atque liberi procreati ex justis nuptiis. Vel, actus legitimus, quo quis patremf. vel filiumf. non contradicentem auctore patre sibi adserit in locum filii vel nepotis naturalis & legitimi. Actus legitimus, Theophilo νόμιμος πρᾶξις initio ejusdem tit. quo sermone hodie solemnibus adoptionis sublatis; nec relata adoptione in *l. actus, ff. de reg. ju.* intelligam civilem rationem, & ita accepisse Theophilum patet ex eo, quod scripsit in §. *adoptivi, de exh. lib.* Jure antiquo intelligerem actum solemnem ex *l.* 4. *hoc tit. & l.* 5. *sup. de suis & leg. lib.* sive legis actionem, quæ peragatur solemniter, vel per magistratum trina mancipatione, & bina manumissione adoptando filiof. & una mancipatione sine manumissione adoptandis ceteris liberis, *l. ult.* vel per populum adoptando patrif. curiatis comitiis, & adhibitis Pontificibus Romæ tantum: illa commune nomen fecit suum, hæc adrogatio dicitur, hac paterf. illa filiusf. adoptatur. Hæc fit auctore seipso, illa auctore patre, hæc Romæ, illa etiam in provinciis, & illo loco Auli Gellii: Neque pupillus, neque mulier, quæ in parentis potestate est, adrogari possunt, una negatio deest, quia nec mas, qui in parentis potestate est, adrogari potest. Verum hodie omnes eæ solemnitates obsoleverunt, & in adoptione acta publica sufficiunt, in adrogatione rescriptum principis. Duo vero sunt casus quibus adoptione patria potestas non adquiritur: Si mulier aliquem adroget: quia a patre, cui soli competit hæc potestas, assumit appellationem, qua & avita & proavita continetur, non materna, quæ nulla fuit unquam. Denique filium mulier habere potest, non filiumf. Item si pater naturalis filium extraneo in adoptionem det, quem casum Justin. introduxit *l. pen.* de qua scribam alio loco. Digna certe est & egens commentario aliquo amplo atque dilucido.

XLVII. Enarratio.

PAtria potestas adquiritur) sive, ut ait Modestinus, filiosfamilias, non solum natura, verum & adoptiones faciunt, *l.* 1. *ff. eodem*. Quintilianus declamat. CCCXLVI. *Dando in adoptionem jus omne translatum est.*
Adoptio est imago naturæ) *l. filio* 23. *ff. de liber. & postum.*
Et civilis ratio) ut capitis deminutio dicitur civilis ratio in §. *ult. Instit. de legit. adgnat. tut.*
Civilis ratio) qui adoptantur, liberi lege fieri dicuntur. Sic opinor interpretandum Synesium in epistola 22. ad Anastasium: ἀπὸ βαθείας τῆς γνώμης ἥσθην, μαθὼν τὰ χρυσᾶ παιδία τῇ τοῦ βασιλέως φωνῇ, νόμῳ σοι παιδία γενόμενα: *intimo corde gavisus sum cum didici aureos Imperatoris voce liberos lege tuos esse filios factos*: id est, te eos adoptasse, quos Imperator ipse aureos liberos vocarit, sive eximie pulchros. Sic aurei pueri in epistola 23. & epistola 82. τοῦ χρυσοῦ Χρύσου. Qui aliter interpretantur, a Synesii mente longe aberrare videntur.
Quo quis patrefamilias) & adrogatio dicitur.
Vel filiumf. non contrad. auct. p.) *l.* 5. *ff. eod. l. pen. & ult. h. t.*
Sibi adserit) Vide quæ diximus Instit. eod. in explicanda adoptionis definitione.
Per magistratum) Apud quem legis actio esset, Gellius lib. 5. cap. 19.

Tri-

Trina mancipatione) Gellius d. cap. 19.

Adhibitis Pontificibus) M. Tullius in Orat. pro domo ad Pontifices, Cornelius Tacitus Hist. lib. 1. Nam comitia arbitris Pontificibus præbebantur, Gellius d. cap. 19.

Auctore seipso) d. cap. 19.

Et illo loco A. Gellii) d. cap. 19. In edit. Stephani, sic legitur: *quæ in parentis potestate non est*, & in Gronoviana.

Acta publica sufficiunt) d. l. ult.

In adrogatione rescriptum principis) Ut ex principis rescripto nuptiæ petuntur, de quo specialis tit. datus est sup. rub. 8. l. 5. Sic etiam adoptio patrisfam. in filiumfam. ut hoc loco. Utrumque est e Lacedæmoniorum jure apud quos facultas est maritandarum puellarum, quæ paternorum bonorum heredes forent, ut eo titulo 8. docui, & vero adoptionis, sive adrogationis concedendæ fuit. De hoc quidem Herodotus lib. 6. Erato: *δικάζειν δὲ μόνους τοὺς βασιλῆας τοσάδε μοῦνα πατρούχου τε παρθένου*, &c. P. Faber.

Rescriptum princ.) *l. 6. h. t.*

Si mulier aliquem adroget) Ex indulgentia principis, §. 10. *Instit. eod. l. 5. h. t.*

TIT. XLVIII. *De emancipationibus liberorum.*

Vide lib. 1. Inst. tit. 12. & d. tit. 7.

HIc tit. est etiam de patria potestate non adquirenda quidem, sed resolvenda. Resolvitur certis modis lege finitis. Casu, ut ait *l. 3.* .i. morte patris, vel deportatione: & jure antiquo si filius flamen Dialis inauguretur, aut filia virgo Vestalis capiatur, auctore Ulp. lib. Reg. tit. x. & jure novo si filius augeatur dignitatibus quibusdam, *Nov.* 18. non monachismo, ut Doctores volunt sine lege, qua deficiente recte dicam integram esse patri vindicationem filii, qui inconsulto patre, devovit se monasterio. Nam & monachismus capitis deminutio non est. Resolvitur etiam datione in adoptionem, si parenti detur, & emancipatione, de qua proprie est hic titulus. Et his quidem duobus posterioribus modis maxime jure legitimo filius capite minuitur, qui per venditionem imaginariam deducitur in servilem causam, superioribus capite non minuitur. Emancipationis sive emancipationis nomine (utrumque nomen idem potest) si nudam & simplicem nominis proprietatem spectas, significatur venditio imaginaria, quæ in jure fit solemniter per æs & libram certis verbis, libripende, & quinque testibus præsentibus, non adnumerato pretio, sed adpenso uno nummo sestertio assium quatuor: quod etiam ob discrimen alterius nummi in mancipatione exprimi solebat, *l. ult. inf. de donat.* Aliud est precio emere, aliud nummo uno, *l. si quis ante, ff. de adq. poss.* At si non proprietatem nominis, sed rei exitum & finem spectes, emancipationis nomine significatur, vel quæ per eam fit alienatio rerum mancipi, vel testamentum quod per æs & libram appellatur, vel datio in adoptionem, vel, ut in hoc titulo, resolutio patriæ potestatis. Et emancipatio quidem per quam res mancipi alienantur, vel testamentum fit per æs & libram, prisco more, una est: itemque ea qua præter filium ceteri liberi in adoptionem dantur, una emancipatio est, quam nec sequitur manumissio ulla: qua vero solvuntur patria potestate, una mancipatio & una manumissio. At qua filius in adoptionem datur jure legitimo trina est mancipatio, & bina manumissio: qua vero solvitur patria potestate, trina mancipatio & trina manumissio, præter quam & in manumittendo liberos potestate parentum liberandos circumduci, circumagi, circumverti in orbem, ut acta ista vertigine liberi abeant quo velint, & pulsari rapismate, hoc est expalmari ostendit *l. ult. & Nov.* 81. & hæc est legitima emancipatio ex XII. tab. Alia ex constitutione Anastasii, si quis ea uti malit, quæ detractis illis solemnitatibus fit ex rescripto principis ad preces patris edito, & insinuato Judici competenti, *l. pen.* ut adrogatio hodie fit ex rescripto principis, ad preces adrogatoris, edito & insinuato judici, *l. 2. sup. tit. prox.* Et hæc nudum nomen emancipationis retinet, re ipsa submota quam denotat .i. venditione imaginaria, & nomine emancipationis relato ad emolumentum & effectum rei. Alia est ex Constitutione Justin. quæ etiam nudum nomen retinet, & fit apud judicem competentem sine rescripto, *l. ult.* Omnes fiunt inter volentes, unde voluntariæ jurisdictioni nomen, nisi si qua sit justa causa inviti emancipandi, & hoc solo casu causa probata, §. *cum autem, Instit. de adopt. l. 3. & 4. hoc tit.* & donato plerumque patrimonio filio emancipato, quo vitam toleret suam, *l. 2. & ult. hoc tit. l. ult. C. Theod. de revoc. don. l. 8. inf. de bon. prosc.* & vicissim patri dato præmio emancipationis Constitutionibus definito, & secundo genere etiam absens emancipatur, primo & tertio præsens tantum.

XLVIII. ENARRATIO.

REgul. tit. 10.) vide ibid. Cuj.

Nam & Monachismus) vide Cujacium ad Novell. 5.

Si parenti detur) vide §. *sed hodie, Instit. de adopt.*

Quia per venditionem) *l. 3. §. 1. ff. de cap. min.* vide Theophil. t. 12.

Superioribus cap. non min.) *l. 3. §. ult. ff. de Senat. Mac.* Vide Cujac. ad d. tit. Ulp.

Utrumque nomen idem potest) Ulpian. *tit.* 19. §. *mancipatio*, Theophil. *d. tit.* 12. §. 6. Valerius Maximus lib. 8. cap. 6. & 3. *Dissimulandique gratia dimidiam partem filio emancipavit*: pro mancipavit: post emancipationem scilicet, dimidiam partem filio vendidit. Titus Livius 7. 16. *Emancipandoque filium, fraudem legi fecisset*. Sic editio Gruteri, Gronovii autem, *mancipandoque*: Suidas: *μαγκιπάτος, ὁ χειράφετος παρὰ Ῥωμαίοις*. Nec ergo dicas cum Joanne Meursio manifestum esse errorem, *χειράφετον* enim esse emancipatum: nam utrumque nomen idem potest.

Adpenso uno nummo) vide Observat. lib. 10. capite 37.

Alienatio rerum mancipat.) Ulpian. *tit.* 19. §. *mancipatio*.

Vel testamentum) de quo Ulpianus *tit.* 20. §. 1.

Vel datio in adoptionem) dictum tit. super.

Trina mancipatio, & trina manumissio) Cujacius ad *leg. 10. ff. de suis, & legitim. lib.* Libro 6. Different. Modestini: Porro illæ tres mancipationes & manumissiones, quæ & hodie, quod mirum est, frequentantur in Moscovia, ut scribit optimus & doctissimus vir Sigismundus liber Baro, qui librum optimum scripsit de rebus Moscovitarum. Et inter cetera refert, eos qui volunt filium sui juris facere ter alienare per imaginariam alienationem. Verba Sigismundi hæc sunt: *Si pater filium, ut mos est, vendit, & is quocunque tandem modo liber factus, aut manumissus fuerit, pater hunc rursus, atque iterum jure patriæ potestatis vendere potest. Post trinam autem venditionem, nil juris amplius in filium habet.*

Hoc est expalmari) Glossæ: *ῥαπίζω, expalmo, alapo*. Expalmare igitur, est, os hominis manus suæ palma verberare, quod depalmare Gellio lib. 20, cap. 1. Idem est exalapare. Aldhelmus de laudibus virginitatis capite 23. *Quæ dum crudis nervorum flagris, truciter cæderetur, & crebris palmarum concussionibus exalaparetur, &c.*

Et donato plerumque patrim.) Peculio quod filiifamilias quasi patrimonium est: vel datis quibuscunque rebus, quæ patrimonium novi patrisfamilias constituant.

Constitutionibus definito) vide §. *hoc quoque, Instit.*

ftit. per qu. perf. nob. adq.

Secundo genere) ex Anaftafii conftitutione etiam abfens emancipatur, *l. penult.* legitima emancipatio, & Juftiniana inter præfentes tantum celebrantur.

TIT. XLIX. *De ingratis liberis.*

QUantum fit beneficium emancipationis hic titulus oftendit, quo patri datur actio ingrati adverfus filium, quem emancipavit, per quam refciffa emancipatione, in ejus poteftatem redit, fi ingratus fit; quod non eft, fi non reddat, aut fi neget, vel diffimulet fe beneficium accepiffe; fed fi patrem contumeliis adficiat, fi pulfet, fi verberet, & ait Conftitutio hujus tituli, leges emancipatione refciffa damno libertatis immeritæ multari voluerunt. Leges cum dicimus per eminentiam duodecim tab. dicimus. Itaque legem Regiam fignificari arbitror, cujus verba hæc funt: SI PARENTES PUER VERBERIT, AST OLOE PLORASSINT, PUER DIVIS PARENTUM SACER ESTO. SI NURUS SACRA DIVIS PARENTUM ESTO. Nam filium aut nurum, facrum aut facram Divis parentum fieri quid aliud eft, quam in facra quibus foluti funt, & parentum poteftatem reverti, ut ac eis impune occidi poffint, videlicet fi impias manus eis intulerint: illi autem imploraverint jus publicum, idque lex ftatuit in filio æque & uxore ejus, .i. nuru, quæ in manu filii eft, quæ femper fequitur familiam in qua filius eft. Fuiffe autem eam legem translatam in duodecim tabul. ut & ceteras leges regias de patria poteftate non eft dubium. Item ait Conftitutio, emancipatione refciffa. Alias emancipatio refcinditur poft mortem patris a prætore data bonor. poffeffione contra tab. filio emancipato præterito, *l. fed cum patrono, ff. de bon. poff. l. 3. §. fi emancipatus, ff. de bon. poff. con. tab. l. fi aliquis, C. Theod. de bon. prof.* Alias vivo patre. Hæc filio fraudi eft, illa ufui. Regula eft, emancipatos liberos in patriam poteftatem invitos non reverti, *l. ult. ff. de his, qui funt fui, vel al. jur.* Sed excipitur caufa ingratitudinis: ficut regulariter inviti non emancipantur; fed excipitur jufta caufa, ex qua fi quis invitus emancipatus fit, poffet dici ob caufam ingratitudinis non poffe eum redigi in poteftatem, quia nemo invitus intelligitur accepiffe beneficium, & regulam juris: Invito beneficium non datur, fic accipi, ut nolenti accipere, neque detur, fi non accipiat, neque fi accipiat, quia Seneca ait, non accipere, fe parere videtur: & nemo accipiendo obligatur, quod illi repudiare non licuit. Sed in aliam fententiam me vocat pietas paterna, & ingrati definitio fupra relata.

XLIX. ENARRATIO.

SI parentes puer verb.) apud Feftum Pompejum in v. plorare.

Oloe) pro illi. Quidam legunt, *ole*, & plorafint per unum, f. & *unum f.* quia nulla tunc geminabatur littera in fcribendo, ut ait Feftus in Solitaurilia: vide Scaligerum ad Feftum.

Jufta caufa) *§. cum autem inftit. de adopt.*

Quia nemo invitus intell. accep. benef.) & ubi non eft beneficium, nec ingratitudo effe poteft. Cujac. in recit.

Me vocat pietas) Et qui igitur invitus ex jufta caufa emancipatus fuit, ob caufam ingratitudinis in poteftatem patris redigi poteft.

TIT. L. *De poftliminio, & redemptis ab hoftibus.*

V. tit. 15. lib. 49. ff.

PErtinet etiam hic titulus ad caufam patriæ poteftatis. Nam in eo intelligimus patrem ab hoftibus captum definere habere filios in poteftate; poftliminio vero reverfum, tam filios, quam omnia fua in poteftatem recipere, quia fingitur retro in civitate fuiffe, .i. nunquam ab hoftibus captus fuiffe, & hæc eft, quæ dicitur fictio poftliminii. Alia eft fictio legis Corneliæ, qua captivus defunctus apud hoftes eo momento fingitur defunctus in civitate, quo captus eft, ac proinde in ipfo articulo captivitatis filius morte ejus intelligitur fui juris effectus. Intelligimus etiam ex hoc titulo filium captum ab hoftibus definere effe in poteftate patris; fed reverfum jure poftliminii reverti in ejufdem poteftatem, *l. 10. & 12.* ibi mortuum: ex lege Cornelia pro eo haberi, ac fi mortuus fuiffet cum caperetur. Itaque captivitas patris, aut filii non in plenum refolvit patriam poteftatem, quamdiu pater vivit, propter fufpenfi juris Conftitutionem, .i. propter fpem poftliminii, *l. pen. ff. de fuis & leg. her.* cujus ratione & refpectu, ut opinor, in edicto ex quibus caufis ma. fervitus feparatur ab hoftium poteftate, quia captivitas non eft plena, aut certa fervitus. Poftliminium eft conftitutio juris gentium, quæ fufpendit omnia jura captivi, non abrumpit, *l. illa inftitutio §. 1. ff. de her. Inft.* & plenius *l. poftliminium, ff. de capt. et poftl.* jus amiffæ rei recipiendæ ab extraneo. & in ftatum priftinum reftituendæ inter nos ac liberos populos, regefque moribus, legibus conftitutum. Moribus, .i. jure gentium, ut *l. 8. ff. de rit. nup.* legibus, .i. jure civili. Et ab extraneo, quia non tantum cum hoftibus, fed etiam cum extraneis non hoftibus poftliminium eft: *l. 5. §. in pace, ff. eodem*, non cum fœderatis & liberis, licet extranei fint, *l. 7. eod.* quod tamen Ælius Gallus non probat apud Feftum, & quemadmodum explicandum fit, docui Obferv. XI. unde hoc & repetam, fic effe legendum illo loco Fefti, quo ex Ælio Gallo fcribit de poftliminio: *Equi & muli, & navis eadem ratio eft poftliminio recipiendi, quæ fervi*, & cetera explicanda, ut docui eodem loco. In fupradicta definitione, inter nos ac liberos populos regefque, ut Ælius Gallus, *Reciperatio eft cum inter populos & reges, nationefque & civitates peregrinas convenit, quomodo per reciperatores reddantur res, recipianturque.* Illud animadvertendum tria genera captivorum, trefve cafus potiffimum in hoc titulo proponi. Eorum qui ab hoftibus redeunt in patriam, non commercio redempti, fed vel ultro dimiffi ab hoftibus, vel fuga elapfi, vel virtute militum recuperati: & hi illico omnia jura priftina jure poftliminii recipiunt, quæ modo integra manferunt: ad ea vero quæ interim amiferunt, in integrum reftituuntur, itemque hi qui ex eis apud hoftes concepti & editi funt. Et eorum qui apud hoftes moriuntur, ad quos pertinet lex Cornelia, de qua *l. 1. & 9.* lata contra fifcum. Et eorum quos ejufdem civitatis civis fuo ære redimit ab hoftibus, qui non fiunt redemptoris fervi, ut fi eos extraneus a dominis redemiffet, fed revera liberi fiunt. Verum reverfi non illico poftliminium habent, quoniam non ante pro liberis habentur, quam pretium fui folverint redemptori, aut ei quinquennio fervierint: denique plenæ libertati ftatim non reftituuntur: nec tamen interim eos effe fervos redemptoris argumentum eft, quod filii ex eis poft redemptionem fufcepti, non eodem quo ipfi vinculo redemptori tenentur, *l. 8.* & quod in fua poteftate habent, quando definant redemptori addicti, five obligati effe foluto pretio: quod etiam invito folvunt, ficut quilibet debitor creditori per judicem, *l. 6.* aut deponunt, & obfignant, & quod manumiffi a redemptore vel liberati foluto aut remiffo pretio inter libertinos non funt, *l. 2. 11. 13.* videbatur redemptori non deberi pretium, non magis quam victus, aut veftitus alii, quod & communi humanitate, & mifericordia hæc captivo præftentur, quæ ratio certe prævalet in matre, *l. 17.* Sed non in extraneis, in quibus potior eft communis & publicæ utilitatis ratio,

ut

ut ait *l. 6. & ult.* ne non data repetitione pretii, tardiores fiant homines ad majora humanitatis officia, redimendosque captivos.

L. Enarratio.

Licet extranei sint) Cujacius sequitur Florentinam lectionem, spreta vulgata, & Haloand. & male Budæus d. legi negationem injecit. Cujac. Obs. xi. cap. 23.

Docui Observ. xi.) d. cap. 23.

Illo loco Festi) in v. postliminium.

Postliminio recipiendi) Cuja. in d. c. 23. legendum putabat *eadem ratio quæ servi*. Hugo Grotius de jure belli & pacis libro 3. cap. 9. num. 3. levi mutatione ea retineri posse censet hoc modo: *eadem ratio est in postliminii receptu*.

Ut Ælius Gallus) apud Festum in v. reciperatio.

Vel ultro dimissi ab hostibus) *l. nihil 26. ff. eodem*.

Vel virtute militum) *l. in bello, l. si quis 21. ff. eod. l. 12. h. t.*

Quam pretium sui solverint redemptori) *vel pretium qualicumque indicio remissum sit*. Sic legitur in Codice Menagii, in aliis judicio, ut in quibusdam editionibus. Jure Attico redemptus ab hostibus ejus fiebat qui redemerat, nisi pretium sui exolveret. Demosthenes adversus Nicostratum: *οἱ νόμοι κελεύουσι τοῦ λυτρωμένου ἐκ τῶν πολεμίων εἶναι τὸν λυθέντα, ἐὰν μὴ ἀποδιδῷ λύτρα: Lex jubet ut redemptus ab hostibus ejus sit qui redemit, nisi pretium redemptionis persolverit.* Eademque permittit redemptori ut ea quam redemit, arbitrio suo utatur, Lysias in oratione tertia.

Aut ei quinquennio) *l. ult. h. t.* quæ plenior exstat in Appendice Cod. Th. num. 16.

TIT. LI. *De infantibus expositis liberis, & servis, & de iis, qui sanguinolentos emptos, vel nutriendos acceperunt.*

Hic titulus pertinet ad eam causam patriæ potestatis, quam amittit qui filium a partu recentem projicit inhumaniter, & quodammodo ad mortem exponit, quod Græcis est *χυτρίζειν*, & eadem ratione dominus servi dominium, & generaliter, nemo præjudicio suum esse recte vindicat, quem pereuntem contempsit, *l. 2. hoc tit.* ad quem in C. Theod. additur: Si modo testes Episcopalis subscriptio fuerit subsecuta, i. ut Anianus interpretatur, si contestationi de collectione ejus Episcopus & clerici subscripserint: quamobrem eam legem significari opinor Vasensis Concilii c. 9. his verbis: *Ut secundum statuta piissimorum Augustorum quisquis expositum colligit Ecclesiæ contestetur.* At, ut cœpi dicere, utque est in *l. 7. Cod. Theod. de expos.* nulla est differentia inter dominum & patrem, qui sciens volensque servum a partu recentem, aut filium exponit: nam & cum prima pars hujus tituli, in qua liberis, i. filiis, jungat filios servis, consequens est, & dominis jungendos esse patres, & in utrisque idem jus constituendum. Nec obstabit *l. patrem, sup. de nupt.* si propria ei & congrua reddatur species, puta non impietate adductum, sed egestate & fame compulsum patrem filiam, quam tueri non poterat, exposuisse alienæ misericordiæ, ut *l. 2. sup. de patr. qui fil. dist.* quo casu æquum non est patrem suum jus amittere, & arbitrium collocandæ filiæ, qui necessitati succubuit, quam ne Dii quidem superant. Sed si educatore desiderante puellam, quæ suis sumptibus crevit, filio suo collocari, pater renuat, tum ab eo ut ingrato, educator alimentorum sumptum repetet, quem non repeteret, si pater libens filiam filio educatoris in manum conventione nuptui collocaret; quia eo genere filia transiret in familiam educatoris: alio-

A quin educatori semper competit alimentorum repetitio: & alia est ratio victus, aut vestitus dati in transitu, ab hostibus pergenti ad suos, qui sumptus exiguus est, *l. ult. sup. tit. prox.* & hæc de prima parte hujus tituli. Secunda est de iis, qui sanguinolentos &c. nec tamen alii sunt infantes in prima, alii sanguinolenti in secunda, sed in utraque recentes a partu, rubentes a matre, vel ut *l. 3.* pueri parvuli, atque ita infantium nomine non significatur integra prima ætas, quæ usque ad septennium perducitur, sed primæ cunæ, quibus qui ejiciuntur proprie, exponi dicuntur, grandiores non exponi, sed pro derelicto haberi, non ἔκθετοι, sed ἀπρονόητοι. Expositi servuli liberi fiunt. Habiti pro derelicto liberi non fiunt, nisi tædio medendi neglecti sint. At prima pars hujus tituli est de B his qui sanguinolentos exponunt, secunda de his qui accipiunt, de quibus *l. 3.* abrogato jure veteri definit, ut non possint expositorum ingenuorum, vel servorum parvulorum dominium sibi, vel patronatum vindicare, vel patriam potestatem, sive legitime emptos acceperint, sive nutriendos sustulerint: & primam partem *l. 3.* accipio de his qui emptos, secundam de his qui nutriendos acceperunt: nam cum in antiquis libris, & in Cod. Theod. secunda pars hujus tituli ita conscripta sit: Et de his qui sanguinolentos emptos, vel nutriendos acceperunt, necesse est ut de emptis aliquo loco agatur, & his nullus apparet, qui accommodari possit, præterquam in prima parte: ac præterea secunda, quæ est de his qui nutriendos sustulerunt evidenter scripta, argumentum præbet, pri- C mam esse de his qui emptos acceperunt. Expositos autem lex definit esse liberos & ingenuos, licet servi nati sint, nec vindicari posse ab eo qui exposuit, nec ab eo qui emit, vel sustulit, ne ex pietatis officio lucrum faciat, nec alimentorum nomine, ut *l. 2. sup. de ing. man.* & in epist. quadam Trajani ad Plinium, quorum tamen repetitio ei non denegabitur, & alius tantum casus est, quo vindicatio non aufertur patri, vel domino, vel patrono si non ipsi, sed alius citra ipsorum voluntatem, parvulos exposuerit.

LI. Enarratio.

Quam amittit qui filium) cap. *un. ext. de infant. expos.*

D Ad mortem exponit) *θανάτῳ παραδίδοται*, Novel. 153. Quintilianus declamat. 306. *Rarum est ut expositi vivant.* Plautus in Cistellaria act. 4. sc. 1. *Crepundia hæc sunt, quibuscum tu extulisti nostram filiolam ad necem.* Seneca de consolat. ad Helviam cap. 2. *Ad vitam quodammodo exposita es.* Qui tamen mos apud plerasque gentes invaluit. Philo in libro de spec. LL. *διὰ ταύτης τῆς προτάξεως καὶ ἕτερον τι μεῖζον ἀπηγόρευται, βρεφῶν ἔκθεσις, ὃ παρὰ πολλοῖς τῶν ἄλλων ἐθνῶν ἕνεκα τῆς φυσικῆς ἀπανθρωπίας, χειρόηθες ἀσέβημα γέγονεν.* Hac etiam gravius quiddam prohibet, expositionem infantium, quæ apud multas gentes propter nativam inhumanitatem vulgaris est impietas.

Quod Græcis est *χυτρίζειν*) *ἐπεὶ ἐν χύτραις ἐξετίθεσαν τὰ παιδία*: ut ait Scoliastes Aristophanis in Ranis: E quod infantes in fictili exponerent. Hinc *χυτρισμὸς* pro expositione infantis in fictili. Hesychius: *χυτρισμὸς, ἡ τῶν βρεφῶν ἐν ταῖς χύτραις ἔκθεσις.*

Vasensis Concilii can. 9.) quem vide tomo primo Conciliorum Galliæ.

Non impietate adductum) *καὶ ἄστοργον*: & tamen qui non necat, sed exponit, genere quodam pius est. Cœlius Lactantius v. 9. *Qui natos ex se pueros strangulent, aut si nimium pii fuerint, exponant.* Quæ falsa pietas est, ut idem ait lib. 6. cap. 20. Quidam liberos exponebant, *παιδίων προγενεστέρων ἅλις ἔχοντες: quod jam sat vetustiorum natu liberorum haberent.* Cirylllus 4. in Julianum.

Sed egestate) ut Quintilian. libro. 4. cap. 2. Pauper-

pertatem sibi causam exponendi fuisse.

Exposuisse alienæ misericordiæ) Tertullianus Apolog. cap. 9. *Filios exponitis suscipiendos ab aliqua prætereunte misericordia extranea*. Minutius Felix in Octavio: *Dum etiam domi natos alienæ misericordiæ exponitis*: τῇ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων καταλειφθέντες εὐσεβείᾳ, *Nov. 153. cap. 1. aliorum hominum pietati relicti*.

Qui necessitati succubuit) In *l. pen. §. ult. ff. de excusat. tut. necessitati erit succumbendum. Huic necessitas ad excusationem deputatur*, ut ait Tertullianus de idololat. cap. 10.

Ne Dii quidem superant) ἀνάγκη βιαιότερον οὐδὲν, ut ait Eunapius in Juliano: *necessitate nihil violentius*. Synesius in Catast. ἰσχυρὸν ἀνάγκη πρᾶγμα καὶ βίαιον: *fortis & violenta res est necessitas*. Anna Comnena Alexiados 12. ἀνάγκῃ οὐδὲ θεοί, φασί, μάχονται: *Cum necessitate ne dii quidem, ut ajunt, pugnant*: quæ totidem B verbis profert Scholiastes Anthologiæ Græc. epigr. lib. 1. cap. 4. Est autem Pittaci apud Diogen. Laertium libro 1.

Tum ab eo ut ingrato) Illud odio patris constitutum tradunt interpretes: & hoc quoque regulariter non obtinere scribit Thalelæus ad *d. l. patrem*.

Semper competit alimentorum repet.) Quintilianus declam. 278. *Recipere illam nisi solutis alimentis non potest*.

Rubentes a matre) vide librum 4. tit. 42. & Cujac. ad *Novel.* 153.

Pueri parvuli) τὰ προϊόντα εὐθὺς ἐκ κοιλίας βρέφη, *infantes statim atque ex utero progressi sunt*, *d. Novel.* 153.

C Prima ætas quæ usque ad septenn.) *l. si infanti* 18. *sup. de ju. delib.* aliter in *l. 30. sup. de episc. aud.*

Non ἔκθετοι) qui & θρεπτοί, Plin. 10. epist. 71. & χαμαιρριπτοί, *d. Nov.* Sic eos etiam appellat Poeta nescio quis apud Suidam.

Ἀπρονόητοι) Vide Harmenop. Epitom. 1. 18. 30. Cujac. ad dictam Novellam.

Expositi servi liberi f.) *l. 2. h. t. & d. Nov. cap. 1.*

Nisi tædio medendi negl. sint) Suetonius in Claudio, capite 25. *Cum quidam ægra & affecta mancipia in insulam Æsculapii tædio medendi exponerent, omnes, qui exponerentur, liberos esse sanxit, nec redire in potestatem domini si convaluissent*.

Abrogato jure veteri) Jure antiquo licebat excipienti expositum sibi habere, vel ut servum, vel ut D filium, *l. 1. Cod. Theod. de exposit.* Eo pertinere videtur quod scribit Anonymus interpres ad τετράβιβλον Ptolomæi: εἶτα δεῖ ζητεῖν, εἰ ἐπὶ δουλείαν ἀναληφθήσεται ἔκθετα ἢ ἐπὶ τεκνοποιίαν: *Deinde quærendum est, an fœtus expositus ad servitutem sit tollendus, an loco filii educandus*. Lactantius de vero cultu cap. 20. *Qui etiam si contingat ei, quod voluit, ut alatur, addixit certe sanguinem suum, vel servitutem, vel ad lupanar*. Suetonius de illustribus Grammaticis: *M. Antonius Gnipho ingenuus in Gallia natus, sed expositus a nutritore suo manumissus, &c.* Adde Sen. cont. 33.

Trajani ad Plinium) Epistola 72. lib. 10.

Sed alius) *L. 1. hoc t.*

TIT. LII. *Quæ sit longa consuetudo.*

REferendus est hic titulus ad legem ult. tit. 48. qui propius abest, in qua dicitur apud eum magistratum filios emancipari posse, cui lex, vel longa consuetudo legis actionem dedit, & ejusdem tituli etiam *l. 1.* de consuetudine accipitur: quam ob causam, ut opinor, in hoc titulo definitur, non quid sit longa consuetudo, sed quæ sit. i. quam vim & efficientiam habeat. Quid tamen sit, si quæras, dicam jus esse non scriptum, quod usus populi frequens, & inveteratus communi adsensione comprobavit: & rursus si quæras, quot annorum usus consuetudinem faciat, non dicam decennii, ut glossæ, quæ hoc solo ar-A gumento ducuntur, quod dicatur consuetudo longa & diuturna, quasi scilicet his verbis non significentur etiam trigesimi & quadragesimi anni, ut *l. 2. & 3. sup. de præscript. 30. ann. l. 1. Cod. Theod. de act. cer. temp. fin.* sed hujus rei certam definitionem non esse, hujus rei decennium finem non esse, quandoquidem plurimorum annorum observationem requirit, *l. sed ea quæ, ff. de legibus*, & Aristoteles 2. Polit. τοῦ χρόνου πλῆθος, antiquam & tenacem adprobationem, *l. 3. h. t.* usum longævum, *l. 2.* inveteratum populi consensum, *l. de quibus, ff. de legibus*: consuetudinem semper observatam, *l. sine herede, §. penult. ff. de admin. tut.* quibus verbis sane significatur spatium decennio amplius, & tempus incertum infinitumque, quod sensim sine sensu labitur, quoad morem fecerit, & habi-B tum in animis civium: cujus quidem habitus comparandi ratio, ut non finitur certo tempore, ita nec in populo ex longa consuetudine, inducendi inferendique moris ratio certo tempore finiri potest. Consuetudo morem facit, vel ut Aristoteles ait 11. ad Eudemum, τὸ ἦθος ἀπὸ ἔθους ἔχει τὴν ἐπίδοσιν, Sed his nominibus plerunque utimur promiscue, & Varro semper consuetudinem accipit pro eo quod morem diximus creatum ex consuetudine, ut cum ait, morem esse communem consensum omnium simul habitantium qui inveteratus consuetudinem faciat: & alio loco, dum ait, morem esse in judicio animi, quem sequi debeat consuetudo. Vires autem longæ consuetudinis eæ sunt, ut si non vincat legem quam ratio non commendat, quæ nulla aut parva ratione constat, aut quæ nondum C penitus inolevit, nondum consensu omnium recepta, inveterata, stabilita, judicio comprobata est, ut *l. pen. sup. de legibus, l. quod non ratione, ff. eod. l. 2. hoc titulo*; ea tamen quam ratio suasit, ut ait *l. 1.* ratio quædam major, & publica utilitas & longum tempus tacito & illiterato omnium consensu, & rerum judicatarum firmavit auctoritas, sane abrogat legem, cujus ratio vel cessavit, vel minor est, vel minus confert Reipublicæ; quia & deficere videtur lex tanquam obliterata supra quam usus invaluit, & deficiente lege consuetudo sola dominatur, & legis vim obtinet, *l. 3. hoc titulo, l. diuturna, ff. de legibus, l. ult. supra de testament. §. sine scripto, Instit. de ju. Nat.* Gregorius Nazianzenus 11. de Theol. τὸ ἔθος χρόνῳ βεβαιωθὲν ἐνομίσθη νόμος. Lex autem jacet & silet interim D quoad restituatur, ut Trajanus apud Plinium restituit legem Pompejam, contra quam longa consuetudo usurpata erat. Sed & nulla lex aliter nos tenet, quam si & consuetudine recepta sit, *l. de quibus, ff. de legibus*: Aristotel. 2. Polit. ὁ νόμος ἰσχὺν οὐδεμίαν ἔχει πρὸς τὸ πείθεσθαι πλὴν παρὰ τὸ ἔθος. Et cum de interpretatione legis quæritur, optima interpres est consuetudo, *l. si de interpretatione, ff. de legibus*. Dionysius septimo: παντὸς ἀμφισβητουμένου δικαίου κριτήριον εἶναι δοκεῖ κάλλιστον ὁ χρόνος.

LII. ENARRATIO.

LEx prima de consuetudine accipitur) Ita Fulgosius eam accipit.

E Quam vim, & efficientiam habeat) δύναμιν καὶ ἐνέργειαν, vim & efficacitatem. Lactantius de opificio Dei c. 20. *Si astra efficientiam rerum continent*. D. Chrysostomus ad cap. 2. prioris ad Corinth. ἴστε γὰρ ὡς οὐδὲν οὕτως ἰσχυρὸν παρ' ἀνθρώποις, ὡς συνηθείας τυραννίς, *Scitis nihil esse æque validum apud homines atque tyrannidem veteris consuetudinis*. De tyrannide consuetudinis Nilus in epistola 247. μή μοι τὴν τυραννίδα προβάλλου τῆς συνηθείας: *Ne mihi tyrannidem obtendas consuetudinis*.

Dicam jus esse non scriptum) Consuetudo est lex non scripta. Artemidorus Daldianus libro tertio capite quarto; καὶ καλεῖται τὸ τοιοῦτον ἔθος. ἔστι δὲ ὥς φημι λέγει, νόμος ἄγραφος; *& hoc vocatur consuetudo; est autem, ut vulgo dicitur, lex non scripta*. Consuetudo legis ap-

pel-

pellatione continetur. Interpres Hermogenis: *νομον δὲ λέγω ἐ πάντως τῶν ἐγγράφων κείμενον, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀγράφων: πλεῖστα γὰρ ἔθνη ἀγράφοις νόμοις διοικεῖται: Legem autem dico non utique quod scripto constat, sed & quod sine scripto: nam pleraque gentes non scriptis legibus reguntur.*

Aristotelem 2. Politic.) Capite 6.

Consuetudinem semper observatam) *Diutina usurpatione firmatam.* Valerius.

Quod sensim) Sensim pro paulatim. Priscianus libro decimo quinto. Petrus Chrysologus sermone 79. *Rudis miles ad aciem concurrit, qui causam belli nescit, vim bellatoris ignorat. Peritia est, non est segnities, cum sensim miles veteranus incedit.*

Ratio certo tempore finiri potest). Quidam interpretes dicunt, eam consuetudinem esse longam, cujus B non extat memoria: quo referri potest illud sancti Basilii de Spiritu Sancto capite 29. *ἔθος πάσης μνήμης ἀνθρωπίνης πρεσβύτερον: Consuetudo omni hominum memoria vetustior.* Quæ tamen sententia Azoni in Summa non placet.

Et Varro semper) Apud Servium in 7. Æneidos.

Alio loco) Apud Macrobium libro tertio Satur. cap. 13.

Ea tamen quam ratio suasit) Divus Augustinus de baptismo libro quarto capite quinto. *Plane verum est, quia ratio & veritas consuetudini præponenda est: sed cum consuetudini veritas suffragatur, nihil oportet firmius retineri.*

Tacito & illit. omn. consensu) Ex Gellio libro 2. cap. 18. Velut tacita civium conventione, *l. 35. ff. de legibus.* Lex est expressa civium conventio *συνθήκη*: consuetudo tacita, sive ut ait Ulpianus, tacitus consensus populi. Per contrarium in *l. 32. eodem*, tacito consensu omnium per desuetudinem leges abrogari dicuntur, & consensu exolescere, Plin. epist. 10. 115.

Rerum judicatarum) *δοκιμασμένη ἐν δικαστηρίῳ καὶ κυρωθεῖσα: probata in judicio, & firmata.* Joannes Episcopus Cytri in responsis ad Constantinum Cabasilam.

Sane abrogat legem) Vide Cujacium libro secundo de Feudis titulo primo.

Legis vim obtinet) Donatus in illud Virgilii: *Mos erat Hesperio* 7. Æneid. *Observationes*, inquit, *aut legibus, aut assensibus hominum sunt. Mos longo tempore custoditus legem facit, quæ etiam ad posteros transit.* D Joannes Tzetzes in Jambis.

Ἔθος δ' ἂν αὐτὸς τοῦτο φῇς, καὶ μὴ νόμον.
Ἰσοσθενοῦν ἔθος τε καὶ νόμον νόει.
Morem sed illud ipse non legem vocas.
Scito utriusque comparem potentiam.

Χρόνῳ βεβαιωθὲν) *Ἔθος γάρ ἐστι τὸ ἐν συνηθείᾳ κρατῆσαν, καὶ ὅπερ ὁ χρόνος ἐκράτυνεν: quod consuetudine invaluit, & quod tempus firmavit.* Syrianus in Hermogenem. D. Augustinus de vera religione: *Leges instituuntur cum promulgantur, firmantur cum moribus utentium approbantur: sicut enim moribus utentium in contrarium nonnullæ leges hodie abrogatæ sunt: ita moribus utentium ipsæ leges confirmantur*: vide *leg. de quibus, ff. de legibus.*

Apud Plinium) Libro decimo epist. 83. & seq. E

TIT. LIII. *De donationibus.*

V. lib. 1. Inst. tit. 7. & tit. 5. lib. 39. ff.

Titulus superior ad titulum 48. hic vero ad 49. referendus est, quo data est actio ingrati adversus emancipatum, cui nunc additurus etiam ingrati actionem adversus donatarium tit. 55. prius instituit generaliter tractare de donationibus, & hanc horum titulorum connexionem confirmat Codex Theodosii, in quo tit. de rev. don. subjicitur statim tit. de ingratis lib. Donatio autem Aristoteli in quarto Topicorum

A est, *δόσις ἀναπόδοτος*, datio ita profecta ab aliquo ut nullo casu revocetur. Datio est genus, quo continetur etiam dos, & donatio propter nuptias, & manumissio, & mutuum, & permutatio, & legatum, aut fideicommissum, & donatio mortis causa, & donatio vera, absoluta, directa, de qua in hoc titulo agitur, quæ irrevocabilis est: illæ donationes repeti, & revocari possunt, & si quæ donationes dicuntur, non sunt veræ & absolutæ donationes, ut ait *l. Senatus, §. 1. ff. de mor. cau. donat.* sed mortis causa factæ, aut revocabiles donationes. Perficitur autem jure antiquo donatio stipulatione, vel traditione: & traditione non tantum vera, sed etiam fictitia, veluti traditione instrumenti auctoritatis, *l. 1. hoc titulo*, vel retentione ususfructus, *l. 28. & 35. §. sed si quidem,* B vel conductione rei donatæ, *l. quædam, ff. de rei vind.* & aliis modis, ut docui Observat. 19. cap. 18. Perficitur etiam legis actione, ut significat *l. 25. hoc titulo*, veluti cessione in jure, *l. 1. C. Hermog.* eodem titulo, item mancipatione, *l. 4. Cod. Theod. eodem*, vel utroque interveniente mancipatione, & traditione, *l. 7. eod.* quod & *l. ult. hujus tituli* demonstrat, dum ait, in donatione hæc usu verba fuisse recepta, Dono tibi rem illam, vel addico sestertio nummo uno assium quatuor: nam quis non videt eam originem ducere a mancipatione, quæ olim fiebat per imaginariam venditionem nummo uno sive asse Cajano, & ita Suetonius in Othone, *Totum agrum redemit, emancipavitque*, quod Tacitus eadem de re scribens, *dono dedit.* Perficiebatur ergo donatio per emancipationem, quod C utique verum est inter extraneos. Inter liberos autem & parentes ex Constitutione D. Pii nuda voluntate, *d. l. 4.* & hodie quoque inter omnes ex Constitutione Justiniani perficitur nuda voluntate, consummatur traditione. Nec idem est in ea, ut fuit olim, perfectio & consummatio. Rerum autem incorporalium veluti nominum, sive obligationum donatio perficitur cessis actionibus, *l. 2. hoc titulo.* Ac præterea ad perficiendam donationem necessaria est insinuatio, si excedat modum legitimum, exceptis casibus certis, & acceptio donatarii.

LIII. Enarratio.

Aristot. 4. Topic.) Capite 4.

D *Δόσις ἀναπ.*) Donatio irrevocabilis.

Ut nullo casu revoc.) ex *l. Senatus 35. §. 1. ff. de donation.*

Quo continetur etiam dos) *Dos est donatio propter matrimonium*, ut ait Vincentius in speculo doctrinali, quem profert Cujac. ad lib. 1. de Feudis cap. 1.

Donatio stipulatione) Donatio jure novo perficitur stipulatione, *l. 35. §. sin autem hoc*, ut & olim obtinuit, vel nuda voluntate.

Traditione instrum. auctoritatis) quod Græci *ὠνιακὸν* vocant.

Nummo uno) vide Observat. 10. 37.

Sive asse Cajano) unde illa formula: ubi tu Cajus, ego Caja, de qua Plutarchus in Quæstion. Rom. capite 30.

E Suetonius in Othone) Capite 4.

Tacitus) Histor. lib. 1.

L. 11. hoc tit.) nomina ibi Græci interpretantur, *γραμματεῖα*, cautiones, instrumenta.

Inter liberos & parentes) id est, conjunctissimas personas, in *l. data 27. hoc tit.* Sic habet Menagii codex: *conjunctissimasque personas.*

Si excedat modum legitimum) *l. 34. & l. penul. §. ultim.* Interpretes quidam dictam legem 27. sic accipiunt, ut donatio facta inter parentes & liberos exigat insinuationem, etiamsi non excedat modum legitimum. Recte Fulgosius ad *d. leg.* donationes quæ insinuationem exigunt, insinuari debere, etiamsi fiant inter conjunctas personas: & ita etiam Patri-

cius

cius referente Theodoro ad *d. leg.* vide Obſervat. libro 20. 2.

Exceptis caſibus certis) quos recenſet Cujac. in recitat. ad *legem ult. ſup. de ju. dot.* & ad *l. 34. h. t.*

Et acceptio) Veſtius Valens: *Attribuit etiam ædilitia munera, menſuras, pondera, mercaturas, officinas, donationes, & acceptiones*, Vide Obſervat. 12. 28.

TIT. LIV. *De donationibus, quæ ſub modo vel conditione, vel ex certo tempore conficiuntur.*

DOnatio ſub modo ita fit, Dono tibi fundum illum, ut me alas, *l.* 1. Donatio ſub conditione ita, Dono tibi fundum illum, ſi a patre emancipatus fueris, *l.* 5. Modus contrahit, conditio ſuſpendit. Donatio autem ex certo tempore ita fit, Dono tibi fundum illum eo pacto, eaque lege, ut proprietas ejus fundi ad me redeat poſt quinquennium, vel ut redeat ad L. Titium, ut *l.* 3. ſi ut redeat ad L. Titium, tibi dono ad tempus, L. Titio ex tempore: ideoque finito tempore quinquenii, licet Titio veteri & ſtricto jure qui ſibi reddi ſtipulatus non eſt, non competat actio, datur tamen utilis ex Conſtitutione Divorum fratrum, eadem ſcilicet, quæ donatori competeret, puta præſcriptis verbis, vel condictio ob rem dati, *d. l. 3. & arg. l. pen. ſup. ad exhib.* Ergo in hac rubrica, ex certo tempore, ſic accipio, vel ad certum tempus, & ſubaudio, aut ex incerto tempore, vel ad incertum tempus, veluti ut poſt mortem donatarii proprietas redeat ad donatorem, *l. 2. hoc titulo, l. Seja, ff. de mor. cau. don.* Conditiones, pactiones, leges donationibus imponuntur a donatore ſolo, & a donatario recipiuntur ſi placeant, vel rejiciuntur ſi diſpliceant, *l.* 25. *ſup. tit. prox.* & imponuntur initio perficiundæ donationis; non poſt perfectam donationem: nec quidquam attinet donatarii poſtea impoſitas recipere, vel ejicere, *l.* 4. At initio, ſi donationi dicta ſit lex, & impoſitus modus aliquis, & receptus a donatario, eo non impleto, donatori competit condictio ob rem dati, *l. 2. 6. 8. ſup. de cond. ob cau. l. ult. tit. ſeq.* vel præſcriptis verbis, *l. 9. & 22. ſup. tit. prox.* non vindicatio rei donatæ, niſi in caſu *l.* 1. admodum ſingulari propter cauſam alimentorum, quem & ſingularem & ſpecialem eſſe ſatis demonſtrant ter inculcata illa verba, in hoc caſu. Denique ſingulares ſunt ſpecies *l. 1. & 3.*

LIV. Enarratio.

VEteri & ſtricto jure) nec enim legem dicendo quiſquam alteri cavere poteſt, *l. quo tutela 73. ff. de div. reg. jur.*

Non poſt perf. donation.) & puram. Græci.

Et non impleto) quia *quæcumque ſub conditione traduntur, ita demum fieri poſſunt propria ac peculiaria, ſi conditio conſummata eſt*, ut eſt in Quintiliani declamat. 336.

Niſi in caſu l. 1.) principaliter, πρωτοτύπως, ut ajunt Græci, habet condictionem ob cauſam dati condictione non ſecuta: ſed & utilem in rem actionem, id eſt, reſciſſoriam & reſtitutoriam, per quam dominium reſtituitur. Cujacius in recit. & Fulgoſius.

TIT. LV. *De revocandis donationibus.*

IN hoc titulo proponitur actio ingrati, cujus reſpectu inſtitutus eſt hic tractatus de donationibus, ut ſcilicet actioni ingrati, per quam beneficium emancipationis reſcinditur, de qua actum eſt paulo prius tit. de ing. lib. adjungeretur alia actio ingrati, per quam jure perfecta donatio reſcinditur: & reſcinditur ex certis tantum ingratitudinis cauſis judici approbatis, *leg. penult. & ult.* Superiori titulo una cauſa propoſita eſt conditionis non impletæ, quæ etiam inculcatur *leg. ult.* hujus tituli, ob quam donatori competit condictio ob rem dati, re non ſecuta. Hoc titulo proponitur alia, nempe ingratitudinis, ob quam donatori datur actio ingrati perſonalis, *l.* 7. & perpetua, *l.* 1. quæ tamen heredi, & in heredem non datur, *l. 1. 7. ult.* quia magis vindictæ perſecutionem habet, & in *l.* 7. vindicationis, i. vindictæ. Et datur cuilibet donatori, non tamen matri propudioſæ, vel iterum nubenti, *l.* 7. niſi ex graviſſimis & compertiſſimis cauſis ingratitudinis notatis in *Nov. de nupt.* Et per eam revocantur quæ habet ingratus, non quæ alienavit, *d. l.* 7. Porro huic cauſæ additur etiam alia in *l.* 8. Si orbo, qui donavit omnia bona, vel partem bonorum, poſtea adnaſcantur liberi, de qua Obſ. 20.

LV. Enarratio.

BEneficium emancipationis) emancipatio beneficium dicitur, in *l. 1. ff. ſi a par. quis manum. ſit.*

Et ult.) in qua liber Menagii habet, *fragilitatem*, & Græci ἀσθένειαν. Deſiderius Heraldus legendum putabat, *facilitatem*, quod diſplicet Salmaſio in lib. de jure Attico capite 16. Heraldus defendit ſe ipſum in Animadverſionibus cap. XI. Hugo Grotius putat ſcriptum fuiſſe, *prodigalitatem*.

Actio ingrati perſonalis) hæc actio ſoli donatori competit, & ſolus donatarius coercetur.

Vindicationis, id eſt, vindictæ) gloſſæ ἐκδίκησις, *ultio, vindicatio.*

Vel iterum nubenti) emendandus eſt Theodorus ad dictam legem ſeptimam hoc modo: ὅτι ἡ αἰσχρὰ ἢ δευτερογαμοῦσα μήτηρ οὐδὲ &c. *mulierem propudioſam, aut iterum nubentem, neque ex cauſa, &c.*

Novella de nuptiis) capite 35.

Si orbo) gloſſæ: ἄτεκνος, *orbus, ſine liberis.* Orbo igitur liberis. Ulp. *Reg. tit.* 13. Quo caſu donatio revocatur in ſolidum. Quid ſi donator tempore donationis liberos habuit? Dico nec ipſum poſſe revocare donationem prætextu aliorum qui poſtea nati ſunt, quia pietatis conjectura ceſſat in eo quem ſatis apparet extraneum anteferre liberis, neque liberos ipſos in ſolidum: ſed ſi donatio ſit inofficioſa, ſive collata ſit in extraneum, ſive in unum ex liberis, eam liberi, quibus fraus facta eſt, reſcindunt, mortuo non vivo patre per querelam inofficioſæ donationis pro modo legitimæ portionis, ſive ſuperſtites fuerint tempore donationis, ſive poſtea editi ſint. Cujac. Obſervat. libro 20. cap. 5.

Obſervat. 20.) *d. cap.* 5.

TIT. LVI. *De mortis cauſa donationibus.*

V. tit. 6. lib. 39. ff.

SUperiores tituli ſunt de donatione inter vivos, quæ ſi jure perfecta ſit, pœnitentia nullo modo revocari poteſt, *l. 2. 3. 4. 6. ſup. tit. prox.* Hic titulus de donatione cauſa mortis, quæ pœnitentia revocari poteſt, *l. qui mortis cauſa, ff. eod.* ſicut donatio ob cauſam, *l. 3. §. 2. l. ſi pecuniam, ff. de cond. cau. da.* & donatio precaria, *l. 1. & 2. de prec.* Revocatur etiam donatio cauſa mortis per fideicommiſſum, *l.* 1. & finito periculo, cujus metu facta donatio eſt, & morte donatarii, quæ modo vivo donatore contingat, *l. non omnis, ff. de rebus cred.* Eſt autem datio veluti fiduciaria, quæ confertur in caſum mortis donatoris: nec ante perfecta eſſe intelligitur, quam ea contigerit. Inſinuatione non eget, ſed teſtibus quinque tanquam ultima voluntas, *l.* 4. cum tamen donatio inter vivos, quibus caſibus non requirit inſinuationem, ſcripto contenta ſit a donatore ſubſcripto, nec requirat ullos teſtes, *l. in donationibus, ſup. de donat.* De

Con-

Constitutionibus hujus tituli scripsi in eadem Observatione.

LVI. Enarratio.

Revocatur etiam don. cau. m. per fideic.] Pro parte temporis possum velle, ut donatio causa mortis valeat, & pro parte revocare, ut scribit Fulgosius ad legem primam in *fi. hoc tit.* Itaque revocari creditur, si ea lex donationi dicta sit, ut altero mortuo portio deficiens ad superstitem pertineret: & fideicommissum est, quia fideicommissum relinqui potest a donatario causa mortis, *l. ab eo 9. sup. de fideicommiss.* ut ait Cujacius in recitat. & Fulgosius heic num. 1. Recte autem additur in *d. l. 1. Si mortis causa donatio perficiebatur*, id est, ut recte Basilica, si mortis causa donabatur, *θανάτου αἰτίᾳ δωρεὰ ἦτο*, & interpr. ibidem. *εἰ mortis causa ἐποιεῖτο τὴν δωρεάν.*

Et finito periculo] si donator sit *vivus, salvus & sospes*, ut in Plaut. Captiu. Act. 4. Sc. 2.

Est autem datio veluti fiduciaria] Vide dicta nobis Instit. eod.

Nec ante perfecta] *l. non videtur 32. ff. eod.*

Insinuatione non eget] *Sive juxta mortem facientis fuerint celebratæ, sive a longiore cogitatione mortis subsecutæ sunt.* Sic legitur in veteri Menagii codice, id est, ut recte Isidorus interpres Basilicῶn, sive morte imminente, sive ipsius mortis cogitatione quandocunque facta fuerit.

Tanquam ultima voluntas] Interpres Græcus: *ἡ mortis causa δωρεὰ τελευταίαν μιμεῖται βούλησιν.* Ultimam voluntatem imitatur, sive, ut ait Isidorus: hodie mortis causa donatio ad ultimam voluntatem redacta est.

A donatore subscripto] *Vel alio, voluntate ejus.* Sic legendum, ut in veteri Menagii, & in Basilicis: *κατὰ γνώμην αὐτοῦ.* Non recte in editis quibusdam, *voluntatem ejus.*

TIT. LVII. *De infirmandis pœnis cœlibatus, & orbitatis, & decimariis sublatis.*

Potest etiam recte hic titulus referri ad mortis causa donationes, quæ si conferantur in eum quem lex Julia & Papia prohibet capere, velut cœlibem, aut orbum, ex Senatusconsulto in eadem causa sunt, qua legata ei relicta essent, *l. Senatus, ff. de mor. cau. don.* quod congruit omnino cum fine tituli superioris, quo generaliter constituitur mortis causa donationes legatorum instar obtinere. Et ut ex Ulpiano intelligere licet, *lib. Reg. tit.* 16. 17. 22. & Sozomeno 1. c. 9. prohibuit lex Julia & Papia cœlibem quidquam capere ex aliorum testamentis, nisi post mortem testatoris intra C. dies matrimonium contraheret, præterquam ex testamentis cognatorum, ut opinor, usque ad sextum gradum, ad quem usque etiam qui inter se contrahunt matrimonium ex eadem lege solidi capacitatem habent, & prætor ab intestato detulit bonor. possessionem. Orbum autem liberis lex voluit eorum quæ sub testamento relinquerentur, non capere plus quam semissem, altero semisse multari, cœlibem asse, & semissem assemve fisco cedere. Major est cœlibatus, quam orbitatis pœna, quia matrimonium contrahere in potestate nostra est, liberos suscipere non est in nobis, sed in majestatis providentia, & eodem Ulpiano auctore in orbo masculo lex definivit ætatem 25. an. in femina 20. ut qui ea ætate esset sine liberis, relictorum semisse multaretur. Unde cum Sozomenus scribat in cœlibe masculo eam legem definisse ætatem 25. quia cœlebs qui esset jus capiendi non haberet, præsumo feminæ etiam cœlibi fuisse præscriptam ætatem 20. an. Ea enim lex tam feminas coercebat, quam mares cœlibes & orbos, ut & Dio scribit 54. eam legem graves pœnas irrogasse *τοῖς τε ἀγάμοις, καὶ τοῖς ἀνάνδροις*, & ita esse argumentum præstat *l. 1. hujus tituli*, quæ his pœnis liberat utrumque sexum, de quibus est intelligenda *l. si is qui heres, ff. de vulg. subst.* & in orbo ponenda species *l. 42. ff. de leg. 2. l. cogi, §. hi qui solidum, ff. ad Treb.* & similibus. De his pœnis proculdubio Ulpianus tractaverat eodem libro tit. de cœlibe, orbo & solitario patre, ubi solitarium patrem vocat, qui unicum & solum filium habet, *μοῦνον τηλύγετον ἢ γε μοναχόν*, ut Aquila loquitur, qui orbi quidem pœnam non sustinebat, sed forte leviorem, aut certe tanta præmia non habebat, quanta pater plurium liberorum. Mittam loca ex Juvenale, Tacito, Panegyrico Maximiano & Constantino dicto, Ambrosio, Tertulliano, quæ in hanc rem proferre possem, & Tertulliani unum tantum locum satis obscurum explicare conabor, quo ait, Severum Imperatorem leges Papias exclusisse, quæ ante liberos suscipi cogebant, quam Juliæ matrimonium contrahi. Qua vero ætate lex Papia liberos exigit, eadem lex Julia matrimonium contrahi voluit. Fieri autem non potest, ut simul uno tempore existant liberi, & nuptiæ, sed prius nuptias contrahere oportet, marem intra vigintiquinque, feminam intra 20. deinde liberos suscipere, cui rei a contractis nuptiis forte Severus præstituit tempus, cujus mentionem facit Ulpianus *titul.* 16. puta annum & sex menses, hoc est, bis novem menses: quia novem mensibus plerumque partus absolvitur: non sustulit autem severus pœnam cœlibatus & orbitatis. His erat locus etiam solutis primis nuptiis adversus viros, qui non properabant ad secundas, feminis a morte viri, & a divortio licebat esse vacantibus certo tempore lege Julia & Papia definito, ut idem Ulpianus scribit *tit.* 14. At hodie Constitutione Constantini eæ pœnæ sublatæ sunt, generaliter omnibus hac in re data vacatione legis Juliæ & Papiæ, *l.* 1. Verum in Cod. Theod. ubi hæc lex plenior extat, Constantinus profitetur, se non tollere quod iisdem legibus cautum erat, ne vir & uxor inter se solidum capere possent, ut inter eos reprimeretur mutuus nimiusque favor, *l. ult. Cod. Theod. de leg. her.* quem conjugum exprimunt blanditiæ, quas plerumque nec rigor legis Juliæ & Papiæ cohibere potest, lege illusa per tacita fideicommissa. Dixi, solidum; nam ut Ulpianus scribit tit. de decimis, ex lege Papia vir & uxor inter se in honorem matrimonii decimam bonorum capere possunt, cujus rei exemplum suppeditat *l. qui uxori, ff. de au. & arg. leg.* Et quæ leges Digestorum mentionem faciunt, qui ex unius testamento solidum capere non potest, ex alterius potest: ut *l. 6. ff. de vulg. subst.* his de marito vel uxore exemplum apponi potest. At præter decimam matrimonii nomine si ex alio matrimonio liberos superstites habebant, quot liberos habebant, tot decimas capere poterant. Item communis filius post nonum diem amissus unam decimam; duo post nonum diem, id est, post Nominalia amissi duas decimas abiiciunt. Defuncti autem ante nominis assumptionem pro non susceptis habentur, & ex ea quidem re Thalelæus in *l. 1. sup. unde vir & uxor*, legem Papiam decimariam cognominavit, cujus vacationem quam ante Constantius dederat navicularlis Orientis, *l. 7. Cod. Theod. de navic.* Honorius & Theodosius *l.* 2. dant generaliter omnibus, sublatis legibus decimariis, & data conjugibus inter se licentia si relinquatur capiendi assis.

LVII. Enarratio.

Altero semisse multari] Quod scribit Libanius in declamatione 38. *οὐ γὰρ ἔθελεν, φησὶ γαμεῖν; τίς τοῦτο νόμος εὐθύνει; τίς οὐ γαμῶν ἀδικεῖ; τίς εἰσήχθη πώποτε; τίς ἔδωκε δίκην τοῦ τοιούτου βίου, ἢ νῦν ἢ πρότερον, ἢ παρ' ἡμῖν, ἢ παρὰ τοῖς προσχώροις; Non vis*, inquit, *uxorem ducere, & quænam lex hoc coercet? quis uxorem non ducens jus violat? quis ad id unquam coactus est? quis pœnas dedit cœlibis vitæ, aut nunc, aut antehac, aut apud nos, aut apud*

apud finitimos? Hoc ad jus Romanum non pertinet.

Ubi solitarium patrem vocat] Solitarium patrem ἔρημον Græci vocant. Isocrates in Æginet. ad fin. τοῖς ἐρήμοις τῶν ἀνθρώπων, ἀντιπαίδων ἐ τὸς ἐστιν ὁ νόμος. P. Faber ad tit. Ulpiani 13. *de cælibe, orbo, & solitario patre.*

Adde: Dositheus libro tertio de Grammatica, in sententia quæ incipit ab his verbis, ἐν τοσούτῳ καὶ φοβοῦμαι μή τι παρὰ τὸ καθῆκον ποιήσωσιν, καὶ ἐρημόν με καταλείπωσιν. Dositheus: *Timeo ne quid extra ordinem faciant, & miserum me relinquant.* Fortasse legendum, *eremum*. Josephus 6. ἀρχαιολογ. φίλων καὶ συγγενῶν ἐρημον: Rufinus Aquileiensis ita vertit: *ab amicis & cognatis propriis desolatum.*

Τηλύγετον] utitur Homerus Il. 3. versu 175. παῖδά τε τηλυγέτην. Etymologicum M. τηλυγέτην, καταχρηστικῶς ἀγαπητὴν, μονομενῆ.

Ut Aquila loquitur] Psalmo 21. 22. τὴν μονογενῆ μου. Aquila: μοναχήν psal. 23. 18. ὅτι μονογενής: Aq. μοναχός ps. 24. 21. τὴν μονογενῆ μου. Aquila: μοναχήν.

Tertull.] Apologetici cap. 4. V. Rigalt. ib.

Lege illusa per tac. fideic.] B. Hier. ad Nepotianum: *Per fideicommissa legibus illudimus.*

At præter decimam matrimonii] ex Ulpiano d. tit. de decim. & tit. seq.

Post nominalia] Septima vel octava die a nativitate nomina imponebant Græci, nec multo aliter Latini. Isaacus Casaubonus ad Capitolinum in M. Antonino, & in Clodio Albino: Septimo autem die, inquit, suis liberis nomina plerique imponebant Græci, Latinique. Adde Josephum Scaligerum Ausonianar. lect. 11. 22. Claudius Salmasius ad Capitolinum; Nomen & prænomen, inquit, & cognomen imponebantur simul in ipsis Nominalibus. Casaubonus autem scribit, Nominalibus non fuisse imposita cognomina; sed postea ex occasione captatum omen, aut decus, ad Suetonii Aug. cap. 7. Dissentit a Casaubono, & Scaligero Cujacius, qui nono die nomen impositum putat; puellis enim octavo, pueris nono imponebantur nomina, Festus in v. lustrici: vide ibidem Scaligerum.

XIT. LVIII. *De jure liberorum.*

QUam apte cohæreat hic titulus superiori ex eo apparet, quod *l.* 1. sit portio *l. ult.* tituli superioris, ut probant inscriptiones, & subscriptiones, & quod ex lege Papia, de qua in *d. l. ult.* olim vir & uxor inter se solidum capere poterant, si unum filium superstitem habebant; vel si eum puberem amisissent, quoniam satis erat eum educasse usque ad pubertatem, & cetera quæ Ulpianus exequitur *tit.* 16. Item solidum inter se capere poterant, qui neque haberent, neque amisissent liberos, si oblatis precibus jus liberorum a principe impetrassent, tot scilicet liberorum quot sufficiunt obtinendæ capacitati assis, & hæc impetratio etiam dabat matribus jus succedendi filio ab intestato ex Senatusconsulto Tertylliano, *l.* 7. *Cod. Theod. de leg. her. l.* 8. *Cod. Theod. de bo. prof. l.* 9. *Cod. Theod. de infir. his quæ sub. Tyr. & Nov.* Valentiniani *de testam. At l.* 1. jus libertorum concedi ultro, & generaliter omnibus etiam non petentibus, ut solidi capaces sint conjuges inter se, & *l.* 2. ut matres succedant filio, ex Senatusconsulto Tertylliano.

LVIII, ENARRATIO.

AT l. 1.] De hoc jure liberorum vide Cujac. ad Ulp. *d. tit.* 16. & ad Paul. 4. *Sent. tit.* 9.

Ut matres succedant] etsi non ter enixa fuerit, vel quater. Quid enim peccavit si non plures, sed paucos peperit? ut ait Justin. in *Instit. de Senatusconf. Tertull.* ut apud Philonem in tertio de vita Mos. εἰμὴ ἄρα ἐν ἁμαρτίᾳ θετέον τὸ γενεᾶς ἄῤῥενος ἀμοιρῆσαι: *nisi forte parenti vitio dandum sit quod caruit mascula sobole*, quod Justinianus constituit respiciens ad naturam, & puerperium, & periculum, & sæpe mortem ex hoc casu matribus illatam, ut idem Justin. ait, in *Instit. de Senat. Tertull.* χαλεπὴ γὰρ, καὶ βαρεῖα λίαν ἡ κακοπάθεια τῆς γυναικὸς, ὅταν τίκτῃ; *acerbus enim, & valde gravis est labor mulieris cum parit*, Scholiastes Oppiani. V. ad Instit. lib. 3. cap. 3.

CODICIS

CODICIS JUSTINIANI LIBER NONUS.

TITULUS PRIMUS.

Qui accusare non possunt.

OST civiles actiones dantur A criminales, quæ proprie accusationes dicuntur. Ut vero lib. 6. sup. Digestorum 38. prius egit de his qui testamenta facere non possunt, quam de testamentis ipsis, ita hoc libro primum agit de his qui accusare non possunt, deinde de accusationibus: qui non est quidem ille ordo docendi secundum quem prius de re quam de circumstantiis dicendum est; sed est ordo respondendi de jure, & in foro exercendorum judiciorum, ut prius quæratur de personis, quam de regulis & solemnitatibus juris, *l. 4. ff. qui test. fac. poss. l. quidam, ff. de ju. cod.* Et hos vero in hoc titulo ostenditur B accusare non posse, primum qui in reatu sunt, quia neque alium quemquam, nisi suam, vel suorum injuriam persequantur, neque accusatorem suum eo crimine, cujus relatione neque relevantur ipsi, neque onerant & pœnæ subjiciunt accusatorem suum, accusare possunt. Item alio, quam pupilli vel adolescentis nomine, neminem accusare posse, sed suo tantum de professo, & comminus. Item accusare eum non posse, qui non edidit libellum inscriptionis quod est accusatori periculum calumniæ, ut judici libellus ex quo sententiam recitat, periculum famæ & existimationis. Item qui post inscriptionem non satisdedit se perseveraturum in crimine usque ad sententiam. Inscriptionem & delationem accusatione & litis contestatione, & vocatione in jus esse priorem. Mulierem quoque & militem accusare non posse, nisi suam suorumve injuriam persequatur, quo ca- C su mulier ex S. C. sine inscriptione admittitur propter fragilitatem temeritatemque naturæ, miles non nisi cum inscriptione. Item qui ab accusatione destitit, & alium fere quemcumque infamem accusare non posse, nisi suam suorumve injuriam persequatur, familiares, libertos, servos, dominum suum criminaliter accusare non posse, nec si suam injuriam persequantur. Eum qui duos reos delatos habet, tertium deferre & accusare non posse, nisi propriæ injuriæ causa. Fratrem a fratre graviori crimine accusari non posse, nisi alter alterius vitæ fecisse dicatur insidias.

I. ENARRATIO.

QUæ proprie accusationes dic.] Accusationes proprie dicuntur in publicis judiciis, & accusatores publici criminis delatores, ut etiam notant Græci ad legem r. tit. 44. lib. 9. Ut prius quæratur de persona] S. Hilarius in libro advers. Arrianos, vel Auxentium Mediolanensem; *Quibus rebus permotus, audiri nos a Quæstore & Magistro præcepit considentibus una nobiscum Episcopis fere decem: primumque, ut in foro solet, de persona calumniatus est, damnatum quondam me a Saturnino, audiri ut Episcopum non oportere.* Et in Epistola Auxentii ad Valentinianum & Valentem Impp. quæ sequitur. *Jussit vero pietas vestra cognoscere de his viros laudabiles Quæstorem & Magistrum, & sicut prædixi, non eos personam habere accusatorum; aut judicare, qui semel depositi sunt.*

Nisi suam, vel suorum] *l. 19.*

Cujus relatione] Si extraneus quem maritus reum fecit adulterii, postquam in reos relatus est, objiciat marito lenocinium, non audietur: quia neque opposita exceptione lenocinii relevat se, neque onerat accusatorem, *l. 2. §. qui hoc dicit, & §. extraneus, ff. ad l. Jul. de adult.* Sed si uxor quam maritus ream fecit adulterii, dicat se peccasse lenocinio mariti, recte opponitur exceptio lenocinii: quia licet objectio hæc uxorem non relevet, tamen maritum onerat, & pœnæ subjicit, *d. l. 2. §. si publico.* Cujac. Obs. lib. 20. 7.

Item alio quam pupilli] *l. 2.* in qua Cujac. legit. *pupilli nomine*, ad Paulum 5. *Sent. tit.* 12. §. 4. & heic, Codex tamen Menagii vulgatam retinet.

Comminus] id est, „ *συνάδλω, ἤτοι παρουσίᾳ ἑκατέρου μέρους: cognitionaliter* „ *sive præsente utraque parte.* Græci ad *leg.* 19.

Qui non edidit libellum] *l. 3. hoc tit.* Libellorum inscriptionis conceptio talis est: Consul & dies, &c. *l. 3. ff. de accus. & inscription.* Lucianus *δίκη φωνηέντων: ἐπὶ ἄρχοντος Ἀριστάρχου φαληρέως, Πυανεψιῶνος ἑβδόμῃ*, &c.

Periculum calumniæ] *l. 15.*

Ut judici] vide Cujac. ad tit. 44. lib. 7.

Non satisdedit se perseveraturum] *d. l. 3. & l. si cui 7. §. 1. ff. de accusation.*

Vocatione in jus esse priorem] Cujac. ad *d. l. 3.*

Mulierem quoque] *l.* 5. *&* 12.

Et militem] *l.* 8. *&* 10. in qua Gordianus rescribit, *Mucatraulo militi*. Sic ibi habent libri veteres. Quoniam autem in *l.* 4. *sup. de hæreticis* dicitur, Manichæos a quolibet accusari posse: Theodorus ad *leg.* 15. *hoc tit.* scribit, videndum, num infamis, & mulier, & miles eos possint accusare.

Item qui ab accusatione destitit] Qui destitit, amplius accusare non potest, *l.* 2. *ff. ad Senat. Turp.* .i. ut recte Græci: *οὐ δύναται περαιτέρω κατηγορεῖν τινος*: *de cetero quemquam accusare non potest.*

Familiares] *l.* 17. *&* 20. Familiares sunt, qui in domo nostra versantur, & agunt. Basilica: *ὁ διάγων ἐν τῷ οἴκῳ*. Glossæ: *οἰκεῖος*, *domesticus familiaris*. Interdum tamen familiares accipiuntur pro servis. Ammianus libro decimo nono, *Familiarem suum perquam fidum dimisit*.

Libertos, servos] *l.* 8. *ff. de accus. l. pen. & ult. hoc tit.* M. Tull. pro Dejotaro: *De servis in dominum ne tormentis quidem quæri licet*. Cajus tamen Caligula servos ad dominorum accusationem impellere tentavit, quorumcumque criminum reos eos agere vellent, Josephus lib. 19. *ἀρχαιολ.* cap. 1.

Eum qui duos] *l.* 16. *hoc t.*

Graviori crimine] *l.* 13. 14. *&* 18. si magnum & capitale crimen sit, frater exilii pœna plectitur, *d. l.* 13. *ἐξορίᾳ ὑπόκειται*, *relegatur*, Basilica.

TIT. II. *De accusationibus & inscriptionibus.*

A Personis transit ad rem ipsam, id est, ad accusationes & inscriptiones. Inscriptiones, quæ & delationes, denunciationes, querelæ, testationes accusationum præcedunt, accusationes sequuntur. Quod ratio exigendæ inscriptionis demonstrat in *l.* 5. *Cod. Th. eod.* in qua supremam actionem, accusationem vocat, & *l.* 3. *t.* 1. *l. pen. hoc tit. l.* 7. *ff. eod. l.* 2. *inf. ut intra cer. temp.* At in hoc tit. prius dantur leges de accusationibus quam de inscriptionibus. Nam de inscriptionib. sunt *l.* 13. *§. pen. & ult.* & de eis quoque est nonnihil in *l.* 8. ut vel ex libello fiant vel apud acta deponantur. Ceteræ sunt de accusationibus publicorum judiciorum, itemque extraordinariorum, ut de termino moto, cujus criminis executio extraordinaria est, *l.* 1. & de vendito vel empto eventu sententiæ, *l.* 10. vel sunt de notoriis & relationibus apparitorum præsidis provinciæ, vel aliarum publicarum personarum, quæ etsi accusationes non sint proprie, nec exigant apparitoris inscriptionem, tamen accusationibus proximæ sunt, quia non minus subit periculum calumniæ qui ex eis denuntiat crimina, quam qui defert ex inscriptionibus, *l.* 7. *&* 14.

II. ENARRATIO.

AD accusationes] *Judicis non est sine accusatore damnare, quia & Dominus Judam cum fur esset, sciebat: sed quia non est accusatus, minime abjecit.* Accusatio definitur ab Aristotel. in Rhetorica ad Alexandrum *ἁμαρτημάτων καὶ ἀδικημάτων ἐξάγγελσις*.

Delationes] Cornelius Tacitus Ann. 2. cap. 27. *Libo Drusus defertur moliri res novas*, & Ann. 3. cap. 22. *Defertur simulavisse partum*. Deferre nomen Ciceroni pro Cœlio, & pro Roscio. Glossæ Græco-Lat. *κατηγορῶ accuso, crimino, defero nomen.*

Inscriptiones] Recte Cujac. ad *l.* 3. *t. sup.* in recitat. Libello, inquit, inscriptionis is qui crimen intendit subscribere debet sua vel alterius manu si litteras nesciat, ut ait *lex tertia, ff. de accusat.* quo fit, ut hanc professionem modo inscriptionem nominemus, modo subscriptionem. M. Tull. de invent. 2. *Cum venefici cujusdam nomen esset delatum, & quia parricidii causa subscripta esset, extra ordinem esset acceptum.* Vide Heraldum adversus Salmasii Observat. ad jus Atticum libro 7. 16. ubi in *l.* 3. *inf. tit.* 20. legendum monet, *in crimen*: recte, ut in veteri Codice Menagii, non in crimine; ut vulgo. Subscribit autem accusator, *passurus similem non victo crimine pœnam*, ut ait Guntherus Ligurini 7. *ne quis facile calumnias adfigat insontibus*, ut Marcellinus. Eunapius in Juliano: *ἀλλ' ὁ ἀνθύπατος ὑπολαβὼν, ἀλλ' οὐ τοῦτό γε, εἶπε, Ῥωμαῖοι δοκιμάζουσιν ἀλλ' ὁ τὴν πρώτην εἰπὼν κατηγορίαν, κινδυνεύεται περὶ τῆς δευτέρας*: *At proconsul subiiciens: Istud, inquit, Romanis non probatur: quin is qui prior accusat de secunda accusatione periclitetur.* Prætermittendum non est Salmasium pertinaciter negare, inscribere, & subscribere in crimen rem eandem esse: Speciminis Confut. Animadversion. Heraldi cap. 21. Apulejus in Apologia, sub initium: *Pontianum fratris sui filium, quem paulo prius occisum a me clamitarat, postquam ad subscribendum compellitur, illico oblitus est de morte cognati adolescentis.*

Et de vendito vel empto] uterque crimen contrahit venditor & emptor. Cujac. in recitat. scribit, Græcos interpretes non intellexisse legem 10. hoc titulo: putant enim ex hac lege mandatorem perinde puniri, atque homicidam, quod licet verum sit, *l.* 5. *hoc tit.* Paul. *Sentent. lib.* 5. 23. vide epistolam Romani cleri ad Cyprianum, quæ 31. est inter ejus epistolas. Non tamen ex *d. l.* 10. id elici potest.

Vel sunt de notoriis] hoc tantum moneamus, in codice Menagii legi *notariis*, & tamen superscriptam litteram o, & numero multitudinis notoria dicunt auctores nostri. Sic etiam Apulejus 7. Metamorph. *Falsa de me notoria pertulerat*: ita enim legitur in codice Oxoniensi, & alio MS. Pricæo teste, cum vulgo legatur, *falsam de me notoriam pert.* De notoriis vide Cujac. Obs. lib. I. 33. & lib. III. 3.

TIT. III. *De exhibendis vel transmittendis reis.*

Vide tit. 3. *eod. libro.*

POst inscriptionem delatoris, sequitur, ut judicio reus exhibeatur, quo accusari & lis cum eo contestari possit. Quamobrem si peregre comprehensus sit, præmisso libello inscriptionis, ad suum forum cum delatore transmittendus est, ut ibi exhibeatur & accusetur. Priorem esse inscriptionem exhibitione ostendit *l.* 2. *hujus tituli*. Exhibitionem autem accusatione solemni, & litis contestatione esse priorem argumentum est, quod absens non accusatur, & quod ad exhibendum cum domino agit qui servum accusaturus est, *l.* 2. *sup. ad exhib.* Non fit autem exhibitio rei sine speciali præcepto judicis, *l.* 3. *hoc titulo*, quoniam apparitoris hac in re solius nulla potestas est. Denique exhibendus est reus, quem judex sisti, produci, exhiberi jubet commotus certis indiciis, *l.* 7. *inf. ad l. Cor. de fal.* transmittendus, quem ad se transmitti jubet, misso plerunque aliquo ex officio suo ad deducendum & exhibendum eum, ut *l.* 2. vel literis ad collegam scriptis, ut in *l. solent, ff. de custod. reor.* dicitur præsides provinciarum in quibus delictum commissum est, solere scribere ad collegas suos (omnes præsides provinciarum invicem collegæ sunt) ubi rei agere dicuntur, & desiderare ut ad se reos transmittant cum prosecutoribus, vel cum prosecutione idonea, ut ait *l.* 7. *inf. de def. civ.* Ultro etiam præsides nonnunquam reos remittunt ad proprium forum, veluti ad præsidem alterius provinciæ in qua crimen admiserunt, *l. si cui, §. ult. ff. de accus.* vel unde ii homines sunt, *l. non dubium, ff. de cust. reor.* Vel militem, qui in provincia crimen admisit, ad magistrum militum, si hoc personæ vel criminis qualitas exigere videatur, *l.* 1. *hoc tit.*

III. ENARRATIO.

ABsens non accusatur] Absens capitali crimine accusari non potest, *l.* 6. *hoc tit.* neq; damnari, *l. absentem* 5. *ff. de pœn.* Paulus V. *Sent. tit.* 5. *§. penult.* Theodoretus epist. XCVIII. *μὴ ἐρήμην κατηγορείτω, ἀλλὰ παρόντας ἐξελεγχέτω, τοῦτο γὰρ καὶ τοῖς θείοις νόμοις, καὶ τοῖς ἀνθρω-*

θρωπείοις δοκεῖ : *absente, ne accuset, sed præsentes coarguat: hoc enim & divinis legibus cautum est, & humanis.* V. D. Chrysostom. to. 4. p. 683. editionis Græco. Lat. Boetius de consolatione Philosophiæ prosa 4. *Si inflammare sacras ædes voluisse, si sacerdotes impio jugulare gladio: Si bonis omnibus necem struxisse dicerentur, præsentem tamen sententia, confessum, convictumve puniisset. Nunc quingentis fere passuum millibus procul moti, atque indefensi, ob studium propensius in Senatum morti proscriptionique damnamur.* Sed absens adnotatur inter reos, *d. l. 6.* Post litem tamen contestatam, qui per contumaciam abest, condemnari potest, ut notant Græci ad *d. leg. 6.* nisi quis ejus absentiam excuset: absens enim per procuratorem defendi potest, *l. 3. hoc titulo*, non aliud dicente procuratore, quam justam esse causam propter quam abest, ut Græci ibid. & Fulgosius heic: qui etiam legem *servum 33. §. publice, ff. de procurat.* post Joannem ita accipit, ut quilibet justas absentiæ causas allegare possit.

Sine speciali præcepto judicis] Πολλάκις γὰρ εὑρίσκομεν ὅτι παρεῶσται ἔρχονται λόβεμενοι τινα ἐκ τὰς ἐγγράφων παρασῆναι : *nam sæpe videmus officiales, qui volunt reos scripto exhibere*, ut ajunt Græci ad *d. leg. 3.*

Vel unde ii homines sunt] Theophylactus in Lucæ caput 23. scribit, Pilatum secundum legem Romanam Dominum nostrum velut Galilæum remisisse ad Herodem Galileæ præsidem: Ρωμαϊκῷ νόμῳ ἑπόμενος ὁ Πιλάτος πέμπει τον κύριον πρὸς Ηρώδην, τῷ κελεύοντι, ἕκαστον παρὰ τοῦ ἄρχοντος της ἐπαρχίας αὐτου κρίνεσθαι: διὸ καὶ ὡς Γαλιλαῖον τὸν Ιησοῦν πέμπει τῷ τῆς Γαλιλαίας ἄρχοντι.

TIT. IV. *De Custodia reorum.*

Vide d. tit. 3.

TItulus est de custodia reorum, qui rei postulati, & judicio exhibiti sunt, nec tamen de qualibet custodia, sed de carcere tantum vinculisque publicis, quæ est summa & diligens omnium maxime custodia, *l. 6. §. ejus, ff. de in. rup.* Alia est custodia officii, *l. 1. inf. ad S. C. Turpil. l. 3. inf. de abolit. l. 1. sup. tit. prox.* conjuncta *l. 2. C. Th. eod.* quæ non est reo impedimento comparanti se intra xxx. diem juxta beneficium *l. 2. tituli superioris, & l. ult. C. Th. eod.* ad sistendum judicio competenti. Alia est custodia militum, vel servorum publicorum civitatis, ut in epist. Plinii de custodiis ad Trajanum, vel lictorum vel mancipum carceris. Aliquando etiam rei fidejussoribus committuntur, vel etiam sibi ipsi .i. fidei & religioni suæ, maxime pro innocentia sua, *l. 1. ff. eod.* ut puta si manifesta & jure prodita suppetant argumenta, & præsumptiones innocentiæ, sicut e contrario si præsumptio adversus reum faciat, carcere potius eum cohiberi, & celari placet, *l. ult. hoc tit.* ac similiter carcere & vinculis continetur qui graviorum criminum reus est, *l. 1. hoc tit. l. 3. ff. eod.* vel qui convictus aut confessus, atque adeo diligentius asservandus est, *l. 2. sup. titul. prox. l. 2. hoc tit. l. 5. ff. eod. l. 4. §. pen. ff. ad l. Jul. ma.* vel servus qui a domino indefensus relinquitur ex lege Julia, *l. 2. ff. eod.* quibus tamen omnibus casibus etiam opus est speciali præcepto judicis, *l. ult. hoc tit.*

Diligens custodia] vide Cujac. observat. XIV. 34.

IV. Enarratio.

ALia est custodia officii τῆς τάξεως, apparitionis. Divus Augustinus tract. XLIX. in Joannem: *Alios jubentur custodire lictores: alios humanum & mite officium atque civile. Alii traduntur optionibus. Alii mittuntur in carcerem*, & epistola CLXII. *Reliquos ab officialibus custoditos.*

Se intra 30. diem] Divus Augustinus in epistola 228. ad Florentinum: *Omnis potestas sub imperio constituta*
A *imperatoris sui legibus servit. Quamvis ergo jam per fratrem, & compresbyterum meum Cœlestinum miserim legem, quam quidem & antequam mitterem, ignorare utique non deberes, qua concessum est eis qui præcipiuntur ab aliqua potestate judiciis exhiberi, ut ad gesta municipalia perducantur, atque illic interrogentur, utrum velint triginta dies in ea civitate ubi tenentur, agere sub moderata custodia, ad parandos sibi fructus, vel rem suam, sicut necesse fuerit ordinandam.* Idem repetit epistola sequenti, & 230. Intelligit autem *leg. ult. Cod. Theod. eodem.*

Alia est custodia militum] *l. sed etsi quis 4. ff. si quis caution. l. 5. quibus ex causis maj.*

Ut in epist. Plinii] Epistola 30. libri 10.

Vel lictorum] Qui & virgarii dicti. Glossæ: ῥαβδοῦ-
B χος, *lictor, virgarius*, & statores, vel stratores, ut in codice Menagii, *l. 1.* vide Cujacium lib. 12. tit. 24.

Vel mancipum carceris] Carceri præpositorum, *l. 8. ff. eod.* qui & clavicularii, Passio SS. XL. martyrum, *Jussit cuidam Aglaico claviculario, revelatis eorum nexibus, diligenter eam custodiri.* Eulogius Cordubensis Memorialis sanctorum libro 2. cap. 2. *de quodam eunucho vocabulo Nazar claviculario.* Martyrologium Hrabani mense Martio: *In cujus locum clavicularius, qui sanctos martyres custodiebat, credens Christo substitutus est.* Iidem carcerarii dicti. Epist. Synodica concilii Alexandrini: *ubi spiculator apparebat, & commentariensis sive carcerarius pro diaconis ecclesiæ adventantes introducebat:* vide Cujacium ad tit. *C. de excusat. artific. l. 1.* Cujacius ad *l. unic. inf. de pistoribus*. Mancipem carceris
C Prudentius dixit pro Commentariensi, Peristeph. hymn. 11.

Tunc ipse manceps carceris,
Et vinculorum janitor.

Vel qui convictus aut confessus] Cujacius heic scribit, ut quis damnetur sufficere, vel ut convincatur, vel ut confiteatur, ex *l. qui sententiam 16. inf. de pœn.* & quod quædam nationes observant, ut nec convictus quidem damnetur, nisi confiteatur, jus nostrum non admittere: de confesso aut convicto vide locum Boetii sup. tit. III.

TIT. V. *De privatis carceribus inhibendis.*

CUstodiæ nomine titulo superiore intelligitur tantum publica custodia, ut l. *vinculorum, ff. de ve.*
D *sig.* quia, ut hic titulus ostendit, privata illicita est, & tanquam læsæ majestatis rei puniuntur privati homines, qui se pro magistratu gerentes, privati carceris custodiam exercuerint, simul ac judices, & principes apparitionis judicum, qui hæc crimina dissimulaverint. Pœna in *l. 1.* definitur esse ultimum supplicium, at in *l. 2.* Justinianus mitiorem pœnam statuit, infamiæ scilicet & periculi litis propter quam adversarium privato carcere cohibuerit, & ut pœnam carceris publici tot diebus sustineat quot privatum exercuerit. Constitutio est Græca ad Menam PP. cujus sententia in Bas. his verbis expressa est. Ἡ διάταξις κελεύει μὴ γίνεσθαι ἰδιωτικὰς φυλακὰς, τοὺς δὲ τοῦτο πράττοντας ὑποκεῖσθαι καὶ ἐπιτιμια, καὶ διάγειν ἐν τῇ δημοσίᾳ φρουρᾷ τοσαύτας ἡμέρας ὅσας δήποτ' ἂν γέγονεν ὁ ἐγκλεισθεὶς
E ἐν τῇ γενομένῃ παρ' αὐτῶν φυλακῇ, ὁποίας ἂν εἶησαν τύχης, ἢ ἀξίας, ἐκπίπτειν δὲ καὶ τῆς δίκης τῆς ἁρμοζούσης αὐτοις κατὰ τῶν ἐγκλεισθέντων, προνοίᾳ τοῦ ἐπισκόπου καὶ τοῦ ἄρχοντος: εἰ δὲ ῥᾳθυμήσει ὁ ἄρχων, ὑφισταται κίνδυνον καὶ περὶ τὴν σωτηρίαν. *Constitutio jubet privatas custodias non fieri, & eos qui fecerint, pœnæ subjici, & tot dies manere in publico carcere, quot fuerit quis in privato ab eis inclusus, cujuscunque sint conditionis, vel dignitatis: amittere etiam eos causam quam habent adversus inclusos providentia Episcopi & Præsidis. Quod si neglexerit Præses, & honorum & salutis periculum sustinebit.*

V. Enar-

V. ENARRATIO.

PRivato carcere cohibuerit] Vestigia privati carceris extant apud Beatum Gregorium epist. XCIV. libri 11.

In Basilicis] Libro 60. tit. 55. vide Collectionem Constitutionum Ecclesiasticarum, quæ Theodoro Balsamoni tribuitur in scriptis codicibus in Paratitlis ad tit. 4. libri 1.

TIT. VI. *Si reus vel accusator mortuus fuerit.*

EX hoc titulo intelligimus morte accusatoris accusationem extingui, *l. ult.* non crimen, *l. 3. §. ult. ff. de accus. l. sed si maritus, ff. qui & a quib. man. l. pen. C. de pub. jud.* At morte rei extingui crimen, vel mortalitate, ut loquitur *l. ult. ff. ad leg. Jul. ma.* quia non qualibet morte, non morte sibi adscita in reatu capitali, *l. pen. hoc t.* ut in reatu Libonis apud Cornel. Tacitum lib. 2. Mortalitas mors est communis & naturalis. Verum Constitutione Divi Marci excipitur crimen perduellionis, *l. pen. & l. ult. inf. ad l. Jul. ma. l. ult. ff. eod. l. 4. sup. de hæret. l. 1. in fi. ff. de req. absdam.* quod morte non extinguitur. Et alia quoque crimina occidunt cum persona rei defuncti tantum, non in conreorum, *l. 1.* & in rei principalis defuncti persona, ut puta qui instrumentum falsum fecit, non ejus qui postea sciens eodem instrumento utitur, *leg. 4.* An etiam post condemnationem pendente appellatione morte rei prorsus extinguatur aliorum criminum causa, quæstio est *l. ult.* jam profligata lib. 8. tit. 67.

VI. ENARRATIO.

AT morte rei extingui] Symmachus epist. lib. 10. 47. *Nam quomodo clementia vestra vim veteris comminationis in mortuum tetendisset, cum gravium etiam noxarum pœna fine vitæ solvatur?*

Morte sibi adscita] nam bona ejus heredi auferuntur, & confiscantur, ut heic notant Græci ex *l. 3. ff. de bon. eor. qui ante sentent. mort. sibi consciv.*

In reatu capitali] *d. l. 3.*

Occidunt cum persona] Crimina occidunt cum personis, ut ait lex 1. C. *Theod. de liber. cau.* Extinguuntur. Plautus in Aulularia act. 4. sc. 9. *Perii, interii, occidi*: & in Trucul. act. 11. sc. 5. *Dolus ne occidat morte pueri.*

Non ejus qui postea sciens] Græcus interpres notat constitutionem non loqui de sciente, idque mirum, ξένον, esse ait: utique enim intelligenda est de eo, qui sciens prudens falso instrumento utitur.

Legis ult.] Cujacius heic distinguit, an specialiter bona sententia publicata sint, an tacite, ut auctores Basil. lib. 40. t. 56. cap. 4.

TIT. VII. *Si quis Imperatori maledixerit.*

JAm a tit. V. cœpit agere de crimine læsæ maje. ad quod nec male dicam etiam respicere t. 6. propterea quod ab ejus definitione excipitur crimen perduellionis quod summum est, crimen læsæ majest. Sed quia & ex aliis quamplurimis causis crimen majest. committitur & vel dicto, vel facto, de eo, quod dicto agitur in h. t. de quo etsi aliquando fuerit judicium majestatis, tamen ex Constit. hujus tit. nullum judicium, nullave pœna temere constituitur, inconsulto principe. Ubi remittendum Græcis recte est condonandum, non remittendum ad principem, ut ipse de eo statuat, etiamsi ab injuria processerit, quia nec bonus princeps, ut Titus dicebat, injuria adfici potest.

VII. ENARRATIO.

DE quo etsi aliquando fuerit judicium maj.] Arnobius 4. adversus Gent. *Majestatis sunt apud vos rei, qui de vestris sequius obmurmuraverint aliquid Regibus.* Cyrillus Alexandrinus in epistola ad quosdam Clericos CP. exstat autem in concilii Ephesini parte 2. act. 1. εἰ γὰρ καὶ ὁ μίαν ἀφιέναι δύσφημον φωνὴν τολμήσας, καὶ κατὰ τῶν εὐσεβεστάτων καὶ φιλοχρίστων ἡμῶν βασιλέων δικαίως ὑπομένει τὰς ἐκ τῶν νόμων ἀγανακτήσεις, &c. *Etenim si ille, qui vel unicam infamem vocem contra piissimos Christianissimosque Imperatores depromere ausus fuerit, merito legum indignationem non evadit.* De eo qui Principi maledixerit, vide Cod. LL. Vvisigothorum libro 2. cap. 8. Prudenter igitur Gregorius Thaumaturgus in Metaphrasi in Ecclesiast. cap. 10. βασιλεῖ δὲ καὶ ἄρχουσιν ἢ δυνάσταις ὑπακούειν προσήκει, καὶ οὐκ ἀπεχθάνεσθαι, οὐδ' ὅλως λυπηρὸν τι εἰς αὐτοὺς ῥῆμα ἀπορρίπτειν, δέον γὰρ μὴ τὸ καὶ τὸ κατὰ μόνας εἰρημένον, εἰς φανερόν πως ἔλθῃ, τῷ γὰρ μόνῳ καὶ πλουσίῳ καὶ μεγάλῳ βασιλεῖ, ἄγγελοι ὀξεῖς καὶ ὑπόπτεροι ἅπαντα διακομίζουσι, πνευματικὴν ὁμοῦ καὶ λογικὴν τελοῦντες ὑπηρεσίαν. *Regi autem & præfectis, aut proceribus audientes esse convenit, ac non ipsis in offensam venire, nec molestum ullum verbum in eos projicere: periculum enim est, ne id etiam quod occulte ac remotis arbitris dictum fuerit, in lucem forte veniat. Etenim soli & diviti & magno regi nuncii celeres & pennati omnia perferunt spirituali simul & rationali ministerio fungentes.* Vide Tertullianum de pallio cap. 4. Sed & qui tempora incusat, tacite & ipsum Principem incusare creditur, *l. ult. hoc t.* ut solemus dicere tempora prava, & non prava a rebus, quæ in iis accidunt, aut ab hominibus, ut ait Theophylactus in posteriorem ad Timotheum c. 3. Græca si malis hæc sunt, ἡμεῖς ἐν τῇ συνηθείᾳ οὕτω λέγομεν καιροῖς πονηροῖς καὶ οὐ πονηροῖς ἀπὸ τῶν ἐν αὐτοῖς συμβαινόντων, ἢ ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων. Theodoretus in epistolam Pauli ad Galatas cap. 1. οὐ τοίνυν φύσει πονηρὸς ὁ παρὼν αἰών, ἀλλ' ἐν αὐτῷ παρά τινων πονηρία τολμᾶται. *Præsens itaque seculum non est natura malum, sed in eo nonnulli improbe versantur.* D. Hieronymus in eandem epistolam: *Seculum, quod est spatium temporum, non per semetipsum aut bonum aut malum est: sed per illos qui in illo sunt, aut bonum appellatur, aut malum.*

Nullum judicium] Jam ergo non verba punienda sunt, aut linguæ temeritas: Quoniam si id ex levitate processerit, contemnendum est; si ex insania, miseratione dignissimum, si ab injuria, remittendum, ut est in lege septima hoc titulo. Basilica, συγχωρητέον: *condonandum*: eamque interpretationem sequitur Scholiastes Harmenopuli in Epitom. SS. canon. t. 2. recte: & ita Fulgosius. Glossæ, Azo, Joannes Faber, & alii, remittendum ad Principem, male.

Ut Titius dicebat] Græca verba Dionis adscripsi in recitat. Cujac. ad hunc titulum. Bonus igitur Princeps, aut dissimulat, aut obliviscitur. Cyrillus Alexandrinus in Apologia ad Theodosium Imperatorem: πρόσεστι γὰρ ὡς ἔφην, κατὰ μίμησιν ὡς πρὸς θεὸν, καὶ τῷ ὑμετέρῳ κράτει τὸ ἀμνησίκακον. *Habet hoc majestas vestra ex divina imitatione, ut offensarum obliviscatur.* Vide ejusdem epistolam 20. ad Comarium & Potamonem. Q. Curtius lib. 8. cap. 8. *Clitus utinam non coegisset me sibi irasci: cujus temerariam linguam probra dicentem mihi & vobis diutius tuli, quam ille eadem me dicentem tulisset.* Hebræorum moribus qui regi familiæ Davidicæ maledixisset, mortis reus erat; ut observat Seldenus de succession. ad LL. Hebræorum cap. 25.

TIT.

TIT. VIII. *Ad legem Juliam majestatis.*

Vide t. 4. lib. 48. D.

IN hoc tit. & ex aliis causis ostenditur, bonos principes non admittere quæstionem læsæ majestatis, puta quod per imprudentiam judex pronunciaverit contra Constitutiones principis, *l. 1.* vel quod inconsulte quis perjurio violaverit principis nomen, *l. 2.* vel ex aliis causis levioribus. Et cetera omnia sunt de crimine perduellionis, quod & rebellionis, & impietatis, & sacrilegii dicitur, crimen summum & maximum, *l. 7. Cod. Theod. de ind. cr.* in quo hæc singularia recepta sunt, ut morte nocentium non extinguatur, ut alienationes, vel manumissiones, vel emancipationes factæ a nocentibus non valeant, si memoria eorum damnata sit post mortem, *l. quisquis, l. pen. & ul.* ut ex ea causa servi torqueantur in caput domini, *d. l. pen. & ult.* quæ leges sunt ex Paulo, & Martiano non ulli Constitutioni Græcæ (nullam enim in hoc tit. desiderari Basilica patefaciunt) sed Constitutionibus Latinis a Triboniano subjectæ, quod in Digestis prætermissæ essent: & eleganter *l. 2. Cod. Theod. ne præt. cr. ma. ser. &c.* in hoc crimine etiam in servis honestam proditionem esse. Nam & hoc facinus tendere in dominos, dominos rerum scilicet, ut *l. 3. sup. de epis. aud.* pro domino igitur rerum in dominum, ut *l. 13. inf. de quæst. l. 17. §. pen. ff. eod.* Item ut damnati ex hac causa non lugeantur, *l. liberorum, §. non solent, ff. de his, qui not. inf.* Ut non petantur sepeliendi, *l. 1. ff. de cad. pun.* & ut eo crimine omnes omnino qui postulantur si convicti sint manifestis indiciis, quive accusant si reos non convicerint manifestis indiciis, & hi quorum consilio accusationem instituerunt, torqueantur, cujuscumque ætatis, vel conditionis, vel dignitatis sint, *l. 3. & 4. hoc tit. l. decuriones, inf. de quæst. l. de minore, ff. eod.* Chrysostomus Hom. 12. ἔνθα ἂν ᾖ καθοσίωσις, ἀξίωμα οὐδὲν ὠφελεῖ. Item ut filii nocentium masculi excludantur non tantum hereditate patris, quam fiscus occupat totam, abrogato sextante, de quo *l. 8. Cod. Theod. de bon. pros. c.* sed etiam matris & avi & propinquorum & extraneorum, ut miseri vivant & egeni infames & intestabiles, *l. quisquis hoc tit. l. ul. inf. de bon. pros.* nec jus sepulchrorum habeant, *l. 1. §. suos heredes, ff. de suis & leg. her.* quod & olim fuisse legibus comparatum M. Tullius scribit, ut charitas filiorum amiciores parentes Reip. redderet. Nec vero quidquam est in *l. quisquis;* quod non etiam olim obtinuerit. Filiabus tamen in bonis maternis servatur portio legitima. In Cod. Theod. ut habent ingratæ potius filiæ, &c. scribendum opinor, non ingratæ.

VIII. ENARRATIO.

QUod per imprudentiam] V. ad tit. 5. libri 4. Inst.

Inconsulte] Tacitus Ann. 6. *Inconsulte utatur*, & in *l. 2. hoc tit.*

Ex aliis causis levioribus] mali Principes etiam ex levioribus causis judicium majestatis admittebant, & per simulationem tuendæ majestatis imperatoriæ multa & nefanda perpetrabantur, ut ait Marcellinus libro 16. ubi de Antonino Caracal. de quo Ælius Spartianus: *Damnati sunt*, inquit, *eo tempore, qui urinam in eo loco; in quo statuæ, aut imagines erant Principis, & qui coronas imaginibus ejus detraxerant ut alias ponerent*, quasi ipsis Principibus injuria facta esset, sicut Diis ipsis injuriam facere videtur, qui Deorum simulacra injuria adficit: ὁ τὰ ἀγάλματα τῶν θεῶν ὑβρίζων, αὐτοὺς ὑβρίζει τοὺς θεούς. Proclus in Hesiodum.

De crimine perduellionis] D. Hieronymus in Matthæum cap. 27. *Ego quidem innocentem volui liberare, sed etiam seditio oritur, & perduellionis mihi contra Cæ-*

A *sarem crimen impingitur*, & ipse scævi criminis reus perduellio. Glossæ: ἀντάρτης, *perduellio, rebellio.*

Quod & rebellionis] ipse etiam reus rebellio, ut in Gloss. supra citatis.

Et impietatis] ἀσεβείας, Dio in Tiberio. Vide Procopium Gazæum ad cap. 27. Numer. pag. 424.

Et sacrilegii] Dio libro 44. ἢ ἔργῳ, ἢ λόγῳ αὐτὸν (de Julio Cæsare) ὑβρίσῃ ἱερόσυλός τε καὶ ἐν τῷ ἄγει ἐνέχηται. Tertullianus Apologetici cap. 35. *Velim tamen in hac quoque religione secundæ majestatis, de qua in secundum sacrilegium convenimur Christiani, non celebrando vobiscum solemnia Cæsarum, &c.* & ad Scapulam cap. 2. *Colimus ergo & Imperatorem sic, quomodo & nobis licet, & ipsi expedit, ut hominem a Deo secundum, & quicquid a Deo consecutum, & solo Deo minorem.*

B Crim. summ.] ultimum scelus, Q. Curtio libr. 6. Χαλεπώτατον πάντων ἁμαρτημάτων *Nov. 22. cap. 15.*

Dominos rerum] Sidonius Carmin. 5.

. . . . mea Gallia rerum
Ignoratur adhuc Dominis.

Symmachus epistol.] libro 10. 36. *Scivi meliorem esse judicum causam quæ rerum Dominis reservatur:* vide Cass. 1. var. 4. & lib. 12. epist. 6. 7. 11. & 13.

Ut non petantur sepeliendi] nam publica animadversione percussos & insepultos ferarum vel canum, aut alitum facient morsibus dissipari, ut Firmici verba usurpem e lib. 8. cap. 11. Matheseos. Sic Æschylus in Septemtheb. Πολυνείκους νεκρὸν ἔξω βαλεῖν ἄθαπτον, ἁρπαγὴν κυσίν. De ceteris autem postquam leges pœnam capitis exegerunt, ultra nihil inquirunt, ut ait

C Chrysostomus homilia 35. in epistolam D. Pauli ad Corinthios: vide quæ diximus ad *t. de publ. jud.*

Chrysost.] Homilia 13. ad popul. Anthiochenum.

Καθοσίωσις] Majestatis crimen καθοσίωσις a Græcis dicitur. Theodoretus in Danielem cap. 6. τὴν νῦν καλουμένην καθοσίωσιν πλέξαι αὐτῷ βουλόμενοι: *impietatis crimen illi impingere volentes.* Ducas historiæ Byzantinæ cap. 5. καθοσίωσιν κατ᾽ αὐτοῦ πλάττουσι: *Crimen majestatis in illum confingunt:* vide Suidam in καθοσίωσις.

Quam fiscus occupat totam] excepto crimine læsæ majestatis, liberis & parentibus damnatorum usque ad tertium gradum servabantur omnia bona, cum antea publicarentur, *l. 2. Cod. Theod. de bon. proscript. t.* quod jus reducitur *Nov. Justin. 134. cap. ult.* Itaque Mogaldum Scotorum regem 23. legem per iniquam condidisse scribit Geor. Buchananus rerum Scoticarum lib. 4.

D his omnino verbis: *ut damnatorum bona fisco addicerentur, nullam in partem liberis & uxoribus admissis. Eam leg. etsi omnes iniquam & inhumanam & tum intelligerent, & nunc intelligant, tamen a fisci procuratoribus, qui Rerum cupiditatibus lenocinantur, hac etiam ætate defenditur.* Sed veterum quoque Francorum legibus damnatorum bona publicata fuisse constat ex capitul. Caroli M. lib. 3. cap. 47.

M. Tullius] Epist. ad Brutum 12. 15. & 16.

Portio legitima] Εἰ μὴ αἰτίαν ἐξερεδατίου παρέσχον: *nisi causam exheredationis præbuerint.* Græcus interpres ad *d. l. quisquis*, §. 3. Filii autem nihil accipiunt, licet ingratitudinis causa non appareat, ut ait Græcus interpres ibid.

E

TIT. IX. *Ad legem Juliam de adulteriis & stupro.*

Vide tit. 5. eod. lib.

A Crimine læsæ majestatis, quod omnium maximum est, transit ad crimen adulterii & stupri. In adulterio est vir & mulier aliena. In stupro vel vir vel mulier non est, vel esse vir & mulier vacua. Dico in adulterio esse mulierem alienam .i. alii nuptam. Non dico virum alienum: Nam in viro alieno, qui fuerit cum muliere vacua, lege Julia crimen ut stuprum, non ut adulterium vindicatur. Nec enim lex permit-

tit

tit uxori adversus virum accusationem adulterii. Ex quo efficit *l.* 1. nec in alieno matrimonio violato mulierem publico judicio adulterii accusationem instituere posse: nimirum quia nec lecti sui injuriam persequi potest. Alio judicio publico mulier suam injuriam persequi potest. Hoc judicio neque suam, neque alienam. Vindicatur adulterium in muliere alii nupta, & in adultero, qui alii nuptam corrupit, etiamsi vulgo se præbuerit, agente marito, ut opinor, non agente alio. Alioquin vindicatio ex lege Julia patet omnibus, ex lege Constantini quinque personis tantum, nisi junctum sit vi, inter quas maritus primum locum obtinet, intra 60. dies utiles, intra quos nec servi mulieris, & viri, & parentum eorum manumitti, vel alienari possunt. Multæ vero in hunc titulum quæstiones cadunt. nec ulla lex est publicorum judiciorum, quæ a jurisconsultis vigilantius tractata sit: de jure occidendorum deprehensorum, de pœna adulterii, de multa dotis, de præscriptionibus quæ accusantibus adulterii objici possunt, de ordine instituendæ & exercendæ accusationis, de transactione habita inter reum & accusatorem, & aliæ quædam magna ex parte jam a nobis profligatæ 20. Observ.

IX. Enarratio.

OMnium maximum est] Culmen criminum tenet, ceu loquitur Tertull.

Transit ad crimen adulterii] Quod & summum crimen est, & sacrilegio non inferius. Sopater in Hermogenem δεινὸν γὰρ ἡ μοιχεία κ̀ τῶν μεγίστων ἀδικημάτων, οὐκ ἔλαττον: Interpres Aphtonii: μηδὲν ἔλαττον κακὸν μοιχεία ἱεροσυλίας: ἄμφω γὰρ θείοις πατοῦσι νόμοις: εἰ δὲ δεῖ τ' ἀληθὲς εἰπεῖν καὶ μεῖζον, ὁ μὲν γὰρ περὶ κτήματα: ὁ δὲ περὶ αὐτὸν τὸν ἄνθρωπον: sic leg. Denique adulterium primum locum inter peccata obtinet, πρῶτον ἀδικημάτων, *primum locum inter peccata obtinet*, μέγιστον ἀδίκημα, *gravissimum peccatum*. Philo de Decalogo.

In adulterio est vir & mulier aliena] In adulterio est vir, si cum aliena uxore fuerit: quo casu tenetur lege Julia, *Nov.* 134. Sed si cum virgine aut vidua fuerit, non tenetur lege Julia de adulteriis. Cujacius ad *Nov.* 22. vide Zonar. & Balsamonem ad canon. 48. Apostolorum.

Nec enim lex permittit uxori adversus vir.] Quam legem improbarunt sanctissimi Patres quos profert Exercitatio 7. quibus adde S. Athanasium quæstione XCIV. ad Antiochum, & Cœlium Lactantium divin. Instit. c. 6.

Quia nec lecti sui injuriam pers. pot.] τοῦτο τὸ ἔγκλημα οὐδέποτε γυνὴ δύναται κινῆσαι: *Crimen hoc mulier omnino intendere non potest*. Græci.

Etiamsi vulgo se præbuerit] *l. si uxor* 13. §. 1. *vers. sed & in ea, ff. eod.* & ita Glossa ad *leg.* 22. *&* 29. *hoc t.* vide Fulgosium ad t. 13. inf. Non recte igitur Græcus interpres ad *d. leg.* 22. scribit, in uxorem vulgarem adulterium non committi: non enim loquitur de muliere alii nupta, sed de innupta, quæ vulgo se præbet.

Quinque personis tantum] Marito, patri mulieris, fratri, patruo, & avunculo. Raphael Fulgosius ad avum paternum, vel maternum producendam videri constitutionem putat. Extranei autem non admittuntur ad accusationem, ne cuilibet liceat infamare aliena matrimonia, puta adultero accusato constante matrimonio, sive, ut ait Græcus interpres, ἐκ τοῦ κατηγορεῖν τῶν συνεστώτων γάμων. Sed & idem juris est, si matrimonium solutum sit, ex Glossæ sententia. Cujacius Observ. 20. 22. accusationem etiam hodie publicam esse putat.

Nisi junctum sit vi] vide ad titulum 13. inf.

Intra 60. dies] vide Eustathium & Cujac.

Nec servi mulieris] *l. ult. hoc t.*

De jure occidendorum] His quæ dixi in Institution. adde hunc locum sancti Cypriani ex epistola 62. *Si superveniens maritus sponsam suam jacentem cum altero videat, nonne indignatur, & fremit, & per zeli dolorem fortassis & gladium sumit?*

De pœna adulterii] de pœna adulterii, & de multa dotis vide Exercitationem 12. de utraque Achilles Tatius de Clitophontis, & Leucipp. amor. libro 8. τὴν μὲν κατὰ τὸν νόμον ἀφεῖσθαι, τῆς προικὸς φημὶ δεῖν ἐμοί: τὸν δὲ ὑποδέχειν τὴν ὀφειλομένην τοῖς μοιχοῖς τιμωρίαν: θάνατος δέ ἐστιν αὐτῷ: *Illam quidem secundum legem dote multari: hunc vero morte, quæ pœna adulteros manet*. De pœna adulterii vide S. Chrysostomum in epistolam D. Pauli ad Corinthios homilia 9.

xx. Observ.] cap. 16. & tribus sequentibus.

TIT. X. *Si quis eam cujus tutor fuerit corruperit.*

POst titulum generalem de stupro, datur specialis de stupro quod tutor infert pupillæ suæ, quia id Constitutio hujus tit. punit gravius quam quod quis alius alii infert lex Julia, quæ infligit tantum relegationem, aut publicationem dimidiæ partis bonorum, ut est in Instit. Hæc autem Constitutio infligit deportationem & publicationem omnium bonorum, quæ & tacite deportationem sequitur, & pœnam hanc quoque Constitutio ait citeriorem esse quam stuprum, quod debuerit clementia deposita tam infandi stupri raptori per eam princeps infligere pœnam legis Juliæ de vi publica, quæ in raptorem est ultimum supplicium, quia insidiæ quæ fiunt huic ætati & illecebræ vi comparantur, imo secundum Solonis legem majori pœna digna est vis, quæ verbis, quam quæ viribus fit, quoniam hæc corpus tantum corrumpit, illa animum quoque. Turpius est stuprum in tutore, cui mores pupillæ informandique boni commissi sunt, qui si id committat, non tutor sed proditor pupillæ est. Nec enim ineleganter duci proditori comparatur violator pupillæ tutor, Quintilian. declam. 284. Turpius, inquam, est stuprum in tutore, maxime si per matrimonium contractum non fit. Nam si tutor pupillam ducat uxorem, sufficit pœna legis Juliæ de stupro, *l.* 7. *ff. eod. l. libertum, ff. de rit. nup.* Si corruperit citra matrimonium, pœnæ locus est constitutionis hujus longe majoris, quæ in hoc tantum mutata est *Nov.* Leonis philosophi 34. quod non publico ex ea, sed pupillæ bona tutoris addicuntur, ut bona raptoris raptæ si ingenua fuerit, ex *l.* 1. *inf. de rap. virg.*

X. Enarratio.

INfert pupillæ suæ] Quæ forte immatura, nec adhuc injuriæ idonea.

Citeriorem esse quam stuprum] Quintilianus decl. 299. *Citerior tamen est pœna quam scelus*: pœnam graviorem infligi debuisse pupillæ vitiatori. *La peine est au dessous du crime*.

Vis quæ verbis: quam quæ viribus fit] vide quæ dixi ad §. 8. *Inst. de public. judic.*

Quod non publico] bona non publicantur, non eripiuntur a fisco, sed pupillæ addicuntur.

TIT. XI. *De mulieribus quæ se servis propriis junxerunt.*

HIc etiam titulus est specialis de stupro, quod mulier libera committit cum servo proprio, quod longe turpius & gravius esse, quam superius, pœna quam infligit Constitutio hujus tituli demonstrat, quæ est in muliere capitis amputatio, in servo concrematio. Superius non vindicatur in utroque; sed in tutore tantum, & deportatione, non morte. Hoc in utroque, morte. Ac præterea illud deferentes servi non audiuntur, hoc deferentes audiuntur, & pro præmio, si reos peregerint, libertatem consequuntur. Utrum-

Utrumque tamen est publicum crimen. Nam *l. 30. sup. tit. 9.* adulterium tantum eximit numero publicorum judiciorum, non stuprum. Et ut illud, ita hoc lenius punitur, si per matrimonium contractum sit, puta servo manumisso, ut patet ex *Nov.* Leonis & Anthemii *eod. tit. & l. 3. sup. de nup.* & Paulo 2. *Sent. eod. tit.* Quod autem sequitur in hac Constitutione, Filii etiam quos, &c. nimium quantum differt ab eo sensu, quem eadem verba habent in Cod. Theod.& a jure communi. Nam utriusque bona damnati damnatæque pœna capitali simul ac filiorum ex eo contubernio procreatorum addicit legitimis heredibus mulieris, non fisco, quod tamen pœnæ capitali consentaneum & consequens erat. Sed idem etiam in raptus causa longe pejore admittit Constitutio tit. seq. ut vel nulli, vel alii quam publico addicantur bona reorum.

XI. Enarratio.

Committit cum servo) quem verberonem vocat constitutio hoc tit. ut *l. cum servum 6. sup. de serv. fugit.* & Plautus passim.

Capitis amputatio) in *d. leg. un. capitali sententiæ subjugetur*. Baldus ait, dominam decapitari. Paulus diceret, *decollari*, v. ad tit. 28.

Addicit legitimis heredibus) vide leges Wisigothorum lib. 3. t. 11. 2.

TIT. XII. *Ad legem Juliam de vi publica seu privata.*

V. tit. 6. & 7. lib. 48. ff.

Tres tituli superiores sunt de stupro, vel adulterio contracto sine vi, quod punitur lege Julia de stupro, vel Constitutionibus factis ad eam leg. Stuprum aut adulterium, quod vi contrahitur, non punitur ea lege: sed lege Julia de vi publica, *l. mariti, §. ult. l. vim, in pr. ff. ad leg. Jul. de adult.* de qua dicere instituit, ut exposita ejus potestate, quæ latissime patet & pœnis, deinde tit. sequenti specialiter dicat de stupro vel adulterio vi contracto. Pœnæ autem legis Juliæ de vi publica vel privata longe mitiores sunt, quam Constitutionum pœnæ: Nam de vi publica lege Julia est deportatio, de privata relegatio & publicatio tertiæ partis bonorum. Constantini lege vis privata, ut puta si quis per vim ingressus sit possessionem alienam, est capitis pœna, quod & cædes si qua interveniat auctori vis inferendæ imputanda sit, & cæde quidem interveniente æquum est huic pœnæ stari. Alioquin ex alia ejusdem Constantini lege sufficit deportationis pœna, vis scilicet privata plectitur ex ea Constitutione pœna legis Juliæ de vi publica. Et severiores etiam esse Constitutiones quam leges Julias ostendit aperte, *l. servos, hoc tit.* quæ dominis, qui per servos suos vim fecerunt, si honestiores sint, infligit pœnam legis Jul. si humiliores pœnam Constitutionum. Vim autem publicam legimus in Institutionibus esse vim armatam, privatam, quæ sine armis fit, quam non esse veterem distinctionem publicæ a privata ad Paul. ostendi: & illam non esse veram, nisi quatenus omnis vis armata publica semper, privata nunquam censetur. Nam ex diverso, qua ratione armata publica est, quod motu armorum offendatur & turbetur publica securitas, eadem inermis publica esse potest, ut si vis fiat libero corpori, quia libertatis tutela publica est, *l. 2. ff. ne de sta. def.* Si nova vectigalia exerceantur, quia vis Reip. inferri videtur, cui soli competit vectigalium exactio, vel si quid ex incendio rapiatur, qua in trepidatione maxime publice utilitas vindicanda est, *l. 1. §. merito, ff. depos.* vel si quid aliud fiat, quod sit contrarium rei jurive publico principaliter, aut per consequentias: adeo ut quod cadit in legem Jul. de vi privata, possit si quis velit severiori judicio agere, venire in legem Juliam de vi publica; sicut e contrario si quis mitiore, quod in hanc, non in illam.

XII. Enarratio.

Lege Julia est deportatio, &c.) *l. 2. 6. & 7. hoc titulo.*

Sufficit deportationis pœna) *l. 2. & 3. Cod. Th. ad l. Jul. de vi publ. & priv.*

In Institution.) *§. item lex Jul.*

Ad Paulum ostendi) *lib. 5. tit. 26. §. pen.*

Ut si vis fiat libero corpori) *l. 3.* in hac specie, inquit Græcus interpres, lex Julia de vi publica locum habet.

Si nova vectigalia exerceantur) *l. ult. ff. ad l. Jul. de vi publ.*

Quod in hanc &c.) quod in legem Jul. de vi privata cadit, non quod in legem Juliam de vi publica.

TIT. XIII. *De raptu virginum, vel viduarum, vel sanctimonialium.*

Stuprum vel adulterium vi commissum vindicatur lege Julia de vi publica, itemque Constitutionibus, & his quidem multo severius. Leges Juliæ mitiores sunt constitutionibus. Est autem proprie constitutio hujus tit. de stupro vi commisso in virginem, aut viduam cujuscumque conditionis, aut sectæ: at venit etiam in eam, & quidem multo magis adulterium vi commissum, quo casu jus est marito vel sponso deprehensum in flagranti crimine quemlibet sine ulla exceptione jugulare, sicut raptorem virginis aut viduæ parentibus, fratribus, tutoribus, curatoribus patronis, dominis. Et publicum est utrumque crimen, & ejus pœna ultimum supplicium, & ademptio omnium bonorum, ut cedant raptis, si ingenuæ fuerint, vel monasterio, aut Ecclesiæ, si devotæ virgines aut diaconissæ, in quibus etiam scelus si citra exitum subsederit, punitur; raptis autem ancillis, vel libertinis ex hac constitutione raptori irrogatur quidem ultimum supplicium; sed bona non auferuntur, sicut nec conscìis & ministris hujus criminis, quod est ultimo supplicio inconsequens, nec ita solet fieri. Item ex hac causa rei postulati non audiuntur opponentes præscriptionem fori, vel appellantes, quod Justin. sumit ex *l. 1. Cod. Theod. eodem*, cujus pars est *l. pen. sup. quib. ex causis ser. pro præ.* Interdicitur nuptiis raptoris, & matrimonio raptus scelere contracto, non petita muliere a parentibus, vel aliis a quibus eam peti decet more majorum, etiamsi volens abducatur, quia nec velle intelligitur, quæ circumvenitur, & seducitur, *l. 1. §. si quis volentem, ff. de lib. ho. exh.* nec minus habetur pro raptore, qui eam volentem ducit clam, inconsulto parentum, aut cognatorum ejus. Et idem Joannes ususque trahit non male ad adolescentes ad matrimonium illecebris & conciliaturis pessimarum mulierum insciis parentibus & cognatis illicefactos.

XIII. Enarratio.

Aut sectæ) ut apud Tertullianum Apologetici cap. 5. & 40. *Christianorum*, vel *Christiana secta* & alibi: *secta Christi.*

Deprehensum in flagranti crimine) in ipso facinore. παρ' αὐτὰ τὰ ἀδικήματα, Demostheni. Cujacius in recit. ad tit. 15.

Quemlibet sine nulla except. jugul.) Si vis absit, marito non licet quemlibet compertum in adulterio occidere, *l. marito 24. ff. ad leg. Jul. de adult. l. 4. sup. eodem.*

Devotæ virgines) vide *sup. tit. 1. tit. 3.*

Si citra exitum subsederit) Seneca controvers. 7. libri quarti in Excerptis: *Scelera quoque quamvis citra exi-*

exitum subsederint, puniuntur: etiamsi conata non perfecerit.

Punitur) *l.* 53. *sup. de Episc. & cler.*

Ministris) Qui συμπράττοντες, Græcis, *stupri sequestres*, Apulejo Milesia 9. Hæc enim fere explicantur per ministros, per internuncios, per conscios.

Non audiuntur opponentes præscr.) In criminibus cessat omnis præscriptio fori, ut heic notat Thalelæus.

Interdicitur nuptiis raptoris) Hermogenis interpretes legis meminere, qua virgo vitiata nuptias indotatas, vel mortem raptoris eligere poterat, ἡ κόρη ἢ γάμον ἄπροικον, ἢ θάνατον αἱρησομένη τοῦ βιασαμένου pag. 270. Sed in raptores severius animadverti suasit utilitas publica: irrogatur enim supplicium novissimum raptori, ut apud Lacedæmonios. Marcellinus in Hermogenem: νόμον τὸν βιασάμενον κόρην χιλίας διδόναι, καὶ νόμος ἐν Λακεδαίμονι τὸν θανάτῳ ζημιοῦσθαι. De his qui devotam virginem sibi matrimonio sociarint, vide Sirmondum ad epistolam Aviti Viennensis 49.

Etiamsi volens abducatur) Ut apud Heliodorum Æthiopic. 4. τὴν βίαν ἑκοῦσαν ὑφισταμένην ἀναρπάζουσιν: *Vim sponte sustinentem rapiunt.*

Quia nec velle intellig. quæ circumvenitur) Seneca: *Rapuisti volentem, sed fecisti ut vellem*: est coacta voluntas.

Inconsulto par.) Fortasse scripserat Cujacius, *inconsultu*, Plautus in Trinummo Act. 1. Scen. 2. vers. 130.

Me absente, atque insciente, inconsultu meo.

Ad adolescentes) Vis committi in adolescentes vix potest. Eusebius Pamphili de Resurrectione libro 1. *Cum autem non valuisset mulieris blandimentum, transtulit blandimentum ad vim. Nona quippe tragœdia in primo fiebat Joseph forte & solo. Siquidem vim pati mulieres natura ipsa mulierem suadet. Joseph autem solus a muliere periclitatur sustinere*, &c.

Conciliaturis) Hinc conciliatrix ancilla apud Plautum. Suetonius Vitelli cap. 11. *Cujus filius sectionibus & conciliaturis uberius compendium nactus, &c.* Sic legit Muretus in variis.

Illicefactos) Suetonius Vitellii cap. 14. *Blanditiis allicefactos*. Utrumque dicimus, allicere, & illicere.

TIT. XIV. *De emendatione servorum.*

VIm & raptum sæpe comitantur homicidia, ut & *l. 6. tit.* 12. notavit, & Constitutio tituli superioris, ideoque post legem Juliam & Constitutiones de vi & raptu, consequenter dicturus de homicidiis quæ vindicantur lege Cornelia, & Constitutionibus factis ad eam legem, prius vult dato hoc tit. ab ejus legis tractatione semovere homicidia servorum commissa a dominis, quoniam lege Cornelia non vindicabantur, imo & per eam dominis in servos jus est vitæ necisque. At ex Constitutione hujus tituli dominus reus est homicidii, qui servum occidit animo occidendi; non etiam si servus forte a domino virgis aut loris castigatus, aut vinctus, mox, vel paulo post, interierit: hic enim casus domino non imputatur, nec, ut ait Constitutio, in eo dierum distinctio observatur quibus post emendationem aut vincula supervixit servus: quod recte Azo notavit respicere ad legem Dei Exodi 21. pro tempore datam Judæis. His autem Constitutionis verbis, Ictu fustis, apparet eam fustem separare a virgis, ut *l. 2. Cod. Theod. de car. pub.* & virgam minus esse, quam fustem.

XIV. Enarratio.

JUs est vitæ necisque) Jure gentium dominis in servos vitæ necisque potestas fuit. Cœlius Lactantius divinarum institutionum Epit. cap. 3. *Habet in nos non modo ut pater, verum etiam ut dominus licentiam verberandi, & vitæ ac necis potestatem.* Salvianus de Gubernat. D. 4. *Cum occidunt servulos suos, jus putant esse non crimen*, vide quæ diximus Institut. 1. c. 8.

Quam fustem) Itaque recte Græci verba illa constitutionis, *ictu fustis*, sic interpretantur, παχυτέρῳ ξύλῳ *crassiori fuste.*

TIT. XV. *De emendatione propinquorum.*

UT superior Constitutio dominis in servorum emendatione permittit tantum moderatam castigationem, ita hæc senioribus propinquis in juniores, si mediocre sit delictum quod admiserint, quod possit intra privatos parietes de communi sententia propinquorum etiam mediocriter coerceri: nam si res graviorem animadversionem desiderat, offerendi sunt judicibus, ut *l. 4. sup. de patr. pot.* ut servi quoque a dominis, *lege circumcidere in fi. ff. ad l. Cor. de sicar.* quo exemplo dicam etiam hodie non licere propinquis mulierem adulteram coercere majorum more, de quo in Tiberio Suetonius, post rescriptum D. Marci, quo non licet domino statuere in servum suum non deprensum, quem dicit cum uxore sua adulterium commisisse, *l. servos, ff. de accus.* idemque hoc argumento comprobabo. Propinquis senioribus hæc Constitutio hoc tantum dat, ut stultos juvenes patrio jure corrigant: atqui pater in filium infamem in novercam statuere non potest; sed eum offerre judici debet puniendum, *l. 2. ff. ad l. Corn. de sicar.* quam ita esse accipiendam inscriptio arguit: imo nec in filiam adulteram nisi deprensam in flagranti crimine ex lege Julia: ergo nec ex hac causa propinquis senioribus in minores natu quidquam statuere licet.

XV. Enarratio.

MOderatam castigationem) Paulus *Sentent. lib. quinto tit. 21. Modum castigandi & in servorum coercitione placuit temperari.*

Senioribus propinquis) Non omnibus, sed senioribus, Thalelæus, heic.

In Tiberio Suetonius) Capite 35.

Ut stultos juvenes) ἀτακτοῦντας, καὶ διαβεβλημένως βιοῦντας, in Basilicis, ἀσέμνως βιοῦντας, interpr. ibidem *dissolutos & infamem vitam traducentes, nec pudice viventes.*

Patrio jure corrigant) Quemadmodum patres liberos deliquentes coercere possunt, Basilica: Et emendationis igitur magis quam animadversionis gratia, mitiusque, ut parentibus mos est πρᾴως σωφρονίζειν, Dio 44. *mitius coercere.* Eustathius ad Moral. Aristot. libro 10. cap. 9. οὐδεὶς γὰρ τὸν υἱὸν διὰ τὴν φυσικὴν στοργὴν βιάζεται, καὶ κολάζειν ἐπιχειρεῖ, ὡς ὁ νόμος, ἀλλὰ πολὺ ἔλαττον τὰς ἐπιτιμήσεις ἐπιφέρει; *Nemo enim ob ingenitum affectum in filium suum violentia utitur, & puniri sustinet, sicut lex cavet, sed longe benigniores liberis suis pœnas irrogat.* Libanius in Declam. 35. οὐ γάρ ἐστιν ὅπου καὶ νομοθέτης τὴν γνώμην πεφόβηται μή τι καὶ δεινὸν παραπολαύσωσι τῆς τοῦ πατρὸς αὐτονομίας οἱ παῖδες: *Non enim unquam legislator patris animum timuit, ne quid liberi paterentur dici ex patriæ potestatis jure.* Ipse quidem pater etiam liberorum dominus est. Manuel Paleologus orat. 7. ἄρχων ὁ πατήρ ἐστι τῶν καὶ δεσπότης ἐξ αὐτῆς φύσεως, utitur tamen magis patrio jure quam dominico.

Infamem in novercam) Adulterio infamem; qui cum noverca peccarit.

Imo nec in filiam) *l. quod ait 23. ff. ad l. Jul. de adult.*

Nisi deprensam) Pro deprehensam: Glossæ: *deprendit*, ἐπιλαμβάνεται. Sic *prendi* apud A. Gellium 7. 17. ita enim scripti codices.

TIT.

TIT. XVI. *Ad legem Corneliam de sicariis.*

V. tit. 8. lib. 48. ff.

SEquitur lex Cornelia de sicariis, quæ homicidia capitali pœna coercet. Lex ait: *Qui hominem occiderit dolo malo*, quæ verba generaliter comprehendunt qualemcumque occisorem puberem, vel impuberem doli capacem, ut alio capite ejusdem legis, *Qui venenum malum fecerit*, M. Tullius pro Cluentio, omnes ait viros, feminas, liberos, servos in judicium vocari, ac similiter occisum qualemcumque etiam servum & peregrinum, *l.1. §.& qui hominem, ff. eod.* & infantem imperfectum hominem, *l.pen.hoc titulo*, & ait, dolo malo, ut excludat casum fortuitum, vel improvisum, *l.1.& 5.* & suæ vitæ tuendæ causam, *l.2. 3.4.* Post addit, etiam eum perinde atque homicidam teneri, qui cum telo ambulaverit, hominis occidendi causa, *l.7.* lege Julia de vi publica tenetur, qui vel cum telo in publico ambulaverit, *l.3.§.1. ff.ad legem Jul.de vi publ.* lege Cornelia, qui occidendi hominis causa tantum.

XVI. Enarratio.

LEx ait) *l.1. ff.eod.*

Doli capacem) Innocens enim ætatula, sive *ἀπειρόκακος τῶν νηπίων ἡλικία*, ut loquitur Nilus in Narratione 2. ad finem, legum pœnis eximitur.

Ut excludat casum fortuitum) *l. aut facta 16. §. quantitas, ff.de pœn.* puta si in venando telum in feram missum hominem interfecerit, *l.perspiciendum 11. §.pen.eod.* Quod sæpe accidisse notavi alibi, ut Diodori Sic. lib. 14. nisi culpa præcesserit casum, *§. item is cui, Instit.quib.mod.re contrah.* vel delinquendi propositum, ut in Nili epistola 308. *ἔγνων ποτὲ τινα ἄνθρωπον ἐξ εὐθείας ῥίψαντα κατὰ τοῦ ἐχθροῦ λίθον, ὁ δὲ λίθος λοξῶς παρευθεὶς κατὰ τοῦ τέκνου τοῦ ῥίψαντος ἔν τινι τόπῳ ἀμεριμνῶς ἑστῶτος τὸν ὀφθαλμὸν πατάξας τοῦ παιδὸς ἐξετύφλωσεν: Novi alias quendam hominem, qui recta jacto in inimicum lapide a scopo abberrans in proprii filii oculum vicino forte loco nihil tale metuentis ictum pertulerit, quo is excæcatus est.* Nam ut ait idem in epistola 252. *In delictis non species solum criminis quæritur, sed præterea quid mentis, quidque propositi habuerit qui deliquit, ἐν γὰρ τοῖς πταίσμασιν οὐ τὸ εἶδος ζητεῖται μόνον τοῦ ἁμαρτήματος, ἀλλὰ καὶ ἡ γνώμη τοῦ ἁμαρτήσαντος.* Tunc enim *casus in culpam transit*, ut ait Vellejus libro 2. Non igitur fortuita statim ad culpam trahere debemus, ut vulgus solet, Tacitus Annal. 4. cap.64. Denique involuntas vel ignorantia delinquentem exscusat. Theodoretus quæstione LXX. in Genesin: *τοῖς ἐξ ἀγνοίας πλημμελημένοις καὶ οἱ ἄνθρωποι συγγινώσκειν εἰώθασιν. Homines quoque solent illis ignoscere, qui per ignorantiam delinquunt.* Vide Cujac.Obs.l.6.22.& Exercitat. nostram de delictis impuberum.

Qui venenum malum) *l.3.ff.eod.*

Et infantem) Vide Cujacium d.lib.6.21. & quæ diximus in titulo de public. judic.§.5.Instit.

Imperfectum hominem) *οὐ τέλειον ἄνδρα*, Eustathius apud Cujac.d.cap.21.

Dolo malo) nam qui hominem occidit, *οὐ ψυχῇ καὶ προαιρέσει τοῦ ἀνελεῖν, citra animum, & propositum occidendi*, ut ajunt Græci non tenetur.

Suæ vitæ tuendæ causa) Publicola in epistola ad Divum Augustinum: *Si Christianus videat se a barbaro, vel Romano velle interfici, debet ne eos ipse Christianus interficere, ne ab illis interficiatur: vel si licet sine interfectione eos repellere, vel impugnare?* Respondet beatus Augustinus epistola 154. *De occidendis hominibus, ne ab eis quisque occidatur, non mihi placet consilium, nisi forte sit miles, aut publica functione teneatur, ut non pro se hoc faciat, sed pro aliis, vel pro civitate, ubi etiam ipse est, accepta legitima potestate, si ejus congruit personæ.* De insidiatore vide quæ diximus in Instit. de lege Aquilia, quibus adde hoc Q. Curtii lib.6. cap.4. *Darium quoque cum occidisset Bagoan, hac excusatione satisfecisse popularibus, quod insidiantem sibi interemisset.* De milite & aliis vide D. Augustini serm.CXI. de divers. de S. Laurentio.

Hominis occidendi causa) Cicero pro Rabirio: *Nisi vero interesse aliquid putas inter eum qui hominem occidit, & eum qui cum telo hominis occidendi causa fuit.*

Qui vel eum telo in publico amb.) Juxta legem veterem, *μὴ ξιφοφορεῖν*, ut ait Cujac.in recit.de qua dixi ad titulum de servitutib.Inst.vide lib.12.47.

TIT. XVII. *De iis, qui parentes vel liberos occiderunt.*

IN quibusdam libris additur ad legem Pompejam: nam etsi alia lex Cornelia fuerit de parricidiis, *l.2. §. capta, ff. de orig. ju. l. ult. Cod. Theod. ad legem Corneliam de fals.* tamen lex Pompeja magis recepta est tanquam novissima & latissima, quæ pro parricidio etiam habet cædem cognatorum ex transverso, & adfinium, & patronorum, & conjugis. Proprie enim parricidium committitur tantum inter parentes & liberos, quod Constitutioni hujus tituli magis placet; puniri more majorum primitus virgis sanguineis cæso parricida, *l. penult. ff. eod.* quales virgas lictorum esse apud Plinium legi, ex fruticibus sanguineis, qui arboribus infelicibus adnumerantur, ut quemadmodum alii criminosi more majorum arbori infelici suspenduntur, ita parricidæ ante supplicium cædantur, fustibus ex arbore infelici decerptis, deinde insuantur culleo, juvenalis corio bovis, Cedrenus *δέρματι βοείῳ νεοδάρτῳ*, cum impiis animalibus impii homines, ut inter sententias Imperatoris Adriani legi, quæ referunt etiam parricidam insutum culleo cum illis animalibus plaustro juncto bobus atris in mare deportari & abiici in profundum. Nova hæc pœna dicitur in Institut. quæ est vetustissima, quia non erat in usu ante hanc Constitutionem, non erat solemnis, ut hæc ipsa Constitutio ait. Valde notandum est, quod Suetonius scribit in Augusto, hoc acerbissimo supplicio nec convictum, & manifesti parricidii reum adfici solitum, nisi ultro confiteretur.

XVII. Enarratio.

APud Plinium legi) Libro 14. cap.10.& lib.16.cap. 31.& 37.

Alii criminosi) Tertullianus libro 11.adversf. Marcionem cap. 24. *Consequens est invidiosam potius intelligi, non criminosam.* Vide locum Firmici tit. seq.

Juvenalis) Sat.13.

Δέρματι, &c. Recenti corio bovis.

Cum impiis animalibus refert Dositheus libro tertio Grammaticæ his verbis: *Fuit lex, ut qui parricidium fecisset, publice in culeum missus consueretur cum vipera & simia, & gallo, & cane, impiis animalibus impius homo, & in plaustrum junctum nigris bobus deportaretur ad mare, & in profundum mitteretur.*

Nova hæc pœna) Ex Leonis Imperatoris constitutione parricidæ igni absumuntur: quo tamen supplicii genere nullum velocius esse scribit Lucianus de morte Peregrini.

In Augusto) Capite 33.

Acerbissimo supplicio) Asperrimo, *§. alia deinde, Instit. de public.judic.* Parricidium, hoc est, *scelerum principatus*, S.Ambrosio libro 2. de Abel & Cain capite ult. acerbissimo supplicio dignum fuit, crimen acerbissimum. De quo Nicolaus Damascenus: *Scis parricidium non privatum esse crimen, sed publicam vitæ ac naturæ injuriam, quod cogitatum etiam non minus* quam

quam perpetratum contaminet : imo qui non punit , & ipſe in naturam parentem eſt injurius : aut ſi Græca malis, hæc refert Joſephus Antiquit. libro 17. cap. 7. γνὺς ὅτι πατροκτονία κοινὸν ἐστιν ἀδίκημα καὶ τῆς φύσεως καὶ τοῦ βίου πεφυκότα οὐδὲν ἧσσον ὡς τοῦ βεβουλευμένου καὶ ὁ μὴ κολάζων ἀδικεῖ τὴν φύσιν.

TIT. XVIII. *De maleficis & Mathematicis, & ceteris ſimilibus.*

LEx Cornelia fuit conjunctim de ſicariis & veneficis: unde quod quæri ſolet, quæ ſit omiſſa quæſtio publica in *l. 2. §. capta , ff. de orig. ju.* non refero ad quæſtionem de veneficis , quam lex Cornelia conjunxit cum quæſtione de ſicariis utrique adjecto prætore uno, qui de utroque ſcelere ex ea lege quæreret, quia non in ſolo ferro homicidium eſt, ſed etiam in veneno : verum id refero ad quæſtionem de injuriis , quæ ex lege Cornelia publica fuit, *l. hos accuſare , §. ult. ff. de accuſ.* & omiſſa ſi forte eſt, quod in deſuetudinem abiiſſet, & jam ut dicitur in *l. 7. inf. de injur.* injuriarum quæſtio privati non publici judicii eſſet. De ſicariis autem ſatis dictum eſt ſupra . Hic titulus eſt de veneficis : nam maleficorum appellatione venenarii continentur , quod *l. 1.* ſtatim indicat, qua monemur, plus eſſe veneno neci dare, quam occidere gladio, ac proinde non eſſe mirum, ſi venenarius eadem qua ſicarius , aut majori pœna plectatur . Continentur etiam magi, qui carminibus , diris, devotionibus defigunt alios, qui fingunt cereas imagines , hominis necandi cauſa. Hi proprie ſunt malefici. Mathematici autem ſunt impoſtores , qui Mathematicorum liberali nomine adumbrantes ineptias ſuas , profitentur ſe fata cujuſque noſſe , & natalitias ſyderum obſervationes. His ſimiles arioli, augures, aruſpices, vaticinatores, ſomniorum interpretes falſi , qui omnes ex Senatuſconſulto ſubjiciuntur pœnis legis Corneliæ , *l. ex Senatuſconſulto , ff. ad leg. Corn. de ſicar.* facto ſcilicet auctore Tiberio Pomponio & Ruſo Coſſ. ut Ulpianus ſcribit 7. de off. proconſ. Cor. Tacitus Statilio Tauro & Libone Coſſ. & tam diſcipuli quam magiſtri, *l. pen. Tertull. de idololat.* Eadem pœna eſt exitii diſcipulis & magiſtris. Et libri corrumpuntur, *l. 10. ſup. de Epiſc. aud. l. 4. §. 1. ff. fam. erciſc.* Phocylides , φάρμακα μὴ τεύχειν καὶ μαγικῶν βίβλων ἀπέχεσθαι.

XVIII. Enarratio.

OMiſſa ſi forte eſt) Tertullianus Apologetici cap. 16. *Ad Perſas, ſi forte, deputabimur* : & cap. 38. *Noſtra injuria eſt, ſi forte , non veſtra* : adde cap. 42. ibid.

Venenarii continentur) Svetonius Neron. cap. 33. Julius Firmicus : *Cum maleficis & venenariis criminoſæ vitæ conſortia ineunt .* Optatus Milevit. libro 2. *Innocentem ſe , & venenarius judicet , ſi in ſolo ferro eſt homicidium .* Tertullianus de pudicitia cap. 5. *Sciunt hodie venenarii .* D. Hieronymus libro 5. in Hieremiam cap. 27. *Maleficos , quos vel veneficos poſſumus appellare*, &c.

Continentur etiam Magi) Amphilochius in orat. de pœnitentia magos & venenarios conjungit.

Qui carminibus , diris, devotionibus defigunt) Plinius libro 26. 1. 2. *Defigi quidem diris deprecationibus nemo non metuit .* Virgilius in Cir.

Regis Jolchiacis animum defigere votis .

Gloſſæ : defixiones , νεκυομαντεῖαι . *Defigunt* : Sic quidam legunt in *l. 4. hoc titulo* : pudicos animos ad libidinem defigere , Græci interpretantur deflectere : ſic enim vertunt , ἕλκουσαν εἰς ἔρωτα . Hi ſunt qui pocula amatoria dant, de quibus in *l. 3. §. 1. ff. ad leg. Corn. de ſicar. & l. ſi quis 38. §. qui abortionis , ff. de pœn.* vide Galenum libro decimo de ſimplic. medic. facult. ſub init. Achillem Tatium de amoribus Clitoph. & Leucip. v. S. Irenæum adverſus hæreſ. libro 1. cap. 9. S. Baſilium epiſt. 1. ad Amphiloch. can. 8.

Qui fingunt cereas imagines) Tertullianus de reſurrectione carn. cap. 16. Fictricis , vel Archigalli . Rigaltius : φαρμακίδος, ſage, ſimulacra cerea fingentis . Gloſſa ad *l. 6.* in 5. *non dubitant* ; pingendo imaginem ceræ . Antonius tamen Loiſellus V.C. & doctiſſimus, in codice ſuo correxerat , pungendo . Ovid. Amo. lib. 3. eleg. 7.

Sagaque Phœniceæ defixit nomina ceræ ,
Et medium tenues in jecur urget acus .

Hi proprie ſunt malefici) Lactantius libro 11. cap. 16. *Sed eos magi , & ii , quos vere maleficos vulgus appellat , &c.* D. Hyeronimus in Danielem capite 2. *Conſuetudo , & ſermo communis magos pro maleficis accipit.* Vide eundem in epiſtolam ad Epheſios capite 6. Hincmarus Remenſis de divortio Loth. & Tetb. Reſponſ. ad Interrogat. 15. *Magi ſunt qui vulgo malefici ob facinorum magnitudinem nuncupantur .* Sic videtur accipere Firmicus Matth. 4. cap. 12. *Ob maleficia & illicita ſacra .*

Mathematici ſunt impoſtores) Sveton. Vitell. cap. 14. Gellius 1. 9. *Vulgus autem quos gentilitio vocabulo Chaldæos dicere oportet , Mathematicos dicit .* D. Auguſtinus 11. de doctrina Chriſtiana cap. 21. *Qui Genethliaci propter dierum natalium conſiderationes , nunc autem vulgo Mathematici vocantur .* D. Hieronym. in d. cap. 2. *In Chaldæis* γενεθλιαλόγους *ſignificari puto , quos vulgus mathematicos vocat .* Hincmarus loco citato : *Sunt & qui dies natalium conſiderant , & qui ſyderum curſum in naſcentibus obſervant , qui vulgo Mathematici vocantur .* Iidem dicti Aſtrologi, & Chaldæi . Juvenalis Sat. 6.

Chaldæis , ſed major erit fiducia , quidquid
Dixerit Aſtrologus .

Dio 49. τοὺς ἀστρολόγους καὶ τοὺς ἐκ τῆς γόητας πόλεως ἐξήγαγε, *Aſtrologos & magos urbe ejecit .* Tacitus Annal. 2. cap. 32. *Facta & de Mathematicis , Magiſque Italia pellendis .* Aſtrologis Magos jungit & Gregorius Nazianzenus pag. 61. Epiphanius Panarii libro 2. D. Chryſoſtom. in Paneg. ad Theodor. lapſ. Tertul. de idololat. *Scimus Magiæ & Aſtrologiæ eſſe inter ſe ſocietatem .* Gentis ſcilicet vocabulum artis eſſe cœpit, & futurorum præſcii Chaldæi dicti , quod illa gens hujus ματαιοτεχνίας eſſet peritiſſima. Themiſtius orat. 16. ἐν Αἰγύπτῳ δὲ μόνον ἐφιλοχώρει τὰ μαθήματα . Julius Firmicus Matheſ. 8. 25. *Divinus erit , Aſtrologus , vates , artiſque Chaldaicæ valde peritus .* Ulp. apud Rufin. in Collat. jur. Moſ. cum Rom. ſæpiſſime interdictum eſt fere ab omnibus principibus ne quis omnino ſe hujuſmodi ineptiis immiſceret .

Ineptias ſuas) Sanctus Baſilius homil. 1. in Hexaem. ἡ πολυθρύλλητος ἀστρονομία, ἡ πολυάσχολος ματαιότης : *vulgi ſermone decantata Aſtronomia , vanitas negotioſiſſima.* Vide auctorem Anonymum homil. de edicto Abrahami , *pone manum tuam* , &c. tomo 6. operum D. Chryſoſtomi .

Se fata cujuſque noſſe) A. Gellius libro 14. 1. *Homo naſcens fatum accipit* : & apud Tacitum Annal. 16. 14. *Fata ſcrutari .*

His ſimiles arioli) de ariolis, aruſpicibus, & auguribus , vide Hincmarum loco citato . Divus Hieronymus in d. cap. 2. *Quos nos ariolos , ceteri* ἐπαοιδοὺς *interpretati ſunt* : id eſt, *incantatores .*

Aruſpices) Danielis d. cap. 2. *aruſpices* θύας *Symmachus interpretatus eſt , quos Græci ſolent* ἡπατοσκόπους *appellare , qui extra inſpiciunt , & ex his futura prædicant .* Hieronymus ibidem . Q. Curtius lib. 7. cap. 7. *Tibi autem , quam poteſt denuntio , ipſe mihi indices , quid ex extis cognoveris , &c.*

Vaticinatores) qui ſe Deo plenos adſimulant , Paulus 5. Sentent. tit. 21. Minutius Felix in Octavio , *Pleni & mixti Deo vates .* Julius Pollux lib. 1. πλήρης θεοῦ .

Som-

Somniorum interpretes falsi) *l. etsi 7. h. t.* Cornelius Tacitus Ann. 11. cap. 27. *Ad Chaldæorum promissa, Magorum sacra, somniorum etiam interpretes impulit.*

Libro septimo de off. Proconf.) Apud auctorem collationis LL. Mosaic. & Roman.

Cornel. Tac.) Libro secundo Annalium.

Tertull. de Idolol.) cap. 9.

Et libri corrumpuntur) Libri magicæ artis, Paulus *d. tit.* 21. *& t.* 23. ars magica & ars mathematica in *l.2. h.t.* artis appellatione censeri non debent. Joannes Philoponus de mundi creatione libro 4. cap. 20. οὐδὲ τέχνην ὅλως αὐτὴν ὀνομάζειν χρή. *Neque ipsam omnino artem appellare decet*: & ibidem: μηδὲ τέχνην τὴν γενεθλιαλογίαν ὑπάρχειν ἀλλὰ δαιμονιώδη, καὶ μόνον ἀπάτην, *genethiologiam ne quidem artem esse, sed rem dæmoniacam, meramque imposturam.* Q.Curtius l. 7. cap. 4. *Erat in eo convivio Cobares, natione Medus, sed magicæ artis, si modo ars est, non vanissimi cujusque ludibrium.*

Phocylides) In νουθετικῷ. *Lex ult. hoc tit.* lucem capit ex Amphilochii epistola ad Seleucum verf. 162. quod ibi observatum.

TIT. XIX. *De Sepulchro violato.*

Vide tit. 12. lib. 47. ff.

MAleficis adfines sunt sepulchrorum violatores, læsarum religionum rei, ut ait *l.* 1. & Cornelius Tacitus 3. *Grave crimen læsarum religionum*: nam & magi infames sunt sepulchrorum violatione. Apulejus 2. *Ne mortuorum quidem sepulchra tuta dicuntur, sed & bustis & rogis reliquiæ quædam & cadaverum præsegmina ad exitiabiles viventium fortunas petuntur.* Culpabantur eo nomine clerici potissimum, quo tempore remissa est a Theodosio Nov. de sepulchris. Crimen est publicum in *l.* 4. possis dicere, & ex lege Julia de vi, *l. 8. ff. eod.* & civilis actio popularis ex edicto prætoris, qui nihil derogat *d. l.* 4. & utriusque pœna pecuniaria, criminalis 20. pondo auri, *l.* 3. 10. pondo ex *l.* 4. Sed ibi etiam Basil. habent 20.

XIX. Enarratio.

SEpulchrorum violatores) in *l.* 3. sepulchrum violaturus, in *l.* 4. qui sepulchra violant. Glossæ: τυμβωρύχος, *sepulchrorum violator.* Sepulchrorum violatores dicuntur, qui de sepulchris auferunt saxa, marmora, columnas, qui lapides movere, & terram evertere, & cespitem evellere audent, *d. l.* 4. quod est, βῶλον, ἢ λᾶαν ὀχλίσαι, in consecratione templi in agro Herodis Attici: quique corpora sepulta, aut reliquias attrectant, *d. l.* 4. sive ut ait Paulus receptarum Sentent. lib. 1. tit. ult. *Qui corpus perpetuæ sepulturæ traditum, vel ad tempus alicui loco commendatum nudaverint, & solis radiis ostenderint.* S.Gregor. Nyss. in epist. ad Letojum ad fin. ὡς μὴ ἀναδειχθῆναι ἡλίῳ τὴν ἀσχημοσύνην τῆς φύσεως: *ut nec Soli ostendatur turpitudo corporis*, quem vide. Sic Imperat. Theodosius & Valentinianus in Novella de sepulchris violat. *monstrare cœlo corporum reliquias humanorum.* S. Methodius in libro de libero arbitrio: ὁ μὲν γὰρ ἐσκύλευσε νεκρόν, καὶ τὸ κρυφθὲν ἤδη σῶμα γῇ πάλιν ἐδείκνυεν ἡλίῳ. *Hic siquidem depredatus est mortuum, corpusque jam terra occultatum iterum exhibuit Soli*: qui omnes Phocylidem imitari videntur, cujus hi versus sunt:

Μὴ τύμβον φθιμένων ἀνορύξῃς, μηδ' ἀθέατα δείξῃς ἠελίῳ. *Ne sepulchrum mortuorum aperias, neque non aspicienda ostendas Soli.* An huc pertinet quod scribit Proclus in Hesiodum, νόμος παρὰ ῥωμαίοις, ὅστις φησὶ, τάφον μὴ κινεῖν, τουτέστιν, ὀρύττειν? *Lex est apud Romanos, quæ dicitur, sepulchrum movendum non esse, id est, effodiendum.*

Læsarum religionum rei) Impietatis rei: τὰ γὰρ περὶ τοὺς κατοιχομένους γινόμενα οὐκ ὀρθῶς, ἀσεβήματα κέκληται: *Nam circa defunctos perperam facta, impietates vocantur.* Dio Chrysostomus in Rhodiaca.

Sepulchrorum violatione) Quintilianus declamat. 15. *Facinus quod dicitur inquietare superos, sidera diris agitare carminibus, tumulos, busta scrutari, & amputatis cadaveribus, ipsas in scelus armare manus, fieri non potest, ut auctorem suum non statim primo prodat aspectu.*

L. 3.) In qua recte liber Menagii: non minus nota, quam 20. lib. auri pœna, &c.

Criminalis) Joannes secundus Papa in epistola 1. *Violatores vero sepulchri, licet Augustorum Principum capitaliter damnet sententia, tamen si qui in hoc facinore fuerint reperti superstites, ab Ecclesiastica communione priventur: quia nefas est, ut eis Christianorum non obseretur consortium, qui temeritatis ausu humatorum cineres reddere præsumpserint inquietos.* Capitula Karoli Hludovici Imp. F. num. 21. *Nec quisquam ossa cujuslibet mortui de sepulchro suo ejicere, aut sepulturam temerario ausu quoquo modo violet, sed unumquemque in loco sibi ideo præparato, atque concesso adventum sui judicis præstolari concedat: maxime cum non solum divinæ leges, sed etiam & humanæ apud humanam Rempub. sepulchrorum violatores, reos mortis dijudicent.*

Basilica) Libro 60. tit. 23. cap. 13. & 14.

TIT. XX. *Ad legem Fabiam de plagiariis.*

V. tit. 15. lib. 48. ff.

ALia fuit lex Cornelia de plagiariis, teste Apulejo octavo Metam. Crimen, inquit, Corneliæ legis incurram, si civem Romanum pro servo vendidero: nam venditio Civis Romani plagium est, *l. 12. sup. de ing. man. l. 2. sup. ubi de crim. agi op.* Sed in legis Corneliæ locum novissime successit lex Fabia qua plagiarii, qui & lavernæ & fraganæ, judicio publico (lege Cornelia erat privatum) & pœna pecuniaria coercentur. Sed hodie ex Constitutionibus longe graviore, *l. ult. hoc tit. l. ult. ff. eod.* Hi sunt, qui sine vi dolo malo scientes abducunt ingenuos, aut liberos homines, & vendunt pro servis, aut supprimunt; vel qui servos alienos abducunt sine vi, & plerumque sine furto, & fugam persuadent, aut fugitivos celant. De Senatusconsulto facto ad hanc legem scripsi Observ. 17. cap. 10. Modesto & Probo Coss.

XX. Enarratio.

QUi & lavernæ & fraganæ) Glossæ Isidori, *Laverna, latro, aut qui filios alienos seducit.* Glossæ: πλαγιάριος, *plagiarius, fragana, plagiator.* Tertul. lib. 1. in Marcionem cap. 23. Magnum Etymologicum: ἀνδραποδιστής, οὐ μόνον ὁ τοὺς ἐλευθέρους ἀπάγων εἰς δουλείαν, ἀλλὰ, καὶ ὁ τοὺς δούλους ἀπὸ τῶν δεσποτῶν ἀποσπῶν: Plagiarius est qui liberos homines in servitutem abducit, ut servorum numero sint; sed & qui servos dominis suis eripit.

Privat) *L plagii 13. h. t.*

Pœna pecun.) *L. ult. ff. eod.* Interdum plagii pœna mors, *l. 7. et l. ult. h. t.*

Aut liberos homines) Libertinos, *l. penult. §. 1. ff. eodem.*

Vel qui servos alienos) Lysias orat. 1. οὐδ' εἰ τὸν παῖδα ἐξαγαγὼν ληφθείη οὐκ ἂν φάσκοις αὐτὸν ἀνδραποδιστήν; *an si quis servum tuum traduxisse convincatur, eum plagiarium non esse dices?*

Aut fugitivos celant) Apulejus 6. Metamorph. *Legibus quæ servos alienos profugos invitis dominis vetant suscipi prohibeor*: & paulo post; illicitæ occultationis crimen dicitur. Corrippus de laudibus Justini libro tertio ad finem.

----*pro-*

- - - - profugis damus ostia servis?
Legibus hoc nostris non convenit, arguo factum.

TIT. XXI. *Ad legem Viselliam.*

LEx Visellia publico judicio tuetur ingenuorum dignitatem & privilegia, ne honores debitos ingenuis libertini temere usurpent, & gerant, neve se libertini dicant esse ingenuos, nisi natalibus restituti sint, vel donati jure anulorum aureorum, vel adoptati ab equite Romano, ut apud Suetonium in Claudio cap. 24. *l.* 1. *inf. tit.*31. *l.*1. *inf. si ser.* vel *lib. ad dec. asp.* Recte autem hic titulus est medius inter præcedentem & sequentem titulum, quia lex Visellia participat ex utroque, legi Fabiæ, qua tuetur ingenuorum dignitatem, ut lex Fabia personas; legi Corneliæ, qua libertinos coercet, qui se falso agunt pro ingenuis. Ait lex, damno cum infamia .i. multa, ut lege Julia de ambitu: nam & hic ambitus quidam libertinorum est.

XXI. Enarratio.

NE honores debitos) Puta, ne Senatores fiant, vel aliam dignitatem adipiscantur, Græci ad titulum trigesimum inf.

Neve se libertini dicant esse ing.) Non modo si dicant se ingenuos, sed etsi ea quæ ingenuorum sunt, faciant. Græci ad legem unicam d. tit.30. Liberti hodie decuriones fiunt impune contra legem Visellíam. Cujacius ad novellam 78. quod notatur etiam in Glossis Basilic. in v. *βισέλλιος*.

Ut lege Julia) vide infra tit. 28. in fine.

TIT. XXII. *Ad legem Corneliam de falsis.*

V. tit. 10. *lib.* 48. *ff.*

SEquitur lex Cornelia de falsis, quæ dicta est testamentaria, quia de testamentis fuit, quæ quis falsa scripsisset, aut vera ne apparerent, suppressisset, aut subripuisset, *l.* 14. & de confirmandis his, quæ irrita facta essent testatore capto ab hostibus si ibi decederet, de quo capite frequens mentio est in titulis de testam. & de capt. In hoc autem tractatu publicorum judiciorum de illo tantum agitur, quo publicum judicium lex Cornelia constituit in eum, qui sciens dolo malo testamentum subripuit, suppressit, interlevit, subjecit, resignavit, quive falsum testamentum scripsit, celavit, recitavit, *l.* 2. *ff. eod.* & qui signum obsignandis testamentis anulumve adulterinum fecit, sculpsit, *l.* 30. *ff. eod.* & pœnam capitalem, *l.* 1. & 5. *hoc titulo*, quæ postea facta est non capitalis, *l.* 22. *hoc titulo*, *l. transigere*, *sup. de transf.* lege Cornelia dico fuisse capitalem: nam quod est in Institut. legis Corneliæ testamentariæ pœnam esse deportationem, tam est falsum, quam quod lege Julia adulteros capite puniri, si ipsas & nudas leges publicas spectas, ut ab initio conditæ sunt, non etiam Senatusconsulta, & Constitutiones factas ad eas leges, quibus quæ pœna cauta, vel subrogata est, eam ipsis legibus Justinianus accommodat & attribuit: nam id etiam quod ait lege Cornelia testamentaria puniri eum, qui aliud instrumentum falsum scripsit, vel signavit, non est ex ipsa lege Cornelia, quæ non de alio instrumento, quam de testamento fuit. Sed ex Senatusconsulto Liboniano facto sub Tiberio Statilio Tauro & Libone Coss. ut Ulpianus scribit 8. de off. proc. quo pœna legis Corneliæ irrogatur ei, qui aliud quam testamentum dolo malo signavit, signarive curavit, & ut dicemus titulo sequenti, testamentario etiam, qui sibi aliquid adscripsit. Post factum est aliud Senatusconsult. sub eodem Imperatore Licinio V. & Tauro Coss. quo ejusdem legis pœna irrogatur ei qui falsas testationes faciendas, testimoniave falsa invicem dicenda, aut consignanda dolo malo curaverit. Et aliud Cotta & Messala Coss. quo eadem pœna coercetur, qui ob instruendam advocationem, testimoniave, pecuniam acceperit, pactusve fuerit, societatem cojerit, aut aliquam obligationem interposuerit, & qui cojerit ad accusationem innocentium. Et aliud Geminis Coss. quo eadem adficitur, qui ob denunciandum, vel non denunciandum, remittendumve testimonium pecuniam acceperit: & hæc sunt Senatusconsulta de quibus loquitur *l.* 2. *ff. de concuss.* & *l.* 1. *ff. ad leg. Cor. de fals.* non Senatusconsul. Volusianum, quod ad legem Juliam de vi pertinet, non ad Corneliam de falsis. Et ex his quidem perinde atque ex lege Cornelia judicium publicum constitutum est; sed non de subrepto alio instrumento, *l.* 16. *ff. eod.* quia nec Libonianum hujus meminit casus, neque ex Constitutionibus de supposito partu, *l.* 30. *eod.* Crimina tamen sunt hæc omnia nullo clausa tempore nisi longo, .i. 20. an. Falsum Paulus in Sent. scribit esse quidquid in veritate non est, sed pro vero adseveratur. Augustinus in Soliloquiis, quidquid ad similitudinem alicujus accommodatum est, nec id tamen est, cujus simile apparet. Imperfectius, & *ὡς τύπος*, *l. quid sit*, *ff. eod.* Si quis alienum chirographum imitetur, si libellum vel rationes alienas intercidat, aut describat, ut a falsariis sejungat eos qui in suis rationibus mentiuntur, qui non incidunt in pœnam legis Corneliæ, ac si diceret in alieno instrumento falsum commissum vindicari, non in proprio, in aliena re falsum testimonium, non in propria.

XXII. Enarratio.

QUæ dicta est testamentaria) Paulus 5. *Sentent. tit.* 25. ita dicta, quia de testamentis lata est, *l.* 1. *ff. de public. jud.*

Quæ quis falsa scripsisset) De his qui *ῥαδιουργοῦσι, καὶ παραποιοῦσι χαρακτῆρας γραμμάτων ἐν διαθήκαις*, Sanctus Basilius in Esaiam capite decimo. Hos etiam *ῥαδιουργοὺς* vocat Plutarchus de fuga. Glossæ: *ῥαδιουργός falsarius*, *ῥαδιουργία, falsum*.

Qui sciens dolo malo, &c.) Paulus 4. *Sentent. tit.* 7. & *d. tit.* 25. Hinc emendandus Hincmarus Remensis de divor. Loth. & Tetb. in Respons. ad interrog. 12. *Inseruerunt etiam*, inquit, *in eisdem legibus ad legem Corneliam testamentariam, de his qui testamentum quodve aliud instrumentum falsum sciens dolo malo scripserit, suppresserit, admoverit* (lege, *amoverit*) *designaverit* (lege *resignaverit*) *deleverit, honestiorem quidem in insulam deportari, humiliorem autem in metallum damnari, aut in crucem levari, servum vero capite puniri.*

Pœnam capitalem) Sanctus Cyprianus in epistola prima. *Hic testamentum subiicit, ille falsum capitali fraude conscribit.*

Lege vigesima secunda h. t.) Nisi quid maximum admissum sit, *d. l.* 23. *in fine*, vide Basilica & Exercitationem 12. ad finem. Illis autem quæ ibi dicuntur, ut qua parte quis peccavit, eadem multetur, adde illud Anastasii bibliothecarii ex historia Ecclesiastica: *per quæ namque quis peccat, per ea quoque & corripitur.* Theophanes dixerat: *δι' ὧν γάρ τις ἁμαρτάνει, διὰ τούτων παιδεύεται.*

Ut Ulpianus scribit) Tit. 8. Collation. LL. Mos. & Rom.

Testamentario) *διαθηκογράφῳ*, scriptori testamenti.

Qui ob instruendam advocationem) Ulp. *d. tit.* 8. *l. falsi* 20. *ff. eod.*

Pecuniam acceperit) Ulp. d. tit.

De supposito partu) Crimen suppositi partus publicum non est: nam soli parentes agunt, aut hi ad quos ea res pertinet, id est, hi quorum interest.

Nisi longo, id est, viginti annis) Græcus interpres id quod dicitur in *l.* 19. *ff. eod. accusationem suppositi partus nulla temporis præscriptione depelli*, scribit, non

ita

ita accipiendum esse, quasi tricennio extinguatur accusatio, sed . . . . ibi lacuna est: innuit autem breviori tempore concludi: & vicennio igitur, aliter quam adulterium quod quinquennio clauditur, ut scribit Cujac. in recitat.

Falsum Paulus in Sententiis) d. Collationis tit. 8.

Augustinus in Soliloquiis) Augustini verba hæc sunt cap. 16. *Num falsum non est, quod ad similitudinem alicujus accommodatum est, neque id tamen est, cujus simile apparet?*

TIT. XXIII. *De his qui sibi adscribunt in testamento.*

Vide d. tit. 10.

EX Senatusconsultis quæ facta sunt ad legem Corneliam testamentariam est Senatusconsultum Libonianum, de quo in hoc titulo agitur, quatenus pœna legis Corneliæ testamentariæ adficit eum, qui cum adhibitus & advocatus esset ad scribendum alienum testamentum, in eo sibi vel hereditatem, vel legatum, vel fideicommissum, vel libertatem, vel quod aliud emolumentum adscripsit, dictante, volente & jubente testatore, qui eam partem testamenti bona cum venia testatoris aliis scribendam dare debuit, qua re non vitiaretur testamentum, *l. D. Claudius*, §. *ult. ff. eod.* nec testatori in ea re, quæ falsi suspicionem importaret, obtemperare. Falsum est, si invito & ignorante testatore sibi adscribat, & legi Corneliæ locus. Falsum non est si hoc faciat volente & jubente testatore, sed quasi falsum, & Senatusconsulto Liboniano locus, quo utique punitur, tametsi id quod sibi adscripsit, pro non scripto habeatur, & cedat heredi scripto, vel substituto, vel coheredi legitimo. Delictum punitur, etiamsi delinquenti nihil profuerit. At sunt casus, quibus testamentarius a principe, vel Senatu veniam impetrare potest, non etiam jus capiendi. Sunt quibus ipso jure securus est, ut *l.* 1. & 2. *in fin. l.* 1. functus dulci officio .i. mortuus, functus vita, functus morte; nec enim res contrariæ dicuntur. Isidorus in Glossis: Functus officio, qui officium vitæ implevit. Igitur dulce officium dulceve munus vita dicitur. Seneca in Hippolito, cur dulce munus redditæ lucis fugis? (*) Non est omittendum hac de re, qua de primum factum est Senatusconsultum Libonianum, auctore Tiberio, etiam postea factum fuisse aliud senatusconsult. ex edicto D. Claudii, *l.* 3. *hoc titulo d. l. D. Claudius*, quod Senatusconsultum Claudianum dicitur: Sunt igitur hac de re duo Senatusconsult. quod & inscriptio probat libri singularis Pauli ad senatusconsultum Libonianum, seu Claudianum, & quod *l.* 10 *ff. eod.* hoc provisum fuisse ait Senatusconsultis, non Senatusconsulto, & ita quod sub Tiberio apud Cornelium Tacitum factum fuisse Senatusconsultum de Mathematicis, & Magis Italia pellendis idem apud eundem sub D. Claudio alio Senatusconsult. repetitum, vel reductum fuisse legimus. Quod autem *l.* 3. & *d. l. D. Claudius*, Divum Claudium dicit, plane probat illud edictum Suetonium tribuere perperam Claudio Neroni, qui nunquam Divus factus, vel nuncupatus est.

XXIII. Enarratio.

AT sunt casus quibus testamentarius) ut si dicant jus ignorasse, seque a relicto discedere, *l.* 3. in qua dicitur, *Senatum & DD. Principes raro veniam dedisse.* Sic habet τὸ κατὰ πόδας, & ait Thalelæus: quia jus ignoraverunt, non facile iis ignosci. Menagii tamen codex non habet v. *raro*. Item pœna legis Corneliæ militi remittitur, *l.* 5. *hoc tit.* in qua Menagii liber habet, *secuto tenore in d.* Quidam tamen *secutus tenorem*, &c.

Datur & venia marito, si petatur, *l.* 4. Nam præsumptio est pro marito, uxorem ei tale legatum dictasse, ut ait Thalelæus; & tamen quasi falsum est. Cujacius in recitat. apud quem vide alios casus.

Non etiam jus capiendi) nullo casu relictum capere conceditur.

Seneca in Hippolyto) Actu II.

Apud Cornelium Tacitum) Annal. 2.

Apud eundem) lib. 12.

Suetonium) Claudii capite 17.

TIT. XXIV. *De falsa moneta.*

LEx Cornelia alia fuit testamentaria, de qua ante dictum est, alia nummaria, ut Cicero appellat, de qua in hoc titulo agitur. Hæc est de falsa moneta .i. de nummis adulterinis. Monetæ nomen est multiplex nam vel eo significantur nummi, vel locus in quo formantur, ut *l.* 2. & Macrobii 1. in Somn. Scip. Semen locari intra formandi hominis monetam, vel σφραγιστήριον, ut Harmenopulus ait VI. Epit. sive iconium, ut est in historia Antonini Florentini, & apud Suetonium in Caligula, aureum iconium. Ceterum hac lege tenentur quicumque adulterinam monetam flant, feriunt, vel probam vitiant, minuunt, exscindunt, adrodunt privatim vel publice; imo & qui privatim probam feriunt ex permissu principis *l.* 3. nam neque arma, neque monetæ, nisi publice a certis publicisque personis fabricari, aut percuti possunt. Et ex hac causa etiam servi dominos suos deferre possunt, *l. vix certis, ff. de judic.*

XXIV. Enarratio.

ALia nummaria, ut Cicero appellat) 3. in Verrem. Asconius Pedianus: *Lex Cornelia nummaria, quæ de moneta, ne quis privatus monetam faceret.*

Significantur nummi) Ascon. loco cit. Onomastic. vetus: νόμισμα, moneta. Ovid. Fastorum 1.

Victaque concessit prima moneta novæ.

Et apud Paulum 5. Sentent. tit. 25. *Signata moneta.*

Macrobii) capite 6. D. Augustinus lib. 2. contra epistolam Parmeniani cap. 13. *Si aliqui furtim & extraordinarie non monetis publicis aurum vel argentum, sed æs percutiendo signaverint, &c.*

VI. Epitomar.) tit. 14. §. 4. Glossæ Basilicῶn: μονήτα, τὸ τυπάριον νομίσματος: *cuneus monetæ*. Paulinus Nolanus ep. 16. ad Delphinum. *Sed si piscis tuus sum, debeo ore pretioso præferre denarium in quo non Cæsaris figura & inscriptio; sed Regis æterni viva & vivificans imago præfulgeat: fidem scilicet veritatis, quæ doctrinæ tuæ monetam, & annuli tui symbolum nummo cordis mei, & ceræ mentis impresserit*: imago, Tertullianus de idololatria cap. 15.

Apud Suetonium in Caligula) capite 22. hodie vero, *aurum iconicum* legitur.

Flant, feriunt) *l.* 8. & 9. *ff. de leg. Corn. de fals.* Paulus 5. *Sentent. tit.* 25. Firmicus Matheseωs 4. cap. 12. gladio puniri ait. *Ob adulteratas pecunias publice accusatos faciet gladio perire.* Ex *l.* 2. *hoc tit.* igne absumuntur, quam pœnam Tertullianus summam vocat ad Martyr. cap. 4.

Vel probam vitiant) & quasi παραχαράτται, adulteratores monetæ puniuntur, Basil. *l. ult. hoc tit.*

Adrodunt) qui nummos radunt, vel circumcidunt, sive ut est in Basilicis οἱ τὰ νομίσματα ξέοντες καὶ περικόπτοντες, *l. quicunque* 8. *ff. ad leg. Cornel. de fals.* Tertullianus de Pœnitentia cap. 6. *Si ergo qui venditant, prius nummum quo paciscuntur examinant, ne scalpius, neve rasus, ne adulter.* Suidas: παραχαράττας, περικόπτοντας, *paracharattas, qui nummos circumcidunt.*

* *Vide Merill. Variant. ex Cujac. lib.* 2. *cap.* 17.

TIT.

TIT. XXV. *De mutatione nominis.*

AD legis Corneliæ de falsis pœnam redigitur etiam is, qui dolo malo seipsum adoptat, & novum sibi nomen imponit, quo quid alienum intercipiat, ut Paulus ait in *Sent. tit. ad leg. Corn. & l. falsi, ff. eod.* Si dolus malus absit, unicuique libero homini liberum est, quodcumque volet sibi nomen adsumere, nec ex eo solo, quod novum sibi nomen adsumpserit, ulla actione tenetur; sed ita demum si alium ea re in fraudem induxerit, arg. *l. ult. ff. quod fal. tut. auc.* Dico libero homini: nam servi nomen in domini est potestate, non servi: qua de causa & libero homini redacto in servitutem dominus mutat nomen, ut Josepho Pharao, ut Danieli Nabuchodonosor rex notus etiam ex profanis Straboni.

XXV. Enarratio.

QUi dolo malo) Exemplum in Philocomasio meretrice, quæ se Glycerem adoptatitio nomine appellat, apud Plautum in Milite glorioso Act. 2. Scen. 2. & in Cerylo liberto, qui dives admodum ob subterfugiendum quandoque jus fisci, ingenuam se & Lachetem mutato nomine cœperat ferre, ut scribit Suetonius Vespasiani cap. 23.

Seipsum adoptat) Cicero in Bruto scribit, C. Stalenum seipsum adoptasse, & de Staleno C. Ælium Petum fecisse.

Ut Paulus ait in Sent.) Libro 5. tit. 25.

Dominus mutat nom.) Joannes Philoponus de mundi creatione libro 6. cap. 6. *ἡμεῖς τῶν οἰκετῶν οὓς ἐν ἀρχῇ κτώμεθα τὰ πρότερον ἀμείβοντες ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὀνόματα, ἕτερα τιθέμενα αὐτοῖς: καὶ τοῦτο τῆς κατ' αὐτῶν δεσποτείας ποιούμενοι σύμβολον. Nos servis quos primum adquirimus, priora nomina mutantes, plerumque alia nomina imponimus: idque agimus in signum dominii, quod in ipsos habemus.*

Ut Josepho Pharao, ut Dan. N.) vide Josephum Antiq. libro 2. cap. 3. & lib. 10. cap. 11.

TIT. XXVI. *Ad legem Juliam de ambitu.*

Vide tit. 14. lib. 48. ff.

EXpositis legibus Corneliis, redit ad Julias, & proponit hoc titulo eam quæ de ambitu est, quæ olim obtinuit in urbe cum populi suffragiis deferebantur honores & magistratus, non ut hodie nutu principis, *l. 1. ff. eod. l. quidam, ff. de re jud.* nam petitores honorum .i. candidati clam sæpenumero ingentem pecuniam consumebant, corrumpendorum suffragiorum causa, quæ corruptela & effusio pecuniarum ambitus dicitur, & hac lege judicio publico coercetur, Trajanum quoque lego apud Plinium 6. Epistol. eam repressisse candidatis tertiam patrimonii partem in ea, quæ solo continentur conferre jussis, ut similiter Senatusconsulto fœneratores jubentur duas partes patrimonii in solo collocare, & confiscantur, qui partem dimidiam rei familiaris in pecunia habent, apud Suetonium in Augusto. Post autem ad instar legis Juliæ ex Senatusconsulto ambitus coerceri cœpit in municipiis, ubi Duumviri & sacerdotes provinciarum creantur decreto populi, vel curiæ, & creabantur etiam Episcopi & presbyteri, *l. 49. Cod. Theod. de decur.* quorum ambitio coercetur *l. si quemquam, sup. de Episc. & cleric.* Præsides autem in provinciis creabantur judicio principis, vel præfecti prætorio, *l. ult. titul. seq.* At ex Constitutione hujus tituli coercetur ambitio etiam in principibus officiorum, & aliis beneficiariis, qui antequam rationes suæ administrationis reddiderint, repetunt officia eadem, atque continuant: quem esse sensum hujus Constitutionis illa verba demonstrant, *Ad solutionem debiti primitus urgeatur*, &

A conjunctim *l. si aliquid, inf. de susc. & arc.* & quod ita Græci adnotant in hanc legem, *πολλάκις φεύγων τὸ δοῦναι ἅπερ ἐξ ἀρχῆς ἐχρεώστησεν, ἐπιτηδεύει ἄνωθεν ἐνταγῆναι τῇ τάξει.*

XXVI. Enarratio.

NUtu principis) Solus jura, magistratusque facit, sanctumque Senatum. Claudianus.

Apud Plinium 6.) Epistola decima nona.

In Augusto) in Tiberio capite 49.

Ambitio coercetur) Constitut. Marciani, cujus meminit Glycas pag. 66. editionis Regiæ. Vide etiam Appian. Civil. 2. pag. 441. & seq. a.

Coercetur ambitio) de pœna ambitus dixi ad tit. de
B publ. jud. Instit.

In principibus officiorum) Principes officiorum, qui inter sui ordinis viros principem locum tenent. Vide Scriptores Historiæ Augustæ.

Et aliis beneficiariis) Beneficiarii dicuntur, quibus beneficii loco cura committitur mansionum cursus publici, vel quod aliud officium munusve publicum. Cujacius ad librum primum de Feudis, & ad *legem tertiam, C. de can. largit. titul.* Vide Notas ad eosdem scriptores.

Πολλάκις) *Sæpe dum vitat solutionem eorum quæ debet ex administratione, dat operam ut rursus in eodem officio constituatur.*

TIT. XXVII. *Ad legem Juliam repetundarum.*

C

Vide tit. 11. eodem libro.

SEquitur lex Julia repetundarum, certissimum argumentum summæ avaritiæ Romanorum, ut D. Hieronymus ait in Esaiam c. 13. Superior lex ambitionem coercet, quæ etiam in eis fuit incredibilis. Hæc coercet avaritiam, utraque in judicio publico, quod hac quidem lege constituitur in eos, qui cum in magistratu, potestate, curatione, legatione, vel quo alio officio publico in provinciis essent, provincias spoliaverunt ablatis, captis, coactis, conciliatis, aversis pecuniis, quo & suum & suorum factum præstant, apparitorum puta, & ministrorum, & mi-
D litum a gregario ad domesticum protectorem usque, *l. 1.* & accusantur publice, ut Verres, & alii plerique nomine totius provinciæ, vel civitatis per actorem, quem ipsa provincia, vel civitas delegerit, ut Cicero ait in Divinatione, quo loco etiam ostendit hanc legem tantum nationum exterarum, sociorum, provincialium fuisse. In urbe autem captarum pecuniarum, a magistratu civilem fere actionem, privatumque judicium, seu recuperatorium. Itaque superior lex primum valuit in urbe, hæc in provinciis tantum. Damnatos interdum sequebatur exilium, frequentius damnatio in quadruplum *l. &. ult.* cum infamia, *l. judices, inf. de dignit.* ut plane Visselliæ & Juliarum de ambitu, & de repetundis una fuerit pœna damnum cum infamia, & *l. ult.* hujus tituli est com-
E munis utrique legi Juliæ. Nam & quadrupli pœnæ subjicit præsidem, si quid dederit ambitu honoris, & si quid sordide tempore gerendi honoris acceperit præter salaria publica. Ambitus crimen exerceri potest ante susceptam, vel post depositam administrationem; Repetundarum post depositam administrationem tantum, excepto casu *l. 4.* quo & in ipsa administratione exerceri potest, si præsides provinciarum in litibus & judiciis improbe aut sordide se gerant, velut mercatores litium, ut ait *l. 3.* quo casu etiam pedanei judices iisdem legibus tenentur, *d. l. 3.* At præterea utrumque crimen finitur vicennio, & hoc uno casu anno, quo & simpli tantum repetitio est *l. pen.* & altero item casu anno in heredem rei scilicet, quo & quadrupli repetitio

tio eſt *l. 2. hoc titulo*, *l. 2. ff. eod. l. ex judiciorum*, *ff. de accuſat. l. ult. ff. ad legem Jul. pec.* Plinius 3. epiſt. *Bætica etiam in defuncti* (de repetundis) *accuſatione perſtabat. Proviſum hoc legibus, intermiſſum tamen, & poſt longam intercapedinem tunc reductum*: & paulo poſt: *Senatui placuit, bona defuncti quæ habuiſſet ante provinciam, a reliquis ſeparari, illa filiæ, hæc ſpoliatis relinqui.* Additum eſt, ut pecuniæ quas creditoribus ſolverat, revocarentur, quod omnino congruit cum *d. l. ex judiciorum.*

XXVII. Enarratio.

AVerſis pecuniis] Marcus Tullius 3. in Verrem: *Is averſa pecunia aufugit.* Et: *In Quæſtura pecuniam publicam avertit.* Aſconius Pedianus in Verrem de prætura urb. *Pecuniæ quæ avertebatur.*

A grægario] Ut χυδαῖος ἄνθρωπος in veteri Gloſſario Gr. Lat. exponitur *gregarius*, vel manipulario, qui infimi gradus miles.

Ad domeſticum protectorem] προτίκτορα, σωματοφύλακα, qui ſummus eſt militiæ gradus.

Sociorum] Lex ſocialis eſt & tota ſociorum cauſa conſtituta, ut ait Cicero.

Provincialium] Accuſabantur κακώσεως ἐπαρχίας, Plutarchus in Dolabella.

Damnatos interdum ſequeb. exilium] *L. 7. §. ultim. ff. eodem.* Aſconius Pedianus in procem. act. in Verrem: *Duæ res conſequebantur damnationem, altera redditio pecuniæ iis ad quos pertinebat: in quo vel ſimpli, vel dupli, vel quadrupli ratio ducebatur. Altera, exilii.* Et in eam de præt. urb. *Æſtimatione litis & exilio.*

Si quid ſordide] Suetonius Domit. c. 9. *Ne quid ſordide facerent.* hinc ſordidus ibid. cap. 8.

Plinius 3. epiſt.] Epiſtola nona ad Minutianum.

TIT. XXVIII. *De crimine peculatus.*

Vide tit. 13. eod. lib.

ET repetundarum crimen, & peculatus eſt crimen captarum pecuniarum, ſed repetundarum, quod captæ ſunt pecuniæ privatorum, peculatus quod captæ ſint pecuniæ publicæ, nec relatæ in ærarium. Utrumque eſt ex legibus Juliis publicorum judiciorum: & hoc etiam in magiſtratus provinciales poſt depoſitam adminiſtrationem, & in magiſtratibus quidem gravius quam in ceteris. Nam ex hac Conſtitutione irrogatur judicibus pœna capitis & vitæ, ut *l. 5. Cod. Th. ad leg. Jul. rep.* quæ extenditur ad ſocios & miniſtros, & ad eos, qui ſcientes ſubtractas ab eis pecunias publicas receperunt, quia, ut eſt in *l. penult. ſup. ad leg. Jul. de vi.* quæ ſumpta eſt ex *l. 2. Cod. Th. de cr. pec.* non eſt diſſimile crimen rapere, & ei qui rapuerit rapta ſervare. Ante hanc Conſtitutionem etiam in judices erat tantum pœna legis Juliæ peculatus, quæ eadem initio fuit, quæ Juliæ de ambitu, & repetundarum, & Viſelliæ, i. multa cum infamia, *l. 1. Cod. Th. eod. tit.* & reducitur Nov. Leonis 105. Hujus criminis abolitio, accuſatori non datur, *l. 3. infr. de abol.* Sicut nec atrocium & capitalium criminum.

XXVIII. Enarratio.

QUod captæ ſint pecuniæ publ.] Gloſſæ: νοσφισμὸς δημοσίων χρημάτων, *depeculatio*. Iſidorus Originum lib. 5. cap. 26. *Peculatus judicium in eos datur, qui fraudem ærario faciunt, pecuniamque publicam intervertunt.* Gloſſæ Juris, πεκουλάτοις, νοσφισάμενος δημόσια πράγματα lege, πεκουλάτωρ, peculator, qui res publicas avertit, Tacitus hiſt. 1. cap. 53. *Mox compertum pecuniam avertiſſe, ut peculatorem flagitari juſſit.* Heſychius: νοσφίζεται ἰδιοποιεῖ, κλέπτει, ἀποστερεῖ ἀφαιρεῖ. *Fraudat, ſua facit, furatur, privat, aufert, ſeparat.* Hinc fures ærarii dicti Salluſtio in Catilin. qui pecunias publicas intervertunt. Sed & crimen peculatus contrahitur, εἰ καὶ μὴ ἦσαν χρήματα, ἀλλ' ἕτερα πολιτικά, *quamvis nummi non fuerint, ſed aliæ res ad civitatem pertinentes.* Græcus interpres heic, quem vide.

Capitis & vitæ] *Capitali animadverſioni ſubduntur in l. un. hoc tit.* Anatolius: τὴν κεφαλὴν ἀποτέμνονται: *caput eis amputatur.* Petrus Faber hæc adnotaverat ad interpretationes Cujacii in Pauli v. Sentent. titul. 25. Sentent. 1. in fine, ibi *aut capite puniuntur*, ut in 1. ſententia & ult. Sed quod ais capite puniri, tu videris Cujaci ad amputationem capitis referre, quod & Leonis Philoſopho viſum explicanti capitalis ſupplicii vocabulum, cujus meminit l. ubi, C. de falſ. in Novel. 77. de pœna falſariorum: utitur enim verbo ἀποτέμνεσθαι Leo: quem ego ac te quoque falli arbitror: vera enim falſariorum pœna & legitima circa humiliores quidem ſervis cruciariis comparatos fuit furca ſive laqueus: & videatur in hanc rem Am. Marcellinus quem in hoc citatum a Berterio relatore memini, ac dein a Protopræſide Durantio in Arreſtis publice pronuntiatis ſub feſtum Magdalenes anno 1586. Nam quod de ſuſpenſo Vigentio falſario traditur in Conſtitutione Imperatoris relata ab Auguſtino epiſtola ſexageſima octava nomine clericorum Hipponenſium: hoc ad ſuſpenſionem ab ordine Decurionum pertinet, non ad laqueum, ut apparet ex eo quod ſubjicitur, eundem ipſum Vigentium ſub idonea proſecutione ad Comitatum meum Conſtantini Auguſti hæc (duo eſſe a gloſſemate verbi meum, arbitror) mittas, &c. Sane ut ex Tacito & aliis colligi poteſt, Senatores falſum committentes ordine duntaxat moti: Ex ſententia igitur Petri Fabri capitalem animadverſionem, pro animæ amiſſione quocumque genere, non pro capitis amputatione accipiemus, & Anatolius quem ſupra adduximus, Leonis interpretationem ſecutus videtur, vide ſup. tit. 12.

Novella Leonis CV.] Qua magiſtratus ordine movetur, & dupli pœna coercetur: miniſtri ſceleris ſi ſolvendo ſint, eadem pœna afficiuntur, ſin minus verberibus cæſi & ignominioſe tonſi exulare jubentur.

Sicut nec atrocium] Vide *infr. tit. 42.*

TIT. XXIX. *De crimine ſacrilegii.*

Vide dict. tit. 13.

EAdem lex Julia coercet furtum pecuniæ publicæ, quod peculatus dicitur, & furtum pecuniæ ſacræ, quod ſacrilegium, & ſacrilegium certe gravius, quam peculatum. Cui Conſtitutiones hujus tit. adjungunt, quæ ſunt proxima & adfinia crimina, non quidem majeſtatis crimen omne vel maximum, de quo dixit ante, quod proximum ſacrilegio dicitur, *l. 1. ff. ad leg. Jul. ma.* & ſacrilegium, *l. 1. Cod. Theod. ſi quis pec. conſil.* & in Baſ. *l. 1. ſup. de priv. car. inh.* ubi pro majeſtatis, eſt ἱεροσυλίας ſed quod inferius ſacrilegio eſſe videbatur, contemnere & violare ſacras Conſtitutiones principum, *l. ult. infr. de priv. eor. qui in ſac. pal. mil. l. 1. infr. ut dig. ordo ſer. l. 13. infr. de erog. mil. ann. l. penult. Cod. Theod. de relat.* quod & majeſtatis crimen dicitur, *l. 1. ſup. ut omn. jud. l. 19. Cod. Theod. de Judæis.* & quod eſt nefandiſſimum crimen, confundere & offendere legem Dei omnipotentis, de quo majores noſtri acceperunt, *l. 1. hujus tit.* utpote cum eam poſuerint in *Cod. Theod. ſub. tit. de Epiſc. & cler.* & in Baſilic. hoc modo tranſtulerint, ὅσοι τὴν τῆς θείας πίστεως ἁγιωσύνην, ἢ ἐν τῷ ἀγνοεῖν συγχέωσιν, &c. ex quo patet etiam Græcos, ut in C. Th. in hac lege prima legiſſe, negligendo confundunt, non, omittunt. Vet. etiam male, committunt. Additur in hoc tit. etiam ſacrilegii inſtar eſſe tractare, an is ſit idoneus judex, quem princeps elegit, ut *l. 5. ſup. de div. reſ.* vel petere ejus provinciæ adminiſtrationem ex qua originem ducimus, qua de re libro 1. tit. *ut nulli pat. ſuæ adm.* Sed

hæc hodie ne in minimo quidem vitio ponuntur.

XXIX. Enarratio.

FUrtum pec. pub.] Gloſſæ: *peculatus*, διαρπαγή. Vetus Onom. *Peculatus*, κλέμμα.

Furtum pecuniæ ſacræ] Qui privatam pecuniam in æde ſacra depoſitam abſtulit, fur eſt, non ſacrilegus, *l. Divi 5. ff. ad leg. Jul. peculat.* de quo tamen quæri poterat, quia ſcilicet ὁ τόπος καὶ τῆς ἑαυτοῦ ἀξίας τοῖς χρήμασι μεταδίδωσι: *Locus dignitatem ſuam pecuniis communicat*, ut ait Sopater in diviſione quæſtionum. Vide Cujac. Obſerv. 13. 19.

Quod ſacrilegium] Servius in 10. Æneidos: *Legere, furari: unde & ſacrilegi dicuntur, qui ſacra legunt, hoc eſt, furantur.*

Quam peculatum] An peculatum, ut anfractus & anfractum apud Nonium, niſi heic operarum mendum eſt. Furtum igitur inferius ſacrilegio & peculatu, Tertullianus ad Scapulam cap. 2. *Tamen nos, quos ſacrilegos exiſtimatis, nec in furto unquam deprehendiſtis, nedum in ſacrilegio. Omnes autem qui templa deſpoliant, & per Deos jurant, & eoſdem colunt, & Chriſtiani non ſunt, & ſacrilegi tamen deprehenduntur.* Sacrilegi extra ordinem puniuntur, *l. 4. §. 1. ad leg. Jul. peculat.* Apud Græcos omnes inſepulti abjiciuntur: παρὰ πᾶσι τοῖς ἕλλησι κοινὸς νόμος ἐστὶν ἀτάφοις ῥίπτεσθαι τοῖς ἱεροσύλοις, Diodorus Siculus 16.

TIT. XXX. *De ſeditioſis, & his qui audent plebem contra quietem publicam colligere.*

SAcrilegii crimine recte dixeris etiam reos agi poſſe auctores ſeditionis & tumultus, cum & ſuperioribus legibus teneantur de vi, & læſæ majeſtatis, & propria lege de ſodalitiis, maxime hi qui coacta multitudine magna vociferatione quid petunt a populo, vel principe, de quibus eſt *l. 2.* Pacata ſeditione, multitudini parcitur, & unde orta culpa eſt, ibi pœna conſiſtit, ut apud Titum Livium 28.

XXX. Enarratio.

DE vi] *l. 3. ff. ad leg. Jul. de vi publ.*

Et læſæ majeſtatis] *l. 1. ff. ad l. Jul. majeſt.*

Pacata ſeditione] Ammianus Marcellinus libro 21. *Nigrinus ut acerrimus belli inſtinctor exuſtus eſt vivus. Romulus vero poſt eum & Saboſtius curiales, convicti ſine reſpectu periculi ſtudia ſeviſſe diſcordiarum, pœnali conſumpti ſunt ferro, reſidui omnes abierunt innoxii, quod in certaminum rabiem neceſſitas egerat, non voluntas.* Titus Livius in d. libro 28. cap. 29. *Albius Calenus, & Atrius Umber, & cæteri nefariæ ſeditionis auctores ſanguine luent quod admiſerunt.*

Ut apud Titum Livium 28.) Capite 26. *Vicit*, inquit, *ſententia lenior, ut unde orta culpa eſſet, ibi pœna conſiſteret: ad multitudinem caſtigationem ſatis eſſe.* Auctores igitur pro qualitate dignitatis coercentur. Paulus libro quinto Sentent. 22. §. 1. *l. ſi quis aliquid 38. §. auctores, D. de pœn.* vide 1. *q.* 1, *can. hi, qui.*

TIT. XXXI. *Quando civilis actio criminali præjudicet, & an utraque ab eodem exerceri poſſit.*

HIc titulus concludit tractatum de publicis judiciis, propoſita regula communi omnibus, ut cum publicis privata concurrant, quæ ſunt de re familiari, id eſt, de damno pecuniario, ut *l. 4. D. de pub. jud. l. 6. D. de ſep. viol.* quibus verbis excluditur actio injuriarum, & quæcumque vindictæ privatæ, non pecuniæ perſecutionem habent. Qua ratione, ut opinor, & ab hac regula in Cod. Theod. excipitur actio de moribus, qua prius non agit, aut ſi egerit maritus, amittit ac-

A cuſationem adulterii: Publica judicia vigorem continent publicæ diſciplinæ, privata utilitatem privatorum, *l. locatio §. quod illicite, D. de public.* Cetera quæ ad hunc titulum ſpectant; expoſui Obſervat. 20. cap. 25. 26.

XXXI. Enarratio.

DE damno pecuniario] Περὶ ἰδικῆς ζημίας, *de privato damno*. Baſilica.

Excluditur actio injuriarum] Quæ non eſt de damno pecuniario: nam magis vindictæ quam pecuniæ habet perſecutionem, *l. 2. §. emancipatus, D. de collat. bonor.*

B

TIT. XXXII. *De crimine expilatæ hered.*

Vide tit. 9. lib. 47. D.

AB hoc titulo incipit tractare de privatis judiciis, quæ ex maleficiis oriuntur, ex quibus alia ſunt forenſia & civilia, alia criminalia: & hæc autem & illa pœnalia. Et privata quia non patent omnibus, ut publica criminalia, de quibus ante dictum eſt, vel ut publica civilia, quæ popularia dicuntur, de quibus nihil hoc in libro, ſed patent his tantum quorum intereſt. Hoc vero inter ſe diſtant, quod civilia ſint ordinaria, criminalia extraordinaria, quod civilia pœnam & legem certam habent, ut furti nec manifeſti legem duodecim tabularum ha-
C bent, qua furto nec manifeſto duplici pœna conſtituitur, furti manifeſti & vi bonorum raptorum edictum prætoris, injuriarum legem Corneliam, partim edictum prætoris, damni injuria legem Aquiliam, quibus delictis privatis pœna imponitur certa, perinde atque publicis æque legibus certis. Criminalia autem privata judicia pœnam non habent certam, ſed arbitrariam, hoc eſt Conſtitutionibus aut Senatuſconſultis relictam in arbitrio judicantium, *l. 1. D. de effrac.* Quamobrem & crimina quæ perſequuntur, dicimus non eſſe legitima, *l. 3. §. penult. ff. de crim. ſtell.* nimirum quia non eſt eis conſtituta certa & legitima pœna. Item quod civilibus exercendis additur ſpecialis judex more judiciorum ceterorum. Criminalia extra ordinem exercentur apud præf. urbi, aut præſidem provinciæ, *l. 3. ff.*
D *exp. her.* quod in civilibus non eſt neceſſaria inſcriptio actoris, in criminalibus eſt neceſſaria, *leg. ult. ff. de pr. del.* quod leviora ſunt civilia, quam criminalia, *l. penult. in fin. ſup. ad leg. Cor. de fal.* vel, ut Juſtinianus ait in Conſtitutione Græca *de vet. ju. enucl.* civilia μετριώτερα, criminalia σφοδρότερα: quod quo ex maleficio eſt civilis actio, deficiente publica, non erat olim etiam privata criminalis extra ordinem, ut *l. ultim. ff. de fur.* oſtendit, dum ait, de furto nunc plerumque eſſe. Erat, & eſt ſæpe publica, exempli gratia, de vi lege Julia, de injuriis, aut damni injuria, aut teſtamento ſuppreſſo lege Cornelia, quia ſcilicet alia de re eſt publica, alia civilis, hæc de re aut vindicta privata, illa de vindicta publica. At extraordinaria & civilis eandem cauſam, & rem ſpectant, nempe privatam, nec utraque experiri
E licet. Contra vero qua de re eſt accuſatio extraordinaria, non ſemper etiam eſt civilis actio, quæ ſcilicet pœnam inferat reo, ut de expilata hereditate, & de ſtellionatu, quæ crimina vindicantur extra ordinem, nulla prodita eſt civilis actio, quæ pœnam perſequatur. Quamvis autem tot ſint differentiæ inter civilia & extraordinaria judicia, tamen quia omnia ſunt privata, conditori hujus libri magis placuit ea collocare alternato quam diſtincto ordine, propoſito primum crimine & judicio extraordinario expilatæ hereditatis, deinde, civili actione vi bonorum raptorum, tum crimine extraordinario ſtellionatus, poſt civili actione injuriarum, mox crimine extraordinario abigeatus, omiſſis civilibus actionibus furti & legis

Aqui.

Aquiliæ, quoniam de eis jam e re nata anteverterat dicere lib. 3. & 6. Primum igitur proponit crimen expilatæ hereditatis, cui locus est, si post mortem defuncti ante aditam hereditatem, vel etiam post aditam, & ante adprehensam possessionem rerum hereditariarum, res quædam hereditariæ mobiles subreptæ sunt. Quod proprie furtum non est: Nam rerum, quæ a nemine possidentur furtum non fit; *l. 1. §. Scævola, ff. si quis test. lib.* ideoque heredibus eo nomine non competit actio furti, *l. 2. ff. eodem*, sed competit extra ordinem accusatio compilatæ hæreditatis privata, non publica ex Senatusconsulto & Oratione D. Marci, *l. 1. ff. eod. l. 3. ff. de extr. crim.* loco deficientis actionis, ut ait *l. ultim. hujus t.* id est, loco pœnalis actionis, loco actionis furti, qua ratione famosa etiam est perinde, atque furti actio in cujus locum succedit, *l. infamem, ff. de publ. jud. l. si te, sup. ex quib. causis non irr. inf.* Et datur etiam privigno in vitricum, & novercam, qui, quæve expilavit hereditatem extranei ei delatam, *l. 2. & 3.* sicut furti, *l. 3. & 11. supr. de furt.* & vi bonorum raptorum, *l. ultim. t. seq.* quia his personis honos non debetur tantus, ut parcere debeamus famosis judiciis adversus eos. At non datur privigno in novercam, quæ expilavit hereditatem mariti. Puto nec in vitricum, qui expilavit hereditatem uxoris, quia nec expilare videtur, qui attrectat, quod vivo conjuge societas vitæ in sua potestate fecit, nec post adprehensam possessionem daretur actio furti, cujus instar hæc accusatio obtinet: eademque ratione non dabitur heredi extraneo in maritum vel uxorem, quæve compilavit hereditatem defuncti, *l. 4. hoc tit. l. pen. ff. eodem, l. heres, ff. de neg. gest. l. quamvis supr. de fur.* Eadem ratio societatis facit ut non detur coheredi in coheredem, *l. 1. hoc tit. l. 3. supr. famil. erc. l. merito, ff. pro socio*, qua de re Observatione vicesima.

XXXII. Enarratio.

UT publica civilia, quæ pop. dic.] Nam judicia popularia civilia sunt, de his vide Cujac. ad *l. & eleganter 7. ff. de do. ma.*

Ut furti nec man. leg. 12. tab.] Furti manifesti actio in quadruplum est a jure prætorio. Vide Cujac. ad §. 4. *Inst. de noxal. act.*

Et vi bonorum rap.] Vide ad tit. seq.

Injuriarum] §. *Pœna 7. & §. seq. Inst. de ini.*

Damni injuria] Ut in *l. impuberem 23. ff. de furt.* *τουτέστι ζημία ἀδίκως γινομένη, damnum non jure factum*, Theop. *Inst. de injur.* vide Cujac. ad *tit. de leg. Aqu. Institut.*

Nunc plerumque esse] Criminalem extraordinariam, & privatam, tacite significans, ante non fuisse nisi solam civilem in duplum vel in quadruplum. Cujac. in recitat.

De vi lege Julia] *l. un. inf. t. prox.*

Crimen expilatæ hereditatis] Quid sit expilare vel compilare hereditatem scire est ex hac Glossa Philoxeni: *expilat, ἀποδύει, λῃστεύει, συλᾷ*, &c. *compilat, συλᾷ*. Glossæ Isidori: *expilatore, alienæ hereditatis surreptores.*

Ante aditam hereditatem] *l. 2. §. 1. ff. eod.*

Quæ a nemine possidentur] Res hereditaria interim dum jacet hereditas, nullius est, *l. 1. ff. de rer. divis.*

Loco actionis furti] Græci: Quia non est furti actio: nondum rebus possessis ab herede, est expilatæ hereditatis.

Vel uxorem] Quia vir & uxor socii invicem sunt divini & humani juris; *κοινωνοῦσιν ἀλλήλοις θείου τε καὶ ἀνθρωπίνου δικαίου*, ut ait Græcus int. ad *l. 1. ff. de ri. nup. citata lege 4. hoc tit.* ad quam Antonius Loisellus in Codice suo notaverat, legendum, *domum suscipitur*, ut & Cujacius legit.

Observat. 20.] Capite 27.

TIT. XXXIII. *De vi bonorum raptorum.*

Vide lib. 4. Inst. tit. 2. & tit. 7. l. 47. ff.

IN hoc titulo proponitur civilis actio vi bonorum raptorum quæ ex edicto prætoris datur in eum, qui rem alienam rapuit si mobilis fuerit: Nam de immobili, neque hæc actio est, neque furti, sed interdictum unde vi, vel actio in duplum ex Constit. *l. si quis in tantam.* Dari vero dicitur hæc actio modo in triplum, ut *l. locatio, §. quod illicite, ff. de publ.* modo in quadruplum, ut in Constitutionibus hujus tit. & alibi passim, modo in triplum & quadruplum, ut *l. pen. Cod. Theod. de pag. sacr.* & hujus varietatis causa, quia mista est actio, quæ scilicet cum pœna tripli persequatur, etiam rem vi ereptam, qua confusione quadruplum efficitur, & intra annum utilem. Nam post annum rem solam persequitur, non triplum: & singulari casu, cujus excipiendi auctor est Tribonianus in duplum confectum ex re & pœna, *l. 6. supr. de pag. sacr.* sed perpetuo, ut opinor, hujus moderationis pensandæ gratia. Neque vero existimare debemus mitius agi cum raptore quam cum fure, quod in raptorem sit actio mista & annalis, in furem tota pœnalis, & perpetua. Nam sive raptor sit manifestus, mista actione vi bonorum raptorum conveniri potest actione furti manifesti, quia & hic fur manifestus est, *l. si vendidero, §. cum raptor, ff. de fur.* sive non sit manifestus, ut *l. 52. §. ultim. ff. eodem*, sane hoc casu gravior est intra annum utilem actio vi bonorum raptorum quam furti nec manifesti, & in hunc proprie casum hæc actio comparata est, quod prætori non videretur sufficere actio furti nec manifesti, qua tamen si prius non sit actum vi bonorum raptorum intra annum, licet experiri post annum in duplum, vel si hac actum sit prius, necdum annus exierit, adhuc experiri licet vi bonorum raptorum in id quod amplius in ea est, *l. 1. ff. eodem, l. si quis egerit, ff. de fur.* & observandum in jure agi sæpe de isto concursu actionis furti, nec manifesti & vi bonorum raptorum, nusquam de concursu actionis furti manifesti, & vi bonorum raptorum, quia ad hunc casum, neque necessaria est, neque proprie pertinet actio vi bonorum raptorum, ad illum proprie pertinet, & necessaria est.

XXXIII. Enarratio.

QUi rem alienam] Qui suam rem rapuit, vi bonorum raptorum actione non tenetur, sed aliter multatur, *l. 2. §. hac actione is demum, ff. eodem*, id est, rei suæ dominio cadit, *ὡς ἀνάρχως ἀφελόμενος*, ut ajunt Græci, quod absque magistratus auctoritate, sua auctoritate rem auferat, ex *l. si quis in tantam.*

Si mobilis fuerit] *l. 1. h. tit.*

Nam de re immobili, &c.] Plautus in Aulularia act. 1. sc. 11. *Ego intus servem: an ne quis ædes auferat? Nam hic apud nos nihil est aliud quæsti furibus.*

Ex constit. si quis in tantam] *l. 7. sup. unde vi.*

Intra annum utilem] Intra annum quo experiundi potestas fuit, *l. 2.* Thalelæus ibid. Nota inquit, actionis vi bonorum raptorum annum utilem esse.

Nam post annum] *l. 2. 4. & 5. h. t.*

Et perpetua] *l. 1. sup. de ann. excep.*

Et in hunc proprie casum] Idem scribit ad *tit. de bon. vi rap. Inst.*

De isto concursu actionis] Ut in *lib. 1. ff. eodem.*

TIT. XXXIV. *De crimine stellionatus.*

Vide tit. 20. eod. lib.

SEquitur crimen extraordinarium stellionatus, quo nomine continetur fallacia, impostura, dissimu-

latio omnis, & quicquid turpiter fit in fraudem alterius, quod proprii criminis nomen non habet. Cum eo non concurrit quidem ulla actio civilis, quæ pœnam persequatur; sed quæ rem persequantur variæ possunt concurrere: & si quidem famosa sit quæ concurrit, veluti de dolo, aut depositi, etiam famosum erit crimen stellionatus, quia absurdum est civilem actionem esse famosam & criminalem non esse. Finge debitorem in solvendo pro auro debito ex stipulatu, vel ex causa depositi, æs subjecisse, vel pro veris gemmis vitreas, ex hac causa est civilis actio de dolo, vel depositi, quæ famosa est. Erit igitur ex his causis crimen stellionatus famosum, ad quas tantum dico respexisse *l. quid ergo*, *§. ultim. ff. de his, qui not. infa.* & erit famosum, ut ait, quamvis publicum non sit. Nam & crimen expilatæ hereditatis est famosum, licet publicum non sit. Subjicere autem aliud pro alio, est quod *l. 3. ff. eodem*, ait imposturam facere Trebellius Pollio in Gallienis: *Cum quidam gemmas vitreas vendidisset pro veris, surripi, quasi ad leonem jussit, deinde e cavea emisit caponem, & jussit per curionem edici, imposturam fecit, & passus est*. Ceterum si in pignore dando, aut in vendendo subjecerit quis æs pro auro, vel statuliberum pro servo, vel vitreum sardium pro vero, dissimulata veritate rei, crimen stellionatus non est famosum, ut ait *l. 2. ff. eodem*, quia nec actio pigneraticia contraria, vel ex empto, quæ cum eo concurrit, est famosa, *l. si quis in pignore*, *ff. de pig. act. l. statuliberum*, *§. 1. ff. de statul.* idem si quis sciens ignoranti creditori rem alienam, vel alii obligatam simulans rem esse suam, vel esse liberam, pignori obligaverit, *l. tutor*, *§. 1. ff. de pig. act. l. 1. & 2. hoc tit.* idem si produxerit aliquem creditorem simulans cum esse antiquiorem in causa pignoris prioris creditoris fraudandi causa, ut *l. 4. hoc titul.* nullo prolato chirographo falso, quo sit prælatus dies obligationi, alioquin crimen falsi committitur, *l. 15. sup. ad leg. Cor. de fal. l. si a debitore*, *ff. eodem*, & cessat crimen stellionatus, quia non aliter ei locus est, quam si deficiat aliud crimen. Nemo autem est, qui nesciat translatum hoc esse nomen a lacerto quodam ad hominem vafrum, & decipiendi peritum, ut apud Apulejum Venus irata Cupidinem stellionem vocat, quo plerique capiuntur omnes. In Glossis stellionator est ἐπιθέτης, & in Basil. Ex quo dictum illud in Christianos pallio coopertos, Græcus ἐπιθέτης, Cypriano, implanator.

XXXIV. Enarratio.

Quod proprii criminis nomen non h.] *leg. 2. ff. eodem.*

Famosum erit crimen stellionatus] Vide Observ. libro 10. 26.

Surripi quasi ad leonem jussit] Casaubonus legit, *surrigi*, ut apud Vopiscum in Aureliano: *surrectus ad stipitem*.

Si in pignore dando aut in vend. &c.] Quod Græcis interpretibus est, ἀντιβαδιάζειν. Ulp. in *l. 2. ff. eodem*. *Si quis merces supposuerit, vel obligatas averterit, vel corruperit, stellionatus reus erit*, quæ Basilica ita reddunt, ὁ ἀντιβαδιάσας, καὶ διαφθείρας τὸ ὑποκείμενον: qui avertit & corrupit rem obligatam. Græcus interpres ad *leg. qui ergo 13. §. ultim. ff. de his qui not. infam.*

Dicit Stephan. ad lib. 14. cap. 29. t. 4. Stellionatus crimen intendi, cum deficit privatum, vel publicum crimen: privatum quidem, ut cum debitor avertit pignus subjiciens æs pro auro: ὅταν ὁ δεβίτωρ ἀντιβαδιάσει τὸ ἐνέχυρον. χρυσοῦν ὑποδείξας, καὶ παραδοὺς χαλκὸν ostendens aureum, & æreum tradens. Nec igitur quid esset ἀντιβαδιάζειν intellexit Salmasius de modo usurarum cap. 14. ut jam præmonui ad tit. 23. lib. 8.

Ut apud Apulejum] Metamorph. lib. 5.

Stellionem vocat] Glossæ Basilic. στελλίων, κακοῦργος, κακότροπος.

In Glossis stellionator est ἐπ'. Glossæ Græc. Lat. ἐπιθέτης, *impostor*, *stellionator*. Item ἐπίθεσις ἡ χλεύη, *impostura*, *stellionatus*. Item: κακοῦργος, *maleficus*, *stellionatus*. lege, *stellio*, aut *stellionator*. Excerpta ex vet. lex. *Stellionatus*, ἐπίθεσις, κακουργία. Idem in Glossis Basilicon.

Dictum illud] Apud Hieronymum in epistol. ad Furiam.

Cypriano implanator] S. Cyprian. de singularitate clericor. *Se ipsum implanat*. Vetus Onom. *implano*, ἀποπλανάομαι: implanare est decipere, ut Sirachidis cap. 15. 12. *Ipse me implanavit*: αὐτός με ἐπλάνησεν. Inde planus. Glossæ Philoxeni: *planum*, *fallacem*, ἀπὸ τοῦ πλανᾶν.

TIT. XXXV. *De injuriis.*

Vide tit. 10. eod. libro.

Extraordinariis executionibus criminum interserit civilem actionem injuriarum, quæ competit ex duodecim tabul. vel ex edicto prætoris, vel etiam ex lege Cornelia, ut *leg. Constitutionibus*, *ff. eodem*, id est, ex causis *l.* Cornelia comprehensis, quod pulsatus quis verberatusve, domusve sua vi introita sit, & de omni injuria atroci, *l. 7. §. posse*, *ff. eodem*, cujus exemplum est in *leg. 4.* si facta sit sacerdoti procedenti cum infulis & ornatu suo. Hac actione superbia coercetur ex duodecim pœna certa, hodie æstimatione judicis cum infamia, & ex quacunque causa finitur actio anno continuo, *l. 5.* hoc est, breviori tempore quam actio vi bonorum raptorum, quia & facillime tollitur, veluti dissimulatione .i. si contestatus non sit illico is cui injuria facta est se eam accipere & revocare ad animum, *l. 31. supr. de lib. caus.* & pacto & jurejurando, *l. 5. §. hac lege*, *l. non solum*, *§. 1. ff. eodem*, *l. si tibi*, *§. 1. ff. de pact.* sive directo fiat, sive per consequentias, ut filio, vel servo, vel uxori, *l. 2. & 8.* At non tantum civiliter de injuriis agi potest, sed etiam criminaliter, ita tamen, ut non utraque via uti liceat, *l. 6. ff. eodem*, quia utraque hodie ad ultionem privatam spectat. Nam criminaliter quidem olim fuit publica accusatio ex lege Cornelia, *l. hos accusare*, *§. ultim. ff. de accus.* & est etiam hodie in casu t. seq. & in casu *l. si quis in hoc supr. de Episcop. & cler.* si facta sit injuria sacerdoti, dum sacra facit. Videtur & de injuria facta illustribus viris publica accusatio esse. Salvianus 8. *Deum incuriosum & negligentem vocas? Si quemlibet ingenuorum hominum hac contumelia læderes, injuriarum insolentium reus esses: certe illustriorem quempiam aut sublimiorem, etiam censuram juris publici sustineres*. Ceteris casibus hodie est extraordinaria, *l. ult. ff. eod.* cum inscriptione, *l. ult. hoc tit.* Nam & extraordinaria crimina inscriptionem exigunt, *l. ult. ff. de fur. l. 1. inf. de abig.* Speciale vero est quod constituitur in *l. ult. hujus tit.* ut viri illustres, sive sint honorarii, sive legitimi, & sive extra ordinem criminaliter agant, sive conveniantur de injuriis, causam agere possint per procuratorem (quod & Episcopis & Presbyteris dat *Nov. Valentiniani de Episp. jud.*) his tamen conditionibus, ut per semet ipsi si agant, subscribant in crimen, & ut in eorum persona nominatim condemnatio fiat, quam non video cur non possim dicere infamiam irrogare condemnatis, quia etsi judicio abfuerint, absentibus eam irrogari nihil vetat, ut *l. ultim. infr. de req. reis*: idemque esse puto quocunque casu procuratori voluntario, aut mandatario permittitur exercitio capitalis causæ, ut non alius damnetur, & notetur quam auctor criminis. At in civilibus causis sententia concipitur in personam procuratoris, *l. 1. supr. de sent. & interl.* videlicet si lis cum eo contestata fuerit. Nam si cum domino, aliud dicendum est: & quod ait *l. nihil supr. de procurat.* hoc tantum vult, etiam post litem a domino contestatam procuratorem dari posse, qui causam peragat.

XXXV.

XXXV. Enarratio.

Civilem actionem injuriarum] Quæ γραφὴ ὕβρεως Græcis. Isæus in oratione 7.

Ex duodecim tabulis, &c.] §. 7. & 8. *Institut. de injur.*

Cum infulis & ornatu suo] Quandiu indutus est sacris vestimentis. Græci.

Hac actione superbia coercetur] superbia pro contumelia. Plautus in Cistellaria act. 1. Sc. 1. *Neque ego hanc superbiæ causam repuli ad meretricium quæstum.* Sic enim superbiæ verbum ibi acceptum est.

Anno continuo] Mutat sententiam: Anno enim utili finiri scribit ad legem, *item si cum* 14. *ff. qu. met. caus.* Glossæ etiam variant: vel etiam sequuntur sententiam Bulgari existimantis anno utili finiri: vel Martini existimantis anno continuo tolli. Odofredus & Fulgosius Martinum sequuntur. Actio igitur injuriarum anno continenti finitur.

Infamiam irrogare condemnatis] Non convenit inter Græcos interpretes an condemnatis irrogetur infamia. Quidam dicunt eos infamari, sed procliviores sunt in eorum sententiam, qui negant infamari, μηδὲ κατὰ ἐναντίων αὐτῶν τῆς ψήφου ἐνεχθείσης: *cum nec coram eis sententia feratur*: qua ratione utitur Cujac. in recit. Heic tamen discessit ab illa sententia, & ei magis placuit, condemnato infamiam irrogari.

TIT. XXXVI. *De famosis libellis.*

Vide d. tit. 10.

Injuria aut fit in corpus, aut extra corpus. In corpus veluti verberibus. Extra corpus, veluti conviciis, vel famosis libellis. Conviciis, ut si sycophantam dixerit *l.* 3. si homicidam, *l.* 5. si servum, *l.* 9. & 10. *tit. superioris*. Famosis libellis, si quid scripserit quod pertineat ad injuriam alterius, de qua est publica accusatio ex Senatusconf. *l.* 6. *ff. eodem*: & pœna capitalis ex *l.* 1. & 2. *hujus tit.* una Græca, altera Latina, non tantum in auctorem libelli famosi; sed etiam in eum, qui invenit, nec combussit, sed evulgavit: quia ipse auctor præsumitur esse libelli, qui eum sparsit in vulgus non prodito auctore.

XXXVI. Enarratio.

Injuria aut fit in corpus, &c.] Ex Paulo v. *Sent. t.* 4. *in princ.* Est autem famosus libellus charta, quæ injurias & opprobria continet: sive, ut ajunt Græci, χάρτης φλυαρίας περιέχων, lib. 60. Basil. hoc t. De famosis libellis Julianus in Misop. τὸ δ' ᾆσμα πεζῇ μὲν λέξει πεποίηται, λοιδορίας δ' ἔχει πολλὰς καὶ μεγάλας, οὐκ εἰς ἄλλοις μὰ Δία· τοῖς γὰρ ἀπαγορεύοντος τοῦ νόμου.

Pœna capitalis] Anna Comnena Alexiados libro 13. ὁ νόμος τιμωρίαις βαρυτάταις κολάζει, αὐτὰ μὲν (τὰ φαμουσα) ἀναλίσκων πυρὶ, τοῖς δὲ ταῦτα τολμῶντας ποιναῖς καθυποβάλλων παλαμναιοτάταις: *Lex de famosis libellis lata ipsos quidem exuri jubet, auctores vero eorum gravioribus pœnis subjicit.*

TIT. XXXVII. *De abigeis.*

Vide tit. 1. 4. *eodem lib.*

Sequitur crimen extraordinarium abigeatus in latrones pecorum, quod Constitutio hujus tit. ait intendi modo cum inscriptione, ut si grex ovium abductus sit, modo sine inscriptione, hoc est civiliter tanquam in fures, ut si una tantum ovis abducta sit: Nam ob rem modicam criminaliter agi non potest, *l. causas, C. Th. de jurisdict.*

XXXVII. Enarratio.

Latrones pecorum] V. *Nov.* 22. *cap.* 15.

Cum inscriptione] Vide librum 1. Observat. cap. 20.

Nam ob rem modicam crim. agi non potest] Vide quæ diximus ad §. *gallinarum*, *Inst. de rer. divis.*

TIT. XXXVIII. *De Nili aggeribus non rumpendis.*

Est enim extraordinarium crimen in Ægypto si quis ruperit Nili moles & aggeres, qui aquam Niloticam continent, coercent, dispensant, *l. pen. ff. de ext. cr.* qua irrigatur terra Ægyptiaca. Nam & Deuteronomii XI. legimus, eam ut hortum irrigari humana opera: hi aggeres chomata dicuntur, *d. l. pen.* qui aliis προχυμάτα: certe quæ Arriano chomata, Curtio sunt moles. Quamvis autem hic t. sit de aggerib. tamen de eis expressim non loquitur Constitutio hujus tit. sed tacite duntaxat. Nam in ea non est certe legendum valla fluenta; sed ut in Cod. Theod. ulla fluenta, hoc sensu, ut si quis rupeis, apertis vel dissolutis aggeribus Nili intra duodecimum cubitum, intra .i. κατωτέρω cum incrementum Nili nondum excessit duodecimum cubitum, ut Græci recte πρὸ τῆς ἀναβάσεως τοῦ δωδεκαπήχεος ulla fluenta, ullosve rivulos derivarit & usurparit sibi, capite puniatur. Male autem Græci legunt, valla, qui vertunt τὴν τάφρον: quia huic voci, neque respondet bene verbum, usurpaverit, neque conguit, fluenta, quod adjungitur.

XXXVIII. Enarratio.

Hi aggeres] *Moris Ægyptiorum est propter inundationem Nili excelsos aggeres construere ad ripas Nili*, ut scribit Hieronymus in Ezech. cap. 30.

Chomata dicuntur] Herodotus lib. primo. Julianus Imperator Orat. 1. Achilles Tatius de Clitoph. & Leucip. amorib. lib. 4. ἔχει γὰρ οὕτω τὰ τοῦ Νείλου ῥεύματα: καθ' ἑκάστην διώρυχα χῶμα ἔχουσιν Αἰγύπτιοι, ὡς ἂν μὴ πρὸ καιροῦ τῆς χρείας ὑπερέχων ὁ Νεῖλος τὴν γῆν ἐπικλύσῃ: ὅταν δὲ δεηθῶσιν ἀρδεῦσαι τὸ πεδίον, ἀνέῳξαν ὀλίγον τοῦ χώματος εἰς ὃ σαλεύεται: *Nili defluxus ita habent. Singulæ fossæ aggeribus obstructæ sunt, ne antequam tempus postulet, effusus fluvius terram inundet: quos cum irriganda planicies est, Ægyptii demoliuntur, ac tum aqua effunditur.* Quæ παραχώματα Basilic. libro sexagesimo t. 22. cap. 10.

Quæ Arriano] De rebus Indicis.

Curtio sunt moles] Justinus lib. 2. cap. 1. *Ægyptum autem, quæ tot regum, tot seculorum cura impensaque munita sit, & adversum vim incurrentium aquarum tantis structa molibus, tot fossis consciffa, &c.*

Valla fluenta] In Codice MS. qui alias penes me fuit, legebatur, *vada fluenta*.

TIT. XXXIX. *De iis qui latrones, vel aliis criminibus reos occultaverint.*

Vide tit. 16. *lib.* 48. *ff.*

Est etiam extraordinarium crimen in eos qui latrones, vel aliorum criminum reos recipiunt & celant, ut *l.* 1. *ff. de recept.* Quintilianus declam. 255. Proximos existimo esse eos transfugis a quibus transfugæ recipiuntur. Hoc natura simile est facere scelus & probare. Latrones dicit, non fures: Nam qui furem recipit, forte civiliter tantum tenetur, ut *l. qui vas*, §. *qui furem*, *ff. de fur.* nisi & res furtivas simul recipiat sciens, ut *l. si quis uxori*, §. *si fugitivum*, *ff. eodem*, *l.* 12. *sup. ad leg. Fab.* Phocylides: φωρὸν μὴ δέξῃ κλοπίμην ἀνδρῶν παραθήκην: ἀμφότεροι κλῶπες καὶ ὁ δεξάμενος, καὶ ὁ κλέψας. Plato duodecimo legum: ἐὰν

ἐάν τις κλεμμάδιον ὁτιοῦν ὑποδέχεται γιγνώσκων τὴν αἰτίαν ὑπεχέτω δίκην ᾧ κλέψαντι.

XXXIX. ENARRATIO.

QUi latrones recipiunt] Gelasius PP. in epist. 10. *Legibus certe vestris criminum conscios, susceptoresque latrocinantium par judiciorum pœna constringit, nec expers facinoris æstimatur, qui licet ipse non fecerit, facientes tamen in familiaritatem fœdusque receperit.* Latrones autem furcæ figuntur, *l. capitalium* 28. §. *pen. ff. de pœn.* Julius Firmicus Math. 6. cap. 31. *Homicidam, latronem efficit istis facinoribus comprehensus patibulo suffixus in crucem erigitur.* Famosi latrones flammis consumuntur. Divus Augustinus libro tertio de libero arbitrio, cap. 9. *At vero crudelissimi latronis membra cum tali supplicio confici aspicimus, approbamus ordinem legum.* Jam antea dixerat, ignibus concremari.

Vel aliorum reos] Qui celat criminum reos, ostendit se socium esse criminis. Græci. Tertullianus de oratione cap. 11. *Nemo adversarium recipit, nemo nisi comparem suum admittit.*

TIT. XL. *De requirendis reis.*

Vide t. 17. lib. 48. ff.

DE reis dixit, qui præsentes rei fiunt litis contestatione, postquam etiam absentes damnari possunt, *l. inter, ff. de publ. jud.* Nunc dicit de reis qui fiunt requirendi, nec damnari possunt; quod lis cum eis contestata non fuerit, quodque judicio semper abfuerint. Hi adnotantur inter reos ut requirantur, non ad pœn. sed ad purgandam innocentiam suam, & edictis evocantur, bonis eorum obsignatis, nondum publicatis: Nec enim damnari possunt, videlicet si gravia crimina objiciantur, ut ait *l. 1. quæ l. 1. ff. eodem*, interpretatur esse crimina, quæ mortem inferunt, vel servitutem damnato, ut *l. absentem, ff. de pœn.* Requirendis factis datur annus, intra quem si purgaverint se, vel si mortem obierint, bona sua ipsi recipiant, vel heredes eorum, *l. 3. hoc t. l. 2. sup. si pe. app. mors int.* Post annum bona publicantur, & ipsi infames sunt ipso jure, nec si quandoque postea purgaverint se, cui rei nulla tempora præscripta sunt. Nam & quocumque tempore venientes audiuntur, *l. pen. ff. eod. l. unius*, §. *pen. ff. de quæst.* bona sua recipiunt, *l. 2. & 3. hoc t.* quia quod cecidit semel in fiscum, vix unquam restituitur, *l. 1. ff. ad leg. Jul. de amb. l. 4. inf. de bon. prof. l. 2. hoc t.* Famæ restitui possunt beneficio principis.

XL. ENARRATIO.

LEx inter ff. de public. judic.] Ad quam vide Cujacium lib. 20. Observ. cap. XI.

Nec enim damnari possunt] Sive lis sit contestata, sive non, ut heic Glossa sentit. Imo post litis contestationem damnari possunt. Vide sup. & ad tit. 3. sup.

Infames fiunt ipso jure] Ita & Fulgosius contra Glossam: quam tamen servandam esse scribit idem Fulgosius, quod maxima sit ejus auctoritas, adeo ut Doctoribus omnibus præferenda sit: & hoc de auctoritate Glossæ maxime notandum puto.

Nulla tempora præscripta sunt] Audiuntur usque ad annos triginta. Græcus interpres ad *leg. 1. ff. eod.* vide *l. si unius* 18. §. *pen. ff. de quæst.*

TIT. XLI. *De quæstionibus.*

Vide tit. 18. eodem lib.

EXposita ratione faciendorum reorum, & exhibendorum, & custodiendorum, atque etiam ad A extremum, ubi absunt, adnotandorum inter reos, expositisque variis judiciis, quibus varia crimina coercentur, tempus erat dicere proprio titulo de quæstionibus, de quibus obiter sæpius ante cum ea exponerentur, facta mentio est. Hæ sunt strictiores inquisitiones criminum, *l. 3. sup. ad leg. Jul. ma.* severæ indagationes, *l. 10. inf. de dign.* quia non nudæ interrogationes sunt; sed quæ fiunt per vim, & tormenta cruciatusque corporis reorum, vel testium, & quandoque accusatorum, ut *d. leg. 3.* efficacissimæ ad requirendam veritatem, *l. edictum, ff. eodem.* De quibus & adversus quos non sunt habendæ, hic titulus ostendit. Servos posse torqueri alienos & quandoque proprios, qui vocantur in testimonium in nos, vel alios, aut qui accusantur, etiam in pecuniariis causis, si aliter veritas inveniri non possit: liberos B homines in pecuniariis non torqueri vocatos in testimonium, quia nec statuliberos, qui nondum liberi, nec deportatos, qui jure Quiritium liberi non sunt, *l. Divus*, §. *ult. ff. eodem.* In criminalibus statuliberos torqueri, *l. edictum*, §. *ult. ff. eod.* & quandoque liberos, ut puta pro testimonio vacillante, *l. ex libero in pr. ff. eod.* vel si infames sint, *l. ob carmen*, §. *si ea res, ff. de testibus*, aut participes sceleris fuisse dicantur, *l. 3. tit. sequen.* Accusatos autem liberos homines si plebei sint, judice commoto certis indiciis, torqueri, *l. 3. & 8.* vel post damnationem, ut prodant sceleris participes, *l. 1. sup. de fal. mon.* si secernantur e plebe dignitate, vel splendore generis, vel militia, vel emerita militia non torqueri, nisi in crimine majestatis vel alio crimine ei proximo, ut *leg. 16. hoc t. leg. 7. inf. de malef. & math.* C vel nisi decurio arguatur falsa instrumenta scripsisse ante decurionatum, cum esset tabellio & res exigat per eum ipsum probari scripturæ fidem, *l. 21. sup. ad leg. Cor. de fal.*

XLI. ENARRATIO.

VEl testium] Testes vilissimæ conditionis tormentis subjiciuntur, *l. ob carmen* 21. §. 2. *ff. de testib. Novel. de testibus* 90. *cap.* 1. Hincmarus Remensis Opusc. 33. cap. 28. *Quæ* (leges) *etiam & illud sanciunt, ut vilissimis testibus etiam sine corporali discussione credi non debeat.*

Et quandoque accusatorum] In crimine majestatis D etiam accusator torquetur, si manifesta indicia non habeat: Greci notant, jure singulari, eum cujus instinctu accusatio majest. instituitur, torqueri.

Efficacissimæ ad requir. veritatem] Ad veritatem vi tormentorum eruendam. Q. Curtius lib. 6. cap. 11. *Hephæstion & Cœnus tormentis veritatem exprimendam esse dixerunt.* Isocrates in Trapezitico: *ὁρῶ δὲ καὶ ὑμᾶς, καὶ περὶ τῶν ἰδίων, καὶ περὶ τῶν δημοσίων, οὐδὲν πιστότερον οὐδ' ἀληθέστερον βασάνου νομίζοντας*: *Video vos quoque, neque privatis in rebus, neque in publicis quidquam tormentis fide majore dignum, aut verius existimare.* Synesius epi. quadrag. quarta ad finem: *δεινοὶ γὰρ ἐξελέγξαι προσποίησιν οἱ βασανισταὶ*, &c. *Mirabiles enim ad convincendam simulationem sunt tortores, &c.*

Servos posse torqueri alienos] *l. 3. hoc t.*

E Et quandoque proprios] Servos proprios in dominos torqueri tradunt Rhetores, Quintilianus in declam. 312. *Frequenter indicia hujusmodi exercentur, ut si res in notitia dicitur esse servulorum, torqueri mancipia videamus.* Sopater in Hermogenem: *ἐνίοτε γὰρ καὶ οἰκέτας κατὰ τῶν οἰκείων δεσποτῶν εἰς μαρτυρίαν παράγουσιν.* Interdum enim servorum testimonium adversus dominos suos producimus. Vide Lycurgi oration. advers. Leocrat. Ulpianum in oratione de falsa legat. Servos tamen in dominos, *οἷς πεφύκασι κακονοῦσιν*, *Quibus solent esse inimici & malevoli*: ut ait Lysias in oratione de sac. oli. trunco: iidem alias non admittunt. Marcellinus in Hermogenem: *εἰ δοῦλοι ὦσιν οἱ μάρτυρες δεῖ καθόλου διαβάλλειν*: *πολλὰ μὲν καὶ ἄλλα, καὶ*

ὅτι

ὅτι πονηροὶ τῶν τρόπων ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ὅτι ἀκόλαστοι: οὐχ ἥκιστα, ὅτι δεσπόταις ἀεὶ ἐχθρὸν καὶ πολέμιον, κἂν χρηστοῖς δεσπόταις δουλεύωσιν: *Servorum teſtimonium omnino rejiciendum eſt, quod plerumque male morati ſint: & intemperantes, hoſteſque mitiorum etiam dominorum*. Sed neque ſervum alienum adverſus non dominum temere audiendum tradunt, ſive torqueatur, ſive non, Sopater loco ſupra citato: τῶν μὲν ἔξωθεν ἐκβαλοῦμεν ἐκ τῆς τύχης τὴν μαρτυρίαν: εἰ μὲν γὰρ μετὰ βασάνων μαρτυροῦσι, φήσομεν ὡς οὐδὲν φροντίζουσι τῶν βασάνων: κατεπήγγελται γὰρ αὐτοῖς ἐλευθερία ἀντὶ τῶν ἐνταῦθα πληγῶν, ἢ ἄλλο τι τοιοῦτον εἰ δὲ ἐκτὸς βασάνων, ἐροῦμεν: ὅτι οὐδὲ μετὰ βασάνων ἀληθὴς ἡ μαρτυρία. *Quod ſcilicet ſi libertas eis promiſſa ſit, tormenta facile paſſuri ſint: Si vero non torqueantur, dubiæ quoque fidei futurum ſit eorum teſtimonium*. Legibus noſtris ſervus adverſus dominum non torquetur, præterquam in crimine adulterii, fraudati cenſus, & majeſt. *l.* 1. *hoc tit.* In cri. adulterii, *l. extraria* 17. *ff. de quæſt. l. ſi poſtulaverit tit.* 27. §. *haberi*, *ff. ad leg. Jul. de adulter.* Achilles Tatius de Clitoph. & Leucip. amor. libro octavo, ἐν τῇ τῶν θεραπαινῶν βασάνῳ τὴν ἐξέτασιν γενέσθαι δέδοκται; *torqueri ancillas, ut veritas ab eis exprimeretur, placuit*. Sunt enim plerumque ancillæ adulterii ſequeſtræ, conciliatrices, peccati conſciæ herilis, vel ſervuli medii, aut conſcii. Liban. in decl. 35. Valerius M. lib. 6. cap. 8. 1. *Marcus Antonius inceſti reus agebatur, cujus in judicio accuſatores ſervum in quæſtione perſeverantiſſime poſtulabant, quod ab eo, cum ad ſtuprum iret, laternam prælatam contenderent*. In quæſtione ſtupri ſervi adverſus dominum non torquentur, *d. leg.* 17. Cujacius ibid. locum Amm. Marcellini ex lib. 28. profert. Si tamen ſtuprum inceſto jungatur, de ſervis habetur quæſtio adverſus dominos, quia duplex crimen eſt, ceterum non torquentur, *l.* 4. *&* 5. *eod.* ut & ibi agnoſcunt Græci interpretes: βασανίζονται, inquiunt, ἐν τῷ θέματι τούτῳ, in hac ſpecie torquentur, propter adjunctum inceſtum ſtupro. Fraudati cenſus: ſi quis in cenſum non deferat omnia quæ habet fiſci fraudandi cauſa, cui pro modo eorum quæ poſſidemus debentur tributa in quibus ſunt nervi Reipub. ut eſt in *l.* 1. §. *in cauſa*, *ff. eod.* Cujac. in recit. *His Reſpublica ſuſtinetur*. Tacitus Ann. 13. cap. 50. *Nam neque quies gentium ſine armis, neque arma ſine ſtipendiis, neque ſtipendia ſine tributis haberi queunt*, ut idem ſcribit Hiſtor. 4. cap. 74. Adde Quintil. declamat. 341. Divum Auguſtinum contra Fauſtum Manichæum libro 22. cap. 74. Novellam 149. cap. 11. Et majeſtatis, *l.* 6. *infra de delatorib. In hoc crimine etiam ſervis eſt honeſta proditio: nam & hoc facinus tendit in dominos*, *l.* 2. *C. Theod. ne præt. cr. maj. ſer.* dominos, rerum ſcilicet. Cujacius ad titulum octavum ſupra, & ad *d. leg.* 6. At Tacitus Imp. ne in cauſa quidem majeſtatis ſervos in dominorum capita audiendos cenſebat, auctore Vopiſco, nec Trajanus, auctore Plinio. His tribus caſibus addamus quartum, ſi mulier veneficii poſtuletur, ſi mulier marito venenum porrexiſſe dicatur: in eam enim non modo de alienis ſervis criminis conſciis; ſed & de propriis, ut addunt Baſilica, quæſtio habetur, *d. l.* 3.

Aut qui accuſantur] Servi ex ſuo facto torquentur tam in criminalibus, quam in pecuniariis cauſis, *leg.* 15. quamvis reſponſum ſervi domino noceat, vel proſit, ut addunt Baſilica.

In pecuniariis cauſis ſi alii &c.] In pecuniariis cauſis tam de ſervis alienis, quam de propriis quæſtionem habere licet, *l. Divus* 9. *ff. eodem*. Cum alia probatio ad eruendam veritatem non eſt, ut in *l. ſervi* 7. *ff. de teſtib.* ἐν πενίᾳ τῶν μαρτύρων, Pſellus in Synopſi LL. *cum teſtium copia non eſt; ex inopia probationum*, ut eſt in *l.* 1. *hoc titulo*: ſi Haloandri editionem ſequamur cum Cujacio Obſervat. 11. 33. & libro 20. 28. Imo in veteri, qui olim penes me fuit, ſic legebatur. In ſcripto tamen Menagii legitur, *nec inopia*, quam ſcripturam ſequuntur Baſilica.

A Accuſatos autem liberos hom.] Eleganter Hilarius Pictavienſis in pſalmum 118. *Cum natura humanæ infirmitatis proclivis ad vitia eſt, refugit tamen, vel ſub teſte peccare: quod ipſum docet nos communis conſuetudinis ratio. Quis enim furari ſub teſte non metuit? quis ad ſcelus niſi ſecretum elegit? quis ad adulterium, non aut ſolitudinem, aut noctem optavit?* Hi igitur torquentur ſi judex certis indiciis ductus ad tormenta putet eſſe veniendum, *l.* 8. *hoc titulo*, ut torti victique quaſi ſua ſententia damnentur. Ælianus apud Suidam: στρεβλοῦσι, καὶ κατατεινόμενος ἀληθῆ λέγει: *torquent, & diſtentus veritatem dicit*. Sanctus Cyprianus in tractatu ad Demetrianum: *Sicut in ceteris quæſtionibus torquentur rei qui ſe negant crimine quo accuſantur teneri, ut facinoris veritas, quæ indice voce non promitur, dolore corporis exprimatur.* B Non torquentur igitur accuſati, ſi de amiſſo liquido conſtet, Achilles Tatius Clitoph. & Leucipp. libro ſeptimo, οὐκ οἶδα τί δεῖ βασάνων ἔτι περὶ πράγματος οὕτω σαφῶς ἐληλεγμένου: *Quare quæſtionibus opus ſit in re tam manifeſta plane non video*. Niſi ut prodant conſcios & ſceleris participes, de conſciis enim quæſtio exerceri ſolet, ut mox dicetur.

Quæſtioni tamen non ſemper fidem habendam conſtitutum eſt, *l.* 1. §. *quæſtioni*, *D. eod.* Quintilianus declamat. 379. *Tortus dixit. Eo minus credo: mentiuntur plerumque torti*. Cornelius Tacitus Ann. 14. capite ſexageſimo, *Actæ ob id de ancellis quæſtiones, & vi tormentorum victis quibuſdam, ut falſa annuerent, &c. Etenim res eſt fragilis & periculoſa*, ut ibi ait Ulpianus, *& quæ veritatem fallat: nam plerique patientia, ſive* C *duritia tormentorum ita tormenta contemnunt, ut exprimi eis veritas nullo modo poſſit. Alii tanta ſunt impatientia, ut quodvis mentiri, quam pati tormenta velint*. Ait, *ſive duritia tormentorum*, ut in *l. unius* 18. §. 1. *ſi in tormenta animum corpuſque duraverit*. Tacitus Annal. 4. cap. 45. *Cum tormentis edere conſcios adigeretur, voce magna, ſermone patrio fruſtrata ſeſe interrogari clamitavit, adſiſterent ſocii ac ſpectarent: nullam vim tantam doloris fore, ut veritatem eliceret*: ait, *ut exprimi eis veritas, &c.* Apulejus metam. 111. *Tormentis veritas exprimenda eſt*. Ait, *alii tanta ſunt impatientia*. Quintus Curtius libro 6. cap. ult. *Tortores in conſpectu Philotæ omnia credulitatis inſtrumenta proponunt. Et ille ultro: Quid ceſſatis*, inquit, *regis inimicum, interfectorem, confitentem occidere? quid quæſtione opus eſt? cogitavi, volui*. Adde Valerium li- D bro 8. cap. 4.

Si plebeii ſint] Nam ipſos quoque plebejos tormenta notant. Bonifacius PP. epiſtola 11. *Quem furore ſuo & inſana temeritate ad ſecularium quoque judicum tribunalia ſubditum quæſtioni, quod in vili quoque perſona turpiſſimum eſt, objicerent perveniſſe*.

Vel poſt damnationem, ut prodant ſcel. participes] De conſciis per tormenta quæritur. Q. Curtius lib. 6. cap. 8. *Omnes igitur quæſtionem de eo, ut participes ſceleris indicare cogeretur, habendam eſſe decernunt*. Tacit. ann. 14. c. 24. *Ordinem inſidiarum, ſeque auctorem, & ſocios per tormenta edidit*. Achilles Tatius libro 7. καὶ με δὲ, ὡς ἤδη κατάδικον, βασανισθῆναι περὶ τοῦ Μελίττην τῷ φόνῳ συνεγνωκέναι: *de me autem ut jam damnato per tormenta quæri oportere, an Melite cædis conſcia extitiſſet*.

E Si ſecernantur e plebis dignitate] Senator tormentis eximitur, vide Cujacium ad *legem decimam*, *infra de dignitat.*

Vel militia] Quintilianus in declamat 312. *Si mos civitatis & conditio militiæ peteretur, ſe in tormenta obtuliſſet*.

Vel emerita militia] Suetonius in Cal. cap. 44. *Commoda emeritæ militiæ*.

Niſi in crimine Majeſtatis] Ammianus Marcellinus libro decimo nono ad finem: *ubi majeſtas pulſata defenditur, a quæſtionibus vel cruentis, nullam Corneliæ leges exemere fortunam*. Hunc locum adducit Cujacius in recitat. Vide ſup. ad tit. 8.

TIT.

TIT. XLII. *De abolitionibus.*

Vide tit. 16. eodem lib.

OBiter etiam ſæpius ante dictum eſt de accuſatorum temeritate & calumnia, quæ lege Remnia coercetur, & de abolitionibus ſine quibus inſtitutam accuſationem deſerere non poſſunt ex lege Petronia, & SC. Turpill. cui rei debebatur proprius ſpecialis tit. ſive tractatus, & vero nunc ei datur: hic tit. & quatuor qui ſequuntur. Hic eſt de Abolitionibus, quarum una eſt ſpecialis & privata, altera generalis & publica; & primum agit de ſpeciali: ea eſt venia omittendæ accuſationis, quam petit accuſator a judice, in cujus officio accuſationem inſtituit, *l. 16. ſup. ad leg. Jul. de adul. l. 15. ff. de jur. fiſc.* nomenve detulit ut *l. 10. §. ult. ff. de jur. patr.* Nec enim ad eam obtinendam neceſſe eſt accuſatori adire principem; ſed judicem pro tribunali, præſente reo expoſita cauſa omittendæ accuſationis, veluti errore, vel calore juvenili, ut eſt apud Symmachum ult. epiſt. lib. 1. accuſator abolitionem petit per cauſam incautæ adoleſcentiæ ſuæ pariter atque militiæ. Juſta etiam cauſa eſt, ſi quis propinquos ſuos in reatum deduxerit, quorum poſtea miſeratur, *l. 2. hoc titulo*, vel ſi quis ſuæ, vel ſuorum injuriæ gratia accuſationem inſtituerit, *d. l. 2. l. quamvis, ſupr. ad leg. Jul. de adult.* quia privatam cauſam agit, quam cur non omittat, ſi velit petita venia? At qui agit publicam cauſam, id eſt, qui accuſat publico jure judicioque, legem temere prodere, atque omittere non poteſt. Datur abolitio a judice perpenſo conſilio & cauſa cognita, etiam invito reo, ſi res ſit integra, & intra trigeſimum diem, ex quo reus factus eſt ſub cuſtodia officii, interim dum ſe comparat ad ſiſtendum in judicio juxta *leg. 2. ſupr. de exhib. reis*. Manifeſto calumniatori non datur, *l. 3. hoc titulo, leg. pen. infr. de calumn. l. 15. ff. de jur. fiſc.* nec capitalium criminum, *d. leg. 3.* nec tortis ingenuis hominibus teſtimonii gratia. Ingenuis, inquam, quia ſervi non ſunt tanti. Impetrata autem abolitione, non poteſt ab eodem in eundem renovari crimen, nutu principali, *leg. 1. hoc titulo, leg. 3. infr. ad Senatuſconſultum Turpil.* & nutu principali quandocunque, nedum intra triginta dies, qui generali non ſpeciali abolitioni ſubditi ſunt reo repetendo, ipſo jure. Quin & qui plura crimina intulit, ſingulorum abolitionem petere debet, *l. 1. hoc tit. l. 1. §. ſi plura, ff. ad Senatuſconſultum Turpil.* aut eorum, quorum non petiit, integra ei executio eſt.

XLII. Enarratio.

INtra trigeſimum diem] *l. 3.* vide ſup. t. 111.

Nec tortis] *d. l. 3.*

Renovari crimen] Sic legitur in veteribus: *κινηθῆναι πάλιν: rurſus moveri*, Baſilica: *ἀνακαινίζεσθαι, τὸ κατὰ πόδας,* quod eſt *renovari*. In libro tamen Menagii *revocari*, legitur, ut vulgo.

Niſi nutu principali] Cujacius in *leg. 1. hoc tit.* pro *nutui principali*, ut habetur in vett. & in Baſilicis, *τῷ νεύματι τῷ βασιλικῷ*, legit, *nutu principali*. Certe auctores Baſilicῶn, ſic accipiunt, ut porrecta ſupplicatione principi crimen rurſus intendi poſſit: ut nutui principali ſupplicatio porrigi dicatur .i. principi.

TIT. XLIII. *De generali abolitione.*

Vide dict. tit. 16.

NUnc agit de abolitione generali, communi & publica quæ vel ipſo jure pro tempore certo feriarum ſolemnium datur, ut indulgentia paſchalis celebritatis, *l. 3. ſupr. de epiſ. aud.* & apud Caſſiodorum

A in fin. 11. vel pro tempore extra ordinem indictarum indulgentia promiſſa edictis propoſitis. Hæc reis leviorum criminum datur principaliter, & conſequenter accuſatoribus, quia finitis feriis impune poſſunt non repetere crimen, *l. ſi interveniente, ff. ad Senatuſconſultum Turpill.* illa datur principaliter accuſatoribus, ut impune deſiſtant petentibus, hæc neque reo petente, neque accuſatore. Hæc finitis feriis poſt triginta dies utiles impunitatem plenam tribuit: nam intra triginta dies ab eodem repeti reus poteſt. Alia eſt indulgentia, quæ fit ſpecialiter per adnotationem principis, ut *l. 5. ſupr. ad leg. Corn. de ſicar. leg. 9. ſupr. ad leg. Cornel. de fal.* & indicit accuſatori perpetuum ſilentium, & ſtatim pleniſſimam impunitatem tribuit, quæ ab abolitione ſeparatur, *l. pen. inf. de calum.* Poteſt & generalis fieri eadem conditione, B veluti lege oblivionis.

XLIII. Enarratio.

DE abolitione generali] Ennodius de vita Epiphanii. *Cui præcepit ut generalis indulgentiæ pragmaticum promulgaret*. Oroſius 7. 11. *Joannes Apoſtolus hac generali indulgentia liberatus, Epheſum rediit.*

Communi] *l. 5. infr. tit. ultim.*

Indulgentia promiſſa edictis propoſitis] Princeps proponit edicta, *τὰ περιέχοντα ταύτην τοῦ βασιλέως τὴν φιλοτιμίαν: edicta quæ continent ejuſmodi indulgentiam.* Theodorus ad leg. 1.

Repeti reus poteſt] Suetonius in Auguſto cap. 32. *ut ſi quem quis repetere vellet &c.*

C Pleniſſimam impunitatem] D. Chryſoſtomus homilia in Domini incarnationem: *ὁ νόμος τὸν ἁμαρτήσαντα κολάζει· φιλανθρωπία πολλάκις βασιλέως τὸν ἁμαρτήσαντα ἐλεεῖ, καὶ ἐξαρπάζει τῆς τιμωρίας: Lex delinquentem punit: indulgentia autem principis eundem pœnæ eripit.* Julius Firmicus Matheoſeos lib. 4. c. 14. *Judicum ſententiis, aut indulgentiis principalibus liberantur.*

Veluti lege oblivionis] *τῆς ἀμνηστίας.*

TIT. XLIV. *Ut intra certum tempus criminalis quæſtio terminetur.*

POſtquam dixit de abolitione ſpeciali & generali, D qua interveniente, accuſator qui omittit accuſationem, non videtur deſiſtere, ut pœnam deſertionis poſſit incurrere ex Senatuſconſulto Turpilliano, *d. l. ſi interveniente*, nunc docet ea non interveniente, deſiſtere videri eum, qui poſt inſcriptionem, aut litis conteſtationem negligens eſt in peragendo reo intra tempus legibus conſtitutum, quod hodie eſt biennium ex *l. 3. hujus tituli*, videlicet reo non dicente cauſam ex vinculis, *l. ultim. ſupr. de cuſt. reor.* Et ex *l. 3.* ad *l.* in *Senatuſconſul. §. qui poſt, ff. ad Senatuſconſul. Turpill.* Tribonianus addidit, vel biennio. Olim fuit annus, ut conſtat ex titulo *Cod. Theod. ut intra annum cr. quæſ. ter. & l. 2. C. Theo. ad legem Corn. de fal. & d. §. qui poſt, & l. reus, ff. de mun. & hon.* & hodie quidem biennium numeratur ex die litis conte- E ſtatæ, *l. 3.* olim annus numerabatur a die inſcriptionis, *l. 2. C. Theo. eodem, tit.* quæ eſt *l. 2. hujus tit.* in qua tamen Tribonianus mutavit illa verba, a die inſcriptionis, & repoſuit, præſentibus inſcriptionibus, ſicut in *l. ubi, ſupr. ad legem Cornel. de falſ.* hæc verba teſtatæ actionis, id eſt inſcriptionis, quæ erant in Cod. Teod. mutat in conteſtatæ accuſationis, propter *l. 3. hujus tituli*, quæ vult tempus terminandæ quæſtionis criminalis numerari a conteſtatione litis. At Baſilica in *l. 2.* retinent illa verba, a die inſcriptionis: & poteſt dici a die inſcriptionis tempus legitimum computari, ſi lis conteſtata non fuerit, ut *d. l. in Senatuſconſulto, §. qui poſt*, a die litis conteſtationis, ſi conteſtata fuerit. Punitur ergo negligentia ejus, qui intra tempus legiti-

mum

mum non agit, aut peragit reum, quem detulit semel, & multo magis qui obdurat in hac negligentia usque ad extremam diem legitimi temporis; quia tunc palam est eum rem non distulisse, sed plane destitisse ut *l.* 2. ait, quia distulit. Pœna vero hujus negligentiæ est infamia, & multa quartæ partis bonorum, *l.* 1. *hujus tituli*, videlicet si honestior persona fuerit, humilior & pauper, cui ut ait *l.* 2. damnum famæ injuria non est, ut *l. si quis injuriam*, *ff. de injur. l.* 22. *C. Theod. de hæret.* datur in exilium, quod sic interpretor ut Græci, & in *l.* 4. *supra ad leg. Jul. de adult.* relegatur. Hæc tamen pœna gravior est pœna Senatusconsulti Turpilliani, ut majus quoque crimen neglectæ, quam desperatæ accusationis, & tamen qui hac parte tenetur, in Senatusconsultum Turpillianum dicitur incidisse, *d.* §. *si post*, .i. quasi Turpillianum, ut destitit, hac nimirum culpa proxima culpæ notæ Senatusconsulto Turpilliano, cui jungitur lex Petronia, *l. abolitionem*, *supra ad legem Jul. de adult.* quia eam legem Nerone imperante tulit Petronius Turpillianus Consul, Senatus approbavit, juris auctores Senatusconsulto ex nomine Consulis nomen dederunt Turpilliani consonantius quam Petroniani. Sed jam ad ipsius Senatusconf. pœnam veniamus.

XLIV. Enarratio.

Quod hodie est biennium] Sic reo quidem consulitur, ne diutius vexetur, sed mora plerumque ei prodest, & pœnæ eum eripit. Quintilianus declamat. 149. *Per illas omnes moras judiciorum longas nimium & pro nocentibus compositas*. Hanc legem senio obliteratam revocavit Manuel Comnenus *Novel. de divers. caus. de judic. & advoc.*

Præsentibus inscriptionibus] Sic legitur in vetusto Menagii, quam lectionem probare heic videtur Cujacius.

At Basilica] Imo & *τὸ κατὰ πόδας*.

Relegatur] Basilica, *ἐξορίζεται*.

TIT. XLV. *Ad Senatusconsultum Turpillianum.*

Vide tit. 16. lib. 48. ff.

Poena legis Petroniæ, & Senatusconsulti Turpilliani est infamia, & multa v. librarum auri cogenda in fiscum, *l. spurii* §. *qui judicii*, *ff. de decur. l.* 3. §. *ult. ff. de prævar. l.* 1. *ff. de ju. fisc.* & hodie, ut ceterarum legum extraordinaria, *l.* 2. *hoc titulo*. Irrogatur autem accusatori non cunctanti & negligenti, ut superiore titulo; sed qui animo ab accusatione destitit sine abolitione post delationem rei & solemnium implementa intra constitutum tempus finiendæ causæ criminalis, *l. ult. hoc titulo*, qui proprio nomine tergiversator dicitur & desertor. Proinde pœna Senatusconsulti irrogatur tergiversatori, Pœna quasi Senatusc. id est tituli superioris moratori. Pertinet etiam ad pœnam Senatusconf. qui postquam implevit solemnia accusationum intra præfinitum a judice diem litis contestandæ edictis evocatus judicio non adest, *l. ab accusatione*, §. *destitisse*, *ff. eod. l.* 3. *&* 7. *supr. qui acc. non poss.*

XLV. Enarratio.

Ut ceterarum legum extraordinaria] Judice scilicet suo arbitrio pœnam indicente, sive, ut ajunt Græci, *ὡς ἂν ὁ δικαστὴς βουληθῇ, ὁρίζεται τὴν τιμωρίαν*.

TIT. XLVI. *De calumniatoribus.*

Vide tit. 6. lib. 3. ff.

Tergiversatoribus, aut veluti tergiversatoribus ad quos respiciunt, vel pertinent tres tituli superio-

A res adjunxit calumniatores. Hi sunt accusatores, qui scientes dolo malo falsa crimina intendunt, quorum irriti abeant. Calumnia irrita accusatio est, *l.* 9. Si enim irrita non fuerit, puta reo condemnato, jam de accusatoris calumnia amplius quæri non potest, *l.* 1. Non dico calumniatores esse qui crimina, quæ intendunt, judici probare non possunt, ut crasso filo Demosthenes in Neæram, *ἀπαιτάσασθαι μὲν, ἐξελέγξαι δ' οὔ*. Nam possunt plerique non probare, nec calumniatores esse, *l.* 3. *hoc titulo*, *l.* 1. §. 1. *ff. eod.* ideoque nec absoluto reo, utique semper accusator damnatur de calumnia. Hi vero præter pœnam, cui se ipsimet subjiciunt per inscriptionem, quæ talio est .i. similitudo supplicii intentati & formidati reo, *l.* 7. *& ult.* etiam lege Remmia in publicis judiciis puniuntur, *l.* 1. §. 1. *ff. ad Senatuscon-*
B *sultum Turp. l. quæsitum*, *ff. de testibus*. Cicero pro Roscio Amerino: *Ita quæstus te cupidum esse oportebat, ut horum existimationem & legem Remmiam putares aliquid valere oportere*. Ex ea lege Calumniatoris fronti inscribitur litera K. ut jampridem docui in *l. is cui lege*, *ff. qui test. fac. poss.* quod hodie non licet ex *l.* 17. *tit. seq.* nam & eodem loco paulo post Cicero ait, ad caput calumniatoris literam adfigi, & inustionem hanc literæ, inustionem esse infamiæ, ut postea neminem alium nisi fortunas suas accusare possit. Pœna igitur legis Remmiæ notatur *l.* 3. his verbis, *Detrimentum existimationis*, & *l.* 8. *his*, Infamiæ supplicium, quam recte dixi irrogari in publicis judiciis: nam in privatis & extraordinariis calumnia officio judiciis coercetur sine periculo infamiæ, *l.* 5. *hoc tit. l.* 3. *ff. ad S. C. Turp.* ut pœ-
C na quoque legitima tergiversatoris habet tantum locum in publicis judiciis, *l.* 1. §. *suspecti*, *l.* 7. §. 1. *ff. eod. l.* 1. *sup. eod. l.* 3. *sup. qui acc. non poss.*

XLVI. Enarratio.

Aut veluti tergiversatoribus] Vide titulum 44. ad finem.

Ἀπαιτάσασθαι, &c. Accusare, & non probare.

Similitudo supplicii] Par periculum pœnæ, Suetonium Augusti cap. 32.

Fronti inscribitur littera K.] Ut fugitivis litt. F. Vide Cujacii Observat. lib. 7. 13. & P. Pithoeum in Collat. LL. Mosaic. & Roman. vide tamen Gunther. Ligurini p. 134. & seq. 265. 300. & Not. p. 137.

D

TIT. XLVII. *De pœnis.*

Vide tit. 19. lib. 48. ff.

Sæpius ante habita mentio pœnarum exigit ut proprio titulo ostendatur, quæ sint genera pœnarum, quibus adficere judices quemque possunt, & quæ de eis constituendis vel exequendis legibus definitiones proditæ sint. Pœna est æstimatio delicti, *l. sanctio*, *ff. eodem*, vel supplicium peccati, ut contra in Pisoniana supplicium dicitur esse pœna peccati, vel, ut quidam ait, pœna est *τῶν παθημάτων ἰατρική*. Imponitur vero, vel ut sublatis malis ceteri vivant securiores, vel ut is, qui punitur, emendetur, *l. si pœ-*
E *na*, *ff. eodem*. Plato: *σωφρονισμοῦ ἕνεκα*, vel ut pœna ejus ceteros meliores reddat, *l.* 7. *sup. ad l. Fab. l.* 1. *sup. ad leg. Jul. rep.* Demosthenes in Neæram, *ἵνα ἄλλοι πρόνοιαν ποιῶνται καὶ φοβῶνται*, ut ceteri terreantur exemplo, *l. capital.* §. *famosos*, *ff. eodem*: quæ ratio efficit ut & in animalia nonnunquam pœnæ consumantur, ut apud Plinium 8. cap. 16. & ex ipso verbo Dei Genes. 9. Exod. 21. Levit. 20. imo & in ea, quæ anima carent Draconis lege. Pausanias *ἠλιακῶν* 2. *ὑπερώρισε καὶ τὰ ἄψυχα εἴγε ἐμπεσόν τι ἐξ αὐτῶν ἀποκτείνειεν ἄνθρωπον*. Sunt autem hodie fere omnes pœnæ positæ in arbitrio judicantium, & ab eis convicti & confessi rei appellare possunt. Olim erant certæ & legitimæ quas nec necesse erat judices sententia sua exprime-

re, quia de facto tantum judicabant, *l. 1. §. nam si quidem, ff. ad Senatusconsultum Turpill.* nec de facto prolatam sententiam non sequi poterant, *l. non poterit, ff. de fur.* aut si quando pœnam legitimam sententia sua exprimebant, ab ea tanquam a lege convicti aut confessi appellare non poterant, *l. si qua pœna, ff. de verb. signif.*

XLVII. Enarratio.

Τῶν παθ' ἰατρ.] Alcinous de doctrina Platonis capite trigesimo, *πᾶσα γὰρ κόλασις ἰατρεία τίς ἐστι ἁμαρτημένης ψυχῆς: Omnis enim animadversio peccantis animæ quædam est medicina*. Plutarcho *ἰατρεία ψυχῆς: medicatrix animæ*. correctionis medicina in *l. un. sup. de emendat. propinq.*

Ceteri vivant securiores] Seneca de Clementia libro 1. cap. 22. *Transeamus ad alienas injurias in quibus vindicandis hæc tria lex secuta est, quæ princeps quoque sequi debet: aut eum quem punit emendet: aut ut pœna ejus ceteros meliores reddat: aut sublatis malis securiores ceteri vivant.* Joannes Philoponus de mundi creatione lib. 7. c. 11. τί γὰρ εἰ πολλῶν κακῶν αἴτιον ὁ νόμος φονεύει καὶ ῥύεται ταύτῃ τοὺς ὑπ' αὐτοῦ μέλλοντας πάσχειν κακῶς. *Si quidem lex multorum criminum reum neci tradit, atque ita liberat eos qui ab ipso lædendi erant.*

Ut is qui punitur, emendetur] Plato 11. de legibus. τὸν γὰρ κακὸν ἀεὶ δεῖ κολάζειν, ἵνα ᾖ ἀμείνων. Methodius apud Epiphanium Panarii libro secundo. Τιμωρεῖται γὰρ αὐτὸν οὐ τοῦ παρεληλυθότος ἐγκλήματος ἕνεκα ὁ δικαστής, ἀλλὰ τοῦ μέλλοντος, ὅπως μὴ καὶ αὖθις ποιῇ: *Non enim præteriti delicti gratia coercet eum judex, sed futuri, ut ne rursus faciat.* Vide Clementem Alexandrinum Pædag. lib. 1. cap. 8. & Strom. 1. & 4. Sic Deus ad salutem emendare dicitur Tertull. 2. adversus Marcion. v. Libanii declamat. 30. ad fin.

Ut ceteri terreantur exemplo] *l. bona fides 31. ff. depos.* v. Gellium 6. 14. Lysias orat. in Alcibiadem: ὥστε τούτῳ παραδείγματι χρώμενοι βελτίους ἔσονται οἱ πολῖται: *Itaque cives hoc exemplo admoniti meliores evaderent:* Sanctus Cyprianus de Lapsis: *Plectuntur interim quidam, quo ceteri corrigantur. Exempla sunt omnium, tormenta paucorum.* Isæus apud Michaelem Apostolium Prov. Cent. 47. ὅσοι τοὺς ἀδικοῦντας κολάζουσιν, οὗτοι τοὺς ἄλλους ἀδικεῖσθαι κωλύουσι. *Qui injustos puniunt, alios ne injusta faciant prohibent.* S. Ambrosius in Lucam cap. 7. *Unius exemplo plurimi corriguntur.* V. Andocidem περὶ τῆς πρὸς Λακεδαιμονίους εἰρήνης. Liban. d. declam. 31. Sallustii locum sup. lib. 4. 17.

Anima carent] Vide Dionem Chrysostomum in Rhodiaca.

Ἀνθρώπων] Idem scribit in Atticis. Meminit & Demosthenes advers. Aristocrat. Æschines contra Ctesiphon. Schol. Æschyl. in Septemb. Clement. Alex. d. libro 4.

TIT. XLVIII. *Ne sine jussu principis certis judicibus liceat confiscare.*

Etiamsi pœnæ legibus non improbatæ sint, ut sunt illæ de quibus *leg. 6. & 17. sup. titulo prox.* tamen non omnibus judicibus eas licet irrogare, ut ecce ex hac constitutione præfectis prætorio & vicariis, & præfecto urbi publicationem omnium bonorum irrogare, sive proscribere licet inconsulto principe, præsidibus provinciarum non item. An & hac ratione in insulam deportare non possunt, quia deportationem sequitur tacita omnium bonorum publicatio, *l. 8. sup. tit. prox.* Minime: alioqum nec jus gladii, & jus dandi in metallum haberent, quia & hanc pœnam sequitur confiscatio omnium bonorum, & tamen constat eos habere jus gladii, & jus dandi in metallum, & per consequentias tacite publicandi omnia bona, ut Joannes dixit, non directo & expressim. Vera ratio hæc est, quia in his, quæ pertinent ad lictorum coercitionem, quæque meri imperii sunt, quod lege datur, atque finitur, nec omnibus semper ad plenum, ea tantum magistratus habent, quæ specialiter eis lex dedit. Præsidibus lex Augusti, ut est apud Dionem quinquagesimo tertio, dedit jus gladii, & jus dandi in metallum, datum etiam eis est jus relegandi, *l. 2. sup. tit. prox. l. relegatorum, §. 1. ff. de interdict. & rel.* Jus deportandi inconsulto principe, vel confiscandi datum non est, *l. inter §. 1. ff. eodem*, ergo nec deportare, nec confiscare possunt: quæ eadem ratio redditur in procuratore Cæsaris, *l. ult. ff. de off. proc. Cæs.*

XLVIII. Enarratio.

Ex hac constitutione] Præfecto prætorio & magistro jus confiscandi datum est, Græci heic.

Præf. præt. & vic. & pr. v.] Hi deportare possunt, *l. 1. §. 2. ver. a præfectis, ff. de legat. 3.*

Confiscatio omnium bonorum] Utitur hoc verbo Suetonius in Calig. cap. 41. Sanctus Cyprianus in epistola 82. *Cæsariani quicunque vel prius confessi fuerint, vel nunc confessi fuerint, confiscentur.* Et mox: *Bona eorum fisco vindicentur.* Glossæ Philoxeni: *Confiscat*, δημεύει. Excerpta ex vett. Glossis *confiscatio*, δήμευσις. Idem est fiscare. Aldhelmus de laudibus virginitatis: *Ne ab Imperatoribus locuples gazarum opulentia cum vita ejus detrimento funditus fiscaretur.* Vide ad tit. seq.

Quæ specialiter eis lex dedit] Divus Augustinus in epistola sexagesima prima: *Non enim tu in eos jus gladii ullis legibus accepisti, aut Imperialibus constitutis, quorum tibi injunctia est executio: hoc preceptum est, ut necentur.*

TIT. XLIX. *De bonis proscriptorum seu damnatorum.*

Vide tit. 20. libro 48. ff.

Quod est confiscare titulo superiore, hoc in isto proscribere, nimirum publicare omnia bona, quod fit expressim, vel tacite: quorum expressim, hi proscripti dicuntur, quorum tacite, damnati, veluti capite damnati, aut deportatione, aut metallo, aut simili pœna, quam qui sustinent sicut omnia pristina jura, ita & bona tacito jure amittunt, nec in his quæ postea adquirunt, alium habent heredem quam fiscum, *l. 2. hoc titulo:* nec obstat, *l. si mandavero, §. is cujus, ff. mand.* quia non de capite minutis loquitur, sed de his quorum bona publicantur sine capitis deminutione, ut si qui relegati sint bonis publicatis, *l. 7. §. ult. ff. eodem*, vel etiam tantum confiscati ex causa administrationis actusve fiscalis, ut *l. 9. §. ult. hoc titulo, l. 3. inf. de sent. pas.* Notandum publicationem omnium bonorum cadere tantum in eos, qui sui juris sunt, quia hi soli habent bona. Servi aut filiif. non habent bona, quæ damnatione publicari possint, quia peculia si qua habent, his damnatis domini parentesve, in quorum sunt potestate, occupant, etiam castrensia, & quasi castrensia: nam quod in castrensibus filiisfam. privilegium constitutiones dederunt, id capite minuti amittunt, perinde ac mortui intestati, *l. 1. & 3. hoc titulo*. In *l. 1.* quod Accursius notat alias legi dispungantur, sane rectius est, & probatur vet. li. & Basil. in quibus est ἕως οὗ λόγος δοθῇ, καὶ καθαρὸς ποιηθῇ, addita interpretatione, διαστιχθῇ. Notandum etiam ex *l. 7.* bonorum proscripti, vel damnati fieri inquisitionem primam, & inventarium per officium judicis, qui pœnalem sententiam dixit. Secundam autem per catholicum, rationalem, sive procuratorem Cæsaris, vel etiam specialem procuratorem ad bona damnatorum, ut in antiqua inscriptione.

Q. Val. Q. F. Postimo proc. ad bona damnatorum.

XLIX. Enar-

XLIX. Enarratio.

Hoc est in isto proscribere] Glossæ, *δημίευσις*, *fiscatio*, *proscriptio*, *δημιόω*, *fisco*, *proscribo*.

At quid si damnati sunt in hoc titulo, quos judicum quorumcumque: proscripti quos principis sententia percutit. Sane damnatorum a principe proscribebantur nomina, jam inde ab Imperatore Claudio, in cujus vita Dio libro octavo, τῶν δὲ ὑπὸ τοῦ Γαΐου καταψηφισθέντων τὰ ὀνόματα ἐξετίθετο, ὥσπερ φοβουμένου αὐτοῦ μὴ διαλάθωσι: καὶ οὗτοί τε ἐκολάζοντο, οἱ μὲν ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ: οἱ δὲ καὶ ἀπὸ τοῦ Καπιτωλίου κατακρημνιζόμενοι. Domitianus reos qui ante quinquennium proximum apud ærarium pependissent, universos crimine liberavit, teste Suetonio in ejus vita, capite nono. Petrus Faber.

Alium habent heredem quam fiscum] Quamdiu vivunt, rebus utuntur: morientes in eis heredem non habent, ut scribit Thalelæus, ex *l.* 15. *de interd.*

Mortui int.] Nam deportatus mortui loco habetur, *l.* 4. §. 2. *ff. de bon. lib. l.* 1. §. *filium*, *ff. de bon. poss. cont. tab.*

Et probatur vet. lib.] In libro Menagii: *diffungantur*, corrupte pro, *dispungantur*.

Διαστιχθῇ] In Glossa interlineari: quod est, *dispungantur*. Glossæ: *διαστίζω*, *dispungo*.

Inquisitionem primam] Bonorum indaginem, investigationem.

Per catholicum rationalem] Julius Firmicus Matheseos libro tertio cap. 4. *Faciet procuratores regum, rationales*: & ibidem. *Procuratores regum, aut rationales*: Basilica: *καθολικόν*. Glossæ: *καθολικὸς*, *rationalis*. Vide Cujac. ad tit. *de jur. fisc. l.* 5.

TIT. L. *De bonis eorum, qui mortem sibi consciverunt.*

Vide tit. 21. *eodem libro.*

Non tantum proscriptorum seu damnatorum, sed etiam eorum, qui in reatu capitali perculsi conscientia criminis sibi mortem consciverunt, bona publicantur, si postea de crimine probatum, & pronunciatum fuerit, *l.* 3. §. *ult. ff. eod.*

L. Enarratio.

Conscientia criminis] Nam si tædio vitæ, miseratione digni sunt, Thalelæus ad *leg.* 1. *hoc tit.*

TIT. LI. *De sententiam passis, & restitutis.*

Vide tit. 23. *eod. lib.*

Hic titulus est de damnatis, qui beneficio & indulgentia principis speciali, vel generali & communi plurium, in integrum restituuntur: quæ restitutio plerumque liberat tantum pœna & calumnia, ne quis scilicet restituti statum possit in dubium revocare, ob pristinam pœnam, sive deportationem, & adnotationem præsidis, ut ait *l.* 10. nec enim præses deportare, sed deportandum adnotare potest, quam adnotationem plerumque sequitur princeps, *l. inter*, §. 1. *ff. de interd. & rel.* Non restituit autem bonis indulgentia, quæ damnatum revocat in patriam, aut famæ & honori, aut patri, vel domino, vel filio, nisi hoc specialiter comprehensum sit, vel nisi quibusdam expressis generaliter subjiciatur, & ceteris omnibus, ut *l.* 1. aut nisi generali verbo sit concepta, Restituo illum in integrum: quia beneficium principis, quod a divina scilicet ejus indulgentia proficiscitur, quam plenissime interpretari debemus, *l. pen. ff. de const. princ.* & ita accipere oportet, quod est in Institutionibus, restitutos ex indulgentia principis per omnia recipere pristinum statum, & quod *l. sive libertus*, *ff. de ju. patr. l.* 3. §. *si deportatus*, *ff. de bon. liber.* recipere jus patronatus. Notandum ex *l. ult.* restituto in integrum deportato plena restitutione, atque adeo restituta patri potestate in filium, testamentum quod interim fecit, & quæcunque interim gessit filius, qui jam venerat in ætatem, non rescindi, & filio impuberi interim datum tutorem non mutari, si pater qui restitutus est, non sit homo frugi: quæ Constitutio non multum abhorret a jure communi: nam & initio jure datus est tutor patrifam. jureque factum testamentum a patrefam. qui postea quamvis redeat in potestatem patris, non ideo irritum fit testamentum, *l.* 7. *ff. de jur. codicil.* quia in ejus potestatem redit sine capitis deminutione. Recte igitur Anianus, & Cyprianus, & Irnerius testamentum hoc casu non rescindi, sicut nec cetera gesta; male Basilica, & Joannes testamentum rescindi, non cetera. Ἰδὼν τὸ πέρμα τὴν χάριν θεῷ δίδου.

LI. Enarratio.

Et communi] *L.* 5. *hoc tit.*

Revocat in patriam] Julius Firmicus Mathes. libro 7. cap. 26. *Imperatoris judicio ex prædictis damnationibus libertati & dignitatibus suis restituentur, & patriæ.*

Aut famæ] Solius Principis & famæ restituere: vide Libanii Orationem 7. pro Aristophane pag. 215.

Restituo illum] Idem sentit Odofredus heic.

In Institutionibus] Libro 1. cap. 12.

Qui jam venerat in ætatem] Justam. Ætatis nomine significantur anni 25. quo sensu dicimus, suæ ætatis esse eum qui est major annis 25. Cujac. Obs. lib. 6. cap. 3.

Non sit homo frugi] Sed libidinum omnium vitiorumque servus, *l. ult. hoc tit.* Clemens Alexandrinus Strom. lib. 2. ad fi. τὸ ὑποπεσεῖν ὅλως καὶ παραχωρῆσαι τοῖς πάθεσιν ἐσχάτη δουλεία: *Succumbere itaque, & cedere vitiis, & animi perturbationibus est extrema servitus.* S. Ambrosius in epistola 7. *Intra se dominos habent: intra se servitium intolerabile patiuntur tot dominorum quot vitiorum servi.* Faustus Regiensis in instructione ad Monachos: *Non bene ingenuus appellatur, qui misera vitiorum servitute deprimitur.*

Non ideo irritum] Irritum enim fit ejus testamentum qui capite deminuitur, §. *alio autem*, *Instit. quibus modis testam. infirm.*

Recte igitur Anianus] Ad *l. un. C. Theod. eodem.*

Et Cyprianus] In Glossa ad *d. l. ult.* in v. rata sint.

Et Irnerius] Cujus sententiam non probat Odofredus.

Male Basilica] Libro 60. tit. 68. cap. ult.

Et Joannes] In d. Glossa, & Azo ad *d. l. ult.* quia putabat filium capite minui, quod verum non est. Bulgarus etiam eadem ratione motus existimabat testamentum rescindi, ut heic scribit Odofredus.

FINIS.

JACOBI CUJACII

J. C. PRÆSTANTISSIMI

OPERUM PRIORUM

Quæ de Jure fecit,

TOMI II. PARS ALTERA.

SIVE AD TRES POSTREMOS

CODICIS JUSTINIANI

LIBROS

COMMENTARII

Ex autographo ipsius CUJACII emendati

Opera & studio CAROLI ANNIBALIS FABROTI J. C.

IN HAC TOMI II. PARTE CONTINENTUR.

I. Ad Libros X. XI. & XII. Codicis, Commentarii.

II. Novellarum Conſtitutionum Expoſitio.

III. De Feudis Libri Quinque.

Illustrissimæ & optimæ Principi

MARGARITÆ VALESIÆ,

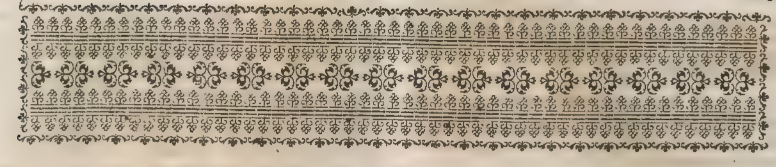
DUCI SABAUDIÆ ET BITURIGUM,

JACOBUS CUJACIUS S.

UOD *reliquis disciplinis, idem & nostræ accidit olim,* OPTIMA ET ILLUSTRISSIMA PRINCEPS, *ut traderetur & tractaretur male ab omnibus. Tum quæ lux ceteras extulit, eadem & huic affulsit nostræ. At non idem vindex. Ceteris Franciscus rex parens tuus nunquam laudatus satis, nostra parum abfuit ut vindice careret, nisi quod superat opere paterno, ei explendo te Deus reservasset. Nam certissimum hoc & compertissimum est, principem extitisse adhuc nullum, qui puræ Jurisprudentiæ professores foverit ut tu facis. Qua ex re (dicam quod sentio, & mecum sentiunt sani omnes, fremant licet obstipæ mentes quædam) nulla etiam adhuc schola huic tuæ similis, in qua omnes jus docent caste, pure, cordate, sine fuco, sine fallaciis: aut si quis tentet sequius, non sedilia, non solia, non, ut paucis omnia complectar, Genius scholæ ferat; transferat potius statim mutetque illum, quisquis sit, in meliorem formam. Genius hic proprie tuus est: quamobrem merito etiam ad te omnia referuntur quæcunque hæc schola parit. Sua tibi Baro, sua Duarenus, sine exemplo Jurisprudentiæ maximi duces. Mea & ipse pessimus sim, si alii quam tibi: non omnia tamen, quia non omnia te digna, sed hoc novum in tres postremos Constitutionum Codicis opus expectatum & expetitum nimis, quod non te indignum forsitan homines judicaturi sint, vel quod perfecerit nondum simile alius quisquam, vel quod totum sit de rebus ad principes pertinentibus. Qua maxime ratione, ut arbitror, veteres Franci, qui principum suorum valde amantes fuerunt, missis novem aliis libris, hos tres duntaxat Francos fecerunt, quos equidem amici beneficio habui in manibus semper dum huic operi operam dabam, sed usui profecto fuere non multum, nec minus tamen ideo eos legebam libenter. Juvabat satis veterum Francorum studium & diligentia & principum cura. Eos quibus sum usus potissimum, illustrissimæ & potentissimæ Reginæ, Catherinæ Mediceæ locupletissima bibliotheca mihi suppeditavit. Tu obsonia: illa, instrumenta dedit, nec viris plane jam hoc debetur opus. Te igitur primum adeo, quia prima abs te fero, altera ratione quod illi repensetur brevi curaturus. Vale, Biturigis* VI. *Id. Jul.* M. D. LXII.

JACOBI

JACOBI CUJACII J.C. AD LIBROS X. CODICIS DOM. JUSTINIANI, COMMENTARII.

DE JURE FISCI.

TITULUS PRIMUS.

JUS fisci cum dicimus, etiam privilegium fisci comprehendimus, *l. Ælianus, ff. de manumis. l. 2. sup. de priv. fis.* & ideo dubitari potest quid hic tit. *de jur. fis.* distat a titulo de privilegio fisci: quod quæri etiam potest de titulo, de jure dotium, & titulo de privilegio dotis. Ego animadverti in tit. *de priv. fisc.* de eo tantum privilegio tractari, quo fiscus tacitam hypothecam habet, & præfertur ceteris creditoribus chirographariis, vel hypothecariis. Præfertur vero omnibus etiam privilegiariis: & chirographariis quidem etiamsi antiquiores sint; hypothecariis vero non aliter quam si antiquiores non sint, quo etiam jure fit, si alii creditores priores egerint, & pecuniam acceperint, ut eam fiscus eis omnimodo pecuniam auferre possit. Cetera fisci jura & privilegia in hoc titulo & in proximis titulis explicantur. Fiscum interpretantur esse cophinum sive sportam: & inde suffiscum Festo, eoque distare principem a fisco, quo sui cujusque loculi distant a seipso: recte. Et consequenter Græci interpretes ita: *φίσκος κόφφινος ἦν ᾧ τὰ τῶν δημευομένων ἐπίθετο χρήματα· μετὰ ταῦτα δὲ ταμεῖον γέγονε Καίσαρος ἐν ᾧ παρεφυλάττετο τὰ φισκάλια χρήματα, καὶ ἐγένοντο ταμιακὰ ἅπαντα τὸ παλαιὸν ὄντα τοῦ δήμου μετηνέχθησαν ἐν τῇ τοῦ βασιλέως οὐσίᾳ.* Quapropter existimo fisci appellatione non tantum sacrum ærarium contineri, id est, sacras largitiones sive thesauros, de quibus tamen proprie fiscus dicitur, *l. 3. sup. de quadr. præscr. l. 6. C. Th. quor. ap. non rec.* Sed & privatum, id est, res sive largitiones privatas Augusti vel Augustæ, *l. 1. inf. de loc. præd. civil. l. 1. inf. de collat. fun. fisc.* ideoque *l. 9. inf. hoc titulo*, quæ loquitur de rerum dumtaxat privatarum susceptoribus, non male sub hoc titulo posita est. Continetur etiam fisci appellatione arca præfectoria, *l. 6. inf. de exact. trib.* Eodem nomine & pleraque alia significantur, veluti princeps, procurator fiscalis, officium fiscale, statio fiscalis. Habet & plura synonyma, ærarium, *ταμεῖον*, *δημόσιον*, publicæ rationes, publicum: quanquam initio publicum sive ærarium ad aliquid separatum fuerit a fisco, ut dicemus in *l. 2. infra de petit. bon. sup.*

I. IMPP. SEVERUS ET ANTONINUS AA. ATTICO ET SEVERO. Si prius quam fisci rationibus pater vester obligaretur, perfectam prædiorum donationem fecisse fuerit probatus: quod citra fraudem creditorum gestum est, non rescinditur.

Ait, Si prius quam, ex contractu scilicet vel ex administratione. *Perfectam donationem*] Perficitur vulgo traditione vel mancipatione, collata in filios, ut in specie proposita, etiam nuda voluntate ex constitutione D. Pii, *l. 4. C. Th. de donat.* At hic insuper fingamus secutam traditionem, & dominium a patre recessisse, quo genere ea etiam donatio, quæ ex nuda voluntate consistit, perfici dicitur exemplo venditionis, *l. Titius, ff. de resc. vend. l. contractus, sup. de fide instrum. Fuerit probatus*] Donaverat pater filiis emancipatis: hi si donationem obligatione priorem esse probaverint, non tenebuntur actione Pauliana. *Non rescinditur*] Quia dicit, rescinditur, manifestum est Imperatorem loqui de Pauliana, non de hypothecaria, quæ rescissoria non est. Ad hæc fraudationem creditorum si tollas, ideo recte Paulianam quoque actionem tollas, hy-

hypothecariam non item. Non loquitur etiam de actione in factum, qua fraudator vexatur ita quibusdam bonis dissipatis, ut nusquam appareant. Nam hæc etiam rescissoria non est.

II. Imp. Gordianus A. Sereno. Instar rei judicatæ obtinere minime potest computatio a tabulariis facta, nisi sententia procuratoris fuerit comprobata.

Tabularii eorum quæ publico inferuntur & debentur rationes conficiunt, *l.1. & l. missi, inf. de exact. trib. l.2. inf. de numer. l.1. inf. de immu. nem. conc. l.1. inf. de censib.* Sidonius IIII. Habes procuratorem in negotiis, villicum in prædiis, tabularium in tributis. At quia ob errorem calculi retractari computatio non potest, si res ita judicata fuerit errore in sententia non expresso, ne non tam computatio quam res judicata retractari videatur, *l.2. sup. de re jud. l.1. sup. de er. calc.* ideo dubitari potest an computatio a tabulariis civitatum vel provinciarum facta, rei judicatæ instar habeat, idest, an retractari non possit. Imp. ait, non habere, idest retractari posse, nisi si comprobata fuerit sententia Rationalis. Et generaliter, nisi res judicata, vel transacta sit, etiam post longum tempus error calculi retractari potest, id quod de Reip. rationibus tractans Modestinus tradit in *l. calculi, ff. de admi. rer. ad civ. per.* Hæc tamen verba subjungit: Sed si gratiose expunctæ dicentur, non retractabuntur: ubi existimo legendum, sed si rationes expunctæ: hoc scilicet sensu, ut dispunctæ rationes ob errorem calculi retractari possint etiam post longum tempus, expunctæ non item, *l. in omnibus, §. Reip. ff. de div. temp. præsc.* Non est legendum Gratiose: nam quodcunque fit gratiose in perniciem Reip. nullius momenti est, *l. præses, C. de transac.* denique nisi sic legas, non est quo verbum, Expunctæ, referri possit.

III. Idem A. Atticae. Si minore pretio, quam res est, aperta fraude emptoris vel gratia, quæ obligata sunt fisco venierunt: aditus procurator meus debitam quantitatem inferenti restitui ea prædia jubebit.

Ait, *Fraude*] Collusione. *Vel gratia*] Sive fraude emptoris. *Quæ obligata sunt*] Sunt autem tacito jure obligata. *Fisco*] Omnes vet. lib. a fisco venierunt. A fisco idest a procuratore, aut officio ejus. *Procurator meus*] Non is qui vendidit, sed is qui nunc est procurator meus, *l. ult. C. si adver. fisc.* *Procurator meus*] Imo præses, *l. pen. ff. de resc. vend.* Non facio differentiam inter proconsulares & præsidiales provincias, quæ ab Augusto diu non stetit. Sed in quibus non fuerit procurator Cæsaris, in eis dico adeundum esse præsidem quoties de fiscali causa agitur. Errat Alciat. in lib. de magistratib. dum in Proconsulares maxime procuratores missos scribit. Imo indifferenter εἰς τὰ ἑαυτοῦ καὶ τὰ τοῦ δήμου, auctore Dione LIII. In eodem sunt & hæc falsa: tria genera provinciarum Augustum fecisse, Non easdem populo & Senatui provincias attribuisse, procuratorem privatæ rationis Ægyptium magistratum esse. *Debitam quantitatem*] Non dicit pretium, sed debitam quantitatem. Infert igitur fisco debitor debitam quantitatem non pretium emptori. Fiscus venditionem resolvit & emptori pretium restituit. Quid fiet si privatus creditor æque dolo malo aut gratiose pignora minoris vendiderit? Et placet in eo idem observari, ut scilicet offerenti debitori debitam pecuniam is in hoc teneatur, ut rem vel id quod interest præstet, nisi si is solvendo non sit, quo casu oblato pretio res ab emptore revocatur, *l.1. & 3. C. si vend. pig.* quod in fisco dici non potest qui semper est solvendo.

IV. Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Mucatraulo. Certa forma super metœcis data est, qui jussu principis in aliam civitatem translati sunt. Nam prædia eorum, quæ antequam demigrarent, habuerunt, si ab eis distracta non sunt, fisci rationibus vindicari jampridem decretum est: nisi aliud speciali præcepto augusta majestas decreverit. Ut igitur a principibus salubriter statutum est: ita salvis his quæ utiliter placuerunt, parentibus heredes eos existere non oportere, nulla legis sanctione statutum est.

Mucatraulo] Antea male, Niceti. Est & in eodem nomine erratum in *l.10. sup. qui ac. non pos. l.7. sup. de resc. vend. l.15. sup. de post. & redemp. ab host. l.8. sup. de pact.*

Metœcis] Μέτοικοι sunt coloni qui ex una civitate in aliam migrant, quod non fit nisi jussu principis, *l. idem Ulp. §. ult. ff. de exc. tut.* Auctor Panegyrici Flaviensium ad Constantinum Imperatorem: Divus pater tuus Flaviam civitatem Heduorum voluit erigere metœcis undique transferendis. Apollonius Tyaneus in Epist. ἅπαντες ἄστικοι καὶ οἱ μέτοικοι. Alii enim sunt in eadem civitate originarii, alii μέτοικοι, qui & incolæ dicuntur. Posterior ætas advenas quoque eos appellasse videtur, unde vox Gallica orta est, *Aubains*, & in Basilicis Gallicis, *avenage*. Sed non ita Latini, quibus advena is est, qui in aliena civitate moratur ad tempus, *l. heres, §. proinde, ff. de jud. l. pupillus, ff. de verb. sig.* Constituitur autem in hac lege, ut τῶν μετοίκων prædia in fiscum redigantur quæ ab eis distracta non fuerint, nisi specialiter id eis princeps concesserit, ut ea sibi retinerent, ut tamen non arceantur a successione parentum in ea civitate relictorum ex qua migrarunt. Igitur postea sibi ex successione in eadem civitate bona adquirere possunt. Ex alia causa forsitan non æque, arg. *l. milites, ff. de re milit.* Hoc vero jus Nicephorum Imp. exercuisse adversus Christianos Cedrinus auctor est.

V. Exemplum sacrarum literarum eorundem AA. ad Flaccum. Prohibitum est cujuscunque bona, qui fisco locum fecisse existimabitur, capi prius, quam a nobis forma fuerit data. Et ut omni provisionis genere occursum sit Cæsarianis: sancimus, licere universis quorum interest, objicere manus his, qui ad capienda bona alicujus venerint, qui succubuerit legibus: ut etiam si officiales ausi fuerint a tenore datæ legis desistere, ipsis privatis resistentibus, a facienda injuria arceantur. Tunc enim is cujus interest bona alicujus non interpellari, officialibus volentibus ea capere, debet adquiescere: cum literis nostris cognoverit, non ex arbitrio suo Cæsarianos ad capiendas easdem venisse facultates; sed justitiæ vigorem id fieri statuisse.

Cæsariani bona caduca occupare non possunt sine auctoritate principis. Occupantes manu & viribus eorum quorum interest propulsantur impune: quod & aliis casibus fit jure licito, *l. pen. inf. de exec. l. devotum, inf. de metatis, l. ult. inf. de discus.* Huc pertinet quod Paul. scribit v. Sent. tit. de jur. fisc. Quotiens sine auctoritate judicati officiales alicujus bona occupant vel describunt, &c. Cæsariani sunt officiales procuratoris Cæsaris, qui & Catholiciani dicuntur in *l. pen. §. ult. sup. de bon. prof.* & ab auctore Paratitli, quem librum habet P. Faber vir divinarum largitionum dote locupletissimus, ad *l.4. sup. de episc. & cleric.* Ἐὰν οἱ καισαρεῶται ἢ οἱ καθολικιανοί, &c. Sicut & procurator ipse Catholicus sæpissime in lib. βασιλικῶν appellatur, & hoc ipso loco: εἰ δὲ καὶ οἱ ὀφφικιάλιοι τοῦ καθολικοῦ ἐπιχειρήσωσι

σουσι παραβῆναι τὸν νόμον, & in *l. 2. sup.* εἰ μὴ ὁ καθολικὸς αὐτὸν βεβαιώσει, & in *l. 9.* κινδύνῳ τῶν καθολικῶν: Alii quidam sunt speciales, veluti vicesimæ hereditatum, metallorum, caducorum. Provinciales sunt catholici. Ideoque in constit. quadam Constantini apud Euseb. lib. x. καθολικὸν Africæ procuratorem interpretari oportet, non præf. præt. & similiter lib. iv. de vita Constantini, τῶν τῆς διοικήσεως καθολικὸν Theodor. Hermopolites ad *t. ult. sup. si a non comp. jud.* Ο' καθολικὸς ἤγουν ὁ προϊστάμενος καὶ φροντίζων τῶν δημοσιακῶν πραγμάτων. Idem Euseb. viii. τῆς μαγιστρότητος καὶ καθολικότητος nomine procurationem fisci proculdubio intelligit: nam magistri etiam dicebantur, *l. 5. sup. ubi cau. sta. l. dudum, C. Theod. de dec. l. 2. C. Theod. de jur. fis.* & in *l. 1. sup. de anno. & cap.* magister æris, id est, rationalis sive procurator thesaurorum. *Qui succubuerit*] Vet. lib. *qui succubuerint*. Unde suspicor legendum, *quæ succubuerint*, id est, quæ ceciderint in casum.

VI. Imp. Constantinus A. ad Provinciales. Justas etiam & quæ locum habent, fisci actiones præcipimus concremari ob hoc solum, quod suis temporibus prolatæ non sunt: ut jam calumniæ privatorum eo saltem arceantur exemplo, quo justas fisci lites silere præcipimus. Dat. iii. Kal. Jul. Constantino A. v. et Licinio Caes. Coss.

C Pertinet hæc lex ad eas actiones quæ moventur post tempus legitimum, non ad eas quæ moventur ante tempus. Ut igitur privatorum actiones in rem præscriptione longi temporis excluduntur, ita & fiscales. Quod uti accipiendum sit ostendimus in πραγματείᾳ de legitimis temporibus. Et actio redhibitoria, ut in causa privatorum sex mensibus, æstimatoria anno finitur, ita & in causa fisci, cum quid emit fiscus. *Ut jam*] Legendum, *Jam*. Sententia hæc est: Si abolentur justæ fisci lites præscriptione temporis, quid fiet de injustis & calumniosis privatorum litibus?

VII. Idem A. ad Volusianum P. v. Defensionis facultas danda est quibus aliquam inquietudinem fiscus infert, cum facultates eorumdem, adhuc controversia pendente, inquietari describique fas non sit. Ubi ergo controversia extiterit fisco alicujus patrimonium vindicante, apud eum omnibus facultatibus constitutis cognitio ventiletur: ut cum rei exitus debere eas vindicari probaverit, tum demum res persequi liceat, & super modo facultatum ac rerum interrogationem haberi quæ per conditionales servos investiganda est: ut si quid subtractum fuerit, exigatur, & extrinsecus integrum tantum aliud multæ nomine, quantum fuerat per fraudem ablatum. Sane in hujuscemodi quæstione si Cæsariani nomen inciderit, ad usurpationem constitutionis istius non debebit accedere, siquidem consuetudo fraudum, quibus prædicti omnia temerare consueverunt, exceptionem eorumdem meruerit. Dat. prid. Kal. Jan. Sirmio Constantino A. vii. et Constantio Caes. Coss.

Bona quæ sibi possessor defendit, & ad fiscum minime pertinere contendit, fiscus possidere, vel distrahere, vel describere non potest, antequam re disceptata locum esse fisco probatum & pronunciatum fuerit. Pendente igitur lite, apud possessorem bona remanent. Si quid tamen postea re secundum fiscum judicata interversum fuisse interim apparuerit, id a possessore in

A duplum repetitur. Excipiuntur Catholiciani, quorum bonis si fiscus moveat controversiam, a fisco statim bona possidentur, vel describuntur: quia consuetudo fraudum mala fide possessionis præsumptionem inducit. *Defensionis facultas*] Reclamandi copia, *l. ult. inf. de bo. vac. Ventiletur*] Apud rationalem. *Conditionales*] Hi sunt tabularii huic condicioni addicti & mancipati, adeo ut non possint ad aliam adspirare militiam vel dignitatem, *l. scripturas, sup. qui pot. in pig. hab. l. 3. 5. 7. 8. C. Th. de num. act.* qua forma adscriptitii etiam coloni, & capite censiti, & alii quilibet certæ condicioni addicti condicionales dici possunt. *Si Cæsariani nomen inciderit*] Si Cæsariano fiscus moveat controversiam bonorum. *Fraudum*] Cæsariani fraudibus sunt & rapinis infames, atque ideo pendente lite non temere

B bona, quibus de agitur, eis permittuntur, *l. 2. C. Th. de bo. vac.* quinimo κατὰ πρόληψιν ea mala fide possident. Ex hac Cæsarianorum appellatione certo deducta est vox gallica, *Sergent*, & Germanica, *Scharienthen*, qua & Anna Alexii utitur lib. 13. φυλαττόμενοι ὑπὸ σεργεντίων ἑκατόν.

VIII. Impp. Valentinianus et Valens AA. ad Dracontium Vic. Africae. Qui in contractibus scelestis, ac fisco perniciosis interversorum maculosis se fraudibus implicuerint, quadrupli redhibitione teneantur. Dat. xv. Kal. Dec. Adrumeto Valentiniano, et Valente AA. Coss.

Interversores sunt administratores, qui dolo malo dilapidant rem pecuniamve fiscalem. Eversores in *l. 2. inf. de palat. sac. larg. l. 1. C. Th. de suscept.* eadem ratione qua & in schola Rhetorum quidam olim Eversores dicebantur auctore Augustino iii. Confessionum c. iii. & l. v. xii. Decoctores in *l. quilib. inf. de decur. l. si aliquid, inf. de suscep.* Hi in quadruplum tenentur, *l. 1. inf. de iis qui ex pub. rat. l. 1. inf. pœ. fis. cred. præf. l. in fraudem, §. pen. ff. de ju. fis.* Imo in duplum, *l. prox. sup. l. aufertur, §. 1. ff. eod.* in iis scilicet quæ fisco nondum adquisita sunt. In adquisitis locus est actioni in quadruplum. *Implicuerint*] Cassiodorus ix. Variarum. Qui se quoquo modo scelestis contractibus miscuerunt, *l. 3. C. Th. de cont. emp. l. 9. de conf. tut.*

D

IX. Impp. Honorius et Theodosius AA. Patricio C. R. P. Super creandis susceptoribus periculo procuratorum rei dominicæ dispositionem tuæ sublimitatis firmam esse præcipimus: ita ut omni ambitione cessante, quæ statuta sunt, quæque antiqua consuetudine commendantur in pabulis vel sumptu familiæ ministrando intemerata permaneant: super Irenarcha & Optione omni antiqua consuetudine observanda. Dat. iii. Kal. Jan. CP. Theodosio A. viiii. et Constantino ii. Coss.

E Susceptores rei privatæ creantur ex dispositione Comitis rerum privatarum, & periculo procuratorum rei privatæ, ideoque si solvendo susceptores non sint, omne damnum spectat ad procuratorem rei privatæ, qui in susceptoribus creandis attentior esse debuit. Comes rerum privatarum, sive privati ærarii, per procuratorum curam gubernat privatam substantiam principis. Theodoritus iii. cap. xii. Ἐλπίδιος τῶν ἰδίων τοῦ βασιλέως χρημάτων τε καὶ κτημάτων τὴν ἡγεμονίαν πεπιστευμένος· κόμητα δὲ πριβάτων τὸν τοιοῦτον προσαγορεύειν εἰώθασι Ῥωμαῖοι. Græci vi. βασιλικῶν, τὸν κόμητα τῆς ἰδικῆς περιουσίας, τουτέστι τὸν φροντίζοντα τῶν πραγμάτων τῶν ἀφωρισμένων εἰς τὰς ἰδίας χρείας τοῦ βασιλέως. Fuit & alius Comes sacri ærarii, sive sacrarum largitionum,

five thefaurorum, *l.* 1. *inf. de quaeftor. l.* 2. *inf. ut dig. or. fer. l.* 2. *inf. de pal. fac. larg. l.* 3. *fup. ubi fenat. vel clar.* qui & ταμίας & præpofitus regalium thefaurorum dicitur ab aliis auctoribus: quam dignitatem Rutilius Numatianus intelligit, dum ait.

Nam neque opum curam, quamvis fit magna facrarum.

Nec jus quæfturæ grata fuiffe magis.

Idem qui in *l. fenatus, ff. de ju. fif. Præf. æra.* In græca metaphrafi Comes Thefaurorum: uterque Comes eft illuftris. *Rei dominicæ*] rei privatæ. *Ambitione*] Gratia. *In pabulis*] Pabula funt animalium. Annonæ, familiæ dominicæ fumptus. Et pabula quidem etiam capita vocantur in tit. de annonis & capitu, & alibi fæpe. Marcellinus XXII., *Pabula jumentorum quæ vulgo dictitant capita.* Caffiodor. VII. *Ad equos capitum definitum.* Hefych. καπητὸν, παραβλῆμα ἀλόγων. Ait igitur lex noftra in capitibus & annonis præftandis familiæ dominicæ & rei privatæ fufceptoribus creandis, difpofitionem Comitis rerum privatarum, & prifcam confuetudinem fervandam effe. Eandem quoque fervari in Irenarcha & Optione creando. Creantur Irenarchæ periculo decurionum, & ex difpofitione præfidum, *l.* 1. *inf. de Irenarchis*: & ad *l. Divus, ff. de cuft. reor.* ita definiuntur: εἰρηνάρχαι οἱ τῆς τοῦ δήμου εὐταξίας ἐπιστατοῦντες. Adjici poffunt quæ de eis fcripfimus Obf. I. cap. 33. non tamen quod alias nobis docentibus excidit, præpofitos pacis eofdem dici in *l.* 49. *C. Th. de decur. l.* 1. *C. Th. de pign.* ubi legendum pagis, ut apud Eufebium lib. IX. cap. 1. & *l.* 2. *inf. de fufcep. l.* 1. *C. Th. de erog. mil. an.* qui in No. de Alexandrinis, παγάρχοι. Optio eft erogator annonæ militaris, de quo dicemus in *l.* 7. *inf. de exact. trib.*

X. IIDEM AA. PALLADIO PP. OR. Eorum patrimonia mortuorum, qui vitæ fuæ tempore diverfis confcientiam fuam dicuntur polluiffe criminibus, fifci rationibus nequaquam competere, vel ab eo alienari cenfemus: nifi poft publicam accufationem eos conftiterit fuiffe convictos. DAT. VIII. ID. JUL. RAVENNAE, EUSTATHIO, ET AGRICOLA COSS.

Hujus conftitutionis partes aliæ funt in *l.* 4. *inf. de bon. vac. l. pen. C. Th. de bon. profcr. l.* 30. *C. Th. de petit. & ultro da.* Hujus hæc fententia: Mortuorum ante condemnationem bona fifco non vindicari; quod utique verum eft, etiamfi poft accufationem decefferint: pœna enim publicationis bonorum in heredem non tranfit, excepto crimine perduellionis. At certe convictorum & condemnatorum ex publicis judiciis bona fifco vindicantur. An & fi poft appellationem deceflerint? quod aperte *l. ult. fup. fi reus vel accuf. mor. fuer.* explicat. Verum etfi mortuus fuerit reus ante accufationem vel condemnationem, bonorum fcelere quæfitorum quæftio morte non folvetur, *l. fi quis* cum *l. cum falfi, ff. ad l. Corn. de fal. l. Lucius, ff. de jur. fifc.* atque ideo repetundarum, peculatus, de refiduis actio morte non finitur, *l. ult. ff. ad leg. Jul. pec.* nec adulterii crimen ubi dotis quæftio eft, *l. ult. fup. ad leg. Jul. de adult.* eademque ratio eft fuppofiti partus, *l.* 2. *ff. de Carb. edic. Convictos*] Id eft, condemnatos: nec enim ante convicti videntur quam condemnati fuerint, quemadmodum nec ante probatum videtur quam pronuntiatum fuerit: quamobrem hæc verba, Si probatum fuerit, in libris noftris ita fæpe accipiuntur, Si pronuntiatum fuerit. Porro defideratur hoc loco ultima conftitutio, cujus fententiam proponam ex LVII. βασιλικῶν.

XI. ΠΑΣΑ δημοσία δίκη ἐντὸς ἓξ μηνῶν μετὰ τὴν προκάταρξιν μετρουμένων πληρούσθω, εἰ μὴ ἄρα συμβῇ κατὰ τὸ ἀναγκαῖον, ἢ πρόσωπα, ἢ δικαιώματά τινα ἕτερα ἐξ ἐπαρχιῶν ἀχθῆναι κατὰ τὴν βασιλίδα πόλιν, ἢ αὐτοὶ οἱ ἐναγόμενοι τὴν αἰτίαν ὑπερθέσεως παράσχωσιν ὡς ἀπαράσκευοι.

Fit hujus mentio in libro Euftathii περὶ χρονικῶν διαστημάτων tit. de menfibus fex, iis verbis, Πᾶσα φισκαλία δίκη ἢ περὶ τοῦ δημοσίου ταμείου ἔσω ἓξ μηνῶν μετὰ τὴν προκάταρξιν περαιούσθω, εἰ μὴ ἄρα ὑπέρθεσις ἀναγκαία ἐστιν, ὡς β. ι΄. τοῦ κώδ. τ. α. δ. ια΄. Ergo in *l. properandum, fup. de judic.* merito excipiuntur caufæ fifcales, quoniam eæ intra fex menfes a lite conteftata finiendæ funt ex hac conftitutione (olim intra annum, *l.* 4. *C. The. eod.*) nifi rei neceffitas exegerit perfonarum aut inftrumentorum caufa, longius proferri litem, vel reus in mora fuerit. Caufæ autem pertinentes ad publica munera, quæ in eadem lege excipiuntur, finiendæ funt intra tres menfes, *l. generali, infra de decur.* quod Græci ad *l. properandum* notant iis verbis: αἱ γὰρ τοῦ δημοσίου δίκαι ἐντὸς ἓξ μηνῶν τελειοῦνται· αἱ δὲ περὶ δημοσίων λειτουργιῶν ὑποθέσεις ἐντὸς τριῶν μηνῶν τέμνονται· δημοσία δὲ λειτουργία ἐστὶν ὡς τὸ γίνεσθαι τινὰ σιτώνην ἤτοι τῷ ἀγοράσαι σῖτον τῷ στρατοπέδῳ.

De conveniendis fifci debitoribus.

TIT. II.

I. IMP. GORDIANUS A. SATURNINO ET ALIIS. Non injufta ratione defideratis, repromiffa fifco indemnitate eos priore loco conveniri qui reliqua contraxerunt: mox ad vos perveniri, qui ab his quædam mercati eftis.

Ex Novella Juftiniani primum conveniendus eft reus, tum interceffor, deinde poffeffor hypothecarum. At jure antiquo creditor eligere potuit cum quo mallet experiri, *l. ult. fup. de obl. & act.* Fifcus tamen hanc electionem fibi non adrogabat: reum namque prius excutiebat quam fidejufforem aut poffefforem hypothecarum, *l. Mofchis, ff. de jur. fifc. Repromiffa*] Utrum repromiffa a principalibus perfonis? An a vobis? & hoc Græcis placet magis. Si igitur vobis relictis fifcum vultis agere cum principali, cavere ei debetis de indemnitate. *Eos*] Principales debitores. *Priore.*] Emendatiores Codices, principali, ut & in *l.* 3. *fup. Perveniri*] Per actionem hypothecariam. *Mercati eftis*] Si pofteaquam illi cum fifco contraxerunt, mercati eftis, *l. fi debitor, fup. de privil. fifc.*

II. IMPP. VALERIANUS ET GALLIENUS AA. ET VALER. CAES. PATROPHILO. Fifco quidem contra te manet actio, quamvis argentum quod inferre debebas, rationibus fuerit relatum, fi cautionem, quæ tibi fuper eo expofita eft, tabularius non fubnotaverit. Æquum tamen eft, ut prius de bonis ejus qui exactor fuit, fi folvendo eft, & conveniendi ejus facultas datur, indemnitati fifci fatisfaciat: tunc fi fervari hic modus non poffit, repofcatur a te.

Quamvis in rationes publicas relatum fit te folviffe, non tamen liberaris nifi apochis tabularius fubnotaverit. Ceterum prius exactorem quam te conveniri æquum eft. Alias vero amiffa apocha illationis fides ex polyptychis, id eft, publicis rationib. fumitur, *l.* 2. *inf. de difcuf. l. illata, fup. de fid. inftr.* in quibus etiam apochæ referendæ vel regerendæ funt cum fubnotatione tabulariorum. *Cautionem*] Vet. cautioni. Eft autem expofita cautio ab exactore. *Exactor fuit*] Nunc defiit effe. Exactor dat apocham, Tabularius fubnotat & fubfcribit, *l.* 1. *inf. de can. larg. tit.*

III. IMPP.

III. IMPP. DIOCLETIANUS ET MAXIMIANUS AA. ET CC. JANUARIO ET ALIIS. Quoniam Agerio ac filio ejus ad exigenda reliqua consortes vos atque consocios esse dicatis, eisque certorum dumtaxat nominum exactionem mandatam, nec inter eum & ceteros qui exactores fuerant nominati, confusæ exactionis mutuum periculum constitutum, sed separato muneris obsequio discretam sollicitudinis rationem fuisse adseveratis: a jure non discrepat, ut prius ex bonis exactorum, qui principali loco ad exactionem fuerant destinati, indemnitati fiscali satisfiat, postque eos, si solidum debitum exsolutum non sit, nominatores conveniri. Rationalis igitur noster juris ordinem sequetur, excussisque exactorum facultatibus, nec non etiam nominatorum, si fiscus in universi debiti quantitate securitatem indemnitatis consecutus non fuerit, etiam vos ad restituenda fiscalia debita adstringet.

Plures nominati & creati sunt exactores fiscalium. Multum interest utrum exactio divisim eis mandata sit, an pro indiviso: hoc enim casu etiamsi postea inter se administrationem diviserint, prius convenitur collega, quam nominator. Illo casu nominator prius quam collega. Utroque casu is qui exegit prius quam vel collega vel nominator sive creator: quæ omnia fusius demonstrabuntur in *tit. quo quisque ord. con.* *Certorum*] Alii, ceterorum, male; ut & in P. Flor. *l. si emancipata, de leg. præst.* *Inter eum*] Quidam codices; Inter vos: quod rectum est, ut in fine, Etiam vos. *Confusæ*] pro indiviso.

IV. IMPP. VALENTINIANUS, VALENS ET GRATIANUS AAA. AD ARCHELAUM COM. OR. Hi qui fisco nostræ mansuetudinis obnoxii sunt, omissa frustratione teneantur; ut quod suis nominibus debent, de suis facultatibus cogantur exsolvere: servatis, cum compleverint, allegationibus propriis, si quas adversus quoscunque ex suis contractibus debitores competere sibi ex jure crediderint: ita ut adversus eos, quos sibi obnoxios adseverant, legibus & judiciis experiundum esse cognoscant. Dat. III. NO. JUL. NOVIODUNO, VALENTINIANO NB. P. ET VICTORE COSS.

Fiscus utiles actiones habet in debitores debitoris, *l. 3. & 4. sup. quan. fisc. vel priv. deb. sui deb. co. pos. l. 3. §. multa, ff. de jur. fisc.* maxime si ex ratione fiscali debitor fisci alia nomina fecerit. Eas vero fiscus omittere potest, imo debet ex *Nov.* 128. nec differtur actio fiscalis quoad ipse debitor fisci suos debitores exegerit. *Frustratione*] ἀνυπερθέτως. Frustrari est trahere moram & tergiversari. *Compleverint*] Solverint. Dicimus creditorem adimplere pro solvere creditori, *l. cum post §. ult. ff. de admin. tut. l. ult. sup. de testam. man.* & L. βασιλικῶν tit. IIII. καὶ πληρώσας σε, idest, tibi soluta pecunia, & hoc loco, μεθ' ὅ πληρώσωσι τὸν δημόσιον.

V. IMPP. VALENS, GRATIANUS, ET VALENTINIANUS AAA. FORTUNATIANO COM. R. P. Inter chartulas confiscati brevis quidam adseveratur inventus, qui nomina continebat debitorum seu contractuum, cum tamen neque testibus credita pecunia probaretur, neque cautionibus ea quæ brevi inserta sunt, ostenderentur, iniquum esse perspeximus, ut sub propriæ adnotationis manu unusquisque faciat debitorem. Occasionis igitur hujusmodi calumniam præsenti volumus jussione cohiberi, ut brevis vanitate rejecta nullus ad redhibitionem de his, quorum nomina conscripta sunt, urgeatur, quod & in aliis similibus causis observandum esse censemus. DAT. PRID. NON. JUL. HIERAP. GRATIANO A. IIII. ET MEROBAUDE COSS.

Confiscati] In Cod. Th. *Deportati*. Tribonianus, ut opinor, maluit scribere Confiscati: quoniam latius pertinet confiscati quam deportati nomen. Omnes enim deportati & confiscati sunt, *l. deportatorum, sup. de pœn.* non omnes tamen confiscati, deportati. *Brevis*] Breves, Brevia, Brevicula, chartulæ sunt sive libelli breves. Zonaras in Carth. concilio: βρέβιον ἡ ἐπιτομὴ λέγεται καὶ σύντομος γραφή. Anna Alexiade VI. καὶ τὰ βιβλία εἰς μέσον τηνικαῦτα προὔτιθετο, βρέβια ταῦτα ἡ συνήθεια οἶδε καλεῖν ἐν οἷς ἀναγράφεται τὰ ἐν ἑκάστῳ τεμένει ὄντα κειμήλια. Eandem vocem Julianus retinuit in Epistolis Græcis ad commune Judæorum: τὰ βρέβια τὰ καθ' ὑμῶν φυλαττόμενα, & Paulo post: πυρὶ παρέδωκα τὰ βρέβια τὰ καθ' ὑμῶν ἐν τοῖς ἐμοῖς σκρινίοις ἀποκείμενα, & est frequens in libris βασιλικῶν, dum rationes, volumina, vel corpora rationum significantur, quæ quidem per se sola fidem non faciunt, *l. instrumenta, l. exemplo, sup. de probat.* & ideo non potest fiscus ex breviariis confiscati rationibus quemquam convenire quasi confiscati debitorem: & hoc lex ista constituit. Alias vero brevitas chirographi non minuit fidem, *l. si aliquid, sup. de donation.* *In aliis similibus*] Ut si privatus alii successerit, & brevia hujusmodi invenerit.

De Fide & jure hastæ fiscalis, & de adjectionibus.

TIT. III.

ANtea perperam legebatur *De fide instrumentorum & de addictionibus*. Hoc titulo ostenditur quanta sit fides, quantum & quale sit jus hastæ fiscalis, id est auctionis quæ fit a fisco de bonis caducis, vel commissis, vel obligatis, cujus signum est hasta in foro posita, atque ideo quæ ita veneunt, sub hasta venire dicuntur, ut sub corona captivi, quod eorum venalium signum esset corona capiti imposita. Festus. *Hastæ subiiciebantur ea quæ publice venundabant, quia signum præcipuum est hasta.* Tertullian. in Apol. *Sub eadem voce præconis, sub eadem annotatione quæstoris divinitas addicta conducitur.* Adjectiones autem sunt licitationes sive promissiones offerentium majus pretium, ut in *l. 1. inf. de vend. reb. civ. l. 2. inf. de loc. præd. civ. l. pen. inf. de om. agro des.* Addictiones sunt penes eos qui pluris licitati sunt rerum subjectarum voci præconis collationes, has προσκυρώσεις, illas ὑπερθεματισμοὺς vocant.

I. IMP. ANTONINUS A. CURTIAE. Quod in libellum contulisti; procuratori meo, ad cujus officium desiderium tuum pertinet, allega: cui si probaveris, non auctore procuratore, vel eo, cui vendendi fuit facultas, neque habitis hastis, neque omni ordine peracto, venditas res esse, & id quod ex causa judicati debes, exsolveris: rescissa venditione mala fide facta, easdem res recipies cum fructibus quos ad emptorem mala fide pervenisse, vel pervenire debere constiterit. PP. NON. JAN. ANTONINO A. IIII. ET BALBINO COSS.

Fiscus pignora cepit ex causa judicati, & distraxit hastarum solemnitatibus prætermissis. Lex ait, venditionem

nem reſcindi, & debitori offerenti debitam quantitatem pignora reſtitui cum fructibus mala fide perceptis aut percipiendis, quod & in *l. 3. ſup. tit. 1.* traditum eſt de eo qui minore pretio a fiſco emerat per fraudem vel gratiam. Adde veniſſe non videri quod ſine haſta venit. M. Tul. 11. Philip. *Fundum quis veniſſe dicit? quis haſtam illius venditionis vidit? quis vocem præconis audivit? Non auctore procuratore*] Illius anni, vel illius rei. *Habitis haſtis*] Ut *l. 1. C. Th. de dom. ad rem pr. pert.* Decurſis haſtis in *l. ult. inf. hoc tit. l. 1. C. Th. de fiſ. deb.* & ſimiliter decurſis ſolemnibus, *l. 2. ſup. de his qui in Ecc. man. Vel pervenire*] Malæ fidei poſſeſſor de percipiendis fructibus ſemper tenetur: neque obſtat *l. ſi fundum, C. de rei vind.* Lex ait, malæ fidei emptorem de fructibus perceptis teneri: ergo de percipiendis non tenetur: vitioſa eſt collectio.

II. Imp. Gordianus A. Heracleoni. Duplex ratio deſiderium tuum juvat: & quod prætermiſſa haſtarum ſolemnitate poſſeſſiones tuas ex officio diſtractas ſuggeris, & quod pretii vilitate ob exiguum debitum gratioſam emptionem in fraudem tuam utilitatemque rationum mearum adverſarium commentum fuiſſe dicis. Quapropter illicita iſta redargue, tam indemnitati fiſci conſulturus quam tuæ ſecuritati opem laturus. Dat. v. Kal. * Gordiano A. et Aviola Coss.

Deſiderium] Deſideria ſunt preces quæ libello continentur. *Ex officio*] Ab exactore vel officiali. *Gratioſam*] C *l. ſi quos, ſup. de reſc. vend. Utilitatemque*] Legendum, inutilitatemque: ut ſit una dictio, Inutilitas, *l. ult. in fi. ſup. de ſer. & aqua*, & ita legendum opinor in *l. 1. §. hæc autem, ff. depoſ. Indemnitati*] Oblato integro debito. *Securitati*] Receptis poſſeſſionibus.

III. Idem A. Crispo. Etſi inſtrumenta emptionis non extent, quibuſcunque tamen probationibus uxor tua oſtenderit ad ſe eam domum pertinere, quam a fiſco ejus nomine dicis comparatam, pretiumque ab ea exſolutum, & in eam dominium tranſlatum, fruſtra fiſcum ex perſona matris ejus referre quæſtionem procurator meus non ſinet. PP. v. Kal. Nov. Gordiano A. D v. et Aviola Coss.

Emptio fiſcalis non exigit inſtrumenta, ἀνεαχά. Itaque ſi uxor tua teſtibus vel aliis probationibus legitimis docere poſſit ſe a fiſco auctionante emiſſe, temere non reſcindetur emptio, licet inſtrumenta emptionis nulla ſuperſint. Docere autem id debet procurarorem Cæſaris. *Matris*] Cui fiſcus ſucceſſit publicationis jure.

IV. Impp. Diocletianus, et Maximianus AA. et CC. Marcellinae. Si tempora quæ in fiſcalibus auctionibus vel haſtis ſtatuta ſunt, patiuntur: cum etiam augmentum E te facturam eſſe profitearis: adi rationalem noſtrum; ut juſtam uberioris pretii oblationem admittat. PP. iii. Id. Jan. Sirmii ipsis iiii. AA. Coss.

Poſt addictionem factam a fiſco adjicere licet intra certa tempora, *l. 1. inf. de vend. reb. civ. l. ult. ff. Jur. fiſc.* quod in Rep. non obtinet, ut oſtendi Obſ. 2. Melior eſt condicio fiſci quam reip. *l. 1. §. illud, ff. de ædil. edic. Auctionibus vel*] Hæc non ſunt in veter. libris.

V. Imppp. Valentinianus, Valens, A et Gratianus AAA. ad Viventium PP. Galliarum. Quæcumque pro reliquis prodigorum in annonario titulo ceteriſque fiſcalibus debitis in quibuſcunque corporibus ſub auctione licitanda ſunt, fiſco auctore vendantur: ut perpetuo penes eos ſint jure dominii, quibus res hujuſcemodi ſub haſtæ ſolemnis arbitrio fiſcus addixerit, & ſi quidem unquam, ut a fiſco facta venditio poſſit infringi, auctoritate reſcripti fuerit impetratum, nullus obtemperet: cum etiam minoribus, ſi quando aliquid ex rebus eorum pro fiſcalibus debitis addicatur emptoribus, repetitionis facultas in omnem intercipiatur ætatem. Dat. iii. Id. Mar. B Ravennae, Valentiniano NB. P. et Victore Coss.

Prodigorum] Prodiga ſunt annonæ, πράξιμα, quibus opponuntur corpora. *Fiſco auctore*] Procuratore fiſci, *l. 1. ſup. Ut perpetuo*] Hæc eſt vis & fides haſtæ fiſcalis, *l. ſi hypothecas, ſup. de remiſ. pig.* nam ſi rite facta ſit, nec reſcripto principis, nec beneficio ætatis, nec alia ulla ratione convelli poteſt, niſi minor fuerit indefenſus, *l. ult. ſup. ſi prop. pub. penſ. Cum etiam minoribus*] In hoc propoſito fiſcus quaſi creditor vendidit. At ſi rem alienam quaſi ſuam fiſcus vendidit, a minore etiam poſt quinquennium revocari venditio poteſt. A majore non niſi intra quinquennium ex edicto Marci & Commodi, *l. ult. ſup. ſi adv. fiſ. l. neque, ſup. de teſt. mil.* Ex conſtitutione autem Zenonis non revocatur venditio, ſed domino intra quadriennium jus eſt experiundi cum fiſco. Dat. iii. Id. Sic. vet. libri. Aliter Cod. Th.

VI. Iidem AAA. ad Felicem Com. Sac. Larg. Si qui proſcribente ac diſtrahente fiſco, debitorum fiſcalium emerint facultates pro earum rerum tantum pretio obnoxii ſint, quas eos patuerit decurſis haſtis & proſcriptione habita comparaſſe. Nam ita eos munimus, ut nullius conventionis reliquorum fiſcalium nomine patiamur extrinſecus ſubire jacturam. Dat. iiii. Id. Novemb. Marcianopoli Valentiniano NB. P. et Victore Coss.

Proſcribente] Proſcriptio fit de futura auctione propoſitis libellis in celeberrimis locis, ut Cicero ait pro Quintio, Theophilus. ἐν τοῖς περιφανέσι τῆς πόλεως μέρεσι, & Imp. in *l. ult. de delat. & l. pen. ſup. de defenſ. civit.* quod in alienationibus Eccleſiarum fit per dies xx. ſcripto propoſito, No. 120. Multa ergo exiguntur in auctione fiſcali, Proſcriptio, auctoritas procuratoris, Haſta, Præco, Quæſtor, Addictio, quæ fiat juſto pretio.

Nam ita eos munimus] Fiſco auctionante is qui emit, ad pretium quanti licitatus eſt, tenetur, non ad reliqua fiſco debita, *l. 2. in fi. inf. de fun. rei pr. l. ult. in prin. inf. de cenſib.* Obſtat *l. Impp. ff. de publican.* vero non de venditione fiſcali ea lex loquitur, ſed de venditione a privato facta: quo caſu reliqua omnimodo emptorem ſequuntur, ut eſt in titulo *ſine cen. vel. rel. fun. comp. non poſ.* Plus obſtat *l. Prædiis, ff. de ju. fiſc.* Lex ait, *Placuit*: & vero id aliquandiu obtinuit. Sed cum id plerique refugientes nollent a fiſco emere, facilius inveniendi emptoris cauſa ab Imperatoribus Valentiniano & Valente remiſſum eſt, *l. 1. C. Th. de fiſ. deb. Dat. xiii. Id. Sic. vet. lib. Aliter C. Th.* Deeſt autem ultima Conſtitutio Zenonis quam ſubjiciam.

VII. ΑΥΤΟΚΡΑΤΩΡ Ζήνων τῷ Δομνίνῳ. * Ἐὰν δημευθέντος τινὸς ἡ οὐσία πιπράσκηται, ἔξεστι

καὶ

καὶ τῷ κόμιτι τῶν ἰδιοκτήτων τοῦ βασιλέως καὶ τῇ σχολῇ τῶν παλατίνων, καὶ τῷ τοῦ δημοσίου συνηγόρῳ ἀγοράζειν τινὰ πράγματα ἐκ ταύτης τῆς οὐσίας, μηδενὸς διαβάλλοντος τὸ συνάλλαγμα. PP. III. KALEN. AUGUST. POST. CONS.

Ergo ex hac constitutione sicut tutor ex pupilli auctione emere potest, *l. 2. §. tutor, ff. pro empt.* ita & Comes patrimonii sive rerum privatarum, & Palatini, & patronus fisci ex auctione fiscali, non aliter, *l. ult. sup. de resc. vendit.* Quæ publicantur rei privatæ quæruntur, *l. 3. C. Th. unde vi*, & ideo ad curam pertinent Comitis rerum privatarum & procuratorum provincialium, qui sunt sub ejus dispositione. Palatinos etiam vere Juliani interpres ait Novel. 30. pertinere ad Comitem patrimonii, vel rerum privatarum, vel thesaurorum: de quibus suo titulo inferius.

De venditione rerum fiscalium cum privatis communium.

TIT. IV.

I. IMP. ALEXANDER A. EPICTETO. Forma est quoties ad fiscum vel minima portio rei pertinet, ut universa a procuratoribus meis distrahantur, sed pretium partis tantum in fiscum redigatur, reliquum dominis partium restituatur. Emptorem igitur prædiorum, de quibus libellum dedisti, apud suum judicem conveni, usurum defensionibus, si quæ sibi competunt. PP. VII. KAL. OCTOB. FUSCO, ET DEXTRO COSS.

Potest fiscus solidum vendere invito socio, sed pars pretii socio reservanda est, *l. 2. sup. de com. rer. alie.* Sic enim facilius inveniet emptorem. *Forma*] Lex, ut in *l. Divi, ff. de adm. tut.* *Vel minima*] Nam si major portio, idem licet privato: Plautus Pœnulo: Impunissime tibi quidem hercle vendere hasce ædes licet: majorem partem minore habitas mea. *Emptorem*] Qui emit solidum a fisco, a socio utili actione convenietur, ut ei pretii partem exsolvat. Res autem ab emptore nullo modo revocari potest. Est utilis actio ex vendito, quasi & ipse videatur vendidisse partem suam fisco solidum distrahente.

Nam Fiscus rem quam vendidit evincat.

TIT. V.

I. PARS EPISTOLAE ALEXANDRI A. AD RATIONALEM. Gravissimum verecundia mea duxit, ut cujus rei pretium, cum bona fide esset addicta, semel fiscus acceperit, ejus controversiam referat. Non solum ergo emptorem ab eadem statione, sed ne ab alia quidem quæstionem pati debere æquum est: cum etiam in his venditionibus, emptore non inquietato, officia inter se possint experiri. DAT. XV. KAL. MAII, MODESTO ET PROBO COSS.

Ne fiscus, quod bona fide addixerit retrahat, & ut si una statio addixerit, ne alia retrahat. Stationes sunt mansiones in quibus officia fiscalia consistunt, *l. 1. sup. de compens. l. 2. sup. de solut.* ubi pro rationibus, legen-

A dum, stationibus, ut & Accursius legit, qui tamen male fingit fiscum in ea specie debitori suo eidemque creditori successisse, cum sit ponendum, duobus fiscum successisse, debitori & creditori, ex diversis tamen stationibus. Et in *Nov. 91.* duo fiscalia debita sic accipiuntur, duarum fisci stationum debita. Ad *d. l. 1.* Græci ita rectissime, Ὁ δημόσιος ἐν διαφόροις ὑπαρχίαις ἔχει τοὺς προνοοῦντας τῶν αὐτοῦ πραγμάτων, καὶ λέγεται ἑκάστου φροντὶς στατίων. *Bona fide*] Non per fraudem aut gratiam, *l. 3. sup. de jure fisci.* *Statione*] Quæ vendidit. *Cum etiam*] Venditionibus factis non ex usu fisci, officiales ipsi sive stationarii puta novi cum præteritis, aut unius stationis cum alterius stationis hominibus, qui perperam vendiderint emptore non inquietato invicem experiri possunt.

B

II. IMP. MARTIANUS A. PALLADIO PP. OR. Retractare fiscum quod semel vendidit æquitatis honestatisque ratio non patitur. DAT. V. KAL. JAN. C. P. MARTIANO A. ET ADELPHIO COSS.

Alibi dicunt retrahere, *l. 1. inf. de fun. rei pri. l. 5. inf. de locat. præd. civ.* Huic autem constitutioni locus non est, si bonorum actores venierint, *l. bonorum, ff. de jur. fisc.* nam cum ii noverint omnia quæ ad bonorum rationem spectant, evertitur plane & perturbatur ratio omnis eorum distractione. Eleganter in *l. ult. ff. de off. præf.* actoris amissionem ad totius domus eversionem pertinere. Zonaras in Clem. c. 82. εἰς οἴκου ἀνατροπήν. Addatur *l. interdum, ff. de publicanis.*

C

De iis qui ex publicis rationibus mutuam pecuniam acceperint.

TIT. VI.

I. IMPP. VALENTINIANUS ET VALENS AA. AD PROBUM PP. Si quis ab exactoribus, tabulariis, arcariis, officiisque rationum fœnebrem pecuniam sumpserit, detectus in eodem, ad quadrupli pœnam ex hac auctoritate teneatur. DAT. IIII. ID. MART. TREVER. VALENTIN. ET VALENTE AA. COSS.

D

Ut in quadruplum teneatur qui ex publicis rationibus fœnebrem pecuniam sumpserit: quod pertinet ad *l. 8. sup. de jur. fis.* De arcariis dicemus in tit. de susceptoribus.

II. IMPPP. GRATIANUS, VALENTINIANUS, ET THEODOSIUS AAA. PALLADIO COM. SAC. LARG. Sciant omnes accipiendi mutuo ex sacris largitionibus auri non patere cuiquam facultatem. Quod si quis aurum ex nostro ærario, privatis commodis profuturum, occulte aut cautionis aut sponsionis fide ut debitor redditurus, sine nostra auctoritate acceperit, ablatis bonis omnibus perpetuæ deportationis subdetur exilio. Is etiam, qui ex memoratis thesauris sub specie publici creditoris aurum cuiquam commodaverit ac dederit, capitali sententiæ subjugetur. DAT. XII. KAL. AUG. HERACLEAE EUCHERIO, ET SYAGRIO COSS.

E

Lex superior pertinet ad præfectoriam arcam, atque ideo ad præf. prætorio scripta est. Hæc ad comitem thesau-

ſaurorum ſcripta eſt, & ad theſauros duntaxat pertinet: χαὶ ὅπως συμβιβάζονται τὰ ἐναντιοφανῆ. Corrigitur quidem in *Cod. Th. l.* 1. *a l.* 2. Sed hoc Tribonianus ut a ſuo Codice removeret ex *l.*1. verba idem ſtatuentia in theſauris merito ſuſtulit. *Privatis*] Quod tamen publicis deſtinatum eſt. *Cautionis*] Tacite vel palam chirographo aut fidejuſſore dato.

Pœnis Fiſcalibus creditores præferri.

TIT. VII.

I. IMP. ALEX. A. MARCELLO. Rem ſuam perſequentibus pœnæ exactio poſtponitur. Sicut itaque in ſortis quantitate fiſci perſecutio potior eſt, ita in triplo, quod pœnæ nomine adjectum eſt, propria forma ſervanda eſt. PP. KAL. JUL. JULIANO ET CRISPINO COSS.

Fiſcus in actionibus perſonalibus rei perſecutoriis πρωτοπραξίαν habet. In pœnalib. non item. Pœnæ enim fiſcalis perſecutio creditoribus poſtponitur, *l. in ſumma*, *l. quod placuit*, *l. Statius*, *§. ult. ff. de jur. fiſc. In triplo*] Exemplum ſumatur ex *l.* 1. *ſup. tit. prox.* In ea enim ſpecie quadruplo ſimplum ineſſe crediderim. *Servanda*] Vet. ferenda.

De Fiſcalibus uſuris.

TIT. VIII.

I. IMP. ANTONINUS A. ANTIOCHO. Ejus ſummæ quam tibi pœnæ nomine inflictam probaturus es, uſuræ non exigentur: nec enim multam tibi procurator meus irrogavit ultra quam placitum eſt, ſed pœnam te juſſit inferre. PP. XV. KAL. DEC. SABINO ET ANULLINO COSS.

Pœnarum uſuræ non debentur, *l. ult. ff. de mag. con.* uſuræ enim pœna veluti quædam eſt. Iniquum autem eſt pœnæ pœnam adjici: quo fit ut & uſuræ uſura non ſit. At multæ deberi poſſunt uſuræ, videlicet ſi intra tempora judicati non ſolvatur. *Nec enim*] Corrigit Imp. errorem proponenti in libello multam pro pœna. *Ultra quam*] Contra quam placitum eſt: nec enim procuratori Cæſaris multæ dictio eſt, *l.* 2. *ſup. de mo. mult.* cum tamen pœnam infligat legibus definitam.

II. IMP. ALEXANDER A. VICTORINO. Si ſub pignore creditum fuit, etiam fiſcum qui ſucceſſit in locum debitoris uſuras præſtare oportet, ſi eas dependi ſaltem pacto placuit. PP. III. NON. SEPT. JULIANO ET CRISPINO COSS.

Fiſcus ex contractibus uſuras accipit, non dat, ſicut edictum ædilium exercet non patitur. Sed cum fiſcus in privati debitoris locum ſuccedit, etiam uſuras dat, modo ſi privatus ille debitor uſuras debuit. Privati autem ex ſtipulatione uſuras debent, non ex pacto, quanquam ſi in eas uſuras, quæ pacto condictæ ſunt, acceptum ſit pignus, retentione pignoris ſervari poſſint, ideſt, per exceptionem doli, *l. per retentionem*, *l. pignoribus*, *ſup. de uſur.* Igitur ſi ſub pignore fœnori pecunia occupata ſit, & fiſcus debitori ſucceſſerit, uſuræ a fiſco ſervabuntur per pignoris retentionem, etiamſi pacto nudo promiſſæ ſint, & hæc eſt ſententia hujus conſtitutionis.

III. IMP. JUSTINIANUS MENNAE P. P. Fiſcum etiam noſtrum parere ſanctioni noſtri numinis jubemus, per quam uſque ad dimidiam centeſimæ uſuras ſtipulari creditoribus, exceptis certis perſonis, permiſimus: ut ipſe etiam fiſcus ultra dimidiam centeſimæ partem a debitoribus ſuis minime exigat, ſive principaliter ei promiſerunt, ſive a prioribus ſuis creditoribus actiones ad eum quocunque modo devolutæ ſunt. DAT. VIII. ID. APR. C. P. DEC. V. C. COS.

Uſuræ majores ſemiſſibus privatis non debentur ex conſtitutione Juſtiniani, quæ edita eſt ipſo II. Coſ. Sed neque fiſco ex hac conſtitutione. Semiſſes Juſtiniano & civiles & moderatæ viſæ ſunt. Ex hac conſtitutione ſemiſſes forſitan Tribonianus ſubſcripſit in *l.* 1. *ſup. de iis quib. ut indign.* & *l. cum quidam*, *§. ſi debitores*, *ff. de uſur. Exceptis*] Si agricolis, trientes: olim ſenatoribus ſemiſſes ex conſtitutione Alexandri, ut Lampridius ſcribit, & *l.* 4. *C. Th. de uſur.* Illuſtribus non niſi trientes, argentariis beſſes; vel ſi Eccleſiis crediderint, quadrantes. *Devolutæ ſunt*] Et hoc caſu fiſco ex quo debitorem convenerit ſemiſſes debentur, etiamſi ei cui ſucceſſit, leviores debitæ fuerint; quod & Accurſius notat recte.

De Sententiis adverſus fiſcum latis retractandis.

TIT. IX.

I. IMP. ANTONINUS A. ARISTAEO. Cauſas in quibus contra fiſcum judicatum eſt, intra triennium retractari poſſe, & poſt id tempus, ſi prævaricatio arguatur, vel manifeſta fraus probetur, notum eſt. DAT. NON. IUL. DUOBUS ASPRIS COSS.

Res judicatæ facile non retractantur, nec ulla eſt ſatis probabilis retractationis ſpecies: in re tamen fiſcali ex cauſa retractantur intra triennium, & poſt triennium ſi prævaricatio vel manifeſta fraus arguatur, *l.* 1. *ff. de jur. fiſ.* Item prævaricator ſi reperta ſint nova inſtrumenta, *l. Impp. ff. de re jud.*

De Bonis vacantibus, & de incorporatione.

TIT. X.

I. IMPP. DIOCLET. ET MAXIMIAN. AA. ET CC. SIRIONI RATIONALI. Scire debet gravitas tua inteſtatorum res, qui ſine legitimo herede deceſſerint, fiſci noſtri rationibus vindicandas, nec civitates audiendas, quæ ſibi earum vindicandarum jus veluti ex permiſſu vindicare nituntur, & deinceps quæcunque inteſtatorum bona civitatibus obtentu privilegiorum ſuorum occupata eſſe compereris, ad officium noſtrum eadem revocare non dubites. DAT. PRID. ID. APR. ANNIBALIANO, ET ASCLEPIODOTO COSS.

Inteſtatorum res] Hæc ſunt bona vacantia, nempe ἀκληρονόμητα, quæ ad fiſcum pertinent, *l. pen. inf. de præp. ſac. cub.* ex lege Julia, *l. quidam §. quotiens*, *ff. de leg.*

de leg. 1. *Veluti ex permiſſu*] Ex privilegio, ut Nicenſes qui ab Auguſto ſe hoc privilegio donatos Trajani temporibus contendebant, auctore Plinio lib. x. Epiſtol. Hæc vero lex ejus generis privilegia omnia infirmat. *Ad officium*] Quidam Cod. ad fiſcum, quod valde probo.

II. IMP. CONSTANTINUS A. AD ÆMILIUM RATIONALEM REI PRIVATAE. Si quando adnotationes noſtræ contineant, poſſeſſionem ſive domum, quam donaverimus, integro ſtatu donatam: hoc verbo ea vis continebitur, quam ante conſcribebamus, cum adjacentibus, & mancipiis, & pecoribus, & fructibus, & omni jure ſuo, ut ea quæ ad inſtructum poſſeſſionis vel domus pertinent, tradenda ſint. DAT. VI. ID. MART. MEDIOLANI, CONSTANTINO A. III. ET LICINIO COSS.

Domum] Vacantem, alioquin nihil hæc lex facit ad titulum, *Donaverimus*] Ex liberalitate, ut in *l. 1. inf. ſi lib. imp. ſoc. Integro ſtatu*] ὁλοκλήρως. Hujus verbi eadem vis eſt, ac ſi dixiſſet, ſicuti inſtructa eſt, puta cum adjacentibus, & mancipiis, & pecoribus & fructibus & omni jure ſuo. Inſtructum latius patet quam inſtrumentum. Adjacentia dicimus veluti hortum aut inſulam domui adjacentem.

III. IMPPP. VALENTINIANUS, VALENS, ET GRATIANUS AAA. AD FLORENTIUM COM. R. P. Si quando aut alicujus publicatione aut ratione juris aliquid rei noſtræ addendum eſt, rite atque ſolenniter per comitem rerum privatarum, deinde per rationales in ſingulis quibuſcunque provinciis commorantes, incorporatio impleatur, & diligens ſtylus ſigillatim omnia ſcribat: tituli vero, quorum adjectione prædia noſtris ſunt conſecranda ſubſtantiis, nonniſi publicata teſtificatione proponantur: graviſſimis ſtatim ſubdendis ſuppliciis, qui hujuſmodi aliquid propria uſurpatione tentaverint. DAT. IV. KAL. APR. VALENTINIANO NB. P. ET VICTORE COSS.

Ratione juris] Ut puta ex legibus caducis, quæ quales ſint expoſui in fragmento Ulpiani, & commentario de uſucapion. emendata *l. 4. ff. de fideicom. liber.* ubi mendoſe legitur, caducis legionis: quem errorem interpretes Græci retinuerunt, quippe cum forſitan tale nobis mendum conflaſſet Tribonianus ipſe, qui & quodam loco cujus indicium debeo Petro Pitœo viro doctiſſimo, & genioſiſſimo, pro Pontifex Maximus pater patriæ, ſcripſit Princeps maximus propoſuit: & alia pleraque deformia. Iidem Græci ea verba perperam explicant ex *l. 6. ff. de inj. rup. teſtam.* ut ſi legio inteſtato militi ſucceſſerit, libertates competant. Certum enim eſt exiſtente ab inteſtato herede, libertates non competere. Tum etiam verba eam interpretationem non ferunt. *Addendum eſt*] Addere rei privatæ eſt ea quæ fiſco delata ſunt, capere & incorporare, id eſt quaſi in corpus fiſci redigere. Marcellinus XVI. accorporare dixit, quod fit ſolemniter ex diſpoſitione comitis privatarum & cura Catholicorum ſumma, cura deſcriptis omnibus bonis, & titulis publice adfixis, *l. ſi quis intra, ſup. de bo. prof. l. 2. inf. de aquæd.* Theodoricus rex apud Caſſiodorum; *Caſas ejus appoſitis titulis fiſci noſtri juribus vindicabis*, & alio loco: *Fixis titulis publico debes applicare*. Solius fiſci eſt titulos alienis prædiis imponere, nec licet privato vel ſuis rebus potentiorum alieniſve proprios aut pu-

A blicos imponere titulos, imprimere ſigna, σήμαντρα, σφραγῖδας; ſuſpendere regia vela, ſive ut Ambroſius loquitur in Epiſtola 33. lib. 5. cortinas regias: qua de re extant multi loci in Novellis, & in hoc conſtitutionum Codice. Quinetiam Eccleſiæ titulorum impoſitio interdicitur Synodo a Gregorio, Mauricii Auguſti tempore habita. A fiſco igitur ſolo jure imponuntur, videlicet teſtato publicis perſonis præſentibus, & ſolemni juris ordine ſervato. Athalaricus apud Caſſiodorum: Si quis legum ordine prætermiſſo nomine publicos titulos præſumpſerit affigere, &c. Gregorius quoque ad Conſtantiam Auguſtam lib. IV. Epiſt. quæritur de Stephano quodam chartulario, quod nomine fiſci loca ſingulorum invaderet & titulos imponeret in dicta cauſa. Libet etiam hoc loco de iis qui titulos po-
B tentiorum ſuis prædiis adfigunt hæc Auguſtini verba adſcribere e Pſalmo XXI. Ne domum, inquit, ipſius invadat aliquis potens, ponit ibi titulos potentis, titulos mendaces: ipſe vult eſſe poſſeſſor, & frontem domus ſuæ de titulo alieno muniri, ut cum titulus lectus fuerit, conterritus quis potentia nominis abſtineat ſe ab invaſione. *Qui hujuſmodi*] Id eſt, qui hoc ordine prætermiſſo alienis prædiis titulos impoſuerint, qua de re, & in *l. ult. inf. tit. prox.*

IV. IMPP. HONORIUS ET THEODOSIUS AA. PALLADIO PP. Vacantia mortuorum bona tunc ad fiſcum jubemus transferri, ſi nullum ex qualibet ſanguinis linea vel juris titulo, legi-
C timum reliquerit inteſtatus heredem. DAT. VIII. ID. JUL. RAVENNAE EUSTACHIO ET AGRICOLA COSS.

Jus ſanguinis eſt jus cognationis, non agnationis, *l. qui in adoptionem, ff. de adoption. l. jura, ff. de diverſ. reg. jur.* Ut tamen cognatio quandoque generaliter accipitur, ita & ſanguis. Ex qualibet igitur ſanguinis linea, id eſt, ſupra vel infra, vel ex latere agnatum aut cognatum. *Vel juris titulo*] Veluti conjugem, conſortem, patronum. Hi ſi deficiant, fiſcus heres eſt ab inteſtato, & ob id eo caſu ab eo fideicommiſſum relinqui poteſt, *l. filiusfam. §. 1. ff. de leg. 1.*

V. IMPP. THEODOSIUS ET VALENTI-
D NIANUS AA. HERMOCRATI COM. R. P. Si vacantia vel alio modo bona delata legibus ad ærarium perhibeantur, certi palatini electi & jurejurandi obſtricti mittantur, ut eorum inſtantia præſes provinciæ præſente fiſci patrono, diligenter inquirat, cujus vacans cadenſque fuerit patrimonium, quantumque vel quale videatur: ut cum data reclamandi copia nullum id jure poſſidere vel vindicare, locumque ærario factum eſſe, tam ipſius relatione, quam publicorum monumentorum fide conſtiterit, rerum nobis notitia intimetur, ut juſſu noſtro vacantia vel aliæ res nomine occupentur ærarii. Quæ forma etiam in parte bono-
E rum, vel in una alterave ſe ſeu actione una vel etiam pluribus ſervetur: nam ſi quid per fraudem in diſpendium ærarii fuerit admiſſum, miſſi quidem exſecutores non evitabunt indignationem, præſes autem facultatum parte dimidia multabitur, fiſci vero patronus detrimentum, quod pro vitio ejus fiſco ingeritur, reſarcire urgebitur. DAT. VII. ID. OCT. CP. THEODOSIO XV. ET VALENTINIANO AA. COSS.

Ut publicata, ita & caduca & vacantia bona & commiſſa, rei privatæ principis addicuntur, & ideo pertinent ad curam Comitis rerum privatarum, qui

per ſcholam Palatinorum ſive executorum ſuorum urgere debet præſides provinciarum, ut ea diligenter inquirant & deſcribant, præſente patrono fiſci: quo peracto auctoritate Comitis incorporatio fit. Et hoc quidem ita fit in provinciis quæ catholicum non habent, *l. 3. ſup.* pertinet ad provincias quæ catholicum habent. *Mittantur*] Ut in *l. 2. inf. de ca. larg. tit. Vacans cadenſque*] Cicero de Oratore *Poſſeſſio quaſi caduca & vacua. Notitia*] Inventarium, ἀναγραφή.

De Delatoribus.

T I T. XI.

DELATOR is eſt qui rem ad fiſcum pertinentem ei ultro præmii cauſa denunciat, ut puta qui crimina publica, bona caduca, ereptitia, vacantia, commiſſa, tacita fideicommiſſa, vaga mancipia, theſauri inventionem nuntiat. Idem etiam accuſator dicitur, *l. Senatus*, *l. deferre*, *§. iidem decreverunt*, *ff. de ju. fiſ.* maxime ſi crimen publicum deferat. Quidam alios defert, quidam ſeipſum. Quidam ſua ſponte defert, quidam ex alieno mandato; quidam ex officio, veluti Palatinus.

I. IMP. ALEXANDER A. BASSO. Si ei qui capere poteſt tacitum fideicommiſſum relictum eſt, ceſſat delatio. His enim prohibetur tacite relinqui, qui palam relictum capere non poſſunt. PP. XIII. KAL. MAII MAXIMO II. ET ÆLIANO COSS.

Non omnia tacite fidecommiſſa fiſco deferuntur. Quid enim ſi capaci tacite relinquantur? quo quidem caſu legi fraus nulla fit: Tunc vero fraus legi fit cum tacita fide interpoſita fideicommiſſum incapaci relinquitur. Quod igitur palam poſſum relinquere, poſſum & tacite. Quid item ſi quod tacite rogavi, idem rogavero palam! *l. 3. §. ſi quis palam, ff. de ju. fiſ.* Poſſunt ergo eſſe tacita fideicommiſſa ſine fraude, ſicut *& tacite pecunia credi poteſt* ſine fraude. At plerumque tacita cum dicimus, fraudes dicimus: ut tacitum mutuum apud Gellium lib. XII. & tacita pactio in *l. pen. §. 1. ff. de bon. lib. &* apud Plinium initio V. Epiſt.

II. IMP. GORDIANUS A. EUTICHEMO. Monente officii ſolicitudine, quinimo juſſu procuratoris, ut cauſam ab alio delatam convenienti diligentia inſtrueres, non ipſum voluntarium delatoris munus ſuſcepiſſe te, actorum lectio, quæ precibus intexta ſunt, manifeſte declarat. Ea propter ne quid in perſona tua, quod eſt ſectæ temporum meorum alienum, attentetur: præſes provinciæ vir clariſſimus ad ſolicitudinem ſuam revocabit. PP. VIII. ID. SEPT. PIO ET PONTIANO COSS.

Delatorem probare oportet ea quæ intendit. Si probavit, præmio adficitur, quod plurimum videtur olim fuiſſe quarta eorum, quæ delata eſſent, & inde quadruplatorum nomen, atque ideo cum ingentia eſſent tacitorum fideicommiſſorum & caducorum, id eſt, legis Papiæ delatorum præmia, ea Suetonius auctor eſt Neronem ad quartas, utpote vulgares reduxiſſe. Si nec probaverit delator nec obtinuerit, inter infames & improbos aliis quibuſdam pœnis affectus numeratur. His pœnis non adficitur Cæſarianus, qui juſſu procuratoris cauſam ab alio delatam inſtruxit: idemque eſt in advocato fiſci, *l. poſt legatum*, *§. advocatum*, *ff. de iis, quæ ut ind.* nam neque delator eſt,

A neque ſua ſponte ad cauſam inſtruendam accedit. His etiam adjunge ſervos fiſcales ex Paulo V. Sent. tit. de delatoribus. *Juſſu procuratoris*] Lib. LVI. βασιλικῶν tit. VII. κατὰ κέλευσιν τοῦ κεφαλικοῦ. Sed legendum, καθολικοῦ. *Actorum*] Acta inſerebant precibus & relationibus.

III. IDEM A. CAECILIO. Nulla macula, vel crimine delatoris aſpergitur is, qui cum ab officialibus fundum ſeu domum fiſci poſſidere contenderetur, non ſe, ſed alium ejus rei poſſeſſorem eſſe monſtraverit. PP. PRID. KAL. JUL. GORDIANO A. II. ET POMPEIANO COSS.

B Non eſt etiam delator qui quaſi poſſeſſor fundi fiſcalis, cum a Cæſarianis conveniretur, alium poſſeſſorem eſſe affirmavit, quoniam id non tam fiſci quam ſui cauſa, ut ſcilicet dimitteretur, fecit, *l. delator, ff. de jur. fiſc.* ideoque ex ea cauſa non timet infamiam, etiamſi eum quem dixit poſſeſſorem, non fuiſſe poſtea liqueat.

IV. IMPPP. CARUS, CARINUS ET NUMERIANUS AAA. CANDIDO. Ex varia ſtatutorum diverſitate ad id decurſum eſt, ut hi, qui Reipublicæ cauſas defendunt, delatorum criminibus non teneantur, cum omnibus notiſſimum ſit, eos ſolos exſecrabiles nunciatores eſſe, qui fiſco deferunt. C PP. III. KAL. SEP. CARINO ET NUMERIANO AA. COSS.

Ut qui propriam, ita qui patriæ ſuæ cauſam agit, quæ nobis omnibus carior eſſe debet quam noſmetipſi, delatorum numero non habetur: & ideo ſi non obtinuerit, infamia non notatur, *l. 2. in princ. ff. de jur. fiſc. l. neminem ſup. ex quib. cau. inf. irrog.* At qui fiſci cauſam agit & nunciat non niſi præmii conſequendi cauſa, is vere delator eſt, atque adeo exſecrandus & deteſtandus: nihil enim eſt in Rep. tam peſtiferum, quam delator aut ſycophanta curioſus. *Statutorum*] conſtitutionum, *d. l. 2.*

V. IMP. CONSTANTINUS A. AD PRO- D VINCIALES. Omnes judices invigilare præcipimus, delatores ſine fiſci advocato denunciantes pœnis afficere: apertiſſimi enim juris eſt, ut quod ex cujuſque patrimonio ceciderit in caſum, & legibus & recto juris ordine, fiſci advocatis agentibus, vindicetur. Sed quia nonnulli præcipites ſecundum jus poſſeſſa patrimonia deferre non ceſſant, damus omnibus licentiam, qui ſe læſos exiſtimant, contra delatores ſeveritatem judicum implorare ferro diſtrictam. DAT. XI. KAL. APR. CP. CONSTANTIO ET ALBINO COSS.

Ferro puniuntur qui ſine fiſci advocato deferunt bo- E na caduca. Evellendam linguam eſſe ex Cod. Theod. Accurſ. tradit, quod auditione didicerat, non lectione, neque enim legendi ejus ſtudioſus fuit: cui ſimiles ſunt ſtupidi hodie complures. Vere tamen id Accurſio perlatum eſt, *l. 2. C. Th. de petit. & ultro da.* Hoc etiam in eodem Codice invenitur conſtitutum in odium delatorum, ut ſi idem delator etiam in bonis cauſis tertio fuerit inventus, capite puniatur, *l. 12. 13. 28. C. Th. eod. tit.* quod ſcilicet jam deferendi ſtudium quaſi artem exercere videatur, *Ceciderint in caſum*] & inde caduca. Simili forma cadere in commiſſum dicimus. Strabo XVII. πιπτεῖν εἰς καῖσαρα. *Præcipites*] Sine advocato fiſci, ſine quo ne a præſide quidem recte fit bonorum vacantium perquiſitio, *l. ult. ſup. tit. prox.* nec a catho-

lico

lico vel comite privati ærarii, qui judices sunt causarum fiscalium. *l. ult. sup. de adu. fisc. l. ult. inf. hoc tit.* Hunc primus instituit Adrianus, non M. Antoninus. Procuratores Augustus, ut Dio scribit, quos *ἐπιτρόποις* vocat lib. LIII.

VI. IMPPP. GRATIANUS, VALENTINIANUS ET THEODOSIUS AAA. PANHELLENIO CONSULARI LYDIAE. Servum domini delatorem jubemus in exemplum omnium proditorum severissimæ sententiæ subjugari, etiamsi objecta probaverit, excepto crimine majestatis. DAT. VII. KAL. NOVEMB. CP. ANTONIO ET SYAGRIO COSS.

Servus deferens dominum proditor est potius quam delator: ideoque ut illius exemplo ceteri terreantur, gravissima is pœna, veluti igne consumendus est, etiamsi vera detulerit, *l. ult. inf. Excepto*] *l. pen. sup. qui acc. non poss.* At Tacitus Imperator ne in causa majestatis quidem servos in dominorum capita audiendos censuit auctore Vopisco, nec Trajanus auctore Plinio. Desunt hoc loco duæ constitutiones Græcæ. Primæ sententia ex libris *βασιλικῶν* hæc est.

VII. *Οὔτε οἰκέτῃ, οὔτε ἐλευθέρῳ ἔξεστι καταμηνύειν: ὅθεν μηδεὶς εὐλαβείσθω, μήτε θάνατον, μήτε οὐσίας ἀφαίρεσιν: εἰ δέ τις ἢ ἄλλως πῶς καταμηνύσει τινά, ἢ ὡς εὑρόντα θησαυρὸν διαβαλεῖ, οἰκέτης μὲν ὢν παραχρῆμα διδόσθω πυρὶ, καὶ μάλιστα εἰ τοῦ δεσπότου κατηγορεῖ: ἐλεύθερος δὲ ὑπάρχων καὶ τῆς οὐσίας ἐκπίπτων καὶ τῆς πολιτείας ἔξω τῶν ὅρων τῆς ῥωμαϊκῆς γινέσθω βασιλείας.*

Neque servo, neque libero licet deferre: unde vitæ vel bonorum amissionem nemo pertimescat. Quod si quis alia quavis ratione quem deferat, puta quod thesaurum invenerit, servus quidem confestim tradatur igni, præsertim si dominum deferat, liber bonis ademptis deportetur.

Valde sunt hac constitutione recisæ delationum causæ, quæ recensentur in l. 1. ff. de jure fisc. & est huic similis quædam lib. VI. *βασιλικῶν* tit. 1. cap. LIX. quæ desideratur l. 1. Ea porro cautum est, ut ne Comes rerum privatarum, vel alius quivis magistratus urbanus vel provincialis quenquam admittat deferentem alium quendam thesaurum invenisse. Ut tamen eum admittat qui rem vel hereditatem ad fiscum pertinentem ab alio detineri nuntiat dato fidejussore ad summam V. librarum auri, quo caveat se rem executurum & probaturum. Et ut ne ante sententiam ex scripto latam sigilla rebus delatis imprimantur vel aliud quidquam innovetur. Eam proponam *συνοπτικῶς*, ut est in eo libro. *Μήτε ὁ κόμης τῆς ἰδικῆς περιουσίας, μή τέ τις ἕτερος τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἢ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ἀρχόντων τὸν περὶ θησαυροῦ καταμηνύοντα πρὸς δεχέσθω: εἰ δὲ περί τινος ἑτέρου φισκαλίου προσαγγέλλει, ὑπὸ ἐγγύην εὐθὺς οὐχ ἧττον ε': λιτρῶν γινέσθω, καὶ μήτις σφραγὶς ἀνάγραφος, ἢ καινισμὸς ὁ τυχὼν ἐπὶ τοῖς προσαγγελθεῖσι προσερχέσθω πράγμασι πρὸ διακρίσεως ἐγγράφου.* Sequuntur alterius Constitutionis, quæ in hoc titulo desideratur, verba.

VIII. *Μὴ ἐξέστω τοῖς τοῦ δημοσίου συνηγόροις λέγειν ὡς πεμηνύχθησαν τινὰ κατέχειν δημόσια, καὶ διὰ ταύτης τῆς ἀφανοῦς κατηγορίας ἐπιβουλεύειν ἑτέροις, ἀλλὰ καὶ ὁ καταμηνυτὴς παρέστω, καὶ ἡ ποιότης αὐτοῦ σκοπείσθω, καὶ μηδὲ υἱὸς πατέρα ἢ μητέ-*

A *ρα, ἢ ἀπελεύθερος πάτρωνα ἐπὶ δημοσίοις καταμηνυέτω, μηδὲ ὁ ἐξορίαν ὑπομείνας, ἢ ἐπὶ συκοφαντίᾳ κατακριθεὶς, ἢ πληγὰς παρὰ τοῦ ἄρχοντος δεξάμενος: μηδὲ ἕτερον πρόσωπον ἀπὸ νόμου εἰργόμενον ἀκουέσθω. Οἰκέτης δὲ ἢ ἐπὶ δημοσίᾳ αἰτίᾳ, ἢ ἐπὶ ἄλλῃ τινὶ τοῦ δεσπότου κατηγορῶν ἐν αὐτῷ τὸ φθέγγεσθαι τὴν κατηγορίαν ἀποτεμνέσθω, εἰ καὶ ἀληθεύει κατὰ τοῦ δεσπότου. τῶν ἡ σχολὴ δὲ τῶν παλατίνων ἐὰν καταμηνύσῃ τινὸς (μόνη γὰρ αὕτη καὶ δύναται καταμηνύειν, καὶ ἀναγκάζεται), ἢ καὶ ἕτερος ὁ ἐκ τοῦ νόμου συγχωρούμενος μνημονευέτω τῶν καταμηνύοντος ὁ τοῦ δημοσίου προεστὼς, καὶ εἰ μὲν ἐπὶ τῆς βασιλίδος πόλεως ἐστὶν ὁ καταμηνυθεὶς ἐκ διαλαλιᾶς τοῦ κόμη-*
B *τος τῶν ἰδικῶν ὑπομιμνησκέσθω, καὶ μηδὲν πλέον πάσῃ τῇ τῶν παλατίνων σχολῇ καὶ τῷ κατὰ καιρὸν πεμπομένῳ, καὶ τοῖς τοῦ δημοσίου συνηγόροις διδότω τῶν τεσσάρων N' N' μήτε ὑπὲρ τῆς ὑπομνήσεως, μήτε ὑπὲρ προβολῆς τῶν ἐντολέως: καθεκάστην δὲ διάγνωσιν τὰ νενομισμένα δαπανήματα ἐν τῷ εἰρημένῳ δικαστηρίῳ παρεχέτω, καὶ ὑπὲρ τῆς διαγνώσεως αὐτῆς, καὶ ὑπὲρ τῆς τῶν πεπραγμένων ἐκλήψεως, καὶ ἀνεύθυνος μὲν ὢν ἀπαλλαττέσθω τῆς δίκης: εἰ δὲ ὑπεύθυνος φανείη μὴ αὐτὰ μόνα ἅπερ ἔχων εὑρίσκεται πράγματα, ἢ τὸ χρέος ὅπερ ἐχρεώστει ἀποδιδότω, ἀλλὰ καὶ τὰ συμβάντα τῷ ταμείῳ δαπανήματα ἐν διπλασίῳ διδότω ὑπὲρ ὧν μάτην ἐδικάσατο. Ἐὰν δὲ*
C *πράγματα μόνα καταμηνύεται ὡς διαφέροντα τῷ ἱερωτάτῳ ταμείῳ, ἀγνοεῖται δὲ ὁ ταῦτα διακρατῶν, καὶ ἐν τῇ βασιλίδι πόλει τὰ πράγματα, ἢ ὑπὸ τὴν αὐτῆς ἐνορίαν, ἢ ἀκινήτοις μὲν οὖσιν αὐτοῖς μὴ ἐπιβαλλέτω τίτλοις, ἡ σχολὴ τῶν παλατίνων, μήτε ἐπιβαινέτω αὐτοῖς, ἀλλὰ προγράμματα προτιθέτω ὁ κόμης τῶν ἰδιοκτήτων τοῦ βασιλέως ἐν τοῖς περιφανέσι τόποις τῆς βασιλίδος, καὶ ἐν οἷς τὰ πράγματα διάκειται, ἐπιτρέπων ἑκάστῳ ἀντιποιουμένῳ τούτων τῶν πραγμάτων εἴσω τριάκοντα ἡμερῶν καταλαμβάνειν τὸ αὐτοῦ δικαστήριον, καὶ συνίστασθαι τοῖς ἑαυτοῦ δικαίοις ἐπὶ ταῖς εἰρημέναις δαπάναις, εἴτε αὐτὸς ὁ κατέχων τὰ πράγματα βούλεται ἀπαντῆσαι, εἴτε φίλος αὐτοῦ,*
D *εἴτε οἰκέτης, εἴτε ἀπελεύθερος, ὅταν ἄπεστιν ὁ τῇ ἀληθείᾳ ταῦτα κατέχων πληρουμένων, καὶ ἐπὶ αὐτῷ, πάντων ὅσα περὶ τοῦ φύλακος τῆς νομῆς νενομοθέτηται. Ἐὰν δὲ μήτε αὐτὸς ὁ τῆς ὑποθέσεως κύριος, μήτε ἐντολεὺς αὐτοῦ νεμόμενος, μήτε φύλαξ τῆς νομῆς φανείη εἴσω τριάκοντα ἡμερῶν, καὶ τοῦτο αὐτὸ γένηται δῆλον ἐν ὑπομνήμασι γινέσθω μὲν ἐπὶ νομῆς τῶν πραγμάτων τὸ ταμεῖον, μηδενὸς προκρίματος ἐπαγομένου τῷ κυρίῳ τῶν πραγμάτων ἐν ταῖς ἁρμοζούσαις αὐτῷ περὶ τούτων δικαιολογίαις: εἰ δὲ κινητὰ ἢ αὐτοκίνητα εἴη τὰ καταγγελθέντα πράγματα, μηδὲ ταῦτα κατεχέτω τὶς προπετῶς, ἀλλ' ἀναζητείσθω ὁ ταῦτα νεμόμενος, καὶ ὑπομνησθεὶς ἀγωνιζέσθω τὴν*
E *δίκην ἐπὶ τοῖς εἰρημένοις δαπανήμασι, καὶ ὅρκος. Διὰ δὲ πάντων τῶν ἐννόμων τρόπων, καὶ ἀποδείξεων ἐγγράφων, ἢ καὶ ἀγράφων ἀνερευνάσθω τὰ πράγματα, καὶ διὰ τῶν δυναμένων εἰδέναι τὸ ἀληθὲς προσώπων εἰδότος τοῦ ἐναγομένου, ὡς ἐὰν ἡττηθῇ οὐ μόνον τὰ περὶ τὴν δίκην γινόμενα δαπανήματα ἀπαιτηθήσεται, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ πράγματα παρ' αὐτῷ φανέντα, καὶ τὴν τούτων διατίμησιν. ταῦτα καθόλου περὶ τῶν δημοσίων πραγμάτων ἡ διάταξις νομοθετήσασα ἐπιφέρει λοιπὸν ἰδικὴν νομοθεσίαν περὶ τῶν διὰ τυραννίδα δημευομένων λέγουσα τὸν ἐπὶ τούτοις καταμηνύοντα μηδὲ μηνυτὴν καλεῖσθαι, ἀλλὰ ἑτοί-*

μως προσέχεσθαι, καὶ εἰ μὲν συκοφαντήσωσιν οἱ προσαγγείλαντες ὁμοίως τοῖς ἄλλοις μηνυταῖς αὐτοῖς τιμωρεῖσθαι. Ἐὰν δὲ διελέγξωσι τὰ μηνυθέντα, μὴ μόνον ἀπαλλάττεσθαι τῆς τιμωρίας, ἀλλὰ καὶ ὀγδόην μοῖραν τῶν προσαγγελθέντων πραγμάτων αὐτοὺς κομεῖσθαι, τοὺς δὲ καταγγελθέντας ἐὰν μὲν τὰ παρ' αὐτῶν κατεχόμενα πράγματα, ἤτοι ἡ οὐσία πᾶσα ἐλάττων εἴη τῶν πεντήκοντα τοῦ χρυσίου λιτρῶν πρὸς τὴν διατίμησιν αὐτῶν τὰς ἐγγύας διδόναι: εἰ δὲ ὑπερβαίνει τὰς πεντήκοντα λίτρας ἄχρι μὲν τῶν πεντήκοντα παρέχειν, καὶ αὐτοὺς τὰς ἐγγύας, ἐπὶ δὲ τῇ λοιπῇ ποσότητι διομνύσθαι προστιθέντας ἐν τῇ ἐξομοσίᾳ ὡς προσεδρεύσωσι τῷ δικαστηρίῳ αὐτοί, ἢ οἱ τούτων ἐντολεῖς, καὶ οὐκ ἀπολειφθήσονται τοῦ δικαστηρίου τῶν θείων ἰδικῶν τοῦ βασιλέως. Ἐὰν δὲ μετὰ τὴν ἐξομοσίαν ἀπολειφθέντες τρίτον κληθεῖεν ἑκάστης κλήσεως ὑπὲρ δέκα ἡμέρας γενομένης, γένηται δὲ καὶ τρία κατ' αὐτῶν κηρύγματα, καὶ μήτε οὕτως φανεῖεν αὐτοί, ἢ οἱ ἐντολεῖς αὐτῶν, ἢ διεκδικηταί, ἐπιβαινέτω μὲν τοῖς πράγμασι τὸ ἱερώτατον ταμεῖον, φυλάττεσθαι δὲ τὸ ἀπόκριτον τοῖς ἀπολιμπανομένοις: εἰ δὲ τὰ προσαγγελθέντα πράγματα ἐν ἐπαρχίᾳ διάκειται, καὶ ἢ ἀφ' ἑαυτοῦ κινούμενος ὁ τῆς ἐπαρχίας ἄρχων, ἢ ἐκ προστάξεως τοῦ κόμητος τῶν ἰδικῶν τοῦ βασιλέως ἐξετάζει τὴν ὑπόθεσιν, μηδὲν ταραχῶδες, μηδὲ βίαιον γινέσθω, ἀλλὰ τὰ μὲν δαπανήματα τῆς δίκης εἰς τὸ τρίτον μέρος τῶν ἐν τῇ βασιλίδι πόλει γινομένων παρεχέσθω. Ἕκαστος δὲ προσαγγέλλων, ἢ τῷ κόμητι τῶν θείων ἰδικῶν τοῦ βασιλέως, ἢ τῇ σχολῇ τῶν παλατίνων, ἢ τοῖς λαμπροτάτοις τοῦ δημοσίου συνηγόροις, ἢ τοῖς λαμπροτάτοις ἄρχουσι τῶν ἐπαρχιῶν γινωσκέτω, ὡς εἴτε ἐπιμείνας τῇ δίκῃ φανείη συκοφάντης, εἴτε ἀποστῇ τῆς κατηγορίας καὶ ἀφανὴς γένοιτο σύμμετρον μὲν ἔχων περιουσίαν, καὶ μὴ δεδιὼς τὴν ἐν αὐτῇ τιμωρίαν, καὶ πληγὰς βαρυτάτας ὑπομένει, καὶ διηνεκῶς ἐξορίζεται: ἐὰν δὲ στρατείαν ἔχῃ, ἢ σεμνὸν ἐπιτήδευμα, ἢ περιουσίαν ἀρκοῦσαν, ἐκπίπτοι καὶ τῆς στρατείας, καὶ τῆς οὐσίας, καὶ οὐδὲ τὴν βασιλίδα πόλιν, οὐδὲ τὴν ἐπαρχίαν οἰκῆσαι συγχωρείται, παραφυλαττόντων τὸν νόμον τοῦ τε κόμητος τῶν ἰδικῶν τοῦ βασιλέως, καὶ τῆς πειθομένης αὐτῷ σχολῆς, καὶ τοῦ παραβαίνοντος αὐτὸν ἐφ' ἑκάστῳ κεφαλαίῳ πεντήκοντα χρυσίου λίτρας πρόστιμον ἀπαιτουμένου: εἰ δὲ ἐν ἐπαρχίᾳ παραβαθείη τούτων ἐφ' ἑκάστῃ αἰτίᾳ ἀνὰ τριάκοντα χρυσίου λιτρῶν καὶ οἱ τῶν ἐπαρχιῶν ἄρχοντες, καὶ αἱ πειθόμεναι τάξεις αὐτοῖς ἀπαιτείσθωσαν: ἵνα δὲ τὰ τῶν προστίμων τούτων μὴ λανθάνῃ, ἔξεστι καὶ αὐτοῖς τοῖς ἠδικημένοις καταμηνύειν τὸν παραβάντα τὸν νόμον, καὶ προσαγγέλλειν τῷ εὐσεβεστάτῳ βασιλεῖ, ἢ τῷ ἐνδοξοτάτῳ μαγίστρῳ ἀζημίως, ἵνα ταῦτα δι' αὐτοῦ μανθάνων ὁ βασιλεὺς αὐτῷ τῷ μαγίστρῳ τὴν τῶν προστίμων εἰς πρᾶξιν ἐπιτρέψῃ.

Ne liceat fisci patronis dicere ad se perlatum quemdam detinere bona fiscalia, atque ita non apparente accusatore alios insidiis appetere: sed delator exhibeatur & ejus qualitas spectetur: & neque filius patrem aut matrem, aut libertus patronum ex causa bonorum fiscalium deferat, neque exul vel calumniæ causa damnatus vel fustibus a præside cæsus, vel alius quilibet jure prohibitus audiatur. Servo autem vel in fiscali causa vel in alia qualibet dominum accusanti in ipso loquen- A di conatu vox interdicatur, etiamsi vera deferat. Schola palatinorum si quem detulerit (hæc enim sola deferre potest & cogitur) vel etiam alius cui id jure conceditur, meminerit deferentis fisci præpositus, & si quidem est in regia urbe is qui delatus est, ex interlocutione Comitis privatarum conveniatur, nec amplius quam solidos quatuor det Palatinorum scholæ, & pro tempore primicerio, & fisci patronis pro conventione vel productione procuratoris. In singulam vero cognitionem solemnes sumptus supradicto judicio, & pro cognitione ipsa præbeat, & pro actorum exceptione, & si quidem obnoxius non sit, absolvatur: obnoxius B vero non solum res quas debet reddat, sed & sumptus a fisco factos in duplum cum quo frustra litigavit. Sed si res solæ deferantur quasi pertinentes ad sacratissimum ærarium, nec sciatur, qui eas detineat, sintque in hac regia urbe vel continentibus & immobiles, ne eis schola Palatinorum titulos imponat, nec eas occupet, sed edicta proponat Comes rerum privatarum in celeberrimis locis urbis, & in quibus res consistunt, permittens adversario cuilibet iis de rebus apud se judicium suscipere intra dies XXX. & sub jam dictis sumptibus de suo jure contendere, sive ipse possessor voluerit judicio occurrere, sive eo revera absente amicus C ejus vel servus vel libertus, impletis etiam hac in re omnibus, quæ de custode possessionis lege cauta sunt. Quod si neque ipse dominus litis neque procurator ejus possidens neque possessionis custos compareat intra dies XXX. idque actis fiat manifestum, mittatur fiscus in possessionem rerum, nullo præjudicio domino inferendo quantum pertinet ad allegationes sibi competentes. At si res illæ mobiles vel moventes sint, non occupentur etiam temere, sed requiratur earum possessor, & admonitus causam suam agat sumptibus & legibus supradictis. Omnibus autem legitimis modis & probationibus scriptis vel non scriptis perscrutari res D oportet, & ab iis personis qui veritatem scire possint, sciente reo si succubuerit, non modo litis sumptus a se exactum iri, sed & res quas habere eum patuerit & æstimationem earum, id est, duplum. His summatim de fiscalibus rebus constitutione comprehensis, subjicit postea legem specialem de his, quæ ob crimen majestatis confiscata sunt, ut eorum nunciator, delator non vocetur, sed prompte suscipiatur, si calumniatus fuerit, ut perinde puniatur ac ceteri delatores, si objecta probaverit, non solum pœna liberetur, sed & octavam partem bonorum quæ denunciavit ferat, & eorum qui denunciati sunt si substantia omnis mi- E nor sit L. librarum auri, ut de æstimatione ejus fidejussores dent, si major, ut etiam usque ad eam summam L. librarum fidejussores dent: in reliquam quantitatem jurijurando committantur, adjicientes se vel procuratores suos adfuturos in judicio Comitis privatarum, neque id deserturos. Id post juratoriam cautionem deferentes, trinis edictis vocari decem dierum spatio intermisso, ac tum si nec ipsi nec procuratores vel defensores eorum adfuerint, bona fiscum occupare, reservata absentibus defensionis facultate. Ceterum si res in provincia constitutæ sint, litemque Præfes provinciæ con-

ultro, vel ex præcepto Comitis privatarum disceptet, nihil turbide, nihil violenter fieri oportere, sumptus qui fiunt in regia urbe pro tertia parte in litem præberi. Quisquis vero defert Comiti privatarum, vel scholæ Palatinorum, vel clarissimis fisci patronis, vel clarissimis præsidibus provinciarum, ut sciat sive in lite perseverans calumniator apparuerit, sive destiterit & latitaverit, mediocres quidem facultates habentem, nec de earum amissione sollicitum, gravissimis verberibus subditum se perpetuo relegatum iri. Sin vero militiam vel honestum aliquod vitæ institutum, vel idoneas facultates habuerit, ei militia & bonis ablatis, regia urbe vel provincia interdictum iri. Ut hanc legem conservet Comes privatarum, & quæ ei obsequitur schola. In singula capita quæ quis violaverit multam esse L. librarum auri, in provincia autem si quid horum neglectum fuerit, in singulas causas XXX. auri libras præsides provinciarum, & eorum officia sigillatim exigi. Hanc multam ne quis effugiat, licere injuria affectis legis violatores ad piissimum principem deferre, vel ad gloriosissimum magistrum sine damno, ut hac re cognita, princeps magistro multæ exactionem committat.

Quod initio proponitur summe notandum est, ne cuiquam fisci patronus quasi possessori rerum fiscalium molestiam inferat non exhibito delatore. Patronus fisci, & delatoris quodammodo est patronus, *l. 5. §. advocatum, ff. de iis quæ ut ind. auf.* sine delatore si agat, ipse delator est potius, quam fisci patronus. De eo scribentes citant *l. ult. ff. de jur. fisc.* quæ est de Procuratore Patroino non de patrono. Quod de iis qui deferre non possunt, congruit cum *l. deferre, ff. de jur. fisc.* & aliis quibusdam: quibus adjiciendi sunt conductores, procuratores, actores prædiorum fiscalium, *l. 1. inf. de conduc. & proc.* Quod de servo, cum *l. pen. sup. qui acc. non pos.* Quod de XXX. diebus, idem relatum est in Eustathii libro de temporibus adducta hac lege, iis verbis; *διὰ λ'. ἡμερῶν ὀφείλει παρίστασθαι ὁ διὰ κατέχων φισκάλια ἀκίνητα πράγματα, ὡς β. ι. τῦ κωδ. τ. ιά. δτ'. τελευταία.* Quod de octavæ partis præmio, idem ex hac lege Harmenop. scripsit lib. 1. Epit. tit. V. Quod de X. dierum intervallo, congruit cum *l. per intervallum, ff. de judic. l. properandum, sup. eod.* Est tamen Nov. immutatum. Quod de custode possessionis, pertinere videtur ad *l. ult. sup. de adq. pos. l. meminerint, sup. unde vi. l. 1. sup. si per vim vel alio modo.* In fine puto magistrum officiorum significari.

A

De Petitionibus bonorum sublatis.

TIT. XII.

VEteres libri, De petitis, non male, nam & petita dixere pro petitionibus, sicut indicta & æstimata & nota. Sudas, *πετίτα ῥωμαϊκὴ λέξις: σημαίνει δὲ γνώρισμα αἰτήσεως.*

I. IMPPP. GRATIANUS, VALENTINIANUS ET THEODOS. AAA. EUTROPIO PP. Quisquis in crimine majestatis depræhensus
B fuerit & punitus, bonaque ejus (sicut plectendi consuetudo criminis habet) fiscus invaserit: nullus eadem sub specie munificentiæ principalis audeat proprio juri poscere: qui contra legem id ausus fuerit sperare quod non licet, reus violatæ legis habeatur. Sed quoniam plerumque ita in nonnullis inverecunda petentium inhiatione constringimur, ut etiam non concedenda tribuamus: ne rescripto quidem nostro adversus formam latæ legis loci aliquid relinquatur. Si quid autem ex bonis talibus nostro judicio, nullo tamen desiderante atque poscente, concedi cuiquam voluerimus, hujusmodi tantum valeat liberalitas. DAT. XVI. KAL. DECEMBR.
C THESSALONICAE GRATIANO V. ET THEODOS. AA. COSS.

Proscriptorum bona peti non posse, ultro dari posse. Tantum igitur abest, ut viventium qui nondum damnati sunt bona peti possint, ut nec mortuorum & damnatorum bona honeste petantur. *Sub specie*] legendum, sub spe: & ideo mox, *Qui contra legem* inquit, *id ausus fuerit sperare. Violatæ legis*] Sacrilegii, *l. 1. inf. ut dig. ordo ser. l. 13. inf. de erog. mil. an.*

II. IMPP. THEODOSIUS ET VALENTINIANUS AA. FLORENTIO PP. Omne semen alienas appetendi fortunas stirpitus eruere cu-
D pientes, nulli deinceps volumus petitionis rerum esse licentiam. Et si intestatus quisquam quædamve, ac nullis ex numero propinquorum existentibus, vel uxore vel marito, fati munus impleverit, cujuscunque sit condicionis aut sectæ, seu quolibet titulo res fuerit fiscalis: nemo audeat ad petitionem rerum defuncti defunctæve, cujuscunque fortunæ aut sectæ sit: si fisco nostro locus pateat aspirare: cum ne illis quidem, quorum actu atque officio petitionum procedebat effectus, impune liceat sanctionibus nostris adversari. Sed vir illustris quidem cujuscunque temporis quæstor, si oblatæ petitioni subscripserit, vel etiam respon-
E sum dederit, virque illustris comes rerum privatarum, si vel instrui permiserit, vel petitionem, si qua insinuatur, admiserit: indignationem nostri numinis sustinebit, ceterisque fiet vindictæ & temeritatis exemplum. Memoriales vero qui excipienda hujusmodi rescripta vel implenda curaverint: & Palatinos qui instruxerint vel gesta admissæ petitionis ediderint, bonorum proscriptione puniri decernimus. Pari forma res etiam civiles, ad jus publicum pertinentes ab omni petitione muniendas esse censemus: scilicet, nec pragmatica jussione vel sacra adnotatione, vel quolibet oracu-

raculo divino, seu mandatis (si qua contra hanc sanctionem nostram fuerint impetrata) quodcunque roboris habere valituris. DAT. XI. KAL. MAII. THEODOSIO A. XVIII. ET ALBINO COSS.

Hæc est constitutio Valentiniani de competitionibus, qua definitur, vacantia bona & generaliter res fisci aut reipubl. peti non posse. Puniri quæstorem, comitem rerum privatarum, memoriales, palatinos, quorum interventu vel opera tales petitiones admissæ & instructæ fuerint. Quæstor sacri palatii petitionibus subscribebat, vel etiam responsa reddebat, &, ut hoc loco omne ejus officium paucis exequar, leges dictabat, precesq; ac responsa subnotabat, ut constat ex Notitia Rom. Imp. *&* *No.* 53. *&* 114. *l. ult. sup. de div. res.* Symmacus ad Auson. *Quæstor es, memini: consilii regalis particeps, scio: precum arbiter, legum conditor, recognosco* & alio loco: *Te magis quæsturæ honos & condendarum sanctionum usus exercuit.* Procop. I. de bel. Pers. εἰ μὴ Πρόκλος ἐκώλυσεν ὡς βασιλεῖ τότε παρήδρευε τὴν τοῦ καλουμένου κοιαίστωρος ἀρχὴν ἔχων ἀνὴρ δίκαιος, διόδη ὅτι νόμον τινὰ εὐπετῶς ἔγραφεν, & alio loco: Τεβουνιανὸς βασιλεῖ πάρεδρος, κοιαίστωρα τοῦτον καλοῦσι Ῥωμαῖοι; & alio Φιδέλιος δὴ Ἀταλαρίχῳ παρήδρευε, κοιαίστορα δὲ τὴν ἀρχὴν ταυτὴν καλοῦσι Ῥωμαῖοι. His vero de causis Quæstor justitiæ & legum custos appellatur, & thesaurus famæ publicæ, & armarium legum in *Nov. Valentin. de homic. cas. fac.* & a Cassiodoro duobus aut tribus locis: denique is plane est Quæstor quem in aula Cancellarium appellamus: quod iis si jungatur, quæ ad *l. ult. inf. de discus.* rejicimus, liquido constabit. His porro verbis Quæstor rescriptis & constitutionibus subscribebat, QUAESTOR LEGI, addita die, ut in Constitutionibus Justini & Tiberii de adscriptitiis. Præcedebat subscriptio principis addita etiam die, quod iis verbis significatur in Nov. Valentiniani de homic. cas. fac. ET MANU DIVINA. DIVINITAS TE SERVET PER MULTOS ANNOS, & Nov. *de ind. reliq.* quod tamen deest in impressis. ET MANU DIVINA. OPTAMUS VOS FELICISSIMOS, &c. Addebatur etiam dies quo is ad quem dirigeretur constitutio, eam accepisset, & quo fuisset antelata, id est, programmate proposita, *l. 27. C. Th. de iis qui super rel. cont.* ideoque in una nonnunquam & eadem Constitutione quatuor dies iis verbis subnotatos invenias, Data, Subscripta, Accepta, Antelata, vel Lecta, vel Allegata. Etiam illud adjiciam, eundem morem posteriores Imperatores retinuisse, ut & ipsi subscriberent constitutionibus & cartulariis cubiculi, quem vocarunt τὸν ἐπὶ κανικλείου. Habemus sane constitutionem quamdam Manuelis hac subscriptione: εἶχε τὸ σύνηθες κανίκλωμα καὶ τοῦ βασιλέως ταύτην Μανουὴλ ἐν Χρ. τῷ Θεῷ πιστὸς βασιλεὺς πορφυρογέννητος, καὶ αὐτοκράτωρ Ῥωμαίων ὁ Κομνηνός: καὶ κάτωθεν ἀπιωρημένην βούλλαν χρυσὴν διὰ μετάξης ὀξείας καὶ ἔξωθεν τὸ διὰ τοῦ ἐπὶ κανικλείου καὶ δικαιοδότου Θεοδώρου τοῦ συπειώτου. Sed ad rem. Ad Quæstorem pertinebant memoriales, id est, ut Græci interpretantur hoc loco, οἱ ἐν τοῖς ὑπομνήμασι, & ad *l. eos, inf. de exc. mun.* οἱ τῶν ὑπομνημάτων πάντων, & ad *l. 5. inf. qui mil. pos.* τῶν κελευσμάτων φύλακες, qui leges & rescripta excipiebant & implebant, id est, perscribebant aut perscribi curabant. Eorum obsequio res quæstoria agi dicitur in *l. ult. inf. de prox. sac. scr.* recte: erant namque adjutores quæstoris, & ex diversis scriniis assumebantur, ut in eo titulo fusius demonstraturi sumus. Comes rerum privatarum judex erat, & gubernator privatæ substantiæ principis, ex qua censebantur vacantia, caduca, & iis similia, *l. ult. sup. tit. prox. l. 3. l. ult. sup. de bon. vac. l. ult. sup. de fide hastæ fisc.* Ejus apparitores Palatini appellantur, quorum interventu competitiones instruebantur & insinuabantur comiti: quod hæc lex in posterum fieri vetat. *Quisquam quædamve*] Vet. quisquam quæquamve. *Res etiam civiles*] Res civiles sunt quæ ad Rempubl. vel civitatem pertinent, veluti opera publica, *l. si aliquando sup. de op. pub.* secundum quam est apud Cassiodorum lib. VII. formula de Competitoribus. Earum vero rerum arbitrium Imperatores sibi vindicabant, atque ideo petebantur ab imperatore priusquam hæc Novella competitiones sustulisset, & ita cum olim fuisset ærarium divisum a fisco, qua ex causa Frontinus de aquæductibus, commoda publicæ familiæ ex ærario, Cæsaris ex fisco dari ait, ærario tamen & primus omnium Imp. Augustus abutebatur, atq; ut Dio scribit lib. LIII. λόγῳ erant hæc duo distincta, non ἔργῳ: *Pragmatica*] Pragmatica fit de consilii sententia solemniter suggestione aliena precibusve, *l. ult. inf. de prox. sac. scr.* Adnotatio ad libellum breviter annotato nomine principis, ut in Nov. Valenti. de hom. cau. fac. in qua illud singulare est quo utimur, sine adnotatione principis cædem casu vel sui tuendi causa factam non purgari, quod confirmatur hoc Philonis loco I. de vita Mosis: ὁ κτείνων ἄνθρωπον εἰ καὶ δικαίως, καὶ ἀμυνόμενος, καὶ βιασθεὶς, ὑπαίτιος εἶναι δοκεῖ διὰ τὴν ἀνωτάτω καὶ κοινὴν συγγένειαν. Sic vero judex alias per adnotationem, alias cognitionaliter lites disceptat, Nov. 86. Adnotationem ita definit Theodorus: παρασημείωσις ἐστὶν ἡ τὰ κυριώτερα τῶν λαλουμένων περιλαμβάνουσα καὶ γράφουσα ταῦτα ὡς ἐν συνόψει καὶ δι' ὀλίγων, ὁ ποῖα εἴδομεν ὄντα παλαιὰ βασιλικὰ σημειώματα. *Oraculo divino*] Simplici jussione principis subnotata a quæstore solo vel magistro scriniorum. *Mandatis*] hæc citra suggestionem aut libellum dantur, *l. ult. inf. de colla. don.* & quidem si ultro, recte, *l. 1. sup.* si tacita alterius competitione, non recte.

De Iis qui se deferunt.

TIT. XIII.

I. IMP. CONSTANTINUS A. RATIONALI HISPANIARUM. Is cujus tacitæ fidei commissa fuerit hereditas, statim officio gravitatis tuæ nunciet, & gesta prodat, & continuo quod actum fuerit renunciet: & post hanc fidem, tertiam ex omnibus defuncti bonis percipiat portionem. Quod si ab uxore defuncti illud ad officium devotionis tuæ fuerit revelatum: ipsa etiam quam defunctus esse voluit heredem (si gesta apparuerint) tali præmio mancipetur, ut ex omni patrimonio medium consequatur, & cum fisco nostro celebret divisionem, id etiam habitura privilegium ut prior eligat optionem, & tunc occultator ille gestorum fisci & mulieris pariter inimicus, exutus omni patrimonio suo, ac fisco vindicato, in insulam deportetur. DAT. ID. MART. GALLICANO, ET BASSO COSS.

Delatores aut alios deferunt aut seipsos. Si alios deferant neque calumnientur, pro præmio eorum quæ denunciarunt certam partem ferunt, veluti quartam aut octavam. Si seipsos deferunt, ut si is cui tacite fideicommissaria hereditas relicta est profiteatur se capere non posse, ei datur pro præmio dimidia pars ex edicto Trajani, vel assis si nondum quicquam restitutum sit, vel dodrantis, si restitutus sit dodrans: quam distinctionem comprobat *l. edicto, & l. cum tacitum, ff. de jur. fisc.* Quod si heres, a quo tacite incapaci relicta est fideicommissaria hereditas, pœnitentia actus se detulerit, tertiam partem assis habet pro præmio. Majus est præmium eorum qui se, quam qui alios deferunt: quo enim difficilius quisque seipsum defert, eo majore præmio invitandus est: qua ratione etiam fideicommissario

rio plus tribuitur præmii quam heredi. *Statim*] Post apertas tabulas, *l. edicto, §. cum ante, ff. de ju. fis. Post hanc fidem*] Quam fisco præstitit. *Ab uxore*] Dixit de herede, nunc dicit de uxore fideicommissaria. Uxor vero est incapax ex lege Papia decimaria; ideoque tacitum fideicommissum ei perperam relinquitur: quod etiam indicat *l. ult. in prin. ff. de his quæ ut ind.* At certe ex constitutione *l. 2. sup. de infirm. pœn. cœlib.* non est incapax. *Ad officium*] vet. officio, ut *sup. Ipsa etiam quam defunctus esse voluit*] Per interpositionem tacitæ fidei. *Apparuerint*] vet. *aperuerit*: hoc est, si seipsam detulerit. Non potest mulier nisi seipsam deferre, *l. ait, ff. de ju. fis. Ex omni*] Ex asse. Imo non nisi ex dodrante, si dodrans uxori jam restitutus sit. Quadrans autem deductus ab herede, in fiscum redigitur. *Occultator*] Heres administer secreti fideicommissi.

Si Liberalitatis imperialis socius sine herede decesserit.

TIT. XIV.

IN Cod. Th. sic titulus conceptus est, Si petitionis socius. At quia petitiones postea sublatæ sunt, non liberalitates, ita eum invertit Tribonianus, Si liberalitatis imperialis socius; quod idem eadem ratione fecit in *l. pen. sup. de ju. fis. & l. pen. de bon. vac.* quemadmodum constat ex *l. 30. C. Th. de petitionib.* & multis aliis.

I. IMP. CONSTANTIUS A. ORIONI COM. R. P. Jubemus ut si quis forte ex his quibus communiter a nobis aliquid donatum sit, nullo herede relicto decesserit: ad consortem potius solatium, quam ad personam aliam pars decedentis perveniat. DAT. XV. KAL. JUL. MEDIOLANI PHILIPPO ET SALIA COSS.

Consors consorti in eo quod donatum est, sine competitione succedit excluso fisco: quod etiam in navicularii, decurionibus, cohortalibus, militibus fabricensibus, clericis locum obtinet, *tit. de her. dec. l. si quis presbyter, sup. de episc. & cler.*

De Thesauris.

TIT. XV.

I. IMPP. LEO ET ZENO AA. EPINICO CONSULARI. Nemo in posterum super requirendo in suo vel alieno loco thesauro, vel super invento ab alio vel a se, effusis precibus pietatis nostræ benignas aures audeat molestare. Nam in suis quidem locis unicuique, dummodo sine sceleratis ac puniendis sacrificiis, aut alia qualibet arte legibus odiosa, thesaurum (id est condita ab ignotis dominis tempore vetustiore mobilia) quærere, & invento uti, liberam tribuimus facultatem, ne ulterius Dei beneficium invidiosa calumnia persequatur: cum superfluum sit hoc precibus postulare, quod jam lege permissum est; & postulanda imperatoriæ majestatis videatur prævenire liberalitas. In alienis vero terrulis nemo audeat invitis, imo non volentibus vel ignorantibus dominis, opes abditas suo nomine perscrutari. Quod si nobis super hoc aliquis crediderit esse supplicandum, aut præter hujus legis tenorem in alieno loco thesaurum scrutatus invenerit: totum hoc locorum domino reddere compellatur, & velut temerator legis saluberrimæ puniatur. Quod si forte vel arando, vel alias terram colendo, vel quocunque casu, non studio perscrutandi in alienis locis thesaurum invenerit: id quod repertum fuerit dimidia retenta, altera dimidia data cum locorum domino partiatur: ita enim eveniet, ut unusquisque suis fruatur, & non inhiet alienis. DAT. VI. ID. OCTOB. LEONE IUNIORE A. COS.

Id est condita] Cassiodorus VI. thesaurum definit depositivam pecuniam, quæ longa vetustate competentes dominos amisit. *Mobilia*] Legendum *monilia*, ut in *l. 2. C. Th. de thesaur. Dei beneficium*] Fortunæ donum in *l. si is qui, ff. de adqu. rer. dom. Calumnia*] Fisci: nam inventos thesauros sibi fiscus vindicabat, nisi inventor eorum retinendorum facultatem impetrasset a fisco. *Imo non*] Quidam Cod. Id est non; quod probo. Sic enim tollitur ambiguitas verbi, invitis. Nam inviti sunt qui nolunt, vel qui non volunt. *Altera dimidia*] Quid opus fuit hac constitutione, cum jam id esset ab Adriano clare constitutum? nempe quod deinde post Adrianum dimidiam loci domino concessam, ad quartam Imppp. Gratianus, Valent. & Theod. redegissent, d. l. 2. Est & hac de re Leonis Nov. 51.

De Annonis & tributis.

TIT. XVI.

ANNONÆ in speciebus consistunt veluti frumento, vino, oleo, pane, carne, sale. Tributa in corporibus, veluti auro, argento, ære, equis, vestibus, quæ & intributiones & contributiones dicuntur: & sunt duplicia, soli & capitis, *l. ult. ff. de cens.* Capitis sunt qui stipendia vocent. Tertul. in Apologet. *Si agri tributo onusti viliores, hominum capita stipendio censa ignobiliore.* Conferunt autem & annonam & tributa possessores, id est, domini prædiorum provincialium quotannis vel ipsi prædiorum conductores, *l. sine herede, §. Lucius, ff. de adm. tut.* per causam tuendi exercitus, *l. 2. inf. de exact. trib.* Exulabat autem hujus tituli prima Constitutio, ut & ceteræ, quod Græca esset, quam ex lib. LVI. *βασιλικῶν* restituimus.

I. *Αἰσχολάζουσαι τὸ λοιπὸν ἀννόναι καὶ αἱ κεφαλιτίωναι τῷ δημοσίῳ διεκδικείσθωσαν, καὶ μὴ διαιρείσθωσαν παρὰ τῶν ἀρχόντων ἑτέροις, ἢ εἰς δημόσια ἔργα δίχα θείου τύπου, καὶ τὴν δόσιν, καὶ τὸν τρόπον τοῦ δαπανήματος διορίζοντος, ἀλλὰ μηδὲ ἐκ τοῦ δημοσίου κάνονος εἰς ἰδιωτικὸν, ἢ δημόσιον ἔργον ὕλαι μεταφερέσθωσαν, ἢ εἰς ἀγοραστίαν ὑλῶν χρήματα διδόσθωσαν ἄνευ θείου τύπου, τοῦ παραβαίνοντος οἴκοθεν τὸν δημόσιον πληροῦντος, καὶ τοῦ προσφόρου σκρινίου βαρυτάτοις ἐπιτιμίοις ὑποκειμένου.*

Capita vocat veluti fœnum, paleas, ut diximus in *l. 9. sup. tit. 1.* quæ una cum annonis, magistratibus diversisque officiis præstantur, *l. 2. inf. de cur. publ. l. 1. & 2. sup. de off. præf. prat. Afr. Nov. 27.* & sequentibus. Vacantes autem, quod fit illis sine successore defunctis, ut cetera bona ad fiscum legibus caducis redeunt, *l. 1. Cod. Th. de anno. civ.* nec sine sacra forma a præsidibus impendi in opera publica possunt. Sed neque ex fiscali cano-

canone materiæ vel pecuniæ in eadem opera a judice transferri queunt, vel si temere transferantur de suo cogetur fisco satisfacere, competens etiam scrinium quod ea transferri concesserit, gravissimis pœnis subjicietur. Longe alia est ratio multarum, *l. pen. sup. de mod. mult.*

II. Impp. Valerianus et Gallienus AA. et Valerianus Caesar, Antiocho. Æs quidem alienum pro portione, ex qua quisque defuncto heres extiterit, præstari oportet: annonas autem is solvere debet, qui possessiones tenet & fructus percipit. pp. * Seculare et Donato Coss.

Si plures defuncto heredes extiterint, æs alienum præstabunt pro hereditariis portionibus ex xii. tab. Species annonarias is præstabit, qui possidet prædia & percipit fructus. Sunt enim hæc prædiorum onera non personarum. Prædiorum obligatio inter heredes non dividitur. Personalis obligatio dividitur.

III. Imp. Decius A. Citicio. Indictiones non personis, sed rebus indici solent: & ideo ne ultra modum earumdem possessionum, quas possides, conveniaris, præses provinciæ prospiciet. Dat. xvii. Kal. Nov. Æmiliano et Aquilino Coss.

Indictionis nomine continetur annonaria & tributaria functio. Plinius ad Trajanum: *Nec novis indictionibus pressi ad vetera tributa deficiunt.* Onera hæc sunt possessionem non personarum, & ideo eorum nomine quæ non possideo, ea non agnosco, *Nov. 128. l. Impp. ff. de public.*

IV. Imp. Constantinus A. ad Proclianum. Omnes pensitare debebunt, quæ manus nostræ delegationibus adscribuntur: nihil amplius exigendi vel remittendi potestatem esse: nam si quis vicarius aut rector provinciæ aliquid jam cuiquam crediderit remittendum: quod alii remiserit, de propriis dare facultatibus compelletur. Dat. xv. Kal. Jul. cp. Constantino A. iv. et Licinio iv. Coss.

Ait, *Delegationibus*] Sudas, δηλεγατίων κατὰ Ῥωμαίοις ἡ ἔκταγὴ τῆ σιτοπομπείας, καὶ ἡ ἀννώνων μετακομιδή. Delegationes igitur descriptiones sunt quibus exigendorum tributorum & annonarum modus continetur, quæ & delegatoriæ dicuntur, quod delegari mittique in provincias solent, διατυπώσεις, ὑπομνήματα, ἀπογραφαί. Manant autem a principe, nec quidquam a vicariis aut præsidibus amplius exigendum est quam eis contineatur. Sed neque remittendum ex eis quidquam. *Vel remittendi potestatem esse*] Hæc absunt a vet. lib. & C. Th. quod sequor proboque. *Nam si quis vicarius*] Vicarii sunt præf. præt. vicarii viri spectabiles, qui ex mandato principis in diœcesem aliquam sive tractum mittuntur multas habentem provincias, *l. 1. inf. de prox. sac. sc. l. 1. sup. de off. vic. l. 1. sup. ut omn. jud. §. 1. §. a præfecto, ff. de leg. 3.* Propriam igitur jurisdictionem habent non a præfecto mandatam, quod & de legatis proconsulum vere possim affirmare, & si, quod opto, erit otium, quandoque comprobabo. Quot fuerint vicarii cum in Oriente, tum in Occidente, Notitia Romani imperii indicabit. Præsides sunt clarissimi, & sub eorum cura una tantum provincia est, & proprie ii sunt, qui ordinarii, & ἐμβαδμοί dicuntur, *l. ult. sup. de mo. mul. l. omnes, sup. de episc. & cleric. l. 2. inf. de prox. sac. scri. Nov. 20. 31. 103. 112.* quasi infimi ordinis, ut ordinarii milites, hoc est, gregales, & manipulares.

V. Imp. Constantinus A. ad Uranium. Omnes omnino ad obligationem functionum publicarum oportet urgeri: lege enim nostra signatum est, nec esse extraordinaria, nec vocari, quæ solemniter a provincialibus devotissimis conferenda sunt. Dat. iii. Non. Feb. Constantio A. ii. et Constante Coss.

Canon proprie est pensio, quæ ex emphyteuticariis prædiis redigitur. Sed & obligatio, & indictio pro canonicis & ordinariis habentur: & ideo ab eis nemo excusatur. Ab extraordinariis plerique excusantur.

VI. Impp. Valentinianus et Valens AA. ad Dracontium Vic. Africae. Pro locis ac proximitate possessionum annonam ad limites transvehi præcipimus. Dat. xv. Kal. Jul. Mediolani, Valentiniano et Valente AA. Coss.

Ut transvehendæ ad limites & conferendæ annonæ militaris opus proximis possessoribus imponatur, *l. 4. inf. de erog. mil. an.*

VII. Imppp. Gratianus, Valentinianus et Theodos. AAA. ad Principium pp. In fraudem annonariæ rei, ac devotionis publicæ elicitum damnabili subreptione rescriptum, manifestum est jure non posse vires sortiri: circa omnes igitur par, atque æqualis illationis forma teneatur. Dat. viii. Kal. Octb. Aquil. Arcad. A. i. et Bautone Coss.

Ne ex rescripto quidem principis potest quisquam canonicas illationes subterfugere, quum sit contra utilitatem publicam. Unius enim immunitas onerat alios.

VIII. Imppp. Valentin. Theodos. et Arcad. AAA. Cynegio pp. Nemo possessorum ad instruendas mansiones vel conferendas species longius delegetur: sed omnes itineris ac necessitatis habita ratione delegentur. Dat. x. Kal. Jan. cp. Arcadio A. i. et Bautone Coss.

Mansiones vocant ἀγέλας sive diversoria, in quæ se recipiunt milites expeditionis tempore, vel etiam sacer comitatus. Posteriores dixere Mansus: utrumque a manendo: & inde manentes in Historia Helmodii, & Gallis, *Maisons*. Villæ sic possunt appellari, συςήματα Clementi in Petro, προοδεύειν κατὰ δύο συςήματα. Separantur a civitatibus & oppidis in *l. 9. C. Th. eod. t. l. 2. inf. de cond. in publ. hor. l. modios, inf. de suscep. l. 2. inf. de luc. adv. l. Claudiopolis, C. Th. de decur.* Eæ annonis & pabulis instruuntur ex collatione vicinorum, non ex collatione eorum qui procul disjuncti sunt.

IX. Iidem AAA. Cynegio pp. Mediterraneæ civitates antea maritimis & maritimæ mediterraneis onerabantur expensis, ut plus haberet dispendii translatio, quam devotionis illatio: hoc non solum in presenti verum etiam in posterum prohibemus ea lege, ut se ultimo noverint supplicio puniendos, qui ista commiserint. Dat. iii. Non. Sept. Valentiae Honorio NB. P. et Evodio Coss.

Ad

Ad limites & ad mansiones annonarum transvectio finitimorum est, quia & collatio. Quorum igitur est collatio, eorum est etiam transvectio, nec quas contulerint mediterranei, transvehent maritimi, vel contra. Alii sunt maritimi, alii ripenses, alii mediterranei, id est, a mari fluminibusve remoti. Cicero de suppliciis: *Centuripinos homines maxime mediterraneos*.

X. IMPP. ARCADIUS ET HONORIUS AA. MINERVIO COMITI R. P. Obsistere commodis publicis & statutis necessitatibus non possunt privilegia dignitatum. Unde ut quisque de prædiis emolumentum consequitur, si non is evoluto anni spatio, intra sex menses omnem, cui esse constrictus dicitur, reliquorum intulerit cumulum, ad ipsos, qui sunt domini prædii, exactionem volumus pertinere. PP. ROMAE HONORIO A. IIII. ET EUTYCHIANO COSS.

Dignitates ab extraordinariis muneribus excusantur, ab statutis, id est, canonicis, non item: & ideo si coloni vel emphyteuticarii eorum, qui in dignitate positi sunt, annonarum, tributorum onera non præstant, uti oportet, eis eorum præstatio incumbit. Deficiente colono, dominus convenitur, etiam si dignitate aliqua præditus sit, non quidem statim, sed post sex menses ab anno cujus indictiones colonus debet.

XI. IIDEM AA. ADRIANO PP. Judices, quos circa profliganda ærarii nostri compendia negligentes ac desides fuisse constiterit, omnia, quæ in administratione positi perceperunt emolumenta, reddere compellantur. DAT. XIII. KAL. MAR. MEDIOL. VINCENTIO ET FRAVITA COSS.

Judices, id est, præsides, quorum munus est tributorum exactioni incumbere, *l. in fiscalibus, inf. de exac. tri. Nov.* 116. Cassiodorus in formula rectoris provinciæ: *Tibi fiscalium tributorum credita monstratur exactio*. Idem & Catholicorum munus est, & ex Constitutione Augusti jam ab initio Proconsulum. Dio LIII. *τὰς φόρυς οἱ ἀνθύπατοι παρ᾽ ὧν ἄρχυσιν εἰς πράττυσιν*. *Circa profliganda*] Græci vertunt, *εἰς ἀπαιτητέα* *Emolumenta*] Annonas, capita, *l. peræquatores, inf. de censibus*.

XII. IMP. THEODOSIUS A. ISIDORO PP. ILLYRICI. Id ab una quaque provincia censuimus expetendum, quod ab iisdem nuper esse promissum tua sublimitas indicavit: ut nullus vero de cetero ad possessiones eorum (quod maxime formidant) inspector accedat, Macedonum reliqui exemplum secuti, mediæ quantitatis ut obtulisse noscuntur, tributa suscipiant. Sed hi, qui protestati sunt nihil a se ultra tertiam partem posse conferri, illud exolvant, ad quod se indubitanter fore idoneos pollicentur. Quæ dispositio in perpetuum observabitur, sacro-sancta Thessalonicensis civitatis ecclesia excepta: ita tamen ut aperte sciat, propriæ tantummodo captionis modum beneficio nostri numinis sublevandum, nec extraneorum gravamine tributorum rempublicam ecclesiastici nominis abusione lædendam. DAT. VI. ID. OCTOB. CP. VICTORE V. C. COS.

Duplex fuit Illyricum, Orientale & Occidentale, quod Beatus Rhenanus observavit ad librum de Notitia Romani Imperii. Hæc lex pertinet ad Illyricum A Orientale, cujus duæ sunt diœceses, Dacia, & Macedonia. Daciæ provinciæ quinque, Dacia mediterranea, Dacia ripensis, Mœsia prima, Dardania, Prævalitana, & pars Macedoniæ Salutaris. Macedoniæ sex, Achaja, Macedonia, Creta, &c. Id vero constituitur hac lege, ut singulæ provinciæ Illyrici ea conferant quæ obtulerunt & promiserunt tantum, & ne augendi tributi causa quisquam inspector vel peræquator provincialium possessiones accedat, id est, dimidiam canonis partem. Soli Achæi præstant tertiam partem, quod testati sint se amplius facere non posse: legendum in hac lege, ut in Vet. & Theod. pro, *Sed hi Achivi*. Excipitur etiam Thessalonicensis ecclesia, quod & ante fuit propositum. *l. sacrosancta, de sacrosanct. eccl.* Huic remittitur capitatio. Ceteris ecclesiis non item. Non licet abuti no- B mine ecclesiæ evitandorum canonum causa, *l. placet, l. omne, sup. de sacro. eccles.* ne gravetur Respub. quæ quo pluribus datur immunitas, eo certe majora tributa pendit, *l. 4. inf. de exact. trib. l. 1. inf. de colleg. l. 2. inf. de pr. do. Aug. Nov.* 43. Quid sit capitatio, mox dicam. Sequitur ultima Constitutio quæ hactenus defuit.

XIII. Αὐτοκράτωρ Ἀναστάσιος Ἀνθεμίῳ ἐπάρχῳ τῶν πραιτωρίων. Ἐὰν μὲν αἰτήσῃ ἐπαρχία ἢ πόλις κυφισμὸν λαβεῖν τυχικῆς συντελείας, ἢ ἐπόπτην, ἢ ἐξισωτὴν πεμφθῆναι, ἀναφερέσθω μὲν ἡ δέησις αὐτῶν εἰς βασιλέα, καὶ ἐξ ἐπιλογῆς αὐτῦ ὁ ἐπιτήδειος πρὸς τοῦτο πεμπέσθω, ὅρκον πρότερον διδοὺς, καὶ ἐὰν τὶ C μηνύσῃ ὗτος τοῖς ἐπάρχοις, μηδεὶς τύπος διδόσθω ἐπὶ τὴν μήνυσιν αὐτῦ, εἰ μὴ αὐτοὶ οἱ ἔπαρχοι ἀναδιδάξωσι βασιλέα πάντα τὰ παρ᾽ αὐτοῦ ἀναδιδαχθέντα καὶ ζητηθέντα, καὶ ὕτως θεῖος ἐκ φωνηθέν τύπος ὀφείλων πᾶσι τρόποις παραφυλάττεσθαι: ὁ δὲ καθ᾽ εἷς ἄνθρωπος δεήσεις περὶ τοιύτων ἐννοιῶν, μὴ ἐπιδιδότω: μήτε δὲ κυφισμὸς ἢ μείωσις διηνεκῶς, ἢ προσκαίρως, μήτε ἐποψία, μήτε ἐξίσωσις γινέσθω, χωρὶς βασιλικῆς ἐγγράφου κελεύσεως, ἀλλὰ μήτε ἐκταγὰς ποιείτωσαν οἱ ἔπαρχοι ὑπὲρ χρόνων προλαμβανόντων τὴν αὐτὴν ἀρχὴν, μήτε σιτηρέσια τισὶν ἀφορμιζέτωσαν, ἢ ἄλλως πῶς χρήματα, ἢ μὴ παρεχόμενα τὴν ἀρχὴν, ἢ παρεχόμενα μὲν, Διὰ δὲ τὴν D ἔλληψιν τῶν ταῦτα κομιζομένων σωμάτων ἀργήσαντα, ἢ Διὰ τὸ παυθῆναι τὴν αἰτίαν σχολάσαι δι᾽ ἣν παρείχοντο τὴν ἀρχὴν, ἀλλὰ ταῦτα πάντα ἐκ βασιλικῆς μόνης αὐθεντίας γινέσθω κατὰ τὸν θεῖον ἔγγραφον τύπον. Οἱ δὲ μὴ τῦτο παραφυλάττοντες καὶ τὸ διδόμενον οἴκοθεν ἀποδιδότωσαν, καὶ πᾶσαν ἄλλην ζημίαν, ἣν ἂν ὑποστῇ τὸ δημόσιον μήτε δὲ ὑπερθέσεις, ἢ προθεσμίας ἐπὶ τύτοις ὀφειλομένοις δημοσίοις ἐνδιδότω τις, ἢ τὰς νενομισμένας προθεσμίας χωρὶς ἐγγράφου θείας κελεύσεως. Ὁ δὲ τῦτο κατὰ αὐθεντίαν οἰκείαν ποιῶν οἴκοθεν καταβαλλέτω τὰ κεχρεωστημένα τῷ δημοσίῳ, μήτε δὲ τὰ πολιτικὰ χρήματα ὅσα, ἢ τῷ δημοσίῳ εἰσφέρεται, ἢ τοῖς πόλεσιν ἀφώρισαι εἰς ἑτέ- E ρας μεταφερέσθω χρείας, ἢ προσώποις τισὶν ἀφορμιζέσθω χωρὶς θείας κελεύσεως. Καὶ ἡ τάξις δὲ τῶν ἐπάρχων εἰ μὴ πάντα τὰ περιεχόμενα τῇ Διατάξει ταῦτα παραφυλάξει καὶ διδάξει τοῖς ἐπάρχοις, καὶ οἱ ἄρχοντες τῶν ἐπαρχιῶν, καὶ αἱ πειθόμεναι τάξεις αὐτοῖς, καὶ οἱ λοιποὶ δημοσιεύοντες εἰ ταῖς τοιαύταις κελεύσεσιν ὑπυργήσοιεν, οἴκοθεν διδότωσαν τὴν συμβαίνυσαν τῷ δημοσίῳ βλάβην, καὶ ὡς τῦ νόμυ καταφρονήσαντες πεντήκοντα χρυσῦ λίτρας προστιμάσθωσαν: τριμερῶς δὲ πάντα τὰ δημόσια εἰσφερέσθω τότε ἀλλὰ καὶ τὰ λεγόμενα ἀρμενιακὰ, τυτέσι καλάνδαις Ἰανυαρίαις, καὶ καλάνδαις Μαΐαις, καὶ πρὸς τῷ

τέλει τῆς ἐπινεμήσεως ἐξ ἴσων τελῶν μερῶν Διαιρεμένων τῶν δημοσίων, καὶ μηδεμιᾶς καινοτομίας ἐν τῷ μέσῳ γινομένης κατὰ τῶν συντελῶν. Ἐπειδὴ δὲ τὰ ἀρμενιακὰ τελέσματα ἐν δύο καταβολαῖς συνετελεῖτο ἔξεστι τοῖς ταῦτα συντελοῦσιν εἰ βούλονται τὴν προτέραν συνήθειαν προτιμᾶν, καὶ ἐν δύο καταβολαῖς ἀνὰ ἥμισυ καταβάλλειν. * καὶ τὸ ἕτερον ἥμισυ ἐν τῷ Σεπτεμβρίῳ τῆς μελλούσης ἐπινεμήσεως καταβάλλειν. Εἰ δὲ καὶ τριμερῶς βούλονται τὰ ἀρμενιακὰ δημόσια καταβάλλειν, ἐχέτωσαν τὸν Σεπτέμβριον μῆνα τοῖς μελλούσης ἐπινεμήσεως πρὸς ὑπέρθεσιν αὐτοῖς δεδομένον: τὸ δὲ προαπεσταλμένον κατὰ σύνθεσιν εἰσφερέσθω ἐν τῷ προοιμίῳ ἑκάστης ἐπινεμήσεως, ἐπειδὴ τοῦτο δηλοῖ, καὶ ἡ προσηγορία αὐτοῦ. DAT. KAL. APRIL. PAULO V. C. COS.

Interpretatio Latina.

Si provincia vel civitas revelationem petat animalis functionis, vel in inspectorem, aut peræquatorem, referatur petitio ad principem, ejusque arbitrio idoneus mittatur prius jurejurando præstito: ex cujus tamen relatione facta præfectis prætorio non aliter forma ulla detur, quam si præfecti ea omnia quæ ab eo didicerunt & quæsierant principem edocuerint; atque ita sacra proferatur forma modis omnibus observanda. Privati autem iis de rebus preces ne porrigant. Nec relevatio vel deminutio perpetuo, vel ad tempus, nec inspectio, nec peræquatio fiat aliter, quam ex scripta jussione principis. Sed neque præfecti delegationes faciant pro tempore præcedenti, neque annonas vel pecunias quibusdam seorsim addicant, non præstitas initio, vel postea defectas causæ præstationis accipientiumve corporum defectu: verum hæc omnia fiant ex sola auctoritate principis scripto comprehensa: quod qui non observarint, & data & omne damnum quod fiscus senserit, ei de suo resarcient. Is etiam qui debitoribus fisci dederit dilationes, præscripseritve terminos alios quam legitimos sua auctoritate sine jussione principis, quæ debentur fisco de suis facultatibus exsolvat. Sed neque pecunias civiles fisco inferendas, vel civitatibus deputandas, in alios usus transferat, vel quibusdam personis deputet sine auctoritate principis. Et officium præfectorum nisi omnia, quæ constitutione continentur, observaverit, instruxeritque præfectos, & præsides provinciarum obsequentiaque illis officia, & ceteri qui res fiscales tractant, nisi iis jussionibus paruerint, fisco contingens damnum de suis facultatibus præstabunt, & legis contemptores L. libris auri multabuntur. Tripertito autem omnia fiscalia inferantur, ea etiam quæ Armeniaca vocant, videlicet Kal. Januariis, & Kal. Maiis, & ad finem indictionis in tres æquas partes divisa, nulla in medio collatoribus innovatione facienda. Quia vero Armeniacorum tributorum præstatio duabus pensionibus dividitur, liceat collatoribus, si velint, priorem consuetudinem huic Constitutioni præferre, & duabus pensionibus solvere, * & aliud dimidium Septembri futuræ indictionis. Quod si velint tripertito solvere, habeant ad dilationem totum Septembrem mensem futuræ indictionis. An-

A remissum vero ut convenit inferant in exordio cujusque indictionis: nam & hoc ejus significat appellatio.

Pro τυχικῆς lego ψυχικῆς nam & ad *l.ult. ff. de mun. & hon.* pecunias pro capitibus animadverti Græcos interpretari ψυχικὰ δημόσια, Animales functiones in *l. cum satis, in fi. inf. de agric. & cens. l. eorum, C. Th. de col. don. pos.* Census capitum alibi, & capita & capitationes, quæ vetustissimæ indictiones sunt. Plutarch. περὶ παίδων ἀγωγῆς: καὶ τῶν ἐθνῶν κατὰ κεφαλὴν εἰσφερόντων ἄργυρον. At videntur etiam capitationes de prædiis dici, *l. si minor, sup. de act. emp. l. ult. C. Th. sine cens. vel reliq.* & Sidonio dum a Majoriano Imperatore terras suas relevari postulat scribenti: *Hic capita ut vi-*
B *vam tu mihi tolle tria.* Sed hoc ideo, quia colonorum, mancipiorum, quæ in prædiis sunt nomine præstantur. Privatorum autem postulationes ejusmodi hæc Constitutio non admittit, Reip. vel provinciæ admittit. Reservat ea quoque sibi Princeps hæc omnia, relevationis formam, inspectoris vel peræquatoris missionem in rem, Annonarum vel pecuniarum largitionem & alienationem, Dilationem solutionum. Quo in loco scriptum est: εἰ ταῖς τοιαύταις, lego εἰ μή. Ἐκταγὰς delegationes sive dispositiones præf. prætorio interpretor, ut in *Nov. 147. & l. ult. inf. de exact. trib.* Sudas: Delegatio, ἡ ἐκταγή.

C *De Indictionibus.*

TIT. XVII.

INDICTIONES nihil aliud sunt, quam annonæ vel tributa, *l. 3. sup. tit. prox.* Quid igitur hic titulus distat a superiore? Superior est de iis quæ indicuntur. Hic de indictionum ratione & forma. Porro indictiones cum essent anniversariæ, inde cœperunt anni per indictiones numerari, quas vocant ἐπινεμήσεις, ita ut earum numerus non excederet XV. sed idem semper revolveretur. Cœpit hic mos Theodosii magni temporibus, ut Cedrinus scribit, vel Constantini potius, ut ex Fastis quibusdam Græcis Onuphrius vir doctus
D & diligens prodidit, in quibus sub Cos. Constantini II. & Licinii II. ita est, Ἰνδικτιόνων Κωνσταντινιανῶν ἐντεῦθεν ἀρχή. Eas vero incipere mense Septembri indicat *l. ult. sup. tit. prox. & l. 1. inf. de mil. veste, & Nov. 128.* & species, quam Græci ponunt ad *l. 13. ff. de jurisd. omn. jud.* de Gajo magno Drungario, cui princeps Titium successorem dedit, ut ab initio mensis Septembris sexta indictione magistratum inchoaret: non posse Gajum Sempronium jubere judicare post mensem Augustum quintæ indictionis: si tamen jussus judicare mense Aprili quintæ indictionis cœperit, necdum veniente Septembri pronunciaverit, judicium non solvi. Hæc tria sunt paria, Anno quinto, Indictione quinta, Fusione quinta, *l. 6. C. Th. de indul. deb.* ex quo apparet ratio nominis. Onuphrii etymologia non placet. Sed
E neque Georgii Cedrini, qui in Theodosio ab Actiaca pugna eam deducit.

I. IMPP. HONORIUS ET THEODOSIUS AA. PALLADIO PP. Omnes omnino, quocunque titulo possidentes, quod delegatio super indictione videbitur amplexa velut canones cogantur inferre: & ut ne qua sit dubietas, hac aperta definitione decernimus, ut id potius canonis vocabulo postuletur. Nulla igitur domus vel sacri patrimonii vel emphyteutici juris vel hominum privatorum (etiamsi privilegium aliquod habere docea-

ceatur) ab hac neceſſitate ſejuncta ſit, quæ jam A non extraordinarium (ut hactenus) ſed ipſis facientibus canonicum nomen accepit. DAT. VII. ID. JAN. RAVENNAE THEOD. A. VII. ET PALLAD. COSS.

Male *Superindictione*: legendum, *Superindicti nomine*. Græci ὀνόματα ὑπὲρ τὸν κανόνα. Superindictio ergo pro indictione canonica habetur, ideoque ab ea nullus excuſatur. Imo vero eccleſia excuſatur patrimonium reſve privata principis & viri illuſtres, atque alii quidam in dignitate poſiti. Quamobrem puto hanc legem de ſpeciali quodam ſuperindicto accipiendam eſſe, quod impetraverint Honorius & Theodoſius, non de quolibet.

II. IMPP. THEODOSIUS ET VALENTINIANUS AA. DARIO PP. Particulari delegationum notitia ante indictionis exordium ſingulis tranſmiſſa provinciis, collationis modum a poſſeſſoribus multo ante proſpectum devotionis ſolitæ, non ſubditis calumniis tua ſublimitas faciat imputari: ut & provincialibus ſubeundi diſpendii neceſſitas auferatur, & officiis inferendi damna licentia denegetur. DAT. V. KAL. SEPT. APAMIAE ISIDORO ET SENATORE COSS.

Devotionis] Legendum, *devotioni* τῇ καθοσιώσει. *Calumniis*] Calumniæ ſpecies quædam eſt ſubdito exigere provinciales nec præmonere. Eſt igitur præmittenda delegationis formula ante indictionis tempus, quod & Juſtinianus conſtituit *in Nov.* 128. *Diſpendii*] Propter improviſam exactionem.

De Superindicto.

TIT. XVIII.

I. IMPPP. GRATIANUS, VALENT. ET THEODOS. AAA. AD PROCOSS. VICARIOS ET OMNES RECTORES. Nihil ſuperindictorum nomine ad ſolas præfecturæ literas quiſquam provincialis exſolvat, neque ullius omnino indictionis titulus etiam ſolemnis immineat: niſi cum noſtro confirmata judicio, & imperialibus nexa præceptis ſedis ampliſſimæ depoſcat indictio, & cogat exactio. DAT. VII. KAL. JUN. MED. ANTONIO ET SYAGRIO COSS.

Superindictum eſt augmentum indictionis, *l. 3. C. Th. de col. fun. pa. Augmenti*, inquit, & *Superindictitii*. Marcellin. XXVII. *Indictionale augmentum*. Athalaricus Rex IX. *Quod a nobis augmenti nomine quærebatur, illuſtrem virum Comitem patrimonii noſtri nunc juſſimus removere*: & alio loco: *Quidquid ſupra conſuetudinariam functionem augmenti nomine petebatur*. Eſt autem munus extraordinarium, a quo excuſantur plerique, ut diximus *in l. 1. ſup. tit. prox.* Porro conſtituitur in hac lege, ne quid præf. prætorio injuſſu principis indicat vel ſuperindicat. Princeps emittit delegationem, tum ea inſinuatur apud acta præf. præt. deinde mittitur præſidibus ut exigant, *Nov.* 128.

De Exactionibus tributorum.

TIT. XIX.

I. IMP. CONSTANTINUS A. AD ÆLIANUM PROCONSULEM AFRICAE. Ducenarii & centenarii ſive ſexagenarii non prius debent aliquem ex debitoribus convenire, quam a tabulario civitatis nominatim breves accipiant debitorum: quam quidem exactionem ſine omni fieri concuſſione oportet. DAT. KAL. NOVEMB. TREV. CONSTANTINO A. IIII. ET LICI-
B NIO IIII. COSS.

Ducena & Centena dignitates ſunt in ſchola agentium in rebus & in officio ſacrarum largitionum, *l. 1. C. Th. de Cæſar. l. 1. C. Th. de murileg. l. 5. C. Th. de decur. l. 3. C. Th. de cohor. princ. cor. l. 3. & 4. inf. de agent. in reb. l. 5. inf. de princ. ag. in reb. l. 1. ſup. de offi. mag. offic. l. 1. inf. de luc. ad.* Euſebius VII. de Samoſateno: καὶ ὑπερῆρται κοσμικὰ ἀξιώματα, ὑποδυόμενος καὶ δουκηνάριος μᾶλλον ἢ ἐπίσκοπος θέλων καλεῖσθαι. Procuratores ducenarii dicuntur a Cypriano in Epiſtolis. *Actis*, inquit, *publice habitis apud procuratorem ducenarium*. Et a Suetonio in Claudio cap. 24. An igitur ſic videntur appellati ducenarii & centenarii, itemque ſexagenarii (de quibus alterum dumtaxat locum obſervavi
C in *l. 2. C. Th. de anno. & trib.* quam huic eſſe conjungendam inſcriptiones & ſubſcriptiones probant ſatis) a numero pecuniarum eis commiſſarum, qua ratione procuratoribus Cæſaris indita fuiſſe nomina Dio ſcribit lib. LIII. καὶ τοῖς γε ἐπιτρόποις καὶ αὐτὸ τοῦτο ἀξιώματος ὄνομα ἀπὸ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν διδομένων αὐτοῖς χρημάτων προγίγνεται. Exegiſſe eos fiſcales pecunias hæc lex oſtendit, non tamen niſi ex brevi debitorum tabulario confecto.

II. IDEM A. AD POPULUM. Nemo carcerem plumbatarumque verbera aut pondera, aliaque ab inſolentia judicum reperta ſupplicia in debitorum ſolutionibus, vel a perverſis vel ab iratis
D judicibus expaveſcat: carcer pœnalium, carcer hominum noxiorum eſt & officialium, & cum denotatione eorum judicum, quorum de officio certiores eſſe debebunt qui contra hanc legem admiſerint. Securi juxta præſidem tranſeant ſolutores: vel certe ſi quis tam alienus ab humano ſenſu eſt, ut hac indulgentia ad contumaciam abutatur, contineatur aperta & libera & in uſu hominum inſtituta cuſtodia militari. Si quis in obdurata nequitia permanebit, ad res ejus omnemque ſubſtantiam exactor accedat, ſolutionis obſequio cum ſubſtantiæ proprietate ſuſcepto, qua facultate præbita exactori, omnes fore credimus proniores ad ſolvenda
E ea quæ ad noſtri uſus exercitus pro cummuni ſalute poſcuntur. DAT. KAL. FEBRUAR. CONST. A. VI. ET CON. CAES. COSS.

Plumbatarum] Nemo melius hoc genus verberum expreſſit quam Prud. περὶ στεφάνων,

Tundatur tergum crebris ictibus,
Plumboque cervix verberata extuberet.
Pulſatus ergo martyr illa grandine,
Poſtquam inter ictus dixit hymnum plumbeos.

Ambroſius de paſſione Gervaſii: *Juſſit eum plumbatis contundi*, *l. 1. ſup. de his qui pot. nom. l. quilibet, inf. de decur. l. 2. C. Th. de exact.* *Pondera*] Ammianus Marcellinus XXIX. *Expediuntur pondera plumbea cum fidiculis & ver-*

& verberibus. Victor de perſ. Vand. *Ingentia pondera pedibus colligantes*. *Carcer*] * Locus eſt valde depravatus : eum ſi qua ratione reſtituere poſſem ſæpius fruſtra tentavi. Sententia hæc fuit : Carcerem eſſe propoſitum noxiis, non debitoribus : Puniri judices & officiales qui contra hanc legem admiſerint. *Juxta præſidem*] Melius in C. Th. *juxta eam ſolutores*, id eſt, collatores. *Indulgentia*] Summma hæc indulgentia eſt: nam ob debita privata carcerem patimur, *l.* 1. *ſup. qui bo. ced. poſſ. Exactor.*] Vet. *Exactor ejus*, melius C. Th. *Cives ejus accedant*, nam & paulo poſt a vet. abeſt vox, *Exactori*, & cives admitti probat *l. pen. inf. hoc tit.* & bona eis addicuntur cum onere illationum debitarum.

* Hanc legem admodum juvenis tentavi reſtituere, neque hilum profeci, ſtromate 1. l. c. 25. Imo *lex 6. ff. de action. emp.* quam volebam emendare operarum culpa omiſſa eſt : quo factum eſt, ut Pandectis Florentinis adſcriberetur quod minime debuit. Delenda igitur ſunt quæ præter mentem meam irrepſerunt, & ita reponendum inductis omnibus quæ ibi leguntur, exceptis his quæ de plumbatis inſeruntur. Non occurrit igitur emendatio dictæ legis *nemo*; quæ animum meum expleat. Apponam tantum verſionem Gallicam, quæ feliciori conjectori poterit eſſe ſubſidio. Hanc debeo (& plerique alii multa ei ſe debere profitentur ingenue) Nubleo cauſarum patrono cum humanitate ſingulari prædito, tum elegantiori doctrina perpolito, libros tres poſteriores Codicis in linguam Latinam converſos utendos mihi dedit. Sic igitur habet vetus verſio Gallica : *Car chartre* (priſon) *appartient as malfaicteurs & a ceulx qui ont de ſervir peine, & li officials qui metteront contre ceſte loy deuront ſuffrir tel peine, que ils ſoint mis hors de leur office.*

Ex Conſtantini igitur indulgentia debitores tributorum carcerem non patiuntur, cum tamen ob debita privata debitores in carcerem detrudantur : carcer enim pœnalium, carcer, hominum noxiorum eſt, de quibus dici poteſt Lucretii illud IV. — *Sceleriſque luela, carcer*. Illud autem non videtur ſemper obtinuiſſe. Rufinus Aquilejenſis de Vitis Patr. 1.16. *Mihi enim infelici eſt maritus, qui debiti fiſcalis gratia ſæpe ſuſpenſus, & flagellatus, ac pœnis omnibus cruciatus ſervatur in carcere, nec aliam ob cauſam producitur niſi ut tormenta patiatur. Tres autem nobis filii fuerunt, qui jam pro ejuſdem debiti neceſſitate diſtracti ſunt. Ego quoque miſerrima, quia ad ſimiles pœnas inquiror, de loco ad locum fugitans inedia miſeriaque confecta per hæc nunc lautans oberro loca*. Vide Palladium Lanſiacæ cap. LXIII.

Quod attinet ad *l. 6. de act. em.* ſic legitur Florentiæ, *etiamſi agnoverit*. Alii habent, *ignoraverit*. Puto legendum, *ignoverit*. A. Gellius libro 1. 3. *Hoc profecto, nemo ignovit*. Sic legitur in MSS. quibuſdam : vetus Onomaſticon, *ignoſco*, *ἐπιγινώσκω*, videtur legendum, *ἀπογινώσκω*, quod eſt, non agnoſco. C. A. FABROTUS.

III. IMP. CONSTAN. A. NEMESIANO COM. SAC. LAR. Quoties quis & privati debitor invenitur & fiſci, & abreptus ab uno officio tenetur : ad univerſi debiti ſolutionem, qui eum abſtulit coerceatur, ac totius ſummæ exactionem in ſe ſuſcipiat, qui eundem avellendum ſubtrahendumque crediderit. DAT. IIII. ID MAI. NIZ. AMAN. ET ALBI. COSS.

Debitor privati ærarii & fiſci ab uno officio abreptus & cuſtodiæ militari traditus eſt. Ab uno officio, hoc eſt a largitionalibus vel a privatianis. Lex ait ei utriuſque debiti exactionem incumbere. Pro *coerceatur*, legendum *coarctetur*, ut in *l. 3. inf. de apo. publ. l. pen. in fi. inf. de agr. & cenſ.*

IV. IIDEM AA. AD EUSTACHIUM PP. Actores ceterique rei privatæ noſtræ ad ſolutionem ſpecierum ſolemnium debiti vigoris auctoritate cogantur, ne provinciales rei privatæ noſtræ fatiget immanitas. DAT. VIII. ID. MART. ROMAE LIMENIO ET CATULINO COSS.

Actores, procuratores, conductores rei privatæ ad ſolutionem canonum compelli poſſunt manu militari aut miſſione in poſſeſſionem, *l. miſſi*, *l. pen. inf.* ne horum immunitas ceteros gravet. Græci, *ἵνα μὴ ἡ τοῦ βασιλέως ἀτέλεια ἐπιβλαβὴς γίνηται ταῖς ἐπαρχίαις* : itaque vulgo male legitur *immanitas*.

V. IMPPP. THEODOSIUS, ARCADIUS ET HONORIUS AAA. RUFINO PP. Apparitores quicunque in collationem auri præcepti fuerint officii ſui adhibere ſervitium, titulorum debita & collationum ſummas relationis ſuæ fide & adnotatione perſcribant : ſitque ex officialis inſtructione officium conſcium, quid exactum, quidve prælatum eſſe videatur : ne longinqui itineris diverſitate ſuſceptor abductus, & curiæ ſuæ deſit, & rei familiaris detrimenta ſuſtineat. DAT. PRID. ID. APR. CP. THEODOSIO A. IV. ET ABUNDANTIO COSS.

Si quanto jubeantur profectiani aurariæ functionis exactioni operam dare, neceſſe eſt eos acceptorum & reliquorum rationem principali ſuſceptori reddere, ut eorum inſtructione & relatione ſuſceptor intelligat, quid ſolutum quidque reliquum ſit. Pro, *prælatum*, legendum, *prolatum*, id eſt, dilatum. Græci : *τί μὲν ἀπῄτησε, τί δὲ ἔτι λοιπάζεται*. Sic *in l. 3. inf. de exact. & exact. quid exactum fuerit, quidve in debitis habetur. Curiæ ſuæ*] Creatur enim ſuſceptor aurarius ex curialibus, *l. 1. de apoch. publ.*

VI IMPP. ARCADIUS ET HONORIUS AA. THEODORO PP. In fiſcalibus debitis, hoc eſt annonariis, ceteriſque titulis, qui ad arcam eminentiſſimæ pertinent præfecturæ, nec non in iis debitis, quæ rationale uſurpat officium : rectores provinciarum conſtringantur, & ad eos neceſſitas maneat exigendi, a quibus expectatur auctoritas. DAT. KAL. JUNII MEDIOL. HONORIO A. IV. ET EUTYCHIANO COSS.

Canones aut ærario inferuntur, aut arcæ ſive menſæ præfect. prætor. ex qua emolumenta ſolemnia & penſiones præbentur. Fit hujus arcæ mentio in *l. 9. C. Th. de indul. deb. l. duos, inf. de ſuſcep. l. ult. inf. de app. præf. præt. l. pen. inf. de cur. pub.* Fuit & arca quæſtoria quædam. Symmachus in Epiſt. *Ex arca quæſtoria, itemque ex formarum conditis*. Et arca theatralis præf. urbi, auctore Juliano in *Nov.* LXIII. Varii autem ſunt illationum tituli, veluti annonarum, tributorum, veſtium, quibus omnibus exigendis præſides provinciarum vim & auctoritatem ſuam interponere debent, *l. 11. ſup. de an. & trib. l. prox. in fi.*

Rationale] Rationalis ſacrarum largitionum aut rerum privatarum, & rationalium officiales.

VII. IIDEM AA. ADRIANO PP. Miſſi opinatores cum delegatoriis, judicibus, eorumque officiis inſiſtant, ut intra anni metas id quod debetur, accipiant : nihil his ſit cum poſſeſſore commune, cui non militem, ſed exactorem, ſi ſit obnoxius, convenit imminere. Judices itaque qui pro-

provinciales passi fuerint opinatoribus delegari, ejusdem quantitatis duplex pœna retinebit, & apparitores ex quolibet officio sententiam deportationis excipient, si per semet exigendos voluerint delegare militibus: & curiales temporale manebit exilium, si eos quos solemniter exigere consueverunt, opinatoribus putaverint esse tradendos: cum judicem oporteat inquirere debitores, tabularios fideliter providere nomina debitorum, & apparitores sive curiales consuetudine servata regionum convictis debitoribus imminere, ut perceptis congruis emolumentis, opinatores impleto anno ad proprios numeros valeant remeare. Qui si ultra annum protracti fuerint, judices & officia absque ulla mora de proprio cogantur exsolvere militibus, quod debetur, ipsis adversus obnoxios repetitione servata. Quod si ad nos aliqua de retentis ab opinatoribus querela pervenerit, in duplum ab his protinus exigetur ut partem debitam miles, reliquam fiscus accipiat: judicibus quoque eorumque officiis eatenus subveniemus, ut in contumaces debitores cujuslibet dignitatis auctoritatem suam exerant: ac si impudenter solutio differatur, actores procuratoresque, eorumque prædia persequantur, de eorum quoque nominibus ad nostram scientiam relaturi. DAT. III. ID. JUL. MED. VINCENTIO ET FRAVITTA COSS.

Opinatores sunt milites, qui in provincias mittuntur petendæ militaris annonæ causa, *l.* 11. *&* 14. *inf. de erog. mil. an.* sic, ut opinor, dicti, quod exigant opinionem, id est censum agri. Glossæ Philoxeni. *Opinator*, ὁ τῆς στρατιωτικῆς ἀννώνης ἀπαιτητής. Male Haloander legit hoc loco, Optiones. Hi sunt qui annonam militibus dividunt, *l.* 9. *inf. eod. tit. l.* 3. *inf. de apoch. pub. & Nov. Martiani de indulg. rel. Nov. Justiniani* 129. & ideo recte ad *l.* 1. *ff. de mun. & hon.* Græci lib. 54. βασιλικῶν annonæ divisionem interpretantur optionem militum. Procopius III. de bel. Vand. ὃς ἐπεμελεῖτο τὸ τῆς περὶ τὴν οἰκίαν δαπάνης, ὀπτιώνα τοῦτον καλοῦσι. Nominis ratio hæc, quod duces eos sibi optent dividendæ annonæ causa quasi adjutores, quo facilius cetera munia militaria obeant: qua ratione auxilia fœderatorum Optiones etiam dicuntur, *l. ult. sup. de loc. Nov.* 116. *&* 117. Duces illorum proprio nomine Phylarchi: nam in *Nov.* 102. rectissime Julianus φύλαρχον interpretatur Saracenorum ducem, quos ex fœderatis fuisse constat. Procopius I. de bell. Pers. οὐδεὶς δὲ οὔτε Ῥωμαίων στρατιωτῶν ἄρχων, ὃς δοῦκας καλοῦσιν οὔτε σαρακηνῶν τῶν Ῥωμαίοις ἐνσπόνδων ἡγούμενος οἱ φύλαρχοι ἐπικαλοῦνται: ubi Volaterranus perperam legit Chiliarchi. Idem paulopost: καὶ αὐτὸν βασιλεὺς φυλαρχοῦντα τῶν ἐν Παλαιστίνῃ σαρακηνῶν κατεστήσατο. Theodorus Anagnostes 2. Ἀλαμουνδάρου τοῦ φυλάρχου σαρακηνῶν. Verum, ut ad opinatores redeamus quibus de agitur in hac lege, missi in provincias non fugentur exactorum officio, sed instabunt præsidibus & officiis eorum & curialibus tantum, quibus titulorum fiscalium exactio competit, ut intra anni spatium annonas accipiant, *l.* 11. *inf. de erog. mil. ann.* idemque de palatinis constituitur in *l.* 2. *inf. de com. larg. tit. & l. ult. inf.* & in *l. nullum, sup. de off. rec. pro.* ad quam ita Theodorus, ἐπιτρέπει τούτοις ὀχλεῖν καὶ κατεπείγειν τοὺς ἄρχοντας εἰς ἀπαίτησιν τῶν δημοσίων, μᾶλλον δὲ καὶ συμπονεῖν τοῖς τούτων ταξεώταις εἰς τὴν συναγωγὴν τῶν τελῶν. Præsides potentiores exigunt, Curiales sui ordinis viros, *l.* 12. *C. Th. de exact. trib.* & interdum omnes possessores secundum consuetudinem regionum. *Exactorem*] Lenior est appellatio exactoris quam militis: *Judices*] Præses qui provincialem patitur exigi ab opinatoribus, in duplum damnatur, officialis deportatur, curialis exulat ad tempus. In duplum etiam damnatur præses, qui opinatorem ultra annum protrahit, forte opinatori, pœna fisco relicta. Debet itaque omnimodo intra annum, vel de suo annonas quæ efflagitantur, opinatori præstare, ne res fiat longior mora, ac deinde a provincialibus eas repetere. Præstituitur & palatinis, præfectianisque annus in *l.* 3. *inf. de execut. Delegari*] Exigendos tradi. *Congruis emolumentis*] Competentibus annonis. *Nominibus*] Interest principis nomina eorum nosse, qui indevoti & inobedientes sunt.

VIII. IMPP. LEO, ET ANTHEMIUS AA. NICOSTRATO PP. Si divina domus aut quælibet alia, cujuscunque dignitatis atque fortunæ, re vera fundos extra metrocomias, non patrocinii gratia, sed emptionis jure, vel quolibet alio titulo legitimo possederit, & non impositas Reipublicæ functiones agnoverit, quemadmodum prior dominus dependebat: omnibus modis possessiones eorum publico vindicentur, & curiæ ejusdem civitatis, sub qua vici sunt adsignentur, ut publicis commoditatibus circa tributarias functiones undique nostra provisione videatur esse consultum. DAT. KAL. SEPT. ANTHEMIO A. II. COS.

Coloni capitationem præstant, *l.* 1. *inf. ne rustic. ad ul. obs. dev.* exceptis Thracensibus & Illyricanis, *l.* 1. *inf. de col. Tra. & colonis ecclesiæ Thessalonicensis*, *l.* 12. *sup. de annon. & trib.* Plebs urbana non item, *l.* 1. *inf. de capit. civ. cens. exim.* Sed neque μητροκωμῆται. Qualis est metropolis inter urbes, talis est metrocomia inter vicos. Metropolis, caput, materve provinciæ, vel ut Solinus, Florus, Marcellinusque loquuntur, mater urbium. Metrocomia, mater vicorum. Ut urbes a capitatione immunes sunt, ita & metrocomiæ, non etiam reliqui vici. Huic vero legi conjungenda est *l.* 1. *inf. non lic. hab. & l.* 1. *inf. ut nemo ad suum pat.* quæ eandem inscriptionem & subscriptionem habent. *Si divina*] Privata principis domus: idem in ecclesia, *l.* 5. *&* 6. *sup. de sacros. eccles. Extra metrocomias*] Extra muros; *l.* 1. *inf. ne rustic. ad ult. obs. Non patrocinii*] Quod patrocinii gratia possidetur, vere non possidetur, *d. l.* 1. *inf. ut nemo ad suum pat. Et curiæ*] Possessores igitur cujuscunque dignitatis atque fortunæ si non solvant debitas capitationes, dominio prædiorum excidunt, eaque cum capitationis onere curiæ urbis, sub qua vici sunt, adsignantur: male vulgo legitur, *Sub qua vincti sunt*. Sequitur Constitutio Græca, quæ deerat.

IX. Αὐτοκράτωρ Ἀναστάσιος Ἀνθεμίῳ ἐπάρχῳ τῶν πραιτωρίων. Ἵνα μὴ πολλῶν ἀπαιτούντων τὰ δημόσια, καὶ οἱ συντελεῖς βλάπτωνται, καὶ αὐτὸς ὁ δημόσιος λόγος εἷς μόνος κανονικάριος εἰς ἑκάστην ἐπαρχίαν ἐκ τοῦ προσφόρου πεμπέσθω σκρινίου, ὀφείλων κατεπείγειν τὴν ἐξάνυσιν τῶν κεχρεωστημένων τίτλων τῷ ἰδίῳ σκρινίῳ: ἐξπελευστὴς μέν τοι μὴ πεμπέσθω εἰ μὴ μετὰ παραδρομὴν τῆς ὁρισμένης προθεσμίας, καὶ ἑτέρου μηνός: τούτου δὲ τοῦ χρόνου διατρέχοντος πεμπέσθω ὁ ἐξπελευστὴς προστιμωμένου καὶ τοῦ ἄρχοντος, καὶ τῆς τάξεως αὐτοῦ, καὶ τοῦ κανονικαρίου πρὸς τὸν οἶκον τῶν μὴ ἀπαιτηθέντων χρημάτων, καὶ πρὸς τὴν τῆς ῥαθυμίας ποσότητα, ὥστε τὸν αὐτὸν ἐξπελευστὴν, καὶ τὰ λοιπαζόμενα δημόσια, καὶ τὸ πρόστιμον μεθοδεύειν: μόνῳ δὲ τῷ ἄρχοντι, καὶ τῇ τάξει, καὶ τῷ κανονικαρίῳ ὁ ἐξπελευστὴς ἐπικείσθω ἀφορμιζομένης αὐτῷ παραμυθίας, καὶ πρὸς τὴν ἐπαρχίαν τὴν χρεωστοῦσαν, καὶ πρὸς τὰ διαστήματα: τὴν δὲ πα-

ρα-

ραμυθίαν ταύτην ὁ ἄρχων ἐπιγινωσκέτω, καὶ ἡ τάξις αὐτοῦ, καὶ ὁ κανονικάριος ὡς αἴτιοι γενόμενοι τοῦ πεμφθῆναι τὸν ἐξπελευστὴν : ἐξπελευστὴς δὲ ἕτερος μηδέποτε πεμπέσθω μὴ δὲ ἄλλος τὶς μετὰ τὸν ἐξπελευστήν: ἐὰν δὲ νομίσωσιν οἱ ἔπαρχοι χρειῶδες εἶναι τὸ καὶ ἕτερον ἐκπέμψαι μετὰ τὸν ἐξπελευστὴν, τὰ αὐτὰ καὶ ἐπὶ τούτῳ κρατείτω, καὶ τὴν ὀφειλομένην αὐτῷ παραμυθίαν ὁ αἴτιος τοῦ πεμφθῆναι αὐτὸν παρεχέτω, τουτέστιν ὁ τῆς ἐπαρχίας ἄρχων, καὶ ἡ τάξις αὐτου, καὶ ὁ κανονικάριος, καὶ ὁ ἐξπελευστής : ἡ γὰρ ἀφορισθεῖσα τῷ κανονικαρίῳ παραμυθία πᾶσι τοῖς μετ' αὐτῶν πεμπομένοις ἀπαιτηταῖς ἀρκεῖ, καὶ μηδὲν περαιτέρω, μήτε τὰ συστήματα τῶν πόλεων, μήτε οἱ συντελεῖς ἀναπείσθωσαν, εἰ καὶ πλείονες πρὸς ἀπαίτησιν ἐκπεμφθείησαν προστιμωμένων ἑκάστοτε πάντων τῶν ἐκπεμπομένων, ἢ μὴ ἀνυόντων τὰ δημόσια : καὶ ὅσαι δὲ γίνονται ἐντολαὶ τῷ κανονικαρίῳ πεμπέσθωσαν, ὥστε δι' αὐτοῦ καὶ ταύτας ἀνύεσθαι, μὴ αὐξάνεσθαι δὲ Διὰ τοῦτο τὴν ἀφορισμένην αὐτῷ παραμυθίαν: ἐνδομάτικα δὲ μηδεὶς λαμβανέτω, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ ὄνομα παντελῶς ἀπαλειφέσθω : εἰ δὲ κατά τι παραβαθείη τὰ νομοθετηθέντα, πεντήκοντα χρυσίου λιτραὶ ἐπιτίμιον ἔστω, καὶ κατὰ τῆς τάξεως τῶν ἐπάρχων, καὶ κατὰ τῶν ἀρχόντων τῶν ἐπαρχιῶν, καὶ των τάξεων αὐτῶν, καὶ κατὰ τῶν λοιπῶν δημοσιευόντων τῶν προσώπων. DAT. XII. KAL. AUG. CP. PAULO V.C. COS.

Interpretatio Latina.

Ne exactorum multitudo cum fisci rationibus tum collatoribus damnum inferat, unus tantum in singulas provincias ex competenti scrinio canonicarius mittatur, qui eorum, quæ proprio scrinio debentur, exactionem urgeat: Compulsor plane non mittatur, nisi post diem quo solvi debuit, & hoc amplius mensem alterum. At eo tempore elapso compulsor mittatur, qui non tantum reliqua fiscalia, sed & pro modo culpæ multam a præside & officio ejus & a canonicario exigat. Soli autem præsidi & officio & canonicario compulsor immineat, & pro ratione provinciæ atque itineris spatio solatium ab eis ferat, per quos factum est ut mitteretur. Verum alius compulsor nequaquam mittatur, nec alius quisquam. Si tamen præfecti ex usu esse existimaverint alium compulsorem mitti, eadem in eo serventur, & definitum solatium ei is præstet, qui mittendi causam præstiterit, hoc est, præses provinciæ & officium ejus & canonicarius & compulsor. Constitutum namque canonicario solatium omnibus exactoribus post eum missis sufficit, nec eo amplius quidquam corpora civitatum vel collatores præstare coguntur, etiamsi plures mittantur, iis qui missi sunt sigillatim multandis, nisi publica tributa expedierint. Quæcunque autem fiunt delegationes canonicario mittantur, ut eas per se expediat, nec ob eas augeatur canonicarii solatium. Ἐνδοματικὰ nullus accipiat, sed & nomen illud penitus aboleatur. Quod si qua ex parte quis legem transgrediatur, & adversus officia præfectorum, & adversus præsides provinciarum & officiales eorum, ceterorumque publica tractantium personas, L. librarum auri pœna constituta esto.

Huic Constitutioni derogat *Nov.* 128. quæ vetat post canonicarium, compulsorem mitti. Mittitur autem ex hac Constitutione post mensem, quam solvi debuit: quod ita ex hac lege in libro ῥοπῶν Eustathius magister urbis Romæ notavit. *Μετὰ μῆνα τῆς ὡρισμένης προθεσμίας πέμπεται ὁ ἐξπελευστής.* Et canonicario quidem quod datur salarium, a collatoribus præstatur: Compulsori & aliis qui post compulsorem mittuntur a præside & officio ejus, & canonicario & primo compulsore, qui in expediendis fiscalibus debitis negligenter versati sunt. De canonicariis memini me scripsisse aliquid Obs. III. Græci ad *l. nullum*, *sup. de off. rec. pro.* palatinos, canonicarios vocant. Hi sunt palatini qui mittuntur ex scrinio canonum: & ideo recte iidem ad *l.* 10. *inf. de murileg.* *Ὁ κανὼν ὁ διδόμενος ἀπὸ σηρικοβλάττου καὶ μετάξης καθαρὸς εἰσαγέσθω κ': λίτρας παρεχόντων τῶν κανονικαρίων*, &c. De iis Majorianus *Nov. de ind. rel.* *Ἐνδοματικὰ* sunt quæ dat collator exactori in hoc ut aliquid de exigendi severitate instantiaque remittat. Justinianus in *edicto de Alexandrinis*: *καὶ τισὶ μὲν τῶν ὑποθήκων ἐνδιδόναι καὶ τὰ καλούμενα ἐνδοματικὰ κομίζεσθαι.*

De Superexactionibus.

TIT. XX.

I. IMPP. ARCADIUS ET HONORIUS AA. APOLODORO PROCONS. AFRICAE. Quidquid ultra debitum fuerit elicitum a curialibus vel cohortalibus vel aliis exactoribus, in duplum eruatur, quod provincialibus restitui protinus oportebit. Si quis autem exactorum superexactionis crimine fuerit confutatus, capitali periculo cupiditas ejus amovenda atque prohibenda est, si in iisdem sceleribus perseveret. DAT. PRID. ID. MAR. MED. STILICONE ET AURELIANO COSS.

Superexactores provincialibus tenentur in duplum. Obstat l. peræquatores, inf. de cens. quæ quadruplum statuit, in peræquatores scilicet aut discussores, qui pecunia corrupti demunt uni quod transferant in alium, vel etiam pecunia redempti abstinent ab injuriis, ut *l. ult. inf. de discus.* De superexactoribus non loquitur. Obstat *l. placet*, *inf. de exc. mu.* quæ de eo loquitur, qui quid exigit extra ordinem ex descriptione præf. prætorio, non de superexactore, qui non dupli tantum hac lege, sed & si perseveraverit, capitis pœna proposita est: quod tamen mutavit *Nov. Leonis* 61.

De Capiendis & distrahendis pignoribus tributorum causa.

TIT. XXI.

I. IMP. CONSTANTINUS A. AD AFROS PROVINCIALES. Res eorum qui fiscalibus debitis per contumaciam satisfacere differunt, distrahantur: comparatoribus data perpetua firmitate possidendi. DAT. XV. KAL. JUN. SERDICAE, CONSTANTINO V. ET MAXIMO COSS.

Tri-

Tributorum non ſolutorum cauſa pignora capiuntur & diſtrahuntur, *l. 8. ſup. de furt.* Imo curiæ adſignantur, *l. 2. l. pen. ſup. de exact. trib.* quod equidem fieri exiſtimo non invento emptore. Vel utrumque eſt indifferens, ut aut bona contumacium diſtrahantur ſine reliquorum onere, aut curiæ addicantur cum reliquorum onere. Non male Accurſium adjeciſſe, poſt duos menſes a die capionis, probat *l. 1. C. Th. de diſt. pig. qui trib. cau. ten.* Emptorum ſecuritatem, *tit. ſi prop. publ. penſit. ſup.*

II. IMPP. CONSTANTIUS ET CONSTANS AA. RESTITUTO PRAESIDI SARDINIAE. Satis ſit debitorem annonarum adſolvendi neceſſitatem capione pignorum conveniri. DAT. VIII. ID. DEC. THESSALONICAE CONSTANTIO VI. ET CONSTANTE III. AA. COSS.

Sufficit pignorum capio, nec vincula, aut tormenta adhibenda ſunt.

De Apochis publicis, & deſcriptionibus curialibus.

TIT. XXII.

APOCHA eſt profeſſio ſolutæ pecuniæ. Antapocha eſt exemplum apochæ ſubſcriptum a debitore & creditori datum: & hanc eſſe veram definitionem antapochæ probat *l. plures, ſup. de fide inſtr.* ſi modo, ut auctores ſunt libri ſcripti, deleantur hæc verba, *vel antapocham ſuſcipere*, quam Jacobus & Fulgoſius ſequuntur. Apocha debitor probat ſe ſolviſſe, ut creditoris actionem excludat. Antapocha creditor probat ſibi reditus, penſiones, uſuras ſolutas fuiſſe, ut præſcriptionem temporis ſummoveat, vel ut repellat colonum ſeſe in libertatem aſſerentem. Apocha ſecuritas etiam dicitur, ἀμεριμνία, & ἀπόδειξις ſæpiſſime in Novellis, & in libris βασιλικῶν. Petronius Arbiter in Satyrico: *Redde mihi apodixim defunctoriam*, id eſt, remiſſionem ſenilis ætatis. Caſſiodorus XI. *Merito teſtimonium ſolutionis ſecuritas dicitur, de quo non ſolum animus, ſed ſubſtantia communitur.* Sidonius V. *Contra tributa ſecuritatibus conſule.* Dicuntur & Recauta in *Nov.* 130. ubi Græci vertunt εὐτρεπίσματα non minus male quam delegatores μλωπτάς. Auguſt. de cura pro mortuis: *Ubi eſſet recautum quo illa cautio vacuata fuerat, indicavit.* Poſteriores dixere Evacuatoriam in formulis Marculphi, ab evacuanda obligatione, ut quandoque Græci, ἀκυρωσίαν. Hic titulus eſt de apochis publicis, id eſt, de ſecuritatibus, quibus functionibus publicis ſatisfactum eſſe comprobatur. Sequitur, *Et deſcriptionibus curialibus.* Deſcriptio fit adſcripto ſingulorum collatorum nomine & collationis modo, de qua eſt *l. 1.* Vellem additum fuiſſet, *Et de quadrimenſtruis brevibus*, quod forſitan addi etiam oportet, de quibus agitur in eadem *l. 1.* Sunt autem quadrimenſtrui breves, qui de ſingulis penſionibus conficiuntur a chartulariis, & ad officium palatinum, aut præfectum prætorio tranſmittuntur, *l. 2. inf.* Conſtat enim tribus penſionibus anni cujuſque indictiones ſolvi, *l. ult. ſup. de annon. & tribut. l. 15. & 16. Cod. Theod. eod. tit.* Caſſiodorus: *Ut trina*, inquit, *illatione devotus poſſeſſor ſuam compleat functionem.* Et inde ſingularum penſionum breves quadrimenſtrui ſunt. Idem Caſſiodorus XII. *Expenſarum fidelem notitiam quaternis menſibus comprehenſam, ad ſcrinia noſtra dirigere maturabis, ut totius erroris caligine deterſa, rationibus publicis veritas eluceſcat;* quæ Caſſiodori verba Accurſius uſurpavit in *l. 1.* Majorianus *Nov. de ind. rel. Quadrimenſtruis illationibus annuæ functionis celebretur exactio.*

I. IMPP. HONORIUS ET THEODOSIUS AA. ANTHEMIO PP. Ad inferiorum curialium relevandas fortunas, & impreſſionem potentium itidem curialium cohibendam, placuit, ut deſcriptiones (ſi quæ per ſingulos ordines cogentibus diverſis negotiis agitentur) non ſumant ante principium, quam apud acta provinciarum rectoribus inſimentur, & ex eorum fuerint receptæ ſententiis. Sed & aurum quod ex hujuſmodi contributione redigitur, ita debet ſuſceptori aurario conſignari, ut ſecuritatibus nomen inferentis, dies, conſul, menſis, cauſa & ſumma comprehendantur, quo & deſcriptionis æquitas illuſtretur, & deſcriptio documentis evidentibus fulciatur: hoc etiam obſervando, ut quadrimenſtruis quoque brevibus, qui ad excellentiæ tuæ officium ſolemniter diriguntur, celebratæ deſcriptionis diſpoſitio ſocietur: ut omnes veſtræ poteſtatis ſcientiam formidantes, nihil ad relevationem locupletum atque inopum perniciem audeant pertentare. Quod & tunc optimum eſt cuſtodiri, cum lucrativæ facultates ex bonis curialium curiæ obvenerint, ut & inopes & locupletes fructu proviſionis ſimillimæ potiantur: quam diſpoſitionem ſi quis judicum, numerariorum vel curialium mutilandam eſſe crediderit, interminationi, quam veſtra ſedes ſtatuerit, ſubjacebit. DAT. VII. KAL. SEPT. CP. VARANA COS.

Deſcriptiones, ſive ἀπογραφαὶ Curialium, non ante effectum habent, quam inſinuatæ fuerint & receptæ a præſidibus provinciarum. Ita vero fieri debent ſervata proportione Geometrica, ut tenuiores decuriones a potentioribus ſubleventur, non onerentur. Puto legem accipiendam eſſe de collatione auri coronarii, quod curialium munus eſſe conſtat. *Per ſingulos ordines*] Decurionum, per ſingulas civitates. *Et deſcriptio*] Legendum, *& deſcriptus*, id eſt, decurio qui aurum intulit. *Quod & tunc*] Res ipſa exigit, ut ſicuti eſt in C. Th. abſit hac parte verbum *Curiæ*: nam vel auri vel lucrativorum deſcriptionem curiales faciunt. De auri deſcriptione dictum eſt ſupra. Nunc dicit de lucrativorum deſcriptione, quam ſuſtinent non curiales, quibus curialium bona obvenerunt ex cauſa lucrativa, ut conſtat ex tit. *de imp. luc. deſc.* In utraque ſervari debet proportio Geometrica. *Judicum numerariorum*] Judices præſides ſunt. Numerarii, officiales qui numeros agunt, proximi tabulariis, de quibus in *tit. de ſuſceptor. infr.*

II. IMPP. THEODOSIUS ET VALENTINIANUS AA. CELERI PROCONS. AFRICAE. Semel ſecuritatem de refuſione numerum emiſſam ab alio judice non liceat refricari: & ideo ſpectabilitas tua, ſaluberrimæ ac juſtiſſimæ præceptionis formam ſecuta, prohibebit in poſterum eos ad diſcuſſionem tranſacti muneris conſtringi, quos claruit accepta ſecuritatis proſperitate lætari. DAT. V. KAL. MAII, RAVENNAE POST CONS. FELICIS ET TAURI VV. CC.

Non eſſe retractandam ejus illationis rationem, de cujus fide ſatis ex apocha conſtat. Quia ad proconſulem ſcribit, ait, *Spectabilitas tua.* Omnes proconſules ſunt ſpectabiles.

III. IMP.

III. Imp. Martianus A. Constantino PP. Quicunque de provincialibus & collatoribus, decurso posthac quantolibet annorum numero, cum probatio aliqua ab eo tributariæ solutionis exposcitur, si trium cohærentium sibi annorum apochas securitatesque protulerit, superiorum temporum apochas non cogatur ostendere, neque de præterito ad illationem functionis tributariæ coartetur: nisi forte aut curialis, aut quicunque apparitor, vel optio, vel actuarius, vel quilibet publici debiti exactor sive compulsor possessorum vel collatorum habuerit cautionem, aut id quod reposcit, deberi sibi manifesta gestorum adsertione patefecerit. Dat. xv. Kal. Aug. Varrone et Joanne Coss.

Qui prolatis apochis ostendit se proximis tribus annis solvisse, præsumitur etiam solvisse superioribus, itaque exactori incumbit onus probandi, quod & ad emphyteuticarium trahitur vulgo: *Quicunque apparitor*] Ex quolibet officio, *l. missi*, *sup. de exact. trib.* Optio est erogator militaris annonæ. Optioni jungitur actuarius, ut *Nov. Martiani de ind. deb.* & *l. excellentia*, & *l.ult. inf. de erog. mil. an.* qui subscribendarius in *l. 1. C. Th. eod. tit.* Et annonario in *l. 3. C. Th. de numerar.* Zonaras in Acta Apostolorum c. 83. differentiam facit inter σιτηρεσίων στρατιωτικῶν διανέμησιν, & τροφῶν στρατιώταις ὀφειλομένων ὑποδοχὴν, & στρατολογίαν. Sed de his in *tit. de erog. mil. an.*

IV. Imp. Justinianus A. Mennae PP. Securitatibus quæ publicarum functionum gratia, sive in solidum, sive ex parte solutæ esse conscribuntur, nullam exceptionem non numeratæ pecuniæ penitus opponi concedimus. Dat. Kal. Jun. CP. DN. Justiniano A. II. Cos.

Contra chirographa intra biennium opponitur exceptio non numeratæ pecuniæ. Contra apochas privatorum intra dies xxx. Contra apochas publicas, nunquam. Hæc lex pars est *l. in contractibus*, *sup. de non num. pec.* ex qua hanc sic emendo, *Securitatibus publicorum functionum sive*, &c.

De Canone largitionalium titulorum.

Tit. XXIII.

Canon largitionalium titulorum est, qui ex more infertur thesauris, vel privato ærario, ex quo princeps dona, & largitiones publice privatimve facit, necessaria comparat, *l. 2. inf. de cupres. l. 1. inf. de metal.* vel exequitur, *l.ult. inf. de pri. dom. Aug.* atque ideo idem dicitur Comes thesaurorum, sacrarum largitionum, sacrarum remunerationum vel munerationum, *l. 2. inf. de commea. l. Palatinos*, *inf. de palat. sacr. larg. l. 41. C. Th. de appell.* & interdum παροχῶν a Græcis, quem Cassiodorus lib. VI. ait, præsidere donis imperialibus, & per eum erigi supplicum fortunas, & Kal. Januariis affatim largitiones fieri, qui dies largitionum etiam notatur in *l. laudabile*, *sup. de adu. diu. jud.* & a Nicephoro lib. x. cap. XXIII. Est & alius Comes privatarum largitionum.

I. Imppp. Gratianus, Valentinianus et Theodosius AAA. Loliano. Omnem summam auri vel argenti, & reliquarum specierum quæ sacris largitionibus ex more pendun- A tur, statim ut exactio fuerit celebrata, ad thesauros uniuscujusque provinciæ, vel ad proximos referri sub obsignatione tabularii ceterorumque, quos sollicitos esse debere præcedentia jussa decreverunt, & thesaurorum præpositis consignari præcipimus, ut ex inde ad sacrum comitatum integer omnium titulorum numerus dirigatur. Dat. XII. Kal. Aug. Merobaude II. et Saturnino Coss.

Constituitur in hac lege, ut statim canon largitionum inferatur thesauris provinciæ, aut proximis thesauris, ne diu sit penes susceptores, *l. diu. inf. de suscep.* & ut inferatur sub obsignatione tabulariorum cetero- B rumque, quos hujus rei cura attingit, & obsignatus tradatur præpositis thesaurorum, cujusmodi multos fuisse sub dispositione Comitis sacrarum largitionum indicat Notitia Romani imperii, *l. 24. inf. de muri-leg.* non nisi satisdato promoveri. *Ad sacrum comitatum*] Græci vertunt, ad urbem regiam. Porro ibi est & urbs regia & sacer comitatus, ubi opum dominus Imperator. Herodianus I. ἐκεῖσε ἡ Ῥώμη ὅπου ποτ' ἂν ὁ βασιλεὺς ἦ. Aliter Sinesius: ὅπου ἂν ὁ βασιλεὺς, ἐκεῖ καὶ πάνυ τῆς τύχης ὅσης.

II. Impp. Honorius et Theodosius AA. Anthemio PP. Neque sacrarum vel privatarum largitionum palatina officia, ex quacunque C causa, vel ex quocunque titulo fiscalis debiti, cum ad provinciam mittuntur, possessores per se audeant convenire: sive id ex præterito reliquum trahatur, seu præsentis temporis tributa solvi conveniat: sed rectores provinciarum frequenter adeundo commoneant, eorumque officiis incumbant. Quod si rector provinciæ imminentem sibi memoratorum declinare molestiam quærens, vel qualibet alia ratione palatinis iisdem propria auctoritate publicæ exactionis permiserit curam: tam ipse, quam officium ejus vicena auri pondo fisco dependant. Dat. VII. Id. Dec. Basso, et Philippo Coss.

D Palatinos jam sæpe diximus supra largitionales sive privatianos esse, qui pertinent ad Comitem sacrarum vel privatarum largitionum, & quod hac lege constituitur in *l. 7. sup. de exact. trib.* non provincialibus eos, sed præsidibus imminere, ut ii maturent exactionem per se suave officia, non etiam delegatis his ipsis palatinis: quos si forte delegaverint, ex hac lege punientur, lenius tamen, quam si opinatores delegassent, ex *d. l. 7. Mittantur*] A Comitibus, *l. 4. inf. de pal. sac. larg.* & inde Mittendarii dicti.

III. Impp. Leo et Anthemius AA. Heliodoro Com. S. L. Præcepit nostra serenitas, neque veloci cursui, neque alii præter inve- E teratam consuetudinem gravamini subjacere chartularios, qui de cohortalibus officiis uniuscujusque provinciæ largitionales titulos retractare constituuntur: cum & idem amplissima præfectura disposuisse perhibeatur, ut his necessitatibus liberati, fideliter largitionales titulos valeant retractare. Quod si aliquo tempore nostra jussio temerario ausu ex aliqua fuerit parte violata: tam rector provinciæ, quam apparitio ejus triginta librarum auri condemnatione plectentur. Insuper virum spectabilem Comitem Orientis, ejusque officium licentia habere conatus nefarios inhiben- di,

di, tam moderatorum quam cohortalis officii, cum de ea re admoniti fuerint a palatinis: & eandem pœnam formidantibus, si non omnibus modis pietatis nostræ decreta congruum mereantur effectum. Illud etiam generali forma sancimus, ut in omnibus provinciis tam nominatio specialium susceptorum largitionalium titulorum, quam defensio tractatorum, non tantum per viros clarissimos moderatores provinciarum, sed etiam per viros spectabiles proconsules, & præfectum Augustalem ac laudabiles vicarios, una cum eorum officiis, admonentibus semper nec non imminentibus palatinis, procuretur: providentibus, ut post nominationem etiam specialium susceptorum largitionalium titulorum, nulla minuendæ exactionis ad sacrum pertinentis ærarium, aut transferendi ad arcarios, aut quoslibet alios extraneos titulos, rectoribus provinciarum aut eorum officiis, vel etiam curialibus licentia permittatur: quadrimenstruis brevibus per idoneum tractatorem eorundem titulorum, super commendandis ratiociniis publicis, periculo rectorum provinciarum, ad sacratissimam urbem transmittendis: nam quacunque ex parte, quam jussit nostra tranquillitas, si minus fuerit procuratum: pœna superius designata tam ipsi judices quam eorum officia se noverint esse plectenda. DAT. VII. KAL. AUG. CP. ANTHEMIO A. II. COS. C

In singulis provinciis sunt perpetui præsidum apparitores qui Cohortales dicuntur, ac plurimum eis primipili necessitas aut exhibitio cursus injungitur, ut non male Patricius definierit Cohortalinos esse Beneficiarios habentes curam mansionum equorum, referente Thalelæo lib. 45. Βασιλικῶν, tit. 1. cujus verba subjiciam, quod in eis & legendis & intelligendis cæcutierit Hervetus *ὁ δὲ μακαρίτης πατρίκιος τοῖς κορταλίνοις καλεῖ μὲν* Beneficiarios, *λέγει δὲ φροντίζειν αὐτοῖς τῶν ἀλλαγῶν τῶν ἵππων*, quod confirmatur *l. 14. inf. de cur. pub.* item *l. 7. C. Th. de cohor.* ex qua est *l. officiales sup. de episc. & cler. Beneficiarii*, inquit, *vel officiales rationales si exhibitione cursus seu primipili necessitate neglecta*. Ex D hoc cohortalium grege plerumque assumuntur qui tabulas vel chartas fiscalium debitorum tractent, agant, administrent, *l. 10. inf. de cohort.* Qui chartas tractant. Chartularii dicuntur eadem ratione qua & chartularii divinarum domuum, magistrorum equitum & peditum, vel numerorum, sacri cubiculi, defensorum civitatum, fabricensium, Ecclesiarum. Et illis quidem id hac lege datur, ut ne sicut ceteri cohortales veredariæ necessitati, sive exhibitioni cursus obligentur, si ad tractandas chartas largitionalium titulorum ex eo corpore assumpti fuerint: pœna proposita in rectores provinciarum & eorum officia, si quem ex chartulariis ad ea munera adegerint, quos defendere potius & servare immunes debent, & hoc est quod paulo post ait, defensionem tractatorum eis incumbere. Tractatores enim & char- E tularios pro iisdem dici arbitror, ut in *l. nulli, inf. de numerar. l. ult. inf. de execut. Novell.* 28. 30. 128. 129. 147. nam & supra dixit, chartularios retractare largitionales titulos. Itaque vere possis dicere a chartulariis confici quadrimenstruos breves, de quibus in fine legis. *Comitem Orientis*] Sub Comite Orientis sunt xv. provinciæ Orientis, quarum præsides aut correctores si quid conentur illicite, coercitio Comitis erit, ut Zosimus scribit lib. 5. Palatinorum autem qui sunt sub Comite sacrarum largitionum partes eæ sunt, urgere, instare, monere, ne quid tale adversus chartularios attentetur. Videtur hoc in provinciis tantum Orientis ita constitui, verum porrigitur mox genera-

A liter ad ceteras omnes. *Tam nominatio*] Ad nominatores periculum susceptionis spectat. *Præfectum Augustalem*] Qui in Ægypti provinciam mittitur proconsulari potestate, specialiter dictus est præfectus Augustalis, *l. 1. ff. de offic. præf. Aug.* Eum habere Strabo *τὴν τοῦ βασιλέως τάξιν* scribit, Tacitus regis loco esse. Ammianus Marcellinus XXII. *Ægyptus quæ jam inde ut Romano imperio juncta est, regitur a præfectis*. Sub eo sunt sex provinciæ Ægypti, Lybia superior, Lybia inferior, Thebais, Ægyptus, Arcadia, & Augustamnica, in cujus postremæ provinciæ nomine, ut hoc obiter dicam, error est in *l. 9. sup. de vectig. & com.* sicut & inscriptione, *l. 3. C. Theod. de decur. Nulla minuendæ*] nec minuendi sunt tituli, nec permutandi sive confundendi: ut puta quod ærario debetur, arcæ præfe- B ctoriæ inferendum non est, quanquam sint revera omnes tituli fiscales: nec largitionalium susceptores rationes arcæ attingere debent, *l. duos, inf. de suscept. Seu etiam*] Omnes lib. vet. *Sed etiam*, ut in *l. verba, sup. ad l. Jul. de adult. l. intra, ff. de diu. temp. præsc.* Ait autem, *Sed etiam curialibus*, quod eos quoque tangat exactio & susceptorum nominatio.

IV. IIDEM AA. HELIODORO COMITI S.L. Præcipimus, ut si forte delegatio quæ ab amplissima præfectura in diversas provincias ex more quotannis emittitur, minus contineat omnes largitionales titulos, aut quomodo exactio eorum debet procedere: nihilominus competentem exactionem eorum a viris spectabilibus tam proconsulibus quam vicariis & viro spectabili Comite orientis & præfecto Augustali, nec non rectoribus provinciarum eorumque officiis & curialibus procurari: vicenarum librarum auri condemnationem præ oculis habentibus, si quid minus exactum vel illatum fuerit sacro ærario, quam prisca & inveterata consuetudo sacris largitionibus inferri constituit. DAT. KAL. JUL. CP. ANTHEMIO A. II. COS.

Delegatio manat a principe, insinuatur apud acta præf. præt. ac deinde ab eo mittitur in singulas provincias. Solus ipse delegationes vel indictiones non facit, *l. 1. sup. de superindicto*. Constituitur autem hac lege, D ut solemnes canones præsidum & curialium cura exigantur, etiamsi per non curantiam forte omnes in delegatione comprehensi non sint: ut igitur suppleant præsides quod delegationi deest.

Ne operæ a collatoribus exigantur.

TIT. XXIV.

I. IMPPP. VALENTINIANUS VALENS ET GRATIANUS AAA. AD VIVENTIUM P.P. Operarum præbitionem, quæ illicite a provincialibus hactenus experita est, synceritas tua E cessare præcipiat. DAT. X. KAL. MAR. TREV. VALENTINIANO NB. P. ET VICTORE COSS.

Cessare præcipit operarum præbitionem eam tantum quæ exigitur illicite non omnem, *l. ad portus, sup. de oper. pub.* veluti equorum prosecutionem, *l. 1. inf. ne rustic. ad ult. obs. deu.* non tamen equorum prosecutoribus ministerium, *l. 1. inf. de tract. & stat.* Operæ sunt quæ a Gallis dicuntur, *Corvées*, quasi opera corporalia, nam & Lugdunensibus *Vée*, operam significat. Sunt igitur veluti angariæ quædam. At angariarum nomen latius patet, & separantur ab operis in *l. pen. inf. de aquæd. l. 4. C. Th. de ext. mun.*

De Immunitate nemini concedenda.

TIT. XXV.

I. IMPP. GRATIANUS VALENTINIANUS ET THEODOSIUS AAA. AD POPULUM. His nostræ serenitatis edictis civitatum tabulariis erit flamma supplicium, si cujuspiam fraude, ambitu, potestate, injusta cujusquam profiteretur immunitas: ac non secundum præcedentem definitionem omnes omnino, abolita specialium immunitatum gratia necessitas tributariæ functionis, firmata censitorum, peræquatorum, provincialium judicum peræquatione constrinxerit. DAT. III. NON. MART. MEDIOLAN. MEROBAUDE II. ET SATURNINO COSS.

Tabularii civitatum qui rationes tributorum tractant, si iniquæ cujusquam immunitatis professionem admittant, vivi exuruntur. Tollit hæc lex immunitates a quibusdam perperam impetratas, & *l. immunitates, inf. de agr. & cens.* quæ huic conjungenda est, & revocantur omnes ad pristinam rationem census, censitorum, peræquatorum & præsidum judicio confirmatam.

II. IMPP. HONORIUS ET THEODOSIUS AA. ANTHEMIO PP. Per Bithyniam ceterasque provincias possessores in reparatione publici aggeris, & ceteris hujusmodi muneribus, pro jugorum numero vel capitum, quæ possidere noscuntur, adstringi cogantur. DAT. VII. KAL. NOV. CP. HONORIO VIII. ET THEODOSIO V. AA. COSS.

Ait, *Ceterasque provincias*, videlicet Ponticæ diœceseos, veluti Galatiam, Cappadociam, Armeniam. Ait, *adstringi cogantur*, abolitis scilicet immunitatibus, *l. 1. sup. de oper. publ.* Sic emendavi ex Cod. Th. & ex vet. (nec enim solus Codex Theodosianus sufficeret) & ex Græcis qui sic vertunt: *δεσμεῖσθαι ἀναγκαζέσθωσαν*. Antea legebatur, *Dare cogantur.*

De Conditis in publicis horreis.

TIT. XXVI.

I. IMPP. VALENTINIANUS ET VALENS AA. AD VOLUSIANUM P. V. Omnia quæ in horreis habentur, expendi volumus: ita ut non prius ad frumentum extendatur expensio, quod sub præfectura tua urbis horreis infertur, quam vetera condita fuerint erogata: & si forte vetustate species ita corrupta est, ut per semet erogari sine querela non possit: eidem ex nova portione misceatur, cujus adjectione corruptio velata damnum fisco non faciat: Ad istud autem negotium arbitratu ac judicio tuo nobis prudens, fidelis, optime sibi conscius pro integritate mentis apponatur custos ac mensor, qui vel frumenta modio metiatur, vel justis æstimationibus colligat, quanta habeantur in condito. DAT. VI. ID. APR. DIVO JOVIANO ET VERRONIANO COSS.

Populo cura præf. urbi & præfecti annonæ in dies præbentur annonæ, & panes qui gradiles dicuntur, quod e gradibus qui in unaquaque regione urbis erant ad pistrina, ut constat ex descriptione antiqua urbis, præbeantur. Inde in *C. Th. tit. de annonis civicis & pane gradili*. Prudentius adversus Symmachum: *Et quem panis alit gradibus dispensus ab altis*. Cassiodorus IX. *Ut sive in gradu, sive in aliis locis frumentorum condita poterint invenire*. Dantur frumenta pistoribus ex publicis horreis, tum deinde populo panes. Cavetur autem hac lege ut expendantur vetera primum, deinde nova: & si forte vetera corrupta sint, ut novorum admistione id vitium corrigatur. Item ut custodiendis, admetiendis, æstimandis conditis arbitrio præf. urbi idonei custodes & mensores præponantur. Hi vacationem habent munerum personalium, *l. his oneribus, §. 1. ff. de vac. mun. l. mensores, ff. de excus.* Fuere in portubus Tyberinis horrea, & in his annonæ urbicæ causa mensores portuenses, quibus junguntur caudicarii, id est, nautici frumentarii, *l. 1. C. Th. de can. frum. urb. Rom. l. 9. C. Th. de suar.* Et Romæ in veteri inscriptione ita: *Hinc etiam factum est, ut mensores, nos portuenses, quibus vetus fuit cum caudicariis diuturnumque luctamen, voti compotes abiremus, ut utrumque corpus & beneficio se & victoria gratularetur affectum.*

II. IIDEM AA. ANTHEMIO PRAESIDI. Cum ad quamlibet urbem mansionemve accesseris, protinus horrea te inspicere volumus, ut devotissimis militibus depuratæ & incorruptæ species præbeantur: nam si per incuriam officii gravitatis tuæ sartorum tectorum neglecta procuratione, aliqua pluviis infecta perierint, ad damnum tuum referantur. DAT. VII. KAL. SEPT. ARELATI, DIVO JOVIANO ET VARRONIANO COSS.

Sunt alia in provinciis horrea, ex quibus militibus erogantur annonæ: ea præses provinciæ inspicere debet, an sarta tectaque sint, *l. si in aliquam, ff. de offic. proconf.* ne horreariæ species corrumpantur. *Depuratæ* Omnes libri vet. *Defloratæ*. Græci, *ἀνθηρὰ καὶ ἀδιάφθορα εἴδη*.

III. IMPP. ARCADIUS ET HONORIUS AA. ANATOLIO PP. PER ILLYRICUM. Nulli posthac horreaticas species contingendi copia præbeatur: si vero quisquam temerator horreorum extiterit, qui sibi ex prædictis aliquid audeat usurpare: hanc pœnam sciat nostro arbitrio definitam, ut deportationis pœnæ subjectus, totius substantiæ cogatur subire jacturam. DAT. VII. ID. JUL. CP. CAESARIO ET ATTICO COSS.

In insulam deportari eos qui horreaticas species præsumpserint. Deportationi juncta semper est publicatio bonorum omnium. Huc pertinet *l. 2. inf. de iis quæ ex pub. col. il. sunt non usurp.*

Ut

Ut nemini liceat in coemptione specierum se excusare, & de munere sitoniæ.

Tit. XXVII.

OSTENDI Observationum 1. legendum esse, *Coemptione*, & quid sit coemptio, quam Græci *συνωνὴν*, male interpres *Nov. Tiberii de divinis domibus*, contributionem, vel onus. Coemit autem undique fiscus á provincialibus etiam invitis species annonarias usui publico, vel exercitui necessarias. Boetius 1. de consolatione: *Cum acerbæ famis tempore gravis, atque inexplicabilis indicta coemptio profligatura inopia Campaniam videretur, certamen adversum præf. prætorii communis commodi ratione suscepi, rege cognoscente contendi, & ne coemptio exigeretur, evici*. Cura autem coemendi frumenti sitonia vel sitonicum appellatur: itaque hoc tit. sitoniæ, an sitonici legas, nihil refert.

I. IMP. ANASTASIUS A. MATRONIANO PP. Quoties urgente necessitate comparationes frumenti vel hordei, aliarumque specierum quibuslibet provinciis indicuntur; nulli penitus possidentium sese sub cujuscunque privilegii occasione excusandi tribui facultatem censemus: omnique cuicunque possidentium, quocunque modo, quocunque tempore per sacros apices, vel etiam Pragmaticam sanctionem, aut judicialem forte dispositionem hujusmodi excusatio data est, vel postea data fuerit; licentia minime unquam contra tenorem nostræ legis saluberrimæ valitura. Adeo namque hujusmodi onera cunctis, pro qua singulos portione contigerit, volumus irrogari, ut ab iisdem comparationibus nec sacratissimæ nostræ pietatis, nec serenissimæ nostræ conjugis, domum pateremur subtrahere. DAT. III. KAL. AUG. CP. OLIBRIO V. C. COS.

Non nisi urgente aliqua necessitate *συνώνυτον* indicitur, veluti exercitus, aut urbis inopiæ sublevandæ caussa, ac tum ab eo onere nemo excusatur, sed coguntur omnes species fisco vendere. *Hordei*] Forte, *olei*, ut in *l.2. inf. de can. frum. urb. Rom.* Curator frumenti, *σιτώνης*, Olei, *ἐλαιώνης* appellatur, *l.ult. ff. de mun. & hon.* *Sacros apices*] Sacras adnotationes, quæ quidem fiunt encausto, de quo in *l. sacri*, *sup. de divin. rescript.* Græci dixere *σεβάσμια κεραία*, & *σεβασμίας καὶ θεοειδεῖς κεραίας*. *Ne sacratissimæ*] Indicto synoneto actores etiam & procuratores divinarum domuum species annonarias fisco detrahere coguntur. Desiderantur sub hoc titulo aliæ duæ constitutiones Græcæ, quarum sententiam proponam ex lib. LVII. *βασιλικῶν*.

II. Οἱ τὰς πόλεις οἰκοῦντες, ἢ ἐν αὐταῖς κεκτημένοι μὴ ἀναγκαζέσθωσαν εἰς ἑτέραν πόλιν, ἢ εἰς τὴν μητρόπολιν εἴδη χορηγεῖν: εἰ δὲ καί τις ἀπαραίτητος αἰτία καταναγκάσῃ τοῦτο γενέσθαι τοῖς δικαίοις τιμήμασι τοῖς ἐν ἐκείνῃ τῇ πόλει κρατοῦσιν ἐξ ὧν τὰ εἴδη παρέχεται πιπρασκέτωσαν ἐκείνων ταῦτα μετακομιζόντων τῶν δεομένων τῶν εἰδῶν: ὑπολογιζέσθω δὲ τοῖς πιπράσκουσι τὰ τιμήματα τῶν εἰδῶν εἰς τὰ συντελούμενα ἐν χρυσῷ παρ' αὐτῶν δημόσια: οὐδὲ γὰρ δίκαιον νῦν μὲν ἀπαιτεῖσθαι τινὰ παρέχειν εἴδη, μετὰ χρόνον δὲ αὐτῷ τὰ τιμήματα λογίζεσθαι, οὕτως εὐθυνίας γενομένης, τοῦ λαμπροτάτου ἄρχοντος ἑκάστης ἐπαρχίας

A ἐγκινδυνεύοντος εἰς τὸ καταλογίζεσθαι τὰ τῶν εἰδῶν τιμήματα κατὰ τὰς ὡρισμένας προθεσμίας ὑπὲρ αὐτῶν ἐκπέμπεσθαι: μηδεὶς δὲ ἀναγκαζέσθω πιπράσκειν πᾶσαν χρείαν αὐτοῦ, ἀλλὰ τὰ ἐκ περιττεύοντα εἴδη: ἄσεβες γάρ ἐστιν ἀποστερεῖσθαί τινα οἰκείων, καὶ ἑτέροις ταῦτα χορηγεῖν ρ. χρυσίου λίτρας ὑφισταμένου ζημίαν, καὶ κινδυνεύοντος εἰς τὴν ἀξίαν, καὶ τὴν ζώνην αὐτοῦ τοῦ παραβαίνοντος τὸν νόμον, ἢ συγχωροῦντος αὐτὸν παραβαθῆναι: μηδεὶς ποτὲ χωρὶς μεγάλης ἀνάγκης ἐπιταττέσθω τοῖς κτήτορσιν συνωνὴν, καὶ ὅτε δὲ γίνεται κατὰ θείαν μόνον κέλευσιν γινέσθω ἐφ' ᾧ τε τῷ τῆς συνωνῆς χρυσίον ἐκ τῆς συντελουμένης παρὰ τῶν κτητόρων ἐν χρυσῷ συντελείας παρακατέχεσθαι, ἐὰν
B ὅλως τὰ τῆς οἰκείας αὐτῶν συντελείας ἀρκῇ πρὸς τὴν συνωνήν: ἐὰν δὲ μὴ χρεωστῶσι δημόσια οἱ τὴν συνωνὴν ἐπιταγέντες, ἢ μέρος χρεωστῶσιν, ἐν νομίσμασιν εὐστάθμοις πρότερον τὸ χρυσίον λαμβανέτωσαν, καὶ οὕτως τὸ εἶδος ἀπαιτείσθωσαν μηδενὸς τολμῶντος, ἢ παράσταθμα δοῦναι τὰ νομίσματα, ἢ ἐλλιπῶς ταῦτα καταβαλεῖν, ἢ ἄλλως πῶς ζημιῶσαι τοὺς ὑποτελεῖς, ἀλλὰ καὶ τὸ τετραπλάσιον παντὸς τοῦ παρ' ἀλλήλου, καὶ τῆς ζημίας ἀπαιτουμένου, καὶ τοῦ ἐλλιπῶς καταβάλλοντος. Εἰ δὲ καί τις συνωνὴν ἐπιτάξας τολμήσῃ, ἢ τὴν ἐπιταγεῖσαν παρανόμως ἐκβιβάσει πεντήκοντα χρυσίου λίτρας προστιμάσθω, καὶ πρατείας καὶ τῆς ἀξίας ἐκπιπτέτω, ὑποκείμενος καὶ μείζονι κινήσει: καὶ
C ὅτε δὲ κατὰ θείαν κέλευσιν γένηται ἐπιταγὴ συνωνῆς, ἕκαστος τῶν κτητόρων πρὸς τὴν ἀναλογίαν τῶν ζευγῶν, ἤτοι ζευγοκεφαλῶν ὑποκείσθω τῇ συνωνῇ, μηδενὸς αὐτῆς ἐξαιρουμένου. Ὁ δὲ ὑπὲρ ταύτην τὴν ἀναλογίαν ἀπαιτῶν τινὰ τῶν συντελεστῶν προφάσει τῆς συνωνῆς, καὶ ζημίᾳ τῶν πεντήκοντα τοῦ χρυσίου λιτρῶν ὑποκείσθω, καὶ ζώνης καὶ ἀξίας ἐκπιπτέτω, καὶ ἑτέραν μείζονα προσδοκάτω κίνησιν. Ἀλλὰ ταῦτα χωρὶς τῆς θρακικῆς διοικήσεως νενομοθέτηται: ἐν Θράκῃ γὰρ ἐπειδὴ οὐκ εἰς ὁλόκληρον εἰσφέρεται τὰ δημόσια διὰ τὸ προφάσει τῶν βαρβαρικῶν ἐφόδων ἐλαττωθῆναι τοὺς γεωργοὺς, καὶ μὴ ἀρκεῖν τὴν ἐν εἰδήσει συντέλειαν τοῖς κατ' αὐτὴν ἱδρυμένοις στρατιώταις, καὶ πάντων
D μᾶλλον ἀποστρέφεσθαι εἰς αὐτὴν στρατιωτικὰ τάγματα, ἀνάγκη ἐστὶ συνεχῶς πάνυ γίνεσθαι, ἐπειδὴ μὴ ἐνδέχεται δίχα συνωνῆς ἀποτρέφεσθαι τοὺς ἐν αὐτῇ στρατιώτας. Ἐν ἐκείνῃ τοίνυν τῇ διοικήσει ἡ μέχρι σήμερον κρατείτω συνήθεια, ὑποκειμένων καὶ τῶν ἐμπόρων τῇ συνηθείᾳ, πρότερον μέντοι καὶ τοῖς συντελεσταῖς, καὶ τοῖς ἐμπόροις καταβαλλομένου τοῦ τῆς συνωνῆς χρυσίου ἐν εὐστάθμοις νομίσμασι, καὶ ὀβρύζοις, καὶ οὕτως αὐτῶν ἀπαιτουμένων ἀδιαστόφως, καὶ ἀζημίως τὸ εἶδος εἰσφέρειν, τοῦ δὲ ταῦτα παραβαίνοντος τοῖς αὐτοῖς ἐπιτιμίοις ὑποκειμένου. Βέλτιον γὰρ ἀντὶ τῆς ἰδιωτικῆς ἐμπορείας μᾶλλον τοῖς στρατιώταις, καὶ τοῖς ἐμπόροις χορηγεῖν τὰς ἀναγκαίας αὐτῶν ἀποτροφάς.
E Ἐὰν δέ ποτε διά τινας πόλεις μὴ ἐχούσας σιτωνικὰ χρήματα, μήτε ἑτέρωθεν εὐπορούσας ἀνάγκη γέγονε συνωνὴν ποιήσασθαι, ἐξέστω μὲν τοῖς ἄρχουσι ταύτην ποιεῖν, ἐν μόνῃ δὲ τῇ ἐνορίᾳ τῆς πόλεως τῆς τοῦ σίτου δεομένης, καὶ ἐν τοῖς αὐτῆς ὁρίοις, καὶ κατὰ τὰ ἐν τοῖς τόποις κρατοῦντα κατὰ καιρὸν τιμήματα: τοῦτο δὲ παραφυλαττέτωσαν, καὶ οἱ πατέρες τῶν πόλεων, καὶ πᾶς ἕτερος, τῆς συνωνῆς προνοούμενος. Εἰ δὲ καὶ ἀνάγκη γένηται πολιτικὴν γενέσθαι σιτωνίαν ὡς ἐπιζητουμένων εἰδῶν ἐν τῇ βασιλίδι πόλει, καὶ ἐν ταύτῃ κατὰ θείαν μόνην κέλευσιν προβαινέτω, τοῦ χρυσίου πρότερον κατὰ τὰ ἐπ' ἀγορᾶς ἐν ἐκείνοις τοῖς τόποις ὤνια

παρεχομένε ἀδιαςρόφως καὶ ἀζημίως μετὰ τῦ καὶ τὰ ναῦλα ἐκ τῦ δημοσίε παρέχεσθαι ὥςε τὸν συντελετlὼ πιπράσκειν μόνον τὸ ἐπιζητέμενον εἶδος, ϗ πληρωθῆναι τοῖς δεομένοις τlὼ χρείαν. Μηδὲν δὲ ἐκ ταύτης τῆς Διατάξεως καινιζέσθω τὰ ἐπὶ τῇ συνωνῇ τῆς ἀλεξανδρέων μεγαλοπόλεως Διατετυπωμένα: ἀλλὰ κρατείτω καὶ ὁ θεῖος τύπος ὁ Διατυπῶσας τὰ περὶ τῶν ἐπεισάκτον ςρατιωτῶν ἀποςροφῆς: ὑποκείσθω δὲ τῷ προςίμῳ τῶν πεντήκοντα τῦ χρυσίε λιτρῶν, καὶ τὸν εἰς ζώνlω καὶ ἀξίαν ὑπομένετω κίνδυνον, ἥτε μεγίςη τάξις τῶν ἐνδοξοτάτων ἐπάρχων, καὶ οἱ λαμπρότατοι τῶν ἐπαρχιῶν ἄρχοντες μετὰ τῶν πειθομένων αὐτοῖς τάξεων, καὶ οἱ κατὰ τόπον ἔκδικοι, καὶ ἄλλοι οἱ δημοσιεύοντες παραβαίνοντες αὐτοὶ τὸν νόμον, ἢ παραβαθῆναι συγχωρῦντες, ἢ μὴ μlωύοντες ἀνυπερθέτως, ϗ ἀληθῶς κατὰ τῶν παραβαινόντων αὐτὸν.

Civitatum incolæ, vel qui in eis aliquid poſſident, non cogantur in aliam civitatem, vel metropolim ſpecies conferre. Sed & ſi inevitabilis quædam cauſa id fieri exigat, juſtis pretiis, quæ in ea civitate obtinent, ex qua præbentur ſpecies, eas indigentibus vendant. Compenſentur autem venditoribus pretia cum auraria collatione: nec enim æquum eſt qui nunc præbuit ſpecies & annonæ copiam attulit, ei poſtea pretia computari: & hoc fiat cura & ſolertia præſidis cujuſque provinciæ. Nullus vero cogatur vendere omne id quod ſui uſus gratia comparavit, ſed ſuperflua tantum, quandoquidem ſatis impium eſt ſuis quemque defraudari, eaque in alios transferri, præſide, qui legem violarit, violarive conceſſerit, .c. lib. auri multando, & dignitate propria cinguloque ſpoliando. Nulla unquam citra ingentem neceſſitatem juſſionemque principis poſſeſſoribus coemptio indicatur, nec aliter quam ut coemptionis aurum ex auri collatione a poſſeſſoribus debita, ſi quidem ea omnimodo ad coemptionem ſufficiat, retineatur. Quod ſi nihil fiſco debeant ii quibus coemptio indicitur, aut partem tantum, prius in nummis ponderis probi aurum accipiant, quam ab eis ſpecies exigantur, nemine audente vel injuſti ponderis, vel ex parte tantum nummos exſolvere, vel qua alia ratione collatoribus damnum dare, damni quadruplo & eo quod pretio deeſt ab eo qui ſecus fecerit exigendo. Sed & ſi quis coemptionem indicere auſus ſit, vel indictam illicite exegerit, L. libris auri multabitur, & militiam ac dignitatem amittet, majori etiam commotioni ſubdendus. At cum ex mandato principis coemptio indicitur, unuſquiſque pro rata jugorum & capitum quæ poſſidet, coemptioni ſubjiciatur, nemine excepto, eo qui in exigendo hanc rationem non ſervaverit, L. librarum auri multam ſubituro, & dignitatem ac cingulum amiſſuro, & majorem aliam commotionem expectaturo. Excipimus ab hac lege Thraciæ diœceſin. In Thracia enim quia tributa fiſcalia in ſolidum non inferuntur, barbarorum incurſibus colonis attritis, nec ſufficiente ſpecierum collatione ad alendos milites in ea conſiſtentes, quod omnium maxime intereſt, nec tamen ſine coemptione præſtari poteſt, ideo eam frequentiſſime fieri longe neceſſarium eſt. In ea igitur diœceſi, quæ hactenus obtinuit, conſuetudo ſervetur, ei ſubjectis etiam negotiatoribus, ut collatoribus & negotiatoribus coemptionis aurum primum ſolvatur in nummis obryzis & debiti ponderis, tum ab eis ſine refragatione & damno ullo conferantur ſpecies: illo qui hæc non ſervaverit, eiſdem ſubdendo pœnis. Melius enim eſt inſtar privatæ negotiationis militibus etiam negotiatores alimonia conferre. Quod ſi quandoque ob civitates aliquas inopes neceſſe ſit coemptionem fieri, liceat præſidibus eam facere in territorio duntaxat ejus civitatis, quæ frumento indiget, & in confiniis ejus, & eo pretio quod in locis pro tempore obtinebit: quod & patres civitatum obſervabunt, & quilibet alius coemptionis curam gerens. At ſi neceſſitas exigat civilem coemptionem fieri in urbe regia deficientibus annonis, ea vero procedat ex ſacra juſſione, auro prius ſine damno & dilatione præſtito ut in foro rerum venalium diſtrahuntur ſpecies, ita ut & naula ex publico præbeantur, & collator vendat ſolummodo ſuppeditetque egentibus neceſſarias ſpecies. Nihil vero hac conſtitutione innovatur eorum quæ de coemptione magnæ Alexandrinorum civitatis diſpoſita ſunt ſacra forma de annona militum evocatorum. Subjiciantur multæ L. librarum auri & periculo dignitatis ac cinguli, tam maximi apparitores glorioſiſſimorum præfectorum prætorio, quam clariſſimi præſides provinciarum, & eis obſequentia officia, & locorum defenſores, & alii publicorum tractatores, ſi hanc legem violaverint, aut violari conceſſerint, aut confeſtim & vere ejus violatores minime detulerint.

Præcipua conſtitutionis capita hæc ſunt: non fieri coemptionem ſine auctoritate principis, niſi ſi qua municipia annonæ caritate laborent: Reputari pretia ſpecierum venditarum in collationem fiſco inferendam, ſicut & de ſumptibus factis in tranſitu militum conſtituitur *Nov.* 129. vel etiam ſtatim adnumerari. Coemptionem exigi pro numero jugorum & capitum. Ait, *πρὸς τlὼ ἀναλογίαν τῶν ζευγῶν, ἤτοι ζευγωκεφαλῶν*, ut in *Nov.* 17. & ad *l.* 2. *inf. de veſte mil.* Græci *ζυγοκέφαλα*. Sunt qui jugationem tantum præſtant. Sunt qui *ζυγοκέφαλα*, id eſt, jugationem & capitationem. Ex eadem *Nov.* 17. *in Nov.* 128. lego *ἰκγαλίων*, pro *ἰλίων*, in Baſilicis *ἰκλίων*. Alii metiuntur jugis, alii jugeris, ut Varro ſcribit. Aliud ergo jugatio, aliud jugeratio. Legatur pragmaticum Juſtiniani ad petitionem Vigilii, cap. *ne pro comparatione ſpecierum collatores graventur.*

III. Ὅταν ἔν τινι πόλει σιτώνε γένηται χρεία, κατὰ δοκιμασίαν καὶ ἐπιλογlὼ καθεκάςlω πόλιν ἐπισκόπε, καὶ τῶν ἐν τοῖς κτήτορσι πρωτευόντων γινέσθω ἡ ἐπὶ αὐτῷ προβολὴ, ἐ κατὰ τὸ δοκῦν τοῖς προβαλλομένοις, ἐδὲ ἐφ' οἷς ἂν βεληθείησαν προσώποις, ἀλλὰ μόνων τῶν ἐπὶ τῆς χώρας ἐκείνης ταξεωτῶν τῶν ςρατευομένων, καὶ τῶν ἀποθεμένων τlὼ τάξιν Διὰ τῶν εἰρημένων προσώπων πρὸς τlὼ σιτωνείαν προβαλλομένων: ἐπειδὴ εὐχερέςερον ἔτοι ταῖς δημοσίαις χρείαις ἐντετελμμένοι ἐκ μακρῶν χρόνων τὸ τῆς σιτωνείας διανύεσι βάρος πάσης δὲ ζημίας ἀπαλλαττέσθωσαν οἱ σιτωνῦντες καὶ πληρῦντες τlὼ εἰρημένlω χρείαν, κατὰ τὸ δίκαιον λογοθετείσθωσαν: ἐ γὰρ δίκαιον αὐτοῖς ἀντὶ τοσέτων κόπων καὶ ζημιῦσθαι: χορηγείτωσαν δὲ τὸν σῖτον κατὰ τὰ ἐπ' ἀγορᾶς ὤνια, καὶ μηδὲν περαιτέρω. Ὁ δὲ παραβαίνων ἢ παραβαθῆναι συγ-

χω-

χωρῶν τὸν νόμον, λ'. χρυσίου λίτρας ἐπιτίμιον καταβαλλέτω.

Cum in civitate aliqua frumenti comparandi curatore opus est, ejus creatio fiat arbitrio & electione episcopi, & primorum civitatis, non ut videbitur creatoribus, neque ex quibus voluerint personis; sed soli ex regione illa officiales militantes & dimissi ad munus illud sitoniæ ab eis promoveantur. Hi namque qui in publicis negotiis diu sunt exercitati, facilius sitoniæ munus expedient. At omni damno liberentur qui eam necessitudinem curamque sustinuerint, & secundum leges discutiantur, quandoquidem æquum non est ut ex tot laboribus damnum ferant, frumentum autem præbeant non majore pretio quam in foro distrahatur. Qui violarit legem aut violari concesserit, triginta librarum auri multam sustineto.

Fit ex hac constitutione sitonæ creatio arbitrio possessorum civitatis & episcopi, non ex quibuslibet, sed ex cohortalibus. Et indemnes sitonæ serventur, ut ex *l. ult. §. item rescripserunt sitonas, ff. de adm. rer. ad civ. pert.*

De Collatione donatorum vel relevatorum aut translatorum, seu adæratorum.

TIT. XXVIII.

I. IMPP. THEODOSIUS ET VALENTINIANUS AA. HERMOCRATI PP. Dispositionem amplissimæ recordationis Antiochi, qui certam quantitatem ante se relevatis possessionibus nomine canonis indixit, non imminui decernimus: id enim, quoniam in canonem cecidit, & anniversaria debet pensitatione persolvi, nec in præteritum nec in posterum patimur esse concessum: indulgentiam vero memoratæ descriptionis, & in anteactum, & in posterum tempus, non solum in relevatis verum etiam in donatis, adæratis, translatisque, seu quodcunque aliud nomen novæ descriptionis excogitatum est, volumus observari: nullamque super his unquam exactionis molestiam formidari, quibus non tantum reliqua præteriti temporis relaxamus, sed nec in posterum quidquam innovationis aut oneris adjiciendum esse censemus; nullique licere deinceps contra divalia statuta relevare suas possessiones: noverit tamen amplissimæ tuæ sedis officium, quod si aliquando nobis suggestio huic nostræ sanctioni contraria porrigatur, vel si sacris mandatis (si qua forte citra suggestionem his piis dispositionibus adversa manaverint) obsequatur, & alios tanquam debitores ex hujusmodi titulo crediderit exponendos: ducentarum librarum auri se condemnatione multandum. DAT. XII. KAL. DEC. C. P. THEODOSIO A. XVIII. ET ALBINO V. C. COSS.

Beneficia principum hæc sunt; donare possessiones dempto canone: relevare possessiones tributis: transferre possessiones in aliud jus aliamve functionem, veluti ex patrimoniali jure in privatum, vel ex una præstatione in aliam. Adærare, id est, æstimare & taxare pecunia, quod in annonis inferebatur. Cum hujusmodi pleraque principes contulissent, necessitate urgente postea eis derogatum est sæpe, & remissæ possessionibus quantitatis pars alia atque alia, descriptionibus indicta & imposita est *l. 15. C. Th. de ind. deb. Nov. Mart. de ind. rel.* quæ omnes hac Theodosii Novella tolluntur, & si quæ sunt ex eis reliqua remittuntur, deincepsque constituitur ut in talibus prædiis ea tantum descriptio locum habeat quam Antiochus præf. prætorio ordinavit, cujus definitio extat in *l. ult. Cod. Th. eod. tit.* (fuerat is præf. prætorio ante Hermocratem, ad quem hæc lex scripta est) & ut ei descriptioni post hac nihil adjiciatur, sicut ex *l. pen. inf. de om. agro des.* quam huic esse conjungendam ex integra Theodosii Novella, quam habemus, didicimus: si quis de fundis patrimonialibus steriles sub certo canone susceperit: nulla etiam adjectione onerari potest. Ad hæc, ut in posterum relevationem possessionum suarum ex liberalitate principis nemo petat, petitave fruatur: atque adeo ut ne ex hujusmodi titulo, relevatarum scilicet possessionum posthac a præfectianis alii quam qui ante hanc Novellam fuerint quasi debitores exponantur. Legendum hoc loco pro, *Et aliquos, & alios, tanquam debitores*, &c.

De Collatione æris.

TIT. XXIX.

I. IMPP. ARCADIUS ET HONORIUS AA. HILARIO PP. Æris pretia, quæ a provincialibus postulantur, ita exigi volumus, ut pro viginti libris æris unus auri solidus a possessore reddatur. DAT. V. KAL. JAN. MED. ARCADIO IIII. ET HONORIO IIII. AA. COSS.

Sunt quædam provinciæ quæ æs fisco inferunt veluti Cyprus, quam veteres ærosam dixerunt: quo exemplo utuntur Græci hoc loco, eodemque ad *l. 1. inf. de arg. pretio*, & Thessalonices metallorum. Cyprus itaque æs & argentum infert. Pro utroque si malit aurum inferre, id hac ratione faciat, ut pro singulis libris argenti, inferat quinos solidos, & pro vicenis libris æris, singulos solidos.

De Discussoribus.

TIT. XXX.

DISCUSSORES sunt veluti cognitores & disceptatores rationum fiscalium ab aliis tractatarum, *l. cum post, sup. de appell. l. pen. sup. quor. ap. non rec.* quæ duæ leges conjungendæ sunt, vel etiam rationum publicarum, *l. ult. inf. hoc tit. l. 1. sup. de ratioc. op. pub.* Simmachus in epist. *Video basilicæ pontisque rationem recte quidem Bonoso præsidali viro esse mandatam, cui & vigilantia superest ad illuminandas publicæ rationis ambages, & fides ad persequenda quæ examen invenerit. Sed vereor ne ludificationibus res injuncta frigescat obluctante eo quem socium discussionis accepit.* Hoc vero non quæratur in editis: multo certe plures restant non editæ quam editæ.

I. IMPPP.

I. IMPPP. VALENTINIANUS, VALENS ET GRATIANUS AAA. AD ARTHEMIUM VIC. HISPANIARUM. Quoties in disceptatione constiterit, inique discussionem fuisse confectam, & fidem facti non poterit adprobare discussor: ipse in eodem titulo & in eodem modo ad solvendum protinus urgeatur, in quo alterum perperam fecerit debitorem. DAT. PRID. ID. MAII VALENTINIANO NB. P. ET VICTORE COSS.

Iniquus discussor sive λογοθέτης tanti damnatur quanti provincialem fisco debere constiterit. *In eodem titulo*, puta in auro vel argento, & in eodem modo, id est, eadem quantitate.

II. IMPP. ARCADIUS ET HONORIUS AA. MESSALAE PP. Ne diutius casu amissa securitate publica quædam præda nascatur collatoribus: decernimus ut quando securitates à discussoribus seu apparitoribus expositæ ratiociniis publicis continentur, rursus per injuriam non petantur. DAT. V. KAL. DEC. CP. STILICONE ET AURELIANO COSS.

Novella Valentiniani de indulg. reliq. valde pertinet ad hanc legem; quæ discussores refert in provincias plerunque proficisci ambitione & suffragio potius,
C
quam merito vel electione certa, & ingressos statim expetere cohortales atque etiam scholares: vulgo male legitur *scalares*, sicut & in vita Martini a Sulpitio Severo composita, *scalares alas & stipatos multiplici satellitio proferre jussiones sacras, expetere securitates annorum serie & vetustate consumptas, & eis non extantibus inde prædæ occasionem captare, extantium acceptilationem divendere, denique apud improbum rei arbitrum nascere chartulam cum periit, nihil proficere cum extat, ex quo sequuntur innumeræ clades* &c. Hac lege constituitur, nihil nocere securitatum amissionem, servari illationum fidem posse ex rationibus & regestis publicis, ut dictum est in *l.2. sup. de con. fisc. deb. l. 2. §. ult. sup. de quadr. præsc.* vel ex arca præf. prætorio, *Nov.* 49. sicut ex creditorum rationibus in privatis debitis,
D
l. 5. & 6. sup. de edendo. Ratiociniis] Vide nostrarum Observ. IV. cap. 27.

III. IMPP. THEODOSIUS ET VALENTIANUS AA. APOLLONIO PP. Per singulas provincias vel civitates, honoratis usque ad comitivam consistorianam, nec non etiam militantibus & suis obsequiis non adhærentibus advocatis quin etiam fori provincialis, mandari discussionis jugorum sollicitudinem decernimus. DAT. V. KAL. JANUA. EUDOXIO ET DIOSCORO COSS.

Discussionis onus injungi posse non honorariis tantum Comitibus consistorianis, sed etiam in actu positis, si suis obsequiis non adhæreant, arg. *l. 1. inf. de colleg.* Item advocatis fori provincialis, quod cum *l. 6. sup. de adv. diu. jud.* videtur pugnare, nisi eam ad illustrium & spectabilium judicum duntaxat advocationem referas, non ordinariorum judicum, quæ non nisi impleto hujusmodi munere, immunitate fruitur, *l. 1. inf. quib. mun. exc.* Sequitur l.4. ex lib.56. βασιλικῶν quæ exulabat.

IV. Μηδεὶς γινέσθω λογοθέτης χωρὶς βασιλικῆς

A
κελεύσεως ἰδικῶς μεμνημένης τῆς αὐτοῦ τοῦ λογοθέτου προσηγορίας, μήτε κατὰ κέλευσιν τῶν ἐπάρχων, μήτε ἐκ προστάξεως ἄλλου οἱουδήποτε δικαστηρίου γινέσθω τις λογοθέτης ἐν ταῖς ἐπαρχίαις, ἢ πολιτικῶν ἔργων ἢ σιτωνικῶν χρημάτων, ἢ λιμενητικῶν, ἢ τῶν περὶ τοὺς δημοσίοις ὁλκοὺς τῶν πόλεων δαπανωμένων, ἢ περὶ τειχοποιΐαν, ἢ περὶ ὁδωστρωσίαν, ἢ γεφύρων, ἢ μώλων κατασκευὴν, ἀλλ᾽ οὐδὲ τῶν λουτρωνικῶν χρημάτων, ἢ ἄλλως ὁ πωσοῦν εἰς πολιτικὴν ζήτησιν ἀναφερομένων χωρὶς βασιλικοῦ τύπου: αὐτὸς γὰρ ὁ βασιλεὺς εἴτε ἐκ δημοσίου χρήματα ἐκπέμψῃ πρὸς τειχοποιΐαν, ἢ ἑτέρου παντὸς ἔργου κατασκευὴν, εἴτε εὕρῃ παρ᾽ ἑτέροις καταλελειμμένα χρήματα πόλεσι πρὸς ἅπαξ, ἢ
B
καὶ διηνεκῶς ὅτε ἂν αὐτῷ παραστάιη, πέμπει τὸν λογοθέτην καὶ τὸ ἔργον ὀφείλοντα μετρῆσαι, καὶ ἀκριβεῖς λογισμοὺς ποιήσασθαι, καὶ εἰς τὸ θεῖον αὐτοῦ κράτος ἀναγαγεῖν, ἐφ᾽ ᾧ τε γενομένης ὀρθῶς τῆς δαπάνης θείαν γενέσθαι παρ᾽ αὐτοῦ τοῖς δεδαπανηκόσιν ἀμεριμνίαν, καὶ μηκέτι δευτέραν ζήτησιν αὐτοῖς ὑπομένειν, ἢ κληρονόμοις αὐτῶν, ἢ Διαδόχοις: εἰδὲ καὶ ὁ λογοθέτης πεμπόμενος ἐπιτραπείη ποιῆσαι ἀμεριμνίαν τοῖς ὀρθῶς δεδαπανηκόσιν τὰ χρήματα, καὶ μετὰ τῆς τῶν λόγων ἐρευνῆς ἔκθηται αὐτῶν ἀμεριμνίαν τοῖς ὀρθῶς δεδαπανηκόσιν, ἔστω καὶ αὕτη κυρία, ὡς μήτε θείας ἀμεριμνίας δεῖσθαι τὸ λοιπὸν, μηδὲ ἑτέρας ἀσφαλείας τὸν δαπανήσαντα, ἢ τοὺς κληρονόμοις αὐτοῦ,
C
ἢ Διαδόχοις, ἀλλ᾽ ἀρκεῖσθαι τῇ τοῦ λογοθέτου ἀσφαλείᾳ. Ἐπαγγελλέτω δὲ καὶ δαπάνας διδόναι τοῖς λογοθέταις ἡ Διάταξις ἐφ᾽ ᾧ τε ἀζημίως αὐτοῖς ποιεῖσθαι τὴν λογοθεσίαν: ὁ δὲ οἴκοθεν δαπανῶν, ἢ περὶ ἔργα τῆς πόλεως, ἢ περὶ ἄλλην κοινωφελῆ χρείαν μηδενὶ ὑποκείσθω λογοθεσίᾳ μηδὲ αὐτὸς, μηδὲ κληρονόμος, μηδὲ διάδοχος αὐτοῦ: μηδὲ ἐπὶ ζητήσει δημοσίων λογισμῶν, οἷον ἐπὶ κερδῶν, ἢ τῶν λεγομένων ἀγωγικῶν, ἤτοι παραπομπικῶν, ἢ τῶν δαπανομένων περὶ τοὺς δημοσίους ὄνους, ἢ ἀνηλάτας, ἢ τῶν διωγμητικῶν, καὶ τῶν ἄλλων ἃ γενικῷ ὀνόματι καλεῖται *Solemnia*. Μηδεὶς δὲ τῶν ἀρχόντων πεμπέτω λογοθέτην, ἀλλὰ ἀναφερέτω πρὸς βασιλέα ἐφ᾽ ᾧ τε παρ᾽
D
αὐτοῦ πέμπεσθαι τὸν ἐπὶ τούτοις λογοθέτην, μηδὲ ἄχρις ἑνὸς ὀβολοῦ ὀφείλοντα κερδᾶναι, ἀλλὰ τῷ τε δημοσίῳ λόγῳ, καὶ τοῖς ὑποτελέσι φυλάττειν τὸ δίκαιον: ἐὰν οὖν εὑρῶν παρά τισι χρήματα δημόσια ὁ λογοθέτης ἀνύσῃ αὐτὰ, καὶ εἰς τὸ θεῖον *ornamentum* εἰσκομίσῃ, ἔξεστιν αὐτῷ καθεκάστην λίτραν ἓξ νομίσματα ὑπὲρ θεραπείας παρακατασχεῖν. Εἰ δὲ παρὰ τῶν ὄντων ἐν ἐπαρχίαις, ἢ ἑκόντων, ἢ ἀκόντων ἄχρις ἑνὸς ὀβολοῦ λάβῃ, αὐτὸς μὲν τὸ λαμβανόμενον ἀποδιδότω τετραπλάσιον ὀφείλων εἰσκομισθῆναι τοῖς δημοσίοις, καὶ ποινῆς βασιλικῆς πειράσθω ὡς τὸ δημόσιον προδεδωκὼς, ἢ τοὺς συντελεστὰς ἀδικήσας: ὁ δὲ ἀνασχόμενος παρασχεῖν, ὡς Διὰ τοῦτο καθομολογῶν
E
ὑπεύθυνον αὐτὸν εἶναι τοῖς δημοσίοις, ἀπαιτηθήσεται πάλιν τὰ περὶ ὧν ὑπέμεινε ζήτησιν ὀφείλοντα εἰσκομισθῆναι τῷ δημοσίῳ λόγῳ ἐπὶ ταύτῃ τῇ τῶν *Solemnium* ζητήσει ὁ βασιλεὺς μανθάνων τὸ γενόμενον λογοθέσιον, θείαν ἀμεριμνίαν ἐκτίθεται τοῖς λογοθετήσασι μηκέτι δεύτερον εὐλαβουμένοις λογοθέσιον, αὐτῷ τῷ λογοθετοῦντι ἐπιτρέπων τοῖς λογοθετουμένοις ποιεῖν ἀμεριμνίαν ἐφ᾽ ᾧ τε τοὺς ταύτην λαμβάνοντας μανθάνοντας μηκέτι δευτέραν μένειν λογοθεσίαν: μήτε δὲ ὑπὲρ τῆς γενομένης ἀμεριμνίας λαμβανέτω τι παντελῶς ὁ λογοθέτης, ἀλλ᾽ ἐὰν ὅλως ἐπιχειρήσῃ τι λα-

βεῖν

βεῖν ἄδειαν ἐχέτωσαν οἱ κτήτορες, καὶ πολῖται, καὶ A ἀποθεῖσθαι τὸν ἐκβιβασμὸν αὐτοῦ, καὶ δεήσεις ἐπιδιδόναι τῷ κατὰ καιρὸν βασιλεῖ, ὥστε πεμφθῆναί τινα κατὰ χώραν τὸν ὀφείλοντα ποινὴν εἰσπράξαι τὸν ἐπιχειροῦντα τι ἀπαιτῆσαι. Εἰ δὲ καὶ τις ἄρχων μετὰ τὸν παρόντα νόμον χωρὶς θείας ἐγγράφου κελεύσεως πρὸς αὐτὸν πεμπομένης ἀποστείλῃ λογοθέτην ἐπὶ οἱονδὴ ποτε τῶν εἰρημένων ἔπ αὐτὸς μὲν ὁ ἄρχων εἴκοσι χρυσίου λίτρας πρόστιμον ὑποστήσεται, ἡ δὲ τάξις αὐτοῦ, πέντε καὶ δέκα: μήτε προφάσει ἀνακαθάρσεως ὀχετῶν, ἢ τῶν πρὸς τοῖς τείχεσιν οἰκοδομημάτων, καὶ τῆς αὐτῶν καταλύσεως, ἢ τῶν ἐν ταῖς δημοσίαις στοαῖς γενομένων τῶν καλουμένων προδουλείων καὶ ἐρειπίων, ἢ τῶν ἐν ταῖς μεσοστύλοις τῆς πόλεως οἰκοδομουμένων ὡς B ὀφειλόντων ἀνατραπῆναι, ἢ περὶ εἰκόνων, ἤτοι αὐτοτρόπων ὅλως ἐπινοιῶν, ἢ πολιτικῶν ζητήσεων ποιείσθω τινὰς προστάξεις. Εἰ δὲ καὶ ποιήσει ἄδειαν ἐχέτωσαν οἱ ἐν ταῖς πόλεσι τὸν ἐντεῦθεν ἐκβιβασμὸν ἀποθεῖσθαι, καὶ μηδεμίαν ἀπόκρισιν ποιεῖν ἐν τοιαύταις * πράξεσι μετὰ τοῦ καὶ τοὺς ἄρχοντας τῶν ἐπαρχιῶν, εἰ τοῦτο τὸ γινόμενον σιωπήσοιεν, καὶ πᾶσαν πολιτικὴν, καὶ δημοσίαν βοήθειαν τοῖς αὐτοῖς ὑποκεῖσθαι ἐπιτιμίοις, ἐξουσίαν ἐχόντων τῶν βουλομένων δεήσεις ἐπιδιδόναι βασιλεῖ, καὶ δι᾽ αὐτῶν διδάσκειν τὰ γινόμενα ὡς ἂν ἐκ βασιλικῆς ἀγανακτήσεως ἐπακολουθήσῃ διόρθωσις, πρὸς τὸ καὶ τοὺς προστάξαντας ἄρχοντας γενέσθαι τι τοιούτῳ εἴκοσι χρυσίου λίτρας C προστιμᾶσθαι, καὶ μείζονα προσδοκᾷν βασιλικὴν ἀγανάκτησιν: τὰς δὲ πειθομένας αὐτοῖς τάξεις μετὰ τοῦ προστίμου τῶν πέντε καὶ δέκα τοῦ χρυσίου λίτρων, τὴν ἐν σώματι τιμωρίαν ὑπομένειν: μόνον γὰρ ἔξεστι τῷ βασιλεῖ, καὶ τὴν ἐπὶ τοῖς τοιούτοις ἐποψίαν ἐπιτρέπειν ἀνδρὶ καθαρῷ, καὶ σὺν ἀληθείᾳ, καὶ πρὸς ὠφέλειαν τῶν πόλεων τὰ τοιαῦτα ζητοῦντι, καὶ μηδὲν παντελῶς ὑπὲρ αὐτῶν κομιζομένῳ: προνοείτωσαν δὲ οἱ τῶν πόλεων πατέρες, καὶ οἱ τῶν κτητόρων εὐυπόληπτοι, ὥστε μηδένα πολιτικὸν τόπον, ἢ δημόσιον, ἢ πρὸς τὰ τείχη, ἢ ἐν ταῖς δημοσίαις στοαῖς, ἢ λατρείαις, ἢ ὁ πουδή ποτε κείμενον ὑπό τινων ἀλόγως κατέχεσθαι, καὶ μὴ ἐκδίδοσθαι τόπον πολιτικὸν χω- D ρὶς θείου τύπου: τὰ γὰρ παρ᾽ αὐτῶν μὴ ὀρθῶς ἐκδιδόμενα ἀνατρέπεσθαι, καὶ ζημιοῦνται οἱ ἐξειληφότες: προνοείτωσαν δὲ οἱ αὐτοὶ ὥστε τοὺς ἐκ τύπου θείου ἔχοντας νομὴν ὕδατος μὴ πλεονεκτεῖν τοῖς ἑτέροις, καὶ τὸν μὲν πλέον, τὸν δὲ ἔλασσον λαμβάνειν, ἔργον δὲ ἔσω τοῦ μεγαλοπρεπεστάτου κόμητος τῶν θείων ἰδικῶν τοῦ βασιλέως, καὶ τῶν ὑπηρετουμένων αὐτῷ παλατινῶν διερευνᾷν ταῦτα, καὶ προσαγγέλλειν, καὶ τὴν τῶν ἐπικειμένων προστίμων εἴσπραξιν ποιεῖσθαι, ἢ ἐὰν ῥαθυμήσειεν εἴκοσι χρυσίου λίτρας προστιμᾶσθαι, τὴν δὲ τάξιν αὐτοῦ πέντε καὶ δέκα.

E Nemo fiat diſcuſſor aliter quam ex juſſione principis ſpecialiter diſcuſſoris faciente mentionem, non præfectorum juſſu, non ex præcepto alterius cujuſquam judicis, non civilium operum vel pecuniarum frumento comparando deſtinatarum vel portuum vel eorum quæ impenduntur in aquæductus murorumve conſtructiones, vel ad vias ſternendas, vel ad pontium & aggerum inſtructionem, ſed neque pecuniarum ad lavacra deſtinatarum, vel alio quocunque modo ad civilem rationem pertinentium. At princeps ſive ex ærario pecunias miſerit ad mœnium, vel alterius operis conſtructionem, ſive ab alio relictas civitatibus pecunia invenerit, ſemel vel etiam ſæpius cum ei ſederit animo mittat diſcuſſorem qui opus admetiatur, & rationes putet exacte, & ad ſe referat; ut ſi recte ſumptus facti ſunt, iis qui fecerunt ſacra ſecuritas conficiatur, qua freti nullam ii poſtea vel heredes eorum, aut bonorum poſſeſſores quæſtionem patiantur. Valeat & ab diſcuſſore poſt rationum diſcuſſionem emiſſa ſecuritas, nec ſacra apocha, nec alia qualibet cautione indigens. Sumptus autem diſcuſſoribus pollicetur conſtitutio, ut ſine damno ratiocinia tractent. Eos vero qui de ſuo impendunt in B opera civitatis, vel alias publicas neceſſitates, heredeſve eorum, nullam vult diſcuſſionem ſuſtinere, vel lucrorum, vel eorum quæ dicuntur *ἀγωγικὰ*, aut *παρατομπικὰ*, vel ſumptuum qui fiunt circa mulos fiſcales, aut muliones, vel proſecutionum ratione, vel eorum quæ generali nomine vocantur, ſolemnia. Ceterum præſidum nemo diſcuſſorem mittat, ſed referat ad principem in hoc ut ab eo mittatur qui hæc diſcutiat, ac ne unum quidem obolum inde corradat, ſed tam fiſco quam collatoribus jus ſuum conſervet: & ſi inventas apud aliquos pecunias fiſcales exegerit, & ſacro ornamento intulerit, licito jure ſibi in ſingulas libras ſex C ſolidos pro ſolatio retineat. Quod ſi vel obolum invitis aut volentibus provincialibus acceperit, is quidem quod accepit reddat, quadruplum fiſco inferens, & criminaliter coerceatur quaſi proditor fiſci collatorumque concuſſor. Qui autem dedit quaſi hoc ipſo confeſſus ſe fiſci rationibus obnoxium, rurſus diſcutiatur & exigatur. Diſcuſſione autem ſolemnium facta & ad principem perlata: diſcuſſis ſacra ſecuritas detur: dari etiam ea poteſt a diſcuſſoribus, ita ut utroque caſu nullam illi poſtea diſcuſſionem patiantur: neque vero ob ſecuritatem a ſe expoſitam diſcuſſor quidquam accipere poteſt, vel ſi quid exigat, poſſeſſoribus & muni- D cipibus eum propulſandi jus eſt, referendi etiam ad principem ut mittat aliquem qui hoc genus concuſſionis coerceat. Præſes qui poſt hanc legem non accepta ex ſcripto juſſione principis, diſcuſſorem quacumque ex cauſa miſerit, xx. lib. auri, & officium ejus xv. pœnæ ſubjiciatur, qui nec occaſione repurgationis cloacarum vel ædificiorum muris adjunctorum, vel ruinæ eorum, vel ob factas in publicis porticibus *προδουλείας* ut vocantur, & areas, vel eorum quæ in civitatis intercolumniis ædificata ſunt, quaſi deſtruenda ſint, vel de imaginibus aliiſve a ſe excogitatis modis, aut civilibus quæſtionibus ullas juſſiones facere poteſt. E Sed ſi fecerit, licet civibus executioni earum obſiſtere, minimeque eis ſatisfacere, præſidibus provinciarum hoc ſilentio tranſmittentibus, & omni civili publicoque auxilio eiſdem ſubdendo pœnis, facultatem quoque habentibus iis qui voluerint preces principi offerre, & geſta perdocere, ut principalis indignationis correctio conſequatur: præſidibus item talia jubentibus xx. lib. auri multandis, majoremque principis commotionem expectantibus: officio autem obſecundante præter multam xv. lib. auri in corpus caſtigando. Soli enim principi

cipi licet horum inspectionem viro integro & fideliter atque ex usu civitatum hæc indaganti, nihilque protinus ob id accipienti mandare. Provideant autem patres civitatum possessorumque potiores, ne quis civilem vel publicum ullum locum in muris vel in publicis porticibus, vel obsequiis, vel alicubi injusta ex causa detineat, & ne cuiquam detur quidquam ex publico sine sacra forma. Quæ enim fuerint ab eis tradita, non recte rescindentur, & in damno versabuntur qui acceperint. Iidem provideant ne qui ex sacra forma habent possessionem aquæ, quid usurpent præter ceteros, & hic quidem plus, ille minus accipiat. Hæc autem magnificus Comes privatarum, & ei obsequentes Palatini perscrutari & deferre debent, impositasque pœnas exigere, vel si neglexerint, xx. lib. auri multantur, officium vero xv.

Præcipua legis capita hæc sunt, Non mitti in provincias discussorem sine auctoritate principis: discussis apocham sacram vel a discussore dari: Sumptus solatiaque discussorem habere ex publico: nihil capere a collatoribus. De iis qui vocantur παραπομπικὰ meminit Justiniani *Nov.* 128. Notandum quod sacrum ærarium, ornamentum vocat, vestiarium Græci appellant ad *l.2.sup.ne fis. vel Resp.* & Nicetas vestiarium τῆς βασιλείας βασιλικὸν ταμεῖον, ἢ χρυσῶνα. Discussorem autem semel inspectorem vocat, ut in *Nov.* Valent. *de ind. rel.* & frequentius λογοθέτην. Procop. III. de bel. Goth. ἦν δὲ Ἀλέξανδρός τις ἐν βυζαντίῳ τοῖς δημοσίοις ἐφεστὼς λογισμοῖς, λογοθέτην ἑλληνίζοντες τὴν τιμὴν ταύτην καλοῦσι Ῥωμαῖοι: quæ interpres omisit. Sed fortasse Catholicum potius intelligit quam discussorem: nam & eodem nomine cœpit Catholicus appellari teste Harmenopulo. Novissime etiam Quæstor. Sic enim legimus scriptum in Notitia officiorum Constantinopoleos: μέγας λογοθέτης διατάττει τὰ παρὰ τοῦ βασιλέως ἀποστελλόμενα προστάγματα τέ καὶ χρυσόβουλα πρός τε ῥῆγας, σουλτάνοις, καὶ τοῦτο μὲν ἴδιον τοῦ μεγάλου λογοθέτου ὑπηρέτημα: quæ functio Quæstoris est: Mutavere etiam Latini Quæstoris nomen in Cancellarii. Nicetas VII. τὸν οἰκεῖον ὡς ἡ λατίνων βούλεται φωνὴ καγκελλάριον, ὡς δ' ἕλληνες εἴποιεν, λογοθέτην: quo de officio sup. tit. 12.

De Decurionibus & filiis eorum, & qui decuriones habentur quibus modis a fortuna curiali liberentur.

Tit. XXXI.

CURIA Senatum significat: duplex autem est Senatus, antiquæ Romæ & Constantinopolitanæ Romæ, qui dicitur maximus, *l. ult. inf. hoc tit.* In aliis civitatibus est curia, ergo & senatus. Sed hic minor senatus dicitur, & qui in eum conscripti sunt consilii publici causa curiales sive decuriones: quodammodo senatores sunt, *l. omnes judices, inf. hoc tit. Nov.* 38. Evagrius lib. III. ἑκάστης πόλεως τοῖς ἐν τοῖς βουλευτηρίοις ἐν τῇ συγκλήτῳ τινὸς ἐχούσης τὲ καὶ ὀνομαζομένης. Majorianus in *Nov. de Curialibus. Curiales*, inquit, *servos esse Reip. ac viscera civitatum nullus ignorat, quorum cœtum recte appellatum minorem senatum:* ubi pro *Servos* legendum *nervos*. Cassiodor. IX. Non inaniter appellavit minorem senatum, nervos quoque vocitans ac viscera civitatum. Intelligit autem Cassiodorus Novellam illam Majoriani. Hic titulus non est in Basilicis, quod Leonis auctoritate *Nov.* 46. sublati jam essent ordines decurionum.

I. IMPP. VALERIANUS ET GALLIENUS AA. ET VALERIANUS CAESAR CARTERIO. Si cum te pater decurionem esse voluisset, & illo in rebus humanis agente, honor tibi iste delatus est: tenentur quidem etiam heredes ejus reipub. nam in hac parte vice fidejussoris pater accipitur: sed non ante, nisi tuis propriis rebus excussis. PP. V. KAL. DEC. ÆMILIO ET BASSO COSS.

Si filiusfamilias voluntate patris & patre superstite decurio factus sit, lex ait heredes patris Reipublicæ teneri: patrem enim vice fidejussoris accipi: excuti vero prius filium oportere, *l. libertus, §. filium, Ad mun.* Ut igitur fiscus, ita Respublica electionem non habet. Sed neque privati ex Novella Justiniani. At si filiusfamilias a patre decurio factus, post mortem patris honores vel munera quædam civilia suscipiat, vel si voluerit eum pater decurionem fieri, eique decurionatus honor delatus sit post mortem patris, heredes patris eo nomine Reip. non tenentur, *l. Lucius, §. hoc responsum, ff. ad municip. l. 3. §. ult. l. & si filium, ff. de mun. & hon.* Nec obstat *l. si filia, §. Neratius, ff. fam. erc.* quoniam ibi vivo patre filio delata est ἀγωνοθεσία, atque ideo pater eam filium suscepturum professus est: quamobrem merito heredes tenentur, etiamsi filius non nisi post mortem patris eo munere functus sit, *l. 1. inf. de per. suc. par.*

II. EXEMPLUM SACRARUM LITERARUM DIOCLETIANI ET MAXIMIANI AA. Observare oportebit magistratus, ut decurionibus solemniter in curiam convocatis, nominationem ad certa munera faciant: eamque statim in notitiam ejus qui fuerit nominatus, per officialem publicum perferri curent: habituro appellandi, si voluerit, atque agendi facultatem apud præsidem causam suam jure consueto: quem si constiterit nominari minime debuisse, sumptum litis eidem a nominatore restitui oportebit. SINE DIE ET CONSULE.

Duumviri nominationem ad munera civilia faciunt ex more vel lege municipali convocata curia. Ab ea nominatione est appellatio, *l. si ad scribatum, l. ii qui ad civilia, l. cives, sup. de appel.* vel querela potius quam appellatio, *l. si nominatus, C. Th. eod. tit.* sine observatione dierum fatalium, *l. 1. sup. de temp. ap.* Confirmari nominationem oportet judicio præsidum, *l. 59. inf.* qui & nominationibus interesse solent, *l. 1. §. sed & si præses, ff. quan. ap. sit.* Edita est hæc Constitutio sine die & consule, ut & pleræque aliæ, quæ res vitii nihil adfert. Augustin. in Breviculo Collat. III. *Cognitor interlocutus est, evidentissime legibus definitum, imperialia Constituta, etiamsi Coss. non legerentur, in dubium non vocari.* Personalia certe beneficia sine die & consule non valent, *l. si qua sup. de div. rescr.*

III. IIDEM AA. JULIO. Cum decurionatus honorem sponte susceperis, ab albo eximi, licet annosum te esse dicas, non potes. PP. ID. NOV. DIOCLETIANO A. II. ET ARISTOBOLO. COSS.

Constitutionibus cautum est, invitos ad decurionatus honorem non vocari eos, qui majores sunt annis 55. Qui tamen sua sponte susceperint decurionatum licet

licet exceſſerint annos LXX. non eximentur decurionum albo.

IV. IIDEM AA. CASSIANO. Cum adoptivum ex adoptantis dignitate decurionis filium effici nulla dubitatio ſit, pro atrocibus injuriis eum, quem ad vicem naturalis pignoris tibi adſcribebas a præſide provinciæ illicitis corporis cruciatibus affici non oportuit, hocque congruenti pœna coercebitur. PP. XI. KAL. DEC. DIOCLETIANO A. II. ET ARISTOBOLO COSS.

Decuriones plebejorum pœnis tormentiſve non adficiuntur. Sed nec filii eorum naturales aut adoptivi: quam in rem pœna definitur in *l. omnes judices*, *inf.* Filios pignora vocat. Sunt enim ἐνέχυρασβία, ut Theophylactus ſcholaſticus ait in epiſtolis, & Theophilus in Inſtitutione prima. *Pignora pacis*, Seneca.

V. IIDEM AA. ALEXANDRO. Filios in poteſtate patris poſitos ad munera, ſeu honores non poſſe devocari falſo tibi perſuaſum eſt. Sane ſi ad nominationem filii conſenſum non accommodaveris, ob adminiſtrationem ipſius minime conveniri poteris. PP. VI. ID. * MAXIMO II. ET AQUILINO COSS.

Filiusfa. civilia munera & honores ſuſcipere poteſt, nec pro eo pater invitus obligatur, niſi prætoriis actionibus, *l. 3. ſup. Ne filius pro pat.*

VI. IIDEM AA. LEONTIO. Expertes literarum decurionis munera peragere non prohibent jura. DAT. VIII. KAL. MAI. AA. COSS.

In decurionibus facultates magis ſpectamus, quam eruditionem literarum.

VII. IIDEM AA. DIOGENIANO. Licet indiviſa bona fratres habent, nihilominus tamen ſinguli ſuo nomine civilibus tenentur muneribus. DAT. IV. ID. MAI. PAULINO IPSIS AA. COSS.

Qui munere aliquo functus eſt, certi temporis vacationem habet. At propter fratrem qui munere functus eſt, frater vacationem non habet qui munere functus non eſt, licet hereditatem paternam poſſideant pro indiviſo: nec enim ut indiviſa ſunt bona, ita & munera civilia: indiviſa ſunt munera inter patrem & filiumfam. & inter fratres qui ſunt ſub patris poteſtate, quia omnes ſimul unius vice funguntur, atque ideo nonnunquam unus vacat propter alium.

VIII. IIDEM AA. PLATONIANO. Infamia quæ tibi abominanda eſt, non etiam amiſſionis oculorum caſus quæſitum tibi adimit honorem. DAT. XVI. KAL. FEB. NICOMEDIAE CC. COSS.

Infamia & nota quælibet adimit decurionatus honorem, cæcitas non item: quinimo cæcus & ſenator, & decurio, & judex fieri poteſt, non tamen magiſtratus: nam in magiſtratu majeſtatem ampliorem exigimus. Perſæ ne coclitem quidem ad regni principatum aliamve dignitatem admittebant, auctore Procopio.

IX. IIDEM AA. * In albo decurionum deſcribendo, patrem non habenti filios anteferri conſtitit.

Pro *deſcribendo*, quidam Codices habent, *præſcriptis*.

A Puto legendum, *proſcribendo*, ut in *l. Herennius*, *ff. eod.* Præfertur in albo proſcribendo is qui liberos habet non habenti: & ita ex ſeptimo capite legis Juliæ ex Coſſ. ei qui liberos habet in poteſtate aut bello amiſit, priori faſces ſumendi poteſtas fit, auctore Gellio lib. 2. qui liberos habent, plus ſunt de rep. ſolliciti, quam qui non habent. Addatur *l. ſpurii*, §. *ultim. ff. eod.*

X. IIDEM AA. AURELIO. Si ultra ſeptuageſimum ætatis annum patrem tuum eſſe præſes provinciæ perſpexerit, eum perſonalium munerum vacatione perfrui providebit.

A perſonalibus muneribus excuſat ætas LXX. annorum,
B nec tamen decurionatu ſolvit.

XI. IIDEM AA. AD MAXIMUM. Uxorem pro marito decurione conveniri non poſſe procul dubio eſt.

Dos tamen tenetur ob civile munus vel honorem mariti, nec ſpeciale hoc eſt in primipilatu. Paraphernа non tenentur, *l. 3. ſup. Ne uxor pro mar.*

XII. IIDEM AA. ZOTICO. Nec infames immunitatem habere, cum hæc privilegii, non notæ ſit, convenit. DAT. V. KAL. DEC. AA. COSS.

Infamia repellit ab honoribus. Immunitatem & va-
C cationem munerum, quæ ex privilegio tantum datur, non tribuit, *l. 1. inf. de iis, qui non imp.*

XIII. IIDEM AA. * A muneribus decurionatus nec ſententia præſidis in perpetuum nec anni quinquaginta, nec podagræ valetudo præſtat excuſationem.

In perpetuum decurionatu prohibitus non excuſatur a muneribus civilibus. Sed neque podagricus, chiragricus, iſchiadicus: nam ii morbi ceſſationem & intervalla habent. Pro L. mallem LV. Tot anni excuſant a decurionatu, non a munerib. Euſtathius tamen περὶ χρόνων legit L.

D

XIV. IMP. CONSTANTINUS A. AD EVAGRIUM. Nemo judex aliquem ſuo arbitrio de curia liberet: nam ſi quis fuerit hujuſmodi infortunio depravatus ut debeat ſublevari: de ejus nomine ad noſtram ſcientiam referri oportet, ut certo temporis ſpatio civilium munerum ei vacatio porrigatur. PP. ID. MART. CONSTANTINO A. III. ET LICINIO III. COSS.

Præſes provinciæ tribuere munerum vacationem non poteſt, etiamſi juſta videatur dandæ vacationis cauſa ſubeſſe, veluti paupertas, aut everſio bonorum, aut morbus ſonticus. Sed impetranda eſt a principe, *l. 1.*
E *inf. de iis, qui a prin. vac. acc.*

XV. IDEM A. HILARIANO CORRECTORI LUCANIAE ET BRUTIORUM. Univerſos decuriones volumus a tabellionum officiis temperare. DAT. III. KAL. FEB. SABINO ET RUFINO COSS.

Decuriones tabellionum officio pro dignitate fungi non poſſunt. Tabelliones tamen ad decurionatum vocari poſſunt, *l. ſi quis decurio*, *ſup. ad l. Corn. de falſ.* cui hanc eſſe conjungendam inſcriptiones & ſubſcriptiones ſuadent. Tabelliones ſunt publici contractuum ſcri-

ſcriptores , *l.* I. *inf. ut nemo ad ſuum pat. l.* 2. *ſup. de eunuchis*, *l. contractus*, *ſup. de fid. inſtru.* vel teſtamentorum , *l. ambiguitates* , *ſup. de teſtam.* Inſtrumenta ab eis conſcripta ἀγοραῖα dicuntur , *Nov.* 73. 52. 49. 117. 142. *& edicto* 7. Forenſia ſive publica , *l. comparationes* , *ſup. de fide inſtr.* De eis ſpecialis eſt *Nov.* 44. περὶ συμβολαιογράφων , ex qua intelligitur , habere eos ſtationes ſuas , quas & gradus & ſcamna Græci vocant , & miniſtros ſive diſcipulos , itemque adjutorem ſive ſubſtitutum confirmatum apud acta magiſtri cenſus . Et Leonis *Nov.* περὶ πολιτικῶν σωματείων διατάξεων ex qua intelligitur , fuiſſe certum tabellionum corpus ſub primicerio, a quo ex collegii ſententia tabelliones quique creabantur , non niſi homines fidei probæ & ſcribendi loquendique peritiſſimi , nec non & juriſperiti, qui tenerent libros XL. βασιλικῶν , & haberent ἐπὶ στόματος, ut ait , LX. titulos Enchiridii , de quibus Harmenopulus in præfatione . Adjicitur , creationem eorum inſinuandam eſſe præfect. urbi , creatoribus jurantibus ſe nec ambitione nec gratia ulla , ſed ſola virtutis conſcientia ad novi tabellionis electionem adductos , atque ita in ſecretario præf. urbi anuli ſignatorii oblatione , ejus promotionem fieri . Duci autem eum ad præf. urbi indutum epheſtride , ac deinde promotione facta ad templum , ceteris tabellionibus eadem indumenta gerentibus , ibique pro epheſtride , ei a ſacerdote dari album φελώνιον ſuperdicta prece . Adjicit & inepta quædam alia : & ad extremum , licere συμποσιάζειν μετὰ τῶν συμπαρόντων καὶ συνευφραίνεσθαι : quæ omnia in Doctoribus creandis plerique nunc obſervant diligenter . At in ea Nov. Tabularii appellantur . Poſterior ætas multa mutavit vocabula . Tabularii in libris noſtris ſunt qui civitatum aut provinciarum chartas & rationes tractant atque ſupputant , qui præſunt tabulario civitatum : in quo pleraque publica & privatorum reconduntur , veluti debitorum obſignatæ pecuniæ , quod ex multis locis liquet , qui ſunt infra ſupraque . In rebus tamen privatorum plerumque adhibebantur , vel ut pro imperitis literarum ſcriberent aut ſubſcriberent , vel ut pro ſtipulari nequeuntibus ſtipularentur , quaſi perſonæ publicæ : qua de re ſunt multi loci , quos nolo notare : eamus porro.

XVI. IDEM A. AD HILARIANUM PROC. AFRICAE . Si quis decurio vel propriæ rei cauſa vel reipublicæ , cogatur noſtrum adire comitatum , is non ante diſcedat , quam inſinuato judici deſiderio proficiſcendi licentiam conſequatur : quod ſi pro ſua audacia parvi aliquis hanc fecerit juſſionem , indignationem competentem ſortiatur . PP. VII. ID. JUL. CARTHAG. CRISPO III. ET CONSTANTINO A. VII. ET CONSTANTIO CAES. COSS.

Ne decuriones ſuæ vel publicæ rei cauſa ad ſacrum comitatum veniant ſine commeatu præſidis . Obſtare videtur *l. pen. inf. de legation.* Reſpondeas , præſidi decretum & cauſam legationis non inſinuari , commeatum tamen ſive ἀπολυτικὴν ab eo poſtulari .

XVII. IDEM A. AD EVAGRIUM PP. Qui derelicta curia militaverit , revocetur ad curiam . DAT. XVI. KAL. JUN. CONSTANTINO A. VII. ET CONSTANTIO C. COSS.

Qui militaverit in exercitu vel officio magiſtratuum .

XVIII. IDEM A. * Si ad magiſtratum nominati aufugerint , requirantur : & ſi pertinaci eos animo latere patuerit , his ipſorum bona permittantur , qui præſenti tempore in locum eorum ad

A duumviratus munera vocabuntur : ita ut ſi poſtea reperti fuerint , biennio integro onera duumviratus cogantur agnoſcere : omnes enim qui obſequia publicorum munerum tentaverint declinare , ſimili conditioni teneri oportet. DAT. III. KAL. OCTOB. SERDICÆ CONSTANTINO A. VII. ET CONSTANTIO VI. COSS.

Duumviri ſunt magiſtratus municipales annui , refugæ biennales : fuere in aliis municipiis Quatuorviri , *l.* I. *inf. de ſol. & lib. deb. civ.* In aliis Ædiles , *l.* 2. *inf. tit. prox. l. qui inſulam*, §. *Ædilis* , *ff. loc.* Juvenalis , Sat. III.

Sufficiunt tunicæ ſummis ædilibus albæ .

B Arpinum habuit Ædiles . Cicero XIII , Epiſtol. *Ædilem filium meum fieri volui . Is enim magiſtratus in noſtro municipio nec alius ullus creari ſolet* , & XV. ad Attic. *Nummos Arpinatium ſi* L. *Fabius Ædilis petet* . Lanuvium Dictatores , in Orat. pro Milone . Capua Prætores II. Agr. Fundi , Horatio teſte , niſi prætorem pro duumviro dixit , ut Acro interpretatur more Græcorum , qui Duumviros στρατηγοὺς vocant . Inde Spartianus in Adriano : *Per latina oppida Dictator & Ædilis & Duumvir fuit* . Alexandria Hypomnematographos , *l.* 59. *inf.* Qui abierunt Duumviratu , Duumviralitii dicuntur . Auguſt. de cur. pro mortuis : *Curialis pauper vix illius loci Duumviralitius* . Dicuntur & Duumvirales & Duumviratii .

C XIX. IDEM A. AD LUCRETIUM . Vacuatis reſcriptis , per quæ munerum civilium nonnullis eſt vacatio præſtita , omnes civilibus neceſſitatibus aggregentur , ita ut nec conſenſu civium vel curiæ præſtita cuiquam immunitas valeat , ſed omnes ad munerum ſocietatem conveniantur. DAT. VIII. KAL. NOV. HERACLEAE CONSTANTINO A. VII. ET CONSTANTIO IV. COSS.

Non valent reſcripta quibus nonnullis civilium munerum vacatio conceditur , etiamſi adſit conſenſus curiæ vel civium , *l. nemo* , *ſup. hoc tit. & l.* I. *inf. de iis qui a princ. vac. accep.* de temporaria vacatione lo- D quuntur .

XX. IMPP. CONSTANTIUS ET CONSTANS AA. ORDINI CIVITATIS ÆDESENAE . Circenſium magiſtratus deſertores ad eam gravitas tua faciat neceſſitatem conditionis urgeri , ut quaſcunque pro his expenſas civitas prorogaverit , refundere protinus , ac repræſentare cogantur . DAT. XVI. KAL. FEB. NAISSO ACINDINO COSS.

Sic repoſui inſcriptionem , ut erat in vetuſtiſſimo libro , quem habemus . At Cod. Th. habet *Conſtantinæ* . Hæc urbs eſt Phœniciæ , Edeſſa Oſroenæ . Scripta etiam videtur hæc lex fuiſſe ad præſidem Oſroenæ : quoniam E ait , *ad eam gravitas tua* . Sententia legis hæc eſt , Duumviros non edentes ludos Circenſes , protinus Reip. reddere compelli ea quæ in eam rem Reſp. prorogaverit . Similis eſt de prætoribus lex ejuſdem Conſtantii lib. VI. C. Th. his verbis : *Pro eo , quem abſentem tempus editionis invenerit , erogationem debitam fiſcus expendat , poſt adventum cuncta quæ prærogata fuerint ſoluturo .*

XXI. IIDEM AA. NEMESIANO COM. LARGITIONUM . Curiales omnium civitatum nullam pro re privata noſtra debent inquietudinem ſuſtinere , nec hujuſmodi oneribus velut extraordina-

dinariis occupari, quoniam satis est si civitatum munera per eos congrue compleantur. Dat. prid. Id. Aug. Bessae. Acindino et Proculo Coss. A

Curiales pro Rep. subeunt munera, non pro re privata principis, & generaliter alienis, humilioribus extraordinariis oneribus Reip. subducendi non sunt *l. pen. inf. de suscep. l.* 17. §. *exigendi*, *ff. ad munic.*

XXII. Imp. Julianus A. Juliano Comiti Orientis. Eos indulserunt veteres principes ex materno genere curialibus Antiochenis adscribi, quos patris conditio nullius vindicaret juri civitatis. Dat. v. Kal. Sept. Antiochiae Mamertino et Nevitta Coss. B

Partem patriæ nullam ducimus ex matre, licet ita Virgilius scripserit viii. *Gnatum exhortarer ni mistus matre Sabella, Hinc partem patriæ traheret.* Ideoque patre non curiali natus, etiamsi mater sit ex curiali genere, non obligatur curiæ maternæ civitatis, *l. nullus* 2. *inf. hoc tit.* Excipitur hac lege curia Antiochena, quæ sibi vindicat etiam eos, qui nascuntur patre libero: matre decurionis filia, *l.* 62. *inf. hoc tit.* cujus privilegii gratiam Imp. Leo facit certis personis comprehensis, *l.* 61. *inf. hoc tit.* & hanc Juliani legem invenies a Zosimo relatam lib. 3. Est igitur hoc unum privilegium Antiochenæ civitatis, quam Am. Marcellinus xx. Orientis pulchrum apicem, Herodianus iiii. *ἡ πολὺ τῆς Ῥώμης μεγέθει ἀπολειπούσαν*. Procopius 1. de bell. Pers. *πλούτῳ τε καὶ μεγέθει καὶ πολυανθρωπίᾳ πόλεων πρώτην ἁπασῶν τῶν ἐν τοῖς ἑῴοις*. Dissimilia aliquantum sunt ea privilegia quæ Iliensibus & Delphis & Ponticis concessa sunt, *l.* 1. *ff. ad municip.* Nec enim id eis datum est, ut editus matre curiali & patre non curiali, curiam maternam sequatur, sed ut editus utroque parente curiali, matris Iliensis aut Delphicæ aut Ponticæ potius curiam sequatur. Iliensibus id datum est propter inclitam nobilitatem civitatis & originem civitatis Romanæ: qua ratione Claudii temporibus soluti etiam sunt omni publico munere, *l. non tantum*, §. *Iliensibus*, *ff. de exc. tut.* & Tacitus xii. & Strabo xiii. & Suetonius in Claudio. Delphis idem datum est propter religionem. Ponticis cur, nescio, qua lege scio, nempe Pompeja, auctore Plinio x. Epist. Illis qua lege nescio. Dum sit quod scias, si quid ad hæc sit quod nescias, laus est, quam hac sola ex parte capto. Ex altera sibi pergant sumere qui cœperunt. Undique enim sibi quisque vindicat nostra. Video, nec invideo: & malo ut aliis bene sit de meo, quam mihi male de alieno. C D

XXIII. Idem A. Juliano Comiti Orientis. Providendum est eorum novitati decurionum, qui nuper nomen curiis addiderunt, ne præteritis debitis susceptorum onerentur: sed conventis propter hæc debita his, qui ex præcedentibus delegationibus contraxerunt, nullam eos molestiam pro sarcina nominationis alienæ sustinere patiaris pp. Byritho Kal. Nov. Mamertino et Nevitta Coss. E

Susceptores publicorum tributorum ex decurionibus creantur, *l.* 5. *sup. de exact. trib. l.* 8. *inf. de suscep.* quod tamen eis ademit Anastasius constitutis vindicibus. At novi decuriones non onerantur præteritis debitis susceptorum, quos ipsi non nominaverunt. Ait, *delegationibus*, quod susceptoris officio nemo fungatur sine delegationibus.

XXIV. Idem A. Leontio Consulari Palestinae. Si quis decurio pater sit duodecim liberorum, honestissima munerum quiete donetur. Dat. Kal. Mart. Antiochiae, Juliano A. iv. et Salustio Coss.

Pro xii. C. Th. & libri scripti habent, xiii. quod duobus ii. mutatis in v. conjecturam facit esse legendum xvi. Tot enim desiderantur in *l. semper*, *ff. de jur. immun.*

XXV. Impp. Valentinianus et Valens AA. ad Provinciales Bizacenos. Curiales ultra terminos propriæ civitatis non jubeantur a moderatoribus provinciarum exhibere sui præsentiam, nisi publica necessitas exegerit. Dat. prid. Id. Sep. Aquil. Divo Joviano et Varroniano Coss.

No. 45. inter alia decurionum privilegia hoc refertur, ne in aliam regionem pertrahantur: debent enim curiæ suæ assiduam & constantem operam.

XXVI. Iidem AA. ad Modestum pp. Quidam ignaviæ sectatores, desertis civitatum muneribus captant solitudines ac secreta, & sub specie religionis cum cœtibus monazonton congregantur: hos igitur atque in hujusmodi deprehensos erui latebris, consulta præceptione mandamus, atque ad munia patriarum subeunda revocari, aut pro tenore nostræ sanctionis familiarium rerum carere illecebris: quas per eos censuimus vindicandas, qui publicarum essent subituri munera functionum. pp. Byritho Kal. Jan. Valentiniano et Valente AA. Coss.

Pertinet hæc lex ad monachos Ægypti (quibus fuit Valens pertinaciter infensus) *l.* 63. *C. Th. de decur.* nec tamen ad omnes, sed ad eos tantum qui curia relicta Ægypti solitudines quæsissent: qua ex re capite minuti non censebantur: bona namque propria & testamenti factionem retinebant, *l. generaliter*, *sup. de episc. & cleric.* At ex ea vita non redeuntibus ad communem utilitatem, hæc constitutio adimit bona, quæ addicit iis qui eorum vice civilia munera gesserint, ut *l.* 18. *sup.* De monachis est locus singularis apud Hieronymum in Philone. Idem Valens dicitur legem dedisse, ut monachi inviti militiæ nomen darent, *ignaviæ sectatores*] *L. cum de indebito*, *De probat.* Valerius maximus: *qui per religionis simulationem alimenta inertiæ quærunt.*

XXVII. Iidem AA. Mauris Sitifensibus. Privilegio militiæ paternæ se non vindicet, quem assuetus curiæ nexus adstringit: quod si militari avo & patre decurione nascetur, paternæ erit succedaneus functionis. Dat. ix. Kal. Mai Trever. Valentiniano et Valente AA. Coss.

Qui natus est avo decurione, patre milite, avi conditionem sequitur. Qui patre decurione, avo milite, patris denique curiæ causa est potior. Pro *assuetus*, veteres habent, *habitus*, quod significat avitus, ut jam ante indicavi iii. *Sent. Pauli tit.* iv. Sic apud Hieronymum de vig. ser. *Proba nunc habitas venundare dicitur possessiones*, & Tacitus 13. *Per luxum habitas possessiones dissipassent.*

XXVIII. Iidem AA. ad Voluzianum p. v. Nullus qualibet prærogativa fultus, a debitis mu-

muneribus habeatur immunis. DAT. IV. KAL. JUL. MED. VALENT. ET VALENTE AA. COSS.

Nullus, decurio. *Prærogativa*, id est, dignitate aut militia.

XXIX. IIDEM AA. GERMANO PP. GALLIARUM. Nati ex inquilinarum nostræ domus matrimonio & patre decurione, non patrum suorum, verum matrum conditionem sequantur. DAT. III. ID. OCT. VALENTINIANO ET VALENTE AA. COSS.

Plures sunt casus, quibus qui nascuntur ex justis nuptiis, matris non patris originem sequuntur. Unum habuimus supra de Iliensibus, Delphicis, Ponticis, Antiochenis. Aristoteles III. Polit. *ὁ ἐκ πολίτιδος ἐν ταῖς δημοκρατίαις πολίτης ἐστί*. Est hic alius si qui nascantur ex inquilina vel colona dominica & patre curiali: hi namque coloniam vel inquilinatum sequuntur potius, quam curiam, quod videtur abrogatum *Nov.* 38.

XXX. IIDEM AA. AD MODESTUM PP. Procuratores reipublicæ actionibus publicis debere uti non venit in dubium.

Idem est procurator & curator Reip. Is judex est & censor rerum ad civitatem pertinentium, & ideo *λογιστὴς* appellatur, id est, ut Gr. interpretantur *κριτὴς*, *δοκιμαστὴς*, *l. 3. sup. de mo. mul. l. 2. sup. de sen. quæ sine cer. quant. l. ult. ff. de off. ads.* Et est ex decurionibus. Prædia publica & vectigalia locat, pecuniam publicam tractat, opera & loca publica curat, *l. ad curatores, ff. de dam. inf. l. 3. §. plane, l. 5. §. idem ait, & §. hæc verba, ff. quod vi aut clam, l. 2. & 3. ff. de adm. rer. ad civit. pert.* & ut est in hac lege causas Reip. agit apud præsidem aut principem. Dices, idem est procurator & curator Reip. Cur ergo cum scriptum esset in *l. pen. sup. ne de sta. def. procuratorem vel curatorem Reip.* atque ita legerint Græci, emendasti, *procuratorem rei privatæ?* nimirum quia de servo fisci eo in loco agitur non civitatis, idque de procuratore rei privatæ traditum est in *l. 2. & 5. sup. ubi cau. stat.*

XXXI. IIDEM AA. ET GRATIANUS A. AD MODESTUM PP. Ex omnibus domibus producti, qui origine sunt curiales, ad subeundam publicorum munerum functionem protrahantur: quippe cum occultatoribus talium, præter jacturam existimationis, etiam rerum discrimen incumbat, si ulterius progressi, utilitatem publicam privatis custodiis & patrociniis postponant. DAT. III. ID JUL. ANCYRAE GRATIANO A. II. ET PROBO COSS.

Ne decuriones se ullius domus patrocinio tueantur, cujuscunque illa dignitatis sit vel fortunæ, *l. 39. inf.* patronos & occultatores coerceri.

XXXII. IMPPP. GRATIANUS, VALENTINIANUS ET THEOD. AAA. AD NEOTHERIUM PP. Fabricenses ordinibus restituuntur, qui originem curialem & propriæ munera declinaverint civitatis: reliqui ne levi quidem inquietudine pulsentur. DAT. XVI. KAL. APR. THESSAL. GRATIANO V. ET THEODOSIO AA. COSS.

Fabricenses sunt qui arma fabricant in publicis officinis. In eorum corpus curiales assumi non possunt *l. 4. inf. de fabr.* assumpti retrahuntur in curiam: idem de militibus & monachis dictum est sup. At fabricenses qui curiæ obnoxii non sunt ne ad leve quidem munus publicum vocari possunt.

XXXIII. IIDEM AAA. EUTROPIO PP. Omnes judices provinciarumque rectores a consuetudine temerariæ usurpationis abstineant, sciantque neminem omnino principalium aut decurionum sub qualibet culpæ aut erroris offensa cruciatibus esse subdendum. Quod si quis forte judicium in hanc pertinaciam illiciti furoris eruperit, quod audeat principalem aut decurionem, & suæ curiæ (si sic dici oportet) senatorem tormentis subdere: viginti librarum auri illatione multatus, & perpetua infamia inustus, ne speciali quidem rescripto notam eruere mereatur: & officium quinquaginta librarum auri multam fisco nostro cogatur inferre: quoniam ut pertinaciæ judicis sui resistat, liberam eidem contradicendi permittimus facultatem. DAT. XII. KAL. AUG. HERACLEAE EUCHERIO ET SYAGRIO COSS.

Hæc lex pœnam statuit in præsides, & officia, qui principales & decuriones pœnis aut tormentis plebejorum, veluti eculeo, ungulis, fidiculis subjecerint. In C. Th. de plumbatis hac lege nominatim cautum est: quod removit Tribonianus propter *l. quilibet inf.* In constitutione Constantini & Licinii, quæ extat in Augustini epistola 68. & lib. III. contra Cresconium, ita legitur: *Vigentium pervidimus ideo minime tortum, quod se decurionem Ziquensium civitatis esse asseverarit. Principalium*] Principales sunt decurionum primi, a quibus distributionum omnium forma procedit, ut est in *C. Th. tit. de iis quæ admi. vel off. publ. ger.* non tamen extraordinariarum ex *l. 4. C. Th. de ext. mun.* Hos intellexit Tertullianus de corona militis, dum ait *Coronatur & vulgus nunc ex principalium proprietatum exultatione*. Hi vel x. erant, vel v. vel xx. pro curiarum amplitudine & numero. Inde decemprimi Curiales, *l. 2. C. Th. de quæst. l. 44. conjuncta l. 42. C. Th. de iis qui super rel. cont. l. 39. C. Th. de epis. & cler.* Ut autem in schola domesticorum vel notariorum est primicerius caput scholæ, quem sequuntur decemprimi, ita in curia est summo loco primus curiæ, *l. Alexandrinis inf. l. 127. C. Th. eod. tit.* ut in Senatu princeps senatus, qui primus sententiam rogatur, & inde ab eo sunt quinque aut decem aut viginti primi. Primo curiæ similis est qui a Gregorio major populi appellatur, Germanis *Mejer*, Gallis *Mere*, qui & *Vimere* dicunt, pro vi majore, & *Mermonstier*, pro majori monasterio. Principalibus, qui Scabini antiqua satis appellatione, vel Consules, vel Jurati, vel Capitolini, vel Pares. Reliquis, qui præter eos consilii publici causa evocari solent in curiam. *Aut erroris*] Quidam Codices, *anterioris*. *Quoniam ut pertinaciæ*] Tertullianus de anima: *Gravior invidia est in præsidem cum officia pulsantur, plus cæditur qui jubet quando nec qui obsequitur excusatur.*

XXXIV. IIDEM AAA. FLORO PP. Si quis procurationem facultatum suarum curiali crediderit esse mandandam, totius dignitatis exceptione depulsa, gravissima pœna plectatur: ille vero qui immemor libertatis & generis, infamissimam suscipiens vilitatem, existimationem suam servili obsecundatione damnaverit, tradatur exilio. DAT. X. KAL. NOV. CP. ANTONIO ET SYAGRIO COSS.

Ut indignum decurione tabellionis officium, quod dixi-

diximus sup. ita & alienarum facultatum procuratio: ergo & conductio, *l. curiales*, *sup. de loc.* nam conductio est procurationis species, *Nov. Th. ne cur. alt. præd. cond.* Sed nec publicorum vectigalium aut prædiorum conductor esse potest, *l. spurii*, *§. decurio*, *ff. eod. tit. l. 97. Cod. Theo. eod. l. 2. §. 1. ff. de admin. rerum ad civ. pertin.* quod Adrianum constituisse Xiphilinus scribit. Idemque obtinuit in Senatoribus. Asconius contra Antonium: *Præterea Antonius*, inquit, *redemptas habebat ab ærario vectigales quadrigas, quam redemptionem Senatori habere licet per legem.*

XXXV. IIDEM AAA. POSTUMIANO PP. In filiis decurionum retinendis priorum præceptorum decreta sublimitas tua custodiat. Eos quoque, qui advocationis obtentu curialia onera declinant, agere universa compellat, quæ & si necessitas non exigit, tamen patria non remittit. Quin ipsos etiam filios magistrorum, qui ex curiali stirpe descendunt, simili modo obnoxios esse decernat. DAT. VIII. ID. APR. CP. MEROBAUDE II. SATURNINO COSS.

Tria in hac lege eaque diversa proponuntur: Ut in filiis decurionum in curia retinendis præf. prætorio anteriores leges sequatur & custodiat: Ut ne quis decurio per causam advocationis civilia munera detrectet. Potest decurio fungi advocationis officio, *l. falsi*, *§. 1. ff. ad leg. Cor. de fal. l. 56. 57. inf. hoc tit.* nec tamen ideo, etiam si alii complures existant decuriones gerendis muneribus idonei, ipse ab eis excusatur. Ut filii magistrorum, id est, professorum artium liberalium ex curiali genere descendentium, a civilibus muneribus non excusentur, ut patres.

XXXVI. IIDEM AAA. AD BASILIUM COM. S. L. Exemplo senatorii ordinis patris originem unusquisque sequatur, nec valeant specialiter delata rescripta, si quis se, matris origine defensa, a majore curia ad minorem transferri fortasse promeruerit: neque ulla pro more provinciæ referri sinatur exceptio. DAT. XVI. KAL. JUL. ROMAE MEROBAUDE II. ET SATURNINO COSS.

Editus utroque parente curiali, regulariter patris curiam sequitur, auditur si opposita matris origine, a patris majore civitate ad maternam, quæ minor est, ut scilicet minoribus oneribus subjiciatur, transire velit. Excipiuntur civitates aut provinciæ, quibus contraria huic regulæ privilegia data sunt, de quibus diximus supra. Privilegia civitatibus aut provinciis hac de re concessa valent. Beneficia specialiter uni personæ delata non valent. Consuetudo etiam contraria non valet.

XXXVII. IIDEM AAA. POSTUMIANO PP. Quotiescunque se ex rescriptis nostris aliquid impetrasse contendunt hi, quos obnoxios curiæ vel origo fecerit, vel latum inter partes judicium designaverit: nullam prorsus spem curiam declinandi ex colore sacræ jussionis accipiant. DAT. XIV. KAL. AUG. CP. MEROBAUDE II. ET SATURNI. COSS.

Curiæ subjicit nos origo vel res judicata vel incolatus vel possidendi condicio. Improbat autem hæc lex specialia rescripta in fraudem curiarum impetrata, ut *l. 19. sup.*

XXXVIII. IIDEM AAA. GYNEGYO PP. Ne quis officialium pœnæ specie atque æstimatione curiæ dedatur, nisi si quis forte curiam defugiens, ob hoc cœperit militare, ne ingenitis fungatur officiis. Omnes itaque omnino judices tuæ censuræ subditos admonebis, ne quis eorum æstimet curiæ loco supplicii quemquam deputandum, cum utique unumquemque criminosum non dignitas debeat, sed pœna comitari. DAT. VIII. ID. NOV. CP. RICOMERE ET CLEARCHO COSS.

Officiales præsidum pœnæ specie in curiam non damnantur, alioquin pœna dignitatem tribueret. Pœna deteriorem non meliorem ejus qui punitur, condicionem facit, ideoque Urbaniciani recte damnantur in corpus pistorum, *l. 2. inf. de app. præf. ur.* monachi abjecta stola sive tribonio, vel clerici deserto ordine ecclesiastico in curiam vel in cohortem, quasi videantur a meliore condicione in deteriorem transferri, *Nov. 5. & 6.* Officiales in curiam non item. Sed neque suarii in corpus pistorum, *l. ne quis*, *sup. de pœnis*, quia hoc genere pœnæ rei condicio deterior non fit. *Ingenitis*] Originalibus. Hic vero non tam datur, quam redditur curiæ. *Censuræ*] Præsides subjecti sunt præf. prætorio, *l. quilibet inf.* Cassiodorus in Psal. 104. *Quæ potestas hodie retinetur a præfectis, qui & vice sacra judicant, & cunctarum provinciarum potestatem maximam habere noscuntur.*

XXXIX. IIDEM AAA. EUSIGNO PP. Curiales, qui se privilegio domus nostræ defendi posse crediderint, ad curiam retrahantur, & propriis functionibus mancipentur, & publica damna sarciant. DAT. VIII. KAL. JAN. HONORIO NB. P. ET EVODIO COSS.

Ut curiales ex domo principis non secus atque ex domibus privatorum in curiam retrahantur.

XL. IMPPP. VALENTINIANUS, THEODOSIUS ET ARCHADIUS AAA. CYNE. PP. Quilibet principalium vel decurionum, si vel decoctor pecuniæ publicæ, vel fraudulentus in adscriptionibus illicitis, vel immoderatus in exactione fuerit inventus: juxta pristinam consuetudinem non solum a vobis, quibus propter loci dignitatem rerum summa commissa est, verum & a judicibus ordinariis plumbatarum ictibus subjiciatur. DAT. DIE KAL. APR. CP. VALENTINIANO A. III. ET EUTROPIO COSS.

Id primum moribus obtinuit, ut plumbatis castigari curiales possent, postea fuit mutatum, *l. 85. C. Th. de decur.* quod attigimus *sup. l. 33.* Nunc hac lege reducitur, maxime ex iis causis, si eversores pecuniæ publicæ, si iniqui descriptionum arbitri, si superexactores vel concussores fuerint. Quod in corona Romani decurionis Prudentius expressit eleganter, qui cum non posset fidiculis subjici, plumbatis subjectus est, ne virum clarum ut ait, plebeja pœna damnaret. Gradu reorum formam tormentis dari. Eversorem, dixi, quem lex decoctorem, qui ita definitur a Græcis, *ὁ χρεωστῶν τινὶ καὶ διά τινος μηχανῆς παρασκευάσας ἐκκοπῆναι τὸ χρέος καὶ μὴ καταβληθῆναι τῷ δανειστῇ.* Igitur decoctor est, qui quasi mutuatus sit contra S. C. cum tamen sit paterf. non solvit, vel qui quasi inops, cum sit dives, utitur novis tabulis, vel cedit bonis. Tertullianus in Apol. *Temporum vectigalia quotidie decoquunt. Rerum summa*] Marcellinus XVII. loquens de præf. præto. *Cui Augustus summam commiserit rerum. Constantinus A. ad Ablavium PP. Apud vos qui judiciorum summam tenetis.* Evagrius lib. III. c. XLII. *Μαρῖνον τὴν κορυφαίαν διέποντος τῶν ἀρχῶν ἣν οἱ πάλαι ὕπαρχον τῆς αὐλῆς ἐκάλουν.* quod Latine

tine sic reddi debuit, *Marini summam judiciorum tenentis, quem olim præf. prætorio vocabant*. Procopius male, ὂν πραίτωρα καλοῦσι, lib. 3. bel. Vand. non enim prætorem vocant, sed prætorii præfectum.

XLI. Iidem AAA. Gynegio pp. Decurio fortunam quam nascendo meruit suffragiis, atque ambitione non mutet: & si vacare per senectutem potuerit, propter ordinationem, quæ per plurimos cito definiri solet, curiam non relinquat. Dat. Prid. Non. Jul. cp. Valentiniano A. iii. et Eutropio Coss.

Ne quis emendicatis decurionum suffragiis segreget se a curia, veluti senex, qui decurio non sit invitus, si post decurionatum ad eam ætatem pervenerit, curia non solvitur ne ceterorum quidem consensu & emendicato decreto, quod fieri solet, & facile.

XLII. Imppp. Theodosius, Arcadius et Honorius AAA. Abundantio comiti et magistro utriusque militiae. Militaribus viris nihil sit commune cum curiis, nihilque sibi licitum sciant, quod suæ non subjectum est potestati: nullum injuria, nullum verbere, nullum gravi pulsatione tribunus, duxve, aut comes curialem principalemve contingat. Si quis posthac temerario & inconsiderato ausu ullum ex principalibus viris usurpata attrectaverit injuria: sciat se decem libris auri esse multandum. Dat. Prid. Kal. Aug. cp. Arcadio A. et Rufino Coss.

In principales vel decuriones civilium magistratuum jurisdictio est, *l.* 47. *inf.* non militarium veluti tribunorum. Ait, *Duxve aut Comes*. Veteres libri consentientes cum Theodosiano, *Dux ille an Comes sit*: quomodo plerique latini auctores loqui solent.

XLIII. Iidem AAA. Rufino pp. Omnes qui curiali obstricti sanguine, diversis se officiorum privilegiis, & actuum præjudiciis aggregaverunt, reddendos muniis esse non ambiges: sed nec rescripta aut adnotationes ad munerum fugam prodesse permittimus. Dat. Prid. Id. April. cp. Theodosio A. iii. et Abundantio Coss.

Quod de officiorum privilegiis & actuum præjudiciis, congruit cum *l.* 17. 28. 32. 35. 39. Quod de rescriptis, cum *l.* 19. 36. 37.

XLIV. Iidem AAA. Rufino pp. Nullus solius materni sanguinis vinculis illigetur: quia mulieris infirmitas nunquam hujusmodi functionibus reddit obnoxios, a quibus ipsa habetur immunis. Dat. v. Id. Aug. cp. Theodosio A. iii. et Abundantio Coss.

Dixi hac de re in *l.* 22. & 29.

XLV. Impp. Arcadius et Honorius AA. Ennoio Proc. Africae. Nominationum forma vacillare non debet, si omnes qui albo curiæ detinentur, adesse non possunt: ne paucorum absentia sive necessaria, sive fortuita debilitet, quod a majore parte ordinis salubriter fuerit constitutum: cum duæ partes ordinis in urbe positæ totius curiæ instar exhibeant. Dat. xvii. Kal. Jun. Med. Olybrio et Probino Coss.

Huic legi conjungenda est *l. nominationes*, *sup. de appel.* quæ eandem inscriptionem & subscriptionem habet. Non possunt fieri nominationes sive creationes ad munera civilia citra consilium decretumque publicum, præsentibus omnibus decurionibus, aut saltem duabus tertiis totius ordinis, *l.* 3. *ff. de dec. ab ord. fac. l. nulli*, *ff. quod cujusque univers.*

XLVI. Iidem AA. Theodoro pp. Ad subeunda patriæ munera dignissimi meritis & facultatibus curiales eligantur, ne tales forte nominentur, qui functiones publicas implere non possint. Dat. iv. Kal. Oct. Med. Olybrio et Probino Coss.

Ad munera, veluti ad sacerdotium provinciæ, nominantur potiores, id est, locupletes, & de Repub. bene meriti: & hoc est quod ait *l. honores*, *ff. eod. tit. honores, & munera non ordinationi, sed potioribus injungi*, hoc est, non tam vices spectari quam vires: quod de tutelis Paulus scripsit 2. recep. Sentent.

XLVII. Iidem AA. Caesario pp. Curiales qui honorariam adepti sunt comitivam dignitatem, formidare debent eos, quorum moderationi sunt commissi; nec se existimare ideo meruisse dignitatem, ut judicum præcepta despiciant. Quod si in eadem culpa perseverent, quinque librarum auri multæ obnoxii subjugentur, honore quoque quem prodiderint, spoliandi. Dat. iv. Kal. Jun. cp. Olybrio et Probino Coss.

Curiales sunt sub jurisdictione præsidis, etiamsi honorati sint titulo comitis consistoriani, vel ordinis primi aut secundi. Honorem prodit qui eo abutitur ad judicum contemptionem.

XLVIII. Iidem AA. Florentino p.v. In successione curialium decernimus, ut etiam si patres decesserint teneatur adgnatio. Dat. xii. Kal. Jan. Med. Caesario et Attico Coss.

Agnasci dicuntur postumi. Hic igitur est legis sensus, non tantum natos, sed & postumos sequi curialem fortunam patris. Quia enim lex ait, *Patres*, de aliis quam de filiis accipienda non est. De agnatis certe haudquaquam, quandoquidem decurionum agnati, etiam si eis heredes existant, eorum conditionem non sequuntur.

XLIX. Iidem AA. Theodoro pp. Omnes qui quolibet curiæ jure debentur, cujuscunque superstitionis sint, ad implenda munera teneantur. Dat. Id. Feb. Med. Honorio A. iv. et Eutychiano Coss.

Quolibet jure, puta genere, actu, re judicata. *Cujuscunque superstitionis*, puta Judæi aut Hæretici. Theodosius ait cujuscunque sectæ in *l. curiales*, *sup. de haeret.*

L. Iidem AA. Eutychiano pp. Omnes omnino curiales in originalibus ac debitis perpetuo curiis perseverent, & qui ex his ad provinciarum regimen atque administrationem qualibet fraude atque ambitione pervenerint, sciant se non solum in sua curia remansuros, sed etiam cunctis rur-

rursus ab exordio muneribus servituros. Dat. viii. Kal. Nov. cp. Honorio A. iv. et Eutychiano Coss.

Qui fraude vel ambitione facti sunt rectores provinciarum, revocantur in curiam, ita ut omnia curialia munera, & si jampridem ex eis quædam obierint, ex integro obire & repetere cogantur. Ait, *Originalibus*, genere: *Debitis*, quolibet alio jure.

LI. Iidem AA. Messalae pp. Quamvis provisum fuerat congruæ emendationis occursu, quemadmodum curiales, militiæ nomine & honore suspenso, officiis redderentur: tamen quia hoc callido consilio repererunt, ut civitatis provinciæ suæ finibus, tanquam his eorum tantum interdictus fuisset accessus, peregrinos expeterent commeatus: ne diutius in perniciem curiarum latitandi spes & solatium eos impunitatis exacuat: horum cupiditatibus obviamus, ut ex eorum bonis, qui se vel prosecutioni vel muniis civitatum, interdictæ dudum ambitione militiæ, vel qualibet fraude subtrahere conati fuerint: curiis quas deseruerant, consulatur. Iraque si vocati edictis intra anni metas (hi tamen qui manifestis curiæ nexibus illigantur) latere potius, quam redire maluerint: sciant post emensum annum, interpellatis provinciarum moderatoribus, ex facultatibus suis curiis, quas destituerunt, esse C consulendum, neque enim de immaturo præjudicio temporis possunt brevitatem causari. Dat. xvii. Kal. Sept. Theodoro v. c. Cos.

Qui relicta curia militiæ nomen dederunt, aut revocantur, aut post annum bona eorum addicuntur curiæ, vel etiam iis qui eorum vice munera subeunt, ut demonstratum est sup. Et non tantum in patria, sed & in peregrino solo decuriones militare prohibentur. Prosecutioni ait eos se subtrahere, longissime absunt. Huic conjungenda est *l. pen. sup. de resc. vend.*

LII. Iidem AA. Probino Proc. Africae. Quis tam inveniri iniquus arbiter rerum potest, qui in urbibus magnifico statu præditis, ac votiva curialium numerositate locupletibus, ad iterationem quempiam transacti oneris compellat: ut cum alii nedum pene initiati curiæ sacris fuerint, alios & continuatio & repetitæ sæpe functiones adficiant? Dat. xvi. kalend. Apr. Mediol. Caesario et Attico Coss.

Nemo cogitur munera civilia iterare vel continuare: æquum enim non est, aliis idoneis existentibus, qui nondum munus ullum curiæ attigerunt, eos qui attigerint iterum prægravari. Si civium sit inopia, aliud dicendum est, *l. 3. inf. quemad. civ. mun. ind.*

LIII. Impp. Honorius et Theodosius AA. Euchario Proc. Africae. Duumvirum impune non liceat extollere potestatem fascium, extra metas territorii propriæ civitatis. Dat. vi. Id. Mart. Raven. Honorio ix. et Theodosio v. AA. Coss.

Duumviri imperium non habent, *l. ea quæ, ff. ad municip.* Jurisdictionem habent usque ad certam quantitatem, ut v. Sentent. Pauli diximus, quam tamen defendere pœnali judicio nequeunt, *l. 1. ff. si quis jus dic. non opt.* Pignoris capionem, *l. 29. §. magistratus,* A *ff. ad l. Aquil.* Legis actionem, ut in 2. Sentent. diximus. In servos castigationem, *l. 12. ff. de jurisd. l. si privatus, ff. qui & a quib. man.* Tutoris & curatoris dationem, *l. 3. ff. de tut. & cur. dat.* quin & ordo ipse ipsum magistratum, id est, Duumvirum jure tutorem dat, *l. decreto, ff. qui pet. tut.* Præfert fasces sive bacillos, ut in 2. Agraria. Potestate sua non utitur extra territorium, sicut nec urbani magistratus. Territorium a terra malo deducere, quam a terrendo: nam & pro fundo accipitur sæpe, *l. 3. sup. de natur. lib. l. nulli, sup. de episc. & cler.*

LIV. Iidem AA. Palladio pp. Generali lege sancimus, ut si quis suum decurionem B curiæ vindicare maluerit, si præsidis desit copia, in eundem manus injectione concessa, sciat ad examen cognitoris resultantem esse deducendum: ita ut moderator provinciæ (si quæstio fortasse fiducia defensionis ulla generatur) nisi intra tres menses causam originis competenti disceptatione cognoverit, atque convictum cum pœna restituerit debitis muneribus, vel liberum ab inquietudine pronunciaverit: decem librarum auri multam cogatur exsolvere: ejus etiam officium pari damni irrogatione teneatur. Dat. v. Non. Maii Raven. dn. Theodosio A. vii. et Palladio Coss.

Ordini in decurionem manus injectio est, si præsidis desit copia. Curialis conditionis quæstio apud præsidem agitur & peragitur intra tres menses: quod etiam tradidimus in *l. ult. sup. de jur. fisc.* Ait, *Ejus etiam.* Eustathius: καὶ ἡ τάξις αὐτοῦ ζημιοῦται.

LV. Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Isidoro pp. Si quis decurio, aut subjectus curiæ ausus fuerit ullam affectare militiam: nulla præscriptione temporis muniatur, sed ad conditionem propriam retrahatur, nec ipse, D vel ejus liberi post talem ipsius statum procreati, quod patriæ debetur, valeant declinare. Dat. iii. Non. Apr. cp. Isidoro et Senatore Coss.

Filius decurionis subjectus est curiæ, nec dum decurio. Neque autem decurio, neque subjectus curiæ xxx. vel xl. annorum præscriptione tueri se a curiæ vindicatione potest, *l. præscriptionem, sup. de præs. 30. ann.* Obstat *l. si cohortalis, inf. de cohort.* quæ eandem inscriptionem & subscriptionem habet, eadem verba, nisi quod hæc de curialibus, illa de cohortalibus loquitur. At in cohortalibus idem prorsus nullo tempore excepto, Theodosium constituisse constat ex *l. ult. Cod. The. de cohortal.* Verum Tribonianus ex Anastasii Constitutione, id est, ex *l. 4. sup. de præscr. 30. ann.* addi- E dit in *d. l. si cohortalis*, hæc verba, *præter eam scilicet quæ ex* xl. *annis colligitur* (sic enim auctoribus libris scriptis legendum est) quoniam a sua Constitutione Anastasius postea solos curiales excepit in *d. l. præscriptionem.*

LVI. Iidem AA. Isidoro pp. Alexandrinis principalibus etsi advocatione fungantur, nihilominus onus peregrinationis incumbat: nec publica cura, nisi in sua tantum civitate, committatur: & primus curiæ, cum muneribus universis expletis ad summum pervenerit gradum, comitivæ primi ordinis fruatur post biennium dignitate præstita, in

in curialibus tamen permaneat. DAT. PRID. NON. JUN. CP. ISIDORO ET SENATORE COSS.

Hæc lex & tres quæ sequuntur, & *l. 1. inf. de Alex. princ.* pertinent ad curiam Alexandrinam, & sumptæ sunt omnes ex una eademque Nov. Theodosii. Hæc curia instituta est a Severo. Spartianus: *Alexandrinis*, inquit, *jus Buleutarum dedit, qui sine publico consilio, ita ut sub regibus ante vivebant uno judice contenti, quem Cæsar dedisset*. Is vero judex quo Spartianus ait Alexandrinos fuisse contentos, Juridicus est Alexandriæ ὁ τῶν πολλῶν κρίσεων κύριος, ut Strabo ait XVII. de quo habemus specialem titulum. Datur autem primum hac lege Alexandrinis principalibus, etsi advocatione fungantur, quos tamen magis decere videbatur legatio, ut minime (sic accipio *nihilominus* non fine exemplis) legationis munus obire, aliave qua procuratione vel cura extra suam civitatem fungi cogantur. Non dicit munus, sed cura. Principales expletis muneribus omnibus suscipiunt curas. Datur deinde aliud Primo curiæ, ut post biennium comitiva primi ordinis ornatus exeat, non quidem e curia, sed ex primicerio. De Primo curiæ diximus supra. De biennio, de primiceriis, de comitibus primi ordinis dicemus lib. XII. Nihil inexplicatum reliquimus. Uno loco si quid desideres, noli queri, tibi altero satisfiet: itaque male iis utetur, imo nihil plane percipiet, nisi qui omnia legerit.

LVII. IIDEM AA. ISIDORO PP. Quinque summates ordinis Alexandrini corporalibus injuriis immunes esse censemus, ut voce libera commoditates patriæ defendant: cum possint, si quid egerint criminose, pecuniariis coerceri dispendiis: æstimabuntur autem præsente curia viri spectabilis Augustalis judicio. DAT. PRID. NON. JUN. CP. ISIDORO ET SENATORE COSS.

Datur & aliud hoc capite Alexandrinis principalibus qui pro patria advocatione funguntur, ut ne ad libidinem præfecti Augustalis corporalibus adficiantur injuriis, quod & principalibus Vulsinensium in Hetruria datur, *l. urbis C. Th. eod. tit.* De præfecto Augustali dixi in tit. *de can. larg. tit.* Ait, *Quinque summates* ut in *l. 4. inf. de navicul.* & Symmachus, *Summates Aricinæ urbis*.

LVIII. IIDEM AA. ISIDORO PP. Eum qui triginta annis in Alexandrina civitate civilibus inhæserit muneribus, corporalibus muniis non pecuniariis excusari convenit, habita consideratione videlicet meritorum: ut hoc bene cogniti privilegium consequantur, nec eo passim fruantur indigni. DAT. PRID. NON. JUN. CP. ISIDORO ET SENATORE COSS.

Datur & aliud beneficium quasi pro emerito curialibus Alexandrinis, qui per XXX. annos functi in ea sunt civilibus muneribus, ut deinceps vacent a corporalibus, non etiam a patrimonialibus: sed hoc ita, si strenue & serio per tot annos in ea versati sint, non negligenter, non scelerate, non defunctorie.

LIX. IIDEM AA. ISIDORO PP. Si quos spontaneos hypomnematographi munificos suis exhortationibus ad publicas nominaverint functiones, jubemus non expectandum esse consensum pro tempore viri spectabilis Augustalis, qui fit plerunque venalis, sed utriusque partis sufficere voluntatem, ut incipiat functio, quam nullus incusat: tunc ad memoratum judicem tam nominati, quam etiam creatoris consona relatione currente: quam si suscipere vel confirmare distulerit, sciat se vigintiquinque librarum auri condemnatione plectendum. DAT. PRID. NON. JUN. CP. ISIDORO ET SENATORE COSS.

A Strabone inter magistratus civitatis Alexandrinæ numeratur ὑπομνηματογράφος, lib. XVII. qui Latine dici potest Commentariensis. Videntur duo fuisse, ut in aliis civitatibus Duumviri, qui nominationes ad munera civilia facerent, quas ratas esse cavetur hoc capite, etiamsi sine consensu factæ sint præfecti Augustalis, qui & invitus eas confirmare cogitur, videlicet utriusque partis, id est, nominantis & nominati concurrente consensu. Nominatorem creatorem vocat, ut in *l. 2. inf. quo quisque ord. con. l. 2. §. si eo tempore, ff. de adm. rer. ad civ. pert.* Addatur *l. ult. sup. de hered. decur.* ubi vulgo male, *creditores*, pro *creatores*, lib. 45. βασιλικῶν, χειροτονηταί.

LX. IIDEM AA. THOMAE PP. Nullus qui nexu generis curiæ tenetur obnoxius, per substitutam quamcunque personam curiales impleat functiones, sed ipse per se debitum patriæ munus exsolvat, & si spectabili dignitate decoratus sit: nisi hoc ei speciali beneficio sit concessum: hi vero qui honorario titulo illustrem dignitatem consecuti sunt, per substitutos periculo suarum facultatum curiæ muneribus satisfacere non vetentur. DAT. V. KAL. MART. CP. EUDOXIO ET DIOSCORO COSS.

Ut is qui origine est curialis, etiamsi spectabili dignitate veluti Comitiva primi ordinis decoratus sit, per se non per substitutum munera civilia obeat, nisi hoc ei princeps specialiter concesserit. Ut is qui illustri dignitate honestatus est, veluti magisteria, eam per substitutum obire possit suo periculo: & hæc postrema legis verba repetita sunt in *l ad similitudinem sup. de episc. & cler.* in qua idem significatur datum episcopis, presbyteris, diaconis. Alii clerici, ut puta hypodiaconi, lectores, cantores, exorcistæ, ostiarii retracti in curiam per se munera obeunt, *l. si quis curialis, sup. de episc. & cler.* nec obstat *Nov. 123.* quæ quod in præteritum indulget, in futurum vetat.

LXI. IMP. LEO A. JULIANO PP. Neque Dorotheum virum illustrem, & totam ejus substantiam, neque Irenæum virum spectabilem tribunum & notarium, & si ante paternas illustres dignitates natus est, ullam inquietudinem pro curiali genere & conditione sustinere decrevimus. Liberos quoque eorum vel qui jam sunt, vel futuri sunt, eorumque posteros, quotiescunque continuata temporum & successionum perpetuitate nascentur, a conditione curiali, & functione esse liberos: lege divæ memoriæ Juliani, quæ de materno curialium Antiochenæ civitatis genere promulgata est, nihil in persona viri illustris Dorothei, vel viri spectabilis Irenæi, vel adversus facultates eorum, vel adversus liberos eorundem, vel qui jam nati sunt, vel postmodum quoquo tempore nascentur, vel adversus substantias eorum roboris vel juris habitura: circa alias sane universas personas de materno genere ad memoratæ Antiochenæ civitatis tantummodo curiam pertinentes, eandem legem præcipimus obtinere propriam firmitatem.

A ge-

A generali constitutione, ut liberi ante illustratum patris suscepti curia retineantur, de qua dicemus *inf.* & a privilegio *l.* 22. *sup.* hæc lex familiam excipit Dorothei viri illustris, & filii ejus Irenæi viri spectabilis.

LXII. Idem A. Constantino pp. Si ille qui ex filia decurionis Antiochenæ splendidissimæ civitatis & patre, qui nullius alterius civitatis muniis debeatur, procreatus est, sub examine provincialis judicis, vel sponte confessus, vel certe convictus, quod ex filia sit curialis progenitus, & albo decurionum adscriptus fuerit: nullam sibi superesse facultatem negandæ vel evitandæ conditionis existimet, & curialem non adspernari fortunam avi materni sui pertentet, nec dubitet se muneribus curialibus subjacere. Quod si quem curia, de qua præsens sanctio loquitur, natum ex filia curialis minime secundum præstitutam ordinationem sibi sociandum curaverit: prolem ejus pulsare nullo modo penitus poterit: nec enim patimur conventionem ejusmodi prætermisso filio, quem curialis filia ediderat, a nepote vel pronepote, vel ulterius incipere.

Confirmatur *l.* 22. *sup.* hoc addito, ut a filio hujusmodi conventio incipiat, non a ceteris liberis. Filius igitur si non fuerit curiæ Antiochenæ vindicatus, non vindicabitur etiam nepos.

LXIII. Idem A. ad Senatum. Doctitii viri clarissimi jubemus fortunam super curiali conditione nullo modo esse inquietandam, nec facultatibus ejus, sed eo, qui hujusmodi conamen inierit, sacrilegii pœnam luituro: omnes qui post peractam illustrem administrationem, vel adhuc in ea posito patre suo gignuntur, a curialium intentione defendantur una cum paternis sine dubio substantiis, quas cum persona patris a curiali nexu liberas esse nemo dissimulet.

De senatore ad senatum scribit, ne Doctitio vel facultatibus ejus ulla moveatur de curiali conditione controversia, legendum in contextu, *nec facultates ejus scilicet eo, qui hujusmodi conamen inierit, sacrilegii pœnam luituro*. Quod sequitur, *Omnes*, initium est alterius sententiæ, quæ nihil commune habet cum re Doctitii. Ut nati ex illustribus vel administrantibus vel administratione perfunctis, curiæ non teneantur. Ergo antea nati tenentur, idque innuit *l.* 61. *sup. l. prox. l. pen. l. ult. inf.* Proinde illustris filius non est, qui natus est ante illustrem dignitatem patris, qua ratione fortiter defendi potest, filium regis non esse eum qui natus est antequam pater regno potiretur: qua Xerxes obtinuit adversus Darium fratrem natu majorem. At secus est tamen in decurionum & senatorum filiis, ut dicemus in *l.* 11. *inf. de dign.* & in filiis patronorum fisci, ut in *l. ult. inf.*

LXIV. Imp. Zeno A. Sebastiano pp. Neminem ex his, qui obnoxii curiæ constituti, ab initio felicissimi nostræ pietatis imperii Comitum privatarum rerum nostræ vel piissimæ Augustæ partis, seu Comitis sacrarum largitionum, vel Comitis domesticorum, Quæstoris vel magistri officiorum ad actum administrationis gerendum provecti sunt, vel in posterum provehentur, ob hoc curialium munerum laqueos volumus evitare: sed obligatos cum liberis suis quandocunque progeni-

A tis, & facultatibus suis, post administrationem depositam curiæ commoditatibus inservire: nisi forte aliis privilegiis super hoc legibus cognitis muniantur: nam alia universa legitima, vel ex constitutionibus data privilegia, integra volumus illibataque servari. Ne tamen indulti honoris inane nomen retinere videantur, dignitatum titulis potiantur, & per substitutos suarum periculo facultatum curialibus muneribus respondentes, habeant integra illibataque privilegia dignitatis. Eos vero, qui præfatas dignitates ante initium nostri imperii consecuti sunt, cum facultatibus suis, & post eam dignitatem progenitis filiis, a curialibus nexibus
B vel honore decrevimus liberari. Hos autem qui quocunque tempore patricii, vel consules, aut consulares facti sunt, aut in posterum fuerint, aut magistri militum, vel præfecti prætorio Orientis, vel Illyrici, vel urbis administrationem in actu positi quandocunque gessere, aut postea gesserint: omni modo cum facultatibus suis, & post eam dignitatem progenitis filiis a curiarum nexibus vel honore decernimus liberari.

In contextu legendum, *Comites privatarum nostræ vel piissimæ Augustæ partis, sive comites largitionum, vel comites domesticorum, quæstores, vel magistri officiorum licet ad actum, &c.* quam lectionem confirmat *l. prox.*
C Hæ autem omnes, quæ hac lege recensentur initio, dignitates illustres sunt, & ex ea, qui eas ante Zenonis imperium administraverunt, curia liberantur una cum liberis post eas dignitates susceptis. Ante suscepti in curia retinentur. At post Zenonis imperium, qui eas dignitates administraverunt per se, vel per substitutum, curiæ satisfacere coguntur, sicut & honorarii illustres, *l.* 60. *sup.* & liberi eorum quandocunque suscepti. Recensentur in extremo aliæ dignitates æque illustres, quæ tamen curia absolvunt, etiamsi post Zenonis imperium administratæ sint, exceptis liberis ante eas dignitates susceptis. Loquitur de præfectis tantum prætorio Orientis & Illyrici, quoniam hæc lex tantum pertinet ad Orientale imperium.

D LXV. Imp. Anastasius A. Polycarpo pp. Divæ memoriæ Zenonis sacratissimam constitutionem, quæ de curialibus post certas excelsas administrationes seu dignitates conditionis nexu liberandis lata est, in hac parte tantummodo duximus corrigendam, qua cavetur eos etiam qui ante eandem constitutionem (ab initio tamen ejusdem divæ recordationis Zenonis imperii) Comites privatarum nostræ vel piissimæ Augustæ partis, seu Comites sacrarum largitionum, vel Comites domesticorum, Quæstores, aut magistri officiorum, licet ad actum administrationis gerendum provecti sunt, minime curialium munerum laqueos ob hoc
E evitare, sed obligatos cum liberis suis quandocunque progenitis & facultatibus suis, post administrationem depositam curiæ commoditatibus inservire: nisi forte aliis privilegiis super hoc legibus cognitis muniantur: his etenim qui memoratas administrationes, vel unam ex his peregerunt, necnon liberis & rebus eorum beneficium, quod ante per illustrem administrationem peractam eis adquisitum est, intactum illibatumque jubemus servari, ut relaxatione conditionis & munerum curialium per anteriores principales dispositiones sibi concessa, tam ipsi quam liberi eorum post hujusmo-

jusmodi administrationem adeptam procreati, una cum propriis substantiis potiantur, & si contigerit eos post divæ memoriæ Zenonis constitutionem, sive per se sive per substitutos suos, curiæ competentia munera subiisse. Eadem videlicet constitutione divæ memoriæ Zenonis ex die quo promulgata est, suas vires obtinente: cum conveniat leges futuris regulas imponere, non præteritis calumnias excitare.

In hoc Justiniani Codice ponuntur sæpe leges, quibus superioribus derogatur, vix quibus superioribus abrogetur. In Codice Theodosii non ita. Hæc lex derogat proximæ; in qua Zeno curiæ obligat eos, qui ab imperii sui auspiciis facti essent comites privatarum, Comites largitionum, Comites domesticorum, Quæstores, Magistri officiorum. In hac Anastasius solvit, modo si ante constitutionem illam Zenonis eas gessissent dignitates, nec vult sibi eosdem quidquam præjudicasse, quod aliquandiu paruerint Constitutioni Zenonis, idque merito. Debuit enim Zeno in futurum legem ferre, non in præteritum adempta libertate iis qui jam ad eam jure pervenerant, ex *l. 63.* & aliis plerisque constitutionibus.

LXVI. Imp. Justinianus A. Demostheni pp. Curialibus consortiis consulentes, censemus ut nemo sibi blandiatur, & non certis modis sese liberum esse existimet, sed pro nostra forma tantummodo sciat posse libertatem sibi curialis competere condicionis: omnibus anterioribus modis, quos non comprehendit præsens sanctio, ex præsenti die antiquandis. Si quis igitur vel summum patriciatus honorem fuerit consecutus, sive infulis consulatus honorarii aut ordinarii fuerit ampliatus, ut vel consul, vel consularis efficiatur, seu præfectorum prætorio infulas susceperit gubernandas, vel urbicariam (in ipso tamen actu) meruerit præfecturam, nec non magistri militum officium gerendum susceperit: is gaudeat se hujusmodi condicionis esse exsortem & liberum cum suis facultatibus, suaque posteritate quam postquam meruit dignitatem, vel actum gessit, ediderit: anterioribus filiis in conditione pristina remansuris. Sed & tam prælaturæ quæstoris quam viri eloquentissimi fisci patroni tam præfecturæ, quæ Orientalibus & Illyricianis præsidet sedibus, quam urbicariæ, cum ad fisci patronatum pervenerint, nexibus curiæ liberantur, una cum substantiis & liberis suis, quos vel ante habuerint, vel postquam ad eundem gradum provecti sunt. Viri etiam clarissimi principes agentium in rebus curiæ libertatem ex antiquis legibus consecuti sunt, & viri spectabiles proximi sacri scrinii nostræ memoriæ, & sacrarum epistolarum, necnon sacri scrinii libellorum, sacrarumque cognitionum & dispositionum, cum substantiis & liberis suis, quos per emerita stipendia susceperint: hoc etiam nos corroborantes intuitu laborum, quos multo, longo, prolixoque tempore pertulerunt, intactum illibatumque conservamus: ut hi omnes fortuna curiali liberentur cum sua substantia suaque sobole secundum ea quæ prædiximus. Ex ævo autem sequente progenitos antea nullius futuri fisci patroni liberos concedimus liberandos, ut ne quod summis apicibus dignitatum non est concessum, hoc A alii sibi audeant vindicare: sed progeniti filii ante quam ad fisci patronatum pervenerint, in conditione pristina remaneant. Aliis autem modis quam his, quos singulatim enumeravimus, sine legibus antiquis comprehensi sunt (qualis erat is quem ex tribus maribus concessum ante fuerat patri maximo senatui sociare) sive comprehensi anterioribus scitis non fuerant, liberationem competere cuidam curialis fortunæ nullo patimur modo: sed sive pragmatica sanctio super hoc processit, sive sententia eminentissimæ præfecturæ, sive alius modus (quicunque excogitatus est) omnia ea penitus vacuari, & pro infectis haberi, & curialia B corpora suis reddi civitatibus, & substantias eorum subjacere, nulla excusatione eis penitus competente.

Hodie Comitiva privatarum, vel largitionum, vel domesticorum, vel quæstura, vel magisterium officiorum curia non solvit. Patriciatus, Consulatus Consularitas, Magisterium militum, Præfectura prætoriana vel urbicaria, Patronatus fisci, Principatus agentium in rebus, Proximatus sacrorum scriniorum curia solvit, Patriciatus & Consularitas solo titulo honoris. Reliquæ non nisi administrationis merito, *Nov. 70. & 81.* Ait, *Sed & tam prælaturæ*. Locus est corruptissimus. Affirmo legendum, *Sed & viri eloquentissimi fori patroni, tam præfecturæ, quæ Orientalibus & Illyricianis præsidet sedibus, quam urbicariæ.* Fuit cer- C tus advocatorum numerus in foro præfecturæ prætorianæ & urbicariæ, qui Statuti dicebantur, sicut in quaque militia & collegio certi statuti sunt, alii supernumerarii dicuntur, & fuit sub primiceriis, ut Balsamon scribit Nomocanonis 8. c. 13. Ex eis duo fisci patroni quotannis prodibant: qua ex re curiali & cohortali fortuna liberabantur cum liberis omnibus quandocunque susceptis quod tamen illustres non habuerunt: nam liberi ex eis ante illustratum nati, non sunt illustres. Sed Justinianus hac lege idem statuit in fisci patronis, ut in posterum ii tantum cum patribus curia liberentur, qui fuerint post patronatum fisci procreati. Juris antiqui vestigium est in *l. 8. sup. de adv. div. jud.* ubi quod erat expressum de curiali conditione propter hanc legem Tribonianus immutavit. Ad D extremum Justinianus abrogat omnes alios modos solvendi curialis vinculi, abrogat *l. 132. C. Th. de decur.* Abrogat & alibi quartam Sabinianam datam adoptato ex tribus maribus, *§. sed ea omnia, Instit. de her. quæ ab int. def.* Alciatus male censet legendum, *Tribus manibus*: quem ob id quidam alii etiam notarunt, sed rem non explicarunt. Erant hæc tres liberos mares habentium jura: Uni dato senatui, curiæ liberatio contingebat: Uni in adoptionem dato: quarta omnium bonorum adoptatoris ex S. C. Sabiniano deferebatur, sicut impuberi arrogato ex Constitutione Antonini. De principibus agentium in rebus quod hac lege continetur, non caret difficultate quam discutiemus in *l. 7. inf. de pri. ag. in reb.*

E

Si servus aut libertus ad decurionatum aspiraverit.

Tit. XXXII.

I. Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Saturnino. Si libertus vel jus aureorum anulorum adeptus non est, vel natalibus suis non est restitutus, præses provinciæ non tantum curiæ participare non permittet, sed juxta legis severitatem congruenti pœna ulciscetur.

Li-

Liberti in decurionum ordinem conscribi non possunt: libertinorum filii possunt, quia ingenui sunt: idque etiam in senatu maximo obtinet, *l.9. inf. de dignit.* quod tamen turpe & invidiosum fuit, & Imperatori Claudio vitio vertitur, quod latum clavum tribuerit libertini filio: & Appio Claudio, quod in censura inquinarit senatum lectis libertinorum nepotibus. At impetrato jure anulorum aureorum vel restitutione natalium, libertini in curiam admittuntur. Anulo utebantur ingenui: idcirco anulus libertinis datur, ut quasi ingenui vivant. Scribit Dio Musam medicum ab Augusto accepisse anulum aureum, & subjicit, *Erat enim libertinus*. Meliore autem conditione sunt natalibus restituti, quam anulo donati: hi honore augeantur conditionem non mutant, jura tantum & munia, dum vivunt, ingenuitatis habent, *Nov. 74. l. falsa, ff. de cond. & dem. l. etiam, ff. de bon. lib. l. 2. sup. de ju. au. an.* ubi pro *libertinitatis*, legendum *libertinis*. Illi conditionem mutant, quippe cum eis natalibus restituantur, in quibus homines fuerunt, nondum neque naturali neque civili jure descripto, *l. 2. ff. de nat. rest.* ergo vere fiunt ingenui, *l. ult. sup. de bon. lib.* At ex *Nov. Justiniani* 78. ipso jure omnes liberti natalibus restituuntur, & jus habent anulorum, salvo jure patronatus. Possunt igitur omnes hodie in curiam admitti, & cessant pœnæ legis Visselliæ, quam intelligunt hoc loco Imperatores, dum ajunt *juxta legis severitatem*.

II. Iidem AA. Originae. Præses provinciæ si eum qui ædilitate fungitur, servum tuum esse cognoverit, si quidem non ignarum conditionis suæ ad ædilitatem aspirasse prospexerit, ob violatam servili macula curiæ dignitatem, congruenti pœna afficiet. Si vero cum opinione publica mater ejus pro libera haberetur, ex decurione procreatus, ad capessendum honorem errore lapsus processit: dominio tuo eum subjugabit.

Servus si sciens aspiraverit ad honorem curiæ, gravissima pœna adficitur: si ignorans, illæsus domino redditur. An & scienti domino? quod videtur: nam nec sciente domino decurio fit; etiamsi ea fini manumittatur. Sed magis est ut addicatur fisco, arg. *l. generali, inf. de tabul.* Cur enim eo passus est dominus inquinari curiam? Præterea hæc lex ostendit, communem opinionem libertatem non tribuere servo ædilitatem gerenti potius, quam ædili: arbitror & gesta per eum ipso jure nulla esse, utilitatis tamen causa sustineri, *l. Barbarius, ff. de off. præt.*

De Prædiis curialium sine decreto non alienandis.

Tit. XXXIII.

I. Imppp. Valentinianus, Theod. et Arc. AAA. Cynegio pp. Si quis decurionum vel rustica prædia, vel urbana venditor necessitate coactus addicit, interpellet judicem competentem, omnesque causas sigillatim, quibus strangulatur, exponat: & ita demum distrahendæ possessionis facultatem accipiat, si alienationis necessitatem probaverit. Infirma enim venditio erit, si hæc fuerit forma neglecta: ita enim fiet, ut nec immoderatus venditor, nec emptor (cujuscunque sit conditionis) inveniatur injustus. Denique nihil erit postmodum, quo venditor vel circumventum se insidiis, vel oppressum potentia comparatoris queri debeat: quandoquidem sub fide actorum, & de ne-

A cessitate distrahentis, & de voluntate patuerit comparantis. Quod si quis contra vetitum occultis molitionibus per suppositas fraude personas cujuslibet loci, quam tamen ei decurio distrahat, comparator exstiterit, sciat se pretio quod dedit, esse privandum: & locum quem comparavit, cum fructibus esse restituendum. Dat. viii. Kal. Decemb. cp. Honorio nb. pp. et Evodio Coss.

Non valere venditionem prædiorum curialium, nisi fiat causa probata apud acta præsidis, *l. 2. sup. de off. ejus qui vic. ali. jud. obt.* vel præfecti prætorio ex *Nov.* Majoriani de curialibus, quam sequitur Cassiodorus lib.
B vii. formula ultima ad præf. prætorio, non ad præpositum: idemque lib. ix. consequenter huic constitutioni: *Prædia*, inquit, *curialium, unde maxime mediocribus parantur insidiæ, nullus illicita emptione pervadat, quia contractus dici non potest nisi qui de legibus venit. Cujuscunque sit conditionis*] Sive collega sive non, *l. 2. Cod. Th. eod. tit. Sciat se pretio*] Qui prædium curiale emit sine decreto, curiali venditori restituit prædium cum fructibus, nec tamen ab eo pretium recipit vel meliorationes: idemque fit si quis emerit capite censitos sine terra, *l. 7. inf. de agr. & cens.* nam & hoc casu Reip. interest, ut censiti terræ suæ adhæreant, & illo ut curiales sua teneant, ne patrimonii dissipatione ad munera civilia minus reddantur idonei. Utroque
C item casu æquum est, ut qui sciens (nec enim causari juris ignorantiam potest) ad eam emptionem accessit, pretium amittat & sumptus. Idem quoque observatur, si quis dempto canone, quod fit illicite, prædium dominicum emerit, *l. ult. inf. de fun. rei priv.* nam & domino rerum privata conservari publice interest, & temerario emptori pretium reddi rationis non est. Non idem observatur si non vicanus vicani prædium emerit. Hic enim pretii deductionem habet, *l. 1. inf. non lic. habit. met.* adversus quam ex superioribus juris speciebus, quæ diversæ sunt, & in quibus emptorem majus damnum mereri visum est, non argumentamur recte. An igitur superioribus speciebus venditoris lucro pretium cedet? Minime vero, cum sit etiam ipse in vendendo mala fide versatus. Assentior
D Accursio, qui id multarum legum argumento ærario inferendum censet in *d. l. 7. & in l. pen. sup. de resc. vend.*

II. Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Florentio pp. Nec venditio rei hereditariæ curiæ adquisitæ, aut debitoris hereditarii qui solverit, liberatio aliter admittenda est: nisi apud acta totius, vel majoris partis ordinis intercedente decreto, ineundi contractus, vel dissolvendæ obligationis causa probetur. Ita enim & id quod ex ea redigitur, ad prædiorum jubemus comparationem expendi: quorum reditus om-
E nes (sicut dictum est) ejusdem curiæ publicis muneribus, quæ solatio egere constiterit, justissime servabuntur: ex consensu omnium, maxime ditiorum, vel idonea fidejussione oblata, conductoribus eligendis. Dat. v. Id. Jun. cp. Felice et Tauro Coss.

Lex prima est de prædiis decurionum. Hæc de rebus mobilibus, vel nominibus curiæ hereditario jure adquisitis. Res hereditaria jure non venditur, debitor hereditarius solvendo non liberatur, nisi venditio aut dissolutio obligationis ex ordinis decreto fiat. Ex pecunia inde confecta prædia comparantur, quorum reditus curiæ oneribus serviant. Reditus plerunque sunt pecuniæ, quæ ex locatione prædiorum rediguntur, *l. li-*

ber-

berto, *l.fundi*, *ff. de usuf. leg.* Conductores autem idonei eligendi sunt. Quod ait, *sicut dictum est*, indicio est hanc legem partem esse amplioris cujusdam Theodosii Constitutionis, cujus & alia pars est in *l. 1. inf. tit. prox. & l. 1. C. Th. de imp. luc. des.*

III. IMP. ZENO A. SEBASTIANO PP. Curiales vendere quidem res immobiles, vel mancipia rustica prohibemus sine interpositione decreti: donationes vero vel permutationes, vel quoslibet alios etiam sine decreto permittimus celebrare contractus: quoniam & sacræ constitutiones, quæ super hoc a retro principibus latæ sunt, in plurimis suis partibus de pretio non redhibendo locutæ sunt: ut ex hoc apertissime detur intelligi, solum emptionis decurionibus sine decreto interdictum fuisse contractum: cum tamen venditio intercedente (ut dictum est) decreto agitur, nullum eos vel qui ab his comparant, dispendium cujuscunque personæ vel causæ vel theatralis liberalitatis nomine (quod frequenter fieri dicitur) sustinere decernimus: nec ex tabella decretum recitari, sed curialium, vel majoris partis curiæ relatione currente, sine ulla malignitate referentium vel damno contrahentium, ad confirmandam emptionem competentis judicis proferri sententiam.

Ait. *Mancipia rustica*. Olim quælibet, *l. 1. C. Th. eod. tit.* hodie merito sola rustica, arg. *l. lex*, *sup. de admin. tut.* Ait, *Donationes*. Sola venditio inhibetur, & ideo in rubrica, *Alienandis*, id est, vendendis, ut in *l. 1. sup. de jur. emph.* donatio vel permutatio non inhibetur: quam legem mirabilem Justinianus vocat *Nov.* 38. Sed causa ejus hæc est, quod facilius quisque vendat quam donet: cujus etiam ratione S. C. obligatæ mulieri succurrit, non donanti: lex Julia inhibet hypotecam fundi dotalis, non alienationem: Caninia familiæ manumissionem testamentariam, non inter vivos: mores Parisiorum largitionem omnium bonorum testamentariam, non inter vivos. At hæc causa Justinianum non movit, quominus idem ipse jus in donatione, quod in venditione constitueret, neutram valere sine decreto, ut ipse refert *Nov.* 38. & hanc ejus constitutionem sub hoc titulo desiderari: quodque in quibusdam veteribus Codicibus ad finem tituli de decur. in aliis ad finem tituli proximi, adnotatum est, deesse constitutionem Græcam: hujus tituli extremo adnotari debuisse puto. Quin & postea Justinianus *Nov.* 87. nec cum decreto donationem permisit. Decretum autem fieri hac lege constituit Zeno, consensu curiæ & sententia competentis judicis viva voce, non ex periculo sive tabella recitata, ne quid pro scriptura exceptoribus dare contrahentes necesse sit. Omnino enim vult decretum fieri sine damno, sine impendio ullo, adeout nominatim etiam caveat, ne quod frequenter fieri iis venditionibus solet, quidquam theatralium nomine contrahentes præstent. *De pretio*] Unus tantum est contractus in quo intervenit pretium, is est emptio venditio. Dicitur & merces locationis pretium, sed *καταχρηστικῶς*. *Relatione*] Sic *sup. de decur. l. 59. consona relatione currente.*

Quando & quibus quarta pars debetur ex bonis decurionum, & de modo distributionis eorum.

TIT. XXXIV.

I. IMPP. THEODOSIUS ET VALENTINIANUS AA. FLORENTIO PP. Si decurionum consortio sit alienus qui curiali successit, competentis eidem juris (sive ex asse, sive ex parte heres sit bonorumve possessor) partem quartam jure optimo à curia peti decernimus. DAT. V. ID. JUN. CP. FELICE ET TAURO COSS.

Si non curialis curiali successerit ex asse, quarta pars bonorum curiæ debetur, cum onere tamen æris alieni, *l. 2. §. æque diverso*. Si plures non curiales ei successerint ex partibus, singuli pro rata conferunt ad quartam curiæ debitam. *Eidem*] Successori.

II. IIDEM AA. APOLLONIO PP. Meminimus nuper emissa lege divali, portionem quartam de facultatibus curialium fati munus implentium, quæ ex qualibet novissima voluntate vel ab intestato etiam, ad quemcunque (præterquam si ad filios curiales) deferantur, curiarum deputasse corporibus: sed multi tanquam corrumpendi totius patrimonii occasione captata, uniuscujusque rei sibi particulam vindicando, adeo totas dilacerant facultates, ut dum participibus relictarum opum nocere cupiunt, sua quoque jura præcipitent. Quorum nimiam licentiam provida dispositione refrenantes, ipsis quidem curialibus occupandi sua auctoritate res mortui copiam denegamus. Heres autem ad quem ab intestato, vel ex postrema voluntate directis vel fideicommissariis verbis decurrit hereditas, omne patrimonium quod relictum est, in partes quatuor dividi procuret: ut rebus totis in sortium casum deductis, vel curiæ quadrantis vel heredi aut fideicommissario per universitatem dodrantis electio ex sortis felicitate contingat: ita scilicet & præfati successores, & curia promiscui rerum dominii liberabuntur incommodo. Naturale quippe vitium est negligi, quod communiter possidetur: utque se habere nihil, qui non totum habeat, arbitretur: denique suam quoque partem corrumpi patiatur, dum invidet alienæ. Sed ubi quarta pars bonorum mortui curiæ debet offerri, immobiles quidem res, quæ nec latere facile possunt, nec cuiquam (si divulgentur) officiunt, sub aspectu etiam curialium æstimari dividique concedimus: mobiles autem res vel se moventes, vel instrumenta, vel si quid aliud in hujusmodi jure consistat, in medium proferri divulgarique non patimur, sed juratis successoribus cum apud se diligenter æstimaverint, quæ quantique sint pretii facultates, credi oportere decernimus: quid enim tam durum, tamque inhumanum est, quam publicatione pompaque rerum familiarium, & paupertatis detegi vilitatem, & invidiæ patere divitias? In exigendis vero debitis, si pretium quod pro quarta parte actionum curiæ competit, successores præstare noluerint, cautionibus jurata fide prolatis in medium, unusquisque a debitoribus convenientem sibi exigat portionem, æque diverso æs alienum, si cui defunctus fuerat obligatus, tam iidem successores, quam curia pro sua sorte restituere compellantur. Quod si sæpe dicti successores, sacramentum sibi crediderint excusandum, tunc vero ac similitudinem rerum immobilium diligentior curialibus omnium rerum indago præbebitur: scilicet ut universis mortui facultatibus in aperto propositis vel æstimatio rerum vel divi-

fio

sio sub præsentia curialium celebretur. In omnibus autem casibus, ubi quarta pars curiæ competit, transactiones interpositas firmas illibatasque manere decernimus. Ad filiorum vero curialium, vel nepotum ac pronepotum scilicet decurionum similitudinem, ad quos integras opes pervenire censuimus: filiam, quin etiam neptem, proneptemve principali ejusdem civitatis, unde pater, avus, vel proavus oritur, nuptam: rerum vel ab intestato vel dispositione ultimæ voluntatis quæsitarum, integrum nullaque parte minutum dominium habere sancimus. Quod si post parentum obitum inveniantur innuptæ vel viduæ, impuberibus quidem, post transactam pubertatem: in aliis vero quæ pubertatem excesserint vel et... in viduis, post mortem parentis triennium duntaxat volumus expectari: ut interim quarta portio suspensa, aut apud eam, si in matrimonio curialis ejusdem civitatis fuerit collocata perpetuo jure permaneat: vel si intra id tempus alienum eadem curia sortiatur maritum, penitusve nupta non fuerit, memorata pars totius substantiæ curiæ cum triennii tam urbanorum, quam rusticorum prædiorum duntaxat fructibus addicatur: ita tamen ut & optionis conditio in offerendis rebus quartæ partis, vel dodrantis, & sacramenti tam de quantitate, quam de æstimatione rerum mobilium, deque actionibus inferendis, vel excipiendis (sicut in extraneis personis dictum est) ratio conservetur. Sed & si mater mortui, vel avia tempore quo filius nepósve moritur, in conjugio ejusdem civitatis curialis inventa fuerit: ne ipsas quidem patimur quartæ portionis subire jacturam. Extraneum quin etiam heredem propinquitatis quidem jure discretum, tamen curiæ ejusdem civitatis obnoxium, supradictæ portionis dispendio liberamus. DAT. VII. ID. MART. CP. DIOSCORO ET EUDOXIO COSS.

Ait, *Lege divali*, id est, *l.* 1. *sup.* Ait, *Præter quam si ad filios curiales*. Ex Nov. Theodosii si filius, nepos, pronepos, pater, avus, proavus non curialis curiali successerit, quarta curiæ non debetur: Ex Constitutione Justiniani, id est, ex *l. prox. inf.* debetur. Hoc igitur loco non addiderat Theodosius *Curiales*, sed Tribonianus addidit, ut hæc lex congrueret cum Justiniani lege. Quibus autem casibus debetur quarta, ex universo ea sumitur, non ex singulis rebus: quamobrem heres bona dividit in partes quatuor, & is eligit cui sors dederit. Forsitan & fratres in divisione hereditatis, vel heres & fideicommissarius jure Romano sorti totam rem committunt, ut in multis aliis casibus fit, vel inter fratres potius, ut solet hodie, major dividit, minor eligit; qualem legem Sulpitius Victor in Inst. Orat. ponit, ut commune patrimonium dividat qui est major ex fratribus, eligat minor, & Seneca Declamationum VI. *Sortium casum*] Vet. *Sortitum casumque*. *Promiscui*] Communio est promiscuum rerum dominium. *Sed ubi quarta*] Rerum immobilium æstimatio & divisio fit præsentibus videntibusque curialibus: reliquorum æstimatio fit jurejurando successorum, vel si adeo superstitiosi sint ut jurare nolint, omnes proferantur in medium. Cautionibus item prolatis si nolint successores pretium nominum curiæ præstare pro quadrante, nomina inter curiam & successores pro dodrante & quadrante dividentur, & e contrario pro quadrante, curia agnoscet æs alienum defuncti. *Vel divisio*] Ex Nov. Theodosii, prout successor elegerit: nam in arbitrio successo-

A ris est dividere, vel quadrantis æstimationem præstare. Ex sententia Justiniani prout inter ipsos convenerit. *Ad filiorum vero*] Hoc etiam loco Tribonianus addidit, *Curialium*, &, *Scilicet decurionum*. Ex Triboniani igitur sive Justiniani sententia si filius, nepos, pronepos curialis curiali successerit, curiæ nihil debetur; idemque est si filia, neptis, proneptis curiali nupta, patri, avo, proavo curiali succedat. Idem si pater, avus, proavus curialis, aut mater vel avia nupta curiali. *Principali*] Principalis pro curiali quolibet, & sic quasi generali vocabulo D. Augustinus Areopagita principales Atheniensium vocat. *Quod si post*] Si moriente curiali filia, ejus neptis vel proneptis virgo sit aut vidua, expectatur triennium quoad nubat, & si curiali nubat, assem obtinebit; si non curia-
B li, vel omnino non nubat, quartam curiæ restituet cum fructibus prædiorum tantum. Hæc quæ paulopost sunt verba (*& optionis conditio in offerendis rebus quartæ partis vel dodrantis &*) absunt ab omnibus libris scriptis, & quantum ego suspicor, ab Haloandro invecta sunt ex integra Nov. Theodosii, quod jamdiu ostendi in Notis ad lib. III. Institut. tit. I. *Vel avia*] Idem proaviæ datum non est.

III. IMP. JUSTINIANUS A. MENNAE PP. Si quis curialibus muniis obnoxius, uno forte vel pluribus filiis vel filiabus derelictis, filio quidem vel filiis suæ substantiæ partem minimam dereliquit (eam tamen, quæ excludere eos ab inofficiosi que-
C rela potest) aliis autem suam substantiam dereliquit, ut ex hac patrimonii distributione apud filium quidem vel filios curiales minima pars substantiæ remaneat, totum autem curiale munus masculis immineat, sive filii sint, sive nepotes, vel pronepotes, curiali tamen conditioni obnoxii: sancimus hujusmodi iniquitatem resecari, & non minus quarta portione in masculos posse testatorem transmittere, sive unus est filius sive plures, nulla deminutione ex permistione sororum eis facienda: ut non solum corporibus, sed etiam substantiis laborantes possint curiale habere consortium. Ad hoc sancimus, si quis curialis filiabus pluribus de-
D relictis ab hac luce fuerit subtractus, quarum una curiali ejusdem nupserit civitatis, aliis filiabus, quæ ad hujusmodi vota non migraverint, vel extraneis in reliquam partem heredibus derelictis: non videri curiæ ex sententia legis Theodosianæ ad Apollonium scriptæ, satisfieri, sed omnino quartam partem patrimonii curia consequatur, sive uni filiæ, quæ curialibus nuptiis copulata sit, deputanda, sive ex aliis heredibus colligenda: filia proculdubio quæ curiali nupserit, immuni ab hujusmodi quartæ datione servanda: cum per maritum ejus, quantum ad ipsius personam, curiæ sit satisfactum. Et hoc observari non solum si ultimo
E elogio condito testator curialis decesserit, sed etiam si intestato suum diem obierit: sed si quid minus fuerit vel minime derelictum: hoc modis omnibus filio curiali, vel filiæ, quæ nupta est ejusdem civitatis decurioni, ex substantia patris curialis vel deputari vel adimpleri: nullo obstaculo curiæ opponendo, si secundum prædictam legem filius, nepos, pronepos, pater, avus, proavus, curiali morienti fuerint derelicti, qui nexibus curialibus ex quacunque vel dignitate vel occasione fuerint absoluti: in hoc etenim Theodosianæ legi apertissime volumus esse derogatum. Et generaliter definimus

nimus ex omni causa, neque masculos liberos neque filias copulatas matrimonio curialis minus quarta parentis substantiæ habere : vel non extantibus filiis vel filiabus, sed aliis heredibus, ipsam curiam secundum anteriores leges quartæ curialis morientis habere solatium. DAT. KAL. JUL. CP. DN. JUSTINIANO II. COS.

Constituitur hac lege, ut si curialis filium vel filios, nepotes aut pronepotes habeat curiæ obnoxios, filias item neptes aut proneptes, masculis omnimodo relinquat quartam partem bonorum omnium, nec satis sit eis relinqui sortem partemve eam, quæ inofficiosi testamenti querelam excludit ; ea est jure antiquo quadrans legitimæ partis, ex Nov. Justiniani triens vel semis legitimæ partis. Unus igitur si filius sit & una filia, sescuncia jure antiquo, vel ex Nov. Justin. sextans bonorum omnium singulis relinquendus est querelæ excludendæ causa. Ceterum in casu proposito quadrans bonorum omnium filio relinquendus erit. *Ut non solum corporibus*] Personalia & patrimonialia munera obeuntes. *Ad hoc sancimus*] Si curialis habeat tantum filias, & ex eis aliæ curialibus nuptæ sint, aliæ plebeis, vel etiam innuptæ, exemplo filiorum, iis quæ curialibus nuptæ sunt, omnimodo quadrantem bonorum omnium relinqui necesse est, nec satis est si eis, aliis filiabus vel extraneis heredibus institutis, relinquatur minima illa portio, quæ querelam inofficiosi testamenti excludit : quod ait esse ex sententia l. 2. quæ filiabus non curialibus nuptis negat integras opes deberi sine quartæ deminutione. *Deputando*] Imputatur filiæ quarta si tantum ei relictum sit judicio defuncti. Colligitur ex aliis heredibus, si filia nihil aut minus habeat quarta. Ipsa filia, quæ curiali nupta est, nihil confert filio curiali ad quartam conficiendam, *Secundum prædictam legem*] Ex prædicta Nov. Theodosii si filius, nepos, pronepos, pater, avus, proavus non curialis curiali successerit, curiæ nihil debetur : qua in parte Justinianus nominatim ait, se Novellæ Theodosii derogare : quamobrem inscienter Tribonianus Theodosianæ legis verba accomodat ad Justiniani Constitutionem : nam Theod. legis verbis ita conceptis, ei sane nihil derogatur. Ad hæc ineptum fuit in filiis id & ceteris adscribere, quod Tribonianus adscripsit, cum in extremo legis idem generaliter constituatur in omnibus extraneis. Illud prætermittendum non est ex Justiniani *Nov.* 38. 18. 89. quadrantem debitum curiæ versum esse in dodrantem, & ideo liberis curialibus hodie omnimodo relinquendum esse dodrantem, nec sufficere trientem vel semissem legitimæ portionis.

De Imponenda lucrativis descriptione.

TIT. XXXV.

I. IMPP. THEODOSIUS ET VALENTINIANUS AA. APOLLONIO PP. Descriptionis onere siliquarum quatuor, quas ex lucrativis jugationibus tantum, non humanis vel animalium censibus, neque mobilibus rebus jubemus indici, & si curiales non sint, majores ac posteros liberamus, ut si pater, avus, proavus, filio, nepoti, pronepoti, vel filiæ, nepti, proneptive (nec interest nuptæ sint curialibus, necne) in postrema voluntate vel inter vivos etiam donatione quidquam de suis opibus largiatur : memoratæ descriptionis cessat indictio. Æque diverso, ut si posteri ad majores prædicta si-
A bi consanguinitate devinctos præfatis titulis suas
conferant facultates, nullius accessione gravaminis
hujusmodi liberalitas oneretur : in tam enim necessariis sibi conjunctisque personis sub liberalitatis
appellatione debitum naturale persolvitur : cujus
auctoritatem juris pariter valere sancimus, & si ab
intestato succedant præfati sibi generis ordine sociati : ex his enim successionibus maxime debiti
potius solutio, quam muneris oblatio comprobatur, quæ non largientibus etiam dominis, ipsa propinquitatis serie deferuntur. Ceteri vero, licet quadam inter se cognatione jungantur, nunquam tamen curiale prædium sine prædicto onere lucrabun-
B tur : nisi forte is, cui lucro res cesserit, ejusdem
civitatis ordini sit obstrictus : qui licet inter extraneos numeretur, vacuum tamen ea functione, quod
datum est, consequatur : nam cum personæ condicio
non mutetur, ne rei quidem statum convenit immutari. Lucrativas vero res eas tantum volumus
appellari, & prædictæ descriptionis gravamen excipere, quæ hereditatis, legati, fideicommissi jure,
mortis causa donatione vel cujuslibet postremæ voluntatis arbitrio ad quempiam delabuntur. Inter
vivos etiam donatio simplici liberalitate confecta,
lucrativæ merebitur & nomen & sarcinam. Si
vero vel socer futurus filii, vel nepotis vel pro-
C nepotis sponsæ adfinitatis coeundæ causa donaverit, vel parens etiam filiam vel neptem vel proneptem curiali seu extraneo nubentem donaverit, licet casus eventu, res ejus, cui data est, vertatur ad lucrum : nec inter lucrativas numerabitur, nec descriptionis oneri subjacebit. Nec enim
juris optimi est matrimonium, cum tot tantisque
suis difficultatibus opprimatur, adventiciis etiam
cumulare ponderibus. Res vero, quæ memoratis
causis lucrativæ semel nomen exordiumque sortita
est, licet ab eo, qui susceperat, ad alterum emptionis vel cujuscunque contractus jure migraverit : cum prædicto descriptionis gravamine procul-
D dubio transferetur, ut vel sciens sibi imputet qui
accepit oneratam, vel si ignoraverit, quod interest
consequatur. Contraque si cujuslibet contractus exordio lucrativæ nomen evaserit, & si postea lucri
titulo in dominium alicujus ceciderit : sarcinam memoratæ descriptionis effugiet : nulla enim in hujuscemodi causis confusionis intercidit occasio, si ad
primordium tituli posterior quoque formetur eventus : nisi forte res decurionis, quæ ad eum cujuslibet mercimonii jure pervenerit, ad alterum fuerit postrema ejus voluntate, vel ab intestato, vel
inter vivos donatione translata : tunc enim, quia
semel in personam cecidit principalis, veterum
E titulorum nequaquam ratione perspecta, conditionem & onus merebitur lucrativæ. DAT. VII. ID.
MART. CP. DIOSCORO ET EUDOXIO VV. CC. COSS.

Si non curialis curiali heres extiterit, curiæ debetur quadrans, heres retinet dodrantem cum hoc onere, ut in jugationes singulas quotannis curiæ inferat siliquas quatuor, id est, sextam partem solidi, dimidiam tremissis, quam descriptionem præter heredem patitur & quivis alius non curialis, ad quem ex alia causa lucrativa bona curialis pervenerunt : & de hac descriptione tractatur hoc loco, & *l. 1. sup. de apo. publ. &*

l. 16.

l. 16. *C. Th. de agen. in reb.* Ceterum hæc siliquatica, ut dixi, debentur in singulas jugationes, non ex capitibus vel rebus mobilibus: qua in re derogatur *l.* 1. *C. Th. eod. tit.* Rursus ut ex Nov. Theodosii, liberi & parentes masculi non curiales quadrantem curiæ non debent, ita nec siliquatica. At ex Constitutione Justiniani quadrantem debent, non siliquatica: nam quod ad siliquatica attinet, Justinianus Nov. Theodosii non derogavit: ac similiter ex eadem Nov. filia, neptis, proneptis, cœlebs nuptave non curiali, quadrantem debet, siliquatica non debet: denique liberi & parentes cujuscunque sexus siliquatica non debent: est enim hoc lucrativorum onus: parentes autem liberi non tam lucra, quam debita videntur percipere: qua ratione & olim vicesimam non præstabant, nec eis heredibus institutis ulla caduca fiebant. Ceteri etiam cognati non curiales etiam extranei, ea non debent, sicuti nec quadrantem. Æque loca pietati & Deo dedicata ab ejusmodi descriptione immunia sunt, *l. pen. sup. de sacros. eccles. Nov.* 131. *Consanguinitate*] Consanguinitas est fraternitas. Hoc loco cognatio, cui vix alium similem invenias. Ad majores igitur prædicta sibi consanguinitate devinctos, id est, ad patrem, avum, proavum. *Lucrativas*] Lucrativi tituli ii sunt, Hereditas, Legatum, Fideicommissum, Donatio causa mortis, Donatio inter vivos. Dos, Donatio propter nuptias, Emptio, Permutatio non sunt tituli lucrativi. *Licet casus eventu*] Haloander addidit, *mortis vel divortii*: quæ interpretis verba sunt, non auctoris.

De Præbenda salario.

Tit. XXXVI.

I. IMPP. CONSTANTIUS ET CONSTANS AA. AD MARCELLINUM COMIT. ORIENTIS. Nulli salarium tribuatur ex viribus Reipublicæ, nisi ei qui jubentibus nobis specialiter fuerit consecutus. DAT. V. NON. OCTOB. CP. LIMENIO ET CATULLINO COSS.

Series titulorum docet hanc legem sic esse accipiendam, ut non possint decuriones cuiquam salarium constituere injussu principis: excipiuntur tamen casus quidem, *l.* 4. *ff. de dec. ab ord. fac.* Salaria interpretamur τὰ διδόμενα εἰς τροφὴν, sive ut plurimum Græci vertere solent, σιτηρέσια, & ὀψώνια. Sudas: ἀλλαρίοις, σιτηρεσίοις, pro, σαλλαρίοις. An igitur ratio nominis hæc, quod salaria percipientes inde se alant? Quæ salaria in *l.* 6. *inf. de profess. & med.* annonaria commoda in *l.* 9.

Si curialis relicta civitate rus habitare maluerit.

Tit. XXXVII.

I. IMPP. ARCADIUS ET HONORIUS AA. EUTYCHIANO PP. Curiales omnes jubemus interminatione moneri ne civitates fugiant, aut deserant rus habitandi causa: fundum quem civitati prætulerint, scientes fisco esse sociandum, eoque rure se carituros, cujus causa impios se patriam vitando demonstraverint. DAT. XVIII. KAL. JAN. CP. ARCADIO IV. ET HONORIO III. AA. COSS.

Curialibus interdicitur ne ruri habitent, sicut in tit. de decurionibus, ne captent solitudines, lauras, secreta. Rus fisco vindicari. Impios esse qui patriam vitant, *l. pen. sup. de resci. vend.*

De Municipibus & originariis.

Tit. XXXVIII.

TRIA sunt quæ municipes faciunt, Nativitas, Manumissio, adoptio, *l. cives inf. tit. seq. l.* 1. *ff. ad mun.* quæ originis nomine continentur, *l. privilegio, inf. tit. sequ.* nam originales sive originarii sunt non nati tantum, sed etiam manumissi & adoptati, *l. cum neque inf. tit. sequ.* quoniam & ii pro natis habentur, & alienæ originis jure censentur. Quamobrem non male sic quidam Codices habent, *de municipibus originariis*. Alii sunt municipes voluntarii, *l.* 3. *inf. de iis qui spon. mun. susc.* quos facit adlectio vel incolatus, *l. cives tit. sequ. l. filii*, §. *municipes*, *ff. ad municipales.*

I. IMP. ANTONINUS A. SILVANO. Cum te Biblium origine, incolam autem apud Berytios esse proponis: merito apud utrasque civitates muneribus fungi compelleris.

Biblus urbs est Phœniciæ Beryto finitima. Qui ortu est Biblius, incolatu Berytius, in utraque civitate munera facere cogitur. Proinde ad munera vocamur vel ut originarii, vel ut incolæ.

II. IMP. GORDIANUS A. FRONTONI. Si ut proponis, ea quæ ex causa fideicommissi te manumisit, ab ea libertatem justam fuerit consecuta, quæ originem ex provincia Aquitania ducebat: tu quoque ejus conditionis ejusque civitatis jus obtines, unde quæ te manumisit, fuit: eorum enim conditionem sequi ex causa fideicommissi manumissos pridem placuit, qui libertatem præstiterint, non qui rogaverint.

Libertus sequitur originem patroni. Patronus etiam is est, qui ex causa fideicommissi manumisit, *l. libertus* §. *ex causa*, *ff. ad municip.* Manumissus ergo originem ejus sequitur: itemque manumissi filius, *l. filii*, *l. assumptio* §. *ult. ff. eod.* Fuit autem olim Aquitania duplex, ut ex Itinerario Antonini constat: Prima, cujus metropolis Biturigæ: Secunda cujus metropolis Burdegala: quam divisionem etiam diœceses episcopales observant. *Libertatem justam*] Testamento heres scripta cum libertate.

III. IMP. PHILIPPUS A. PATROCLO. Filios apud originem patris, non in materna civitate, & si ibi nati sunt (si modo non domiciliis retineantur) ad honores seu munera posse compelli explorati juris est.

Filii sequuntur originem patris, non matris. Domicilium patris non sequuntur, videlicet si alibi domicilium sibi constituerint, *l. libertus*, §. *patris*, *ff. ad municip.* quod & in libertis locum obtinet, *l. ejus qui*, *ff. eod.* alioquin patris aut patroni domicilium sequuntur: denique domicilium proprium sequuntur, originem propriam non sequuntur: atque ita qui Tusculi natus est, nisi & pater ibi natus sit, vel domicilium habuerit, Tusculanus non est, sed patris originem domiciliumve sequitur.

IV. IMPP. DIOCLETIANUS ET MAXIMIANUS AA. SECUNDO. Origine propria neminem posse voluntate sua eximi manifestum est.

Jus incolatus mutatur mutato domicilio. Jus originis

nis non mutatur, quia naturale eſt, nec igitur translatione domicilii mutatur, nec adoptione: proinde is qui adoptatur, duarum civitatum eſt municeps: in patria ſua, jure naturali: in patria adoptatoris, jure civili. Naturalis patria non amittitur. Civilis amittitur ſoluta adoptione. Hoc Græci ſignificant, qui lib. LIV. βασιλικῶν ad hanc conſtitutionem hanc rationem adjiciunt: καὶ εἰκότως· οὐδὲ γὰρ οἴκησις ποιεῖ τὴν ἀρχαιογονίαν, ἀλλὰ τὸ ἀπό τόπου τινὸς ὁρμᾶσθαι· ὅθεν καὶ μὴ βουλόμενος τις ἐκ τῆς ἀρχαιογονίας τῆς ἰδίας ἐστίν· τὴν μέν τοι κατοίκησιν, ἐπειδὴ ἐκ τῆς οἰκήσεως τῆς ἡμετέρας δείκνυται, ἔξεστιν ἡμῖν ὅτε βουλόμεθα αὐτὴν ἐναλλάσσειν.

V. Imp. Constantinus A. ad Maximum Vic. Urbis. Si quis cum ex majore vel ex minore civitate originem ducit, eandem evitare ſtudens ad alienam ſe civitatem incolatus occaſione contulerit, & ſuper hoc vel preces dare tentaverit: vel qualibet fraude niti, ut originem propriæ civitatis eludat: duarum civitatum decurionatus onera ſuſtineat, in una voluntatis, in una originis gratia. PP. VIII. Kal. Jan. Paulino et Juliano Coss.

Hæc lex oſtendit jure incolatus non perimi jus originis. Nec precibus id aliave qua fraude obtineri poſſe.

De Incolis, & ubi quis domicilium habere videtur, & de iis qui ſtudiorum cauſa in alia civitate degunt.

TIT. XXXIX.

Incolas domicilium facit, non domus, non poſſeſſio ſola. Interdum incola pro inquilino, qui proprie ἔνοικος dicitur, Incola μέτοικος, vel πάροικος, ut in *l. 1. ſup. de falſ. mon.* & apud Sophoclem, μέτοικος ἀντὶ τοῦ ἔνοικος, ut Demetrius notavit. Dorotheus ad *l.27. §. Proculus, ff. ad l. Aquil.* τὰ αὐτὰ καὶ ἐπὶ τῶν παροικούντων τῷ οἴκῳ. Et alius: εἰ οἱ οἰκέται τοῦ κολωνοῦ ἢ παροίκου. Arnobius I. *An in mundum veneritis alienis ex regionibus inquilini.*

I. Imp. Antoninus A. Paulo. Non tibi obeſt ſi cum incola eſſes, aliquod munus ſuſcepiſti, modo ſi ante quam ad alios honores vocareris, domicilium tranſtuliſti.

Incolatui renunciari poteſt, Origini non item: quod his verbis notarunt Græci hoc loco: τὸ γὰρ μεταστῆσαι τινὰ τὴν οἴκησιν, τὴν μὲν ἀρχαιογονίαν αὐτοῦ οὐκ ἐναλλάσσει, τὸ δὲ μετοίκιον ἐναλλάσσεται. *Suſcepiſti*, id eſt, impleviſti: nam qui ſuſceptum munus nondum implevit, renunciare incolatui non poteſt, *l. incola jam, ff. eodem.*

II. Imp. Alexander A. Criſpo. Nec ipſi qui ſtudiorum cauſa aliquo loco morantur, domicilium ibi habere creduntur niſi decem annis tranſactis eo loci ſedes ſibi conſtituerint ſecundum epiſtolam Divi Adriani: nec pater qui propter filium ſtudentem frequentius ad eum commeat. Sed ſi aliis rationibus domicilium in ſplendidiſſima civitate Laodicenorum habere probatus fueris: mendacium, quo minus muneribus fungaris, non proderit.

Non ſunt incolæ qui aliquo loci ſtudiorum cauſa commorantur. Poſt decennium tamen ſi ibidem permanſerint, ex epiſtola Adriani incolæ cenſentur. Quod ait, *mendacium*, id eſt, ſi falſo adſeras te in ea civitate ſtudiorum cauſa commorari.

III. Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Alexandro. Eſt verum eos qui in territorio alicujus civitatis commorantur, velut incolas ad ſubeunda munera, vel ad capiendos honores non adſtringi.

Qui in territorio & finibus alicujus civitatis ſedes poſuit, licet in civitate non moretur, incola eſt ejus civitatis, *l. pupillus, §. incola, ff. de verb. ſignif.* nec obſtat *l. εἰδέναι, ff. ad municip.* Loquitur enim de eo qui agrum tantummodo poſſidet, ut *l. prox. inf.* nec civitatis præcipuis utitur, id eſt, foro, balneo, templo, ſpectaculis. Hæc etiam non obſtabit ſi affirmate legatur, quemadmodum Græci legunt LIV. βασιλικῶν, quorum verba ſubjiciam. Ἀληθές ἐστιν ὅτι οἱ οἰκοῦντες ἐν ἐνορίᾳ πόλεως τινός, ὡς μέτοικοι λειτουργοῦσι, καὶ τὰς τιμὰς πράττουσιν: ἄρα οὐκ ὁ μὴ οἰκῶν ἐν αὐτῇ τῇ πόλει ἀλλ' ἐν τῇ ἐνορίᾳ αὐτῆς οὕτως λειτουργεῖ, ὡς ὁ ἐν αὐτῇ τῇ πόλει οἰκῶν. Sic igitur conſentiet hæc lex cum *d. §. incola*: & in ſequenti, quæ ad eundem ſcripta eſt, continebitur exceptio, ſecundum quam *l. εἰδέναι* eſſe accipiendam reor.

IV. Iidem AA. et CC. Alexandro. Cum neque originales, neque incolas vos eſſe memoratis, ob ſolam domus vel poſſeſſionis licet ex ſubſtantia decurionis adquiſita eſt cauſa, publici juris auctoritas muneribus ſubjugari vos non ſinet.

Sola domus vel agri cauſa ſine laris collatione incolam non facit, *l. 53. C. Th. de decur. l. libertus, §. ſola ratio, & §. ſola domus, ff. ad municip.*

V. Iidem AA. et CC. Maximo. Si in patria uxoris tuæ, vel qualibet alia domicilium defixiſti, incolatus jure te ultro ejuſdem civitatis muneribus obligaſti.

Incolatus jus eſt arbitrii cujuſque, eo ſe quis nuda voluntate obligat vel liberat, domicilio mutato.

VI. Iidem AA. et CC. Marcellino. Privilegio ſpeciali civitatis non interveniente, tantum originis ratione, ac domicilii voluntate, ad munera civilia quemque vocari certiſſimum eſt.

Niſi ſpecialiter privilegium civitati datum ſit, ut ob ſolam poſſeſſionis cauſam quis ejuſdem civitatis muneribus obligetur, ut *l. libertus, §. ſola ratio, ff. ad municip.* originis tantummodo vel domicilii cauſa muneribus publicis obligamur, *l. 4. ſup.* Hic male antea legebatur *tamen*.

VII. Iidem AA. et CC. Aurelio. Cives quidem origo; manumiſſio, allectio, vel adoptio: incolas vero (ſicut & Divus Adrianus edicto ſuo manifeſtiſſime declaravit) domicilium facit. Et in eo loco ſingulos habere domicilium non ambigitur, ubi quis larem rerumque ac fortunarum ſuarum ſummam conſtituit, unde rurſus non ſit diſceſſurus, ſi nihil avocet, unde cum profectus eſt, peregrinari videtur: quod ſi rediit, peregrinari jam deſtitit.

Cives

Cives sunt qui & municipes & municipales dicuntur. Origo municipes facit, ut ortus ex patre Campano, Campanus est municeps, nec emancipatione vel datione in adoptionem Campanus esse desinit. Sed & nepotes ex eo quandoque suscepti, Campani sunt: & hæc originis causa omnibus anteponitur, *l. libertus §. præscriptio, ff. ad municip.* Originem hoc loco accipimus stricte pro nativitate. Municipes etiam manumissio facit, veluti manumissus a Campano, Campanus est. Et adoptio, ut si quis adoptetur a Campano, quo tamen jure soluto, Campanus esse desinit. Item allectio, ut si quis in civitatem aliquam receptus sit. Quidam codices habent, *allectio, id est, adoptio*. Placet tamen magis, *Allectio vel adoptio*, & ita Græci, τὸ ἐναπογραφῆναι τοῖς πολίταις, τὸ εἰς θέσιν ἐν ἐκείνῃ τῇ πόλει ληφθῆναι. A municipibus separantur incolæ, qui domicilii jure municipii commodis & præcipuis fruuntur. Ut autem quis plurium civitatum potest esse municeps, *l. 7. l. ejus qui, ff. eod.* ita & incola, *l. Labeo, l. assumptio, §. viris, ff. eod.* Ut sine civitate, qualis est is qui dedititiorum numero est, ita & sine domicilio, *l. ejus qui §. Celsus, eod. tit.* Ait, *Et in eo loco*. Vet. *Et in eodem loco*: forsitan, *Et in eo demum loco:* quod pertinet ad illam rubricæ partem, *Ubi quis domicilium habere videtur*, qua de re quæri solet non solum ut sciatur ubi quis munera faciat, verum etiam ubi conveniatur. *Summam*, id est, τὴν ὁμάδα.

VIII. Imppp. Valentinianus, Theodosius et Archadius aaa. ad Senatum. Senatores in sacratissima urbe domicilium dignitatis habere videntur. Dat. Kal. Mart. Valentiniano a. et Neoterio Coss.

Senatores in antiqua & Constantinopolitana Roma domicilium habent ratione dignitatis senatoriæ: quod eo pertinet ut intelligamus eos in urbe conveniri posse, quod indicat *l. 2. sup. ubi sen. vel clar.* quæ huic conjungenda est. Possunt & in originali patria, *l. pen. ff. de senat.* cum in ea etiam honores retineant, *l. filii, §. senatores, & l. seq. ff. ad municip.* & in qua domicilium collocaverunt, *d. l. 2.* In eo *§. senatores*, sic lego, *Senatores & eorum filii filiæque quoquo tempore nati natæve, itemque nepotes & neptes ex filio origini eximuntur.*

IX. Iidem aaa. Martiano Comiti Orientis. Mulieres honóre maritorum erigimus, & genere nobilitamus, & forum ex eorum persona statuimus: sin autem minoris ordinis virum postea sortitæ fuerint priore dignitate privatæ, posterioris mariti sequantur conditionem, & domicilia mutamus. Dat. iv. Kal. Febr. cp. Arcadio ii. et Rufino Coss.

Ubi domicilium habet maritus, habet & mulier ratione matrimonii, quod & vidua retinet. Convenitur ergo ibidem & munera personalia facit, *l. 12. C. Th. de navic.* Origini autem eximitur quantum ad munera, *l. 1. inf. de mul. in quo lo. mun. l. ult. ff. ad municip.* Domicilium matrimonii dicitur in *l. mulierem, ff. de rit. nupt.* & lar matrimonii in *l. 1. §. domum, ff. de lib. agnosc.* Eadem ratione matrimonii dignitatem mariti adipiscitur & vidua retinet, *l. feminæ, sup. de senat. Nov. de Consul. l. mulieres, inf. de dignit.* ex qua in hac lege hæc postrema verba, *& domicilia mutamus*, priori parti applicanda videntur.

A

De honoribus & muneribus non continuandis inter patrem & filium, & de intervallis.

Tit. XL.

I. Impp. Severus et Antoninus aa. Septimio Zenoni. Sicut & honores & munera, cum pater & filius decuriones sunt, in eadem domo continuari non oportet: ita vacationum concessa tempora non aliis prodesse possunt, quam his qui ad eosdem, vel alios honores, eademque vel alia munera denuo vocantur. Pro in-
B fante vero filio, quem decurionem esse voluisti, quandam fidem tuam in posterum adstrinxeris: tamen interim onera sustinere non cogeris: cum ad ea quæ mandari possunt, voluntatem dedisse videaris.

Nec honores nec munera quisquam continuare, repetere, iterare debet, nisi si idonei non existant, qui honoribus muneribusve fungantur, *l. honor, §. pen. & ult. ff. de mun. & hon.* Sed & inter patrem & filium continuari honores ac munera non debent, quia unius personæ vice funguntur, ideoque si hoc anno pater Duumviratu functus sit, eodem sequenti anno filius non fungetur. De filiofam. loquor: in emancipato se-
C cus est, arg. *l. 3. inf. de filiisfam. & quemad. pat. pro iis ten. Decuriones*] Ex quorum ordine sumuntur qui honores & munera gerunt. Curia est seminarium honorum & munerum. *Vacationum*] Vacationum tempora sunt quæ in rubrica, intervalla dicuntur, & in *l. Divus, ff. ad municip. l. filio, ff. de legat. l. ult. inf. hoc tit.* Propter honorem aut munus quo defunctus sum ipse, certi temporis vacationem habeo: filius meus non habet propter me, in iis scilicet honoribus qui sumptu carent, vel in muneribus personalibus. *Pro infante*] Hæc rescripti pars relata est in *l. Lucius §. Impp. ff. ad municip.* Infans adscribi in ordinem potest ex causa, quod forte ab egregia indole vel clara stirpe progressum annorum expectari non oportet. Huic si consenserit pater, non cogitur interim,
D id est, quandiu infans est, pro eo onera sustinere: quia ad ea quæ ei mandari possunt, videtur consensum accommodasse, & fidem suam adstrinxisse: porro infanti mandari nihil potest. *In posterum*] id est, post infantiam.

II. Imp. Gordianus a. Cyrillo. Ab honoribus ad honores eosdem quinquennii datur vacatio: triennii vero ad alios, legatione autem perfunctis biennii vacatio concessa est.

Hæc lex præscribit intervalla, quæ eadem magis est ut dicamus non honoribus tantum, verum etiam oneribus esse præscripta, *l. navicularii, ff. de mun. & hon.* Sunt autem quinquennii ad eosdem honores ea-
E demve munera, triennii ad alia: fuit & quinquennium lege Augusti a magistratu urbano ad provincialem. Dio LIII. μηδένα πρὸ πέντε ἐτῶν μηδὲ τὸ ἐν τῇ πόλει ἄρξαι κληρῶσθαι: fuit & olim lex, ne quis eundem magistratum intra decem annos caperet, auctore Livio VII. & X. Inde Cicero hanc legem condit, EUNDEM MAGISTRATUM NI INTERFUERINT X. ANNI NE QUIS CAPITO. De legatione dicemus in *l. 3. inf. de legat.*

III. Impp. Diocletianus et Maximianus aa. et cc. Critiae. Intervalla temporum, quæ in unius persona locum habent, fratribus (licet communia possideant bona) mini-

me prodesse frequenter constitutum est. Sane his missis qui necdum functi muneribus ad hoc idonei constituti vocari debent, vos si ad obsequium civilium munerum repererit paruisse: ne interim interpellemini præses provinciæ providebit.

Propter fratrem qui honore aut munere functus est, frater non vacat, licet hereditatem paternam pro indiviso possideant, *l. 7. sup. de decur.* Dimissis autem idoneis qui nullo adhuc munere functi sunt, qui semel functi sunt, iterum fungi non coguntur. Pro *ne interim*, perspicue legendum est, *Ne iterum:* quod & vet. lib. confirmant, *lib. 52. sup. de decur. l. 3. inf. quemad. civ. mun. indic.*

De Muneribus Patrimoniorum.

Tit. XLI.

MUNUS est officium privati hominis, ex quo commodum ad singulos universosque cives remque eorum imperio magistratus extraordinario pervenit. Ait, *privati hominis*: quo munus obeatur sine ullo honoris dignitatisve gradu, nec honorem gerenti indicatur, *l. honorem, ff. de mun. & hon.* Ait, *imperio magistratus extraordinario*, quod extra ordinem jure suæ potestatis id magistratus injungat, alias ex lege aut more, alias præter morem, id est, alias ordinarium, alias extraordinarium: rursusque alias patrimonio cum sumptu vel periculo, alias personæ solo ministerio sine sumptu. Ad hæc patrimoniale vel possessionibus vel personis, hoc solis municipibus vel incolis: illud etiam possessoribus qui nec cives sunt nec incolæ. Est & mistum tam patrimonii quam personæ.

I. IMP. ANTONINUS A. FILIO PHILINO. Civilia munera per ordinem pro modo fortunarum sustinenda sunt.

Per ordinem, id est, ut suo quisque ordine munera sustineat, *l. filius, l. vicarius, ff. de legat.* & per vices, *l. 3. §. eos, & §. præses, ff. de mun. & hon.* nec tamen ultra modum facultatum. *l. ult. inf. tit. prox.* Et non omnia, sed patrimonialia, ut ex tit. apparet, & illis verbis, *pro modo fortunarum.*

II. IDEM A. MATERNO. Munera quæ patrimoniis publicæ utilitatis gratia indicuntur, ab omnibus subeunda sunt.

Munera quæ patrimoniis publicæ utilitatis gratia, ex qua publicorum nomen acceperunt, indicuntur, ab omnibus etiam eis qui immunitatem meruerunt, vel alio privilegio censentur, subeunda sunt.

III. IMP. ALEXANDER A. ATTILIO. Qui immunitatem munerum publicorum consecuti sunt, onera patrimoniorum sustinere debent: in quibus causis & hospites recipiendi sunt.

Immunitate legibus concessa corporalia munera remittuntur non pecuniaria, ex quibus est metatum, sive militis domum suscipiendi munus. Sed neque corporalia omnia: nam tutelæ remissæ non censentur, *l.* παδόντα, *§.* ὁ λαβὼν, *ff. exc. tut.* quod eas necesse sit nominatim remitti, *l. non tantum, §. eos, & §. seq. ff. eod. l. legato, in fi. ff. de vac. & exc. mun. l. in honoribus §. 1. eod.* Capitolinus in Gordianis: *Familiæ Gordiani hoc Senatus decrevit, ut a tutelis atque legationibus & a publicis necessitatibus, nisi si vellent posteri*

A *ejus, semper vacarent.* Eodem modo pecuniaria munera nominatim remitti oportet.

IV. IMPP. VALERIANUS ET GALLIENUS AA. ZENONI. Non videtur abhorrere ratione sententia, qua præses provinciæ equos curiales alere, non personarum, sed patrimonii esse decrevit: & tamen si iniqua esset, omisso a te appellationis auxilio, necessario permanet.

Legendum in textu, *equos curules*, non *curiales*, ut in *l. pen. inf. de spect. l. 7. inf. de num. act. & C. Th. tit. de equis curulibus.* Apulejus IV. *Equum curulem nimia velocitate refectum.* Circenses dicuntur in *l. 1. ff. de mun.*
B *& hon.* Munus ergo alendorum equorum curulium patrimoniale est, non personale, ut agasonis. Decretum sententiave iniqua valet, nisi provocationis remedio extinguatur.

V. IMPPP. CARUS, CARINUS ET NUMERIANUS, AAA. PISTO. Neque tempore ætatis, neque numero liberorum a muneribus, quæ patrimoniorum sunt, excusationem quis habere potest.

Annus LXX. vel numerus quinque liberorum, non excusat a muneribus patrimonialibus.

C VI. IMPP. DIOCLETIANUS ET MAXIMIANUS AA. POLINESTRO. Professio, & desiderium tuum inter se discrepant: nam cum philosophum te esse proponas, vinceris avaritia & rapacitate, & onera quæ patrimonio tuo injunguntur, solus recusare conaris, quod frustra te facere ceterorum exemplo poteris edoceri.

Philosophia non excusat a muneribus patrimonialibus, *l. in honoribus, §. pen. ff. de vac. mun.* Pro *avaritia & rapacitate*, vet. habent, *avaritiæ cæcitate*, quod placet, *l. ult. inf. de vet. num. pot.* Cic. *At quam cæca avaritia est.*

D VII. IIDEM AA. ET CC. ALEXANDRO. Etiam minores ætate patrimoniorum muneribus subjugari solent. Unde intelligis te frustra plenam immunitatem desiderare, cum munera quæ impensas exigunt, subire te necesse sit.

Minor ætas non excusat a muneribus patrimonialibus. Plena immunitas est omnium munerum immunitas, personalium & patrimonialium.

VIII. IIDEM AA. ET CC. LONGINO. Nec protostasiæ, vel sacerdotii, vel decaprotiæ munera corporalia sunt, sed tantum patrimonii esse non ambigitur.
E
Hoc loco & *l. 3. inf. de filiisfam. & quemad. pa.* πρωτοστασίας, principalitates interpretor, quas, & πρωτοτυπίας vocant, *l. 3. C. Th. de privil. eor. qui in fac. pal. mil. l. 2. C. Th. de protostas.* Inde principales πεντέπρωτοι, δεκάπρωτοι, εἰκοσάπρωτοι, de quibus *sup. de decurion. l. 33.* quæ sunt munera patrimonialia, quoniam eorum periculo exactiones & distributiones censuum fiunt, *l. 2. l. 3. §. decaprotos, ff. de mun. & hon. l. 7. C. Th. de tyron.* Modestinus & Charisius mista esse dixerunt, quod & corporale ministerium gerant, & pro oneribus defectorum (sic lego in *l. ult. ff. eod.* & si Florent. *omnibus* legatur, non *oneribus*, Græci ὑπὲρ τῶν ἀπόρων) fiscalia detrimenta resarciunt. At certe, quia magis patrimo-

nii

nii sunt, si quis vacationem munerum impetraverit, non excusabitur a protostasia vel decaprotia, vel icosaprotia. Malo autem hoc loco ita legere, ut est in Basilicis, *Nec protostasiæ, vel decaprotiæ, vel sacerdotii.* Sacerdotium autem interpretor veluti Alytarchiam, Asiarchiam, Syriarchiam, Phœniciarchiam, quo qui funguntur, ludis præsunt in honorem Deorum institutis cum sumptu aliquo. In Basilicis, ἡ ἱερωσύνη, τουτέστιν τὸ ἐπιτελεῖν τὰ κυνηγέσια. Ait, *Sed tantum* ἀλλὰ μόνον χρηματικά: quod pugnat cum Modestino & Charisio. Quidam Codices habent, *Sed tamen*.

IX. Iidem AA. et cc. Marciae. Patrimoniorum munera mulieres etiam sustinere debent.

Sexus non excusat a patrimonialibus. At a personalibus excusat: alioquin frustra admonemur non excusare eum a patrimonialibus, qua de re alio loco dicetur inf.

X. Exemplum sacrarum literarum eorundem AA. et cc. ad praesides provinciarum. Quantum ad extraordinarias indictiones pertinet, præsidibus significamus, ut omnes possessores, ceterosque sciant conveniri debere: quandoquidem ea patrimonii munera esse constet, meritoque ab omnibus agnosci debeant, quo facilius obsequiis publicis pareatur.

Extraordinariæ indictiones sunt, quæ ad tempus ex improviso præter morem indicuntur, veluti angariæ belli tempore, aut equi, muli, veredi. His parere omnes possessores debent, etiam ecclesiæ, *l. neminem, sup. de sacros. eccles.* & ceteri municipes vel incolæ, *l. ult. §. patrimoniorum, ff. de mun. & hon.*

Quemadmodum civilia munera indicuntur.

TIT. XLII.

I. Impp. Carus, Carinus et Numerianus AAA. Feliciano. Cum te curatorem ad cogendas angarias creatum, appellationem interposuisse proponas: præses provinciæ si alterius curiæ te esse animadverterit, ad alieni corporis munera vocari non sinet, quia ejus patriæ oneribus respondere debes, cui te attributum esse commemoras.

Munus cogendarum, id est, compellendarum & adigendarum angariarum, sive exhibendarum, ut in *l. 1. inf. sump. injun. mun.* quod personale est, ut dicemus in *l. 2. inf. de præp. sac. cub.* si quis detrectet & appellaverit præsidem eo nomine, vincet, si se non jure creatum & ad nominationem alterius corporis pertinere docuerit. Pro *Curiæ*; vet. libri habent, *Creaturæ*, quod est nominationis, & pro, *Patriæ*, partis, quæ placent satis.

II. Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Dionysio. Majoribus honoribus functos ad minores devocari non oportere rationis est.

Quidam Codices, *Majoribus oneribus*. Quod rectum non est: nam paulo post sequitur, *ad minores*. Frequens est eorum verborum commutatio, quod ut ho-

A noribus, ita oneribus solerent veteres scribere, auctore Gællio lib. 2. c. 3. At honoribus munera plerumque cohærent, *l. 2. §. 1. ff. de vac. mun.* & ideo aliena lex a titulo non est. Rationem Constitutionis Græci notarunt, quia videntur injuria affici: δοκοῦσι γὰρ ὑβρίζεσθαι.

III. Iidem AA. Eutichiano. Cum te omnibus muneribus functum esse adseveres: ad eadem munera, si aliorum civium copia est, qui obsequiis civilibus fungi possunt, præses provinciæ devocari te non permittet.

Eadem est sententia *l. 52. de decurion.*

B IV. Iidem AA. et cc. Regino. Ultra modum sumptuum te muneribus civilibus gravari, levatis aliis, præses provinciæ non patietur: sed æquabilitatem, tam juris, quam censuræ memor, circa ordinem custodiet.

Ultra modum sumptuum, id est, nulla sumptuum habita ratione ex fortunarum modo, quod est æquabilitati contrarium, quam in muneribus indicendis præses tam juris quam censuræ memor, custodire debet. *Circa ordinem*, id est, κατὰ τάξιν. Censuram disciplinam & judicationem publicam vocat, ut in *l. 3. sup. de cond. ob tur. cau. l. 1. inf. sum. injun. mun. l. 3. sup. de offi. rect. prov.*

C

De Iis qui sponte munera susceperunt.

TIT. XLIII.

I. Imp. Alexander A. Feliciano. Veterani, qui cum possent se tueri immunitate his concessa, decuriones se fieri in patria sua maluerunt, redire ad excusationem quam reliquerunt, non possunt, nisi certa lege & pacto servandæ immunitatis, vel partem ejus honoris agnoverint.

D Veterani munerum personalium immunitatem habent: ut dicetur in titulo de veteranis: quæ labefactatur decurionatu sponte suscepto, servandæ immunitatis conditione non addita, non etiam si munus tantum aliquod municipale honoremve susceperint, *l. 2. l. ult. ff. priv. vet. l. 1. ff. de jur. immun.* Valde illud notandum est, in ingressu curiæ dictam conditionem servari oportere, ut si quis se det curiæ ea lege ne corporalia munera subeat.

II. Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Valerio. Qui publici muneris vacationem habet, si aliquem honorem, excepto decurionatu, sponte susceperit, ob id, quod patriæ E suæ utilitatibus cesserit, vel gloriæ cupiditate paulisper jus publicum relaxaverit, competens privilegium non amittit.

Qui decurionatum agnovit, immunitatem amittit, *l. pen. §. ult. ff. de jur. immun.* Qui partem decurionatus, veluti honorem aliquem municipalem, non item, *l. 1. hoc. tit.* Jus publicum dicit, quo est concessa immunitas.

III. Imp. Leo A. Puseo pp. Qui conditioni non obnoxius curiali, quemlibet honorem vel munus voluntate propria in quacunque gesserit civitate, nullum præjudicium circa fortunam suam

suam statumque sustineat: sed tam ipse, quam liberi ejus, & qui ex his in posterum procreandi sunt ab omni hujusmodi nexu cum suis facultatibus liberi alienique permaneant: ita tamen ut si aliqua functio volentibus eis fuerit injuncta, ex qua necesse sit eos aliquid accipere: quod ex data sibi pecunia in reliquis apud eos mansisse constiterit, solventes, sine ulla molestia vel conditionis suæ formidine discedant. Si quis vero ex his omnia decurionum munera, vel functiones, vel honores nulla imminente necessitate, sed sua sponte peregerit: eum pro sua liberalitate patrem civitatis, in qua voluntarius municeps apparebit, si hoc ei libuerit, fieri constituique hac lege decernimus. Dat. v. Id. Nov. cp. Basilisco et Armerico Coss.

Possessor qui neque in municipio natus est, neque in eo habitat, si sua sponte munera quædam civilia cœperit, non ideo vel se vel posteros obligat curiæ, rationibus tamen reddendis obligatur. Quod si sua sponte omnibus honoribus & muneribus civilibus perfunctus sit, fiet pronutiabiturque, si velit, pater civitatis. Is est quasi pater patriæ, discussor pecuniæ publicæ operumque publicorum, *l. 1. sup. de rat. op. pub. l. ult. sup. de inf. exp. l. 1. sup. de aleat. l. 1. inf. quib. mun. exc. l. 2. de deb. civ. Nov. 17. 85. 128. 160.* Græci, ad *l. ad curatores, ff. de damn. inf.* & *l. 1. inf. de solut. & lib.* curatorem Reipublicæ patrem civitatis interpretantur. O' πατὴρ τῆς πόλεως ἀναγκάζει τοὺς δεσπότας τῶν καταπεσόντων οἴκων. ἀνανεοῦν αὐτοῖς.

IV. Imp. Justinianus A. Mennae pp. Eos qui curiali fortuna liberi constituti, postea se curiæ cujuscunque civitatis obtulerint, confidere volumus, quod posteritas eorum non solum jam procreata, sed etiam post talem deditionem procreanda, hujusmodi fortuna libera remanebit; sive specialiter sub hac lege curiæ se obtulerint, ut ab his descendentes tali fortuna liberi permaneant, sive nullam hujusmodi fecerint mentionem, nullo audente dicere, quod nati, vel concepti post talem deditionem paternam conditionem sequi debeant: hoc enim speciali beneficio alacriores omnes ad conferendam civitatibus hujusmodi opitulationem constituere properavimus: ita tamen ut nec occasione quartæ portionis bonorum hujusmodi decurionis quicunque successores ejus aliquam inquietudinem patiantur, utpote libera ejus substantia omni curiali gravamine conservanda; & si quid defunctus, vel ex administratione curialium munerum, vel ex quarta portione ad eandem curiam semel vel sæpius devoluta, vel ex alia quacunque causa eidem curiæ debuisse probetur: hoc idem successores curialibus reddere minime dubitent, illis scilicet, quæ super naturalibus filiis, quos naturalis pater sub hac lege curiæ dedit, vel postea dederit, ut legitimos tam ex testamento, quam ab intestato successores habeat, non solum veteribus legibus, sed etiam nostris sanctionibus disposita sunt, præsenti lege excipiendis: ut non ipsi tantum filii naturales, sed etiam ex his procreandi mares paternam sequantur fortunam, vel maribus liberis minime subsistentibus, quarta pars substantiæ mortui curiæ deputetur.

Qui se sua sponte curiæ obtulit, atque ita decurio factus est, obligatur quidem ipse, liberi autem ejus vel bona non obligantur: ideoque quadrans sive dodrans hereditatis ejus curiæ non debetur. Si tamen ipse curiali heres extiterit, puta Mevio, hereditatis Mevii quadrans, vel hodie dodrans curiæ debetur, nisi liberi ejus eandem curiam sequantur. Aliud dicendum est si quis filium naturalem curiæ obtulerit γνησιότητος adipiscendæ causa. Hæc enim deditio personalis non est, sed & rem & posteritatem tenet. Idemque esse puto, si se filius naturalis post obitum patris non extantibus legitimis curiæ offerat legitimæ successionis obtinendæ causa. Quod ait, *vel maribus*, recte Accursius supplet, *Vel feminis curialibus nuptis*.

De iis qui a Principe vacationem acceperunt.

Tit. XLIV.

I. Imppp. Theodosius, Arcadius et Honorius AAA. Rufino pp. Nullus vacationem temporariam curialis accipiat, nisi id forte veris ac probatis causis adnotatio nostra concesserit. Dat. Prid. Non. Jun. cp. Theodosio A. III. et Abundantio Coss.

Curiali vacatio ad tempus recte conceditur ex veris & approbatis causis, puta ob morbum vel egestatem, rescripto principis, non in perpetuum, *l. 14.* & *19. sup. de decur.* Legibus autem promissæ immunitates ratæ sunt.

De Vacatione publici muneris.

Tit. XLV.

I. Imp. Gordianus A. Januario. Muneris publici vacationem ea continere, quæ non lege, non senatusconsultis, non constitutionibus principum injuguntur, merito responsum est: ad quam formam juris pertinens si cœperis ad munera extraordinaria a magistratibus devocari, appellatione interposita poteris apud præsidem juris rationibus protegi.

Rescripto si concedatur immunitas, ea tantum videntur remissa, quæ ad tempus extra ordinem indicuntur: nam quantum ad ordinaria munera pertinet, inane rescriptum est, *l. cui muneris, ff. de mun. & hon. Responsum est*] Intelligit *l. in honoribus*, §. *qui muneris, ff. de vac. mun.*

De Decretis decurionum super immunitate quibusdam concedenda.

Tit. XLVI.

I. Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Ursino. Exceptis qui liberalium studiorum antistites sunt, & qui medendi cura funguntur, decreto decurionum immunitas nemini tribui potest.

Magistris liberarium artium & medicis decreto decurionum datur immunitas, & hoc est quod dicitur probari eos decreto in *l. 2. inf. de profess. & med.* Alios autem decuriones immunes facere non possunt.

II.

II. Iidem AA. et cc. Cassio. Ordinis ambitiosa decreta sacris constitutionibus reprobantur.

Ambitiosa, id est, gratiosa, ut si per gratiam professori aut medico immunitatem aut salarium constituerint, *l. 4. ff. de decr. ab ord. fac.* αἱ κολακικαὶ ψῆφοι: qua forma & ambitiosas correctiones dixit Cicero ad Atticum, & ambitiosas sententias, Suetonius in Domitiano.

De Excusationibus munerum.

Tit. XLVII.

I. Imppp. Carus, Carinus et Numerianus AAA. Demetrio. Etiam hi qui nostra procurasse monstrantur, muneribus civilibus, quæ dignitati eorum congruunt, fungi debent.

Pertinere videtur hæc lex ad eos qui procuratores patrimonii Cæsaris fuerunt. Hi muneribus, quæ dignitati eorum congruunt, fungi debent, non sordidis, ut puta capsarii vel pistoris, quo exemplo Græci lib. LIV. utuntur in hunc locum, & *l. 9. inf.* & tractantes de immunitate ecclesiarum lib. v. Qui autem nunc sunt procuratores ab omnibus muneribus excusantur.

II. Pars Actorum Diocletiani, et Maximiani AA. et cc. Id. Febr. inductis Firmino et Apollinario et ceteris principalibus Antiochensium adstantibus Sabinus Dixit. * Et cetera. Diocletianus Dixit. Certis dignitatibus data a nobis indulgentia est munerum civilium & personalium, id est, his qui aut ex protectoribus sunt, aut ex præpositis: hi ergo ad munera personalia aut civilia non vocabuntur.

Hæc acta habita sunt in consistorio. Inductis igitur in consistorium. Ammianus XVI. *Inductis quadam solemni die agentibus in consistorium.* Sabinus advocatus dixit græce quædam, quæ eruere ex libris manuscriptis non potuimus, nec fuere unquam integra, quoniam subjicitur, *Et cetera.* Sententia autem Imperatoris hæc est: Curiales qui honorarias dignitates ex protectoribus, vel ex præpositis adepti sunt, vacationem habere personalium munerum: quod tamen Arcadius & Honorius non admiserunt, *l. 153. Cod. Th. de decur.* Protectores qui sint dicetur in *tit. de dom. & protect.* Præpositorum appellatio generalis est. Videntur tamen hoc loco significari præpositi laborum, qui erant ex protectoribus, *l. 1. C. Th. de præp. lab.* in qua ita est. *Qui ex devotissimis domesticorum scholis præpositi laborum nostro judicio & stipendiorum sudoribus promoventur.*

III. Iidem AA. et cc. Mariano. Tutelæ sollicitudo a muneribus civilibus non excusat, utpote cum nec tres simul injunctæ diversarum domuum hujusmodi beneficium præstent.

Etsi tres tutelæ excusent a quarta tutela, non tamen excusant ab alio munere civili. *Domuum*, id est, patrimoniorum, in Græca metaphrasi, ὑποστάσεων.

IV. Iidem AA. et cc. * Hydraulæ munerum civilium immunitatem sibi jure concessam probare minime possunt.

Hydraulas Græci definierunt. Ὑδραῦλαι εἰσὶν οἱ αὐλοῦντες ἐν τοῖς ὀργάνοις τοῖς οὐκ ἀπὸ ἀσκῶν, ἀλλ' ἀπὸ ὕδατος κατά τινα μηχανὴν τὸ πνεῦμα δεχομένοις: de quibus & Athenæus & Plinius & Vitruvius & Hero quidam Alexandrinus. In Glossis dicuntur organarii. Et his quidem Imperatores negant hoc loco datam esse immunitatem, licet profiteri videantur artem liberalem. Ajunt, *Probare*. Nota, ei qui se immunem dicit, proferendæ legis, quæ immunitatem tribuat, onus incumbere, ut & in specie *l. 5. ff. de probat.*

V. Iidem AA. et cc. Marcellino Procuratores absentium reipublicæ causa munerum civilium vacationem non habent.

Qui absunt Reipublicæ causa vacationem habent, *l. 1. inf. de profes. & med.* Procuratores eorum non item.

VI. Iidem AA. et cc. Gaio. Venatoribus immunitas ob hanc professionem solam nullo jure concessa probari potest.

Obstat *l. ult. ff. de jur. immun.* Pertinet ea lex ad milites qui a militiæ gravioribus muneribus excusantur: sumpta enim est ex libro Militarium Tarrunteni Paterni, quem Vegetius diligentissimum vocat assertorem juris militaris: & non Parruntenus, sed T. Arruntenus forsitan appellari debet, præf. præt. sub Antoninis. Itaque fateor milites venatores non esse munificos: ceterum alii venatores qui feris provincias purgant, non ideo a civilibus muneribus excusantur.

VII. Imp. Constantinus A. ad Catulinum Vicarium. Negotiatores vestiarios, linteones, purpurarios, & parthicarios, qui devotioni nostræ deserviunt, visum est secundum veterem consuetudinem ab omni munere immunes esse.

Vestiarii & lintearii & purpurarii & parthicarii negotiatores Imperatori deservientes a muneribus excusantur. Lintearios malo quam linteones. Sic vet. libri, sic *l. 5. §. 1. ff. de instit. act.* Linteones negotiatores non sunt. Parthicarios item quam parthiarios, qui pellium Parthicarum negotiatores sunt, ex quibus fiebant Zanchæ, de quibus *l. 2. & 3. C. Th. de hab. qui intra urb.* Trebellius in Claudio, *Zanchas de nostris parthicis*. Græci ita vertunt, Οἱ πραγματευόμενοι τὴν ἐσθῆτα ἢ τὴν ὀθόνην, ἢ τὴν πορφύραν, ἢ τὰ παρθικὰ δέρματα.

VIII. Idem A. et Julianus C. ad Taurum pp. Placet nullum omnino judicem de cetero provincialibus inferendum aliquid indicere, ut ea tantum sedulo cunctorum studio pensitentur quæ canonis instituti forma complectitur, vel nostra clementia decrevit inferenda vel delegatione solemniter sanciente, vel epistolis præcedentibus. Sed si quid urgere forsitan cœperit, referri ad celsitudinem tuam statuimus, & auctore te fieri, & eo persoluto referri ad scientiam nostram, ut nobis jubentibus roboretur. Si quis autem usurpatoria temeritate amplius aliquid fuerit conatus exigere, obnoxius quadrupli repetitione teneatur, quæ severitas jussionis ad ordinariorum ju-

judicum officiorumque terrorem debebit excurrere: ut ſi eorum vel gratioſa conniventia, vel ignobili diſſimulatione temeritas admiſerit curialis, eos quoque damni ſimplicis pœna caſtiger. DAT. KAL. APR. MEDIOL. CONSTANTIO A. IX. ET JULIANO C. II. COSS.

Ne quid præſes extra ordinem provincialibus indicat ſine principis & præf. prætorio auctoritate: Ut canones dumtaxat penſitentur ex delegatione principali, vel epiſtolis, quæ canonicariæ dicuntur in formula Curæ epiſtolarum. *Perſoluto*] Peracto, abſoluto. *Si quis autem*] Hæc pars ſumpta eſt ex *l.* 11. ſuperior ex *l.* 8. *Cod. Th. de ext. mun.* ubi in fine rectius. *Similis*: quam *Simplicis*, arg. *l. pen. hoc tit.* De pœna quadrupli jam ante ſatis diximus.

IX. VALENTINIANUS ET VALENS AA. AD CLAUDIUM PROC. AFRICAE. Illud convenit præcaveri, ne quis hanc, quæ perſonalis eſt functio, pretio putet eſſe taxandam. DAT. KAL. DEC. TREV. VALENT. ET VALENTE AA. COSS.

Munus perſonale non licet adærare, *l. æſtimationem, ff. de mun. & hon.* non tamen oblatum aut promiſſum pretium exigi etiam cum Accurſio dicemus, & in *l. in privatis, ff. de pollicit.* ſic legemus, *Cum quidam ne honoribus fungeretur opus promiſiſſet, honores ſubire cogendum, quam operis inſtructionem*, id eſt, potius quam. Pertinebat proprie hæc lex ad piſtorum functionem, ut conſtat ex *l.* 12. *C. Th. de piſtorib.*

X. IMPPP. GRATIANUS, VALENTINIANUS ET THEOD. AAA. AD HYPATIUM PP. Privatæ rei noſtræ privilegiis permanentibus, nihil extra ordinem prædia jure perpetuo conſignata ſuſtineant, neque adjectis ſæpius, ac præter primum delegationis canonem poſtularis adficiantur impendiis: quandoquidem neque aurario canoni ſub privilegiis æſtimato aliquid ex ea jubentibus nobis præbitionum diverſitate decurritur: & pari cum ceteris æſtimari forte non convenit, quos præter annonarias functiones æſtimata perpetuo penſitationum prærogativa nexuerunt: PP. KARTH. ID. APR. POST CONSULATUM SYAGRII ET EUCHERII.

Pertinet hæc lex ad fundos rei privatæ principis, qui plerumque in alios jure perpetuo transferuntur, & præter annonarias functiones etiam avaritiam penſitant, ex qua nihil unquam demitur quacunque ex cauſa. Privilegium autem hoc habent, quod hac lege confirmatur, ut ne ulla alia munera agnoſcant ſordida vel extraordinaria, etiamſi ea ceteris indicantur. Nec enim ſunt pari conditione ac ceteri, cum plus etiam canonis titulo inferant quam ceteri, *l.* 2. *inf. de col. fun. pat. & tit. de privil. dom. Aug.* nempe taxatas perpetuo penſiones aurarias, a quibus ceteri immunes ſunt. Pro *adjectis*, malim, *abjectis*, id eſt, ſordidis, ut in Codice Theodoſii, *l. pen. inf.*

XI. IIDEM AAA. AD SYAGRIUM PP. Eos, qui cum honore comitum nomine magiſtrorum memoriæ præfuere, vel epiſtolis, vel libellis, item eos, qui ibidem peragendis ſignandiſque reſponſis noſtræ manſuetudini obſecundant, omnium civilium munerum fieri jubemus exſortes. Igitur qui ex eo gradu palatio noſtro abſceſſerint, adeſſe A ſibi competentia privilegia glorientur: qui vero ſuperioribus dignitatibus creverint, nihilominus ejus loci privilegia præſto ſibi fuiſſe lætentur. LECTA III. KAL. SEPT. CAPUAE ANTONIO ET SYAGRIO COSS.

Magiſtri ſcriniorum & memoriales, de quibus ſuis titulis libro XII. tractaturi ſumus, excuſationem habent civilium, id eſt, perſonalium munerum, non patrimonialium, niſi extraordinaria ſint vel ſordida: idemque datur exmagiſtris & exproximis, etiamſi ampliorem dignitatem conſequantur, ut ſi ſenatores fiant, aurum glebale non conferant, *l.* 1. *de mag. ſcr. l.* 1. *&* 2. *inf. de priv. eorum qui in ſac. pal.*

B XII. IIDEM AAA. AD HYPATIUM PP. Maximarum culmina dignitatum, conſiſtoriani quoque comites, notarii etiam noſtri, & cubicularii omnes, atque ex cubiculariis ab omnibus ſordidis muneribus vindicentur: ceteros autem palatina vel militari intra palatium prærogativa munitos, ita demum privilegium ſimile contineat, ſi prioribus ſtatutis ſe ad hujuſmodi exceptionem docuerint pertinere: ut non ſingulis indulta perſonis ſed in commune dignitati vel corpori hujuſmodi beneficia doceantur fuiſſe conceſſa: circa Rhetores atque Grammaticos eruditionis utriuſque vetuſto more durante. Sordidorum vero munerum C talis exceptio ſit, ut patrimoniis dignitatum ſuperius digeſtarum, nec conficiendi pollinis cura mandetur, aut panis excoctio, aut obſequium piſtrini, nec paraveredorum hujuſmodi viris, aut parangariarum præbitio mandetur: exceptis his, quibus ex more Rheticus limes includitur, vel expeditionis Illyricæ pro neceſſitate vel tempore utilitas adjuvatur: operarum quoque artificum diverſorum, excoquendæ etiam calcis obſequia nulla de talibus adjumenta poſcantur: materiam lignorum atque tabulata exceptorum virorum patrimonia non præbeant: carbonis quoque, niſi eum quem moneta ſolemniter vel fabricatio ſecundum veterem D morem poſcit armorum, ab hujuſmodi viris præbitio deſiſtat: publicis vel ſacris ædibus conſtruendis atque reparandis, capituli atque temonis neceſſitas nulla mandetur: legatis atque allectis ſumptus poſſeſſio hujuſmodi privilegiis munita non conferat, hoc tamen his patrimoniis proſit, quæ dignitatem proprio videntur nomine poſſidere; eos etiam qui ſimili honore functi ſunt, generali prærogativa a præbitione ſordidorum munerum vindicamus. DAT. V. ID. DEC. ANTONIO ET SYAGRIO COSS.

Culmina] Illuſtres ſenatores; *l. ult. hoc tit.* De Co- E mitibus conſiſtorianis, & iis qui ſequuntur, lib. XII. commodius tractabitur. *Palatina*] Veluti apparitores comitum rerum privatarum. *Militari*] Veluti agentes in rebus ſive magiſteriani. *Eruditionis utriuſque*] Græcæ & Latinæ, qui etiam a ſordidis muneribus excuſantur. *Superius digeſtarum.*] Illuſtrium, comitum conſiſtorii, notariorum, cubiculariorum. *Pollinis cura*]: Ne fiant γυρινοὶ ἀρτοκόποι: tria paneficii onera ſordida facit. *Panis*] Popularis vel militaris vel palatini. *Obſequium piſtrini*] Quod Græci interpretantur προστομάζειν τοῖς ἀρτοκόποις τυχὸν ἀλήθειν: id eſt, molere. *Paraveredorum*] De paraveredis & parangariis dicetur *tit. de cur. pub.* Nihil vero hic de veredis & angariis dicitur, a quibus tamen excuſandi eſſe videntur arg. *l.* 3. *inf.*

inf. de silent. & *l. 2. inf. de præp. sac. cub.* & sane eorum munerum promiscua conditio est: & paulopost nominatim excipit operas. Excipiuntur autem hac lege paraveredi & parangariæ quæ intra Rheticum limitem præbendæ sunt, ut in *l. ult. C. Th. de colla. fun. pat. onera Rhetica*. Augustinus 18. de civitate Dei c.18. *Annonam inter alia jumenta bajulasse militibus, quæ dicitur Rhetica, quoniam ad Rhetias* (sic legendum ex vet.) *deportatur*. Excipiuntur etiam onera Illyricana, ut inf *l. 1. inf. tit. prox. Vel tempore*] Tempore solemni, ut in *d. l. 1. Operarum*] Malo, *Operarum atque artificum*, ut in *l.15. & 18. C.Th. de ext. mun.* Sensus est, exceptas dignitates, operas atque artifices non conferre, excoquendæ calcis onera non sustinere. *Materiam*] Recte in C. Theod. *materiam, lignum*, diversa enim hæc sunt, *l. ligni, ff. de leg. 3.* Ligna præbentur lavacris publicis, Materiæ operibus. *Vel fabricatio*] Vegetius lib. 4. c. 8. *Ad arma facienda ferrum utriusque temperaturæ, & carbones servantur in conditis*. Superiores ergo dignitates non nisi monetariis & fabricensibus carbones præbent. *Capituli*] Capituli atque temonis necessitas. Dicitur & functio, & onus, & injuria, & cura, & obsequium, *l. 2. inf. de privil. eor. qui in sac. pal. l. 4. inf. de prox. sac. scrin. l. 1. inf. de pal. sac. larg. l. 14. & 18. C. Th. de ext. mun.* & est patrimoniale munus, ut ex hac lege constat, quæ onera tantum patrimonialia recenset. Capitulum Græci interpretantur κεφαλικὰς συντελείας, de quo ac de temone plenius alio loco *inf. Allectis*] τοῖς ὑπὸ βασιλέως καλουμένοις. Allecti igitur sunt qui evocantur a principe publici negotii causa. Legati qui mittuntur ad principem. Aliter allecti susceptorum genus est, *l. 11. 12. 13. C. Th. de suscept.* Sidonius lib. 5. Epist. *Invident arcariis pondera, mensuras allectis*. Anianus ad *l. 1. C.Th. de episc. & cler. Clericos nec exactores nec allectos facere*. Aliter in *l. 11. inf. de præp. lab. Possessio hujusmodi*] Patrimonium illustrium & spectabilium comitum primi ordinis, & notariorum & ceterorum. *Proprio videntur nomine*] Recte proprio nomine, ut intelligamus uxorum patrimoniis hæc privilegia non dari: uxores enim non proprio, sed mariti nomine possident dignitatem. *Functi sunt*] Ante hanc constitutionem. *Simili*, eodem.

XIII. IIDEM AAA. ET ARCADIUS A. AD NEOTHERIUM PP. Sordidorum munerum excusatio delata personis ad heredem successoremve transire non potest: neque enim potest perpetuum, quod non rebus, sed personis contemplatione dignitatis atque militiæ indulsisse nos constat. DAT. XVIII. KAL. MAI. MED. ARC. A. I. ET BAUTONE COSS.

Privilegia concessa dignitatibus non transeunt ad successores: licet enim earum patrimoniis concedantur, personis tamen ipsa cohærent, non patrimoniis. Quod Accursius notat, ea ad suos heredes transire, defendi potest non legibus quas citat, sed *l. 1. & 2. inf. de privil. eor. qui in sac. pal. mil.* Privilegium item concessum certæ dignitatis certive corporis homini, non extenditur ad eos omnes qui eadem dignitate præditi, vel ex eodem corpore sunt, *l. prox. sup.*

XIV. IMPPP. VALENTINIANUS, THEOD. ET ARCAD. AAA. TATIANO PP. OR. Eam legem quam de extraordinariis sordidisque muneribus expressis vocabulis functionum, & insignibus dignitatum sine ulla ambage præscripsimus: ita circa eos, in quos nostra munera redundarunt, esse præcipimus servandam, ut iisdem beneficiis, non quamdiu militaverint, sed quandiu vixerint, perfruantur. DAT. XI. KAL. APR. MEDIOL. TATIANO ET SYMMACHO COSS.

Confirmat *l. 18. C. Th. de ex. mun.* illæ autem dignitates ex ea lege, & *l. 15. eod. tit.* non vindicantur ab extraordinariis, sed a sordidis muneribus tantum eadem lege comprehensis. Ceterum partem eam de extraordinariis omisit Tribonianus in *l. 12. sup. hoc tit.* quod extraordinariorum etiam excusatio data esset postea, *l. ult. hoc tit. Non quandiu*] Hoc fuit omissum in *d. l. 18.* non in *l. 15. C. Th.* sive *l. 12. hoc tit.* Ergo dum ait, *Eam legem*, non 15. sed 18. intelligit.

XV. IMPP. ARCADIUS ET HONORIUS AA. MESSIANO COM. R. P. Evidenter atque absolute jubemus, ne fundi ad patrimonium nostrum pertinentes seu conductionis titulo, seu perpetuo jure teneantur, aliquid præter ordinem superindicti, vel pretii nomine, vel de sordidis quibuscunque muneribus agnoscant. Nam & hoc a divis principibus impetratum est, & a nostra serenitate reparatum. Quisquis igitur judicum contra fecerit, quinque pondo auri de facultatibus suis, alia de officiis suis, totidem & de curialibus, qui exsequi male jussa festinant, noverit eruenda. DAT. XVII. KAL. JUL. MED. OLYBRIO ET PROBINO COSS.

Conductionis] Temporalis, perpetuo autem jure, id est, emphyteutico, ut Græci interpretantur. Sic in *l. 3. inf. de fun. rei priv. Præter ordinem*] Extra ordinem. In *l. 10. sup.* præter canonem, & Græci hoc loco, ὑπὲρ τὸν κανόνα. *Prætii*] Græci legunt *petiti*. In C. Th. est utrumque, pretii petiti. Sensus hic est, ut ne quid pretii nomine ab eis quibus jure perpetuo ex liberalitate principis fundi patrimoniales concessi sunt, exigatur, *l. possessores, inf. de fun. pat. Impetratum*] αἰτηθέν.

XVI. IIDEM AA. ET THEOD. A. MELITIO PP. Ab illustribus personis sordida munera, & extraordinariæ necessitatis damna removemus. DAT. XV. KAL. MART. RAV. DD. NN. HONORIO IX. ET THEOD. V. AA. COSS.

L. 12. illustres vindicantur a sordidis muneribus, Hac etiam ab extraordinariis.

De quibus muneribus vel præstationibus nemini liceat se excusare.

TIT. XLVIII.

I. IMPP. HONORIUS ET THEODOSIUS AA. HERCULIO PP. ILLYRICI. Comparationi transvectionique specierum universi sine ullo privilegio coartentur ad necessitates Illyricianas: nam in his duntaxat titulis nullum sub quopiam cessare privilegii velamento censemus: sed sub hac condicione, cum tempus exegerit, hujusmodi collationi succumbant, ut non tantum requiratur idoneus, verum universi pro portione suæ possessionis jugationisque ad hæc munia coartentur, & a summis sarcina ad infimos usque decurrat. DAT. III. ID. APR. CP. BASSO ET PHILIPPO COSS.

Neminem a comparatione & transvectione specierum quæ militibus Illyricanis conferuntur tempore solemni excusari. Comparatio est quod συνώνητον diximus in *tit. ut nem. lic. in coem.* nam & Græci ita vertunt.

Eis

Εἰς συνωνὴν εἰδῶν καὶ εἰς παραπομπήν. Transfvectionis autem verbo intelliguntur angariæ, parangariæ, paraveredi, *l. 12. sup. tit. prox.* Patrimonii opera hæc sunt.

II. Imp. Theodosius et Valentin. AA. ad Taurum pp. Cum ad feliciſſimam expeditionem numinis noſtri omnium provincialium per loca, qua iter arripimus, debeant nobis ſolita miniſteria exhiberi: neminem penitus ab angariis vel parangariis, vel plauſtris, vel quolibet munere excuſari præcipimus: ſed omnes, ſive ad divinam noſtram domum, ſive ad venerabilis auguſtæ vel ad Sacroſanctas Eccleſias, vel quaslibet illuſtres domos pertinent, nec lege pragmatica, nec divina adnotatione, ſacrove oraculo excuſatos, indictionibus magnificæ tuæ ſedis tempore noſtræ expeditionis obedire decernimus. Dat. xiii. Kal. Mar. cp. Valentiniano A. vi. et Nonio Coss.

Neminem expeditionis tempore excuſari ab angariis, parangariis, plauſtris. Putem & a coemptione tum neminem excuſari, ne domum quidem Auguſti vel Auguſtæ ex Nov. Tiberii *de divinis domibus*, §. *ult.* & hoc eſt quod ait hoc loco, *vel quolibet munere*, puta coemptione. Repetita eſt pars hujus legis in *tit. de ſac. eccleſ. ſup.*

III. Imp. Leo A. Dioscoro pp. Hac providentiſſima lege ſtatuimus, omni excuſatione ceſſante, nullaque perſona vel dignitate penitus excepta in quibuſcunque locis adminiſtrationi ſublimitatis tuæ commiſſis opus exegerit murorum conſtructionem ſeu comparationem frumenti, aliarumque ſpecierum ſine ullo impedimento prout commodum atque neceſſarium magnitudo tua proſpexerit, fieri.

Comparationis verbo hoc etiam loco συνώνητον ſignificatur: inde Græci recte, ἢ συνωνῆς, ἢ ἄλλων εἰδῶν.

Qui ætate ſe excuſant.

Tit. XLIX.

I. Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Severino et ceteris Scholaribus Arabiae. Cum vos adfirmetis liberalibus ſtudiis operam dare, maxime circa juris profeſſionem, conſiſtendo in civitate Berytiorum provinciæ Phœnicæ, providendo utilitati publicæ & ſpei veſtræ, decernimus, ut ſinguli uſque ad viceſimum quintum annum ætatis ſuæ ſtudiis non avocentur.

Minores xxv. annis in curiam conſcribi non poſſunt, *l. non tantum, ff. de decur.* & ex lege Pompeja quæ Bithynis data eſt, auctore Plin. minores xxx. Sed neque ad munera civilia vel honores admittuntur, *l. ad Remp. ff. de mun. & hon. l. 2. §. 1. ff. de vac. mun.* niſi ex cauſa, ut ſi urgeat neceſſitas penuriæ hominum, *l. 2. hoc tit. l. 1. ſup. qui & adv. quos in int. reſt.* & beneficio liberorum *l. 2. ff. de minor.* & beneficio principis, quod plerumque non eſt ſine utilitate, cum ſit aliquando melius, ut Plinius ait, honeſtorum hominum liberos quam e plebe incuriam admitti. Valet & hac in re longa conſuetudo nonnihil, *d. l. non tantum in fin.*

A Sed an minores xxv. annis judices fieri poſſint, quæritur? Et probo quod ſcriptum vii. βασιλικῶν, tit. v. non poſſe: nec obſtat *l. cum lege, ff. de rec. qui arb. rec.* quæ non ita definit minorem xxv. annis judicare poſſe, ſed ſi evenerit, ut minor xxv. annis judex aditus vel electus ſit conſenſu partium, vel datus, vel ſi quacunque alia ratione id acciderit, ex lege Julia judiciaria eum, ſi fuerit intra annum xx. judicare non cogi. Item non obſtat *l. quidam, ff. de re jud.* quæ id etiam generaliter non definit, ſed ſi forte aliqua ex cauſa evenerit, ut minor judicet, tuendam ejus ſententiam eſſe; modo ſi plena pubertate fuerit, quæ ætas decurionibus etiam definita eſt, *l. 19. C. Th. de decur.* Item non obſtat *l. cum prætor, ff. de judic.* quæ ſolum impuberem judicare vetat: nam impubes plane prohibetur B judex eſſe. Pubes judex eſſe poteſt ex conſenſu partium, ſed excuſatur ſi minor ſit annis xx. & ita impubes teſtis eſſe vetatur, *l. 3. §. lege, ff. de teſtib.* minor xx. annis excuſatur, *l. in teſtimonium, ff. eod.* Conſtituitur autem hac lege prima, ut minores xxv. annis ab ſtudio juris civilis ob publica munera non avocentur: quod merito conſtitutum eſt: nam & ſi ſtudiis dediti non ſint, vix minores xxv. annis ad munera civilia admitti jam ante demonſtravimus, *Berytiorum*] Hanc civitatem Juſtinianus nutricem legum appellat.

II. Iidem AA. et CC. Theodoro. Cum filios tuos patria poteſtate liberatos, adhuc minores legitima ætate eſſe dicas, merito poſtulas, ut liberalibus ſtudiis non avocentur. Et ideo muneri- C bus perſonalibus, quæ ad patrimonium non pertinent, non adſtringentur, ſi civium inopia non eſt.

Filios patria poteſtate liberatos ponit ex facto, non quod idem non ſit ſi in poteſtate fuerint. Et ſuperior quidem conſtitutio eſt de ſtudiis juris civilis, hæc de liberalibus & ingenuis, veluti Rhetorices, Muſices, Grammatices, Geometriæ, a quibus etiam minores non avocantur ob civilia munera, niſi ſit penuria civium.

III. Iidem AA. et CC. Plautiano. Manifeſti juris eſt, majores quinquaginta quinque annis invitos ad munera perſonalia vocari non poſſe: cum itaque ſeptuagenario majorem te eſſe pro- D fitearis, ſi a nominatione facta appellationis auxilium interpoſuiſti, tueri te notione præſidis provinciæ potes conceſſo jure.

Puto pro lv. vel ut in libris βασιλικῶν, l. licet Euſtathius lv. lib. de temporibus, legendum lxx. quod verba ſequentia indicant: cum itaque ſeptuagenario, atque ita in libris ſcriptis adnotatum inveni. Ætas enim lv. excuſat a decurionatu, *l. 2. §. ult. l. non tantum, ff. de decur.* non a muneribus civilibus, ſed lxx. *l. 3. ff. de jur. immun. l. 3. §. quamvis, §. cura, ff. de mun. & hon. l. 2. §. numerus, ff. de vac. mun. l. ſi ultra, ſup. de decur.* nec ſufficiunt lxv. & tres liberi, quoniam utraque ſpecies excuſationis imperfecta eſt, cum vel E lxx. anni vel v. liberi exigantur, *l. 1. §. ult. ff. de vac. mun. l. 1. ſup. qui mun. tut. ſe exc.* Olim in urbe lx. ſufficiebant. Plin. iv. Epiſt. *Extrema tempora nobis impertire debemus, ut ipſæ leges monent, quæ majorem annis* lxx. *otio reddunt.* Varro iii. de vita P. Romani. *Cum in quintum gradum pervenerant atque habebant* lx. *annos, tum denique erant a publicis negotiis liberi atque otioſi:* ideo in proverbium quidam putant veniſſe, ut diceretur, ſexagenarios de ponte dejici oportere, id eſt, quod ſuffragium non ferant.

Qui Morbo.

TIT. L.

I. IMP. GORDIANUS A. CASSIANO. Si ea cæcitate pater tuus oppressus est, ut utriusque oculi aciem prorsus amiserit, levamentum personalium munerum sentiet.

Cæcitas morbus est, qui excusat a personalibus muneribus.

II. IMPP. DIOCLETIANUS ET MAXIMIANUS AA. JULIANO. Cum articulari morbo debilitatum te esse dicas: juxta juris publici auctoritatem a personalibus muneribus vacationem habebis.

Morbus articularis excusat a muneribus personalibus. Podagricus non item, *l. prox. inf. l. 13. sup. de decur.* Vehementior longiorque est articularis morbus, quam podagricus.

III. IIDEM AA. ET CC. CELAE. Podagræ quidem valetudo, nec ad personalium munerum excusationem prodest: verum cum ita te valetudine pedum afflictum dicas, ut rebus propriis intercessum commodare non possis: rector provinciæ, si allegationibus tuis fidem adesse perspexerit, ad personalia munera te vocari non patietur.

Podagræ valetudo & pedum valetudo idem, & hæc sententia, podagram non excusare a corporalibus muneribus, nisi talis sit, ut propter eam ne suis quidem negotiis interesse possit.

IV. IIDEM AA. ET CC. REGINO. Casus corporis patris munerum personalium filio jure non præstat excusationem.

Morbus, aut debilitas patris filio non dat excusationem personalium munerum.

De iis qui numero liberorum, vel paupertate excusationem meruerunt.

TIT. LI.

I. IMP. ALEXANDER A. VEREGUNDO. Numerus liberorum ab oneribus non excusat.

Intelligatur numerus quinque liberorum, ut in *l. 2. §. numerus, ff. de vac. mun.* & pro *Oneribus*, substituatur *Honoribus*, ex eadem lege, & veteribus, & Græcis. Ab oneribus numerus quinque liberorum excusat, & interdum tres liberi, *l. 1. inf. de legation.* ut & apud Laconas teste Æliano VI. var. histor. numerus trium excusat, ἀπὸ τῆς φρουρᾶς: numerus quinque ab omnibus. Sed & quinque numerus non excusat ab oneribus quæ honoribus cohærent, *d. l. 2.* At numerus XVI. plenissimam excusationem tribuit, *l. 24. sup. de decur. l. semper, §. demonstratur, ff. de jur. immun.* ubi notandum, quod ait varie nec abscise definitum fuisse numerum liberorum.

II. IMP. PHILIPPUS A. ET PHILIPPUS

A CAES. SEVERO. Filium ab hostibus captum, ac necdum reversum, ad excusationem munerum personalium patri proficere non posse magis placuit.

Ut filius defunctus, ita captus ab hostibus necdum postliminio reversus patri non prodest ad excusationem munerum personalium, quia & incolumem & civem esse eum oportet.

III. IDEM A. NOMO. Nepotes in locum parentum succedentes vice eorum prodesse consueverunt; ideoque si quinque numerus liberorum ex amissorum filiorum nepotibus suppletur, a muneri-
B bus personalibus is, quem patrem tuum esse dicis, juxta constituta excusatur.

Nepotes ex filio defuncto ejus locum supplent avo, & licet plures sint, unius loco habentur habita stirpis ratione, ut fit in hereditatibus & bonorum possessionibus ab intestato, & in bonorum possessione contra tabulas. Nepotes ex filia defuncta, avo non prosunt, quia avi familiam non sequuntur.

IV. IMPP. DIOCLETIANUS ET MAXIMIANUS AA. DOMNO. Cum facultates tuas omnes in filium tuum contulisse te, nec quidquam habere proponas, respectu ejus patrimonii, quod
C tuum esse desiit, muneribus civilibus non adstringeris.

Non sunt adstricti civilibus muneribus, qui omne suum patrimonium in filium emancipatum contulerunt donationis causa; quod jure ante constitutionem Justiniani non fiebat, nisi rebus singulis nominatim designatis, cum tamen in venditione bonorum omnium secus esset, qua de re ex Codice Hermogeniano duas habemus Diocletiani constitutiones. Strictius semper donationes habitæ sunt, & merito. Hoc igitur hæc lex ostendit, paupertatem excusare a muneribus civilibus.

V. IIDEM AA. ET CC. MARTINAE. De
D personalibus muneribus, quæ feminis pro sexus conditione indicuntur, exemplo marium quinque superstitum numero liberorum eas excusari, divi parentes nostri constituerunt.

Mulieres personalia quædam munera subire coguntur, *l. 1. inf. de mul. in quo lo.* Sed excusantur numero quinque liberorum.

VI. IMP. CONSTANTINUS A. DALMATIO. Eos qui cujuscunque sexus liberos quinque habent, impetrata semel vacatione potiri convenit: ita ut si in hoc numero ætatis legitimæ filius in-
E veniatur, obeundis statim pro suo patre muneribus applicetur: patribus qui filios vel filias V. habuerint, promissa legibus immunitate servanda. Quod si quis propter censum tenuiorem vacationem meruerit, atque hoc probaverit, beneficio potiatur, nec propter rerum angustias ad personalia vocetur obsequia. DAT. XIV. KAL. FEB. SIRMIO CRISPO ET CONSTANTINO COSS.

Notandum ex hac lege vacationem promitti legibus, impetrari a principe. Numerum quinque liberorum excusare a muneribus civilibus; & pro patre filios majores XXV. ea subire. Paupertatem quoque extremam fidem

fidem præstare, *l. paupertas, ff. de exc. mun. l. cura, §. inopes, ff. de mun. & hon. Si propter*) Si cum non possunt patrimonio, corpori indicantur obsequia, & ad hunc etiam modum in *l.* 4. hæc verba accipienda sunt. *Respectu patrimonii*] nec enim de patrimonialibus, sed de personalibus muneribus loquitur.

De Professoribus & Medicis.

TIT. LII.

I. IMP. ANTONINUS A. NUMISIO. Cum te medicum legionis secundæ adjutricis esse dicas, munera civilia, quandiu Reipublicæ causa abfueris suscipere non cogeris. Cum autem abesse desieris, post finitam eo jure vacationem, si in eorum numero es, qui ad beneficia medicis concessa pertinet, ea immunitate uteris.

Medici militum Reip. causa absunt, *l. inter eos §. ult. ff. ex quib. caus. maj.* & quandiu absunt, & post annum, quam abesse desierint, immunitatem habent: postea vero ita demum, si ex statutorum numero sint. Extat inter Græcas epistolas Juliani lex de medicis, quæ medicis vacationem tribuit curialium munerum, & eadem Latine reddita extat in *l.* 4. *C.Th. de med. & profes. Secundæ adjutricis*] Spartianus in Adriano: *Tribunus secundæ adjutricis legionis creatus*. Primæ fit mentio in *l. ult. inf. de cas. pec. l. ult. inf. de app. præf. prætor.* utraque fuit in Pannonia inferiori, una a Galba; altera a Vespasiano, ut Dio scribit LV.

II. IMP. GORDIANUS A. AURELIANO. Grammaticos seu oratores decreto ordinis probatos, si non se utiles studentibus præbeant, denuo ab eodem ordine reprobari posse incognitum non est.

Grammatici & Rhetores decreto probati, & immunes facti, contrario decreto ex causa improbari possunt.

III. IMP. PHILIPPUS A. ULPIANO. Poetæ nulla immunitatis prærogativa juvantur.

Poetæ immunitatem non habent, non quod non sint ea dignissimi, sed quia lex deficit.

IV. IMPP. DIOCLETIANUS ET MAXIMIANUS AA. ET CC. * Oratione divi Pii liberalium studiorum professores, non etiam calculatores continentur.

Intelligit, ni fallor, epistolam D. Pii ad commune Asiæ, de qua in *l. ἐὰν δύο, ff. de exc. tut.* qua Grammatici, Rhetores, Medici, Philosophi continentur: non calculatores, qui *ψηφισταὶ*, & *διαψηφισταὶ* vocantur, ut ait *l. παῖδοντα, ff. eod. tit. τουτέστιν οἱ ψηφίζειν ἡμαῖ, ἐκδιδάσκοντες*, ut scriptum est LIII. *βασιλικῶν*.

V. IIDEM AA. ET CC. FINIDEMO. Nec intra numerum præstitutum ordine invito medicos immunitatem habere sæpe constitutum est, cum oporteat eis decreto decurionum immunitatem tribui.

Duo exigimus ut medicis competat immunitas, ut sint intra statutum numerum, & ut decreto ordinis probati sint: idemque in professoribus dicendum est.

A Numerum definivit epistola D. Pii, qui in urbibus Roma & Constantinopoli, in ceteris non idem est.

VI. IMP. CONSTANTINUS A. AD VOLUSIANUM. Medicos & maxime Archiatros, vel ex Archiatris, Grammaticos, & professores alios literarum, & doctores legum una cum uxoribus & filiis, necnon & rebus, quas in civitatibus suis possident, ab omni functione & omnibus muneribus civilibus vel publicis immunes esse præcipimus: & neque in provinciis hospites recipere, nec ullo fungi munere, nec ad judicium deduci, vel exhiberi, vel injuriam pati: ut si quis eos vexaverit, B pœna arbitrio judicis plectatur: mercedes etiam eorum & salaria reddi jubemus, quo facilius liberalibus studiis & memoratis artibus multos instituant. PP. KAL. AUG. SIRMIO CRISPO ET CONSTANTINO COSS.

Archiatri sunt qui in comitatu principis medendi cura funguntur, ut omnium optime probat *l.* 2. *supra quib. non ob. long. temp. præsc.* si modo ex vet. libris ita ejus legis inscriptio restituatur, IMPP. DIOCL. ET MAXIM. AA. ET CC. AURELIO ARCHIATRO. Ex Archiatris sunt qui dimissi sunt e palatio sive comitatu. His adduntur Grammatici & professores alii liberalium literarum, & doctores, Græci non agno- C scunt, legum, qui sic vertunt, *καὶ οἱ παιδευταὶ, καὶ οἱ ἄλλοι διδασκάλοι τῶν γραμμάτων*: quod placet: nam & in *l. prox. Magistros*, inquit, *studiorum doctoresque*. Hi vacationem personalium munerum habent, & patrimonialium sordidorum, *l. maximarum, sup. de exc. mun.* & metatorum, *l. archiatros, inf. de metat. l. ult. §. ult. ff. de mun. & hon. l. ab his §. angariarum, ff. vac. mun.* Et in jus vocari vel exhiberi non possunt, sed per procuratores causas suas agunt. Gravissima pœna in eum proposita fuit, qui injuriam illis inferret, *l.* 1. *C. Th. de med. & profes.* quam Tribonianus mutavit in arbitrariam: itaque nihil hac in parte illi præcipuum habent: nam & cuilibet illata injuria arbitrio judicis coercetur. *Filiis*] Excipiuntur filii professorum, qui ex curiali stirpe descendunt, *l.* 35. *sup.* D *de decur.*

VII. IMP. JULIANUS A. Magistros studiorum doctoresque excellere oportet moribus primum, deinde facundia: sed quia singulis civitatibus adesse ipse non possum: jubeo, quisquis docere vult, non repente nec temere prosiliat ad hoc munus, sed judicio ordinis probatus, decretum curialium mereatur, optimorum consensu conspirante. DAT. XV. KAL. JUL. ACCEP. IV. KAL. AUG. SPOLETIO MAMERTINO ET NEVITTA COSS.

Ut magistri decreto ordinis constituantur, qui bonis E moribus præditi sint. Rectissime Justinianus, prius animas, & postea linguas eruditas fieri oportere. Galenus I. Meth. *λέγειν οὐκ ἐφεῖται πᾶσι δημοσίᾳ, ἐν οὐδεμιᾷ τῶν εὐνομουμένων πόλεων, ἀλλ' εἴτις ἐπίσημός ἐστι καὶ γένος ἔχει καὶ ἀνατροφὴν δεῖξαι, καὶ παιδείαν ἀξίαν τοῦ δημηγορεῖν, τοῖς συγχωροῦσιν ἀγορεύειν οἱ νόμοι.*

VIII. IMPP. VALENTINIANUS ET VALENS AA. AD PROBUM PP. Reddatur unusquisque patriæ suæ, qui habitum philosophiæ indebite & insolenter usurpare cognoscitur: exceptis his qui a probatissimis approbati, ab hac debent collusione secerni: turpe enim est, ut patriæ

triæ functiones ferre non possit, qui etiam fortunæ vim se ferre profitetur. DAT. XIV. KAL. FEBR. SIRMIO VALENTINIANO N. P. ET VICTORE COSS.

Philosophi vacationem non habent, nec Phavorinus ea de re ausus est agere apud Adrianum, ut Dio scribit. Excipiuntur illi qui decreto ordinis approbati sunt. Pro *Collusione*, legendum, *Colluvione*, id est, fece Philosophorum, quos πωγωνοτροφίαι, & τριβωνοφορίαι solæ Philosophos non faciunt.

IX. IIDEM AA. ET GRATIANUS A. AD PRAETEXTATUM P. V. Archiatri scientes annonaria sibi commoda a populi commodis ministrari, honeste obsequi tenuioribus malunt, quam turpiter servire divitibus; quos tantum ea patimur accipere: quæ sani offerunt pro obsequiis, non ea quæ periclitantes pro salute promittunt. DAT. III. KAL. FEB. TREV. VALENTINIANO ET VALENTE III. AA. COSS.

Pertinet hæc lex ad Archiatros urbium regiarum, in quibus & comitatus consistit, ut pauperibus & divitibus pariter obsequantur, & accipiant jure licito quod qui e morbis evasere obtulerint, non cum ægrotis paciscantur, quæ pactio nec jure valet nec jurijurando Hippocratis congruit, *l. 3. de ext. cognit.*

X. IIDEM AAA. AD OLYBRIUM P. V. Si quis in Archiatri defuncti locum promotionis meritis aggregandus est, non ante eorum particeps fiat quam primis, qui in ordine reperientur, septem, vel amplius judicantibus idoneus approbetur. Ita tamen ut quicunque fuerit admissus non in priorum numerum statim veniat, sed eum ordinem consequatur, qui ceteris ad priora subvectis ultimus poterit inveniri. DAT. VI. ID. MAR. VALENTINIANO ET VALENTE III. AA. COSS.

In Archiatri defuncti locum qui substituitur probandus est ante omnia judicio septem, vel eo amplius primorum ejus ordinis atque collegii. Ut autem ultimus quisque probatus fuerit, ita & ultimum in eo ordine gradum obtinebit, nec sibi eum quem defunctus habuit, vindicabit: quod & si quis loco suo alteri cesserit, cur non ita plerique hodie censeant, miror. De hac autem lege Symmachus in epistolis: *Inter alia*, inquit, *quæ bonum publicum contulit, etiam medendi professoribus dedit ordinem successionis, si locum quempiam decedentis fortuna nudasset: qua lege cautum est, ut primi artis ejusdem de novorum scientia judicarent. Statim*] Non statim, sed paulatim prioribus decedentibus.

XI. IMPP. HONORIUS ET THEODOSIUS AA. MONACHIO PP. Grammaticos, oratores, atque philosophiæ præceptores, necnon etiam medicos, præter hæc, quæ retro latarum sanctionum auctoritate consecuti sunt privilegia immunitatesque frui hac prærogativa præcipimus: ut universi qui in sacro palatio inter Archiatros militarunt, cum comitivam primi ordinis vel secundi adepti fuerint, aut in majoris gradum dignitatis ascenderint: nulla municipali, nulla curialium conventione vexentur, seu indepta administratione, seu accepta testimoniali meruerint missionem: sint ab omni functione omnibusque muneribus publicis immunes, nec eorum domus ubicumque positæ militem seu judicem suscipiant hospitandum: quæ omnia in filiis etiam eorum & conjugibus illibata præcipimus custodiri: hæc autem & professoribus memoratis eorumque liberis deferenda mandamus. DAT. PRID. KAL. DEC. CP. CONSTANTIO ET CONSTANTE COSS.

Addiderant Imperatores in hac lege, *Nulla senatoria vel glebali collatione*, *l. 16. C. Th. eod. tit.* Sed hæc verba detraxit Tribonianus, quod jam senatoria & glebalis collatio sublata esset, *l. 2. inf. de prætor.* neque animadvertit, iis verbis detractis, falsum reddi quod initio Impp. edicunt, præter ea quæ a retro principibus medicis & professoribus privilegia data sunt, nova quædam se eis hac Constitutione deferre: nam quæ retinuit Tribonianus in hac lege, ea tribuuntur in *l. 6. inf.* Et id duntaxat hac constitutione Impp. introduxerant nove, ut quemadmodum comitibus & archiatris remissa fuerat senatoria collatio, *l. 2. & 15. C. Th. eod. tit.* ita & liberalium literarum professoribus eadem comitiva ornatis remitteretur. *Seu indepta*] Sive archiatri gesta administratione, sive accepta testimoniali non acta administratione cum honore comitum dimissi sint. Testimoniales sunt missionis honorariæ epistolæ, *d. l. 15. l. pen. C. Th. de veteranis, & tit. de testim. exhibend. & prot. l. ult. C. Th. de honor. cod. l. 156. Cod. Th. de decur.* Vegetius II. *Contubernalibus completis stipendiis per testimoniales ex more dimissis*: & hæc sunt instrumenta de quibus in *l. si solemnibus, sup. de fide instr.* Epistolæ dicuntur in *l. 1. inf. de vet. l. laudabile, l. restituendæ, sup. de adv. div. jud. l. 45. C. Th. de decur.* Si quid præterea est in hac lege, quod desideret diligentiam nostram, id XII. liber expediet.

De Athletis.

TIT. LIII.

I. IMPP. DIOCLETIANUS ET MAXIMIANUS AA. ET CC. HERMETI. Athletis ita demum, si per omnem ætatem certasse, coronis quoque non minus tribus certaminis sacri, in quibus vel semel Romæ, seu antiquæ Græciæ, merito coronati, non æmulis corruptis ac redemptis, probentur: civilium munerum tribui solet vacatio.

Athletæ pro præmio coronantur, *l. spem, sup. quæ res pig. obl. l. commodis, ff. de re jud. l. ἐὰν δύο, §. athletæ, ff. de exc. tut.* Si ter vicerint & coronati fuerint, & in iis vicibus semel Romæ seu antiquæ Græciæ, civilium munerum immunitatem habent. Antiquam Græciam magnam sive majorem Græciam vocare videtur, id est, Italiam, ut Varro, dum ait, antiquam Græciam tauros vocasse ἰταλοῖς Græciam exoticam. Id etiam exigit ut merito indipiscantur coronas, non corruptis æmulis, id est, antagonistis. Ad hæc facit quod Suetonius scribit, Augustum athletis conservasse privilegia & ampliasse: & Arnobius IV. Exoletis & irrisoribus numinum dona instituuntur & munera, ab officiis otium publicis, immunitas & vacatio cum coronis.

De iis qui non impletis stipendiis sacramento soluti sunt.

TIT. LIV.

I. IMP. ANTONINUS A. VANNO. Ignominiæ causa sacramento liberati, honoribus abstinere debent: a muneribus autem civilibus excusati non sunt.

Triplex est missio, honesta, causaria, ignominiosa. Ignominiosa excludit honoribus, non excusat oneribus, *l. 3. inf. de re mil.*

II. IMPP. DIOCLETIANUS ET MAXIMIANUS AA. CARO. Cum ob provectæ ætatis senium sis dimissus, honestam missionem consecutum te esse ambigi non potest: habebis itaque a civilibus muneribus necnon etiam honoribus vacationem, non tamen privilegia ea quæ his competunt, qui pleno stipendiorum numero funguntur, usurpare te jus permittit, quando non perfecto statuto militiæ tempore, nec omnibus stipendiis decursis, sacramento solutum te esse etiam ipse confitearis.

Causaria missio honesta est, *l. oἱ πάλαι, ff. de excus. tut. l. causaria, inf. de re mil.* ut si quis ob prolixam ætatem sacramento solvatur, puta anno XLVI. vel L. quo plerumque finiebatur ætas militaris, qua ex causa dimisso immunitas datur, etiamsi nondum emeritus sit. Cetera emeritorum privilegia ei non dantur, in pœnis puta vel in testamentis. Quod igitur ait *l. 3.* de causaria missione, ad hanc missionis causam non pertinet. Et quod de LXX. annis tradit Accursius, consistere nequit, cum & ignominioso ea ætas eandem immunitatem largiatur.

III. IIDEM AA. ET CC. PHILOPATORI. Veteranis ita demum honorum & munerum personalium vacatio jure conceditur, si post vicesimum annum militiæ, quam in legione vel vexillatione militaverint, honestam vel causariam missionem consecuti esse ostendantur. Unde cum te in cohorte militasse commemoras, intelligis supervacuo vacationem tibi velle flagitare.

Hæc lex ostendit pro justo tempore militiæ viginti annos haberi, & *l. veteranis, sup. quand. prov. non est neces.* quæ hujus mentionem facit, & *l. 1. sup. de excus. veteran. l. oἱ πάλαι, ff. eod. tit.* Tacitus lib. 1. *Tiberius edixit imparem oneri Rempubl. nisi XX. militiæ anno veterani dimitterentur: ita proximæ seditionis male consulta, quibus XVI. stipendiorum finem expresserant, abolita in posterum.* Sudas: βετερανὸς παρὰ Ῥωμαίοις ὁ ἀπολυθεὶς τῆς στρατείας: ἐπὶ εἰκοσαετίαν δὲ ἤτοι ἐθελουσίως. *In legione*] Pro *vexillatione*, Græci habent, *Numero*, ut in *l. contra, inf. de re milit.* A legionibus separantur numeri, id est, vexillationes. At contra a vexillationibus numeri, id est, legiones, *l. 8. inf. de erog. mil. an.* Numerorum appellatio generalis esse videtur, quæ Græci vocant τάγματα apud Sozomenum lib. 1. cap. 9. corrupte πράγματα, & apud Josephum v. ἁλώσεως cap. 31. Hac vero lege his tantum qui XX. annos in legione militaverint immunitas datur, non si in cohorte. Item in vexillatione: ergo non si in cuneo: quod pugnat cum Constantini *l. 1. Cod. Theod. de coh. prin. cor.*

Quibus muneribus excusantur hi, qui post impletam militiam vel advocationem per provincias suis commodis vacantes commorantur, & de privilegiis eorum.

TIT. LV.

DEEST sub hoc titulo Constitutio Græca, cujus sententia iis verbis expressa est libro LIV. βασιλικῶν tit. 7.

Oἱ πληρώσαντες στρατείαν ἢ συνηγορίαν πρὸς τοῖς ὑπάρχουσιν αὐτοῖς προνομίοις, μήτε σιτωνίαν, ἢ ἐλαιωνίαν, ἢ ἐποψίαν ἔργων, ἢ λογοθέσιον, ἢ ἐκδικίαν ἢ πατερίαν, ἢ λογιστείαν, ἢ ἀγορανομίαν ποιείτωσαν, ἀλλ' ἔνθα ἂν οἰκῆσαι βουληθῶσι, μήτε ὑπαντᾷν ἀναγκαζέσθωσαν τοῖς ἄρχουσι περαιτέρω πυλῶν: μὴ δὲ εἰς συλλόγους ἄκοντες καλείσθωσαν, μήτε ὀνομαζέσθωσαν, ἢ ὀνομαζέτωσαν, μήτε διαγραφὰς παρεχέτωσαν προφάσει συνηθειῶν, ἢ θεωρητικῶν, ἐχέτωσαν δὲ καὶ μίαν οἰκίαν ἐλευθέραν μιτάτων τῶν ἐπιδημούντων στρατιωτῶν, καὶ τῶν ἐν τοῖς τόποις διατριβόντων, δηλονότι, τῶν ἐχόντων ἀξίας τινὰς τὴν ἰδίαν ἀτέλειαν κεκτημένων: ἡ γὰρ διάταξις αὕτη προστίθησι ταῖς προτέραις εὐεργεσίαις, καὶ οὐκ ἀφαιρεῖται ἐξ αὐτῶν: παρεχέτωσαν δὲ τὰ δημόσια, καὶ τιμάτωσαν τοὺς ἄρχοντας, καὶ τιμάσθωσαν παρ' αὐτῶν. Ὁ δέ τι τῶν ἐν τῇ διατάξει παραβαίνων, ἢ παραβαθῆναι συγχωρῶν, πεντήκοντα λίτρας χρυσοῦ προστιμηθήσεται.

Qui militiam vel advocationem impleverunt præter ea privilegia quæ jam adepti sunt, nec frumenti aut olei comparandi curam vel inspectionem operum, vel ratiocinium, vel defensionem civitatis, vel patris civitatis munus, vel curationem Reipublicæ vel curationem annonæ exerceant, sed & habitent ubi voluerint, nec præsidibus ultra portas occurrere cogantur, nec ad curias sive collegia vocentur inviti, vel nominentur, vel nominent, nec descriptiones præbeant consuetudinum vel spectaculorum nomine. Unam quoque domum habeant liberam onere suscipiendorum militum supervenientium iis qui in locis versantur dignitate aliqua præditis suam immunitatem obtinentibus. Hæc enim Constitutio priora beneficia auget, non minuit. At fiscalia tamen præbeant, & honorent præsides, ac vicissim honorentur ab eis. Qui hanc constitutionem violarit aut violari permiserit, L. librarum auri multam sustineto.

Pro ἀπόντες, lego, ἄκοντες. Superior titulus est de iis qui non impleverunt militiam: hic de iis qui impleverunt militiam vel advocationem, & nominatim exprimuntur munera quorum vacatio jure conceditur, quæ etiam non impleta advocatione datur advocatis illustrium vel spectabilium judicum, *l. 6. sup. de adv. div. jud.* de qua diximus in *l. pen. sup. de discus.* Fiscalia vocat solemnes indictiones.

De

De Conductoribus vectigalium fiſci.

TIT. LVI.

I. IMPP. DIOCLETIANUS ET MAXIMIANUS AA. ET CC. PROVINCIAE * Non alios a muneribus & honoribus vacationem habere, quam qui mancipatum ſuo nomine vectigal a fiſco conducunt, certum eſt. Quare eos, qui ab his quædam exercenda accipiunt, nullis privilegiis eſſe munitos haud dubii juris eſt.

Sumptum videtur initium hujus Conſtitutionis ex *l. in honoribus*, *§. non alios*, *ff. de vac. mun.* in quo pro *præſentes*, lego *per ſe*, δι᾽ ἑαυτῶν LIV. βασιλικῶν. Per ſe autem, id eſt, quod ſuo nomine in hac Conſtitutione.

De Libertinis.

TIT. LVII.

I. IMPP. DIOCLETIANUS ET MAXIMIANUS AA. ET CC. BUCILLO. Conditio libertinitatis de muneribus civilibus tribuere non poteſt excuſationem, ne in ea quidem civitate, ubi domicilium libertinus habet.

Libertinus propter patronum non excuſatur a muneribus civilibus, *l. libertus, in prin. ff. ad municip.* ne in ea quidem civitate in qua domicilium habet, id eſt, quod conditio libertinitatis eum obſtringat muneribus patronalis patriæ, non ideo exuitur oneribus civitatis, in qua ſedes poſuit ac domicilium conſtituit.

De Infamibus.

TIT. LVIII.

I. IMPP. DIOCLETIANUS ET MAXIMIANUS AA. * Infames perſonæ, licet nullis honoribus, qui integræ dignitatis hominibus deferri ſolent, uti poſſunt: curialium tamen vel civilium munerum vacationem non habent, ſed ſolemnibus indictionibus ob tutelam publicam eos ſatisfacere neceſſe eſt.

Infamia a muneribus vacationem non tribuit, idem traditum fuit in *l. 12. ſup. de decur.* Quod ait, *Licet nullis honoribus* & cetera, hæc ſumpſerunt ex Conſtitutione Antonini, *l. 3. inf. de re milit.* Paulo poſt ea legendum, *Sed & ſolemnibus indictionibus*: quibus verbis ſignificantur munera patrimonialia, quæ tutelæ ſive utilitatis publicæ gratia indicuntur, *l. 2. ſup. de mun. pat.* Ergo nec a perſonalibus nec a patrimonialibus infamia vacationem præbet.

De reis poſtulatis.

TIT. LIX.

I. IMP. ALEXANDER A. MARTIANO. Reos criminis poſtulatos novos honores appetere non debere, antequam purgarent innocentiam ſuam, & a divis parentibus noſtris, & a me ſæpe reſcriptum eſt. DAT. VI. KAL. MAR. MAXIMO II, ET ÆLIANO COSS.

Rei delati novos honores petere non poſſunt, *l. reus*, *ff. de mun. & hon.* ut Catilina auctore Saluſtio, repetundarum reus prohibitus eſt conſulatum petere: priſtinos interim retinent, *l. libertus*, *§. in quæſtionibus*, *ff. ad municip.*

De iis qui in exilium dati vel ordine moti ſunt.

TIT. LX.

I. PARS EDICTI IMP. ANTONINI A. PP. ROMAE V. ID. JUL. DUOBUS ASPRIS COSS. Quibus poſthac ordine ſuo, vel advocationibus ad tempus interdicetur, poſt impletum temporis ſpatium non prorogabitur infamia.

De hoc edicto agitur nominatim in *l. 3. ff. de decur.* In hac autem quæſtione jus hoc eſt, ad tempus ordine motum vel relegatum, vel in opus publicum datum ex crimine non famoſo, poſt tempus honore vel officio priſtino fungi poſſe, ut in ſpecie *l. falſi*, *ff. ad l. Corn. de falſ.* in qua ob recitationem falſi ordine motum, infamem non cenſeri, & ideo poſt reditum recipi illa verba indicant, *quoniam in Corneliam non incidit*, id eſt, quia non eſt damnatus judicio publico ex lege Cornelia, quandoquidem ea tenentur qui fecerunt non qui recitarunt. Ad tempus vero ordine vel advocationis officio motus vel relegatus vel in opus publicum datus, ex crimine famoſo ſive hæc pœna ex lege fuerit, ſive gravior lege cum eſſet, eam ad eum modum judex mitigarit, etiam poſt tempus infamis manet, *l. 5. ff. de decur. l. 6. ſup. ex quib. cauſ. inf. ir. l. 4. §. ad tempus*, *ff. de re milit.* Sed ſi levior cum eſſet pœna ex lege, graviorem judex inflixerit, ad tempus relegando vel removendo, licet crimen ſit famoſum, damnatione tamen ejuſmodi non fit infamis, quod quaſi tranſigi videatur de infamia, & ideo poſt tempus recipit honorem & functiones priſtinas, *d. l. 5. l. ordine*, *ff. ad municip. l. in ſervorum*, *§. ult. ff. de pœnis*, *l. quid ergo*, *§. pœna*, *ff. de iis qui not. inf. d. l. 4. §. ad tempus*, *l. 5. ſup. ex quib. cau. inf. irr.* in qua pro, *relegatum*, *relegandum*: & pro *damnandum*, *damnatum*, legendum cenſeo: & ideo adjectum, *Si ſententiam non exceſſiſſe probaveris*, quod eorum qui ſententiam excedunt, ſoleat augeri pœna. Et ita quidem jus eſt. Separatur juris auctoritas a Conſtitutionibus ſæpe, *l. 4. §. contra*, *ff. de do. exc. l. falſa*, *ff. de cond. & dem.* Sane hac in re Conſtitutiones juris auctoritati refragantur & quidem varie. Adrianus relegatum poſt tempus inter infames non habuit. Pius advocationis officio motum, *l. Imp. ff. de poſtul.* quæ ex eodem eſt auctore & libro, quo *l. 5. ff. de decur.* & tamen pugnant inter ſe, niſi in una jus exponi, in altera Conſtitutiones diſtinxeris. Severus & Antoninus ordine motum, *l. 3. ſup. ex quib. cau. infam. irr.* Omnes indiſtincte ſive levius, ſive gravius crimen fuerit. Tandem Antoninus Caracalla, cum de re nondum liqueret ſatis, edicto propoſito ita conſtituit, ut ordine vel advocationibus moti ad tempus quocunque crimine, completo tempore non haberentur inter infames, *d. l. 3. ff. de decur.* & ideo in hac parte edicti, *Poſt hac* inquit, nimirum quia etſi jam ante prodiiſſent Pii & Severi & Antonini ſimiles Conſtitutiones, nondum tamen contra jus id ita invaluerat indiſtincte. Edictum non loquitur de relegatis. Ideoque in relegatis diſtinctione utemur, *l. 3. ff. de decur.* & jus ſequemur, inſuperhabito reſcripto Adriani, quaſi nec recepto nec probato Antonini edicto.

II. Imp. Gordianus A. Ulpio. Ad tempus exulare decurio jussus, & impleto tempore regressus, pristinam quidem recipit dignitatem: ad novos vero honores non admittitur, nisi tanto tempore his abstinuerit, quanto per fugam abfuit.

Decurio relegatus ad tempus non redit in ordinem indistincte, ut ostendimus supra. Quo tamen casu redit in ordinem, non statim etiam ad novos honores admittetur nisi tanto tempore post reditum in curia fuerit, quanto abfuit, *l. ordine, ff. ad municip.* nam honores municipales ratione temporis, quo quis in curia fuerit, deferuntur. Fugam hoc loco accepit pro exilio, quod & in aliis auctoribus cum Græcis tum Latinis frequentissimum est.

De Filiisfamilias & quemadmodum pater pro his teneatur.

Tit. LXI.

I. Impp. Severus et Antoninus AA. * pp. Patrem emancipato filio consentientem: ad decurionatum non teneri, dubii juris non est: tunc enim consentiendo pater ad decurionatum obligatur, si filium in potestate habeat: consentire autem etiam his videtur, qui non testificatur dissentire nominationi.

Titulus recte concipitur de filiisfamilias: nam pro emancipatis pater non tenetur. Taciturnitas autem hac in re consensum imitatur, alias dissensum. Igitur si filiofam. ad decurionatum nominato pater taceat & patiatur, Reipub. obligatur velut fidejussor pro filio in solidum, non aliis: qua de re diximus aliquid in *l. 1. & 5. sup. de decur.*

II. Imp. Antoninus A. Aspasio. Cum appellasse te dicas, ostendis causam ad te pertinere: potueras enim nominato filio tantum contestari, & non consentire honori ei delato.

Obstat *l. spurii, §. pater, ff. de decur.* Si filiusfam. ad decurionatum nominatus sit, satis est patrem ne pro filio obligetur, contrariam voluntatem contestari, nec appellare etiam necesse habet, *l. ult. hoc tit.* Quod si tamen appellaverit, hoc facto in munerum civilium periculum incidit quasi fidejussor pro filio, si appellationis sententiam pertulerit, & hæc est sententia hujus legis. At si præscriptione temporis exclusus sit, solemnibus appellationis intra constituta tempora minime impletis, quia & appellare necesse non habuit, perinde omnia servantur, atque si non provocasset: & ideo si contestatus jam ante fuerat contrariam voluntatem, huic contestationi omissa appellatio nihil derogabit, *d. §. pater.*

III. Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. * Si ii, qui cum patre ad protostasiæ munus vocati sunt, etiam nunc in patria potestate constituti sunt, ab hujusmodi necessitatibus liberentur: cum ex eadem familia ac domo duos ad ista obsequia destinari periniquum videatur. Sane eos, quos emancipatos esse, atque ex familia exisse manifestum est, sine cunctatione retinere debebis.

Duo ex eadem domo ad idem munus non vocantur, puta pater & filiusfamilias. At pater & filius emanci-A patus simul ad idem munus vocantur recte. Domum & familiam hoc loco dicimus pro corpore quod est sub unius potestate, ut in *l. 1. sup. de hon. & mun. non cont.* & ut quodam alio loco domum Theophilus accepit. De protostasiæ munere diximus in *tit. de mun. pat.*

IV. Iidem AA. et CC. Alexandro. Sine periculo tuo magistratus filium tuum curatorem constituit, nec appellandi tibi necessitas incumbebat: sane nominator, qui filium in potestate positum non consentiente patre ad munus devocavit, si tamen ex voluntate tua antea filius decurio factus non erat, detrimento muneris obligabitur.

B Filiusfam. periculo nominatoris creatur curator operum vel Calendarii, non periculo patris si non consentiat pater, vel si voluntate ejus decurio factus non sit, *l. honor, §. plebeii, ff. de mun. & hon.* nec dissentienti patri necessaria est appellatio.

De Periculo successorum parentis.

Tit. LXII.

I. Imp. Alexander A. Claudiano. Si de proprio suo patrimonio muneris editionem tuo nomine pater tuus repromisit, ideoque C etiam sacerdotem te creari impetravit: onus erogationis commune omnium heredum ejus esse, præses provinciæ non ignorabit.

Sacerdotium provinciæ munus patrimoniale est, veluti Asiarchia: nam qui eo fungitur, sumptu ejus eduntur certamina & ludi in honorem Deorum, ut diximus in *l. 8. sup. de mun. pat.* & Observat. 2. cap. 13. quibus addi volumus, in Actis Apostolorum cap. 19. *τινὲς δὲ καὶ τῶν ἀσιαρχῶν παρεκάλουν μὴ δοῦναι ἑαυτὸν εἰς τὸ θέατρον.* Sed & quidam sacerdotum Asiæ provinciæ, esse vertendum, qui scilicet præerant ludis theatralibus, quod hic Eusebii locus confirmat lib. 4. cap. 15. *καὶ ἠρώτων τὸν ἀσιάρχην Φίλιππον ἵνα ἐπαφῇ τῷ Πολυκάρπῳ λέοντα: ὁ δὲ ἔφη, μὴ εἶναι ἐξὸν αὐτῷ, ἐπειδὴ πεπληρώκει τὰ* D *κυνηγέσια.* Rufinus interpretatur munerarium, recte: quo modo & illo D. Lucæ loco possis vertere. Sed & quidam munerariorum. Ut autem si patris voluntate filius decurio fiat, non tantum ipse pater, sed & heredes ejus pro filio civilibus muneribus tenentur, *l. 1. sup. de decur.* ita si patris voluntate filius Asiarches fiat, & de suo pater se ludos editurum promittat, ex hac promissione non tantum filius obligatur qui sacerdotium meruit, sed & omnes heredes patris, *l. 1. §. nec castrense, ff. de collat.* Illud etiam adjiciam, sacerdotes istos provinciarum ab honoribus & muneribus civilibus excusationem habuisse, ut hæc vetus inscriptio demonstrat. Veratio A. F. Pal. *Qui cum privilegio sacerdotii Cæniensis munitus potuisset ab honoribus & muneribus excusari, præposito honore patriæ honorem* E *ædilitatis laudabiliter administravit.* Cicero in Lucullo: *cum sacerdotes Deorum vacationem habeant.*

De Mulieribus in quo loco munera sexui congruentia & honores agnoscant.

Tit. LXIII.

I. Imp. Philippus A. Marthae. Eam quæ aliunde oriunda alibi nupta est, si non in urbe Roma maritus ejus consistat, non apud originem suam, sed apud incolatum mariti ad ho-

no-

nores seu munera, quæ personis cohærent, quorumque is sexus capax esse potest, compelli posse sæpe rescriptum est. Patrimonii vero munera necesse est mulieres in his locis, in quibus possident, sustinere.

A patrimonialibus muneribus mulieres non excusantur, *l. pen. sup. de mun. pat.* Sed ea agnoscunt apud originem propriam, *l. 12. C. Th. de navic.* non apud domicilium mariti. A personalibus excusantur, imo interdicuntur, exceptis quibusdam, quæ sexui earum congruunt, *l. pen. sup. de iis qui num. lib.* quæ tamen non apud originem suam obeunt, sed ubi est domicilium matrimonii, *l. ult. sup. de incol. Si non in urbe Roma*] An quia si in urbe Roma sit domicilium mariti certissimum est vel quasi in communi patria eas ibi congrua munera subituras? Fuit olim Roma communis patria Romanorum & Italicorum ex lege Julia: hodie est omnium qui ditioni Romanæ subjecti sunt ex Constitutione Antonini: & ideo eleganter Sidonius, in ea totius orbis civitate unica solos barbaros & servos peregrinari: & Rutilius Numatianus de Roma:

Fecisti patriam diversis gentibus unam,
Profuit injustis te dominante capi.
Dumque offers victis proprii consortia juris,
Urbem fecisti quod prius orbis erat.

De Legationibus.

TIT. LXIV.

I. IMPP. VALERIANUS ET GALLIENUS AA. CHILINO PP. Pater trium incolumium liberorum legationibus publicis liberatur.

A legationis munere, quod personale est, quia viaticum & legativum de publico datur, tres liberi excusant, quod exposui in *l. 1. sup. de iis qui num. lib.*

II. IIDEM AA. MARCO. Cum vos proprio nomine sumptus ob defensionem publicam susceperitis, id quod ad proprias erogationes collega vester acceperat, non vobis reddere heredes ejus oportet, sed si in ea causa est, ut restitui omnino oporteat, reipublicæ debent potius inferre. Sane si honorariis advocatorum erat ea quantitas destinata restitui illud vobis, qui hæc præstaturi estis, non injuria postulatis: eum autem collegam vestrum, quem defensione patriæ destitisse dicitis, apud provinciæ præsidem desertæ legationis arguere potestis.

Legati a civitate ad principem missi publicæ causæ defendendæ gratia, non communi sed suo quisque nomine separatim sumptus & viatica de publico acceperunt: unus ex eis mortuus est: heredes ejus sumptus defuncto datos collegis non restituunt, quos etsi restituere oporteret, quod tamen vix oportet, *l. 10. ff. eod. tit.* Reipublicæ potius restituerent quam collegis. At si quæ alia pecunia defuncto data sit in honoraria advocatorum qui causam publicam agerent apud principem, hanc restitui collegis oportet, patronis causæ publicæ erogandam. Quod sequitur, *Eum autem*, alius est casus libello comprehensus, cujus definitio hæc est, ut collega qui deseruit legationem, accusetur extra ordinem desertæ allegationis (sic habent vet.) id est, defensionis, ut in *l. 1. §. his igitur personis, ff. de postul.* Hanc legem Græci non intellexerunt 54. βασιλικῶν tit. περὶ πρεσβειῶν.

A III. IMPP. DIOCLETIANUS ET MAXIMIANUS AA. MUTIANO. Transmarina legatione apud nos perfunctos, constitutum est biennii vacationem munerum civilium & honorum habere, non eos, qui de proximo obsequium reipublicæ videntur exhibuisse.

Legatione perfunctis biennii vacatio datur, *l. 2. sup. de hon. & mun. non cont.* quod hæc lex ita distinguit, si transmarina, non si proxima legatio fuerit.

IV. IMPP. CONSTANTIUS ET CONSTANS AA. AD TATIANUM. Universi omnino ex comitibus vel ex præsidibus, qui suffragio
B perceperint dignitates, civilibus oneribus muneribusque teneantur adstricti, ne commoda publica cum umbratili suffragiorum pactione lacerentur: eos tamen a prædictis oneribus excipi oportebit, qui in legationibus publicis versati sunt. DAT. PRID. KAL. JUL. TREV. PLACIDO ET ROMYLO COSS.

Qui honorarias dignitates ex comitibus vel ex præsidibus pretio non meritis adepti sunt, munerum vacationem non habent, *l. 24. 25. 26. 27. 41. 75. 86. C. Th. de decur.* nisi in officium legationis electi sint. Gestæ legationi hæ dignitates adjunctæ vacationem munerum civilium præstant, *d. l. 25.* Ait, *Cum umbratili*] Rectius
C C. Th. *sub umbratili*: ut Livius, *sub umbra fœderis*. Sententia hæc est: Ne sub specie & umbra harum dignitatum pretio non meritis coemptarum, commodis publicis officiatur.

V. IMPPP. THEODOSIUS, ARCAD. ET HONOR. AAA. APODEMIO PP. ILLYRICI. Si quod extraordinarium consilium postulatur, cum vel ad nos est mittenda legatio, vel vestræ sedi aliquid intimandum: id quod inter omnes communi consilio tractatuque convenerit, minime in examen cognitoris ordinarii referatur: provincialium enim desideria, quibus necessaria sæpe fortuitis re-
D media deposcuntur, vobis agnoscere, atque explorare permittimus: ut fit examinis tui: quæ ex his auxilio tuo protinus implenda sint, & quæ clementiæ nostræ auribus intimanda videantur: in loco autem publico de communi utilitate provincialium sententia proferatur, atque id, quod majoris partis probaverit assensus, solemnis firmet auctoritas. DAT. V. KAL. AUG. CP. ARCAD. A. II. ET RUFINO COSS.

Decreta legionum fiunt publico consilio: nec præsidibus provinciarum insinuanda sunt. Præf. prætorio insinuantur, ut is vel desideriis provincialium satisfaciat vel ad principem legationis causam probet.

E VI. IMPP. HONORIUS ET THEODOSIUS AA. MONAXIO PP. Quoties ab Alexandrina civitate legatio destinatur, universos curiales præcipimus, qui intra urbem consistunt, si non ægritudine vel alia inexcusabili necessitate impediuntur, in locum curiæ convenire, & decreta sua propria subscriptione firmata viro spectabili præfecto Augustali insinuare: ut ejus relatione comitati, tuis virtutibus suas petitiones intiment, & sub examine tuo perpensa legatione res ordinetur. DAT. III. NON. OCT. CP. DN. THEOD. A. VII. ET PALLADIO V. C. COSS.

Ut

Ut superior, ita hæc est de decretis legationum. Sed illa ad præf. prætorio Illyrici, hæc ad præf. prætorio Orientis de Alexandrina civitate, ut ejus civitatis decreta præfecto Augustali insinuentur, quæ tamen in Illyrico præsidibus non insinuantur. Major est præf. Augustalis quam præsidum auctoritas. Sub ejus dispositione sunt Ægypti provinciæ sex, ut diximus in *titul. de can. larg. tit.* quod tamen Justin. edicto 13. mutavit.

De Excusationibus artificum.

Tit. LXV.

I. IMP. CONSTANTINUS A. AD MAXIMUM. Artifices artium brevi subdito comprehensarum per singulas civitates morantes ab universis muneribus vacare præcipimus: si quidem in discendis artibus otium est accommodandum, quo magis cupiant & ipsi peritiores fieri, & suos filios erudire. DAT. IV. NON. AUG. FELICIANO ET TITIANO COSS. Et est notitia ista. Architecti, medici, pictores, statuarii, marmorarii, lectarii seu laccarii, clavicarii, quadrigarii vel quadratarii, quos Græco vocabulo λιθοξήκτας appellant: structores, id est, ædificatores; sculptores ligni, musarii, deauratores, albini, quos Græci κονιάτας appellant, argentarii, barbaricarii, diatretarii, ærarii, fusores, signarii, fabri, bracarii, aquæ libratores, figuli, qui Græce dicuntur κεραμεῖς, aurifices, vitriarii, plumarii, specularii, eborarii, pelliones, fullones, carpentarii, sculptores, dealbatores, cusores linarii, tignarii, bractearii, id est, πεταλουργοί.

Artificibus notitia comprehensis, quia artes eas sine otio tractare non possunt, hæc constitutio otium dat & vacationem a personalibus muneribus. *Et est notitia ista.*] Vet. *Et est notitia sic.* Basilica, καὶ ἔστι ἡ γνῶσις οὕτως. Notitia & breve idem. *Medici*] Accurs. legit, *mulomedici.* Utrumque retinendum censeo, medici mulomedici. Sic Basilica, ἰατροὶ, ἱππιατροί. Medici sunt Chirurgi, Mulomedici, veterinarii. *Pictores*] *L. archiatros, inf. de metat. Statuarii*] ἀνδριαντοπλάσται. *Lectarii seu laccarii*] Sic emendavi ex vet. Lectarii sunt qui fabricant lectos, κραββατοποιοί. Laccarii, qui fossas vel puteos fodiunt, οἱ τὰ λακκία ποιοῦντες, ut Græci interpretantur 54. *tit.* 6. *Clavicarii*] Quidam codices clavicularii, Basilica Græca, καρδαράριοι, Gallica, *Le Serruriet.* Alias clavicarii sive clavicularii dicuntur janitores carceribus præpositi, a clavibus gerendis. Græci ad *l. carceri, ff. de cust. reor.* Ὁ δεσμοφύλαξ, ὃν λέγομεν νῦν καὶ κλαβικάριον. Eundem & καπικλάριον vocant, & ad *l. 4. sup. de cust. reor.* recte vilem hominem, in quem custodia amissa culpam Commentariensis confert, interpretantur Claviculariun: & ita omnino Clavicularios accipere oportet apud Julium Firmicum 3. Matheseos cap. 6. *Erunt cornicularii, aut Commentarienses, quibus damnatorum cura committatur, seu clavicularii, vel carcerum custodes, & quibus publicarum catenarum cura mandatur.* Commentariensem ὑπομνηματογράφον vocant. Hesychius. Κομενταρήσιος τὰς ἐγγραφὰς τῶν ἐγκλημάτων δεχόμενος, quæ commentaria a Gallis in foro vocantur, *l'escrouë*, παρὰ τὸ ἐγκρούειν, quod est contrudere, & conjicere in carcerem Ciceroni lib. de Suppliciis, ratio carceris, quæ diligentissime conficitur, quo quisque dies datus in custodiam sit. Valentinianus VIII. C. Th. *Qui commentariensium nomine exosa miseris claustra custodiunt.* Sed ad rem. Complures codices hoc loco habent *Cavidarii*, quod forsitan rectius est. Inveni idem vocabulum lib. 56. βασιλικῶν ad *l. 12. inf. de cohort.* Ἐὰν δὲ ἀποθηκάριος, ἢ τραπεζίτης, ἢ καβιδάριος, ἢ ἄργυρον, ἢ ἐσθῆτα πιπράσκων ἐπιχειρήσῃ ταξεώτης γενέσθαι, ἐκβαλλέσθω. Invenitur etiam in veterum Glossis *Quadrigarii*] ἁρματοποιοί. *Quos Græco vocabulo*] Reposui ex eodem βασιλικῶν libro λιθοξήκτας. Horum ars est lapides expolire, quod & his verbis in eo libro significatur, οἱ τοῖς διαφανέσι λίθοις ἀκονοῦντες. Cassiodorus in Psalm. CXXV. *De structoribus cementorum, aut saxorum quadratariis. Structores*] οἰκοδόμοι. *Sculptores ligni*] γλύπται ξύλων. Scribimus græca ex libris βασιλικῶν, ne quis de latinis postea addubitet. *Musarii*] μουσωταί, qui μάσωνες. & Musivarii. Significatio nota. Apud Firmicum in fi. c. 4. lib. 3. legendum ex veteribus. *Aut inauratores, aut musivarios*: quod & antequam veteres inspexissem, me docuerat Petrus Pithœus vir eruditissimus. *Albini*] λευκάνται, τουτέστιν κονιαταί. Idem dicuntur Albarii, & in *l. si servus, §. ult. ff. ad leg. Aquil.* tectores, quem locum Græci ita vertunt, ἐὰν οἶνον πλήρη λάκκον μισθώσω κονιατῇ, & laccum, cisternam interpretantur. Inde Tertullianus de Idol. *Scit albarius tector, & tecta sarcire, & tectoria inducere, & cisternam liare. Argentarii*] ἀργυροκόποι, *l. pen. ff. de aur. & arg. leg. l. ult. ff. de obligat. & action. Barbaricarii*] Donatus Æn. XI. *Barbaricarii dicuntur, qui ex auro coloratis filis exprimunt hominum formas, & animalium, & aliarum specierum imitatam subtilitate veritatem.* Idem cassides & buculas auro vel argento tegunt, *l. 1. C. Th. de fabric.* Palæmon in glossis: *Barbarica, ornamenta ex auro. Diatretarii*] Hi perforant margaritas, οἱ τιτρῶντες τοὺς μαργαρίτας: in *l. si servus, §. si calicem, ff. ad l. Aquil. Diatretum faciendum*, id est, calicem ex lapillo vel gemma perforandum. Dorotheus vertit, ἐπὶ τῷ τρυπῆσαι. *Fusores*] veluti plumbarii, etsi qui sunt alii: οἷον μολιβδουργοὶ καὶ ὅσοι τοιοῦτοι. *Signarii fabri, bracarii*] γλύπται, τέκτονες, βρακάριοι *Aquæ liberatores*]. Sic emendavi ex *C. Th. & l. prox.* quamquam Græci simpliciter vertant ζυγοστάται. Frontinus de aquæductibus. *Procuratorem oportet calicem ejus moduli, qui fuerit impetratus, adhibitis liberatoribus signare. Aurifices*] Alii sunt deauratores, alii aurifices, χρυσωταί, & χρυσοχόοι. *Vitrearii*] ὑελουργοί. Græcam βασιλικῶν appellationem, ut hoc iterum testificer, singulis artibus apponi necessarium esse duxi. *Plumarii*] Sic Græci atque etiam veteres libri, non plumbarii. Plumarii sunt qui vestimenta ex plumis avium conficiunt: quo genere prisca luxuria delectata est. Prudentius in Hamartigenia: *Avium quoque versiculorum indumenta texentem plumea telis.* Vel qui acu pingentes exprimunt animalium vel hominum figuras. Hieronymus in Chronicis: *Macedonius artis plumariæ*: & in versione Exodi sæpe. Firmicus 3. c. 13. *Facient linteones, aut tunicarum textores, plumarios*, & cap. 10. *Qui erunt etiam linteones aut plumarii*: eodem usi sunt Varro, Vitruvius, Vopiscus. *Specularii*] σφεκλοποιοί, vel πετλοποιοί. *Eborarii*] ἐλεφαντουργοί. *Pelliones*] σκυτοτόμοι. *Carpentarii*] In Basilicis, σαυματοποιοὶ ad *l. ult. ff. de jur. immun.*: οἱ τὰ σάγματα τῶν καμήλων. Igitur lego, σαγματοποιοί. * Hi faciunt clitellas camelorum, quæ carpenta latine dici non ambigo: earum forma eadem fere, quæ carpentorum quibus gestamur. *Sculptores*] γλύπται. Hoc nomine græco & sculptores lignorum significantur, & qui signa faciunt, sive signarii, & alii quilibet sculptores cælatoresque. *Dealbatores*] Albini parietes dealbant, hi alia quælibet. *Cusores linarii*] τῶν λιναρίων κνῆσαι, qui cudunt lina. *Tignarii*] Hi sunt qui ligna dolant, *l. ferri, ff. de verb. signif.* Græci generali vocabulo utuntur, τέκτονες, ut in ea lege τέκτονας ξύλων. *Bractearii*] Qui dicantur Budæus exposuit recte. Bracteatores a Firmico dicuntur.

* Nihil mutandum censeo. Theophanes ἐκάθισαν αὐτὸν ἐπὶ ὄνῳ σαυματομένῳ. Sic enim habebat Codex Pei-

Peiresciànus : quod miror non notatum in variis ad Theophanem : dixere enim σάγμα & σαῦμα vide Glossarium nostrum in Nicetam, FABROTUS.

II. IMPP. CONSTANTIUS ET CONSTANS AA. AD LEONTIUM PP. Mechanicos & geometras & architectos, qui divisiones partium omnium incisionesque servant, mensurisque & institutis operam fabricationibus stringunt: & eos qui aquarum ductus inventos & modos docili libratione ostendunt, in par studium docendi atque discendi nostro sermone perpellimus: itaque immunitatibus gaudeant, & suscipiant docendos qui docere sufficiunt. DAT. PRID. NON. JUL. LEONTIO ET SALLUSTIO COSS.

Specialiter mechanicos videtur accipere pro iis quorum ingenio & institutione fiunt organa mechanica, pneumatica, automatopoetica. Dat autem vacationem personalium munerum. Ideo tamen tutelæ remissæ non censentur, ut ostendi in *l.* 3. *sup. de mun. pat.* itaque nihil obstat *l. Geometræ*, *ff. de exc. tut.*

De potioribus ad munera nominandis.

TIT. LXVI.

I. IMP. ANTONINUS A. BASILIDI. Si ipse vocatus ad munera civilia, potiorem alium nominandum putaveris, age causam tuam.

Ad munera personalia potiores nominandi sunt, & qui nominatus est, si alium se potiorem indicaverit, in eum transfertur onus: qua de re diximus aliquid in *l.* 46. *sup. de decur.* & Pauli Sentent. *lib.* 2. *tit. de potioribus nominandis*: & hoc re integra, *l. pen. sup. qui da. tut.*

Si propter inimicitias creatio facta sit.

TIT. LXVII.

I. IMP. ALEXANDER A. ANICETO. Si propter inimicitias ad munera civilia creatus es, hanc tibi nominationem non nocere præsidis æquitas faciet: cum & publicæ utilitatis intersit, non ex inimicitia creationes fieri debere, sed examinatione vera & commodo Reipublicæ.

Excusatur ab injuncto munere qui se propter inimicitias nominatum præsidi provinciæ probat, ut eo onere negotioque vexetur, *l.* 6. §. *pen. ff. de exc. tut. l.* 14. *sup. eod. l.* 1. §. 1. *ff. de vac. mun.* Examinatione] Malo existimatione, ut in veteribus.

De sumptuum recuperatione.

TIT. LXVIII.

I. IMP. GORDIANUS A. DIONYSIO. Muneribus civilibus non fungeris, quæ personis mandantur, si quinque filios incolumes habes: at si contra id privilegium ad munus fatigandi tui causa quidam te devocaverint, tuque appellatione

A interposita securitatem reportaveris: a nominatoribus sumptus, quos in litem feceris, recuperabis.

Si qui numero liberorum a publico munere excusatur, nominatus sit, & appellaverit, excusatione probata & admissa, sumptus a nominatore injusto recipiet in eam litem factos, *l.* 2. *sup. de decur. l. severiter sup. de exc. tut.*

Si post creationem quis decesserit.

TIT. LXIX.

B I. IMP. GORDIANUS A. ASTITICO. Si ante diem subeundi honoris atque muneris pater tuus defunctus est, conveniri eo nomine heredes ejus non oportere, præses provinciæ minime ambiget.

Qui decessit post nominationem antequam honorem vel munus subiret, nullam eo nomine obligationem in heredes suos transmittit: & ita si pater decesserit post allectionem filii in curiam antequam munera civilia susciperet, nullam in heredes suos obligationem transfert, ut diximus in *l.* 1. *sup. de decur.*

De Tabulariis, scribis, logographis & censualibus.

C TIT. LXX.

TABULARII, scribæ, logographi, censuales, conditionales sunt, & ideo quoties res exigit, tormentis subjiciuntur, *l.* 1. & 2. *hoc tit. l.* 7. *sup. de jur. fisc. l.* 1. *C. Th. ne col. per log. cel.* De tabulariis diximus in *l.* 2. & 7. *sup. de jur. fisc. l.* 15. *sup. de decur.* & dicemus in *l.* 13. *tit. seq.* Scribæ sunt curiarum sive magistratuum municipalium scribæ: & generaliter horum omnium munera personalia & municipalia sunt, *l.* 1. *hoc tit. l. pen. sup. de def. civ. l. ult.* §. *ii quoque*, & §. *mastigophori*, *ff. de mun. & hon.* Nihil hic de prætoris scriba, de quo *l. ult. sup. de mag. con.* Nihil de clariss. scriba, qui in provinciis est quasi prætor tutelaris quidam, de quo *Nov.* 94. & quæ officium ejus de-
D finit aperte Constantini Nov. περὶ συνηθειῶν τῶ σκρίβα: cujus initium, Ἐπειδὴ ὁ σκρίβας οὐκ ἔστι τέλειος δικαστής, ἀλλὰ καὶ τῶν θεματικῶν κριτῶν καὶ αὐτῶν τῶν ἀντιγραφέων ὑποβέβηκε, καὶ σχεδὸν ἡ πᾶσα φροντὶς τῶν ἀφηλίκων, καὶ ὁ περὶ τῶν πραγμάτων αὐτῶν κίνδυνος ἐκ μεγάλης ἀμαλείας εἰς αὐτὸν ἀφορᾷ, &c. Tabulariis similes sunt logographi: nam & hi tributorum rationibus scribendis occupantur, *Nov.* 128. Sed ejusdem muneris pro varietate locorum variæ appellationes sunt, *l. ult. inf.* Et huic titulo non convenit Sudæ definitio: λογογράφος ὁ δίκας ἢ τοῖς δικανικοῖς γράφων. Censuales sunt qui operam suam accommodant magistro census in urbe, & actus Senatus conficiunt, *l.* 1. *C. Th. de stud. lib. l. consulta*, *l. testamenta*, *sup. de testam. l.* 2. & 4. *inf. de priv. ag. in reb.* & in provinciis census & patrimonia
E describunt, quos in *l.* 1. *ff. de mun. & hon.* iis verbis puto notari, *Ad census accipiendos, vel patrimonium scribatus*, sic lego, ut *l.* 4. *sup. de appel.* aurum oblatitium a senatoribus exigunt: Prætores & Quæstores nominant, ut ex Codicis Theodosiani sexto didici, de quibus & in *l.* 1. *C. Th. de privileg. dom. Aug.* & *Nov.* 17. & Symmachus in epistolis: *Argenti publici ratio quod censualibus editores munerum contulerunt*. His etiam junguntur subscribendarii, actuarii, diurnarii, regerendarii, *l.* 8. *C. Th. de cohort. prin.* & alii in *l. ult. hoc tit.*

I. IMPP. CONTANTIUS ET CONSTANS AA. AD CATULLINUM PP. Nullus omni-

omnino ex tabulariis vel scribis, vel logographis, eorumque filiis in quocunque officio militer: sed ex omnibus officiis, necnon etiam si intra nostrum palatium militant, necdum impleto quinquennio reperti & retracti, protinus officiis municipalibus reddantur. DAT. VIII. KAL. JUL. LAURIACO MARCELLINO ET PROBINO COSS.

Conditionales illos esse ex eo etiam apparet, quod illorum filios eadem munera sequantur. Ab ea conditione eos quinquennalis militia liberat, *l. 38. C. Th. de decur.* quod in eo Codice etiam de decurionibus ita præscriptum, Tribonianus in suum non retulit, propterea quod tandem obtinuerat, ne longam quidem militiam curia quemquam liberare.

II. IMPP. GRATIANUS, VALENTINIA. ET THEODOSIUS AAA. NEUTRIO. Quicunque decurionum sponte se censuali ministerio mancipaverit, conditionem habeat, quam ipse delegit, depositurus sui ordinis penitus dignitatem, si eum necessitas quæstioni subdendum invenerit. DAT. XV. KAL. OCTOB. CP. RICOMERE ET CLEARCHO COSS.

Curiales tormentis non subjiciuntur, *l. 33. de decur.* Curiales censuales effecti tormentis subjiciuntur quasi conditionales.

III. IMPP. ARCADIUS ET HONORIUS AA. ADRIANO PP. Generali lege sancimus, ut sive solidis provinciis, sive singulis civitatibus necessarii fuerint tabularii: liberi homines ordinentur, neque ulli deinceps ad hoc officium patescat aditus, qui sit obnoxius servituti. Sed & si quis dominorum servum suum, sive colonum chartas publicas agere permiserit (consensum enim non ignorantiam volumus obligari) ipsum quidem, in quantum interfuerit publicæ utilitatis pro ratiociniis, quæ servo sive colono agente tractata sunt, obnoxium attineri: servum autem competentibus affectum verberibus fisco addici: dominorum enim interfuit ab initio provide, ne publicis actibus privata servitia immiscerentur. DAT. VIII. KAL. APR. MED. VINCENTIO ET FRAVITTA COSS.

Tabularii erant olim servi publici Capitolinus in Gordianis: *Non scribæ, non servi publici, non censuales illis actibus interessent.* Servos publicos, tabularios vocat. Inde *l. ult. sup. de ser. Reip. man.* tabularii actus argumentum est servitutis. At hac Constitutione cavetur, ne in posterum servi tabulario præficiantur, sed liberi. Et ut si servus, vel adscriptitius sciente domino tabulariam administraverit, ipse quidem servus flagellis cæsus fisco addicatur, dominus ex administratione servi in solidum teneatur.

IV. IMPP. THEODOSIUS ET VALENTINIANUS AA. CYRO PP. Boethos logistarum, demogrammateos, logographos, diastoleos, quæ vocabula publicis dicuntur subjacere necessitatibus, sive quolibet alio nomine nuncupentur: non honore, aut alicujus privilegii colore subnixos, pro definitione legum inexorabilium suam fortunam subire compelli, quatenus nec publicis quidquam noceatur, aut minuatur utilitatibus, & suis corporibus illi reddantur, quos vel patris, vel majorum obligatio, vel sua constringit.

Sic emendavi, *Boethos logistarum, demogrammateos,* ex LIV. *βασιλικῶν* in quo ita est, *Οἱ βοηθοὶ τῶν λογιστῶν, καὶ οἱ δημογραμματεῖς, καὶ οἱ λογογράφοι, καὶ οἱ διαστολεῖς.* Logistæ sunt curatores Reip. ut dixi in *l. 30. sup. de decur.* Adjutores igitur curatorum Reip. plebis scribæ, & logographi, & dispunctores, & nec honore nec privilegio ulla his conditionibus liberantur: idem statuendum de subscribendariis, diurnariis, actuariis, regerendariis, notariis, librariis, & si qui sint ejusdem conditionis qui aliis nominibus nuncupentur: *διαστολεῖς* interpretor dispunctores rationum sive instrumentorum, qui scio *διαστέλλειν, διαστίζειν* dispungere idem esse, conferre scilicet accepta & expensa. Dicimus & æra dispungere. Apulejus de Deo Socratis: *Igitur quotidiana eorum æra dispungas, invenies rationibus multa prodige profusa, & in semet nihil*: qui locus vulgo misere depravatus est: legitur enim, *ora dicere*, pro *æra dispungas*, & *vel*, pro *nihil*, & paulo ante, *decurritant*, pro *detrectant*.

De Susceptoribus, præpositis & arcariis.

TIT. LXXI.

SUSCEPTORES sunt qui annonis & tributis utriusque ærarii recipiendis præpositi sunt, *l. cum possessor, in fi. ff. de censib.* Præpositi, qui horreis, in quibus species fiscales deponuntur, *l. 2. hoc tit.* vel pagis, de quibus dixi in *l. 9. sup. de jur. fisc.* Arcarii, qui his quæ in arcam præf. prætorio inferuntur suscipiendis præpositi sunt, *l. 1. sup. de iis qui ex pub. ratio. mut. acc. l. 3. sup. de can. larg. tit. l. ult. hoc tit. & Justin. edic.* 13. Arcarii præfectorum a Cassiodoro dicuntur lib. 1. Arcam præfecti prætorio etiam *τράπεζαν*, sive mensam vocant, de qua in *l. 6. sup. de exact. tribut.* & ideo non male Sidonius arcariis deputat pondera, quæ simul ac mensuræ susceptoribus omnibus attribuuntur, *l. pen. sup. de defens. civit.* Majorianus ad Basilium PP. *de indul. rel. Sancimus universorum fiscalium titulorum vel ad arcam magnificentiæ tuæ, vel ad utrumque ærarium pertinentium reliqua a possessoribus non petenda.* Et ita in illo quoque edicto Justiniani ærarii, sive largitionum tituli ab arcariis separantur.

I. IMP. CONSTANTINUS A. AD EUFRASIUM RATIONALEM TRIUM PROVINCIARUM. Susceptores publicos absque omni mora aurum censemus suscipere, ne quis per hanc occasionem sumptus facere compellatur. Nam si solvere volens a suscipiente fuerit contemptus: testibus adhibitis contestationem debebit proponere, ut hoc probato, & ipse securitatem debitam, commissi nexu liberatus, cum emolumentis accipiat: & qui suscipere neglexerit, ejus ponderis quod debebatur, duplum fisci rationibus per vigorem officii præsidis inferre cogatur. Quod autem susceptores judice cujus interest negligente violaverint: ex ipsius judicis facultatibus sarcietur. DAT. XIV. KAL. AUG. PAULINO ET JULIANO COSS.

Scripta est ad rationalem trium provinciarum, id est, Siciliæ, Sardiniæ, & Corsicæ, ut constat ex Notitia imperii, & *l. 1. C. Th. com. divid.* Id vero ea continetur, ut aurum quod infertur, susceptores confestim recipiant, vel si per eos mora fiat, ut de eo publice contestationem collator faciat, ut in *l. 4. inf. de col. fun. pat.* cujus hæc erunt effecta: collator non incidet

cidet in commiſſum, quia per eum non ſtat quo minus fiſco fundorum ſuorum nomine aurum exſolvat: collator liberabitur: collatori dabitur apocha perinde ac ſi re vera ſolviſſet, & damnum fiſco ſuſceptor reſarciet in duplum, judice imminente, vel ipſe judex ſi in ſuſceptore exigendo negligens fuerit. Oblatio igitur ſola collatorem liberat: quod non ita eſt in privatorum cauſis, niſi oblationem oblatæ pecuniæ peremptio ſequatur. His de auri ponderatione adjectum fuit quod eſt relatum in *l.* 1. *tit. ſeq.* quæ eandem inſcriptionem, & ſubſcriptionem habet.

II. IMPP. VALENTINIANUS ET VALENS AA. AD SECUNDUM PP. Juxta inveteratas leges nominatores ſuſceptorum, & eorum qui ad præpoſituram horreorum & pagorum creantur, obnoxii teneantur, ſi minus idonei ſunt qui ab eiſdem fuerint nominati: nec quidquam ex eorum ſubſtantia, celebrata per interpoſitam perſonam emptione, mercentur. DAT. III. KAL. AUG. CP. VALENTINIANO ET VALENTE AA. COSS.

Suſceptores canonum, & præpoſiti horreorum creantur fide & periculo nominatorum: quod jus vetuſtiſſimum eſt, *l.* 8, *inf.* Nominator ex nominati bonis emere nihil poteſt per ſe vel per alium, quod quaſi ſingulare notandum. Nemo dicet fidejuſſorem, quem inexcuſſo principali convenire licet, nihil poſſe emere ex principalis bonis. At nominatorem, quem inexcuſſo nominato convenire non licet, dicemus hac lege ex ejus bonis emere nihil poſſe, ne ſcilicet qui idoneum eum præſtare debet, cum eo contrahendo quo minus ſit idoneus, efficiat.

III. IIDEM AA. AD MAMERTINUM PP. Suſceptores novi non modo præſentis anni debita, verum etiam ſpecies quas ex reliquis inferunt, quia novæ ſunt accreſcentes, ſuſcipiant. DAT. PRID. KAL. NOVEMB. ROMAE VALENTINIANO ET VALENTE AA. COSS.

Suſceptorum munus annuum eſt, *l.* 4. Suſceptores annonarum novi non tantum hoc anno debita recipiunt, ſed etiam reliqua anni præteriti, quandoquidem ea implentur ex hornotinis ſpeciebus, atque ita novi ſuſceptores nova ſuſcipiunt ſive ex præſenti, ſive ex præterito debeantur. Pro *accreſcentes*, rectius in C.Th. *ac recentes*.

IV. IIDEM AA. AD FLORENTIUM C.S.L. Neminem ſuſceptionis munere functum, ad idem munus adſtringi, niſi ſe prius vinculo ſollicitudinis ſuperioris abſolverit. Nam neque eos qui placuerint, gravare juſti eſt: neque eos qui diſplicuerint, tenere, prudentis eſt. Integro igitur ſinguli anniverſario anno tranſcurſo cogantur exponere; quibus titulis ſuſcepta diſperſerint: ut facilius, ſi quis in furto fuerit deprehenſus, recentem queat redintegrare jacturam. Non perpetui autem exactores teneantur in continuata vexandorum provincialium poteſtate velut concuſſionum dominatione, ſed per annos ſingulos judiciaria ſedulitate mutentur, niſi aut conſuetudo civitatis, aut raritas ordinis eos per biennium eſſe compellat. DAT. XV. KAL. OCTOB. MANTEBRI GRATIANO NB. P. ET DAGALAIFO COSS.

Hæc lex conflata eſt ex *l.* 11. 12. *C. Th. eod. tit.* quæ ſunt diverſorum Imperatorum. At Tribonianus primæ inſcriptionem & ſubſcriptionem retinuit, non ſecundæ: quod neſciens Haloander, male inſcriptione aſſumpta ſecundæ, hanc facit octavam. Id autem eſt ex prima, id eſt, ex *l.* 11. ut anno finito ſuſceptionis rationem reddant, nec ad idem munus ante vocentur, quam rationem reddiderint. Ex ſecunda, id eſt, ex *l.* 12. ut ſingulis annis ſuſceptores mutentur, niſi more civitatis ſoleant fieri in biennium, vel niſi raritas hominum, ſic legendum, non *auctoritas*, græce τὸ ἀπάνιον, eos in biennium creari cogat.

V. IIDEM AA. AD GERMANIANUM C.S.L. Quotieſcunque certa ſumma ſolidorum pro tituli qualitate debetur, & auri maſſa tranſmittitur, in ſeptuaginta duos ſolidos libra feratur accepta. DAT. VI. ID. JAN. ROMAE LUPICINO ET JOVINO COSS.

Conſtitutum fuit ut ſolidi ex quocunque titulo fiſcali collecti in maſſam auri redigerentur, atque ita pro ſolidis maſſa ad comitatum tranſmitteretur, *l.* 12. & 13. *C. Th. eod.* & inde in aula, Scrinium aureæ maſſæ: proinde intereſt ſcire quanti libra auri æſtimetur, ut ſciatur illata maſſa, quot ſolidi illati ſint. Et lex libram auri LXXII. ſolidis ſive aureis æſtimat: & ideo centeſimæ uſuræ definitio cum hæc primum fuiſſet, quæ in centenos aureos quotannis reddit duodenos: deinde, quæ in centenos reddit duodenos, ſemis, ut Juſtiniani & Leonis Novellæ docent: ad extremum hæc obtinuit, quæ in centenos reddit XVI. ſemis & quatuor ſiliquas: nam in libram, quæ eſt ſolidorum LXXII. XII. reddit auctore Harmenopulo: quod & Zonar. ſignificat in Nicæni Conc. c. 17. his verbis: ὥσπερ τοῖς νῦν αἱ λίτραι μέχρι τῶν ἑβδομήκοντα δύο ἀριθμοῦνται, οὕτως τοῖς παλαιοῖς αἱ ἑκατοντάδες ἦσαν, καὶ ἦν ὁ τόκος τῶν ἑκατὸν νομισμάτων νομίσματα δώδεκα: διὸ καὶ ἑκατοστιαῖος ἐλέγετο, ὡς ἐπὶ τοῖς ἑκατὸν ἀπαιτούμενος. Sed de his in *tit. ſeq.* alia quædam.

VI. IMPPP. VALENTINIANUS, VALENS ET GRATIANUS AAA. AD CHILONEM. Frumenta quæ horreis inferuntur, pro illationis modo illico apocharum cautionibus adnotentur, non autem oportet in horreis fiſcalibus, niſi fiſcalia frumenta conſtitui. DAT. V. ID. APR. TREV. POST CONSULATUM GRATIANI A. III. ET EQUITII V. C.

Ut apochis frumenti horreis illati quantitas adnotetur: ut in horrea fiſcalia nonniſi frumenta fiſcalia reponantur. Pertinet hæc lex ad præpoſitos horreorum.

VII. IMPPP. GRATIANUS, VALENTINIANUS ET THEODOSIUS AAA. HAVE HYPATI K. N. Diu minime penes ipſos ſuſceptores maneat facta collatio, ſed ſtatim quodcunque a provincialibus fuerit exſolutum, ſacris theſauris inferatur. DAT. III. KAL. MAI. CP. POST CONSULATUM ANTONII ET SYAGRI.

Dixi in *l.* 1. *ſup. de can. larg. tit.*

VIII. IIDEM AAA. CYNEGIO PP. Exactores vel ſuſceptores in celeberrimo cœtu curiæ, conſenſu & judicio omnium, ſub actorum teſtificatione firmentur: provinciarumque rectoribus eorum nomina, qui ad publici munus officii editi atque obligati fuerint, innoteſcant: & animadvertant quicunque nominaverint, ad diſcrimen ſuum univerſa quæ illi geſſerint, redundare. DAT. KAL. Nov.

Nov. cp. Honor. n. p. et Evodio vi. Coss.

Ordo curiæ exactores vel susceptores creat suo periculo, creationem insinuat præsidi: excipiendi sunt susceptores rei privatæ, quorum creatio ad curiam non pertinet, *l.9. sup. de jur. fisc.* & susceptores vestium, quorum creatio pertinet ad proconsulare officium, *l. pen. hoc tit. l.4. C.Th. eod.*

IX. Imppp. Valentinianus, Theodosius et Arcadius AAA. Cynegio PP. Modios æneos vel lapideos cum sextariis atque ponderibus per mansiones singulasque civitates jussimus collocari: ut unusquisque tributarius, sub oculis constitutis rerum omnium modiis, sciat quid debeat susceptoribus dare: ita ut si quis susceptorum conditorum modiorum sextariorumque, vel ponderum normam putaverit excedendam, pœnam se sciat competentem esse subiturum, & submotis quæ contra utilitatem populorum omnium hactenus gesta sunt, frumenti quinquagesimas hordei quadragesimas, vini & lardi vicesimas susceptoribus dari præcipimus. Humanitatis autem necessitate commoti, susceptoribus in Armeniæ susceptionibus longinquitatis causa frumenti & hordei quadragesimas, vini & lardi quintasdecimas, dari præcipimus. Dat. iv. Kal. Dec. cp. Honorio n. p. et Evodio v. c. Coss.

Hæc constitutio jubet ut singulis stationibus & civitatibus mensuræ ac pondera publice collocentur, ne quid supra modum debitum a collatoribus exigatur, & ut susceptores puniantur, qui ultra modum exegerint: qua de re, & in *l. pen. sup. de defens. civit. & Nov.* 128. Et ut susceptoribus ἐπίμετρον detur, sic vocatur aptissime in *l. 5. C. Th. eod.* frumenti quinquagesima, hordei quadragesima, vini & lardi vicesima, amplius in Armenia, frumenti puta & hordei quadragesima, vini & lardi quintadecima: id & Mantisam veteres vocasse videntur. Quidam, Superpondium.

X. Iidem AAA. Cynegio PP. Susceptores præsentibus defensoribus, & modum jugationis possessorum, & species singulas, vel earum numerum quantitatemque præscribant. Dat. iv. Kal. Dec. cp. Timasio et Promoto Coss.

Ut præsentibus defensoribus civitatum, qui quasi quidam Tribuni plebis sunt, susceptores præscribant modum jugationis cujusque, & species singulas, quas fisco inferri oportet, ut earum quantitatem.

XI. Impp. Arcadius et Honorius AA. Benigno Vic. Urb. Romae. Securitates semel publicatas & gestis lectas, vini susceptoribus imputari: & cœptam arcæ discussionem volumus in apertum quæsita ratione deduci, & omnes publicas securitates, quæ gestis tenentur, a susceptoribus accepto fieri. Dat. vi. Id. Jun. Med. Stilicone et Aureliano Coss.

Ut apochæ apud acta publicatæ, omnimodo vini susceptoribus imputentur, & ut cœpta arcæ vinariæ discussio rationisque redditio perficiatur & publicetur. Arca hoc loco vinariam significat, de qua, & in *l. 3. C. Th. de cal. coct.*

XII. Iidem AA. Pompeiano P.C. Africae. Si aliquid a susceptore vel a tabulario fraudis admissum esse possessor deprehendat: nemo eorum semel interversione convictus, id rursus officium gerat, in quo ante decoxit, & si rescriptum nostrum elicitum clandestina supplicatione detulerit. Dat. Prid. Kal. Jan. Med. Stilicone et Aureliano Coss.

Ne tabularii vel susceptores in eo munere aliquid evertisse & decoxisse convicti, idem postea repetere possint. Huic legi conjungenda est in *l.1. sup. ad l. Jul. de amb.* quæ eandem inscriptionem & subscriptionem habet. At non de iis muneribus loquitur, sed de officiis quæ operam suam accommodant viro spectabili proconsuli Africæ, ut ne princeps officii vel numerarius, vel commentariensis, vel ducenarius, vel primiscrinius ea officia repetant. Munera possunt repeti, nisi quis in eis decoxisse convictus fuerit. Illa officia nullo modo: quod & ad eundem modum constituitur de officiis ducis Lybiæ in *l. pen. C. Th. de numerar. Clandestina*] Clandestina, hoc est, obreptitia. At rescriptum præf. prætor. insinuatum valere puto, arg. *l. si quis, inf. de cohort. prin. l. 2. & 5. inf. de div. offic.*

XIII. Iidem AA. et Theodosius A. Lucio Com. S. L. Duos tabularios, seu numerarios, & susceptores totidem per universas provincias oportere constitui clementia nostra præcepit: scire autem volumus prætorianam amplissimam præfecturam, eos qui aurum largitionale susceperint, nihil cum arcæ ratiociniis habere commune: judices autem provinciarum quinque libris auri multandos, & primates officiorum capitali pœna plectendos, si hoc non fuerit custoditum. Dat. vi. Kal. Febr. Basso et Philippo Coss.

Ut in singulis provinciis duo sint tabularii & duo susceptores, quorum unus scilicet largitionales titulos tractet, alter arcæ præfectorum prætorio rationem, & ut ne horum officia confundantur, largitionalium puta & arcariorum: quod habuimus etiam *sup. de can. larg. tit. l. 3.* & repetemus in *l. 4. inf. de numerariis*. Cur autem ut in hac lege Tribonianus adjecit *Seu numerarios*, ita in *d. l. 4. Numerarii qui &c*, quæ non erant in Codice Theodosii, operæpretium est ostendere. Et animadverti in officio magistratuum eodem prorsus munere fungi numerarios, quo & tabularios in civitatibus & curiis. Tabularii chartas publicas administrare dicuntur, *l. pen. sup. tit. prox.* Et numerarii in *l. 6. C. Th. de numer.* Tabularii rationes supputant, *l. 2. sup. de jur. fisc. l. ult. ff. si men. fal. mod. dix.* Seneca 12. Epist. *Non esse feliciorem, cujus patrimonium tabularios lassat*. Numerarii item, quod nomen ipsum notat satis. A numerando enim dicti sunt numerarii. August. 2. de liber. arbit. *Multos novi numerarios, aut numeratores, vel si quo alio nomine vocandi sunt, qui summe atque mirabiliter computant*. Valentinianus *Nov. de off. & num. præf. Penes numerarios prætorianæ sedis publicarum rationum notitia consistit.* At tabularii conditionales sunt. Numerarii non item. Excipiuntur numerarii præsidum & consularium, quibus & ob eam rem conditionale tabulariorum nomen imponitur, *l. 2. inf. de num.* cui consequenter in Notitia Romani Imperii consulari Campaniæ, correctori Apuliæ & Calabriæ, præsidi Dalmatiæ pronumerario tabularii duo tribuuntur. Ut igitur intelligeretur in hac lege, & in *d. l. 4.* non de tabulariis civitatum, sed de tabulariis rectorum provinciarum agi, qui olim numerarii dicebantur, ideo illa quæ notavimus adjicienda esse, meo quidem judicio, Tribonianus censuit.

XIV. Impp. Honorius et Theodo-

sius

SIUS AA. EUCHARIO. Humilioribus officiis aut extraordinariis oneribus occupari curiales non patitur, ne publica vacillet utilitas. Susceptionem itaque vestium æquius est ab officio proconsulari, vel ab his, qui in eodem meruerunt, solemniter procurari. Horum namque interest hujusmodi explorare rationem, & quærere qualitatem eorum, quorum ad constituendum commodior cura est. Neque enim æquum est, ut ad officium lucra, ad curialem susceptionis tantum damna pertineant: hanc igitur ab ordinibus injuriam submovemus: exceptis his si qui curialium in officio memorato aut militasse, aut militare fuerint deprehensi. DAT. PRID. KAL. MAR. RAV. HONORIO IX. ET THEODOSIO V. AA. COSS.

De hac lege scripsimus Obser. 2. c. 8. Quod ait, *Solemniter*, significat solere officia proconsularia hanc susceptionem procurare, *l. 4. C. Th. eod. tit.*

XV. IMPP. THEODOSIUS ET VALENTINIANUS AA. VOLUSIANO PP. Aurum sive argentum quodcunque a possessore confertur, arcarius vel susceptor accipiat, ita ut provinciæ moderator, ejusque officium ad crimen suum noverit pertinere, si possessoribus ullum fuerit ex aliqua ponderum iniquitate illatum dispendium, & quidquid ex provinciis ad nostrum dirigetur ærarium, id ad illustres viros ærarii nostri comites relatione deferatur. DAT. III. KAL. MART. RAV. POST CONSULATUM FELICIS ET TAURI VV. CC.

Ut cura præsidum & officialium eorum a susceptoribus vel arcariis provinciales iniquis ponderibus non lædantur: & ut quod ad comitatum transmittitur, ad Comites largitionum privatarum referatur. Probo, quod adjicitur in Codice Theodosii, *Et ad eminentiam tuam*, id est, ad præf. prætorio, propter ante habitam de arcariis mentionem.

De Ponderatoribus & auri illatione.

TIT. LXXII.

I. IMP. CONSTANTINUS A. AD EUFRASIUM RATIONALEM TRIUM PROVINCIARUM. Aurum quod infertur a collatoribus, si quis vel solidos voluerit, vel materiam adpendere: æqua lance & libramentis paribus suscipiatur, PP. XIV. KAL. AUG. PAULINO ET JULIANO COSS.

Constituitur hac lege, ut aurum quod fisco infertur a provincialibus, sive in solidis consistat, sive in massa obryzæ, æqua lance & libramentis paribus appendatur & suscipiatur: quæ verba Græci male accipienda censent, secundum *l. 5. sup. tit. prox.* & rectius in *C. Th. eod. tit.* ea ad stateram referuntur, quæ unam tantum habet lancem non duas, sicut libra, ut dum aurum appenditur, æqua sit ea lanx, æqua momenta, æquum examinis libramentum. Quinimo, quod amplius est in eodem titulo non consentit cum *l. 5. tit. prox.* secundum quam solidus est sexta pars unciæ. At secundum eam quæ est in illo tit. *C. Th. de ponderat.* Constantini legem, solidus est septima pars unciæ: libra igitur solidorum LXXXII. quam *l. 5.* faciat LXXII. Consentit utraque in hoc, unciam esse duodecimam partem libræ, solidum constare scriptulis quatuor. Sed unciam una constituit ex scriptulis XXIV. quæ vulgaris est definitio, altera ex scriptulis XXVIII.

II. IMP. JULIANUS A. AD MAMERTINUM PP. Quoties de qualitate solidorum orta fuerit dubitatio, placet, quem sermo græcus appellat zygostatem, per singulas civitates constitutum, qui pro sua fide atque industria, neque fallat, neque fallatur, contentionem dirimere. DAT. IX. KAL. MAI. SALONAE JULIANO A. IV. ET SALUSTIO COSS.

Ut in singulis civitatibus sint ponderatores, sive ζυγοστάται, quorum judicio nummi probentur, &, ut fieri solere Justin. indicat edicto XI. signa etiam ponderum ab eis nummis imprimantur. Inde Sinesius Asclepiodoro: *ὡς ἀπηριθμήσαν, ὡς ἐζυγοστάτησαν, ὡς κατεσημαίνοντο τῇ δημοσίᾳ σφραγῖδι τὸ χρυσίον*: ex quo apparet quanta in explorandis probandisve nummis olim diligentia fuerit adhibita, quam in Queruli Comœdia Pseudoplautus notans, *Quid*, ait, *tam simile quam solidus solido? Etiam hic distantia quæritur in auro, vultus, ætas & color, nobilitas, literatura, patria, gravitas atque ad scriptulos quæritur in auro plus quam in homine.*

De auri publici prosecutoribus.

TIT. LXXIII.

I. IMPP. HONORIUS ET THEODOSIUS AA. ANTHEMIO PP. Auri prosecutores partim nulla præmissa (ut assolet) prosecutoria aurum præsumunt, partim diutius retentant, quod statim fuerat adsignandum. Ideoque censemus ne quis absque præcepto viri illustris Comitis sacrarum largitionum vel coquendum aurum sumat, vel capiat deinceps retinendum. DAT. XIII. KAL. AUG. HONORIO VIII. ET THEOD. III. AA. COSS.

In transmissionem auri sacrarum largitionum prosecutores constituuntur, sed non sine prosecutoria, id est, præcepto Comitis largitionum. *Coquendum*, id est, consumendum, intervertendum. Aurum publicum dicitur, quod ærario publico, id est thesauris & largitionibus infertur. Sic vero prosecutores frumentorum Cassiodorus dixit lib. IV. Prosecutores equorum *l. 1. inf. de tractor. & stat.* Prosecutores publicarum functionum, *l. 9. inf. de curs. pub.* Prosecutores reorum, *l. solent, ff. de cust. reor.*

De iis quæ ex publica collatione illata sunt non usurpandis.

TIT. LXXIV.

I. IMP. CONSTANTINUS A. Nullus judicum id, quod a Republica ex collatione susceperit, mutui interventione opposita vel invadat, vel conetur invadere. DAT. PRID. NON. MART. TREV. PAULINO ET JULIANO COSS.

De iis qui ex publicis rationibus mutuam pecuniam accipiunt, est tit. VI. hujus libri. Hæc de præsidibus qui

qui mutuam eam dant, vel alio quovis modo usurpant. A

II. IMPPP. GRATIANUS, VALENTINIANUS, ET THEODOSIUS AAA. HAVE LAMPADI K. N. Nullus penitus ex eo, quod refertur in conditis vel in arca continetur, ad quemlibet titulum usurpet: nisi forte præsumendi facultatem sublimium potestatum jussione perceperit. DAT. III. ID. APR. CP. ANTONIO ET SYAGRIO COS.

Conditis] Horreis, *l. ult. sup. de cond. in pub. hor.*

III. IMPP. ARCADIUS ET HONORIUS B AA. MESSALAE PP. Sciant judices, nihil sibi ex privatæ rei canone vel ex eo, quod ex iisdem titulis exegerint, ad necessitates alias transferre licere, nisi malint gravissima severitate suam licentiam coerceri. DAT. XVI. KAL. JUN. MED. THEODORO COS.

Superiores sunt de iis quæ inferuntur largitionibus, vel arcæ præfectorum. Hæc de iis quæ inferuntur ærario privato, ut ex Privatiano canone, sicut Græci loquuntur hoc loco, præsides nihil usurpent: & repetita est *l. ult. inf. de collat. fun. patr.* ex qua intelligitur hæc verba, *Ex iisdem titulis*, ad patrimoniales & emphyteuticarios fundos referri.

De auro coronario.

TIT. LXXV.

I. IMPPP. GRATIANUS, VALENTINIANUS ET THEODOSIUS AAA. CYNEGIO PP. Ad collationem auri coronarii placuit neminem absque consuetudine esse cogendum. DAT. XV. KAL. FEB. CP. RICOMERE ET CLEARCHO COSS.

D Aurum coronarium in aliis auctoribus sunt aureæ coronæ, quæ triumphantibus offeruntur; sicut æs coronarium, æneæ coronæ histrionum apud Plinium lib. 33. c. 9. & lib. 34. c. 8. In Constitutionibus nostris aurum coronarium est quod in coronis aureis decuriones principi offerunt amore proprio, ut ait *l. 4. C. Th. de aur. cor.* vel indulgentiarum lætitia vel rebus prospere gestis, vel alia ex causa. Pio oblatum adoptionis suæ causa fuisse Capitolinus scribit. Item Satrapæ, *l. ult. C. Th. de aur. cor.* Et Judæi, *l. pen. sup. de Judæis*. Solebant id olim Judæi quotannis conferre Patriarchis Hierosolimitanis. Cicero pro Flacco: *Cum aurum Judæorum nomine quotannis ex Italia & ex omnibus vestris provinciis Hierosolimam exportari soleret*. Verum Imperatores Romani id aurum Judaicum postea sibi vindicarunt, quod his verbis hoc loco Græci explicant recte. Ἐπειδὴ οἱ Ἰουδαῖοι παρεῖχον ὑπὲρ τοῦ γενέσθαι στέφανον τῷ οἰκείῳ ἱερεῖ καθ' ἕκαστον ἔτος ῥητὴν ποσότητα χρυσίου, σήμερον ὁ τοῦ τοιούτου στεφάνου χρυσὸς εἰς δημοσίαν καταβολὴν μετενέχθη, καὶ περὶ αὐτοῦ διαλέγεται, ὁ τίτλος. Idem ad *l. pen.* id vocant στεφανωτικὸν κανόνα.

De Irenarchis.

TIT. LXXVI.

I. IMPP. HONORIUS ET THEODOSIUS AA. ANTHEMIO PP. Irenarchæ qui ad provinciarum tutelam quietis ac pacis per singula territoria faciunt stare concordiam, a decurionibus judicio præsidum provinciarum idonei nominentur. DAT. VIII. KAL. JAN. CP. HONORIO VIII. ET THEODOSIO III. AA. COSS.

C De Irenarchis diximus in *l. 9. sup. de jur. fisc.* & Observat. lib. 1. Hos sustulerant Impp. Honorius & Theodosius, sed cum Justiniano probarentur, illorum Constitutionem Tribon. in Justiniani sententiam detorsit.

De Argenti pretio quod thesauris infertur.

TIT. LXXVII.

I. IMPP. ARCADIUS ET HONORIUS AA. EUTYCHIANO PP. Jubemus ut pro argenti summa, quam quis thesauris fuerat illaturus, inferendi auri accipiat facultatem: ita ut pro singulis libris argenti quinos solidos inferat. DAT. XI. KAL. MAR. CP. CAESARIO ET ATTICO COSS.

Diximus de hac lege in *l. 1. sup. de coll. æris*. Pro argento sacris largitionibus inferri aurum potest. Argenti libra æstimatur argenteis LX. *l. 1. C. Th. de exp. lud.* aureis quinque.

Explicit Liber Decimus.

JACOBI

JACOBI CUJACII J. C.
AD LIBROS XI. CODICIS DOM. JUSTINIANI, COMMENTARII.

DE LUSTRALIS AURI COLLATIONE.
TITULUS PRIMUS.

USTRALE aurum *χρυσάργυρον* dicebatur: cujus oneris Zosimus magnum Constantinum auctorem facit. Id Evagrius & Zonaras describunt eleganter, & quarto quoque anno pendi solitum narrant, id est, singulo lustro. Onus erat negotiatorum & mercatorum (& ob id aurum negotiatorium a Lampridio dicitur in Alexandro) quorum appellatione etiam tenuiores continebantur, qui quid corrogata stipe sibi comparabant, meritoriæ puellæ & lenones, & fœneratores, non tamen qui vernacula distrahebant, vel qui manu sibi victum adquirebant, veluti figuli & fabri, non veterani, clerici, copiatæ intra certum pecuniarum modum. Erant & res quædam huic muneri obnoxiæ ex lege testatoris vel fisci, ut constat ex *l. ult. C. Th. de lustrali collat.* & Constitutione Anastasii, cujus sententiam exponam *inf.* Erant & propria quædam ejus pensitationis scrinia. De ea accipienda est *l. 3. sup. de episc. & cler. & l. 1. sup. de com. & merc.* quæ sumpta est ex *l. 5. C. Th. de lustr. collat.* sicut & *l. 1. sup. de episc. aud.* Sed hæc ita a Triboniano composita & concinnata est, ut ad aurariam pensionem referri nullo modo possit: hocque dumtaxat exprimat, Christianos, videlicet episcopos, curare debere ne in mercando negotiatores modum excedant, etiamsi ad domum principis pertineant, ut si conductores sint domorum divinarum. Sunt & alia mercatorum onera, veluti siliquaticum & monopolium: & ideo hæc tria his verbis Cassiodorus ita recte conjunxit lib. XI. *Qui ita commercium negotiationis exerceat, quatenus nec Monopolii, nec Si-*

A *liquatici, nec aurariæ aliquid pensionis impendat.* Siliquaticum in nundinis exigitur ob venditionem proponendam, ut idem auctor significat lib. IV. quod Græci *κερατισμὸν* appellant. Monopolium ab eo exigitur, qui monopolium beneficio principis exercet, quo tamen uti hodie non licet ex *l. 1. C. de monop.* ubi quod de echini monopolio, bellissime explicabitur ex Plinii lib. VII. cap. XXXVII. Sed ut ad aurariam collationem redeamus, hanc Anastasium Imperatorem sustulisse Evagrius & Zonaras, & multi alii auctores sunt. Itaque duas Constitutiones Græcas, quæ sub hoc titulo desiderantur, arbitror Anastasii fuisse. Prioris sententia

B extat lib. LVI. *βασιλικῶν*: tit. XII. his verbis:

I. *Συγχωρεῖ πᾶσιν εἰς τέλειον τὴν συντέλειαν τὴν τοῦ χρυσαργύρου, ἐξῃρημένων τῶν πόλεων, ἢ κωμῶν τῶν λαβουσῶν τι κατὰ τελευταίαν βούλησιν ὑπὲρ τοῦ συντελεῖν τοῦτο ἤγουν ἐὰν ἀπὸ τοῦ δημοσίου δίδοται τι ὑπὲρ τοῦ συντελεῖν τοῦτο: οἱ δὲ τὸ τέλος τοῦτο παρέχοντες ἄδειαν ἐχέτωσαν, εἴτε ἐν Κωνσταντινουπόλει, εἴτε ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ καταβαλεῖν αὐτὸ, εἴτε τὸν τέταρτον κατ' ἐνιαυτὸν, εἴτε ὑπὲρ τετραετίαν δίχα μέντοι ζημίας καὶ*

C *Διαστροφῆς. Εἰ δὲ τι ἐκ περιττοῦ εἰ μετὰ τὸ τοιοῦτο τέλος ἀναλισκέσθω εἰς ἀναγκαίας χρείας τῆς πόλεως οἷον ἔργα, ἢ σιτωνείαν, ἢ φῶτα, ἢ τὰ ὅμοια, ἑκατὸν δὲ λίτρας ὁρίζει πρόστιμον τῇ σχολῇ τῶν παλατινῶν καὶ τοῖς ἄρχουσι, καὶ τῇ τάξει, καὶ τοῖς πολίταις, εἰ ταῦτα παραβαθεῖν ποτέ.*

Remittit omnibus prorsus collationem auri, argenti, exceptis civitatibus aut vicis, qui quid ulti-

ultimâ voluntate sub hoc collationis onere acceperunt, vel si quid a fisco eadem lege datum sit. Qui vero tale onus agnoscunt, in eorum arbitrio sit id solvere Constantinopoli vel in provincia, sive quarto quoque anno, sive ultra quadriennium, sine damno & perversitate ulla. Ac si quid eo illato supersit, id in alias civitates impendatur, veluti opera, aut frumenti coemptionem, aut lumina, aut similia. Constituit autem pœnam c. librarum scholæ palatinorum & præsidibus, & cohorti, & municipalibus, si hæc quandoque non observaverint.

Quod ait, *lumina*, balneorum intelligit, ut in *l. quia plurimæ, sup. de oper. pub.* Lampridius in Severo: *Addidit oleum luminibus thermarum*. Posterioris Constitutionis σύνοψις hæc est.

II. Μηδεὶς Διαγραφέσθω εἰς θεωρητικά, ἢ ἄλλα τινὰ προφάσει τοῦ κουφισθῆναι τὴν συντέλειαν τοῦ χρυσαργύρου, ἐπεὶ ἡ προειρημένη ποινὴ ἐπικείσεται.

Ne quis, quod sit relevatus auri atque argenti collatione, describatur in spectacula vel alia quædam, alioquin supradicta pœna imminebit.

Θεωρητικὰ verto spectacula, ut in Constitutione *quib. mun. exc. ii qui post imp. mil.*

De Navicularii seu naucleris publicas species transportantibus.

Tit. II.

I. IMP. CONSTANTINUS A. ET JULIANUS CAESAR OLYBRIO P. V. Nullam vim oportet naucleros sustinere, delegatas species annonarias transferentes, nec concussiones perpeti, nec aliquod genus incommodi, sed venientes ac remeantes omni securitate potiri: decem librarum auri multa proponenda his, qui eos inquietare tentaverint. DAT. KAL. JUN. ROMAE, CONSTANTIO IX. ET JULIANO CAES. II. COSS.

Certum fuit in urbe naviculariorum corpus, *l. 1. §. 1. ff. quod cujusque univers. l. 5. §. licet, & §. ult. ff. de jur. immun. l. 1. inf. de hered. dec.* ex quibus alii annonæ urbis serviebant, alii lignis ad lavacra, alii aliis necessitatibus publicis. De lignariis in *l. 10. Cod. Theod. eod. tit.* & Symmachus 1. Epist. *Navicularios lignorum obnoxios functioni*. Fuit & in provinciis, ut Zonaras indicat in Nicephoro ἀπὸ γενικῶν. Hi immunitatem habent ceterorum munerum, & huic dumtaxat functioni naviculariæ obnoxii sunt tam ipsi, quam prædia eorum. Et annonam urbis transvehentes, nec detineri ulla ratione, nec exactionem ullam pati possunt, ut hac lege constituitur, quæ huic facinori indicit multam x. librarum auri, fisco scilicet inferendam: quo spectat etiam *l. 1. inf. de lit. & itin. cust. l. 5. & 17. Cod. Theod. de navicul.*

II. IMPP. ARCADIUS ET HONORIUS AA. EUSEBIO PP. Comperimus naucleros susceptas species in negotiationis emolumenta convertere. Ideoque decernimus, ut intra annum quas susceperint species inferant, & securitates reportent, quæ etiam diem illationis edoceant, ut intra alterum annum eis reddantur, a quibus species præstitæ sunt. DAT. X. KAL. JAN. MED. ARCAD. IV. ET HONOR. III. AA. COSS.

Navicularii suscepta annona publica transvehenda, ex ea negotiari vetantur, & intra annum susceptam eam publico inferre jubentur acceptis securitatibus, id est, apochis (Relatoriæ dicuntur in *l. 8. C. Th. eod.*) quas intra alium annum referre iis debent, a quibus annonam susceperunt, ut apud eos constet suscepti oneris ratio & naviculariorum fides ac diligentia.

III. IIDEM AA. FLAVIANO P. V. Ab iis qui in naucleros prædas egerunt, volumus eorum commodis satisfieri: & ideo ne crescat in posterum eorum audacia, sancimus ut quicunque in rapinis fuerit deprehensus, pœna quadrupli teneatur. PP. ROMAE IN FORO APRONIANI IX. KAL. FEBR. STILICONE ET AURELIANO COSS.

Ut qui quid navicularis diripuerint, rem eis & indemnitatem præstent, & extra rem pœnam quadrupli: itaque hæc actio non est vi bonorum raptorum, in qua non extra rem quadruplum est, sed propria quædam actio in eos qui rapinam navicularis faciunt. Huic legi forsitan conjungenda est *l. pen. sup. de excus. tut.* quæ eandem inscriptionem habet & eosdem Coss. diem & locum diversum, quia hæc propositæ, illa datæ legis.

IV. IMPP. HONORIUS ET THEODOSIUS AA. ANTHEMIO PP. Cum navarchorum cœtus circa provincias Orientis inopia navium titubaret, & investigandæ classis obtentu insularum secessus obiret, & navigandi oportunitate transacta judiciorum indignatio sine transvectionis expectaretur effectu: merito celsitudo tua præfecto augustali & insularum præside conventis, Alexandrinæ, & Carpatiæ classis summates & nonnullos alios naucleros eo professionis adduxit, ut onus frumentarii commeatus, quod per Orientales navarchos ex Alexandrinæ civitatis conditis consueverat ad sacratissimam urbem transferri in suam fidem susceptum ad eadem augustissimæ urbis horrea comportarent: solatiis pro mercedula præstitis ex tributariæ pensitationis immunitate, & eo quod vocatur φιλικόν; nec non etiam aliis, quæ cognitionis tuæ limavit examen. DAT. XIV. KAL. FEB. HONORIO VIII. ET THEOD. III. AA. COSS.

Laudat factum Anthemii PP. Orientis, qui cum cerneret navicularios diœceseos Orientis plus nimio occupatos in conquirendis navibus, nec suo tempore ex Alexandria, ut solebant, annonam allaturos, per præf. Augustalem, sub quo erat Ægypti diœcesis, a navicularis Alexandriæ urbis & per præsidem insularum, Cycladum scilicet & Sporadum, quæ sunt in Asiana diœcesi a navicularis Carpathiæ insulæ eam transvehi procuravit, pro mercede eis data tributorum immunitate, & eo quod dicitur φιλικόν, id est, amicale, quod detur amice, & hoc, si quid simile contigerit, ad eundem modum observari oportere existimandum est deficientibus navicularis Orientis, ut annonæ urbis serviant Ægypti & Asianæ diœceseos navicularii, quem vocant præsidem insularum, Græci LIII. βασιλικῶν vocant Comitem, quod sic eo tempore vocaretur civili, ut verisimile est, & militari potestate permista.

V. IMPP.

V. Impp. Theodosius et Valentin. A AA. Anthemio pf. Qui fiscales species suscepit deportandas, si recta navigatione contempta littora devia sectatus, eas avertendo distraxerit, capitali pœna plectetur. Dat. xiv. kal. Aug. cp. Honorio viii. et Theod. iii. AA. Coss.

Capite damnatur navicularius, qui annonam urbis alio avertendo distrahit: Græci non capite, sed quadruplo scripserunt propter Novellam Leonis lxii. In caussa privatorum est propria actio oneris aversi in duplum.

VI. Iidem AA. Faustino pp. Judices, qui in portubus suæ diœceseos onusta navigia, cum prosperior flatus invitat, sub prætextu hiemis immorari permiserint: una cum municipibus & corporatis ejusdem loci fortunarum propriarum feriantur dispendiis: naucleri præterea pœnam deportationis excipiant si aliquid fraudis eos admisisse fuerit revelatum. Dat. xviii. Kal. Sep. Rav. Varana v. c. Cos.

Ne si sit *χειμερία*, quo verbo Græci utuntur in hanc legem prætextu hiemis navicularii in portubus immorentur, & ut confiscentur tam judices quam municipes & corporati qui id fieri permiserint: navicularii autem deportentur. Corporatos vocat, veluti suarios, boarios, pecuarios, & alios negotiatores.

De Prædiis & omnibus rebus naviculariorum.

Tit. III.

I. Impp. Valentinianus et Valens AA. ad Aurelianum pp. Annonae. Domum etiam mansuetudinis nostræ in his, quæ naviculario nomine obnoxia sunt agnoscere præcipimus debitam functionem. Dat. iii. Kal. Oct. Lupicino et Jovino Coss.

Prædia naviculariæ functioni obnoxia, etiamsi ad sacram domum pervenerint, eo onere non solvuntur: ergo etiam domus sacra pro rata prædiorum navarchicas pensiones præstat.

II. Iidem AA. et Gratianus A. Chiloni Procons. Africae. In his quæ navicularii vendunt (quoniam intercipere contractum emendi vendendique fas prohibet) emptor navicularii functionem pro modo portionis comparatæ subeat: res enim oneri addita est, non personæ mercatoris. Neque naviculariam jubemus fieri eum, qui aliquid comparavit, sed eam partem, quæ empta est, pro suo modo ac ratione esse munificam: nec enim totum patrimonium ad functionem naviculariam occupandum erit, quod habuerit: qui rei exiguæ mercator accessit: sed illa portio, quæ ab initio navicularii fuit, ad pensionem hujusmodi functionis sola tenenda est: residuo patrimonio, quod ab hoc vinculo liberum est, otioso & immuni servando. Domus vero quarum cultu decus urbium potius, quam fructus adquiritur, ubi a naviculariis veneunt: pro tanto modo ad hanc pensionem obligari placet, quantum habebant emolumentum, cum pecunia mutuaretur. Ubi vero spatium loci & exiguitas nullam habuit pensionem, aut extructio, cujus est ardua difficilisque molitio, aut decus sumptuosum aut (ut est plerumque liberale institutum) habitationem quis suam urbis ornamento adjecit, nolumus munificentiam, quæ postea addita est, improbam licitationem æstimationis accipere, sed vetusta potius loci species & pensio cogitetur, quam cultus hodiernus, qui per industriam hominis animosi accessit. Dat. iii. Non. Aug. Post Consulatum Gratiani A. iii. et Equiti v. c.

B Qui emit fundum navicularii juris, non ideo fit navicularius, sed canonem navicularium agnoscit pro modo fundi comparati: & vendere quidem atque emere ejus generis fundos licet, nec debet hic contractus inhiberi aut impediri, sed onus illud fundis cohæret & emptorem sequitur, nec fieri potest emptio sine onere. Qui autem domos emit ejusdem conditionis, tantum præstat canonis navarchici nomine, quantum illæ solebant locari venditionis tempore: quod iis verbis demonstratur in hac lege, *Cum pecunia mutaretur*: sic enim lego, nec habetur ratio temporis postea secuti, quo forte pluris locari & æstimari cœperunt.

C III. Impp. Arcadius et Honorius AA. Messalae pp. Hi qui fundos naviculariæ functioni adscriptos a naviculariis acceperunt quolibet ad se titulo transeuntes, secundum agri opinionem, quæ antiquitus habetur adscripta, naviculariam functionem suscipere cogantur: neque eas conditiones sibi existiment profuturas, quas venditor minus idoneus in se recepit imponentis arbitrio: hac tamen pactione servata, ut si ad minus idoneum fuerit translata possessio, etiam auctores transcripti prædii teneantur obnoxii: sitque hoc in promptu, ut damnis fiscalibus primitus ab idoneis consulatur. Dat. xiv. Kal. Mar. Med. Theodoro v. c. Cos.

D Ut qui emptione vel donatione vel quolibet alio titulo fundos navicularios nacti sunt, veterum fundi opinionem, id est, censum & professionem agnoscat, ut in *l. ult. inf. de col. fun. fisc.* & ut huic juri non derogetur pactionibus habitis inter emptorem & venditorem, puta si inter eos convenerit ut venditor, non emptor functionem naviculariam agnoscat, & ut prædium in emptorem transeat sine onere, arg. *l. 1. sup. sine cens. vel rel.* Ait, *imponentis arbitrio:* legendum ut in veteribus, *impositas ementis arbitrio*. Sed si emptor non sit solvendo, tum onus navicularium ad venditorem recurrit, sive ita convenerit, sive non.

E *De Navibus non excusandis.*

Tit. IV.

I. Impp. Arcadius et Honorits AA. Longeniano pp. Multi naves suas diversorum nominibus & titulis tuentur, cui fraudi obviantes præcipimus ut si quis ad evitationem publicæ necessitatis titulum crediderit apponendum, sciat navem esse fisco sociandam: nam ut privatos quoque non prohibemus habere navigia, ita fraudi locum esse non sinimus: cum omnes in commune, si ne-

ſi neceſſitas exegerit, conveniat utilitatibus publicis obedire, & ſubvectionem ſine dignitatis privilegio celebrare. DAT. III. ID. JAN. RAV. ARCAD. V. VII. PROBO COS.

Privatis naves maritimas habere licet, quæ exigente neceſſitate tranſuehenda annonæ publicæ cauſa angariari poſſunt, & ſi quæ affixis potentiorum titulis ſe excuſaverint, confiſcantur. De navibus veteranorum nominatim reſcriptum eſt eas non excuſari, *l. pen. de veteranis*.

II. IMPP. THEODOSIUS ET VALENTIN. AA. FLORENTIO PP. Jubemus nullam navem ultra duorum milium modiorum capacem ante felicem embolam vel publicarum ſpecierum tranſvectionem privilegio dignitatis aut religionis intuitu, aut prærogativa perſonæ publicis utilitatibus excuſari poſſe ſubtractam: nec ſi cœleſte contra proferatur oraculum (ſive adnotatio ſit, ſive divina pragmatica) providentiſſimæ legis regulas oppugnare debebit. Quod etiam in omnibus cauſis cupimus obſervari, ut generaliter, ſi quid ejuſmodi contra jus vel utilitatem publicam in quolibet negotio proferatur, non valeat: quidquid enim in fraudem iſtius legis quolibet modo fuerit attentatum, id navigii quod excuſatur, publicatione corrigimus. DAT. IX. ID. APRIL. THEODORO XVII. ET FESTO COSS.

Quid felicem embolam vocet, verba quæ ſequuntur indicant, *vel publicarum ſpecierum tranſvectionem*: illud enim, *vel*, eſt, ἑρμηνευτικόν. Sententia igitur legis hæc eſt, neque eccleſiarum neque perſonarum in dignitate poſitarum naves ampliores duorum milium modiorum excuſari a tranſvectione annonæ publicæ, & publicari eas quæ ab eo onere ſubductæ aliqua ratione fuerint. Contra hanc conſtitutionem nihil valere reſcripta. Subjicitur & generalis clauſula, quam miror non fuiſſe translatam in *tit. ſi contra jus vel util. pub.* nullius momenti eſſe reſcripta, quæ pugnant cum utilitate & jure publico: eſt igitur alia functio navicularia, quam præſtant navicularii vel qui prædia navicularia poſſident, de qua *tit. 2. & 3.* aliud onus τῆς ἐμβολῆς, quod ab omnibus exigitur, de quo in hoc titulo. Hæc vero conſtitutio una eſt ex Novellis Theodoſii, de navibus ultra duorum milium modiorum capacitatem non excuſandis.

Ne quid oneri publico imponatur.

TIT. V.

I. IMPP. ARCADIUS ET HONORIUS AA. RUFINO PP. Oneri publico ſarcinam privatam ne quis imponat, nec audeat portitores frumenti ad ſuſcipiendum onus aliqua neceſſitate compellere: hoc enim facto, atque commiſſo non in diſpendium ſolum atque naufragii damnum tenebitur obligatus, verum etiam publicæ coercitionis experietur vigorem. DAT. V. ID. JAN. CP. OLYBRIO ET PROBINO COSS.

Qui navi annona publica onuſtæ privatum onus imponit, non tantum indemnitatem fiſco præſtat, ſi ea re navis annonave perierit, ſed & publice coercetur, id eſt, & civiliter & criminaliter tenetur.

De Naufragiis.

TIT. VI.

I. IMP. ANTONINUS A. MAXIMO. Si quando naufragio navis expulſa fuerit ad litus, vel ſi quando reliquam terram attigerit, ad dominos pertineat, fiſcus meus ſeſe non interponat, quod enim jus habet fiſcus in aliena calamitate, ut de re tam luctuoſa compendium ſectetur.

Poeta ait, *Res fiſci eſt ubicunque natat*. Hoc Antonino non probatur, *l. ult. ff. de inc. rui. & nauf.* ne ex aliena calamitate fiſcus lucrum ferat.

II. IMPPP. VALENTIN. VALENS ET GRATIANUS AAA. AD MODESTUM PP. Si quis navicularius naufragium ſuſtinuiſſe affirmat: provinciæ judicem, ejus videlicet in qua res agitur, adire feſtinet, ac probet apud eum teſtibus eventum, relatioque etiam ad ſublimiſſimam referatur præfecturam: ita ut intra anni ſpatium veritate revelata, competens diſpoſitio procedat. Quod ſi per negligentiam præfinitum anni ſpatium fortaſſe claudatur: ſupervacuas ſeraſque interpellationes emenſo anno placuit non admitti. DAT. PP. BERISTI NON. JUN. MODESTO ET ARINTHEO COSS.

Navicularius, qui publicas ſpecies vehit, naufragii caſum non præſtat, ſi modo eum conteſtetur apud præſidem provinciæ, in qua naufragium contigit, intra annum, & probet, & res omnis ad præfectum prætorio referatur. Inde Iſidorus Peluſiotes ad Iſidorum præfectum prætorio ſcribens: Βόνος ὁ ναύκληρος σίτων ἔφη τῷ δημοσίῳ λοιπάζεσθαι ὃν ἄνεμοι, καὶ καταιγίδες, καὶ λαίλαπες κατὰ θάλασσαν ἐμερίσαντο: ἢ τοίνυν τῷ σάλῳ τῆς θαλάσσης ἐπιτιμήσατε δικαιοσύνῃ κυβερνάντες τὰ πράγματα, ἢ ἄχρις ἂν ἁμαρτάνωμεν τοῖς περιπτώμασι συγγινώσκετε: qua de re etiam ſcribit ad Sozomenum domeſticum præfecti. At pro anno biennium præſcribitur in *l. pen.* quod exſpoſuimus lib. de tempor. cap. de ann. *Competens diſpoſitio*, id eſt, abſolutio, vel condemnatio.

III. IMPPP. GRATIANUS, VALENTIN. ET THEODOSIUS AAA. NAVICULARIIS AFRIS S. Quotiens obruta vel ſubmerſa fluctibus navi examen adhibetur competentis judicis, duorum vel trium nautarum quæſtione habita, ceteri ab ejuſmodi nexu liberentur: quid eſt enim quod non abunde intra præfinitum numerum ſolers quæſitor inveniat? circa magiſtros navium, quibus eſt ſcientia plenior, immoretur: qui ſi fatali ſorte defuerint, in alios inquiſitio transferatur. Sane ſi univerſos violentia tempeſtatis obruerit, ne veritas lateat, a libris nautarum ſive magiſtrorum intra judicia conſtitutis, ſuper eorum quæratur interitu, quos navicularius naufragio periiſſe contendit. Suſceptionis autem neceſſitas ex Kalendis Aprilis in diem Kalendarum Octobris menſura ſervabitur. DAT. VIII. ID. FEBR. TRIV. GRATIANO V. ET THEOD. I. AA. COSS.

Navicularii, naucleri, navarchi, nautici, exercitores navium idem ſunt. Vegetius IV. *Singulæ liburnæ ſingulos navarchos, id eſt, quaſi navicularios habent.*

Di-

Diversi sunt magistri, ut ex hac lege constat, & *l. pen. C. Th. de navic.* & ex tit. *de exercit. act.* qui a Græcis dicuntur πιςικοὶ, gubernatores hoc loco: diversi nautæ, qui navis navigandæ causa in navi sunt: aliquando tamen nautæ pro naucleris accipiuntur, ut in tit. *nau. caup. stab.* Hoc cognito, legis sententiam exponamus. Cum de naufragio quæritur apud præfect. urbi & præf. annonæ vel præsidem, in quæstionem adduci oportet dimidium nautarum numerum *ex l. 2. C. Th. de naufrag.* quod hac lege abrogatur, quæ duos vel tres existimant sufficere, & magistros navium, quos censet diligentius esse interrogandos quam ceteros. Nautis magistrisque deficientibus & omnibus naufragio peremptis, inquisitio transit ad alios, puta ad nautarum magistrorumque liberos, ut ii de parentum interitu quid habeant, exponant: atque ita nauclerus naufragium judicibus probat. In extremo lex opportunæ navigationis tempus definit a Kal. Aprilis in Kal. Octobris, quia æstatis beneficio ventorum acerbitas mitigatur; æstate igitur suscipi annonam & subvehi oportet, hieme non item, nisi ventis valde secundis, *l. alt. sup. de navicul.*

IV. IMPPP. VALENTIN. THEOD. ET ARC. AAA. TATIANO PP. Pro iis quæ semel a collatoribus illata naufragiis perierunt nolumus nobis aliquam cum possessoribus (sive senatores sive privati sint) esse communionem, vel aliquid periculi ad eos redundare. DAT. XV. KAL. AUGUST. CP. TATIANO ET SYMMACHO COSS.

Ut periculum naufragii fiscus solus agnoscat, non possessores, qui semel suo munere functi sunt annona collata, & in navem imposita.

V. IMPP. HONORIUS ET THEOD. AA. NAVICULARIIS PER AFRICAM. De submersis navibus decernimus, ut levato velo istæ causæ cognoscantur: & si quisquam de talibus negotiis aliquid accepisse detegitur, judex apud quem constiterit, his conquerentibus, qui nudantur, pro qualitatibus personarum multandi, removendi, proscribendi habeat potestatem. Si vero causarum talium cognitores libelli datione, vel plenaria interpellatione commoniti, intra biennium has causas audire neglexerint, & hoc fuerit tempus elapsum: præjudicium noceat eatenus cognitori, ut naviculario propter vitium judicis absoluto, mediam oneris ejus partem, propter cujus probandam amissionem legitimo duntaxat tempore cognitio petebatur, judex cogatur inferre, residuam vero officium ejus exsolvat. DAT. XVI. KAL. APR. RAV. HONORIO IX. ET THEODOSIO V, AA. COSS.

Hoc primum lege cavetur, de naufragio levato velo cognoscatur. Lampridius in Alexandro dixit, patente velo, id est, aperta fore. Prætendebantur foribus vela. August. 1. Confess. *Vela pendent in liminibus grammaticarum scholarum.* In Comœdia Querulo, *isti sunt qui in fanis & sacellis observant vela.* Tum ut judex eos coerceat, qui ex naufragio quid deripuerint, pro personarum qualitatibus, inquit, ut *l. 4. §. pen. ff. de inc. rui. nauf.* Deinde ut quæstio de naufragio intra biennium finiatur: quod si per judicem steterit quo minus finem intra biennium accipiat, ut a naviculario periculum transferatur ad judicem & officium ejus ex partibus æquis. Ait, *vel plenaria*, malim, *planaria*, ut in *l. 4. sup. de dilat.* Hoc autem est, si per libellum vel de plano interpellati judices intra biennium de naufragio non cognoverint. Sic *planarii conflictus* apud Ammia. Marcellin. lib. 19. Ait, *Propter vitium judicis*, id est, præscriptione biennii.

VI. IIDEM AA. ANTHEMIO PP. Super naufragiorum, quæ contigerint, casibus visitato more habita quæstione; si quis calculus modiationis dicatur tempestate maris deperiisse: sub tuæ sedis auditione nequaquam feratur acceptus: sed hæc dispendii jactura in nomine nauclerorum concilium pro rata scilicet contingentis muneris deferatur. DAT. XIV. KAL. FEBR. HONOR. VIII. ET THEOD. III. AA. COSS.

Conjuncta *l. 4. sup.* de navicul. intelligetur hanc legem pertinere ad navicularios Orientis, ut si eorum culpa, navigandi oportunitate transacta, ex annona publica aliquid tempestate maris deperierit, periculum ad omne naviculariorum corpus pertineat pro rata portione, non ad fiscum, non ad collatores. Ait *Si quis calculus modiationis*; id est, si qui modii frumenti: sic dicitur modiatio, & hoc loco, & *l. 1. inf. de annon. civ.* & aliis multis, ut ponderatio in *l. si olei, sup. de loc.* Cassiodorus lib. 4. *Modiationem tritici, quam sub hac sorte periisse probaverint, prosecutoribus sine aliqua faciat cunctatione reputari:* qui locus maxime pertinet ad hanc legem, ut intelligatur, quod naufragio periit sine navicularii culpa a fisco accepto ferri, nec navicularii periculo cedere. Male quidam modiationem pensitationem esse frumenti. Rursus male hanc pensitationem esse quinquagesimam ex *l. 9. sup. de suscept.* cum sit modiatio, mensura: quinquagesima illa, ἐπίμετρον. Male alii modiationem ad æstimationem numerariam referunt, in lege Rhodia: ἄγειν τὴν χολιάδα τοῦ μοδισμοῦ χρυσίνων πεντήκοντα, quæ manifesto navem capacem modiorum mille æstimat aureis L.

De metallariis & metallis, & procuratoribus metallorum.

TIT. VII.

I. IMPP. VALENTINIANUS ET VALENS AA. AD CRESCONIUM COM. METALLORUM. Perpensa deliberatione duximus sanciendum, ut quicunque metallorum exercitium vellet affluere, is labore proprio & sibi & reipub. commoda compararet. Itaque si qui sponte confluxerint, eos laudabilitas tua octonos scrupulos in balluca, quæ Græce χρύσαμμος appellatur, cogat exsolvere: quidquid autem amplius colligere potuerint, fisco potissimum distrahant, a quo competentia ex largitionibus nostris pretia suscipiant. DAT. IV. ID. DEC. PARISIIS, VALENTINIANO ET VALENTE AA. COSS.

Scripta est ad Comitem metallorum, quem fuisse in Illyrico Notitia Romani imperii declarat. Sub eo erant procuratores metallorum, de quibus in *l. 4.* nam quæ in ea recensentur provinciæ, Illyrici sunt provinciæ: unde apparet frequens in Illyrico metallorum fuisse commercium: quod & *l. 7. & 8. C. Th. eod. tit.* indicant. Constituitur autem hac lege, ut liber cuilibet effodiendi auri pateat aditus; ita tamen si fisco inferat octo scriptulos in balluca, & reliquum quod collegerit fisco potissimum distrahat. Balluca est χρύσαμμος, ut Tribonianus exposuit, quæ nuper effossa est e terra. Sic & ad 2. Græci 56. βασιλικῶν tit. 11. H. συντέλεια τῆς χρυσάμμου διδόσθω, &c. Pollux, τὴν χρυσίδα ψάμ-

λάμμον vocat. Veteres glossæ, Balluca, ἀχώνευτος γῆ, ἢ χρυσώδης: & alio loco, γήδιον χρυσοῦ ἀκαθάριστον. Opponitur huic legi *l.* 2. & 3. & 5, quod earum explicatio, quam apposui singulis expediet. Ait *Octonos*. Sic accipio octonos, ut in *l. Septenos*, in singulos auri legulos, non cum Accursio, in singulas uncias.

II. IIDEM AA. AD GERMANIANUM C.S.L. Ob metallicum canonem, in quo propria consuetudo retinenda est, quatuordecim uncias ballucæ pro singulis libris constat inferri. DAT. VI. ID. JAN. ROMAE, LUPICINO ET JOVIANO COSS.

Inscriptio & subscriptio indicat huic esse conjungendam *l.* 5. *sup. de suscept.* quæ est de libra obryzæ. Hæc autem de libra ballucæ. Obryzæ XII. unciis constat, Balluca XIV. Metallicus canon non definitur hac lege, qui pro locorum consuetudine diversus est, alius puta in Macedoniæ & Daciæ diœcesibus, de quo *l.* 1. alius in Pontica & Asiana, de quo *l.* 5. Sed quod unciis libra ballucæ æstimetur, hoc tantum hac lege definitur. Cur vero pluris quam obryzæ Græci explicant adjicientes, ἐπειδὴ πολλὴ μείωσιν ἔχει.

III. IMPPP. GRATIANUS, VALENTINIANUS ET THEODOSIUS AAA. FLORO PP. Cuncti qui per privatorum loca saxorum venam laboriosis effossionibus persequuntur, decimas fisco: decimas etiam domino repræsentent: cetero modo propriis suis desideriis vindicando. DAT. IIII. KAL. SEPT. CP. ANTONIO ET SYAGRIO COSS.

L. 1. & 2. sunt de auri metallo. Hæc est de lapidis sive marmoris metallo, quod eruitur e privatorum locis, hac lege, ut decima fisco, decima locorum domino præstetur: reliquum sibi habeat fossor ὑπὲρ κόπου: quod etiam confirmat *l.* 11. *C. Th. eod. tit.*

IV. IIDEM AAA. EUSINIO PP. Cum procuratores metallorum intra Macedoniam, Daciam mediterraneam, Mœsiam, seu Dardaniam, soliti ex curialibus ordinari, per quos solemnis profligatur exactio, simulato hostili metu, huic se necessitati subtraxerint, ad implendum munus retrahantur, & nulli deinceps licentia laxetur, prius indebitas expetere dignitates, quam subeundam procurationem fideli solertique exactione compleverint.

Canon metallicus periculo curialium exigitur in Illyrico: pertinet namque ad eos creatio procuratoris metallorum, qui obtentu hostilis metus, vel indeptæ dignitatis huic se muneri subtrahere nullo modo potest. Macedonia quam memorat, diœcesis est una Illyrici. Altera est Dacia, in qua sunt provinciæ quinque, Dacia mediterranea, Dacia Ripensis, Mœsia prima, Dardania, Prævalitana, & pars Macedoniæ salutaris. Sed tres tantum quæ metalla proferant.

V. IMPPP. VALENTINIANUS, THEODOSIUS ET ARCAD. AAA. ROMULO COM. S.L. Per annos singulos septeni per hominem scrupuli largitionibus inferantur ab aurilegulis, non solum in Pontica diœcesi, verum etiam in Asiana. DAT. XI. KAL. MART. CP. ARCADIO A. II. ET RUFINO COSS.

L. 1. pertinet ad Illyrici diœcesim: hæc vero ad Pon-
A ticam & Asianam, ut diximus in *l.* 2. Diversus est canon pro diversitate diœcesium.

VI. IIDEM AAA. PATERNO. Quosdam operta humo esse saxa dicentes id agere cognovimus, ut defossis in altum cuniculis, alienarum ædium fundamenta labefactent. Qua de re si quando hujusmodi marmora sub ædificiis latere dicantur, perquirendi eadem copia denegetur. DAT. XVII. KAL. APR. CP. THEOD. A. II. ET ABUNDANT. COSS.

Licet in alieno loco marmor effodere, domino loci præstito solatio, *l.* 3. *supra*; non tamen sub ædificiis,
B ut hac lege constituitur, ne forte actis cuniculis cadant.

VII. IMP. THEODOSIUS A. MAXIMO COM. S.L. Metallarii sive metallariæ, qui quæve ea regione deserta, ex qua videntur oriundi vel oriundæ, ad externa migraverint: indubitanter sine ulla temporis præscriptione ad propriæ originis stirpem laremque una cum sua sobole revocentur, etiamsi quos domus nostræ, & secreta retineant. Scient autem nullum exinde præjudicium fisco esse generandum, etiamsi quis ex his quem metallicum esse constiterit, privatis censibus suum nomen in-
C diderit. DAT. V. ID. JUL. CP. VICTORE V.C. COS.

Alii sunt sponte sua metallarii, ut *l.* 1. *sup.* Alii conditione, qua præscriptione temporis non liberantur, nisi forte, ut censeo, annorum 40. ex *l.* 4. *sup. de præscript. 30. ann.* a qua soli curiales excepti sunt, non alii condicionarii. Et petinent ad fiscum, eique restituuntur cum sua progenie, etiamsi privatorum facti sint adscriptitii coloni. Ait, *Et secreta*] Lauras intelligit, ut in *l.* 26. *sup. de decur.*

D *De Murilegulis & gyneciariis, & procuratoribus gynecii, & de monetariis, & bastagariis.*

TIT. VIII.

I. IMP. CONSTANTINUS A. AD BITHYNOS. Monetarios in sua semper condicione durare oporter, nec dignitatis cujuscunque privilegio ab hujusmodi condicione liberari. DAT. XII. KAL. AUGUST. GALLICANO ET BASSO COSS.

Monetarii sunt qui monetam cudunt χαρακταί. Falsi monetarii παραχαράκται, *l.* 8. *C. Th. de fal. mon.* Sudas, καὶ νῦν εἰώθασιν λέγειν παραχαράκτας τοὺς παρα-
E κόπτοντας: & alio loco, παραχαράκτης, διαφθορεύς: Hesychius μωνητάριος τὸ κέρμα ἐργαζόμενος. Hi imperante Aureliano vitiata moneta, & procuratore sive rationali monetarum Felicissimo interfecto, adversus Imperatorem sese extulerunt: quod Vopiscus, Victor, Eutropius, Sudas scribunt. Est vero eorum condicio certa, quam dignitate mutare non possunt, quia nec patet eis aditus ad honores, *l.* 6. *inf. de dignit.* In inscriptione pro, ad Bithynos, quidam habent, Albiano.

II. IDEM A. AD FELICEM. Procuratores rei privatæ, & baphii, & gynecii, per quos & privata nostra substantia tenuatur, & species gyneciis

ciis confectæ corrumpuntur, in baphiis etiam admiſta temeratio vim adducit inquinatæ alluvionis, ſuffragiis abſtineant, per quæ memoratas adminiſtrationes adipiſcuntur: vel ſi contra hoc fecerint, gladio feriantur.

Sic reſtitui hanc conſtitutionem partim ex libris manuſcriptis, partim ex libris βασιλικῶν, in quibus ita eſt: Ἐπειδὴ οἱ καθολικοὶ τῶν ἡμετέρων πραγμάτων ἐπιμελ., καὶ οἱ βαφεῖς καὶ οἱ γυναικιάριοι; quanquam non probo poſteriora, maloque Baphii & Gynecii: tria namque conſtitutio proponit procuratorum genera: Rei privatæ, *per quos*, inquit, *privata noſtra ſubſtantia tenuatur*: Gynecii per quos ſpecies Gyneciis confectæ corrumpuntur, *Species*, id eſt, veſtes, ut *l. 4. inf. tit. ſeq. l. ult. inf. de milit. veſt.* Baphii, per quos Baphiis, admiſta temeratio vim adducit inquinatæ alluvionis. Et hos omnes cenſet ſuffragiis, id eſt, pretio vel patrocinio non eſſe creandos: recte: pecunia namque comparata adminiſtratio vix unquam ſordibus caret. Idem de Baphiis & Gyneciariis dici non poteſt, quorum nulla eſt adminiſtratio, ſed conditio vel ſervitus publica. Conſtantinus apud Euſebium lib. 11. ὥστε καὶ ἢ γυναικείοις ἠλινυφείοις ἐμβληθέντες ἀπλῶς τε καὶ ἄθλιον ὑπομένειν πόνον, ἢ οἰκέτας νομίζεσθαι τοῦ ταμείου. Gyneciarii addicti ſunt contexendis conficiendiſque veſtibus imperialibus & miniſteriorum imperialium. Βαφεῖς tingendæ purpuræ imperatorum propriæ. De procuratore Baphii idem Euſebii lib. 7. c. 32. καὶ τιμῆσαί γε ἐπιτροπῇ τῆς κατὰ Τύρον ἁλουργοῦ βαφῆς.

III. Impp. Valentin. et Valens aa. ad Germanum Conſularem. Ingenuæ mulieres, quæ ſe gyneciariis ſociaverunt, ſi conventæ denunciatione ſolemni, ſplendorem generis contuberniorum vilitati præferre voluerint: ſuorum maritorum condicione teneantur. Dat. iiii. kal. Jul. Med. Valentiniano et Valente aa. Coss.

Exemplo s. c. Claudiani ſi ingenuæ, quæ ſe ad Gyneciarium applicavit, denunciaverit fiſcus ut ea conjunctione abſtineat, nec paruerit, Gyneciaria efficitur. Senatuſconſ. Claudiani veſtigium certiſſimum eſt in *l. Lucius, 2. ff. depoſ.*

IV. Iidem aa. ad Auxonium pp. Quod ad præſens remedium pertinet, quintum animal baſtagariis pro reparatione præbeatur. Dat. Idib. Dec. Marcianop. Valentiniano et Valente aa. Coss.

Baſtagarii ſerviunt vecturæ rerum ad ſacrum ærarium pertinentium, quam propriis jumentis faciunt excepta parte quinta, quæ de fiſco reparatur. Sic *l. 7. inf. de cur. pub.* quartam partem veredorum reparari ait.

V. Iidem aa. et Gratianus a. ad Filematium Com. s. l. Qui aliquem ex familiis gynecii in latebris habere comperti ſunt, quinque librarum auri damno ſubjiciantur. Dat. xii. Kal. Sept. Ciliciae Modesto et Arintheo Coss.

Occultator Gyneciarii multatur auri libris quinque.

VI. Imppp. Gratianus, Valentinianus et Theodosius aaa. ad Eucherium. Qui textrini noſtri mancipia occultatione celaverit, ternis libris auri pro ſingulorum hominum ſuppreſſione plectetur. pp. Karthag. iii. kal. Mar. post Consulatum Auxonii et Olybri.

Occultator textrinæ deputati ſervi multatur auri libris tribus: hæc derogat ſuperiori: vel illa potius de veſtiario, hæc de linifice.

VII. Iidem aaa. ad Hesperium pp. Edicimus ne qua mulier ſplendidioris gradus monetarii adhærens conſortio, decus nativæ libertatis amittat. Quod ſi quam ab hac præceptione ſtatutum noſtræ perennitatis abduxerit: ea vel legitima admonita conventione diſcedat, vel ſi complexui monetarii putaverit inhærendum, non ambigat ſe ſibi & liberis præjudicaturam, & ejus condicioni eſſe nectendam. Si qua vero originaria ſeu colonaria poſſeſſionis alienæ ignaro domino ſeu ſciente, monetario aſſociabitur: hi conventi mox juri agrorum debitas perſonas retrahere feſtinent, vel de cetero ſciant repetendi facultatem ſilentii ſui conniventia perdidiſſe. Sed ut monetario nullam extraneam necti volumus: ita & ex monetario patre ſuſceptas prohibemus extraneis copulari. Dat. Prid. Id. Mar. Aquil. post Consulatum Auxonii et Olybri.

Tria hoc edicto conſtituuntur. Primum ne ingenua copuletur monetario, & quæ ſe illi copulaverit, ſi poſt fiſci denuntiationem in ea conjunctione perſeveraverit, ut monetaria fiat cum ſua ſobole: quod & de ea quæ ſe junxit gyneciario conſtitutum eſt *l. 3.* Tum ut adſcriptitiæ colonæ junctæ monetariis, monetariæ fiant, niſi domini earum admoniti eas quamprimum revocaverint. Deinde ut monetariorum filiæ non copulentur ingenuis: copulatæ retrahentur, ut arbitror, cum ſobole.

VIII. Iidem aaa. Trifolio Com. s. l. Æternam fiximus legem, ne unquam baſtagariis militiam ſuam deſerere liceat vel aliam, antequam eam impleverint, ſubreptiva impetratione tentare. Dat. ix. Kalen. Aug. Heracliae Ricomere et Clearcho Coss.

Ne baſtagarii dent nomen militiæ armatæ antequam baſtagæ munus impleverint.

IX. Iidem aaa. ad Principium pp. Si quis naviculam functioni muricis, & legendis conchyliis deputatam auſus fuerit uſurpare: duarum librarum auri illatione teneatur. Dat. vi. Kal. Oct. Aquil. Aug. et Bautone Coss.

Duabus libris auri multari eum qui naviculam lectioni conchyliorum deputatam uſurpaverit. Conchyliorum varia ſunt nomina, purpura, murex, buccinum, cerix, υἱὸς πορφύρας, ut Archippus ait, quorum ſanguine inficiuntur lanæ ſacris uſibus deputatæ. Loquor ut noſtri auctores, ſacris, divis, divinis: Sentio ut Socrates Chriſtianus, qui Imperatores δεσπότας καὶ δεσπότας vocari non tulit æquo animo: ut Tiberius qui occupationes ſuas non eſt paſſus vocari ſacras.

X. Impp. Arcadius, Honorius et Theodosius aaa. Filometori com. s. l. Lotas in poſterum ſericoblattæ & metaxæ hujuſmodi ſpecies inferri præcipimus, viginti libra-

brarum auri condemnatione proposita his, qui scrinium canonum tractant: prioribus etiam cujuscunque officii, si statuta cœlestia a quopiam passi fuerint temerari. DAT. V. KAL. JUL. CP. ARCAD. A. VI. ET PROBO COSS.

Metaxam lini dixit Lucillius apud Festum, quo modo etiam Vascones Pyrenæi loquuntur: At de serico dicitur frequentius. Moschopulus, σὴρ, ὁ σκώληξ, ὁ τὴν μετάξαν ἐργαζόμενος ἀφ' οὗ σηρικὰ ἱμάτια τὰ μετάξωτα. Zonaras in Nicena 2. ἐκ μετάξης ἐσθῆτας πεποικιλμένας: αὗται γάρ εἰ σηρικαὶ, quod & alii auctores comprobant multi: sed error in eo est, quod sericum quodvis eo nomine plerique significari putant. Rude est sericum & αὐτοφυὲς, nondum neque tinctum neque in fila diductum, & ideo separatur a nemate serico, *l. ult. ff. de public.* & hoc loco a sericoblatta, id est, a serico in purpureum colorem converso. Has autem species electas, mundas & puras sacris largitionibus inferri ad vestes principi conficiendas hac lege præcipitur, multa proposita canonicariis & primoribus officiorum. Blatta purpura est, *l. 1. sup. quæ res ven. non pos. Purpura*, inquit, *quæ blatta vel oxyblatta atque ianthina dicitur.*

XI. IMP. THEOD. A. ET VALENTINIANUS CAES. MAXIMINO COM. S. L. Murileguli, qui relicto atque despecto propriæ condicionis officio, vetitis se infulis dignitatum & cingulis penitus denegatis munisse dicuntur: ad propriæ artis & originis vincula revocentur: ab illis autem qui rebus eorum videntur inhiasse, quos in sua origine permanere & solemnibus ministeriis inservire manifestum est: omnia quæcumque constiterit ex quocunque titulo possessa, antiquis possessoribus restituantur. Quod si alienigenæ detentores oneribus condicionis extraneæ maluerint subjacere, quam restituere facultates: & futura deinceps agnoscant munia sibi esse subeunda & de præterito si qua ipsis possidentibus reliqua colliguntur, a semetipsis sciant sine aliqua excusatione solvenda. DAT. XVII. KAL. NOV. CP. VICTORE COS.

Murileguli sive conchylioleguli sunt conchyliorum piscatores, huic muneri addicti originis & condicionis jure, adeo ut non possint ad dignitatem ullam vel militiam aspirare: vel si ad eam aspiraverint revocantur, redditis bonis si qua ejusdem originis & conditionis homines aliquo titulo possideant. Quod si ea exteri possideant, malintque eidem se condicioni subjicere, quam ea bona restituere, audientur, ita ut in futurum sint murileguli, & in præteritum reliqua publici canonis fisco persolvant.

XII. IIDEM A. ET CAES. MAXIMINO COM. S. L. Hi qui ex filiabus murilegulorum & alienæ originis patribus sunt vel fuerint procreati, jura maternæ condicionis agnoscant. DAT. VIII. KAL. JUN. THEOD. A. XI. ET VALENTINIANO CAES. COSS.

Ut qui ex monetaria & ingenuo nascitur matris conditionem sequitur, *l. 7. sup.* ita qui ex murilegula & ingenuo, non tamen qui ex murilegula & curiali, *Nov.* 38.

XIII. IMPP. THEODOSIUS ET VALENTINIANUS AA. ACACIO COM. S. L. Si quis ex corpore gyneciariorum vel lineariorum, vel linifariorum, monetariorum vel murilegulorum,

A vel aliorum similium ad divinas largitiones nexu sanguinis pertinentium, voluerit posthac de suo collegio liberari: non quoscunque, nec facile in locum proprium, freti dextræ triumphalis absolutione, substituant: sed eos quos omnibus idoneos modis sub ipsis quodammodo amplissimæ tuæ sedis obtutibus adprobaverint. Ita tamen ut is qui ab hujusmodi condicione juxta formam cœlitus datam beneficio principali fuerit absolutus, universi sui generis prosapiam in functione memorati corporis permanentem, cum omnibus ejus qui absolvitur, rebus obnoxiam largitionibus sacris futuram esse, non dubitet. DAT. VII. KAL. MAR. CP. DD.
B NN. THEOD. XII. ET VALENTINIANO II. AA. COSS.

Miror Alciatum scripsisse monetarios in hoc titulo non esse qui monetam cuderent: nihil enim cusores monetæ ad hunc tit. pertinere, quasi scilicet titulus sit de vestium sacrarum duntaxat confectoribus & tinctoribus: quod est falsum: nam & de bastagariis est, quos perperam ille eadem ratione ad baphia condemnat: Qui & hanc legem & Notitiam imperii Romani legerat, intelligere debebat, murilegulos, monetarios, bapheos, gyneciarios, bastagarios, thesaurenses, licet diversæ functionis, ad sacras largitiones pertinuisse, & sub dispositione Comitis largitionum fuisse, idcirco conjunctim sub eodem titulo proponi,
C idcirco & sacras largitiones thesauros dici, & ornamentum & vestiarium, ut lib. x. retulimus. Multa in Alciato sunt reprehendenda, quæ, ut Platonem Aristoteles, ut ceterorum, nos tacite malumus reprehendere, quam passim, testaque lutoque. Ait igitur hæc lex vestiarios & ceteros qui originis suæ jure ad sacras largitiones pertinent, beneficio principis per substitutum judicio Comitis largitionum approbatum huic conditioni parere posse, ita tamen ut & liberi eorum, & bona in eadem conditione permaneant. Lintearii sunt artifices lineæ vestis: linifarii, linifices: sic emendavi ex C. Th. & libris scriptis, cum antea male legeretur, *Limphariorum*, & ita Græci ad legem quæ sequitur, τῶν βαφέων καὶ τῶν λινυφαρίων: & paulo post etiam, *dextræ triumphalis*, ex eisdem libris, ut in
D *l. pen. C. Th. de an. civic. Qui*, inquit, *triumphalis dexteræ nostræ confirmationem est consecutus*: quibus verbis adnotatio significatur. Eusebius 2. de vita Constantini: τῆς αὐτοῦ δεξιᾶς ἔγγραφος ὑποσημείωσις.

XIV. IIDEM AA. * COM. S. L. Privatæ vel linteæ vestis magistri, thesaurorum præpositi, vel baphiorum ac textrinorum procuratores, ceterique quibus hujusmodi sollicitudo committitur, non ante ad rem sacri ærarii procurandam permittantur accedere, quam satisdationibus dignis eorum administratio roboretur: scituri ne prosecutorias quidem sacras posthac sibimet postulandas.

E In Notitia Orientis sub Comite sacrarum largitionum ponuntur magistri lineæ vestis, magistri privatæ, quod hujus legis scripturam valde confirmat, id est, procuratores sive Catholici, ut Græci vertunt, & præpositi thesaurorum, & baphiorum, ac linificiorum procuratores, qui omnes rem sacri ærarii, id est, sacrarum largitionum procurant. Hos jam traditum est *sup. l. 2.* suffragiis non esse promovendos. Additur hac lege, nec nisi datis idoneis fidejussoribus, rem sacri ærarii salvam fore, & quo minus ita satisdent frustra eos petere sacras prosecutorias quibus scilicet laudentur & approbentur, ut *l. 7. C. Th. de privil. cor. qui in sac. pal.* Apparet autem ex hac lege, & *l. 2.* non debuisse huic titulo adjici, *& procuratoribus Gynecii*, quod etsi

etsi habeant Basilici, Codex Theodosii non habuit, cum de procuratoribus rei privatæ, & de procuratoribus baphiorum ac linificiorum in eis agatur. Ait, *Satisdationibus dignis*, id est, idoneis: sic Plutarchus, βέβαιω τlὼ ἄξιον.

XV. IIDEM AA. VALERIO COM. S. L. Qui aut patre conchylilegulo geniti probabuntur aut matre, memoratæ adscriptioni obnoxios se esse non ambigent. DAT. X. KAL. APR. CP. HIERIO ET ARDABURE COSS.

Ex alterutro parente murilegulo natus deterioris parentis conditionem sequitur: quod & de nato ex alterutro peregrino lege Mensia similiter cautum fuisse Ulp. in titulis auctor est. Sequitur synopsis ultimæ legis.

XVI. Μηδεὶς ὡς ἔτυχεν τοῖς δημοσίοις σωματείοις ἐγγραφέσθω, εἰ μὴ κατὰ τὸ ἀναγκαῖον, καὶ ἐκ γένοις ὢν τοιέτυ καὶ ἡλικίας, καὶ τέχνης ἐστὶν ἐπιτήδειος, πράξεως γινομένης ἐπὶ τούτῳ παρὰ τῷ ἄρχοντι τῆς ἐπαρχίας καὶ κατατιθεμένυ τῦ σωματείυ ὅτι ἐπιτήδειός ἐστι, καὶ τὰ πραττόμενα εἰς ἡμᾶς ἀναφερέσθω, ὥστε ἡμᾶς πάλιν ἐπικυρῶσαι διὰ θείων συλλαβῶν τάξιν προβατορίας λαμβανόντων: εἰ δὲ παραβαίη ταῦτα τὶς, ὅτε τὰς παραμυθίας λήψεται τὰς ἐντεῦθεν, ὅτε κοινωνήσει τῷ σωματείῳ, ἀλλὰ βασανισθεὶς ἐξορισθήσεται διηνεκῶς ἐκ τῆς ἐπαρχίας καὶ πᾶς δὲ συνεργήσας τοῖς αὐτοῖς ἐπιτιμίοις ὑποκείσεται, καὶ μάλιστα ὁ πραιπόσιτος.

Ne quis, ut fit, publicis corporibus adscribatur nisi urgente necessitate, vel nisi sit ex eo genere, & tam arte quam ætate habilis atque idoneus actis apud præsidem provinciæ factis, & esse illum idoneum corpore deponente, rursusque gestis ad nos delatis, ut confirmentur divino oraculo nostro vice probatoriæ. Qui vero hæc non servaverit, neque solatia inde ulla percipiet, nec ullum cum collegio commercium habebit, sed gravissime coercitus exilio perpetuo damnabitur extra provinciam: eisdem pœnis subjicitur qui ei opem tulerit hac in re, & maxime præpositus.

Lex 2. & 14. sunt de procuratorib. creandis. Hæc de ipsis Gyneciariis vel monetariis, vel murilegulis, vel aliis, ut ne in ea corpora conscribantur sine sacra probatoria, quæ & in aliis plerisque exigitur, *l. probatorias, inf. de div. off.* & edicto Justiniani 8. & 13. Solatia indicat eos habuisse de fisco, id est, annonas, & non tantum puniti eos qui sine probatoria eis se collegiis immiscuerint, sed & suffragatores, & maxime præpositos: alii sunt præpositi gyneciis, *l. 5. sup. ad leg. Jul. repet.* qui alias procuratores dicuntur: alii thesauris, *l. 14. sup.* & baphiis, *l. 3. C. Th. de ind. deb.* alii gregibus & stabulis, alii bastagis, alii barbaricariis sive argentariis, ut Notitia docet, quæ omnia ad sacrum vel privatum ærarium pertinebant.

De Vestibus holoveris & auratis, & de tinctione sacri muricis.

TIT. IX.

I. IMPP. VALENTINIAN. ET VALENS AA. ARCHELAO COM. S. L. Auratas, ac sericas paragaudas auro intextas viriles privatis usibus contexere conficereque prohibemus; & a gynieciariis tantum nostris fieri præcipimus. DAT. V. NON. JUL. NEBIODUMI. ACC. XV. KAL. AUG. MAR. VALENTINIANO N. P. ET VICTORE COSS.

Interdicit privatis hominibus usu paragaudarum, & eæ si quæramus quales sint, lex docet satis, auratæ nimirum vel sericæ auro intextæ phrygio sive barbarico opere, quod etiam ex Vopisco intelligere licet in Aureliano, alias monolores, alias dilores, alias trilores & pentelores facit pro numero intextorum filorum aureorum, quæ videntur lora appellasse, vel intexturam ipsam potius, ut non male in donatione Constantini ad Sylvestrum, lorum vetus interpres phrygium reddiderit. Nicetas: βλατία, διβόλεα καὶ τετραβόλεα νήματι χρυσοῦ. Mulieribus earum usu non interdicitur: & ideo ait *viriles*, & in *l. seq. vir*, & in *l. 4. virilia*, non servata scriptura Codicis Theodosiani, quoniam Justinianus eas matronis indulgebat.

II. IMPPP. GRATIANUS, VALENTINIAN. ET THEODOSIUS AAA. FLORO PP. Nemo vir auratas habeat aut in tunicis, aut in lineis, paragaudas: nisi hi tantummodo, quibus hoc propter imperiale ministerium concessum est: non enim levi animadversione plectetur quisquis vetito se & indebito non abdicaverit indumento. DAT. III. KAL. APR. CP. ANTONIO ET SYAGRIO COSS.

Idem repetitur hac lege, ne viri utantur paragaudis vel in tunicis vel in lineis. Linearum est frequens usus in Oriente propter fervorem æstus. Sed interdicitur hac lege & tunicis & lineis paragaudis. Lex superior a gyneciariis tantum eas confici permittit. Hæc quoque, quod tantundem valet, usum earum Imperatoris tantum ministeriis concedit.

III. IMPPP. THEODOSIUS, ARCADIUS ET HONORIUS AAA. * Vellera adulterino colore fucata in speciem sacri muricis tingere non sinimus, nec tinctum cum Rhodino prius serico alio postea colore fucari: cum de albo, omnium colorum tingendi copia non negetur: nam capitalem pœnam illicita tentantes suscipiant.

Vetat vellera adulterino colore tincta rursus murice tingi ad conficiendam speciem, sive vestem principalem. Vetat tinctum prius sericum Rhodino colore, cui nomen a rosa principe florum, alio postea inquinari licere, crudum nativumque vellus quolibet colore inficere. Pro *serico*, lego, *sericum*, ex tribus libris manuscriptis. Crustas vocarunt quibus alio admistus colori puri rubor muricis inardescit, *l. 11. C. Th. de scænicis*. Fucare est tingere & colorare, *l. 1. sup. quæ res vendi non poss. l. ult. C. Th. de murileg.*

IV. IMP. THEODOSIUS A. MAXIMO C. S. L. Temperent universi, cujuscunque sint sexus, dignitatis, artis, professionis, & generis, ab hujusmodi speciei possessione, quæ soli principi ejusque domui dedicatur, nec pallia tunicasque domi quis sericas contexat aut faciat, quæ tincta conchylio nullius alterius permistione contexta sint, proferantur ex ædibus, tradenturque tunicæ, aut pallia ex omni parte texturæ cruore infecta conchilii nulla stamina subtexantur tincta conchylio, nec ejusdem infectionis arguto pectine solidanda

fila

fila decurrant: reddenda ærario holovera vestimenta virilia protinus offerantur: nec est ut quisquam de abjurato pretio conqueratur, quia sufficit calcatæ legis impunitas: ne quis vero nunc hujusmodi suppressione in laqueos novæ constitutionis incurrat: alioquin ad similitudinem læsæ majestatis periculum sustinebit. DAT. XVII. KAL. FEB. C. P. VICTORE V. C. COS.

Interdicit tam mulieribus quam viris usu vestium sericarum purpurearum: fuit etiam ante purpuræ tinctura atque commercium privatis interdictum, *l.* 1. *sup. quæ res vendi non pos.* & a Nerone, ut Suetonius scribit cap. XXXII. Crustis interdicit, quibus est purpureo alius admistus color, quas in usum sacræ domus fieri vetuit, *l.* 3. Prætextis videtur interdicere, quæ nominatim permittuntur Nov. Leonis LXXX. At viris etiam interdicit holoveras vestes, id est, holosericas, quod & tacitum fecisse Vopiscus scribit. Serica veteres dixere *βήροις*, ut nunc Galli, *Verours*. Zonaras & Balsamon in XII. can. Gangrensi *βήροις*, interpretatur esse *σηρικὰ ὑφάσματα*, & idem Balsamon, ad formulam imaginariæ donationis Constantini, Pontificem illum uti veris vestimentis & vero selochalino. Vopiscus in Carino: *Donati ab Atrebaticis birri petiti, Donati birri Canusini*: forte pro *beri*, sive *biri*, ut Trebellius veri lumen. Hieronymus 2. adversus Jovinianum: *Nunc lineis & sericis vestibus & Atrebatum ac Laodiceæ indumentis ornatus incedis*. Subsericis vestibus non interdicit: sed neque holoveras sive holosericas matronis invidet: sicut nec auratas vel auro intextas paragaudas, *l.* 1. *&* 2. *sup.* quæ pluris non sunt quam holoveræ. Libra enim auri tunc libra serici erat, ut Vopiscus scribit in Aureliano, & in lege Rhodia: *ὁλοσηρικὰ ὅμοια τῷ χρυσίῳ*. Ornatus & cultus mulierum proprius est non virorum, & ideo ornamentorum usu non eadem lege coercentur qua viri. Purpura tamen serico preciosior semper fuit, usu utrisque pariter interdicitur. Id non est omittendum, hac lege caveri, ut privati purpuram quam habent, sacris thesauris reddant minime recepto pretio, & ut in posterum si habuerint lege majestatis teneantur. Ait, *Arguto pectine*. Lucas Penna errorum & ineptiarum amaxarius ingens, hoc loco appositæ imitationem Virgilii notat.

Arguto conjunx percurrit pectine telas.

V. IMPP. THEODOSIUS ET VALENTINIANUS AA. APOLONIO COM. S. L. Purpuræ nundinas, licet innumeris sint constitutionibus prohibitæ, recenti quoque interminatione vetamus. Et ideo septimum de scrinio exceptorum, sextum de scrinio canonum, quintum de scrinio tabulariorum, ad bapheja Phœnices per certum tempus mitti præcipimus: ut omnis fraus eorum prohibeatur solertia timentium, ne quæsitis longo sudore stipendiis careant, etiam viginti librarum auri condemnatione proposita. DAT. VIII. ID. MART. CP. ISIDORO ET SENATORE COSS.

Pertinet hæc lex ad baphia Phœnices, a quibus Synesio *περὶ βασιλείας*, *φοινικοβαφὴς χιτών*, in quibus clam privatis usibus & fiscalibus pariter purpura tingebatur, & constituitur ob eam rem ut quotannis ad ea mittatur ex scrinio exceptorum septimus, ex scrinio canonum sextus, ex scrinio tabulariorum quintus, quorum interventu fraudes hujusmodi submoveantur. De his scriniis ceterisque largitionum dicetur in *l.* 7. *inf. de pal. sacr. larg.* Addidit Haloander, *quartum de scrinio vestiariorum*, quod veteribus libris abest, non deest.

De Fabricensibus.

TIT. X.

I. IMPPP. VALENTINIANUS, THEODOSIUS ET ARCADIUS AAA. TATIANO PP. Omnibus fabricensibus non pecunias pro speciebus, sed ipsas species sine dilatione inferri præcipimus ut venæ nobilis, & quæ facile deducantur ignibus, seu liquescat ferri materies præbeatur, quo promptius adepta fraudibus facultate, commodo publico consulatur. DAT. XV. KAL. NOV. THEODOSIO A. II. ET CYNEGIO COSS.

Fabricensium fuit certum corpus, qui in publicis fabricis faciebant arma, hastas, sagittas, loricas, arcus, spatas, ballistas, scuta, clibanos: deputati etiam dicebantur, *l. ult. sup. de serv. fugit. Nov.* 85. Statuti a Juliano in eadem Novella. His hæc lex puram ferri speciem fabricandi causa præstari jubet, non adærari, ne ea pecunia sibi forte vietum vitiatumque ferrum comparent. Ait, *venæ nobilis*, ut Cassiodorus: *Seculis suis producit nobilis vena primarios*. Græci, *ἁπαλὸν καὶ καθαρὸν δυσχερῶς λυόμενον τῷ πυρὶ καὶ χωνευόμενον*.

II. IIDEM AAA. RUFINO MAGISTRO OFFICIORUM. Primicerium fabricæ post biennium non solum vacatione, verum etiam honore donari præcipimus: ita ut inter protectores ejusdem fabricæ post biennium adoraturus æternitatem nostram suo quisque tempore dirigatur. DAT. VIII. ID. MART. VALENTINIANO A. IV. ET NEOTHERIO COSS.

Scripta est ad magistrum officiorum, ut 3. 6. 7. quoniam sub ejus dispositione fuerunt fabricæ & fabricenses, qui & primicerios habuerunt, ut collegia & corpora fere omnia non condicionalia, non perpetuos, sed alia annales, alia triennales, hæc biennales, qui post biennium pro præmio & immunitatem adipiscebantur & honorem inter protectores quasi veterani, atque ideo jus adorandæ purpuræ sacræ, qui honor maximus censebatur. Et horum si probatio exigatur, legantur quæ adnotavimus lib. XII. *tit.* 7. *& l.* 2. *tit.* 2. *& tit.* 17. *l.* 1. Hæc verba, *Ejusdem fabricæ per biennium*, auctore Codice Theodosiano delenda censeo.

III. IMPP. ARCADIUS ET HONORIUS AA. OSIO MAGISTRO OFFICIORUM. Stigmata, hoc est nota publica fabricensium brachiis ad imitationem tyronum infligantur, ut hoc modo saltem possint latitantes agnosci, his qui eos susceperint, vel eorum liberos sine dubio fabricæ vindicandis, & qui subreptione quadam declinandis operis ad publicæ cujuslibet sacramenta militiæ transierunt. DAT. XVIII. KAL. JAN. CP. HONORIO A. IV. ET EUTYCHIANO COSS.

Fabricensium est militia quædam, *l.* 4. *&* 6. numeri, *l.* 4. *&* 6. *Nov.* 85. Dimissi fabricensium primicerii honorantur ut veterani, sicut dictum est lege superiori. Recepti compunguntur notis publicis ut tyrones. Aetius Amidenus lib. 8. cap. 12. *Στίγματα καλοῦσι τὰ ἐπὶ τοῦ προσώπου, ἢ ἄλλου τινὸς μέρους τοῦ σώματος ἐπιγραφόμενα, οἷα ἐστι τῶν στρατευομένων ἐν ταῖς χερσί*. Vegetius. *Punctis signorum scribendus tyro*, & alio loco: *victuris in cute punctis milites scripti*. Apud Gregorium 2. epistol.

ſtol. fit mentio conſtitutionis cujuſdam Mauricii Augu-ſti, ne quis manu ſignatus ante expletam militiam ad monaſteria migret, quam dicit priorem tuliſſe Julianum Parabatam: & ſic manu etiam ſignari aquarios oſtendit *l. pen. inf. de aquæd.* Additur in hac l. ut fugitivorum fabricenſium manu brachiove ſignatorum, vel liberorum eorum ſuſceptores, fabricæ vindicentur, & relicta fabrica qui ad aliam militiam obrepſerint, ut fabricæ reſtituantur: idem ſi ad curiam, *l.* 32.

IV. Impp. Honorius et Theodosius AA. Anthemio pp. Si quis conſortium fabricenſium crediderit eligendum in ea urbe, qua natus eſt, vel in qua domicilium collocavit: his quorum intereſt, convocatis primitus acta conficiat, ſeſe doceat non avo, non patre curiali progenitum, nihil ordini civitatis debere, nulli ſe civico muneri obnoxium: atque ita demum geſtis confectis vel apud moderatorem provinciæ, vel (ſi is abſit) apud defenſorem civitatis ad militiam, quam optaverit, ſuſcipiatur. Quod ſi abſque hac cautione quiſpiam ad fabricenſium conſortium obrepſerit: ſciat ſe ad ordinis, cui debetur, patriæque ſuæ munera eſſe deducendum: ita ut nulla eum nec temporis, nec ſtipendiorum prærogativa defendat. Dat. xv. Kal. Jun. cp. Honor. ix. et Theod. v. AA. Coss.

Ut ne quis fabricenſium collegio cooptetur antequam publice actis habitis apud præſidem provinciæ vel defenſorem civitatis docuerit ſe curiali condicione liberum, nullique civili muneri ſubjacere: alioquin hoc non obſervato, fabricis allectum retrahi in curiam nulla obſtante præſcriptione temporis, ne xl. quidem, ut oſtendimus in *l.* 53. *ſup. de decur.*

V. Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Areliano com. rerum privatarum. Jure proviſum eſt, fabricenſes artibus propriis inſervire vel exhauſtis laboribus immorentur cum ſobole profeſſioni, cui nati ſunt: denique quod ab uno committitur, id totius delinquitur periculo numeri, ut conſtricti nominationibus ſuis, ſociorum actibus quandam ſpeculam gerant, & unius damnum ad omnium tranſit diſpendium: univerſi itaque veluti in corpore unius formæ, unius decoctionis (ſi ita res tulerit) reſpondere cogentur. Dat. Prid. Non. Nov. cp. Theodo. A. xvi. et Fausto Coss.

Pars eſt Nov. Theodoſii de bonis fabricenſium, ut exhauſto labore militiæ liberi eorum eidem condicioni adſtringantur; Ut unius delictum teneat omnes, cum & qui ſuſcipitur in eam militiam, totius corporis nominatione ſuſcipiatur, atque ita debeant actus ſuos invicem ſpeculari & cuſtodire: quæ res non mediocrem fiſco utilitatem adfert. Ait, *unius decoctionis*, Forte *decoctioni*, id eſt, ſi quid unus decoxerit & interceperit, ut *l.* 12. *ſup. de ſuſcept. l.* 9. *C.Th. eod. tit.* vel potius decoctionis, quaſi univerſi videantur decoxiſſe quod unus decoxit, & hoc eſt quod ait *l.ult. ſup. de hered. decur.* quæ hujus pars altera eſt, fiſco omnes pro intercepto reſpondere cogi: ex quo apparet male quoſdam hic legere, *cognitionis* & *rependere*.

VI. Impp. Leo et Anthemius AA. Eufemio Magistro officiorum. Eos qui inter fabricenſes ſacræ fabricæ ſociati ſunt, vel

A eorum uxores aut filios, qui itidem inter fabricenſes militare dicuntur, non alibi pulſare volentibus reſpondere præcipimus, niſi in judicio tuæ ſublimitatis, ad cujus juriſdictionem poteſtatemque pertinent: nec eos poſt ſtipendiorum finem militiæ ſuper civilibus muneribus vel curialibus, quibus nullo modo ſubjacere demonſtrantur, a viris clariſſimis rectoribus provinciarum vel eorum officiis præter licitum inquietari.

Fabricenſium & uxorum filiorumque eorumdem judex eſt magiſter officiorum, de quo dicturi ſumus in *l.3. inf. de præpoſ. ſac. cub.* Soluti militia, quod fit expleto primiceriatu, vacatione donantur, ut ait *l.* 2. *ſup.*

B quod quid ſit, hæc explicat, ne ad ulla munera curialia vel civilia a præſidibus provinciarum officiiſve eorum devocentur.

VII. Iidem AAA. Eufemio magistro officiorum. Nullus fabricenſium conductioni vel adminiſtrationi, vel agriculturæ Aſianarum rerum ſe poſthac immiſcere conetur: domini quidem, ſi qui contra hæc ſtatuta meæ pietatis venire auſi fuerint, res vel prædia, quæ (ſcientes, quod fabricenſes ſunt) iiſdem fabricenſibus miniſtranda commiſerint, amiſſuris: fabricenſibus vero graviſſime coercitis, poſt facultatum ſuarum amiſſionem,

C perpetua exilii pœna & animadverſione retinendis. Quoties ſane in tranſlatione armorum angariæ neceſſariæ fuerint: ſublimitas tua literas ad eminentiſſimam jubeat dirigi præfecturam & numerum ei armorum, & ex quo loco transferenda ſunt, indicare: ut continuo ſuper præbendis angariis pro numero eorum, quæ transferuntur armorum præceptione ſua viros clariſſimos moderatores provinciæ conveniat, ut ſecundum miſſam a ſublimitate tua notitiam naves vel angariæ confeſtim de publico præbeantur. Quod ſi aliqua tarditas vel negligentia poſt datas a ſublimitate tua ad eminentiſſimam præfecturam literas in deſtinandis auctoritatibus am-

D pliſſimæ ſedis interceſſerit, & ex hoc armorum tranſvectio fuerit impedita: quinquaginta libris auri tam numerarium pro tempore officii ejuſdem ampliſſimæ ſedis quam alios quorum intereſt, condemnari præcipimus, eamque auri quantitatem protinus exactam fiſci viribus aggregari: multa præterea triginta librarum auri propoſita tam viris clariſſimis, qui provincias regunt, quam eorum apparitoribus; ſi convenientibus his armorum tranſvectio tarditate aliqua fuerit, præpedita.

Idem Leo qui militibus interdixit alienarum rerum conductione & procuratione, *l. milites ſup. de loc.* eadem fabricenſibus interdicit hac conſtitutione, quod &

E in militibus antea fuerat conſtitutum, *l. ſi milite, ſup. de condic. ob cau. dat.* & in fabricenſibus, *l.* 5. *C. Th. eod. tit.* quos militum quaſi numero fecimus, *l.* 3. *hujus tit.* Putem & fidejuſſione interdicendum pro alienarum rerum conductoribus aut procuratoribus exemplo militum, *d. l. milites* & clericorum, *Nov.* 123. & *c.* 20. *Clement.* Pœna partis hujus apertiſſima eſt. Subjicitur de tranſvectione armorum, ut fiat præſtitis angariis de publico auctoritate præf. prætorio, poſteaquam magiſtri officiorum literis numerum armorum, & locum ex quo tranſvectio facienda eſt, perdidicerit. Angariæ ſunt jumentorum vel plauſtrorum præſtationes. Separantur hac lege a navibus, quanquam & naves ipſæ angariari dicantur, *l. pen. ff. de priv. vet.* Gregorius

VIII. Epistol. cap. LXIV. *Navem ab omni angaria exuere festines*. Separantur & quandoque ab operis, licet & has angariarum appellatio contineat, ut dixi lib. X. tit. 24. Separantur & plaustra in *l. 2. sup. de quib. mun.* quæ tamen non est dubium angariarum appellatione contineri, ut in formula cessionis in Oratorium collatæ apud Marculphum: *Nullas functiones vel exactiones neque caballorum partus, aut paraveredos, aut carrarum angarias*. Hujus vero partis pœna etiam apertissima est.

De Veteris numismatis potestate.

Tit. XI.

I. IMPP. VALENTINIANUS ET VALENS AA. GERMANO PP. Solidos veterum principum veneratione formatos ita tradi ac suscipi ab ementibus & distrahentibus jubemus, ut nihil omnino refragationis oriatur: modo ut debiti ponderis sint, & speciei probæ: scituris universis, qui aliter fecerint, haud leviter in se vindicandum.

Ut in contractu emptionis & venditionis non reprobetur vultu veterum principum signata moneta, dummodo sit ponderis debiti & speciei probæ, id est, non adulterina, sive ut Leo ait Nov. 52. *ἀπραποίητον τὴν μορφὴν ἔχον καὶ τὴν ὕλην ἀκίβδηλον, καὶ τὴν ὁλκὴν τέλειον*. C Venditor qui reprobaverit lege Cornelia tenetur, auctore Paulo 5. Sententiarum, Arrianus ad Epictetum lib. III. *τὸ τοῦ Καίσαρος νόμισμα οὐκ ἔξεστιν ἀποδοκιμάσαι τῷ τραπεζίτῃ, οὐδὲ τῷ λαχανοπώλῃ, ἀλλ' ἂν δείξῃς, θέλει ὡς θέλει προέσθαι αὐτὸν δεῖ τὸ ἀντ' αὐτοῦ πωλούμενον*. Legatur & pragmagtica sanctio Justiniani ad petitionem Vigilii cap. de mutatione solidorum.

II. IIDEM AA. ET GRATIANUS A. AD JULIANUM PP. Pro imminutione, quæ in æstimatione solidi forte tractatur, omnium, quoque pretia specierum decrescere oportet.

D Si venierit res XX. aureis, & ante numerationem pretii imminuta fuerit aureorum æstimatio, imminuetur & rei venditæ pretium: nam XX. aureos præstando emptor liberabitur, etiamsi non tanti sint solutionis tempore, quanti contractus, eadem est contrariorum potestas, ut Aristoteles ait: igitur si ante numerationem aucta fuerit æstimatio solidorum, augebitur & pretium rei venditæ, quod summe notandum censeo: potest esse usui in mutuo, ut ostendimus in *l. 59. ff. de verb. obl.* & in locatione & in taxatione rerum sive mancipiorum legibus definita.

III. IMPPP. GRATIANUS, VALENTIN. ET THEODOSIUS AAA. ARINTHEO PP. Universos auctoritas tua proposito edicto commoneat, E obryzatorum omnium solidorum uniforme pretium postulare: scilicet capitali supplicio puniendo, qui vel jussa nostræ majestatis avaritiæ cæcitate contempserit, vel æternales vultus dum fraudibus studet, duxerit viliores.

Idem hac lege caveri existimo quod prima, ut solidorum veterum & recentiorum eadem sit potestas, æstimatio, pretium, dignitas: quam iis verbis expressit Zonaras in Nicephoro Phoca: *στατῆρα πάντα βασιλικῶν ἐκτύπωμα φέροντα ἰσότιμον εἶναι τῷ ἄρτι κοπτομένῳ*. In fine pro, *violare*, emendavi *viliores* ex veteribus, & ex libris *βασιλικῶν*, in quibus ita est redditus: A *κεφαλικῶς τιμωρηθήσεται ὅστις τὰ παλαιὰ ὄβρυζα ὄντα εὐτελεστέρως διατιμᾶται*, id est, capaciter punitur qui vetera numismata obryza duxerit viliora. Obryza, id est, solidos aureos, ut in *l. 2. sup. ut nem. lic. in coem. spec.* & *l. 1. inf. de oblat. vot.* & quidem auri meri & purissime cocti. Coctum pro obryzo in *l. 1. C. Th. de ponderat.* Merum, ut ex eo possit inauratio fieri in lege quadam Caroli magni. Aurum ad obrussam: Suetonius in Nerone c. 44. ut est scriptum in vet. libris. Si qui solvuntur vel publico inferuntur solidi non sint ex auro ejusmodi, pro eo aliquid amplius superexigitur, id est, pro obryzæ incremento, *l. 4. C. Th. de auro coron.* & Justiniani edicto XI. prætextus ne obtendatur illationi solidorum qui sunt speciei probæ, eo edicto prospicitur.

B

Nulli licere in frenis, equestribus sellis & in balteis margaritas & smaragdos & hyacinthos aptare, & de artificibus palatinis.

Tit. XII.

I. IMP. LEO A. LEONTICO. Nulli prorsus liceat in frenis & equestribus sellis, vel in balteis suis margaritas & smaragdos, & hyacinthos aptare posthac vel inserere. Aliis autem gemmis frena & equestres sellas, & balteos suos privatos exornare permittimus: de cucurniis vero omnem prorsus qualiumcunque gemmarum habitum præcipimus submoveri: fibulis quoque in chlamydibus his utantur, quæ solo auro & arte pretiosæ sunt. Si quis autem contra interdictum pietatis meæ fecerit, sciat se continuo quinquaginta libris auri esse multandum. Nulli prærerea privatorum liceat (exceptis scilicet ornamentis matronalibus, & tam muliebrium, quam virilium anulorum habitu) aliquid ex auro & gemmis, quod ad cultum & ornatum imperatorium pertinet, facere: neque illud sub colore & prætextu præparare, quod velit clementiæ principali velut aliquod munus offerre: pietas enim mea hujusmodi dona non expetit, neque regium sibi offerri a privatis cultum requirit. Sane si quis posthac aliquid contra vetitum hujusmodi sanctionis effecerit, & offerenda clementiæ meæ ornamenta, quæ usibus regiis deputata sunt, auroque & gemmis decorata ausus fuerit præparare, centum librarum auri condemnatione sciat se esse feriendum, capitali quoque subdendum esse supplicio: ornamenta enim regia intra aulam meam fieri a palatinis artificibus debent, non passim in privatis domibus vel officiis parari. Unde summa severitate sancimus, ut quod in cultu ornatuque nostro sacrum & adorabile est, id facere temeritas privata non audeat. Si quis sane contra vetitum tranquillitatis meæ aliquid fecerit, definitam superius multam ab eis per officia palatinorum exigi, & sacris largitionibus nostris jubemus inferri.

Margaritas tantum, & smaragdos, & hyacinthos vetat frenis, sellis & baltheis, non alias gemmas imponere. Adjicit *de curcumiis* (sic habent omnes vet. libri) ut nullæ his omnino inferantur. Sed eo nomine quid significetur non scio liquido. Idem de fibulis, ut de Adriano Spartianus scribit, eum sine gemmis fibulas strinxisse aliter quam Pollio de Gallieno cum chla-

chlamyde purpurea gemmatisque fibulis usum. Aureæ ergo fibulæ permittuntur privatis non gemmatæ. Recte autem chlamydibus fibulæ junguntur: ex una enim tantum parte induebantur. Sic & Suetonius in Tiberio chlamydem cum fibula jungit. Tum exceptis ornamentis mulieribus & anulis, ut ne quis privatus ex auro vel gemmis conficiat regia ornamenta, quæ solis palatinis artificibus, veluti gynecíariis, barbaricariis & argentariis conficere jus est. Aureis vasis sacris vel aliis quibusdam, quæ minime ad regium cultum accedunt, id est, eorum confectione privatis aperte non interdicit, & ita hanc legem alter Leo interpretatus est Nov. LXXXI. Dederat tamen jam ante hanc facultatem Aurelianus, ut aureis qui vellent & vasis uterentur, & poculis, auctore Vopisco. Ait, *In privatis domibus vel officiis* Sic emendavi ex veteribus: officiis pro officinis, ut in *l. 1. sup. exercit. & instit. act.* Ait *per officia palatinorum:* officiales Comitis sacrarum largitionum exigunt multas sacro ærario inferendas, *Nov. 117. l. ult. sup. de discuss. l. properandum, §. illo, sup. de judic.*

De Classicis.

TIT. XIII.

I. IMPP. VALENTINIANUS ET VALENS AA. AUXINIO PP. ORIENTIS. Classem Selucenam, aliasque universas ad officium, quod magnitudini tuæ obsequitur, volumus pertinere: ut classicorum numerus ex incensitis vel adcrescentibus compleatur, & Selucena ad auxilium purgandi Orientis aliasque necessitates Comitis Orientis deputetur. DATA INDICTIONE XII.

Classici milites sunt deputati navibus amnicis purgandorum fluminum & aliarum necessitatum gratia. Inde classis Ararica, Istrica, Rhodani, Padi in Occidente. Fuere & in Oriente plures, ad quas hæc lex pertinet, qua cavetur eas omnes pertinere ad præfectianos, ut eorum cura, sicut interpretor, classicorum numerus ex incensitis suppleatur, id est, colonariæ conditioni minime adscriptis, ut de tyronibus constituitur, *l. 1. inf. de tyronib. vel*, inquit, *adcrescentibus*, ut in *l. sicubi, C. Th. de censu, vel adf. l. 6. C. Th. de tyronib.* & in *eod. tit. l. 7. Ex incessibus atque adcrescentibus*: ut lego, *Incensitis*. Adcrescentes vocat qui ex classicis nascuntur. Classis Seleucena Orontis, qui amnis est Syriæ Seleuciam affluens, Comiti Orientis deputatur: nec mirum, cum sub ejus dispositione Syriam fuisse certissimum sit.

De Decurialibus urbis Romæ.

TIT. XIV.

I. IMPPP. VALENTINIANUS, THEODOSIUS ET ARCAD. AAA. TRIPHOLIO PP. Si quis decurialem de auferendis privilegiis putaverit lite pulsandum, intelligat se decuriæ interpellare debere judicem. DAT. XIV. KAL. FEB. MEDIO. TIMASIO ET PROMOTO COSS.

L. 1. C. Th. eod. tit. & Theodorici apud Cassiod. lib. V. epist. ad Capuanum rectorem decuriarum & de eodem ad senatum; indicat collegium decurialium in urbe Roma fuisse, qui S. C. acta, auctoritates senatus excipiebant, perscribebant, complebant, scrinia senatus servabant, viri scribendi, dicendique periti, quibus præfuit rector, quem hæc lex judicem appellat, & Cassiodorus ad Capuanum rectorem decuriarum: *Judex*, inquit, *nunc exhibe quod te volebas apud alios obtinere*. Judicabat enim inter decuriales & alios: & ideo lex ait, eum qui velit cum decuriali agere de auferendo privilegio ei jure veteri concesso, judicem decuriæ adire debere: & hoc vero sensu decuriam accipiendam puto in *l. 3. §. a municipibus, ff. de bon. poss. l. mortuo, ff. de fidejuss. l. si quis mihi bona, §. 1. ff. de acquir. hered.*

II. IMPPP. ARCAD. HONOR. ET THEOD. AAA. EXUPERANTIO, JULIO ET CETERIS DECURIALIBUS. Leges tam a superioribus principibus, quam a Divo parente nostro conditas nostra auctoritate firmamus. Singulos itaque judices scire volumus, ne quis huic collegio injuriis corporalibus tentet notam atterere, neque ab his commodis, quæ rationibus approbantur, audeat separare. Huic enim collegio volumus antiquam privilegiorum prærogativam servari. DAT. VII. ID. JUL. ROMAE, HONOR. A. VI. ARISTENETO COSS.

Confirmat privilegia decurialibus concessa, ne qua ex causa corporalibus adficiantur injuriis, & si quæ sunt alia.

De Privilegiis corporatorum urbis Romæ.

TIT. XV.

I. IMPPP. VALENTINIANUS, THEODOSIUS ET ARCADIUS AAA. AD ALYPIUM P. V. Nulli sit liberum, nulli permissum, ut novum aliquid urbis incolæ in urbe sustineant: sed in honorem æternæ urbis corporatis indulta suffragia valere præcipimus: cura autem rectorum provinciarum corporati urbis Romæ, qui in peregrina transgressi sunt, redire cogantur, ut servire possint functionibus, quas imposuit antiqua solemnitas. DAT. PRID. ID. JUL. AQUILEIAE TATIANO ET SYMMACHO COSS.

Corporati urbis Romæ sunt, de quibus sequentibus titulis sigillatim tractatur, veluti pistores, suarii, boarii, pecuarii, caupones, lignorum, frumenti, olei portitores, calcis coctores, populi Romani usibus & necessitatibus destinati, quos si in provincias transierint, cura præsidum urbi restitui hac lege præcipitur, & ne nova onera eis indicantur. Confirmantur & immunitates & privilegia eis concessa. Extat epistola Symmachi ad Valentinianum, ut indicta eis nova equorum collatio in usum exercitus remittatur, & conveniens ei rescriptum ad eundem Symmachum *l. 1. C. Theod. eod. tit.* Fuere & in aliis urbibus corporati, *l. ult. sup. de navicul. Novell. Valentin. de episcop. ind.* sed non privilegiarii.

De Pistoribus.

TIT. XVI.

I. IMP. LEO A. VIVIANO P P. Quicunque ex mancipibus Comitis horreorum dignitatem & officium vel ambitione, vel pecunia, seu quolibet alio modo, posthac fuerit adsecutus: exu-

exutus dignitate, quam contra interdictum nostræ serenitatis adeptus est, multatus etiam viginti libris auri, ad mancipum denuo consortium collegiumque revocetur: omne etiam speciale beneficium, quocumque modo contra hanc sanctionem fuerit impetratum, penitus conquiescat.

Fuit in urbe certum corpus pistorum, qui pani civili conficiendo obnoxii erant. Hos *l. 1. & 2. inf. de frument. urb. Constantinopol. & l. 18. C. Theod. de pistor. & l. 4. C. Theod. de exs. & exact.* mancipes vocant, & hæc Constitutio Leonis duobus locis, ut emendavimus, & legerat jam ante Lucas Penna. Quæ de his diximus libro singulari de temporibus cap. 13. in hunc locum transferri velim. Ad eandem vero formam, & mancipem carceris Prudentius dixit, pro commentariensi. Augustinus & Ambrosius optionem carceris: mancipem sutrinæ Plinius: mancipem divinitatis Tertullianus: mancipes pro publicanis, multi. Symmachus 2. Epist. *Ursorum transvectionem cupiditati mancipii subtrahas*: ubi legendum, *mancipum*. Constituitur autem hac l. ut mancipes sive pistores, qui Comitis horreorum dignitatem adepti fuerint, pistrino reddantur: Non licere pistoribus ad hanc dignitatem aspirare.

De suariis & susceptoribus vini, & ceteris corporatis.

TIT. XVII.

SUsceptores vini caupones vocat, & ideo Græci ita vertunt περὶ χοιρεμπόρων καὶ καπήλων, qui scilicet suscipiebant vina fiscalia & populo vendebant. Populo enim Romano oleum, panis, porcina gratuita præbebantur, vinum non nisi perraro, ut Vopiscus scribit in Aureliano. At de his sub hoc titulo nihil continetur, nec de aliis, quam suariis quidquam. Credo tamen de suariis constituta, ad ceteros esse porrigenda,

I. IMPPP. VALENTINIANUS, THEODOSIUS ET ARCADIUS AAA. AD ALBINUM P. V. Porcinarii urbis æternæ, cum pervigilem laborem populi Romani commodis exhibeant, sordidis semper muneribus liberentur. DAT. VIII. KAL. SEPT. ROMAE TIMASIO ET PROMOTO COSS.

Suaria functio Reipublicæ maxime utilis, ac necessaria excusat a ceteris functionibus sordidis.

II. IMPP. ARCADIUS ET HONORIUS AA. FLORENTIO PP. Quicunque ex corporibus suariorum, sive excipiendæ necessitate litis adstrictus, seu inferendæ voluntate spontanea provocatus, judicium voluerit experiri: fori urbani adjutorium præstoletur.

Ut suarii excipiant inferantque actiones apud præfectum urbi, sub cujus dispositione legimus in Notitia fuisse etiam tribunum fori suarii, de quo in antiqua inscriptione in hunc modum: *Fl. Ursacius* V. P. *tribunus cohortium urbanarum* X. XI. & XII. & *fori suarii*. Fuisse etiam arbitror quemdam tribunum campi pecuarii, eumque significari in auctoritate illa vulgari Aproniani præfecti urbi, qua præcipitur, submota micandi consuetudine, pecora sub exagio vendi, ita tamen ut lanio caput, pedes & sevum lactans, & subgulare cedant: reliqua caro cum pelle & interaneis publice appendatur, & a venditore emptori præstetur. Cui simile est quod a præfecto quodam urbi institutum refertur in *l. 4. Cod. Theodos. de suar.* nescio an eodem Aproniano, ut pondus porcorum trutine examine, non oculorum libertate quæratur. Exagium enim & trutinam significat, vel certæ ponderationis genus. Theodosius in *Nov. de pre. sol. De ponderibus ut fraus penitus amputetur, a nobis aguntur exagia, quæ sine fraude debeant custodiri.* In glossis exagios est ἄρτυ ἐντυπὴ, & pensatio. Zonaras in Nicephoro Phoca; παντὸς νομίσματος ἐξαγίου σταθμὸν ἕλκοντος, qui locus ostendit, solidum exagium pendere: exagium porro constare siliquis XXIV. ad Nicandrum ita adnotatum est, τὸ ἐξάγιον κεράτια κ'. δ'. sic legendum: sic apud Actuarium lib. v. Methodi. De solido non est dubium eum constare siliquis XXIV. *Nov.* 130. Additur in ea auctoritate Aproniani, commoda omnia prædamque damnari, quam tribunus, officium, cancellarius, scriba de pecuariis capere consueverant. Tribunum campi pecuarii, ut existimo, & ejus officiales intelligit. De suariis, boariis, pecuariis habeo Nov. Valentiniani & Martiani, sed nihil pertinet ad constitutiones hujus tituli.

De Collegiatis, & chartopratis, & nummulariis.

TIT. XVIII.

I. IMPP. THEODOSIUS ET VALENTINIANUS. AA. CYRO P. V. Qui sub prætextu decanorum seu collegiatorum, cum id munus non impleant, aliis se muneribus conantur subtrahere: eorum fraudibus credidimus obviandum: ne quid sub specie muneris, quod minus exsequitur, alterius muneris oneribus relevetur: ne argentariorum vel nummulariorum munera declinentur ab his, qui dici tantummodo collegiati vel decani festinant. Ideoque si quis eorum sub nudæ appellationis velamine collegiatum seu decanum se appellat; sciat pro se alium subrogandum, qui prædicto muneri sufficiens adprobetur: subrogatione videlicet memoratorum vel eorum qui moriuntur, primatum ejus qui subrogatur, admissa judicio. Quod autem supra numerum, qui in cautis brevibus continetur, nemo se quolibet patrocinio, vel cujuslibet assumpta potentia debeat excusare: hoc nostræ est serenitatis censere & tuæ sublimitatis, tuique officii cautius observare: hoc inter omnes æqua lance servari præcipimus, nullo divinæ domus patrocinio, nullo sacrosanctarum ecclesiarum reverentia, nulla qualibet vel cujuslibet potentia se excusante. Sed ne tantum circa munera relevanda supplicibus consuluisse noscamur, illud etiam dicendum observandumque esse censemus, ut chartæ venditio, quæ de provinciis ad corporatos supplicum per innovationem translata est, primæ constitutionis terminis concludatur: hoc est, quod in initio dispositionis constitutum est, id in posterum nulla addita novatione servetur. DAT. X. KAL. APR. THEOD. XVII. ET FESTO COSS.

Ex corporatis urbis videntur etiam esse qui collegiati vel συστηματικοὶ dicuntur. Hi, ut est scriptum in descriptione antiqua Constantinopoleos, e diversis corporibus ordinati incendiorum solent casibus subvenire: & ideo in epistola de Symmachi corporatis ad Valentinianum, hoc significari puto, dum ait, *Per alios fortuita arcentur incendia*. Et ex diversis corporibus fuisse ostendit *l. pen. sup. de comm. & merc.* dum in locum defun-

defunctorum alios esse substituendos ait ex eodem corpore quo defuncti fuerunt. Eadem cum sit sub *tit. de comm. & merc.* ostendit ex corporibus eos fuisse negotiatorum, & hæc Græcorum interpretatio ad eam legem, *οἱ προϊστάμενοι ἐν τῷ σωματείῳ πραγματείας χάριν*. Sed & alias operas quaslibet pro ratione imminentis necessitatis Reipubl. præstabant, sicut *Novel. Majoriani de curialibus*, collegiatos aliarum civitatum scriptum est operas patriæ alternis vicibus pro curialium dispositione præbere. Corporatis etiam adjungo decanos, lecticarios, copiatas, sive vispelliones, tot enim appellationibus iidem nuncupantur, *Nov. 43. & 59. l. 4. sup. de sac. eccl. l. si qua. sup. de episcop. & cleric. l. 15. Cod. Theod. eod. l. 1. Cod. Theodos. de lus. col.* qui definiuntur ab Epiphanio ad finem lib. 3. sive tomi 7. contra hæreses: *οἱ τὰ σώματα περιστέλλοντες τῶν κοιμωμένων*. Horum vero & illorum certum numerum fuisse ostendit *d. l. pen. & l. 4. sup. de sacr. eccl.* quæ illi conjungenda est, supra quem nemo ab aliis muneribus, quasi sit ex decanorum vel collegiatorum corpore, vacationem obtinere potest, nec si ei suffragetur ecclesia, vel principis domus, vel quælibet alia potestas sive dignitas. Ait, *Supra numerum qui in cautis brevibus continetur*, malim *encautis*, ut *l. immunitates, inf. de agr. & cens. l. 4. Cod. Theodos. de ext. mun.* Statuti autem decani vel collegiati huic muneri vacantes a ceteris muneribus immunes sunt. Duo exigimus ut sint statuti, & ut in actu positi, id est, non otiosi & imaginarii. Supernumerarii ab aliis muneribus non excusantur: statuti quoque copiatarum vel collegiatorum munus non exercentes non excusantur, sed in copiatæ gradum, quem titulo tenus usurpant idoneo substituto ad proprii corporis munera devocantur. Hanc constitutionem extorsisse videtur argentariorum supplicatio, quorum muneribus plerique se subducebant decanorum titulo: qua ex re augebantur onera ceterorum, *l. 4. sup. de exaction. tribut. Novel. 43.* nunc relevantur singulis pristino muneri restitutis, & albo decanorum erasis. Ait, *Primatum ejus qui subrogatur*. Hic locus ostendit eos ex diversis corporibus eligi primatum cujusque corporis judicio. In extremo additur de chartopratis, ut chartarum venditio, quæ ex provinciis in urbem transmittuntur, fiat secundum antiquam formam, id est, u. chartas fiscales suscipiant & vendant qui solebant, non argentarii, ad quos novissime translata chartæ venditio fuerat. Quia lex scripta est ad præfect. urbi, videtur chartarum dispositio & cura ad eum pertinuisse, *Nov. 44.* videtur ad Comitem sacrarum largitionum referri. Chartariæ fuere ut Romæ, ita Constantinopoli quarta regione, quæ a Zonara in Valentiniano, & a Cedrino vocantur Calcopratia, eodem errore quo & hunc titulum Græci inscripserunt, *περὶ συστημάτων καὶ χαλκοπρατῶν*. Chartopratia enim dicere debuerunt. Ait., *dicendum*, malo *edicendum*.

De Studiis liberalibus urbis Romæ & Constantinopolitanæ.

TIT. XIX.

I. IMPP. THEODOSIUS A. ET VALENTINIANUS CAES. THEOPHILO P. V. Universos, qui usurpantes sibi nomina magistrorum in publicis magistrationibus cellulisque collectos undecunque discipulos circumferre consueverunt, ab ostentatione vulgari præcipimus amoveri: ita ut si quis eorum post emissos divinæ sanctionis affatus, quæ prohibemus atque damnamus: iterum forte tentaverit: non solum ejus, quam meretur, infamiæ notam subeat, verum etiam pellendum se ex ipsa, ubi versatur illicite, urbe cognoscat. Illos vero qui intra plurimorum domos eadem exercere privatim studia consueverunt: si ipsis tantummodo discipulis vacare maluerint, quos intra parietes domesticos docent: nulla hujusmodi interminatione prohibemus. Sin autem ex eorum numero fuerint, qui videntur intra Capitolii auditorium constituti: hi omnibus modis privatarum ædium studia sibi interdicta esse cognoscant: scituri, quod si adversus cœlestia statuta facientes, deprehensi fuerint: nihil penitus ex illis privilegiis consequentur, quæ his qui in Capitolio tantummodo docere præcepti sunt, merito deferuntur. Habeat igitur auditorium specialiter nostrum in his primum, quos Romanæ eloquentiæ doctrina commendat, oratores tres numero, decem vero grammaticos: in his etiam qui facundia græcitatis pollere noscuntur, quinque numero sint sophistæ, & grammatici æque decem. Et quoniam non in his artibus tantum adolescentiam gloriosam optamus institui, profundioris quoque scientiæ atque doctrinæ memoratis magistris sociamus auctores. Unum igitur adjungi ceteris volumus, qui philosophiæ arcana rimetur: duos quoque, qui juris, ac legum voluntates pandant: ita ut unicuique loca specialiter deputata adsignari faciat tua sublimitas, ne discipuli sibi invicem possint obstrepere vel magistri, neve linguarum confusio permista vel vocum aures quorundam, aut mentes a studio literarum avertat. DAT. III. KAL. MAR. CP. THEOD. A. XI. ET VALENTINIANO COSS.

Constitutio eos professores notat infamia, eisque interdicit urbe, qui sibi usurpant publice docendi auctoritatem. Privatam disciplinam probat: publice probatis receptisque professoribus ut doceant in Capitolio, ne & privatim doceant, interdicit. Publicorum professorum numerum constituit. Conjungenda est cum *l. 1. inf. de professorib. qui in urbe Constantinop.*

De honoratorum vehiculis.

TIT. XX.

I. IMPP. GRATIANUS, VALENTINIANUS ET THEODOSIUS AAA. NEBRIDIO P. V. Omnes honorati, seu civilium, seu militarium dignitatum vehiculis dignitatis suæ, id est, carruchis intra urbem sacratissimi nominis semper utantur. DAT. III. KAL. FEBR. CP. HONORIO N. P. ET EVODIO COSS.

Carrucarum usum in urbe permittit civili militarive dignitate præditis, veluti præf. urbi, magistro militum, & similibus: quem & Senatoribus omnibus permisisse Severum, & privatis Aurelianum legimus.

De Privilegiis urbis Constantinopolitanæ.

TIT. XXI.

I. IMPP. HONORIUS ET THEODOSIUS AA. PHILIPPO PP. ILLYRICI. Urbs Constantinopolitana non solum juris Italici, sed etiam

etiam ipsius Romæ veteris prærogativa lætetur. DAT. PRID. ID. JUL. EUSTATHIO ET AGRICOLA COSS.

Sumpta est ex *l. 6. sup. de sac. eccl.* & juri Italico quod deerat *l. 1. Cod. Theod. de jure Ital. urb. Const.* adjicit privilegia & prærogativam veteris Romæ. Legatur Chalcedonensis Synodi cap. 28. Legatur & Justiniani pragmatica sanctio ad petitionem Vigilii *cap. ut fabricæ publicæ serventur.*

De Metropoli Beryto.

TIT. XXII.

I. IMPP. THEODOSIUS ET VALENTINIAN. AA. HORMISDAE PP. Propter multas justasque causas metropolitano nomine ac dignitate Berytum decernimus exornandam, jam suis virtutibus coronatam: igitur hæc quoque metropolitanam habeat dignitatem. Tyro nihil de jure suo derogatur: sit illa mater provinciæ, nostrorum majorum beneficio, hæc nostro & utraque dignitate simili perfruatur.

Provincia Syriæ Phœnices duas habet metropoles, Tyrum & Berytum. Sic Pontica, Amasiam, & Neocæsaream, *Nov. 28.* & Cappadocia Cæsaream, & Tyanam: quam tamen divisionem, si quando princeps duas metropoles fecerit ex una, nec contra veterem consuetudinem ecclesiæ esse sequendam Basilius contendit apud Greg. Naziazenum, & Innocentius probat in epist. ad Alexandrum.

De Canone frumentario urbis Romæ.

TIT. XXIII.

I. IMPPP. VALENTINIANUS, VALENS ET GRATIANUS AAA. AD JULIANUM PF. ANNONAE. Nautici apud præsidum vel magistratuum acta confiteantur incorruptas species suscepisse, eorumque apud quos deponitur ista testatio, præsens aspectus probet, nihil in his esse vitii: quod eo tempore, quo ad sacræ urbis portum pervenit, præfecturam jugiter observare præceptum est. DAT. XVIII. KAL. JUL. REMIS GRATIANO A. I. ET DAGALAIFO COSS.

Populo alendo conferebant provinciales frumentum, oleum, porcinam, bubulam, & hic est qui dicitur canon & commeatus populi Romani, quem curante præfecto urbi & præfecto annonæ advehebant navicularii sive nautici & caudicarii, inspectum prius a præsidibus provinciarum vel duumviris, apud quos etiam navicularios testari oportebat de suscepti commeatus integritate. Inspectionem quoque præf. annonæ hæc constitutio exigit, navi appulsa Romam. Idem etiam officinas pistorum discurrebat, ut Cassiodorus ait pensumque & munditiam panis exigebat.

II. IMPP. ARCADIUS ET HONORIUS AA. AD SENATUM ET POPULUM. Si quid frumenti vel olei urbicarii canonis remissione indultum est: speciali beneficio contra commodum publicum elicita non valeant. DAT. XVI. KAL. MAI MED. CAESARIO ET ATTICO COSS.

Non valere rescripta quibus inferendi canonis P. Romani immunitas sive remissio conceditur, *l. 2. sup. de navib. non excus.*

III. IIDEM AA. MESSALAE PP. Neminem patimur in mutando canone urbis Romæ nostræ clementiæ beneficium postulare: sed ea rescripta, quæ quoquo modo potuerint impetrari, suscipi non sinimus: eos vero, qui contra hæc fecerint, in duplum retinendos esse decernimus, vicarios quin etiam ceterosque judices, nisi deinceps ab usurpatione urbicarii canonis abstineant, deportationis pœna detineri: primates officiorum capitali supplicio subjugari perpetua auctoritate sancimus. DAT. PRID. NON. SEPT. ALTINO THEODORO V. C. COSS.

Non valere rescripta quibus commutationem quis sibi canonis adoptat, veluti ut pro indicto frumento oleum inferat. In duplum teneri eum qui talia rescripta contra utilitatem publicam impetraverit: quod confirmat *l. 30. C. Th. de annon. & trib.* Altera pars coercet vicarios & præsides provinciarum & eorum officia: si quid ex commeatu pop. Romani sibi sumpserint & usurpaverint.

De frumento urbis Constantinopolitanæ.

TIT. XXIV.

I. IMPP. HONORIUS ET THEODOSIUS AA. URSO P. V. Nulli ne divinæ quidem domui nostræ frumentum de horreis publicis pro annona penitus præbeatur: sed integer canon mancipibus consignetur, annona in pane cocto domibus exhibenda: ita enim debet canon ab inclitæ memoriæ Constantino præstitus, necnon a divo pietatis meæ avo Theodosio auctus expendi: quoniam crescit inopia, si frumenta, quæ pro annona tribuuntur, ad usus alios deputata cognoscantur: cogentur enim de publico sibi emere, quæ aliis vendere potuissent. DAT. X. KAL. AUG. CP. THEOD. A. VIII. ET PALLADIO COSS.

Hic titulus est de canone populi Constantinopolitani, cui annona gratuita data est æque ac Romano. Primus dedit Constantinus, ut *l. 1.* indicat tam tituli præsentis quam sequentis, & Sudas iis verbis: *παλατῖνοι εἶδος ἄρτων, οὓς ἐφιλοτιμήσατο τῷ δήμῳ Κωνσταντῖνος ὁ μέγας καθ' ὃν ὑπάτευε χρόνον, ὅπως ὀνομάσας αὐτοὺς οἷα ἐκ τοῦ παλατίου χορηγουμένοις. προσέθηκε δὲ τούτοις καὶ κρέα, καὶ οἶνον, καὶ ἔλαιον.* An illud recte panes Palatinos dici, quod e Palatio erogarentur, ambigo: malim quod palatinis præberentur. Alii fuere militares alii populares, *l. 7. C. Th. de an. civ.* Hunc vero Constantinianum canonem postea auxit Theodosius: nam huic rei cum LXXX. fere millia modiorum deputasset Constantinus Socrate teste lib. 2. cap. 13. Theodosius auxit modum, *l. pen. C. Th. de an. civ.* ut Marcianus *l. 2. tit. seq.* ut Romæ Aurelianus teste Vopisco. Constituitur autem hac lege, ne frumentum pro pane populo præbeatur, sed integrum id quidem pistoribus detur, deinde populo panis coctus: alioquin frumentum si erogetur non panis, id populus in alios usus facile convertet, ac postea cogetur panem sibi emere quem vendere potuisset.

II. IMPP. THEODOSIUS ET VALENTINIANUS AA. LEONTIO P. V. Auri statu-

ta

ta quantitas ad coemptionem frumentariam perpetuo sit dedicata, nec liceat cuiquam postea administratione urbicariæ potestatis percepta, aliquid ex eadem summa minuere, vel ad quoscunque alios usus convertere: sed sub gestorum testificatione certum fiat, & quod mancipibus mutui nomine datum est, & quod ab iisdem sit excepta omni concussione solvendum: eum autem qui hanc formam ausus fuerit inquietare, quantitatem, in qua suam calliditatem exercuerit, in duplum redhibere jubemus: & quidquid ex prædicta ratione adcrevit, ad cumulum ejusdem auri quantitatis & frumentarii tituli fomitem redundare: legisque hujus tenorem æneis tabulis incidi. DAT. V. KAL. DEC. CP. ARIOBINDO ET ASPARE COSS.

Ne præfectus urbi frumentariam pecuniam in alios usus convertat, alioquin tenebitur in duplum, & in id quod ex ea pecunia lucrifecerit. Et ut testato pecunia detur pistoribus mutui nomine ad coemptionem frumenti, utque vicissim testato frumenta coempta pistores conditis inferant. Mutuum hoc loco promutuum significat, & ideo Græci vertunt εἰς πρόχρειαν συνωνῆς, qui & in *l.* 40. §. *servus*, *ff.* de statulib. promutuum interpretantur πρόχρειαν, & in *l. ex conducto* §. *item cum quidam*, *ff. loc.* promutua, ἐν προχρείᾳ. In Harmenopulo corrupte ἐν προχειρίᾳ. Theodorus Hermopolites ad *l.* 1. *sup. de sentent. quæ pro eo quod int.* δέδωκέ σοι καὶ ἐν προχρείᾳ τὸ μίσθωμα τῶν τοιούτων χρόνων. Datur ergo pistorib. pecunia promutuo ex arca frumentaria, id est, in antecessum, ut vel eandem reddant vel frumentum & panes. Scio indebiti solutionem etiam promutuum esse: & aliam condictionem ex mutuo, aliam ex promutuo, quod alio tempore & loco demonstrabitur. Ait, *Excepta omni concussione*, Urbanicianus, qui pistorem concutierit, pistorem consortio addicitur, *l.* 2. *inf. de app. præf. urb.*

De Annonis civilibus.

TIT. XXV.

I. IMPPP. THEODOSIUS, ARCADIUS ET HONORIUS AAA. PROCULO P. V. Annonas publicas non tam titulis dignitatum, quam singulorum viritim meritis attributas divi Constantini liberalitate, sane claruit. Ideoque nihil ex his scholarum nomine vindicetur, sed pro uniuscujusque merito quæ sunt concessa serventur: ut quicunque perceptarum annonarum emolumenta vel in heredes proprios jure sanguinis transfuderunt, vel in extraneos distractionis titulo transcripserunt: maneat quod gestum est, vel hereditatis merito, vel alienationis arbitrio. DAT. VIII. KAL. JUL. CP. ARCAD. A. II. ET RUFINO COSS.

Hæc constitutio abrogat *l.* 8. & 9. *C. Th. de an. civ.* Dederat Constantinus panes civiles scholis, quæ sunt sub dispositione magistri officiorum XI. ut ait Justinianus in *l. ult. sup. de loc.* Notitia X. recenset, Scutariorum primam, secundam, tertiam, Agentium in rebus, Armaturarum seniorum, Armaturarum juniorum, Gentilium seniorum, Gentilium juniorum, Scutariorum sagittariorum, Scutariorum clibanariorum. Undecima est fabricensium schola. Ex hac largitate Constantini orta est quæstio, utrum eos panes singulis scholaribus dedisset, an scholæ & universitati, non abs re. Nam si scholæ dedit, in schola manent semper, nec vendi vel in heredem ab scholari transmitti possunt. Si personis singulorum, contra. Illæ leges scholæ favent. Hæc interpretatur datos meritis singulorum viritim (sic legendum, ut Græci καθέκαστον, non *virorum*) & ideo alienationem & transmissionem eorum esse.

II. IMP. MARTIANUS A. TATIANO PP. Centum vigintiquinque modios frumenti præter solitum canonem per singulos dies de præsenti sexta indictione ex die Kalendarum Januarii nomine peritteumatis de horreis publicis hujus almæ urbis insita nostræ pietatis liberalitate tribuimus: datis sacris apicibus ad sublimissimam quoque per Orientem præfecturam, quibus possit, & modum nostræ donationis agnoscere, & incunctanter præbere quæ jussimus, quam modiationem jugiter & in perpetuum civibus nostris debere conferri, valitura in ævum hac lege sancimus.

Hæc constitutio annonis urbis Constantinopolitanæ adjicit modios CXX. diurnos, nomine parapeteumatis. Sic habent veteres libri omnes, non peritteumatis, rectissime: id autem est tesseræ nomine, quæ πεττὸς a Græcis appellatur, & πέτευμα, & παραπέτευμα, cui etiam Martianus suæ pietatis nomen inseri jubet, sumpto plane exemplo ex *l.* 2. *inf. de frum. Alex.* De annonis diximus pleraque alia libro decimo, quæ repetere neque moris est, neque instituti nostri: quod quisque locus exigit, id breviter simul ac cumulate præstari satis esse ducimus.

De Mendicantibus validis.

TIT. XXVI.

I. IMPPP. GRATIANUS, VALENTINIANUS ET THEODOSIUS AAA. AD SEVERUM P. V. Cunctis affatim quos in publicum quæstum incerta mendicitas vocavit, inspectis, exploretur in singulis & integritas corporum, & robur annorum, atque inertibus, & absque ulla debilitate miserandis necessitas inferatur, ut eorum quidem, quos tenet conditio servilis, proditor studiosus & diligens dominium consequatur: eorum vero, quos natalium sola libertas prosequitur, colonatu perpetuo fulciatur, quisquis hujusmodi lenitudinem prodiderit ac probaverit, salva dominis in eos actione, qui vel mendicitatis subeundæ consilium præstiterunt. DA. XII. KAL. JUL. PATAVI ANTONIO ET SYAGRIO COSS.

Annonæ populares dabantur domorum possessoribus & mendicis invalidis, non validis. Validi, si servi sint, dominum mutant, & delatori acquiruntur, domino pristino servata actione servi corrupti. Si liberi, delatoris coloni perpetui efficiuntur. Ait, *lenitudinem*, id est, inertiam & ignaviam, ut *l. hi quos, C. Th. de accus.* cujus fuit olim propria actio quædam, quæ dicitur τῆς ἀργίας γραφή, Nov. 80. per quam huic constitutioni abrogatur. Valerius 2. c. 6.

De Nautis Tiberinis.

TIT. XXVII.

I. IMPP. VALENTINIANUS ET VALENS AA. AD SYMMACHUM P. V. Qui navem Tiberinam habere fuerit ostensus, onus reipublicæ ne-

necessarium agnoscat. Quæcunque igitur navigia in alveo Tiberis inveniuntur, competentibus & solitis obsequiis mancipentur: ita ut nullius dignitas aut privilegium ab hoc officio vindicetur. DAT. VIII. ID. OCT. ALTINO DIVO JOVIANO ET VARRONIANO COSS. A

Ne quis dignitate vel privilegio ullo navem quam habet in Tiberi, excuset a subvectione canonis pop. Romani.

De Frumento Alexandrino.

TIT. XXVIII.

I. IMPP. HONORIUS ET THEODOSIUS AA. ANTHEMIO PP. In æstimatione frumenti, quod ad civitatem Alexandrinam convehitur, quidquid de crithologia, & zygostasii munere, & pro nauclerorum tuenda substantia eminentia tua disposuit, roboramus: atque ut curialibus prædæ auferatur occasio, jubemus eos ad hujusmodi sollicitudinem affectandam nunquam accedere, sed designata officia tuis provisionibus examinata sollicitudinem prædictam implere. DAT. V. KAL. FEBR. CP. HONORIO IX. ET THEODOSIO V. AA. COSS. C

Lex est de canone frumentario pop. Alexandrini. Lex I. de canone pop. Romani, vel Constantinopolitani advecto ex Alexandria, ut quod tota Ægypto Alexandriam convehitur, æstimetur, excutiatur, & admetiatur in Alexandria, ne quid naucleri id Romam subvehentes ex eo usurpent, vel ne quid ex ea re subeant discriminis, forte vel non tale, vel ampliorem modum suscepisse insimulantur. Qui in Alexandria frumento suscipiendo, & excutiendo præfectus est, κριθολόγος appellatur, qualem & apud Opuntios fuisse Plutarchus refert in hellenicis. Qui admetiendo, ζυγοστάτης: de quorum munere, quæ disposuerat Anthemius PP. Orientis, hæc constitutio probat. Græci vertunt, ὁ ἐρχόμενος σῖτος ἀπὸ Ἀλεξανδρείας κριθολογείσθω εἰς Ἀλεξάνδρειαν καὶ στατμιζέσθω. Adjicit, ut hæc munera gerant non curiales Alexandrini, sed Præfectiani ab Anthemio probati & ordinati. D

II. IMPP. THEODOSIUS ET VALENTINIANUS AA. ISIDORO PP. Diurnos centum & decem modios alimoniis Alexandrinæ civitatis addi decernimus, ut nemo privetur eo, quod nunc usque percipit, & perissochoregiæ nomen penitus amputetur & tesseræ designentur, & nostræ pietatis nomine censeantur. DAT. PRID. NON. JUN. CP. ISIDORO ET SENATORE COSS. E

Alexandria, quam Procopius sophista τῆς οἰκουμένης βάραθρον appellavit, Strabo τῆς οἰκουμένης μέγιστον ἐμπορεῖον, multa habuit præcipua, *l. 56. & seq. sup. de decur. l. ult. sup. de legat.* & proprium canonem, ut utraque Roma, quem hæc constitutio auget eo adjuncto ut perissochoregiæ, id est, supererogationis nomen penitus amputetur, qua loquendi forma & superexactionem περισσοπραξίαν vocant, id est, ne hæc Imperatorum largitio supererogatio appelletur, sed tesseræ Theodosianæ: ut parapeteumata Martiana ex *l. 2. sup. de an. civ.*

De Alexandriæ primatibus.

TIT. XXIX.

I. IMPP. THEODOSIUS ET VALENTINIANUS AA. ISIDORO PP. Corporatos civitatis Alexandrinæ repurgandi fluminis onere liberamus, & pro tenore dispositionis tuæ quadringentos solidos ex dinumio vectigali memoratæ civitatis præcommodari decernimus: ita ut ex titulo navium modis omnibus repensetur. DAT. PRID. NON. JUN. CP. ISIDORO ET SENATORE B COSS.

Ut corporati urbis Romæ privilegiarii sunt, sicut traditum est tit. XV. ita & corporati Alexandriæ, quos specialiter hæc lex facit immunes ab onere purgandi Nili, & in eam rem ex dimumio vectigali accommodari decernit solidos quadringentos. Vectigal proprie significat quod fisco vel Reip. præstatur pro mercibus quæ importantur vel exportantur, ἐξαγώγιον. Justinianus vocat in *edicto de Alexandrinis*, & Strabo lib. XVII. In Alexandria vectigalia alia ἐξαγωγικά, alia εἰσαγωγικά facit. Dinummium autem appellatum videtur a præstationis quantitate & modo. Quod fuerit ex eo exagogii titulo sumptum, id impleri jubet ex titulo naulorum.

De Jure reipublicæ.

TIT. XXX.

I. IMP. ANTONINUS A. DIONYSIO. Si quid adversus rempublicam indefensam in ea specie, in qua neque defensores creati fuerint, neque ut crearentur placuerit, statutum est: actionibus ejus nihil præjudicatum est.

Contra civitatem indefensam dicta sententia non valet: qua in re comparatur pupillo adolescenti.

II. IDEM A. APHRODISIO. An respublica, in cujus locum successistis, ideo quia satisfecisse vos debito proponitis, jus pignoris in eo fundo habeat apud suum judicem quæritur: si enim neque beneficio sibi concesso id jus nacta est, neque specialiter in obligatione pignoris sibi prospexit, causa ejus non separatur a ceteris creditoribus, qui habent personalem actionem.

Respublica tacitam hypothecam non habet nisi ex privilegio, *l. Antiochensium, ff. de reb. auct. jud. poss.* ergo nec is qui Reip. successit soluto debito. Successio tamen privilegium in personali actione ei dabit quod habuit Resp. *l. sup. qui pot. in pig. hab. l. bonis, ff. de reb. auct. jud. poss.* Fisci melior est conditio. Accursius confundit fiscum & Remp. male.

III. IMP. ALEXANDER A. SATURNINO. Rempublicam ut pupillam extra ordinem juvari moris est.

Resp. circumscripta in integrum restituitur perinde ac pupillus vel adolescens, *l. 1. sup. de off. ejus qui vic. alic. jud. obt. l. 4. sup. quib. cau. ma. in int. rest.* Quid hic hærent interpretes? Resp. quamlibet civitatem significat.

IV. IMPP.

IV. Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Urbano. Si secundum legem civitatis respublica, cujus meminisfti, ruina collapsis ædificiis tuis distraxit aream: nihil contra hujus legis tenorem rector provinciæ fieri patietur.

Probatur lex municipalis, quæ ruina lapsorum ædificiorum aream addicit fisco: merito: Cur enim ea non refecisti aut restituisti? qua ratione & Vespasianus vacuas areas occupare & ædificare, si possessores cessarent, cuicunque permisit, auctore Suet. & Victore.

De Administratione rerum publicarum.

Tit. XXXI.

I. Imp. Philippus A. Crescentiae. Fundum vectigalem si suis quibuscunque temporibus debitæ quantitates inferuntur, invito possessore auferri non posse manifestum est.

Agri civitatum dati in emphyteusim non revocantur, nisi emphyteuta in solvendo canone per triennium cessaverit, *l. 2. sup. de ju. emphyteut.* Post triennium Reip. committuntur.

II. Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Julio et Zenodoro. Contra eos qui rempublicam administrantes, per officii necessitatem sub conditione relicti fideicommissi satis accipere debuerunt quanti reipublicæ interest satis non esse acceptum, dirigendam actionem prospicitis. PP. VII. Kal. Dec. CC. Coss.

Repetita est in *l. ult. sup. ut in poss. leg.* Administratores rerum publicarum si fideicommissi condicionalis civitati relicti caveri sibi non curaverint, Reip. tenentur in id quod interest.

De Vendendis rebus civitatis.

Tit. XXXII.

I. Imp. Antoninus A. Herculiano. Si sine ulla conditione prædia vendente republica comparasti, perfecta venditione nulla ratione vereris, ne adjectione facta auferri tibi dominium possit: tempora enim adjectionibus præstitura ad causas fisci pertinent, nisi si qua civitas propriam legem habeat.

De hac lege scripsimus Obs. 2. c. 24. & *l. 4. de fide hast. fisc.*

II. Impp. Valerianus et Gallienus AA. Quamvis incrementum conductioni factæ publici prædii videtur offerri, non tamen additamenti specie oportet fidem locationis infringi, præsertim cum tantum jam temporis ex contractu decessisse proponas.

Ut post venditionem factam a Rep. adjicere non licet, ita nec post locationem, præsertim, inquit, cum jam; &c. Nam & post certa tempora venditioni vel locationi fiscali adjicere non licet.

A III. Imp. Leo A. Erithrio PP. Si quæ hereditatis, vel legati, seu fideicommissi, aut donationis titulo domus, aut annonæ civiles, aut quælibet ædificia vel mancipia, ad jus inclytæ urbis, vel alterius cujuslibet civitatis pervenerant, sive pervenerint: super his licebit civitatibus venditionis pro suo commodo inire contractum, ut summa pretii exinde collata ad renovanda sive restauranda publica mœnia dispensata proficiat: indefessa vero cura prospicientes, ne quis adversus civitatum commoda quidquam moliri possit incommodi, sed sine ulla fraude, seu nundinatione, vel colludio, seu conniventia hujusmodi venditiones procedant: hoc in B posterum observandum esse censemus, ut siquidem ad hanc inclytam urbem, domum, vel civiles annonas, aut alia quælibet ædificia vel mancipia pertinentia contigerit venundari, non aliter nisi imperiali auctoritate vendantur: in provinciis vero præsentibus omnibus, seu plurima parte tam curialium, quam honoratorum & possessorum civitatis, ad quam res prædictæ pertinent, propositis sacrosanctis scripturis, singulatim unumquemque eorum, qui convenerint, jubemus sententiam, quam putent utilem patriæ suæ designare: ut ita demum decreti recitatione in provinciali judicio interveniente, emptor competentem possit habere cautelam. C Hos autem venditionum contractus, sive jam completi fuerit, sive postea ineundi fuerint, stabiles esse censemus.

Ut prædia, mancipia, panes civiles ad urbem Constantinopolitanam pertinentes non vendantur, nisi auctoritate principis, ut ad alias civitates pertinentia, non nisi decreto curiæ insinuato præsidi provinciæ. Et ut decretum fiat propositis sacrosanctis Evangeliis quasi Deo teste: & pretium inde collectum operibus publicis proficiat.

D *De Debitoribus Civitatum.*

Tit. XXXIII.

I. Imp. Antoninus A. Diadoto. Non prius debitorem reipublicæ honorem in republica subire, quam id quod debere constiterit, conventus exsolverit, tam meis quam divorum principum constitutionibus declaratur.

Debitores civitatis antequam solverint, ad honores invitari non possunt. Hoc ita si debitores sint ex administratione vel pollicitatione, non si ex mutuo, *l. rescripto, §. debitores, & seq. ff. de mun.* Si igitur quis E polliceatur Reip. ob honorem decernendum, tenetur ex pollicitatione nec honorem suscipere potest antequam pollicitationi satisfecerit. Tenetur & qui pollicetur ob honorem decretum, quo casu nihil debuit quo tempore honorem cœpit.

II. Imp. Constantinus A. Verino suo. Apud eos, quos superstites integris facultatibus esse pervideris, vel quorum heredes incolumia retinent patrimonia, sortes reipublicæ perseverare debebunt: ita tamen ut annuas usuras suis quibuscunque temporibus exsolvant, cum simul & Reipublicæ utile sit retinere idoneos debitores, & ipsis

ipsis commodum cumulum debiti minime nutriri. Et quia nefas est, obnoxiis corporibus alienatis, circumscribi civitates, placuit, si quis debitor reipublicæ civitatis quippiam ex eo patrimonio, quod habuit cum pecuniam reipublicæ sumeret, donaverit vel distraxerit, vel qualibet in alium ratione contulerit: qualitate rei alienatæ perspecta; atque omnibus debitoris facultatibus consideratis, quas habuit, cum ei pecunia crederetur: pro rata ab eo, qui ex debitoris facultatibus aliquid detinet, ex sorte atque usuris postulari: itaque quoties minus idoneum deprehenditur ejus patrimonium, cujus nomen civitati alicui invenitur obnoxium: judex omni diligentia & solicitudine debebit inquirere, ad quos ex qualibet conditione transierint debitoris facultates: ut singuli æqua æstimatione habita, pro rata rerum quas possident, conveniantur: personalem actionem contra eum habituri debitorem, qui ipsis solventibus liberatur. Ab eo autem a quo constat fortunarum suarum partem maximam recessisse, etiam reliquam portionem, quæ apud eum resederit, transferri ad idoneum oportebit. Quod si quispiam debitor reipublicæ civitatis fisco nostro locum fecerit, emptores qui ex fisco nostro comparaverint, manifestum est secundum jus vetus & rescripta divorum constitutionesque nostras nullam debere molestiam sustinere. Quod si quis debitor non comparuerit, vel certa omnia sua ita consumpserit, ut nemo aliquam rem ex ejus bonis possideat: id debitum convenit ad dispendium reipublicæ pertinere, ideoque cura patris civitatis apud idoneos, vel dominos rusticorum prædiorum pecunia collocanda est. PP. KAL. FEB. VOLUSIANO ET ANNIANO COSS.

Primum hoc constituitur, ne idonei debitores civitatum inquietentur in sortes, quæ usuras pariunt quotannis. Solvent ultro si nolint cumulum debiti nutriri. Tum ut a debitore civitatis bonis quibusdam venditis, quæ tempore contractus habuit, pro rata emptor teneatur in sortem & in usuras, in reliquum debitor pro rata eorum, quæ retinuit, maxima parte vendita, ut quod debitori restat in emptorem transferatur, atque ita ab eo solidum exigatur. Manifestum est emptorem non teneri hypothecaria, quia possessio ab eo non avocatur, & contractam fuisse hypothecam lex non dicit. Quod enim ait, *Obnoxiis corporibus*, μετωνυμία est, pro patrimonio ejus cujus nomen, ut paulo post loquitur, civitati obnoxium est. Manifestum est non teneri Pauliana, quia venditio non rescinditur. Sed actione personali tenetur, quasi debitor in sortem & in usuras pro rata bonorum, quæ a debitore emit, ex hac lege, quam, nisi quid addidit Tribonianus, ante Constantinum obtinuisse arguet *l. ult. inf. quo quisque ord. conv.* Quod autem solverit, a debitore principali recipiet quasi empto nomine actione cessa, vel etiam sine cessione, utili suo nomine ad exemplum personalis, qua reus principalis Reip. tenetur, *l. 1. sup. de obl. & act.* Deinde lex duos ponit casus, quibus eversio facultatum debitoris Reip. periculo cedit, nisi quod salva est actio in partem civitatis: unus est, si bona debitoris publicata sint, quæ res non perimeret hypothecam si contracta esset. At si nulla fuerit hypotheca contracta, bona ad fiscum transeunt sine onere æris alieni, & a fisco rursus ad emptorem. Dico, si publicata sint, quoniam lex ait, *Fisco locum fecerit:* quæ verba ita accipi reperio in *l. 5. sup. de jur. fisc. l. 3. C. Th. de bon. pros.* Quod si ob cessationem solemnium functionum occupata sint & distracta, etiamsi fuerit contracta hypotheca, perimetur & fisci, vel ejus, qui a fisco emerit, potior erit causa, quoniam antiquior in hypotheca bonorum fiscus censetur, *l. 1. sup. si propt. pub. pens.* ac multo minus emptor tenebitur personali actione. Sed si debitoris Reipub. hereditatem quasi vacantem fiscus vendiderit, emptor Reipubl. tenebitur, *l. 1. sup. de hered. vend.* nec ei proficiet constitutio Zenonis, quæ emptorem de proprietate vel hypotheca interpellari vetat, non de statu, non de debito hereditario. Alter est, si debitor copiam sui non faciat, & bona mobilia, quæ habuit tempore contractus, nusquam appareant: Igitur apud rerum immobilium possessores & idoneos, non dissolutos vel luxuriosos a patre civitatis pecunia collocari debet: alioquin ipse tenebitur. De patre civitatis scripsi satis in *l. 3. sup. de his qui spons. mun. suscep.*

De Periculo nominatorum.

TIT. XXXIV.

I. IMP. GORDIANUS A. SEVERINO. Hi qui a te collegaque tuo magistratus creati sunt, etiamsi maxime fidejussores non exegistis, tamen si per id temporis, quo magistratus honor deponebatur, solvendo fuerint, periculo vos creationis non fecerunt obnoxios ex eo, quod casu aliquo patrimonium eorum mutilatum sit: cum cessationi suæ id debeant imputare, damnaque reipublicæ (si qua ob culpam eorum passa est) sarcire, qui cum nomine publico eos convenire potuissent, id facere supersederunt.

Duumviri solent sibi successores nominare, ex qua nominatione Reip. obligantur, si successores tempore depositæ administrationis, pari rationi faciendæ pares non sint, nec ab eis creationis tempore creatores satis exegerint: quod si tempore depositi honoris solvendo sint, etiamsi ab eis creatores satis non exegerint, non tenentur, *l. ordine, §. 1. ff. ad municip.* Sed si forte postea lapsi sunt facultatibus, damnum Reipub. præstabunt, quorum culpa tardius sunt ab eis rationes exactæ.

II. IDEM A. RUFINO. Si successoris tui successor non idoneum loco suo magistratum denominaverit, administrationis ejus periculum ad tuam personam spectare nequaquam potest: etenim nominati successoris duntaxat quisque periculum suscipere compellitur, nec ad nominatoris nominatorem manus jure porrigi possunt.

Nominati successoris periculum nominatorem nominantis non tenet, ut si ego te nominavero, tu Titium, Titii periculum me non tenet. Idem si ego pro te fidejussero, tu tibi successorem nominaveris, *l. libertus, §. pen. ff. ad municip.* Non si pater filio consenserit ad decurionatum, & filius sibi successorem nominaverit. Plus ergo tenetur pater quam fidejussor, plus est quam fidejussor, & quasi reus ipse, *l. 7. ff. eod.* quod summe notandum.

De Periculo eorum qui pro magistratibus intervenerunt.

TIT. XXXV.

I. IMP. ANTONINUS A. AUGUSTALI. Fidejussorem magistratuum in his, quæ ad reipublicæ administrationem pertinent, teneri, non

in

in his, quæ ob culpam vel delictum eis pœnæ nomine irrogentur, tam mihi, quam divo Severo patri meo placuit.

Superior titulus eſt de nominatoribus magiſtratuum, hic de fidejuſſoribus: utrique Remp. ſalvam præſtare ex magiſtratuum adminiſtratione debent, non etiam ex nominatione ſucceſſorum ab eis facta honore depoſito. Et rem, non pœnam vel multam, quæ extra rem accedat, ut ſi magiſtratus pecuniam Reip. intervertit, fidejuſſor ejus tenebitur in ſortem, non in pœnam, ſi qua illi ob eam cauſam infligatur: & hoc eſt quod ait hæc conſtitutio, quam ſignificari puto in *l. fidejuſſores, ff. de fidejuſſ.* Patris aliam eſſe conditionem arbitror. Hic enim plus quam fidejuſſor vel nominator eſt, ut dixi *l. 2. ſup. tit. prox.*

Quo quiſque ordine conveniatur.

TIT. XXXVI.

I. IMP. ANTONINUS A. LUCIANO. Et ſi duobus ſimul cura pecuniæ civitatis, non tamen ſeparatis portionibus, mandetur, ſinguli non pro virili portione, ſed in ſolidum reipublicæ obligantur. Cum autem de indemnitate civitatis ejus quæritur, prius ejus bona, qui adminiſtravit, ac mox (ſi ſatisfieri non poterit) collegæ conveniuntur. Vos tamen, qui heredes unius ex curatoribus extitiſtis, damno, ſi quod poſt mortem ejus dolo vel culpa collegarum acceſſit, onerari non eſt rationis.

Plures ſunt qui pro eo obligantur qui honorem vel munus aliquod publicum geſſit, nominator, fidejuſſor, collega, pater. At quo ordine conveniantur videamus. Puto ſeparanda eſſe munera a magiſtratibus. Duæ poſteriores leges hujus tit. ſunt de muneribus. Duæ priores de magiſtratibus. Si munus duobus injunctum ſit ſeparatis portionibus, hic ordo ſervatur, fidejuſſor, nominator, collega, *l. 2. inf. hoc tit. l. 3. ſup. de con. fiſ. deb.* Si pro indiviſo, hic collega, fidejuſſor, nominator, *d. l. 2. l. adverſus, ſup. de mag. conu.* Collega, quia conreus hoc caſu. Fidejuſſor, quia propius ſemper accedit ad reum quam nominator. In magiſtratibus ordinis ratio eadem eſt, ſive duo creati ſunt magiſtratus diviſis actibus adminiſtrationis, ſive indiviſis, puta, ut fidejuſſor primum excutiatur, tum nominator, deinde collega, *l. 3. & 4. hoc tit. l. Imperator, ff. ad municip.* & notandum quod ait *l. 3. In magiſtratibus,* quaſi idem non ſit conſtitutum in muneribus: Nam magiſtratus non omnimodo ſunt conrei. Nec enim ſi depoſito honore ambo ſolvendo ſint, in ſingulos eſt actio in ſolidum, ſicut in eos quibus pro indiviſo munus injunctum eſt, *l. ſi pupillus, ff. de adm. tut.* Sic & ſi unus ex eis ſolvendo non ſit, ad collegam quaſi conreum non venitur inexcuſſo inopi fidejuſſore ac nominatore, *d. l. Imperator.* Reum principalem qui munus vel honorem geſſit, ante hos omnes eſſe conveniendum conſtat, ac proinde etiam patrem ejus, argumento eorum quæ diximus, *l. 2. de per. nom. & tit. præced.* Hæc eſt hujus quæſtionis definitio. Adjicit hæc *l. 1.* uno ex curatoribus pecuniæ publicæ defuncto, heredem ejus pro collega non teneri ex ea cauſa, quæ non habuit locum eo vivo. Et ita omnibus idoneis defunctis, dicerem inter heredes periculum non eſſe commune in eo quod poſt mortem unius heredis dolo vel culpa contigerit, *l. tutores, §. tutoribus, ff. de adm. tut.*

II. IMP. GORDIANUS A. VALERIANO. Quotiens duobus non ſeparatim, ſed pro indiviſo munus injungitur, & ita ut unuſquiſque eorum periculo ſoliditatis videatur obſtrictus: munus ad nominatorem prius quam utrique, qui id munus adminiſtraverunt, ſolemniter fuerint excuſſi, nulla ratione porrigi poſſunt. Si vero ſeparatis portionibus ad munus nominati ſunt: prius pro portione conveniantur, qui adminiſtraverint, item fidejuſſores eorum, ſi nec ab his quidem indemnitas fuerit ſervata, tunc demum creatorem, ac ſi ne his quidem ſufficiat, noviſſime participem muneris conveniri debere præſes non ignorat.

Duobus creatis curatoribus Reipub. vel duumviris pro indiviſo, id agitur tacite ut vice mutua obligentur in ſolidum: & male in *l. ſeq.* additum eſt quibuſdam Codicibus, *hoc expreſſo*, & in hac ſcriptum, *ſoliditatis*, cum ex vet. ſit legendum, *ſodalitatis*, id eſt collegii: cetera expoſuimus *l. 1.*

III. IMPPP. CARUS, CARINUS, NUMERIANUS AAA. THEODORO. Si ita duumviri creati eſtis, ut mutuo periculo teneamini, in dubium non venit, vicariis damnis vos eſſe obſtrictos, cum in magiſtratibus prius nominatores conveniendos eſſe, hoc quod in perſona veſtra cuſtodiri deſideratis conſtitutum eſt.

Certum eſt Duumvirorum creatorum pro indiviſo commune eſſe periculum. At non ante ex facto alterius alter convenitur, quam creatores excuſſi fuerint. Hoc enim in magiſtratibus conſtitutum eſt: qui idem ordo non ſervatur in muneribus. *Cum*, pro *quamvis*, *l. 60. Cod. Th. de appellat.*

IV. IMPP. DIOCLETIANUS ET MAXIMIANUS AA. DIONI. Cum te & collegam tuum magiſtratus veſtri tempore publicum fœnus collocaſſe proponas, nec potuiſſe debitum a quibuſdam reipublicæ reſtitui, cum paratus ſis pro te id, quod ſolus geſſiſti, reipublicæ ſatisfacere, conſequens eſt, rempublicam, ſi ſeparati actus veſtri contractus fuerint, ſucceſſores collegæ tui, vel rerum ejus poſſeſſores prius ob perſonam ejus congredi: & ſi ſolida indemnitas reipublicæ ſervata non fuerit, nominatores ejus interpellare, ac poſtremo loco, ſi quid ex nomine tui collegæ defuerit, ob culpæ nexum te interpellare: priores enim nominatores veluti fidejuſſores placuit obſtringi.

Ait *Si ſeparati*. Dati quidem ſunt pro indiviſo, ſed diviſerunt inter ſe adminiſtrationem, quæ res vice mutua periculo non liberat. Ceterum idem ordo ſervatur, qui ſervaretur ſi ſeparata initio fuiſſet adminiſtratio. Ait, *Ob culpæ*. Sic in *l. Imperator, ff. ad municip.* eademque ratio eſt in muneribus, veluti in tutelis, *l. 1. §. uſque adeo, de tut. & rat. diſt.* in quo placet quod Hugolinus ſcripſit, negationem ſupereſſe illo loco. *Si non contutor, l. 6. ſup. arb. tut.*

Ne quis liber invitus actum gerere cogatur.

TIT. XXXVII.

I. IMP. ALEXANDER A. URBICO. Si ut proponis decreto ordinis ad libertatem ductus es, non debere te invitum actum reipublicæ ad-

miniſtrare, curator reipublicæ non ignorat: præ- A
ſertim cum ſervi hujuſmodi officia adminiſtrare debeant.

Ut privati ſervos actores habent, ita Reſp. præpoſitos pecuniis dandis & ſuſcipiendis, ſtipulationibus contrahendis, rationibus domini tractandis, qui ſunt ſub diſpoſitione curatorum Reip. vel Kalendarii vel patris civitatis, *l. 1. inf. de ſolut. & lib. deb. civ.* Liberis actoribus non utuntur, & ideo plerique ad actum gerendum ſe venire patiuntur, *l. 6. §. irritum, ff. de inj. rup.* atque ita capite minuuntur. Sola tamen actus geſti ratio caput non minuit, *l. liberos, ſup. de lib. cav.*

II. IMPP. DIOCLETIANUS ET MAXIMIANUS AA. TIBERIO. Si cum ingenuus eſ- B
ſes ad actum gerendum a republica compelleris: auxilium præſidis & juris præſidia, prout uſus exigebat, implorare potuiſti.

Poteſt liber ſua ſponte Reip. actum gerere, non invitus, quia ſervile officium id eſt.

Sumptus injuncti muneris ad omnes collegas pertinere.

TIT. XXXVIII.

I. IMPP. DIOCLETIANUS ET MAXIMIA- C
NUS AA. DIOSCORO. Cum ad munus exhibendarum angariarum cum aliis creatus, a conſortibus muneris ſolicitudine deſerta ſolum te functum eſſe proponas: ſumptuum detrimenta, ſi qua acciderint, collatione eorum, quos munus oportuerat participare, proviſione præſidis dividentur. Quod ſi & a te obſequium derelictum eſſe cognoverit: quid cenſuræ publicæ congruit, non ignoret.

Pluribus curatoribus creatis ad cogendas angarias, ſi unus coegerit, alii ceſſarint, ceſſatores ſumptus in eam rem factos agnoſcent pro rata. *Si qua*, inquit, *acciderint.* Nam plerumque ſolet eſſe ſine ſumptu, ut diximus in *l. 1. ſup. quemad. civ. man. ind.* Si omnes ceſſarint, præſidis provinciæ coercitio eſt. D

De iis qui ex officio quod adminiſtraverunt conveniuntur.

TIT. XXXIX.

I. IMP. ANTONINUS A. OCTAVIO. Fœnoris reipublicæ, quod non tua culpa perditum eſſe apparuerit, ſufficit ſortis damnum, non etiam uſurarum ejus ſuſtinere. E

Qui ex contractu pro debitore Reip. obligatur, veluti fidejuſſor, & in ſortem tenetur & in uſuras, *l. 2. §. ult. ff. de adm. rer. ad civ. pert.* Qui ex officio, quod adminiſtravit, ut puta Duumvir vel pater civitatis, qui non ſatis caute pecuniam publicam fœnori occupavit, in ſortem tantum non in uſuras. Pro pecunia quam ipſe habet etiam in uſuras. Pro alio in ſortem tantum, ſi nulla ejus fraus vel culpa lata arguatur, *l. ult. in prin. ff. eod. l. Lucius, §. Paulus, ff. ad municip. l. cum quidam, §. pen. ff. de uſuris.*

De Solutionibus & liberationibus debitorum Civitatum.

TIT. XL.

Liberationis verbum ad obligationem refertur. Solutionis ad obligationem, vel ad nummos. Si ad obligationem, æque patet ac liberationis, *l. ſolutionis, ff. ſolut.* cui ex inſcriptione conjungenda eſt *l. liberationis, ff. de verb. ſign.* In hoc tit. & in generali de ſolutionibus & liberationibus, ſpecialiter refertur ad nummos, & ob id numeratio dicitur frequenter, vel ad aliam rem debitam. Sic & liberatio ſpecialiter ad eam, quæ ex ſolutione debitori contingit, vel non. Ergo de ſolutionibus & liberationibus, id eſt, de ſolutionibus ejus quod debetur; & liberationibus quæ ex eis debitori naturaliter contingunt. Interea tamen in titulo generali de aliis quibuſdam agitur, quæ ſpecie & jure ſolutionis cenſentur, veluti confuſione & compenſatione.

I. IMP. ALEXANDER A. QUATUORVIRIS & decurionibus Fabretenorum. Cautiones ſervorum publicorum ita demum firmam ſecuritatem debitoribus præſtant, ſi curatorum adſignantium vel eorum, quibus exigendi jus eſt, auctoritate ſubnixæ ſunt. Cum autem is qui exſolviſſe dicitur, ſolam ſcripturam actoris ſuſcipientis pecuniam promat: ea tantum defenſio conſuevit admitti, ſi quod exſolutum eſt, reipublicæ rationi profeciſſe doceatur. Sane curator veſter, ſi fraude ſervi conſtiterit effectum, ut interciperentur a curatore illatæ a debitoribus quantitates, de peculio ejus, quod eo modo deeſt, reſtituet.

Scripta eſt ad Quatuorviros, id eſt, magiſtratus Reipublicæ Fabretenorum, ut in veteri quadam inſcriptione Hiſpaniæ, *Quatuorviris & decurionibus Saborenſium:* & ideo paulo poſt ait, *Curator veſter*, id eſt, curator Reip. Cavetur autem ea, ut apochæ actorum Reip. ſecuritatem debitoribus non præſtent, niſi factæ ſint auctore & apochis adſignante curatore Reip. vel Kalendarii, niſi probetur pecuniam verſam in rem civitatis. Teneri curatorem Reip. de peculio, ſi fraude actoris pecunia a debitore civitatis ſoluta, intercepta, nec in rem civitatis converſa fuerit.

De Spectaculis & ſcænicis & lenonibus.

TIT. XLI.

I. IMPPP. VALENS, GRATIANUS ET VALENTINIANUS AAA. AD HESPERIAM PROC. AFRICAE. Non invidemus, ſed potius cohortamur amplectenda felicis populi ſtudia, gymnici ut agonis ſpectacula reformentur. Verumtamen cum primates viri populi ſtudiis ac voluptatibus grati eſſe cupiant, promptius permittimus, ut integra voluptas ſit, quæ volentium celebratur impenſis. DAT. VI. ID. MAR. TRIV. VALENTE V. ET VALENTINIANO AA. COSS.

Cum vetitum paulo ante fuiſſet gymnicum certamen, id edere volentibus ſua ſponte populi recreandi cauſa, hæc lex permiſit. Volentibus, inquam, non invitis, *l. qui dolo, §. 1. ff. ad leg. Jul. de vi publ.* Ait autem

autem populi studia, ut Cassiodorus, Studia sua populus in circo & in theatro habet pro parte quam diligit, & Suetonius in Caligula: Infensus turbæ faventi adversus studium suum.

II. Imppp. Gratianus, Valentinianus et Theodosius AAA. ad Valerianum p. v. Quisquis equos quos vel serenitas nostra, vel ordinarii consules tribuunt voluptatibus, ad commodum compendiumque privatum abduxerit: unius libræ auri condemnatione multetur. Dat. viii. Kal. Mai. Triv. Eucherio et Syagrio Coss.

Eum qui equos circenses in suos usus converterit, unius libræ auri condemnatione multari. B

III. Iidem AAA. ad Valerianum p. v. Eos qui agitandi munus exercent, illustris auctoritas tua nullis propter Circense certamen affici noverit oportere suppliciis. Dat. viii. Kal. Mai Triv. Eucherio et Syagrio Coss.

In agitatores præf. urbi coercitionem non habere, nisi si quid circa equestre certamen deliquerint. Hæc est Græcorum interpretatio.

IV. Imppp. Theodosius, Arcadius et Honorius AAA. Rufino pp. Si qua publicis porticibus vel in his civitatum locis, in quibus nostræ solent imagines consecrari, pictura pantomimum veste humili & rugosis finibus agitatorem aut vilem offerat histrionem, illico revellatur, neque unquam posthac liceat in loco honesto inhonestas adnotare personas: in aditu vero circi vel in theatri proscениis, ut collocentur, non vetamus. Dat. iii. Kal. Jul. Heracleae Arcadio A. et Honorio A. Coss. C

Scænici a Græcis appellantur thymelici, veluti mimi, histriones, ludiones: Hos constat esse famosos, & tribu moveri: specialiter thymelici dicuntur cantores, qui modos faciebant & saltationes. Hi non sunt famosi, & hos videntur intellexisse Greci *l. 4. ff. de his qui not. inf.* qui ita vertunt. *ἐκ ἔςι δὲ παιδικὴ τέχνη ἐδὲ ἀτιμωτοιὸς ἡ τῶν ἀθλητῶν καὶ τῶν λεγόντων ἐν τοῖς ὀλυμπίοις τὰ ἐνθύμια καὶ τῶν ἐκ ξυςῶ ἀγωνιζόμενων.* His lex illa adjungit agitatores, quos tamen hæc lex famosos, & inhonestos facit: quod vix aut ne vix quidem scio uti sine pugnantiæ confessione explicari possit: & ideo hac lege præcipitur ne scænicorum & agitatorum imagines honesto loco ponantur, quo principum collocari solent. D

V. Impp. Honorius et Theodosius AA. Anthemio pp. Nemo judicum ex quacunque civitate in aliud oppidum vel ex provinciæ solo equos curules, aurigas, bestias, histriones, cives tentet traducere: ne dum popularibus plausibus intemperanter serviunt, & publicarum rerum statum fatigent, & festivitatem impediant in cunctis oppidis celebrandam: ita ut si quis hanc violaverit jussionem, pœna teneatur ea quæ legum violatores persequitur. Dat. viii. Id. Aug. cp. Honorio viii. et Theodosio iii. AA. Coss. E

Ne præsides ex una civitate in illam, vel ex una A provincia in aliam equos circenses, agitatores, histriones, feras traducant, & ut suæ civitatis sive provinciæ voluptatibus quique deserviant: & huic præcepto apponit sacrilegii pœnam.

VI. Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Florentio pp. Lenones patres & dominos, qui suis filiabus vel ancillis peccandi necessitatem imponunt, nec jure frui dominii nec tanti criminis patimur libertate gaudere. Igitur tali placet eos indignatione subduci, ne potestatis jure frui valeant, neve quid eis ita possit adquiri: sed ancillis filiabusque (si velint) conductisve pro paupertate personis, quas sors damnavit humilior, episcoporum liceat, judicum etiam, defensorumque implorato suffragio, omni miseriarum necessitate absolvi: ita ut si insistendum eis lenones esse crediderint, vel peccandi ingerant necessitatem invitis, amittant non solum eam, quam habuerint, potestatem, sed proscripti pœnæ mancipentur exilii, metallis addicendi publicis: quæ minor pœna est, quam si præcepto lenonis cogatur quispiam coitionis sordes ferre, quas nolit. Dat. xi. Kal. Mai Felice et Tauro Coss.

Pater qui filiam prostituit, patriam potestatem amittit, dominus dominium, creditor pignus, redemptor pretium redemptionis, venditor manus injectionem, & pater dominusve, qui invitam detinuerit in prostibulo, in metallum damnatur. Solvuntur prostitutæ & liberantur lenonum obsidione interventu episcoporum, & judicum, & defensorum plebis, itemque mercede conducti ministri earum, veluti aquarioli. Sequitur septimæ constitutionis, quæ hoc titulo desideratur, summa ex LX. *βασιλικῶν* tit. 38.

VII. *Μηδεὶς πορνοβοσκείτω τῦ λοιπῦ, μηδὲ πόρος ἐντεῦθεν τοῖς λαργιτίοσιν εἰσαγέσθω: μήτε ἐν δέλω ἢ ἐλευθέραν προϊςάσθω τὶς: ἐπεὶ εὐτελὴς μὲν ὢν ὁ τῦτο ποιῶν πρὸς τῷ τιμωρηθῆναι, ἢ μεταλλίζεται ἢ ὑπερορίως ἐξορίζεται: ςρατείαν δὲ ἔχων ἢ ἐπιτήδευμα σεμνὸν, ἀπολλύτω ἢ αὐτὴν σὺν τῇ ὀσίᾳ: ὡσαύτως ἢ οἱ θυμελικοὶ τούτων ἀπεχέσθωσαν: εἰ δὲ δούλον εἴη τὸ προςαθὲν, παρὰ πάντος ἐκδικείσθω προῖκα, εἴτε ἀνὴρ, εἴτε γυνὴ, εἴτε κληρικὸς, ἢ μοναχὸς τῦτο ἐκδικεῖ: ταῦτα δὲ φυλαττέτωσαν οἱ μείζονες καὶ οἱ ἥττονες, ἢ αἱ τάξεις αὐτῶν ποινὴν ὑφορώμεναι, ἢ εἰς τὸ σῶμα ἢ εἴκοσι λιτρῶν.*

Ne quis deinceps lenocinium exerceat, & nullus reditus inde largitionibus inferatur, nullus ancillam, ingenuamve prostituat: alioquin humilior qui id fecerit coercitus metalli & exilii pœna damnabitur: honestior bona & militiam ac dignitatem amittet. His quoque abstineant thymelici. Quod si ancilla prostituta sit, ut gratuito vindicetur ab omnibus viris aut feminis, clericis aut monachis. Et uti hæc observent magistratus tam minores quam majores, & officia eorum corporis, & XX. librarum imminente pœna.

Tollit ergo hæc constitutio prostibula, & lenocinia, ut *Nov.* 14. Prostitutarum ancillarum ab hac injuria vindicationem & liberationem publicam facit, sicut liberorum venditorum, *l. ult. sup. de pal. qui fil. distr.* dum ne,

ne, ac si ab hostibus redemptæ, pro pretio pignori teneantur, sed solvantur statim, ac ne scænico quidem vel arenario hanc mulierum productionem licere concedit. Vectigal lenonum & meretricum tollit: quod & Alexander auctore Lampridio sacris largitionibus inferri vetuit, sed sumptibus publicis deputavit. Caligula exegit Suetonio auctore.

De Expensis publicorum ludorum.

TIT. XLII.

I. IMPP. DIOCLETIANUS ET MAXIMIANUS AA. MARCELLO. Cum præsidem provinciæ impensas, quæ in certaminis editione erogabantur, ad refectionem murorum transtulisse dicas, & quod salubriter derivatum est, non revocabitur: & solemne certaminis spectaculum post restitutam murorum fabricam juxta veteris consuetudinis legem celebrabitur. Ita enim & tutelæ civitatis instructo murorum præsidio providebitur, & instaurandi agonis voluptas confirmatis his, quæ ad securitatis cautionem spectant, insecuti temporis circuitione repræsentabitur.

Licere præsidi provinciæ ludorum expensas in murorum maxime necessariam refectionem conferre, ita tamen, ut post eorum refectionem rursus ludi populi voluptatibus exhibeantur.

De Aquæductu.

TIT. XLIII.

I. IMP. CONSTANTINUS A. AD MAXIMUM COM. S. L. Aquarum possessores, per quorum fines formarum meatus transeunt, ab extraordinariis oneribus volumus esse immunes, ut eorum opera aquarum ductus sordibus completi mundentur, nec ad alud superindictæ rei onus iisdem possessoribus attinendis, ne circa res alias occupati, repurgium formarum facere non occurrant. Quod si neglexerint, amissione possessionum multabuntur: nam fiscus prædium ejus obtinebit, cujus negligentia perniciem formæ congesserit. Præterea scire eos oportet, per quorum prædia aquæductus commeat, ut dextra lævaque de ipsis formis quindecim pedibus intermissis arbores habeant, observante officio judicis, ut si quo tempore pullulaverint, excidantur, ne earum radices fabricam formæ corrumpant. DAT. XV. KAL. JUN. GALLICANO ET SYMMACHO COSS.

Ut possessor per cujus prædium cloaca ducitur, cloacarium pensitat cloacæ purgandæ causa, ita & is per cujus prædium transit publicus aquæductus, vectigal præstat formarum aquæ abluendarum causa, *l. in venditione, ff. de act. emp.* & in libris Magonis & Vegojæ, *Aquarum*, inquiunt, *ductus per medias possessiones diriguntur, quæ a possessoribus ipsis vice temporum repurgantur, propter quod levia tributa persolvunt*. Adjicit hæc Constitutio, eos excusari a ceteris oneribus superindictitiis vel extraordinariis, & confiscari prædia per quæ aquæductus transit, si in eo repurgando cessarint possessores: & ut noxiæ arbores cura officialium judicis, quæ inferunt fabricarum ruinas, radicitus amputentur, nec circum aquæductus aliter habeantur, quam dextra lævaque intermissis pedibus XV. qua de re factum S. C. Ælio Tuberone & Fabio Maximo Coss. Julius Frontinus libro de aquæductibus refert.

II. IMPP. VALENTINIANUS, THEODOSIUS ET ARCADIUS AAA. PANCRATIO P. V. Si quis de cetero vetiti furoris audacia florentissimæ urbis commoda voluerit mutilare, aquam ad suum fundum ex aquæductu publico derivando: sciat eundem fundum fiscalis tituli proscriptione signatum privatis rebus nostris aggregandum. DAT. VIII. * OP. TIMASIO ET PROMOTO COSS.

Confiscari fundum in quem dominus aquam derivarit ex aquæductu publico sine permissu principis.

III. IIDEM AAA. ALBINO P. V. ROM. Eos qui aquæ copiam vel olim, vel nunc per nostra indulta meruerunt, usum aut ex castellis, aut ex ipsis formis jubemus elicere: neque earum fistularum, quas matrices vocant, cursum ac soliditatem attentare, vel ab ipso aquæductu trahere. Quod si quis aliter fecerit, non solum id quod prius jure beneficii fuerat consecutus, amittat, verum pro conditione quoque personæ severissima pœna plectetur. DAT. V. KAL. SEPT. ROM. TIMASIO ET PROMOTO COSS.

Aquam beneficio principis datam privatis duci debere ex castellis, vel ex ipsis formis, non ex fistulis matricibus, ex quibus aliæ succrescunt, vel ipso aquæductu. Rivos & fistulas usu deteri & lacerari, ut S.C. comprehensum fuisse idem Frontinus refert. Formas vocat conceptacula quælibet, quibus distinguitur aquæductus, Græci hoc loco vocant δοχεῖα.

IV. IMPP. ARCADIUS ET HONORIUS AA. ASTERIO COM. OR. Usum aquæ veterem longoque dominio constitutum singulis civibus manere censemus, nec ulla novatione turbari. Ita tamen ut quantitatem singuli, quem veteri licentia percipiunt, more usque in præsentem diem perdurante percipiant: mansura pœna in eos, qui ad irrigationes agrorum vel hortorum delicias furtivis aquarum meatibus abutuntur. DAT. KAL. NOV. CAESARIO ET ATTICO COSS.

Lex ait, *licentia*. Loquitur ergo de iis quibus aquæ publicæ usum jamdiu princeps concessit, & ne ejus modo fraudentur sancit, confirmans usurpatorum pœnam definitam, *l. 2. sup.*

V. IMPP. THEODOSIUS ET VALENTINIANUS CYRO PP. Si quis per divinam liberalitatem meruerit jus aquæ, non viris clarissimis rectoribus provinciarum, sed tuæ præcellentissimæ sedi cœlestes apices intimare debebit: condemnatione contra illum, qui preces moderatoribus insinuare conatur, quinquaginta librarum auri, & contra universos administratores, qui rescriptum per subreptionem elicitum suscipere moliuntur, proponenda: apparitoribus nihilominus eorundem virorum clarissimorum provinciæ moderatorum animadversionibus per vigorem tui culminis subjugandis: & amplissi-

pliſſima tua ſede diſpoſitura, quid in publicis thermis, quid in nymphæis pro abundantia civium conveniat deputari, quid his perſonis, quibus noſtra ſerenitas indulſit, ex aqua ſuperflua debeat impertiri.

Ut qui impetravit jus aquæ, reſcriptum inſinuet præf. prætorio, non præſidibus: ut præf. prætorio diſponat quid thermis publicis, quid nymphæis, quid privatis beneficio Principis ex aqua largiendum ſit. Nymphæa ſunt ædes publicæ quibus nuptias celebrant, qui ædibus carent ad choreas capacibus, ut Zonaras explicat in Leone magno. Inde *νυμφικὰ λουτρὰ*, ut Suidas interpretatur, *τὰ εἰς γάμους ἐκ τῆς ἀγορᾶς ἀπὸ κρήνης λαμβανόμενα*. Græci Nymphæa vocant Hydria, & in hanc & in ſequentem legem, & Socrates lib. 4. cap. 8. quæ refert in oraculo quodam chorearum nomine fuiſſe deſignata.

VI. Iidem AA. Cyro pp. Omnis ſervitus aquarum aquæductus Hadriani ſive domorum, ſive poſſeſſionum, ſive ſuburbanorum, ſive balneorum, vel per divinos affatus intimatos in quolibet judicio, vel per uſurpationem impertitos, penitus exprobretur: maluimus etenim prædictum aquæductum noſtri palatii publicarum thermarum ac nymphæorum commoditatibus inſervire. Et decernimus hanc diſpoſitionem modis omnibus in poſterum ſervari: nemini licentia tribuenda ab eodem aquæductu precibus oblatis uſum aquæ petere, vel eum audere perforare: ſcientibus his, qui qualibet ratione putaverint ad hujuſmodi molimen accedere, vel officio (ſi auſum fuerit inſtruere) vel minus inſtructis precibus parere, centena pondo auri multæ nomine fiſcalibus rationibus ſe eſſe illaturos. Super his ſancimus ſulcum publicarum aquarum nullis intra decem pedes arboribus coartari, ſed ex utroque latere decempedale ſpatium integrum illibatumque ſervari. Præterea de plumbeis fiſtulis ducentibus ad thermas, quæ Achillis nuncupantur, quas providentia tuæ magnificentiæ factas fuiſſe cognovimus, eandem formam ſervari cenſemus: etenim memoratas fiſtulas thermis tantum & nymphæis, quibus eminentia tua deputaverit, volumus inſervire: facultate præbenda tuæ ſublimitatis apparitoribus circumeundi ſine formidine domus, ſuburbana, balnea ad requirendum, ne qua deceptio vel ſuppreſſio, vel inſidiæ contra publicam utilitatem a quoquam penitus attentetur.

Pertinet hæc lex ad urbem Conſtantinopolitanam. Scripta enim eſt ad Cyrum præfectum prætorio Orientis cujus cura Theodoſius protulit pomœrium Conſtantinopoleos, auctore Zonara. Præfectum urbi appellant quidam male; cum epigrammata vocent *ὕπαρχον ἑώας*, id eſt, Præfectum prætorio Orientis ſub nomine Conſtantini, quaſi hic Cyrus ſit novus conditor Conſtantinopoleos.

Θεοδόσιος τόδε τεῖχος ἄναξ, καὶ ὕπαρχος ἑώας
Κωνσταντῖνος ἔτευξαν ἐν ἤμασι ἑξήκοντα.

Fuit igitur in hac urbe aquæductus quidam Adriani, de quo præcipua hæc Theodoſius ſancit, ut ne is ſerviat privatorum uſibus, ne ex reſcripto quidem principis, ſed palatio & thermis nymphæiſque publicis, & ut circa eum aquæductum arboribus x. pedes utraque ex parte vacui relinquantur: idemque conſtituit de fiſtulis ducentibus ad Achillis thermas, ut thermis tantum nymphæiſque publicis ſerviant. De aquæductu Adriani locus hic eſt ſingularis, atque adeo notandus. De thermis Achillis ita Georgius Cedrinus: *ἐγγὺς δὲ τοῦ καλουμένου στρατηγίου, Αἴαντος τε καὶ Ἀχιλλέως βωμὸν ἔθηκεν· ἔνθα καὶ νῦν τὸ τοῦ Ἀχιλλέως χρηματίζει λουτρόν*. Socrates item publici non thermarum nomine. Ait, *molimen*, ſic emendavi ex vet. cum vulgo perperam legeretur, *emolumentum*. *Vel officio*] Si officialis ejuſmodi preces inſtruxerit, *l. 2. ſup. de pet. bon. ſub.*

VII. Iidem AA. Eutychiano pp. Ad reparationem aquæductus hujus almæ urbis omnia vectigalia, quæ colligi poſſunt ex univerſis ſcalis hujus inclytæ urbis, & ex operariis, qui Cyziceni dicuntur, ad refectionem ejuſdem aquæductus procedere: illo videlicet obſervando, ut nemo eorum qui jus aquæ poſſident, quamcunque deſcriptionem ſuſtineant: nam exſecrabile videtur domos hujus almæ urbis aquam habere venalem.

Antea legebatur, *ex univerſis calculis*: emendavi, *ex univerſis ſcalis*, tam ex veteri ſcriptura, quam ex Græcorum metaphraſi. Verba ipſa proponam, *εἰς ἀνανέωσιν τοῦ ἀγωγοῦ τὰ παρεχόμενα εἰς τὰς σκάλας ἀναλισκέσθω*. Scalæ ſunt trajectus maritimi, qualis in regione ſexta ſcala Syzicæna, quæ *πέρασμα*. Juſtinianarum dicitur in *Nov. 69.* quod confirmat Stephan. iis verbis: *Συκαὶ πόλις ἀντικρὺ τῆς νέας Ῥώμης, ἡ καθ' ἡμᾶς Ἰουστινιαναὶ προσαγορευθεῖσαι*. Quamobrem Gyllio aſſentior ad finem orationis primæ *περὶ Ἰουστινιανοῦ κτισμάτων*, legenti *Juſtinianis* pro *Jucundianis*, Gyllio viro animi, vigilantiæ, induſtriæ incredibilis, quem non ita dudum ſuo ordine functum lugeant, lugeant Helvii, quo vix unquam parem edituri ſunt. Cedrinus Sycarum appellationem ſumptam ſcribit *ἐκ τῶν συκοφόρων δένδρων*. In quinta regione fuit ſcala Chalcedonenſis, in quarta ſcala Timaſi, ut antiqua deſcriptio urbis Conſtantinopolitanæ docet. Græce dicuntur *χηλαί*. Protenſæ erant in mare trajiciendi cauſa uſque ad navigia. Nautæ in eam rem certi ſingulis ſcalis deſtinati erant: & quidquid nummorum redibat inde, neſcio an antea ad principem pertinuerit, id hæc lex deputat aquæductui reparando & reficiendo. Adjicit de operariis Cyzicenis, ut etiam quod ii publico vectigal pendunt, aquæductui deputetur: meminit œcorum Cyzicenorum Vitruvius vi. Et ut cives, qui jus aquæ habent, eo utantur gratuito, nec quidquam ad reparationem aquæductus conferant, ne videantur in urbe aquam emiſſe, potius quam beneficio principis emeruiſſe.

VIII. Imp. Zeno A. ad Amantium p. v. Hac lege ſancimus, ut ſi quis ampliſſimam præfecturam gubernans, aurum aquæductui deputatum ad alterum quodlibet opus non aquæductibus vel aquæ publicæ competens exſtruendum, vel curandum putaverit convertendum, de ſuis facultatibus eandem ſummam aquæductus titulo repenſare cogatur: ſeparatus vero arcarius aurum aquæductus ſuſcipiat glorioſiſſimorum conſulum liberalitate vel ex aliis titulis ad aquas publicas pertinentibus collectum, vel poſtea colligendum.

Scripta eſt ad Amantium p. v. ad quem conſtitutio *περὶ καινοτομιῶν*, vel de ſervitutibus, & *l. ne cui*, *C. de loc.* Ut aurum aquæductui deputatum & formis præf. urbi ad alios uſus minime convertat, utque id ſpecialis arcarius ſuſcipiat, ſive ex liberalitate principum proficiſcatur, de qua *l. 2. & 3. inf. de conſulib.* ſive aliunde. Pro, *repenſare*, quidam Codices habent *repræſentare*.

IX. Idem

IX. Idem A. Sporatio. Diligenter investigari decernimus, qui publici ab initio fontes, vel cum essent ab initio privati, postquam publice usum præbuerunt, ad privatorum usum conversi sunt, sive sacris apicibus per surreptionem impetratis, ac multo amplius si auctoritate illicita nec appetito colore sacri oraculi hujusmodi aliquid pertentatum fuisse dignoscitur: ut jus suum regiæ civitati restituatur, & quod publicum fuit aliquando, minime fit privatum, sed ad communes usus recurrat: sacris oraculis vel pragmaticis sanctionibus adversus commoditatem urbis quibusdam impertitis, jure cassandis, nec longi temporis præscriptione ad circumscribenda civitatis jura profutura.

Ut qui publici fuere fontes ab initio, vel cum fuissent initio privati, postea publici, deinde rescripto principis vel usurpatione privati facti sunt, ad jus publicum redeant, nec quidquam valeant rescripta vel pragmatici contra publicam utilitatem, ut in *l. 2. sup. de nau. non exc. l. 2. sup. de can. fru. urb. Romæ*. Nec obstat *l. 4. sup.* quæ de usu sive jure aquæ publicæ loquitur, non de fontibus privato juri omnino vindicatis. Sed neque contra jus publicum quidquam valet præscriptio longi temporis, *l. 5. sup. de oper. publ.* Sicut nec contra jus privatum principis, *l. usus, inf. de fun. rei priv. Nov.* 30. quod interpres Juliani latius quam oporteat, accepit de omni jure fiscali.

X. Idem A. Pontio. Decernimus ne quid a quacunque persona quamlibet dignitatem prætendat contra minuscularios aquæductus vel fontes publicos, qui ad aquæductus confluunt, pertentetur. Sed & si quis clam vel palam auctoritate confisus de iisdem paragogiis vel fontibus aquam traduxerit, vel clandestinis insidiis forte subripuerit, publicis aquæductibus eam restituere compellatur. Hoc etiam præcipimus, ne in posterum a quolibet juxta eosdem aquæductus plantari qualescunque arbores possint, ne ex stirpibus labefactentur parietes aquæductuum, quod & antiquis constitutionibus interdictum esse dignoscitur: scientibus universis, quod in posterum super hujusmodi commissis suburbanum prædium vel balneum, vel aquæ mola, vel hortus, ad cujus usum aqua publica fuerit derivata, vel si quid ex his juxta aquæductum positum ad eum pertinet, qui plantavit arbores aquæductibus noxias, ad quemcumque pertineat locum, vel hominem, vel domum: proscriptionis titulo subjacebit, & fisci viribus vindicabitur: nulli super hujusmodi pœna nec per sacros apices venia tribuenda. Universos autem aquarios vel aquarum custodes, quos hydrophylacas nominant, qui omnium aquæductuum hujus regiæ urbis custodiæ deputati sunt, singulis manibus eorum felici nomine pietatis nostræ impresso signari decernimus, ut hujusmodi adnotatione manifesti sint omnibus, nec a procuratoribus domorum, vel quolibet alio ad usus alios avellantur, vel angariarum, vel operarum nomine teneantur: quod si quem ex iisdem aquariis mori contigerit, eum nihilominus, qui in locum defuncti subrogatur, signo eodem notari præcipimus: ut militiæ quodammodo sociati, excubiis aquæ custodiendæ incessanter inhæreant, nec muneribus aliis occupentur.

Pro, *quacunque dignitate prædita*, emendavi, *quamcunque dignitatem prætendat*, ex vet. Pro *muscularios*, Alciati mendo, restitui vetus verbum, *minuscularios*, id est, tenuiores & minutos aquæductus, ut in *l. 4. sup. de defen. civit. l. 3. C. Th. de ind.* Augustinus VII. de civitate Dei cap. 4. *Tanquam minuscularios vectigalium conductores*. Et hos quidem minusculos aquæductus paulo post paragogos vocat, voce satis nota. Constituit autem ut ne quis ex eis vel ex fontibus publicis aquam usurpet, neve circa eos arbores plantet, nisi scilicet intermisso legitimo spatio, de quo *l. 1. & 6.* alioquin publicari suburbanum in quem aquam derivarit, & in quo secundum aquæductum arbores plantarit, vel prædium, vel balneum, vel aquæ molam ὑδρομύλιον, vel hortum. Ut balnea, ita aquæ molæ aliæ erant publicæ, aliæ privatæ, *l. 4. C. Th. de can. frum. urb. Rom.* Cassiodorus III. *Dicitur commodè cura privati aquam formarum, quàm summo deceret studio communiri, ad aquæ molas exercendas vel hortos irrigandos fuisse derivatam*. Postrema pars constitutionis est de aquariis, ut manu signetur nomine principis, quo de more diximus in *l. 3. sup. de fabricens.* & aliis muneribus non occupentur.

XI. Imp. Anastasius A. Servio pp. Divinam dispositionem ab inclitæ recordationis principe Theodosio, super his qui aquam sibi de publicis aquæductibus seu fontibus præberi desiderant, promulgatam hac etiam lege in sua firmitate durare sancimus, quatenus nemo vel in hac sacratissima civitate, vel in provinciis, sine divinis apicibus de sacro epistolarum scrinio more solito edendis, & judicio tuæ celsitudinis, vel aliis quorum interest, intimatis vel intimandis, aquam de publico aquæductu seu fonte trahere permittatur: his, quicunque nostra jussa violaverint seu violare concesserint, denarum librarum auri condemnatione, aliaque gravissima indignatione feriendis.

Confirmat priorem partem *l. 5.* Pœnam mutat.

De Gladiatoribus penitus tollendis.

Tit. XLIV.

I. Imp. Constantinus A. Maximo pp. Cruenta spectacula in otio civili & domestica quiete non placent: quapropter omnino gladiatores esse prohibemus. pp. Beryto Kal. Oct. Paulino et Juliano Coss.

Cruenta spectacula dicit, quæ Ammia. Marcel. XIV. cruenta ludicra, hominum inter se commistiones. Hæc merito tolluntur hac lege, de qua Sozomeus libr. I. πότε πρῶτον ἡ τῶν μονομαχῶν ἐκωλύθη θέα. Monomachos gladiatores vocat, contumeliosum nomen, *l. 3. in princ. ff. de lib. & post.* & detestandum, *l. 1. C. Th. de gladiat.* quam immanitatem sustulisse Honorium Theodoritus, & Nicephorus auctores sunt, monachi cujusdam nece permotum monomachis infesto, quem Telemachum vocant, corrupte Otho, Dirimachium.

De

De Venatione ferarum.

Tit. XLV.

I. Impp. Honorius, et Theod. aa. Mauriano com. domesticorum, et vices agen. mag. mil. Occidendorum leonum cunctis facimus potestatem, neque aliquam sinimus quemquam calumniam formidare: bestias autem quæ ad comitatum ab omnibus limitum ducibus transmittuntur, non plus quam septem diebus intra singulas civitates retineri præcipimus, violatoribus eorum quinas libras auri fisci viribus illaturis. Dat. xiii. Kal. Jun. Constantio, et Constante vv. cc. Coss.

Superior titulus est de gladiatoribus. Hic videtur fuisse de ferarum confectoribus, quos vocant *κυνηγούς*, quales sunt, qui dantur ad bestias: quanquam hæc lex ad eos non pertineat: quæ passim occidendorum leonum omnibus facultatem concedit, non in arena modo: & de feris adjicit, quæ a ducibus limitum ad comitatum transmittuntur, ut non plus quam 7. diebus in singulis civitatibus retineantur: quod corrupte in Eustathii lib. de temporib. refertur quasi traditum libro primo.

De Majuma.

Tit. XLVI.

I. Impp. Arcadius, et Honorius aa. Cæsario pp. Clementiæ nostræ placuit, ut majumæ provincialibus lætitia reddatur: ita tamen ut servetur honestas & verecundia castis moribus perseveret. Dat. vii. Kal. Mai. cp. Arcad. iv. et Honor. iii. Coss.

Qui ludus sit Majuma Sudas exposuit. Georgius in Chronographia, is est quem Paulo Diacono miscuerunt. Cedrinum puto, *Præterea*, inquit, *Imperator facta majuma in Sophianis sedit.*

Ut armorum usus inscio principe interdictus sit.

Tit. XLVII.

I. Impp. Valentinianus et Valens aa. ad Buleforum cons. Campaniæ. Nulli prorsus nobis insciis atque inconsultis, quorumlibet armorum movendorum copia tribuatur. Dat. iii. Non. Oct. Altino divo Joviano et Varroniano Coss.

Conjungenda est cum *l. 2. Cod. Theod.* quibus equorum usus concessus est: quæ usu equorum certis personis interdicit: in hac autem parte usu armorum omnibus, ut *Nov.* 85. Synes. in epist. *οὐκ ἐξὸν ἰδιώταις ἀνθρώποις ὁπλοφορεῖν.* Huc etiam pertinet edictum L. Domitii prætoris Siciliæ, de quo Valerius lib. *6.* & Cic. lib. de suppliciis. Vetus ea Constitutio est, & generaliter ne fabricam armorum vel ferrariam privato habere liceat, *l. ult. §. magnus, ff. de public.* Ait, *movendorum.* Ut movere equos dicimus *l. 4. & ult. inf. de cur. pub.* ita movere arma, & movere militem, *l. 7. C. Th. de cur. pub.*

De Agricolis, censitis, & colonis.

Tit. XLVIII.

Agricolarum variæ conditiones sunt, *l. 6. & 20. inf.* Hoc titulo duæ proponuntur, censitorum, qui & capite censiti a Juliano in Novellis dicuntur, & tributarii, tit. 2. *inf. l. 2. C. Th. si vag. manci. &* censibus obnoxii, *l. 1. inf. de tyr.* & adscriptitii quasi adscripti censibus, *l. 18. inf. hoc tit. l. 2. inf. tit. 2. l. 10. inf. de re mil. l. si quis presbyter, sup. de episc. & cler.* & terræ, ut Græcus interpres definit, *ἐναπόγραφος, ὁ ἀπογεγραμμένος τῇ γῇ πάροικος.* Censibus, id est, libris censualibus, *l. 4.* vel publici census scripturæ *l. 22.* Et ii quidem servi sunt, & eorum peculium pertinet ad dominum, *l. 19. & 21. inf.* Alii sunt coloni qui liberi sunt, *l. 1. inf. de præd. tam.* & res proprias habent, terram tamen dimittere non possunt, ut qui possessione 30. ann. quæsiti sunt ex *d. l. 19.* & liberi eorum ex *l. pen.* & qui ex adscriptitio, & libera nati sunt ex Justiniani Nov. ad Dominicum præf. Illyrici, confirmata Justini, itemque Tiberii Constitutionibus, & coloni Palæstini, Thracenses Illyricani. Hi dominum non habent: adscriptitii dominum habent: & ideo in *l. pen. §. ult.* cum dixisset initio, *Nemini liceat adscriptitium vel colonum alienum:* quorum hic scilicet liber est, ille servus, subjicit, *admonente domino, vel ipsius adscriptitii vel terræ.* Dominum terræ ad colonum refert, qui & dominus coloni non est, quin terra potius coloni domina est, *l. 1. inf. de col. Thrac.* Hæc eadem differentia notatur in *l. 11. inf.* dum ait, *Domino vel fundo.* Adscriptitius domino, colonus fundo redditur. Et *l. 13.* dum ait, *vel utroque vel neutro parente censito.* Alii igitur sunt censiti, alii non censiti. Adscriptitii tributarii sunt, id est, capitis censum sive capitationem præstant, quæ capitalis illatio dicitur in *l. pen. inf.* Gallice, *Taille.* Coloni non sunt tributarii *tit. de col. Thrac. & de col. Illy. inf.* Reditus tamen certos & pensiones domino terræ præstant in pecunia, vel in speciebus pro solo, *l. 5. 8. 20. & pen inf.* Et hæc duo potissimum genera hoc titulo proponuntur. Est tamen & tertium genus, qui plane servi sunt censibus adscripti, *l. 3. & 7. inf. l. 2. C. Th. sine cen. vel rel.* quæ tria genera notantur in *l. 12.* dum ait, *servos, vel tributarios, vel inquilinos.* Tributarios adscriptitios vocat. Inquilinos, colonos liberos. Idem namque frequenter dicunt coloni, & inquilini, ut Sidon. v. Epist. ad Pudentem, quem initio vocavit originalem inquilinum, postea vocat personam colonariam, & Salvianus v. de providentia. *Coloni*, inquit, *divitum fiunt, jugo se inquilinæ abjectionis addicunt.* At proprie coloni prædio rustico, inquilini prædio urbano serviunt. Valentinianus *Nov. de col. vagis. Si ad prædium se*, inquit, *cujuscunque rusticum urbanumque collegerit.* Colonum & inquilinum significat, quæ nomina ignorandum etiam non est interdum generaliter accipi, & continere tam censitos, quam non censitos, ut *l. 13. inf.* At censiti sive adscriptitii non plane servi; sed quasi servi sunt, *l. 2. inf. tit. 2.* Inspecto domino, servi: inspecto fisco inspectisque aliis omnibus, liberi & propriorum possessores, *d. l. 2. & l. 4. hoc tit.* Qui plane sunt servi, tales habentur inter omnes. Var. 1. de rust. Agri coluntur hominibus servis, aut liberis, aut utrisque. Liberis, aut cum ipsi colunt, ut plerique pauperculi cum sua progenie: aut mercenariis cum conductitiis liberorum operis res majores ut vindemia ac fœnisicia administrant, iisque quos obæratos nostri vocitarunt, & etiam nunc sunt in Asia atque Ægypto, & in Illyrico complures. Possem & hæc & alia plurima quæ sequuntur ad consuetudines Galliæ referre: nam & servi, qui capitationem debent, & coloni, & feuda, & census, & alia innumera prædiorum hominumque onera ex jure Romano

originem sumpsisse interea testor, dum me ad consuetudinum nostrarum jus eadem via explicandum paro, qua Reipub. Romanæ vetus primum, deinde novum jus aperui & disposui.

I. Imp. Constantinus A. ad Æmilianum pp. Nunquam rationibus vel colligendis frugibus insistens agricola ad extraordinaria onera trahatur: cum providentiæ sit opportuno tempore his necessitatibus satisfacere. Lecta vii. Id. Mai Romæ Januario et Justo Coss.

Legendum ut in Codice Theodosii, *Nunquam rationibus*, non *sationibus*. Sic Græci LV. βασιλικῶν tit. 1. ὁ γεωργὸς ἀσχολούμενος περὶ τὴν συλλογὴν τῶν καρπῶν ἢ περὶ λογισμοὺς: eandemque lectionem confirmat *l.* 2. *inf. de ag. & man. dom.* Sententia hæc est: colonos, qui rationibus prædiorum vel agriculturæ addicti sunt, nullo tempore ad angarias aliave onera ordinaria devocari posse. Gregor. III. Epist. *Qui*, inquit, *in possessionibus Judæorum sunt, licet & ipsi legum districtione sint liberi, tamen quia colendis eorum terris diutius adhæserunt, utpote condicionem loci debentes, ad colenda, quæ consueverant rura permaneant, pensiones prædictis viris præbeant, quæ cuncta de colonis vel originariis jura præcipiunt, peragant, nihil eis extra hoc oneris amplius indicatur*. Idemque est in *l.* 1. *inf. ne rust. ad ul. obs. His necessitatibus*) id est, oneribus extraordinariis.

II. Imp. Constantius A. ad Dulcitium Cons. Æmiliæ. Si quis prædium vendere voluerit, vel donare, retinere sibi transferendos ad alia loca colonos privata pactione non possit: qui enim colonos utiles credunt, aut cum prædiis eos tenere debent, aut profuturos aliis derelinquere, si ipsi sibi prædium prodesse desperant. Dat. III. Kal. Mai Med. Constantio A. IX. et Juliano Cæs. Coss.

Prædium vendi donarive non posse receptis colonis, *l.* 7. *inf.* uti nec ædes receptis annonis *l.* 1. *Cod. Theod. de an. civ.*

III. Impp. Valentinianus, et Valens AA. Faventio Vic. Ital. Quisquis ex desertis agris veluti vagos servos liberalitate nostra fuerit consecutus, pro fiscalibus pensitationibus ad integram terræ professionem, ex qua videlicet servi manere videntur, habeatur obnoxius. Id etiam circa eos observari volumus, qui ex hujusmodi fundis servos ad possessiones suas transire permiserint. Dat. Prid. Kal. Aug. Med. Valentin. et Valente AA. Coss.

In vaga mancipia sine domino manus injectio fisco competit, ut constat ex tit. C. *Th. si vag. pet. man.* (sicut plerisque locis hodie in vaga animalia, quæ vocant *Espaves*) vel etiam ei cui princeps ea ultro concesserit. At qui eos fuerit beneficio principis consecutus, indemnitatem capitationis, census sive tributorum farciet, id est, quantum cum prædio non deserto adhærebant: dependi fisco solebat. Idemque est si eos ex aliena terra in suam migrantes quis susceperit: nam & hic terræ, quibus illi erant adscripti, censibus, pensitationibus, & tributis obligatur. Vagos, & emansores vocat, dum ait, *Ex qua manere videntur*: quod fit plerumque, ut etiam lex ponit, deserto & destituto prædio.

IV. Iidem AA. ad Modestum pp. Hi penes quos fundorum dominia sunt, pro his colonis originalibus, quos in locis iisdem censitos esse constabit, vel per se vel per actores proprios recepta compulsionis solicitudine implenda munia functionis agnoscant. Sane quibus terrarum erit quantulacunque possessio, qui in suis conscripti locis proprio nomine libris censualibus detinentur, ab hujusmodi præcepti communione discernimus: eos enim convenit propriæ commissos mediocritati annonarias functiones sub solito exactore cognoscere. Dat. Kal. Mai cp. Gratiano A. et Dagalaifo Coss.

Pro colonis originariis capite censitis prædiorum domini per se vel per actores suos solemnem pensitationem agnoscunt. Sed si terræ cujusdam dominium habent, & sint ut hoc loco & *l.* 19. *inf.* Græci loquuntur, ἰδιοκτητάριοι, non domini sed proprio nomine censibus alligantur. Quod etiam Justinianus inculcat *Nov.* 128, §. μηδεὶς. Priore item casu immunes non sunt, sed eorum ad solemnia compellendorum onus spectat ad dominum vel actorem prædii, ad quem fiscus venit recta via, colonis dimissis, *Novell.* 144. Possunt censiti tenere quædam suo nomine quasi a se quæsita, quæ tamen ad dominum pertinent, *l.* 2. *inf. titul.* 2.

V. Iidem AA. ad Oricum pp. Domini prædiorum id quod terra præstat accipiant: pecuniam non requirant, quam rustici optare non audeant: nisi consuetudo prædii hoc exigat.

Ut dominis prædiorum coloni inferant species sive fructus, non pecuniam, quam optare non audent. Optare, id est, εὔχεσθαι.

VI. Iidem AA. ad Germanum pp. Omnes omnino fugitivos adscriptitios, colonos, vel inquilinos, sine ullo sexus, muneris, conditionisque discrimine, ad antiquos penates ubi censiti atque educati natique sunt, provinciis præsidentes redire compellant.

Lex est de reducendis & restituendis origini suæ adscriptitiis & inquilinis & colonis tam liberis quam servis aut tributariis, per præsides provinciarum.

VII. Iidem AA. ad Maximum pp. Quemadmodum originarios absque terra, ita rusticos censitosque servos vendi omnifariam non licebit: neque vero commento fraudis id usurpet legis illusio, quod in originariis sæpe est actitatum, ut parva portione terræ emptori tradita, omnis integri fundi cultura adimatur: sed cum soliditas fundorum vel certa portio ad unumquemque perveniat: tanti quoque servi & originarii transeant, quanti apud superiores dominos & possessores, vel in soliditate, vel in parte manserunt: & emptor pretium quod dederit, amissum existimet: nihilominus venditori ad repetendos servos cum adgnatione eorum vindicatione concessa: & si aliqua denique ex causa dissimulaverit, legis usurpare beneficium, atque iste sub hac taciturnitate decesserit: & heredibus ejus, & contra heredes emptoris vindicationem damus, longi temporis subscriptione submota mala fide: namque possessorem esse nullus ambigit: qui aliquid contra legum interdicta mercatur.

De

De colonis cautum est *l.* 2. ne veneant sine prædiis. Idem exemplo colonorum hac lege cavetur de servis rusticis et censitis. Probo Accursii παραπομπὴν, ut nec etiam permutari vel obligari possint: nam & legari non possunt, *l. si quis inquilinos, ff. de leg.* 1. Eum, qui emerit eos sine prædiis, mala fide emptorem esse, cum juris ignorantiam causari non possit, & ideo præscriptione longi temporis non juvari. Vindicationem eorum cum sua progenie venditori, qui sibi prædia retinuit, dari non reddito pretio, qua de re diximus in *l.* 1. *sup. de præd. cur.* Heredibus quoque & in heredes hanc actionem dari. Præterea venditioni partis fundi non jure accedere originarios omnes, vel censitos servos. Servandam esse analogiam, ut venditioni fundi totius accedant omnes: venditioni partis, pars rata.

VIII. Iidem AA. ad Probum PP. Omnes profugi in alieno latebras collocantes cum emolumentis tributariis, salva tamen moderatione, revocentur: scilicet ut si homines, apud quos reperiuntur, alienos esse noverant fugitivos, & profugis in lucrum suum usi sunt: hoc est, sive excoluerunt agros fructibus dominis profuturos, sive aliqua ab iisdem sibi injuncta novaverunt, nec mercedem laboris debitam consecuti sunt: ab illis tributa, quæ publicis perierunt functionibus, exigantur. Ceterum si occultato eo profugi, quod alieni esse viderentur, quasi sui arbitrii ac liberi apud aliquem se collocaverunt, aut excolentes terras partem fructuum pro solo debitam dominis præstiterunt: cetera proprio peculio reservantes, vel quibuscunque operis impensis mercedem placitam consecuti sunt, ab ipsis profugis, quæcunque debentur, exigantur: nam manifestum est privatum jam esse contractum. Si qui vero inter agricolas (ut solet) ex quibuscunque commerciis hujusmodi hominibus esse inveniuntur debitores: coram partibus constitutus judex ab obnoxiis, quod debetur, exposcat.

Ut qui sciens adscriptitium fugitivum suscepit ejusque opera gratuita usus est quasi coloni proprii, non eum modo reddat: sed etiam temporis, quo illo usus est, capitationem fisco persolvat. Quod si ignorans eo usus sit, quasi mercenario contracta locatione conductione, ut ex ejus peculio indemnitati fisci satisfiat, & ut quod ei debetur ab aliis agricolis per judicem petatur. Aliud est suscipere fugitivum colonum, longe aliud quasi liberi hominis operas conducere. Qui suscepit, solemnes functiones agnoscit pro eo. Qui conduxit, non item. Et est similis distinctio in *l.* 4. *sup. de ser. fug.*

IX. Imppp. Gratianus, Valentinianus, et Theodosius AAA. ad Populum. Immunitates specialiter datæ, & jugatio, & capitatio, libris publicis, & civitatum, ac provinciarum encautariis sine aliqua probatione factæ penes fruentes ereptæ in functionem pristinam redeant. Dat. III. Non. Mart. Med. Merobaude II. et Saturnino Coss.

Conjungenda est cum *l.* 1. *sup. de immu. nem. conc.* & ad hunc titulum pertinet, quoniam de capitatione loquitur, quæ colonorum nomine præstatur. Tollit autem immunitates specialiter datas, & jugationem ac capitationem libris censualibus, & civitatum aut provinciarum encautis factam sine approbatione censorum, peræquatorum ordinariorum & amplissimorum judicum. Encautæ scripturæ genus est vel picturæ a quo monumenta civitatum dicuntur Encauta & Encautaria.

X. Iidem AA. Cynegio PP. Cum antea per singulos viros, per binas vero mulieres capitis norma sit censa: nunc binis ac ternis viris, mulieribus autem quaternis, unius pendendi capitis attributum est. Quocirca sublimitas tua hujusmodi census per Comanensium, & Ariaratensium, & Armeniæ secundæ, Amasenorum Helenoponti, & Diocæsariensium Cappadociæ secundæ urbes salubris ac temperatæ peræquationis modum monumentis publicis jubebit annecti.

Ut in provinciis sive civitatibus hac lege comprehensis, agricolarum capitatio ita censeatur, ut duo aut tres viri & mulieres quatuor pro uno capite habeantur. Provinciæ eæ sunt, Armenia secunda, Helenopontus, & Cappadocia secunda. Armeniæ secundæ urbes Comanensium & Ariaratensium. Sic emendavi ex veteribus. De Comana Alciatus scripsit. De Ariarata Stephanus: *Αριαράθεια, πόλις πλησίον Καππαδοκίας & Nov.* 31. Helenoponti Amasenorum urbis, de qua *Nov.* 28. Cappadociæ secundæ Diocæsariensium, quæ fuit olim primæ, deinde secundæ. Gregorius Olympio: *γεγόναμεν αὖθις δευτέρα Καππαδοκία, πρώτη παρὰ σοῦ γεγονότες.* Videnda & quæ præcedit epistola de Diocæsariensium civitate. Fuerunt autem eæ tres provinciæ Ponticæ diœceseos.

XI. Impp. Arcadius, et Honorius ad Populum. Originarios colonos nullis privilegiis, nulla dignitate, nulla census auctoritate excusari præcipimus, sed amputatis omnibus, quæ aliquoties per gratiam sunt illicita, domino vel fundo esse reddendos.

Originarii coloni nec privilegiis nec dignitate condicione sua liberantur. Sed neque census auctoritate, ut si in censum relati sunt quasi ingenui. Census auctoritatem dixit, ut *l. in filiabus, ff. fin. reg.* quæ sicut domino non præjudicat si quis rem alienam quasi suam in censum deferat, *l. forma, §. si ego, ff. de censib. l. quæ quisque, ff. de adq. rer. dom.* namque ut de Deciano Cicero scribit pro Flacco, si aliena censendo sua facere quisque posset, haberent maximam plerique rerum omnium copiam: sic vero domino fundi non præjudicat colonus, qui se quasi ingenuum in censum defert. Fisco item nihil præjudicat professio censualis, *l. ult. sup. sine, cen. vel rel.*

XII. Iidem AA. Florentino. Servos vel tributarios, vel inquilinos apud dominos volumus remanere. Nam cum metu damni deterritus unusquisque eum quem incognitum habuit, a se cœperit propulsare: voluntas fugiendi servis non erit. Nemo enim dominum suum deserit, sciens nusquam sibi latendi locum esse derelictum: sed aut cognitum sibi ingenuum unusquisque suscipiet: aut eum qui se liberum esse simulaverit, a se submovebit, metuens his, quæ statuta sunt, obnoxius fieri. Si quis igitur ex memoratis fugitivis apud quemlibet fuerit repertus: duodecim libras argenti fisco nostro inferat detentor: ipsi autem, cujus fuerit, præter eundem fugitivum, alterum etiam ejusdem æstimationis inferre decernimus.

Lex 8. & l. 23. receptatoribus colonorum præcipit ut fugitivos reddant & temporis capitationem agnoscant. Hæc adjicit ut eos reddant in duplum, & præter capitationem etiam argenti 12. libras. Utraque est de receptatoribus, qui fugitivorum opera quasi propriorum colonorum utuntur scientes, ideoque Græci nominatim adjiciunt κατὰ εἴδησιν. Alia in Illyrico & in Thracia pœna statuta est, ut propriis titulis indicabitur.

XIII. Iidem aa. Vincentio pp. Galliarum. Definimus, inter inquilinos colonosve, quorum (quantum ad originem pertinet vindicandam) indiscreta eademque pene videtur esse conditio, licet sit discrimen in nomine suscepti: liberi, vel utroque, vel neutro parente censito, statum paternæ conditionis agnoscant. Illud etiam servandum est, ut si quando utriusque fundi idem dominus de possessione referta cultoribus ad eam colonos, quæ laborabat tenuitate, transtulerit, eidemque fundi ad diversorum jura dominorum qualibet sorte transierint: maneat quidem facta translatio: sed ita ut prædii ejus dominus, à quo coloni probantur fuisse traducti, translatorum adgnationem restituat. Dat. iii. Id. Jun. Stilichone et Aureliano Coss.

Sive ex duobus adscriptitiis sive ex duobus colonis non adscriptitiis nati sunt filii, patris coloniam sequuntur, quod confirmat *Nov.* 157. quæ sicut lex ista, scripta est ad præf. prætorio Orientis, & de provinciis Orientis. In Illyrico filiorum divisio fit ex Nov. scripta ad Dominicum, & ex Oriente in Apamæa Syriæ ex *Nov.* 156. Et hæc de prima parte legis. Altera docet duorum fundorum dominum recte ex uno fundo in alium transferre colonos, & translationi stari, etiamsi fundi postea diversis personis alienati sint, quod repetitur *Nov. Valentiniani de episcopali judicio*, ita tamen ut & translatos proles sequatur. Nec enim debent parentes & liberi diversis prædiis adsignari: quæ ratio est etiam primæ partis. Tertia est in *l. seq.* ait, *ad originem*, id est, agnationem & sobolem.

XIV. Iidem aa. Vincentio pp. Galliarum. Si coloni, quos bona fide quisque possedit, ad alios fugæ vitio transeuntes necessitatem propriæ condicionis declinare tentaverint: bonæ fidei possessori primum oportet celeri reformatione succurri, & tunc causam originis & proprietatis agitari. Dat. iv. Id. Jul. Med. Stilichone et Aureliano Coss.

Si coloni bona fide possessi fugerint, etiam se ingenuos, non colonariæ condicionis esse contendant, prius interversa possessio bonæ fidei possessori restituenda est, quam de proprietate quæratur. Quod fiet interdicto utrubi (nam hæc lex in Codice Theodosiano posita est sub titulo utrubi) quod celerem reformationem vocat, id est, momenti actionem, quam nec appellatio remorari potest, *l. 1. sup. si de mom. pos.* nec compensatio, *l. ult. sup. de compens.* Celeris reformatio sive momenti actio aut interdictum, omnem rationem significat repetendæ possessionis vi vel alio modo perturbatæ, & ideo non tantum interdictum unde vi, sed & interdictum de tabulis exhibendis, quo heres tabulas repetit ab alio suppressas, apud Anianum *tit. vic. civ. crim. ag. poss.* & interdicta uti possidetis & utrubi & Salvianum, apud eundem v. Sen. Pauli *tit. de interdictis*: & interdictum Quorum bonorum, *l. 22. Cod. Theod. quor. appell. non reci.* Celerem reformationem, redhibitionem, executionem dixit etiam in *l. 5. Cod. Th. de denun. l. 4. C. unde vi, l. 1. C. Th. de inq. et col.*

XV. Impp. Honorius, et Theodosius aa. Probo. Colonos nunquam fiscalium nomine debitorum ullius exactoris pulset intentio: quos ita glebæ inhærere præcipimus, ut ne puncto quidem temporis debeant amoveri.

Pro fiscalibus debitis coloni non conveniuntur, nisi quid proprio nomine possideant, ne vel momento temporis ab agricolatione avocentur, sed domini eorum conveniendi & exigendi sunt.

XVI. Iidem aa. Palladio pp. Mulier quæ fuisse originaria docebitur, si cujuscunque liberi hominis secuta consortium, in urbibus, vel in quibuscunque locis victura constiterit: ejus omnem sobolem secundum vetera constituta conveniet revocari. Dat. vi. Kalen. Jul. Ravennæ Maximo et Plinta Coss.

Corrupte in Codice Theodosiano hæc lex inscribitur Constantini & Juliani nomine. Honorii eam esse comprobat *Nov.* Valentiniani *de 30. an præscr.* Sententia ejus hæc est: colonam quæ se junxit libero homini cum omni sobole revocari. Natus ergo ex colona & libero homine matrem sequitur, *l. 21. l. ult. inf. hoc tit. l. 4. inf. de agr. et manc.* Nec obstat *l. 1. sup.* ut interpretatio ejus statim indicabit. At ex eadem Constitutione Honorii, quæ se junxerat colono sive originario alieno, non revocabatur cum omni sobole, sed cum tertia parte duntaxat. Quod confirmat *Nov. Valentiniani de episc. jud.*

XVII. Iidem aa. Joanni pp. Per colonum præjudicium possessioni invito vel inscio domino imponi non posse, & jure, & legum auctoritatibus declaratur. Dat. Id. Jul. Ravennæ Honorio xiii. et Theodosio x. aa. Coss.

Repetita est in *l. ult. sup. si alie. res pig. da. sit* ex qua intelligitur, hunc esse sensum, ut sicut servus prædium domini invito vel inscio domino pignori obligare non potest, *l. 6. & 9. sup. quod cum eo qui in al.* ita nec colonus *l. ult. sup. eod.* quæ huic etiam conjungenda est. Idemque de servitute dicemus.

XVIII. Impp. Theodosius et Valentinianus aa. Probo pp. Colonos nulla ratione ad ullum, quamvis humilioris militiæ, locum sinimus admitti: sed nec apparitores magisteriæ potestatis censibus adscriptos probari concedimus: quia in hac parte, & dominorum juri, & publicæ consulimus honestati:

Hæc etiam repetita est in *l. 3. inf. de appar. mag. mil.* Coloni nec cohortales nec apparitores magistri militum fieri possunt. In inscriptione pro Probo, alias legitur, Basso.

XIX. *Αὐτοκράτωρ Ἀναστάσιος *. τῶν γεωργῶν οἱ μὲν ἐναπόγραφοί εἰσι, καὶ τὰ τούτων πεκούλια τοῖς δεσπόταις ἀνήκει: οἱ δὲ χρόνῳ τῆς τριακονταετίας μισθωτοὶ γίνονται ἐλεύθεροι μένοντες μετὰ τῶν πραγμάτων αὐτῶν, καὶ οὗτοι δὲ ἀναγκάζονται καὶ τὴν γῆν γεωργεῖν, καὶ τὸ τέλος παρέχειν: τοῦτο δὲ καὶ τῷ δεσπότῃ καὶ τοῖς γεωργοῖς λυσιτελές.*

Agri-

Agricolarum alii quidem sunt adscriptitii, & eorum peculia dominis competunt, alii vero tempore annorum xxx. coloni fiunt liberi manentes cum rebus suis, & ii etiam coguntur terram colere & canonem præstare. Hoc & domino & agricolis utilius est.

Hujus constitutionis mentio fit in *l.* 23. & ab Eustathio libro de temporibus. Ex ea quidem sunt coloni non adscriptitii terræ & canoni obligati, qui adquiruntur possessione xxx. annorum. Rerum tamen suarum proprietate non carent, quod cum longe aliter observaretur sua ætate, de eo ita queritur Salvianus v. de providentia Dei: *Fundos*, inquit, *majorum expetunt & coloni divitum fiunt, jugo se inquilinæ abjectionis addicunt, in hunc necessitatem redacti, ut exactores non facultatis tantum, sed etiam condicionis suæ atque exulantes, non a rebus tantum suis, sed etiam a se ipsis, ac perdentes secum omnia sua & rerum proprietate carent & jus libertatis amittant. Additur huic malo sævius malum: Nam suscipiuntur ut advenæ, fiunt præjudicio habitationis indigenæ. Quos suscipiunt ut extraneos & alienos, incipiunt habere quasi proprios, quos esse constat ingenuos, vertunt in servos. Præjudiciis temporum ingenui status homines circumvenimus.*

XX. IMP. JUSTINIANUS A. DEMOSTHENI PP. Litibus imponentes celeritatem, sancimus si quando coloni cujuscunque conditionis contra dominos terræ declamaverint, super hoc ipso dubitantes, utrum is terræ dominus est, nec ne, an ipsi coloni dominium suæ terræ possident (eos tamen dicimus, qui non ex longo prolixoque tempore, vel longinqua & inveterata redituum susceptione sufficientem habent cautelam: in quibus casibus ne contradicendi quidem licentia colonis relinquitur, longi temporis præscriptione, vel redituum frequentissima consequentia colonorum impetus excludente) talem esse super redituum vel publicarum functionum præstatione formam censemus, ut si tales coloni quales supra diximus, idoneum fidejussorem totius summæ, quæ ab his dependitur, præstiterint, quod omnes reditus sine ulla procrastinatione, si melior causa dominorum judicetur, eis restituent, & talis fidejussor per triennium accipiatur, eoque impleto iterum renovetur: coloni in medio nullo modo super reditibus a dominis inquietentur. Si autem hoc coloni minime facere voluerint, vel potuerint: tunc iidem reditus per officium judicis annui exigantur per solita tempora, in quæ etiam dependebantur dominis: & deponantur in æde sacra, id est, in cimeliarchio civitatis, sub qua possessio sita est: vel si localis Ecclesia ad susceptionem pecuniarum idonea non sit, in Metropolitana ecclesia remaneant cum omni cautela, & post plenissimam definitionem, vel dominis dentur, vel colonis restituantur. Sin autem reditus non in auro, sed in speciebus inferantur, vel in totum, vel ex parte, interim per officium judicis fructus vendantur, & pretia eorum secundum prædictum modum deponantur. Hæc de reditibus definientes ad publicas transeamus functiones: & si quidem coloni more solito eas dependant: ipsi maneant in pristina consuetudine, nullo præjudicio dominis generando, qui & quiescentibus colonis, & non contradicentibus ad publicum tributarias functiones minime inferebant. Sin autem moris erat domino totam summam accipere, & ex ea partem quidem in publicas vertere functiones, partem autem in suum reditum habere: tunc si quidem fidejussor a colonis detur, eundem fidejussorem dominis sine præjudicio litis tantam summam inferre, quantam tributa publica faciunt, ut a dominis publicis rationibus persolvatur: nullo ex hoc colonis præjudicio generando, super reditibus enim domini fidejussore fiant contenti. Sin autem fidejussore cessante, ad sequestrationem res veniant, & pecuniæ deponantur, & ex earum summa tanta judices separare, quanta ad publicas sufficiant functiones, & eam dispositionem dominum accipere, quatenus ipse eam persolvens, publicas accipiat securitates: reliqua quantitate, quæ in reditus puros remanet, in tuto collocanda, & litis terminum expectante: nullo præjudicio, sive colonis, sive dominis, ex hujusmodi fidejussione, vel sequestratione, vel publicarum functionum solutione generando: sed omni causa in suspenso manente, donec judicialis sententia, quæ de toto negotio procedit, omnem rem aperiat, & ostendat quis dominus terræ constitutus sit, & ad quem publicarum functionum securitas debebat in posterum fieri, seu reditus pervenire, vel permanere. Recitata Septimo in novo consistorio palatii Justiniani. DAT. IX. KALEN. OCT. CHALCEDONE DECIO V. C. COS.

Sæpe fit ut coloni vindicent se in libertatem, & dicant se esse, ἰδιοκτήτορας, id est, propriorum bonorum possessores. Sed præscriptione longi temporis repelluntur, si dominus probaverit reditus & pensiones eos diu quasi colonos exoluisse, quod probabit antapochis, *l. plures, sup. de fid. inst.* quæ huic conjungenda est. Possessio quidem longi temporis colonum non facit, cum ex lege Anastasii exigantur xxx. anni, sed pro possessore præsumptionem facit, & generaliter diuturna præstatio vel partis præstatio obligationem vel actionem, quæ non fuit ab initio, non constituit, *l. 7. sup. de usur. l. si certis, sup. de pac. l. ult. sup. ne uxor pro mar. l. operis, ff. de oper. lib.* Tacitum pactum inducit, *l. 5. sup. de usur.* Præsumptionem obligationis inducit in dubio, *l. cum de in rem vers. ff. de usur.* & obligationem si qua fuit, confirmat & corroborat, extinctis exceptionibus anargyriæ, & Macedoniani, *l. 4. sup. de non num. pec. l. 2. sup. ad Maced.* & interdum perpetuat, in causa alimentorum, *l. 1. sup. de fideicom.* Quod si domini hac longi temporis præscriptione muniti non sint, & coloni vindicent se in libertatem, quæritur pendente lite ad quem reditus prædiorum & onera publicarum functionum pertineant? Et constituitur hac lege, præstita satisdatione de restituendis reditibus domino si vicerit, colonum reditus interim percepturum, Satisdationem præstandam in triennium, & post triennium renovandam esse, quia nondum scilicet lites triennio concludebantur. Nam *l. properandum*, a Justiniano edita est sequenti anno. Satisdatione non præstita, reditus sequestro deponendos in æde sacra ejus loci, id est, in κειμηλιοφυλακίῳ, ut *Nov.* LXXIV. vel in æde metropolitana, videlicet si reditus in nummis consistant ex constitutione prædii. Nam si in fructibus consistant, vendentur fructus ab officialibus judicis, & eorum pretia eodem modo interim in archiis ecclesiæ deponentur. Hæc de reditibus. Onera capitationum ipse colonus interim sustinebit ut solebat. Quod si non ipse ea sed dominus subire solebat, fidejussore dato, quantum fisco dominus inferebat, tantum fidejussor domino præstabit absque præjudicio litis: fidejussore non dato,

æque

æque tantumdem ex ſequeſtro deducetur & domino præſtabitur, ac deinde fiſco per dominum, cujus etiam nomine apocham fiſcus concipiet: igitur publica tributa domino pendente lite repræſentantur. Reditus puri, id eſt, qui reſtant deducta publica functione, ſub ſequeſtro ſunt vel fidejuſſore. Puri alias ab ære alieno. *Nov.* 22. *l. ult. ſup. de repu.* & Theophilo de lege Falcidia: modo a publicis titulis, ut καθαρὰ ȣσία, ſive pura ſubſtantia. Longe aliud eſt φανερὰ ȣσία Demoſtheni & Lyſiæ. Emendavi in contextu pleraque ex veteribus libris.

XXI. Idem A. ad Senatum. Ne diutius dubitetur, ſi quis ex adſcriptitia & ſervo, vel adſcriptitio & ancilla fuiſſet editus, cujus ſtatus ſit, vel quæ pejor fortuna ſit, utrumne adſcriptitia, an ſervilis: ſancimus ea quidem, quæ in anterioribus legibus cauta ſunt pro tali progenie, quæ ex mulieribus adſcriptitiis & viris liberis progenita ſit, in ſuo ſtatu relinqui, & ſit adſcriptitia proles ex tali copulatione procreata. Si quis autem vel ex ſervo & adſcriptitia, vel ancilla & adſcriptitio fuerit editus: matris ſuæ ventrem ſequatur, & talis ſit condicionis, qualis & genitrix fuit, ſive ancilla, ſive adſcriptitia, quod hactenus in liberis tantum & ſervis obſervabatur. Quæ enim differentia inter ſervos & adſcriptitios intelligatur, cum uterque in domini ſui poſitus eſt poteſtate, & poſſit ſervum cum peculio vel ſine eo manumittere, & adſcriptitium cum terra dominio ſuo expellere?

Ut ex libero & ancilla vel contra, & ex cive Romano & Latina natus jure antiquo matrem ſequitur, & ex libero & adſcriptitia ex *l.* 16. *ſup.* ita & qui ex adſcriptitio & ancilla, vel ex adſcriptitia & ſervo naſcitur. Nec dici poteſt deterioris potius parentis condicionem partem ſequi, cum inter ſervos & adſcriptitios nulla propemodum differentia ſit. Utrique ſunt in poteſtate dominorum. Utrorumque nomine domini tenentur actione de peculio, *l. ult. ſup. quod cum eo*. Utrique manumitti poſſunt cum peculio vel ſine peculio. Et ne de adſcriptitiis dubitetur, ſufficiet Sidonii Apollinaris locus v. Epiſt. quo liberæ cum adſcriptitio Pudentis nuptiis conſentit, & ſtuprum cum ea ab adſcriptitio admiſſum remittit, ſi ſtupratorem Pudens pro domino jam patronus originali ſolveret inquilinatu. Et ita patronos accipere oportet in *l.* 2. *inf. tit.* 2. Adſcriptitii etiam domino noſtro liberari poſſunt cum terra, non ſine terra. De natis ex adſcriptitio & libera dicetur *l. ult.*

XXII. Idem A. Juliano PP. Cum ſcimus noſtra jura nolle præjudicium generare cuiquam circa condicionem; neque ex confeſſionibus, neque ex ſcriptura, niſi etiam ex aliis argumentis aliquod acceſſerit incrementum: ſancimus ſolam confeſſionem, vel aliam quamcumque ſcripturam ad hoc minime ſufficere, nec adſcriptitiam condicionem cuiquam inferre: ſed debere hujuſmodi ſcripturæ aliquod advenire adjutorium, quatenus vel ex publici cenſus adſcriptione, vel aliis legitimis modis talis ſcriptura adjuvetur: melius etenim eſt in hujuſmodi difficultatibus ex pluribus capitulis condiciones oſtendi, & non ſolis confeſſionibus, neque ſcripturis homines forte liberos ad deteriorem detrahi fortunam. Sin autem & ſcriptura, & poſt ſcripturam confeſſio ſeu depoſitio, ſine vi, & neceſſitate tamen, intervenerit (quid enim ſi condicionale inſtrumentum vel aliam chartulam, in qua ſubſcripſit, intimavit, & inter acta depoſuit, ſeſe colonum fuiſſe adſcriptitium) tunc ex utroque genere obligationis, id eſt, tam ſcripturæ quam confeſſionis, vel depoſitionis talem eum eſſe credendum, qualem ſe ſcripſit & inter acta depoſuit. Illud quoque non ineleganter dubitabatur, ſi coloni filius per triginta annorum curricula, vel forſitan per quadraginta, ſeu ampliora, adhuc vivente patre, & agriculturam peragente, ipſe in libera converſatione morabatur, & dominus terræ, quia per patrem ei ſatisfiebat, non etiam preſentiam ejus exigebat, an poſt obitum patris, vel poſtquam forte is inutilis exiſtat, & ruri non idoneus, poteſt excuſari filius longinqua libertate abutendo, & quod per multos annos neque agrum coluit, neque aliquid colonarii operis celebravit: cum non poſſit dominus incuſari propter ſuam deſidiam, cui per partem ejus omne, quod voluerat, accedebat. In omnibus itaque hujuſmodi ſpeciebus ſatis acerbum nobis videtur domino præjudicari colonorum abſentia, qui rure nati, & poſtea abſentes per ſuos vel patres, vel fratres, vel cognatos agriculturam peragebant, cum enim pars quodammodo corporis ejus per cognationem in fundo remanebat: non videtur neque abeſſe, neque peregrinari, neque in libertate morari, maneat itaque domino jus inconcuſſum, & donec ejus vel antiquitas, vel poſteritas, vel cognatio in agrum remanet: ipſe videatur ſibi reſediſſe. Dat. x. Kal. * cp. post consulatum Lampadii, et Orestis vv. cc.

Ut ſola conductio vel alia ſcriptura ſervum non facit, ita nec adſcriptitium, niſi concurrant aliæ probationes, veluti tabulæ cenſuales vel inſinuatio & depoſitio facta apud acta. Hoc continetur prima parte hujus legis. Sed illo loco, *Sancimus ſolam confeſſionem*, pro *confeſſionem*, ex veteribus legendum eſt, *conductionem*. Et ita Græci, κἂν ἐμισθώσατο ὡς ἐναπόγραφος: & paulo poſt pro *condicionale inſtrumentum*, legendum ex eiſdem, *conductionale*, quod & Græci ſequuntur: εἰ δὲ, inquiunt, τὴν μίσθωσιν ἐβεβαίωσεν ἑκὼν διὰ καταθέσεως ἢ ἐμφανείας, λοιπὸν πιστευέσθω τοιοῦτος εἶναι. Altera parte hoc continetur, præſcriptione xxx. vel xl. annorum non liberari colonum originarium, qui tamdiu moratus eſt in libertate, ſi interim agrum exercuerit pater ejus, vel filius, vel frater, vel cognatus. Nam ex Conſtitutione Honorii de inquilinis & colonis, de qua diximus *l.* 16. *ſup.* & ex Novella Valentiniani de xxx. annorum præſcriptione omnibus cauſis opponenda, & de colonis vagis, repetitioni colonorum obſtat præſcriptio xxx. annorum, & *l. eum qui. inf. de fund. rei privat.* a qua hunc tantum caſum Juſtinianus excipit hac lege. De colonis loquor. In repetitione autem adſcriptitiorum prorſus Conſtitut. ſequenti abrogat xxx. annorum præſcriptionem, imo & xl. quam admittebat Anaſtaſii Conſtitutio, id eſt, *l.* 4. *de præſcrip.* xxx. *ann.* a qua idem Anaſtaſius excepit poſtea curiales. Excepit & Juſtinianus ſequenti lege adſcriptitios.

XXIII. Idem A. Joanni PP. Cum ſatis inhumanum eſt terram, quæ ab initio adſcriptitios habebat, ſuis quodammodo membris defraudari, & colonos in alienis terris demorantes dominos terræ maximis damnis afficere: cenſemus quemadmodum in curialium condicione nemo extemporali curſu liberatur, ita nec adſcriptitiæ condicioni ſup-

suppositus ex annalibus curriculis, quanticunque emanaverint, vel quacunque prolixa negotiatione aliquis sibi vindicet libertatem: sed remaneat adscriptitius, & inhæreat terræ; & si se celaverit, vel separare conatus fuerit, secundum exemplum servi fugitivi sese diutinis insidiis furari intelligatur, & sit suppositus una cum omni sobole sua (etsi in alia terra eam fecerit) hujusmodi fortunæ & capitali illationi, nulla liberatione, ei penitus competente. Cum autem Anastasiana lex homines, qui per triginta annos colonaria detenti sunt condicione, voluit liberos quidem permanere, non autem habere facultatem terra derelicta in alia loca migrare: & ex hoc quærebatur, si etiam liberi eorum cujuscunque sexus, licet non triginta annos fecerint in fundis vel vicis, deberent colonariæ esse condicionis, aut tantummodo genitor eorum, qui per triginta annos hujusmodi condicioni alligatus esset: sancimus liberos colonorum esse quidem in perpetuum secundum præfatam legem liberos, & nulla deteriore condicione prægravari: non autem habere licentiam, relicto suo rure ad aliud migrare, sed semper terræ inhæreant, quam semel colendam esse patres eorum susceperunt. Caveant autem possessionum domini, in quibus tales coloni constituti sunt, aliquam innovationem vel violentiam eis inferre: si enim hoc adprobatum fuerit, & per judicem pronunciatum: ipse provinciæ moderator, in qua aliquid fuerit tale perpetratum, omnimodo provideat, & læsionem (si qua subsecuta est) eis resarcire, & veterem consuetudinem in reditibus præstandis eis observare. Nulla ne tunc licentia concedenda colonis fundum, ubi commorantur, relinquere. Et hoc tam in ipsis colonis, quam in sobole eorum, qualiscunque sexus, vel ætatis sit, sancimus: ut & ipsa semel in fundo nata remaneat in possessione sub eisdem modis iisdemque condicionibus, sub quibus etiam genitores ejus manere in alienis fundis definivimus. Nemini autem liceat vel adscriptitium vel colonum alienum scienti prudentique in suum rus suscipere. Sed & si bona fide eum susceperit, postea autem repererit eum alienum esse constitutum, admonente domino, vel ipsius adscriptitii, vel terræ, & hoc faciente per se vel per procuratorem suum: hunc restituere cum omni peculio & sobole sua: etsi hoc facere supersederit: omnis quidem temporis, quo apud eum remoratus est, publicas functiones sive terrenas sive animales pro eo inferre compelletur, necnon cura & provisione tam eminentissimæ præfecturæ, quam præsidis provinciæ: coartetur autem sic ad restitutionem ejus secundum veteres constitutiones & pœnas in eis insertas.

De prima parte diximus lege præcedenti. Nulla nec XXX. nec XL. annorum præscriptione se tueri adscriptitium adversus domini vindicationem posse, & si se celaverit, comparari eum servo fugitivo, quem dominus possidere intelligitur semper, & ideo vindicationi servi fugitivi vel etiam adscriptitii ne XL. quidem annorum præscriptionem obstare. At putem ex constitutione Anastasii servi non fugitivi vindicationi, etiamsi mala fide fuerit in possessione libertatis, obstare præscriptionem XL. annorum, quod & in Pragmatico de temporibus ostendi. Idemque est ex eadem Constitutione Anastasii in colono adscriptitio, sed non ex hac Justiniani, quæ adscriptitium curiali hac in re parem facit omnimodo. Secunda parte fit mentio *l. 19. sup.* quæ alia quædam est Anastasii Constitutio, & a Justiniano extenditur ad liberos colonorum, ut & ii patrum condicionem sequantur, id est, ut sint coloni liberi, terræ tamen addicti, quibus prædiorum domini nullam possint concussionem inferre: illatam extra ordinem vindicari: solemnes tantum reditus ab eis exigi posse. Tertia parte cavetur, ne quis adscriptitium vel colonum alienum in suum rus suscipiat. Perperam antea legebatur, *in suum jus*, sicut & supra, *licet per non XXX. annos fuerint in fundis vel vicis*, quod ita emendavimus in contextu ex veteribus libris, *licet non XXX. annos fecerint*, qua de forma loquendi scripsimus in Pragmatico de temporibus cap. 26. & sic Julianus, *in eadem provincia*, inquit, *I. dies faciat*. Additur vero tertia parte, ut susceptor alieni adscriptitii vel coloni statim eum cum sua sobole suoque peculio restituat, atque intellexerit alienum eum esse. Cunctatorem totius temporis jugationes jubet & capitationes agnoscere. Confirmat & pœnam *l. 12. supra*.

XXIV. IDEM A. JOANNI PP. Si qui adscriptitiæ condicionis constituti mulieres liberas quacunque mente aut quacunque machinatione, sive scientibus, sive ignorantibus dominis, sibi uxores conjunxerunt, vel conjunxerint: in sua libertate permanere tam eas, quam prolem, quæ ex his cognoscitur procreata, sancimus: illo proculdubio observando, ut si ex libero marito & adscriptitia uxore partus fuerit editus, is maternæ condicionis maculam, & non paternam sequatur libertatem. Sed ne adscriptitii putent sibi impunitum esse tale conamen, quod maxime verendum est, ne liberarum mulierum nuptiis ab his excogitatis, paulatim hujusmodi hominum condicio decrescat: sancimus, si quid tale fuerit ab adscriptitio perpetratum, habere liberam potestatem dominum ejus sive per se, sive per præsidem provinciæ, talem hominem moderata corrigere castigatione, & abstrahere a tali muliere: quod si neglexerit, sciat in suum damnum hujusmodi desidiam reversuram.

De nato ex adscriptitia & libero dictum est *sup. l. 16.* Hæc lex est de nato ex adscriptitio & libera, ut etiam matrem sequatur, qua de re scripsimus Observationum IV. cap. XXVII. De solutione conjugii idem repetitur *Nov. 22.*

De Capitatione civium censibus eximenda.

TIT. XLIX.

I. IMP. CONSTANTINUS A. AD EUSEBIUM V. P. PRÆSIDEM LYCIÆ ET PAMPHILIÆ. Plebs urbana, sicut in Orientalibus quoque provinciis observatur, minime in censibus pro capitatione sua conveniatur, sed juxta hanc jussionem nostram immunis habeatur. DAT. KAL. JUN. CONSTANTINO A. III. ET LICINIO III. COSS.

Ut in Orientis provinciis, ita & in Lycia & Pamphilia, quæ provinciæ sunt Asianæ diœceseos, plebs urbana capitationem, id est, censum capitis non præstat: qua de re scripsimus in *l. 8. sup. de exact. trib. & l. 1. inf. ne rustic. ad ul. obs.*

A

In quibus causis coloni censiti dominos accusare possint.

TIT. L.

Quidam codices habent, *in quibus causis coloni capite censiti*.

I. IMP. CONSTANTINUS A. AD MAXIMUM VIC. ORIENTIS. Quisquis colonus plus a domino exigitur, quam ante consueverat, & quam in anterioribus temporibus exactus est: adeat judicem cujus primum poterit habere præsentiam, & facinus comprobet: ut ille qui convincitur amplius postulare, quam accipere consueverat, hoc facere in posterum prohibeatur: prius reddito, quod superexactione perpetua noscitur extorsisse.

Dominus qui a colono plus exigit quam præstari sibi oporteat, convictus id omne quod supra modum, moremque extorsit, reddere compellitur. Idem obtinet in fiscalibus, quod hic in privatorum colonis, *l.* 5. *inf. de agr. & manc. dom.* De colonis censitis pleraque jam sup. diximus.

II. IMPP. ARCADIUS ET HONORIUS AA. NEBRIDIO. Coloni censibus duntaxat adscripti, sicuti ab his liberi sunt, quibus eos tributa subjectos non faciunt: ita his quibus annuis functionibus & debito condicionis obnoxii sunt, pene est, ut quadam debiti servitute videantur adstricti. Quo eo minus est ferendum, ut eos audeant lite pulsare, a quibus ipsos utpote dominis una cum possessionibus distrahi posse non dubium est: quam de cetero licentiam submovemus, ne quis audeat domini nomen in judicio lacessere: & cujus ipsi sunt, ejusdem omnia sua esse cognoscant: cum enim sæpissime decretum sit, ne quid de peculio suo cuiquam colonorum ignorante domino prædii aut vendere, aut alio modo alienare liceret, quemadmodum contra ejus personam æquo poterit jure consistere, quem ne propria quidem lege sui juris habere voluerint: & adquirendi tantum, non etiam transferendi potestate permissa, domino & adquirere & habere voluerint. Sed ut in causis civilibus hujusmodi hominum generi adversus dominos, vel patronos, aditum intercludimus, & vocem negamus: exceptis superexactionibus, in quibus retro principes facultatem eis super hoc interpellandi præbuerunt: ita in criminum accusatione, quæ publica est, non adimitur eis propter suam suorumque injuriam experiundi licentia.

Ut servis, ita adscriptitiis non esse cum domino actionem nisi ex superexactionis causa, ut in *l.* 1. *sup.* vel nisi criminaliter suam suorumque injuriam persequantur. Rerum eos proprietate carere, nec quicquam ex peculio suo alienare posse inconsulto atque ignorante domino, ut *l.* 1. *C. Th. ne col. inscio dom. suo alienet pec. vel litem inferat civilem*. Ait, *annuis functionibus*. Sic Symmachus *annuas functiones & indicta*. Majorianus *Nov. de indul. reliq. Per quorum officia profligari jubemus annuas functiones*. Quæ annua exactione solvuntur, *l. ult. sup. si propter publ. pensit.* Anniversariæ solutiones, *l.* 4. *sup. de fun. rei pri.* & alio quodam loco, annuæ præstationes.

De Colonis Palæstinis.

TIT. LI.

I. IMPPP. VALENTINIANUS, THEODOSIUS, ARCADIUS AAA. CYNEGIO PP. Cum per alias provincias, quæ subjacent nostræ serenitatis imperio, lex a majoribus constituta colonos quodam æternitatis jure detineat, ita ut illis non liceat ex his locis, quorum fructu relevantur, abscedere, nec ea deserere, quæ semel colenda susceperunt, neque id Palæstinæ provinciæ possessoribus suffrage-
B tur: sancimus, ut etiam per Palæstinam nullus omnino colonorum suo jure velut vagus ac liber exultet, sed exemplo aliarum provinciarum ita domino fundi teneatur, ut sine pœna suscipientis non possit abscedere: addito eo, ut possessionis domino revocandi plena tribuatur auctoritas.

Coloni Palæstini sunt liberi, terram tamen dimittere non possunt, quod illi sibi proprio quodam jure vindicabant. Puniri eorum receptorem, Dominum fundi dicit, & dominum possessionis, non dominum coloni. Videnda sunt quæ diximus ad rubricam de agr. cens. Quidam codices habent, *per Palæstinas*, non
C male: fuere enim tres in Oriente, & hæc constitutio est de omnibus.

De Colonis Thracensibus.

TIT. LII.

I. IMPP. THEODOSIUS ET ARCADIUS AA. RUFINO PP. Per universam diœcesim Thraciarum sublato in perpetuum humanæ capitationis censu, jugatio tantum terrena solvatur: & ne forte colonis tributariæ sortis nexibus absolutis, vagandi
D & quo libuerit recedendi facultas permissa videatur, ipsi quidem originario jure teneantur: & licet condicione videantur ingenui, servi tamen terræ ipsius, cui nati sunt, existimentur: nec recedendi, quo velint, aut permutandi loca habeant facultatem, sed possessor eorum jure utatur & patroni sollicitudine, & domini potestate. Si quis vero alienum colonum suscipiendum retinendumve crediderit: duas auri libras ei cogatur exsolvere, cujus agros transfuga cultor evacuaverit: ita ut eundem cum omni peculio suo & adgnatione restituat.

Diœcesis Thraciæ habet provincias sex, ut Marianus
E Scotus scribit, Europam, Thraciam, Hæmimontum, Rhodopen, Mœsiam secundam, Scythiam. Theodorit. li. 5. cap. 28. τῆς Θράκης εἰς ἓξ δὲ ἄγον ἡγεμονίας διῄρηται. Coloni per has sex provincias liberi sunt terram tamen dimittere non possunt, tributum soli præstant, tributum capitis non præstant. Clientes potius sunt sub patrono, quam servi sub domino. Receptatorem eorum duabus auri libris multari & restituere peculium & progeniem eorum omnem.

De

De Colonis Illyricianis.

TIT. LIII.

I. IMPP. VALENTINIANUS, VALENS ET GRATIANUS, AAA. AD PROBUM PP. Colonos inquilinosque per Illyricum vicinasque regiones abeundi rure, in quo eos originis adgnationisque merito certum est immorari, licentiam habere non posse censemus, inserviant terris non tributario nexu, sed nomine & titulo colonorum; ita ut si abscesserint, ad aliumve transierint, revocati vinculis pœnisque subdantur. Maneat quoque eos pœna, qui alienum & incognitum recipiendum esse duxerint, tam in redhibitione operarum & damni, quod locis, quæ deseruerant, factum est: quam multæ, cujus modum in auctoritate judicis collocamus: ita ut etiam dominus fundi, in quo alienus fuisse monstrabitur, pro qualitate peccati coercitionem subire cogatur: nec sit ignorantiæ locus, cum ad criminis rationem solum illud sufficiat, quod incognitum sibi tenuerit. Servum etiam in memoratis regionibus si quis receperit, ignorationis excusatione sublata, quadrupli pœna teneatur: operarum præterea compendiis damnisque præstitis: in libertis etiam, quos pari usurpatione susceperit, is modus sit, quem circa liberos colonos duximus retinendum. DAT. III. ID. JUL. GRATIANO A. II. ET PROBO COSS.

Videtur accipienda de Illyrico Occidentali. Nam Orientale infert capitationem excepta ecclesia Thessalonicensi, *l.* 12. *sup. de an. & trib.* Coloni igitur Illyrici Occidentalis liberi sunt, tributum soli præstant, capitationem non præstant, ex terra tamen ea discedere non possunt, cui sunt addicti. Receptorem teneri domino terræ in id quod interest, & multari arbitrio judicis. Dominum quoque fundi in quo recepti fuerint emansores, arbitrio judicis coerceri, ignorantem excusari. At scientiam præsumi, cum unusquisque scire debeat colonum non suum, alienum esse, *l.* 1. *sup. unde vi.* & Rotharius *l.* 1. *de invasionibus*: susceptorem liberti eodem modo coerceri: susceptorem servi in Illyrico quanti ea res est, & in quadruplum damnari. Conjungenda est *l. ult. sup. de op. lib.*

Ut nemo ad suum patrocinium suscipiat vicos vel rusticanos eorum.

TIT. LIV.

I. IMPP. LEO ET ANTHEMIUS AA. NICOSTRATO PP. ORIENTIS. Si quis post hanc nostri numinis sanctionem in fraudem circumscriptionemque publicæ functionis ad patrocinium cujuscunque confugerit: id quod hujus rei gratia geritur, sub prætextu donationis vel venditionis, seu conductionis, aut cujuslibet alterius contractus, nullam habeat firmitatem: tabellionibus, qui talia instrumenta perficere ausi sunt, bonorum proscriptione plectendis: qui tamen scientes ausi fuerint hujusmodi instrumenta conscribere: vicis etiam vel possessionibus ad patrocinia confugientibus publico vindicandis. Hæ autem personæ, quæ A contra publicam commoditatem in clientelam suam suscepisse collatores detectæ fuerint: nobiliores quidem centum auri librarum condemnationem subire cogentur: mediocris vero fortunæ facultatum suarum amissione plectentur: eadem pœna multandis etiam his, qui intercedentes ministerium suum hujusmodi nefariis actibus improba mente præbuerint. Quam formam ex eo quidem tempore, quod sacra constitutio a divæ memoriæ Martiano promulgata continet, id est, in Thracica quidem diœcesi abhinc annis triginta: hoc est, a consulatu Aetii II. & Sigisbuldi: in Orientali vero & Ægyptiaca & Pontica & Asiana diœcesi viginti octo, hoc est a B consulatu Cyri valere atque executioni mandari præcipimus. DAT. KAL. SEPT. ANTHEMIO A. II. COS.

Hic titulus est de susceptis, non de adscriptitiis vel colonis. Suscepti sunt clientes, qui se & bona sua omnia tuenda & defendenda potentioribus addicunt fraudandorum publicorum tributorum causa: qua specie potentiores vicanorum & rusticorum bona sibi vindicabant vel relinquebant susceptis sub patrocinii mercede certa: quod multæ Constitutiones damnant in tit. *de pac. vic. C. Th. & Justiniani, Nov.* 17. *& Tiberii de divinis domibus.* Salvianus v. de providentia Dei, *Ut vim*, inquit, *exactionis evadant, tradunt se ad tuendum* C *protegendumque majoribus dedititios se divitum faciunt, & quasi in jus eorum ditionemque transcendunt. Nec tamen grave hoc esset si potentes patrocinia ista non venderent, hac lege tueri pauperes videntur ut spolient: Omnes enim ii, qui defendi videntur, defensoribus suis omnem fere substantiam suam addicunt. Nihil susceptis tribuunt, sed sibi. Novum genus venditionis & emptionis. Venditor nihil tradit & totum accipit. Emptor nihil accipit & totum penitus amittit.* Susceptos vocat, ut Augustinus & Servius, quod notavi in *l.* 132. *ff. de verb. obligat.* Palæmon Grammaticus v. R. in glossis: *Assecula, cliens sive susceptus.* Hæc Constitutio irritas hujusmodi conventiones facit: tabelliones, qui eas perfecerint, confiscat, & vicos vel agros susceptos: susceptores etiam coercet, & harum conventionum interD cessores & interpretes ex tempore præscripto Constitutione quadam Martiani quam non habeo. Quinque diœceses recenset, Orientem, Thraciam, Ægyptum, Asianam, Ponticam, quæ sunt sub dispositione præf. præt. Orientis, ut & Mariani notitia docet. Sequitur eadem de re Constitutio Græca, Latinæ cujusdam subdititiæ loco, quam ex libris *βασιλικῶν* desumpsimus.

II. Μηδεὶς κωμήταις προστασίαν ὑπισχνείσθω, μηδὲ δεχέσθω γεωργοὺς ἐπὶ τούτῳ ὑπόσχεσιν προσόδων ἢ ἕτερον κέρδος λαμβάνων: εἰ δέ τις παραβαίη ταῦτα καὶ τοῖς προειρημένοις ἐπιτιμίοις ὑποπεσεῖται καὶ ἑτέρᾳ μείζονι πειραθήσεται κινήσει: πρὸς τούτοις καὶ οἱ κωμῆται εἰ μὲν δοῦλοι εἶεν, τοῖς δεσπόταις ἀποδοθήE σονται σωφρονισθέντες; εἰ δὲ ἐλεύθεροι κ'. λίτρας προστιμῶνται, καὶ τύπτωνται μετὰ δέκα τῶν πρωτευόντων τῆς κώμης, καὶ διηνεκῶς ἐξορίζονται, ἐν ᾧ γνώμη πάντων ἐγαστίασαν.

Ne quis vicanis patrocinium polliceatur, vel agricolas in clientelam suscipiat redituum alteriusve lucri promissione recepta, & ut qui hæc non servaverit, supradictis pœnis majorique commotioni subjaceat. Præterea ut vicani si servi sint, dominis castigati reddantur: si liberi, xx. libris multentur, & verberati una cum decem prioribus vici in

in perpetuum relegentur, dummodo scientibus omnibus secesserint.

Notandum est genus coercendi universi vici, quo sciente unus abscessit, & se in potentioris clientelam dedit, decem primorum castigatione.

Ut rusticani ad nullum obsequium devocentur.

Tit. LV.

I. Exemplum literarum Diocletiani et Maximiani AA. ad Carisium. Ne quis ex rusticana plebe, quæ extra muros posita, capitationem suam detulerit, & annonam congruam præstat, ad ullum aliud obsequium devocetur, neque a rationali nostro mularum fiscalium vel equorum ministerium subire cogatur.

Hanc constitutionem intelligere arbitror Constantinum in *l. 2. C. Th. de censu, sive adsc.* quæ perperam vulgo est *l. ult. de naufrag.* dum Diocletianum dicit plebem urbanam capitatione immunem reddidisse. Ait enim Diocletianus, *Extra muros*, quia urbanos capitationem præstare non vult. Id vero potissimum hac lege constituit, ne ad ulla onera devocentur, ut *l. 1. sup. de agr. cens.* veluti ad prosecutionem equorum aut mularum fiscalium, de quibus *l. ult. sup. de discussor.* Theodoritus lib. I. cap. VII. δημοσίοις ὄνοις, καὶ ἡμιόνοις, καὶ ὄρευσι, καὶ ἵπποις χρήσασθαι.

II. Impp. Valentinianus et Valens AA. ad Probum pp. Illyrici. Si qui eorum qui provinciarum rectoribus obsequuntur, quique in diversis agunt officiis principatus, & qui sub quocunque prætextu publici muneris possunt esse terribiles, rusticano cuipiam necessitatem obsequii quasi mancipio sui juris imponant, aut servum ejus vel forte bovem in usus proprios necessitatesque converterint: ablatis omnibus facultatibus perpetuo subjugentur exilio: & nihilominus rusticanum, qui se in ejusdem operas sponte propria detulisse desponderit, par pœnæ severitudo constringat. Dat. Prid. Kal. Octob. Agripinae Valentiniano et Valente AA. Coss.

Ne apparitores præsidum, principes officiorum, numerarii cornicularii, commentarienses, & alii qui militiæ auctoritate possunt esse terribiles, rusticos ad ullum obsequium vocent, vel servos eorum aut boves aratorios: sic principatum dicit, ut *l. 1. sup. ad l. Jul. de ambitu.* Sudas, princeps, ὁ ἔξαρχος τῆς τάξεως.

Non licere habitatoribus metrocomiæ loca sua ad extraneum transferre.

Tit. LVI.

I. Impp. Leo et Anthemius AA. Nicostrato pp. In illis quæ metrocomiæ communi vocabulo nuncupantur, hoc adjiciendum necessario nostra putavit humanitas, ut nulli extraneo illic quoquo modo possidendi licentia tribuatur: sed si quis ex eisdem vicanis loca sui juris alienare voluerit, non licere ei, nisi ad habitatorem adscriptum eidem metrocomiæ, per qualemcunque contractum terrarum suarum dominium possessionemque transferre: sciente persona extranea, quod si contra vetitum se huic negotio immiscere, vel illic possidere tentaverit: quicunque contractus initus fuerit, carebit effectu, & contractu soluto, si quid præstitum est, hoc tantum reddetur. Dat. Kal. Sept. A. II. Cos.

Pugnare videtur hæc lex cum *l. dudum, sup. de contra. emptio.* quod & Novel. Romani Lacapeni περὶ ἐκποιήσεως κτημάτων ita est expressum: παλαιὸς νόμος ἐστὶν, ἵνα μηδεὶς παρὰ συγγενῶν ἢ κοινωνῶν ἐμποδίζηται πωλεῖν οἷς ἂν ἐθελήσειεν: ἕτερος δὲ νόμος ἄντικρυς τὐναντίον ἀπαγορεύει, μὴ ἐξεῖναι τινὶ πιπράσκειν ἑτέρῳ, ἢ μόνον τοῖς τῆς ἰδίας μητροκωμίας οἰκήτορσιν: ἡμεῖς δὲ τῶν ἡμετέρων ὑποτελῶν ἅμα καὶ τῶν δημοσιῶν φόρων τῆς τε ἄλλης στρατιωτικῆς καὶ πολιτικῆς λειτουργίας καὶ συντελείας πολλὴν τιθέμενοι πρόνοιαν τὸ ἐναντιοφανὲς αὐτῶν καὶ ἀδιόρθωτον διὰ ταύτης ἡμῶν τῆς θείας διατάξεως σαφεῖ καὶ συντόμῳ λόγῳ ἐπανορθοῦντες θεσπίζομεν, &c At *l. dudum*, de propinquis & sociis loquitur, ne præferantur extraneis emptoribus: Hæc autem de convicanis, propter quam puto ad *l. dudum*, hæc verba Tribonianum adjecisse, *Nisi lex specialiter*, &c. quæ non erant in Codice Theodosiano, sicut ad *l. 1. sup. de reb. credit.* hæc, *Nisi specialiter hoc lege excipiatur*, propter *l. ult. eod. tit.* quæ non erant in Gregoriano. Novissime autem Romanus constituit, ut jure, προτιμήσεως vocentur in emptionem primum cognati consortes, veluti fratres qui paterna prædia indivisa possident: tum socii quilibet, quos ad societatem conjunxit voluntas: deinde extranei, quos ad societatem conjunxit fortuna, quarum alteram voluntariam, alteram hereditariam Cicero appellat: post συμπαρακείμενοι ὁ μοτελεῖς, id est, qui eidem domino canonem pensitant, vel ut Fridericus Imperator interpretatur, qui sunt sub uno servitio. Ad extremum, confines. Quinque gradus facit, & inter eos successionem dat, ut primis pretium non offerentibus intra dies XXX. vel procuratoribus eorum intra menses IV. vel etiam repulsis per causam injuriæ venditori illatæ, sequentes vocentur. Præscriptioni XXX. dierum vel mensium IV. locus est si ii qui jus προτιμήσεως habent, testato denunciati sint & cessaverint, sicut duorum mensium adversus principalem dominum emphyteuticario vendente, *l. 3. sup. de jur. emphyteut.* Non facta denunciatione, non nisi decennii præscriptione jus προτιμήσεως excluditur. Eadem Novella idem jus datur convicanis non tantum convicano, sed etiam fisco vendente desertum forte prædium, quod κλασματικὴν γῆν vocat, ita tamen, ut in hac specie etiamsi denunciati non fuerint, intra quadriennium jure suo utantur, secundum *l. 2. sup. de quadr. præscript.* Scripsimus de hoc jure aliquid ad *l. qui Romæ, §. coheres, ff. de verbor. obligat.* Et de metrocomiis ad *l. ult. sup. de exact. tribut.* Ait, *vicanis*: quidam codices habent *vicariis*, ut Festus in verbo, vici. Hi sunt μητροκωμῆται. Κωμῆται Nov. 38. qui male ab interprete Comitiani. Comitiani sunt officiales comitis Κωμῆται: vicani *Contractum*] Hoc verbo non continetur testamentum, Poterit ergo vicanus extraneum heredem instituere. Quin & Novel. Romani, non testamenti modo sed & dotis, donationis propter nuptias, donationis directæ, donationis causa mortis, permutationis, transactionis non simulatæ excipitur causa, nisi si ex his causis bona sua tenuiores transferant in potentiores non vicanos, quibus tamen præscriptio decennii, sicut & extraneis quibuslibet non denegatur. *Hoc tantum reddetur*] non rei melioratæ sumptus: de hac quæstione diximus in *l. 1. sup. de præd. cur.*

Ut

Ut nullus ex vicanis pro alienis vicanorum debitis teneatur.

TIT. LVII.

I. IMP. ZENO A. * Grave est non solum legibus, verum etiam æquitati naturali contrarium, pro alienis debitis alios molestari: idcirco hujusmodi iniquitates circa omnes vicanos perpetrari modis omnibus prohibemus.

Fuit olim plerisque locis usurpatum, ut vicanus ex contractu vel delicto convicani teneretur, & ut liceret creditori ob vicani debitum ejusdem vici hominem, vel bona præhendere quoad verus debitor satisfecisset, quod Zeno tollit hac lege, & Justinianus *Nov.* 52. *&* 134. Cassiodorus v. Var. *Dividuntur causæ germanis: filius obligationibus paternis, si non sit heres, exuitur: uxor maritalibus debitis, nisi per successionis vincula, non tenetur: & audacia ad solutionem trahit extraneos, cum absolvant jura conjunctos.* Idem legibus Langobardorum cavetur, *l. 3. de deb. & vad.* & Constitutionibus Neapolitanis titulo de cultu pacis, & tit. de presaliis puniendis: sed postea cum revocatæ fuissent in usum, eis Gregorius liberavit clericos, & Fridericus studiosos promissa actione repetundarum famosa in quadruplum. Moribus nostris hoc jure utimur non in nostrates, sed in exteros, nec nisi permissu principis, ut si negotiatori Gallo merces diripuerint Hispani, idem quem primum offenderit Hispanum pari jure diripiet, quod jus Marquæ appellamus, quia ut arbitror, in limitibus potissimum exercetur.

De Censibus & censitoribus, & peræquatoribus & inspectoribus.

TIT. LVIII.

CEnsus descriptiones sunt jugerum & capitum. Censitores sive censores qui census agunt. Peræquatores & inspectores qui emendant, prædiis inspectis & adæquatis invicem; ut releventur quibus gravius est onus adscriptum, graventur quæ sunt censita levius, *l. 10. inf. de fun. pat. l. pen. & ult. sup. de an. & trib. l. 12. & 14. C. Th. de censit. l. ult. C. Th. de locat. fun. ju. emp.* Græci ἐξισωτὰς vocant. Eusebius IV. de vita Constantini, ἄνδρας ἐξισωτὰς κατέπεμπε. Græci interpretes juris, Ἐπόπτης λέγεται ὁ ἐξισωτής: itaque idem pene munus est inspectoris & peræquatoris. Cassiodorus x. *Ut ad prædium de quo querela est, diligens inspector accedat, & rebus moderata inquisitione trutinatis, quidquid gravaminis potest habere possessio, rationabiliter abrogetur.*

I. IMP. CONSTANTINUS A. AD POPULUM. Quoniam tabularii civitatum per collusionem potentiorum sarcinam ad inferiores transferunt: jubemus ut quisquis se gravatum probaverit, suam tantum pristinam professionem agnoscat. PP. XV. KAL. FEB. ROMAE CONSTANTINO A. IV. ET LICINIO III. COSS.

De tabulis diximus lib. 10. multis locis. Principalibus & tabulariis, ut Symmachus ait in epistolis, liberum est alios a dispendio vindicare, aliis debitum munus imponere, dum scilicet rationes tributorum tractant: quo fit, ut sæpe per gratiam divitum onera transferant in pauperes: qua de re graviter & copiose queritur Salvianus lib. 5. de providentia Dei. Hæc Constitutio hanc tabulariorum fraudem censet esse corrigendam secundum antiquæ censualis professionis modum, *l. 1. sup. de im. nem. conc.*

II. IMPPP. GRATIANUS, VALENTINIANUS ET THEODOSIUS AAA. EUTROPIO PP. Quisquis vitem succiderit, aut feracium ramorum fœtus vetaverit, quo declinet fidem censuum, & mentiatur callidæ paupertatis ingenium: mox detectus competenti indignationi subjiciatur: illo videlicet evitante calumniam, quem forte detegitur laborasse pro copia, ac pro reparandis agrorum fœtibus non sterilitatem aut inopiam procurasse. DAT. PRID. NON. JUN. CP. EUCHERIO ET SYAGRIO COSS.

Ut qui simulat paupertatem succisis vitibus, vel arboribus competenti pœnæ subjiciatur, nec pristina professione relevetur, *l. 4. §. si vites, ff. de censib.* Putationes non damnat, quæ fiunt ne vites supervacuis sarmentis silvescant, vel quibus luxuries ramorum coercetur, quæ res copiam parit non inopiam. Pro, *vetaverit*, Codex Theodosianus, *habetaverit*, forte legendum, *amputaverit*. Sic lib. 56. βασιλικῶν titul. 14. ἐάν τις ἀμπέλοις ἐκτέμνῃ ἢ εὐφόροις ἐκκόπτῃ κλάδοις.

III. IIDEM AAA. CYNEGIO PP. Si peræquatore misso, aliquis, aut procuratorem suum retraxerit, aut colonum per contumaciam retractationis fugaverit: ad eum censuum modum, quem vel eo, vel procuratore illius absente, peræquator apposuerit, nostræ sanctionis auctoritate tenebitur. DAT. VI. KALEN. APRIL. CP. HONORIO NP. ET EVODIO COSS.

Si misso peræquatore procuratorem prædii sui subduxerit quis, ne præsens censioni adesset, vel colonum fugaverit retractationis census defugiendæ causa, quod absente colono vel procuratore de censu agri constituerit peræquator, ut nihilominus ratum habeatur: alioquin vix est ut censitio aut peræquatio absente domino vel procuratore recte facta videatur *l. 5. C. Th. de censu.*

IV. IMPPP. THEODOSIUS, ARCADIUS ET HONORIUS AAA. RUFINO PP. Omne territorium censeatur, quoties defectorum levamen exposcitur, ut sterilia atque jejuna his, quæ culta vel opima sunt compensentur. DAT. III. NON. APR. CP. THEODOSIO A. III. ET ABUNDANTIO COSS.

Si qua civitas relevationem petat quasi defectorum prædiorum, ut denuo totius territorii civitatis census agatur, & compensentur fertilia cum sterilibus. Pro, *jejunia*, quidam Codices habent, *herema*, & Græci τὰ ἔρημα μετὰ τῶν εὐθαλῶν συμψηφίζονται: unde corrupta illa vox orta est in quibusdam codicibus, *arenia*. Galli dicunt. *terres ermes.*

V. IIDEM AAA. RUFINO PP. Qui gravatos se esse a peræquatoribus conqueruntur, & injusto oneri impares esse proclamant: competitionis habeant facultatem, ut quid remissum gratia, quid interceptum fuerit fraude, convincant: & ex eo levamen accipiant, quod per deformia & criminosa commercia sibi impositum esse deplorant, ut aliis demeretur: quod intra annum post codicum obla-

tionem quo videbitur, de injusto conqueratur onere, iniquitatem peræquatoris accuset, ac præstitam gratiam habita competitione convincat, ut quod ei fuerat superfusum, ille cognoscat, quem debitæ functioni fraus clandestina subtraxerat: emenso autem eo tempore actio denegabitur; exceptis minoribus qui fuerint indefensi: his etiam qui aberunt reipublicæ causa: qui tamen ex eo tempore, quæ sunt statuta, custodient: ex quo ad agendum habuerint facultatem. DAT. III. KAL. DEC. CP. DN. THEODOS. A. III. ET ABUNDANTIO V. C. COSS.

Actio vel competitio adversus iniquam peræquationem datur intra annum post completam peræquationem traditosque peræquationis libros, ex die clausi renuntiatique census, ut ait *l. 5. C. Th. de censu sive ads.* Excipiuntur minores indefensi & absentes Reip. causa, quibus non ex eo die annus computatur, sed ex quo agendi facultatem habuerint. Ait, *quo videtur*, id est, apud tribunal quocunque videbitur Theodosianus apertius, *cui videbitur*.

VI. IMPP. ARCADIUS ET HONORIUS AA. EUSEBIO PP. Peræquatores ac discussores, si incurrerint culpam negligentiæ vel gratiæ, non solum honorum jacturam, verum etiam annonarum in quadruplum multam subire debebunt: ea vero quæ in damnum provincialium fuerint accepisse convicti, in quadruplum cogentur exsolvere. DAT. IV. KAL. APR. MED. ARCADIO ET HONOR. III. AA. COSS.

Peræquatores vel discussores ob culpam vel gratiam damnati infames sunt: legendum, *honorum*, non *bonorum*, ut Græci, *οὐ μόνον τῆς ἀξίας*, ut Accursius citans *l. judices*, *& l. quoties*, *inf. de dignitat.* ut etiam *l. 10. C. Th. de censit.* Fisco percepta emolumenta sive salaria in quadruplum. Provinciali quoque extorta, dum erga alium forte cupiunt esse gratiosi, in quadruplum restituunt; qua de re diximus aliquid in tit. de superexactoribus.

VII. IMPP. HONORIUS ET THEODOSIUS AA. SEBASTIANO COM. ORDINIS PRIMI. Apud eum possessio firma permaneat, cui eam a peræquatore semel traditam fuisse constiterit: reliqua vero temporis anteacti a novo domino fiscum postulare non patimur, ne alterius culpa alter incipiat subjacere dispendio. Si quis vero privatus aut obligatam sibi possessionem, quæ deserta hucusque permansit, aut ex aliquo titulo deberi sibi jure confirmat: allegationes suas sine mora vel per se vel per aliam personam legibus ordinatam manifestare debebit: ita ut æquitatis ratione suadente, ad petitorem fuerit translata possessio: is qui a peræquatore eam susceperit, rei melioratæ susceptis sublevetur expensis. Verum ne sub specie litis dominationes semel constitutæ turbentur: sex mensium spatium censemus debere servari, intra quod is qui putat sibi rem probabili ratione competere, debitas exerat actiones. Quod si tempus adscriptum silentio fuerit interveniente transactum: nullum penitus repetendi volumus esse principium. Quod si quis eo tempore, quo peræquator prædium alicui addicit, de suo jure vel per se aut per homines suos non crediderit actitandum: sex mensium curriculis evolutis, in perpetuum conquiescat. DAT. PRID. ID. MAR. RAV. HONORIO XI. ET CONSTANTIO II. COSS.

Solent peræquatores a dominis deserta & destituta prædia aliis tradere, atque ita dominium mutare, sine onere tamen reliquorum, quod accipientem a domino proculdubio sequeretur, ut constat ex titulo sine censu, vel rel. Post addictionem peræquatoris, creditores excluduntur, quibus prædia sunt obligata vel debita, nisi de jure suo experiantur intra sex menses, & novo domino reddant emponemata. Eadem præscriptione antiquior dominus excluditur, *l. locorum*, *tit. seq.* Ait, *Dominationes*; id est, dominia.

De omni agro deserto & quando steriles fertilibus imponuntur.

TIT. LIX.

NOn idem est desertum & derelictum. Derelictum occupantis fit, desertum non item, *l. 8. hoc titul.* Usucapitur tamen biennio. Desertum est quod incultum & squalidum est. Quod sequitur, *& quando steriles fertilibus imponuntur*, idem est, ac si diceret, *περὶ ἐπιβολῶν*.

I. IMP. CONSTANTINUS A. CAMPESTI. Cum divus Aurelianus parens noster civitatum ordines pro desertis possessionibus jusserit conveniri, & pro his fundis, qui invenire dominos non potuerunt, quos perceperamus earundem possessionum triennii immunitate percepta, solemnibus satisfacere, servato hoc tenore præcipimus, ut si constiterit ad suscipiendas easdem possessiones ordines minus idoneos esse, eorundem agrorum onera possessionibus & territoriis dividantur. Accepta.

Prædia deserta & quorum domini non reperiuntur, curialibus addicuntur sub immunitate triennii: qui si idonei non sint, tunc onus eorum & in possessores ejusdem civitatis, & in omne territorium diffunditur. Verbum, *Accepta*, quod est in extremo, est ex subscriptione, ut in *l. 1. inf. de fug. col.* verbum, *Data*.

II. IDEM A. Si quis ab emphyteuticario seu patrimoniali possessore, privati juris quippiam comparaverit, cujus substantia alias possessiones sustentare consueverat, & succisis quasi quarundam virium nervis reliqua labuntur: earum possessionum onera subiturus est, quæ penes distractorem inutiles permanebunt. DAT. VIII. ID. DEC. THESSAL. FELICIANO ET TITIANO COSS.

Si emphyteuticarius vel patrimonialis possessor fundum proprii privatique juris ad se pertinentem vendiderit, quo emphyteutici seu patrimonialis juris prædia sustentare solebat, ac deinde reliquari eaque prædia deserere cœperit, onus reliquorum transfertur ad emptorem, qui eum fundum comparavit, quo venditor alios tueri solebat. Atque ita emptorem sequuntur non tantum fundi comparati reliqua, sed & aliorum reliqua, qui fundo comparato sustentabantur: quod addi convenit ad tit. *sine censu, vel reliq. fund. comp. non pos.*

III. IMPP.

III. Impp. Valentinianus et Valens AA. ad Mamertinum PP. Quicunque deserta prædia meruerint, sub certa immunitate ad possessionem impetratorum non prius sinantur accedere, quam vel fidejussoribus idoneis periculo curialium datis, vel fundis patrimonii sui maxime utilibus obligatis, idonea cautione firmaverint susceptam a se possessionem nullo detrimento publico relinquendam.

Ut ii quibus deserta prædia addicuntur sub certa immunitate veluti triennii, *l. 1. hoc tit.* vel biennii, *l. 7. hoc tit. l. 12. Cod. Theod. de censitor.* pignoribus vel fidejussoribus caveant se damno publico minime desertuMagnos, *l. 6. hoc tit. l. 7. inf. tit. de fun. pat.*

IV. Iidem AA. et Gratianus A. ad Crescentium Vic. Afr. Heredes scripti etiam pro minus idoneis fundis fiscale onus cogantur agnoscere: vel si renuntiandum hereditati putent, cedant his omnibus rebus, quas ex iisdem bonis quocunque titulo & jure perceperint. Dat. iv. Id. Jul. Contionaci Gratiano A. ii. et Probo Coss.

Non potest heres scriptus prædia hereditaria ita dividere, ut fertilia amplectatur, sterilia deserat onerum publicorum evitandorum causa, sive hereditario, sive legati, sive fideicommissi jure ei ex eisdem bonis ea deferantur, sed aut omnium tributa agnoscere debet, aut ab omnibus recedere.

V. Impp. Valens et Gratianus AA. ad Anthemium PP. Qui utilia reipublicæ loca possident, permistione facta etiam deserta suscipiant: ut si earum partium graventur accessu, quas ante per fastidium reliquerunt, cedant aliis curialibus, qui utraque hac condicione retineant, ut præstatione salva cum desertis & culta possideant, sublata a paucis, quos iniquum est electa retinere, cum municipes gravatura sit pars relicta.

Qui fertilia & sterilia Reip. loca permistim possident, ut omnia retineant, vel ut omnibus salvo canone curialibus cedant. Nec enim possunt fertilibus retentis sterilia deserere. In curiales transfertur onus universitatis prædiorum, non partis.

VI. Imppp. Gratianus, Valentinianus et Theodosius AAA. Nebridio com. r. p. Ut quisque conductor fuerit inventus possessor fundi, ut quisque qui ex publico vel templorum jure descendit: huic ager jungatur inutilior. Quod si contra id reluctandum existimaverit: alius possessor sub eadem præstatione quæratur: vel si voluntarius, qui sit conductor, non invenietur: tunc ad possessores antiquos, id est, decuriones vel quoslibet alios, loca juris prædicti adjunctis inutilibus revertantur, idoneis fidejussoribus præstitis. Dat. xv. Kal. Feb. cp. Merobaude ii. et Saturnino Coss.

Ut conductori fundorum Reip. vel sacrorum templorum cum fertilibus adjungantur inutiles, vel ut alius sub eadem pensione eorum voluntarius conductor quæratur, vel eo non invento, ut fundi ad veteres possessores revertantur: Reip. ad curiales: templorum; ad illos qui prædia templis largiti sunt.

A VII. Iidem AAA. et Arcadius A. Cynegio PP. Quicunque defectum fundum patrimonialem exercuerit, fertilem idoneumque præstiterit: salvo patrimoniali canone, perpetuo ac privato jure defendatur, & velut domesticum & avita successione quæsitum sibi habeat, suis relinquat: neque eum aut promulgatione rescripti, aut reverentia sacræ adnotationis quisquam a fructu impensi operis excludat. Ceterum eos, qui opimas ac fertiles possident terras, aut etiam nunc sibi existimant eligendas: pro defecta scilicet portione summam debiti præsentis jubemus implere: illos etiam, qui emphyteuticario nomine nec ad plenum idoneas, nec omnibus modis vacuas detinent: sic ex illis quoque, quæ præsidio indigent, justam ac debitam quantitatem debere suscipere, ut indulto temporis spatio post biennium decretum canonem solvendum esse meminerint: nemo tamen qualibet meriti & potestatis objectione submoveatur, quo minus ad diacathociæ vicem defectas possessiones patrimonialis juris accipiat, eorum tributa & canonem soluturus: illud speciali observatione procurans, ut primo vicinas & in eodem territorio sortiatur; deinc si neque finitimas, neque in eisdem locis repererit constitutas; tunc demum etiam longius positas, sed in quantum fieri valeat, pro interdicto spatio sibimet cohærentes, pro modo & æquitate suscipiat: ut id consensu omnium fiat, quod omnibus profuturum est.

Lex est de iis, qui patrimoniales fundos emphyteuticario jure detinent, ut si defectos acceperint & idoneos reddiderint, eos perpetuo privatoque jure possideant &, in heredes transferant salvo canone. Et ut qui idoneos eo jure susceperint, defectos suscipiant cum onere canonis, non reliquorum, qui medii generis, ut etiam ex defectis suscipiant pro rata cum eodem onere, salva immunitate biennii: in *l. 1.* datur immunitas triennii, quæ est de fundis a dominis desertis & in curiales transferendis: Hæc de fundis patrimonialibus defectis, & iis qui meliores fundos detinent adjungendis ad diacathociæ vicem, id est, possessionis titulo & jure, ut eos retineant jure privato quasi possessores, ut habeant dominium possessionis, *l. 11. inf. hoc tit.* ut sint possessores, *l. 12. inf. de fund. pat. l. 4. inf. de div. præd.* & ita in *l. 1. C. Th. de fisc. debit. de diacathocis*, id est, de possessoribus, qui canonem fisco debent, interpretor: & ab hac defectorum adjunctione lex ait, nec dignitatem nec potestatem ullam excipi. Adjungi finitimos primum, deinde longe positos. Adjunctionem hujusmodi suscipere omnes debere, cum sit publice omnibus profutura, *l. seq.*

VIII. Imppp. Valentinianus, Theodosius et Arcadius AAA. Tatiano PP. Qui agros domino cessante desertos, vel longe positos, vel finitimos, ad privatum pariter publicumque compendium excolere festinat, voluntati suæ nostrum noverit adesse responsum. Ita tamen ut si vacanti ac destituto solo novus cultor insederit, ac vetus dominus intra biennium eadem ad suum jus voluerit revocare; restitutis primitus quæ expensa constiterit, facultatem loci proprii consequatur: nam si biennii fuerit tempus emensum, omni possessionis & dominii carebitur jure qui siluit.

Quæ

Quæ ad hanc legem pertinent exposuimus libro de temporibus cap. 21. & ad rubricam.

IX. Imppp. Theodosius, Arcadius et Honorius AAA. Rufino pp. Qui fundos patrimoniales jure privato canone salvo susceperint, hanc omnes sine ullis exceptionibus personæ propositam intelligant optionem, ut aut ea loca, quibus minor est soli fœcunditas, cum his, ex quibus fructus uberes capiunt, suscipere & tenere non abnuant: aut si eorum refugiunt sterilitatem opimioribus cedant. Dat. viii. Id. Nov. Tyro Arcadio iii. et Honorio ii. AA. Coss.

Ut qui fundos patrimoniales sub præstatione canonis, jure privato susceperunt, eis abscendant, nisi fertilibus steriles imponi patiantur. Alii suscipiuntur jure privato quasi sint suscipientium proprii, alii jure emphiteuticario quasi alieni: utrique tamen sub canonis præstatione.

X. Impp. Arcadius et Honorius AA. Eutychiano pp. Qui per potentiam fundos opimos, ac fertiles occuparunt cum quæstuosis uberibusque pro rata portione suscipiant infœcundos ex eadem substantia. Dat. Non. Mar. cp. Honorio A. iv. et Eutychiano Coss.

Lex ait fertilibus adjungi steriles ex eadem substantia, & *l.* 12. ex eisdem bonis, Nov. περὶ ἐπιβολῶν nondum edita, ἐκ τῆς αὐτῆς οὐσίας: quod exposui Observ. 4. cap. 30.

XI. Iidem AA. Adriano pp. Locorum domini intra sex menses edictis vocati revocantur: qui si adfuerint, & propria teneant & ea quæ ex præterito contraxerint, debita redhibere cogantur. Si vero impares esse earum rerum tributis propria confitentur absentia, nec adesse voluerint: penes eos, qui hæc susceperint, & certum quem tributorum canonem promittunt, proprietas possessionis intemerata permaneat: ut postquam ea exsolverint, sciant sibi inquietudinem submovendam, nec subreptione cujusquam competitionis loca, quæ tenuerint, auferenda: quibus etiam illud indulsimus, ut ex eo tempore, ex quo primum loca, de quibus agitur, cœperint possidere, tributa poscantur. Dat. vi. Kalen. Sep. Stilicone et Aureliano Coss.

Ut prædia deserta a domino susceptoribus sine onere reliquorum addicantur, excluso domino præscriptione semestri, de qua & in *l. ult. sup. tit. prox.* exclusa competitione omni.

XII. Impp. Honorius et Theodosius AA. Seleuco pp. Hac definitione sancimus, nullum possessorem, neque munificum prædium pro alienis debitis, vel destitutione esse retinendum: neque eorum prædiorum defectione prægravari, quæ ex iisdem bonis, quæ retinentur, nequaquam esse monstrantur: nec ullis præstigiis atque commentis exactio mutiletur. Dat. Prid. Kal. Feb. Rav. Honor. viii. et Theod. v. AA. Coss.

Lex significat ἐπιβολὴν non fieri, sive sterilia fertilibus non imponi, nisi sint ex eisdem bonis, ut *l.* 10. Eadem bona sunt veluti ὁμόδουλα, & ὁμόκλωσα, ut *Nov.* 128. & *Nov.* 168. cujus titulus, ἐπαρχικὸς τύπος περὶ ὁμοδούλων, nondum edita. Pro, *defunctione* emendavi, *defectione*.

XIII. Iidem AA. ad Probum. Omnium prædiorum actores ac domini requirantur: quorum si vitio probantur debita fuisse contracta, in absoluto est ut debeat dominium commutari. Dat. iii. Id. Jun. cp. Constante et Constantio Coss.

Prædia deserta & destituta a dominis vel actoribus eorum eis auferuntur, & aliis dominis jure addicuntur, *quorum*, inquit, *vitio probantur debita fuisse contracta*, dum scilicet prædia inculta deserunt. Ea peræquator addicit, *l. ult. sup. tit. prox.*

XIV. Iidem AA. Aureliano p.p. Rura & possessiones quas curiales quolibet pacto publicatis apud acta provincialia desideriis suis vel reliquerunt, vel possidere alios permiserunt; penes eos qui eas excoluerunt, & functiones publicas recognoscunt, firmiter perdurabunt, nullam habentibus curialibus copiam repetendi. Dat. iii. Non. Dec. Honorio x. et Theod. vi. AA. Coss.

Puto deserti prædii apud acta præsidis repetitionem ne intra quidem biennium esse vel sex menses; quia pro derelicto habitum videtur.

XV. Iidem AA. Sebastiano Comiti Primi Ordinis. Si quis deserta prædia, quæ navalem sustinent functionem, & in desertis nunc usque remanent, sub peræquationis jure perceperit: meliore condicione in omnibus titulis convenit ea relevari, ut gravis sors navalis esse non possit pro ea, quæ resedit, portiuncula, cum aliis fuerit dispendiis liberata. Dat. Prid. Id. Mar. Rav. Honorio A. xi. et Constantino ii. Coss.

Si qui deserta prædia a peræquatore susceperit, quæ naviculario oneri obnoxia sunt, hoc quidem onere non liberatur, sed in omnibus aliis titulis fiscalibus leviora onera agnoscit.

XVI. Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Celeri Proc. Afri. Jubemus neminem curialem pro alieni territorii debitis attineri, sed tantum municipem pro gleba propria conveniri. Dat. v. Kal. Mai. Rav. post Cons. Felicis et Tauri vv. cc.

Territorium & glebam dicit pro eodem, ut *l.* 11. *sup. de oper. publ. l.* 3. *sup. de nat. lib. l. nulli, sup. de episc. & cler.* Municipem quoque, & curialem pro eodem, ut *l.* 5. *sup. hoc tit. l.* 1. *inf. de fug. col. l.* 41. *C. Th. de oper. pub.* Curialis igitur glebæ propriæ non alienæ nomine tenetur, *l.* 12. *sup.*

XVII. Iidem AA. Hermocrati pp. Si quis auctoritate nostri numinis de fundis patrimonialibus steriles sub certi canonis pollicitatione susceperit; firmiter eum volumus possidere, sub ejusdem tamen canonis solutione, quem nostræ majestatis auctoritas per annos singulos solvendum esse præscripserit, nullamque eos descriptionem, sive adje-

adjectionem aut innovationem in posterum sustinere: quoniam nimis absurdum est eos, qui nobis hortantibus fundos inopes atque egenos magno labore impenso, aut exhausto patrimonio vix forte meliorare potuerunt, utpote deceptos inopinatum onus suscipere, illudque velut quadam circumventione deposci: quod si se daturos præscissent, fundos minime suscipere aut etiam colere paterentur. DAT. XII. KAL. DEC. CP. THEODOSIO A. XVIII. ET ALBINO COSS.

De hac lege scripsimus in *tit. de col. don. vel rer. sup.* Pro, *egenos*, Novella integra habet, *jejunos*.

De Fundis limitotrophis & terris, & paludibus, & pascuis limitaneis vel castellorum.

TIT. LX.

Fundi limitotrophi dicuntur hoc loco, & *l. nulli, sup. de fun. pat.* quod inde milites limitanei alantur, *l. 8. eod. tit. l. 1. hoc tit.* non quod ad milites limitaneos pertineant. At fundi limitanei qui dicuntur, ad milites limitaneos pertinent, itemque paludes & pascua, *l. 3. hoc tit.* fundi autem castellorum ad milites castellanos pertinent, *l. 2. hoc tit.*

I. IMPPP. VALENTINIANUS, VALENS ET GRATIANUS AAA. AD LICINIUM PP. Tiberianus ad possibilitatem singulorum quorumcumque locorum intuens, statuit certas possessiones, quæ ad limitem frumenta conveherent: quocirca generali lege sancimus Tiberiani dispositionem oportere observari, amoventes quidquid vel potentia cujuscunque elicuit, vel furtiva deprecatio: addentesque nihilominus in futurum nulli licere adversus utilem vetustatem, & præsentem legem nostram, importuna & respuenda reposcere. DAT. XVIII. KAL. OCT. AQUILEIAE, ARCADIO A. ET BAUTONE COSS.

Confirmat Tiberiani præf. prætorio dispositionem de fundis limitotrophis.

II. IMPP. HONORIUS ET THEODOSIUS AA. ASCLEPIODOTO PP. ET CONS. ORDINARIO. Quicunque castellorum loca quocunque titulo possident, cedant ac deferant, quia ab his tantum fas est possideri castellorum territoria, quibus adscripta sunt, & de quibus judicavit antiquitas. Quod si ulterius vel privatæ conditionis quispiam in his locis, vel non castellanus miles fuerit detentator inventus, capitali sententia cum publicatione bonorum plectetur. DAT. V. NON. MART. CP. ASCLEPIODOTO ET MARINIANO COSS.

Ut soli castellani milites possideant castellis agros deputatos, non privati, non alii milites.

III. IMPP. THEODOSIUS ET VALENTINIANUS AA. NOMO MAGISTRO OFFICIORUM. Agros limitaneos universos cum paludibus omnique jure, quos ex prisca dispositione limitanei milites ab omni munere vacuos ipsi curare pro suo compendio atque arare consueverant: & A si in præsenti coluntur, ab his firmiter ac sine ullo concussionis gravamine detineri; & si ab aliis possidentur, cujuslibet spatii temporis præscriptione cessante ab universis detentatoribus vindicatos, iisdem militibus sine ullo prorsus (sicut antiquitus statutum est) collationis onere volumus adsignari. In his etiam contra eos, qui præceptionibus nostris obviam venire tentaverint, proscriptionis pœna valitura. Nam si quis forte, quod minime audere debuerat, emptionis titulo memorati juris possidet prædia: competens ei actio contra venditorem intacta servabitur. DAT. PRID. ID. SEPT. CP. MAXIMO II. ET PATERNO COSS.

B

Pars est Novellæ Theodosii de ambitu & locis limitaneis ibi redhibendis, quam habemus integram, sicut & *l. 4. sup. de off. mil. jud. & l. curæ, sup. de off. mag. off.* Pertinet valde ad hanc partem quod Lampridius scribit, Alexandrum agros limitaneos militibus donasse, ita ut eorum essent si heredes eorum militarent, nec unquam ad privatos pertinerent: dicentem attentius eos militaturos si etiam sua rura defenderent: addidisse his & animalia & servos, ut possent colere quod acceperant. Idem enim hac lege cavetur ne agri illi in privatorum jura ullo titulo transeant, nec præscriptione ulla temporis eis adquirantur, & ut a limitaneis militibus firmo jure possideantur sine ullo tributi vel collationis onere, cum paludibus & omni jure suo, C puta pascuis, animalibus, servis, salva scilicet illa conditione, si militarent.

De Pascuis publicis vel privatis.

TIT. LXI.

I. IMPP. VALENTINIANUS ET VALENS AA. AD RUFINUM PP. Cum nulla ratio sit, cur in pascuis saltibus rei privatæ pensio debeat ampliari: nequaquam pro libidine ordinum augmenta facienda sunt: etenim idcirco graviorem pensionem imponi ab ordinibus accepimus, ut animalia ex rebus privatis nostris a locorum pastibus D arceantur: quod fieri non oportere divæ memoriæ Julianus prorogata jussione constituit. Quare excellens auctoritas tua conventis provinciarum rectoribus, non eam licitationis necessitatem patiatur inferri, quam repentinam faciunt civitates, sed eam manere decernat, quam statuit antiquitas. DAT. VIII. KAL. OCT. LUCERIAE, VALENTINIANO ET VALENTE AA. COSS.

Sunt saltus pascui quidam rei privatæ principis, qui certa pensione locantur, ita tamen ut & animalia rei privatæ in eis jus sit compascere, quæ ne arceantur prætextu gravioris pensionis, constituunt Impp. ne in E eis saltibus pensionum ullæ adjectiones admittantur.

II. IMPP. ARCADIUS ET HONORIUS AA. SIMPLICIO COMITI ET MAGISTRO UTRIUSQUE MILITIAE. Insignis auctoritas tua hac condicione a publicis pratis Apamænis animalia militum prohiberi præcipiat, ut universi cognoscant de emolumentis eorum tuique officii facultatibus duodecim libras auri fisci commodis exigendas, si quisquam posthac memorata prata mutilare tentaverit: non minore decernenda pœna, si etiam prata privatorum Antiochenorum fuerint de-

devaſtata. Ita tamen ut ſine læſione provincialium provideant curiales, quo pacto animalium militarium paſtui conſulatur. DAT. V. IDIB. MART. CP. HONORIO A. IV. ET EUTYCHIANO V.C. COSS.

De hujus loci reſtitutione ſcripſimus ſatis libro primo Obſerv. cap. XIX. Confirmatur Baſilicis, in quibus ita eſt, *μηδεὶς τοῖς λειμῶσιν Απαμείας καταβοσκέτω.*

III. IMPP. HONORIUS ET THEODOSIUS AA. COMITIBUS ET MAGISTRIS MILITUM. Prata provincialium noſtrorum, & præcipue rei privatæ noſtræ, perniciosum eſt militum moleſtia fatigari. Ideoque lege ad ampliſſimam præfecturam promulgata cenſuimus, ne hoc deinceps uſurpetur: ſuper qua re univerſos, quorum intereſt, convenire tua magnificentia non moretur: neque permittat poſſeſſores, vel colonos pratorum gravi qualibet importunitate vexari. DAT. NON. SEPT. HONORIO X. ET THEODOSIO VI. AA. COSS.

Ne poſſeſſores vel coloni ſuper pratis a militibus ullam moleſtiam ſuſtineant: qua de re legem ſe promulgaſſe ſcribunt ad ampliſſimam præfecturam, id eſt, ad Aurelianum præf. præt. quæ eſt lex 4. *C. Th. de paſcuis.*

De Fundis patrimonialibus, & ſaltuenſibus, & emphyteuticis, & conductoribus eorum.

TIT. LXII.

PAtrimoniales fundi ſunt qui ad patrimonium principis pertinent, ad domum divinam, ut Procopius ſcribit 1. *de bel. Got.* Alii ſunt fundi rei privatæ, alii divinæ domus: ſicut alius Comes patrimonii, alius Comes rei privatæ, alius Comes domorum. Res quidem privata etiam patrimonium dicitur, *l. 3. inf. de fun. rei pri.* quia ut largitiones aliæ ſunt ſacræ, aliæ privatæ, ita patrimonium aliud eſt privatum, *l. 8. C. Th. de ju. fiſc. l. ult. inf. de agr. & man.* aliud ſacrum, *l. 1. ſup. de indict. l. ult. ſup. de vect. & com.* quod a re privata ſeparari ſolet & domibus, ut in edicto 4. & 8. Condicio patrimonialium propria hæc eſt, ut locentur, non ut in jus privatum transferantur, *l. 10. hoc tit.* ſolent tamen vendi & donari jure privato principis juſſu, *l. 39. §. ult. ff. de legat.* 1. *l. 9. & 10. hoc tit. l. 9. ſup. de om. agr. deſer.* præterquam in tractu Orientis, *l. 13.* vel in emphyteuſim dari, quibus generibus etiamſi dentur ſalvo canone, quodammodo propriam condicionem mutant. Saltuenſes ſunt paſtioni deputata nemora, qui & patrimoniales ſunt, *l. ult. hoc tit.* Emphyteutici ſunt qui emphyteutico jure dantur, qui & patrimoniales ſunt, *l. 12.* ſicut limitotrophi quoque patrimoniales quidam ſunt *l. 8. & 13.* qui & hac rubrica ceteris adnecti debuiſſent.

I. IMP. CONSTANTINUS A. CUPITO. Si quis fundos emphyteutici juris ſalva lege fiſci citra judicis auctoritatem donaverit, donationes firmæ ſint: dummodo ſuis quibuſque temporibus ea, quæ fiſco penſitanda ſunt, repræſentare cogantur. DAT. XVII. KAL. JUL. TREV. CONSTANTINO A. IV. ET LICINIO III. COSS.

Fundum patrimonialem ſive fiſcalem ab emphyteuticario donari poſſe ſalvo canone emphyteutico, nec exigi auctoritatem judicis. Vendi non poſſe puto ſine conſenſu rationalis, idemque eſſe in emphyteuticario privatorum.

II. IDEM A. AD DRACONTIUM. Patrimonialis fundi penſitationem, ſeu aurariam, ſeu frumentariam, intra tempus omiſſam minorum dominio non nocere præcipimus: nec ad fraudem juris eorum accedere, ſi quod ſolenniter debetur, paulo ſerius inferatur: ita tamen ut permanente ſubſtantia parvulorum, judex tutorem vel curatorem, per quem differtur illatio, negligentiæ ſuæ & deſerti officii pœnas exigat, & damna deplorare compellat.

Fundum patrimonialem a poſſeſſore, tributis intra tempora non ſolutis, fiſco committi, niſi minor ſit XXV. annis: quo caſu dominium fundi minori ætatis beneficio conſervatur, & tutor curatorve in æſtimationem convenitur.

III. IMPP. VALENTINIANUS ET VALENS AA. AD GERMANIANUM COM. S. L. Quicunque poſſeſſiones ex emphyteutico jure ſuſceperint, ea ad refundendum uti occaſione non poſſunt, qua afferant deſertas eſſe cœpiſſe, tametſi reſcripta per obreptionem meruerint: ſed nec avelli eas ab his poſſe, nec ſi licitatio ab alio fuerit promiſſa: ſed eas in perpetuum apud eos qui eas ſuſceperint, & eorum poſteritatem remanere, nec ſi ſuper hoc reſcriptum fuerit adverſus eos impetratum. DAT. VIII. KAL. OCT. MED. VALENTINIANO ET VALENTE AA. COSS.

Ut emphyteuticariis prætextu ſupra adjectionis vel reſcripti auferri fundus emphyteuticarius patrimonialis non poteſt: ita nec relinqui ab eis prætextu defectionis & ſqualoris, vel etiam reſcripti. Fundus apud eos & poſteritatem eorum perpetuo remanet. Ait, *ad refundendum*, id eſt, ad reddendum eas poſſeſſiones, ut *l. item quod, ff. de in diem ad. l. generaliter, §. proinde & ſi pretium, ff. de fid. lib.*

IV. IIDEM AA. AD FLORIANUM COM. R. P. Fundi patrimoniales, & qui ex emphyteutico jure ad domum noſtram diverſis generibus devoluti ſunt, ſic eis, qui eos popoſcerint, cedunt, ut commiſſi metus eſſe non poſſit: neque enim magis commodamus noſtra, quam tradimus ea jure dominii: ita tamen ut ea quæ in noſtra poſſeſſione poſiti præſtiterint, & in poſterum ſolvant. DAT. IDIB. MART. TREVERIS VALENTINIANO II. ET VALENTE II. AA. COSS.

Ut fundi patrimoniales & emphyteutici juris ad domum principis devoluti, forte ex cauſa deſertionis, vel permutationis colonorum, poſcentibus ſalvo canone adjudicantur, & ne ob ceſſationem canonis committantur, quod pugnare videtur cum *l. 2. ſup.* niſi hæc accipiatur de canone, illa de tributis, *l. 1. ſup. de ſuſceptor.*

V. IMPPP. VALENS, GRATIANUS ET VALENTINIANUS AAA. AD MODESTUM PP. Si qui a prioribus colonis vel emphyteuticariis deſtitutum patrimonialem fundum a peræquatore vel cenſitore ſuſceperint: perpetuo eundem atque inconcuſſo jure poſſideant, nec quiſquam ſecundus petitor accedat. DAT. IV. NON. NOV. GRATIANO A. IV. ET MEROBAUDE COSS.

Ut qui a peræquatore vel cenſitore deſertum agrum pa-

patrimonialem susceperit, perpetuo eum firmoque jure possideat, submota competitione omni.

VI. Imppp. Gratianus, Valentinianus et Theodosius aaa. Nebridio com. r. p. Hi quibus patrimoniales possessiones per Asianam & Ponticam diœcesim vel a nobis, vel a divis parentibus nostris sacra largitate donatæ sunt, inconcussæ possideant, atque ad suos posteros transmittant: quod quidem non solum in heredibus, sed etiam in contractibus omnis generis volumus custodiri. Dat. iv. Kal. Apr. cp. Ricomere et Clearcho Coss.

Ut hi quibus patrimoniales fundi donati sunt per Asianam & Ponticam diœcesim, eos firmo jure possideant, salvo canone scilicet, & in heredem, emptorem, donatariumve transmittant. Pro , contractibus quidam Codices habent, *contractoribus*.

VII. Iidem et Arcadius aaaa. Cynegio pp. Quicunque ad emphyteusim fundorum patrimonialium, vel reipublicæ jussu nostri numinis venerit: is si redundantia fortunarum idoneus fuerit ad restituenda, quæ desertis forte possessionibus requirentur, patrimonium suum publicis implicet nexibus. Si vero minor facultatibus probabitur: (C) datis fidejussoribus idoneis ad emphyteusim accedat: scientibus his, quos talium rerum cura sollicitat, in se negligentiæ damna, si hujusmodi cautio defuerit, esse vertenda. Dat. vi. Kal. Mai. cp. Honorio nb. p. et Evodio Coss.

Ut qui fundum patrimonialem vel Reipub. accipit in emphyteusim, de damno desertionis caveat pignoribus aut fidejussoribus periculo curialium, ut *l. 3. sup. de omni ag. des.*

VIII. Iidem aaa. Clearcho pp. Omnes fundi patrimoniales per Mesopotamiam & Os- (D) roenam provincias, quos constat divorum retroprincipum sanctionibus limiti deputatos, ad jus pristinum sine ullius assertionis revocentur obstaculo, præbituri omnia quæ antea impendenda necessitatibus limitis præberi consueverant: ita ut nulli penitus audiantur, qui aut rescripto aut adnotatione dominium vel emphyteusim, vel conductionem quolibet genere largitatis de nostra liberalitate meruerunt. Dat. prid. Kal. Mai. cp. Honorio nb. p. et Evodio Coss.

Ut fundi patrimoniales limitrophi eripiantur iis qui eos dominii vel emphyteuseos, vel conductionis (E) jure impetraverint, & ad jus pristinum revertantur. De iis loquitur qui sunt per Mesopotamiam & Osroenam provincias, de quibus *Nov. 154. & 157.* quæ duæ sunt provinciæ diœceseos Orientis *l. 13. inf.* generaliter de diœcesi Orientis.

IX. Impp. Arcadius et Honorius aa. Eutychiano pp. Universi cognoscant, nihil privato jure salvo canone fundis emptis cum patrimonialibus esse commune: ita ut ad eos nunquam patrimonialium fundorum peræquator accedat: gravi multa feriendo eo, qui statuta nostræ

(A) clementiæ ausus fuerit temerare. Dat. prid. Id. Nov. Honorio a. iv. et Eutychiano Coss.

Lex loquitur de emptis non de donatis: ut patrimonialis fundi empti a principe jure privato, id est, dominii jure in emptorem translati, salvo canone jam patrimoniales non censeantur esse, & ut peræquator fundorum patrimonialium ad eos fundos non accedat.

X. Iidem aa. Eutychiano pp. Fundos patrimoniales eos duntaxat, qui salvo canone jure privato nostra liberalitate concessi sunt, cum his patrimonialibus, qui in condicione propria constituti (B) sunt, illustris auctoritas tua jubeat exæquari: ita ut relevato onere quod imminet fatigatis, & translato in eos, qui integris viribus florent, adscriptio tributorum æqua lance dividatur. Dat. iv. Id. Apr. cp. Theodoro Coss.

Lex superior est de fundis patrimonialibus emptis jure privato. Hæc de donatis jure privato. Alii dantur in emphyteusim vel locantur. Peræquatore misso fundorum patrimonialium non ii tantum qui a conductoribus detinentur, qui a dominio principis non recesserunt, sed & ii quorum dominium in alios translatum est ex donationis causa, salvo canone exæquationi subjiciuntur.

XI. Impp. Honorius et Theodosius aa. Probo Comiti s. l. Jus emphyteutici prædii, quod sine obligationis vinculo retentatum est, judicio nostro immutabile perdurare præcipimus, possessionem autem, quæ sine obligatione speciali fuerit vitiosa, vetustate temporis volumus adjuvari. Dat. Idib. Ap. Ravennae Honorio ix. et Theodosio iii. aa. Coss.

Non recte dantur fundi patrimoniales in emphyteusim sine pignoribus, *l. 7. sup.* sed si qui retentati, id est, diu detenti sint sine pignorum obligatione, non ideo emphyteuticario auferuntur, quinimo vetustas illa vitium corrigit possessionis: male legebatur, *nolumus*: emendavi ex scriptis & ex Græcis, *volumus*: sed & pleraque alia in superiorum contextu.

XII. Impp. Theodosius et Valentinianus aa. Tauro pp. Possessores vel emphyteuticarii patrimoniales, qui fundos minime nunc usque comparaverunt, eodem largitatis modo nequaquam ad eorum comparationem urgeantur: sed tanquam pretiis depensis sic eis nostri numinis beneficio potiantur, ut quod juris alter inferendo pretium consecutus est, hoc nostra liberalitate prædictus emphyteuticarius habeat. Illud quoque jus, in quibus coluit prædiis, quod aut ex successione, aut ex comparatione privata, aut nostri numinis liberalitate: aut quocunque modo possedit, sciat illibatum intemeratumque servari: licentia ei concedenda etiam libertates mancipiis ex fundis patrimonialibus atque emphyteuticariis, cum fundorum sint domini, præstare. Dat. xiv. Kal. Jul. Ariobindo et Aspare Coss.

Possessores separantur ab emphyteuticariis, quoniam possessores domini efficiuntur, emphyteuticarii domini non efficiuntur, *l. 1. ff. si ager. vect. id est, emphyt. pet.* ut dixi in *l. 9. sup. de omni agro des.* Habentur tamen pro dominis, & in hac lege simpliciter domini appel-

lantur: ideoque fundorum servos manumittere possunt, quod nequeunt facere non domini, veluti conductores, *l. 2. tit. seq.* idque juris ita est, sive emerint fundos a principe, sive dono acceperint, sive transmissionis jure aut venditionis a priori possessore factæ eos obtinuerint liberalitate principis, aut quocunque modo: sic dico, quoniam omnes libri veteres habent, *a nostri numinis*, non *a nostri nominis*, liberalitatem exercet princeps mutato dominio, successione vel venditione, si non accipiat quod dicitur *εἰσδεκτικόν*, *Nov. Leonis* XIII. quasi datum novi possessoris admittendi & suscipiendi causa: de quo & in *l. ult. sup. de jur. emph.* Quod ait, *Ne ad comparationem urgeantur*, congruit cum *l. ult. sup. de exc. mun.*

XIII. IIDEM AA. AD FLORENTIUM PP. Nulli jam in posterum licere præcipimus patrimoniales seu limitrophos, vel saltuenses fundos, qui per tractum Orientis positi sunt, ad jus transferre privatum sive dempto, sive salvo canone juris fundorum immutatio postuletur: legis temeratores quinquaginta librarum auri pœna coercentes, tam videlicet petitorem, quam officium, quod petitionem concedit admitti: licet adnotatio nostra, licet divina pragmatica contra vetitum proferatur. DAT. VI. ID. JUN. CP. THEODOSIO A. XVII. ET FESTO COSS.

Ne fundi patrimoniales vel limitrophi, vel saltuenses in diœcesi Orientis in jus privatum transferantur, legendum, *limitotrophos*, non *limitrophos*, cujus verbi vitium pervenit ad Gallos, qui fundos in limitibus constitutos vocant limitrophos: iidem etiam ignorantia significationis latinæ, adnotationis & protocolli appellationibus utuntur perperam. Porro tractum in hac lege, diœcesim interpretatus sum: nam hæc una est ex Novellis Theodos. sub tit. de patrimonialib. rei dominicæ & limitotrophis fundis ad Orientem positis.

XIV. IMP. ANASTASIUS A. MATRONIANO PP. Jubemus omnes qui in quacunque diœcesi aut quacunque provincia, vel quolibet saltu, fundos patrimoniales vel templorum, aut agonothetici seu relevatorum jugorum, vel cujuscunque juris per quadraginta jugiter annos: possessione scilicet non solum eorum, qui nunc detinent, verum etiam eorum, qui antea possederant, computanda; ex quocunque titulo vel etiam sine titulo hactenus possederunt, vel postea per memoratum quadraginta annorum spatium possederint; nullam penitus super dominio memoratorum omnium fundorum vel locorum, vel domorum a publico actionem, vel molestiam, aut quamlibet inquietudinem formidare: sed impositum canonem pro qualitate juris, cujus prædia sunt, vel loca, per singulos annos solventes, pro certo habeant suum esse quod possident, vel postea possederint. Ita ut omnibus ad excludendam omnem quolibet modo ex publico movendam quæstionem nudæ ex quocunque titulo, vel etiam sine titulo, corporalis quadraginta annorum jugis possessionis exceptio possit sufficere: hoc etiam adjiciendo, ut illi quoque, qui dempto canone hujusmodi fundos ab initio principali jussione datos sibi fuisse confirmant, si per quadraginta annos adempti canonis beneficium jugiter possederunt, neque canonem, cujus ademptionem quadraginta (sicut dictum est) annorum possessio testatur, possint penitus profligari; eo quod

A nostræ pietati placuit, in utroque casu, id est, tam salvo, quam dempto canone possessorum nostrorum jura in eo statu, in quo per quadraginta annos (sicut dictum est) jugiter manserunt, absque ulla innovatione durare. DAT. III. KAL. AUG. CP. OLYBRIO V. C. COS.

Adversus fiscum præscriptione XL. ann. defendi possessorem qui fundos patrimoniales vel templorum, vel agonotheticos, vel qui fundos quasi relevatos, vel qui fundos quasi donatos dempto canone, cum titulo, vel sine titulo XL. ann. possedit. Conjungenda est cum *l. 4. sup. de præscript. 30. ann.* quæ eandem inscriptionem & subscriptionem habet. De hac præscriptione XL. ann.
B scripsimus satis lib. de temporibus. Ait: *agonothetici*: juris agonothetici, quos agonotheticos vocat *l. pen. inf. de diver. præd.* agonophoros *l. Titia* 1. §. 1. *ff. de legat.* 2. qui deputati erant sumptibus sacrorum certaminum, præmiis atque lucari.

De mancipiis & colonis patrimonialium, & saltuensium, & emphyteuticorum fundorum.

TIT. LXIII.

I. IMP. CONSTANTIUS A. Emphyteuticarios
C gravant coloni agros præter consuetudinem usurpantes, quos nullis culturis erudierunt: cum solemnitas id eos attrectare permittat, quod eorum labore, vel olivetis est obsitum, vel vineis: sed & irriguas fontium aquas usurpare conantur, quarum fructus solis emphyteuticariis debentur. Ideoque placuit ut deinceps aquarum jus potestasque penes emphyteuticarios permaneat: tantumque ex eis colonis impertiatur, quantum culturis eorum agrorum sufficere manifestum est, quos ipsi colunt, pro modo autem superfluæ irrigationis, quam ultra culturas suas usurparint, emphyteuticariis possessoribus pensiones accessionesque præbeant. PP. VII. IDUS
D MART. CARTHAGINE CONSTANTINO A. V. ET LICINIO CAES. COSS.

Coloni non sunt conductores, sed qui adscripti sunt terræ. Hi non aliam terram colere, & exercere possunt, quam eam cujus culturæ servierunt antequam fundi darentur in emphyteusim: sed neque aquam irriguam ultra modum suæ terræ usurpare possunt, ceterarum terrarum & aquarum fructus ad emphyteuticarium spectat.

II. IMPP. VALENTINIANUS ET VALENS AA. AD GERMANIANUM COM. S. L. Libertates quas mancipiis ex fundis patrimoniali-
E bus atque emphyteuticis, qui fundorum non sunt domini, præstiterint, rationales hujus præcepti auctoritate rescindant. PP. XIII. KAL. MAI. LUPICINO ET JOVIANO COSS.

De hac diximus satis in *l. 12. sup. tit. prox.*

III. IMPP. GRATIANUS, VALENTINIANUS ET THEODOSIUS AAA. POSTUMIANO PP. Cognovimus a nonnullis, qui patrimoniales fundos meruerunt, colonos antiquissimos perturbari, atque in eorum locum, vel servos proprios, vel alios colonos subrogari: edicti itaque

hujus

hujus auctoritate sancimus eos, qui deinceps aliquid A
crediderint hujusmodi attentandum, iisdem possessionibus esse privandos.

Ut qui fundos patrimoniales jure privato vel emphyteutico susceperunt, eorum dominio excidant si colonos permutaverint.

IV. IIDEM AAA. ET ARCADIUS A. CYNEGIO PP. Super patrimonialium refectione fundorum dudum nostris est legibus constitutum, ut hi qui eos colentes solum eorum verterant, nunc ad alia loca dirigentes, nunc ad militiam convolantes, ad avitas condiciones, & propria jura revocentur. Ceterum eos qui castrensibus stipendiis otia B
quieta meruerunt, veterani constituti, nequaquam placet tela in usum vomeris & ligonis convertere.

Ut coloni patrimoniales, qui ad alia loca diligentes sunt (sic legendum) vel qui militiæ nomen dederunt, revocentur, nisi jam veterani sint.

De Fugitivis colonis, patrimonialibus, & emphyteuticis, & saltuensibus.

TIT. LXIV.

I. IMPPP. GRATIANUS, VALENTINIANUS ET THEODOSIUS AAA. PP. Qui- C
cunque parvuli ex municipibus, vel colonis patrimonialibus, vel saltuensibus, quorum tamen avi ac patres implicati hujusmodi functionibus fuerint, conniventia militaris officii ad stipendium castrense, vel officia diversa transierint; ad munera patriæ, vel ad agrorum cultus conventis ducibus, tribunis, ac præpositis revocentur, neque his stipendia prosint.

Debuit hic titulus incipere a *l. ult. tit. præcedentis*. Cavetur autem hac lege, ut horti ex curialibus a militia retrahantur in curiam, *l. 17. sup. de decur.* Æque D
ut orti ex colonis patrimonialibus, vel saltuensibus a militia revocentur ad stivam, neque his stipendia prosint. Additur in quibusdam codicib. *data*, quod ex inscriptione est. Parvuli dicuntur intra annum XXV. *l. 2. sup. de fun. pat.*

II. IIDEM AAA. CYNEGIO PP. Quisquis colonum patrimonialem aut sollicitatione susceperit, aut occultatione celaverit: non solum ipsum restituere, sed etiam libram auri pœnæ nomine inferre cogatur. PP. VIII. KAL. NOV. CP. HONORIO N. P. ET EVODIO COSS.

De eo, qui privatum colonum sollicitat ut fugiat, E
vel receptat, & celat, dictum est *l. 12. sup. de agr. cens.* Hæc lex est de eo qui celat patrimonialem.

III. IMPP. HONORIUS ET THEODOSIUS AA. AD ANTHEMIUM PP. Cujuscunque adnotationis vel oraculi dudum impetrati, vel post eliciendi auctoritate submota: omnes quos patrimonialium agrorum vinculis fortuna tenet adscriptos, sub quibuslibet gradibus militantes, ad provinciæ moderatoris judicium illico sub idonea intercessione mittentur.

Ut coloni patrimoniales a tribunis vel ducibus ad præsidem provinciæ trahantur sub cautione idonea de colonaria condicione judicium accepturi. His etiam hoc datum invenio, ut tutores non ordinentur, *l. ult. sup. qui da. tut.*

De Collatione fundorum patrimonialium & emphyteuticorum.

TIT. LXV.

I. IMP. CONSTANTINUS A. AD PROCULUM PROC. AFR. Emphyteuticarii possessores, qui mansuetudinis nostræ beneficio ad extraordinaria minime devocantur munera, sicut ceteri provinciales obsequium suum itineribus muniendis impendant: nulla enim ratione debent ab hoc, quod in commune omnibus profuturum est, sejungi. PP. NON. MAI. CARTHAGINI CONSTANTINO A. V. ET LICINIO CAES. COSS.

Ut emphyteuticarii fundorum patrimonialium excusentur ab extraordinariis muneribus, non tamen a munere viarum muniendarum.

II. IDEM A. AD CATULINUM PP. AFRICAE. Patrimoniales fundos extraordinariis oneribus, vel mediæ, aut tertiæ portionis obsequiis fatigari non convenit: cum eosdem & auri speciem, & frumenti plurimum modum constet persolvere: ita ut qui violare statuta tentaverit; puniatur. PP. VI. KAL. SEPT. CARTHAGINI CONSTANTINO A. V. ET LICINIO COSS.

Ut patrimoniales fundi excusentur ab extraordinariis muneribus, *l. pen. sup. de excu. mun.* vel a mediæ, aut tertiæ portionis obsequiis, id est, ne extraordinariorum onerum mediam aut pensionem exsolvant, *l. 4. C. Th. eod. tit.* solidam functionem ab eis præstari satis est, puta, aurariam seu frumentariam pensitationem, *l. 2. sup. de fun. pat. l. 10. sup. de exc. mun.*

III. IMP. JULIANUS A. Omnes qui patrimoniales fundos sive communiter, sive ex asse retinent, pro his conveniendi sunt ad universorum munerum ad eosdem fundos pertinentium pro rata portione, vel in solidum functiones, sicut unumquemque privatorum necessitas publicæ pensitationis adstringit. DAT. V. KAL. APR. MAMERTINO ET NEVITTA COSS.

Qua forma possessores fundorum privatorum, eadem & possessores patrimonialium solemnibus functionibus satisfacere coguntur.

IV. IMPP. VALENTIN. ET VALENS AA. AD GERMANUM. Placuit ut emphyteuticorum fundorum patrimonialiumque possessores, quo voluerint tempore, & quantum habuerint pensionis paratum (dummodo non amplius, quam in tribus per singulos annos vicibus) officio rationalis adsignent, ac de suscepto ab eodem securitatem eodem die pro more percipiant: modo ut intra Januariarum Iduum diem omnis summa ratiociniis publicis inferatur: gravissimæ pœnæ subdendo officio, si cuiquam quolibet anni tempore (dummodo nequaquam nume-

numerum trinæ illationis excedat) solutionem facere gestienti negaverit susceptionis officium, vel si moram fecerit in chirographo securitatis edendo: super quo possessores, aut procuratores, vel magistratus, aut quicunque in locis fuerint, qui conficiendorum actorum habeant potestatem, conveniat contestari, ut & de officii insolentia constet, in quod exercenda vindicta est, & his possit esse consultum.

Ut canon patrimonialium & emphyteuticorum fundorum tribus pensionibus solvatur pro solventis arbitrio: nec enim certa sunt pensionum tempora: ita tamen ut parem rationem collator faciat intra Idus Januarias quolibet anno: solvendi apocham dari a susceptoribus sive officiis rationalis, qui si in recipienda oblata pensione moram faciant, id contestari apud acta satis erit: sola enim oblatio liberabit a præstatione canonis, *l. 1. sup. de suscept.* quod etiam locum habet in privatorum emphyteusi. Nec obstat *l. 2. sup. de jure emphyt.* si recte intelligatur.

V. Impp. Arcadius et Honorius AA. Messalae pp. Per omnes provincias patrimonialium fundorum ab ordinariis judicibus canon exigatur, & quidquid exactum fuerit dirigatur. Sciant vero memorati judices nihil sibi ex privatæ rei canone, vel ex eo quod ex iisdem titulis contigerit, ad necessitates alias transferendum: nisi maluerint gravissima severitate eorum licentiam coerceri. Dat. XVI. Kal. Jun. Med. Theodoro Cos.

De hac lege scripsimus in *l. ult. de his quæ ex pub. col. il. sunt non usur.* Pro *contigerit*, malo *exegerint*, ut in *d. l. ult.*

De Fundis rei privatæ & saltibus divinæ domus.

Tit. LXVI.

I. Impp. Constantinus et Constans AA. Edictum ad Populum. Universi cognoscant has possessiones, quas de fisco nostro comparaverunt, seu comparant: nullo a nobis jure retrahi: sed propria firmitate possessas etiam ad posteros suos dominii perpetui durabilitate dimitti.

Venditio fundorum rei privatæ a fisco nullo jure revocari potest, *l. 2. sup. ne fis. rem, quam vend. evin.*

II. Impp. Valentinianus et Valens AA. ad Florianum Com. r. p. Hi quos commoditas privatæ rei prædiorum ad ea postulanda sollicitat, adeant tuæ dicationis officium, & modum suæ deliberationis indicent per libellos, certumque habeant, quod unaquæque villa cum eo onere vel forma, cui nunc habetur obnoxia, ad novi domini jura migrabit: ut si quid adjecerit, sumptus cura vel solertia, si quid mancipiorum vel pecoris adcreverit, capitationis aut canonis augmenta non patiatur, sed solis dominis heredibusque dominorum sit cessura felicitas. Si quis autem in annis singulis non solverit debitum, ex re ipsius, quod in reliquis remansisse claruerit, sine aliquibus dependere cogatur induciis. Sane si quem postea minus idoneum factum esse constabit, nec ita ut expedit, rationem reddere pensionis: res quas ex nostris rebus acceperat, ad alium idoneum jure, quo sanximus, transferentur: nec tamen decoctoris cujuscunque reliquis, qui novus accedet, onerabitur.

Ut fundi rei privatæ a Comite rerum privatarum postulantibus addicantur salvo canone præsenti, meliorationes & augmenta fundorum cedere lucro possessoris, nec eorum ratione canonem fundis semel adscriptum augeri. Non soluto canone fundos fisco non committi, ut & de fundis patrimonialibus constitutum est in *l. 4. sup. de fund. patr.* sed ex aliis rebus possessoris fiscum indemnem servari. Quod si possessor solvendo non sit, tum in alium fundos transferri sub eodem canone sine onere reliquorum.

III. Imppp. Gratianus, Valentinianus et Theodosius AAA. ad Hesperium Proc. Africae. Quicunque possessionem rei privatæ nostræ acceptam suo nomine vel jure perpetuo, vel titulo conductionis ei crediderit esse tradendam, qui pensare utilitatem patrimonii nostri solvendo non valeat, is pro eo, quem succedaneum subrogavit, perpetuæ solutioni statuatur obnoxius.

Si quis fundum rei privatæ jure perpetuo vel titulo conductionis acceptum alii vendiderit, donaverit vel ablocaverit, qui solvendo canoni par non sit, pro eo ipse obligatur fisco. Ait, *jure perpetuo*, id est, dominii vel emphyteuseos jure, ut in *l. pen. sup. de exc. mun.*

IV. Iidem AAA. Nebridio Com. rerum pr. Universi fundi templorum ad rationalium rei privatæ sollicitudinem curamque pertineant, atque ab his anniversariis solutionibus postulatis, peculiari (ut semper fuit) studio defendantur.

Non tantum fundum rei privatæ, sed & fundi *ἱερατικοί*, sive templorum, pertinent ad curam rationalium rei privatæ.

V. Iidem AAA. ad eundem. Usus aquæ, qui fundorum nostrorum utilitatibus serviebat, plurimorum dicitur usurpatione sublatus: idque procuratorum conniventia vel dissimulatione profectum, ut agrorum fertilitas destituta nullos fructus cultoribus præstet. Quia igitur satis injustum est statum florentis ante patrimonii aridæ sitis molestia fatigari: ad meatus pristinos universum aquæ modum, temporis præscriptione submota, præcipimus revocari.

Ne quid usurpetur ex aqua pertinente ad fundos rei privatæ, & ne usurpatorem ulla defendat præscriptio temporis, qua de re dixi in *tit. de aquæductu, sup.*

VI. Impp. Arcadius et Honorius AA. Vincentio pp. Galliarum. Eum qui collegio vel curiæ vel burgis, cæterisque corporibus per triginta annos sine interpellatione servierit: res dominica vel intentio privata non inquietabit, si colonatus vel inquilinatus quæstionem movere tentaverit: sed in curia, vel in corpore, in

quo

quo fervierit, remaneat. DAT. III. KAL. JUL. MED. STILICONE ET AURELIANO COSS.

Repetitioni colonorum vel inquilinorum obstat præscriptio xxx. annorum, ut diximus in l. 22. sup. de agr. cens. generaliter: sed Arcadii & Honorii tempore non idem generaliter obtinebat, nisi si coloni tanto tempore collegio, vel curiæ, vel burgis, aliis corporibus servissent, id est, si collegiati civitatum, curiales, burgarii vel corporati fuissent. De burgariis est tit. lib. VII. Cod. Th. ut qui eos solicitaverit, vel receptaverit, perinde puniatur, atque illi qui vestibus publicis deputatos. Paulus diaconus in Valentiniano: *Crebra per limitem habitacula constituta, burgos vulgo vocant.* Vegetius IV. *castellum parvum burgum vocant.* Vocem deducunt quidam a Græco πύργος, qua tamen & urbs quælibet significatur: inde Æschylo νόμιμα πύργινα, leges urbanæ. Constitutio autem hæc pertinet tam ad colonos rei dominicæ, quam ad colonos privatorum, & ei est omnimodo conjungenda *l. ult. C. Th. de iis qui cond. prop. rel.*

VII. IMPP. THEODOSIUS ET VALENTINIANUS AA. AD EUDOXIUM COM. R. P. Nemo dempto canone ad comparationem dominicæ possessionis accedat. Quod si quis in posterum ad interdictum contractum accesserit: eum volumus pretia perdere perpetuo, nec expensarum, vel melioratæ rei fructuum exactioni compensationem opponere, nec temporis sibimet contra nostra commoda præscriptione (excepto vetustatis auxilio) blandiri. Palatinum etiam officium, si quoquo modo contractus ejusmodi fuerit celebratus, vel si talem petitionem instruxerit, quinquaginta pondo auri pœnæ nomine inferre privato nostræ mansuetudinis ærario: nulla liberalitate nostræ clementiæ, nulla sanctione contra tanta rei privatæ commoda valitura, licet adnotatio, vel divina pragmatica sit, quæ contra vetita canonem vendere concedat, vel pœnam Palatino remittat officio. DAT. XIII. KAL. JUN. CP. ANATOLIO V. C. COS.

Ut ei qui emerit fundum rei privatæ dempto canone, fundus auferatur cum fructibus, neque pretio reddito, neque meliorationum aut sumptuum habita ratione, neque observata temporis præscriptione, præterquam XL. annorum, *l. ult. sup. de fun. pat. l. comperit, sup. de præs. 30. an.* Palatinos coerceri si his contractibus se immiscuerint. Hi sunt apparitores Comitis rerum privatarum. Observandum illud, vetustatem in hac lege accipi pro XL. annis. Quod ait, ne compensatio fructuum exactioni opponatur, valde singulare est, cum dici soleat, nullum casum intervenire, quo hoc genus compensationis impediatur. Quod excipitur præscriptio vetustatis, Triboniani est ex Constitutione Anastasii: nam Theodosii *Nov. de rescind. vend. rei dom.* ea verba non habet, excepto vetustatis auxilio. Cui similis exceptio Triboniani est in *l. 12. inf. de cohort.*

De Fundis & saltibus rei dominicæ.

TIT. LXVII.

RES dominica & res privata idem est, ut constat ex *l. pen. & ult. tit. præcedentis, l. 9. sup. de jure fisc. hujus tit. l. 2.* proprietatem vocat & dominium. Debuit igitur superior titulus ita concipi, *De fundis & saltibus rei dominicæ*, vel *de fundis & saltibus rei privatæ:* & hic non interponi.

I. IMPP. VALENTINIANUS, THEODOSIUS ET ARCADIUS AAA. AD DREPATIUM COM. R. P. Si quis ovium vel equarum greges in saltus rei Tamiacæ alienus immiserit, fisco illico vindicentur. Quod si venalis procuratorum conniventia, ut id deinceps temeretur, admiserit: eos gravissimo jubemus supplicio subjacere.

Ut fisco vindicetur grex ovium vel equarum immissus in saltus pascuos rei dominicæ, utque procuratores sive Catholici coerceantur, qui immitti permiserint.

II. IMPP. ARCADIUS ET HONORIUS AA. AD PAULUM COMITEM DOMINICAE REI. Si qua loca ad sacrum dominium pertinentia cujuslibet temeritas occupaverit: secundum veteris census fidem in sua jura retrahantur: rescriptis per obreptionem impetratis, & præscriptione longi temporis, & novi census præjudiciis in hac causa submovendis: neque enim aut precatio colorata, aut incubatio diuturna, aut novella professio proprietatis nostræ privilegium abolere potuerunt. DAT. V. KAL. APR. CP. ARCADIO IV. ET HONORIO III. AA. COSS.

Repetita est in *l. ult. sup. ne rei dom. vel temp.* Antiquo censui standum censet, non novo, ut *l. 1. sup. de censib.* Favendum sacro dominio, non possessioni longi temporis. Utilitatem fisci spectandam non obreptitia rescripta. Nescio quid moverit Haloandrum, ut hoc loco pro, *dominium*, quod paulo post proprietas appellatur, scriberet *tamejum*, & non in *d. l. ult.* & in rubrica, *tamiacæ*, pro *dominicæ*.

De Agricolis & mancipiis dominicis vel fiscalibus, sive rei privatæ.

TIT. LXVIII.

UT supra post *tit. de fund. patr.* datus est titulus de colonis patrimonialibus: ita nunc post titulum de fundis rei privatæ, datur titulus de colonis rei privatæ, qui & dominici dicuntur & fiscales.

I. IMP. CONSTANTINUS A. AD CONST. PP. Nullus omnino originalis colonus rei privatæ nostræ ad aliquos honores, vel quælibet alia civitatis munera devocetur: non enim civitatum ordinibus & ceteris, ex quibus pro multitudine fieri nominationes oportet, per omnia florentibus, ad hæc suprema præsidia injuriosa nominatione descendendum est.

Ne coloni rei privatæ ad honores aut munera civilia devocentur. Ad ea vocantur curiales & ceteri, puta, collegiati aut corporati.

II. IDEM A. JANUARIO Comiti Orientis. Colonos nostros, qui privati sunt vel ad ratiocinia gerenda, vel ad colendos agros idonei, retrahi jubemus, ac tantum colendis nostris rebus addici. Quin etiam in posterum observari, ne quis eorum rem privatam cujusquam gerendam, aut aliquid administrandum suscipiat.

Ne

Ne coloni rei privatæ principis alienam rem privatam administrent.

III. Idem A. ad Equitum Magistrum Equitum et Peditum. Servi atque coloni, eorum etiam filii vel nepotes, vel quicunque de fundis ac possessionibus nostris clanculo ad officia convolaverint diversa reddantur, etiamsi armatæ habuerint sacramenta militiæ: nos enim etiam eos discingi jubemus ac reddi, qui protectorum fuerint nomen adepti.

Ut servi & coloni rei privatæ a militia qualibet etiam armata ad propriam condicionem cum sua sobole revocentur: quod de patrimonialibus suo titulo constitutum est, etiamsi protectores sint, de quibus in *tit. de dom. & prot. sup.*

IV. Idem A. ad Florianum com. r. p. Ex ingenuo & colonis ancillisque nostris natos natasve, origini, ex qua matres eorum sunt, facies deputari.

Natus ex ingenuo & colonis ancillisve rei privatæ, matris condicionem sequitur: quod & in privatorum colonis locum obtinet, *l. 16. sup. de agr. cens.*

V. Imppp. Valentinianus, Theodosius et Arcadius AAA. Cynegio pp. Dominicos colonos neque ad descriptionem patimur devocari, neque extraordinarias pati functiones: maxime cum adversus consuetudinem memoratis onera dicantur inferri.

Ne coloni rei privatæ ullam descriptionem patiantur, & ne ad onera extraordinaria devocentur. Quod & de privatorum colonis instituitur, *l. 1. sup. de agr. cens. l. 1. sup. ne rust. ad ul. obs.*

VI. Impp. Theod. et Valentin. AA. Valerio com. rerum pr. Quoties alicui colonorum agrum privati patrimonii nostri placuerit venundari: non unus tantum, qui forte consortibus suis gravis ac molestus existat, sed alii quoque duo vel plures ex simili origine, ac jure venientes in supradicta emptione socientur.

Si plures sint coloni rei privatæ ejusdem originis & juris, id est, consortes, non uni eorum fundus rei privatæ addicendus est emptionis jure, ne is forte aliis molestiam exhibeat, sed duobus aut pluribus.

De prædiis tamiacis, & de his qui ex colonis dominicis aliisque liberæ conditionis procreantur.

Tit. LXIX.

I. Imp. Zeno A. Chryseroti præposito sacri cubiculi. Si liber colonus vel colona libera tamiaco vel tamiacæ matrimonii jure copuletur: filii vel filiæ ex hujusmodi contubernio procreati vel procreatæ, colonis dominicis adnectentur. Si autem adscriptitius vel servus alienus colonam vel ancillam dominicam ducat uxorem, vel adscriptitia vel ancilla colono, vel servo nubat dominico, & ex hujusmodi conjunctionibus nati sunt liberi: veterum legum jus tenore sancimus.

Ταμεῖον cellarium dicitur in *Nov. Martiani de ind. rel.* Erant prædia tamiaca & coloni ac servi tamiaci in Cappadociæ provinciis, Nov. 20. & 30. & ideo eorum cura pertinebat ad Comitem domorum, & præpositum sacri cubiculi, ut dicemus in *tit. de præp. sac. cub.* & hac ratione domus separatur a re privata. Quod enim domui deputatur, cellario deputatur vel cubiculo. Res privata aliis necessitatibus, *l. ult. inf. de privil. dom. Aug. vel rei pri.* Verum & domus sæpe ad rem privatam referuntur, iidemque dicuntur tamiaci & dominici, ut in hac lege, quæ ostendit ex colono libero & tamiaca vel contra, tamiacum nasci: Ex adscriptitio vel servo alieno & tamiaca, vel e contrario natum matrem sequi. Nam hoc jus antiquum est, *l. 21. sup. de agr. cens.*

II. Idem A. Sebastiano pp. Meminimus pragmatica sanctione jussisse fundos tamiaci juris in provinciis positos, nec non etiam possessiones Gonatici saltus sub certa forma (salvo scilicet canone & tributariis collationibus) iisdem prædiis impositis, volentibus distrahi, quatenus quidquid ex pretiis memoratorum fundorum possit restitui, publico inferatur: sed licet per eandem sanctionem hujusmodi venditionum contractibus plenissima delata sit cautio: attamen perpetuæ emptionis securitati consulentes, hujus etiam perpetuæ constitutionis auctoritate muniri eosdem emptores præcipimus.

Venierant ex Zenonis pragmatico fundi tamiaci quidam, & possessiones Gonatici saltus (sic lego, ut Græci, τοῦ γονατικοῦ δρυμῶνος, est saltus cujusdam Dominici proprium nomen) salvo canone & tributis, & emptoribus eo pragmatico securitas dabatur satis, quam quasi ex abundanti hæc constitutio confirmat.

De diversis prædiis urbanis & rusticis templorum & civitatum & omni reditu civili.

Tit. LXX.

I. Imp. Julianus A. Attico. Pro ædibus, quas nonnulli in solo reipublicæ extruxerint, placitam præstare pensionem cogantur.

Hactenus dictum est de prædiis patrimonialibus & rei privatæ & tamiacis. Nunc tractare incipit de prædiis templorum & civitatum. Et hac lege in primis constituitur, ut superficiarii, qui in solo Reip. ædificaverunt, solarium quotannis Reip. præstent, de quo convenerit. Solarium appello, ut in *l. 2. ff. ne qui in lo. pub. l. etiam, ff. qui potior. in pig.* Justinus lib. 18. *Statuto annuo vectigali pro solo urbis.*

II. Idem A. Secundo pp. Pamphyliæ etiam civitates & quæcunque aliæ, quidquid sibi adquirant, id firmiter habeant.

Ut quod adquisierint civitates, id sibi firmo jure habeant & possideant.

III. Impp. Arcadius et Honorius AA. Have Vincenti k. n. Restaurationi mœnium publicorum tertiam portionem ejus canonis, qui ex locis fundisve reipublicæ annua præstatione confertur, certum est satis posse sufficere. Dat. III. Non. Jul. Med. Olybrio et Probino Coss.

Ut

Ut tertia pars canonis, qui colligitur ex fundis Reip. mœnium inſtaurationi deputetur, *l.* 10. *ſup. de oper. pub. l.* 18. *C. Th. eod. tit.* In quibuſdam Codicibus inſcripta lex eſt Adriano Com. S. L.

IV. Iidem AA. Caesario pp. Eos qui auctione prima fundorum juris patrimonialis, ſive templorum poſſeſſores effecti ſunt vel fuerint, firmum dominium tenere decernimus, ne ulterius vacillet uniuſcujuſque poſſeſſio, ſed teneat quiſque jus proprium, quod dato pretio roboratum eſt, vel fuerit.

Ut qui patrimonialia vel templorum prædia emerint, ea firmo jure poſſideant, nec admittatur ſecunda licitatio, *l.* 3. *ſup. de fund. pat.* Vendi igitur poterant prædia templorum: quod in prædiis templorum Chriſtianorum poſtea interdixit Leo.

V. Impp. Valentinianus et Martianus AA. Palladio pf. p. Orientis. Si qui ex titulo donationis vel ex emptione ſive ex quo alio quolibet titulo poſſeſſiones, vel domus, vel ergaſteria juris dumtaxat civilis, quæ hujus juris eſſe vere probantur, cujuslibet civitatis & præcipue hujus æternæ urbis, cui majorem debemus favorem, tam civilis (ut dictum eſt) juris, quam etiam agonotheticas poſſeſſiones a conſulatu Auſonii & Olybrii, dempto civili canone, acceperunt: eos impoſitum eis canonem, juxta fidem publicorum monumentorum civitatis, ad quam res pertinuerint, præbere jubemus. Nam ſi privati juris debita non patimur denegari, multo magis præbenda ſunt civitatibus, quæ jure debentur: cum ſufficiat poſſeſſoribus, quod apud eos dominium in perpetuum ex noſtra liberalitate permaneat. Si quæ tamen poſſeſſiones juris civilis canonem privatis largitionibus in præſenti præbent, vel nunquam ademptum, vel poſtea impoſitum: ad hanc juſſionem non pertinebunt, ſed privato ærario canonem, quem nunc agnoſcunt, inferre ex more debebunt; dominio firmiter apud eos ſucceſſoreſque eorum, & detentatores pari modo permanente. Dat. xv. Kal. Feb. cp. Martiano A. i. Cos.

No. eſt Martiani de prædiis civitatum omnium, ut qui poſſeſſiones cujuslibet civitatis juris tantummodo civilis, Conſtantinopoleos vero non tantum juris civilis, ſed & agonotheticas adquiſierit dempto canone, ei poſſeſſiones quidem non auferantur, licet ſecus ſit in poſſeſſionibus rei privatæ, *l. ult. ſup. de fund. rei pri.* Canon tamen exigatur, qui debetur civitatibus vel privatis largitionibus.

VI. Imp. Zeno A. Eliano pp. Hac in perpetuum valitura lege ſancimus, Nicenſium civitati ſeu habitatoribus ejus tam jus exactionis quadringentorum ſolidorum annui canonis civilis reditus ad ſuam patriam pertinentis ex poſſeſſionibus, id eſt, Calamo & Heliobomo, necnon Emptorio Varateno cum Epotio eorum ſub territorio Apamenæ civitatis conſtitutis ex nuper lapſa tertia indictione cum ipſa reſtitui: quam ſi quid, ex quo ſanctio Martiani divæ memoriæ lata eſt, ad ejuſdem civitatis præjudicium geſtum eſt, infirmari: & quod ex eadem proviſione civitatibus delatum interea qualibet occaſione minutum eſt, ex auctoritate conſtitutionis noſtræ ſerenitatis iiſdem civitatibus redhiberi: ita ut nec judiciaria auctoritas, nec imperiale reſcriptum, quacunque videlicet adjectione munitum: ſæpe dictæ generalis legis vires poſſit refringere, quod ſi quis aliter fecerit, gravi pœna plectetur.

De Nicæa loquitur metropoli Bithyniæ, ſub qua fuit Apamæa, & cenſet reditum civilem cccc. ſolidorum pertinentem ad Nicæam ex poſſeſſionibus quibuſdam in Apamæa conſtitutis, Niceæ reſtitui. Jus exactionis, inquit, cum ipſa exactione. Ait præterea, *cum Epotio eorum*: multi codices, *cum Epetitio eorum*: forte legendum, *cum equitio eorum*, ut *Nov.* 30. *σὺν αὐταῖς ταῖς τῶν ἵππων ἀγέλαις*, vel *Enthecio*, *ut l. Julianus*, *§. ult. ff. de leg. 3. & Nov.* 128. Videtur is reditus Nicææ delatus conſtitutione Martiani, qua etiam generaliter quidquid delatum fuit aliis civitatibus, & poſtea occaſione quadam ablatum vel imminutum, hæc conſtitutio cenſet reſtitui oportere.

De locatione prædiorum civilium vel fiſcalium, ſive templorum ſive rei privatæ vel dominicæ.

Tit. LXXI.

I. Imppp. Gratianus Valentinianus et Theodosius AAA. ad Florum pp. Divi patris noſtri aperta præceptio eſt, fundos ex re privata noſtra ita tradi perpetuariis, ut periculo collocantium officiorumque tradantur: neque enim quidquam poteſt ex devotionis plenitudine vacillare, ſi apparitione judiciaria & fundi idoneis attributi ſunt, & ſit fiſcalis indemnitas idonea fidejuſſione munita: quorum ſi alterum vel utrumque neglectum eſt, quæ ex hoc titulo penſitatio canonica deſiderat, ex officiorum facultatibus ſerventur.

Differentia eſt inter perpetuarios conductores, de quibus hoc titulo tractatur, & emphyteuticarios. Perpetuarii non ſunt domini, & mancipia manumittere non poſſunt, juris tamen ſui abalienationem habent. Emphyteuticarii ſunt domini & manumittere poſſunt, ut diximus *l.* 12. *ſup. de fun. pat.* & ideo perpetuarium jus ab emphyteuticario recte diſtinguitur hoc modo in *l.* 2. *ſup. de off. Com. rer. priv.* perpetuarii vel emhyteuticarii, ut emendatiores Codices habent: vulgo enim male, *hoc eſt emphyteuticarii*, ſicut & vulgo perverſe ad eam oppoſitus eſt *tit.* de offic. Comitis ſacri palatii. Cum nullus unquam fuerit Comes talis. Sic vero & *Nov. Valent. de præſ. 30. an.* jus perpetuum ſeparatur a jure emphyteuticario. Conductio igitur alia eſt perpetua, alia eſt temporalis, *l.* 10. *ſup. de loc.* ſicut & emphyteuſis. Dominii jus eſt perpetuum. Conſtituitur autem hac lege, ut fundi rei privatæ periculo palatinorum perpetuariis conductoribus addicantur dato fidejuſſore. Excepti erant Comites conſiſtoriani, *l.* 1. *C. Th. qui cond. rei pri.* In fine pro, *ſerventur*, lege *eruentur ut l.* 1. *inf. de grege dom.* pro *ſervandas*, *eruendas*: *ſic l.* 1. *ff. de quæſtion.* Vet. multi habebant, *ſervandis*. Marcellinus libr. 4. *Servandi ſtimulos admovente regia*, lego, *Eruendi*.

II. Iidem AAA. Nebridio Com. rerum p. Fundi reipublicæ ab his, qui nec titulo conductionis eos detinent, quique meliores cultu patrocinante reddiderunt, ne noſtrarum quidem ſanctionum (ſi forte quiſpiam per ſubreptionem meruerit

ruerit) nutibus auferantur, juxta legem veterem semel tantum licentia faciendæ adjectionis indulta.

Legendum affirmate, *Fundi Reip. ab iis, qui titulo conductionis eos detinent*: & ita Græci: *οἱ πολιτικοὶ ἀγροὶ ἐὰν μισθωθῶσιν τινὶ ἐπιμελῶς φροντίζοντι οὐκ ἀποσπῶνται ἀπ' αὐτοῦ*. Conductione perpetua semel perfecta supra adjicere non licere: sic *l. ult. sup. de om. agro des. l. 3. sup. de fun. pat. l. 4. tit. praeced. l. 1. sup. de pas. pub.*

III. Impp. Arcadius et Honorius AA. Adriano pp. Loca omnia fundive reipublicæ propositis prius licenter edictis, dehinc ubi in eum canonis modum contendentium augmenta succreverint, ut extendi ultra, aut superari alterius oblatione non possint: perpetuariis conductoribus locentur.

Ut ei Reip. fundi addicantur perpetuæ conductionis jure, qui superior in licitatione extiterit. Exigitur & proscriptum, ut in *l. 6. sup. de fide & ju. has. fisc.*

IV. Iidem AA. Minervio comiti rerum privat. Congruit æquitati, ut veteres possessores fundorum publicorum novis conductoribus præferantur, si facta per alios augmenta suscipiant.

Puto legem accipiendam de conductione temporali, ut veteres conductores novis præferantur contra *l. ne cui, sup. de loc.* si quantum adjiciunt novi, tantumdem offerant ipsi. Conductioni temporali supra adjicere licere, *l. seq.* Huic videtur esse conjungenda *l. 2. sup. de off. Com. rer. privat.*

V. Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Volusiano pp. Prædia domus nostræ si semel jure perpetuo vel nostra præceptione, vel auctoritate illustris viri Comitis ærarii privati, apud aliquem fuerint, vel jam dudum sint collocata: ad alium transferri perpetuarium non oportet: aperte enim definimus hoc edicto, ut a perpetuario nunquam possessio transferatur, etiamsi alteri eam Imperator vel exoratus, vel sponte donaverit, sive adnotatione, sive pragmatica. Cui si forte contra perpetuarium vir illustris Comes privatarum, dum allegabitur, adquiescet: & de proprio ipse centum libras auri, & alias centum fisci viribus Palatinum inferre cogetur officium: nec tamen post allegationem habebit hujusmodi jussio firmitatem, sed nec locabitur alteri, licet ingenti superari videatur augmento possessio. Jure igitur perpetuo publici contractus firmitate perpetuarius securus sit: & intelligat neque a se, neque a posteris suis, vel his, ad quos ea res vel successione, vel donatione, sive venditione, vel quolibet alio titulo pervenit, sive aliquando pervenerit, esse retrahendam. Sane quia non ex omni parte excludenda est largitas principalis: rem divinæ domus suæ Imperator (si velit) donabit ei, qui eam possidet jure perpetuo: sive ipse jam meruerit, sive cujuslibet tituli jure successerit: videtur enim suam concedere pensionem, non alteri nocere liberalitas, quæ possidentem jure perpetuo dominum vult vocari. Sane si quis non perpetuo jure, sed ad tempus locatam ab illustri viro Comite rerum privatarum possessionem videtur adeptus: non erit obstaculo principali largitati, si voluerit in alterum donationem transferre, quod ad definitum tempus alter forte conduxit. Si vero pro tali prædio ab altero conductore offeratur augmentum: sit in arbitrio conductoris prioris, cui res ad tempus locata est: ut si ipse quod alter adjecit, obtulerit maneat penes eum temporalis illa conductio. Si vero idem hanc ipsam rem aliquando meruerit jure perpetuo possidere: habebit & ipse superius expressam perpetuam firmitatem.

Aut conductio prædiorum rei privatæ perpetua est, aut temporalis. Perpetua prætextu adjectionis ab altero, vel donationis alteri factæ in alterum transferri non potest, etiamsi hac de re rescriptum allegatum & approbatum sit apud acta Comitis privatarum. Donari tamen a principe ea prædia possunt ipsi conductori perpetuario: qua donatione remitti videtur merces locationis. Temporalis in alium transferri potest vel donatione principis, vel adjectione ab alio facta, quam nolit prior conductor suscipere, *l. prox. supra*. Pro, *collata*, ex vet. emendavi, *collocata*, ut *l. 1. sup. hoc tit. l. 4. de vect. & com. l. quod ante, ff. de in diem ad.* Collocare est addicere. Sic *l. quæsitum, ff. de sponf. collatæ*, pro *collocatæ*.

De Conductoribus & procuratoribus, sive actoribus prædiorum fiscalium domus Augustæ.

Tit. LXXII.

I. Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Basso pp. Conductores hominesve augustissimæ domus nostræ, quoties de causa ad domum regiam pertinente aliquid quæstionis emerserit: non aliter quam ex legum ordine, quibus similiter omne hominum genus tenetur, vel excipiant, vel inferant actiones: nec aliorum litigatorum negotio intercedant, nec sententiam judicantium, aut illicito patrocinii sui fomite jura conturbent, nullive executionis suæ turbulentum ministerium audeant commodare: non privatis se negotiis, non publicis misceant: nec quiescentem domum delatio ulla sollicitet, ne eos inconsultæ pertinaciæ sero pœniteat: gravior enim pœna constituenda est in hos, qui nostri juris sunt, & nostra debent custodire mandata. Dat. Prid. Non. Mart. Raven. Theodosio XII. et Valent. II. AA. Coss.

Nihil quidem hac lege de conductoribus vel hominibus prædiorum fiscalium, sed rubrica indicat, quæ dicuntur de conductoribus, & hominibus domus Augustæ, esse trahenda ad homines prædiorum fiscalium, & ultima sententia legis, quæ non est ex titulo, de conductoribus & hominibus domus Augustæ, sed ex titulo de actoribus & procuratoribus, & conductoribus rei privatæ in Cod. Theodos. & ita etiam titul. præced. rubrica indicat constituta in eo de conductoribus fundorum rei privatæ, vel civitatum, trahenda esse ad fundos sacri patrimonii, vel templorum. Eadem est condicio *tit. 74. infra*. Id autem hac lege cavetur, ut conductores vel homines, id est, procuratores vel actores prædiorum fiscalium & domus Augustæ in exercendis litibus communi, non pro-

proprio quodam jure utantur, & ne alienarum litium procurationem, vel patrocinium, vel executionem suscipiant, ne alienorum negotiorum, & ne quemquam deferant: alioquin gravius eos coerceri quam ceteros, qui mandatis principum non obtemperant.

Quibus ad conductionem prædiorum fiscalium accedere non licet.

TIT. LXXIII.

I. IMPP. ARCADIUS ET HONORIUS AA. NESTORIO COM. R. P. Nullus Palatinorum, qui in officio rei nostræ privatæ militat, conductoris nomine vel per se, vel per quamlibet personam possessionum hujusmodi conducendarum habeat facultatem: cum neque militi, neque curiali hoc faciendum permittimus. DAT. VI. KAL. AUG. VINCENTIO ET FRAVITTA COSS.

Ne possessiones rei privatæ locentur palatinis, id est, apparitoribus Comitis privatarum, ne militibus, ne curialibus. Quod & de rebus privatarum cautum est, ne curialibus vel militibus, non quod sciam, ne palatinis. Emptio etiam rerum privatarum palatinis interdicta est, *l. ult. sup. de resc. vendit.* quæ ad eundem Nestorium scripta est.

De Collatione fundorum fiscalium, vel rei privatæ, vel dominicæ, vel civitatum, vel templorum.

TIT. LXXIV.

I. IMPP. ARCADIUS ET HONORIUS AA. FIRMINO COMITI S. L. Ordinariorum judicum officiis, necnon ipsis rectoribus provinciarum actores sive conductores dominicos conveniendi licentiam damus: ita tamen ut rationalibus privatæ rei ad exigenda fiscalia debita immineant.

Ut actores (sic legendum, non auctores, Græci vertunt διοικητὰς) & conductores dominici sint sub jurisdictione præsidum, & quod ad fiscalia debita sive collationem attinet, sub jurisdictione procuratorum Cæsaris: quod valde pertinet ad *titul. ubi cau. fisc. supra.*

II. IIDEM AA. MESSALÆ PP. Palatinos qui a viro illustri Comite rerum privatarum cum publicis literis destinantur ad commonitionem judicis, quo facilius ex prædiis rei nostræ conferantur debitæ pensiones: cum summa degere præcipimus disciplina, de quorum nominibus, si temere versati fuerint, ad sublimitatem tuam referri per ordinarios judices oportebit, ut in eos severissime vindicetur.

Plerumque Comes rerum privatarum mittit in provinciam palatinos, ut moveant præsidem de collationibus, *l. 2. & 3. sup. de can. larg. tit.* Lex præcipit, ut in ea se modeste & temperanter gerant.

III. IIDEM AA. ET THEODOSIUS A. PETRONIO PP. Omnia prædia tam ea quæ in re priva-
A ta olim tenentur, quam illa quæ ex proscriptorum bonis ad fiscum sunt devoluta, eatenus ab hujusmodi privilegiis & excusationibus submoveantur, ut omnes species annonarias, cursitationes etiam debitas, atque integram opinionem sciant esse solvendam.

Ut prædia rei privatæ, e quibus sunt etiam confiscatorum bona, ut quodam loco ostendimus *sup. lib. 10.* non excusentur a præstatione annonarum & opinionis, id est, census, & a cursu debito, transvectionum scilicet, de quo *l. 2. tit. seq.*

B

De Privilegiis domus Augustæ, vel rei privatæ, & quarum collationum excusationem habent.

TIT. LXXV.

I. IMP. CONSTANTIUS A. AD ITALICUM. Privatas possessiones nostras ab universis muneribus sordidis placet immunes esse, neque earum conductores; neque colonos ad extraordinaria munera vel superindictiones aliquas conveniri: DAT. VIII. KAL. FEB. BONONIAE PLACIDO ET ROMULO COSS.

C *L. ult. tit. præced.* docet possessores rei privatæ non excusari ab ordinariis muneribus. Hæc excusari ab extraordinariis, a sordidis, a superindictitiis, *l. pen. sup. de agr. & manc.* idemque de patrimonialibus traditum est supra.

II. IMPPP. VALENTINIANUS, VALENS ET GRATIANUS AAA. AD CLAUDIUM. Rem privatam nostram levandorum provincialium causa canonicas necessitates ea condicione, qua cunctos, volumus sustinere, sed excessit occasio jussionem: quandoquidem non locis solitis frumenta, quæ sunt ex diversis saltibus convehenda, trahantur: sed eo
D usque portentur, quo grave atque damnosum est provehere. Proinde spectabilis synceritas tua remanentes in iisdem locis implere faciat proprias functiones, quibus antea frumenta præbebat.

Ut sicut ceteri provinciales, ita res privata onus transvectionis sustineat pro locis & proximitate possessionum, ut *l. 5. sup. de ann. & trib.* Ait, *Remanentes*, vet. lib. habent, *Remeantem*, affirmo legendum, *rem eandem*, hoc est, rem privatam. Pro, *spectabilis*, vet. alii habent, *spectata*, alii, *re explorata*.

III. IMPP. ARCADIUS, ET HONORIUS AA. MINERVIO COM. RERUM PR. Pro tyronibus in
E corporibus postulatis pretia conferri ex fundis perpetuariis nostræ rei privatæ præcipimus.

Ut possessiones rei privatæ vel conductores earum perpetuarii, taxationem tyronum præstent, de quo onere dicemus in *l. 4. infra de dignit.* non corpora ipsa.

IV. IMPP. HONORIUS ET THEODOSIUS AA. ASCLEPIODOTO PP. Absit ut nos instructiones viæ publicæ, & pontium, stratarumque opera titulis magnorum principum dedicata inter sordida munera numeremus. Igitur ad instru-

A ctiones reparationesque itinerum pontiumque nullum genus hominum, nulliusque dignitatis, ac venerationis meritis cessare oportet, domos etiam divinas tam laudabili titulo libenter adscribimus. DAT. V. KAL. MAR. CP. ASCLEPIODOTO ET MARINIANO COSS.

Ut possessiones divinæ viæ instruendæ, vel sternendæ, vel pontium restituendorum immunitatem non habeant: idemque de ecclesiasticis prædiis constitutum est *Nov.* 131. *l.* 7. *sup. de sacros. eccl.* & ut hæc onera sordida non censeantur, quæ aliquando tamen sordidis adnumerata sunt, *l.* 17. *C. Th. de ext. mun.* contra rationem B pravaque appellatione, & ut in *Novel. Theodosii*, *Neque dom. div. neque eccles. quol. pub. mun. exc.* Stratam dicit quod Galli, *pave*. Cœpit postea quælibet via strata dici, ut 58. *βασιλικῶν tit.* 3. *τῶν ὀκτὼ ποδῶν στράτα συνίσταται*, & *tit.* 5. *τῇ στράτᾳ χρησάμενος*, & *tit.* 7. *κατὰ μῆκος τῆς στράτας*. Domum divinam dicit pro domo Augusta, ut *l. pen. sup. de exact. trib. l.* 12. *ff. ad S.C. Turp.*

V. IMPP. THEODOSIUS ET VALENTINIANUS AA. FLAVIANO PP. Excepto patrimonio pietatis nostræ, cujus quidem reditus necessitatibus publicis frequentissime deputamus, universos possessores C functiones in superindictitiis titulis absque ullius beneficii exceptione agnoscere oportere censemus. DAT. III. KAL. MAI. RAVEN. BASSO ET ANTIOCHO COSS.

Idem hac lege cavetur de superindictitiis oneribus, quod *l.* 1.

De Grege dominico.

TIT. LXXVI.

I. IMPP. ARCADIUS ET HONORIUS AA. CAESARIO PP. Propositis edictis sublimis magnificentiæ tuæ minimi maximique moneantur, ut sciant singulas libras auri ex propriis facultatibus eruendas pro singulis equis vel equabus sive Hermogenianis, sive Palmatiis, nisi sponte eos obtulerint, in his vero quos ex aliis gregibus occupatos esse constiterit, sex auri uncias fisci viribus inferendas. DAT. PRID. KAL. DEC. CP. OLYBRIO ET PROBINO COSS.

Multatur libra auri qui equum ex grege domini eo E occupaverit nec ultro reddiderit, semilibra qui ex alio grege. Hermogenianos & Palmatos dicit, ut *l.* 1. *C. Th. de equis curul.* ab agitatoribus, ut ex Græco interprete Alciatus tradit: an Palmati quod sint triumphantium & victorum sicut tunicæ palmatæ? Hermogeni quasi Mercurio geniti?

De Palatiis & domibus dominicis.

TIT. LXXVII.

I. IMPP. THEODOSIUS ET VALENTINIANUS AA. JOANNI COMITI RERUM PRIVATARUM. Consecratas nobis ædes, id est, inclyta palatia, ab omni privatorum usu & communi habitatione excepimus,

Ne palatia privatorum usibus deserviant, *l. quicumque*, *sup. de operi. pub.*

De Cupressis ex luco Daphnensi, vel Perseis per Ægyptum non excidendis vel vendendis.

TIT. LXXVIII.

I. IMPP. ARCADIUS ET HONORIUS AA. SILVANO COMITI RERUM PRIV. Si quis Daphnensis luci in Syria, vel Perseidis in Ægypto arborem comparaverit, quinque libris auri noverit se esse multandum: non minore dispendio & illo feriendo, qui vendere arbores ausus fuerit, quas non licet emptoribus comparare.

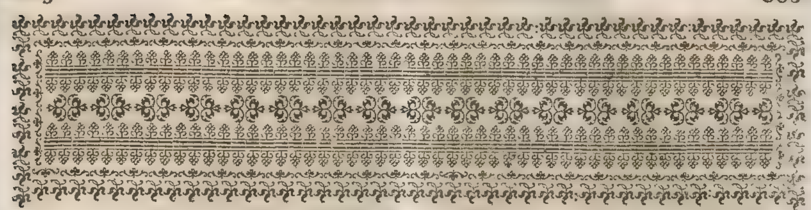
Daphne suburbanus est lucus Antiochiæ cupressis obsitus, quem describit Sozomenus lib. v. cap. XIX. Stephanus: *Δάφνη, προάστειον ἐπισημότατον τῆς ἐν Ἀντιοχείας μητροπόλεως*. Ex eo cupressum & per Ægyptum Perseam arborem vendi & emi vetat, & emptorem venditoremque eadem pœna multat. Nam si emptor rem iniquam facit, probabile etiam est venditorem rem iniquam facere, *l.* 10. *inf. de cur. pub.* quod tamen non est perpetuum.

D II. IMPP. THEODOSIUS ET VALENTINIANUS AA. EUDOXIO COM. SAC. LAR. Omnes judices cujuscunque dignitatis, sciant posthac absque permissu magnitudinis tuæ arborem ex Daphnensi luco Antiochenæ civitatis præcidendi, vel quolibet modo lapsas transferendi licentiam sibimet denegandam, sed nec Alytarcha unam cupressum aliis plantatis excidere sibi licere contendat, ac ne solatio antiquitus ei concesso privari per omnia videatur: pro eo, quod ei cupressum excidere denegatur, unam libram auri eum de privatis nostris largitionibus excipere decernimus: quinque librarum auri condemnatione hujus legis temeratore plectendo.

Novellam hanc constitutionem Græci vocant ad *l.* 2. *sup. de nov. act.* de cujus restitutione scripsimus 2. Observ. cap. 13. cum perperam antea legeretur, *a luco vel a littore*, pro, *alytarcha*, quam Græci confirmant, qui sic vertunt *ἀλλ᾽ οὐδὲ ὁ ἀλυτάρχης τοῦτο ποιεῖν δύναται*.

Explicit Liber Undecimus.

JACOBI

JACOBI CUJACII J.C.

AD LIBR. XII. CODICIS

DOM. JUSTINIANI,

COMMENTARII.

DE DIGNITATIBUS.

TITULUS PRIMUS.

IMP. ALEXANDER A. SEVERINAE. Si (ut proponitis) & avum consularem, & patrem prætorium virum habuistis, & non privatæ condicionis hominibus, sed clarissimis nupsistis: claritatem generis retinetis. SINE DIE ET COS.

Consules, prætores, consulares item & prætorii clarissimi sunt. Sed & eorum filiæ clarissimæ sunt, quandiu plebeii nuptiis conjunctæ non sunt: quod & generaliter de senatorum filiabus ad eundem modum traditur in *l. feminæ*, *ff. de senat.* Clarissimam igitur dignitatem quam dedere parentes plebeii mariti auferunt. Accursius male colligit ex *l. ult. sup. ubi senat. vel clar.* consules esse illustres. Colligeret rectius esse supra illustres. Plus enim in ea tribuitur consularibus honorariis, quam illustribus: quamobrem & qui re ipsa consulatum gesserunt, præfectoriis & ceteris qui illustrem administrationem gesserunt, & sic denique consules illustribus in administratione constitutis anteponendi esse videntur. Esse quosdam supra illustres ostendit §. *in summa*, *Instit. de injuriis*, *l. eos*, §. *super*, *sup. de usur. l. si quando*, *C. de app.* & quod ad *l. ult. ff. de senat.* Græci adnotant his verbis: *ἰλλουστρίοις τινὲς λέγουσι τοὺς πρωτοσπαθαρίοις καὶ τοὺς ὑπερβεβηκότας αὐτοὺς*, & alio loco: *ὁ προτοσπαθάριος καὶ οἱ ἐπάνω τούτων*, & in Græca *l. 14. sup. de testib. καὶ τῶν ἰλλουστρίων καὶ τῶν ὑπερβεβηκότων αὐτοὺς*, Hi sunt patritii & consules & consulares. Et in senatu quidem præf. urb vir illustris considet supra omnes, *l. 3. C. de offic. præfect. urb.* primusque sententiam dicit Cassiodoro auctore. Eum sequuntur patritii, consules, consulares, præfecti prætorio, magistri militum, & ceteri viri illustres: & hoc ordine his solis jus est sententiæ dicendæ in senatu, ut constat ex *Novell.* LXII. a Juliano in Latinum conversa sermonem, ex qua perspicuum est, Tribonianum ad finem tituli De senatoribus, hæc verba de suo adscripsisse: *Senatores accipiendum est eos qui a patritiis & consulibus usque ad omnes illustres viros descendunt, quia & in senatu sententiam dicere possunt:* quod & multis aliis locis fecit, falso Jurisconsultorum veterum nomine superscripto, ut *l. 1. §. ult. de inter. in jur. fac. l. 2. §. pen. de judic. l. cum indebito, de probat. l. uxores, de divort. l. si patronus, §. ult. de donat. l. cum si dotem, §. si maritus, & seq. sol. matr. l. si pluribus, de legat.* 1. Ergo secundum eam Justiniani sive Triboniani definitionem, & omnes illustres, & quidam etiam qui supra illustres censeatur, senatores sunt. Sic in *l. 3. §. ult. inf. de silent. l. 2. sup. de tutor. illust. Illustres senatores*, & in *l. pen. inf. hoc tit. qui illustres*, in Græca conversione *συγκλητικοὶ* vocantur. Non omnes tamen senatores illustres sunt. Alii sunt clarissimi, alii spectabiles, alii illustres. Quartus senatorum gradus non est. Nam & qui consident supra illustres, aliquam ex his tribus appellationem habent, vel illustrissimi dicuntur. Spectabilem dignitatem mediam Justinianus vocat in *Nov. 7.* Non sunt igitur nisi tria dignitatum genera, inter senatores scilicet: nam extra senatum sunt aliæ complures, veluti equestris, perfectissima, egregia, de quibus suis titulis tractabitur.

II. IMP. CONSTANTINUS VOLUSIANO PP. Neque famosis & notatis, & quos scelus vitæ aut turpitudo inquinat, & quos infamia ab ho-

honeſtorum cœtu ſegregat, dignitatis portæ patebunt.

Ait, *Neque famoſis*] Hi ſunt quibus lex infamiam irrogavit. *Et notatis*] Hi non ſunt ipſo jure infames, hæret tamen in eis macula quædam, ut qui judicio publico rei in vinculis ſunt, vel qui ob teſtimonium dicendum vel non dicendum pecuniam accepiſſe convicti nec damnati ſunt, vel qui inter requirendos adnotati ſunt. Sic nota ab infamia diſtinguitur in *l.* 3. §. *lege*, *ff. de teſtib.* Veteres libri habent, *adnotatis*, quod idem eſt, Cic. III. de Off. *Eoſque a Cenſoribus omnibus ignominiis adnotatos*: ſic vet. libri. *Et quos ſcelus*] Græci lib. VI. *βασιλικῶν* hanc addidere interpretationem: *Οἷον ἔμποροι, οἱ χαράκται οἱ τελῶναι, καὶ οἱ πεζῶται: ἐπεὶ πάντες κἂν ἰδικῶς, φιλοτιμηθῶσιν αὐτοῖς ἀξιώματα, οὐκ ἀπολαύουσι τῆς ἐκ τούτων τιμῆς, ἀλλ' ἐκπίπτουσιν αὐτῶν ὡσαύτως καὶ οἱ αἰσχροί*: quod ſumpſere ex *l.* 6. *inf. hoc titulo*. *Dignitatis portæ patebunt*] Senatus portæ: quoniam totus hic titulus eſt de ſenatoribus. In *l.* 1. *ff. ad leg. Jul. de vi priv. Omni*, inquit, *honore quaſi infamis carebit*: de qua ſcripſimus Obſerv. 1. cap. 38. Falſo adjicit Acc. eos non poſſe Romæ agere vel in comitatu principis: quod de relegatis tantum eſt proditum, & de militibus ignominia miſſis, non de aliis infamibus: alioquin non poſſent Romæ apud Prætorem pro ſe poſtulare: quod eſt falſum: & vel tutelæ Romæ damnatus ſolum vertere cogeretur ſtatim.

III. Idem A. ad Rufinum PP. Major dignitas nulli debet circa prioris dignitatis, ſeu militiæ privilegia præjudicium facere. Dat. x. Kal. Mai Sirmio Constantino A. v. et Licinio Caes. Coss.

Si forte ſilentiarius, vel proximus ſacrorum ſcriniorum, vel tribunus notarius inter ſenatores allectus ſit, non ideo minus retinet privilegia, quæ ſilentiariis & proximis ſacrorum ſcriniorum & notariis Conſtitutionibus conceſſa ſunt, *l. eos*, *ſup. de exc. mun. l.* 3. *inf. de ſilent. l.* 1. *inf. de primic. & not.*

IV. Imppp. Constantius, et Constans AA Philippo PP. Senatorum ſubſtantias, quas in diverſis locis & provinciis poſſident, & homines eorum, tam a temonariis oneribus conferendis, quam a ceteris præſtationibus, quas judices deſcribunt, nec non etiam ab omnibus ſordidis extraordinariiſque, & vilioribus muneribus liberos eſſe præcipimus, nullaque ſorte conſtringi functionis indignæ.

Homines eorum] procuratores prædiorum, actores, clientes, coloni, qui alibi pertinentes, & *οἱ προσήκοντες καὶ διαφέροντες*: inde hominium in hiſtoria Helmodii, Galli *Homage*. *Temonariis*] Exigebant temonarii aurum tyronicum, tyrones, equos Impp. Valentinianus, & Valens in *l.* 7. *Cod. Theodoſ. de tyronib. Si aurum*, inquiunt, *fuerit pro tyronibus inferendum, unumquemque pro modo capitationis ſuæ debitum redhibere oportet; & ne aliquod dubium relinquatur, ſolidorum numerum, qui temoniario inferendus eſt, deſignamus*. Syneſius in epiſtolis: *ταῖς ἀπαιτήσεσιν ἔταξε τοῦ στρατιωτικοῦ χρυσίου τοῦ καλουμένου τυρωνικοῦ*, id eſt, temonarium fecit vel capitularium. Capitularios Symmachi II. Epiſtol. legimus taxationem tyronis poſtulaſſe, & capitulariam & temonariam functionem eandem eſſe in *l.* 14. *Cod. Theod. de extr. mun.* Conſequens eſt igitur temonarios exactores eſſe auri tyronici. Protoſtaſiæ ſive prototipiæ onere eos fungi indicat *l.* 2. *Cod. Theod. de deſer. Si temonarius*, inquit, *prodiderit deſertorem, protoſtaſiæ onere biennio relevetur*: quod munus etiam ad tyronum præbitionem pertinuiſſe indicat *d. l.* 7. *Tyronum*, inquit, *præbitio in patrimoniorum viribus potius, quam in perſonarum muneribus collocetur, ut protoſtaſiæ munus, quod provinciarum interna depaſcitur*, &c. Recte autem ait, tyronum præbitionem eſſe patrimoniale munus. Vegetius lib. 1. *Poſſeſſionibus indicti tyrones*: ſic legendum. Tyronum vel equorum productio perſonale munus eſt, *l. ult. ff. de mun. & hon.* id eſt, *τὸ διασῶσαι*, vel ſervare producendos. Hoc igitur loco, *a temonariis oneribus conferendis*, id eſt, a præſtatione tyronum, equorum, auri tyronici. *Quas judices deſcribunt*] *l. prox. & l. quoniam*, *l. præcipimus*, *inf. Sordidis*] veluti calcis coquendæ.

V. Iidem AA. ad Clearchum P. V. Nemo præfectus urbi citra præceptionem vel ſcientiam noſtram ulli muneri ſubjuget ſenatorem, nemo curiam noſtram immani pulſet injuria: ſi quid enim ſenatoria præditis dignitate fuerit forte mandandum: noſtro id judicio reſervandum eſt. Sit namque dignitas, quæ nobis jubentibus ſuſtinetur.

Hæc ſuperiori hanc adjicit exceptionem, Niſi ex auctoritate principis ſenatores præſtationibus a judicibus deſcriptis alligentur. *Si namque*] Vet. *Sit namque dignitas, ſi nobis jubentibus ſuſtinetur*. Munus quod ſuſtinet ſenator juſſu principis honor eſt potius quam onus.

VI. Iidem AA. Orphito. Ne quis ex ultimis negotiatoribus, vel monetariis, abjectiſque officiis, vel deformibus miniſteriis ſtationariis, omnique officiorum fæce, diverſiſque paſtis turpibus lucris aliqua frui dignitate pertentet: ſed & ſi quis meruerit, repellatur: repulſos autem etiam propriis reddi conſortiis oportebit.

Ad ſenatoriam dignitatem non admitti humiles negotiatores, monetarios, viles ſellularios, ſtationarios, cohortales. *Monetariis*] Lege quæ ad *l.* 1. *ſup. de murileg. Deformibus*] Quidam Cod. *deformis miniſteriis ſtationariis*. Utrum vero ii ſunt qui apothecarii dicuntur in *l. ſi cohortalis. inf. de cohort.* ut Obſ. 2. diximus; An, ut Græci interpretantur cum hoc loco, tum in *l.* 5. *ſup. de vect. & com. τελῶναι*, id eſt publicani publicanorumve familia? An apparitores diſpoſiti per urbem, vel per provincias certis locis, ut magiſtratibus denuntient quæ gerunt, ut *l.* 1. *ff. de off. præf. ur. l. ſi quis in hoc*, *C. Th. de epiſ. & cl. l.* 1. *C. Th. de cur. pub.* & aliis pleriſque? quod videtur verius, quoniam ſubjicit, *Omnique officiorum fæce, diverſiſque paſtis turpibus lucris*: quod idem poteſt ac ſi diceret, & ex reliqua officialium colluvie, qui de variis turpibus lucris vixerunt.

VII. Iidem AA. ad Senatum. Quoniam diverſi judices nonnulla opera in quibuſdam exiſtimant urbibus extruenda: ad hujuſmodi neceſſitatem ſenatorum ſubſtantia non devocetur. Dat. v. Non. Mai. Tauro, et Florentio Coss.

Idem demonſtratum *l.* 4. ſenatores deſcriptionibus judicum non adſtringi.

VIII. Imp. Julianus A. Sallustio PP. Jus ſenatorum & auctoritatem ejus ordinis, in quo nos quoque ipſos numeramus, neceſſe eſt ab omni injuria defendere. Dat. Non. Feb. CP. Mamertino, et Nevitta Coss.

Idem

Idem demonstratum est *l.* 5. & quæ hic exprimitur ratio, iis in ea verbis adsignificatur, *curiam nostram*: eadem vero ratione domus principis glebale onus agnoscit, quod senatorium est. Arcadius & Honorius in Cod. Th. lib. VI. *A collatione glebalis auri ne domum quidem nostram immunem esse præcipimus*. Eadem quoque ratione filia senatoris libertino nubere non potest, ut ad *l.* 9, *ff. de senat.* Græci tradunt iis verbis, *ὄβελν γὰρ τοῦτο κρίνει τῆς τε βασιλείας καὶ τῆς συγκλήτου: καὶ ἡ βασιλεία γὰρ τῇ συγκλήτῳ συναριθμεῖται*. Iidem in hanc legem ita scribunt: *καλῶς εἶπεν ὁ βασιλεὺς συναριθμεῖσθαι, τοῖς συγκλητικοῖς ἐπειδὴ καὶ ὑπατείαν ἀνέχεται.*

IX. IMPPP. VALENTINIANUS, VALENS, ET GRATIANUS AAA. AD SYMMACHUM PP. Libertorum filios adipisci clarissimam dignitatem non prohibemus.

Liberti prohibentur, libertorum filii non item. Sed neque liberti lege Justiniani, ut dictum est *sup. si serv. aut decur. asp.*

X. IMPPP. VALENS, GRATIANUS, ET VALENTINIAN. AAA. AD GRACCHUM P. V. Severam indagationem per tormenta quærendi a clarissimo nomine submovemus. DAT. PRID. NON. JAN. TREV. GRATIANO A. IIII. ET MEROBAUDE COSS.

Si municipalis ordo tormentis eximitur, multo magis amplissimus, in quo est & princeps ipse. Ab omni itaque injuria defendendus est, *l.* 8. *sup.* veluti tormentis, vinculis, carcere. Marcellinus XXVIII. *Ne senator quisquam insitate & illicito more tormentis exponeretur*.

XI. IIDEM AAA. AD PROCOPIUM. Senator vel alius clarissimus privatos habeat filios, quippe editos antequam susciperet dignitatem, quod non solum circa masculos dignoscitur constitutum, verum etiam circa filias simili condicione servandum: cum autem paternos honores invidere filiis non oporteat: a senatore vel solo clarissimo susceptum, in clarissimatus sciendum est dignitate mansurum. DAT. XV. * HIERAPOLI GRATIANO A. IIII ET MEROBAUDE COSS.

Et decurionum & senatorum filii sunt ii qui ante dignitatem suscepti sunt, *l. moris*, §. *pen. ff. de pœnis*, *l.* 2. §. *in filiis*, *ff. de decurio*, *l.* 5. *ff. de senat.* & filii, patronorum fisci ante suscepti: quod exposuimus in *l. ult. sup. de decur.* Pugnare creditur hæc lex. Ait enim, *senator vel alius clarissimus*, *privatos*, id est, *plebejos habeat filios*, *editos quippe antequam susciperet dignitatem*: idemque de filiabus subjicit esse servandum: quod eo pertinere ex Cod. Theodosii intelligitur, ut glebale munus non agnoscant. Ceterum, ut additur in extremo hujus legis, honores eis & præmia clarissimorum non invidemus: denique natos esse ante dignitatem prodest, non nocet. Lego, *senator* ex vet. non, *Si senator*: atque ita quasi facto hyperbato, vel parenthesi, nihil legendo suspendi debet. *Vel solo*] Quidam cod. *Vel alio*: quod rectius est. Sic supra, *Senator vel alius clarissimus*. *Susceptum*] ante dignitatem.

XII. IMPPP. GRATIANUS, VALENTINIANUS, ET THEODOSIUS AAA. NEOTERIO PP. Judices, qui se furtis & sceleribus fuerint maculasse convicti, ablatis codicillorum insignibus, & honore exuti, inter pessimos quosque & plebejos

A habeantur: nec sibi posthac de eo honore blandiantur, quo seipsos indignos judicaverunt. DAT. XVIII. KAL. FEB. THESAL. GRATIANO V. ET THEODOSIO AA. COSS.

Loquitur de judicibus repetundarum damnatis: qua ex damnatione & honore exuuntur, & infamia notantur. *Blandiantur*] Ne sibi per hujus honoris causam vindicent posthac *προκαθεδρίαν*, *ἢ ἐν δικαστηρίοις συνεδρίαν*, ut Theodorus interpretatur.

XIII. IMPPP. VALENTINIANUS, THEODOSIUS, ET ARCADIUS AAA. MARTIANO COMITI ORIENTIS. Mulieres honore maritorum erigi-
B mus, & genere nobilitamus, & forum ex eorum persona statuimus, & domicilia mutamus. Si autem minoris ordinis virum postea sortitæ fuerint: priore dignitate privatæ, posterioris mariti sequentur condicionem. DAT. IIII. KAL. FEBR. CP. ARCAD. II. ET RUFINO COSS.

De hac diximus in *l. ult. sup. de incolis*. *Genere nobilitamus*] Uxor ergo plebeja per matrimonium clarissimam senatoriamve dignitatem adipiscitur, vel etiam clarissima amittit, ut ex Linio liquet de Virginia lib. X.

C XIV. IMPP. THEODOSIUS, ET VALENTINIANUS AA. BASSO PP. Præcipimus ut senatori in qualibet provincia constituto, nullam habeant judices injungendi aliquid forte publici muneris potestatem.

Idem quod in *l.* 4. 5. 7. *sup.*

XV. IIDEM AA. AD EUSTASIUM. Clarissimis vel spectabilibus universis ad genitale solum, vel quolibet alio, & sine commeatu proficiscendi, & ubi voluerint commorandi, habitandive permittimus facultatem.

D Non poterant olim senatores non impetrato libero commeatu alibi morari quam in urbe *l. filii*, §. *pen. ff. ad municip.* Hodie nihil est opus commeatu datur namque hac lege generaliter omnibus clarissimis vel spectabilibus.

XVI. IIDEM AA. APOLLONIO PP. Si gravius ullum facinus admittatur, nocente persona extra carceralem custodiam sub fidejussione habita, super illustribus quidem nobis suggeri jubemus: super ceteris vero quadam minore dignitate decoratis, ad tui referri culminis notitiam: ut ita demum quid de amisso crimine constitui oporteat,
E judicetur.

Sub fidejussione] vet. *Substitutione*, legendum *Sub tuitione*. Sub fidejussione non constitui *l. prox.* docet. At tuitionem militarem intelligo, ut in *l.* 1. *sup. de off. mil. judic. l.* 36. *C. Th. de navic. l.* 3. *sup. de off. com. rer. priv.* Symmachus in epistolis. *Tuitionem contra me de sede vicaria postulavit*. Formulam tuitionis Cassiodorus composuit. Eam veteres Franci *Mundebur* appellarunt. *Superillustribus*] De illustrium crimine nullus judex cognoscit consulto principe, excepto casu *l. seq.* De reliquis dignitatibus præf. prætorio cognoscit, veluti de clarissimis, *l. pen. C. de off. præf. præt. Or.* idque in urbe: in provinciis provincialis judex, *l.* 1. *C. ub. senat. vel claris.*

XVII. IMP.

XVII. IMP. ZENO A. ARCADIO PP. Quoties ex privata cujuslibet interpellatione civili vel criminali viri illustres conveniendi sunt : nulla danda fidejussionis concussione vexentur, sed per speciale privilegium suæ committi fidei consequantur, juratoria ab his cautione tantummodo exponenda. Quam si neglexerint, & contra insertum cautioni sacramentum ipsi vel eorum procuratores adfuerint: in pecuniariis quidem causis super possessione rerum ad eos pertinentium judex competens, quod juris auctoritas & rei qualitas suggesserit, ordinabit. In criminalibus vero negotiis dignitate quoque, qua se per suum videlicet perjurium indignos esse probaverint, spolientur: ut in eos, utpote illustri dignitate per suum facinus privatos, inconsulta etiam nostra pietate judicibus legum severitatem liceat exercere. Quibus illustrium dignitatum privilegiis hoc etiam adjiciendum esse censuimus, ut hujusmodi personæ nullam ex cujuslibet judicis sine scriptis habita sententia, conventionem neque in civili neque in criminali causa sustineant.

Illustribus unum dedit privilegium lex superior, ut de eorum criminibus nemo cognoscat inconsulto principe. Hæc alia duo adjicit: unum, ut sive civiliter sive criminaliter conveniantur, non satisdatio, sed repromissio juratoria judicio sistendi causa ab eis exigatur: cui tamen si non paruerint, hanc perjurii pœnam ferunt, ut in civili causa mittatur actor in possessionem, in criminali spolientur illustri dignitate, & inconsulto principe damnentur: atque ita etiam ex græca constitutione, quæ desideratur, *sup. tit. de custod. reor.* qui juratoriæ cautioni non paret, jure suo cadit. Alterum est, ut non nisi ex scripto conveniantur. Igitur nuda executoris voce conventi impune non parebunt. *Sententia*] ut Græci ψῆφος, ita latinis Constitutionibus sæpe sententia significat conventionem executoris, libelli admonitionem ὑπόμνησιν, δήλωσιν, πρόσκλησιν, atque etiam in Pandectis duobus locis.

XVIII. IMP. ANASTASIUS A. EUSEBIO MAGISTRO OFFICIORUM. Jubemus salvo honore, qui per evocationem sacræ revocatoriæ defertur, durante, licere cunctis tam minoribus quam majoribus potestatem gerentibus, nec non etiam honorariis illustribus, sive ex hac regia urbe principali, videlicet præcedente consensu, profecti fuerint, sive in provinciis habitantes, sacratissimum (suis scilicet poscentibus negotiis) petere maluerint comitatum: sine sacra quoque revocatoria ad hanc regiam urbem pervenire.

Hæc adjicit quartum illustribus reipsa administrantibus, vel etiam honorariis licere ad sacrum comitatum venire sine sacra revocatoria. In *l. 1. sup. ut om. jud. tam c.* recte exactiores libri, *vel divina revocatoria*, pro quibus *Nov.* VIII. quæ est eadem de re, ἢ κατὰ πρόφασιν ἀνακλήσεως. Ea vel petitur vel ultro dirigitur a principe, ut ex formulis Cassiodori constat. Usus vero ejus hac lege penitus non tollitur. Sed illustribus tantum ea non petita jus veniendi in comitatum datur: quod non pugnat cum *l. nullus, sup. de off. rect. prov.* quæ de præsidibus loquitur, non de illustribus. *Tam minoribus*] Vet. *tam minores quam majores potestates*. Illustrium sunt gradus quidam, alii majores, alii minores. Præf. prætorio major est magistro officiorum, uterque tamen illustris. *Principali videlicet*] Hoc item non pugnat cum *l. 15. sup.* quæ de clarissimis vel spectabilibus loquitur, non de illustribus.

De Prætoribus, & de honore præturæ, & gleba, & folli, & septem solidorum functione sublata.

TIT. II.

I. IMPP. VALENTINIANUS ET MARTIANUS AA. TATIANO P. P. Nemo ex clarissimis & spectabilibus, qui in provinciis degunt, ad præturam postea devocetur: maneat unusquisque domi suæ tutus atque securus, sua & dignitate lætetur. DAT. XV. KAL. JAN. CP. VALENTIN. VII. ET ALBIENO COSS.

Prætura onus fuit senatorium, *Nov. Th. ne dec. ad senat. dig. asp.* Hanc enim dignitatem senator qui suscipiebat suis sumptibus circenses & scænicos ludos exhibebat. Boetius III. de consolatione: *Prætura*, inquit, *magna olim potestas, nunc inane nomen & senatorii census gravis sarcina:* ubi vulgo male legitur, *præfectura*, sicut & in hac lege quibusdam Codicibus, & in *l. ult. inf. de silent.* Constituit autem Martianus hac lege ut ne senatores, viri clarissimi & spectabiles ex provinciis in quibus sedes suas constituerunt, ad præturæ munus devocentur: cui est conjungenda *l. 1. sup. de off. præt.* utriusque est eadem inscriptio & subscriptio. Additur in ea, ut tres tantum judicio senatus prætores eligantur. Erant olim multo plures, ut ex *Cod. Th.* constat *tit. de prætoribus*.

II. IIDEM AA. AD SENATUM. Glebam, vel follem, sive septem solidorum functionem, sive quamlibet hujusmodi collationem, tam circa personas, quam res, & prædia funditus jubemus aboleri, ut omnis hujusmodi sopita perpetuo conquiescat exactio.

Glebam, id est, glebalem functionem, ut in Cod. Th. Arcadius & Honorius, *Glebam*, inquiunt, *possessionum non personarum esse perspicimus*: & Symmachus in epistolis nondum editis: *Sed velim noveris quæsitores glebæ senatoriæ protinus adfuturos, sperandamque Tuentii veniam pleniorem, si fidem paupertatis ejus exploratio ratam fecerit*. Synesius in epistolis: καὶ τὴν πατρῴαν βῶλον ὑποτελῆ τῇ συγκλήτῳ διαδεξάμενος. Eandem, & descriptionem, & collationem, & præstationem, & munus, & canonem, & pensionem vocat, & aurum glebale, & aurum oblatitium. Glebale, quod pro possessionibus pendatur. Oblatitium, quod non canonis vel indictionis, sed oblationis genere quodam a senatoribus exigatur, sicut aurum coronarium a decurionibus, aurargentum a negotiatoribus. *Vel follem*] Inter glebam senatoriam & follem senatorium nihil interesse puto. Martianus in *Nov. de indul. reliq. Quidquid ex titulo senatorii follis in provinciis debetur*. Sic legendum ex vet. libris. Zosimus 2. de Constantino. Ἀπεγράψατο τὰς τῶν λαμπροτάτων οὐσίας τέλος ἐπιθεὶς, ᾧ τινὶ φόλλιν αὐτὸς ἐπέθηκεν ὄνομα .i. *descriptum fecit substantiæ senatorum imposito onere, cui follis nomen dedit*. Hunc locum & ceteros omnes Zosimi Petro Pithoeo debeo. Sed tamen etiam illi senatores quibus nulla erat possessio, duos folles in ærarium inferebant, ut constat ex Constitutione quadam Gratiani ad Hypatium in C. Th. lib. VI. Follis, aurei nummi genus est, *l. 2. & 3. C. Th. quor. ap. non rec. l. 3. C. Th. de suariis, l. 5. 21. C. Th. de prætor.* Moschopulus obolum interpretatur. Qui Romanis Terentiani, hi Græcis

cis Follerales dicti sunt auctore Marcellino in Chron. *quibus*, inquit, *suo nomine figuratis placabilem plebi commutationem Anastasius distraxit*. Singuli siliquæ partem XII. efficiunt, ut Justinianus scribit in legibus Georgicis, tit. περὶ κλοπῆς. Idcirco plebi in commutationibus utiliores. Zonaras in Leone Isauro auxisse eum refert publica tributa sub specie mœnium reficiendorum, ita ut singulis solidis, quæ pendi solebant, insuper adjungerent collatores XXIIII. folles. *Sive VII. solidorum*] Hæc VII. solidorum præstatio tenuissimos senatorum obligabat, ut Honorius & Theodosius ad Monaxium scribunt in Cod. Theodos. eratque id personæ onus non glebæ. Erant & quidam senatorii ordinis, qui eam tantum præstationem agnoscebant non glebalem, veluti exproximi, *l. 12. C. Th. de prox. com. disp.* Sed his omnibus præstationum generibus senatores hæc Martiani Novel. solvit.

De consulibus & non spargendis ab iis pecuniis, & de præfectis, & magistris militum, & patritiis.

TIT. III.

SIc omnes vet. libri, sic codex Theodosianus. Est & de præfectis magistrisque militum in hoc titulo nonnihil. Hæc ergo tollere Haloander non debuit, *de præfectis & magistris militum*.

I. IMPP. THEODOSIUS ET VALENTINIANUS AA. AD SENATUM. Antiquitus statutûm est consularibus viris ceteros quidem honoratos ipsius trabeæ summitate, pares vero infulis, consideratione tantum temporis anteire: quis enim in uno eodemque genere dignitatis prior esse debuerat, nisi qui prior meruerat dignitatem? cum posterior, etiamsi ejusdem honoris prætendat auspicia, cedere tamen illius temporis consuli debeat, quo ipse non fuerit. Hoc observando, & si iterata vice fastigia consulatus aliquis ascenderit: repetiti etenim fasces virtutes sæpe meriti comprobant, non augent: quia nihil est altius dignitate: quod si quis prior consul posteriori consuli eidemque patritio posthabitus, patritiatum postea consequatur: vinci eum oportet, qui prior meruerit patritiatum, postquam iste honore patritiæ dignitatis decoratus est.

Inter consulares præfertur is qui prior gessit consulatum, etiamsi posterior his consul fuerit. Repetitio namque ejusdem honoris nihil adiicit: quod tamen abrogat *Nov. Valentiniani de honor. & quis in grad. præf.* Præfertur vero in omni curiæ senatoriæ actu, sententia, cœtu, *Nov. 62.* At qui junxit consulatui patriciatum, præfertur antiquiori consuli nec patritio, cùm duplici honore præditus sit. Inde quæritur si antiquior consul postea patritius fiat, quis præferatur? Uterque est consul & patritius, sed unus antiquior consul, alter antiquior patritius. Et recte censent antiquiorem consulem præferri, quod is consul fuerit priusquam alter vel consul vel patritius. *Honoratos ipsius trabeæ*] ceteros consulares. Trabea stola est consulum *l. 1. inf. tit. ult. Pares vero infulis*] Non sunt pares dignitate si unus sit consularis tantum, alter consularis & patritius. *Repetiti*] Claudianus in Paneg. Manlii. *Meritis tantum redeunt actusque priores, commendat repetitus honor, virtusque reducit.*

II. IMPP. VALENTINIANUS ET MARTIANUS AA. SPORATIO COM. DOMESTICORUM. Ordinem consulatus ad antiquam reducimus sanctionem, ut sellam nostram honoris merito, non rapiendi studio populorum, agmina sectentur, ac lucrandi cupiditate deposita, venerabilem parentum habitum, & felicissima antiquitatis ornamenta conspiciant. Hoc ergo exemplo etiam ceteros procedere consules volumus, nec expendere eos sine effectu patimur. Cessante ergo ista spargendi vilitate, amplissimi consules procedentes deinceps abstineant hoc errore perdendi, optimoque consilio operi necessario proficiat, quod erat incompetenter projiciendum. Ad restaurationem itaque aquæductuum hujus amplissimæ urbis centena pondo auri præstentur per singulos consulatus: ut etiam consul patriæ se dedisse noverit, & data notum sit mansura esse perpetuo. DAT. * ASPORATIO ET HERCULANO COSS.

De hac lege ita scribit Marcellinus Comes in Chronicis: *Martianus A. suis statuit decretis, ut ii qui Coss. fieri cupiebant, nihil æris in populum spargerent, sed statutam pecuniam ad reparandum urbis aquæductum dependerent*. De eadem Justinianus in *Nov. 105.* qua eam corrigit, & Leonis rursus *Nov. XCIV.* illam Justiniani. Est autem legendum hoc loco, *reduximus*, *nostri honoris*, *sectarentur*, *conspicerent*. Ornamenta consularia hæc sunt, trabea sive palmata, scipio, calcei aurati, sella curulis, fasces. Cassiodorus in formula Consulatus. Vopiscus item in Aureliano: *Te consulem hodie designo scripturus ad senatum, ut tibi deputet scipionem*. *Centena pondo*] Tot etiam pondo ab honorario exiguntur, *l. 3.* non iterum consule *l. 4.*

III. IMP. ZENO A. * Nemini ad sublimem patritiatus honorem, qui ceteris omnibus anteponitur, ascendere liceat: nisi prius aut consulatus honore potiatur, aut præfecturæ prætorio vel Illyrici: vel urbis administrationem, aut magistri militum aut magistri officiorum, in actu videlicet positus, gessisse noscatur: ut hujusmodi tantum personis, sive adhuc administrationem gerendo, seu postea, liceat (quando hoc nostræ dederit majestati) patritiam consequi dignitatem. Quoniam vero gloriosissimæ huic urbi, quæ caput orbis terrarum est, omnifariam credimus consulendum: universos, qui posthac honorarii consulatus insignibus principali munificentia decorantur, centum libras auri ad reficiendum aquæductum publicum ministrare censemus, ad similitudinem eorum, qui per annale tempus consularium editione munerum gloriantur: nam ipsis quoque expedit, ut florentissima civitas centum auri librarum munificentia sustentata, honorarium quoque sentiat consulatum.

Et huic quoque Justinianus derogavit *Nov.* περὶ συγκλητικῶν ἀθροιζομένων, constituens ut Julianus refert, licere illustribus viris patriciatus codicillos accipere, quamvis neque consulares neque præfecti facti essent: quod Accursius notavit rectissime. *Qui ceteris omnibus anteponitur*] In senatu præfectus urbi præsidet, ut diximus *sup. l. 1. de dignit.* Ceterum patricii dignitas amplior est: videtur etiam præfectus prætorio ceteris omnibus esse potior, *l. 1. sup. de off. vic.* id est, vicariis aut proconsulibus, non tamen consulibus aut patriciis. Cassiodorus in formula patriciatus: *Præfectorios & aliarum dignitatum viros præcedit, uni tantum cedens fulgori, quem interdum a nobis constat assumi*. Zosimus, qui hanc pri-

primum refert dignitatem excogitasse Constantinum magnum lib. 2. τῆς ἀξίας τετυχήκει τῦ πατρικίυ πρώτυ ταύτην ἐπινοήσαντος τὴν τιμὴν, καὶ προκαθῆσαι τὺς τύτυς ἠξιωμένυς τῆς αὐλῆς ὑπάρχων νομοθετήσαντος. *Præfectus prætorio*] Orientis scilicet. *In actu videlicet positus*] ἔμπρακτος, non honorarius.

IV. Idem A. Sebastiano pp. Sancimus viris excellentissimis consularibus omnibus, qui jam facti sunt, vel postea fuerint, procedendi quoque, & re ipsa per annum gerendi consulatus, impetrato videlicet principali judicio, legitimam tribui facultatem. Ita ut peracta, quam meruerunt, processione, non novum aliquid vel quod nondum habeant, adipisci: sed consulatus jus, quod semel eis consularis detulerit processio, iterasse beneficio videantur: & in adoranda nostra purpura, vel in consequendis cunctis consulum honoribus, & privilegiis ex anteriore tempore provectionis ordinem sibimet noverint vindicandum. Hoc etiam observando, ut hujusmodi consul nec centum libras auri aquæductibus hujus inclytæ civitatis pro tenore sacræ constitutionis præbendas, quas cum esset consularis præstiterat, consul postea creatus persolvere denuo compellatur.

Consulares vocat non eos qui consulatum gesserunt, sed honorarios consules, ut *l. ult. sup. de decur.* His etiam designatis a principe re ipsa consulatum gerere licet: qua ex re honore non augentur, *l. 1. sup.* nec inter pares ex posterioris, sed ex prioris honoris tempore prærogativam in senatu vel in aula sibi vindicant: præferri tamen ordinarios honorariis etiam antiquioribus certum est, *Nov. 62. argum. l. 4. inf. de priv. ag. in reb. l. 2. in fin. inf. de primic. & not.* Capitolinus in Pertinace: *S. C. Pertinax fecit, jussitque eos qui præturas non gessissent sed allectione accepissent, post eos esse qui vere prætores fuissent. Sed consulatus*] Corrige ex veteribus, *Sed consulatus jus quod eis consularitas detulerat, processionis iterasse, &c.* quod mirifice rectum est. Consularitas est honorariorum. Processio ordinariorum exhibentium munera, *l. 3. C. ubi senat. vel clar.* ordinaria processio.

V. Imp. Justinianus A. Joanni pp. Sancimus viros excelsos patricios, quos in hujusmodi dignitatis apicem augusta majestas retulerit, illico ab imperialibus codicillis præstitis patresfamiliarum effici, ac potestate liberari paterna, ne videantur, qui a nobis loco patris honorantur, alieno juri esse subjecti: quis enim patiatur patrem posse quidem per emancipationis modum suis nexibus filium relaxare: Imperatoriam autem celsitudinem non valere eum, quem sibi patrem elegit, ab aliena eximere potestate? Ne si contrarium adprobetur, per quamcunque machinationem imperialis majestas minui videatur. Et hoc quidem raro contingere satis certum est; nemo enim facile respexit filiumfamilias in patriciatus honorem provectum, quemadmodum in consulibus hæc res usitata est: sed ne quid in parte temporis tale eveniat, & sine legibus inveniatur, ideo hæc nobis visa sunt sancienda.

Patriciatus dignitas solvit patriam potestatem. Cassiodorus in formula patriciatus: *Leges tantam illis reverentiam detulerunt, ut in sacris positus cum hoc fuerit honore præcinctus, paternæ potestatis nexibus exuatur.* Additur in *Nov.* LXXXI. consulatus, consularitas, præfectura prætoriana, præfectura urbicaria in actu constituta, & magisterium militum. His dignitatibus filiifamilias patresfamil. fiunt sine capitis deminutione. Recte autem in hac lege patricium Justinianus definit, quem sibi patrem facit Imperator. Unde eleganter Claudianus ad Eutropium patricium post damnationem & publicationem bonorum.

Direptas quid plangis opes, quas natus habebit?
Non aliter poteras principis esse pater.

Extat publicationis Eutropii & adempti patriciatus Constitutio in *Cod. Th. tit. de pœnis.* Fuit & generalis lex quædam Theodosii auctore Suda, ἐυνῦχον ἐν τοῖς πατρικίοις μὴ τελεῖν. *Retulerit*] Veteres, *extulerit*, rectissime. *Elegit*] Vet. *fecit.* Sic in Institutionibus Theophilus, ὃν ἑαυτῷ πατέρα πεποίηκε.

De Præfectis prætorio, sive urbis, & magistris militum in dignitatibus exæquandis.

Tit. IV.

I. Imppp. Valentin. Valens et Gratia. aaa. ad Ampelium pp. Præfectum urbi, & præfectum prætorio, & magistros equitum, ac peditum, indiscretæ ducimus dignitatis: usque adeo videlicet, ut cum ad privatam secesserint vitam, eum locum velimus esse potiorem, qui alios promotionis tempore & codicillorum adeptione præcesserit. Dat. iii. Non. Jul. Nasonaci. Accep. iii. Non. Sept. Modesto et Arintheo Coss.

Præfectum urbi nominat priorem, quoniam præsidet in senatu, ut diximus supra, *l. 1. de dignit.* Adsidet præf. prætorio, magister militum. Ceterum ii tres sunt dignitate pares, nec deposita administratione inter se nisi prærogativam temporis habent. *Locum*] Corrige, *loco.*

II. Imppp. Gratianus, Valentinianus et Theodosius aaa. Restituto p. v. Quisquis magisterium equitum peditumque susceperit, & gesserit ante captam a quoquam præfecturam: is cum privatus erit, & honorem deposuerit, expræfectis, qui provecti fuerint, præferatur. Sit igitur sedes prior ante provectis, locus conspectior, decernendi loquendique facultas antiquior, cui est splendor adepti magistratus vetustior. Dat. viii. Kal. Jul. Thessal. Gratiano v. et Theodos. aa. Coss.

Idem in hac ostenditur quod in superiori. Expræfecto in consessu & in sententia dicenda exmagistrum præferri, qui ante illum functus est ministerio equitum & peditum. *Expræfectis*] legendum, *Expræfectis qui post provecti fuerint.* Expræfectis esse dicuntur qui præfectura abierunt, sicut exvicariis, expræsidibus, exprimiceriis, exconsulibus, excubiculariis, exprimipilaribus, exproximis, exscholaribus apud Nicephorum. Auctores de limitibus agrorum, squalidus ager quasi excolidus, quod jam a cultura exierit, sicut exconsul quod a consulatu discesserit. Eædem appellationes honorariis aptantur.

De Præpoſitis ſacri cubiculi & de omnibus cubiculariis & privilegiis eorum.

Tit. V.

DUplex eſt ſacrum cubiculum, Auguſti & Auguſtæ. Duo propoſiti viri illuſtres, *l. ult. inf.* qui juriſdictionem habent inter privatos & colonos vel inquilinos vel ſervos domorum ſacrarum, *l. ult. ſup. ubi cauſ. fiſc.* id eſt, homines tamiacos. Hi homines prædiaque tamiaca erant in Cappadocia ſub viro ſpectabili Comite domorum, ut recte ſcripſit Juliani antiquus interpres in *Nov.* 30. atque etiam Græci ad *l.* 5. *C. ad leg. Jul. rep.* iis verbis: φροντιστὴς διοικῶν κτήματα. καὶ ὑπὸ τὸν κόμιτα τῶν οἴκων: ἔστι δὲ οὗτος ἐν Καππαδοκίᾳ ὑποκείμενος τῷ κόμητι τῶν πριβάτων, & confirmat *l.* 3. *inf. de palat. ſacr. larg.* quæ deputata erant cubiculo & cellario ſacro: ideoque præpoſiti ſacri cubiculi interdum mittebant in Cappadociam canonicarios. Et inter cubicularios recenſetur recte Comes domorum in *l.* 2. *inf. hoc tit.* Eſt & Comes ſacræ veſtis, *l.* 1. *C. Th. qui a præb. tyr.* Sunt qui ſacræ veſti deputati ſunt, *l.* 3. *de caſtrenſ.* Sunt & primicerii, id eſt, qui primum locum gradumque obtinent inter cubicularios, *d. l.* 1. qui a Suetonio in Domitiano appellantur decuriones cubiculariorum. Eſt & caſtrenſis ſacri palatii vir ſpectabilis, *d. l.* 1. *d. l.* 2. ſub quo erant pædogogia & miniſteriales dominici & curæ palatiorum, de quibus dicturi ſumus in *tit. de caſtrenſ. miniſt.* Sunt & chartularii & plerique alii cubicularii & cubiculariæ adſiſtentes curæ larium cubiculi. De horum privilegiis & dignitatibus hoc titulo tractatur.

I. Impp. Honorius et Theodosius AA. Florentio P. V. Sacri cubiculi præpoſiti ea dignitate fungantur, qua ſunt præditi qui eminentiſſimam prætorianam vel urbanam meruerint præfecturam, aut certe militarem magiſteriam poteſtatem: ita ut ſit inter eos poſt depoſitas adminiſtrationes nulla diſcretio, ſive noſtræ ſerenitatis adoraturi admittantur imperium, ſive pro ſuo arbitrio ſolemnes feſtivitates & cœtus, vel ſalutationes, vel quælibet alia officia frequentent: ut in ſedibus & in conſeſſu is eis ordo ſervetur, quem ordo provectionis oſtenderit, ſub habitu videlicet ipſis conſueto: cum manifeſte decretum ſit eum eſſe potiorem qui præceſſerit, vel illum ſubſequi, quem recentius probaverit examen. Dat. VIII. Id. Nov. CP. Honorio XIII. et Theodosio X. AA. Coss.

Superiori titulo exæquati ſunt in dignitatibus præfecti prætorio, præfecti urbi, magiſtri militum, qui & ipſi præfecti ſunt. *Nov.* 38. & 69. His hac lege compar adjungitur præpoſitus ſacri cubiculi. Inde interpres Juliani recte, Præf. prætorio præf. urbis & magiſter militum præſentium, & præpoſitus ſacri cubiculi ſimilem habent dignitatem. Itaque ſecundum ordinem promotionis inter eos prælatio eſt. Ante hanc conſtitutionem antiquior præpoſitus novo præfecto loco cedebat. *Alia officia*) Veluti funebria aut nuptialia. Suet. in Calig. *Cum ad officium veniſſet. Sub habitu*) Ordo dignitatis ſervatur iis tantum qui ſolemni habitu utuntur.

II. Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Proculo PP. Hac noſtræ manſuetudinis æterna lege ſancimus, ut omnes cubicularii, qui de noſtro cubiculo exeunt, antequam primum locum obtineant (excepto caſtrenſi & comite do-

A morum) his privilegiis perfruantur, id eſt, ut neque poſſeſſiones eorum angarias, ſive parangarias, vel etiam paraveredos in poſterum diſpoſitione etiam tui culminis vel alicujus calumnia dare cogantur: ne ſordidis adſtricti muneribus, decus miniſterii, quod militando videbantur adepti, otii tempore & quietis amittant: domus quoque eorum, vel in hac ſacratiſſima urbe, vel in qualibet alia poſitas civitate, ab omni hoſpitum cujuslibet dignitatis inquietudine vindicamus: provinciarum rectoribus, eorumque apparitoribus denarum librarum auri diſpendio feriendis, ſi manſuetudinis noſtræ ſtatuta diſſimulare, & ex aliqua parte violare
B tentaverint.

Antequam primum) Antequam ſint primicerii. *Excepto*) Excubiculariis invenio immunitatem dari ceterorum munerum, *l. maximarum ſup. de exc. mun.* Excaſtrenſi vel excomiti domorum non. Itaque hunc locum ita prorſus accipio, ut excepto caſtrenſi & comite domorum, ceteris cubiculariis hæc, quæ ſequuntur, privilegia competant, *Id eſt ut nec poſſeſſiones eorum angarias*) Hæc onera indicuntur poſſeſſionibus, At *l. ult.* §. 1. *ff. de mune. & hon.* perſonalia vocat, quod de cura angariarum a poſſeſſoribus exigendarum, & eis quibus earum copia data eſt præbendarum, accipiendum eſt. Sordida munera dicuntur hoc loco. Et primum quidem quod excubiculariis datur privile-
C gium, hoc eſt, ut ne hæc onera, puta angarias, parangarias vel paraveredos præſtent. Secundum, ut ne præſtent metatum ſive hoſpitis ſuſcipiendi munus: de quo dicemus in tit. de metatis. Hoc ædibus indicitur, Illa fundis.

III. Impp. Leo, et Anthemius AA. Joanni Comiti et Magistro Officiorum. Cubicularios tam ſacri cubiculi mei, quam venerabilis Auguſtæ, quos utroſque certum eſt obſequiis occupatos, & aulæ penetrabilibus inhærentes, diverſa judicia obire non poſſe: ab obſervatione aliorum tribunalium liberamus, ut in ſublimitatis ſolummodo tuæ judicio propoſitas adverſus ſe exci-
D piant actiones.

Et inſcriptionis ſimilitudo, & eorum qui ſacræ veſti deputati ſunt cum cubiculariis adfinitas exigit, ut huic legi conjungatur, *l.* 3. *inf. de caſtrenſ. & mini.* Eundem ii omnes judicem habent magiſtrum officiorum, quem ἡγούμενον τῶν βασιλείων Theodoritus vocat lib. 5. cap. 20. & ἡγεμόνα τῶν ἐν τῇ αὐλῇ τάξεων Zoſimus 2. Idem judex eſt ſilentiariorum & miniſterialium omnium *l.* 4. *inf. de ſilent. l. ult. inf. de caſtr. & miniſt.* & decanorum, *l.* 2. *inf. de decanis* & eorum qui militant in ſacris ſcriniis, *l. in ſacris ſcriniis, inf. de prox. ſacr. ſcri.* & agentium in rebus poſt ducenæ vel centenæ gradum, *l. ex eo, inf. de agen. in reb.* & ſcholarium, *l. ult. inf. de privil. ſchol.* denique totius palatii diſcipli-
E na ad eum ſpectat. Quia vero fabricarum & limitum cura ad eum ſpectat, judex etiam eſt fabricenſium, *l. pen. ſup. de fabric.* & ducum, & limitaneorum, & caſtris præpoſitorum, *l. viros, inf. de div. offic.* Huic ſimilem eſſe eum arbitror, qui in Gallia dicitur, *Prevoſt de l'hoſtel. Utroſque*) Quidam Cod. *utriuſque*.

IV. Imp. Leo A. Puseo PP. Jubemus omnes, qui vel jam in ſacrum cubiculum cujuſpiam liberalitate donati, aliove titulo dati vel dandi principalibus obſequiis inhærere vel ante meruerant, vel poſtea meruerint (licet nulla interveniente ſcriptura, nulla confectione geſtorum) poſt-

quam devotissimis cubiculariis fuerint sociati, ad condicionem libertatis ingenuitatisque rapiantur; raptique videantur: hoc non solum circa superstites, sed etiam circa mortuos volumus custodiri. Nam cum hoc privilegium videatur principalis esse proprium majestatis, ut non famulorum, sicut privatæ condicionis homines, sed liberorum honestis utatur obsequiis: periniquum est eos duntaxat pati fortunæ deterioris incommoda. Sed testamenta quidem ad similitudinem aliorum, qui ingenuitatis infulis decorantur, pro sua liceat eis condere voluntate: intestatorum vero nemo dubitet facultates, utpote sine legitimis successoribus defunctorum, fisci viribus vindicari. Et hæc omnia tunc diligenti observatione volumus custodiri, cum sponte suaque voluntate quis dederit eunuchum sacri cubiculi ministeriis adhæsurum. Si vero quidam fuerit violenter extortus, aut invito domino vel ignaro intra sacrum ausus sit militare cubiculum: liceat domino destinatum sacra ex lege cubiculariis interpellare judicium, & eum quem probaverit nolente se, vel inscio sacrum penetrasse cubiculum, ut suum famulum cum peculio consequatur. Sed & sicut læsis implorandi præsidii facultatem denegari non convenit: ita nec calumniandi viam patimur diutius esse patefactam. Ideoque tempus quinquennii præfinimus, intra quod contra eum suas debeant exercere quæstiones: ut si medio tempore movere distulerint, ulterius eis tamquam in suum famulatum vindicandi, vel ejus ut servi peculium, vel bona quasi liberti copia denegetur. Hæc omnia quæ super devotissimis cubiculariis sancimus, etiam ad cubicularias, quæ a dominis in sacrum cubiculum datæ vel dandæ sunt, superstites atque mortuas extendi propagarique decernimus.

Ut servus a domino oblatus cubiculo principis statim liber & ingenuus fiat. Hanc legem intellexit interpres Juliani dum ita scripsit in *Novella* 30. Constitutio posita est Leonis, ut mox oblatus fuerit aliquis eunuchus principi, in ipsa oblatione fiat liber. Quod si ingenuus fit, nullum jus patronatus habet dominus qui eum obtulit, ideoque intestato fiscus succedit, quia nec cognationem ullam, nec patronum habet. Testamentum quoque facit libere præterito domino, qui cum cubiculo principis addixit. Quod si invito aut inscio domino obrepserit in cubiculum principis, ejus vindicatio quinquennii præscriptione tollitur. Aliam dignitatem vel militiam armatam adepto servo, vindicanti domino non obstat nisi longa præscriptio, ut diximus in *l. pen. inf. qui milit. pos.* Clerici autem vindicationi obstat anni præscriptio, Monachi triennii ex *Nov.* 123. quod Leo abrogat in *Nov. 9. & 10. Donati aliove titulo dati*) Diversa hæc sunt, donata, data, concessa, ut in lege Agraria, et in *l. Lucius, ff. de leg.* 2. *Eos dumtaxat*) mortuos scilicet. *Eunuchum*) Castratis cubiculariis principes utebantur, quos etiam eunuchos dici plerique putant a cubiculo custodiendo, quod ἔχειν significet etiam custodire. Leo *Nov. de eunuchis* 98. *καὶ τῆς εὐνῆς ἀνυπόπτους φύλακας εἶναι: τὸ γὰρ ἐκλῆσις ἐγγυᾶται*; qua de re rescripsimus in *l. 6. ff. de lib. & post.* Ambrosius v. Epist. *Gallicanus præpositus cubiculi eunuchus regius*. Socrates VI. *Εὐτρόπιος γὰρ εὐνοῦχος προεστὼς τοῦ βασιλικοῦ κοιτῶνος, καὶ τὴν τοῦ ὑπάτου ἀξίαν πρῶτος εὐνούχων λαβών*. Evagrius lib. IV. *οἱ τοῖς βασιλικοῖς ἐξυπηρετούμενοι κοιτῶσι, οὓς εὐνούχοις ἡ συνήθεια καλεῖ*. Claudianus v. in Eutropium.

Præfecti sed adhuc gemmis vestique dabantur
Custodes, Sacroque adhibere silentia somno:
Militia eunuchi nunquam progressa cubile
Non vita spondente fidem, sed inertia tantum
Mentis pignus erat, secreta monilia servent,
Ornatus curent Tyrios.

Judicium) magistri officiorum, *l. prox. sup. Movere*) Movere, id est, agere ut in *l. 3. sup. de præscript. 30. nulli movendi ulteris facultatem patere*, & in *l. 3. sup. de quad. præscript. Omnis motus*) id est, omnis, actio, *πᾶσα κίνησις*. Græcæ locutiones sunt.

V. Imp. Anastasius A. Eusebio magistro officiorum. Jubemus duobus viris illustribus præpositis utriusque sacri cubiculi tam nostræ pietatis, quam serenissimæ nostræ conjugis, qui post finitam militiam senatorio fuerint consortio sociati, licere quoties ad adspiciendos agros suos, vel ob aliam causam proficisci voluerint, cingulo uti: cum hoc ad implendum eorum desiderium, & ad nullius læsionem respicere videatur.

Hæc lex ostendit præpositos sacri cubiculi deposita administratione in senatorium ordinem conscribi, & *l. 3. sup. ubi senat. vel claris.* eisque extra urbem proficiscentibus cingulo militari uti licere, id est, *ξιφηφορεῖν*.

De quæstoribus, magistris officiorum, & comitibus sacrarum largitionum, & rei privatæ.

Tit. VI.

I. Imppp. Gratianus, Valentinianus, et Theodosius AAA. Restituto P. V. Qui ex quæsturæ honore, aut officiali magisterio, aut comitiva utriusque ærarii nostri attonito splendore viguerunt: acclamatione excipiantur solita, nec prætereantur ut incogniti. Dat. VIII. Kal. Jul. Thessalonicæ Gratiano V. et Theodosio I. AA. Coss.

Perperam in hac lege contra fidem veterum complurium scriptum est, *officiali*, cum sit scribendum, *efficaci*, ad differentiam exquæsturæ honorariæ, quam publice ab officiis & præconibus acclamatione & salutatione excipi oportet, perinde atque exmagisterium efficax, id est, reipsa administratum & excomitivam sacrarum privatarumque largitionum. Ceterum has dignitates non fuisse pares arg. est *l. 2. infra ut dig. or. ser. Utriusque ærarii*) Jam ostendimus in *l. 9. sup. de jur. fisc.* duplex esse ærarium, sacrarum largitionum sive renumerationum, rerum privatarum quæ a propriis Comitibus gubernantur. Habent & proprios rationales, *l. ult. sup. de adv. fisc. l. 1. sup. de annon. & cap.* Palatinum officium utriusque ærarii, *Nov. Valent. de 30. ann. præscr.*

De Primicerio & secundicerio, & notariis.

Tit. VII.

In schola tribunorum & notariorum primum locum tenet vir spectabilis primicerius, id est, primus sive protonotarius a Socrate 7. cap. 23. *πρωτοστάτης, τῶν βασιλικῶν ὑπογραφέων*. Gallice *le Doyen*. Cerius productio est verbi: qua forma Augustinus D. Stephanum primicerium martyrum vocat in sermone

ne xxi. & Baldricus Dolensium archiepiscopus in historia Hierusalem, D. Petrum primicerium Apostolorum. Et sunt etiam aliorum officiorum primicerii, veluti cubiculariorum, mensorum, lampadariorum, decanorum, fabricensium, scriniorum utriusque ærarii, palatinorum, advocatorum, domesticorum, & protectorum, & generaliter quælibet corpora, scholæ, collegia suum primicerium habent, & consequenter secundocerium, tertiocerium, quartocerium: & qui est, verbi gratia, hoc anno tertiocerius, sequenti est secundocerius, tertio, primicerius, *l. ult. inf. de dom. & prot.* Primicerius autem fere biennalis est. Post biennium solutus militia, hic quidem notariorum ordinis primus, quo de agimus, magistri officiorum titulo & codicillis donatur sine re, *l. 1. inf. hoc tit.* Ex reliquis, qui in consistorio notariorum funguntur officio, alii sunt tribuni prætoriani & notarii, *Nov. 13. & l. restituendæ, sup. de adv. div. jud.* alii tribuni residui ordinis & notarii: alii dominici & notarii, *l. 2. & 3. Cod. Th. eod. tit.* sunt & cubicularii chartularii, *Nov.* 8. 24. 26. 27. Juliani interpres cubicularium interpretatur chartularium. Marcellinus Comes Narsen chartularium & cubicularium, qui emittat *σύμβολα*, id est, commonitoria. Hi omnes vulgo secretarii dicuntur, notarii secretorum a Fl. Vopisco. A secretis, *l. 5. qui mil. pos.* Procopius 2. de bel. Pers. *τὸν τῶν ἀπορρήτων γραμματέα, ἀσηκρῆτις καλοῦσι*. Marcellinus Comes in Chronicis: *Misso ad se pro pepigendo fœdere Armonia a secretis*. Ab Anna in Alexiade III. *σεκρετικοί: παρὰ τοῦ προεστῶτος τῶν σεκρέτων ἀναφέρωνται, ἢ τῶν ὑπ' αὐτὸν σεκρετικῶν*. Sunt eorum in Gallia genera quatuor. De secundicerio notariorum est *l. 21. C. Th. de petit.* de quo sub hoc titulo nihil. Itaque mallem titulum ita concipi, ut in C. Th. *De primicerio & notariis*.

I. Imppp. Gratianus, Valentinianus, et Theodosius aaa. Eutropio pp. Præcipua est nostræ pietatis intentio circa notariorum nomen: atque ideo si unquam hujus ordinis viri laborem quiete mutaverint, vel senectute posuerint, seu cum alia dignitate post hanc qualibet usi sint: non omittant prioris vocabulum militiæ, sed compendium sequentis honoris assumant, & si quis ex officio vel præcipue sublimitatis tuæ temerario assensu in discussiones, peræquationes, aliam denique ullam rem inquietator extiterit: officium suum noverit, vel levis culpæ offensione detecta, gravis multæ discrimine fatigandum, & numerariorum corpus extincto injuriæ auctore minuendum. Dat. xvii. Kal. Jul. Thessalonicæ, Gratiano v. et Theodosio i. a. Coss.

Duo proponuntur in hac lege. Ut major dignitas exnotariis circa hujus militiæ privilegia non noceat: quod generaliter traditum est *l. 3. sup. de dignit.* Ut non injungantur eis census vel discussiones, vel peræquationes: quod traditur etiam in *l. 2. Temerario assensu in*) Corrige, *temerarius adcensus, discussiones, &c.* ut in *l. 2. Minuendum*) Tabularii sive numerarii præsidum aut præfectorum plerunque census, discussiones, peræquationes injungunt, quas tamen si exnotariis injunxerint, gravi multa coercentur, & corpore numerariorum exiguntur. Huc valde pertinet *l. pen. inf. de pr. eor. qui in sac. pal.*

II. Imp. Zeno a. * Magistro officiorum. Præclaram nobilemque militiam spectabilium tribunorum notariorum, qui gloriosis obsequiis nonnihil reipublicæ commoditatis adferunt & decoris, diversis beneficiorum titulis muniendam credimus

A & augendam: nam biennales metas viro spectabili pro tempore primicerio agendis numeris duximus statuendas: hos autem tribunos, qui suis negotiis occupati minime sacrum palatium curaverint frequentandum, nisi intra annale spatium revertantur (quamvis commeatus jura prætendunt) pro absentia quidem unius anni, unius gradus: si vero duobus annis abfuerint, duorum: si tribus, trium: si quatuor, similiter quatuor graduum subire jacturam, his qui inferiores ei fuerint, postponendi. Qui vero per quinquennium integrum se præsentare cessaverint: exemptos matricula tantum nomine tribunorum, nec vero ordine perpotiri: his in hunc
B modum dispositis, vacationem census, discussionis, peræquationis, & cujuslibet alterius rei habituros. Illud præcipue provisionem nostram flagitare perspeximus, ne per ambitionem, vel gratiam aut cujuslibet occasionis obtentu, vel laborum seu sollicitudinum specie, publicorum cuiquam liceat aliquando graduum seriem conturbare, & temporum ratione calcata dudum militantibus anteferri, & quæ longis prolixisque stipendiis defensa jam pollicetur senectus, gratiosa festinatione subripere. Hoc etiam adjiciendo, ut primicerius post depositam publicam numerorum sollicitudinem, ac si ipsam gessisset administrationem, cujus consequi-
C tur dignitatem, magistri officiorum pro antiqua consuetudine infulas sortiatur: omnibus vacantibus, quamvis tempore præcedentibus, præponendus.

Ut primicerius notariorum sit biennalis: quod & de primicerio fabricensium, & primicerio officii præfect. urbi constitutum est *l. 2. sup. de fabricens. l. ult. sup. de offic. præf. urb.* & in aliis, *l. 1. sup. de decan. l. 1. inf. de mensor. l. Alexandrinis, sup. de decurionib.* Frustra Accursius opponit *l. 2. & pen. inf. de numer.* quæ nec de primicerio loquuntur, nec de notariis qui ad imperialia secreta pertinent, sed de numerariis præsidum vel magistri officiorum. Item ut tribuni notarii, etiam-
D si cum commeatu annum abfuerint, uno gradu inferius demittantur: si biennium, duobus: si triennium, tribus: si quadriennium, quatuor: si quinquennium, tum ordine pellantur, retento tamen vocabulo militiæ, & privilegio dato in *l. 1. sup.* Habent etiam hoc privilegium x. primi tribuni & notarii post primicerium, ut sicut primicerii, ita & ipsorum domus a metatis excusentur, *l. pen. & ult. inf. de metatis*: & generaliter notarii ab omnibus sordidis muneribus excusantur, *l. maximarum, sup. de excus. mun.* Aliud item primicerio datur hac lege, ut deposita administratione, illustrem magistri officiorum titulum consequatur, quo fretus ceteris vacantibus etiam antiquioribus non cedat. Casiodorus in formula primicerii notariorum: *Additur etiam perfuncti laboris aliud munus, ut si quo-*
E *modo ad illustratum vel vacantem meruerit pervenire, omnibus debeat anteponi, qui codicillariis illustratibus probatur ornari. Agendis numeris*) Videtur primicerius tractasse numeros & matriculam scholarum: unde & paulo post, publicam ait eum numerorum sollicitudinem sustinere: & in Notitia Rom. imperii. *Sub dispositione v. s. primicerii notariorum omnis dignitatum & administrationum notitia, tam militarium quam civilium*. Scholas etiam, & numeros tractat. In *Novel.* lxxxv. numeros Julianus interpretatur matriculas. *Postponendi*) Vet. *postponendos*. *Matricula*) Vulgare est nomen notumque omnibus. Notæ publicæ in *l. 5. inf. qui mil. pos.* Patriculæ in *l. 5. C. Th. de domest. et prot.* Carthag. concilii cap. 120. *μὴ προχριματισθῆ τῇ*

μάτριxι. Zonaras ita interpretatur, ὐβλαβήσεται ἐκ τῦ καταγραφῆναι ἐν τῇ ἀπογραφῇ τῶν διαφερόντων τῇ ἐκκλησίᾳ. *Defensa jam*) Vet. *Defessa sibi jam. Præponendos*) Casiodorus in for. notariorum. Additur etiam perfuncti laboris aliud munus, ut si quomodo ad illustratum vel vacantem meruerit pervenire, omnibus debeat anteponi qui codicillariis illustratibus probantur ornati.

Ut dignitatum ordo servetur.

Tit. VIII.

IMPPP. GRATIANUS, VALENTINIANUS, ET THEODOSIUS AAA. AD PRÆTEXTATUM P.V. Si quis indebitum sibi locum usurpaverit, nulla se ignoratione defendat, sitque plane sacrilegii reus, qui divina præcepta neglexerit. DAT. XII. KAL. JUN. MED. RICOMERE ET CLEARCHO VV. CC. COSS.

Hic titulus non est de prærogativa temporis quæ servatur inter pares, sed de dignitatum diversarum ordine & gradibus, quos Imp. Valentinianus præscripsit edita Constitutione ad Ampelium præf. urbi, cujus partes sunt, *l. 1. sup. de præf. præt. sive ur. l. 1. C. Th. de quæstor. l. 1. Cod. Th. de mag. scr. l. 1. inf. de com. rei mil. l. 4. C. Th. de hon.* Valentiniano hic ordo tribuitur in *l. 2. C. Th. eod. tit.* quod cave ne referas ad *l. 2. hujus tit.* quæ longe alterius est Valentiniani. Constituitur autem hac lege, ut qui hunc ordinem perturbaverit, reus sit sacrilegii, quasi violator sacrarum Constitutionum.

II. IMPP. THEODOSIUS ET VALENTINIANUS AA. CYRO PP. Omnes privilegia dignitatum hoc ordine servanda cognoscant, ut primo loco habeantur ii, qui in actu positi illustres peregerint administrationes: secundo veniant vacantes, qui præsentes in comitatu illustris dignitatis cingulum meruerint: tertium vero ordinem eorum prospicimus, quibus absentibus cingulum illustris mittitur dignitatis: quartum honorariorum, qui præsentes a nostro numine sine cingulo codicillos tantum honorariæ dignitatis adepti sunt: quintum eorum, quibus absentibus similiter sine cingulo mittuntur illustris insignia dignitatis. Sed administratores quidem, & Comites rei privatæ omnibus vacantibus honorariis anteponi censemus: vacantes autem post administratores venientes non omnes omnibus jam honorariis credimus præponendos, sed eos vacantes illis honorariis, qui similem adepti sunt dignitatem, ut præfectus prætorio, non quæstorius præfectorio præponatur, parique modo quæstorius quæstorio, non vacans Comes thesaurorum, vel Comes rei privatæ honorario quæstorio vel magistro officiorum præferatur. Inter administratores illos etiam numerari decernimus, quibus illustribus in sacro nostro consistorio cunctis aliquid ordinariæ dignitatis, vel ante commisimus, vel postea committemus peragendum; verbi gratia, si vacanti magistro militum belli cura committatur: cur autem aut vir magnificus Germanus magister militum vacans appelletur, cui bellum contra hostes mandavimus? aut cur excellentissimus Pentadius non egisse dicatur præfecturam, cujus illustribus cunctis dispositionibus vice prætorianæ præfecturæ miles in expeditione copia & commeatu abundavit?

Hæc Constitutio est de honoratis, & quis præferatur in gradu: quinque facit virorum illustrium gradus. Primus est eorum qui vere illustrem dignitatem gesserunt. Secundus est vacantium præsentium in comitatu principis. Tertius vacantium absentium. Quartus honorariorum præsentium. Quintus honorariorum absentium. Differentiam facit inter vacantes & honorarios, sicut & *l. 9. inf. de metatis*, inter eos quibus illustratus sub cingulo, & quibus citra cingulum delatus est; & in integra *Nov. Theod. de metatis*, quam habemus, *Licet*, inquit, *vacantis militiæ cingulo utantur, vel honorariæ prærogativæ potiantur insignibus*: & paulo post: *Illustrem dignitatem inter vacantes vel honorarios consecutus*. Vacantes ζωστοὶ sunt, Honorarii, ἄζωστοι. Cum cingulo defertur plerumque iis quibus merito ante gestæ administrationis defertur: ut primicerius notariorum peracta administratione fit magister officiorum vacans, primicerius domesticorum tribunus vacans: & ita apud Vegetium vicarios, comites, tribunos vacantes accipere oportet, & in *C. Th. tit. de Comitibus vacantibus*, & apud Ammian. sæpe lib. 16. 18. 31. Iidem adscriptitii dicuntur. Trebellius in Balista: *Gaudens quod ejus consilio nullum adscriptitium, id est, vacantem haberet*. Lampridius in Alexandro: *Ne quem adscriptum, id est, vacantium haberet*. Ubi vulgo male *vagantium*. Dicuntur & allecti. Et inter agentes in prima & secunda Constitutione de faciendo & confirmando Codice, & in *l. ult. C. Th. de hon. cod.* in qua ita est, *Ne quis sibi expetat sive imaginarios, sive inter agentes codicillos acceperit, ut ei qui egerit ratione temporis præferatur*. Et in *l. 5. inf. de metatis*, ubi pro *Iter agens*, legendum, *Inter agens*, vel *Inter agentes*. Et in *l. 1. inf. de silent.* Ab his honorarii sive imaginarii, ut dixi, sunt longe diversi. Hi nullum cingulum gestant, nullo merito ante gestæ administrationis hunc honorem consequuntur, sed solo codicillorum principalium beneficio, *l. 3. sup. ubi senat. vel cla. l. 1. C. Th. qui a præb. tyr.* ubi quod ait, *vel qui*, honorariorum est definitio, *Nov. 70.* cujus generis etiam pontifices & augures & quindecim viros sacris faciendis Severum fecisse memoriæ proditum est. Præterea vacantibus datas annonas Lampridius significat, quas nullas honorarios constat habuisse. Itaque vacantes honorariis optimo jure præferuntur. Non tamen omnibus. His namque qui simili dignitate ornati sunt, proculdubio præferuntur, veluti prætorius vacans præfectorio honorario, quæstorius vacans quæstorio honorario. His autem qui ampliori dignitate præditi sunt non præferuntur, veluti quæstorius vacans non præfertur præfectorio honorario, Comes vacans non præfertur quæstorio vel exmagistro honorario: denique vacantes omnibus honorariis non præferuntur. At administratores omnibus vacantibus, omnibus honorariis præferuntur. Et illustribus administratoribus adnumerantur vacantes, qui non sunt otiosi, sed ordinariam dignitatem aliquam gerunt, veluti Germanus magister militum vacans contra Vandalos dux magna classe missus a Teodosio, jam non pro vacante illustri, sed pro administratore habetur. Ducatus ipse est ordinarius, .i. clarissimus vel perfectissimus. *Prospicimus*) Vet. *perficimus*. *Etiam Comites*) qui illustrium virorum supremi sunt. Comes ergo qui vere privatum ærarium administravit, præferetur præfectorio vacanti vel honorario. *Omnibus*) Scribendum, *omnibus vacantibus, omnibus honorariis*. *Vel magistro*) Quidam Cod. *exmagistro*. *Cunctis*) Corrige. *Cinctis*, Vacantes, cincti sunt, Honorarii non item. Sic & in fi. *cujus illustratibus cincti dispositionibus*: ὅπως σύνταξον, *cujus cincti illustribus dispositionibus*. *Germanus*) Hunc auctore Paulo & Prospero Theodosius ducem contra Vandalos fecit, cum ut hoc loco ostenditur, esset magister militum vacans. Pentadium autem qui erat præfectorius vacans, cura-

curatorem copiarum fecit, quæ auctoritate præfecti prætorio ſolebant ordinari, *l. 4. inf. de erog. mil. an.* De hoc genere curationis agitur in *l. ob negotium ff. de compenſ.* Eſt autem legendum in fine hujus legis, *Copia commeatuum abundabit*: fuerant namque ii duo recens deſignati ad expeditionem Vandalicam.

De Magiſtris ſcriniorum.

TIT. IX.

I. IMPP. THEODOSIUS ET VALENTINIANUS AA. ZOILO PP. ORIENTIS. Viris ſpectabilibus magiſtris omnium ſacrorum ſcriniorum noſtræ benevolentiæ liberalitas tribuenda eſt, qui noſtræ quodammodo adſidere majeſtati videntur: ideoque poſt depoſitum etiam officium ab omni indictionis onere, ſeu civilium, ſeu militarium judicum, prorſus immunes eſſe præcipimus: ut nec ab ampliſſima quidem ſede tui culminis eis ulla moleſtia ſuper ſuſcipiendo quolibet gravamine penitus injungatur. Hoc beneficium ad proximos etiam ſacrorum ſcriniorum, & ex proximis volumus propagari: quinquaginta librarum auri officio tui culminis condemnatione multando, ſi quid adverſus ſtatuta clementiæ noſtræ innovari conceſſerit. DAT. V. KALEN. MAR. THEODOS. A. XVIII. ET ALBINO COSS.

Ex magiſtris ſcriniorum qui & ἀντιγραφεῖς & principes ſcriniorum dicuntur a Lampridio in Alexandro, alii ſunt magiſtri memoriæ, qui adnotationes omnes dictant & emittunt, precibus reſpondent, *l. ult. ſup. de div. reſcr. Nov. Valent. de homicid.* inde Trebellius Pollio in Claudio: *Hanc epiſtolam ipſe Claudius dictaſſe perhibetur: ego verba magiſtri memoriæ non requiro.* Alii ſunt magiſtri epiſtolarum, qui legationes civitatum, conſultationes & preces tractant, a Dione τὰς ἐπιστολὰς διαγαγόντες dicuntur, ſicuti magiſtri libellorum, libellos agentes in *l. reſcriptum, ff. de diſtr. pig.* qui cognitiones & preces tractant. Lampridius in Alexandro: *Poſt meridianas horas ſubſcriptioni & lectioni epiſtolarum ſemper dedit operam, ita ut ab epiſtolis & libellis a memoria ſemper adſiſterent: nonnunquam etiamſi ſtare per valetudinem non poſſent, ſederent, relegentibus cuncta librariis & iis qui ſcrinium gerebant*: ex quo loco notandum eſt ex ſcriniariis fuiſſe quoſdam qui ſcrinium gerebant: unde Sudas: σκρινιάριος ὁ αἴρων τὸ σκρίνιον ἤτοι κιβώτιον. Sunt vero ii ſcriniorum magiſtri ſpectabiles, honore comitum ornati, adſeſſores quodammodo principis, immunes etiam depoſita adminiſtratione ab omnibus civilibus muneribus, *l. eos, ſup. de exc. mun.* Eadem immunitas & poſt depoſitum officium proximis ſacrorum ſcriniorum datur viris ſpectabilibus, honore vicariorum ornatis, de quibus ſuo titulo dicemus inferius. Illud ſciendum eſt, à magiſtris ſcriniorum ſeparandos eſſe referendarios qui & ſpectabiles ſunt, licet videantur in Gallia magiſtri requeſtarum utrumque munus eſſe complexi. Referendarii ſunt qui ſupplicum deſideria principi referunt & exponunt, juſſione principis judicibus inſinuant, *Nov. 10. 113. 124.* ac nonnunquam, ut Sigebertus ſcribit in Chronico, publicas conſcriptiones anulo ſeu ſigillo regis confirmant. Idem non ſunt apud Caſſiodorum III. Variarum, referendi curiæ, ut ejuſdem Caſſiodori formula de referendis in Senatu docet. Iidem in Notitia Romani imperii ſæpe inter officia non numerantur. Regerendarii numerantur, qui ſunt a regeſtis ſive libellis: corrupte apud Caſſiodorum lib. XI. *regendarii*. Sed de his ſatis.

De Comitibus conſiſtorianis.

TIT. X.

I. IMPP. ARCADIUS ET HONORIUS AA. SEVERINO P. V. Eos qui tranquillitatis noſtræ conſiſtorii dici Comites meruerunt, ſpectabilibus proconſulibus æquari generaliter decernimus. DAT. VII. KAL. OCT. CP. THEODORO V. C. COS.

Conſiſtorium intimum principis, quod Sudas θεῖον συνέδριον vocat, eſt in quo legatos & quoſcunque ſe adeuntes admittit & audit, & de cauſis cognoſcit, inquirentibus in negotium & diſpicientibus conſiſtorianis, ut Ammian. Marcellinus XV. ait, ſive comitibus conſiſtorii viris ſpectabilibus, quorum multa ſunt privilegia: a ſordidis & extraordinariis muneribus, a præbitione equorum & tyronum excuſantur, *l. maximarum, ſup. de exc. mun. l. 1. & C. Th. qui a præb. eq.* ſine fidejuſſione conducunt fundos rei privatæ, *l. 1. C. Th. qui cond. rei. pri.* & ex hac conſtitutione proconſularibus exæquantur. De eis fit mentio multis locis. Ambroſius V. Epiſt. CXXXIII. *Convenerunt me Comites conſiſtoriani ut baſilicam traderem*, & alio loco: *ubi ſedit in conſiſtorio, ingreſſus ſum: aſſurrexit ut oſculum daret: ego inter conſiſtorianos ſteti.* Ex hoc loco apparet non adſediſſe conſiſtorianos, ſed ſtetiſſe.

II. IMPERAT. ANASTASIUS A. EUSEBIO MAGISTRO OFFICIORUM. Viros ſpectabiles comites conſiſtorianos, & conjuges, & liberos, quin etiam ſervos eorum, atque colonos iiſdem privilegiis, tam intentiones ab aliis proponendas excipiendo, quam ſuas contra alios exercendo perfrui, quibus viri clariſſimi principes ſcholarum agentium in rebus per ſacram pragmaticam ſanctionem divæ memoriæ Zenonis utuntur.

Additur aliud privilegium hac Conſtitutione, ut in excipiendis dictandiſque actionibus tam ipſi quam conjuges & liberi & ſervi & coloni eorum eis privilegiis utantur, quæ ſunt conceſſa viris clariſſimis principibus magiſterianorum per *l. ult. inf. de pri. ag. in reb.* Quod ait de ſervis eorum, referri ad cauſas criminales poteſt, & interdum ad civiles, ut ſi de momento quæratur, *ex l. 1. ſup. ſi per vim vel alio modo.*

De Comitibus & tribunis ſcholarum.

TIT. XI.

I. IMPP. HONORIUS ET THEODOSIUS AA. PRISCIANO P. V. Præpoſitos ac tribunos ſcholarum, qui inquietudinis epulis adhibentur, & adorandi principis facultatem antiquitus meruerunt (inter quos Comites etiam ſacri ſtabuli, & Cura palatii numerantur) ſi primi ordinis comitivam cum præpoſitura meruerunt, & caſu ad altiora non pervenerint: depoſito ſacramento inter eos, qui Comites Ægypti, vel Ponticæ diœceſeos fuerint, quorum par dignitas eſt, haberi præcipimus: alios qui honore comitivæ regimen fuerint nacti, abſolutos militia, inter eos, qui duces fuerint provinciarum, numerari jubemus. DAT. XII. KAL. APR. CP. LUCIO V. C. COS.

Vul-

Vulgo male legitur hoc loco, *Qui inquietudinis epulis*, legendum, *Qui et divinis epulis*: ut ambrosiis dapibus. Martialis de epulis Domitiani. Scholæ agentium in rebus habent præpositos & tribunos, ad quos scholarum gubernatio pertinet, qui & Comites scholarum dicuntur, *l. 1. inf. de pri. scho. l. 3. sup. de offic. mag. off.* quod plerumque ornati sint comitiva primi ordinis, qui titulus honorarius est inventus a Constantino Imperatore, dum singulos quosque honore aliquo cumulare cupiebat maxime, secundi etiam ordinis & tertii Comitibus creatis. Eusebius IV. de Constantini vita: *κομήτων δ᾽ οἱ μὲν πρώτου τάγματος ἠξιοῦντο, οἱ δὲ δευτέρου, οἱ δὲ τρίτου*. Hac vero dignitate ornati præpositi & tribuni scholarum hæc beneficia habent, ut intersint Imperatoris epulis, & ut adorent purpuram ejus, quod pro summo beneficio habetur. Eusebius eodem libro: *οἱ δέ γε τοῦ παντὸς στρατοῦ καθηγεμόνες, κόμητές τε καὶ πᾶν τὸ τῶν ἀρχόντων τάγμα ὃ εἰς τὸν βασιλέα καὶ νόμος πρότερον ἦν προσκυνεῖν*. Idem viris clarissimis Comitibus sacri stabuli datur, id est equorum præfectis & rectoribus, quibus sportulas præberi ab iis qui equos conferunt, vel pretia eorum ostendit *l. 3. C. Th. de eq. col. & l. 29. C. Th. de annon. & trib.* In Codice Theodosiano hoc titulo tribuni appellantur, ut ab Ammiano Marcellino sæpissime. Sed in comitiva tantum honoratis datur. Male inde deducere quosdam opinor Conestabli appellationem, quæ est mere francica: atque adeo in Notitia græca officiorum Constantinopoleos id definitur, *κεφαλὴ τῶν ῥογατόρων φράγγων*. Comites sacri stabuli sunt, qui Gallice dicuntur, *Escujers*. His adjungitur etiam Cura palatii. Is erat architectus, ad quem cura fabricæ palatii pertinebat, cui auctore Cassiodoro pro honoris insigni hoc erat attributum, ut auream virgam gestans ante Imperatorem incederet. Custodiam aulæ Evagrius vocat lib. v. Cura prætorii quæ dabatur tribuno militum, de quo Trebellius in Claudio, diversa functio est. Porro iis quos diximus præpositis & tribunis scholarum honore comitivæ decoratis, & Comitibus stabuli & Curis palatii, peracta militia hic honor defertur, ut Comitibus Ægypti & Ponticæ diœceseos exæquentur, vel si scholas rexerint sine honore comitivæ, ducibus provinciarum, qui diœceseos Comitibus inferiores sunt, licet utrique spectabiles. *Alios qui*) Hic locus misere depravatus est. Vet. habent, *In aliis qui*. Alii, *In aliisque*. Legendum, *Sin absque honore comitivæ regimen fuerint nacti*: regimen, scilicet scholarum: quo nihil est evidentius.

De comitibus rei militaris.

TIT. XII.

I. IMPPP. VALENTINIANUS VALENS ET GRATIANUS AAA. AMPELIO P. V. Qui contemplatione meritorum, ducto intra provincias transmarinas strenuissimo milite, primi ordinis comitivam fuerint consecuti: ea reverentia altissimarum dignitatum viris subjugantur, ut his locum præstent, qui proconsulatus insignibus adornantur. DAT. III. NON. JUL. NASONNACI MODESTO, ET ARINTHEO COSS.

Duo fuerunt in Oriente Comites rei militaris, Comes limitis Augusti, & Comes Isauriæ, ut ex Notitia constat. His Comites diœceseos Ægypti & Ponticæ longe sunt superiores, qui divisam cum vicariis etiam administrationem habent, *l. 1. sup. de off. vic.* Eosdem etiam superant proconsules Asiæ, & Achajæ, & duces provinciarum Lybiæ, Thebaidos & Armeniæ. Certis tamen ducibus veluti Phœnices, Mœsiæ, Mesopotamiæ adæquantur, ut lex proxima ostendit, videlicet si spectabiles sint, id est, honorati comitiva ordinis primi.

II. IMPP. HONORIUS ET THEODOSIUS AA. PRISCIANO P. V. Eos qui sub comitiva primi ordinis dignitate peculiariter ad quamlibet provinciam vel provincias defendendas milite credito auctoritate nostri numinis destinantur: & eos qui vicem illustrium virorum magistrorum militum susceperint peragendam: ducibus qui præter Ægyptum & Ponticam in aliis provinciis administraverint, adæquamus. DAT. XII. KAL. APR. CP. LUCIO V. C. COS.

Quæ diximus ad legem primam, & huic & illi sufficiunt. Adjunguntur præterea Comitibus rei militaris qui vicem magistrorum militum gesserunt.

De Comitibus & Archiatris sacri palatii.

TIT. XIII.

I. IMPP. HONORIUS ET THEODOSIUS AA. PRISCIANO P. V. Archiatros intra palatium militantes, si comitivæ primi ordinis nobilitaverit gradus, inter vicarios taxari præcipimus: sive jam pridem deposuerunt militiam, sive postea deposuerint: ita ut inter vicarios & duces qui administraverint, & hos qui comitivam primi ordinis meruerint, nihil intersit, nisi tempus quo quis administraverit, vel comitivæ adeptus est insignia. DAT. XII. KAL. APR. CP. LUCIO V. C. COS.

Qui dicantur archiatri notissimum est. Hi si honorati sint comitiva primi ordinis, vicariis & ducibus exæquantur, ita ut inter eos nihil nisi ratione temporis intersit. Ut igitur tit. de Comitibus & tribunis scholarum, sic accipitur, de tribunis scholarum comitiva primi ordinis decoratis: & tit. de Comitibus rei militaris, id est, de præpositis militum eadem comitiva decoratis: sic & hujus tit. hic est sensus, de archiatris comitivæ primi ordinis honore præditis. Non est etiam dubitandum titulum de Comitibus consistorianis, sic esse accipiendum, de consistorianis comitiva primi ordinis decoratis, & ideo Cassiodorus in formula ejusdem comitivæ, *Spectabilitas*, inquit, *clara & consistorio nostro dignissima*, & paulo post: *Comitivam tibi primi ordinis largimur, ut consistorium nostrum sicut rogatus ingrederis, ita moribus laudatus exornes*: & in antiqua inscriptione: *Memmio Vitrasio Comiti in consistorio primi ordinis*. Sequens etiam titulus est de rectoribus provinciarum eodem honore præditis. Notandum illud valde, vicarios & duces exæquari, & archiatris interdum non primi, sed secundi ordinis comitivam dari, *l. ult. sup. de profes. & med.*

De Comitibus qui provincias regunt.

TIT. XIV.

I. IMPP. HONORIUS ET THEODOSIUS AA. PRISCIANO P. V. Eos qui administratione civili ac provinciæ gubernaculis sub jurisdictionis licentia Comites quoque primi ordinis esse meruerint, vicariæ dignitatis post depositam administrationem privilegiis frui oportet. DAT. XII. KAL. APR. CP. LUCIO V. C. COS.

Idem hæc pars dat Comitibus & rectoribus provinciarum quod superior Comitibus & archiatris sacri palatii,

latii. Ex conjunctione harum quatuor partium hoc efficitur, Comites primi ordinis non omnibus spectabilibus anteponi: quod falso comminiscitur Cassiodorus in formula. Sed ideo dicuntur primi ordinis, quod alii sint secundi & tertii ordinis inferiores.

De Professoribus qui in urbe Constantinopolitana docentes ex lege meruerunt comitivam.

Tit. XV.

I. IMPP. THEODOSIUS A. ET VALENTINIANUS CÆS. THEOPHILO P. V. Grammaticos tam græcos quam latinos, sophistas, & jurisperitos in hac regia urbe professionem suam exercentes, & inter statutos connumeratos; si laudabilem in se probis moribus vitam esse monstraverint, si docendi peritiam, facundiamque dicendi, interpretandique subtilitatem; & copiam differendi se habere patefecerint, & cœtu amplissimo judicante digni fuerint æstimati, cum ad viginti annos observatione jugi ac sedulo docendi labore pervenerint, placuit honorari, & his qui sunt ex vicaria dignitate, connumerari. DAT. ID. MAR. CP. THEODOSIO A. XI. VALENTINIANO CÆS. COSS.

Professorum liberalium studiorum fuit in urbe collegium, sicut & archiatrorum. Ergo sub primicerio & certi statutique fuerunt. Auditorium habuerunt in capitolio, *l. 1. sup. de studiis lib. ur. Ro.* quam huic esse arbitror conjungendam, licet in subscriptione nonnulla diversitas sit, vel eo maxime quod ita sit scriptum in Codice Theodosiano: *Digni fuerint æstimati qui in memorato auditorio professorum fungantur officio* quod non est quo referas, nisi huic illa jungatur, atque ita, *in memorato auditorio*, in Capitolio interpretere. In subscriptionibus est error sæpissime. Hos vero professores ex hac lege post annum vicesimum honorari placet comitiva primi ordinis & vicariis adæquari: ad quam temporis præscriptionem respicit Quintilianus, dum scribit in hunc modum: *Post impetratam studiis meis quietem, quæ per* XX. *annos erudiendis juvenibus impenderam:* quod argumentum est jam olim post annos XX. perinde ac veteranis emeritis professoribus dari consuevisse: illique Quintiliano data quem primum Romæ scholam publicam aperuisse sub Domitiano, & e fisco salarium accepisse sunt qui scribant: quod malim ex Suetonio, Vespasiano adscribi. Fit inter hæc mentio in Codice Theodosiano Leontii Jurisperiti, qui ea ætate vixerit, quod referendum duxi, quia Jurisperitorum memoriam celebrare me par est: moveorque adfinitate nominis ut ei alium adjungam, qui fuit non multo post, Leonem puta, de quo ita Sidonius cecinit. *Sive ad doctiloqui Leoni ædes, Quo bis sex tabulas docente juris, Ultro Claudius Appius taceret, Claro obscurior in decemviratu.*

De Silentiariis & decurionibus eorum.

Tit. XVI.

I. IMPP. HONORIUS ET THEODOSIUS AA. URSO P. V. ET AMILIANO COM. ORD. PR. ET STRATEGIO PP. ILLYRICI. Decuriones nostri palatii post emensum fideliter obsequium, postque deposita sacramenta, militiæ electionem habeant, sive ex magistro officiorum velut agentes dignita- A tem consequi a nostra majestate maluerint, sive inter viros illustres Comites domesticorum videlicet inter agentes taxari; ut tam in adoranda nostra serenitate, quam in salutandis administratoribus, & reliquis prædicti honoris privilegiis, nec non in nostro consistorio his honor omnifariam observetur. DAT. KAL. NOV. CP. HONORIO X. THEODOSIO VI. AA. COSS.

Silentiariorum officium Zonaras in Anastasio ait esse τῶν χαμαιζήλων ἀξιωμάτων. Hi sunt excubitores in consistorio vel palatio principis, stantes, fere ad limina. Constantinus de administratione imperii, διὰ τῶν βήλων ὑπὸ τῶν σελεντιαρίων σορομένων. Hos Claudianus intellexit, dum ait, *Sacroque adhibere silentia somno*: & ob id excubias agere dicuntur, *l. 3. inf. hoc tit.* Et sunt sub decurionibus, *l. 3. in fin. inf.* qui alias sacri consistorii decuriones dicuntur, ut *6. C. Th. 2. l. ult.* alias sacri palatii, ut in *hac l. 1.* Marcellinus XX. *Aliquis palatii decurio, qui ordo est dignitatis.* Et ii quidem decuriones absoluti militia ex magistris officiorum vel excomitibus domesticorum honore inter agentes numerantur, atque ita illustratum vacantem cum cingulo nanciscuntur, ut nos exposuimus *sup. in tit. ut dig. or. ser.*

II. IIDEM AA. VENANTIO PP. Unusquisque decurio vel silentiarius a tyronum equorumque præstationibus habeatur immunis: nullam collationem, C quæ plerumque poscitur, solvat: nihil his ulla potestas injungat, aut necessitas imponat.

Decuriones & silentiarii immunes sunt a præstatione tyronum & equorum, & nudam collationem, quæ plerumque poscitur, id est, canonicam duntaxat agnoscunt, legendum, *nudam*, non *nullam*, *l. 4. inf. de prox. sac. scr.*

III. IMPP. THEODOSIUS, ET VALENTINIANUS AA. FLAVIANO PP. Decurionibus & silentiariis, etiamsi ad superiorem gradum successu meliore transcendunt, omnia privilegia, quæ jam dudum divorum principum judicio meruerunt, legis istius D præceptione noverint esse firmata, non præjudicatura quacunque generalitate pragmatica: nec angarias, vel parangarias sive paraveredos ulla eis amplissimæ præceptionis imponat auctoritas: sordidis quoque muneribus, excoctione calcis, & superindicti gravamine eos liberamus. Domus quoque eorum, non tantum in hac sacratissima urbe, sed in qualibet alia positas civitate, immunes ab omni hospitum cujuslibet dignitatis inquietudine vindicamus: permissa eis veniendi ad comitatum licentia præter evocatoriæ securitatem: multa decem librarum auri judicibus provinciarum, eorumque officiis infligenda, si statuta nostri numinis E crediderint esse contemnenda. His addimus, ut cum optatam quietem acceperint, & inter viros illustres senatores cœperint numerari, honore curiæ sine aliqua functione lætentur, immunitatisque gaudio plena dignitatis lætitia potiantur: ut dignitatem solam habeant ex senatu sub hac videlicet definitione, ut triginta tantummodo numero ea privilegia consequantur. Decuriones quoque tres, sed eos tunc demum perpotiri decernimus beneficiis suprascriptis, cum per continuos XIII. annos inculpatas excubias peregerint. DAT. IX. KAL. APR. RAV. ÆTIO ET VALERIO COSS.

De-

Decuriones & ſilentiarii immunes ſunt ab iis muneribus, angariis ſcilicet, parangariis, paraveredis, quæ qualia ſint dicetur inferius commodiore loco: excoctione calcis, ſuperindicto, metato. Ad ſacrum comitatum veniunt ſine ſacra evocatoria. Depoſita militia, quia vacantem illuſtratum adipiſcuntur ex *l.* 1. inter ſenatores illuſtres recenſentur, ſalvis tamen ſuis privilegiis, ita ſcilicet ut nec onus præturæ nec onus glebale, quod proprium eſt ſenatorum, agnoſcant: & hoc eſt quod dicitur in *l.* 3. *ſup. de dignit.* majorem dignitatem circa prioris militiæ privilegia præjudicium non facere. Hæc autem tantum dantur ſtatutis xxx. ſilentiariis, & decurionibus tribus poſt excubias annorum xiii. Decurio præerat x. ſilentiariis. *Pragmatica*) Rectius *Pragmatici*.

IV. Imp. Zeno A. Cosmæ Præposito Sacri Cubiculi. Ne ad diverſa tracti viri devoti ſilentiarii judicia ſacris abſtrahi videantur obſequiis, jubemus eos qui quemlibet devotiſſimorum ſilentiariorum ſcholæ, vel ejus uxorem civiliter, vel etiam criminaliter pulſare maluerint: minime eum ex cujuslibet alterius judicio, niſi ex judicio tantummodo viri excellentiſſimi magiſtris officiorum, conveniri.

Magiſtri officiorum judices ſunt ſilentiariorum, & conjugum eorum. De iis magiſtris ſupra dictum eſt ſatis.

V. Imp. Anastasius A. Anthioco Præposito Sacri Cubiculi. Jubemus clariſſimorum ſilentiariorum præditos militia, & ſi genitorum ſuorum in poteſtate ſint conſtitui, quæcunque ſolatiorum, ſeu emolumentorum, vel donationum, ſeu hereditatum nomine per militiam, vel quamlibet ejuſmodi cauſam his adquiſita ſunt, vel fuerint, jure caſtrenſis peculii poſſidere: nec ea poſſe vel parentes ſuperſtites ſibi vindicare, vel auferre, vel etiam poſt eorum obitum fratres, vel eorum alios heredes, quaſi ad defunctorum dominium pertinentia in diviſionem deducere: nec enim oportet labores eorum aliis fructum, vel lucrum adferre. Hac namque ratione ſimul & contemplatione, nec ipſam militiam vel ſuffragium quodcunque pro ea, vel ab iiſdem viris devotiſſimis ſilentiariis, vel parentibus eorum, vel quolibet alio datum eſt vel fuerit, ac his patimur in ſucceſſione defunctorum parentum conferri, ſeu nomine collationis in medium eaſdem offerri pecunias, vel his imputari. Ad hæc de tutelis, & curationibus eos excuſari ſancimus, ne alienarum rerum adminiſtrationem ſubire compellantur, qui propter noſtra miniſteria nec ſuis curam ſeu proviſionem diligenter deferre poſſunt. Inſuper liberos eorum, qui dignitate virorum ſpectabilium Comitum ſeu tribunorum decorati ſunt vel fuerint, nullatenus nolentes adminiſtrationem præfecturæ ſuſcipere ſeu peragere: omnibus videlicet ante latis privilegiis in perſona non tantum in præſenti militantium, ſed etiam poſtea eidem conſortio inferendorum, tam tempore militiæ, quam poſt eam depoſitam obſervandis. Dat. Kal. Jan. Joanne et Asclepione Coss.

Silentiarii hoc loco clariſſimi vocantur, alio ſpectabiles, *l.* 30. *ſup. de inoff. teſtam.* Similiter tribuni notarii ſpectabiles, *l.* 2. *ſup. de primic. l. neque, ſup. de decur.* Clariſſimi, *Nov.* 8. *&* 13. *& l. reſtituendæ, ſup. de adv. div. jud.* & in epiſtolis Symmachi, & in epitaphio Claudiani poetæ Clariſſimi & ſpectabiles ab Auguſtino in epiſt. 160. & 159. & lib. de geſtis cum Emerito: ſicut & idem ſæpe in auctoribus atque inſcriptoribus antiquis dicitur clariſſimus & illuſtris: ut in titulo operum Macrobii Theodoſii viri clariſſimi & illuſtris. Sic legendum, non, *Viri conſularis*: qui error eſt etiam in titulo librorum Victorini de Trinitate, & Prudentii poetæ, & aliis locis quamplurimis. Sic magiſter cenſus, qui deinde appellatus eſt γενικός auctore Leone *Nov.* 44. vir clariſſimus appellatur in *l. ult. ſup. de ju. emphy. l. conſulta ſup. de teſtam. l. ſecundum, ſup. de donat. Nov.* 44. Vir perfectiſſimus, *l. orphanotrophos, ſup. de epiſ. & cle.* Invenitur & ſæpe idem tribus titulis ornari, clariſſimi, ſpectabilis, illuſtris. Sidonius vi. *Vir ortu clariſſimus, privilegio ſpectabilis, merito illuſtris.* Itaque harum dignitatum certa definitio non eſt: alii omnibus his fruuntur, alii duabus, alii una ex iis tantum: eoſdem alias clariſſimos, alias ſpectabiles appellare Imperatoribus placet. Creſcit, vel minuitur ejuſdem officii dignitas arbitrio principis, & ex ipſa rerum acceſſione, vel deceſſione. Nunc veniamus ad ſententiam legis. Silentiarii quæ occaſione hujus militiæ adquirunt, deputant caſtrenſi peculio, nec ea parentibus adquirunt in quorum ſunt poteſtate, nec conferunt fratribus. Quin & pretium militiæ nec confertur, nec imputatur eis in legitimam, etiamſi empta ſit pecunia patris, *l.* 3. §. *ultim. ſup. de inoff. teſt. Nov.* 53. quod in aliis militiis locum non habet. Silentiarii excuſantur a tutelis & curationibus: quod repetitum eſt in *l. ult. ſup. de exc. tut.* Eorum liberi honeſtati Comitiva primi ordinis vel dignitate tribunorum notariorum non agnoſcunt onus præturæ, quaſi ſenatorum liberi: quod privilegium patres etiam habere diximus in *l.* 3. *ſup.* Perperam autem legitur hac parte *præfecturæ*, pro, *præturæ*: quemadmodum memini dixiſſe me in *l.* 1. *ſup. de præt.* Confirmat poſtremo hæc lex cetera privilegia ſilentiariis data ſuperioribus Conſtitutionibus.

De domeſticis & protectoribus.

Tit. XVII.

I. Imppp. Valentinianus Theodosius et Arcadius AAA. Eusignio PP. Domeſtici ac protectores oſculandi, cum ſalutaverint, vicarios tui culminis habeant poteſtatem. Pœna enim ſacrilegii ſimilis erit ſi his honorificentia non deferatur, qui contingere noſtram purpuram digni ſunt æſtimati. Dat. Prid. Non. Mar. Med. Valentin. A. III. et Eutropio Coss.

Differentiam eſſe inter domeſticos & protectores ex Codice Theod. conſtat *eodem tit. l.* 6. *&* 9. quibus conſtituta de domeſticis trahuntur ad protectores. Hi, ut *l.* 9. ait, armatam militiam ſubeuntes, non ſolum defendendi corporis ſui, verum etiam protegendi lateris noſtri ſollicitudinem patiuntur, unde etiam protectorum nomen ſortiti ſunt. Hi igitur ſunt in acie. Alii (quod ait l. 8.) ut indicio nominis apparet, familiarius militant, & ſunt domeſtici protectores. Socrates 1. cap. 13. τῶν δορυφόρων τὶς ἅμ οἰκείοις καλεῖ ὁ βασιλεύς. Sudas: δομέστικοι οἱ τῶν Ῥωμαίων ἱππεῖς οἱ κατὰ Ῥωμαίοις οἰκειακοὶ στρατιῶται. Idem & Zonaras in Diocletiano. Sed fuere tamen ex eis alii pedites, alii equites, *l. ult. inf. hoc tit. l. reſtituendæ, ſup. de advoc. div. jud.* Caſſiod. 1. Var. *Domeſtici partis equitum & peditum, qui noſtræ aulæ videntur jugiter excubare*: & alii comites domeſticorum equitum, alii comites domeſticorum peditum,

viri

viri illustres, a quibus domestici regebantur. Constituitur autem hac lege prima, ut cum eis liceat attingere & adorare purpuram principis, *l. 2. sup. de fabric.* quamobrem Cassiodorus in formulis, *Inter protectores*, inquit, *& domesticos sacram purpuram adoraturus accedat*. In salutandis etiam & osculandis vicariis præfect. prætorio ac multo magis præsidibus admittantur: quæ omnia summi honoris loco tribuuntur: & sic in *l. 109. C. Th. de decur. osculum his in provincia judicantium, & consessus indultus sit*.

II. IMPP. THEODOSIUS ET VALENTINIANUS AA. HELIODORO P. V. Primicerius quidem domesticorum & protectorum utriusque scholæ post acceptum tribunatum inter eos spectabili dignitate perfruatur, qui ducatum gerere meruerint: alii vero, qui decursis stipendiis ab eodem decem usque numero subsequuntur, consulari, id est, clarissimatus dignitate perfruantur, cum ipsa loci decem primorum accessione. DAT. III. ID. JUN. CP. ÆTIO ET VALERIO VV. CC. COSS.

Sunt in utraque schola equitum & peditum domesticorum aut protectorum primicerii, ex quo gradu omnes scribunt Jovinianum ad imperium evectum, & post primicerium decemprimi, sicut & in schola tribunorum & notariorum post primicerium esse x. primos diximus supra. Et primicerius quidem domesticorum plerumque tribunatus honorem accipit. Marcellinus lib. 18. *Valentinus ex primicerio protectorum tribunus*. Atque ita tribunatu accepto viris spectabilibus ducibus provinciarum adæquatur. Capitolinus in Maximino de eo jam tribuno 4. legionis. *Quid tantum laboras, cum ejus loci jam sis, ut ducatum possis accipere?* Decem primi senatoriam dignitatem veluti exconsulares adipiscuntur inter allectos, ita tamen, ut onera senatoria non agnoscant exemplo silentiariorum: denique clarissimi senatores sunt. Ad has dignitates domestici & protectores gradatim perveniunt.

III. IIDEM AA. SPORATIO COMITI DOMESTICORUM PEDITUM. Si quis domesticorum nulla negotii publici abstrahente sollicitudine, nec ei per commeatum solemniter ut abesset facultate concessa, per biennium obsequiis serenitatis nostræ defuerit: retrosum in ordinem tractus inferiorem, quinque sequentibus postponatur. Si vero triennium ejus absentia continuasse monstretur, usque ad decimum locum proculdubio regredietur. Quod si quadriennio tenus abfuerit, novissimus collocetur: quinquennio autem similiter si fuerit devagatus, ipso jam cingulo spoliandus est: indignum quippe est, desides a propriis tamdiu muniis aberrantes, quos esse convenit assiduos, numerari.

Ut domesticus, qui biennium abfuerit sine commeatu, reversus, suum locum gradumque non recipiat, sed ab eo gradu quem obtinuit prius quam discederet, in sextum rejiciatur: qui vero triennium abfuerit, in decimum: qui quadriennium, in novissimum: qui quinquennium, ut exauctoretur, nec recipiatur ullo gradu locove. Corrupte legitur in contextu, *regredietur*: legendum, ut in manu scriptis, *regradetur*: & sic *in l. 2. C. T. de cur. pub. Promotus regradationis humilitate plectetur*. Hieronym. ad Pammach. *Finge aliquem tribunitiæ potestatis suo vitio regradatum*: & in Chronicis: *Heraclium de episcopatu in presbyterum regradavit*, & adversus Jovin. Sacerdotes, qui peccaverant, regradantur in æditues. Solin. *Regradati menses*: atque ita legendum in *l. 1. inf. de pri. schol. l. 3. sup. de offic. mag. off.* Regradationem Græci καταβιβασμόν vocant. Est etiam ex eisdem libris postrema sententia hujus legis ita corrigenda: *Indignum quippe est desides a propriis tamdiu muniis aberrasse, quos convenit assiduos numerari*.

IV. IMP. JUSTINIANUS A. VIGILANTIO COM. DOMESTICORUM CONSULARI, ATQUE PATRICIO. Lege pragmatica sine fine victura præfiniendum ac constituendum credimus, ut si quis virorum fortium præsentalium domesticorum in equitum schola secundicerii locum adeptus, diem interea supremum clauserit: heredes ejus non reliqui tantum temporis quod eidem gradui superesse monstratur, verum etiam insequentis anni, hoc est, primiceratus solatiis ac emolumentis fruantur omnibus: ut quod ad quæstum & compendium militiæque fructum prolixæ pertinet, similis habeatur, ac si superestes permanserit ad finem usque supremum.

Qui schola domesticorum & protectorum hoc anno est secundocerius, id est, post primicerium primus, sequenti anno fit primicerius. Quod si in secundoceratu decesserit, heredes hujus ex hoc pragmatico non tantum reliqua secundoceratus, sed & integra primiceratus stipendia consequuntur. Id quidem translatitium est in omnibus, quibus annua stipendia constituta sunt, ut anni quo quis decessit, heredes ejus reliqua salaria & solatia consequantur, *l. 11. inf. de prox. sacr. scr. l. 3. inf. de ag. in reb. l. 1. inf. de primipilo, l. 15. sup. de advoc. div. jud.* quanquam referat Pli. IV. Epistol. a fisco superatos heredes, qui scribæ quæstoris ante legitimum salarii tempus defuncti, reliqui quod erat sibi vindicabant. At ut sequentis etiam anni salaria defuncti heredibus debeantur, quo jure, quo exemplo hoc fit? An pro casu militiæ? quod verissimum esse arbitror, ut quemadmodum uno ex militantibus in sacris scriniis defuncto, heredibus ejus a subrogato certa pecunia præstatur, *l. 11. inf. de prox. sac. sc.* quod & ita fit in aliis quibusdam militiis ex scholæ placito vel Constitutionum beneficio, *l. omnimodo, §. ult. sup. de inoff. testam.* idque genus lucri auctore Juliano antecessore casus militiæ appellatur, *Nov. 53. & 97.* ea forma qua casus dotis *Nov. 123.* Unde per errorem quidam fecere militias ex casu, sicut in tit. Dig. de minoribus, patefecimus. Ita vero tertiocerius domesticorum, qui morte secundicerii sequenti anno occupat primiceratus gradum, pro casu militiæ heredibus secundicerii præstat ejus anni solatia. Sunt aliæ quædam militiæ, quarum ex casu defuncti heredes nihil ferunt, reliqua tamen ferunt, veluti fisci patrono mortuo, *l. 13. §. ult. sup. de advoc. div. jud.* quæ ita est conciliandа cum *l. 15.* Videtur autem domesticorum primiceratus annuus fuisse, ut primiceratus largitionum, *l. 11. inf. de palat. sacr. lar.* non biennialis, ut alii, de quibus diximus tit 7. *Præsentalium Γαρασтασίμων*, hoc est præsentium in comitatu. Evagrius in Anastasio. Contextum curavi excudi uti oportet, quem Haloander depravarat.

De Præpositis laborum.

TIT. XVIII.

I. IMPP. HONORIUS ET THEODOSIUS AA. MONAXIO PP. Qui præpositi laborum nostro judicio promoventur, clarissimi sint inter electos, ita ut ex consularibus habeantur: nam &

immunitate digni sunt, quos nostri lateris comitatus illustrat. DAT. III. ID. NOV. CP. THEODOSIO A. VII. ET PALLADIO COSS.

Præpositi laborum sunt qui magno illi vexillo erant præpositi, quod vulgo laborum, & laborum solutio sive καμάτων λυτήριον dicebatur, ut Nazianzenus scribit in I. Steliteutica, & Sozomenus lib. I. cap. 4. λάβορον vocat, unde & in actis Nicenæ II. quæ ex Bibliotheca vetustissima mihi communicavit Ant. Loisellus vir optimus & eruditissimus, signum quod Sozomenus historiographus Constantinum in crucis usum convertisse memorat, dicens: *Jussit viros eruditos ex auro, & lapidibus pretiosis in vexillum crucis transformare, quod laborum vocatur*. Id præpositi ut quæque pars in acie laborabat, in eam quasi auxilii & liberationis vice inferebant: fuereque jam olim Eusebio teste huic rei a Constantino præpositi milites L. qui, ut ex Cod. Theod. liquet, ex protectoribus & domesticis erant, & ob id post titulum, de domesticis & protectoribus, datur titulus de præpositis laborum, idemque iis honor clarissimatus defertur, qui supra delatus est decemprimis domesticorum: qua etiam ratione existimo in *l.2. sup. de exc. mun.* dum protectoribus junguntur præpositi, hos significari. Legendum autem in contextu, *Inter allectos*, ut in Codice Theod. multis locis, *l.1.de doc.& silen. l. 18. & ult. de pal. fac. larg. l. 8. 9. 10. de domest. & prot.* Capitolinus in Pertinace: *Qui præturas non gessissent, sed allectione accepissent*. Vulgo male cum hoc loco, tum in *l. 3. inf. tit. prox. Inter electos*. Ea autem vis est horum verborum, ut quamvis velut ex consularibus in senatu habeantur, tamen non agnoscant onera senatoria, veluti functionem glebalem aut præturam *d. l. 1. de decur. & silent. l. 7. Cod. Theod. de priv. eo. qui in sac. pac. mil.* Et ideo subjiciunt, *Nam & immunitate digni sunt, quos nostri lateris comitatus illustrat*, quasi si diceret, ideo eos recenseri inter allectos, ut præter senatoriam dignitatem, immunes etiam sint a descriptionibus & oneribus senatoriis. *Quos*, inquiunt, *nostri lateris comitatus illustrat*: nimirum quia sunt ex protectoribus. Protectores autem a latere.

De proximis sacrorum scriniorum, ceterisque qui in sacris scriniis militant.

TIT. XIX.

IN hoc titulo de scriniis sacris agitur, in quibus jura, id est, adnotationes vel pragmaticæ sanctiones, vel rescripta principis, vel cognitiones & preces eduntur, reponuntur & servantur, *l. ult. sup. de aquæd. l. omnium, sup. de testam. l. 2. inf. tit. prox.* Et sunt quatuor, scrinium memoriæ, scrinium epistolarum, scrinium libellorum, scrinium dispositionum. Alia sunt scrinia largitionum, de quibus dicetur titulo de palatinis largitionum. De magistris illorum scriniorum dictum est suo tit. *supra*. Alii sunt proximi scriniorum, qui sic dicti videntur, quod sint proximi magistris, & spectabiles æque ac magistri, qui in scrinio dispositionum non proximi, sed comites dispositionum appellati videntur *l. 4. hoc tit. l. 1. C. Th. qui a præb. tyr.* & inde eodem Codice de proximis Comitibus dispositionum ἀσύνδετος, & in *l. 10. eod. Ad similitudinem*, inquiunt, *proximorum, & ii quoque qui priores in scrinio dispositionum fuerint, & Comitis acceperint dignitatem, & l. ult. tam proximo scriniorum, quam Comiti dispositionum*. Ideo autem non est in scrinio dispositionum proximus, quia nec magister: hæc igitur sunt συναίροντα, magister & proximus. Et quod *l. 1. hujus tit.* dispositionum primi proximi appellantur æque ac ceterorum scriniorum primi, adnotatione illa indiget, dispositionum proximos non dici proprie, sed Comites: quamobrem rectius in C. Th. non additur, *atque dispositionum*: & in *l. 12.* rectissime, *Omnes*, inquiunt, *qui ex proximis venerando cœtui Senatus fuerint adgregati, sive hi de scrinio memoriæ, sive epistolarum vel libellorum, sive dispositionum comites fuerint, ad septenos dumtaxat solidos teneantur*. Hujus quoque tit. *l. 6.* rectissime proximos tribus tantum scriniis attribuit, & *l. 8.* separat proximos a Comite dispositionum. Proximos sequuntur Melloproximi v. c. qui sequenti anno futuri sunt proximi. Proximatus enim dignitas annua est, *d. l. 6.* de Melloproximis, *l. 5. 7. & pen.* qui secundum locum tenere dicuntur *l. 13. & ult.* Sequuntur adjutores proximi, laterculenses primates exceptores, antiquarii, adjutores quæstoris: sequitur librariorum & scriptorum turba, memoriales, libellenses, epistolares, pragmaticarii, quorum ingeniis & mentibus committuntur pragmaticæ sanctiones, libelli, adnotationes, rescripta, preces, acta cognitionum, arcana, ut ait *l. 8.* qui militare dicuntur in scriniis sacris. Similiter vero extra rationem scriniorum alii sunt admissionum magistri, *l. 1. C. T. qui a præb. tyr.* Alii admissionum proximi. Marcellinus 22. *Inductis*, inquit, *per admissionum proximum*. Alii admissionales, *l. 2. inf. de pri. eo. qui in sac. pal. l. ult. inf. de div. off.* qui a Græcis, προσάγειν τοὺς δεομένους τιμὴν ἔχοντες. Seneca VI. de benef. *Non sunt amici, qui in primas & secundas admissiones digeruntur*. Suet. in Vespasiano. *Quidam ex officio admissionis*.

I. IMPPP. GRATIANUS, VALENTINIANUS ET THEODOSIUS AAA. CYNEGIO PP. Proximos memoriæ, epistolarum ac libellorum, atque dispositionum ita vicariorum honore cumulamus, ut inter eos merito dignitatis habeantur, qui pro præfectis diœceses sibi creditas temperarunt, ex eo tempore, ex quo eos splendor indepti proximatus ostendat: insequentibus præponendi, qui vicarias postea administraverint, & nullam injuriam descriptionis perhorrescant. DAT. PRID. KAL. MAI. CP. HONORIO NP. ET EVODIO COSS.

Proximi sacrorum scriniorum honore vicariorum ornantur, id est, ut inter eos habeantur, qui pro præfectis diœceses administrant, & ita Marcellinus lib. 14. Martinum regentem Britanniæ provincias pro præfectis, paulo post vicarium vocat: & in epitaphio Symmachi: L. AUR. AVIANO SYMMACHO V. C. PRAEFECT. URBI, CONSULI, PRO PRAEFECTIS PRAETORIO IN URBE ROMA, FINITIMISQUE PROVINCIIS. Vicarii igitur sunt, qui pro præfectis prætorio diœceses administrant: quod etiam tradidimus, *l. 4. sup. de annon. & tribut.* Additur ut proximi sacrorum scriniorum aliis vicariis post etiam vera administratione perfunctis præferantur, & ut nullam descriptionem sustineant: quod postremum est ex *l. 12. C. Th. de proximis Com. disp.* Reliqua ex *l. 4.* Tria igitur privilegia proximorum hac lege proponuntur.

II. IMPPP. VALENTINIANUS, THEODOSIUS ET ARCAD. AAA. CONSTANTINO PP. GALLIARUM. In sacris scriniis nostris militantes in provinciis a salutatione ordinarii, vel spectabiles judices non arceant, & inviti in concessum accipiant: scituris vel principe, vel corniculario, vel capitibus officii, ternas libras auri ex suis facultatibus eruendas, si consistorium nostrum sæpe ingredientibus secretarii judicum non patuerit ingressus aut reverentia non fuerit in salutatione delata, aut sedendi cum judice socie-

cietas denegata. DAT. VI. IDUS NOVEMBRIS, TRIVERIS TIMASIO ET PROMOTO VV. CC. COSS.

Salvianus VII. de gubernat. Dei: *Intra januas non modo illustrium potestatum* (vulgo male, *portarum*) *sed etiam præsidum aut præpositorum non omnes passim intrare præsumunt, nisi quos aut judex vocaverit, aut negotium traxerit, aut ipsa honoris proprii dignitas introire permiserit.* Vere Salvianus. At ex hac Constitutione militantibus in sacris scriniis ingressus & consessus patet in secretaria ordinariorum judicum, id est, præsidum, etiam eis nolentibus. Nam qui in consistorium principis admittuntur sæpe, recipere multo magis eos in secretarium suum ordinarii judices debent. Addidit Tribonianus ex *l. 5. hoc titulo*, *vel spectabiles*, quæ non erant in Codice Theodosiano: addidit male, Nam non omnibus militantibus in scriniis jus datur considendi cum spectabilibus, sed exceptoribus tantum usque ad Melloproximos. Ceteri jus tantum habent considendi cum ordinariis judicibus. Quod sequitur de principe vel corniculario, vel capitibus officii, repetitum est in *l. ult. sup. de offic. divers. judic.* in qua quæ dicuntur capita, officii, primates appellantur: & ita capita contubernii Vegetius, & capita scholarum, *l. pen. inf. de erogat. milit. ann.* qui primates & priores, *l. ult. sup. de castrens. l. ult. inf. de decanis*. Non iidem igitur sunt principes & primates, sive priores officiorum. Unus est officii princeps, primates plures, sicut in scriniis unus magister, unus proximus sive Comes dispositionum, & primates plures, *l. 9. inf.* Cornicularii sunt officiales, qui adsunt cornibus secretarii, ut Cassiodorus scribit XI. Variarum: a Græcis appellantur Hypaspistæ.

III. IMPP. ARCADIUS ET HONORIUS AA. CLAUDIO P. V. In scriniis palatii militantes, id est, memoriæ, epistolarum, libellorumque ac dispositionum, post viginti annos transactæ militiæ, si discedendum sibi esse decreverint, consulari honore fulti inter allectos habeantur, huncque honorem dignitatis teneant, qui exconsularibus deferri consueverit: nec eos quisquam injungendo aliquid, vel jubendo, possit ab impertito otio separare. DAT. XV. KAL. MAR. CP. ARCADIO IIII. ET HONORIO III. AA. COSS.

Militantibus in sacris scriniis, post 20. stipendia dimissis, defertur clarissimatus honor idem, qui delatus est supra domesticis & protectoribus & præpositis laborum. Sed ex eis quidam ex *l. 5.* eundem honorem habent etiam ante missionem.

IV. IIDEM AA. ET THEODOSIUS A. EPIPHANIO P. V. Jubemus ut primum omnium sit eorum, qui in sacris scriniis nostris, id est, memoriæ & epistolarum, libellorum & dispositionum referuntur, secura possessio ab omnibus sordidis muneribus excusata: superindictum non timeant, venalitium non petantur, solumque canonicæ indictionis præstent tributum: labore dignitas conquisita extraordinarium munus ignoret, nec ullam temonis patiatur injuriam, equorum tyronumque præstationem nullus agnoscat, qui vel adhuc in scriniis militat, vel honorem proximi, & comitivam primi dispositionum longi temporis sudore quæsivit: & hæc quidem patrimoniis censuimus deferenda. Quod autem omnibus constat deferri, adjectu alterius dignitatis perire non patimur: ut etiam si prosperioris fortunæ judicio ad honoris

A ornamenta processerint, vetera tamen eis scriniis labore privilegia quæsita serventur. DAT. ID. OCTOB. RAV. HONORIO VII. ET THEODOSIO II. AA. COSS.

Ut proximi sacrorum scriniorum, & Comites dispositionum, & reliqui militantes in scriniis sacris excusentur a sordidis, superindictitiis, & extraordinariis, & temonariis oneribus, & equorum tyronumve præstatione, & a venalitio. De temonariis diximus hujus libri tit. I. Venalitium videtur esse vectigal rerum publice venalium, de quo & *l. 1. inf. de vet.* Extremæ parti congruit *l. 11. sup. de exc. mun.*

B V. IMPP. HONORIUS ET THEODOSIUS AA. FAUSTINO PP. Peculiari præceptionis nostræ favore præstamus, ut in scriniis memoriæ, epistolarum, libellorumque ab exceptoribus usque ad melloproximos dignitatem clarissimorum honoremque percipiant, & sicut reliqui, qui in iisdem scriniis militant, liberum cum ordinariis judicibus ingressum secretarii consessumque habere legibus meruerunt: hi quoque in quos hanc stipendiorum meritis clarissimatus conferimus dignitatem, cum spectabilibus etiam habere sese reverentiam recognoscant, ut consedendi ingrediendive secretarium sciant a nobis licentiam contributam. DAT. VIII. ID. C JUN. RAV. LUCIO V. C. COS.

De hac diximus satis *l. 2. & 3. supra*.

VI. IIDEM AA. EUSTATHIO V. I. QUAESTORI ET HELIONI V. I. MAGISTRO OFFICIORUM. Pro biennio annum solum agere deinceps decernimus eos, qui in tribus scriniis memoriæ, epistolarum, libellorumque ordine ac merito stipendiorum ad gradum pervenerint proximorum. DAT. VIII. ID. FEBR. CP. THEODOSIO A. VII. ET PALLADIO COSS.

D Ut proximatus trium scriniorum annus sit, non ut olim biennalis. Citatur *l. 11. infra de palat. sacr. larg.*

VII. IMPP. THEODOSIUS ET VALENTINIANUS AA. NOMO MAGISTRO OFFICIORUM. Unicuique, qui in sacris scriniis militat, sui loci merita servari oportere constituimus: & universos, qui ultra numerum statutorum in iisdem scriniis militant, sui gradus respectu per ordinem, quem sortiti sunt, in deficientium statutorum locum (ut tamen ultimis socientur) subire decernimus: scilicet, ut nemini penitus liceat, E cum sit posterior tempore, locum præcedentis ambire: nisi forte ab eo, qui tempore vincitur, laborum comparatione superatur, ut quindecim primatum ejusdem scrinii testimonio cum sacramenti religione subnixus, præcedentibus dignior judicetur. Hanc quoque observationem extra filios proximorum volumus custodiri: etenim unicuique proximo unum de suis filiis, qui temporis dumtaxat suffragio nititur: licet parum observasse militiam cognoscetur, insequentibus tempore, qui laborum meritis muniuntur, anteferri posse decernimus. Illum tamen, qui locum statuti meretur, proximo qui-

dem ducentos quinquaginta solidos, melloproximo vero vel adjutori pro consuetudine uniuscujusque scrinii viginti aut quindecim solidos offerre præcipimus. Quod si quis de supernumerariis, qui statuti locum subire debuerat, ne pecuniam offerat, statuti etiam gradum recusare voluerit: sequenti tam offerendæ quantitatis prædictæ, quam subrogandi licentia permittatur: ita videlicet, ut si secundus, vel etiam tertius, vel alterius cujuslibet numeri in eadem excusationis voluntate duraverit, accedenti semper eadem copia, quam præcedens recusaverit, tribuatur. Hos autem qui ad statutorum ordinem progredi noluerint, nec de suo gradu volumus removeri: & cum vacaverit statuti locus conditionem, quam antea repudiaverant, id est, & offerendæ pecuniæ & adipiscendi statuti locum, liberam habere præcipimus facultatem.

In sacris scriniis alii sunt statuti, alii supernumerarii. Vacante uno ex statutis, subingreditur in numerum statutorum unus ex supernumerariis, qui fuerit ordine temporis antiquior, & in ultimum statutorum locum, non in gradum quem defunctus tenuit. Dixi qui fuerit antiquior. Hoc ita nisi posterior laborum merito potior sit, quod quidem testimonio & religioni quindecim primatum scrinii committetur. Hic igitur antiquiori præferetur, si modo antiquior, quem alter laborum merito antecellit, filius proximi non fit: quo tamen beneficio unus tantum ex filiis proximi uti potest. Post hæc Impp. definiunt quid pro ingressu sive solatio aut suffragio: ut ait *l.* 11. supernumerarium, qui defuncti locum subiit, præstare oporteat proximo & melloproximo, & adjutori proximi. Vetus hic mos est, ut pro ingressu aliquid præstetur prioribus militiæ, scholæ, officii, collegii, curiæ corporis, *l. pen. ff. de leg.* 3. *§. pen. & ult.* In quo pro *onera*, videtur legendum *honoraria*, ut in Epistol. Plinii ad Trajanum de adjectione buleutarum. Sueton. in Claudio: *Pro introitu sacerdotii*.

VIII. Iidem AA. Nomo Magistro Officiorum. Proximos sacrorum scriniorum, quos fides ac diuturnæ observationis industria literataque militia: Comitem quin etiam dispositionum, quem probitas ac strenuitas merito commendant completo tempore suæ militiæ, comitivæ sacri nostri consistorii cingulo in diem vitæ potiri, manentibus videlicet jamdudum præstitis salvis privilegiis decernimus: quibus enim pietatis nostræ arcana merito committuntur, his pietas nostra vitam cingulo supradictæ comitivæ ornandam decorandamque decrevit.

Ut proximi sacrorum scriniorum & Comites dispositionum peracta dignitate abeant cum cingulo Comitum consistorianorum; ut scilicet sint vacantes non honorarii Comites consistoriani. Plus est esse vacantem quam honorarium, ut ostenditur in *tit. ut dign. ordo serv. Salvis*, inquit, *manentibus privilegiis propriis*, secundum regulam *l.* 3. *sup. de dign.*

IX. Imp. Leo A. Patricio Magistro Officiorum. In sacris nostris scriniis militantes per commeatum non continuatim præstitum, ante conventionem profecti, intra indultum temporis spatium erunt cum suis conjugibus & liberis conventione securi ab indictionibus etiam publicorum & civilium munerum: & post comple-

A tam militiam excusatione potiantur, super domibus quoque, quas in provinciis possident, metatorum molestia liberentur.

Commeatus est libera proficiscendi licentia. Intra tempora Commeatus militantes in sacris scriniis conveniri non possunt, nec conjuges eorum aut liberi. Vacationem habent etiam emeriti personalium munerum & metatorum. Supra quoque dictum est vacationem eos habere patrimonialium sordidorum & extraordinariorum *l.* 4.

X. Idem A. Illyriciano Com. et Mag. Officiorum. Hac parte statutos memoriales
B præcipimus esse in scrinio quidem memoriæ sexaginta duos: epistolarum vero triginta quatuor: libellorum quoque triginta quatuor: antiquarios vero, qui habentur in scrinio memoriæ, nunquam minus esse, quam quatuor. Suprascripti autem memoriales nullo modo duplici fungantur officio, nec geminis chartis irrepserint: ut non occupent plura in unum se commoda collaturi, nihilque reliquis relicturi.

Hæc definit statutorum numerum, & ne unus duobus fungatur officiis. Antiquarii sunt librarii sive scriptores librorum, *l.* 2. *C. Th. de stud. lib. urb. Rom.* Sidonius Apollinaris lib. 9. *Licet antiquarium moraretur in-*
C *siccabilis gelu pagina*. Ausonius in Epistol. ad Probum pp. p. *Oblata per antiquarios mora*. August. de verbis Domini. *Laudat antiquarii manum admirans apicum pulchritudinem*. Hieronym. ad Florentium, *Habeo alumnos, antiquariæ arti serviunt*.

XI. Imp. Anastasius A. Eusebio Magistro Officiorum. Si quis in sacris nostris scriniis, id est, memoriæ, dispositionum, epistolarum, & libellorum, statutis jam connumeratus, ab hac luce fuerit subtractus: ab eo, quicunque utpote vacante loco de substitutis in statutorum consortio fuerit ultimus subrogatus, pro solatio, vel suffragio proximi definitam, sacræque con-
D stitutioni divæ memoriæ Theodosii & Valentiniani principum insertam quantitatem defuncti heredes & successores, vel liberi ejus, seu creditores, qui fœnus cum mortuo pro statuti loco ei adquirendo contraxerint, consequantur: ita scilicet ut si hereditas vel successio defuncti minime fuerit suscepta vel adita, tales personæ, id est, creditores quidem contra ceteros prærogativa sibi servata, liberi autem vel adgnati, seu cognati non hereditatis, sed privilegii nomine simili modo hujusmodi summam percipiant, sibique petere ac vindicare permittantur: nullius machinatione hujusmodi nostra dispositione retractanda, seu violanda: ma-
E xime cum viros etiam pro tempore spectabiles eorundem proximos scriniorum, si quis eorum ante completum proximatus actum morte præventus sit, ad heredes successoresque suos residui temporis proximatus solatia sine quadam imminutione transmittere non dubitetur.

Ex casu militiæ, quod uno ex militantibus in sacris scriniis defuncto, dari proximo scrinii a subrogato præcipitur *l.* 7. id hæc dari præcipit heredibus, vel si heredes non sint, creditoribus quorum pecunia defunctus militiam comparavit, vel liberis, agnatis, vel cognatis, non hereditatis sed privilegii nomine, & sic

Nov.

Nov. 53. οὐ ὡς πατρῷον κλῆρον, ἀλλὰ, βασιλικὴν φιλοτιμίαν: adimitur hoc proximo, datur hoc ut in heredem suum transmittat salaria anni mortis suæ.

XII. Idem A. Celeri Magistro Officiorum. In sacris scriniis militantes & parentes, atque uxores eorum, nec non liberos, ex sententia tantummodo tuæ celsitudinis criminales & civiles intentiones agentium excipere jubemus. Insuper etiam colonos seu adscriptitios & servos eorum in hac regia urbe degentes eodem beneficio potiri, fidei pro tempore adjutoris viri spectabilis proximi vel unius ex statutis committendos: ita ut si in provincia quicunque memorialis repertus fuerit, juratoriæ cautioni committatur, & si non possideat immobilem substantiam, servi nihilominus & coloni ad eum pertinentes, fidei ejus tradantur. Modum insuper sportularum ad mediocrem deduci quantitatem, & executoribus de schola agentium in rebus attribuendis, unum solidum singulos usque ad finem negotii, proque ingressu in judicio tuæ magnitudinis quolibet modo faciendo duos solidos, & pro editione gestorum exceptoribus dimidiam solidi partem: & si apud arbitrum negotium ventilari contigerit, ipsi quidem arbitro unum solidum, & nihil amplius: exceptoribus autem eum observantibus, tam pro ipso quod implere jubentur ministerio, quam pro editione gestorum seu relationis vel definitionis tertiam partem solidi præbere sancimus. Nec pro tempore virum spectabilem, fisci patronum, vel executores, quibus imminendi litibus sollicitudo injuncta est, quidquam ab eis exigere seu profligare concedi: dimidia scilicet expensarum, quas in judicio tui culminis a memoratis personis præberi statuimus, portione in judiciis provincialibus ab his agnoscenda: ita ut si de civilibus annonis vel tutela, seu curatione, vel novi operis nunciatione litem eos subire contingat, in majore quidem judicio ad similitudinem sumptuum, quos in judicio eminentiæ tuæ dependere præcepti sunt: apud virum autem clarissimum præfectum annonæ, seu fisci patronum urbicariæ magnificæ præfecturæ, vel architectos, pro modo eorum, quæ super arbitris & litibus apud eos exercendis superius statuta sunt, solventes expensas, nihil amplius agnoscere seu pendere cogantur. Quæ omnia custodiri jubemus, sive per se sive per procuratores, aut etiam defensores lites exercere maluerint, hoc si prolata scriptis sententia moniti sunt. Si vero ex depositione, seu aliter quis eorum conventus fuerit: nihil eum vel scrinio viri clarissimi adjutoris, vel cujuslibet alii nomine sportularum offerre compelli: omnibus antelatis privilegiis postea, quibus per anteriores divorum principum sanctiones defenduntur in personam tam eorum, qui adhuc militant, & qui postea eandem militiam sortiti sunt, quam eorum, qui prædictam militiam gradu vacante jam deposuerunt, vel postea deposuerint, servandis: ut eorum commodo ipsi quoque una cum uxoribus & liberis, colonis præterea, & servis propriis perfruantur. Et quoniam in controversiis, quas in judiciis moveri contingit, æqualitatem litigatoribus volumus servari, & adversariis eorum pro sumptibus & expensis similem antelatorum beneficiorum prærogativam custodiri: propter hanc etenim caussam & viros devotos memoriales non tantum agendo in quolibet judicio, sed etiam actiones ab aliis ingerendas excipiendo, privilegiis a nobis indultis potiri decernimus: his videlicet, qui militiam virorum devotissimorum memorialium gradu soluto deposuerunt seu deposuerint, etsi quietis amore per provincias domicilium fovere maluerint: omnibus nihilominus privilegiis, quæ hujusmodi personis per sacratissimam legem nuper promulgatam a nostra serenitate præstita sunt, muniendis, & eorum commodis atque auxilio potituris.

Ut militantes in sacris scriniis, qui generali nomine memoriales appellantur, & Chartophylaces in Basilico ad *l. ult. sup. de inoff. test.* parentes, liberi, uxores, coloni, adscriptitii, servi eorum in urbe conveniantur apud magistrum officiorum, & committantur fide adjutoris proximi, vel unius ex statutis, præterquam si lis sit de annonis civilibus vel servitutibus, vel novis operibus, vel tutelis aut curationibus, de qua præfectus urbi cognoscet, non magister officiorum, ut *l. viros, inf. de pal. sacra. largit.* De annonis adhibito præfecto annonæ, *l. 1. C. Th. de cond. in pub. hor.* De tutelis adhibito prætore tutelari, *l. 2. sup. quand. mil. tut. off.* De operibus & servitutibus adhibitis architectis, *Nov.* 7. Plerumque eam litem remittet ad præfectum annonæ, vel ad patronum fisci, qui scilicet apud præfectum urbi patroni fisci partibus fungitur, vel ad prætorem tutelarem, vel ad architectos. In provinciis autem memoriales conveniuntur apud præsidem provinciæ, & committuntur juratoriæ cautioni, etiamsi rerum immobilium possessores non sint, qui soli regulariter judicio sisti satisdare non compelluntur, *l. ult. inf. de prin. agend. in reb.* Ut vero præfectus urbi eos plerunque remittit ad præfectum annonæ & alios quosdam: ita & magister officiorum aut præses nonnunquam eos remittit ad arbitrum delegatum, ut *l. ult. inf. de priv. schol.* Tum in hac lege definitur modus sportularum, id est, sumptuum qui in litem faciendi sunt, ut in judicio magistri officiorum executoribus litis, qui magistro officiorum attribuuntur ex schola agentium in rebus, ut & Marianus Scotus testatur: quo fit ut agentes in rebus sæpe magisteriani dicantur, ut eis, inquam, dent memoriales vel adversarii eorum, ne ulla sit in judicio inter partes inæqualitas, singuli solidum unum, & pro ingressu, id est, pro inducenda cognitione, ut ait *d. l. ult.* ὑπὲρ τῶν λεγομένων ἰνδυκέντων, ut *Nov. Tiberii de divinis domibus*, scrinio auditoris magistri officiorum, qui est ex eadem schola, de quo & in *l. ult. inf. de castrensi*, *l. ult. inf. de princ. agen. in reb.* solidos duos, & pro editione actorum exceptoribus semissem. Exceptores ii sunt, qui notarii, & ταχυγράφοι, & ὀξυγράφοι vocantur. Inde Synesio συμμαχία ταχυγράφων. Epiphanius contra Photinianos: ἐκέλευσαν ταχυγράφοις γραφεῖν, Ἀνυσίῳ διακόνῳ τοῦ βασιλέως καὶ καλλικράτῃ ἐκσκεπτόρι Ῥουφίνου τοῦ ἐπάρχου, καὶ ὀλυμπίῳ: καὶ νικήτῃ, καὶ βασιλείῳ μεμωραδίοις. Ubi existimo legendum μεμωραλίοις, id est, memorialibus. Ut in judicio arbitri pro ingressu arbitro detur solidus unus, exceptoribus ejus pro editione gestorum, vel sententiæ, vel relationis missæ ad magistrum officiorum tremissis: fisci patrono vel executoribus fori magisteriani causis imminentibus nihil: Ut in judicio provinciali pro sportulis dimidia portio expendatur ejus, quod in judicio magisteriano impendi præceptum est. Ut in judicio præf. urbi eadem sit sportularum ratio, quæ in judicio magistri officiorum. Ut in judicio præf. annonæ vel patroni fisci, vel architectorum eadem quæ in judicio arbitri. Et hæc quidem si ex scripto conveniantur.

Quod

Quod ſi ſola depoſitione ex non ſcripto, litem ſine damno procedere. Et hæc privilegia non tantum militantibus competere, ſed & eis qui militiam gradu ſoluto ſive vacante depoſuerint.

XIII. Imp. Justinianus A. Proculo Quaestori sacri Palatii. Comperimus divinitus pridem fuiſſe diſpoſitum, viros devotos adjutores tuæ magnitudinis certo eſſe in numero, nec ad hujuſmodi nomen, vel operam plures licitum eſſe adſpirare, quam in ſcrinio quidem ſacræ memoriæ, duodecim tantum: ſeptenos vero in duobus reliquis ſcriniis, id eſt, ſacrarum epiſtolarum, ſacrorumque libellorum: ſed poſterioris licentiam temporis ſupra modum indulgendo ambitionibus, diſturbaſſe rei merita, ac in multitudinem divulgaſſe, ut inter memorialium & adjutorum numerum non longum pene interſit. Sancimus itaque reduci eis, ac renovari ſtatutum ordinis terminum, non ut eximantur adjutoribus hi, qui præter prædictam diſpoſitionem in præſenti exuberant, ſed ut interea omnibus aliis interdicatur ab affectando hoc nomen, donec exeuntibus ſingulis, ac recedentibus decreſcere poſſit vetita conglomeratio, legitimuſque jam reſideat numerus: non prohibendis viris devotis adjutoribus deſiſtentibus eodem officio, cum vel ad laterculenſis gradum in ſcrinio ſacræ memoriæ provecti fuerint, vel ſecundum locum obtinuerint in duobus aliis ſcriniis, poſt quem proximi creabuntur, licet nondum redacta ſit quantitas priſtina: tamen alios, quos pro ſe elegerint, ſubrogandos adjutores petere, qui poſteriores erunt ceteris. Illud etiam diſponendum duximus, utpote nonnullis anterioribus exemplis ſubnixum, necnon juſtitiæ congruum, ut ab his, quibus conceſſum eſt adjutorum agmini pro ſe ſociare, libellus offeratur viro illuſtri pro tempore quæſtori, petendaque ejus ſubſcriptio tempus, atque hominem, necnon etiam rem ipſam continens, id eſt, quod inter adjutores ei, quem pro ſe ſurrogat, merere permiſſum eſt: ordinandis videlicet iiſdem adjutoribus pro ratione temporum, quibus libelli porrecti ſunt, ut etiamſi memorialium matricula inferiore loco ſit, qui prior in adjutoribus meruit, adjutor quidem habeatur ſuperior, memorialis vero poſterior pro utriuſque ordinis modo vel diſcrimine; quod etiam in aliis quoque pene omnibus officiis obſervari dignoſcitur.

Jam oſtendimus in *l. 2. ſup. de pet. bon. ſubſt.* quæſtorem officium non habuiſſe, ſed adjutores ex ſcriniis diverſis, memoriæ, epiſtolarum, libellorum, memoriales, quorum obſequio, ut ait *l. ultim. hujus tituli* res agebatur quæſtoria. Atque ita idem homo eſſe poterat, memorialis, & adjutor quæſtoris, & plerumque, qui erat prior inter memoriales, ut hæc lex indicat, inter adjutores quæſtoris erat poſterior, & e contrario. Habui Priſciani librum veterem, in cujus extremo ita erat ſcriptum: Flavius Theodorus v. d. memorialis sacri scrinii epistolarum et adiutor v. m. quaestoris sacri palatii, scripsi manu mea in urbe Roma Constantinopolitana iii. kal. Jun. Mavortio v. c. cos. Justino et iustiniano Impp. Fuere autem ii quæſtoris adjutores certo olim numero 12. ex ſcrinio memoriæ 7. ex ſcrinio epiſtolarum, totidem ex ſcrinio libellorum: ad ſummam xxvi. quem reſtituit hac conſtitutione Juſtinianus, ne quis poſthac uno ex adjutoribus, qui nunc ſunt, decedente, in locum ejus ſubſtituatur, donec ordo adjutorum ad veterem numerum redierit. Excipiuntur adjutores, qui depoſito hoc officio tranſeunt ad laterculenſis gradum in ſcrinio memoriæ, ad melloproximi gradum in ſcrinio epiſtolarum vel libellorum. His enim ſolis alium ſubſtituendi jus eſt porrecto quæſtori libello, cui quæſtor ſubſcribat die & ſubſtituti admiſſione & probatione adnotata: Laterculum in ſcrinio memoriæ fuit duplex, majus & minus. Minus ſub cura & diſpoſitione quæſtoris, *l. 1. & 2. ſup. de of. quæſt.* Majus ſub cura primicerii notariorum, ut Marianus ſcribit. In *l. 3. tit. ſeq.* codices appellantur: & vero codices fuiſſe idem Marianus docet, dignitatum & adminiſtrationum civilium vel militarium & mandatorum principalium & promotionum & conſuetudinum notitiam continentes. Et hoc ſenſu Tertullianus adverſus Valent. Ex eorum laterculo, id eſt, ex eorum albo, & in reges & in ſacerdotes allegere conſueverunt. Habemus & librum Victurii de ratione paſchali, in cujus extremo per indicem, conſulum dies Paſchalis ſubnotatur, iſque index Laterculus Paſchalis inſcribitur, quem Sigibertus Theophilo Alexandrino tribuit. *Theophilus*, inquit, *Alexandriæ Epiſcopus ciclum de obſervatione paſchæ per C. annos digeſtum, quem laterculum vocavit, ab hoc anno inchoavit.* Ratio nominis an hæc eſt, quaſi in eo lateant arcana? Quamobrem Græci ad *l. 5. inf. qui mil. poſſ. & l. ult. ſup. de off. mag. off.* *οἰκειακὸν* interpretari videntur: an quod ſacri laterculi fuerint ſcrinia quatuor, ut conſtat ex *Nov.* 8. laterculum dicitur quaſi *πλινθίον*. Laterculenſes eis codicibus edendis & ſervandis præpoſiti ſunt.

XIV. Idem A. Tatiano Magistro Officiorum. Hac lege ſancimus, ſi quando adjutores viri magnifici pro tempore quæſtoris ſacri noſtri palatii in accuſationem civilis cauſæ vel criminalis deducti fuerint, ſtrictum jus & integritatis congruum ordinem conſervari: ut ſi ſine ſcriptis conveniendi ſint, nomen ejus præcipientis ore deſignatum eſſe ſufficiat. Sin autem ſcriptis in querimoniam unus adjutorum aut plures forte ferendi ſint: monumenta ſententiarum in perſona tantummodo conveniendi adjutoris præcedentium æquum & juſtum initium futuro præſtent certamini. Et quoniam probatioribus exemplis, quam indecoræ conſuetudini deceat indulgeri: quod in univerſo devotiſſimorum ſcrinio libellenſium eviciſſe monſtratur, id in adjutores ſacræ memoriæ, ſacrarum etiam epiſtolarum transferendum cenſemus: ut qui liberam proficiſcendi licentiam pronunciatione commeatus adepti fuerint, ſine qualibet ſtipendiorum aut emolumentorum deductione peregre degant: etenim pro tempore viris clariſſimis proximis, & melloproximis, aut eorum adjutoribus abſentiæ cauſa vel offerre de ſuo proprio, aut ex annonis ſeu ſtipendiis quidquam relinquere cogendi: quamvis Januarias Kalendas indultum excedat ſpatium, & intra ſe feſtum diem contineat. Ad hoc illud obſervari ſancimus, ne alius adjutor propter quamcumque ambitionem his, qui in præſenti ſunt, vel poſt eorum deminutionem addatur, licet in veterem numerum redacti fuerint.

Ut adjutores quæſtoris aut ſcriptis conveniantur nominatim, aut voce executoris. Ut eis ſive ſumpti ſint ex ſcrinio libellorum, ſive ex ſcrinio memoriæ, aut epiſtolarum, abſentiæ cauſa intra tempora commeatus nihil depereat, & ut nihil ea propter proximis aut melloproximis aut eorum adjutoribus offerre vel relinquere

re cogantur, licet commeatus excedat Kal. Januarias, id est, licet absint ipso anni initio quo erogari salaria solent, *l. laudabilem*, *sup. de adv. div. jud. l.* 15. *C. Th. de agent. in reb.* Ut adjutoribus quæstoris præsentibus, etiam ad veterem numerum redactis, alius nullus addatur. Continebat & aliud quiddam hæc constitutio, quod abrogat lex quæ sequitur.

XV. IDEM A. TATIANO MAGISTRO OFFICIORUM. Certæ quidem sunt dispositiones nostri numinis, quas super adjutoribus viri illustris pro tempore quæstoris nostri palatii, quorum obsequio res agitur quæstoria, dedimus: quarum prima quidem ad supplicationem eorundem adjutorum emissa numero eorum, qui erant illo tempore, quo preces nobis obtulerunt, neque aliquem eximi, neque adjici præcipit, præterquam si quis eorum vel ad laterculensis gradum in scrinio sacræ memoriæ, vel ad secundum locum in duobus aliis scriniis, id est, sacrarum epistolarum, sacrorumque libellorum & cognitionum provectus fuerit: nam his licere desistentibus ab adjutoris officio alios pro se quos voluerint adjutores surrogare, ultimum in iisdem adjutoribus obtenturos, licet superiorem in memorialibus habeant. Altera vero per sacram pragmaticam facta est, per quam excelsæ memoriæ Proculo verbo suggerente præcipimus, illos etiam adjutores posse in suum locum alios inducere, qui per aliquem fortuitum casum minus implere suum officium valeant, veluti senium, vel morbum, vel aliam necessariam causam: quod ex ipsorum adjutorum petitione idem magnificæ memoriæ Proculus ad nos retulit. Sed in præsenti ab aliis memorialibus tam in scrinio sacræ memoriæ, quam in ceteris duobus sacrarum epistolarum sacrorumque libellorum & cognitionum relatis aditi, comperimus deminutionem eorundem adjutorum impediri per memoratam pragmaticam sanctionem, & insuper venditionis quodammodo memorati officii locum introductum esse, quod ne de cetero fiat, præsentem sanctionem ad tuam magnitudinem mittimus, per quam jubemus illis tantum permissum esse secundum prius nostræ serenitatis rescriptum alios in suum locum subrogare, qui vel laterculensis gradum in scrinio memoriæ, vel secundum locum in aliis duobus scriniis adepti fuerint: secunda nostra sanctione super hoc capitulo de cetero cessante: nulli danda licentia eorundem adjutorum, præterquam si ad memoratos gradus ascenderit, alium pro se eisdem adjutoribus ex quocunque fortuito casu connumerare, ut eo modo ad veterem numerum adjutores redeant, & duodecim quidem in scrinio sacræ memoriæ, septeni vero in aliis duobus sint, id est, sacrarum epistolarum sacrorumque libellorum & cognitionum. Illo videlicet observando, ne alius adjutor per quamcumque ambitionem his, qui in præsenti sunt, vel post eorum denominationem, licet in veterem numerum redacti fuerint, addatur: nam si permutationem, licet fortuitus casus inciderit, prohiberi disposuimus: multo magis prioribus manentibus alios introduci vetamus, ceteris scilicet anterioris sanctionis capitulis in suo robore permansuris.

Ex *l.* 13. adjutores quæstoris qui in scrinio memoriæ laterculenses sunt, & in aliis duobus scriniis melloproximi, quamvis non sint ex XXVI. possunt alium in suum locum subrogare. Ex *l.* 14. quod tamen ei detraxit Tribonianus propter hanc *l. ult.* adjutores qui morbo aut senio impediuntur quo minus munus suum exequantur, possunt alium in suum locum subrogare. Hoc abrogatur in hac lege, & subrogandi jus permittur duntaxat in casu *l.* 13. Certe si adjutores ad veterem XXVI. numerum redierint, licebit eis alios in suum locum subrogare interveniente quæstoris electione, & eum locum eamve militiam suam vendere, non tamen ultra centum solidos, & in heredes suos transmittere, vel in liberos, etiamsi liberi eis heredes non extiterint, ex *Nov.* 35. Cujus sententiam Julianus exposuit, dummodo probentur a quæstore, & inferant C. solidos pro introitu. Atque ita militiæ vel in heredes aut liberos transmittuntur sub certa pretii definitione, *l. ult. sup. de pign.* ut hæc militia adjutorum intra numerum XXVI. sub præstatione C. solidorum, vel qui subrogatur heredibus defuncti aut liberi præstat certam pecuniam ex casu militiæ, ut duobus locis diximus *sup.* & in tit. de minoribus, D. quo respiciunt hæc Juliani verba, de adjutoribus quæstoris: *Qui fiunt in locum eorum qui suo loco ceciderunt, centum solidis præstitis fiant.*

De Agentibus in rebus.

TIT. XX.

SUperiores in literarum præsidiis militant, ut ait *l.* 1. *C. Th. de prox. com. disp.* Et ob id eorum militia literata dicitur, *l.* 8. *sup. tit. prox.* Hi militant in rebus, in actu Reip. & a Græcis dicuntur semper magisteriani, & *Nov.* 17. & 124. & in fine Lausiasæ historiæ. Rationem reddidi lege 12. *sup. tit. prox.* Sunt eorum gradus multi, alii tribuni scholarum, de quibus *tit.* 11. *sup.* alii primicerii, alii senatores, alii ducenarii, alii centenarii, alii biarchi, alii circitores, alii equites, alii tyrones, *l.* 3. *hoc tit. l.* 1. & 3. *sup. de offic. mag. off. l.* 1. *inf. de privil. schol.* & in Notitia, *l.* 2. *de off. præf. præt. l.* 2. *C. Th. de filiis mil. appar. l.* 3. *inf. de filiis offi. & mil.* Hieronym. adversus Jo. Hierosolymitanum ad Pammachium: *Finge*, inquit, *aliquem tribunitiæ potestatis suo vitio regradatum, per singula militiæ equestris officia ad tyronis vocabulum devolutum, nunquid ex tribuno statim fiet tyro? Non, sed ante primicerius, deinde senator, ducenarius, biarchus, circitor, eques, deinde tyro: & quanquam tribunus quondam, miles gregarius, sic tamen ex tribuno non tyro, sed primicerius factus est.*

I. IMPPP. ARCADIUS, HONORIUS ET THEODOSIUS AAA. ANTHEMIO MAGISTRO OFFICIORUM. Nullus de schola agentium in rebus de cetero locum mortui conetur invadere: sed is, qui ordine stipendiorum & laborum merito ad gradum militiæ sequebatur, statim atque illum fata subduxerint, in ejus præmia percipienda succedat, omni obreptione cessante. DAT. PRID. KAL. JUN. CP. HONORIO A. VI. ET ARISTENETO COSS.

Ut in locum defuncti agentis in rebus ascendat proximus non ulterior, *l.* 1. *sup. de off. mag. off.*

II. IMPP. HONORIUS ET THEOD. AA. HELIONI MAGISTRO OFFICIORUM. Nulli posthac sine nostræ majestatis auctoritate discingendi agentem in rebus, nulli eximendi pateat copia: nam probata schola animadversionem vereri judicis, & nullam timere debent contumeliam vili-

tatis.

tatis. DAT. III. ID. JUN. NOV. CP. HONORIO X. ET THEODOSIO VI. AA. COSS.

Ne quis consortio agentium in rebus removeatur sine auctoritate principis. Nam probata semel schola, & censuram judicis veteri nullam, & vilitatis contumeliam quoque nullam timere debet, si qui forte in eo numero humiles & abjecti esse dicuntur.

III. IMP. LEO A. PATRICIO MAGISTRO OFFICIORUM. Matriculam agentium in rebus a tua celsitudine confectam admittentes, jubemus ne ducenarii plusquam quadragintaocto in cingulis habeantur in posterum, & numerum centenariorum ducenti viri, quos vocante tempore gradus competentes admiserint: parique modo biarchorum nomen meritumque ducenti quinquaginta viri dumtaxat: præterea circitorum trecenti, & equitum quadringenti quinquaginta impleant. Sit in æternum illa quoque fixa stabilisque tuæ sublimitatis dispositio, ut si quis de numero ducenariorum, quos quadragintaocto quotannis esse censuimus, forsitan de luce migraverit: laborum ejus fructum successores ab intestato vel ex testamento venientes luctui dispensent, & ita omnibus inter ceteros superstites potiantur solatiis, tanquam si vivus, qui hæc eadem diu speraverat, sibimet vindicasset: qua de causa locum etiam ejus successorum intuitu vacare conveniet. Nemo autem sine divali probatoria, quam codices in sacro nostro scrinio memoriæ positi, debeant inserendam accipere, militaribus ejusdem devotissimæ scholæ stipendiis vel privilegiis potiatur.

Definit numerum ducenariorum, centenariorum, biarchorum, circitorum, equitum. Constituit ut defunctus ducenarius in heredem suum totius anni salaria transmittat, atque heredis gratia ut eo anno defuncti locus vacet: & ne sine probatoria, quæ laterculis inseratur, quisquam scholæ agentium in rebus adjungatur.

IV. IDEM A. PATRICIO MAGISTRO OFFICIORUM. Ex eo qui primum ducenæ vel centenariorum gradum in schola agentium in rebus militantes meruerint, desinant, in sacratissima videlicet civitate constituti alterius judicis cujuslibet auctoritate pulsari, vel in alio quolibet examine, præterquam viri magnifici magistri officiorum, & cui forsitan ipse concesserit actionibus sui quisque adversarii respondere. Quod multo magis in criminalibus causis observari decernimus: absurdum est enim ut in ejus salutem vel existimationem valeat quisquam proferre sententiam, cujus de nulla re possit pecuniaria judicare. Hujus autem beneficii prærogativam subadiuvis etiam qui singulis inveniuntur temporibus deferri jubemus: licet hanc in eorum persona more quoque veteri servari cognoverimus, ut tamen post depositum officium memoratum, si non inter centenarios numerentur, communi jam lege respondere non ambigant. Prædictas autem omnes centenariorum personas in provinciis repertas concessa nunc speciali fori prærogativa, nisi publicæ executionis sollicitudo his injuncta sit, uti prohibemus: eosque ordinariorum etiam judicum pro veteri jure sententiis obedire præcipimus.

A Ut centenarii & ducenarii in urbe respondeant, non apud præf. urbi, sed apud magistrum officiorum, vel apud arbitrum ab eo delegatum tam in criminalibus quam in civilibus causis. Idem datur subadjuvis quandiu eo officio funguntur, & deposito officio si facti sint centenarii. In provinciis autem ut respondeant apud præsidem sublata præscriptione fori, nisi si qua publicæ executionis sollicitudo eis injuncta sit. Habuit magister officiorum adjutorem ex schola agentium in rebus, ut dictum est *l. 12. sup. tit. prox.* & subadjuvas adjutoris duos, habuit & subadjuvas fabricarum, quas constat fuisse sub dispositione magistri officiorum, & subadjuvas barbariorum, id est, officinarum barbaricariorum. Et horum subadjuvantium meminit Marianus Scotus, & lex sequens in qua vulgo male, *subdubiarum*, pro
B *subadjuvarum*. De his & in *l. 3. C. Th. de agen. in reb. Periculum*, inquit, *se & adjutor & subadjuvæ subituros esse cognoscant si hujus factionis normam insequentibus magistris desierint intimare*. Idem ut opinor chartularii dicuntur in *l. 5. & 6.*

V. IDEM A. PATRICIO MAGISTRO OFFICIORUM. Agentes in rebus, qui per ordinem consequi solent principatus insignia, in unoquoque scrinio fabricarum & barbariorum quaternos subadiuvarum, sollicitudinem per annum duntaxat integrum procedentes gradatim subire, hac in æternum valitura lege decernimus: exceptis videlicet universis negotiatoribus quodlibet mercimonium per
C se gerentibus, interpositasve personas, cum eis ante sacratissimis constitutionibus interdictum sit militare, exceptis nihilominus his, qui possessionum alienarum sollicitudinem procurationemve susceperint: eos enim ad hæc officia volumus aspirare, quorum labores scholæ agentium in rebus testimonio comprobantur. Illi quoque sunt ab hac liberalitate nostræ mansuetudinis excludendi, qui cum scholæ eidem socientur, in sacris scriniis, quibus spectabiles primicerius & tertiocerius præsunt, adjuvantes eos publicarum chartarum tractatibus occupantur, & duobus officiis operam suam adhibere non possunt: nam præter emolumenta, quæ de præ-
D dictis scriniis consequuntur, principatus etiam solatio debent esse contenti. Quod si morbo, vel ætatis senio capti, vel imperiti hujusmodi rerum, vel quocunque alio vitio præpediti, per se memorati officii curam subire nequierint: consideratis præcedentibus eorum laboribus, per substitutum chartularium ejusdem scrinii cui præfuturus est, ipse idoneum, & tam moribus optimis præditum, quam scientiam peritiamque rerum habentem, electione sua suarumque periculo facultatum præfatum munus eos implere præcipimus.

Male in quibusdam Codicibus hic apponitur tit. de
E præpositis agentium in rebus. Videtur autem hæc lex esse de principibus agentium in rebus, ut qui fuerint ex eo numero per annum integrum subadjuvæ fabricarum & barbariorum fiant, non negotiatores, non actores, conductores, procuratores rerum alienarum, quod ii militare non possunt, non principes qui sint adjutores primicerii aut tertiocerii in sacris scriniis, de quibus forte *l. ult. su. de diu. resc.* quod iis duobus officiis subadjuvarum & adjutorum pares esse non possint, ut si non sufficiant exequendo subadjuvarum muneri, ex causis hac lege expressis, per substitutum qui sit ex eodem scrinio, in quo præfuturus est quasi subadjuva, implere id possint: subadjuvæ vox desideratur in fine hujus legis. *Præfatum subadjuvæ munus eos implere præ-*

præcipimus. Sic habent vet. libri, & de iis subadjuvis diximus Constitut. præcedenti.

VI. IMP. ANASTASIUS A. CELERI MAGISTRO OFFICIORUM. Hac saluberrima sanctione decernimus agentes in rebus pro conventionibus, & modo sportularum executoribus præbendarum, pro quantitate sumptuum, quæ circa litigia sibimet ab aliis inferenda, vel a se contra alios per semetipsos, seu per ordinandos a se procuratores exercenda, convenit ab his agnosci: beneficiis, quæ in sacro nostro militantibus ministerio jampridem per divinas sanctiones indulta sunt perpotiri, & fidejussorem idoneum de eadem schola, non autem extraneum offerre compelli. Ita tamen ut privilegia quæcunque centenariis seu ducenariis, vel chartulariis, seu viris clarissimis principibus post depositam quoque militiam jam per dispositiones principales impertita, & nunc usque observata esse noscuntur, intacta inviolataque custodiantur: cum perabsurdum, perque temerarium sit, hanc nostræ liberalitatem pietatis quemquam astuta interpretatione, non ad augmentum anteriorum privilegiorum, sed ad deminutionem convertere concedi. Simili videlicet forma pro matribus & uxoribus eorum, necnon etiam liberis sub eorum potestate constitutis, nec aliam sortitis vel sortituris militiam, nec non etiam servis ad eos pertinentibus servanda: ita ut in provinciis quoque supradictæ personæ degentes simili beneficio perfruantur. Sportulas tamen & litium expensas pro tertia superius enarratæ quantitatis soluturæ: denarum librarum auri condemnatione aliaque gravissima indignatione his feriendis, quicunque nostra jussa quolibet modo seu tempore violaverint, seu violare concesserint.

Non eundem, ut existimavit Accursius, sportularum modum litigantibus agentibus in rebus Anastasius præscribit, quem præscripsit militantibus in sacris scriniis *l. 2. sup. tit. prox.* sed eundem quem Leo & Zeno ministerianis *l. ult. inf. de castr. & minist.* & hoc quidem in urbe. In provinciis sportularum modus est levior, pro parte nimirum tertia, & hoc sive ipsi litigent, sive procuratores, sive mares, uxores, liberi, servi eorum. Ad hæc confirmat privilegia data centenariis & ducenariis & subadjuvis, *l. 4. sup. & principibus agentium in rebus, l. ult. tit. seq.*

De Principibus agentium in rebus.

TIT. XXI.

I. IMPPP. GRATIANUS, VALENTINIANUS, ET THEODOSIUS AAA. CYNEGIO PP. Agentes in rebus post palmam laboris emeriti principatus honore muneramus: atque ideo officiales tam ad necessitates publicas, quam privatas, non nisi principe mittantur auctore: nullarumque sine ipso cuiquam mandetur exhibitio personarum, etiamsi intercessio in locis degentis officii fuerit impertita. Causarum etiam patronos volumus esse conventos, ne ignorante principe ullam postulationem introducant, neve sub unius persona suscepti fraude quadam aliena negotia inserenda esse pertentent. Quod si fuerit definitio contempta: decem libras auri fisco nostro ab officio tuo jubemus inferri. DAT. PRID. KAL. MART. CP. HONORIO NB. P. ET EUSEBIO COSS.

Agentes in rebus post continuæ militiæ tempus veluti pro præmio laboris exacti fiunt principes agentium in rebus, *l. 13. & 16. C. Th. de agen. in reb.* Cassiodorus XI. *Cur agentium* inquit, *in rebus miles officii post tot laboris incerta aliquid patiatur ambiguum, qui crebris actionibus excubando, ideo principis nomen habere promeruit, quia militiæ sacramentis ceteros antecellit.* Quæ vulgo expressus typis Cassiodorus non ita habet. Nemo officialium illis inconsultis in munus aliquod mittitur, nulla exhibitio personarum, nulla intercessio mandatur. Intercessio, id est, executio *l. 8. sup. de off. rec. prov. l. 7. sup. quæ pig. obl.* etiamsi ea executio peregre facienda non sit, sed eo loci quo ipse officialis degit. At possunt advocati executione, officialis, licet ignorante principe facta, postulationem introducere. Idcirco & hoc quoque advocatis nominatim interdicitur, & ne unius suscepti specie alienas causas introducant. Susceptum dicit proprie, ut Augustinus in quæst. mistis: *Hoc est officium advocati ut secundum juris ordinem suscepti sui causam peroret.* Sic & quemlibet clientem vocari diximus tit. 54. lib. XI. Videntur ex schola agentium in rebus isti principes constituti officiorum præf. prætorio, & urbi & vicariorum & proc. Africæ & Achajæ & Comitis Orientis & Ægypti & præf. Augustalis & ducum quorumdam, quod & Marianus docet, dicens plerumque eos ex ducenariis sumi & exire cum insignibus principatus, & *l. 9. C. Th. eod. tit. Principes*, inquit, *qui de agentium in rebus numero ad gubernanda officia diriguntur*: & Cassiodorus supradicto loco de principe loquitur officii prætorianæ sedis, & *Nov. Th. de princ. agen. in rebus* quam habemus, in qua ita est; *Ut inconsulto principe qui ex schola agentium in rebus ad obsequia præfecturæ prætorianæ post infinita discrimina & consumpta ætatis parte meliore pervenit, primores designati officii nihil usurpent, neque præfectianus aliquis suæ præsumat militiæ sacramenta, neque matriculis eximatur præter ejus conscientiam atque consensum, ita ut eadem matricula officii prætoriani in principis potestate consistat.*

II. IMPP. ARCADIUS ET HONORIUS AA. THEODORO P. V. Omnia citatoria omnium scilicet causarum atque personarum, licet sint senatoriæ dignitatis, ad principes specialiter revocari præcipimus: actus vero ceteros, qui a sacratissimo cœtu senatus tractari consueverunt, censualium sollicitudine celebrari, nec aliquod præjudicium ex subreptitio rescripto supplicibus inferri. DAT. XII. KAL. JUN. CP. OLYBRIO ET PROBINO COSS.

Ut etiam senatores omnibus in causis citentur in judicium per principes officii præf. urbi. Actus vero senatus ut conficiantur a censualibus. Capitolinus in Gordiani: S. C. *tacitum fieret, ita ut non scribæ, non servi publici, non censuales illis actibus interessent, senatores exciperent, senatores omnium officia censualium scribarumque complerent.* De censualibus diximus in *tit. de tabul. sup.* Eos fuisse in officio præf. urbi Marianus auctor est.

III. IMPP. HONORIUS ET THEODOSIUS AA. PALLADIO PROC. AFRICÆ. Proconsularis apicis dignitatis adjectione principes agentium in rebus præcipimus decorari. DAT. III. KAL. OCT. RAV. VARANA V. C. COS.

Principes agentium in rebus æquantur proconſulibus, ſicut et Comites conſiſtoriani quibus etiam in litibus exercendis eadem privilegia competunt, quæ principibus. Pro Palladio, quidam Codices habent Arcadio.

IV. Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Valerio Magistro Officiorum. Ex agentibus in rebus principibus domeſticos in ſuis actibus habere liceat eos, quorum fidem induſtriamque probatam ſibi exiſtimant, etſi ſæpe eodem officio fuerint ante perfuncti: & ſi quis agens in rebus poſt vigintiquinque annorum curricula ob adverſam corporis valetudinem militiæ finem minime valuerit expectare, ſed ad honorariam ex principe dignitatem teſtimonio ſcholæ proſilierit: iiſdem eum privilegiis muniri cenſemus, quibus hi qui ad principatus actum progreſſi ſunt, potiuntur. Sed in ſalutationibus judicum conſeſſibuſque priores eos, qui per longæ militiæ metas ad principatus actum pervenerint, & ſi actus tempore poſteriores ſint, eſſe præcipimus: nihil cenſualibus, vel apparitoribus adverſus privilegia eorum excogitantibus, tanquam in actu principatus fuerint verſati, vicenarum librarum auri condemnatione contra eos propoſita. Dat. IV. Kal. Feb. cp. Theod. A. XV. et qui fuerit Nuntiatus.

Ut principibus agentium in rebus liceat habere in ſuo officio domeſticos, ſicut præſidibus, ducibus, comitibus. Sed horum domeſtici completo actu, eundem repetere non poſſunt, *l. 5. & 6. de aſſeſſ.* Principum domeſtici poſſunt. Ut eadem privilegia habeant principes honorarii poſt viginti quinque annorum militiam accepta teſtimoniali hanc dignitatem adepti, quam habent principes in actu poſiti, ita tamen ut ii in conſeſſibus et ſalutationibus judicum illi præponantur, licet tempore poſteriores ſint.

V. Iidem AA. Cyro PP. Eos qui ordine tranſcurſa militia, poſt ducenam ad deſideratum principis pervenerint gradum, aut adjutores viri illuſtris magiſtri officiorum extiterint: cum inter honoratos cœperint numerari: vicarianæ dignitatis titulis decorari cenſemus.

Ut ex ducenariis principes facti adjutores magiſtri officiorum, oneretur honore vicariorum, *cum inter honoratos*, inquit, *cœperint numerari*, id eſt, cum, veluti ex lege ſeq. completa militia et indepto principatu inter comites primi ordinis vacantes cœperint numerari. De adjutore magiſtri officiorum diximus in *l. 12. ſup. de proximis ſacror. ſcrin.* de eo quoque accipienda eſt *l. 1. ſup. de off. mag. off.* in qua ſeparata oratione legendum eſt, *adjutor præterea*: &c. Et ante eam de curagendariis ſive curioſis promovendis, ita legendum ex Vet. *quos ordo militiæ vocat & labor*, ut in *l. 20. Cod. Th. de agent. in reb. Qui militiæ ordine ac labore decurſo*, & *l. 4. C. Th. de curioſ. Quatenus labore atque ordine ad curſum regendum & ad curas agendas judicio ſcholæ & ordinis merito dirigamini.*

VI. Iidem AA. Nomo Magistro Officiorum. Principes agentium in rebus, quos ſæpe ſæva pericula vitæque interdum renuntiatio ad memoratum gradum adduxit, completo tempore militiæ ſuæ comitivæ primi ordinis cingulo in diem vitæ potiri, manentibus videlicet dudum præſtitis ſalvis privilegiis decernimus.

De hac l. diximus lege præcedenti ſatis.

VII. Imp. Leo A. Nicosterio P. P. Quicunque ex corpore cohortalium militans in ſchola agentium in rebus filium procreavit antequam ad metas militiæ ſuæ perveniat, principatus honore decoretur, licet poſt finitam militiam, utpote liber nulla debeat hujuſmodi conventione pulſari, filium tamen cohortali condicioni relinquat obnoxium. Si vero poſtquam adeptus fuerit principatum, ediderit filium; is qui natus eſt, etiamſi in ſchola devotiſſimorum agentium in rebus militiam ſortitus non fuerit, ita liber ſit ac ſecurus, ut nec illis cohortalis officii nexibus obligetur, quaſi jam ex parte libero, & ab hac condicione penitus alieno progenitus.

Impreſſi Codices habent, *& licet*: Scripti carent conjunctione illa. Videtur deſiderari illo loco, *Et principatus honore decoretur*. Principatus honor defertur finita militia pro emerito. Igitur ſententia legis hæc eſt, cohortalem militantem in ſchola agentium in rebus principatu cohortali condicione ſolvi, & filium quoque ab eo poſt principatum ſuſceptum, non eum qui ſuſceptus fuerit ante principatum. Idem in curiali hac conſtitutione cum fuiſſet expreſſum; Juſtinianus ſuſtulit, cui magis placet militantes ad curiam revocari. Nam quod eſt in *l. ult. ſup. de dec.* confirmat tantum libertatem eis qui ex jure antiquo ea potiti ſunt, non quod in poſterum velit Juſtinian. iſta militia vel principatu curiales liberari.

VIII. Imp. Zeno A. Joanni Magistro Officiorum. Multi devotiſſimæ ſcholæ agentium in rebus aditionibus permoti, viros clariſſimos ejuſdem ſcholæ principes, qui finitis militiæ ſtipendiis exeunt, quoties ex majoris judicis ſententiis ipſi vel eorum conjuges, aut liberi, vel ſervi, aut coloni, ſive per ſe, ſive per procuratores conveniantur, non amplius quam unum ſolidum executoribus ſportularum nomine præbere compelli: apparitoribus vicarianis, ſeu præſidialis judicii, non niſi tertia parte ſolidi tantum præſtanda: nullaſque iiſdem concuſſiones aut vexationes in præbendis fidejuſſoribus ingeri, ſed eos fidejuſſores, quos locorum defenſor æſtimaverit, dare: ita videlicet ut pro tenore generalium edictorum hi, qui vel in ſacratiſſima urbe, vel in provinciis immobiles poſſident facultates adjuratoriæ cautioni & ſubſtantiæ ſuæ credantur. Hoc etiam adjiciendo, ut nunquam niſi ex ſententia in ſcriptis prolata penitus moneantur. Ad ſimilitudinem inſuper aliorum officiorum, quoties civiles, vel criminales contra eoſdem cognitiones moventur, executorem quidem negotii uſque ad finem litis civilis, ſeu criminalis unius eſſe ſolidi præſtatione contentum: & pro inſinuandis noſtræ ſerenitatis apicibus vel ſimplici contra obnoxios eorum poſtulatione deponenda, binos ſolidos ab his vel conjugibus eorum præberi: & quotieſcunque exemplaria poſtulantur: hi quorum intereſt, accepto ſolido, quod petitur, præbere non differant: pro implendis vero monumentis, unde conveniendi tribuitur executoribus facultas, non ultra quam tres ſolidos, quibus competit, impertiri præcipimus: arbitris vero non amplius quam ſolidum, fiſci patronis dimidiam ſolidi partem, notariis ve-

ro tertiam usque ad finem (sicut dictum est) causæ præstare: super editione quoque chartularum solidi partem dimidiam præbere. Quod si non apud arbitrum, sed in competentibus judiciis majoribus cognitio celebretur; inducendi quidem negotii gratia non nisi quattuor solidos eosdem viros clarissimos erogare, gestorum vero excipiendorum causa duos tantummodo solidos dare, & nullius ultra suprascriptas quantitates cujuslibet alteri præstandi sumptus exactione vexari: his omnibus locum habentibus, sive ipsis aliis litem ingerant, sive ab aliis pulsentur. DAT. KAL. SEPT. THEODORICO COS.

Hæc lex definit sportularum modum litigantibus principibus agentium in rebus, & ut ex scripto conveniantur, & fidejussores dent arbitrio defensoris locorum. De sportularum modo nolo singula persequi. Citatur hæc lex in *l. 2. sup. de com. consist.*

De Curiosis.

TIT. XXII.

I. IMP. CONSTANTINUS A. AD LOLLIANUM P.P. Curiosi & stationarii, vel quicunque funguntur hoc munere, crimina judicibus nuntianda meminerint, & sibi necessitatem probationis incumbere, nec citra periculum sui si insontibus eos calumnias nexuisse constiterit: cesset ergo prava consuetudo, per quam carceri aliquos immittebant. DAT. XI. KAL. AUG. MED. ACC. XII. KAL. SEPT. ARBITIONE ET LOLLIANO COSS.

Curiosi qui & curagendarii dicuntur *l. 1. C. Th. eod. tit.* sunt ex agentibus in rebus, ut constat ex *l. 1. de off. mag. off.* & ex constitutionibus hujus tit. & nominatim *l. 2.* cavetur ut solis agentibus in rebus curæ publici cursus committantur, non officiis præfectorum prætorio vel vicariorum *l. 2. inf. de apparit. præf. præt.* Hæ sunt curiosorum præcipuæ curæ, ut non male Græci hunc tit. ita interpretati sint, *περὶ φροντιστῶν τοῦ δρόμου*, & quidem solæ, ut tamen & missi per regiones, provincias, littora, portus, commonitoriis & mandatis instructi a magistro officiorum in eos qui quid circa cursum publicum admiserint, diligenter inquirant, rem deferant sine inscriptione, ut quadam constitutione Græca *de custodia reorum* continetur, non tamen sine calumniæ pœna, ut hac lege cavetur, quæ etiam prænsionem eos non habere significat, & *l. 4.* nec vocationem. Alii erant curiosi cursus publici in comitatu, alii per diversas provincias, ut Mariani Scoti notitia declarat, qui a magistro Officiorum dirigebantur, quandoquidem ex magisterianis erant, id est, agentibus in rebus. De stationariis dixi *l. 6. sup. tit. 1.*

II. IDEM A. ET JULIANUS CÆSAR AD TAURUM. Agentes in rebus in curis agendis & evectionibus publici cursus inspiciendis nostrorum memores præceptorum credimus in omnibus velle profutura reipublicæ: ideoque solos agentes in rebus in hoc genere jussimus obsequium adhibere, & non ab alio penitus officio: hi vero pervigili diligentia providebunt, ne quis citra evectionis auctoritatem moveat cursum, vel amplius postulet, quam concessit evectio. Quisquis igitur aliquid tale perpetrare tentaverit, improbi cœpti privetur effectu; demonstretur etiam judicibus vel curiosis evectio, etiamsi quis nobis jubentibus festinare memoret in obsequium necessarium, nec prævaleat contumacia vel dignitas. Ergo nummum vetamus exposci pro animalibus in cursu minime constitutis. Quod si forte aliquis existimaverit perpetrandum: ejus quadruplum, quod accepit, inferre cogatur. DAT. XV. KAL. MAI. MEDIOLANI CONSTANTINO A. IX. ET JULIANO CÆS. II. COSS.

Curiosi mittuntur ex schola agentium in rebus, ut inspiciant evectiones sive *συνθήματα* cursus publici, & curent ne qui sine evectione currant, *l. 3. inf. de cursu pub.* vel supra modum evectionis, qui ut unius rhedæ copiam habet, ne flagitet duas, vel qui biretum habet, aut veredum, ne flagitet rhedam. Et ut ne a provincialibus nummum exigant pro animalibus eorum in cursu minime præbitis.

III. IDEM A. AD AGENTES IN REBUS. Per id tempus, quo cursus tuendi sollicitudinem sustinetis, condemnationes præfectorum præt. circa eos solos irritæ sunt futuræ, qui servaverint honestatem: ergo eos vero, qui inhoneste & contra decus seculi vel honorem militiæ versabuntur, non solum condemnatio mansura est, verum etiam gravior pœna est statuenda. PP. PRID. KAL. DEC. EUSEBIO ET HYPATIO COSS.

Præfecti prætorio coercitionem habent in curiosos qui in hoc officio inhoneste versantur.

IV. IMPP. ARCADIUS ET HONORIUS AA. MARCELLO MAGISTRO OFFICIORUM. Agentes in rebus singulos per singulas provincias mittendos esse censemus, quibus tamen inspiciendarum evectionum tantum debeat cura mandari, ut nihil prorsus commune aut cum judicibus, aut cum provincialibus habeant: nec naves debebunt illicita concussione vexare, nec libellos, vel contestationes litis gratia suscipere, aut in carcerem quemquam trudere sed cursu; solum vacare. DAT. KAL. JUN. CP. OLYBRIO ET PROBINO COSS.

De hac dictum est satis *l. 1.* Quod ait, *nec naves* eo pertinet *l. 1. inf. de lit. custodia.*

De Palatinis sacrarum largitionum, & rerum privatarum.

TIT. XXIII.

PAlatinorum nomen generale est. Eo continentur militantes in sacris scriniis & agentes in rebus, de quibus dictum est supra, & apparitores Comitum largitionum vel privatarum, de quibus hoc tit. agitur, & ministeriani, de quibus tit. seq. Generalem hanc significationem comprobat *l. 1. inf. de priv. eor. qui in sac. pal. mil.* Ambros. 5. Epist. *Palatina* inquit, *officia omnia, id est, memoriales, agentes in rebus, apparitores diversorum Comitum.* Hic tit. ut jam dixi, est de apparitoribus Comitum, qui & largitionales aut privatiani dicuntur, & hoc sensu plurimum in constitutionibus palatini accipiuntur, ut *l. ult. sup. de locat. præd. civ. l. 1. sup. quib. ad cond. præd. fisc. l. 2. sup. de col. fund. fisc. l. ult. sup. de fide hast. fisc. l. 2. de pet. bon. sub.* et mul-

multis aliis : & ficut officium pro officialibus accipitur fæpe, ita palatium pro palatinis. Ammian. *lib.*4. *Tuas & palatii tui auferre jubeo propediem annonas* : & eodem libro, *Relicto palatio omni*.

I. IMPP. CONSTANTIUS ET CONSTANS AA. AD BERONICIANUM VIC. ASIÆ. Palatini pro capitibus feu jugis fuis tantum penfitationem atque obfequia recognofcent, extraordinariis & fordidis muneribus, & fufceptionibus & temonariis oneribus liberati. DAT. NON. MAI. CP. CONSTANTIO IV. ET CONSTANTE III. AA. COSS.

Palatini excufantur ab extraordinariis & fordidis muneribus.

II. IMPPP. VALENTIN. VALENS, ET GRATIANUS AAA. TITIANO COM. S. L. Nullus thefaurenfis, vel officialis Comitis thefaurorum femel deprehenfus everfor, quocunque pacto, aut repetat militiam fuam, aut aliam fibi requirat per ambitum dignitatem, ut fefe transferat ad aliam quamcumque militiam. DAT. VIII. KAL. FEB. ANTIOCHIÆ GRATIANO A. IV. ET MEROBAUDE COSS.

Thefaurenfem vocare videtur officialem Comitis facr. larg. qui & Comes Thefaurorum dicitur. *Vel*, igitur hoc loco eft διασαφητικὸν. Si thefaurenfis, id eft apparitor Comitis facrarum largitionum deprehendatur everfor rerum ad facrum ærarium pertinentium, militia pellitur, & nec ad eam reverti, nec aliam ullam militiam five dignitatem capeffere poteft.

III. IMPPP. GRATIANUS VALENTINIANUS ET THEODOSIUS AAA. PANCRATIO C. R. P. Prifco jam nunc ordine revocato, de palatino potius officio ad gerendum principatum officii Comitis domorum per Cappadociam mittantur, quales Comes etiam domorum, fi inhoneftum aliquid gefferit, vereatur. Idoneos itaque fingulis annis e numero mittendariorum ad hoc eligere debebis & mittere. DAT. PRI. NON. JUL. SCOPIS AUSONIO ET OLYBRIO COSS.

De Comite domorum fcripfimus tit. 5. hujus libri. Hic habebat officium, & officii principem non ex fchola agentium in rebus, fed ex officio Comitis rerum privatarum.

IV. IIDEM AAA. HESPERIO PP. Nihil omnino ullis judicibus cum palatinis noftræ clementiæ, quicunque a Comitibus diriguntur, fit commune atque conjunctum: fed excepta reverentia, quæ non folum ab inferioribus fed etiam a majoribus, & in provincia degentibus rectoribus provinciarum debetur atque defertur, fuis quifque neceffitatibus obfecundet. DAT. VIII. ID. DECEM. SIRMIO AUSONIO ET OLYBRIO COSS.

Ut palatini miffi in provincias a Comitibus ærarii fuum munus exæquantur per fe falva reverentia præfidum.

V. IIDEM AAA. NEBRIDIO C. R. P. Quidam poft impletum ordinem militiæ palatinæ quam gefferant, honoremque tranfactum, ad exceptorum

A fcrinia transire nituntur. Hac igitur lege fancimus, ut nulli prorfus dehinc ifta audendi relinquatur occafio: fed unufquifque ejus fcrinii, quod primum militando elegit, ordinem perfequatur, nec in alterius loco finem militiæ requirat, qui jam proprii ordinis tranfegerit principatum. DAT. V. ID. OCT. CP. MEROBAUDE II. ET SATURNINO COSS.

Varia funt fcrinia largitionum & rerum privatarum. Qui in uno militavit & fuit in eo primicerius five princeps, poftea ad illud tranfire & locum alii debitum occupare non poteft.

B VI. IIDEM AAA. AD PROBUM PP. Ab officiis palatinorum excellentia tua fciat ita penitus effe recedendum, ut nec ipfa poft modum licitum fibi credat iifdem aliquid injungere, & præterea provinciarum rectores prohibeat quidquam ulterius tale conari. DAT. VII. KAL. NOV. MED. POST CONS. MEROBAUDIS II. ET SATURNINI.

Ne præf. prætorio, ne præfides quidquam palatinis injungant. Hoc enim ad folos Comites fpectat.

VII. IIDEM AAA. TRIFOLIO C. S. L. Scriniis omnibus largitionum comitatenfium infrafcriptas C decernimus dignitates: ut his contenti, ambiendi fibi aditum interclufum effe cognofcant, etiam fi fpeciale beneficium emendicato fuffragio quifquam voluerit impetrare: annonas etiam juxta definitum dignitatum modum volumus præftari, nec amplius quidquam præfumi. Brevis, quas dignitates per fingula fcrinia officium facrarum largitionum habere ftatutum eft. SCRINII exceptorum perfectiffimus ordinis fecundi numero unus, id eft, primicerius exceptorum unus: ducenarii duo, id eft, tertiocerius, & quartocerius, centenarius unus, id eft, primicerius inftrumentorum: epiftolares numero duo: formæ primæ numero trigintafex: formæ D fecundæ numero quatuor: formæ tertiæ numero tres. Scrinii numerorum perfectiffimus ordinis tertii numero unus: ducenarius numero unus: centenarii numero duo. Epiftolares numero duo: formæ primæ numero tres: formæ fecundæ numero unus: formæ tertiæ numero duo. Sacri fcrinii tabulariorum perfectiffimus ordinis tertii numero unus: ducenarius numero unus: centenarius numero unus: epiftolaris numero unus: formæ primæ numero tres: formæ fecundæ numero quinque. Scrinii canonum perfectiffimus ordinis tertii numero unus: ducenarius numero unus: centenarius numero unus: epiftolares numero duo: formæ primæ numero qua- E tuor: formæ fecundæ numero quatuor. Scrinii mittendariorum ducenarius numero unus: centenarii numero duo: epiftolares numero octo: formæ primæ numero feptem: formæ fecundæ numero triginta tres. Scrinii aureæ maffæ perfectiffimi ordinis tertii numero unus, id eft, primicerius facræ maffæ, numero unus: item fecundocerius numero unus: ducenarii numero duo, id eft, tertiocerius, & quartocerius: centenarii numero fex: epiftolares numero quatuor. Aurifices fpecierum perfectiffimus numero unus: ducenarii numero quatuor: centenarii numero fex: epiftolares numero octo; for-

formæ primæ numero XVII. formæ secundæ numero quatuor. Aurifices solidorum ducenarii numero unus: centenarii numero octo: epistolares numero sex: formæ primæ numero novem: formæ secundæ numero triginta. Sculptores & ceteri aurifices centenarii numero unus: epistolares numero quinque: formæ primæ numero sex: formæ secundæ numero decem & octo. Scrinii auri ad responsum perfectissimi ordinis primi numero unus: perfectissimi ordinis secundi numero duo; ducenarius numero unus; centenarii numero duo; epistolares numero tres; formæ primæ numero quatuor; formæ secundæ numero duo; formæ tertiæ numero unus. Scrinii a miliarensibus perfectissimus ordinis primi numero unus; ducenarius numero unus; formæ primæ numero unus; formæ secundæ numero duo; formæ tertiæ numero tres. Scrinii vestis perfectissimus ordinis tertii numero unus: perfectissimus ordinis secundi numero unus: ducenarii numero unus; centenarii numero unus: epistolares numero duo, formæ primæ numero septem, formæ secundæ numero decem, formæ tertiæ numero quatuor. Officialium sacrarum vestium ducenarii numero tres, centenarii numero tres; epistolares numero duo, formæ primæ numero duodecim, formæ secundæ numero decem, formæ tertiæ numero octo. Deputati sacræ vestis perfectiss. secundi ordinis numero duo, ducenarii numero duo: centenarii numero duo: epistolares numero duo: formæ primæ numero tres. Scrinii ab argento perfectissimi ordinis secundi numero unus: epistolares numero unus: formæ primæ numero sex: formæ secundæ numero tres: formæ tertiæ numero unus. Scrinii a pecuniis perfectissimus ordinis secundi numero unus: formæ primæ numero unus; formæ secundæ numero duo; formæ tertiæ numero quinque. Argentarii comitatenses ducenarii numero unus; centenarii numero duo; epistolares numero tres; formæ primæ numero octo; formæ secundæ numero viginti quinque. Barbaricarii centenarii numero duo; epistolares numero quinque; formæ primæ numero octo; formæ secundæ numero unus. DAT. IV. ID. JUN. HERACLIÆ RICOMERE ET CLEARCHO COSS.

Scrinia sacrarum largitionum hæc sunt, exceptorum, *l. 5. sup. canonum.*, *l. 10. sup. de muril.* Tabulariorum, *l. ult. sup. de vest. holov.* numerorum, sive numerariorum: mittendariorum aureæ Massæ, auri ad responsum, a miliarensibus, vestiarii sacri, ab argento, a pecuniis Officiorum in eis scriniis dignitates & gradus quibus strenæ debentur & vestes, & annonæ, hi primicerii, ducenarii, centenarii, epistolares vel epistolarii, ut C. Th. & Salian. 5. de providentia: *Veniunt plerunque novi nuntii, novi epistolarii a summis potestatibus missi*: ubi vulgo male *novarum epistolarum*. Sunt & alii gradus, qui dicuntur formæ primæ, secundæ, tertiæ, ut & inter ministeriales, *l. 2. inf. de castren.* Numerum singulorum notitia hujus legis declarat, quam misere depravatam emendavi ut potui locis quam plurimis. Ubi erat scriptum, *scriniarii ad militem*, vetus habebat, *ad militem*, Emendavi ex notitia Mariani, *scrinii a miliarensibus*. Miliarenses nummorum genus est, qui erogabantur militibus. *Nov. 105.* Epiph. τὸ ἄργυρον τοῦτο ἐστιν ὃ οἱ Ῥωμαῖοι μιλιαρίσιον καλοῦσιν ὃ ἑρμηνεύεται στρατιωτικὸν δόμα. Idem & Cedrinus scripsit. Ubi erat scriptum *per formam*, emendavi, *perfectissimus*, *vel perfectissimi*, & alia multa. Rerum autem privatarum scrinia quatuor sunt, beneficiorum, rationum, securitatum, largitionum privatarum. Quod non tantum notitia Romani imperii comprobat, sed & *lex. ult. C. Th. eod. tit.* in qua ita est. *Tam primicerius officii privatarum, quam alii quatuor reliquorum primicerii scriniorum.*

VIII. IIDEM AAA. TRIFOLIO C. S. L. Placuit justa & omnibus mittendariis Palatini officii profutura suggestio, quam insinuasti, ut ex iisdem annis singulis ducenarii tantum, & centenarii habito provisionis intuitu cingulo liberentur. DAT. IV. ID. MAR. CP. ARCADIO A. I. ET BANTONE V. C. COSS.

Hæc quoque lex valde corrupta est. Legendum, *Placuit justa & omnibus mittendariis palatini officii profutura suggestio, qua insinuasti, ut ex iisdem annui singuli, ex ducenariis terni, ex centenariis habito provisionis intuitu cingulo liberentur.* Fuit in officio Palatino mittendariorum certus numerus, *l. 3. sup.* qui soli usu exigente mittebantur in provincias jussu Comitum. Ex eis singuli quotannis cingulo liberantur. Et sequentes in eorum locum succedunt, ex ducenariis terni, ex centenariis habito provisionis intuitu.

IX. IMPP. ARCADIUS ET HONORIUS AA. NESTORIO COM. R. P. Non aliter quilibet in officio sacrarum largitionum, vel privatarum cingulum militiæ sibi sumendum existimet, nisi nostræ mansuetudinis adnotationem meruerit. DAT. PRID. ID. AUG. ANCYRÆ STILICHONE II. ET ANTHEMIO COSS.

Ne quis palatinorum cœtui societur sine adnotatione principis.

X. IMPP. HONORIUS ET THEODOSIUS AA. JOANNI PP. Palatinos, qui sacrarum remunerationum rationem tractantes inculpatim ad calcem terminumque militiæ pervenerint, necnon etiam adjutorem, & primicerios diversorum officiorum, præcipimus habere privilegia, quæ nuper agentium in rebus scholæ nostra sunt mansuetudine contributa, scilicet ut a tyronum præbitione memorati reddantur exsortes, ceteraque onera non agnoscant. DAT. VII. ID. JUN. RAV. POST CONS. HONORII IX. ET THEODOSII V. AA.

Ut palatini sacrarum largitionum completa militia, & primicerii scriniorum, de quibus *l. 7. sup.* & adjutor officii palatini, qui scilicet matriculam tractat, *l. 16. & 17. C. Th. eod. tit.* a tyronum collatione excusentur. Quod & scholæ agentium in rebus datum ajunt, nec tamen est supra relatum. Verum de eo in C. Th. *est l. 13. de agent. in reb. & inf. de priv. eo. qui in sac. pal. mil. l. 2.* ait, *Cetera onera*. Additur in C. Th. *quæ antea ad dignitatis dispendium sustinebant.*

XI. IIDEM AA. ANYSIO C. S. L. ET TAURO C. R. P. Ad similitudinem sanctionis, quam de proximis sacrorum promulgavimus scriniorum, etiam in officio sacrarum largitionum, atque privatarum pro biennio annum sub perpetua observatione præcipimus custodiri: ita ut & privilegia, quæ hujusmodi officiis vel primiceriis sacris legibus deferuntur, integra illibataque serventur. DAT.

III.

III. KAL. JUL. CP. THEODOSIO A. VII. ET PALLADIO COSS.

Ut primicerii officiorum & scriniorum palatinorum sint annui, exemplo proximorum sacrorum scriniorum, *l. 6. sup. de prox. sac. scr.* Biennales erant ex *l. 14. C. Th. eod. tit.*

XII. IMPP. THEODOSIUS, ET VALENTINIANUS AA. MAXIMO C. S. L. Viros devotos Palatinos non oportet in hac regia urbe apud virum illustrem Præfectum urbi litigare compelli, nisi de ædificatione domorum, & servitutibus, & annonis orta videatur causa: in aliis vero causis, tam pecuniariis, quam criminalibus, apud viros illustres tantummodo Comites suos respondere. Rectoribus autem provinciarum intra administrationis suæ fines inter præsentes Palatinos, nec causis publicis occupatos cognoscere, tam pro civili, quam pro criminali causa permittimus, sic tamen ut non aliter criminalis sententia adversus eos proferatur, nisi ex suggestione provincialis judicii vir illustris Comes, sub quo militat, certioratus hoc ei permiserit.

Ut palatini in litibus non respondeant præfecto urbi, exceptis casibus certis, de quibus diximus *l. 12. sup. de prox. sacr. scr.* sed Comitibus, in urbe scilicet. Nam in provinciis ordinarium judicem agnoscunt; nisi si qua publica sollicitudo eis injuncta sit, ut etiam in causa agentium in rebus excipitur, *l. 4. sup. de agent. in reb.* Sed neque provincialis magistratus criminalem sententiam dicere in eos potest inconsultis Comitibus.

XIII. IIDEM AA. EUDOXIO C. S. L. Inter alias prærogativas, quas ante meruerant scholæ societatis sacrarum largitionum, primicerius & tres primicerii scriniorum tribuni militaris prætoriani dignitate fruantur: nulla eis ex cujuslibet judicis præceptione injungenda publica vel privata necessitate.

Ut ex officio sacrarum largitionum primicerius totius officii, & tres primicerii scriniorum, tribuni prætoriani militaris dignitate fruantur, ita ut & civilium & militarium judicum indictionibus immunes sint. Sic *l. 4. inf. de appar. mag. mil.* Ait, *Societatis* malim, *Sociati*. Ait, *Tres*: Atquin plures Marianus ponit, & *l. 7. sup.* Vel desierunt esse plures, vel ex pluribus quinam hi tres sint divinare non possumus. Idemque de primiceriis scriniorum rerum privatarum dicendum, qui & primates dicuntur *l. seq.* & primi scrinii a Mariano: quos fuisse quatuor ostendimus *l. 7.* At *l. seq.* tribus duntaxat eadem privilegia tribuit.

XIV. IIDEM AA. FLORENTIO PP. Jubemus viros devotos Palatinos rei nostri numinis privatæ eisdem privilegiis decorari, quibus etiam Palatini, qui in sacris largitionibus deferuntur: cum enim par similisque militia sit, justum & competens videtur, iisdem utrumque officium privilegiis gloriari. Primicerios itaque officii tresque primates scriniorum rerum privatarum finito tempore militiæ inter tribunos militares prætorianos, salvis iisdem præstitis privilegiis sacris constitutionibus, nostram clementiam adorare decernimus: ita tamen ut nullam injunctionem, nullam sollicitudinem privati, vel publici negotii quolibet judiciario præcepto sustinere possint: sed excepta omni necessitate, omnique fatigatione indeptæ dignitatis honore potiantur.

Eadem hæc Constitutio dat scholæ privatarum, quæ superior scholæ thesaurorum.

De Stratoribus.

TIT. XXIV.

I. IMPP. VALENTINIANUS ET VALENS AA. AD ZOSIMUM PRÆSIDEM NOVÆ EPIRI. Per omnes provincias edictum generale misimus, ut ab stratoribus unus tantum solidus probæ nomine posceretur, & in offerendis equis certam formam, staturam & ætatem provinciales nostri custodiendam esse cognoscerent, quos etiam fisco certo modo solidorum obnoxios fecimus, si quod stratores petere interdictum est, illi dare stratoribus non timerent. Officium quoque gravitatis tuæ centum argenti libris multabitur, si sciens prædictam rem gestam fuisse, non illico eam severitati judiciariæ prodiderit. DAT. XIII. KAL. JUL. APOLLONIÆ VALENTINIANO ET VALENTE AA. COSS.

Nihil refert stratores dixeris an statores: hi erant in officio præsidum aut proconsulum. Eis dabantur nonnunquam rei custodiendi, ut quemadmodum in Cypriani vita scriptum est: *Ductus & susceptus est Cyprianus custodiendus ab stratore sive statore officii proconsulis*. At proprium horum munus est equum freno tenere, & conscendendi magistratui opem ferre. Non utar auctoritate donationis Constantini, sed aliorum. Spartianus in Caracalla: *Cum illum inequum strator ejus levaret*. Paulus Diaconus de gestis Lang. *Equus quamvis hinc inde a stratore verberibus cæsus non poterat elevari*. Item equos militares probare, qui a provincialibus conferuntur, ut hæc lex indicat, & Marcellinus 29. his verbis: *Constantinus strator paucos militares equos ex his ausus mutare, ad quos probandos missus est in Sardiniam*. Et probæ nomine hæc lex statuit a provincialibus stratoribus unum tantum solidum dari, nihil præterea. Perperam antea legebatur, *proprio nomine*, sicut paulo post, *statutam æqualem*, pro *staturam & ætatem*. Hoc probæ nomine usus etiam est Marcellinus in fine libri XXII.

De Castrensianis & ministerianis.

TIT. XXV.

CAstrensiani sunt ministeriani aulici qui sacro ministerio deputati sunt, ut ait *l. 4.* veluti prægustatores, pincernæ, vestitores, pistores; pædagogia sive prædagogiani pueri, ut Marcellinus lib. XXVI. describit tunica auro distincta induti a calce in pubem, purpureis operti tegminibus pedum, quos & lib. XXX. refert in venatione disponi ad canes retinendos, Gallice, *paiges*. Castrenses ministri appellantur a Lampridio in Alexand. De iis Tertul. de corona militis: *Est etiam*, inquit, *alia militia regiarum familiarum, nam & castrenses appellantur*. Hi erant sub dispositione viri spectabilis castrensis sacri palatii, ut diximus tit. v. *sup.*

I. IMPP. HONORIUS ET THEODOSIUS AA. NARSI VIRO SPECTABILI, COMITI ET CASTRENSI, S. P. In officio spectabilitatis tuæ secun-

cundum formam divalium responsorum post completum tempus præfinitum, id est, biennium, prioribus discedentibus, insequentes ad locum pro merito laborum stipendiorumque succedant: nec ulla licentia tribuatur his, qui impletum deposuerunt officium, denuo ad eandem militiam vel sollicitudinem remeandi. DAT. VI. ID. FEBR. CP. THEODOSIO A. VII. ET QUI FUERIT NUNTIATUS.

Castrensis sacri palatii officium habuit, ut Marianus Scotus in notitia docet. In eo qui biennio militaverunt superiore gradu, eam deinde militiam deponunt, & sequentibus locum faciunt, nec rursus ad eandem militiam reverti possunt, ut & de palatinis constitutum est *l. 5. sup. de pal. sacr. larg.*

II. IIDEM AA. SCHOLASTICO V. S. COMITI, ET CASTRENSI S. P. Si quis primæ, vel secundæ, vel tertiæ formæ specialiter inter statutos gradum cœlitus valuerit impetrare: supernumerarius ultimus formæ tertiæ in matriculis habeatur. DAT. PRID. ID. JAN. CP. HONORIO XIII. ET THEODOSIO X. AA. COSS.

Ut inter largitionales *l. 7. sup. de palatin.* ita & inter castrensianos sive ministeriales certi sunt gradus primæ, secundæ, tertiæ formæ, & statuti alii, alii supernumerarii. Sed supernumerarii, qui primæ, aut secundæ, aut tertiæ formæ gradum beneficio principis obtinuerunt, ultimi in formam tertiam reiiciuntur, nec pleno principis beneficio fruuntur ex hac lege.

III. IMPP. LEO, ET ANTHEMIUS AA. JOANNI COMITI, ET MAGISTRO OFFICIORUM. Hi qui in schola vestis sacræ militant, vel matres eorum, vel uxores, criminalem vel civilem litem contra se movendam in nullo alio, nisi in sublimitatis tuæ suscipiant examine.

Ut ministeriani vestis sacræ jurisdictioni subjiciantur magistri officiorum. Nescio an ob id castrensiani a Suda magisteriani appellentur: ut ita legendum, μινιστεριανός, ὁ καστρίσιος; quod probo. Dicitur autem magister officiorum etiam Comes, in inscriptione hujus legis, ut *l. 3. inf. de cur. pub. & l. 10. C. Th. de curio.* & in inscriptione *l. 3. sup. de off. mag. off. & l. 1. tit. seq.* Sic etiam se vocat Ælius Amidenus medicus. Sic in Nerva quidam: ὁ πονηρόπωνος κατ' ἐκεῖνο καιροῦ ὀφφικίων κόμης.

IV. IMPP. LEO, ET ZENO AA. MARIANO COMITI ET MAGISTRO OFFICIORUM. Ante omnia nullius alterius judicis penitus minoris vel majoris sacro ministerio nostro deputatos, quorum officia sigillatim brevis subter annexus continet, nisi a tuæ duntaxat magnitudinis sententiis conveniri: ut in nullo penitus alterius judicis foro pulsantium, nisi in tuæ tantummodo amplitudinis examine, præbeant aliquando responsum. Sed ne in hoc ipso judicio enormibus molestentur dispendiis, vel ex nudis conveniantur facile judicis cujuscunque mandatis: ipsis quoque sportulis & fidejussionibus modum constituimus observandum, ante omnia decernentes, nequando sine scriptura vel interpellatione deposita, ac sententia prorogata tuæ magnitudinis, eademque non edita conveniri possint: conventos vero non alium fidejussorem, nisi actuarium, vel unum ex primatibus suæ scholæ executoribus
A pro responsione suæ personæ sine scripto præstare, sive per seipsum, sive per procuratorem datum in judicio responsuri sunt, & sive in causis civilibus appetantur, sive in criminalibus accusentur: nec ultra conventionis nomine sportularum, quam unum aureum executoribus usque ad finem litis præstent, quemcunque contigerit conveniri. Inducendorum sane nomine & cognitionum exercendarum, standæque personæ gratia ex simplici postulatione contra eos habita, sive ex appellatione subsecuta, vel alio quolibet modo in judicio deponatur: tribus tantummodo solidis usque ad terminum negotii eos, qui accepturi sunt, præcipimus semper esse contentos.
B In cognitionalibus vero gestis edendis duos tantummodo præstari solidos. Hæc autem privilegia non in eorum tantummodo, sed in matrum quoque & uxorum personis valere, & ad integrum permanere: filiis quoque & maritis easdem fidejussionis nomine, si necessitas interpellationis exegerit, tradi, nec alios vades exigi: ipsosque dum militant, & post emensam militiam cum his, qui ex tempore priori præstitæ sibi pragmaticæ sanctionis ejusdem militiæ stipendia implesse noscuntur, omnibus privilegiis perfrui (cunctis nihilominus capitulis sacris affatibus divæ recordationis Martiani, quos se meruisse asserunt, valituris: ex-
C cepto hoc, quod in diversis judiciis tunc respondere præcepti sunt) hac sanctione decernimus. Advocato quoque fisci, exceptoribus etiam, qui apud arbitros hoc utuntur officio, ab exordio incipiendo usque ad terminum finemque negotii tertiam duntaxat partem solidi præbituros: in hujusmodi autem arbitrorum gestis edendis non ultra præstare, quam dimidiam solidi partem, & cum per provincias constitutus fidejussore conventus caruerit, adjuratoriæ tantummodo cautioni committi, nec ullo tempore, nisi ex tuæ duntaxat magnitudinis sententia conveniri: exceptis tributariis, & munerum functionibus, & criminibus, quæ in locis inquiri,
D flagitari, & vindicari generalia legum præcepta constituunt: præsenti sanctione decernimus: viro clarissimo adjutore sublimitatis tuæ in speculis constituto, ne quid ex his, quæ statuimus, aliqua subreptione violetur.

Quod lex superior scholæ vestis, hæc dat omnibus ministerianis, ut sint sub jurisdictione magistri officiorum, exceptis criminalibus & tributariis causis: & ut non nisi ex scripto conveniantur, & conventi ut committantur fidei actuarii, vel unius ex prioribus ejusdem scholæ. Definit & modum sportularum. Cetera nolo persequi. Desideratur in fine legis notitia ministerianorum. Desiderari etiam Constitutionem Græ-
E cam quidam Codices adnotatum habent.

De Decanis.

TIT. XXVI.

I. IMPP. HONORIUS, ET THEODOSIUS AA. HELIONI COMITI, ET MAGISTRO OFFICIORUM. Quatuor qui ex corpore decanorum ad primum militiæ gradum pervenerint, biennii spatio primiceriatus gerant officium, neque ulterius cuiquam

quam liceat in hoc immorari: ut omni gratia & ambitione cessante, post duorum annorum curricula succedant prioribus subsequentes. Dat. prid. Non. Nov. cp. Theodosio A. vii. et Palladio v. c. Coss.

Decanos esse ex ministerianis *l. 2.* probat, & notitia, *l. vii. inf. de div. off.* Et Ambros. v. Epist. *Quod de palatio*, inquit, *decanos misissent & vela suspenderent.* Et Corippus in Justino: *Acciti proceres omnes, scholaque palatii. Turba decanorum, cursorum, in rebus agentium.* Cujus ministerii si aves scire, retro titulum de collegiatis quæras. Fuere in eo corpore primicerii quatuor biennales.

II. Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Nomo Magistro Officiorum. Nostræ pietatis famulationibus adhærentes decanos non oportet pro desiderio pulsantium ad alia protrahi judicia, sed viri illustris tantum magistri officiorum observare examen: hoc namque modo neque mansuetudinis nostræ obsequia decipiuntur, & agentibus adversus eos jure adhibetur responsum. Ad exemplum itaque devotissimorum scholarium, nulli licere memoratos ad aliud judicium trahere, & pulsatos fidei priorum scholæ permitti præcimus.

Decani pertinent ad jurisdictionem magistri officiorum, & conventi primiceriorum scholæ fidei committuntur.

De Mensoribus.

Tit. XXVII.

I. Impp. Honorius et Theodosius AA. Æmiliano Magistro Officiorum. Primicerius mensorum biennio expleto agentis in rebus ultimi militiam sortiatur. Dat. x. Kal. Aug. Ancyræ Stilichone et Anthemio Coss.

Mensores etiam sunt ex ministerianis *l. ult. inf. de div. off.* De mensuris incertus auctor adjunctus libris de finibus agrorum, mensores intelligens: *Ministeriales*, inquit, *Imperatorum putamus majores in accipiendo, minores in dando mensuras habuisse.* Iidem principi hospitia præparant, *l. 1. 2. 5. inf. de metatis.* Ex hoc corpore primicerius biennio completo inter agentes in rebus ultimo loco connumeratur.

De Privilegiis eorum qui in sacro palatio militarunt.

Tit. XXVIII.

I. Imp. Constantinus A. Palatinis bene meritis s. A Palatinis tam his qui obsequiis nostris inculpata officia præbuerunt, quam illis qui in scriniis nostris, id est, memoriæ, epistolarum, libellorumque versati sunt, procul universas calumnias, sive nominationes, jubemus esse submotas: idque beneficium ad filios eorum atque nepotes ipso ordine sanguinis pervenire, atque im- A munes eos a cunctis muneribus sordidis & personalibus permanere cum universis mobilibus & mancipiis urbanis, nec injurias eis ab aliquibus inferri: ita ut qui hoc contempserit, indiscreta dignitate pœnas debitas exigatur. Dat. iv. Kal. Nov. Triveris Volusiano et Anniano Coss.

His qui militarunt inter ministeriales & memoriales hæc constitutio excusationem dat a personalibus muneribus, & a patrimonialibus sordidis.

II. Idem A. ad Rufinum pp. De cubiculis nostris vacatione donatos, vel diversis obsequiis pa- B latinis, memoriales etiam, qui in scriniis memoriæ, epistolarum, libellorum, sacrarumque dispositionum referuntur, necnon & si qui in utroque officio palatinorum comitatensium singularumve urbium, & officio admissionum, & castrensis sacri palatii militant privilegia volumus habere, ut nec ipsi, nec filii, nec nepotes eorum ad honores vel munera municipalia devocentur. Quibus omnibus condonamus, ne exactorum, vel turmariorum, quos capitularios vocant, curam subeant, vel obsequium temonariorum, vel pentaprotiæ, aut etiam tyronis præstationem agnoscant: nam beneficiis nostris ita digni sunt, ut etiam censualibus, vel persona- C libus, vel corporalibus muneribus liberentur, & habeant castrense peculium, sive adhuc palatium observent, sive optata quiete donati sunt: quibus omnibus privilegiis conjungimus agentes in rebus, licet militaribus videantur esse subnixi. Dat. v. Kal. Mai Sirmio Constantino A. v. et Licinio Cæs. Coss.

Hæc vero constitutio privilegia dat eisdem atque etiam excubiculariis & admissionalibus & agentibus in rebus, & iis qui in utroque officio, id est, largitionum & privatarum, palatinorum, comitensium singularumve urbium militant: largitiones sive largitionales & privatiani, alii fuerunt Comitatenses, qui scili- D cet in aula versabantur, *l. 7. de pal. sac. larg.* (sic & Theodoritus vocavit lib. iv. c. xxii.) alii in urbibus singulis, qui omnes palatinorum matriculis attinentur, ut ait *l. 3. C. Th. eod. tit. l. 1. C. Th. de privil. app. mag. pot.* Privilegia hæc sunt, ne ipsi vel filii aut nepotes eorum ad honores et onera municipalia devocentur: ne tyronum exactionem sive præstationem agnoscant: quod unum idemque onus variis appellationibus hac lege significari ea comprobabunt: quæ diximus *l. 4. sup. de dignit.* maxime si ut scriptum in Cod. Theodosii in hac lege legatur *prototypiæ*, non *pentaprotiæ*, et quod turmarios vocat, a turmis tyronum, cogendis scilicet: et ut habeant castrense peculium: et ut ne personæ eorum aut servi professionibus censualibus inserantur: et ut vacationem habeant personalium munerum. Vacatio E patrimonialium non datur nisi sordidorum. Ait, *licet militaribus*. Codex Theodos. *licet meritis militaribus*, id est, licet palatinis annumerandi non videantur, sed tamen ad eos quoque palatinorum nomen pertinere ostendimus in *tit. de pal. sac. larg.*

III. Imppp. Gratianus, Valentinianus et Theodosius AAA. Eutropio pp. Ex aula nostra decedentes viri ab omnibus injunctis habeantur immunes, numerariorum factus vel rapaces quæstus tanquam experientes & idonei non patiantur. Dat. iii. Non. Febr. cp. Eucherio et Syagrio vv. cc. Coss.

Ne

Ne quid oneris numerarii præf. prætorio iis qui in palatio militarunt, injungant tanquam idoneis rerumque peritis, id eſt, hoc colore quod ad onera idonei ſint.

IV. Imppp. Valentinianus, Theodosius, et Arcadius aaa. Octaviano p. v. Omnes qui in palatio militando diverſis actibus paruerint, in tantum ejus dignitatis, cujus meruerint miſſionem, obtinere noverint inſignia: ut his omnibus præferantur in ordine atque conſeſſu, qui poſteriore tempore regendas provincias dignitateſque ſuſceperint palatinas. Si quis autem temeraria uſurpatione ſtatuta violare tentaverit, ſacrilegii pœnam ſuſtineat. Dat. Prid. Non. Jul. Med. Acc. iv. Kal. Sept. Honorio nb. p. et Evodio Coss.

Ut palatini ſoluti militia poſterioribus præferantur, qui vel rexerunt provincias vel dignitates ſuſceperint palatinas. Connumerantur ergo inter clariſſimos. Quod eſt in ſubſcriptione *Nobiliſſimo puero*, & occurrit in aliis frequenter, non erit alienum hoc loco admonere, eo ſignificari Cæſaris, id eſt, deſignati ſucceſſoris imperii dignitatem. Zonaras in Juſtino: *τὴν τοῦ νωβελλισίμου ἀξίαν τῷ Ἰουστινιανῷ ἐπιψηφιζόμενον.*

De Privilegiis ſcholarum.

Tit. XXIX.

Scholares erant ſub magiſtris officiorum, taxati in xi. ſcholis, *l. ult. ſup. de loc.* Marianus Scotus x. recenſet, quas retuli in *l. 1. ſup. de annon. civil.* Undecima fuit fabricenſium. Et ſunt quaſi ſupernumerarii milites, ut Suidas indicat in verbo *ὑπεράριθμος*. Alii ſunt milites ſub magiſtris militum, alii fœderati ſub phylarchis ſive optionibus. Separantur ſcholares, veluti agentes in rebus, a palatinis, *l. 2. ſup. tit. præced.* qui eſt de privilegiis palatinorum. Hic vero de privilegiis ſcholarium.

I. Impp. Theodosius, et Valentinianus aa. Phlegrethio comiti, et Magistro Officiorum. Viris ſpectabilibus Comitibus ſcholarum verberandi regradandive ſenatores, ac ducenarios licentiam denegamus: ea namque, quæ tali commotione digna ſunt, ad tuæ ſublimitatis volumus referri notitiam. Inſuper etiam domeſticos eorum, non ſenatores, vel ducenarios, centenarioſve fieri decernimus: pœna quinque librarum auri plectendo, quiſquis hanc divinam juſſionem exceſſerit: ſcrinio vero barbariorum, ſi tale quid vel attentari paſſum fuerit, vel attentatum contra leges non ſuggeſſerit, decem librarum auri condemnatione percellendo. Illud etiam obſervari non ſine ratione convenit, ne is cui domeſtici officium per militiæ gradum, vel quinquennii tempus interdici cenſuimus, familiaritate Comitis ſimulata rem prohibitam alio nomine valeat uſurpare. Dat. xvi. Kal. Apr. cp. Cyro v. c. Cos.

Hæc lex eſt de ſchola agentium in rebus, in qua ſuo titulo oſtendimus has eſſe dignitates, ſenatorum, ducenariorum, centenariorum. Eſſe & Comites ſive Tribunos ſcholarum, de quibus tit. xi. Id autem hac lege pro privilegio datur huic ſcholæ agentium in re-
A bus, ne in ſenatores, & ducenarios Comites ſcholarum verberationem aut regradationem habeant, ſed ſoli magiſtri officiorum. Quod repetitum eſt ex *l. 3. ſup. de off. mag. off.* Et ne domeſtici Comitum ſcholarum, ſenatores vel ducenarii vel centenarii fiant. Et ne cui domeſtici officium interdictum eſt, fraudem huic interdictioni faciat. Interdictum autem eſt ſenatoribus, ducenariis, centenariis, domeſticatus officium.

II. Impp. Leo et Zeno aa. Eusebio Magistro Officiorum. Hac lege decernimus, ut qui in ſingulis ſcholis militant, quique poſt emenſa ſtipendiorum curricula ad primiceriorum gradum perveniunt, & adorata noſtræ divinitatis purpura
B virorum clariſſimorum Comitum meruerint dignitatem: tam cingulo quam privilegiis omnibus ſibimet competentibus perfruantur: ac deinceps uſque ad finem vitæ foro tuæ celſitudinis tantummodo ſubjaceant, ne ex alterius cujuslibet ſententia civile ſubire litigium compellantur. In criminalibus ſane controverſiis, & in publicis tributis, & adverſus tales viros provincias moderantium congruam juriſdictionem volumus obſervari, ne ſub prætextu conceſſi privilegii, vel flagitiorum creſcat auctoritas, vel publica vacillet utilitas.

Hæc lex eſt de omnibus ſcholis, ut ſubjaceant juriſ-
C dictioni magiſtri officiorum, & in criminalibus & tributariis cauſis etiam provinciæ præſidi.

III. Imp. Zeno a. Loncino Magistro Officiorum. Quoties ſuper cauſa civili, vel etiam criminali, ex ſententia videlicet judicii tui culminis, ſcholares, vel eorum conjuges, ſive adhuc vivent mariti, ſive poſt mortem eorum in viduitate conſtitutæ ſunt, matreſve eorum in viduitate permanentes, aut liberi, qui non ſpecialiter alterius judicis juriſdictioni ſubjectam condicionem ſortiti ſunt, & ſervi ad eos pertinentes conveniuntur: minime eos eaſve extranei fidejuſſoris exa-
D ctione vexari, ſed pro conſuetudine vetuſtiſſima & jugiter obſervata numerarium ſuæ ſcholæ fidejuſſorem præbere jubemus. Hoc videlicet obſervando, ut in criminalibus cauſis quinque alios primates ex triginta viris a primicerio uſque ad triceſimum retro numerandis una cum numerario (volentes ſcilicet & non recuſantes) præbeant fidejuſſores, aut recuſantibus quinque (ſicut dictum eſt) viris extraneus in criminibus tantummodo publicis fidejuſſor una cum numerario præbeatur: ita ut executoribus non amplius ab his, quam unus ſolidus, ſive per ſe, ſive per procuratores reſpondere maluerint, præbeatur. In ſubeundis autem co-
E gnitionalibus certaminibus; quoties cauſa fuerit arbitro delegata, pro conteſtatione litis unum ſolidum, & pro definitione ab arbitro recitanda alterum unum, & nihil amplius dari decernimus. Quod ſi cauſa in judicio tui culminis ab ipſa conteſtatione litis, vel relatione judicis, aut appellatione interpoſita ventilatur: pro inducenda cognitione non amplius quam tres ſolidos, & chartarum, vel recitandorum in cognitionibus inſtrumentorum nomine, editionis quin etiam geſtorum, duos tantummodo ſolidos dabunt. Quoties ſane apud viros clariſſimos provinciarum moderatores,

ex delegatione scilicet sententiæ tuæ magnitudinis A contra viros fortissimos scholares, vel eorum conjuges, vel liberos, vel servos cognitio celebretur: non amplius quam dimidiam partem consuetorum sumptuum præberi decernimus: hoc etiam adjiciendo, ut qui acceptis commeatibus ad provincias profecti fuerint, usque ad quinque mensium spatium, intra quod ipsis erit remeandi licentia, nullam penitus actionem super civili videlicet negotio (exceptis criminibus & tributariis functionibus) sustineant. Ne tamen ibi quoque post quinque scilicet commeatus menses ex sententia judicii tuæ magnitudinis conventi, in exigendis fidejussoribus aliquod sentiant detrimentum: adjutoriæ B eos cautioni jubemus committi. Quoties autem ex verbis, & sine ulla scriptis prolata sententia iidem fortissimi scholares, vel eorum matres seu conjuges (ut dictum est) aut liberi, aut servi moneantur: nihil pro ipsa executione sportularum nomine penitus eos, vel eorum matres seu conjuges aut liberos (secundum superius datam distinctionem) vel servos præbere decernimus. Sed si talis sit negotii vilitas, ut etiam sine scriptis, consentientibus videlicet partibus, super ea possit cognosci: expectato sine scriptis (sicut dictum est) habendæ cognitionis eventu, si deteriorem calculum reportaverint, sportularum nomine unum tantum- C modo solidum executori præstabunt. Si vero causæ qualitas habendam in scriptis cognitionem flagitaverit: in hoc necesse est casu, interlocutione in scriptis proferenda, ea quæ superius de quantitate sportularum decidendarumque cognitionum disposita sunt, observari.

Hæc etiam lex pertinet ad omnes scholas, & est de fidejussoribus & sportulis dandis in litibus scholarium. Datur fidejussor numerarius scholæ sive actuarius, & in criminalibus causis quinque primates ex xxx. viris cum actuario. Actuarium vocat *Nov*, 117. quem hæc lex numerarium. De tempore commeatus quod ea cavetur, simile est *l.* 9. *sup. de prox. sac. scrin.* D

De Castrensi omnium palatinorum peculio.

Tit. XXX.

I. IMP. CONSTANTINUS A. AD SEVERUM P. V. Omnes palatinos, quos edicti nostri jam dudum certa privilegia superfundunt, si quam rem, dum in palatio nostro morantur, vel parsimonia propria quæsierint, vel donis nostris fuerint consecuti, ut castrense peculium habere præcipimus. Quid E enim tam ex castris est, quam quod nobis conscijs, ac prope sub conspectibus nostris adquiritur? sed nec alieni sunt a pulvere, & labore castrorum, qui signa nostra comitantur, qui præsto sunt semper actibus quos intentos eruditis studiis itinerum prolixitas & expeditionum difficultas exercet. Ideoque palatini nostri, qui privilegiis edicti uti potuere, peculia sua præcipua retineant, quæ dum in palatio nostro constituti sunt, aut labore (ut dictum est) proprio, aut donatione nostra quæsierint. PP. X. KAL. JUN. CONSTANTINO A. VI. ET CONSTANTIO CAESARE COSS.

L. 2. *sup. de privil. eor. qui in sac. pal. mil.* palatinis dat castrense peculium. Idem hac lege repetitur.

De Equestri dignitate.

Tit. XXXI.

I. IMPP. VALENTINIANUS ET VALENS AA. AD MAMERTINUM P. P. Equites Romanos secundum gradum post clarissimatus dignitatem obtinere jubemus. DAT. PRID. KAL. NOV. PHILIPPOPOLI DIVO JOVIANO ET VARRONIANO COSS.

In urbe primus ordo est senatorum, secundus equitum, *l. cum te, sup. de nupt.* De his *l.* 1. *C. Th. de iis qui ven. ætat. impetr.*

De Perfectissimatus dignitate.

Tit. XXXII.

I. IMP. CONSTANTINUS A. AD PATERNUM VALERIANUM. Codicillis perfectissimatus fruentur, qui impetraverunt, si abhorreant a condicione servili, vel fisco, aut curiæ obnoxii non sint, vel si pistores non fuerint, vel non in aliquo negotio constiterint, nec sibi honorem venali suffragio emerint, nec rem alicujus administraverint.

Hæc lex ostendit quales esse debent qui perfectissimi honorarium titulum a principe petunt. Perfectissimi dicuntur præses Arabiæ, *l.* 4. *C. Th. de pœnis*, & Dalmatiæ a Mariano, & magister census, *l.* 30. *sup. de episc. & cler.* & primicerii scriniorum, *l.* 7. *sup. de pal. sac. larg. l.* 7. *C. Th. de privil. eor. qui in sac. pal. mil.* & olim duces auctore Marcellino lib. XXI. Erat & Egregiatus quædam dignitas, *l.* 1. *C. Th. de murileg. l.* 1. *C. Th. de hon. cod.* Lactantius lib. V. cap. XV. *Nemo egregius nisi qui bonus & innocens fuerit: Nemo clarissimus nisi qui opera misericordiæ largiter fecerit: Nemo perfectissimus nisi qui omnes gradus virtutis impleverit.*

Qui militare possunt, vel non possunt, & de servis ad militiam vel dignitatem aspirantibus, & ut nemo vel duplici militia, vel dignitate & militia simul utatur.

Tit. XXXIII.

I. IMPP. SEVERUS ET ANTONINUS AA. ANTONIO suo Sal. Si militiæ nomen dare vultis, offerte vos his qui probandi jus habent: non autem ignoratis eos, qui litis causa militiam appetierunt, postulantibus adversariis solvi sacramento solere.

Militia solvitur qui litis causa nomen militiæ dedit salva existimatione, *l.* 4. §. *non omnis, & seq. ff. de re mil.* Sic edicto non juvatur qui litis causa cœpit Reip. causa abesse, *l.* 5. *ff. ex quib. caus. maj.*

II. IMPP. DIOCLETIANUS ET MAXIMIANUS AA. Valerio militi. Non tantum decurionum filiis, sed omnibus in fraudem civilium mu-

munerum nomina armatæ militiæ dantibus, fraudem prodesse displicuit.

Ne quis militet in fraudem civilium munerum.

III. Impp. Arcadius et Honorius AA. Pulcro Magistro Utriusque Militiae. Cura pervigili observare debebit sublimitas tua, ne coloni, vel saltuenses, aut ultro se offerentes ad militiam suscipiantur armatam, aut cogantur inviti.

Ne coloni aut saltuenses alieni militent.

IV. Imp. Leo A. Dioscoro. Omnes omnino curialis, vel cohortalis condicionis constituti, nullam armatam militiam in posterum arripiant.

Ne curiales aut cohortales militent.

V. Imp. Justinus A. Licinio Magistro Officiorum. Eis quidem, quibus indultum hactenus demonstratur, quo binis, aut ternis pluribusve mereantur cingulis, non conjunctis ex prisca consuetudine, sed abjectis, atque discrepantibus, detur electio, quem retinendum sibi potius censeant, quam deserendum cognoscant: ut in eo quod optaverint, firmiter maneant: eo quod dispexerint sine dubitatione repellantur. In posterum vero nemini prorsus facultas pateat eodem tempore plus, quam unius ordinis nomen affectare; interdicendis in commune cunctis (ut dictum est) binis pluribusve militiis, nec dignitatem conjungere cuilibet alii cingulo concedi; ut & qui supplicandum de re vetita nobis existimaverint, pœna decem librarum auri pro temeritate, quamvis infructuosa, plectantur; & qui susceperint jussionem augustam per subreptionem elicitam, quod nonnumquam contingit, decem librarum auri multa feriantur. Scriniis etiam necnon officiis, quorum hoc interest, si non restiterint, & hanc pragmaticam legem objecerint; decem librarum auri dispendio puniendis. Si quid autem contra hoc perpetretur; sciant omnes, quod extra concessum admissum est, aut actum fuerit, vel notis conscriptum publicis, simile habeatur ac si nec impetratum nec pronunciatum omnino, nec insertum esset ullis matriculis. Scituris etiam omnibus, qui merentes in ordinibus armatis, sive civilibus administrandas provincias, seu regendos quoslibet numeros, vel jam etiam sunt, seu de cetero fuerint jussione nostra sortiti, & ut servetur eis gradus augusta promeriti sanctione: parem indulgendam sibi licentiam, postquam deposuerint sollicitudinem, aut in priore cingulo protinus persistendi, nullo vindicando titulo dignitatis, quam sollicitudo media præstiterit: aut retinendi splendorem, quem adquisierint administrationis obtentu, verum priore cingulo desistendi. Monente tamen innata nobis clementia, liberum esse cunctis prospeximus, si militia, qua decedendum est, inter eas habeatur, quas volentibus licet distrahere, & in alios eam conferendi, & pretia consequendi,

A prout in eisdem agminibus consueverit hactenus. Excipiendis videlicet, nec deducendis in hanc perpetuo conservandam legem pragmaticam eis, qui binas militias simul compositas, & sociali nexas consortio fuerint adsecuti: ut viris dicatissimis scholaribus atque candidatis fieri moris est, necnon viris devotis laterculensibus & pragmaticariis, vel a secretis contingit, quos memorialium, aut etiam agentium in rebus adornat cingulus, & si qui simili stipendiorum conjunguntur copula.

Ne quis duplici militia, vel dignitate & militia simul utatur: & qui duas habet militias, ut eligat quam
B retinere velit, alteram deponat. Similiter qui dignitatem veluti provinciæ administrationem aut numerorum tribunatum & militiam, ut sola dignitate solave militia contentus sit. Et ut qui duas habet militias, unam retinere, alteram vendere possit, si ex eis sit quæ venditionis titulo in alium tranferri possunt: qualis est militia adjutorum quæstoris, ut diximus in *l. ult. sup. de prox. sacr. scrin.* & silentiariorum, ut diximus *l. ult. sup. de silentiariis*. Hæc igitur lex est non tantum de armata, sed & de civili militia. Ad extremum quoties duæ militiæ ex antiquo more unitæ & conjunctæ sunt, ut eis quidem simul uti liceat, veluti scholaribus & candidatis, & laterculensibus, & pragmaticariis, & a secretis, de quibus omnibus dictum est supra, qui & memoriales sunt vel agentes in re-
C bus: vide *l. ult.* Ut scholares, ita & candidatos pono inter milites, quos Vegetius candidatos duplares vel simplares. In passione Faustini, & Jobitæ: *Tradidit hunc Sapricio primicerio scholæ candidatorum*. Hieron. in Hilarione: *Candidatus Constantii Imperatoris*. Procopius l. 1. de bell. Got. ἦν δὲ οὗτος ἀνὴρ βασιλέως μὲν Ἰουστινιανοῦ δορυφόρος ἐπεὶ ἐς τοὺς κανδιδάτους καλουμένους τελῶν ἔτυχε.

VI. Imp. Justinianus A. Mennae P.P. Super servis, qui postea ad quandam militiam adspirare tentaverint, vel scientibus, vel ignorantibus dominis præcipimus, si quidem ignorantibus his eam meruerint, licere dominis adire com-
D petentem judicem, & suam ignorantiam eo quod contrarium minime probatur ostendere, eoque modo spoliatos eos militia in suum dominium trahere. Sin vero scientibus his servi militaverint; cadere quidem eos non tantum dominio eorum, sed etiam omni patronatus jure; illos vero ingenuos effectos, si quidem utiles ad militiam eis datam visi fuerint, in ea durare: sin vero minime idonei sint, ea privari. Super illis autem servis, qui jam militarunt, & adhuc in eadem militia perseverant, licentiam damus dominis intra triginta dierum spatium ab eo tempore connumerandum, quo præsens sanctio divulgata fuerit, vel nostram
E adire clementiam, vel competentes judices; & suam innocentiam commendare, eosque in suum dominium recipere: quo tempore transacto, simili modo tam dominio, quam omni patronatus jure cadere eos necesse est.

Servi qui militiæ nomen dederunt, domino ignoranti redduntur, *l. 2. inf. de tyron.* Scienti non redduntur, sed ingenui fiunt. Ignoranti revocandi jus perpetuo competit, ut ostendimus lib. de temporibus: quod in servo clerico aut monacho secus est. Sed & hoc Leo correxit: ubi erat vulgo scriptum, *ignorantiam*, reposui, *innocentiam*, ut ex vet. & Græcis qui vertunt, ἀθῳότητα.

VII. Idem A. Joanni pp. Si quis ſervum ſuum dignitatem habere, quemadmodum militiam, fuerit paſſus: ſpolietur & dominio ſervi, & jure quod pertinet ad patronos: cui enim ferendum eſt homines a noſtra manu donationes accipientes adhuc inter ſervos haberi, & forte cum ſuis dominis noſtram purpuram adorantes? In his itaque caſibus, in quibus non militia, ſed dignitas volentibus dominis ſervis adquiritur: eadem jura reſerventur, quæ antea poſita ſunt, ne videatur noſtra ſanctio aliquid habere imperfectum. Sciant autem domini ad exemplum præteritæ noſtræ conſtitutionis, quæ de hujuſmodi ſervis loquitur, quod niſi hoc intra triginta dies, ex quo eis hoc fuerit notum, manifeſtaverint, & competentem judicem adierint, & ſpoliare eos dignitatibus curaverint: dominium eorum & jus patronatus amittant, nobis deliberantibus, poſtquam dominio ſervi fuerint liberati, & inter ingenuos connumerati, ſi oporteat eos habere dignitatem, vel ea quaſi indignos ſpoliari.

Superior eſt de militia, hæc de dignitate: ut etiam per dignitatem ſervi domini patronique jure liberentur. Deſideratur alia Conſtitutio Juſtiniani de duabus militiis non habendis, cujus ſententiam proponam ex lib. 57. *βασιλικῶν*.

VIII. Ἡ διάταξις ἑλληνικὴ ὖσα βεβαιοῖ τὴν πρώτην διάταξιν τούτου τοῦ τιτ. τὴν λέγουσαν, μηδένα κατὰ τὸν αὐτὸν καιρὸν δύο στρατείας ἔχειν, προστιθεῖσα ὅτι ὐδεὶς ὀφείλει ὖτι στρατείας ἄλλας μεπιέναι, καὶ τοῖς τριβούνοις νοταρίοις ἐγκαταλέγεσθαι: ἀπαιτεῖ δὲ ὑπομνημάτων πραττομένων ἕκαστον καταπίθεσθαι τί μᾶλλον ἐπιλέγεται τῶν στρατιῶν, ἢ τῶν ἀξιωμάτων ὁρίζουσα χρόνον εἴσω τριῶν μηνῶν μετὰ τὸ γνῶναι ταύτην τὴν διάταξιν, ὥστε ἐντὸς τούτου προσιέναι τὸν βουλόμενον ἐν μὲν Κωνσταντινουπόλει τῷ κόμητι τῶν θείων ἰδικῶν, ἐν δὲ ταῖς ἐπαρχίαις τοῖς ἄρχουσι τῶν ἐπαρχιῶν, καὶ τὴν οἰκείαν φανεροῦν προαίρεσιν: εἰ δὲ συμβαίνει παραδραμεῖν τὸν χρόνον τοῦτον, κελεύει αὐτοὺς, εἰ μὲν στρατείας πολλὰς ἔχοιεν, μίαν καὶ μόνην ἔχειν: εἰ δὲ στρατείαν καὶ ἐπιστολὰς τριβούνων νοταρίων μένειν μόνον τριβούνοις: εἰ δὲ στρατείαν καὶ κόμητος ἀξίαν, τὴν μὲν στρατείαν ἀπολλύειν, τὴν δὲ ἀξίαν τοῦ κόμητος τοῦ ψηλοῦ βήματος ἔχειν, μηδενὸς πραγματικοῦ τύπου παρὰ τὰ διηγορευμένα μέλλοντος ἰσχύειν: ἐὰν δὲ τις στρατείαν ἔχων ἄρχων ἐπαρχίας γένηται, καὶ λάβῃ θεῖον τύπον περὶ τοῦ φυλαχθῆναι αὐτῷ τὸν ἴδιον τόπον, κελεύει ἡ διάταξις τοῦτον τύπον ἰσχύειν, ἵνα ὁ μὲν στρατείας φυλάττεται τόπος, μηκέτι δὲ κεχρῆσθαι καὶ τῷ ἐκ τῆς ἀρχῆς ὡς εἰκὸς προσγενομένῳ αὐτοῖς ἀξιώματι: εἰ δὲ τι τοιοῦτο ἐπιχειρίσωσιν ἑκάτερον τινὲς ποιεῖν, καὶ δύο τυχὸν στρατείας κεχρῆσθαι, ἑκατέρων ἐκπίπτουσιν: ὁρίζει δὲ πρόστιμον εἴκοσι λιτρῶν κατὰ τῶν παραβαινόντων, εἰ καὶ θεῖον τύπον ὡς εἰκὸς προσπορίζομένων, καὶ ταύτῃ τῇ θείᾳ διατάξει εναντιουμένων, ὁμοίως δὲ καὶ κατὰ τῶν ἀρχόντων τῶν τὸν τοιοῦτον θεῖον τύπον προσδεχομένων.

Hæc Conſtitutio Græca confirmat primam conſtitutionem hujus tit. qua cavetur ne quis eodem tempore duas militias habeat, adjiciens, ne quis aliam militiam habeat; & præterea tribunis notariis adnumeretur: & exigit ut apud acta quiſque deponat utrum malit dignitatem an militiam. Et in eam rem ſtatuit tempus trium menſium, intra quos ex quo præſens conſtitutio promulgata fuerit, adeat quiſque in urbe Comitem privatarum: in provinciis præſides, & ſuam voluntatem exponat. Quo tempore elapſo, præcipit Conſtitutio ut ſi plures habeat militias, unam tantum retineat; ſi militiam & epiſtolas tribunorum notariorum, tribunus tantum maneat; ſi militiam & Comitis dignitatem, militiam amittat, dignitatem Comitis primi ordinis retineat, nulla pragmatica forma ex contrario locum obtinente. Quod ſi quis militiam habens fiat præſes provinciæ, & ut ſibi gradus ſervetur a principe promeritus ſit, jubet conſtitutio tunc gradum ei militiæ ſervari, nec uti eum dignitate ex provinciæ adminiſtratione conquiſita. Quod ſi quidam utramque retinere ſtudeant, & forte duplici militia utantur, utramque amittunt. Definit & in eoſdem pœnam viginti librarum, etiamſi ſacram formam huic Conſtitutioni contrariam obtinuerint, atque etiam in præſides, qui eam ſuſceperint.

Negotiatores ne militent.

Tit. XXXIV.

I. Imp. Justinianus A. Mennae p.p. Eos qui vel in hac alma urbe, vel in provinciis cuidam ergaſterio præſunt, militare de cetero prohibemus: exceptis argenti diſtractoribus, qui in hac alma urbe negotiantur: hos enim utpote utiles omnibus contractibus armata quidem militia penitus abſtinere ſancimus: aliam vero quamcumque ſine metu præſentis ſanctionis poſſe ſibi adquirere. Si qui vero negotiatores, quos omni militia prohibuimus, jam militaverunt: eis licentiam damus negotiationem quidem relinquere, militiam vero retinere: ſcientibus, quod ſi poſtea negotiantes appareant, militia privabuntur. Quod & in argenti diſtractoribus hujus almæ urbis, ſi armatam militiam jam ſortiti ſunt, tenere volumus, ut relicta negotiatione liceat eis in eadem militia durare. Negotiantes etenim poſt hanc ſanctionem hujuſmodi militia privabuntur: illis qui ad armorum exſtructionem ſuam profeſſionem contulerint, minime prohibendis ad competentem ſuæ profeſſionis venire militiam, & hujuſmodi negotiationem nihilominus retinere.

Negotiatores nec civilem nec armatam militiam habere poſſunt, exceptis argentariis, qui civilem, ut edicto 9. & armorum negotiatoribus, qui fabricenſium militiam adipiſci poſſunt. Sidonius primo Epiſt. dum rerum omnium legem perverti ſignificat: *Vigilant*, inquit, *fures, dormiunt poteſtates, fœnerantur clerici, ſtudent pilæ ſenes, aleæ juvenes, armis eunuchi, negotiatores militant, milites negotiantur.* Beneficio tamen principis militare & negotiari licet, *l. 1. ſup. in quib. cau. mil. for. præſ.* in qua legendum, *mercandi & militandi*: quamvis eodem beneficio duplicem militiam vel dignitatem & militiam habere non licere ſupe-

superiore titulo demonstratum sit. Cetera in hac lege sunt apertissima. A

De re militari.

TIT. XXXV.

I. IMP. ANTONINUS A. ANNAE MILITI. Stipendia & donativa temporis, quo apud hostes fuisse te dicis, restitui tibi postliminio regresso restitutoque non jure desideras.

Dantur militibus stipendia sive annonæ, & donativa. Sudas, *δονατική διάδοσις, ἡ διδομένη παρὰ τοῦ βασιλέως τοῖς στρατεύμασι.* Et alio nomine augustatica apud Marcellinum Comitem in Chronico, & clavaria apud Cor. Tacitum lib. 19. a clavis caligaribus. His non expunguntur si capti sint ab hostibus, & redierint, *l. pen. ff. eod.* Sed si transfugerint ad hostes, licet militiæ restituti sint a principe, ejus temporis, quo apud hostes fuerunt, stipendia & donativa non recipiunt; *l. 5. inf.* & ita hæc *l. 1.* accipienda est, cum dicat, *restituto*. Postliminium de captivis dicitur proprie, sed eo verbo abutitur, ut & *l. 2. C. Th. de repud.* B

II. IDEM A. MILITIBUS COHORTIS PRIMAE. Viginti stipendia si implestis, sordida munera militiæ vobis non indicentur. C

Qui in cohorte prima viginti annis militarunt, non solvuntur militia quasi emeriti, sed a sordidis militiæ muneribus excusantur.

III. IDEM A. JULIANO. Milites ignominia missi cum infamia notentur, nullis honoribus, qui integræ dignitatis hominibus deferri solent, uti possunt: habeant autem morandi, ubi velint, potestatem præter quam in eis locis, in quibus specialiter arguentur.

Ignominia missi infames sunt & honorum incapaces. Liberum commeatum habent *præterquam in eis*, inquit, *locis quibus specialiter arguentur*. Sic veteres. Lego, *arcentur*. Et ita Græci, *χωρὶς τῶν ἰδικῶς ἀπηγορευμένων αὐτοῖς*. Arcentur autem legibus specialiter a castris, ab urbe, a sacro comitatu. D

IV. IMP. ALEXANDER A. ATTICO. Defunctorum in desertione bona confiscari divus Marcus & Antoninus pater meus constituit.

Hoc pugnare videtur cum eo quod scriptum est lib. 60. *βασιλικῶν* tit. 56. *λιποταξίας* crimen morte extingui, nisi sic accipiatur, si reversi defuncti sint.

V. IMP. GORDIANUS A. VALENTINO ET ALIIS MILITIBUS. Cum allegatis septem annos in desertione egisse maritum sororis vestræ, & indulgentia nostra esse restitutum: non recte desideratis ut id tempus, ac si in castris fuerit, habeatur. Proinde excepto eo tempore, quod ad desertores pertinet: restitutus ex indulgentia nostra residuo militare debebit. Ideoque nec stipendia temporis, quo in desertione fuerit, exigere poterit. E

De hac diximus satis in *l. 1.* Adde *l. 10. & penul. ff. eod.*

VI. IDEM A. BUTO MILITI. Semel causaria missis militibus, instauratio non solet concedi obtentu recuperatæ valetudinis melioris: quando non temere dimittantur, nisi quos constet medicis denuntiantibus, & judice competente diligenter examinante, vitium contraxisse.

Non solvuntur militia milites ob adversam veletudinem, nisi denuntiarint archiatri perpetuo eos vitio laborare. Quamobrem ex hac causa dimissi non temere restituuntur.

VII. IDEM A. DOMNO VETERANO. Frustra vereris, ne nota, quæ propter delictum militare intercessit, existimationem tuam jam veterani læsisse videatur: maxime cum nec ex eo delicto, quod in paganorum potest cadere personam notatos milites, post jussionem placuerit esse famosis.

Condemnatus miles ex militari vel paganico delicto, nec ex ea delicti causa dimissus, notatur nec tamen postea dimissus emeritis stipendiis pro infami habetur.

VIII. IMP. PHILIPPUS A. * Causaria missio nulla existimationis macula aspergitur.

Causaria missio non infamat, ignominiosa infamat, *l. 3. sup. l. οἱ πάλαι, ff. de exc. tut.*

IX. IMP. CONSTANTINUS AUGUSTUS. * Si quis barbaris scelerata factione facultatem deprædationis in Romanos dederit, vel si quis alio modo factam diviserit, vivus comburatur. DAT. IV. KAL. MAI. SEVERO ET RUFINO COSS.

Ut qui hostibus prædandi facultatem dederit, vel cum eis prædam diviserit, vivus exuratur.

X. IDEM A. TITIANO P. P. Quicunque militum ex nostra auctoritate familias suas ad se venire meruerint: non amplius, quam conjugia, liberos, servos etiam de peculio castrensi emptos, nec adscriptos censibus ad eosdem excellentia tua dirigi faciat. DAT. III. KAL. JUN. LIMENIO ET CATULINO COSS.

Cum militi princeps concedit, ut suam familiam ducat, familiæ appellatione continentur conjux, liberi, servi castrensis peculii, non adscriptitii.

XI. IMPPP. GRATIANUS VALENTINIANUS ET THEODOSIUS AAA. CYNEGIO P. P. Tribuni vel milites nullam evagandi per possessiones habeant facultatem, cum signis propriis in mansionibus solitis ac publicis maneant: aut si quis tam necessaria scita contempserit; de eo ac tribuno ejus ad nostram scientiam rectorum, ac defensorum relationibus protinus referatur, quatenus severissime in eos animadvertatur. DAT. III. ID. APR. CP. RICOMERE ET CLEARCHO COSS.

Ut tribuni & milites a signis & stationibus solitis non discedant: ut non aberrent per agros.

XII. IIDEM AAA. RICHOMERI COMITI ET MAGISTRO UTRIUSQUE MILITIAE. Cum supra virentes fluminum ripas omnis legionum multitu-

titudo consistit : id provida auctoritate decernimus, ut nullus omnino immundo fimo sordidatis fluentis commune poculum polluat, neve abluendo equorum sudores deproperans publicos oculos nudatus incestet, sed procul a cunctorum obtutibus in inferioribus partibus fluviorum hoc ipsum faciat. DAT. VI. KAL. JUN. VINCENTIAE TATIANO ET SYMMACHO COSS.

Ut infra tentoria equis natetur fluvius, quoties in littore consistit exercitus.

XIII. IMPP. ARCADIUS ET HONORIUS AA. ROMULIANO P. V. Nemo miles ex his, qui præsentes divino obsequio nostræ clementiæ deputati sunt, & qui in hac esse urbe præsente comitatu concessi sunt, quive de aliis numeris, vel legionibus sunt, vel sibi vacet, vel aliena obsequia sine nutu principali peragere audeat. Qui autem in hujusmodi facinore fuerint convicti; militia exuti pœnas consentaneas luere compellentur: hi vero, qui in privato obsequio militem retinere fuerint reperti, quinque librarum auri multæ nomine feriantur. Si vero quisquam missus a numero vel a tribuno ad comitatum serenitatis nostræ pervenerit (aliter enim eos hoc facere vetamus) illico se viris illustribus Comitibus, sub quorum regimine constituti sunt, offerre festinet, & causas profectionis exponat, ut & responsum cœleste mereatur, & citam remeandi accipiat facultatem. Si quos autem milites per provincias, relictis propriis numeris, passim vagari præsides earum cognorint: correptos faciant custodiri, donec de his clementiæ nostræ auribus intimetur, & quid fieri oporteat, decernamus. DAT. KAL. FEB. CP. HONORIO A. IV. ET EUTYCHIANO COSS.

Ne miles sibi vacet vel aliena obsequia peragat sine nutu principis. Ne veniat in comitatum sine auctoritate tribuni vel totius numeri. Missus a Tribuno, ut statim Comitibus & magistris militum suæ profectionis causas exponat. Ut vagi milites a præsidibus corripiantur. Male legebatur, *correctos*. Emendavi, *correptos*: pro quo Græci συναρπασθέντας. Male, *diurno*, pro, *divino*.

XIV. IIDEM AA. STILICHONI MAGISTRO MILITUM. Contra publicam utilitatem nolumus a numeris ad alios numeros milites nostros transferri. Sciant igitur Comites vel duces, quibus regendæ militiæ cura commissa est, non solum a comitatensibus ac palatinis numeris ad alios numeros milites transferri non licere, sed ne ipsis quidem, seu de comitatensibus legionibus, seu de castris riparensibus castrensianis, ceterisque, cuiquam eorum trasferendi militem copiam attributam, nisi hoc augusta majestas publicæ utilitatis gratia fieri jusserit: quia honoris augmentum non ambitione, sed labore ad unumquemque convenit devenire. Quod si qui contra fecerint: per singulos milites singulas auri libras a se noverint exigendas. DAT. XIV. KAL. APR. MEDIO. STILICHONE ET AURELIANO COSS.

De hac scripsimus I. Emend. cap. 25. & placet emendatio, nisi numeros pro vexillationibus accipias. Aliæ erant vexillationes Comitatenses, aliæ legiones Comitatenses.

XV. IMP. LEO A. ASPARI MAG. MILITUM. Milites qui a republica armantur & aluntur, solis debent utilitatibus publicis occupari, nec agrorum cultui, & custodiæ animalium, vel mercimoniorum quæstui, sed propriæ muniis insudare militiæ: nullum præterea ex militibus posthac prædictis obsequiis vacare magnitudo tua patiatur, sed frequentes in numero suo esse jubeat, ut armorum quotidiano exercitio ad bella se præparent. Quod si quis ex militaribus judicibus ullos militum, tam divinis quam regiis, vel privatis domibus, ac possessionibus, diversisque aliis obsequiis contra interdictum serenitatis nostræ crediderit deputandos: sciat se ab eo, qui contra vetitum fecerit, & ab eo qui ausus accipere militem fuerit, per singulos milites singulas libras auri protinus exigendas. DAT. PRID. NON. JUL. CP. LEONE A. COS.

Conjugenda est *l.* 31. *sup. de loc.* Aperta autem & vulgaris est sententia, & quantum memini a D. Paulo quodam loco relata, & vetustissima. Posthumium consularem damnatum Florus scribit, quod opera militum in agro suo usus esset. Ambros. I. Off. *Is qui Imperatori militat, a susceptionibus litium, actu negotiorum forensium, venditione mercium prohibetur humanis legibus*. Veget. lib. II. *Nec aliquibus milites instituti deputabantur obsequiis, nec privata iisdem negotia mandabantur: siquidem incongruum videbatur Imperatori militem, qui veste & annona publica pascebatur, utilitatibus vacare privatis*. Scripsimus aliquid hac de re *l. ult. sup. de fabricens.* Eodem pertinet *l.* 13. *sup. hoc tit. l.* 5. *sup. de agent. in reb. l.* 1. *sup. negot. ne mil.* Ait, *tam divinis quam regiis*. Regias videtur vocare veluti regis Gothorum aut Armeniorum.

XVI. IDEM A. DIOSCORO. Militares viros civiles curas arripere prohibemus: aut si aliquam hujusmodi sollicitudinem forte susceperint, & militia statim, & privilegiis omnibus denudari decernimus: formidantibus his motum nostræ serenitatis, qui temeritate saluberrimis statutis obviam ire tentaverint.

Ne etiam civilia negotia mandentur militibus.

XVII. IMP. ZENO A. MARCIANO MAGISTRO MILITUM. Neminem in ullo numero equitum, vel peditum, vel in quolibet limite, sine nostri numinis sacra probatoria in posterum sociari concedimus: consuetudine, quæ hactenus tenuit, antiquata, quæ magisteriæ potestati, vel ducibus probatorias militum facere, vel militibus adjungere licentiam tribuebat: ut hi tantum in numeris vel in limitibus militent, qui a nostra divinitate probatorias consequuntur. Viros autem eminentissimos pro tempore magistros militum, nec non & viros spectabiles duces, si supplere numeros pro his, qui fatalibus sortibus decrescent, necessarium esse putaverint: veritate discussa, per suggestionem suam nostræ mansuetudini declarare, qui & quanti, & in quo numero, vel limite debeant subrogari: ut ita demum prout nostræ sederit majestati, divina subnotatione subnixi, militiam sortiantur: officio, quod tuæ sublimitatis acti-

actibus obsecundat ; centum librarum auri dispendio feriendo , si ex aliqua parte , quæ statuit nostra serenitas , fuerint violata.

Militem fieri per probatoriam principis tantum, non per probatorias magistrorum militum vel ducum.

XVIII. Imp. Anastasius A. Joanni Magistro militum praesentalium. Tam collatores & provinciales , quam fortissimos milites , prout oportet , gubernari , minimeque læsionem aliquam seu dispendium perpeti properantes, esse necessarium prospeximus , dicatissimos milites, qui de diversis præsentalibus numeris per Orientis partes noscuntur consistere , virorum spectabilium ducum jussionibus obedire : ut quidquid emerserit , quod pro communi securitate curandum est, hoc protinus , utpote militari præsidio in proximis locis constituto , competens possit mereri remedium : ita videlicet ut etiam agentibus causas, tam criminaliter , quam civiliter , præfati milites jam non apud magnificam magisteriam per Orientem potestatem, vel ex sententiis seu præceptionibus ejus , sed per interlocutiones seu dispositiones tam excelsæ tuæ sedis , sub cujus jurisdictione consistunt, quam eorumdem ducum respondeant . Eo scilicet observando , ut Adresponsum , qui de officio tuæ sublimitatis huc usque ad prædictam magisteriam per Orientem potestatem moris erat destinari , viris spectabilibus ducibus inhæsurus mittatur , tam per se , quam per adjutores suos ejusdem judices observare , & jussiones eorum implere curaturus : licentia non deneganda , & Adresponsum , qui de officio alterius viri excelsi magistri militum præsentalium pro hac nostra dispositione destinatur , in locis in quibus apparitionis tuæ sublimitatis Adresponsum non contigerit reperiri, suam sollicitudinem pro emergentibus maxime causis peragere , cujus etiam illi , qui de altero officio mittendus est , præbemus facultatem : ut non tantum per adjutores suos Adresponsum , sed etiam invicem se adjuvando , nec publicis , nec privatis causis , vel executionibus abesse videantur : ad singulos etenim duces Adresponsum de apparitionibus vestris non perspeximus oportere destinari : ne per multitudinem eorum qualibet machinatione damna contra milites nostros augeri contingat. Ut autem omnifariam tam publicæ commoditati , quam fortissimis prospiciatur militibus : sportularum nihilominus exactionem merito censuimus moderandam , & jubemus nec ipsis Adresponsum , nec adjutoribus eorum pro criminalibus seu civilibus causis, etiamsi ex publicis causis descendere, vel ad publicam causam pertinere dicantur : licere aliquid plus, quam unum solidum a singulis , vel nolentibus , vel spontanea voluntate offerentibus suscipere militibus . Itaut si universitas numeri , seu principiorum monenda sit , duplicata quantitate tantummodo sportulas accipiant : in his etenim causis nec plures , quam duos primates , quorum nomina semel ac primum gestis intervenientibus fuerint publicata , patimur conveniri : syndico videlicet, prout consuetudo deposcit , legibusque cautum est, ordinando . Hoc quoque adjecto , ut pro omnibus quibuslibet expensis faciendis ingressus in ju-

A dicio duciano unum tantummodo solidum , nihilque amplius milites , vel syndici litigantes dependere compellantur : ut hujusmodi solatium ad commodum , Adresponsum , & ejus adjutorum , & exceptorum proficiat : nihil sibi usurpare , vel in suo nomine poscere : vel viris devotis principibus , qui ducianum observant judicium , vel ducianam apparitionem de præfatis litibus concedendis . Ita videlicet , ut super litis expensis in personis etiam eorum, quicunque milites pulsare maluerint, eadem forma servetur . Erit autem arbitrii atque æstimationis virorum spectabilium ducum pro qualitate negotiorum , vel quantitate , quæ devotissimis mi-
B litibus ab adversariis eorum ingeritur , vel suam audientiam interponere litigiis , vel eorum discussionem dicatissimis principiis , seu arbitris in locis degentibus committere . Quibus viris spectabilibus ducibus , & eos observantibus Adresponsum , seu adjutoribus eorum curæ sit , si quando ad eosdem duces milites accersiti fuerint , vel de locis , in quibus constituti sunt , moveri præcepti : ne quolibet modo curiales , seu collatores quibusdam afficiantur dispendiis : ita scilicet , ut pro militibus inspiciendis , quandocunque voluerint viri spectabiles duces etiam præsentales devotissimos milites adhibere , non immodicam multitudinem eorum
C tempore pacis convocare procurent. Sin vero etiam necessitate poscente milites ad alia perveniant loca : læsionibus contra curiales seu collatores nihilominus modis omnibus abstineant : & si tam in eundo , quam in redeundo , triginta tantum dies oportet eos proficisci : ipsi suas expensas sibi præbendas , collatoribus seu curialibus minime prægravandis , suscipere non cessent . Sin autem ulteriore tempore in aliis locis necesse sit eos commorari : expensas eis ulterioris (ut dictum est) temporis, ad quæ pervenerint loca , ministrari . Quoniam vero comperimus quosdam temerario atque iniquo proposito anteriore tempore certos memo-
D ratis militibus tam in judicio sublimitatis tuæ , quam apud excelsam magisteriam per Orientem potestatem in accusationem deduxisse , & eosdem eodem tempore ad diversa quoque protraxisse judicia , diversas quoque super iisdem personis , iisdemque causis , & negotiis prolatas fuisse sententias : ne postea nihilominus tantæ contra milites nostros insidiæ , tantaque confusio querelis , quas eis ingeri contigerit , generetur : nemini licere apud sedem magnitudinis tuæ accusatione contra militem seu milites præsentales deposita , conventioneque oblata eundem , vel eosdem criminaliter , vel civiliter per jussionem virorum spectabilium ducum inquietare , antequam negotium ex priore
E actione prioreque conventione finem legitimum sortiatur . Idemque versa vice observari , ut si quidem miles seu milites præsentales provisione viri spectabilis ducis incusati ac moniti fuerint : incusatori licentia denegetur agenti postulationem seu accusationem in judicio tuæ sublimitatis contra eundem militem , vel eosdem milites deponere . Nec si eundem vel eosdem , tam criminaliter , quam civiliter obnoxios esse firmaverit , facultatem eidem agenti superesse separatis intentionibus suis , pro criminalibus quidem tuæ celsitudinis judicium,

cium, pro civilibus autem viri ſpectabilis ducis ſublimitatem ſeu verſa vice occupare. Sin quis vero ad hujuſmodi tam audaciſſimum tamque æquitati contrarium conamen proſilierit: eum pro pecuniariis quidem negotiis jactura litis & damnorum, quæ vitio ejus contigerunt, ſolutione percelli: pro criminalibus autem quaſi calumniatorem convictum legum aculeos ſentire. Diſpoſitiones autem antelatas non ad imminuendam poteſtatem magiſteriæ per Orientem adminiſtrationis, ſed pro tuitione locorum ac ſecuritate publica noſcimur præſtitiſſe: cum non dubium ſit, ipſos etiam duces, quibus fortiſſimi præſentales milites parere præcepti ſunt, ſub eadem excelſa poteſtate eſſe conſtitutos.

Marianus docet duos fuiſſe magiſtros militum præſentalium ſive in præſenti, comitatu ſcilicet. Qua forma Marcellinus Comes præſentale magiſterium dixit, & Arcadius Chariſius, qui fuit in noviſſimis Juriſconſultis, magiſtratus in præſenti, *l. ob carmen*, §. 1. *ff. de teſt.* Et unum magiſtrum militum per Orientem: unde quæritur, milites ex diverſis præſentalibus numeri, per Orientem conſtituti cujus juriſdictioni ſubſint, magiſtrorum militum præſentalium, an magiſtri militum per Orientem. Et olim quidem ſuberant magiſtro militum per Orientem, ſed ſinguli magiſtri militum præſentalium certis quibuſdam quique locis ex ſuo officio, id eſt, ex apparitione ſua mittebant Adreſponſum, cujus interventu milites præſentales parebant magiſtro militum per Orientem. Adreſponſum, *ἀποκελσιαελον* Græci interpretantur, ut *Novel.* 25. *& edicto* 8. quod ſcilicet vice magiſtri militum præſentalium reſponſa dabat: qua ratione legati hodie a pleriſque dicuntur *ἀποκρισιαριοι*, & reſponſales. Et inde nomen ſcrinio auri ad reſponſum, *l. 7. ſup. de palat. ſac. larg.* Habeat Adreſponſum ſive Apocriſiarius adjutores & exceptores, ſed & ipſi Adreſponſum diverſis locis deſtinari mutua ſibi auxilia præſtabant. Hodie ex hac conſtitutione milites illi non magiſtri militum per Orientem, ſed magiſtri militum præſentalium & ducum ſuorum juriſdictioni parent, licet ipſi duces ſint ſub magiſtro militum per Orientem. Quamobrem non magiſtro militum per Orientem hodie, ſed ducibus magiſtri militum præſentalium Adreſponſum mittunt, per quos juſſiones exequuntur, & mutuas promiſcuaſve invicem operas præſtant. Definit poſtea hæc lex modum ſportularum in judicio duciano. Et ut totus numerus, ſi qua ſit cauſa quæ ad totum numerum pertineat, litiget per ſyndicum, & ſatis ſit conveniri duos numeri primates. Et ut dentur ſportulæ Adreſponſo, & adjutoribus ejus, non principibus officii duciani officiove duciano. Et ut duces per ſe cauſas militares diſceptent vel delegent arbitris aut principiis numerorum, in quibus ex priſca conſuetudine jus reddi ſolebat. Et ne vocati a ducibus milites ſumptibus curiales vel collatores gravent, niſi ſicubi ultra dies xxx. morari eos neceſſe ſit. Et ne eodem tempore eadem de re milites illi conveniantur apud Magiſtrum militum præſentalium & duces vel ne dividantur actiones.

De Caſtrenſi peculio militum & præfectianorum.

TIT. XXXVI.

DE peculio præfectianorum eſt *l. ult.* Ita vero hunc tit. jamdudum emendavi lib. 2. Inſtitutionum *tit. de mil. teſt.*

I. IMP. ALEXANDER A. PRISCIANO. Si in poteſtate tua filius tuus fuit eo tempore, quo quædam nomine ejus emiſti: ea tua eſſe non dubitatur. Peculio autem caſtrenſi cedunt res mobiles, quæ eunti in militiam a patre, vel a matre, aliiſve propinquis, vel amicis donatæ ſunt. Item quæ in caſtris per occaſionem militiæ quæruntur: in quibus ſunt etiam hereditates eorum, qui non alias noti eſſe potuerunt; niſi per militiæ occaſionem, etiamſi res immobiles in his erunt. Matris autem hereditas, quamvis in militia delata ſit, ad peculium caſtrenſe non pertinet. In caſtrenſi vero peculio prædium donatum non eſſe conſtat: quamvis empta ex caſtrenſi peculio prædia ejus conditionis efficiantur.

Hereditas matris non eſt in caſtrenſi peculio. Hereditas commilitonis eſt in caſtrenſi peculio, quia occaſione militiæ acquiritur. Res mobilis donata proficiſcenti ad militiam, eſt in caſtrenſi peculio, non res immobilis. Res a patre empta nomine filiifa. militis, non eſt in caſtrenſi peculio. Empta prædia ex caſtrenſi peculio, caſtrenſia ſunt. Huc pertinet *l. ſi filius, ſup. fam. erc.* quæ ejuſdem eſt Imperatoris. Et in quibuſdam Codicibus hæc quoque ad eundem Antonium ſcripta eſt, ſed Gallicus Codex habet, *Priſciano*.

II. IDEM A. FELICI. Filiusfamilias alienationem nullius rei ſine voluntate patris habet, niſi caſtrenſe peculium habeat.

Filiusfamilias non poteſt agere, vel alienare ſine voluntate patris niſi habeat caſtrenſe peculium, in quo habetur pro patrefamilias, *l. ult. §. filius, ſup. de bon. quæ lib. adq.*

III. IDEM A. FELICIANO MILITI. Errat qui tibi perſuaſit, quod nexu patriæ poteſtatis jure ſacramenti ſolutus es: manent enim nihilominus milites in poteſtate parentum, ſed peculium caſtrenſe proprium habent, nec in eo ullum jus patris eſt.

Militia non ſolvit patriam poteſtatem, ſed caſtrenſe peculium filii proprium eſt pleno jure.

IV. IMP. GORDIANUS A. GALLO MILITI. Cum allegas te a fratre tuo eodemque commilitone in iiſdem caſtris inſtitutum heredem: ſucceſſionem ejus potius in caſtrenſi peculio tuo, quam patri tuo, cujus in poteſtate es, per te quæſitam videri rationis eſt: etenim peregrinationis labor ſociatus commilitiæ ejus, & obeundorum munerum conſortium affectioni fraternæ nonnihil addidiſſe, quinimo vice mutua cariores invicem ſibi reddidiſſe, credendum eſt.

Hereditas fratris commilitonis, qua commilitonis, non qua fratris æſtimatur. Et ideo patri per filium non acquiritur, *l. pen. in princ. ff. eod.*

V. IMPP. DIOCLETIANUS ET MAXIMIANUS AA. ET CC. PHILOSTRATO. Intelligis filio, qui militavit defuncto, peculium ejus penes patrem remanſiſſe, non hereditatem patri quæſitam.

Peculium caſtrenſe mortuo filiofamilias patri acquiritur, non jure hereditario, ſed jure peculii. Rationem expoſui in tit. Inſtitutionum, per quas perſ. nob. adquir.

adquir. Et ideo licet furiosus sit pater, id jure pristino retinebit, quod tamen jure hereditario nancisci non posset.

VI. Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Zoilo p. p. Jus castrensis peculii tam scriniarios, quam exceptores, ceterosque qui in officio tui culminis merendi licentiam habere noscuntur, ac si in legione prima adjutrice nostra militent, inviolatum habere præcipimus.

Ut scriniarii, exceptores, et ceteri præfectiani habeant castrense peculium. Conjungenda est cum *l. ult. inf. de app. præf. prat.*

De Erogatione militaris annonæ.

TIT. XXXVII.

I. Imp. Constantinus A. et Julianus Cæs. Helpidio p. p. Repetita consuetudo monstravit expeditionis tempore buccellatum ac panem, vinum quoque atque acetum, sed & lardum, carnem vervecinam etiam, milites nostros ita solere percipere: in duobus diebus buccellatum, in tertio die panem: uno die vinum, alio die acetum: C uno die lardum, biduo carnem vervecinam. Dat. xvi. Kal. Jun. Hierapoli Constantino x. et Juliano Cæs. iii. Coss.

Ut expeditionis tempore biduo milites percipiant buccellatum, quæ expeditionalis annona dicitur, et a Græcis *δίπυρος καὶ ξηρὸς ἄρτος*, et *παξημάδιον*, quam tamen vocem Latinam esse Sudas scribit: ea utitur Leo de re militari, et deducitur ab inventore Paxamo coco. Hieron. adversus Jovin. *Elaboratas Aptii & Paxami*. Tertio die, ut percipiant panem, uno vinum, altero poscam, uno laridum, biduo carnem vervecinam. Laridum militarem esse cibum Naziazenus in Athanasio: *ὁσίων κρεῶν ὑποδοχέα, οἷς τὸ στρατιωτικὸν τρέφεται*.

II. Imp. Jovinus A. Secundo p. p. Vicesimo non amplius lapide milites sibi jubemus paleas convectare. Dat. v. Kal. Oct. Ædesa Joviano, et Varroniano Coss.

In 20. quæque millia passuum capitum sive paleas militibus a provincialibus præstari.

III. Impp. Valentinianus et Valens AA. ad Victorem Mag. Militum. Cœnaticorum nomine milites, & super his stantes nihil penitus a provincialibus accipere audeant. Sciant enim milites, quod oportet eos commoda sua, quæ in annonarum perceptione adipiscuntur, accipientes, extrinsecus detrimentis provinciales non afficere. Dat. v. Kal. Jan. Bonamansione, divo Joviano et Varroniano Coss.

Ne provinciales militibus conferant cœnatica, quod quasi pro cœna novum nomen expilandarum provinciarum causa excogitarant.

IV. Iidem AA. ad Auxonium p. p. Sicut fieri per omnes limites salubri prospectione præcipi-A mus, species annonarias vicinioribus limitibus a provincialibus ordinabis ad castra conferri: sed in veteranis castris constituti milites duas alimoniarum partes ibidem de conditis sumant, nec amplius quam tertiam partem ipsi vehere cogantur. Dat. v. Nonas Mai. Marcianopoli Valentiniano n. p. et Victore Coss.

Proximi possessores sustinent onus conferendæ militibus limitaneis annonæ, *l. 6. sup. de ann. & trib.* Sed milites constituti in veteranis castris (*C. Th. vitoneris*, Græci *βετερανοῖς*. Propria castrorum quorundam appellatio videtur esse) duas annonarum partes de conditis sumunt, tertiam sibi convehunt. Condita specie-B rum erant in limitibus. Capitolinus in Gordianis: *Nulla erat civitas limitanea potior, quæ totius anni in aceto, frumento, & larido, atque hordeo, & palei condita non haberet.*

V. Imppp. Valentinianus, Valens et Gratianus AAA. ad Probum p. p. Actuarii, nisi expleto triginta dierum spatio pittacia authentica confestim tradiderint, species, quas ex fiscalibus conditis dissimulaverint excludere, vel numero cujus ratiocinia pertractant, supersederit erogare: de propriis facultatibus vel militibus ipsis, vel fiscalibus horreis adigantur inferre. Dat. vi. Id. Apr. Sirmio Valentiniano et Va-C lente AA. Coss.

Pittacia sunt rationes &. commentarii annonarum militarium. Eodem significantur etiam epistolæ, album, notoria. Susceptores annonarum et capitum eas proferunt ex conditis, et erogant militibus vel actuariis secundum pittacia authentica, quæ ab actuariis susceperint, *l. 11. & 13. C. Th. eod. tit.* Ea pittacia si actuarii celaverint nec tradiderint expleto xxx. dierum spatio, atque ita fraudaverint milites annonis, de suo damnum sarcire coguntur. Actuarii numeri totius rationes tractant, et a Græcis appellantur *ὑπομνηματοφύλακες*.

D VI. Iidem AA. ad Modestum p. p. Fortissimi ac devotissimi milites annonas & capita singulis diebus, aut certe competenti tempore, id est, prius quam annus elabatur, de horreis consequantur: aut si perceptionem suam, ac si debitam studio voluerint protelare: id quod competenti tempore minime perceperint, fisci nostri commodis vindicetur. Dat. Prid. Non. Apr. Antiochiæ Gratiano A. iv. et Merobaude v. c. Coss.

Ut milites ex conditis annonas in dies singulos percipiant, vel intra annum: et qui in mora fuerint accipiendi, ut eas amittant.

E VII. Imppp. Valentinianus, Theodosius et Arcadius AAA. Rufino p. p. Nulli militarium pro his annonis, quæ in provinciis delegantur, repudiata ad tempus specierum copia, & inopiæ occasione captata pretia liceat postulare: ita ut si quis propter anni abundantiam suscipere oblata neglexerit, ac postea impositis pro necessitate rerum pretiis repudiata taxaverit, neque id, quod contra hanc legem experit, sinatur exigere: neque id quod accipere dissimulaverit, consequatur. Dat. iii. Kal. Aug. co. Theodosio

DOSIO A. III. ET ABUNDANTIO V. CÆS. COSS.

Ne milites pro annonis exigant pretia, vel si secus fecerint, ut tam annonas amittant quam pretia, puta si cum esset annus in vilitate oblatas species repudiarint, quoad alius annus esset in summa caritate, ac tum pretia ejus anni pro speciebus debitis exegerint: qua ex fraude merito lex censet eos utrumque amittere. Idem non fiet in privatorum debitis: nam vel annonæ præstabuntur, vel pretium quanti fuere quo die solvi debuerunt, non quanti postea fuerint nata caritate, *l. vinum, ff. de reb. cred.*

VIII. IMPP. ARCADIUS, ET HONORIUS AA. HILARIO P. P. Provincialium commodis nos convenit subvenire. Ad omnium itaque numerorum, sive vexillationum, aut etiam scholarum tribunos, vel viros illustres comites sublimitas tua faciat pervenire: uti meminerint fœnum militibus justis capitibus præstandum, juxta legem Divi Valentiniani, nec tamen ad oppidum deferendum. DAT. XVI. KAL. JUL. ARCADIO IV. ET HONORIO III. AA. COSS.

Capita sunt fœnum aut paleæ, ut diximus *l. 9. sup. de ju. fis.* Ea militibus non deferuntur a provincialibus, sed præstantur secundum modum quendam a Valentiniano definitum.

IX. IIDEM AA. EIDEM. Excellentia tua erogationis per susceptores factæ modum quantitate brevium conferri perficiat; ita ut quo die numeris datum sit diligentius exploretur: ac si quid amplius actuarios, vel optiones accepisse constiterit, quam brevium datorum scriniis nostris veritas continet memorati in duplum reddere compellantur: susceptoribus ea summa imputanda, quam semel flagitantibus eisdem erogasse monstraverint: nam ad illustres quoque viros magistros utriusque militiæ sacri apices cucurrerunt, quibus provida sanctione decrevimus, ut breves ante indictionis principium, summa fide ac veritate confecti, ad nostra scrinia dirigantur, secundum quos a susceptoribus erogatio celebretur. DAT. VIII. KAL. APR. CP. HONORIO A. IIII. ET EUTYCHIANO V. C. COSS.

Ut erogationis faciendæ pittacia sive breves conficiantur, & ante indictionis principium ad sacra scrinia mittantur. Si quid amplius actuarii vel optiones a susceptoribus acceperint, de eo ut teneantur in duplum; susceptoribus culpæ nihil detur. De optionibus diximus satis, *l. 7. sup. de exact. trib.* Huic annonarum divisioni aderant actuarii, optiones, et suscribendarii: scripta vero fuit hæc lex ad præfect. prætorio, ut Acc. notavit, & Græci.

X. IIDEM AA. EUTYCHIANO P. P. Jubemus per omnes provincias cunctis numeris ac militibus a Novembri mense de novello vino annonam dari, quoniam veteris dispendiosa videtur erogatio. DAT. X. KAL. JUN. HONORIO A. IV. ET EUTYCHIANO V. C. COSS.

Ut a Novembri mense militibus detur novum vinum, quod veteris divisio carior sit.

XI. IIDEM AA. PROVINCIALIBUS PROV. PRO-
A CONSULARIS. Opinatoribus, id est, exactoribus militaris annonæ nullum sit cum provinciali commercium: ita ut a judicibus, vel officio provinciali omnis summa debiti postuletur, intra anni spatium conferenda. DAT. PRID. APR. MED. VINCENTIO ET FRAVITTO COSS.

Opinatores non exigunt, sed imminent judicibus. Scripsi de hac re satis in *l. 7. sup. de exact. trib.* Provincia proconsularis in inscriptione accipitur pro Africa, *l. ult. C. Theod. de tyr. l. 13. C. Th. de ind. deb.*

XII. IIDEM AA. ET THEODOSIUS A. ANTHEMIO P. P. Septem dierum, per quos resistentes tri-
B buni emolumenti gratia solemniter stellaturæ nomine consequuntur species, non aliter adærentur, nisi ut in foro rerum venalium distrahuntur. DAT. V. ID. APR. CP. ARCADIO A. VI. ET PROBO V. C. COSS.

Valde ad hanc legem pertinet Lampridii & Spartiani locus, quem Alciatus adfert. Nam ex eis liquet tribunos a militibus stellaturas accepisse: quod etsi improbarint Alexander et Niger, hæc lex non improbat. Consistebant stellaturæ in annonis dierum septem aut earum pretio. Rem igitur tenemus: ratio nominis stellaturæ ignota est. Rem quoque ipsam clare demonstrat in Cod. Theodosii hæc Honorii & Theodo-
C sii Constitutio ad eundem Anthemium: *Si quas sub gratia donationis a militibus auferunt, quam merentur, annonas, duces seu tribuni juxta nummaria defixa pretia sine ulla dubitatione percipiant.* Munera variis nominibus prætexuntur, alii sportulas vocant, alii eulogias, alii stellaturas, forsitan a mittendo. Resistentes autem in hac lege, id est, in præsenti constituti tribuni.

XIII. IMPP. HONORIUS, ET THEODOSIUS AA. ANTHEMIO P. P. Lege repetita censemus, ut si quis interclusam specierum exactionem refricare tentaverit, vel adærationes statutas ausus fuerit immutare, tam vir spectabilis dux centum libra-
D rum auri, quam ejus etiam officium pari condemnationis summa quatiatur, adjecta sacrilegii pœna, quæ divalium scitorum violatores palam insequitur. DAT. X. KAL. APR. CP. HONORIO VIII. ET THEODOSIO III. AA. COSS.

Adæratio est taxatio pretii, Græci ἀπαργυρισμὸν vocant, ut *Nov. 43. & 130.* quoties pro annonis militibus pecunia datur, quæ ærariæ dicuntur annonæ *l. 14. & 15. inf.* ut æraria ratio Ciceroni. Id vero jure fit: nec obstat *l. 7. sup.* si recte intelligatur. Semel autem pro annonis constituta adæratione, non jam annonæ ipsæ, sed pretia duntaxat præstari debent. Scio pertinuisse hanc legem ad Palæstinas, & ideo duci Palæstinæ, & officio ejus pœnam indicit si semel statutam
E adærationem immutarint.

XIV. IIDEM AA. CONSTANTIO MAGISTRO MILITUM. His scholaribus, quibus laborum intuitu regendos numeros dedimus, de æerariis annonis singulos solidos per opinatores; caballationis quoque rationem pro administrato tempore debitam, quando militibus erogatur, sine mora præberi oportet: vel si quis eorum antequam accipiat, in fata concesserit: quod ex utraque causa ei debebatur, heredibus ejus restitui. DAT. XIII. KAL. DEC. CONSTANTIO ET CONSTANTE VV. CC. COSS.

Ut

Ut scholares facti militum tribuni solitas consequantur annonas & capitationes, & debitas transferant in heredes.

XV. Iidem AA. Asclepiodoto P. P. Annonas omnes, quæ universis officiis atque sacri palatii ministeriis & sacris scriniis, ceterisque cunctarum adminiculis dignitatum adsolent delegari, quasque hi, qui ad earum exactionem mittuntur, pro cupiditate & libidine sua graviter ex provincialium visceribus eruebant: ad similitudinem militum, quibus ærariæ præbentur annonæ, adærari præcipimus: ut omnibus supra designatis emolumenta debita in pretiis dispositio tui culminis pro publica utilitate taxatis præcipiat erogari. Dat. xvi. Kal. Mar. cp. Asclepiodoto et Mariniano Coss.

Hæc lex exemplo militum præcepit ministerianis militantibus in sacris scriniis: & universis officiis dignitatum, quæ adminicula vocat, ut *Nov. Valent. de ind. rel.* annonas adærari, id est, *ἀπαργυρίζεσθαι*. Eodem verbo usus est Ammianus Marcellinus lib. xxxi. *In adærantibus reliquorum debitis non molestus*. Sic veteres libri. Constantinus 2. Epit. tit. 7. *ἀπαργυρίζεσθαι λειτουργίαν πυτέων ἀντὶ τῆς λειτουργίας καὶ τοῦ ἐργάζεσθαι αὐτὴν, διδόντα χρήματα.*

XVI. Imp. Anastasius A. Longino Magistro Equitum ac peditum. Jubemus per hanc divinam dispositionem eos, quibus ex officio tuæ sublimitatis militarium meritorum, seu cujuslibet præstationis committitur erogatio, in primis jurare pro justitiæ ratione injunctam sibi sollicitudinem peracturos, & secundum præsentem saluberrimæ nostræ dispositionis observationem solatium (sicut dictum est) publicum erogator manu sua sine ullo dolo & fraude singulis militibus enumeret, quatenus unusquisque miles accepto per suam manum solatio, ipse cum actuario de negotiatione actuariis permissa secundum rationem agat justitiæ. Hoc videlicet observando, ut pro singulis solidis actuario sive statim, sive unum duosve, seu amplius annos restitutum fuerit debitum, minus quidem uno tremisse pro temporis scilicet brevitate pacisci liceat: amplius autem quam unum tremissem nullus actuarius pro quoquo tempore seu annorum spatio pacisci penitus permittatur: nec ulla possit actuarius machinatione pro temporis prolixitate unius quantitatem tremissis excedere. Si qua tamen inter actuarium & militem super pactione vel negotiatione tempore erogationis emerserit dubitatio: jubemus eidem militi dandas pecunias ab erogatione principis dari, & secundum hactenus observatam consuetudinem easdem pecunias vel ab erogatore, vel ab actuario retineri, quatenus causa apud devotissima principia propositis sacrosanctis scripturis inter actuarium & militem tractetur: ut ex omni parte miles nullum damnum sub quacunque occasione, præterquam id quod eum ex justa & permissa actuariis negotiatione deberi constiterit, patiatur. Super his vero quos datis forte commeatibus abesse contigerit, hæc volumus observari: ut pecuniæ, quæ erogandæ sunt, usque ad triginta milites, quos tantummodo datis commea-

A tibus dimitti sacra constitutio continet, apud devotissima principia sequestrentur, illorum scilicet tantummodo militum, quorum intra triginta commeatales viros constitutorum actuarius tempore erogationis pittacia, utpote habita super pactione, protulerit: quatenus cum iidem redierint milites, causa apud devotissima principia secundum præfatum modum tractata, utriusque partis indemnitati similiter consulatur: non danda pro tempore tribuno licentia, triginta viris amplius sub commeatus occasione dimittere. Sin vero saluberrimam constitutionem offerendo amplius, quam triginta viros datis commeatibus tribunus dimittere ausus fuerit:
B pecunias quidem, quæ post præfatorum triginta virorum numerum per commeatus dimissis militibus erogandæ fuerant, publicæ rationi erogator non dubitet reportandas. Sciat vero tribunus præter jam constitutas super hujusmodi facinore interminationes, sese de propriis facultatibus singulis militibus, quibus ultra numerum triginta virorum sub nomine commeatuum eos dimittendo causa non consequendi publica solatia dederit, quidquid ob iniquam dimissionem amiserint, soluturum: nec prius idem tribunus ab eodem discedat numero, nisi omnes hujusmodi milites, id est, quos post permissam triginta virorum quantitatem commeatus nomine di-
C miserit, indemnes in hac parte atque illæsos reddiderit. Hoc etiam adjiciendo, ut sub gestorum testificatione tam decem ex devotissimis principiis, primates eorum videlicet, quam unusquisque caput scholæ juratus deponat sub præsentia sua rem (sicut superius depositum est) fuisse subsecutam, & sub obtutibus suis unumquemque militem solatium suum manu sua ab erogatoris dextera suscepisse: & hujus gesta, relatione a viro clarissimo tribuno, vel devotissimis principiis intra tres menses, ex quo profectus fuerit, numerandos, mittenda ad nostram referat pietatem. Hoc videlicet ante omnia curando, ut pro tempore erogator, postquam datæ fuerint ex
D publico pecuniæ, intra duos vel tres menses seu quattuor, pro qualitate scilicet spatiorum, commissam sibi sollicitudinem erogationis non dubitet faciendam, vel si ulterius apud se pecunias publicas differendo erogationem ausus fuerit retinere: sciat se modis omnibus damnum, quod ex negotiatione miles sustinuerit, ex propriis facultatibus militibus soluturum. Scientibus his, qui præfatæ dispositionis observantiam, sive in differenda ultra sigillatim definitum temporis spatium erogatione, sive in qualibet alia parte, fuerint egressi, non solum sese militiæ cinguli amissionem, verum etiam facultatem quoque suarum publicationem pro tanto subituros
E flagitio: & insuper erogationum quoque sollicitudinem ab officio tuæ celsitudinis, si imperatoria fuerit violata dispositio, ad alios transferendam. Si vero idem officium, simul atque hujusmodi fuerit a quolibet facinus perpetratum, ad notitiam nostræ mansuetudinis, vel certe ad scientiam illustrissimæ magisteriæ referre curaverit potestatis, ut ejusdem apparitionis periculo tale flagitium principales minime possit aures latere: quatenus ex omni parte eodem delicto revelato, quicunque saluberrimas nostræ pietatis ordinationes ausus fuerit violare, in-

terminatas minime possit pœnas evadere: ita ut singulis militibus, qui non observato in eorum persona tenore rectæ dispositionis læsi fuerint, liceat sacratissimum nostrum per unum forte vel etiam binos milites pro omnibus verba facturos petere comitatum, & porrectis precibus, quod contra nostram dispositionem passi sunt, approbare: eoque facto statutis violator imperatoriæ dispositionis suppliciis percellatur. Illud præterea omnibus modis observari decernimus, ut erogator omnes pecunias, quæ mortuis militibus usque ad diem mortis eorum debitæ fuerant, secundum jam datam divalem dispositionem uxoribus vel liberis eorum non dubitet ministrandas.

Lex ostendit susceptorem & erogatorem militaris annonæ sive æris, esse ex officio magistri militum, & de manu sua in manum militibus stipendia persolvere: ac si quid ante actuarius qui numeri rationes tractat, militibus dederit pro mutuo, id est, pecuniam vel species, id tempore erogationis recipit, & ex pacto in singulos solidos tremissem, id est, solidi tertiam partem (Tremisses a Severo formatos Lampridius scribit) non amplius, & non in annos, sed in tempus omne dilatæ promutui solutionis. De pactione habita inter militem & actuarium si sit quæstio, ab erogatore pecunias deponi apud principia, ibique rem judicari, & non, inquit, secundum hactenus observatam consuetudinem easdem pecunias vel ab erogatore vel ab actuario retineri. Negate lego ut Græci, καὶ μὴ κατὰ τὴν μέχρι νῦν συνήθειαν, &c. Fit etiam ab erogatore depositio apud principia, quoties milites per commeatum absunt. Non possunt abesse plures quam triginta, id est, commeatum pluribus dare tribunus non potest, vel si dederit, qui supra hunc numerum fuerint, stipendiis erogandis expunguntur, indemnitas eis tamen ex tribuni facultatibus præstatur. Additur ut erogationis factæ gesta conficiantur testato x. principiorum primatibus, & capite scholarum, si scholaribus facta sit erogatio, deponente de manu in manum erogationem factam. Marcellinus xxv. *Milites adventare, quos capita scholarum ordo castrensis vocat.* Et ex mora erogatoris damnum quod militi contigerit ob pactionem sive contractum habitum cum actuario, ut erogator agnoscat. Et ut mortuo milite debitum stipendium erogator uxori vel liberis persolvat, ut *l. 14. sup.* Cur non totius anni, ut alias fieri ostendimus, *l. 4. sup. de dom. & prot.* an quia militibus stipendia in annos non constituuntur, sed ut quisque militiæ onus subjerit? Paulo ante finem ubi erat scriptum *commeatum*, emendavi, *comitatum*, ex Græcis & ex Latinis manuscriptis.

XVII. Idem A. Arcadio P. P. Cum sæpe contigit propter quasdam maximas & inexcusabiles rationes quibusdam ad custodiam, vel aliam hujusmodi causam milites deputari, vel etiam jam deputatos esse, & non convenit hoc modo publicum aliquod damnum seu dispendium sustinere: jubemus, si qui fortissimi milites ex quocunque numero curiis, vel quibusdam corporibus, vel sacrosanctis ecclesiis, vel aliis personis pro custodia (ut dictum est) vel tali alia causa a nostro numine deputati sunt vel fuerint: ne per eorum translationes circa annonarum vel capitum eis præbendorum erogationem publicis rationibus quædam læsio ingeratur: eadem de proprio personam, seu etiam personas, cui vel quibus deputati sunt vel fuerint,

A hoc modis omnibus agnoscere: hoc tantummodo de publico pro iisdem annonis & capitu præbendo & imputando, quod in locis, ex quibus præfati milites perveniunt seu pervenerint, imputabatur: vel si antelatam præstationem supradictæ personæ recusaverint, eosdem milites non recedere de suis locis, vel eos qui recesserint, sine quadam mora ad ea redire. Hoc omnifariam custodiendo, ut nemo devotissimorum militum, cuicunque personæ seu corpori sine speciali nostræ serenitatis jussione scriptis proferenda deputetur: officio tuæ celsitudinis, si hanc nostræ mansuetudinis formam, quoties super militibus quibusdam deputandis aliquid statutum B fuerit, gestis insinuare, & quid eos, quibus dati sunt, prout nobis placuit, agnoscere oportet, itidem publicare minime curaverit: tam dispendium quodcunque publicum hac ex causa sustinuerit, ei de proprio resarcire, quam triginta librarum auri multam propter desidiam suam, imo magis conniventiam dependere cogendo: rectoribus nihilominus provinciarum, & apparitoribus eorum, si statuta nostra violaverint, seu violari concesserint, ejusdem condemnationis solutione percellendis.

Scopus constitutionis hic est, ut ne cui milites tuitionis vel alia causa deputentur sine principis jussu, & C ut de publico non præstentur eis nisi annonæ & capita, quæ præstari solebant antequam cuiquam deputarentur: amplius si quo opus est, ut id illi quibus deputantur agnoscant, id est, fiscus. Desiderantur duæ Constitutiones, quarum sententiam subjiciam ex libris βασιλικῶν.

XVIII. Ἡ διάταξις κελεύει πρότερον ἐπὶ χώρας παρακρατεῖσθαι τὰ εἰς στρατιώτας δαπανώμενα, καὶ τηνικαῦτα τὰς λοιπὰς αἰτίας τοῦ δημοσίου προβαίνειν: οὐδὲ γὰρ χρὴ μόνας τὰς ἐκπομπὰς κατεπείγεσθαι δὲ ῥαθυμεῖσθαι τὰ στρατιωτικὰ δαπανήματα: τοὺς δὲ ἄρχοντας, καὶ τὰς πόλεις, καὶ πάντα τὸν ἕτερον δημοσιεύοντα, εἴπη D παραβαθῇ τῶν θεσπισθέντων, καὶ τὰ χρήματα παρέχειν οἴκοθεν τοῖς στρατιώταις, καὶ πρόστιμον ἑκατὸν λιτρῶν χρυσίου θεσπίζομεν.

Constitutio jubet ut in regionibus retineantur inprimis ea quæ militibus eroganda sunt, atque ita procedant reliquæ causæ fisci. Nec enim oportet solas transmissiones urgere, & erogationes militares negligere. Et si hanc constitutionem præsides violarint, aut municipia, vel quilibet alius tractator publicorum, ut de suo militibus pecunias exsolvant, & hoc amplius mulctam centum librarum auri.

E XIX. Ἡ διάταξις κελεύει ἵνα ἐὰν στρατιῶται ὑφεστῶτες μὴ ὦσιν ἐν ταῖς οἰκείαις ἀγγαρείαις, ἀλλ᾽ ἢ εἰς βοήθειαν ἠφορίσθησαν προσώποις τισὶν, ἢ κατὰ ἄφεσιν ἀπελύθησαν μὴ λαμβάνειν τὰς ἀννόνας αὐτῶν τὸν ὑπομνηματοφύλακα ἐν εἴδει διὰ τὸ μὴ φθείρεσθαι, ἀλλ᾽ ἐν χρυσῷ διατιμωμένου τοῦ εἴδους κατὰ τὴν ὄρκον παρεχομένου παρά τε τῶν τριβούνων, καὶ τῶν βικαρίων, καὶ τῶν δομεστικῶν, καὶ ὑπομνηματοφυλάκων, καὶ ὀπτιόνων, οὐδὲν ἧττον καὶ μετὰ τὸν ὅρκον λογοθετουμένων, καὶ εἴτε ἀνευρεθείησαν ψευσάμενοι ἐν διπλῷ καταβαλλόντων: εἰ δὲ καὶ στρατιώτης ἐξαργυρίσαι βουληθείη

τὰς

A τὰς παρεχομένας αὐτῷ ἀννόνας, λήψεται τὰ χρήματα κατὰ τὴν τράπεζαν: εἰ δὲ τὸ εἶδος λαμβάνει λήψεται τὸ ἐν τῇ χώρᾳ χορηγούμενον κατὰ δοκιμασίαν τοῦ θεοφιλεστάτου τῶν τόπων ἐπισκόπου, καὶ τοῦ λαμπροτάτου ἐκδίκου τῆς πόλεως: εἰ δὲ καὶ ὁ ὑπομνηματοφύλαξ ἀγοράσῃ παρὰ στρατιώτου τὰς ἀννόνας αὐτοῦ, καὶ αὐτὸς λαμβάνει αὐτὰς παρὰ τοῦ συντελεστοῦ ὡς ἐκχωρηθείσας αὐτῷ, πάλιν κατὰ τὴν τράπεζαν λαμβάνειν αὐτὸν εἰ μὴ παρὰ τὸ εἶδος βούλεται ὁ συντελεστὴς προσαγαγεῖν: εἰ δὲ καὶ οἱ συντελεσταὶ βουληθεῖεν ἑκουσίως πωλῆσαι τινὰ τοῖς στρατιώταις, οὐ κωλύομεν τοῦτο γίνεσθαι, εἰ καὶ μέλλουσιν ἐκ τούτου κερδαίνειν ἥττονα ποσότητα εἰδῶν παρέχοντες αὐτοῖς παρὰ τὴν δημοσίαν τράπεζαν: μὴ ἐξέστω δὲ τοῖς πολίταις B ἐκ τούτου βλάπτειν τὸν συντελεστὴν ἵνα ἐὰν αὐτοὶ κακῶς συμφωνήσωσιν ἀναγκάζωσι τὸν συντελεστὴν καθὼς συνεφώνησε παρασχεῖν τὰ εἴδη: εὑροῦσα δὲ ἡ διάταξις ὅτι καί τινες τῶν χαρτουλαρίων τῶν γενναιοτάτων ἀριθμῶν, ἤτοι φοιδεράτων συνωνοῦνται ἑαυτοῖς σῖτον, ἵνα τὸ μὲν δημόσιον δίδωσιν αὐτοῖς κατὰ τὴν τράπεζαν τὰ τοῦ σίτου τιμήματα, αὐτοὶ δὲ ὡς προηγορακότες εἴδη κερδαίνοιεν, κελεύει ἡ διάταξις μηδένα συντελεστὴν ἄκοντα ἀπαιτεῖσθαι παρέχειν αὐτοῖς συνωνήν: εἰ δὲ ἑκουσίως πωλῆσαι ζητήσῃ τις αὐτοῖς μὴ ὑπερβαίνειν αὐτοῖς τὰ τιμήματα τῆς τραπέζης εἰ τὴν ποσότητα τὴν μέλλουσαν λόγῳ ἀννόνων τοῖς στρατιώταις χορηγεῖσθαι: εἰ γὰρ ἔξωθεν ἑτέραν ποσότητα βουλητῇ C ἀγοράσαι, τότε κεκώλυται, πραγματεύσασθαι, ὡς καὶ πᾶς στρατιώτης. Ταῦτα δὲ πάντα δείκνυσι μέλλουσα γίνεσθαι ἀναψηλάφησις ἀναγκάζουσα πάντα ἄνθρωπον τὸν ὁτεδήποτε ψευσάμενον σφετερισάμενον διπλάσιον καταθεῖναι ἵνα τὸ μὲν ἁπλοῦν λάβῃ ὁ ἐκδικηθεὶς, τὸ δὲ ἕτερον ἁπλοῦν τὸ δημόσιον: παντες δὲ οἱ στρατιῶται προσπαραμενοντες προσώποις τισὶν ἐν ἐξαργυρισμῷ λαμβανέτωσαν τὰς ἰδίας ἀννόνας κατὰ τὸν ἐξαργυρισμὸν τῆς τραπέζης: ὁμοίως δὲ καὶ τοὺς κεφαλιώνας, καὶ μὴ ζητείτωσαν τὰ εἴδη, εἰ μὴ ἑκὼν ὁ συντελεστὴς ταῦτα καταβάλοι, τοῦ παραβαίνοντι τίποτε τῶν προειρημένων τολμῶντος μέγιστον κίνδυνον ὑφορωμένου, D εἴτε τριβοῦνος, εἴτε βικάριος ἐστὶν, εἴτε δομέστικος, εἴτε ὑπομνηματοφύλαξ, εἴτε ὀπτίων, εἴτε πρῶτος ἀριθμοῦ, εἴτε ταξεώτης τοῦ στρατηλάτου, ἐὰν συμβῇ τι ποτε παρὰ τὸ ἀληθὲς γενέσθαι, καὶ μὴ παραχρῆμα δηλωθῇ, καὶ ἀνασταλῇ: ἡ γὰρ ἀναψηλάφησις πάντα τὰ παρὰ τὴν Διάταξιν γινομένα ἀπελέγξει.

Conſtitutio jubet ſi milites propriis angariis minime dant operam perſonis quibuſdam auxilii gratia deputari, vel per commeatum dimiſſi, ut actuarius eorum ſtipendia in ſpeciebus non accipiat, ne corrumpantur, ſed in auro, facta ſpecierum æſtimatione ſecundum rationem menſæ, & jurejurando E præſtito a tribuтis & vicariis, & domeſticis, & actuariis, & optionibus, a quibus etiamſi jusjurandum dederint, ratio poſtea nihilominus, & ſi qua in re pejeraſſe inventi fuerint, duplum exigetur. Sed & ſi milites adærari ſibi velint annonas, eandem in pretio rationem menſæ ſervari: ſi ſpecies dari, ut eas accipiant quas regio parit arbitrio religioſiſſimi Epiſcopi & clariſſimi defenſoris civitatis. Rurſus ſi actuarius a milite emerit annonas ejus, & eas accipiat a collatore quaſi ſibi conceſſas, rationem menſæ ſervari, niſi malit collator A ſpecies ipſas inferre. At ſi velint ſua ſponte collatores vendere quædam militibus, id non prohibemus, etiamſi ex eo lucrum facturi ſint minorem ſpecierum quantitatem præbentes, quam exigat ratio menſæ publicæ. Ne tamen eapropter liceat civibus lædere collatorem, puta ſi curia ſive civitas cum milite perperam conventionem inierit præbendarum ſpecierum, ne cogatur collator ſecundum eam conventionem ſpecies inferre. Quia vero plerique ex chartulariis fortiſſimorum numerorum vel fœderatorum coemunt ſibi frumentum pretia a fiſco accipientes juxta nundinationem, quæ menſa continetur, ſibi autem quaſi B jam ante comparatas ſpecies retinentes, ideo jubet conſtitutio ne quis collator invitus eorum coemptioni parere cogatur. Sed ſi quis ſua ſponte eis vendere velit, ne excedant illi pretia menſæ in quantitate ea, quæ annonarum nomine militibus præbenda eſt. Nam etiam extrinſecus quantitatem ſpecierum eo pretio emere prohibentur ſicut milites. Quæ omnia demonſtrabit futura retractatio, qua quantum apparuerit ſibi quemque vindicaſſe, in tantum damnabitur in duplum, ita ut ſimplum fiſcus habeat, ſimplum actor. Omnibus quoque militibus perſonis quibuſdam deputatis ſecundum rationem menſæ adærentur annonæ & ca- C pita, nec petantur ſpecies niſi a volente: eo qui quid ante dictorum temerare auſus fuerit maximum periculum ſubituro, ſive tribunus ſit, ſive vicarius, aut domeſticus, aut actuarius, aut optio, aut numeri princeps, aut officialis magiſtri militum, ſi quid horum contigerit non bona fide tractari, & id confeſtim minime denuntiaverit. Retractatio enim quicquid adverſus conſtitutionem acciderit coarguet & indicabit.

De excoctione & tranſlatione militarium annonarum.

D

Tit. XXXVIII.

I. IMpp. Arcadius et Honorius AA. Stilichoni Comiti et Magistro utriusque militiae. Opinatores quibus ſpecies in diverſis provinciis delegantur, contra omnem conſuetudinem nullis conſiſtentibus familiis excoctionem panis efflagitant. Illuſtris igitur auctoritas tua novam uſurpationem congrua auctoritate repellat: ut cum opinatores in provinciis delegantur, vetus conſuetudo ſervetur. Dat. Id. Septembr. Mediol. Theodoro v. c. E Cos.

Opinatores exigunt annonam militarem vel imminent judicibus, *l. xi. ſup. tit. prox.* Excoctionem panis non exigunt ubi nullæ familiæ conſiſtunt.

II. Iidem AA. et Theodosius A. Adriano p. p. In excoctione buccellati, quod devotiſſimis militibus convenit præparari, in tranſlatione etiam annonæ nullius excipiatur perſona: videlicet, ut ne noſtra quidem domus habeatur ab his immunis. Et ſi quiſpiam (quod non opinamur) im-

implere, quæ sunt præcepta neglexerit: in procuratorem ejus severissime vindicetur: ita ut si hujusmodi contumaciæ dominum conscium esse constiterit, quadruplum id quod pro ejus capitatione poscitur, posthabita dilatione solvatur. DAT. IX. KAL. APR. ROMAE, HONORIO A. VI. ET ARISTENETO COSS.

Ut nullius familia excusetur ab excoctione panis militaris vel translatione annonæ: In procuratorem graviter animadverti: Dominum contumaciæ procuratoris conscium in quadruplum damnari.

De Militari veste.

TIT. XXXIX.

I. IMPP. VALENTINIANUS ET VALENS AA. AUXONIO P. P. Omnem canonem vestium ex Kalendis Septembris, usque ad Kalendas Aprilis nostris largitionibus tradi præcipimus: proposita pœna rectori provinciæ, vel ejus officio condemnationis, quæ tuæ justitiæ videbitur. DAT. XIV. KALEN. DEC. MARCIONOPOLI VALENTINIANO ET VALENTE COSS.

Docet quo tempore canonem vestium militarium inferri oporteat. De earum susceptore est *l. 14. sup. de suscept.*

II. IMPPP. VALENS, GRATIANUS ET VALENTINIANUS AAA. MODESTO P. P. Provinciæ Thraciarum per viginti juga seu capita conferant vestem. Scythia & Mysia in triginta jugis, seu capitibus interim annua solutione dependant. Per Ægyptum & Orientis partes in triginta terrenis jugis, per Asianam vero & Ponticam diœcesim, ad eundem numerum in capitibus, seu jugis annuæ vestis collatio dependatur: ita ut per Orientem provinciæ in titulo auri comparatitii, quod per jugationem redditur, compensationis gratia perfruantur exceptis Osroena & Isauria: nam eas demum constat aurum comparatitium minime redhibere. DAT. V. ID. AUGUST. HIERAPOLI, GRATIANO A. IV. ET MEROBAUDE V. C. COSS.

Scripta est ad præfectum prætorio Orientis, sub cujus dispositione sunt diœceses quinque, quas recenset, Oriens, Ægyptus, Asiana, Pontica, Thracia, *l. 1. sup. ut nemo ad suum pat. l. 10. inf. de mun. act.* In Thracia in XX. quæque juga & capita vestes militares conferuntur, excepta Scythia & Mysia, quæ in XXX. In Oriente id est proprium, ut vestium adærationem ejus diœceseos provinciæ præstent in auro, excepta Osroena & Isauria, quod comparatitium dicitur, quia ideo confertur ut vestes militibus emantur, sicut Vegetius scribit, si tributa deficiant prorogato auro comparanda esse omnia.

III. IMPP. ARCADIUS ET HONORIUS AA. MARCIANO COM. S. L. Fortissimis militibus nostris per Illyricum non binos tremisses pro singulis chlamydibus, sed singulos solidos dari præcipimus. DAT. XVI. KAL. FEBR. CP. ARCADIO IV. ET HONORIO AA. COSS.

Ut in Illyrico, quod duas habuit diœceses, Macedoniam & Daciam, militibus singulæ chlamydes a provincialibus conferendæ singulis solidis adærentur, non binis tremissibus.

IV. IMPP. HONORIUS ET THEODOSIUS AA. ASCLEPIODOTO P. P. Militaris adæratio vestis a collatoribus exigatur, sacratissimis videlicet largitionibus inferenda: ita ut quinque ejus partes fortissimis militibus erogentur in pretio, sexta vero precio a gyneciariis clementiæ nostræ absque ulla ipsorum, vel publica incommoditate pro eadem contestatione suscepta, junioribus gregariisque militibus in ipsa, quam maxime eos desiderare constiterit, specie præbeatur. DAT. VII. ID. MART. ASCLEPIODOTO ET MADINIANO COSS.

Adæratio vestis largitionibus sacris infertur, ut *l. 1. sup.* ita quinque ejus partes militibus erogentur in nummis, sexta in vestibus a gyneciariis præstetur junioribus gregariisque, id est, tyronibus: & addunt Græci rationem, τοῖς γὰρ οὐδὲ πιστεύεσθαι ἀργύρια. Sic in loco Hieronymi a me citato ad *tit. de agent. in reb.* Tyro & gregarius miles pro eodem dicitur: & juniores sæpe in C. Th. qui & caligati. Vel si Cedrino scilicet credimus, juniores sunt a Junio Balbo patre Gordiani III. instituti scholares.

De Metatis & epidemeticis.

TIT. XL.

METATA sunt hospitia, quæ supervenientibus militibus, vel aliis personis provinciales præbent. Epidemetica sunt pretia quibus se redimunt onere hospitum suscipiendorum, quæ abrogantur *Nov. 129. & 134. & l. ult. hoc tit.*

I. IMPPP. VALENTINIANUS, THEODOSIUS ET ARCADIUS AAA. THEODORO MAGISTRO OFFICIORUM. Si quis mensorum nostrorum manum, qua deputatas singulis quibusque domus enotant, & postibus hospitaturi nomen adscribunt, delere non dubitaverit: ad instar falsi reus ex hac auctoritate teneatur. DAT. VI. KAL. NOV. CP. DN. THEODOSIO A. III. ET ABUNDANTIO V. C. COSS.

Metatores vulgo dicuntur qui præparandi & enotandi hospitii gratia procurrunt. Optatus Afer libr. 3. *Cum ante venturos milites metatore, ut fieri solet, mitterentur.* Sudas: Μετάτωρ ὁ προαποστελλόμενος ἄγγελος πρὸς τὰ ἄρχοντας: hac *lege & seq. & l. 5.* ut emendavimus mensores appellantur, & horum manu, qui delet, tenetur pœna legis Corneliæ de falsis. Metatores pro hospitibus, *l. 9. hoc tit.*

II. IMPP. ARCADIUS ET HONORIUS AA. OSIO MAGISTRO OFFICIORUM. In qualibet vel nos ipsi urbe fuerimus, vel hi, qui nobis militant, commorentur: omni tam mensorum, quam etiam hospitum iniquitate submota, duas dominus propriæ domus, tertia hospiti deputata, eatenus intrepidus ac securus possideat portio-

tiones; ut in tres domo divisa partes, primam eligendi dominus habeat facultatem; secundam hospes, quam voluerit, exequatur: tertia domino relinquenda: plenum enim æquitate atque justitia est, ut qui aut successione fruitur, aut empto vel extructione gaudet, electam præcipue judicio suam partem teneat & relictam. Ergasteria vero, quæ mercimoniis deputantur, ad prædictam divisionis injuriam non vocentur: sed quieta sint & libera, & ab omni hospitum injuria defensata, solis dominis conductoribusque deserviant. Sane si stabulum (ut adsolet) militari viro in tertia domus parte defuerit: id ex ergasteriis, nisi id dominus qualibet occasione providerit, pro animalium numero, vel domus qualitate deputabitur. Illustribus sane viris non tertiam partem domus, sed dimidiam hospitalitatis gratia deputari decernimus; ea dumtaxat conditione servata, ut alter ex his quilibet quive maluerit divisionem arbitraria æquitate faciat, alter eligendi habeat optionem, & firmissimum perpetuo quod jussimus perseveret: ita ut xxx. libras auri, qui illustri sunt præditi dignitate, fisco nostro se illaturos esse cognoscant: ceteri vero militia sciant se esse privandos, si generale præceptum amplius usurpando, quam jussimus, repræhensibili temeritate violaverint. Dat. viii. Id. Feb. c. p. Honorio iv. et Eutychiano Coss.

Ut militibus petentibus metata, tertia tantum domus pars deputetur salvis officinis, nisi si stabulo tertia pars careat: illustribus viris dimidia.

III. Iidem aa. Vincentio p. p. Cunctos judices scire volumus a prætoriis ordinariorum judicum, his præsentibus, abstinendum. Dat. xvi. Kal. Feb. Mediol. Stilichone et Aureliano vv. cc. Coss.

Prætoria præsidum ab onere metatorum excusantur, si præsentes sint & alii superveniant.

IV. Iidem aa. Æmiliano Magistro Officiorum. Fabricensium domibus ubique constitutis omnem molestiam hospitum præcipimus amoveri: quo & Antiochiensibus, & ceterarum civitatum fabricis similis domorum excusatio præbeatur, absente scilicet sacro comitatu. Dat. xi. Kal. Feb. cp. Stilichone et Aureliano Coss.

Codex Theodosianus ostendit hanc legem pertinuisse ad fabricas Orientis, quæ erant Antiochiæ, Damasci, Ædessæ, Irenopoli, quarum omnium civitatum fabricensibus excusatio datur ab onere metatorum; sive recipiendi hospitis, absente sacro comitatu. Et ideo recte Græci adjiciunt hoc loco: *τὸ δὲ ἑτέρας πόλεως λέγεται περὶ δαμασκοῦ καὶ εἰρηνουπόλεως*.

V. Impp. Honorius, et Theodosius aa. Joanni p. p. Devotum possessorem ab omni inquietudine liberamus. Primo omnium igitur ad nullum prædium publicum vel privatum domus nostræ, vel cujuscunque juris nullus mensor accedat, si a quoquam fuerit destinatus: licentiam enim domino, actori, ipsique plebi serenitas nostra commisit, ut eum qui præparandi gratia ad possessionem venerit, expellendi habeat facultatem: nec crimen aliquod pertimescat, cum sibi arbitrium ultionis suæ sciat esse concessum: recteque sacrilegium prior arceat, qui primus invenit. Administrantem vero, ejusque officii proceres, quorum præcepto inhibitam personam ad agrum aliquem destinaverit, in tempus proscribi debere censuimus. Solam sane hospitalitatem sub hac observatione concedimus, ut nihil ab hospite, quod vel hominum, vel animalium pastui necessarium creditur, postuletur: omniumque sit acceleratum iter atque continuum, nec ulli liceat residere, ne diuturnitas commanentium ulla ex parte prædium vexet. Decem etiam librarum auri multa ferietur quisquis administrator, togatus, apparitor ullus, vel militans, vel iter agens, ullo in loco aliquid ab hospite postulaverit: in tantum enim inhiberi sceleratum morem jubemus, ut ipsis quoque præbentibus impunitum esse non patiamur, si quid sponte contra præceptum nostrum probati fuerint obtulisse. Dat. Prid. Id. Jun. Rav. Post. Cons. Honorii ix. et Theodos. v. aa.

In civitatibus domus sustinent metatorum onus, non etiam in agris prædia, sed per ea tantummodo militibus aut præsidibus celeriter transeundi jus est, neque annona, neque capito ullo a possessoribus exacta. Emendavi in contextu, *administrator, togatus, apparitor ullus*, cum antea male legeretur, *erogator*. Togatus, id est, patronus causarum, sive *συνήγορος*, ut Græci interpretantur. Mallem etiam pro, *iter agens*, *inter agens*: ut dixi *l. 2. sup. ut dig. ordo serv.* Defensio hac lege permittitur possessoribus adversum vim & injuriam mensorum: quo argumento male quidam ex causis legitimis domino etiam dant jus expellendi conductoris sine judice.

VI. Iidem aa. Adriano Proc. Africæ. Hoc prospectum est, ut infausta hospitalitatis præbitio tolleretur, nec balneum quisquam a domino ædium postulet. Dat. v. Non. Mar. Rav. Constantio et Constante Coss.

Tollitur infausta hospitalitatis præbitio, ut si ab hospitibus petantur scorta, vel ut Græci interpretantur, si id petatur ut hospites strigillent equos, vel portent *σάγματα*. Tollitur et balnei petitio. In C. Th. ita erat scriptum, *nec privatum quisquam a domino ædium postulet*. Privatum Tribonianus interpretatus est balneum: quæ vox non dubito quin aliis in auctoribus eodem sensu reperiri possit. Membrum pro cubiculo notum est in *l. 13. ff. de man. test.* ubi Græci *κοιτῶνα* interpretantur, *l. librorum de leg. 3.* Utramque vocem retinuit lingua Gallica.

VII. Iidem aa. Eustathio p. p. Devotissimos milites ex procinctu redeuntes, vel proficiscentes ad bella novi muri sacratissimæ urbis singulæ turres in pedeplanis suis suscipiant. Dat. v. Non. Mar. cp. Honorio xiii. et Theodosio x. aa. Coss.

Pertinet hæc lex ad urbem Constantinopolitanam, cujus alii fuerunt antiqui, alii novi muri a Theodosio juniore constructi curante Cyro p. p. de quibus *Novel. 39. & l. turres, sup. de oper. publ.* et constituit, ut milites a militia redeuntes, vel ad militiam proficiscentes diversentur in pedeplanis turrium novi muri. Hæc vox, *novi*, deerat, quam restitui ex C. Th. et Græcorum

meta-

metaphrasi, εἰς τοῖς πύργοις τῷ καινῷ τείχοις Κωνσταντινουπόλεως ἐν τοῖς ἐπιπέδοις καταμένουσι.

VIII. Impp. Theodosius, et Valentinianus AA. Helioni Magistro Officiorum. Archiatros nostri palatii, necnon urbis Romæ, & magistros literarum pro necessariis artibus & liberalibus disciplinis, necnon picturæ professores (si modo ingenui sunt) hospitali molestia, quoad vivent, liberari præcipimus. Dat. xiv. Kal. Sep. Hierio et Ardabure Coss.

Archiatri palatii sacri et urbis Romæ, ac professores artium liberalium, et picturæ ingenui ab onere metatorum excusantur. De picturæ professoribus videnda *l. ult. C. Th. de exc. artif.* De archiatris et professoribus artium liberalium dictum est *sup. de prof. & med.*

IX. Iidem AA. Nomo Magistro Officiorum. Omnes qui metata in suis domibus præstent, sive hospitia præbuerint metatoribus, seu quolibet pacto satis eis fecerint: nullam vel pensionis, vel discussionis domus gratia molestiam sustinere cogantur. Deinde neminem volumus cujuslibet loci, vel ordinis, in hac florentissima urbe domum propriam excusantem, metatum sibi in alienis ædibus privilegio militiæ vindicare: quod & in provinciis observari oportet. Ceteris vero, quibus illustris dignitas sub cingulo vel citra cingulum pro suo solo honore delata est, excusandarum ædium licentiam penitus denegamus: hoc juris etiam in his præcipimus observari, quos ipsa quidem administrationis conditio spectabiles novit, honor tamen additus a nostra liberalitate reddit illustres: scituris omnibus, quod si quis cum cingulo perfruatur, & excusationem ita propriæ domus impetraverit: ut a pensione etiam portionis tertiæ sit immunis, & militiæ causa metatum alienis domibus sibi crediderit vindicandum: siquidem honore præditus excusationis jus habeat, carebit legum privilegiis, quas fraudare conatus est. Si vero inter eos quibus nulla suffragatur dignitas, numeretur, centum librarum auri sacratissimis largitionibus pendendarum illatione mulctabitur. Dat. xvi. Kal. Feb. cp. Theodosio et Valentiniano AA. Coss.

Novella est Theodosii de metatis, quam habemus integram, cujus sententia hæc est, ut qui metata vel epidemetica præstant, nullam domus gratia pensionem tertiæ partis vel discussionem sustineant. Ut in urbe vel provinciis qui domum propriam excusat, in aliena per causam militiæ metatum non quærat. Excusantur autem illustres qui re ipsa illustrem dignitatem gesserunt, non honorarii vel vacantes, non honorarii illustres, licet jure actæ administrationis spectabiles sint.

X. Impp. Valentinianus, et Martianus AA. * Mag. Officiorum. Hac lege sancimus, ut si quis consularem, ac patritiam meruerit dignitatem, tres domos proprias, dum superest, habeat hospitum immunitate securas: heredes vero ejus, filii aut pater, aut mater, nepotes, aut frater, aut soror, aut uxor, duarum domorum suarum excusatione potiantur. Si quis vero consulatu tantummodo gloriatur, duas semis domos suas

A immunes habeat: post fata vero ejus memorati heredes unam semis domum suam habeant nullis hospitiis prægravatam. Pari privilegio perfruatur cum memoratis heredibus, qui solius patritiæ dignitatis sine consulatu decoratur insignibus. Præfectorii vero, necnon & magistri militum duas domos suas habeant, quoad vixerint, hospitibus liberatas: heredes vero eorum memorati unam defendant domum suam simili excusatione munitam. Magistri vero officiorum, vel quæstores unam semis domum suam quoad vixerint, habeant hospitum onere liberatam: heredes vero eorum prædicti unam ab hospitibus jure defendant. Comites autem domesticorum &
B protectorum, & sacrarum largitionum, & privatarum, & vir spectabilis primicerius notariorum, singulas domos suas ab hospitum gravamine, dum vivunt, gaudeant esse securas: memorati vero heredes eorum mediam partem unius domus suæ sciant excusatione muniri: residuæ vero partis dimidiæ tertiam portionem hospitibus deputandam esse cognoscant. Si qui illustres honorarias dignitates quascunque sine actu cælitus impetraverunt: æquo animo suas domos hospitibus post hanc legem pandant pro tertia, quæ legibus præfinita est, portione: exceptis videlicet ergasteriis quæ in plateis vel angiportis esse noscuntur. Quod in omnibus domibus,
C quæ hospitales sunt, observari jubemus: ita ut nemo, vel ex sacro rescripto, vel ex divina adnotatione, seu pragmatica sanctione, contra hanc legem uti possit excusationis auxilio: his omnibus, quæ per hanc legem constituimus, in hac æterna urbe observandis.

Declarat quæ in urbe dignitates a metatis excusentur, et quot earum domus. Itaque ab eo quod traditur lege superiori de spectabilibus, excipiendi sunt primicerii notariorum, et ex lege sequenti decemprimi post primicerium. Et ab eo quod de illustribus honorariis, eorum ergasteria in plateis vel angiportis sita.

D XI. Imp. Zeno A. Illyriciano Mag. Offic. Decem post primicerium tribunos, in domibus, quas in hac regia urbe possident; metatorum jussimus vacationem mereri.

Sicut primicerius notariorum, ita et x. post primicerium tribuni notarii singulas ædes, ut Græci interpretantur recte, in urbe excusant a metatis, non omnes. Absurdum enim esset si unam tantum excusaret primicerius, decemprimi omnes. Desideratur Constitutio Græca; qua prohibentur Epidemetica, id est, adærationes metatorum, de quibus initio *l. 9. sup.*

XII. Αὐτοκράτωρ Ἰουστινιανός. Μηδεὶς ἄρχων ἐν τῷ περινοστεῖν ζητείτω προφάσει ἐπιδημητικῶν, ἢ προ-
E φάσει ἀφοπλισμοῦ χρυσίον: εἰ δὲ τοῦτο ποιήσει καὶ ἐκβάλλεται τῆς ἀρχῆς καὶ δημεύεται καὶ ἐξορίᾳ διηνεκεῖ ὑποβάλλεται.

Ne quid præses dum per provinciam oberrat, hac specie exigat a provincialibus, ne illos hospitio graves, vel ut eis habere arma concedat. Qui secus fecerit, ut dignitate bonisque ademptis exilio perpetuo damnetur.

Abrogantur ergo epidemetica, & occasione ἀφοπλισμοῦ, id est, ne privatis auferantur arma, exactiones, in *Nov.* 8. ἀφοπλιστὰς vocat, qui privatis hominibus habere arma non concedunt. Fuit hujus Constitutionis mentio *l.* 26. *sup. de episcop. aud.*

De Salgamo hospitibus non præbendo.

T I T. XLI.

I. IMPP. CONSTANTINUS ET CONSTANS AA. LEONTIO P. P. Ne quis comitum, vel tribunorum, aut præpositorum, aut militum nomine salgami gratia, culcitras, lignum, oleum, a suis extorqueat hospitibus, sed nec volentibus hospitibus in prædictis speciebus aliquid auferant. Sed provinciales sint nostri ab hac præbitione securi: comitibus, tribunis, vel certe præpositis, militibusque gravi vexationi subjacentibus. DAT. ID. OCTO. *

Salgami nomine scio significari conditas herbas, veluti enulam, brassicam, betam, quæ etiam hodie a Turcis condiri solent. Sed hujus nominis obtentu exigebant etiam transeuntes milites culcitras, ligna, oleum, quod hæc Constitutio tollit.

De Commeatu.

T I T. XLII.

I. IMP. CONSTANTINUS A. * Ne cui liceat præpositorum, vel tribunorum cohortium, vel vicariorum, & familiarium eorum tempore expeditionis quocunque genere, cuiquam de militibus a castris atque signis, vel his etiam locis, in quibus pertendant, discedenti commeatum dare. Si quis vero contra hanc legem facere ausus fuerit, & militem contra interdictum commeatum dimiserit eo tempore, in quo barbarorum incursio exstiterit: & tunc cum præsentes in castris atque apud signa milites esse debeant, quisquam abfuerit, capite vindicetur. DAT. IV. KAL. MAI. SEVERO ET RUFINO COSS.

Commeatus est abeundi licentia data militi ad tempus, puta his verbis apud Livium XXX. SI QUIS VESTRUM SUOS INVISERE VULT, COMMEATUM DO: PRIMO VERE ADSITIS EDICO. Difficile autem datur commeatus militibus, nisi causis justissimis approbatis, ut Vegetius ait. Certe expeditionis tempore imminentibus hostibus non datur, nec unquam amplius quam XXX. *l.* 16. *sup. de erog. mil. ann.* qui Commentales dicuntur. Et Sudas Commentalem intellexit dum interpretatur κομιάτων ἐξαίτησιν λαμβάνοντα τοῦ ἀφεθῆναι. Datur autem commeatus a Tribunis cohortium, aut præpositis militum, aut vicariis vel domesticis eorum, vel a principe. De his vicariis *l. ult. sup. de erog. mil. ann. l.* 5. *sup. de jurisd. om. jud.* Vegetius III. *In sedibus*, inquit, *suis tribunorum aut vicariorum, nec non etiam principum ad omnem disciplinam arctissima severitate teneantur.* De dato a principe Gregorius Nazianz. his verbis: δότω μοὶ τὸ γράμμα τῆς ἀφέσεως ὥσπερ τοῖς στρατιωτικοῖς οἱ βασιλεῖς, καὶ εἰ βύλεσθαι μετὰ δεξιᾶς τῆς μαρτυρίας.

II. IMPPP. GRATIANUS, VALENTINIANUS ET THEODOSIUS AAA. SYAGRIO MAGISTRO

A OFFICIORUM. Quicunque de scriniis, aut agentibus in rebus, vel etiam ex officiis palatinis, his videlicet qui sacrarum & privatarum remunerationum comitibus obsecundant, sex mensium spatium supra diem commeatus, aut jussionem evectionis abfuerit: is in inferiorem locum, quinque antelatis posterioribus devolvatur. Is vero qui anni vacationem arbitratu proprio, judiciarii præcepti oblitus assumpserit: a decem post se militantibus transeatur: ac deinde cum jam aliquis desidia quadriennio officium proprium adire neglexerit, quadraginta de sequentibus postferatur. Qui
B vero nec post quadriennii quidem tempus: militantium non immerito matriculis auferatur. DAT. KAL. OCT. AUXONIO ET OLYBRIO COSS.

Datur commeatus non tantum militibus armatis, sed palatinis. Palatini qui supra diem commeatus abfuerint & sibi vacaverint, proprii gradus deminutione secundum hujus legis distinctionem coercentur. Pro *transferatur*, emendavi, *transeatur*. De anni commeatu est *l.* 1. *sup. in quib. cau. mil. for. præs.*

III. IMPP. HONORIUS ET THEODOSIUS AA. GAISONI COM. ET MAGISTRO MILITUM. Si quis sine commeatu aliquo annum in penatibus
C propriis, vel in quibuslibet locis desidiosa quiete transegerit, decem sequentibus postponatur: in quo vero biennium talis culpa deprehenditur; viginti sibi antepositos congemiscat: tertius autem annus triginta prælatos jure deflebit: ita ut quartus exempto matriculæ nullam veniam derelinquat. DAT. PRID. ID. JUN. RAV. POST. CONS. HONORII VIII. ET THEODOSII V. AA. COSS.

Hac lege coercetur & regradatur miles qui sine commeatu abfuerit.

D

De Tyronibus.

T I T. XLIII.

I. IMPP. VALENTINIANUS ET VALENS AA. MODESTO P. P. Nullus tyro vagus, aut veteranus, aut censibus obnoxius ad militiam accedat. DAT. XIV. KALEN. OCTOB. HIERAPOLI VALENTINIANO ET VALENTE III. AA. COSS.

Ne veteranus miles completa militia rursus fiat tyro, ne adscriptitius, ne vagus, id est, qui quasi miles
E divagatur.

II. IMPPP. GRATIANUS VALENTINIANUS ET THEODOSIUS AAA. EUTROPIO P. P. Quisquis alieni juris mancipium in tyrocinio militiæ scribi curaverit: convictus ac proditus auri libram ærario nostro cogatur inferre: mancipio scilicet domino, si factum ignoraverit, reddendo. DAT. ID. MAI. TYRO METROPOLI, P. P. BERYTO ANTONIO ET SYAGRIO COSS.

Thesauris infert libram auri qui servum alienum in arma conscribit. Quod sequitur, *Mancipio, &c.* non

erat in C. Th. sed additum est a Triboniano ex *l. 6. sup. qui mil. poss.*

III. IMPP. HONORIUS ET THEODOSIUS AA. * C. S. L. Tyrones in scholis loco semper posteriore ponantur: nec enim patimur quemquam celsiorem gradum obtinere, nisi cui & laborum assiduitas, & stipendiorum prolixitas suffragatur. DAT. VI. KAL. DEC. RAV. BASSO ET PHILIPPO COSS.

Tyronum in scholis infimus est gradus.

De Littorum & itinerum custodia.

TIT. XLIV.

I. IMPP. HONORIUS ET THEODOSIUS AA. EUSTATHIO P. P. Saluberrima sanctione censemus, ne merces illicitæ ad nationes barbaras deferantur, & quæcunque naves ex quolibet portu se littore dimittuntur, nullam concussionem vel damna sustineant: ita tamen ut earum naucleri deponant, in quam provinciam ituri sunt: ut hoc manifestato, nulla contra eos postea indignatio seu concussio quoquo modo procedat. DAT. XIV. KAL. OCT. CP. DN. THEODOSIO A. IX. ET QUI FUERIT NUNTIATUS.

Custodiantur littora & portus ne merces illicitæ ad hostes transferantur, veluti vinum, oleum, liquamen, id est, garum vel oxygarum, arma, ferrum, cotes, sales. Additur ne naves professæ ullam concussionem sustineant. Curam littorum committere dicitur Comes sacrarum largitionum in formulis Cassiodori, & inde curiosi littorum in *Nov. Theodosii de trib. fis.*

De Desertoribus & occultatoribus eorum.

TIT. XLV.

I. IMPPP. GRATIANUS, VALENTINIANUS ET THEODOSIUS AAA. SYAGRIO P. P. Si quis forte desertorem agro tectove susceperit, atque apud se diu passus fuerit delitescere: actor quidem vel procurator loci, qui hoc sciens prudensque commiserit, capitali supplicio subjugetur: dominus vero, si hujus rei conscius fuerit, prædii in quo latuerit desertor, amissione puniatur. Si quis autem desertorem prodiderit, mediocris loci ingenuus immunitate potiatur. Neque solum de his loquimur, qui proxime signis felicibus applicati, militiæ rudimenta timuerunt: verum etiam qui stipendiis militaribus degenerem latebram præbuisse monstrantur. Desertor autem habebitur, quisquis belli tempore aberit a signis: horum, qui sponte processerit, peccati anterioris supplicium non timebit. Sin vero flagitiosa ignavia delitescat: per eum, in cujus domo fuerit, invigilantibus extrinsecus quoque officiis publicis, ubicunque correptus, severitati judicis offeratur, denegari morte gladium subiturus. Sin autem rector provinciæ propositam severitatem vel gratia, vel dissimulatione distulerit: patrimonii atque existimationis damno subjiciatur, & in officii priores capitaliter vindicetur. DAT. ID. JUL. ROMAE GRATIANO VI. ET THEODOSIO I. AA. COSS.

Puniuntur hac lege tyro milesve desertor & occultator ejus. Præmio autem adficitur proditor ejus: servus libertate: quod huic legi addendum est ex *l. ult. sup. quib. ex cau. ser. propræ.* quæ eandem inscriptionem & subscriptionem habet. Ingenuus mediocris loci immunitate, ut in causa falsæ monetæ, *l. 1. sup. de fal. mon.* Ideo ait, *mediocris loci*, quia qui superioris dignitatis sunt, satis per se a muneribus civilibus excusantur.

II. IMPPP. ARCADIUS, HONORIUS ET THEODOSIUS AAA. ADRIANO P. P. Si desertores inventi resistendum, atque armis obtinendum putaverint: tanquam rebelles in ipsis temeritatis suæ conatibus opprimantur. Ita tamen ut provinciarum judices solicita cautione disquirant, ne sub falsarum tractoriarum nomine desertionis suæ crimen defendere moliantur, nec suppositis & commentitiis epistolis evadendi habeant facultatem. DAT. VI. KAL. MAR. RAV. THEOD. A. I. ET RUMORIDO COSS.

Pro, *oppugnandum*, emendavi, *obtinendum*, ex vet. Græci vertunt *διὰ τῶν ὅπλων κρατῆσαι*. Obtinere est obniti, ut *l. 4. sup. de ad. priv.* De tractoriis dicetur inferius suo titulo. Hæ si veræ sint, desertionis crimen diluunt. Itemque epistolæ, id est, testimoniales missionum literæ.

III. IIDEM AAA. LONGINO P. P. Qui relictis militaribus castris se ad deprædationes, vel latrocinium contulerint, severitatem judicis non evadant. DAT. IX. KAL. APR. RAV. ARCADIO A. VI. ET PROBO V. C. COSS.

Superiores leges sunt de nec manifesto desertore, hæc de manifesto. Multa vero alia severius in desertores constituta sunt, veluti ut a provincialibus opprimantur impune, *l. 2. sup. quan. lic. unicuique sine jud.* ut ejus criminis abolitio non sit, *l. ult. in fine, sup. de abol.* ut morte non extinguatur crimen, *l. 4. sup. de re mil*

De Veteranis.

TIT. XLVI.

I. IMP. CONSTANTINUS A. Cum introissent principia, & salutatus esset a præfectis & tribunis, & viris eminentissimis acclamatum est: Auguste Constantine Deus te nobis servet, vestra salus nostra salus: vere dicimus, jurati dicimus. Adunati veterani exclamaverunt, Constantine Auguste, quo nos veteranos factos, si nullam indulgentiam habemus? Constantinus Augustus dixit: magis magisque conveteranis meis beatitudinem augere debeo, quam minuere. Victorinus veteranus dixit: muneribus & oneribus universis locis conveniri non sinamur. Constantinus Augustus dixit: apertius indica, quæ sunt maxime munera, quæ vos contumaciter gravant. Universi veterani dixerunt: ipse perspicis. Constantinus Augustus dixit: jam nunc magnificentia mea omnibus veteranis id esse concessum perspicuum sit, ne quis eorum in ullo munere civili, nec in operibus publi-

publicis conveniatur, nec ulla collatione, nec a magistratibus, nec vectigalibus, in quibuscunque nundinis interfuerint, ulla ob venditionem proponendam dare debebunt: publicani quoque (ut adsolent agentibus supplere) ab eisdem veteranis amoveantur, quiete post labores suos perenniter perfruantur. Fisco nostro quoque eadem epistola interdiximus, ut nullum omnino ex his inquietaret, sed liceat eis emere & vendere, optimis negotiis pecuniam tractare, & mercimonia agitare: nec solum integra beneficia eorum sub seculi nostri otio, & pace perfruantur, sed etiam nullo munere civili, id est, corporali seu personali, vel de portorio onere eos affici concedimus. DAT. IX. KAL. MAR. CIVITATE BELOVOCORUM CONSTANTINO A. VI. ET CONSTANTIO CAES. COSS.

Veterani immunitatem habent munerum personalium. Item de portoriorum, quæ Græci interpretantur διαπύλια. Immunes igitur sunt onere portorii, *l. 9. C. Th. de veteranis*. Item operum publicorum, de qua *l. 1. sup. de oper. publ.* & collationum extraordinariarum, & civitatibus vel publicanis nihil ob venditionem proponendam præbere debent. Ait, *Ut solent agentibus supplere*. Vet. *superpellere*, Cod. Th. *supercompellere*, quod est ὑπερ πράττειν, sive κεηλατεῖν. Agentibus mercimonia. Ait, *eadem epistola* id est, testimoniali dimissionis veteranorum. Sic epistola accipitur *l. 2. sup. de desert.* & aliis locis quos indicavi *l. ult. sup. de profess. & med.* Multa vero ex hac lege errata sustulimus in contextu nostro.

II. IDEM A. MAXIMO P. P. Providendum est ne veterani, qui protectoria dignitate cumulati, aut honores varios pro meritis suis consecuti sunt, incongruis pulsentur injuriis: cum si quis in hoc crimine fuerit deprehensus, rectores provinciarum pro jurisdictione sua examinantes factum, pro sui qualitate eos coerceant. DAT. IV. KAL. JUN. TRIVERIS JANUARIO ET JUSTO COSS.

Veteranis plurimum honor protectorum aut domesticorum defertur data testimoniali ex protectoribus. Symmachus in epistolis: *Hujusmodi veteranis prærogativa debetur, ut illi protectorum dignitas tanquam pretium longi laboris accedat*. Julianus Leontio: ἐγκατελέξαμεν δὲ σε τῷ τῶν οἰκείων συντάγματι· γίνονται δὲ ἀπὸ τῶν ἀποφλωρησάντων ἤ τοι καὶ στρατευσαμένων, *l. 7. & 14. C. Th. de lus. au. coll.*

III. IDEM A. EVAGRIO P. P. Veterani qui ex negligentia vitæ neque rus colunt, nec aliquid honestum peragunt, sed latrociniis se dedunt, omnibus veteranorum privilegiis exuti, pœnis competentibus a provinciarum rectoribus subjiciantur. DAT. III. ID. AUG. CONSTANTIO A. VI. ET CONSTANTE II. COSS.

Veterani qui se ad latrocinia conferunt, privilegia sua amittunt.

IV. IMPP. HONORIUS ET THEODOSIUS AA. EUSTACHIO P. P. ET NESTORIO P. P. ILLYRICI. Nullus eorum qui sacramentis inhærere desierit, vel volens permittatur, vel invitus militare cogatur servare judicium, sententiis quæ non his observatis latæ fuerint, nullam firmitatem habentibus, nisi forte reperiatur ibi tempore militiæ cœpta cognitio: tunc enim velut necdum cingulo deposito, sub militari judice rem tractari finirique præcipimus: nisi principali beneficio specialiter indulto quidam ex his sese defendant.

Veterani mutant forum. Nec enim jam amplius militare judicium observare coguntur, nisi ante missionem in eo lis contestata fuerit. Sic mulier per nuptias mutat forum, nisi ante nuptias litem inchoaverit, *l. pen. ff. de jurisd.* Sed ipsa se prioris judicis volens jurisdictioni subiicere potest. Veteranus duciano judicio se subiicere non potest.

De Filiis officialium & militarium qui in bello moriuntur.

TIT. XLVII.

I. IMP. CONSTANTINUS A. EVAGRIO. Hi qui ex officialibus quorumcunque officiorum geniti sunt, sive eorumdem parentes adhuc sacramento tenentur, sive jam dimissi sunt, in parentum militiam vocentur. DAT. PRID. NON. AUG. BASSO ET ABLAVIO COSS.

Ut filii officialium sequantur militiam patris. Officialium, id est, apparitorum.

II. IMPP. GRATIANUS, VALENTINIANUS ET THEODOSIUS AAA. NEOTERIO. Filios primipilariorum paternam sequi conditionem oportet.

Ut filii primipilariorum sequantur militiam patris, non curiæ addicantur. De primipilo dicetur suo titulo. Sequitur constitutio Græca quæ deerat, & sine qua in titulo frustra adjectum esset, *& militarium qui in bello moriuntur*.

III. Εάν τις ἐν πολέμῳ τελευτήσῃ ὁ πωσδήποτε στρατευόμενος, ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἂν εἷς ἐστὶν ἢ πολλῶν παίδων ὁ μείζων παραχρῆμα εἰς τὸν τόπον τοῦ πατρὸς ὑπεισερχέσθω, καὶ τὰς ἀννόνας τὰς αὐτὰς λαμβανέτω εἰ μέχει βιάρχου ἦν ὁ πατήρ: εἰ δὲ ἀνώτερος ἦν τοῦ βιάρχου, βίαρχον μόνον γίνεσθαι τὸν παῖδα: πρόδηλον γὰρ ὅτι ὁ μείζων ταύτην ἔχων τὴν παραμυθίαν φροντίζει, καὶ τῶν ἰδίων ἀδελφῶν.

Si quis quocunque modo militans in bello moriatur, filius ejus si unus sit, vel ex multis major natu statim in locum ejus succedat, & easdem annonas accipiat si pater usque ad Biarchi duntaxat gradum pervenerit. Quod si altiorem obtinuerit, veluti ducenarii [aut centenarii], filius ejus fiet tantummodo Biarchus. Manifestum autem est majorem natu, in quem ejusmodi solatium confertur, fratrum suorum curam habiturum.

De Oblatione votorum.

Tit. XLVIII.

I. IMPP. ARCADIUS ET HONORIUS AA. BASILIO P. P. Quando votis communibus felix annus aperitur, in una libra auri & solidis obryziacis principibus offerendi devotionem animo libenti suscipimus: statuentes ut deinceps sequentibus annis uniuscujusque sedulitas principibus suis talia ingerant semper & deferant. DAT. III. NON. MAR. MED. OLYBRIO ET PROBINO COSS.

Nuncupantur vota ineunte anno pro salute principis, *l. si calvitur, ff. de verb. sig.* & offerebatur libra auri in LXXII. solidis obryziacis sive obryzatis, quo nomine quid significetur ostendi in *tit. de vet. num. pot.*

De Numerariis, actuariis & chartulariis & adjutoribus, scriniariis & exceptoribus sedis excelsæ, ceterorumque judicum tam civilium quam militarium.

Tit. XLIX.

HIc titulus est de dignitatibus quæ sunt in officio judicis civilis aut militaris. Civilis, veluti præf. prætorio aut præf. urbi. Militaris, ut magistri militum aut ducis.

I. IMP. CONSTANTINUS A. AD VEROCINIANUM VIC. ASIAE. Vorax & fraudulentum numerariorum propositum, qui diversis rectoribus obsequuntur, ita inhibendum est, ut antea sanximus, & nunc itidem sancimus, conditioni eos subdi tormentorum, & eculeis atque lacerationibus subjacere. DAT. XIIII. KAL. JUN. OPTATO ET PAULINO COSS.

Numerarii qui sunt in officio præsidum & consularium conditionales sunt: & ideo tormentis, re exigente, ungulis, uncis & eculeis subiiciuntur. Est huic conjungenda *l. damus Cod. Theod. de iis quæ adm. vel off. pub. ger. trad. sunt*, in qua idem ad eundem, *Damus*, inquit, *provincialibus potestatem, ut quicunque sibi a numeris, qui diversis rectoribus obsequuntur, conquesti fuerint aliquas venditiones extortas, irritas, inanesque efficiant*. Videnda sunt quæ diximus *l. 13. sup. de suscep.*

II. IMPP. VALENTINIANUS ET VALENS AA. CLEARCHO P. P. Qui numerarii appellari consueverant consularium atque præsidum dumtaxat, tabularii post hanc nostram sanctionem vocabuntur: scientes se tormentis esse subjectos, nisi judicibus, vel his, qui provecti nostro judicio ad provincias venerint, vel exactoribus debitorum aut reliquorum modum frequenter ingesserint sub actorum testificatione. Quos scrire oportet, his qui debitores sunt, sese ad solutionem esse retinendos, nisi omnia debita ipsis fuerint indicantibus persoluta. Triennii tantum spatio tabulariorum decet tempus omne concludi. DAT. XIV. KAL. MAR. CP. VALENTIN. ET VALENTE AA. COSS.

A Cur mutetur nomen numerariorum rectorum provinciarum in nomen tabulariorum diximus in *dict. l. 13.*

III. IIDEM AA. RUFINO P. P. Numerarius amplissimæ tuæ sedis cingulum habere, & militiæ ordinem tenere jubemus. DAT. PRID. ID. DEC. PARISIS VALENTINIANO ET VALENTE AA. COSS.

Recte *l. 2.* consularium atque præsidum duntaxat. Nam illustrium præf. prætorio numerarii, vel etiam spectabilium conditionales non sunt. Quinimo cingulum militiæ gestant & tenent qui in officio præf. præto-
B rio numerarii sunt.

IV. IMPP. GRATIANUS, VALENTINIANUS ET THEODOSIUS AAA. OMNIBUS RECTORIBUS PROVINCIARUM. In proviciis singulis duo numerarii, qui & tabularii, collocentur: quo ad unum fiscalis arcæ ratiocinium, ad alterum largitionales pertinere tituli jubeantur: hoc sciturí, quod si ex alterius quiddam actibus ad alteram partem illicita fuerit usurpatione translatum: is qui culpam judicis dissimulatione texerit, gravissimo sit supplicio subjugandus. DAT. IV. KAL. APR. CP. ANTONIO ET SYAGRIO COSS.

C

De hac etiam diximus satis in *d. l. 13.*

V. IIDEM AAA. PRINCIPIO P. P. Exceptores omnes judicibus provincialibus obsequentes, qui nec cohortalem militiam sustinere videntur, neque a fisco ullas consequuntur annonas, absque metu dare cœptis operam (etiam si decuriones sint) minime prohibemus: dummodo munia propriæ civitatis agnoscant, & peracto secundum morem officio exceptionis ad propriam sibi curiam redeundum esse non nesciant. DAT. IV. ID. DEC. AQUILIAE
D ARCADIO A. ET BAUTONE COSS.

Ut curiales, qui facti sunt exceptores præsidum, impleto exceptionis officio ad curiam redeant. Fiunt plerumque exceptores præsidum aut consularium etiam qui cohortalinæ conditionis non sunt.

VI. IMPP. ARCADIUS ET HONORIUS AA. SEVERO P. V. Ne diutius ad cunctorum perniciem actuarii numerariorum consortiis adjuventur, illustris auctoritas tua cunctos ex numerariis actuariorum societate præcipiat abstinere, atque ab eorum communione discedere. Quod si hæc moniti custo-
E dire neglexerint: iisdem pœnis se, quibus actuarios, non ambigant subjacere. DAT. IV. KAL. JUN. NICIAE HORORIO A. IV. ET EUTYCHIANO COSS.

Numerarii rationes & chartas tractabant in officio præf. prætorio, præf. urbi præsidum, ducum. Actuarii palatinorum & comitatensium numerorum rationes tractant, *l. 5. sup. de erog. mil. an.* & ita actuarii specialiter accipiuntur *l. 3. 5. 10. 15. C. Th. eod. tit. de numer. act.* Alii sunt actuarii, de quibus dicetur tit. seq. Alii actuarii Comitum ærarii, *l. 3. inf. de div. off.* Fuere & præf. prætorio, proc. præsidibus, vicariis, præfect. urbi, Ab actis. Lex constituit ne ullum sit numerariis forte præf. urbi commercium cum actuariis, ne quid frau-

fraudis inter se moliantur, communicatis rationibus: quin & amplius in Cod. Theodosii, actuarii a præfect. urbi urbe pelli jubentur.

VII. Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Hierio p.p. Actuarios tam clarissimæ urbis Constantinopolitanæ quam Antiochiæ, quamque curialium civitatum diversarum, non aliter nisi, ut consueverat manus sanxerit principalis, sublimitas tua præcipiat ordinari. Quod si quis talis sub tua fuerit judicatione convictus: profecto irritis his, quæ vetita contrectaverit, etiam congruam indignationem incurrat. Dat. x. Kal. Jul. Nicomediae Theodosio xii. et Valent. ii. AA. Coss.

Hæc lex ita restituenda est ex vet. libris, & ex lege 21. & 22. C.Th. de div. offic. *Actuarios tam classium urbis Constantinopolitanæ, quam Thymelæ equorumque curulium civitatum diversarum*, &c. Alii igitur sunt actuarii classium urbis Constantinopolitanæ, alii Thymælæ, id est, scenæ & equorum curulium civitatum diversarum, id est, qui ex diversis civitatibus in urbem conferuntur. Hi non ordinantur nisi ex sacrorum scriniorum probatoria. Conjungenda est *l. 6. inf. de div. offic.* quæ in aliis quibusdam sacram probatoriam exigit.

VIII. Iidem AA. Protogeni p.p. Scriniarios, vel numerarios officii tuæ magnitudinis jubemus nullatenus in posterum aut mutuam pecuniam sumere, aut polliceri, cuiquam pro publicis expensis cogi, quos nullam post depositam militiam inquietudinem sustinere volumus.

Scriniarios habuere præf. prætorio & magistri militum & comites utriusque ærarii & proconsul Asiæ & castrensis sacri palatii. Item duces, si ita recte auctor Etymologici: *Σκρινιάριος τῆς δουκικῆς ὑπάρχων τάξεως: ὅ ἐςι χαρτοφύλαξ, σκρίνιον γὰρ τὴν δρυφακτικὴν λάρνακα οἱ Ρωμαῖοι καλῦσι.* Hæc lex est de scriniis & numerariis præf. prætorio, ut si quid in publicas necessitates impendendum sit, non cogantur ipsi eo nomine pecuniam mutuam sumere aut se obligare, ne ex eo post depositum officium periclitentur. Commercio mutui eis omnino non interdicitur: legenda est *Nov. Valentiniani de officio, & numerariis præfectorum*.

IX. Imp. Leo A. Dioscoro p.p. Nemini licere deinceps jubemus in quacunque militia connumerato, sollicitudinem actuarii subire, vel post depositam eandem curam ad militiam adspirare: quatenus inter privatos agens, omnique militari privilegio denudatus, nihil nundinationis vel fraudis circa commendanda ratiocinia, quibus ob noxius est, attentare valeat.

Militem vetat numerorum actuarium fieri, & actuarium deposito officio militem fieri, ne privilegio militiæ rationum redditio cohibeatur. Qua re etiam constat Senatusconsulto inhiberi nuptias inter tutorem & pupillam.

X. Imp. Zeno A. Arcadio p.p. Nulli scriniario liceat pro tempore numerarios plus quam quaternis vicibus, nec his tamen continuandis, adjuvare. Idemque hoc super chartulariis, præbenda pro tempore numerariis opera, observari decernimus: ita ut adjutorum quidem biennii, chartulariorum vero unius anni intervallo continuatio interrumpatur. Nulla adjutoribus ad chartulariorum sollicitudinem, quam semel dedignati sunt, descendendi danda licentia. Ita ut Orientalis quidem tractus pro tempore numerariis, non nisi ab his scriniariis, qui intra triginta viros a numerario retro numerandos: Asianæ vero diœceseos numerariis non nisi ab his, qui intra quinquaginta a numerario similiter retro numerandos inveniuntur. Ponticæ vero & Thraciæ diœceseos passim & pro suo libitu ex omni multitudine eligendorum adjutorum tribuatur facultas. Omnia sane commonitoria, vel præceptiones, aut evectiones, seu quælibet publica instrumenta non solum adjutoribus, verum etiam provinciæ illius, de qua disponitur tractatori inspicienda: itidemque subscribendi, aliorum quoque qui una cum eo tractant, in eadem scriptione mentione habenda, necessitatem incumbere. Si quid autem sine hac observatione ex Orientali vel Asiano vel Thraciano scrinio fuerit emissum, falsi suspicione non careat: exceptis publicis instrumentis, quæ a scrinio Ponticæ diœceseos emittuntur, quod in iisdem instrumentis solum numerarium ejusdem diœceseos, ejusque adjutorem, & chartularium subscribere magnitudo tua disposuit. Ita ut si quid hujus legis fuerit violatum numerarii quidem tam gradus sui, quam solemnitatum seu solatiorum universi anni jacturam: adjutores vero quinquaginta librarum auri, & chartularii quindecim itidem librarum auri pœnam subeant.

Scripta est præf. prætorio Orientis, sub cujus dispositione erant diœceses quinque, ut diximus *l. 2. sup. de mil. vest.* Sed hæc lex nescio quamobrem prætermittit diœcesim Ægypti: In officio præf. prætorio numerariis dant operam adjutores & chartularii. Adjutores eliguntur ex scriniariorum certo numero, vel ex omni turba pro diversitate diœcesum. Sed iidem viri numerariis adjutores esse non possunt plus quam quaternis vicibus in singulis intermisso biennio. Iidem etiam chartularii eis non adjunguntur plus quam quaternis vicibus, anno solummodo intermisso. Chartularii forsitan tractatores etiam appellantur in hac lege, ut tentavi *l. 3. sup. de can. larg. tit.* quos & commentarienses dictos auctor Etymologici scripsit. Numerarii præf. prætorio auctoritates, commonitoria, præceptiones, evectiones conficiunt, *l. ult. sup. de fabr. l. pen. inf. de excus.* adhibita inspectione adjutorum & chartulariorum & aliorum quorundam in ea subscriptione mentione facta.

XI. Idem A. Coctoni Magistro Militum. Officio tuæ magnitudinis datis precibus postulante, ut numerariorum actus non in biennium, sed in unum annum statuatur: nostra pietas hujusmodi petitionibus annuens dispositionem, quæ super biennio promulgata fuerat super uno tantummodo anno revocavit.

Numerarii qui rectoribus parent, triennales sunt, *l. 2. sup.* quod & de numerariis præf. prætorio proditum est *l. 13. & ult. Cod. Th. eod.* At numerarii qui sunt in officio magistrorum militum, annui sunt: olim erant biennales. Alias igitur, *dispositionem, quæ super uno tantummodo anno promulgata fuerit, revocavit*.

XII. Imp. Anastasius A. Asparti-

co

CO P. P. ILLYRICI. Per hanc divinam pragmaticam sanctionem decernimus, quod antea dum tribuni prætoriani dignitas eis, qui in scriniis seu gradibus officii tuæ celsitudinis deponunt militiam, præbebatur, & custoditum fuisse dignoscitur: hoc super honore quoque comitivæ dignitatis eis impertiri, ut sententia pro fine eorum militiæ proferenda dignitatis etiam mentionem contineat. Hæc quoque tantummodo, & sine speciali codicillorum vel divinorum apicum sanctione ad eandem dignitatem adipiscendam, & privilegia eam sequentia sufficiant: ita tamen ut primi ordinis comitivam per interlocutionem ejusdem potestatis mereantur cornicularius & chartularius, & primiscrinius, & numerarius scrinii Macedoniæ, & scrinii Daciæ, & scrinii operum, & scrinii auri. Hoc eodem in his etiam, qui post novellam dispositionem divæ memoriæ Zenonis, quæ de eisdem personis loquitur deposuerunt militiam, obtinente.

Numerarii, cornicularii, primiscrinii, chartularii, qui sunt in officio præf. prætorio, militia deposita dimittuntur cum honore aliquo. Inde Sidonius I. Epist. *Numerariorum, seu potius advocatorum more, quorum cum finiuntur actiones, tunc incipiunt dignitates*. Et olim quidem ex tribunis prætorianis dimittebantur. Hodie ex hac lege ex comitibus primi loci sola testimoniali præf. prætorio sine codicillis principis. Scripta est hæc lex ad præfectum prætorio per Illyricum, in cujus officio erant numerarii quatuor, Daciæ, Macedoniæ, operarum, auri, qui hac lege recensentur, & clare a Mariano Scoto in notitia Romani imperii. Scriniariorum operum sive operarum fit mentio in *Nov.* 128. Ambrosius 5. Epist. *Apparitor præfecturæ, qui propter operas portuenses offensam contraxerat*: qui locus magis pertinet ad *l. 1. C. Th. de patron. hor. port.*

De Cursu publico, angariis & parangariis.

TIT. L.

EXponamus ante omnia quid distent angariæ a parangariis, veredi a paraveredis. Id Græci lib. 56. *βασιλικῶν* expediunt his verbis: *καὶ ἔστιν ἀγγαρεία μὲν ἡ πάροδος ἡ διὰ τῆς δημοσίας ὁδοῦ τῆς καὶ δρόμον ἐχούσης, ὡς τυχὸν ἐντεῦθεν ἐπὶ τύρον: παραγγαρεία δὲ ἡ διὰ τῆς ἐκ πλαγείας ὁδοῦ, ὡς τυχὸν ἐντεῦθεν ἐπὶ ἡλιούπολιν*, ad *l.21. inf. hoc tit.* jamque fuit evulgatum ab iis, qui dictionum Græcarum sensa collegerunt, iis tamen adjectis, *τὸ παλαιὸν ἦν ὁ πλατὺς δρόμος ὁ λεγόμενος διὰ ὀχημάτων*, quæ ad angariæ vel parangariæ definitionem nihil pertinent, sed ad *l.* 22. Est igitur angaria, qua cursus publicus dispositus est: parangaria alioversum. Utrunque onus a provincialibus exigitur in transvectione armorum, *l. ult. sup. de fabricens.* vel specierum, *l. 1. sup. de quibus mun.* conjuncta *l. maximarum, sup. de exc. mun.* vel qualibet alia necessitate publica: exiguntur nempe plaustra, jumenta, naves, operæ extra ordinem. Veredi sunt publici equi cursuales, qui a Græcis *ταχυδρόμοι* ad *l.* 8. *hujus tit.* Procop. II. de bel. Pers. *ὁ δὲ ἵπποις δημοσίοις ὀχούμενος, οὓς δὴ βερέδους καλεῖν νενομίκασιν*: & Julianus *Nov.* 130. qui *τῶν δημοσίων ἵππων δρόμον*, interpretatur veredorum cursum. Inde qui jussu principum huc atque illuc cursu publico mittuntur, veredarii ab Hieronymo in historia Esther, quos Josephus XI. *ἀρχαιολογίας* angaros, & ad Eustochium; *clericus vagus veredarius urbis*. Procopius de bello Vand. *τῶν τὰς βασιλικὰς ἀποκρίσεις ἀεὶ στελλομένων, οὓς δὴ βερεδαρίους καλοῦσι*. Prima origo nominis veredorum quod vehant sive ducant rhedas auctore Festo, quæ & ipsæ cursuales dicuntur, *l. 9. C. Th. de legatis, & hoc. loc.* Qui scribunt reda, veredos scribunt. Qui rheda, verhedos, ut in Pandect. Flor. *l. ult. ff. de mun. & hon.* Sed cœpere etiam veredi appellari sine reda. Utebantur etiam ad cursum publicum bobus *l. 1. Cod. Th. eod. tit.* & mulis atque asinis: quod sustulisse Julianum Socrates scribit lib. 3. cap. 1. Carolum magnum iter fecisse carpento junctis bobus & bubulco, rustico more agente, Eginhartus scribit. Paraveredi videntur esse majores equi agminales, quos posteriores parafredos vocarunt, ut in lege Bajuvariorum. *Parafredos donent, aut ipsi vadant ubi eis injunctum fuerit*: estque ea hodie equorum appellatio Gallorum, Italorum, Hispanorumque communis. Francorum regi ab omnibus suis paraveredos solvi solitos Caroli magni leges a Benedicto Levita lectæ multis locis ostendunt.

I. IMP. CONSTANTINUS A. TITIANO. Equos, qui publico cursui deputati sunt non lignis, vel fustibus, sed flagellis tantummodo agitari decernimus: pœna non defutura contra eum qui aliter fecerit. DAT. PRID. ID. MAI. SABINO ET RUFINO COSS.

Ut veredi agitentur flagellis, aut virgis, non fustibus.

II. IDEM A. ACYNDINO P. P. Præsidibus & rationalibus ceterisque quibus propterea respublica & annonas & alimenta pecoribus subministrat, usurpandi paraveredi licentia derogetur: sed nec alia via eundi quisquam habeat facultatem, nisi per quam cursus publicus stare dignoscitur: excepta videlicet tua sublimissima sede, cui cursus publicus, & proficiscendi per eum licentia, & ubi ratio exegerit, præsto est. P. P. XV. KAL. MAR. CONSTANTINO A. VII. ET CONSTANTIO CAES. COSS.

Ne præsidibus & catholicis & ceteris magistratibus, quibus Respublicæ (ita legendum) id est, civitates, annonas, & capita administrant, præbeant etiam agminales equos, *l.* 19. *inf.* Et ne alia via eant, quam publica, quæ canalis dicitur in *l. 2. C. Th. de curios.* & in *l.* 15. *C. Th. de cur. pub.* Et Concilii Sardicæ cap. 21. exceptis præf. prætorio.

III. IMP. CONSTANTINUS A. TAURO P. P. Evectiones ab omnibus postulentur, & tam judices quam custodes publici cursus minime transire patiantur, antequam seriem evectionis aspexerint. Quod si quis putaverit resistendum, & sine evectione iter facere detegitur, vel ultra tempus, quod evectioni insertum est, publico cursu uti conatus sit: ubi repertus fuerit, eundem jubemus retineri: & si quidem dignitate præditus sit, de ejus nomine ad prudentiam tuam, & ad illustrem virum Comitem, & magistrum officiorum referri: adversus ceteros vero protinus indignatio competens exercenda est, quo sinceritas tua pro loco graduque militiæ ibidem coerceri posse crediderit. DAT. VIII. KAL. JUL. MED. CONSTANTIO A. IX. ET JULIANO CAES. II. COSS.

Evectiones sunt diplomata sive codicilli, quibus cursu publico utendi facultas datur, quæ & synthemata, & combinæ, & tractoriæ dicuntur, ut dicemus tit. seq. Hier. ad Julia. *Jam dimisso synthemate equus publicus sternebatur*. Idem in Hilarione, *Secreto ab Imperatore evectionem petit*. Aug. V. Confess. *Missum est a Mediola-*

no ad præf. urbi, ut illi civitati Rhetoricæ magiſter provideretur, impertita etiam evectione publica. Sunt & loci ſimiles multi. Non licet autem curſu publico uti ſine evectione: ideoque a currentibus tam judices, quam curioſi evectionem ſibi exhiberi poſtulant, *l.* 2. *ſup. de curioſ.* Sine qua currentes, aut ſupra tempus evectione comprehenſum, retinentur & coercentur.

IV. Imp. Julianus a. Mamertino p. p. Parhippum eum videri & habendum eſſe, ſi quis uſurpato uno vel duobus veredis, quos ſolos evectio continebit, alterum tertiumve extra ordinem commoveat. Nil autem intereſſe debet, nec ad crimen vocari, utrum agens in rebus ſuo itineri, an mulionis ſubjugando modo evectionis datæ formam & licentiam non excedat. Dat. v. Id. Sept. Mamertino et Nevitta Coss.

Paraveredi appellantur parhippi a Græcis ad *l. ultim. hujus tit.* & a Caſſiodoro 4. & 5. Variarum, & a Juliano in epiſt. ad Aetium. Hoc loco Parhippus dicitur, qui ſupra numerum evectionis equos publicos uſurpat. Quod hac lege damnatur. Sed ſi non ſervata evectionis forma ſuo, vel mulionis ſive hippocomi itineri agenti in rebus, cui evectio data eſt neceſſitatum publicarum cauſa, eos ſubjunxerit.

V. Impp. Valentinianus et Valens aa. ad Symmachum correctorem Lucaniae et Brittiorum. Si quis per publicum curſum iter faciens, cujuſcunque dignitatis vel militiæ, ab itinere recto divertit, pœna in eum competens proferatur. Dat. viii. Kal. Apr. Med. Valentiniano et Valente aa. Coss.

Ne is, cui evectio data eſt, a canali publico deflectat.

VI. Iidem aa. et Gratianus a. ad Ampelium p. v. Evectionum copiam ſenatui, cum proficiſcendi ad nos neceſſitas fuerit, ſerenitas noſtra largita eſt: ita tamen ut cum a nobis evocatur, aut a clementiæ noſtræ veneratione diſcedit. Si quis ergo poſthac contra vetitum ſibi curſum publicum illicita temeritate præſumpſerit, motum in ſe noſtræ manſuetudinis excitabit. Dat. iii. Id. Dec. Triv. Gratiano a. ii. et Probo Coss.

Evectionum copiam facit ſenatori evocato a principe. Sidon. 2. Epiſt. *Egreſſo mihi publicus curſus uſui fuit, utpote ſacris apicibus accito, & quidem vianti veredorum paucitas moram non faciebat.*

VII. Iidem aaa. ad Hesperium p. p. In omnibus provinciis veredorum quarta pars reparetur: ſtabula autem ut impenſis publicis extruantur contra rationem eſt: cum provincialium ſumptu, in quorum locis ſtabula conſtituta ſunt, citius arbitremur apparanda; & utilis ſit tam publico quam his quos ſtercus animalium pro ſuo ſolatio habere concedimus. Dat. iii. Kalen. Mar. Triv. Grat. a. iv. et Merobaude Coss.

Ut ſingulis annis veredorum quarta pars reparetur,

A & ut provincialium ſumptu ſtabula parentur & tueantur.

VIII. Imppp. Valens, Gratianus et Valentinianus aaa. Floro com. rerum privatarum. Ut agendi itineris poſſit eſſe moderatio, deni veredi per dies ſingulos ex utraque parte dimittantur: pœna quinque librarum auri minime defutura contra eos, qui ſtatuta noſtra neglexerint.

Ut quotidie non plus quam x. veredi ex utraque parte manſionum dimittantur. Inſcriptio in quibuſdam eſt, ad Auſonium p. p.

B

IX. Imppp. Gratianus, Valentinianus et Theodosius aaa. Floro p. p. Judicibus faciendæ evectionis copiam denegamus, cum id tantum noſtro numini & tuæ ſedi, nec non viro illuſtri magiſtro officiorum ſit reſervandum: cum neque præfecto urbi, nec magiſtris militum, nec ducibus, nec vicariis, nec cuiquam alii præter memoratas duas poteſtates a nobis hoc conceſſum ſit. His enim tantum ambulandi facultatem judicis ex ſuo arbitrio præbituri ſunt, quos in tranſmiſſionem publicarum functionum proſecutores viderint conſtitutos: ſcituri, ſi definitionem noſtram

C exceſſerint, ſe quidem xxv. auri libris, officia vero quinquaginta eſſe multandos. Dat. x. Kal. August. cp. Antonio et Syagrio Coss.

Ut evectiones tantum dentur a principe, vel a præf. prætorio, vel magiſtro officiorum. Sub magiſtro officiorum ſunt curioſi. Ad eos refertur ſi quid minus legitime in uſurpando curſu publico factum ſit, *l.* 3. *ſup. hoc tit.* Idcirco non mirum ſi evectiones dant. Caſſiodorus in formula magiſteriæ dignitatis: *Veredorum opportunam velocitatem, quorum ſtatus ſemper in curſu eſt, diligentiæ ſuæ diſtrictione cuſtodit. Per eum nominis noſtri deſtinatur evectio*: & in for. præf. præt. *Evectiones ſimili poteſtate largitur.* Præſidibus autem dandarum

D evectionum facultas non eſt, ut *Nov. Majoriani de curial.* niſi publicarum functionum proſecutoribus.

X. Iidem aaa. Philagrio Com. Orientis. Graviſſimæ pœnæ acerbitate propoſita, evectionum contractus, animalium quoque publicorum merces, & ementis & diſtrahentis coercitione prohibemus. p. p. Byrito. Dat. xii. Kal. Octob. Antonio et Syagrio Coss.

Evectionum & veredorum commercio interdicitur. Igitur qui evectionem impetravit, ea ipſe uti poteſt. Eam alii vendere non poteſt.

E

XI. Iidem aaa. Gynegio p. p. Nullus evectione utatur privatus, tametſi valuerit impetrare. Dat. vi. Non. Mart. cp. Richomere et Clearcho Coss.

Ut privati curſu publico non utantur. Agentes in rebus, ſenatores, præſides, rationales, magiſtratus, legati, epiſcopi evocati a principe, hi ſunt quibus eo uti licet.

XII. Imppp. Theodosius, Valentinianus et Archadius aaa. Gynegio p. p. Quo-

Quoniam veredorum quoque cura pari ratione tractanda est: sexaginta libras sella cum frenis, sexaginta itidem averta non transeat: ea conditione, ut si quis præscripta moderaminis imperatorii libramenta transcenderit, ejus sella in frustra cædatur, averta vero fisci viribus deputetur: exceptis auri centenariis, quæ necesse est ab hippocomis in solitis sacculis reportari. DAT. XV. KAL. JUL. CP. ARCADIO A. I. ET BAUTONE COSS.

Ne plus justo onerentur veredi. Constituit ne sella cum frenis, ne etiam averta excedat 60. libras. Quid sit autem averta ex Græcis interpretibus fideliter Budæus exposuit in *tit. ad leg. Corn. de fals.* Alioquin conscinditur sella, confiscatur averta, exceptis auri centenariis (ornamenta erant veredorum avertis applicita) quæ hippocomi sive muliones in solitis sacculis domum referunt.

XIII. IIDEM AAA. FLORO P. P. Non patimur hippocomis per eos, qui veredis utentur, indigna spoliatione vexari: si quidem nonnulli veredarii saga eorum dicuntur auferre, vel præcidere. Quocirca per omnes judices, & curiosos miserabilis removeatur injuria: scientibus cunctis, ut si observata non fuerit nostra sanctio, non solum damna resarcire, verumetiam notam & multam, qui neglexerit, subire cogetur. P. P. XV. KAL. JUL. TREVERIS VALENTINIANO A. IV. ET NEOTERIO COSS.

Ne mulionibus deputatis, qui a Gallis apostoli vocantur, veredarii auferant saga. Saga Græci vocant instrata equorum, hoc loco vertunt τὰ παλαιὰ, forte, pallia, & inde strata sagorum Isidoro: & ut hæc injuria summoveatur cura præsidum & curiosorum.

XIV. IIDEM AAA. POTAMIO PF. AUGUSTALI. Publici cursus exhibitio secundum locorum consuetudinem, vel curialibus, vel cohortalibus debet committi, vel his qui suo periculo ab eminentissima præfectura sub competenti cautela excipiunt. DAT. III. KAL. AUG. CP. ARCADIO A. II. ET RUFINO COSS.

Mancipes cursus publici pro varietate locorum vel ex curialibus, vel cohortalibus creantur, vel aliis electione præf. prætorio sub idoneis fidejussoribus. Videnda sunt quæ diximus *l. 3. sup. de can. larg. tit.*

XV. IMPP. ARCADIUS ET HONORIUS AA. DEXTRO P. P. Si quis vel pro una mutatione veredum superducendum esse crediderit: quadruplum superductorum animalium pretium fisci viribus inferat. DAT. XV. KAL. APR. MED. OLYBRIO ET PROBINO COSS.

Etiam qui pro una tantum mutatione supra numerum evectionis veredum usurpavit, in quadruplum damnatur. Ubi est scriptum, *fisci juribus*, emendandum semper, *fisci viribus*: ubi *nostri nominis*, *nostri numinis*.

XVI. IIDEM AA. REMITHEO DUCI ARMENIAE. His tantummodo utendi cursus publici facultas concessa est, qui legati de diversis gentibus ad nostram clementiam properare festinant. DAT. V. KAL. MAR. CP. CAESARIO ET ATTICO COSS.

Privatis non licet uti cursu publico, nisi legatis diversarum gentium ad comitatum festinantibus.

XVII. IIDEM AA. VINCENTIO P. P. Nemo mulionem mutationibus deputatum, vel per sollicitationem, vel receptionem subtrahere audeat: decem libras argenti pœnæ nomine reformidans. DAT. XII. KAL. MAR. MED. HONORIO A. IV. ET EUTYCHIO COSS.

Hac lege coercetur qui hippocomum sollicitat vel receptat.

XVIII. IIDEM AA. MESSALAE P. P. Animalia publica, dum longe majore, ac periniquo pretio æstimantur, per mancipes atque apparitores aperte vexantur, ne id contingat, sublimitas tua disponat, ut nec pabula mutationibus desint, nec provinciales ultra, quam justitiæ finit ratio, prægraventur. DAT. XV. KAL. DEC. STILICHONE ET AURELIANO COSS.

Mancipes intelligit cursus publici, ut *l. 15. Cod. Th. eod. l. 9. C. Th. de curios.* qui mancipes mutationum a Cassiodoro dicuntur. Hi habebant apparitores sive stationarios quosdam, sicut & mancipes publicorum, id est, publicani: sed hi dum iniquo pretio pabula veredis comparant de provincialibus, sic fit ut male veredos tractent: ideoque Constitutio moderatum pretium statui pabulis a præf. prætorio jubet, & ne pabula stationibus: sive mutationibus equorum desint: τὸ δημοσίῳ δρόμου ἱπποστασίαι dicuntur a Gregorio presbytero in vita Gregorii Nazianzeni.

XIX. IIDEM AA. ET THEODOS. A. SEPTIMIO PROC. AFRICAE. Comperimus provinciales & pabula, & pecuniam pro cursu equorum cursualium solemni ratione conferre, & extrinsecus etiam paraveredorum onere prægravari: provinciarum igitur rectores procurent ne unquam cursus publicus veniat in querelam: & occasio deceptionis curiales vel provinciales animalia indebita præstare compellat. DAT. VII. KAL. APRIL. RAV. DN. THEOD. A. I. ET RUMORIDO COSS.

Ne provinciales cogantur conferre pabula & pecuniam pro equis cursualibus, & præterea etiam paraveredos *l. 2. sup.* Pro, *Curiales*, Cod. Th. habet, *curialis*. *Animalia indebita*] id est, paraveredos.

XX. IIDEM AA. ANTHEMIO P. P. Nemo ducum ingressus semel provinciam suam, postmodum itineribus faciendis cursu atque angariis ipse, sive suo utatur officio: sed expeditionem militarem jumentis propriis exequatur. De cohortalinis etiam officiis eadem lege sancimus, ne quis ex his per provinciam suam discurrens, veredo uti conetur in posterum, cum sacra prohibitum sanctione cognoscat. Quod si quis ducum, vel apparitorum, vel cohortalium officiorum, temerario animo ea, quæ decernimus, contemnenda putaverit, per singula animalia, quibus usus fuerit, singularum librarum auri illatione multabitur. DAT. IV. NON. AUGU. CP. DD. NN. HONORIO VII. ET THEODOSIO II. AA. COSS.

Duces euntes in provinciam utuntur cursu publico. Ubi autem in ea semel posuerint sedes, jam non amplius

plius cursu vel angariis uti possunt ipsi vel eorum officia. Idemque de præsidibus & cohortalibus hac lege constituitur. A

XXI. Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Cyro p. p. Nullus penitus cujuslibet ordinis, seu dignitatis, vel sacrosancta ecclesia, vel domus regia tempore expeditionis expeditionem angariarum seu parangariarum habeat.

Idem constitutum est *l. 2. sup. quib. mun. vel præst.*

XXII. Imp. Leo A. Pusco p. p. Cursum ambularem ab omni Orientali tractu, nec non ab his civitatibus aliarum regionum, quarum instru- B
ctio tui culminis meminit; tolli amputarique decernimus: ita tamen ut in transitu fortissimorum militum (quando nostra serenitas dispofuerit ex aliis ad alia eos loca deduci, evectionesque animalium secundum consuetudinem a nostra fuerint æternitate consecuti) & in armorum tam confectione, quam translatione servata consuetudine, in profectione quin etiam legatorum, animalium dominis, qui ea solent accepta mercede locare, præbenda pensio arcæ tui culminis imputetur: tractorias videlicet animalium super memoratis causis nulli alii judici, cujuscunque sit dignitatis, nisi tuo tantum- C
modo culmini faciendi licentiam patere decernimus.

Cursum ambularem] est ὀξύμωρον, quod videtur posse defendi *l. 9. sup.* in qua evectionem vocat ambulandi facultatem. Sed placet magis quorundam librorum scriptura, *cursum clabularem*. Clabula est vehiculi genus. Cursus clabularis, cursus vehicularis Ammiano Marcellino libro 20. & *l. 2. & 5. C. Th. de curios.* & ita Græci hoc loco interpretantur, τὸ παλαιὸν ἦν ὁ πλατὺς δρόμος ὁ λεγόμενος διὰ ὀχημάτων. Hunc hæc lex infirmat in diœcesi Orientis, & aliis quibusdam aliarum regionum civitatibus, exceptis tribus causis, si transeant milites, si legati, si transferantur arma: quibus ex causis soli præfecti prætorio evectiones faciunt: & ex arca eorum sumitur quod animalium locatoribus pro mercede D
dari solet.

XXIII. Imp. Anastasius A. Armenio p. p. Jubemus nemini licere cujuscunque scholæ vel officii vel militiæ, seu conditionis, per totius Orientalis tractus partes, ob quamcunque causam proficiscenti seu redeunti, supra unum veredum unumque paraveredum, cum evectione tamen judiciali, movere: nisi specialis ei præstita sit nostræ serenitatis quantitatem animalium continens evectio; exceptis proculdubio his, qui pecunias publicas devehunt: cum in hac parte sine nostra quoque speciali auctoritate tanta convenit animalia moveri, quanta transvehendæ pecuniæ summa, & ejus tuitio de- E
poscit: quinquaginta librarum auri his feriendis condemnatione, quicunque nostra jussa quolibet modo seu tempore violaverint, seu violare concesserint.

Ne quis in Orientis diœcesi vi evectionis datæ a præf. prætorio, aut magistro officiorum plus quam unum veredum, & unum paraveredum usurpet, præterquam si pecunias publicas vehat: evectione data a principe etiam ampliorem numerum commovere licet.

De Tractoriis & stativis.

TIT. LI.

I. Imppp. Theodosius, Arcadius et Honorius AAA. Rufino p. p. Tractoriæ cum stativis solitis tantummodo bidui tempus accipiant: nulli vero penitus cum necessariis sibi personis præbeantur, nisi his tantummodo, qui animalia atque equos sacro usui necessarios prosequuntur: ita tamen ut his dimissis in tractoriarum corpore quinque dierum numerus adscribatur: ut nullus ultra hoc temporis spatium ad residendum, in quo libitum fuerit loco, copiam nanciscatur. Dat. VII. Kal. Sept. cp. Arcadio A. II. et Rufino Coss.

Tractoriæ duplomata sunt, quæ dantur missis vel evocatis a principe cursu publico utentibus, adscriptis etiam stativis, id est, diversoriis & mansionibus, quibus alantur sumptu publico. Nam quos evocabant aut mittebant, eis non tantum equorum publicorum copiam dabant, sed & viatica. In Marculphi monachi libro hæc ponitur tractoriæ formula: ILLE PRINCEPS OMNIBUS AGENTIBUS IN ILLO LOCO: NOS GAIUM I. V. PARTIBUS ILLIS LEGATIONIS CAUSA DIREXIMUS, IDEO JUBEMUS UT LOCIS CONVENIENTIBUS EIDEM A VOBIS EVECTIO SIMUL, ET HUMANITAS MINISTRETUR, HOC EST VERHEDI SIVE PARAVERHEDI TOT, PANES TOT, VINI MOD. TOT, CERVISIAE MOD. TOT, LARDI LIB. TOT, CARNIS TOT, PORCI TOT, PORCELLI TOT, VERVECES TOT, AGNI TOT, ANSERES TOT, PHASIANI TOT, PULLI TOT, OVA TOT, OLEI LIBRAS TOT, GARI LIB. TOT, MELLIS TOT, ACETI TOT, CUMINI TOT, PIPERIS TOT, COSTI TOT, CARYOPHYLI TOT, SPICI TOT, CYNNAMOMI TOT, GRANI MASTICIS TOT, DACTYLAE TOT, PISTACIAE TOT, AMYGDALAE TOT, CERAE LIB. TOT, SALIS TOT, OLERUM LEGUMINUM CARRA TOT, FACULAE TOT, PABULI EQUORUM CARRA TOT, HAEC OMNIA TAM EUNDO, QUAM REDEUNDO EIDEM MINISTRARI IN LOCIS SOLITIS, ET IMPLERI SINE MORA PROCURATE. Et ita tractoriam sive tractorias accipi etiam oportet in *l. pen. sup. tit. prox. l. 2. sup. de desert. l. 8. C. Th. de cur. publ. l. 2. C. Th. de dom. & prot.* & in libro 3. legum Langobardarum tit. 6. & tit. 1. cap. 37. & in constitutionibus Caroli Magni, *Si quis literas nostras despexerit*, id est, *tractoriam, quæ propter missos recipiendos dirigitur*, & alio loco: *Ut missi nostri accipiant secundum quod sua tractoria continetur*. Et in constitutione quadam Constantini: *Aliquot*, inquit, *ex iis qui contra Cæcilianum dissentiunt data evectione publica per Africam & Mauritaniam inde ad Hispanias brevi tractu facias migrare: & inde nihilominus singulis episcopis singulas tractorias tributas*. Eustathius ita definit libr. de temporibus τρακτορεῖαι ἐλέγοντο αἱ κελεύσεις αἱ παρὰ τῶν ἐπάρχων προφάσει ζώων δρομικῶν γινόμεναι, ἃς καὶ κομβίνας ἡ αὐτὴ γλῶσσα καλεῖ ῥωμαίων πιτεσι συνθήματος. Notandum quod ait de combinis. Ad *l. eos, §. ult. ff. ad leg. Cor. de fal.* pro, *falso duplomate*, textus, βασιλικῶν habet πλαστοῦ συνθήματος: interpres, *combinas*. Non possunt autem qui tractorias habent in stativis esse ultra triduum. Viatica illis præbentur de publico, ut dixi, non tamen personæ ministeria necessaria: *Cum stativis*] Stativas Eustathius ἀλλαγὰς interpretatur, recte. Non possunt itaque ii, qui duplomate utuntur, ultra triduum ullo loco ullave mansione residere sumptu publico. *Cum necessariis sibi personis*] Tractoriæ non tantum præbent publice currendi sive ambulandi facultatem, sed & viatica, non tamen ministeria vel angarias, nisi equorum publicorum prosecutoribus quod textus βασιλικῶν sic explicat recte: οὐκ ἔτι δὲ καὶ τοῖς πρὸς

πρὸς ὑπηρεσίαν αὐτοῦ, ὑπεξῃρημένων ἐκείνων τῶν εἰς τὸ κομιτάτον ἀναφερόντων ζῶα πρὸς βασιλικὴν ὑπηρεσίαν ἐπιτήδεια. *Quinque*] Ergo equorum profecutoribus licet quinque diebus effe in ftativis. Ferarum profecutoribus feptem, *l. 1. fup. de ven. fer.*

De Apparitoribus præfectorum prætorio & privilegiis eorum.

Tit. LII.

I. IMPP. VALENTINIANUS ET VALENS AA. MAMERTINO P. P. Præfecturæ cornicularios, qui annis fingulis exeunt, poft tranfactos corniculos noftram adorare purpuram volumus: quo honore perfunctis, cum jam miffionem tenuerint, liberum otium damus, ut ad fufceptionem, vel cujuslibet neceffitatis officium minime devocentur. DAT. III. KAL. FEB. MED. VALENTIN. ET VALENTE AA. COSS.

Ut cornicularii qui funt in officio præf. prætorio poft miffionem ad fufceptionis, vel alterius neceffitatis officium non devocentur. Ait, *tenuerint*, pro *obtinuerint*, ut *l. cum falfis, ff. de man. teft.* & aliis plerifque. Plin. 6. Epift. *Scripferam tenuiffe Varenum*. Horatius, *Quo caufæ tefte tenentur*. De cornicularis dixi *l. 2. fup. de prox. facr. fcrin.*

II. IIDEM AA. ZOSIMO PRAESIDI EPIRI NOVAE. Præfectianos ad perniciem provincialium exactionibus in provinciis, vel potius lucris & quæftibus fuis fefe immifcere vetamus, præterea, vel horreorum gerere cuftodiam, vel curarum jus, atque arbitrium fibi præfumere his denegamus: horum fi quis præfentis legis temerator exiftat: volumus eum competenti motu & indignatione percelli. DAT. XIV. KAL. DECEMB. MED. VALENTINIANO ET VALENTE IV. AA. COSS.

Ne præfectiani, id eft, apparitores præf. prætorio fufcipiant horreorum fifcalium cuftodiam: de qua Vegetius lib. 3. cap. 3. *fed fidelis*, inquit, *horreorum cuftodia*, &c. ubi vulgo male legitur, *fervatorum*. Item ne curarum jus, id eft, curiofi officium, ut indicat titul. Cod. Th. Ne præfectianus exactoris, vel curiofi, vel horreorum cuftodis fungatur officio, ex quo hæc lex fumpta eft. Curiofi creantur ex agentibus in rebus *l. 2. fup. de curiof.* non ex præfectianis.

III. IMPP. THEODOSIUS ET VALENTINIANUS AA. ZOILO P. P. Cornicularii & primifcrinii, numerarii infuper, qui in officio tuæ fublimitatis per ordinem obfequiis militiæ terminatis, defideratam laborum requiem fortiuntur, pro multis erga rempublicam fudoribus ab omnibus indictionibus tam militarium, quam civilium judicum femper habeantur immunes: & civilium tantum judicum, non etiam militarium jurifdictioni fubjaceant. Huic fanctioni addendum effe cenfemus, ut fi quis præfectianus dum militat, vel poft depofitum cingulum, fine teftamento, quod legibus comprobatur nullifque ab inteftato fuccefforibus derelictis, fati munus impleverit, omnes ejus patrimonii facultates, provifione magnificæ tuæ fedis, non fifci viribus: fed arcæ tui culminis rationibus vindicentur: fcriniariis autem & exceptoribus, ceterif-

A que qui in officio tui culminis merent, cum in legione prima adjutrice noftra militant, audientiam tantummodo in caufis, in quibus pulfantur, tuæ celfitudinis deputamus: in provinciis vero commorantes, rectoribus earum eos refpondere jubemus: nifi publicum officium aliquod eis injunctum fit.

Cornicularii, primifcrinii, numerarii qui funt in officio præf. prætorio poft miffionem adorant purpuram principis, & immunitatem confequuntur tam civilium, quam militarium indictionum. Civilium judicum jurifdictioni fuppofiti funt non militarium, ficut veterani, *l. ult. fup. de ve. er.* Primifcrinii dicuntur etiam primicerii, & ii dant apparitores, *l. 1. fup. de*
B *fportulis*: & ob id puniuntur, *l. 3. inf. de div. off.* Additur hac lege, ut præfectianis vel expræfectianis fine fucceffore defunctis non fifcus, fed arca præfectoria fuccedat: ut præfectiani habeant caftrenfe peculium, *l. ult. fup. de caftr. pec. milit.* ut coram præf. prætorio conveniantur, & in provinciis coram præfidibus, nifi publica quædam executio eis injuncta fit.

De Apparitoribus præfecti urbis.

Tit. LIII.

I. IMPPP. GRATIANUS, VALENTINIA-
C NUS ET THEODOSIUS AAA. PRINCIPIO P. P. Præter eos qui de officio eminentium poteftatum, numero ftipendiorum & curriculis evolutis, urbifque præfecturæ, ferenitatis noftræ annis fingulis attingere purpuram, venerarique præcepti funt: nulli prorfus eorum, qui provincialia officia peregerint, tranquillitatis noftræ muricem adorare fit liberum, omnium fuffragiorum obreptione ceffante. DAT. XIII. KAL. OCT. AQUIL. ARCADIO A. ET BAUTONE V. C. COSS.

Præfectiani & urbaniciani completa militia adorant purpuram principis, de quo honore diximus fupra quodam loco, non officiales rectorum provinciarum. Le-
D gimus in Mariano principes officii quorundam ducum completa militia adorare protectorem. Videtur legendum, *adorare purpuram inter protectores*.

II. IMPP. HONORIUS ET THEODOSIUS AA. PALLADIO P. P. Quicunque illuftris urbanæ fedis apparitor clandeftina fraude piftorem concufferit: accufatus atque convictus, perpetui panificii nexibus addicetur. DAT. VI. KAL. JAN. RAV. HONORIO A. XI. ET CONSTANTIO II. V. C. COSS.

Urbanicianus, qui piftorem concutit, piftorum corpori additur. Id fiebat frequenter ab urbanicianis, quod
E tractaret præf. urb. etiam annonam urbis facræ, & fub ejus cura piftores effent.

De Apparitoribus magiftrorum militum & privilegiis eorum.

Tit. LIV.

I. IMPP. VALENTINIANUS ET VALENS AA. AD ARTEMIUM CORRECTOREM. Qui fefe in officiis magiftrorum equitum ac peditum

tum militare monstraverint, ab omni nominationis A injuria excusentur. DAT. XIII. KAL. OCT. AQUIL. ACC. XV. KAL. NOV. SALERNI DIVO JOVIANO ET VARRONIANO COSS.

Apparitores magisteriæ potestatis ad susceptionem, vel quamlibet aliam necessitatem ne vocentur, sicut de præfectianis supra constitutum est. *Qui*, inquit, *monstraverint*. Eis igitur incumbit onus probandi.

II. IIDEM AA. MAMERTINO P. P. Qui in officio magistrorum equitum ac peditum militiam sortiti sunt, ordinis sint militaris.

Ut apparitores magisteriæ potestatis militibus annumerentur: ideoque castrense peculium habent, ut præfectiani: non tamen testantur jure militari, *l. scriniarios*, *sup. de testam. mil.* In Notitia Rom. Imp. Officium magisterianæ potestatis in numeris militum & in officio deputatur.

III. IMPP. THEODOSIUS ET VALENTINIANUS AA. BASSO P. P. Probari apparitores magisteriæ potestatis neque in aliquo officio cohortales, neque censibus adscriptos volumus. DAT. PRID. NON. MAR. CP. CYRO V. C. COSS.

Ut adscriptitii vel cohortales apparitores magisteriæ potestatis non fiant.

IV. IIDEM AA. APOLLONIO MAGISTRO MILITUM PRAESENTALI ET ANATOLIO MAG. MILITUM PER ORIENTEM. Numerarios virorum illustrium magistrorum militum tam præsentalium, quam orientalium, qui ordine & stipendiis militiæ fuerint decorati, exeuntes tribunis prætorianis partis militaris, sudoribus eorum beneficium deferentes, sociari præcipimus: ita videlicet, ut post completam militiam ab omnibus indictionibus tam militarium, quam civilium judicum semper habeantur immunes; principatus vero munere functos tribunis vigilum militaribus aggregari volumus.

Ut numerarii qui sunt in officio magistrorum militum præsentalium vel per Orientem completa militia tribunorum prætorianorum militarium honore cumulentur, & ab omnibus indictionibus immunes sint: principes autem officii eorum honore tribunorum vigilum militarium decorantur.

V. IIDEM AA. ARIOBINO MAGISTRO MILITUM. Eos qui in officiis vestris merentes, statutorum numero tantummodo inserti sunt, fori præscriptione muniri: ceteros vero, qui super hujusmodi numerum militare noscuntur, quasi nec militantes & apud illustrissimas præfecturas, & apud clarissimos provinciarum rectores de quolibet pulsari & conveniri, & sine cinguli præscriptione respondere negotio sancimus. DAT. II. NON. MAR. CP. CYRO V. C. COS.

Apparitores magisteriæ potestatis alii sunt statuti alii supernumerarii: statuti sub jurisdictione magistrorum. Supernumerarii sub jurisdictione præf. urbi aut præsidum. Novella Theodosii CCC. dabatur præscriptio fori.

De Apparitoribus proconsulis & legati.

TIT. LV.

I. IMPPP. VALENTINIANUS, THEODOSIUS ET ARCADIUS AAA. AD FLAVIANUM PROCONSULEM AFRICAE. Officio quod tuis meritis obsecundat, non curialem quemquam, nec ex ceteris corporibus volumus aggregari: at si qui erunt inter apparitores hujusmodi, restitui eos muniis debitis mox jubemus.

Ne curiales vel aliis corporibus obnoxii, veluti pistorum aut trapezitarum, apparitores fiant proconsulis. B

II. IMPP. ARCADIUS ET HONORIUS AA. DOMINATORI PROC. * Apparitioni tuæ & legatorum quadringentos censuimus deputandos, de iis duntaxat, quos esse sibi detractos reipublicæ membra non quærunt.

Definit apparitorum numerum certum proconsuli cuidam. Quidam Codices habent, *Africæ*. Quod si est rectum, omnes hujus tituli leges sunt de proconsule Africæ, & legatis ejus. Quod ait, *de iis duntaxat*, sane congruit cum *l. 1.*

C

III. IIDEM AA. MESSALAE P. P. In proconsulari provincia officium proconsulare postulet, quod exigere consuevit, nec alienis se partibus impudenter inserat.

Veluti, inquiunt Græci, Asia & Corintho, secundum sui temporis morem. Secundum auctorem Constitutionis malim dicere in Africa, ut *l. 11. sup. de erog. mil. ann.* Constituit lex, ut exigant ejus provinciæ apparitores quæ solent, nec se alienis immisceant.

De Apparitoribus Comitis Orientis.

D

TIT. LVI.

I. IMPP. THEODOSIUS, ET ARCADIUS AA. RUFINO P. P. In officio Comitis Orientis non amplius, quam sexcenti apparitores habeantur, quos quidem publicis necessitatibus novimus abunde suppetere.

Definit numerum apparitorum Comitis Orientis. Supra de eo Comite diximus sæpe.

E

De Cohortalibus, principibus, cornicularis ac primipilaribus.

TIT. LVII.

I. IMP. CONSTANTINUS A. EDICTO SUO AD AFROS. Omnes stationarii neque superexactionem audeant, neque carcerem habeant, neve quis personam (licet pro manifesto crimine) apud se habeat in custodia: sciens, quod si quid tale fuerit commissum, capite puniendus est. P. P. VI. ID. MAI. KARTHAG. CONSTANTINO A. IV. ET LICINIO IV. COSS.

Stationarii ſunt ex cohortalibus, de quibus *l. 1. ſup. de curioſ. & l. 6. ſup. de dignit.* qui & διάβωτροι. Cohortales officiales præſidum vel conſularium, vel correctorum. Conſtituitur hac lege ne quid qui ſtationes agunt, ſuperexigant, ne quem conjiciant in carcerem. A

II. Impp. Constantinus et Constans AA. Tauro p. p. Nullus judicum quemquam ſine ſacra probatoria probare audeat, vel provehere: excipimus tantum officia provincialia curſus publici ſollicitudinem ſuſtinentia: nec enim tanto muneri adminiculum denegari publica permittit utilitas. Dat. vi. kal. Jan. Med. acc. viii. Id. Jul. Datiano et Cereale Coss. B

Ne quem ex cohortalibus præſides ſine ſacra probatoria probent aut promoveant, niſi ſi cui velint mandare curſus publici exhibitionem. Solet enim cohortalibus mandari *l. 14. ſup. de cur. publ. l. 3. ſup. de can. larg. tit.*

III. Impp. Valentinianus et Valens AA. Festo Consulari Syriae. Solita cohortalibus Syriæ privilegia, quæ a divo Diocletiano porrecta ſunt atque conceſſa, nos quoque porreximus: ac jubemus eos non ad ſollicitudinem baſtagæ, non ad functionem navicularıam devocandos; non invitos curialibus cœtibus adſcribendos: C verum peracto labore militiæ paſtus primipili competenti ſedulitate functione tranſacta, prærogativam his recuſationis offerimus. Dat. vi. Non. Oct. Valentiniano et Valente AA. Coss.

Ut cohortales conſularis Syriæ ad functionem navicularıam, ad ſollicitudinem baſtagæ, de quibus oneribus ſuis titulis dictum eſt ſupra, ad curiam non devocentur, ſed completa militia & neceſſitate primipili ab his omnibus ſoluti ac liberi ſint. Quod ait, *paſtus primipili*, & reperitur *l. 7. inf.* aperte indicat primipilum eſſe annonæ militaris exhibitionem & curam. Idem confirmat *l. 7. 8. inf.* & in *Cod. Th. eodem tit.* D *l. 6. Primipilaribus*, inquit, *qui ad paſcendos milites ſolemniter ad limitem deſtinatur*. Theodorus Hermopolites lib. ix. πριμίπιλον ἐςὶ. τὸ τοῖς πρώτοις ἑκονταρχαῖς ςρατιώταις διδόμενον σιτηρέσιον, ἵνα διανείμῃ τῦτο αὐτοῖς. Primipilum definit eſſe annonam quæ datur primipili centurionibus, ut inter milites diſtribuatur: & ideo recte ad *l. 1. ſup. de cond. ex leg.* debitor ex primipilo, a Græcis dicitur, ὁ διατροφὰς ςρατιωτικὰς τῷ δημοσίῳ χρεωςῶν.

IV. Iidem AA. et Gratianus A. Probo p. p. Officia rectorum provinciarum tuæ magnificentiæ literis volumus admoneri, ut ſuſceptos in officio proprio vel probatos, cohortium nomi- E ne, vel legionum privilegiis æſtiment inſerendos. Dat. xv. Kal. Jun. Modesto et Arintheo Coss.

Officiales rectorum provinciarum cohortalium nomen, legionariorum privilegium habent. Græci legunt, *& legionum*, quod probo. *Suſceptores in officio proprio*] veluti natos ex cohortalibus.

V. Iidem AAA. Modesto p. p. Quicunque per Oſroenam primipilarium majore lætatur numero filiorum, unum loco ſuo veluti hereditario jure ſubſtituat, alterum pro amore patriæ Ædeſenæ curiæ tradat obſequiis, ceteris qua voluerit militia proviſurus. Sin autem duos tantum procreavit: cohorti ſatisfacere cogatur & curiæ. Quod ſi unum procreaverit: eundem ordini patriæ reſtituat, nullo contra hanc formam beneficio valituro, damus ſane licentiam tam patribus eorum, quam ipſis, qui hujus legis auctoritate civitatum obſequio aggregantur, ut ſi quos curiales patrocinio principalium invenerint excuſari: in medium proferant, ut & ipſi ſimilibus officiis deputati, pareant impetratis. Dat. iii. Non. Dec. Antiochiae post Cons. Gratiani A. iii. et Equitii v. c.

Quo loco repoſuimus, *Ædeſenæ*, legebatur antea, *Oſroenæ*. Confirmat reſtitutionem *l. 79. & 105. C. Th. de decur.* Ædeſſa urbs eſt provinciæ Oſroenæ. Conſtituitur autem hac lege ob penuriam curialium Ædeſenorum, ut liberi officialium præſidis Oſroenæ poſt paſtus primipili functionem, ſi bini ſint dividantur inter cohortem & curiam: ſi plures, ut unus cohorti, alter curiæ addicatur, reliqui liberam militiæ electionem habeant: ſi unus tantum, ut curiæ Ædeſenæ adſcribatur. Ejuſdem etiam curiæ curiales patrocinio principalium excuſatos, lex impetratis ab Ædeſena curia parere jubet.

VI. Imppp. Gratianus, Valentinianus et Theodosius AAA. Neotherio p. p. Si apparitor diffugerit crimінoſus: edictum quo revocari poſſit adjecta conditione legibus ſubſequatur, cui niſi fuerit ſatisfactum, merito in latitantem a judice pro qualitate peccati ſententia proferetur, veniam enim tabulis non permittimus, nec indulgentiis crimina ſublevamus. Dat. Prid. id. Jun. Med. Arcad. A. i. et Bautone Coss.

Ut in cohortalem criminis reum & latitantem a præſide pro delicti qualitate competens ſententia proferatur, ſine ſpe veniæ aut indulgentiæ principalis.

VII. Imppp. Valentinianus, Theodosius et Arcadius AAA. Tatiano p. p. Ordinariorum judicum apparitores, qui vel ſpeculatorum vel ordinariorum attigerint gradum, nullo annorum numero, nulla ſtipendiorum contemplatione laxentur, priuſquam primipili paſtum digeſta ratione compleverint. Quod ſi ante debitum locum, qui huic functioni habetur obnoxius, vel ægri corporis labem, vel defeſſæ ſenectutis extrema ad impetrandam quietem crediderit prætendenda: non prius otio condonetur, quam omne, quod primipilo debetur, expenderit. Eos etiam, qui pro ſceleribus ſuis ſoluto militiæ cingulo addicuntur infamiæ, nec integro peculio ſub hac occaſione lætentur: ita condignæ ultioni volumus ſubjacere, ut functioni quoque quæ extrema militiæ debetur, nihil ex eorum facultatibus ſubtrahatur. Dat. iii. Non. Mai. Med. Timatio et Promoto Coss.

Ordinarii judices in libris noſtris ſunt præſides viri clariſs. non viri ſpectabiles vel illuſtres, *l. 2. ſup. de prox. ſacr. ſcrin. l. ult. ſup. de mo. mul. l. omnes, ſup. de ep. & cl.* Græci, ἐμβατμοὺς vocant *Nov. 20. & 112.* In præſidum officio ſunt principes, cornicularii, commenta-

tarienses, numerarii sive tabularii, adjutores, subadjuvæ, ab actis, a libellis, exceptores. Sunt & qui speculatores dicuntur & ordinarii, ut Cod. Theod. tit. *de iis, quæ adm. vel off. publ. ger. trad. sunt*. *Princeps*, inquit, *cornicularius commentariensis, numerarius, & ordinarii per singula officia*, &c. & a Mariano in officio ducis Arabiæ ponuntur ordinarii. Et sic in militia armata quidam dicuntur specialiter ordinarii, & ii quidem vel manipulares, vel in prima acie dimicantes principes. Extremum munus in officio præsidum est primipili functio, qua non expleta lex vetat dimitti cohortalinos. Sed & si nondum debita functione transacta, causaria quandoque vel ignominiosa missione mittantur, ex eorum bonis lex constituit pastum primipili compleri. *Integro peculio*] id est, integro patrimonio.

VIII. Impp. Arcadius et Honorius AA. Euthymio Vic. Asiae. Speciebus primipilaribus adærandis eadem pretiorum taxatio servetur, quæ in venalibus publicis poterit reperiri. Dat. v. Kal. Mar. cp. Arcad. iv. et Honor. iii. AA. Coss.

Ut in adæranda annona militari serventur pretia fori rerum venalium.

IX. Iidem AA. Clearcho p. p. Illyrici. Per Illyricum, in quo plurima ac maxima necessitatum publicarum emolumenta officiis constat præsidalibus experiri: centeni numero singulis judicibus obsecundent, nec ultra hunc modum, vel ad militiam ullus aspiret, vel conniventia judicum perseveret: adhibendi autem sunt ad hujusmodi ministeriorum obsequia, non illi, qui vano militiæ nomine immania lucra sectentur, sed qui necessitatem officii sollicitudinibus debitis exequantur.

Definit numerum cohortalinorum singulorum præsidum, qui sunt in Illyrico, veluti Thessaliæ, Epiri veteris, Epiri novi, Daciæ ripensis.

X. Iidem AA. et Theodosius A. Anthemio p. p. Quicunque ad chartas, vel quodcunque aliud ministerium cohortalis optaverit: non ante accedere permittatur, nisi ejus nomen matriculis receptum primitus fuerit: pœna proposita his, qui contra statuta cœlestia crediderint suscipiendos aliquos, aut quodlibet eis officium injungendum. Dat. xvi. Kal. Apr. cp. dd. nn. Honorio vii. et Theodosio ii. AA. Coss.

Demonstratum est *l.* 5. *sup. de muner. act.* nonnunquam ad officia præsidum eos admitti qui cohortalinæ conditionis non sunt. Sed hæc lex vetat prius admitti, quam cohortalinæ militiæ nomen dederint. *Quicunque ad chartas*] Hi sunt chartularii, de quibus *l.* 3. *sup. de can. larg. tit. Vel tabulas*] Hi sunt tabularii sive numerarii.

XI. Impp. Honorius et Theodosius AA. Anthemio p. p. Si quis ex grege cohortalinorum urgente criminis insectatione stipendiis fuerit exemptus, aut otio traditus quietis artibus immoretur, aut si ad pristina sacramenta precum miseratione maluerit repedare: indultum nostræ majestatis oraculum amplissimæ tuæ sedi offerat allegandum. Dat. xiii. Kal. Mar. cp. Honorio x. et Theodosio vi. AA. Coss.

A De hac diximus satis *l.* 12. *sup. de suscept.* Cohortalis ignominiosa missione missus restituitur per rescriptum principis insinuatum præf. prætorio.

XII. Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Isidoro p. p. Si cohortalis apparitor, aut obnoxius cohorti ad ullam adspiraverit dignitatem: spoliatus omnibus impetrati honoris insignibus, ad statum pristinum revocetur, liberis etiam in tali ejus conditione susceptis fortunæ patriæ mancipandis. Quod si quis ex his ausus fuerit ullam affectare militiam: nulla præscriptione temporis muniatur, præter eam scilicet, quæ
B ex xl. annis colligitur, sed ad conditionem propriam retrahatur; nec ipse vel liberi ejus post talem ipsius statum procreati, quod cohorti debetur valeant declinare. Sed nec ad aliam cohortalinus vel cohortalini filius audeat aspirare fortunam, cui majorum suorum exempla præjudicant: Sed etiam cunctos, qui diversarum rerum negotiationibus detinentur, trapezitas scilicet vel gemmarum, argentique, & vestium venditores, apothecarios etiam, ceterosque institores aliarum mercium quibuscunque ergasteriis adhærentes, jubemus a provincialibus officiis removeri: ut omnis honor atque militia contagione hujusmodi segregetur. Dat. iii.
C Non. Apri. cp. Isidoro et Senatore Coss.

Cohortalinis non licet ad aliam aspirare militiam vel dignitatem, nisi ut Marianus Scotus scribit, ex annotatione clementiæ principalis. Quod excipit de præscriptione 40. annorum exposuimus in *l.* 55. *supra de decur.* In extremo additur, ut a cohortalium militia summoveantur trapezitæ & alii quidam negotiatores.

XIII. Iidem AA. Florentio p. p. Nullum ex primipilaribus, nullum ex principe cohortalis officii, vel ad aliam posse militiam adspirare,
D vel ministeriis sibi contra publicam utilitatem blandiri, vel ad quamlibet aliam dignitatem ad præjudicium præteriti status accedere concedimus. Quod si contra hanc tam saluberrimam formam vel responsa cœlestia quædam militia aut dignitas audacter eliciatur: pro ingestis haberi, etiamsi speciali adnotatione nostræ indulgentiæ eam obtinuisse videatur: nec assertionem ei quoquo modo patere, qui se memoratis artibus publicæ studet commoditati subtrahere: sed statim civitatis, unde oriundus est, curiæ tradi præcipimus.

Ut ex primipilariis, & ex principe cohortalis officii, qui initio cum non essent subjecti cohorti sicuti sunt
E filii cohortalium, cohortali officio nomen dederunt, emeritis stipendiis suæ civitati restituantur, nec ad ullam dignitatem militiamve aspirare possint, etiamsi habeant adnotationem clementiæ principalis. Ait, *præteriti status*, puta, curialis conditionis. Quidam pro Florentio habent Thomæ.

XIV. Imp. Leo A. Constantino p. p. Quisquis cohortalibus adhuc obsequiis obligatus, vel regimen provinciæ, vel cingulum cujuslibet militiæ, vel dignitatis quoquo modo meruerit: ante omnia contra licitum usurpatis impetratisve careat, etiamsi ultronea nostra liberalitate jus gerendæ provin-

vinciæ, vel militiæ, ſeu dignitatis cujuſpiam ſibi jactaverit fuiſſe delatum: dehinc univerſis ſolatiis conditionis, quam ſpreverat, defraudatus, ne quid eorum omnino per ſe, vel per interpoſitam perſonam poſſit adquirere: primipili tantum munus implere cogatur: mox curialibus civitatis, in qua natus eſt, in diem vitæ ſuæ functionibus inhæſurus: ita ſcilicet ut etiam hi, qui poſt impletam talem militiam quodlibet militiæ dignitatiſve genus affectaverint, curiæ patriæ ſuæ reſtituantur. DAT. VI. KAL. JAN. CP. LEONE A. IV. ET PROBIANO COSS.

Pars repetita eſt in *l. ſi quis, ſup. de off. rect. prov.* Sententia hæc eſt, poſſe quidem cohortalinum completa militia ad aliam militiam vel dignitatem aſpirare, ſed non ante completam militiam: Aſpirantem ſolatia cohortalinæ militiæ amittere: Primipili paſtum exhibere compelli, deinde curiæ civitatis ſuæ tradi, etiamſi conditione naſcendi, vel alia ratione curialis non fuerit. Eum qui curialis fuerit, ut lege ſuperiore dictum eſt, ne completa quidem in cohortali ſive provinciali officio militia, ad aliam militiam vel dignitatem aſpirare poſse, ſed curiæ ſuæ reſtitui.

De Apparitoribus præfecti annonæ.

TIT. LVIII.

I. IMPPP. VALENS, GRATIANUS ET VALENTINIANUS AAA. RUFINO P. P. Apparitores urbanæ præfecturæ annonario officio ſeſe non inferant: ſed apparitorum æmulatione ſecreta, miniſterio ſuo annonæ præfecturæ fungantur.

Eſt quidem præfectus annonæ ſub diſpoſitione præf. urbi, & uterque annonæ civilis curam agit. Sed ſeparatas apparitiones habent, quas lex confundi & commiſceri vetat *l. 1. C. Th. de cond. in pub. hor.* Præf. annonæ apparitores, annonarii dicuntur. Præf. urbi, urbaniciani. *Miniſterio ſuo*] id eſt, annonariis.

II. IMPP. ARCADIUS ET HONORIUS AA. MESSALAE P.P. Præfectus annonæ canonem, qui ad officium ſuum pertinet, per compulſores ſuos exigat, & cum officio ſuo retineatur obnoxius, qui ad implendum canonem devotionis ſuæ exactionem non oſtenderit.

Ut præf. annonæ per ſuos apparitores canonem exigat quem ſolet exigere: & niſi probaverit ſe exactionis muneri non defuiſſe, ut una cum ſuis apparitoribus obnoxius teneatur.

De diverſis officiis & apparitoribus judicum & probatoriis eorum.

TIT. LIX.

DE ſingulis apparitoribus ſeparatim dictum eſt *ſup.* hic titulus eſt communis de omnibus apparitoribus.

I. IMPPP. VALENTINIANUS, VALENS ET GRATIANUS AAA. SEVERO MAGISTRO MILITUM. Si quando præfectus prætorio vel vicarius, aut rector provinciæ ſignificaverit eum, A qui chartis ac ratiociniis publicis invenitur obnoxius; ad præpoſituram caſtri ac militum tranſiſſe: retractatus illi adſignetur officio, a quo ad neceſſitatem præſtandi ratiocinii devocatur: in rejecti vero locum is potiſſimum deſtinetur, cui meritorum adſtipulantur inſignia. DAT. X. KAL. JAN. GRATIANO A. II. ET PROBO COSS.

Ut præfectianus aut vicarius, aut cohortalinus, qui cum eſſet chartis & rationibus reddendis obligatus, ad præpoſituram caſtri & militum aſpiravit, retrahatur & rationes reddat, alio a magiſtro militum electo præpoſito.

B II. IMPPPP. GRATIANUS, VALENTINIANUS, THEODOSIUS ET ARCADIUS AAAA. EUSIGNIO P. P. Nullus ex his, quos claruerit militia reſolutos, indebita denuo ſacramenta ſine Auguſti affatibus ſuſcipiat: ſi quis autem id per obreptionem forte meruerit: quinque librarum auri multetur incommodo. DAT. PRID. ID. JUL. MED. HONORIO NB. P. ET EVODIO COSS.

De hac diximus in *l. 12. ſup. de ſuſcept.*

III. IIDEM AAAA. EUSIGNIO P.P. Nullus apparitor amplitudinis tuæ vel de officiis Palatinis ad eam provinciam, ex qua oriundus eſt, vel in C qua collocaverit larem, vel qui jam in hujuſmodi officio fuerit commoratus, obtentu publicæ neceſſitatis vel executor privati negotii dirigatur: etenim officii tuæ celſitudinis primiſcrinius tres libras auri fiſci utilitatibus ſine dilatione perſolvet, ſi ſtatuta fuerint temerata. Apparitor vero qui huic ſe muneri paſſus eſt deputari, militia ſpoliabitur. Hæc vero pœna etiam ceteris irrogata eſt: ut ſi domeſticus, aut protector, aut ſtator, vel agens in rebus vel palatinus utriuſque officii, vel ad eandem provinciam, in qua natus eſt, vel ad eam, in qua collocaverit larem, cum hujuſmodi uſurpatione perrexerit: matriculis quidem exemptus, ipſe qui ſe D voluerit mitti, auri libram unam fiſci viribus inferre cogetur: adjutores vero officiorum, & palatinorum, ac numerarii Comitum illuſtrium virorum, ſive actuarii, libram fiſci viribus ſolvent, niſi ſtatuta fuerint cuſtodita. DAT. II. NON. DEC. MED. HONORIO NB. P. ET EVODIO COSS.

Ne præfectianus publici vel privati negotii exequendi cauſa in eam provinciam mittatur, cujus eſt municeps vel incola. Punitur primiſcrinius qui miſerit, quem Græci hoc loco primicerium vocant. Punitur & miſſus executor. Idemque in domeſticis & protectoribus ſervandum, & ſtatoribus, & agentibus in rebus, & palatinis utriuſque ærarii, quibus etiam E eadem majorve pœna proponitur. Puniuntur & adjutores officiorum palatinorum, qui ea in patriam ſuam pergere permiſerint, & numerarii Comitum utriuſque ærarii, ſive actuarii. Quod ait, *vel qui jam in hujuſmodi officio fuerit commoratus*, quæ non ſunt in C. Th. Tribonianus adjecit ex *l. 8. ſup. de off. rector. prov.*

IV. IMPPP. THEODOSIUS, ARCADIUS ET HONORIUS AAA. SILUM DUCI * Vel qui exiguam rei familiaris ſubſtantiam habent, militare in apparitorum numero non vetentur.

Inopes judicum apparitores fieri non vetantur.

V. IMPP.

V. Impp. Honorius et Theodosius AA. Graccho P. V. Quicunque apparitores ob culpam vel negligentiam fuerint judicato discincti, ad nullam militiam habeant facultatem aspirandi: nec ex rescripto his ullus aditus reseretur, quos congruit pœnæ gravissimæ subjugari, si contra inhibita quoque sacratissimis constitutis aspirare contempserint. Dat. VIII. Kal. Aug. Rav. Honorio X. et Theodosio AA. Coss.

Ut apparitores quilibet quorumlibet ob culpam re judicata officio remoti, ad nullam militiam aspirare possint, nec si habeant adnotationem clementiæ principalis. In fine pro, *contempserint*, legendum, *præsumpserint*.

VI. Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Hierio P. P. In his officiis, id est, virorum spectabilium proconsulis Asiæ, comitis Orientis, præfecti Augustalis, & vicariorum (quos etiam monuimus sub interminatione XX. librarum auri) nemo aliter admittatur, nisi eum emissa sacri scrinii probatoria consecraverit. Quod si quis talis sub tua fuerit judicatione convictus: profecto irritis his, quæ vetita contrectavit, etiam congruam indignationem incurret. Dat. X. Kal. Jul. Nicomedae DD. NN. Theodos. XII. et Valentin. II. AA. Coss.

Ut nemo fiat apparitor proconsulis Asiæ, Comitis Orientis, præf. Augustalis, & vicariorum sine sacra probatoria, quæ emittatur ex scrinio epistolarum. Probatoriæ in Novellis appellantur δοκιμασίαι, & σύμβολα. Conjungenda est cum *l.* 7. *sup. de numer.*

VII. Iidem AA. Anatolio Mag. Mil. Ad splendidioris privilegia militiæ, posteaquam priorem continuo labore compleverint, eos venientes admittemus, qui ea voto adipiscendi honoris crediderint expetenda, non eos qui studio exercendæ cupiditatis ambierint, vel ut in meliore fortuna positi, aut ea scelera, quæ prius commisisse doceantur, occultent, aut alia deinceps possint impune committere.

Apparitores completa militia ad aliam splendidiorem secundum conditionem hujus legis aspirare possunt.

VIII. Impp. Leo et Zeno AA. Joanni Magistro Officiorum. Viros spectabiles duces, eorumque apparitores necnon limitaneos, castrorumque præpositos, tantummodo ex sublimis tui judicii sententia conveniri, nec aliis subjacere judicibus præcipimus: illustribus scilicet ac magnificis viris magistris militum consuetudine ac potestate, si qua ad limites aliquos Orientis, Thraciarum, & Illyrici ex longo tempore hactenus obtinuit, reservata.

Ut duces & eorum apparitores, & limitanei, & castrorum præpositi sint sub jurisdictione magistri officiorum. At duces dictum est *l. ult. sup. de re mil.* esse sub magistris militum, per Orientem scilicet, quod etiam hæc lex subjungit.

IX. Iidem AA. Hilario Magistro Officiorum. Probatorias memorialium & agentium in rebus, ceterorumque nihilominus apparitorum prætorianæ per Orientem amplissimæ præfecturæ, eorum etiam, qui in diversorum judicum officiis numerantur, ex sacris probatoriis solito more militiæ sacramenta sortiri decernimus, non passim, nec licenter solis auctoritatibus vel sacrarum literarum exemplaribus, sed ex authenticis tantum sacris probatoriis manu nostra subscriptis, & nostro arbitrio præstandis: ita ut nullus his dolus, aut fraus possit annecti. De his etiam qui sunt veræ, & catholicæ fidei jubemus admitti: aliter vero militantes, nisi ex iis sint, quos solis auctoritatibus apparitioni aggregari vetusta consuetudo perdocuit, detecta fraude cujuscunque accusandi studio, non solum mendaci carere militia, sed & proscriptionis stylum subire decernimus, & bonorum omnium amissione multamus.

Memoriales & agentes in rebus, & apparitores quorumlibet judicum non recipiuntur nisi ex sacra probatoria, & non ex probatoriæ auctoritate sola vel exemplo, sed ex authentico subscripto manu principis, ut etiam cavetur Justiniani edicto de Alexandrinis. Excipiuntur quidam qui ex sola auctoritate veteri more recipiuntur. Nota differentiam inter auctoritatem & sacras literas, qualis etiam est inter S. C. & auctoritatem senatus. Id quoque merito hac lege constituitur ne recipiantur nisi Christiani, qua de re testari tres juratos oportet apud acta, priusquam prolata probatoria suscipiantur ex Constitutione quadam Græca, quæ desideratur lib. 1. tit. *de episc. aud.* Idem de militibus armatis Constantinum constituisse Cedrinus scribit. Idem de advocatis *l. ult. sup. de postul.*

X. Iidem AA. Erithrio P. P. Hac sanctione decernimus, ut in posterum nemini licentia sit edendi exemplaria his, qui sociandi sunt cuicunque militiæ, quam sine divinis probatoriis adipisci non possunt: sed periculo primatum uniuscujusque officii ipsas authenticas sacras, quæ divinam nostræ pietatis continent adnotationem, cum subscriptione administrantium, sub quorum jurisdictione consistunt, his qui militare volunt, præstari, exemplaribus videlicet earum cum subscriptione eorumdem judicum apud singula quoque officia, prout convenit, reservandis. Quamvis autem manifestum sit de hujusmodi probatoriarum observatione excepta esse certorum judicum officia: tamen ne ulla ignorantiæ relinquatur occasio, omnium officiorum, quibus necesse est per sacras probatorias militiæ sociari, notitiam in sacris apicibus subdendam esse censuimus. Sub hac igitur observatione omnes, qui sive in hoc sacro palatio nostro, sive in aliis quibuscunque officiis deinceps militare cupiunt: qui tamen (ut dictum est) non possunt pro tenore sacrarum constitutionum, vel veteri consuetudine, nisi præcedentibus sacris probatoriis, militiæ sociari: sicut subnexa notitia demonstrat, adipisci præcipimus: his scientibus, qui ex aliqua parte præsentis nostræ serenitatis legis formam conniventia, vel negligentia quadam colludere tentaverint: non tantum amissione bonorum omnium, sed etiam capitis periculo, utpote criminis falsitatis obnoxios, semel esse plectendos. Et est notitia scrinii Memoriae probatoriæ agentium in rebus, palatinorum largitionum, palatinorum rerum priva-

ta-

tarum partis Auguſtæ. Item ſcrinii SACRARUM EPISTOLARUM ſic: officiis virorum illuſtrium præfectorum prætorio Orientis & Illyrici, & urbi, officiis proconſulis Aſiæ & Achaiæ, officiis comitis Orientis, officiis præfecti Auguſtalis, officiis comitis divinarum domorum, officiis vicariorum Thraciæ, Ponticæ, Aſiæ, Macedoniæ & theſaurenſium claſſis. Item ſcrinii SACRORUM LIBELLORUM ſic: officiis virorum illuſtrium magiſtrorum militum utriuſque militiæ in præſenti, Orientis & Illyrici, invitatorum, admiſſionalium, memorialium, omniumque pædagogiorum, cellariorum, menſorum, lampadariorum, eorumque qui ſacris ſcriniis deputati ſunt, decanorum partis Auguſtæ, curſorum partis Auguſtæ, officiis virorum ſpectabilium ducum Palæſtinæ, & Meſopotamiæ, novi limitis Phœnices, Oſdroenæ, Syriæ & Auguſtæ Euphratenſis, Arabiæ, & Thebaidis, Lybiæ, Pentapoleos, utriuſque Armeniæ, utriuſque Ponti, Scythiæ, Myſiæ primæ, ſecundæ, Daciæ, Pannoniæ, officiis virorum ſpectabilium Comitis Ægypti, Pamphyliæ, Iſauriæ, Lycaoniæ, & Piſidiæ.

Idem hac lege cavetur quod ſuperiori, ut exceptis certis quibuſdam officiis, alia non recipiantur niſi ex authentico adnotato manu principis, & ſubſcripto ab eo cujus juriſdictioni ſubiectus eſt is, qui ad militiam aſpirat. Et ſubjicitur Notitia eorum, quæ deſiderant ſacræ probatoriæ authenticum, quod alias ſumitur ex ſcrinio memoriæ, ut agentium in rebus probatoria, *l. 7. ſup. de agent. in reb.* alias ex ſcrinio libellorum, ut officii Comitis ſive præſidis Lycaoniæ & Piſidiæ, *Nov.* 25. Alias ex ſcrinio epiſtolarum, ut officii vicarii Thraciæ, & hodie ex *Nov.* 26. prætoris. Multa vero in Notitia emendationis indigebant, hæc maxime, *Officii virorum magiſtrorum militum utriuſque præfecturæ Orientis & Illyrici*, pro quibus repoſui, *Officii virorum illuſtrium magiſtrorum militum utriuſque militiæ in præſenti Orientis & Illyrici*. Puto, *& Thraciarum*, ſubdi debuiſſe. Tum inferius, *Nobilis Comitis* inepte erat ſcriptum, pro, *novi limitis Phœnices*. Notandum quod ait, *Macedoniæ, Theſauracenſium claſſis*. Vicarii Macedoniæ mentionem Marianus facit. De theſaurenſium claſſi nihil me alibi uſquam legiſſe memini. Videtur autem idem unuſque appellatus vicarius Macedoniæ, & theſaurenſium claſſis. Qui theſaurenſes dicantur expoſui *l. 2. ſup. de pal. ſac. lar.* Notandus locus de invitatoribus qui erant in officio ſacri palatii, cui ſimilem neſcio: & de cellariis, ſive cellariis, a quibus præbetur cibus & potio: ab invitatoribus vocantur qui vocari jubentur: & de curſoribus, id eſt, veredariis. Notandus locus de lampadariis deputatis ſacris ſcriniis, ut in eis faces ſive lampades accendant: alii fuerunt lampadarii in officio præf. prætorio: & quæſtoris exercitus apud Julianum Anteceſſorem Conſtit. 38. Et vicarii Ponticæ ex edicto Juſtiniani, qui ignem præferebant. De lampadariis edidit Theodoſius Novellam quam amiſimus, ſicut & aliam de Pentapoli ad urbem Romam revocanda: de qua etiam in hac Notitia fit mentio. De Auguſteuphratenſi provincia Victor in Veſpaſiano: *Commagene, quam hodie Auguſteuphratenſem nominamus.* Alibi Euphratenſis ſimpliciter dicitur, *l. 10. ſup. de ædif. priv.*

De Executoribus & exactoribus.

TIT. LX.

I. IMPP. ARCADIUS ET HONORIUS AA. AD PROVINCIALES ET AD PROCONSULES. Ne per diverſas provinciarum partes, aut illuſtrium virorum apparitor vagaretur, vel militaris terror inferret formidinem: hac lege ſancimus, ut omnes memorati intenti ſint ad provinciæ rectorem, cum eo agant, illo inſiſtente, diſponente, & agnoſcente ſuo periculo rem peragendam, impleant univerſa. DAT. VI. KAL. JUL. MED. OLYBRIO ET PROBINO COSS.

Ut in provincias provincialium exigendorum cauſa miſſi palatini vel apparitores illuſtrium virorum quorumlibet, vel milites præſidibus potius quam provincialibus immineant: qua de re diximus ſatis *l. 7. ſup. de exact. trib.*

II. IIDEM AA. ANDROMACHO P. P. Quicunque e palatio noſtro cujuslibet tituli ad provincias commeaverit compulſor, exactor, admonitor, portitorve præcepti, agens in rebus, vel palatinus, vel apparitor illuſtrium poteſtatum: hoc tantum poteſtatis arripiat, quod mandatum curæ ſuæ ſpecialiter adprobatur: nec quod injunctum alteri fuerit collegii jure præſumat: nedum hoc ſibi invicem mutui officii licentia patiuntur, agant cuncti, quod ſingulis credebatur. DAT. PRID. ID. JUL. MEDIOL. OLYBRIO ET PROBINO COSS.

Ne palatini in provincias miſſi ſuo cuique ſeparatim mandato negotio, mutuas ſibi operas præſtent, ne quod uni injunctum eſt, alter quaſi collega præſumat.

III. IMPP. HONORIUS ET THEODOSIUS AA. PALLADIO P. P. Sive ex prætoriano officio, ſive illuſtris comitivæ ſedis largitionum, necnon & rei privatæ noſtræ, vel ex quacunque apparitione ad quamcunque neceſſitatem profligandam quis fuerit deſtinatus, ſciat intra anni metas debere collectis ratiociniis ad proprium judicem remeare, eique ſuam efficaciam oſtendere, & quid ejus inſtantia exactum fuerit, quidve in debitis habeatur, vel penes quos reſederit, vel cujus culpa aut cauſa in eadem provincia fuerit, derelictum. Quod ſi exacto ſpatio anni, ejus regionis viſceribus prædator inſidians deprehenſus fuerit, remorari: tunc abſolutus cingulo militia abjicietur, primoribus ejus militiæ decem librarum auri multa propoſita. Sin redire diſſimulet, per vices officiorum ligatus ferreis nexibus, cura provincialis officii ad debitum mittatur examen: nec ei liberum ſit, ut hoc ſe privilegio aut occaſione defendat, quod ſibi aliud negotium, vel aliam neceſſitatem poſt injunctam eſſe cauſetur: cum iiſdem licentiam auferamus in eadem provincia continuare exactionem. DAT. X. KAL. OCTOB. DN. THEODOS. A. VII. ET PALLADIO COSS.

Ut præfectiani, palatini, vel alii apparitores in provincias miſſi exigendi cauſa, intra annum peragant exactionem, & judici ſuo qui miſit, renuncient quod egerint, quid ſit in reliquis, qui ſint reliquatores, cujus vitio reliqua contracta ſint. Poſt annum ſi non redeant, ut ligati ferreis vinculis ſicut *l. 1. Cod. The. de menſ. olea.* cohortalium cura ad congruum judicem tranſmittantur, & ne eandem exactionem iterare poſſint. Hæc verba, *per vices officiorum*, non ſunt in C. Th. & ſane ſunt obſcura, niſi hoc velint, ſi redire diſſimulet, quaſi iterato exactionis officio. Ait, *ſuam*

effi-

efficaciam, id est, quid effecerit. Sic *Novell. Valent. de suariis: Diligentiam & efficaciam huic operi commodabunt.*

IV. Iidem AA. Joanni p.p. Nullam possessionem alterius pro alienis debitis publicis vel privatis præcipimus conveniri. Dat. v. id. Jul. Ravennae, Honorio xiii. et Theodosio x. AA. Coss.

Hac lege prohibentur ἐνεχυριασμοί, de quibus dictum est libro 11. tit. 57.

V. Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Volusiano p.p. Contra nostra præcepta si quidquam verito ausu exsecutor audebit: licebit provinciæ moderatori eundem correctum ad sublimitatis tuæ judicium sub prosecutione dirigere: & licebit provinciali, si probetur obnoxius, exsecutoris contra vetitam exactionem sibi vindicatis temeritatem legitime repellere.

Si quid exsecutor contra quam ei mandatum sit, exigat, manu injecta a præside provinciæ sub prosecutione duci ad præf. prætorio potest: quin & a provinciali manu & viribus repelli potest, etiamsi re vera a provinciali debeatur quod is exigit sine mandato. Sic Græci legunt, *etiamsi probetur obnoxius*. Restitui legis contextum ut oportet.

VI. Imp. Zeno A. Arcadio p.p. Sancimus ut eum cui ex judicio tui culminis quocunque modo, sive studio numerariorum, aut tractatorum, vel ipsorum jussu, qui pro tempore amplissimæ tuæ sedis administrationem suscipiunt, exactio publicarum pecuniarum injungatur: minime prius liceat aliam sollicitudinem gerendam suscipere, quam reversus injunctæ sibi causæ responsum præbuerit. Si tamen ita sors tulerit, ut in ea provincia, ad quam exsequendi causa publici negotii aliquis proficiscitur, alia quoque causa sit exequenda: non prohiberi unum eundemque exsecutorem ab hac urbe regia proficiscentem, duorum simul, non plurium negotiorum exsecutionem suscipere: dum ipsi quoque tertii negotii non sit injungendi licentia, antequam de superioribus responsum portaverit. Exsecutoribus his, qui secundam sive simul duas, vel tertiam causam passi fuerint exsequendam suscipere, non solum cinguli & bonorum suorum amissionem, verum etiam perpetui exilii supplicium subituris: eandem hanc pœnam numerarium quoque, & ejus adjutores, ad quorum curam, quod violatum est, pertinet, formidare.

Executori in provinciam misso duarum causarum exactio committi potest, una tantum commissa, non ante aliam suscipere potest, quam prioris rationem reddiderit. Ait, *qui secundam sive simul duas*, post primam scilicet. Sequitur Græca constitutio quæ deerat.

VII. Πᾶς ἄντρωπος εἴτε θείαν κέλευσιν, εἴτε ἀρχικὴν πρόσταξιν ἐκβιβάζων, ὀφείλει πρότερον ἐμφανίσαι τῷ ἄρχοντι, ἵνα ὁ ἄρχων ἐξετάσοι, εἰ μηδημία πλαστὴ αἰτία ἐστὶν ἐν αὐτοῖς, ἢ κατὰ συναρπαγὴν ἢ ἐναντιούμενον νόμοις. Ὁ δὲ ἐκβιβασμὸς καὶ ἐγγράφως καὶ ἀγράφως γίνεται, δηλονότι τῶν θείων λογίων προ-

A κειμένων, καὶ πάντων τῶν ῥητόρων τῶν παρόντων ἅμα αὐτῷ τὴν ἐξέτασιν ποιουμένων, καὶ εἰ συνίδοι παρέχειν βοήθειαν: ἐὰν δὲ ἢ πλαστὸν εὕροι φανερῶς, ἢ νόμῳ ἐναντιούμενον φανερῶς, δεῖ αὐτὸν μὴ ἐκβιβάζειν, ἀλλ' ἀναφέρειν εἰς βασιλέα διὰ τοῦ μαγιστριανοῦ, ἢ εἰς αὐτὴν τὴν ἀρχὴν ἐξ ἧς τὸ πρᾶγμα ἐγίνετο: τὸν δὲ ἐκβιβαστὴν ὑπὸ ἀσφάλειαν ποιεῖν τὴν ἐγχωροῦσαν: καὶ τὰ πρόσωπα δὲ τὰ αἰτιασθέντα ὑπὸ προσωπικὴν ἀσφάλειαν ἀζημίως: ὁ γὰρ ἐγχειρήσας αὐτῷ τὸ ἀζήμιον περιποιήσει εἴπερ εὑρεθείη μάτην αὐτῷ ἐγχειρήσας: εἰ γὰρ μὴ τοῦτο γένηται, ὁ μὲν ἐκβιβαζόμενος ἀποθεῖται τὸν ἐκβιβασμόν: ὁ δὲ ἄρχων εἰ πρὸς αὐτὸν ἡ κέλευσις γέγονεν, ἢ καί τις ἕτερος ἴσως πρός B τινα ἕτερον ἐγένετο, ὑπὸ ἀσφάλειαν ὀφείλει ποιῆσαι τὸν ἐκβιβαστὴν τὴν ἐγχωροῦσαν. Εἰ δὲ καὶ δυνηθείη τις ἀποθήσασθαι τὸν ἐκβιβασμόν, ὀφείλει μανθάνων ὁ ἄρχων ἀποστῆσαι τὸν ἐκβιβαστήν: ποιεῖν δὲ ὑπὸ ἀσφάλειαν προσωπικὴν τὸν αἰτιασθέντα καὶ μηνύειν: εἰ δὲ ῥαθυμήσῃ τούτου, ἢ ὁ ἄρχων, ἢ ἡ τάξις αὐτοῦ, ἢ πρὸς ὃν τὸ γράμμα γέγονεν οἴκοθεν τῷ ὑπομνησθέντι ποιήσει τὸ ἀζήμιον, καὶ ἐν ὅσῳ ἄρχει, καὶ μετὰ τὸ παύσασθαι τῆς ἀρχῆς: ὑπεξαιρεῖ δὲ ἡ διάταξις τοὺς προφάσει δημοσίων ἐνεχομένους: εἰ δὲ λήμματος ἡττηθέντες οἱ ἄρχοντες μὴ ποιήσωνται τὴν ἐξέτασιν, προκειμένων τῶν ἁγίων λογίων εἰ καὶ παρίδωσι, καὶ εἰς χρήματα ζημιοῦνται καὶ ἐκβάλλονται τῆς ἀρχῆς, C καὶ εἰς σωτηρίαν κινδυνεύουσι: πᾶς δὲ νόμος ἐμφανιζόμενος ὀφείλει πρότερον γίνεσθαι τοῖς ἐπάρχοις καταφανής: τὸν δὲ διακομίζοντα αὐτὸν εἰς τὴν ἐπαρχίαν, λαμβάνειν χρυσίνους ἕξ, τὸν δὲ ἄρχοντα σπουδάζειν διὰ προστάξεων οἰκείων πάσαις ταῖς πόλεσι ταῖς ὑφ' ἑαυτὸν φανεροῖς καθιστᾶν τοὺς νόμοις ἀζημίως παντελῶς μηδὲ τοῦ ἄρχοντος, μηδὲ τῶν ἐκδίκων, μηδὲ τοῦ Διακομίζοντος: ὁ δὲ κερδάνας, διπλάσιον δίδωσι: καὶ εἰ μὲν ἄρχων ἐστὶν, ἐκπίπτει τῆς ἀρχῆς, εἰ δὲ ἑτέραν φροντίδα εἴχετο, ἐκβάλλεται τοῦ φροντίσματος.

Quilibet executor divinæ jussionis prætorianive præcepti, id prius insinuare præsidi debet, ut is in- D quirat an sit in eo vitium aliquod falsi, aut legibus adversum aliquid & an per obreptionem impetratum sit. Executio autem fit scripto vel sine scripto propositis sacris evangeliis, & præsentibus possessoribus omnibus & una cum præside inquirentibus, qui & opem executori ferent si res digna videatur. Sed si quid manifesto in ea falsi vel illegitimi deprehenderit, suspendet exactionem, & relationem mittet ad principem per agentem in rebus vel ad sedem ejus a quo res processit: Et interim executor quidem cautionem præstabit pro rei qualitate: reus personalem, se sisti puta, idque sine ulla impensa. Debet enim executor indemnem eum E præstare quem convenit, si temere forsitan eum convenerit: quam cautionem nisi præstiterit, impune ab eo quem convenit, repelletur. Præses ipse vel alius ad quem jussio dirigitur, cautionem exiget ab executore pro rei qualitate. Sed & si potuerit quis executionem repellere & repulerit, debet præses executorem restituere, & ab reo cautionem exigere personalem, & rem deferre: quod si negligat, tam ipse quam suum officium, sive ad quem literæ missæ sunt, de suo indemnitatem convento præstabit durante vel deposito magistratu. Constitutio excipit eos qui nomine tributorum obligati sunt.

ſunt. Quod ſi pretio victi præſides non inquirant, qua de re ſuperius diximus inquirendum eſſe, etiamſi negligentia hic tantum argui videatur, & rei familiaris damnum patientur, & magiſtratu ejicientur, & circa ſalutem periclitabuntur. Omnis autem lex Præfecto prætorio prius inſinuari debet, deinde in provinciam tranſmitti & portitori dari aureos ſex, præſide curante per omnes civitates ſuæ provinciæ legem promulgari ſine ulla impenſa præſidis vel defenſorum vel portitoris. Et ſi quis ex ea re quid perceperit, in duplum tenetur, & magiſtratus dignitatem amittit, officialis officium.

Pro *ῥητόρων*, lego, *κτητόρων*; vide *Nov.* 128.

De lucris Advocatorum & concuſſionibus officiorum ſeu apparitorum.

TIT. LXI.

I. IMP. CONSTANTINUS A. ÆLIANO PROC. AFRICAE. Si quis a ducenariis, vel centenariis, vel fiſci advocatis læſum ſe eſſe cognoſcit: adire judicia, & probare injuriam non moretur: ut in eum, qui convictus fuerit, competenti ſeveritate vindicetur. DAT. VI. ID. NOV. TRIV. ACC. XV. KAL. MAR. KARTHAGINE CONSTANTINO A. IV. ET LICINIO IV. COSS.

Coercendos eſſe ducenarios & centenarios ex officio palatino, & advocatos ſi cui quid per injuriam abſtulerint. Conjungenda eſt *l.* 3. *ſup. de advoc. fiſc.*

II. IMP. CONSTANTINUS A. EUBULIDAE VICARIO AFRICAE. Præter ſolemnes & canonicas penſitationes multa a provincialibus indigniſſime poſtulantur ab officialibus & ſcholaſticis, non modo in civitatibus ſingulis, ſed etiam manſionibus dum ipſis & animalibus eorundem alimoniæ ſine pretio miniſtrantur: provinciales itaque cuncti judices tueantur, nec injurias inultas tranſire permittant. DAT. III. KAL. JUL. LEONTIO ET SALUSTIO COSS.

Ne quid officiales vel ſcholaſtici præter ſolemnia exigant a provincialibus, & ne eorum animalibus in itinere pabula gratuito dentur. Scholaſticos accipit pro advocatis, de quibus amplior lex Cod. Theodoſiani, *Non latet*, inquit, *ſcholaſticos ultra modum acceptis honorariis in defenſionem cauſarum annonas & ſumptus accipere conſueſſe*. Et ita Sardicenſis concilii c. 10. Scholaſticus ex foro, id eſt, Zonara interprete, *ὁ περὶ λόγυς σχολάζων*. Et Carthag. concilii cap. 99: *ἐκδίκυς σχολαςικύς*. Et in paſſione Dorotheæ virginis, Theophilus quidam advocatus præſidis, Scholaſticus appellatur, Macarius Hom. 15. *ὅταν γένηται σχολαςικὸς, ὅλων τῶν δικολόγων ἀρχάεις καὶ ἔσχατος*. Et recte in concilio Africano, Scholaſticos qui in actu ſunt vel in munere defenſionis cauſarum: nam alii nondum exjerunt rhetorum ſchola.

III. IMPP. ARCADIUS ET HONORIUS AA. POMPEIANO PROC. AFRICAE. Quoties compulſor arguitur in deprædatione convictus, etiam non conſulta clementia noſtra pœnam ſubeat legibus competentem. DAT. PRID. KAL. JAN. MED. STILICONE ET AURELIANO COSS.

Compulſor miſſus a principe, ſi in deprædatione convincatur, etiam inſcio principe a proconſule coerceri poteſt.

IV. IMPP. HONORIUS ET THEODOSIUS AA. ADRIANO P. P. Curialibus & naviculariis, omnibuſque corporibus ita ſubveniri volumus: ut nihil apparitoribus univerſorum judicum liceat, quod ad prædam provincialium pertinet.

Ne quid ulli apparitores deprædentur a curialibus vel naviculariis vel ceteris corporatis. Græci adjiciunt pœnam tripli.

De Primipilo.

TIT. LXII.

I. IMPP. VALERIANUS ET GALIENUS AA. DOMITIO. Commoda primipilatus poſt adminiſtrationem incipiunt deberi: & ſi is, qui ea percipere debuerit, prius rebus humanis eximatur, heredibus petitio ſalva ſit.

Quid ſit primipilus ſupra anteverti dicere *l.* 3. *ſup. de cohor. prin.* Commoda primipilatus ſunt ſalaria quæ ei dantur, ſive ut Græci vertunt, *τὰ λόγῳ παραμυθίας παρεχόμενα*, *l. pater*, *ff. de adim. leg.* Sed non debentur antequam impleta ſit functio primipili. Debita in heredem tranſmittuntur. Poſt adminiſtrationem ergo finitam: nam dum militat, non commoda, ſed ſtipendia appellantur.

II. IMPP. DIOCLETIANUS ET MAXIMIANUS AA. ALEXANDRO. Obtentu nominis primipili civiles actiones ad alios judices transferendæ non ſunt.

Si quem primipilus conveniat occaſione primipilatus ſui, convenire eum debet non coram ſuo, ſed coram proprio ejus judice, ita ut ſecundum regulam juris actor forum rei ſequatur.

III. IIDEM AA. DOMNAE. Utilitas publica præferenda eſt privatorum contractibus: & ideo ſi conſtiterit fiſco ſatisfactum eſſe ob cauſam primipili: poteris obligatam tibi poſſeſſionem titulo dotis petere, ut ſatis doti fieri poſſit.

Cauſæ primipili dos non præfertur in hypothecis. Sunt & multa alia ſingularia, ut ſi debitor ex cauſa primipili, vel fidejuſſor, aut nominator ejus ſolvendo non ſit, dos uxoris fiſco vindicetur, *l. ſatis*, *ſupra in quibus cauſ. pig. tac. contr.* Et res etiam ſpecialiter obligata dotis nomine & donata, licet primipili morte confirmata ſit donatio, *l. non verum*, *ſup. de donat. inter vir. & uxor.* Ut fiſco teneantur filii primipili etiamſi heredes non extiterint, *l. ſi tutores*, *ſup. de compenſ. l. ſeq.* Ut urgente fiſco adverſus debitores ſuos debitor ex cauſa primipili agat etiam ante diem, *l.* 1. *ſup. de cond. ex lege.*

IV. Ii-

IV. Iidem AA. Dionysio. Cum ex sola primipili causa liberos, etiamsi patribus heredes non existant: teneri Divus Aurelianus sanxerit: si neque successistis patri vestro, nec quidquam ex bonis ejus tenetis: consequens est a paternis creditoribus vos non conveniri.

De hac l. dictum est superiori satis.

Publicæ lætitiæ vel consulum nuntiatores, vel insinuatores constitutionum & aliarum, vel judicialium literarum, ex descriptione vel ab invitis ne quid accipiant immodicum.

Tit. LXIII.

I. Imppp. Gratian. Valent. et Theodosius AAA. Floro P. P. Quicquid nostrorum unquam nuntiari cœpit prosperorum, ut bella si desinunt, si oriuntur victoriæ, fastis si honor datus fuerit regalium trabearum, compositæve pacis erit offerenda tranquillitas, si sacros vultus inhiantibus forte populis inferimus: hæc sine immodico pretio nunciari excipique sancimus: gerulum jubemus esse castissimum: indices nummarios esse prohibemus: judices statuimus esse sollicitos, ne turpi colludio quæratur ex miseris pretium gaudiorum. Quod si id sacrilega fuerit dissimulatione violatum: & in accipientem pudoris fortunarumque manebit excidium, & cogentem par pœna multabit, & officium triginta librarum auri vexatione quatietur. Dat. IV. Non. Febr. CP. Merobaude II. et Saturnino Coss.

Duo erant potissimum in hac lege corruptissima: *Fastus si honor datus fuerit regalium vel consulum, vel trabearum*. Emendavi, *Fastis si honor datus fuerit regalium trabearum*, id est, si ineunte anno novorum consulum nomina nuntientur. Consulum ornamenta sunt trabeæ eædemque regum, quæ & *τήβεννοι Nov.* 105. & Appiano, Artemidoro, Sudæ, Moschopulo, auctori Etymologici. *Actum esse jubemus castissimum, indigentibus non numerariis esse præbendum*. Emendavi fide Cod. Theodosiani, & manuscriptorum, *gerulum jubemus esse castissimum, indices nummarios esse prohibemus.* Nummarios, id est, lucri avidos. Hieronymus ad Onasum: *Volo in nummarios invehi. sacerdotes*. Suetonius in Domitiano: *Nummarios indices notavit*. Illa autem verba. *Si sacros vultus inhiantibus forte populis inferimus:* Græci ita interpretantur, *εἴτε λαυρᾶται καταγγέλλοιεν*. quod in Nicæna synodo 2. explicant hæc verba: *Si regum laurata Græcorum vulgus apud CP. vocat imperiale signum*: & paulo post: *Laurata & iconas missas ad civitates vel regiones obvii adeunt populi cum cereis & incensis, non cera perfusam tabulam, sed Imperatorem honorantes*. Aliis auctoribus laureatæ tabellæ sunt signa lætitiæ, Seneca in Agamemnone: *Manifesta properat signa lætitiæ gerens. Namque hasta summo lauream ferro gerit*. Summa vero Constitutionis hæc est, ut eæ omnes publicæ lætitiæ populis sine immodico pretio nuntientur. *Immodico* adjecit Tribonianus cum non esset in C. Th. propter constitutionem Græcam, cujus sententia sequitur.

A II. Ἡ διάταξις βούλεται ἓξ νομίσματα μόνον παρέχεσθαι ἀφ' ἑκάστης ἐπαρχίας ὑπὲρ τῶν ἐμφανιζομένων θείων ῥημάτων, ἢ γενικῶν προστάξεων, ἢ δημοσίων συμβολαίων, ἢ ἀνδριάντων: τὸν δὲ πλέον λαβόντα, τετραπλάσιον ἀναδιδόναι, κωλυόντων τοῦτε ἄρχοντος, καὶ τοῦ ἐπισκόπου, καὶ τῶν πρώτων τῆς πόλεως, καὶ πάσης πολιτικῆς, καὶ δημοσίας βοηθείας: ὁ μὲν γὰρ ἐπίσκοπος ὑπὸ ἀγανάκτησιν ἐστὶ βασιλικήν: ὁ δὲ ἄρχων καὶ ἐκπεσεῖται τῆς ἀρχῆς, καὶ δημευθήσεται. Καὶ ἡ τάξις δὲ κινδυνεύει μήτε διαγραφὴν γενέσθαι προφάσει τούτων τῶν αἰτιῶν ὑπὲρ τοῦ μὴ ἓξ χρυσοῖς: μήτε ὡς παρὰ ἑκόντων μηδὲν, ἀλλὰ τὸν λαβόντα διδόναι τὸ τετραπλοῦν: καὶ ἡνίκα δὲ οἱ πολῖται βούλονται B ἑαυτοὺς διαγράψαι τυχὸν, ἢ εἰς ἔργον δημόσιον, ἢ εἰς σιτωνείαν, ἢ αἰτοῦσι παρὰ βασιλέως τοῦτο ἐπιτραπῆναι, οὐ χρὴ ζημιοῦν αὐτοὺς οὐδὲν ὑπὲρ τούτου, ἵνα μὴ οἱ μὲν ἱερεῖς ἀγανακτῶνται: οἱ δὲ ἄρχοντες, καὶ τῆς ἀρχῆς ἐκπίπτουσι, καὶ ἐξορίζονται καὶ δημεύονται: ἡ δὲ τάξις εἰς σῶμα τιμωρεῖται: εἰ μὴ μηνυθῇ βασιλεῖ τὰ παρὰ τὴν διάταξιν γινόμενα: ἐξουσίαν γὰρ ἔχουσιν οἱ διαγραφόμενοι ἀντιλέγειν τοῖς διαγράφουσιν: εἰ δὲ μὴ δύνανται τοῦτο ποιεῖν, ἐπικαλεῖσθαι τὸν ἄρχοντα καὶ βασιλεῖ μηνύειν, οὐ χρὴ δὲ οὔτε τοὺς πατέρας, οὔτε τοὺς σιτώνας, ἢ ἐθνικοῖς ἀποδέκτας παρέχειν ἐκ τῶν οὐσῶν ἐν χερσὶ προσόδων, μηδὲ ποσότητα φυλάττεσθαι τῇ ἀφωρισμένῃ χρείᾳ: εἰ δὲ παραβῇ ὁ C ἄρχων, οἴκοθεν ταῦτα καταβάλλει: χρὴ γὰρ ἀμείωτα τότε δημόσια καὶ τὰ πολιτικὰ φυλάττεσθαι.

Constitutio vult singulas provincias insinuatoribus sacrarum literarum vel generalium Constitutionum vel publicorum commonitoriorum vel statuarum sex dumtaxat solidos dari, & ab eo qui amplius acceperit, quadruplum reddi, hoc inhibente præside & Episcopo & primoribus civitatis, omnique tam civili quam fiscali adminiculo, nisi velit Episcopus in principis indignationem incurrere, Præses bonis & dignitate & civitate multari. Curet autem officium nec descriptionem fieri D ex iis causis ultra sex aureos, nec ab invitis, & ab accipiente quadruplum inferri. At cum cives seipsos volunt describere operis publicis vel frumenti coemendi causa, vel hoc sibi concedi a principe petunt, nihil oportet eos lædi ex hac causa, ne sacerdotes indignationem eandem incurrant, præsides dignitatem amittant & publicentur: officium in corpus torqueatur, nisi principi detulerint quicquid contra hanc Constitutionem fuerit admissum. Possunt enim descripti resistere describentibus, vel si nequeant resistere, licet eis invocare præsidem & deferre principi. Sed non oportet patres civitatum vel sitonas vel susceptores ex reditibus, quos ha- E bent, in manu quidquam præbere, sed eorum quantitatem destinatæ necessitati servare debent. Quod si præses violarit, de suo eos reditus implebit. Fiscales enim & civiles res imminutas servari necesse est.

Hæc Constitutio si abfuisset, quod est in titulo, *Ex descriptione, vel ab invitis*, esset sine lege. Hic vero sit finis, quem Deus Dominusque dedit, cui soli sit laus, honor & gloria.

ILLUSTRISSIMO PRINCIPI AC DOMINO

D. CHRISTOPHORO

COMITI PALATINO AD RHENUM,

Illustrissimi Principis ac Domini D. FREDERICI *Electoris Palatini filio, Bavariæ Duci,*

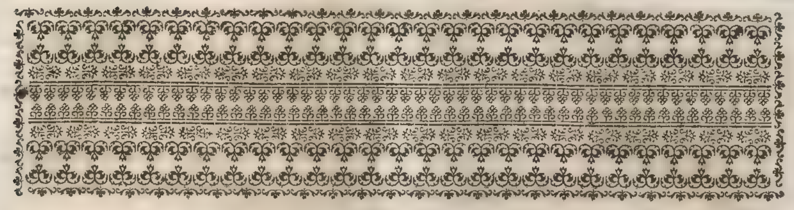
JACOBUS CUJACIUS S.

UPIVI jam antea sæpe, Illustrissime Princeps, ut daretur mihi aliquando tempus opportunum, quo te cultu & observantia aliqua revereri possem: & ne te fugiat quæ res hoc in me desiderium potissimum accenderit, Ego, cum frequentiores studiorum causa venirent ad nos Germani, quam soleant modo, consopitis civilium dissentionum injuria apud nos omnibus pene liberalium artium studiis, nostratium nemini concessi, qui Germanorum ingeniis faveret, quive nobilitatem & virtutem eorum admiraretur magis, ut illis vicissim in me habuere semper præ aliis aliquid quod diligerent, ea re adsiduos & familiares nullos habui, vel potius adsiduum & familiarem illi nullum habuere magis quam me: & in sermonibus, ut fit, de patria cum rogantur, de lingua, de moribus, de literis, & de principibus imprimis, nullum alium Germaniæ principem majore mihi eos animi alacritate prædicasse memini, quam Illustrissimum Principem FREDERICUM *patrem tuum, simul ac te in omni genere virtutis geminum patri filium: & ab iisdem non paucis post reditum in patriam certior factus sum, cum ad te præcipue referunt de ratione studiorum suorum quam hic transigere nobiscum, & mei mentionem injiciunt, quicquid hi narrant de me, id te excipere, & studium & aures adhibere libenter. Hoc equidem magni æstimo, & in felicitatis parte pono maxima: nec enim meritum ullum in me meum agnosco, quod tam sanctissimi & modestissimi Principis gratiam mereatur: & incendor mirum in modum ex ea re tamen: ut me quodam officio illa præbeam non indignum, cujus etiam exhibendi parte aliqua non tulissem longiorem moram, nisi me ab studiis paulo magis remissiorem patriæ calamitates reddidissent, quam conturbatus, & mœram cerno, sævientem in seipsam omni crudelitatis genere. Et parum id quidem esset, si hoc anno cerneremus & experiremur primum, sed cernimus & patimur jam fere decennium doloris cum morsu maximo* θυμὸν ἐνὶ στήθεσσι φίλον δαμάσαντες ἀνάγκῃ. *Quæ res non potest non imminuere studia mea, quæ sola officiorum genera suppeditare solebant mihi multa quibus colerem præstantissimorum virorum eximias præclarasque virtutes, & vero minuet ea res studia mea semper, quoad misericordi & omnipotenti Deo libuerit his Galliæ miseriis dare finem aut modum aliquem. Sed interea tamen colluctor ipse quodammodo mecum, ut quam minimum fieri potest decedat ex mea pristina diligentia, & ne dolori, quem ex hoc capio statu patriæ acerbissimum, succumbam prorsus, neve relanquescam ab spe melioris rei. Alios sibi pugnas, sibi prælia, sibi arma habere jubeo; quibus hæc cordi sunt nimis: ego quantum mihi imperare possum, adsiduus esse persevero in pervolutandis libris, e quibus vel eruam quæ recondita inest in eis consolationem, æquanimitatem & constantiam eam, quæ etiam in desperatione, aut præcipitio rerum omnium tranquilliorem mentem efficere possit. Nec suum abest huic meæ contentioni pretium: nam quidquid de jure nunc in vulgus edo, id etiamsi non adeo forsitan perfectum & perpolitum est, atque alio tempore foret, tamen pro ratione temporis, quo limandi ejus mihi fuit potestas, non dubito quin satisfacturum sit his, qui aliquid de studiis juris censere & arbitrari possunt. Statim enim placebunt enarratæ Novellæ Justiniani longe alia ratione quam fuerint unquam antea: non ausim dicere meliore. Nec erit injucunda* παρατηρημάτων *adjectio, quæ a* XII. *libro dehinc uno tempore si vixero proferam in medium perducta usque ad* XL. *Ultra enim ne procurreret ea in re opera mea, jam statim a primo mihi præscripsi. Non displicebit etiam Juliani discipulus, quem etsi tempora non tulerint, ut ederem integrum, non efficient tamen ut eum derelinquam antequam ad extremum pertulerim, & nomini etiam tuo quatuor reliquas quæstiones inscripserim, ut nunc inscribo humiliter priores quinque, simul ac Novellas & Observationum accessionem quam dixi. Quod omne si tanquam ab homine tuæ Celsitudini deditissimo, benigne & libenter acceperis, & hanc animi erga te mei propensionem quæ effecit id elicuitque omne mihi quantumvis licet alienissimo tempore, in mente tua nobilissima & omnibus virtutibus illustrissima ad conciliandam mihi eam in perpetuum, valere siveris, & me, illustrissime Princeps, expergefeceris: largius enimvero proliziusque ad illustrissimam familiam tuam omni deinceps observantia & honore prosequendam, & ad studia quoque mea addicenda vobis potius quam nostris hominibus, qui literariis muneribus, quæ etiam diis feruntur esse amica, parum abest ut se honestari non putent, qui ne gratiarum quidem actione, vel minima incipiunt jam nostram agnoscere benevolentiam. Deus Opt. Max. illustrissimum & potentissimum Principem* FREDERICUM *patrem tuum, & te dignissimum patri filium & familiam omnem vestram conservet, & regat suo Sancto Spiritu, eamque cottidie ad secundiores provehat rerum eventus. Valentiæ Cavarum VII. Id. Aug. M. D. LXIX.*

Tuæ Nobilitati & Celsitudini devotissimus
JAC. CUJACIUS.

NOVEL-

NOVELLARUM CONSTITUTIONUM IMP. JUSTINIANI *EXPOSITIO.*

AUCTORE JACOBO CUJACIO J.C.

ÆC mihi prior appellationis A Novellarum occurrebat ratio, quod nova eis atque a veteribus diffidentia jura constituantur, quamvis non utique omnibus: exempli gratia XCI. & XCII. Et huic quidem rationi Cedrinus aderat, qui de hoc Novellarum libro scribit in hunc modum in Justiniano, τοῖς παλαιοῖς νόμοις πάντας ἀνανεώσε, ποιήσας μονόβιβλον, ὃ καὶ νεαρὰς διατάξεις ἐκάλεσε. Posterior tamen quæ succurrit animo meo, verior est: quod novissime promulgatæ sint post Codicem Justin. repetitæ prælectionis: nam & sæpissime a Græcis interpretibus appellantur νεαραὶ μετὰ τὸν κώδικα, & ab ipso Justiniano *Nov.* B *66. & in Constitutione de novo Codice faciendo*: & pariter Theodosii, Valentiniani, Martiani, Leonis, Majoriani, Severi Constitutiones non alia ratione Novellæ appellatæ sunt, quam quod post Codicem Theodosii, & aliæ quædam Leonis philosophi, Nicephori, Michaelis, Romani, Alexii, quod post βασιλικῶν libros promulgatæ essent. Quin & Justiniani quæ in *l.1. §. sed cum Novella, C. de emend.C.Just. l.si quis filium, in fi.C.de inoff.test.* vocantur Novellæ, nondum retractato Codice hanc appellationem meruerant, editæ cum essent post primam Codicis editione retractata, repetitave jam Codicis editione, eam amiserunt. Nec enim Novellæ sunt quæ in corpus unum coierunt Codicis repetitæ prælectionis, justum Constitutionum corpus, sed quæ post Codicem illum emerserunt novæ, vel Justiniani ipsius, vel Justini, C vel Tiberii, non quasi errones in corpus illud retrahendæ, e quo nunquam exierunt, sed quasi postumæ Codicem certe rupturæ, illum, quo sunt omissæ, maxima ex parte. Adjunximus eis formas præfectorum prætorio quasdam, sive ἐπαρχικά, & Novellas Justini Tiberiique nonnullas, quæ suis locis indicabuntur. Nec separanda esse censuimus edicta XIII. a Novellis, nam & pleraque alia inter Novellas edicta sunt, & illa XIII. omnia edicta non sunt: non sane quæ ad Armeniam, Phœnicen Libani, Ponticam, Hellespontum, Ægyptum, Alexandriam pertinent: Edicta enim sunt generales leges quæ omnes populos & provincias tenent, *l. 3. C. de leg.* & prætereà ex illis tria vel quatuor, quæ sunt ante relata Novellis, frustra sub Edictorum alio nomine denuo reposuissem. Index vero titulorum quia non erat certus (nec enim veteri interpreti idem qui vel Haloandro vel Scrimgero) elegi quem sequerer ex Reginæ bibliotheca breviorem aptioremque ceteris, & hac pagina statim ut exprimeretur procuravi. Fuit Græcus, sed Latinum exhibere malui.

28 *De*

148 *De*

148 *De reliquis.*
149 *De præsidibus.*
150 *De ea quæ raptori nubit.*
151 *Ne decurio vel cohortalis in judicium vocetur sine jussione principis insinuata præfecto prætorio.*
152 *Ne sacræ jussiones de publicis causis valeant sine approbatione præfectorum præt.*
153 *De infantibus expositis.*
154 *De his qui in Osroena incestas nuptias contrahunt.*
155 *Ne matres tutelæ rationibus obnoxiæ sint.*
156 *De sobole cum colonis partienda.*
157 *De colonis qui in alienis prædiis nuptias contrahunt in Mesopotamia & Osroena.*
158 *Ut jus deliberandi etiam impuberes transmittant.*
159 *De substitutione facta in familiam morientis usque ad quotum gradum valeat.*
160 *De pecuniis & usuris civitatum.*
161 *De præsidibus.*
162 *De donationibus sacra forma, & de adscriptitiis.*
163 *De relevatione tributorum.*
164 *De heredibus.*
165 *Generalis forma de prospectu maris.*
166 *De prædiorum sterilium ad fertiles impositione.*
167 *Generalis forma de missione in possessionem.*
168 *Forma præf. prætorio de his qui eidem domino subjecta prædia possident.*

NOVELLA PRIMA.

De heredibus & Falcidia.

PRIOR pars hujus Novellæ est de heredibus, qui non obtemperant voluntati defuncti. Publius Syrus ait, magis fidum heredem nasci quam scribi. Qua de causa scripti heredes pœnis constringendi sunt, ne quid faciant contra testamentum: & vero constringuntur etiam tam veteribus legibus quam novis. At quo modo? An datis actionibus, aut persecutionibus, aut invocato auxilio magistratus, principis, pontificis? hac vero ratione testamento parere compelluntur, non puniuntur quod non paruerint. An data actione in duplum? Sed hac actione coercentur inficiatores uno tantum casu, si legata per damnationem, vel jure novo si legata relicta locis pietati dedicatis heredes inficientur. An ex mora usurarum & fructuum admissa ratione? At qui moratur, non facit contra voluntatem: id enim facit quod facere jussus est, sed tardius: ut ille etiam qui inficiatur, contra voluntatem non facit palam: jussisse enim testatorem negat, non etiam facturum se quod testator jusserit. Et specialiter quidem mora filii heredis scripti, qui fratribus relictam legitimam portionem tardius exsolvit, coercetur constitutione quadam Justiniani de inofficioso testamento relicti tertia parte amplius: porro contra voluntatem facit qui minus impendit in funus vel monumentum, quam testator jusserit, *l. cum in testamento, ff. de verborum significatione*, vel (ut hac Novella definitur) qui legata, aut fideicommissa, aut libertates post sententiam judicis annum integrum frustra expectatus, præstare detrectat. Et huic quidem veteri jure hereditatem fiscus auferebat quasi indigno, ut Paulus scribit III. Sententiarum, & Justinianus *l. ult. C. de fideicommis.* ut non male ad hanc delationis causam quæ ponitur in *l. 1. de jur. fisc. Quod indignus quis heres nunciatur*, possit dari exemplum heredis facientis contra voluntatem. Quæ dubitandi ratio (ut opinor) fuit in specie *l. si peculium, ff. de statulib.* cum heres servum liberum esse jussum sub conditione dandi x. Titio, prohibet dare, an postea manumisso servo, ex legato peculii heres eam pecuniam deducere posset. Indignus est enim heres, qui contra voluntatem facit, eam pecuniam imo hereditatem lucrari. Verius tamen est non fecisse eum contra voluntatem qui servum manumisit ultro, quem testator liberum esse jusserat sub conditione dandi x. Titio: nec posse quidquam queri Titium, cum nec legatarius fuerit, *l. 8. ff. si quis omis. cau. testam.* At hæc causa deferendæ hereditatis in fiscum, postea constitutionibus sublata est, *l. 5. C. de religios.* si in omittendo supremo officio mortui (ut ibidem exponitur) herede peccante, quæ res onerat verecundiam heredis: & si quid aliud igitur heres fecerit contra voluntatem defuncti, ut si legata non solverit, quæ res non pulsat existimationem aut verecundiam heredis. Ceterum hac Novella Justinianus restituit quodammodo jus vetus, quod aliorum principum Constitutiones aboleverant: nam heredi qui voluntati defuncti non obtemperat, censet auferendam esse hereditatem quasi indigno: vel totam, si extraneus sit; vel deducta Falcidia, si ex eis personis sit quibus portio legitima debetur, & qui de inofficioso testamento queri possunt, quales sunt liberi, parentes, patroni. Falcidia enim sive legitima portio his personis auferri nulla ratione potest. Sed sive tota hereditas auferatur, sive quod superest, deducta Falcidia, id non transit ad fiscum. Non omne quod aufertur quasi indigno ad fiscum transit, *l. 1. §. quæ autem, C. de caduc. tollend.* Sumantur exempla ex *l. 5. §. amittere, ff. de his quæ ut ind. l. pen. C. de legat. l. si ex voluntate, C. de donat. inter vir. & uxor. l. si ab hostibus, §. ult. ff. sol. matr. l. si patroni, §. qui fideicommissam, ff. ad Treb. & Nov.* 115. Sic igitur heredi non obtemperanti voluntati defuncti ablata hereditas non statim fisco vindicatur ex hac Novella, sed substituto, si substitutum habuerit heres. Finita ipso jure est substitutio aditione heredis scripti: ideoque non jure substitutionis substitutus venit (ut Joannes ait recte) sed beneficio hujus Constitutionis, quasi priore loco scriptus, & sicut extraneus quilibet, ut dicetur inferius. Deficiente substituto vocantur coheredes qui adierunt pro portione hereditaria, & hi etiam non jure accrescendi inviti, quod est portionis vacantis jus, non adquisitæ, sed non inviti hujus Constitutionis beneficio, ac si in eam quoque portionem heredes scripti essent. Si non sint coheredes, venit is cui heres rogatus est restituere hereditatem: nam & is (ut in hac Nov. Justinianus ait) heredem imitatur, maxime transfuso S. C. Pegasiano in Trebellianum: qui locus est summe notandus. S. C. Pegasiano locus erat interveniente Falcidia, & non erat fideicommissarius heredis loco, quia in heredem conservabantur actiones. S. C. Trebelliano locus erat non interveniente Falcidia, ut puta herede non plus quam dodrantem restituere rogato: qui casus cum ponitur *l. si mulier, §. ex asse, ff. de jur. dot.* recte & proprie subjicitur mentio transferendarum actionum, & S. C. Trebelliani: quia ex eo S. C. fideicommissario & in fideicommissarium dantur actiones, atque ideo fideicommissarius Trebellianus heredis loco est, Pegasianus non item. Hodie omnis fideicommissarius, Trebellianus est: ergo omnis, heredis loco. Post fideicommissarium Trebellianum veniunt legatarii & fideicommissarii singularum rerum. Sed qualis inter eos ordo dabitur? Is nimirum præferetur, cui uberius legatum aut fideicommissum pecuniarium relictum fuerit: ut si plures sint fideicommissarii Trebelliani, is præferetur cui major pars hereditatis relicta fuerit: vel si par sit omnium causa, scripto herede indigno pronunciato, omnes simul ad hereditatem venient. Post legatarios & fideicommissarios veniunt testamento manumissi, secundum ordinem scripturæ, qui & lege Fusia Caninia, & lege Ælia Sentia servatur inter manumissos: vel simul omnes, si scripturæ ordine discerni non possint, exacta cautione implendæ voluntatis defuncti, quæ ab aliis omnibus exigitur, & præstanda est (ut Accursius voluit) personæ publicæ, vel his quorum interest. Sexto loco vocan-

vocantur heredes legitimi . Septimo extraneus quilibet , sicut ex sententia Orationis D. Marci libertatum conservandarum causa , constat vocari extraneum quemlibet quasi heredem testamentarium, *l. ult. C. de testam. man.* & ita prætorio quoque jure pro herede testamentario habetur is qui omissa causa testamenti ab intestato possidet hereditatem, *l. si duo heredes , ff. si quis omis. caus. test.* & heres scriptus cui remittitur conditio jurisjurandi , *l. 1. §. ad eos , ff. ad leg. Falc.* de quo etiam Græci accipiunt *l. 20. §. licet , ff. de pet. hered.* illo loco, *Successores justos*: & libenter ipse pro his acceperim honorarios , sive prætorios successores , *l. 2. §. si defunctus , ff. pro empt. leg. 24. ff. fam. ercisc.* Octavo gradu vocatur fiscus , sub eodem onere cautionis . Cautionis , inquam , non satisdationis, *l. 1. §. si ad fiscum , ff. ut leg. no. cau.* nam nec privati locupletiores , id est , prædiorum possessores , satisdant, & fiscus semper est locuples. Sunt autem hujus Novellæ conditiones quædam . Una , ut legitima sit voluntas defuncti , quam non exequitur heres: (illegitimæ enim heres impune non paret) & ut quod testator injunxit, jus heredi non remittat. Quod enim jus remittit, id etiam heres omittit impune: cujus generis est conditio jurisjurandi quæ edicto prætoris remittitur, *l. 8. ff. de cond. inst.* & conditio viduitatis lege Julia , *l. cum ita , l. mulier , ff. de cond. & dem.* & conditio divortii, *l. 5. C. de inst. & subst.* & generaliter quæcunque caventur in fraudem legum, *l. Sejus , ff. ad leg. Falcid.* Est & alia conditio hujus Novellæ , ut ea quæ heres facere jussus est , lex non repræsentet . In his enim quæ lex repræsentat , cessatio aut contumacia heredi nihil nocet , ut in libertatibus quæ repræsentantur S. C. Rubriano : & ex contractu eodem modo pœna non committitur quando libertatem lex repræsentat , *l. ult. si manc. ita fuer. alien.* & de his loquitur Justinianus illo loco, ἢ εἰ μήτις αὐτὸ νόμος , &c. quod sic interpretor, vel si non id lex aliqua etiam herede cessante nominatim repræsentat : & ita Irnerius etiam intellexit: male adjicit alius, Prohibeat: alius, Impediat : quæ vel Accursius indicat non adjecisse veterem interpretem . Hæc item pœnæ hujus Constitutionis conditio apponitur , ut heres post aditam hereditatem annum integrum cessaverit in exequenda voluntate defuncti , qui tamen non ab aditione numerabitur , sed ab admonitione & conventione judicis . Nam & ab eo tempore de legato aut fideicommisso , aut libertate aut liberto adsignato lis peragenda est intra annum : quæ est hujus Novellæ sententia illo loco satis obscuro , ἀλλὰ κἀκείνου πρόνοιαν ἐθέμεθα : & nova exceptio ad *l. properandum , C. de jud.* Scio Julianum , nisi corruptus est , & Theodorum annum numerare a condemnatione judicis ; sed hanc interpretationem neque locus ille admittit , neque ὑπομνήσεως nomen , quo conventio significatur : & sententia quoque libelli conventio est, ut *l. 6. C. unde vi, l. pen. C. de dign.* Post conventionem heredi datur annus : post condemnationem darentur tantum menses quatuor . Addi etiam hæc conditio potest , ut testator specialiter heredi non obtemperanti aliam pœnam non indixerit : alioquin committitur pœna illá potius quam testator indixit , quam quæ hac Novella definitur : ut in specie *l. 6. & l. in testamento , ff. de condit. & demonst.* Si heredem monumentum facere jusserit , & nisi factum esset , magna eum pecunia multaverit , vel ærario populi inferenda vel arcæ Pontificum . Idem si vetita alienatione , subjecerit pœnam , ut in veteri inscriptione urbis Romæ : *Hoc monimentum ne de nomine exeat . Quod si quis id monimentum partemve ejus vendere, vel donationis causa cui mancipare voluerit , aliove quo nomine ejus monimenti partem alienare tentaverit , dare damnas esto ærario Populi Romani* S-L. XV. M. N. *& collegio Pontificum* S-L. XV. M. N. *& emptor & venditor* . Et in alia : *Si quis hoc sepulchrum vel monimentum cum ædificio*

A *universo post obitum meum vendere vel donare voluerit , vel corpus alienum invehere velit , dabit pœnæ nomine arcæ Pontificum* L-S. C. N. *& ei cui donatum vel venditum fuerit , eadem pœna tenebitur* . Et in alia : *Hoc monimentum ne de nomine exeat* . Et in alia : *Si quis hoc armarium vendere voluerit , tunc inferet arcæ Pontificum* H-S. L. M. N. *Si quis eo , vel titulo manus intulerit , dabit ærario sestertia quinque millia nummorum* . Et de hoc genere pœnarum testamento scriptarum , quæ ab heredibus committuntur quod fecerint contra voluntatem defuncti , Asconius Pedianus in Verrem commissa dici ea , quæ contra testatoris voluntatem facta aut non facta ab herede , multa aliqua pœnaque plectuntur . Sciendum est inter eos quos hæc Constitutio vocat in locum heredis scripti qui non B obsequitur voluntati testatoris , jure exheredatos non vocari. Nam si vocas exheredatos , dum vis tueri voluntatem , contra voluntatem facis , & derideberis offensione voluntatis defendens voluntatem . Recte igitur hujus Constitutionis beneficio submoventur exheredati . Nam neque inter legitimos neque inter extraneos vocantur . Inter legitimos non vocantur, quia exheredatione amiserunt nomen suorum , *l. 1. §. post suos , ff. de suis , & legit. hered. l. filium , §. videamus, in fin. ff. de bon. posses. contra tab.* ergo & legitimorum: nam qui non sunt sui ; nec legitimi sunt, *l. scripto , ff. unde lib.* Inter extraneos non vocantur , quia nominatim summoti sunt hereditate , atque ita pejor est exheredatorum quam extraneorum conditio . Extranei veniunt contra mentem testatoris Constitutionis be- C neficio: exheredati venirent contra verba. Inter legatarios , & fideicommissarios forsitan vocabuntur , si quid eis legatum fuerit , quia bonis omnino exclusi non sunt, & quod aufertur, non tam his personis adjicitur, quam bonis aliis defuncti quæ ad eos pertinent: quod Justinianus significat his verbis , τὸ ἀφαιρούμενον προστίθεσθαι τοῖς ἄλλοις πράγμασι . Item inter substitutos vocabuntur , si substituti sint , licet expiraverit substitutio, quia & hos hereditate non omnino exclusit testator, quos si non primo, secundo gradu ad hereditatem invitavit. Illud quoque sciendum est, hanc Constitutionem , quamvis inscripta sit de heredibus, serpere tamen ad legatarios & fideicommissarios , & mortis causa donatarios : nam his etiam si moniti non paruerint voluntati testatoris, aufertur omne emolumentum, D & transit ad substitutos , si substitutum habuerint, vel ad collegatarios , vel ad heredes scriptos , vel ad extraneos , vel ad fiscum . Constat non tantum heredibus, sed & legatariis substitui posse : & fideicommissariis & donatariis mortis causa , *l. ut heredibus , l. cum pater , §. 1. ff. de leg. 2. l. Publius , §. 1. l. avia , ff. de cond. & dem. l. ei cui , ff. de donat. caus. mort.* Constat etiam fideicommissum relinqui posse , imo & legari hodie posse non tantum a legatario vel fideicommissario, sed & a mortis causa donatario, *l. cum pater , §. 1. ff. de legat. 2. l. cum si , §. idem erit dicendum , ff. de transact. l. ab eo , C. de fideicommis.* Hi igitur si post admonitionem judicis intra annum non præstiterint legata, vel fideicommissa a se relicta , eis omne emolumentum quasi indignis aufertur, & transfertur eodem ordi- E ne inchoato a substitutis & desinente in fiscum , cum onere cautionis.

Posterior pars hujus Novellæ est de Falcidia. Revocavit fere jus antiquum priori , revocat & ista quodammodo id quod fuit ante legem Falcidiam , eodem studio conservandæ ultimæ voluntatis , ut plena fides plenumque obsequium defuncto exhibeatur : ut cui voluerit præstari testator legatum , præstetur integrum sine ulla deductione , neque enim hac parte aliter beneficio legis Falcidiæ uti heredi extraneo concedit quam inventario bonorum facto , & non invito testatore : olim & inventario non facto & invito testatore locus erat legi Falcidiæ . Quid vero movit Justinianum ut inventarii confectionem exigeret ?

ret ? Sciendum eſt heredem , qui quid ſubtraxit , vel ſubduxit ex hereditate , intervertendorum legatorum cauſa , eo minus jure Falcidiæ deducere : ut ſi cccc. fuerint in bonis, cccc. in legatis, & ſubtraxerit c. ex ccc. ipſe deducet Falcidiam , ex c. Falcidiam deducet fiſcus ereptam heredi in ea quantitate ut indigno, *l.* 7. *ff. de his quæ ut indig. l.* 24. *ff. ad leg. Falc.* & hoc eſt quod ait *l. beneficio* , *ff. eod.* beneficio legis Falcidiæ indignum eſſe eum, qui id egerit ut legatum, vel fideicommiſſum intercideret : nempe ut ſi rem Titio legatam ſubtraxerit , ex legato Titii Falcidia ei auferatur quaſi indigno . Generaliter enim ſi accipiatur ejus legis definitio , falſa erit : nam is qui omiſſo teſtamento ab inteſtato poſſidet hereditatem , non amittit Falcidiam , *l. duo heredes* , §. *ult. ff. ſi quis omiſ. cauſ. teſt.* Quidam arbitrantur eum etiam amittere Falcidiam, qui nihil ſubtraxit, ſed rem legatam propriam eſſe contendit , non hereditariam : ſed hoc Ulpianus improbat . Sic eſſe legendum in extremo *l. computationi* , *ff. ad leg. Falcid.* adfirmant Flor. & Baſ. & ratio non obſcura , quod aliud ſit furari ; aliud inficiari , *l. inficiando* , *ff. de furt.* & furtum quidem gravius inficiatione , ac ſimiliter gravius eſſe abſcondere quid & celare lucrandi animo, quam exhibere palam, & ſuum eſſe contendere : ſicut gravius eſt clam illicitas nuptias contrahere quam palam *l. ult. ff. de rit. nupt.* & laudantur quædam facta palam , ut in acie patratæ cædes, quæ clam commiſſa capite luuntur. Quin etiam (ut Auguſtinus ait 1. de libero arbitrio) militi jubetur lege ut hoſtem necet , a qua cæde ſi temperaverit , ab Imperatore pœnas luit . Seneca xv. Epiſt. Ex Senatuſconſultis plebeiſque ſcitis ſæva exercentur , & puplice jubentur vetita privatim : quæ clam (ſic legendum) commiſſa capite luerent , tamen, quia palam fecere , laudamus . Dubitatur autem circa *d. l. computationi* , §. *ult.* quid profuerit heredi rem legatam quaſi ſibi propriam adſerere , cum & ſi propria ſit heredis, omnimodo legatum valeat , ſive ſcierit hoc teſtator , ſive neſcierit . Quidam dicunt heredi eo proficere adſertionem talem , quod interveniente Falcidia , legatum rei heredis propriæ non debeatur ; quod falſum & commentitium eſt . Accurſius heredi proficere ad evitandam rei vindicationem , quem tamen conveniri fatetur poſſe actione ex teſtamento . Parva igitur utilitas hæc & pene dixerim nulla , cum omnimodo rem legatam legatarius habiturus ſit . Debuit dicere teſtatorem forſitan legaſſe per vindicationem : quo genere res heredis inutiliter legatur , ideoque rem propriam eſſe dum contendebat heres , hoc intendebat, eam rem non contineri legato : vel teſtatorem legaſſe nominatim ſervos ſuos , vel quas alias res ſuas . Hæc de herede qui interveniente Falcidia ſubtrahit res legatas , de quo hæc Novella non loquitur , ſed de eo qui non interveniente Falcidia ſubtrahit & amovet res hereditarias , ut inducat legem Falcidiam quaſi minor ad ſe hereditas pervenerit. Cui fraudi ut occurrat , ab herede inventarium jubet fieri bona fide intra menſes tres, *l. ult. C. de jure deli.* quo exemplo etiam inventario bonorum pupillarium præſcribit Harmenopulus v. Epit. menſes tres : quod Accurſius tamen non probat in *l.* 24. *C. de adm. tut.* & inventario rerum dotalium Leo *Nov.* 110. Vel ſi heres longe abſit ab eo loco ubi eſt hereditas , inventarium Juſtinianus fieri jubet intra annum . Tres menſes numerantur ab apertura teſtamenti, non ab aditione : annus a morte teſtatoris. Fieri autem debet præſentibus creditoribus , legatariis , fideicommiſſariis , aut procuratoribus eorum , vel præſentibus tribus hominibus idoneis , & tabulario : nec enim ſolo tabulario hoc caſu habetur fides , licet in orborum inventario conficiendo ſufficiat *l. orphanotrophos* , *Cod. de epiſc. & cler. Nov.* 131. §. *ult.* Sed & in hac cauſa ſufficit tabularius ſi inventario conficiendo interſint omnes ii quorum intereſt : ſin vero agant peregre , vel omnes , vel ex

A eis quidam , eorum loco tres teſtes locupletes adhibentur : & nihilominus reverſis peregre de fide inventarii per quæſtiones ſervorum hereditariorum , qui ſcilicet rerum notitiam habent , veluti actorum , & per jusjurandum heredis ac teſtium , inquirere licet . Jusjurandum heredis omiſit poſtrema editio Novellarum Græcarum , agnovere Baſilica , agnovit Vetus interpres , agnovit Haloander , Julianus , Irnerius , quis non ? Quod de quæſtione ſervorum ait , ut torqueantur adverſus dominos , veritatis inventarii perſcrutandæ gratia, confirmatur etiam *l. ult. C. de quæſt. l.* 1. *Cod. de ju. propt. cal. l. ult.* §. *licentia* , *Cod. de ju. del. Nov.* 48. quo genere inquiſitionis ſi ſubtraxiſſe heres aliquid deprehendatur , nec inventario retuliſſe , altero tanto amplius hereditati reputare cogitur , *d.* §.
B *lic.* Falcidiam non amittit niſi in re legata , ſi quam forte ſubtraxerit : denique Falcidiam non amittit ob mala fide confectum inventarium. Falcidiam amittit ob non confectum inventarium , atque etiam de ſuo ſolvit legata , quæ ſuperant modum puræ ſubſtantiæ defuncti , id eſt , in quibus plus eſt quam in eo quod bonis ſupereſt deducto ære alieno ; nam pura ſubſtantia eſt quæ ære alieno ſoluta eſt *l. ult. C. de rep. Novell.* 22. Alias ſoluta tributis , *l. litibus* , *C. de agr. cenſ.* Hæc autem facultas inquirendi per tormenta ſervorum, & per Jusjurandum heredis ac teſtium eis tantum datur qui aberant peregre tempore conficiendi inventarii , non his hi erant præſentes , & evocati intereſſe inventario conficiendo , aut procuratores mittere noluerunt : nam hos evidenter Julianus ait non habere
C quæſtionem de ſervis hereditariis , non exigere jusjurandum ab herede . Ex ea interpretatione Juliani apparet in hac Nov. ἀποκειμένου, non ſic interpretandum, Repoſito vel reſervato , ſed Semoto , vel repoſito , pro remoto, vel ſepoſito , *l. ſi finita* , §. *poſtea* , *ff. de dam. inf.* quod & Nov. indicat aperte , dum data facultate inquirendæ veritatis , ſubjicit hanc exceptionem , Niſi præſentes legatarii omnes, vel ex eis quidam teſtato moniti venire , & inventario intereſſe noluerint. Poſtea vero Juſtinianus conſtituit , ut invito teſtatore legi Falcidiæ locus non ſit. Non potuit olim cavere teſtator ne lex Falcidia in ſuo teſtamento locum haberet , *l. nemo ff. de leg.* 1. Excipiebantur caſus aliquot : unus favore libertatis, *l.* 6. *ff. de fid. lib.* Nec mirum, cum & favore libertatis Senatus inhibeat Falcidiam ,
D *l.* 33. *ff. ad leg. Falc.* Imitatur ergo teſtator hac in re jus publicum : & certe *d. l.* 6. ſatis aperte vetat Falcidiam detrahi , dum integrum legatum præſtari jubet , & ratum eſt præceptum favore libertatis , integrum enim ſive totum , id eſt , quod deductionem patitur nullam, *l.* 52. *ff. de leg.* 2. *Senec.* 2. *de benef.* Ut beneficia tua illibata , ut integra ad eos quibus promiſſa ſunt perveniant ſine ulla (quod ajunt) deductione. Et vero conſtat ex *l.* 32. §. *ult. ff. ad l. Falc.* prohibitum videri legatarium , ſi juſſus ſit totum quidquid cepiſſet reſtituere . Legatarium , inquam , oneratum fideicommiſſo, qui licet ex perſona ſua non poſſit inducere Falcidiam, quam tamen paſſus eſt , poteſt imputare fideicommiſſario pro rata : qua de cauſa & Falcidiæ cautionem a fideicommiſſario accipit, *l.* 1. §. *ſed & legata-*
E *rio* , *l. videamus* , *ff. ſi cui plus quam per l. Fal.* idemque in fideicommiſſario Pegaſiano juris eſt , *l. Plautius* , §. *ult. ff. de cond. & dem. l. facta* , §. *ſi Titius* , *ff. ad Treb.* & ita, licet prohiberi non poſſit heres deducere Falcidiam , legatarius tamen poteſt & fideicommiſſarius qualiſcunque, nam & hi ſuo jure Falcidiæ detractationem non habent, *l.* 47. §. *ult. ff. ad l. Falc.* Unum tractanti caſum, quo jure poſſet teſtator vetare Falcidiam, obrepſit & alter . Jam ergo peregi duos . Eſt & tertius in *l. ſi legatus* , §. *ult. ff. ad Treb.* quo , ſecundum Flor. ſcripturam , oſtenditur , non quod vulgo exiſtimant , principem heredem inſtitutum Falcidiam donare debere : ſed ex reſcripto principis quandoque effectum habere voluntatem privati hominis vetantis de-

ductionem Falcidiæ, etiam alio, quam principe herede inſtituto. Pendet quæ in eo tractatur inſpectio ex præcedenti, quo docet multum intereſſe, pars quarta jure hereditario retineatur an in re vel ſumma. Nam ſi jure hereditario, onera creditorum dividuntur inter heredem & fideicommiſſarium: ſi in re vel ſumma, omne onus creditorum ſuſtinet fideicommiſſarius. Inde ſequitur alia differentia, Si pars quarta jure hereditario retineatur, ſi quid deeſt, omnimodo ſupplendum eſt: ſi in re vel ſumma, licet jure id quod deeſt quartæ repleri debeat, plerumque tamen princeps extra ordinem cogit heredem ſcriptum, ut contentus ſit ea re vel ſumma: cum & ſi heres juſſus ſit ſine ulla præceptione hereditatem reſtituere, nonnunquam extra ordinem condonetur, & remittatur quarta ad voluntatem defuncti, accedente reſcripto principis. Et hæc eſt ſententia *d. l. ſi legatus*, *§. ult.* At quemadmodum teſtamento vetari Falcidia ſecundum regulam juris antiqui non poteſt, ita nec conventione alligari heres vivo teſtatore, ne Falcidia utatur, ut eſt proditum in *l. 15. §. 1. ff. ad l. Falc.* ad quem Græcorum interpretationem, quoniam mihi magnopere placet, exponam Latine. Si heres meus voluntate mea caverit ei, qui aliquid accepturus erat poſt mortem meam donationis cauſa, ſe Falcidia non uſurum, & pœnam promiſerit, nihilominus utetur Falcidia, & pœna non committetur. Stipulatus autem eſt vel ſibi ne ex donatione cauſa mortis Falcidia retineretur, vel in rem: nihil enim intereſt, quia nec hoc nec illo modo cavetur recte contra jus publicum. Igitur & ſi vivo teſtatore legatarius ſtipuletur ſibi tantum ne ex ſuo legato Falcidiam retineat heres, inutilis cautio eſt, & plus aliquanto hac in ſpecie teſtamentum quam conventio poteſt. Nam teſtamento caveri poteſt ne ex uno legato deducat heres Falcidiam, puta ex legato Titio relicto: quo caſu ex aliorum legatis plena quarta hereditatis retinetur, *l. ſi in teſtamento*, *l. qui* cccc. *§. 5. ff. ad l. Falc.* atque ita voluntas teſtatoris oneri eſt ceteris legatariis, non heredi, ac proinde non refragatur leg. Falc. Idem conventione fieri non poteſt, ut ceteri legatarii onerentur, *l. 3. ff. de tranſact.* nec ſi voluerit ac curaverit ipſe teſtator eam conventionem interponi, ut in ſpecie *d. l. 15. §. 1.* Poſt mortem teſtatoris non conſtabat olim, ſed hodie conſtat ex Conſtit. Juſtiniani valere conventionem ne heres Falcidia utatur, *l. ult. C. ad l. Falc.* quæ fuerat etiam olim ſententia Ulpiani, *l. qui quod*, *ff. eod.* Marcellus cum in eadem ſententia forſitan non eſſet, nec poneret diſcrimen hac in re inter legem Papiam & legem Falcidiam, agnoſcitur in *l. ſi patron. ff. de don.* qua parte agitur de lege Falcidia apratus Triboniani ſermo congruens meditatæ jam vel uſu receptæ ſententiæ, *d. l. ult. Sed magis eſt ut non poſſit ſuæ confeſſioni obviare.* Confeſſionem accipit pro cautione, Græcorum imitatione, qui ὁμολογίαν dicunt, ut in *l. cum de indebito*, *ff. de prob.* quæ tota etiam eſt Juſtiniani, ſive quæſtoris Triboniani. Cetera etiam in ea parte *l. ſi patronus*, ſermo ipſe prodit ſatis Juſtiniani eſſe. Hodie igitur differentia eſt inter legem Papiam & legem Falcidiam. Patronus poſt mortem liberti legem Papiam ſi omiſſurum ſe caverit, non tenetur: debetur hæc portio reverentiæ patroni: idcirco non eſt arctandus ut eam invitus omittat, etiamſi ita promiſerit. Heres extraneus ſi ſe legem Falcidiam omiſſurum caverit quibuſdam vel omnibus, poſt mortem teſtatoris, ſane tenetur: ceſſat in eo reverentiæ ratio: & ut ſciens, ſi ſolverit ſolida legata, non repetit, ita ſi caverit, non inducit Falcidiam, non condicet cautionem. Æquitas in paribus cauſis paria jura deſiderat, *d. l. ult.* Diſpares tamen eæ ſunt cauſæ in patrono: nam ſi ſolverit, non repetit, *l. patronus*, *ff. ad Treb.* Si caverit, adhuc integrum ei eſt reſilire, & majeſtatem ſuam retinere ac tueri. Itaque a ſolutione ad cautionem non ſemper eſt tuta argumentatio, qua Juſtinianus utitur *d. l. ult.* Puto autem hodie etiam vivo teſtatore legi Falcidiæ pri-

A vata conventione derogari poſſe, cum & fieri hoc poſſit teſtamento, *arg. l. 46. ff. de pac.* Et teſtamento quidem hoc fieri vult Juſtinianus nominatim: quod non utique eſt, facta legis Falcidiæ commemoratione, ſed etiam ſi integra legata heredem præſtare juſſerit, vel ſi in re aut ſumma certa quadrantem ei conſtituerit, (ut docui ſupra) vel ſi legatarium rem legatam alienare vetuerit, Nov. 119. quæ tamen prohibitio forſitan olim non erat fraudi heredi, ſicut neque fiſco viceſimam deſideranti. An etiam ſi heredem eundemque creditorem teſtator juſſerit creditum compenſare cum Falcidia, & plus non ſit in Falcidia quam in credito? nam facta compenſatione res eo redigitur, ut heres jure Falcidiæ nihil habere videatur, quandoquidem quod Falcidiæ ratione deducit, jam ei debetur, *l. cum pater*,
B *§. Titio*, *ff. de leg. 2.* An ergo etiam non licebit hodie heredi ſcripto repudiare teſtamentum, & ab inteſtato hereditatem amplecti, quaſi nulla occurrat fraus, conceſſa teſtatoribus prohibendæ Falcidiæ poteſtate? quod non poſſim introducere, cum abſurdum ſit ab eo dicere prohibitam Falcidiam qui nominatim eam detrahi juſſit, quamvis ita, ut ne detraheretur etiam æs alienum quod defunctus heredi debuit. Additur in hac Nov. ut qui cœperit quibuſdam ſolvere ſolida legata, non ignorans vires patrimonii, ſolvat & reliquis quaſi prima ſolutione amplecti videatur in omnibus judicium defuncti; quo derogatur *l. 6. §. ult. C. ad leg. Falc.* in qua, ultro, legendum, non ultra, *l. 15. §. non idcirco*, *ff. eod.* ut Theodorus notat, nec obſcure Juſtinianus ſignificat hac in parte. Itaque valde imminuitur hac
C Novella poteſtas legis Falcidiæ: nam neque retinetur ab herede, qui poſt interpellationem judicis annum traxit in non implenda voluntate defuncti, neque ab eo qui inventarium non fecit, neque ab eo quem teſtator, retinere prohibuit, neque ab eo qui cœpit quibuſdam integra legata ſolvere. De herede extraneo loquor: nam liberis, parentibus, patronis non adimitur Falcidia ob contumaciam: non adimitur a teſtatore niſi ex juſta exheredationis cauſa, non adimitur ob ſoluta quædam pro ſolido legata: receptum etiam eſt non adimi ob non factum inventarium. Quod Fulgoſio diſplicet: non improbabili ratione, quod cum non fecerunt inventarium, præſumantur amoviſſe plus ſatis. Ad hæc quærunt an a teſtatore heredi remitti poſſit confectio inventarii. Et exiſtimarim poſſe, exemplo
D inventarii bonorum pupillarium, *l. ult. C. arb. tut.* Explicata totius Novellæ ſententia univerſa; adnotemus modo quæ ſuperſunt in contextu, vel obſervatione, vel interpretatione digna Ὑπὲρ πρεσβείων] πρεσβεῖα Græcis non tantum legativa ſunt, quæ his qui legatione aliqua funguntur dari ſolent, ſed etiam legata, quæ teſtamento relinquuntur. Cedrinus in Theodoſio juniore, διετάξατο λαμβάνειν πρεσβεῖον.

Ἀγνωμόνως] Baſ. ἀγνώμονες: id eſt, indevoti & contumaces. Αὐτὸν μὲν ἀναχωρῆσαι] Hoc verbo non ſignificatur repudiatio: nam repudiatione deſtitueretur teſtamentum, & confeſtim vocarentur heredes legitimi: ſed hoc ſignificatur, ut adita hereditate abeat is qui plenam fidem in ſolvendis legatis defuncto non exhibet: quo caſu non ſtatim vocantur legitimi, ſed
E ſubſtituti primum, deinde coheredes, legatarii, & ceteri ſecundum ordinem hujus Novellæ. Ἀνάβοις. Hac de re tractavi in *l. ait prætor*, *§. item ſi non provocavit*, *ff. de minor.* Εἴτε στρατιωτικοῦ] Priori parte hujus Novellæ tenetur miles, qui non obtemperat voluntati teſtatoris, & poſteriori etiam, quatenus vetat Falcidiam deducere heredem contra voluntatem teſtatoris, ſed non quatenus multat Falcidia heredem, qui inventarium non fecit: nam ut omiſſio inventarii, non obligat militem ſolido æri alieno, *l. ult. §. ult. C. de jur. delib.* ita nec ſolidis legatis. Puto etiam ignoſcendum eſſe militi, qui ignoratione legis Falcidiæ quibuſdam ſolvit integra legata. Εἴτε βασιλικοῦ] Cæſarianum interpretor: ſive officialem Cæſaris, ut illo Evangelii loco.

ϰ̀ ἦν τις βασιλικός, qui ab Hieronymo palatinus, a Nazianzeno dicitur βασιλισκός cogente versu. Εἶπε ϰ̀ υἱὸς ἄνυσσος ἔω κάμνων βασιλισκοῦ. Τῶν μητροπόλεων ἄρχοντες] Hi sunt præsides provinciarum, quia in metropoli provinciæ habitant *l. abesse, ff. ex quib. caus. maj. l. 4. §. pen. ff. de dam. inf.* ubi urbem metropolin Basilica interpretantur rectissime.

NOVELLA II.

De electione secundo nubentium, & successoribus earum, & de usufructu donationum propter nuptias, & aliis capitulis.

Difficilior est ceteris omnibus, & habet capita IV. aut V. De primo primum dicam. Mater proprietatem rerum donatarum propter nuptias, quas morte viri lucrata est, si secundo viro nubat, servare debet liberis ex priori matrimonio susceptis, id est, alienare eis vel obligare nihil potest: dividere tamen res quæ sunt ex ea donatione inter filios potest, imo & unum ex filiis eligere, & in eum totam donationem conferre, *l. 3. l. generaliter, §. dividendi, C. de secund. nupt.* Hanc electionem Justinianus tollit hoc capite, & *Nov.* 22. Sustulerant, & eam ante Leo & Majorianus *Nov. de sanctimonial. & viduis*, itemque Leo & Severus, *Nov. de abrog. cap.* Hodie igitur commoda donationis propter nuptias uni ex liberis largiri mater non potest, sed ea debet servare liberis omnibus. Eadem dicimus de viro, ut mortua prima uxore si secundam ducat, dotem quem morte mulieris lucratus est servet liberis primarum nuptiarum, nec possit in ea ne unum quidem ex liberis ceteris anteferre. Et hoc est quod præcipue primo capite hujus Nov. continetur, non esse parenti jus eligendi unum ex filiis in quem lucrum nuptiale transferat in solidum, sed id ex æquo esse servandum liberis omnibus, abrogato *d. §. dividendi*. Falsum est etiam abrogari *l. in quibus, C. de sec. nupt.* quoniam ea lex non dat electionem matri quæ lucrata est donationem propter nuptias, ut cedat eam cui volet ex liberis, quam electionem hæc Nov. adimit matri: sed dat electionem filio prioris matrimonii, ut partem quam habet in donatione propter nuptias transferat in quem volet liberorum suorum, nepotum matris: quam electionem hæc Nov. non adimit filio, qui absque dubio eandem transferet etiam in quem volet fratrum, & si volet præferet fratres filiis. At quid si conjunx superstes non contrahat secundas nuptias? Jure veteri alienandi jus habet: ergo plenam proprietatem lucrorum nuptialium, *l. generaliter, §. ult. l. hac edictali, §. ult. l. si quis prioris, §. 1. de sec. nupt.* Hodie non habet proprietatem ex *Nov.* 98. Itaque sive ad alias nuptias venerit sive non venerit, dotis tantum vel donationis propter nuptias usumfructum habet, proprietatem liberis servat: quod & Novellis superioribus Majoriani & Severi comprehensum est. Imo ex *Nov.* 127. & Leonis 22. præter usumfructum, hoc amplius habet qui quæve abstinet secundis nuptiis, portionem virilem in lucris nuptialibus pleno jure, & hanc alienare potest, Reliquarum, vel etiam omnium, cum secundæ contrahuntur nuptiæ, alienatio an sit irrita videamus. Et hæc Nov. itemque 22. constituit irritam esse, si parenti supervixerint liberi: contra si parens liberis supervixerit, omnino irritam non esse. Interim igitur in pendenti esse. Nam si parens liberis supervixerit, & liberis heres extiterit, alienatio non revocatur: sicut si venditor rei alienæ domino rei venditæ heres extiterit, eam rem jure hereditario ab emptore vindicare non potest, id est, adversus factum suum controversiam movere non potest. Si liberis parens heres non extiterit, ut quia extraneum liberi testamento heredem scripserunt, portione legitima relicta parenti, vel quia parentem juxta ex causa exhe-

A redaverunt, alienatio valet ad finem modumque ejus quod in casum ἀπαιδίας, id est, orbitatis, lucrari parens qui alienavit debuit: reliquum revocatur ab heredibus liberorum defunctorum. Et hoc jam se antea constituisse Justinianus profitetur hac *Nov.* & 22. & 68. non Constitutione *l. corruptionem, C. de usufr.* ut pessime notat Accurs. sed Constitutione Græca, quæ desideratur in tit. de sec. nupt. Græci adnotant esse ejus tit. l. 14. Doti, vel donationis propter nuptias lucrandæ pro parte, vel in totum, casus ii sunt, divortii, mortis, orbitatis, sive mortis liberorum: inde casus absolute pro lucro nuptiali, *l. ult. C. de jur. dot.* casum lucretur, casus redhibitionem stipuletur, & casus dotis *Nov.* 123. ut casus militiæ pro lucro quod ex militia defuncti obvenit heredibus ejus aut liberis. Sed du- B bitabatur adhuc an & si nihil ex lucris nuptialibus alienare possit conjunx superstes, qui secundis nuptiis abstinet, præter portionem virilem, possit tamen unum ex filiis eligere: ita videtur. Nam alienatio tantum adempta ei est, non electio: & ita etiam divortio soluto matrimonio, nec contractis secundis nuptiis, ei cui obvenerit casus, alienatione tantum interdicitur, non electione, *l. consensu, §. si vero filio, C. de repud.* & recte Hugolinus atque Azo quæ in illa conceditur electio, eam existimaverunt hac Novel. non adimi: nam & de casu mortis hæc Novella est, non de casu divortii.

Secundum caput hujus Nov. hoc est, ut succedat mater filio. Qua in re separanda sunt lucra nuptialia, quorum proprietas pertinet ad filios, ab aliis filii defuncti bonis. Liberi defuncti præferuntur matri in omnibus bo- C nis: fratres vel sorores defuncti præferuntur matri in lucris nuptialibus. In aliis bonis ita distinguimus: aut in viduitate permansit mater, aut nupsit secundo marito. Si in viduitate permansit, filio pleno jure succedit ex testamento vel ab intestato: sed ab intestato cum sororibus, id est, filiabus suis in semissem, ex S. C. Tertulliano: cum fratribus in virilem, ex *l. ult. C. ad Tert.* Imo & hodie cum sororibus in virilem tantum ex *Nov.* 22. Si iterum nupsit: aut nupsit ante mortem filii, aut post mortem: si post mortem, pro sua parte bona filii adventitia pleno jure capit, bona profecta a patre ususfructus tantum jure, proprietatem fratribus vel sororibus defuncti, filiis suis, servat, *l. mater, C. ad S.C. Tert.* Si ante mortem filii, in omnibus bonis filii tam adventitiis quam profectitiis pro parte virili ab inte- D stato, vel pro parte testamento adscripta usumfructum dumtaxat habet, *l. feminæ, §. ult. C. de sec. nupt.* Hæc distinctio temporis, & pœna secundarum nuptiarum, & separatio bonorum profectitiorum ab adventitiis hac Nov. tollitur, abrogata nominatim *d. l. mater, & d. l. feminæ*. Ergo ex hac *Nov.* mater ab intestato succedit filio cum fratribus, vel sororibus in virilem pleno jure in bonis adventitiis & profectitiis, sive in viduitate permanserit, sive ad secundas venerit nuptias post mortem, vel ante mortem filii: & merito. Nam & pater indistincte filio succedit, sive duxerit secundam uxorem, sive non. At rursus *Nov.* 22. tollitur quidem distinctio illa temporis ante vel post mortem filii, sed reducitur bonorum differentia, & pœna secundarum nuptiarum: ut in bonis profectis a patre, ab intestato usumfructum E tantum habeat mater quæ iterum nubit, in ceteris plenam proprietatem. Coluit nascens ecclesia viduas: secundas nuptias permisit potius, quam probavit Greg. Naz. τὸ πρῶτον συνοικέσιον νόμος, τὸ δεύτερον συγχώρησις, τὸ τρίτον παρανομία, τὸ δὲ πέρτον χοιρώδης βίος. Et inde tot Christianorum Imperatorum de coercendis secundis nuptiis constitutiones, & quia prioris mariti memoria obliteratur, & liberis prioris matrimonii debita non servatur affectio: quod tantum abest ut probarint legislatores qui Christiana religione imbuti non fuerant, ut constituerint pœnam viduitatis, quod viduvium dicebant, ut cœlibatus uxorium. His cognitis exponamus speciem quæ huic Nov. causam dedit. Gregoria quædam ex prioribus nuptiis suscepit filium & filiam,

& morte mariti lucrata eſt donationem propter nuptias: deinde cum alteri nondum nupſiſſet, filio donavit quidquid ceperat ex donatione propter nuptias, retento uſufructu: tum mortuus eſt filius inteſtatus etiam adhuc vidua matre, eique mater & ſoror ex æquo heredes extiterunt. Quod congruit veteri & novo juri. Nam & novo jure, id eſt, ex Nov. 22. mater cum ſorore vocatur in ſemiſſem, cum duabus aut tribus ſororibus æque olim ante Nov. 22. vocabatur in ſemiſſem: ex *Nov.* 22. in virilem, id eſt, cum duabus in trientem, cum tribus in quadrantem, ſicut & cum fratribus. Ei igitur mater & ſoror omni jure æquis partibus herédes extiterunt, nec dum ulla inter eas controverſia verſabatur: ſed poſt mortem filii mater nupſit alteri, hinc nata eſt controverſia. Filia enim quod mater iterum nupſerit, vindicat proprietatem rerum matri donatarum propter nuptias, & a matre translatarum in fratrem, non pro ſemiſſe pro quo heres extitit fratri, ſed in ſolidum; quia ex Conſtitutionibus poſitis ſub titulo de ſec. nupt. muliere iterum nubente proprietas donationis propter nuptias devolvitur ad filios prioris matrimonii, qui ſuperſtites ſunt, uſufructu matri relicto. Et ſane hoc etiam mater non negat, ſed dicit ſe res donatas propter nuptias, jam non poſſidere jure donationis propter nuptias: hanc ſe poſſeſſionem, & jus omne ſuum tranſtuliſſe in filium, idque ſe etiamſi tum nupſiſſet alteri viro, quamvis fructuariam, potuiſſe facere ex *d. l. generaliter*, §. *dividendi*: nunc mutata cauſa poſſeſſionis ſe eas res poſſidere jure hereditario, quaſi bona filii inteſtato defuncti. Defenſio matris legitima videtur. At ex diverſo ſic illam filia impugnat: Imo ne jure quidem hereditario, o mater, quidquam proprietatis jure quaſi heres fratris mei habere potes in bonis a patre profectis, quales ſunt res illæ tibi donatæ propter nuptias, quas fratri donaſti totas, *l. mater*, *C. ad Tertul.* quia viduo lecto diſceſſiſti poſt mortem fratris: ideoque debes mihi bonorum omnium fratris a patre profectorum proprietate cedere, & tibi uſumfructum retinere: bonorum adventitiorum pro ſemiſſe plenam proprietatem ad te pertinere concedo. Pronuntiari debuit pro filia. Sed poteſt princeps etiam pendenti negotio novam legem dare, *l. 7. C. de leg.* Et vero hac etiam in cauſa cum Gregoria libello adiiſſet Imperatorem Juſtinianum, intelligens ſe niſi novo quodam & extraordinario jure, ſuperiorem in ea lite non futuram, Juſtinianus ita nove pronunciavit, quod pro lege generali eſt, partim pro filia, partim pro matre, res omnes quæ ſunt ex donatione propter nuptias ad filiam pertinere, nec potuiſſe matrem filium eligere, in quem eas res fraudata filia in ſolidum conferret: idcirco naturam donationis propter nuptias eas res non exuiſſe propter electionem matris. Ceterum in aliis bonis tam profectitiis quam adventitiis matrem filio pro ſemiſſe ab inteſtato pleno jure ſuccedere. Sed hoc poſtremum mutat *Nov.* 22. reſtituto jure antiquo, ſecundum quod Gregoria quia iterum nupſit, in bonis profectis a patre filio uſusfructus tantum jure ſucceſſit. Itaque hodie omnimodo pronunciandum eſſe ſecundum intentionem filiæ.

Sequitur tertium Nov. caput. Morte ſoluto matrimonio parens ſuperſtes lucrorum nuptialium uſumfructum habet, proprietatem ſervat filiis: ſi nulli ſint filii, plenam proprietatem habet. Item ſi qui erant filii ſine liberis prius moriantur quam parens, ex Conſtitutione Leonis parens plenam proprietatem habet, *l. hac edictali*, §. *his illud*, *C. de ſec. nupt.* quod poſtea correxit Juſtinianus Conſtitutione Græca, quæ deſideratur in fine tit. *de ſec. nupt.* ut diximus ſupra. Voluit enim ad heredes defunctorum filiorum pervenire proprietatem lucrorum nuptialium, etiam extraneos teſtamento ſcriptos, deducto eo quod in caſum orbitatis parentem lucrari convenit: quod etiam pro rata obſervatur uno ex pluribus filiis ante parentem mortuo: nam pars quæ ei competebat tranſit ad heredes ejus, ſive fratres ſint, ſive extranei, deducto tantum eo pro rata quod apud parentem ex caſu orbitatis ſive mortis liberorum remanere debet: quod hæc *Nov.* confirmat, & 22. & 68. & 98. Sed exponamus etiam cetera quæ ſunt in ea Leonis Conſtitutione. Aut donatio propter nuptias conſiſtit in rebus mobilibus aut immobilibus: ſi in rebus immobilibus, mater eis utetur fruetur viri boni arbitratu, nec poterit alienare: ſi in mobilibus, eas juratus arbiter, quam utraque pars ediderit, æſtimabit, æſtimatio poſſeſſorem dominum faciet, *l. 1. ff. de æſtim. act. l. plerumque*, *ff. de jure dot.* quia liberabitur reſtituendo æſtimationem. Corpora ergo ipſa rerum mobilium alienare poterit. Sed quis erit poſſeſſor? Mater ſi ſatiſdederit ſalvas res fore, & ſe eas quandocunque deceſſerit filiis ſuperſtitibus reſtituturam: & adjicitur in Conſt. Leonis, Secundum legum modum: & inferius, ſecundum legum moderationem: quod videtur adjectum a Triboniano propter Conſtitutionem Juſtiniani, quæ deduci vult id quod ex caſu mortis liberorum mater lucratur. Eandem a matre ſatiſdationem exegerat Majorianus, ſed non Severus. Quod ſi mater noluerit, aut non potuerit ſatiſdare, tum eas res æſtimatas filii quaſi domini poſſidebunt, ſi modo & ipſi de utroque ſatiſdederint, & ſe in annos ſingulos matri præſtaturos uſuras trientes æſtimationis totius: ut ſi mille æſtimatæ fuerint res mobiles donatæ propter nuptias, ſe quotannis præſtaturos 40. & ſi priores deceſſerint reddituros ſe matri ſuperſtiti res omnes, vel pretium earum. Sed hic etiam adjicitur, Secundum legum moderationem propter Conſtitutionem Juſtiniani. Satiſdabunt ergo hodie ſe reddituros res omnes quas ex caſu ἀπαιδίας mater lucratur, ceteras tranſmittent in heredes ſuos. Quid vero fiet ſi neque filii ſatiſdare velint? Et Leoni placet matrem præferri filiis in adminiſtratione & poſſeſſione earum rerum, ſicut utraque ſatis offerente verum eſt matrem præferri. Sed hac etiam in re hunc modum Conſtitutioni Leonis hac Novella Juſtinianus adjicit, ut ſi in rebus immobilibus conſiſtat donatio propter nuptias, valeat Conſtitutio Leonis: ſi in pecuniis, & pecuniarum ſatis ſit in hereditate, ut valeat etiam Conſtitutio Leonis, id eſt, ut mater eligat quid malit pecuniam præſtita ſatiſdatione, an uſuras trientes. Sed ſi non ſit in hereditate præſens parataque pecunia quæ mulieri adnumeretur, ut tum pecuniam non exigat, ſed contenta ſit uſuris trientibus. Eſt vero mendum hac in parte illo loco ἐν κτήμασιν, & legendum ἐν χρήμασιν, ut vetus interpres legit, & repetitur *Nov.* 22.

Ultimi capitis Conſtitutio hæc eſt, ut morte mariti ſoluto matrimonio, mulier, quæ dotem cavit nec dedit, non lucretur donationem propter nuptias, & ut ſi partem tantum dedit ex dote, partem tantum lucretur ex donatione propter nuptias: cui hæc additur exceptio, *Nov.* 91. Niſi per maritum ſteterit quo minus dotem acciperet: quia propter moram mariti dos non data pro data habetur: non tamen & dos repetitur, quæ promiſſa tantum fuit non data, niſi fuerit cautum inſtrumentis dotalibus dotem datam eſſe, & non oppoſuerit maritus exceptionem non numeratæ dotis intra conſtituta tempora, *l. ult. C. de dote cau. & non num.* & *Novell.* 100. quæ male Accurſius putat corrigi per hanc Novellam. Julianus adnotavit quædam capita hujus Novellæ trasformata eſſe per *Nov.* 36. Ea nobis eſt 22. nam non eundem ſervat ordinem Julianus (nam nec ullus eſt certus) quem nos ſequimur. Ea vero ſunt capita de ſucceſſionibus matrum, quæ jam expoſuimus ſupra. Ἀποβαλεῖν τὸν συνοικήσαντα] Eleganter vetus interpres, Extuliſſe maritum. Mart. 4. Epig. *Omnes quas habuit Fabiane Lycoris amicas Extulit*, & 5. *Ego conjugem extuli*, & 3. *Extuli inquis uxorem*, *Dat. xv.*] Legendum XVII. ex *Nov.* 22.

NO-

NOVELLA III.

De Clericis Constantinopolitanis.

LEx est specialis de clericis Constantinopolitanis. Generalem eodem die tulit de episcopis, & clericis, & diaconissis: ea est *Nov. 6.* Male Accursius arbitratur esse *l. non plures, C. de sacr. eccl.* quæ non est Justiniani, & non de clericis, sed de decanis, de quibus *Nov.* 43. Ea igitur lex generalis est *Nov. 6.* quæ ubique gentium clericos ad veterem numerum ab ecclesiarum ædificatoribus institutum, & bene commensum cum facultatibus, quas eisdem ecclesiis donabant, redigi jubet, nemine allecto in locum defunctorum, quoad is ordo suo numero restitutus fuerit. Et merito. Quia enim ecclesiarum ministeriis clerici adscribuntur, & earum sumptibus aluntur, æquum est clericorum allectionem non facere episcopum supra quam ecclesiæ facere, & sumptibus sufficere possint. Videtur quidem ea esse specialis, ut hæc, non generalis, si in ejus §. *pen.* legas, τῷ ἰδικῷ νόμῳ. Sed vetus interpres legit multo melius, ταῦτα τῷ ἰδικῷ. Loquitur enim de clericis Constantinopolitanis, quorum se numerum ait speciali lege definiisse, hac scilicet *Nov.* III. in cujus initio etiam melius legitur γενικῷ, quam ἡγεμονικῷ, cui mox opponit ἰδικόν. Cum vero utraquæ Nov. eundem diem subscriptum habeat, tam generalis illa quam specialis hæc, hujus initium tale esse debet. Jam quidem communi & generali lege, non, Jampridem vel dudum. Porro clerici sic definiuntur. Qui divino cultui ministeria religionis impendunt, *l. 2. C. Th. de episc. & cler.* quæ lex Græce translata extat Eusebii x. hujusmodi sunt Presbyteri, diaconi utriusque sexus, subdiaconi, archidiaconi, lectores divinæ scripturæ, exorcistæ, ostiarii, psaltæ, & Hermiæ lib. v. ὑποβολεῖς, id est, monitores, vel potius interpretes, ut apud Nicetam, qui omnes ministri etiam Christianæ legis dicuntur in Constitutionibus. Sacerdotes autem soli episcopi, *l. nec honore, l. parabolani, C. de episc. & cler.* qui orationi & ministerio verbi vacant: a clericis separantur juvenes in *l. 10. C. Th. de epis. & cler.* Hi sunt qui dicuntur acoluthi, qui corrupte clericis adjunguntur, *l. 6. C. de episc. & cler.* nam certe illo loco veteres libri non habent, & acoluthos. Hi solebant cereos & funalia deferre, ut *Nov.* 59. indicat, dum vetat acoluthos cerarium exigere ab heredibus defunctorum. Ordinantur autem clerici omnes per episcopum in singulis ecclesiis certo numero. Copiatæ quoque sive decani ab episcopis ordinantur certo numero, *d. l. non plures*, itemque parabolani, *d. l. parabolani*. Hi sunt qui ad curanda debilium ægra corpora deputantur: ut illi, quod in labore funerario, sic dicti hi quasi temerarii, quod in periculis sæpe non parvis versentur frequenti ægrotorum contactu: eadem nimirum forma rationeque qua bestiarii, Julio Firmico Matheseωs VIII. parabolarii sunt, & Socrati paraboli: nihil autem refert parabolanos dixeris an parabolarios: idem enim utraque innuitur appellatione, & habet utraque auctores. Sed & acoluthi, & copiatæ, & parabolani quasi quodammodo sunt clerici, ministeria nimirum ecclesiæ: & de copiatis est locus, quo approbari hoc videtur in *l. 1. C. Th. de lus. col.* Proprie tamen cum clericos dicimus, acoluthos, copiatas, parabolanos non dicimus. Ceteri qui nullum habent (ut loquuntur) clericorum σχῆμα, plebei appellantur, idiotæ, laici, mundani, quæ distinctio Christianorum vetus est, licet si generaliter rem tractes, omnes sint clerici, omnes sacerdotes. *Differentiam*, inquit Tertullianus, *inter ordinem & plebem constituit ecclesiæ auctoritas*: & alio loco: *Cum extollimur inflamur adversus clerum, tunc unum omnes sumus, tunc omnes sacerdotes, quia sacerdotes nos Deo & patri fecit.* Quod autem inter clericos lectores nominavi, ei videtur obstare Chalce-

A donensis synodi c. XIII. nisi ex Zonara legatur in eo pro ἀναγνώστας, ἀγνώστοις, ad quem modum corrigendus etiam est apud Gratianum *c. extraneo, dist.* 71. Sed & a, :d Zonaram Apostolorum c. XII. ἀγνώστοις legendum, non ἀναγνώστας. De diaconissis sequitur ut dicamus aliquid. Viduæ anus erant quædam quibus pauperum & carcere vinctorum cura, & pleraque alia pietatis officia commendabantur: nam vel (ut Lucianus fateri conatus est in Peregrino) quoties quis carcere continebatur videre erat ad carcerem περιμένοντα γραΐδια, χήρας τινάς. Et adhibebantur etiam eæ ad ministeria sacra perinde ac diaconi, ut constat ex *Nov.* VI. πρεσβύτιδας, sive προκαθημένας vetat in ecclesia constitui Laodicenæ synodi cap. XI. Fuere tamen & canonicæ, *Nov.* 43. & 59. & Nicenæ 2. cap. 20. sicut canonici psaltæ B Laodicenæ synodi cap. 15. Ceterum hac Nov. Justinianus certum constituit numerum diaconorum utriusque sexus, & omnium clericorum; & quidem ampliorem quam fuerit initio in majori ecclesia Constantinopoleωs (quam sanctam Sophiam nuncupant) propterea quod nexa ei postea fuerat ædes Irenæ sacra condita a Constantino (ut Socrates scribit) & alia condita a Verina uxore magni Leonis, & alia quædam condita ab Sporatio, qui consulatum gessit sub Valentiniano & Martiano, quibus serviebant clerici majoris ecclesiæ. Idcirco augeri par fuit clericos majoris ecclesiæ auctis facultatibus connexione ædium illarum: & hunc ipsum numerum etiam post, quasi minus idoneum auxit Heraclius, auctore Photio, Nomocanonis tit. 1. Atquin septem diaconi tantum, quantumvis ma- C gna sit civitas, creari jubentur Neocæsar. synodi cap. ult. quod explicatur sextæ synodi in Trullo, cap. 16. ita ut septem illi fuerint ἀγαπῶν tantum ministri, id est, mensarum quæ apponebantur egenis, viduis, orphanis, quæ convivia agitabant domi, non in templo, adhibitis precibus divinis, & erant pleraque sumptuosa, unoquoque dante symbolam, δεῖπνα ποικίλα Lucianus vocat: Tertullianus lucrum esse pietatis nomine sumptum facere. Diaconi de quibus agitur hac Novella & aliis canonibus ministri sunt sacrarum quæ in templo peraguntur functionum. Constituitur etiam hac Nov. ne clerici ex una ecclesia in aliam migrent, sicut de monachis alibi, ne ex uno monasterio in aliud transeant; quod & multis canonibus cautum est, quos Photius collegit Nomocanonis 1. c. 26. Notandum etiam il- D lud est, actores sive dispensatores ecclesiæ, quos vocat œconomos, annonas clericis præbere, & quod superest erogare pauperibus: Τῶν ὑπὲρ τὸν ἀριθμὸν] Vulgo, Supernumerariorum: Tacitus, Tranquillus, Plinius modo Super numerum, modo Supra numerum, Ἀντὶ τῆς περὶ τὴν τροφὴν χορηγίας] Sensus est, clericos quibus ecclesia non constituit & præbet annonas, omnem excogitare & amplecti rationem, sive honestam sive inhonestam, pecuniæ quærendæ: & hoc ideo ne eveniat, non esse creandos clericos sine annonarum idonea collatione: quod & canones approbare docui *Feudorum* 1. *tit.* 1.

NOVELLA IV.

E *De fidejussoribus, & mandatoribus, & pecuniæ constitutæ reis.*

LEx fuit vetus, prius esse conveniendum debitorem pecuniæ creditæ quam accessiones: quo jure semper usus est fiscus, *l. Moschis, ff. de ju. fis. l. 1. C. de con. fi. deb. l. 5. C. de sent. & interl. jud.* & resp. in conveniendo magistratu prius quam fidejussore, *l. 3. §. ult. de adm. rer. ad civit. pert. l. libertus, §. filium, ad municip.* Privati eo jure uti desierunt, & cœpit Constitutionibus dari electio creditori conveniendi reum principalem, vel accessiones, vel possessores hypothecarum, nisi aliud convenisset, *l. 14. & 24. C. de pign. l. 2. & 5. C. de fidejus.* vel simul eodem tempore, in solidum aut di-

visis

visis actionibus, *l. ult. C. de obl. & act. l. 3. §. ult. ff. de duob. reis*, *l. greges*, *§. etiam*, *ff. de pign.* quin & variare potuit, atque uno electo ad alium transire, *l. 23. & 25. l. ult. C. de fidejus. l. qui mutuam*, *ff. mand.* hac Novella reducitur jus antiquum, ut prius conveniatur reus principalis personali actione, quam accessiones, ut & prius agatur personali adversus reum & accessiones, quam hypothecaria adversus extraneum possessorem rerum principalis debitoris, quam adversus extraneum possessorem rerum accessionis. Recte, extraneum possessorem: nam adversus dominum creditor agit quacunque vult actione, vel etiam utraque .i. personali simul & hypothecaria. Et ab hac definitione, *§. ultim. & Nov. 136.* excipiuntur soli argentarii, qui ex causa accessionis prius conveniri possunt quam reus principalis. Nec quidquam ei adversatur *Nov. 112.* in cujus specie creditor videtur agere hypothecaria prius quam personali: quod est aperte falsum: Egit namque prius personali lite pendente a debitore pignore vendito, deinde licet ei etiam cum emptore experiri hypothecaria. Nihil igitur opus hodie est pacto caveri ut fidejussor in id tantum teneatur quanto minus a debitore servari potuerit: nam ipso jure ita se res habet. Sed quemadmodum cum ita convenerat olim, agi prius potuit cum fidejussore, non tamen inexcusso reo, *l. 116. ff. de verb. obl.* ita hodie prius agi cum fidejussore potest, sed non inexcusso reo. Excuti reus potest etiam sine judicio. Huic Constitutioni adjicit Justinianus distinctionem talem, ut ei sit locus reo præsente, id est, ut tum conveniri eum excutique priorem oporteat cum præsens est: ceterum reo absente, vocari in judicium accessio potest, sed non cogitur tamen statim litem contestari. Nam petenti dilationem dari ad exibendum reum, & non exhibito reo, tum demum judicio accepto, compelli accessionem solvere, si modo creditor suis ei prius actionibus cedat. Et hæc de priori parte hujus Nov. Sequitur posterior. Quæstio est, an creditori aliud pro alio solvi possit. In aliis contractibus indistincte dicimus aliud pro alio non solvi, nisi volenti: in mutuo aliud specie idem genere solvi, ut pro aureis aureos eodem numero, pro tritico triticum eadem mensura: denique non in eadem, sed in simili re solvi, *l. in nave*, *ff. loc.* Aliud genere invito creditori, sive dissimilem rem solvi non posse, veluti pro pecunia oleum, nisi ita convenerit, *l. eo quod*, *C. si cert. pet. l. 10. 16. 17. C. de solut.* Quin & pro auro non solvi argentum invito creditori: sed si aurei dati sint, aureos esse reddendos, & liberari debitorem reddendo aureos, sive aucta sive deminuta sit eorum æstimatio, *l. 2. C. de vet. num. pot.* Plinius 33. cap. 3. *Constitutum*, inquit, *ut asses qui librales erant sextantario pondere ferirentur, ita quinque partes factæ lucri, dissolutumque æs alienum*. Igitur par est hac in re condicio creditoris & debitoris, sicut in aliis plerisque causis. Si volenti creditori pro pecunia solutus sit fundus, & minoris eum creditor vendiderit, quanto minoris vendiderit repetitionem creditor non habet: contra si pluris vendiderit, debitor etiam quanto pluris creditor vendiderit repetitionem non habet, *l. pen. C. de solut.* ac similiter quemadmodum creditor non cogitur pecuniam pro frumento accipere, ita nec debitor dare, *l. sed addes*, *§. si dominus*, *ff. loc.* & ut creditor in aliam formam non cogitur nummos accipere, *l. 99. ff. de solutionib.* ita nec debitor dare: ut si aureos acceperit, & aureorum imminuta sit potestas, aureos reddendo debitor liberatur, etiamsi nunc censeantur aliquanto minoris. Quid si credendo æstimati fuerint? Æstimatio forsitan electionem debitori dabit, non creditori, *l. plerumque*, *§. ult. ff. de jur. dot.* Igitur vel reddet eo casu debitor aureos, vel in aliis nummis non reprobis parem quantitatem. Quid dicemus si certum auri pondus mutuo datum sit, utrum reddetur integra materia, an & pecunia numerata? Certe constat legato vel donato certo pondere auri, vel materiam vel æstimationem solvi, *l. 1. §. ult. l. cum aurum*, *l. Titiæ*, *ff. de aur. & arg. leg. l. si quis argentum*, *in princ. C. de donat.* quia scilicet quantitas videtur donari vel legari, cum non designatur certum corpus: at in mutuo certum corpus intervenit: datur enim certa auri materia mutuo. Sicut igitur dato frumento, non cogerer pecuniam accipere: ita data certa materia auri, non cogar pecuniam accipere, nisi aliud actum sit: multo minus pro pecunia fundum. Unus tantum casus hac Nov. proponitur, quo Justinianus vult creditorem cogi prædia accipere in solutum pro pecunia numerata. Casus hic est: Creditor pecuniam dedit Titio, & ab eo neque fidejussores, neque pignora accepit: repetit pecuniam: non est præ manu, nulla etiam est in promptu res mobilis quæ pro pecunia accipi possit: volenti enim liceret mobilia accipere pro pecunia: (lego mobilia: non immobilia, κινητά, non, ἀκίνητα, & ita legisse Julianus videtur) finge tamen esse prædia in bonis debitoris, verum ea creditorem nolle in solutum accipere: quid fiet? Aut invenitur prædiorum emptor, aut non invenitur. Si invenitur, ei debitor vendere, & ex pretio creditori satisfacere compellitur: cavere autem debet emptori de evictione. Male Julianus & Irnerius cavere eum creditori, se ex pretio redacto ex venditione pecuniam debitam soluturum. Nam ut sequenti casu cavetur creditori quasi emptori, ita sane hoc casu cavendum est emptori. Sequens casus hic est; Si non inveniatur emptor, quo casu sane creditor prædia pro quantitate debiti in solutum accipere cogitur, cautione evictionis nomine creditori præstita: nam in solutum datio venditionis speciem habet *l. 4. C. de evict. l. eleganter*, *in princ. ff. de pign. act.* Nec tamen erit hæc cautio, repromissio, ut in emptionibus solet, sed & arbitratu judicis satisdatio: propterea quod quasi quodammodo invitus creditor emit, dum invitus prædia accepit pro pecunia: idcirco æquum est ab evictione securiorem eum reddi. Nam & pro eodem incommodo hoc ei dat Justinianus, ut eligat prædia quæ volet in solutum: nisi si ecclesia debitrix sit, quo casu mediocria accipiuntur in solutum, non meliora, *Novella* 120. Sed & invento emptore, ei arbitratu judicis satisdatur de evictione: quia hoc se remedio debitor ære alieno ac forsitan pœna gravi liberat. Neque vero illud iniquum videri debet, ut invitus creditor pro pecunia res immobiles in solutum accipiat, cum ad extremum debitori liceat cedendo bonis & ejurando bonam copiam evitare carcerem, ex l. Julia. Sed ea cessio quodammodo injuriosa est, ut hoc loco ait, & *Nov. 3. & 135.* licet ipso quidem jure nullam irroget infamiam, *l. 11. C. de caus. ex quib. infam. non irr. l. ult. C. qui bon. ced. pos.* ideoque benignius est in solutum dari prædia pro quantitate debiti, quo genere vitabitur carcer perinde ac cessione bonorum. Olim in carcerem ducebatur debitor, nisi bonis cederet: hodie non ducitur etiamsi bonis non cesserit, modo prædia habeat unde satisfieri creditori possit, ni specialiter nexuerit se carceri. Differentia alia est inter cessionem bonorum & dationem bonorum in solutum in *l. 4. Cod. qui bon. ced. pos.* Νόμον παλαιόν] Non est quærenda hæc vetus lex in Pandectis, vel C. vetustissima enim est, & forsitan XII. Tab. M. Tull. XII. ad Att. demonstrat sponsorem .i. fidejussorem conveniri non posse, si reus locuples sit. *Quod scribis*, inquit, *a Junio te appellatum, omnino Cornificius locuples est*. Appellatus fuit Atticus quasi procurator Ciceronis, qui pro Cornificio fidejusserat: Cicero scribit non debuisse appellari, quod idoneus fuerit debitor principalis. Et alio loco: *Quod pro Cornificio me spopondisse dicit Flavius, etsi reus locuples est, tamen velim investiges ex consponsorum tabulis sit ne ita*. Et lib. XVI. *Possumus ut sponsores appellentur procuratorem introducere, neque enim illi litem contestabuntur: quo facto non sum nescius, sponsores liberari*. De Dolabellæ nomine loquitur, quod cum non dissolveret Dolabella Ciceroni, dicit se per procurato-

rem

rem sponsores ejus appellare posse ; quanquam , Dolabella scilicet existente locuplete , ad judicium accipiendum compelli utique non possit, atque adeo translato judicio ad procuratores Dolabellæ , ipsi sponsores liberentur. At si nulli sint procuratores debitoris, nec debitor præsens , sponsor autem sit præsens , recepto veteri illo jure ambigi poterat , quod & de eo jure tractans Papinianus attigit , ut hic Justinianus refert : (illum enim Papiniani locum si quæsieris in Pandectis, in quo ejus juris nulla sint relicta vestigia, frustra fueris diligens) ambigi , inquam , poterat an saltem eo casu , absente scilicet reo , prius cum fidejussore experiri liceret : quod hac Novel. Justinianus definivit plane bene . Εγγυηταῖς γὰρ κὴ τοῖς τοιέτοις βοηθεῖν ὅσιον] M. Tullius XVI. ad Atticum. *Sponsores appellare , videtur habere quandam* δυσωπίαν . Ταυτὸν δ' ἐςὶν εἰπεῖν] Locus est difficis , quem enodavi accuratius Observat. 8. cap. 19. quam fecerit Accursius , qui hac clausula putat ea quæ superius dicta sunt de mandatore , fidejussore , sponsore trahi ad similes personas , veluti ad reos constitutæ pecuniæ , cum sponsor , vel potius responsor (sic est corrigendum in veteri translatione) idem sit quod reus constitutæ pecuniæ, ut & Martino videtur, quem ἀντιφωνητὴν Græci vocant , & Constitutum ἀντιφώνησιν , ἐπιφώνησιν . Hic obligatur jure prætorio ex contractu , est enim constitutum simile recepto, quod erat contractus . Fidejussor & mandator obligantur jure civili , hic ex contractu juris gentium , ille ex contractu juris civilis , id est , ex stipulatione. Ad expromissores non pertinet hæc Novella , quia accessiones non sunt ; expromissore enim dato reus liberatur. Male Accursius definit sponsorem eum esse qui non rogatus pro alio fidejubet : nam fidejussor quilibet sponsor est, M. Tullio, & Paulo nostro in Sententiis. Καὶ ἐ τῦτο μόνον ἐπὶ δανειςῶν] Proprie creditores sunt qui pecuniam mutuam dederunt , tam Græcis quam Latinis : & similiter qui ei respondent debitores sunt, qui ex causa crediti debent, *l. incendium* , *C. si cert. pet.* Sed porrigitur utrorumque appellatio etiam ad alios contractus , *l.* 11. *de verb. signif. l. omnem* , *ff. de judic.* & ita huic toti Novellæ locus est non tantum in mutuo , verumetiam in aliis contractibus, quibus fidejussores aut mandatores accesserunt , aut rei constitutæ pecuniæ . Unde venditionis emptionis contractu si agatur de evictione , prius conveniendus est venditor quam βεβαιωτὴς , id est , is qui spondet pro venditore evictionis nomine . Confirmatorem venditionis vocant Julianus, & Vetus interpres, ut M. Tullius pro Cluentio confirmatorem pecuniæ , auctorem secundum *l.* 4. *ff. de evict.* ut auctorem pecuniæ , *l. si literas* , *C. mand.* Auctor primus aut venditor ipse . Δίδομεν γὰρ τῷ δανειςῇ βυλομένῳ καὶ κινητά . Creditori enim volenti pro auro res mobiles accipere , concedimus : jam dixi supra hunc locum sic esse corrigendum . Φαυίᾳ] Legendum Φλαυΐᾳ , ut *Nov.* 47. De aliarum subscriptionum mendis scripsi Observ. 4. cap. 28.

NOVELLA V.

De monachis.

JUstinianus sequentem Novellam de episcopis & clericis edidit prius quam hanc de monachis : & ideo in hac statim initio consequens esse ait , ut episcopis & clericis lege data , monachis etiam utriusq; sexus legem dicat . Monachi igitur separantur a clericis . Monachi non sunt clerici, *l. generaliter* , *C. de episc. & cler.* Fieri tamen possunt clerici , *l.* 32. *C. Th. eod. tit.* ut Julianus ille παραβάτης ex monacho factus est clericus in ecclesia Nicomediæ , August. epist. LXXVI. Clericis licet matrimonium contrahere , licuit ubique omnibus , licuit semper locis quibusdam , licet Constitutionibus , & canonibus ex eorum ordine quibusdam , veluti lectoribus & cantoribus , ceteris fibulam imponunt . Monachis non licet matrimonium contrahere , nec si clerici facti sint , veluti lectores aut cantores , ut hac Nov. constituitur . Clerici certæ ecclesiæ deputantur *Nov.* 2. Monachi non habent ecclesiam , *Nov.* 133. Differunt etiam in pœnis . Clericorum est καθαίρεσις , monachorum sicut laicorum ἀφορισμὸς . Sunt & aliæ innumeræ. Valde autem mihi placet quod Hieronymus scribit *lib. de eccles. script.* Talem primum Christianorum conventum fuisse quales monachi esse imitentur & cupiant , ut nihil cujusquam proprium sit , nullus inter eum dives , nullus pauper , patrimonia egentibus dividant , orationibus vacent & psalmis , quales primum D. Lucas refert Hierosolymæ fuisse : idque Hieronymus probat ex Philone , qui de prima Marci evangelistæ apud Alexandriam ecclesia scribens , non solum ibi , sed & in multis provinciis Christianos esse memorat , & habitacula eorum vocat monasteria . De Christianis etiam Lucianus scribens in Peregrino , καταφρονῦσιν ἁπάντων ἐξίσης , κὴ κοινὰ ἡγοῦνται . Non confundebant dominia, non alienabant : sed bona egentibus in commune conferebant, ut perinde ac domini eis uterentur , fruerentur , sicut eorum exemplo & imitatione monachi bona sua in monasterium, dominio retento . Et de hoc genere monachorum agitur in hac Nov. quorum est una domus: in qua sint omnia communia, quos ut ait *l. 6. C. de episc. aud.* synoditas vocant : Codex Theodosian. habet , Cœnobitas ; utroque nomine vitæ societas significatur . Gennadius in Evagrio : *Composuit cœnobitis ac synoditis doctrinam aptam vitæ communi* . Socrates hist. eccl. 4. cap. 23. ἐν πρὸς τὰς ἐν κοινοβίοις ἢ συνοδίοις μοναχὰς . Itaque nihil refert synoditas dixeris an cœnobitas . Et his consequenter hac Novel. præcipitur , ut sit monachis una domus , una cœnatio , unum cubiculum , in quo tamen sit suum cuique cubile , sua exedra (sic malim χαμεύνην interpretari) quemadmodum hodie cernimus esse monasteria constructa , mediano inter exedras relicto , ut in *l. 5. §. interdum* , *ff. de his qui dejec. vel effud.* ostenditur eos qui cœnaculariam exercent , cœnaculum habere variis constans cubiculis , cellis , exedris , & medianum esse commune euntibus in suas exedras , commune & promiscuum cellarum iter , *l. quis sit* , *§. apud. Cælium* , *ff. de ædil. edict.* Qui de exedræ nomine scripserunt , id veteres glossas referunt explicare alam & scholam : imo non scholam sic enim habent , Ala ἐξέδρα , εἴλη , μασχάλη πτέρυξ ὄρνιθος , ἱππικὴ παράταξις : & quod alam , exedram , sic videntur apud Vitruvium alæ atriorum accipiendæ esse . Iidem etiam ex glossis iisdem falso de improle hæc retulerunt , Improlis , ἀφῆλιξ , ὁ μήπω γεγεννηκὼς : cum in eis ita sit , Improlis , ἀφῆλιξ , μήπω πολιτευόμενος : & eis congruenter Festus , *improles , qui nondum est adscriptus in civitatem* : & Victorinus Afer. *Improles qui nondum vir est* . Sed ad rem . A monachis diversi sunt anachoretæ sive hesychastæ , de quibus hac Nov. mentio fit obiter , & inde Cedrino ἡσυχαςήρια diversa a monasteriis . Hi sunt qui eremitæ vocantur , & quos Aristoteles ait , aut bestias esse , aut deos . Quin & in monasteris *Nov.* 133. tales esse vetantur nominatim , qui habeant proprium latibulum , quod κέλλιον dicitur illo loco , laura Nov. Nicephori , κελλεῖα κὴ τὰς καλυμένας λαύρας ἐν ἐρήμοις οἰκοδομεῖν : & Sudæ , λαύρα ἡ ςενὴ κατοικία τῶν μοναχῶν . Secretum , *l. quidam C. de decur. & l. ult. C. de metal.* & hæc e secretis hujusmodi sive lauris ad metalla metallarios , illa ad curiam curiales revocat . Putem & servos ex his latebris perpetuo , & sine ulla distinctione a dominis revocari posse . Nam hac *Nov. &* 123. quæ vindicandorum servorum facultatem dominis adimit post triennium , libertatem servis dat , non est de eremitis qui amant secreta & solitudines , vel qui eas tantum , quas nox coegerit sedes habent , ut de anachoretis Severus Sulpitius Sallustium imitatus scribit : sed hæc Nov. loquitur de cænobitis , cui tamen abrogatur per Leonis Philosophi *Nov.* 10. quæ etiam ex cœnobiis jus perpetuum domino dat

suos

suos revocandi servos. His cognitis, tractemus an verum sit quod Accursius notat, monachismum esse capitis minutionem. Equidem puto non esse, quia nec civitatem, nec libertatem, nec familiam adimit. Non omnis status mutatio capitis minutio est: manumissio non est capitis minutio: senatu motio non est capitis minutio: monachismus non est capitis minutio: nam & jus legitimarum hereditatum monachi habent, *l. ult. §. hoc etiam*; *C. de episc. & cler.* & ante hanc Navellam habuerunt bona propria & testamenti factionem, *l. generali*, *C. de sacros. eccles.* quasi cives: & irritum testamentum non fit monachismo, quod tamen constat irritum fieri capitis minutione etiam minima: idque hæc Nov. probat & *76.* Sed si ante monachismum testamentum non fecerit, ex hac Nov. non potest monachus postea facere testamentum. Omnia enim quæ ejus fuerunt propria tacito jure ad monasterium transeunt, excepta Falcidia debitæ successionis, quæ liberis servatur, in quam tamen imputare debent liberi dotem & donationem propter nuptias secundum jus commune, *l. quoniam*, *C. de inoff. testam.* excepta etiam uxoris dote & lucro nuptiali ex casu mortis, *l. ult. §. nam & maritis*, *Cod. de episc. & cler. Nov.* 22. atque ita casus mortis ducitur ad casum monachismi, & monachismo solvitur matrimonium. Hodie ex *Nov.* 123. monachus testamentum facere potest inter liberos, virili portione monasterio relicta, & ex *Nov. Leonis* 5. de his quæ post monachismum adquisiit testamentum facere potest, vel in assem, si quid rerum suarum monasterio in ingressu contulerit: vel si nihil contulerit, in bessem, triente monasterio relicto. Idem Leo *Nov.* 8. alia in re hanc Justiniani Novellam emendat. Justinianus monachum desertorem addicit cohorti præsidis provinciæ, ut clericum desertorem *Nov. 6.* ut apparitores præfect. urbi corpori pistorum, *l. 2. Cod. de appel. præfect. urb.* quia hoc genere conditionem mutant in deterius. Non sic pœnæ specie cohortales addicentur curiæ, *l. ne quis*, *C. de decur.* vel suarii pistrino, *l. ne quis*, *C. de pœnis*, quia rei conditio deterior non fieret. Sed ex *Nov.* 123. qui semel deseruit monasterium, ei redditur: qui iterum, addicitur cohorti: ex *Nov.* Leonis redditur monasterio semper, nunquam cohorti deputatur. Est & aliud in hac Nov. cap. de constructione monasteriorum, quod quidem hominum immane studium repressit Niceph. Phocas, jubens constructorum curam agi, non construi nova: & adjecit ad hæc, ne quid monasteria vel ecclesiæ sibi amplius adquirere possent, ut Fridericus 3. Neap. tit. 29. quo jure propemodum utimur. Nam nihil etiam adquirere possunt sine principalis territorii domini auctoritate, & debent etiam eo casu impetrare jurium dominicorum, quam vocant peremptionem. Constitutionem Nicephori abrogavit postea Nov. Basilii Porphyrogennetæ, ut Balsamo refert Constantinopolit. Synodi primæ & secundæ cap. 1.

Κουρᾷ τε καὶ ἐσθῆτι] Hic est sensus, ut intra triennium attondeantur & vestiantur laicorum more. Attonduntur laici per pectinem, monachi strictim. Ζώσιμος] In antiquis inscriptionibus urbis Romæ: *L. Clodius Hyrpanus vixit A* CXV. D. V. *alitus puerorum anhelitu*. Τὴν καλουμένην αὐτοῦ διδόναι πίστιν] Λόγον πίστεως in *edicto de officialibus*. Cedrinus, καὶ πίστεις λαβὼν ὡς οὐδὲν ὑποστήσεται φλαῦρον. Τοῦτο δ᾽ ὅπερ καὶ νόμος ἡμῶν ἕτερος λέγει] Constitutio est Græca, ad Julianum PF. P. quæ desideratur in *tit. de episc. & cler.* cujus initium satis demonstrabit hoc idem illa Justinianum quod ista constituisse, Τοῖς ἱεροῖς ἡμῶν νόμοις οἰόμεθα χρῆναι, καὶ τοῦτον προσθεῖναι τὸν ἐξ ἀρετῆς, ἀλλ᾽ οὐκ ἐκ χρόνων τὰς εὐαγεῖς ἡγεμονίας παρέχοντα, ὥστε ἐπὶ τῶν εὐαγῶν μοναστηρίων ἢ ἀσκητηρίων μὴ πάντως τελευτῶντος τοῦ ἡγουμένου, ἢ τῆς ἡγουμένης τὸν ἐφεξῆς ἢ τὴν δευτέραν γίνεσθαι. Ἀρχιμανδρίται] Patres monasteriorum interpretatur Epiphanius initio Panarii.

A

NOVELLA VI.

De Episcopis & Clericis.

Constitutio hæc vult ut episcopus adsumatur ex clero vel ex monasterio, non ex plebe: vel si quis ex plebe idoneus videatur, ut referatur prius inter clericos, & inter eos sex mensibus, vel ex *Nov.* 123. tribus conversetur, non repente ex plebejo clericus, & ex clerico episcopus fiat: ne illud objiciatur Aristophan. Ὁ νῦν μὲν οὐδείς, αὔριον δ᾽ ὑπερμέγας, & quod in *l. 7. §. præterea*, *ff. de injur.* heri servus, hodie liber, quem Persius hesternum vocat: & similiter Cedrinus: Χθὲς δοῦλον ἐπίορκον, σήμερον δὲ τύραννον: & Aristides in B encomio Romæ, Οἱ χθὲς σκυτοτόμοι, σήμερον ὁ πλῖται: & ex Nazianzeno *Novell.* 137. Χθὲς ἱερόσυλοι, καὶ σήμερον ἱερεῖς χθὲς τῶν ἁγίων ἔξω, καὶ μυσταγωγοὶ σήμερον. Hieronymus ad Oceanum; *Heri cathecumenus, hodie Pontifex: heri in amphitheatro, hodie in ecclesia: vespere in circo, mane in altario: dudum fautor histrionum. nunc virginum consecrator.* Addit hæc Novel. ut ne ex curia vel cohorte episcopus adsumatur: recte, cum nec ex eo genere hominum clerici ordinentur, ut cavetur hac *Novell. &* 123. Monachi tamen si velint fieri curiales aut cohortales recipiuntur: quia horum honor nullus est, ministerium nullum, & siquidem a teneris annis in monasterio permanserint, curia liberantur, servata videlicet curiæ bonorum parte quarta: quod se jam ante Justinianus constituisse narrat hoc loco, C Constitutione puta Græca, quæ desideratur in titul. *de episcop. & cleric.* qua etiam nominatim in futurum derogatur *l. ad similitudinem*, *Cod. eod. tit.* Sed hoc totum recantans, & retractans postea Justinianus, quadrantem mutavit in dodrantem: & monachum definivit liberari curia post annos XV. a monachismo, atque ita solutum curia episcopum posse creari *Novell.* 123. Tum constituitur hac Novel. ut qui episcopus creatur, cœlebs sit & orbus, id est, ut neque uxorem neque liberos habeat, quod & jam ante duabus se constitutionibus decrevisse ait. Ambæ sunt Græcæ, & desiderantur ambæ in tit. *de episc. & cler.* Una in lucem edita est non ita dudum, alteram edemus aliquando simul ac omnes quæ desiderantur in codice Justiniani. Hujus autem Constitutionis ratio est hujusmodi, ne affectu uxoris aut D liberorum diripiat episcopus ecclesiæ facultates: quam refert & refutat Leo *Novel.* 2. & 3. refert & eam Justinianus non hoc loco, sed in una supradictarum Constitutionum *de episc. & cler.* quam intelligit etiam in fine hujus Novellæ Justinianus, cum de hereditatibus episcoporum agit. Coercetur quoque *hac Novell.* ambitus & largitio, de qua est elegans Constitutio in *l. si quemquam*, *C. de episc. & cler.* ubi illa Virgilii imitatio. *Auri sacra fames*, ut *l. 4. C. de vest. hol. Arguto pectine: & Nov. Valentiniani de sepul. Scimus, nec vana fides: & l. 4. C. Th. de agent. in rebus: Unde domo.* Verum tamen in ambitum non incidit episcopus, qui bona sua donat ecclesiæ, nec qui solvit enthroniastica, *Nov.* 123. Cathedratica Julianus vocat antecessor, & Pontifex Alexander c. *ecclesii. de cens.* Clerici E CP. solvunt ἐμφανιστικὰ ob introitum, vel insinuativa, non ceteri, *Nov.* 59. & 123. Sed & famulis ordinantis clerici ordinati præstant unius anni diaria, ex eadem *Novell.* 123. id est, quanti sunt diaria quæ in annum clerico præbentur de reditibus ecclesiæ. Diaria vocat cibaria & annonas, ut in *l. 22. C. de administ. tut.* Quod ait servos pasci alimoniarum taxatione, Græci vertunt διὰ τῶν διαρίων, & in *l. servis urbanis*, *ff. de leg.* 3. ex cibariis apparere quo quemque servorum loco paterfamil. habeat, id est, ex diariis & demensis Horat. 1. Epist. *Cum servis urbana diaria rodere mavis. Horum tu in numerum voto ruis.* Id etiam hac Novella constituitur, ne ultra annum episcopi suis ecclesiis absint, nisi evocentur & retineantur a principe, cujus

etiam

etiam jussu Reipublicæ negotia tractare possunt, ut Balsamo docet Chalcedon. synodi cap. 4. & ne litium obtentu suas ecclesias relinquant, cum clericos habeant & œconomos, & apocrisiarios per quos litigare possunt, ut & monasteria sive monachorum præsules suos apocrisiarios habent *Novel.* 79. & 133. quos possis ad responsum dicere, ut apocrisiarios judicum militarium *Nov.* 24. 25. Adiicitur, Ne episcopi veniant in sacrum comitatum sine testimonialibus, quas metropolitani accipiant a Patriarcha sive Archiepiscopo, Episcopi a Metropolitano: hi enim sunt Episcoporum gradus, Patriarcha sive Archiepiscopus, Metropolitanus, Episcopus. Testimoniales voco quas Justinianus & sacri canones συστατικὰ γράμματα, id est, commendatitias epistolas, Chalcedonen. synodi cap. 11. & 13. & Apostolorum cap. 12. & 32. Arrianus in Epictetum γράμματα παρ' αὐτοῦ λαβεῖν συστατικά. Aliæ sunt epistolæ εἰρηνικαὶ sive ἀπολυτικαί. Dividuntur enim canonicæ epistolæ in συστατικὰς, & εἰρηνικάς. Συστατικαὶ dantur proprie separatis communione, ignotis, suspectis, reis postulatis, quibus absoluti declarantur: εἰρηνικαὶ Episcopis in comitatum principis, vel clericis in aliam civitatem euntibus, ut Chalcedonens. cap. 11. & Antiocheni cap. 7. & 8. & sextæ Synodi in Trullo proficiscendi cap. 17. Vel apertius συστατικαὶ sunt probatoriæ, quæ & Formatæ dicuntur Carthaginens. Synodi cap. 23. ut formales epistolæ Suetonio Tranquillo: εἰρηνικαὶ sunt commeatus & proficiscendi licentia, quæ dicuntur εἰρηνικαὶ (ut Zonaras ait) ὡς εἰρήνην βραβεύουσαι, quasi pacis arbitræ. Videtur Justinianus hoc loco pro his συστατικὰς dicere maluisse. Generaliter itaque hac appellatione significari dicemus dimissorias & testimoniales quascunque, quarum frequentem usum inter Christianos Nazianzenus contra Julianum notat his verbis: Ἐν ἐπιστολιμαίοις συνθήμασιν, οἷς ἡμεῖς ἐξ ἔθνους εἰς ἔθνος τοὺς χρῄζοντας παραπέμπομεν. Non omittam caput quo definitur ætas diaconissarum, ut sit annorum circiter L. cum tamen postea *Nov.* 123. sufficere existimaverit annos XL. Utraque discedit a præcepto Apostoli; & *l. nulla, Cod. de episcop. & cleric.* congruit cum Chalcedon. Synodi cap. 15. & sextæ in Trullo cap. 14. & quemadmodum clericis mulierum extranearum consortio interdicitur, *l. eum qui, Cod. de episc. & cleric.* quas solebant matres, filias, sorores appellare, hæc (ut Hieronymus ait) pietatis nomina vitiis suis obtendentes, ut non male jactaretur in eos illud Martialis, *Quare non habeat Fabulla quæris, Uxorem, Themison, habet sorores*: ita vero diaconissis interdicitur consortio extraneorum virorum, quos ipsæ adoptaverint sibi fratrum aut cognatorum, aut dilectorum loco.

NOVELLA VII.

De ecclesiasticis bonis & emphyteusibus.

Alienatio bonorum tantum majoris ecclesiæ CP. inhibita primum fuit Constitutione Leonis, *l. jubemus* 2. *Cod. de sacros. eccles.* deinde porrecta Constitutio fuit ad omnes ecclesias quæ erant sub Patriarcha Constantinopolitano, Constitutione Anastasii Græca, quæ desideratur in Codice eod. tit. post *l. decernimus*. Hac vero Novella Constitutio Leonis porrigitur ad omnes provincias, & suppletur in multis. Constitutio autem Anastasii abrogatur, quæ interveniente decreto & actorum monumentis alienationes permittebat. Pertinet igitur hæc Nov. ad omnes ecclesias, imo & ad monasteria omnia & xenodochia, ptochotrophia, nosocomia, orphanotrophia, brephotrophia, gerontocomia, quorum verborum notionem Accursius ex Juliano satis evidenter exposuit: addere possis λωβοτροφεῖα, qualia hodie sunt multa passim. Prohibetur vero alienatio rerum immobilium, quibus adnumerantur servi rustici & coloni cum peculiis, & panes civiles. Et no-

A minatim Julianus ait, mancipia rustica esse veluti membra rerum immobilium: atque ideo *l. 3. ff. de divers. temp. præscript.* longæ possessionis præscriptio locum habere dicitur tam in prædiis quam in mancipiis, ubi mancipiis intelligo rusticis, ut *l. hac edictali, §. his illud Cod. de sec. nupt. l. 4. §. in servis, ff. de cens.* De prædiis constabat, de mancipiis rusticis non constabat: & ideo dicere debuit, Tam in mancipiis quam in prædiis: sed hujusmodi locutiones occurrunt sæpe, ut *l. 1. ff. de verb. signif.* verbum si quis tam masculos quam feminas complectitur, & *l. 8. ff. eod.* verb. Oportet (sic esse legendum putat Calcagninus,) tam præsens quam futurum tempus significat. Alienationis verbo continetur venditio, donatio, permutatio: donatio inquam etiamsi fiat ad vicissitudinem beneficii colorati, (sic est B legendum *d. l. jubemus, §. scientes*) vel gratiæ referendæ: Color hic plerumque donationi quæritur, ut donari dicatur ἐπ' ἀντιδώρῳ, id est, remunerandi gratia, ut *Novel.* 120. Sed hæc etiam ἀντίδωρα generaliter inhibentur, licet naturaliter debeantur, & mercedes sint ac pretia potius quam liberalitates. In eadem *l. jubemus, §. sane si hæc nostræ*, munerum verbo significantur ἀντίδωρα, ut constat ex *§. ult. Novel.* 120. dum ab emptore quidem prædium repeti demonstratur cum fructibus medii temporis, non reddito pretio, ac similiter a donatario, non reddito ἀντιδώρῳ, & ab eo qui in causam permutationis accipit, non reddita re quam vice mutua dedit; quod tamen judicio episcopi relinquit Ancyranæ synodi caput 15. Divisio prædiorum Constitutione Leonis non inhibetur, ut si prædia ma- C joris ecclesiæ Constantinopolitanæ dividere velit episcopus inter eam & tres alias, quæ ei sunt adnexæ sicut docuimus *Novel.* 3. Hæc enim divisio alienatio non est. Non inhibetur precaria quam ususfructus cessionem vocat Leo: nos hoc genus conventionis quale sit exposuimus *lib. 1. Feudorum*, simul ac libellaria quid sit, quam hoc loco Justinianus jus παροικικὸν vocat, & perinde atque alienatione hac quoque conventione interdicit episcopis, clericis, œconomis, archimandritis, orphanotrophis & similibus. De emphyteusi latior est quæstio. Ediderat jam ante Justinianus de emphyteusi Constitutiones Græca lingua, quæ desiderantur in *tit. de sacrosanct. eccl.* ad finem, & post *l. illud*: & jus quidem ea de re omne modo ita declarat, Perpetuam emphyteusim prohiberi, non posse emphy- D teusim extendi ultra personam emphyteuticarii, & filios ejus aut nepotes, vel etiam conjugem, si id de conjuge in contractu emphyteuseως nominatim expressum sit. Extraneo herede relicto, morte emphyteuticarii finiri Emphyteusim. Et quod ad emphyteuticum canonem attinet, ut emphyteuticario sexta tantum pars pensionis sive reditus qui fuit initio, ob casus fortuitos remittatur: ut si locari solebat prædium LX. emphyteuticario addicatur L. & si forte pensio quæ fuit initio, diminuta sit, ut si prædium quod locabatur initio LX. nunc locetur tantum XL. ut hoc casu canon non minor XL. emphyteuticario imponatur. Quid si ædificia sint quædam labe corrupta, diruta, desolata, parietinæ, ager sterilis & saxosus? Et hæc quoque alienari non possunt, exemplo prædiorum pupil- E larium, quæ etsi infructuosa sint, non alienantur tamen sine decreto, *l. penult. ff. de reb. eorum* &c. & constat ex Nicenæ 2. c. 12. non tantum αὐτουργιῶν alienationem prohiberi, sed etiam aliorum: & αὐτουργιῶν nomine significari videntur prædia, quæ sua sponte fructus ferunt, veluti prata, salinæ, & his similia: sed (ut Balsamo & Zonaras canonum interpretes malunt) πάντα εὐπρόσοδα ea appellatione continentur. Verum etsi alienari etiam non possint quæ non sunt hujusmodi; dantur tamen exemplo αὐτουργιῶν in emphyteuseως causam, sed canone imposito pro modo fructuum & æstimatione mechanicorum & architectorum, quorum arbitrio & in aliis plerisque causis statur de operibus publicis privatisque & de servitutibus, *l. 12. Cod.* de

de proxim. ſacr. ſcrin. & ita hoc loco: at *Nov.* 120. certum canonem definit. Quid ſi prædium quoddam ſit eccleſiaſticum quod voluptati potius quam fructui deſerviat, qualia ſunt prætoria, ſive ἐπαύλια, προάστεια, ſuburbana, *l. urbana*, *ff. de verb. ſignif.* Hæc prædia propter voluptatem ſeparantur ab aliis quæ in reditu tantum ſunt: nam ſuburbana ſi juſtum reditum habeant, non fit deminutio ſextæ partis, *Nov.* 12. ſi modicum aut nullum reditum habeant, nec ideo tamen minus cara atque pretioſa ſint, in ponendo canone hic modus ſequendus eſt, ut primum vero pretio ſuburbanum æſtimetur, deinde ejus pretii viceſima pars canonis nomine conſtituatur: ut ſi ſuburbanum fuerit c. canon conſtituatur v. quæ ratio eſt uſuræ quincuncis: quam rationem ſi æque patresfamilias adhibuerint in ſuburbanis ſuis voluptuoſis potius, quam B fructuoſis aliis locandis, ut bene rem ſuam nec forſitan illicite geſſerint, ita profecto male ſe habuerint ſi ruſticis prædiis vectigal ſive mercedem impoſuerint ad rationem uſuræ quincuncis. Nam reſpublicæ imponunt agris ſuis vectigal ad rationem uſuræ ſemiſſis, ut apud Plinium VII. Epiſt. *ager reipubl. mancipatus quingentis millibus nummum, vectigalis nomine infert quotannis tricena millia*, id eſt, xxx. millia, quæ ratio eſt uſuræ ſemiſſis. Legendum enim ſic eſt apud Plinium, *Eundem vectigali impoſito recepi, tricena millia annua daturus* Vulgo corrupte, *Præcepi, ccc. millia annua daturus*. Solemnes uſuræ civitatum ſemiſſales erant; ut recte in *Septicia*, *ff. de pollicit.* τὸν ἐξ ἔθους τόκον, uſuram ſemiſſem Modeſtinus interpretatur, quanti a Rev publ. pecuniæ mutuari ſolebant: & quæ ibi refertur in C Rempubl. collata liberalitas, omnino ſimilis eſt ei quam præfert vetus inſcriptio Hiſpaniæ hujuſmodi. *R. P. Barc. do, lego, darique volo* XVII. *ff. ex quorum uſuris ſemiſſibus edi volo quotannis ſpectaculum pugilum, die* IV. *Iduum Juni*. Et vel hunc igitur Reipubl. morem ſequentur optimi patresfamil. in agris ſuis elocandis, ſicut in æſtimando uſufructu Falcidia interveniente, ſive privato is ſit relictus, ſive Reipubl. eadem computatio ſervatur annorum xxx. *l. computationi*, *ff. ad l. Falc.* Æque putem reditum annuum debitum privato non æſtimari pluris quam eum qui debetur Reip. id eſt, non ſupra rationem uſuræ trientis, & quod in *l.* 3. *§. ult. ff. ad l. Falc.* ponitur ſpecies in Rep. hoc ideo fieri, quod legatum Reip. relictum in annos ſingulos, D unum eſt & purum, ut protinus veniat in rationem legis Falcidiæ; quod non ita eſt in privato, quia plura ſunt legata: ſi quid privato legetur in annos ſingulos, primi anni purum, ſequentium condicionalia, nec protinus induci Falcidia in omnibus poteſt. Nec obſtat *l. ſi quis argentum*, *§. in reditibus*, *C. de donat.* ubi in reditibus æſtimandis fere ſervatur ratio uſuræ ſeptuncis. Nam hoc fit (ut Petrus docuit recte) favore donatoris, ut reditus promiſſus minoris æſtimetur: ſicut & illud, Ut donator optima prædia ne det in ſolutum, *d. l. ſi quis argentum*, §. 1. & idem favor eſt eccleſiarum non in prædiis tantum dandis in ſolutum, *Nov.* 120. cum tamen regulariter creditori jus poteſtaſque ſit eligendi meliora, *Nov.* 4. ſed etiam in reditibus æſtimandis, *Nov.* 131. ſervatur enim fere ratio E uſuræ quadrantis, ut ſcilicet annua quæ eccleſiis relicta ſunt pluris veneant. Quod item de prædiis urbanis eccleſiæ Hieroſolymitanæ eſt, in *Nov.* 40. & 120. ut æſtimentur ad rationem uſuræ ſextantis, favor eſſe videtur Eccleſiæ, veluti ut domum cujus penſio annua eſt x. vendat D. Privatis igitur verum pretium exigentibus non deberet tantum licere: nec in urbanis etiam tantum quantum in ruſticis, propterea quod ſumptum majorem requirunt urbana ædificia, & majoribus caſibus obnoxia ſunt, *l. verum*, *§. ſed hæc res*, *ff. de minor.* qua de cauſa oratio Severi prædiorum ruſticorum alienationes prohibuit, urbanorum non prohibuit. Et ita vero *Nov.* 120. pluris æſtimat eccleſia prædium quod dat in ſolutum quam privatus, quibus argumentis ten-

A rari poteſt, non ſequi juſti pretii rationem privatos, qui in locandis prædiis voluptariis ſequuntur exemplum eccleſiæ, id eſt, rationem uſuræ quincuncis: licet hoc quidem faciant non illicite, propterea quod ſe in pretio contrahentes ἐμπορικῶς, ut fit, circumſcribere poſſunt. Nunc, ut cetera tractemus quæ pertinent ad emphyteuſim rerum eccleſiaſticarum, hac quidem Nov. adnotari neceſſe eſt, prohiberi perpetuam emphyteuſim rerum eccleſiaſticarum, ſed ex recentiori Nov. 120. non prohiberi, niſi majori eccleſiæ CP. & religioſis locis, quæ ſunt in ea urbe, vel in territorio ejus, & præterea cadere emphyteuſi emphyteuticarium ob ceſſationem biennii ſicut in conductore quolibet receptum eſt expelli eum poſſe poſt ceſſationem biennii, ſimul ac pignoris obligationem exequi, *l. quæro*, *§. inter l. cum* B *domini*, *ff. loc.* Martial. *Vidi Vacerra ſarcinas tuas, vidi, Quas non retentas penſione pro bima Portabat uxor.* Ait, Penſione pro bima, quia nonniſi ex biennii ceſſatione pignorum retentio erat. Idem etiam obtinuit ante Juſtinianum in pagano emphyteuticario & ſuperficiario. Hodie in tempore eſt differentia inter paganum & eccleſiaſticum, in expellendi cauſa non eſt differentia, ſed neque in eo quod expulſo nulla datur deductio vel petitio meliorationum. Communis etiam illa utriuſque cauſa eſt ſimul ac conductorum omnium, ſi recte conducta abutantur, *l. 3. C. de loc.* Symmach. in epiſtol. Ante pauciſſimos, inquit, menſes ille a parente meo horrea in Aquileja ſita propter longinquitatem itineris incognita tenui mercede conduxit, atque his ita abuſus eſt, ut parvo licet tempore C iiſdem locis labem conſulto intuliſſe dicatur. Hunc ubi ſæpe convenit ut conductione decederet, contemptu hominis & interventu quorumdam eluſa eſt: nunc opis indiga geminum beneficium veſtri favoris exoptat: primo ut improbiſſimus inquilinus locorum intentione pellatur, deinde ut habita deterioratæ rei æſtimatione ſumptum juſtæ inſtaurationis agnoſcat. Et hæc de emphyteuſi ſufficiant: nunc videamus de pigneratione. Prædia, vaſa, veſtes eccleſiæ pignori vel hypothecæ ſpecialiter obligari non poſſunt, *l. ſancimus*, *C. de ſac. eccl.* Generalis hypotheca bonorum omnium non prohibetur. Facilius conceditur generalis quam ſpecialis, *l.* 1. *ff. de pig.* quia ſpecialis obſtringit magis. Facilius etiam antichreſis, *Nov.* 120. Excipitur *d. l. ſancimus* & hac Nov. cauſa redemptionis captivorum, ob quam So- D crates narrat Acacium Amidenum Epiſcopum conflaſſe vaſa omnia aurea & argentea, hoc clericis edicto palam ὁ θεὸς μὲν ὑμῶν ὔτε δίσκων ὔτε ποτηρίων χρήζει: ὔτε γὰρ ἐσθίει, ὔτε πίνει, ἐπεὶ μὴ προσδεής ἐστιν, cui ſimile eſt illud Alexandri Imperatoris, *In ſacris quid facit aurum?* Ob eandem cauſam immobilia non vendi ex eo apparet, quod id tantum certis eccleſiis Scythiæ *Nov.* 120. permittit. Excipitur etiam ab hac Conſtitutione Imperator, cum quo eccleſiæ licet prædiorum permutationem facere, dummodo prædia ſint apud Imperatorem perpetuo remanſura: quid enim ſi ea mox Imperator in alium tranſlaturus ſit? quid ſi ſequeſter ſit illicitæ venditionis? & hoc ita declaratur *Nov.* 55. ſed abrogatur *Nov.* 119. *§. pen.* per quam quæſita a principe prædia eccleſiaſtica ex permutationis cauſa in alias per- E ſonas transferri poſſunt. Excipitur etiam cauſa æris alieni, ob quam vendi prædia eccleſiaſtica poſſunt & ἀναγρήσεως lege pignerari, & in ſolutum dari. Quod ut intelligatur, notanda eſt differentia quæ intercedit inter fiſcum & privatos creditores: privati creditores pro pecunia volentes accipiunt prædia eccleſiaſtica in ſolutum, vel coguntur accipere nullo invento emptore ex *Nov.* 4. Fiſcus pecuniam exigit ſemper, in qua ſunt poſitæ imperii vires, nunquam accipit prædia eccleſiaſtica in ſolutum. Igitur fiſco ab eccleſia tributiones exigente, ut ei ſatisfiat, prædia eccleſiaſtica vendi neceſſe eſt. Utrumque fit decreto præſidis ex *Nov.* 46. & 67. At ex *Nov.* 120. non eſt opus decreto præſidis, & ſatis eſt acta confici gratuito apud patriarchas, metropolitanos,

tanos, epiſcopos, ſecundum ſuam juriſdictionem, & adjicit ut venalia prædia proſcribantur per dies xx. & veneant ſub haſta. Eſt etiam ex ea Nov. hac in re differentia inter eccleſiam & ceteros debitores: nam ceteri debitores uſuras ſemiſſes præſtant, eccleſia quadrantes. Ceteri debitores non invento emptore prædia creditori dant in ſolutum vero pretio, ut ſi debeant L. dant prædium dignum L. Eccleſia prædium quod dat in ſolutum decima parte amplius æſtimat, ut ſi revera ſit L. id æſtimat LV. Ceteri debitores non habent electionem, ſed accipit creditor in ſolutum, quæ mavult prædia pretioſiora, Nov. 4. eccleſia dat mediocria, ut diximus ſupra. Excipitur etiam ab hac Conſtitutione permutatio & perpetua emphyteuſis, quam inter ſe eccleſiæ contrahunt, decreto vel actis intervenientibus *Novell.* 40. & 120. Sed nulla harum omnium exceptionum comprehendimus tamen prædia quæ ab imperiali domo ad eccleſiam pervenerunt: hæc enim ne in aliam quidem eccleſiam ulla ex cauſa abalienari poſſunt *Novel.* 120. Non comprehendimus etiam prædia eccleſiæ relicta hac lege: ne alienentur: non templa ipſa vel monaſteria, *d. Nov.* 120. monaſteria, inquam, ea in quibus fit ſacra λειτουργία ut in hac *Nov.* exprimitur: nec enim in omnibus fieri monaſteriis ea ſolebat, *Nov.* 133. ac proinde ea tantum ſacra monaſteria eſſe cenſentur in quibus fit ſacra λειτουργία. Et λειτουργίαν fieri Juſtinianus definit eleganter hoc loco, lectis ſacris literis & tradita populo ſacra & ineffabili communione. Julianus anteceſſor miſſam interpretatur cum hoc loco, tum *Nov.* 58. Vetus eſt verbum, quo & Ambroſius utitur & alii quidam, qui tamen omnes dicunt miſſas agere vel facere, vel tenere vel complere, non dicere, non canere, non audire. Cornelius in epiſtola ad Lupicinum, *Edictis Imperatorum Chriſtianos ubique tormentis variis affici, & neque publice in urbe Roma, neque in cryptis notioribus miſſas agere licere.* Et putem in Laodicena ſynodo his verbis, μετὰ τὸ ἐξελθεῖν ſignificari miſſam auditorum, & his καὶ τούτων προσελθόντων καὶ ὑποχωρησάντων miſſam pœnitentium, quas ſequebatur fidelium admiſſio atque dimiſſio. Extremo autem loco Juſtinianus explicat latius quæ pœna irrogatur his qui fecerint contra hanc Conſtitutionem. Probat pœnas definitas Conſtitutione Leonis, ſed adjicit, ut licet ab emptore vindicetur prædium eccleſiæ non jure venditum non reddito pretio, ſalva tamen ſit emptori adverſus œconomum vel quem alium venditorem actio ex empto de evictione; quod videtur novum, cum ipſo jure nulla ſit emptio, & uterque mala fide contraxerint, & merito hac in re ſubſiſtit Accurſius. Sed Juſtinianus declarat œconomum odio dignum eſſe majore, pœna majore, idcirco teneri etiam eum emptori, idemque ſervari in permutatione & in mutuo. Et enim qui permutationem contraxit eſſe regreſſum in œconomum quaſi re evicta, & creditori eſſe condictionem in eundem. In donatione donatarium rem donatam amittere, & ἀντίδωρον, ſi quod intervenerit, vel non intervenerit, conferre. Emphyteuſi autem non jure facta, auferri emphyteuticario prædium, & nihilominus penſitari ab eo canonem, quem penſitaret ſi jure contracta emphyteuſis eſſet. Μηδὲ παντὶ δώρῳ] Legendum, μηδὲ ἐπ' ἀντιδώρῳ: Καὶ συλλογίζεσθαι τὴν ἐκ τοῦ ἀθελζομένου τιμήματος] Verba hunc ſenſum efficere videntur, ut ex vero & exacto pretio ſuburbani æſtimetur quantum reditus colligant xx. anni, & ut tantumdem emphyteuticarius præſtet canonis nomine in annos ſingulos; ut ſi ſuburbanum ſit ſolidorum C. quia hac ſumma emitur reditus IV. ut quotannis emphyteuticarius præſtet LXXX. Sed hac ratione emphyteuticarius emeret fere ſuburbanum quotannis: quod faceret nemo ſanus. Igitur rectius Accurſius hunc eſſe ſenſum probavit omnibus, ut tantum conſtituatur canonis nomine quantum ſufficit pretio ſuburbani adæquando anno viceſimo. Ἐρείπιον] Interpres Æſchyli, ἐρείπια κυρίως τὰ παραπτώματα τῶν οἴκων λέγονται.

Θεουπολιτῶν] Hi ſunt Antiocheni: ut docui Obſerv. *Tom. II. Prior. P. II.* 8. cap. 21. Ἀπορὰς τῆς κοήσεις] Recte Vetus interpres, Fœnea poſſeſſio, ut docui eodem libro cap. XL.

NOVELLA VIII.

De præſidibus.

PRæſidum appellatio generalis eſt: ea continentur ſub hoc titulo proconſules, comites, vicarii, conſulares, correctores, imo & defenſores civitatum: nam & ii civitatibus præſidum vice funguntur, *Novell.* 15. Veteris interpretis Codex hunc habuit titulum, Ut judices ſine quoquo ſuffragio, &c. Suffragium pecunia eſt quæ ſuffragatoribus aulicis datur promittiturve honoris adipiſcendi cauſa, quo nomine erat actio, Si certum petetur de ſuffragio: nec in honoribus qui a principe deferuntur locus legi Juliæ de ambitu. Et eodem ſuffragii titulo principes etiam ipſi qui honorem deferebant pecunias accipiebant, quæ ſuffragia δεσποτικὰ vocantur in formula jurisjurandi huic Novellæ ſubjecta. Sed hoc omne ſuffragiorum genus ſuſtulit Juſtinianus hac Novella, imitatus Nov. Theodoſii, quæ extat *l. ultim. C. ad leg. Jul. repet.* & Tiberius *Novel.* 161. generaliter vetans ſuffragii nomine quidquam vel ſuffragatoribus dari vel publicis rationibus inferri. Utitur Juſt. ratione omnibus nota, cujus auctor Alexander Severus, neceſſarium eſſe ut qui emit vendat, nec ſine rubore puniri poſſe eum qui quod emit vendit: & ita Seneca I. De Beneficiis: *Provincias ſpoliari & nummarium tribunal audita utrinque licitatione alteri addici non mirum, quando quæ emeris, vendere gentium jus eſt.* Proinde æquum etiam eſt vice verſa, ut qui non emit nec vendat .i. ut qui pro honore nihil dedit, nihil etiam accipiat: ac ſane de utroque præſes jurare cogitur initio adminiſtrationis cum ex Juſtiniani Conſtitutione, tum etiam ex Leonis *Novel.* 97. Sufficiunt enim ſalaria .i. annonæ & capita; quæ accipit de fiſco & retro ſufficiunt, quæ dat pro codicillis, commonitoriis: juſſionibus præf. prætorio. Commonitoria appello quæ vocat σύμβολα. Pro commonitorio datur certum aliquid chartulariis ſacri cubiculi ſive cubiculariis: hi enim edunt σύμβολα. Pro codicillis item datur aliquid primicerio tribunorum notariorum & quatuor ſcriniis ſacri laterculi: & quod ſacro laterculo inferri ait hoc loco, in edicto VIII. ait ſacro palatio. Infertur enim publicis rationibus. Nec idem tamen palatium & laterculum. Expoſui in *l.* 13. *C. de prox. ſac. ſcr.* quid eſſet laterculum, quibus addimus Cedrini hoc, ἡ παρὰ Ἕλλησιν ὀπτὴ πλίνθος laterculum παρὰ Ῥωμαίοις λέγεται: ἦν δὲ πλίνθος δημοσία ἐφ' ᾗ τότε τῶν βουλευτῶν καὶ τὰ τῶν στρατευμάτων ὀνόματα ἀπεγράφετο. Pro literis prætorianæ ſedis, quæ ſolæ nonnunquam ſufficiunt: ut puta ſi plebis defenſor creetur, *l.* 8. *C. de defenſ. civit.* *Nov.* 15. datur etiam prætorianis certum aliquid ſecundum diſtinctionem in notitia propoſitam huic Novellæ ſubjecta. Ceterum illo edicto VIII. derogatur huic Nov. in eo quod reſtituitur vicarius Ponticæ, quem hæc Novella ſuſtulerat. Sciendum enim eſt quatuor olim fuiſſe vicarios in Oriente, Aſianæ diœceſeως, Ponticæ, Thraciarum, Macedoniæ, *l. ultim. C. de diver. off. & app. jud.* Et vicarium Thraciarum Juſtiniani ætate vicarium longi muri nuncupatum, qui longus murus haud parvum munimentum fuit præſidiumque Thraciarum, de quo *Nov.* 26. & innumeri alii auctores; vicarium autem Macedoniæ non fuiſſe, fuiſſe vicarium Aſianæ & vicarium Ponticæ, qui tamen hac Novella tolluntur: & cum antea fuiſſet vicarius Aſianæ & præſes Phrygiæ Pacatianæ, pro utroque unus conſtituitur Comes Phrygiæ Pacatianæ, qui in ea tantum provincia juriſdictionem habeat, non in univerſum tractum Aſianum, ut vicarius: & ſimiliter cum antea fuiſſet vicarius Ponticæ & Conſularis Galatiæ primæ, pro utroque unus conſtituitur Comes Galatiæ

primæ, qui in ea tantum provincia non in ceteris provinciis Pontici tractus juriſdictionem exerceat. Reſtringitur juriſdictio, non minuitur honor, non apparitio, non ſalarium. At rurſus edicto VIII. vicarius Ponticæ reſtituitur, qui in univerſum tractum Ponticæ diœceſeως juriſdictionem habeat, civilis & militaris magiſtratus, vicem agens præf. prætorio ſimul ac magiſtrorum militum & magiſtrorum officiorum & Comitum largitionum & Comitum domeſticorum, ac Galatiæ primæ ſuus redditur Conſularis, civilis magiſtratus. At ſimiliter cum antea fuiſſet Comes Orientis & Conſularis ſive præſes Syriæ primæ *l.* 1. *C. de off. Com. Or.* pro utroque conſtituitur Comes qui in Syria tantum prima juriſdictionem habeat, non in univerſa diœceſi Orientis, quod expoſuimus Obſervationum libro VIII. cap. XXI.

Cetera perſequamur. Nov. Theodoſii tam dare quam accipere præſides vetat, & tam adverſus dantem quam adverſus accipientem omnibus tanquam crimen publicum deferendi poteſtatem facit: & quadrupli pœna convictum damnat: quam civitati inferri Accurſius putat in qua honorem adfectaverit: male: movetur *Nov.* 123. quæ de epiſcopo loquitur, non de præſide. Epiſcopus qui ſuffragium dedit & qui accepit pari pœna coercentur, *l. ſi quemquam, Cod. de epiſc. & cleric.* & data pecunia eccleſiæ vindicatur in ſimplum vel in duplum, ſecundum diſtinctionem *Nov.* 123. Non ſic fit in præſidibus: nam qui pecuniam a præſidibus acceperunt ſuffragii nomine, in quadruplum tenentur, quod non ærario ullius civitatis, ſed *τοῖς ἐζημιωμένοις* inferri Juſtinianus ait. Hæc Novella illius imitatio eſt: merito igitur ex hac illam interpretamur, & ii quidem qui acceperunt, indiſtincte tenentur lege Julia repetundarum in quadruplum, *l.* 1. *Cod. ad leg. Jul. rep.* etiam durante adminiſtratione, *l.* 4. *Cod. eod. Nov.* 86. Eodem crimine eademque pœna tenentur qui dederunt ut præſides fierent, non tamen indiſtincte, ſed ita demum ſi & in provincia ſordide verſati ſint, idque ita hæc Nov. declarat, quæ ſimpliciter dicit quadruplum reſtitui. Dicam ergo ſpoliatis reſtitui, ut ſupra, vel quadruplum dividi inter fiſcum & ſpoliatum, ut *l.* 3. *Cod. de adſeſ.* non ulli civitati inferri, eademque pœna eſt ſi quid judicum domeſtici, cancellarii, chartularii, adſeſſores, miniſtri abſtulerint, *d. l.* 3. *Nov.* 161. Sola vero ſuffragii datio pœnæ non obligat, & quod dicitur in *l. quiſquis, C. ſi cert. pet.* alium ſenſum habet: collectarium una cum præſide relegari qui honoris pretium dederit ambienti, & relegari præſidem non quod ambierit, ſed quod pecunia collectarii præſes factus ſe & honorem ſuum quodammodo collectario mancipaverit. Ad hæc Juſtinianus conſtituit cum hoc loco, tum *Novel.* 17. 128. 134. ne præſides provinciarum ullos in civitatibus conſtituant ſibi *τοποτηρητὰς* ſive vicarios, cum in eis defenſores civitatum præſidum vice fungantur: nam & ipſi defenſores nullos ſibi vicarios optare poſſunt, nulli etiam defenſoribus dari. Putem & non poſſe dari præſidibus, niſi a principe ex magna cauſa, vel niſi neceſſariam moram præſes in itinere patiatur, *Nov.* 128. 134. atque ita videtur derogari titulo de officio ejus qui vicem alicujus judicis obtinet, qui eſt *περὶ τοποτηρητῶν*, quem vulgo male accipiunt de ſuffectis. Non ſunt etiam *τοποτηρηταὶ* confundendi cum his quibus præſides juriſdictionem ſuam mandant: nam hi plurumque ſequuntur præſides ipſos, ut legati proconſulis: *τοποτηρηταὶ* in ſingulis municipiis abſentium vicem ſuſtinent. Quibus mandatur juriſdictio, eos non ſequuntur illa quæ præſidibus lege data ſunt, *l.* 1. *ff. de off. ejus cui mand. eſt juriſd.* Vicarii ſive *τοποτηρηταὶ* conſtituuntur, ut & ea quæ lege præſidibus ſpecialiter data ſunt exequantur, *l.* 2. *C. de off. ejus qui vic. al. jud. obt.* excepto jure gladii *Nov.* 128. Id quoque hac Novel. conſtituitur ut præſides juriſdictionem habeant in paganos in omnibus cauſis, in milites in cauſis criminalibus & cauſis tributorum tantum, (in ceteris enim cauſis præſcriptionem fori habent,

A *l.* 1. *Cod. in quib. cau. mil. fori præſ. l.* 2. *C. de pri. ſch. l. ult. Cod. de caſtr. & miniſt.*) & in magiſterianos vel præfectianos qui ex urbe in provinciam veniunt exequendi negotii cujuſdam cauſa, ſiquid ſupra legitimum modum ſportularum exegerint, quod etiam repetitur *Nov.* 17. 86. 124. Et ut concuſſiones coerceant ademptione cinguli: nam in provinciis vicem principis gerunt, ut veteribus legibus caveri Juſtinianus ait: puto eas ſignificari quibus præſides legati Cæſaris appellantur. Sed & veteribus legibus omnibus magiſtratuum urbanorum vice funguntur, *l. de omnibus & ſeq. ff. de off. præſ. l. ſi in aliquam, §. ult. ff. de off. proc.* Additur hac *Nov.* ut præſes poſt depoſitam adminiſtrationem L. dies moretur in provincia omnium actiones vel accuſationes excepturus, nec excuſetur divina revocato-

B ria. Sic eſſe legendum in *l.* 1. *Cod. ut om. jud. tum civil. quam cr.* hujus *Nov. §. pen.* indicat *l.* 3. *Cod. de ſilent. l. ult. Cod. de dignit.* Vetat poſtremo in provincias mitti *ληστοδιώκτας*, ut *Nov.* 128. & 134. id eſt latronum proſecutores, vel (ut Julianus interpretatur) latrunculatores; vetat mitti *βιοκωλύτας*, qui ſcilicet vim, impreſſionem, deprædationes arceant. Fuit quondam ſpecialis quidam dux *βιοκωλύτης*, quis imperium habuit in Phrygia utraque & Piſidia & Lycaonia & Lydia, quæ provinciæ erant Aſianæ diœceſeως, ſed minuitur poteſtas ejus *Nov.* 145. At vetat etiam hæc Nov. extra ordinem mitti *ἀφοπλιστὰς*, id eſt, qui arma privatis auferant, quæ recondant in publicis armamentariis, ſecundum Novellam de armis & edictum de vicario Ponticæ: hoc genere hominum ſub ſpecie juris opprimuntur

C ſæpe provinciales mirum in modum. Publice igitur intereſt ne mittantur, præſertim cum his omnibus curis ſufficiat religio & diligentia præſidis, cujus juriſdictionem in hujuſmodi cauſis nemo declinare poteſt, ſed additur etiam in *l. ult. Cod. de metatis*, ne quid occaſione etiam *ἀφοπλισμοῦ* præſes ipſe a provincialibus exprimat illicite. Id non eſt omittendum quod exigit in fine, ut præſides caveant fiſco tributorum nomine, quod & *Nov.* 134. & 149. repetitur. Omiſſa cautio habetur pro data: & ideo cautionem hoc loco accipere debemus pro nuda repromiſſione, non pro ſatiſdatione.

NOVELLA IX.

D

De Eccleſia Romana.

HÆc eſt de c. annorum præſcriptione, de qua ſcripſimus lib. de temporibus cap. 31. & Obſervationum 5. cap. 5.

NOVELLA X.

De referendariis.

HI ſunt qui recitant principi ſupplicum deſideria, & mandata principis judicibus inſinuant, *Novel.* 113. 124. *l.* 2. *C. de off. ejus qui vic. alic. jud.* Procopius 2. de bel. Perſ. Ammonius 4. c. 41. Ex eorum numero ſunt qui referendarii dicuntur majoris eccleſiæ Novel. 6.

E qui ſpecialiter deſtinati ſunt ad majoris eccleſiæ negotia principi referenda. Hac autem Nov. referendarii ad veterem numerum rediguntur: ut clerici *Nov.* 3.

NOVELLA XI.

De prima Juſtiniana.

HUjus Novellæ ſummam edidit Julianus. Integram Latine edi curavimus ad finem Novellarum Juliani. Ad *Novel.* autem 131. quidam notarunt Juſtiniani patriam eſſe Dalmatiam, alii Thraciam, quos refellit hæc Nov. in qua Juſtinianus ipſe, In Pannonia ſecunda, inquit, noſtra feliciſſima patria: hodie appellatur Bulgaria. Juſtinianus eam ſimul ac urbem nata-

lem

lem Achrido vel, ut Agathias scribit, Vedecinam civitatem Illyrici, de suo nomine primam Justinianus appellavit, & præf. prætorio Illyrici, & non Metropoleως, sed etiam archiepiscopatus honore donavit, subjectis ei omnibus provincialibus episcopis diœceseως Daciæ & Mysiæ secundæ, Dardaniæ, Prævalitanæ, & secundæ Macedoniæ. Gregoras lib. 2. *καὶ χεῖται βασιλικῶς παρὰ τοῦ τηνικαῦτα τὴν τῆς βουλγαρίας ἀρχιεπισκοπὴν διιθύνοντος: πλείστοις τε γὰρ ἄλλοις αὐτὴν ὁ βασιλεὺς ἐκ παλαιοῦ τετίμηκεν Ἰουστινιανὸς ἑαυτοῦ γεγενῦιαν πατρίδα, καὶ πρώτην ὠνόμασεν Ἰουστινιανὴν, καὶ δὴ καὶ αὐτονομεῖσθαι ταύτην ἐς τὸ διηνεκὲς προσεπέταξε*: & paulo post, *καὶ βασίλειον ἐν διαίτημα τούτοις εἶδε εἰς τὸ λοιπὸν νενόμισται αὐτὴ ἡ πόλις ἣν ἀρχιεπισκοπὴν ὁ βασιλεὺς τετίμηκεν Ἰουστινιανὸς, καὶ πρώτην ὠνόμασεν, ὡς εἰρήκαμεν. Ἰουστινιανὴν, ἅτε τῆς προσηγορίας τοῦ ἔθνους ἐκεῖσε διαδοθείσης βουλγαρία ὁ χῶρος μετωνομάσθη καὶ μητρόπολις βουλγαρίας ἡ πρώτη Ἰουστινιανή*. Et inde apparet majorem esse dignitatem archiepiscopi quam metropolitani. Nam archiepiscopus & patriarcha idem est: & hoc de archiepiscopo primæ Justinianæ repetitur in *Nov.* 131. in quo pro *Τεϐαλλέως* ex ista legendum *Πρεϐαλλέως* .i. Prævalitanæ. Alia fuit in Africa Justiniana Carthaginensis *Nov.* 131. ex eo nomen adepta Justiniani, quod is eam Romano imperio vindicarit & restituerit, ut Photius scribit. Alia Justiniana secunda in Cypro insula patria Theodoræ uxoris, ut Nicephorus Callistus scribit. Omnes donatæ Archiepiscopo. Alia Justiniana nova in notitia *Nov.* 8. & alia *Nov.* 28.

NOVELLA XII.

De incestis nuptiis.

Incestæ nuptiæ sunt quæ natura prohibitæ sunt. In *l.* 8. *& l. sororis, ff. de rit. nupt.* ait, quæ moribus, quod idem est, nempe tacito consensu omnium gentium. Confirmat definitionem hæc Nov. variis locis: ut cum incestas nuptias naturæ contrarias dicit, & bruta quædam eas conjunctiones abhorrere, & cum jubet ut nos intra naturæ fines contineamus, ne contra naturam obnitamur. Male igitur Accursius etiam ad nuptias legibus interdictas hanc Novellam trahit: nam & verbo *ἀθέμιτος*, quo movetur, illæ tantum nuptiæ significantur quæ sunt naturæ contrariæ. Idem quoque Accursius & Harmenopulus male differentiam faciunt inter nefariam & incestas nuptias: nam hæc *Nov. &* §. *ergo inst. de nupt.* nuptias naturæ contrarias promiscue appellat incestas, nefarias, damnatas, uno facinore notato variis appellationibus. At contra jus naturale incestum committi videtur inter parentes tantum & liberos, inter eos qui veniunt ex latere & inter adfines contra jus civile, *l. ult. ff. de rit. nupt. l. adulterium*, §. 1. *ff. ad leg. Jul. de adult.* Non ergo omnis incestus naturæ repugnat, aut non de omni incestu hæc Nov. est. Respondeo: Imo & inter eos qui veniunt ex latere vel inter adfines jure gentium incestum committitur. De adfinibus est *l. ult.* §. *ult. ff. de cond. sine cau.* Et ex his qui sunt a latere constat sororem moribus uxorem duci non posse, *l.* 8. *ff. de rit. nupt.* Idem dicam de sororis filia, *l. etiam si concubinam, ff. eod.* imo & de sororis aut fratris nepte vel pronepte, quia liberorum loco sunt, *l. sororis, ff. eod.* At *d. l. si adulterium*, §. 1. ait cum sororis filia jure civili incestum committi. Respondeo, inter parentes & liberos jure gentium incestum committi in infinitum: nec enim in recta linea ullo unquam gradu jure civili concessæ sunt nuptiæ. Inter fratres quoque & sorores jure gentium incestum committitur; quia nec jure civili unquam inter eas personas permissæ nuptiæ sunt: idcirco etiam vulgo quæsitam sororem uxorem ducere non licet, *l. & nihil, ff. eod.* Idem dicam de socru, nuru, noverca: nam hæc conjunctio semper habita est pro nefaria, etiam si qua in patris tantum concubinatu fuisset, *l.* 1. §. *pen. ff. de concub.* Cum sororis aut fratris filia fuit quandoque permissa, *l. ult. C. de incest. nupt.* etiam S. C. ut Cor. Tacitus scribit: quandoque prohibita, *l.* 5. *C. eod.* Similiter cum consobrinis modo fuit prohibitum connubium, modo permissum, *l. celebrandis, C. de nupt. l.* 2. *C. Th. de inc. nupt.* Ideoque est in his personis a latere conjunctis jus civile spectandum maxime, quia cum eis vel inter eas nuptiarum prohibitio ex jure civili pendet, quandoquidem in eis jus civile modo incestum committi dicit, modo negat, & ob id ipsum de incesto jure civili commisso: ut si amita nupserit filio fratris vel filia patruo, vir quidem punitur, sed mulier non punitur si prætendat juris civilis ignorantiam, *l. qui in provincia*, §. *ult. ff. de rit. nupt. d. l. si adult.* §. 1. quod & hac No. exprimitur. Mulier jus civile ignorare potest: jus gentium ignorare non potest. Unde si forte nupserit filio, punietur omnimodo, quia natura probrum admisit. Idem si adulterium commiserit, quia natura probrum est, *l. probrum, ff. de verb. sign.* Lactantius in Epit. Instit. *Corrumpere alienum matrimonium etiam communi gentium jure damnatur.* At non punitur si nupserit filio fratris, dum existimat cum eo jure civili nuptias esse permissas. His cognitis videamus, quæ sit pœna incestarum nuptiarum. Jure antiquo dos caduca fit & fructus dotis, *l. incestæ, ff. de rit. nupt.* & donatio propter nuptias, *l.* 4. *C. de inc. nupt.* Liberi ex ea conjunctione suscepti spurii sunt, *l.* 1. *C. Th. eod. tit.* Ergo non videntur patrem habere, cujus debeatur successio, vel qui debeat alimenta, *l. si quis, C. eod.* Nov. 89. Bona contrahentium incestas nuptias servantur liberis justis usque ad tertium gradum, & parentibus usque ad secundum, & fratri, sorori, patruo, amitæ, nisi si quis ex his nuptiarum incestarum interpres & conciliator fuerit, *d. l. si quis*: quæ exceptio in aliis etiam casibus locum habet *Nov.* 117. *&* 134. Non possunt, nisi inter eas personas facere testamentum. His personis deficientibus, bona publicantur. Hac Novella augetur pœna: nam qui incestas contraxit nuptias, verberibus affectus, si humilior sit, si honestior, missa verberum castigatione deportatur in insulam. Sic exilium accipio in hac Novella, cum dicat liberos justos pœna patris sui juris fieri, constat autem sui juris non fieri relegatione, sed deportatione: & vero etiam olim incesti pœna erat deportatio, *l. si quis viduam, ff. de quæst.* Consequens erat deportatione bona adimi: sed filiis justis conservantur, & iis quidem solis: filiis deficientibus, publicantur. Gravior pœna irrogatur Osroenæ & Mesopotamiæ *Nov.* 154. quod in eis potissimum provinciis nimium multi se incestis polluerent, *l. aut facta*, §. *ult. ff. de pœnis*. Et hanc quidem pœnam Justinianus in futurum constituit. In præteritum .i. jam contractas nuptias solvi jubet intra biennium. Puniendi, id est rei correctione incestum excusatur, *d. l. si adulterium*, §. *incestum*, *l.* 4. *C. de inc. nupt.* quia videtur fuisse involuntarium. Aristoteles 3. Eth. *ἀκούσιον ἐν μεταμελείᾳ ἐστίν*. Sed *d. l.* 4. jubet eas sine ulla recrastinatione dirimi. Justinianus dotem non facit caducam, & statum liberorum confirmat, ita tamen ut cum iis qui ex justis nuptiis procreati sunt patri succedant, non ex æquis partibus, sed ex quadrante tantum, fisco quoque alium auferente quadrantem bonorum. Itaque si unus sit filius ex incesto, unus ex justo matrimonio, fiscus aufert bonorum quadrantem, ex reliquis bonis filius ex incesto prognatus fert tantum sextantem & sicilicum. Quod si qui divortio non dissolverint incestas nuptias intra biennium, hos subdit pœnis eisdem quibus & illos qui in futurum inceste coierint, & hoc amplius filiis legitimis adimit quadrantem bonorum. Sed hujus pœnæ postea gratiam fecit habitantibus in Tyro, *Nov.* 139. *& Nov.* 154. provinciæ Osroenæ & Mesopotamiæ, ut Justinus *Nov.* 3. Excusantur vicinitate Persarum, quibus nuptiæ nullæ sunt incestæ, & in præteritum indulgentur, in futurum districte vetantur. Verum enim pœnæ hac Nov. propositæ opponitur primum *Nov.* 17. quæ damnatorum bona servari vult cognationi universæ:

quod

quod utique in his criminibus locum habet, quibus nominatim legibus irrogata bonorum publicatio non est, non in ceteris, quæ specialiter bonorum publicatione plectuntur. Tum opponitur etiam *Nov.* 134. §. *ult.* quæ bona punitorum non tantum liberis conservat, sed & parentibus usque ad tertium gradum. Dico excipiendum esse incesti crimen: nec enim ea generali Constitutione voluit derogare Novellis suis, sed veteribus legibus quæ in multis variisque criminibus bonorum publicationem inducebant: & eadem ratione nihil per eam derogatur *Nov.* 117. quæ bona ejus qui posteaquam voto studioque castigatis primam uxorem reliquit, vel stupro contaminavit se, vel secundam duxit, liberis addicit, vel his deficientibus, fisco.

Secunda pars hujus Novellæ est de concubinatu sive de liberis ex concubina susceptis, qui nothi dicuntur. Nothorum nomen non possis exprimere Latine, sed pro eo naturalium usurpabis, male Haloander Spuriorum: nec enim sunt spurii. Ex Constitutione Constantini liberi in concubinatu ex ingenua muliere suscepti, concubinatu in matrimonium converso, sui & legitimi fiunt, quam restituit Zeno, *l. Divi, C. de nat. lib.* Non satis est sequi matrimonium, sed intervenire etiam debent instrumenta dotalia, *Nov.* 18. Dos, concubinatus abolitio & nuptiarum argumentum est. Plautus Trinummo, *Me germanam meam sororem in concubinatum tibi sic sine dote dedisse magis quam in matrimonium.* Sufficit & aliud quodlibet argumentum nuptiarum, quod modo sumatur ex scripto, *Nov.* 117. *cap.* 2. At Constitutio Zenonis pertinet tantum ad præterita .i. ad eos qui filios habent ex concubina, ut per matrimonii conjunctionem eos possint facere legitimos, nihil vero ad eos pertinet qui post eam Constitutionem ex concubina filios susceperunt, ideoque post eam suscepti filii naturales, per nuptias jura legitimorum adipisci nequiverunt: quare hortabatur homines Zeno ad solutionem concubinatus & matrimonii coitionem justam. Sed Anastasius *l. jubemus eod. tit.* etiam in futurum hanc rationem sobolis naturalis faciendæ legitimæ valere voluit: Est enim in ea separata oratione legendum: In posterum nihilominus: (quemadmodum Accursius legit) qua clausula quod dixit initio legis, In præsenti, etiam in posterum servari jubet; & adiicit, Aliquæ mulieres uxoris loco habentur. Verior est secundæ interpretatio Accursii, Uxoris loco habentur .i. uxores sunt veræ, dotalibus instrumentis confectis, ut in fine ait. Sequitur, Ex his sibi progenitos seu procreandos: progenitos ante nuptias, procreandos post nuptias. Ait, Pro ejus sobole: etiam suscepta post hanc legem & ante nuptias. His notulis si careat lex, difficilis videbitur. Anastasio consentit Justinianus, *l. cum quid. eod. tit.* eodem loco habens tam editos post nuptias quam editos ante nuptias, quod in *l. nuper*, ita declarat, ut & liberi ante nuptias suscepti legitimi sint, licet alii post nuptias editi non sint, vel etiam editi defuncti sint, ut *d. l. Divi*, & multo magis si gravidam puero concubinam in matrimonium duxerit, puer suus nascitur; Cur multo magis? Quia conceptus est in concubinatu, editus in matrimonio. In his autem qui non legitime concipiuntur, tempus editionis spectatur, auctore Ulpiano, favore liberorum, ut contra favore eorumdem tempus conceptionis spectatur, *l. & servorum, ff. de sta. hom. Nov.* 89. Hæ Constitutiones quas retuli, causam dederunt huic Novellæ. In Zenonis enim & Anastasii Constitutione additur hic modus, Non existentibus justis & legitimis liberis: qui omittitur in Constitutionibus Justiniani. Quapropter an habendus esset pro omisso ambigi poterat. Et hæc Nov. declarat habendum pro omisso, ac proinde etiam existentibus legitimis liberis ex concubina susceptos matrimonii coitione suos & legitimos fieri. Habenti legitimos liberos, mortua uxore, licet habere concubinam, non etiam uxore viva, *l.* 1. *C. de concub. l. ult. in fi. ff. de div. l. ult. in fi. C. com. de mand. d. l. Divi*, & ita emendo atq; interpretor Catonis illud, *Quum conjunx tibi sit, ne res & fama laboret, Vitandum ducas inimicum nomen amici*: ut ne sit quis simul uni mulieri maritus, & amicus alteri, ne uxorem habeat & amicam: hoc enim est verum concubinæ nomen, *l.* 144. *ff. de verb. sig.* Præterea Constitutio Zenonis loquitur de concubina ingenua: Justiniani de libera cum qua sit connubium. Liberæ appellatione continetur etiam libertina. Sed de ancilla dubitari potest, an concubina manumissa cum liberis & ducta in matrimonium, liberi sui fiant. Et Justiniano suos fieri placet *Nov.* 18. verum ponit ibi non tantum manumissam concubinam cum liberis, sed etiam liberis & matri impetratum jus aureorum anulorum, restitutosque natales. Manumissio libertinos facit: jus aureorum anulorum honorem & jura ingenuitatis tribuit: restitutio natalium ingenuos facit. Hodie ex *Nov.* 78. etiam manumissio sola ingenuos facit, & supervacuum est petere jus aureorum anulorum, restitutionemve natalium: manumissio item matris sola & contractus dotis cum ea habitus filios naturales ingenuos & suos facit. Exigit ergo Justin. *Nov.* 18. ut ancilla & liberi ex ea suscepti ingenui fiant, nam soli ingenui, jura suorum heredum, agnatorum, cognatorum habent: libertini cognationem non habent. Exigit etiam ut nulli extent justi & legitimi filii: quod Haloander perperam omisit. Porro eæ Justiniani Constitutiones pertinent non ad futura modo, verum etiam ad præterita quæ nondum transacta, finita sunt, quod nominatim adscripserat *d. l. cum quis, & l. nuper*, ut ipse testatur *Nov.* 19. sed ideo detraxit eam clausulam edito Codice, quod præcedentium Imperatorum Constitutiones præterito tempori sufficerent. In hac Nov. nihil adiicit de præterito, quia satis intelligitur & hanc pertinere ad præterita, cum sit interpretatio & appendix *d. l. nuper*. Id tamen adijcitur hac Nov. quod non fuerat cautum superioribus Constitutionibus, hoc modo filios naturales non tantum patri suos & legitimos fieri, sed & consanguineos liberis justis: denique hoc modo jus etiam agnationis adquiri: quod non similiter fit per oblationem curiæ, *l. communium, C. de nat. lib. Nov.* 89.

NOVELLA XIII.

De prætoribus.

NOn est de prætoribus omnibus, sed de prætoribus plebis sive de præfectis vigilum. Qui olim Romæ præf. vigilum dicebatur & in provinciis νυκτοστρατηγὸς, *l. ult.* §. *legati, ff. de mun. & hon.* & ut Ægypto Straboni νυκτερινὸς στρατηγὸς, & Constantinopoli, νυκτεπαρχὸς, cœpit ex hac *Nov.* in urbe C. P. appellari prætor plebis: quam appellationem durasse post Justinianum ex eo apparet quod in *d.* §. *legati, & l.* 2. *ff. de ser. fug. & tit. de off. præf. vig.* qui appellatur præf. vigilum sive nyctostrategus, in libris βασιλικῶν est prætor plebis. Primus Augustus Romæ incendiis arcendis & excubiis agendis septem constituit vigilum cohortes ex libertinis, ut alii plerique auctores scribunt, & Ulpianus noster in fragmentis, Vigilibus præposuit Tribunos, & super omnes præf. vigilum, *l.* 3. *ff. de off. præf. vig.* quem constituit tantum pro tempore, ut Dio scribit, & ideo extra ordinem constitutus dicitur *l.* 2. *ff. de orig. jur.* Constituerat & antea vicomagistros, quos Dio vocet στενωπάρχους, qui etiam duraverunt diu cum Romæ tum Constantinopoli, & in descriptione antiqua urbis Constantinopolitanæ, Vicomagistros, inquit, quibus per noctem tuendæ urbis cura mandata est. Sed conferamus modo præfect. vigilum cum prætore plebis. Præfectus vigilum cognoscit de raptoribus, invasoribus, furibus, receptatoribus, estractoribus, incendiariis, *d. l.* 3. Cognoscit & de his ex hac Nov. prætor plebis, itemque de sicariis

& adul-

& adulteris. Jus fuſtium, flagellorum, virgarum præfect. vigilum habet, *l. 3. & l. ultim. ff. eodem*, & jus gladii in ſervos fures, *l. pen. ff. de cond. cau. da.* vel in fugitivos, *l. ult. ff. de off. præf. vig. l. 2. ff. de ſerv. fug.* quia ſui furtum faciunt, *l. 1. C. de ſer. fug.* Alia facinora quæ graviorem animadverſionem deſiderant; remittit ad præf. urbi, *l. 1. C. de off. præf. vig. l. 3. §. ult. l. ult. ff. eod.* Prætor plebis jus gladii habet etiam in liberos homines. Conſtituebatur præf. vigilum judicio, & electione præf. urbi. Prætor plebis non conſtituitur ſine ſymbolo, & probatoria principis. Invenio etiam equites Romanos & ceteros præter illuſtres & perfectiſſimos, impetrata venia ætatis, mores ſuos probaſſe præf. vigilum, *l. 1. C. Th. de iis qui ven. æt. imp.* pro quo Juſtinianus ſubſtituit prætorem; *l. 2. C. eod.* Prætorem igitur plebis intelligam ex hac Novella. Id ſumme notandum eſt quod hac Nov. de ſeditioſis & factionariis cognitio prætori plebis mandatur, quæ propria videtur præf. urbi fuiſſe, *l. 1. §. quies, ff. de off. præf. urb.* ubi populares eodem ſenſu dicit quo populum Praſinianorum Capitolinus in Vero: ut docui Obſervationum octavo. Sed ex hac Nov. Juliani antiquus interpres notat non tantum præf. vigilum, ſed & prætorem plebis quaſi adjutorem præf. urbi ſeditiones plebis compeſcere, & eos qui a coloribus & partibus quas tuentur nomina accipiunt. Præf. vigilum creabatur ex equeſtri ordine, ut Dio ſcribit: Vicomagiſtri ex plebe. Suetonius in Auguſto, Vicos tuentur magiſtri ex plebe cujuſque viciniæ. Prætorem plebis Juſtinianus creari vult ex ſenatorio ordine, ut tutelarem, liberalem, fideicommiſſarium, & ceteros, puta ex viris illuſtribus vel ex ſpectabilibus Comitibus conſiſtorianis, vel ex viris clariſſimis tribunis prætorianis & notariis, vel ex his qui magiſtratum in provinciis geſſerint: ubi eleganter interpres Juliani, Si ex eis conſtituti non ſunt prætores plebis, poterit eis dici: Subripuiſtis principi, id eſt, per obreptionem facti eſtis prætores plebis: quod συναρπαγὴν vocant Græci. Præfect. vigilum habuit ſuum forum, & officiales & commentarienſes. Prætori plebis hac Novella datur aſſeſſor xx. milites & xxx. matricarii: & matricarios Juliani interpres definit eſſe eos quorum opera ſpongiis, hamis, dolabris, ſiſonibus & aliis ferramentis incendia extinguntur, perfodiuntur parietes, diruuntur ædificia, quaſi matricularios, quod in matriculam, ſive commentarium prætoris plebis relati ſint vel potius quaſi materianos, quia ξυλουργοὺς Cedrinus interpretatur. Τῇ τε ὑπατείᾳ παραζεύξαντες τοὺς πραίτωρας. Prætores collegæ conſulum ſunt, non quod ſint pari imperio (majus enim eſt imperium Conſulis, & ſuperior magiſtratus, *l. 4. ff. de receptis*: ſive major Feſto eſt conſul) ſed quod iiſdem auſpiciis creantur, & inter ſe quaſi collegæ auſpicia turbare aut retinere poſſint, & quod ita rogentur prætores ut collegæ Conſulum ſint, quodque quaſi participato magiſtratu ſe invicem collegas ſoleant appellare. Plinius in Panegyrico, Conſul pleraque ad prætores remittebat atque ita ut collegas vocaret. M. Tullius IX. ad Atticum, Prætores ita rogantur ut collegæ conſulum ſint. Neque tamen hoc ſenſu Sabinus ſcripſit collegam a magiſtratu tutorem dari poſſe, *l. ubi. ff. de tut. & cur. da.* alioquin poſſet a prætore Conſul dari, quod eſt falſum. Sed collegam accepit pro eo qui pari imperio eſſet, *l. collegarum, ff. de verb. ſign.* Δευτέραν τε αὐτῆς μετὰ τὸν νόμον δόντες τὴν τάξιν. Jus civile ſubſequitur jus prætorium, *l. ſcio, ff. de teſtib. & prætor*, ut dicitur, lex loquens eſt, lex, mutus prætor: Τῆς μεγίστης ἐξάρχοντες βουλῆς. Plinius in Panegyrico: *Parum eſt ut conſul in curiam venias, niſi & convocas, ut interſis ſenatui niſi & præſides, ut cenſentes audias, niſi & perrogas.*

Conſiſtorianῶn] Baſilica, τοῦ ὑψηλοτάτου βήματος, quod expoſui Obſ. VIII. capite x.

Καπηλείας.] Hoc nomine depeculatio ſignificatur.

Βενεφικιαλίυς] Beneficiarios malim interpretari. Et cum Feſto beneficiarii ſint milites, qui vacationem habent munerum graviorum ut menſores, veterinarii, fabri & alii qui enumerantur *l. ultim. ff. de ju. im.* putem hic ſignificari exploratores & judices, quia pro hujus miniſterii præmio habeat prætor plebis immunes. Tertullianus de fuga in perſecutione. In matricibus, inquit, beneficiariorum & curioſorum, inter tabernarios & lanios & fures balnearum & aleones continentur: ubi ſane beneficiarios & curioſos non accipiam pro his qui curam habent curſus publici, ut docui, *l. 3. C. de can. larg. tit. de curioſis* ſed ut hoc loco pro delatoribus, a quibus & delatoria curioſitas dicitur, *l. 6. ff. de juris & fac. ign.* Cæſari, Plinio, Agathio aliter beneficiarii ſunt corpore cuſtodes ſive protectores & buccellarii.

NOVELLA XIV.

De Lenonibus.

ALii ſunt lenones, alii productores. Hæc Novella eſt de lenonibus. Lenones ad quos ſcortorum captura redit, qui ſimul cum ſcortis ipſo jure infames ſunt. Jus etiam capiendi hereditates & legata ſcortis Domitianus ademit: quod non obtinuit. Attamen in ſcorta ſtuprum commiſſum legibus non vindicatur, *l. ſi ea quæ ſtupro, l. quæ adult. C. ad leg. Jul. de adult.* nam & ſcorta non cenſentur, niſi quæ profeſſæ ſunt impudicitiam apud Ædiles. Cor. Tacitus 2. *Viſtilia licentia ſtupri apud Ædiles vulgaverat more inter veteres recepto, qui ſatis pœnarum adverſum impudicas in ipſa profeſſione flagitii credebant.* Productores ſunt earum etiam mulierum in quibus ſtupra commiſſa legibus vindicantur, ut Aſconius Pedianus ſcribit. Non male autem hæc *Nov.* jungitur ſuperiori: nam prætoribus plebis de lenonibus cognitionem dat, & in univerſum tollit proſtibula & lenocinia omnia, quæ fuerunt tamen ab aliis jam ante ſublata una cum vectigali eo quod ad fiſcum inde redibat, *l. ult. C. de ſpect. & ſcæ.* Id fuit aurum luſtrale, ut in *Nov.* Theodoſii de lenonibus hæc verba declarant, Cum Florentius lenonum calliditate damnabili circumventam veterum videret incuriam, ut ſub cujuſdam luſtralis præſtationis obtentu corrumpendi pudoris liceret exercere commercium.

NOVELLA XV.

De defenſoribus civitatum.

DUæ ſuperiores ſunt de prætoribus plebis: hæc eſt de defenſoribus civitatum, qui defenſores plebis dicuntur, *l. 1. Cod. de off. jurid. Alex. l. 4. & 5. Cod. de defenſ. civit.* & magiſtratus ſunt vice præſidum, ut diximus *Nov.* 8. Præſes eſt magiſtratus magiſtratuum. Et promoventur confirmanturque defenſores plebis ſine impendio ullo ſola auctoritate præf. prætorio, vel quæſtoris, *Nov.* 75. creantur decreto civitatis, *Novel.* 8. *l. 8. C. de def. civit. l. jubemus, C. de epiſc. audi.* etiam inviti & jurati. Et Chriſtiani ſoli *d. l. 8.* ut advocati *l. ultim. C. de poſtul.* & officiales judicum *l. 9. C. de diu. off.* & primates Alexandrinæ plebis *l. 6. C. de epiſc. aud.* Ut vero urbs Roma habuit Senatum, Conſules, Tribunos plebis, ita & aliæ civitates quædam habuere pro Senatu curiam; pro Conſulibus Duumviros, pro Tribunis plebis defenſores plebis, quædam defenſores tantum, *l. in hac, C. de donat.* Horum munus fuit olim quinquennale, *l. 4. C. de defenſ. civit.* Ex hac Novella eſt biennale. Apud eos fiunt inſinuationes teſtamentorum & donationum teſtationes, depoſitiones, conficiuntur & eduntur acta etiam adverſus potentiores, vel præſides ipſos, *d. l. in hac, l. 9. C. de defen. civit.* qua de cauſa & archivum habent ſive ſcrinium, &

ſcri-

ſcriniarium unum & exceptorem & officiales duos. Cognitionem olim habebant in cauſis pecuniariis uſque ad aureos L. *l.* I. *C. eod.* ex hac Nov. uſque ad CCC. & rei judicatæ executionem habent: & qui forte plus petit dolo malo, ut cauſa a defenſore tranſeat ad præſidem, litem amittit, revocata veteri plus petentium pœna. Quod & ad Duumviros trahi poteſt: nam & ii uſque ad certam ſummam judicandi jus habent, *l. inter ff. ad municip.* & v. *Sentent. Paul. tit.* V. ideoque ſi quis forte ſupra eam quantitatem petat ne Duumviri judices ſint, cauſa cadat. At vero tentarit quis forſitan motus quingenorum & quinquagenorum frequenti mutatione, & eo quod proditum eſt, poſſe eos tutorem dare una cum civitatis epiſcopo, ſi pupilli facultates non excedant D. aureos, *§. pen. inſt. de Attil. tut.* poſſe etiam defenſores civitatum de cauſis civilibus cognoſcere uſque ad D. aureos: niſi admonuero longe aliam eſſe rationem eorum quæ juriſdictionis ſunt: tutoris dationem legis eſſe, cauſarum cognitionem juriſdictionis, nec mendo laborare ullo, *l.* I. *C. de defen. civit.* cum uſque ad L. ſolidorum ſummam minores cauſas dicat, quæ utique non eſſent minores uſque ad D. nam & eadem eſt minorum facultatum ſive paupertatis definitio in *l.* 10. *ff. de accuſ.* & Conſtantini Porphyrogenetæ Nov. περὶ ἀναδόσεως τιμήματος στρατιωτῶν. Porro cognoſcunt etiam defenſores civitatum de levioribus criminibus: majora enim remittunt ad præſidem; *l.* 7. *Cod. eod.* & prehenſionem habent ex hac Nov. quæ negatur, *l.* 5. *C. Th. de exh. reis* & ab eis appellatur præſes. Male ergo quidam negant defenſores habere juriſdictionem. Et nihil obſtat quod dicitur, non conficere eos acta his de rebus quæ juriſdictionem deſiderant, quæque pendent ex præſidum imperio & forenſi magnitudine dignæ ſunt, ut cum emancipandus vel manumittendus quis eſt: quæ tamen Accurſius male opinatur fieri apud defenſores poſſe, cum *l. pen. & ult. C. de emancip. lib. & l. ult. C. de vind. lib.* judices exigant, apud quos ſit legis actio.

NOVELLA XVI.

De clericis.

HÆc Nov. eſt veluti acceſſio ad Nov. 3. utraque eſt ſpecialis, hoc eſt pertinet utraque ad majorem eccleſiam Conſtantinopolitanam, cui erant connexæ aliæ tres eccleſiæ, quarum clericis major eccleſia ſuppeditabat annonas. In his eccleſiis ut reſtitueretur antiquus clericorum numerus, vetuit *Nov.* 3. Juſtinianus in locum demortui alium ordinari, donec corpus clericorum rediiſſet ad veterem numerum: nunc adjicit ut ſi forte in una eccleſia nondum redierit ad veterem numerum, in alia redierit, adeo ut in locum defuncti alium in ea ſubſtitui ſit neceſſe, is adſumatur ex his qui in alia abundant, non novus ordinetur.

NOVELLA XVII.

De mandatis principum & præſidibus.

MAndata dat princeps præſidibus, quibus juriſdictioni eorum formam modumque imponit certum *Nov.* 26. veluti ut multam dicere, ut damnare in metallum, ut gladio punire poſſint, ut perpetuis vinculis damnare non poſſint, ut relegatos ab alio reſtituere non poſſint: & non tantum juriſdictioni, ſed etiam vitæ & moribus, veluti ut ne feminam provincialem in matrimonium ducant, *l. ſi contra, C. de nupt.* ne dona vel munera accipiant, *l. ſolet, §. ult. ff. de offic. procon.* Dantur etiam mandata his qui extra ordinem in provincias mittuntur, veluti Comitibus conſiſtorianis & tribunis notariis, *l.* I. *C. de mandat. pr.* Dantur & præfect. prætorio, *l.* 2. *C. de off. ejus qui vic. al. jud. obt.* Ea Græci vocant παραγγέλματα & ὑποθήκας,

A *Nov.* 26. & ἀποκρίσεις tanquam mandata ea quæ legatis dantur, Nov. 25. ſecundum libros βασιλικῶν. Eſt autem hæc Nov. veluti mandatorum quæ præſidibus dantur formula quædam & liber, quem jubet etiam deponi in ſacro laterculo inter ceteras notitias, leges & formas gerendæ Reip. ut *Nov.* 25. & 26. & ſunt ex hoc libro mandatorum notanda potiſſimum capita quæ ſequuntur. Prætermittam ea quæ expoſui *Nov.* 8. & quod de bonis damnatorum *Nov.* 12. Ut præſides circenſes factiones compeſcant: ſic δήμοις interpretor. Ut leviores & vilium perſonarum lites ex non ſcripto definiant minuendorum ſumptuum cauſa, & omnino gratuito, ut *Nov.* 28. Regulariter lis ex ſcripto agitur, ſententia ex ſcripto, ex libello, periculo, tabella recitatur. Non ſatis eſt ſcribi ſententiam, reci-
B tanda etiam eſt partibus ex ſcripto per judicem ipſum, vel ſi illuſtris ſit judex, per officium, ut oſtenditur in titulo de ſententiis ex periculo recitandis. Inter viles perſonas aut de re modica ſententia recitatur ex non ſcripto, & ſportularum exactio nulla eſt. Sequitur ut ne quos præſides provinciarum admittant quocunque ex foro prodeant inſpectores vel diſcuſſores formarum, portuum, itinerum, pontium, ſtatuarum, murorum, operum publico loco inædificatorum, quæ plerumque gravant provinciales, ſine ſacra pragmatica: quod congruit cum *l. ult. C. de diſcuſ.* & ut expectent ſecundam pragmaticam ſive juſſionem ſecundam, ut fit *Nov.* 124. *& edicto* 12. *& Nov.* 24. 25. *& ſeqq.* Et ut nullos admittant quæſitores hæreticorum: quam poteſtatem ſæpe nefarii quidam a principe poſtula-
C bant, ut ſub hoc prætextu calumniis onerarent & expilarent plebem innocentem & piam, quæ ratio etiam repulit quæſitores latronum & quæſitores armorum Nov. 10. & hoc de quæſitoribus hæreticorum repetitur edicto ſecundo. Si quid canonicum inciderit, ut id præſes diſceptet una cum metropolitano: quod non male Juliani interpres notat corrigi *Novell.* 123. qua vetantur canonicis cauſis immiſcere ſe præſides .i. quæ ſacris canonibus deciduntur, & eccleſiaſticam cenſuram deſiderant. Ut ne præſides λόγους dent in longius tempus quam dierum XXX. Intelligit λόγους ἀσυλίας καὶ συγχωρήσεως, ut *Nov.* 128. *& edicto* 2. *&* 13. qui conſenſu epiſcopi dantur iis, qui ad eccleſiam confugiunt metus cauſa, dum ſcilicet vim, injuriam, ſævitiam potentiorum vel dominorum vel patronorum per-
D timeſcunt, ut hæc Nov. aperte demonſtrat, & *l.* 4. *& ult. C. Th. de iis, qui ad eccle. conf.* Vis aſyli hæc eſt, ut inde inviti non extrahantur. Quid igitur ſi quis judicio experiri cum eis velit? Aut civile judicium id eſt, aut criminale. Si civile, vocari in jus poſſunt & per ſe aut per procuratorem cauſam agere: vocari, inquam, non rapi: & ſi venerint aut miſerint procuratorem, in condemnatos fit executio judiciorum more, ſalvo jure aſyli: nec enim ante conſtitutum tempus aſylo extrahi poſſunt. Si nec venerint nec miſerint procuratorem, ob contumaciam fit miſſio in poſſeſſionem bonorum, ſecundum ea quæ conſtituuntur in *l. ult. C. de iis qui ad eccl. conf.* quæ hunc ordinem conſtituit, ſive confuga ille fuerit privatus ſive publicus debitor, nec pro eo vult Epiſcopum vel œconomum conveniri: qua-
E re abrogatur *l.* I. *C. Th. de iis qui ad eccle. conf.* In cauſa tamen tributorum debitoribus non ſervatur jus aſyli, & pro iis œconomi vel defenſores eccleſiæ tenentur niſi eos exhibuerint, ex hac *Nov. & edicto* 13. Si judicium eſt criminale, non ſervatur jus aſyli, exempli gratia ſicariis, adulteris, raptoribus virginum, ut hac Novel. cavetur, *&* 37. *&* 117. Conſtantinus Novel. περὶ φονευόντων μετὰ ξίφους. Ἡ τοῦ Μωσέως νομοθεσία ἀποφαίνεται, τὸν ἀνδροφόνον ἐκ θυσιαστηρίου λύεσθαι, ἀλλὰ καὶ Ἰουστινιανοῦ, οὐκ ἔστιν ἀσυλίας τόπος μοιχοῖς καὶ παρθένων ἅρπαξι καὶ φωρσὶ καὶ ἀνδροφόνοις, & ratio aperta; quod innocentes aſyla tueantur, non nocentes.

Sequitur de apochis tributorum, ut eas curent præſides ab exactoribus tributorum ita confici ut prædio-

rum

rum nomina exprimant, & tributorum quæ prædiorum nomine illata sunt modum, & capitum item modum jugerumque sive jugorum aut centuriarum, sive quo alio nomine pro consuetudine regionis mensuræ agrorum vocentur: nam alii jugis, alii jugeribus, alii versibus, alii centuriis, alii libris, alii parallelis agros metiuntur *Nov.* 124. Ut si dubitetur de possessionibus quæ tributa debent vel de tributorum modo: exempli gratia, si multo plura prædiorum jugera esse dicantur quam sint, consulantur tabulæ censuales, & ut censitores, quos *Nov.* 128. vocat τῶν δημοσίων ἀπογράφων φύλακας edere cogantur veras, & cum omni subtilitate confectas ἐκθέσεις, id est, exemplaria publici census, ut Juliani interpres exposuit recte, & ut ejus rei disceptatio referatur ad præf. prætorio: interim vero ut absque præjudicio collatores inferant, quæ diu præstiterunt, & ut venditio prædiorum non inhibeatur a decurionibus vel censualibus, qui exactioni tributorum incumbunt, etiamsi emptor non idoneus esse dicatur, si modo venditor in se periculum recipiat: & ut ea res apud præsidem disceptetur sine sportulis & impendio nullo. Convenitur ergo primum emptor tributorum nomine quasi possessor, deinde venditor quasi fidejussor. Sequitur ut præsides dum circumeant provinciam & officiales atque milites eorum suis annonis contenti sint, neque sumptibus vel angariis provinciales onerent, ut *Nov.* 128. *l. ult. C. Th. de officio omn. jud.* qua in re derogatur Nov. Majoriani de curialibus: & aliud caput de patrociniis & redemptionibus alienarum litium, quod exposuimus Observ. 8. cap. 31. Sunt & alia quædam ad hanc Nov. pertinentia exposita eodem lib. capite ultim. & 6. cap. 13. Pertinere etiam ad causam patrociniorum videtur quod est in hac Novella, ut ne quis alienos colonos vel adscriptitios (hi sunt servi, illi liberi) suscipiat, & nisi eos confestim restituat ut terram desertam defectamque colonorum vel adscriptitiorum penuria suscipere cogatur, & pro ea fisco solemnia tributa præstare, quam terræ adjectionem vocat ἐπιβολὴν, & in eum locum eleganter Juliani interpres. *Nota*, inquit, *quando terra deserta non fertilibus agris, sed damni causam præstantibus personis imponitur*. Regulariter ἐπιβολὴ sive adjectio minus idoneorum fundorum fit si fertilibus steriles imposueris, ut si terra sterilis & defecta a domino deserta est, ne quid fisco depereat, ei qui alios ejusdem substantiæ eorumdemque bonorum agros possidet, terra sterilis imponitur, ut ejus onera agnoscat, *l.* 10. & 12. *C. de om. agro des. Nov.* 128. 166. 168. Ejusdem substantiæ possident bona coheredes & socii & possessores, qui eidem domino canonem pensitant, vel qui in tabulas censuales conjunctim referuntur. Sed ex hac Nov. terræ desertæ & defectæ imponuntur etiam his qui damni causam dederunt, seductione colonorum, licet ejusdem substantiæ prædia possideant. Id quoque ad patrociniorum & redemptionum causam pertinere videtur, ut ne quis alienis prædiis titulos, tabulas, signa, characteres suos imponat, vel sinat imponi per causam patrocinii & deterrendi adversarii causa: quod etiam repetitur *Nov.* 164. & nos exposuimus *l.* 3. *C. de bon. vac.* & sunt in Codicis lib. 2. tres tituli, *De his qui potent. no. tit. &c.* ne potentiorum tituli alienis prædiis adfigantur: *Ut nemo pr. &c.* ne prædia sua, vel aliena muniat quis falso titulo principis vel suspenso velo regio: *Ut nem. lic. sine jud. &c.* ne quis rei detentæ ab alio de qua cum eo litigat ante sententiam signa vel δείγματα sua imprimat, etiamsi contendat esse suam, vel obligatam: post sententiam & generaliter suo prædio a se possesso signa sua & characterem quemlibet imprimere posse. Characterem dixit *Nov. Tiberii de divinis domibus*. Ἐπεὶ τοίγε καὶ προῖκα τῶν δικῶν ἀκροάσασθαι. Privati homines, si egestate laborant, litigant gratis: Fiscus autem semper litigat gratis: quod Juliniani interpres esse relatum ait 1. l. Codicis titulo competenti. Imo neque relatum id est lib. 1. neque ullus est lib. 1. hac de re titulus competens. Libro tertio est titulus competens de sportulis & sumptibus in diversis judiciis faciendis, quo desideratur ultimo loco Græca Constitutio Justiniani de modo sportularum: & ea (ut suspicor) cautum fuit, nullas a fisco sportulas præstari, & introducta condictio in triplum in eos qui quid supra modum sportularum exegissent, §. *tripli, Institut. de act.* Ἀπὸ πατέρας) Patres civitatum intelligit, de quibus *l.* 3. *C. de his qui sp. mun. sus.* Ζυγοκεφάλων) Hoc exposuimus in *l.* 2. *C. ut nemi. lic. in coempt.*

NOVELLA XVIII.

De hereditaria portione, & de collatione dotis, & de divisionibus bonorum, & de inficiatoribus, & his qui alienas res tenere deprehenduntur, & de his qui ex ancilla nascuntur.

Ut superior Novella utraque lingua scripta fuit, ita fuit etiam hæc scripta Latine ad Salomonem P.P. Africæ, ut declaratur *Nov.* 66. Sunt autem ejus fere sex capita. Primum est de modo legitimæ portionis ex testamento debitæ liberis, ne testamentum per querelam quasi inofficiosum rescindant. Hæc portio debitum dicitur hac Novella, & pleniori oratione debitum bonorum subsidium, *l. si totas, C. de inoff. donat.* & legitima portio, ut Græce, νόμιμον μέρος, νόμιμον λάχος, νόμιμον μόριον: quanquam legitima sive debita portio sit proprie quæ ab intestato capitur: hæc quæ ex testamento capitur proprie legitimæ portionis portio est, §. *sed hæc, Institut. de inoff. test.* quarta legitimæ partis, *l. Pap.* §. *quoniam, ff. eod. tit.* quarta debitæ portionis, quarta ab intestato successionis, *l. parietibus l. quæ nuper, C. eod. tit.* & in *Nov.* 1. quarta, τῶν ἐξ ἀδιαθέτου licet nonnunquam ab intestato debetur, veluti factis codicillis sine testamento: nam ut lex Falcidia proprie ad testamenti causam pertinet, trahitur tamen & ad causam intestati, *l. filiusf. ff. ad leg. Falcid.* ita & lex Glicia proprie pertinet ad testamenta: trahitur tamen ad codicillos factos ab intestato. Debitum naturale proprie est successio ab intestato, *l. scimus* §. *illud.*, *C. de inoff. test.* sed & ex testamento debita portio debitum naturale dici potest, quia natura debitæ successionis portio est. Ceterum jus civile eam portionem taxavit: lex Glicia primum ad modum quadrantis legitimæ portionis non observato numero liberorum, deinde Justinianus hac Nov. ad modum trientis, vel semissis: vel dodrantis pro numero liberorum: trientis, si non plures sint quatuor, semissis, si plures sint quatuor, dodrantis, si liberi masculi sint curiales, vel feminæ curialibus nuptæ: atque ita Justinianus auxit portionem ex testamento debitam liberis ad excludendam querelam: auxit & debitam parentibus utriusque sexus, & debitam fratribus, turpibus personis heredibus institutis. Nam generaliter ait se augere portionem debitam his omnibus, qui ea non relicta de inofficioso testamento queri possunt: quæ clausula male a Juliano coangustatur ad liberos, cum jam satis dixerit supra non de filiis tantum, sed generaliter de liberis. Auget igitur portionem omnibus personis exheredatis vel præteritis, qui pro exheredatis habentur ad finem trientis vel semissis, quo non relicto inofficiosi querela competit. Quin & ex sententia Justiniani dicam auctam esse portionem debitam ex lege Falcidia institutis liberis vel parentibus & oneratis præstatione legatorum aut fideicommissorum: alioquin melior esset condicio exheredatorum quam institutorum: nec tamen æquum est ut ferant minus instituti, quam non instituti. Sed & in Oriente communi consensu fuit porrectus etiam hujus Novell. modus ad Falcidiam extraneis heredibus institutis: non sic in Occidente. Illud etiam notandum est, Justinianum augere portionem liberis non tantum ex testamento patris, sed ex testamento matris

& ceterorum parentum utriusque sexus: nam & olim, ut in matre exemplum ponam, S.C. Orfitiano filio legitimo herede constituto matris, D. Marcus (quo auctore factum est S. Orfitianum) filio etiam ex testamento matris legitimam portionem dedit, ut Nicephorus Callistus scribit: sicut S. C. Tertulliano matre legitima herede constituta filii D. Pius (quo auctore factum est S.C. Tertullianum) matri etiam ex testamento filii legitimam portionem dedit, ut Zonaras scribit: & similiter ut ex Constitutione Juliani nepotes ex filia avo succedunt ab intestato cum patruis & avunculis & cum consobrinis non deducta tertia, & cum agnatis non deducta quarta. Deductio quartæ tollitur *l. ult. Cod. de suis & leg. her.* Deductio tertiæ hac *Novel. & Novel.* 118. atque ita abrogatur *l. si defunctus, Cod. de suis & leg. her. & l. illam, C. de collat.* Quartæ & tertiæ deductio fiebat ex Constitut. Valentiniani & Theodosii, *l. si defunctus, Cod. Theod. de leg. her.* cui Arcadius & Honorius de dotis & donationis propter nuptias collatione quædam addiderunt in *l. nepotes, Cod. Theod. eod.* quæ citatur *d. l. illam.* Ut igitur nepotes ex filia sine ulla deminutione ab intestato veniunt, ita & ex testamento eis portio relinquenda est, ne de inofficioso agant: & generaliter liberis & parentibus qui ab intestato defuncto succedere possunt jure civili vel jure prætorio, satisfaciendum testamento est. His qui ex latere veniunt licet ab intestato rem habituri forent, testamento satisfaciendum non est nisi fratribus consanguineis, si turpes personæ heredes instituantur. Id etiam aduotandum est, Justinianum augere portionem debitam liberis procreatis ex justis nuptiis, etiamsi sine dotalibus instrumentis copulatæ sint nuptiæ. Consensus enim nuptias facit, non dos, *l. ult. §. 1. Cod. de don. ante nupt. l. ult. Cod. de repud. Novel.* 22. Majorianus tamen omnimodo dotem exegit *Novel. de sanctim. & viduis.* Vult etiam Justinianus eandem portionem relinqui naturalibus per nuptias dotalesque tabulas legitimis effectis: nam ut naturales efficiantur legitimi non satis est nuptias contrahi cum concubina, sed etiam dotalia instrumenta intervenire oportet, ut dictum est *Novel.* 12. & ita tam Græci quam Latini interpretes accipiunt hunc hujus Novellæ locum, ταὐτὸ δὲ κρατείτω hoc idem obtineat, &c. Julianus longe aliter, nempe ut eodem jure sint liberi ex priore matrimonio sine dotalibus instrumentis procreati, & liberi ex posteriori matrimonio confectis dotalibus instrumentis suscepti, quod est ex *Novel.* 117. sed huic profecto loco non congruit, & quod hoc loco refertur non est ex *Novel.* 117. quæ longe post hanc edita est, sed ex anterioribus Constitutionibus, puta ex *l. cum quis, & l. nuper, Cod. de nat. lib.* Nec omittendum quod de dodrante Justinianus ait debito liberis curialibus, repetitum est *Novel.* 38. quæ tempore prior est. Ut olim plus erat relinquendum liberis curialibus quam ceteris curialibus, nempe quarta bonorum omnium, ceteris quarta legitimæ portionis, *l. ult. Cod. quan. & quib. quar. pars, &c.* ita hodie plus curialibus liberis debetur quam ceteris. Curialibus enim dodrans bonorum omnium, ceteris triens, vel semis legitimæ partis. Id quoque notandum est, relinquendam esse liberis & parentibus portionem legitimam pleno jure non deducto usufructu: quin & uxori relicto usufructu bonorum, legato non contineri portionem legitimam .i. in ea portione uxorem sibi vindicare usumfr. non posse recte. An & extraneo herede instituto & legato usufructu bonorum omnium, plenam Falcidiam heres deducit, & præstat dodrantis usumfructum? Minime. Quid ergo? Æstimatur usufructus, *l. computationi, ff. ad leg. Falc.* Finge: Gajus legavit Titio usumfructum bonorum omnium. Bona ejus cum ex eorum fructu quotannis redigerentur x. æstimantur cc. ad rationem, ut dicitur, unius pro xx. Dodrans igitur est cl. Usufructus autem legatum, quia sexagenario legavit æstimatur l. facta computatione annorum quinque. Vel etiam si legaverit agenti ætatem xlv. annorum, usufructus æstimatur cl. facta computatione xv. annorum qui ætati legatarii ad annum sexagesimum desunt. His casibus legatum usufructus bonorum omnium valet, & Falcidiam non patitur, quia non excedit æstimationem dodrantis. Sed si legetur usufructus quadragenario, cc. legatum æstimatur, atque ita absumit bona, & locus est Falcidiæ. Præstabit ergo legatarius heredi l. pro Falcidia, & hæc est sententia *l. omnium, ff. de usufr. & l. 1. §. si usufructus, in fin. ff. ad leg. Falc.* Obstat tamen quod dicitur, heredem Falcidiam habere debere & Falcidiæ fructus, *l.* 15. *§. fructus, l.* 14. *§.* 1. *ff. eod. l. mulier, §. si heres, ff. ad Treb.* Sed hoc ita procedit si non sit legatus bonorum usufructus: nam usufructu legato, tueri debet heres voluntatem defuncti, si legatum non excedat dodrantis æstimationem, vel si excedat, inire debet æstimationem usufructus, & ex ea Falcidiam retinere, qua pecunia statim utetur fruetur arbitratu suo. Rursus obstat *d. §. si usufructus, in princ.* quo non æstimandum usumfructum, sed ex eo, id est ex fructibus quasi ex corporibus quartam retinendam ait. Veteres usumfructum æstimabant: Aristo & Julianus putant ex eo quasi ex corporibus quartam partem retinendam: quod hac distinctione facile explicabitur. Aut constat locum esse Falcidiæ, aut non. Si constat intervenire Falcidiam, ut ex ceterorum legatis ita ex legato usufructus fundi quarta pars detrahitur pro rata, secundum Aristonis sententiam, *l. 5. ff. de usufr.* Si non constat de Falcidia, & usufructus fundi legatum secundum veterum sententiam & cetera omnia legata communi calculo necessario subiiciuntur, ut sciatur, quanti sunt bona, quanti legata, atque ita ponitur ratio legis Falcidiæ. Idemque est si usufructus tantum legetur, veluti usufructus bonorum omnium, & dubitetur de Falcidia: nam & hic necessario usufructus bonorum omnium æstimandus est, num excedat dodrantem bonorum. Sed rursus his duobus casibus totum usumfr. æstimari, ut sciatur quantum sit in legato: Falcidiam autem non ex æstimatione deduci, sed ex fructu Accursius putat in *d. §. si usufr.* quod est falsum: repugnat enim *d. l. computationi.* repugnat *d. §. si usufructus*, qui veterum sententiam non recte opponit sententiæ Aristonis, nisi veterum sententia hæc est, habitæ æstimationis Falcidiam detrahi. Hæc in extraneis heredibus. Eadem ratio non servatur in liberis aut parentibus heredibus institutis: Nam uxori legato usufr. bonorum omnium, ex usufr. detrahitur triens, legatario bes præstatur ex hac Novella: qua in re emendat jus vetus (ut Accursius sentit) citata *l. uxori meæ, ff. de usufr. leg.* & verbis Novellæ demonstratur satis, cum id juris dicitur habere prætextum, de cetero tamen fieri vetatur. Idem ergo fuit olim hac in re jus extraneorum & liberorum, *l.* 18. *Cod. de exc. tut.* nisi fuisset adiectum ut frueretur mater una cum filiis, ut in oratione pro Cæcinna, & *l. si mulieri, ff. de usufr. accres.* Plena & pura debetur legitima portio. Pura a die & condicione, *l.* 30. 32. 36. *§. cum autem, Cod. de inoff. test.* nisi bona mente dies vel condicio apponatur, *l.* 25. *Cod. eod.* qua ratione etiam excusatur substitutio pupillaris, *l.* 26. *Cod. eod.* Idemque dicitur de portione debita patrono, *l. sive libertus, §.* 1. *&* 2. *ff. de ju. pat.* in qua hæc verba, Sine condicione & dilatione, videntur esse ex Constitutione Græca Justiniani de jure patronatus, in qua ita est, πάσης αἱρέσεως καὶ πάσης ὑπερθέσεως ἀπηλλαγμένης. Pura etiam debet esse ab omni onere legati & fideicommissi, & inde ratio dubitandi ad *l.* 12. *Cod. eod.* sicut portio debita patrono *l.* 28. *ff. de leg.* 2. quibus exemplis fortiter defendi potest, sicut patronus qui legem Papiam se omissurum fideicommissario cavit, non tenetur, *l. si patronus, ff. de donat.* ita liberos qui legem Gliciam se omissuros caverunt non teneri, cum tamen heres extraneus qui se legem Falcidiam omissurum cavit, teneatur, *l. ult. Cod. ad leg. Falc.* &

olim

olim hæc tantum fuit differentia inter patronum & liberos, quod liberis debitam portionem libertates minuebant, patrono debitam non minuebant: hodie tamen & hanć minuunt ex Conſtitutione Juſtiniani Græca de jure patronatus. Item liberi heredes inſtituti ne parentibus quidem paternis & cognatis .i. ab eodem patre progenitis fratribus præſtant legata ſupra portionem legitimam, quia nec extranei ſupra Falcidiam, *l. 28. ff. ad leg. Falc. l. pen. C. de inoff. teſt.* patroni præſtant liberis & parentibus liberti ſupra ſemiſſem, non tamen ſupra quadrantem, *l. 4. ff. de cond. & dem. l. 6. §. ſi patronus, ff. ſi quis omiſ. cauſ. teſt. l. ex aſſe, ff. ad leg. Falc. l. ſi ejus, §. ult. ff. ad Treb.* hodie ne illis quidem præſtant ſupra trientem ex eadem Conſtitutione, *§. ſed noſtra, Inſt. de ſuc. lib.* Itaque patronos liberis Juſtinianus exæquavit in omnibus, certe & in modo: nam ut patrono debetur triens, ita unico filio hodie debetur triens bonorum omnium. Pura debet eſſe portio legitima ab onere æris alieni, vel ejus quod æris alieni loco eſt. Plena & integra hodie debet eſſe non deducto uſufructu, etiamſi matri relinquatur uſusfr. bonorum omnium. An & ex ea deduci Falcidia non poteſt? Certum eſt lege Falcidia non excipi patrem & filium, *l. 28. ff. ad leg. Falc.* qui tamen excipiebantur lege Furia: ſed quantum deduxerit heres, tantum refundere & ſupplere cogitur, *l. ſcimus, C. de inoff. teſt.* Fruſtra igitur deducit Falcidiam. Ad hæc notandum eſt filium heredem inſtitutum in univerſum jus, fratribus partem facere: ut ſi ſint ſex liberi unus inſtituatur heres univerſalis, alii quinque in legitimam, ſinguli quinque habebunt unciam, heres univerſalis ſeptuncem: ut extraneus habet ſemiſſem: nam & in ſemiſſe non minus extraneum quam filium pater heredem inſtituere potuit: ut filius in alio ſemiſſe habet virilem portionem. Et hoc jure utimur: quod probatur Harmenopulo quinto epitomarum. Et ita exheredatus qui omittit querelam inofficioſi teſtamenti, id eſt, qui tacet & non agit querela, partem aliis facit: ut ſi ſint quatuor filii, & unus ex eis exheredatus cui nihil relictum eſt omittat querelam, reliquis tribus quibus ſingulis relicta eſt uncia, ſatisfactum videtur, licet non habeant integrum trientem: vel ſi reliqui tres quibus forte nihil aut minus debito relictum eſt agant querela, vindicabunt dodrantem non aſſem, exheredato ſervabunt quadrantem, *l. Pap. §. quoniam, ff. de inoff. teſt.* Aliud dicendum eſt in exheredato qui repudiavit, vel qui repudiantis animo non egit de inofficioſo, vel egit & non obtinuit, excluſus forte præſcriptione temporis vel agnitæ voluntatis: nam hic partem non facit. Itaque ſatisfactum non videtur reliquis tribus, quibus tres tantum unciæ relictæ ſunt, cum debuerint relinqui quatúor, & agentes querela aſſem vindicabunt, *l. filio in princ. l. qui repudiantis, l. ſi ponas, §. ult. ff. eod.* nam hoc caſu exheredatus pro mortuo habetur, *l. 1. §. ſed & ſi patruus, ff. de conjung. cum em. lib. d. l. qui repudiantis.* Liberi autem mortui ante reſciſſionem teſtamenti non faciunt partem. Non concurrét igitur fratribus is qui exheredatus eſt in hereditatem legitimam. In *d. l. ſi ponas in fi.* quo loco ait, Non agere: recte Accurſius ſupplet, repudiando: ſecus enim eſt ſi omittendo. Idem ſupplendum eſt his verbis, Non egit, *d. l. filio. in princ.* In earum legum ignoratione & in ſummo errore verſatur Paulus Caſtrenſis & alii quidam, qui generaliter ſtatuunt, exheredatum partem facere ceteris, qui ad bona defuncti veniunt: & exheredatio, inquiunt, filii non prodeſt fratribus. Imo prodeſt ſi conſtituerit non agere, vel ſi egerit & non obtinuerit, *d. l. ſi ponas, §. ult. & d. l. qui repudiantis.* Rurſus, inquiunt, exheredatus ab inteſtato admittitur. Imo non admittitur, ſi repudiantis animo non egerit & non obtinuerit, *d. l. filio in princ.* Item portio, inquiunt, exheredati accreſcit heredi ſcripto non fratribus, *d. l. ſi ponas, §. ult.* Quid tamen ſi (ut alio

A exemplo utar) quinque ſunt filii, quatuor inſtituti in trientem, unus exheredatus, qui non obtineat in querela? Et hic etiam exheredatus partem non facit .i. ejus perſona non computatur, quia habetur pro mortuo. Itaque ſatisfactum videtur quatuor filiis, dato triente, qui tamen non ſufficeret ſi quinque liberi computarentur: eademque ratione quatuor filii, quo eis forte nihil relictum ſit, ſi agant querela, aſſem vindicabunt, & exheredatus frater non concurret in legitimam hereditatem, *d. l. filio*: eodemque exemplo ſi ſint fratres exheredati ſive præteriti qui non agant querela vel non obtineant, & mater, relinqui debet matri triens, ac ſi nulli eſſent fratres: vel ſi mater agat querela, aſſem vindicabit, nec concurrent fratres in legitimam hereditatem fratris, licet alias

B ſoleant cum matre ab inteſtato ſuccedere, *Nov. 118.* idemque dicemus multo magis in his omnibus liberis qui non ſuccedunt ab inteſtato, veluti deportatis qui cognationem amiſerunt, ut partem non faciant ceteris .i. ut pro nullis habeantur, itemque in monachis & filiabus, quos quaſve leges municipales excludunt. Jure noſtro neque filiæ neque monachi excluduntur. Idem etiam dicam in filiabus, quæ pacto a ſucceſſione inteſtati removentur: quæ pactio moribus civitatum comprobatur, non jure civili pop. Romani. Sequitur ut id notemus, ex hac Novella liberis legitimam non tantum inſtitutionis ſed & legati & fideicommiſſi titulo relinqui poſſe. Ex quo efficitur exheredatos non habere querelam, ſi legati aut fideicommiſſi, imo & ſi donationis mortis cauſa jure eis ſit re-

C licta debita portio: id quod probat etiam *Nov. 5. & 22.* & juri antiquo congruit. Sed mutatur *Nov. 115.* ſecundum quam ſola inſtitutio querelam excludit, non legatum, non fideicommiſſum, ſive hereditatis ſive pecuniæ fideicommiſſum ſit, quod a Juſtiniano conſtituitur, ne cui temere inuratur exheredationis nota, ut idem perſpicue declarat eadem No. §. *ταῦτα.* Exheredatio enim macula quædam eſt & injuria, & inde cauſa dandæ querelæ, quia filii injuria eſt, *l. 8. ff. de inoff. teſt.* & indignatio, *l. filius, ff. eod.* Non id quidem agit principaliter Juſtinianus ut inſtituatur filius in legitimam, ſed ut ne temere exheredetur, ſicut in ſpecie *l. 132. ff. de verb. obl.* qui ſtipulatur in hunc modum: Si me non exheredaveris, non hoc agit palam & principaliter ut inſtituatur, ſed ut ne notetur

D & ne rubore ſuffundatur: & ideo valet ſtipulatio, quæ non valeret ſi palam ita conciperetur, Si me heredem non feceris. Concluſio igitur hæc ſit: Exheredato querelam competere, etiamſi aliquo titulo ſingulari vel univerſali relicta ei ſit debita portio. Concluſio de exheredato. *Nov. 115.* loquitur etiam de præterito a patre, ſed de præterito a matre vel avo materno vel filio, qui pro exheredato habetur: eſt enim tota de querela inofficioſi teſtamenti, non de bonorum poſſeſſione contra tabulas aut querela injuſti vel rupti teſtamenti. Rurſus concluſio eſt de exheredato notæ cauſa, non de exheredato bona mente ut in ſpecie *l. pen. ff. de cur. fur.* ubi etiam Græci notant non eſſe in eo locum Novellæ Juſtiniani, & *l. multi, ff. de lib. & poſt. l. ſi patronus, §. ſi quis non mala. l. Paulus 2. ff. de bon. lib.*

E Concluſionis exceptio hæc una eſt, niſi exheredationi adſcribatur elogium unum ex his quæ a Juſtiniano enumerantur, & probetur ab herede. Probandum etiam olim erat ab herede, *l. 22. 23. 30. C. de inoff. teſt. l. ult. C. de ſec. nupt.* & contra filius quoque admittebatur ad probandam elogii falſitatem aut nullitatem, *l. 28. C. de inoff. teſt. l. ſi poſtumus, §. ult. ff. de lib. & poſt.* Certa ſunt elogia, certæ ingratitudinis ſive indignitatis cauſæ. Olim erant incertæ & poſitæ in judicio centumvirorum. Itaque recte Paul. in *l. 7. ff. de bon. dam. meritis de cauſis*: male vulgo, *certis de cauſis*: nam certæ cauſæ non fuerunt ante eam Novellam, ſed expendebantur merita filii exheredati, *l. filius, ff. de inoffi. teſt. l. 19. C. eod. l. 3. §. émancipatus, ff. de bon. poſ. con. tab.*

Censebantur & quædam justæ irarum causæ, quæ Justiniano non probantur, ut si filius emancipatus turpem & ignominiosam feminam sine consensu patris sibi matrimonio junxisset, satis causæ videbatur esse ad irascendum non filio tantum sed & nepoti ex ea conjunctione procreato, *d.§.si emancipatus*, licet injustæ nuptiæ erant, ut si filiusfam. ignominiosam feminam in matrimonium duxerat, justissima erat offensæ & odii causa, quæ tamen a Justiniano non est recepta. Qui vero honestam duxerat injussu patris, neque olim potuit neque hodie potest ob eam causam exheredari. Justinianus de filia tantum loquitur, inter quam & filium in nuptiis contrahendis magna differentia est: Filius consensum & auctoritatem parentis ejus in cujus potestate est adhibere debet: filia minor xxv. annis consensum etiam matris & propinquorum, *l. 1. l. viduæ, l. in conjunctione, C. de nupt.* Filius qui uxorem duxit citra consensum patris hodie exheredari indistincte non potest: non potuit etiam olim, nisi se ad turpem feminam applicasset: filia nubens citra consensum patris, vel matris exheredari potuit, quod Patricius Græcus interpres colligit ex *l. 18. conjuncta l. 20. C. de inoff. test.* & ita declaratur *Novel.* 115. ut nimium morato patre in quærenda conditione, si post xxv. annum patiatur stuprum puella, vel si nubat libero homini absque consensu patris, exheredari non possit. Videtur exheredari posse si post eam ætatem nubat servo, si post eam ætatem meretricio more vivat, si ante eam ætatem nubat absque consensu patris aut matris, certe si ante eam ætatem turpem & impudicam vitam vivere maluerit, quam oblatam a patre vel matre conditionem accipere, exheredari potest, *l. 19. C. de inoffic. testam.* idque evidenter exprimitur *Novel.* 115. De minori xxv. annis quæ nubit sine consensu patris, de majori quæ nubit servo, vel quæ meretricio more vivit, nihil diserte exprimitur, sed intelligitur satis. Recensentur & aliæ in ea causæ ingratitudinis, ut si filius prohibuerit parentes testamentum facere, quod est ex *l. 23. Cod. de inoffic. test.* Quid fiet si ex hac causa filium non exheredaverint, utpote quia postea nunquam eis contigit posse facere testamentum? Et placet filio auferri hereditatem quasi indigno, & fisco vindicari, *l. 1. ff. si quis aliq. testam. prob. l. 2. Cod. eodem, Paulus 5. Sent. tit.* 12. Si duo sint filii, unius factum alteri non nocet, *l. 2. §. 1. ff. eodem*, ideoque pars tantum ejus fisco vindicatur qui prohibuit, pars servatur ei qui non prohibuit: sicut jure prisco solus sine coheredibus sacris obligatur qui solus pecuniam exigit quam defunctus permiserat ne sacris alligaretur, Cicero 2. de legibus. Si unus sit filius, assem vindicat fiscus. Tenetur & qui prohibuit in factum actione his quorum interest .i. qui quid amiserunt ob eam rem, *l. Lucius, §. Sempronia, ff. de leg. 2.* veluti his quibus hereditatem, legatum, aut fideicommissum pater relicturus, & iis qui alioquin excluso filio, defuncto ex asse ab intestato heredes futuri erant, ut puta ejusdem vel sequentis gradus heredibus, quorum interest fiscum non vocari: & ita Julianus recte, *læsionem*, inquit, *passi secundum priora jura suas adversus eum exerant actiones*. Puto esse actionem in simplum. Male Accursius notat esse in duplum ex *Novell.* 134. cum in ea non adversus eum qui prohibuit testamentum fieri proponatur actio, sed adversus præsidem, qui pecuniam extorquet ab his, qui testamentum faciunt, ut eis scilicet quam extorserit in duplum reddat. Datur ergo ea dupli actio testatori. Superior non datur testatori, sed ei cujus interest interclusam alii testandi facultatem non fuisse. Male etiam Accursius putat, eum cui defunctus testamento legatum aut fideicommissum relicturus erat, habere petitionem legati aut fideicommissi adversus fiscum: quia legati aut fideicommissi petitio non est ex imperfecta voluntate, *l. ex ea, ff. qui testament. fac. pos.* aut si legati petitio est,

A cur non etiam hereditatis? Illud tamen recte, eis quibus legatum aut fideicommissum relictum est testamento, quod testator mutare prohibitus est, fiscum teneri, *l. 2. §. ultim. ff. si quis aliq. test. prob. l. 3. §. ultim. ff. ad Trebel.* Est & alia causa exheredationis, si filius arenarius aut mimus fuerit, nisi & pater ipse ejusdem conditionis sit, ex *l. in arenam, C. de inoffic. testam.* Denegatur filio arenario in ea lege querela inoffic. testamenti. Denegatur & bon. possessio Unde liberi, quæ ordinat litem de inofficioso: male Accursius contra tab. nam hæc exheredato non datur. Item si filius, vel filia furiosi parentis curam nullam habuerit, postea sanitate recepta jure exheredabitur: vel si in ipso furore decesserit intestatus, aut non mutato testamento quod an-

B te furorem fecerat, in quo filium, vel extraneum heredem scripserat, qui postea testatorem furore correptum non procuravit, heredi legitimo vel testamentario aufertur hereditas quasi indigno, & non fisco, sed extraneo applicatur, si quis sit pietate motus testato nec quicquam conventis admonitisque liberis vel aliis heredibus, furiosi ejus procurationem susceperit. De furioso Justinianus loquitur, sed constat etiam generaliter ei qui ægrotum non curat hereditatem auferri quasi indigno, *l. 3. ff. de his quæ ut ind.* & ex eadem causa dominium servi amitti & jus patronatus, *l. 1. §. sed scimus, C. de lat. lib. toll.* & generaliter in libris βασιλικῶν scriptum est, filium qui ægrotum, inopem, imbecillum patrem non curat, alit, defendit, ob hanc causam jure exhereda-

C ri: quo exemplo comprobari potest non esse hanc causarum enumerationem restrictius accipiendam. Ejusdem conditionis sunt liberi, qui parentem non redimunt ab hostibus: nam parente postliminio reverso exheredari juste ob eam causam possunt: vel si parens apud hostes decesserit, hereditas liberis, imo generaliter legitimis omnibus vel testamentariis heredibus, si forte ante captivitatem testamentum fecerit, quod lege Cornelia confirmatur eo moriente apud hostes: his, inquam, omnibus si negligentiores fuerint in redimendo captivo hereditas aufertur quasi indignis: & hoc etiam casu non fisco, sed ecclesiæ applicatur, ea conditione ut quidquid ex hereditate pervenerit in redemptionem captivorum insumatur. Ignoscitur ætati ejus qui redemptionem non procuravit, id est nondum exhephe-

D bis. Exhephebi autem possunt ob eam causam etiam prædia sua pignori obligare, licet minores sint annorum xxv. Oratione Severi excipitur tantum æris alieni causa, sed ex hac *Nov.* quam tractamus addenda est causa redemptionis, nec exigendum decretum. Possunt etiam prædia captivi propria pignori obligare, licet eorum domini nondum sint. Sequitur etiam exheredationis causa, si filii sunt hæretici. Et generaliter hæretici non succedunt patri ab intestato, vel ex testamento, *l. Cognovimus, C. de hæret. Nov. 118. in fin.* non succedunt etiam agnatis vel cognatis, & his deficientibus vel exclusis, si defunctus plebejus fuerit, fiscus vocatur: si clericus fuerit, ecclesia intra annum, post annum fiscus. Quod si quidam sint filii orthodoxi, quidam hæretici, orthodoxi soli patri succedunt: resipiscentibus tamen

E fratribus restituunt portionem suam sine fructibus medii temporis, nullaque administrationis ratione reddita. Ceteræ causæ exheredandorum liberorum vel parentum sunt notissimæ. Causæ summovendorum fratrum referuntur in *Nov.* 22. His vero causis enumeratis Just. constituit nove, ut nisi una harum exheredationi adscribatur, & adscripta probetur ab herede exheredato detur querela, & ut per querelam (quod etiam novum est) infirmetur tantum institutio, cetera valeant, veluti legata, fideicommissa, tutelæ, libertates, tabulæ pupillares: cui simile est decretum Adriani certa in specie, de qua *l. cum mater, ff. de inoff. test.* & hoc est quod Irnerius ait, Ex causa exheredationis vel præteritionis irritum esse testamentum quantum ad institu-

ſtitutiones, cetera firma manere: ubi præteritionem incunctanter accipere debemus pro ea quæ pro exheredatione debetur: nam filio præterito a patre, nec libertates nec legata valent.

Sequitur ſecunda pars hujus Novellæ, de ſucceſſione, & capacitate filiorum naturalium, & concubinarum, an capere poſſint ex bonis patris vel matris teſtamenti vel donationis jure vel ab inteſtato. Olim concubinæ licebat donare in infinitum, *l. donationes*, *ff. de donat.* *l.* 2. §. *Divus*, *ff. de don. inter vir. & uxor.* poterat & ſolidum capere ex teſtamento, *l. cum tab.* §. 1. *de iis, quæ ut ind. auf.* Potuit etiam filius naturalis, & poteſt etiam hodie a matre heres inſtitui ex aſſe: quin & exheredatus habet querelam, ſicut ſpurius, *l. ſi inſpecta*, §. 1. *ff. de inoff. teſt.* Patri quoque ex teſtamento olim heres eſſe potuit in aſſem, ſicut extraneus quilibet. Hodie neque concubina, neque filius naturalis in bonis contubernalis aut patris aſſis capacitatem habent. Nam ex Conſtitutionibus exiſtentibus juſtis liberis vel patre aut matre, naturales liberi unciam tantum ex teſtamento vel inter vivos capere poſſunt una cum matre, mater ſola ſemunciam illis non exiſtentibus, quadrantem una cum matre, ſoli filii (ut arbitror) unciam integram quadrantemve integrum, *l.* 1. *C. Th. de nat. filiis*, de qua fit mentio *Nov.* 89. *l.* 2. *C. eod. tit.* quem Conſtitutionum modum auxit primum ita Juſtinianus, ut non exiſtentibus liberis vel patre aut matre, naturales liberi ſemiſſem ex teſtamento vel inter vivos capere poſſint una cum matre, *l. humanitas*, *C. de nat. lib.* deinde ut aſſem; *Nov.* 89. Exiſtentibus patre aut matre, deducta portione eis debita, reliquum capere poſſunt ex *Nov.* 89. ex qua recte Irnerius ad *l.* 2. *C. de nat. lib.* Nunc ſoli liberi naturales & legitimi ad hunc modum coarctant, non etiam mater: nam exiſtentibus liberis juſtis unciam tantummodo capere poſſunt una cum matre. Datus quoque liberis naturalibus teſtamento tutor vel curator, confirmatur, & poteſt etiam eorum tutelam gerere mater, *l. ult. C. de conf. tut. l. ult. C. quan. mul. tut. off. fun. poſ.* *Nov.* 22. An autem ab inteſtato filii naturales heredes ſint patri, videamus. Matri conſtat eſſe heredes una cum juſtis liberis ex S. C. ſicut ſpurios, *l. pen. C. ad S. C. Orf.* ergo & aviæ maternæ, *l. Modeſtinus*, *ff. unde cog.* §. 1. *Inſt. de S. C. Orf.* & fratribus ex matre eadem, quaſi cognatos, *l.* 2. & 4. *ff. eod.* Patri olim non ſuccedebat ab inteſtato. Patri etiam hodie non ſuccedunt exiſtentibus juſtis liberis vel juſta uxore, quæ etſi non veniat ad ſucceſſionem mariti, obſtat tamen filiis naturalibus: verumtamen alendi ſunt viri boni arbitratu. Et non exiſtentibus liberis juſtis vel uxore juſta, non ſuccedunt niſi in ſextantem vel ſoli vel una cum matre dividendum in capita, ut ſi ſint tres & mater, ſinguli habeant ſemunciam, ex hac *Novella* & 89. Videtur ergo & his exheredatis competere querela, non relicta ſextantis tertia parte. Nepotes autem ceterique liberi naturales, avo vel proavo nullo modo ab inteſtato ſuccedunt, *l. ult. C. de nat. lib.* Sed neque fratribus ex eodem patre ceteriſque cognatis per patrem conſanguinitatis vel agnationis jure. At ex teſtamento etiam in aſſem avis ſuccedere poſſunt, non exiſtentibus juſtis liberis, exiſtentibus in unciam tantum, *d. l. ult.* Eodem autem modo pater & mater filio naturali ab inteſtato ſuccedunt quo & illis filius naturalis. Mater igitur in aſſem, *l.* 2. *ff. ad Tertyl.* Pater in ſextantem, ſi filius naturalis juſtos liberos non reliquerit: in nihilum ſi reliquerit, qui tamen naturali avo inopia laboranti alimenta ſuppeditabunt, *Nov.* 89. Spuriis filiis nihil horum quæ diximus datur in patris ſucceſſione legitima. Spurii ſunt qui ex inceſto vel ſtupro vel adulterio progeniti ſunt: naturales qui ex concubinatu. Unam concubinam habere licet, non plures: uxorem enim imitatur; & in antiquis inſcriptionibus appellatur Viceconjunx. Plures ſi ſint, ſcorta potius ſunt, quam concubinæ; & liberi ſpurii, non naturales. Matri autem ſpurii quales quales ſint, ſane tam ex teſtamento quam ab inteſtato ſuccedunt, niſi illuſtris ſit femina, quæ juſtos liberos habet, *l. pen. C. ad S. C. Orf.* & multo magis naturales, imo & hi etiam illuſtri ſimul cum juſtis. Illuſtrem quoque matrem ſpurio non ſuccedere Accur. putat in *l.* 2. §. 1. *ff. ad Tertyl.* forſitan male: nam *l. penult.* de hereditate matris loquitur, non de hereditate ſpurii filii, de S.C. Orfitiano non de S. C. Tertylliano. Sed æquitatis ratio opinionem Accurſii valde confirmat, & quod ſoleant jura ſucceſſionum eſſe reciproca. Si non poſſim tibi ſuccedere mater, cur tu poſſis mihi? Quæritur cur ſpurii & nothi matri ſuccedant ab inteſtato, non patri. In ſpuriis ratio evidens eſt, quia nullum patrem habere intelliguntur, §. *vulgo*, *Inſtit. de ſucc. cog.* & eleganter a Seneca dicuntur *publici pueri*, in Controverſiis. Mater ſemper eſt certa. Æquum igitur eſt ut quod juſti liberi utrique parenti debent, id omne a liberis qui ſunt ſine patre transfundatur in matrem. Syneſius Evoptio, ὅσον ἀμφοτέροις παρὰ τῶν εὖ γεγονότων ὀφείλεται, τοῦτο πᾶν ἥκειν ἔδει παρὰ τῶν ἀπατόρων εἰς τὰς μητέρας. In nothis ſive naturalibus, propterea quod concubina uxorem legitimam imitatur, non idem omnino dici poteſt incertum eſſe patrem. Certus proprie eſt quem nuptiæ demonſtrant, *L.* 5. *D. de in jus voc.* certus quodammodo eſt is quem concubinatus demonſtrat. Concubinatus non eſt conjunctio juſta ut matrimonium: concubina non eſt juſta uxor. Ex concubinatu nati liberi non ſunt juſti, & in poteſtate patris. Denique eſt in concubinatu vitium aliquod, & liberi ex eo ſuſcepti degeneres ſunt, *l. ult. C. de nat. lib.* & *Theod. Nov.* 1. *de bon. decur.* Solinus in Æthiopia: ea propter inter omnes populos degeneres habetur, id eſt, nothi & obliqui. Statius, *Obliquumque a patre genus:* ubi Lactantius, *Quia fuerat*, inquit, *patris mei nothus.* Obliquum ergo dicit ex concubina progenitum: ut Lucanus, *obliquum maculat qui ſanguine regnum.* Baſtardi vulgo a Germanico *Boes art.* i. degeneris ingenii. Et ideo pater non omnino certus eſt, quaſi tamen quodammodo certus eſt: qua de cauſa ei etiam omnino ab inteſtato non ſucceditur, & ex teſtamento ejus liberi non ſemper ſolidum accipiunt.

Tertia pars hujus *Nov.* eſt de collatione bonorum. Jure veteri & novo ab inteſtato collationi locus eſt, ut ſi filius emancipatus præteritus teſtamento patris petat bonorum poſſeſſionem contra tabulas, fratribus qui erant in poteſtate patris præteritis vel inſtitutis, ac ſimiliter petentibus bonorum poſſeſſionem contra tabulas, vel etiam miſcentibus ſe, conferre debet bona propria, quæ patri quæſiiſſet ſi manſiſſet in poteſtate, & non tantum fratribus, ſed etiam nepotibus ex ſe natis in familia avi retentis: idemque erit ſi omnes veniant ab inteſtato per bonorum poſſeſſionem Unde liberi, vel per querelam reſciſſo teſtamento quaſi inofficioſo. Filius ſi non fuiſſet emancipatus, quæſiſſet olim patri tam adventitia quam profectitia & adventitiorum uſumfructum. Ergo emancipatus ſuis hodie confert bona profectitia tantum & adventitiorum uſumfructum, *l. ult. C. de collat.* Rurſus hodie bona profectitia non tantum emancipati ſuis conferunt, ſed & ſui emancipatis, & ſui ſuis, & emancipati emancipatis dotem & donationem propter nuptias profectitiam conferunt, *l. ut. liberis*, *l. illam*, *l. pen. C. de collat.* Ex teſtamento autem jure veteri non eſt collationi locus: nam fratres coheredes teſtamento ſcripti nihil inter ſe conferunt, *l.* 1. & 7. *C. de collat. l. ult. C. com. utriuſque jud.* nihil etiam conferunt fratres præteriti inſtitutis venientes ex judicio defuncti, *l.* 1. §. *vel maxime*, *ff. de collat.* nihil inſtituti præteritis, niſi commiſſo edicto & petita bon. poſſ. contra tab. aucta fuerit eorum portio, *l.* 3. *ff. de collat. dot.* & generaliter niſi collationem fieri teſtator præceperit, *d. l.* 1. & 7. *l. pen. ff. de col. dot.* Jure novo .i. ex hac Novella etiam inſtituti conferunt dotem & donationem propter

pter

pter nuptias vel donationem simplicem, nisi id nolle se declaraverit testator: nam & ab intestato non est collatio nolente eo de cujus successione agitur, *l. ex parte §. intestato, ff. fam. erc.* De collatione donationis simplicis scripsi Obs. III. cap. 30.

Quarta pars est de divisione bonorum a patre facta inter liberos. Plus potest ultima voluntas defuncti inter liberos quam inter extraneos. Inter liberos testamentum imperfectum fit non inutiliter, *Nov.* 107. inter liberos fit divisio matrimonii recte quacunque scriptura, licet neque testamenti neque codicillorum jure censeatur, & quacunque nuncupatione voluntatis, *l. parentibus, C. de inoff. test.* & eam sequitur judex familiæ erciscundæ *l. filii, l. cognatione, l. ult. C. famil. erc. l. si filia, §. si pater, l. ex parte §. intestato, C. eod.* Sed ex hac Novella ita demum valet servaturque divisio bonorum per scripturam facta inter liberos citra formam testamenti aut codicillorum, si ei subscripserint filii omnes vel pater: alioquin ex æquo inter se hereditatem filii ab intestato partientur. Olim quodlibet indicium voluntatis paternæ (ut dixi) & qualiacunque verba sufficiebant, & scriptura qualiscunque, ut in donatione ex Constit. D. Pii.

Quinta pars est de inficiatorum & abjuratorum pœna. Multæ simplariæ actiones duplantur inficiatione, ut legis Aquiliæ, & ex testamento legatorum nomine quæ per damnationem relicta sunt, & hodie piorum legatorum nomine, & actio ex empto de modo agri & judicati & interdum depositi, & actio ex contractu habito cum argentariis sine scriptura, edicto septimo. His adjungit hac *Nov.* Justinianus actionem, Si certum petetur de syngraphis. Nam si debitor neget se scripsisse, vel si opponat exceptionem non numeratæ pecuniæ, & probetur judici scripsisse vel accepisse, damnatur in duplum: quod congruit cum *l. 1. C. Th. de usur. rei jud.* & novissimo edicto regis nostri comprobatur. Datur venia pœnitenti & bonam fidem agnoscenti, licet initio litis ad inficias ierit, ita tamen ut sumptus litis præstet quos actor jurejurando taxaverit, nisi id forte judex moderetur, *l. sancimus, C. de judic.* cui solet opponi Nov. 82. quæ judicem sequi omnino vult jusjurandum actoris. Hoc si prius jussit judex ad certum modum jurari, & juratum sit, *l. si quando, C. unde vi*, non si ipse actor suo arbitratu juratus modum sumptuum edixerit: hoc enim moderari judex potest. Est & alia inficiatoris pœna, ne pluribus defensionibus utatur contra regulam juris: nam qui inficiatus est semel, & convictus, postea non auditur solutionem allegans: quin & si verum sit solvisse eum, iterum solvere cogitur: nec potest aptior poni species ad hæc verba *l. 43. ff. de regulis juris.* Nisi lex impedit: quam ob rem & ea sola Harmenopulus utitur, & ante hanc Novellam fuisse etiam idem veteri quadam l. sive Constitutione cautum Justinianus narrat. Pœna dupli constituitur etiam in actorem qui apocham .i. professionem solutæ pecuniæ falso negat a se conscriptam: nam & summam apocha comprehensam debito reputare cogitur, & alterum tantum præstare. Pœnitenti parcitur, ut in aliis plerisque causis, *l. quamvis, ff. de in jus voc. l. de ætate, §. ult. ff. de inter. in jure fac. l. 4. l. si quis libellos, C. de appel. Nov. 12.* Et hæc de actione Si certum petetur. In actione in rem alia est inficiatoris pœna, ut possessor si conventus rei vindicatione negavit rem esse actoris, postea convictus alleget pignoris vel emphyteuseos vel superficii causam, vel quam aliam defensionem, non audiatur: transferendam esse in actorem, deinde agendum hypothecaria aut vectigali aut superficiaria actione. Et sic pœnæ causa transfertur possessio eodem judicio in specie *l. ult. C. de rei vind.* & in specie *l. de bonis, §. ult. ff. de Carb. edict. l. 2. §. ult. ff. de collat. l. 1. C. uti possid. l. postquam, §. Imp. ff. ut legat. nom. cau.* Erat etiam olim actio de duplis fructibus ex XII. Tab. quam tacite Justinianus tollit, dum superiorem pœnam in

A actionibus in rem existimat sufficere.

Sexta pars est de naturalibus, quemadmodum per nuptias sui & legitimi fiant quam exposuimus *Nov.* 12.

NOVELLA XIX.

De filiis ante dotalia instrumenta natis.

HÆc Novella est de filiis naturalibus, ut postrema pars superioris, & hoc tantum quod per se intelligi poterat rei magis dilucidandæ causa declarat, *l. nuper & l. cum quis, C. de nat. lib.* & *Novel.* 12. *§. ult.* etiam ad præterita pertinere, quod etiam exposuimus *Novel.* 12.

B

NOVELLA XX.

De his qui in causis appellationum, apparitorum officio funguntur.

EX Novel. 23. quæ hanc tempore præcedit, nata est quæstio hujus. A clarissimis judicibus si lis excedat x. libras auri appellatur ad præf. prætorio Orientis solum, & ideo obsequuntur ei in ea lite soli præfectiani. Ab spectabilibus appellatur ad præf. prætorio & quæstorem: & ideo tam memoriales quam præfectiani in ea lite apparitorum officio funguntur. Plerique a Justiniano ex clarissimis facti sunt spectabiles, *Nov.* 24. 25. 26. & sequentibus usque ad 31. & *Nov.* 102. 103. Cum ab eis clarissimis appellabatur ad præf.
C prætorio Orientis jus actorum soli præfectiani sibi vindicabant: nunc spectabilium honore auctis eisdem, & in causis appellationum manantibus ab eisdem, præfecto prætorio adjuncto quæstore sacri palatii, in societatem apparitionis & actorum venire etiam volunt memoriales sive epistolares & libellenses: quod hæc Novella vetat: vult enim ea in re veterem morem observari: solos igitur apparere præfectianos: ceterum appellationibus porrectis a comite Orientis ad præf. præt. & quæstorem, præfectianos & memoriales vel epistolares apparitorum officio fungi promiscue tam in causis introducendis, actis excipiendis, scribendis, edendis, quam in exequendo judicato, non observata divisione *l. præcipimus, §. in his autem, C. de appellat.* In appellationibus tamen porrectis a patronis causarum delegatis a
D principe, ad præfectum prætorio & quæstorem, servari *d. l. præcipimus, §. hinc saluberrimæ*, ut soli libellenses appareant. In vulgari titulo hujus Novellæ malim ἐν τοῖς σάκροις, ut intelligatur, in sacris judiciis appellationum. Sacra judicia appellationum sunt quæ in consistorio ab ipso principe per consultationem disceptantur adhibitis proceribus palatii & senatoribus, *l. 2. C. de legibus. Nov.* 62. & hujus generis erant appellationes non tantum ab spectabilibus, sed etiam a clarissimis judicibus: nam & a præfecto annonæ appellabatur princeps, *l. ult. ff. quod cum eo qui in ali. pot. potest.* Sed cum non posset audiendis omnibus appellationum causis sufficere princeps, placuit consultationum & sacrorum judiciorum loco haberi, si appellaretur ab spectabilibus judicibus, judicium præfecti
E prætorio & quæstoris, *d. leg. præcipimus*: & in hac significatione sacra judicia dicuntur in hac Novella, quæ & speciem principalis judicii retinuisse dicitur sæpius, propterea quod perinde ac si præsente principe eisdem verbis, eodem ordine, forma & observatione peragebantur eadem, & idem erat in eis exercendis indumentorum & calciamentorum usus, quod tamen sustulit *Nov.* 126. Ἤδη μὲν θεῖον ἐποιησάμεθα νόμον) Non intelligit *l. ult. C. de temp. appel.* ut Accursius opinatur, sed *Nov.* 23. quæ scripta est Triboniano illustri magistro officiorum & quæstori sacri palatii: sic est restituenda inscriptio *Nov.* 23. Eadem scripta fuit etiam ad Joannem præf. prætorio Orientis, ad quem hæc mittitur, sicut retro & hanc missam opinor ad

Tri-

Tribonianum quæſtorem. Et vero par erat ad utrumque mitti, cum ſit utraque de cauſis poſitis in cognitione utriuſque. Καὶ παρῇ καὶ ὁ ἐνδοξότατ☉ ἡμῶν κοιαίςωρ.) Ut igitur præfect. prætorio adjungitur quæſtor, æquum eſſe videbatur ut & præfectianis adjungerentur memoriales. Præfectiani parent præf. prætorio, memoriales quæſtori. Eorum enim obſequio rem quæſtoriam geri ait *l. ult. C. de prox. ſac. ſc.* Militantes in ſacris ſcriniis memoriæ, libellorum, epiſtolarum, generali nomine memoriales appellantur, & ſunt adjutores potius quam officiales *l. 13. C. eod. tit.* licet *Nov.* 23. officiales dicantur improprie. Notitia Romani imperii. Quæſtor, inquit, officium non habet, ſed adjutores de ſcriniis quos voluerit. Κόμης τῶν οἰκείων) Docui legendum eſſe τῶν οἰκῶν Obſ. 8. cap. 42. Ορδιναρίαν ἐμβατμον.) Latinam & Græcam appellationem poſuit: qua ſignificatur minima dignitas: ea eſt clariſſimatus, media ſpectabilitas: major illuſtratus, *Nov.* 7. 23. 102. Ordinarius ergo judex 1. clariſſimus, ut puta præſes, corrector, conſularis, etiam Syneſio in Epiſtolis, oppoſito ei comite militari, ut ordinarius miles Feſto, id eſt manipularis: nam & hic eſt infimus militiæ gradus, *l. 1. C. ad leg. Jul. rep.* Vopiſcus in Bonoſo: *Milites primum inter ordinarios, deinde inter equites. κατὰ τὴν φύσιν τῆς οἰκείας ἀρχῆς*) Ex judicii qualitate *l. pen. C. de app.* ex ordine vel ex juriſdictione propria, *l. a proconſulibus*, *l. jubemus*, *C. eod.*

NOVELLA XXI.

De Armenis.

Damnat mores Armeniorum feminas excludentes ſucceſſione parentum, liberorum, cognatorum ab inteſtato: nec mirum, cum & Romanorum damnarit legem Voconiam. Damnaverat jam ante eoſdem edicto 3. ſed edicto hoc jus valere præcepit ex initio ſui imperii, hac Novell. quæ tempore poſterior eſt ex imperii ſui anno octavo. Julianus expoſuit ſententiam edicti, non hujus Novellæ. Damnat etiam mores Armeniorum puellas collocantes ſine dote, & accipientes a marito, quales fuiſſe etiam Germanorum Cor. Tacitus ſcribit, & ſuperiores quoque de excludendis hereditate feminis, Saliorum, Anglorum, Thuringorum fuere.

NOVELLA XXII.

De ſolutione nuptiarum, & de ſecundis nuptiis.

Hoc primum Juſtinianus ait, ſe legem ferre in futurum non in præteritum: quæ vulgaris eſt differentia legis a judice. Judex enim ſtatuit de præteritis, lex de futuris: quædam tamen leges ad præterita trahuntur. Deinde hac lege potiorem præmonet eſſe voluntatem defuncti, ut ecce, uſusfructus bonorum legatus uxori, non amittitur propter ſecundas nuptias, niſi id caverit teſtator. Ab eo cui aſcripta eſt conditio viduitatis, exigitur cautio Mutiana, niſi aliud caverit teſtator. Tum declarat nuptias contrahi nudo conſenſu. Quidam concubitum exigebant, *l. pen. C. de inc. nup.* quod non eſt receptum. Alii inſtrumenta dotalia: quod etiam reprobatur: nam ſine dote ac ſine tabulis nuptialibus nuptiæ contrahi poſſunt, ut diximus *Novell.* 18. Nuptias facit maritalis honor & affectio, *l. donationis, ff. de donat.* plenus honor, *l. cum tabulis*, §. 1. *ff. de his quib. ut ind.* quo ſolo ſecernitur concubina ab uxore, *l. item legato*, §. *pen. ff. de leg.* 3. Honor eſt in ipſa appellatione, *Nov.* 74. Uxor, materfamilias, domina, nomina ſunt dignitatis: Concubina quaſi nomen eſt voluptatis. Exiguntur tamen tabulæ nuptiales, ut per nuptias filii naturales ſui & legitimi fiant, *Nov.* 12.

A 18. Exigebantur & in nuptiis contractis inter impares honeſtate perſonas, ut ſi Senator ſcenicam duceret ex reſcripto principis, *l. ſi donationum, l. Imp. C. de nup.* Hodie exiguntur nuptialia inſtrumenta ſi illuſtres viri uxorem ducant: (poſſunt autem etiam ſine reſcripto quamlibet ducere) in ceterorum nuptiis non exiguntur inſtrumenta dotalia, ſed teſtatio ſufficit, quæ fiat apud defenſorem eccleſiæ tabulis conſignatis defenſoris & teſtium ſubſcriptione, quæ tamen tenuioribus remittitur & agricolis & gregariis militibus, & his qui nuptias jurejurando adfirmant palam in æde ſacra, vel tactis divinis ſcripturis, *Nov.* 17. quod ita emendat *Nov.* 117. ut illuſtres quidem viri non contrahant nuptias ſine dotalibus inſtrumentis: exceptis illuſtribus barbaris Romano imperio ſubjectis, propter eorum ſimplicitatem,
B ut Julian. ait: hi & ceteri omnes ut eas contrahant conſenſu ſolo, ſine dote aut donatione propter nuptias ſi velint, & ſine teſtatione vel jurejurando. Regulariter ergo nuptiæ ſolo conſenſu contrahuntur. An vero & nudo conſenſu diſtrahuntur? Ita fuit jus olim, *l. ſi conſtante, C. de repud.* Sed tollitur Juſtiniani *Nov.* 117. & reducitur Juſtini *Nov.* 140. idque eſt, ut Juſtinus ait, bona gratia matrimonium dirimere, id eſt dulciter, ſine querela, & ſine libello repudii: Plutarchus μετ' εὐφημίας: & ſic quod Anaſtaſius communem conſenſum vocat in *d. l. ſi conſtante*, Juſtinianus appellat bonam gratiam, *l. 1. §. ult. C. de rei ux. act. Nov.* 98. atque ita vel bona gratia diſſolvitur matrimonium ſine cauſa & ratione ulla, quod fieri Juſtinianus vetuit *Nov.* 117. vel ex certa cauſa veluti ob ſterilitatem, *l. & ideo, ff. de don. inter vir. &*
C *uxor.* & hoc Juſtinianus permittit ceteris ex cauſis. Ut repudii certæ ſunt cauſæ, ita & bonæ gratiæ: nec enim paſſim temere diſſolvi matrimonia poſſunt: id lex Auſonia vetat, ut Palladas ait 2. Epigr. Οὐ δύναμαι δ' ἀλόχε τῆς Ανδρομάχης ἀναχωρεῖν. Εἴργει χάρτης γὰρ καὶ νόμ☉ Αὐσόνι☉. Cauſa repudii olim hæc fuit debilitas mariti, qui ab initio matrimonii biennio integro, nihil potuit cum uxore, *l. penult. Cod. de repud.* hodie cauſa eſt bonæ gratiæ etiam ſine repudio, ut Julianus ait in hac Nov. & triennii oſcitatio exigitur, atque ita ſoluto matrimonio ſine ulla deminutione dos uxori reſtituitur, donatio propter nuptias penes maritum remanet. An & propter ſterilitatem uxoris matrimonium diſſolvatur bona gratia, Juſtinianus non definit. Conſtat tamen olim & hanc diſſidii cauſam idoneam fuiſſe, *l. vitricus in fin. ff. de don. in-*
D *ter vir & ux.* & fuiſſe Sp. Carbilio, Cor. Sulle & aliis pleriſque. Huic addicit Juſtinianus monachiſmum, & comparat monachiſmum morti, atque ideo quod pacti ſunt conjuges in caſum mortis, trahit etiam ad caſum monachiſmi, ut *Nov.* 5. *l. ult.* §. *nam & maritis, C. de epiſc. & cler.* in qua quod ait, *Anteriore lege*, legem Græcam intelligit, quæ in eo titulo deſideratur, in qua aperte definit ut viro eligente ſolitariam vitam reddatur mulieri dos, & ex donatione propter nuptias lucrum quod ſibi pacta eſt in caſum mortis mariti: muliere autem eandem vitam eligente, ut maritus retineat donationem propter nuptias, & ex dote lucrum de quo convenit in caſum mortis, non de quo convenit in caſum repudii: nam hæc conjugii diſſolutio fit ſine repudio, *Nov.* 123.
E Quod ſi uterque ſolitariam vitam elegerit, ſine ulla deminutione mulieri dos redditur, vir retinet donationem propter nuptias: idemque ſervatur ſi voto ſtudioque caſtitatis & continentiæ ſeparentur. Sed quid ſi per cauſam continentiæ ſoluto matrimonio, poſtea tamen ſecundum contrahant, vel polluant ſe ſtupro. Pœna huic peccato imponitur *Novell.* 117. Tertia cauſa propter quam bona gratia diſſolvitur matrimonium eſt captivitas, & patientia quinquennii. Secundum jus vetus matrimonium captivitate dirimitur, ut alia ſervitute, *l. 1. ff. de divort. l. ſi ab hoſtibus, l. ſi quis, ff. ſolut. matrim. l. in bello*, §. *medio, ff. de cap. & poſtlim.* nec poſtliminio redintegratur, conſenſu novo redintegratur, & pœnis diffidii tenetur qui diſſentit ſine cauſa probabili, *l. 8. l. cum duæ, in fi. ff. eod.* Julianus excipit

cipit matrimonium contractum cum liberta: hoc enim captivitate patroni non dirimi, *l. eo jure*, *§. ult. ff. de rit. nupt.* Ex Novella Juſtiniani matrimonium captivitate non ſolvitur ſtatim, & qui quæve manſit in civitate connubium non habet .i. jus ſecundi matrimonii, quamdiu certum eſt ſupereſſe captivum, niſi velit mulier multari dote, vir donatione propter nuptias. Sed ſi incertum hoc ſit, ſatis eſt eum expectari quinquennio, poſt quinquennium ſecundæ nuptiæ impunitæ ſunt, quaſi bona gratia ſolutis primis. Hæc eadem hujus Novell. ſententia eſt in *l. uxores*, *ff. de divort.* Sed, ut memini jamdiu ſcribere me in notis Inſtitutionum, ſtilus probat Triboniani eam eſſe, non Juliani. Julianus initio ſcripſerat de libertabus tantum, *d. l. eo jure*, *§. ultim.* Ex mente Juſtiniani id traducitur ad omnes uxores. Et quod ait, *Temere*, id eſt, quod in hac Novella κατὰ προπέτειαν. Deinde quod ſubjicitur, *Et generaliter definiendum eſt*, &c. definitio eſt hujus Novellæ, quam ſumpſiſſe videtur (ut ipſe notat) ex anteriorum quorumdam Imperatorum Conſtitutione: nam παρὰ τῶν πρὸ ἡμῶν, non eſt a præcedentibus juriſconſultis, ſed a præcedentibus Imperatoribus, Unde & in *l. 8. ff. de cap. & poſtlim.* hæc verba *Poſt conſtitutum tempus*, Triboniani eſſe adfirmo. Id non eſt omittendum, huic Conſtitutioni Juſtiniani derogaſſe Leonem *Novell. 33.* in eo quod connubio deſtricte interdicit ei qui in civitate manſit, altero hoſtium potito, donec certum de morte ejus nuntium acceperit. Solvi ſecundas nuptias reverſo captivo, vel lege Julia de adulteriis accuſari poſſe eam quæ interim nupſit alteri, nec ſufficere pœnas injuſti diſſidii. Idemque vult in captivis ſervari quod de militibus qui ſunt in expeditione conſtitutum eſt, *Novell.* 117. Dirimebatur olim bona gratia matrimonium ob militiam *l. vel ſenectutem*, *ff. de don. int. vir. & uxor.* quod adhibita diſtinctione Conſtantinus diviſit in hunc modum, ut quadriennio integro ſi nullum a marito qui agit in militia nuntium mulier acceperit, publice conteſtatione habita, & nuntiata duci ſub quo maritus militat, impune nubat alteri, *l. uxor*, *C. de repud.* *Si nullum*, inquit, *ſoſpitatis ejus potuit habere judicium*, legendum, *indicium*, quod σύμβολον in hac Novella. Idem error in *l. 2. C. ut in poſ. leg.* in qua legendum, *indicio*, ut in *l. avia*, *§. ult. ff. de cond. & demonſt.* Idem in *l. cogitatione*, *C. famil. erciſc.* ut probat *l. ultim. eodem tit.* Idem in *l. liber*, *C. de poſtlim. & red. ab hoſt.* Hac autem Novella pro quadriennio præſtituitur decennium: ſed hoc recantat mox *Novell.* 117. quam probat Leo, & ſecundum eam idem in captivis conſtituit & militibus, ut nec ſi diu expectarit nubat ante mulier quam certior facta fuerit mortis mariti, & de milite etiam ex depoſitione ducis ſub quo militabat, & morte mariti comperta ut adhuc vacet anno. Multatur dux qui de morte mariti acta falſa ediderit, & mulier quæ teſtimonio ducis vel tribuni decepta nupſerit alteri, a priori viro repeti poteſt. Quæ ſecus nubit, rea eſt adulterii: & idem hoc conſtituitur non tantum de militibus, ſed & de fœderatis & ſcholaribus, quæ ſunt alia militum genera. Scholares ſub primiceriis ſcholarum, milites ſub magiſtris militum vel ducibus vel tribunis: fœderati ſub optionibus ſive phylarchis, ut docui *l. 7. C. de exact. trib.* Julianus in *Novell.* 117. quæ illi eſt 108. *de ordine*, corrupte, pro, *de optione*. Idem Julianus perite Novell. 102. Phylarchum, ducem Sarracenorum interpretatur, quod ex fœderatis Romano nomini fuiſſe conſtat. Sex. Ruffus: *Phylarchi Sarracenorum in Oſroene ceſſere ſuperati*. Jornandes: *In Oſroene Sarracenorum Phylarchi devicti Romanis ſe dediderunt*. Sed pergamus ad reliqua. *L. 1. ff. de divort.* matrimonium dirimi ait captivitate vel alia contingente ſervitute alterutrius eorum. An igitur damnatione in metallum? Sic ſane jure veteri: nam damnatio in metallum maxima capitis deminutio eſt. *Ex hac Novell.* damnatione in metallum media non maxima capitis

A deminutio eſt. Et conſequenter deportatione non ſolvitur matrimonium: quod & olim obtinuit, quia deportatio non fuit maxima capitis deminutio, *l. 1. C. de repud. l. res uxoris*, *C. de don. inter vir. & uxor l. 14. ff. eod. l. 5. ff. de bon. damnat.* Imo deportatio, ſive aquæ & ignis interdictio, maxima capitis deminutio eſt *l. penul. ff. de ext. cog. l. 4. §. ult. ff. de grad. & adf.* & deportatione ſolvitur matrimonium, *l. ſi quis ſic ſtipuletur*, *ff. ſolu. matrim.* Utrumque ἐναντιοφανῶν auctor proponit; ſed in media ſalebra eſt, conciliandi rationem neſcit. Verius eſt, eos qui deportantur vel quibus aqua & igni interdicitur, nec cives nec liberos manere jure Quiritium, nuptias non manere jure Quiritium, liberos manere, nuptias manere jure gentium. Et jus gentium in nuptiis potiſſimum ſpectari, *l. adoptivus*,
B *§. 1. ff. de rit. nupt.* Servitute matrimonium ſolvi conſtat bona gratia, ut ſi libertus vel filius liberti ingratus in ſervitutem redigatur, mariti nomen amittit: Notandum quod ait de filio liberti: ſic enim confirmat *l. ultim. C. de libert. & eor. lib. l. 2. C. de in jus voc.* nam & filius liberti patrono paterno acceptam ferre ingenuitatem debet. Ut autem de monachiſmo diximus ſupra, ita ſervitute ſoluto matrimonio, locus eſt pactionibus in cauſam mortis. His addit, inter ſervos vel cum ſervo aut ſerva non eſſe connubium, non dotem, non donationem propter nuptias. Contubernium cum eis eſt, non connubium, *l. 3. C. de inc. nupt.* Si tamen ſciente aut diſſimulante domino ſervus vel ancilla liberæ perſonæ matrimonio ſe conjunxerit, juſtum eſt matrimonium, quaſi contractum inter inge-
C nuos: nam ſervus tacito jure ingenuus fit, adeo ut nec juri patronatus obſtringatur: idemque eſt ſi ſervum dominus ægrotantem dereliquerit: nam & hic liber fit: quod etiam veteres probarunt. Ex his intelligitur quatuor eſſe cauſas ſolvendi matrimonii bona gratia, debilitatem, monachiſmum, ſervitutem, captivitatem.

Nunc tractemus de repudiis. Ex aliis enim cauſis matrimonium non ſolvitur ſine repudio. Repudium mittitur per nuntium aut per libellum conjugi datum miſſumve ad domum ejus, *l. 6. Cod. de repud.* & concipitur certis formalibuſque verbis ex XII. Tabul. ſicut, & Judeos narratur habere certam formulam repudii, a qua qui recedat, repudiando nihil agat. Mulieri in ipſo repudio claves adimuntur, vel ab ea depo-
D nuntur. Cicero Philipp. Claves ademit, exegit: quem imitatus Ambroſ. ep. 65. *Mulier offenſa claves remiſit, domum revertit.* Non mittitur autem repudium niſi meritis ex cauſis: alioquin injuſti repudii actio eſt, pœnalis actio. In *l. 8. ff. de capt. & poſtlim.* fit mentio pœnarum diſcidii, & pœnæ ſunt eæ: Mulier quæ abſque probabili cauſa diſcedit a marito, vel quæ diſcedendi cauſam marito præbet, dotem amittit & lucra nuptialia, quæ maritus ſervat liberis communibus, & intra quinquennium alii nubere non poteſt, *l. conſenſu*, *C. de repud.* quod hæc *Novell. et* 117. uno tantum caſu comprobat, ſi culpa uxoris maritus repudium miſerit, altero .i. ſi ipſa repudium ſine cauſa miſerit, vacat tota vita, & in monaſterium conjicitur ex *l. 1. & 2. Cod. Theod. de repud.* etiam deportatur, & omnia ſua deponit in do-
E mo mariti uſque ad acucolam capitis .i. acum crinalem. Mulier indotata marito præſtat quadrantem bonorum ſuorum æque ſervandum liberis communibus, modo non excedat c. libras auri, *l. ult. C. de repud.* hunc enim hac Nov. Juſtinianus ait eſſe modum maximæ doti: qui fuit olim decies centenorum millium nummum, *l. cum de in rem verſo*, *ff. de uſuris*. Martialis.

Centena decies quæ tibi dedit dotis. Juvenalis, *Et ritu decies centena dabuntur antiquo*. Tacitus 2. Annal. *Decies ſeſtertium dote ſolutus eſt*. Vir autem qui cauſam diſſidio dedit, amittit donationem propter nuptias & dotem vel ſi matrimonium fecerit ſine dote, quartam partem bonorum ſuorum, & mulieri eſt poſt annum cum alio connubium. Annum vocat propter

incer-

incertum uteri: sed si peperit, jure nubit etiam intra annum. Viro licet ducere statim aliam: quod tamen non licuit olim, *l. 1. C. Th. de repud.* Hodie communis est pœna viri & uxoris, ut si sine causa repudium miserint, in monasterium detrudantur, *Nov.* 127. & 134. Erat olim actio de moribus pœnalis *l. de moribus, C. Th. de incest. nupt. l. 5. C. Th. vic. civil. cr. ag. non pos. l. viro, ff. sol. mat. l. 5. ff. de pac. dot.* in qua judex pronuntiabat, quis videretur causam dedisse dissidio, quæ non dabatur heredi vel in heredem, *l. rei judicatæ, §. ult. ff. sol. mat. d. l. de moribus*, & ea actione ex dote exigebantur portiones quædam propter mores mulieris, propter mores mariti dos repræsentabatur cum fructibus quadriennii, reddebatur sexto mense a die repudii, auctore Ulpiano. Hodie sublata est actio de moribus, *l. ult. C. de repud.* Erat in ea actione differentia inter mores graviores, ut si cum alieno ultro viro probri quid fecisset mulier, & mores leviores (eodem Ulpiano auctore) inter crimina & mores, *l. 2. C. Th. de repud.* Est & hodie quædam inter mores differentia: nam ob adulterium maritus non tantum dotem & donationem propter nuptias retinet: sed etiam ex ceteris bonis uxoris tantum dotem capit quantum facit tertia pars dotis, & adultera in monasterium detruditur, nec potest nubere post quinquennium. Pari pœna coercetur maritus ob calumniam, si falso mulierem adulterii ream postulaverit, *Nov.* 117. vel etiam ob adulterium, si cum aliena uxore probri quid fecerit *Nov.* 134. Certæ olim non erant causæ repudiorum, sed positæ erant in arbitrio & disquisitione judicantium: hodie sunt certæ ex utraque parte, *l. consensu, & l. ult. C. de repud.* Et pleræque olim justæ, ut si mulier vinum bibisset, quæ hodie non sunt justæ. Item si vir impudice & luxuriose viveret, ut ex Justino exemplum Eusebius refert l. 4. cap. 17. usurpans Latinam repudii vocem, τὸ λεγόμενον παρ' ἡμῖν ῥεπούδιον δοῦσα, quod hodie non aliter licet quam si cum aliena uxore fuerit, quo casu tenetur lege Julia *Nov.* 134. Sed si cum virgine aut vidua fuerit, non tenetur lege Julia de adulteriis, *l. 1. C. ad leg. Jul. de adult.* & Zonaras Apost. cap. 48. & Augustinus de verbis Apostoli serm. 4. quanquam si is forte mulierem accuset adulterii, idem ipsa in eum referre & retorquere crimen possit, *l. si uxor, §. judex, ff. ad leg. Jul. de adult. Periniquum enim videtur*, inquit, *ut pudicitiam vir ab uxore exigat quam ipse non exhibeat*: & ita Lactantius: *Exemplo continentiæ docenda uxor ut se caste gerat: iniquum est enim ut id exigas quod præstare ipse non possis;* & Nazianzenus: πῶς σὺ σωφροσύνην μὲν ἀπαιτεῖς, οὐκ ἀντεισφέρεις δέ; Sunt ea verba *§. judex* ex rescripto Imp. Antonini, auctore Augustino ad Pollentium, quod tamen in eo prætermissum est, ut plerisque aliis Pandectarum locis rescriptorum & Constitutionum verba referuntur, eo non indicato, exempli gratia his, *l. ne piscatores, ff. de incend. rui. & nauf. l. ita autem, §. ult. ff. de adm. tut. l. 6. ff. si tab. test. nul. ext. l. 6. ff. de cap. & postl. l. 3. §. non perpetuæ, ff. de sep. viol. l. 1. §. si quando, ff. de mag. con.* Sed redeamus ad rem. Ex parte viri certæ sunt causæ dissidii, ut si cum aliena uxore fuerit, si sacrilegus, si plagiarius, &c. si servilibus verberibus uxorem adfecerit, *l. cons. C. de repud.* quod mutatur *No.* 117. in qua certe non vult ob verbera repudium mitti, & aliam statuit pœnam huic malæ tractationi, ut tertia pars donationis propter nuptias mulieri repræsentetur. Ex parte mulieris certæ etiam sunt causæ, ex quibus una est jure veteri probata, non tantum si adulterii in hoc matrimonio commissi, sed & si commissi in priore damnetur, *l. miles, §. ult. ff. de adult.* Sed eæ causæ repudii ad breviorem numerum contrahuntur *Nov.* 117. Expositis causis pœnisque dissidii, Justinianus docet non esse connubium adscriptitio cum libera muliere, etiamsi hoc sciat consentiatque dominus, & ideo dirimi connubium a domino posse: quod est ex *l. ult. C. de agr. & cens.* Deterior est hac in re adscriptitiorum

A quam servorum condicio propter agriculturæ necessitatem: nam servi si duxerint liberam sciente aut consentiente domino, matrimonium non dirimitur. An vero jure nubat adscriptitia libero homini, non dicit: sed constat jure nubere, propterea quod ex eo connubio nati adscriptitii sunt, *l. mulier, l. ne divus, l. ult. C. de agr. cens.* Ex adscriptitio autem & libera nati, liberi sunt non adscriptitii *d. l. ult. Nov.* 54. Post hæc Justinianus docet ut contrahi, ita dirimi non posse matrimonium a filiisfam. sine consensu patris: item nec dirimi a filiis emancipatis posse in fraudem parentum, qui pro eis dederunt vel acceperunt dotem aut donationem propter nuptias, ut scilicet subjiciant eos exactioni dotis vel donationis propter nuptias & pœnis injusti repudii: quam tamen fraudem sine effectu esse constituit,
B & se jam ante constituisse refert, videlicet, *l. ult. C. de repud.* quæ fuit Græce scripta, & in eo titulo desideratur, sed extat ejus sententia 28. βασιλικῶν: ac similiter filiarum divertentium fraus amovetur, *l. si filia, ff. de divor. l. filiæ, ff. sol. mat.* E contra matrimonium contractum a filiof. cum consensu patris, non potest dissolvi sola patris voluntate, nisi ex magna & justa causa: ut recte queratur filia apud Ennium in hunc modum:

Injuria abs te afficior indigna pater.
Nam si improbum esse Cresphontem existimaveras,
Cur me huic locabas nuptiis? sin est probus,
Cur talem invitum invitam cogis linquere? Et ita in

Plauti Sticho filia ad patrem: *Aut olim nisi tibi placebant, non datus oportuit, Aut nunc non æquum est abduci pater.* Contractum autem ab emancipato matrimonium dis-
C solvere pater nullo modo potest, *l. 5. C. de repud. l. cum hic status, §. si socer, ff. de don. inter vir. & ux.* Tum agere incipit Justinianus de matrimonio soluto morte: quo casu vir ex dote, mulier ex donatione propter nuptias lucratur quod pactis dotalibus in casum mortis conventum est: æqualia debent esse pacta, non æquales quantitates: potest enim dos esse ccc. donatio propter nuptias cc. Hodie æquales etiam esse quantitates debent ex *Nov.* 97. At si maritus, exempli gratia, in casum mortis uxoris pactus sit partem quartam dotis, æque mulier in eundem casum ex donatione propter nuptias amplius pacisci non debet: & si forte amplius paciscatur, pactio restringitur, & redigitur ad æqualitatem .i. ad quartam, *l. ex morte & seq. C. de pact.* quibuscum tantum abest ut pugnet *l.*
D *ult. §. igitur, C. de don. ante nupt.* ut nominatim confirmentur in *§. sin autem*. Species & sententia *l. ult.* hæc est, Donatio simplex jure civili vetita est inter virum & uxorem, non tamen dos vel donatio propter nuptias: nam constante matrimonio ut dos, ita & donatio propter nuptias, quæ veluti contraria quædam dos est ex parte mariti, constitui potest. Sed ante nuptias vel initio nuptiarum si dos & donatio propter nuptias constituatur, non est necesse utriusque æqualem esse quantitatem. Sin vero dos constituatur ante nuptias, donatio sponsalitia post nuptias, potest etiam non æqualis esse quantitas, ut si major sit dos, minor donatio. Ceterum e contrario major dote donatio propter nuptias constitui non potest, ne fraus fiat legibus prohibentibus donationes inter virum & uxorem, &
E ideo *l. si constante, C. eod.* ait, *ejusdem quantitatis*, non majoris scilicet, minor secus. Quod ad pacta attinet, dote constituta ante nuptias, sponsalitia largitate post nuptias; si specialiter edictum sit ut sponsalitia largitas .i. donatio propter nuptias supponatur pactis dotalibus, quæ conventa sunt in dote, obtinebunt etiam in donatione propter nuptias; & hæc est sententia *§. si igitur.* Additur in *§. sin autem*, etiam id specialiter dictum non sit, pro dicto haberi. i. æqualia pacta servari. Sequitur in hac Nov. morte soluto matrimonio lucra nuptialia ad superstitem pertinere quasi propria, & alienari, obligari ab eo posse non transeunte ad secundas nuptias, non alienata pertinere ad liberos, etiamsi parenti heredes non extiterint, *l. hac edictali, §. ult. C. de*

ſec. nupt. ſicut & jura paternorum libertorum, niſi ex merito exheredati ſint, & caſus militiarum, & jura ſepulchorum, & adſignatores libertorum; & dotes a parente filiabus nomine eorum datas, & ſi parenti heredes extiterint, pro æquis non pro hereditariis portionibus. Alienare lucra nuptialia parens poteſt non tantum inter vivos, ſed etiam teſtamento per legatum aut fideicommiſſum aut generalem inſtitutionem, *l. generaliter*, §. *ult. l. ſi quis prioris*, §. 1. & §. *certum*, *C. de ſec. nupt.* Ex hac Novella ſpecialiter tantum, non per generalem inſtitutionem extranei: itaque abrogatur §. *certum*, abrogatur & §. *talem*. Ex eo enim ſi quidam liberi patri heredes extiterint, quidam repudiaverint, illi ſoli qui heredes extiterunt vindicant lucra nuptialia: & male in eo §. Accurſius putat anterius matrimonium dici comparatione ſecundi, quod ſequutum non eſt. Anterius dicitur ut prius legis initio. Ex hac Novella omnes vindicant lucra nuptialia nondum alienata etiam hi qui patri heredes non extiterunt: & hæc quidem eſt ſententia hujus Novellæ, quæ recantatur ita Juſtinianeo more *Novell.* 99. ut ſive ad alias venerit nuptias conjunx ſuperſtes; ſive non, uſumfructum tantum habeat, proprietatem ſervet liberis: ergo ut non poſſit alienare. Rurſus ex *Novel.* 127. & Leonis 22. præter uſumfructum hoc amplius habet is qui abſtinet ſecundis nuptiis, portionem virilem pleno jure in lucris nuptialibus, quam alienare poteſt: quam partem *Nov.* 127. male huic Haloander inſeruit. Male etiam Haloander ſic vertit, Soluto per quaſcunque ſupradictas divortiorum ſpecies: cum hæc tantum dicantur de lucris obvenientibus morte vel quaſi morte, puta ſervitute aut monachiſmo, ſoluto matrimonio: ut Accurſius & Theodorus interpretantur; non divortio, *l. conſenſu*, §. *ſi vero filio*, *C. de repud.* & διαζεύξεις recte Vetus interpres, disjuctiones ſive diſcidia, ſcilicet ἀπὸ τελευτῆς, ut ait infra §. ἐπειδὴ δὲ τὰ κέοδι. Ad hæc ſubijcit Juſtinianus idem ſervari in matrimonio contracto ſine dote vel donatione propter nuptias: nam & in eo ſoluto morte, nonnihil ſupereſt lucri pro ſuperſtite, quarta nimirum pars puræ ſubſtantiæ, *Nov.* 53. cui modus & diſtinctio quædam apponitur *Nov.* 117. nec mirum, cum & concubina ex defuncti bonis nonnihil ferat etiam ab inteſtato una cum naturalibus liberis, *Nov.* 18. Id autem quidquid eſt lucri ſervatur aut non ſervatur liberis ſecundum ea quæ ſuperius definita ſunt, cum utrinque dos intervenit.

De secundis nuptiis. Hac in parte differentia eſt inter marem & feminam. Mas non luget feminam, & ſecundam uxorem ducere ſtatim poteſt ſive morte ſive repudio juſto aut injuſto ſolutum ſit matrimonium ſecundum, *l. conſenſu*, *C. de repud.* Femina defunctum maritum lugere debet. Luctus feminæ potiſſimum conſiſtit in continentia: olim etiam in habitu, non hodie, *l. decreto*, *C. ex quib. cau. inf. ir.* Olim quoque præſtituti erant luctui peragendo menſes x. nam & hoc fuit legitimum pariendi tempus. Hodie præſtituti ſunt XII. nam & morte mariti ſoluto matrimonio mulieri luctus inducitur non tantum ob incertum uteri confuſionemve ſanguinis, ſed etiam ob memoriam & reverentiam defuncti mariti: quandoquidem etiamſi intra annum peperit, annuum luctum peragere debet, niſi hoc a principe vel a ſenatu impetraverit ut ſibi intra legitimum tempus nubere liceret: ut docui Obſerv. 6. capite 32. id quod prægnanti nunquam concedit princeps. Quin & ſi talis ſit maritus quem more majorum lugeri non oporteat, veluti hoſtis .i. transfuga, vel perduellionis damnatus, vel ſuſpendioſus. Tiberius capite damnatum propinquos lugere vetuit. *Pater Silani funeri ejus cum ſuſpendio vitam finiſſet non interfuit*, auctores Suetonius & Florus. Igitur & ſi talis ſit maritus, vidua tamen quamdiu erit prægnans non poterit alii nubere, vacua nubet ſtatim, *l. libertorum*, §. 1. *ff. de his qui not. inf.* Divortio quoque aut bona gratia ſoluto ma-

A trimonio, mulier prægnans nubere non poteſt antequam pepererit, ſed ubi pepererit nubere confeſtim poteſt etiam intra annum. Itaque multum intereſt morte an inter vivos ſolvatur matrimonium. Mortui luctus eſt annuus: vivi non eſt luctus, ſed in incerto propter turbationem ſanguinis annum abſtinere nuptiis mulier debet: qua ratione ceſſante, ut puta maturius edito partu, maturius etiam ei licebit alii nubere, & hoc ſive bona gratia, veluti mutuo conſenſu ex conſtitutione Anaſtaſii, vel ſervitute, vel electione ſolitariæ vitæ, ſive repudio ſolutum ſit matrimonium, *l. ſi conſtante*, *Cod. de repud.* & Conſtit. Græca *de epiſc. & cleric.* Pœna autem earum, quæ defunctum maritum non elugent, id eſt quæ intra annum iterum nubunt, hæc eſt, ut notentur infamia ex edi-
B cto prætoris, quæ tamen reſcripto principis aboleri poteſt, *l.* 1. *C. de ſec. nupt.* cui conjungenda eſt *l. ſi qua*, *Cod. ad Tertyl.* ut hac Novella Juſtinianus utramque conjunxit, & ut nihil capere poſſint ex bonis prioris mariti, nihil ex donatione propter nuptias: quod hæc Novella declarat ſumptum eſſe non ex *l.* 1. ſed ex *l.* 2. *C. de ſec. nupt.* ex quo apparet in *d. l.* 2. ſponſalium nomine ſignificari donationem propter nuptias, ut in *Nov. Valent. de epiſcop. jud.* Alias ſponſalia ſunt arræ, *l.* 6. *C. Th. de ſponſ. & in tit. Si rector provinciæ vel ad eum pertinentes ſponſalia dederint*: ſic legendum. Nihil etiam ex teſtamento extraneorum capere poſſunt: relicta ab extraneis pro non ſcriptis habentur, & apud heredem remanent: relicta a priore marito eripiuntur quaſi indignis, propterea quod injurioſæ in priorem
C maritum fuerunt, & fiſco vindicantur: ſed tamen fiſco præponuntur x. perſonæ comprehenſæ edicto, Unde x. perſonæ. Nullo etiam titulo poſſunt quæ nubunt intra annum luctus in ſecundum maritum transferre ultra tertiam partem bonorum ſuorum liberis non exiſtentibus ex priore conjugio non plus quam virilem, *l.* 1. *hac edictali*, *C. de ſecund. nupt.* Item agnatis vel cognatis ſuis ſuccedere ab inteſtato non poſſunt, niſi uſque ad tertium gradum, *l.* 1. *C. eodem*. Sed ut infamia, ita omnes eæ pœnæ remitti poſſunt, ſpeciali indulgentia principis: & quidem ſimpliciter, ſi non habeat liberos: ſi habet, ita demum ſi eis pure & pleno jure donaverit ſemiſſem bonorum, quæ habuerit tempore ſecundarum nuptiarum inter eos ex æquo dividendum: ita ut mortuo uno inteſtato ſine liberis, pars ejus accreſcat fra-
D tribus ſuperſtitibus: omnibus mortuis, bona redeant ad matrem, *l. ſi qua*, *Cod. ad Tertyl.* Fratres præferuntur matri. At ne dixeris ideo indiſtincte in reliquis bonis matrem filio ſuccedere, quod tamen additum eſt in Baſilicis: ſed notatur a Theodoro rectiſſime: nam ex hac *Novell.* in bonis profectis a patre uſumfructum tantum habet pro parte virili, in adventitiis plenum jus: atque ita diſcrimen eſt inter bona adventitia, & bona profecta a matre & bona profecta a patre. Et hæc de pœna earum, quæ immature ſecundas nuptias contrahunt, quæ locum habet etiam non exiſtentibus liberis propter honeſtatem ſolam §. εἰ δὲ ἐπιτροπεύει, infra. Immaturum matrimonium dicit *l.* 1. *C. de ſec. nupt.* quod hac Novella ἄωρον: Plinius 4. Epiſtolarum: *Nuptias lugentis, nuptias ſenis, quorum alterum immaturum,*
E *alterum ſerum eſt*. Nunc de pœna earum tractemus quæ maturo tempore, id eſt annuo luctu peracto, vel quæ miſſo repudio ſecundas nuptias contrahunt. Hæ mitius puniuntur: nam neque infames fiunt neque incapaces. Puniuntur & mares ex hac cauſa, licet non puniantur ex cauſa immaturi matrimonii. Sed neque ex hac puniebantur olim *l.* 2. §. *ult. C. Theod. de ſec. nupt.* Nam ſuadet tantum Theodoſius magnus ut & mares abſtineant ſecundis nuptiis extantibus liberis, vel ut eadem ſubeant quæ mulieres. Suaſio legis non eſt conjuncta neceſſitati: ut in fine hujus *Novel.* quod ſuadet liberis primis non minus relinqui quam ſecundis, non eſt permiſtum neceſſitati. Legis virtus eſt imperare, permittere, punire, vetare: legis virtus

nulla

nulla eſt in ſuadendo. Ideoque quod ſuaſerat Theodoſius magnus, ei Theodoſius junior neceſſitatem injecit, *l. generaliter*, *C. de ſec. nupt.* Cauſa pœnarum hæc eſt, quod plerumque injuria & damno adficiantur liberi prioris matrimonii, quibus non exiſtentibus nullæ etiam ſunt pœnæ ſecundarum nuptiarum. Et primum quidem ita coercetur is qui ſecundas contrahit nuptias, ut lucrorum nuptialium & ceterorum bonorum, quæ a defuncto ſuperſtiti obvenerunt uſumfructum tantum habeat, proprietatem ſervet liberis etiam conſtitutis in poteſtate, atque ideo ex eis bonis ut nihil alienare vel obligare poſſit, imo nec eligere unum ex liberis, ut docui *Novell. 2.* Servatur autem proprietas liberis etiamſi neutri parenti heredes extiterint, quaſi honore præcipuo & privilegio quodam: qua in re derogatur *l. generaliter §. penult. Cod. de ſecund. nupt.*
B niſi merito exheredati proponantur. Et hoc quidem modo multari ſecundas nuptias ex eo apparet quo ex *hac Novella & l. generaliter §. ultim. l. ſi quis prioris* §. 1. *C. de ſecund. nupt.* is qui ſecundas nuptias non contrahit habet dominium lucrorum nuptialium in ſolidum, vel (ut noviſſime conſtitutum eſt *Novell. 127.*) pro virili portione. Qui ſecundas contrahit, nullius portionis dominium habet: & adjecit Juſtinianus, nihil intereſſe dederit conjunx, an dederit alter pro eo dotem vel donationem propter nuptias, *ex d. l. generaliter* §. 1. Nihil etiam mutare ſi donatio propter nuptias in dotem redacta ſit, ex eadem lege §. *hoc obſervari*, ut e Græcis Euſtathius expoſuit recte. Quod ut dilucidius intelligi poſſit, ſciendum eſt, mortuo marito uxori ſuperſtiti reddi dotem, & lucrum nuptiale præſtari ex
C donatione propter nuptias: ſed (ut ſupra dictum eſt) ſervari liberis prioris matrimonii, muliere iterum nubente, caſum donationis propter nuptias, & omnia quæcunque mulier nacta eſt ex bonis prioris mariti, dotem eis non ſervari, *l. ſi liberis, C. de don. prop. nupt.* Sed quid ſi donatio propter nuptias converſa ſit in dotem, ut ſi acceptas a marito res ex cauſa donationis ſponſalitiæ poſtea uxor marito dederit in dotem? Utrum mortuo viro, & muliere nubente iterum, res illæ non ſequentur liberos prioris matrimonii quaſi dotales, an ſequentur quaſi ſponſalia? Et placet eas cenſeri ſponſalium bonorumve paternorum jure, *d. §. hoc obſervari* ac proinde ſervari debere liberis, nec alienari aut pignerari poſſe, alienatas vindicari a poſſeſſoribus poſſe, vel
D ex aliis parentis, qui alienavit bonis quaſi tacito jure hypothecæ debere reparari, *l. 3. l. 6. §. pen. l. 8. §. pen. C. de ſec. nup.* ut ſi forte poſſeſſorem defendat præſcriptio xxx. an. quæ incipit currere adverſus liberos ex eo tempore quo ſui juris effecti ſunt. *l. 4. §. ult. C. de bon. quæ lib. adq. l. 1. §. ult. C. de ann. exc.* etiam adverſus minores 25. an. non tamen adverſus pupillos, *l. ſicut, C. de præſcr. 30. an.* hoc caſu ſuum liberi reficient ſibi ex aliis bonis. Sed an rata eſt alienatio ſi præmoriantur filii? Præmortuo patre conſtat non eſſe ratam: Præmortuis autem filiis, vel ex filiis nepotes exiſtunt, vel non: ſi nepotes exiſtunt, hi ſuccedunt in ea bona in ſtirpes jure hereditario, *l. in quibus, C. de ſec. nupt.* Si non exiſtunt, aut fratres reliquerunt, aut non. Si reliquerunt, ut ſi tres erant filii, & unus exceſſit relictis duobus fratribus &
E parente, parens ex eis bonis ſibi deducit quod pactus eſt in caſum ἀπαιδίας. Finge, convenit ut moriente marito ſine liberis, mulier donationis propter nuptias ſemiſſem lucraretur, exiſtentibus liberis, aſſem. Donatio propter nuptias eſt ſolidorum mille. Nullis exiſtentibus liberis matri debentur D. Exiſtentibus liberis, integram donationem lucratur. Si iterum nubat, dominium ejus pecuniæ liberis adquiritur, ut ſi ſint quinque, ſingulis adquiruntur cc. Moritur porro ex eis liberis unus, cujus portio erat ducentorum. Hujus portionis ſemiſſem habebit mater, puta c. reliqua c. obvenient fratribus, vel etiam extraneis heredibus filii teſtamento ſcriptis: Quod quidem, inquit, maxime accidit in matre: qui locus eſt obſcurus, ut ſcilicet

A matre ſuperſtite, filii quaſi ſui juris, nec ſubjecti poteſtati matris, teſtamento ſibi extraneum heredem inſtituant: nam patre ſuperſtite in cujus ſunt poteſtate, non poſſunt ne de iis quidem bonis, quæ patri non adquiruntur, facere teſtamentum, *l. ult. §. filiis, C. de bon. quæ lib. l. Imp. ff. ad Trebel.* Igitur ea bona ex teſtamento ad extraneos venire non poſſunt, ſed ab inteſtato veniunt ad fratres, deducta portione debita patri ex conventione in caſum ἀπαιδίας. Omnibus autem defunctis, parens habet integrum ſemiſſem: atque ita fit ut alienatio lucrorum nuptialium modo ſit irrita, præmortuo nimirum patre qui alienavit, modo rata, præmortuis omnibus liberis, modo partim rata, partim irrita, quibuſdam ex filiis præmortuis relicto parente & fratribus: idque attigimus jam ſupra *Novell. 2.* Secun-
B dum genus coercendarum ſecundarum nuptiarum eſt ex *l. hac edictali, C. de ſec. nupt.* nam vir mulierve qui quæve exiſtentibus filiis aut nepotibus in ſecundum matrimonium tranſit, non poteſt in ſecundum conjugem dotis vel donationis ſponſalitiæ vel quo alio titulo plus transferre quam in unum ex liberis prioris matrimonii: & ſi inter eos liberos inæqualis fiat diviſio bonorum paternorum aut maternorum, non poteſt plus conferre in ſecundum conjugem quam acceperit filius cui minor portio attributa eſt: minus poteſt attribui uni quam ceteris, non tamen minus portione debita. Cum filio qui nihil tulit, ſummoto forte ex cauſa exheredationis, non comparatur conjunx ſecundus, ſed cum eo qui minus abſtulit. Quod ſi plus relinquatur cedaturque ſecundo conjugi quam ei qui ex liberis mi-
C nus acceperit, ſuperfluum pro non relicto ſive pro non dato eſt, & inter liberos prioris matrimonii ex æquo dividitur. Ex *l. quoniam, C. de ſec. nupt.* inter liberos prioris & poſterioris matrimonii: quam ſententiam Julianus ſequitur in epitome hujus Novellæ, cum tamen ex ea ſuperfluum dividatur tantum inter liberos prioris matrimonii, & quidem omnes, niſi quidam ſint merito exheredati, *l. ult. C. de ſec. nupt.* nam exheredati neque in ſuperflui partem veniunt, neque ex parentis bonis tantum quantum vitrico aut novercæ parens dedit, imo nihil vindicare poſſunt. Exheredatio extinguit omne jus filii, & hoc *l. ultim.* addicit ad *l. hac edictali*: nec enim id in *l. hac edictali*, hæc exprimebant verba, *Niſi ex his cauſis etc.* quibus hoc ſignificatur, Minus quarta legitimæ portionis filio relinqui non
D poſſe, niſi ſit ingratus, Lege autem ultima, Minus quantitate relicta vel data conjugi ſecundo, filio prioris matrimonii relinqui non poſſe, niſi ſit ingratus. Duplex eſt beneficium, ut ne minus legitima, & ut ne minus quam novercæ vel vitrico: & utrumque adimit exheredatio. In quantitate autem bonorum parentis contrahentis ſecundas nuptias exquirenda, Juſtinianus definit tempus mortis ſpectari, non matrimonii ſecundi, non teſtamenti vel donationis: qua de cauſa ſi mortua uxore prima relicto filio vir ſuperſtes qui habebat cccc. in bonis, ſecundæ uxori donaverit cc. & poſtea in tantum decreverint bona incendiis forte vel naufragiis, vel morte ſervorum aut pecorum, ut non plus quam cc. ſuperſint tempore mortis viri, novercæ cui donata ſunt cc. privignus auferet c. idemque ſervatur
E in ponenda ratione legis Falcidiæ & in aliis pleriſque cauſis. Et hæc quidem ſunt quæ pertinent ad primam partem *l. hac edictali*: cui nihil obſtat *l. ſi liberis, C. de don. ante nupt.* quæ matrem iterum nubentem ait filiis prioris matrimonii non ſervare dotem. Poteſt igitur ea dote iterum fungi in ſecundo matrimonio: nam hoc ita verum eſt ſi ex aliis bonis ſuis tantum præſtiterit præſtaturave ſit filio, quantum dotis præſtiterit ſecundo marito. Sed ſi præter eam dotem nihil habeat in bonis, virilem tantum ex ea conferre in ſecundum maritum poteſt, & ita Accurſ. recte in *d. l. ſi liberis*, cujus in eam legem litera nulla non digna approbatione. Secundam partem *l. hac edictali*, ea eſt §. *his illud*, expoſui *Nov. 2.* Ejuſdem §. *pen.* eſt de tacita hypotheca

data liberis in omnibus bonis parentis lucrorum nuptialium conservandorum causa, de qua diximus supra. Ejusdem §. *ult.* est de alienatione lucrorum nuptialium concessa his qui abstinent secundis nuptiis: quod jam sæpe dictum est supra mutari *Nov.* 127. Porro exposita & approbata *l. hac edictali*, Justinianus etiam exponit sententiam *l.* 4. *C. eod. tit.* quæ est hujusmodi, ut si quis tam ex primis, quam ex secundis nuptiis liberos susceperit, lucra primarum nuptiarum capiant primi liberi, lucra secundarum secundi, in ceteris parentis bonis ut omnes ab intestato primarum secundarumve nuptiarum liberi promiscue succedant. Et donationem propter nuptias Justinianus vocat, quod *d. l.*4. sponsalitiam largitatem: quod est frequentissimum. Lucra secundarum nuptiarum, capiunt soli liberi secundarum nuptiarum neque concurrunt primi, licet ad tertias nuptias non transierit parens, videlicet si non fuerint alienata: nam ex hac Nov. alienari possunt, non ex 98. & 127. Lucra primarum alienari non possunt, quia transiit ad secundas nuptias. Tum deinde exponit Justinianus sententiam *l. pen.* §. *ult. C. de don. ante nupt.* quæ est Justini. Justinianus tamen se eam fecisse profitetur, *l. ult.* §. *ult. eod. tit.* imperantem scilicet cum patre, quo vivo & nobilissimus Cæsar & Imperator appellatus est. Dos & donatio propter nuptias ampliari vel augeri potest constante matrimonio: imo & constitui. itemque deminui constante primo matrimonio. In matrimonio secundo liberis existentibus ex primo deminui non potest, ne fraus fiat *l. hac edictali*: ut si secundo marito data vel cauta sunt mille in dotem, quia debet etiam mater singulis liberis prioris matrimonii relinquere aut dare mille, forte ut liberos fraudet .i. ut ne mille singulis dare compellatur, utque minuat portionem liberorum, manente matrimonio si fingat se minuere dotem, hoc non fit jure. Quin & generaliter evitandæ fraudis causa in secundo matrimonio inhibetur deminutio dotis. Sequitur aliud genus coercendarum secundarum nuptiarum, ut qui secundas contrahit nuptias relictum vel concessum sibi a priori conjuge usumfructum bonorum omnium amittat, & liberis prioris matrimonii integrum restituat, *l.* 1. *C. si sec. nupt. mul.* Sed hoc genus pœnæ hæc Nov. non admittit. Hodie igitur ususfructus bonorum a priori conjuge acceptus non amittitur propter posteriorem, nisi hanc legem prior conjunx conjugi, cui usumfructum dedit, indixerit, & nisi pro ratione Falcidiæ ut *Nov.* 18. & hoc si usumfructum dederit titulo legati vel fideicommissi vel donationis simplicis. Quod si usumfructum bonorum dederit in dotem vel donationem propter nuptias, is qui eam dotem vel donationem propter nuptias .i. usumfructum bonorum lucratur soluto matrimonio, eam retinet optimo jure transiens ad secundas nuptias, etiamsi aliud cautum conventumve sit: quia etsi bona fuissent data in dotem vel donationem propter nuptias, lege competeret eorum bonorum ususfructus contrahenti secundas, nec posset adimi cautione privatorum. Diversum est si quæ bona sint in conjugem collata alio titulo, quam dotis vel donationis propter nuptias: nam etsi quoties nihil in contrarium actum est, lex velit transeuntem ad secundas nuptias eorum bonorum usumfru. retinere, proprietatem autem amittere, tamen & hoc reliquit in arbitrio dantium, ut donationi dicerent legem quam vellent. Igitur nihil interest usumfruct. an plenam proprietatem alio titulo contulerit in conjugem, quia utroque casu excipere potest casum secundarum nuptiarum: sicut & nihil interest usumfructum an plenam proprietatem dotis vel donationis propter nuptias titulo contulerit in conjugem, quia neutro casu ulla cautione efficere potest ut contractis secundis nuptiis non habeat usumfructum. Addit patrem quoque contrahentem secundas nuptias non amittere usumfructum bonorum adventitiorum, adquisitorum a filiofamilias. Adquiruntur ergo adventitia patri ususfructus jure, nec amittitur ususfructus si

A induxerit novercam filio, *l. ult. C. de bon. mat.* Castrensia tamen & quasi castrensia filiof. adquiruntur pleno jure. Adjicitur in Haloandri editione, & in Basilicis, Et alia quædam, quod videtur adjectum ex sequentibus Novellis, veluti ex 117. de his quæ filiisfam. relinquuntur sub hac cond. ne ad patrem ususfr. pertineat, & ex 118. de bonis fraternis. Sed persequamur modo breviter & alias secundarum nuptiarum pœnas. Quæ iterum nubit non utitur privilegiis vel dignitatibus prioris mariti, *l. filii*, §. 1. *ad mun. l. cum te*, *C. de nupt.* Lege Julia & Papia stuprum committit liberta quæ est in matrimonio mariti, si eo invito nubat alteri, *l.* 1. *C. de inc. nupt.* Mater quæ iterum nupsit, ab ingratis liberis donationem non revocat nisi tribus casibus, *l.* 7. *C. de rev. don.* Idem in patre constituitur. Gravius coercen-

B tur mulieres, quæ plurimum faciliusque novis maritis non solum res filiorum, sed etiam vitam addicunt, *l. lex*, *C. de adm. tut.* Viri non adeo sunt faciles & inconsiderati: quamobrem nec ullo modo multabantur olim. Liberi impuberes non educantur apud matrem si iterum nupserit: quod tamen olim non obtinuit: nec fere ulla alia multa secundarum nuptiarum. Livius 39. *Pupillus relictus sub tutela matris & vitrici educatus fuerat.* Si iterum non nupserit, morte soluto matrimonio, educantur apud matrem: divortio facto, apud eum qui divortio causam non dedit, *Nov.* 117. His Justinianus obiter adjicit explicationem *l.* 1. *si dos const. mat. sol. fuer.* Dos constante matrimonio uxori reddi non potest, nisi certis ex causis: nam repræsentatio dotis species donationis est, *l. mutus*, §. *manente*,

C *l. ult. ff. de jur. dot. l. quamvis*, *ff. solu. matr.* Quod si constante matrimonio dos reddita sit sine justa causa, mortua uxore repetitur ab ejus heredibus cum fructibus medii temporis, & retinetur, si in casum mortis dotem sibi maritus receperit, proprietate servata liberis prioris matrimonii, viro secundas contrahente nuptias: hæc est interpretatio *d. l.* 1. cui adjicit Justinianus, dotem cautam non datam mortua uxore maritum ab heredibus uxoris petere secundum conventionem habitam in casum mortis mulieris, æque servata proprietate liberis, si iteraverit nuptias: sed huic petitioni obstat præscriptio certi temporis ex *Nov.* 100. Nondum multandarum nuptiarum rationes exposuimus omnes. Sequitur alia: Mater deficientibus testamentariis & legitimis, tutelam filiorum gerere po-

D test, si modo juraverit se iterum non nupturam, & renunciaverit S. C. Vellejano: nam tutela species intercessionis est. Sed si contra fidem jurisjurandi iterum nubat non redditis rationibus, nec petito alio tutore, filii habent tacitam hypothecam tam in vitrici quam in matris bonis, quia fraudem cum eo participasse mater videtur, *l.* 2. *C. quan. mul. tut. off.* & amittit mater successionem filiorum legitimam, & testamentariam, quod alium filiis tutorem non petierit, exemplo Constitutionis Severi, *l. omnem*, *C. ad Tertyl. l. si mater*, *C. in quibus cau. pig. tac. cont. l. sciant*, *C. de leg. her.* quæ simul omnes conjungendæ sunt. Hodie jusjurandum non exigitur, sed testatio apud acta *Nov.* 94. cum tamen & in hac Nov. in qua recte Vetus interpres legit διομοσαμένη, non διεπαγγειλαμένη, & *Nov.*

E 155. probasset jusjurandum. Item hodie mater præfertur legitimis *Nov.* 118. At præterea quæ nondum finita tutela filiorum quem gerendam suscepit, secundo marito nubit, eis quoque pœnis alligatur quibus illa quæ nubit intra annum luctus: nam & utroque modo nuptiæ censentur immaturæ. Octava pœna secundarum nuptiarum, quæ hac Nov. proponitur, sumpta est ex *l. jubemus*, §. *in supradictis*, *C. ad Treb.* ex qua pater a quo legatum vel fideicommissum filio suo relictum est in diem, vel sub conditione, non præstat filio satisdationem legatorum aut fideicommissorum servandorum causa, nisi transeat ad secundas nuptias: nam hoc casu satisdat, ut ait *d. l. jubemus*. Hæc stipulatio legatorum seu fideicommissorum sui origine satisda-

tisdatio est. Cum tamen de ea agitur interponenda a patre, puto satisdationem accipiendam pro cautione nuda: atque ita in *hac Novella*. Justinianus non ἱκανοδοσίαν dixit, sed ἀσφάλειαν: & præstatur hæc cautio filio emancipato, *l. filio*, *ff. ut leg. nom. cau.* non filiofamilias, *l. Imperator*, *ff. ad Treb.* Nono loco ostenditur secundas nuptias officere iis qui aspirant ad clerum, primas non officere, nam qui justam uxorem duxit & habet, diaconus, hypodiaconus, presbyter fieri potest, i. ante clericatum matrimonium legitimum contrahere potest, primum, non secundum, ducta etiam ea quæ nunquam experta sit virum, non vidua. Post clericatum non potest matrimonium contrahere, ut Leonis *Nov.* 3. ne ex permissu quidem Episcopi, *Nov.* 123. quæ hac in re derogat Ancyranæ synodi, cap. 10. nec queri de eo possunt clerici: cur enim antequam offerrent se clero, sibi non adjunxerunt uxorem, vel ejus die pridie quo clerici facti sunt? & sic ante monachismum testamentum facere licet, post monachismum non item *Nov.* 5. nec de eo queri possunt monachi. Cur enim ante ingressum monasterii testamentum non fecerunt? Quod si post clericatum matrimonium contraxerint, pœna hæc est ut clero moveantur, *Nov. 6. & 123.* vel ex Leonis *Novel. 79.* ordine clericali eo quem tenebant ante nuptias, veluti diaconatu aut presbyteratu, non clero: & liberi sunt spurii ex *l. 44. de episc. & cleric.* quæ in eo titulo desideratur. Excipiuntur lectores & cantores non tantum Constitutionibus, sed & cap. 26. Apostolorum, & cap. 6. synodi sextæ in Trullo: nam ii licet post clericatum nuptias contrahant, si modo eas non contrahant cum vidua, non moventur clero vel ordine suo, sed neque arcentur superiori ordine, veluti diaconatu, nisi contraxerint secundas nuptias. Tertiæ interdictæ sunt *Nov. 6.*

Ultimo loco Justinianus proponit explicationem & emendationem legis Juliæ Miscellæ: quæ lex remittit conditionem viduitatis, si is cui forte legato relicto ea conditio adscripta est, intra annum (luctui nondum erat præfinitus annus) secundas nuptias contraxerit, & juraverit se procreandorum liberorum causa id facere, ut Sp. Carbilius jurasse dicitur apud Censores: ut lege Junia Norbana testatio interponitur liberorum quærendorum causa uxorem duci, apud Ulpianum tit. 111. & vulgo solebat inseri tabulis nuptialibus, liberorum quærendorum causa duci uxorem. Cornelius Tacitus 11. *Adhibitis qui obsignarent velut suscipiendorum liberorum causa convenisse*. Augustinus 3. contra Julianum: *Pudicitia conjugalis facit quod præscribunt tabulæ matrimoniales, ne ultra quam generandis filiis satis est, conjugis corpus attrectet*. Idem serm. 244. *Uxor non propter libidinem, sed propter filiorum procreationem accipitur. Denique & ipsæ tabulæ matrimoniales hoc continent, Liberorum*, inquit, *procreandorum causa*: & 1. de nuptiis ad Valerium Comitem: *Ut secundum matrimoniales tabulas nonnisi liberorum procreandorum causa concumbant*: & inde *l. liberorum*, *ff. de verb. signif.* liberorum procreandorum animo & voto uxores duci. Pertinet autem id legis Juliæ caput tam ad virum quam ad feminam, *l. 3. C. de ind. vid. tol. l. heres*, *§. ult. de cond. & dem.* & ob id, quantum opinor, Miscella appellatur. Est de ea *l. ult. ff. de statulib.* & plæræque aliæ in *tit. de cond. & dem.* Capit igitur ex ea lege vir mulierve hereditatem aut legatum intra annum, etiamsi secundum matrimonium contrahat, sive a conjuge sive ab extraneo hereditas aut legatum relictum sit sub conditione viduitatis. Post annum non capit, nisi præstita cautione Mutiana, quæ solet interponi in omnibus conditionibus quæ morte legatariorum finiuntur, sive quæ in non faciendo concipiuntur, qua caveat se non coiturum secundas nuptias, & si coierit, redditurum legatum cum fructibus medii temporis, *l. Mutianæ*, *l. heres*, *§. qui post*, *l. Titio fundus*, *ff. de cond. & demon. l. cum filius*, *§. qui*

A *Mutianam*, *ff. de leg. 2.* Ex Constitutione Justiniani conditio viduitatis remittitur etiam post annum, atque etiamsi non juraverit se liberorum quærendorum causa nuptias contrahere. Sed proprietas rei legatæ servatur liberis prioris matrimonii, ut & ceterarum omnium quas ex bonis prioris conjugis superstes conjunx accepit, *l. 2. C. de ind. vid. tol.* At hæc conditio, Si vidua erit, vel Cum vidua erit, Si uxorem amiserit, Cum cœlebs erit, non remittitur, *l. 3. C. eod.* Nec enim indicit viduitatem, sed solatium viduitati præbet. Conditio viduitatis omnimodo remittitur. Sed hoc rursus in hac Novell. ita Justinianus emendat, ut conditio viduitatis nullo modo remittatur, atque adeo ut intra annum legati aut hereditatis petitionem non habeat, nisi qui conditionem expleverit: expleri eam morte
B vel sacerdotio, ut conditionem, Si sine liberis decesserit, auctore Theodoro. Post annum vero ut legatum non capiat nisi præstita coheredibus vel heredibus testamentariis aut legitimis cautione Mutiana juratoria: atque ita revocatur jusjurandum legis Juliæ Miscellæ, cum hypotheca rerum suarum expressa vel tacita, vel præstita satisdatione, secundum distinctionem hujus Novellæ, ni conditioni pareatur de restituenda re integra cum fructibus medii temporis, vel pecunia cum usuris trientibus, vel cum usuris ex ea pecunia perceptis. Cautio Mutiana est satisdatio, *l. cum sub hac*, *l. hoc genus*, *ff. de cond. & demonst.* & interdum repromissio juratoria cum hypotheca bonorum ex *hac Nov.* et inde *l. Titio fundus*, *ff. eod.* cautio deficere dicitur non quæ præstita non est, sed quæ non durat eversis
C facultatibus fidejussoris, vel mortuo fidejussore sine heredibus. Contractis secundis nuptiis stipulatio committitur, & rem legatam vindicat stipulator a quocunque possessore. Sed quid si is cui legata est pecunia, non possit satisdare? quid si etiam indignus est qui committatur juratoriæ cautioni? Tum vero ei legatum non præstatur ante conditionem expletam, sed præstantur usuræ trientes, ut in specie *l. hac edictali*, *§. his illud*, *C. de secund. nupt.* Addit Justinianus remitti hanc cautionem a testatore posse. Non omnis cautio remitti testatoris voluntate potest. Fructuaria non potest remitti: legatorum non potuit remitti ante Constitutionem Marci: Mutiana potest remitti. Et hoc postremo genere & illo, ut non utatur dignitate & privilegiis prioris mariti, itemque in clericis & in
D liberta coercentur secundæ nuptiæ, etiam non existentibus liberis. Ceteræ pœnæ locum habent existentibus tantum liberis: & hoc si secundæ nuptiæ non sint immaturæ. Immaturæ dicuntur dupliciter. Si nubat mulier intra annum, & eæ coercentur etiam non existentibus liberis: Si nubat nondum finita tutela filiorum, & has coerceri palam est propter causam existentium liberorum. Quod sequitur de administratione lucrorum nuptialium & de successione matris exposuimus *Nov. 2.* Οἱ δὲ αἰτίας ἁπάσης χωρὶς.) Illa sine causa ulla, hæc justa ex causa. Τῷ ἐν δοξοτάτῳ στρατηγῷ.) Judicum civilium alii sunt illustres, ut præf. prætorio: alii spectabiles, ut proconsules & prætores: alii clarissimi, ut correctores. *Nov.* tamen 17. correctores quartum ordinem occupant, quia non omnes sunt clarissimi,
E perfectissimi quidam. Ad modum eundem hic locus demonstrat judicum militarium alios esse illustres, ut magistros militum: alios spectabiles, ut duces: alios clarissimos, ut tribunos. Κατὰ πρόληψιν.) Ergo ex præsumptione voluntatis lucra nuptialia pertinent ad liberos, etiamsi patri heredes non extiterint, & ita *Nov.* 39. ex generali fideicommisso vel obligatione quædam κατὰ πρόληψιν dicuntur excepta: & *Nov.* 136. argentarii κατὰ πρόληψιν, qui de usuris pacti sunt, de bessibus pacti videntur: & Harmenopulus ex mobilium legato quædam excipi κατὰ πρόληψιν. Possent similia ex Græcorum adnotationibus adjungi pleraque ad præsumptionum materiam magnopere conducentia, ut ad *l. pen. C. de fidejuss.* fidejussorem sine scripto acce-

ptum

ptum judicio rei exhibendi causa, non teneri ultra duos menses, quod *κατὰ πρόληψιν* non fidejusserit in longius tempus: quod & iisdem verbis adnotat Isidorus ad *l. 8. Cod. de dot.* & alii ad *l. neque absentes, ff. de fideicommis. lib. l. 3. §. ult. ff. de adim. leg. l. cum quidam, ff. de iis quæ ut indig.* & *ἐκ προλήψεως* ad *l. defensionis, Cod. de jure fisc.* & ad *l. 13. C. de postlim. ὡς προλήψει δοκῶν αὐτῷ συγχωρεῖν τὸ τίμημα, et l. jurisgentium §. pactorum, ff. de pact.* & in Novellis Leonis & Constantini: *οἱ μάρτυρες ἢ ἀξίαν, ἢ στρατείαν ἢ ἐπιτήδευμα, ἢ εὐπορίαν ἔχοντες κατὰ πρόληψιν δεκτοὶ τυγχάνουσι.* Τηνικαῦτα *πάσης φιλοτιμίας*) In hunc locum hæc inveni adnotasse Græcos interpretes: *τὸ φιλοτιμίας ἐνταῦθα οὐ περὶ τῆς ὑποβόλου νοεῖται λεγόμενον ἢ τοῦ θεωρήτρου: ταῦτα γὰρ ὡς χρέως εἰσὶ χρεωστούμενα πλέον τοῖς παισὶν: ἀλλ' ἐκεῖνο εἴρηται κυρίως φιλοτιμία, καὶ ἐκπίπτει τούτου ἡ δευτερογαμήσασα ὅπερ μέλλει κερδαίνειν: οἷον λεγάτα, δωρεαὶ καὶ ἄλλα τινὰ, εἰς ἃ οἱ μὲν αὐτῆς παῖδες μὴ δευτερογαμησάσης οὐδὲν ἔχουσι δίκαιον: τοῦ δὲ ὑποβόλου μὴ δευτερογαμοῦσα μὲν παιδὸς λαμβάνει μοῖραν κατὰ δεσποτείαν: τοῦτο δὲ πλημμελήσασα καὶ ταύτης στερεῖται, καὶ ἔχει τὴν μερίδα κατὰ χρῆσιν μόνην, καὶ οὐδὲ ἐκποιεῖται ταύτην: ἀνατρέπεται γὰρ ἡ πρᾶξις παρὰ τῶν παίδων.* Ὅπερ *φασὶ*) Intelligit *l. ult. C. de bon. mat.* Haloander & Vetus interpres male *τρισὶν*. Πρόνοια *δὲ ἴσω*) Hoc idem confirmatur *l. 2. C. quan. mul. tut. off. l. 1. C. de tut. illust. pers. Nov. 94.* Corrupte Julianus, præf. præt. Οὐκ *αὐτὸς ὁ Ἰούλιος*) Non ipsa lex Julia Miscella. Legi) Subscriptio est quæstoris, Quæstor legi, ut *Nov. 105.*

Observa Joan. Robert. Animadv. lib. 1. cap. 1. 2. 3.

NOVELLA XXIII.

De appellationibus.

TRia sunt capita hujus Novellæ. Primum ut a sententia judicum spectabilium vel clarissimorum appellare liceat intra dies a recitatione sententiæ tam in propria quam in aliena causa, sublata bidui & tridui antiqua distinctione, *l. 1. §. biduum, ff. quando app. sit.* A sententia illustrium præfectorum prætorio ut appellari non possit, *Nov. 82. 119.* Secundum caput, ut si princeps ad quem appellatum est aliis distentus occupationibus, Senatum convocare nequiverit habendæ consultationis causa, nulla ex mora judicii præscriptio temporalis appellanti objici possit. Inducenda in consistorium principis est causa appellationis intra annum, nec tamen si eodem die compleri non potuerit per occupationes principis vel senatus, ideo deperibit, *l. ult. §. si tamen, C. si tem. appell.* nam si ad alios judices introducta causa appellationis, quo minus intra annum peragatur per judices ipsos steterit, lis non perit, sed datur temporis reparatio, *d. l. ult. §. illud etiam, Nov. 119. l. 2. C. Th. de rep. ap.* Symmachus ad Theodosium, *Parentum numinis vestri divorum principum protulit sanctiones, quæ inter reliquas exceptiones reparationem jurgantibus tribuunt si per cognitorem causa labatur.* Tertio capite demonstratur, quis a quo appelletur in Oriente, quem dividit in diœceses quinque, ut *l. 2. C. de mil. vest. l. 1. C. ut nemo ad suum patr.* Et in Ægypti quidem diœcesi a clarissimis judicibus, si lis non excedat quantitatem decem librarum auri, appellatur ad virum spectabilem præf. Augustalem, sive præf. Ægypti, qui sine spe appellationis vice sacra cognoscat . . i. qua de re appellari olim princeps solebat ut ipse Julianus ait. Quantitatem D. aureorum, debuit dicere DCCXX. Fuit tamen ex anterioribus Novellis quingentorum, anterioribus tempore, posterioribus collocatione: nam hæc post Belisarii consulatum, sequentes Belisario Consule. In diœcesi Orientis ex causis quantitatis ejusdem appellatur a clarissimis ad viros spectabiles Comites Orientis. In Pontica & Asiana diœcesi a clarissimis appellatur ad comites vel proconsules, vel prætores, vel moderatores viros spectabiles, quibus a lege specialiter da-

A tum est, ut vice sacra cognoscant in causis quantitatis ejusdem, ut a Consulari IV. Armeniæ v. c. appellatur Comes III. Armeniæ v. s. & a Correctore secundæ v. c. Proconsul primæ v. s. *Nov. 31.* De diœcesi Thraciæ nihil dicit, quia in ea est urbs, a clariss. omnes appellationes ad v. i. præf. prætorio referuntur. In ceteris diœcesibus illæ tantum quæ superant quantitatem decem librarum auri. An & si clarissimi judicaverint ex delegatione principis, eadem distinctio, & quantitas observatur? Sic sane: qua in re derogatur *l. præcipimus, C. de appell.* quæ indistincte ab his quos princeps delegavit appellationes transmittit ad præf. prætorio & quæstorem. Ab spectabilibus judicibus, cujuscunque quantitatis lis fuerit, de qua ipsi ex ordine judicant, non ad alios spectabiles appellatur, ne par a pari

B appelletur, sed ad virum illustrem præfect. prætorio Orientis, ut is de re cognoscat vice sacra: adhibito viro illustri quæstore sacri palatii, *d. l. præcipimus, et seqq. Nov.* obsequentibus tam præfectianis, quam memorialibus: qua ex re nata est quæstio *Nov. 20.* Ab spectabilibus vel illustribus qui ex principis delegatione cognoscunt, appellari dicit eos qui solebant antea, id est, principem ipsum vel magistrum officiorum & quæstorem, *l. præcipimus, §. ult. l. pen. C. de appell.* (Et si privati sint.) Id est, non illustres, *d. l. præcipimus.* In fine *ἀποφάσεων* legas, non *προφάσεων*.

NOVELLA XXIV.

C

De prætore Pisidiæ.

PIsidiæ provinciæ Asianæ diœceseως Prætor Justinianeus civilis & militaris magistratus munere fungitur, & a clarissimis, qui ex delegatione in ea provincia cognoscunt, ad eum tanquam spectabilem appellatur, si modo causa non excedat quantitatem quingentorum aureorum, non ad Comitem Phrygiæ Pacatianæ: & contra ab eo ad præfect. prætorio appellatur, qui de re omni cognoscat adhibito quæstore sacri palatii, secundum superiorem Novellam. Dantur huic prætori officiales centum promovendi sacra probatoria ex scrinio libellorum, ut *Nov. seq. et l. 6. l. pen. et ult. C. de diver. offic.* & adsessor, & insignia prætoria, sex fasces, & carruca argentea, & inter milites Ad responsum: qua

D appellatione quid significetur diximus, *l. ult. C. de re milit.* (Οὓς *δὴ καὶ πραίτωρας ἐκάλουν*) M. Tullius a præeundo Prætores appellantur, Lucilius: *Prætorum est ante praire.* (Δικαστικὰ *καταγώγια*) Domos judiciarias, *l. 8. C. Th. de oper. pub.* (Οἱ *μὲν Σικελίαν*) Pomponius *l. 2. §. capta ff. de orig. ju.* Livius 32. Prætores creati crescentibus jam provinciis & latius patescente imperio.

NOVELLA XXV.

De prætore Lycaoniæ.

UT in Pisidia, sic in Lycaonia, quæ etiam est Asianæ diœceseως, constituitur judex spectabilis

E prætor Justinianeus, cui dantur & mandantur eadem, quæ superiori Novella prætori Pisidiæ. (Πρίγε *αὐτῶν τῶν ὑπατῶν*) Festus, Initio prætores erant qui nunc consules: & ii bella administrabant.

NOVELLA XXVI.

De prætore Thraciæ.

TErtius hac Novella constituitur prætor Justinianeus provinciæ Thraciæ, & eadem illi dantur quæ superioribus, nisi quod prætoriani Officiales illius probatoriam sumunt ex scrinio epistolarum, quam superiores ex scrinio libellorum, *l. ult. C. de divers. offic.*

substi-

ſubſtituitur hic in duorum locum, vicarii ſcilicet magiſtri militum, & vicarii præf. præt. præſes autem retinetur.

NOVELLA XXVII.

De Comite Iſauriâ.

COnſtituit Comitem Iſauriæ ad exemplum Comitis Phrygiæ Pacatianæ, & Comitis Galatiæ primæ conſtituti *Nov.*8. Is ante duplici appellatione dicebatur Comes & præſes Iſauriæ, ut Notitia Romani imp. declarat.

NOVELLA XXVIII.

De moderatore Helenoponti.

CUm antea fuiſſent duo præſides ſive correctores Helenoponti, & ponti Polemoniaci, & duæ provinciæ, modo facit ex utroque Ponto Juſtin. provinciam unam Helenopontum, eique moderatorem præficit unum, ſive Harmoſten, quæ vetus (ut ait) appellatio eſt Lacedæmoniorum Reip. Appianus *ἐμφυλίων lib.* 4. ἣν ἀντὶς ἐκλώων ἁρμοςὰς ὀνομάσειεν ὃ καὶ Λακεδαιμόνιοι τοῖς καθιςαμένοις τὰ ὑπήκοα ἐπέθεντο ὄνομα. Moderatorem, inquam, unum, ſicut & habuiſſe utrumque Pontum refert ſemper publicorum tributorum & deſcriptionum tractatorem unum, nec tamen metropolim unam, ſed duas. Amaſiam, & Neocæſaream, ſicut provincia Syriæ Phœnices, quamvis una ſit, duas tamen metropoles habet, *l.* 1. *C. de metr. Ber.* & provincia Paphlagoniæ *Nov.ſeq.* Repetuntur multa tam hac quam ſuperioribus inferioribuſque Novellis ſpecialibus de officio provincialium magiſtratuum, ex generalibus 8. & 17.

NOVELLA XXIX.

De prætore Paphlagoniæ.

HÆc quoque Novella ex duabus provinciis, Honoriade ſcilicet & Paphlagonia, unam facit, & prætorem Paphlagoniæ Juſtinianus unum (Ex Βιθυνίας) *L.* 119. *C. Th. de decur.* Dio *in Adriano*.

NOVELLA XXX.

De proconſule Cappadociæ.

CAppadociæ primæ præſes, ut ait *Nov.*20. vel potius primæ & ſecundæ Cappadociæ præſides duo, mutantur in proconſulem unum, qui non tantum civilis & militaris ut ſuperiores, ſed etiam tamiaci magiſtratus fungatur officio, & tamiacus magiſtratus abrogatur: is eſt qui olim dicebatur Comes domorum: erant enim in Pontica diœceſi, & in Cappadocia præcipue, domus & poſſeſſiones multæ proprii patrimonii principis, & in eis coloni æque & inquilini, & ſervi, & equitia ejuſdem juris, conditionis, nominis, homines puta tamiaci, poſſeſſioneſque tamiacæ, qui quæve omnes erant ſub juriſdictione Comitis domorum, *l.pen. C. ubi cau. fiſ. Nov.*20. quod memini me latius comprobare in tit. Codicis *de præpoſ. ſacr. cub.* Ergo ſublato Comite domorum transfundit hanc rerum tamiacarum, ſive βασιλικῶν, juriſdictionem omnem hæc Novella in proconſulem Cappadociæ, ſimul ac cohortem omnem Comitianam: ita tamen, ut hæc ſeorſim a cohorte civili exigat reditus, tractet, adminiſtret prædia tamiaca, nec ſe muneribus cohortis officiiſve præſidialis admiſceat, & retro etiam, ut officium præſidiale nihil attingat eorum quæ ad officium Comitianum ſpectant. Comitianum & præſidiale dicimus ἀναφορικῶς, quod conjunctum hodie, unique proconſuli attributum, Proconſulare nuncupatur. Inter officialia Comitiana nominantur ſummarii, ſic dicti ab æſtimationibus faciendis, ut *Novell.* 64. & M. T. initio x. ad Atticum, & tredecim exactores, & κατασκευαςαὶ, & primi ac ſecundi magiſtri primates officii: tolluntur procuratores & tractatores (horum enim onera ſatis illos implere) & conſequenter quidquid malo more ab his collatores exigi ſolebant. Videtur autem, quod ad res tamiacas attinet, ſuperior eſſe proconſule præpoſitus ſacri cubiculi: nam & ejus præceptis parere jubetur proconſul, & relationes ad eum facere, & admittere quos ille miſerit palatinos ſive canonicarios, & proconſul ſpectabilis eſt, præpoſitus illuſtris. Deputati erant reditus tamiaci cubiculo & cellario ſacro, id quod proprie ταμεῖον eſt: & inde cauſa juriſdictionis præpoſitorum ſacri cubiculi, ut diximus *l.*1.*C.de prædiis tamiacis:* ἥ τινι Ρωμαῖοι πρότερον τὴν ἐν Αφρικῇ) Carthaginem intelligit, quæ (ut Sex. Ruffus ſcribit) prima fuit proconſularis provincia, & ſimpliciter proconſularis provincia cum dicitur, hæc dicitur, & proconſul quoque per eminentiam, Africæ proconſul. Οὐ γὰρ ἄντις ἀντιθεὶη ποιῦτό τι τῷ δημοσίῳ) Hoc congruit cum *l.*5.*C.de oper.pub.* tantum abeſt ut pugnet cum veteri jure, quod perperam tamen Juliani interpres adnotavit. Ὥςε καὶ δημοσίαν ποιεῖν τὴν ὀυσίαν) Interpretatione pœnæ molliendæ ſunt, *l. pen. ff. de pœnis*. Igitur hoc forſitan non male Juliani interpres, non omnia bona publicari, ſed ea tantum quibus titulos impoſuerit. Εἴτε ἐν ἱερεῦσι τελοῖεν) Ut *Nov.* 102. ſecundum modum tantum *Novel.*123.

NOVELLA XXXI.

De præſidibus Armeniæ.

QUatuor Armenias conſtituit, primæ dat proconſulem, ſecundæ correctorem, tertiæ Comitem, quartæ Conſularem. Corrector & Conſularis ordinarii ſunt: Proconſul & Comes, ſpectabiles: & ut ſupra *Nov.*28. & 29. ita hac Novella quæ fit innovatio in magiſtratibus & provinciis, ei non adſtringuntur eccleſiæ. Nec ſimiliter hodie plerifque regionibus, quæ civili aut militari magiſtratui eſt metropolis, non eſt etiam metropolis epiſcopis: & provinciarum longe aliam diviſionem obſervat eccleſia, aliam Reſpublica.

NOVELLA XXXII.

De his qui pecuniam credunt agricolis.

HÆc Nov. pertinet ad provincias Thraciæ, & duo conſtituit favore agricolarum, unum de antichreſi, alterum de uſuris. De antichreſi, ut creditores ἀντίχρησιν cum agricolis non paciſcantur fundorum, vel pecorum, vel mancipiorum ruſticorum, id eſt, ut ne ab agricolis fundos pignori capiant, ea lege ut fructus omnes percipiant uſurarum vice, quod ſors oblata vel ſoluta ſit, atque ita ut fructus non imputent in ſortem. Qui modus datus eſt uſuris, idem datus non eſt antichreſi: nam pacta antichreſi fructus creditori cedunt etiamſi quo anno excedant uſurarum modum, propterea quod non ita ſemper fructus bene proveniunt. Pacto antichreſis conſtituitur, uſuræ ſtipulatione. Antichreſis perimitur nuda oblatione ſortis, uſuræ non item, *l.ex prædiis, C.de uſ.* Antichreſin ab agricola paciſci non licet, uſuras ſtipulari licet. Et de uſuris quidem hoc conſtituit, ne ab agricolis creditor ſtipuletur graviores trientibus, credita pecunia, hoc eſt non plus quam ſingulas ſiliquas quotannis in ſolidos ſingulos, & non plus quam ſolidos quatuor, & ſiliquas quatuor in centenos: hæc enim eſt definitio uſuræ trientis, ut conſtat ex Leone *Nov.*83. & Aniano *l.*2.*C.de uſur.* Credito autem frumento vel aliis fructibus, ab agricola ſtipulari creditor poteſt uſuram centeſi-

teſimam .i. in ſingulos modios octavam modii partem: hæc eſt uſura centeſima, ut conſtat ex *Nov.* 130. nam ut in pecunia uſura centeſima eſt, quæ in ſingulos ſolidos quotannis reddit tres ſiliquas .i. octavam partem ſolidi, ita in frumento centeſima eſt, quæ in ſingulos modios quotannis reddit ſextarios duos .i. octavam partem modii. Proinde uſura centeſima eſt quæ in centenos ſolidos vel modios quotannis reddit duodenos ſemis. Hæc eſt nova definitio uſuræ centeſimæ: vetus hæc, quæ in centenos ſolidos vel modios quotannis reddit duodenos. Succeſſit novæ & alia amplior, quæ in centenos ſolidos reddit XVI. ſemis & quatuor ſiliquas, hoc eſt in libram auri, quæ eſt LXXXII. ſolidorum duodenos, auctor Harmenopulus III. Epit. & Zonaras Nicenæ ſynodi c. XVII. Ut nunc libræ, inquit, ſunt ſolidorum LXXII. ita olim centenariæ erant, & c. ſolidorum uſura erat XII. quæ & ob id dicitur centeſima, quod de ſorte c. exigatur, itaque quod Cedrinus ſcribit Nicephorum ἀπὸ γενικῶν uſuræ nomine in ſingulos ſolidos exegiſſe quatuor ſiliquas auri libras XII. ſolidos, uſura centeſima eſt. Olim credita pecunia ſtipulari licebat uſuram centeſimam, *l. 4. §. pro operis, ff. de nau. fœn. l. 8. C. ſi cer. pet.* credito frumento & frugibus omnibus quatuor centeſimas, *l. 1. C. Th. de uſuris,* & probat etiam *l. 23. C. eod. tit.* fruges recepiſſe immodicas uſuras. Hodie credita pecunia ſtipulamur beſſes aut ſemiſſes: credito frumento ceteriſque frugibus, centeſimas, *l. eos, C. eod. tit.* Cauſa differentiæ inter pecuniam & fruges poſita eſt in incerto & inconſtanti frugum pretio, quæ etiam efficit ut frugum uſuræ ex pacto debeantur, pecuniæ nonniſi ex ſtipulatione, *l. 12. C. de uſur.* Et in frugibus jus eſt commune creditorum & debitorum omnium, ut admittant centeſimam uſuram: in pecunia ſeparantur viri illuſtres a ceteris creditoribus, ruſticani a ceteris debitoribus: nam hi promittere, illi ſtipulari tantum trientem poſſunt. Creditor qui plus exigit, credito cadit: miles hoc amplius exauctoratur. Crimen exaſperatur in militem, *l. quædam, ff. de pœnis.* In inſcriptione non eſt quod dubitemus de nomine Agerochi, de quo ita luſit Tzetzes, Λέξις τὸ ἀγέρωχος τρία σημαίνει ταῦτα, ἔνδοξον, ἀρτοζήτην τε, τὸν ὑβριστὴν σὺν τούτοις. Ἀγέρωχον τὸν ἔνδοξον οὕτως ἐτυμολόγει, &c. Ξηρῶν καρπῶν) Fructus aridi ſunt meſſes, *l. ult. §. ult. ff. de ju. fiſ. l. 15. C. Th. de ſuſcep. l. 1. C. Th. de uſur.* Sed idem dicendum in liquidis, arg. *d. l. 1. & l. oleo, C. de uſur.*

NOVELLA XXXIII.

De his qui pecuniam credunt agricolis.

QUæ ſuperiori Novella lex data eſt provinciis Thraciæ, hac porrigitur etiam ad provincias Illyrici.

NOVELLA XXXIV.

De his qui pecuniam credunt agricolis.

EXemplum eſt Latinum *Nov.* 32. quod ſuperiori ſubjicitur aliquanto latius, ut eo utantur Illyrici perinde ac Thraces in contrahendo mutuo cum agricolis: & legendum in eo, In Myſia ſecunda & in provincia quam tu adminiſtras. Præſes enim Æmimonti non regebat Myſiam ſecundam.

NOVELLA XXXV.

De adjutoribus Quæſtoris.

QUæſtor palatii eſt is quem nunc Cancellarium appellamus, ut docui libro decimo Codicis. Is adjutores habet ex ſcriniis quos vult veluti officialium vice, ut dixi *Nov.* 20. olim habuit XXVI. *l. comperimus, l. ult. C. de prox. ſac. ſcr.* ex ſcrinio memoriæ XII. ex ſcrinio epiſtolarum VII. ex ſcrinio libellorum VII. ſacræ vocis miniſtros, ut eſt in Latina translatione hujus *Nov.* deinde multo plures. Hæc nov. veterem numerum revocat, adeo ut nullorum in locum velit alios ſupra numerum ſubrogari, niſi ſi qui ſint adjutores ſupra numerum laterculenſes in ſcrinio memoriæ, vel in aliis duobus ſcriniis melloproximi: hi namque alium poſſunt in ſuum locum ſubrogare, accepto pretio quantolibet. De ſtatutis quoque non ambigitur .i. qui ſunt intra numerum XXVI. quin poſſint alios ponere in locum ſuum, conſentiente quæſtore, vendito ſcilicet alii loco militiaque ſua. Sed & tranſmittere eam in heredes extraneos poſſunt, dummodo inferant pro introitu ſolidos c. & hoc eſt quod ait *l. ult. C. de pign.* militias transferri in heredes ſub certa pretii definitione. Pretium eſt c. aureorum: nam nec pluris vendere eam poſſunt. Hanc quoque militiam hæc Novella docet tranſmitti in liberos, etiamſi defuncto heredes non extiterint. Quod ſi heredes aut liberi minus idonei militiæ ſint, vel ſi qua alia ratione non heredes aut liberi, ſed in locum defuncti adjutoris alii ſubrogentur, ii eam pretii definitionem certam heredibus aut liberis defuncti præſtare compelluntur, *l. 7. & 11. C. de prox. ſac. ſcr. l. omnimodo §. ult. C. de inoff. teſt.* & dicitur hæc præſtatio ſcholæ placitum, *l. ult. C. de pign. & caſus militiæ Nov. 53. & 97.* Inde Julianus hoc loco, *Qui fiunt in locum eorum, qui ſuo loco ceciderunt, c. ſolidis præſtitis fiant.*

NOVELLA XXXVI.

De ſucceſſoribus in Africa.

EDita hæc Conſtitutio eſt pulſis Africa Vandalis. Et hoc ea cavetur ut Afri ſua bona vel paterna aut avita, vel quæ jure cognationis eis obvenerunt uſque ad tertium gradum, per præf. prætorio Africæ vel præſides provinciarum recipiant intra quinquennium, ſalva præſcriptione XXX. annorum: quod & ſimiliter fuit conſtitutum pulſis Italia Gotthis pragmatica ſanctione Juſtiniani. Additur, ut ſi ſit quæſtio gentis, ex utraque parte probationes admittantur, cognitionaliter non μονομερῶς: quod valde pertinet ad *l. 1, ff. de probat.* & ut Afri Romanis non Vandalicis legibus utantur.

NOVELLA XXXVII.

De eccleſiis Africæ.

EOdem quo ſuperior tempore hæc etiam fuit edita Conſtitutio, ut eccleſiæ Africæ bona ſua a Vandalis ſeu Arrianis occupata recipiant ſub onere tributorum publicorum. Eccleſias non fuiſſe olim immunes a publicis collationibus certiſſimum eſt. Damnat & Arrianorum & Donatiſtarum parabaptiſmata & paraſynaxeis & conventicula, & eccleſiarum privilegia confirmat, nec vult hæreticis patere dignitates & officia publica.

NOVELLA XXXVIII.

De decurionibus.

COnſtitutum fuit olim ut decuriones prædia ſua donarent ſine decreto, non etiam venderent, *l. 3. C. de præd. decur.* Faciliores erant in vendendo quam in donando, idcirco prohibebatur venditio non donatio: & venditio, quia Reipub. intereſt decuriones facultatibus eſſe idoneos ad ſubeunda munera publica: nec enim inopes ſunt oneribus ferendis pares. Deſideratur in eo titulo *l.* 4. Juſtiniani Conſtitutio Græca, quæ etiam decurionis prohibuit donare ſine decreto. Deſideratur & *l.* 5. quæ nullam cauſam donandi, nullas perſo-

personas excepit. De donatione directa, communi, simplici loquor. Dos enim & donatio propter nuptias non prohibetur, quia non est donatio simplex, cum & constante matrimonio fieri possit inter conjuges, *l. ult.* *§. sancimus, C. de don. ante nupt.* Simplex donatio prohibetur, quia propter nuptias non fit: donatio simplex non est contractus. Donationi propter nuptias inest species quædam contractus, ut eleganter Justinianus ait in hac Novella: comparatur enim doti, quam constat esse contractum, *l. contractus, ff. de div. reg. jud.* *l. exigere, ff. de judic.* & hoc apertius ita definit *Novell.* 119. donationem propter nuptias specialem esse contractum. Idem Justinianus *de decurionibus l. ult.* enarrat, & confirmat hac *Novel.* ut curia liberent eæ dignitates, Patriciatus, consulatus, magisterium militum, præf. prætoriana vel urbicaria: patriciatus & consulatus etiam honorarius, reliquæ nonnisi re ipsa administratæ, & *Novel.* 70. & 81. Videtur his addi *d. l. ultim.* patronatus fisci, principatus agentium in rebus, proximatus sacrorum scriniorum. Sed quod ad has dignitates sive militias attinet, confirmat tantum *d. l. ult.* Justinianus libertatem his qui tum ea fruebantur ex jure antiquo, non etiam generaliter, & in futurum statuit patronatum, principatum, vel proximatum curia liberare, *l. 7. de prin. agen. in reb.* Idem Justinianus, *l. ult. C. quan. & quib. quar. pars*, constituit ut omnimodo curiæ vel curialibus liberis maribus aut feminis curialibus nuptis curialis quadrantem omnium bonorum suorum relinquat: quod hac Novel. emendat mutato quadrante in dodrantem. Ceteri satis habent, si liberis relinquant trientem vel semissem legitimæ partis. Rursus ceterorum liberi naturales ab intestato non succedunt nisi in sextantem, ut diximus *Novel.* 18. Decurionum succedunt in dodrantem si se offerant curiæ. Liberi justi decuriones nascuntur, naturales non item & ob id debent se offerre curiæ, si quidem velint deficientibus justis liberis ab intestato dodrantem amplecti, & hoc de dodrante idem plenius definitur *Nov.* 18. 89. 301. De naturalibus loquimur, non de spuriis: nam etsi spurii decuriones esse possint, *l. spurii, ff. de decur.* tamen decurionatus non facit eos capaces hereditatis paternæ ab intestato, quia nec patrem habere intelliguntur. Id quoque novum est in hac Novella, ut ex curiali, & tamiaca vel murilegula vel vicaria nati, patrem sequantur: repugnat enim *l. nati, Cod. de decur. l. his qui. Cod. de murileg.* Κωμῆται vel κωμηπκοὶ sunt vicani, ut *Nov.* 52. capitationi subjecti, non (ut Haloander interpretatur) Comitiani. Comitiani sunt officiales Comitis privatarum vel largitionum, vel domorum. Β(ιδίμως) De his *Novel.* 128. & Observ. 3. cap. 14. Νόμ(ος) ἐπίσαται.) Ut *l. qui res §. ult. ff. de solut.* Lex scit.

NOVELLA XXXIX.

De fideicommissaria hereditate, & de ea quæ parit xi. mense.

HÆc Novella non est de restitutione dotis & donationis propter nuptias, sed de restitutione hereditatis, id est, de precaria substitutione, quo genere substituitur cuilibet heredi, non directo: & secunda ejus pars de ea quæ ex stupro parit. Quod ad primam partem attinet, quæstionis est, an is qui rogatus est restituere hereditatem, possit ex ea deminuere aliquid, aut alienare, aut obligare. Vetus distinctio, quæ probatur etiam Novella 108. hæc est. Aut rogatus est restituere hereditatem simpliciter, aut quod ex hereditate superfuerit. Si simpliciter, nihil deminuere aut alienare potest, & si quid alienaverit, fideicommissi persecutio competit jure ordinario .i. actionib. solemnib. ex testamento, vel in rem non tantum in heredem, sed etiam in emptorem, vel donatarium & quemlibet possesso-

A rem, *l. si quando, ff. de leg. 1. l. qui solidum, ff. de leg. 2. l. pater §. 1. ff. de leg. 3.* & hoc sive purum sive conditionale, sive in diem fideicommissum sit, *l. ult. §. sed quia, C. com. de leg.* Olim erat in heredem persecutio extraordinaria interventu prætoris fideicommissarii: & herede non existente solvendo, in extraneum possessorem solemnis in rem missio: hodie est persecutio ordinaria in quemlibet possessorem. Libertas tamen data servo pendente conditione fideicommissi, non revocatur, sed est persecutio æstimationis servi, *l. quidam §. pen. l. si heres institutus, ff. ad Treb.* Valet ergo libertas data servo fideicommisso, quæ tamen non valet data servo legato, *l. servum, ff. de manumiss.* conjuncta *l. si locus, ff. de religios.* Legatum magis heredem adstringit quam fideicommissum, maxime ubi concurrit libertatis favor. Præterea

B sciendum est ei qui rogatus est restituere hereditatem, alienationem permitti ad finem quadrantis, quem deducere potest, vel etiam si liberi sint instituti & onerati fideicommisso, ad finem trientis vel semissis, quem deducturi sunt, *l. 3. §. res, ff. ad Trebell.* Res igitur alienatæ heredi imputantur in Falcidiam, & eatenus valet alienatio quatenus Falcidia largitur: quod supra Falcidiam est revocatur. Valet etiam alienatio quæ fit ex causa dotis, vel donationis propter nuptias, si liberi sint heredes instituti, et Falcidia non sufficiat doti, vel sponsalibus constituendis pro dignitate personarum sive natalium, *l. quæro, ff. de jur. dot. l. 9. Cod. de adm. tut. l. mulier §. penult. ff. ad Trebel.* atque ita ex generali fideicommisso deducitur quantum doti sufficit et donationi propter nuptias: quod non esse ut novum vi-

C deatur, Justinianus ait hac Novella, cum et ex generali hypotheca quædam excipiantur tacito intellectu, *l. obligatione, ff. de pignorib.* Ut vero liberi fructus medii temporis hodie non imputant in Falcidiam, *l. jubemus, Cod. ad Trebel.* ita consequens esse arbitror ut ne in dotem vel donationem propter nuptias fructus imputent contra *d. l. mulier §. penult.* ut deductionum omnium quæ liberis ex fideicommisso permittuntur jus, et ratio sit eadem. Sequitur alterum membrum distinctionis. Si heres in diem vel sub conditione rogetur restituere quod ex hereditate superfuerit, hoc casu deminuere interim et obligare potest, ex perspicua defuncti voluntate, qui superfluum tantummodo reddi jussit, *l. deducta §. penult. & ult. ff. ad Trebel.* Sed non dissolute tamen neque passim, veluti bona omnia

D interveniendi fideicommissi causa. Bona enim fides in deminuendo exigitur, et justa causa, veluti dotis aut sponsalium, aut redemptionis captivorum, aut alimentorum, *d. l. deducta, §. ult. l. Imperator, l. mulier §. ult. eod.* et boni viri arbitrium, *l. Titius, ff. eod.* puta ut deminuat tam ex suo patrimonio quam ex bonis fideicommisso subjectis pro rata, *l. 3. §. nonnunquam, ff. de usur. l. sed & si lege §. quod autem, ff. de pet. hered.* ut si in patrimonio heredis sint cc. in fideicommisso c. et consumat xii. patrimonio suo accepta ferat viii. fideicommisso iv. Id quoque boni viri arbitrium exigit, si creditorem debitor heredem instituerit, & rogaverit restituere quod ex hereditate superasset in conditionem aliquam, & interim deminuerit aliquid heres, idemque creditor defuncti, ut cum

E credito consumpta compenset, nec in ponenda ratione legis Falcidiæ deducat, quod sibi defunctus debuit, vel non deductum condicat incerti, *l. penult. ff. ad Trebel.* Summa igitur hæc est, eum qui rogatus est restituere superfluum hereditatis, non posse profundere & dilapidare bona fideicommissi, & deminutionem eam illi permitti tantum quæ boni viri arbitrio congruat, & quæ fiat bona fide. Ceterum hic deminuendi modus non est admodum certus. Quamobrem Justinianus *Nov.* 108. deminutioni certum modum dedit, ut heres rogatus superfluum restituere, deminuat pro dodrante omni ex causa, & ut solum quadrantem fideicommissario conservare cogatur: imo & ex quadrante ut possit aliquid delibare justa ex causa, veluti dotis

aut donationis propter nuptias, sive sit filius, sive extraneus: nec enim hoc casu distat filius ab extraneo. Superior differentia est de herede simpliciter rogato hereditatem restituere: nam filius filiave deminuent dotis vel sponsalium causa, extraneus non item. Id etiam additur *Nov.* 108. ab herede rogato superfluum restituere, sive filius is sit sive extraneus, cautionem esse præstandam de restituendo quadrante & de dolo malo, ut *d.l.Titius:* quod pugnare videtur cum *l. jubemus, Cod. ad Trebel.* quæ cautionem remittit filio: ad quam ita soleo respondere: Filio rogato restituere filiis suis nepotibus defuncti, remitti onus cautionis, exceptis duobus casibus, si parens jusserit caveri, vel si transeat ad secundas nuptias, *d. l. jubemus*. Filio rogato restituere fratribus suis, non remitti onus cautionis; *Nov.* 108. Secunda pars hujus Novellæ est de muliere quæ parit XI. mense post mortem viri, id est, quæ ex stupro parit: partus enim hic justus non est, si edatur sub finem mensis undecimi: si sub initium, justus est, ex decreto quodam Adriani. Quod de XIII. mensib. scriptum est Plinii VII.cap.V. est corruptissimum. In veteribus ita lego, Massurius auctor est L. Papyrium prætorem coherede lege agente bonorum possessionem contra eum dedisse, cum mulier partum se decem mensibus diceret tulisse. Hæc vero quæ stupro se polluit intra annum lugubrem, præter pœnam stupri eisdem etiam pœnis obstringitur quibus illa quæ immaturas nuptias contrahit, de quibus *Nov.*22. Hæc enim, quæ stupro se polluit intra annum odio certe non est indigna minore: liberis enim & defuncto injuriam facit: illa soli defuncto, quæ nubit luctu non peracto: quæ nubit iterum, etiam liberis.

NOVELLA XL.

Ut ecclesia S. resurrectionis domos alienare possit.

DErogatur ad aliquid *Nov.* 7. permissa ecclesiæ Hierosolymitanæ domorum venditione, cum decreto, ut *Nov.*120. Pretii rationem discussimus *Novella* 7.

NOVELLA XLI.

De appellationibus quinque provinciarum.

SCripta est ad Bonum quæstorem exercitus, ut *Nov.* 50. quæ tempore prior est, cuique hæc derogat. Alius fuit quæstor palatii, de quo dictum est supra: alius quæstor exercitus, quem Procopius definit, χορηγὸν τῆς τῦ στρατοπέδυ δαπάνης, id est, de bel. Persico: rectissime, nam & hæc Nov. στρατιωτικὰς δαπάνας, & Julianus Nov. 50. annonas militum tam Comitatensium, quam limitaneorum qui per castra sunt, eum distribuisse Sed habuit etiam jurisdictionem & auditorium & apparitionem instar præf. prætorio, & vicarium in urbe: nam sub eo erant provinciæ quinque, Scythia, Mysia, Caria, Cyprus & Cyclades insulæ, quarum caput Rhodus: & inde Rhodi appellatione hac Novella Cyclades significantur. Habuit harum provinciarum unaquæque suum præsidem, & de præside Cycladum est *l.*4. *C. de clavicul. Nov.*163. & ab his præsidibus appellabatur non ad præf. prætorio, sed ad quæstorem exercitus ex *Nov.* 50. cui hæc ita derogat, ut ex Mysia quidem & Scythia appellationes apud eum inducantur, quod is sedem suam in eis provinciis habeat: ex ceteris autem provinciis ut appellationes in urbem inducantur apud eundem ipsum, si forte in urbe fuerit, vel apud vicarium ejus adhibito quæstore sacri palatii. Item a judice, quem ipse dederit in eis provinciis, puta Caria, Cypro, Rhodo, ut appelletur ad vicarium ejus, & ut lis apud eum in urbe cœpta, apud vicarium ejus peragi possit: si forte eum exercitus causa & necessitas avocaverit a munere judicandi: Vulgo dicitur, A judice dato eum appellari qui judi-

A cem dedit: id sic est accipiendum, ut & successor ejus appellari possit, *l.*1. *ff. quis a quo appell.* vel vicarius ex hac Nov. vulgo dicitur, apud quem cœptum est judicium, & finem accipere debere. Et hic quoque addatur, vel apud successorem ejus aut vicarium.

NOVELLA XLII.

De episcopis regradatis.

DUo sunt genera pænarum ecclesiasticarum, ἀφορισμός, qua plectuntur plebei & monachi, & καθαίρεσις, id est, regradatio sive ordine motio, quæ episcoporum & clericorum est propria: & ita *hac Novella*
B regradantur episcopi quidam hæretici, qui negabant in Jesu Christo domino & salvatore nostro duas naturas distincte confitendas esse: divinam enim humanam absorbuisse: & fit hujus Novellæ mentio ab historicis multis, & in actis quintæ synodi Constantinopolitanæ, quæ eosdem episcopos reprobavit & condemnavit. τῶν εἰς καλὸν μηδὲ τῶν εἰς τάχος γραφόντων) Sudas in Origene.

NOVELLA XLIII.

De officinis ecclesiæ Constantinopoleos.

FUnerum sumptus fecit major ecclesia Constantinopoleos, cui etiam ob eam rem Constantinus &
C Anastasius imperatores destinaverant mille & centum tabernas sive officinas in pulcherrimis foris urbis, ut ex earum redditu faceret sumptus funerum, auctor Leo *Nov.* 12. Ex eis earumve inquilinis & habitatoribus alii defensoribus ecclesiæ præstabant vispelliones, quos vocat decanos & lecticarios & copiatas, ut *Nov.* 59. *l.*4. *C. de sac. eccl. l.*1. *C. de collegiatis*: alii fossarios. Veteres etiam vocarunt Bargenas aut Bergenas, barbaros funerum elatores. Caper, Bergena non Bargina, cui genus barbaricum est: & Glossæ veteres: Barginna, νεκροφόρος βάρβαρος, προφώνησις βάρβάρυ. Aliæ tabernæ præstabant pecunias œconomis ecclesiæ. Ceteroquin erant liberæ .i. a ceteris muneribus & intributionibus civilibus immunes: & hoc jure possidentur etiam hodie a sacerdotibus Mahumetanis. Aliæ officinæ, quæ non
D sunt ex hoc numero, id est, quæ funerum causa ecclesiæ destinatæ non sunt, immunes non sunt, licet ad ecclesiam, vel ad alias domos pietati dedicatas, vel ad viros illustres, vel ad domum Imperatoriam pertineant.

NOVELLA XLIV.

De instrumentis, & ut protocolla instrumentis relinquantur.

TAbelliones publici sunt contractuum scriptores; ut docui, *l.* 15. *C. de decur. l.* 14. §. *his tabellionibus. C. de sacros. Eccl.* a Græcis νομικοὶ dicuntur & ἀγοραῖοι, ut quæ ab eis conficiuntur instrumenta, ἀγοραῖα sæpe in his Novellis, publica vel forensia, *l. comparationes*,
E *C. de fide instrum.* quanquam proprie publica ea tantum sint, quæ insinuata sunt apud magistrum census vel defensores civitatum. Solent autem tabelliones primum contractus referre extra ordinem in schedam, quæ sic dicitur ἀπὸ τῦ σχίζειν, vel a scindendo, ut qui sine aspiratione scidam scribunt, sentiunt. Deinde redigunt eos in mundum, vel ut hæc Nov. loquitur, in chartam puram, & hoc modo instrumenta complentur, absolvuntur, expediunturque partibus, *l. contractus*, *C. de fide instrum. l. ult. C. de contrah. empt.* Hieronymus adversus Rufinum, Schedulis nondum emendatis, nondum ad purum digestis. Exigitur a tabellionibus peritia juris, *Nov.* 66. infra, & Leonis *Nov.* quadam. Separantur tamen a juris studiosis in *l. moris*, *ff. de pœnis.*

nis. Nec idem omnino jurisperiti & juris studiosi: nam & tabelliones (ut dixi) & advocati, pragmatici, formularii, tabularii, juris periti sunt, nec tamen juris studiosi: hac enim appellatione juris interpretes consultique significantur. Constituitur autem hac Nov. ut rogati tabelliones ipsimet adeant contrahentes, non discipulos mittant, ut ipsimet instrumenta forment, & ut ne aliter ea discipuli ministrique absolvant edantque partibus quam scientibus præsentibusque tabellionibus: quod ideo constitutum est, ne interrogati a judice tabelliones causentur ignorantiam rei gestæ. Cuilibet ergo contractui ipsi per se præesse & interesse debent, & gestorum omnium scientiam præstare, non uti hac in re opera discipulorum. Licebit tamen eis auditorem vel substitutum habere, & per eum contractus formare absolvereque partibus, & per hunc quidem solum, non per alium quemlibet. Probari hic debet apud acta magistri census. Hic magistratus erat in urbe, quem posterior ætas γενικόν appellavit, auctore Leone *Nov.* 44. & Suda in Artemio, & locum etiam ipsum quo acta & insinuationes fiebant, quod & Cedrino est ταξείδιον. In provinciis partes ejus sustinebant defensores civitatum. Cur igitur magistro census hac Novella non junguntur defensores civitatum? quia hoc in urbe tantum permittit Justinianus, ut tabellio habeat adjutorem & quasi vicarium, propter ingentem numerum contrahentium. Pœna tabellionum, qui per discipulum, exceptorem sive notarium, non per se instrumenta formant & excipiunt, hæc est, ut excidant stationibus suis & officio tabellionum, & ut statio transferatur in eum cujus opera uti maluerunt, si idoneus sit, vel in alium virum idoneum. Interdum alius est stationis dominus, alius tabellio: & tunc ex facto tabellionis dominus stationis non læditur: nam officio quidem & statione tabellio removetur, dominus tamen stationis proprietatem retinet, & ex ea solemnes reditus atque obventiones capit. Ex eo etiam tabellionis facto contrahentes non læduntur. i. contractus non redditur inutilis. Notandum initio hujus Novellæ differentiam constitui inter tabellionem & tabularium: hic enim est sensus, Mulierem literarum ignaram protulisse instrumentum absolutum & completum a tabellione, subscriptum a muliere tabularii manu, secundum Nov. 73. ex qua quidam male colligunt, duos tabularios exigi, qui subscribant pro imperito literarum, ut Alciatus docuit 6. & 8. παρέργων: nam ex initio hujus Novellæ constat unum sufficere, & in *Nov.* 73. legendum διὰ πάντως, non δύο παντως. Igitur initio hujus Novellæ hæc verba, παρὰ ταβουλαρίου τὴν ὑπογραφὴν ἔχων τὴν αὐτῆς, sic interpretor, Per tabularium ipsius mulieris subscriptionem habens. Secundo capite hujus Novellæ constituitur, ne tabelliones in mundum redigant contractum alia charta quam ea quæ habeat protocollum, ex eo coargui falsum posse. Protocollum quid est? Alius majorem & regiam chartam interpretatur, alius schedam negligentius scriptam, alius exemplar formularum, quo tabelliones uti solent, Omnes errant vehementer. Ut hodie chartæ habent notam aliquam, ex qua dignoscitur quis eam chartam præparaverit, ita habebant olim chartæ brevem adnotationem, quæ declarabat quo Comite largitionum (sub ejus cura erant chartariæ) quo tempore & a quo præparatæ fuissent chartæ: ex eo coarguebatur sæpe falsitas: sicut Lutetiæ audivi accidisse ut Senatus suspectum chirographum ex die in eo adscripto quo nondum ejus notæ charta ulla erat in rerum natura, certissimo argumento quasi falsum improbaret: & hac ratione Justinianus non vult ex chartis abscindi protocolla, & hoc valere jubet in urbe. Prius caput valet in urbe & in provinciis. Περὶ συμβολαίων) De hac voce sic Græci interpretes scribunt in hanc Novellam, τὸ μίγμα τῶν βουλευμάτων τῶν συμβαλλόντων προσώπων συμβολὴ λέγεται: διὸ καὶ τὸ ἀπὸ ταύτης ἔγγραφον σύνταγμα συμβολὴ καλεῖται, οἷον ὑπομνημάτων συμφωνηθέντων μεταξὺ τῶν συμβαλλόντων ἤτοι

A συμμιξάντων καὶ συναινεσάντων, καὶ εἰς ταὐτὸ τὰς ἰδίας ἀγαγόντων γνώμας: & inde symbolum fidei nihil aliud est quam instrumentum fidei. Τῆς σταίωνος κυρίου) Græci interpretes, τοῦ βαθμοῦ κυρίου.

NOVELLA XLV.

De decurionibus hæreticis qui adversus orthodoxos testimonium perhibere possunt.

PRimo capite, ut Judæi, Samaritani, hæretici decuriones propter diversitatem religionis curialibus muneribus non liberentur, quod & juri antiquo congruit, *l.4.& 9.C.de jud.l.49.ff.de decur.l.curiales, C. de* B *hæretic.* honore tamen & privilegio decurionum carent veluti in pœnis vel in exhibitionibus, quod soli Christiani & orthodoxi habent, *l.15.& 33.C.de decur.Nov.* 151. Secundo, ut Judæorum vel hæreticorum judiciale testimonium non recipiatur contra orthodoxos ex *l. quoniam, C. de hæretic.* testamentarium ut recipiatur, & inter se invicem quodlibet, præterquam hæreticorum quorundam, qui ceteris improbiores sunt. Et additur hac Novella, admitti etiam testimonium hæreticorum adversus orthodoxos si orthodoxi curiæ vindicentur: nam si pro orthodoxis admittitur, & multo magis pro universitate orthodoxa. Ergo non omnes hæretici intestabiles sunt, non omnes infames, & rursus non omnes infames, intestabiles, veluti calumniæ damnati, *l.13.ff.de testib.* vel furti, vel tutelæ vel de dolo.

C

NOVELLA XLVI.

De alienatione rerum ecclesiasticarum.

PRædia ecclesiastica, si pecuniæ & mobilia desint, privato creditori in solutum dari, vendi item posse cum præsidis decreto, ita ut ex pretio solvat emptor fisco tributa quæ debet ecclesia: nec enim fiscus prædia in solutum accipit. Et dandam esse tributorum apocham emptori, simul ac insinuandum apud acta, ut si forte eam amiserit emptor, fides petatur ex actis publicis, *l.2.C.de discuss.l.illatæ, C.de fide instrum.* Ex *Nov.* 120. non est opus decreto præsidis: hoc exposui *Nov.* 7.

D

NOVELLA XLVII.

Ut instrumentis præponatur nomen Imperatoris, & eorum tempus Latinis literis adnotetur.

SOlebat tempus initio instrumentorum & actorum designari multifariam, ex Consulibus, indictionibus, mense, die, quibusdam civitatibus etiam conditæ civitatis annos præscribi mos erat. His omnibus vult Justinianus præponi nomen Imperatoris & annum imperii: idque generaliter injungit tabellionibus, qui publice contractus scribunt, & actuariis & exceptoribus, qui vel in judiciis vel apud magistrum census aut defensores plebis acta conficiunt. Etiam illud adjungit, ut in in- E strumentis vel actorum monumentis tempora notentur claris & vulgaribus literis Græcis vel Latinis non antiquis: & antiquas vocat qualis fuit Latinis C aversa, sive apostrophus, & I præposita V literæ pro quatuor, Græcis δασεῖα, & π intra se δ complectens pro quinquaginta. Non hoc quidem vult numerorum vel temporum notationes esse ὁλογραμμάτους: sicut in Menecratis medici libro quodam, αὐτοκράτωρ, ὁλογραμμάτος, inscripto, αὐτοκράτωρ, ἐπειδὴ τούτῳ προσεφώνηται ὁλογράμματος, διότι χωρὶς χαρακτήρων ὅλαις ταῖς συλλαβαῖς γέγραπται, ut Galenus ait I. de antidotis & VII. τῶν κατὰ γένη. Sicut Justinianus idem Pandectas voluit esse ὁλογραμμάτους & ultimas voluntates etiam inter liberos *Nov.* 107. non sic instrumenta vel acta vult esse

ὁλογράμματι. Vulgares tantum & notas omnibus in notandis temporibus literas sive syllabas exigit.

NOVELLA XLVIII.

De eo qui moriens juravit quantum haberet in bonis.

UT si quis testamento vel alia scriptura descriptionem bonorum suorum fecerit, & juraverit se nihil præterea in bonis habere, eam descriptionem omnino heredes ejus sequantur, sive sui sint sive extranei, nisi malint hereditate multari secundum Nov. 1. Contenti igitur eis bonis esse debent, nec alia requirere quasi hereditaria per tormenta servorum hereditariorum vel alio modo. Jusjurandum exigimus: alioquin nihil veritati officit quod defunctus modum patrimonii sui declaravit, *l.1.C.arb.tut.* *l.scriptura*, *C.com. utriusque jud.l.si fundum*, *§.si libertus*, *ff. de leg.1. l.cum pater*, *§.pater qui filio*, *ff.de leg.1.l.15.§.ult.ff.ad leg.Falcid.* quia persæpe eum declarat ὡς ἐν πλάτει, non exquisite adeo ut velit eum suos heredes sequi. At cum jusjurandum adiicit, enixius hoc velle videtur ut bonorum descriptioni stetur: & ita in specie *l.cum pater §. filius*, *ff. de leg.2.* Jusjurandum enixæ voluntatis argumentum est. Catullus, *Qui dum aliquid cupiens animus prægestit apisci*, *Nil metuunt jurare*. Et in *l. cum quis*, *§. codicillis*, *ff.de leg.3.* jurisjurandi dati adseveratio auget fidem scripturæ, & creditoribus prodest. Additur hac Novella, heredes solos quod propius accedant ad vicem defuncti, obstringi jurejurando defuncti, non creditores. Licere enim creditoribus & alia defuncti bona perquirere, & hypothecæ nomine vindicare. Igitur descriptio bonorum a defuncto facta interposito jurejurando heredibus nocet, creditoribus non nocet. Debitoribus quoque prodest, ut puta si juraverit testato sibi Titium debere c. cum debeat cc. nam sola c. a Titio heredes petere possunt. Sed si nihil debeat Titius, puto ei etiam religiosam adfirmationem testatoris nihil nocere, & ampliari hoc modo posse *l.6.C.de probat.* denique idem esse in debitoribus quod in creditoribus.

NOVELLA XLIX.

De appellationibus, & de privatis scripturis, & jurejurando dilationis jurejurando calumniæ coaptando, ut semel tantum pro omni probatione juretur.

TRia sunt capita hujus Novellæ. Primum est de appellationibus. Certum est causam appellationis introduci posse μονομερῶς, id est, una tantum parte præsente, *l.ult.§.illud*, *Cod.de temp. app. l.ult. ff. ad Trebell.* longe aliter quam priorem litis causam, quæ introduci debet cognitionaliter sive συνεδρῶν. i. utraque parte præsente. Semel autem inchoata causa appellationis, sive μονομερῶς sive cognitionaliter inchoata sit, peragenda est intra annum, vel si per judicem res trahatur, aut per vim casumque majorem, intra biennium *d.§. illud*, alioquin quasi deserta appellatione prior sententia ipso jure confirmatur, videlicet si is qui appellavit inchoatam appellationis causam ad summum non peragat intra biennium: quod ita explicat Justinianus hac *No. & 126.* ut tempore quidem biennii confirmetur sententia, sed tutius sit cessante eo qui appellavit, præsente eo qui priore judicio vicit, hunc prope finem biennii, ita ut tantummodo mensis supersit, de deserta appellatione queri, & a judice ad quem appellatum est, qui Græce uno verbo dicitur Ephetes vel Eccletarius, rem judicari postulare. Judicaturum autem eum pro præsente vel etiam pro absente si bonam causam habuerit, ut in eremodiciis fieri solet, *l.& post edictum, ff. de jud.* *l.properandum*, *C.eod.* in quibus etiam causa agitur μονομερῶς. Quin & eremodicium est sive quis apud priorem judicem sive apud judicem appellationis inchoatam causam deserat. Quod si forte priore judicio victus, cum abesset in causa appellationis victor evaserit, præsenti adversario eum sumptus litis debere reddere, atque ita hoc casu victorem victo sumptus refundere; quod & proditum est in *l.properandum*, *§.sin autem ex gestis*, *Cod. de judic.* Unus est casus Novellæ 93. quo biennii præscriptio locum non habet, si interim litigarint partes apud arbitrium ex compromisso: præscriptiones enim officere non cessantibus non possunt, *lege contra*, *Codice de inoffic. testam.* Secundum caput est de comparationibus literarum, & pertinet ad *l.pen.C.de fide instr.* Finge, mecum agitur ex meo chirographo vel ex chirographo testatoris qui me heredem scripsit, vel ex instrumento a Titio tabellione confecto: nego me scripsisse vel testatorem vel tabellionem. Si de meo chirographo agatur, in promptu est, ut alia scribere cogar, & fiat comparatio: si agatur de scriptura testatoris vel tabellionis mortui, & alia ejusdem scriptura inveniatur indubitata potest hæc cum illa conferri. At quæstionis est an sola collatio instrumento fidem adjiciat. Periculosum est hoc statuere, propterea quod multi sunt sciti alienarum literarum imitatores, & ut similes sint scripturæ, possim tamen hanc scripsisse, illam non scripsisse. Verum olim placebat indistincte ex comparatione literarum fidem instrumento adquiri. Justinianus hanc distinctionem adhibuit *d.l.pen.* ut ex publico instrumento a tabellione confecto, & subscripto a partibus, facta comparatio fidem faciat, ex privato non aliter quam si habeat subscriptionem trium testium, ex quibus duo saltem chirographa & subnotationes suas recognoscant, vel negantes collatione propriarum literarum convincantur: idque procedit etiamsi privatum instrumentum, quod quis ad comparationem profert, contra proferentem faciat: nam ex eo etiam non fit collatio nisi subscriptionem habuerit trium testium. Huic Constitutioni *l.pen.* Justinianus hac Novella addit exceptiones duas: Una hæc est, si ego agam, jusve meum tuear ex privata scriptura subscriptionem non habente trium testium, & tu defendas rem ex ejusdem manus alia scriptura: nam si eam qua uteris insimulem quasi suspectam, fiet comparatio cum ea qua quidem ego utor, licet non habeat subscriptionem trium testium: ejus enim scripturæ fidem improbare non possum qua utor, ut testes excipere non possum quibus utor, *l. si quis testibus*, *C.de testib.* Altera exceptio hæc est, si privata scriptura, quæ non habet subscriptionem trium testium, proferatur ex archivis publicis, veluti apocha ex arca præfecti prætorio, vel ex publicis monumentis confectis apud magistrum census aut defensores civitatum. Hæ enim scripturæ ad comparationem valent, licet non habeant subscriptionem trium testium, nec sint a tabellione confectæ: quia publicum testimonium habent: quinimo publicæ sunt proprie: Forenses autem, quæ a tabellione, vel ab iis qui acta judicum scribunt. Augustinus epist.162. *Non chartis veteribus, non archivis publicis, non gestis forensibus agimus.* His additur hac *Novel.* comparationes scripturarum facere homines peritos literarum juratosque, & relationi eorum stari: quod est repetitum ex *d.l.penult.* Additur & infra *Nov. 73.* comparationem literarum factam ex publico instrumento, vel ex privato habente subscriptionem trium testium, fidem ei instrumento non addere de quo ambigitur, nisi id quoque instrumentum privatum vel publicum cujus fides ducitur ex comparatione, tribus testibus muniatur: & si forte aliud testes dicant, aliud suadeat comparatio fere semper vivæ & juratæ voci testium potius esse credendum. Scripturæ nudæ, licet comparatione literarum confirmetur, plenam fidem non esse; judicem tamen moveri ea posse ad deferendum jusjurandum. i. probationem eam facere semiplenam, eam quæ testes subscriptos habet, probationem facere plenam. Testes si vivant

inter-

interrogari, si mortui sint, privato instrumento fide stabiliendo comparationem sufficere. Publico etiam instrumento, testibus mortuis & tabellione & exceptore qui scripsit dictante tabellione, & argentario per quem pecunia numerata est more prisco, *l. filiæ, ff. de solut.* quem numeratoris nomine significari opinor *Nov.* 73. his omnibus mortuis, forensi instrumento, ut cœpi dicere, fidem addit comparatio sola literarum tabellionis & contrahentium & testium. Tabellione vivo, instrumenti forensis fides non indiget comparatione, quia tabellionis jurati testimonium sufficit, si sua manu scripserit instrumentum & compleverit, nec ullus intervenerit numerarius: idemque est si instrumentum scripserit alter, qui modo non extet, compleverit tabellio: ausim dicere idem esse si qui scripsit & complevit mandato tabellionis non supersit. Sed exigo etiam duorum vel trium testium subscriptionem aut præsentiam. Ideoque cum apud Harmenopulum lib. 1. tit. 6. adnotatum esset solius tabellionis testimonium sufficere in comparatione prolatorum instrumentorum, ad illum Harmenopuli locum recte in Regio Harmenopulo subnotatum est, *ἡ παρασημείωσις αὕτη δεῖται ἐξετάσεως*. Tabellione mortuo, literarum tabellionis comparatio fit, interrogantur etiam testes & argentarius & exceptor sive discipulus tabellionis: & hæc quidem sunt ex *Nov.* 73. quæ est de instrumento ad quod fit comparatio, hæc vero de instrumento ex quo fit comparatio. Non tractat igitur utraque de eodem genere instrumenti, non etiam de eodem genere jurisjurandi: nam hæc jusjurandum exigit a literatoribus qui literas aliis alias conferunt. Illa a partibus. i. ab eo qui profert instrumentum, & ab eo qui comparationem fieri desiderat, ut uterque juret de dolo & de calumnia.

Tertium caput est de jurejurando dilationis & jurejurando calumniæ. Datur de calumnia jusjurandum variis ex causis: nam & is qui jusjurandum adversario defert, jurat se id non deferre calumniandi animo, *l. 11. §. pen. ff. rer. amot. l. 34. §. qui jusjurandum: l. 37. de jurejur. l. ult. C. de fideicom. l. delata, C. de reb. cred.* & qui postulat ut sibi thesaurum suum qui est in alieno fundo effodere liceat, se id non postulare calumniandi animo, *l. 15. ff. ad exhib.* & similiter qui postulat sibi copiam fieri inspiciendarum & describendarum tabularum testamenti, *l. pen. C. quemadm. test. aper.* & qui probationes petit, veluti testes & instrumenta, vel qui servos in quæstionem petit, *l. 1. C. de jurejur. prop. cal. l. ult. C. de quæst.* vel qui petit comparationem literarum fieri, *Novel.* 73. & qui satisdandi causa in municipium evocat, *l. de die, §. jubetur, ff. qui satisd. cog.* & qui novum opus nuntiat, *l. de pupillo, §. qui opus, ff. de no. op. nunt.* & qui petit instrumentum exhiberi, quod falsum dicat, etsi fides ejus approbata jam semel judici fuerit, *l. ult. C. de fide instr.* & qui postulat edi sibi rationes argentariæ, *l. 6. §. exigitur, l. quædam, §. ult. ff. de edendo*, vel caveri sibi damni infecti, *l. qui bona, §. qui damni, ff. de dam. inf.* Item initio litis cujusque utraque pars jurat se non calumniandi animo litem contestari: quod juris etsi videatur sibi Justinianus vindicare, *l. 2. C. de jurejur. prop. cal.* tamen & in Pandectas relatum est *l. inter coheredes, §. qui famil. ff. fam. erc.* Hoc tamen nove adiicit hæc Novella, ut & initio litis juret utraque pars se differendi negotii causa probationes ab adversario minime petiturum, quod dicitur jusjurandum dilationis, & ut semel dumtaxat detur in rem litis initio, non in singula quæque momenta, quibus probationes ab adversario desiderabuntur. Petita tamen comparatione literarum, jurabitur iterum, quia & de dolo juratur, *Nov.* 73. Petito item jurejurando, ut Leonis *Nov.* 99. Forsitan & petitis servis in quæstionem, quia res est magni momenti, & petita exhibitione instrumenti semel probati, quod velit quis modo arguere falsum. Prout horum quidque in litem inciderit, ita a petitore jurandum erit de calumnia. Aliæ probationes vel productiones si petantur, sufficiet jusjurandum datum litis initio. Jusjurandum calumniæ, quod dicitur vulgo, non est generale de quacunque, sed de litis contestatione tantum: & datur in causis civilibus tantum, non in criminalibus, ut constat ex Leonis *Nov.* 107. & 97. nam in criminalibus sufficit inscriptio. Fridericus tamen Constitutione de pace tenenda & de incendiariis id etiam exigit in causis criminalibus, non (ut plerique opinantur) etiam Henricus libro secundo legum Longobardorum, cujus Constitutionem retulit Honorius c. 1. *de jur. cal.* Nec enim hoc dicit Henricus, clericos neque in civili neque in criminali causa jurare de calumnia, sed nullo eos modo ulla in causa jurare, & legem Martiani. i. *l. cum clericis, C. de epis. & cler.* quæ loquitur de clericis Constantinopolitanis, ad omnes omnium civitatum clericos pertinere. Formulam jurisjurandi hoc loco hanc posuit Julianus antecessor, SI DEUS, concisam, ut illa apud Gregorium Turonensem, SI VALEAS.

NOVELLA L.

De appellationibus quinque provinciarum.

HUic Novellæ, quæ est de quæstore exercitus, derogatur ad aliquid, quod ad appellationes quinque provinciarum attinet, *Nov.* 41.

NOVELLA LI.

De mulieribus scenicis.

GEneraliter proditum est, ex turpibus obligationib. actionem non nasci: exemplo sint impudicæ mulieres, quæ se & fidejussores a se datos frustra productoribus obligant. Impudicæ sunt sive in lupanari sive in taberna, caupona, aut scena pudori suo non parcant: idque nominatim cautum est de scenicis quæ ludibrio corporis sui quæstum faciunt, *l. 4. C. de episc. aud.* & hac *Nov.* repetitur, hoc addito ut nec jurejurando obstringantur quo minus possint ad bonam frugem redire: quia jusjurandum contra bonos mores nullius est momenti, *l. jurisgentium, §. &. generaliter, ff. de pact. l. si quis inquilinos, §. ult. ff. de leg. 1. l. non dubium, C. de leg. Dionys. Halic.* XI. θεοὶ γὰρ ἐπὶ καλαῖς καὶ δικαίαις παραλαμβάνεσθαι φιλοῦσιν ὁμολογίαις οὐκ ἐπ' αἰσχραῖς καὶ ἀδίκοις: neque obstat *l. 1. C. si adv. vend.* nam in ejus legis specie jusjurandum neque est contra leges neque contra bonos mores, ut puta si minor XXV. annis se a venditionis contractu non abiturum juraverit: cujus jurisjurandi hæc vis est, ut adversus venditionem in integrum restitui non possit, videlicet si corporaliter juraverit, non si instrumento: hæc duo sunt diversa, *l. 3. C. si minor se maj. dix.* Corporaliter jurat qui jurat tactis sacrosanctis Evangeliis vel manu sublata, quos Balsamo vocat σωματικοὺς ὅρκους. Minori qui corporaliter juravit se emptori controversiam nunquam facturum, non datur restitutio in integrum. Petierat forte tantum restitutionem in integrum in specie *d. l. 1.* Quid si petiisset sibi gratiam jurisjurandi dari? hanc quoque non dedisset Imperator, idque significat his verbis NEQUE PERFIDIÆ NEQUE PERIURII, ME AUCTOREM FUTURUM: Verbis, NEQUE PERIURII, denegat restitutionem in integrum. Verbis, NEQUE PERFIDIÆ, jurisjurandi veniam. Et vero si daretur venia jurisjurandi, consequenter daretur etiam restitutio in integrum. Principum erat olim gratiam facere jurisjurandi *l. ult. in princ. ff. ad municip.* Suetonius

in

in Tiberio, Equiti Romano jurisjurandi gratiam facit uxorem in stupro generi deprehensam dimitteret, quam se nunquam repudiaturum ante juraverat. Sed ad ordinem redeamus. Accursius ex hac Novella scribit scenicam quæ resipuit, cuilibet etiam illustri vel clarissimo nubere posse sine rescripto principis, contra *l. Imperialis, C. de nupt.* quæ rescriptum speciale exigit, cujus formula extat Cassiodori VII. Variarum: exigebatur etiam in ducenda ancilla. Hieronymus ad Oceanum, Si ab Imperatore stolam illis .i. ancillis meruerint, inter uxores eas recipere cogentur: sin autem principale rescriptum eadem tenuitas impetrare non quiverit &c. Verum quidem illud est, eam mulierem hodie nubere cuilibet posse sine rescripto speciali, sed hoc est ex *Nov. 89. & 117.* non ex hac Novella, quæ jurisjurandi inhonesti tantummodo gratiam facit sine rescripto speciali.

NOVELLA LII.

Ut ne quis pro alio pignoribus satisfacere cogatur, & ut in principem collatæ donationes valeant sine actorum insinuatione.

PRimo capite hoc cavetur, ut ne alius pro alio teneatur ob id solum quod sit ejusdem Civitatis aut vici: quod & multis aliis legibus cautum fuisse ait. Citat Accursius *l. ult. C. unde vi. l. ult. C. loc.* quæ profecto nihil ad eam rem faciunt. Citare debuit *l. 4. C. de execut. & l. 1. C. ut nul. ex vic. pro alie. vic. deb. ten.* in qua cum tradiderim quidquid ad hanc rem pertinet, non est quod idem retractem modo. Secundum caput pertinet ad Constitutionem de insinuandis donationibus, quæ excedunt D. aureos, à qua excipiuntur Imperatoris liberalitates Constitutione Zenonis (ut Justinianus ait) quæ confirmatur *l. sancimus §. exceptis, C. de donat. l. ult. in fi. C. de quad. præs. l. illud, C. de sac. eccl.* Excipiuntur etiam hac *Nov.* donationes a privatis collatæ in Imperatorem, & hoc tantum in eis requiritur, ut publico instrumento comprobentur subscripto a donatore. Adjicit, Et testibus, quod *l. in donationibus, C. de donat.* remittebat.

NOVELLA LIII.

De exhibitionibus reorum, & ut fiant post diem xx. & de iis qui juratoriam cautionem præstant, & hypothecis ex casu militiæ.

PRima pars hujus Novellæ est de reis, quia via quadam extraordinaria, veluti rescripto principis, vel auctoritate præfecti prætorio extra suum territorium in aliam provinciam evocantur, vel ex sua provincia in urbem: quo casu reus, ut in aliis causis fieri solet, cavet judicio sisti: actor, quod in aliis causis fieri non solet, se adfuturum judicio, & litem acturum ac peracturum ex animi sententia, adjecta certa summa pœnæ nomine, nec nisi præstita ea satisdatione quæstor palatii emittere talia rescripta debet. Nunc finge, reo vocato extra suum territorium, & mutua cautione præstita, reum venire ad diem condictum, actorem non venire. Eum operiri reus debet adhuc diebus x. post x. dies, reus absolvitur ab observatione judicii, id est instantia consumitur non lis: & pœna actore promissa committitur, & si quid amplius in viatica impenderit reus, ejus repetitio est. Viatica autem æstimabit jurejurando, quod tamen ut moris est judicis taxatione moderari poterit. Nec dabitur actori alia dilatio, *l. 2. C. de dilat.* Quid autem ex diverso statuendum sit reo non vocato ad extraordinarium judicem, dicemus *Nov. 69. 96. 112.*

Secunda pars Novellæ est de tempore dando reis qui in judicium vocati sunt, ad deliberandum utrum cedere an contendere debeant. Dabantur olim x. dies, hac Novella dantur xx. quæ confirmatur *Nov. 82. & 96.* & dantur etiam ad deliberandum an judicem recusare debeant, vel postulare ei collegam adjungi, sive συνδικαστὴν, ut *hæc Nov.* loquitur, & 13. & 113. Ante xx. diem lis contestatur inutiliter: ante xx. diem judex recusari vel ei collega adjungi potest: post xx. diem litemque contestatam, non item, *l. apertissimi, C. de judic.* cui nihil derogat *Novel. 113.* cum collegam rescripto principis adjungi dicat secundum leges: hoc enim est, ante litem contestatam. Recusato Judice, intra triduum per eundem executorem litis partes alium judicem eligere compelluntur, *d. l. apertissimi:* & hic sane recusari nullo modo potest. Recusari solent judices dati, nisi consensu utriusque partis dati sint: quæ ratio est dubitandi ad *l. ex consensu, ff. de appellat:* nam ut recusari non possunt qui consensu utriusque partis dati sunt, ita ab eis videbatur appellari non posse. Magistratum non posse recusari Bulgarus putat: quod est falsum si judicet extra ordinem, *Nov. 96.* Frequentius tamen est ei collegam adjungi, *Nov. 13. & 86.* Martinus quoque in hac quæstione recusationum, recusandum esse judicem ante litem contestatam male colligit ex *l. nemo, C. de jurisd. omn. jud.* cum non de recusatione suspecti ea lex loquatur, sed de præscriptione fori, quæ opponenda etiam est ante litem contestatam, *l. ult. C. de exception. l. sed & si suscepit, in princ. ff. de judic.* & simili errore Bulgarus suæ sententiæ perperam addit exceptiones, quas Accursius notavit in *d. l. apertissimi*, ex legibus quæ sunt de incompetenti judice, non de suspecto. Incompetentis forum declinatur proposita præscriptione fori. Suspecti judicium recusatur per libellum vel acta, *l. ult. C. de judic.* Libello recusationis vel actis inseritur causa, *l. si pariter, ff. de lib. cau.* alioquin libellus quinam hic est si causam non habet? ut libellus conventionis, libellus inscriptionis sane inanis est si causam non habet. Possis hæc cum eis conferre quæ de refutatione judicum scripsimus IX. Obs. Porro dies xx. quos diximus reo dari ad deliberandum utrum cedere, an contendere, & an coram eo judice ad quem vocatus est contendere debeat, ab eo die numerantur quo per executorem reus in judicium vocatus est. Vocari libello debet, qui dicitur libellus conventionis: alius est libellus responsionis, hoc ἀντιβίβλιον, illud βίβλιον. Pessime Haloander ἀντιβίβλιον exemplum libelli: nam reus ἀντιβιβλίῳ subscribit se libellum conventionis sive exemplum ejus accepisse, & quo die acceperit, quæ subscriptio hoc loco appellatur rectissime, subscriptio κατὰ τὸ βιβλίον, quod non est subscriptio libelli, sed subscriptio ex adverso libelli, ex opisthographo. Debet autem reus statim atque accepit libellum conventionis, cautionem personalem præstare, judicio sisti. Personalis dicitur ad differentiam cautionis judicatum solvi, quæ de re est, non de persona: debet etiam reus executori pro conventione solvere sportulas, quas tamen si absolvatur, ab actore repetiturus est *l. ult. C. de fruct. & lit. exp. l. ult. C. de cast. & minist. l. ult. C. de priv. ag. in reb. §. tripli, Inst. de act. Nov. 112.* & male quidam etiam ab actore pro conventione rei aliquid dari executori colligunt ex *Nov. 86.* quæ de sportulis pedaneorum judicum loquitur, non executorum: male ex *l. ult. C. de fruct. & lit. exp.* quæ de reo tantum loquitur, & hoc vult, eum qui hoc privilegio subnixus est, ut vocatus in judicium nullas executori sportulas solvat, pati debere ut eodem erga se jure utatur is quem ipse vocaverit in jus: male ex *l. ult. C. de agen. in reb.* quæ loquitur de sportulis executorum & sumptibus litis. Sumptus in litem facit utraque pars. Sportulas pro conventione dat solus reus: & ita Placentino videtur. In contextu pro δεκαπλασίαν, legendum, διπλασίαν. Tertia pars Novellæ est de eo qui juravit judicio sisti, & pejeravit. Jurat, non satisdat im-

mobi-

mobilium rerum possessor, *l. sciendum, ff. qui satisd. cog. l. ult. C. de princ. ag. in reb.* Jurant memoriales, *l. 2. C. de prox. sac. scr.* & viri illustres, *l. ult. C. de dignit.* Jurat & quilibet quandoque judici justa causa videtur esse, forte non invento fidejussore, *Novel.* 112. Qui autem juravit judicio sisti, & contra fidem jurisjurandi latitat ante litem contestatam, requiritur & ducitur manu injecta etiam in civili causa jussu magistratus, cujus jurisdictio est quive judicem dedit. Non invento, præstituitur dies certus, intra quem si non venerit, judex ordinarius summatim de causa cognoscit, & nisi evidens sit calumnia actoris, eum mitti in possessionem bonorum debiti servandi causa, *l. pen. C. de dignit.* & per eam missionem (ut Julianus ait) jus pignoris constituitur pro modo debiti: rectissime: id enim est quod dicitur prætorium pignus. Possessionem autem reus qui e latibulis vel fuga emergit integris omnibus, id est bonis non venditis, non recipit aliter quam si omnia damna actori restituerit, *l. sancimus, C. de judic.* & præterea satisdederit judicio sisti, ac tum deinde de lite disceptatur plenissime: nam summaria cognitio rem non definivit, litem non consumpsit. Pœna perjurii hæc est, ut absens reus qui pejeravit judicio sisti, non citetur edictis solemnibus, quemadmodum ceteri solent, sed requiratur & ducatur: quod valde pertinet ad explicationem *d. l. sancimus*, dum ait, *Licet non citati, sed requisiti*, &c. quæ verba non intellexit Accursius. Pœna perjurii etiam hæc est, ut reus quamvis sit ex his personis quæ satisdare non coguntur, nunc satisdare cogatur, nec amplius juratoriæ cautioni committatur. Hæc est syncera hujus partis interpretatio. In ea vulgo interpretes multa peccant. Statuunt certum tempus, alii xxx. annorum, alii unius anni post missionem in possessionem intra quod copiam sui facere reus possit, & bona sua recipere, .i. intra quod vendi bona non possint. Bonis vendendis constitutum est certum tempus pignore capto ex causa judicati, & in pignore conventionali, in pignore prætorio arbitrarium, ut docui Obs. v. Item quod dicat Justinianus actorem mitti in possessionem bonorum pro modo debiti, existimant eum mitti in rem aut in partem aliquam bonorum pro quantitate debiti, atque ita corrigi edictum prætoris, quo non tantum sit missio in universa bona mobilia & immobilia, sed etiam venditio universorum: nec si quid superest, id redditur debitori: hoc enim ut reliquum debitori restituatur certis tantum personis datum est *l. Fuscinius §. ideo, ff. quib. ex cau. in pos.* Id vero corrigi hac Novella certe falsum est: cum generaliter dicat actorem mitti in possessionem bonorum, & bona habere, & reversum dominum bona recipere. Intelligit igitur omnia bona, non res certas: nec movetur his verbis PRO MODO DEBITI: nec enim hæc sunt pugnantia, mitti in universa bona & mitti pro modo debiti: quia venditione facta portionem singuli creditores ferent pro rata debiti. Missio igitur fit in universa bona pro modo debiti .i. debiti servandi causa, ut paulo post ait, crediti, *l.2.§. non quærimus, ff. si quis omis. cau. test.* Vulgo, *Rei.* Specialiter dotis, *l. ea quæ, ff. ad municip. l. pen. §. item danda, ff. de div. temp. præs. l. officium, de rei vindic. judicati l. 2. & 3. C. qui pot. in pig.* Male etiam scribunt, judicem delegatum pronuntiare de actore mittendo in possessionem bonorum, cum hoc sit imperii sive jurisdictionis: & ob id pignus prætorium dicitur. Delegatus autem neque imperium habet neque jurisdictionem. Male delegatum confundunt cum eo cui mandata est jurisdictio. Male actorem prius mittendum esse in bona mobilia, deinde immobilia, tum nomina. Hic ordo servatur in pignore capto extra ordinem ex causa judicati, non in pignore prætorio quod in universa bona & jura constituitur *l. 1. C. de præt. pig.*

Quarta pars est de militiis, an hypothecæ obligari possint. Quædam militiæ vendi possunt, & in heredes transmitti sub certa pecuniæ definitione, *l. ult. C. de pign. l. 5. C. qui milit. pos.* ut militia adjutorum quæstoris, *Nov.* 35. ubi demonstravimus eam pecuniæ taxationem scholæ placitum & casum militiæ appellari, & militiam quæ dicatur ex casu nullam esse in *l. 3. §. si quid minori, ff. de minor.* Ejusdem conditionis est militia Silentiariorum, *l. 30. §. ult. C. de inoff. test.* & Domesticorum, *arg. l. restituendæ, C. de adv. jud.* Quod vendi potest, & pignerari potest, *l. 1. Cod. res alie. ger. l. 9. §. 1. ff. de pign.* Ergo militiæ illæ etiam pignori obligari possunt. Aliæ sunt militiæ quæ vendi non possunt: ergo nec hypothecæ obligari. Sed tractemus de his quæ obligari possunt. Quæ utilitas hypochecæ hujus? Qui militiam habent, ferunt commoda & annonas ex fisco: eane commoda sibi vindicant creditores jure hypothecæ? Sic videtur. Atquin commoda certaminum creditor jure hypothecæ non vindicat, *l. 5. C. quæ res pig. obl. pos.* Horum alia est ratio. Sacra sunt commoda ex sacris certaminibus, quæ & εἰσελαστικὰ dixerunt quidam, sicut hodie receptum est commoda ecclesiastica pignori obligari non posse conventione privatorum: in causam tamen judicati capi & hæc ipsa & commoda ludorum possunt, *l. commodis, ff. de re jud.* & stipendia armatorum militum, *l. 4. C. de exec. rei jud.* Rursus quæro, militia hypothecæ obligata, an casus militiæ comprehendatur hypotheca. Hoc ita definit Justinianus in hac Novella ut casus militiæ cedat creditori, cui militia hypothecæ obligata est, si miles sine uxore & liberis decesserit. Liberos vel uxorem defuncti militis præferri creditori, non hereditatis nomine (nam etiam non heredes in casum militiæ veniunt) sed privilegii & principalis liberalitatis: quod est ex *l. 11. C. de prox. sac. scr.* nisi si pecunia creditoris militia comparata sit: hoc enim casu creditor præfertur uxori & liberis defuncti: & similiter creditor in speciali hypotheca rei sua pecunia comparatæ, præfertur antiquioribus creditoribus hypothecariis, *l. licet, C. qui pot. in pig. hab.* & si pupillus sit vel furiosus, vel miles, habent in ea re tacitam hypothecam, *l. pen. C. de ser. pig. da. man.* Ad hæc Justinianus confirmat privilegia concessa Silentiariis, puta ut pretium militiæ non conferant nec imputent in legitimam, si empta sit pecunia patris, *d. l. omnimodo, §. ult.* & ut quæsita ex ea militia deputent castrensi peculio, *l. ult. C. de Silent.* et tutelis ac curationibus excusentur, *l. ult. C. de exc. tut.*

Quinta pars est de indotatis uxoribus: *ex l. ult. C. de repudiis*; si matrimonium contrahatur affectione sola sine dote aut donatione aut propter nuptias, is qui discidio causam dat præstat conjugi partem bonorum suorum, ita tamen ut non excedat ea pars c. libras auri, ut *Nov.* 22. Hoc ita ampliat *hæc Novella & 74. §. ult.* ut idem quadrans debeatur conjugi superstiti & egeno vel egenæ morte soluto matrimonio, sive extent liberi sive non: atque ita uxor viro & vir uxori succedit jure hereditario, extantibus liberis, pro quadrante, nec mirum, cum & concubina succedat una cum liberis naturalibus pro sextante, & olim quoque extantibus parentibus & propinquis conjuges invicem ex parte certa succedebant, antequam hoc tolleret *l. ult. C. Th. de leg. her.* Sed ex hac Novella etiam extantibus liberis inops conjunx locupleti succedit in quadrantem, quod rursus ita dividit *Nov.* 117. ut si tres sint filii, uxor inops viro in quadrantem succedat, si plures, in virilem ususfructus tantum jure: imo & proprietatis jure ex Leonis *Novel.* 106. Vir ut non succedat uxori.

NOVELLA LIV.

De colonis natis ex liberis personis, & ut locata sacra prædia invicem commutare possint.

Prima parte declarat ex quo tempore valere velit *l. ult. C. de agric. cens.* de qua Obs. 4. c. 28. Secunda permitti ecclesiis & piis domibus, ut invicem causa cognita & interposito jurejurando permutationes prædiorum faciant: qua de re tractatum est satis Nov. 7.

NO-

A

NOVELLA LV.

Ut cum solo principe sacrorum locorum permutatio fiat, & ut loca sacra invicem perpetuam emphyteusim contrahere possint.

PErmutationem prædiorum ecclesias inter se facere permisit superiori Nov. hac permittit etiam eisdem perpetuam emphyteusim. Excipit utraque majorem ecclesiam Constantinopolitanam & territorium ejus, ut *Nov.*46. & 120. Etiam illud cavet, ut quæ sunt permissæ inter ecclesiam & Imperatorem permutationes, citra fraudem fiant: ne forte ab Imper. mox prædia ecclesiastica ad privatum transeant: sed in eo non perstat *No.*119.

NOVELLA LVI.

Ut in sola ecclesia Constantinopolitana præbeantur insinuationes.

INsinuationes, sive ἐμφανιστικὰ vocat quæ pro introitu novi clerici dant veteribus: quod in majori tantum ecclesia Constantinopolitana fieri concedit, ut Nov.123.

NOVELLA LVII.

De subrogatis clericis, ut qui ædificant ædem sacram ordinent in ea clericos patriarchæ auctoritate.

UT in locum clericorum qui ecclesiam cui erant deputati dereliquerunt, alii protinus subrogentur, qui eadem diaria percipiant quæ desertores illi solebant accipere, & ut ne ea diaria œconomi in suum lucrum vertant, sed integra fide distribuant clericis. Diaria appellamus erogationes annonarum, ut *Novell.* 6. quas Cyprianus sportulas 1. Epist. Julianus antecessor, salaria. Item ut qui ecclesiam ædificavit, vel de suo clericis præbet annonas, jus habeat instituendi & substituendi in ea clericos quos voluerit, quod vulgo appellatur jus patronatus, modo si eos prius obtulerit & commendaverit Episcopo, dignos Episcopum recipere, indignos rejicere, ὥστε μὴ βεβηλοῦσθαι τὰ ἅγια τοῦ Θεοῦ: quod sacris literis proditum esse ait, Ezechielis scilicet xx. τὸ ἅγιον οὐ βεβηλώσητε. Idemque de hoc jure patronatus expressum est *Novel.* 123. in ædificanda quoque ecclesia exigitur scientia, auctoritas, σταυροπηγία, sive dedicatio Episcopi, & alia quædam, de quibus *Nov.* 5. & 67. & 131.

NOVELLA LVIII.

Ut ne domi fiat communio sacra.

NE igitur in privatis ædibus fiat sacrosanctum epulum, quo ἀῤῥήτῳ ἐνεργείᾳ, ut Theophylactus, ἀῤῥήτῳ φιλανθρωπίᾳ καὶ σεμνῇ οἰκονομίᾳ) ut Samonas ait, exhibetur nobis verum corpus verusque sanguis Jesu Christi Domini & Salvatoris nostri, nisi scilicet auctoritate episcopi & clericis adhibitis: alioquin ædes publicari, *Nov.*131. ait ecclesiæ civitatis vindicari. Dicam igitur eas aut fisco aut ecclesiæ vindicari, ut de conventiculis illicitis, quæ habentur in privatis ædibus, *l. conventicula*, *C. de epis. & cler.* ædes publicari ait *l.*3. & 8. *C. de hæret.* ecclesiæ vindicari: itemque *Nov.* 132. Eodem vero modo prohibet etiam tinctionem sacram sive baptismum fieri in privatis ædibus sextæ synodi in Trullo c. 31. & 59. Utrumque tamen Leo privatim fieri permisit a familiaribus & domesticis clericis, *Nov.*4. & 15. quod sua ætate conveniret bene Christianis inter se. Discidia enim Christianorum supradictæ prohibitioni ansam præbuerunt.

NOVELLA LIX.

De sumptibus funerum.

HÆc Novella est quasi appendicula quædam *Novell.* 43. pertinet certe utraque ad urbem Constantinopolitanam, & hac illa corroboratur, ut sumptus funerum faciat, & feretra suppeditet major ecclesia Constantinopolitana: cui ejus rei gratia donaverant Imperatores Christiani mille & centum officinas, atque etiam ex fundis quibusdam reditus certos ut patet ex *l.* 18. *C. de sac. eccl.* & ut ne quid per causam funeris exigatur ab heredibus defunctorum. Præscribitur hac Novella sumptibus modus, puta quantum in
B semestribus singulis œconomos decanis sive copiatis dare oporteat, qui scilicet efferant & sepeliant mortuos, quantum prælucentibus acoluthis, quantum præcinentibus ascetriis & canonicis. Separantur ascetriæ a canonicis, ut asceteria a monasteriis. Canonicæ sunt monachæ, ut constat ex 2. Nicenæ cap. 20. & epistola Basilii, πρὸς Θεοδώραν κανονικὴν περὶ βίου κανονικοῦ, & Macarii homil. 27. & Chrysostomi homil. περί τοῦ μὴ τὰς κανονικὰς συνοικεῖν ἀνδράσι. Ex mora sex mensium, œconomis infliguntur usuræ trientes. Definitur etiam numerus ascetriarum sive canonicarum, quæ præcinere, & assectarum sive ἀκολούθων, qui prælucere debent. Majore pompa & nobilioribus pretiosioribusque ferculis sive lectis, qui defuncto funus ducere voluerit, ut id suis sumptibus faciat, quos etiam Justinianus taxat pro loco-
C rum spatio quibus est pompa traducenda. Minus solvi si ducatur intra novos muros, & trajectum Sycarum Justinianarum, plus solvi si extra novos muros. De novis muris qui a Theodosio constructi sunt est alius locus in *l. turres*, *C. de op. pub.* & *l.*7. *C. de met. & epid.* De trajecto maritimo, quod appellat Sycenum, vel sycas Justinianas, ut Nov. 159. hodie Peræum sive Galatinum appellari fertur: Stephanus sive Hermolaus libro de urbibus sic scribit: Συκαὶ καθ' ἡμᾶς Ἰουστινιαναὶ προσαγορευθεῖσαι. Justin. vocat πέρασμα .i. trajectum maritimum: male Haloander terminum: Sic paulo post, ἔξω τῶν νέων τειχῶν, ἢ ἐν τοῖς ἄλλοις περάσμασι: id est, extra novos muros, vel alios trajectus, male, extra novos muros, vel ad alios terminos: Julianus recte, Trans novos muros, vel in alio transmarino loco, TRIUM SOLIDORUM.) Julia-
D nus corrupte tremissem, pro tressem.

NOVELLA LX.

Ne reliquiæ debitorum a creditoribus injuria adficiantur & ne adsessores causarum cognitionem suscipiant.

HAc Novella coercentur creditores, qui ægrotante modo non animam agente debitore domum ejus ingrediuntur, & signa bonis imponunt sine auctoritate judicis. Hoc quidem vis est: & ideo jus crediti amittunt, & tertia bonorum suorum parte multantur, & infames fiunt: quod Justinianus ait esse ex decreto D. Marci: id extat in *l. penult. ff. ad l. Juliam, de vi*
E *priv.* Sed in eo nihil nisi de credito amittendo expressum est: imo & vim fieri dicit. Ergo tertia bonorum parte multantur, & infames fiunt: quæ est pœna legis Juliæ de vi, *l. ult. ff. eod. l. sed & partus*, *§. ult. & l. seq. ff. quod met. cau.* ad quas addendum ex hac Novella, non tantum eos creditum amittere, sed & alterum tantum heredibus defuncti præstare. Eadem vero pœna coercentur qui corpora defunctorum detinent, ac si volentes sibi de corio defuncti satisfieri, nec sepultura adfici eum & funeri justa persolvi sinunt priusquam fuerit omnis pecunia soluta: qua de re queritur Ambrosius lib. de Tobia, cap. 10. Leviorem pœnam constituerat Justinus, *l. ult. C. de sep. viol.* ex qua creditor qui debitoris sepulturæ impedimento est, non amittit credi-

creditum, quod quodammodo pugnabat cum decreto Marci, ſed multatur L. libris auri: & ea ratione extorta pecunia reſtituitur, extorta cautio vel ſatiſdatio vel hypotheca inanis conſtituitur. Eſt & generale edictum Severi ne corpora defunctorum detineantur, aut vexentur, *l. 3. §. non perpetuæ, ff. de ſep. viol.* Cauſa funeris publica eſt, *l. ſunt perſonæ, ff. de religioſ. & ſumpt.* & ideo qui funus ducunt, vel proſequuntur, vel juſta mortuo faciunt, in jus vocari non poſſunt, *l. 2. & 3. ff. de in jus voc.* & eo nomine ſuſtinetur cognitio, *l. interdum, ff. de jud.* & ſuſtinetur omnis exactio cognitione diebus IX. ex *Nov.* 115. quod ſcilicet in nonum diem juſta defunctis & *μνημόσυνα* perſolvi ſolerent, *Nov.* 133. Gregor. 3. *ἐν νάτῃ μὲν ἡμέρᾳ παρῆν μετὰ τὴν τελευτὴν τοῦ βασιλέως καὶ ἅπασαι τῶν ἐνδόξων συνῄεσαν γυναικῶν τὸ νενομισμένον τελέσουσαι πένθος καὶ τὰ μνημόσυνα*: qui mos ex Paganis manavit. Dio in Adriano: Πλωτίναν *ἀποθανοῦσαν ἐτίμησεν ὡς καὶ ἐπὶ ἡμέρας ἐννέα μελανειμονῆσαι*. Etſi jam ex aliis hoc probavi ſatis libro de temporibus capite 6. Secunda pars Novellæ hoc habet. Adſeſſores non habere cauſarum audiendi plenam facultatem ſine ipſis magiſtratibus vel judicibus a principe delegatis (nam & ii adſeſſores habent, & alium delegare poſſunt, quod ceteri legati non habent, *l. 5. C. de judic.*) ſed litem coram magiſtratu urbano eſſe conteſtandam, ultimam cognitionem coram eo eſſe peragendam. Ultimam cognitionem eleganter Julianus dixit, ut *l. ult. C. de præſcr. 30. ann* noviſſimam cognitionem, cum allegationibus & probationibus finem litigatores impoſuerunt. Sententiam quoque definitivam ab ipſo magiſtratu urbano eſſe ferendam & appellationem recipiendam. A judice delegato a principe, qui privatus homo ſit, vel a provinciali magiſtratu cauſam omnem in integrum audiendam eſſe, non per adſeſſores, ideo ut nec poſſit per adſeſſores ſubſcribere libellis, *l. 2. C. de adſeſſ.* in quo titulo deſideratur Conſtitutio una Zenonis Græca, & alia Juſtiniani hac eadem de re, ſed earum ſententiam hæc Novella conſervavit.

NOVELLA LXI.

Ut ne conſentiente quidem muliere alienentur vel obligentur prædia donationis propter nuptias.

CErtum eſt prædia dotalia inæſtimata virum alienare, vel pignori obligare non poſſe ne conſentiente quidem muliere, *l. 1. §. & cum lex, C. de rei ux. act.* Hæc prædia licet ſint in bonis mariti, mulieris tamen ſunt, *l. quamvis, ff. de jure dot. l. in rebus, C. eod. l. Lucius, §. idem reſpondit, ff. ad municip.* mariti jure civili, mulieris jure gentium, ut expoſui Obſerv. x. & ideo liberum eſt mulieri ut vel ea vindicet recta vindicatione quaſi ſua, vel hypothecaria quaſi aliena. Prædia autem donationis propter nuptias mulieris nondum ſunt, quia non donantur ſtatim, ſed adſignantur & conſcribuntur in cauſam donationis: inde quæritur an hæc poſſit maritus alienare aut pignori obligare conſtante matrimonio. Et idem hac Novella conſtituitur eſſe juris in his prædiis quod in dotalibus, ne fraudetur mulier lucro nuptiali, quod ſperat ex donatione propter nuptias in caſum mortis vel diſcidii, & conſequenter liberi communes quibus plerumque lucra nuptialia ſervare parentes ſolent. Dices, non fraudabitur: nam revocabit & reſcindet alienationem aut pignus utili vindicatione: quod & quidam judices tentabant, ut Juſtinianus refert. Sed melius eſt ſtatuere nullam eſſe alienationem vel hypothecam ipſo jure, quam agere reſciſſoria. Quid enim ſi vir prædia potentioribus alienaverit conventu difficillimis? Nulla autem eſt alienatio, nulla hypotheca ipſo jure, quantum ad mulierem attinet, quæ hoc intercedere efficaciter poteſt. Nam inter ipſos contrahentes rata eſt conventio: quemadmo-

A dum rei alienæ hypotheca nulla eſt, quod ad dominum attinet: inter ipſos contrahentes valet, & parit actionem pigneraticiam, *l. ſi rem alienam §. pen. l. ſi pignore §. ſi prædo, ff. de pign. act. l. ſi ab eo, ff. de pign.* idemque eſt in venditione rei alienæ. Joannes tamen putat hanc ſupereſſe differentiam inter dotem & donationem propter nuptias, quod prædii dotalis alienatio vel hypotheca non valeat, etiamſi ſæpius conſenſerit mulier, prædii donati propter nuptias alienatio valeat, ut hæc Novella definit, ſi conſenſerit ſemel atque iterum poſt biennium, dummodo ex aliis mariti bonis contingentem ſibi portionem lucri ex tabulis nuptialibus ſervare poſſit: & hoc exemplo S. C. Vellejani interceſſionibus mulierum, circa quod Juſtinianus conſtituit *l. 22. C. ad Vellejanum*, mulierem non juvari Senatuſconſul-
B to Vellejano, ſi perſeverantia apparuerit eam judicio animi interceſſiſſe non levitate quadam, id eſt, ſi biennium poſtquam interceſſit iterum pro eodem ejuſdem rei nomine intercedat. Sed hoc tamen exemplum hic per omnia non ſequimur, quandoquidem addimus hunc modum, ſi ex aliis bonis mariti refici poſſit caſus donationis propter nuptias. Item ſi vendenti marito rem immobilem deſtinatam donationi propter nuptias conſentiat mulier, hic conſenſus poſt biennium confirmatur: nec enim interceſſio eſt. Interceſſio pro marito non valet, neque confirmatur etiamſi poſt biennium eam mulier iteraverit, *Novella* 134. Interceſſio pro extraneo poſt biennium iteratione confirmatur. Ceterum Joannis differentiam non admitto: nam idem arbitror eſſe conſtituendum
C in dote, Juliano auctore, & latiori titulo hujus Novellæ, & eo quod ait in extremo, conſervari alia privilegia jam doti data: ac ſi diceret, Æquiparari quidem dotem donationi propter nuptias in ſuperiori ſpecie, ſed non in privilegio. Nam dotis exactio privilegiaria eſt, non donationis propter nuptias, *l. ſi adſiduis, §. ult. ff. qui pot. in pign. hab. Novell.* 97. Theophilus in *§. fuerat, de actio.* Beneficium autem illud dotis perſonale eſſe ait, quia in heredem extraneum non tranſmittitur, *l. 1. Cod. de privil. dot.* In filium tranſmittitur, *Novella* 91. Ergo in privilegio eſt differentia inter dotem & donationem propter nuptias, non in facultate vendendi vel obligandi conſenſu mulieris iterato poſt biennium, ſi ex aliis bonis mulieri ſatisfieri poſſit. Non eodem jure ſunt alia mariti bona, li-
D cet in eis mulier habeat tacitam hypothecam & dotis nomine, & donationis propter nuptias. Nam eorum bonorum alienatio & hypotheca valet ipſo jure, nec revocari poteſt a muliere jure tacitæ hypothecæ, ſi ſemel hypothecam remiſerit, *l. etiam, l. jubemus, Cod. ad S.C. Vellejanum, l. quamvis, in princip. ff. eodem l. 1. §. & cum lex, Cod. de rei uxor. actio.* nam remiſſio pignoris, neque donatio, neque interceſſio eſt.

NOVELLA LXII.

De Senatu.

E DUo ſunt capita hujus Novellæ. Unum eſt de conſultationibus, quæ ſcilicet fiunt ad appellationem factam ad principem convocatis ampliſſimis magiſtratibus, & Senatoribus omnibus, ut diximus *Nov.* 20. & ſi forte harum cauſarum diſceptationi non interfuerit princeps, quoniam ad principem appellatum eſt, quidquid decreverit Senatus non aliter valet quam ſi id princeps ratum habuerit. Hodie moribus noſtris dum appellatur ad Senatum, appellari videtur ad principem, quia pars eſt Senatus, *l. 8. C. de dignit.* & contra Senatus pars principis, *l. quiſquis, C. ad leg. Jul. majeſtat.* nec neceſſe eſt confirmari a principe decreta Senatus. Julianus adjicit alias conventum denunciari Senatoribus, alias ſilentium ſine conventu: ſilentio tamen

men conventum ineſſe. Conveniſſe proprie dicuntur, quorum ſententiæ conquiſitæ ſunt: conventum enim vocat συμβελὴν. Interfuiſſe, audiſſe, diſceſſiſſe aut manus porrigendo, aut pedibus in ſententiam eundo, qui ſiluerunt, & ii etiam conveniſſe dicuntur, ſed generali vocabulo, non proprio: & ſic olim S. C. fiebant alias conquiſitis ſingulorum ſententiis, alias per diſceſſionem tacito conſenſu. Alterum caput eſt de ordine Senatorum, inter quos nominat primum præfectum urbi, deinde patricios, conſules, conſulares, præfect. prætorio, magiſtros militum, & ceteros illuſtres. Quo ordine nominat, qui eorum prior eſt, prior ſententiam dicit, prioreque loco ſedet. Igitur præfectus urbi omnes alios antecedit, *l. 3. C. de offic. præf. urb.* Caſſiodorus in formula præfecturæ urbanæ; *Conſides ſupra omnes conſulares, ſententiam primus dicis, &c.* Præfect. urbi ſequuntur patricii, patricios conſules, hos conſulares, & conſulares ſunt vel exconſules, id eſt, qui conſulatum ordinarium geſſerunt, vel honorarii conſules. Etiam honorarii pars Senatus ſunt, *Nov. 70.* Inter eos qui conſulatum geſſerunt, is præfertur qui prior geſſit, *l. 1. C. de conſulib.* & ordinarius honorario etiam antiquiori, *l. 4. C. de prin. agent. in reb. l. 2. in fi. C. de primic. & not.* Poſt conſulares ponuntur præf. prætorio, & magiſtri militum, & ceteri illuſtres. Ex hac Novella ſive ex more relato in hac Novella, & recepto tempore Juſtiniani. Tribonianus evidenter ad finem tituli Digeſtorum de Senatoribus hæc appinxit verba: Senatores accipiendum eſt, &c. Abrogatur hac Nov. *l. 3. C. de conſulib.* ut & ibi Accurſius adnotavit. Additur etiam, eum qui propter magiſtratum quem gerit connumeratur inter Senatores, depoſito magiſtratu Senatorem eſſe non deſinere. Dare Senatores pro introitu ſportulas: qui vetus mos eſt omnium promotionum: dant curiales, dant clerici & ſacerdotes, dant memoriales, dant conſules. Tum adſcribitur etiam de loco in quo haberi Senatum oporteat, & Hippodromum juſtum locum eſſe in urbe Conſtantinopolitana. Olim ab auguribus conſtituebatur.

NOVELLA LXIII.

De hortulanis.

QUi ædificat, vicino directum proſpectum maris auferre non poteſt, niſi intermiſſo ſpatio c. pedum obliquum intermiſſo ſpatio XII. ex Conſtitutione Zenonis Græca de ædif. pri. Pertinebat ea Conſtitutio ad urbem CP. Juſtinianus eam porrexit ad provincias, *l. pen. C. eod.* Quinetiam voluit in obliquo quoque proſpectu auferendo obſervari ſpatium c. pedum *Nov.* 165. idemq; Harmenopulus ex Papiani lib. III. Quæſtionum porrigit ad proſpectum montium, ex ſimilibus enim ſimilia decidi oportere. Hoc cognito, finge. Qui cupiebat intra c. pedes domum ædificare quæ obſtrueret vicino proſpectum maris, quod per legem ei facere non licebat, hoc in fraudem legis callide excogitavit ut intermiſſo ſpacio c. pedum murum altiſſimum exſtrueret quo vicino auferretur proſpectus maris, ac deinde intra eum murum atq;adeo intra c. pedes domum ædificaret, quæ etiam diruto muro officeret proſpectui maris, atq;ita ædificio conſummato voti compos factus murum demolitus eſt. Huic fraudi occurrit Juſt. hac No. & comparat hominem raptori, quod eripiat gratiſſimum vicino proſpectum: non abs re, cum & is qui alii vel minimam rem rapuit, teneatur vi bonorum raptorum, *§. 1. Inſtit. vi. bo. rap.* Cur igitur & ille non coercebitur, qui proſpectum maris eripit ſine ſervitutis jure & ſine intermiſſione ſpatii legitimi? Ideoque multatur x. auri libris inferendis arcæ theatrali præf. urbi, & jubetur deiicere domum. Hic enim eſt eventus judiciorum hujus generis. Auguſtinus homil. 30. *Plerumque homines de uſu ſolis & luminis in ædificiis ſuis lites injuſtiſſimas concitant, & ut feneſtris ſuis radii liberiores aliquanto largius infundantur; domos alienas deiicere ſæpe moliuntur.* Adjicit Julianus eum teneri vi bonorum raptorum, bonorum appellatione non continentur res incorporales.

NOVELLA LXIV.

De hortulanis.

IN condictione hortorum initio iniri æſtimatio quædam ſolet, ut finita conductione appareat quatenus aucti vel deminuti ſint: nam conductor ſi hortum deteriorem fecerit, tenetur ex locato: ſi meliorem, repetit meliorationes actione ex conducto, *l. dominus, §. 1. l. colonus, ff. loc. Novell.* 120. Igitur finita conductione, quo in ſtatu ſint horti, æſtimatur. Æſtimationem faciunt ſelecti quidam alii hortulani, neceſſario, quia harum rerum periti ſunt. Sed ex eo ſæpe locatoribus incommodum accedit: nam hortulani qui æſtimationis cauſa arceſſuntur, quaſi in re negotioque communi, quod ſcilicet ipſe ejuſdem ſortis & conditionis ſint, gratificantur conductoribus, & initio locationis vile æſtimant olus inſitum, fine locationis exacte ſubtiliterque æſtimant omnia, olus, ſterquilinium, conſitiones & inſitiones arborum: & inſitiones quidem arborum ſane perperam, quod quarum ratio non habetur initio locationis, nec debeat haberi fine, & quod exemplo fructuarii debeat horti conductor jam ſatas arbores tueri, & in locum demortuarum alias ſubſtituere, *l. agri, ff. de uſufruct.* idque plerumque lege locationis continetur. Huic vero fraudi ut occurrat Juſtinianus conſtituit uti deinceps in facienda æſtimatione hortulanis æſtimatoribus ſpecialiter huic rei deſtinatis adjungantur ii qui vulgo ſummarii dicuntur, & ut æſtimationem hortorum faciant jurati propoſitis ſacroſanctis Evangeliis; quod eſt commune omnium æſtimatorum, *Nov. 49. l. hac edictali, §. his illud, Cod. de ſecundis nupt.* Summarii dicuntur qui faciendæ rationis ſummarum quarumcumque periti ſunt: nam & ſummis tributorum faciendis adhibentur, *Novell.* 30. Ad hæc conſtituit Juſtinianus ut finita locatione quantum oleris acceſſerit vel deperierit æſtimetur, ſiquidem & initio locationis olus æſtimatum ſit: ſterquilinii aut inſitionum rationem habendam non eſſe; ſi quis tamen non hortum, ſed terram ſqualidam & incultam locaverit horti inſerendi cauſa, ſationis & culturæ mercedem conductori præſtandam, & inſiti oleris habendam æſtimationem.

NOVELLA LXV.

De relictis eccleſiæ Myſiæ.

UT prædia huic eccleſiæ relicta, vel data in alimoniam pauperum, vel redemptionem captivorum, ſi certum ſtatumque reditum habeant non poſſint alienari; ſi incertum, & longo intervallo diſtent ab eccleſia, adeo ut barbarorum ſint expoſita vaſtationi, ut vendi poſſint, forte ex pretio uti propinquiora comparentur, vel redemptiones fiant captivorum, *l. ſi quis ad declinandam, C. de epiſc. & cleric. Nov.* 131. Si non longe diſtent, ut non aliter alienentur quam ſi id ita caverit teſtator, & ſic Julianus recte. Integram vero hanc Nov. Latine ex vet. libro edi curavit Pet. Pithœus vir de juriſprudentia optime meritus, in quo & breviter addita ſubſcriptione ejus ſententiam ſic expreſſam inveni. *De terris vel domibus, vel vineis quæ relicta ſunt eccleſiæ Myſiæ in redemptionem captivorum, aut in nutritionem pauperum poſſe vendi non ſimpliciter, ſed ſecundum diſtinctionem hujus legis, quæ ſpecialiter permittit eccleſiæ Myſiæ relicta ab ejus epiſcopo vel adminiſtratoribus vendi pro redemptione captivorum, vel alimoniis pauperum, ita tamen ſi vel infructuoſa ſint, vel cultores ſufficientes non habeant,*

vel

vel in longinquo ſint poſita, & a Barbaris depopulentur. Dat. x. Kal. Ap. C. P. *Imp.* D. N. Juſt. PP. *Aug. Joanne* V. C. *Cos*. Haloander adjecit de reo, qui litem conteſtatam deſerit, & edictis vel literis evocatus præſentiam ſui facere contemnit: ut damnetur ita demum ſi malam cauſam habuerit: hoc enim ſignificatur his verbis: *κακὸν πρᾶγμα ἔχων*: nam abſens per contumaciam ſi bonam cauſam habuerit, non ideo minus vincit, *l. & poſt edictum, ff. de jud.* Hæc vero ſententia eſt ex Theodori intepretationibus ad *Nov. 69.* & Julianus eam non agnovit.

NOVELLA LXVI.

De ſucceſſionibus.

HÆc Novella pertinet ad duas Conſtitutiones Juſtiniani, quarum una eſt *Nov.* 18. quæ quadrantem legitimæ portionis debitum liberis mutat in trientem, ſi quatuor vel minus ſint, in ſemiſſem ſi plus quam quatuor: qui ſi non relinquatur, inofficioſum teſtamentum eſt, & querela competit vel ſupplementi actio. Altera eſt *l. jubemus, Cod. de teſtam.* quæ vult in teſtamentis ſcriptis, manu teſtatoris ſcribi nomen heredis, vel ſi neſciat literas palam nuncupari coram teſtibus, & a teſtibus in ſubſcriptionibus ſcribi: alioquin nullum eſſe teſtamentum. Declarat autem hac Novella, cum forte incidiſſet cauſa teſtamenti quædam, in qua de utriuſque Conſtitutionis jure non obſervato ambigebatur, ſe velle ut utraque conſtitutio valeat ex eo tempore quo propoſita & inſinuata eſt in urbe vel in metropoli, vel alia civitate cujuſque provinciæ, nec tamen confeſtim ex eo tempore, ſed poſt duos menſes demum a publicatione: idemque ſervari generaliter in omnibus Novellis Conſtitutionibus. Et ut ſiquis teſtamentum fecerit contra quam ea quæ nuper prodierit conſtitutio nova præcipiat, non ideo cogitur mutare teſtamentum, & aliud conficere ſecundum legem novam, ita ante facta homines non mutare invitos ob legem novam: verum hoc ita, niſi id lege nova nominatim comprehenſum ſit. Leges trahi ad præterita, ſi hoc ſit nominatim expreſſum, ut *Nov.* 12. *l. ult. C. de pact. pignor. l. 1. Cod. de cont. jud.* & ſimiliter leges ex citeriori tempore obligare, & valere quam definiatur hac Novella, ſi hoc ſit in legibus ſpecialiter expreſſum: ut *Nov.* 57. 116. Illud non eſt omittendum & poſtea Juſtinianum emendaſſe, *d. l. jubemus. Nov.* 119. qua quidem non vult teſtatorem literarum ignarum, qui ſcribendum teſtamentum dictat, palam teſtibus nuncupare nomen heredis: alioquin teſtamenta ſcripta, ſecreta non fore, & inter ea & illa quæ per nuncupationem fiunt diſcriminis nihil fore. Satis igitur eſſe per alium ſcribi nomen heredis.

NOVELLA LXVII.

De his qui templa ædificant, & ne epiſcopi Eccleſiis ſuis aberrent, & de alienatione prædiorum eccleſiaſticorum.

NE quis eccleſiam vel monaſterium novum ædificet, antequam quo loco ædificaturus eſt eum dedicaverit epiſcopus, & conſtituerit ipſe titulo donationis ſumptus idoneos, cum alendis clericis vel monachis, tum faciendo ſacro miniſterio, & ſartis tectis, & cereis noctu accendendis vel etiam luci, ut in Oriente fieri ſolebat auctore Hieronymo, interea dum populo legebatur Evangelium. Ne quis etiam veterem eccleſiam exornet vel tueatur & reficiat ſine epiſcopi auctoritate, & hoc caſu, ut ſumptus nullos cogatur eccleſiæ quam reficit conſtituere, cum ſuos jam reditus habeat, & proprium tamen nomen operi ut inſcribere poſſit, *l. ult. ff. de oper. pub.* quod tot ædium ſacrarum & monaſteriorum, quot fuerunt olim ædificatores potiſſimum affectaſſe Juſtinianus ingenue profitetur. Ne epiſcopi diutius extra ſuam eccleſiam evagentur in comitatu principis vel alibi ſecundum *Nov.* 6. ne aberrantibus diu, ſolemnes annonas œconomi ſuppeditent. Poſtremo addit hoc ad *Nov.* 46. ut æris alieni diſſolvendi cauſa non poſſint etiam metropolitani vendere prædia eccleſiaſtica, niſi decreto interpoſito præſente clero & duobus epiſcopis in diœceſi ſive ſynodo, cui ipſe metropolitanus præeſt. *Nov.* 46. epiſcopis vendentibus exegerat præſentiam cleri & metropolitani. Decretum cum dicit, decretum præſidis intelligit, quo hodie non eſt opus ex *Novella* 120.

NOVELLA LXVIII.

De Conſtitutione ſucceſſionum in lucra nuptialia.

MOrte ſoluto matrimonio & poſtea liberis præmortuis, proprietas lucrorum nuptialium, quæ eis conſervabatur, conſolidatur uſuifructui .i. ad parentem ſuperſtitem redit ex Conſtitutione Leonis. Ex Conſtitutione Juſtiniani Græca, ut docui *Nov.* 2. *c.* 3. caſus tantum *ἀπαιδίας* ad parentem ſuperſtitem redit, niſi liberis parens extiterit heres. Ex hac Novella, qui caſus contigerunt ante Conſtitutionem Juſtiniani Græcam, deciduntur Conſtitutione Leonis, ac proinde Conſtitutio Græca non pertinet ad præterita. Et de hoc parente dicitur qui contrahit ſecundas nuptias: ſed idem procedit hodie etiam in eo qui abſtinet ſecundis nuptiis, excepta portione virili ex *Novella* 127.

NOVELLA LXIX.

Ut omnes obediant præſidibus.

NOvella 53. tractatum eſt de actore, qui reum ex ſuo foro ad extraordinarium judicem evocat: quod reſcripto principis nonnunquam conceditur. Hac tractabitur de reo, qui æque reſcripto principis vel quo alio privilegio ſe alibi conveniri debere contendit quam in foro competenti: ut qui ex provincia in qua deliquit litem educit in urbem: nam provincia in qua deliquit eſt pro foro competenti, *l. 1. ff. ubi de cred. agi opor. l. 7. §. pen. l. ult. ff. de accuſ. l. 1. C. ubi Sen. vel clar.* & ne ex reſcripto quidem principis vel ſanctione pragmatica vel alio privilegio poteſt revocare domum, niſi per appellationem, vel niſi Reip. cauſa in urbem ex qua oriundus eſt evocetur pragmatica forma. Puto etiam interpretes recte excipere privilegia jure publico conceſſa. Melior eſt igitur hac in re conditio actoris quam rei: nam reſcripta quibus actori datur facultas extra ſuum forum trahendi adverſarii, non improbantur: reſcripta quibus reo conceditur jus mutandi fori, improbantur, atque ita vitiatur regula *l. 41. ff. de div. reg. jur.* nam actori licet quod reo non permittitur. Ratio hæc eſt, quia actori cui incumbit onus probandi, facultas probandi præripitur, ſi alio loco agere compellatur quam quo delictum commiſſum eſt: ideoque in alium locum trahere eum reus ſine fraude non poteſt, ne ex reſcripto quidem principis. Durum quoque eſt ex reſcripto principis actorem non ſequi forum rei, ſed ſtrictius id etiam reſcriptum accipitur, ut expoſuimus *Nov.* 53. non tamen improbatur aut rejicitur. Porro huic Nov. locus eſt tam in civilibus quam in criminalibus cauſis, ut recte Julianus & Joannes & Accurſius ſentiunt: & tituli latior inſcriptio probat quanquam (ut verum fateamur) non ſit ex titulis Novellarum neceſſaria argumentatio, propterea quod arbitrio ſunt ſtudioſorum, non auctoritate Juſtiniani confecti, & idcirco tam varii, alii Juliano, alii veteri interpreti, alii Haloandro, alii Scrimgero, alii Baſilicis, alii Indici noſtro, quo maluimus uti,

uti. Martinus in causis tantum criminalibus huic Novellæ locum esse putat. Et in criminalibus certe ei locus est sive magnum sit crimen, veluti sacrilegium, sive parvum, veluti abigeatus, quod quidem crimen vel unus equus aut bos abactus facit. Furti etiam crimen, quod extraordinarium est, vel una gallina facit, sicut & furti & vi bonorum raptorum civilem actionem *Nov. 63.* quam in rem hoc loco Julianus eleganter, Quamvis res, qua de agitur, inquit, minima videatur, tamen justitiæ ratio non ex quantitate, sed ex suis regulis debet æstimari: nam & quod aliis vilissimum esse videtur, hoc aliis pretiosissimum est. Proinde huic Novellæ locus est sive ex maleficio magno agatur, sive ex parvo, & sive ex maleficio agatur civiliter, veluti vi bonorum raptorum, sive criminaliter, veluti lege Julia de vi: itemque in aliis civilibus caussis, ut si agatur vindicatione, cujus varia sunt genera: nam aut dominium vindicatur, aut servitus, aut hypotheca, aut possessio, aut fines. Separat Justinianus vindicationem finium a vindicatione dominii, ut *l. 10. Cod. de evict.* Hæ omnes vindicationes moventur in ea provincia in qua prædia propter quæ lis est constituta sunt, & est ea provincia pro foro competenti, *l. ult. C. ubi in rem act. exer. deb. l. 1. Cod. ubi de pos. agi opor.* & frustra reus domum revocat. Idem statuo si agatur in personam, nam generaliter ait provinciæ præsidi obtemperandum esse sive de criminali, sive de pecuniaria causa agatur, & nominatim memorat συναλλάγματα. Igitur qui ratione contractus sortitus est forum Uticæ, licet Romæ domicilium habeat, non potest revocare domum, *l. heres, §. 1. ff. de judic.* ne ex rescripto quidem principis. Et hujus Constitutionis facilis est executio, si utraque pars sit in provincia. Sed quid fiet si in provincia degat actor, possessor in urbe: possideat tamen prædium per procuratorem vel actorem vel colonum? quod & in actione in personam quæri potest, si reus principalis habitet in urbe, institorem habeat in provincia cum quo contraxerit actor, ut *l. heres, §. pen. ff. de judic.* Verum id in vindicatione tractemus tantum, & quidem ex *l. 2. C. ubi in rem actio ex deb.* ad quem proculdubio respexit Justinianus in hac No. Qui in urbe habitat, in provincia per procuratorem, actorem, custodem, colonum vel inquilinum possidet prædium meum. Ago cum procuratore rerum, scilicet ejus non litium, vel cum inquilino vel cum custode possessionis, qui prædium absentis nomine possidet, is in judicio dominum laudat. Dari ei debet secundum moderamen locorum, ut & in aliis causis observari solet, *l. 1. & ult. C. de dilat. l. 3. C. Th. de jure fisc. l. 4. C. Th. de appel. l. ult. C. Th. de rep. app.* dilatio sex, vel quatuor, vel octo vel novem mensium ad certiorandum & evocandum dominum, ut vel ipse intra id temporis veniat, & judicium suscipiat, vel litis causa mittat procuratorem quod est ex *d. l. 2. C. ubi in rem act.* nisi quod dilationis tempus relinquit in arbitrio judicis, hæc Novella certum tempus statuit pro locorum intervallis. Si dominus neque veniat, neque procuratorem mittat, lis agitur cum eo qui absentis nomine prædium possidet, quasi cum vero & legitimo procuratore absentis: male Haloander, quasi is ipse dominus sit qui fecit: nam ὑπὲρ τοῦ ἀπόντος κυρίως πράττοντα, & paulo post, νομίμως πράττοντα, procuratorem vocat. Damnatur autem vel ipse vel dominus, & si judicato satis non fiat, fit missio in possessionem bonorum absentis. At quid fiet si & is qui absentis nomine possidet non compareat? Servabitur ordo solemnis, qui servari solet in eremodiciis, id est, desertionibus litis contestatæ. Male Haloander vadimonium & litem contestatam confundit. Desertio vadimonii est desertio promissionis judicio sistendi causa factæ. Longe aliud desertio litis contestatæ, graviorque ex hac causa quam ex illa pœna: nam hæc damno litis coercetur, quia desertori non licet appellare, vel ex integro causam agere, illa non item: & olim quidem qui litem inchoatam deserit evocabatur edictis tribus & peremptorio, non etiam is, qui non parebat promissioni judicio sisti. Ceterum ex hac Novella sive reus litem inchoatam deserat, sive inchoandæ liti præsentiam sui non faciat, nec defendatur, citatur legis voce, id est, præconis, ut Julianus & Irnerius interpretantur. Præco vox legis dicitur eadem forma qua Synesio carnifex, manus legum, in epistolis. Dicitur & vox judicis: solet enim præco verba judicis pronunciare: & scribitur tamen gestis, Judicem dixisse, non præconem, ut August. scribit 3. de Trinitate, & de verbis Domini, serm. 16. Et ex *Nov. 112.* citatur reus edictis tribus, per singula intermisso spatio dierum xxx. olim x. quibus si non pareat, damnatur etiam absens si malam causam habuerit. Damnatur sententia diffinitiva, si litem contestatam deseruerit. Damnatur summatim re cognita, & mittitur actor in possessionem bonorum custodiæ causa, si non venerit ad litem contestandam, lite manente salva, ut *l. 2. C. ubi in rem act.* & *Nov. 53. cap. 3.* & eodem modo absente actore, præsens reus sententia definitiva absolvitur omnimodo, si actor litem contestatam deseruerit, vel si ante litem contestatam abesse cœperit, absolvitur observatione judicii, ut *Nov. 53. cap. 1.* Ceterum ex *Nov. 112.* & Leonis 108. utroque casu lis consumitur revocato jure antiquissimo, quo qui ad vadimonium non occurrebant, causa cadebant, ut Suetonius scribit in Caligula: & reus præsens si bonam causam habuerit, absolvitur omnimodo, videlicet si actor evocatus tribus edictis, & post edicta annum expectatus fuerit. Excipiendus tamen est casus *d. Nov. 53. cap. 1.* quo actor diebus tantum x. expectatur, nec edictis evocatur, cum scilicet non est actor sequutus forum rei. Id etiam notandum ex *Nov. 112.* contumacem post edicta annum tantummodo expectari, cum ex *l. properandum, §. hujusmodi, Cod. de jud.* expectari debeat ad finem triennii. Itaque multa innovat *Nov. 112.*

NOVELLA LXX.

De liberationibus decurionum.

PRæfecturæ nomine significatur præfectura urbis Romæ, vel urbis Constantinopolitanæ, & præfectura prætoriana Orientis vel Occidentis, id est, Italiæ, vel Africæ, vel Illyrici, & magisterium militum. Sunt enim eæ tres dignitates indiscretæ, *l. 1. C. de præf. præt. sive urb.* Sed vel honorariæ tantum sunt vel ordinariæ: hæ liberant curia, illæ non item: repetit quod jam constituerat sup. *Nov. 38.* Αὐτῇ τῇ ἀρχῇ παραγγείλαντα] Rectissime vetus interpres, Ipso cingulo designatum: nam honorarii cingulum non habent, & ἀρχὴ administrationem significat sive cingulum. Quid autem sibi voluit is qui vertit, Petito per denunciationem magistratu? Απλῶν] Rectissime etiam vetus interpres, Carpentum: quod Vopiscus judiciale carpentum.

NOVELLA LXXI.

De litibus eorum qui in dignitate positi sunt.

VEtus est Constitutio ut nec clarissimi, nec spectabiles, nec illustres litem pecuniariam agant per se, sed per procuratorem: quod honori eorum datur: & est hac de re *l. pen. C. de procurat.* in qua tamen qui enumerantur omnes vel illustres sunt, vel spectabiles, nulli clarissimi. Et sane videtur clarissimorum appellatione hac Novella, Justinianus significare Senatores omnes etiam illustres & spectabiles: nam regulam ponit de clarissimis, & excipit illustres. Et inter clarissimos nominat Comites & tribunos. Comites intelligit consistorianos, ut *l. 1. C. de mand. princ.* quos constat esse spectabiles, *Novel. 13.* & tribunos notarios,

rios, qui modo spectabiles dicuntur, modo clarissimi. Et veterem Constitutionem recipit in illustribus tantum, veluti præfecto prætorio, aut præfecto urbi, aut magistro militum, ut per procuratores causas civiles agant. Criminales nemo agit per procuratorem, *l. pen. ff. de pub. jud. l. ult. C. ubi Senat. vel clar. l. 1. ff. an per alium cau. ap. red. pos.* præterquam criminalem injuriarum illustres ordinarii vel honorarii *l. ult. C. de injur.* & episcopi ac presbyteri ex Nov. Valentiniani *de episc. jud.* Igitur viri illustres causas civiles agere debent per procuratorem: causas criminales per se excepta injuriarum causa, quam per procuratorem exequi possunt. Spectabiles autem & clarissimi causas civiles ex hac Nov. per se agere possunt, nec per procuratorem eas exercere compelluntur, quia & plerique ex his tuendo in litibus pecuniariis procuratori pares non sunt. Habent etiam viri illustres aliud privilegium ex *l. ult. C. ubi Senat. vel clar.* ut in criminalibus causis si ordinarii sint habeant jus sedendi in secretariis judicum tam in urbe quam in provinciis, honorarii in provinciis tantum. In secretariis inferiori parte, ut ait *d. l. ult.* Symmachus primo Epistolarum, in uno subselliorum capite, regulariter litigatores stant, *l. 1. C. de offic. civil. judic.* & causidici, *l. quisquis, in fin. Cod. de postul.* Plinius 1. Epistol. *In tribunatu abstinui causis agendis, quod deforme arbitrabar cui loco cedere omnes oporteret hunc omnibus sedentibus stare*, & VI. *Ingens utrinque advocatorum universa subsellia perstantium corona*: sic legendum.

Tutor, qui huic Constitutioni non paret .i. qui dissimulat se esse creditorem pupilli, nec excusat se, jus crediti amittit, qui & dissimulat se esse debitorem, non liberatur, quasi a semetipso exegerit: denique nec sibi solvere nec a semetipso exigere potest: quod tamen vetus prudentia admittit locis innumeris. Secundo quoque capite hujus Novellæ multæ Pandectarum & Codicis leges emendantur, quibus cavetur tutorem teneri in usuras ejus pecuniæ quam non deposuit ad comparationem idoneorum prædiorum, vel quam non idoneis hominibus fœnori occupavit. Nam ex hac Novella non cogitur eam fœnori occupare, vel ex ea comparare prædia: satis namque est si eam custodiat diligenter: pupillo igitur vacabit impune. Sed si negotiorum pupilli administratio & tuendæ vitæ pupilli ratio hoc necessario exigere videatur, etiam fœnerari cogitur. Ultro etiam fœnerabitur recte, suo tamen periculo: & secundum jus vetus habebit singulis annis laxamentum duorum mensium exigendæ & rursus occupandæ pecuniæ causa, *l. tutor, §. usuræ, ff. de adm. tut.* Ultro etiam ex superflua pecunia comparabit prædia idonea suo periculo: & idonea prædia definit esse fertilia & levioribus tributis obnoxia, & quorum auctor idoneus est .i. locuples, ut de evictione cum effectu conveniri possit. Quod dixit de pecunia, idem dicit de prædiorum reditu, ut videatur suo officio præclare functus tutor si tutiore loco reditus superfluos deponat. Adjicit etiam hoc ad jus vetus, ut non nisi juratus tutor vel curator ad administrationem accedat, neque tamen rationi jurisjurandi se existimet ἀνεκλόγιστον fore. Exigitur & jusjurandum a curatore furiosi, *l. de creationibus, Cod. de episc. aud.* hac Novella ab omnibus.

NOVELLA LXXII.

De tutoribus.

JUre veteri debitor creditoris vel creditor debitoris tutela aut curatione non excusatur, *l. VIII. Cod. qui da. tut. pos. l. neque, C. de exc. tut.* Item qui litem habet cum pupillo vel adolescente non excusatur, nisi fuerit lis de omnibus bonis vel maxima parte eorum, vel de statu, *l. 6. §. pen. l. si pupillum, & l. seq. ff. de excus.* Ex hac *Nov.* excusatur vel removetur, nisi sit mater vel avia *Nov. 94.* Vel si post susceptam administrationem tutelæ adquirat tutor obligationem adversus pupillum, forte adita hereditate creditoris pupilli, ei contutor aut concurator adjungitur: quod etiam fiebat olim litis causa, *d. l. neque.* Diversum erit si post susceptam vel etiam depositam tutelam cessionis jure obligationem inquisierit: nam cessiones actionum factæ in personam tutoris vel curatoris, donationis, venditionisve titulo, ipso jure nullæ sunt, nec regressum habet adversus eum qui cessit: & pupillus ab utroque liberatur: olim valebant, *l. non fit, ff. de reb. eor. qui sub tut.* Itaque multas leges Pandectarum & Codicis hæc Novell. tollit: & quidem merito. Eveniebat enim sæpe ut tutores vel curatores, quorum in potestate erant omnia, redimerent inanes, infirmas, inutiles actiones adversus pupillum, vel ex causa donationis eas sibi cedi procurarent, ac deinde supprimerent apochas, quibus se defendere & agentem excludere pupillus poterat. Apochas vocat ἀποδείξεις τῶν χρεῶν, ut *Nov. 46. 49.* Haloander interpretatur male probationes. Sed tamen paulo post recte, ἄλλας ἀποδείξεις, alias probationes. At priore hoc loco ἀποδείξεις vocat professiones solutæ pecuniæ: quod & vetus interpres intellexit qui interpretatur, De suscepta: sic enim solet appellare apochas. Accedebat etiam hoc incommodum, quod tutores pupillo obligati intercipiebant chirographa aliasve debiti probationes. Itaque merito visum est utilius esse, si debitor creditoris vel creditor debitoris tutelam curamve non susciperet excepta matre & avia, quæ sunt extra suspicionem omnem quandiu abstinent secundis nuptiis; eademque ratione excipiam patrem & avum, imo & parentes omnes virilis sexus, non cognatos: nam id de matre & avia tantum cautum est, quod eæ solæ liberorum tutela fungi possint, *Nov. 118.*

NOVELLA LXXIII.

De instrumentis.

INane est chirographum quod nullis testibus nullisve subscriptoribus confectum est, quodque nulla literarum comparatione confirmatur: non est omnino inane quod literarum comparatione confirmatur: nam deferendi jurisjurandi (quod hic extremum subsidium vocat litium finiendarum) occasionem judici dabit. Non quod teste uno vel duobus: nam & si testis unus non debeat movere judicem ad deferendum jusjurandum sine chirographo (ut in Feudis docuimus) movebit in hanc rem merito tamen judicem chirographum, & testis unus vel duo. Firmissimum autem id est quod trium testium præsentia vel subscriptione confirmatur, licet comparatione literarum non confirmetur, cum & sine chirographo testes sufficiant: & ita firmissimum quoque est forense instrumentum quod tabellionis mandatu amanuensis ejus scripsit, & complevit, vel scripsit tantum, tertia persona veluti argentario adnumerante pecuniam: nam hi tres, tabellio, amanuensis, argentarius, pro tribus testibus habentur: & si consentiant horum testimonia, constat fides rei gestæ satis etiam sine scriptura. Sed si nullus intervenerit amanuensis vel argentarius, præter tabellionem duorum vel trium testium præsentiam, aut subscriptionem; desidero ex sententia hujus Novellæ. Quid igitur? Tabellionis solius fides non sufficit, forense instrumentum publicum testimonium non habet? ita videtur: hoc jure censetur id solum quod actis insinuatum est apud magistrum census, vel magistratus municipales, vel defensores plebis. Strinxi breviter sententiam hujus Novellæ, & dilucidius tamen forte quam in *Nov. 49.* Id non est omittendum, hanc in instrumentis tantum eis diligentiam exigi, quæ in urbibus fiunt, & quæ superant libram auri, non in iis quæ ruri fiunt: nam & testamentis quæ ruri fiunt diligens observatio remittitur, *l. ult. C. de testam.* Sed & ma-

jorem exigit in chirographis quæ excedant L. libras auri, *l. ult. C. si cert. pet.* nam subscriptionem exigit trium testium: nec contenta est præsentia, quá hæc Nov. tamen omni in summa videtur esse contenta. Τῶν τελεσμάτων] Completionum. Prius enim solent tabelliones contractus scribere in schedula, deinde complere in mundo, ut patresfamilias rationes suas in adversariis primum, deinde in codice. Δύω πάντως] Legendum διὰ πάντως, ut docui *Novell.* 44. Πέντε μαρτύρων] Quinque hi sunt, tabellio, tabularius, tres testes, quoniam tres testes Novella exigit. Sed in forensi instrumento putem sufficere duos, propterea quod tertii vicem explet tabellio. Sed tamen si ex abundanti duobus fuerit adjectus tertius, ita connumerato tabulario & tabellione, fuerint quinque.

NOVELLA LXXIV.

De suitate liberorum, & de nuptiis.

SUitatem appello, quod Græci γνησιότητα, imitatus non tam interpretes nostros quam Stoicos, quibus familiare est ex qualitatibus fingere nomina: nec aliena Jurisconsulto Stoicorum imitatio, quandoquidem omnes prisci juris auctores ab Stoicis imbutos multis mihi quidem & magnis liquet argumentis. Explicantur autem hac Novella modi quibus filii naturales efficiuntur sui, volentes scilicet: nam invitus nemo fit suus, sicut & invitus nemo emancipatur. Primus modus hic est, si nuptiæ dotali instrumento contrahantur cum concubina, ex qua filii naturales procreati sunt, de quo Nov. 12. diximus satis. Hoc deficiente, veluti concubina mortua, vel indigna connubio, vel absente, vel patre in clerum cooptato, sequitur alter modus, ut precibus a patre Imperatori oblatis, vel a liberis naturalibus prolato testamento patris, quo sibi eos heredes suos esse voluerit, beneficio principis sui & legitimi fiant. Princeps libertinos potest ingenuitati restituere & natalibus, in quibus initio omnes homines fuerunt nondum neque naturali neque civili jure descripto, *l. 2. ff. de nat. restit. l. Imperialis, §. 1. C. de nupt.* quo tempore incognita erat servitus: sed necesse est (ut hoc loco valde singulari Justinianus ait) uti eos donet prius anulis aureis, atque ita quodammodo præpurget: & hac de causa, ut opinor exigit in *Novell.* 18. ut ancillæ manumissæ impetretur jus annulorum simul ac natalium restitutio. Eodem vero exemplo princeps potest liberos naturales suos facere & restituere antiquis natalibus, in quibus omnes homines fuerunt, legibus nondum scripti, quo tempore liberi omnes fuerunt conditionis ejusdem, non alii naturales, alii legitimi. Synesius Anastasio, τὰ χρυσᾶ παιδία τῇ τοῦ βασιλέως φωνῇ νόμῳ σοι. παιδία γενόμενα. Hoc vero genere dandæ suitatis utitur pater si non extent legitimi liberi, & si muliere libera filii naturales progeniti sint, priore utitur etiam extantibus legitimis, atque etiam si ex ancilla filii naturales procreati sint. Est & tertius modus *Nov.* 89. Si pater filios naturales offerat curiæ civitatis teste populo, vel actis intervenientibus, si filias naturales curialibus matrimonio jungat, vel si ipsi se filii naturales curiæ offerant ex patris ultima voluntate, aut sponte sua: & hunc modum Theodosius introduxit, *l. 3. C. de nat. liber.* & probavit Leo, *l. 4.* ex qua refert Justinianus in *d. Novell.* 89. Philocalum quendam filium naturalem publice obtulisse patrem curiæ Bostræ civitatis: unde liquet aperte in *d. l. 4.* pro *nostræ*, esse legendum, *Bostræ*, quæ est civitas Arabiæ, *Novel.* 102. & ita jamdiu memini me emendare in notis Institutionum. Primum modum invenit Constantius, Justinianus amplificavit: secundum invenit Justinianus: nam rescripto principis, olim non fiebant legitimi nisi qui nati erant ex muliere, quæ propter inæqualitatem justa uxor esse non poterat: rescripto enim justa uxor simul ac liberi justi fiebant. Hoc vero tertio modo, quem Theodosius

A adinvenit, filius naturalis susceptus ex libera muliere suus, & legitimus fit ex patris voluntate etiam existentibus legitimis liberis: ita tamen ut pater non plus ei dare vel relinquere possit, quam uni ex justis liberis cui minimam portionem dederit vel reliquerit, *l. communium, §. ult. C. de natur. lib.* qua in re Novellæ Theodosii *de bon. decur.* derogatur, ex qua in *d. l. 3.* addita perperam videntur hæc verba: *Naturalem dumtaxat fœcunditatem sortiatur.* Sua autem sponte filii naturales ex libera muliere nati si se offerant curiæ non aliter sui & legitimi fiunt, quam deficientibus legitimis, idemque dicendum de iis qui ex ancilla nati, & manumissi vel patris voluntate, vel sua sponte decuriones fiunt; *Nov.* 89. Est etiam inter hunc modum faciendi legitimi & superiores differentia hæc, quod superioribus non tantum jus suitatis, sed
B etiam jus agnationis adquiratur, hoc modo jus suitatis tantum, *d. l. communium.* Ei autem qui decurio simul ac patri filius heresque legitimus factus est, qui & pro qua parte succedant definitur in *d. l. communium, §. sed si quidem*, usque ad *§. pen.* aliter quam in *No.* 89. quæ varie demonstrat in ejus successione semper hanc rationem esse servandam, ut curia curialesve heredes defuncti bonorum dodrantem habeant sublato quadrante & besse, de quo *d. l. communium*: sublata etiam differentia bonorum adventitiorum & profectitiorum. Erat & olim quartus modus, Adoptio, *l. jubemus, in fin. C. de nat. lib.* qui tollitur *l. legem, C. eodem*, & hac *Nov.* & 89. Tentari posset reduci *Nov.* 117. §. 1. nam si sola nominatione filii naturalis suus fit, & adoptione multo magis, quod tamen non admitto.
Secunda pars hujus Novellæ est de nuptiis, quæ do-
C tis & donationis propter nuptias conventionem exigunt, & de iis quæ testatione vel jurejurando vel nuda affectione contentæ sunt, cui aliquatenus derogatur, *Nov.* 117. ut exposui *Nov.* 12. & 22. & de quadrante bonorum relinquendo mulieri indotatæ, qua de re diximus *Nov.* 53. *cap. ult.* Κυρίων ἐκάλει.] Epictetus in Enchiridio, αἱ γυναῖκες εὐθὺς ἀπὸ ιδ' ἐτῶν ὑπὸ τῶν ἀνδρῶν κυρίαι καλοῦνται. Hieronymus adversus Jovinianum, *Vocanda domina, celebrandus natalis ejus.*

NOVELLA LXXV.

De appellationibus Siciliæ.

D UT appellationes a Consulari vel Prætore Siciliæ referantur ad quæstorem palatii, quæ olim ad præfectum prætorio, *l. 27. C. Th. de app.* Ut decreto quæstoris confirmentur defensores plebis in Sicilia creati, & patres civitatum. Alii defensores confirmantur auctoritate præfect. prætor. *Nov.* 15. Dixi a Consulari, vel prætore. Consularem primum Sicilia habuit, deinde prætorem, *Novell.* 104. in qua pro τῶν προτέρων, ex ista legendum, τῶν πατέρων.

NOVELLA LXXVI.

De monachis.

E QUi ante *Novel.* 5. quæ post monachismum interdicit testamenti factione, facti jam erant monachi vel monachæ, testamenti factionem habent, præsertim existentibus liberis.

NOVELLA LXXVII.

De impudicis & juratoribus.

CEdrinus scribit Justin. tulisse νόμους σφοδροὺς κατὰ τῶν ἀσελγαινόντων: hanc Constitutionem intelligit, & 141. Et junguntur etiam his qui per capillum Dei, vel per caput, vel alio modo dejerant contumeliose.

NO-

NOVELLA LXXVIII.

De dotalibus instrumentis & manumissionibus.

EX hac Novella manumissio sola ingenuos facit, non quod ad patronum, sed quod ad ceteros & jura alia ingenuitatis attinet: nam jus patronatus integrum manet, nisi id patronus in manumissione remiserit nominatim, *l. penult. & ult. C. de bon. lib.* Quin & si id remiserit, honor tamen & obsequium debitum patrono, remissum non videtur, sed neque actio ingrati. Hæc actio est extraordinaria, *l.* 1. *C. de libertis & eorum lib.* cum tamen sit ex lege Ælia Sentia, quia post eam legem S. Consultis & Constitutionibus de ingratitudine libertorum extra ordinem agi cœpit. Competere eam actionem hoc loco Justinianus ait non tantum manumissori, sed & filiis manumissoris; quod etiam est ex lege Ælia Sentia, *l. Sciendum, ff. de verb. signif.* At *l. pen. Cod. de libertis & eorum lib.* eam dat generaliter heredibus patronorum. Sed id Accursius recte restringit ad filios heredes, *Nov. Valentiniani de libertis*, etiam filiis eam ademerat. Alia est actio ingrati adversus donatarium: & omnino duæ tantum sunt in jure actiones ingrati, adversus donatarium & adversus manumissum: nam adversus alios actionibus ingrati, ut quodam loco Seneca ait; fora non sufficerent. Ex his autem colligitur, pleniorem esse natalium restitutionem quam manumissionem remissionemve juris patronatus: nam manumissus etiamsi quantum ad cetera attinet ex hac Novella pro ingenuo habeatur, tamen juri patronatus obstringitur, & eo etiam remisso, obsequiis & actioni ingrati. Natalibus restitutus nec obsequium vel honorem debet, nec quasi ingratus accusari potest, *l. pen. C. de bon. lib. l.* 10. §. *sed & si jus, ff. de in jus voc.* Sed nemo etiam facile a principe natalibus restituitur nisi consentiente patrono, *l.* 2. *in fi. l. ult. ff. de nat. rest.* & filio patroni, *l. pen. ff. eod.* Igitur ne hodie quidem omnimodo supervacua est petitio anulorum & restitutio natalium; nam quantum ad patronos non est supervacua, quantum ad ceteros est supervacua: ut ecce, liberti hodie decuriones fiunt impune contra legem Viselliam, & cognationem amissam recipiunt, etiamsi natalibus restituti non sint, & libertæ Senatoribus nubunt jure, quia ingenuæ esse censentur: & ex eo matrimonio sui ac justi liberi nascuntur, & ante matrimonium suscepti in concubinatu ex eadem muliere per matrimonii conjunctionem sui & legitimi fiunt. Quin & manumissio sola concubinæ contractusque dotis cum ea habitus filios naturales ingenuos & suos facit, etiamsi jus anulorum & restitutio natalium impetrata non sit; qua re derogatur *Nov.* 18. Manumissa igitur matre & nuptiis cum ea dotali instrumento contractis, manumissi etiam videntur filii: quod novum videri non debet: nam & ita *κατὰ πρόληψιν* miles servum cui legatum adscripsit manumisisse videtur, *l. ex his, C. de test. milit. l. Lucius*, §. 1. *ff. eod.* nec minor est præsumptionis ratio in proposito casu, ut concubina manumissa, & uxoris nomine honorata, videantur etiam filii naturales ex ea suscepti libertate donati, ac consequenter sui ac legitimi effecti. Dederat jam ante Antoninus omnibus ingenuis jus Quiritium, quod olim pro beneficio dari solebat: dederat & Justinianus libertinis, sublata Latinorum & dedititiorum conditione. Hac Novella dat omnibus libertinis ingenuitatem & jus anulorum & restitutionem natalium.

NOVELLA LXXIX.

De monachis litigatoribus.

NOvella est de monachis; monachi non sunt clerici: sed dicemus etiam de clericis conjuncta *No*A *v.* 83. Olim monachi utriusque sexus, & clerici conveniebantur in provinciis apud præsidem, in urbe apud præfectum prætorio, & vocati in forum venire compellebantur ex Constitutione Leonis, *l. omnes qui ubicunque, C. de episc. & cleric.* de qua Theodorus Lector in hunc modum: *Λέων ἐνομοθέτησε τοὺς κληρικοὺς παρὰ τῷ ἐπάρχῳ τῶν πραιτωρίων μόνον ἀποκρίνεσθαι.* Volente actore conveniebatur coram episcopo, *l. decernimus, C. de epis. aud.* conjuncta *l. cum clericis, C. de episc. & cler.* Ex hac Novella monachi non possunt conveniri nisi coram episcopo, cujus arbitrio vel ipsi monachi respondere debent per se, vel per antistitem suum, vel per actorem sive syndicum communem, qui apocrisiarius dicitur: & multantur civiles judices, qui huic Constitutioni non paruerint; & coercentur carcere exe-B cutores qui quem ex his vocaverint ad judicem civilem non ad episcopum: nam & ab ipso episcopo executores conjici possunt in decanica. Decanica dicuntur & diaconica, ut in *l.* 3. *C. de hæret.* & Laodic. Synodi c. 21. *ἐν τῷ διακονικῷ*. Non sunt carceres, licet in ea rei quandoque conjiciantur custodiæ causa, cum & haberi in eis conventus soleant, & recondi res pretiosæ. Ex *Nov.* autem 83. clerici actione pecuniaria conveniuntur coram episcopo, qui litem finiat celerrime sine sumptu, & sine scriptura solemni: nam neque ex libello in jus vocandi sunt, neque ex libello dicenda sententia est: quod & in monachis locum habet. Episcopo nolente aut nequeunte judicare, lis agitur apud judicem civilem. Quid si causa criminalis fuerit? ut militare delictum a communi distingui solet, ita separare C debemus ecclesiasticum crimen a civili sive communi. Si commune fuerit clerici crimen, veluti adulterium aut homicidium, a judice civili disceptabitur intra duos menses, & de damnato clerico non ante supplicium sumetur quam regradatus fuerit ab episcopo. Si ecclesiasticum, veluti sacrilegium, ut Zonaras scribit CP. Synodi 1. c. 6. & ambitus, ut puta si pecunia ambierit clericatum, vel contumacia adversus episcopum, disceptatio erit episcopi, ut *Nov.* 123. in qua plenius aliisque distinctionibus adhibitis tota hæc res explicatur.

D

NOVELLA LXXX.

De quæstore.

ALius est quæstor palatii, de quo *Nov.* 35. alius quæstor exercitus, de quo *Novell.* 41. alius est quæstor, quem hac Novella Justinianus creat constituitque in urbe quærendis coercendisque mendicis, inertibus, otiosis, peregrinis, errantibus & vagis, cujuscunque conditionis sint, sive clerici, sive monachi, sive advocati aliarum civitatum: & hic quos *συνηγόρους*, recte Julianus interpretatur scholasticos, ut *l.* 2. *C. de lucr. advoc.* Eo nomine primum nuncupati sunt Rhetores, ut Cor. Tacitus scribit lib. de Oratorib. & declamatores litium fictarum: deinde a fictis litibus transiit ad veras. Plin. 2. Epist. *Adhuc scholasticus tantum est: quo genere hominum nihil simplicius: Nos enim qui in foro verisque litibus terimur, multum malitiæ,* E *quamvis nolimus, addiscimus.* Schola & auditorium & ficta causa innoxia est. At si forte exteri litis causa in urbem venerint, vult Justinianus quæstore imminente, instante, urgente, & ad extremum audiente & cognoscente morantibus judicibus celerrime eorum lites finiri. Eidem in mendicos validos coercitionem dat mitiorem quam definiatur, *l.* 1. *Cod. de mend. val.* & constituit quandam veluti *ἀργίας* actionem, ut ipse ait, id est, inertiæ & lenitudinis, qualis fuit olim apud Græcos. Pollux. 8. *τῆς ἀργίας ἐπὶ μὲν Δράκοντος ἀτιμία ἦν τὸ τίμημα, ἐπὶ δὲ Σόλωνος εἰ τρὶς τις ἁλοίη ἠτιμοῦτο.* Nicolaus apud Stobæum, *Ἀθήνησι τῆς ἀργίας εἰσὶ δίκαι.* Plutarchus de Dracone, *Μία ὀλίγου δεῖν ἅπασιν ὥριστο τοῖς ἁμαρτάνουσι ζημία θάνατος, ὥστε καὶ τοὺς*

ἀργίας

ἀργίας ἀλόντας ἀποθνήσκειν. Datur etiam huic quæstori potestas cognoscendi de crimine falsi, & de superexactionibus executorum, id est, si supra modum legitimum sportulas exegerint. Videtur & jus habuisse imbecillis dandi tutoris, ut ex Harmenopulo constat 5. Epit. tit. 11. qui & in fine sexti de ejus officio tractat. Deputantur etiam huic novo magistratui annonæ & salaria, & adsessores, & apparitores certi.

NOVELLA LXXXI.

De solutione patriæ potestatis.

AD *l. ult. C. de consulibus*. Justinianus addit, non tantum patriciatus dignitatem solvere potestatem patriam, sed & ceteras dignitates, quæ curiali conditione liberant, de quibus *Nov.* 38. & 70. His dignitatibus liberi sui juris fiunt sine capitis deminutione, sequiturque eos peculium tacite, sicut emancipatos. Sine capitis deminutione, quia non desinunt esse in familia, sicut morte patris, *l.* 3. §. *ult. ff. ad Maced.* & olim sacerdotio Vestali & flaminio Diali. At qui emancipatione sui juris fiunt capite minuuntur, quia in imaginariam servitutis formam rediguntur, *l. liberos, ff. de cap. min.* & ideo emancipati agnati esse desinunt, & nepotes ex eis suscepti post mortem avi non recidunt in eorum potestatem: superioribus modis recidunt, & agnatio non tollitur. Emancipationem fieri solitam ait injuriose fronte pulsata, ut *l. ult. C. de emancip. lib.* erat enim emancipatio legis actio, id est, actus legitimus, & in omni fere actu legitimo symbolum, in cretione digitorum crepitus, in mancipatione æs & libra, in manumissione alapa. Addit etiam in extremo episcopatum solvere patriam potestatem: quod ante non obtinuerat, *l. sacrosanctæ, C. de episc. & cleric.* Liberat & curia episcopatus, secundum modum *Nov.* 123.

NOVELLA LXXXII.

De judicibus.

EST hæc Novella de urbanis judicibus, non de provincialibus. Judicum nomen generale est, §. ult. eo continentur tam magistratus quam judices pedanei: hi sunt judices dati, qui quasi plano pede judicant, non pro tribunali, & a Græcis χαμαιδικασταὶ dicuntur, & διαιτηταὶ κληρωτοὶ. Continentur etiam eo nomine judices compromissarii, qui διαιτηταὶ αἱρετοὶ dicuntur. Pedaneis dantur δικαστικὰ, sive sportulæ: magistratibus non dantur, quia ampla salaria habent, pedanei permodica, & similiter sportulas permodicas: pedanei non habent adsessores: magistratus habent adsessores. Magistratus, plerumque erant viri militares, legum ignari: pedanei periti νόμων καὶ πείρας, ut ait hoc loco, sicut adsessores, qui nihil a pedaneis distant, *Nov.* 60. nam ex eodem corpore studiosorum juris adsumuntur, & pedanei judices, & adsessores, & hi debent præstare scientiam legum & morum, non magistratus, *l.* 2. *ff. quod quisque jur.* Magistratus habent tribunal, pedanei non habent tribunal, sedere tamen eos Justinianus vult a matutino ad occasum solis: & locum notat, In porticu regia, qua etiam Agathias scribit se libellis litigatorum dedisse operam ab ortu solis ad occasum Historiæ III. Significat igitur se ex pedaneis, vel ex pedaneorum notariis fuisse. Julianus ait, In basilica, quod fere idem est, nam basilicæ adjacebat porticus. Sedere autem vel litigatoribus conducentibus subsellia, ut olim fieri solebat, auctore Suetonio in Nerone, vel ærario præbente gratuita. Zeno singulis judiciis certos & proprios deputaverat judices pedaneos, veluti in judicio præfecti prætorio certos, in judicio præfecti urbi certos, in judicio magistri officiorum certos, quibus solis causarum cognitiones magistratus delegarent. Justinianus quos constituit octo vult esse communes, & in judiciis omnibus eis causas delegari atque etiam ab ipso principe, & his etiam solis a magistratibus, non aliis, nisi forte partem quandam litis velint adsessoribus suis demandare, dum tamen ipsi litis contestationi & ultimæ cognitioni præsint, ac sententiam definitivam pronuncient, *Novell.* 60. A pedaneis autem si a principe dati sint appellationem fieri ad magistrum officiorum, vel præfectum prætorio, & quæstorem, ut *Novell.* 23. Si a magistratibus, ad eos qui dederunt, *l.* 1. *ff. quis a quo app. l. præcipimus, C. de appel.* ex quo apparet quam ii distent a legatis, vel ab iis quibus magistratus suam jurisdictionem mandant, a quibus ad mandatorem non appellatur. Excipit duos casus, quibus a pedaneis jus appellandi non est, qui & generaliter recepti sunt in omnibus judicibus, Si quem damnarint ex eremodicio, *l. ex consensu,* §. *ult. de appellation. l. post edictum,* §. *ult. ff. de judic. l. properandum, C. eodem, l.* 1. *Cod. quorum appel. non recip.* Si bis jam reus appellaverit, nam tertium interposita appellatio non recipitur, *l.* 1. *C. ne liceat in una eademque cau. ter. prov.* His autem pedaneis judicibus, *l. ult. C. de pedan. judicibus*, ait magistratus humiliora negotia committere. Ea negotia Justinianus definit usque ad summam CCC. aureorum: eaque vult eos disceptare ἐν σχήματι παρασημειώσεως: quod ita Græci interpretantur, τουτέστι μὴ γίνεσθαι σημειώματα πλατυκὰ ἐπὶ ταῖς διὰ μέσου διαγνώσεσι, καὶ ἀπογεγραμμένας ἔχοντα μόνας τὰς τῶν μερῶν δικαιολογίας. Tria sunt vocabula diversa, σημείωσις, ὑποσημείωσις, παρασημείωσις. Primo significantur acta omnia judicii, secundo subscriptiones libellorum, tertio brevibus comprehensa præcipua capita litis. Græci interpretes, παρασημείωσις, τουτέστι ταχυτέρα τῶν λαλουμένων, περιλαμβάνουσα καὶ γράφουσα ταῦτα ὡς ἂν συνόψει, καὶ δι' ὀλίγων. Itaque nec jurisdictionem pedanei habent, quod certissimum est, nec solemnem & plenam cognitionem, quia non cognitionaliter, quod est actis accurate diligenterque confectis, sed per adnotationem tantum causas humiliores disceptant, brevitatis & celeritatis causa. Sententiam tamen dicere ex periculo, sive ex scripto sollemni omnimodo debent secundum generalem Constitutionem juris. Eodem vero brevitatis studio in his causis si appellatum sit a judice pedaneo, Justinianus constituit ut causa appellationis introducatur intra duos menses, post quos tempora fatalia currant, & post fatalia non impetretur reparatio, quod confirmat *l.* 2. & *ult. C. de rep. appell.* & *Novel.* 126. Post hæc Justinianus singulis judicibus in cognitione causarum duos exceptores, sive notarios deputat, & duos executores, quos sumi vult ex cohortibus seu apparitionibus majorum judicum, vel scholis agentium in rebus, vel scriniis sacris seu memorialibus, & creari totius cohortis vel scholæ, vel scrinii periculo, & removeri a judicibus pedaneis si male fungantur suo munere, & alios substitui electione & periculo cohortis, ut supra quod pertinet ad *l.* 2. *Cod. de sportul.* Constituit autem eis modicas sportulas, quas det utraque pars, si modo lis excedat quantitatem C. aureorum: nam si lis eam quantitatem non excedat, sportulas nullas accipiunt. Constituit & eis ex arca præfect. prætorio modicum salarium. Adjicit, ut definitiva sententia exprimant uter ex litigatoribus sumptus litis agnoscere debeat, vel nominatim ut utraque ex parte compensentur impensæ: & ad id quod pertineat nonnihil diximus *Novel.* 18. §. *ult.* Confirmat & ea quæ dicta sunt de recusationibus judicum, & de XX. diebus reo dandis ad deliberandum, *Nov.* 53. Secunda pars est de compromissariis judicibus, qua confirmantur quæ de eis prodita sunt jure veteri, & hoc tantum adjicitur, ut mutua se obstringant stipulatione pœnali qui in eos consentiunt, quæ committatur in eum qui non paruerit arbitrio. Olim etiam se jurejurando obstringebant, & eo casu arbitrio stare compellebantur omnimodo actio-

actione infactum vel condictione, ex *l.4. C.de recept.arb.* Hoc Novella corrigit: neque enim patitur arbitros eligi cum jurejurando, vel jurejurando ſi forte intervenerit non adſtringi partes arbitrio, niſi metu divini numinis. Vindicem periurii Deum facit. Tertia pars eſt communis judicibus omnibus etiam magiſtratibus, ut ab omnibus appellari poſſit excepto præfecto prætorio: ſed adverſus ſententiam præfecti prætorio, ut ſit appellationis loco remedium *ἀναψηλαφήσεως*, libello Imperatori porrecto, *l. 1. C. de ſentent. præf. præt.* qui tamen executioni impedimento non eſt, *Nov.119.* Interpoſita appellatione vel petita reſtitutione in integrum, nihil novari poteſt. Non idem reſtitutio in integrum & *ἀναψηλάφησις*, quæ retractatio *l. ult. C.de fide inſtrum. l. ult. C. de temp. appell.* Judex contra ſententiam ſuam in integrum reſtituit, *l. in cauſa, §. ult. & l. ſeq. ff. de*
B *minor.* Non tamen retractatur apud eum cauſa ex reſcripto principis, ſed apud ſucceſſorem, *l.1. C.de ſent.præf. prætor.* Igitur ſi non ſit ſucceſſor, ut ſi Senatus judicaverit, putarem etiam non ad Senatum: ſed apud alios *παλινδικίαν*, ſive retractationem inducendam, & videnda hanc in rem Plinii epiſtola ad Urſum, libro VI. A judice compromiſſario non appellatur, *l.1. C.de recep. arb.* & Carthaginenſis Synodi cap. 28. & 123. moribus Galliæ appellatur. Additur, ut ne judices aliter judicent quam legibus proditum eſt, nec pareant in medio litis emiſſis reſcriptis aut pragmaticis, *Nov. 113.* referre tamen ut poſſint. Sed & *Nov. 125.* relatione cohibentur. *Ἐπὶ τῆς βασιλέως στοᾶς*) In foro. Syneſius in Epiſtol. *τὴν στοὰν, τὴν βασίλειον τὸ πάλαι κεκλημένον. Μηδὲ φαίνεσθαι φιλανθρωπότερον τοῦ νόμου*) Symmachus in Epiſt. *Corruptæ*
C *videntur eſſe ſententiæ ſi ſint legibus mitiores.*

NOVELLA LXXXIII.

De Clericis litigatoribus.

HÆc Nov. declarat apud quos clerici conveniendi ſint in civilibus vel criminalibus cauſis: quod expoſuimus ſupra *Nov. 79.*

NOVELLA LXXXIV.

De fratribus.

D FRatrum alii ex eodem patre eademque matre, alii ex eodem patre tantum: utrique germani dicuntur: alii ex eadem matre tantum, qui uterini vocantur. Germani conſanguinei ſunt, niſi emancipatione ſoluta ſit agnatio: conſanguinitas enim ſpecies agnationis eſt. Germani igitur agnati ſunt. Uterini non ſunt conſanguinei, quia cognati ſunt non agnati, Ambroſius epiſt. 66. Uterini fratres .i. diverſo patre, ſed eadem matre geniti, agnationis jus habere non queunt, ſed cognationis tantum ſibi titulo connexi ſunt. His cognitis, finge. Quidam deceſſit inteſtatus ſine liberis, cui proximiores cognati ſunt fratres. Sed ex his alii germani, alii uterini: & ex germanis alii ex eodem patre eademque
E matre, alii ex eodem patre tantum. Quæritur qui potiores ſint in ſucceſſione inteſtati. Juſtinianus cum *hac Nov. tum Nov. 118.* ceteris anteponit fratres utroque parente germanos: poſt eos vocantur uterini & conſanguinei ſimul diverſi matribus, *l. ult. §. ſed nec fratrem, C.de leg. her.* ita tamen, ut in bonis profectis a patre, ſoli conſanguinei ſuccedant, in bonis profectis a matre ſoli uterini, in ceteris bonis utrique, *l. de emancipatis in fin. Cod. eod.* & hoc eſt quod vulgo dicitur, Paterna paternis, materna maternis deferri. Quod autem conſtituit Juſtinianus, ut in legitima ſucceſſione defuncti fratris potiores ſint ii, qui defuncto ſunt utroque parente conjuncti, ejus ſe argumentum præbuiſſe narrat in *l. ult. Cod. com. de ſucceſſ.* qua lege ſi filiusfam.

A ſine liberis deceſſerit, in bonis ejuſdem adventitiis, quorum proprietatem conſtat non adquiri patri, primum ſuccedunt fratres ex eodem matrimonio nati, deinde fratres ex alio matrimonio, tum his deficientibus pater. Præfert ea lex fratres utroque parente conjunctos his qui ex altero tantum parente conjuncti ſunt: quod & hæc Novella comprobat generaliter, & Nov. 118. Præfert & fratres patri: quod improbat Nov. 118. quæ cum fratribus conjungit patrem. Quod autem conſtituit, ut defuncto frater eodem patre genitus pariter cum uterino ab inteſtato ſuccedat, idem non ſervatur in querela inofficioſi teſtamenti: nam conſanguineis tantum datur non uterinis, *l. fratres, C. de inoff. teſtam.* & agente conſanguineo ac teſtamentum reſcindente, ſane uterinus non concurrit in hereditatem legitimam, *arg. l. filio in princ. ff.de inoff. teſtam.* & eodem modo in ſucceſſionem legitimam hodie per bon. poſſeſſionem unde legitimi parens cum fratribus defuncti vocatur, in querela parens præfertur fratribus, & reſciſſo teſtamento locum eis non facit, ut docuimus *Nov. 18.*

NOVELLA LXXXV.

De Armis.

FAbricenſium fuit ſchola & militia certa, qui in publicis fabricis arma bellica fabricabant, & erant ſub diſpoſitione magiſtri officiorum: qua de cauſa Novella ſcripta eſt ad magiſtrum officiorum, ut *l.2.3.6.7. C. de fabricenſ.* His ſolis arma fabricare licet, non privatis: quin & privatis ferrariam habere non licet, *l.ult. §. Magnus, Anton. ff. de public.* Privatis quoque fabricenſes arma vendere prohibentur, & emptoribus arma jubentur auferri, non reddito pretio. Ex eis quidam erant qui dicebantur deputati, ſtatuti numerorum a Juliano, qui numeri cujuſq; militum arma procurabant: & ſic in Notitia Rom. imperii legimus deputatos ſcholæ agentium in rebus & deputatos domeſticorum. Deputati autem fabricarum etiam privatis arma vendere vetantur. Non ergo tantum fabricenſes, ſed fabricenſes deputati: hi milites ſunt & annonas ferunt ex publico, illi non item. Id etiam generaliter præcipitur fabricenſibus & deputatis, ut nova arma, quæ fabricaverint, ſtatim reponant in publico armamentario: idem præcipitur balliſtariis in provinciis conſtitutis & fabricenſib. Varia ſunt fabricarum genera, aliæ armorum, aliæ ſcutorum, aliæ clibanorum, aliæ ſagittarum, aliæ loricarum, aliæ arcuum, ſpatharum, haſtarum, balliſtarum. Vult autem Juſtinianus ut in provinciis balliſtarii & armamentaria ſint ſub cura patrum civitatum: unde intelligimus quod in libris *βασιλικῶν* ſcribitur in hunc modum, *οἱ βαλλιστάριοι τοῖς πατράσιν ὑπόκεινται τῶν πόλεων*, id eſt, ex hac Novella. De patribus civitatum in hoc Novellarum libro ſunt multi loci, *Nov. 17. 75.104.128. 160.* ex quibus *17. & 128.* oſtendunt, curam eos habuiſſe operum publicorum, quod & *l.1. C. de rat. op.pub.* probat: hæc Novella habuiſſe curam armamentariorum, quæ & ipſa numerantur intra opera publica. His addatur quæ diximus *l. 3. C. de his qui ſpon. mun. ſuſcep.* Conſtituit ad hæc Juſtinianus ut magiſter officiorum mittat chartularios ſive ſcriniarios quinque ex ſcrinio fabricarum creandos periculo quinque primorum ſcrinii, de quo & in *l. 5. C.de agen. in reb.* ut eos conquirant qui privatim arma faciunt, & eripiant eis arma quæ fecerint, eaque fiſco vindicent: artifices autem idoneos fabricis publicis deputent adhibita confirmatione principis, & a magiſtratibus, apparitoribus, defenſoribus, patribus civitatum, juratam cautionem exigant, curaturos ſe ne quid admittatur contra hanc Conſtitutionem. Armorum autem appellatione idem declarat ſe intelligere arcus, ſagittas, contos, lanceas cujuſcunque generis, ſcuta, caſſides, ſpathas & gladios, quos

quos παραμηρίδια vocant, quod femori accingantur. Cedrinus, τῷ παραμηρίῳ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ ἐξέτεμε. Vetus interpres semispathas vocat recte. Vegetius 2. *Gladios majores quos spathas vocant, & alios minores quos semispathas.* Eadem forma dixere semisicas M. Tullius 3. de Leg. *Runis & semisicis quas ipse se projecisse in forum dixit*: sic ut legam, vetus lectio, emisitiis, conjecturam movet. Addit Justinianus ζάβας, quas interpretatur esse loricas, ut Sudas verbo ζαβαρεῖον. Addit, & ζυβύννοις, quæ interpretatur missibilia, venabulorum genera, Latine Ennius Sibinas. Apollon. 2. Arg. σιγύννης, a quo & σίγυννοι gens Scythiæ. Oppianus 1. de venat. σιγύνην εὐρυκάρηνον. Parvæ tantum machæræ privatis permittuntur, quia non sunt arma bellica.

NOVELLA LXXXVI.

Ut Præsidi suspecto in audiendis litibus adjungatur episcopus.

DIctum est *Nov.* 80. in urbe lites advenarum & peregrinorum a judicibus esse finiendas celeriter, imminente & instante quæstore: idem a præsidibus in provinciis fieri jubet hæc Novel. imminente & urgente episcopo, & de præsidum negligentia & tarditate episcopum ad principem referre, sine relatione episcopi principem a provincialibus interpellandum non esse, suspecto præsidi in causæ cognitione adjungi episcopum, ut *Nov.* 53. Et ut lis dirimatur amice quasi ab honorariis arbitris, vel per adnotationem: quod quid sit exposui *Nov.* 82. vel cognitionaliter. Tria sunt genera finiendarum litium. Judex potest esse honorarius arbiter, non receptus ejus rei de qua judex est, *l.* 9. §. 1. *de receptis*: licet e contrario receptus arbiter postea possit ejusdem rei judex esse, ut Piso in causa Roscii Comœdi. Additur etiam manente administratione adversus præsidem repetundarum agi posse coram episcopo, *l.* 4. *C. ad leg. Jul. repet. Nov.* 8. Clericos aut monachos non venire in urbem sine literis episcopi, episcopos sine literis archiepiscopi aut metropolitani, *Nov.* 6. *l. si per calumniam, C. de episc. & cler.* Cessantibus quoque præsidibus in coercendis officialibus cujuscunque fori supra modum legitimum sportulas exigentibus, hoc referre ad principem episcopos debere. Magisterianum Julianus peritissime interpretatur agentem in rebus.

NOVELLA LXXXVII.

De Donationibus factis a decurionibus.

INterdicta est decurionibus rerum immobilium donatio inter vivos *Nov.* 38. donatio causa mortis non est interdicta: permissa igitur *Nov.* 46. nam & legatis comparatur *l. ult. C. de mort. cau. don.* licet non ab intestato, *l. si filius, ff. de legatis præst.* Unde eveniebat ut decuriones mortis causa donarent, etiam addita lege contraria naturæ legati, ne eam donationem pœnitentia revocarent: hanc enim legem donationum causa mortis jus civile non improbat, *l. si alienam*, §. 1. *ff. de mort. cau. don.* At hoc modo facta a decurione donatio causa mortis, effectum habebat quodammodo donationis inter vivos. Quapropter tandem visum est Justiniano hac Novella interdicere decurionibus donatione causa mortis, perinde ac donatione inter vivos etiam cum decreto, venditione sine decreto.

NOVELLA LXXXVIII.

De Deposito & denunciatione inquilinis facta, & de suspensione erogationis annonarum.

HÆc Nov. pertinet ad *l. pen. C. depos.* ex qua testatione & denunciatione alterius restitutioni depo- A siti mora adferri non potest: ut si creditor meus nuntiet depositario ne rem quam apud eum deposui mihi restituat antequam sibi satisfactum sit: quæ denunciatio efficax est, *l. ult. ff. de lege com.* & sane si ita denunciatum sit depositario, rem quidem nihilominus statim repetenti depositori restituere cogitur, sed non sine cautione. Cavere enim dominus satisdato debebit depositarium defensum iri adversus denunciationem creditoris: quod non tollitur hac Novella: nam hæc Nov. pœnam tantum irrogat denunciatoribus, per quos fit ut depositarius rem depositam retineat, vel cautionem extorqueat, ut scilicet a denunciationis tempore rei aut pecuniæ depositæ periculum sustineant, & pecuniæ usuras trientes præstent: quod etiam observandum censet si inquilinis denunciaverint ne pensiones B solverent dominis, vel si erogatoribus annonæ ne præberent panes civiles aut tesseras. Nam damnum quod ex ea denunciatione contigit omne denuntiatori reputatur, nec immerito: quia denunciatio restitutioni depositi aut solutioni pensionum annonarumve impedimento est, nisi restituenti aut solventi defensionis & indemnitatis cautio præstetur, quæ non semper est in facili. Cautio enim ea satisdatio est: quia nulla est idonea defensio sine satisdatione. Hæc autem Constitutio obtinet dumtaxat locum in tribus casibus in ea expressis, depositi, pensionum, annonarum. In casibus pensionum & annonarum, quia de alimentis plerique pendent, & ex pensionibus tantum, vel annonis ea sibi parant. Alimentorum autem causa favorabilis est, & eorum petitioni etiam opponi compensatio non potest, C *l.* 2. §. *frumentariæ*, *ff. de adm. rer. ad civit. pert.* & verecundiam pulsat, *l. pecunia*, *ff. de alim. leg.* In casu depositi, quia hic præ ceteris contractus bonam fidem exigit, & ideo famosa est actio, & opponi ei compensatio non potest, *l. ult. C. de compens.* & depositi ratio privilegiis anteponitur, *l. si hominem*, §. *ult. ff. depos.* & chirographis depositorum non opponitur exceptio non numeratæ pecuniæ vel non traditæ rei, *l. in contractibus*, *C. de non num. pec.* At si creditor meus denunciarit ei qui mihi pecuniam debet ex causa crediti vel fideicommissi, is nec satis offerenti mihi solvere cogitur: quinimo parere denunciationi & potest & debet. Perperam huic Novellæ Accursius opponit *l. officium*, *ff. de rei vind.* quæ cum depositario dominum jure experiri ait rei vindicatione. Nec enim vindicatio hac Nov. tollitur, sed de- D nunciatio: non dominus repellitur, sed creditor. Possim rem meam a depositario .i. ab eo apud quem tu eam deposuisti, vindicare. Non possim ob pecuniam quam tu mihi debes depositario denunciare ne rem tibi quam apud eum deposuisti restituat: potest enim depositarius huic denunciationi non obtemperare.

NOVELLA LXXXIX.

De Filiis naturalibus.

NArrat initio quædam esse de naturalibus liberis in Codice scripta, titulo scilicet *de nat. lib.* & quædam in tractatu de tutoribus, καὶ ἐν τῷ τῶν ἐπιτρόπων λόγῳ, E & intelligit *l. ult. C. de conf. tut. & l. ult. C. quan. mul. tut. off. fun. pos.* Quam suaves sunt qui Græca ea verba, quæ retulimus accipiunt de Institutionum libro? Enumerat deinde modos per quos filii naturales sui & legitimi fiunt, & quibus hi, quique his ab intestato succedant & pleraque alia, quæ exposuimus his locis supra *Nov.* 12. 18. 22. 74. Id nondum explicatum est: *l.* 1. *C. de nat. lib.* & Nov. Martiani *de matr. Sen.* cujus pars est *l. humilem*, *C. de incest. nupt.* abrogari a Justin. in fine hujus Novellæ, & *Nov.* 117. Ex eis constitutionibus si Senatores vel Duumviri vel perfectissimi (sic legendum *d. l.* 1. ut docuimus primi in notis ad Ulpianum) vel sacerdotes provinciarum, veluti Asiarchæ, Syriarchæ, duxerint humilem abjectamque perso-

ſonam, id eſt, ancillam, libertam, ſcenicam, tabernarii, aut lenonis, aut arenarii filiam, vel eam quæ mercimoniis publice præfuit, non eſt matrimonium, liberi nec juſti nec naturales, ſed neque juſti fieri poſſunt judicio patris reſcriptove principis, & incapaces ſunt ſicut ſpurii, incapax etiam uxor. Hodie ex Nov. Juſt. Senatores viri clariſſimi, viri perfectiſſimi & ceteri cum eis ſi reſipiſcant connubium habent, exceptis ancillis. Antiquata igitur eſt *l.1. C. de nat. lib.* Antiquata lex Julia de Senatorum & libertinarum nuptiis.

NOVELLA XC.

De Teſtibus.

PRimo capite oſtenditur teſtes viliſſimæ conditionis ſubjici tormentis arbitratu judicis cujuslibet, adeo ut poſſit etiam pedaneus judex teſtem humilioris & obſcurioris vitæ quæſtioni ſubjicere, non tamen ſolus, ſed in provinciis adhibito defenſore plebis, in urbe adhibito officiali prætoris plebis: nam obſcurarum & ignobilium perſonarum teſtimonio ſane credendum non eſt ſine tormentis, *l. ob carmen, §. ſi ea res, ff. de teſt.* Secundo capite confirmatur *l. teſtium, C. de teſt.* ex qua ſi debitum ex chirographo petatur, diſſolutio etiam ejus probari debet ſcripto, id eſt, apocha, Scriptum ſcripto plerumque refutatur, *l.3. C. ſi minor ſe ma. dix. l. pen. de cont. ſtip. l. generaliter. C. de non num. pec.* Igitur ſi oblatio conſtat ſcripto, teſtibus ſolutio non probatur: recte, niſi ſint quinque idonei & jurati quibus præſentibus ſolutio facta ſit. De auditione teſtimonium hac in re omnimodo non valet: quod tamen valet in quæſtione de finibus & de operibus. Debent enim illi quinque teſtes teſtari ſe vidiſſe ſolventem debitorem; vel etiam ſe audiiſſe creditorem dicentem ſibi ſolutam pecuniam, unde retro colligitur de auditione teſtimonium valere: verum hoc ita procedit, non ſi id viderint vel audierint forte fortuna, ſed ſi rogati in eam rem ſint ſpecialiter ut ſolutioni interſint, vel confeſſioni in ſolutum, vel in creditum acceptæ pecuniæ. Non rogatorum teſtimonia non recipiuntur: quod non pugnat cum *l. ad fidem, ff. de teſt.* quæ non rogatos admittit *ἐπὶ τῶν συμβεβηκότων καὶ περιστατικῶν*, ut Harmenopulus ait, non in ſolutionibus pecuniarum vel in conventionibus. Et hæc quidem obſervatio exigitur ſi deſit apocha, vel ſola fidem facit, ſicut chirographum, vel cum teſtibus tribus ſecundum diſtinctionem *l. ult. C. ſi cert. pet.* vel potius ſecundum noviſſimam diſtinctionem *Nov. 73.* Quid ſi chirographum vel apocha non fiat; ſed depoſitio & confeſſio apud tabularios extra judicium, qua debitor deponat ſe debere, vel creditor ſibi ſolutum eſſe? & hæc etiam fidem non facit, niſi quinque teſtes rogati adfuerint & ſubſcripſerint. Quid ſi confeſſio fiat in jure, vel in judicio? hæc fidem facit, & quod dicitur, Confeſſum haberi pro judicato, de confeſſo in jure tantum dicitur, & ita accipienda lex 12. tab. *Æris confeſſi*, &c. *l. poſt rem, ff. de re jud. l.1. §. proinde, ff. ſi quid in fraud. pat. l.4. §. pen. ff. ad leg. Jul. maj. l.4. C. de rep. her. l. quidam, ff. de donat.* Hæc tria ſunt paria, Jusjurandum, res judicata, confeſſio, *d. l. poſt rem.* Omnia hæc plerumque fiunt in judicio. Non ſolet quis abſens damnari. Non ſolet etiam abſenti obligari qui juravit de operis, quo ſolo caſu ex jurejurando actio eſt; ſi præſenti juraverit: non habetur etiam pro judicato qui abſente adverſario confitetur, *l. 6. §. ſi quis abſente, ff. de confeſſ.* Certa debet eſſe ſententia, *§. curare, Inſtitut. de act.* Certa confeſſio, *d. l. 6. in pr.* Certum jusjurandum, atque ita definitur a Clemente Alexandrino, *ὁμολογία καθολική*. Tertio capite oſtenditur, eos qui varie aut contrarie teſtimonia dixerunt circa ea quæ totam cauſam continent, quæ vocat *κυριώτερα*, rejici & reprobari, improbos coerceri a judice, ſtultis veniam dari, *l. qui falſo*

A *ff. de teſt.* Quarto, eum qui ſemel vel iterum vel tertio teſtes produxerit, ſi & teſtium productioni renunciaverit, non admitti ad aliam productionem, & priorum teſtimonia vel adverſarii exceptiones cognoverit: ſed ſi nondum ea perceperit, admittitur, dummodo juret ſe priora teſtimonia comperta non habere, & citra fraudem alia productione uti: quod & in titulo de teſtibus Pontifices probant, quamvis appellatum ſit. Male Accurſius hoc capite putat corrigi, *l. officium, ff. de rei vind. l. 19. C. de probat.* Coercetur enim hoc capite tantum multiplex productio teſtium, non etiam ab actore probata intentione ſua cognitiſque reo probationibus actoris, reus prohibetur exceptionis ſuæ probationes exequi, *l. 9. C. de except. l. emptor, C. de preſcr. 30. ann.* Ad hæc quærunt interpretes, qua ex
B re cognoſci poſſit, una ſit productio teſtium an plures. Alii vices ſpectant, ut ſi aliquos produxero hac hora, ſit una productio: ſi hora ſequenti alios, altera. Alii dilationes, ut ſi intra dies x. juſſus ſim teſtes producere, quotquot producti ſint intra eam dilationem, id pro una productione habeatur. Verum longe aliter definitur productio Nov. Leonis & Conſtantini, nimirum ex diebus ſingulis, *ἑκάστης*, inquiunt, *παραγωγῆς μίαν ἡμέραν λαμβανούσης*. Quinto loco, teſtium productionem fieri poſſe extra judicium, ſi teſtes abſentes ſint, miſſis partium procuratoribus ex ſententia judicis, quod eſt ex Conſtitutione Græca Juſtiniani, quæ deſideratur in tit. de teſtibus, & hanc intelligit hoc loco, *ἐπειδὴ δὲ ἴσμεν*, &c. & in *l. judices, C. de fi. inſtr.* ex qua ſimiliter inſtrumentorum productio fit extra judi-
C cium, ſi in præſentia non ſint. Et hac Nov. id generaliter fieri conceditur non tantum extra urbem in provinciis, ſed etiam extra provinciam in urbem vel extra unam provinciam in aliam provinciam. Fit autem in provinciis teſtium productio apud præſides aut defenſores actis intervenientibus. Præſidibus junguntur defenſores, ut ſignificetur in eis civitatibus, quibus præſidum adeundorum facultas non eſt, iri ad defenſores, *Nov. 86.* qui præſidum vice funguntur. Finem autem lis accipit ubi & cœpit, *l. ubi, l. ſi is qui Romæ, ff. de jud.* Et hæc in civilibus cauſis: nam in criminalibus teſtes omnimodo in judicium venire compelluntur. Cornelius Tacitus de Oratoribus: *Teſtimonia in judiciis publicis* (ſic lego) *non abſentes, nec per tabellam dare, ſed coram & præſentes dicere cogebantur.*
D Et ideo D. Adrianus teſtibus non teſtimoniis eſſe credendum, hoc tantum in cauſis criminalibus dixit, *l.3. §. idem Divus, ff. de teſtib.* Sextum caput eſt de exceptionibus teſtium. Excipiuntur teſtes quaſi ſervi, recipiuntur tamen interim ſi ſe liberos eſſe contendant. Excipiuntur quaſi inimici, ut Socrati 1. c. 31. *τοῖς περὶ εὐσέβιον ὡς ἐχθροῖς παρεγράφετο*: ſed interim recipiuntur & audiuntur niſi ſint inimici capitales, id eſt, niſi judicium capitale exerceant inter ſe: nam ii rejiciuntur ſtatim: & ita etiam in *l. 6. ff. de exc.* capitales inimicitiæ accipiuntur. Septimum caput eſt de teſtibus cogendis. Olim inviti teſtimonium dicebant in cauſis criminalibus tantum, *l. 4. 20. 21. ff. de teſt.* Plinius 3. Ep. *E teſtibus quidam quod evocatus eſſet invitus, ut accuſationem exarmaret*, &c. In cauſis civilibus teſtes erant
E voluntarii, ut Quintilianus ait 5. Ex Conſtitutione illa Juſtiniani Græca etiam invitis in cauſis civilibus teſtimonium denunciatur, exceptis adfinibus & cognatis & viris illuſtribus, ut docui Obſ. 8. c. 13. exceptis etiam mediatoribus, quo nomine ſignificari putant Græci ſequeſtres, apud quos res litigioſa deponitur, quos tamen *μεσεγγυητὰς* ſolent vocare, non *μεσάζοντας*, vel *μεσιτεύοντας*. Alii ſequeſtres pacis ſive honorarios arbitros, quorum ſententia verior eſt, ut ex Harmen. conſtat 1. Ep. qui dum apud alios judices teſtes eos eſſe vetat, eos quaſi judices accipit. Hæc Novel. addit exceptionem, niſi ex conſenſu utriuſque partis citentur in teſtimonium. Octavum caput eſt de teſtium productione, ut non fiat *μονομερῶς*, niſi altera pars abſit per contuma-

ciam, *l. pen. C. de testib.* quod & in omnibus actis judiciorum locum habet.

NOVELLA XCI.

De duarum dotium debito, & de eo qui dotem accipere non vult.

DUO sunt capita hujus Novellæ. Primum est de privilegio dotis. Mulier in actione personali de dote & in actione hypothecaria dotis nomine privilegium habet, ut præferatur omnibus creditoribus chirographariis & hypothecariis etiam antiquioribus, sive expressam sive tacitam hypothecam habeant. Idem privilegium habent filii heredes matris, & liberi omnes, ut hæc Novella declarat, non extranei heredes. Sed si duæ sint mulieres quæ de dote sua agant, antiquior causa dotis præfertur, *l. ult. C. qui pot. in pign. hab.* quod & hæc Nov. confirmat. Præfertur ergo prima uxor secundæ: præfertur socrus nurui in declamatione Quintiliani 360. Extantes dotales res suas quæque mulier vindicat, *l. in rebus, C. de jure dot.* Consumpta autem vel deminuta dote, in ceteris bonis potior est prior uxor aut liberi ejus: & ita etiam si duobus fiscis debeatur .i. duabus fisci stationibus, non præfertur una alteri nisi ex prærogativa temporis. Secundum caput est de marito vel socero aut prosocero, per quem stat quo minus dotem ab uxore, nuru vel pronuru accipiat, ut ab eo nihilominus lucretur mulier donationem propter nuptias soluto matrimonio: qua de re diximus *Nov. 2. cap. ult.* Offerri debet dos testato si in prædiis consistat: si in aliis rebus, offerri & consignari & deponi extra judicium in æde sacra vel tabulario civitatis, vel offerri in judicio viro non ignorante; alioquin viri nulla mora videtur esse, ac proinde lucrum etiam nullum ex donatione propter nuptias obveniet mulieri.

NOVELLA XCII.

De immensis donationibus collatis in liberos.

QUerela inofficiosæ donationis introducta est rescripto Alexandri, & data liberis his qui superstites erant tempore donationis, sive in unum ex eis, sive in extraneum collata sit donatio, per quam non totam rescindunt donationem, sed pro modo Falcidiæ tantum, ut memini me fusius demonstrare Obs. 5. c. 14. & hac quidem ratione, licet extranei heredes non detrahant Falcidiam ex donationibus inter vivos, *l. Seia, §. ult. ff. de donat. cau. mort.* liberi tamen heredes instituti si ex reliquis bonis Falcidiam servare non possint, eam revocant ex donationibus inter vivos, habita ratione non tantum bonorum, quæ parens habuit tempore mortis, sed etiam eorum quæ habuit donationis tempore: ut si habuerit ccc. in bonis, & donaverit CCL. quia hodie Falcidia est triens, filius heres institutus explendæ Falcidiæ causa revocat a donatario, si extraneus sit L. si frater, & sint instituti ex æquis partibus, a fratre coherede eodemque donatario, revocat xxv. Sin autem cc. donaverit, quia ea quæ supersunt Falcidiæ sufficiunt, sive unus fuerit filius, sive duo, tres, quatuor, non est locus querelæ inofficiosæ donationis: eademque ratio intervenit si quæ lege aliqua detractæ sint portiones bonis parentis, dandæ puta uxori defuncti, & matri, nec quod superest Falcidiam liberis expleat: sed si expleat, non possunt queri, & inique in specie *c. Raynutius, de testam.* liberi habentes quantum satis est Falcidiæ tertiam Langobardico jure debitam matri, & alteram tertiam debitam uxori defuncti abscindunt, cum salva supersit illis tertia legitimæ portionis. Ille etiam pontificis error est non ferendus dantis filio trientem, ut filio, simul ac quadrantem ut extraneo; hoc enim perinde est ac si patri præterito, cui datur querela inofficiosi testamenti ut patri, bonorum possessio contra
A tabulas ut extraneo simul dederis utramque. Nec minus a jure civili abhorret in eo capitulo, quod a pagano facta substitutio verbis directis post pubertatem trahitur ad fideicommissum; hoc enim in milite tantum admissum est, *l. precibus, C. de impub. & aliis subst. l. centurio, ff. de vulg. subst.* Itaque in specie ejus *cap. Raynutius* secundum jus civile dirimenda tria sunt peccata. Hæc de liberis institutis. Exheredati qui non habent querelam inofficiosi testamenti, nec inofficiosæ donationis habent. Sed si habent illam .i. si jure eis effectuque competit querela inofficiosi testamenti, non & hanc protinus habent, nisi tantum non sint ab intestato laturi quantum sufficiat Falcidiæ, habita ratione non tantum bonorum quæ mortis tempore fuerunt, sed etiam eorum quæ inter vivos donata sunt. Rursus hæc
B quæ diximus locum habent, si donationis tempore superstites fuerint liberi: nam post donationem suscepti liberi in extraneum collatam, ut proponitur in *l. si unquam, C. de revoc. don.* patronum donasse liberto vel libertum patrono, quod olim erat frequentissimum, *l. si vero, §. inde Papinianus, ff. mand.* eam revocant in solidum, non pro ratione Falcidiæ tantum, quia verisimile est donaturum patrem non fuisse si se habiturum liberos existimasset, atqua ideo etiam ipsemet eam revocare potest in solidum: quod & leges Langobardorum probant, *l. 1. de eo quod pater fil. nec hab. rel. l. 14. de success.* non tamen videtur obtinuisse ante Constitutionem *d. l. si unquam*. Augustinus ser. de vita clericorum. *Quidam cum filios non haberet, neque speraret, res suas omnes, retento sibi usufructu, donavit ecclesiæ: nati*
C *sunt illi filii, reddidit episcopus, nec etiam opinanti illi, quæ donaverat. In potestate habebat episcopus non reddere, sed jure fori, non jure cœli.* Collatam autem donationem in liberos, liberi postea suscepti non revocant in solidum, sed pro ratione Falcidiæ tantum, *l. 5. C. de inoff. don.* ac similiter donator etiam ipse. Quod dixi initio querelam inofficiosæ donationis esse ex rescripto Alexandri, apparet ex *l. Titia, §. Imperator, ff. de leg. 2.* in quo proponitur rescriptum ad Claudianum Julianum præfectum urbi. Claudium-Julianum vocat Capitolinus in Maximo & Balbino: nec tamen ideo diversi, sicut nec Bæbius Marcellus noster, & Bæbius Marcellinus Dionis, nec Barbarius Philippus noster, & Barbarius Philippicus Sudæ.

D

NOVELLA XCIII.

De appellationibus.

HÆc Nov. addit exceptionem ad *l. ult. §. illud. C. de temp. appe.* ut præscriptio biennii nihil obstet appellatori, si interim dum de re transigenda cum adversario tractat vel componenda per arbitrum compromissarium, labatur biennium: quod jam notaveram supra *Nov. 49.* & ita observatur hodie justissima ratione: alioquin biennii cursu ait *κυρίαν γίνεσθαι τὴν κρίσιν* .i. sententiam in suo robore durare, *d. §. illud.* Alii, abire in rem judicatam: malim dicere, redire. Semel enim prioris judicis pronunciatione transiit in rem judicatam, *l. si fundus, §. si plures, ff. de pign.* sed judicatum extin-
E xit appellatio, *l. 1. §. ult. ff. ad Turpil.* Modo igitur appellatione circumscripta, redit causa ad condemnationem.

NOVELLA XCIV.

De tutela matrum.

COnfirmat *Nov. 72.* Sed excipit ab ea matres. Excipiam & avias, eodem modo quo de matre Constitutio Severi trahitur ad aviam, *l. 2. §. & quid si nepotibus, ff. ad Tertyl.* Derogat *l. 2. C. quan. mul. tut. off. fun. poss.* remisso jurejurando. Confirmat quod de inventario bonorum pupillarium conficiendo legibus proditum est, *l. tutor, ff. de adm. tut. l. 24. C. eod. l. ult. C. arb. tut.* in provin-

vinciis præsente scriba, ut ait, viro clarissimo: qui qualis sit exposuimus tit. de tabulariis x. Codicis, in urbe auctoritate præf. urbi, & prætoris tutelaris per apparitorem scribam, *l. ult. C. de mag. con.* & ea etiam quæ prodita sunt de satisdationibus tutorum vel curatorum.

NOVELLA XCV.

De Præsidibus, ut deposito magistratu L. *dies maneant in provincia sive militarem sive civilem gesserint administrationem.*

NOn id solum quod titulus indicat hæc Novella constituit, ut *Nov.* 8. sed etiam ut ne præses antequam fines provinciæ ingrediatur ulla edicta mittat in provinciam, quod est contra *l.* 4. §. *antequam, ff. de off. procons.* & ut biduo tantum antequam provinciam ingrediatur amice scribat decessori suo, ut sibi officia mittat obviam, qui & ex eo tempore desinet esse magistratus, & annonas capere de publico vel de arca præf. prætorio, successor jurisdictionem exercere & annonas capere incipiet. Officia in provinciis erant perpetua, *l. præsidis, ff. si cert. pet.* & singulis præsidibus parebant, *l.* 59. *C. Th. de appellat.* Et ut præsidi antequam successor mittatur decedere provincia non liceat: quæ vetus est Constitutio, *l. illud, ff. de off. præf.* Dio. 39. καὶ πρὶν ἀπαγορεύοντος τοῦ νόμου μήτε εἰς τὴν ὑπερορίαν τοὺς ἄρχοντας τινῶν ἀποδημεῖν, &c. Quod autem dicitur Romam demum reversum deponere imperium, *l. ult. ff. de off. proc.* id recte Accursius accipit de insignibus & ornamentis, C quæ ut assumit statim atque urbem egressus est, *l.* 1. *ff. de off. procons.* (τὰ τῆς ἀρχῆς ἐπίσημα καὶ τῆς ἡγεμονίας κοσμήματα vocat Dio) ita & deponit statim atque urbem regressus est. Id etiam accipit recte de voluntaria jurisdictione: Nam etsi in provincia eam non exercet recte post adventum successoris, arg. *l. si forte, ff. de off. præsid.* in itinere tamen eam exercere potest, ut eundo, cur non & redeundo? *l.* 2. *ff. de off. procons.* Plinius VII. Epist. *Hic proconsul provinciam Bæticam est petiturus: spero ut ex itinere deflectat ad te, si voles vindicta liberare quos proxime inter amicos manumisisti.* Hæc jurisdictio multum a contentiosa distat. Contentiosa tribunal exigit: voluntaria exercetur de plano. Urbem ingressus & insignia & potestatem omnem deponit: at-D que ideo refert Dio Augusto data proconsulari potestate, id etiam datum specialiter, ne Romam ingressus eam potestatem deponeret. Ceteri proconsules ad urbem esse dicuntur, quoniam in urbe nullam jurisdictionem habent: & ita quos Cæsar I. de bello Civili, in Senatusconsulto quodam consules ad urbem, recte M. Tullius de eodem S. C. scribens XVI. Epist. Proconsules.

NOVELLA XCVI.

De Exactoribus & mutuis petitionibus.

DIctum est *Nov.* 53. reum extra ordinem non vocari extra suum forum, nisi stipulanti reo actor promiserit pœnam certam, datis fidejussoribus, si ju-E dicio defuerit constituta die, vel non obtinuerit: hac Novella ostenditur reum non vocari in suum forum, nisi actor reo & executori promiserit se intra duos menses nisi litem contestatus fuerit, omne damnum reo præstaturum in duplum, dummodo ea cautio non excedat quantitatem XXXVI. solidorum .i. dimidiæ libræ auri. In casu *Nov.* 53. pœna definitur arbitrio judicis: in casu hujus Novellæ pœna lege ipsa definitur, ut non sit amplior dimidia libra auri. In casu *Nov.* 53. est satisdatio: hic nuda cautio sive repromissio. Ibi de observatione judicii usque ad sententiam: hic de lite contestanda, & de damno sportularum pro conventione solutarum reo restituendo in duplum. Alia est cautio, A quam actor præstat apud acta de sua persona, sive observatione judicii, puta quod in judicio permanebit usque ad terminum litis, & ni vicerit, decimam partem litis præstabit. Vetus est cautio §. *hæc autem, Inst. de pœna tem. litig.* & erat olim repromissio, ut ostendi Obs. 6. ex *Nov.* 112. est satisdatio vel juratoria cautio. Excipiuntur tamen edicto septimo argentarii, quibus agentibus sufficit nuda decimæ repromissio: excipiuntur & *Nov.* 112. lites quæ consensu utriusque partis moventur in judicio: namque in his de decima parte litis nihil omnino cavendum est. Secundum caput hujus Nov. est de mutuis petitionibus, ut earum unus idemque sit judex, ut *l.* 22. *ff. de judic.* nisi recusetur intra constitutum tempus *Nov.* 53. Itaque si quid mutuo velim petere ab eo qui mecum egit coram judice quem non B recusavi, id debeo apud eundem judicem petere, non apud alium, vel expectare debeo dum de adversarii intentione pronuntiatum sit, ac deinde mea mihi intentione uti licebit apud alium judicem: & huc pertinet *l.* 1. §. 1. *ff. de jurisdic. om. jud. l.* 1. §. *ult. ff. de extr. cog. l. Lucius, ff. mand. l.* 34. *ff. de procur. l.* 15. *ff. de exc. rei jud. l.* 1. *C. rer. amot.* Existimatur etiam huc pertinere *l. pen. C. de sentent.* male, cum dicat in eodem negotio .i. in eadem lite, ut Albericus animadvertit: non est igitur ea lex de mutuis petitionibus. Solet etiam ad eundem judicem iri si inter plures agatur familiæ erciscundæ, communi dividundo, aut finium regundorum, *l.* 1. *ff. de quib. reb. ad eund. jud. eat.* si plures sint tutores, *l.* 2. *ff. eod. l.* 5. *C. arb. tut.* si plures conrei ejusdem pecuniæ *Nov.* 99. si plures vindicent servi domi-C nium, vel unus dominium, alter usumfructum, nisi justam recusationis causam is qui posterior venit adferat adversus judicem, *l. cognitio, l. si pariter, ff. de lib. caus.*

NOVELLA XCVII.

De Jure dotis.

INæqualis ante hanc Novellam potuit esse quantitas dotis & donationis propter nuptias, æqualia tamen pacta esse oportebat *Nov.* 22. sed ex primo capite hujus Novellæ non tantum æqualia pacta, sed etiam æquales debent esse quantitates: & merito: nec enim aliter constitui sine summa captione potest, quod tamen non obtinuisse Leonis *Nov.* 20. docet. Eademque ra-D tione si augeatur dos constante matrimonio, augenda etiam est donatio propter nuptias pari quantitate, & e contrario: & sic etiam olim cum dote aucta, augebatur donatio propter nuptias; non poterat majori quantitate augeri quam dos, ne hac specie donaret vir uxori, quod moribus vetitum est: nec aliter poterat a marito augeri donatio propter nuptias, quam si & dos augeretur, *l. si constante, C. de don. propt. nupt.* Sed e contrario aucta dote, necesse non erat donationem propter nuptias augeri, ut *Nov.* 22. quod hac Novella tollitur, quæ omnino vult congruere summas dotis & donationis propter nuptias. Secundo capite caute prospicit ne in fraudem creditorum dos augeatur. Certum est mulierem præferri omnibus creditoribus in exactione, aut persecutione dotis, atque adeo etiam in persecutio-E ne augmenti dotis. Quid igitur si dotem fingat se mulier augere, ut hoc colore soluto matrimonio sibi vindicet omnia bona mariti exclusis creditoribus, quibus forsitan hoc commento sublato bona mariti sufficerent simul ac doti? Igitur hujus fraudis amovendæ causa ita distinguit: Aut quo tempore augetur dos, laborat ære alieno maritus, aut non: si non laborat, dos augeri potest citra suspicionem fraudis: & in eo augmento non minus quam in dote initio constituta mulier privilegium habet: si laborat, & dos augeatur prædiis, in eo etiam augmento privilegium habet, cum augmentum sit evidens, & ut Græci loquuntur, φανερὰ οὐσία: mobilia vocant ἀφανῆ. Et ideo si mobilibus augeatur dos, quia hoc genere per fraudem adfingi & adumbrari

brari possent multa, in eo augmento privilegium non habet, nisi ex tempore. In donatione propter nuptias nihil horum spectamus, quia & in ea mulier privilegium nunquam habet, *Nov. 61. 109.* Sequitur aliud de privilegio dotis. Mulier præfertur omnibus creditoribus etiam antiquioribus: is etiam cujus pecunia res mobilis vel immobilis comparata aut refecta est, in ea re jure hypothecæ præfertur omnibus creditoribus etiam antiquioribus, *l. licet, C. qui pot. in pign. hab. l. interdum, ff. eod.* Inde quæritur an hic præferatur mulieri, vel an potius huic mulier. Et in exactione quidem donationis propter nuptias constat hunc præferri mulieri etiam antiquiori: quia in donatione propter nuptias, id est, in lucro nuptiali mulier privilegium non habet, in damno rei suæ, id est, in dote privilegium habet: & si prior fuerit tempore, præfertur etiam ei cujus pecunia res comparata est, sicut ex diverso hic si fuerit antiquior in hypotheca, mulieri præfertur. Non est igitur alter potior altero nisi ratione temporis, sicut de duabus mulieribus dictum est *Novella 91.* Excipitur is, cujus pecunia militia comparata est: nam hic mulieri præfertur etiam antiquiori, si modo interveniente scriptura & testium subscriptione casum militiæ pignori ceperit, & pepigerit nominatim se in eo potiora jura habiturum. Quid sit casus militiæ dixi *Nov. 35. & 53.* Quartum caput est de dote filiæ non minuenda. Finge, morte generi solutum est matrimonium, cui pater dotem numeraverat filiæ nomine. Aut filia est in potestate, aut non: si est in potestate, pater habet tacitam ex stipulatu actionem, *l. 1. §. extraneum, C. de rei ux. act.* quam tamen intendere debet filiæ voluntate, quia communis res est, *l. qui hominem, §. si gener, ff. de solut. l. 2. & 3. ff. solut. mat.* Si est emancipata, pater non habet nisi expressam ex stipulatu actionem, alioquin sola emancipata agit, *l. si cum dotem, §. eo autem Titia, ff. solut. mat.* Finge igitur morte generi soluto matrimonio, patrem egisse ex stipulatione expressa vel tacita, & dotem repetiisse, filiæ etiam lucrum obvenisse ex donatione propter nuptias, quod patri nec filiaf. adquirit nisi ususfructus jure. Quæritur, filia secundas contrahente nuptias, an pater minuere possit dotem filiæ maxime si ex primis nuptiis lucrum fecerit filia. Et constituitur ne possit, nisi fortuito quodam casu deminutæ fuerint facultates patris. Dos est mulieris proprium patrimonium, etiam si sit in potestate, *l. 4. ff. de coll. l. denique, §. ergo, ff. de minor. l. pater, ff. ad leg. Falc.* Dotis igitur eadem quantitas constituetur filiæ in secundis nuptiis, & lucrum primarum nuptiarum ipsa sibi habebit in paraphernis, non in dotem. Ultimum caput est de collatione dotis. Filia quæ se bonis paternis miscet, conferre fratribus dotem debet, aut tantum remittere de bonis paternis quantum conferre debet, *l. 5. C. de coll.* quod in hac Novella, παρὰ τοσοῦτον λαβεῖν, & paulo post, παρὰ τοσοῦτον συνεισφορὰν ποιεῖν: ubi male Haloander, Collationem in tanto majore summa facere. Quid vero si dotem filia recuperare nequiverit, marito non existente solvendo? Ulpianus in *l. 1. §. cum dos, & Gajus l. 2. ff. de col. dot.* marito non existente solvendo dicunt, non integram dotem conferri, sed id tantum quod ad mulierem potest pervenire .i. quod maritus facere potest. Hoc emendat nominatim hæc Novella, interpretatione & distinctione adhibita. Aut mulier fuit sui juris, aut in potestate patris: si sui juris, marito vergente ad inopiam, constante matrimonio potest dotem repetere aut vindicare, imo & lucrum donationis propter nuptias, *l. si constante, in pr. ff. sol. mat. l. ubi, in rebus, C. de jur. dot.* Si in potestate, & ampla fuerit dos, eodem casu cessante patre sola constante matrimonio de dote agere potest. His casibus si mature mulier major 25. annis (minori parcitur) dotem non repetierit, nihilominus eam conferre fratribus debet, nec liberatur conferendo inanem actionem. At quid si ampla non fuerit dos, & fuerit filia in potestate? quo casu pater agere

A debuit voluntate filiæ. Culpa & cessatio patris filiæ non nocet, & liberatur conferendo nudam actionem dotis, & fert ex bonis paternis partem suam integram. De hac Novella scripsit aliquid Alciatus IIII. παρέργων. Et probo quod ait filiamf. ne adventitiam quidem dotem repetere posse sine consensu patris, quia communes sunt actiones, *l. ult. §. & filius. §. ubi autem, C. de bon. quæ lib. adq.* Sed hæc dos hodie non confertur. Non probo definitionem magnæ dotis: placet magis definitio *Nov. 22.* ut magna censeatur quæ est centum librarum auri. Non probo quod illa verba, *Et collatio circa illam vertitur spem*, intelligit de spe paternorum bonorum, cum spem collationis significent, ut hæc paulo ante, *Speretur collatio, & l. 1. §. si impuberi, ff. de coll.* Ἐμπορικῶς) Hoc est naturale in commerciis
B ut possint contrahentes se in pretio circumscribere, id puta, agit emptor ut quam minimo emat, venditor ut quam plurimo vendat: & hic nimirum est animus omnium (ut mimus quidam dicebat) ut velint vili emere, caro vendere. Dolus abesse debet, fraus abesse non debet. Sed in faciendo pretio tantum hoc dicitur: nam Æsopica illa fabula falso colore juris nititur, in qua emptor, qui promiserat pretii reliquum debiturum se, ac proinde ideo se reliquum non solvere dicebat, ne debere desineret: objicienti venditori fraudem, respondet in emptione & venditione licere contrahentibus se decipere. Imo nec se decipere licet dolo malo ulla in re, & in prætii conventi cautione multo minus.

Observ. Joan. Rob. Animad. lib. 3. cap. 14.

C

NOVELLA XCVIII.

De Lucris nuptialibus.

LUcrum nuptiale .i. casum mortis vel casum repudii, parens cui obvenit, conservat liberis ex eo matrimonio procreatis, etiamsi abstineat secundis nuptiis, & usumfructum solum sibi habet: imo & veluti pro viduitatis præmio virilem portionem habet proprietatis jure ex *Nov. 127.* Olim habuit plenam proprietatem in solidum. Liberis in lucrorum nuptialium proprietate quis succedat diximus *Nov. 2. 22. 68.* Quod diximus de lucro nuptiali, quod pars est dotis vel donationis propter nuptias, idem obtinet in universa dote vel dona-
D tione propter nuptias, ut si cujus culpa obvenerit uni ex parentibus tota, ejus proprietatem liberis conservet idem mutuo consensu, quod tamen infra prohibiturus est *Nov. 117.* soluto matrimonio, quo casu nullum nulli lucrum accedit, si quid in ipsa disjunctione donaverit alter alteri, ut ejus etiam proprietatem is conservet liberis ex eo matrimonio procreatis.

NOVELLA XCIX.

De duobus reis.

DUo rei ejusdem pecuniæ non inutiliter fidejubent vice mutua, *l. reos, ff. eod.* nam sic fit, ut sol-
E venti solidum partim suo, partim fidejussorio nomine, mandati actio competat adversus alterum, quæ non competeret, imo nec ulla alia si vice mutua non fidejussissent: nisi si socii essent, actio pro socio, vel ex stipulatu. Item quia etiamsi socii non sint, unus potest compensare quod alteri stipulator debet, ut Accursius sensit recte in *l. 10. ff. de duob. reis*: fidejussor enim recte compensat quod reo debetur, *l. 4. & 5. ff. de compens.* Non sunt autem duo rei fidejussores invicem, nisi id dictum sit nominatim, ut his quæ diximus de mandati actione & de compensatione locus esse possit. Videntur tamen effectu obligationis & exactione creditoris inspecta, invicem fidejubere, licet id dictum non sit nominatim, quia solidum a singulis exigi po-

poteſt: ideoque & in S. C. Vellejano ſi mulier & Titius duo rei accepti fuerint, mulier videtur interceſſiſſe, *l. vir uxori, in fi. ff. ad S. C. Vell.* & hac quoque ratione a Græcis ſemper appellantur ἀλληλέγγυοι, licet expreſſim vice mutua non fidejuſſerint, quod tacite id agatur ut unus pro alio teneatur. Qua forma loquendi, cum pro his qui lapſi eſſent facultatibus tributorum nomine juſſiſſet Baſilius Porphyrogenneta locupletes conveniri, hanc novam exactionem ἀλληλέγγυον appellavit, auctore Zonara & Cedrino. Sed hoc quod diximus ſingulos in ſolidum conveniri, etiamſi vice mutua non fidejuſſerint, mutatur hac Novella, quæ vult, ut conveniantur pro parte tantum, niſi nominatim ſinguli ſe obligaverint in ſolidum, vel ſcilicet proprio nomine vel mutua fidejuſſione. Quin & ii qui in ſolidum ſe obligaverunt, ſi omnes ſolvendo & præſentes ſint, habent beneficium diviſionis: quod beneficium ante Adrianus dederat confidejuſſoribus & mandatoribus, dederat & Juſtinianus conreis conſtitutæ pecuniæ, *l. ult. C. de conſt. pec.* Dat & idem modo conreis principalibus, & vult ut omnes ad eundem judicem mittantur. Si quidam abſentes ſint vel non ſolvendo, ii onerant ceteros. Notandum ex hac *Nov.* duos reos non teneri in ſolidum ſingulos, etiamſi facti ſint eo modo qui proponitur in *l. 4. de duob. reis*, id eſt, etiamſi id agatur, niſi exprimatur nominatim: quod olim neceſſe non fuit exprimi niſi in ſpecie *l. reos, in fi. ff. eod.* & ſic idem Juſtinianus noluit etiam novationem fieri, quamvis hoc ageretur, niſi & nominatim exprimeretur. Notandum quibus de rebus ad eundem judicem eundum eſt, compelli litigatores per apparitorem judicis: vel ſi apparitionem non habeat, ut ſi pedaneus ſit, per apparitionem magiſtratus. Implorat pedaneus judex auxilium magiſtratus, & ubi res exigit utitur cohorte ejus, ut & *Nov. de teſtibus* demonſtratum eſt.

NOVELLA C.

De Non numerata dote.

Exceptio ſive querela non numeratæ pecuniæ creditæ biennio finitur, *l. in contractibus, C. de non num. pec.* Exceptio non numeratæ dotis poſt ſolutum matrimonium anno finitur, *l. ult. C. de dote cau. non num.* quod ita procedere Juſtinianus declarat ſi biennio tantum duraverit matrimonium: nam ſi diutius duraverit, non tamen amplius decennio, poſt ſolutum matrimonium tribus menſibus finitur: ſi amplius decennio duraverit, mulieri dotem repetenti ex inſtrumento dotali nulla opponi non numeratæ dotis exceptio poteſt. Excipitur maritus minor xxv. annis cui a contracto matrimonio xii. anni dantur ad conteſtandam querelam non numeratæ dotis, heredi ejus annus, eo defuncto intra annos xii. Differentia igitur hæc eſt inter majorem & minorem, quod in majore ſi amplius decennio duraverit matrimonium, ſilentio decennii extinguitur exceptio, in minore non aliter quam ſi plus quam xii. ſteterit matrimonium: Excipitur etiam heres mariti minor xxv. annis, cui datur quinquennium a morte mariti, ſive defunctus major fuerit ſive minor, dummodo vivo marito non fuerit decennio extincta querela .i. modo intra decennium maritus deceſſerit. Et hæc ita conſtituit in futuris matrimoniis: in conſtantibus matrimoniis vult ut ſi in recenti contracta ſint, intra decennium opponatur exceptio: vel ſi jam aliquantum temporis ſteterit matrimonium, ita ut non minus biennio deſit ad decennium explendum, id temporis habeat maritus hereſque ejus ad conteſtandam querelam. Quod ſi decennio jam duraverit, aut minus biennio deſit ad decennium, ut ipſe maritus intra biennium opponat exceptionem non numeratæ dotis, heres ejus intra tres menſes a ſoluto matrimonio. Sed hoc poſtea alia quædam Leonis vel Baſilii Nov. clarius declaravit, cujus ſententiam Harmenopulus refert, ſublatis omnibus dubitationibus, quæ in hanc Novellam moveri ſolent de minore xxv. annis, & de heredis condicione meliore deterioreve quam defuncti. Etiam illud adjicit Juſtinianus querelam hanc eſſe conteſtandam non nuda denunciatione, ſed literis in judicium vocata muliere, aut eo qui pro ea dotem cavit: quod & ita fit in conteſtatione non numeratæ pecuniæ, *l. in contractibus, §. pen. C. de non num. pec.* Conteſtatio perpetuat exceptionem, & transfert onus probandi in actorem, *l. 3. C. eod.* niſi agatur ex chirographo, quo adſcripta ſit debiti cauſa, *l. generaliter, C. eod.* Id quoque notandum eſt, huic exceptioni non numeratæ dotis locum non eſſe, ſi præter inſtrumentum dotale etiam apocha caverit maritus ſe dotem accepiſſe, *l. in contractibus, §. ideoque, C. eod.*

NOVELLA CI.

De Decurionibus.

Hæc novella tota eſt de dodrante debito curiæ vel ſucceſſoribus curialis curialibus, vel ſe ultro dantibus in curiam, de quo diximus ſatis *Nov. 34. 74.* & hoc adjicit præterea, ut eum, qui ſe dat curiæ, nati ſequantur tacito jure. Olim patre facto curiali, liberi poſtea ſuſcepti erant curiales, ante ſuſcepti non erant curiales, *l. communium, §. ſed ſi quidem, C. de nat. lib.* Hodie etiam ante ſuſcepti curiales fiunt.

NOVELLA CII.

De Moderatore Arabiæ.

Habuit olim Arabia præſidem civilem magiſtratum, & ducem militarem: hæc Novella præſidem mutat in moderatorem, clariſſimum in ſpectabilem, & auget ei annonas, adſignatque milites, quamvis civilis ſit, non militaris magiſtratus: & ad ſummam eadem ei dat quæ moderatori Helenoponti *Nov. 28.*

NOVELLA CIII.

De Proconſule Paleſtinæ.

Cæſarienſium lex eſt ſpecialis. Cæſarea autem metropolis Paleſtinæ primæ, colonia Veſpaſiani, *l. ult. ff. de cenſib.* a qua Cæſarienſis advocatio ſæpe in Codice, an potius a Cæſarea Cappadociæ, de qua *Nov. 30.* Illa enim Paleſtina advocatio dicitur, *l. pen. C. de fidejuſ.* Scribit autem Juſtinianus Cæſaream Paleſtinæ nomen accepiſſe a Veſpaſiano contra omnium ſcriptorum ſententiam, qui nomen Herodi regi Judeæ, acceptum ferunt. Et conſtituit in ea Juſtinianus proconſulem, magiſtratum civilem, ad quem a viris clariſſimis appelletur ex utraque Paleſtina, ſi lis non excedat quantitatem x. librarum auri, ut *Nov. 23.* & quæ ſint tam ejus quam ducis Paleſtinæ propria munera breviter ſtringit. Τηβέννῳ) Trabea Remi & Romuli poetis, quæ Plutarcho τηβεννος, Polluci & Themiſtio τήμενος: nam & inventor Temenus Arcas. Stola proconſularis *Nov. 31.* Eunapius τὴν περιπόρφυρον ἐσθῆτα, τήβεννον ῥωμαῖοι καλοῦσιν, Dionyſ. Halic. 6. τηβέννας τὰς καλουμένας τραβέας: Polybius 10. λαμπρὰν τηβένναν, λαμπρὰν ἐσθῆτα, veſtem candidam. Strabo 3. ἐν τῇ τηβεννικῇ ἐσθῆτι.

NOVELLA CIV.

De Prætore Siciliæ.

Non ut ad ſuperiores pertinet cura publicorum tributorum, ita & ad prætorem Siciliæ, ſed ad Comi-

mitem patrimonii Italiæ, qui & comes dicitur largitionum Italicarum. Videnda eſt *Nov.* 75.

NOVELLA CV.

De Conſulibus.

SOlebant Conſules olim miſſilia ſpargere in vulgus, *§. pen. Inſt. de rer. diviſ.* & ob id quamcumque ſparſionem poſteriores arbitror ὑπατείαν appellaſſe. Cedrinus duobus locis ἐῤῥιψιν ὑπατείαν πολλὰ. Martianus *l. 2. C. de conſul.* conſtituit ne quid deinceps Conſules in populum ſpargerent, ſed certam duntaxat ſummam expenderent in formarum reparationem: cujus Conſtitutionis meminit Juſtinianus hoc loco, ſed eam non probat, quia miſſilia jactare in vulgus & ſportulas populo dare Conſulibus volentibus permittit, ad certum modum tamen & ſepties tantum in anno: ac primum quidem initio magiſtratus Kal. Jan. quibus & prætores & Coſſ. inire magiſtratum ſolebant, *l. Publius, ff. de cond. & dem. l. pridie, ff. de feriis*: deinde Circenſibus ludis, quos Mappæ appellatione deſignat, cujus rationem Georgius Cedrinus expoſuit & Caſſiodorus ad Fauſtum præf. prætorio: tum theatrica venatione: & quartum, in ſpectaculo, quod μονημέριον dicebatur. Extat epigramma Leonis philoſophi εἰς τὸ μονημέριον. Edebantur in eo pancarpum & ferarum venatio. Et pancarpum Vetus interpres exponit ſilvam, qua ratione, & Chamæleo niger dictus forſitan ſit pancarpum, ut ad Dioſcoridem Græci quidam adnotarunt, ex varietate colorum: & oraculo quodam cum Dianæ juberetur Neleus ſtatuam erigere ἀπὸ παγκάρπων ξύλων, erexit ex quercu in qua offenderat multos varioſque ſuſpenſos fructus, ut interpres Callimachi ſcribit. Appellatur & a Sophocle in Œdipo Tyr. laurus πάγκαρπος. Auguſtinus adverſus Secundinum Pancarpium ludicris muneribus edi propter omnium generum, quæ inerant herbas: ut Feſto pancarpiæ coronæ ex vario genere florum. Quinta munificentiæ exhibitio fit ludis ſcenicis, quos πόρνας vocari refert, a productione meretricum in ſcenam: Seneca, florales jocos nudandarum meretricum: ſexta iterum ludis circenſibus: ſeptima tempore depoſiti magiſtratus. Modum erogationis ſubjecit huic Novel. Juſtin. quæ tamen notitia periit, eamque notitiam ſervari voluit in judicio vel actis Comitis largitionum: & inde Conſulibus edi. Fuit & in ea impoſitus modus ſparſioni uxoris aut matris Conſulum: nam eæ ſolæ Conſularibus infulis uti, & munificentiam populo exhibere poſſunt. Uxor ipſo jure Conſularis eſt, non mater, *l. 1. ff. de ſenat.* mater Conſularis fit filii voluntate: nec vero aliam præter matrem hoc honore adficere Conſul poteſt. Item conſtituit ut ne aurum populo Coſſ. ſpargant (hæc enim largitio propria Imperatoris eſt) ſed argentum tantum, idque in minutioribus nummis, veluti miliarenſibus, μήλοις, καυκίοις, τετραγωνίοις. Καυκίοι dicuntur a forma, quod ſint paululum concavi, quales vidi nonnullos, ut τετραγώνιοι, quod quadrati, μηλοὶ, quod rotundi. De miliarenſibus ſcripſi in *l. 7. C. de pal. ſac. larg.* quos decimam partem ſolidi facere Sudas ſcribit, & Epiphanius Cedrinuſque dictos miliarenſes quaſi militares. Leo hanc Juſtiniani Conſtitut. abrogavit *Nov.* 94. Προόδοις) Proceſſus, ut *l. nam & Imp. ff. de don. inter vir. & uxor.*

Ἑπτὰ νυκτῶν) An loquitur ut Germani, quos Cor. Tacitus ait non dierum numerum ſed noctium computare? Προσέρχεται δὲ, ὡς ἴκα αὐτοῖς νεύσειεν ἡ πολή) Rectius legit Vetus interpres αὐτὸς, ut ſit ſenſus, perpetuum quodammodo ab Imperatore Conſulatum geri, & ab eo manare trabeam, aliiſque deferri ex nutu ejus, atque hac ratione Conſulatum Imperio hærere ſemper, ſceptrave ſubſequi. Et hujus loci ſenſum, ut ita adſequeremur viam fecit Petrus Faber magiſter libellorum ordinarius, doctiſſimus, meritiſſimus, laudatiſſimus in do- A ctiſſimis commentariis ad *l. 2. ff. de orig. ju.* LEGATUR) Rectius etiam Vetus interpres, *Legi*, ut *Nov.* 22. Subſcriptio eſt quæſtoris.

NOVELLA CVI.

De Nautico fœnore.

EX *l. eos, C. de uſuris*, nauticæ pecuniæ, cujus ſcilicet creditor periculum ſuſcipit, uſura centeſima eſt, terrenæ autem uſuræ, cujus periculum pertinet ad debitorem, inter negotiatores uſura legitima bes eſt. Periculum nauticæ pecuniæ ſuſcipit creditor ad diem certum vel ad condicionem certam, puta quoad navis redierit ſalva, *l. 4. de nau. fœn.* & diſcuſſo periculo B deſinit currere uſura centeſima, & inter negotiatores incipit deberi bes *l. 1. 2. 4. C. de nau. fœn. l. fœnerator, l. pen. ff. eod.* Hoc cognito, hanc ſtatuamus eſſe ſententiam hujus Novel. comprobari in nautico fœnore more receptam conventionem hanc, uti creditor in centenos ſolidos capiat denos, quæ eſt uſura dextans, & hoc amplius, ut navi imponat in ſingulos ſolidos ſingulos modios tritici vel hordei pro quibus vectigal debitor .i. navicularius ſive negotiator fiſco dependat: quo adjecto excedit hæc conventio uſuræ centeſimæ modum. Comprobari & aliam conventionem more receptam, ut creditor in ſingulos ſolidos capiat tres ſiliquas, quæ eſt uſura centeſima, ut expoſui *Nov.* 12. & ut hæc uſura præſtetur non uſque ad diem certum, ſed omnino uſque dum ſalva redierit navis, ſive redierit poſt an- C num, ſive poſt menſem unum vel duos, qua pactione efficitur ut navi reverſa poſt menſem in ſingulos ſolidos uſuræ nomine creditor accipiat tres ſiliquas: quod rationem uſuræ centeſimæ mirum in modum excedit, quæ non in menſem, ſed in annum pro ſingulis ſolidis tres ſiliquas reddit. Ideoque hæc Nov. abrogata etiam fuit poſtea *Nov.* 110. ſecundum quam in nauticis pecuniis centeſimam uſuram nullo modo licet excedere.

NOVELLA CVII.

De Teſtamentis factis inter liberos.

D TEſtamentum militis ſcriptum notis valet *l. Lucius, ff. de mil. teſt.* Pagani non valet, & ſecundum notariam non datur bonorum poſſeſſio, *l. ſed cum patrono. §. ult. ff. de bon. poſ.* niſi facta ſit inter liberos ſuos vel emancipatos ex Conſtitutione Conſtantini, *l. 1. C. Th. fam. erciſc. l. ult. C. eod.* vel etiam inter quoſcunque liberos ex Conſtitutione Theodoſii, *l. hac conſultiſſima, §. ex imperfecto, C. de teſtament.* quod hæc Nov. tollit. Vult enim etiam inter liberos omnia, etiam unciarum modum claris literis perſcribi, quod & de omnibus numeris Baſilium Macedonem conſtituiſſe in omnibus inſtrumentis Cedrinus ſcribit. Alia tamen ratione ſi imperfectum ſit teſtamentum factum inter liberos, ſane valet quantum ad portiones eis adſcriptas *d. §. ex imperfecto*, legata aut fideicommiſſa aut libertates non debentur, portiones extraneis adſcriptæ E non debentur, niſi propinquis vel uxori vel alumno, vel aliis perſonis quibus veriſimile eſt omnimodo præſtari teſtatorem voluiſſe, arg. *l. in teſtamento, ff. de fid. lib.* Ex hac Novella etiam extraneis liberi ex imperfecto teſtamento præſtare debent legata, ſi modo holographum & teſtibus palam nuncupatum teſtamentum fuerit: Item ex hac Nov. teſtamentum imperfectum factum inter liberos non rumpitur alio teſtamento imperfecto ſcripto vel non ſcripto. Quod non ita procedit in teſtamento militis, nam infirmatur imperfectum alio teſtamento imperfecto intra annum miſſionis, *l. ejus, §. ult. ff. de mil. teſt.* Confirmatur & hac Novella quod de diviſione bonorum inter liberos cautum eſt *Nov.* 18. §. 4.

NO-

NOVELLA CVIII.

De fideicommissariis hereditatibus.

HÆc Nov. declarat quantum ex bonis heres deminuere possit, qui rogatus est post mortem suam restituere quod ex eis bonis superfuerit: quod nos exposuimus jam supra *Nov.* 39. In hac Nov. fideicommissarius pro herede accipitur, ut *l. quamvis, ff. de judic.*

NOVELLA CIX.

De hæreticis.

MUlieres tacitam hypothecam habent in bonis mariti tam sponsalium quam dotis nomine. Habent & privilegium in persecutione dotis, non item sponsalium, ut *Nov.* 61. 91. 97. Hac Novella excipiuntur hæreticæ, ut neque tacitam hypothecam habeant neque privilegium, nisi resipuerint. Confirmantur & veteres Constitutiones, quibus hæreticis militia qualibet & curatione publica interdicitur: Citat Constitutionem Leonis: ea est *l. 6. C. de diver. off.* Citat & Constitutionem Justini: ea desideratur in tit. Codicis *de episcop. aud.* sed ejus sententia extat 57. *βασιλικῶν*.

NOVELLA CX.

De nautico fœnore.

HÆc Novella abrogat *Nov.*106. In ea *ἀναληφθῆναι*, &c. male Haloander sic interpretatur, Mandato dato ut è judicio tuo reciperetur. Vellem dixisset, revocaretur. Vetus interpres rectius, Resumi eam præparantes ex foro tuo.

NOVELLA CXI.

De tempore actionum sacris locis competentium.

SI cum ecclesia agatur, servamus actionibus præstituta tempora: si ecclesia agat, quæcunque tandem illa sit actio: non obstat nisi annorum XL. præscriptio, ut *Nov.*131. obrogatur C. annorum præscriptio, quam probarat *Nov.9. & l.ult.C.de sacr. eccles.* qua de re scripsimus Observ.5. cap.5. Hæc Novella est in edictis quintum.

NOVELLA CXII.

De litigiosis.

REi litigiosæ alienatio vel pigneratio non valet jure prætorio, quia scilicet emptori vel creditori eam rem persequenti obstat exceptio litigiosi. Non valet igitur propter exceptionem, valet tamen ipso jure, *l.* 17. *in princ. l.*18. *ff. de rei vind.* & ita est accipiendus titulus de litigiosis, qui est ultimus titulus libri XLIV. Digestorum, qui totus liber est de exceptionibus. Nam proponitur in eo primum generalis tit. De exceptionibus, deinde speciales de exceptione rei judicatæ, de exceptione doli, de exceptionibus temporum, tum tit. Quarum rerum actio non detur, & in eo exceptiones tres, Jurisjurandi, Quod alea gestum sit, Quod libertatis onerosæ causa: & addiderat etiam lib.LXXVI. ad edictum Ulpianus, ex quo est *l.*1. *eod. tit.* exceptionem rei venditæ & traditæ, *l.*1.*ff. de except. rei vend.* & ad extremum ponitur tit. De litigiosis .i. de exceptione litigiosi. Nam qui rem litigiosam emit, repellitur tantum exceptione, non ipso jure: tenetur tamen uterque fisco: nam commune est

A crimen emptoris & venditoris, *l.*1. *ff. de jure fisc. l.*2. *ff. de litig. l. ult. C. eod.* atque ita partim ab emptore, partim a venditore duplum sibi conficit fiscus pœnæ nomine, ut in specie *l. Senatus, ff. de contr. empt. l. ult. ff. de dam. inf.* ita videlicet ut venditor pretium quod accepit & alterum tantum præstet, vel emptor æque duplum præstet, simplum a se, simplum a venditore. Neque tamen propterea ipso jure fit irrita venditio: nam & res litigiosa in sacrum dedicata, quo casu pœna dupli infertur adversario, non fisco, *l.*3. *ff. de litig.* irrita non constituitur dedicatio, quamobrem puto manumissionem etiam servi litigiosi inanem non esse. Quod autem dixi de communi pœna emptoris & venditoris, hoc ita procedit, si emptor scierit rem esse litigiosam: nam ignorante emptore verius est venditorem fisco teneri in duas
B partes, emptori autem in simplum & tertiam partem pretii ex *l. ultim. C. de litig.* Ex eadem lege res litigiosa alii datur recte transactionis vel divisionis causa, vel in causam dotis aut sponsalium: quod & hæc Nov. confirmat. An & legatur recte? Sic sane ex *d. l.ult.* & legatario præstatur æstimatio litis, *l.*3. *C. de litig.* Ex hac Novel. videtur tantum legari litis eventus, & ideo adesse liti legatarius potest, ut *l. si suspecta, ff. de inoff. testam.* Res autem litigiosa ea est de cujus dominio lis contestata vel mota controversia est in jus vocato adversario. Sola denunciatio rem litigiosam non facit, *l.*1. *in princ. ff. de litig. l.*1.*C. de pign.* quæ scilicet fit venditionis impediendæ causa: nam (ut dixi) quæ fit juris experiundi causa, rem litigiosam facit, ut & in S. C. petita videtur hereditas si vel lis denunciata sit. Controversia de hypotheca
C rem litigiosam non facit, *l.*1. *C. de litig. l.*2. *C. de distr. pign.* Litis metus vel comminatio rem litigiosam non facit, *l.* 8. §. 1. *ff. de alien. jud. mut. cau.* Secunda pars hujus Novellæ est de cautione ab actore præstanda de observatione judicii & decima parte litis, antequam libellus conventionis reo offeratur, de qua diximus *Nov.* 96. Tertia pars est de contumacibus, quam exposui *Nov.* 69.

NOVELLA CXIII.

Ne sacræ formæ fiant in medio litis.

D QUod cautum est *Novella* 42. §. *ult.* id hac Nov. cavetur explicatius, ut judices vel arbitri compromissarii judicent secundum leges & mores, non secundum rescripta vel pragmaticas formas vel jussiones principis, quæ pendente lite impetrantur & insinuantur judicibus, non secundum depositiones referendariorum nuntiantium judicibus quemadmodum litem finiri princeps velit, non secundum jussiones magistratuum. Ipse princeps suo decreto litem finiri si velit, potest non judici formam rei judicandæ præscribere, satis legibus moribusque præscriptam: nisi forte in re dubia principem judex de jure consuluerit: quod tamen postea etiam judici interdictum fuit *Nov.* 125. Judicis qui rescriptis non jure litem disceptaverit, definitivam sententiam ipso jure nullam esse, ex compromisso pœnæ petitionem non esse, *l.* 10. & 11. *C. de judic.* Rescripta hujus-
E modi Julianus eleganter Ambitiosa vocat, id est, ad gratiam composita, Græci *κολακικά*: quibus si locus non est pendente lite, nec sane locus erit lite finita, quamvis appellatio vel retractatio speretur. Retractationis remedio utimur cum appellandi jus non est *Nov.*82. §. *pen.* Loquimur autem de rescriptis, quibus rei judicandæ forma præscribitur, non de aliis rescriptis, quibus ad litem celerrime finiendam judices invitantur, vel ad acta edenda litigatoribus, vel ad sumendum *συνδικαστὴν*, *l.*2. *C. ut lite pend.* his enim omnimodo parendum est. Præcipit ad extremum ut in singulis litibus initio antequam satisdationes judiciales præstentur, quas vocat confirmationes personarum, ut in §. *sin autem, Inst. de satisdat.* hæc Constitutio actis inseratur.

NOVELLA CXIV.

De ſacris juſſionibus.

UT in litibus emiſſæ ſacræ juſſiones non aliter a judicibus recipiantur quam ſi ſubnotatæ fuerint a quæſtore palatii, in qua ſubnotatione & judex & litigatores & is cui juſſio perferenda data eſt, nominatim exprimi debent. Adiicit Theodorus non obſtare *l. pen. Cod. de diu. reſcr.* quæ exigit ſubnotationem principis. Nam in reſcriptis ſane exigitur etiam ſubnotatio principis, neque id hoc loco negatur. Videtur tamen non exigi in juſſionibus omnibus, & ſufficere ſubnotatio quæſtoris, his verbis, *Quæſtor legi*. Fuit Conſtitutio Latina, ut & *Nov. 65. & 143.* & aliæ, & extat in vulgari Latino Codice Novellarum, cui addatur hæc ſubſcriptio. *Dat. Kalend. Nov. C. P. D. N. Juſt. PP. Aug. ann. XVI. Baſilio V. Cos.*

NOVELLA CXV.

De appellationibus, & de litigatoribus, & de Falcidia, & de exheredatione, & de iis qui lugent, & de conſtituta pecunia.

PRimo capite hoc conſtituitur, ut cauſa appellationis finiatur ſecundum leges quæ dicundæ ſententiæ tempore valebant, non ſecundum novas, quæ poſt ſententiam a qua appellatum eſt invaluerunt, etiamſi novæ nominatim porrigantur ad præterita negotia. Nam hæc clauſula, Si novis legibus adiiciatur, de præteritis negotiis nondum finitis accipienda eſt, non de iis quæ jam finita ſunt ſententia judicis vel tranſactione partium, *l. 1. in fin. C. de cont. jud. l. penult. C. de ſacr. eccl. Nov.* 111. Putat etiam Accurſius eam clauſulam non eſſe porrigendam ad negotia quoquo modo in judicium deducta, ſed repugnat *Nov. 113. & d. l. pen.* Quod de appellationibus dictum eſt, idem etiam ſervatur in retractationibus, veluti ſi adverſus ſententiam præf. prætorio, a qua appellari non poteſt, retractatio poſtulata ſit. Nam in retractatione leges novas quæ poſt ſententiam præf. prætorio obtinuerunt, non ſequimur: idem etiam ſervatur in relationibus judicum, quibus poſt ultimam cognitionem, cum inibi res eſt ut judicetur, principem de jure conſulunt, quæ tamen facultas referendi cohibetur *Novella* 125. Nam in his cauſis, jus quod valuit relationis tempore, ſequi debent Senatores qui in conſilium principis adhibentur, non jus novum, quod poſt eam introductum eſt. Secundo capite conſtituitur, ut ſi unus ex litigatoribus lite diu diſceptata tandem renunciaverit ſuis allegationibus, alter nolit renunciare, ſed moretur & fruſtretur diffidentia cauſæ, detur ei ſpatium trium menſium ad proferendas reliquas allegationes & probationes, poſt tres menſes, ut perinde acſi uterque renunciaſſet allegationibus ſuis, ſententiam dicat judex vel referat, *l. 9. C. de judic.* Spatium trium menſium datur extra ordinem ad convincendam improbitatem & calumniam litigatoris poſt legitimas dilationes, ut ipſe Juſtinianus ait. Itaque nihil obſtat *l. ult. ff. de feriis*, quæ de legitimis tantum & ordinariis dilationibus loquitur. Tertium caput eſt de exheredationibus liberorum aut parentum, quod expoſuimus ſatis diligenter *Nov.* 18. Quartum caput eſt de ſuſtinenda exactione omni luctus & memoriæ defuncti diebus IX. quod expoſuimus *Nov.* 60. Quintum eſt de conſtituta pecunia, ut obligetur ex conſtituto qui dixerit, Conſtituo ſive Satisfacio, quod eſt, Securum te facio: non qui dixerit imperſonaliter, Satisfaciam quo modo & ſtipulationem conceptam valere non arbitror. Quod ſi ita, Satisfiet tibi a me, conſtitutum valet etiam in ſolidum. Si ita, Satisfiet tibi a me aut Titio, valet etiam in ſolidum, perinde ac ſi non adjeciſſet, Aut Titio: id namque agitur ut & ego tenear in ſolidum. Sin autem hoc modo, Satisfiet tibi a me & Titio: teneor tantum pro parte, quia adjectio Titii inutilis non auget obligationem meam. Idemque fit in ſtipulatione: nam de ſe quiſque promittit, non de alio.

NOVELLA CXVI.

De militibus.

VEtus eſt conſtitutio, ne milites privatis negotiis occupentur, *l. milites, C. de loc. l. milites, C. de re mil.* Vegetius I. *Militibus privata negotia non mandabantur.* Florus XI. *L. Poſthumius conſularis, quoniam cum exercitui præeſſet, opera militum in agro ſuo uſus eſſet, damnatus eſt.* Idem & de fœderatis conſtituit hæc *Nov. & l. ult. C. de loc.* quæ ſub optionibus erant, ut diximus *Nov. 22.* & ideo fœderati ad optiones ſuas milites ad numeros ſuos, relictis privatorum negotiis, redire jubentur, alioquin milites quidem & fœderati, ex hac cauſa capite plectuntur: qui opera eorum in ſuis prædiis negotiiſve utuntur, confiſcantur.

NOVELLA CXVII.

De divortiis & aliis capitulis.

PRimum caput pertinet ad adventitia bona quæ per filiasfamil. patri adquiruntur uſusfructus jure: quod ita procedere Juſtinianus declarat, niſi is cui donat vel relinquit filiofamil. hanc legem adiiciat, ne uſusfructus patri adquiratur: nam in bonis hac lege donatis, pater nihil juris habet. Nunquam tamen probata fuit hæc adjectio, Ne proprietas patri adquiratur, in bonis quæ patri pleno jure adquirebantur: erat olim contra jus publicum: non eſt tamen contra jus publicum hæc, ut qui eſt proprietarius, ſit etiam fructuarius. Adminiſtratio autem eorum bonorum quæ filiofamil. pleno jure adquiruntur, competit filiofamil. majori XXV. annis, vel curatori a teſtatore, vel donatore dato in eis bonis, vel a judice. Non tamen poterit filiusfamil. de eis bonis teſtamentum facere, *arg. l. Imperator, ff. ad Trebel.* Secundo capite unus introducitur modus, quo naturales filii ſui fiunt, de quo diximus in *Novella* 74. Filiorum nominatio in publico inſtrumento, vel in privato munito teſtibus tribus, vel in teſtamento vel apud acta, quæ etiam juſtæ uxoris argumentum præbet. Unde argumentabor forſitan, non male, & adoptione filios naturales, ſuos & legitimos fieri: Niſi plus aliquanto dare libuerit nominationi quæ fiat ex ſcripto quam adoptioni: nam & adoptio unius, ceteros non faceret legitimos, concubinam non faceret uxorem: unius nominatio & concubinam, uxorem & naturales omnes ex ea procreatos, ſuos facit. Nam ſi unum habes pro filio ſuo non adoptatum & matrem igitur pro uxore, & fratres æque pro ſuis. Videntur itaque omnes fieri ſui per nuptias: & nuptiæ ſane majoris momenti ſunt quam adoptio. Alias non plus poteſt nominatio filii quam adoptio, *§. ult. Inſtitut. de adopt.* Tertium caput eſt de exæquandis liberis primarum & ſecundarum nuptiarum, licet non in utriſque nuptiis intervenerint inſtrumenta nuptialia. Quarto capite declaratur, quando in nuptiis exigantur inſtrumenta nuptialia. De utroque diximus *Nov.* 18. 22. & pleriſque aliis locis ſupra. Quintum caput de uxoribus indotatis expoſuimus *Nov. 22. & 53. §. ult.* Sexto confirmatur Conſtitutio Leonis, id eſt, *l. ex morte, C. de pact. con.* & abrogatur *l. 1. Cod. de nat. lib.* & Nov. Martiani *de matrimoniis Senatorum*, qua de re diximus *Novel.* 89. Septimo declaratur apud quem & cujus ſumptibus liberi educari debeant divortio facto, quod pertinet ad tit. Codicis, *Divortio fac. apud quem filii nut.* & de eo diximus

ximus *Nov.* 2. Octavum eſt de juſtis cauſis divortii, quæ quidem multæ ſunt ex *l. conſenſu C. de repud.* & *Nov.* 22. Ceterum Nov. hac ad breviorem numerum contrahuntur, & pleræque ex prioribus improbantur, quæ tamen & poſtea a Leone revocatæ ſunt *Nov.* 30. & 31. ut ſi mulier vivo marito de contrahendis nuptiis cum alio egerit, vel ſi odio mariti partum abegerit. Nonum caput eſt de matrimonio non ſolvendo nudo conſenſu, qua de re *Nov.* 22. ſimul ac de eo quod ſequitur, de matrimonio ob militiam vel ex aliis cauſis dirimendo, & de pœnis injuſti repudii. Ultimo capite datur marito jus occidendi adulteri etiam non deprehenſi poſt tres denunciationes: quod & jure vetuſtiſſimo obtinuit, & *Nov.* quadam Majoriani, lege Julia non omnimodo. Qui denunciationibus non parent, habentur pro adulteris: quod valde novum eſt. Id etiam eſt novum, ut conſtante matrimonio maritus uxorem adulterii accuſare poſſit, quod expoſuimus lib. de temporibus c. 13.

NOVELLA CXVIII.

De æqualitate agnatici & cognatici juris.

Cognatio triplex eſt, ut ait *Nov.* 89. dividitur enim in parentes & liberos, qui in recta linea conſtituuntur, & eos qui ſunt ex tranverſo, ſive a latere, qui rurſus dividuntur in agnatos & cognatos. Sed & parentes ipſi ac liberi dividi poſſunt in agnatos ac cognatos: nam pater filiofam. eſt agnatus, filio emancipato cognatus: mater quæ convenit in manum viri filio eſt cognata non agnata: nepos ex filiofam. avo eſt agnatus, nepos ex filiafam. cognatus: filius ſuus patri agnatus, filius emancipatus, cognatus. Quibus expoſitis, videamus quis inter eos ordo ſervetur in ſucceſſione ab inteſtato. Primo loco vocantur liberi tam ſui quam emancipati, ſed diverſo jure: ſui jure civili; emancipati jure prætorio: quam differentiam hæc Novella non tollit. Itaque ne dixeris filium emancipatum ex hac Novella jure civili ſuccedere: quod ſi dixeris, & hoc dixeris, filium emancipatum excludere nepotem ex eo retentum in poteſtate, & ſublatum eſſe edictum novum De conjungendis cum emancipato liberis, quod tamen eſt falſum. Id autem latius exprimitur hac Nov. primo ordine liberos vocari tam cognatos quam agnatos, ut avo non tantum nepotes ex filio ſuccedunt, ſed etiam nepotes ex filia & pronepotes proneptesve ex nepte ex filio filiave nata, vel ex nepote ex filia nato cum certæ partis deminutione, quæ ſuis heredibus vel agnatis defuncti accreſcit ex Conſtitutionibus: hodie ſine ulla deminutione ex hac *Nov.* & 18. Hodie igitur non eſt neceſſe codicillis ab inteſtato factis vocari nepotem ex filia in integram portionem matris, cum ipſo jure ita ſe res habeat, quod ex formulis Marculphi in hunc modum ab avo decerni ſolebat: *Quidquid pater de facultatibus ſuis erga filios aut nepotes diſtribuit, id lex Romana omnimodo obſervari præcipit: ideoque ego L. Titius in Dei nomine dulciſſimis nepotibus meis Gajo & Sejo, dum peccatis meis facientibus mater eorum filia mea jam vita functa eſt, & poſſunt illi per legem cum filiis meis avunculis ſuis in alodio meo ex integro ſuccedere, hanc epiſtolam emiſi, ut intelligant velle me ut in omni alodio meo cum avunculis ſuis in integram matris partem ſuccedant: ea tamen ratione ut quidquid matri eorum tempore nuptiarum dedi, vel ſi quid aliud ex rebus meis ad eam pervenerit, id in partem matris imputent.* At ſimiliter ſine conventione in manum matri ab inteſtato ſuccedunt filii, licet cognati ſint, non agnati: ex S. C. Orfitiano, nepotes ſuccedunt aviæ ex Conſtitutionibus. Sed & generaliter ex hac Nov. liberi defuncto ſuccedunt ſive agnati ſint, ſive cognati, & præferuntur parentibus, etiamſi defunctus in parentis fuerit poteſtate, in eo ſcilicet quod parenti acquiritur: ut ſi defunctus fuerit in poteſtate patris & filium habuerit, peculium profectitium defuncti pertinet ad patrem peculii jure pleno, peculium adventitium pertinet ad patrem uſusfructus jure, in proprietatem defuncti filius lege ſuccedit, in peculium quoque caſtrenſe vel quaſi caſtrenſe lege ſuccedit pleno jure, itemque in bona adventitia quorum uſusfructus patri adquiſitus non eſt, ut ſi donata fuerint ea lege ne patri adquireretur uſusfructus. Id etiam ſciendum eſt, in hac liberorum linea gradu proximiorem non præferri: nam filius emancipatus non præfertur nepoti ex ſe nato & retento in familia, ſed conjungitur ex edicto novo: & filius non præfertur nepoti ex alio filio jam ante mortuo, ſed ſimul uterque inteſtato ſuccedit, & ſic deinceps ceteri. Item ſciendum eſt, in hac liberorum linea hereditates dividi pro ſtirpibus, non pro virilibus portionibus, ut ſi defuncto ſit filius & ex alio filio jam mortuo nepotes duo, filius ei ſuccedit in ſemiſſem, nepotes in ſemiſſem, non ſinguli in trientem: ac ſimiliter ſi defuncto tantum ſint nepotes ex diverſis filiis aut filiabus, in ſtirpes ſuccedunt, *§. cum filius, Inſt. de her. quæ ab int. l. 2. & 3. C. de ſuis & leg. lib.* De ſucceſſione liberorum naturalium diximus N. 18. De ſucceſſione adoptivorum nihil tractabimus. Poſt liberos ſecundo loco vocantur parentes gradu proximiores tam cognati quam agnati. Vocabatur jam ante mater ex S. C. Tertulliano, filio cognata non agnata: ex hac Novella vocantur omnes ſervata graduum prærogativa, ſive ſint agnati ſive cognati, & præferuntur iis qui ſunt ex tranſverſo, non tamen omnibus. Olim fratres præferebantur parentibus, *l. ult. C. com. de ſucc. l. 4. C. de bon. quæ lib. adq.* Ex hac Nov. defuncto fratres vel ſorores utroque parente conjuncti conjunctæve una cum parentibus ſuccedunt in capita, ſublato S. C. Tertulliano, quo mater cum ſororibus defuncti ſuccedebat in ſemiſſem, non in capita, ut expoſuimus *Nov.* 2. Olim filius bona fraterna adquirebat patri in cujus erat poteſtate uſusfructus jure: hodie bona fraterna quæ ab inteſtato obvenerunt pro parte virili ne uſusfructus quidem jure adquirit patri, quia pro uſufructu hodie in hereditatem filii defuncti pleno jure concurrit pater, quem filius ſuperſtes, id eſt frater defuncti excludebat jure veteri. Olim pater excludebat matrem etiam ex S. C. Tertulliano: hodie ſimul admittuntur: idemque eſt in ceteris parentibus, ut ſine diſcrimine ſexus vel cognationis gradatim defuncto ſuccedant. Id non eſt omittendum, ſi plures ſint parentes defuncto ejuſdem gradus, quorum alii ſint agnati, alii cognati, ut ſi defunctus reliquerit avum paternum & avum maternum aviamque maternam, tum hereditatem non dividi in capita, ſed avum paternum in ſemiſſem vocari, ceteros in alterum ſemiſſem. Tertius ordo eſt eorum qui ex tranſverſo veniunt, in quo ordine nullum etiam hodie eſt diſcrimen agnationis & cognationis, nullum diſcrimen ſexus. Ex cognatis ante hanc Nov. vocati ſunt fratres emancipati Conſtitutione Anaſtaſii, & fratrum emancipatorum ſororumque filii Conſtitutione Juſtiniani: ex hac Nov. vocantur omnes cognati ſimul cum agnatis, ejuſdem gradus, exceptis fratribus: nam fratres utroque parente conjuncti eorumque filii præferuntur uterinis, id eſt patre diverſis: agnati igitur cognatis. Nec mirum, cum & conſanguineis eorumque filiis præferantur ex patre tantum conjunctis, id eſt matre diviſis, *Novel.* 84. & ſic agnati agnatis præferuntur, licet ſint eodem gradu. Idemque ſervatur inter fratrum filios: nam fratris utroque parente conjuncti filii excludunt fratris altero tantum parente conjuncti filios. Rurſus in hoc ordine venientium a latere, proximior, ſive ſit agnatus ſive cognatus, ulteriorem excludit, & hereditas in capita dividitur longe aliter quam in ordine liberorum. Excipiuntur tantum fratrum jam defunctorum eodem jure conjunctorum filii, quos fratres non excludunt, ſed ſimul fratres ſuperſtites, fratrumque jam mortuorum filii defuncto ab in-

testato succedunt, quasi subjerint in locum gradumque parentum: & succedunt quidem fratrum filii in stirpes non in capita: succedunt, inquam, cum fratribus defuncti, non cum parentibus fratribusque defuncti, ex hac Novell. sed ex *Nov.* 127. succedunt etiam cum parentibus fratribusque defuncti: cum parentibus, non item. Quod si soli sint fratrum filii, non parentes, non fratres, succedunt in capita, ut docuimus Feudorum 2. cap. 11. ubi & pleraque alia de successionibus ab intestato adnotavimus, quæ in hunc locum transferri possunt. Id etiam notandum est, ultra fratrum filios non esse repræsentationi locum. Soli fratrum filii repræsentant patres suos, adeo ut & si sint tertio gradu fingantur esse secundo, & præponantur patruis vel avunculis defuncti, qui sunt eodem gradu. Ceteri cognati gradatim succedunt & in capita, sine discrimine sexus, sublata lege Voconia, sine discrimine agnationis & cognationis, sublato jure XII. Tabular. & jure prætorio, quo agnati etiam ulteriores præferuntur cognatis. Illud animadvertendum est, tolli tantum differentiam agnationis & cognationis in successionibus ab intestato, & in tutelis legitimis, non in ceteris causis. Et tolli in tutelis legitimis per consequentiam, quia quo hereditas redit, eo & tutela pervenit, nisi feminæ intercedant aut minores XXV. annis. Ex feminis tamen excipitur mater & avia, ut *Nov.* 22. 27. Minores XXV. annis primus Justinianus exclusit tutela legitima. Ante Justinianum non excludebantur: & ideo in *l.* 73. *ff. de div. reg. jur.* sexus muliebris excipitur, non minor ætas. Jus agnaticum & cognaticum hæc *Nov.* dicit, ut *Novell.* 84. & in veteribus libris *l. ult. C. de leg. her.* ad juris agnatici formam.

NOVELLA CXIX.

De donatione propter nuptias ut specialis sit contractus, & de aliis capitulis.

PRimo capite donationem propter nuptias specialem facit contractum, qui non eodem quo ceteræ donationes, sed proprio & speciali jure censeatur. Donationem simplicem insinuandam esse si excedat D. aureos. Donationem propter nuptias non egere insinuatione nec ex parte mulieris, nec ex parte viri: quod ita emendat *Nov.* 127. ut egeat insinuatione ex parte viri, id est quatenus pro rata donationis propter nuptias vir lucrum captat ex dote, non ex parte mulieris. Olim erat insinuanda indistincte, nisi collata fuisset in matremfam. minorem XXV. annis, *l. minoribus, C. de donat. ante nupt. l. sancimus, §. alias vero, C. de donat. l. ult. §. simili quoque, Cod. de jur. dot.* Dos nunquam fuit insinuanda *d. l. ult. in princ.* licet veteres eam connumerarint inter donationes, *l. ult. §. 1. C. de don. ante nupt.* non tamen est donatio simplex, sed contractus. Donatio simplex neque est contractus, neque pactum: hæc insinuatur, coercetur, strictius accipitur: contractus non insinuatur. Ex Constitutionibus regum nostrorum optimorum & felicissimorum, & dos & omnis contractus insinuantur, ut falsitatis occasio nulla sit, longe melius quam Leonis *Nov.* 50. ne donatio quidem ulla insinuatur, quæ modo in scriptis habita sit. Secundum caput derogat legi Æliæ Sentiæ de manumissionibus, quæ minorem XX. annis testamento servum manumittere non sinit: id permiserat Justinianus primum majori XVII. annis *§. ultim. Instit. qui & quib. ex cau. man.* Hoc capite permittit mari XIV. feminæ XII. anno completo, id est ab ipsa statim ætate qua testamentum facere potest. Non ergo vindicta solum manumittere minor XX. annis potest causa probata apud consilium, sed etiam testamento. Tertium caput est de instrumentis sive chirographis, ut commemoratio in chirographo uno facta de altero chirographo, vim obligationis & justæ petitionis non habeat, nisi id quoque chirographum proferatur, aut alia A ratione debitum comprobetur, quod confirmat *l. ultim. ff. de prob.* quam omisit Accursius, & alias citat quæ sunt de exemplo alterius scripturæ, de quo nihil hoc capite. Ut autem commemoratio illa nihil prodest, ita nec omissio nocet, *l. Lucio, ff. de obl. & act.*

Quartum caput exposui *Nov.* 23. Quintum est de retractationibus, de quibus diximus nonnihil *Nov.* 82. 113. 115. A sententia præf. prætorio non appellatur, sed adversus eam retractatio postulatur intra biennium, postquam deposuit præfecturam, & ei in ea dignitate successit alter, oblato libello principi, *l. 1. C. de sentent. præf. præt.* vel etiam (ut hac Nov. definitur) libello oblato præf. prætorio intra dies x. a tempore latæ sententiæ, qui libellus didascalicus appellatur, nec necesse est omnino eum offerri præfect. prætorio, cum & B præfectianis offeratur rite, a quibus litium causæ introduci solent, & adsessoribus præfect. prætorio, quos vocat συμπόνους, male Haloander collaboratores: recte Vetus interpres, Consiliarios: & ita innumeris locis adsessores sive consiliarios, Græci modo συμπόνους, modo παρέδρους, συνέδρους, συγκαθέδρους vocant, Latini etiam participes *l. 3. Cod. si rector provin. vel ad eum pert. l. 1. Cod. de cont. jud. l. 2. Cod. Theod. de inc. nupt.* Plautus Milite, *Socium tuorum consiliorum & participem consiliarium.* Et consiliatores: ut filium Dei salutem certissimam hominum Dominum nostrum Jesum Christum, quem Sibylla σύμβουλον vocat, Lactantius Consiliatorem interpretatur II. & IV. Plinius 4. Epist. *In gerendis honoribus consiliator & rector*: & sæpe in translatione Veteris testamenti. In *l. 12. C. Th. de legatis*, a C consiliantibus: ut Horatius, *consiliantibus divis.* Tacitus 2. Hist. *Rediere omnes Bononiam rursus consiliaturi.* Cicero 15. ad Att. *Difficili ad consiliandum legatione.* Priscianus de præex. Rh. *Consiliabatur de urbe condenda.* Sed ad rem. Potest etiam post x. dies offerri libellus didascalicus retractandæ litis causa: sed si offeratur intra x. dies, non ante poterit sententia præfect. prætorio executioni mandari, quam victor satisdederit de re restituenda, sententia rescissa, si post x. dies victor non satisdat.

Sextum caput est de restitutione in integrum, quæ heredi minori XXV. annis datur abstinendi causa, ut si hereditatem minus lucrosam adquisierit, *l. ait prætor, §. sed & si hereditatem, ff. de minor l. necessariis, ff. de adq. her.* Constituit autem Justinianus, minore postulante restitutionem abstinendi causa, ut evocentur solemni D bus edictis, adhibeantur creditores hereditarii: qui si non venerint intra menses tres, sine periculo minori dabitur restitutio in integrum, idoneo loco depositis rebus hereditariis, inventario publice confecto: quod valde pertinet ad interpretationem *l. etiamsi, §. ult. ff. de minor.* Septimum caput est de longi temporis præscriptione. In rem actiones tolluntur usucapione decennii inter præsentes, vicennii inter absentes adversus bonæ fidei possessorem: quid si initio decennii bonæ fidei possessor præsens fuerit, tum deinde abfuerit, ut si præsens fuerit octennio, absens biennio? Tum exigimus ut quantum abfuerit temporis, tantum expleto decennio præsens possideat ad implendam usucapionem. Adversus malæ fidei possessorem actiones in rem tolluntur præscriptione XXX. annorum, & ex hac Nov. adversus E bonæ fidei possessorem, qui a malæ fidei possessore ignorante domino emit: nam si sciente domino emit, sufficit longi temporis possessio continua. Octavum caput pertinet ad testamenta, quod exposuimus *Nov.* 66. Nonum est de prædiis ecclesiasticis, quod *Nov.* 7. Decimum de lege Falcidia, quod *Nov.* 1.

NOVELLA CXX.

De ecclesiasticis contractibus.

ID est singulare in ecclesia majore C P. & aliis religiosis ædibus, quæ sunt intra eam urbem, vel intra territorium

torium ejus, ut prædiorum ſuorum perpetuam emphyteuſim vel etiam invicem permutationem prædiorum facere non poſſint: quo reſpectu initio hujus Nov. excipiuntur venerabilia monaſteria ſita intra eam urbem vel intra territorium ejus, quæ eodem jure utuntur quo vulgo ceteræ eccleſiæ ædeſque venerabiles: nam & prædiorum invicem permutationem faciunt, & perpetuo jure emphyteutico conferre prædia ſua in alios poſſunt. Id etiam eſt ſingulare in eis, ut poſt contractam emphyteuſim cum fiſco, vel Imperatore, vel Republica, vel curia, vel cum alio venerabili loco, poſſint pœnitere intra biennium. Et ut locationes eorum non excedant annos XXX. cum privatorum & publicorum fiant etiam in centenos, ut Hygenus ſcribit lib. de limitibus, in plures annos, *d. ſi in lege*, §. *ult. l. qui fundum*, *l. cum plures*, *ff. loc.* id eſt in plures quam quinque: nam plerumque ſolebant in quinquennium fieri. Siculus Flaccus: *Alii per ſingula luſtra locare ſoliti, alii in plures annos.* Id quoque eſt præcipuum in majore eccleſia CP. ut nec poſſeſſionem alienare poſſit inutilem & publicis oneribus prægravatam; & aliud *Nov. 46. de dandis prædiis in ſolutum aut vendendis fiſcalium tributorum diſſolvendorum cauſa.* Cetera ſunt communia eccleſiarum omnium venerabiliumque locorum, quæ expoſui *Nov. 7.* Id tantum omiſimus, non poſſe œconomos vel alios adminiſtratores vel cognatos aut adfines eorum ullo modo accedere ad locationem vel emphyteuſim vel ἀντίχρησιν rerum eccleſiaſticarum, vel emptionem, quibus caſibus venditio permittitur, eodem exemplo quo nec tutor ad emptionem rerum pupilli, nec comes patrimonii vel palatinus vel patronus fiſci ad emptionem rerum privatarum principis. Et ædificia vetuſtate collapſa nullius reditus, quæ vix ſumptibus eccleſiæ refici queant, perpetuæ emphyteuſews jure reficienda dari ſub tertia parte penſionis quæ ex locatione antequam ruerent redigi ſolebat, vel ſub dimidia parte penſionis quæ poſt refectionem juſtior eſſe videbitur. Illo igitur caſu remiſſo beſſe, hoc remiſſo ſemiſſe. Et non ratam traditionem prædiorum ſterilium & defectorum factam eccleſiæ, etiamſi ut illa acciperet eccleſia ei fuerit certa pecunia adnumerata: quod etiam cautum eſt *Nov. 7.* Επὶ τινι ποσότητι) Hæc quantitas definitur *Nov. 7.* Ινα ἀδανειςὴς νέμηται) Hæc pignoris lex vocatur ἀντίχρησις. Οδήσσου καὶ Τομέως) Tomos ponit Ptolomæus in Myſia inferiori, & Odeſſon. Claudianus in Epithal. Palladii, *vetereſque Tomi matris Nobilitas.* Τὸ πάκτον) Pactum pro canone, ut *l. 3. C. de obſeq. pat. præſt.* & alibi ſæpe ſuffragium & μίσθωμα pro eo quod datur ſuffragii & locationis cauſa.

NOVELLA CXXI.

De uſuris.

USuræ ſupra duplum non debentur. i. altero tanto ſorte amplius, *l. ſi non ſortem* §. 1. *ff. de cond. ind. l. 4.* §. *pro operis*, *ff. de nau. fœn.* & *edicto 9.* quæ vetus lex eſt, ut docui Obſerv. v. Et ne per retentionem quidem pignoris ſervari poſſunt ſupra duplum, *d. l. 4.* §. *nec pignora*, *l. pen. C. de uſur. l. pretii C. mand.* Uſuræ creditæ pecuniæ, quæ ex pacto peti non poſſunt, ſervantur retentione pignoris, *l. 4.* & *22. C. de uſur.* non ita retentione pignoris uſuræ ſervantur ſupra duplum. Item ex hac *Nov.* & 138. uſurarum ſolutiones, quæ fiunt per partes diverſis temporibus, coacervantur, & in duplum computantur abrogata *l. 10. C. de uſur.* ex qua uſuræ ſolutæ per partes duplum excedere poſſunt. Excipiuntur tamen *Nov. 160.* quæ annui reditus, quam uſuræ ſpeciem habent: ut in ſpecie propoſita. Reſp. ex legatis collectam pecuniam & relictam in opera publica vel calefactiones balnearum ita collocavit, ut pro ea quotannis certus reditus certave intributio Reip. penderetur. Hic reditus perpetuo debetur, quandiu ſortem qui acceperit non reddiderit, nec ſi ad duplum pervenerit, finitur. Species

A autem hujus Novellæ hæc eſt: ſors erat D. aureorum: uſurarum nomine ſoluti ſunt primum DCCLXVII. deinde LXXII. tum X. In ſumma DCCCCXLIX. Debitor adhuc paratus eſt ſolvere LI. ut perficiat M. aureos, quæ ſumma duplum efficit. Liberatur & ſorte & uſuris. Et verba quibus Latine olim hæc Nov. expreſſa fuit, quæ nondum quiſquam viderat hac ætate quantumvis licet anteriore magis magiſque clara, vidit & invenit Petrus Pithœus delicium & flos veteris novæque prudentiæ juris, & quod caput eſt fidei & probitatis ſpecies lumenque verum, & hæc ſunt. IMP. *Juſtinianus A. Arſilio. Quidam mutuatus ab aliquo D. aureos ſolvit aliquam quantitatem uſurarum, quaſdam autem debens cautionem emiſit in* DC. *aureos. Quoniam autem omnis ſolutio ad* DCCCCXLIX. *aureos pervenit, & creditor dicebat totum in uſuras ſolutum*
B *fuiſſe & exigebat* DC. *qui cautione continebantur, Ait lex, Si reliquos* LI. *ſolverit ut debitum duplicetur, nihil aliud exigetur, quamvis veteres dixerint tunc ſupra duplum non competere debitum quando nulla ſolutio in medio contigit, Datum* XVIII. *Kal. Majas C. P. Beliſario V. C. Coſ.*

NOVELLA CXXII.

De diſpoſitione artificum.

HÆc Novella integra extat inter edicta Juſtiniani ut agricolæ, nautæ, artifices, negotiatores pretii mercediſve nomine plus more veteri non exigant. Auxerant pretia impenſo mercedeſque, adeo ut coactus
C fuerit Juſtinianus veterem morem reducere, & occurrere cupiditati eorum: qui ad hæc præcipit architectis, menſoribus aliiſque operum æſtimatoribus, ne pluris operas æſtiment quam vetus mos ferat, & ne etiam quiſquam pluris emat conducatve: & huic rei indicit pœnam tripli. Æquiſſima Conſtitutio, cujus epitome ab Haloandro edita ex Theodoro vitioſa eſt, illo loco τὴν πρασεως δια τύπωσιν: legendum enim eſt, τὴν παλαιὰν δια τύπωσιν. In edicto 6. id eſt in hac *Nov.* peſſime, μεθοδείας quidam interpretantur ludos literarios, cum eo nomine potius ſignificentur conventiones ſive conventus hominum & mercatus.

D

NOVELLA CXXIII.

De epiſcopis & clericis.

PRior fuit *Nov. 6.* cujus mentio fit initio hujus. Hæc pertinet ad Codicis titulum *de epiſc. & cleric.* illa ad tit. de *ſacroſ. eccleſ.* & ut hic titulus in Codice prior illo, ita merito Nov. illa hanc præceſſit. At quod attinet ad ea quæ hac continentur, quoniam pleraque vel jam expoſita ſunt ſupra variis locis, veluti *Nov. 5. 6. 22. 57. 67.* vel nulla indigent expoſitione, ſeligam tantum locos eos in quos quod adnotemus erit aliquid. Locus unus eſt quo demonſtratur primum presbyterum & archidiaconum in eccleſia pecuniæ diſtributionem habuiſſe, & ob id Nov. Majoriani *de epiſcop. jud.* archidiaconus multam inferre jubetur ei quem fecerit
E clericum epiſcopus invitum, & Prudentius Laurentium, quem primum e ſeptemviris vocat. i. archidiaconum (nam VII. tantum diaconi initio fuerunt) votas opes diſpenſaſſe ait: & idcirco induſtriam in eo Hieronymus & Sidonius requirunt. Hieronymus Evagrio, *Diaconi eligant de ſe quem induſtrium noverint, & archidiaconum vocent.* Sidonius Domnulo, *Archidiaconus, in quo ſeu gradu ſeu miniſterio multum retentus propter induſtriam.* Alius eſt locus quo declaratur epiſcopos & monachos tutores vel curatores fieri non poſſe: quod clericos unam tutelam legitimam ſuſcipere poſſe: quod ita accipiendum eſt, ut tamen inviti eam non ſuſcipiant, *l. generaliter, C. de epiſc. & cleric.* Teſtamento tuto-

tutores eos dari concilia vetant, ut Cyprianus scribit 1. Epistolarum. Sequitur, ut non possint etiam episcopi vel clerici vel œconomi. i. dispensatores pauperum, privatis negotiis occupari, non susceptores vel exactores tributorum fieri, non conductores vectigalium vel alienarum possessionum, nec actores aut procuratores aut fidejussores: quod congruit cum Chalced. synodi cap. 3. & Carthag. cap. 16. & *Nov. Leonis* 86, & exemplo militum comparatum est, *Nov.*116. Et eodem exemplo monachi non possunt exheredari ex hac Nov. hoc enim etiam in militibus olim obtinuit, *l. filiusfam. ff. de lib. & post.* Et clerici quasi castrense peculium habent. Alio loco ostenditur, episcopos ad testimonium dicendum in jus vocari non posse. Nec honore nec legibus, inquit *l.7. C. de episc. & cler.* id est nec volentes nec invitos: sed domum mitti, ut fit *l.2. §. sin autem, C. de jurejur. prop. cal.* Aliud est in clericis *l.8. C. de episc. & cleric.* Sequitur de episcopis vagantibus & deserentibus ecclesias suas, de quibus eleganter Synesius, *χρῆναι τούτοις ὅσοι τὰς οἰκείας ἐκκλησίας ἀπείπαντο, πάσαν ἐκκλησιῶν ἀπεῖπασθαι*. Est alius locus, quo episcopis & clericis interdicit aleæ lusu: est enim *ταβλίζειν* alea ludere, ut lib. 60. *βασιλικῶν* tit. de aleatoribus, aleatorum susceptor est *ταβλοδόχος*. Moschopulus *περὶ σχεδῶν*, Κύβοι, *τὰ ἐστιγμένα ὀστᾶ οἷς χρῶνται ταβλίζοντες*. Sudas, Πεττοί, *τὰ βόλια ἐν οἷς ταβλίζουσι*. Deest autem hac de re Constitutio Græca in tit. *C. de episc. & cleric.* cujus sententiam retulit Photius Nomocanonis tit. 9. c. 27. Est & alius locus de tollendis duplicibus monasteriis, quæ tolluntur etiam Nicenæ 2. ca. 20. & epistola Cypriani quadam, & Constitutione Græca Justiniani, quæ desideratur in Codice eodem titulo. Et alius, de his qui præferunt cruces in publicis rogationibus, quas *λίτας* vocat, litanias, *l.3. C. de hæret.* *δημοσίαν πρόσοδον No.* 67. inventum recens Mamerci in Gallis. Et alius singularis de conditione legatorum vel institutionum vel donationum, si sine liberis decesserit, vel si nuptias non contraxerit, ut sacerdotio vel clericatu expleatur. Itaque statim post sacerdotium legati petitio est. Contra hic locus ostendit hanc conditionem, Si liberos susceperit, Si nupserit, vel Cum nupserit, remitti ei qui monachismum vel clericatum præoptaverit, & ideo legati statim petitionem esse, & substitutionem precariam extingui, si sub conditione contraria oneratus sit fideicommisso, nisi in redemptionem captivorum vel exhibitionem pauperum substitutio fideicommissaria concipiatur, quod est ex *l.52. Cod. de episc. & cleric.*

NOVELLA CXXIV.

De litigatoribus.

EX SC. jurabant olim litigatores (ut Plinius scribit v. Epist.) priusquam agerent, nihil se ob advocationem cuiquam dedisse, promisisse, cavisse: & pariter ex primo capite hujus *Nov.* jurant nihil se judicibus aliisve personis patrocinii causa dedisse, cavisse, præterquam honoraria advocatis & sportulas executoribus, quod iteratur in causa appellationis, & præstatur etiam in consistorio principis. Jurat autem præsens litigator præsente judice, absens præsente adversario & officialibus quibusdam judicis, & interdum adversario non præsente. Absens. i. qui in forum non venit. Multæ enim sunt causæ ob quas domum mittitur ad jusjurandum præstandum, vel ob dignitatem personæ, vel si valetudine impediatur in judicium venire *l. ad personas, ff. de jurejur.* Ad episcopos domum mitti debet ex Novella superiori, & ad matronas, *l.2. §. sin autem, C. de jur. prop. cal.* quæ & proprium hoc habent ex hac Novella, honestiores scilicet & verecundiores, ut solos officiales in domum admittant, non adversarium. Qui abest longius, in alia provincia jurat apud acta præsidis provinciæ vel defensoris civitatum.

A Per procuratorem non juratur. Contumacia nolentis jurare coercetur damno litis. Ei qui fatetur se pecuniam dedisse vel cavisse, si hoc probaverit, venia datur, & punitur is qui accepit cuive cautum est. Si non probaverit, coercetur, si modo & is cui dixerat se dedisse purgaverit se jurejurando. Perjurium ex hac causa punitur. i. si falso juraverit se non dedisse, dummodo probetur intra menses IV. a die sententiæ. Additur etiam, hoc jusjurandum præstari a tutoribus & curatoribus qui pupillorum vel adolescentium nomine litigant, sine periculo tamen minorum: quod & de jurejurando calumniæ proditum est, *l.2. §. quod observari, C. de jur. propt. cal.* eosdem eo jurejurando adfici, quomodo & Suetonius loquitur in Caligula. *Ut omnibus sacramentis adficerentur.* Sic libri veteres. Ratio utriusque est evidens, quod B tutores & curatores de calumnia & de data pecunia, id est de conscientia sua liquido jurare possint ex animi sui sententia, quæ cessat in jurejurando in litem, *l.4. ff. de in lit. jur.* Secundum caput hujus Nov. est de sportulis apparitorum sive executorum, de quo dictum est satis *No.*8.17.86. Tertium est de referendariis sacri palatii, de quibus *Nov.*10. & hoc quidem capite confirmatur Justini & Justiniani Constitutio quædam, qua cavetur, ut jussiones principis scriptæ vel non scriptæ omnimodo judicibus per referendarios insinuentur, nec fides habeatur judici soli, qui sententiis suis admonitoriis adscripserit, se jussione principis sine scriptis habita aliquem exhiberi vel duci jubere: & eam Constitutionem Julianus testis est fuisse positam lib. 1. Codicis. Eam vero hæc Novella confirmat, & præterea declarat referendariis esse tan- C tum jus referendi desideria supplicum ad principem & insinuandi judicibus sacras jussiones: causis eos se immiscere non posse, vel prehendendo litigatores, vel satisdationem exigendo, vel adigendo eos ad pactionem vel transactionem aliquam.

NOVELLA CXXV.

De judicibus.

HAc Novella tolluntur relationes judicum, quæ superioribus comprobatæ sunt 113.115.

D NOVELLA CXXVI.

De appellationibus.

PErtinet initium Novellæ ad *l. præcipimus, C. de appellat.* ex qua appellationum causæ porrectarum adversus sententias spectabilium judicum, veluti proconsulum, vel adversus sententias judicum delegatorum a principe, non disceptantur, ut solebant, a principe ipso sacro consistorio Senatu præsente, sed a præf. prætorio quæstore palatii, eo ordine, inquit, ea observatione, iisdemque temporibus, quibus in sacro consistorio lites finiuntur. Quæ verba ita accepta sunt, ut formulas easdem, ritus eosdem adhiberent, ac si princeps adesset, habitu etiam augustiore quasi præsente principe litigatores vel E advocati vel apparitores uterentur, veluti campagis, ut Juliani interpres ait *Nov.*20. qua voce utuntur Capitolinus & Pollio pro calceamento regio. Præf. prætorio & quæstor quasi principes ita pronunciarent, Nostra pietas, vel Nostra serenitas decernit &c. quod hæc Novella vetat. Cetera pertinent ad *l. ult. §. illud, C. de temp. app.* Ex *d. §. ult.* appellator si litem apud judicem appellationis inchoaverit suo tempore, deinde destituerit, silentio anni vel ad summum biennii sententia prioris judicis ipso jure confirmatur: quod ita emendat *Nov.*49. ut non solo tempore confirmetur, sed causa cognita & pronunciatione judicis ad quem appellatum est sub finem biennii, instante eo qui vicit priore sententia. Hoc rursus ita recantat modo, ut appellatore qui causam appella-

tionis

tionis inchoaverat intra legitima tempora, quæ fatalia vocantur, destituente litem, expectetur tantum is quoad exierit petendæ reparationis tempus, quod est trium mensium, *l.2.C.de temp.app.* tum deinde causa cognita recte & ordine, non præcipitanter de lite pronuntietur, non expectato vel observato fine biennii. Ex parte quoque victoris si absit, appellator autem adsit finitis fatalibus diebus proculdubio lis causa cognita definienda est, & quidem sine dilatione ulla. Adjicitur in hac *Nov.* ut judex a quo appellatur intra dies edat acta litigatoribus: quod est ex *l.judicibus, C.de appel.* quæ lex adjicit, *Cum sua relatione*. Hæc Nov. *Cum sua subscriptione*. Subscriptiones non erant nudæ nominis appositiones, sed & is qui subscribebat, cui rei subscriberet adnotabat.

NOVELLA CXXVII.

De successione filiorum fratris, & de insinuatione donationum propter nuptias.

UT Fratrum præmortuorum filii intestato succedant cum parentibus fratribusque defuncti, emendata *Nov.*118. Ut donationes propter nuptias si excedant D. aureos ex parte mariti, sine insinuatione non parent ei æquale lucrum ex dote in casum mortis uxoris vel injusti repudii, ex parte uxoris ut valeant etiam sine insinuatione, *No.*119. Ut conjunx superstes qui abstinet secundis nuptiis, extantibus liberis, in lucris nuptialibus veluti pro castitatis præmio habeat virilem portionem pleno jure, ut eadem sit viri pœna & uxoris qui auctor fuerit injusti repudii, quod exposuimus *Nov.* 22. & plerisque aliis locis. Igitur tota hæc Novella pertinet ad emendationem superiorum.

NOVELLA CXXVIII.

De exactione publicorum tributorum.

INitio cavetur, ut Julio vel Augusto mense apud acta præf. prætorio cujusque dioceseos insinuetur descriptio tributorum sequentis anni vel indictionis, atque inde edatur cuilibet postulanti, qua quidem declaretur quantum quamque provinciam vel civitatem inferre oporteat jugorum vel centuriarum nomine secundum morem regionis, in auro, argento, speciebus vel annonis, & quæ etiam ad ærariam rationem æstimet species, quoniam plerumque collatoribus adærantur: item quæ declaret quid in arcam præfectorum inferendum sit, quid insumendum in militares vel alios usus. Mittitur hæc descriptio a præf. prætorio præsidibus in diversas provincias, *l.ult. C.de can.larg.tit.* Mittitur initio cujusque anni sive indictionis, & a præsidibus proponitur in singulis civitatibus. Significat autem hoc loco indictiones incipere a mense Septembri, *ut l. ult. C. de annon. & trib. l.1. C. de mil. vest.* Hic ordo si non fuerit observatus, damnum fisco præstari a præf. prætorio & præsidibus & tractatoribus cujusque provinciæ, provinciales ipsos nihil damni facere, si ignorantia descriptionis tributorum, modum, legemque in ea adscriptam in tributis solvendis minime servaverint. Species inferendas esse statim initio indictionis, pecuniam divisis pensionibus. Quod sequitur, est de apochis publicis, qua forma fieri debeant a subscriptionibus publicorum tributorum. Ex his alias facit particulares, alias plenarias. Plenariæ sunt totius debitæ apochæ generales. Eodem sensu forsitan plenaria dicitur in edicto de Alexandr. Gregorius plenariam munitionem dixit 4. Epist. His adjicit, *desiderantibus possessoribus censualem proferre debere tabulas publicas, ex quibus discant debitorum sive reliquorum modum:* quod & *Nov.* 17. cavetur, & congruit cum *l.2. C. de discus. l.4. C. de fide instr.* Sequitur ut possessores suo periculo non nominent susceptores aura-

A riæ functionis, sed ut pro more regionis vel presides vel curiales vel exactores, vindices, canonicarii, aurum quod infertur suo periculo suscipiant & transmittant vel erogent. Vindices Anastasius creavit, & opposuit iniquis exactionibus curialium, adempta curialibus exigendi facultate, ut Evagrius scribit: de quibus & *Nov.* 38. & *Nov.* 134. ut eis manum porrigant præsides & cohortales, & ut quibus in regionibus vindices non fuerint, exactionis periculum ad præsides redeat. Canonicarii, sunt palatini qui mittuntur in provincias ex scrinio canonum ad exigendos solemnes titulos fiscales, & mittuntur vel a Comite domorum aut præposito sacri cubiculi, *No.* 30. vel a Comite privatarum, ut est in formula Comitivæ privatarum Cassiodori, Canonicarios dirigis. Scriniarii dicun-
B tur *Nov.*134. 147. De his *Nov. Majoriani de indul.rel. Nunc canonicarios* (inquit) *superioris militiæ auctoritate terribiles, & in provincialium viscera & damna sævientes*. Et paulo post, *Ne ulterius canonicariorum venalis improbitas publicis fortunis inferat privatisque dispendium, veteri more revocato, provinciarum rectores celebrandæ exactionis summa respiciat*. De his etiam est *l.ult.Cod.de exact.trib.* ut post canonicarium in provinciam compulsor mittatur, quod hæc *Nov.* prohibet, abolito compulsorum nomine. Nam (ut Valentinianus ait in *Nov. de jud. rel.*) si utilis publico esse non potuit qui ante pertexit, superfluum est ire alterum æque provincialibus obfuturum. Sequens caput est περὶ ἐπιβολῶν. i. quando steriles agri fertilibus imponantur, quod onus fuisse τῶν ἐρήμων καὶ ἀπόρων χωρίων, &
C Justiniani tempore potissimum invaluisse, Sudas scribit: qua de causa & multæ de eo Justiniani constitutiones novæ, ut 17.166.168. & hæc ex quibus observavimus quodam loco in definitione ἐπιβολῆς ab Harmenopulo tradita, pro ὁμοσκήνοις legendum esse ὁμοκήνσοις. Et ὁμοκήνσοις quidem vocat eos qui ex eis bonis quæ simul in censum relata inveniuntur, prædia possident. Fieri enim potest ut bona quæ unius cum essent, tabulis censualibus juncta sunt, postea distrahantur in plures, ac tum si quod uni obvenit prædium forte deficiat, ne quid censui depereat, imponi debet alteri. Qua de causa in Codice post titulum de censibus, datur titulus, De omni agro deserto, & quando steriles fertilibus imponantur, ὁμοδούλοις vocat eos ex eis bonis quæ eidem domino serviunt, possident bona, quasi
D Conservos agricolas, ut Sozomeno ad finem novi ὁμοδούλοις τῷ ἀγρῷ, est Agricola qui eidem cum aliis domino servit: & ad hos etiam defectorum desertorumque prædiorum onus redit, itemque ad ὁμοχώροις, id est, ejusdem territorii possessores, ut dixi *Nov.*17. Et hoc quidem capite Justinianus jubet ut ex eo tempore prædiorum defectorum tributa quis agnoscat, quo sibi prædia imposita fuerint, non præteriti temporis tributa, ut *l.ult.C.de censib.* licet alias possessor, puta qui emit, vel ex legati causa accepit, tributis præteritis obligetur, *l.cum possessor, §.ult.ff.de censib.* Et ut ea impositio, sive adiectio (vetus interpres superindictionem vocat) decreto fiat præsidis provinciæ, salvo provocationis remedio; & ut fiat cum omni jure suo, cum mancipiis & peculiis & pecoribus & fructibus & enthecis &
E omni alio instructo & instrumento agri. Enthecas Haloander dotes prædiorum interpretatur ex *l.2. ff. de instrum. leg.* id est, instrumenta & ferramenta agri causa reposita, *lege si mihi mœnia, ff. de leg.* 3. & Columella primo capite octavo, & ita Libanius, quicquid pecuniæ seponunt mensarii, Atticos vocare enthecam. In lege Rhodia alio censu entheca est onus impositum navi. Leontius in Joanne Eleemone, *Nauclerus emit enthecam*, id est, Oneravit navem emptis mercibus. Augustinus ad fratres in eremo. *Enthecam nobis habere non licet*: rationes afferens a se amissæ hereditatis navicularii: e quibus & illa placebit quam priorem attulit, si fuerit emendata. *Naviculam* (inquit) *nolui esse Ecclesiam Christi*, legendum

Navi-

Naviculariam. Et paulo post, *Homines ad tormenta daturi eramus, ut de subversione navium secundum consuetudinem quæreretur:* quod postremum pertinet ad *l.* 3. C. *de nausf.* Instructi autem & Instrumenti differentia nota est. Latior instructi appellatio, ut ecce, Pecora pascendi causa parata ut ex eis fructus capiatur, instructo continentur, non instrumento. Ad hæc sciendum est, species illatas a provincialibus vel ad arcam præf. prætorio transmitti, vel consumi in provincia ipsa, & transmitti sumptibus provincialium, quæ ἀγωγικὰ & παραπομπικὰ vocat, ut *l. ult. C. de discuss.* & pro eis quæ consumuntur in provincia ipsa, cum non transmittantur, nec absurde παραπομπικὰ exigi. Deinde constituitur ne exactores vel canonicarii missi in provincias, aliter admittantur quam si mandatum & delegationem suam præsidi insinuaverint, quod confirmat *l.ult. C. de excus. & exact.* Et adjicit Justinianus idem servari oportere in privatis exactionibus, ut scilicet procurator creatus exigendi debitoris causa non aliter admittatur quam si judici mandatum insinuaverit: quæ fuit Sententia Placentini: de qua Accursius disputat in *l.non solum*, §.1. *ff.de procur.* nisi contentus sit reus cautione de rato, vel nisi sit procurator ex eis personis, quæ etiam sine mandato alieno nomine experiri possunt: quod verissimum esse arbitror, & male Accursius hunc locum coangustat ad executorem rei judicatæ: & pro Placentino fortissimum argumentum ducitur ex *l.exigendi*, *C.de procur.* Additur in hac Nov. ne exactor publicorum tributorum privatis exactionibus occupetur: id est, ne suscipiat procurationem alienæ litis, & ne debitorem debitoris publici aliter convenire possit, quam si debitor publicus solvendo non sit, *l.* 3. *&* 4. C. *quan. fis. vel pr. l.* 3. §. *multa*, *ff. de ju. fis.* Exigit debitorem debitoris fiscalis jure tacitæ hypothecæ. Excutit prius debitorem principalem, quia fiscus electionem non habet, *l.*1. *C.de confis.deb. l.Moschis*, *ff.de ju.fis.* Sequitur jus asyli non dari censualibus vel tabulariis adversus eos, qui de illorum fraude & malitia quæruntur in exactione tributorum: sicut vicissim & tributorum debitoribus dictum est jus asyli non dari, *Nov.*17 Prohibentur clarigationes, ut *l.*4.*C. de exec.& exa.l.*16.*C.de om.agro des.Nov.*52. & specialiter ne dominus pro colono vel adscriptitio suo conveniatur, ut *l.*4.*C.de agr.cens. & col.* Prohibentur iniquæ mensuræ & pondera: qua de re est *l.9. & l.ult. C.de defens.civit.* In *l.9.* publice deponi jubentur: hac *Nov.* in æde sacra. Specierum mensuras & pondera tradi a præf. prætorio, auri, argenti, æris, a Comite largitionum: ex quo conjicere possis quid arcæ præfectorum, quid ærario inferri consueverit. Id quoque colligendum ex hac Novella, exactores publicorum tributorum etiam tractasse pecunias civiles, deputatas scilicet annonis civilibus vel operibus publicis, vel salariis professorum aut medicorum: nam & principes eas sibi quodam modo vindicabant, *l.*2.*C.de pet.bon.sub.* sed non boni. Collectas autem pecunias jubentur statim curatoribus Reip. præstare sine ulla deminutione vel sportularum vel descriptionum specie, ut *l. ult. C.pub. læt.* Curatores Reipub. (qui & patres civitatum appellantur) & curatores, operum, vel curatores emendi frumenti, quos σιτῶνας appellant, creari decreto Episcopi & primorum civitatis, id est locupletiorum, ut *l. ult.C.ut nem.lic.in coempt.sp.* Et sane tota hæc Nov.est veluti summa brevis & retractatio Constitutionum Codicis de jure fisc. & populi, sicut *Nov.* 123. *de episcopis & clericis*, *Nov.* 22. *de nuptiis ac repudiis*: Denique hæ tres Novellæ, veluti libelli tres. Hi porro administratores rerum ad civitates pertinentium rationem reddere debent episcopo & quinque primis civitatum, nec potest mitti discussor alius rationum (quem logothetam proprie Julianus vocat) a præf. prætorio vel comite largitionum aut privatarum vel præside: hoc enim sibi reservat princeps: quod etiam est ex *l.ult.C. de discus.* Et nominatim discussio harum rationum inter-

A dicitur scriniariis operum, qui scilicet erant sub præfecto prætorio, *l. ult. C. de num. act. & chart.* Cetera quæ continentur hac Nov. sunt de præsidibus provinciarum. Et hoc in primis, ne idem sit in provincia & præses & vicarius præf. prætorio vel magistri militum. Alii sunt vicarii præf. prætorio, alii magistrorum militum. *No.* 26. Idem & de exactore publicorum tributorum cavetur, & generaliter ne vicarius præfecto prætorio ullus constituatur, nisi ex adnotatione principis expeditionis tempore ob negotium copiarum, quod repetitur *Nov.* 134. excepta Osroena provincia in Mesopotamia. Idemque præsidibus injungitur ne ullos sibi vicarios constituant, ut Nov.8. in qua etiam quod in hac de non mittendis latrunculatoribus, & de 50. diebus: exposuimus. Quod vero præterea, ne præsides angariis aliisve B muneribus provinciam onerent, idem est *Nov.*17.134.

NOVELLA CXXIX.

De Samaritis.

L Ex *penult. C.de hæret.* Samaritas ait non absimiles esse Montanistis. In *Novel.*144. eis exprobrantur sabbata: manarunt enim ex Judæis. Fecerat eos Justinianus intestabiles, & jura legitimarum hæreditatum & rerum suarum administrationem, quasi dementibus ademerat. Hac Novella restituit administrationem rerum & testamenti factionem & hereditates legitimas, C ita tamen ut si Samaritano intestato plures sint agnati ejusdem gradus ex quibus alii sint Christiani, alii Samaritæ, Christiani Samaritas prorsus excludant, resipiscentibus portionem suam reddant, detractis fructibus medii temporis, ut *Novel.* 115. Testamento autem si plures sibi Samarita heredes scripserit, alios Christianos, alios Samaritas, ut Samaritæ sextantis tantum capacitatem habeant; reliquum Christianis accrescat: nisi quis forte (inquit) Christianis ex eis bonis (quæ scilicet relicta sunt Samaritis) legata relinquat, quod ita declaro: Samarita duos filios habet, unum Samaritam, alterum Christianum: utrumque heredem scribit ex æquis partibus. Non stabitur judicio defuncti (neque enim singuli semissem ferent) sed Christianus dextantem habebit, Samarita sextantem. At D finge, a Samarita, quem heredem instituit ex semisse, pater Christianis legavit quantum efficit bes portionis ei adscriptæ, id est, ad finem unciarum quatuor. Hoc casu Samarita solidum semissem capiet, quod congruit cum judicio prudentum, qui incapacem oneratum legatis capacibus præstandis non repellunt, *l. cum ei qui*, *ff. de leg.*2. *l.cogi*, §.*hi qui solidum*, *ff.ad Trib.l.si fidei meæ*, *ff. de leg.* 3. loquuntur omnes de incapaci pro parte: nam is qui in totum incapax est propter legatarii aut fideicommissarii personam, non admittitur. Ille facilius solidum capit, quia non est omnino incapax. Accursio tamen idem & in eo qui nihil capere potest, esse statuendum videtur. Movetur *l.* 1. §. *sed si legatum*, *Cod. si quis aliq. test. prob. l. legatarius*, *ff. de excus.* quæ de indigno sunt, non de incapaci. Indignus le- E gatum capit propter fideicommissarium. Hereditatem indigno eripit fiscus cum onere fideicommissi, fiscus lucratur quadrantem. Legatum non eripit, quia nihil lucraretur: id enim restitueret fideicommissario statim. Legatum autem in totum incapaci relictum, pro non scripto est, & apud heredem remanet sine onere fideicommissi, quia & fideicommissum pro non scripto est, idemque in hereditate juris est relicta incapaci. Transit enim in heredem legitimum sine onere. Hanc autem Novellam postea Justinus successor Justiniani abrogavit *Novel.* 144. Fisco vocato, exceptis tantum agricolis Samaritis, quibus beneficium hujus Novellæ conservavit, ne cultura agrorum cessaret: quin & in successio-

cessione eorum deficientibus cognatis, fisco dominum præferri voluit, qui & pro eis solet fisco tributa solvere, *l.4. Cod. de agr. cens. & col.* Præterea Justinus interdicit Samaritis militia omni & curatione publica, ut generaliter omnibus hæreticis, *Novel.* 109. & advocatione & adsessura & rhetorices professione ac institutione adolescentum: & pœnam gravissimam irrogat Samaritis, qui post sacram lotionem redeunt in pristinum errorem: & inde quidem generaliter pupillorum & eorum qui non ita dudum facti sunt puberes, baptisma probat, etiamsi nulla præcedat catechesis, cujus nimirum capaces non sunt. Majores natu non admittit ad sanctum baptisma, nisi biennio auditores sive catechumeni fuerint: & in extremo decernit ut servus Christianus Samaritæ venditus, continuo liber fiat: quod & de vendito Judæis primus Constantinus constituit, auctore Eusebio. Constantius fisco vindicari voluit, auctore Hermia & Cedrino, & extat utriusque lex in Codice Theodosiano. In Justiniano Codice, si fuerit circumcisus, & rem gestam detulerit, hoc solo casu pro præmio delationis libertatem consequitur tit. *Ne Christ. man. hær. vel Jud. vel pag. &c.* in quo desideratur constitutio Græca, quæ idem constituerat de Christiano mancipio vendito hæreticis aut paganis. Legendus Grægorius Epist. 3. cap. 21.

NOVELLA CXXX.

De transitu militum.

INitio constituitur ut expeditionis tempore delegatores sint certi qui provideant annonæ militari. Delegatores vocat, quos Harmenopulus legatarios. Epit. 6. tit. 14. ex eparchicωn libris, dum ad curam eorum pertinere dicit, ut eos qui in annonæ penuria invectas species supprimunt & flagellant, præfectis prætorio deferant, sicut ex libris *βασιλικῶν* idem ad finem 4. Epit. chartulariis & tribunis sive prioribus numeri, quos solos nominaverat *Nov.* 117. adjungit legatarios, id est delegatores: hi sunt qui provident copiis militaribus, Optiones qui erogant, *l. 9. C. de exact. trib. l. 3. C. de ap. pub.* & in Basilicis ad *l. 1. ff. de mun. & hon.* Optio militum pro divisione annonæ. His hæc *Novel.* pro salario dat 15. partem copiarum, sicut & aliarum rerum susceptoribus certa pars datur, *l. 9. C. de suscept.* & adjicit eos collatoribus annonæ militaris recauta facere .i. Apochas. Augustinus de cura pro mortuis: *Ubi esset recautum quo illa cautio vacuata fuerat.* Sudas, Recautum, species apochæ. Et sic dicemus Recavere pro cautionem solvere, ut Repignerare, pignus dissolvere. Cautio est obligatio: Recautio, obligationis dissolutio, quæ ut dixi *Novel.* 72. veteri interpreti est De suscepta, id est Securitas de suscepta pecunia, ut opinor, ex *l. 4. C. de col. fun. pat. lib.* 11. Et quod ex recautis apparuerit possessores contulisse, id eis reputatur in tributa quæ debent vel debituri sunt: vel redditur ex communi canone totius provinciæ, vel ex arca præfecto prætorio cujusque diœcesεως. Et si forte optiones vel duces recauta non fecerint, tum apud episcopum & præsidem sive defensorem civitatis satis erit inter acta deponere possessores quantum in alimoniam exercitus impenderint: & actorum non minor erit fides quam recautorum. Nihil vero præterea milites aut fœderati a possessoribus exigere possunt vel cœnaticorum vel introituum nomine, vel quo alio titulo commentitio, *l. 3. C. de erog. milit. an.* nihil nomine *ἐπιδημητικῶν*, ut *Nov.* 134. *l. ult. C. de metatis*, nihil etiam adærationis nomine, id est pretia pro annonis, *l. 7. C. de erog. mil. an.* quam adærationem hæc *Nov.* *ἀπαργυρισμόν* vocat, ut *Nov.* 43. Adærationem debuit vertere, non Concussionem exactæ pecuniæ. De metatis .i. hospitiis præbendis militibus, hoc etiam cavetur hac Novella, ut principales partes ædium dominis sive inquilinis reserventur, ut *l. 1. C. de metat.* Et adversus violatores hujus constitutionis pœnas inducit non tantum delegatoribus, sed etiam militibus & metatoribus & præfectis, tribunis, comitibus, sive alio quo nomine vocentur duces exercitus. Coercentur etiam præsides provinciarum, qui cum ducibus paciscuntur, & agunt ut itinere devio per diversas civitates exercitus evagetur. De fructibus conferendis ob transitum exercitus est, *l. 27. ff. de usufr.*

NOVELLA CXXXI.

De ecclesiasticis canonibus, & fideicommissis, & orphanotrophis.

HAc Novella confirmantur canones sacri .i. quatuor synodi œcumenicæ & prærogativæ privilegia, salaria ecclesiis concessa, ut *l. 2. C. de sacros. eccl.* Confirmatur immunitas sordidorum & extraordinariorum munerum, inter quæ non numerantur instructiones reparationesque pontium vel itinerum, *l. pen. C. de priv. dom. Aug. l. 5. & 7. C. de sacr. eccl.* Confirmatur immunitas lucrativorum descriptionis: quoties scilicet lucrativo titulo curialium bona ecclesiis obveniunt, *l. pen. C. eod.* Subjicitur & aliquid de præscriptione 40. annorum, qua sola tolluntur ecclesiasticæ actiones, ut *Nov.* 111. & de iis quæ legati vel institutionis titulo Deo aut divis relinquuntur, ex *l. 25. C. eodem*, *Ἐπειδήπερ ἐν πολλαῖς*, &c. & alia quædam quæ exposuimus *Nov.* 5. 57. 58. Id valde placet, ut si quid testator jusserit fieri in rem piam, non adscripto loco, in ea civitate fiat in qua testator domicilium habuit: congruit enim cum *l. quæ conditio, §. ult. ff. de cond. et dem. l. si quis ad declinandam, C. de episc. et cler.* Et ut eligat ministrum sive dispensatorem quem voluerit: quod & sæpe fit exequendi testamenti causa, *lege 17. ff. de leg. 2. lege Divus, ff. si cui plus quam per leg. Falcid. Novel. Martiani de test. cl. Nov. Leonis 68.* & huic dispensatori præstatur cautio legatorum, *l. quidam, §. pen. ff. de leg. 1.* Imo & legatorum petitio datur, *l. nulli, C. de ep. et cl. l. alio herede, ff. de alim. leg. l. quidam §. pen. l. si a pluribus, ff. de leg. 1.* Id etiam notandum coerceri contumaciam heredum qui piæ voluntati non obtemperant: & piorum legatorum usuras fructusque deberi ex tempore mortis: si in eis præstandis heres sex menses moratus sit ab insinuatione testamenti, & Falcidiam eum amittere. Pœna hæc est contumaciæ & frustrationis: alioquin non frustrator heres etiam ex legatis piis deducet Falcidiam: & ita Balsamo interpretatur rectissime *l. 1. ad ea, ff. ad leg. Falcid.* Id etiam valde notandum, ea quæ episcopi vel orphanotrophi & similes locorum piorum administratores post creationem acquisierint, non posse in extraneum vel cognatum ullo modo transferri, sed in dominio ecclesiæ permanere, quasi præsumantur parta ex rebus ecclesiæ, aut data sive relicta pietatis & religionis contemplatione potius quam personæ; nisi si qua constet eis obvenisse cognationis jure ab intestato usque ad quartum gradum. Ex *l. 41. C. de ep. et cl.* a parentibus tantum aut fratribus aut patruis hæc sola videtur necessitudo & conjunctio personarum detulisse, cetera quæ ab ulterioribus cognatis vel extraneis obveniunt, religio & pietas. Et de hac quidem constitutione sic Cedrinus scribit in Justiniano, *τύπον δὲ δέδωκε περὶ τῶν ἐπισκόπων καὶ οἰκονόμων καὶ ὀρφανοτρόφων καὶ ξενοδόχων, ὥστε μὴ κληρονομεῖσθαι εἰ μὴ ἃ πρὸ τοῦ γενέσθαι εἶχον ἐν τῇ ἰδίᾳ ὑποστάσει εἰς τοῦτο ἵνα διατίθωνται: ἀφ᾽ ἧς δὲ ὥρας προεχειρίσθησαν, μὴ ἔχειν ἄδειαν εἰς ἃ κερδήσοιεν διατίθεσθαι, ἀλλὰ τὰ αὐτῶν πάντα τὸν εὐαγῆ οἶκον κληρονομεῖν.* Neque tamen huic præsumptioni locus est in clericis, sed observatur *l. sacrosanctæ, C. de Episc. et cler.* Est igitur in episcopis tan-

tum ei derogatum, quia soli episcopi solvuntur hodie potestate patria, & acquisita in episcopatu in alium transferre non possunt. Alio capite Justinianus confirmat *l. si quis orthodoxæ, Cod. de hæret.* quod tamen illa fisco, Justinianus addicit ecclesiæ: sed hoc est indifferens, ut diximus *Novel.* 52. Et plerumque novæ constitutiones ecclesiæ dant, quod veteres fisco: ut moriente episcopo vel clerico sine successore ab intestato, ecclesia succedit, non fiscus, *l. si quis presb. Cod. de episc. & cler. Nov.* 131. delinquente episcopo, æque bona ejus ecclesiæ vindicantur, non fisco ex hac Novella. Ultimo capite confirmat *l. orphanotrophos, C. de episc. & cler.* quod male Accursius existimat abrogari *Novel.* 123. Nam de orphanotrophis loquitur tantum, qui sunt tutorum vel curatorum vice, & in judiciis non satisdant de rato vel de judicato, sicut nec tutores aut curatores, *l. ult. §. defensionem, C. de adm. tut. l.* 1. *§. sufficit, ff. eod.* quia dominorum loco sunt, & tamen tutelaribus vel curatoriis rationibus obnoxii orphanotrophi non sunt, quia sunt patrum loco, *l. ult. §. sin autem non habeat, C. de bon. quæ lib. acq.* Orphanotrophi ergo orphanis tutelæ vel negotiorum gestorum actione non tenentur. Episcopo non negatur quin administrationis suæ rationem reddere debeant.

NOVELLA CXXXII.

De hæreticis.

HÆc Novella condemnat conventicula hæreticorum, ut *Nov.* 37. Collectas vocat interpres vetus, quod commune est nomen etiam precum quæ in conventibus illis habentur, ut concionis commune conventus & orationis in conventu habitæ.

NOVELLA CXXXIII.

De vita Monachorum.

DE monachis diximus satis *Nov.* 5. & aliis plerisque locis supra.

NOVELLA CXXXIV.

De præsidibus, de adulteriis & pœnis.

VAria sunt capita hujus Novellæ. Priora de magistratibus sive præsidibus: & quæ primum in eis de vicariis & latrunculatoribus, & de non oneranda provincia, & de exactione tributorum, tractavimus jam satis superque supra *Nov.* 17. 128. 130. Unus inter ea locus est, quo largitiones interpretatur ὑπεροχάς, id est Magnificentias, nisi legendum est παροχάς. Aliud, quo sordes præsidum coercentur, qui ex qualibet re quæstum faciunt, sive quis testamentum suum sive donationem propter nuptias insinuare velit: quæ ex parte viri indiget insinuatione, *Nov.* 117. itemque si quis velit inventarium bonorum aut testationem aliquam facere, vel apud acta aliquid deponere, vel justa defuncto facere: quæ ne pretio nundinentur præsides, hæc Novella sancit. Aliud caput est de appellationibus recipiendis, ut omnes judices eas recipiant, & sine dilatione edant acta litigatoribus. Atqui *Nov.* 129. edendis actis dat xxx. dies? Respondeo, Hæc verba, *Sine dilatione*, sic esse accipienda, sine dilatione frustratoria, ut *l.* 1. *C. de relat. l. eos, §. ult. C. de appel.* Adjicitur interposita appellatione nihil novandum, id est, Suspendendam executionem sententiæ; suspendendam translationem possessionis. Idem servatur postulata restitutione in integrum, *l.* 1. *C. in integ. rest. post. ne quid. no. fiat*, non etiam postulata retractatione. Alio capite cavetur ne ex causa criminali

A alius pro alio teneatur, licet sit concivis aut contribulis: nec mirum, cum & idem sit in causa civili *Nov.* 52. 128. Propinquos etiam reorum aut notos aut familiares non teneri proditum est, *l. sancimus, C. de pœnis*. Bonorum Imperatorum constitutiones hæ sunt: nam sub malis ne propinqui quidem aut familiares reorum, satis tuti fuerunt. Absentem autem reum vocari edictis puta per triduum, *l. inter, ff. de pub. jud.* quemadmodum vocari etiam per triduum solet is cui denuntiatur testimonium ex XII. Tab. Quin & præses ad præsidem alterius provinciæ in quam reus transfugit, publicam epistolam scribit, ut reum remittat, cui omnimodo parendum est: & fit etiam publicæ epistolæ mentio *Nov.* 80. Post hæc constituitur ut præsides jussiones principis vel præcepta majorum judicum missa ad decessores suos nondum im-
B plera, impleant ipsi perinde atque si ad se missa essent: quia etsi mutetur præses, idem judicium idemque tribunal manet, *l. proponebatur, ff. de judic.* eademque ratione præcepta majorum judicum, veluti præf. præt. non ideo minus sequenda esse quod postea abierint præfectura, quia mutatur tantum præfectus, eadem præfectura manet. Et quod traditur in *l. ult. ff. de pœnis*, speciale est ex constitutione Antonini, ut præses sua arte non possit cuiquam interdicere ultra administrationis suæ tempus. Quæ enim pertinent ad merum imperium, nisi sigillatim omnia lege dentur, magistratus non habet omnia: ut præsidi jus est deportandi in perpetuum, interdicendi foro, advocationibus, negatione, negotiis publicis in perpetuum: jus confiscandi non est, jus victu interdicendi non est, jus item fabro arte sua interdicendi
C non est ultra tempus administrationis suæ. Nam dum arte interdicit, victu quodammodo interdicit. Non obstat etiam quod dicitur mandata jurisdictione, re integra finito magistratu, finiri mandatum, *l.* 6. *ff. de jurisd.* nam hoc ideo, quia is cui jurisdictio mandata est, proprie jurisdictionem non habet nisi quatenus fungitur vice mandantis, cujus potestate finita, necessario finitur & sua: quod non similiter dixerim in judice dato. Nam hic solet etiam in tempus successorum ejus qui dedit durare, licet (quantum opinor) eum litigatores nondum adierint, *l. venditor, in fi. ff. de judic.* quia non ex jussu solo, sed proprio jure posteaquam datus est, cognitionem habet; & ita mandata actione ex causa venditionis, quo casu & proprio jure mandatarius actionem habet, mandatum morte mandatoris non solvitur, *l.* 1. *C. de obl. &*
D *act.* Sequitur aliud caput de liberis debitorum, ne ob æs alienum patris a creditoribus detineantur & servire cogantur. Qua de re Ambrosius lib. de Tobia, *Vidi*, inquit, *miserabile spectaculum, liberos pro paterno debito in auctionem deduci, &c.* quod iisdem verbis Basilius in Psalm. 14. εἶδον ἐγὼ ἐλεεινὸν θέαμα, παῖδας ἐλευθέρους ὑπὸ χρεῶν πατρῴων ἑλκομένους εἰς τὸ πρατήριον. Et in illo loco Ambrosii igitur in auctionem, id est, in actionem. Idque generaliter prohibetur, *l. ob æs, Cod. de obl. & act.* ne liberi homines ob æs alienum creditoribus servire compellantur, & *hac Nov.* pœna legis Juliæ de vi privata creditoribus indicitur. Aliud caput pertinet ad S. C. Vellejanum, quo ostenditur mulierem quæ pro marito intercesserit etiam eam intercessionem sæpius confirmarit, ipso jure non teneri: si pro alio intercesserit, &
E post biennium intercessionem confirmaverit, omni modo teneri, *l.* 22. *C. ad Vell.* Quo facilius intercedit mulier pro marito quam pro alio, eo magis subvenitur ei: quod & supra jam attigimus *Nov.* 61. Aliud caput est etiam de mulieribus, ne ex debiti causa carcerem patiantur, custodiæve tradantur. Mares carcerem patiuntur, *l.* 1. *C. qui bon. ced. pos.* Quin & invitæ mulieres ab apparitore domo abstrahi & in publicum educi non possunt, *l.* 1. *C. de off. om. jud.* In causa criminali fidejussoribus committuntur vel juratoriæ cautioni vel si grave crimen intentetur, custodiæ mulierum. His addit de pœna adulterii se confirmare capitalem pœnam introductam a Constantino, & Constantino tribuit quod erat Constantii & Constantis, *l.* 4. *Cod. Th. quor. ap. non rec.*

Olim

Olim non fuit capitalis. Præter capitis pœnam, vir qui adulterium commisit, si uxorem habuerit, amittit dotem & donationem propter nuptias, vel quartam debitam indotatis uxoribus: cetera bona liberis & parentibus ejus servantur usque ad tertium gradum, post tertium gradum fisco vindicantur. Mitius punitur mulier, quasi infirmior, quæ adulterium commisit: quanquam inter se conjuges exæquentur in pœnis ob causam injusti repudii, *Nov.* 127. Coercentur & hac Novella gravissime adulter & adultera, si forte gratia judicis vel qua alia ratione evaserint pœnam capitalem, & postea nuptias inter se contraxerint. Hoc enim est palam fateri adulterium, & lege Julia etiam comprehensum fuit, *l. miles*, §. *licet*, *ff. de adulter. l. commissum*, *C. eod.*

Martialis,

Mœchus erat, poteras tamen hoc tu Paula negare:
Ecce vir est, nunquid Paula negare potes? Et alio loco,
Quod nubis Proculina concubino,
Et mœchum modo, nunc facis maritum,
Nè lex Juliæ te notare possit.
Non nubis Proculina, sed fateris.

Postremo generaliter de pœnis constituit, non posse ullum ita damnari, ut utraque manus vel uterque pes abscindatur, vel solvantur artus. Fugitivo unus pes amputatur, *l.* 3. *C. de serv. fug.* Falsario manus una, *Nov.* 17. 42. non utraque. Furi vetat amputari manum vel pedem, aut vitam adimi: Furi, non latroni: nam latroni vita adimitur. Reorum bona (nisi rei sint perduellionis) confiscari vetat, si supersint liberi vel parentes: usque ad tertium gradum. Quo capite non continetur casus *Nov.* 12. de incestis nuptiis, nec *Nov.* 117. de his qui post solutum matrimonium voto castitatis castitatem violant, quibus bonorum publicatio irrogatur. Scripta autem fuit hæc constitutio ad Petrum PP. & rescripta ad Monachium P. V. Et habet hanc subscriptionem. *Dat. Kal. Maj. CP. Imp. DN. Just. PP. Aug. an. xxx. post consulatum Basilii V. C. an. xv.*

NOVELLA CXXXV.

Ne quis cogatur cedere bonis.

Beneficium cessionis bonorum introduxit lex Julia. Beneficium est, quia etiamsi qui cedunt bonis, bonorum venditionem patiantur, *l. debitores*, *C. ex quib. inf. irrog. l.* 3. & 5. *ff. de ces. bon. l.* 2. & 4. *C. qui bon. ced. pos.* tamen infames ex ea causa non fiunt: quia non invitis illi venditio fit. Non tamen caret hæc res suggillatione aliqua, *Nov.* 4. propter ea quod decoquunt creditoribus, cujus generis homines Adrianus in amphitheatro catamidiari jubebat, ut plerisque locis hodie fit in foro: & Bœotiis fuisse eandem legem Nicolaus apud Stobæum auctor est c. 42. Lex Roscia cum cavisset ut equites in XIV. ordinibus sederent, exceperat decoctores. Et hanc omnem contumeliam pati cedendo bonis decoctores cogebantur metu carceris & vinculorum & verberum: quæ supplicia proposita erant iis qui creditoribus suis satis non fecerant, *l.* 1. & *ult. C. qui bon. ced. pos. l.* 1. *C. Th. eod. tit.* Verum eos qui non suo, sed fortunæ vitio decoxerunt, hac Novella Justinianus liberat tam suppliciis quam cessionis necessitate, dummodo jurent se pares non esse solvendo, id est, si ejurent bonam copiam. Quod congruit antiquo juri: Cum enim ex XII. Tab. olim debitores creditoribus necterentur & addicerentur, id antiqua lege sublatum fuit, relata a M. Varrone, & liberati sunt qui bonam copiam ejurassent, ne essent nexi, sicut hac Nov. qui ejurant bonam copiam, id est, se non esse solvendo, liberantur carcere cruciatuque omni corporis, imo & cessionis ignominia. Sed creditoribus pro extremo subsidio datur jus quantum potuerint bonorum debitoris conquirendi & vindicandi, & conveniendi etiam debitores debitoris.

A

NOVELLA CXXXVI.

De argentariorum contractibus.

Argentariorum officium omne quod alibi exposui, hic exponam incuriosius. Id enim notare satis habebo, eorum officium publicam causam habere, *l. argentarius*, *ff. de eden.* & necessarium usum argent. *l. quod privilegium*, *ff. depos.* quod singulorum rationes conficiant, *l. prætor*, *ff. de eden.* & pro aliis vulgo intercedant, ut *edic.* 9. & *l. pen. C. de const. pec.* Intercedunt suo quodam modo, recipiendo, ceteri constituendo: & major vis recepti quam constituti. Nam ex recepto, est civilis actio, ex constituto, prætoria: &
B utilior prætoria civilis, *l. si creditor*, *ff. de leg.* 1. Item ceteri qui intercesserunt pro aliis non conveniuntur inexcusso reo: argentarii (si hoc malit creditor) priores conveniuntur, *Nov.* 4. Idem vicissim non dabatur argentariis, ut ipsi (si vellent) prius convenirent accessiones quam reum principalem: quod erat inæquabile, atque adeo contra jus. Par enim species est juris certa consuetudine recepti: & (ut ait Paulus *l.* 2. *ff. mand.*) iniquum est non esse mihi cum illo actionem si nolit, illi vero, si velit, mecum esse. Qua de causa Justinianus hac Novella id ita moderatur, ut ex pacto argentariis quoque, si velint, liceat prius accessionem quam reum principalem convenire. Pactionem hanc non esse contra jus publicum, sive contra *Nov.* 4. Ea enim constitutio accessionum favore promulgata
C est. Licet autem suo favore suoque jure cuilibet non uti. Et ut publicam ea constitutio utilitatem omnino respiceret, tamen probatur nunc pactio contraria, ut hodie comprobata est pactio contra legem Falcidiam, & pactio ne liceat provocare vel observare tempora fatalia. Et hodie illa pactio recepta etiam est in omnibus creditoribus, & appellatur vulgo, Renuntiatio beneficii excussionis. Secundum caput hujus Novellæ pertinet ad *l. ult. C. de pig.* ex qua lege si argentarii rogaverint aliquam mutuam pecuniam, & post eum contractum militiam aliquam ex genere carum, quæ vendi possunt, sibi vel liberis vel cognatis suis comparaverunt, ea militia creditori hypothecæ jure obligata est, quia præsumitur comparata ex pecunia credita. Et idem vicissim *hac Nov.* datur argen-
D tariis, ut si pecuniam alicui crediderint, & is postea sibi vel liberis suis vel cognatis miliam comparaverit, sit ea militia argentariis pignori obligata. Nihil de cognatis dicit hæc Novella, sed Julianus perite adjecit cognatos ex *d. l. ult.* Eadem præsumptio non est si post mutui dationem extraneus debitor emerit militiam. Nec enim videtur eam emisse ex pecunia credita, nisi creditor probet emptam sua pecunia, id est, ea quam credidit. Priore casu creditor hoc probare non cogitur, quia præsumptio legis ab eo facit, sed is qui militiam habet, probare debet militiam non esse comparatam ex pecunia credita. Dixi militiam hypothecæ obligatam esse. Quæres, sit ne obligata tacito jure, an ex conventione? Dicam, Ex conventione usitata argen-
E tariorum & negotiatorum, qua empta ex pecunia credita, pignori fore recipiunt, *l. qui Romæ*, §. *Callimachus*, *ff. de verb. oblig. l. eum tabernam*, *ff. de pign.* Et hoc est quod ait *d. l. ult.* Super hypothecis quas dare solent: alioquin res, ex pecunia credita comparata, creditori non est tacito jure obligata, & specialis vel generalis conventio exigitur, *l. licet*, *C. qui pot. in pig. hab. l.* 17. *C. de pign. l. procuratoris*, §. *plane*, *ff. de trib. act.* Idemque tertio capite comprobatur, cujus sententia hæc est, Argentarium cujus pecunia res comparata est, si specialis vel generalis conventio hypothecæ intervenit, in ea re præferri omnibus creditoribus, etiam antiquioribus: quod & in alio quolibet locum habet, *d. l. licet*, *Nov.* 97. Sed probare debere argentarium, eam rem pecunia sua comparatam, nec locum esse præsum-

ſumptioni, ut in militia. Hoc tamen argentarii præcipuum habent, ut ſi (quod plerumque fit) egentibus non pecuniam mutuam dederint, ſed monilia vel ornamenta quædam pretioſa crediti vel venditionis nomine fide habita de pretio, nec eis ſatisfiat, jus habeant vindicandorum monilium, licet de hypotheca nihil convenerit: quod non ita fiat in ceteris creditoribus: nam hoc tantum proditum eſt: venditorem retentionem habere quaſi pignoris, *l. Julianus*, §. *offerri*, *ff. de act. empt. l. hereditatis*, *ff. de her. vend. l. quod ſi nolit*, §. *idem Marcellus*, *ff. de ædil. edic.* non vindicationem. Sed & tacitam hypothecam argentarii habent in bonis debitoris, etiamſi non ex hac Novella, ex edicto ſeptimo. At in rebus ſua pecunia comparatis, ſi forte ad illos res pervenerint quam ad debitorem, non habent hypothecam, niſi ita convenerit. Hoc etiam habent præcipuum argentarii, ut liceat eis ſtipulari beſſes uſuras, *l. eos*, *C. de uſuris*. Et ex hac Novella ut debeantur eis beſſes, etiamſi earum modus dictus non ſit, quod in aliis locum non habet, *l. quod in ſtipulatione*, *ff. de uſuris*. Et ut ſine ſtipulatione debeantur ex præſcriptione & conventione ſola, quod etiam in aliis non procedit. Neque hoc novum eſt, cum & ex pacto ſtricto judicio debeantur uſuræ pecuniæ trajectitiæ & pecuniæ civilis, & earum rerum quæ menſura conſtant: imo & interdum ſine pacto αὐτομάτως ut *l. 3. §. nonnunquam*, *ff. de uſur. l. ult. §. præterea*, *C. de jure dotium*: & in actione ex teſtamento: quamvis & hæc ſit ſtricta. Poſtremo datur hoc privilegium argentariis, ut eis agentibus debitores qui quid ſe debere caverunt vel publico inſtrumento vel chirographo vel ſubſcriptione propria, non poſſint opponere exceptionem non numeratæ pecuniæ: idemque verum eſt, etiamſi cautione ab alio ſcripta expreſſis cauſis debiti, veluti ex cauſa mutui tot, ex cauſa tranſactionis tot, (perperam Haloander acceptilationis) in ſubſcriptione non ſint repetitæ cauſæ, id eſt, ſi nuda ſubſcriptio fuerit: quo tamen caſu dat Juſtinianus debitori facultatem actori deferendi jurisjurandi intra biennium contra *l. in contractibus*, §. *illo videlicet*, *C. de non num. pec.* quæ quibus caſibus ceſſat exceptio non numeratæ pecuniæ, etiam ceſſare vult dilationem jurisjurandi.

NOVELLA CXXXVII.

De Epiſcopis & Clericis.

REpetuntur quædam ex iis quæ dicta ſunt *Nov. 6. &* 123. de creatione Epiſcoporum & clericorum: & utitur in eam rem auctoritate Gregorii Nazianzeni in magno apologetico de fuga ſua in Pontum, & in oratione funebri Athanaſii Alexandriæ epiſcopi, & Baſilii can. 12. ad Amphilochium, & Nicenæ Synodi c. 3. qui eſt de extraneis mulieribus, de quibus & *Nov.* 123. *& l. eum qui probabilem*, *C. de epiſc. & cler.* Repetitur etiam ex *Nov.* 123. de ſynodis quotannis habendis finitimorum epiſcoporum in provinciis ſingulis, diſciplinæ eccleſiaſticæ tuendæ & corrigendæ cauſa, quod eſt ex Apoſtolorum c. 37. & Antiochenæ c. 20. & hujus rei curam injungit præſidibus provinciarum.

NOVELLA CXXXVIII.

Ne uſuræ excedant duplum.

USuræ ſolutæ per partes ſupra duplum non debentur: hoc expoſui *Nov.* 121. interpretatio principis vim legis obtinet, *l. ex facto*, *ff. de vulg. ſubſt.* Hanc edidit Anton. Auguſtinus, ſed corruptam: nam uno loco legendum eſt, *Alii adhuc minus conſecuti ſunt hi quidem qui in duplum ex uſurarum quantitate*, *&c.* & in fine, *quæ civitates mutuantur*.

A

NOVELLA CXXXIX.

Indulgentia inceſtarum nuptiarum.

POena inceſtarum nuptiarum definitur *Nov.* 12. cujus gratiam facit *hæc Nov.* habitantibus in Tyro & Sundyos pago. Quod quidam hic habent de appellationibus, ut omnes judices appellationes recipiant, & acta edant litigatoribus, & ut pendente appellatione nihil novetur, ſumptum eſt ex *Nov.* 134. & hoc loco locatum male.

NOVELLA CXL.

B *Ut conſenſu ſolvatur matrimonium.*

HÆc Novella eſt Juſtini, non Juſtiniani. Juſtinianus enim noluit nudo utriuſque conſenſu matrimonia diſſolui, *Nov.* 117. Juſtinus permittit bona gratia ut diſſolvantur etiamſi nulla ſubſit cauſa. Communis conſenſus, eſt bona gratia. Dicuntur tamen & juſta ex cauſa diſſolui bona gratia, ut dixi in *Nov.* 22. eadem forma qua Ticinnius, Quanta ſtultitia cupidinis, petunt conſilium bona gratia ut parvifaciatur.

NOVELLA CXLI.

De ſtupro.

C STuprum vocat ἀνδρομανίαν, quæ coercetur etiam *Novel.* 77.

NOVELLA CXLII.

De iis qui eunuchos faciunt.

COnſtituitur in eos pœna qui eunuchos faciunt, quam corrigit Leo *Nov.* 60. Caſtrati ſervi, liberi fiunt ex hac Novella, qui ex *l. 1. C. de eunuch.* publici fiebant, videlicet ſi ſuos quis caſtraſſet: nam ſi alienos, dominis redduntur, & eſt in eum qui caſtravit actio in quadruplum, ex edicto ædilium, *l. ſervus ſervum*, §. *& ſi puerum*, *ff. ad leg. Aq.* Vetus autem hæc
D eſt Conſtitutio, ne eunuchi fiant, Nervæ, Adriani, Domitiani, de qua præter alios auctores Papinius,

Qui fortem vetat interire ſexum,
Et cenſor prohibet mares adultos
Pulchræ ſupplicium timere formæ.

Sunt & eadem de re S. Conſulta quædam, *l. 3. & 6. ff. ad leg. Cor. de ſic.* quibus omnibus hæc exceptio applicatur, Niſi præſes permittat, & niſi morbus irrumpens in eam partem hoc exigat. Quod autem in extremo hujus Novellæ Juſtinianus ait, Si barbari huic præcepto meo paruerunt ſtatim, & de Abaſgis eſſe intelligendum Evagrius indicabit 4. c. 22: & Procopius 1. de bel. Perſ. Ἀνακρίσεις) Cognitiones: & cognitiones proprie de ſtatu.

E

NOVELLA CXLIII.

De raptu mulieris.

HÆc Novella pertinet ad interpretationem *l. unicæ*, *C. de rap. mul.* ex qua raptoris bona raptæ addicuntur, & interdicitur raptæ connubio raptoris. Inde orta quæſtio eſt, ſi forte contrà legis interdicta nupſerit mulier raptori, an eo etiam caſu raptoris bona ad eam pertineant. Et placet non pertinere, ſed neque ex teſtamento raptoris quicquam capere poteſt, & bona transferuntur ad parentes raptæ qui nuptiis non conſenſerunt, vel his deficientibus ad fiſcum. Idem cavetur *Nov.* 150. & patrem deportari, qui hujuſmodi nuptiis conſenſerit. Olim raptor cum rapta nuptias faciebat

ciebat in pœnam, ad raptorem uxore per lictorem deducta, ut Quintilianus ait, quod & Pontifices reduxisse videntur. Male pro hac *Nov.* hic edunt quidam quod est *Novel.* 145. Est autem hæc Constitutio latina, cujus subscriptio hæc fuit, *Dat.xii. Kal. Jun.* C P. *Imp.* D N. *Just.* PP. *Aug. ann. xxxvi. post* Cos. *Basilii* V. C. *ann.* xxii.

NOVELLA CXLIV.

De samaritis.

HÆc est Justini, quam exposuimus supra *Nov.* 129.

NOVELLA CXLV.

De duce vis arcendæ.

Βιοχωλύτης speciale fuit nomen ducis in Phrygia, Pisidia, Lycaonia, Lydia, ut diximus *Nov.* 8. a compescendis violentiis & grassationibus, quæ in eis provinciis erant nimio plures: militaris magistratus. Ex hac Novella imperium ejus minuitur, & Lydia ac Licaonia circumscribitur, quasi, cessantibus jam in Phrygia & Pisidia grassationibus, in his provinciis minime necessarius. Phrygiam sæpe in his libris duplicem facit, Salutarem & Pacatianam, atque etiam Notitia Romani imperii: unde satis liquere potest de subscriptione primæ epistolæ ad Timotheum, recensiorem eam esse.

NOVELLA CXLVI.

Ut Hebræi legant scripturas Hebraice.

QUacunque lingua legi vult sacros libros, nec probat versutiam Judæorum, qui quo facilius linguæ Hebraicæ ignaris imponerent, non aliam quam Hebraicam linguam recipiebant. Non tamen quamlibet translationem probat, ut Græca lingua (cum essent translationes octo, quæ vocarunt βιβλία ὀκταπλᾶ) interpretationem tantum probat LXX. & interpretationem Aquilæ. Δευτερώσεις damnat, id est (ut Hieronymus variis locis interpretatur) Traditiones & observationes Pharisæorum, Judaicas fabulas, hæc Novella hominum inventiones. Damnat & impias hæreses Judæorum.

NOVELLA CXLVII.

De indulgentia reliquorum tributorum.

REcte, Indulgentia. Marcellinus XVI. *Id eum scimus observasse ne per indulgentias quas appellant, tributariæ rei concederet reliqua.* Ab indulgentiis diversæ sunt relevationes: hæ futurum, illæ præteritum tempus respiciunt. Atque in hoc loco Justinianus collatoribus remittit reliqua certorum annorum, sub hac conditione tamen, ut & a fisco vicissim ex præterito tempore nihil exigatur, maxime ab iis qui sportulas potius (quæ plerunque nullo merito accipiuntur) quam quod jure meritoque debetur exigunt. Sed ex præterito (si qua forte jam exacta sunt) e non vult exactorum lucro potius quam fisco cedere. Provincialibus enim reliqua indulget, non exactoribus: & onsequenter ea etiam non indulget quæ tractatores provinciarum vel scriniarii, id est, canonicarii vel arcarii, fisco jam confessi sunt, vel constituerunt se soluturos. E arcarios eos vocat, qui his exigendis recipiendisque præpositi sunt, quæ in arcam præf. prætorio (quæ eadem & mensa dicitur) inferuntur, ut in tit. *de suscept. & arcr.* Alias arcarii sunt dispensatores servi vel œconomi, *Thais*, §. *ult. ff. de fid. lib.* Et perite vetus interpres epistolæ ad Romanos œconomum, A arcarium. Excipit etiam Justinianus ab hac indulgentia discussiones pecuniarum civilium, & operum, & discussiones militares, id est, si quid civitatum commodis vel militibus deputatur, nec erogatum sit. His exceptis, cetera omnia remittit, etiamsi ex publico forte debito in privatam cautionem transierint emissam curialibus vel canonicariis vel similibus personis.

NOVELLA CXLVIII.

De reliquis.

B QUæ præcedit indulgentia, est Justiniani: hæc indulgentia Justini Curopalatæ.

NOVELLA CXLIX.

De præsidibus.

HÆc quoque Novella est Justini ejusdem, ut creentur præsides sine ullo impendio, cautione fisco præstita tributorum nomine, ut *Nov.* 8. 134. & ex nominatione episcoporum cujusque provinciæ & principalium possessorum: & ut si præsidem sibi non nominaverint & optaverint, de eo quem princeps miserit, querelam instituere non possint. Commendat & tributorum illationem sine ullo personarum domorumve delectu.

C

NOVELLA CL.

De ea quæ raptori nubit.

Hæc confirmat sanctionem *Nov.* 143.

NOVELLA CLI.

Ne decurio vel cohortalis in judicium vocetur sine jussione principis insinuata præfecto prætorio.

INter alia privilegia decurionum, hoc unum est, ne ex una provincia litis causa trahantur in urbem vel in aliam provinciam, *Nov.* 45. quod non tam ipsis datur quam Reip. cui dant operam. Idem hæc Novella dat D cohortalibus, eadem ratione, quia perpetui erant in provinciis sicut decuriones, *l. præsidis. C. de reb. cred.* Utrisque sub hac condicione, nisi evocentur jussione sacra simul ac præfecti prætorio. Cohortales dicimus officiales præsidum, ut in tit. *de cohortal.* & passim in Constitutionibus. August. in Evangelium Joannis: *Cohors non Judæorum, sed militum fuit*: a præside itaque intelligatur accepta, tanquam ad tenendum reum, servato ordine legitimæ potestatis.

NOVELLA CLII.

Ne sacræ jussiones de publicis causis valeant sine approbatione præfectorum prætorio.

E JOannis præfect. prætorio Orientis suggestio superiorem Novellam extorsit, de insinuanda in judicio suo sacra jussione, qua decuriones vel cohortales extra suam provinciam evocantur litis causa. Ejusdem suggestio effecit ut insinuari etiam in judicio ejus voluerit Justinianus sacras jussiones de publicis causis, veluti de operibus publicis: alioquin irritas esse.

NOVELLA CLIII.

De infantibus expositis.

UT infantes expositi, liberi fiant, videlicet si eos dominus exposuerit, quemadmodum de spadonibus,

nibus & de circumcisis dictum est *Nov.129. 142.* Nam A si alienum quis vernam exposuerit, domino reddendus est. Id vero apparet argumento ægrotantis servi quo utitur: quem si dominus ejecerit, nec curaverit, dominium & patronatum amittit: servus fit Latinus ex Constitutione Claudii, civis Romanus ex Constitutione Justiniani, *l.2. ff. qui sine man. ad lib. per. l.ult. C. de bon. lib. l. unica §. sed scimus. C. de lat. liber. tol.* Expositus a Græcis appellatur ἀπρονόητος ad *d. l.2.* ideoque apud Harmenopulum lib.1. tit. ult. perperam ἀπρονόητος definitur esse furiosus & demens: nam certe furor non liberat servitute. Non possunt etiam expositorum educatores, eorum dominium sibi vindicare *l. ult. C. de infant. exposit. & de iis qui sanguin. nut. accep.* ubi infantes recens nati, sanguinolenti vocantur, ut *l.2. C. de pat. qui fil. dist.* Donatus in Andriam, A matre sanguinolentum B non pulchrum, sed scitum pronuntiat. Juvenalis, *A matre rubentem.* Prudentius contra Symmachum, *Quos sanguinolentos edendi mos juvat.*

NOVELLA CLIV.

De his quæ in Osroena incestas nuptias contrahunt.

OSroenæ & Mesopotamiæ provinciis hæc Novella Justiniani & tertia Justini in præteritum incestas nuptias indulgent generalem definitionem, *Nov.12.*

NOVELLA CLV.

Ne matres tutelæ rationibus obnoxiæ sint.

MAtres, quæ tutelam aut curationem gesserunt filiorum, rationibus reddendis obnoxiæ sunt, præsertim si iterum nubant, Nov.22. & adversus eas potest peti restitutio in integrum: hic enim casus secundarum nuptiarum excipiendus est a *l. ult. C. qui & adv. quos in int. rest. non poss.* Regulariter aneclogistæ sunt, & non possunt adversus eas liberi petere integri restitutionem hoc colore quasi minores liberos in administratione rerum circumscripserint. Unus est locus, quo secundum Haloandri interpretationem ait se lege cavisse ne tutores filiorum suorum aliter tutelam suscipiant quam si apud acta caverint, &c. & intelligit *l.ult. §. personis, C. de adm. tut.* Sed male Haloander vertit, Filiorum suorum, cum in Græco sit, pupillorum, non filiorum: nam a patre cautio sane non exigitur.

NOVELLA CLVI.

De sobole cum colonis.

SI adscriptitia mea tuo adscriptitio nupserit, & liberos procreaverit, quæritur utrum patrem liberi, an matrem sequantur .i. tuo an meo dominio subjecti sint? Et ex *Nov. 162.* quæ hanc tempore præcessit, soboles dividitur in æquales partes si pari numero constat: ut si duo sint filii, unus sequitur matris dominium, alter patris: & electio fit sorte vel micando, ut in aliis plerisque causis, *§. optionis, Inst. de leg. l. Sed cum ambo, ff. de judic. l.2. C. quand. et quib. quar. pars deb.* & olim in dandis judicibus, & in dijudicando utra pars deberet prior dicere. Si unus tantum nascatur filius, matrem sequitur, & generaliter, si impar fuerit numerus, qui superat, matrem sequitur. Id hæc Novella confirmat.

NOVELLA CLVII.

De colonis qui in alienis prædiis nuptias contrahunt in Mesopotamia et Osroena.

HÆc Novella pugnare videtur cum superiori, quia liberos natos utroque parente adscriptitio, vult patrem sequi, non matrem: & matrimonium a domino adscriptivæ non dirimi: sed de præterito tempore loquitur, non de futuro, & de Mesopotamia tantum & Osroena, provinciis diœceseωs Orientis.

NOVELLA CLVIII.

Ut jus deliberandi etiam impuberes transmittant.

SCiendum est impuberem, per se heredem existere matri adita hereditate vel petita bonorum possessione, tutore auctore, si excesserit infantiam, *l. 1. C. ad Tertyl.* Infantem per se adire, vel bonorum possessionem petere non posse, per tutorem posse: atque ideo si delatam infanti hereditatem matris tutor non adierit, vel si bonorum possessionem non petierit, & infans interim decesserit, non transmitti eam hereditatem ad heredes infantis, sed in eam vocari eos qui vocarentur, si hereditas infanti delata non fuisset, *l. si infanti, C. de ju. delib.* Cui videtur obstare *l. cum in antiquioribus, eod. tit.* quæ generaliter definit, heredem post delationem heredita-
C tis habere annum ad petendam deliberationem, & intra eum annum decedentem transmittere arbitrium deliberandi in heredes suos. Itaque (sicut hæc Novella declarat) ne pugnet *d. l. Si infanti,* dicemus, eam non habere locum, nisi infante decedente post annum, quo casu jus deliberandi non transmittitur in heredem infantis. His cognitis, ponamus speciem de qua quæritur in hac Novella. Decessit mater relicta filia impubere, quæ & patrem jam ante amiserat: mox post mortem matris intra annum deliberationis, nondum agnita hereditate matris filia decessit relictis avunculo & amita. Quæritur an hereditatem matris transmiserit ad heredes suos, & quos habeat heredes. Inciderat hæc species ante Nov. 118. quæ non pertinet ad præterita, & hoc est quod ait in hac Novella, hanc speciem esse antiquiorem eo
D die ex quo ea 118. Novella valere jussa est. Nam legendum hoc loco τῆς ἡμέρας, non τῆς ἡμετέρας. Debuit ergo species decidi secundum jus vetus. Tractemus tam novo quam veteri jure uti decidi debeat. Jure veteri huic filiæ ab intestato heres est amita sola, excluso avunculo: quia agnata præfertur cognato, & in eam filia transmisisse censetur hereditatem matris, quia decessit intra annum deliberationis. Jure novo huic filiæ ab intestato heredes sunt amita & avunculus ex æquis partibus, confuso agnatico & cognatico jure, & in eos filia censetur transmisisse hereditatem matris, quia decessit intra annum deliberationis: & ad *l. si infanti,* respondendum est, eam locum habere post annum.

E

NOVELLA CLIX.

De substitutione facta in famuam morientis, usque ad quotum gradus valeat.

SPecies de qua hic tractatur, est hujusmodi. Testator filios heredes suos alienare prohibuit certa prædia, quæ jussit eos conservare filiis, si quos gignerent legitimos vel naturales: quod si quis eorum decederet sine liberis, ei verbis precariis substituit fratres superstites, & interdixit ne de ea re sibi invicem caverent, ut Constitutio Marci permittit, *l. 2. C. ut in pos. leg.* Postea codicillis suburbanum quoddam, quod testamento adscripserat Constantino uni ex filiis suis, legavit

vit nepoti ex eo nato cum omnibus prætoriis & ſcalis & jure omni, cum emancipatus eſſet, interdicta alienatione extra familiam tam ei quam ſucceſſoribus ejus, eique ſubſtituit Conſtantinum patrem, ſi nepos prior decederet ſine liberis legitimis. Scalas vocat trajectus maritimos, ut *l. 7. C. de aquæductu*. Sive portus aut ſtationes navium auctore Moſchopulo περὶ σχεδῶν. Alciatus perperam Cœnacula. Prior deceſſit Conſtantinus, & omnia bona paterna tranſmiſit in filium, nepotem teſtatoris: Hic quædam prædia alienavit extra familiam; ſuburbanum illud moriens reliquit filio ſuo. i. pronepoti teſtatoris, & hic rurſus pronepos id reliquit abnepoti, eique ſi impubes decederet, ſubſtituit extraneos matrem & uxorem. Exiſtente conditione ſubſtitutionis extranei vindicant hereditatem. Contradicit propatruus. i. frater Conſtantini, quaſi in eis bonis præferendus ipſe ſit ex voluntate teſtatoris, qui notavit ea bona de nomine ſuo exire. Refellitur ab extraneis hoc pacto. Teſtator in infinitum non prohibuit alienationem extra familiam, ſed conſulere tantum voluit filiis & nepotibus, dum cavit ut filii bona conſervarent liberis ſuis, vel, ſi ſine liberis decederent, fratribus. Frater tuus Conſtantinus non deceſſit ſine liberis: & in infinitum quidem prohibuit alienationem ſuburbani, ſed cucurrerat jam id per quatuor gradus familiæ defuncti, id eſt, uſque ad abnepotem eumque impuberem: hoc ſatis eſſe. Nihil igitur juris ex cauſa fideicommiſſi in eis bonis habes. Refellitur & hoc argumento: Tu ex bonis tibi a patre relictis ſub eadem prohibitione quædam alienaſti, tibi præjudicaſti, quia & ipſe voluntati patris non paruiſti, *l. quoties ab omnibus C. de fideicom. l. cum pater §. libertus, ff. de leg. 2.* Juſtinianus judicat contra fratrem pro extraneis: Nam generaliter definit interdicta filiis alienatione ſub hac conditione, Si ſine liberis deceſſerint, natis liberis finiri prohibitionem, & nepotes poſſe bona extra familiam alienare. Quin & prohibitionem factam in infinitum, & ſubſtitutionem precariam ei adjunctam, ut oportet, ne ſit nudum præceptum, qualis fuit prohibitio ſcripta in codicillis, non debere extendi ultra quartum gradum, maxime cum a quarto gradu vocantur in ea bona mater & uxor, quæ non omnino videntur eſſe extra familiam, cum & nurus numeretur in familia ex *l. ult. C. de verb. ſignif.* eo etiam maxime quod omnes, qui erant ejus familiæ, vendiderint ex eis bonis atque adeo quaſi mutuo conſenſu precariæ quaſi ſubſtitutioni renuntiaverint, *d. l. quoties*: dico, maxime, ex abundanti. Nam & his detractis, generaliter ex hac Novella conſtituendum eſt, prohibita alienatione extra familiam, & ex ea cauſa vocatis iis qui ſunt ex ea familia jure fideicommiſſi, fideicommiſſariam ſubſtitutionem non extendi ultra quartum gradum, videlicet ſi extraneus extiterit heres per medium impuberem, ut mater per abnepotem in pupillari ætate decedentem in propoſita ſpecie, quæ eſt ſumma hujus Novellæ non temere extendenda ad omnes ſpecies. Nam etiamſi priora quæ dixi detrahas, non eſt tamen detrahenda hæc adjectio, Si per medium impuberem extraneus extiterit heres, quæ non magnam rationem habet: nam jus ita eſt, ut liceat in infinitum ſubſtituere. Et videtur hæc Novella ex earum numero eſſe, quas Harmenopulus Tribonianum compoſuiſſe narrat, obſcure & ambigue pecunia corruptum, ut & *Nov. 2. & 106.*, & recantatæ pleræque.

NOVELLA CLX.

De pecuniis & uſuris civitatum.

USuræ ſupra duplum non debentur, *Nov. 121. 138.* Sidonius Apollinaris: *Cauta centeſima eſt, quæ per biluſtre producta tempus modum ſortis ad duplum adducit.* Recte, per biluſtre tempus: nam ſi ſors fuerit C. decennio uſura centeſima cum producatur ad cxx. & utique producitur ad c. quod eſt duplum: & vero jure nonniſi ad c. decennio producitur, 20. uſuræ non accreſcunt, ſed ſorti ſoluta imputantur. Duplum idem paulo poſt vocat medietatem. Superpoſitam (inquit) medietatem, quæ per uſuræ nomen accrevit. Alia eſt cauſa redituum, alia uſurarum. Reditus enim ſupra duplum debentur, ut in ſpecie hac Novella propoſita, in qua pro reditu habet, quod vere judicantibus uſura eſt. Quamobrem & hanc forſitan ambitioſis Triboniani Novellis aliquis adnumeraverit. Fateor reditum ædium aut fundi duplo non finiri: reditum pecuniæ duplo finiri ajo. Nihil enim aliud eſſe reditum pecuniæ quam uſuram, *l. Titius, ff. de præſ. verb. l. alumna, ff. de adim. leg.* nec poſſe conſtitui vere, uſuram eſſe Si me tibi mutuam ſortem dare rogaveris, & ei quot menſibus certam te ſummam ſuperadditurum eſſe caveris: reditum eſſe: Si ego te ſortem accipere rogavero, & mihi quotannis pro ea certam penſionem inferre, quoad omnis ſoluta mihi & reddita eſſet. Nam & hoc genere pecunia mutua fit, & fœnori collocatur, *l. 10. & 11. ff. de reb. cred.* Sed ideo ſupra duplum uſuræ hoc genere contractæ deberi poſſunt, quia ſortis periculum meum eſt, qui te ſortem accipere rogavi: & ita cenſeo: *νομῆν*, Intributionem; male alii paſtum.

NOVELLA CLXI.

De præſidibus.

HÆc eſt Tiberii ejus qui a Juſtiniano ſecundus imperavit, qua tamen Juſtiniani Conſtitutiones pleræque de præſidibus confirmantur, ut *Nov. 8. 95. 128.*

NOVELLA CLXII.

De donationibus ſacra forma, & de adſcriptitiis.

DOnatio inter virum & uxorem confirmatur morte ex oratione Antonini. Vir donavit res certas uxori, nec tradidit. Quæritur an poſt mortem viri eas petere poſſit: videtur non poſſe, quod non ſit perfecta donatio: nam lege Cincia donatio re perficitur: legendum Κινκία, non Σεντία & perperam Haloander addidit, Ælia: nam Ælia Sentia de manumiſſionibus fuit, non de donationibus. At ex Conſtitutione Juſtiniani donatio conſenſu nudo perficitur, ſicut emptio, *l. ſi quis argentum, §. ultim. C. de donat.* & petitur condictione ex lege, ut hoc loco nominatim cavetur. Etiam id adducitur nove, ut maritus rem donatam uxori pignori obligando, non videatur mutare voluntatem, quod eſt contra *l. ſi maritus, Cod. de donation. inter virum & uxor. l. cum hic ſtatus, §. ſi maritus, ff. eodem.* Conſequens tamen eſt priori Conſtitutioni, quæ nudo conſenſu donationem perfici voluit: nam quæ nudo conſenſu conſtant, non videntur adimi pignoris obligatione, ut de legatis conſtitutum eſt, *§. ſi rem ſuam, Inſt. de leg.* Olim cum traditione vel mancipatione conſtabat donatio, ſane revocari videbatur non tantum venditione,

ſed

sed etiam pigneratione. Id deinde adjicitur, ut si donatio in conjugem, vel in alium quemlibet collata, excedat legitimum modum, id est, D. aureos, nec insinuata fuerit, non vitietur utile per inutile, id est, ut in D. Aureis utilis sit, in superfluo inutilis, secundum *l. sancimus, C. de donationib.* Et hæc de donationibus. Alia capitula sunt de adscriptitiis. Ex libero & adscriptitia constat adscriptitium nasci. De nato ex libera & adscriptitio dubitatum fuit. Olim placebat & hunc adscriptitium nasci. Ex Constitutione Justiniani liber nascitur, *l. ult. C. de agr. cens. Nov. 22. 54.* Sed adjicit Novella, ut colonus sit, nec terram deserere possit, argum. *l. cum satis, C. de agrorum cens.* quod Justinus comprobavit Novella de filiis liberarum in Africa, & tandem ad extremum idem Justinianus secundum jus vetus adscriptitium eum nasci voluit, ut in Observationibus docuimus: quod tamen non obtinuit. Sequitur de sobole ex conjugio duorum adscriptitiorum nata partienda inter adscriptitiorum dominos, quod exposuimus *Nov. 156.*

NOVELLA CLXIII.

De relevatione futurorum.

Relevatio hac Novella a Tiberio concessa (nec enim est Justiniani) similis est ei quam dedisse Constantinum Eusebius narrat 4. De vita Constantini, relevatis possessionibus quarta parte tributorum in quadriennium. At non vult tamen hac relevatione Tiberius minui sacram embolam, (sic vocat publicarum specierum transvectionem ut *l. 10. C. de sacrosf. eccles.*) sed integram eam inferri, reputato collatoribus pretio concessæ quartæ partis.

NOVELLA CLXIV.

De heredibus.

Hæc etiam est Tyberii, de titulis vel signis alienis rebus non imponendis, ut *Nov. 17.* qua re sæpe heredum jura perturbantur & confunduntur, ut hereditarium esse non putent, quod est: aut si sciant hereditarium, alieno titulo a possessione aut vindicatione perterreantur. Augustinus in sermonibus: *In ipsis deprædationibus suis titulum Christi heretici posuerunt, ut prædæ ipsorum quasi defenderentur per titulum potentis. Quid facit Christus? Ejicit prædatorem, titulum non deponit, & possidet domum, quia invenit ibi titulum suum.*

NOVELLA CLXV.

Generalis forma de prospectu maris.

Videtur esse ἐπαρχικὸν, id est, Forma præfecti prætorio, ut explicui Observ. 6. cap. 10. & eadem de re extant ex ἐπαρχικῶν libris quædam apud Harmenopulum lib. 2. Pertinet autem hoc ad *Nov. 63.*

NOVELLA CLXVI.

De prædiorum sterilium ad fertiles impositione.

Novellæ quas exposuimus hactenus, excusæ sunt omnes, licet non uno volumine. Alias enim

A Haloander, alias Scrimgerus, alias Julianus Antecessor urbis Constantinopolitanæ, alias vetus interpres, bene meriti de hoc jure novo nobis suppeditarunt. His quatuor viris utatur oportet, qui volet sibi parare omnes vel earum epitomen, simul ac quærere eum diligenter veteris interpretis, quas suppressit hominum incuria vel inscitia. Putem enim reperiri posse omnes, ut mihi contigit reperisse Nov. de prima Justiniana: De prætoribus plebis, De Armeniis, & Accursio etiam ipsi contigerat 38. & 45. quas adducit nescio quo loco: & hac ratione persuadebitur forsitan imperitis, indocilibus, incredulis, non minus esse omnes authenticas 168. scilicet, quam pauculæ sint illæ, quas solas esse e corpore juris falso testificantur & adseverant, quasque solas jus facere volunt. Porro quæ sequuntur tres,
B a me modo dantur ex libris βασιλικῶν. Hæc est περὶ ἐπιβολῶν. Si defunctus justa ex causa fundum aut territorium aut compossessionem alienaverit, & moriens residua bona liberis vel extraneis heredibus reliquerit, qui ex eis similiter prædia quædam alienaverint, ex quibus possidente emptore aliquod forte postea defecerit, ita ut locus sit ἐπιβολῇ, quam prædia sustinent, quæ sunt ex eadem substantia & origine, *l. 10. & 12. C. de om. agro. deser.* ut ne defecti vel deserti prædii onus irrogetur simul ejusdem substantiæ prædiis omnibus, sed ceteris primum prædiis, quæ possidet is qui ea emit a liberis vel extraneis heredibus defuncti: vel, si hic idoneus non sit, heredibus defuncti, id est, prædiis quæ possident heredes defuncti ex eadem substantia: aut, si forte hæc etiam non sufficiant publicæ
C collationi, tum ut onus transferatur ad alia defuncti bona, quæ ad alios quam ad heredes pervenerunt. Ad eum igitur, qui fundum aut compossessionem a defuncto emit, ut posuimus initio. Idemque dicendum est, si ea prædia per plures successiones transierint. Quamdiu enim proximiores sive posteriores possessores idonei sunt, ἐπιβολὴ antiquioribus non irrogatur, id est, defecta prædia, eorumque tributa antiquiores possessores non agnoscunt: quod si ejusdem gradus & ordinis plures sint possessores quibus injungi ἐπιβολὴν oporteat, ut inter eos oneris divisio non fiat ex æquo, sed pro rata fertilium bonorum, quæ possident ex eadem substantia. Hæc est fere sententia hujus constitutionis, sermo hic,

D Εἴποτε τοίνυν τις κατά τινα τῶν νόμῳ γνώριμον αἰτίαν ἐκποιήσειεν ἀγρὸν, ἢ χωρίον, ἢ γήδια, ἢ σύγκτησιν ὅλην, εἶτα τελευτήσας ὕστερον παραπέμψειε τὴν αὐτοῦ περιουσίαν εἰς ἐξωτικοὺς ἢ παῖδας, κἀκεῖνοι τὸν ἴσον τρόπον ἐκποιήσειαν τῆς περιουσίας ἧς διεδέξαντο, χωρίον, ἢ ἀγρὸν, ἢ γήδια ἢ σύγκτησίν τινα, καὶ τὸ παρὰ τῶν Διαδόχων ἐκποιηθὲν εἰς ἀπορίαν ἐλάσῃ, ὥστε χώραν γενέσθαι τῇ τῶν ἀπόρων ἐπιβολῇ: οὔτε ἅμα πᾶσι τοῖς προκτησαμένοις, οὔτε παρὰ τὴν τῆς Διαδοχῆς τάξιν ἐπάγεσθαι τὸ βάρος τῆς τῶν ὁμοδούλων ἀπορίας κελεύομεν, ἀλλὰ πρότερον μὲν τὸν παρὰ τῶν ἐκείνου παίδων, ἢ Διαδόχων ἐξωτικῶν τοῦτο κτησάμενον, ὃ νῦν εἰς ἀπορίαν ἤλασεν, καὶ
E τὴν ἀκίνητον αὐτοῦ περιουσίαν τὴν ἐπιβολὴν δέχεσθαι: ἀπόρου δὲ τούτου φανέντος, καὶ τῆς οὔσης αὐτῷ κτήσεως, ἐπὶ τοὺς εἰς αὐτὸν παραπέμψαντας φέρεσθαι τὸ βάρος: εἰ δὲ μήτε αἱ τούτων κτήσεις πρὸς τὴν ἐπιφορὰν τῆς συντελείας ἀρκέσωσι, τότε ταύτην ἐπὶ τὸν πρῶτον κύριον τὸν εἰς τοὺς παῖδας, ἢ τοὺς ἐξωτικοὺς τοῦτο παραπέμψαντα, τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν ἀκίνητον κτῆσιν (εἰ τοῦτο ἔχοιτο ἡ ἐκείνου περιουσία) ἐπανιέναι, οὔτω τε ἐκ τῆς ἁπάντων ἀπορίας εἰς τὸν παρὰ τοῦ πρώτου δεσπότου τὸ χωρίον, ἢ τὸν ἀγρὸν, ἢ τὰ γήδια ὠνησάμενον τὴν ἀρχὴν, ἢ καθ' οἱ ἂν δήποτε νόμιμον αἰτίαν παρειληφότα: ταὐτὸν δὲ ἂν εἴη λέγειν, κἂν εἰ πολλαὶ

μετα-

μεταδὴ τυγχάνοιεν διαδοχαὶ οὖσαι· ἕως γὰρ ἂν ὁ προσεχέστερος εὔπορος εἴη, οὐδὲν ἐνοχλεῖσθαι τοὺς ἐν πρεσβυτέροις χρόνοις τὰς κτήσεις ἐσχηκότας, ἢ τοὺς ἐκείνων οὐσίας, προσήκει· καὶ ταῦτα μὲν οὕτως Διατετάχθω· τὰς δέ γε τῶν ἀπόρων ἐπιβολὰς, οἷς ὅλως ὑπαχθεῖεν πολλοῖς οὖσι, καὶ τὴν αὐτὴν ἐπέχουσι τάξιν, ἢ καὶ ὀλίγοις, ἀναλόγως τῆς οὔσης περὶ αὐτῶν ἐκ τῆς αὐτῆς οὐσίας εὐπορητήσεως, καθ᾽ οἷον δή ποτε τρόπον γίνεσθαι, καὶ τηνικαῦτα τὸ τῶν συντελειῶν βάρος ὑπὲρ τούτων αὐτοῖς ἐπάγεσθαι, ἡνίκα καὶ τὸν ἄπορον αὐτοῖς κτῆσιν ἀναλόγως παραδοθῆναι συμβαίνει, ἢ ὅτι πρὸς τὸ παραλαβεῖν ταύτην αὐτοὶς ἀπαγορεύσειαν· πρὸς τοῦτο οὐδὲν δικαιόν ἐστι τινὰ ταῖς ὑπὲρ τούτων συντελείαις βαρύνεσθαι, ὥστε πρόνοιαν τὴν σὴν λαμπρότητα ποιήσασθαι δεῖ ταῦτα κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον ἐξετάζεσθαί τε καὶ προϊέναι· εἰ γὰρ μὴ ταῦτα παραφυλαχθείη καθὰ διωρίσαμεν, ἴσθι ποινὴν ἅμα τῇ πειθομένῃ σοι τάξει ἀνὰ δέκα χρυσίου λιτρῶν καταθήσων, ἢ καὶ ἑτέρᾳ, ὡς εἰκὸς, ἐπιτιμήσει μείζονι περιπεσούμενος, οὐδὲν ἧττον τῶν παρ᾽ ἡμῶν διωρισμένων καὶ οὕτως κρατεῖν ὀφειλόντων· ταύτης γὰρ ἕνεκα τῆς αἰτίας καὶ Νικομήδης ἐκ τῆς ἡμετέρας ἀπέσταλται τάξεως.

Finis indicat esse formam præfecti prætorio transmissam ad præsidem provinciæ quod memini me probare 6. Observ. c. 10. & περὶ ἐπιβολῶν etiam tractare plenius lib. 4. cap. 30. & Nov. 17. & 128. Σύγκτησιν ex glossis veteribus interpretatus sum Compossessionem, id est, Universam possessionem plurium prædiorum, ut *l. 34. §. Lucius, ff. de leg. 2. l. alumnæ, §. Titia, ff. de adim. leg.* Μετοχὴν appellat *d. l. 34. §. ult.* nec enim eo nomine participatio significatur, sed universitas prædiorum uno clausa consepto, ut auctore Suda illo Davidis loco, ἧς ἡ μετοχὴ αὐτῆς ἐπὶ τὸ αὐτὸ, id est, cujus Conseptum in semet revolvitur: qua oratione summa conjunctio civium significatur. Glossæ etiam veteres σύγκτησιν interpretantur massam ut in Feudis docui: quod quidem massæ nomen in ea significatione etiam imperatores, Leo & Anthemius, usurparunt in *Nov. de bonis vacantibus. Ut communi inquiunt, jure Cestiana massa, de qua quæritur, prædictæ dominæ, illustri feminæ, restituatur.*

NOVELLA CLXVII.

Generalis forma de missione in possessionem.

IN MS. Cod. CL. V. doctissimique Nicolai Heinsii amici nostri legitur, Βάσσου τοῦ ἐνδοξοτάτου ὑπάρχου. FABROTUS. Additur βίσσου τοῦ ἐνδοξοτάτου ὑπατοῦ. Suspicor legendum ὑπάρχου, ut sit & hæc alia forma præfecti prætorio, cujus verba hæc sunt.

Εἴ τις ἀκινήτου τινὸς ἀντιλαβέσθαι σπουδάζων, ἀρχικαῖς ψήφοις ποιήσοιτο, ἐπὶ μὲν τῆς εὐδαίμονος ταύτης πόλεως ἀρκέσει τυχὸν ἡ τάξις τὴν σχολὴν μαρτυροῦσα τῆς τῶν πραγμάτων νομῆς τούτων, ἢ καὶ τῶν γειτόνων ἡ αὐτὴ τάξις λέγει μαθεῖν, ὡς οὐδεὶς τῶν πραγμάτων ἐπιμέλειται, ἐπὶ δὲ τῶν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις κειμένων ὑπὸ τοῖς τῶν τόπων ἐκδίκοις ὑπομνήματα ἃ παραπλησίως ταυτὸ τοῦτο πράττονται, δεῖ συνίστασθαι, μαρτυρίαν μὲν ἔχοντα τῶν γειτόνων· τηνικαῦτα δὲ ἄδειαν παρέχομεν τοῖς ψήφοις ἡττηκόσι τὰ πράγματα κατασχεῖν· καὶ τοῖς μέλλουσι δὲ ἐκ συναλλαγμάτων τινῶν πρᾶγμα λαμβάνειν, καὶ νομὴν τοιαύτην, ἢ δεσποτείαν ὑπὸ τὴν ἑαυτῶν ποιεῖσθαι κατοχὴν, ἀναγκαίας τὰς τῶν ἐκδίκων ἐν ταῖς ἐπαρχίαις μαρτυρίας νομίζομεν, ὥστε ὑπομνημάτων συνισταμένων ὑπ᾽ αὐτοῖς, δηλοῦσθαι τὴν παράδοσιν, εἴτε ἐπιστάλματα τύχοι γραφέντα φροντισταῖς, εἴτε ἐπισταλμάτων χωρὶς ἡ παράδοσις μέλλει γίνεσθαι, προσόντος ἐνταῦθα τοῦ, καὶ τοὺς γεωργοὺς ἤτοι φροντιστὰς χρῆναι συνομολογεῖν ἐπὶ τῶν ὑπομνημάτων, ὡς τὸν νεώτερον εἰδοῖεν νομέα καὶ δεσπότην, καὶ τῇ τοῦ παραδόντος ἀκολουθήσαιεν γνώμῃ, τοῦτο αὐτῷ ἐπιτρέψαντος· εἴθα δὲ ἂν ἔκδικος μὴ παρῇ, τὸν λαμπρότατον τῆς ἐπαρχίας ἄρχοντα τὰ τοιαῦτα συνιστᾶν ὑπομνήματα προστάττομεν, ἢ τὸν ὁσιώτατον τῆς πόλεως ἱερέα ὑφ᾽ ἣν ἡ κτῆσις ἐστὶν, ὑπὲρ ἧς τὰ τοιαῦτα πράττεται, εἰ πολλῷ τυχὸν ὁ τῆς ἐπαρχίας ἡγούμενος ἀπολείποιτο τῶν τόπων ἐν οἷς ἡ παράδοσις γίνεται· ἐν δὲ τῇ βασιλίδι ταύτῃ πόλει, καὶ τοῖς καλουμένοις ἐκβιβασμοῖς, καὶ τὰ ὑπὲρ τῆς παραδόσεως συνιστάμενα ἐκμαρτύρια ῥοπὴν ἱκανὴν δίδοναι τοῖς παρειληφόσιν ἡγούμεθα.

Hoc quod vult, breviter ut dicam & summotenus, ex sententia judicis non recte apprehenditur nisi possessio vacua, & quam in urbe quidam vacuam esse executorum testimonia adseverent; in provinciis acta defensorum plebis vicinorum testimonio confirmata. Et similiter ex contractu in provinciis quoties quis ingredi possessionem desiderat, acta apud defensores civitatum fieri debent traditæ possessionis, simul ac consentientium voluntati tradentis, novoque dominio colonorum vel actorum possessionis. Si non sit copia defensoris, apud præsidem: vel etiam, si hic longe absit ab eo loco quo traditio fit, apud episcopum.

NOVELLA CLXVIII.

Forma præfecti prætorio, de his qui eidem domino subjecta prædia possident.

HÆc est περὶ ὁμοδούλων, id est, de prædiis hominibusve prædiorum ratione eidem domino servientibus. His solent accrescere invitis defecta desertave prædia ejusdem substantiæ, ut diximus *Nov. 128. & 166.* denique ἐπιβολὴ, onus est ὁμοδούλων ἢ ὁμοκήνσων, & irrogatur rusticis prædiis tantum. Nam & hæc sola referuntur in censum, non annonæ civiles, non ædes. Et ideo in tit. Dig. *de censibus*, agrorum tantum censendorum mentio fit: ac quod est de servis, *l. 4. §. in servis*, id de rusticis tantum accipio, qui pars agrorum sunt, ut dixi supr. *Nov. 7.* Sed & quod dicitur de tributo capitis *l. 3.* id in agris tantum locum habet, non in urbibus aut metrocomiis, *l. 1. C. de cap. civ. l. 8. C. de exact. trib.* Prædiis igitur urbanis aut annonis civilibus non irrogatur agrorum ἐπιβολὴ, quia nec sunt ὁμόκηνσα, nec satis est si sint ejusdem originis. Verba eparchici hæc sunt.

Προστάττομεν κήνσω ἤγουν ἀπογραφῇ, χωρία φέρεσθαι μόνον, οὐ μὲν οἰκίας, ἢ ἄλλα πράγματα· ἡ δὲ ἐπιφορὰ ὁμοκήνσοις γίνεται· φυλάξει δὲ τοῦτο ὁ τοῦ ἔθνους ἡγούμενος, καὶ ἡ πειθομένη αὐτῷ τάξις, καὶ οἱ πράκτορες τῶν δημοσίων εἰσφορῶν, ἀνὰ τριάκοντα χρυσίου λιτρῶν ὁρφορώμενοι ποινὴν ταύτῃ τῇ ψήφῳ καὶ νῦν ἀκολουθοῦντες, γενικοὺς ποιούμεθα τύποις, ὥστε μηδένα διδόναι ὑπὲρ ὁμοδούλων ἢ ὁμοκήνσων ἐπιβολὴν

ἐπὶ οἰκίαις, ἢ ἄρτοις πολιτικοῖς, ἢ ἑτέρῳ τινὶ μὴ Δ ἢ ὑφορωμένων. τὰ Διεσμένα κατὰ ταυτὸν ἐπιτίμια. ἐγγεγραμμένῳ τῷ κήνσῳ: ταῦτα φυλαττέσθω, ταῦτα πέρατι παραδιδόσθω, τῶν παραβαινόντων αὐτὰ ποινὴν δέκα χρυσίου λιτρῶν καταϐαλόντων, καὶ κατὰ τῆς ἑαυτῶν οὐσίας ἢ μετρίαν ἐπιφερόντων ζημίαν. οἱ γὰρ Διὰ ταῦτα ἀδικούμενοι, ἕξουσι κατὰ τῶν παραβαινόντων καὶ τῶν ἐκείνοις κληρονομούντων, καὶ πραγμάτων αὐτῶν ἀγωγὴν, ὑπὲρ τοῦ παρὰ τὸν νόμον ὑπομεῖναι ζημίαν: τῶν λαμπροτάτων ἀρχόντων καὶ τῶν ὑπηρετουμένων αὐτοῖς τάξεων, καὶ τῶν ἁπανταχοῦ γῆς ἐκδίκων, τὰ παρ᾽ ἡμῶν γενικῶς Διατεταγμένα φυλαττόντων,

Hic eſt finis Novellarum. Laus ſit Deo Patri noſtro, & Domino Jeſu Chriſto, qui ut hunc finem adſequerer, etiam medio in turbine rerum, Gallia neſciente tueri ſocietatem humanam, utque redimeretur omnis hæc opera mea ab inſulſo milite cui prodita fuerat inique, pro ſua clementia fecit. Te Sancte Deus veneror, tibique gratias ago, uni, ſoli, omnipotenti, veniam petens, ut velis, quamdiu voles eſſe me in hac ærumnarum valle, ſtudia quæ feciſti mea, fortunare pariter, ne quis mihi malus ea turbaſſit male, per Jeſum Chriſtum Dominum noſtrum.

F I N I S.

DE

DE FEUDIS,

LIBRI QUINQUE.

QUORUM

Primus est GERARDI NIGRI,
Secundus & Tertius OBERTI DE ORTO, Jurisconsultorum Mediolanensium,
Quartus ex variis & incertis Auctoribus antiquis,
Quintus IMPERATORUM CONSTITUTIONES quæ ad feuda pertinent complectitur.

Aucti, emendati, atque etiam explicati studio & diligentia

JACOBI CUJACII J. C

JACOBUS CUJACIUS

NOBILISSIMO ET OMNI VIRTUTE INSTRUCTISSIMO VIRO,

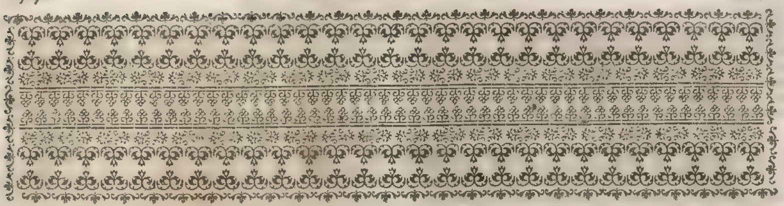
D. THOMÆ REDIGERO

S.

ULLA est pars Juris pejori conditione, quam illa, quæ de Feudis est, & jure militum, sive militari, nec tamen illepido sermone conscripta. Nam vel qui ceteras se tenere profitentur, hanc rejiciunt, quasi barbaram; vel, qui in hanc potissimum operam ponunt suam, facile damnum patiuntur ceterarum: hos abhorret, illos adpetit ipsa quidem vehementer, verum hi contra depereunt illam soli, illi despiciunt solum: ac proinde ab utrisque misera errat sæpenumero ad villicos rerum, sine doctrina Juris, prudentiores nonnunquam æstimatores, quam sint illi, quos dixi, Juris utriusque conciliatores semidocti. Quod mihi eo usque visum est indignum, ut hoc anno habitationem ei, tanquam matronæ elegantiori, mundiorem paraverim, epulasque quibus exciperetur, conquisitiores, te præsertim, quibus usus erat, librorum (eæ sunt illi epulæ) rariorum & vetustiorum promo, cujus beneficii memoria nulla est in me, nisi quidquid struxi inde, id omne tibi tuendum commisero. Ac ne quid secus faciam, etiam observat nobilis Daniel Scram communis amicus noster, homo omnibus bonis artibus perpolitus, totaque vita innocentissimus. Ecce jam igitur tibi veluti ab utroque, quos amicitia reddidit unanimes, feudorum Jus purius mundiusque acceptum, nisi nos fallimus, quam fuit ante, quod in fidem tuam & clientelam, veluti quodam feudi Jure conferimus lubentes animis. Bene vale. Biturigis XV. Kal. Junii M. D. LXVI.

GERARDI

GERARDI NIGRI DE FEUDIS,

LIBER PRIMUS.

HUJUS libri auctorem esse Gerardum Nigrum, argumento est tit. 29. quo improbatur feudum datum lege commissoria, & tit. 2. §. pen. & 4. §. ult. quo si in dando feudo convenerit, ut liberi masculi & feminæ id obtinere possint, & vassallus moriatur relicto filio & filia, filius præfertur: utraque enim sententia Gerardo tribuitur, lib. 4. tit. 63. & 66. Oberto de Orto displicuit. Non est igitur hic liber Oberti, sed Gerardi: uterque fuit consul Mediolanensis. Otho Frisingensis 2. de rebus gestis Friderici cap. 12. *Aderant*, inquit, *Cumanorum seu Laudensium consules de Mediolanensium superbia facientes querimoniam, præsentibus duobus Coss. ejusdem civitatis, Oberto de Orto, & Gerardo Nigro*. Libri tamen II. & III. auctorem Obertum esse negare non possumus. Liber IV. est ex variis & incertis auctoribus. Continentur his libris mores quibus in feudorum causis Ligures sive Langobardi utebantur: qui plerunque fuere diversi, ut ecce, Cremonæ, Ticini, Mediolani vassallus feudum poterat alienare sine voluntate domini; Mantuæ, Veronæ, & aliis quibusdam locis exigebatur consensus domini. Rursus Placentiæ, qui militem investierat de feudo hac lege ne in successorem transiret, non poterat eo vivo sine ejus voluntate alium de eodem feudo investire, Mediolani, & Cremonæ secus. Et hos quidem Italiæ mores & jus quod his libris digestum est, aliæ gentes si qua in re propriis moribus deficiantur, libenter observant, ut idem plane de his libris statuere possis, quod de lege Rhodia Imper. Antoninus, eam in rebus nauticis Romanos sequi, nisi si qua in re adversetur juri publico P. Romani: & nos quoque jus feudorum, quo Italia utitur, sequimur non inviti, nisi si qua in re pugnet cum legibus aut moribus nostris. Constitutiones autem Imperatorum de feudis, quas his libris Hugolinus inseruerat, Odofredo teste, quibusque nos alias adjecimus, proprio libro, id est, quinto, conclusimus. Intellecta igitur librorum partitione, materia, auctoribus, pretium curæ est de Feudi nomine & definitione ut statuamus aliquid. Feudum quidam dixere fœdum; ut Guillelmus Imperator in Constitutione quadam in Chronicis Flandriæ relata, perquam terris imperialibus privatur Margarita Comes Flandriæ ob fidem non præ-

A stitam. *Ut*, inquit, *eadem Comitissa in fœdum tenuit*. Vocem sane Feudi Isidorus a fœdere deduxit. Obertus autem a fidelitate vel fide: quod rectius puto, vel eo maxime; quod hi qui rem a domino jure feudi acceperunt, dicantur esse ejus Leudes, sive Leodes; quod est Francorum lingua, *Ses leaux*, *ou loyaux*. Annonius 3. cap. 81. *Guntranus fuit leudis suis benevolus*. Et lib. 4. legum Gotthorum, tit. 5. *Si inter leudes in expeditionibus constitutus de labore suo aliquid adquisierit*: & in exemplo pactionis habitæ inter Guntranum & Childebertum reges apud Gregorium Turonensem, lib. 9. *Leudes illi qui domino Guntrano sacramenta præbuerunt*: & inferius: *Convenit ut nullus alterius leudes nec sollicitet nec venientes excipiat*: & ejusdem lib. 8. *Credo alicujus ex leodibus nostris esse*

B *filium*: & 3. *A leodibus suis defensatus est*: & lib. 2. *Hæc dedit leodibus ejus*. Unde puto Germanos feudum appellare Leudum, sive *Lehen*. Nam & pari ratione iidem illi leudes, feudales dicuntur, quod est Francorum lingua, *Feaux*, & feudum jus sive res, cujus acceptione fidei dominis exhibendæ vinculo constringuntur. Fideles his libris sæpe: quo nomine olim servi nuncupabantur, & vero milites etiam, qui quid in feudum acceperunt, servos imitantur: nam tametsi servi non sint, serviunt tamen, & servitia debent, quæ duo sunt diversa, *l. uxori*, *in fin. ff. de usufr. leg.* Servum scilicet esse, & servire, servitus & servitium. Potestas domini servitutem, patientia servientis servitium facit, Vassalli igitur non sunt servi, sed ἀντίδουλοι, ut Æschylus loquitur: & licet sæpe

C Homines nostri dicantur, quia tamen ea appellatione proprie servi significantur, recte dixeris, non tam eos, qui quid a nobis jure feudi possident, homines esse nostros, quam nobis Hominium debere, quæ vox Hominii concinnior est quam Homagii, qua utuntur Robertus in Supplemento Chronicorum Sigeberti, Helmodius in historia Slavorum, Otho & Radevicus, & Abbas Ursbergensis sæpe, & Fridericus Imp. ad Othonem Frisingensem. *Hominio*, inquit, *ac fidelitate nobis facta coronam regni de manu nostra, Petrus rex Danorum suscepit*. Sed & Vvassi, vel Vassalli nomen, quod eisdem competit, servitium significat, sive comitatum cum deducatur non ex eo quod sint quasi in vasario nobilium, & vasa eorum instrumentaque censeantur, sed a Germanica & veteri Gallica voce *Gessel*, qua significatur comes qui nobis servit mercede certa, unde & Gessa-

tas

tas populos Gallica lingua nuncupatos, Polyb. 11. & Plutarchus in M. Marcello ſcribunt. Licet autem mercenarii aut vaſſalli ſervi non ſunt, tamen ut ſervi appellatione mercenarii continentur, ita & vaſſalli. Mercenarios, quos etiam vocarunt ambactos, ſervorum loco eſſe probat *l. 4. ff. de uſu, & habit.* adhibita interpretatione Theophili in §. 1. *eod.* & ita Græci accipiunt *l. 1. §. familiæ, ff. de vi, & de vi arm.* & confirmatur *d. l. 1. §. ſi filiusfamilias*: & ea ratione furti non tenentur, *l. ſi libertus, ff. de furt. l. reſpiciendum, §. furta, ff. de pœnis*. Placet ergo nobis Stoicorum ſententia, quam Diogenes Laertius refert, tria eſſe ſervitutis genera, unam quoties non eſt poteſtas vivendi ut velis, ut ſi liber homo carcere contineatur, quam definiunt, στέρησιν αὐτοπραγίας: alteram eſſe ἐν κτήσει, ut ea qua quis dominio alieno contra naturam ſubjicitur: B tertiam ἐν ὑποτάξει, ut ea quam ſerviunt mercenarii, obærati, addicti, vaſſalli, clientes. Separo vaſſallos a clientibus, licet vaſſalli his libris nonnunquam clientes appellentur, & conveniant in multis, & ſeparationis ratio evidens. Clientibus onus militiæ adnexum non eſt. Vaſſallorum condicio hæc eſt, ut cum delectus edicitur, in militiam eant, vel vicarium mittant, vel certum cenſum domini ærario inferant, quod Heribannum ſive Haribannum dicitur a Germanorum antiqua voce *Here*, qua ſignificatur exercitus, quo ſenſu, & *Heriſlit* dixerunt, *l. 15. Lang. de exercit. l. 17. de eo, qui alii anteſt. deſertionem exercitus*. Theodulphus in Chronicis: *D. Pipinum regem in exercitu derelinquens*, & id quod Thediſca lingua *Hariſlit* dicitur. Idem Hermannus Comes lib. de origine Franco- C rum. Heribanni quantitatem definivit Carolus legum Langobardarum lib. 3. Fridericus pro ea portionem certam reditus feudi, inf. lib. 5. Bannum eſt generale nomen, quo ſignificatur edictum ſive citatio. Heribannum ſpeciale citatio nempe ad delectum. Utroque nomine ſignificatur etiam pœna edicto non obtemperantis. Igitur heribannum non tantum edictio delectus eſt, ſed etiam pœna non reſpondentis ad delectum, quam & *Heriſchuldam* Germani vocant, Aventino teſte. Sed, ut alias etiam differentias inter clientes & vaſſallos exequamur, clientes prædia ſua pleno jure poſſident, vaſſalli prædia feudalia uſusfructus tantum jure perpetui vel temporarii, proprietas eſt dominorum a quibus prædia acceperunt beneficii jure: uſumfructum dicimus cum Oberto lib. 3. quod Interpretes D utile dominium vocant, propterea quod vaſſallus rei in feudum datæ utilem non directam vindicationem habet, ut inf. 2. tit. 8. §. 1. quæ tamen ratio utile dominium non inducit, & verior eſt Conradi ſententia *lib. 4. tit. de alie. pat. feudi*: nullum eſſe utile dominium. Clientes dabant ſe in fidem patronorum, & ab eis ferebant ſportulas vel cœnam rectam. Vaſſalli vel ultro fidem ſuam nobis offerunt ceſſa proprietate bonorum ſuorum, vel nos collatis in eos prædiis noſtris, fidem eorum eligimus & ſequimur, ſportulas vel cœnas a nobis non ferunt, niſi qui feudum quod dicitur de camera, vel caneva, quod vere non eſt feudum, obtinent: his ſportulas damus, quæ Soldatæ dicuntur, libro ſecundo titulo decimo, a Gallorum E & Germanorum antiqua voce *Sold.* nam & Cæſar ipſe ſcribit, Gallis eſſe devotos, quos illi Soldurios appellant, *quorum*, inquit, *hæc eſt condicio, ut omnibus in vita commodis una cum his fruantur, quorum ſe amicitiæ dediderint, ſi quid iis per vim accidat, aut eundem caſum una ferant, aut ſibi mortem conſciſcant*. Robertus in Supplemento Sigeberti. *Sumpſit Henricus rex pecunias de feudo uniuſcujuſque loricæ. Capitales barones ſecum duxit. Solidarios vero milites innumeros*. Otho 1. cap. 31. *Hoſpites, quos nunc ſolidarios dicimus*. Radevicus 3. cap. 20. *Ut largitione pecuniæ milites qui ſolidarii vocantur colligeret*. Clienti reſpondet patronus, ut in XII. Tab. *Patronus ſi clienti fraudem fecerit ſacer eſto*: & inde ſumpta translatione, qui cauſam agit actoris

A vel rei, patronus, reus cliens dicitur, vel ſuſceptus: nam & clientes poſterior ætas vocavit Suſceptos & ſummiſſos, *l. 1. C. de prin. ag. in reb.* Vaſſallo autem reſpondet dominus, qui & ſenior dicitur, licet provectæ ætatis non ſit, eadem forma qua Senatorem & Presbyterum dicimus, morum potius quam ætatis habita ratione. Nomen igitur ætatis mite dominus feudi habet, quamvis adoleſcens ſit aut juvenis. Interea tamen, cum jus feudorum antiquiſſimum eſſe Gerardus ſcribat, qui ipſe fuit Langobardus, inepte id repetieris ex Langobardis ipſis, ſive Gothis, quorum leges nihil de feudis habent palam, nec antiquiſſimum eſſe nobis unquam perſuaſeris, niſi id liquido deduxeris ex moribus P. Romani, quod fiet ita commodiſſime. Fit ſæpe in libris noſtris hominum mentio, qua appellatio- B ne frequentius ſervi ſignificantur. Sed & liberi, puta actores, procuratores, cuſtodes prædiorum, inſularii, conductores, emphyteuticarii, chartularii, precarii poſſeſſores. His poſſeſſio conceditur ad tempus. Quæ actori, feudum eſt gaſtaldiæ. Quæ cuſtodi, feudum guardiæ. Iiſdem poſtea cœpit concedi in perpetuum, quod eſt verum & proprium feudum, atque ita, ut me Obſervat. 8. tradidiſſe recordor, paulatim qui erant actores, cuſtodeſque prædiorum noſtrorum temporarii, perpetui eſſe cœperunt. Latinumque Hominum nomen retinuerunt, novum & exterum Vaſſallorum ſive Leodum & Feudatariorum acceperunt a principibus & nobilioribus, qui eis ſua prædia in perpetuum concedere maluerunt, ſi militiæ oneribus ſe obligarent, invecta in Italiam nomina, a principibus C Germanis, quibus fuere ſemper multi Comites (ſic Corn. Tacitus vaſſallos vocat: Gloſſæ συστρατιώτας interpretantur) & principum æmulatio magna, cui plurimi & acerrimi. *His*, ut ait, *præcipuum ſacramentum erat defendere, tueri, ſua quoque fortia facta gloriæ principis ſui adſignare*: quod vulgo ſacramentum fidelitatis appellamus. Et eadem fere hominum condicione uſam Græciam Novella Conſtantini Porphyrogennetæ περὶ στρατιωτῶν probat, cujus ſententia hæc eſt. Quædam eſſe prædia militaria quibus cohæreat onus militiæ, ita ut poſſeſſorem neceſſe ſit ſe ad militiam comparare domino edicente delectum: vel ſi nolit aut non poſſit ſe ad delectum exhibere, certam eo nomine pecuniam fiſco dependere, quæ feudorum omnium lex eſt ſive a nobili, ſive a plebejo poſſideantur, ſive, quod D pene idem eſt, a milite, ſive a pagano. Diſtinxit omnis ætas nobiles a plebeiis, ſed procedente tempore, qui nobilium erant milites, vaſſalli, miniſteriales, feudatarii, ut recte Albertus Krantzius ſcribit in metropoli, etiam nobilitatem ſibi vindicarunt: qua de re dicturi ſumus 2. tit. 10. At quoties tam vile eſt feudum, ut non poſſit poſſeſſor ſe aliumve in expeditione ex ejus reditu tueri, hoc jure utimur hodie in Francia ex Capitulis Caroli additis ad legem Langobardorum, ut ei adjungatur alius quoad pro modo redituum æquabiliter ſimul eis miles unus indici poſſit. Ut vero ex conſtitutione Lotharii vaſſallus alienare feudum non poteſt, ita Conſtantinus Porphyrogenneta vult, ut prædia militaria, quæ nunc dicimus feuda, a militibus non alienentur. Sed militum duo ſunt genera. Quidam ἐκ E τῆς κοινότητος, novitii, caligati, gregarii, manipulares, ſoldurii. Horum prædia quæ nondum ſunt relata in codices militares ex ea Novella jure militari non cenſentur. Alii ſunt originarii & juſti milites, qui nobilibus adnumerantur, quam differentiam militum Fridericus ſequitur in tit. de pace tenend. §. *ſi miles*. Et juſtorum quidem militum meliora prædia ex Novella Conſtantini militiæ ſunt tacite obligata, ſi equites ſint, uſque ad quantitatem 4. librarum auri: ſi claſſiarii, qui ab eodem Conſtantino πλώϊμοι, & πλωτῆρες dicuntur, uſque ad quantitatem duarum librarum. Supra eam quantitatem prædiorum ſuorum alienationem habent, intra eam non item. Quod ſi prædia eorum, quæ eam quantitatem excedunt, nominatim

omnia

omnia sint relata in codices militares, & hæc omnia (A) heredibus conservari debent sive militibus, sive paganis, non distrahi. Sin vero non sint omnia adscripta militiæ, sed habeat miles jure optimo possessionem aliquam, militiæ functione liberam, quæ alode sive alodium dicitur his libris quasi fidei vinculo soluta, Constantinus vocat κτῆμα ἰδιοπερόριστον καὶ τῇ στρατείᾳ ἀκαταδούλωτον, quæ scilicet possidetur proprio jure, non feudi, non beneficii jure, hanc distrahere potest. Illam neque possessor, neque fiscus vendere potest: vel si vendiderit, eidem possessori repetitio competit, indemnitate emptori præstita: quo cessante agnati ejus possessionem revocare possunt, neque adversus eos emptori est repetitio, vel reputatio pretii aut meliorationum, auferre tantum potest ea quæ imposuit prædio si recipiant separationem: deficientibus (B) agnatis, succedunt σύνδροτοι καὶ σύναιχμοι, id est, consortes, quibus simul militiæ nomine prædia adsignata sunt. Consortibus succedunt milites indigentiores, & his rursus pagani πρὸς τὸ μὴ διαπίπτειν τὸν ἐκ τοῦ κήνσου φόρον, id est, ne census fisco depereat: ex quo intelligimus hujus generis militaria prædia obnoxia esse oneribus militiæ, vel si refugiat possessor militiam, censui certo, id est, banno & heribanno: & possideri ea posse tam a paganis quam a militibus. Ejus Novellæ pars quædam est apud Harmenopulum Epitomarum I. tit. 16. Sed valde corrupta. Legendum συντηρεῖσθαι δὲ εἰς ἑκάστην στρατείαν ἱππέων μὲν τεσσάρων λιτρῶν, ἀκίνητον κτῆσιν, οἷς ἀριθμεῖσθαι κελεύομεν, καὶ ἐπὶ τὸν στόλον τεταγμένοις πλωΐμοις τοῦτε Αἰγαίου πελάγους καὶ τῆς Σάμου: λοιπὸν δὲ πλωΐμων λιτρῶν δύο. Quod (C) subjicitur, est ex eadem Nov. si quis militem, ἐν παροίκου λόγῳ, id est, quasi colonario jure sibi subjectum retinuerit: atque ita prædia ejus militaria invaserit, ut damnetur in aureos VI. ex quibus pars media militi detur, pars altera media in fiscum redigatur. Quod si non invaserit ea prædia, sed emerit, milite suæ conditioni reddito, ut pretii repetitionem non habeat, & hoc amplius, ut fisco pœnæ nomine inferat aureos III. Deest in Harmenopulo quantitas aureorum. Sin vero cum alius quidam milites sedibus suis & possessionibus expulisset, vel illi ipsi bonis suis cessissent, male Interpres, ex statione sua discessissent, corrupte etiam in Harmenopulo, ἢ αὐτῶν ἢ ἐκείνων, cum sit legendum ἢ αὐτῶν ἐκείνων ἐκστασίῳ χρησαμένων: illo, inquam, (D) casu si quis miseratione ductus milites suscepit quasi colonos vel mercenarios, eum non teneri. At si quis militem castris abductum, quæ vocat fossata, in privato obsequio detinuerit, eum fisco teneri in annos singulos, quibus illum detinuerit, in aureos VI. eamque summam exigi ab excussore sive discussore publico, qui vocatur illo loco ὁ ἐξκουσσεύσας, vulgo corrupte ὁ ἐξκουσσατεύσας. Ex his quæ diximus hactenus, cum feudi naturam ostendant satis aperte, facile eruetur definitio feudi. Quid est feudum? Jus prædio alieno in perpetuum utendi fruendi, quod pro beneficio dominus dat ea lege, ut qui accipit sibi fidem & militiæ munus aliudve servitium exhibeat. Jus est non prædium ipsum, ut exponam initio libri tertii, & jus usufructus. Solet usufructus constitui in personam tantum. Sed (E) tamen conveniri potest, ut & in heredem fructuarii transeat. Verum enim hæc pactio a Justiniano coarctatur ad primum heredem, ne in universum inutilis sit proprietas semper abscedente usufructu, *l. antiquitas, C. de usufruct.* Quin imo receptum est conveniri posse, ut ad successorem transeat in infinitum. Si modo addatur lex fidei, hominii, servitii, ut diximus, quæ efficit ne sit inutilis proprietas. Quin & quorumdam locorum hi sunt mores, ut ejus anni, quo heres vassalli se in fidem & clientelam domini commendavit, reditum integrum dominus ferat, vel ut certa ei summa numeretur ἀντὶ τῆς ἀναλήψεως, sive pro redemptione, ut loquuntur, & restauratione feudi, & ut si mutetur vassallus venditionis genere domino præstetur pretii quinta pars a venditore vel ab emptore, si id actum sit, & quintæ quinta, ut si venierit fundus c. XXIV. si mille, CCXL. quæ præstationum genera a Leone in Novellis εἰσδεκτικὰ appellantur, quod quasi præstentur novi possessoris admittendi & suscipiendi causa. Sic fit ut non sit inutilis proprietas, licet ususfructus in perpetuum constituatur, & pleniori quidem jure quam soleat ususfructus esse: nam & vassallus fundi ac servitutum vindicationem habet, & fructus suos facit quoquo modo terra separatos, quæ non solent fructuario dari. Liberi tamen vassalli plerumque moribus nostris nihil debent, præter manus porrectionem & deosculationem, quæ sunt hominii symbola. Annonius 4. cap. 64. *Tassillo dux Bajoariorum more Francico in manus regis Pipini in vassaticum manibus suis semetipsum commendavit, fidelitatemque jurejurando promisit*: quod ita Ado Viennensis: *Tassillo se illi in vassallum commisit*. Et Richardus: *se in manibus Caroli commendavit*. Ne dixeris etiam feudum esse contractum. Jus est potius quod per contractum constituitur, dum scilicet dominus id per investituram cedit, quæ cessio datio est, ea lege, ut qui accipit fidem, & servitium danti semper exhibeat. Et contractum hujusmodi sequitur traditio, ut *inf.* 2. *tit.* 7. §. *ult,* & 4. *tit.* 15. & est ex eo contractu actio de evictione in dominum, ut 2. *tit.* 8. & adversus vassallum condictio causa dati si fidem fallat, ut infra tit. 26. vel etiam præscriptis verbis, si nolit dominus feudum revocare. Constituitur autem hoc jus in rebus soli non in mobilibus. Omnium quidem rerum ususfructus constitui potest ex S. C. non tamen jure feudi. Quædam sunt res quæ immobilibus adnumerantur, ut annonæ, sportulæ, pensiones, *l. Jubemus* 2. *C. de sacros. Eccl. Nov.* 7. & in his feudum illud consistit quod dicitur de camera, id est, cum ex ærario, sive arca domini vassallo adsignatur stipendium certum, vel cum dicitur de caneva, id est, cum ex cella domini vassallo præbentur annonæ. Hujus generis feudum est in curte domini, ut *inf. tit.* 2. §. *Item si quis*: nec est proprium feudum, sed jure feudi censetur: quæ duo sunt diversa, sicut Gallis aliud est, *Tenirfiefs*, aliud, *Tenir en fiefs*. Proprium feudum est extra curtem, & consistit in prædiis. Illi simile est feudum guardiæ, cum curti sive domui suæ quasi jure feudi dominus custodem apponit: vel gastaldiæ, cum actorem præficit, quæ tempore vel morte dantis aut accipientis finiuntur, & definitione non comprehenduntur: quia sunt improprie feuda. Porro adjeci in definitione feudum pro beneficio dari: hæc res efficit, ut feudum beneficium appelletur sæpe, & vassallus beneficiarius, χαριστικάριος: nam originem ex officio & amicitia trahit, ut *inf. tit.* 30. & simili sensu in Constitutionibus beneficiarii dicuntur quibus beneficii loco cura committitur mansionum cursus publici, vel quod aliud officium munusve publicum. Postremo quod est adjectum de fide, pernecessarium est, nec conventione mutari potest: nam etsi valeat conventio, ne jusjurandum fidelitatis præstetur, ne servitium præstetur: nulla tamen vis est hujus conventionis, ne fides præstetur. Est enim contra naturam substantiamve feudi: & ideo non est rata habenda, *l. cum precario, de precario*. Idem est natura & substantia, & falsa vulgaris interpretum differentia, §. *de illa, Instit. de societ. l. pacta; ff. de cont. empt. conjuncta l. jurisgentium, ff. de pact.*

De

De iis qui feudum dare possunt, & qualiter adquiratur & retineatur.

TITULUS I.

QUia de feudis tractaturi sumus, videamus primum qui feudum dare possunt. Feudum autem dare possunt, Archiepiscopus, Episcopus, Abbas, Abbatissa, Præpositus, si antiquitus consuetudo eorum fuerit feudum dare. Dux, Marchio, & Comes similiter feudum dare possunt, qui proprie regni vel Regis capitanei dicuntur. Sunt & alii qui ab istis feuda accipiunt, qui proprie Regis vel regni valvasores dicuntur, sed hodie capitanei appellantur, qui & ipsi feuda dare possunt. Ipsi vero qui ab eis accipiunt feudum, minores valvasores dicuntur.

Feudum dare possunt, Archiepiscopus, Episcopus, Abbas, Abbatissa. Itemque Præpositus. Dignitas ecclesiastica hæc est, cui canones deferunt ab Episcopo primum locum & rerum ecclesiasticarum dispensationem in Aquisgranensis concilii c. 139. Quod autem dicitur de Archiepiscopo & ceteris, ei obstat *tit.* 2. §. *Item si Episcopus*, quo negatur Præpositum, vel aliam Ecclesiasticam personam jure feudum dare, longam tamen consuetudinem in ea re observandam esse, quod consentit cum hoc loco, quo ecclesiasticis personis datur jus concedendi feudi, ita demum si hic mos antiquus ejus Ecclesiæ fuerit, si antiquitus, ut ait hoc loco, consuetudo eorum fuerit, quæ eadem verba repetuntur *inf.* 4. *tit.* 91. Negantur, inquam, jure feudum dare de rebus Ecclesiarum, quæ eis subjectæ sunt, & hoc esse ex decreto Urbani Pontificis facto in sancta Synodo, quod tamen in futurum tantum valet, non in præteritum: nec enim jus in præterita constitutum intelligitur, nisi id nominatim exprimatur.

Is est Urbanus II. qui Synodum Placentiæ habuit, in qua Ecclesiasticorum mores licentiamque correxit, & hoc etiam inter cetera cavit, ne ulla fieret ordinatio sine titulo, id est rebus quibusdam, unde se alat, ordinato non adscriptis, *cap. statuimus* 70. *dist.* quod Carolus Magnus ita expressit in suis Constitutionibus. *Ut nullus absolute ordinetur sine pronuntiatione & stabilitate loci ad quem ordinatur*. Et hujus tituli res vetuit Urbanus Episcopos & ceteras personas Ecclesiasticas in feudum dare: & merito, quia proprio patrimonii jure ad Ecclesias pertinent, & decimas ac primitias concilium Lateranense, ut Vincentius scribit, non bona profana, non quæ jam olim dederant in feudum si ad eos redirent ob fidem non præstitam, vel quam aliam vassalli culpam; excepto Archiepiscopo Mediolanensi, ut *inf.* 4. *tit.* 40. De veteri feudo non est dubium eos investituram facere posse. De Abbatis nobile illud non omittam, nonnunquam in historiis Abbates accipi pro nobilibus, quod nomen etiam hodie retinent in montibus Pyrenæis nobiles quidam: & hoc sensu, quantum opinor, Annonius 5. c. 1. *Carolus*, inquit, *ordinavit per totam Aquitaniam Comites Abbatesque, necnon alios plurimos, quos Vassos vulgo vocant*, & c. 34. *Quibusdam Abbatiolas sicut erant integras dedit, quibusdam de Abbatia Martiniana beneficiola donavit*, & c. 36. *Ludovicus quos potuit conciliavit sibi, dans eis Abbatias & Comitatus ac villas*. Suidegerus in Chronicis Franciæ Gallicis: *Abbates*, inquit, *in antiquis historiis non sunt monachi vel religiosi, sed Barones Magnatesque seculares, quibus Abbatias vel monasteria princeps dat ad tempus, vel quoad vixerint*. Similia ejusmodi multa olim principes Christiani sibi adrogarunt, maxime urgente rerum necessitate, quæ in exemplum trahere non debemus: alioquin sequeretur confusio ordinum omnium; nam & legimus Clotharium edixisse ut cunctæ Ecclesiæ Galliarum fisco tertiam partem fructuum persolverent. Annonii 1. c. 26. & Carolum Martellum decimas & Ecclesias militibus & laicis cogente bellica necessitate, cum non haberet quod eis largiretur, ut eum sequerentur possidendas concessisse in Richardi Chronicis: *Quæ*, inquit, *usque in hodiernum diem ab eorum quibus dedit possidentur heredibus*, & apud Jacobum Meyerum, in Flandria Comites, quod tamen postea sustulit Urbanus Pontifex, clericorum bona sibi vindicasse, sive testati, sive intestati decessissent: erant enim intestabiles. Illud non est incognitum, quod & Sigebertus, & Godefridus, & plerique alii Chronographi scripserunt, sæpe Romanos Pontifices Imperatoribus & Regibus concessisse, ut Episcoporum facerent investituram per anulum & virgam, & ne ante Episcopus consecraretur, quam esset a Rege laudatus & investitus: & inde illud Helmodii: *Episcopos investire solius imperatoriæ majestatis est*, qua de re dicemus 3. *tit.* 1. Nunc de reliquis videamus qui feudum dare possunt. Et ait Ducem, quæ vox desiderabatur antehac, Marchionem, Comitem, feudum dare posse. Hi temporarii olim fuerunt, hodie perpetui: quales multos ordinasse Carolum Magnum historiæ narrant, non rei tantum militaris causa, sed ut ab eis etiam populus jura peteret, ut in legibus Ripuariorum, cap. 55. & 90. *Si quis judicem fiscalem, quem Comitem vocant, interfecerit*: idem Gravio vel Graphio appellatur, vel Paulo Diacono teste Historiæ Langobardorum quinto, quo nomine judex significatur: & inde Landgravii, id est, provinciæ Comites sive Judices, & Marchgravii limitis Comites, Pfaltzgravii, palatii Comites, qui & majores domus & præfecti rectoresque palatii dicuntur, ut Eginhartus, Jornandes, Annonius scribunt, Burgravii, arcis præsidiive comites, & Centgravii, qui in antiquis Germanorum legibus Centenarii dicuntur, Gogravii, & Dinggravii, judices pedanei: ita Comes pro judice accipitur, *inf. tit.* 28. & in Constit. Friderici *de pace tenen.* Cœpit & præfectus quilibet Comes appellari, ut Navarchus, vel Eustathio teste in illum Homeri locum:

Εἷς δέ τις ἀρχὸς ἀνὴρ βουληφόρος ἔστω.

Et præfectus equorum regiorum, Comes stabuli primum, deinde corrupte Conestablus tam in Orientis quam in Occidentis imperio, cujus appellationis veriverbium aliud, quod Thomas retulit, libro de regimine principum, minor ut non omnibus moveat risum, quem, ut conciliaret lectoribus, mihi videtur non in eo tantum, sed in aliis omnibus toto libro delirasse: aut verius sane non putem summo philosopho & pene ab Aristotele secundo σύνταγμα tam ineptum excidisse. Marchionem autem Obertus 2. tit. 10. intelligebat esse eum qui limiti certo regni præesset, sed inepte vocabulum a mari deducebat, quod plerique limites sint maritimi. Nota est Francorum vel Germanorum vox *March*, sive *Marche* pro limite. Annonius 5. cap. 11. *Reliquit Marchiones, qui fines regni tuerentur, & hostium arcerent incursus*. Scio etiam antiqua Gallorum lingua & Bajoariorum, & Alamannorum equum militarem *March* appellari, cum ita Gallos equestrem pugnam instituisse, Pausanias scribit libro decimo, ut singulos equites selectos, equis sequerentur alii duo, qui domini equo occiso suum submitterent, quique domino & sibi invicem auxilio, vel supplemento essent, quomodo aut simili etiam hodie lanceas componimus, & hanc quidem equestris pugnæ institutionem eos vernacula lingua vocasse *Trimarchisiam*, quod singuli equites constarent ex tribus: equum enim eos marcham appellasse: & ita hodieque vocitant Britones, quos priscam linguam Gallicam retinuisse simul & Britannos, sive Anglos montanos, quos Uvalos appellant, Rhenanus comprobavit: nec enim

fuit

fuit eadem prorsus cum Germanica, cum Ariovistum Germanum Cæsar scribat longinqua in Galliis consuetudine Gallicam linguam didicisse : & Tacitus, Gothinos non esse Germanos Gallicam linguam coarguere. Commune tamen fuit illud March pro equo: ut in lege Bajoariorum, *Si equus est, quem March dicimus*, & alio capite : *Si quis aliquem de equo suo deposuerit, quod March Galli vocant*, & in lege Alamannorum : *Si tamen equum involaverit, quem Alamanni March dicunt.* Sed non ideo adsentior Alciato marchionem interpretanti præfectum equitum. Nicephorus Gregoras 7. ὅπερ ἐν τοῖς ῥωμαίων στρατεύμασιν ὁ τῶν βασιλικῶν κατέχων σημαίων, τοῦτο παρὰ λατίνοις μαρχέσιος. Significat Marchionem Imperatori vexillum prætulisse. Sed ad reliqua transeamus. Duces, Marchiones, Comites, proprie in Liguriæ, sive Langobardiæ regno, Regis vel regni Capitanei vocantur. Qui autem ab illis feuda accipiunt, Regis Valvasores, vassi dominici ab Annonio sæpe, & in Synodo Ticinensi corrupte vassi domestici, pro dominici. Et rursus qui a Regis Valvasoribus, minores Valvasores. Otho Frisingensis 2. de rebus gestis Friderici cap. 12. *Tres sunt ordines in Langobardia, Capitaneorum, Valvasorum, plebis.* Feudum autem dare possunt Capitanei Regis & Valvasores, qui & majores Valvasores, & hodie Capitanei dicuntur improprie, ut *inf. tit. 3. & 4.* Minor Valvasor in minimum jus feudi proprium non transfert; nam eo mortuo fine liberis feudum quod dederat minimo Valvasori ad Capitaneum redit : quod tamen Mediolani non observari traditur *lib. 2. tit. 10.* Maxime si jam ab antiquo in minimi Valvasoris familia feudum resederit, non si de eo nuperrime investitus fuerit : hic enim plebeiis adnumeratur, sicut soldurius, cujus commoda morte finiuntur. Quinetiam minor Valvasor feudum quod in alium transtulit, etiamsi nulla subsit culpa valvasini, quandocunque libuerit, avocare potest, reddito pretio, si id forte vendiderit, nisi Valvasinum cum eo Romam, cum qua Langobardis res fuit semper, in expeditione perrexerit : quo casu temere ei feudum auferre non potest. Sed Mediolani generaliter idem jus est minori Valvasori, quod majori; & hæc omnia demonstrantur *infra §. notandum, & tit. 3. & 2. tit. 10. & 4. tit. 38.* Unde forsitan in *tit. 3.* pro Mediolanenses, legendum est Mediolani.

Et quia vidimus de personis, videamus qualia prius habuerunt initia. Antiquissimo enim tempore sic erat in dominorum potestate connexum, ut quando vellent, possent auferre rem in feudum a se datam : postea vero, eo ventum est ut per annum tantum firmitatem haberent, deinde statutum est ut usque ad vitam fidelis produceretur : sed cum hoc jure successionis ad filios non pertineret, sic progressum est, ut ad filios deveniret, in quem scilicet dominus hoc vellet beneficium confirmare, quod hodie ita stabilitum est ut ad omnes æqualiter veniat. Cum vero Conradus Romam proficisceretur, petitum est a fidelibus qui in ejus erant servitio, ut lege ab eo promulgata hoc etiam ad nepotes ex filio producere dignaretur, & ut frater fratri sine legitimo herede defuncto, in beneficio quod eorum patris fuit succedat. Sin autem unus ex fratribus a domino feudum acceperit, eo defuncto sine legitimo herede, frater ejus in feudum non succedit, quod & si communiter acceperint, unus alteri non succedit, nisi hoc nominatim dictum sit, scilicet ut uno defuncto sine legitimo herede, alter succedat : herede vero relicto, alter frater removebitur.

Hoc autem notandum est, quod licet filiæ ut

A masculi patribus succedant legibus, tamen a successione feudi removentur, similiter & earum filii, nisi specialiter dictum fuerit ut ad eas pertineat. Hoc quoque sciendum est, quod beneficium ad venientes ex latere ultra fratres patrueles non progreditur successione secundum usum ab antiquis sapientibus constitutum, licet moderno tempore usque ad septimum geniculum sit usurpatum, quod in masculis descendentibus novo jure usque in infinitum extenditur.

Nunc incipit Gerardus tractare de origine, processu, & successione feudorum, quorum jus fuisse antiquissi-
B mum ait : non igitur nuper a Langobardis in Italiam invectum. Et quidem initio qui quid jure feudi possidebant, erant tantum temporarii possessores, veluti actores, procuratores, precarii possessores, qui & homines nostri dicuntur sæpe in pandectis & Codice, & a Græcis προσήκοντες, οἱ διαφέροντες : mutata enim voluntate licebat domino quandocunque feudum revocare, exemplo precarii, quod precibus utendum conceditur tamdiu quamdiu is qui concedit patitur. Post cœpit feudum in annum tantum concedi, & singulis annis renovari vel re ipsa vel patientia, sicut & precarium constitutum ad tempus, & locatio conductio patientia renovatur, *l. in rebus, §. ult. ff. de prec. l. qui ad certum, ff. loc.* & hujus generis etiam hodie est feudum guardiæ vel gastaldiæ, id est, quod fidelis noster tenet
C quasi custos vel quasi actor prædiorum : finitur enim anno, nisi datum sit in longius tempus, ut *inf. §. item illud. & tit. 6. §. ult.* At deinde feudum concedi cœpit quoad vassallus viveret, sicut plerumque ususfructus constituitur in vitæ tempus, quamquam & ad aliud tempus certum, & precario, ut cum libuerit danti revocetur constitui possit. Potest etiam ea lege, ut ad proximum heredem fructuarii transeat, sicut & paulatim obtinuit, ne feudum finiretur morte vassalli, sed ad unum ex filiis vassalli, quem dominus optaret, & tandem ut etiam ad omnes filios vassalli perveniret quod postea Conradus Imp. lege lata produxit ad nepotes ex filiis, quos vocat aviaticos, idemque Conradus filiis & nepotibus, ex filiis deficientibus, fratres consanguineos invitavit ad successionem feudi a com-
D muni parente adquisiti. Quam aliam originem feudorum quærimus? His veluti incrementis paulatim feuda constituta sunt, quæ & post Conradum usus recepti, ut transirent ad liberos mares in infinitum, & ad ceteros qui ex latere conjuncti essent defuncto usque ad fratres patrueles, id est, usque ad quartum gradum, & novissime usque ad vii. vel etiam in infinitum. Quin & ad extremum cœperunt moribus nostris feuda etiam ad filias transire, & jure patrimonii censeri, salvo censu debito senioribus. Legem autem illam, quæ proponitur lib. 5. Conradum promulgasse Gerardus ait petentibus vassallis cum Romam proficisceretur, coronæ scilicet Imperii accipiendæ causa, quam dedit Joannes xxi. Is est Conradus, Salicus nuncupatus, quod dux esset Francorum Orientalium, qui Salii dicti sunt.
E Ammianus Marcellinus xvii. Petit primum omnium Francos, eos videlicet, quos consuetudo Salios appellavit. Sigebertus : *Franci*, inquit, *uti cœperunt legibus, & legem Salicam dictaverunt.* Separatis libris habetur lex Salica, & lex Francica: hæc est Occidentalium, Illa Orientalium. Notandum quod ait Conradus, in beneficio quod patris eorum fuerit: nam si beneficium illud sive feudum sibi frater acquisierit non a patre acceperit, quod novum dicitur, in eo fratri successionem non dedit, neque si duo fratres communiter a domino feudum adquisiissent. Igitur ex sententia Conradi fratres in feudo genearchico invicem sibi succedunt, non in feudo novo, nisi id nominatim cautum sit in constituendo feudo (feudum enim ex conventio-

ne legem accipit) vel niſi communi nomine communique pecunia domino ſciente emptum aut bello partum aut communi munere, id eſt, communibus armis & equis, quæ plerumque vaſſalli offerebant, ut eſt in lege Conradi, a domino impetratum ſit : ut *inf.* 19. & 2. *tit.* 12. Notandum agnatos vocari ad ſucceſſionem feudi, non cognatos, ut puta fratres conſanguineos, non uterinos, fratres patrueles, non conſobrinos : nam dominus qui dat feudum, eligit ſanguinem, familiam, ſtirpem generoſam & fortem aliquam, nihilque minus vult, quam ut ad feudum invitentur qui ſeorſum ab ea familia naſcuntur. Eadem mens & cogitatio domini facit, ut agnati vocentur, non agnatæ, filii non filiæ, quia mares certiorem generoſitatis fidem habent, & ut in optimo libro additur hoc loco, quia feminæ neque faidam levare, neque pugnam facere poſſunt, id eſt, quia bello gerendo faciendove idoneæ non ſunt & bellorum neceſſitas peperit feuda, quæ ratio ſumpta eſt ex *l.* 18. *Lang. de hom. lib. ho.* Faida eſt bellum aut inimicitia, *l.* 15. *Lang. de plag.* & compos, *l.* 10. *de ſucceſſ.* a Germanico *Feed*, aut *Vehd.* In *lib.* 4. *tit.* 41. *infra*, quia feudum ſervire non poſſunt. Feminæ igitur in feudum omnino non ſuccedunt : quod ita procedit niſi aliud convenerit nominatim in conſtituendo feudo vel niſi feudum fuerit muliebre, id eſt, de quo fuerit a primo mulier inveſtita, ut *infra tit.* 4. & *l.* 4. *tit.* 59. & hoc jure fretus Rodolphus Imp. ab Othocaro Bohemiæ rege repetebat Auſtriam, ut Æneas Sylvius ſcribit, quaſi ad ſe reverſam morte Friderici ducis Auſtriæ defuncti ſine maſculis heredibus. Othocarus eam retinebat per uxorem Margaritam ſororem ducis defuncti. Contra Rodolphus Auſtriam negabat feudum eſſe muliebre. Eodem jure defuncto Gulielmo Aquitaniæ duce abſque herede maſculo relictis filiabus duabus, Ludovicus rex totam Aquitaniam quaſi feudo aperto ſibi vindicavit : quia non erat feudum muliebre. Conſtat enim vaſallo defuncto ſine legitimo ſucceſſore, feudum ad dominum reverti. Et hæc quidem in feudo : nam in alode Langobardorum moribus etiam filiæ ſororeſve ſuccedunt, ut *inf.* 2. *tit.* 17. Eadem fuit lex olim in Francia Occidentali. In terra Salica ſecus, ut eſt ſcriptum legis Salicæ *tit. de alode*, atque etiam in Anglia & Thuringia, quemadmodum ſcriptum eſt legis Anglorum eodem titulo, ne a lancea in fuſum hereditas pertranſiret. Sed ad feuda & jus Italiæ redeamus. Cognationis tres ſunt limites, Superior, Inferior in recta linea, & Obliquus. Superior cognatio, quæ eſt parentum, non vocatur ad ſucceſſionem feudi, ut 4. *tit.* 45. & in conſtitutionibus Neapolitanis, *tit. de bon. forjud.* in feudis, quæ liberis ex liberalitate principis vel alio juſto titulo obvenerunt, aſcendentes non ſuccedere : quia qui feudum accipit ſibi tantum, & poſteris ſuis accipit. Parentes non ſunt poſteri : cognati ex tranſverſo non ſunt poſteri. Ergo neque parentes, neque cognati ex tranſverſo mihi ſuccedere in eo feudo poſſunt, quod ipſe primum adquiſivi. Liberi mei, quæ eſt inferior cognatio, ſuccedent in infinitum. Sed & ſi duobus filiis relictis deceſſero, Primo & Secundo, & Primo feudum quod adquiſieram diviſione obvenerit, in eo Primi liberi in infinitum ſuccedent : & cum defecerint, Secundus ejuſque poſteri in infinitum : ita fit, ut licet mihi cognati ex tranſverſo in feudum non ſuccedant, ſuccedant tamen filiis meis qui eis ſunt a latere conjuncti : quoniam mihi ſunt liberorum loco : ut ecce, Mihi frater aut patruus meus non ſuccedit, filius ſuccedit, & huic filio meo frater : id eſt, alter filius meus, vel nepos mihi ſuccedit poſt filium, & huic nepoti patruus, id eſt, alter filius meus, vel patruelis, id eſt, alter nepos meus : denique in feudum ſuccedunt ſemper ejus, a quo feudum originem cœpit, poſteri ſoli : his deficientibus, feudum ad dominum recurrit, atque ita dominus fratri aut patruo meo aut patri præfertur : quod variis locis inferius demonſtrabitur, maxime *inf. tit.* 8. & 2. *tit.* 11. & 4. *tit.*

A 59. *Sine legitimo herede.* Id eſt, ſine maſculis liberis, ut *infra* 8. & 4. *tit.* 38. *Legibus* 12. *tab. Hoc quoque ſciendum eſt quod beneficium.* Quidam hoc loco accipit beneficium pro lege Conradi, qua primus ex latere vocavit ſecundum gradum in feudum paternum. Ego pro feudo, nec his libris alio ſenſu beneficium accipi ſinam. Controverſia eadem eſt, quæ inter Fridericum fuit Imperatorem, & Adrianum Pontificem Romanum. Hic cum ſatis ſuperbe per literas Friderico exprobaſſet oblivionem beneficii de manu ſua accepti, collata imperii corona, reſpondit Fridericus, ſe imperium ſoli Deo acceptum referre, Adriani ſe beneficiarium non eſſe. Adrianus autem pœnitentia actus, ut gliſcentem perniciem a ſe depelleret, ita ſe excuſabat ſubdole, beneficium ſe pro bono facto accepiſſe, B non pro feudo. Re tamen vera ita Adrianum ſenſiſſe demonſtrabat inſcriptio quædam Lateranenſis palatii, & ſenſerunt etiam alii plerique, quaſi feudi jure regna & imperia a ſe penderent. Pendet quidem regnum Siciliæ. Cetera pendent ex Imperio, Polonia, Bohemia, Anglia etiam alias Imperatorem ſalutavit quaſi feudataria. Francia nunquam. Albertus Argentinenſis in Chronicis. *Francia a nullo haberi dicitur in feudum. Uſque ad vii. geniculum.* Repoſui, geniculum, ex Vet. & ita *l.* 1. *Lang. de ſucceſ. Omnis parentela uſque in vii. geniculum numeretur* : & in lege Salica c. 46. *In maſculis deſcendentibus*, id eſt, in liberis, ut *inf. tit.* 10. & 11. Liberos ergo dicit in infinitum admitti. Agnatos a latere, uſque ad vii. gradum, ut inf. tit. 4. Sed & hos in infinitum admitti defendi poteſt C ex *lib.* 4. *tit.* 34. cum & in alode agnati in infinitum jure civili ſuccedant, §. *ult. Inſtit. de ſuc. cog.* Hunc tantum locum male vulgo accipi, de iis qui veniunt a latere ajo : & hoc de liberis adſcribi par erat, quos Conradus non vocarat ultra ſecundum gradum.

Notandum eſt autem, quod illud beneficium quod a Regis Capitaneis, atque Regis valvaſoribus aliis impenditur, proprie jure feudi cenſetur. Illud vero quod a minoribus in alios transfertur, non jure feudi judicatur, licet aliter in curia Mediolanenſi obſervetur, ſed quando voluerint, recte auferre queunt, niſi Romam cum illis in exercitu perrexerint, quo caſu in jus feudi tranſit, vel niſi D aliquid propter feudum acceperint : tunc enim niſi reſtituto pretio auferre non poſſunt.

Quæ ad hunc §. pertinent, expoſui initio hujus tituli.

Item illud quod datur nomine gaſtaldiæ vel guardiæ, & pro mercede alicujus rei, tranſacto anno poteſt jure auferri etiam pretio pro eo dato non reſtituto, niſi ad certum tempus datum fuerit.

Si vero gaſtaldi aliquid nomine proprii feudi poſſederint, non valebunt propterea poſſeſſionem ſibi defendere, niſi per pares curtis vel breve te- E ſtatum potuerint probare ſe antequam gaſtaldi eſſent, vel poſtquam deſierunt eſſe inveſtituram accepiſſe.

Vulgo hic adſcriptus eſt titulus De feudo guardiæ & gaſtaldiæ. Sed ab optimo libro, tam hic quam duo ſequentes abſunt, & *tit. Quib. modis feud. amit.* eſt hujus libri tit. 2. recte : nam a tit. *De iis qui feudum dare poſſunt, et qual. adq. et ret.* uſque ad titulum, *Quib. mod. feud. amit.* id agit Gerardus, primum ut doceat qui feudum dare poſſunt, deinde quibus modis adquiratur & retineatur. Adquiri ſucceſſione vel inveſtitura. Retineri proprium feudum jure perpetuo, non id quod dederint minores valvaſores : revocari enim dan-

tium

tium arbitrio, §. prox. ſupra, non id quod dicitur guardiæ vel gaſtaldiæ: anno enim finiri: & his omnibus explicitis, quibus modis feudum amittatur declarare incipit tit.2.ab his verbis: Quia ſupra dictum eſt, quibus modis feudum adquiratur & retineatur, &c. quæ ſuperioribus primum titulum ſufficere perſpicue & evidenter oſtendunt. Hoc autem loco ait, feudum quod datur guardiæ vel gaſtaldiæ nomine, & pro mercede alicujus rei, finiri anno, niſi detur ad certum tempus, puta biennium aut decennium, ut *inf. tit.6. §.ult.* Pro mercede alicujus rei, ut quod datur advocatiæ defenſioniſque nomine, de quo dicemus in Conſtit. Friderici de pace ten. vel pro mercede oneris alicujus. Hæc in fragmentis Ardizonis, id eſt, lib.4. tit. 81. appellantur feuda pro vice dominicaria vel villicaria, vel decania, vel aliis angariis: quod perinde valet, ac ſi diceres, feuda quæ nomine guardiæ vel gaſtaldiæ, vel advocatiæ, vel pro mercede oneris alicujus dantur, niſi decaniam non pro decania, ſed proprie mavis accipere, ut Langobardorum & Gotthorum legibus decanus eſt; non tantum qui in militia decuriæ imperat, ſed & qui domi judicandi munere fungitur, ut advocatus: ut centenarius, millenarius, quingentenarius: & hæc feuda dicuntur impropria, *d. lib. 4. tit.* 81. recte, cum his adverſa vera feuda dicantur propria. Et plerumque, ut dixi, maxime quæ actus aut cuſtodiæ nomine dantur, quotannis renovantur: namque ut annuis vicibus redit annona, ita hæc quæ per cauſam quaſi ſervandæ vel procurandæ annonæ mandantur functiones quotannis reſumuntur: & quidem tacite ſi modo poſt annum dominus patiatur eum, qui tale feudum acceperit, poſſidere, exemplo precarii. Quod ſi forte pro eo feudo dominus aliquid acceperit, non ideo minùs, ut ait hoc loco, revocabit feudum poſt annum etiam non reddito pretio: quia ea pecunia ejus tantum anni reditus emptus videtur: & nihil vetat jus etiam proprii feudi modico pretio a domino promereri: non utique prædii ipſius vero & juſto pretio, ut *§. prox. ſup.& inf.tit.3.&* 13. 16.25. *& libro 2.tit.12.&* 15. & ſic etiam hodie qui veniunt a latere in omnibus fere Galliæ provinciis, ſi velint cognati defuncti feudum obtinere, id redimere debent a domino, vel reditu unius anni, vel pecunia certa: nec obſtat quod dicitur *inf. tit.29.*feudum non ſub prætextu pecuniæ dari, &c. nam & ſimiliter mandatum dicitur eſſe gratuitum, & originem ex amicitia trahere, *l.1.ff.mand.* recipit tamen honorem, ſalarium, remunerationem, *l. ſi remunerandi, l. ſalarium eodem tit.* Pretium, quod domino dat vaſſallus, honor, ſive munus eſt potius quam pretium: alioquin beneficium non eſſet beneficium. Vincentius Speculi doctrinalis 7. cap. 145. *Feudum*, inquit, *appellatur beneficium, licet non ſit gratuitum, ſicut & dos appellatur donatio propter matrimonium, licet gratuita non ſit: & ſic inter advocatum, & clientem, licet interveniat pecunia, non tamen dicitur eſſe locatio & conductio, ſed magis opera beneficii loco præberi, & id quod datur ad remunerandum dari, & inde honorarium appellari*, quæ poſtrema Vincentii verba ſunt ex *l.1. ff. ſi men.ſal.mod.dix.* a menſore ab eo ad advocatum non male tranſlata. Et ita etiam in depoſito, quod nonnunquam intervenit pretium cuſtodiæ, *l.2.§.& generaliter, ff. de vi bon. rap.* ἀντίδωρον eſt potius quam pretium: quo genere commodatum pariter, & precarium, licet origine gratuiti ſint contractus, nihil vetat pretium, ſive ἀντίδωρον recipere, & dotem ἀντίφερνα. Feudum autem nomine guardiæ datur ei qui quaſi cuſtos prædio opponitur, ſive caſario, id eſt, caſæ cuſtodi, ut Feſtus interpretatur, ut *l.7.C.de bon.proſ.* Solet cuſtos ſeparari a fructuario, inquilino, inſtitore, *l.1. §. quod autem, ff.de vi, & vi arm. l.11. §. Item ſi cum plures, ff.de inſtit.l.90. ff.de leg.3.l.a filio, §.teſtator, ff. de adim.leg.l.1. C.de rep.her.l.ult.C. de delat.* Feudum gaſtaldiæ cauſa datur ei, qui quaſi actor ſive procurator prædiis noſtris imponitur. Gaſtaldus enim ſive

A gaſtaldio, non multum diſtat ab actore, *l.20.Lang. de fur.l. 1.& 2. de adq. act. reg. Gaſtaldis*, inquit, *noſtris curtes noſtras providentibus vel gubernantibus*: & hoc nomine habuere etiam olim Eccleſiæ quædam actorem ſive adminiſtratorem rerum, *can. ſalvator 1. quæſt.3.* Eſt tamen aliqua differentia inter gaſtaldum, & actorem, *l.1. Lang.ſi actor reg.res reg.alie.& inf. tit.6.* eadem quæ inter villicum & diſpenſatorem, *l. 166. ff. de verb.ſignif. l.pen. in pr. ff. de adim. leg.* & Columellæ inter villicum & actorem ſive procuratorem 1. c. 6. 7.8. Ut autem cuſtos, ita gaſtaldus proprie feudatarius non eſt; quia quodammodo in præſens tantum conſtituitur, non ut perpetuo eo munere fungatur: itaque Paulus Diaconus lib. 5. Hiſt. Langob. c. 11. cum ſcribit juſſu Grimoaldi Langobardorum regis in Italia B certas poſſeſsiones datas Alzeconi duci Bulgarorum, ita tamen ut non Dux, ſed Gaſtaldus vocaretur, hoc ſignificat jure Gaſtaldiæ datas, non perpetuo proprioque feudi jure. Etymum ex Germanica lingua deduxit Amerbacchius in adnotationibus ad Conſtitutiones Caroli Magni. Quod ſi gaſtaldus prædium poſſideat jure feudi proprii, dominus contra ſe jure tantum gaſtaldiæ id dediſſe contendat, quæritur cui incumbat onus probandi? & videtur hac in re repugnare hic §. *cum §.Item ſi aliquis inf.* Finge dominum repetere feudum quaſi gaſtaldiam: poteſt enim revocari poſt annum, & ut ſcriptum eſt *lib. 4. tit. 94.* quod nomine Gaſtaldiæ vel Guardiæ in feudum datur, ablata gaſtaldia vel guardia jure auferri poteſt. Conſtat autem domino revocanti mandatum ſive gaſtaldiam probationem in- C cumbere ex *d. §. Item ſi aliquis*, qua impleta non poterit ſibi poſſeſſor poſſeſsionem defendere: id eſt, reſtituere domino feudum cogetur, niſi contra probaverit ſe de prædio jure proprii feudi inveſtitum fuiſſe priuſquam gaſtaldus fieret, vel etiam poſt ſuſceptam gaſtaldiam, dominum gaſtaldiam in proprium feudum commutaſſe. Probatio elidet probationem, ut in pleriſque aliis cauſis fieri ſolet: At a domino primum, qui feudum repetit quaſi gaſtaldiam, probatio exigitur: qui ſi in ea defecerit, tuebimur poſſeſſorem, etiamſi pro ſua parte nullas probationes attulerit, modo juraverit, ut dicemus *inf. §. ſi autem controverſia.* Hoc igitur loco, *Non valebunt*, ſic interpretabimur, ut non poſſint ſibi poſſeſsionem defendere domino probante intentionem ſuam, niſi præſtita probatione contraria, D quæ quidem (nam & hic adjicitur modus) ſumatur ex brevi teſtato, id eſt, breviculo ſive inſtrumento publico, ut *inf. 2. tit.3. & 4. titul.* 1. vel ex duobus teſtibus idoneis, puta paribus curtis. Hæc probatio ſatis competens eſt, ne inopes vaſſalli gravioribus onerentur impenſis, ut *inf. 4. tit.* 88. Sunt autem partes curtis, qui & pares curiæ dicuntur nonnunquam, & pares domus convaſſalli, qui ab eodem domino eademve domo feuda tenet, ut *inf. tit. 6. §. pen. &* 28. *et* 2. *tit.* 16. 20. *et* 4. *titul.* 35. 36. 55. 60. non quaſi patricii, ut volunt ignari feudorum. Curtem dixere pro domo caſtro, palatio, prætorio. Ideo autem ad probationem inveſtituræ non alii teſtes, quam pares admittuntur, quia coram eis ſolemniter fieri debet inveſtitura, ut *inf. 2. tit. 3.* Hujus generis feudis, quæ E tempore finiuntur adjungunt quidam θυρεοφόρων, ſive ſcutiferorum feuda, ſed refelluntur eo quod ex Fragm. Ardizonis ſcriptum eſt lib. 4. feuda ſcutiferorum, ut ad libitum dominorum poſſint adimi, rationes non eſſe dum tamen ſerviant laudationem curiæ: hæc putem eſſe feuda valvaſinorum, quæ etiam curia Mediolanenſis temere auferri non patitur. Citat & in hanc rem Ardizo *l. 1. Lang. qual. cum fara ſua alicui mig. per. ſit.* Sed nihil ibi profecto ea de re: male etiam ibidem vulgo faram pro ſubſtantia accipiunt, cum ſit ſoboles & progenies, auctore Paulo Diacono 2. Hiſt. Langob. cap. 7. Ceterum ejuſdem generis ſunt feuda de camera vel de caneva ſive ſoldatæ, quæ in annonis nummiſque conſiſtunt militi conceſſa ſub onere fidei

atque servitii: finiuntur enim morte dantis vel accipientis, ut *inf.2. tit.10.* nihilque distat feudum soldatæ a feudis ærariis cellariisve, id est, de camera vel de caneva. Feuda quoque habitationum, nisi aliud specialiter cautum sit, morte accipientium finiuntur, ut *inf. 4.tit.*105. recte: nam & in jure civili habitatio jus personale est. Dubitatum olim fuit esset unius anni, an quamdiu viveret is cui concessa habitatio esset. Sed placuit quamdiu viveret, competere, *l.si habitatio*, §. *utrum*, *ff. de usu & habit.* Habitatio igitur non est annua. At guardia & gastaldia prædiorum unius anni esse intelligitur, sicut annuis vicibus prædiorum reditus disterminantur. Sed de his hactenus.

Si vero Archiepiscopus, Episcopus, vel Abbas, vel Abbatissa investituram ejus feudi, quod alius detinebat, eo tenore alicui dederit ut post decessum ejus qui possidet, habeat, & ante decesserit quam ille qui feudum possidet, successores eorum non coguntur eam investituram facere vel confirmare, etiamsi pares ejus curtis adsint testes, vel breve testatum inde sit, nisi ille qui investituram acceperit, nomine ejus feudi in possessionem missus sit eo consentiente qui detinet. Sed si ille qui feudum possidet, prius decesserit quam ille qui investituram fecit, jure cogitur eam ratam habere. Laici vero iisdem modis quibus supra diximus, si aliis investituram dederint, heredes eorum si rationibus claruerint, omnimodo eam adimplere compelluntur.

PRoxime recensui feuda impropria, quæ tempore vel morte finiuntur. Inde quæritur, an vivo possessore feudi improprii, cui finem mors allatura sit, possit dominus id in alium conferre per investituram, & an successor domini ex causa posterioris investituræ ad tradendum obligetur. Aliud est investitura, aliud traditio. Investitura est cessio feudi solemnis sive contractus, qui sine traditione possessionis per se subsistit. Investituram sequitur traditio possessionis vacuæ, ut *inf.§.prox.et lib.4. tit.*15. & plus est possessionem dare quam investituram concedere *c.vilis 16. q. 2.* At qui investituram fecit, præcise obligatur ad tradendum, nec liberatur præstando id quod interest, *d. titulo* 15. & idem probat 2. *tit.7. §.ult.* namque ait dominum omni modo compelli ad tradendum, & hoc amplius propter moram obligari in id quod interest: & ita ex venditionis contractu verius est secundum Martini sententiam, venditorem præcise obligari ad tradendum, §. 1. *Instit.de donat.* Paulus 1. Sent. *Si id quod emptum est, neque tradatur, neque mancipetur, venditor cogi potest, ut tradat aut mancipet.* Et nihilominus omne id quod interest emptoris ob venditoris moram, in æstimationem venit, *l.si sterilis*, *§.cum per venditorem*, *ff.de act. empt.* Idemque in herede receptum est, ut abscisse cogatur rem legatam tradere, *l.si domus*, *§. confitetur*, *et §.seq. ff.de leg.* 1. quem etiam constat ex mora teneri in id quod interest. Ergo, ut ad rem redeam, si qui me de feudo investivit, prædiumque tradidit, deinde me vivo te de eodem feudo investierit in tempus mortis meæ: quæritur an successorem ejus posterior investitura obliget ad tradendam tibi possessionem vacuam. Et hac in re Gerardus & Obertus separandos esse censent laicos a clericis, quæ vetus est distinctio Christianorum: licet si generaliter rem tractes, omnes Christiani sint clerici, omnes sacerdotes. Posterior investitura quam laicus fecit, successorem ejus obligat sine ulla distinctione. In clerico distinguitur. Aut enim clericus, qui ex rebus Ecclesiæ duos de eodem feudo separatim investivit, ante priorem feudatarium feudo decessit, aut post. Si ante priorem, successor ejus non tenetur implere investituram: quia obligatio, quæ non cœpit a defuncto, non potest incipere a successore secundum regulam juris antiqui: non potuit autem incipere a defuncto, quamdiu vixit prior feudatarius: quia investitura posterior in se conditionem habuit, si prior feudatarius moreretur, cujus morte feudum ad dominum redibat. Sin autem post priorem feudatarium clericus decesserit, quia hoc casu obligatio cœpit a defuncto, & in successorem ejus continuatur: quam differentiam confirmat *lib.4. tit.4.* & id quidem præcipue de clericis in precariis constituit Lotharius Imp. quod nos trahimus ad feuda, ut *infra tit. 5. l. 2. Langob.quan.lic.rect.ecc.acta antecess.suor.resc.* quæ Constitio concil. Carthag. falso tribuitur in *c.de precariis* 10. *q.3.* & videtur indistincte loqui, ut significabitur *inf. tit.27.* In clericis, regula juris antiqui servatur, ut a successoribus obligationes non incipiant, favore Ecclesiarum: In laicis, regula juris novi a Justiniano proditi, ut incipiant: nam & successorum qualitas est diversa. Laicorum successores sunt universi juris defunctorum successores. Clericorum successores, ecclesiastici juris non defunctorum successores sunt. Receptum autem est fere tota Italia, in posteriori investitura non exigi consensum prioris feudatarii, *d.tit.4. et inf.* 30. & merito: nihil enim ei præjudicat posterior investitura, quamdiu advivit: nam hæc non de feudo perpetuario dicuntur, sed de feudo quod accipientis morte finitur, ut *inf. tit. 5. et 31.* Proficit tamen consensus prioris posteriori, si eo volente mittatur in possessionem, ut ait hoc loco. Rursus hæc disputatio de duplici investitura ita procedit si in posteriori insit conditio: nam si omnino posteriorem investieris pure, quasi mox prædium traditurus, inanis est investitura: & qui eam accepit, aut sciens accepit, aut ignorans: Si ignorans, actionem habet in id quod interest: Si sciens, nullam habet, nisi de evictione convenerit nominatim, ut *inf.2.tit.8.& 4. tit.20.80.87.96. Si vero Archiepiscopus*, &c. quoniam hi solent res ecclesiasticas in feudum dare. *Iisdem modis*, in tempus mortis prioris feudatarii, coram paribus aut instrumento publico. Si *rationibus claruerint*, id est, si probetur investitura per partes curtis aut instrumento publico: ut infra §. si vero feudum. Si rationes investituræ heredibus constiterint.

Si autem controversia inter dominum & fidelem de feudi investitura fuerit: quid juris sit, videamus. Et si investitura facta fuerit coram paribus curtis, aut in brevi testato: recte eum qui investitus est, cogitur dominus mittere in feudi possessionem. Si vero fuerit in possessione, & mota fuerit ei controversia a domino: ei defensio detur propter possessionem. Si autem non fuerit in possessione, nec supradictis modis poterit probare: tunc illius erit defensio, qui investituram dicitur fecisse. Si vero feudum aliquis habuerit, de quo nulla controversia est, & dixerit se investituram alterius feudi accepisse ab eodem domino, nec in possessione fuerit, nec prædictis rationibus probare poterit, licet domini esset defensio ex ordine, tamen quia aliunde vassallus est, remittitur domino ex æquitate defensio.

Cum autem quis dixerit feudum ad se per successionem pertinere, asserendo illud esse paternum: si fuerit in possessione medietatis vel alicujus partis, vel cambium proprietatis nomine illius feudi habuerit, vel aliis justis rationibus illud esse paternum probare potuerit: jure obtinebit. Si vero probare non potuerit prædicto modo, dabitur ei defensio cum XII. sacramentalibus.

Item si aliquis possederit castrum, quod dixerit
se

se pro feudo tenere, & è contra dominus per guardiam dixerit se ei dedisse: domini est probatio; & si poterit probare, tunc ille qui tenet, domino debet restituere, vel probare per pares curtis, vel per breve testatum, postquam in guardiam suscepisset, se a domino pro feudo investituram accepisse: domino vero in probatione deficiente, tunc illius erit defensio, qui possidet.

Similiter si aliquis possederit castrum vel aliam rem, & dominus dixerit se pro pignore ei dedisse, e contrario ille dixerit se accepisse pro feudo: si potuerit dominus probare quod ei pro pignore dedisset, tunc ille qui tenet, domino restituet, vel probet supradicto modo se postquam a domino pro pignore accepit, feudi nomine accepisse: & si dominus non poterit probare se nomine pignoris dedisse, erit defensio illius qui possidet.

Quæstio est de probatione investituræ, & successionis, qui duo sunt modi adquirendi feudi, difficilis & plena scopulis, ad quos dum feruntur incaute, impingunt multi, & pertinent ad eam plures tituli, qui omnes, nisi quid diligenter animum advertat, velitari quodammodo inter se & confligere videntur, & omnium maxime obscurus est tit. 7. infra, qui hoc loco explicabitur. Feudum aut investitura adquiritur aut successione. Qui investituram allegat, aut actor est, aut reus. Actori incumbit probatio, reo defensio. Probatio est testium idoneorum, vel instrumentorum publicorum productio. Defensio est purgatio, quæ fit dato jurejurando, cum juratoribus XII. Tria erant olim purgationis genera. Unum, jurisjurandi religio, cum conjuratoribus sive sacramentalibus XII. cognatis, vel adfinibus, vel clientibus, vel extraneis, qui scilicet idem quod reus jurarent. Sunt qui de probitate & religione nostra ita confidant, sintne ita rerum nostrarum instructi peritia, ut non dubitent se una nobiscum devovere: jurabant autem tactis sacrosanctis Evangeliis, vel armis sacratis, *l.* 5. 7. 10. *Lang. qual. quis se def. deb.* Annonius 4. cap. 26. *Pactum inter Francos, & Saxones sacramento super arma, ut eis mos erat, jurantibus, firmatum est*. Alterum est lex duellionum probata etiam Constitutione Friderici Imp. certis casibus: impia lex, quam rex Langobardorum Liutprandus profitetur se propter suæ gentis consuetudinem vetare non potuisse, *l.* 13. *Lang. de hom. li. ho.* & hoc genere purgationis diu usi sunt Christiani, tam in civilibus quam criminalibus causis, re omni duello commissa, quod singulare certamen dixeris recte: cum & qui in eam pugnam descendit, Latine singularis appelletur. Glossæ enim veteres singularem interpretantur esse μονόμαχον, ἀπόκοπον: quod nomen Latini etiam tribuunt apro, ut Græci, qui μονιὸν appellant: delectatur enim solitudine: proinde a Gallis *Sanglier* dicitur, quasi singularis. Tertium genus purgationis est periculum aquæ ferventis, vel aquæ frigidæ, vel laminæ candentis: quo etiam diu usi sunt Christiani, ducto more, argumento nescio an bono a potione illa, quam stupri insimulatis mulieribus dari jussit Moses: quod usque eo processit, ut & leges scriptæ juberent adhiberi ignitos vomeres, vel aquam frigidam, aut calidam litium dirimendarum causa, ut Langobardæ sæpe, & militares Friderici Imperatoris apud Radevicum, & in pactione pacis inter Alsatiæ principes, & civitates apud Rhenanum, liber vel personatus serviens furti reus cum aliquot suæ comparitatis testibus, plebejus & rusticus aquæ frigidæ judicio esse expurgare jubetur, quod tamen primum omnium exolevit in Langobardia, *l.* 32. *Lango. qual. se quis def. deb.* Id hac ratione sumebatur, quam & vigere adhuc in Saxonia Occidentali narrant, ut in flumen demissum, & emersum,

A pro sonte, submersum pro insonte haberent, ut indicat *l.* 1. *Constit. Neapol. De legibus paribilibus sublatis.* Quid vero est paribilibus? E tribus purgationis generibus, unum legem duellionum, ut apud Urpergensem, alia leges paribiles dixerunt, quæ in Gallicis Neustriæ consuetudinibus *Loyx apparissantz*. In legibus Philippi Comitis Flandriæ, quas Neoportuensibus dedit vulneris noctu illati reus, si ita scabinis videatur (nomen est Judicum, quod retinuimus, ex Hebraica lingua deflexum) ferro candenti se excusare jubetur. Res hæc omnis gerebatur interventu sacerdotis, qui priusquam periculum fieret, Deum certis conceptisque verbis obtestabatur, & adorabat, ut innocentes servaret, nocentes male perderet. Helmodius in hist. Slavorum: *Offerebant criminibus pulsatos sacerdoti ferro, vel vome-*
B *ribus examinandos*. Et precum formulas prodidit Joan. Aventinus Annalium Bojorum IV. Plerique exibant illæsi: testis oculatus Georgius Pachymerius in Græcorum historia, & alii innumeri. Mitto judicium per crucem, de quo *l.* 26. & 33. *Lang. qual. se quis def. deb.* & in testamento Caroli Magni, apud H. Mutium. *Si propter terminos*, inquit, *aut confinia regnorum orta fuerit controversia, volumus ut ad declarationem rei dubiæ judicio crucis Dei voluntas & rerum veritas perquiratur*. Mitto judicium per corpus & sanguinem Domini, de quo Sigibertus, *Ludovicus rex*, inquit, *ab Adriano comprobandæ suæ innocentiæ caussa ad examinationem corporis & sanguinis Domini invitatus est*, &c. Solemnia erant illa tantum tria defensionum genera, & horum primum intelligi his libris debet, quoties
C sit defensionis mentio: non defensio nuda, quæ fit, ut Aristoteles loquitur, ad hominem hoc modo, Vici jam jam satis, quia quod intendisti probare nequivisti: quia etiamsi actor, vel accusator deficiatur, probationibus defendere se reus debet, vel jurejurando cum aliis XII. vel duello vel periculo aquæ ferventis aut laminæ candentis. Nec ambigitur de primo genere defensionis hunc locum accipiendum esse, cum se quis jurejurando defendit cum conjuratoribus XII. Unde si is qui investituram allegat, actor sit, id est, si intendat sibi vacuam possessionem a domino tradi oportere, sic statuamus, eum probare debere investituram per pares curtis, id est, convassallos, aut per instrumenta publica: eo non probante domini esse defensionem, puta ut juret cum aliis XII. se investituram
D non fecisse, atque ita absolvatur: hoc enim jure feudorum actore non probante, non continuo reus absolvitur: namque sicut jure civili actore defecto probationibus non ideo judex statim reum absolvit, sed in dubiis causis, ut omnem animo suo eximat scrupulum, quandoque jusjurandum defert actori vel reo, *l.* 3. *C. de reb. cred. l. admonendi, ff. de jurejur. Nov.* 124. Ita hoc casu a domino unde petitur rem tradi ex causa investituræ, etiamsi actor deficiatur probationibus, exigitur ut juret cum XII. sacramentalibus, vel referat jusjurandum, ut infra tit. 28. & in aliis causis duello res dirimitur. Iraque non potest hæc sententia absolute usurpari semper, Actore non probante reus absolvitur. Multum tamen hac in re potest auctoritas prudentiaque judicis quo fit ut dominus nonnunquam
E injuratus absolvatur in totum remisso jurejurando, ut *infra* 4. *tit.* 36. §. *sacramentum*, & §. *ult.* nonnunquam conjuratores tantum remittantur. Sane uno casu necessario satis habebit, si juret dominus solus non adhibitis conjuratoribus, puta si actor vassallus, sive gastaldus sit ejus ex causa alterius feudi, de quo non sit controversia. Honor enim hic seniori, id est domino debetur, ne quærendis & adhibendis sacramentalibus fatigetur: & hoc est quod ait §. si vero feudum, licet domini esset defensio ex ordine, id est, licet jure exigi a domino jusjurandum posset cum aliis XII. ante absolutionem: tamen quia actor vassallus est, ex æquitate remitti domino defensionem, eam scilicet, quæ fit per sacramentales, non ipsius domini jusjurandum,

dum, ut inf. tit. 6. Opponit ordinem æquitati: Ordo est merum jus: & ita *lib.4. tit.71. Domini*, inquit, *est defensio ex ordine*. Hoc igitur casu religioni solius domini statur: atque ita quod adquisierit gastaldus, id domino cedet, si non probet domini investituram, *l. 1. Lang. de adq. act. reg.* quasi præsumatur id omne parasse ex re domini, sicut Episcopus & curator omnis rerum Ecclesiasticarum omnia videtur parasse ex rebus Ecclesiæ, quæ non paret ei obvenisse jure cognationis, *Nov.* 123. Uxor ex rebus viri, *l. Quintus, D. de don. inter vir. & uxor. l.6. Cod. eod.* Plautus Casina,

Nam peculi probam nihil habere addecet
Clam viro, & quod habet partum, ei haud commodi est,
Quin viro aut subtrahat aut stupro invenerit.
Hoc viri censeo esse omne, quidquid tuum est.

Quod si is qui investituram allegat, si reus, id est, si sit in possessione feudi, domino rem suam vindicanti incumbit onus probandi non jure feudi proprii eam se concessisse, sed jure gastaldiæ vel jure pignoris, vel quo alio jure. Domino non probante, defensio est rei, hoc est jurare reus debet cum sacramentalibus XII. se de eo feudo investitum fuisse, ut possessionem retineat: si non ita juraverit, domino juranti possessio restituetur, ut *inf. tit. 6. et 24. et 4. tit. 37.* Uno casu reus jurabit solus sine sacramentalibus, si superiore anno sciente & tacente domino feudum possederit, atque ita, ut fit in causa interdicti Uti possidetis, possessionem retinebit, ut *inf. tit. 28. §. ult. et 4. tit. 36. §. 1.* Domino autem probante se jure gastaldiæ aut jure pignoris prædium concessisse, non jure feudi, nulli defertur conditio jurisjurandi, sed potior est in lite dominus, nisi contra possessor probet per convassallos aut instrumenta publica pignore vel gastaldia posteriorem esse investituram, ut *sup. §. Item illud, et inf. tit. 6. §. pen.* & hoc loco *§. Item si aliquis, et §. Similiter*. Nunc de eo dicamus, qui successionem allegat, in quo videndum illud etiam est in primis, reus an actor sit, id est, possideat an non possideat. Finge, Ego & frater meus divisimus feudum paternum: mortuus est frater meus sine liberis: ego in partem fratris mei me successisse dico, quod fuerit paternum feudum: dominus negat: quid fiet? Aut ego possideo portionem fratris mei, aut non. Si possideo, domino incumbit probatio, mihi defensio: domino probante, vincor, domino non probante vincam dato jurejurando. Si non possideo, mihi incumbit probatio, domino possidenti defensio: si probavero, obtinebo: si non probavero, vix obtinebo: & hoc est quod ait *tit. 7. infra. Si tamen vassallus poterit probare paternum fuisse, sive possideat, sive non* (quæ tamen verba, *Sive non*, delenda sunt) *obtinebit: alioquin nisi probaverit, vel nisi possideat, dominus obtinebit*. At rursus in hac specie ita distinguendum est: Aut ego, qui non possideo portionem fratris feudi paterni, partem meam habui ex divisione, aut non. Si non habui, & agam de parte fratris, ac probavero esse paternum feudum, neutri dabitur jusjurandum: si non probavero, domino dabitur, propter supradictam rationem, ut ait tit. 7. id est, propter inopiam probationum, quam dixerat tit. 6. Integra vero mihi erit semper petitio partis meæ, quam nondum habui. Quod si habui partem meam ex divisione feudi paterni, licet eam nunc non habeam, ut quia eam partem commutavi cum domino, vel cum fratre, vel quo alio accepta proprietate sive alode alterius prædii, quod cambium vocat, §. *Cum autem*, ab antiquo verbo cambire, Hermannus Contractus concambium, hæc res movebit Judicem ad deferendum mihi jusjurandum cum XII. ut fieri solet, conjuratoribus, ut *infra* 7. nec enim semper jusjurandum datur reo, sed quandoque reo, quandoque actori, prout Judici videtur, ut *inf. 4. tit. 36. §. sacramentum*. Et hoc est quod sequitur in §. *Cum autem*. Si vero probare non potuerit prædicto modo, id est, si actor testibus vel instrumentis probare non potuerit feudum esse paternum, dabitur ei defensio cum XII. sacramentalibus, videlicet si partem suam habeat vel habuerit ex divisione. In plerisque Codicibus hæc clausula deest: sed eo modo accepta, omni vitio caret.

Si quis de manso uno feudi nomine investituram acceperit, & dixerit quod omne incrementum pertineat ad eum per investituram, si dominus reservaverit sibi aliquid in ipsa curte, tunc oportebit fidem incrementi investituram per pares curtis, vel per breve testatum probare. Sed si dominus in ipsa curte nil sibi retinuit, tunc omne incrementum jure feudi fidelis obtinebit. Si vero fidelis in possessione incrementi fuerit, non oportebit eum investituram probare, sed jurare.

Rursus si aliquis acceperit investituram feudi cum omni incremento quod ei obveniret, & aliquid accreverit vivente eo, a quo acceperit: ipsius erit: & si ille qui investituram fecit, sine herede decesserit, & feudum reversum fuerit ad eum a quo ipse tenuerit, vel ad alium: quicquid post mortem ejus qui dedit accreverit, ad eum pertinebit, ad quem regressum fuerit.

Mansum Amerbacchius putat esse jugerum, & quasi a mensura mansum dici: alii agrum definiunt esse XII. jugerum. Jugerum est mensura agrestis, quæ in longitudinem pedum CCXL. in latitudinem pedum CXX. Eandem mensuram glossæ arvipendium vocant, & πλέθρον esse interpretantur, vel finem geometricum quo finiuntur agri, cum tamen alii, quod illi simile est nomen, arapennem exponant semijugerum sive actum majorem undique versum finitum pedibus CXX. Mansus autem, ut ego definio, est fundus, unde quis se & familiam suam tueri satis commode potest, ac præterea vectigal sive censum domino referre, & quod veteres dixere heredium: nam hereditates Carolus Magnus interpretatur mansa in suis Constitutionibus, a manendo scilicet. Childebertus in quodam Pragmatico apud Annonum: *Cum mansis, & cum manentibus meis*. Helmoidus Hist. Slavorum. *Vir iste primo VII. mansis totidemque manentibus ex hereditate patrum contentus fuit*. Et in antiquis monumentis S. Galli Helvetiorum monasterii relatis ad Ægidio Tschudio in antiqua Rhetia. *Testificati sunt se vidisse de legitimis curtilibus usus omnes istos, & nobis ad monasterium nostrisque mansis in nostris territoriis in manentibus cum illius civibus esse communes*. Definitionem mansi confirmat, quod curtem hic §. significat esse partem mansi, sicut villa pars est fundi, *l. fundi, ff. quib. mod. ususfruct. amit.* & quod Annonius scribit, Carolum Calvum in Francia & Burgundia tributum exegisse ad hunc modum, E mansis dominicatis, id est, qui ad fiscum pertinerent, solidum unum, e manso ingenuo denarios IV. de censu dominico, de facultate mansuarii totidem, e manso servili denarios duos de censu dominico, de facultate mansuarii totidem: quæ distinctio mansorum invenitur etiam XII. Epist. Gregorii ad finem. Et idem Annonius Carolum Magnum ne inopia coacti ministri divini cultus in eo segnius elaborarent edixisse, ut singulis Ecclesiis mansus tribueretur unus: quod & in Constitutionibus Caroli ab Angesiso Abbate collectis legitur, *eo addito ut pro manso illo Ecclesiæ nullum servitium nullumve censum senioribus debeant: eo plus si quid possederint, ut pro eo Ecclesiæ non sint immunes*: quod concilio Vormatiensi tribuitur, *c. 1. de censib.* Et inde Coloniensis synodi c.4. *Nec ex dote Ecclesiæ*, id est, *ex uno manso, et IV. mancipiis census exigatur*. Mansuarios dixit,

dixit, quos alii manentes sive commanentes, id est, villices, alii παραμονάριους, ut Synodi Chalcedonensis c. 2. & villam μονὴν, alii massarios : nam & mansum dixere massam Cassiodorus, & Gregorius, & alii, pro quo glossæ Græcæ reddunt σύγκτημον. Eosdem Amerbacchius putat mansionaticos appellari in Constitutionibus Caroli Magni : sed fallitur. Mansionatici sunt mansiones, sive diversoria, quæ Græci dixere ἀπλαγάς. Amonius 5. c. 31. *Generale placitum Duziaco habuit, et inde per Attiniacum et consuetos mansionaticos Compendium adiit* : & Carolus in Constitutionibus : *Ceteri per singula territoria habitantes et discurrentes mansionaticos* : & alio loco : *Illis vero locis ubi modo via et mansionatici ordinati sunt.* Quæstio autem hujus §. hæc est. Si quid manso in feudum dato accreverit, puta alluvione vel insula juxta mansum in flumine nata, B utrum ad vassallum, an ad dominum pertineat : idem olim fuit quæsitum in fructuario. Et Paulus accessionem alluvionis negabat ad fructuarium pertinere, quia fundi fructus non est, *lib. 3. Recept. Sentent.* Sed placuit pertinere, *l. 9. §. huic vicinus, ff. de usufruct.* Latenti incremento augeri usumfructum, non evidenti. In vassallo mediam viam Gerardus sequitur, & latentis evidentisque incrementi omissa differentia distinguit tantum, in curte, id est in villa ipsa, sibi receperit dominus aliquid, puta membrum habitandi causa, & hortum forte aut viridarium, an nihil receperit. Si nihil sibi receperit, vassallum sequitur accessio. Si aliquid sibi receperit, dominum, nisi de incremento sive accessione illa mox vassallus a domino investitus fuerit: quod & si agat probare debet, ut dictum est supra, C per convassallos vel per instrumentum publicum, si excipiat, id est, si quod accrevit possideat, domino non probante intentionem suam, satis est, si se jurando defendat, id est, si cum XII. conjuratoribus juret se de incremento investitum fuisse. Sic posteriores Jurisconsulti & imperatores diligentius quædam tractarunt, quam priores medii sententiis & novis distinctionibus quibusdam instructis, ut in hac quæstione, Si alius in venatione feram bestiam vulneraverit, & alius ceperit, cujus esse intelligatur, ejus qui vulnus inflixerit, an ejus qui occupaverit? Trebatius ejus eam esse putat qui vulneraverit. Sed placuit magis eam esse occupantis. Et diligentius tractans Fridericus Imp. ita distinguit apud Radevicum. *Si quis cum canibus venaticis sive molossis feram invenerit, & persecutus fuerit, ut ei potius quam occupanti cedat. Si cum canibus leporariis sive braconicis, ut occupanti cedat.* D *Si lancea vel gladio vulneraverit aut occiderit, nondum ceperit, ut ejus sit, non occupantis. Si telo, balista, aut arcu misso occiderit, ut item ejus sit, non occupantis, eousque scilicet, donec ea persequatur* : quod & *l. 6. Lang. de venat. probat.* Verum, ut ad rem redeam, si non naturaliter aliquid feudo accesserit, sed opera & diligentia vassalli, ut si finem fundum emerit, id proculdubio feudo non accrescit, cum separatum sit a feudo. Contra, si id quod vassallus adquisivit, separationem non recipiat, ut servitutem prædio feudali adquisierit, vel si ædificium posuerit in solo feudali, feudo accrescit, feudo tamen domino aperto, pretii repetitionem vassallo competere quidam putant; ut E *inf. 2. tit. 9. §. e contrario & 4. tit. 29.* His cognitis, fingamus speciem ad §. in quam simul ac rationem ejus vulgo explicant male. Capitaneus dedit feudum valvasori, valvasor minori valvasori, minor valvasor mihi. Feudum quod habet capitaneus, vel quod habet valvasor major aut minor, est verum & proprium feudum. Id quod ego habeo, qui valvasinus sum (sic enim me nuncupant) jure feudi proprii non censetur : & ideo mortuo minori valvasore, qui mihi feudum dedit sine herede masculo, feudum redit ad majorem valvasorem, vel capitaneum, ut diximus initio hujus tituli. Finge mihi minorem valvasorem dedisse feudum cum omni incremento quodcunque quandocunque feudo accederet : an si quid accesserit dies, id etiam mortuo minori valvasore ad capitaneum redire, & me non tantum feudo principali, sed etiam accessione excludi? Sic sane, si accesserit post mortem valvasoris, id est, post aperturam feudi, non si accesserit vivo valvasore. Hæc mihi accessio invidenda non est. Mediolanenses ne feudum quidem mihi totum invident, neque enim id ad Capitaneum recurrere volunt.

Quibus modis feudum amittatur.

TIT. II.

QUia supra dictum est, quibus modis feudum adquiritur, & retinetur, nunc videamus qualiter amittatur. Si enim dominus prælium campestre habuerit, & vassallus eum morantem in ipso prælio dimiserit non mortuum, nec ad mortem vulneratum, feudum amittere debet.

Item si fidelis cucurbitaverit dominum, id est, cum uxore ejus concubuerit, vel concumbere se exercuerit, aut cum ea turpiter luserit: vel si cum filia, aut * nepte ex filio, aut cum nupta filio, aut cum sorore domini concubuerit (hoc ita obtinet, si in domo domini maneat) jure feudum amittere censetur.

* γρ. nuru, id est, cum nupta filio.

Similiter si dominum assalierit, vel castrum domini sciens, dominum vel dominam intus esse. Item si fratrem suum occiderit, vel nepotem, id est filium fratris.

Aut si libellario nomine, amplius medietate feudi dederit, aut pro pignore plus medietate obligaverit, ita ut * transactum permittat, vel dolo hoc egerit, amissione feudi multabitur. His omnibus casibus feudum ad dominum revertitur.

* γρ. distractionem.

Rursus, si fidelis minus medietate, libellario nomine dederit & sine herede decesserit, & feudum ad dominum redierit: vel postquam ad libellariam dederit, vel pignori obligarit, domino refutaverit: tunc ille qui ab eo acceperit, nullo jure adversus dominum se tueri poterit.

Præterea si ille, ad quem feudum per successionem jure obvenire debet, consenserit eos investire, ad quos secundum morem & ordinem rectum non pertinet : nullo modo ad eum repetendum regressum habet. Item si fuerint duo fratres, & unus investituram feudi acceperit: si postea feudum cum fratre diviserit, & ille, qui feudi partem accepit, postea plus medietate vendiderit, & sine herede legitimo decesserit : feudum ad dominum revertitur. Item si quis feudum habuerit in curte domini sui : non poterit ipsum feudum in aliqua parte libellario nomine alicui sine consensu domini sui dare, vel pignori obligare. Similiter si extra curtem detinuerit, & dominus districtum habuerit, vel alium honorem : si alienaverit sine domini voluntate, jure ad dominum revertitur.

Amittendi feudi causa una est. Perfidia, ingratitudo, improbitas vassalli, quæ his libris felonia dicitur sæpe verbo militari, quod tractum videtur e Græco φήλωσις sive φήλωμα, nec enim felonia est rebellio tantum sive ἀνταρσία, cum & dominus ipse in feloniam incidat, sed fraus, culpa, improbitas. Eadem causa

est

eſt adimendæ hereditatis legitimis heredibus: quæ ademptio ut exheredatio dicitur, ita plerique ademptionem feudi exheredationem vocant: Turpinus in Chronicis: *Joannes rex Angliæ Arturum Comitem Britanniæ peremit, ſuper quo a Baronibus apud regem Franciæ, cujus vaſſallus erat, accuſatus, cum comparere nollet, poſt multas citationes per judicium Parium exheredatus eſt*. Sigebertus. *Guilielmus rex Siciliæ exheredavit Comitem de Baſevilla, quod ab ipſo deſciverat*. Una eſt utriuſque exheredationis cauſa, ſi generaliter rem univerſam ſpectes; Felonia & Perfidia. Sed hæc rurſus in varias & multiplices ſcinditur ſpecies. Eas quidem Juſtinianus redegit ad certum numerum, propter quas liberos, parentes aut fratres exheredare licet: nondum tamen eripiendi feudi cauſa certa definitione concluſit quiſquam, ut *inf.* 3. *tit.* 1. An igitur vaſſallus feloniam fecerit, quæſtio eſt magis facti quam juris, & ut ante Juſtinianum exheredationis cauſæ poſitæ erant in arbitrio Centum virorum: ita hodie removendi & abdicandi vaſſalli cauſæ diſceptandæ relinquuntur judicio parium, id eſt, convaſſallorum: proinde arbitrariæ ſunt, non certæ, non legitimæ. Cognitionem paribus mandat Conſtitutio Conradi, & Henrici Conradi filii, & Lotharii, & Friderici. Certæ quidem ſunt cauſæ, quæ jurejurando fidelitatis ſpecialiter exprimuntur. Certæ etiam illæ propter quas jure hereditas adimitur, donatio revocatur, matrimonium dirimitur, quas & revocando feudo obſervare debemus, ut 3. *tit.* 1. Certæ ſunt quæ his libris exprimuntur. Sed præter omnes iſtas incidere poſſunt innumeræ, propter quas æquum ſit vaſſallis feudum adimi: quas probare dominum paribus curiæ neceſſe eſt productis teſtibus quinque ex Conſtitutione Henrici. Domino non probante, vaſſallus purgare debet duello: ut *inf.* 4. *tit.* 47. quod non ita accipiendum eſt, ut dominus ipſe in pugnam deſcendere debeat, cum in honorem dominii ſoleat ei defenſionis neceſſitas remitti, ut *ſup. tit. prox.* §. *Si vero feudum*: ſed ut ſi quis ſit compar, qui cum eo vaſſallo cujus perfidia arguitur, decertare velit, duello ſe purgare debeat, ut habetur in Conſtitutione Henrici: quod ſi deſit ſingularis cum quo ineat pugnam, jurejurando ſe purgare debet cum tribus paribus, vel ſi pares habere non potuerit, cum propinquioribus cognatis XII. vel etiam ſolus, ut eſt proditum *inf. lib.* 5. ad Conſtitutionem Henrici. Nunc eas feloniæ cauſas exponamus, quæ hoc titulo recenſentur. Prima hæc eſt, Si vaſſallus cum domino in militiam profectus eum in ipſo conflictu & vitæ diſcrimine dimiſerit, & cum eo non laboraverit, ut ait infra tit. 21. id eſt, ſi periclitanti opem non tulerit, quod eſt aſtalium facere, id eſt, fruſtrari, & decipere, *in l.* 6. *Lang. de malef. & pub. cr.* & idem aſtalium ab aſtu quod Felonia, & ſimiliter in eiſdem legibus aſto animo, eſt doloſo & callido, *l.* 4. *de fur. l.* 15. *qual. quis ſe def. deb. l.* 3. *de hom. lib. ho. l.* 1. *de dam. injur.* quo modo Plautus loquitur in Pœnulo:

Mea ſoror ita ſtupida eſt ſine animo aſto.

Et Accius apud Nonium,

Niſi ut aſta ingenium lingua laudem.

Et ejus generis in eis pleraque ſunt alia quæ barbara multis eſſe videntur, cum tamen originem ſuam repetant a Græca vel Latina lingua, ut argi ſive argæ contumelia, *l.* 1. *de convitiis*, quam interpretes alioverſum trahunt, ſed ignavum ea & inertem ſignificari certo certius eſt a Græco ἀργός. Paulus Diaconus VI. cap. 8. *Memineris ut me inertem & inutilem dixeris, & vulgari verbo Arga vocaveris*. Didymus de Demoſthene, ἀκίνητος ὢν περὶ τὰς συνουσίας, ἐλέγετο ἀργός. Et Strigæ, *l. ult. de hom ſer. l.* 3. *qual. mund. alien. per l.* 2. *de injur. mul.* quæ Feſto eſt malefica, quæ hominis inteſtina corpore paulatim defluente perdere fingitur. Plautus Pſeudolo:

A

Strigibus vivis convivis inteſtina quæ exedunt:

Gloſſis ſtriga, λαιστρυγών, quæ etiam humanis corporibus veſci credebatur, καὶ γυνὴ φαρμακίς, Langobardis *Maſca*, hodie *Magæ*. Et tollenonis uſus a Feſto, Vegetio, Iſidoro declaratus, qui explicatur aperte, *l.* 23. *de hom. lib. ho.* Et de equo aut pecore rabioſo, *l.* 1. *de pauperie*; quod & Abſyrtus & Hierocles mulomedici, & Porphyrius confirmant contra Galeni ſententiam. Secunda cauſa amittendi feudi hæc eſt. Si uxorem domini corruperit, vel ſi tentarit corrumpere: initium facti pro facto habetur, vel potius attentatio ipſa pudicitiæ perfectum facinus eſt, ſi manus tulerit ad papillas, ſi ſub veſtimenta. Item ſi nurum corruperit, quæ filiæ loco eſt, ſi ſororem domini vitiaverit quæ nondum exierat domo fratris, id eſt, virginem, quæ

B

in capillo fuerit, ut *inf.* 3. *qua.* §. *rurſus*. Comis enim tantum non velamine ullo vigines obtegebant caput, & præceptum Pauli ad ſolas virgines pertinere exiſtimabatur, quod tamen eſt contra ſententiam Tertulliani, & ita *l.* 1. *Lang. de eo, quod pat. filiis nec hab. rel. l.* 21. 22. 23. 25. 27. *de ſucceſſ.* & in Conſtit. Neapolitanis, *tit. ſuc. nob. in feudis*, in capillo eſſe dicitur, quæ nondum nupſit viro. Soli autem ſorori hic modus injicitur: Si habitarit cum domino vaſſalli fratre ſuo, non etiam filiæ aut nurui. Eſt autem hujus tituli locus valde depravatus: adjicit enim his neptem ex filio: cur non etiam neptem ex filia? Et breviter ſic locus reſtituendus eſt, vel ſi cum filia aut nuru, id eſt, cum nupta filio aut cum ſorore domini concubuerit (hoc ita obtinet, ſi in domo domini maneat) jure feu-

C

dum amittere cenſetur. Sequuntur aliæ cauſæ: Si dominum ex inſidiis appetierit ſi obſederit dolo malo. Sola cogitatio ſoluſve conatu vaſſalli non punitur, inſidiæ puniuntur, ut *inf.* 4. *tit.* 62. Item ſi vaſſallus fratrem ſuum occiderit aut filium fratris, quem poſteriores nepotem dixere, & fratrelem & fraternum. Cur tamen ſi fratrem domini ſi occiderit, feudum non amittit, ut *inf.* 4. *t.* 42. Quia in dominum ſuum directo non delinquit. Eſt quidem in offenſa, cujus nomine judicium parium & coercitionem habere debet, ſed non privari feudo. Henricus libro quinto; *De his*, inquit, *culpis unde beneficium non amittitur, Parium laudatione defendat ſe vel emendet*. At eces: Ille qui fratrem ſuum interficit, multo minus delinquit in dominum. Sed parricidium homicidio gravius eſt, ac proinde æquum,

D

ne tam infamis perſona, qui parricidio ſe polluit, in curia domini amplius verſetur, non quidem feudum domino aperiri, ſicut ſi directo in dominum deliquiſſet, ſed in parricidæ proximos agnatos transferri: idemque eſt, ſi aliud quodcunque parricidii genus commiſerit, ut *inf. tit.* 2. idem ſi non occiderit, ſed occidendum prodiderit, *d. tit.* 42. Et ita ſi ſororem ſuam vitiaverit, feudo privabitur, ſi ſororem domini non item, niſi uno caſu, de quo diximus ſupra. Gravius enim eſt inceſtum ſtupro: & in inceſto idem merito Jacobus Ardizo, & Uldricus Zaſius admittunt. Cujus rei exemplum eſt in Auſtria Cuſpiniani, de duobus Auſtriæ Marchionibus, Leopoldo, & Alberto: *A ſi libellario nomine amplius medietate feudi dederit.* Sic legendum: Nam in feudum dare non prohibetur, ut inf. 2. tit. 4. & 9. & in

E

Conſtitutione Friderici de feudis non alienandis. Antehac corrupte legebatur, feudum dederit. Libellarius autem contractus eſt venditio, quæ fit ſcriptura interveniente certo pretio, hoc amplius certa penſione conſtituta in annos ſingulos, & hac plerumque lege ut ſtato condictoque tempore contractus renovetur rurſus numerato pretio certo vel arbitrario. Dixi, ſcriptura interveniente. Nempe ſcilicet ſcriptura: & inde nomen: & in Conſtitutione Lotharii illo loco, *Libellum vel aliud inſtrumentum*: quod ait libellum, ad hoc genus contractus proprie reſpicit. Regulariter venditio perficitur nudo conſenſu, niſi conveniat, ut ſcriptura fiat, *l. contractus Cod. de fide inſtr.* Dixi, certa penſione, quod probat *inf.* 2. *tit.* 9. §. *donare, et* 4. *tit.* 53.

4. *tit.* 53. Et Gregorius 2. Epist. cap. 1. *Libellario nomine ad summam tremissis unius habere concede*. Vocetur lex libellaria, ut lex commissoria. Utraque venditionis lex est. Venditio dicitur *d. tit.* 8. & in edicto alio Constantini Porphyrogennetæ de prædiis militaribus his verbis: εἰ δέ τινες παρὰ ἐποίκων ἢ βασιλικῶν στρατιωτικοὺς διὰ λιβέλλων ἐξωνήσαντο τόπους, &c. quibus rescissa venditione vult reddi pretium. Alii locationem esse dicunt: & est eadem quæstio quæ de emphyteusi, sitne venditio an locatio: qua de causa usus fecit proprium contractum, exemplo emphyteuseως, quod jus παροικικὸν Justinianus vocat *Nov.* VII. Quin & libellariam idem esse, quod emphyteusim plerique censuerunt, pro quibus est Leonis *Nov.* XIII. Sed in hoc est differentia, quod non soleat emphyteusis renovari non mutato possessore, Libellaria renovatur statis certisque temporibus etiam non mutato possessore data certa pecunia vel quam bonus vir arbitratus fuerit secundum qualitatem rei in libellum datæ, quod quidem renovationis pretium Leo εἰσδεκτικὸν vocat. Et emphyteusis contrahitur sub lege meliorandæ rei, puta ædificii in area ponendi vel reficiendi vel agri excolendi, & recreandi, libellaria hanc legem non habet. Et libellaria in perpetuum fit semper, ut *inf. tit.* 8. Emphyteusis nonnunquam ad tempus. Et si credamus antiquis feudorum conditoribus, in libellaria est commisso locus post biennium, sicut in locatione, cum in emphyteusi triennii cessatio exigatur: et is, qui per libellum a domino possidet, vendere potest sine consensu domini, emphyteuticarius non item. Fit libelli hujus sive libellariæ mentio sæpe his libris, ut *inf.* 8. & 2. *tit.* 9. & 4. *tit.* 3. 53. 57. & in Constitutione de Pace Constantiæ, & in Langobardis, & in aliis etiam auctoribus Cassiodorus v. Variar. *Comperimus patrimonii nostri prædia te Thomati libellario titulo commisisse*. Gregorius 8. Epist. cap. 61. *Voluerat possessiones sub specie libellorum tenere.* Vassallus autem feudum totum ejusve partem vendere, ut id emptor haberet quasi proprium non potuit sine consensu domini. Per libellum mediam partem vendere potuit sine consensu domini plerisque Italiæ locis, aliis etiam totum. Vendere inquam, per libellum potuit dimidiam partem privato non Ecclesiæ. Privato plus permittitur quam Ecclesiæ, id est, non tanta in privato, quam in clerico probitas exigatur, quæ ratio est scripta *inf. tit.* 8. Tertullianus de Monogamia: *Cum ad peræquationem disciplinæ sacerdotalis provocamur, deponimus infulas, & impares sumus*. Ecclesiam decet ne partem quidem feudi a vassallo emere sine consensu domini, maxime cum sit immortalis, privatus mortalis, quo moriente sine heredibus masculis feudi etiam pars ea, quam per libellum alii concessit ad dominum recurrit. Ex Constitutione autem Lotharii & Friderici, nec vendere ullo modo partem ullam feudi privato vassallus potest sine domini voluntate, ut *inf.* 2. *tit.* 9. & 3. *tit.* 2. & 4. *tit.* 44. 35. ne domino debitum servitium pereat ad inopiam redacto vassallo: quod etiam olim obtinebat in feudo de camera vel de caneva: & in feudo proprio, cujus domino juncta erat districtio juris, quæ duo non semper concurrunt in eandem personam, sed cujus in personam concurrunt, ejus auctoritas potestasque major est, ut merito in alienatione ejus sit exploranda voluntas. Æquum etiam est in eo feudo ab alienando, quod quasi e sinu & penuario domini depromitur, id est, ex camera vel caneva, domini voluntatem exquiri. Quod diximus de alienatione, idem obtinuit in pigneratione, creditori distractione permissa, quod genus pignoris consultum dicitur *inf.* 2. *tit.* 9. quia eo maxime creditori consulitur. Et hoc est quod ait hoc loco: *Ita ut distractionem permittat*: cujus emendationis conjecturam fecit vetustissimus liber, in quo erat, transactionem, non transactum. Idem si dolo hoc egisset, ut feudum in alium transiret, puta si investituram pro venditione adsimulasset, ut *inf.* 2. 11. 4. & in Constitutione Friderici *de feudis non alienandis*. Et hac

A juris forma neglecta, feudum ad dominum redibat, præterquam si feudi paterni alienatio facta esset agnato, qui omnino successionis jure feudum habiturus erat, qui renunciatio est potius quam alienatio, ut *inf. tit.* 8. §. *ult.* & 4. *tit.* 45. vel errante vassallo circa qualitatem rei, puta feudum accipiente pro alode, ut *inf.* 4. *tit.* 30. At, ut dixi, vassallus feudum potuit semper, potestque alii sine fraude in feudum dare sine voluntate domini: ita ut sit vassallus vassalli, nec mortuo priori vassallo sine liberis masculis, ad dominum res ipsa recurret, ut *inf.* 2. *tit.* 10. Jus feudi recurret vel etiam res ipsa, si nolit posterior ab eo jus feudi recognoscere, ut *inf.* 2. *tit.* 9. §. *sine autem*. An etiam jus feudi alii poterat vassallus vendere invito domino quasi feudum, non quasi libellum, ita ut non suus, sed domini vassallus esset; sicut
B usumfructum vendere fructuarius potest etiam invito domino, quod Græci interpretes cum ita scriptum reliquissent: ὁ ἔχων χρῆσιν καρπῶν δύναται πωλεῖν αὐτὴν, καὶ ἄκοντος τοῦ δεσπότου ἢ καὶ τοῦ κληρονόμου αὐτοῦ: quidam eis hanc opinionem quasi singularem adscribit, nesciens id eos sumpsisse ex *l. cui usufructus*, *ff. de usuf.* Rursus ut morte mea si jus utendi fruendi quod meum est vendidero, finitur usufructus in persona emptoris, an & jus feudi ita venditum, ut dixi, Si decessero sine liberis masculis? Et videtur jus feudi in alium per eam rationem multo minus potuisse aut posse transferri, ne invito domino novus & extraneus vassallus accedat, ut *inf.* 2. *tit.* 12. cum alienatione facta per libellum vel pigneratione pro parte dimidia vel ut Cremonæ, Ticini, Mediolani obtinuit, in assem vel
C secunda datione in feudum non mutetur vassallus, illo genere mutetur. Et tamen illud quoque fuisse permissum ante Constitutionem Lotharii, ut existimem, facit §. *item si duo fratres*, ut hodie moribus Galliæ receptum est posse omnino jus feudi sine voluntate domini a vassallo cedi & vendi alteri: qua ratione vulgo dicitur feuda patrimonii jure censeri. Ceditur cum sua causa, nam emptor fidem, & hominium debet, quod nisi profiteatur intra constituta tempora, dominus fructus suos facit vel quibusdam locis feudum domino aperitur, cujus generis feudum dicitur *Fiefs de danger*, quod ejus amittendi vassallo periculum immineat, nisi mature fidem, & hominium exhibuerit: Emptor etiam debet κάμψας, & εἰσδεκτικὰ, & militiæ oneribus ac servitiis feudo cohærentibus obligatur. Igitur mors
D emptoris spectatur, non venditoris. Ususfructus tamen plenum merumque jus omnino vendi alteri non potest, & spectatur mors venditoris, non emptoris. Sed & Ecclesiæ moribus nostris recte vassallus feudum vendit cum sua causa: quo tamen casu ne quid domino depereat, vel quod Ecclesia sit immortalis, vel quod sit inhabilis militiæ, cogitur Ecclesia dare hominem, a quo officia debita exhibeantur; quoque mortuo fidelitas redintegretur. Iisdem moribus eo, qui feudum vendidit absque consensu domini defuncto sine heredibus, feudum emptori non aufertur, cum tamen jure Italico si invicem domino vassallus partem mediam jure vendiderit per libellum, aut pignori obligaverit, & jure προτιμήσεως dominus anno vel renunciatione exclusus fuerit, mortuo vassallo sine heredibus masculis,
E vel etiam cedente feudo in manus domini a quibus acceperat feudum emptori auferatur, ut §. *rursus*, & *inf. tit.* 8. & 16. & 4. *tit.* 83. Domino consentienti non est jus προτιμήσεως, non recidit etiam feudum in eum, qui consensit alienationi moriente venditore sine legitimis heredibus, aut refutante dominum hominio, ut dicitur, ei remisso: sed qua condicione quove jure id consentiente domino acceperit emptor puta quasi proprium vel quasi libellum eodem retinebit semper, præterquam in specie *tit.* 25. 57. *lib.* 4. Consensu etiam agnati amittunt jus προτιμήσεως, & jus successionis: & ita demum jus prælationis habent vel eo jure omisso jus successionis, cum est feudum genearchicum, mortuo venditore, illud reddito pretio, istud non red-

reddito pretio emptori, si venditori non consenserint, ut *hoc tit. §. præterea*, *& tit.4.§.1. & lib.4. tit.14. & tit.* 45. Quod in contextu isto ait, *His omnibus casibus*, sic est interpretandum, si libelli nomine dederit supra dimidiam partem, si pignori obligaverit permissa distractione, si dolo hoc egerit, non si fratrem suum occiderit. Quod autem ait. *Item si fuerint duo fratres & unus*, &c. est valde obscurum. Duo sunt fratres consortes Primus & Secundus. Primus feudum adquisivit, idque in commune contulit: quæ collatio domino nihil præjudicat, qui Primum solum sibi vassallum adoptavit, ut *inf.* 2. *tit.* 12. Soluta consortione & diviso feudo, Secundus feudi partem accepit: jure igitur, quia partem dimidiam tantum, totum nequivisset: quo enim colore nisi refutationis? Sed hoc non potuisset, quia in feudo fraterno, id est, feudo novo successurus non erat. Igitur quia partem accepit recte, quandiu vixerit Primus, non redibit ad dominum portio Secundi, nisi Secundus plus medietate suæ portionis vendiderit, & sine liberis masculis decesserit. Utrumque exigimus. Neque hoc neque illud sufficit, quia vivit Primus, a quo ejus portionis alienatio in Secundum collata sustinetur. Utrumque si concurrat, dominum admittemus, quia Secundus eam portionem tenuit quasi feudum ab eodem domino ex divisione, & deficiente ejus sobole mascula, æquum est id domino accedere potius quam extero emptori, qui plus medietate emit. Ante Lotharium alienatione majoris partis quam dimidiæ feudum domino aperiebatur. Post Lotharium pars tantum alienata domino aperitur, ut *inf.* 4. *tit.* 44. Est enim ejus indignitas major, qui indulgentia sibi data abutitur, quam ejus cui nihil lex indulsit. Quod sequitur, *Item si quis feudum*, ejus rationem exposui sup.

Item si Episcopus, vel Abbas, vel Abbatissa, vel dominus plebis feudum dederit de rebus Ecclesiarum, quæ eis subjectæ sunt, & tituli vocantur: nullum habet vigorem, secundum hoc, quod constitutum est a Papa Urbano in sancta synodo: hoc est illud, quod post ejus decretum fuerit datum: quod autem ante datum fuerit, firmiter permanere debet. Idem juris est, si Præpositus, vel alia ecclesiastica persona, quæ antiquitus non sit solita in feudum dare: scilicet ut quod dederit jure non valeat.

Hujus paragraphi sententiam exposui titu. 1. Illud tantummodo non exposui quem hic Gerardus vocet dominum plebis. Et is videtur esse, qui Vicedominus dicitur in cap. volumus, & cap. dominum 89. distinct. Administratio est episcopatus, & onus suscipiendæ plebis negotiorum ecclesiasticorum causa, vel inopia incessente adventantis & hospitantis in Ecclesia. Sigebertus in Chronicis: *Theophilus Vicedominus secundas partes ecclesiasticæ dispensationis sub Episcopo agebat*. Carolus *l.4. Lang. de rever. eccles. deb. Mandet Comes Episcopo, vel Abbati, vel Vicedomino*, vulgo corrupte, Vicecomiti. Cassiodoro Vicedomini videntur esse œconomi, v. Var. Epistol. Justitiæ. Hoc autem loco titulum novum perperam apponi finis indicat, in quo ita est. Et his omnibus casibus feudum amittitur, & ad dominum revertitur. Casibus enim his qui sequuntur feudum, vel quia non jure datum est, vel quia deficiunt heredes masculi, vel quia vassallus linguæ usum amisit, ad dominum revertitur.

Quin etiam si quis eo tenore feudum acceperit, ut ejus descendentes masculi & feminæ illud habere possint: relicto masculo, ulterius feminæ non admittuntur.

Dictum est sup. feudum ad dominum redire vassallo sine herede defuncto. Heres his libris sive heres legitimus masculum significat, ut *inf. tit.* 8. *& lib.* 4. *tit.* 38. propterea quod feminæ in feudum non succedunt, nisi feudum sit muliebre, vel nisi ita convenerit nominatim in dando feudo. Inde quæritur, si in dando feudo convenerit, ut liberi masculi & feminæ id obtinere possint, & vassallus moriatur relicto filio & filia, an uterque succedat? Obertus utrumque succedere existimat, ut *inf.* 4. *tit.* 63. Gerardo aliud judicium est hoc loco, & *inf. tit.* 14. *§. ult.* Putat enim masculum præferri, quasi scilicet hæc fuerit mens contrahentium ut ita demum feminæ admitterentur si masculi deficerent, quod & si palam verbis expressum esset, Obertus probaret, ut *inf.* 2. *tit.* 17. Sed id quod agitur pro expresso haberi debet, *l. cum quid*, *ff. de reb. cred.* Et Gerardi sententiam fuisse communiter receptam fragmenta Ardizonis indicant, *inf.* 4. *tit.* 104. Ex eisdem reliquis didicimus non idem esse dicendum si ita convenerit, ut in feudo succederent feminæ sicut masculi. Hujus enim conventionis potestate mares & feminæ simul succedunt, tam ex mente quam ex verbis contrahentium. Proponitur & in eisdem alia quæ ad hanc quæstionem pertinet perelegans species. Maritus & uxor simul de eodem feudo investiti sunt ea lege, ut & descendentes sive liberi sui id haberent: feudum hoc non est muliebre, non masculum, sed mistum ex utroque. Conjuges defuncti sunt filio & filia superstitibus. Filius totum feudum sibi vindicat; filia in partem venire vult: quid fiet? Aut uterque ex eis nuptiis natus est, aut non: priore casu mas præfertur: posteriore, ut si filium maritus susceperit ex prima uxore, filiam ex secunda, feudi quo de agitur socia, filia veniet in partem una cum fratre consanguineo: quia cum sit filius ex aliis nuptiis, non debet filiam excludere, quæ ex his nuptiis progenita est, in quibus feudum adquisierunt, sed potius quia feudum est ex parte masculum, ex parte muliebre, quisque sibi parentis sui partem vindicare debet: & eadem ratione si filia tantum supersit, nullus filius, filia partem tantum feudi habebit, altera pars domino committetur. Ponitur & in eisdem fragmentis singularis casus quo feminæ in feudum succedunt, ut si feudum datum sit ad servitium certum, quod feminam exequi non dedeceat, puta ut inter uxoris domini officiose comitetur, *inf.* 2. *tit.* 3. *§. ult.* vel ut domi focique dominæ ministret, & rem ejus familiarem accuret, qualis est Vassallus casatus, qui dicitur legis Francicæ *3. c.68. & 4. c.75.* & in Constitutionibus Caroli magni, ut describatur quot homines quis casatos in suo beneficio habeat. Constat vero feudum ad certum servitium dari recte, ut *inf.* 4. *tit.* 67. Datur & ita plerumque ut nullum pro eo servitium certum exhibeatur, cujus etiam mulier capax est. Et ii omnes casus sunt excipiendi quibus Galliæ locis feminæ in feudum non succedunt. Aliis plerique locis liberi utriusque sexus in feudum succedunt. Cognatæ ex transverso non succedunt extantibus masculis. Et circa eam consuetudinem simul, & circa conventionem hoc loco propositam hæc incidit quæstio. Mos hic sive conventio est ut masculis non extantibus feminæ succedant, extantibus masculis ut non succedant. Quæritur, an quæ lex dicta est feminis, dicta etiam videatur posteritati masculæ feminarum, ut ecce, vassallus mortuus est relicto filio fratris, & filio sororis, utrum censes filium fratris esse potiorem, quod alter descendat ex femina, an utrumque admittis, quod uterque sit mas, uterque pari gradu? Sunt qui utrumque admittant: quod non probo, nam id ea conventione agitur, ut ex ea familia cui primum feudum acquiritur, mares, & feminæ succedant: filius sororis non est ex ea familia. Solus quidem admitteretur ex benignitate quadam, ut *sup. tit.* 12. Sed non concurrente eo, qui est ex illa familia. Et si forte cum feudum pater adquisiisset, deinde obierit relicta filia, & filiis duobus Primo, & Secundo,

quot sunt personæ, tot sunt lineæ: & linearum ordo accurate observandus, ut *inf.* 4. *tit.* 59. Unde si Primo divisione obvenerit feudum, posteri ejus in infinitum ceteris præferentur, linea Primi adsumpta, adsumetur Secundi, & hac demum extinta linea filiæ. Proinde si moriens Primus habuerit filium fratris, & filium sororis, filius fratris præferetur filio sororis, id est, linea Secundi lineæ filiæ.

Mutus feudum retinere non potest, scilicet qui nullo modo loquitur: sed si feudum fuerit * magnum, quo ei ablato se exhibere non valeat, tum ei relinqui debet, unde se sustinere possit. Ex his omnibus casibus feudum amittitur, & ad dominum revertitur.

Mutum Gerardus definit eum qui eloqui nihil potest, ut §. *item surdus*, *Inst. quibus non est per. fac. test.* & ait, mutum retinere feudum non posse, quia scilicet debito servitio parum idoneus videtur. Contra Gerardus refertur muto retentionem dedisse feudi paterni, *inf.* 4. *tit.* 41. Feudi, inquam paterni tantum. Quod & hic subjecerat. Sed his libris nulli sunt fœdiores mendis. Ait, *Sed si feudum fuerit magnum*. Dixisset convenientius, *parvum*, quia sequitur, *quo ei ablato se exhibere non valeat*. Scriptum erat corrupte, maternum, unde fecere, magnum, propterea quod non agnoscunt hi libri feudum maternum, ut *inf. tit.* 12. Sed debuissent potius emendare paternum pro maternum. Hic igitur est sensus, si feudum fuerit relictum a patre, quo ablato esuriturus sit, tum ei relinqui debere unde tueri se & educere possit, quam sententiam pietatis ratio extorsit, jure enim qui servitio non sufficit, nec feudum retinet.

De natura feudi.

Tit. III.

Natura feudi hæc est, ut si princeps investierit Capitaneos suos de aliquo feudo, non possit eos devestire sine culpa, id est, Marchiones & Comites, & ipsos qui * proprie hodie appellantur Capitanei. Idem est si investitura sit facta a Capitaneis & majoribus valvasoribus, qui * proprie hodie Capitanei appellantur. Si vero facta fuerit a minoribus, vel minimis valvasoribus, aliud est. Tunc enim possunt devestiri non habita ratione culpæ, nisi fecerint hostem Romæ: tunc enim idem est in minimis, quod in majoribus valvasoribus: vel nisi emerint feudum, tunc enim pretium restituendum est secundum antiquum & rationabilem usum. * Moderni autem non ita subtiliter; cernentes dicunt idem observandum in minimis quod dictum est in majoribus valvasoribus.

Propria feudi natura hæc est, ut sit perpetuum, nec temere vassallo eripi possit sine causa. Princeps non eripit temere quod dedit Duci aut majori valvasori. Dux quoque non eripit id quod dedit majori valvasori, nec major valvasor, quod minori. Minor tamen quod dederit valvasino, quia jure feudi non censetur, vel major dominus eripere valvasino cum libuerit potest, exceptis certis casibus; quos exposui *tit.* 1. *sup.* Est autem hic duobus locis reponendum, improprie, ubi est scriptum, proprie, ex supradicto *tit.* 1. *in prin.* & *inf.* 14.

A

De Successione feudi.

Tit. IV.

Sequitur de successione feudi videre. Si quis igitur decesserit filiis & filiabus superstitibus, succedunt tantum filii æqualiter, vel nepotes ex filio, loco sui patris, nulla ordinatione defuncti in feudo manente vel valente.

Hoc quoque observatur, ut si frater meus alienaverit partem suam feudi, vel fecerit investiri filiam suam, si moriatur sine herede masculo, nihilominus revertitur ad me, & olim observabatur

B usque ad quartum gradum tantum secundum quosdam, hoc ideo quia postea non vocatur feudum paternum. Alii autem dicunt usque ad septimum gradum.

Filia vero non succedit in feudo, nisi investitura fuerit facta in patre, ut filii & filiæ succedant in feudum (tunc enim succedit filia filiis non extantibus) vel nisi investitæ fuerint. Hæc de feudo paterno. In alio vero feudo, quod habuit initium tantum a fratribus, non succedit unus alteri, sive una investitura, sive duabus, nisi hoc fuerit dictum expressim ut alter alteri succedat.

C *Loco sui patris*. In limite transverso non est, ut loquuntur, repræsentationi locus, nisi in fratrum jam mortuorum filiis, qui succedunt cum fratribus defuncti, patruis suis, ut *inf.* 2. *tit.* 11. In limite directo liberorum est repræsentationi locus in infinitum, ut si sit filius, & ex alio filio jam ante mortuo nepos, simul uterque succedit in feudum & in alodem, & sic deinceps ceteri pro stirpibus, non pro capitibus. Tempore Othonis 1. Imperatoris, cum esset ea de re ingens quæstio, an avo succederet nepos una cum patruo, placuit rem committi gladiatorio certamini, & cessit victoria his qui nepotes computabant inter filios: quod Sigebertus refert in Chronicis, & Vvitichindus 11. rerum ab Henrico & Othone gestarum. *Nulla ordinatione*. Non potest ergo pater uni ex filiis feudum
D prælegare: qua de re dicemus *inf.* 4. *tit.* 54. *Hoc quoque observatur, ut si frater meus alienaverit partem suam feudi*, consentiente scilicet domino: alioquin feudum domino aperiretur, non mihi. *Vel fecerit investiri filiam suam*; ut *inf.* 4. *tit.* 45. *Revertitur ad me*. Si & ipse alienationi non consensero, ut *sup.* 2. §. *preterea*. *Usque ad quartum gradum*, usque ad fratres patrueles, ut *sup.* 1. §. *hoc quoque*. *Quia postea non vocatur feudum paternum*. Qui hac ratione utebantur, feudum id tantum dici paternum existimabant, quod esset a patre aut avo profectum; quasi scilicet patris appellatione ultra patrem solus avus intelligeretur, *l. justa*, *ff. de verb. signif.* & ita fratres patrueles defuncti succedere in feudum avitum, propius sobrino, id est, patruelis filium non succedere in feudum proavitum. Sed
E magis placuit paternum dici, quodcunque a parentibus descendit, ut in *l. patri*, *ff. ad leg. Jul. de adult.* patres pro parentibus accipiuntur, & hac ratione in feudum a parentibus profectum agnato defuncto agnatos succedere usque ad septimum gradum, quia parentes usque ad eum gradum nominantur: ulteriores majores appellantur, non parentes. Paulatim increscunt sententiæ juris, *l. fideicommissa*, §. *si rem suam*, *ff. de leg.* 3. Obtinuit ad extremum succedere eos in infinitum, ut dixi *sup.* 1. §. 1. nam & in edicto de in jus vocando, & de legatis præstandis parentes etiam dicuntur ultra tritavum. *Nisi investitæ fuerint*, domini beneficio, ut *inf.* 25. Cetera quæ ad hunc §. pertinent, exposuimus *sup. tit.* 1. §. 1. & *tit.* 2. §. penult.

Qualiter heres investitoris teneatur.

TIT. V.

SI quis investitus fuerit de alieno feudo post mortem ejus, vel si quis fuerit investitus sub conditione aliqua, vel tempore, de quo nullus erat investitus, sive præmoriatur tenens feudum, sive investitor, sive investitus: investitor & investitoris heredes teneantur investito, vel heredi ejus veniente tempore vel conditione: licet alii dicant, si moriatur investitus antequam tenens feudum, vel ante conditionem existentem, vel ante tempus quod heredes ejus non debeant investiri: nam si quis fuerit investitus pure de alieno feudo, non valet habita investitura: hoc ita est, nisi fuerit facta ab aliqua ecclesiastica persona: tunc enim si præmoriatur investitor antequam feudum tenens vel conditio, vel tempus existat: non obligatur successor illius: & hoc probatur per legem Lotharii de precariis: & hoc intelligendum est in vassalis, qui feudi successionem non habent.

Hic titulus est de feudo quod successionem non habet, id est, quod morte accipientis finitur. Et ait ejus generis feudo, exempli gratia, Primo concesso, pure Secundo factam a domino investituram non valere, sub conditione vel in diem factam valere: Primus enim mori interim potest. Et multo magis valere eam, quæ confertur in tempus mortis Primi. At quæritur an jus investituræ in heredem secundi transmittatur, ut prædium sibi tradi oportere intendere possit. Alii dicunt indistincte transmitti. Hi comparare videntur investituram stipulationi: quia stipulatio omnis in heredem transmittitur. Alii ita distinguunt: Aut prior mortuus est Primus, aut Secundus. Si præmortuus est Primus, jus suum Secundus transmittit in heredem. Si præmortuus est Secundus, nihil transmittit. Hi legatorum exemplum sequi videntur. Legatum enim relictum in conditionem vel in diem incertum, veluti, cum mortuus erit Primus, mortuo legatario ante diem vel conditionem in heredem non transfertur, *l. 1. §. si quis sub conditione, ff. ut leg. nom. cau. l. si dies, ff. quan. dies leg. ced.* Priorum opinio verior est, quia investitura actus viventium est, non morientium: est enim cessio. Cessio autem actus viventium, *l. ult. ff. com. præd.* Comparanda igitur stipulationib. potius quam legatis. At contra quæritur, an heres domini Secundo teneatur. Et placet eum quoque indistincte teneri sive post Primum, sive ante Primum, & sive ante conditionem, sive post conditionem dominus decesserit: quod & in stipulationibus, & in legatis ita procedit: nam etsi heres a quo legatum relictum est sub conditione, decesserit ante conditionem, heres heredis legatario obligatur, licet ab herede scripto obligatio non inceperit, *l. sub diversis, §. ult. ff. de cond. & dem.* In clerico tamen distinguitur, & regula juris antiqui strictius observatur: nam si clericus moriatur ante Primum, vel ante conditionem, vel ante diem incertum, successor ejus non tenetur: si post Primum, vel post conditionem, vel post diem incertum, successor tenetur, ut diximus *sup. tit. 1. §. si vero Archiepiscopus.* Voluntas itaque ejus non observatur, nisi eundem ipsum obligatio tenuerit. Et quod in feudis, idem Lotharium ait constituisse in precariis. Quid vocet precarias videamus. Genus est contractus, quo initio primum cum ecclesiis contrahebatur, ut emphyteuseos genere primum cum civitatibus tantum, deinde etiam cum aliis: unde & cum privatis precarias contrahi ni-

A hil vetat. Non sunt autem precariæ, sive precaria non est id genus contractus de quo agitur in titulo Digestorum de precario, licet idem utriusque beneficii sit nomen, eademque nominis ratio, quod precibus petenti concedatur: quo genere frequens erat liberos ab Ecclesia impetrare bona quæ parentes donaverant. Precaria est cessio usufructus rei immobilis, idem possis dicere feudum esse, idem emphyteusim, idem libellariam: nam proprietatem retinet qui dat: aut igitur nihil, aut usumfructum dat & cedit. Utile dominium nullum est, ut recte sensit vulgaris interpres quisquis est, sive Pileus sive Conradus (nam hi duo sunt vetustiores horum librorum interpretes) ad *tit. de alienatione feudi paterni, lib. 4.* Contractuum leges sive pactiones, ex quibus dicuntur contractus capere B formam, ita sunt dispares nonnunquam, ut novas appellationes excogitare sit necesse: exemplo sit pignus, aliud est pignus, aliud hypotheca, aliud fiducia, aliud *ἐν τίχρηοις*: & omnia tamen pignora. Sic aliud feudum, aliud emphyteusis, aliud libellaria, aliud precaria, aliud usufructus: & omnia tamen usufructus: quoniam qui dat, retinet proprietatem. Adjiciamus ergo legem precariæ propriam. Precaria est cessio usufructus rei immobilis, quæ fit clerico ad tempus, vel dum vixerit ea lege, ut Ecclesiæ ministerium exhibeat, ut Toletani concilii c. v. vel quæ fit, quod erat proprius & frequentius ei qui Ecclesiæ rem suam donavit aut liberis ejus vel in ea re sola, vel in aliis rebus Ecclesiæ, vel tam in ea quam in aliis rebus Ecclesiæ ad tempus certum vel in tempus vitæ donatoris C tantum aut etiam filiorum ejus, *c. precaria 10. q. 2. & Remensis synodi c. 36. & 37. & Turonensis c. 51.* quod genus negotii Ecclesiis permittitur remunerandæ donationis causa, *l. jubemus, §. sane ne omnis, C. de sacros. Eccl. Nov. 7. &* 120. id nonnunquam agitur, ut is cui ceditur usufructus, certam pensionem sive censum quotannis præstet, ut lege Alamannorum tit. 2. & ut renovetur singulis lustris, *c. 1. de precariis.* Inde Carolus Magnus legis Franciæ IV. *Si quis*, inquit, *in censibus reddendis, & precariis renovandis negligens fuerit.* Ubi autem fit renovatio, quæ *ἀνάκαμψις* dicitur aptissimo vocabulo, & præstantur *εἰσδεκτικά*, ut Leonis *Nov. 13.* cujus titulus compendiosior est *περὶ ἀνακάμψεως*. De precaria accipienda videtur *l. 2. Lang. de benef.* quæ congruit omnino cum eo quod scriptum est inter de- D creta Pontificum, Quicunque fidelium propria devotione de facultatibus suis aliquid Ecclesiæ contulerunt, si forte ipsi aut filii eorum redacti fuerint ad inopiam, ab eadem Ecclesia suffragium vitæ temporis usu percipiant, & Turonicæ synodi c. 51. Quid distet precaria a feudo, & libellaria si quis quærat, consulat definitiones: nam & feudi & libellariæ definitionem tradidi supra. Qui ab emphyteusi, collata etiam emphyteuseos definitio cum definitione precariæ, statim indicabit. Emphyteusis est contractus, quo dominus prædii sui usumfructum in alium transfert ea lege, ut id melius & cultius reddat constituta pensione certa. Feudo additur lex fidei & servitii, emphyteusi lex meliorationis. In aliis nulla est lex talis. In feudo nulla est pensio annua, in ceteris est pensio annua. In feudo E & emphyteusi, nulla *ἀνάκαμψις*: in ceteris est *ἀνάκαμψις*. In his omnibus intervenit & præstatur domino *ἰσδεκτικόν*, sed varie. In feudo ex morte vassalli reditus unius anni vel pecunia certa aut arbitraria, ex alienatione pretii portio. In emphyteusi ex alienatione pretii portio, ex morte nihil. In libellaria & precaria dum quasi redeunt & renascuntur, certum pretium etiam non mutato possessore. In omnibus est commisso locus, sed variis ex causis. In feudo ob culpam, in ceteris ob tardius solutam pensionem.

De contentione feudi inter dominum & fidelem.

T i t. VI.

Si contentio fuerit inter dominum & fidelem de investitura feudi, per pares curiæ dirimatur. alii enim testes, etsi idonei sint, admittendi non sunt, inopia tamen probationum dirimatur per religionem clientuli possessoris feudi, vel cum duodecim sacramentalibus secundum quosdam. Ceterum si dominus possideat, etiam per suum jusjurandum cum duodecim sacramentalibus dirimatur: hoc ita, nisi clientulus sit gastaldus vel actor domini: tunc enim tantum suæ, id est, domini religioni statur, nisi habeat testes pares idoneosque: nam aliquando multa bona auferuntur domino hoc modo: & hoc colligitur per legem, quæ est in titulo de acquisitione actorum Regis. Idem dicendum est de guardia.

Similiter si quis voluerit dicere de pignore sibi dato se investitum esse, non credatur suo juramento, sed testibus idoneis paribus domus.

Insuper sciendum est feudum Guardiæ & Gastaldiæ quacunque hora vult auferri posse a domino, scilicet post annum.

Quæ ad hunc titulum pertinent, exposui *sup.* 1. §. *si autem controversia*. *De investitura feudi*. Fideli allegante investituram, domino negante. *Clientuli possessoris* Ergo rei. *Secundum quosdam*. Horum sententia jure verior. Usu hodierno solus jurat, ut *inf. lib.* 5. *Ceterum si dominus possideat*. Ergo si fidelis agat. *Tantum suæ.* Sine sacramentalibus. *Nisi habeat*. Vassallus scilicet. *Hoc modo*. Sensus hic est. Si non exigantur a vassallo testes pares & idonei, si domini jurijurando non stetur, evenit ut res adquisitas domino multas, gastaldi vel actores sibi retineant commento investituræ. Aut igitur probent investituram testibus paribus & idoneis, aut domini jurijurando fidem habeant. *Idem dicendum est de guardia*. Ut solius domini jurijurando sine sacramentalibus dirimatur res, quæ ei est cum custode prædiorum de certi prædii investitura. *De pignore*. Quod probat dominus, ut Conradus interpretatur recte ex §. *similiter*, *tit.* 1. *sup. Non credatur*. Non detur possessori defensio. *Insuper*: hoc expofuimus supra 1. §. *item illud*.

De contentione feudi fratris defuncti.

T i t. VII.

Si contentio fuerit inter me & dominum de portione feudi fratris mei defuncti, dicendo paternum esse, & sic me debere succedere, ille vero minime, tanquam habuerim partem meam, sive possideo, sive alienavi, dabitur mihi jusjurandum, scilicet patrem meum jure investitum fuisse, licet non possideam portionem fratris mei. Si vero nullam partem habuero illius feudi, nec mihi nec domino dabitur jusjurandum, nisi propter supradictam rationem domino, non ut ego propter hoc alium meum feudum amittam. Si tamen vassallus poterit probare paternum fuisse, sive possideat, sive non, obtinebit: alioqui nisi probet paternum fuisse, vel nisi possideat, dominus obtinebit.

Sive alienavi. Partem scilicet quam habui, ut si eam cum alia re permutavi, ut *sup.* 1. §. *cum autem*, *Licet non possideam*. Quandoque actori dat judex jusjurandum, ut *inf.* 4. *tit.* 36. §. *sacramentum*; & hoc casu maxime, quod pars quam habui, arguat intentionem meam esse veram, id est, feudum a patre initium habuisse. *Nec mihi nec domino*. Si probavero feudum esse paternum. *Propter supradictam*. Propter inopiam probationum titulo præcedenti. *Domino*: qui reus est. *Aliud meum*: partem meam quam non habui. *Si tamen vassallus*. Duo sunt casus, si probaverit, Si possideat: primo obtinebit omnimodo: secundo obtinebit domino non probante. Delenda sunt illa, *Sive non*, ut dixi §. *Cum autem*. Sive non probaverit vassallus vel non possideat, dominus obtinebit, uterque scilicet dato jurejurando.

De alienatione feudi.

T i t. VIII.

Si clientulus voluerit partem suam feudi alienare, id est, medium sine domini voluntate, poterit hoc facere: ulterius progredi non potest, secundum justum, & verum usum. Alioqui & feudum amittit, & non valebit quod factum est. Quod dictum est alienare, intelligas de libello. Huic consuetudini derogatum est per legem Lotharii. Mediolanenses vero irrationabiliter considerantes, dicunt, clientulum etiam totum alienare posse sine domini voluntate. Inde potest præsumi, si clientulus fecerit libellum in perpetuum de feudo suo alicui Ecclesiæ, non valere: ideo scilicet, quia nunquam reversurum sit ad dominum: cum Ecclesiæ non desinat esse heres. Quod observandum est in privato, ex natura perpetui libelli. Sed diversum observatur in Ecclesia, quam in privato: Ecclesia enim cultrix & auctrix justitiæ, non patitur contra justitiam aliquid fieri in se, vel in alterum: Privatus vero sæpe obviat justitiæ: & si Clientulus fecerit libellum, vel aliud de medietate feudi, sine domini voluntate, eo mortuo sine legitimo herede masculo (quod verbum ita intelligendum est in feudo, id est, sine filio masculo) revertitur feudum ad dominum.

Si vero cum domini voluntate totum vel medium alienaverit stabilis permaneat alienatio: fratri vero, vel nepoti per libellum facta alienatio, etiam sine voluntate domini.

Quæ ad hunc titulum pertinent, exposui *sup. tit.* 2. *Huic consuetudini*. Adnotatio est interpretis cujusdam. *Fecerit libellum*: pro parte dimidia. *Quod observandum est in privato*. In privato datio libelli perpetui pro parte dimidia valet, non in Ecclesia, quod expofuimus supradicto titulo: eadem est in hac re natura feudi & libelli: utrumque jus perpetuarium est. *Sed diversum*. Quia in Ecclesia non valet, in privato valet. *Vel aliud*. Ut si pignori obligaverit. *Stabilis*. Ita scilicet ut mortuo vassallo sine heredibus masculis feudum ad dominum non recurrat. *Fratri vel nepoti*. Qui omnino in feudum successurus erat, & ita ut post mortem vassalli rem quasi feudum, non quasi libellariam tenere incipiat.

De

De investitura Marchiæ, Ducatus, vel Comitatus, & ejus successione, & retentione.

Tit. IX.

DE Marchia, vel Ducatu, vel Comitatu, vel aliqua regali dignitate, si quis investitus fuerit per beneficium ab Imperatore, ille tantum debet habere. Heres enim non succedit ullo modo, nisi ab Imperatore per investituram adquisierit.

In feudo Comitatus, vel Marchiæ, vel aliarum dignitatum non est successio secundum rationabilem usum, sed hodie hoc est usurpatum.

Jure in feudo tantum valvasorum est successio, quod non recta emanat a Principe, non in feudo Ducum, Comitum, Marchionum, vel majorum valvasorum, quod proxime descendit a principe, & regale dicitur *inf.4.tit.de lege Conradi*, in Constitutionibus Neapolitanis feudum quaternatum, quod in quaternionibus Doanæ, ut earum sermone utar, inscriptum est, a Gallis, *Fiesz chevel, fiesz a pur sans moyen*: Illud *Fiefs par moyen, ou Arrierefiesz*. Videtur & regale Gallis dici, *Fiesz de hauber*, vel etiam quod & si pendeat a Duce, exempli gratia, tamen mortuo vassallo sine heredibus Regi vacat, non Duci, sic dictum ab armorum genere, quo Regi possessor ejus servire debet. Mortuo autem vassallo, in feudo regali opus fuit quasi novi beneficii nova investitura, non ergo id Capitaneorum liberi agnative successione adquirebant, sed investitura. Ceterum deinde usurpatum etiam hoc est, feudum regale jure successionis adquiri. Et hoc est quod sequitur, *In feudo Comitatus, &c.* Quæ adnotatio cujusdam interpretis est. Et quod ait: *Usurpatum est*, consuetudinem inveteratam significat, quæ jam nunc fit pro lege observanda, ut *l. 13. §. ult.ff. de injur. l.1. §.ludi, ff. de ext. cog.* maxime cum eam approbet Fridericus in Constitutione de feudis non alienand. qui tamen aliam differentiam admittit, ut feudum regale non dividatur, sed majori natu cedat, si plures sint ejusdem gradus, quod est juris gentium: Livius 40. *Cupit regnum scelerate, qui transcendere festinat ordinem ætatis, &c.* Justinus 2. *Arthemenes maximus natu ætatis privilegio regnum sibi vindicabat, quod jus & ordo nascendi & natura ipsa gentibus dedit*, & 34. *Quod regnum majori natu cesserit*. Quod illi de regno, idem ratio exigit in regali feudo, quod scilicet a Rege directo proficiscitur, quodque qui obtinent sunt veluti Reguli quidam: Alia feuda dividuntur inter eos qui sunt ejusdem gradus. Plerisque locis, & ea majori natu cedunt ex asse, aut certe in eis præcipuum aliquid habet. Otho Frisingensis 2. de gestis Friderici cap. 29. *Mos in Burgundia*, inquit, *qui pene in omnibus Galliæ provinciis servatur, remansit, ut semper seniori natu ejusque liberis seu maribus, seu feminis paternæ hereditatis cedat auctoritas, ceteris ad illum tanquam ad dominum respicientibus*. De hereditate loquitur. Hereditas autem est alode. Sed idem obtinuit etiam in feudo.

De Successione feudi Capitaneorum vel valvasorum.

Tit. X.

SI Capitanei vel valvasores majores, vel minores investiti fuerint de beneficio, filii vel nepotes ex parte filiorum succedunt. Si vero unus ex iis filiis vel nepotibus sine descendentibus masculini sexus heredibus mortuus fuerit, prædicti fra-
A tres vel nepotes per investituram patris & avi in beneficium succedunt. Et similiter intelligendum est in consobrinis.

Ait, *Si Capitanei, &c.* Nam & in horum feudo successionem esse usurpatum est. Vel accipiantur speciali significatione, ut dicam *inf.2.tit.10.* Si igitur vassallus moriatur, relictis filiis duobus Primo & Secundo, & Tertio & Quarto jam ante mortuis & nepotibus duobus, hi omnes in feudum quod non est regale æqualiter succedent. Regale filio majori natu deferetur. Sed & non regale feudum uni ex liberis in solidum obvenire potest ex divisione, cum plura feuda defunctus habuit. Et quod ita tulerit forte Primus in assem vel in partem, eo moriente sine liberis, perveniet ad
B Secundum & nepotes ex Tertio & Quarto. Concurrunt nepotes cum Secundo in successione Primi. Non concurret tamen cum Secundo nepos ex Quarto in successione nepotis ex Tertio: quia patruus patrueli proximior est. Porro mortuis Primo & Secundo, si moriatur nepos ex Tertio sine liberis masculis, in feudum quod habuit succedat alter nepos ex Quarto: & hoc est quod ait, similiter intelligendum esse in consobrinis, id est, in patruelibus. Est inter fratres consanguineos successio in feudo paterno. Est inter fratres patrueles in feudo avito.

De Successione domini in feudo ejus qui fratrem vel filiam habet.

C

Tit. XI.

SI duo fratres simul investiti fuerint de beneficio novo, & non de paterno, & unus eorum sine descendentibus masculini sexus mortuus fuerit, dominus succedit, non frater, nisi hoc pactum concilient. Quod si fuerit pacto tali facta investitura, ut frater fratri succedat, per pactum frater succedet, non dominus: quod diximus de fratribus, ut unus alii succedat, idem intelligendum est de filiabus. In his omnibus videndum est quid actum sit inter contrahentes. Investitura enim quæ fit ante duos vel tres liberos homines servari debet, nisi juri
D vel naturæ contraria sit. Si ergo domino & fideli placuit, ut paciscantur de filiabus quatenus ipsæ succedant, hoc quoque servandum est, & sic per pactum filiæ succedunt.

Pleraque edi curavimus aliter quam in hunc diem edi solerent, non aliter quam veterum librorum moneret auctoritas: quod ne singulis locis testificer, hic adscripsisse satis erit: & maxime de titulorum sectione & restitutione nova, vel potius, ut dixi, vetere recocta. Sed inter ceteros ex libris antiquis hunc præcipue titulum suæ formæ reddidimus, quod & Conradus Interpres tentaverat, *lib.3.tit.1.inf.* Sententia autem hujus tituli non est obscura. Ex pacto fratrem fratri in
E feudo novo, filiam patri succedere. Pacta formare investituram. Superior titulus est de feudo paterno, hic de novo. Superior de successione filiorum, hic de exclusione filiarum, nisi eis quoque lex investituræ successionem conciliarit.

De Successione feudi materni non conjugalis.

Tit. XII.

SI femina habens beneficium moriatur, nullo modo succedit in beneficium maritus, nisi specialiter investitus fuerit. Et si ipsa femina filios

filios dimiserit, dicunt quidam, filios non debere succedere in beneficium matris, nisi specialiter sit dictum, vel investiti fuerint: quia secundum usum regni proprie beneficium vocatur paternum, non maternum. Sed secundum æquitatem dicamus filios debere succedere. Hæc dicimus de Capitaneis & de majoribus & minoribus valvasoribus. De minimis autem, id est, qui beneficium tenent a minoribus valvasoribus, sic servatur, ut in sequenti dicetur.

Deficientibus cognatis, vir uxori succedit ex edicto prætoris, in alodem scilicet, non in feudum, in quo maritum dominus excludit, ut *inf.2.tit.13.& 4.tit.85.* Sed etsi feminæ sint cognati, conjuncti scilicet per feminas, hi in feudum non succedunt. Imo nec filii aut filiæ matri in feudum succedunt, quia cognati sunt non agnati, licet S.C. Tertylliano in alodem succedant quasi agnati, & præferantur agnatis. In feudo, agnati filiis vassallæ præferuntur, & deficientibus agnatis dominus. Verum ex æquitate, & humanitate & benevolentia quadamque sexus prærogativa placet filios præferri domino, non etiam filias: & hæc dicuntur de feudo quod a mare originem cepit, & in feminam pacto vel more regionis vel gratia domini aliquandiu constitit. Sublata enim femina, feudum statim repetit suam originem, quia nec nomen nec naturam suam immutavit ob feminam quæ extitit in medio: est enim diciturque proprie (sic emendavi ex Vet.) beneficium paternum non maternum. Dixi, filium præferri domino, agnatis enim certe non præfertur, secundum ea quæ diximus 2.§. *pen.sup.* Multum interest feudum mulier habuerit, an feudum muliebre fuerit: nec enim omne quod mulier habuit, muliebre est. Et in muliebre succedunt filii & filiæ æqualiter. Muliebre est id de quo mulier primum investita est. Illud quod a mare ad mulierem pervenit pacto vel privilegio, vel gratia domini, vel more regionis, non est muliebre. Gerardus tamen & Obertus, qui posita pactione, ut mares & feminæ succedant, & a vassallo relictis filio & filia, in jure successionis dissentiunt, itemque si relictis filiis aut filiabus duabus, unus ex eis filium, alter filiam reliquerit, utrumque invitante Oberto, feminam repellente Gerardo, consentiunt tamen in hoc, ut si a vassallo in filiam quæ sola ei superarat ut ejusdem pactionis transierit feudum, muliebre censeatur effectum: ita tamen ut ab ea in feminas non transeat, nisi deficientibus masculis, ut *inf.4.tit.33.* At refelluntur ab his qui acutius cernunt hujusmodi feudum non esse muliebre: nec enim illi duo soli ea ætate jure fuere antistites, sed & plerique alii cum honore tum nomine clariores, ut Bulgarus, Martinus, Jacobus, Hugolinus, quos in consilio habuit Fridericus primus maximus Imperator, ut Radevicus scribit, nec sibi bene cautus Gerardus, cujus ædes ob rem cum Friderico non bene gestam Mediolanenses solo æquaverint. Guntherus 2. Ligurini.

Hoc stupefacta malo plebes, cladisque futuræ
Territa primitiis, jam nunc præsentia damnans,
Et ventura timens, Gerardi Consulis ædes,
Quippe hic præcipuus famosi criminis auctor,
Et suasor fuerat, rapido fremebunda tumultu
Diruit.

Refelluntur autem illi duo Jurisconsulti hoc argumento scientissime. Si feudum quod mulier habet transit ad filiam quasi muliebre deficiente filio, transibit & ad filiam existente filio, hoc autem est falsum, ergo & illud. Sic igitur statuunt in eo feudo quod mulier habuit ex pacto non est primaria investitura, ipso jure (aliud enim in filio suaserit benignitas) neque filium, neque filiam ejus succedere, sed dominum.

A Idemque est si id habuerit mulier ex privilegio, nam & privilegia principum restricte accipienda sunt. Feuda data generi posterisque tam maribus quam feminis, non videntur data his qui ex feminis nati sunt, sicut nec immunitates, *l.1.ff.de jur.immun. l. vacatio, ff. de mun.et honor.* Datum filiæ ejus succedendi in feudo patris, non videtur etiam datum sorori vassalli, qua ratione recte ab Othacaro Rodulphus Imperator Austriam repetebat. Privilegio enim Friderici II. quod ex archiis Austriæ protulit Cuspinianus, duci Austriæ hoc tantum datur, ut si Dux sine herede filio vita decesserit, Ducatus ad seniorem filiam perveniat. Et quod dicitur, beneficia principum plenissime interpretanda, hoc de liberalitatibus & largitionibus dicitur, non de privilegiis, ut cum pupillis largiuntur alimenta usque B ad pubertatem, hanc magnificentiam sic interpretamur, usque ad plenam pubertatem *l. Mela, ff. de alim. leg.* vel cum loca quædam colonis beneficio concedunt, aut adsignant, quæ libro Beneficiorum Cæsaris adscribuntur, auctore Hygeno, quæ diversa longe erant a feudis, nec enim mutabatur loci conditio. At hunc quem dixi, esse verum sensum tit.33. argumento est, quod in eo sequitur. Ex hoc illud descendit, &c. Sic enim ratiocinatur: Si feudum quo femina excidit, morte, non recidit in feminam ex ea descendentem, quod etiam in eandem ipsam non recideret si revivisceret, feudum etiam quo mas excidit sumpto clerici vel monachi habitu, non recidet in eundem habitu deposito. *Hæc dicimus.* Locus hic erat vulgo mirum in modum depravatus. *Ut in sequenti dicetur.* Et mox se- C quitur titulus de feudis datis minimis valvasoribus. Significat autem hac clausula ea quæ dixi de successione feudi, *tit.* 10. 11. 12. esse de feudo Capitaneorum, vel majorum & minorum valvasorum. Minorum valvasorum feudum successione non adquiri, nec enim perpetuo jure censeri, & eripi cum libuerit posse, ut *sup.tit.1.§.notandum, et tit.3.*

De Feudis minimis valvasoribus datis.

TIT. XIII.

SI minores valvasores beneficium tollere volue- D rint minoribus, licet eis facere: excepto, si beneficium vendiderint eis. Si vero pretium de beneficio acceperint, tunc aut pretium reddant, aut beneficium dimittant.

Si beneficium. Vet.habent, Si beneficium non vendiderint eis. Vendi quidem non potest beneficium quasi proprium aut quasi libellaria, sed quasi feudum alii rursus dari potest pretio aliquo accepto, quod pro honore sive munere accipitur potius quam pro pretio, ut diximus *sup.1.§.item illud. Dimittant,* ne auferant ut *sup.tit.3.*

E *Qualiter Capitanei vel valvasores feudo priventur.*

TIT. XIV.

SI Capitanei, vel majores valvasores, qui hodie vocantur Capitanei, licet improprie, vel minores, seniores in bello dimiserint, vel si credentiam ad eorum damnum scienter manifestaverint, si valvasores seniorum uxores adulteraverint, si scienter seniores assalierint, vel similes culpas commiserint, beneficio carere debent.

Si Capitanei. Emendavi, Si Capitanei vel majores valvasores, qui hodie vocantur Capitanei, licet impro-

proprie, vel minores, seniores in bello dimiserint. *Vel si credentiam*. Hac de re caveri solebat nominatim jurejurando fidelitatis, ut *inf.2.tit.5.* & Constitut. Neapolit. 3. *tit.18.* Est enim pars fidei summa. De causis amittendi feudi dictum est *sup.tit.2.* satis, & dicetur *lib.3.*

De Contentione feudi inter Capitaneos vel valvasores.

TIT. XV.

SI contentio fuerit de beneficio inter Capitaneos, coram Imperatore definiri debet. Si vero fuerit contentio inter minores valvasores, & majores de beneficio, in judicio parium definiatur, vel per judicem curtis.

Hoc est ex Constitutione Conradi, ut inter Capitaneos, veluti de Ducatu, judicet Princeps, qui tamen in consilium adhibebit pares curtis: & ita cum de Ducatu Saxoniæ, cui adjuncta est Archimarescalli dignitas, inter se contenderent Henricus Dux Lauvenburgensis, & Fridericus, quem Imperator investierat de Ducatu Saxoniæ, & a concilio Basiliensi rem vellet Henricus definiri, Fridericus ab Imperatore, scripsit Sigismundus Imperator ad concilium Basiliense hoc modo, Feudalis contentio per dominum feudi ac pares curiæ terminanda est: quæ epist. extat tertio tomo Conciliorum. Si sit lis inter valvasores majores vel minores de feudo, non a principe, sed a domino, id est, ab eo qui feudum dedit: simili ratione adhibitis paribus curtis dirimenda est, vel a judice curtis. Capitaneorum feudum proxime descendit a Rege: Valvasorum, non item, qui tamen non ideo minus sunt vassalli Regis. Vassallus enim vassalli regii est vassallus regius, ut in Constitutione Friderici *de feudis non alienan. d.§.illud quoquo*: quæ & id confirmat §.*pen.* quod diximus litem dirimendam esse a domino & paribus, atque etiam Constitutio de pace Constantiæ, & c. *ex transmissa, de for. comp.* Quod adjicit hoc loco, vel per judicem curtis, indicat habere dominos feudi nonnunquam proprium judicem qui judicet inter convassallos de feudalibus controversiis, & sic *inf.2. tit.* 15. Ejus curiæ judicem. Vet. habent, & forsitan ita legendum etiam 4. tit. 55. Si inter vassallum & dominum, de feudo controversia sit, de ea pares curtis jurati cognoscunt ex Constitutione Conradi & Friderici, quod & olim obtinuit in Gallia, ii scilicet pares in quos dominus & vassallus consenserint. Si dissentiant in eis eligendis, an hi cognoscent quos dominus ediderit? Minime, hoc enim exemplo pessimum est, *l. observandum, ff. de jud.* sed quot ediderit dominus, tot edet vassallus, & hi simul de re tota cognoscent, ut *inf.2.tit.16. & 20.* His quæ diximus obstat *inf.2.tit.15. & 20. & 4. tit.38. §.1. & 55.* qui cognitionem dant judici ordinario sive Comiti vel arbitro, si inter duos vassallos, vel si inter dominum & vassallum controversia sit. Quod ita explicandum est, Si inter duos vassallos sit controversia de feudo utroque contendente feudum ad se pertinere, domino eos vocante judicabunt pares. Alter alterum ad pares trahere invitum non potest, quia invicem negant se esse vassallos, sed ad judicem ordinarium, dicto titulo 15. *et* 38. 55. & Constitutione Friderici *de pace ten. §. si duo*. Si de alia re litigent inter se, ut si alter alterum accuset infidelitatis, parium jurisdictio est, ut inf. 20. Si inter dominum & vassallum sit controversia de causa commissi, pares judicabunt. Si de feudo ipso, domino negante investituram, pares non judicabunt, quia nondum constat, an ei sint pares, nisi secundum modum propositum, *d.tit.20.et lib.4.tit.46.*

Quando per alienationem Capitanei vel valvasores feudo priventur.

TIT. XVI.

SI aliquis de Capitaneis, vel de majoribus valvasoribus, vel de minoribus suum beneficium, sive totum, sive partem alienaverit: & ipse vel heres ejus sine herede decesserit, quia senioribus beneficium aperitur, totum quod fecit, revocari debet.

Sive totum. Mediolanensium more: *Sive partem*. Communi & probatiori more, ut *sup.* 8. & hoc ita, si alienationi dominus non consenserit, ut diximus *tit.2.*

De Successione, & culpis militis fidelis.

TIT. XVII.

SI quis ex militum ordine decesserit, qui de feudo investitus fuerit ut constitutum habemus, observetur de beneficio & successione, & culpis. Si unus inculpatus fuerit una de his nominatis culpis, ut habemus insertum, observetur per Constitutionem domini Lotharii Imperatoris, quam constituit tempore Eugenii Papæ ante januam beati Petri Apostoli in civitate Romana, per laudamentum sapientum Mediolani atque Papiæ, seu Cremonæ, atque Mantuæ, & Veronæ, quæ vulgo Berne vocatur, & Tarvisii, & Paduæ, atque Vincentiæ, Parmæ, Lucæ, Pisæ, & Syponti, & Marchionum atque Ducum vel Capitaneorum atque Valvasorum majorum.

Hoc titulo unam Gerardus proponit Constitutionem Lotharii primi Imperatoris, de successione & causis amittendi feudi. Proponetur alia lib. 5. *de feudis non alienand.* & alia de investitura non petita intra annum & diem, ambæ Lotharii III. non I. Tres fuere hujus nominis Imperatores. Primus Lotharius Ludovici Pii filius, Secundus Lotharius Hugonis filius, Tertius Lotharius Gebheardi filius, qui Lutherus sive Ludderus proprie dictus est. Unde cum Guntherus Lutherium scribat vetuisse alienationem feudorum, apparet Lothario III. eam Constitutionem esse tribuendam, ut & proditum est *inf. 2. tit. 9. §. est autem*. Et quod præterea Fridericus I. eam Constitutionem velit trahi ad præteritas alienationes nulla obstante præscriptione temporis, quod de præscriptione longi temporis intelligitur, ut dicemus 4. *tit.* 49. Igitur non potest id referri ad Constitutionem Lotharii I. a quo usque ad Fridericum I. intercedunt plus quam CCC. anni, & subscriptio Constitutionis Lotharii de feudis non alienandis, nec non & Constitutionis de investitura non petita intra annum & diem omnino ad Lotharii III. tempora pertinet, & vere notatur in secunda, anno M.CXXVII. indiction. V. & in prima, quod sumpsimus ex libro legum Langobardarum, anno M.CXXXVII. indict. XV. Igitur in inscriptione illius secundæ Constitutionis error videtur esse in nomine Eugenii, & sane etiam hunc hoc loco pro Innocentii: nam quod sequitur de successione feudi, constat primum introduxisse Conradum longissime post Lotharium I. Confirmavit autem Lotharius III. Certe inscriptio tit. seq. vulgo apposita ad Eugenium a vetustioribus libris abest. *Si quis ex militum ordine*. Otho Frisingensis I. cap. 3. *Ex*

eorum

eorum militum ordine, quos valvasores nominare solent. A *Inculpatus*. Accusatus. *Ante Januam Beati Petri*. Alii dicunt, ad limina: alii in atrio. Libro 3. legum Lang. tit. 10. sunt capitula quatuor, quæ legibus Langobardorum Lotharius primus addidit ad limina Beati Petri sub Eugenio. Addiderat x. Solebant porro eo loci Imperatores Romæ Constitutiones suas promulgare & proponere. Cassiod. IX. Var. Definita nostra & S. C. tabulis marmoreis & ante atrium Beati Petri Apostoli in testimonium collocari. *Per laudamentum sapientum*: id est, consilio Jurisperitorum: idem enim est laudamentum quod arbitrium, judicium, consilium, ut *inf.* 20. 23 32. & *lib.* 2. *tit.* 20. Radevicus 4. cap. 11. *Accepto de hac petitione fideli laudamento*, & 3. cap. 10. *Laudamentum accepisse memoratur, ut scriptura & pictura talis de medio tolleretur*. B *Quæ vulgo Berne vocatur*. Retinui veterem scripturam, quæ vulgare Langobardorum nomen exprimit, Berne, aut Berna: nam & hodie Bernæ Helvetiorum & Veronæ idem Germanice est nomen, *Bern*. Pessime emendant quidam, Quæ vulgo Brennona vocatur, & falsissime adserunt Veronam olim Brennonam dictam. Reposui & alia civitatum Langobardiæ nomina, quæ deerant.

Qualiter nepos vel patruus succedant in feudo avito.

Tit. XVIII.

C Si quis miles mortuus fuerit sine filio masculo, & nepotem reliquerit, in beneficium avi, in patris vicem succedat. Et si hic deest, & fratrem reliquerit, in beneficium patris ipse succedat: Et si filius fratris mortui fuerit, frater patris in beneficium avi defuncti succedat.

Loquitur de feudo avito sive paterno. Si avus meus feudum adquisierit, patre meo defuncto vivente avo, ego succedam in feudum avi mei. Si pater meus & tuus feudum adquisierit, & divisione feudum obvenerit, te mortuo sine liberis masculis, ego in feudum patris mei succedam. Si filium reliqueris, mihi præferetur: sed si is postea sine liberis mortuus fuerit, ego succedam in feudum patris mei avi defuncti. D Defuncti, id est, filii fratris. Feudum enim paternum, quod uni ex fratribus obvenerat, si defecerit in persona fratris, vel in progenie ejus, confestim recurrit ad alterum fratrem alteramve lineam, atque ita fit, ut in feudum succedant semper ejus a quo feudum originem cœpit liberi soli, non alii ejus agnati: mortuo enim fratre sine liberis, non tam videtur superstes frater fatri, quam patri in feudum succedere, quandoquidem si paternum non esset feudum, nec successio esset inter fratres.

Quando frater fratri succedat in feudo.

Tit. XIX.

E Si quis acquisierit beneficium, & sine filio masculo mortuus fuerit, & fratrem reliquerit, frater non succedat fratri, sed dominus, nisi per investituram a domino ordinatum fuerit, ut frater succedat fratri si mortuus fuerit sine herede masculo, vel succedat frater fratri morienti sine filio, si beneficium de communibus bonis fuerit emptum utriusque nomine domino sciente, si insimul steterint, vel in hostem regis acquisierint,

A Hoc autem titulo loquitur de feudo novo, in quo frater fratri non succedit, exceptis duobus casibus, de quibus diximus *sup. tit.* 1. *Si insimul steterint*. Si simul habitaverint, ut *inf.* 2. *tit.* 12. *Si communis victus fuerit*.

Ut miles feudum non amittat, nisi ex certa culpa.

Tit. XX.

Sancimus ut nemo miles sine cognita culpa beneficium suum amittat * si ex culpis iis vel causis convictus non fuerit, quas milites usi sunt B nominare quando fidelitatem faciunt dominis suis, per laudamentum parium suorum * vel si dominis suis servire noluerint, tunc condictio causa data proponitur ad repetendum feudum, ex quo non servit domino. Nam si steterit viginti annis, & ultra quod non servierit domino, nisi necesse fuerit domino, feudum non amittit.

*γρ. id est si.

* γρ. vel si dominis suis servire voluerint. Quod si dominis suis servire noluerint, tunc condictio ob causam dati.

Sancimus. Idem cavetur Constitutione Conradi & Henrici. *Si ex culpis*. Reponendum, id est, si ex culpis. *Vel per laudamentum parium*. Sustuli disjunctionem. Henricus Imp. *Si*, inquit, *contra ea quæ in fidelitate nominantur fecerit; parium laudatione beneficium amittat*: sic etiam inf. 25. & 4. *tit.* 97. C *Vel si dominis suis*. Emendavi, vel si dominis suis servire voluerint. Quod si dominis suis servire noluerint, tunc condictio ob causam dati, &c. Non ergo amittunt milites beneficium, si dominis suis servire voluerint, id est, Si prompti & parati fuerint. Sufficit voluisse, licet non servierint. Sed si dominis petentibus & quiritantibus adversus hostes defuerint, vel si servitio quod eis nominatim indictum est defungi noluerint, & cessaverint per annum, ut est in Constitutione Henrici, tunc condictio ob causam dati proponitur ad repetendum feudum. Proinde ipso jure feudum non amittunt, sed causa cognita, ut *inf.* 4. *tit.* 28. & probata legitima vocatione, ut est in Constitutione Friderici *de pace comp.* §. *ult.* id est, probato banno. Bannum est edictio, proscriptio, denunciatio quælibet etiam Gallis. Inde edicta D prætorum, *Bannissemens des Prevosts* in libro Blancæ reginæ, & Gallica translatione Codicis, & ad *l.* 3. *C. de legib. Les loix, qui sont appellées par nom de bannissement*, ubi Latine est edictum. Quo vero edicitur delectus, proprie Heribannum appellatur, ut docui in præfationibus. Ceterum causa illa cognita & probata, etiam feudum vassallo auferri confirmat Constitutio Friderici *de feudis non alienandis*, §. *firmiter*: & refert Otho Frisingensis 2. de rebus gestis Friderici cap. 11. hunc fuisse morem Imperatorum tam Francorum, quam Germanorum, ut educto exercitu in expeditionem Italiæ, ad petendam Romani imperii coronam in campo Roncaliæ supra Padum consisterent, ibique ad lignum præaltum scuto suspenso universorum equitum agmen feuda habentium ad faciendas excubias per curiæ præconem evoE carent, & eodem exemplo qui in Imperatoris comitatu essent singuli singulos vassallos suos: ac sequenti die quicunque nocturnis vigiliis defuisse prehenderetur, domique suæ remansisse, is mox feudo suo multaretur, quod & Guntherus retulit 2. Ligurini his versibus:

Roncaliam properat rapidis attingere castris.
Hic quoties claram Regnator tendit ad urbem
Teutonus, Ausoniam sumpturus rite coronam,
Ponere castra solet: ligno suspenditur alte
Erecto clypeus: tunc præco regius omnes
Convocat a dominis feudalia jura tenentes.
Excubias Regi prima celebrare fideles

Nocte, vetustorum debent ex more parentum,
At quicunque domi, domino nolente relictus
Defuerit; feudo privari curia censet.

Dixi, petentibus dominis, alioquin etiamsi diu cessaverit vassallus in servitio debito præstando, ei temere feudum non aufertur, ut *inf.* 4. *tit.* 8. 17. 43. *&* 28. ubi quæ in causæ cognitione vertantur eleganter explicatur. Si petenti defuerit, feudum amittit, usu tamen curiali Constitutio Henrici, quam lib. 5. posuimus, aut qui ei adnotationes apposuit, receptum docet; ut id medietate quantum valuerit possit a domino redimere, quod ita accipiendum est, quantum valuerit reditus anni ejus, ut in Constit. Friderici *de feudis non alienandis*, §. *firmiter*: cum quo non pugnat 4. *tit. de capit. regis Conradi*, §. *ult.* cum in eo sit legendum. In Lombardia dimidiam, in Teutonica, &c. Carolus Magnus, *l.* 1. *Lang. de Heribanno*, statuit ut a ditioribus exigantur libræ tres, id est, LX. solidi, *l.* 13. *Lang. de exerc.* ab his qui tres tantum libras habent XXX. ab his qui duas, quarta pars, id est, X. qui unam, V. Libra æstimatur solidis XX. Solidi denariis XII. inter Salicos, XL. inter Saxones & Frisones. Sic est legendum *l.* 1. *&* 3. *Lang. de quan. sol.* Ex Remensis concilii c. 41. & veteri scriptura. *Ex quo non servit domino*: petenti:

Quot modis miles beneficium suum amittat.

Tit. XXI.

SI quis miles beneficium suum vendiderit totum sine jussu domini sui, ut proprium beneficium amittat decernimus, dominus vero habeat, vel si concubuerit cum uxore domini sui domino vivente, vel si in pugna suum dominum dimiserit, & cum eo non laboraverit, si potuerit, seu ultra annum & diem vadat, ut investituram beneficii sui a filio vel successore domini sui non petat, vel post mortem patris sui vel alterius cui succedebat, nisi causa justa intervenerit quare non petierit, veluti mortis, vel capitales inimicitiæ, vel infantia, vel justa absentia, & si (ut supra dictum est) non petierit, damnetur.

Ait, *Totum*, Nam partis alienationem Lotharius III. non prohibuit palam sed adiecit hoc ad eam Fridericus primus. Illam vero præcipue causam amittendi feudi, quod ceteræ satis explicatæ sint titulo secundo, exequar hoc loco, cum cessavit vassallus contumaciter per annum & diem in petenda investitura, ut *inf.* 4. *tit.* 76. quæ & Constitutione Friderici probata est, atque ita Constitutionibus, ut Gallice rem exprimam, *Tous fiefs sont fiefs de danger*, quas tamen Mediolanenses non admiserunt, ut *inf. 3. tit.* §. *Prima &* 4. *tit.* 49. neque mores Galliæ, nisi quibusdam locis, quibus vigent illa feuda quæ dicuntur, *De danger*, sed mutato vassallo, aut mutato domino, si non petatur investitura intra annum, vel intra dies XL. aut dies VII. pro varietate locorum quibus alia atque alia præscriptio viget, post ea tempora quamdiu cessaverit vassallus, tamdiu dominus facit fructus suos ipso jure, feudum sibi non vindicat quasi jure commissi: & ita cum Edoardus Angliæ Rex ratione ducatus Aquitaniæ non exhiberet Philippo Valesio fidem & hominium, consuluit Jurisperitos Philippus, an sibi esset apertum feudum, & responderunt non esse apertum, sed eum interim fructus suos facere: qua de causa misit Rex in Aquitaniam Episcopum Atrebatensem, & dominum de Craon, ut juri suo addicerent reditus omnes ducatus Aquitaniæ quoad Rex Angliæ de eo investitus fuisset: sic legi in antiquis Chronicis S. Dionysii a Suidegero, Jo. Chartiero, & aliis quibusdam composita per partes. Sed, ut ad Lotharii Constitutionem redeamus, quæ feuda mutat vassallum, qui intra annum & diem investituram non petiit, additur exceptio, nisi justa causa impedierit petere, & justam causam explicatur esse mortem, ut si inciderit mors vassalli prope finem anni, quo casu successori ejus æquum est redintegrari tempora ex sua persona, sicut si is cui successit post investituram decessisset: & hac ratione se olim Philippo Valesio excusavit semel idem Edoardus, qui in ducatus Aquitaniæ petenda investitura trahebat moras, & excusationem Philippus admisit. Sunt etiam in justis causis capitales inimicitiæ, id est, bellum & faida, quam exercet vassallus cum alio, quaque distinetur, & distrahitur ab officio debito, vel si vassallus absit Reip. causa, & ejus generis feudum sit ut non possit investitura per procuratorem dari, vel accipi, quod in aurea bulla Caroli IV. Imp. appellatur *Vanlehen*: alioquin per procuratorem investitura accipi potest, ut *inf.* 2. *tit.* 4. & procuratorem habere absens Reip. causa, *l. ab hostibus*, *ff. ex quib. cau. maj.* Item si nondum vassallus infantiam excesserit, & hæc postrema est sine ulla controversia: nam & omnis ætas pupillaris excusatur Constitutione Friderici, *& inf.* 4. *tit.* 13. Item justus error, *inf.* 4. *tit.* 92. *Ultra annum*. E veteribus liber melior habebat, ultra annum & mensem, & diem: unde non dubitavi emendare, ultra annum & diem, maxime cogentibus multis locis, qui alioquin adversarentur, nec esset apta distinctio inter militem & paganum, cum his libris Militis nomine significetur vassallus, & magis domino opponatur quam pagano, ut *inf.* 4. *tit.* 4. & Constit. Conradi *de beneficiis*, & Hermanno Conrado, *Miles ejus factus est*, id est, vassallus. Sunt & alia quædam quæ in hoc contextu verissime emendavimus.

De investitura quam facit dominus sine consensu fidelis.

Tit. XXII.

SI quis fecerit investituram; vel cambium de beneficio sui militis, sine illius consensu cujus est beneficium, pro infecto habeatur.

Aut feudum successionem habet, aut non. Si non habet, investituram de eo alii facere dominus in diem, vel sub conditione potest sine consensu prioris vassalli, ut diximus supra, §. *si vero Archiepiscopus*. Si habet, non potest id dominus per investituram, libellum, precariam, venditionem, permutationem in alium transferre sine consensu possessoris, ut & Conradi & Friderici Constitutionibus cautum est, & probatur Accursio arg. *l. invitus*, *de fid. lib.* quæ tamen Mediolani non observantur, ut infra 4. *tit. de lege Conradi* §. *ex eadem*: namque valet ibi alienatio feudi, id est, dominationis feudi a domino facta pari, vel majori sine voluntate vassalli, non etiam majori: non ergo a nobili plebejo. De venditione feudi loquor sine curte ex qua pendet feudum. Aliud est vendere curtem, aliud vendere feudum. Curtem vendere potest, qua venditione non continentur vassalli sive feuda, ut infra 4. tit. 19. & 60. Feudum vendere non potest, nisi moribus Mediolanensium pari vel majori, qua ratione fretus olim Arturus dux Britanniæ noluit pro Rege Galliæ Regem Angliæ quasi dominum agnoscere, quamvis a Rege Galliæ delegaretur, sed minori domino: & nobiles sæpe feudatarii pro nobili domino substitui plebejum non posse contenderunt, indignum esse rati, nobilem de plebejo feudum recognoscere, quod semper recognoverat a nobili. An tamen dominus potest feudum, & cu-

& curiam simul cuilibet vendere? Sic videbatur Oberto, forte arg. *l. quadam, ff. de adq. rer. dom.* modo si totum feudum alienaret, ne pro uno duos dominos vassallus agnosceret, ut in Constit. Friderici *de feud. non alien.* §. *praeterea Ducatus*, & ita legendum in *d.* §. *ex eadem*: dum tamen totum alienet. Contra Gerardo videbatur inferiori, nec cum curia dominationem feudi vendi posse, ne invitus vassallus pareret inferiori: & in veteri libro ad *d.* §. *ex eadem*, Gerardi sententiae confirmandae causa adduntur haec verba. Et hoc Mediolani judicatum est, & sic ibi obtinet, ut non valeat nisi fiat aequali. In quibusdam curiis Lombardiae Oberti opinio valet, ut cum curia cuivis feudum totum dominus vendere possit. Haec est adnotatio. Quod ait hoc loco, *Pro infecto habetur*: significat venditionem esse ipso jure nullam, & ideo emptorem vassallum non habiturum pro domino.

Ut miles fidelis de possessione feudi non ejiciatur sine culpa.

T i t. XXIII.

SAncimus ut nemo miles ejiciatur de possessione sui beneficii, nisi convicta culpa, quae sit laudata per judicium parium suorum, sicut supra diximus. Si autem dixerit miles, quod sui pares per odium inique judicassent, miles in possessione maneat per sex hebdomadas, & ad nostram veniat praesentiam cum illis qui laudamentum fecerint; & ante nos definiemus.

Repetitur primum, quod dictum est supra, & ex Constitutione Conradi, ut militi non adimatur feudum, nisi convicta culpa & approbata judicio parium. Deinde, ut si contra vassallum ingrati reum pronuntiaverint pares, & de iniquitate queratur vassallus, provocetque Imperatorem, non ante possessione ejiciatur quam de re ipsa cognoverit Imperator. Pronuntiationem enim extinxit provocatio. Et ut provocationem denunciet adversario sesquimense prius quam ad principem eat, ut proinde paratus veniat ad agendum, quod in majoribus valvasoribus locum obtinet. De minoribus cognoscit missus sive legatus Regis. Hactenus Constitutio Lotharii III.

Si dominus investituram feudi negaverit, cum fidelis est in possessione feudi.

T i t. XXIV.

SI quis miles in possessione sui beneficii fuerit, & dominus investituram negaverit, miles affirmet per jusjurandum, si potuerit, quod suum sit beneficium per investituram domini sui: & si dominus possederit, & miles si dixerit quod investitus fuerit a domino suo, & dominus negaverit, adhibeantur pares illius, & per ipsos inveniatur veritas: & si pares non fuerint, veritas inveniatur per dominum, quia non est bonum ut veritas negetur.

Vassallo possidente & allegante investituram, domino allegante pignus, domino incumbit probatio: quo non probante, defensio est possessoris, id est, jurare debet cum XII. se investitum fuisse. Quod si agat is qui investituram allegat domino possidente, similiter actori incumbit onus probandae investiturae per pares idoneos testes. Actore non probante, domini est defensio dato

A jurejurando cum XII. sacramentalibus, quae in Consuetudinibus Neustriae vocatur, *Desrene*, & fit modo tertia manu, id est, cum tribus sacramentalibus, modo quinta vel sexta vel septima. In sacramentalium numerum computatur reus qui jusjurandum praeit, *l.* 5. & 22. *Lang. qual. quis se def. deb.*

Ut filia in feudo paterno non succedat, nisi fuerit investita.

T i t. XXV.

SI quis sine filio masculo mortuus fuerit, & reliquerit filiam, filia non habeat beneficium patris, nisi a domino redemerit. Si autem dominus ei dare voluerit propter servitium & amorem patris, non revocetur ab ullo ex parentibus suis, neque damnetur.

B Filia non succedit in feudum paternum: si tamen id a domino redemerit, ceteris agnatis praefertur. Redemptio potior est successione. Redimetur data modica pecunia pro honore magis quam pretio, de qua convenerit inter filiam, maritumve ejus & dominum, ut infra 2. tit. 15. atque ita censebitur quodammodo esse feudum novum, non paternum: quia id redemptione potius habet filia quam successione: Moribus Galliae filia succedit in feudum etiam sine redemptione. C Onus redemptionis est tantum in limite transverso, Graece ἀνάκαμψις, Gallice *Relief ou rachapt*, non in limite directo, sicut olim jure civili Populi Romani: in limite directo nullum erat onus vicesimae, nullum caducorum, nullum quartae curiae civitatis debitae aut siliquaticorum. Redimunt ergo feuda a domino ii tantum qui veniunt a latere vel reditu ejus anni vel reditu unius anni e tribus retrorsum actis vel pecunia certa, puta LX. solidis, aut pecunia ea quam bonus vir arbitratus fuerit. Redimendum etiam est quibusdam locis feudum quod filiae obvenit, si nupta sit, vel cum nupserit, ut Lutetiae & Blesis, nisi feudum teneat a fratre natu majore, ut loquuntur paragii jure. *Ex parentibus*. Ex agnatis filiae sive defuncti. In his libris saepe parentes accipiuntur pro cognatis, militari & D vulgari sermone, ut Hieronymus ait adversus Rufinum, quo sensu plerisque etiam placet parentelam accipi Julii Capitolini loco illo: Gordianus duxit uxorem filiam Misithei vel Zosimi Timesiclis viri doctissimi, quem causa eloquentiae dignum parentela sua judicavit: ubi tamen manifestum est parentelam, ut D. Paulo πατρίαν pro paternitate accipi, quod socer patris locum obtineat: & ab eodem illo paulo post Gordianus Misitheum patrem, Misitheus Gordianum filium appellat. Tertullianus ad Martyres, Cetera aeque animi impedimenta usque ad limen carceris deduxerint vos, quousque & parentes vestri. Vopiscus in Aureliano. Achilleo cuidam parenti Zenobiae.

E *Feudum sine investitura non constitui.*

T i t. XXVI.

SCiendum est feudum sine investitura nullo modo constitui posse, etiamsi domino jubente quis alicujus rei possessionem nomine feudi nanciscatur & teneat: licet tamen possessionem taliter adeptam, dum vixerit, quasi feudi nomine retinere, herede ejus in hoc jure nullo modo ei succedente.

Feudum novum non adquiri investitura. At pro inve-

vestitura traditio habetur sive missio in possessionem feudi, ut infra 4. tit. 36. non tamen omnino. Quod enim ita constitutum est feudum, successionem non habet: non est igitur proprium feudum, & quod veteres Galli dixerunt, *Fiefs de condition feodale*.

Feudum non traditum morte domini Clerici perimi.

Tit. XXVII.

SI dominus qui investivit, forte sit clericus, & contigerit ut ante moriatur, quam vassallus possessionem feudi nanciscatur: exinanitur feudum: quod generaliter in omnibus clericis, qui feudum dant, observatur.

Hoc pugnat cum his quæ dicta sunt, §. *si vero Archiepiscopus* & 5. obligationem, quæ cœpit a clerico defuncto ex causa investituræ, transire in successorem: hoc casu obligatio cœpit a defuncto: debet ergo in successorem transmitti: & hoc ipso casu ita respondetur infra 4. tit. 40. Non loquitur de beneficio alieno, quod tamen confingunt interpretes, atque ideo etiam non distinguit uter prior decesserit, vassallus an clericus, sed de beneficio cujus possessio penes clericum fuit, in quo ita distinguit. Aut eam possessionem tradidit investito aut non. Si tradidit, successor factum mutare non potest. Si non tradidit, investitura evanescit, & obligatio, quæ cœpit a defuncto, in successorem non transit. Sed in beneficio alieno hæc etiam posterior distinctio locum habet: nam si clericus de alieno feudo Titium investierit, & possessionem tradiderit consentiente priori vassallo, etiamsi decesserit ante priorem vassallum, successor investituram & traditionem ratam facere cogitur, *d. §. si vero Archiepiscopus*. Si non tradiderit, successor non obligatur. Hoc tamen loco nihil est quod de feudo alieno factam investituram arguat. Igitur in feudo cujus possessio fuit penes clericum, qui investituram fecit, dicam d. titulo 40. spectari rationem juris: Hoc loco Lotharii Constitutionem, qui successores clericorum, id est, qui eis in functione Ecclesiastica successerunt, non multum voluit factis defunctorum obligari, *l. 2. & 4. Lang. quan. lic. rect. Eccl. cap. 2. de precariis*. Colore igitur aliquo assumpto facile mutabunt factum defuncti, maxime re integra, id est, nondum sequuta traditione. Loquitur autem de rebus Ecclesiæ, non de rebus clerici propriis: alioquin heres teneretur investituram implere.

De Conventione investituræ feudi inter dominum & vassallum.

Tit. XXVIII.

SI inter dominum & vassallum lis oriatur de investitura feudi, domino scilicet investituram se fecisse negante: si testibus res probari non poterit, possessoris sacramento res decidatur. Idem in eorum successoribus observatur. Si vero testes interfuerint, & eos vassallus ad testimonium vocaverit, eorum testimonio cum sacramento credatur: testes vero sint pares ejus, & qui ab eodem domino feudum teneant. Qui si tempore investitionis abfuerint, etiam extranei sunt recipiendi: qui etiamsi veritatem celare voluerint, forte amore vel pretio vel alia qualibet ex causa, a Comite vel a populo jurare compellantur, quod ex ea

A causa falsitatem non dicant, nec vera se scientibus tacebunt. His enim non cogentibus eos, vassallus cum ipso domino ad Imperatorem ire festinet, eique causam intimet: & quod Imperator inter eos judicaverit, observetur. Si autem se venturum, vel nuncium missurum vassallus promittat: ex quo promiserit, usque ad annum quiete possideat. Si vero ad Regem non venerit, vel non miserit intra annum, domini sacramento causa finiatur. Et si testes sacramento jam dicto præstito se non interfuisse dixerint, domini sacramento quæstio terminetur. Hæc omnia etiam in clericorum personis locum habent, præterquam quod de personis te-
B stium dictum est. In clericorum enim feudo pariter accipiuntur pares & extranei. Hoc ideo, quia cum clerici quosdam de feudo investiunt, sæpe absconse, & sine præsentia suorum factum hoc facere student.

Si quis se, vel patrem suum ab aliquo defuncto, vel patre ejus de feudis investitum esse contendat: nisi per duos pares de domo ipsius domini probaverit quod intendit: vel etiam cum pares absunt, per alios idoneos duos testes, tunc in electione domini est, utrum velit jurare cum duodecim sacramentalibus, illum, qui feudum quærit, per se, vel patrem ejus, si de hoc quæratur, de ipso feudo in-
C vestitum non fuisse. Quod si jurare noluerit, actor juret cum duodecim sacramentalibus, se, vel patrem suum investitum fuisse: quod si jurare noluerit, qui convenitur, est absolvendus. Secundum enim morem Mediolanensium, hæc sacramenta præstanda sunt tam a filiis actoris, vel rei, quam ab ipsis principalibus personis. Si autem aliquis in possessione feudi sit, de quo dominus dicit, eum investitum non fuisse, tunc sine probatione ulla testium, debet solus jurare, se, vel patrem suum fuisse investitum. Hæc autem sunt ita tenenda, si per unum annum, sciente domino, & non contradicente, in possessione permansit. Alioquin justa ignorantia,
D vel parvi temporis negligentia, cum iniquæ possessionis perjurio, quandoque domino in possessione damnum adferat.

Si vassallus allegat investituram, dominus negat, repetitur quod dictum est supra §. *si autem controversia*, & 24. actori probationem incumbere, reo sive possessori defensionem cum XII. vel uno casu soli, si anno integro possederit feudum sciente domino: & adjicitur possessores etiam eorum se jurejurando defendere, sed principales personæ jurant de suo facto abscisse, puta se fecisse aut non fecisse, successores de conscientia, id est, se scire, nescire, credere aut non credere, ut *inf. 4. tit. 36. & 72.* Vassallum laicum probare investituram per pares qui adfuerunt, vel si nulli
E fuerint pares, per extraneos, ut *inf. 2. tit. 1.* ubi plenius hac de re tractabimus, & *lib. 4. tit. 36.* Clericum per quoscunque: quod occultiores sint horum investituræ. Pares vel extraneos testes negantes se de re controversa scire aut meminisse quidquam, ad jusjurandum adigi a Comite vel populo. Quomodo a populo? Legendum, *a Præposito*. Comes judex est ordinarius. Præpositus est missus Comitis, aut vicarius, *l. 7. & 81. Lang. de fur. l. ult. Ne lib. ho. op.* Vel etiam ad jusjurandum adigi a domino & aliis paribus, ut infra 4. tit. 71. Sufficiunt autem duo testes, modo jurent se veritatem neque silentio abdituros, neque mendacio contaminaturos. *Se scientibus*, inquit. Sic habebat vet. liber, ut *inf. 2. tit. 5.* me sciente, & *l. 14. Lang. de testi-*

testibus l. 2. de perjuriis. Græci in suis formulis, εἰδότος ἐμοῦ; Et nisi ita testes jurare cogantur Comiti, forte dum videntur non esse cogendi, rem vassallus refert ad Imperatorem intra annum, possessione vassallo interim salva: quod nisi fecerit, dirimetur lis jurejurando domino cum XII. potius quam rei: & ita in casu tit. 7. jurejurando actoris lis finitur, & in aliis plerisque, ubi judicem movet æquitas, ut *sup. 4. tit. 30.* Item si testes quos protulit reus, ut in specie *§. item illud*, *&* *§. si vassallus*, *&* *seq. tit. 1.* supra se investituræ non interfuisse dixerunt, jam non reo, sed actori defertur jusjurandum. Regulariter deficientibus probationibus reo datur jusjurandum ea conditione ut juret vel referat: & ita si vassallus agat, deficientibus probationibus dominus jurat cum XII. ut fieri adsolebat vel refert actori jusjurandum, & eo non jurante, dominus absolvitur, ut tit. seq. idemque est si dominus agat, ut inf. tit. ult. *Cum ipso domino*. Alias, cum misso domini. *Si quis se vel patrem*. Dixit de vassallo reo. Nunc de vassallo actore: & quibusdam Codicibus hic præponitur titulus hoc loco: Si heres vassalli defuncti se dicat, vel patrem suum investitum. Et dicit de heredibus actoris & rei apertius quod supra attigerat illo loco. Idemque & in eorum successoribus observatur. *Pares de domo*, id est, pares curtis. *Solus*: sine sacramentalibus.

De feudo dato lege commissoria.

TIT. XXIX.

SI quis obligaverit aliquam rem pignori eo pacto, ut si statuto tempore pecunia soluta non fuisset creditori, eam pro feudo habeat: potest debitor quandocunque pecuniam solvendo, pacto non obstante pignus recuperare. Feudum enim non sub prætextu pecuniæ, sed amore & honore domini acquirendum est.

Lex sive pactio commissoria, quæ etiam fiducia dicitur, in venditione ita fit, ut si ad diem emptor pretium non solverit, venditio resolvatur, & ipso jure rei venditæ dominium ad venditorem recurrat. Hæc conventio justa est. Eadem lex apponitur in pignore, cum ita pignus mancipatur creditori, ut pecunia ad diem soluta, debitori remancipetur, non soluta perpetuo jure apud creditorem remaneat: hoc igitur genere pignoris proprietas mancipatur creditori: qua de causa pactione rescissa rem amittere dicitur creditor, quæ scilicet fuerat mancipata, *l. ult. C. de pact. pign.* Et in *l. si rem, §. 2. ff. de pig. act.* hypothecam esse, cum non transit nec possessio ad creditorem, ut Flor. scriptum est, id est, cum nec proprietas transit, ut in fiducia, id est pignore dato l. commissoria, nec possessio, ut in pignore simplici. Pignoris enim possessio sola transit in creditorem, non dicta lege commissoria, *l. cum & sortis, §. ult. ff. de pign. act.* & ideo distrahi potest a tutore sine decreto, cum non intelligatur esse pupilli, *l. 5. §. si pupillo, ff. de reb. eor. qui sub tut. sunt*. Fuit olim hæc conventio justa, sed deinde a Constantino improbata est, *d. l. ult.* quod ei insit fraus & captio nimia, sæpe pro parva pecunia debitore pretiosa amittente pignora. Igitur ex ea Constitutione etiamsi ea lex pignori inserta sit, licebit debitori post diem oblata pecunia pignus repetere. Verum enim vero ita pacisci licet, ut ad diem pecunia non soluta creditor solutionis jure rem retineat, quia hyperochæ repetitio superest, *l. ult. C. de dist. pign. l. quamvis, ff. de solut.* vel ut jure emptionis eam retineat justo pretio: quia & hic superflui petitio est, *l. si fundus, §. ult. ff. de pignor. l. Titium, ff. de pign. act.* An & ita valet pacta conventio, ut eam jure feudi retineat, quod videtur: nam hoc modo totum jus quod in ea re habet debitor, a se non abjudicat: &

A hæc fuit sententia Oberti, ut *inf. 4. tit. 66.* Gerardo aliud judicium est, quia hæc conventio est contra naturam feudi, quod originem ex beneficio & amicitia trahit, non ex pecuniæ sua die non solutæ, veluti multatione quadam. Igitur non parebit debitor huic conventioni, & post diem recte aget pigneratitia actione, oblata & consignata solida pecunia. Et dari feudum non potest pignoris lege commissoria. In feudo tamen apponi lex commissoria potest, *l. lex vectigali, ff. de pignor.*

Si dominus investierit aliquem de feudo sui militis.

TIT. XXX.

B

SI quis investierit aliquem de feudo sui militis, viri Placentini prorsus asserunt hanc investituram non aliter valere, nisi eo consentiente cujus erat feudum. Mediolanenses, & Cremonenses nihil distare asseverant, utrum eo consentiente an ignorante: dummodo eo vivente nullum detrimentum de feudo suo sibi contingat. Hoc autem dicendum est de eo milite, qui feudi successionem non habet.

Dixi hac de re satis *1. §. si vero Archiepiscopus*. In fine ex vet. emendavi, qui feudi successionem non habet, ut sup. *tit. 5.*

C

Si dominus feudum militi suo obligaverit.

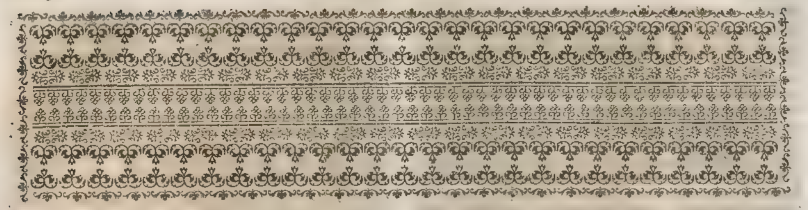
TIT. XXXI.

QUidam obligaverat terram quandam suo militi, deinde cum filius domini longum post tempus pecuniam offerendo pignus liberare voluisset: filius militis contendebat patrem suum a domino defuncto de prædicto pignore investitionem feudi accepisse: unde viri prudentes Mediolanenses interrogati laudaverunt, in electione filii D militis esse cum XII. sacramentalibus jurare patrem suum, vel se a domino suo per investituram prædictam terram tenuisse, ita ut per XXX. annos contestatio pignoris a parte domini adversus ipsum, vel patrem suum facta non fuisset. Si autem ipse jurare noluerit, filius defuncti domini necesse habet jurare cum duodecim sacramentalibus defunctum militem inde per feudum investitum non fuisse. Quod si ita jurare recuset, investire ipsum filium militis domini filius de jam dicta terra per feudum debet.

Dominus suo vassallo pignori obligavit fundum: post longum tempus filius domini oblata & consignata pe- E cunia agit & pigneratitia actione. Filius vassalli allegat investituram, & præscriptionem triginta annorum: tot enim se annis feudum jure feudi possedisse: quo tempore & si non tollatur jus luendi pignoris, ut Rogerius docuit in dialogo de præscriptionibus, & Harmenopulus 3. Epitomarum tit. 5. adquiritur tamen jus feudi, licet initio investitura nulla intervenerit, ut *inf. 4. t. 6.* & plenius a Friderico II. definitur Const. Neap. 3. *tit. 38.* data etiam actione possessori si possessionem amiserit. Sed exigunt bonam fidem fragmenta Ardizonis, & contenta sunt longo tempore, propter bonam fidem scilicet. Malæ fidei possessori necessaria est præscriptio XXX. annorum: unde & ex diverso dicemus dominationem feudi XXX. annis adquiri. Quid autem fiet

fiet in ſpecie propoſita? Aut probat actor pignus, aut non. Si probat, nec ex adverſo probat reus inveſtituram, ut exigitur *tit.* 1. §. *ſimiliter*, potior eſt cauſa luendi pignoris poſſeſſione xxx. annorum. Si non probat pignus, ſatis erit reum jurare cum XII. ſacramentalibus ſe vel patrem ſuum inveſtitum fuiſſe vel quaſi jure inveſtituræ eum fundum ſine ulla interpellatione per annos xxx. poſſediſſe: aut ſi nolit jurare, debet jusjurandum actori referre, quo non jurante, reus abſolvitur, eumque actor ne amplius ea res in controverſiam veniat, quaſi de veteri beneficio inveſtire cogitur. Dicit actorem jurare cum XII. Hoc ita niſi reum conſtabat ratione alterius feudi ſuum vaſſallum eſſe: hoc enim caſu æquum eſt ſoli religioni domini ſtari, ut *ſup. tit.* 1. §. *ſi vero feudum*, & *tit.* 6. Diximus feudum adquiri poſſeſſione xxx. annorum. Non idem

A dicemus, ſi dominus xxx. annis fundum poſſederit, quaſi non feudalem, vel ſi vaſſallus xxx. annis fundum poſſederit quaſi proprium; nihil enim obſtat præſcriptio vaſſallo vel domino feudi nomine jus ſuum perſequenti: quod & eadem Conſtitutio Friderici ſignificat: nihil etiam eam obſtare vulgo receptum eſt in cenſus aut terragii juribus, quorum hoc præcipue diſcrimen, quod ex hoc non debeantur *εἰσδεκτικὰ*, ex illo debeantur. Conditiones eæ ſunt & qualitates prædiorum: quas ſola voluntas domini tollit, non vetuſtas. Voluntas domini, ut ſi jura ſua reſtrinxerit, ut loquuntur, & abſorbuerit. Verum adverſus jus commiſſi vel petitionem *εἰσδεκτικῶν*, vel reliquorum, ſive *ὀπισθοτελειῶν*, poterit ſe poſſeſſor tueri præſcriptione xxx. annor. *l. competit*, *C. de præſcr.* 30. *ann.* ex conſuetudine Biturigum adverſus petitionem *ὀπισθοτελειῶν* præſcriptione quinquennii.

OBERTI DE ORTO DE FEUDIS, LIBER SECUNDUS.

De Feudis sive eorum consuetudine Mediolanensi.

TITULUS PRIMUS.

BERTUS de Orto Anselmo suo salutem. Causarum quarum cognitio frequenter nobis committitur, aliæ dirimuntur jure Romano, aliæ legibus Langobardorum, aliæ autem secundum regni consuetudinem, quæ quam varia, quamque secundum diversorum locorum aut curiarum mores sit diversa, nec breviter potest dici, nec hoc libello facile comprehendi; usum tamen feudi, qui in nostris partibus obtinet, prout possibile est, exponere tibi necessarium duxi. In judicio etenim quod de feudis agitur, illud legibus nostris contrarium dici solet. Legum autem Romanarum non est vilis auctoritas, sed non adeo vim suam extendunt, ut usum vincant aut mores. Strenuus autem Legisperitus, sicubi casus emerserit, qui consuetudine feudi non sit comprehensus, absque calumnia uti poterit lege scripta.

Docet jus feudorum totum manare ex consuetudine, atque ideo in feudorum causis plus valere consuetudinem quam jus civile Pop. Romani. Quin imo cum ita esset scriptum in *l. 2. C. quæ sit long. cons. Consuetudinis usus que longævi non vilis auctoritas est, sed non usque adeo sui valitura momento, ut aut rationem vincat aut legem:* ea verba invertit hoc modo, *Legum Romanarum non est vilis auctoritas, sed non adeo vim suam extendunt, ut usum vincant aut mores.* Et utraque tamen sententia est vera. Illa intelligitur de consuetudine quæ nondum in judiciis convaluit. Hæc de consuetudine quæ contradicto judicio confirmata est, A *l. cum de consuetudine, ff. de legib.* Hæc pro lege habetur, eique etsi non accedat, indulget tamen ratio. Ad hoc sententia *l. 2.* intelligitur de iis quæ lege definita non sunt. Tertullianus de Cor. mil. *Consuetudo in civilibus rebus pro lege suscipitur, cum deficit lex.* Recte, Cum deficit lex, ut *l. 33. ff. de legib.* In iis quæ non ex scripto descendunt. Et eodem modo cum de jure & æquitate quæritur, & una lex judicem ait æquitatis potius quam juris stricti ejusdemque scripti rationem habere, *l. 8. C. de Judic.* altera inter jus scriptum & æquitatem solum principem interponere interpretationem, *l. 1. C. de legib.* rem ita distinguimus, ut in his quæ scripto palam comprehensa sunt etiam si prædura videantur, judex a scripto recedere non possit, & ut solus princeps eam duritiem emendare possit, sicut du-B ritiem legis Juliæ, de qua *l. prospexit, ff. qui & a quib. man.* moderatus est, *l. in adulterii, C. ad leg. Jul. de adult.* in his autem, quæ palam scripto comprehensa non sunt, judex spectare debeat æquitatem potius quam jus scriptum, ut si pœna sit in eum qui ferro percusserit lege comprehensa, non utique eam irrogabit ei qui clavicula hominem percusserit: spectabit enim mentem non verba legis, legis conditorem non legem: & omnino ibi tum maxime æquitas dominatur, & præponenda est rigori, cum lex scripta deficit: quin imo, ut Aristoteles definit, æquitas nihil aliud est quam jus quod lex scripta prætermisit, *τῶ γεγραμμένυ νόμυ ἔλλειμα, τὸ παρὰ τὸν γεγραμμένον νόμον δίκαιον,* sicut consuetudo proprie nihil aliud est quam jus quod C lex scripta prætermisit, sed æquitas jus natum & naturale, consuetudo, jus constitutum & receptum. Nihil porro legibus Romanorum cautum est de feudis. Igitur valere in feudis potius debet consuetudo quam quod legibus generaliter cautum est, quodve disputando & argumentando ex eis deduci potest, ut in feudis non succedunt parentes ex consuetudine, licet in aliis rebus jure scripto succedant, non succedunt filiæ, licet jure scripto succedant in aliis bonis. Plus potest consue-

ſuetudo quam lex in his quæ lege nominatim comprehenſa non ſunt. At ſi qua in re in feudorum cauſis mores defecerint, tum decurritur ad jus commune civium Romanorum, id eſt, quod eo jure in aliis rebus cautum eſt, cum nondum feuda in uſum veniſſent, producitur etiam ad feuda: ut ſi quæratur, Cum vaſſallus feudi partem pignori obligavit, & deinde feudum domino committitur, cujus cauſa ſit potior, domini an creditoris pigneratitii, quod mores nondum definierunt, dicam commiſſo feudo pignus extingui, arg. *l. lex vectigali*, *ff. de pign.* quæ idem in emphyteuſi definit. Rurſus ſi quæratur, agro feudali jure belli capto & adſignato militibus, modica portione poſſeſſori relicta, an eam portionem jure feudi a priſtino domino recognoſcere non debeat, quaſi novo jure eam habere cœperit victorum beneficio conceſſioneque, quod mores non definierunt: dicam ab eodem domino, eam portionem jure feudi recogniturum quaſi minime mutata poſſeſſionis cauſa, arg. *l. item ſi verberatum*, §. 1. *ff. de rei vind.* Hygenus de limit. conſt. Quos dominos in poſſeſſionibus ſuis remanere paſſus eſt, eorum condicionem mutaſſe non videtur. Item ſi quæratur, an feudo vendito lege commiſſoria, quibus locis feudi venditio non prohibetur, & ſolutis domino *εἰσδικτικοῖς*, poſt reſoluta venditione ad diem pretio venditori non ſoluto, *εἰσδικτικῶν* repetitio competat, quæ res moribus definita non eſt: dicam competere, cum & fructuum omnium repetitio competat adverſus emptorem, *l. 4. & 5. ff. de leg. com.* & omnia in priſtinum ſtatum reſtituenda ſint, perinde atque ſi neque emptio, neque venditio intereeſſiſſet, *l. facta*, *ff. de ædil. edic.* Conſuetudinem dixi pro moribus inveteratis (nam & hoc exigitur, ut conſuetudo vim legis obtineat) cum ſcilicet ex frequenti conſuetione quaſi tales aut tales mores populus inducit. Proprie ex conſuetudine mos fit. Ariſtoteles, *ἦθος ἐξ ἔθους περιγίνεται*. Lactantius v. *Paulatim male vivendi conſuetudo, mos factus eſt.* Publius Syrus: *Vitium prius fuit obſervatio, nunc mos eſt.* Ovid. 2. Metam. *Morem fecerat uſus.* Varro autem vult morem eſſe communem conſenſum omnium ſimul habitantium, qui inveteratus conſuetudinem faciat.

In quibus rebus feudum conſiſtat.

Tit. II.

SCiendum eſt autem feudum ſive beneficium non niſi in rebus ſoli, aut ſolo cohærentibus, aut in iis quæ inter immobilia connumerantur (veluti cum de camera aut de caneva feudum datur) poſſe conſiſtere, ac feudum neminem poſſe acquirere niſi inveſtitura aut ſucceſſione.

Feudum conſiſtit in rebus ſoli, vel ſolo cohærentibus, vel in eis quæ pro immobilibus habentur, velut ſalariis, penſionibus, ſtipendiis, ſportulis, annonis, ut *infra*, *4. tit. 53.* quæ res incorporales ſunt: incorporales autem res immobilium magis quam mobilium jure cenſentur, *l. 2. C. de ſerv. et aq.* Nov. 7. Rerum incorporalium propria eſt ſpecies. Ex rebus enim aliæ ſunt corporales, aliæ incorporales, & corporalium aliæ mobiles, aliæ immobiles. Sed ubi tantum fit mentio mobilium & immobilium, incorporales immobilibus potius accenſentur: qua de cauſa nomina, quæ jura ſunt incorporalia, immobilia, vel mobilia eſſe non dicam, ſed immobilium jure cenſeri, quæ forte fuit mens Accurſi in *l. moventium*, *ff. de verb. ſign.* licet moribus Biturigum diſtinguatur, ut ſi debeatur res mobilis, nomen rebus mobilibus, ſi immobilis, immobilibus adnumeretur, quæ diſtictio ſumpta eſt ex Accurſio ad *Nov. de non alien. reb, Eccl.* Ait, ſolo cohærenti-

A bus. Hujuſmodi ſunt juncta infixaque, quæ quaſi pars ædium aut fundi, vel propter ædes habentur, ut granaria quorum ſtipites in terra defoſſi ſunt, & quædam alia etiam ſi non ſint affixa, ut claves, clauſtra, epitonia, *l. Julianus*, *§. ult. l. fundi*, *ff. de act. empt.* & tormenta bellica, ut in eis Conſuetudinibus expreſſum eſt, quia propter ædes habentur. Torcularia etiam & dolia iidem mores ſimul ac Turonenſium immobilibus adnumerant: quod eſt contra *d. l. feudi* §. 1. qua rutis cæſis & inſtrumento deputantur. Id vero feudum quod conſiſtit in aliis rebus, quæ etſi ſolo non cohæreant, inter immobilia tamen connumerantur, vulgo ait appellari de camera aut de caneva. Camera eſt ærarium. Caneva vel canava, cella vinaria; quod inſcriptio hæc Ennodii ante canavam probat: *Sobria* B *cella cadis vinum quod ſervat onuſtis*, &c. D. Auguſtinus ſer. 61. *De horreo, canabo, vel cellario proferre non poſſumus*: & hæc quæ in ærario vel cella ſunt conſtituta feuda, quæ ſunt in curte domini, ut *ſup. 1. tit. 2. §. Item ſi quis feudum*, non habent propriam naturam feudi, morte enim dantis & accipientis finiuntur, ut *infra tit.* 10. Finiuntur & exhauſto ærario vel cellario ſine culpa domini, ut *infra 4. tit. 68.* Ex hac enim cauſa dominus tantum tenetur in id quod facere poteſt, deducto ne egeat, imo & deducto ære alieno, exemplo donatoris: nam & in feudum datio, liberalitas ſive donatio eſt. Adjicit in fine hujus tituli, feudum aut inveſtitura adquiri aut ſucceſſione, ut *infra 4. tit. 36.* Adquiritur etiam præſcriptione, traditione poſſeſſionis facta nomine feudi. Sed hæc haben- C tur pro inveſtitura: Et redemptione. Sed hæc ſucceſſionis prætextum habet, ut *ſupra 1. tit. 25.* De inveſtitura autem Obertus primum tractat. Tractabit deinde de ſucceſſione.

De inveſtitura feudi.

Tit. III.

INveſtitura quidem proprie dicitur poſſeſſio; abuſivo autem modo dicitur inveſtitura quando haſta, vel aliud corporeum quidlibet porrigitur a domino ſe inveſtituram facere dicente: quæ ſi qui- D dem ab illo fiat, qui alios habet vaſſallos, ſaltem coram duobus ex illis ſolemniter fieri debet: alioqui licet alii interſint teſtes, inveſtitura minime valet. Si enim domino adhuc in poſſeſſione conſtituto, an facta ſit inveſtitura, quæratur: non debet probare niſi per pares curtis illius domus, vel per publicum inſtrumentum a tribus vel a duobus paribus confirmatum. Nam ſi inſtrumentum defecerit, vel quia factum non fuerit, vel quia amiſſum ſit: tunc qui probare deſiderat, pares curiæ illius, qui interfuerint, offerat, qui ſi negaverint, forte corrupti odio vel gratia ſeu præmio, & dicant ſe non interfuiſſe cum inveſti- E tura fieret, vel non reminiſci: tunc domino cogente jurent tactis ſacroſanctis ſcripturis, quod hujus rei veritatem neſciant: & tunc actor aut alios producat pares, aut jurisjurandi domino detur electio, ut proinde juret inveſtituram factam non eſſe, aut ſacramentum vaſſallo referat, & ille aut juret, aut acquieſcat. Quod ſi jurare pares aliqua ex cauſa recuſaverint, nec dominus eos jurare compellat: liceat vaſſallo etiam per extraneos probare inveſtituram. Teſtibus vero deficientibus, jurisjurandi electio domino detur.

Si vero vaſſallus quidem poſſideat, vel ſi feudum

came-

cameræ aut canevæ in duabus ſeu tribus acceptionibus quietis, quaſi poſſideat, dominus autem feudum negans eſſe, rem ſuam petat vel quod de camera vel de caneva bis vel ter (ſicut diximus) jam ſolutum eſt, deinceps ſolvere renuat: tunc non eſt opus probatione, ſed poſſidenti data electione, aut juret ſuum eſſe feudum rectum, aut domino referat jusjurandum.

Si autem inveſtitura ab eo, qui vaſſallos non habebat, dicatur facta: tunc per quoslibet idoneos teſtes aut per publicum inſtrumentum probari poteſt, aut inopia probationis emergente, res decidatur per jusjurandum.

Præterea ſi aliquis tenor præter communem feudi rationem in inveſtitura a domino dicatur interveniſſe, vel ſi dicatur feudum ſub tali condicione dediſſe, ut vaſſallus in feſtivis diebus vadat cum uxore ſua ad Eccleſiam: omni facultate probandi domino adempta habeat vaſſallus poteſtatem defendendi ſe per ſacramentum. Item ſi vaſſallus pactum ſpeciale contra feudi conſuetudinem allegat, veluti de filiarum ſucceſſione: liceat ei tenorem, ſi poteſt, ſicut inveſtituram probare: quod ſi in probatione defecerit vel ceſſaverit; concedatur domino hoc negare jurejurando præſtito.

Et veſtimentum & veſtituram dixere Latini: ut in antiqua inſcriptione, Veſtituris baſium. Inveſtimentum. Livius 4. Legem promulgat, ne cui album inveſtimentum addere petitionis liceret cauſa: ſic habent veteres libri. Dicemus ergo recte inveſtituram: quo nomine proprie ſignificari poſſeſſionem ait, ut in legibus Langobardorum ſæpe. Sed abuſive in hoc tractatu inveſtituram accipi pro ceſſione feudi, quæ fit a domino porrecta haſta aut vexillo, vel qua alia re coram paribus curiæ vel aliis teſtibus. Hoc minus eſt quam poſſeſſionem tradere: idcirco poſt inveſtituram agitur ad tradendum, ut *inf.* 4. *tit.* 15. Porrigunt inveſtiendo alii baculum, alii gladium, alii haſtam, alii vexillum, alii anulum: quod donum inveſtituræ dicitur in Conſtitutione Friderici de pace tenenda, alii aliter, ut Accurſius retulit *inſt. tit. de verbor. obligat. in princ.* Otho Friſingenſis: *regna per gladium, provincias per vexillum tradi* Guntherus. *Ergo ubi vexillo partem, quam diximus, ille, hic autem gladio regnum ſuſcepit ab ipſo. Hunc etenim longo ſervatum tempore morem Curia noſtra tenet.* Epiſcopatus imo & omnia feuda antiquo more Gallico per anulum & virgam, quod dicebant, *Par rain, & par baſton. Rain* pro anulo, ut hodie Germanis, *Reing*. Adjiciebant baculum: unde jactatur hoc vulgo e Gallorum moribus. *Le vaſal ſe peut jover de ſon fief juſque a mettre la main au baſton.* Vaſſallus feudi ſui liberam adminiſtrationem habet, modo ſi non ſe in alterius domini fidem clientelamque conferat, nimirum ab alio accepto ſcipione, quod aliis verbis, *Juſque a ſubmiſſion de foy*. Hujus autem generis inveſtituram intervenire etiam in proprietatis alienatione conſtat ex antiquo contractu emptionis & venditionis, in quo ita eſt, *Tu Paſcuti fuſte illum inveſtito, Tu Segnuti fuſtem illum manu capito*. Minus autem eſt, ut dixi, inveſtitura quam poſſeſſio. Dices, cur non traditio haſtæ aut gladii aut ſcipionis pro poſſeſſionis traditione habetur, ut clavium, *l. clavibus, ff. de contr. empt. l. 2. Cod. de per. & com. rei vend. l. 1. C. de crim. exp. her.* Dicam, traditis clavibus non videri traditam poſſeſſionem domus, niſi in re præſenti traditæ ſint. Rei præſentia per ſe ſola facit, ut tradita ejus poſſeſſio videatur: apprehenditur enim non manibus tantum aut pedibus, ſed etiam oculis quaſi longis manibus, *l. 1. §. pen. l. quod meo, §. ſi venditorem, l. quarundam,*

A *ff. de adquir. poſſ. l. pecuniam, ff. de ſolut.* Inveſtitura igitur etiam ſi fiat porrectis clavibus, pro traditione poſſeſſionis non habetur, niſi fiat in re præſenti: ſed eſt tantummodo argumentum poſſeſſionis in feudum aut venditionis: inveſtituram in feudo ſequitur fidelitas, fidelitatem traditio. Dixi inveſtituram fieri debere coram paribus: quod ita intelligendum eſt, ſi dominus alios vaſſallos habeat: alioquin extranei admittuntur, ut *ſupra* 1. *tit.* 28. & *infra* 4. *tit.* 36. & 69. & *hoc titulo, §. ſi autem inveſtitura*, & cur omnino pares adhibendi ſint, ſi eorum ſuppetat copia, non exteri, hæc redditur ratio, ne quid ab exteris falſitatis excogitetur, qua ſuſpicione carent pares, qui fidei vinculo arctiore tenentur obſtricti: & hoc dicimus de nova inveſtitura. In veteri quilibet admittitur, ut *inf.* 4. *tit.*
B 35. Item hoc dicimus de laicis. Clericis permittitur, ut adhibeant quoſcunque, ut *ſupra* 1. *tit.* 28. Fit ergo inveſtitura ſine ſcripto. Sed fieri etiam poteſt ex ſcripto per publicum inſtrumentum: quo caſu quæritur an neceſſaria ſit parium ſubſcriptio ſive confirmatio. Hoc loco exigit confirmationem parium: ſed obſtat *infra* 4. *tit.* 35. qui & cum eo quod de clericis diximus pugnare videtur. Sed animadvertendum eſt, in eo titulo nihil certo definiri, varias tantum opiniones referri. Alii dicunt non valere inveſtituram quæ fit non accerſitis & adhibitis paribus curtis, licet dominus ſe eam feciſſe confiteatur & probari poſſit publico inſtrumento: nihilque intereſſe, dominus qui inveſtituram fecit fuerit clericus an laicus. Alii valere arbitrantur, ſi modo dominus confiteatur ſe eam feciſ-
C ſe, etiam ſi fecerit eam ſine paribus. Alii arbitrantur publicum inſtrumentum non ſufficere, niſi fuerit a paribus confirmatum: quæ ſententia tribuitur Gerardo & Oberto: & ſane Obertus ita aperte definit hoc loco. Alii ut Mediolanenſes, publicum inſtrumentum ſufficere arbitrantur, quorum opinio verior videtur. Quin & domini confeſſionem ſufficere puto. Et diſtinctionem inter clericum & laicum non recipio. Prima & tertia opinio ſubtili jure vera eſt: quod in *dict. tit.* 35. hæc verba ſignificant, ad ſubtilitatem conſuetudinis. Secunda & quarta voluntatem contrahentium ſpectat potius quam ſubtilitatem nimiam, quam judices admittunt raro, *l. ſicut, §. ſi debitor, ff. quib. mod. pig. ſol.* Igitur domino poſſidente ſi qui inveſtitum ſe de feudo dicit, adverſus dominum experiatur, pro-
D bare debet inveſtituram per publicum inſtrumentum, vel per pares vel certe his deficientibus aut jurantibus ſe rei geſtæ non meminiſſe aut jurare nolentibus, per extraneos. Duo ſufficiunt, ut *ſupra* 1. *tit.* 28. & *inf.* 4. *tit.* 69. Imo plures videntur exigendi, eadem ratione qua pares quantum poteſt adhiberi voluimus, ne quid falſitatis incurrat, *l. ult. Cod. de fideic.* Sed Parium qualitas omnem falſi ſuſpicionem tollit. At his deficientibus duobus etiam extraneis contenti ſumus: quia ſcilicet perſonam & vicem parium repreſentant, & his ſubſtituti videntur. Vaſſallo autem non probante, dominus jurat cum XII. ſe inveſtituram non feciſſe, aut refert jusjurandum actori, qui ſi forte relationem ſuſcipere nolit, protinus dominus abſolvitur, ut *ſupra* 1. *tit. §. ſi autem controverſia, & tit.* 28. *§. ſi quis ſc.*
E *& tit. ult.* Dixi de domino poſſeſſore, nunc dicam de vaſſallo poſſeſſore. Vaſſallo poſſidente vel quaſi poſſidente quid fiet? Poſſidetur res corporalis. Quaſi poſſidetur res incorporalis, *l. ait prætor, §. item ei qui per captivitatem, ff. ex quibus cau. maj.* veluti jus percipiendarum annonarum e cellario domini, quod feudum dicitur de caneva. Id enim videtur quaſi poſſidere vaſſallus, ſi bis aut ter annonas ſine controverſia perceperit: Ex tribus aut quatuor acceptionibus formatur quaſi poſſeſſio: qui locus eſt in hanc rem hoc titulo ſingularis, *§. ſi vero vaſſallus*. Uſus pro poſſeſſione eſt. Vaſſallo poſſidente vel quaſi poſſidente, ſi dominus agat pigneratitia, probatio domino incumbit. ut diximus *§. ſi autem controverſia*. Si agat rei vindica-

tione, & repellatur exceptione investiturae, & is simpliciter neget esse feudum, vel etiamsi jam amplius nolit praebere annonas, negans se eas ante praebuisse feudi nomine, & adserens rei suae libertatem, hoc casu, quia negantis nulla est probatio (nemo enim ejus quod negat factum rationem, aut potest aut debet aut solet reddere) necesse est reo defensionem dari, ut juret suum esse feudum, aut actori referat jusjurandum: quo non jurante, statim reus absolvitur. Et quae diximus observari in probanda investitura, eadem observantur in probando pacto investiturae. Ut in venditione aut investitura facta venditionis nomine, ita in feudi investitura quodcunque pactum est, id valet, puta ut sine juramento fidelitas praestetur, ut tit. seq. vel ut filiae succedant, ut *supra* 1. *tit.* 4. ut succedat frater fratri in feudo novo, ut *supra* 1. *tit.* 19. ut vassallus festis diebus officii causa uxorem domini sui in aedem sacram comitetur & ducat, ut §. *ult. hujus tituli*, ubi hanc pactionem condicionem vocat. Condicionem investitura admittit, ut *supra* 1. *tit.* 5. id est, adjectionem, quae suspendat actum, licet videatur actus esse solemnis. Admittit etiam conditionem, id est, pactionem quamlibet, modo non sit juri aut naturae feudi contraria: & inde condicionale feudum dicitur quod sub pactione certa certove servitio constituitur. Qui autem pactionem allegat, sive sit dominus, sive vassallus, eam probare debet eo modo quo supra dictum est investituram esse probandam, quo deficiente, alteri defensio competit cum sacramentalibus XII. nisi malit jusjurandum referre. Recte interpres exponit haec verba, Omni facultate probandi domino adempta, id est, domino in probatione deficiente. At praeterea constat investituram non tantum de certo servitio, sed etiam de incerto pacisci licere, puta, indistincte, ut pro feudo servitium praestetur, vel etiam id agi ne ullum servitium praestetur. Unum casum hic adnotare libet, quo etiamsi de certo servitio convenerit, vassallus eo liberatur, puta si domino feudum pignori obligaverit sub lege *ἀντιχρήσεως*, quod est ex decreto Innocentii III. *c.* 1. *de feudis*: qua ratione & emphyteuticum praedium eadem lege accipiet dominus si modo ejus temporis nullam pensionem ab emphyteuticario exigat, ne utrunque habeat canonem & fructus, vel ille servitium & fructus: alias enim *ἀντιχρήσις* pontificio jure improbata est, quia usurae proxima est: id enim agitur ut creditor fructus lucrifaciat, sorte manente integra: quod male Albertus Krantzius Chron. 8. cap. 35. appellat emptionem sub lege redimendi factam. Praecessit enim pecunia debita, cujus nomine res pignori obligatur ea lege, ut creditor fructus non computet in sortem, utque non aliter eam rem debitori restituat quam omni pecunia soluta. Est igitur pignus, non venditio.

De investitura veteris vel novi beneficii.

TIT. IV.

INvestitura autem aut fit de veteri beneficio, aut de novo: quae de veteri fit, etiam a minore potest fieri. Sive autem a minore, sive a majore fiat, non de omni possessione vassalli, sed de justa tantum facta intelligitur, nisi aliud nominatim dicatur. Novi vero investitura feudi non ab alio recte fit, nisi ab eo qui legitime suorum bonorum administrationem habet. Qui enim qualibet ratione aliquid de suis rebus impeditur alienare, is nec per feudum poterit investituram facere. Sed etiam res cujus alienatio prohibetur, nec per beneficium dari conceditur, nisi in casu: ut A ecce, si quis ex agnatis tuis rem quae a communi parente per successionem ad eum pervenerit, alienare voluerit, non permittitur ei etiam secundum antiquam consuetudinem alii eam vendere, nisi tibi vel alii proximiori pro aequali pretio accipere volenti: per feudum tamen cuilibet dare potest, nisi fiat in fraudem nostrae consuetudinis vel legis novae bonae memoriae Lotharii Imperatoris, tunc enim rescissa investitura, reddito a te vel ab alio proximiori, videlicet secundum antiquam consuetudinem pretio, si quod dederit, is qui investituram accepit compellatur rem tibi restituere. Personam vero investituram accipientis non distin- B guimus: nam etiam servus investiri poterit, nisi ignorantia praetendatur. Sed utrum ipse an alius pro te investituram faciat vel suscipiat, nihil interesse putamus, potest enim hoc negotium, & per procuratorem ab utraque parte expediri. Feminam quoque etiam novi feudi investituram facere posse plerique consentiunt. Nulla autem investitura debet ei fieri, qui fidelitatem facere recusat, cum a fidelitate feudum dicatur, vel a fide, nisi eo pacto acquisitum sit ei feudum, ut sine juramento fidelitatis habeatur. Utrum autem praecedere debeat fidelitas investituram, an investitura fidelitatem, quaesitum scio: & saepe responsum est inve- C stituram debere praecedere fidelitatem. Fidelitatem autem dicimus jusjurandum quod vassallus praestat domino.

Duplex est investitura, alia veteris, alia novi beneficii. Veteris est quae fit a successore domini, vel successori vassalli, ut *infra* 4. *tit.* 35. mortuo scilicet domino vel vassallo. Novi, ex qua primum formam suam & originem feudum accipit. Haec dat legem feudo, & contractus est. Illa quae fit de veteri feudo, non est contractus, sed feudi tantum quaedam veluti recognitio simplex, sive *ἀνάκαμψις*, quae fit gratuito, Constitutionibus Neapolitanis, & in nostris illata certa pecunia. Et peti solet ita ut quis intendat se de suo recto feudo investiri debere, ut *infra tit.* 20. & 4. *tit.* D 46. & in fragmentis: *Cum*, inquit, *de veteri beneficio fit investitura, satis est si de recto beneficio fiat investitura*, id est, nulla solemnitas exigitur. Satis est rectum esse feudum, & jurari fidem. Rei nomen exprimi & adhiberi pares non est necesse, ut *infra* 4. *tit.* 35. & fieri potest a minore XXV. annis, ut hoc loco Obertus ait. De hac dicere possis non esse beneficium, sed injuriam, si quis eam non impetraverit, ut *l.* 1. §. *plane, ff. de aqua quot. & aest.* Nova investitura fit solemniter per symbola, vel, ut Helmodius loquitur, signa & rei certae nomine expresso, & adhibitis paribus, & ab eo qui rerum suarum administrationem habet: nam qui non potest alienare, nec feudi nomine investituram facere potest, excepta femina: est enim haec investitura alienationis species. Placebat quibusdam vete- E ris, sed non novi beneficii investituram a femina fieri posse. At diversa opinio obtinuit, ut *hoc tit.* §. *feminam*: quae mitior sententia dicitur in Fragmentis. Ratio dubitandi haec erat, quia feminae nihil alienare poterant sine tutoris auctoritate, *l.* 1. *Lang. Qual. mul. lib. alie. per. est.* Erant enim in perpetua tutela, sive, ut loquebantur, in mundiburnio, Langobardorum jure, quibus tutor est mundualdus, ut Germanis *Munder*, quae eadem Gallis etiam olim fuere vocabula, ut in Chronicis S. Dionysii, *Bail*, *garde*, *munburnie*, & Frossardo: *Et seront mis quatre mambours en Angleterre pour gouverner le Royaume*: Olivario de Marchia, *Mambour & pere de vous*, Rectum autem feudum dicitur, non ut vulgo sentiunt, quod commu- nem

nem feudi rationem, sive naturam retinet, cum & id rectum dicatur, quod non est verum & proprium feudum, ut feudum de camera, *tit. præced.* §. *si vero vassallus*, sed feudum rectum dicitur feudum vetus, cujus possessio justa est, & ideo qui investitur de suo recto feudo, ei possessio tantum justa confirmatur, ut ait hoc loco: nam si sit vitiosa possessio, certe non est rectum feudum, nec per eam investituram legitima fit. Additur hoc titulo, Quemadmodum is qui alienare non potest, feudi investituram facere non potest, ita rem alienari prohibitam nec in feudum dari posse: quod non tantum de prohibitione legis accipitur, sed etiam de prohibitione testatoris argumento emphyteuseωs, *l. ult. C. de reb. alie. non al.* Excipitur unus casus, quo agnatus prædia familiaria, sive alodia sint sive feuda, extero alienare prohibetur, vel si alienaverit, ea ejusdem familiæ agnato proximiori jure προτιμήσεως, quæ Britannis inde dicitur *Premesse*, revocare & retrahere conceditur, quod jure civili olim obtinuit ante *l. ludum, C. de con. empt.* sed reductum fuit in Oriente Constitutione Romani Lacapeni, in Occidente Constitutione Friderici. Eodem jure ante Fridericum Saxones utebantur: sic enim legitur in veteri Saxonum lege, cap. 62. Liber homo, qui sub tutela nobilis cujuslibet erat, qui jam in exilium missus est, si hereditatem suam necessitate coactus vendere voluerit, offerat eam primum proximo suo, si ille eam emere noluerit, offerat tutori suo vel ei qui tunc a Rege super ipsa re constitutus est: si nec ille voluerit, vendat eam cuicumque voluerit. Sunt autem agnatis ad revocandam venditionem constituta certa tempora, principalibus personis dierum xxx. procuratoribus eorum mensium IV. ex quo fuerint testato denunciati, ut ad emptionem accederent si vellent, Constitutione Romani. Moribus autem Galliæ, vel annus datur, vel lx. dies vel menses sex pro varietate regionum. Nimia licentia brevitate temporis constringitur. Idem vero jus προτιμήσεως habet dominus, sive prædium dederit in feudum, sive in emphyteusim. Si dederit in emphyteusim, intra duos menses, *l. ult. C. de ju. emphyt.* Si in feudum intra annum, ut *infra tit. 9.* Moribus Galliæ plurimum intra dies XL. & constituere debet statim atque intellexit venditionem, utrum malit uti jure προτιμήσεως, an exigere εἰσδεκτικὰ: uno enim electo, non potest variare, arg. *l. 4. §. eleganter, & l. pen. ff. de lege commis.* Si in jure προτιμήσεως concurrat agnatus & dominus feudi vel emphyteuseos, vel census, agnatus præfertur, ut *infra tit. 9. §. pen.* Ergo & cum agnato proximiori venditur, merito dicemus domino non competere jus προτιμήσεως. An & si ulteriori? non ausim adfirmare, cum agnato proximiori, sive agnato sive extero vendiderit, competere jus προτιμήσεως probet 4. *tit.* 14. & hoc titulo adsignificet bis positum verbum, proximiori; sed plerisque locis refragantur mores Galliæ, & in testamentis si testator vetuerit feudum alienari extra familiam, fundo extero alienato, proximiori agnato fideicommissi petitio competit, *l. 32. §. ult. l. peto, §. fratre, ff. de leg. 2.* fundo ulteriori agnato alienato, proximiori nulla fideicommissi petitio est, *l. filiusfa. §. cum pater, ff. de leg. 1. l. unum ex familia §. sed si feudum, ff. de leg. 2. l. pater filium, ff. ad leg. Falcid.* Ergo non potest quis feudum genearchicum alii vendere quam agnato, si id agnatus eodem pretio habere velit: in feudum tamen dare cuilibet potest, ut *infra tit. 9.* Et hoc est ex consuetudine Mediolanensi, qua feudum alienari potest totum sine domini consensu, sed extraneo dominus præfertur, agnatus utrique. In feudum tamen dari extraneo potest, neque tunc locus est juri προτιμήσεως, nisi hoc fiat in fraudem consuetudinis, ut si adsimuletur investitura feudi, pro investitura venditionis, quo casu jus προτιμήσεως locum habet. Ex Constitutione Lotharii vassallus feudum amittit, si id alienaverit sine consensu domini, & domino committitur, nec agnati præferuntur, ut hoc loco

A significare videtur, dum ait, secundum antiquam consuetudinem. Non ergo secundum Constitutionem Lotharii, & ita si in dominum vassallus deliquerit, agnati excluduntur, licet quidam contra sentiant, qui & contra sentirent superiore casu, si in alium, posteri ejus excluduntur non omnes agnati, ut *infra 3. tit. 2. & lib. 4. tit. 18. & 42.* Non prohibebat tamen ea Constitutio in feudum dari sine fraude, doloque malo, ut Constitutio Friderici declarat de feudis non alienandis, & 4. tit. 22. Adjicitur hoc titulo servum posse de feudo investiri, ut scilicet servo vendi potest. Sed adquirit feudum domino confestim, feudive actionem. Et per nuntium, gestorem, procuratorem dari accipique investituram posse, ut *infra 4. tit. 70. 85.* Vacante Imperio datur de feudis imperialibus per Palatinum Rheni
B ex bulla aurea. Sed excipiuntur feuda quæ dicuntur *Vanlehen*, quod scilicet deferatur per vexillum. Ergo & per procuratorem dari fidelitas potest, quæ statim subsequi solet tam veterem quam novam investituram. Nulla, inquit, investitura debet ei fieri, qui fidelitatem facere recusat. Nulla, id est, neque vetus, neque nova, ut infra 20. Datur plerumque fidelitas per ipsum vassallum. Gregorius Tyrensis in Chronicis. *Factus est Boamundus homo Imperatoris fidelitatis manualiter exhibito, & corporaliter præstito juramemto, qualem solent fideles dominis suis exhibere.* Et plerumque consuetudines regionum exigunt, ut ipsemet vassallus veniat, domino postulante, & ut per alium non aliter juret, quam si & per alium dominus faciat investituram. Sed hoc jure secus est. Et potest jusjurandum
C dari per procuratorem, ut de jurejurando calumniæ proditum est, *l. 2. C. de jur. cal.* & est exemplum apud Livium XXXI. licet litis totius finiendæ causa ipsum litigatorem jurare melius sit, *l. pen. C. de reb. cred.* Solet & ad domum domini plerumque investitura peti, fidelitas offerri, nisi cum pactione aliud vel privilegio cautum est, ut Constitutione Friderici in Austria Cuspiniani duci Austriæ hoc datur, ne pro conducendis feudis requirere seu accedere debeat imperium extra metas Austriæ, & ut in terra Austriæ ei debeant sua feuda conferri per imperium & locari.

D

De juramento fidelitatis & qualiter vassallus juret domino.

TIT. V.

QUaliter autem debeat jurare vassallus fidelitatem, videamus. Jurare scilicet sic debet: Ego juro ad hæc sancta Dei Evangelia, quod amodo inantea ero fidelis ei, ut vassallus domino: nec id, quod mihi sub nomine fidelitatis commiserit, pandam alii ad ejus detrimentum, me sciente. Si vero domesticus, id est, familiaris ejus sit, cui jurat: aut si ideo jurat fidelitatem, non quod habeat feudum, sed quia de jurisdictione sit ejus, cui jurat: nominatim vitam, membrum, mentem, &
E ejus rectum honorem jurabit.

De forma fidelitatis.

TIT. VI.

IN Epistola Philiberti Episcopi, in Decretis vicesima secunda, q. 5. c. de forma, qui domino suo fidelitatem jurat, ista sex in memoria semper habere debet, incolume, tutum, honestum, utile, facile, possibile. Incolume, ne sit in damno

domino suo de corpore suo. Tutum, ne sit ei in A damno de secreto suo, vel de munitionibus suis; per quas esse tutus potest. Honestum, ne sit ei in damno de suæ justitia, vel de aliis causis, quæ ad honestatem ejus pertinere videntur. Utile, ne sit ei in damno de suis possessionibus. Facile vel possibile, ne id bonum quod dominus suus facere leviter poterat, faciat ei difficile: neve id quod possibile ei erat, faciat impossibile. Ut fidelis hæc documenta caveat, justum est. Sed quia non sufficit abstinere a malo, nisi fiat quod bonum est, restat, ut in sex prædictis, consilium & auxilium domino præstet, si beneficio vult dignus videri, & de fidelitate esse salvus, quam juravit. Dominus B quoque in his omnibus vicem fideli suo reddere debet: quod si non fecerit, merito censebitur malefidus, sicut ille, qui in eorum prævaricatione vel faciendo vel consentiendo deprehensus fuerit, perfidus & perjurius.

De nova forma fidelitatis.

TIT. VII.

EST & alia de novo super fidelitate juramento inventa forma, & utentium approbata consuetudine, quæ hodie fere in omni curia videtur C obtinere. Hæc scilicet, Ego Titius juro super hæc sancta Dei Evangelia, quod ab hac hora in antea, usque ad ultimum diem vitæ meæ, ero fidelis tibi Cajo domino meo contra omnem hominem, excepto Imperatore vel Rege. Quod verbum si recte intelligatur, nulla quidem indiget adjectione, sed integram & perfectam in se continet fidelitatem, sed propter simplices & nominis significationis ignaros, ad illius verbi interpretationem hoc adjici solet, id est, Ego juro, quod nunquam scienter ero in consilio, vel auxilio, vel in facto, quod tu amittas vitam vel membrum aliquod, vel quod tu recipias in persona aliquam læsionem, vel D injuriam, vel contumeliam: vel quod tu amittas aliquem honorem, quem nunc habes, vel in antea habebis. Et si scivero vel audivero de aliquo, qui velit aliquod istorum contra te facere, pro posse meo, ut non fiat, impedimentum præstabo: & si impedimentum præstare nequivero, quam cito potero, tibi nunciabo, & contra eum prout potero, auxilium meum tibi præstabo. Et si contigerit te rem aliquam, quam habes vel habebis, injuste, vel fortuito casu amittere, eam recuperare juvabo, & recuperatam omni tempore retinere. Et si scivero, velle te, juste aliquem offendere, & inde generaliter vel specialiter fuero requisitus, E meum tibi, sicut potero præstabo auxilium: & si aliquid mihi de secreto manifestaveris, illud sine tua licentia nemini pandam, vel per quod pandatur faciam: & si consilium a me super aliquo facto postulaveris, illud tibi dabo consilium, quod mihi videbitur magis expedire tibi: & nunquam ex persona mea aliquid faciam scienter, quod pertineat ad tuam, vel tuorum injuriam, vel contumeliam.

Investitura vero facta, & fidelitate subsecuta, omni modo cogatur dominus investitum in vacuam possessionem mittere, quod si differat, omnem utilitatem ei præstabit.

Hoc loco proponitur jurisjurandi fidelitatis formula, quo vassallus domino fidem suam alligat, & fidei suæ commissa non proditurum se promittit, & si sit domesticus, vel si dominationi feudi juncta sit jurisdictio, etiam sibi curæ fore vitam, corpus, mentem, honorem domini sui promittit, *inf.* 6. & 7. & *Const. Neapolit.* 3. *tit.* 15. & 18. & in formula a Radevico proposita 3. c. 19. & hoc postremum jurat vassallus non ratione feudi quod habet, sed ratione jurisdictionis, quam dominus habet, vel ratione familiaritatis, & οἰκειότητος, ut si feudum in curte habeat: quæ ratio etiam alia in re religionem officii majorem a beneficiario exigit, puta ne quid sine consensu domini ex feudo abalienet, ut *sup.* 1. *tit.* 2. §. *Item si quis feudum*: & hic proculdubio est sensus hujus tituli, quem ex tam effusa interpretum turba, quæ temere ruit in hos libros, adsecutus est nemo. Id vero quod diximus de tuenda vita & honore domini, & si quid aliud specialiter jurejurando exprimi solet, potest videri fidei promissione generali contineri satis, ut inf. 7. Carolus certe Magnus breviori formula contentus fuit, *Promitto me domino meo Carolo, & filiis ejus. fidelem futurum tota vita sine fraude doloque malo*, *legis Franciæ* 4. *tit.* 46. Sed plerique fidem sibi promitti satis non habent, nisi & fidei partes muniaque specialiter enumerentur, vel eo maxime si quid contra ea fecerint, ut non possint negare se commisisse in jusjurandum, & feudum amisisse, ut *sup.* 1. *tit.* 20. Præterea separandus hac in re nobis est vassallus homologus: nam in jurejurando homologi nullus excipitur, in jurejurando non homologi excipitur Imperator, vel Rex, vel antiquior dominus, ut *inf.* 4. *tit.* 31. Duorum quis potest esse vassallus, non homologus, vel uni homologus, alteri non homologus. Duorum tamen esse vassallus homologus nemo potest, ut libro quarto demonstrabitur; qua de qualitate vassalli ingens sæpe concertatio est, ut fuit tempore Caroli VII. Francorum Regis inter Cancellarium Regis, & Cancellarium Petri Ducis Britanniæ, & Comitis Montisfortis, ille ducem Britanniæ legis homologum esse ajebat, hic negabat. Rex post multas controversias Petrum in fidem & hominium recepit, more majorum suorum, nullo alio adjecto, & mox eidem Petrus ratione Comitatus Montisfortis fidem dedit quasi homologus, quam non dederat palam ratione Ducatus. Sunt & vassalli quidam, qui plus quam fidem debere videntur, alii præcipue debent domino conciliare pacem, alii se pro domino obsides dare, alii certum servitium: quæ Jurejurando vel pactione investituræ nominatim exprimi necesse est: alioquin non debentur: inde veteribus Gallis hæc hominum genera, *Homme de fiefs*, *Komme de paix*, *Homme de plieure*, *Homme de service*. Quædam alia sunt, quæ etsi non exprimantur, debentur tamen, ut ipso jure moribus nostris & Constitutionibus Neapolitanis ἀνάκαμψις mortuo vassallo, quæ redemptio dicitur & restauratio feudi, vendito feudo εἰσδεκτικά, quæ laudationes vocantur, nisi dominus malit uti jure προτιμήσεως. Debentur, & quibusdam locis domino collationes vel munera quædam certis ex causis, puta nuptialium herilis filiæ elocandæ causa, & λύτρον ob redemptionem domini ab hostibus capti, & equestris sportula sumpta domino, vel filio ejus majore natu equestri dignitate, qui summus est militiæ gradus: nam veteribus Gallis tres fuere militum ordines, *Chevaliers*, *Bannerets*, *Bacheliers*, quos possis dicere Equites, Melloequites, & Vasellos, sive vassallos, nisi malis a Buccellariis deducere. Posterior enim ætas Buccellarios dixit milites corpore custodes, sive protectores, qui patronis suis adsistunt semper, *l. ult. C. ad leg. Jul. de vi pub.* Renatus apud Gregorium Turonensem: *Ocylla buccellarius Ætii.* Interpretes βασιλικῶν: βουκελλάριος ὁ παραμένων στρατιώτης, & in veteribus Glossis,

Ad-

Adsecla, *buccellarius*. Et legem Gotthorum sive VVisigotthorum 5. *tit.* 111. *Si in patrocinio constitutus sub patrono aliquid adquisierit, medietas in patroni vel filiorum ipsius potestate consistat, aliam medietatem buccellarius qui adquisivit obtineat. Quod si buccellarius filiam tantummodo reliquerit, ipsam in potestate patroni manere jubemus.* In Const. Neap. 4. tit. 21. Fridericus II. adjicit aliam causam exigendæ a vassallo intributionis, Si frater domini in equestrem ordinem promoveatur, & Guilielmus Rex tit. 20. Si soror domini nubat, Si possessionem aliquam dominus emat, Si transeat Principis comitatus vel exercitus in expeditionem, Si dominus sit Episcopus pro ejus consecratione, vel si in conventum Episcoporum solemnem a Pontifice maximo evocetur. Sed in Neustria tres tantum quas initio dixi causæ receptæ sunt, & dicuntur. *Les trois chevels aydes*, Bourboni addunt quartam, si dominus Hierosolymam invisere velit, & vocant *Questes*, ut Neapolitanæ Collectas. Debebant olim etiam servi dominis suis munera quædam ipso jure, & clientes patronis eadem illa quæ diximus plerisque locis vassallos debere dominis: Halicarnassæus 2. *τὰς δὲ πελάτας ἔδει τοῖς ἑαυτῶν προστάταις θυγατέρας τε συνεκδίδοσθαι γαμουμένας καὶ λύτρα καταβάλλειν πολεμίοις ἔτις αὐτῶν ἢ παίδων αἰχμάλωτος γένοιτο*. Debebant & patronis liberti. Sed hi non jurejurando vel stipulatione, ut cum juraverant vel promiserant post manumissionem seu natalitium patrono daturos liberisve patroni aut nuptialitium, *l.* 7. §. *jurare*, *ff. de op. lib. l. ult. ff. de lib. cau.* In fine tituli 6. adnotatur, quam accipit dominus a vassallo jurato fidem, eandem vicissim eum tametsi juratum debere vassallo præstare: & hoc est quod dicitur inter dominum & vassallum fidem esse reciprocam. Et 4. tit. 98. dominum esse vassallo conjugem quasi communi fidei vinculo conjunctum eodem sensu quo D. Paulus *σύζυγον* dixit non uxorem, sed familiarem, consortem, collegam. Et quibus ex causis vassallus feudum amittit, eisdem etiam fere dominium, proprietatem sive dominationem feudi amittere, eamque vassallo accedere: ut *inf.* 4. *tit.* 24. & 56. mores nostri proprietatem amissam superiori domino addicunt, veluti Imperatori aut Regi, & Constitutiones Neapolitanæ 3. tit. 19. Et sive dominus sit qui vassallo sive vassallus qui domino jusjurandum deferat, non jurat de calumnia, ut *inf.* 4. *tit.* 36. Idem puto esse statuendum de accusatione, ut quemadmodum vassallus dominum accusare vel contra eum testimonium dicere impune non potest, ita nec possit dominus in vassallum, nisi de feudo sit quæstio: quod jus fuit etiam olim inter patronum & clientem. Halicarn. 2. *κοινῇ δ' ἀμφοτέροις οὔτε ὅσιον οὔτε θέμις ἦν κατηγορεῖν ἀλλήλων ἐπὶ δίκαις ἢ καταμαρτυρεῖν· εἰ δέ τις ἐξελεγχθείη τούτων τι διαπραττόμενος, ἔνοχος ἦν τῷ νόμῳ τῆς προδοσίας*. Conveniunt in plerisque vassalli & clientes: quinimo clientum commune nomen est. Sed & distant in multis. Interpres ad tit. 6. jusjurandum quoddam fidelitatis allegat, quod dederit Otho Joanni, quod sumsit ex *c. tibi domino* 64. *dist.* Is est Otho I. qui non fidelitatem Joanni juravit, cum juraret potius ea ætate Pontifex Imperatori (erat enim creandi Pontificis potestas penes Imperatorem) sed cum a Berengario, qui se in Italia pro Imperatore gerebat, opprimeretur Joannes XII. ei tantum Otho suam operam pollicetur, quasi vassallus. In melioribus libris non sunt formulæ fidelitatis quæ ponuntur *tit.* 6. & 7. & sane libro Oberti nescio a quibus temere insertas credo: qui cum titulo quinto satis formulam fidelitatis exposuisset, congruenti ordine mox subjecit, *Investitura vero facta & fidelitate subsequuta &c.* ut investituram fidelitatem ita fidelitatem traditionem sequi: alioquin damnari dominum in id quod interest, atque etiam præcise cogi tradere, quod exposui *sup. tit.* 1. §. *si vero Archiepiscopus*: unde intelligitur investituram non transferre possessionem, scipionem, anulum, vexillum, claves non transferre possessionem, nisi tradantur in re præsenti. Illud omisimus illi parti jurisjurandi, *Et si scivero &c. tit.* 7. Similem proponi apud Nicetam in Alexio Comneno his verbis, *καὶ εἴ τι δὲ εἴδω ἢ νοήσω, ἢ ἀκοῇ παραλήψομαι εἰς ἀτιμίαν ὑμῶν καὶ λύμην τοῦ ὑμετέρου φερόμενον στέμματος καὶ ὑμῖν τὴν περὶ τούτου διδαχὴν ἑτοίμην εἴδησιν, καὶ αὐτὸς δὲ, ὡς ἐξόν μοι, τοῦτο κωλύω.*

De investitura de re aliena facta.

Tit. VIII.

Cum de re aliena, vel alii obligata, investitura fiat: illud distinguitur, utrum scienti, an ignoranti facta sit. Qui enim alienæ rei sciens investituram accepit: nisi pacto speciali sibi prospexerit, de evictione agere non poterit: ignorans vero recte aget ut aliud ejusdem bonitatis, seu quantitatis ei præstetur. Sed in eo nulla est differentia, qui investituram fecit, utrum sciverit vel ignoraverit.

Si quis investitus fuerit de re aliena aut alii pignerata, non is qui investituram fecit, sed is qui accepit, distinguimus utrum scierit rem esse alienam, an ignoraverit. Scienti de evictione actionem non damus sine pacto speciali. Nescienti damus, ut *inf.* 4. *tit.* 55. Sed quam actionem? præscriptis verbis. Investituræ enim contractui nulla lex proprium nomen dedit, & ex investituræ causa competit etiam condictio ob rem dati, ut sup. 1. tit. 20. quæ solet cum actione præscriptis verbis concurrere: & hoc ita procedit, si pendente lite ante condemnationem vassallus auctorem laudaverit, id est, si domino denunciaverit ut liti subsisteret. Illaudatus dominus non tenetur de evictione, exemplo venditionis, ut *inf.* 4. *tit.* 1. Est ex investitura actio de evictione, est ex venditione, permutatione, in solutum datione, adjudicatione, ex articulo, Do ut facias: & ex dote, *l.* 1. *Cod. de ju. dot. l.* 53. *ff. eod.* non ex litis æstimatione, *l.* 53. §. *pen. de rei vind.* Est & ex donatione si *ἐπ' ἀντιδώρῳ* quis donaverit, *l.* 2. *Lang. de evict.* quia videtur intercessisse genus permutationis, *l. & si lege*, §. *consuluit*, *ff. de petit. hered.* & ejus legis Langobardorum meminit Accursius in *l.* 1. *ff. si quis a par. man. fuer.* ubi corrupte legitur Machilda pro Launachilda.

De jure quod in feudo vassallus habet.

Tit. IX.

Rei autem per beneficium recte investitæ vassallus hanc habet potestatem, ut tanquam dominus possit a quolibet possidente sibi quasi vindicare: & si ab alio ejus rei nomine conveniatur, defensionem opponere: nam & servitutem eidem rei debitam petere potest, & retinere. Quid ergo si pretio, vel dolo, aut incuria servitutem rei beneficiariæ imponi patiatur, & ad dominum ex qualibet causa postea beneficium revertatur, an ex eo præjudicium domino generetur, quæsitum fuit: & responsum est ut vassallo quidem donec feudum tenet, possit obesse: domino autem etsi per longa tempora perseveraverit servitus, minime noceat.

E contrario autem si quid feudo a vassallo additum sit, si quidem tale sit quod adjectum est, quod per se subsistere possit, id est, ut per se censeatur,

ut

ut prædium, id non accrescit feudo. Si vero per se non possit subsistere, ut servitus, plerisque placet feudo accedere, & sicut partem feudi disponendam esse: meliorem namque conditionem feudi facere potest, deteriorem vero sine domini voluntate, vel eorum agnatorum ad quos per successionem pertinet: facere non potest.

Quamvis enim per beneficium ad eum pertineat, tamen proprietas ad alium spectat, & ideo quartæ sive tertiæ ratione quæ a Langobardis seu a Romanis viris uxoribus fieri solet, post mortem viri ad mulierem nihil pertinet: nam nec pignus quod consultum dicitur, fieri potest ex feudo.

Est autem optima consuetudine interdicta feudi alienatio, super qua multæ & diversæ sententiæ dabantur in singulis civitatibus seu curiis, donec Imperator divæ memoriæ Lotharius tertius promulgavit super hoc novam constitutionem, quæ posita est in tit. de beneficiis. Necessitate namque suadente poterat olim vassallus domino inscio vel invito feudi partem vendere, retenta videlicet alia parte. Si vero vel totum vel partem volebat per feudum aliquem investire, hoc licebat ei sine fraude facere. Sive autem dissentiente domino vendebat, sive per feudum investiebat (quod & ipsum syncere hodie, & sine fraude licet ei facere) si tamen sine herede masculo descendente decedebat, vel feudum in manu domini refutabat, aut alia ratione intercedente forte culpa amittebat, tunc omnis feudi alienatio ad irritum revocabatur, eo excepto, quod ille qui secundo loco beneficium acceperat, non amittebat si priori domino servire, & ab eo feudum recognoscere volebat. Donare autem aut judicare pro anima, vel in dotem pro filia dare, nullius curiæ poterat consuetudine, licet posset locare, nisi locatio esset fraudulenta alienatio, sicut est per libellum, ut dicunt, venditio. Quis enim dubitat quod libellario nomine sub vilissima duorum denariorum pensione perpetuo concedatur utendum alienatum in fraudem esse? Porro sive de bona consuetudine, sive de prava quæramus, concessa erat domino pro æquali pretio redemptio, nisi hoc jus amiserit dominus per refutationem, vel annali silentio, ex quo sciverit computando. Præscriptione autem triginta annorum submovebatur tam sciens quam ignorans, in prohibendo autem vel redimendo potior erat proximi agnati quam domini conditio, si tamen feudum erat paternum. De illa vero feudi alienatione quæ a domino fit, si dubitetur, lex Imperatoris Conradi consulatur, quæ posita est in jam dicto titulo de beneficiis.

AIt, *Rei autem per beneficium recte investitæ*: & ita inf. 4. tit. 40. Rei pro beneficio investitæ. Docet vassallum prædii in feudum dati utilem habere vindicationem, & si possideat exceptionem tanquam rei quæ in bonis suis sit, ut inf. 4. tit. 52. & non tantum prædii, sed etiam servitutis. Plus igitur habet quam fructuarius neque fundi neque servitutis vindicationem habet, *l. 1. ff. si usufr. pet. l. 1. §. ult. ff. de no. op. nunc.* Idem quod superficiarius, emphyteuticarius, creditor hypothecarius: hi enim omnes fundi & servitutis fundo debitæ vindicationem habent: nec tamen ideo utiles dominos dixeris recte: certe non creditorem: ergo nec ceteros. Sed an possunt servitutem imponere? Superficiarium constat posse. Ergo & emphyteuticarium & creditorem & feudatarium. Sed finietur commisso feudo, arg. *l. lex vectigali, l. grege, §. 1. ff. de pig.* nec domino libertatem adserenti ulla obstabit præscriptio temporis: ne factum vassalli domino noceat. Et notandum quod ait hoc loco, *Ex qualibet causa*: ergo etsi refutatione vel donatione vassalli ad dominum redierit, perimetur servitus: idem dicendum putem, si quem feudali fundo censum vassallus imposuerit, quod mores Galliæ permittunt, si modo dominus censuarium non investierit, εἰσδεκτικὰ eo nomine nulla receperit: quia deteriorem feudi conditionem vassallus sine domini voluntate facere non potuit: & in hac ipsa specie quam proposuit Papo, Senatus Consultorum XIII. imperite videtur fecisse dominus qui censuario quod pro census pretio vassallo dederat obtulit: potuit enim feudum ad se reversum optimo jure retinere aut vindicare quasi censu perempto: meliorem quidem facere feudi conditionem vassallus potest, ut fundo feudali servitutem adquirere. Deteriorem facere non potest, vel hac ratione, ut docet in §. *Quamvis*, quia proprietas ad eum non pertinet: nec enim nudum domini nomen retinet is qui feudum concedit, sed etiam dominium, id est proprietatem. Est igitur dominus cum re, non sine re: non potest autem invito domino dominii causa deterior fieri. Quamobrem ex feudo quod maritus habuit, post mortem mariti non potest mulier ὑπόβολον retinere, quoniam ex bonis tantum mariti propriis retinetur. Id voco ὑπόβολον, quod instar aut vicem habet donationis propter nuptias, quodque morte mariti soluto matrimonio ex bonis ejus uxor lucratur. Dotalitium dicitur *c. plerumque, de don. inter vir. & uxor c. si autem 35. q. 2.* & a Roberto in Chronicis. *Vvilielmus*, inquit, *Rex Siciliæ fecit chartam Joannæ Reginæ de dotalitio suo*. In Constitutionibus Neapolitanis etiam dotarium. A Langobardis, *Morgangheba*. Est autem Langobardorum jure quarta pars bonorum mariti, *l. 1. Lang. de iis quæ a viro in mul. dan.* Romanorum autem moribus hoc loco significatur fuisse tertia: & sane fuit tertia, non quidem bonorum, sed dotis, ut Harmenopolus observari refert 4. Epit. Ex Constitutionibus Neapolitanis est tertia bonorum mariti, *lib. 3. tit.* 13. 15. 16. & ex consuetudine Nortmanniæ: sed eo jure sumitur etiam ex feudis, quoniam Gallico more feuda jure patrimonii censentur; proinde alienari etiam ac pignerari possunt. Gotthorum jure est decima bonorum mariti. Sed servare debent eam partem mulieres liberis ex eo matrimonio susceptis, ergo alienare eam non possunt: & ita ex Justiniani *Nov.* 98. donationis propter nuptias casus qui morte mariti obvenit mulieri non extantibus liberis, pleno jure ad mulierem pertinet, extantibus servari debet, sive iterum nubat, sive non, deducta tamen parte virili, si iterum non nubat, cujus proprietatem liberis servare non cogitur, *Nov.* 127. quod omnino Carolus Rex Siciliæ in tertia mulieri debita hypoboli nomine censuit observari. Verba ejus hæc sunt: *Mulier lucretur dotarii proprietatem, si non habeat filium ex illo marito: alias habeat solummodo usumfructum: & si non nupserit ulterius, vocetur cum filiis ejusdem matrimonii in lucro proprietatis dotarii in virilem portionem: alioquin si nubat, habeat solummodo usumfructum.* Sciendum autem est non deberi ὑπόβολον uxori, nisi in cubiculum mariti venerit: & hoc est quod dicitur, *Au coucher gaigne la femme son dovaire*. Virgini, ut Harmenopolus docet, non datur ὑπόβολον, quod erat tertia pars dotis, sed θεώρετρον, quod erat duodecima: idem dixere ἀνακαλυπτήριον: & inde ille Antipatri jocus, qui cum deformem duxisset uxorem, rogareturque quando daturus esset ἀνακαλυπτήρια, quin potius, inquit, quæritis quando ἐγκαλυπτήρια. Sed plerisque locis etiam uxori virgini debetur ὑπόβολον. Et aliis locis ipso jure, aliis non nisi ex conventione, ut donatio propter nuptias non nisi ex conventione.

Se-

Sequitur, *Nam nec pignus; quod consultum dicitur, fieri potest ex feudo*. Non ergo omnis pigneratio prohibetur, sed ea tantum quæ consultum dicitur, cum distractio pignoris creditori permittitur, ut diximus sup. 1. tit. 2. In quibusdam libris scriptum legi detracta voce pignus. Nam nec quod consultum dicitur, &c. Unde tentabam, id videri Consultum esse quod præter ὑπόβολον mulieri conceditur in mariti bonis, de quo in *l. ult. Lang. de his quæ a viro in mul. dan.* In summa rurali dicitur, *Droict de vefue. Droict de vivelotte*. Est autem usufructus certæ partis bonorum. Videtur enim sic argumentari. Si usufructus mulieri constitui non potest in feudo, quod tamen erat magis probabile, non poterit etiam constitui proprietas, id est, quarta: hæc enim portio Langobardorum legibus ad mulierem proprietatis jure pertinebat. Sequitur. *Est autem optima consuetudine interdicta feudi alienatio.* Dum ait, *Optima*, tacite arguit iniquitatis consuetudinem Mediolanensem, ut sup. 1. tit. 8. quam pravam paulo post vocat. Olim recta consuetudine potuit feudi tantum partem dimidiam per libellum alienare, aut pignori obligare sine consensu domini, excepto casu posito inf. 4. tit. 73. eodem feudi jure alium investire etiam in solidum potuit. Sed mortuo venditore aut investitore sine legitimis heredibus, vel refutante feudum, vel qua alia ratione feudo domino aperto, feudum ab emptore vel a secundo feudatario dominus revocabat: non tamen omnino a secundo feudatario, qui domino non recusaret fidem & hominium exhibere. Erat & domino jus προτιμήσεως intra annum scienti nec renuncianti intra xxx. annos ignoranti, cum scilicet venierat feudum sine ejus voluntate, non cum alii rursus datum erat in feudum: quæ omnia exposuimus *sup. 4. & lib. 1. tit. 2.* Donare autem vel in dotem dare pro filia vel etiam pro anima sua Ecclesiæ feudum concedere, quod & constitutione Friderici expressum est, nulla consuetudine permittebatur. Locare permittebatur, ut in feudum dare citra fraudem, hodieque permittitur. *Quæ posita est in titulo de beneficiis*. Sane in manuscriptis Langobardorum legibus eam Lotharii Constitutionem vidi positam post legem Conradi sub tit. De beneficiis, quæ vulgo quasi reticula libri extremam partem occupat. *Sub vilissima*: Ut 4. *tit.* 73. Secus si ferio dederit per libellum partem dimidiam feudi. *De illa vero*. De hac re diximus sup. 1. tit. 22. & dicemus 4. *tit. de lege Conradi*.

De nominibus vassallorum.

TIT. X.

QUi a Principe de Ducatu aliquo investitus est, Dux solito more vocatur. Qui vero de Marchia, Marchio non dicitur. Dicitur autem Marchio, quia tenet quod est juxta mare, quia plerumque Marchia juxta mare sit posita. Qui vero de aliquo Comitatu investitus est, Comes appellatur. Qui vero a Principe vel ab aliqua potestate de plebe aliqua vel plebis parte per feudum est investitus, is Capitaneus appellatur, qui proprie valvasor major olim appellabatur. Qui vero a Capitaneis antiquitus beneficium tenent, valvasores sunt. Qui autem a valvasoribus feudum quod a Capitaneis tenent, similiter acceperint, Valvasini, id est minores valvasores appellantur, qui antiquo quidem usu consuetudinem feudi nullam habebant. Valvasore enim sine filio mortuo, feudum quod valvasori minori dederat, ad Capitaneum revertebatur. Sed hodie eodem jure utuntur in curia Mediolanensi, quo & valvasores. Ce-

A teri vero qui ab antiquis temporibus beneficium non tenent, licet noviter a Capitaneis seu valvasoribus acquisierint, plebeii nihilominus sunt. Nam & illi qui soldatam habuerunt vel acceperunt vel habent, per eam nullum pedagium, sed nec feudi usum acquirunt. Soldata autem est præstatio quædam annua gratuita: quæ a neutra parte transit in heredem. Morte enim dantis vel accipientis interveniente finitur. Soldata vero dicitur, quia plerumque in solidorum donatione consistit, quandoque autem in vino & annona consistit.

VAssallorum alii sunt Capitanei, alii valvasores,
B alii valvasini, alii plebeii. Capitaneorum nomen aut generaliter accipitur aut specialiter. Generaliter complectitur Duces, Comites, Marchiones, qui Regis Capitanei sunt, ut sup. 1. tit. 1. Specialiter eos qui neque sunt Duces, neque Comites, neque Marchiones, sed plebi aut parti plebis gubernandæ a Principe vel Rep. vel Comite, aut Duce præpositi sunt, qui proprie majores valvasores dicuntur: & ita Platina in Clemente v. & Maximo iv. Capitaneos præfectos urbium vocari ait: quo sensu Capitanei a Comitibus & Ducibus separantur sup. 1. tit. 10. 12. 17. & Constitutione Friderici *de pace tenen. & 4. tit. 89.* Sed improprie tamen Capitaneorum nomen sibi vindicant. Proprie valvasores majores sive Regis valvasores dicuntur. Et qui ab his feuda accipiunt, minores valvasores aut sim-
C pliciter valvasores. Et rursus qui a minoribus valvasini, aut minimi, aut etiam minores valvasores, ut *sup. 1, tit. in prin. & §. notandum, & tit.* 12. Et valvasini quidem jus olim feudi proprium & perpetuum non habebant; nam mors valvasoris a quo feudum acceperant, si quidem decessisset sine legitimis heredibus, feudum majori Valvasori, sive Capitaneo aperiebat, a quo id valvasor acceperat. Et poterat valvasinis auferri quandocunque domini majoris vel dantis arbitrio, ut *sup. 1. tit. 3. & inf. 4. tit. de lege Conradi, §. similiter*. Hodie, ut ait hoc loco, idem Mediolani jus est valvasinis, quod valvasoribus. Sunt alii quidam vassalli, qui noviter feudum acceperunt a Capitaneis, id est, majoribus valvasoribus vel a minoribus, ii novi homines non dicuntur valvasini, quia plebeiis non militibus adnumeran-
D tur, & illæ appellationes militum appellationes & ordines sunt. Non sunt autem justi milites sive nobiles, nisi qui a Principe, vel Duce, vel Comite, vel Marchione de feudo investiti sunt, vel qui a majore aut minore valvasore de feudo investiti sunt, si modo ii longam annorum seriem numerare possint, qua feudum onusque militiæ ei adnexum in familia sua resederit: quæ est certissima nobilium definitio. Et ita vero hic locus indicat hodie quosdam vassallos esse plebejos, ut & dominos, *inf. de lege Conradi libro 4. §. ex eadem*. Et his etiam vassallis similes sunt soldarii: nam plebeiis adnumerantur, & stipendii ratione nullum paradogium habent: sic legunt veteres interpretes. Baldus & Alvarotus & paradogium nobilitatem interpretantur. Vulgo pessime, pedagium. Scio esse legendum,
E paragium: & hunc esse sensum: Vassalli qui plebeiis adnumerantur, nullum habent paragium, id est, non censentur esse pares curtis domini. Parium dignitatem soli nobiles habent. Omne igitur feudum non nobilitat possessorem, & ita hodie quibus locis res ita geritur inter fratres, ut feudum frater major natu præcipue obtineat, & ceteris aspergat tertiam partem, ceteri non minus partes suas nobiliter tenent, quam frater major natu, nec minus dicuntur esse pares in feudo, & a majore quidem fratre dicuntur feudum tenere jure paragii, quo sensu etiam paragium dicuntur Constit. Neapolitanorum 3. tit. 26. sed ejus conditio talis est, ut pro eo nullam fidelitatem frater fratri jurare aut repromittere debeat: & hac forsitan ratione Carolus ille

Rex

Rex Navarræ, qui tot clades intulit regno Franciæ, a Joanne Rege extorsit, ut certas possessiones, quas ab eo tenebat in Neustria hominii & fidei nexu, deinceps teneret, ut est scriptum in Gallicis Chronicis, *En parroye*, hodie dicimus, *En paraige*. Cetera quæ ad hunc titulum pertinent exposuimus lib. I. variis locis.

De gradibus succedendi in feudo.

TIT. XI.

PEr successionem quoque sicut per investituram beneficium ad nos pertinet. Mortuo enim eo, qui beneficium tenebat, prima causa liberorum est: filiis enim existentibus masculis vel ex filio nepotibus, vel deinceps per masculinum sexum descendentibus, ceteri removentur agnati. Ad filias vero seu neptes vel proneptes, vel ex filia nepotes, seu pronepotes successio feudi non pertinet. Proles enim feminini sexus, vel ex femineo sexu descendens, ad hujusmodi successionem aspirare non potest: nisi ejus conditionis sit feudum, vel eo pacto acquisitum. His vero deficientibus, vocantur primo fratres cum fratrum præmortuorum filiis, deinde agnati ulteriores. Quod ita intelligendum est, si feudum sit paternum, hoc est, si fuit illius parentis, qui ejus fuit agnationis communis. Si enim Titii avus de novo beneficio fuerit investitus, Titio sine legitimo herede masculo defuncto, ejus feudi successio non pertinet ad ejusdem Titii patruum magnum, nec ad prolem ex eo descendentem, imo revertitur ad dominum. Ad cognatos autem beneficium non pertinet, neque beneficii successio. Si vero dominus vel alius beneficium defuncti novum esse dicat, agnatus autem illius proximus paternum esse contendat: tunc onus probationis incumbit illi qui novum dicit. Sed scio aliter pronunciatum esse. Bonus tamen judex causa cognita diligenter intuebitur cujus potius jurejurando dirimenda sit hæc quæstio, utroque scilicet in probatione deficiente.

Cum proposuerit tit. 2. feudum aut investitura, aut successione adquiri, & dixerit jam de investitura satis, modo incipit tractare de successione. Et in successione feudi ait primam causam esse liberorum virilis sexus, per virilem sexum descendentium. Ait primam causam esse liberorum ex §. *sui autem*, *Inst. de her. qua. & diff.* liberos feminini sexus, aut per femininum sexum descendentes, in feudum non succedere, exceptis duobus casibus jam sæpe vexatis superiore libro. Post liberos vocari statim consanguineos fratres & fratrum præmortuorum filios, si feudum fuerit paternum, non novum: quod etiam est jam sæpissime vexatum. Post consanguineos admitti agnatos: cognatos non admitti. Quod ait fratres & fratrum præmortuorum filios simul admitti, consentit cum Nov. Justiniani, differtit a jure antiquo, *l. 3. C. de leg. her. l. 2. §. hæc hereditas, ff. de suis & leg. hered.* Sed tamen hoc in transverso limite solis fratrum filiis Justinianus dedit, ut in successione repræsentarent patres suos, atque ita patruo succederent in stirpes una cum patruis. Si nulli sint patrui, in capita succedent, ut Harmenopulo & Azoni videtur, recte: nam Novella stirpes tantum spectari vult concurrentibus fratribus defuncti. Novæ autem Constitutiones stricte accipiendæ sunt, ac similiter licet ex ea Nov. frater utroque parente conjunctus, & filius ejus præferatur fratri uno tantum parente conjuncto

A filiove ejus, non tamen dicemus in successione filiorum fratris vel sororis patruum, vel avunculum patri matrive ex utroque parente conjunctum præferri patruo vel avunculo patri matrive ex uno tantum parente conjuncto, ut Bartolus sentit recte in *l. post consanguineos, §. legitima, ff. de suis & leg. her.* Quam enim adhibuit Justinianus distinctionem inter fratres & fratruum filios, eandem non adhibuit inter patruos & avunculos. Igitur omissum a Justiniano pro omisso habebimus, & sequemur jus vetus. Quod vero diximus, si soli sint fratrum filii succedere eos in capita, in legibus Gotthorum est evidenter expressum his verbis *lib. 4. tit. 2.* Qui moritur si fratres & sorores non reliquerit, & filios fratrum vel sororum reliquerit, si ex uno fratre sit unus filius, & ex alio fratre vel sorore forsitan plu-
B res, omnem hereditatem defuncti percipiant, & æqualiter per capita dividant portionem, Gotthorum sive Vvisigotthorum Reges, qui Hispaniam & Galliciam Toleto sede Regia tenuerunt, ediderunt XII. Constitutionum libros æmulatione Codicis Justiniani, quorum auctoritate utimur sæpe libenter, quod sint in eis omnia fere petita ex jure Civili, & sermone Latino conscripta, non illo insulso ceterarum gentium, quem nonnunquam legimus ingratis, ut gens illa maxime, quæ concedit in Hispania plane cultior ceteris hoc argumento fuisse videatur. Communicavit autem eos mihi ultro Petrus Pithœus, quem ego hominem & si amore & perpetuo quodam judicio meo dilexi semper vix jam ex ephebo profatus fore, ut probitate & eruditione æqualium suorum nemini cederet, tamen pro
C singulari isto beneficio, maximam modo animi benevolentiam & summa ac singularia studia omnia me ei debere confiteor, idemque erit erga eum animus bonorum omnium, si quod vehementer exopto eos libros in publicum conferre maturaverit. Sed, ut quod institutum est agamus, in transverso limite solis fratrum filiis est jus repræsentationis. In directo limite in infinitum est repræsentationi locus. At in jure primogenituræ magna est quæstio, an etiam nepotes ex filio primogenito vel filii ex fratre primogenito repræsentent patrem suum, atque ita excludant patruum. Jus gentium hoc est, ut in regno primogenitus succedat: vel finge, mos hic est, qui est plerisque locis, ut primogenitus filius patri, vel primogenitus frater fratri succedat in assem, ne in plures divisa hereditate ob ino-
D piam rei familiaris familiæ claritas obsolescat: mortuus est pater relicto nepote ex filio primogenito jam ante mortuo, & alio filio: vel mortuus est frater relicto fratris primogeniti filio, & alio fratre, uter succedet? Si exemplis non legibus certare licet, non desunt exempla, quibus ostendatur patruum excludi. Mortuo Edoardo rege Angliæ, relictis filiis tribus, Joanne, Hemone, Thoma, & ex primogenito primoque mortuo filio Edoardo nepote Richardo, Richardus prælatus est patruis. Joanne item duce Britanniæ mortuo sine liberis, cum esset quæstio de successione Ducatus inter Joannem Comitem Montisfortis fratrem Ducis tertiogenitum, & filiam fratris secundogeniti Guidonis Vicecomitis Lemovicum, quæ nusperat Carolo Blesensi filio Comitis Blesensis, & Margaritæ sororis Phi-
E lippi Valesii regis Francorum, & Carolus niteretur moribus Britanniæ; qui volunt fratrem primogenitum præferri post eum secundogenitum admitti, deinde tertiogenitum, & uxorem suam diceret repræsentare secundogenitum, ex quo erat nata, atque ideo præferri eam debere tertiogenito, vicit Carolus judicio Philippi regis, & S. Consulto. Sed utraque successio tristes eventus habuit: nam & Richardus regno pulsus est ab Henrico Duce Lenclastri, & Carolus Blesensis xx. annis post adjudicationem ducatus bello superatus, & occisus est a filio Joannis Joanne Comite Montisfortis, ac post re transacta cum vidua Joannes judicio Caroli V. recepit ducatum retinuitque sine controversia ulla. Narratur etiam Robertum Regem Siciliæ, cum

cum de Comitatus S. Severini succesſione eſſet quæſtio inter Comitis defuncti filium & nepotem ex filio primogenito, pronuntiaſſe pro nepote. Sed Jo: Andreas excuſat factum ad Speculatorem titu. De feudis, dicens moviſſe Robertum Conſtitutiones tam ſuas, quam Caroli II. patris, quæ proprie ad eum Comitatum pertinebant, & exigere videbantur, ut nepoti potius quam filio deferretur. Juris rationibus ſi certamus, potior eſt filii cauſa quam nepotis ex filio primogenito, fratris quam filii fratris primogeniti. Jus enim repræſentationis hanc vim tantum habet, ut eo jure fretus remotior cum proximiori in ſucceſsione concurrat, non etiam ut proximiorem prorſus excludat: id vero agitur illis exemplis, ut proximior in totum excludatur: quod excedit vigorem, finem, exemplum repræſentationis. Non eſt igitur per ſpeciem repræſentationis admittendum. Item quia ubi proximitatis jure defertur ſucceſsio, ut cum proximus agnatus proximuſve cognatus ad ſucceſsionem vocatur, repræſentationi locus non eſt, id eſt, ubi valet proximitatis ratio, non poteſt etiam valere repræſentationis, quia pugnant invicem: & e contrario, ubi valet repræſentationis ratio, ut in linea liberorum, non poteſt etiam prævalere proximitatis: eadem vero cauſa eſt primogenituræ, quæ proximitatis. Ergo cum primogenito defertur hereditas, non poteſt eſſe repræſentationi locus, ſed ſicut ubi proximitas ſpectatur, eum vocamus, qui proximior fuerit mortis tempore, vel quo bon. poſſeſſio petitur, *l.1.ff.unde leg.l.3.ff. unde cog.* ita ubi primogenitura obſervatur, eum vocamus qui moriente eo de cujus bonis agitur, primogeniti gradum locumque tenuerit, non proximioris jam ante mortui filium: & ita Carolo II. rege Siciliæ mortuo relicto filio Roberto ſecundogenito, & ex filio primogenito primoque mortuo nepote, filius ex reſponſis prudentum, ut Conradus Vecerius ſcribit in Henrico VII. & Bonifacii pronuntiatione prælatus eſt nepoti: & ita hodie obſervatur in Neuſtria, ubi primogenitus ipſo jure aſſem occupat, ut nepos ex filio primogenito non habeat jus primogenituræ, quamdiu alius filius defuncto ſupereſt, contra morem antiquum, quem fuiſſe juſtiorem plerique contendunt ſtulte, fuit is quem diximus antiquus mos Francorum, ut filius primogenitus ſuccederet ex aſſe, quod & inter filias eos obſervaſſe conſtat ex *Conſtit.Neap.3. tit.27.* Hodie pleriſque locis filius primogenitus in aſſem non vocatur, ſed excipuum aliquid habet, quod tamen primogenita non habet: nam ſi defunctus filias tantum reliquerit, major natu præcipuum nihil fert. Unde etiam putem quo more ac primogenito conceditur, appellatione primogeniti non contineri primogenitam: quia hæc jura primogenito dantur familiæ conſervandæ cauſa, ut dixi, quam femina non propagat: eſt enim familiæ ſuæ caput & finis. Non debent ergo feminis competere ulla jura primogenituræ. In fine hujus tituli dicitur, ſi ſit controverſia inter dominum & fratrem vaſſalli defuncti ſine liberis, domino dicente feudum novum & ſibi apertum morte vaſſalli, fratre paternum, domino competere onus probandi. Defenſionem ergo per jusjurandum fratri deferri, domino non probante, ut *inf.4. tit.2.* Sed ſubjicit non ita ſemper obſervari: nam & actori quandoque judicem jusjurandum deferre, ut *ſupra 1. tit. 1. §.Cum autem, & tit.7. & infra 4.tit.36. §.ſacramentum.*

De Succeſſione fraterni feudi.

TIT. XII.

SI duo fratres de novo beneficio, & non de paterno ſimul inveſtiti fuerint, uno ſine herede defuncto, ad alterum non pertinet ejus beneficii

A portio, niſi facta fuerit eo pacto inveſtitura. Si duo fratres in caſa communi poſt mortem patris remanſerint, id eſt habitaverint ſimul, & unus eorum feudum acquiſierit: plerique dicunt ad alium non pertinere, ſed ad dominum, niſi per pactum: neque vivente eo, qui acquiſierit, neque poſt mortem ejus: fructus tamen erunt communes, donec ſimul habitaverint. Quod ſi cum equis & armis communibus vel pecunia communi ſit acquiſitum, adhuc idem dicunt, ne forte invitus dominus alium, quam quem voluerit, ſibi adquirat vaſſallum: dum tamen meminerimus id quod de communi expenſum eſt, alteri pro parte competenti eſſe reſtituen-
B dum.

Frater fratri non ſuccedit in feudo, ſive id ambo ſimul adquiſierint, ſive alter eorum, ut *ſup.1.tit.4.* Sed non relictis liberis, ad dominum revertitur, niſi pacto inveſtituræ aliud convenerit: quod & in conjugibus obſervatur. Nec ad feuda accommodari debet, *l. unica, C.ſi lib.Imp.ſoc.* quoniam de liberalitate mera eſt, quæ ad donatorem non recurrit. Feudi liberalitas non eſt mera, quia ad dominum recurrit certis modis, multaque ex feudo jura & commoda dominus habet. Idem vero erit ſi fratres ſint conſortes, ſive ὁμόκληροι, ut Pindarus loquitur, & univerſorum bonorum ſocii, & vel ambo vel unus communi nomine feudum acquiſierit de communi pecunia: nam erit quidem feu-
C dum commune, ſed mortuo uno, alter licet ſuccedat in aliis bonis, nihil tamen præter ſuam partem in feudo habebit, pars deficiens domino defertur. Idem pene erit, ſi unus ſuo nomine feudum adquiſierit, ſi modo ſocii fuerint omnium bonorum: quia videtur feudum adquiſiſſe de communi, & ideo ut maxime non ſit ſtatim commune feudum, quod ſcilicet unus emit ſuo nomine, non communi, erit tamen in commune redigendum, *l.4.C.com. utr.jud. l. ſi quis ſocietatem, ff. pro ſoc.* Sed omnino quod dixi exigitur, ut omnium bonorum ſocii ſint, alioquin feudum feudive fructus non ſunt in commune conferendi, licet paternam hereditatem communem habeant, *l.cum duobus. §. Pap. ff. pro ſoc.* Feudo communicato, fructus feudi erunt communes, quamdiu conſortio manebit. At certe non
D videtur proprie fieri feudum commune quod in medium confertur: quia ſi decedat ſine liberis, alter quamvis ei ſuccedat in aliis bonis, nihil habebit in feudo quod defunctus ſuo nomine emit. Communicatur ergo interim fructus potius quam jus ipſum feudi. Domino autem numerata pecunia pro feudo, quod communi nomine emptum eſt, quove communiter fruuntur, emptori pro parte conſortis reputabitur judicio familiæ erciſcundæ vel communi dividundo, *l. ſi ſocietatem, 2. §. ult. ff. pro ſoc.* Et hoc ita procedit ſi neſciente domino feudum redemptum ſit de communi, ut ſi putavit dominus ſe uni tantum vendere, cum emerent ambo, vel unum emere ſua pecunia, cum emeret communi, ne cui invito vaſſallus ob-
E veniat: alioquin ſi ſcierit communi nomine pecuniave redimi, inter fratres quaſi ex tacita conventione erit in eo feudo ſucceſsio, ut *ſupra 1. tit. 19.* Quærit interpres quid ſit dicendum, ſi feudum fuerit individuum. Sed manifeſtum eſt de eo feudo hic non agi: nam proprie feudum individuum eſt, feudum conſortis impatiens, ut Regnum, Ducatus, Comitatus, Marchia. Hic agitur de feudo, cujus ſint duo pluresve conſortes. Res dicitur individua duobus modis. Quod nec communionem nec diviſionem recipiat, non diviſionem, ut ſervitus, quæ poteſt eſſe communis duorum, & individua tamen eſt. Et in ſervitute, ſi forte feudum duobus conſtitueretur, dicerem uno mortuo, ſuperſtitem retinere ſolidum, quia & ab initio ſinguli habuerunt ſolidum, *l. via, ff. de ſervit. l. here-*

heredes, §. an ea, ff. fam. erc. In Casa. Sic *l.* 11. *Lang. de succ.*

An maritus succedat uxori in feudo.

T i t. XIII.

Titius a Sempronio talem investituram accepit feudi, ut haberet ipse & heredes sui legitimi masculi: & iis deficientibus, feminæ. Porro Titius superstite tantum filia decessit. Ipsa a domino investita fuit, & feudum in dotem dedit, maritoque superstite sine liberis decessit. Quærebatur si ad maritum successio feudi pertineat? Responsum est, non pertinere.

Ait, *In dotem dedit.* Ergo & si pro filia pater feudum in dotem dare non possit, ut *sup.* 9. §. *donare*: potest tamen ipsa pro se, ut inf. 17. Ratio differentiæ: quia patris in dotem datio alienatio est: efficitur enim dos proprium patrimonium filiæ, *l. pater, ff. ad leg. Falcid. l. 4. de col. bon. l. denique §. ergo, ff. de minor.* & valeret alienatio habereturque pro refutatione si feudi capax esset filia, sed ideo non valet, quia pro refutatione accipi non potest, cum feudo jure succedere non possit filia. Pro filio igitur valebit si feudum donaverit propter nuptias, licet ex eo nurus alias ferre non possit ὑπόβολον legitimum, ut *sup.* 9. §. *quamvis.* Filiæ autem pro seipsa in dotem datio, id est, si feudum, quod ei obvenit ex conventione (ceteroquin feudi incapax est) mulier in dotem det, alienatio non est: quia quamvis dos sit in bonis mariti constante matrimonio, mulieris tamen est naturali jure, *l. quamvis, ff. de jur. dot. l. in rebus, C. eod. l. Lucius, §. idem respondit, ff. ad ad municip.* & quia tamen civiliter videtur fieri in bonis mariti, muliere nubente moribus nostris domino debetur ἀνάκαμψις: nisi id teneat jure paragii a fratre, vel alio. Quod autem ait, maritum uxori in feudum non succedere, id etiam dictum est sup. 1. tit. 12.

De refutatione feudi.

T i t. XIV.

Quidam vassallus cum decrepitæ ætatis esset, feudum suum in manu domini ad hoc refutavit, ut Sejum & Sempronium filios suos de eodem beneficio investiret. Vassallo mortuo Sempronius sine legitimo herede Sejo adhuc superstite decessit. Lis est inter dominum, tanquam novum feudum sibi delatum esse dicentem, & Sejum paternum esse contendentem. Eorum sententia prævaluit, qui dixerunt hoc feudum, quamvis refutatum, nihilominus esse paternum.

Refutare in his libris est renunciare. Vassallus potest feudo renuntiare in domini manus easdem a quibus acceperat, & per eadem symbola, ut *sup.* 9. §. *si vero vel totum, &* 1. *tit.* 2. §. *rursus.* Potest & tacite renuntiatio fieri, ut si feudum vassallus alienet agnato, qui id successione habiturus erat, ut *inf.* 4. *tit.* 45. Observanda quæ inde nascitur inæqualitas inter dominum & vassallum. Dominus vassallum refutare non potest, nisi certis cognitisque caussis. Vassallus dominum quandoque libuerit refutare potest, remisso, ut dicitur, hominio. Dominus enim nihil damni facit, cum in re sua plenam potestatem recipiat, & non sit ei difficile alium adquirere vassallum. Vassallo eripi feudum sine damno & fraude non potest. Hæc vero renun-

A tiatio vassalli efficit, ut dominus feudum in domino habere incipiat, ut loquitur *inf.* 4. *tit.* 40. perinde atque si commissum sibi & apertum esset. Veteres Galli dixerunt, *Que le Seigneur retraict le fief. a son domaine, & a sa table, & charue.* Vulgo interpretes qui se in hac sola parte juris exercuerunt, omnium imperitissimi, existimant huic renuntiationi agnatos debere consentire, ad quos successionis jure feudum pervenire potest: alioquin feudum eos a domino revocare: falluntur. Si vassallus feudum retineat, & velit ejus caussam deteriorem facere, agnati debent consentire, ut *sup.* 9. §. *e contrario.* Alienationi quoque consentire debent, etiamsi fiat domino consentiente, quia habent jus προτιμήσεως, ut *sup.* 1. *tit.* 2. §. *præterea, ut inf.* 4. *titul.* 45. Facta refutatione in manus domini non habent jus

B προτιμήσεως: nam ut privilegiarius adversus privilegiarium privilegio non utitur, ita πρότιμος adversus πρότιμον non utitur jure προτιμήσεως: est enim προτίμησις privilegium: nec obstat 4. tit. 58. primum, quia non loquitur de refutatione facta in manus domini, sed de refutatione facta feudatario ab agnato, qui feudi successionem sperabat: deinde eam esse efficacissimam docet, si omnino, id est, in rem, & generaliter feudum refutaverit, etiam non consentientibus aliis agnatis: & species hæc est: Tres sunt fratres, Primus, Secundus, Tertius. Primo obtigit feudum paternum. Secundus pepigit cum Primo de non petendo feudo a Primo heredibusque ejus, neque ab eo cui Primus feudum dederit ulla ratione: quod refutare non est. Deinde Primus decessit sine filio masculo, scripto herede

C extraneo. Tertius vindicat totum feudum jure successionis. Secundus in partem feudi eodem jure venire cupit. Contradicitur. Tertius Secundum renuntiasse successioni feudi. Secundus se pepigisse ne peteret a Primo, vel heredibus ejus, vel ab eo cui is dedisset, & se etiam non petere ab herede scripto vel alio cui primus dederit, sed a Tertio de quo nihil pepigerit, qui neque heres est Primi, neque feudum accepit de manu Primi. Justa est intentio Secundi: nihil igitur ei pactio illa nocebit, ut inf. 4. tit. 26. Aliud dicendum est si pactum fecerit in rem, id est, si in universum renuntiaverit successioni feudi: quam renuntiationem hi libri admittunt. Hoc casu Tertius totum habebit. Aliud etiam est dicendum, si Secundus refutaverit Primo feudum pro sua parte ea fini, ut Primus a domino pro ea parte

D investiretur quasi de novo beneficio: quo casu si pro ea parte Primus fuerit investitus quasi de novo beneficio, nihil in ea vindicare Secundus poterit: quia & ita omnino videtur successioni renuntiasse, cum feudum paternum voluit reddi novum, sed Tertius qui non renuntiavit, pro parte sua feudum habebit. Cur non totum? quia & Primus pro parte feudum refutavit accipiendo investituram novam pro parte Secundi: potest pro parte feudum refutari in manus domini, ut inf. 4. tit. 44. & quod juris est in toto, idem in parte: quo casu solvit refutatio servitio, non honore, non tam propter memoriam prioris dominii, quam etiam quod adhuc serviat consortibus ejus quem refutavit, ut 4. tit. 76. & hoc sensit Henricus II. his verbis: *Si contigerit feudum incuria, aut neglectu fidelis consorti-*

E *bus applicari, id est, si vassalli refutatione acciderit, uno scilicet ex dominis refutato & contempto, ut vassallus aliis consortibus accresceret, nullum ex eo levamen, &c.* Sciendum est in hac quæstione refutationem, accurate videndum esse semper, num facta refutatio in fraudem. Quidam enim feudum refutant, ut mox aperto marte cum domino confligant, & nihilominus feudum, quod verbo tenus refutarunt, vi occupant, aut retinent: cui malitiæ occurrendum est, habita refutatione pro infecta, & jure commissi feudo domino delato, quod contra quidem fecerint dominum bello persequentes refutationis falso colore quæsito, ita ut nec nova quidem investitura unquam ad nebulones illos reverti feudum posit: & præter hæc irrogat etiam ei

infa-

infamiam aurea bulla Caroli IV. Imp. & bannum, id est, proscriptionis pœnam. Species autem hoc loco proposita hæc est. Quidam vassallus exacta jam ætate, quæ sensim sine sensu senescit, feudum in manus domini refutavit ea lege, ut dominus mox de eo filios suos Primum & Secundum investiret: ut investituræ ita devestituræ addi lex & pactio potest. Dominus filios investivit, deinde mortuus est pater, tum deinde Primus sine liberis. Utrum in ejus partem Secundus succedet, quasi feudum sit paternum, an domino aperietur quasi feudum novum? Responderunt refutatione non desiisse esse paternum: quia refutationem decrepitus fecit cogitatione mortis, & in eorum gratiam qui omnino feudum habituri erant: non fuit igitur ei mens immutandæ qualitatis feudi: proinde id filii percipient quasi ex investitura veteris beneficii, non novi, nec opus erit post mortem patris alia investitura. Præmature fieri potest investitura, ut & divisio bonorum omnium inter filios.

De contentione feudi inter generum fidelis mortui & agnatos.

TIT. XV.

VAssallus superstite tantum una filia decessit. Illa vero maritum accepit, cui dominus accepta pecunia partem feudi, quod pater puellæ habebat, retenta sibi parte altera, dedit. Nunc quidam agnatus defuncti cum marito agit, dicens totum hoc feudum esse paternum, & ideo omnimodo ad se devolutum. E contra maritus contendit, hanc partem quam ipse habet novum feudum esse: & ideo domino apertum. Quæritur igitur, utrum apud dominum eundem, & in ejus curia cogatur agnatus defuncti litigare, an apud agnati judicem vel arbitrum utriusque consensu electum hoc esse debeat? mihi & aliis placet, potius apud judicem ordinarium vel arbitrum, quam apud eundem dominum, hoc litigium fore determinandum.

Item placet agnatum non semper cogendum probare, feudum hoc esse paternum, sed ab adversa parte novum esse probandum, qua deficiente in probatione, tunc agnato (ut supra diximus) causa cognita detur electio, quatenus vel juret esse paternum, vel alteri parti referat jusjurandum: & ille aut juret, aut taceat.

Sciendum est, quod si inter duos, qui dixerint se esse vassallos, de feudo fuerit dubitatio: alter alterum invitum trahere non potest ad dominum vel ejus curiæ judicem. Si vero cum sua curia dominus vocaverit eos, nemini eorum licet illius domini, vel ejus curiæ examen declinare.

Ab hoc titulo omnia fere quæ sequuntur sunt de judiciis. Mortuus est vassallus relicta filia. Feudum domino apertum videbatur: quamobrem filia maritusve ejus partem feudi a domino redemit, ut sup. 1. tit. 25. partem alteram dominus retinuit. Mox extitit agnatus quidam defuncti, qui partem feudi a genero defuncti redemptam, jure successionis suam esse petebat, dicens feudum non fuisse domino delatum, sed totum ad se pertinere quasi paternum. De altera parte nondum agebat adversus dominum. Non est dubium male eum agere adversus generum, quia filia redimens feudum, excludit agnatos, d. tit. 25. Sed quæritur quis sit ejus controversiæ judex competens, dominus & curia ejus

A an judex ordinarius vel compromissarius? Videndum est quid in ea controversia potissimum veniat in judicationem: est autem hoc utrum feudum sit paternum an novum: nam actor dicit esse paternum, reus novum. Judicandum igitur erit, paternum videri, aut novum videri: quo modo si pronunciet dominus vel judex curiæ, & de generi, & de suo jure per consequentiam simul pronunciare videbitur, hoc est de parte generi, & de ea parte, quam ipse retinuit, quod nulla jura nullique mores patiuntur, ut quis rei suæ sit judex vel arbiter: idcirco melius erit adire judicem ordinarium, aut in arbitrum compromittere, qui utique recte judicaturus est contra actorem pro parte redempta a filia, etiamsi actor probaverit feudum esse paternum: alteram vero partem a domino vindicabit, & evincet. Et hu-

B jus litis inter dominum, & agnatum judex etiam erit Comes civitatis aut judex territorii, non curia, non pares. Imo & pares secundum modum propositum inf. tit. 20. & lib. 4. tit. 46. & pares quos elegerint, vel si dissentiant quot elegerit unus, tot eliget alter: & pares qui juraverint fidelitatem, non qui repromiserint tantum, nisi in eos ambo consenserint, ut tit. seq. & Constitut. Friderici *de feudis non alien. §. pen.* In superiori autem atque in hac etiam controversia probatio actori incumbit, qui feudum intendit esse paternum. Imo interdum ei qui novum dicit, prout judici videtur: quo deficiente in probatione, causa cognita, ut dictum est *sup. tit. 3. & 11. §. ult.* agnatus jurare debet feudum esse paternum aut jusjurandum referre: & si ex relatione dominus jurare noluerit, lis statim danda est se-

C cundum agnatum. Rursus quæritur, si de feudo non sit controversia inter dominum & vassallum, sed inter duos, quorum singuli feudum vindicent ex causa investituræ, quis sit judex? Dominus ipse judexve curiæ & pares, si eos ultro ad se vocaverint. Alter alterum invitum ad judicium domini & parium trahere non potest, quia invicem negant se esse vassallos, & in illa curia habere pares, ut infra 4. tit. 38. & 55. Si tamen alia de re litigant, quæ ad feudi causam pertineat, alter alterum ad curiam domini invitum trahet: & ita distinximus jam supra 1. tit. 15. & ita intelligenda Constitutio Friderici, *d. §. pen.* quæ inter vassallos dominum judicare vult, inter dominum & vassallum pares: quod ita Guntherus VIII. Ligurini.

D *Inter vassallos unius forte patroni*
Quæstio de feudo quoties agitatur eodem,
Quo feudi domino gaudent, hoc judice certent.
Si tibi pro feudo, quod te tribuente fatetur
Acceptum, tu vero negas, vassallus agendam
Forte movet litem, non tu, sed curia judex
Audiat, & certo determinet ordine causam.

De contentione feudi inter dominum & vassallum.

TIT. XVI.

E SI inter dominum & vassallum de feudo orta fuerit contentio, per pares illius domus, sicut lex Conradi dicit, dirimatur, si tamen pares habeat. Et si quidem dominus & vassallus consenserint in eligendis paribus: nulla dubitatio est: si vero dissentiant: tunc quid faciendum sit, quæritur: sed prævaluit eorum sententia, qui dixerunt dominum debere eligere prius, quem aut quos voluerit & vassallus similiter hoc facit secundum numerum a domino comprobatum. Ille tamen vassallus, qui fidelitatem domino non juravit, domino vel vassallo dissentiente, pro pari non est eligendus.

Hujus tituli sententiam explicui jam tit. præcedenti, & lib. 1. tit. 15. Optio parium datur domino & vassallo, sed domino priori, & eorum tantum qui fidelitatem juraverint, ut inf. tit. 20.

De eo qui sibi & filiis investituram accepit.

Tit. XVII.

QUi sibi & heredibus suis masculis, vel his deficientibus, feminis per beneficium investituram accepit: una tantum filia superstite, nullo alio descendente relicto, decessit. Hæc marito paternum feudum in dotem dedit, & duobus filiis procreatis, obiit: quorum unus quidem duas filias reliquit, alter vero uno filio masculo relicto decessit. De prædicto itaque feudo ingentem vidimus quæstionem, masculo quidem hoc feudum totum sibi, quia solus ejus, qui primo investituram accepit, heres masculus sit, vindicante. Feminis vero totam sui patris partem sibi defendentibus, quia ex eo nullus extitit masculus. Cumque inter sapientes sæpe super hac quæstione sit disputatum, tandem pro masculo pronunciatum est: non enim patet locus feminæ in feudi successione, donec masculus superest ex eo qui primus de hoc feudo fuerit investitus.

Nam & illud judicatum scio: si ille qui proprium feudum suum militi per beneficium dedit, duobus filiis relictis decesserit: quorum unus filia relicta obiit, alter vero, filio masculo superstite, defunctus est, quod miles non debet feudum suum recognoscere per feminam, donec superest masculus ex eo, qui primam investituram fecit, cum de paterno esset hoc feudum, alioqui si esset, verum esset quod dicitur, per feminam recognoscere.

Investituræ feudi pactum adjectum est, ut deficientibus masculis feminæ in feudo succederent. Vassallus decessit relicta tantum filia: ea secundum conventionem in feudum successit, idque marito in dotem dedit, quod jure fieri dictum est sup. tit. 1. tum decessit relictis duobus filiis. Deinde unus eorum moriens reliquit unum filium, alter duas filias. Utrum eæ portionem patris sui vindicabunt, an potius obveniet patrueli? Et pacti forma exigit, ut totum feudum pertineat ad masculum: quod ita datum est, ut non nisi deficientibus masculis feminæ succederent: observanda enim est semper origo & constitutio feudi, nec incidens persona filiæ originem feudi commutat: & quod de hac pactione diximus, idem sequemur in eo jure quo utimur, ut ex transverso masculis extantibus feminæ in feudum non succedant: nam si vassallus decesserit relicta sorore, & hæc genuerit duos filios, quorum unus reliquerit unum filium, alter duas filias, filius excludet filias: idque confirmat Obertus rerum judicatarum auctoritate, quæ vim legis obtinet, *l. Nam Imp. ff. de legib.* & M. Tullius res judicatas partem juris civilis facit, videlicet si perpetuo similiter judicatum sit: atque ob id etiam iterum secundum masculum fuisse judicatum refert in hac specie. Vassallus, qui feudum acceperat ea lege, ut in eo deficientibus masculis feminæ succederent, id militi in feudum dedit, tum decessit relictis filiis duobus, qui in dominationem feudi successerunt, deinde eorum unus decessit relicto filio, alter relicta filia. Quæritur a quo debeat miles feudum recognoscere fide & hominio exhibito & petita investitura, a filio, an a filia. Et pronuntiatum est, feudum a solo filio recognoscendum esse, quia scilicet solus nepos succedit in feudum avitum, non neptis. Aliud tamen esse dicendum in alodiis: nam si quis alodium militi in feudum dederit, & obierit relictis duobus filiis, quorum deinde unus filium, alter filiam relinquat, miles a filia, vel a filio feudum recognoscere potest: quia in alodiis feminæ & mares simul succedunt: parantur alodia liberis utriusque sexus, nec in eorum adquisitione adjici pactio potest, ne feminæ succedant extantibus masculis, tum quia venditoris nihil interest, tum etiam quia eæ pactiones de succedendo in feudis tantum valent, non tamen ita de alodiis: nam & si inter virum & uxorem secundam convenerit in contrahendo matrimonio, ne filii ex ea suscepti succederent patri ab intestato, filiis prioris matrimonii non existentibus in feudum non succedunt, in proprietatem succedunt, ut inf. 4. tit. 32. ubi proprietatem vocat, quod hic alodium, ut *sup. 1. tit. 1. §. cum autem*, idem & proprium dicitur & hereditas & patrimonium, ut inf. 4. tit. 51. 53. 54. 65. & concilio Ticinensi: *Qui*, inquiunt, *in propriis vel beneficiis basilicas habent*. Feudi enim proprietas non pertinet ad vassallum, sed ad superiorem dominum, cui quod est alodium, id vassallo vassallive vassallo est feudum: & ita Fridericus apud Radevicum 4. cap. 34. Cum Episcopi Italiæ dicerent nuntios Imperatoris se non cogi in palatiis suis recipere. *Concedo*, inquit, *si forte aliquis Episcoporum habet in suo proprio solo, & non in nostro palatium*. Si autem in nostro solo & alodio sunt palatia Episcoporum cum profecto omne quod inædificatur solo cedat, nostra sunt & palatia. Usi sunt & alodii vocabulo alii auctores multi, cujus significationem & etymon exposui in præfationibus libri primi, sic dici alodium sive alodem ut amentem, quasi sine mente, istum alodem quasi sine lode, quod ejus possessor nemini sit leodes. Ado Viennensis: *Saxonibus ingenuitate & alode fidei firmitas roborata*. Abbas Urspergensis: *Conferendo Ecclesiæ prædia & alodia*. Theodulphus: *Saxones baptizati more suo omnem ingenuitatem & alodem suam manibus gurpierunt* (quod est dimiserunt, alias, dultum fecerunt, & alio loco, obsides dultos) si unquam ab eo animi proposito, & fidelitate Caroli regis desciscerent. Sigebertus: *Tria loca in alodio suo divino cultui mancipavit*. Idem Sigebertus alodia vocat res mancipi. *Quidquid in re mancipi habebat, in tres partes divisit*: & alio loco: *Quidquid in re mancipi habuit, per testamentum Ecclesiis delegavit*. Feuda sunt nec mancipi: atque ita introductis feudis, reducta videtur vetus differentia rerum mancipi, & nec mancipi. Recognoscere autem in posteriori specie de alodiis, miles feudum potest a filio vel a filia, non cogitur ab utroque, quia una tantum fidelitas debetur, ut dicemus inf. lib. 4. Erat autem valde hic titulus depravatus in fine. Emendavi ope manuscriptorum, Donec superest masculus ex eo qui primam investituram fecit, cum de paterno feudo esset hoc feudum: alioquin si alodium esset, verum esset quod dicitur, per feminam debere recognoscere.

Quando in feudum filia, non frater succedat.

Tit. XVIII.

DUo fratres, Titius & Sejus, a quodam Capitaneo de novo beneficio simul investiti sunt, eo videlicet tenore, ut quamdiu ipsi vel eorum heredes masculi viverent, & masculis deficientibus feminæ, si superessent, feudum haberent. Ex fratribus his unus una filia relicta, altero adhuc vivente decessit. Quæritur cui portio defuncti deferatur, utrum filiæ, an fratri? Respon-

ſpondetur, filiæ. Unuſquiſque enim ſibi ſuiſque heredibus videtur proſpexiſſe: ſi tamen is qui filiam reliquit, ſine herede deceſſiſſet propter tenorem inveſtituræ inſertum, ejus pars fratri, non domino adquiſita foret.

Duo fratres de novo feudo inveſtiti ſunt ea lege, ut in eo invicem ſuccederent ipſi, & ſui liberi maſculi, & deficientibus maſculis feminæ. Si unus ex fratribus moriatur ſine liberis, ei frater ſuperſtes ex conventione ſuccedet. Si relicta filia, an etiam frater præferetur filiæ? Minime vero: quia unuſquiſque videtur ſuis liberis proſpicere voluiſſe, & eos fratri prætuliſſe, ut inf. 4. tit. 90. An excludemus etiam fratrem, ſi hæc filia ſuperſtite patruo & procreata filia moriatur? ſic ſane eadem ratione. Si duabus filiabus relictis, quarum una filium, alia filiam relinquat, filium præferemus filiæ, ut *ſup. prox. tit.* quia poſteritati quidem ſuæ quiſque conſulere voluit, ſed ita tamen ut in ea ſexus diſcrimen non omitteretur.

Si de inveſtitura feudi contentio fuerit inter dominum & fidelem.

Tit. XIX.

Ex facto quæſitum ſcio, ſi inter dominum & fidelem de inveſtitura feudi contentio emerſerit, quia factam eam dominus neget, ſi vaſſallus afferat eos teſtes qui tempore inveſtituræ pares erant, ſed poſtea qualibet ex cauſa pares eſſe deſierunt, an ideo ſint removendi, quia nunc non ſunt pares? Sed quamvis alii aliter ſentiant, tamen mihi & quibuſdam aliis videtur ſufficere eos tempore inveſtituræ ſaltem pares fuiſſe. Quid enim peccavit qui inveſtituram accepit, ſi illi quos eo tempore, utpote idoneos, adhibuit, poſtea pares eſſe deſierunt?

In facienda inveſtitura adhibendi ſunt duo pares, adhibiti ſunt duo, ſed poſtea pares eſſe deſierunt, feudo amiſſo. An ad probandam inveſtituram modo, de qua lis eſt inter dominum & vaſſallum, teſtes idonei habentur, id eſt, an ſatis eſt fuiſſe pares inveſtituræ tempore, licet teſtimonii perhibendi tempore pares non ſint: quod videtur: & exemplo teſtamenti vulgo confirmari ſolet, in quo ſatis eſt, ſi rogati teſtes tempore faciendi teſtamenti liberi homines fuerint. Id autem interpretes ſic excipiunt, niſi pares ex turpi cauſa paragium amiſerint: quod falſum puto, nec enim omnis infamia repellit a teſtimonio, *l. 13. ff. de teſt. Nov.* 45. & ut maxime talis ſit infamia quæ repellat a teſtimonio, cum tamen adhibiti inveſtituræ ſuperſtites idonei fuerint: eis poſtea irrogata infamia inveſtituram vitiare non poteſt.

Si inter dominum & fidelem de feudo fuerit quæſtio.

Tit. XX.

Ex eo quod ſcriptum eſt, ſi inter dominum & vaſſallum de feudo naſcatur quæſtio, quod per pares ejuſdem curiæ dirimenda ſit, quæſitum eſt, ſi quis dixerit ſe a quodam epiſcopo fortaſſis jam defuncto de annua præſtatione aut qualibet alia re per feudum inveſtituram accepiſſe, & cum ſucceſſore ejus agat, & ille reſpondendo ne-

A get hunc eſſe vaſſallum, utrum per pares ejuſdem curiæ ſit judicandum ſuper hac quæſtione? Opponit enim vaſſallus quod dominus eum negat eſſe vaſſallum, & ideo in ea curia pares non habet. Item dicit vaſſallus quod prius de ſuo recto feudo debet inveſtiri quam a nemine judicari, domino reſpondente quod quicquid inter eos ſive de inveſtitura ſive de principali cauſa agendum eſt, per ſuam curiam eſt expediendum. Sed laudatum ſæpe ſcio, pares illius curiæ ſecundum præfatum modum eſſe eligendos prius, ad quorum ſpectat officium, ut illum prius de ſuo recto feudo inveſtiri faciant, ſed fidelitatis jusjurandum differatur donec de principali

B cauſa cognoſcatur: ex illo enim apparebit utrum jurare debeat, an non, quod totum expeditæ quæſtionis eſt, ſi conſtiterit vaſſallum aliquid præter id de quo quæritur, ab eodem domino tenere pro feudo: tunc enim quin debeat de ſuo recto feudo inveſtituram accipere, & fidelitatem jurare, & ſic ad principalem cauſam accedere, non eſt dubium.

Dominus Titium inveſtivit de re aliqua, vel de annua præſtatione ex cellario aut ærario ſuo ea lege ut ea frueretur Titius quamdiu viveret, nec finiretur morte domini. Is mortuo domino cum ſucceſſore agit petens inveſtituram de veteri beneficio. Succeſſor negat

C eum eſſe vaſſallum. Duæ hic quæſtiones interveniunt, una eſt de poſſeſſione, altera de jure feudi & conditione actoris. Prior momentaria eſt. Poſterior principalis actio. Vaſſallus contendit ſe de ſuo recto feudo inveſtiri debere, quod quid ſignificet, tit. 4. diximus, prius quam ſecunda actio, id eſt, principalis, inſtituatur: cujus litis etiam negat pares curiæ domini eſſe judices competentes, quod inquit, negando me eſſe vaſſallum, & illos inficietur mihi eſſe pares. Obertus auctoritate rerum ſæpius judicatarum probat pares judicaturos, ſed optandos eſſe, ut ſup. demonſtratum eſt tit. 16. & electos curare ſtatim debere, ut vaſſallus de ſuo recto feudo inveſtiatur non præſtito jurejurando fidelitatis, ne temere quem ſibi non vult dominus eſſe vaſſallum, hac ratione fiat ei invito vaſſallus: alias inve-

D ſtitura veteris beneficii non fit ſine fidelitate, ut ſup. 4. §. *nulla*. Sed hæc inveſtitura quæ fit ſine fidelitate color etiam eſt quidam potius, quo pares litis hujus congrui judices efficiuntur, quam inveſtitura. Hoc igitur colore cognoſcent mox de principali cauſa, in qua ſi vicerit dominus, inveſtitura illa habebitur pro nulla: ſi vicerit vaſſallus, tum exacto ab eo jurejurando fidelitatis, vere inveſtietur de ſuo recto feudo, ut inf. 4. tit. 46. Color quæritur judicationi parium, ut color querelæ inofficioſi teſtamenti quaſi ſanæ mentis teſtator non fuerit, quæ tamen falſa expoſitio eſt. Sed falſæ expoſitiones ſive colores, ut Quintilianus docuit, etiam in foro recipiuntur. Datur iniquæ actioni color. Datur incompetenti judici color. In propoſita ſpecie incompetentes erant pares, quia de hoc ipſo quærebatur

E an eſſent actori pares: quæ controverſia ceſſat, ſi conſtet actorem aliunde vaſſallum eſſe, id eſt, ratione alterius feudi: eo enim caſu in alterius feudi controverſia certiſſimum eſt forum parium competens fore, qui actorem curabunt protinus inveſtiri de ſuo recto feudo præſtita fidelitate, & poſſeſſionem perturbatam reformabunt, tum de principali cauſa cognoſcent, ut inf. 4. tit. 82. & a domino plerumque exigent, defenſionemve actori dabunt, ut *ſup.* 11. §. *ult. inf.* 4. *tit.* 2. 3. Ait, *Sed laudatum ſæpe ſcio*. Id eſt, judicatum, ut dixi 1. tit. 17. & eodem ſenſu Guntherus Poeta feudalis noſter,

Quam laudaverit ille
Compenſet redimatque ſuum mercede laborem.

Alias

Alias laudatum, id est, condictum & conventum. Helmodius Hist. Slav. *Colloquium provinciale laudatum fuerat, Sicut laudatum fuerat occurrit ad locum placiti. Laudatum fuit ne quis transfugam alterius reciperet: Factum est ex consilio utriusque partis ut laudaretur pax.*

De contentione feudi inter dominum vel agnatum, & venerabilem domum.

Tit. XXI.

MIles qui beneficium tenebat, cum esset sine liberis, venerabilem domum intravit, & seculo renunciando arma bellica deposuit, habitumque religionis assumpsit, & sic conversus factus est, hic donec vixerit, feudum retinere conatur, quod dominus vel agnatus sibi pertinere contendit. Sed judicatum est domini vel agnati conditionem esse potiorem eo quod desiit esse miles seculi: qui factus est miles Christi, nec beneficium pertinet ad eum qui non debet gerere officium.

Monachismo feudum amitti, & redire ad proximum agnatum, si fuerit paternum: vel ad dominum, si fuerit novum, vel etiam si fuerit paternum nullo existente agnato, non ad venerabilem domum. Alodia tacito jure venerabilem domum sequuntur, ex Nov. Justiniani de Monachis. Ut autem monachismo, ita clericatu feudum amittitur, ut inf. 4. tit. 7. 33. 41. & ult. nec obstat tit. *De Capit. Conrad.* §. *ult.* quia loquitur de feudo, quod initio concessum est Clerico & Ecclesiæ. Nos loquimur de feudo initio militi concesso, & hoc dicimus clericatu vel monachismo amitti, quoniam cui datum est, is esse desiit: & servanda semper est feudi lex & origo prima. Nec sane quod receptum sit, recte vassallum alium pro se vicarium dare, qui domino serviat, ideo dicemus clericatu, vel monachismo feudum non amitti, quia feudi initium & Constitutio aliud suadet, & temere vassallus vicarium servitium suæ operæ supponere utique semper non potest.

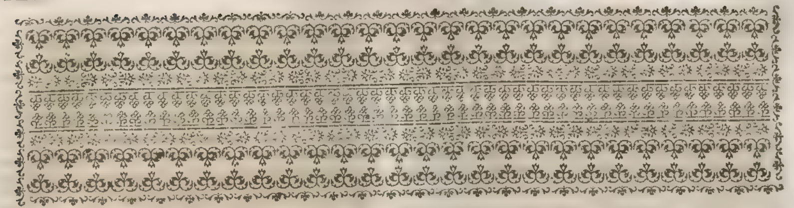
Si dominus vassallum in culpam incidisse dicat, vel contra.

Tit. XXII.

DOminus vocat militem, qui ab eo feudum possidebat, dicendo eum in culpam incidisse, per quam feudum amittere debeat. Hic non respondet. Quæritur, quid faciendum sit domino? Respondeo, eum ad curiam vocare debere, & si non venerit, iterum debere eum vocare, usque in tertium, spatio septem vel decem dierum arbitrio ejusdem curiæ terminando. Quod si neque venerit ad tertiam vocationem, hoc ipso feudum amittat, & ideo debet curia dominum mittere in possessionem. Sed si intra annum venerit, restituitur ei possessio, alioquin & beneficium & possessionem amittit: ut in Lombarda, de iis qui ad palatium venire contempserint: l. si cujuscunque.

Si vero vassallus queritur de domino, forsan quia feudum malo ordine intravit, domino perperam respondente, quid vassallo faciendum sit quæritur. Respondetur, eum curiam debere vocare, & in ea de domino conqueri. Curia autem debet adire dominum, eumque salva reverentia competenter cogere, ut vel possessionem restituat & acquiescat, vel judicio curiæ se committat. Quod si ter admonitus facere distulerit, tunc licet vassallo ad aliam majorem potestatem ire, & sibi consulere, si dominus ei justitiam facere noluerit, poterit eum deprædare.

Si dominus intendat ob culpam vel ingratitudinem vassalli feudum sibi esse commissum, vocare eum debet ad judicium parium edictis tribus intermisso spatio VII. vel X. dierum arbitrio judicis. Quod ait de VII. diebus, est ex jure Pontificio, *c. præsenti.* 5. *q.* 2. ut libro seq. tit. 1. §. *est & alia*. Quod de X. est ex jure civili, *l. ad peremptorium, & seq. ff. de judic. l. properandum, C. eod.* Et eundem edictorum ordinem adversus Mediolanenses observavit Fridericus consilio jurisperitorum. Radevicus 3. cap. 27. *Legum periti Friderico suadent Mediolanenses licet improbos & infames, judicis tamen officio per legitimas inducias citandos esse, ne violentia eis illata, vel contra jus in absentes prolata sententia videretur.* Legitimas vero inducias dicunt judicis edictum unum, mox alterum, & tertium seu unum pro omnibus quod peremptorium nominatur. Si tribus edictis evocatus vassallus non venerit, dominus mittitur in possessionem feudi: & re tamen ita transacta adhuc vassallo datur annus, intra quem si venerit, possessio ei restituitur, refusis impensis litis, & onus probandi domino incumbit. Post annum vassallus omnem recuperandi feudi spem amittit: quod congruit cum *Nov.* 112. *& l.* 3. *Lang. de his, qui ad pal. venir. cont.* In Langobardia datur annus & dies: quod adjicere posteriores legibus solent, quæ annum præscribunt, ut intelligatur eam præscriptionem non finiri anni die supremo, sed sequenti die, & eum, qui venerit die sequenti, satis in tempore advenire. Quid autem dicemus e contrario, si vassallus queratur de domino, puta quod possessionem feudi invaserit malo more? hoc casu aperte Vincentius scripsit vassallo in dominum competere interdictum Unde vi, in Speculo doctrinali, quod hoc loco significatur obscure. Et vocabitur similiter dominus ad curiam edictis tribus, quæ dominum hortabitur verecunde possessionem vassallo restituere. Hortabitur, dicunt Impp. in *l.* 9. *C. de condict. ob. cau. l.* 8. *C. de lib. cau.* Obertus hoc loco, competenter coget, id est, moderate. Hortationi itaque immistum est nonnihil necessitatis, & ad d. l. 8. lib. 48. βασιλικῶν scriptum est ἀναγκάζεται: Si non pareat dominus edictis interdictisve curiæ suæ, eum vassallus ad majorem curiam vocabit, & ad extremum in eadem contumacia perseverantem, poterit deprædare, id est, grassari in eum impune, quasi omni fide solutus, ut contra si vassallus rebellis & contumax esse perseveret, ex Jurisconsultorum sententia apud Radevicum & Guntherum res vassalli direptioni adjudicantur.

OBERTI DE ORTO DE FEUDIS,

LIBER TERTIUS.

De Beneficio quid sit, & quibus modis amittatur.

TITULUS PRIMUS.

OBERTUS DE ORTO ANSELMO SUO S.

ÓGIS me, & super hoc sæpe scribendo multum urges, ut causas, quibus beneficium amittatur, enumeratas tibi significarem. Quod ideo distuli, quia sæpius circa nostræ Reip. curam occupatus, & multis privatorum causis, aliisque rerum innumerabilium impedimentis detentus, onus illud subire non valebam. At ne videar preces tuas parvi pendere, & studium discendi tibi imminens negligere, quid mihi super hoc videatur, paucis explicabo, dummodo memineris causas illas sub aliqua certa regula aut definitione rotunda non posse comprehendi. Nam sicut de probationibu in Digestis scriptum reperimus, sic & de his casis sine calumnia dicere possumus. Si quis enim dixerit, quæ causæ quemadmodum alicui domino ad ingratitudinem alicujus vassalli probandam possint sufficere, nullo certo modo posse definiri, nihl erraverit. De illa tamen ingratitudine loquor, pr quam beneficium amittatur: non enim ad hoc sufficit omnis occasio, per quam fidelis accepti beneficii videtur ingratus, sed sunt quædam (ut ita dixerim) egregiæ ingratitudinis causæ, quibus bneficium secundum mores curiarum solet adimi Quomodo enim vassallus, quam humiliter, quam devote, quam benigne, quam fideliter erga dominum suum debeat se habere, potius ex naturali atione, & bonis curiarum consuetudinibus potest pecipi, quam A lege aut scripto aliquo possit comprehendi. In primis te illud scire oportet, beneficii illius, quod est genus, talem esse definitionem. Beneficium nihil aliud est, quam benevola actio tribuens gaudium capientibus, capiensque tribuendo, in id quod facit, prona, & sponte sua parata, ut ait Seneca. Hujus autem generis species quædam est beneficium illud, quod ex benevolentia ita datur alicui; ut proprietas quidem rei immobilis beneficiatæ penes dantem remaneat: ususfructus vero illius rei ita ad accipientem transeat, ut ad eum heredesque suos masculos sive feminas (si de his nominatim dictum sit) in perpetuum pertineat: ad B hoc ut ille & sui heredes fideliter domino serviant, sive servitium illud nominatim quale esse debeat, sit expressum, sive indeterminate sit promissum.

Prima autem causa beneficii amittendi hæc fuit, & adhuc est in plerisque curiis, sed in nostra curia Mediolanensi non obtinet, quod si vassallus per annum & diem domino suo mortuo steterit quod heredem domini sui, investituram petendo, fidelitatem pollicendo, non adierit, tanquam ingratus existens beneficium amittit: & e converso si domi- C no superstite vassallus decesserit, & filius ejus per jam dictum tempus neglexerit petere investituram, beneficio carebit. Est & alia ingratitudo notanda, si dominus investituram pollicendo, vassalli fidelitatem petierit, & illo non præstante, dominus tribus vicibus, convenienti tempore interposito, forte septem dierum spatio, ad curiam suam super hoc recla-

reclamaverit, & vassallus tribus vicibus citatus a suis paribus jurare noluerit, si tamen beneficium tale sit, ut pro eo jusjurandum fidelitatis fieri debeat. Sunt enim quædam feuda ita data, ut pro his fidelitas non sit præstanda.

Item qui dominum suum, cum quo ad prælium iverit, in acie periclitantem dimiserit, beneficio indignum se indicavit. Præterea si vassallus præscierit aliquem contra dominum suum assaltum, vel mortem, vel captionem, aut patrimonii grandem jacturam molientem, debet dominum quam citius potest certiorare, ut proinde dominus sciens prudensque periculum valeat declinare. Quod si non fecerit, doloque vel negligentia celaverit: beneficio se cariturum agnoscat. Rursus si dominæ, vel filiæ, vel nurui, aut sorori in domo adhuc manenti, quæ in capillo dicitur, sese immiscuerit: feudo, quo se monstraverit indignum, carere debet. Porro si dominum assalierit, ut ita loquar, vel vicum in quo est, per vim aggressus fuerit, vel impias manus in personam domini ubicumque ingesserit, vel alias graves, vel inhonestas injurias intulerit, vel morti ejus veneno, vel gladio, vel aliter insidiatus fuerit, beneficium amittit. Illud te non lateat, quod si suo domino justitiam facere noluerit, feudo quod tenebat, expoliandus est, sicut in alio libello tibi scripsisse hoc credo. Sed non est alia justior causa beneficii auferendi, quam si id propter quod beneficium datum fuerit, servitium facere recusaverit. Aliud est si forte ideo non servierit, quia non potuerit, tunc enim feudum non amittit. Item si delator domini sui extiterit, & per suam delationem grave dispendium eum sustinere fecerit, vel si cognoverit dominum inclusum, & eum cum potuerit non liberavit, feudum perdit. Istis & aliis modis, qui a diligenti judice perquirendi sunt, beneficia debere amitti, tam naturalis quam civilis ratio suadet: quæ potest colligi, si quis novam Constitutionem justas exheredationis causas enumerantem, & alias Constitutiones veteres justas ingratitudinis & repudii causas, quibus matrimonia recte contracta solvuntur, & donationes jure perfectæ revocantur, subtiliter scrutatus fuerit. Sed quia natura novas deproperat edere formas, potest multis modis contingere, ut aliæ emergant causæ, quibus videatur juste adimi posse feudum: ideoque judex solers & discretus & æquitati obsecundare sollicitus cuncta subtiliter dispensans provideat, si qua fuerit antiquioribus causis, similis seu major, ut proinde sciat utrum beneficium sit amittendum, an nihilominus retinendum. Illud enim est certum, quod non ex omni causa, ex qua opinio vassalli gravatur, beneficium amittitur: nam & sæpe * deierat, & beneficium nihilominus retinet, ut puta, qui beneficii portionem alienat absque domini scientia; beneficium quidem retinet, sed fidem promissam servare non videtur.

* *γρ. degenerat.*

Hoc libello proponit primum Obertus definitionem beneficii generalem ex Annæo Seneca. *Beneficium est benevola actio, &c.* Beneficium igitur non est, id quod sub oculos venit, puta fundi, ædes, annonæ quæ dantur, sed dantis voluntas propensa. Quod ait, *Tribuens gaudium &c.* id Aristoteles exposuit his verbis. καὶ τὸ

A εὖ ποιεῖν, καὶ τὸ εὖ πάσχειν τῶν ἡδέων, τὸ μὲν γὰρ εὖ πάσχειν τυγχάνειν ἐστὶν ὧν ἐπιθυμοῦσι, τὸ δὲ εὖ ποιεῖν ἔχειν καὶ ἀμφοτέρων ἐφίενται. Beneficii species est feudum. Est igitur feudum beneficium, quod perpenso animo datur, ita ut proprietas rei immobilis penes dantem remaneat, ususfructus in accipientem perpetuo jure transeat sub onere fidei & servitii certi incertive plurimumque militiæ. Non res ipsa immobilis quæ in feudum datur. Res est materia feudi, multum autem interest inter materiam feudi & feudum. Feudum si philosophos imitemur, est benevola actio dantis rem soli: si Jurisperitos, quibus omnia vocabula juris intellectum habent, jus quod dominus in re soli prolixe nobis & benevole concedit. Imperiti Philosophiæ jurisque id quod traditur possideturque tantum spectant: dum B feudum definiunt esse rem immobilem. Definitio demonstrat feudum esse gratuitum, cum ex benevolentia proficisci dicatur: quod redemptio sive ἀνάκαμψις non mutat, ut dixi 1. tit. 1. Et rei in feudum datæ proprietatem ad vassallum non pertinere, rem igitur esse nec mancipi, ut diximus 2. tit. 17. Eadem demonstrat feudi jus esse perpetuum. At sunt quædam feuda temporaria, ut feuda habitationum & his similia. Sed hæc non sunt propria feuda, ut *sup. 1. tit. 1. §. item illud*. Definitio hæc, proprii feudi definitio est. Qua de causa & beneficia, quæ clericis dantur, non sunt propria feuda, sed comparantur feudis habitationum, feudis annonariis, vel ærariis, feudis functionum privatarum, vel publicarum, qualia sunt eorum, quos prædiis nostris actores aut custodes imponimus, & ad- C vocatorum olim Tiguri, & Bithyniæ, & beneficiariorum apparitorum, qui & Cesariani feudales dicuntur, & horum imitatione etiam clerici beneficiati sunt, & inde beneficiorum sacerdotalium nomen, quæ & a principe olim conferri solebant, ut feuda propria, nec electus quisquam Episcopus ante consecrari poterat, quam a principe Regalia per sceptrum accepisset, ut Otho & Guntherus scribunt, & Albertus Argentinensis sæpe meminit Episcoporum & Abbatum ab Imperatore de suis regalibus solemniter investitorum, præstita etiam fidelitate & hominio: & hoc quidem jus conferendorum Regalium, id est, investiendorum Episcoporum de suis Regalibus, multi Reges Galliæ a Carolo Magno sibi vindicarunt, sed id modo Pontifici Romano, modo certis Ecclesiis remiserunt, ut Ecclesiæ D Attrebatensi remissum testatur vetus inscriptio ædis D. Mariæ Attrebatum, modo remissum repetierunt, modo vacante tantum cathedra usurparunt conferendorum beneficiorum potestatem, atque etiam vacantis Ecclesiæ reditus, donec alius a se investiretur Episcopus: & hoc potissimum Regalia vocarunt, quo jure etiam Nicephorum olim Phocam Imp. Orientis usum Zonaras & Cedrinus scribunt. Ex his autem beneficiis, quæ impropria esse diximus, alia morte dantis & accipientis finiuntur, ut mercenariorum militum, alia morte accipientis tantum, ut feuda habitationum, alia anno finiuntur, ut custodum procuratorumve feuda. Igitur perpetuo jure non censentur. At præterea superior feudi definitio demonstrat feuda sub certo incertove servitio dari. Imo quædam dantur sine servi- E tio, quorum mulier capax est. Sed non ideo vitiosa definitio est: nam quod plerumque fit, definitione comprehendi sufficit. Omnia feuda plerumque sunt conditionalia, i. est, sub lege servitii. Cetera quæ ad definitionem feudi pertinent exposui lib. 1. Post definitionem feudi docere Obertus instituit quibus modis feudum amittatur, e quibus quod plures jam persequuti simus libris superioribus, quodque res sint facillimæ per se, obscuræ diligentiæ esset, si in his rursus frustra adlaborarem. Illud te non lateat, inquit, quod si suo domino justitiam facere noluerit, feudo quod tenebat, expoliandus est. Hæc verba sunt ambigua, nam vel hoc significant: Si vassallus in curia sua (potest enim fieri, ut vassallus curiam habeat propriam) do-

mino

mino jus reddere noluerit, quæ causa amittendi feudi justissima est, Constit. Neap. 3. tit. 19. Vel si electus inter pares judex causæ feudalis operam dare noluerit, vel ex bono & æquo non judicaverit, quæ causa etiam justa videtur, cum jurejurando fidelitatis inseri soleat, ut in jurisjurandi formula relata in Summa rurali, *Sire ie viens a vostre hommage, & en vostre foy, & deviens vostre homme de bouche & de mains, & vous iure & promets foy & loyautè, & de garder vostre droict a mon pouvoir, & faire bonne justice à vostre semonce, ou à la semonce de vostre baillif à mon sens.* Possunt & hóc verba illa significare, Si feudi ratione a domino in judicium vocatus juris sui experiundi causa, edictis obtemperare noluerit: nam etiamsi feudi amittendi causa justa alia non fuerit, contumacia ejus plectitur damno possessionis & feudi: & hoc magis sensisse videtur, cum dicat id se alio libello eidem Anselmo scripsisse. Scripsit autem prioris libelli tit.ult. ubi e contrario etiam dominum qui justitiam vassallo facere, id est, de jure suo experiri, & in judicium venire noluerit, dominatione feudi multari & direptioni subjici demonstratur. Sequitur alia causa, & quidem justior, si servitium quod indictum est pacto investituræ, implere noluerit cum potuerit, Si dominum accusaverit judicio publico, vel extraordinario excepto crimine perduellionis, vel si testimonium adversus eum dixerit, ut inf.4.tit. 36. vel si carcere clusum dominum cum potuerit non liberaverit, ut si pro eo non fidejusserit, quod expressum est Constit.Neap.3.tit.19, & ex eadem causa filius exheredatur a patre, Nov. 115. Quibus autem fere ex causis filius jure exheredatur, & vassallo feudum eripitur. Feudi ereptio, exheredatio est. Conferri etiam cum his possunt causæ divortii, & causæ revocandæ donationis: quæ omnes morte alterutrius finiuntur: nec enim ab herede, vel in heredem objici possunt, quæ objectæ non sunt a defuncto vel in defunctum, ut si me testamento pater non damnarit ingrati, nec damnabit heres patris, nec si filium damnarit pater, ideo damnabitur & nepos ex filio, idemque est in revocanda donatione, *l.7. C. de rev. don.* & in actione de morib. inter vir. & uxor. *l.ult. C.Th. de inc. nupt.* Ergo & in actione ingrati sive τῆς προδοσίας, quæ in vassallum dantur. Multæ aliæ possunt exoriri causæ, propter quas videatur vassallo feudum adimendum esse, quæ sunt relinquendæ, judicio curiæ: nec enim possunt omnes certo modo definiri: nam & si in dominum nihil deliquerit, nonnunquam feudum amittit, ut si fratrem, vel consobrinum occiderit, & nonnunquam etiamsi a fide nonnihil recessisse vassallus videatur, feudum non amittit secundum morem antiquum, hodie amittit pro ea parte, si perjurii periculo dominum non liberaverit, feudum non amittit, ut inf.4. tit. 17. 48. vel etiam si quid quod in rem domini erat celavarit, ut eod.lib.tit. 5. Ait, *Nam & sæpe degenerat* (sic legendum) id est, deflectit ab officio. Degenerare est ἀποκάμψαι

A

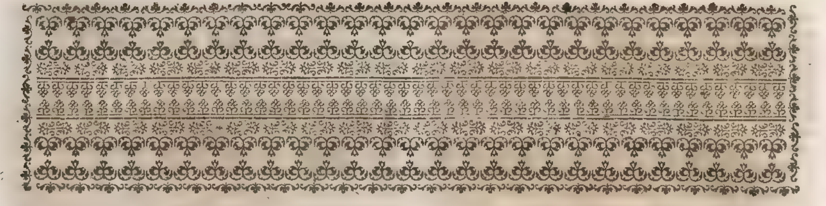
Ad quem feudum amissum redeat.

Tit. II.

DEnique sæpe quæsitum vassallo propter justam culpam a feudo cadente, utrum ad dominum, an ad successorem vassalli beneficium pertineat: sed hæc distinctio tam ratione quam moribus comprobata est, ut si quidem vassallus ita in dominum peccaverit, ut feudum amittere debeat, non ad próximos, sed ad dominum beneficium revertatur, ut hanc saltem habeat suæ injuriæ ultionem. Si vero B non in dominum, sed alias grave quid commiserit, sicut ille qui fratrem suum interfecit: vel aliud grave crimen (quod parricidii appellatione continetur) commiserit, feudum amittit, & non ad dominum, sed ad proximos pertinet, si tamen beneficium fuerit paternum, sic enim sæpe pronunciatum scio.

Si vassallus contra Constitutionem bonæ memoriæ Lotharii Imperatoris beneficium alienaverit, quia dominum contemnere videtur, ad dominum beneficium pertineat: scriptum est enim ut pretio ac beneficio se cariturum agnoscat.

C Feudum amissum ex causa ingratitudinis, perfidiæ, contemptus, contumaciæ redit ad dominum quem vassallus offendit, non ad adgnatos vassalli, etiamsi ob alienationem factam invito domino amissum fuerit: nam & qui alienat invito domino, eum aspernari & contemnere videtur. Feudum autem amissum ratione gravioris delicti in alium, quam dominum commissi, ut ratione parricidii, non redit quidem ad liberos vassalli, sed ad agnatos, si fuerit paternum feudum: atque ita definivimus superiore lib. tit.4. Cur vero non ad liberos? Cur innocentibus liberis delictum patris nocet? Non potest alia ratio reddi quam quæ in crimine majestatis quod in liberis metuantur exempla paterni sceleris magis quam in agnatis, qui non ex eo, sed ex superiori parente prodierunt: magni autem interest domini probos vassallos habere, indolis & stirpis bonæ. Ceterum, D ut pretio precibusve filia quandoque feudum emeretur a domino, & excludit agnatos, ut 1. tit. 25. ita liberi si feudum a domino impetraverint, præferentur agnatis, ut 4. tit. 34. Potest dici & priore casu, cum in ipsum dominum deliquit vassallus, mortuo vassallo liberisque ejus, feudum paternum, in quo post liberos agnati jure successuri erant, ad agnatos redire; idemque dicendum esse, si vassallus feudum in manus domini refutaverit: atque ita auctori fragmentorum videtur lib. 4. tit. 78. 83. & posteriori casu, cum in alium vassallus deliquit mortuo vassallo jus feudi ad liberos transire, arg. *l. 8. §. ult. de in jus voc.* secundum Celsi sententiam: nam Juliani certe in feudis sententia reprobatur.

EX VARIIS ET INCERTIS AUCTORIBUS DE FEUDIS,

LIBER QUARTUS.

De Evictione feudi, & ejus æstimatione præstanda.

TITULUS PRIMUS.

NEGOTIUM tale est: quidam vassallus a domino tenebat feudum, de quo ab aliquo interpellatus fuit, & sic vassallus dominum vocavit, ut eum defenderet: domino renuente ad judicem venire, vassallus amisit causam per sententiam, nunc vero vassallus cambium feudi a domino petit, ad quem dominus respondens ait, illum nunquam ab eo feudum tenuisse, nec ab eo investituram accepisse: contra quem vassallus dicit se hoc
B feudum ab eo tenuisse, & investituram recepisse, & ab eo petivisse, ut eum in judicio defenderet, nec tunc temporis inficiabatur illius esse, quod idoneis totum testibus probat vassallus. Super negotio isto tale est sapientum nostræ civitatis consilium, videlicet Oberti & Gerardi, ut si vassallus cum de feudo interpellabatur, auctorem suum, id est dominum ut eum defenderet vocavit, & hoc probare possit, si in eo judicio vassallus fuerit victus de re aliena investitus fuisse, ut dominus vassallo ejusdem æstimationis quod erat tempore rei judicatæ feudum restituat, vel nummos in feudum dandos
C numeret, & hoc cum certum est vassallum de feudo victum fore. Sed si dominus neget hoc feudum nunquam ab eo tenuisse, nec ab eo domino ipsum vassallum vel ejus antecessores unquam investituram accepisse, & hoc vel per instrumentum publi-
A ce confectum, vel per pares curtis vassallus poterit probare, dominus ad restitutionem feudi tenebitur, alioqui dominus sacramentum subire cogetur, istum qui est in causa, vel ejus antecessores a se, vel a suis antecessoribus nunquam hoc feudum tenuisse, vel investituram accepisse, quo facto dominus absolvendus erit.

Actio de evictione in id vassallo datur, ut dominus aliud feudum ejusdem pretii cujus erat id quod evictum est rei judicandæ tempore vassallo concedat, vel litis æstimationem quam ex sententia judicis victori vassallus exsolvit. Hoc enim significant illa verba, *Vel nummos in feudum dandos numeret*, nempe ut vel æstimationem litis quam vice feudi subjit vassallus, dominus ei restituat. Absolvitur tamen dominus si vassallus eum non laudaverit, ut liti subsisteret, quemadmodum diximus 2. tit. 8. quæ actio in auctorem præsentem olim dicebatur, vel si probare vassallus nequiverit se ab eo feudum tenuisse, & juraverit dominus se parentesve suos investituram non fecisse. *Cambium feudi*. Ut aliud præstet in vicem ejus qui evictus est.

Si contentio est inter dominum & agnatos defuncti de feudo.

TIT. II.

SI de feudo defuncti militis sit contentio inter dominum & agnatos defuncti, domino novum

vum feudum, agnatis vero paternum esse contendentibus, agnati in possessione feudi, de quo quæritur, constituendi sunt. Eo facto, super principali quæstione cognoscendum est, utroque autem deficiente in probatione, electio jurisjurandi agnatis danda est.

Mortuo vassallo, dominus feudum novum esse dicit, agnatus antiquum. Agnatus investiendus est de suo recto feudo secundum modum propositum 2. tit. 20. atque ita in possessionem constituendus. Proinde in lite principali domino incumbit probatio quasi actori, & utroque deficiente, electio est agnati ut juret, vel jusjurandum referat domino: quod tamen judex non sequitur semper, ut sup. 2. tit. 11. §. ult. Idem erit si lis sit inter dominum & emptorem feudi, ut inf. 50. Regulariter enim defensio datur reo.

De possessione apud filiam collocanda.

Tit. III.

INter filiam defuncti & agnatos ejus de quodam prædio mota est quæstio, agnatis feudum, filia vero alodium, sive libellariam esse asserentibus: super possessione apud quem manere debeat, quærebatur. Responsum est apud filiam possessionem interim esse collocandam, deficientibus vero hinc inde probationibus, per jusjurandum causa cognita res decidetur, electione danda agnatis. Defuncto milite, inter dominum & filiam illius super quodam feudo quærebatur, domino feudum, filia alodium sive libellariam esse allegante. Respondeo filiam in possessione feudi manere debere donec de eo judicetur, probatione vero hinc inde cessante, electio jurisjurandi filiæ danda est.

Si lis sit inter filiam & agnatum, filia dicente se esse alodem vel libellariam, agnato feudum, filiam in possessionem constituemus: actoris itaque partes agnatus sustinebit: sed probationibus deficientibus, electio dabitur agnato potius quam filiæ, ut inf. 50. 65. uterque defunctum attingit agnatione, & discrimen tantum est in sexu, cujus etiam prærogativa fidei sæpe maris stabitur potius quam feminæ. At in superiori titulo electio datur reo, non actori. Non sunt contrarii: nam hic dicit actori electionem dari causa cognita: quod & nos in superiori specie admittimus, ut sup. 2. tit. 15. Idem admittemus in specie §. seq. Si lis sit inter filiam & dominum, filia dicente alodium vel libellariam, domino feudum: filia in possessione constituetur, & deficientibus probationibus filiæ defuncti secundum communem regulam conditio jurisjurandi deferetur potius quam extero qui se dominum dicit, ut inf. 50. nam & ab ea præsumptio facit: præsumuntur enim in dubio prædia omnia esse alodia, plerisque locis feudalia vel censualia, hoc jure alodia, sed nihilominus causa cognita dicenti esse feuda, conditio jurisjurandi deferri potest: totum enim hoc pendet ex arbitrio judicis. Præterea notandum in alodiis, & in libellariis filias succedere. Imo & in precariis, & emphyteusibus, nam a feudorum tantum successione removentur.

Dominum investituram feudi sui militis in alium facere posse.

Tit. IV.

MOribus receptum est, dominum de feudo militis sui, quod post mortem ipsius ad

A dominum reverti sperabatur, in alium militem investituram facere posse, quæ investitura tunc demum capiet effectum, cum feudum domino aut heredi suo fuerit apertum. Secus est in ecclesiasticis personis: nam si ecclesiastica persona talem faciat investituram, non aliter valebit, nisi sibi, non etiam successori suo feudum aperiatur, & in tali investitura consensum ejus de cujus feudo sit, exquiri non oportet.

Hoc dicitur de feudo quod successionem habiturum non est, & de investitura, cui inest conditio sive pactio, ut ne ante mortem militis ex investitura secundus agat, sibi tradi oportere, qua de re diximus satis

B 1. tit. 1. §. *si vero Archiepiscopus*, & 5. 27. 30.

De pena inficiationis feudi.

Tit. V.

VAssallus si feudum vel feudi partem, aut feudi conditionem ex certa scientia inficiatur, & inde convictus fuerit, eo quod negavit feudo ejusve conditione expoliabitur, alius autem vassallus, quamvis hoc sciens non patefaciat, feudum tamen retinet, aut si aliam rem domini celaverit vassallus, feudum non amittit.

C Feudum amittit qui feudum sciens inficiatur, vel feudi conditionem, id est, servitium feudo impositum, ut inf. 21. & 39. Inde illud Gallorum, *Qui fief denie: fief pert*, nam & hic dominum contemnere aut erubescere videtur. Dixi, sciens, Nesciens non amittit feudum, imo nec inficiator est: & nihilominus si dubitans responderit. Dubitans negat, *l. si quis testamentum, ff. ad leg. Aqu.* sed negat inscienter. Pro errante igitur & ignorante habetur, *l. ult. C. de cond. ind. l. 2. ff. quis ordo in bo. poss. ser.* ergo non pro inficiatore. Et hoc de ea etiam inficiatione accipiendum esse quæ fit extra judicium, quod sequitur indicat, non amittere vassallum forte alterum feudum proprium, ob non detectam convassalli inficiationem: nam detegi eam quæ fit in judicio quid opus est? At etsi factam extra ju-

D dicium non detexerit, qui sciebat vassallus alter, hic non ideo tamen feudum amittit, nec enim omnia quæ in rem sunt domini indicare domino vassallus debet, sed ea tantum quæ ad domini vitam, existimationem & patrimonii grandem jacturam spectant, ut *sup. 3. tit. 1. §. præterea*. Ait, *Vel feudi partem*. Et hunc recte censent interpretes partem tantum amissurum, exemplo ejus qui partem feudi alienavit contra Constitutiones.

De præscriptione feudi longissima.

Tit. VI.

E SI quis per triginta annos rem aliquam in feudum possedit, & servitium domino exhibuerit, quamvis ea de re non sit investitus, præscriptione tamen triginta annorum se tueri potest.

De hac re diximus lib. 1. tit. ult.

Clericum feudum perdere.

Tit. VII.

QUi clericus efficitur aut votum religionis assumit, hoc ipso feudum amittit.

Miles scilicet cui fuerat initio concessum, ut diximus 2.tit.21.

An vassallus qui se non exhibet domino, feudum amittat.

Tit. VIII.

ET si vassallus omni anno domino se non repræsentat, feudum tamen non amittit.

Relegantur quæ adnotavimus ad 1. tit. 20.

Omnes fidelis filios fidelitatem facere debere.

Tit. IX.

OMnes filii ejus qui feudum acquisierit, fidelitatem facere debent, maxime si * indivisum habent: quod si feudum ex divisione ad unum tantum pervenerit, ille tantum faciet fidelitatem.

* γρ'. divisum.

Legendum in contextu, *Si divisum habent*: quod & fragmenta probant. Cum plures, inquiunt, vassalli paternum habent beneficium, donec illud indivisum possident, una fidelitas, & unum servitium domino fieri debet (idque plerisque locis major natu præstat.) Si vero partitum fuerit, quot partes, tot erunt fidelitates: & Constitutio Friderici, Omnes, inquit, qui partem feudi habent jam divisi, vel dividendi, fidelitatem faciant. Primum proponit Marchiam, Ducatum, Comitatum non posse dividi, sed primogenito cedere, vel eo inhabili existente, puta furioso aut infami, secundogenito: quod etiam expressum est aurea bulla Caroli IV. Imp. Cetera dividi, ita ut omnes fidelitatem faciant: quod Guntherus in hunc modum:

Marchia seu Comitis possessio sive Ducatus
Integra permaneant, feudalia cetera multis
Participanda patent, domino dum quisque fidele.
Spondeat obsequium jurandaque fœdera præstet.

Est & hujus rei arg. in *l. 5. in pr.ff.com.divid.* Quid tamen dicendum est e contrario, si plures sint domini unius feudi? Et hoc casu placet pro uno feudo unam tantum fidelitatem esse faciendam dominatione divisa inter dominos, si unus sit vassallus, ut Const. Friderici *de feudis non alien. §. praterea Ducatus*. Eam igitur faciet cui voluerit ex dominis: quo jure utimur. Servitium omnibus debebit. Sin autem indivisa sit dominatio, fidelitas non fiet ante divisionem, quoniam, ut inferius fragmenta sive ut vocant capitula extraordinaria comprobabunt, secundum jus feudi non debet, quis duas fidelitates pro eodem feudo facere. Et si faceret unam partibus indivisis, non posset partibus divisis alteram defugere, vel etiam manente communione quisque quasi dominus fidelitatem jurari reddique sibi postularet, nec quies esset vassallo antequam singulis ita contra jus naturamque feudi satisfecisset: itaque melius est, expectari divisionem.

Adoptivum in feudum non succedere.

Tit. X.

ADoptivus filius in feudum non succedit.

Ratio non est obscura. Adoptio non adfert jus sanguinis: & sanguini dantur feuda, non adscititiis commentitiisque liberis. In alodiis tamen succedunt.

Filios secundi matrimonii tantum feminæ in feudum succedere.

Tit. XI.

MUlier habens feudum, relictis filiis ex duobus matrimoniis decessit, inter quos feudi quæstio aliarumque rerum maternarum vertebatur: obtinuit filios * prioris matrimonii tam in feudo, quam in ceteris potiores esse.

* γρ'. posterioris.

Nemo non iniquitatem in hac sententia testatur esse maximam: sed nos ita fingimus matrem adquisiisse feuda vel alodia contemplatione secundi matrimonii, & ita inf.tit.103. positam speciem legimus, & in contextu isto, posterioris matrimonii, non prioris, quam scripturam etiam titulus ipse confirmat, quem fide bona restituimus, sicut ceteros ut erant in vetustissimo feudorum libro. Adquisivit ergo feuda vel alodia contemplatione posterioris matrimonii, & ideo ejus tantum matrimonii filii in eis bonis ab intestato succedunt, licet alias ex S.C. Orfitiano omnes æqualiter succedant. Idemque dabimus liberis prioris matrimonii in rebus quæsitis prioris matrimonii contemplatione: quod receptum videtur exemplo *l. 4. C. de secund. nupt.*

Ut naturales post facti legitimi non succedant.

Tit. XII.

NAturales filii licet postea fiant legitimi, ad successionem feudi, nec soli nec cum aliis admittuntur.

Filii naturales patri non succedunt, etiamsi post delatam successionem fiant legitimi, ut nec clerici, nec monachi, licet postea desinant esse clerici aut monachi, ut sup.2.tit.21. nec servi, licet postea fiant liberi. Matri tamen filii naturales succedunt ex S.C. Orfitiano, nisi sit mulier illustris quæ justos liberos habeat, *l.pen.C.ad S.C.Orfit.*

De minore ad fidelitatem feudi non cogendo.

Tit. XIII.

SI minori datum fuerit feudum, fidelitatem facere non cogatur, donec venerit in majorem ætatem, in qua doli capax sit, feudum tamen retinet.

Si quis decesserit filio impubere relicto, fidelitatem nec ipse nec alius pro eo facere cogitur: idem de servitio personali: alius tamen pro eo faciens servitium, admittetur.

Mino-

Minorem accipit pro impubere, ut indicat §. *prox.* & quod ait donec doli capax sit, Omnis enim pubes doli est capax, impubes incapax. Hic igitur fidelitatem facere non compellitur, nec tutor vel procurator ejus, nec ex hac causa feudum perdit: excusat eum ætas, & expectare debet dominus quoad adoleverit, quæ patientia interim pro fidelitate habetur. Servitium tamen per alium facit, & consequenter solvit ἀνακάμψεις, & ποδεκτικὰ. Non cogitur alius pro eo fidelitatem jurare, quia nec dominus alium suscipere, si malit pubertatem expectare. Si cogi posset dominus suscipere fidem per procuratorem, eo casu & vassallus cogeretur eam præstare per se aut per procuratorem. Volenti domino non est dubium per tutorem recte fidelitatem præstari non minus quam servitium. A pubertate danda est fidelitas intra annum & diem ex Constit. Friderici: alioquin feudum proprietati consolidatur, restitui tamen minor in integrum potest, ut Doctores sentiunt recte, quod hodie, cum dominus ob fidelitatem non datam feudum non revocet, sed fructus tantum lucrifaciat, forte non procederet, propterea quod vix datur pro re mobili restitutio in integrum, & fructus solo separati mobilibus adnumerantur. Pubertatem autem æstimamus ex annis XIV. & ita hac in ipsa causa definitum fuit in consilio Roberti regis Siciliæ in hæc verba: Si decesserit ille qui ad certum servitium a Rege feudalia quæcunque tenebat, successor intra annum & diem necesse habeat Regi fidelitatis & homagii ligii præstare juramentum: alioquin cadat omni jure, quod habet in feudalibus, quæ defunctus tenebat, & liceat Regi de eis pro sua voluntate disponere, & hoc si prædictus successor excesserit XIV. annum. Lutetiæ & aliis quibusdam locis contrarius est mos, ut puberes mares ante XX. feminæ ante XV. fidelitatem facere non cogantur: eademque est in omnibus causis pubertatis definitio. Bituriges eam æstimant ex annis XVIII. spadonum vere patria, quandoquidem ea ætate jure civili spadones soli pubescere, & testamenti factionem nancisci intelliguntur, auctore Paulo in Sententiis. Citius pubescunt aliæ nationes.

Quando agnatus ad feudum admittatur vel excludatur.

Tit. XIV.

Titius filium masculum non habens, partem suam feudi Sejo partem ejus feudi possidenti agnato suo concessit. Sempronius proximior agnatus mortuo demum Titio partem illam feudi nullo dato pretio recuperare potest: quod si Titius filium haberet, pretio reddito etiam vivo Titio: quod si consensit alienationi, vel per annum ex quo scivit tacuit: omnino removebitur.

Emendato contextu, ut fecimus, sic ponatur species. Titius filium masculum non habens, partem feudi paterni vendidit Sejo agnato suo, qui & eam possidet modo, non tamen proximiori agnato. Si proximiori vendidisset, venditio haberetur pro refutatione, ut *inf.* 45. Sed quia Sejus non est proximior, pro alienatione est, & valet alienatio secundum morem antiquum, vel consentiente domino post Constitutionem Lotharii: quapropter Sejus optimo jure eam partem feudi possidebit, quamdiu Titius vixerit. At mortuo Titio agnatus proximior, qui alienationi non consensit, eam a Sejo revocabit, non reddito pretio quasi successionis jure, ut inf. 45. & sup. 1. tit. 4. §. 1. Quod si Titius filium habuerit, non avocabit eam mortuo Titio, nisi & Titii filius, qui in successione feudi eum præcedit, mortuus fuerit: sed neque filius ullo modo, ut *inf.* 70. *l. Seja, ff. de evict.* Igitur melius fecerit hoc casu,
A si quasi jure προτιμήσεως reddito pretio eam partem revocaverit vivo Titio, videlicet cum alienationi non consensit: alioquin nullum jus revocandi vel retrahendi habet, ut *sup.* 1. *tit.* 2. §. *præterea*. Obstat etiam in eo jure agnato proximiori non ignoranti præscriptio anni, sicut domino, ut 2. *tit.* 9. §. *pen.* quam præscriptionem multæ nationes observant, Biturigibus finitur dieb. LX. Id ergo est ex hoc loco singulariter notandum, adversus remotiorem agnatum, qui feudum emit, proximiorem agnatum jure προτιμήσεως uti posse: quod discrepat cum moribus multarum gentium, & hoc fere tota Gallia vulgo jactatur, *Lignager sur lignager n' a point de retenue*, id est agnatus adversus agnatum non utitur jure προτιμήσεως. Consentiunt tamen omnino cum hoc jure mores Burdegalensium 2. §. 5. Unde si
B remotior agnatus ab extraneo emptore festinarit feudum revocare, multo magis dicam id proximiorem, qui modo veniat intra annum numerandum a die impletæ venditionis, remotiori agnato feudum evincere posse: quod Tricassini sequuntur. Illud tamen sane dissentaneum est, ut etiam non sequantur: nec enim si emerit remotior agnatus, ei proximiorem præferunt: multa sunt in moribus Galliæ dissentanea, multa sine ratione: ut quod de jure recepto Neratius scripsit non esse ejus anxie rationem inquirendam, ne multa ex his quæ certa sunt subvertantur, id Galliæ moribus aptari verissime possit, quod plerumque omni ratione destituantur petiti partim ex jure Gallico, partim ex imperitorum Doctorum sententiis male cohærentibus. Quod tamen agnatus adversus agnatum non utatur ju-
C re προτιμήσεως hanc dicunt esse rationem, quod introductum jus illud sit ne res exeant de familia: non exire autem eas de familia quæ in agnatum ulteriorem transferuntur. Imo vero hæc non fuit causa inducendæ προτιμήσεως, alioquin & re extero alienata titulo dotis, vel donationis, vel permutationis, vel testamenti, vel transactionis non simulatæ: locus esset juri προτιμήσεως quod est falsum, & Romani ac Friderici Constitutionibus vetitum nominatim, & id juris tantum sibi vindicant agnati in venditione, emphyteusi vel locatione. Imo in venditione tantum: nam etsi Constitutio Romani etiam de emphyteusi & locatione loquatur, interpretes tamen Græci scribunt in sola venditione eam usu fuisse receptam. Adjecerat etiam Nov. Michaelis sive Manuelis antichresin. Igitur nulla alia ra-
D tio est quam honestatis, ut cavetur secunda Constitutione Friderici de jure προτιμήσεως, & *l. dudum, C. de contr. empt.* ut agnatus tantundem offerens præferatur extero, ergo ut conjunctior propinquiorque ulteriori: *Etiam vivo Titio*, proximus scilicet agnatus revocabit.

Dominum feudi tradere cogi.

Tit. XV.

Si facta de feudo investitura pœniteat dominum antequam possessionem transferat: an præstan-
E do interesse vassallo liberetur, quæsitum fuit. Responsum est prætermissa illa condemnatione, dominum possessionem feudi de quo investituram fecit tradere compellendum.

De hac re diximus satis 1. *tit.* 1. §. *si vero Archiepiscopus*.

Quando filii in feudum non succedant.

Tit. XVI.

Filii nati ex ea uxore, cum qua matrimonium tali condicione contractum est ne filii ex ea nati

nati patri ab intestato succedant: nec in feudum succedunt. * Nam quamvis ratione improbetur talis condicio, ex usu tamen admittitur.

*sup. Non succedunt.

In contextu legendum, in feudum non succedunt, ut & Baro notavit. De quæstione ejus tractabitur *inf. tit.* 32.

Vassallum non teneri offerre servitium.

Tit. XVII.

Licet vassallus domino servitium non offerat quantocumque tempore steterit (dummodo domino petenti servire paratus sit) beneficium non amittit: si tamen sciat, ei magnum periculum imminere, ultro adjutorium suum ei debet præbere. Inde quæsitum est, si dominus in perjurium incidat, quia dare non valeat quod dare juraverat: & vassallus eum liberare possit suam pecuniam dando & non facit, an beneficium amittat? & responsum est non amittere.

Et hoc etiam suis locis expositum est sup. vel primo, vel tertio libro.

Feudo amisso filios vassalli excludi.

Tit. XVIII.

Si vassallus culpam committat, propter quam feudum amittere debeat: neque filius; neque descendentes ad id feudum vocabuntur: sed agnati qui quarto gradu sunt, dummodo ad eos pertineat.

Et hoc quoque lib. 3. tit. 2.

Generali alienatione non contineri vassallos.

Tit. XIX.

In generali alienatione vassalli non continentur, nisi nominatim dictum sit.

Dominus feudum, id est, proprietatem feudi vendere non potest sine consensu vassalli, ut diximus 1. *tit.* 22. Cum curte tamen tota a qua feudum proficiscitur, & feudum nominatim vendere non vetatur: denique vendi feudum per se non potest; cum curte potest. Porro curtis, aut alodium est, aut feudum. Si feudum voluntate superioris domini alienari debet: si alode, contrahentium voluntas sufficit. Sed sive hoc, sive illud sit, & jure licito simpliciter veneat, nihilque dicatur de feudis ad eam curtem respicientibus, feuda emptorem curtis non sequuntur, ut inf. 60. & hoc loco. In generali alienatione, curtis scilicet, vassalli non continentur, nisi nominatim dictum sit. Idem ego dixerim etiam de jurisdictione, quæ ex curte illa descendit, Jurisdictionem puta non sequi alienationem curtis, nisi nominatim dictum sit, sive venierit sola, sive cum feudis: nihil enim commune habent feuda cum jurisdictione, ut 1. *tit.* 2. §. *item si, quis feudum*: & 2. *tit.* 5. nihil alodia, ut in Const. Friderici *de pace comp.* §. *ad hæc*. Et ob id verius est a vassallo adquisitam jurisdictionem feudo non accrescere, ut 2. *tit.* 9. §. *e contrario*, & eum qui ab aliquo feudum recognoscit, non videri etiam recognoscere jurisdictionem, & in

A generali sermone, ea quæ nobis cariora & pretiosiora sunt, non contineri. Ac multo minus alienationem sequetur destrictio juris suprema de appellationum causis, ut merito cum Edoardo Regi Angliæ Carolus V. concessisset Aquitaniam cum vassallis & jurisdictione omni, negaverit se etiam remisisse de causis appellationum cognoscendi potestatem. Hygenus de limit. const. Proprietatem quidem dari ei cui adsignabat: sed territorii intra quod adsignabat, jus non auferri. Puto autem hoc jure sicut feudum vassallus alienare non potest sine consensu domini, ita jurisdictionem qui accipit sine ejus a quo accepit voluntate neminem alienare posse: & hunc esse sensum *d.* §. *ad hæc*. Hodie in Gallia, ut feuda patrimonialia esse censentur, ita & jurisdictiones. Venduntur enim curtes, sive proprio B sive feudali jure teneantur cum jurisdictione. Et videtur etiam vendi mistum imperium non merum, quia non cohæret jurisdictioni: nisi dixerit, Omni, quod peremptorium vocabulum Valentinianus appellat: nam & merum imperium jurisdictio appellatur improprie, *l.* 1. *ff. de off. ejus cui mand. est jur. l.* 2. §. *& quia ff. de orig. jur.* ut jurisdictio de fideicommissis, quamquam hæc legis sit, ut merum imperium, non jurisdictionis. Jurisdictio est notio quæ jure magistratus competit. Mistum imperium est potestas quæ jurisdictioni inest, Merum, jus gladii, vel cujus alterius gravioris coercitionis nominatim lege concessum.

C *Vassallum repetere feudum quod ignorans alienavit.*

Tit. XX.

Si vassallus feudum alienavit ignorans, non domino, sed ipsi vassallo feudum restituendum est: ad interesse vero emptori ignoranti condemnandus est vassallus.

Ignoranti emptori feudi dari actionem de evictione. Ignoranti venditori dari repetitionem feudi: qua de re *inf.* 51.

D

De pœna negantis feudum.

Tit. XXI.

Vassallus feudum quod sciens abnegavit, amittit, ignoranti vero subvenitur. Quod si dubitet, dubitanter respondere debet.

Adjicit de dubitante quod prætermiserat *supra tit.* 5.

E *Feudum a vassallo in feudum dari posse.*

Tit. XXII.

Beneficium a vassallo in feudum si nihil in fraudem legis fiat, recte dari potest, dum tamen militi detur.

Abesse fraus debet, ut Constitutio Friderici declarat: & militi dari, cum militi initio datum est, ut fit plerumque: militia enim peperit feuda. Vassallus ergo qui miles est, non potest alii quam militi proprium feudum dare, ut *inf.* 38. §. *similiter*, ne ab origine feudi recedat: non clerico, non pagano, non mulieri, quibus tamen initio recte dominus feudum daret.

Vas-

Vassallum agere & conveniri de feudo posse.

T i t. XXIII.

SI vassallus de beneficio suo agat vel conveniatur, sive obtineat sive non (licet ignorante domino fiat) omni tempore firmum erit illud judicium: nam & transigere recte poterit, nec quod accepit transactionis nomine feudum erit.

Feudi nomine vassallum dictare, & pati actiones etiam ignorante domino, rem igitur in judicium deducere potest, & ratum est judicium, etiamsi evincatur feudum, quo tamen casu si velit adversus dominum habere regressum, laudare eum debet ante condemnationem, ut *sup.tit.1.* Quin & de lite transigere potest inscio domino, & quod acceperit transactionis nomine, in feudum non cedit, ut inf. 52. Sed & hic abesse fraus & collusio debet. Et transigere potest decidendi non alienandi aut deminuendi causa, ut Const. *Neap.3.tit.5.*

Quando proprietas feudi ad vassallum perveniat.

T i t. XXIV.

DOmino committente feloniam (ut ita dicam) per quam vassallus amitteret feudum si eam committeret: quid obtinere debeat de consuetudine quæritur: & respondetur proprietatem feudi ad vassallum pertinere, sive peccaverit in vassallum, sive in alium.

Hoc explicavi libro secundo tit.5.

Feudum iisdem de causis amitti, licet datum sit heredi, & cui vassallus dederit.

T i t. XXV.

FEudum ea lege datum, ut ipse & heredes sui masculi & feminæ, & cui dederit habeant, iisdem culpis amittitur, quibus & aliud feudum; quod si vassallus alienavit, feudum esse desinit apud emptorem.

Ea lege Titio datum est feudum, ut ipse & heredes sui, & cui ipse dederit, habeant. Hac pactione datur Titio jus extero feudum alienandi quasi proprium vel libellariam, si dictum sit. Et cui dederit in feudum, non posset Titius, nisi in feudum dare, & cui dedisset jure feudi retinere. Sed cum dixit, Cui dederit, dabit etiam ita ut emptor habeat jure proprio vel libellario. Ex quo sequitur emptorem rem emptam ex his causis non amissurum, quibus feudum amitti solet: quia verum feudum non est. At hic respondetur, & inf. 57. mentem contrahentium exigere, ut hac in re jure feudi censeatur, & ut non tantum Titii si rem non alienaverit, sed etiam si alienaverit emptoris in persona, id juris iisdem modis finiatur vel amittatur, & ad dominum revertatur, quibus & verum feudum.

De pactione de non petendo feudo.

T i t. XXVI.

TItius cum Sempronio fratre suo feudum paternum possidente pactum fecit de eo feudo

A non petendo a Sempronio heredibusve suis. Sempronio sine herede masculo defuncto, inter Titium & Sejum fratrem suum de eo feudo quæstio orta est, quid inde fieri debeat quæritur? Responsum est pactum non obstare Titio.

Hæc species explicata est *sup.2.tit.14.*

Vassallum pro domino belligerari.

T i t. XXVII.

DOmino guerram faciente alicui, si sciatur quod juste, aut dubitatur, vassallus eum B adjuvare tenetur. Sed cum palam est quod irrationabiliter eam facit, adjuvet eum ad ejus defensionem; ad offendendum vero alium adjuvet, si vult. Sed si eum adjuvare noluerit, non tamen feudum amittet, secundum Obertum & Gerardum. Alii vero sine distinctione dicunt semper debere eum adjuvare. Sed Obertus & Gerardus utuntur eo argumento, quod quemadmodum dominum excommunicatum vel a Rege bannitum non est obligatus vassallus ad adjuvandum, vel servitium ei præstandum: imo solutus est interim sacramento fidelitatis, nisi ab Ecclesia, vel a Rege fuerit restitutus, ita nec istum injuste guerram alicui fa- C cientem.

Si injusto bello vassallus domino non adfuerit, feudum non amittit: nam & qui domino proscripto, vel communitate ecclesiastica excluso non præstat suam operam, excusatur. Solet princeps nominatim proscriptorum vassallis jurisjurandi gratiam facere, Pontifex illorum quos execratur. Historiæ suppeditant exempla innumera. Sed & ipso jure solutos eos esse sacramento, hoc loco significatur. Et ipso jure proscriptos, sacros, repulsos deteriores eos esse, qui injustum bellum gerunt.

D

Propter cessationem servitii præstandi feudum non amitti.

T i t. XXVIII.

AD hoc quantocunque tempore steterit vassallus quod domino non servierit, secundum usum Mediolanensem beneficium non amittit, nisi servitium facere renuerit, vel nisi a domino ei denunciatum fuerit, & ille cum potuerit diu steterit quod servitium nullus ei fecerit. Bonus tamen judex varie ex personis causisque definiet: & E finge vassallum remotum esse, vel propinquum, paratum esse, vel non, dominum guerram habere, vel non, utrum magnam, vel parvam, & annuntiavit ei dominus, vel non, hæc omnia vertuntur in cognitione causæ, & proniores sumus ad absolvendum quam ad condemnandum. Tum scias quod si vassallus sciat dominum obsideri, vel aliter ei mortem imminere, & cum potuerit ei non nunciaverit, vel etiam sine nuncio eum non adjuverit, feudo privabitur.

Tractavimus hac de re præcipue *lib.1. tit.29.*

De

De ædificio facto feudo.

TIT. XXIX.

SI vaſſallus in feudo aliquod ædificium fecerit, vel ipſum ſua pecunia melioraverit, & contigerit poſtea ut vaſſallus ſine filio maſculo decedat, dominus aut patiatur ædificium auferri, aut ſolvat pretium meliorationis. Idem dico, ſi pretio ſervitutem in fundo adquirat. Quidam alii dicunt omnino ad dominum pertinere.

De feudi incrementis diximus ſatis *lib. 1. tit. 1. §. ſi quis de manſo.*

De fructibus feudi.

TIT. XXX.

SI vaſſallus decedat ſine herede maſculo, & contingat feudum ad dominum reverti, ſic diſtinguitur: quod ſi ante Martium, omnes fructus illius anni ex feudo provenientes, ad dominum pertinebunt. Si vero poſt Kalendas Martii uſque ad Auguſtum, omnes fructus, qui interim percipiuntur, ad heredes vaſſalli pertineant. Si vero poſt Auguſtum, omnes fructus anni percipiet dominus: quidam tamen dicunt quocunque tempore anni decedat, omnes pendentes fructus ad dominum pertinere.

Quæſtionis eſt ejus anni quo feudum domino apertum eſt fructus ad quem pertineant. Finge commiſſum ſive apertum eſſe feudum domino morte vaſſalli, qui deceſſit ſine herede maſculo, relicta filia, vel ſorore, vel uxore. Utrum fructus ejus anni ad dominum, an ad filiam pertinebunt? Feudi uſusfructus pertinet ad vaſſallum, ut ſup. 3. tit. 1. Conferamus igitur vaſſallum cum fructuario. Fructus aut ſunt pendentes, ſive, quod idem eſt, ſtantes, aut ſolo ſeparati: & hi vel extantes vel conſumpti. Vulgo exiſtimant ex fructibus pendentibus finiti vel amiſſi uſusfructus tempore, fructuario nihil deberi, quod domino adquirantur, & omnes fructus eo tempore ab ipſo fructuario terra ſeparatos ad fructuarium pertinere: quæ opinio ut iniquiſſima & falſiſſima eſt. Fateor quidem fructus pendentes finiti uſusfructus tempore domini eſſe, quod jus æquabile eſt, cum & fructus pendentes inchoati uſusfructus tempore fructuarii ſint, *l. ſi pendentes, ff. de uſufr.* Sed ut ſi uſusfructus pendentibus fructibus adquiſitus paulo poſt interierit, non ideo minus domino ex eis fructibus debetur pro rata ejus anni: ita ſi poſt aliquot annos fructibus pendentibus interierit uſusfructus, licet fructus domino adquiri videantur, non ideo minus, ex eis fructuario debetur portio rata: & ita licet fructus a terra ſeparati & extantes videantur adquiſiti bonæ fidei poſſeſſori, tamen in rei vindicationem domino rem ſuam eſſe petente veniunt non minus quam pendentes, *l. certum. C. de rei vindic.* Sic igitur finito vel amiſſo uſufructu, fructus pendentes, vel percepti dividendi ſunt inter dominum & fructuarium pro rata temporis, quo uſusfructus conſtitit in perſonam fructuarii in eo anno, *l. ſi operas, ff. de uſufr. l. 5. §. ultimo, ff. ſi uſusfr. pet.* & nihil intereſſe opinor percepti extent an conſumpti ſint: nam & conſumptorum ratio habenda eſt: nihil etiam intereſt ab eo percepti ſint, vel ejus nomine, quos ſolos fructuarius & colonus ſuos faciunt,

A *l. in ſingulis, ff. de annuis leg. l. ſi apes, §. ult. ff. de furt. §. is vero, Inſtit. de rer. diviſ.* an ſua ſponte deciderint, vel ab alio decerpti aut deſecti fuerint, quos tamen antequam apprehenderit fructuarius ſuos non facit: qua re diſtat a domino, a bonæ fidei poſſeſſore, ab emphyteuticario, qui quoquo modo terra ſeparatos fructus ſuos faciunt, *l. 12. §. ultimo, ff. de uſufr. l. qui ſcit, §. penult. ff. de uſur. l. ſi fructuarius, ff. quib. mod. uſusfr. amit.* Igitur ſive tempore finiti uſusfructus pendeant fructus, ſive a ſolo ſeparati ſint, & ii ſive extent ſive conſumpti ſint, ſive ab ipſo fructuario ſive quo alio modo a ſolo ſeparati ſint, ita ineunda eſt ratio inter dominum & fructuarium, ut pro rata præteriti temporis qua eo anno conſtitit uſusfructus portio fructuario vel heredi ejus præſtetur,
B quod ſupereſt domino. Nec obſtat *l. defuncta, ff. de uſufr.* quia in ejus ſpecie anno integro duravit uſusfructus, & ideo agrorum penſiones integræ heredi fructuarii debentur, licet tardius inferantur. Eadem omnino ratio intervenit in emphyteuticario & colono & eo qui libelli aut precario jure poſſidet, ut dividantur noviſſimi anni fructus pro rata temporis, quo in eorum perſona ea jura conſtiterint. Finge anno x. prædium fuiſſe domino commiſſum: eſt enim in iis omnibus negotiis commiſſo locus. Æquum eſt ut illorum lucro cedant fructus pro rata anni decimi, ut fit inter virum & uxorem, inter quos fructus fundi dotalis dividuntur pro rata ejus anni quo diremptum eſt matrimonium, *l. cum in feudo, §. Divortio, ff. de jur. dot. l. fructus, §. Pap. l. ſi alienam, l. ſi marito, §. ult. ff. ſol.*
C *mat. l. 1. §. ſed & noviſſimi, C. de rei ux. act.* & non tantum fructus terra ſeparati, ſed etiam pendentes. *d. l. fructus, §. interdum.* Eandem diviſionem obſervari inter vaſſallum & dominum: ratio juris exigit, puta ut fructus cedant lucro vaſſalli herediſve ejus pro rata anni ejus, quo feudum domino commiſſum vel apertum eſt, quam qui non tenuerunt, & in uſufructu non admiſerunt, ita in feudo rationem inierunt, primum ut fructus omnes ſolo ſeparatos etiam extantes ſtatuerent ad filiam pertinere, pendentes ad dominum, idque exemplo creditoris, ut eſt in fragmentis, qui ſi pignus acceperit lege ἀντιχρήσεως, tempore diſſoluti pignoris, id eſt, ſolutæ vel depoſitæ & conſignatæ pecuniæ fructus jam ſolo ſeparatos, etiamſi nondum conſumpti ſint retinet uſurarum vice, & pendentes tantum reſti-
D tuit reputatve in ſortem, *l. ſi pignore, §. ſi prædo, ff. de pig. act. l. ex prædiis, C. de uſur.* & hoc quidem exemplum in fructibus perceptis & extantibus omnes admiſerunt uno conſenſu, perperam: cum perceptos fructus creditor retineat ex conventione uſurarum vice, vaſſallo heredive ejus nulla conventio dederit jus retinendi ex fructibus pluſquam ratio temporis ferat, quo apud eum jus feudi fuerit. In pendentibus diſſenſerunt: & hac etiam in parte omnes erraverunt, ut Baldo & Yſerniæ videtur, & mihi conſtat. Alii, ut dixi, omnes fructus pendentes domino adjudicaverunt quoquo tempore vaſſallus mortem obiret. Alii tempora ita diſtinxerunt, ut ſi obierit ante Kalen. Mar. omnes fructus pendentes ad dominum pertineant, ſi poſt Kal. Mar. uſque ad Kalen. Aug. omnes fructus, qui interim percipientur,
E etiamſi pependerint moriente vaſſallo, ad filiam pertineant: hi ſunt hordeum, fœnum, legumina. Si poſt Kal. Aug. ut omnes fructus eo tempore pendentes ad dominum pertineant, puta meſſes frumentariæ, & triticariæ, & vindemiæ, & poma, & oleæ. Denique ſecundum horum opinionem fructus pendentes moriente vaſſallo ad dominum pertinent niſi moriatur poſt Kalen. Mar. quo caſu fructus, qui uſque ad Kal. Auguſt. percipientur, veluti pro rata temporis, quo jus feudi in perſona defuncti eo anno conſtitit, filiæ relinquunt, id eſt, fœnicitia, meſſes hordearias & fabarias & alia legumina, quod ſupereſt, domino eandemque rationem ſervari dicitur inf. 54. inter heredem vaſſalli & agnatum qui repudiavit hereditatem. Hæc vero non eſt æqua pro-

por-

portio. Finge mortuum vassallum mensis Martii suprema die, totius anni fructus esse c. messes hordearias & fabarias, & fœnificia esse XL. messes frumentarias & triticarias, & vindemiam, & olivinam fuisse XX. Si dederis filiæ omnes messes hordearias, & fabarias, & fœnificia, plus æquo dederis: nam cum quarta tantum parte anni, id est, mensibus tribus, apud defunctum jus feudi resederit, ἀναλογῶν quarta tantum pars reditus annui filiæ debetur, XXV. igitur non XL. Et contra, si messes hordeariæ, fabariæ, fœnariæ, sint tantum XX. cetera LXXX. injuriam feceris filiæ vassalli, si non XXV. sed XX. tantum ei dederis. Deinde si vinea fuerit data in feudum, & vassallus Augusto decesserit, erit iniquissimum si nihil filiæ vassalli dederis. Præterea cur si ante Kal. Martias obierit, nihil etiam dederis pro rata. Igitur melius est sequi exemplum fructuarii & mariti, & ceterorum, qui cum domino dividunt fructus omnes pendentes, vel perceptos pro rata anni ejus quo finitur perimiturve usufructus aut matrimonium dirimitur. Et si vis etiam tibi explicari sæpe vexatam speciem §. *Papinianus*, nimirum hæc est: Nuptiæ vindemiæ tempore factæ sunt, hoc est mense Octobri, dataque in dotem vinea eodem ipso mense. Vir collectis vindemiis ex Kal. Novemb. vineam fruendam locat, suprema die Januarii discessio fit, qui tertius mensis est a locatione, quartus a die nuptiarum. Si fructuum divisio ex die nuptiarum non fiat, sed ex tempore locationis, ante locationem perceptos fructus integros vir retinebit, & quartam partem mercedis locationis ex qua ad divortii diem tres numerantur menses, quæ anni quarta pars est. Itaque cum quatuor tantum mensibus duraverit matrimonium, vir anni unius & quartæ partis alterius fructus retinebit: quod si admittimus, illud quoque admittemus, si collectis vindemiis altera die dissidium intervenerit, virum integros fructus retenturum, quo nihil dici iniquius potest. Quamobrem si quatuor mensibus duravit matrimonium, & fructus percepti a die nuptiarum (percepti autem sunt in casu nostro vindemiæ fructus, percepta quarta mercedis anni instantis pars) si multo majores fructus sint quam pro tempore matrimonii, pro ratione temporis dividentur, ut si tertia anni parte stetit matrimonium, tertiam fructuum vir retineat. Fructus itaque vindemiæ cum quarta parte mercedis ejus anni in quem locatus est fundus, commiscebuntur, & ex ea pecunia viro tertia portio relinquetur, qui tertia quoque parte anni onera sensit matrimonii. Sed hoc apertius dicamus. Kal. Octob. uxorem duxi, dedit mihi in dotem vineam: fructus mei esse videntur quos ex eo die ex vinea dotali percepi. Quare si vindemiis collectis fruendam locavi, exactis mensibus tribus locationis, quo tempore quarta mercedis pars mihi emerita est, uxor a me divertit, & vindemiæ fructus, & quartam mercedis partem videor meo jure posse retinere. Sed obstat æquitas, neque patitur te & præcedentis anni fructus omnes, & instantis quartam partem retinere, qui quatuor duntaxat mensibus in matrimonio vixeris. Quare ad illud ibitur, ut vindemiæ fructus & quarta mercedis pars confundantur, & commisceantur, & ex ea omni pecunia tertiam partem feras, qui tertiam quoque partem anni cum uxore vixeris. Cetera quæ ad eam speciem pertinent, exposui Julii Pauli 2. Sentent. tit. 22.

Observ. Joan. Rober. Animad. lib. 2. cap. 10.

De auxilio vassalli.

Tit. XXXI.

Contra omnes debet vassallus dominum adjuvare, & contra fratrem & filium, nisi contra alium dominum antiquiorem, hic enim ceteris est præferendus.

A In veteri libro quod non erat, quodque Interpres non agnoverat, *Et patrem*, delevi. Igitur vassallus contra fratrem & filium suum domino opem ferre debet, non ut arbitror, contra seipsum, non contra patrem suum, cui jure naturali & civili debet fidem, obsequium, honorem, domino feudi jure civili tantum, non contra dominum antiquiorem, non contra Imperatorem vel Regem, nisi sit εὐχειλιμαῖος ἢ ὁμόλογος, id est, ligius. Excipi semper Imperatorem Fridericus voluit.

Quando filii in feudum non succedunt.

Tit. XXXII.

B Quidam habens filium ex nobili conjuge: post mortem ejus non valens continere, aliam minus nobilem duxit, qui nolens existere in peccato, eam desponsavit, ea lege, ut nec ipsa nec filii ejus amplius habeant de bonis patris, quam dixerit tempore sponsaliorum, verbi gratia decem libras, vel quantum voluerit dare quando eam desponsavit, quod Mediolanenses dicunt accipere uxorem ad morganaticam, alibi, lege Salica, hic filiis ex ea susceptis decessit. Isti in proprietatem non succedunt, aliis extantibus; sed nec in feudo, etiam aliis non existentibus, qui licet legitimi sint,
C tamen in beneficio minime succedunt. In proprietate vero succedunt patri: prioribus non existentibus, succedunt etiam fratribus sine legitima prole decedentibus secundum usum Mediolanensium.

Pactione fieri potest, ut filiæ in feudum succedant, habita cum domino in investitura. Pactione etiam fieri potest ut filii non succedant, non tantum habita cum domino in investitura, sed etiam cum fratre, ut dixi *supra* 2. *tit.* 14. vel cum uxore in contractu matrimonii, ut supra 16. in hac specie. Titius filium ex nobili uxore suscepit, ea mortua duxit aliam ignobilem ea lege, ne filii ex ea nati ei succederent ab intestato, & omnino, ut neque ipsa, neque filii ejus amplius ex bonis suis ferrent quam quantum dixerit
D dederitve, mane die nuptiarum, quæ dictio donatiove a Græcis dicitur ὑποβόλον, Germanis *Morgencap*, sive *Morgangheba* in legibus Langobardorum sæpe, & Ripuariorum 39. & Alamannorum 56. quod mane die nuptiarum a viro in mulierem conferri soleat quasi ὄρθριον δῶρον. Greg. Turonensis in exemplo pactionis initæ inter Guntrannum & Childebertum Reges. Tam in dote quam in *Morgangheba*, id est matutinali dono. Quin & Mediolanenses, cum in matrimonio intervenit ὑπόβολον eadem ratione id dicunt contrahi ad morganatum, sive morganaticam, id est, dato hypobolo, data *morgangheba*; & ita Albertus Argentinensis in Chronicis, *Tanquam matri suæ per Rodolphum regem morganatico jure donatum*. Aliis locis, matrimonium contrahi lege Salica: nam ex lege Salica Francorum Orienta-
E lium mane diei nuptiarum maritus uxori constituit ὑπόβολον. Nati autem filii ex patre nobili, matre plebeja, nobiles sunt, quia mater per nuptias nobilitatem adepta est, *l. mulieres, C. de dignit.* Contra nati ex patre plebejo, matre nobili, plebei sunt: nam & ipsa per nuptias facta est plebeja, *l.* 1. *C. eod. l. feminæ, ff. de senat.* ut Virginia cum esset patricia, per nuptias facta est plebeja, Livii x. idque congruit cum antiqua definitione juris, ut connubio interveniente liberi patrem sequantur semper, *l. cum legitimæ, ff. de sta. hom.* quod tamen Tricassini & aliæ quædam nationes non servant: nam sive plebejæ nobilibus sive nobiles plebeis nubant, filii melioris parentis condicionem sequuntur, nobiles, quæ & in veterum Glossis gennades

nades & mulieres lucæ, ea forma qua boves lucæ. Lactantius de opificio Dei. *Potestne aliquis cùm videat etiam boves lucas cum immanissimis corporibus servire homini*, vulgo corruptissime, boves & vaccas, aut equos. Sed redeamus ad rem. Titius, qui ex uxore nobili jam mortua filium habebat, duxit plebejam ea lege ne liberi ex ea suscepti ab intestato succederent, nolens, inquit, existere in peccato, id est, ne faceret injuriam filio prioris matrimonii, & memoriæ uxoris primæ. Conventio valet, & filii secundi matrimonii, existente filio primi matrimonii, neque in feudum, neque in alodem patri ab intestato succedent. Non existente filio, succedent in alodem, non etiam in feudum. Succedunt quoque invicem in omnia bona, & præferentur fratribus consanguineis ex patre tantum conjunctis, id est, filiis prioris matrimonii si qui supersint, secundum *Nov.* 84. Succedent & sine dubio fratribus illis consanguineis, qui neque liberos, neque utroque parente conjunctos fratres eorumve fratrum filios reliquerint. Secundum hæc quæ diximus, hæc pactio strictius accipitur in alodiis, quam in feudis. In feudis enim valet, sive extent filii prioris matrimonii, sive non. In alodiis non valet, si deficiant filii prioris matrimonii. Feuda reguntur moribus: Alodia legibus, quibus abrogare omnino pactiones privatorum non possunt. Legibus autem eæ pactiones sunt valde contrariæ, *l. pactum*, *C. de pac.* & in feudis tantum præcipue vim suam exercent.

Quando filia succedit in feudum.

Tit. XXXIII.

SI femina habens feudum decesserit, quia femineum est feudum, & sine pacto speciali, deficientibus filiis masculis, ad filias pertinebit. Obertus & Gerardus. Alii vero dicunt, nisi per pactum speciale ad eas non pertinere, sicut si datum esset masculo, quia si ideo quod est femineum, sine pacto transit in feminas, eadem ratione, quia est femineum, transire debet in femineam prolem, etiam masculis extantibus, quod falsum est. Ex hoc illud descendit quod dicitur clericum ullo modo in beneficium paternum debere succedere, etiamsi postea hunc habitum postposuerit. Idem in omnibus, qui habitum religionis assumunt, ut Conversi: hi enim nec postea in feudo succedunt, & si quod habent perdunt.

Sententiam hujus tituli exposui lib. 1. tit. 12.

Patre feudum amittente, filios non succedere.

Tit. XXXIV.

VAssalli feudum delinquentis, licet ad agnatos quandoque pertineat, filius tamen ad id nullatenus aspirabit, nisi id iterum a domino licite adquirat, scilicet gratiam ei faciente, verbi gratia, si non sunt alii ex latere, quibus aperiatur. Ad ejus petitionem admittuntur, qui quarto gradu sunt remoti ab eo qui acquisivit, & etiam usque ad infinitum, dum tamen hos constet ab eo per masculum descendisse.

Docet vassalli delinquentis feudum nonnunquam ad agnatos pertinere, puta si in alium quam dominum deliquerit, quod explicuimus 3. *tit.* 2. & eo tamen ca-

A su excludi filios vassalli, nisi id iterum a domino licite adquisierint, scilicet gratiam ei faciente, ut fit plerumque deficientibus agnatis: & ita filia succedit in feudum, si a domino postulaverit hanc gratiam apponi sibi, ut *supra* 1. *tit.* 25. Gratia domini vocantur qui jure non vocantur: & potior est gratia jure. Vocari autem agnatos in infinitum: qua de re 1. *tit.* 1. §. *hoc quoque sciendum*.

De Probatione investituræ.

Tit. XXXV.

B SIve clericus sive laicus sit dominus, ad probandam novam investituram semper pares curiæ sunt necessarii: & si sine eis facta sit investitura, etiamsi dominus confiteatur factam, quia tamen sine hac solemnitate facta est, non valet, etiamsi probari possit per breve testatum. Sed alii contra testantur: & si dominus confiteatur factam, decurrens postea ad * solemnitatem consuetudinis, non audiatur, sed tale habeatur ac si pares adfuissent, sed alii, etiamsi probari possit per breve testatum, ut Obertus & Gerardus, nisi a paribus curiæ fuerit confirmatum. Consules tamen Mediolanenses nuper quibusdam contra rescri- *γρ'. [...] tilitat[...]
C pserunt, in quo fere omnes Mediolanenses consenserunt & consentiunt, ut breve testatum non a paribus, sed ab aliis confirmatum sufficiat ad probandam novam investituram. Novam investituram dico, quando feudum primo quæritur. De veteri autem beneficio investituræ quæ fit a domini successore, vel * vassallo successori, etiam extranei recipiuntur ad testimonium, præter feminas, secundum usum Mediolanensem. Istæ enim nec in causis feudorum nec aliorum recipiuntur ad testimonium, ceteri autem recipiuntur in omnibus quæ ad causas feudi pertinent, præter quam de nova investitura. *γρ'. v[...] falli.

D Quæ ad hunc locum pertinent exposuimus 2. *tit.* 3. 4. id tantum est omissum, in investitura feminas ut superfint non posse rogari, sicut nec in aliis actibus solemnibus. Et generaliter significatur in more Mediolanensi nec in feudorum nec in aliarum rerum causis mulierum testimonium recipi: quod fuit jus antiquum Pop. Romani, *l.* 1. *C. Th. de rap. virg.* Testes esse possunt. Superstites esse non possunt. Testium duo sunt genera, Testes, & Superstites. Videnda *Nov. Leonis* 48.

Quot modis feudum adquiratur.

Tit. XXXVI.

E SCiendum est itaque feudum acquiri investitura, successione vel eo quod habeatur pro investitura, & ecce si dominus alicui coram paribus curiæ dixerit. Vade in possessionem illius feudi, & teneas illum pro feudo. Licet enim non intercessisset investitura, tamen tale est ac si intercessisset, quia ejus voluntate possessionem nactus est feudi nomine. Inde etiam dicitur, quod si aliquis probaverit se aliquid nomine beneficii aliquo tempore tenuisse domino præsente & non contradicente, & servitium ejus quasi a vassallo recipien-

piente, licet non probet investituram, veruntamen obtinebit præstito juramento, nisi aliud contra inducatur. Quod autem dictum est, per pares probetur investitura, intelligendum est de eo domino qui alios habet vassallos, ceterum sufficiunt extranei. Nec dicatur ideo investituram ubi sine
yp. Non lere. paribus facta est; * valere, quoniam tunc temporis aberant pares, quia etiamsi absint, tamen expectandi fuerint. Sacramentum non semper est dandum possidenti, sed quandoque possidenti, quandoque petenti, quandoque neutri datur, & cum alicui horum datur, ita demum datur, si aliquid pro eo sit quod judicem moveat, ubi nihil est quod faciat pro aliquo eorum præter possessionem solam, tunc secundum quod judici melius visum fuerit, aut possidenti dabitur sacramentum, aut actore nihil probante, qui convenitur etiam si nihil præstiterit, obtinet. Et cum datur, aut datur à judice, aut a parte: si a parte, aut subeat cum duodecim sacramentalibus secundum inferiorem distinctionem, aut referat pars cui delatum est: si a judice, juret cui delatum est, cum duodecim. Vassallus cum sex parentibus ceteros si vult, habeat extraneos: dominus vero si vult, cum parentibus, aut cum vassallis solis, aut cum parentibus, vel cum extraneis mistis, vel vassallis, & jurabit vassallus semper sine mentione conscientiæ. Dominusque de suo facto similiter. De facto vero patris vel avi, aut alterius ascendentis, juramento conscientiam solum apponet. In quibus causis sacramentum calumniæ a domino non exigetur, quod nuper Rex Frideri-
yp. Ron- ia. cus in * Romandiola constituit, ut vassallus calumniæ sacramentum a domino non exigat: quod etiam a parte domini intelligendum est, ut quod quisque juris in alium statuit, ipse eodem jure utatur. Similiter vassallus dominum accusare, vel testimonium contra eum reddere non potest in civili causa aut criminali. Quidam tamen dicunt in criminali non licere, in civili modica licere, in quibus si contra fecerit, feudo privabitur.

Quod dicitur initio, quemadmodum accipiendum sit diximus 1. *tit.* 26. & pleraque ex his quæ hoc titulo continentur 1. *tit.* 1. §. *si autem controversia*: & *tit.* 28. & multis aliis locis. Cum autem docuisset investitura feudum adquiri, statim subjicit, non aliter eam valere quam si fiat coram paribus, si dominus & alios vassallos habuerit: ceteroquin sufficere extraneos; ut & supra dictum est 2. tit. 3. Valere igitur factam investituram coram extraneis, si nulli fuerint pares, vel etiam si qui sunt, absuerint, ut *supra* 1. *tit.* 28. Est enim in hoc contextu ita legendum, Nec dicatur ideo investituram ubi sine paribus facta est non valere, quoniam tunc temporis aberant pares, quia etiam si absint, tamen expectandi fuerint. Et quod ait, Quia, ratio est opinionis improbatæ, qua in eam nos vult compelli non debere. Præterea docet hoc loco deficientibus probationibus jusjurandum modo reo, modo actori deferri, modo neutri, arbitratu judicis, quod & variis locis demonstratum est superioribus libris: & notandum quod ait ei plurimum deferri jusjurandum, a quo præsumptio facit, ut *tit. seq.* ubi si quæratur an unus testis præsumptionem sive probationem semiplenam faciat, dicam hujus rei disquisitionem totam esse positam in arbitrio & religione judicantium. Non haberi quæstionem ob unum testem, ne de servis quidem alienis probat *l. maritum*, *ff. de quæst.* quam male interpretes adstringunt ad servos proprios, nec temere

A igitur jusjurandum deferri ob unum testem: quem tamen momentum aliquod adferre volunt vulgo ex *l. Theopompus*, *ff. de do. præl.* male accepta, ut Alciatus docuit. Ad hæc duo facit hoc loco genera jurisjurandi, unum quod a judice, alterum quod a parte defertur, hoc voluntarium soleo dicere, quia ex pactione & conventio venit, *l.* 1. *l. qui jurasse*, §. *ult. l. sed & si servus*, §. *ult. ff. de jurejur.* sive in judicio deferatur; sive extra judicium, de quo in *l.* 17. *in pr.* & *l.* 28. §. *ult. ff. eod.* Illud judiciale. Necessarium est quod refertur, ὅρκος ἀντεπαγόμενος: necessario enim jurare debet is cui refertur, nisi velit rem amittere, ut 1. *tit. ult.* & 2. *tit.* 3. & 15. Refertur voluntarium quod delatum est. Judiciale non refertur. Jurare autem debet pars cui defertur jusjurandum cum XII. sacramen-
B talibus. Vassallus cum sex cognatis, alios necesse non est esse cognatos. Dominus cum XII. cognatis, vel cum XII. vassallis, aut partim vassallis, partim cognatis, partim extraneis, partim cognatis: qua in parte erat hic contextus misere depravatus: Subjicitur & alia differentia inter dominum & vassallum. Vassallus jurat semper sine mentione conscientiæ, puta se investitum a L. Titio, non se credere aut existimare: nam & si successione ad eum feudum pervenerit, investitus fuit de veteri beneficio. Dominus autem de suo quidem facto jurat præcise; puta se investituram non fecisse, de facto parentum suorum non ita jurat, sed se nec scire nec credere factam a parentibus investituram, quia nec posset de eorum facto præcise jurare liquido, ut *infra* 72. ubi etiam adjicit, semper, ut hoc loco ex
C Veteribus reposui, Et jurabit vassallus semper sine mentione conscientiæ. *In quibus*. Regulariter qui defert jusjurandum, jurat ipse prius de calumnia, *l.* 11. §. *pen. ff. rer. amot. l.* 34. §. *qui jusjurandum*, *l.* 37. *ff. de jurejur. l. ult.* C. *de fideic. l. delata*, C. *de reb. cred.* Sed remitti id legimus patrono, non liberto. At in his feudorum causis tam vassallo quam domino remittitur. Potes hujus loci argumento, si tantum auctoritatis ei dederis, tentare idem dandum esse liberto, ut sit jus æquabile. Potes & hoc generaliter extendere in litem totam, & in litem omnem, ut etiam quod ultro uni ex litigatoribus concesserit princeps, eo fruatur pars adversa, ne plus oneretur unus quam alter, & quod remittitur uni, ut remittatur etiam alteri, *l. ult. C. de fruc. & lit. exp.* In formula jurisjurandi est
D inæqualitas, sed necessaria. In condicione sacramentalium est inæqualitas, sed parvi momenti. Id autem ne dominus feudi juret de calumnia refertur Fridericum constituisse in Roncalia: sic legendum, non Romandiola: & est similis error infra 49. Romandiola est exarchatus Ravennæ. Roncalia sive Roncaliæ, campi supra Padum non procul a Placentia, in quibus solebant olim Imperatores conventus agere solemnes. Abbas Urspergensis: *Roncaliæ mos Langobardorum est justitiam suam requirere, & ab Imperatoribus recipere.* Guntherus 2. Ligurini:

Roncalium properat rapidis attingere castris.
Est locus Italiæ modicum sejunctus ab urbe,
Cui quia pulchra situ placet inde Placentia nomen.
E Et alio loco:
Cura Roncaliis certo mandatur habenda
Tempore, &c.

Illud postremo adjicit, vassallum adversus dominum non audiri, nec in civili nec in criminali causa. Et quod ait, *Modica*, erat loco motum. Id infra reposuimus hoc modo. Quidam tamen dicunt in criminali non licere, in civili modica licere: qua de re lib. 2. titulo 5.

Si inter dominum, & vassallum de beneficio contentio sit.

Tit. XXXVII.

SI inter dominum & vassallum controversia sit de beneficio, possidente domino, & vassallo in probatione deficiente, qui convenitur, nullo præstito sacramento absolvatur: vassallo vero possidente, & actore in probatione deficiente, si longa sit vassalli possessio, ejus juramento causa finiatur: ubi vero nova est possessio, sacramentum ei non præstabitur, sed domino deferetur, nisi aliud faciat pro possidente.

Poni videtur hoc loco alia differentia inter dominum & vassallum. Agente vassallo, nec probante, domino defertur jusjurandum, ut 1. *tit.* 1. §. *si autem controversia*. Hic dicit ei jusjurandum remitti: quod ita abscisse accipiendum non est: alioquin remitteretur etiam vassallo, ut *sup. tit. prox.* §. *in quibus*. Sed remittitur domino officio judicis, ut *sup. tit. prox.* non jure ipso, licet frequenter remittatur. Domino non probante, vassallus jurat si longa ejus possessio fuerit: si nova, dominus nisi magna præsumptio faciat pro vassallo: quod totum pendet ex arbitrio judicis: ut 1. *tit.* 1. §. *cum autem*: & 7. & 2. *tit.* 11. §. *ult.* & 15. & *hujus libri tit.* 2. 3.

De lege Conradi.

Tit. XXXVIII.

LEx Conradi de beneficiis, quæ dicit: Si inter Capitaneos controversia sit, coram Rege finiatur: si inter valvasores, coram paribus curiæ, Mediolani non tenetur, sed talis distinctio ibi observatur: quia si inter duos, quicunque fuerint, de beneficio regali controversia fuerit, quorum uterque a Rege se dicit investitum fuisse, tunc causa coram eo decidatur: Ceteræ vero causæ apud pares curiæ.

Si inter pares duos de aliquo beneficio controversia sit, quorum uterque suum feudum proprium esse dicat, sive afferant eundem investitorem, sive diversos, coram judice vel arbitro finiatur. Sed cum unum producunt investitorem, si possidenti sine fraude dominus guarentare voluerit, ipse obtinebit, nisi adversarius contra aliquid induxerit.

Ex eadem lege descendit, quod dominus sine voluntate vassalli feudum alienare non potest, quod Mediolani non obtinet: ibi enim sine curia etiam beneficium totum recte alienatur: dum tamen aut æquali domino, aut majori vendatur. Inferiori vero sine vassalli voluntate non licet partem alienare, etiam majori retenta parte alia feudi, verbi gratia, Est vassallus qui ab eodem domino in pluribus locis feudum tenet, si partem feudi in uno loco vendat, in alio sibi teneat, iste non debet emptori servire, sed per priorem dominum totum beneficium recognoscere, cum curia vero cuicunque beneficium etiam rustico & sine vassalli voluntate potest, dum tamen totum alienet. Ober.

A Quidam autem dicunt, ut Gerardus, non valere si fiat inferiori.

Similiter nec vassallus feudum sine voluntate domini alienabit, in feudum tamen recte dabit, si secunda persona sit talis, quæ feudum servire possit: ut si dans miles est, & ille, qui accepit, inveniatur miles, ab hoc ut feudum si contigerit, domino similiter servire, ut & prior possit, & hoc dare liceat in infinitum. In quibusdam tamen curiis ultra tertiam personam feudi consuetudo non extenditur, ut cum feudum pervenit in quartam personam, ei auferre dominus possit. Profecto ille, qui suum beneficium alii dat in feudum, non
B debet alia lege dare, nisi qua ipse habeat: ut si habeat sibi suisque heredibus (quod intelligi debet de solis masculis) non debet alii dare, ut habeat ipse & sui heredes masculi & feminæ. Unde quibusdam placet, quod eo ipso beneficium amittat Gerardus & alii, & cui dedit, & cui datum est, beneficium perdit. Secundum alios vero, ut Obertum, tunc domino aperitur, cum masculi defecerint.

De primo capite Constitutionis Conradi diximus lib. 1. sed dicit eam Mediolani non servari, nisi de beneficio regalis sit. Ceteras capitaneorum lites agitari coram paribus, non coram Rege, id est, Imperatore.
C Adjicit auctor sequutus sententiam ejusdem Constitutionis, litem de feudo quæ est inter duos pares dirimendam esse a judice ordinario, vel compromissario: quod quemadmodum accipiendum sit diximus 1. tit. 15. & 2. tit. 15. & si forte unum eundemque investitorem producant, ait secundum possessorem dandam esse litem, cui guarentare voluerit, id est, pro quo liti subsistere & defensionem suscipere voluerit. Est enim antiqua Germanorum vox *Guarent*, qua significatur auctor, qui de evictione tenetur. Is igitur quem dominus defenderit, in possessionis causa obtinebit. In principali autem causa vincet, qui de jure suo melius docuerit. In contextu emendavi. *Si possidenti sine fraude, dominus guarentare voluerit, ipse obtinebit. Sine fraude*, id est, sine vitio, ut in Constit. Friderici *de pace ten.* §. *si duo.*
D *In* §. *ex eadem*, ponitur aliud caput legis Conradi, ut dominus sine voluntate vassalli feudum alienare non possit, quod exposuimus lib. 1. tit. 22. Contempserunt id etiam Mediolanenses, ut & Constitutionem Friderici de petenda investitura intra annum & diem, & alias plerasque, qui Imperatoribus prope natura fuere semper infensissimi. Et e contrario vassallum quoque non posse feudum alienare sine domini voluntate. In feudum tamen alii rursus dare posse, dummodo militi det, cum & ipse miles est, ut sup. 22. & eadem lege qua accepit: nam accepit sibi & suis heredibus, quod de masculis intelligitur, ut sup. 1. tit. 8. non potest dare alteri ejusque heredibus tam masculis, quam feminis, aut si ita dederit, feudum statim domino aperietur, vel non statim, ut Obertus existimat, sed cum masculi defece-
E rint: quæ sententia humanior est. Potest quidem arctiori lege quam ipse habeat in alium feudum transferre, ut est in fragmentis, sed non meliori, ne deteriorem feudi causam faciat, ut sup. 2. tit. 9. §. *e contrario.* Item ultra tertiam personam feudi consuetudo (sic legendum, non concessio, id est, proprium jus feudi, ut 2. tit. 3. §. ult.) non extenditur. Capitaneus feudum suum dat majori valvasori: major valvasor minori: minor valvasino feudi consuetudo non servatur; nam ei feudum auferri quandocunque potest ab eo qui dedit vel a majori domino, cui tamen si concurrant præferetur qui dedit. In curia Mediolanensi feudi consuetudo in infinitum extenditur: idemque juris est valvasinis quod valvasoribus, ut sup. 1. tit. 1. & 3. 2. tit. 10. quo

jure

A jure utimur. Ejusdem Constitutionis, quæ integra proponetur sequenti libro, de successione feudi aliud caput Gerardus exposuit tit. 1.

De pœna inficiantis feudum.

T i t. XXXIX.

SI fuerit inter vassallum de beneficio controversia, domino dicente, hoc, quod tenes in feudum a me habes: ille vero negaverit prorsus, si quidem probatum fuerit: ipsum ab eo auferatur. Sed cum dubitanter responsum fuerit, nescio, minime, secundum quosdam, sed secundum alios ut O & G, tunc demum eo privabitur, si fraudulenter, id est sciens non negaverit.

Quæ scripta sunt ad tit. 5. & in hunc transferantur.

Ut successor clerici investitoris feudum tradere cogatur.

T i t. XL.

CLerico investituram faciente de suis bonis, ejus successor omnifariam cogitur eam adimplere, cumque de bonis Ecclesiæ eam fecerit si possessio rei pro beneficio investitæ penes eum fuerit, ipse & ejus successor ipsam adimpleant, quod etiam in laicis contingit. Ubi vero de alterius feudo fecerit investituram, si quidem pure, non valeat, sed si sub tempore vel conditione quo feudum sibi aperiatur, valebit investitura etiam sine voluntate vassalli facta. Si tamen ante decesserit investitor, quam feudum ad eum revertatur, successor non cogitur eam habere ratam: aut eum se vivente feudum apertum fuerit, possessionem tradat, & investituram adimpleat, & ideo sciendum est Archiepiscopum Mediolanen. non posse dare in feudum, quod tempore introitus sui in dominico invenerit, sed si ei postea feudum aperiatur, ipsum recte dabit. Profecto alii Episcopi & clerici ea quæ in dominico habent, & feuda his aperta olim dederunt, & hodie dant.

Aut de suis bonis clericus investituram fecit, aut de bonis Ecclesiæ, si de suis, ex ea investitura heres ejus tenetur omnimodo. Si de bonis Ecclesiæ quæ tenuit, is etiam similiter qui ei in functione Ecclesiastica successerit, ex ea investitura tenetur: quod pugnat cum 1. tit. 27. & ibi explicatum est. Si de bonis Ecclesiæ quæ alius tenebat in feudum, aut pure eam fecit, aut in diem vel conditionem. Pure facta non valet. In diem vel conditionem ita demum si eo vivo qui investituram facit dies venerit vel conditio extiterit, id est, si ad eum feudum redierit quod tempore secundæ investituræ alius tenebat, ut *sup.* 1. *tit.* 1. §. *si vero Archiepiscopus*, & *tit.* 5. Ad hæc adjicit Episcopum quod invenerit in dominico introitus sui tempore, puta, feudum quod ad Ecclesiam redierat, alii recte in feudum dare, rem nempe solitam in feudum dari. Excipit solum Archiepiscopum Mediolanensem, Ecclesiæ ejus amplificandæ studio, ut mos inoleverat, quæ & multa alia privilegia habuit, & Ambrosii nomine Christianis omnibus fuit in honore præcipuo.

De vassallo imperfecto.

T i t. XLI.

MUtus & surdus, cæcus, claudus, vel aliter imperfectus, etiamsi sic natus fuerit, totum feudum paternum retinebit. Obertus & Gerardus, & multi alii. Quidam tamen dicunt, eum qui talis natus est, feudum retinere non posse, quia ipsum servire non valet. Sic dicemus in Clerico, & in femina, & in similibus.

B De muto diximus 1. tit. 2. §. ult. de clerico 2. t. 21. de femina variis locis. Eadem est ratio surdi, cæci, claudi, manci, debilis ad mandata servitia.

De vassallo qui occidit fratrem suum vel domini sui.

T i t. XLII.

C SI quis interfecerit fratrem domini sui, non ideo beneficium amittit: sed si fratrem suum interfecerit ad hoc, ut totam hereditatem habeat, vel aliam feloniam commiserit. Verbi gratia, Hominem tradendo: ut in curia amplius stare non possit, privabitur beneficio, quia tamen erga dominum non fuerit facta, ad agnatum proximiorem feudum pertinebit, si paternum fuerit, eodem prorsus observando quantum ad ordinem gradus, qui continetur in legibus. Cum autem ad dominum respicit felonia, feudum tunc domino aperitur.

Hæc exposuimus *lib.* 1. *tit.* 2. & 3. *tit.* 2. *Eodem prorsus.* Observari ordinem graduum, qui jure civili descriptus est.

D *Non teneri vassallum offerre servitium.*

T i t. XLIII.

NOn cogitur vassallus omnino secundum usum Mediolanensem dominum adire, & servitium ei offerre, sed cum nunciatum ei fuerit, tunc domino si potest serviat.

Vide lib. 1. tit. 20.

De alienatione feudi.

E T i t. XLIV.

SI vassallus contra constitutionem Lotharii Regis beneficium alienaverit, si totum, perdit totum: si partem, partem perdit, & ad dominum revertitur: & ideo si contra unum dominorum, quorum communis vassallus erat, fecerit feloniam, cum forte cucurbitando, ejus solius parte privabitur: & si voluerit unius solius partem refutare, aliis sibi reservatis, hoc facere poterit, quia vassallus etiam domini voluntate recte feudum refutare potest. Post refutationem autem, ad servien-

viendum quidem non tenetur, sed eum offendere non debet.

Ex constitutione Lotharii, vassallus qui feudum alienat sine voluntate domini, feudum amittit, feudum amissum ad dominum revertitur: & hoc est quod dicitur, alienatione feudum domino aperiri. De eo Constitutio Lotharii loquitur, qui totum feudum alienat, sed porrigitur a Friderico etiam ad eum qui partem alienat, quem tamen ob alienationem partis non dicemus totum feudum amittere, ut olim totum feudum amittebat qui supra dimidiam alienabat, sicut docui libro primo. Amittet igitur eam tantum partem quam alienavit, idemque dicemus in eo qui partem feudi inficiatur: idem in eo qui delinquit in unum ex dominis, & in eo qui unum ex dominis partemve feudi refutat in manus domini sui: quæ refutatio liberat quidem servitio, sed non honore, ut exposuimus sup. 2. tit. 14.

De alienatione paterni feudi.

Tit. XLV.

ALienatio feudi paterni non valet, etiam domini voluntate, nisi agnatis consentientibus, ad quos beneficium quandoque sit reversurum: nec in filiam vassallus feudum poterit confirmare, agnatis consentientibus vel postea ratum non habentibus, & licet prohibeatur beneficii alienatio, inter agnatos tamen si paternum fuit, concederetur: & si libellum unus alteri fecerit de feudo paterno, non est libellus, sed quasi refutatio.

Feudum aut novum est aut genearchicum. In alienatione feudi novi sufficit consensus domini, nec agnatorum exigitur. In alienatione feudi genearchici, & domini & agnatorum consensus necessarius est: agnatorum, inquam, proximorum: nam proximiores agnati in his, quæ veniunt a communi parente, jus habent successionis, & jus προτιμήσεως, non in aliis bonis. In feudis ergo paternis non novis. Ratihabitio autem hac in re consensum imitatur & retrotrahitur, ut in aliis plerisque jure civili, imo omnibus sine ulla distinctione ex Constitutione Justiniani, sedata controversia inter Sabinianos & Proculianos, quæ fuit olim ea in re. Consensu consumitur jus successionis, & jus προτιμήσεως, & jus commissi, ut docui nescio quo loco supra. In refutatione non est necessarius consensus domini vel agnatorum. Sed si refutando feudum, id velit vassallus in filiam vel in extraneum confirmare volente domino, huic confirmationi etiam agnati consentire debent: idem si in ulteriorem agnatum, secundum ea quæ diximus tit. 14. quia hæc refutatio alienatio est. Et sic e contrario ponitur hoc loco unus casus, quo in alienatione domini consensus non exigitur, si vassallus feudum alienaverit proximiori agnato: quia hæc alienatio refutatio est potius quam alienatio. Potest autem refutatio fieri invito domino, ut *tit. prox. supra*.

De feudi controversia inter dominum & vassallum.

Tit. XLVI.

SI inter dominum & vassallum de beneficio fuerit controversia, coram paribus finiatur.

Ubi autem dicit vassallus prius de suo recto feudo debere se a domino investiri, si quidem sine controversia de alio sit vassallus, indubitanter primo investiendus est, & postea cognoscendum est quod sit suum rectum feudum, & quod non. Sed si nihil aliud ab eo tenet pro beneficio, nisi de quo controversia est, tunc tota causa prius ventilanda est: & sic videndum utrum postea investiendus sit.

Hic locus explicandus est ex tit. 20. lib. 2.

De fidelitate pugnam non fieri.

Tit. XLVII.

NOn est consuetudo Mediolani, ut de felonia aut de infidelitate pugna fiat, licet contrarium sit quod præcipit lex Langobardorum, ut de infidelitate pugna fiat.

Cum lex duellionum impia vigeret, non omnis tamen lis ea dirimebatur. Unde quæritur an si de commisso feudo ob turpitudinem aliquam aut perfidiam lis sit, hæc duello dirimi possit. Lex quidem Langobarda ita vult, & armis militaribus, non fustibus, *l. quibuscunque, Lang. qual. se quis def. deb.* Itemque Henrici II. Constitutio quædam, sed ut ait, Mediolani non observatur. In aliis causis plerumque fustibus & clavis singulare certamen iniri solebat, *l.* 84. *Lang. de fur.* & inde Constit. Neap. 2. tit. 37. præcipitur, ut singulares habeant clavas puras, id est, sine spinis, sine aculeis. Exercere etiam olim se milites solebant clavis ligneis, non invicem, ut decertant singulares, sed ad palos, auctore Vegetio 1. cap. 11. 12. 14. quod Platoni est γυμνάζεσθαι πρὸς εἴδωλα ἄψυχα, 8. Legum.

Quando vassallus feudum fiat.

Tit. XLVIII.

SI a morte vassallus dominum liberare potuerit, & non fecerit, beneficio carebit, sed licet potuerit facere ne dominus in peccatum præcipitaretur veluti perjurium, non tamen feudo privandus erit.

De hac re diximus satis 3. tit. 1.

De Capitolis Conradi Regis factis in Roncalia.

Tit. XLIX.

HÆc sunt capitula quæ rex Conradus fecit in * Romandiola de beneficiis. Constituit enim ut si post mortem domini vassallus, vel post mortem vassalli heredes ejus per annum & diem steterint quod dominum vel heredem ejus non adierunt, fidelitatem pollicendo, & investituram petendo, si tale sit beneficium ut fidelitas sit præstanda, ipsum perdat, sicut & antiquitus consuetudo fuit, sed non Mediolani.

* γρ. Roncalia.

Præterea ut liceat dominis omnes alienationes feudi factas, nulla obstante præscriptione revocare. Similiter in petendis hostenditiis: hostenditiæ dicuntur adjutorium quod faciunt dominis Ro-

Romam cum rege in hostem pergentibus vassalli qui cum eis non vadunt. Verbi gratia, in Lombardia dimidiam, in Theutonica terra tertiam partem fructuum facta computatione fructuum solummodo ejus anni quo hostem faciunt. Item si clericus, veluti Episcopus, Abbas, beneficium habens a Rege datum non solummodo personæ, sed Ecclesiæ, ipsum propter suam culpam perdat, eo vivente, & Ecclesiasticum beneficium vel honorem habente ad Regem pertineat: post mortem vero ejus, ad successorem ejus revertatur.

Vetus liber pro Romandiola habebat Roncalia rectissime, ut supra 36. quo loco etiam Lotharius edidit Constitutionem de feudis alienandis, & aliam Fridericus de privilegiis studiosorum. Sed perperam retinebat Conradi nomen: cum vero verius sit hæc quatuor capita Friderico deberi, Constitutione eodem loco promulgata. De tribus sane constat esse Friderici: ex Constitutione ejus proposita libro quinto, ut feudum amittat vassallus qui non jurat fidelitatem intra annum & diem, ut nulla præscriptione repellatur dominus revocans alienationem feudi sine suo consensu factam: Ut vassallus qui non respondet ad delectum, reditus annui certa parte multetur. Quartum autem, ut si clerico concessum sit feudum non tam personæ quam Ecclesiæ respectu, ob culpam clerici ad dominum redeat, mortuo clerico a domino ad Ecclesiam, & si ea Constitutione non comprehendatur, tamen ab Othone Frisingensi, Friderico palàm adscribitur 2. cap. 11. Quorundam, inquit, Episcoporum regalia personis tantum, quia nec personis, sed Ecclesiis perpetualiter a principibus tradita sunt, a Friderico Roncaliis abjudicata fuere, quod expeditione Italica sequuti Imperatorem non fuissent: quod ita Guntherus:

--Talia regalia jura
Amisere nota, personæ scilicet ipsæ
Non tamen Ecclesiæ: neque enim, quod pastor inique
Gesserit, Ecclesiæ fas est in damna refundi.

Nulla obstante præscriptione. Ergo nec præscriptione 30. annorum, quæ tamen in aliis feudorum causis valet, ut *sup. 6. & lib. 2. tit. 9. §. pen.* Sed putem etiam domino revocanti alienationem obstare præscriptionem 30. annorum, & Constitutionem Friderici esse tantum accipiendam de præscriptione longi temporis, ut recte Guntherus sic eam expresserit.

Nullaque vel longi præscriptio temporis obstat,
Quo minus ad dominum redeant translata priorem.

Constantinus Porphyrogenneta exigit præscriptionem 40. annorum. *In Lombardia.* Emendavi 1. tit. 20. ex Constitutione Friderici & manuscriptorum integriori fide. *In Lombardia dimidiam, in Theutonica terra tertiam partem fructuum, &c.* Duo erant regna, Lombardicum, & Theutonicum. In Theutonico, Bajoaria, Svevia, Saxonia, Thuringia, Frisia, Lotharingia, ut Otho Frisingensis scribit.

Cujus juramento stetur in quæstione feudi.

Tit. L.

ITem sciendum est, quod si inter masculum & feminam controversia fuerit, masculo dicente, hoc est feudum, femina negante, nisi apertis probationibus femina ostenderit non esse feudum, creditur masculo suo juramento affirmanti cum duodecim sacramentalibus. Sed si inter dominum & feminam, domino dicente feudum, femina negante, probationibus deficientibus detur feminæ sacramentum. Item si sit inter dominum & emptorem feudi: si emptor dicat non esse feudum, domino in probatione deficiente, sacramento emptoris finiatur. Quidam tamen distinguunt, ut si magna eorum pars, quæ vassallus ibi tenebat, feudum sit, detur domino sacramentum.

Regula est reo dari jusjurandum, ut dixi supra 2. & 3. si lis sit inter dominum & emptorem inter dominum & agnatum vel agnatam. Sed si lis sit inter agnatum & agnatam, agnato potius, quamvis actor sit, deferetur jurisjurandi conditio, deficientibus probationibus. Item si præsumptio faciat pro domino, defertur potius domino, quam feminæ vel emptori. Præsumptio est pro domino, si eorum quæ in eo agro venditor possidebat magnam partem constet esse feudum: nam & vendita adfinis pars præsumitur feudum. Quæ vassallus ibi tenebat, id est, venditor. In extremo delevi hæc verba, *alibi feminæ.*

Electionem dari emptori feudi, cui feudum restituat, domino an vassallo ignoranti.

Tit. LI.

DOmino cum emptore feudi agente, si vassallus jurare poterit quod ignorans esse beneficium vendidisset, credens proprium, electioni emptoris committitur utrum domino, velit ipsum credere an vassallo restituere. Obertus dicit omnia vassallo restituenda. Quo restituto, id beneficium vassallus retinebit, non nocente venditione eo quod ignorans alienavit, & quod dicitur alienatione feudum aperiri domino, intelligendum est cum a scientibus venditur beneficium. Et quod dicitur de venditione, idem est in omnibus alienationibus.

Feudum ex Constitutione Lotharii alienatione domino committitur, si vassallus sciens vendiderit, quia dominum contemnere videtur, qui eo invito vel ignorante feudum alienat, ut sup. 3. tit. 3. Ignorans est extra omnem culpam. Igitur si ignorans vendiderit, feudum domino non committitur, sed id vassallus ab emptore cognita veritate repetere potest, ignoranti emptor præstita indemnitate, ut supra 20. Quod si id dominus ab emptore repetere occupaverit, emptoris est electio cui feudum restituat, petitori an venditori. Si venditori, judicio absolvetur: si domino multo magis: sed id deinde a domino vassallus repetere poterit, Obertus sublato circuitu malebat soli venditori restitui.

Vassallum de feudo agere & conveniri posse.

Tit. LII.

SI controversia inter vassallum & alium de beneficio fuerit, adversario proprietatem totius vel partem, vel servitutem, vel aliud aliquod jus sibi vindicante, causa per vassallum etiam domino absente quasi propria ad finem perducatur: ipse solus utiliter agendi & excipiendi habet potestatem, & si pro eo, aut contra eum judicatum fuerit, vel cum adversario transegerit dummodo fraudulenter factum non sit, etiamsi post beneficium domino aperiatur, tale erit ac si eo causam agen-

agente judicatum fuisset, & ideo ab eo ratum haberi oportebit.

Vide supra tit. 23. & lib. 2. tit. 9. in princ.

De feudi alienatione & recuperatione.

Tit. LIII.

PRæterea si vassallus ante Constitutionem Lotharii Regis feudum alienabat, quod in quibusdam curiis pro parte, in quibusdam pro toto olim licebat, & ipsum postea recuperabat, pro feudo sibi retinebat, hoc est in causam feudi recadebat, hodie autem si ipsum alienaverit, si quidem illicite, licet postea recuperaverit, tamen penes eum non remanebit, utpote domino, ad quemcumque pervenerit, apertum. Profecto si domini voluntate vendiderit, vel per libellum, vel aliter alienaverit, si idem postea recuperaverit, penes eum remanebit, non jure beneficii, sed aut proprio, aut pro libello, aut aliter secundum quod idem recuperaverit, dummodo sciat, quod si ad libellam domini voluntate id dederit, si quidem pro libello ei datur singulis forte annis & hoc jure feudi censebitur. Illud vero jus quod per libellum transtulerit, & postea recuperaverit, pro beneficio non tenebit, sed velut alterius rei datæ per libellum si feudum domino refutaverit, per libellum retinebit.

JUre antiquo feudum alienare vassallus poterat, jure libelli in totum vel pro parte etiam invito aut ignorante domino: jure libelli non jure proprio. Id ergo emptor jure libelli retinebat non jure feudi, ut dixi 1. tit. 2. Cum autem id postea recuperabat vassallus, rursus prædium veri feudi naturam recipiebat. Constitutionibus Caroli Magni cavetur, ne vassallus vendat feudum fiducia contracta, ut mox idem redimat in alodem ab eo cui vendiderit etiam in alodem, legis Franciæ 4. cap. 51. quia fidem fallere videtur, qui per hanc causam ipse sibi mutat possessionis causam. Hodie Constitutionibus Lotharii & Friderici, ne partem quidem feudi alienare sine domini consensu vassallus potest, & alienatione feudum domino aperitur, usque adeo, ut si id mox vassallus receperit, non possit retinere invito domino, quod cecidit semel in commissi causam. Sed si domini voluntate vassallus feudum vendiderit, & deinde recuperaverit, id eo jure habiturus est quo recuperaverit, non feudi jure pristino invitus. Si tamen per libellum alienaverit, eoque nomine ei quotannis inferatur pensio certa, quia non omne jus abalienavit, pensionem retinebit jure feudi. In fine emendavi. *Sed velut alterius rei datæ per libellum si feudum domino refutaverit per libellum retinebit*, id est, si declaraverit se jam amplius ea re quasi feudali uti frui nolle.

An agnatus vel filius repudiata hereditate possit feudum retinere.

Tit. LIV.

SI contigerit vassallum sine omni prole decedere, agnatus ad quem universa hereditas pertinet, repudiata hereditate feudum si paternum fuerit, retinere poterit, nec de debito hereditario aliquid propter feudum solvere cogitur, sed in fructibus si quos reliquit, ut de eis debitum solvatur, quo tempore decesserit (secundum quod supra diximus) considerabitur. Ubi vero filium reliquit, ipse non potest hereditatem sine beneficio repudiare: sed aut utrumque retinet, aut utrumque repudiat: quo repudiato, ad agnatos, si paternum sit, pertinebit, & licet alterum sine altero retinere non possit, agnatis tamen consentientibus poterit dominus eum si voluerit quasi de novo beneficio investire, quo facto licebit ei repudiata hereditate feudum tenere: nullo onere hereditario imminente.

Agnatus cui delata est hereditas defuncti, potest separare bona feudalia ab alodiis, & feuda jure suo retinere quasi a communi parente profecta, alodia repudiare: quo casu alodia in solidum agnatæ si quæ sint ejusdem gradus jure accrescendi vindicabunt, vel agnati agnatæve sequentis gradus ex successorio edicto, vel cognati, vel uxor, vel fiscus secundum ordinem legum. Agnatus qui sola feuda retinet ære alieno defuncti non obligabitur: & fructus feudi ejus anni, quo vita functus est vassallus, dividentur inter eum, qui subierit hereditatem & agnatum vassalli, qui hereditatem repudiavit eodem modo quo inter dominum & heredem vassalli dividi eos dictum est supra 30. Et hac in re differentia inter agnatum & filium: nam filius non potest separare alodia a feudis, ut infra 64. nisi consentientibus agnatis, ut additur hoc loco: his enim consentientibus repudiata hereditate potest amplecti feuda, ita tamen ut de eis quasi de novis beneficiis investiatur, non quasi de veteribus & suis rectis feudis. Hereditatem repudiatam suscipient agnati ex successorio edicto, Est & in feudo repudiato locus successorio edicto, non in feudo refutato, ut 2. tit. 14. Repudiantur delata nondum adquisita. Refutantur adquisita. Post adquisitionem autem nec locus est successorio edicto, nec juri accrescendi. Rationem differentiæ inter filium & agnatum vulgo non explicant, quæ mihi videtur esse hujusmodi. Agnatus in feudo tantum genearchico succedit, non in feudo novo: & ideo non videtur id a defuncto accipere quam a communi parente, puta avo, vel proavo qui id primus adquisivit, ut si feudum adquisierit avus meus, & ab eo in patrem meum transierit, a patre autem obvenerit mihi, me mortuo sine liberis, in id succedet patruus meus quasi in feudum patris sui, non quasi in feudum meum, ut infra tit. 18. & ideo repudiata hereditate mea poterit feudum quasi patris sui feudum retinere, & debitis oneribusve hereditatis meæ non obligabitur. Quin & ipse testamento non potero in fraudem patrui mei illud feudum in alium conferre: ut 1. tit. 4. Hæc de agnato. Filius autem succedit patri non tantum in genearchico feudo, sed etiam in novo, & genearchicum, puta quod descendit ab avo etiam capere videtur a patre suo, non ab avo, cum in ejus successione patruo suo præferatur, qui tamen erat proximior avo: qua de causa non aliter admittitur in feudum avitum, quam quasi heres patris, & ideo separare bona non potest: hereditas enim scindi non potest. Repudiata igitur hereditate non poterit feudum retinere, nisi consentientibus agnatis. Quin & si agnati consenserint, id quasi paternum non retinebit, sed quasi novum & consentione hujusmodi sibi periment agnati jus sucoessionis, ut infra 58. Et consequenter si exheredatus sit excludetur, cum tamen agnatus exheredatus non excludatur a successione feudi antiqui. Item tentari hac ratione potest patrem uni ex filiis feudum prælegare posse, ut consuluit Paulus Castrensis Cons. 163. Sed obstat lib. 1. tit. 4. quo Gerardus ait filios æqualiter succedere, nulla ordinatione defuncti in feudo manente. Et sane licet capere id filii videantur

tur a patre, tamen quia id pater conservare agnatis vel liberis suis debuit, non potest unum ex filiis eligere, exemplo lucrorum nuptialium, quæ superstes conjux servat liberis communibus, nulla electione concessa, *Nov.* 2. & 22. Et ita his liberis quoties ponitur uni ex filiis feudum obvenisse in solidum, non electione patris, sed divisione ponitur obvenisse, *ut supra* 9. & *infra* 59. & 93. & 99.

Coram quo sit quæstio feudi ventilanda.

TIT. LV.

EX eo, quod supra diximus, ut si inter duos de beneficio fuerit controversia, coram judice vel arbitro finiatur, talis hic fit quæstio: quodam sine filio decedente, alius credens beneficium quod ipse tenebat, apertum domino esse, ab eo investitus est ejus beneficii nomine: e contra apparent agnati, qui feudum sibi vindicant quasi paternum. Est igitur quæsitum, an apud curiam domini vel judicem sit hæc quæstio terminanda? responsum scio, quia ad dominum quodam modo causa spectare videtur, ad quem investitus habebit regressum de evictione, ut coram paribus finiatur curtis, & licet alter per se non possit alterum trahere ad curiæ judicium, generaliter tamen etiamsi inter duos causa fuerit de beneficio, eos curia vocante non licebit eorum alicui ejus curiæ judicium declinare.

Quæ ad hunc locum pertinent, repetenda sunt ex *lib.* 1. *tit.* 15. & *lib.* 2. *tit.* 15. & 20. *supra* 28.

De pœna domini feloniam committentis.

TIT. LVI.

EX facto quæsitum scio, & ego a pluribus quæsivi, si dominus contra vassallum apertam feloniam fecerit, an sicut vassallus feudum debet amittere, ita dominus proprietate privetur? Et quidam dicunt ex omni felonia, qua vassallus feudo privatur, & dominus proprietate privetur. Alii, non nisi ex magna felonia: alii, ex nulla. Sed prior sententia mihi placet, non habita distinctione qualis vassallus sit, utrum per sacramentum, vel non.

De hac re diximus 2. tit. 5. Vassallum per sacramentum vocat eum qui juravit fidelitatem: cui adversus est is cui pactione remissa est fidelitas.

Quando feudum licite alienatur.

TIT. LVII.

SI quis ea lege alicui feudum dederit, ut ipse & sui heredes, & cui ipse dederit, habeant, quid juris sit quæritur. Respond. iste qui sic accepit, poterit id vendere vel donare, vel aliter, si sibi placuerit, etiam sine voluntate domini alienare, & ille etiam cui datum fuerit, non habebit ipsum pro feudo, nisi sicut ei datum est. Sed qualitercunque ei datum fuerit, sive ad pro-

A prium, sive ad libellum, licet propriam feudi naturam non habeat, jure tamen feudi censebitur, ut ex his causis ipsum amittat, quibus & verum feudum. Ubi ergo sic datum est feudum, & cui in feudum dederis, aliud est, & propriam feudi naturam habet.

Voluntate domini licite alienatur. Sed in hac specie voluntas domini strictius accipitur, ut supra 25.

Quando pactum non obstat successioni feudi.

B TIT. LVIII.

TRes erant agnati, vel plures: unus eorum habebat feudum, quod erat paternum, sed alter eorum finem & refutationem ei, suisque heredibus, & cui ipse dederit, fecit: decessit iste sine filio masculo. Alter, qui non refutavit, vindicat sibi totum. Alter vero, qui refutationem fecit, vult ad successionem venire, pacto non obstante. Sapientes quidam Mediolanen. interrogati responderunt non obstare illud pactum, nisi feudum omnino refutaverit, vel nisi ad hoc refutaverit, ut dominus eum quasi de novo beneficio investi-

C ret.

Hoc exposuimus lib. 2. tit. 24.

De natura successionis feudi.

TIT. LIX.

SUccessionis feudi talis est natura, quod ascendentes non succedunt: verbi gratia pater filio. Inferius vero filius patri succedit, & non filia, nisi ex pacto, vel nisi sit femineum. (Tunc enim succedit filia matri & patri: secundum quos-

D dam succedit nepos ex filia solus) & sic usque in infinitum, si feudum sit paternum. Paternum autem voco, quicunque ex superioribus id adquisivit, dummodo scias, quod si quis habens beneficium quatuor superstitibus filiis decedat, & feudum ad unum solum ex divisione deveniat, & iste superstitibus filiis duobus, vel tribus decedat, qui patrueles dicuntur, & ad unum eorum beneficium feudi ex divisione perveniat, & similiter iste superstitibus filiis decedat, ad quorum unum feudum similiter pervenerit, sicut etiam ex aliis superioribus vel primis fratribus supersunt masculi, si ille qui feudum habet, decesserit nullo filio relicto, an ad

E omnes, vel ad quos perveniat, quæritur. Resp. ad solos & ad omnes qui ex illa linea sunt, ex qua iste fuit. Et hoc est quod dicitur, ad proximiores pertinere. Isti vero proximiores esse dicuntur, respectu aliarum linearum: sed omnibus ex hac linea deficientibus omnes aliæ lineæ æqualiter vocantur.

In feudum parentes non succedunt: rationem exposui lib. 1. tit. 1. Id mores multarum nationum traxerunt ad alodia, sine ratione. Excipitur autem unus casus in fragmentis. Si contracta fiducia pater filium de feudo a domino curaverit investiri: nam ex pactione præmortuo filio recurret feudum ad patrem. In eisdem,

A eisdem quod satis obscure scriptum est, Quidam dominus, &c. explicandum est ex his quæ sequuntur hoc loco, Paternum, &c. ut linea ejus fratris cui divisione feudum obvenit quamdiu duraverit censeatur esse proximior, & præferatur lineæ alterius fratris. *Nepos ex filia solus*. Sic emendavi ex manuscriptis, & verissime. Si enim filiæ obvenerit feudum ex conventione, & filia decesserit relicto nepote & nepte, nepos solus admittetur, ut 1. tit. 12. inf. 63. *Qui patrueles dicuntur*. Species ponatur hoc pacto: Titius feudum adquisivit, & reliquit filios quatuor, Primum, Secundum, Tertium, Quartum. Primus duos filios suscepit, Quintum & Sextum, totidem & reliqui fratres suscepere, qui liberi invicem sunt fratres patrueles. Sextus duos quoque filios suscepit, Septimum & Octavum. B Feudum Titii obvenit Primo, a Primo transiit in Sextum, a Sexto in Octavum. Mortuo Octavo sine liberis, succedet Septimus: hoc non extante Quintus, patruus Octavi: rursus Quinto deficiente atque ita linea Primi deficiente, in feudum æqualiter succedent Secundus, Tertius, Quartus, eorumve posteri. Patrui Magni Octavi, vel propiores sobrinis non succedent, quia ex Titio non prodierunt a quo feudum cepit causam & originem.

Beneficium in curiæ venditione non contineri.

Tit. LX.

C Quidem Capitaneus in quadam curte sua beneficium dedit militibus, & postea eandem curiam vendidit, non habita mentione beneficii. Controversia est inter Capitaneum & emptorem, dicente emptore se curiam cum beneficio emisse, domino vero contradicente ad eum beneficium non pertinere. Respondi illud beneficium in venditione non contineri, nisi expresse de eo actum sit.

Hanc quæstionem exposuimus supra 19.

D *Utrum filius vassalli feudum amittat vivo patre.*

Tit. LXI.

Quæsitum est apud me, si filius vivente patre dominum offenderit, ita quod feudum amitteret si pater decessisset, utrum feudum amittat, vel non: secundum istos, sic, secundum Gerard. & Obertum similiter.

Indignum esse filium successione feudi ob feloniam commissam vivo patre. Agnatum igitur si feudum fuerit paternum vel dominum filio præferri. In hoc consentiunt omnes auctores: & in fine omnium quos E habui integerrimus & vetustissimus liber habebat, *Respondi secundum Stephanum sic: secundum Gerardum & Obertum, similiter*. Idemque confirmat Constitutio Friderici, quam his elegantissimis versibus Guntherus expressit.

Si patris dominum vassalli filius acri
Læserit offensa, festinet providus illum
Conciliare pater; quod si contemnet agendum,
Munere privetur, si vero audire monentem,
Filius indomita neglexerit aure parentem:
Non erit in feudo successor idoneus illo,
Ni prius accensam domini placaverit iram.

A *Non puniri vassallum ex sola cogitatione.*

Tit. LXII.

Si voluerit vassallus dominum offendere, sed non laboraverit, feudum non amittit. Gerardus & Obertus similiter etiam si laboraverit, non amittit feudum, nisi insidiatus ei fuerit, & hoc probatum fuerit.

Solam cogitationem solumve conatum vassalli non puniri. Insidias puniri amissione feudi.

B *De successione nepotis ex filia.*

Tit. LXIII.

Similiter si quis investitus fuerit de feudo, ita ut feminas transiret, & duas filias tantum reliquerit, quarum una filium habeat, & altera filiam, utrum post mortem illarum masculus tantum feudum habere debeat? secundum Gerardum masculus tantum, Obertus contra; & e contra si filios ille habuerit.

C Si placuerit, ut feminæ succederent, & filia reliquerit nepotem & neptem, nepos solus admittetur. Et hoc est quod dixi supra 59. secundum quosdam, nempe Gerardum, succedere nepotem ex filia solum, cum filia feudum obtinuit ex conventione: idemque est in nepote ex filio. Diximus hac de re 1. titulo 2. §. pen.

Differre agnatum a filio in successione feudi.

Tit. LXIV.

Filius non potest recusare hereditatem patris absque feudo, propinquus autem potest.

D Rationem differentiæ explicui supra 54.

De contentione feudi inter filiam & propinquum vel inter vassallum & emptorem.

Tit. LXV.

Si contentio fuerit inter filiam & propinquum de hereditate & de feudo, cum filia feudum habere non poterat, quia dicat ipsa, Hoc est de mea hereditate, & ille dicat, imo de feudo, electio propinqui erit decernere veritatem jurejurando. E Gerardus & Obertus, Similiter si contentio fuerit inter aliquem qui emisset a seniore, & vassallum, quia dicat vassallus, Hoc est de feudo meo, ille autem neget, electio emptoris est veritatem jurejurando decernere, cum pares curtis veritatem non testantur. Gerardus & Obertus.

Cum pares curtis veritatem non testantur, id est, deficientibus probationibus; & iis de rebus dictum est satis *supra* 2. 3. 50. *Decernere*. Forsitan discernere est rectius, ut *supra* 88.

De

De pacto legis commissoriæ.

T I T. LXVI.

SImiliter feudum lege commissoria datum non valet, id est si ad certum tempus pecunia non solvatur creditori, ut habeat in feudum. Gerardus: & secundum Obertum valet.

Non displicet inscriptio vetus hujus tituli, De pacto legis commissoriæ: nam ut pignoris hypothecam, & legem pacti, & pactum pacis, & actionem condictionis dicimus recte, cur non est pactum legis? De hac autem re tractavi, 1. *tit.* 29.

Ut feudum ad certum servitium dari possit.

T I T. LXVII.

SImiliter potest feudum dari ad certum servitium. Gerardus & Obertus.

Hoc est feudum condicionale, & sumatur exemplum ex 2. *tit.* 3. §. *ult.* Et hoc etiam cur refutari non possit non video: quod hic interpres tamen exagitat.

Quando feudum de camera sit dandum.

T I T. LXVIII.

NOtandum est in feudo quod de caneva seu camera dicitur, non debere dari nisi cum sit in camera vel caneva, unde solvi possit: vel si ita evacuata sit caneva sine culpa promissoris, expectandum est donec interim de caneva vel de camera dari possit. Dominum autem feudi dare posse intelligitur, omni ære alieno deducto. Non enim æquum est eum videre egentem, quem prius habuit in conjugem.

Hoc exposui *supra* 2. *tit.* 2. & quod ait, conjugem *tit.* 5. vulgo perperam additur, vel amicum.

Qui debeant interesse investituræ.

T I T. LXIX.

QUod autem pares tantum debeant interesse investituræ feudi, & non alii, hoc tunc verum est cum dominus vassallos alios habuerit. Alioqui adhibeat dominus quos meliores poterit, liberos tamen, argumentatione legis de ultimis voluntatibus in Lombarda, scilicet illa quæ dicit: Si quis donationem facere voluerit de suis rebus alicui vel investituram, adhibeat sibi de pagensibus suis, & qui per eandem legem vivant duos testes idoneos, vel tres, vel plures: pluralis enim locutio, duorum numero contenta est. Idcirco pares necessarii sunt in instrumento investituræ, & non alii, ne quid excogitetur falsitatis in perniciem domini, aliis testibus inductis, corruptis forte pecunia, vel odio, vel gratia, quæ non sunt suspicanda in paribus.

A Scriptum erat simpliciter, *l.* 7. *Lang. de ult. volunt.* ut adhibeat testes idoneos. Hanc ergo ita accipit, ut sufficiant duo vel tres liberi homines, etiam extranei cum deficiunt pares, ut *supra* 36. & *lib.* 1. *tit.* 28. & 2. *tit.* 3. Ex d. l. 7. emendavi, *Adhibeat sibi de pagensibus suis, & qui per eandem legem vivant, dum testes idoneos, &c.* Pagenses sic dicuntur, ut Græce κωμῆται.

De re communi in feudum danda, & per quos fiat investitura.

T I T. LXX.

B ITem sciendum est, non esse impedimento investituræ, & si investituram faciat de re quam communem dominus habeat cum aliquo, quia si sponte dividere noluerit ille cum quo habet rem communem qui investivit, potest cogere per judicem ille qui investitus est, ut dividat.

Item heres ejus necesse habet tenere firmam investituram quam pater fecit. Item eadem lege, & eodem jure debet habere rem iste qui investitus est, quo haberet qui eum investivit, cum coherede suo, scilicet ut adæquatio percurrat usque ad 40. annos. Item investitura per se vel per suum nuncium dari & accipi potest, quæ omnia supra-
C dicta colligi possunt, per supradictas leges Langobar. titulo de ultimis voluntatibus, l. si quis, & C. com. divi. l. 1. & si.

Non tantum rem propriam, sed & communem, id est, partem pro indiviso in feudum dare dominus potest: nam & quovis alio modo alienare eam potest ante acceptum judicium familiæ erciscundæ, vel communi dividundo, *l. portionem*, *C. de donat.* non post judicium acceptum, *l.* 13. & 14. *ff. fam. ercisc. l.* 1. *C. com. divid.* & judicium familiæ erciscundæ dabitur feudatario, quia nemo invitus in communione detinetur, *l. ult. C. com. div.* & ei atque in eum omnes transeunt actiones, ut *supra* 23. 52. Adjicit idem omnino jus habere feudatarium in ea re communi, quod investitor
D habuit cum coherede sive socio suo, & perimi id sola præscriptione XL. annorum. Cur XL. non XXX. quæ in omnibus feudorum causis recepta est? Hoc obtinet inter fratres aut cognatos, vel inter fratrem, ut hoc loco significatur, & vassallum qui alterius fratris partem in feudum accepit ex *l. si inter Lang. de præscript.* quæ confirmatur a Friderico II. *Const. Neap.* 3. *tit.* 37. nam usque ad XL. annos de adæquatione partium inter eos agi potest: & ita accipienda *l.* 3. *Lang. de proh. alien. minor.* Jure civili obstat præscriptio XXX. annorum. Quod ait heredem investitoris, id est, filium factum patris mutare non posse, ut dixi, *supra* 14. est ex *d. l.* 7. *Lang. de ul. vol.* & congruit cum *l. si ab eo*, *C. de lib. cau. l.* 3. *C. de reb. alien. non alienand.* Quod subjicit per nuntium investituram dari vel accipi posse,
E id exposui 2. *tit.* 4.

Si instrumentum feudi falsum dicetur.

T I T. LXXI.

SI instrumentum diceretur falsum a domino, daretur defensio vassallo qui instrumentum adferret, ut in Lomb. qualiter quis se defen. de. l. de chartis, & auferetur domino qui veritatem noverit: quod iniquum erit, si aliquis ex dono suo

ſuo conveniatur cum domini ſit defenſio ex ordine, cum vaſſallus non poſſideat.

Notandum eſt, quod de omni controverſia quæ inter dominum & vaſſallum oritur, ſi pares veritatem noverint, omnino cogi debent a domino & paribus dicere veritatem, qui ſi dicant ſe neſcire, cum ſciant & vaſſallus poſtulet, dominus eos coget jurare & veritatem dicere, ut C. de teſtib. l. ſi quando & in Lomb. ut judex, De off. jud. & in tit. qualiter quis ſe defen. d. l. ſi qualiſcumque cauſa, & tit. de teſtib. ut quicumque, & l. ult.

Si inſtrumentum inveſtituræ quod profert vaſſallus, dominus dicat falſum, vaſſallo datur defenſio ex *l. de chartis 2. Lang. qual. ſe quis def.* & domino; qui veritatem novit aufertur. *Quod iniquum erit* (ſi legendum) *ſi aliquis ex dono ſuo conveniatur*, id eſt, ſi ex beneficio ſuo, & inveſtitura conveniatur agente vaſſallo, cum domini defenſio ſit ex ordine, cum vaſſallus non poſſideat, id eſt, agente vaſſallo: & ita *ſupra* 1, *tit.* 1. §. *ſi vero feudum*: Licet, inquit, domini eſſet defenſio ex ordine. Hoc igitur caſu melius erit totius rei defenſionem domino dari cum XII. His additur pares cogi a domino, & aliis comparibus teſtimonium dicere, vel ſi negaverint ſe quidquam ſcire, cogi etiam jurare, ut *ſupra* 1. *tit.* 28.

Qualiter juret dominus, aut vaſſallus cum defenſio ei datur.

Tit. LXXII.

CUm datur domino defenſio de inveſtitura, quæ dicitur a ſe facta, jurare debet ſe inveſtituram non feciſſe. Cum vero datur heredi, vel ſucceſſori ejus, jurare debet ſe nec ſcire, nec credere inveſtituram factam eſſe ab anteceſſore ſuo, & ſi qua inveſtitura facta eſſe dicetur, ſemper debet nominare dominum a quo inveſtitura facta dicitur, cum multum diſcrepet ſacramentum hereditarium á principali ſacramento, C. de re cre. & jurejur. l. generaliter, ut habes de tutore, qui jurat quod credit & exiſtimat, ut C. de jura. ca. l. 2. §. ſin autem: de conſcientia enim ſua jurare debet, & non de alieno facto (cum iniquum ſit aliquem jurare de alieno facto) heres vel ſucceſſor, nec etiam filius, ut D. rerum amo. l. Marcellus: ſed contrarium reperitur in Lombard. quia licet filius minorem virtutem habeat quam pater, tamen debet præciſe jurare patrem ſuum non fuiſſe debitorem, ut in Lomb. qualiter qui ſe defendere debet, l. ſi contigerit.

De hac re dictum eſt *ſupra* 36. & *lib.* 1. *tit.* 28.

De alienatione feudi.

Tit. LXXIII.

SUmmopere mandare curamus, ut ſi quis aliquem de beneficio inveſtiverit, quod ille qui inveſtitus fuerit, non poteſt per proprium vendere, nec pro leviſſima re locare, nec infeudare, niſi majorem partem apud ſe retinuerit: & ſi in deſperatione filiorum fuerit, nulla ratione, nec quolibet modo dare poteſt. Quæ omnia ſi facta

A fuerint, nullius momenti erunt: & eo defuncto omnia ad priorem dominum revertuntur, & ſi dominus conqueſtus fuerit paribus, pares auditis rationibus intra anni ſpatium expedire faciant, vaſſallo non faciente ſatiſdationem, domino dent poſſeſſionem, ſalvis ſuis rationibus, niſi diffinitivam promeruerint ſententiam.

Ab hoc titulo incipiunt fragmenta ſive extraordinaria capitula, quæ nobis Ardizo & Alvarotus conſervarunt, hactenus neglecta ab omnibus, ſed non minoris fructus quam libri ſuperiores, quæ nos titulis diſtinximus noſtro ingenio, non ope veterum librorum, ut ſuperiores omnes titulos reſtituimus. Auctoritas vero
B cur non & tanta his quanta ſuperioribus libris, aut cur illis major? Et rurſus quando iſta juris parte nulla veterum prudentum ſcriptis indigentior eſt, quæ malum hæc ſtultitia, ut has inſuper reliquias nacti a ſuperiorum librorum principiis minime diſcrepantes improbemus? Eſt autem hic titulus de alienatione feudi. Majori parte retenta feudum alienari poſſe. Paulatim increſcit vel decreſcit jus. Obtinuit & dimidia parte retenta alienari poſſe. De eo jure loquor, quod obtinuit ante Conſtitutionem Lotharii. Sed qui erat extra omnem ſpem ſuſcipiendorum liberorum, ſpem domini nulla parte fruſtrari potuit. Ait, *Per proprium vendere*. Bene, per proprium: nam per feudum dare poteſt. *Pro leviſſima re locare. Libro* 2. *tit.* 9. viliſſima penſione: quæ libellaria fraudulenta eſt: & ideo quod
C ſequitur, *Infeudare*, etiam de infeudatione, ut ita loquar, fraudulenta accipiendum eſt. A libellaria enim & infeudatione ut jure fiat, omnis fraus abeſſe debet, ut *ſupra* 22. & *lib.* 1. *tit.* 2. *Et eo defuncto*. Eo defuncto ſine liberis, omnia ab emptore ad dominum revertuntur, ſi forte vivente vaſſallo de alienatione querelam apud pares dominus non inſtituerit.

De feudis ſcutiferorum.

Tit. LXXIV.

FEuda ſcutiferorum, ut ad libitum dominorum poſſint adimi, rationis non eſt, dum tamen
D ſerviant ſecundum laudationem curiæ.

De hac re ſcripſi 1. *tit.* 1. §. *item illud*.

De condicione feudi non impleta.

Tit. LXXV.

UT inter condicionalia, & non condicionalia aliqua ſit differentia, dicimus, quod ſi quis alicui dederit beneficium condicionale (utpote quæ dantur propter habitationem) deſerta habitatione
E beneficium amittetur: & etiam cum certo conſtituuntur ſervitio, non dato ſervitio non poterit retineri beneficium.

Feudum amittit, qui feudo impoſitam condicionem non implet, ut 1. *tit.* 20. imo & qui inficiatur, ut *ſupra* 5.

De fidelitate.

Tit. LXXVI.

QUoniam de fidelitate mentionem fecimus, ſuper ea aliquid ſummatim diſpiciamus. Si benefi-

neficium est sine fidelitate, & vassallus aliquid, A quòd sit contra suum dominum fecerit, amittat beneficium laudatione parium: hoc idem dicimus in iis, qui fidelitatem jurant. Si cui militi fidelitas requisita fuerit à domino, dominus secundum quosdam librum militi ostendere debet, & miles eam facere debet, vel parium laudationi stare intra annum, quod nisi factum fuerit, miles secundum quosdam de beneficio damnari potest; quod contra præceptum domini Lotharii regis Papiæ datum videtur. Librum autem quod vassallo ostendi soleat non necessitate fieri, sed voluntate. Est enim quoddam signum requisitæ fidelitatis memoriæ causa. Et venit aliquando, ut vassallus dicat domino se facturum fidelitatem, quam pares laudaverunt: tunc non perdit beneficium, si stat per dominum, quod faciat curiam.

Qui fidelitatem jurant, si voluntate utrorumque separatio facta fuerit, fidelitas finitur: si sua voluntate vassallus, vel judicio parium feudum dimisit, fidelitas durat.

Fidelitatis nomine jusjurandum fidelitatis significatur: hoc non semper vassalli præstant: quibusdam enim pactione remittitur, ut *supra* 56. & *lib.* 2. *tit.* 4. non tamen ideo minus ex causa ingratitudinis feudum amittunt laudatione parium. Nulla ex causa ipso jure feudum amittitur, nec ob alienationem quidem, sine cognitione & pronuntiatione parium, ut *supra* 74. Is cui non est remissa fidelitas, similiter feudum amittit, si fidelitatem non fecerit intra annum, ut *supra* 1. *tit.* 21. domino scilicet postulante, & ut plerumque fit ostendente librum memorialem feudorum suorum, & fidelitatem sibi præstiturum. *Contra præceptum D. Lotharii.* Puto auctorem intelligere secundam Constitutionem Lotharii propositam libro sequenti, quæ eum qui dolo caret non vult feudum amittere ob non datam fidelitatem intra annum: quod & tunc locum habet cum per dominum stat quo minus ea detur, dum non cogit in unum pares, ut fidelitatis formulam vassallo præscribant jurare paratissimo. *Separatio*, refutatio feudi. *Fidelitas durat*, ut *supra* 58.

Si plures sint domini vel vassalli, an plures fidelitates vel servitia debeantur.

Tit. LXXVII.

CUm plures fratres vassalli paternum habent beneficium, donec illud indivisum possident, una fidelitas, & unum servitium domino fieri debet. Si vero partitum fuerit, quot partes, tot erunt fidelitates. Servitia vero non pro partibus, ut unum primum, videlicet graviora, sed pro quantitate beneficii moderanda. Plures autem domini, & si feudum inter se dividant, nullo modo nisi unam fidelitatem ex feudo habere poterunt. Servitium vero omnibus non gravitate, sed moderamine faciendum est.

De hac re scripsimus *supra* 9. *Ut unum primum.* Legendum opinor: ut cui plurimum videlicet, graviora: hoc sensu, ut servitia non imponantur pro amplitudine partium, veluti graviora cui divisione agri plurimum obvenerit, sed pro earum æstimatione, & pretio.

Culpam unius ex coheredibus ceteris non præjudicare.

Tit. LXXVIII.

CUm feudum hereditarium uni ex coheredibus propria culpa auferetur a paribus per judicium, ceteris non præjudicat. Hoc autem ita intelligitur, ut vivo eo, vel suis heredibus feudum ad ceteros venire non intelligatur.

Si unus ex coheredibus in dominum deliquerit, is B solus partem suam amittit, eaque ad dominum revertitur, & a domino ad coheredes ubi ille defecerit posterique ejus, ut *infra* 83. & 98. & nos attigimus *supra* 3. *tit.* 2.

Ut ratio vassalli prius quam domini discutiatur.

Tit. LXXIX.

SI contentio fuerit inter dominum & vassallum, & dominus habuerit aliquam rationem contra vassallum, & vassallus contra dominum, vassalli ratio prius discutiatur: quoniam pares majorem jurisdictionem habent de suo pari, quam de C suo domino.

PAr in parem majorem habet jurisdictionem, quam in dominum. Dominum pares verecunde compellant, ut bonam fidem agnoscat, ut *supra* 2. *tit. ult.* Parem severius: nec mirum si sit jurisdictio pari in parem, cum ex consensu litigatoris eligatur, ut *supra* 2. *tit.* 16. Sed non posset tamen misso pari par qui de feudo litigat, extraneum judicem optare, quia feudi litem melius visum est quodammodo dirimi intra privatos parietes ab iis qui sunt ex eadem domo, & qui eundem dominum recognoscunt. Quia vero major est parium jurisdictio in parem quam in dominum, ideo ait petitionem vassalli discutiendam esse prius quam domini. De re igitur domini verecunde, D ægre, lente cognoscunt.

De evictione.

Tit. LXXX.

GEneraliter verum est in feudis dominos de evictionibus teneri, at si quis sciens investituram alterius beneficii acquisierit, eo evicto nullam adversus dominum vassallum actionem habere dicimus; quoniam in acquirendo malam habuit fidem.

De evictione feudi dictum est *supra* 2. *tit.* 8. & 4. E *tit.* 1. & 15.

De feudis impropriis quæ auferuntur dantis arbitrio.

Tit. LXXXI.

UNum quidem non minus utile, sed satis congruum superioribus adverti, & ex comprobato usu in scriptis bono arbitrio reducere procuravi. Si quis igitur pro vice dominicaria, vel villi-

villicaria, & ut dicam, pro decania, vel aliis quibuscunque angariis feudum, quod improprium est, acceperit, nisi specialiter hoc actum sit inter contrahentes, id est, nominatim feudum cum honore feudi, & ita, ut non liceat domino auferre quod datum fuerit, etiamsi administratio illa auferatur: quod datum penitus ablata administratione sine omni obstaculo auferre liceat. Si autem quod superius dictum est probare conetur, & quodammodo possidere vassallum a quibusdam credatur, non jurejurando decidi oportet, sed testibus, vel instrumento aliisve legitimis probationibus causa firmiter approbetur.

Feuda quæ dantur pro mercede functionis, vel administrationis alicujus, ablata ea administratione finiuntur, ut *supra* 94. nisi aliud convenerit, puta ut obtineantur cum honore feudi etiam adempta administratione: hæc sunt feuda impropria: quod exposuimus 1. *tit.* 1. §. *Item illud*. Et si qua fuerit de hac feudi qualitate contentio inter dominum & vassallum, vassallus, qui proprium dicit, hoc probare debet per pares vel instrumento publico, ut *d.* §. *item illud*, & §. *si aliquis*.

Prius possessionem restituendam esse quam de principali causa agatur.

Tit. LXXXII.

SI quæ contentio de beneficio inter aliquos (prout sæpe fieri solet) orta fuerit, si unus dominus vel loco domini habeatur, & alter vassallus vel loco vassalli habeatur: si per pares secundum usum regni judicium ventiletur, primo de suo recto beneficio investiri debet, & si possessio aliqua perturbata fuerit, modo restitui debet.

Ut fit in alodiis, *l. incerti*, C. *de interd.* præcedit enim causa momenti semper: & hac de jure dictum est *supra* 2. *tit.* 4. & 20.

Si unus ex fratribus dederit suam partem fratri, vel domino, vel extraneo.

Tit. LXXXIII.

SI alter ex fratribus, qui paternum habeat beneficium, suam portionem dederit domino vel alicui extraneo: dominus vel extraneus tandiu teneat sine præjudicio quandiu ille, qui dedit, heredem masculum habuerit: si vero sine herede decesserit, alter frater si vixerit, vel ejus heres sine ullo obstaculo & temporis præscriptione beneficium, quod hereditarium est, vindicet a quocunque possidente. Hoc idem dicimus, & si fratres fuerint, & alter ab altero ex fratribus acquisierit: hoc enim verissimum ex usu comprobato didicimus.

Si frater fratri, vel si domino unus ex fratribus sua parte cesserit quam habet in feudo paterno, hæc cessio refutatio est, quæ agnatis præjudicabit quamdiu is qui cessit liberive ejus superfuerint: ea stirpe perempta, ad agnatos portio ea feudi revertetur. Idemque erit si suam partem extraneo dederit: quod jure fit;

A nec enim ea pars seorsum pro feudo aliquo solido accipitur: quod congruit cum *lib.* 1. *tit.* 2. §. *rursus*. Idem si in dominum deliquerit, ut *supra* 78.

Patrem in feudo filii non succedere.

Tit. LXXXIV.

QUoddam usui traditum recordationis causa in scriptis ponere procuravi. Si quis igitur habens filium, ipsum per dominum investire fecerit, nisi nominatim cum domino pactus fuerit,
B ut si filius decesserit ante patrem quod feudum ad patrem revertatur: dicitur defuncto ante patrem filio patrem carere beneficio, & domino acquiri beneficium.

Diximus hac de re *supra tit.* 59.

De investitura facta marito vel utrique conjugi.

Tit. LXXXV.

C SI maritus de feudo suæ uxoris investiatur ea absente, nisi nominatim quasi gerendo uxoris negotium investiatur: sibi acquirit feudum ea sciente vel jubente: Si vero uterque insimul investiatur pro parte sibi proficiunt; nisi cum jam dicta distinctione factum fuerit, & diximus etiam, ut si unus ante alterum sine herede decesserit, quod alterius pars domino adquiratur.

Per gestorem accipi potest investitura, ut per procuratorem *supra* 2. *tit.* 4. Conjux conjugi in feudo non succedit, etiamsi id simul adquisierint, sicut nec frater fratri, *supra* 2. *tit.* 12. & 13. Marito si dominus investituram fecerit ut adquireret uxori, ille quasi sibi
D adquisiturus acceperit, uxori adquiritur feudi actio, *l. qui mihi*, *ff. de donat.* Si ea jubente vel sciente, & tacente ita acceperit, marito adquiritur. Taciturnitas uxoris jussum imitatur. Hoc cum maritus accipit suo nomine: nam si uxoris nomine quasi gestor, non dubium est uxori actionem adquiri. *Jam dicta distinctione*. Gesseritne maritus suum tantum negotium ea sciente vel jubente, an commune.

De fructibus feudi.

Tit. LXXXVI.

E UNum quidem satis usitatum dicimus, quod si aliquis decesserit nullo in feudo relicto herede, jus feudi ad dominum pertinere dicimus: Fruges autem extantes non ad dominum, sed ad filias ipsius vassalli, vel etiam ad uxorem ejus pertinere: & hac ratione creditor eas retinere potest, licet pignus habere non possit: & hoc cum distinctione Imperialium Constitutionum.

Diximus hac de re *supra tit.* 30. & distinctio Imperialium Constitutionum, quam dicit hoc loco, ea est quæ illo proponitur.

An

An præscriptione feudum adquiratur.

TIT. LXXXVII.

IN beneficiis ut in ceteris contractibus, præscriptiones currere satis humanum, & rationi congruum videtur. Si quis ergo feudum alienum bona fide ab aliquo justa traditione acceperit, licet dominus non sit, cum verus dominus in traditione putetur, longi temporis præscriptione jus sibi acquirit. Si vero malam fidem habuerit, nulla se poterit tueri præscriptione, nec etiam de evictione agere poterit.

Et hac de re etiam diximus *supra 1. tit. ultimo.*

De probatione investituræ.

TIT. LXXXVIII.

DE ingressu curiæ a quibusdam varia ac diversa putantur: nos autem, quod sæpius ac rationabiliter in multis curiis & civitatibus intelleximus, in scriptis bonæ recordationis causa inserere procuravimus. Quicunque igitur beneficium per investituram acquisierit sine possessionis traditione, pares ad investituram habeat, ut pro ipso veritas discernatur, cum controversia inde fuerit. Sane si possidet, aliis quibusdam adjuvetur adminiculis. Verumtamen quia milites inopes vassalli sunt, per testes vel per breve testatum probatio satis competens esse dignoscitur.

Aut vassallus possidet, aut non. Si non possidet, probare debet investituram per pares duos aut breviculum, ut variis locis dictum est superioribus libris. Pares duo sufficiunt aut breviculum, quod breve testatum dicitur, id est, tabellionis adnotatio brevis, ne inopes vassalli ampliorum probationum simul ac sumptuum oneribus divexentur. Si possidet, aliis se potest adjuvare adminiculis, puta jurejurando alioque quo genere purgationis. De ingressu curiæ, id est, de qualitate vassalli & paris.

Condicionem tacite feudum sequi.

TIT. LXXXIX.

BEneficia condicionalia, quæ in majoribus curiis a veteri tempore esse noscuntur: utpote Patriarcharum, Archiepiscoporum, Abbatum, Abbatissarum, Ducum, Marchionum, Comitum, Capitaneorum, sive etiam majorum valvasorum, si duobus, tribus, vel deinceps aliis dantur vassallis, tacite condiciones eos sequuntur, nisi nominatim in ipsis traditionibus ipsæ condiciones excipiantur. Hoc idem etiam de his condicionibus, quæ noviter constituuntur ad harum similitudinem verissimum fore sapientibus placet.

Beneficia condicionalia sunt quibus coheret certi servitii vel administrationis onus, ut *supra 5. & 75. & infra 104. & lib. 2. tit. 3. §. ult.* qualia sunt fere Ducum,

A Comitum, Episcoporum, Abbatum. Hæc si in alium conferantur, condiciones tacite sequuntur accipientem, etiamsi nihil dictum sit, quia prædiis cohærent, ut servitutes & qualitates aliæ prædiorum, *l. via, §. si fundus, l. cum fundus, ff. de ser. rust. præd.*

Fratrem fratri in feudo novo non succedere.

TIT. XC.

SI duo fratres in heredes masculos & feminas de beneficio investituram acceperint, altero decedente filia relicta, neptem cum patruo ad feudum
B venire dicimus cum unusquisque fratrum suæ soboli bene consuluit. Si enim frater suus sine ulla progenie decesserit, feudum non ad superstitem, sed ad dominum perveniet, nisi pactum de successione factum foret.

Frater fratri in eo feudo quod communiter adquisierit non succedit, sed uno ex eis mortuo sine liberis, dominus vocatur, ut *supra 2. tit. 12.* nisi aliud in traditione vel investitura convenerit. Unde etiam si unus moriatur relicta filia, cum id actum est, ut & filiæ in feudo succedant, filia sola in portionem patris sui veniet, *Neptem*, inquit, *cum patruo ad feudum venire dicimus.* Ad feudum scilicet totum, non ad portionem
C defuncti fratris: hanc filia capit, suam retinet patruus. Idemque erit, & si præterea hoc actum sit, ut fratres sibi invicem & liberi eorum masculi & feminæ in feudo succedant, ut *supra 2. titulo 18.*

De investitura veteris & novi beneficii.

TIT. XCI.

BEneficium intelligitur de veteri & novo: & cum de veteri fit investitura, satis fit si de recto beneficio fiat investitura. Hæc autem inve-
D stitura ab unaquaque persona fieri potest; sive seculari, sive ecclesiastica, si antiquitus eorum consuetudo fuerit: hæc secundum quosdam, & a femina, & a minore xxv. an. fit. De novo si fiat investitura, nominatim & de certa re oportet fieri. Hæc investitura a muliere secundum quosdam non valet: quibusdam valere placet: quæ sententia mitior est. A minore autem XVIII. annorum non valet: hoc etiam de minoribus ann.xxv. asseritur, ut quibusdam placet. A prælatis Ecclesiarum vero tradi, & legitime dici potest jure, ut valeat investitura, dum tamen dissipator videri non possit: quod si aliter intelligeretur, nullum beneficium ab
E ecclesiasticis personis datum retineri posset. Dicitur etiam quod si conjunctæ personæ gratia, vel etiam alicui alteri tale dedit feudum, quod duos consimiles vassallos acquirere posset, inutile est beneficium.

Hæc exposita sunt *supra 2. tit. 4.* Illud notandum, a clericis recte investituram fieri etiam de novo feudo, rem Ecclesiæ bene gerentibus, non si ambitiose forte, quia cum duos sibi potuissent parare vassallos uno contenti fuerint: quod his addi velim quæ dicta sunt *1. tit. 1. in princ.*

Justo

Justo errore excusari vassallum, qui fidelitatem non fecit.

TIT. XCII.

Quicunque paratus est facere bene fidelitatem domino suo, prout pater fecerat fidelitatem patri vel antecessori domini, dum tamen hæc bona fide dicat, & non dolose, sed justo errore, omnino condemnari non potest. Cum enim controversia est inter ipsos per antiquitatem feudi, vel per breve testatum, vel per testes, domino incumbit probatio, alioquin per vassallum veritas inquiratur.

Vassallus qui fidelitatem non facit intra annum & diem, feudum amittit, ut *supra* 1. *tit.* 21. nisi dolus malus absit, ut est in secunda Constitutione Lotharii libro sequenti. Dolus autem abesse videtur, si inter eum & dominum de qualitate fidelitatis controversia sit, vassallo per errorem contendente non ita patrem suum jurasse, aut non ea lege initio datum feudum: quod præscriptio temporis, vel instrumentum publicum vel testimonium parium enucleabit.

Factum fratris fratri in feudo paterno non nocere.

TIT. XCIII.

Quoddam satis bene dispositum ad utilitatem, & ad perniciosam calliditatem destruendam in scriptis inserere curavimus. Quidam miles bina beneficia a duobus dominis, prout solitum est, acquisivit: qui decedens duos reliquit filios, qui paterna beneficia inter se dividentes, alter eorum suo domino pro beneficio quod ad eum venit, fidelitatem nullo anteposito, sicut pater fecerat fecit. Alter vero frater alteri domino similiter pro suo beneficio, quia alium nullum dominum habere videbatur, nullo anteposito fidelitatem fecit: D defuncto posteriore fratre sine filiis, utrumque feudum in unam, ut prius, venit personam: & sic dominus talem fidelitatem quærit, qualem frater ejus fecerat: quas altercationes amputantes dicimus, illud, quod frater fecit, nihil superstiti obesse: licet in secundam & tertiam generationem, & usque ad infinitum pervenerit.

Hæc sententia accipienda est de eo feudi genere, quod vulgo ligium dicitur, ut illa verba demonstrant, *Nullo anteposito*. Ligius enim vassallus dicitur, qui contra omnes, ne Rege quidem excepto, vel antiquiori domino fidem & operam omnem suam domino promisit, E *c. Pastoralis, de sent. & re jud.* Annonius v. cap. LIV. *Henrico filio Comitis Andegavorum Ludovicus Rex ducatum Nortmanniæ ejecto rege Anglorum restituit, & eum pro eadem terra in hominem ligium accepit*. Albertus Argentinensis in Chronicis: *Cum omnes quasi ejus essent vassalli, non ab Imperatore moverentur cujus essent ligii*. Krantzius 4. Chronicorum: *Ligius Italorum verbum est, & significat totalem subjectionem*. Homologum appellavimus 2. *tit.* 5. & aliis quibusdam locis supra, ex Constitutione Friderici de ducatu Austriæ apud Cuspinianum, ut colonum homologum, *l. ult. C. Th. de pat. vic.* & ex hac forsitan appellatione illam imperiti fabricarunt, quibus hæc vox Homologus, ex Latina voce Homo composita videba-

A tur. Quidam addunt & hoc esse proprium homologi Galliæ moribus, ut feudum domino committat, si id alienaverit sine domini voluntate, & ut plus inferat feudi redimendi causa quam non homologus. Species autem hoc loco proposita hæc est. Qui duo feuda habebat, unum ligium, alterum non ligium, moriens duos reliquit filios, Primum & Secundum. Primo obvenit feudum ligium, eademque fide is se domino devinxit, dicavit, devovit. Secundo obvenit non ligium & fidem tamen dedit domino quasi ligius. Mortuo Secundo sine liberis, an pertinebit feudum ad Primum, sub obnixæ fidelitatis promissione sicut promiserat Secundus, ita ut duobus Primus sit homo ligius & uni serviat per substitutum? ut *inf.* 99. Minime: quia in feudo quod origine non fuit ligium, fratris B factum fratri obesse non potuit, ut *supra* 2. *tit.* 9. §. *e contrario*, *l.* 2. §. 1. *ff. si quis aliq. test. prob.* Vassalli factum non mutat originem feudi in deterius. Vulgo perperam hæc sententia referebatur inter Lotharii Constitutiones, cum Jurisperiti esse alicujus & hæc verba demonstrent. In scriptis inserere curavimus ut supra, In scriptis reducere procuravi, In scriptis ponere procuravi, In scriptis bonæ recordationis causa inserere procuravimus & illud verbum, Dicimus, quo significatur sententia prudentis, & pro quo male vulgo substituerant, Sancimus.

C

De feudo guardiæ & gastaldiæ.

TIT. XCIV.

Quod nomine gastaldiæ vel guardiæ in feudum datur, ablata gastaldia vel guardia jure auferri potest.

Ut *supra* 81. & *lib.* 1. *tit.* 1. §. *item illud*.

De successione feudi.

TIT. XCV.

Quidam dominus habens beneficium, reliquit duos filios, & unusquisque ipsorum habuit duos vel tres filios: unus illorum fratrum decessit, una tantum filia relicta: portionem illius non ad omnes superstites, sed ad patruos illius & suis posterioribus pertinere dicimus.

Secundum ea quæ diximus *supra* 59. hoc loco pro patruos legendum videtur, fratres. Et posteriores accipiendi pro posteris, ut *l.* 3. §. *ex his*, *ff. de injusto, rup. test.*

De investitura alieni beneficii.

TIT. CXVI.

Si quis acceperit investituram alterius beneficii, inutilis est hæc investitura: & qui sciens hæc agit, de evictione agere non potest.

Hac de re diximus *lib.* 1. *tit.* 1. §. *Si vero Archiepiscopus*.

Non

Non amittere feudum eum qui sine dolo cessavit per annum in petenda investitura.

T I T. XCVII.

INter dominum & vassallum nulla fraus debet esse, & inde potest accipi, si vassallus non dolose steterit per annum quærere investituram sui beneficii, non damnabitur: dolus enim abest, si justa causa impediente steterit, vel etiam cum amore servitium fecerit domino conscio. Dicimus autem ut si contra ea quæ in fidelitate nominantur fecerit, beneficio carebit.

Inter bonos bene agier oportet: et judicium inter dominum et vassallum quod agitur apud pares bonæ fidei est: et ideo non aliter feudum amittit vassallus ob cessationem anni, quam si dolo malo cessaverit: quod congruit cum Constitutione Lotharii, de qua dictum est 76. et 92. Quod sequitur. *Dicimus autem, &c.* est sumptum ex Constitutione Henrici II. *Cum amore*: cum amore ductus alii servitium fecerit.

Ex delicto vassalli feudum ad dominum redire.

T I T. XCVIII.

VAssallus habens feudum deliquit contra dominum, cui judicatum est: agnati cum domino litigant: quidam domino dicunt pertinere: quidam agnato. Dicimus autem ad dominum non pertinere, donec aliquis masculus ex delinquenti vassallo superest, alii vero contradicunt.

Tollenda est negatio, et legendum, *Dicimus autem ad dominum pertinere*, ut supra 78.

De feudo ligio.

T I T. XCIX.

SI quis investitus de feudo ligio, pro quo contra omnes fidelitatem domino debet, Lucio & Titio, ex se descendentibus filiis, sibi heredibus institutis, vita decesserit, divisione facta, si ad solum Titium feudum pervenerit, rationabiliter placuit eum solum fidelitatis sacramento esse obnoxium, ad quem solida feudi jura transierint: quod si ab alio domino Lucius postea feudum per investituram acquisiverit, pro quo similiter ei contra omnes homines fidelitatem fecerit: decedente Titio sine liberis, ad quem devolvatur feudum, quod ex divisione habuerat, an ad alium fratrem, an ad dominum quæri potest: & cum placeat quem ligium hominem duorum esse non posse, videri potest feudum ad dominum pertinere: sed rectius visum est feudum, quod per investituram acquisiverit impedimento ei non esse, licereque ei per substitutum acceptabilem domino priori servire.

Vassallus ligius decessit relictis filiis duobus, Titio et Gajo. Titio divisione obtigit feudum ligium in solidum, isque domino fidem dedit quasi ligius. Deinde Gajus aliud sibi feudum adquisivit, et æque domino suo fidem dedit obnixam, veluti devotissimus dicatissimusque auctoritati et dominationi ejus. Mortuo Ti-

A tio sine liberis, quæritur an ei in feudo succedat Gajus frater: quod videtur: quia feudum est paternum. Sed obstat, quod natura non patitur, ut quis sit homo ligius duorum in solidum: an igitur dicemus feudum domino aperiri? Minime. Verior est opinio prima, et licebit Gajo per substitutum priori posteriorive domino servire. Ait, per substitutum domino acceptabilem, ut in Constit. Friderici de feudis non alienandis, §. firmiter. Videnda sunt ea quæ scripsimus tit. 93. sup.

Imperatorem feudum amittere vel alium pro se fidelem dare.

B

T I T. C.

EX facto incidisse scio, Fridericum principem nostrum, cum ab initio Dux esset, & pro Ducatu fidelitatem faceret, divino nutu postea Imperatorem creatum, petita ab eo fidelitate pro ducatu, petenti domino respondisse, non teneri se fidelitatem facere, cum omne hominum genus sibi fidelitatem debeat, & ipse soli Deo & Romano Pontifici. Sed cum insistente feudi domino de hoc contenderetur, proceribus prudenter visum est, feudum amissum esse, vel alium ducem in Ducatu constituendum, qui feudo servire debeat, &
C domino fidelitatem faciat.

Vassallum feudum amittere si eligatur Imperator, nisi domino per substitutum serviat, et fidelitatem exhibeat, quam ipse præstare salva imperii majestate non potest.

Ecclesiam Fidelitatem non facere.

T I T. CI.

DE negotio super quo nos consulere voluisti, tibi secundum jus curiæ & usum feudi breviter respondemus, quatenus pro feudo, quo ab aliquo per Ecclesiam detinetur, nulla sit facienda
D fidelitas.

Ecclesiam ipso jure esse solutam jurejurando fidelitatis. Ceteri non nisi ex conventione, ut *sup. 2. tit. 4. §. nulla.*

Non cogi vassallum pro uno feudo duas fidelitates facere.

T I T. CII.

INsuper etiam te instructum esse volumus, quod si dominus a quo feudum tenebatur, diem suum pluribus heredibus relictis obierit: vassalli; qui communiter illud tenent, non coguntur fidelitatem
E pro eo feudo facere, nisi domini illud feudum primo partirentur: quoniam secundum jus feudi non debet quis duas fidelitates pro eodem feudo facere.

Hoc vero exposuimus *supra tit. 9.*

Filios tantum secundi matrimonii matri in feudum succedere.

T I T. CIII.

MUlier quæ feudum secundi viri contemplatione acquisierat, si ex utroque matrimonio superstitibus liberis decesserit, solos ex

ex secundo viro susceptos filios ad feudi successionem admitti, usu curiarum obtentum est.

Et hoc quoque supra tit.11.

Casus quibus femina in feudo succedit.

TIT. CIV.

SI cui militi ad certum servitium feudum fuerit datum, isque relicta ex se descendente femina, decesserit, quæ id servitium juxta feudi conditionem non minus decenter præstare possit, quam masculus, & si in investitura minime cautum sit, ut & feminæ ad id aspirare valeant, eam tamen admitti rectum putamus: quin imo hoc casu, simul cum masculo in feudo eam succedere quidam putant, quod multo magis dignum observantia existimavimus, cum feudum sic datum est, ut nullum pro eo servitium fiat, ut pleraque hodie feuda dantur.

Item si quis eo tenore de feudo aliquo sit investitus, ut in eo succedant feminæ, sicut masculi, sive feudum id ad certum fuerit datum servitium, sive pro eo indeterminate fuerit promissum servitium, investito moriente in feudum succedunt pariter & mares & feminæ: quamquam enim superstite masculo, ex eo qui primus feudum adquisivit feminæ excludantur, & si in maribus & feminis fuerat acquisitum (ut in feudis regulariter tradi solet) sermonem tamen investituræ, nec non vim verborum & sensum contrahentium intuentes, discretionem sexus in ejusdem feudi successione non fecimus.

Jugales a quodam milite simul de eodem feudo investiti fuerant, ut in se descendentesque suos id haberent. Hi ex se filio, & filia superstitibus defuncti sunt, inter quos feudi quæstio agitatur: masculus enim universum feudum sibi vindicat: femina vero ad parentum feudum pariter cum fratre vocari se defendit: quidam pro masculo, quidam pro femina pronuntiant. Eorum qui pro filia judicant, sententiam sequendam esse censeo, cum filia ex antedictorum jugalium contubernio superest ex prædefuncta uxore alio suscepto masculo, qui consanguineus ad eam frater sit. In ceteris priorum sententia sane sequenda est: quod si sola ex eo matrimonio relicta filia, nullo ex eo vel alio connubio superstite masculo, ab hac luce subtracti fuerint, feudum scindi fert prudentum nostræ civitatis opinio, ut dimidiam quidem partem femina sibi acquirat: reliquam vero dominus aut ejus heres accipiat.

Hæc etiam omnia explicata sunt *sup.1.tit.2.§.pen.*

De feudis habitationum.

TIT. CV.

FEuda habitationum, nisi aliud specialiter cautum sit, morte accipientium finiuntur.

Et hoc *lib.1.tit.1.§.item illud.*

Servos post delatam successionem manumissos in feudum non succedere.

TIT. CVI.

QUæsitum scio, dudumque apud prudentes fuisse causam hanc: si servi, quibus macula servitutis obstaculo fuerat, libertate donati fuerint, an ad feudi successionem valeant aspirare? Denique post magnas varietates obtinuit sententia distinguentium, quo tempore libertatis donum assecuti fuerint: ut si quidem eo tempore, quo coheres alter, utpote his constitutis inhabilibus, aut dominus quasi ad se devolutum vindicasset, ab ejus successione sint penitus alieni, ne quod legitime factum est, supervenienti facto postea retractetur: qui si re integra manumissi fuerint, in feudum recte succedere queunt.

Idem in clericis sup.33.ut ergo in alodiis, ita et in feudis delatæ successionis tempus spectatur. Defertur autem successio a morte ejus de cujus bonis agitur.

Ut vassalli sumptibus domini servitia præstent.

TIT. CVII.

ANtiquatum esse ipsis rerum experimentis, nos ipsi cognovimus, fideles, nisi aliud contractibus pactiones insertæ desiderent, dominorum sumptibus eisdem servitia ministrare. Justum namque est, ut illi consequantur stipendium, quo tempore suum commodare reperiuntur obsequium, præsertim cum nec quisquam propriis cogatur impendiis militare, maxime cum extra civitatis suæ tentoria servitiis exhibendis eos convenit fatigari.

Multum hac in re et ceteris mores regionum possunt: aliis vassalli diebus xv. aliis tribus mensibus tantum suis sumptibus domino militant.

Vassallum feudum posse alium arctiori lege transferre.

TIT. CVIII.

NUlla juris constitutione aut consuetudinis, usuque longævi observantia prohiberi sciscitatus invenio, vassallum arctiori, quam ipse habeat, lege feudum in alium ubilibet posse transferre.

Dixi hac de re *supra 4.tit.38.*

Clericatu feudum amitti.

TIT. CIX.

ET jure & moribus præceptum est, vassallum clericali se militiæ dedicantem feudum amittere. Scriptum est enim in divinis eloquiis: Miles Christi serviat Christo: milites seculi serviant seculo.

De hac autem lib.2.tit.21.

DE

DE FEUDIS,

LIBER QUINTUS.

QUO

VARIÆ CONSTITUTIONES

IMPERATORUM

Ad hanc Partem Juris pertinentes continentur.

Constitutio Conradi de beneficiis.

IN Nomine Sanctæ & individuæ Trinitatis: Conradus Dei gratia Romanorum Imperator Augustus, Omnibus Sanctæ Dei Ecclesiæ fidelibus & nostris tam præsentibus quam futuris notum esse volumus, quod ad reconciliandos animos seniorum & militum, ut ad invicem semper inveniantur concordes, & ut fideliter nobis & suis senioribus serviant & devote, præcipimus & firmiter statuimus, ut nullus miles Episcoporum, Abbatum, Abbatissarum, Marchionum, vel Comitum, vel hominum, qui beneficium de nostris publicis bonis, aut de Ecclesiarum prædiis nunc tenent aut tenuerint, aut hactenus injuste perdiderint, tam de nostris majoribus valvasoribus, quam eorum militibus sine certa & convicta culpa suum beneficium perdat, nisi secundum consuetudinem antecessorum nostrorum & judicium parium suorum. Si contentio emerserit inter seniorem & militem, quamvis pares judicaverint, illum suo beneficio carere debere, & ille dixerit, hoc injuste, vel per odium factum esse, ipse suum beneficium teneat, donec senior & ille quem culpat, cum paribus ad nostram præsentiam veniant, & ibi causa juste determinetur. Senior vero, & miles qui culpatur, qui ad nos venire debuerint, sex hebdomadas antequam iter incipiat ei cum quo litigaverit, innotescat. Hoc autem de majoribus valvasoribus observetur. De minoribus vero in regno nostro, aut ante seniores, aut ante missum nostrum eorum causa finiatur. Præcipimus etiam, si aliquis miles, sive de majoribus, sive de minoribus de hoc seculo migraverit, filios ejus beneficium tenere: si vero filios non habuerit, & aviaticum ex masculo filio reliquerit, pari modo beneficium habeat, servato usu majorum valvasorum in dandis equis & armis suis senioribus. Si vero forte aviaticum ex filio non reliquerit, sed fratrem legitimum ex parte patris, & si seniorem offensum habuerit, sibi vult satisfacere & miles ejus esse, beneficium quod patris sui fuit, habeat. Insuper & omnibus modis prohibemus, ut nullus senior de beneficio suorum militum cambium aut precariam aut libellum sine eorum adsensu facere præsumat. Illis vero quæ tenet proprietario jure, aut per præcepto suo porrectum libellum sive per precariam, nemo eum devestire audeat injuste. Fodrum autem de castellis, quod nostri antecessores habuerunt, habere volumus. Illud vero quod non habuerunt, nullo modo exigimus. Si quis hanc jussionem nostram infregerit, auri optimi libras c. componat, medietatem cameræ nostræ, & medietatem cui damnum illatum fuerit.

De primo capite, ne vaſſallo feudo eripiatur, niſi judicio parium cognita, & convicta culpa certa; lib. 1. tit. 20. & 23. De ſecundo capite, ut ſi reus culpæ valvaſor major judicio parium condemnatus provocaverit ad principem, nihil innovetur, & ſeſquimenſe priuſquam iter arripiat adverſario innoteſcat provocatio, in d. tit. 23. De tertio, ut filii & nepotes ex filiis, utque fratres fratribus in feudo paterno ſuccedant, in 1. tit. 1. §. *Cum vero Conradus*. Sed ſatisfacere prius domino debent ſi eum offenſum habuerint, ut ſup. 4. tit. 61. & ſolemnia munera offerre, arma ſcilicet & equos, ut ſup. 2. tit. 12. De quarto, ne dominus feudum ſui militis alienare poſſit, in 2. *tit.* 9. §. *ult. &* 4. *tit.* 38. §. *ex eadem.* Proponitur & initio illius tituli aliud, quod deeſſe hoc loco videtur, licet poſſit deduci ex differentia quam ſtatuit inter majores & minores valvaſores. Quintum caput eſt de fodro, nolle ſe in eo exigendo morem anteceſſorum ſuorum excedere. Fodrum Annonius 5. cap. 3. annonam militarem eſſe interpretatur: ergo a Germanico vocabulo *Futer*. Fridericus de pace Conſtantiæ: *Nobis intrantibus Italiam fodrum conſuetum præſtabunt*: Lotharius & Carolus in ſuis legibus: *Miſſi curam habeant, ne homines noſtri vicinos tempore æſtatis quando ad herbam caballos ſuos mittunt, vel tempore hyemis quando mareſcallos illorum ad fodrum dirigunt, deprædentur, aut opprimant*. Guntherus:

Id quoque quod fodrum vulgari nomine dicunt,
Et capitolicium certo ſub tempore cenſum.
Hæc Ligures ſacro tribuerunt omnia, fiſco.

Sic in *cap. præterea, de ju. pat.* & Othonis 2. *cap.* 12. 23. Radevici 4. *cap.* 10. 15. 34.

Conſtitutio Henrici de cauſis amittendi feudi.

IMperator Auguſtus Henricus ſecundus. De militum beneficiis quoniam dubias variaſque cauſas in regno noſtro eſſe cognovimus, ideo ad Reipublicæ ſtatum quædam ſtatuimus. Si quis ergo dominum ſuum interfecerit, vel vulneraverit ipſum dominum ſuamve dominam obſederit, vel eum cucurbitaverit, vel contra ea, quæ in fidelitate nominantur, fecerit, vel his ſupradictis conſilium dederit, parium laudatione beneficium amittat. Si vero de ſupradictis ſe defendere voluerit, teſtibus a parte domini deficientibus, cum tribus paribus ſe expurget: ſi autem pares habere non potuerit, cum duodecim propinquioribus parentibus ſe defendat (uſu vero curiali ſolus defendat.) Si quis autem ſuorum parium, idoneus tamen exinde ſe veritatem ſcire dixerit, & per pugnam eum fatigare voluerit, ut per pugnam ſe defendat edicimus. Si quis autem fuit, qui domino non ſervierit, parium laudatione beneficium amittat: (curiali tamen uſu id redimere poteſt pro medietate, quantum valuerit:) ſed ſi hoc defendere noluerit, duos vel unum ſaltem parem oſtendat, & cum his ſe ſerviſſe juret: & ſi pares paremve habere nequiverit, cum tribus vel duobus propinquioribus parentibus ſe intra annum ſerviiſſe juret: (uſu tamen curiali ſolus jurare conceditur. Qualiter autem juret, an ſolus, vel cum aliis nihil intereſt, dum tamen ſervitia nominet.) Si autem concorditer cum domino ſuo ſe habuerit dominum ſæpe videndo, tunc dicimus, ut probet per teſtes ſervitium feciſſe, & per ſe non ſteriſſe. Si autem aliqua inter dominum & vaſſallum diſcordia fuerit, vel ſi domicilia in longinquum habuerint, vaſſallus domino ſe repræſentando ſervitium promittat, & ſi neceſſe fuerit, hoc probet jurejurando, ſaltem ad finem controverſiæ vaſſallo a paribus dato. Si quidem intra annum ſervierit quod leviſſimum fuerit, & dominus aliud ſervitium impoſuerit, quod vaſſallus neglexerit, unde damnum domino illatum fuerit uſque ad fruges, feudatarius parium exiſtimatione damnum reſarciat. De aliis vero culpis unde beneficium non amittitur parium laudatione defendat ſe, ut ſupra, vel emendet.

Enumeratis quibuſdam cauſis amittendi feudi, ait reum ingrati, vaſſallum domino deficiente probationibus ſe expurgare debere jurejurando cum tribus paribus vel cum XII. cognatis. Aliter 4. tit. 36. cum de inveſtitura lis eſt inter dominum & vaſſallum. Vel etiam ſe expurgare debere duello, ſi quis exiſtat compar, qui eo nomine cum eo in pugnam deſcendere velit, ut ſup. 4. tit. 47. & dixi tit. 1. lib. 2. Eum vero qui per annum ceſſaſſe in præſtando ſervitio dicitur, ſe expurgare jurejurando cum paribus duobus vel uno vel cognatis duobus, aut tribus, ſervitii genere, quod ſe præſtitiſſe jurat nominatim deſignato vel ſi conſtet eum ſæpe dominum ſalutaſſe, adiiſſe, conveniſſe benigne ſine ulla querela, ſatis erit per teſtes quoſcunque eum hanc ſedulitatem probare. Sequitur: *Si quem intra annum ſervierit*, quod leviſſimum fuerit id eſt, ſi minimum ſervierit, *& dominus aliud ſervitium impoſuerit, &c.* hoc caſu feudum non amittit, ſed damnum domino præſtare cogitur. Denique culpæ ratione vaſſallus aut feudum amittit, aut damnum præſtat. Quæ incluſimus parentheſi, inſeruit vel appoſuit Conſtitutioni interpres aliquis, ut uſus curiarum ſtudioſum commonefaceret, quo ſolus vaſſallus jurat, ut ſup. 1. tit. 6. & ſervitii omiſſi culpa ſe liberat mercede certa, ut diximus ſup. tit. 20.

Alia Conſtitutio Henrici de vaſſallo qui unum ex dominis refutavit.

IMperator Henricus: Si contigerit feudum in curia, aut neglectu fidelis conſortibus applicari, nullum ex eo levamen detruſus excipiat, ne ſenioris ſui contemptus illuſus fiat, ob quem feudum jure dimiſerat. Sane qui aliter fecerint, quam quod mens ſaluberrimæ noſtræ conſtitutionis expoſcit, beneficio ſe carituros eſſe cognoſcant, ita ut eis amplius ſperare non liceat, ſeniori danda licentia tam ab ipſis eorumque poſteris, quam ceteris detentoribus prædictum beneficium vindicandi.

Si vaſſallus unum ex dominis refutaverit, non ceteros conſortes, ei quidem ſervitium non debet, ſed & offendere eum non debet, ut ſup. 4. tit. 44. alioquin feudo omni privabitur: & hoc item memini me expoſuiſſe lib. 2. tit. 14.

Alia Conſtitutio Henrici ejuſdem, ut ingratitudo vaſſalli probetur teſtibus quinque.

IMP. HENRICUS AUG.
univerſo populo.

SI vaſſallus inhoneſtis factis, atque indecentibus machinationibus dominum ſuum offenderit, inſidiiſque eum clandeſtinis, vel manifeſtis appe-

appetiverit, vel inimicis ejus suas amicitias copulaverit, atque in aliis sic versatus est, ut potius inimicus quam fidelis esse credatur, vel si eum cucurbitaverit, seu in campestri bello suum dominum reliquerit, feudo privabitur. Quod non obtinere sancimus, nisi quinque testibus summæ atque integræ opinionis probatum fuerit manifeste. Datum VIII. Idus Augusti feliciter.

De hac re diximus lib.1. tit.2.

Constitutio Lotharii de feudis non alienandis.

LOTHARIUS DIVINA FAVENTE Clementia tertius Imperator Romanorum, pius, felix, inclytus, ac triumphator semper Augustus universo populo.

IMperialis benevolentiæ proprium esse judicavimus, commoda subjectorum investigare, & eorum calamitatibus diligenti cura mederi, similiter Reipubl. bonum statum, ac dignitatem Imperii omnibus privatis commodis præponere. Quocirca omnium fidelium nostrorum tam futurorum quam præsentium noverit universitas, qualiter dum apud Roncalias secundum antiquorum Imperatorum consuetudinem pro justitia ac pace regni componenda consideremus, omnia quæ ad honorem Imperii Romani spectare videntur, solicite indagantes, perniciosissimam pestem, & reipub. non mediocre detrimentum inferentem resecare proposuimus. Per multas enim interpellationes ad nos factas comperimus milites sua beneficia passim distrahere, ac ita omnibus exhaustis, suorum seniorum servitia subterfugere, per quod vires Imperii maxime attenuatas cognovimus, dum proceres nostri milites suos omnibus beneficiis suis exutos, ad felicissimam nostri numinis expeditionem ullo modo transducere valeant. Hortatu itaque & consilio Archiepiscoporum, Episcoporum, Ducum, Comitum, Marchionum, Palatinorum, ceterorumque nobilium, similiter etiam judicum hac edictali lege in omne ævum Deo propitio valitura decernimus, nemini licere beneficia, quæ a suis senioribus habent, sine ipsorum permissione distrahere, vel aliquod commentum adversus tenorem nostræ constitutionis excogitare, per quod Imperii vel dominorum minuatur utilitas. Si quis vero contra hæc nostræ legis saluberrimæ præcepta ad hujusmodi illicitum commercium accesserit, vel aliquid in fraudem hujus legis machinari tentaverit, pretio ac beneficio se cariturum agnoscat. Notarium vero, qui super hoc tali contractu libellum vel aliud instrumentum conscripserit, post amissionem officii, infamiæ periculum sustinere sancimus. Dat. VIII. die mensis Novemb. M.C.XXXVII. Indictione XV.

Hæc est Constitutio Lotharii, de qua sæpius actum est supra, cujus Lotharii, dixi 1. tit. 17. Ne feuda alienent vassalli sine consensu domini: quia alienatione feudorum ad militiæ servitia subeunda propter inopiam redduntur inhabiles. Hæc servitia cohærent feudis: & ob id Cornelio Tacito vassalli comites dicuntur, quod in bello sequi dominum cogantur. Jubet amove-

A ri fraudes, & notario irrogari infamiam, ut *l. jubemus 2. C. de sacros. eccl.* & vassallum feudo multat & pretio. In contextu illo loco, *Vel aliquod commercium*, emendavi, *commentum*, quod figmentum in Constitutione Friderici eadem de re.

Alia ejusdem Lotharii Constitutio de investitura non petita intra annum.

IMP. LOTH. AUG. EUGENIO Papæ, & universo populo.

B QUoniam inter dominum & vassallum nulla fraus, nec ullum malum ingenium debet intervenire, idcirco per hanc præsentem legem sancimus, si vassallus non dolose per annum & diem steterit, quod a domino sui beneficii investituram non petierit: feudum non ob hoc amittat: dolus enim abesse videtur si justa causa impediente steterit. Datum VI. Kal. Septembris, anno a Nativitate Domini M.C.XXVII. Indictione V.

De hac supra 1. tit. 21. & 4. tit. 76. 92. 97.

C *Constitutio Friderici de feudis non alienandis & aliis capitulis.*

FRIDERICUS DEI GRATIA Romanorum Imperator semper Augustus universo populo.

IMperialem decet solertiam ita Reipublicæ curam gerere & subjectorum commoda investigare, ut regni utilitas incorrupta persistat, & singulorum status jugiter servetur illæsus. Quapropter, dum ex prædecessorum nostrorum more universalis curiæ Roncaliæ pro tribunali sederemus, a Principibus Italicis, tam rectoribus Ecclesiarum, D quam aliis fidelibus Regni, non modicas accepimus querelas, quod beneficiati eorum feuda, quæ ab eis tenebant, sine dominorum licentia pignori obligaverant, vendiderant, & quadam collusione nomine libelli alienaverant: unde debita servitia amittebantur Imperii, & nostræ felicis expeditionis complementum minuebatur. Habito ergo consilio Episcoporum, Ducum, Marchionum, & Comitum, simul etiam & Palatinorum, judicum, & aliorum procerum, hac edictali, Deo propitio, perpetuo valitura lege sancimus, ut nulli liceat feudum totum vel partem aliquam vendere, vel pignorare, vel quocunque modo alienare, vel pro E anima judicare sine permissione majoris domini ad quem feudum spectare dignoscitur: unde Imperator Lotharius tantum in futurum cavens ne fieret, legem promulgavit. Nos autem ad plenionem regni utilitatem providentes, non solum in posterum, sed etiam hujusmodi alienationes illicitas hactenus perpetratas, hac præsenti sanctione cassamus, & in irritum deducimus nullius temporis præscriptione impediente, quia quod ab initio jure non valuit, tractu temporis convalescere non debet, emptori bonæ fidei ex empto actione de pretio contra venditorem competente.

Cal-

Callidis insuper machinationibus quorumdam obviantes, qui pretio accepto, quasi sub colore investiturae, quam sibi licere dicunt, feudum vendunt, & in alios transferunt: ne tale figmentum, vel aliud ulterius in fraudem hujus nostrae constitutionis excogitetur, modis omnibus prohibemus: poena auctoritate nostra imminente, ut venditor & emptor, qui tam illicita reperti fuerint contraxisse, feudum amittant, & ad dominum libere revertatur. Scriba vero, qui super hoc instrumentum sciens conscripserit, post amissionem officii cum infamiae periculo manum amittat.

Praeterea, si quis infeudatus major quatuordecim annis, sua incuria vel negligentia per annum & diem steterit, quod feudi investituram a proprio domino non petierit, transacto hoc spatio, feudum amittat, & ad dominum redeat.

Firmiter etiam statuimus tam in Italia quam in Alamannia, ut quicunque indicta publica expeditione vocatus a domino suo, in eandem expeditionem spatio competenti temere venire supersederit, vel alium pro se domino acceptabilem mittere contempserit, vel dimidium reditus feudi unius anni domino non subministraverit, feudum quod ab Episcopo, vel alio domino habuit, amittat, & dominus feudi in usus suos illud redigendi modis omnibus habeat facultatem.

Praeterea Ducatus, Marchia, Comitatus, de cetero non dividatur, aliud autem feudum, si consortes voluerint, dividatur, ita ut omnes qui partem feudi habent jam divisi, vel dividendi, fidelitatem faciant, ita tamen, ut vassallus pro uno feudo plures dominos habere non compellatur, nec dominus feudum sine voluntate vassalli ad alium transferat.

Insuper si filius vassalli dominum offenderit, pater a domino requisitus deducat filium ad satisfaciendum domino, vel a se filium separet: alioquin feudo privetur. Si autem pater vult eum deducere, ut satisfaciat, & filius contemnit, patre mortuo in feudum non succedit, nisi prius satisfecerit domino, parique modo vassallus pro omnibus suis domesticis faciat.

Illud quoque praecipimus, ut si vassallus de feudo suo alium vassallum habuerit, & vassallus vassalli dominum domini sui offenderit, nisi pro servitio alterius domini sui hoc fecerit, quem sine fraude ante habuerit, feudo suo privetur, & ad dominum suum a quo ipse tenebat, revertatur, nisi requisitus ab eo paratus fuerit satisfacere majori domino quem offenderit, & nisi vassallus idemque dominus a domino suo requisitus, eum qui majorem dominum offenderit, requirat, ut satisfaciat, suum feudum amittit.

Praeterea si inter duos vassallos de feudo sit controversia, domini sit cognitio, & per eum controversia terminetur: si vero inter dominum & vassallum lis oriatur, per pares curiae a domino sub fidelitatis debito conjuratos terminetur. Illud quoque sancimus, ut in omni sacramento fidelitatis Imperator nominatim excipiatur.

Proponuntur hac Constitutione tres aut quatuor causae amittendi feudi. Lotharius in futurum tantum vetuit alienationes feudorum. Fridericus etiam jam olim factas alienationes vel pignerationes feudi totius

A vel partis sine consensu domini, nullas esse pronunciat, nulla obstante praescriptione temporis, quod de longi temporis praescriptione accipiendum esse ostendit 4. tit. 49. Obstabit enim certe praescriptio peremptoria xxx. annorum. Alia est conditio emphyteuseos, quod ad pignerationem attinet: nam etsi praedium emphyteuticum non possit vendi domino non denunciato, *l. ult. C. de ju. emphyt.* pignerari tamen potest, *l. tutor*, §. *ult. ff. de pig. act.* Alia etiam conditio domini: nam & si alienare prohibeatur lege Conradi, non tamen pignerare. Et valet quidem a minori argumentum ad affirmandum hoc modo. Si potest vendere, & pignerare, *l. 9. §. 2. ff. de pign. l. 1. C. rem alien. ger. non interd.* Fructuarius usumfructum vendere potest invito domino: ergo & pignerare. Dominus proprietatis vendere

B proprietatem potest, ergo & pignerare. Non tamen valet ad negandum hoc modo. Si non potest vendere, nec pignerare. Adjicit hac Constitutione, venditione facta sine consensu domini feudum domino aperiri: emptori tamen bonae fidei, id est, qui ignorans esse feudum emit, adversus venditorem competere ex empto actionem pretii nomine. Apud Guntherum corrupte scriptum est.

Pratorique bonae fidei praestetur in illum.
Actio quae pretium cogat redhibere solutum.
Legendum enim.
Emptorique bonae fidei.

Malae fidei emptor de evictione actionem non habet,
C *l. si fundum, C. de evict.* quo casu aequum est venditori a domino pretium auferri, ut secundum Constitutionem Lotharii & pretio & beneficio careat. Amoventur etiam fraudes hac Constitutione, ut si vassallus in feudum dationem, quae jure permissa est, pro venditione adsimulaverit, ut *supra 2. tit. 4. §. 1.* & ad hanc fraudem respicit etiam *infra §. Illud*, dum ait, quem sine fraude habuerit. Deinde proponit aliam causam amittendi feudi, de qua diximus *1. tit. 21. & 4. tit. 13.* si pubes non petierit investituram intra annum & aliam, si militiae munere fungi nolit, vel alium pro se mittere, suumve laborem reditu praedii redimere, ut *supra 1. tit. 20.* Adjicit aliquid de feudi divisione, quod exposui *4. tit. 9. & 1. tit. 9.* & inde interpres Conradus de inhabili ambigit, an succedat: quam
D quaestionem dirimit Caroli IV. aurea bulla. Sequitur quarta causa, si vassalli filius vel domesticus dominum offenderit, & nolit vassallus eum ad dominum perducere satisfaciendi causa. Sed si per eum non stet quo minus is domino satisfaciat, excusatur: & filius solus feudi successione indignus judicatur, ut *supra 4. tit. 61.* Et similiter si vassallus vassalli majorem dominum offenderit, nec satisfecerit, redit feudum ad minorem dominum, si per minorem fiat quo minus satisfaciat, utrique feudum eripitur: quod ita Guntherus explicat rectius, quam tota Feudistarum faeculenta cohors:

Si tuus ex feudo cuiquam vassallus idipsum
Contulit, atque tuo vassallum munere fecit
E *Ipse sibi, si forte tuam jam tertius ille*
Successor meruit factis atrocibus iram,
Nec cibi pro culpa domino mediante secundo
Fecerit ipse satis, reprobato protinus illo
Ad dominum redeant feudalia jura secundum.
Si tuus ille suum tibi conciliare fidelem
Spernit, & aut torpens aut perfidus esse probatur,
Ambobus spretis ad te tua jura recurrent.

Quod ait §. *pen.* exposui *1. tit. 15. & 2. tit. 15.* Quod §. *ult.* variis locis, ne alius quam Imperator habeat vassallum homologum, vel Rex, vel Dux, qui regnum vel ducatum a nullo tenet in feudum. *Beneficiati.* Sic in veteri inscriptione, *Trib. spe beneficiatus.*

De

De hac autem Constitutione Abbas Urspergensis, Fridericus, inquit, lege cavit ne feudorum injustæ fieri possint distractiones. *Obligaverant*. Emendavi, obligaverant, vendiderant & quadam collusione nomine libelli alienaverant, ut *supra* 4. *tit.* 35.

Alia de jure fisci.

IMP. FRIDERICUS.

Regalia sunt armanniæ, viæ publicæ, flumina navigabilia, & ex quibus fiunt navigabilia, portus, ripatica, vectigalia, quæ vulgo dicuntur telonea, monetæ, multarum pœnarumque compendia, bona vacantia, & quæ indignis legibus auferuntur, nisi quæ specialiter quibusdam conceduntur, & bona contrahentium incestas nuptias, & damnatorum, & proscriptorum, secundum quod in novis Constitutionibus cavetur: angariarum, parangariarumque & plaustrorum, & navium præstationes, & extraordinaria collatio ad felicissimam regalis numinis expeditionem, potestas constituendorum magistratuum ad justitiam expediendam, argentariæ & palatia in civitatibus consuetis, piscationum reditus & salinarum, & bona committentium crimen majestatis, & dimidium thesauri in loco Cæsaris inventi non data opera, vel loco religioso: si data opera, totum ad eum pertineat.

Regalia sive fiscalia jura hoc loco proponuntur, quæ Itali Friderico remiserunt, ut Guntherus & Abbas Urspergensis scribunt, atque etiam Radevicus 3. c.41. & 4. c. 5. Et primum quidem Armanniæ. An potius Arimanniæ, quæ videntur officia esse apparitorum: nam Arimanni sunt qui magistratibus parent, *l.* 58. *Lang. de furt. l.* 2. *de sedit. l.*10. *de præscrip.* & personæ publicæ dicuntur, *l. ult. Lang. Ne lib. ho. op.* ita ut quemadmodum magistratuum creatio numeratur inter regalia, *l.* 1. *ff. ad leg. Jul. de amb.* numeretur & apparitorum. Sed nihil mutandum. In breviculo quodam redituum Ecclesiæ Romanæ, cujus auctor Deus dedit quidam, dicitur Benedictus locasse cuidam comiti Ariminensem comitatum & territorium integrum Castri Conchæ cum suis publicariis & armanniis & medietatem Comitatus Pesauri cum publicariis & armanniis suis intra vel extra civitatem ipsam positis. Videntur esse fabricæ et publica armamentaria, quæ sibi semper principes vindicarunt, ut *Nov. de armis* Justinianus sequitur, *Viæ publicæ & flumina navigabilia, aut ex quibus alia navigabilia fiunt*. Radevicus, Omnis utilitas ex decursu fluminum proveniens. *Portus, ripatica*. Portoria intelligit. In beneficio Caroli Magni concesso Ecclesiæ Parisiensi S. Vincentii et Germani, apud Annonium monachum. Portum donamus qui est inter pagum Senonicum et Milidunensem, ita ut nullus alius ibi portum habeat, neque teloneum aut rotaticum, seu vultaticum, seu pistaticum, ripaticum vel salutaticum: ubi pro pistaticum fortasse legendum, cispaticum, ut in Constitutione ejusdem Caroli de teloneis et cispaticis. *Vectigalia quæ vulgo dicuntur telonea*. Alias, *Vectigalia, & quæ vulgo dicuntur telonea*: hujusmodi sunt pedatica, et navigia, quæ tamen displicuerunt Carolo legis Francicæ 3. c. 12. et capitulis additis ad leges Langobardorum, cap. 18. ut cum navis per medium flumen, vel sub pontem transit, nec ripam appellit. *Monetæ*. Guntherus, Cudendæ jura monetæ. Dodechinus Abbas. *Regalia*, inquit, *sunt civitates, Ducatus, marchiæ, Comitatus, monetæ, teloneum, mercatus, advocatiæ, omnia jura centurionum .i. villicorum, turres, & villæ cum omnibus pertinentiis suis, militiæ & castra, Multarum pœnarumque compendia*. Vulgo banna. Nisi quæ specialiter quibusdam conceduntur. Ut legatum quod aufertur tutori excusanti se, quod pupillo cedit non fisco, *l.* 5. §. *amittere, ff. de iis, quæ ut ind.* et quod aufertur ei, qui celavit tabulas testamenti, *l. pen. C. de legatis*. *Secundum quod in novis Constitutionibus cavetur*. Intelligit Novellas Justiniani. Bona igitur contrahentium incestas nuptias, si desint liberi justi usque ad tertium gradum, vel parentes usque ad secundum, et frater, soror, patruus, amita, Ceterorum si desint liberi vel parentes usque ad tertium gradum, *Nov.* 12. & 134. *Etraordinaria collatio*. Hæc est quæ fodrum dicitur. *Argentariæ*. Argenti fodinæ, ut salinæ. *Piscationum reditus*. Hoc sumptum est ex *l.* 17. *ff. de verb. signific.* ubi corrupte majores nostri legebant piscariarum, pro picariarum. Picariæ sunt e quibus foditur pix: nam & picem fossilem inveniri Plinius scribit 16. c.12. et simili errore in Bruto Ciceronis male Sebast. Conradus legit pecuarias, pro, picarias. Igitur usurpatione tantum defendi potest fiscus, qui sibi vindicat piscarias, ut privati, *l. injuriarum*, §. *ult. ff. de injuriis*, contra jus gentium. Et dimidium thesauri in loco Cæsaris inventi non data opera, vel loco religioso. Hoc est ex *l.* 3. §. *si in locis, ff. de jur. fis.* Non sunt autem hæc sola jura fiscalia, sed et pleraque alia. Hic tantum præcipua enumerantur, quæ cum jam longo tempore deperiissent, Episcopi & proceres et civitates Italiæ Friderico Imperatori restituerunt.

Alia constitutio ejusdem Friderici de pace tenenda.

Fridericus Dei gratia Romanus Imperator semper Augustus, Episcopis, Ducibus, Comitibus, Marchionibus, & Rectoribus, ad quos literæ istæ pervenerint, gratiam suam & pacem & dilectionem. Quoniam divina præordinante clementia, solium regiæ majestatis conscendimus, dignum est ut cujus præcellimus munere, illi omnino pareamus in opere. Inde est quod nos tam divinas quam humanas leges in suo vigore manere cupientes, & Ecclesias sive ecclesiasticas personas sublevare & ab incursu & invasione quorumlibet defensare intendentes, quibuscunque personis jus suum conservare volumus, & pacem diu desideratam, & antea toti terræ necessariam, per universas regni partes habendam regia auctoritate indicimus. Qualiter autem eadem pax tenenda sit & servanda, in subsequentibus declarabitur evidenter.

Si quis hominem intra pacem constitutum occiderit, capitalem subeat sententiam: nisi per duellum hoc probare possit quod vitam suam defendendo illum occidit. Si autem omnibus manifestum sit quod non necessario, sed voluntarie illum occiderit: tunc neque per duellum, neque quolibet alio modo excusabitur quin capitali damnetur sententia. Si vero violator pacis a facie judicis fugerit, res ejus mobiles a judice in populum publicentur & dispensentur: heredes autem sui hereditatem, quam ipse tenebat, recipiant tali condicione interposita, ut jurejurando spondeant quod ille violator pacis nunquam de cetero ipsorum voluntate, aut consensu aliquod emolumentum inde percipiat. Quod si heredes neglecto postmodum juris rigore, hereditatem ei dimiserint:

rint: Comes eandem hereditatem regiæ ditioni assignet, & a regio jure beneficium suscipiant.

Si quis alium intra pacis edictum vulneraverit, nisi in duello, & vitam suam defendendo hoc fecerit, probaverit: manus ei amputetur, & sicut superius dictum est judicetur, & judex in causa ipsum, & res ejus secundum rigorem justitiæ strictius consequatur.

Si quis aliquem ceperit, & absque sanguinis effusione fustibus percusserit, vel crines ejus aut barbam expilaverit: decem libras ei, cui injuria illata esse videtur, per compositionem impendat, & judici viginti libras persolvat.

Si vero temerarius absque percussione eum invadat, quod vulgo dicitur * *cisteros*, calida manu, ac verberibus contumeliisque male tractaverit; quinque libras componat: & judici pro tali excessu decem libras persolvat.

* *zitter-hand.*

Quicunque judici suo pro excessu viginti libras invadiaverit, prædium suum pro pignore illi tradat, & intra quatuor septimanas invadiatam pecuniam persolvat. Quod si intra quatuor septimanas prædium suum solvere neglexerit: heredes sui si voluerint hereditatem recipiant, & Comiti intra sex septimanas viginti libras persolvant. Si autem Comes eandem hereditatem regiæ potestati consignet, proclamatori etiam damnum restituat, & prædium a Rege beneficiali jure obtineat.

Si clericus de pace violata pulsatus fuerit, aut pacis violatorem in contubernio suo habuerit, & de iis in præsentia sui Episcopi sufficienti testimonio convictus fuerit: Comiti, in cujus comitatu idem clericus hoc perpetraverit, viginti libras persolvat, & de tanto excessu secundum statuta canonum Episcopo satisfaciat. Si autem idem clericus inobediens extiterit, non solum officio & beneficio ecclesiastico privetur, verum etiam tamquam proscriptus habeatur.

Si judex populi clamore aliquem pacis violatorem ad castrum alicujus domini secutus fuerit, dominus cujus castrum id esse cognoscitur, ad faciendam justitiam illum producat. Qui si de sua fuerit diffisus innocentia, & ante conspectum judicis venire formidaverit, si mansionem in castro habet, dominus ejus omnia bona mobilia sub sacramento judici repræsentet, & eum de cetero in domo sua tanquam proscriptum non recipiat. Si vero mansionem in castro non habuerit: dominus ejus secure eum adducere faciat, & postmodum judex cum populo eum tanquam pacis violatorem persequi non desistat.

Si duo homines pro uno beneficio contendunt, & unus super eodem beneficio investitorem producit, illius testimonium, cum investitor donum investituræ cognoscit, Comes primo recipiat: & si idem probare poterit idoneis testibus, quod absque rapina hoc idem beneficium habuit, remota controversiæ materia id obtineat. Quod si de rapina præsente judice convictus fuerit, rapinam dupliciter solvat, beneficio vero careat, nisi justitia & judicio dictante illud in posterum requirat. Si tres vel plures contendunt de eodem beneficio producentes utrinque diversos investitores, judex in cujus præsentia causa ventilatur, a duobus re-

A quirat boni testimonii hominibus in provincia eorumdem litigatorum commorantibus per sacramentum quod juraverint, quis illorum absque rapina ejus beneficii possessor extiterit, & cognita ex ipsorum testimonio rei veritate, possessor beneficium suum quiete obtineat, nisi judicio & justitia dictante alter de manu sua illud eripiat.

Si rusticus militem de violata pace pulsans manu sua juraverit quod non de voluntate sua, sed de necessitate hoc fecit: manu militari se miles expurgabit.

Si miles rusticum de violata pace pulsaverit, & mana sua juraverit quod non voluntate, sed ne-

B cessitate hoc fecit: de duobus unum rusticus eligat: an divino, an humano judicio innocentiam suam ostendat: aut septem testibus idoneis quos judex elegerit, se purget.

Si miles adversus militem pro pace violata aut aliqua capitali causa duellum committere voluerit: facultas pugnandi ei non concedatur, nisi probare possit quod antiquitus ipse cum parentibus suis natione legitimus miles existat.

Post natale Sanctæ Mariæ, unusquisque Comes septem boni testimonii viros sibi eligat: & de qualibet provincia cum ipsis sagaciter disponat: & quanto precio secundum qualitatem temporis sit

C annona vendenda, utiliter provideat. Quicunque vero contra deliberationem ipsius intra anni terminum altius modium & carius vendere præsumpserit: tanquam violator pacis habeatur: & totidem viginti libras Comiti exolvat, quanti modios sive maldios altius vendidisse convictus fuerit.

Si quis rusticus arma vel lanceam portaverit, vel gladium: judex in cujus potestate repertus fuerit, vel arma tollat, vel viginti solidos pro ipsis recipiat a rustico. Mercator negociandi causa per provinciam pertransiens, gladium suum suæ sellæ alliget, vel super vehiculum suum ponat: non ut quem lædat innocentem, sed ut a prædone se de-

D fendat.

Nemo retia, aut laqueos, aut alia quælibet instrumenta ad capiendas venationes tendat, nisi ad ursos, apros, vel lupos capiendos. Ad palatium Comitis nullus miles ferat arma, nisi rogatus a Comite.

Publici latrones, & convicti vel compacti antiqua damnentur sententia. Quicunque advocatiam suam vel aliquod aliud beneficium inordinate tractaverit, & a domino suo admonitus non resipuerit, & in sua perdurans insolentia ordine judiciario tam advocatia quam beneficio exutus fuerit, si postmodum ausu temerario advocatiam vel be-

E neficium invaserit, pro violatore habeatur.

Si quis quinque solidos aut valens vel amplius furatus fuerit, laqueo suspendatur: si minus, scopis & forcipe excorietur & tondeatur. Si ministeriales alicujus domini inter se guerram habuerint: Comes sive judex, in cujus regimine eam fecerint, leges & judicia exinde prosequatur. Quicunque per terram transiens equum suum pabulare voluerit, quantum propinquo secundum viam stans in loco amplecti potuerit, ad refectionem & respirationem equi sui, impune ipsi equo porrigat. Licitum sit etiam ipsi uti herba viridi, & syl-

va,

va, fine vaſtatione qualibet utatur pro ſua commoditate & uſu neceſſario.

Conſtitutio hæc eſt Friderici primi, ut ceteræ omnes, quæ ad Germaniæ publicam pacem ſpectat, & vulgo appellatur a Germanis *Frid brief*; id eſt, Breve pacis, ut Abbas Urſpergenſis ſcribit, & *Landfrid*: ſive *Landfridem*, id eſt, publica pax, Jo. Froſſardi 3. cap. 97. corrupte *Languefride*. Edita hæc fuit Ratisbonæ quantum opinor rebus pacatis inter principes Germaniæ, qui diu dimicarant inter ſe ob ducatum Saxoniæ & Bajoariæ ereptum Henrico Superbo a Conrado Imperatore: qua de re Otho. Ne, inquit, Bajoaria ulterius totius regni quietis immunis eſſet treugam proximo Pentecoſtæ ad annum jurari juſſit. Et ideo forſitan recte huic Conſtitutioni in veteri libro hic titulus præponitur, De treuga & pace. Conſtituitur autem primum capitis pœna in eum quem conſtiterit pacis, ſive induciarum tempore hominem occidiſſe dolo malo, & abſolvi eum quam non conſtiterit cædem feciſſe dolo malo; ſi paratus ſit duello comprobare eam ſe feciſſe ob tutelam ſui corporis, quod naturalia & civilia jura permittunt. Bona mobilia abſentis & fugitivi populo a judice diripienda dari, non fiſco. Immobilia heredibus ejus relinqui, ſi modo juraverint ſe nihil ex eis proſcripto ſuppeditaturos, cui jurijurando ſi non paruerint, jam non amplius ea eos proprio, ſed feudi tantum jure ab Imperatore tenere poſſe. Ei qui vulnus inflixerit, manum amputari: & ita in legibus ejuſdem militaribus apud Othonem, eum qui vulnere illato inducias fregerit, manu aut capite plecti. Et qui ſine cæde & vulnere re ipſa injuriam atrocem fecerit, ut ſi barbam vulſerit, aut crinem laceraverit, aut fuſtibus aliquem cæciderit, hanc irrogat multam, ut injuriam paſſo inferat auri libras x. judici xx. Eſt hoc frequens in legibus Gotthorum, ut judici pars multæ aut tota adjudicetur. Injuriam quæ verbis fit, levius coercet, de qua ſic ait: *Si vero temerarius abſque percuſſione eum invadat, quod vulgo dicitur Zitterhand, calida manu, ac verbis contumeliiſque male tractaverit*, &c. Omnes libri ſcripti habent illud, *Hand*, ſed illud *Zitter* eſt depravatum in *ciſter* vel *ciſteros*. Quid autem ſit *Zitterhand*, mox explicat, calida manu ſcilicet, quod Germanicæ linguæ peritis exploratiſſimum eſt: aut legendum *haiſterhand*, ut legibus Alamannorum, Si quis in curtem Epiſcopi armatus contra legem intraverit, quod Alamanni *Haiſtera handi* dicunt. Additur in §. *quicunque*, in hanc cauſam prædia pignori capi. Debet enim condemnatus reus mox Comiti multam invadiare, quod eſt obligare dato pignore. Dixere etiam veteres, ſi Varroni credimus, alligare pecuniam, vel obligare. Id vero pignoris, reus luere debet intra menſem: quod ſi non fecerit, addicitur heredibus ejus ea lege, ut id reluant intra ſeſquimenſem, aut in fiſcum redigitur: ita tamen ut judex prædium ſibi retineat feudi jure, & proclamatori litis æſtimationem exſolvat, Proclamatorem vocat actorem, cui injuria illata eſt: nam & Germanis actio eſt clamor, & veteribus Gallis *clain* ou *clam*. Inde legibus Alamannorum, *Nemo*, inquiunt, *negligat ad placitum venire, ut in ipſo placito pauperes conclament cauſas ſuas*. Poſt hæc clericis pacis violatoribus propriam pœnam indicit. Superiorem indixit laicis. Notandum ex §. *ſi judex*, proſcriptum non eſſe domo recipiendum: quæ vulgaris fuit olim adjectio, cum interdicebatur aqua & igni & tecto: & lege Julia de vi puniuntur, qui recipiunt deportatos, auctore Paulo in Sententiis, qui relegatos, pecuniaria pœna, *l.* 11. *ff. de inter. et rel.* In §. *ſi duo*, tractat de contentione feudi inter duos vaſſallos, ut dirimatur a Comite: ergo a judice ordinario: quod expoſui 1. *tit.* 15. *et* 28. Et ut primum ejus teſtimonium recipiatur, qui producit inveſtitorem ſuum, qui recognoſcat donum inveſtituræ, puta ſcipionem, anulum, clypeum. Teſtimonium, id eſt; probatio & teſtes qui ab eo

A producuntur quibus ſi conſtiterit eum jure feudum adquiſiiſſe, vincet in poſſeſſionis cauſa. Contra ſi vi probetur invaſiſſe, damni æſtimationem præſtabit in duplum, & poſſeſſione ac feudo carebit, niſi id in principali cauſa ſuum fuiſſe probaverit. Ex illa controverſia duæ naſcuntur lites, una eſt de poſſeſſione, altera de jure. Qui priori multatus eſt in duplum, non debet cadere etiam poſteriori. Sed ſi forte priori non multetur, & poſſeſſionem tantum reſtituere compellatur, quamvis feudum ſuum invaſerit, & poſteriore judicio feudo privabitur, ſecundum *l. ſi quis in tantum*, C. *Unde vi*: quæ ita re diſtincta nihil obſtabit. Ex §. *ſi ruſticus*, & *ſeq.* intelligimus in cauſis criminalibus jurari de calumnia: nam ſi ruſticus militem violatæ pacis reum deferat, jurare prius debet de calumnia, miles autem manu quarta (ſic eſt legendum) ſe debet

B expurgare, id eſt, dato jurejurando cum tribus conjuratoribus. Et ita ex diverſo ſi miles ruſticum deferat, de calumnia dejerat, ruſticus purgat ſe dato jurejurande cum vii. aliis, vel probat ſuam innocentiam humano judicio, id eſt, teſtibus legitimis, vel divino, id eſt, duello: nam per campionem miles cum ruſtico pugnare poterit, vel etiam per ſe ſi velit: alioquin ruſticus militem ad pugnam compellare non poteſt: nam neque miles plebejus militem nobilem. Nobilis æſtimatur ex genere & vita militari, ut *Conſt. Neap.* 3. *tit.* 59. & 60. Ceterum in cauſis criminalibus etiam jurari de calumnia oſtendit Conſtitutio de incendiariis, quæ ſequitur. Romano jure in cauſis criminalibus neque calumniæ jusjurandum datur, ut Leonis *Nov.* 107. & male con-

C trarium elicitur ex *l. ult.* C. *de fide inſtr.* neque aliud quodlibet jusjurandum, excepto judicio injuriarum, *l. lex Cornelia*, §. *hac lege*, *ff. de injur.* in quo tamen feſtivus poeta mavult Bithynico ſatisfacere quam jurare. Sed non ita in Grecia olim. Lyſias *ἐν τῷ κατὰ Θεομνήστου πρώτῳ*, Ἐν ἐκείνῳ χωρίῳ ὅπου πᾶσι τοῦ φόνου δίκας δικάζονται οὐ διὰ τούτου τοῦ ὀνόματος τὰς διωμοσίας ποιοῦνται, ἀλλὰ δι' οὗπερ ἐγὼ κακῶς ἀκήκοα, ὁ μὲν γὰρ διώκων ὡς ἔκτεινε διόμνυται, ὁ δὲ φεύγων ὡς οὐκ ἔκτεινεν. *Poſt natale*. Hæc Conſtitutio edita fuit paulo poſt Kal. Septembres, ut Otho Friſingenſis ſcribit, & ideo jubet poſt natale S. Mariæ, qui eſt vi. Id. Septemb. a Comite certum annonæ pretium conſtitui, quod qui in vendendo exceſſerit, multatur quaſi violator pacis: & ait, *Modios* vel *maldios*. Utrumque idem ſignificat: nam

D & hodie neſcio quot modios *Maldar* Germani vocant, & eodem ſenſu Abbas Urſpergenſis: *Ut quilibet*, inquit, *manſus ruſticorum prædiorum ſolveret maltare unum avenæ*. Deinde interdicit armorum uſu ruſticis & mercatoribus, niſi in uſum itineris, ut lex Julia de vi publica, atque etiam militibus in palatio Comitis. Venatione omnibus, præterquam urſorum, aprorum, luporum, & ſane ab Imperatore etiam hodie in inveſtituris feudorum ſpecialiter jus venandi principibus & nobilioribus vaſſallis pro beneficio concedi ſolet. Adjicit §. *quicunque advocatiam*, privari advocatia vel alio feudo eum qui in eo ſe gerit inſolenter vel ignaviter, merito cum & ex ea cauſa expellatur conductor, & ereptum ſi invadat pro pacis violatore haberi. Advocatia dignitas eſt quædam ſive urbis aut

E Eccleſiæ præpoſitura, *c. ſalvator*, 1. *q.* 3. *c. in quibuſdam*, *de pœnis*, *c. præterea*, *De ju. pat.* ut advocatia Tigurinenſis in Auſtraria Lazii, advocatia Betunæ in Chronicis Flandriæ. Carolus in donatione Ulmæ regalis villæ facta abbati Augiæ majoris apud Mutium Germ. Chron. ix. *Eligant huic loco advocatum & defenſorem, eo tamen tenore ut quandocunque ſui commiſſi prævaricator in rebus aut hominibus, quod vulgo Balmund dicitur, exiſtat, ſtatim ſine mora, ſine judicio advocatiam perdat*: & paulo poſt: *Si advocatus hæc noſtra ſtatuta tranſgrediatur, ſine judicio & abſque ſpe recuperationis advocatia ſtatim privetur*. Abbas Urſpergenſis: *Mortuo Adelgozo ſine herede, qui fuit advocatus Auguſtæ, Fridericus Imp. tam advocatiam, quam alia*

alia prædia ipsius sibi vindicavit: & alio loco. *Laicam a clericis prohibens investituram, & recipiens ab Ecclesiis Ducatus, Marchias, Comitatus, advocatias, monetas, telonea, cæterorumque regalium quæ possidet summam*. Constituitur & in fures pacis violatores laquei pœna, si quinque solidos aut valens, vel amplius (sic legendum) furati fuerint, ut moribus Britanniæ in fures domesticos, c. 582. si minus, præcipit ut virgis cædantur & strictim tondeantur: & ita in pacis conventione inita in Alsatia apud Rhenanum. *Si quis sicli unius aut duorum pretii furtum aut prædam fecerit, corium cum capillis perdat*: & in legibus militaribus Friderici apud Guntherum.

Detonsaque coma post verbera pulsus abibit.
Vertice detonso supponet terga flagellis.

Et in legibus Gotthorum frequentissime, ut turpiter decalvati rei flagellis cædantur: & Leonis Nov. 60. *καὶ αὐτὸν πρῶτον μὲν εἰς τὸ τῶν μάστιξι σῶμα καὶ ἐν χρῷ κουρᾷ ἀτιμάζεσθαι· τοῖς μὲν ὁρίζεσθαι τὴν ποινὴν μέχρι τῶν εἰς τὸ σῶμα πληγῶν καὶ τῆς ἐν χρῷ κουρείας ἐπὶ τῶν μάστιξι καὶ τῇ ἀτίμῳ τῶν τειχῶν ἀποβολῇ*: & in LX. *βασιλικῶν* sæpe. Cum §. *ult.* congruit *l.* 1. *Lang. de iterant. et Neap.* 3. *tit.* 58. Lege Laurentum sancitum erat auctore Festo, ne pomum ex alieno legeretur supra armum, id est, quod humeris esset oneri. Licebat ergo intra armum: & similiter licebit secundum viam pabuli nonnihil transeunti equo carpere ex herba aut stipula illecta. Herbæ appellatione non continetur fœnum, ut de edicto Clodovei Gregorius Turonensis refert lib. 2.

Alia constitutio Friderici Imperatoris, De incendiariis & pacis violatoribus.

FRidericus Dei gratia Romanorum Imperator, & semper Augustus. Decet fidelitati nostræ, tempora generali populorum provinciarum tranquillitati circumspectionis nostræ studio provideri, ut dum in subjectis dominationis virtute pollemus, reprobos quoslibet ac scelerosos a subditorum injuriis arceamus æquitatis nostræ correctione. Considerantes quippe quæ damna, quantæque desolationes hominum & provinciarum, per seditiones & incendia provenerint, & quantos præterea futurorum timores reportent, ea quæ de conscientia & consilio principum, & aliorum fidelium nostrorum, tam liberorum, quam ministerialium, ad reprimendas incendiariorum insolentias, imperialis nostra sanxit auctoritas, universalis imperii fidelibus nota fieri volumus, & sicut in castro nostro Nurimberc hæc ordinata & confirmata sunt, firmiter indicimus observanda. Primum igitur de incendiariis demandamus generaliter, ut si liber homo, ingenuus, ministerialis, vel cujuscunque condicionis fuerit, incendium commiserit pro guerra propria, pro amico, pro parente, vel causæ cujusquam alterius occasione, de sententia & judicio imperiali, proscriptioni statim subjectus habeatur. Hic excipiuntur, si qui forte manifesta guerra castra manifeste capiunt: & si qua ibi suburbia, aut stabula aliave tuguria præjacent, igne succendunt. Excipiuntur & judices, quos in malefactores pœnam justitia exigente exercere contingit. Quod si aliquis in Ducatu alicujus incendium fecerit, ipse proscriptum pronunciet, ac deinde justitiæ suæ auctoritate eum

A proscribat. Idipsum faciant Marchiones, Palatini Comites, Lantgravii, & Comites alii, nec alicui eorum liceat talem absolvere, nisi domino Imperatori. Quicunque etiam incendiarium in domo sua scienter receperit, & consilium auxiliumve ei impenderit, damnum & injuriam passo pro facultate sua restituat, Judici vero x. libras monetæ de illa diœcesi in qua commissum est, persolvat, ac domino Imperatori pro voluntate & gratia sua disponat. Si quis autem super hac culpa innocentiam suam probare vel ostendere voluerit, cum duobus viris veracibus culpa in præsentia judicis se expurget. Si quis autem cuiquam imposuerit, quod in- B cendiarium receperit, & de hoc ipsum jure voluerit convenire, hoc nequaquam ei fieri liceat, nisi præstito primo calumniæ sacramento. Dominus etiam Imperator proscriptorum neminem a sententia proscriptionis absolvat, nisi de illicitis primo damnis cum injuriato componat, & nisi consciente judice hoc faciat. Proscriptum vero, quem pro incendio sententiam proscriptionis incurrisse omnibus notum fuerit, Diœcesianus Episcopus, si ad satisfactionem inobediens extiterit, a communione Ecclesiæ Dei & fidelium Christi abjiciat, & extraneum eum reddat, nec eum absolvat, quoad usque læso damnum restituat: & e converso, quem C Episcopus legitimis induciis citatum justitia dictante excommunicaverit, & hoc judici insinuaverit, judex eum banno proscriptionis condemnet, & nec prius eum absolvat, quam coram Episcopo de his pro quibus condemnatus est, satisfaciat. Quod si a proscriptione illa prædicto modo fuerit absolutus, & Episcopo suo voluerit obedire, incendium primo abjuret, deinde sit in arbitrio Episcopi, qualem ei pœnam injungat, ad visitandum sepulchrum Domini, aut limina Jacobi Apostoli. Si autem proscriptus eo, ut dictum est, modo absolvi desideraverit, domino Imperatori fines Imperii per annum & diem abjuret. Si quis autem D a proscriptione & excommunicatione similiter non fuerit absolutus infra annum & diem, universo jure, honore, & legalitate privatus habeatur, ita ut ferendo testimonio, vel ad judicandum, de cetero nequaquam sit admittendus. Omni quoque feudali jure carebit perpetuo. Item si in reisa alicujus domini, cum ipso domino cujus est reisa, aliquis fuerit, qui incendium (ut sæpius contingit) faciat, dominus ipse, cujus est ipsa reisa, jurabit super reliquias, quod non fecerit conscientia vel mandato vel voluntate sua. Reum autem abjiciet a se & nunquam recipiet. Quod si illum post satisfactionem receperit, tenetur universum E damnum, quod ille commisit, restituere. Item si contingat dominum aliquem in villa aliqua hospitari violenter, & fortuitu evenerit domum aliquam incendi, & ille cui fit damnum, dominum impetierit, quod mandato suo vel voluntate vel conscientia sua factum sit, damnum damnificato restituat. Item si incendiarius captus fuerit, & coram judice negare voluerit incendium se commisisse, si forte notorium non fuerit, per provinciam judex si possit eum cum VII. idoneis testibus convincere, capite plectatur. Sed si notorium fuerit, nullius requirendum est testimonium, sed sta-

statim decollandus. Item si Castellani cujusquam domini descendentes a castro domini sui, incendium fecerint domino absente a provincia, castrum domini propter hoc non erit comburendum, sed bona incendiariorum quæcunque extra castrum fuerint reperta, comburantur. Post reversionem vero domini, si dominus incendiarium retinere voluerit, & a se non repulerit, castrum ejus similiter erit comburendum. Item si proscriptus propter incendium in aliquam domum confugerit, de qua non possit haberi, nisi domus incendatur, propter hoc incendium non erit quis incendiarius, sed damnum pro incendio restituere debet. Item si incendiarius super castrum aliquod agitatus confugerit, & dominus, cujus est castrum, fortassis dominus, vel vassallus, vel consanguineus fuerit, dominus ille non debet eum persequentibus repræsentare, sed juvabit eum a castro in sylvam, vel alias, ubi securus sibi videatur. Quod si nec dominus, vel vassallus, nec cognatus fuerit, persequentibus eum statim repræsentet, vel cum eo in eadem culpa sit.

Statuimus etiam, & eodem firmiter edicto sancimus, ut quicunque alii damnum facere, aut lædere ipsum intendat, tribus ad minus ante diebus per certum nuncium suum diffiduciet eum. Quod si læsus diffiduciatum se fuisse negare voluerit, nuncius idem si vivus est, juret quod contradixerit ei ex parte domini sui, loco & tempore designato. Si mortuus est nuncius, juret dominus junctis sibi duobus viris veracibus, quod contradixerit ei, ne dolo mediante de fide violata quis valeat inculpari. His sancientes adjicimus, ut quicunque treguas alicui dederit, nisi ibi determinatum & exceptum fuerit, quo tenore servet vel non servet eas, contradicere eis ante terminum statutum nequaquam possit. Quod si fecerit, ut violator fidei judicetur: item qui nuncium aliquem, pro eo quod contradicturus mittitur, læserit, fidem suam violavit, & de cetero omni honore suo carebit, & in posterum nullus ei contradicet.

De filiis quoque sacerdotum, diaconorum, rusticorum, statuimus, ne cingulum militare aliquatenus assumant: & qui jam assumpserunt, per judicem provinciæ a militia pellantur. Quod si dominus alicujus eorum eum in militia contra judicis interdictum retinere contenderit, dominus ipse judici in x. libras condemnetur, servus autem omni jure militiæ privetur. Statuimus etiam, ut si quis vineas aut pomaria exciderit, proscriptioni & excommunicationi incendiariorum subjiciatur. Ut autem hæc tam utilis ordinatio omni tempore rata permaneat, & eo quo dicta est tenore inconvulsa consistat, eam legibus prædecessorum nostrorum Imperatorum atque regum jussimus interseri, & perpetuo jure servari. Cui si quis ausu temeritatis contraire præsumpserit, Dei omnipotentis & nostræ perpetuo indignationis sit reus. Fiat, fiat. Actum Nurembere in præsentia Principum, consilio, & consensu eorum. Anno Incarnationis M.C. LXXXII. III. Kal. Jan.

Hæc etiam, quam sumpsimus ex Abbate Urspergensi, pertinet ad publicam pacem Germaniæ, & de feudis nonnihil habet: & etiamsi non haberet, semper pacem publicam, quæ tota consistit ex vassallorum fide & constantia, majores conjunxerunt cum feudis. Eos qui vites exciderint coercet ut incendiarios, ut latrones, *l. 2. ff. arb. fur. cæs.* Ait, *Item si in reisa.* Excursio militaris hoc Germanico jam obsoleto vocabulo significari videtur. Olivarius Marchiæ: *Tost apres ceux de la verde tente, et autres Gandois firent une rese sur les marches de Hainaut.* Et Jo. Aventinus auctor est multam non respondentis ad delectum appellari Raisogueldum, quod vulgo Heribannum vel Hostenditiæ.

Alia Constitutio ejusdem de pace componenda & retinenda inter subjectos, & aliis capitulis.

FRIDERICUS DEI GRATIA
Romanorum Imperator semper Augustus, universis subjectis suo Imperio, Salutem.

HAc edictali lege in perpetuum valitura jubemus, ut omnes nostro subjecti Imperio, veram & perpetuam pacem inter se observent: & ut inviolata inter omnes perpetuo observetur. Duces, Marchiones, Comites, Capitanei, Valvasores, & omnium locorum rectores, cum omnibus locorum primatibus & plebeis, a decimo octavo anno usque ad septuagesimum obstringantur juramento ut pacem teneant: & rectores locorum adjuvent in pace tenenda atque vindicanda: & in fine uniuscujusque quinquennii de prædicta pace tenenda omnium sacramenta renoventur. Si quis vero aliquod jus de quacunque re, vel facto contra aliquem se habere putaverit, judicialem adeat potestatem, & per eam jus sibi competens exequatur. Si quis vero ausu temerario prædictam pacem violare præsumpserit: si civitas est, pœna centum librarum auri cameræ nostræ inferenda puniatur: oppidum vero triginta libris auri multetur: Duces autem, Marchiones & Comites quinquaginta auri libras præstent: Capitanei quoque & majores valvasores viginti auri libris puniantur: minores valvasores, & omnes prædictæ pacis violatores, tres libras auri inferre cogantur, & damnum passo secundum leges resarciant. Injuria seu furtum legitime puniatur. Homicidium quoque & membrorum diminutio, vel aliud quodlibet delictum legaliter vindicetur.

Judices vero, & locorum defensores, vel quicunque magistratus ab Imperatore, vel ejus voluntate constituti seu confirmati, qui justitiam facere neglexerint, & pacem violatam vindicare legitime supersederint, damnum omne injuriam passo resarcire compellantur: & insuper si major judex est, sacro ærario pœnam decem librarum auri præstet, minor autem pœna trium librarum auri multetur. Qui vero ad prædictam pœnam persolvendam inopia dignoscitur laborare, corporis sui coerctionem cum verberibus patiatur: & procul ab eo loco, quem inhabitat, quinquaginta miliaria per quinquennium vitam agat.

Conventiculas quoque in civitatibus, omnesque conjurationes, & extra, etiam occasione parentelæ, & inter civitatem & civitatem, & inter personam & personam, sive inter civitatem & per-

ſonam modis omnibus fieri prohibemus, & in præteritum factas caſſamus, ſingulis conjuratorum pœna unius libræ auri puniendis. Epiſcopos vero locorum eccleſiaſtica cenſura violatores hujus ſanctionis, donec ad ſatisfactionem veniant, volumus coerceri. Receptatoribus etiam malefactorum, qui prædictam pacem violaverint, & prædam ementibus, noſtram indignationem ſubituris, & eiſdem pœnis feriendis. Præterea bona ejus publicentur, & domus ejus deſtruatur quæ pacem jurare & tenere noluerit, & lege pacis non fruatur. Illicitas etiam exactiones maxime ab Eccleſiis (quarum abuſio jam per longa tempora inolevit) per civitates, & caſtella omnino condemnamus, & prohibemus, & ſi factæ fuerint, in duplum reddantur.

Item ſacramenta puberum ſponte facta ſuper contractibus rerum ſuarum non retractandis, inviolabiliter cuſtodiantur. Per vim autem & juſtum metum etiam a majoribus (maxime ne querimoniam maleficiorum commiſſorum faciant) extorta, nullius eſſe momenti jubemus.

Ad hæc, qui alodium ſuum vendiderit, diſtrictum & juriſdictionem Imperatoris vendere non præſumat: & ſi fiat non valeat. Si vero contigerit alodium aliquod etiam infeudatum conferri Eccleſiæ, vel per oblationem fidelium, vel per emptionis & venditionis alteriuſve hujuſmodi contractum, infeudatus, niſi per gratiam Eccleſiæ tanquam de novo receperit, feudum quod habebat, retinere non poterit. Ut autem æquitas quæ in paribus cauſis paria jura deſiderat, per univerſitatem totius Imperii ſervetur: firmiter ſtatuimus tam in Italia, quam in Alamannia, ut quicunque indicta publica expeditione Romam ad ſuſcipiendam Imperii coronam, Regem aut ſub Rege dominum ſuum non adjuvaverit, aut eundo cum ipſo aut pro quantitate feudi ſtipendia militiæ perſolvendo (ſi de vocatione legitima a domino ſuo convinci per compares ſuos poterit) feudum perdat, & dominus in ſuos uſus illud habeat redigendi liberam facultatem.

Hæc & ea quæ ſequitur pertinent ad publicam pacem Italiæ: & eſt conventionis publicæ confirmatio hæc, id eſt, pacis pactæ cum Mediolanenſibus primo bello Mediolanenſi. Illud primum conſtituitur, ut pacem jurent omnes ab anno XVIII. uſque ad LXX. unde & conſtitutione ſequenti legendum, a XVIII. non a XVI. & Radevici 3. cap. 41. non XIV. Hæc eſt plena pubertas Romanorem jure, Langobardorum legitima ætas, *l. 1. Lang. de prob. alie. min.* quod Accurſius refert in *l. 2. C. de eo quod cer. lo.* & qui eam non compleverunt Gunthero improprie pupilli dicuntur. Civitates quæ pacem violaverint, multantur C. libris auri puri ſcilicet. Omnis pæna auri, auri puri intelligitur. Marcas dicit Urſpergenſis pro libris. Plus tamen eſt marca: continet enim duas libras. Sed quod Latinis olim fuit libra auri, eſt hodie marca fere, quod ſelibra, hodie libra: oppida multantur XXX. libris, ut vulgo ſcriptum eſt. Sed veteres habent XX. & Radevicus ita legit & Guntherus:

Urbs, inquit, *centum libris puri multabitur auri,*
Oppida vicenis.

Totidem libris multantur Capitanei & majores valvaſores. Abbas Urſpergenſis: *Capitaneus ſeu alius invaſor major XX.* corrupte, pro valvaſor major. Minores vero valvaſores, inquit, prædictæ pacis violatores, tres libras. Guntherus XII.

A *Magnates bis dena viri, bis ſena minores.*

Et Urſpergenſis. Alii vero X. & uſque ad tres marcas prout eis facultas ſuppetit. Præterea inhibentur hac Conſtitutione, & coercentur conventiculæ, conſpirationes, ſodalitia: quod hinc repetitum eſt Caroli IV. aurea bulla: & ſcribit Conventiculas, non Conventicula, ut emendandum etiam eſt in *l. conventicula, C. de Epiſc. & cleric. l. ult. Cod. de iis qui ad Eccl. conf.* Proponitur & hoc edicto pœna graviſſima in eum qui pacem jurare noluerit, his verbis. *Præterea bona ejus publicentur, & domus ejus deſtruatur, qui pacem jurare & tenere noluerit, et lege pacis non fruatur.* Publicentur, non eſt confiſcentur, ſed in populum publicentur & diſpenſentur a judice: ut in *Conſt. de pace tenen.* & ita Guntherus:

B

Qui pacis jurare modum formamque tenere
Improbus abnuerit, quæ poſſidet omnia vulgo
Diripienda patent, evertendique penates.

Item pœna dupli in eos qui quid ab Eccleſiis exegerint illicite. Illicitas exactiones dicit ex *l. 2. Cod. de Epiſc. et cleric.* Guntherus angarias, & Fridericus II. *de ſtatut. et conſ.* quæ Conſtitutio per partes ab Irnerio tota inſerta eſt Codici Juſtiniano. Ex hac eſt tantum inſertum Codici, quod ſequitur de ſacramentis puberum, ad *l. 1. C. ſi adv. vend.* quo negatur minoribus reſtitutio in integrum adverſus conventiones juratas corporaliter, puta tactis Evangeliis aut manu ſublata, non ex ſcripto tantum, & ſua ſponte,
C id eſt, ſine vi & metu: alioquin & majores ob vim aut metum reſtituuntur, maxime, inquit, ſi extorta ſint ne querimoniam, &c. quod ita declarat Guntherus recte:

Juramenta metu mortiſve dolore coacta,
Præcipue ne quis multis nocitura loquendo
Publicet, aut in ſe crudeliter acta queratur,
Nullius meriti vel ponderis eſſe jubemus.

Quod ſequitur, *Ad hæc qui alodium*, id expoſuimus 4. *tit. 19. Si vero contigerit.* Dominus non poteſt invitum vaſſallum delegare alteri. Poteſt tamen vendere curtem ſive alodem, & ſi eam Eccleſiæ vendiderit vel donaverit, mox debent ejus curtis vaſſalli feudum ab
D Eccleſia recognoſcere. Curtem Eccleſiæ alienatam ſequuntur vaſſalli. Quod ſequitur, *Ut autem æquitas*, eſt ex Topicis Ciceronis, & definitio banni & heribanni explicata eſt 1. tit. 20. His non appoſui Conſtitutionem illam Friderici II. quia nihil pertinet ad feuda, nec eadem etiam ratione alias duas Henrici VII. quibus tamen hoc ex ſupplemento Chronicorum Urſpergenſis adſcribi volumus. Die coronationis ſuæ more aliorum principum Romanorum legem edidit ſeu authenticam novam de ſumma Trinitate & fide Catholica. Deinde Piſam ſe recepit: ibi duas alias condidit leges. Primam de reis crimine læſæ majeſtatis: ſecundam, qui debeant haberi rebelles & infideles imperio, quas leges Roma tanquam caput mundi inſignivit & confirmavit, cujus confirmationis hæc ſunt
E verba. Ego coronarum corona confirmo principi poteſtatem, eique ſubjicio civitates, gentiumque nationes. Tueantur Aquilæ gloriam meam. Hæc Roma.

Alia Conſtitutio ejuſdem Friderici de pace Conſtantiæ.

IN Nomine Sanctæ & Individuæ Trinitatis Fridericus divina favente clementia Romanorum Imperator ſemper Auguſtus, & filius ejus Henricus ſextus Romanorum Rex Auguſtus. Imperialis clementiæ immenſa ſerenitas manſueta eam ſemper

per

per in subditis suis dispensationem favoris & gratiæ habere consuevit, ut quamvis districta severitate excessuum delicta debeat & possit corrigere: magis tamen studeat propitia tranquillitate pacis & piis affectibus misericordiæ Romanum Imperium regere, & rebellium insolentiam ad debitam fidem & debitæ devotionis obsequium revocare. Ea propter cognoscat universitas fidelium Imperii tam præsentis ætatis, quam successivæ posteritatis, quod nos solita benignitatis nostræ gratia, ad fidem & devotionem Lombardorum, qui aliquando nos & Imperium nostrum offenderant, viscera nobis innatæ pietatis aperientes, eos & societatem ac fautores eorum in plenitudinem gratiæ nostræ recipimus: offensas omnes & culpas, quibus nos ad indignationem provocaverunt, clementer eis remittentes, eosque propter fidelia devotæ sinceritatis servitia, quæ nos ab eis credimus certissime recepturos: in numero dilectorum nostrorum fidelium computandos censemus. Pacem itaque nostram, quam eis clementer indultam concessimus, præsenti pagina jussimus subscribi, & auctoritatis nostræ sigillo communiri, cujus est hic tenor & series. Nos Romanorum Imperator Fridericus, & filius noster Henricus Romanorum Rex concedimus vobis civitatibus locis & personis societatis regalia: & consuetudines nostras tam in civitate, quam extra civitatem, videlicet Veronæ & castro ejus, suburbiis etiam, & aliis civitatibus, & suburbiis, locis & personis societatis in perpetuum, videlicet ut in ipsa civitate omnia habeatis sicut hactenus habuistis vel habetis. Extra vero omnes consuetudines sine contractione nostra exerceatis quas ab antiquo exercuistis, vel exercetis tam in foro, vel in nemoribus, & pascuis, & pontibus, aquis & molendinis, sicut ab antiquo habere consuevistis vel habetis, in exercitu, in munitionibus civitatum, in jurisdictione, tam in causis criminalibus, quam in causis pecuniariis intus & extra, & in ceteris, quæ ad commoditatem spectant civitatum. Volumus ut regalia, quæ vobis non concessimus, in hunc modum cognoscantur, per episcopum loci, & homines tam de Episcopatu, quam de civitate eligantur viri bonæ opinionis, & qui ad hoc idonei esse credantur, tales qui nec contra civitatem, nec nostram majestatem privato vel speciali odio teneantur, qui jurent quod bona fide & sine fraude perquirent, & inquisita consignabunt ea, quæ specialiter ad nostram excellentiam spectant. Si autem huic inquisitioni supersedendum esse putaverint, censum duorum millium marcharum argenti per singulos annos petimus. Attamen competenti moderatione moderabimur etiam quantitatem istam si enormis visa fuerit.

Si quis autem super iis, quæ vobis concessimus vel permisimus, sive in civitate, vel extra civitatem, querimoniam apud majestatem ipsam deposuerit: ejus querimoniam non admittemus: & silentium ei imponemus, hoc quod nos, vel noster antecessor Rex vel Imperator Episcopis, Ecclesiis, vel Civitatibus, vel aliis quibuscunque personis clericis, vel laicis ante tempus guerræ dedit, vel quolibet concessionis titulo concessit, firmum & ratum habemus, salvis superioribus concessionibus, ut pro

A eo solita nobis servitia exhibeantur: sed census non præstetur. Commoditates, quas pro bono pacis civitatibus concessimus in civitatibus, vel extra, illorum regalium nomine non intelligimus, pro quibus census debeat præstari.

Privilegia omnia, & data, & concessiones, quæ in privilegium, vel damnum civitatum, vel locorum, vel personarum societatis occasione guerræ in alicujus injuriam prædictorum a nobis, vel nunciis nostris indulta sunt, cassentur & in irritum deducantur. In civitate illa, in qua Episcopus per privilegium, Imperatoris, vel Regis comitatum habet, si Consules per ipsum Episcopum consulatum reci-
B pere solent, ab ipso recipiant sicut consueverunt recipere: alioqui unaquæque civitas a nobis consulatum recipiat. Consequenter vero in singulis civitatibus Consules constituentur a nuncio nostro, qui sit in civitate, vel Episcopatu: & investituram recipient, & hoc usque ad quinquennium, finito quinquennio unaquæque civitas a nobis recipiat, & intra quinquennium a nuncio nostro sicut dictum est, nisi in Lombardia fuerimus: tunc enim a nobis recipiet. Eadem observentur in successore nostro. Et omnes investituræ gratis fiant. Cum autem nos Imperator divina vocatione decesserimus, vel regnum filio nostro concesserimus: simili modo
C a filio nostro vel ejus successore investituram recipietis.

In causis appellationum si quantitas xxv. lib. imperialium summam excesserit, appellatio ad nos fiat: salvo jure & moribus Brix. Ecclesiæ in appellationibus: ita tamen, ut non cogantur in Alamanniam ire: sed nos habebimus proprium nuncium in civitatibus, vel Episcopatu, qui de ipsa appellatione cognoscat, & juret, quod bona fide, & sine fraude causas examinabit, & definiet secundum leges, & mores ipsius civitatis intra duos menses a contestatione litis, vel a tempore appellationis receptæ, nisi justo impedimento vel con-
D sensu utriusque partis remanserit.

Consules, qui in civitatibus constituentur, tales sint, qui fidelitatem fecerint nobis, vel faciant antequam consulatum recipiant.

Vassalli nostri a nobis investituram recipiant, & fidelitatem faciant sicut vassalli ceteri omnes, sicut cives a xvi. annis usque ad lxx. nisi tales personæ sint quibus debeant, & possint sine fraude sacramenta remitti. Vassalli, qui tempore guerræ vel treguæ non postulaverint investituram, vel debita servitia nobis non exhibuerint: hac occasione feudum non amittant. Libellariæ & precariæ in suo statu permaneant secundum consuetudinem uniuscu-
E jusque civitatis, non obstante lege nostra, damna omnia & ablata, etiam injurias quas nos per nos & per nostros ad universitate societatis, vel ab aliquo de societate, vel coadjutoribus societatis sustinuimus, per nos quam nostra parte remittimus gratis, & plenitudinem nostræ gratiæ eis damus. Moram superfluam in civitate, vel episcopatu pro damno civitatis non faciemus: Civitates mutare, vel extra munitiones facere eis licet. Item societatem, quam nunc habent, tenere: & quoties voluerint removere eis liceat: pactiones timore nostro vel per impressionem nuntiorum factæ cassentur, & nec

nec pro eis aliquid exigatur.

Pacta Placentinorum, scilicet pactum pontis Padi, & fictum ejusdem pontis, & regalium & datium, & pactum quod Episcopus Hugo fecit de castro arquato & si aliqua facta sunt similia ab ipso Episcopo vel a communi vel ab aliis de societate nobiscum vel nostro nuncio, ipso ponte remanente cum omnibus suis utilitatibus Placentinis; ita tamen quod teneantur persolvere fictum Abbatissæ Sanctæ Juliæ de Brixia: & si quæ sunt similes.

Sententiæ quoque, quæ de jure, & secundum leges & consuetudines contra aliquem vel aliquos de societate latæ sunt, teneant, sicut de jure contra eos tenerent si gratiam non habuissent. Quæ vero contra aliquem, vel aliquos de societate latæ sunt occasione guerræ seu discordiæ, in irritum deducantur. Possessiones omnes, quas quisque de societate tempore guerræ tenebat juste: si per vim ablatæ sint ab eis, qui de societate non sint, cum fructibus, & sine damno restituantur: vel si eas recuperaverit, quiete possideat, nisi per electos arbitros ad cognitionem regalium nobis assignetur. Opizoni marchioni omnem offensam, quam nobis vel alicui partis nostræ fecerit postquam in societate fuerit, vel per se, vel per aliquam personam cum societate: Imperiali clementia per nos, & nostram partem remittimus, & in plenitudinem nostræ gratiæ eum recipimus, nec per nos, nec per interpositam personam, pro præteritis offensis sibi vel parti ipsius, aliquam inferemus injuriam, læsionem, vel coercitionem. Amplius eam jurisdictionem, quam Mediolanenses exercere consueverunt in comitatibus Seprii, Martexanæ, & Burgariæ, & in aliis comitatibus, exceptis locis, quæ Pergamenses nomine nostro tenent inter Alduam, & Oleum, excepto Romano veteri, & Bariano, & eam, quam modo exercent, libere & quiete habeant, & possideant sine contradictione nostra, & successorum nostrorum salvis pactis, & datis & concessionibus in suo robore durantibus, quæ Mediolanenses per commune fecerunt civitatibus Pergamo, Novariæ & Laudo: nec per hanc concessionem lædendis, nec ullum præjudicium fiat juri aut consuetudini alicujus civitatis, & societatis præter dictas concessiones. Pacta inter civitates, & societates quondam facta nihilominus firma, & illibata permaneant: nec aliquid intelligatur acquisitum Mediolanensibus in Episcopatu Laudensi præter dictas concessiones salvo jure aquæ Lambri Mediolanensibus, si quod habent vel in pedagio. Omnes de societate, qui fidelitatem nobis jurabunt in sacramento fidelitatis adjicient possessiones & jura quæ nos habemus in Lombardia, & possidemus extra societatem jurabunt bona fide nos manutenere si opus fuerit, & cum super hoc per nos vel per certum nuntium nostrum fuerint requisiti & si amiserimus recuperare: ita videlicet quod finitimæ civitates obnoxiæ sint principaliter ad hoc faciendum: & si opus fuerit, aliæ teneantur ad competens auxilium præstandum. Civitates quæ sunt extra Lombardiam in suo confinio, similiter teneantur facere. Si qua vero civitatum ea, quæ in conventione pacis ex parte nostra statuta sunt, non observaverit: ceteræ civitates eam ad id observandum bona fide compellant,

A pace nihilominus in suo robore permanente. Nobis autem intrantibus Lombardiam fodrum consuetum & regale quæ solent & debent, præstabunt: & vias & pontes bona fide et sine fraude et sufficienter reficient: in eundo et redeundo mercatum sufficiens nobis et nostris euntibus et redeuntibus bona fide et sine fraude præstabunt: in omni decimo anno fidelitates renovabunt in iis, qui eas nobis fecerunt, cum nos petierimus, vel per nos vel per nostrum nuntium. Si qui ex parte nostra de suis justis possessionibus expulsi sunt, restituantur sine fructibus et damno, nisi in causa principali suæ proprietatis jure possit se tueri possessor:
B salvis prioribus concessionibus: et omnes offensæ eis remittantur: eodem jure servando iis qui sunt ex parte nostra circa restitutionem: nisi civitas adstringatur juramento ut non restituat: quo casu arbitrium boni viri volumus pro restitutione succedere: et si qua controversia fuerit orta de feudo inter nos et alium qui sit de societate, per pares illius civitatis vel episcopatus in quo descendit, agetur, & secundum consuetudinem illius civitatis, in eodem episcopatu terminetur, nisi nos in Lombardia fuerimus: tunc enim in audientia nostra si nobis placuerit agitabitur. Item volentibus venire contra pacta, non per violentiam facta, &
C juramento firmata inter civitates & civitates, societates & societates, vel civitatem & alias personas: nos audientiam denegabimus. Item nos restituimus stratam Veronensibus: & nominatim recipimus Drosinum in plenitudinem gratiæ nostræ, & omnem offensam ei remittimus, &c. Dat. apud Constantiam solemni curia VII. Kalend. Jul.

Superior promulgata est Roncaliæ, hæc Constantiæ, de qua Abbas Urspergensis in hunc modum: Jam bellis omnibus fatigatus Imperator Lombardis omnibus condixit curiam apud Constantiam, ubi Principes & potestates eorum se repræsentaverunt, & pacta quædam de faciendo servitio Imperatori, de singulis civitati-
D bus Lombardiæ ibidem statuta sunt, quæ adhuc dicunt se tenere in scriptis, nec ad serviendum ultra hæc compelli volunt. Concedit hac Constitutione regalia quædam civitatibus Lombardiæ, quædam sibi retinet, maxime fodrum, & investituram Consulum ac vassallorum. Gratiam delicti facit Opizoni marchioni Malaspinæ. Apicium vocat corrupte Guntherus pro Opitium. Otho 2. cap. 16. Marchio Opitius cognomento Malaspina. Fictum vectigal vocat, quasi fixum. Comitatus Seprii & Martexanæ, Radevicus Comitatum Sefrenensem & Martusanum.

E

Aliæ

Alia constitutio Friderici de jure προτιμήσεως.

SAncimus amodo in omni provincia & in omni civitate, si quis ex parentela habeat communem agrum, domum, vel vineam, vel rem immobilem divisam vel indivisam, aut ex communi emptione, vel aliquo hujusmodi titulo, vel alio modo aliquo conjunctim, & voluerit alienare supradictas res per venditionem, vel emphyteusim, vel locationem, non ante liceat ei alienare, quam B denunciaverit illis quos vocavimus per ordinem in jus *προτιμήσεως*. In primis vocentur parentes, qui sunt conjuncti, post hoc socii, post hos illi, qui sunt conjuncti, etiamsi extranei sint, post hos vocentur omnes, qui sunt sub uno servitio, & qui sunt conjuncti ex aliqua parte. Sin autem plures sint in jure *πρότιμήσεως*, omnibus denuntietur, ut intra xxx. dies solvendo justum pretium sine mora aut quantum quivis emptor sine fraude dederit, unusquisque portionem suam accipiat. Verum si intra statutum terminum, justum pretium non solverit, decreto non habebit jus *προτιμήσεως*, nisi si quis eorum erat in captivitate vel deportatus, vel in exilium missus, vel absens Reipublicæ causa, aut ex propria sua causa, vel minor xxv. annis: & licet isti fuerint absentes ex justa causa, tamen tutores eorum, vel curatores, vel procuratores, vel defensores intra 4. menses debent venire & solvere justum pretium cum legitimis usuris & expensis necessariis, & accipere jus *προτιμήσεως*, & extraneos emptores omnimodo expellere, & si neglexerint hoc facere, sarcient de propriis suis quidquid incommodi illi habuerint. Licet autem supra diximus omnes vocari ad jus *προτιμήσεως*, tamen si probatum fuerit quod atroces injurias vel manus impias venditori vel ejus familiæ intulerint, vel ipsius substantiæ gravem jacturam moliti sunt, vel contra ejus vitam nisi sunt, omnes isti nullo modo sine voluntate venditoris ad jus *προτιμήσεως* veniunt. Ex causa tamen dotis vel donationis propter nuptias, vel simplicis donationis, vel ex testamento, permutatione, transactione, & parentes, & extranei omnes possunt alienare, nisi quis vendendo vel locando ei, qui non habuit jus *προτιμήσεως*, simulate donaverit, vel legatum dederit. Ideoque illi qui habent jus *προτιμήσεως* possunt exigere juramentum a venditore & emptore, & post juramentum si probatum fuerit contra Constitutionem nostram simulate hoc fecisse venditorem & emptorem, rem & pretium perdent, & fisco applicabitur, fiscus autem vendet rem illam illis qui habent jus *προτιμήσεως*. Sed si ante juramentum probatum fuerit hoc eos fecisse, venditio erit irrita, & venditor cogetur invitus vendere illis qui habent jus *προτιμήσεως*. Prohibemus autem potentiores personas aliquid accipere prætextu adoptionis, vel donationis simplicis, aut causa mortis, ex testamento, vel ex usucapione, aut sub prætextu defensionis, nisi forte parentes fuerint. Potentiores autem dicimus, qui non tantum per se, A sed etiam per propinquos possint inferre timorem alienatoribus, aut promissionem beneficii. Quod si aliquis ex potentioribus hoc præsumpserit facere, sit alienus ab illa re, & æstimationem illius rei præstet fisco. Transcurso tamen decennio sine denunciatione, nulla de cetero moveatur controversia illi qui possident ex aliquo contractu vel ex donatione, vel ex testamento, ab illis qui habent jus *προτιμήσεως*, vel etiam fisco.

Alia ejusdem de jure προτιμήσεως.

QUum omnibus hominibus qui legibus reguntur & moribus præceptum esse constet jus suum cuique tribuere, nec cuiquam jus suum detrahere, libertatis procedente gratia, qua naturaliter quod cuique facere libet nisi quid vi aut jure prohibetur, est concessa facultas, res suas unicuique liberum esse aut propter nuptias donationis aut cujuslibet alienationis aut ultimæ voluntatis dispositionis causa, sive testamentario jure in alium transferre non est ambigui juris. Sed quoniam & jure præcipitur, honeste vivere, alterum non lædere, ne hi quo cognatione vel com- C munione, vel aliquo propinquitatis modo eorum qui vendunt urbanis rusticisve prædiis adhærendo ab his qui intromisceantur ledantur, vel aliter ipsa venditione impediantur, jure *προτιμήσεως* præferri censemus, &c.

Jus *προτιμήσεως* habent agnati & domini feudorum, vel *ἐμφυτεύσεων*, de quo supra lib. 2. tit. 4. & lib. 4. tit. 14. & ideo has Friderici Constitutiones hoc lib. inserere voluimus, quamquam de eo tantum sint, quod cognatis & aliis quibusdam competit non etiam de illo quod feudorum dominis. Subjecimus & Romani Lecapeni Novellam de eodem jure, ex qua priorem Friderici constat esse translatam. Jure civili datur qui- D dem hoc jus convicanis, *lib. 1. Cod. non licere habit. metroc.* non tamen propinquis aut sociis, *l. dudum, C. de con. emptio. nisi ex conventione, l. qui Romæ, §. coheredes ff. de verb. obl.* vel auctione bonorum, *l. cum bona, ff. de reb. auct. jud. po. l. Imperator, ff. de pac.* Meminit initio Novellæ Romanus *d. l. dudum, & l. 1. Non lic. habit. metr.* Parentes hac Constitutione militari sermone Fridericus appellat, quos Romanus *συγγενεῖς*, ut auctores superiorum librorum sæpe. Sequitur Novella Romani.

E

NEAPA

ΝΕΑΡΑ

ΡΩΜΑΝΟΥ ΤΟΥ ΓΕΡΟΝΤΟΣ, περὶ ἐκποιήσεως κτημάτων, καὶ προτιμήσεως συγγενῶν, καὶ κοινωνῶν, καὶ ἀναμεμιγμένων, καὶ συμπαρακειμένων ὁμοτελῶν, καὶ συναπτῶς ἰακωμένων, καὶ τῶν καλουμένων ὁμοτελῶν χωρίων, καὶ ἀγριδίων, καὶ κωλύσεως δυνατῶν προσώπων, καὶ ἐκποιήσεως στρατιωτικῶν κτημάτων.

ΠΑλαιὸς νόμος ἐστὶν, ἵνα μηδεὶς παρὰ συγγενῶν, ἢ κοινώνων ἐμποδίζηται πωλεῖν οἷς ἂν ἐθελήσειεν: B ἕτερος δὲ νόμος ἄντικρυς τοὐναντίον ἀπαγορεύει, μὴ ἐξεῖναι πωλεῖν ἢ πιπράσκειν ἑτέρῳ, ἢ μόνον τοῖς τῆς ἰδίας μητροκωμίας οἰκήτορσιν: ἡμεῖς δὲ τῶν ἡμετέρων ὑποτελῶν ἅμα, καὶ τῶν δημοσίων φόρων τῆς τε ἄλλης στρατιωτικῆς καὶ πολιτικῆς λειτουργίας, καὶ συντελείας πολλὴν τιθέμενοι πρόνοιαν τὸ ἐναντιοφανὲς αὐτῶν καὶ ἀδιόριστον διὰ ταύτης ἡμῶν τῆς θείας Διατάξεως σαφεῖ καὶ συντόμῳ λόγῳ ἐπανορθοῦντες, θεσπίζομεν ἀπὸ τοῦ νῦν ἐν πάσῃ πόλει, καὶ χώρᾳ, καὶ ἐπαρχίᾳ, ἵνα εἴ τινες τυχὸν ὡς ἀπὸ συγγενείας διῃρημένως ἢ ἀδιαιρέτως, ἢ ὡς ἐκ κοινῆς ἀγορασίας, ἢ ἄλλως τοιούτου τρόπου κτήσεως, ἢ οἱ μὲν ἐκ συγγενείας, οἱ δὲ ἐξ ἐπικτήσεως ἐπίκοινον οἰκίαν, ἢ ἀγρὸν, ἢ ἀμπελῶνα, ἢ ἕτερον τὸ οἱονοῦν ἀκίνητον ἔχοντες, ἢ ἄλλως, καὶ οὐχ ὡς ἐξ ἐπικοίνου τοῖς ἐγγίζουσι κτήμασι κατά τι μέρος ἀναμεμιγμένοι ἢ συμπαρακείμενοι ὁμοτελεῖς, ἢ ἁπλῶς πλησιάζοντες, βουληθεῖεν ἐκποιῆσαι τὰ ἴδια κατὰ πρᾶσιν, ἢ ἐμφύτευσιν, ἢ μίσθωσιν, μὴ πρότερον ἑτέρῳ τινὶ ταῦτα ἐκποιείτωσαν, εἰ μὴ πρὸς ἐκείνοις διαμαρτύρωνται, οὓς καλοῦμεν κατὰ τάξιν πρὸς τὴν προτίμησιν, ἵνα πρῶτοι κληθῶσιν οἱ ἀναμὶξ συγκείμενοι συγγενεῖς, εἶτα οἱ οὕτως συμπεπλεγμένοι κοινωνοὶ, μεθ' οὓς οἱ μόνον ἀναμεμιγμένοι, εἰ καὶ ξένοι πάντῃ τῷ ἐκχωροῦντι τυγχάνοιεν, ἔπειτα οἱ συμπαρακείμενοι ὁμοτελεῖς, μετέπειτα οἱ ἁπλῶς ἔν τινι μέρει συναπτῶς ἰακωμένοι: ὁμοτελεῖς δὲ φαμὲν πάντας τοὺς ὑπὸ τὸν αὐτὸν ὑποτεταγμένον ἀναγραφομένοις, κἂν ἐν διαφόροις τόποις τὰ ἴδια τελέσματα καταβάλλωνται: πολλῶν δὲ πέριξ τοῦ ἐκχωρουμένου κτήματος ὁμορούντων κατὰ τὴν αὐτὴν τάξιν ἑκάστῳ ἡ προτίμησις διαμαρτυρίας τελείσθω: ἵνα τῶν προτιμωμένων ἴσως παραιτουμένων οἱ ἐφεξῆς καλούμενοι εἴγε βούλοιντο συναλλάξωσιν. Εἰ μέν τοι πάντες ἐκ τῶν ἴσων ἔρχονται προνομίων, ὥστε κατὰ μηδὲν ἀλλήλων προκεκρίσθαι ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ προκλήσει, ἡ αὐτὴ πάλιν ὁμοίως γενέσθω προφώνησις, ἵνα ἐντὸς λ'. ἡμερῶν τὸ ἄξιον τίμημα, ἢ ὅπερ ἀῤῥαδιουργήτως ἀληθὴς δίδωσιν ἀγοραστὴς, αὐτοὶ ἀνυπερθέτως καταβάλλοντες ἀναλόγως ἀφ' ἑαυτῶν, ἢ ἔκ τινος ἀρχῆς τοῦτο ἐπιμερίσωνται, ὅσοι δὲ μὴ E ἐμπροθέσμως τὴν ἐπιβάλλουσαν αὐτοῖς παράσχοιεν ἀποτίμησιν, οὐκέτι δίκαιον ἕξουσι προτιμήσεως, πλὴν εἰ μή τις αὐτῶν αἰχμάλωτός ἐστιν, ἢ περιωρισμένος, ἢ ἐξόριστος, ἢ ἐν δημοσίαις, ἢ καὶ ἰδίαις χρείαις ἀδόλως ἀπολιμπάνεται, ἢ οὔπω τὸν κε': χρόνον τῆς ἰδίας ἤνυσεν ἡλικίας: τούτων γὰρ οἱ τὴν διοίκησιν τῶν προσόντων αὐτοῖς ἀναδεδεγμένοι ἐντὸς δ'. μηνῶν μετὰ τῶν συμπαρακειμένων νέων ἀγοραστῶν πρὸς τὸ ἀναλογοῦν συνεισέρχονται ἀναπληροῦντες αὐτοῖς τὸ ἀνῆκον τίμημα μετὰ τοῦ νομίμου τόκου, καὶ τῶν ἀναγκαίων ἀναλωμάτων, τοὺς δὲ

A ξένοις ἀγοραστὰς ἀπωθοῦνται τελείως τὸ τίμημα μετὰ τῶν αὐτῶν τόκων τε καὶ δαπανημάτων ἀναδιδόντες αὐτοῖς. Εἰ δὲ οἱ τῶν εἰρημένων προσώπων διοικηταὶ ὑφορῶνται μήπως τὸ παρ' αὐτοὺς πραχθὲν ἐκεῖνοι δεκτὸν οὐχ ἡγήσωνται, μετ' ἐγγράφου νομικῆς διαγνώσεως, ἢ ἀποβαλλέσθωσαν, ἢ καταδεχέσθωσαν τὸ συνάλλαγμα. Εἰ δὲ καὶ πρὸς τοῦτο ῥαθυμήσουσιν, οἴκοθεν αὐτοῖς παρεχέτωσαν πᾶν κέρδος, καὶ πᾶσαν ὠφέλειαν ἣν ἔμελλον ἕξειν ἐκεῖνοι: εἴπερ ἔσπευσαν οὗτοι πρὸς τὸ συνάλλαγμα: καὶ ταῦτα μὲν ἐπὶ συγγενῶν, καὶ κοινωνῶν, καὶ ὁμοτελῶν, καὶ τῶν ἄλλως παρακεντουμένων: ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῆς ὁμάδος τῶν καλουμένων χωρίων ἢ ἀγριδίων, πολλῷ μᾶλλον κρατείτω, B ἵνα καὶ οἱ κτήτορες αὐτῶν πρὸς ἀλλήλοις ἔχωσι τὴν προτίμησιν. Εἰ δὲ πάντες παραιτήσονται οἷς δίδοται ἡ προτίμησις, ἢ δείκνυνται αἴτιοι χρηματικῆς ζημίας, ἢ σωματικῆς ἐπιβουλῆς τε καὶ ἀτιμίας τραχείας τῷ ἐκποιοῦντι, καὶ τῇ αὐτοῦ φαμιλίᾳ οὐ κατὰ τύχην, ἀλλ' ἐκ προνοίας δι' ἑαυτῶν, ἢ διὰ τῶν προσηκόντων αὐτοῖς γεγονότες, τοὺς τοιούτους ἄκοντος τοῦ πεπονθότος κατ' οὐδένα τρόπον εἰς τὴν ἐκείνου κτῆσιν εἰσενεχθῆναι βουλόμεθα: κατὰ πρόφασιν μέντοι προικὸς ἢ προγαμιαίας δωρεᾶς, ἢ ἁπλῆς, θανάτου αἰτίᾳ δωρεᾶς, ἢ ἐκ διαθήκης, ἢ ἀνταλλαγῆς, ἢ διαλύσεως, καὶ οἰκεῖοι καὶ ἐξωτικοὶ ἅπαντες ἐκποιεῖν δύνανται, μόνον μήτις κατὰ σκῆψιν λάθρα πωλήσας, ἢ μισθώσας C τοῖν μὴ προτιμωμένοις, ἐν τῷ φανερῷ δωρεῖσθαι ἢ ληγατεύειν, ἤ τι τῶν εἰρημένων προσποιήσηται: διὰ ταῦτα γὰρ καὶ ὅρκον τοῦ τε διδόντος, καὶ τοῦ λαμβάνοντος οἱ τὸ προνόμιον τῆς προτιμήσεως ἔχοντες δύνανται ἀπαιτεῖν. Εἰ δέ γε οἱ ἐκποιοῦντες πρὸς περιγραφὴν τῆς ἡμετέρας νομοθεσίας ἄλλο τι πρᾶξαι τολμήσουσι, καὶ ἄλλο τι ἐκ τοῦ φανεροῦ προσποιήσονται, εἰ μὲν μετὰ τὸν ὅρκον ἐλεγχθῶσιν αὐτοί τε καὶ οἱ οὕτω δολερῶς αὐτοῖς συναλλάξαντες τάς τε τῆς ἐπιορκίας ποινὰς ὑφέξουσι, καὶ ὁ μὲν τοῦ κτήματος, ὁ δὲ τοῦ λάθρα καταβληθέντος τιμήματος ἐκπεσεῖται, καὶ ἀμφότερα τῷ δημοσίῳ εἰσκομισθήσονται, ἵνα ἐκ τοῦ δημοσίου εἰς τοὺς πλησιάζοντας διαπραθῇ. Εἰ δὲ πρὸ τοῦ ὅρκου φωραθεῖεν D τοιοῦτόν τι διαπραξάμενοι, καὶ τὸ πραχθὲν ἄκυρον ἔσται, καὶ τὸ κτῆμα ὃ ἅπαξ πειραθεὶς κακῶς ἐκποιῆσαι, καὶ ἄκων ἀπεμπολῆσαι ἀναγκασθήσεσθαι εἰς ἐκείνοις οἷς δεδώκαμεν τὴν προτίμησιν. Τοῖς δὲ δυνατοῖς ἀπαγορεύομεν τοῦ λοιποῦ υἱοθεσίας τρόπῳ, ἢ δωρεᾶς ἁπλῆς, ἢ θανάτου αἰτίᾳ, ἢ ἐκ διαθήκης, ἢ κατὰ μόνην χρῆσιν, ἢ ὡς ἐπί τινι προστασίᾳ καὶ συνδρομῇ λαμβάνειν τι παρὰ τῶν εὐτελεστέρων, εἰ μὴ ἄρα συγγενεῖς αὐτῶν εἶεν, ἀλλὰ μηδὲ νέας ἀγορασίας ποιεῖσθαι, ἢ μισθώσεις, ἢ ἀνταλλαγὰς ἔν τισι χωρίοις, ἢ ἀγριδίοις ἐκ τῶν κτητόρων αὐτῶν. Εἰ δὲ μὴ τούτων αἱ στάσεις, ἀλλ' ἑτέρων προσώπων εἰσὶ τὰ διαπιπρασκόμενα προάστεια, εἴτε ἐκ τοῦ δημοσίου οἱ λεγόμενοι E κλασματικοὶ τόποι, ἢ καὶ ἀλληκτῆσις ἀνήκουσα αὐτῷ ἐκποιεῖται, καὶ ὡσαύτως οἱ αὐτοὶ κτήτορες προτιμάσθωσαν, τούτων δὲ ἑκουσίως ἀποταττομένων, τότε καὶ τοῖς δυνατοῖς ἔξεστι συναλλάττειν. Ἐκεῖνοι δὲ νοείσθωσαν δυνατοὶ οἵτινες κἂν μὴ δι' ἑαυτῶν, ἀλλ' οὖν διὰ τῆς ἑτέρων δυναστείας, πρὸς οἷς πεπαῤῥησιασμένως ᾧ κείωνται ἱκανοί εἰσιν ἐκφοβῆσαι τοὺς ἐκποιοῦντας, ἢ πρὸς εὐεργεσίας ὑπόσχεσιν τὴν πληροφορίαν αὐτοῖς παρασχεῖν. Εἰ δέ τις ἐκ τῶν δυνατῶν προσώπων τοιοῦτόν τι ἐγχειρήσει διαπράξασθαι, καὶ τοῦ κτήματος στερηθήσεται καὶ τὴν ἀποτίμησιν αὐτοῦ τῷ δημοσίῳ διαπραχθήσεται. Μετὰ μέντοι δεκαετίαν ἀνεπιφω-

πιφω-

πιφώνητον κατὰ τῶν ὁπωσοῦν συναλλαξάντων, ἢ δωρεᾶς δεξαμένων, ἢ ἐκ Διαθήκης τι κτησαμένων, οὐδεμία παρ' οὐδενὸς τῶν ἐντεῦθεν προτιμωμένων, ἢ καὶ ὡς ἐκ τοῦ δημοσίου ζήτησις ἔσται. Πρὸς τούτων δὲ κελεύομεν ὥστε πάντα τὰ στρατιωτικὰ κτήματα ὅσα ἐντὸς τριακονταετίας καθ' οἱονδήποτε τρόπον ἐξεποιήθησαν, ἢ μετὰ ταῦτα μέλλουσιν ἐκποιεῖσθαι, ἀναργύρως εἰς τὴν τῆς ἰδίας στρατείας ἐνοχὴν καὶ ὑπηρεσίαν πάλιν ἐπανακάμψαι, εἰ μὴ ἄρα καὶ μετὰ τὴν ἐκποίησιν τοσοῦτον τῷ στρατιώτῃ περιλαμβάνεται ὅσον τὸν στρατευόμενον πρὸς τὴν τῆς νέας στρατείας σύστασιν ἐξαρκεῖ, καθ' ὅσον γὰρ ἐλλείπει κατὰ τοσοῦτον ἡ ἐκποίησις ἀναιρεῖται.

Vocantur hac Constitutione in jus *προτιμήσεως* cognati primum consortes, veluti fratres, qui paterna prædia pro diviso aut pro indiviso possident: hi sunt qui dicuntur *οἱ ἀναμὶξ συγκείμενοι συγγενεῖς* auctoribus Græcis interpretibus, qui & inde adnotant recte consortes extraneos præferri cognatis non consortibus. Post cognatos consortes vocantur socii, deinde qui rem communem habent citra societatem, sive sint cognati sive exteri, tum ii qui communi census vinculo tenentur, licet non eodem loco censum exsolvant, postremo vicini & confines. Hi testato denunciandi sunt antequam venditio fiat extraneo. Denunciatis datur mensis, procuratoribus eorum menses quatuor, non denunciatis decennium, dominis *ἐμφυτεύσεων* & feudorum longe alia tempora, *l. ult. C. de ju. emphyt. & supra 2. tit. 9.* & ii qui præsentes venditioni adfuerunt, & tacuerunt, ut interpretes Græci adnotant rectissime, nec venditioni consensisse, nec pro denunciatis habentur, *l. Titia, §. Lucia, ff. de leg. 2. l. Gajus, ff. de pig. act.* Consensu amittitur jus *προτιμήσεως*, & præscriptione temporis, & ingratitudine sive indignitate: Datur etiam hac Nov. jus *προτιμήσεως* convicanis, secundum *l. 1. Cod. non lic. habit. metr.* Est & aliud hac Novel. caput de locupletioribus & potentioribus, ut ne quid ex bonis tenuiorum adquirant, *ἐν τισι χωρίοις ἢ ἀγριδίοις ἐν οἷς οὐκ ἔχουσιν ἴδια κτήματα*, ut explicatius enarrant interpretes: non igitur nisi *ἀνακοινώσεως*, aut *πλησιασμοῦ* jure: & ad definitionem potentiorum, Novel. Constantini Porphyrogennetæ, *περὶ δυνατῶν τῶν εἰσελθόντων εἰς κτῆσιν πενήτων* declarat nihil interesse potentior sit qui emerit, an is qui potentiori domesticus sive *προσῳκειωμένος* fuerit, Fridericus male, propinquus. Igitur ne potentiores quidem derogare possunt juri *προτιμήσεως*: quinimo severius cum his agitur: nam neque donationis aut testamenti, aut transactionis, aut patrocinii, aut adoptionis jure ad bona tenuiorum pervenire possunt. Sed eadem & hos quæ superiores tuetur præscriptio decennii. Postremum caput vetat alienationem prædiorum militarium: quod omnino pertinet ad feuda, & consentit etiam cum Friderici & Lotharii Constitutionibus, ne milites per inopiam muneribus militaribus reddantur inhabiles, publicove depereat census qui eo nomine dependi solet, qua de re visum est etiam proponere Novellam Constantini Porphyrogennetæ, cujus mentionem habuimus sæpe lib. 1.

Νεαρὰ Κονσταντίνου Πορφυρογεννήτου
περὶ στρατιωτῶν.

ΩΣΠΕΡ σώματι κεφαλὴ, οὕτως ἐν πολιτείᾳ στράτευμα, ὧν οὕτως ἢ ἑτέρως ἐχόντων, ἀνάγκη καὶ τὸ πᾶν συμμεταβάλλεσθαι, καὶ ὃς μὴ ταῦτα ὑπὸ πολλὴν τίθεται πρόνοιαν, περὶ τὴν οἰκείαν σφάλλεται σωτηρίαν, εἴπερ οἰκείαν οἴεσθαι χρὴ τὸ κοινόν: καὶ ἐπειδὴ τῷ χρόνῳ τὰ τῶν στρατιωτῶν ἀῤῥωστήσαντα ὅθεν αὐτῶν καὶ ἡ τοῦ εἶναι, καὶ ζῆν προσῆν ἀφορμὴ πρὸς τὸ χαλεπώτερον ἐναπέκλινεν, ἡ ἐκ Θεοῦ βασιλεία ἡμῶν πρὸς τὸ εὐεκτοῦν, καὶ ἀμεινότερον ταῦτα μετήνεγκε, κοινὴν τῷ παντὶ χαρισαμένη τὴν λυσιτέλειαν. Θεσπίζομεν τοίνυν αὐτὸ τοῦτο δὴ ὅπερ ἡ συνήθεια ἀγράφως πρώην ἐκύρωσε, μὴ ἐξεῖναι τοῖς στρατιώταις τὰ ἐξ ὧν αἱ στρατεῖαι ὑπηρετοῦνται κτήματα διαπωλεῖν, συντηρεῖσθαι δὲ εἰς ἑκάστην στρατείαν, ἱππέων μὲν ἀκίνητον κτῆσιν δ. λιτρῶν, οἷς ἀριθμεῖσθαι κελεύομεν, καὶ τοὺς ἐπὶ τὸν στόλον τεταγμένοις πλοΐμοις τοῦ τε αἰγαίου πελάγους, καὶ τῆς σάμου, καὶ τῶν κιβυῤῥαιωτῶν: αὐτόστολοι γὰρ καὶ οὗτοι, καὶ αὐταίρετοι βαρείας μετίασι τὰς ὑπηρεσίας, τοῖς δὲ βασιλικὰ πλοΐμα ἐπὶ ῥόγαις ὑπηρετουμένοις, καὶ τοῖς λοιποῖς πλοΐμοις ἤδη νῦν ἐκράτησεν ἐκ συνηθείας δύο λιτρῶν εἰς ἑκάστην στρατείαν ἀκίνητον διασώζεσθαι κτῆσιν, ὃ καὶ ἡμῖν ἁρμόντως ἔχειν δοκεῖ: εἰ μὲν οὖν ἐν τοσαύτῃ ἀκινήτῳ κτήσει εἶεν οἱ ἐν ἑκατέραις στρατείαις κατειλεγμένοι σώζοιεν ταύτην συντηροῦντες ἀνεκποίητον καὶ παραπέμποιεν εἰς τοὺς φυσικοὺς κληρονόμοις καθ' ὃν ἂν βούλοιντο νόμιμον τρόπον μετὰ τοῦ οἰκείου μέντοι γε βάρους, εἴτε κατιόντες εἶεν πρὸς οὓς παραπέμπονται, εἴτε ἀνιόντες, εἴτε ἐκ πλαγίου, εἴτε ἐξ ἀδιαθέτου ἰσοκληρία ποσὶν ἁρμόζει, εἴτε ἀπὸ διαθήκης ἐξ ἀνίσων μερῶν εἰκότως κληθεῖεν γνήσιοι, ἢ φυσικοὶ, ἢ ἐξωτικοὶ, παγανικοὶ, κληρονόμοι: τοὺς ἀξιωματικοὺς γὰρ παντὶ τρόπῳ ἀποκλείομεν πρὸς τὰς τοιαύτας διαδοχὰς καὶ κατὰ ἀναλογίαν τοῦ κέρδους τῆς κληρονομίας ἕπεσθαι ὁριζόμεθα, καὶ τὸ βάρος τῆς συντελείας: κινητὸν δὲ οὐ περιεργαζόμεθα ὕπαρξιν, ἀλλ' ἐν ἐξουσίᾳ αὕτη κείσεται τῶν κεκτημένου, εἰ μήπου κατὰ πολὺ ἡ ἀκίνητος ἐλαττοῦται: δέον γὰρ τότε ἀνδρὸς ἀγαθοῦ δοκιμασίᾳ τὸ ἐλλιπὲς τῆς ἀκινήτου ἐκ τῶν κινητῶν ἀναπληροῦσθαι. Εἰ δὲ ἐν περιουσίᾳ πολλῶν ἀκινήτων ὁ στρατιώτης καθεστήκοι, ὥστε κατὰ πολὺ τὴν δικαίαν ὑπερβαίνειν ποσότητα, εἰ μὲν ἅπαντα ἐν τοῖς στρατιωτικοῖς κώδιξιν ἀπογράφονται μὴ δύνασθαι μήτε ταῦτα, μήτε ἐκ τούτων τὸν στρατιώτην διαπωλεῖν κἂν μείζονα εἶεν ἠξιωμένα τιμῆς: μᾶλλον δὲ μὴ δύνασθαι τινὰ ἐκ τούτων ἀγοράζειν, καὶ μάλιστα περίβλεπτον, ἢ ἀξιωματικὸν, ἢ δυνάστην μέχρι σχολαρίων, ἢ μητροπολίτην, ἢ ἐπίσκοπον, ἢ μοναστήριον, ἢ ἕτερον τὸν οἱονδήποτε εὐαγῆ οἶκον εἰδότες ὡς οὐκ ἔσεσθαι αὐτοῖς περὶ τῶν τιμημάτων ἀγωγὴ, ἀλλ' οὐδὲ ὁ περὶ τῶν δαπανημάτων λόγος, κἂν εἰ τύχοιεν πολλὰ καταναλωκότες εἰς φιλοπονίαν τῶν ἠγορασμένων, λήψονται μέντοι γε τὰς ὕλας αὐτῶν μετὰ τῶν μὴ βλάψαι τὴν προτέραν κατάστασιν. Εἰ δ' οὐ πάντα ἀπογεγραμμένα εἰσίν, ἀλλ' οὐκ ἔχει ὁ στρατιώτης κτῆμα ἰδιοπεριόριστον καὶ τῇ στρατείᾳ ἀκαταδούλωτον, ἐξουσίαν ἐχέτω ᾧ δὴ βούλοιντο τρόπῳ τοῦτο ἐκποιεῖν, ἐν ᾧ μέντοι γε ἡ ἀπογεγραμμένη κτῆσις αὐτοῦ ἱκανή ἐστι ὑπηρετεῖσθαι τῇ στρατείᾳ. Εἰ γὰρ ἀπολέλειπται ἀνάγκην ἕξει ὁ ἐκ τοῦ στρατιώτου λαβὼν ἔκ τινος αἰτίας τὸ ἐλλιπὲς δι' ἀκινήτου ἀναπληρῶσαι, εἰδ' ἀδόλως ἀπογεγραμμένα εἰσὶ τὰ τοῦ στρατιώτου ἀκίνητα, τὰ εὐχρηστότερα σιωπηρῶς ὑποκείσθωσαν ἕως δ. λιτρῶν, καὶ τούτῳ τῷ προνομίῳ ἐξ ἡμετέρας προνοίας συγκρατείσθωσαν: τὰ δὲ περιττὰ ἐφεῖσθαι τούτοις ἐκποιεῖσθαι, καὶ εἴπερ συμβῇ ὃν μὲν τὰ εὐχρηστότερα ἀγοράσαι πρότερον, ὃν δὲ τὰ ἀχρηστότερα ὕστερον, ἐκνικηθῇ δὲ ἐκ τοῦ προτεθειμένου προνομίου τὰ εὔχρηστα, ἐχέτω τὰ τῆς προγενεστίας δίκαια

κατὰ τοῦ μεταγενεστέρου ὁ προγενέστερος· εἰ δὲ πολλὰς ἔχων τὰς ἀκινήτους κτήσεις καὶ πολυτίμους τὴν ἀπογεγραμμένην ἐκποιήσειεν, ἐκνικῆσαι δὲ ταύτην βουληθῇ ὕστερον ὡς ἀπογεγραμμένην, δίδοσθαι μὲν αὐτοῖς τὴν βοήθειαν τῆς ἐκνικήσεως, ἐκ τῆς ἄλλης δὲ τῷ ἀγοραστῇ τὸ ἱκανὸν περὶ ποιεῖσθαι ὅτε δηλαδὴ εὐποροῖεν ὑπὲρ τὰς δʹ λίτρας οἱ ἱππεῖς, ὑπὲρ τὰς δύο δὲ οἱ πλωτῆρες· εἰ δὲ μέρος στρατείας ὑπηρετεῖ τις κατὰ ἀναλογίαν τοῦ μέροις αὐτοῦ, καὶ τὴν εὐπορίαν τυποῦσθαι, μὴ ἄλλως δὲ κυριεύεσθαι τὰ στρατιωτικὰ τοῖς ταῦτα οἵῳ δή τινι τρόπῳ κτωμένοις, εἰ μὴ ὁ τῆς τεσσαρακονταετίας ἀνεπιφώνητος διαῤῥεύσει χρόνος· σχεδὸν γὰρ τοῖς κακῇ πίστει νομεῦσιν ἠρίθμει τούτους ἡ πάλαι συνήθεια, πλὴν ὅσον οἱ μὲν ἐξ συναλλάγματος νεμηθέντες τὴν τῶν καρπῶν ζημίαν διέφευγον· οἱ δὲ πίστει κακῇ νεμόμενοι καὶ καρποῖς, καὶ προσόδοις, καὶ πᾶσαν βλάβην κατετίθεντο, ὃ καὶ ἡμῖν ἀρέσκει· στρατιώτην δὲ νομίζεσθαι διατυποῦμεν οὐ τὸν καθωσιωμένων μόνον τοῖς ἱεροῖς λεγεῶσι στρατιωτῶν, ἀλλὰ γὰρ δὴ καὶ τούτοις οἳ διά τινα τύχης ἐπήρειαν ἐπιδεεῖς ὀφθέντες ἀδορείας ἐνδίκως τετυχήκασι· καὶ τῶν αὐτῶν τούτοις δικαιοῦμεν ἀπολαύειν προνομίων, οὐ συγχωροῦντες οὔτε παρ' ἐκείνων πιπράσκεσθαι τὰ ἐξ ὧν αἱ στρατεῖαι ὑπηρετοῦνται, καὶ πολλῷ πλέον παρὰ τοῦ δημοσίου· ἃ γὰρ τοῖς κυρίοις δεσπόταις ἐπιτιμῶμεν τοῦ κοινῇ συμφέροντος ἕνεκεν, πῶς ἂν τῷ δημοσίῳ πιπράσκειν ἐπιτρέψαιμεν· καὶ τὴν πάλαι ἄγραφον ἀδικίαν ἐκείνην νόμου τάξιν ἔχειν μεθήσομεν ἣν ἐχρῆν γῆς τε ἁπάσης ἐξελαύνεσθαι καὶ θαλάσσης, ὡς οὖσαν θηριωδεστάτην καὶ ἀπηνεστάτην, οἶμαι γὰρ ὡς οἱ ταύτην εἰσαγαγόντες τὴν αὐτὴν ταῖς ἄρκτοις φύσιν τῇ πολιτείᾳ προσένειμεν· λόγος γὰρ ἔχει μόνας θηλείας τὰς ἄρκτους λιμῷ πιεζομένας τοὺς δακτύλους παραλιχμᾶσθαι, εἴπου καλῶς τις εἰδὼς χεῖρας ὅλης τῆς πολιτείας, ἀλλ' οὐχὶ δακτύλοις τοῖς στρατιώτας δοκοίη· ταῦτα μὲν οὖν τοῖς ἔμπροσθεν χρόνοις ἐντελῶς ἅμα καὶ λυσιτελῶς κατὰ τὸ ἡμῖν δοκοῦν διατυποῦμεν, ἐπὶ δὲ τοῖς προλαβοῦσι πάλαι μὲν ἐπικρατεῖ ἀδιαίτητος καὶ παχυμερὴς συνήθεια ἀναργύρως τοὺς ἀγοραστὰς τῶν στρατιωτικῶν ἐξωθεῖσθαι· ἡ δὲ λεπτομερὴς τῶν κατὰ μέρος διοίκησις ἄλλοτε ἄλλως ἐν οἷς ἂν αὐτοῖς μετῆγον οἱ τῆς ψήφου κύριοι μεταφερομένη πολλήν τινα λώβην παρεῖχε τοῖς πράγμασι καὶ πᾶσαν ἀσάφειαν· ἡμεῖς οὖν ἅμα πρόσω καὶ ὀπίσω τοὺς περὶ τῶν συμφερόντων τρέφοντες ἀναλογισμοὺς τὰς κεχυμένας ἐκείνας, καὶ ποικιλοτρόποις ἀποδιοπομπούμενοι πράξεις ἑνὶ ῥυθμῷ καὶ λόγῳ τοῖς ἐν ἅπασι διοικήσεσι στέλλοντες, θεσπίζομεν εἰ μὲν εἶεν κληρονόμοι αὐτοῖς τοῖς γεγραμμένοις στρατιώταις κατιόντες τυχόν, ἢ ἀνιόντες, ἢ ἐκ πλαγίου μέχρι ἓκ τοῦ βαθμοῦ αὐτοὶ πάντως προσδεχθήσονται κατὰ τὴν τῶν βαθμῶν συγγένειαν προτιμώμενοι εἰς τὸ ἐκδικεῖν τὰ παρὰ τῶν στρατιωτῶν ἐκποιηθέντα κακῶς, ἢ παρὰ δυνάστου βίᾳ κατασχεθέντα, τῶν ἐγγυτέρου δὲ βαθμοῦ συγγενῶν μὴ βουλομένων, ἢ μὴ δυναμένων, καὶ οἱ ποῤῥωτέρω εἰσδεχθήσονται συγγενεῖς· συγγενῶν δὲ οὐχ ὑπόντων, ἢ τῶν ἀπὸ νόμου καλουμένων ἀγχιστέων οἱ συνδόται καὶ οἱ σύναιχμοι τούτων ἀκουσθῶσι προσερχόμενοι, τούτων δὲ οὐκ ὄντων οἱ συντελεσταὶ ἀπορώτεροι στρατιῶται, ἵν' ἐξ ἐκείνων τὸ ἐνδέον τῆς εὐπορίας ἀνασώζοντες ἐποικοδομηθεῖεν πρὸς ἰσχὺν ἱκανότητος· εἰ δὲ καὶ οὗτοι οὐκ εἶεν, ἀνάγκη καὶ τοὺς πολιτικοῖς συντελεσταῖς εἰσακούεσθαι, πρὸς τὸ μὴ διαπίπτειν τὸν ἐκ τοῦ κήνσου φόρον. Εἰ δὲ στρατιώτης στρατιώτου ἑτέρου κτῆσιν ἠγόρασεν, εἰ μὲν ὁ εὐπορώτερος ἐξ ἀπόρου τὴν αὐτὴν ὑφέξει τοῖς δυνατοῖς ποινὴν ἀναργύρως ἐκπίπτων τῶν

A ἠγορασμένων· εἰ δὲ ἄπορος ἐξ εὐπόρου, τὸ ἀγορασθὲν ἕξει πάντως ἢ τὸ τίμημα λήψεται· εἰ δὲ ἀμφοῖν ἀπορία εὑρίσκεται τῷ ζημιουμένων μέρει προσβοηθεῖσθαι κελεύομεν, τὴν ἀγαθὴν πίστιν ἐνταῦθα τηροῦντες, ἥτις οὐκ ἐᾷ τινὰ κερδαίνειν ἐκ τῆς τοῦ ἄλλου ζημίας, ταῦτα περὶ τῶν στρατιωτικῶν κτήσεων, ἃ μὲν εὑρίσκοντες ἃ δὲ ἐξευρηκότες δεῖν ᾠήθημεν μεταβῆναι καὶ ἐπ' αὐτῶν τῶν στρατιωτικῶν προσώπων, καὶ τὰ συμπεσόντα τούτοις μικρὸν ἄνωθεν ἀναγορεῦσαι· ἦν ὅτε ἡ ὁλοσχερὴς τῶν πραγμάτων ἀνατροπὴ καὶ φορὰ ὀλέθρου δυσκάθεκτος, καὶ πᾶς τις τῶν ἐν δόξῃ κραταιῶν πασυδὶ χώρας ἀπεριγράπτοις ἀποτεμνόμενος, ἐν ἀνδραπόδων λόγῳ τοῖς ἀθλίοις ἐνέταττε κτήτορας, σχέτλια
B ποιεῖν οὐχ ἡγούμενος, πάσχειν δὲ μᾶλλον εἰ ἕτερος ὑπέρτερος τούτου ἐν πλεονεξίᾳ ὀφθείη, καὶ ἦν ὁλοσχερὴς ἅμιλλα κακῶν· οὐδὲ γὰρ οὐδὲ μέχρι τῶν δυνατῶν ἦν, ἀλλ' ἐκεῖθεν ἀρξαμένη καὶ εἰς τοὺς ὀλιγοστενεῖς ἐπελεύτησεν· αἱ γὰρ τῶν ὑπερεχόντων ἕξεις, διαδόσιμοι ὡς ἐπὶ πᾶν τῷ πλήθει γίνονται· ἐκεῖθέν τε οἱ ἄρχειν τοῦ στρατοῦ λαχόντες, ὥσπερ ὄντος νόμου τὰ τούτων εἶναι τῶν στρατηγῶν, ἅπαντες εἶχον λαμβάνοντες, ἀντεδίδου δὲ αὐτοῖς στρατείαν ἄνθρωποι ὤνιοι ἀμελεῖς, ἀπόλεμοι, μυρμήκων ἀγενέστεροι, καὶ λύκων ἁρπακτικώτεροι, δι' ὧν τοῖς ἐχθροῖς δασμολογεῖν οὐκ ἔχοντες, ἠργυρολόγουν τοῖς ὑπηκόοις, ὅθεν οὐκ ἐδεήθησαν χρόνου πρὸς τὸ πᾶν ἀνατρέψαι, ἀλλ' ἐκ τῆς σφῶν κατὰ φθορᾶς
C εἰς ἔσχατον κινδύνου τὴν τῶν Ῥωμαίων ἤλασαν ἀρχήν· ὅσην μὲν οὖν τὴν σπουδὴν περὶ τὴν τούτων ἀναστολὴν καταβαλλόμεθα πολλοὶ τῶν χρηστῶν καὶ μετρίων ἀναφωνήσουσιν, ἢ μᾶλλον ἡ πληθὺς τῶν εἰς τὸ πάτριον ἔδαφος ἐπινοστούντων βοήσεται ἄρτι τῆς δουλείας ἀπηλλαγμένοι, ἀναγγέλλουσι δὲ οἶμαι καὶ αἱ τῶν ἄλλων πραγμάτων πρὸς τὰ κρείττω μεταβολαὶ αἷς πρὸς ταλαιπωρούμεθα ταῖς φροντίσιν ὑπνομαχοῦντες, ἵνα μὴ κουφότης ἢ καὶ διαπεφωρημένη ἡ ἐπινοηθεῖσα τῶν πλημμελῶς φερομένων διόρθωσις, ἣν ἐν τῷ παρόντι ἐδίκτῳ, ὡς οἷόν τε ἐστὶ ἀκριβῶς ἀνεστοιχειώσαμεν· καὶ τῷ ἔμπροσθεν χρόνῳ εἰς διαμονὴν ἀΐδιον παραδιδόντες θεσπίζομεν, εἴτις στρατιώτης ἐν παροίκου λόγῳ εὑρεθείη
D κατέχων, εἰ μὲν αὐτὸς ἐκεῖνος· καὶ τὰ ἐξ ὧν ἡ στρατεία ὑπηρετεῖται, κτήματα ἁρπάσας ἔχει ἓξ χρυσοῦ νομίσματα ποινῆς ἕνεκεν ἀποτίσει ἐξ ὧν ὁ στρατιώτης μὲν τὸ ἥμισυ λήψεται πρὸς ἐπανάληψιν τῆς ἀποκαταστάσεως αὐτοῦ, τὸ ἥμισυ δὲ ὁ δημόσιος ἧς χάριν ἐστερήθη δουλείας. Εἰ δὲ οὐχ ἁρπάσας ἀλλ' ἀγοράσας εὑρεθείη, τὰ στρατιωτικὰ πρὸς μὲν τὴν δημόσιον γʹ. χρυσοῦ νομίσματα καταθήσει, πρὸς δὲ τὸν στρατιώτην ἀγωγὴν ὑπὲρ τοῦ τιμήματος οὐκ ἕξει· εἰ δὲ ἑτέρων ἐξελασάντων αὐτοὺς ἐκ τῶν οἰκείων ἢ αὐτῶν ἐκείνων ἐκστασίῳ χρησαμένων ἄλλοι τούτοις κατοικτείραντες ἐδέξαντο, εἴτε παροικεῖν, εἴτε θητεύειν, ἀνεύθυνοι ἔστωσαν· ὅσοι δὲ στρατιώτας ἱκανοῖς εἰς ἰδίας ὑπηρεσίας
E κατατόλμησαν ἔχειν τῶν φοσσάτων τούτοις ἀποστερήσαντες, εἰς ἕκαστον ἐν ἑκάστῳ χρόνῳ ἓξ νομίσματα ὁ ἐξκουσσεύσας εἰσπραχθήτω, καὶ ταῦτα ὁ δημόσιος οἰκειώσεται, εἰ μήπου ἀπὸ στρατηγοῦ, ἢ τῶν ἄλλων ἀρχόντων τούτους ἔτυχον δεδεγμένοι, καὶ οὗτοι ἐκ τῶν ἀποτεταγμένων εἰς ὑπηρεσίαν τοῦ στρατηγοῦ, ἢ τῶν ἀρχόντων καθεστήκεισαν· εἰ γὰρ ἐκ τῶν ἔξωθεν καὶ τῆς καινότητος εἰσὶν οὐκ ἀθῳωθήσεται, ὁ τούτους ἔχων, εἰ καὶ δεικνύειν ἑτοίμως ἔχει παρὰ τοῦ στρατηγοῦ, ἢ ἄρχοντος ἐπιτραπῆναι κεχρῆσθαι αὐτῷ.

Ut Lotharii & Friderici Constitutione feuda nulla modo

modo possunt a militibus alienari, ita nec ea prædia A militaria, quæ relata sunt in Codices militares ex hac Constitutione quæ feudis comparamus. Cetera autem quæ Codicibus militaribus absunt, possunt alienari usque ad certum modum, puta secundum ejus distinctionem, si modo retineat sibi tantum ex eis miles quantum conficiendis quatuor vel duabus libris auri sufficiat, ne scilicet omnino redactus ad inopiam, & militiæ reddatur inutilis: quæ est etiam ratio Constitutionum Lotharii & Friderici. Sed hoc distabant illa prædia militaria a feudis, quod illa a nemine recognoscebant, quippe cum eorum essent milites pleno jure domini, & consequenter quod alienatione aliis non aperirentur, sed illis ipsis restituerentur. Ceterum ut Fridericus nullam cen- B set emptori præscriptionem temporis opitulari posse, quo minus venditio rescindatur, ita nec Constantinus, nisi 40. annorum, quasi scilicet omnis qui ea prædia emerit in eo pro malæ fidei possessore habeatur, *l. 7. C. de agr. & cens.* licet in fructuum & ejus quod interest ratione distinguat inter bonæ & malæ fidei emptorem, sicut Fridericus in pretii repetitione. Et præterea longi tantum temporis præscriptionem excludere Fridericus voluit, ut docui 4. tit. 49. Militibus hac sive Novella sive edicto Constantinus adnumerat causarios, & quid juris sit si prædia miles a milite emerit, definit, & alia quædam quæ exposuimus in præfationibus libri primi. His adnectere libuit pro coronide Caroli IV. auream bullam sive χρυσόβυλλον, ut tum etiam in Oriente loquebantur, Nicetas ἐρυθρόγραφον, quia multum pertinet ad feuda, nec vulgo versatur in manibus. Superiores quoque Friderici de jure προτιμή-σεως, Romani eadem de re, Constantini de prædiis militaribus nondum perfecte quisquam ediderat: extabant tantum Friderici fragmenta quædam apud Afflictum, & Baldum, & Oldendorpium, ceterorum apud Harmenopulum. Deo immortali, omnipotenti sit laus, honor & gloria, hominibus pax & salus per Jesum Christum Dominum nostrum.

AUREA BULLA CAROLI IV. ROMANORUM IMPERATORIS.

In Nomine Sanctæ & Individuæ Trinitatis fœliciter. Amen.

CAROLUS IV. DIVINA FAVENTE CLEMENTIA Romanorum Imperator, & Bohemiæ Rex, ad perpetuam rei memoriam.

MNE regnum in seipsum divisum desolabitur: nam principes ejus facti sunt socii furum: ob quod dominus miscuit in medio eorum spiritum vertiginis, ut palpent in meridie sicut in tenebris: & candelabra eorum movit de loco suo, ut cæci sint, & duces cæcorum, & qui ambulant in tenebris, offendunt: & cæci mente, scelera perpetrant, quæ in divisionem contingunt. Dic superbia, quomodo in Lucifero regnasses, si divisionem auxiliatricem non habuisses? Dic Satan invide, quomodo Adam de Paradiso ejecisses, nisi eum ab obedientia divisisses? Dic luxuria, quomodo Trojam destruxisses, nisi Helenam a viro suo divisisses? Dic ira, quomodo Romanam Rempublicam destruxisses, nisi in divisione Pompejum & Julium sævientibus gladiis ad intestina prælia concitasses? Tu quidem invidia, Christianum Imperium a Deo ad instar Sanctæ & individuæ Trinitatis, fide, spe & charitate, virtutibus Theologicis roboratum, cujus fundamentum super Christianissimo regno fœliciter stabilitur, antiquo veneno, quod velut serpens in palmites Imperiales, & membra ejus propinquiora, impio scelere vomuisti, ut concussis columnis totum ædificium ruinæ subjiceres: divisionem inter septem Electores sacri Imperii, per quos (velut septem candelabra lucentia in civitate Spiritus septiformis) sacrum illuminari debet Imperium, multoties posuisti. Sane cum ex officio, quo Cæsarea dignitate potimur, futuris divisionum & dissentionum periculis inter Electores ipsos, de quorum numero (ut rex Bohemiæ) esse dignoscimur, ratione duplici tam ex imperio quam electionis jure quo fungimur, occurrere teneamur: infra scriptas leges ad unitatem inter Electores fovendam, & electionem unanimem inducendam, ac detestandæ divisioni prædictæ variisque periculis ex ea sequentibus aditum præcludendum, in solemni curia nostra Nurembergensi assidentibus nobis omnibus Principibus, electoribus ecclesiasticis & secularibus, ac aliorum Principum, Comitum, Baronum, Procerum, Nobilium, & Civitatum, multitudine numerosa, in solio Majestatis Cæsareæ Imperialibus insulis, insigniis & diademare decorati, deliberatione prævia, de Imperialis potestatis plenitudine edidimus, statuimus & duximus sanciendas, &c. sub anno Domini millesimo, trecentesimo, quinquagesimo sexto, indictione nona, quarto Idus Januarii: regnorum nostrorum an. decimo, Imperii vero secundo.

Decernimus, & præsenti edicto Imperiali perpetuo valituro sancimus, ex certa scientia, & de Imperialis plenitudine potestatis, ut quotiescunque & quandocunque futuris temporibus necessitas, sive casus electionis, regis Romanorum in Imperatorem promovendi, emerserit, & principes electores ad electionem hujusmodi, juxta antiquam laudabilem consuetudinem habuerint proficisci, unusquisque princeps elector, si & quando super hoc fuerit requisitus quoslibet Principes electores suos, vel ipsorum nuntios, quos ad electionem ipsam transmiserint per terras, territoria, & loca sua, & etiam ultra sicut longius poterit conducere teneatur, & eis absque dolo præstare conductum, versus civitatem, in qua talis electio fuerit celebrata, & ab illa etiam redeundo, sub pœna perjurii ac perditionis (pro & illa dumtaxat vice) suæ vocis, quam in electione hujusmodi fuerit habiturus. Quas quidem pœnas, eos vel eum, qui in præstando memoratum conductum rebelles seu rebellem, negligentes seu negligentem se præbuerint, eo ipso decernimus incidisse.

Statuimus insuper, & mandamus universis aliis Principibus feuda a sacro Imperio Romanorum tenentibus, quocunque nomine censeantur, nec non Comitibus, Baronibus, militibus, clientibus, nobilibus & ignobilibus, civitatibus & communitatibus castrorum, civitatum, & locorum sacri Imperii universis, ut eodem tempore, dum videlicet regis Romanorum in Imperatorem promovendi electio celebranda occurrerit, unumquemque principem electorem ab ipsis vel eorum aliquo conductum hujusmodi postulantem, vel ejusdem nuntios, quos ad electionem ipsam direxerit, ut præfertur, per territoria sua, & alias quanto potuit remotius absque dolo modo præcedenti conducant. Si qui vero huic nostræ constitutioni contraire præsumpserit, subscriptas ipso facto pœnas incurrant. Omnes quidem principes, Comites, & Barones, nobiles, milites, clientes, ac universi nobiles contrarium facientes, reatum perjurii, & privationem omnium feudorum, quæ a Sacro Romano Imperio, & quibuscun-

cunque aliis obtinent, & etiam omnium possessionum suarum a quocunque habitarum incurrant. Omnes quoque cives, & communitates, contra præmissa facere præsumentes, similiter sint perjuri. Et nihilominus universis suis juribus, libertatibus, privilegiis, & gratiis a sacro obtentis Imperio, sint omnino privati. Et eum personis, & bonis suis omnibus, bannum & proscriptionem Imperialem incurrant. Et eosdem ipso facto exnunc, prout extunc, omni jure privamus. Deinceps cuilibet hominum auctoritate propria, & sine judicio, seu invocatione magistratus cujuslibet, impune licebit eos invadere, nullamque pœnam propter hoc invadens ipsos debebit ab Imperio seu quovis alio formidare: præsertim cum contra Remp. ac Sacri Imperii statum ac dignitatem, ac etiam contra honorem proprium, & salutem tantæ rei temerarii neglectores, tanquam rebelles, inobedientes, & perfidi, infideliter, & perverse agere, convincantur. Decernentes insuper & mandantes, ut omnium civitatum cives & communia, jam dictis Principibus electoribus, & eorum cuilibet hoc poscenti, eorumque nuntiis victualia in communi pretio atque cursu pro suis, seu nuntiorum prædictorum hominumque suorum necessitatibus, dum ad prædictam civitatem causa celebrandæ electionis prædictæ accesserint, & etiam dum discesserint ab eadem, vendere seu vendi facere teneantur, nullam in præmissis fraudem quomodolibet adhibendo, alioquin contrarium facientes, pœnas illas volumus ipso facto incurrere, quas in præcedentibus contra cives & communitates duximus promulgandas.

Quisquis insuper ex Principibus, Comitibus, Baronibus, militibus, clientibus, nobilibus, seu ignobilibus, civibus seu communitatibus civitatum, Principi Electori ad electionem de Rege Romanorum celebrandam eunti, vel ab ipsa denuo redeunti, hostiles custodias tendere, seu insidias parare præsumpserit: aut ipsos, vel eorum aliquem, in sua vel suorum personis aut rebus, invadere, vel turbare, seu ipsorum vel alicujus eorum nuntios ante dictos, sive conductum petierint, sive etiam non duxerint exigendum, hunc una cum universis militiæ complicibus, ipso facto supra dictas pœnas decrevimus incurrisse: ita videlicet, quod quævis persona pœnam incidat sive pœnas, quas juxta præmissa pro qualitate personarum duximus infligendas.

Si vero aliquis Princeps elector, cum aliquo suo coelectore inimicitias gereret, & inter eos quæcunque contentio, controversia seu dissensio verteretur, iis nequaquam obstantibus: alter alterum, vel alterius nuntios ad electionem hujusmodi destinandos, præmisso modo conducere sit adstrictus sub pœna perjurii ac perditionis (ea vice dumtaxat) suæ vocis in electione, ut superius est expressum.

Si qui vero alii Principes, Comites, Barones, milites, clientes, nobiles ac ignobiles, cives vel communia civitatum cum aliquo Principe electore, vel pluribus ex eisdem adversam gererent voluntatem, seu quavis discordia inter ipsos ad invicem, vel guerra sive dissensio verteretur, nihilominus omni contradictione & dolo cessantibus, Principi Ele- A ctori principibus, seu ejus, vel ipsorum nuntiis, ad electionem hujusmodi destinandis, & redeuntibus ab eadem, talem debeant præstare conductum: prout singuli pœnas jam dictas, per nos videlicet in se latas, voluerint evitare, quas eos qui secus fecerint incurrisse decernimus eo ipso.

Ad præmissorum autem omnium firmitatem & certitudinem ampliorem, jubemus & volumus, ut universi Principes Electores, & ceteri Principes, necnon Principes, necnon Comites, Barones, nobiles, civitates, seu ipsarum communitates, præmissa omnia literis, & juramentis suis firmare, & ad ea bona fide, ac sine dolo implenda efficaciter B se debeant obligare. Quicunque vero literas hujusmodi dare renuerit, pœnas illas ipso facto incidat, quas pro personarum conditione per præmissa singulis duximus infligendas.

Si quis autem Princeps Elector alius, vel Princeps cujuscunque conditionis aut status, feudum, vel feuda a sacro tenens Imperio, aut Comes, Baro, vel nobilis, seu successores talium, vel heredes supra & infrascriptas Imperiales nostras constitutiones & adimplere noluerint, aut eis contraire præsumpserint: & si quidam talis Princeps Elector extiterit, extunc ceteri sui Coelectores a suo ipsum deinceps excludant consortio: ipseque voce C electionis, & aliorum principum Electorum loco & dignitate careat, atque jure: nec investiatur de feudis, quæ a Sacro Imperio nisus fuerit obtinere. Alius vero Princeps aut vir nobilis (ut præfertur) in has nostras leges committens, similiter non investiatur de feudis, quæ a Sacro Imperio, vel alias obtinet a quocunque. Et nihilominus omnes præmissas pœnas suam concernentes personam incidat eo ipso. Quamvis autem universos Principes, Comites, Barones, nobiles, milites, clientes, civitates quoque, & communitates illarum, ad præstandum cuilibet Principi Electori, vel ejus nuntii præfatum conductum, ut prædicitur, indistincte volu- D mus & decernimus obligari. Nihilominus eorum cuilibet singularis conductus, & conductores, pro regionum & locorum adjacentia cuilibet magis apto duximus designandos, ut statim per sequentia plenius apparebit.

Primo namque regem Bohemiæ, Sacri Imperii Archipincernam conducent, Archiepiscopus Moguntin. Bamburgen. & Herbipolen. Episcopi, Burggravii Nurenbergen. Item illi, de Hœnloch, & Vvertheym, de Brunech, & de Hanavve: item civitates, Nürenburg, Rotenburg, & Vvindesheym.

Deinde Archiepiscopum Colonien. Sacri Imperii per Italiam Archicancellarium conducent, & con- E ducere tenebuntur Monguntinen. & Treveren. Archiepiscopi: Comes Palatinus Rheni, Lantgravius Hassiæ: item de Katznellenbogen, de Nassavv, de Dietz, Comites: Item de Isenburg, de Vvestenburg, de Runckel, de Limburg, & Falckensteyn: item civitates, Vvertflar, Geylnhusen, & Fridberg.

Item Archiepiscopum Treveren. Sacri Imperii per Galliam, & Regnum Arelaten. Archicancellarium, conducent Archiepiscopus Moguntinen. Comes Palatinus Rheni: item de Spanheym, & de Feldentz, Comites: item Rugraven, Vvildegraven, de Nassavv, de Isenburg, & Vversterburg, de

de Runekel, de Limburg, & de Ditz, de Katzenellenbogen: de Egesteyn; de Falckensteyn: item civitas Moguntinen.

Deinde Comitem Palatinum Rheni, Sacri Imperii Archidapiferum, conducere debebit Archiepiscopus Moguntinen.

Ducem vero Saxoniæ Sacri Imperii Archimarescalcum, tenebitur conducere rex Bohemiæ; Moguntinus & Mardeburgen. Archiepiscopi: item Bamburgen. & Herbipolen. Episcopi, Marchio Misnen. Lantgravius Hassiæ: item Fulden. & Hersfelden. Abbates, Burggravii Nurenburgen. item illi de Hohenloch, de Vvertheym, de Brunecк, de Hanauu, de Falckensteyn. Item civitates, Erffordia, Mulhusen, Nuremberg, Rotenbur & Vvindesheym.

Et hi omnes proxime nominati, Marchionem Brandenburgen. Sacri Imperii Archicamerarium, similiter conducere tenebuntur.

Volumus autem & expresse statuimus, ut unusquisque Princeps Elector, qui talem voluerit habere conductum, his a quibus ipsum postulare decreverit, hoc ipsum adeo tempestive, viamque qua fuerit transiturus, insinuet, & talem conductum exposcat, ut illi qui ad conductum hujusmodi impendendum deputati & qui fuerint requisiti, ad hoc opportune se valeant & commode præparare.

Præmissas vero constitutiones circa materiam conductus editas, ita sane debere declaramus intelligi: ut unusquisque superius nominatus, vel forsan non expressus, a quo in casu præmisso conductum requiri contigerit, ad præstandum ipsum per suas dumtaxat terras & territoria, ac etiam ultra, quanto potest remotius, absque dolo, sub pœnis consentis superius est astrictus.

Præterea statuimus & etiam ordinamus, ut Archiepiscopus Moguntinensis qui fuerit pro tempore, singulis Principibus coelectoribus suis, ecclesiasticis & secularibus, electionem eandem, per suos nuntios patentibus debeat literis intimare, in quibus quidem literis talis dies & terminus exprimatur, infra quem eædem literæ ad singulos eosdem Principes verisimiliter possint pervenire: hujusmodi vero literæ continebunt, ut a die in literis ipsis expressa, infra tres menses continuos, omnes & singuli Principes Electores Franckfort super Moganum esse debeant constituti, vel suos legales ad eundem terminum atque locum nuntios destinare, cum plena & omnimoda potestate, suisque patentibus literis, majori cujuslibet sigillo eorum signatis, ad eligendum Romanorum Regem in Cæsarem promovendum. Qualiter autem, & sub qua forma tales literæ confici debeant, & quæ in eis solemnitas debeat immutabiliter observari, & in qua forma & modo Principes Electores nuntios suos ad electionem hujusmodi destinandos, ad potestatem, mandatum, seu procuratoria ordinare debuerint, ad finem præsentis libri scriptum invenitur clarius & expressum. Et eandem formam illic traditam mandamus, & de Imperialis potestatis plenitudine, usquequaque decernimus observari.

Cum autem ad hoc perventum fuerit, quod de Imperatoris vel Regis Romanorum obitu, in diœcesi Moguntinensi constiterit, extunc infra unum mensem, a die notitiæ obitus hujusmodi continue numerandum, singulis Principibus Electoribus, obitum ipsum & intimationem, de quibus præmittitur, per Archiepiscopum Moguntinensem, jubemus & decernimus, suis patentibus literis declarari. Quod si idem Archiepiscopus in executione & intimatione hujusmodi negligens aut remissus fortasse existeret, extunc iidem Principes motu proprio, etiam non vocati pro fidei suæ virtute (qua sacrum prosequi tenentur imperium) post hæc infra tres menses, sicut in constitutione supra proxime posita continetur, in civitate Franckfort sæpe dicta conveniant, electuri Regem Romanorum in Cæsarem promovendum.

* Debet autem unusquisque Princeps elector vel sui nuntii prædictam civitatem Franckfort, cum ducentis equitibus tantummodo præfatæ electionis tempore introire, in quorum numero quinquaginta tantum armatos vel pauciores, introducere secum poterit, sed non plures.

Princeps vero elector, ad electionem hujusmodi vocatus & requisitus, & ad ipsam non veniens, vel legales nuntios cum literis patentibus sigillo suo majori sigillatis, plenamque & liberam ac omnimodam potestatem continentibus, ad eligendum Romanorum regem, futurum Imperatorem, non dirigens aut veniens, aut hujusmodi nuntios fortasse transmittens: si postea Princeps ipse aut prædicti nuntii a prædicto electionis loco recederent Rege Romanorum futuro Cæsare non electo, nec ad præmissa procuratore legitimo substituto: solemniter, & relicta electionis voce seu jure, quod in eadem electione habuit, & tali modo deseruit, careat ea vice.

Injungimus autem civibus de Franckfort & mandamus, ut ipsi universos Principes electores in genere, & quemlibet eorum in specie, ab invasione alterius, si quid inter eos adversitatis emergeret, & etiam ab omni homine cum omnibus eorum hominibus, quos ipsi & eorum quilibet in præfato ducentorum suorum equorum numero, ad præfatam duxerint civitatem in virtute juramenti, quod super hoc ipsos ad sancta præstare statuimus Evangelia, fideli studio & solerti diligentia protegant & defendant, alioquin perjurii reatum incurrant: & nihilominus omnia jura sua, libertates, privilegia, gratias & indulta, quæ a sacro obtinere noscuntur Imperio, omnino amittant: bannum quoque imperiale cum personis & bonis suis omnibus incidant eo ipso. Et liceat extunc omni homini auctoritate propria ac sine judicio, cives eosdem, quos eo casu exnunc prout extunc omni jure privamus, tanquam proditores, infideles & rebelles imperii, impune invadere: ita quod invadentes hujusmodi, pœnam quamcunque a Sacro Imperio, vel quovis alio nequaquam debeant formidare.

Cives insuper antedicti de Franckfort per omne tempus illud, quo super electione sæpe dicta tractari & agi contigerit, neminem præfatam civitatem cujuscunque dignitatis, conditionis vel status extiterit, intromittant, vel intrare quovis modo permittant: Principibus electoribus, vel eorum nuntiis & procuratoribus ante dictis dumtaxat exceptis, quorum quilibet cum ducentis equis debebit

bit (ut prædicitur) intromitti. Si vero post ipsorum Principum electorum introitum, seu in ipsorum præsentia in præfata civitate aliquem reperiri contigerit, illius exitum cives ipsi debebunt absque mora, & cum effectu protinus ordinare sub omnibus pœnis contra ipsos superiùs promulgatis: & etiam in virtute juramenti, quod cives ipsi de Franckfort, super eo virtute præsentis constitutionis præstare debebunt, ad Sancta Dei Evangelia, ut in præcedentibus est expressum.

POstquam autem sæpe dicti Electores seu nuntii civitatem Franckforden. ingressi fuerint, statim subsequenti diluculo in Ecclesia Sancti Bartholomæi Apostoli ibidem in omnium ipsorum præsentia, Missam de Sancto Spiritu faciant decantari ad finem, ut ipse S. Spiritus corda ipsorum illustret, & eorum sensibus lumen suæ virtutis infundat, quatenus ipsi suo suffulti præsidio, hominem justum bonum & utilem eligere valeant in Regem Romanorum futurum Cæsarem, ac pro salute populi Christiani expedientem. Peracta quoque Missa hujusmodi, omnes illi Electores, seu nuntii accedent ad altare, in quo Missa eadem extitit celebrata: ubi Principes electores ecclesiastici coram Evangelio Beati Ioannis, In principio erat Verbum, quod illic ante ipsos poni debebit, manus suas pectori cum reverentia supponant: seculares vero Principes electores, dictum Evangelium corporaliter manibus suis tangant, qui omnes cum tota sua familia, tunc ibi debebunt inermes assistere: & Archiepiscopus Moguntinensis formam juramenti eis dabit, & una cum ipsis, & ipsi vel absentium nuntii una cum eo, juramentum præstabunt vulgariter in hunc modum. Ego N. Archiepiscopus Moguntinus, Sacri Imperii per Germaniam Archicancellarius, ac Princeps elector, juro ad hæc Sancta Dei Evangelia, hic præsentaliter coram me posita, quod ego per fidem qua ego Deo & Sacro Romano Imperio sum astrictus, secundum omnem discretionem & intellectum meum, cum Dei adjutorio, eligere volo temporale caput populo Christiano: id est Regem Romanorum in Cæsarem promovendum, qui ad hoc existat idoneus, in quantum discretio & sensus mei me dirigunt: & secundum fidem prædictam vocemque meam, & votum seu electionem præfatam, dabo absque omni pacto, stipendio, pretio, seu promisso, vel quocunque modo talia valeant appellari. Sic me Deus adjuvet, & omnes Sancti.

Præstito denique per Electores seu nuntios in forma & modo prædictis hujusmodi juramento, ad electionem procedant: nec ammodo de jam dicta civitate Franckfort separentur, nisi prius major pars ipsorum temporale caput mundo elegerit, seu populo Christiano, regem videlicet Romanorum in Cæsarem promovendum. Quod si facere distulerint infra triginta dies, a die præstiti juramenti præfati continue numerandos, extunc transactis eisdem triginta diebus, ammodo panem manducent, & aquam: & nullatenus civitatem exeant antedictam, nisi prius per ipsos vel majorem partem ipsorum, rector seu temporale caput fidelium electum fuerit, ut præfertur.

Postquam autem in eodem loco, ipsi vel pars eorum major numero elegerit, talis electio perinde haberi & reputari debebit, ac si foret ab ipsis omnibus, nemine discrepante concorditer celebrata. Sique per tempus aliquod morari, abesse & tardare contingeret aliquem de Electoribus seu nuntiis antedictis, dum tamen veniret antequam prædicta est electio celebrata: hunc ad electionem istam, in eo statu admitti debere decernimus, in quo ipsa adventus sui tempore consistebat: & quia de antiqua approbata & laudabili consuetudine, tam inconvulse, quam immutabiliter semper extitit hactenus observatum. Ideoque & nos constituimus, & de electione Imperiali decernimus plenitudine potestatis, quod is qui modo præmisso in regem Rom. electus fuerit, peracta statim hujusmodi, priusquam in aliquibus causis aliis, sive negotiis, virtute Sacri Imperii administret, universis & singulis Principibus Electoribus ecclesiasticis & secularibus, qui propinquiora Sacri Imperii membra esse noscuntur, omnia ipsorum privilegia, literas, jura, libertates, concessiones, antiquas consuetudines, & etiam dignitates, & quicquid ipsi ab Imperio usque in diem electionis suæ obtinuerunt & possederunt, absque dilatione & contradictione confirmare & approbare debeat per suas literas & sigilla, ipsisque præmissa omnia innovare, postquam Imperialibus infulis fuerit coronatus. Confirmationem autem hujusmodi Electus ipse cuilibet Principi Electori in specie, primo suo regali nomine faciet: & deinde sub Imperiali titulo innovabit, & in his ipsos Principes omnes in genere, & quemlibet eorum in specie nullatenus impedire, sed potius absque dolo gratiose tenebitur promovere.

In casu denique quo tres Principes Electores præsentes seu absentium nuntii, quantum ex se, seu eorum consortium, videlicet Principem Electorem præsentem vel absentem in Regem Romanorum elegerint, vocem illius electi, si præsens affuerit, aut nuntiorum ipsius, si eum abesse contigerit, plenum vigorem habere, & eligentium augere numerum, partemque majorem decernimus constituere, ad instar ceterorum Principum Electorum.

IN Nomine Sanctæ & Individuæ Trinitatis feliciter, Amen. Carolus IV. Divina favente Clementia, Romanorum Imperator semper Augustus & Bohemiæ Rex, ad perpetuam rei memoriam. Decor & gloria Sacrosancti Romani Imperii, & honor Cæsareus, & Reipublicæ grata compendia venerabilium & illustrium Principum Electorum, concordi voluntate foventur: qui velut columnæ proceres sacrum ædificium circumspectæ prudentiæ solerti pietate sustentant, quorum præsidio dextra Imperialis potentiæ roboratur. Et quanto mutui favoris ampliori benignitate stringuntur, tanto uberioris pacis & tranquillitatis commoda feliciter profluunt populo Christiano. Ut igitur inter venerabiles Moguntin. Colonien. necnon Treveren. Archiepiscopos, Sacri Imperii Principes Electores, omnium litium & suspicionum mala, quem & qui de prioritate seu dignitate sessionum suarum, in curiis Imperialibus & regalibus suboriri valerent in posterum, perpetuis in antea temporibus amputentur, & ipsi in cordis & animorum quieta conditione manentes, & de opportunitatibus Sacri Impe-

Imperii, concordi favore, & virtuosæ dilectionis studio convenientius meditari valeant pro consolatione populi Christiani habita deliberatione cum omnibus Principibus Electoribus, tam ecclesiasticis quam secularibus, & de ipsorum consilio decernimus, & de Imperialis potestatis plenitudine, hac edictali lege perpetuo valitura sancimus, quod supra dicti venerabiles Archiepiscopi, Treverensis videlicet, ex opposito & lineari directione, versus Imperatoris faciem: Moguntinensis vero in suis diœcesi & provincia, & extra provinciam suam in toto Archicancellariatu suo Germanico, provincia Coloniensi dumtaxat excepta: & demum Coloniensis in suis diœcesi & provincia, & extra provinciam suam in tota Italia & Gallia in dextero latere Romanorum Cæsaris sedere possint, valeant & debeant in omnibus publicis actibus, Imperialibus puta judiciis, collationibus feudorum, & in refectionibus mensarum, ac etiam in conciliis, & in omnibus aliis agendis, propter quæ contingit seu continget, eos pro honore seu utilitate Imperiali tractandis mutuo convenire: & hunc modum sessionis, sub omni eo ordine, sicut expressatur superius, ad prædictorum Coloniens. Trever. & Moguntinen. Archiepiscoporum successores perpetuo extendi volumus, ut nullo unquam tempore super his quævis dubietas generetur.

Statuimus insuper, ut quotiescunque Imperialem curiam ex nunc in antea celebrari contigerit in qualibet sessione, videlicet tam in consilio quam in curia, quam in mensa, & locis aliis quibuscunque ubi Imperatorem vel Regem Rom. cum Principibus Electoribus sedere contigerit, a dextero latere Imperatoris vel Regis Romanorum, immediate post Archiepiscopum Moguntinen. vel Colonien. illum videlicet quem tunc temporis, pro qualitate locorum & varietate provinciarum, juxta privilegii sui tenorem dicto lateri dextro Imperatoris assidere contigerit. Rex Bohemiæ cum sit Princeps coronatus & unctus primum & post eum continuo Comes Palatinus Rheni secundum sedendi locum debet obtinere: ad sinistram vero partem immediate post illum, quem ex prædictis Archiepiscopis a latere sinistro sedere contigerit, primum locum Dux Saxoniæ, & post eum Marchio Brandeburgen. alterum obtinebit. Ceterum quotiens & quando deinceps sacrum vacare continget Imperium, extunc Moguntinen. Archiepiscopus potestatem habebit sicut potestatem habuisse dignoscitur ab antiquo, ceteros Principes antedictos suos, in dicta Electione consortes literatorie convocandi. Quibus omnibus seu his qui potuerint & voluerint interesse in Electionis terminis invicem congregatis, dictus Archiepiscopus Moguntinensis, & non alter eorumdem Electorum suorum vota singulariter habebit inquirere ordine subsequenti. Primo quidem interrogabit a Treverensi Archiepiscopo, cui primam vocem competere declaramus, sicut invenimus hactenus competiisse. Secundo a Coloniensi Archiepiscopo, cui competit dignitas necnon officium Romanorum Regi primum diadema Regium imponendi. Tertio a Rege Bohemiæ, qui inter Electores laicos ex Regiæ dignitatis fastigio, jure & merito obtinebit primatum. Quarto

A a Comite Palatino Rheni. Quinto a duce Saxoniæ. Sexto a Marchione Brandeburgensi. Horum omnium vota, præmisso jam ordine, dictus Archiepiscopus Moguntinensis perquiret: quo facto, dicti Principes sui consortes, ipsum vice versa requirent, ut & ipse intentionem suam exprimat, & ipsis aperiat votum suum.

Præterea in celebratione Imperialis curiæ, Marchio Brandeburgensis aquam lavandis Imperatoris vel Regis Romanorum manibus ministrabit. Primum vero potum Rex Bohemiæ: quem tamen sub regali corona, juxta privilegiorum regni sui continentiam, nisi libera voluntate voluerit, non tenebi-
B tur ministrare. Comes etiam Palatinus Rheni cibum afferre tenebitur. Dux Saxoniæ mareschalcatus officium exercebit, ut solitum est fieri ab antiquo.

Quoties insuper (ut præmittitur) sacrum vacare continget Imperium, illustris Comes Palatinus Rheni, Sacri Imperii Archidapifer, ad manus futuri Regis Romanorum in partibus Rheni & Sueviæ, & in jure Franconico, ratione principatus seu Comitatus Palatini, privilegio esse debet provisor ipsius imperii, cum potestate judicia exercendi, & ad beneficia ecclesiastica præsentandi, recolligendi, reditus & proventus, & investiendi de feudis juramenta fidelitatis vice & no-
C mine Sacri Imperii recipiendi: quæ tamen per Regem Romanorum postea electum, suo tempore omnia innovari & de novo sibi ipsa juramenta præstari debebunt, feudis Principum dumtaxat exceptis, & illis quæ *Vanleben* vulgariter appellantur, quorum investituram & collationem soli Imperatori vel Regi Romanorum specialiter reservamus. Ipse tamen Comes Palatinus omne genus alienationis seu obligationis rerum Imperialium, hujusmodi provisionis tempore expresse sibi noverit interdictum. Et eodem jure provisionis illustrem Ducem Saxoniæ Sacri Imperii Archimarscalcum frui volumus in illis locis ubi Saxonica jura ser-
D vantur, sub omnibus modis & conditionibus, sicut superius est expressum. Et quamvis Imperator sive Rex Romanorum super causis, pro quibus impetitus fuerit, habeat (sicut ex consuetudine introductum dicitur) coram Comite Palatino Rheni, Sacri Imperii Archidapifero Electore Principe respondere: illud tamen judicium Comes ipse Palatinus non alibi, præterquam in Imperiali curia, ubi Imperator seu Romanorum Rex præsens extiterit, poterit exercere.

Decernimus ut in celebratione Imperialis curiæ, quotiescunque illam deinceps perpetuo celebrari contigerit, antedicti Principes Ele-
E ctores Ecclesiastici & seculares, juxta præscriptum ordinem atque modum a dextris & sinistris immutabiliter teneant loca sua, eisque vel eorum alicui in quibuscunque actibus ad curiam ipsam spectantibus, eundo sedendo vel stando, nullus princeps alius, cujuscumque status dignitatis præeminentiæ vel conditionis existat, nullatenus præferatur: eo signanter expresso, quod nominatim Rex Bohemiæ in celebratione curiarum hujusmodi, in omnibus & singulis actibus antedictis quemcunque Regem alium quacunque etiam singulari dignitatis prærogativa fulgentem, quem quovis casu

veni-

venire vel adeſſe forte contingeret, immutabiliter A antecedat.

INter ſollicitudines illas innumeras, quibus pro felici ſtatu Sacri Imperii, cui auctore Domino feliciter præſidemus, cor noſtrum quotidie fatigatur, ad hoc præcipue meditatio noſtra dirigitur, qualiter deſiderata & ſalubris ſemper unio inter Sacri Imperii Principes Electores jugiter vigeat, & eorum corda in ſinceræ charitatis concordia conſerventur. Quorum providentia ſuo tempore orbi fluctuanti tanto celerius, tantoque facilius ſubvenitur, quanto inter eos nullus error ſurrepſerit, & purior fuerit charitas cuſtodita, obſcuritate ſuccifa, & jure cujuslibet dilucide declarato, ſane ge- B neraliter longe lateque eſt publicum, & quaſi per totum orbem notorium & manifeſtum, illuſtres Regem Bohemiæ, nec non Comitem Palatinum Rheni, Ducem Saxoniæ, & Marchionem Brandeburgenſem, virtute regni & principatuum ſuorum in Electione Regis Romanorum in Cæſarem promovendi, cum ceteris Principibus Eccleſiaſticis, ſuis coelectoribus, jus, vocem & locum habere, & una cum ipſis cenſeri & eſſe veros & legitimos Sacri Imperii Principes Electores, ne inter eorundem Principum ſecularium Electorum filios ſuper jure, voce & poteſtate præfata, futuris temporibus ſcandalorum & diſſentionum poſſit materia ſuſcitari, C & ſic bonum commune periculoſis dilationibus impediri, futuris, auctore Deo, cupientes periculis ſalubriter obviare: ſtatuimus, & Imperiali auctoritate, præſenti lege, perpetuis temporibus valitura decernimus, ut poſtquam iidem Principes Electores ſeculares, & eorum quilibet eſſe deſierint, jus, vox & poteſtas Electionis hujuſmodi, ad filium ſuum primogenitum, legitimum laicum: illo vero non exiſtente, ad ejuſdem primogeniti primogenitum, ſimiliter laicum, libere & ſine contradictione cujuſpiam devolvatur. Si vero primogenitus hujuſmodi abſque heredibus maſculis legitimis laicis, ab hac luce migraret, virtute præſentis Imperialis D edicti, jus, vox & poteſtas electionis prædictæ, ad ſeniorem fratrem laicum per veram paternam lineam deſcendentem, & deinceps ad illius primogenitum laicum devolvatur: & talis ſucceſſio in primogenitis & heredibus Principum eorumdem jure, voce & poteſtate præmiſſis, perpetuis temporibus obſervetur: ea tamen conditione, & modo, ut ſi Principem Electorem, ſeu ejus primogenitum, aut filium ſeniorem laicum mori, & heredes maſculos & legitimos laicos, defectum ætatis patientes, relinquere contigerit, tunc frater ſenior ejuſdem primogeniti, tutor eorum & adminiſtrator exiſtat, donec ſenior ex eis legitimam ætatem attigerit, E quam in Principe Electore XVIII. annos completos cenſeri volumus, & ſtatuimus perpetuo haberi: quam dum attigerit, jus, vocem & poteſtatem, & omnia ab ipſis dependentia, tutor ipſe ſibi totaliter cum officio teneatur protinus aſſignare. Si vero aliquem ex hujuſmodi principatibus eorum, Imperio ſacro vacare contingeret: tunc Imperator ſeu Rex Romanorum, qui pro tempore fuerit, de ipſo providere debebit & poterit, tanquam de re ad ſe & Imperium legitime devoluta: ſalvis tamen ſemper privilegiis, juribus & conſuetudinibus Regni noſtri Bohemiæ, ſuper Electione Regis in caſu vacationis, per Regnicolas, qui jus habent eligendi Regem Bohemiæ, faciendi juxta continentiam eorumdem privilegiorum, & obſervatam conſuetudinem diuturnam, a divis Romanorum Imperatoribus ſive Regibus obtentorum, quibus ex hujuſmodi ſanctione Imperiali in nullo præjudicare volumus: imo ipſa decernimus nunc & perpetuis futuris temporibus, in omni ſuo tenore & forma, indubiam tenere roboris firmitatem.

CUm per duos Romanorum Imperatores & reges prædeceſſores noſtros illuſtribus Bohemiæ Regibus, & prædeceſſoribus noſtris, nec non regno Bohemiæ ejuſdem regni coronæ olim conceſſum ſit in regno eodem a tempore cujus contrarii hodie non exiſtit memoria conſuetudine laudabili inconvulſe ſervata diuturnitate temporum, & præſcripta moribus utentium ſine contradictionis aut interruptionis obſtaculo introductum, quod nullus Princeps, Baro, nobilis, miles, cliens, burgenſis, civilis, nulla denique perſona ejuſdem regni & pertinentiarum ejuſdem ubicunque exiſtentium, cujuſcunque ſtatus, dignitatis, præeminentiæ, vel conditionis exiſtat, ad cujuſcunque actoris inſtantiam, extra regnum ipſum ad quodcunque tribunal, ſeu alterius, præterquam regis Bohemiæ, & regalis curiæ ſuæ judicium citare poterit, ſive trahi nec vocari debeat, perpetuis in antea temporibus, ſive poſſit. Ideo privilegium conſuetudinem & indultum hujuſmodi auctoritate Imperiali, & de Imperialis poteſtatis plenitudine, ex certa ſcientia innovantes, & etiam confirmantes, hæc præſenti noſtra conſtitutione imperiali perpetuis temporibus valitura ſtatuimus, ut ſi contra privilegium, conſuetudinem, vel indultum præfatum, quiſpiam prædictorum, puta Princeps, Baro, nobilis, miles, cliens, civis, burgenſis, ſeu ruſticus, aut alia quæcunque perſona præmiſſa, ad quodcunque tribunal, extra regnum prædictum Bohemiæ, in quacunque cauſa criminali, civili vel mixta, ſeu ſuper quocunque negotio citatus fuerit, quocunque tempore, vel citatus comparere, vel in judicio reſpondere minime teneantur: & quod ſi adverſus hujuſmodi non comparentes, vel non comparentem a quocunque judice, cujuſcunque auctoritatis exiſtat, extra regnum ipſum Bohemiæ conſtituto, judicialiter procedi, proceſſus fieri, ſeu ſententias interlocutorias vel diffinitivas, unam vel plures in quibuſcunque prænominatis cauſis ſive negotiis quovis modo fieri vel promulgari contingeret, auctoritate præmiſſa, de plenitudine inſuper antedicta imperatoriæ poteſtatis citationes, præcepta, proceſſus, & ſententias hujuſmodi, nec non executiones, & omnia quæ ex eis vel aliquo ipſorum quomodolibet ſequi attentari poſſent, vel fieri, irritamus penitus, & caſſamus. Adjicientes expreſſe & edicto imperiali perpetuo valituro, eadem auctoritate, & de præmiſſæ poteſtatis plenitudine decernentes, ut quemadmodum in prædicto regno Bohemiæ a tempore (cujus contrarii non habetur memoria) jugiter obſervatum exiſtit, ita nulli prorſus Principi, Baroni, nobili, militi, clienti, civi, burgenſi, ſeu ruſtico, nulli demum perſonæ, ſeu incolæ regni Bohemiæ ſæpe dicti, cujuſcunque ſtatus, præ-

præeminentiæ, dignitatis vel conditionis existat A vel extiterit, a quibuscunque processibus, sententiis, interlocutoriis vel diffinitivis, sive præceptis Regis Bohemiæ, aut quorumlibet suorum judicum, nec non executionibus eorumdem, contra se in regali judicio, seu coram Regis, regni seu prædictorum judicum tribunalibus, factis aut latis, habitis, vel ferendis inantea, seu fiendis, liceat ad quodcunque aliud judicium appellare: provocationes quoque seu appellationes hujusmodi, si quas contra hoc interponi contigerit, eo ipso viribus non subsistant: & appellantes ipsi pœnam perditionis causarum ipso facto se noverint incurrisse.

PRæsenti constitutione in perpetuum valitura B statuimus, & de certa scientia declaramus, quod successores nostri Bohemiæ Reges, nec non universi & singuli Principes Electores, ecclesiastici & seculares, qui perpetuo fuerint, universas auri & argenti fodinas atque mineras, stanni, cupri, ferri, plumbi, & alterius cujuscunque generis metalli, ac etiam salis, tam inventas quam inveniendas in posterum, quibuscunque temporibus in regno prædicto, ac terris & pertinentiis eidem regno subjectis, nec non supradicti Principes, in principatibus, terris, dominiis & pertinentiis suis, tenere juste possint, & legitime possidere, cum omnibus juribus nullo prorsus excepto prout possunt C seu consueverunt talia possideri: nec Judæos habere telonia, in præterito statuta & indulta percipere. Quodque progenitores nostri, reges Bohemiæ ferme, ipsique Principes Electores, ac progenitores, & prædecessores eorum legitime poterunt, usque in præsens, sicut hoc antiqua, laudabili & approbata consuetudine, diuturnique ac longissimi temporis cursu præscripto noscitur observatum.

STatuimus præterea, ut regi Bohemiæ successori nostro, qui fuerit pro tempore, sicut constat ab antiquo illustribus Bohemiæ Regibus nostris prædecessoribus licuisse, & in possessione pacifica continua ipsos fuisse juris subsequentis: videlicet monetas auri & argenti, in omni loco & parte regni sui, & subjectarum sibi terrarum & pertinentiarum omnium, ubi Rex ipse decreverit sibi quæ placuerit cudi, facere & mandare sub omni modo & forma in regno ipso Bohemiæ, in his ad hæc usque tempora observatis: quodque futuris perpetuo Bohemiæ Regibus hac nostra Imperiali constitutione & gratia perpetuo valituris a quibuscunque Principibus, Magnatibus, Comitibus, ac personis aliis, quascunque terras, castra, possessiones, prædia sive bona liceat emere, comparare seu in domum sive donationem, ex quacunque causa aut inobligare, recipere, sub talium terrarum, castrorum, possessionum, prædiorum seu bonorum conditione consueta, ut videlicet propria recipiantur vel comparentur ut propria, libera velut libera: & ea quæ dependent in feudum, similiter emantur in feudum seu comparata taliter teneantur: ita tamen, quod ipsi Reges Bohemiæ, de iis, quæ hoc modo comparaverint vel receperint, & regno Bohemiæ duxerint applicanda, ad pristina & consueta jura de talibus sacro explananda & reddenda Imperio sint astricti. Præsentem nihilominus constitutionem & gratiam virtute præsentis legis nostræ Imperialis ad universos Principes Electores, tam ecclesiasticos quam seculares, successores & legitimos heredes ipsorum, plene extendi volumus, sub omnibus modis & conditionibus, ut præfertur.

STatuimus etiam, ut nulli Comites, Barones, nobiles, feudales, vassalli, castrenses, milites, clientes, cives, burgenses, nullæque personæ Moguntinensis, Treverensis, & Coloniensis Ecclesiis subjecti, vel subjectæ, cujuscunque status, conditionis, vel dignitatis existant, ad cujuscunque actoris instantiam extra territorium & terminos ac limites earundem Ecclesiarum, & pertinentiarum suarum ad quodcunque aliud tribunal, seu cujuscunque alterius, præterquam Archiepiscoporum Moguntinensis, Treverensis, & Coloniensis, & indicium suorum judicum citari poterunt, temporibus retroactis vel trahi seu vocari debeant, perpetuis in antea temporibus sive possint, sicut in præteritis invenimus temporibus observatum. Quod si contra præsens edictum nostrum prædictos Ecclesiarum Treverensis, Moguntinensis, seu Coloniensis subditos, vel eorum aliquem, seu aliquos, ad cujuscunque instantiam, seu ad cujuscunque tribunal, pro quacunque causa criminali, civili, vel mixta, seu quocunque negotio, extra territorium, limites, seu terminos dictarum Ecclesiarum, vel alicujus earum citari contingeret, comparere vel respondere minime teneantur: & citatio, & processus & sententiæ interlocutoriæ & diffinitivæ contra non venientes, a talibus judiciis extraneis latæ vel factæ, ffendæ vel ferendæ, nec non præcepta, & præmissorum executiones, & omnia quæ ex eis, vel aliquo eorum quomodolibet sequi attentari possent, vel fieri, irrita decernimus eo ipso. Adjicientes expresse, quod nulli Comiti, Baroni, nobili, feudali, vasallo, castrensi, militi, clienti, civi, rustico, nulli demum personæ Ecclesiis hujusmodi subjectæ, seu ejus incolæ, cujuscunque status, dignitatis vel conditionis existant, a processibus, sententiis, interlocutoriis & diffinitivis, sive præceptis Archiepiscoporum, & Ecclesiarum hujusmodi, vel suorum officiatorum temporalium, aut executionibus eorumdem contra se in Archiepiscopali, seu officiatorum prædictorum judicio factis, aut latis, habitis vel ferendis, in antea, seu fiendis ad quodcunque tribunal liceat appellare, quamdiu in Archiepiscoporum prædictorum, & suorum judicio querelantibus, non fuerit justitia denegata, appellationes contra hoc factas non recipi statuimus, cassasque & irritas nunciamus. In defectum vero justitiæ, prædictis omnibus ad Imperialem dumtaxat curiam & tribunal, seu judicis immediate in Imperiali curia pro tempore præsidentis audientiam, & etiam eo casu non ad quemvis alium judicem, sive ordinarium, sive etiam delegatum, his quibus denegata fuerit justitia, liceat appellare. Quidquid vero contra præmissa factum fuerit, sit irritum, eo ipso, eandem constitutionem virtute præsentis legis nostræ Imperialis, ad illustrem Comitem Palatinum Rheni, Ducem Saxoniæ, & Marchionem Brandeburgensem Principes Electores seculares, sive laicos, successores, heredes, & subditos eorum, plenissime extendi volumus, sub omnibus modis & conditionibus, ut præfertur.

In

INter illas multiplices Reipublicæ curas, quibus assidue mens nostra distrahitur, multa consideratione necessarium fore prospexit nostra sublimitas, ut Sacri Imperii Principes Electores, ad tractandum de ipsius Imperii, orbisque salute frequentius solito congregentur, qui solidæ bases Imperii, & columnæ immobiles, quemadmodum per longinquas adinvicem terrarum consistant distantias, ita de incumbentibus regionum sibi cognitarum defectibus referre simul & conferre noverunt, sanisque providentiæ suæ consiliis non ignorant; accommodis talium reformationibus operam salubriter dare. Hinc est, quod in solemni curia nostra in Nuremberg, cum venerabilibus ecclesiasticis, & illustribus secularibus Principibus Electoribus, & multis aliis Principibus, & proceribus per nostram celsitudinem celebrata, habita cum eisdem Principibus Electoribus deliberatione, & de ipsorum consilio pro bono, & salute communi, cum dictis Principibus Electoribus, tam ecclesiasticis quam secularibus, duximus ordinandum: quod iidem Principes Electores de cetero per singulos annos semel transactis a festo resurrectionis Dominicæ, quatuor septimanis continue numerandis, in aliqua civitatum Sacri Imperii personaliter congregentur: & ad idem tempus proxime affuturum, seu anno præsenti colloquium seu curia & congregatio hujusmodi in civitate nostra Imperiali Metensi, per nos & eosdem Principes celebretur: ac tunc, & deinceps die quolibet congregationis hujusmodi locus per nos quo sequenti anno conveniant, ipsorum consilio statuatur, hac nostra ordinatione, ad nostrum & ipsorum dumtaxat beneplacitum duratura. Qua durante, ipsos sub nostro Imperiali conductu recipimus, ad dictam curiam accedendo, stando, ac etiam recedendo. Præterea ne tractatus communis salutis & pacis, per tractum & moram solatii, seu excessivam frequentiam convivii, retardetur, ut aliquando fieri est consuetum, concordi voluntate duximus ordinandum, ut deinceps curia, seu congregatione præfata durante, generales omnium Principum celebrare alicui non liceat invitatas: particulares vero, quæ agendorum expeditionem non impediant, cum moderamine sunt permissæ.

PRæterea statuimus, & hoc Imperiali perpetuo sancimus edicto, quod universa privilegia & literæ, quibuscunque personis, cujuscunque status, præeminentiæ, vel dignitatis existant, seu civitatum, oppidorum, & quorumlibet locorum universitatibus, super quibuscumque juribus, gratiis immunitatibus, consuetudinibus, seu rebus aliis, etiam proprio motu, seu alias a nobis, vel recolendæ memoriæ divis Romanorum Imperatoribus & Regibus, prædecessoribus nostris, sub quibuscunque verborum tenoribus concessa & concessæ, seu a nobis, vel successoribus nostris, Romanorum Imp. & Regibus, futuris temporibus concedenda, seu etiam concedendæ, non debeant, aut possint libertatibus, jurisdictionibus, juribus & honoribus, seu dominiis Principum Electorum Sacri Imperii Ecclesiasticorum & secularium, aut alicujus ipsorum in aliquo penitus derogare. Etiam si in talibus privilegiis, & literis quarumlibet personarum cujuscunque præeminentiæ, dignitatis, aut status extiterint, ut præfer-

A tur, seu universitatum hujusmodi expressarum fit, vel fuerit in futurum, quod revocabilia, seu revocabiles esse non debeant, nisi de ipsis, & toto in eis comprehenso tenore, in tali revocatione fieret de verbo ad verbum seriatim mentio specialis: hujusmodi namque privilegia, & literas, si & in quantum libertatibus, jurisdictionibus, juribus, & honoribus, seu dominiis, quæ superius exprimuntur, dictorum principum Electorum, aut alicujus ipsorum derogare, vel obviare censetur, in aliquo, quoad hoc revocamus ex certa scientia, & cassamus, revocataque, & revocatas intelligi, reputari & haberi decernimus de plenitudine Imperatoriæ potestatis.

B IN plerisque partibus vassalli & feudatarii dominorum feuda seu beneficia quæ a dominis ipsis obtinent intempestive, verbaliter, & in fraude renuntiant seu resignant eadem: & facta renunciatione hujusmodi, dominos ipsos malitiose, diffidant, suasque inimicitias eis denunciant, damna ipsis subsequenter gravia inferendo, & beneficia seu feuda sic relicta prætextu guerræ, seu inimicitiæ rerum invadunt & occupant, & detinent occupata. Ea propter præsenti constitutione in perpetuum valitura sancimus, quod talis resignatio seu renunciatio haberi debeat pro non facta, nisi libere & realiter facta fuerit per eosdem, ita quod possessio benefi-
C ciorum & feudorum hujusmodi, dominis ipsis corporaliter & realiter assignetur in tantum, quod nullo unquam tempore diffidantes ipsi in bonis feudis seu beneficiis resignatis dominos ipsos perturbent, per se aut alios, aut molestent, nec ad hoc consilium præstent, auxilium vel favorem. Contrarium faciens, seu dominos suos in beneficiis & feudis resignatis, vel non resignatis invadens quomodolibet, perturbans, vel damna ipsis inferens, seu consilium, auxilium præstans talia facientibus, vel favorem, feuda & beneficia hujusmodi eo ipso amittat, infamis existat, & banno Imperiali subjaceat, & nullus ad feuda vel beneficia hujusmodi
D pareat ei de cetero quocunque tempore aditus vel regressus, nec de novo concedi sibi valeant ullo modo, & facta eis contra hoc illorum concessio seu investitura sequuta viribus non subsistat. Postremo, omnes pœnas prædictas, illos vel illum, qui prædicta resignatione non facta contra dominos suos fraudulenter agentes, vel agens, scienter eos invaserint, vel invaserit, diffidatione quacunque prævia, vel omissa, vigore præsentis sanctionis incurrere decernimus ipso facto.

DEtestandas præterea, & sacris legibus reprobatas conspirationes & conventiculas, seu colligationes illicitas, in civitatibus & extra vel in-
E ter civitatem & civitatem, inter personam & personam, seu inter personam & civitatem, prætextu parentelæ seu receptionis in cives, vel alterius cujuscunque coloris conjurationes, insuper confœderationes & pacta, nec non & consuetudinem circa hujusmodi introductam, quam censemus potius corruptelam, reprobamus, damnamus, & ex certa scientia irritamus, quas civitates seu personæ, cujuscunque dignitatis seu conditionis, aut status, sive inter se, sive cum aliis, absque auctoritate dominorum, quorum subditi vel ministeriales, seu in quorum districtu consistunt, eisdem dominis nomi-

natim non exceptis fecerint hactenus, & facere præsumpserint in futuro, sicut per sacras divorum Augustorum prædecessorum nostrorum leges prohibitas non ambigitur, & cassatas: illis confœderationibus, & legibus dumtaxat exceptis, quas Principes & civitates, ac alii super generali pace provinciarum atque terrarum inter se formasse noscuntur. Illas enim nostræ declarationi specialiter reservantes, in suo decernimus vigore manere, donec de his aliud duxerimus ordinandum: personam singularem, quæ de cetero contra tenorem præsentis constitutionis & legis nostræ antiquæ, super hoc editæ confœderationes, colligationes, conspirationes & pacta hujusmodi inire præsumpserit, ultra pœnam legis ejusdem, notam infamiæ & pœnam decem librarum auri: civitatem verò, vel universitatem in hanc legem nostram similiter committentem, centum librarum auri, nec non amissionis & privationis libertatum & privilegiorum Imperialium, pœnas incurrere decernimus, eo ipso medietatem pœnæ hujusmodi pecuniariæ fisco Imperiali, reliqua vero domino districtus, in cujus præjudicium factæ fuerint, applicanda.

CEterum quia nonnulli cives, & subditi Principum, Baronum & aliorum hominum, sicut frequens ad nos querela perduxit, jugum originariæ subjectionis quærentes abjicere, immo ausu temerario contemnentes, in aliarum civitatum cives sæpe recipi se procurant, & frequentius in præterito procurarunt: & nihilominus in priorum dominorum, quos tali fraude præsumpserunt vel præsument deserere, terris, civitatibus, oppidis & villis, corporaliter residentes, civitatum, ad quas hoc modo se transferunt, libertatibus gaudere, & ab eis defensari contendunt, qui in partibus Alamanniæ Pfalburgerii consueverunt vulgariter appellari. Quoniam autem patrocinari non debent alicui fraus & dolus: de Imperatoriæ potestatis plenitudine omnium Principum Electorum Ecclesiasticorum & secularium sano accedente consilio, ex certa scientia statuimus, & præsenti lege perpetuo valitura sancimus, quod prædicti cives, & subditi, eis quibus subsunt, taliter illudentes, in omnibus terris, locis & provinciis Sacri Imperii, a præsenti die in posterum, civitatum in quarum cives qui tali fraude recipi se procurant, vel hactenus procurarunt juribus & libertatibus in nullo potiantur, nisi ad hujusmodi civitates corporaliter & realiter transeuntes, ibique larem foventes continuo, vere & non ficte residentiam facientes, debita onera & municipalia subeant in eisdem. Si qui vero contra præsentis nostræ legis tenorem recepti sint vel fuerint, in futurum illorum receptio omni careat firmitate: & recepti cujuscunque dignitatis, conditionis aut status existant, in nullo casu penitus sine causa civitatum, ad quas recipi se procurant, juribus aut libertatibus gaudeant quomodolibet, vel fruantur. Non obstantibus quibuscunque juribus, privilegiis vel consuetudinibus observatis, quantocunque tempore, & obtentis: quas & quæ, in quantum præsenti nostræ legi obviant, præsentibus ex certa scientia revocamus, de prædictæ Imperialis plenitudine potestatis, omnique carere decernimus robore firmitatis. Circa præmissa omnia Principum, dominorum, & aliorum

A hominum, quos taliter deseri contingit, vel continget in posterum, juribus circa personas & bona subditorum, quorumcunque ipsos sæpe dicto modo deserentium semper salvis, hos nihilominus, qui sæpe dictos cives & subditos alienos recipere contra præsentis nostræ legis dispositionem præsumpserint, vel recipere in præterito præsumpserunt, si eos omnino non dimiserint infra mensem, post intimationem præsentium eis factam, centum marcas auri puri pro transgressione hujusmodi, totiens quotiens deinceps factum fuerit, incurrere decernentes, quarum medietas Imperiali fisco nostro, reliqua vero dominis illorum, qui recepti fuerint,
B irremissibiliter applicentur.

EOS qui de cetero adversus aliquos certam diffidationis causam se habere fingentes, ipsos in locis, ubi domicilia non obtinent, aut ea communiter non inhabitant, intempestive diffidant, declaramus, damna quæcumque per incendia, spolia, vel rapinas diffidatis ipsis cum honore suo inferre non posse: & quia patrocinari non debent alicui fraus & dolus, præsenti constitutione in perpetuum valitura sancimus diffidationes, hujusmodi quibuscunque dominis aut personis, cum quibus alicui fuerint in societate, familiaritate, vel honesta quavis amicitia conversati, sic factas vel fiendas in
C posterum, non valere, nec licere, prætextu diffidationis cujuslibet quempiam invadi per incendia, spolia vel rapinas, nisi diffidatio per tres dies naturales ipsi diffido personaliter, vel in loco quo habitare consuevit, publice fuerit intimata, possitque de intimatione hujusmodi per testes idoneos fieri plena fides: quisquis secus quempiam diffidare & invadere, modo præmisso præsumpserit, infamiam eo ipso incurrat, ac si nulla diffidatio facta esset, quem etiam tanquam proditorem per quoscunque judices pœnis legalibus statuimus castigari. Prohibemus etiam & damnamus universas, & singulas guerras, lites injustas, cuncta quoque injusta incendia, spolia, ra-
D pinas, indebita & inconsueta telonia, & conductus, & exactiones, pro ipsis conductibus extorqueri consuetas, sub pœnis, quibus sacræ leges præmissæ, & eorum quodlibet sanciunt punienda.

VObis illustri & magnifico Principi N. Marchioni Brandeburgensi, Sacri Imperii Archicamerario Electori, & amico nostro charissimo, electione Romanorum Regis, quæ ex rationabilibus causis jam imminet, facienda præsentibus intimamus, vosque ex officii nostri debito ad electionem præfatam rite vocamus, quatenus a die tali, &c. infra tres menses continue computandos, per vos, seu nuntios, aut procuratores vestros, unum vel plures,
E sufficiens mandatum habentes, ad locum debitum juxta formam sacrarum legum super hoc editarum venire juretis, deliberaturi, tractaturi & concordaturi cum aliis Comprincipibus coelectoribus vestris & nostris, de electione futuri Regis Romanorum in Imperatorem postmodum favente Domino promovendi: in eodem mansuri usque ad plenam consummationem electionis hujusmodi, & alias facturi, & processuri, prout in sacris legibus, super hoc deliberate editis invenitur expressum: alias non obstante vestra seu nostrorum absentia, in præmissis una cum aliis Comprincipibus & Electoribus vestris,

ſtris & noſtris, prout legum ipſarum ſanxerit auctoritas, finaliter procedamus. A

NOS talis, Dei gratia, &c. Sacri Imperii, &c. notum facimus tenore præſentium univerſis, quod cum electio Romanorum Regis ex rationabilibus cauſis immineat facienda, nos de honore & ſtatu Sacri Imperii ſollicitudine debita intendere cupientes, ne tam gravibus & diſpendiis periculoſe ſubjaceat, de fide, & circunſpectionis induſtria delectorum nobis talis, &c. fidelium noſtrorum obtinentes, utque præſumptionis indubiæ fiduciam ſingularem ipſos & quemlibet ipſorum in ſolidum, ita quod non ſit melior conditio occupantis, ſed quod per unum eorum incœptum fuerit, per alium B finiri valeat, & licite terminari, omni jure, modo, forma, quibus melius & efficacius poſſumus ſeu valemus, modo veros, legitimos procuratores, & nuncios ſpeciales facimus, conſtituimus, & ordinamus, ad tractandum ubilibet una cum aliis Conprincipibus, & coelectoribus noſtris, tam eccleſiaſticis quam ſecularibus: & cum ipſis concordandum, & conveniendum, & concludendum, de perſona quacunque habili ac idonea in Regem Romanorum eligenda, ac ipſis tractatibus ſuper electione talis perſonæ habendis, pro nobis loco & nomine noſtris intereſſendum tractandum & deliberandum, nec non vice & nomine noſtris eandem perſonam nominan- C dum & in ipſam conſentiendum, ac etiam in Regem Romanorum promovendum, ad Sacrum Imperium eligendum, ac in animam noſtram præſtandum quodcunque juramentum neceſſarium, debitum ſeu conſuetum fuerit circa præmiſſa, & quodlibet promiſſorum alium vel alios procuratores, in ſolidum ſubſtituendum, & revocandum: & omnia & ſingula faciendum quæ in præmiſſis, & circa præmiſſa etiam uſque ad conſummationem tractatuum nominationis, deliberationis, & electionis hujuſmodi de præſenti faciendæ neceſſaria, aut utilia fuerint, ſeu etiam quomodolibet opportuna etiam ſi præmiſſa, vel eorum quodlibet mandatum exigant D ſpeciale, etiam ſi majora vel magis ſingularia fuerint ſupradictis, & quæ noſmetipſi facere poſſemus, hujuſmodi tractatuum, deliberationis, & Electionis futuræ negotiis præſentes, & perſonaliter adeſſemus, gratum & ratum habentes & habere volentes, & nos perpetuo habituros firmiter promittentes, quicquid per ante dictos procuratores, ſeu nuntios noſtros, nec non ſubſtitutos aut ſubſtituendos ab ipſis, ſeu eorum altero, in præmiſſis ſeu eorum quodlibet actum, geſtum, ſeu factum fuerit, aut quomodolibet ordinatum.

CUm univerſi & ſinguli principatus, quorum virtute ſeculares Principes Electores jus & E vocem in Electione Regis Romanorum in Cæſarem promovendi obtinere noſcuntur, cum jure hujuſmodi, nec non officiis, dignitatibus & juribus aliis eis & cuilibet eorum annexis, & dependentibus ab eiſdem, adeo conjuncti, & inſeparabiliter ſint uniti, quod jus, vox, officium & dignitas aliqua jura ad quemlibet eorum principatuum eorumdem ſpectantia, cadere non poſſint in alium, præter illum qui principatum ipſum cum terra, vaſſallagiis, feudis, & dominiis, ac ejus pertinentiis univerſis dignoſcitur poſſidere, præſertim edicto Imperiali perpetuo valituro ſancimus, unumquemque principatuum prædictorum, cum jure & voce electionis, ac officiis ceteris, omnibus dignitatibus, juribus & pertinentiis ad ipſum ſpectantibus ita perſeverare, & eſſe debere unitum perpetuis temporibus, indiviſibiliter & conjunctive, quod poſſeſſor principatus cujuslibet, etiam juris, vocis, & officii & dignitatis, & pertinentiarum omnium ad illum ſpectantium, quieta debeat & libera poſſeſſione gaudere, & Princeps elector ab omnibus reputari, ipſeque & nemo alius præter ceteros Principes Electores ad Electionem & omnes actus alios pro Sacri Imperii honore vel opportunitate gerendos, omni tempore aſſumi ſine contradictione qualibet, & admitti, nec aliquod præmiſſorum ab altero, cum ſint & eſſe debeant inſeparabilia, dividi, vel ullo tempore debeant ſeparari; aut judicio vel extra diviſim repeti valeat, vel etiam per ſententiam ſeparari, nec aliquis unum ſine alio impotens audiatur. Quod ſi per errorem vel alias auditus quis fuerit, aut proceſſum judicum ſententia, vel aliquod hujuſmodi contra diſpoſitionem noſtram emanaverit, ſeu quomodolibet attentare contigerit, hoc totum & omnia ex his, & quodlibet eorum ſequentia, eo ipſo viribus non ſubſiſtant.

QUoniam autem ſuperius in principio conſtitutionum noſtrarum præſentium, circa ordinationem eccleſiaſticorum Principum Electorum, in conſilio & in menſa, & alias quoties Imperialem curiam celebrari, ſeu Principes Electores, deinceps cum Imperatore, vel Rege Romanorum congregari contigerit, ſufficienter duximus providendum, ſuper quæ priſcis audivimus temporibus pluries diſceptatum, expedire credimus, etiam proceſſionis, & deambulationis inter eos ordinem diffinire. Quapropter hoc Imperiali edicto decernimus, ut quotieſcunque in congregatione Imperatoris, vel Regis Romanorum, & Principum prædictorum, Imperatore, vel Rege ipſo deambulante, inſignia ante faciem ejus portari contigerit, Archiepiſcopus Treverenſis in directa diametrali linea ante Imperatorem vel Regem tranſeat, illique ſoli medii inter eos ambulent, quos Imperialia vel Regalia contingent inſignia deportare. Dum autem Imperator vel Rex abſque inſigniis eiſdem inceſſerit, extunc idem Archiepiſcopus Imperatorem vel Regem præfato modo præcedat, ita quod nemo penitus inter eos medius habeatur, aliis duobus Archiepiſcopis Electoribus loca ſua juxta diſtinctionem provinciarum ſuarum circa ſeſſionem ſuperius declaratam, etiam circa proceſſionem perpetuo ſervaturis.

AD declarandum autem in Imperatoris, vel Regis Romanorum deambulantis præſentia, proceſſionis ordinem Principum Electorum (de quo ſupra fecimus mentionem) ſtatuimus, ut quotieſcunque in celebratione Imperialis curiæ Principes Electores cum Imperatore, ſeu Rege Romanorum in quibuſcumque actibus, vel ſolemnitatibus proceſſionabiliter ambulare contigerit, & Imperialia, vel Regalia debuerint inſignia deportari, dux Saxoniæ Imperialem vel Regalem enſem deferens, Imperatorem ſeu Regem immediate præcedat, & inter illum & Archiepiſcopum Treverenſem medius habeatur. Comes vero Palatinus pomum Imperiale portans, a latere dextro, & Marchio Brandeburgenſis ſceptrum deferens, a ſiniſtro latere ipſius Ducis Saxoniæ lineäliter gradiantur, Rex au-

tem

tem Bohemiæ Imperatorem, seu Regem ipsum immediate nullo interveniente sequatur.

QUoties insuper, in Imperatoris, vel Regis Romanorum præsentia, Missarum solemnia celebrari, ac Moguntinensem, Treverensem, Coloniensem Archiepiscopos, vel duos ex eis adesse contigerit in confessione, quæ ante missam dici consuevit, ac in porrectione Evangelii osculandi, & pace post Agnus Dei portanda, nec non in benedictionibus post finita Missarum solemnia, ac etiam ante mensam faciendis, & in gratiis post cibum acceptum agendis, id inter eos observetur, prout de ipsorum consilio duximus ordinandum, quod prima die hæc omnia & singula a primo, secunda die a secundo, tertia vero a tertio peragantur, primum autem, seu secundum, vel tertium, hoc casu secundum quod prius vel posterius quilibet eorum consecratus existit debere intelligi declaramus, & ut se invicem honore condigno præveniant & exemplum aliis invicem honorandi, is, qui circa præmissa ordo tetigerit ad hæc alterum convenientia, & charitativa inclinatione invitet, & tunc demum ad præmissa procedat, seu quodlibet præmissorum infra scriptæ leges promulgatæ sunt in curia Metensi per dominum Carolum IV. Romanorum Imperatorem, & Bohemiæ Regem Augustum, anno Domini millesimo trecentesimo quinquagesimosexto, in die Natalis Christi, assistentibus sibi omnibus Sacri Romani Imperii Electoribus, præsentibus dominis venerabili in Christo patre domino I. Episcopo Albanensi, Sanctæ Romanæ Ecclesiæ Cardinali, ac Carolo Regis Franciæ primogenito, Normandiæ Duce Illustri, ac Delphino Viennensi. Si quis cum Principibus militibus, vel privatis, seu quibuscunque personis plebejis etiam scelestam factionem, aut factionis ipsius inierit sacramentum, vel dederit de nece consilium venerabilium & illustrium Principum nostrorum & Sacri Romani Imperii, tam ecclesiasticorum quam secularium Principum Electorum, seu alterius eorumdem: nam & ipsi pars corporis nostri sunt (eadem enim severitate voluntatem sceleris, qua effectum puniri jura voluerunt) ipse quidem (utpote majestatis læsæ criminis reus) gladio feriatur, bonis ejus omnibus fisco nostro addictis: filii verò ejus quibus vitam Imperiali specialiter lenitate concedimus, paterno enim deberent perire supplicio, in quibus paterni, hoc est, hereditarii criminis metuuntur exempla, a materna vel avita, omnium etiam proximorum hereditate & successione habeantur alieni: ex testamentis aliorum nihil capiant, sint perpetuo egentes & pauperes: infamia eos paterna semper comitetur, ad nullum unquam honorem, ad nulla prorsus sacramenta perveniant: sint postremo tales, ut his perpetua egestate sordentibus, sit & mors solatium & vita supplicium. Denique jubemus eos esse notatos, sine venia, qui pro talibus unquam apud nos intervenire tentaverint. Ad filias sane eorum, quolibet numero fuerint, Falcidiam tantum ex bonis matris, sive testata, sive intestata defecerit, volumus pervenire, ut habeant mediocrem potius filiæ alimoniam, quam integrum emolumentum, aut nomen heredis consequantur. Mitior enim circa eas debet esse sententia, quas pro infirmitate sexus minus ausuras esse confidimus. Emancipationes quoque quæ a prædictis, sive A in filios post legem dumtaxat latam, sive in filias fuerint collatæ, non valeant, dotes, donationes quarumlibet: postremo item alienationes, quas ex eo tempore qualibet fraude, vel jure factas esse constiterit, quo primo memorari de ineunda factione ac societate, cogitaverint, nullius statuimus esse momenti: uxores sane prædictorum recuperata dote, si in ea conditione fuerint, ut quæ a viris titulo donationis acceperint, seu accipiunt, filiis debeant reservare, tempore quo ususfructus absumitur, omnia ea fisco nostro se relicturas esse cognoscant; quæ juxta legem filiis debebantur: Falcidia etiam ex his rebus, filiabus tantum, non etiam filiis deputetur, B id quod de prædictis eorumque filiis cavimus, etiam de satellibus, consciis ac ministris, filiisque eorum simili severitate censemus. Sane si quis ex his, in exordio initæ factionis studio veræ laudis accensus, ipsam prodiderit factionem, vel cum incognita adhuc consiliorum arcana patefecerit, absolutione tamen ac venia dignus habebitur. Statuimus insuper, ut si quid contra prædictos Principes Electores ecclesiasticos vel seculares, commissum dicatur, etiam post mortem rei id crimen instaurari possit. In hoc item crimine, quod ad læsam in Principibus Electoribus suis majestatem pertinet, etiam in caput domini servi torquentur. Volumus insuper, & C præsenti Imperiali sancimus edicto, ut etiam post mortem nocentium hoc crimen inchoari possit, ut conjuncto mortuo memoria ejus damnetur, & bona successoribus ejus eripiantur. Nam ex quo sceleratissimum quis ceperit consilium, exinde quodammodo sua mente privatus est. Porro, ex quo quis tale crimen contraxit, neque alienare, neque manumittere eum posse, nec ei solvere jure debitorem decernimus: in hac causa in caput domini servos torqueri statuimus, id est propter causam factionis damnandæ, contra Principes Electores ecclesiasticos & seculares, ut præmittitur: & si decesserit quis, propter incertam personam successoris bona serventur, si in D causa hujusmodi fuisse mortuus arguatur.

SI ceteros Principes congruit in sua integritate servari, ut corroborentur justitia & subjecti, & fideles pace gaudeant & quiete, multo magis magnifici principatus, dominia, honores & jura Electorum Principum debent illæsa servari. Nam ubi majus incumbit periculum, majus debet adhiberi remedium, ne columnis ruentibus, basis totius ædificii collidatur. Decernimus igitur, & hoc perpetuis temporibus valituro Imperiali sancimus edicto, quod ex nunc in antea perpetuis futuris temporibus insignes & magnifici principatus, videlicet regnum Bohemiæ, Comitatus Palatini Rheni, Ducatus Saxo- E niæ, & Marchionatus Brandeburgensis terræ districtus, homagia, vassallagia, & alia quævis, ad ipsa spectantia scindi, dividi, seu quavis conditione demembrari non debeant, sed ut potius in sua perfecta integritate perpetua maneant, primogenitus filius succedat in eis, sibique soli jus dominium competat: nisi forte mente captus, fatuus, seu alterius famosi & notabilis defectus existeret, propter quem non deberet seu posset hominibus principari: in quo casu inhibita sibi successione, secundogenitum, si fuerit in ea progenie, seu alium seniorem fratrem, seu consanguineum laicum, qui paternæ stipiti in de-

scendenti recta linea proximior fuerit, volumus successurum. Qui cum apud alios fratres & sorores se clementem & pium exhibebit, continuo juxta datam sibi a Deo gratiam, & juxta suum beneplacitum, & ipsius patrimonii facultates divisione, scissione, seu demembratione principatus, & pertinentiarum ejus sibi omnibus modis interdicta.

Die vero qua solemnis Imperialis, vel regia fuerit celebranda, veniant circa horam primam Principes Electores, ecclesiastici & seculares ad domum habitationis Imperialis sive regalis, & ibi Imperator, vel Rex ipse omnibus insigniis Imperialibus induetur, & ascensis equis omnes vadant cum Imperatore, vel Rege ad locum sessionis aptatæ, & ibi quilibet eorum in ordine & modo supra in lege de ordine processionis ipsorum Principum Electorum plenius diffinito. Portabit etiam Archicancellarius, in cujus Archicancellariatu hæc fuerint, super baculo argenteo, omnia sigilla & typaria Imperialia & regalia: seculares vero Principes Electores, sceptrum, pomum & ensem, secundum quod superius exprimitur, deportabunt. Portabuntur etiam immediate ante Archiepiscopum Treverensem suo loco transeuntem, primo Aquisgranensis, secundo Mediolanensis corona, & hoc ante Imperatorem dumtaxat, qui jam Imperialibus est infulis decoratus, quas gestabunt aliqui Principes inferiores, ad hoc per Imperatorem juxta placitum deputandi. Imperatrix etiam vel Regina Romanorum suis augustalibus amicta insigniis, post Regem vel Imperatorem Romanorum, & etiam post Regem Bohemiæ (qui Imperatorem immediate subsequitur) competentis spatii intervallo suis associata proceribus, suisque comitata virginibus, ad locum sessionis procedat.

Statuimus ut quandocunque Imperator, vel Rex Romanorum solemnes curias suas celebraverint, in quibus Principes Electores sua deservire seu exercere debent officia, subscriptus in his ordo servetur: primo enim Imperatore vel Rege ipso in sede regia seu solio Imperiali sedente, Dux Saxoniæ officium suum agat hoc modo: Ponetur enim ante ædificium sessionis Imperialis vel regiæ, acervus avenæ tantæ altitudinis, quod pertingat usque ad pectus, vel sellam equi super quo sedebit ipse Dux: & habebit in manu baculum argenteum, & mensuram argenteam, quæ simul faciant in pondere duodecim marcas argenti: & sedens super equo, primo mensuram eandem de avena plenam accipiet, & famulo primitus venienti ministrabit eandem: quo facto figendo baculum in avenam recedet, & Vicemarscalcus ejus, puta de Pappeinheim, accedens vel eo absente, Marscalcus curiæ ulterius avenam ipsam distribuat: ingresso vero Imperatore vel Rege ad mensam, Principes Electores ecclesiastici, videlicet Archiepiscopi, stantes ante mensam cum ceteris Prælatis, benedicent eandem secundum ordinem qui circa hæc eis in superioribus est præscriptus, & benedictione completa, iidem Archiepiscopi omnes (si adsint) aliquando duo vel unus sigilla & typaria Imperialia sive regalia a Cancellario curiæ recipient, eoque in cujus Archicancellariatu curiam ipsam celebrari continget, in medio procedente, & aliis duobus ex alterutro latere sibi junctis sigilla & typaria ipsa, omnes quidem baculum, in quo suspensa
A fuerint manibus contingentes ea portabunt, & ante Imperatorem vel Regem reverenter ponent in mensa. Imperator vero sive Rex, eadem ipsis statim restituat: & in cujus cancellariatu hæc fuerit (ut præfertur) is majus sigillum collo appensum, usque in finem mensæ gestabit, & deinceps donec ad hospitium suum perveniat, ab Imperiali sive regali curia equitando. Baculus vero (de quo præmittitur) esse debebit argenteus, duodecim marcas argenti habens in pondere, cujus argenti quam pretii partem tertiam unusquisque Archiepiscoporum ipsorum persolvet: & baculus ipse protinus una cum sigillis & typariis debet Cancellarius Imperialis curiæ affi-
B gnari, in usus suos placitos convertendo. Postquam autem is quem ordo tetigerit portando sigillum majus, ab Imperiali curia ad hospitium suum redierit (ut præfertur) statim sigillum ipsum per aliquem de suis familiaribus prædicto Imperialis curiæ Cancellario remittet super equo, quem juxta propriæ dignitatis decentiam & amorem, quem ad Cancellarium curiæ gesserit, ipsi Cancellario tenebitur elargiri: deinde Marchio Brandeburgensis Archicamerarius accedat super equo, habens argenteas pelves cum aqua in manibus, ponderis duodecim marcarum argenti, & pulchrum manutergium: & descendens ab equo, dabit aquam Imperatori vel Regi Roma-
C norum manibus abluendis. Comes Palatinus Rheni intrabit similiter super equo, habens in manibus quatuor scutellas argenteas cibis impletas, quarum quælibet tres marcas habeat in statera: & descendens ab equo, portabit, & imponet ante Imperatorem vel Regem in mensa. Post hoc Rex Bohemiæ Archipincerna veniat similiter super equo, portans in manibus cuppam, seu scyphum argenteum ponderum duodecim marcarum coopertum, aqua & vino permixtim impletum, & descendens de equo scyphum ipsum Imperatori vel Regi Romanorum porriget ad bibendum: sicut autem hactenus observatum fuisse comperimus, ita statuimus, ut peractis per Princi-
D pes Electores seculares prædictis ipsorum officiis, ille de Falckenstein subcamerarius, equum & pelves Marchionis Brandeburgensis pro se recipiat; magister coquinæ de Nortemberg equum & scutellas Comitis Palatini, Vicepicerna de Lymburch, equum & scyphum Regis Bohemiæ, Vicemarschalcus de Pappenheim, equum, baculum & mensuram prædictam Ducis Saxoniæ. Si tamen ipsi in tali Imperiali curia præsentes existant, & eorum quilibet in officio suo ministret: si vero ipsi vel eorum aliqui a præfata curia se duxerint absentandos, extunc Imperialis vel regalis curiæ quotidiani ministri vice absentium, puta quilibet in loco ejus absentis, cui in vo-
E cabulo, seu in officio communicat, sicut gerit officium, sic tollat in præmissis, & fructum. Imperialis insuper mensa vel regia sic debet aptari, ut ultra alias tabulas aulæ, sive mensas in altitudine sex pedum sit altius elevata, in qua præter Imperatorem dumtaxat vel Regem Romanorum die solemnis curiæ nemo penitus collocetur: sedes vero & mensa Imperatricis sive Reginæ a latere in aula, ita quod ipsa mensa tribus pedibus Imperiali sive regali mensa sit bassior, & totidem pedibus eminentior, supra sedes Principum Electorum, qui Principes suas inter se una eademque altitudine sedes habebunt, & men-

mensas infra sessionem Imperialem, mensæ pro septem Principibus Electoribus Ecclesiasticis & secularibus præparentur, tres videlicet a dextris, & tres aliæ a sinistris, & septima directe versus faciem Imperatoris vel Regis, sicut superius in capitulo de Sessionibus, & ordine Principum electorum per nos est clarius definitum: ita etiam quod nullus alius cujuscunque dignitatis vel status existat, sedeat inter ipsas, vel ad mensas eorum. Non liceat autem alicui prædictorum secularium Principum Electorum, peracto officii sui debito, se locare ad mensam sibi paratam, donec alicui suorum Comprincipum Electorum ejus officium restat agendum: sed cum aliquis eorum, vel aliqui ministerium suum expleverint, ad præparatas B sibi mensas transeant, & juxta illas stando expectent, donec ceteri ministeria sua expleverint supradicta, & tunc demum omnes & singuli pariter ad mensas suas sibi positas se locabunt: invenimus etiam ex clarissimis relationibus & traditionibus antiquorum illud a tempore, cujus contrarii jam non habetur memoria, per eos qui nos præcesserunt, feliciter esse jugiter observatum, ut regis Romani, Imperatoris futuri, in civitate Franckfordiæ celebretur electio, & prima coronatio Aquisgrani, & in oppido Nurembergensi prima seu regalis curia haberetur. Quapropter certis ex causis etiam, præmissa servari debere temporibus declaravimus, nisi præmissis omnibus, seu eorum ali- C cui impedimentum legitimum obviaret. Quantumcumque insuper aliquis Princeps Elector ecclesiasticus, vel etiam secularis justo impedimento detentus, ad Imperialem curiam vocatus, venire non valens, nuntium vel procuratorem cujuscunque status vel dignitatis transmiserit, missus ipse licet loco mittentis, juxta datum sibi ab eo mandatum admitti debeat, in mensa tamen vel sede, quæ illi, qui ipsum transmittit, deputata fuerit, non sedebit. Præterea, consummatis his quæ in Imperiali qualibet curia vel regali fuerint pro tempore disponenda, recipiet magister curiæ pro se totum ædificium sive ligneum apparatum Imperialis sive Regiæ sessionis, ubi sederit D Imperator sive Rex Romanorum, cum Principibus Electoribus ad celebrandas solemnes curias vel feuda (ut præmittitur) Principibus conferenda.

Decernimus hoc Imperiali edicto, ut Principes Electores ecclesiastici, vel etiam seculares, dum feuda seu regalia ab Imperatore vel Rege recipiunt ad dandum vel solvendum aliquid, nulli penitus sint astricti: nam pecunia quæ tali prætextu persolvitur, officiatis debetur. Cum ergo ipsi Principes Electores cunctis Imperialis curiæ præsint officiis, suos etiam habentes in officiis hujusmodi substitutos, datos ad hoc a Romanorum Principibus, & dotatos: videtur absurdum quod substituti officiales a suis superiori- E bus, quocunque quæsito colore encenia postularent, nisi forte ipsi Principes Electores sponte & liberaliter his aliquid largirentur. Porro ceteri Principes Imperii, ecclesiastici vel seculares, dum prædicto modo eorum aliquis feuda seu ab Imperatore Romanorum vel a Rege suscipit, dabit officialibus Imperialis sive regalis curiæ sexagintasex marcas cum uno fertone argenti, nisi eorum aliquis privilegio seu indulto Imperiali, seu regali se tueri possit, & probare se solutum, vel exemptum a talibus, aut etiam

A aliis quibuscunque quæ solvi in susceptione feudorum hujusmodi consuevissent, prædictarum, insuper septuaginta trium marcarum, & fertonis, divisionem faciet magister curiæ Imperialis seu regalis hoc modo.

Primo enim decem marcas pro semetipso reservans, dabit Cancellario Imperialis sive regalis curiæ decem marcas, magistris, notariis, & dictatoribus tres marcas, & sigillatori pro cera & pergameno unum fertonem, ita videlicet quod Cancellarius & notarii Principis recipientis feudum, non ad aliud, quam ad dandum sibi testimonialem recepti feudi, seu simplicis investituræ literam sint astricti. Item dabit magister curiæ pincernæ de Lymburch de præfata pe- B cunia decem marcas, magistro coquinæ de Nortenberg decem marcas, sive Marscalco de Pappenheim decem marcas, & camerario de Falckenstein decem marcas: tali tamen cum conditione, si ipsi & eorum quilibet in hujusmodi curiis solemnibus præsentialiter adsint in suis officiis ministrando. Si vero ipsi vel eorum aliqui absentes fuerint, ex tunc officiales Imperialis sive regalis curiæ, qui talibus præsunt officiis eorum, quorum supplent absentiam, singuli singulorum sicut vicem nomenque & laborem sufferunt, sic lucra & commoda reportabunt. Dum autem Princeps aliquis, equo vel alteri bestiæ insidens, feuda sua ab Imperatore recipit vel Rege, equus ille C seu bestia, cujuscunque speciei sit, debetur superiori Marschalco, id est Duci Saxoniæ, si præsens adfuerit, alioquin illi de Pappenheim ejus Vicemarschalco, aut illo absente, Imperialis sive regalis curiæ Marschalco. Cum Sacri Romani celsitudo Imperii diversarum nationum moribus vita & idiomate distinctarum linguis habeat gubernacula moderari, dignum est, & cunctorum sapientium judicio censetur expediens, quod Electores Principes illius Imperii columnæ & latera, diversorum & idiomatum & linguarum differentiis instruantur, ut plures intelligant, & a pluribus intelligantur, qui plurimorum necessitatibus relevandis Cæsareæ majestati assistant, D in partem sollicitudinis constituti. Quapropter statuimus, ut illustrium Principum, puta regis Bohemiæ, Comitis Palatini Rheni, Ducis Saxoniæ, & Marchionis Brandeburgensis Electorum filii, vel heredes & successores, cum verisimiliter Theutonicum idioma sibi naturaliter inditum sciri præsumatur, & ab infantia didicisse, incipiendo a septimo suæ ætatis anno, in Grammatica, Italica, & Slavica linguis instruantur, ita quod infra quartumdecimum ætatis annum existant in talibus juxta datam sibi a Deo gratiam eruditi, cum illud non solum utile, immo ex causis præmissis summe necessarium habeatur, eo quod illæ linguæ ut plurimum ad usum & necessi- E tatem Sacri Imperii frequentari sint solitæ, ut his plura ardua ipsius Imperii negotia ventilentur. Hunc autem proficiendi modum in præmissis posuimus observandum, ut relinquantur optioni parentum in filios, si quos habuerint, seu proximos quos in principatibus sibi credunt verisimiliter successuros, ad loca dirigant, in quibus de hujusmodi possint linguagiis edoceri, vel in propriis domibus pedagogos, instructores, & pueros consocios in his peritos eis adjungant, quorum conversatione, pariter & doctrina in linguis ipsis valeant erudiri.

FINIS.